

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LI
D
28
NAPOLI

C. CORNELII
TACITI
HISTORIARUM
LIBRI QUINQUE.

HOS INTERPRETATIONE PERPETUA ET NOTIS ILLUSTRAVIT

JULIANUS PICHON.

JUSSU CHRISTIANISSIMI

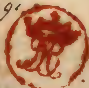
REGIS

IN USUM SERENISSIMI

DELPHINI.

TOMUS TERTIUS.

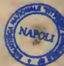

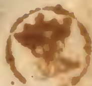

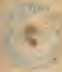
PARISIIS,
Apud Viduam CLAUDII THIBOUST,
ET
PETRUM ESCLASSAN, Jurat. Bibliopol. Universit. ordin.
viâ D. Joan. Lateran. è regione Collegii Regii.

M. DC. LXXXVI.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

MORS NERONIS

& initium

PRINCIPATUS GALBÆ

SUPPLEMENTA hæc libavit excerpsitque Henricus Savilius vir doctissimus ex Plutarcho, Suetonio, Dione, & ex Tacito ipso, quibus præmissis, facilius & clarius transitur ab Annalibus Taciti, quorum finis invidia fatorum interceptus est: ad alterum ejus opus, Historias scilicet bellorum civilium. Hæc primum vulgari idiomate Anglico composita, dein Latio sinistre donata, ac multis locis subobscura, nos cum auctoribus unde hausta sunt, sedulò contulimus, purgavimus, atque elucidavimus.

NNO Urbis conditæ DCCCXXI. Galerio Trachalo & Silio Italico Coss. Cajus Julius Vindex, qui Galliam Lugdunensem Proprætor obtinebat, postquam privatis sæpe insidiis petitum Neronem, irrito semper eventu, vidit, primus extulit publicæ aggressionis signum, apertum professus hostem. Vindex domo erat senatorius, origine Gallus, & priscorum apud eos Regum sanguis, corpore validus, ingenio acer, manu promptus, belli sciens, & præfidentis, quo rapienda inclinaret occasio, animi. Pacata ejus provincia erat, & propterea inermis. nusquam legionum, aut cohortium

ſtativa, nuſquam præſidium. Sed tamen ut in corpore ægro, & peccantium humorum injuriis obnoxio, primus aut qui undecunque ingruit morbus & dolor, etſi leviſſimus, facile proximo alterius contagio invaleſcit, & quatit cietque in noxæ ſocietatem totam latentis interius mali ſentinam; ſic ubi paſſim laborat Reſp. qui primus laxata obedientia re[illegible]lat, ac detrectat imperium; in omnem turbarum licentiam prævit. Neque raro evenit, ut, ſublato principe malo, qui novus & melior ſucceſſit imperator, tamen citra ruinam non ſubſiſtat. Vindex ergo, priuſquam arma oſtentaret, excuſſis diligenter quæ ad ſe pertinerent, ſcil. quod nec imperii ſatis capax eſſet, extraneus ſcilicet, nec factione validus, neque ſibi obſtrictos in partibus proceres Rom haberet, decrevit deſignata animo exequi auſpiciis alienis, & ſe vertere, quo eum auctoritas & fama, quæque auxilii ſpem faceret, neceſſitudo pluribus innexa, ac potentia vocarent. Corbuloni nuper Sicarios immiſerat Nero, & Veſpaſianum Judaico bello diſtinebat. Suetonius Paullinus haud procul agebat, ſed ſine exercitu. is certe ſupra reliquos temporis ſui duces militari laude floruit. Verginius Rufus Germaniæ ſuperiori præerat cum tribus legionibus, Vindici in proximo. ſed familiæ ignobilioris. Germaniam inferiorem obtinebat Fontejus Capito cum quatuor legionibus, Africam Clodius Macer cum juſto exercitu; ſed uterque, ex ſua opinione impar reſtaurandis, quæ Nero ſubverterat. Reſtabat Servius Sulpitius Galba, cui magnæ opes, vetus in familia nobilitas. Is octo annis rexerat moderate citeriorem Hiſpaniam, nunc quoque legione & auxiliis inſtructus. Vindex cum urgere quæ agitabat animo, ſtatuiſſet, in Hiſpaniam & alio clam literas miſit, propoſiti ſui apud legatos provinciarum interpretes. Galba per ſenium languida ambitione, & qui metu temporum, in deſidiam ſegnitiemque converſus erat, ne votis quidem Principatum conceperat, & ille jam ante quietis avidus, à publicis negotiis ſeceſſerat intra obſcurum vitæ genus. Terrebat ſcilicet Nero, ſub quo, cum non impune ſemper liceret malefacere, certe benefacere nunquam periculo caruit; & quia, ut ajebat ipſe Galba, *nemo rationem otii ſui reddere cogeretur.* Acceptis literis Vindicis perculſus Galba, & quid ageret, incertus. An induci ſe à duce Gallo ſtatim pateretur? Quid ſi hoc involucro fraus tegeretur? An rem proderet, ac Neroni mitteret literas? ſic ſuſpiciones ſereret nunquam extricandas, continuo arceſſiti ſibi ab aliis periculi metu trepidaturus. Forte nec dolus ſubeſſet, quicquid opinione ſibi confingeret fallaciæ. Ex iſtis ambiguis, quorum extrema eum certiſſimo objiciebant diſcrimini, medium eligere placuit. Suppreſſis literis, ad ulteriora progredi noluit. exſpectaturus, dum has eluctata anguſtias fortuna ipſa, rebus & conſiliis viam lucemque aperiret. Alii ſuas ad Neronem literas miſere legati, prodito Vindice, & rebellionis flagitio, cui paullo poſt ſe ipſi obſtrinxerunt. Vindex ergo paucis poſt Calendas Martias diebus,

nondum in solido locata spe, quam de Galba & felici rerum successu conceperat, advocata concione eorum, quos in provincia sua, dignitate & opibus conspicuos habuit, tyrannice à Nerone gesta omnia, veluti per tabulas recensens, quomodo scil. immanissime expilasset Galliam, quæque alia in plurimorum perniciem, & florentissimæ regionis ruinam struxerat, suadebat, *Sumptis armis, se, Romanos, & conflictantem cum ista peste orbem assererent. Et si forte*, inquit, *(quod abominor) invitis hæc Diis molimur, eamus*, inquit, *audaces, & quem vexatum undique spiritum trahimus, armati pugnantesque profundamus patriæ vindicem. Nec quærendus procul Princeps (sic dico, quia omnia jam in peius inclinata, & ignota seculo nostro virtus, sperare non patiuntur Reip. libertatem) quem familiæ decora, insignis potentia, & spectata ubique virtus, tanto fastigio dignum extulerunt. Galba est, Hispaniæ Tarraconensis legatus; quem si admittitis, nihil restat, nisi ut habeantur per provinciam delectus; sine quibus, nec tanta molitio subsistit, & vobis quoque excidium imminet.* Securo assensu, protinus animum adjicit conscribendis & sub signa redigendis hominibus, magna quidem, sed raptim collecta, & belli fere, militarisque disciplinæ inexperta multitudine. Propositis edictis infamat Neronis imperium, quod publice in Galbam transferebat; scriptis ad eum literis, *ut humano generi assertorem ducemque se accommodaret adversus illud naturæ monstrum, ducemque se præberet armatis centum Gallorum millibus, robore & numero augendis, ubi id posceret necessitas.* Sequani, Ædui, Arverni, Rhemi, Galliæ totius flos, in partibus erant; equis, armis, pecunia & quæ porro expeditio bellica flagitat, collatis. Rufinus, Flavius, Asiaticus, aliique duces Galliæ electi, & Vienna belli sedes. Sed infesta Lugdunensium civitas vicina, quæ aut adversata Gallis suis & causæ, aut causæ propter ipsos est. Frequentibus pugnis, crebris velitationibus se fatigabant vicinæ civitates, opidana æmulatione, animis ita exacerbatis, ut facile quis conjiceret, quæsitum ex publico prætextum privatis vindiciis. Lingones quoque, Treveri, & aliæ urbes suis popularibus desertis, fœderatæ Germanicis legionibus accesserunt. Verginio tres parebant legiones, earumque auxilia; qui cum videret armis atque discordiis fervere Galliam, & aut faciendas sibi partes, aut in factas transeundum esse (dato illis rebellium titulo, donec prævaluissent) privatim Neroni inimicus, ob causas ex publico, nullo in Galbam studio, & Vindici iratus, quod novo exemplo provincia obtruderet Principem, nihil agere certus, nisi hoc tantum, quod alieno arbitrio versarilem se præbere nollet, statuit defensioni suæ invigilare, ne ad id cogeretur quod nollet, contractis undique raptim copiis, ea virtute & fama belli, ut quocunque se vertissent, imperium translaturæ viderentur.

Ex altera parte legatus Aquitaniæ, adversus Galliæ motus implora-

vit à Galba auxilium, qui tum * Nova Carthagine conventus agebat. Sed mox sensit se inconsideratius egisse. Galba enim, acceptis à Vindice literis, & jam comperto procuratoribus Neronis mandatam ipsius mortem, amicis rem discutiendam denuo proposuit. Qui se suaque periclitari nollent, rogabant, *ulterius se non ingereret, sed exspectaret quo Roma novis excita motibus inclinaret. Praeveniri posse legatos provinciarum, & satis mature armari qui sic admoneatur.* Titus Vinius legionis legatus, & in flagranti apud Galbam gratia, tutiora judicabat circumspicienda. *Tempori*, inquit, *hoc da, & in procuratorem unum & alterum intentus, copias praesto habe. Sane si vel suspendio paucos istos hic è medio tollere possemus, defuturos putas in necem nostram carnifices? Ferrum in Neronem porrige, stringendum ex occasionis nutu. Forte, inquies, mitiora sequetur Nero, nondum consummata defectione. Sed boni etiam principes imperii sui majestatem acerrime aemulantur, & cujuscunque etiam levissima temeritate attentatam severissime asserunt, atque ulciscuntur. Quam misere se dediderunt, qui affectato, licet incaute nec sponte regno, lacessere ausi sunt Principes, qui diadema suum adversus injuriae vel tenuem suspicionem, cautissime simul & atrocissime vindicarunt? Germanicus imperitanti Tiberio, ut aliqui vestrûm adhuc meminerunt, quod pauci eum principem consalutare voluissent, semper invisus fuit, donec morte sua expiasset alienam temeritatem. Corbuloni, isti, inquam, Corbuloni, qui Germaniam pacaverat, Armeniam ad obsequium redegerat, Parthici equitatus ferociam contuderat, Arsacidarum progeniem Neroni supplicem fecerat, tam gloriose gesta verterunt in perniciem, quod tacite ex quorundam sententia, & vulgi fama, velut aptus Principatui monstraretur. Reos nos, ut ajunt, jam peragit armata secessio. An ille commiseratione tangeretur, quem nihil unquam poenituit, nisi forte quid bene fecisset? Exspectet, cuicunque libuerit, ex urbe, ubi perdita libertas, virum parem asserendis in libertatem ceteris mortalibus. hanc certe sola Galbae & Vindicis arma nobis spondent. Haec sola nos arma jam vindicare possunt.* Haec cum aliis consiliis antehabenda esse suaderet veri species, & in tantum valida, ut assensum diutius suspendi non pateretur, Galba diem dixit, quasi manumissioni vacaturus. Ex agris provinciales ad praestitutum tempus confluunt, suspicionibus facile, quasi aliud ageretur, distracti. Galba, propositis ante se damnatorum occisorumque à Nerone quamplurimis imaginibus, & adstante nobili puero, quem exulantem, ex proxima insula Baleari ob id ipsum acciverat, circumfusos milites sic allocutus est: *Adsumus, commilitones, servis libertatem praestituri, ut & alii per nos tam ingenti beneficio gaudeant, quod nobis hactenus vix integrum fuit, quibus tamen natu-*

* *Nova Carthagine.*] Carthago Nova, urbs Contestanorum populorum, in Hispania Tarraconensi sive Citeriore & ad mare Ibericum. hodie *Carthagena* urbs regni Murciae, in Hispania recentiore, patet regi Catholico. *Tillem.*

ra & fortuna illud indulsit. Ex prioris vita instituto facile constat, me nulla ambitione trahi ad spes novas, adeoque testatur mihi animus, nec per malignitatem quid tentare, & privata etiam civium saluti me posthabere. Doleo exprimi has voces, sed celari negant, qua in omnium oculis gesta sunt. An immanius unquam habitum vel uno anno mancipium, quam nos, quatuordecim per annos sub Nerone? Quo genere tributi non exhausit Rempub. ut extorsionibus per scelus profusa ac perdita suppleret? Qua abstinuit crudelitate? nobis dissimulantibus, ipsa clamitarent saxa. Veneno grassatus est in patris fratrisque necem. Nihil in divexanda matre pensi habuit, donec incesto pollutam occideret. Uxorem, praeceptorem, & quoscunque virtute conspicuos in senatu, Roma, aut in provinciis sciret, nullo sexus aut aetatis discrimine, è medio sustulit. Quid anxia suspiria & lachrymas memorem tot nobilium, quorum ille patres interemit, tot uxorum, quarum maritos, insignium virorum, quos in exilium ejecit? quasi fatis in crudelissimum Principem vindictam festinantibus. Principem? imo incendiarium, cantorem, citharœdum, histrionem, quadrigarium, praeconem, imo ne virum quidem, qui viro, & cui vir denupsit. Monstrum & propudium generis humani. Puto vobis ex fama innotuisse Vindicis in Gallia molitiones. Me quod attinet, indoleo. Prior vita ab omni sejuncta ambitione, captandis dignitatibus abstinuit; & quantum mihi temporis superest, malim placide, extraque turbas transigi. Sed cum, nescio quo fato, seu decus, seu munus quod nunquam optavi juvenis, nedum hac ingravescenti aetate, aliorum mihi vota imponant, committere non debeo, si vos habeo assentientes, ut publica saluti non impendatur ultimus spiritus hic, quo senile corpus animatur; neque Julius Imperator, vel Augustus Cesar, adoranda mihi eminus nomina, nec ac cessu propiore violanda nunc bello lacessuntur. Sed nondum finitam orationem turbat militum & populi clamor, Imperatorem consalutantium. Galba, laudato eorum erga salutem publicam studio, accepta re, nomine repudiato, legatum se Senatus ac populi Rom. professus est. Proxima cura fuit copiis militaribus se se firmare, & invidiosum nomen turbis detrahere. obtulit se provinciae plebs miro undique confluxu. Novae legiones & auxilia conscribebantur, juvitque necessitatem casus, qui navem Alexandrinam appulit armis onustam, sine gubernatore, sine nauta, ac vectore ullo. Magnum accessit fortuna haec ad rei summam momentum; ut jam nemini dubium esset, justum piumque & faventibus diis bellum suscipi. Deinde ex praesentibus, qui prudentia & aetate praestarent, velut instar senatus instituit Galba, & equestris ordinis juvenes delegit, qui excubias circa cubiculum suum vice militum agerent. Etiam per provincias edicta dimisit, auctor *singulis universisque conspirandi; simul &, ut qua posset quisque opera, communem causam juvarent.* Multi deserto Nerone, in ejus partes transibant, & inter primos M. Salvius Otho, tunc Lusitaniae rector, collata supellectile pretiosissima excudendae pecuniae. In Germania superiori, exercitus perspectis Neronis viri-

bus plurimum imminutis, Gallia in apertam rebellionem excita, Hispania Principem ostentante, aliis provinciis nutantibus, totque votis in unum licet imperatorem non conspirantibus, Neronem tamen palam hostiliter peti, considerato robore, quo nunc collectus valebat, qui ante in cohortes & turmas per præsidia dispersus esset, à Galba alienus, & contumelia ferox fremensque, ab una legione sibi principem imponi, statuit transferendi Principatus gloriam occupare. Et in proximo erat, qui tanti beneficii honoribus par esset Verginius Rufus legatus, & qui domo licet minus nobili attamen virtute, fama, rebus gestis, & quicquid æstimantibus in prærogativa est, Galba potior censebatur. *Hic*, inquiebant, *gentilitiis imaginibus si anteire dicatur; at Catulus gentis caput & decus, turpi fuga in bello adversus Cimbros sibi consuluit, ubi Marius, natalium obscuritate infra Verginium, constantiam suam, armis vindicata Repub. adprobavit.* Sicque imagines Neronis passim dejectæ in castris: & magnos inter tumultus Verginius consalutatur *Princeps*, ejusque nomen signis militaribus inscribitur. Ille adulta rebellione, atque militibus huc compellentibus impar, videbatur accessurus molitionibus in Neronem; sed nulla pro se ambitione incitus, & multo minus studio alicujus qui exteris, aut aliis legionibus placuisset, trahebatur. Neque enim ille intendebat, imo despicere videbatur imperium, quod flagrante multorum ambitu petebatur; certus non admittere principem, nisi quem liberis suffragiis Senatus elegisset: *Penes senatum esse arbitrium & jus, quod nullius insolentia delibari pateretur.* Pacatis utcunque militibus, delendæ inscriptionis auctor fuit, totumque exercitum in Galliam rapuit, oppugnandi Vindicis prætextu. Obsessa * Vesontio est, postquam recipere Verginium abnuit. Vindex viginti armatorum millia educit, urbi liberandæ, aut, si casus daret, prælio. Castris non longo intervallo dissitis, literæ utrimque commeabant. Secutus mox congressus claneulum, omnibusque submotis, eventu placido, & directis haud dubie in Neronem utriusque viri consiliis: Neque à vero abest, cogitatum etiam esse de rejiciendo Galba. Amice ergo discedunt in sua quisque castra. Vindex dubio jam extricato securior, minime pugnam cogitans, ingredi Vesontionem statuit, fovendis à profectione militibus. Germanici in excubiis ad mœnia quæ ipsi obsidebant, cum viderent appropinquantes Vindicis copias, & peti se putarent, inscii quid inter duces actum foret, neque occasioni defuturi, non exspectata jussione legati, inopinaque aggressione, Gallos turbatis ordinibus incedentes invadunt, quos restituere raptim non patiebatur belli ignara multitudo. Internecione ergo prope deleti Galli, direptis etiam impedimentis. Vindex infausto subitanei atque inopini prælii eventu, cum periisse sibi cerneret ipsum Galliæ Florem, & suspecta Verginii fraude, quasi dolo & per

* *Vesontio.*] Urbs Sequanorum populorum in Lugdunensi quinta Galliæ Provincia hodie *Besançon* urbs comitatus Burgundiæ, paret Regi Franciæ. *Tillemon.*

insidias captum ipsum transmissurus esset ad Neronem, gladio suo incubuit. Persequentium legionariorum multi cadaver vulneribus confodiebant, sibique falsò adrogabant gloriam, quasi interfecissent Vindicem, spe præmii, si forte Nero vicisset. Postquam sic pugnatum esset, rursus ad Principatum suscipiendum Verginius militum vocibus compellebatur, quibus & accesserunt aliarum legionum legationes, offerentes *quod in se esset auxilium, aut alioquin redituros ad sacramentum Neronis*. Verginius, deplorato infelicis amici casu, abnuebat colloquium, Galliæ interiora aditurus. Hunc exitum habuit Julius Vindex, vir ardui potius conatus quam fausti, qui imparatus ab exercitu rite instructo, nulla legione, nullis in provincia sua militibus, & dum alii duces, quibus vires & faventior fortuna, eminus tam periculosas molitiones inspectarent, bello lacessere ausus est principem, cui triginta legiones in armis; eumque Principatu per quatuor Cæsares è majoribus suis ad se devoluto, suaque insuper quatuordecim annorum administratione subnixum. Quem ducem non privata desperatio impulisset in reip. exitium, aut vindicta, ob perditam gratiam, aut dedecus aliquod, arripere suasisset imperium (ampla novis rebus materies) sed ut incubantem patriæ tyrannidem propulsaret, affectu tam acri, ut vilis ipsi vita & securitas videretur. Cum enim ei renunciaretur, Neronem, edicto *caput ejus venale proposuisse pretio* * *decies mille sestertium*, respondit, *qui obtruncati Neronis caput mihi obtulerit, meo invicem donatus abibit*. Et quamquam fortuna abstulit virtutis usum, & infesta eo casu fata, humanis consiliis flecti nescia, intercesserunt cœptis audacibus, fatendum tamen, Vindicem primum lapidem movisse, qui sensim provolutus, Neronem solio deturbavit. Ille * Neapoli de motu Galliarum cognovit circa vigesimum diem Martij; adeoque lente & secure tulit, ut nihil ex consuetudine luxus atque desidiæ omitteret vel imminueret, sed gaudentis etiam suspicionem præberet, tamquam occasione nata, spoliandarum jure belli opulentissimarum provinciarum. Cœnæ tempore interpellatus tumultuosioribus literis, hactenus excanduit, ut *malum iis, qui descissent, & hilaria sua turbarent, minaretur*; ita ut per octo continuos dies non rescriberet cuiquam, non mandaret quid aut præciperet, & rem silentio obliteraret. Edictis tandem Vindicis contumeliosis & frequentibus permotus, Senatum epistola in ultionem sui, Reiquepublicæ, adhortatus est, excusato languore faucium, propter quem non adesset. Cætera convicia Vindicis, ut falsa, non alio argumento refellebat, quam quod etiam inscitia tantopere laboratæ perfectæque à se artis objiceretur; singulos subinde rogitans, *nossentne quemquam præstantiorem*. Senatus acceptis literis Neronis, seu adulatio, seu metus fuit,

* 250000 coronati.

* *Neapolis.*] Urbs Campanorum populorum ad mare Tyrrhenum, hodie *Neapoli* Italis, *Naples* Francis, urbs Terræ Laboris in regno Neapolitano. *Tillem.*

Vindicem perduellionis damnat, qui idem senatus paulo post Neronem eodem titulo infamavit. Sed urgentibus aliis super alios nuntiis, Romam Nero præirepidus rediit. Ac ne tunc quidem aut Senatu, aut populo coram appellato, quosdam è primoribus viris demum noctu evocavit, tanquam deliberaturus de re gravi, transactaque raptim consultatione, proposuit quæ in Musicis nova excogitasset, per organa hydraulica novi & ignoti generis; ostendensque singula, de ratione ac difficultate cujusque disserens, addebat. *repertum sibi, quomodo graviore & vegetiore sono audirentur, jamque etiam prolaturum omnia in theatrum* affirmavit, *si per Vindicem liceat.* Sed postquam deinde Galbam & Hispanias descivisse cognovit, collapsus animoque male fracto, diu & sine voce & prope intermortuus jacuit: utque resipuit, veste discissa, capite converberato, actum de se pronuntiavit. Nec consolationem admisit, donec Senatus Galbam, tanquam *hostilia in Remp. agitasset, proscriberet.* Et cum prosperi quiddam è Germania nuntiatum esset, rediit ad mores luxu & infanda securitate perditos. Galbæ servis in carcerem conjectis, bona eorum hastæ subjecit. Consimilia egit in Hispaniis Galba, bonis Neronis ibidem per auctiones distractis, sed meliore fortuna fori, multos promptiores ad emendum reperit, quam Nero.

Initio statim tumultus, multa & immania creditur destinasse, *successores percussoresque submittere legatis, exercitus & provincias regentibus, quasi conspiratis, idemque & unum sentientibus: quicquid ubique exulum, quicquid in Vrbe hominum Gallicanorum esset, contrucidare: illos, ne desciscentibus aggregarentur; hos, ut conscios popularium suorum atque fautores: Gallias exercitibus diripiendas permittere. Senatum universum veneno per convivia necare, Vrbem incendere, feris in populum immissis, quo difficilius defenderetur.* Sed absterritus, non tam pœnitentia, cum non abhorrerent hæc à natura ejus, quam perficiendi desperatione, credidit expeditionem necessariam, præmisso interim Petronio Turpiliano, & Rubrio Gallo, aliisque ducibus. In præparanda expeditione primam curam habuit deligendi vehicula, portandis scenicis organis, concubinasque quas secum educeret, tondendi ad virilem modum, & securibus peltisque * Amazonicis instruendi. Mox tribus urbanas *ad sacramentum* citavit, ac nullo idoneo respondente, *certum dominis servorum numerum indixit. Partem etiam census omnes ordines conferre* jussit, plerisque omnem collationem palam recusantibus. Ut enim arma civilia minime procedunt sine stipendiis, neque temere subditos novis divexat tributis prudens Princeps, ubi maxima eorum agitur benevolentia, qui simul & corpore obsequium debent; Nero pacis tempore futuri improvidus, & belli sustentandi

* *Amazonicis.*] Amazones, populi Sarmatiæ Asiaticæ ad meridiem. hodie *Tartari Circassi*, vel *Circassia*, inter Moscoviam & Georgiam fuerunt etiam *Amazones* in Ponto regione Asiæ minoris, & ad Pontum Euxinum. *Tillem.*

præsidiis destitutus, offendere tum cives cogebatur, cum conciliare animos populi Rom. præcipue debuisset. Sic nihil in rem suam confecit, eo magis adversantibus subjectis; & accedente ad malam famam adversæ factionis potentia. Ex imperii & militiæ arcanis, unum sibi ad summæ fiduciæ spem superesse affirmavit familiaribus: *Simul ac primum provinciam attigisset, inermem se in conspectum exercituum proditurum, nec quidquam aliud quam fleturum, revocatisque ad pœnitentiam defectoribus, sequenti die lætum inter lætos, cantaturum epinicia, quæ jam nunc componi sibi oporteret.* Interim dum Nero in Galbam & Vindicem arma expedit, nuntiatur prandenti *Verginii & cæterorum exercituum defectio.* Ille velut amens literas sibi redditas concerpsit, mensam subvertit, duos scyphos gratissimi usus, illisit solo, & abjecta sui cura, quamvis non propius admoto periculo, *venenum* poscit, *in auream pyxidem conditum, ne indecora morte tolleretur,* transiitque in * hortos Servilianos, ubi, præmissis Ostiam libertorum fidissimis, fugam in Ægyptum tentavit, quæsiturus ex Musicæ studio victum; imaginaria ibi securitate, quam Imperatori Roma negabat. Sed tribunis centurionibusque prætoriis, partim tergiversantibus, partim aperte detrectantibus fugæ societatem, uno etiam proclamante, *Usque adeone mori miserum est?* varia agitavit, *Parthosne adiret nupero beneficio obstrictos, an Galbam supplex peteret? an atratus prodiret in publicum, proque rostris, quanta posset maxima miseratione, veniam præteritorum precaretur, ac ni flexisset animos, vel Ægypti præfecturam concedi sibi oraret?* Placuit illud, & inventus est postea in scrinio ejus hac de re sermo formatus. Sed deterritum putant, ne, prius quam in forum perveniret, discerperetur. Et cogitatio in posterum diem dilata est.

Interea Nymphidius Sabinus, & Sophonius Tigellinus qui tum prætorias cohortes regebant, & qui obscuro genere, hæc virtutum præmia per scelus, ac beneficio Neronis adepti erant, primi eum deserunt produntque. Sed Tigellinus infamia sua, & publico odio invalidus, Sabinus prospera militum fama florebat, qui affirmato, *Neronem fuga delegisse Ægypti latebras,* & facta prætorianis donativi spe, *Galbæ nomine,* * *trigesies mille sestertium* * *& quinquies in legionarios,* plus quam aut posset aut vellet, facile persuasit ipsis ut desererent principem, à quo (ut putabant) desererentur, & in Galbæ verba jurarent. Neque favori quo cæteros duces præcelleret Galba id tributum est; sed dum alii dubitarent, alii recusarent, & nullo competitore certaret Galba, imperium ei delatum est. Prætoriani qui in excubiis erant apud principem in hortis, dum futura prospiciunt, & commilitonum consiliis se immiscere gestiunt, quibus, de creando novo principe agebatur, dormiente Nerone, se subducunt. Ille ad mediam fere noctem excita-

* *Hortos Servilianos.*] Quo loco vel qua Romæ urbis regione fuerint horti Serviliani, non liquet. *Panvinius.*

* *Singulis* 750 coronati.

* *Sunt* 125 coronati.

rus; ut comperit stationem militum recessisse, prosiluit è lecto, misitque circum amicos. Et quia nihil a quoquam renuntiabatur, ipse cum paucis hospitia singulorum adiit. Tantus Imperator, prius adoratum mundo caput, amicorum, militumque instructissimo comitatu, & expeditis omnium obsequiis, nunc servuli in morem, fores oberrat, quas infelici sibi clausas reperit. Ita urgentibus adversis, consiliaque & solatia notissimorum præripientibus, in cubiculum rediit, unde jam & custodes diffugerant, direptis etiam stragulis, amota & pyxide veneni. Requisivit ergo *Sulpicium gladiatorem, vel quemlibet alium percussorem, cujus manu periret.* Nemine reperto, nec amico nec inimico, procurrit quasi præcipitaturus se in Tiberim. Sed revocato rursus impetu, aliquid secretioris latebræ ad colligendum animum desideravit. Et offerente Phaonte liberto suburbanum suum, circa quartum milliarium, fugit nudo pede atque tunicatus, quatuor solum comitantibus, Phaonte, Epaphrodito, Sporo & Neophyto, obsoleta in veste, neque prorsus militarem in modum, adopertoque capite, & ante faciem obtento sudario. Dum festinus urget iter, audiit ex proximis castris clamorem militum, *& sibi adversa, & Galbæ prospera ominantium.* Equo in via consternato, & ad latus deflectente, detecta facie agnitus est à quodam missitio prætoriano, & salutatus. Ut ad diverticulum ventum est, dimissis equis inter fruticeta ac vepres, per arundineti semitam ægre, ad adversum villæ parietem evasit. Ibi hortante eodem Phaonte, ut *interim in specum egestæ arenæ concederet,* negavit *se vivum sub terram iturum*; ac parumper commoratus, dum clandestinus ad villam introitus pararetur; atque ita quadrupes per angustias effossæ cavernæ receptus in proximam cellam, decubuit super lectum modicella culcita.

Interim Romæ à Senatu *hostis judicatur, dignusque qui puniatur more majorum.* Et jam quærebatur ab iis quibus præceptum erat, ut vivum eum attraherent. In Principatum autem successor, etsi tacitis omnium suffragiis Verginius designaretur, qui à Senatu exspectare posse credebatur hoc beneficium, cum ad eum retulisset arbitrium eligendi, patres tamen, metu ne in novas belli civilis turbas revolverentur, cum submoveri alioquin occupato jam loco Galba non posset, militum exemplo, in Galbam consenserunt. Tum unoquoque circa Neronem hinc inde instante, *ut quam primum se impendentibus contumeliis eriperet, funeralia instrui* jussit, flens ad singula, atque identidem dictitans; *Qualis artifex pereo!* Inter moras perlatos à cursore Phaontis codicillos præripuit, legitque se à Senatu hostem judicatum, & quæri ut puniatur more majorum. Interrogavitque *quale esset id genus pœnæ*; scil. ignoto sibi tales sanctiones condendi more! Cum comperisset, *nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi,* conterritus, duos pugiones, quos secum attulerat,

arripuit; tentataque utriusque acie, rursus condidit, ac orabat, ut se aliquis ad mortem capessendam, exemplo suo juvaret. quod frustra ab inerti aula, & per luxum ac infamiam nequissime emollita, sperabat. Jamque missi à Senatu equites appropinquabant, quod ut Nero sensit, ferrum jugulo adegit, juvante Epaphrodito à libellis, qui à Domitiano postea occisus, istius obsequii pretium tulit, judicante, *non dignum spiritu, qui quocunque modo eum Principi expressisset.* Hunc vitæ exitum habuit Nero vira pudendus, imperio in publicum odium adducto, nullo nec metu, nec amore subjectorum, secundo & trigesimo ætatis, ac decimoquarto imperii anno, octavo die Junij; haud modica sub initium imperii gratia, ut dicere solitus fuerit Trajanus, *bonos etiam Principes non adæquasse famam Neroniani quinquennii.* Sed mox cum erupisset in quodlibet licentiæ & crudelitatis genus, lentus in negotiis; valido tantum in flagitia ingenio, sic tandem oppressus periit.

Post ejus mortem populus & imprimis Nobiles, in quos præserrim sævierat, sacra Diis fecerunt, actis quasi per publicum gaudium festis. Alii quoque pileati tota urbe discurrerunt, quasi parta libertate. Senatus de novo censuit, *gratias Nymphidio agendas, laudataque ejus prudentia, & reip. cura*, Galbæ decrevit consuetos Principis honores. Et factum super ea re senatusconsultum, ut quam celerrime ad eum mitteretur, consules operam dederunt. Decreta quoque legatio ex primoribus, addito mandato, præter gratulationum sollemnia, ut rogaretur *Romam properare.* Tum & in Senatu propositum, *ut in accusatores inquireretur.* Spectabat id ad multos ex potentissimis, qui proximorum pernicie vixissent, & sic quodammodo convellebantur arcana imperii, eversis ejus præsidiis. Nihilominus tamen illi adeo execranda facinora perpetrarant, & adeo recens scelerum memoria erat, ut senatusconsulto *omnes delatores, cum reliqua Neronis factione, judicarentur puniendi more majorum.* Sed in paucos tantum ex infimis id valuit, ex quibus nec insignia in alios damna, si salvi forent, nec in Rempub. commoda exstabant, si damnarentur, majoribus facile eludentibus periculum.

Is erat in Gallia & in Urbe rerum status, cum repente ex inopinato cuncta turbata sunt in Hispania, militesque, pœnitentia mutati sacramenti, destituere Galbam voluerunt, ægreque retenti in officio; & servi, quos à liberto Neronis ad fraudem præparatos, muneri acceperat, per angiportum in balneas transeuntem pene interemerunt, nisi cohortantibus invicem, *ne occasionem omitterent*, interrogatisque *de qua occasione loquerentur*, expressa cruciatu confessio esset. Accessit ad tanta discrimina mors Vindicis, urgebaturque Verginius à legionibus suis, ut *quasi jure victoria sibi debitum Principatum acciperet, aut alioquin ipsas ad Neronem redituras.* Maxime consternatus Galba, per literas à Verginio petiit, ut *secum junctas pro libertate & Romano im-*

perio curas capesseret. Ipse tamen destituto similis, * Cluniam se recepit, facti pœnitens, & privatam vitam respiciens, quasi inter summum & infimum hic esset medio locus. Ita varie anxius egit, nec multum abfuit quin vitæ renuntiaret. Sed tum septimum intra diem Icelus libertus Roma profectus adest, qui renuntiat, vivente adhuc Nerone, sed latente, à prætorianis primum militibus, dein à populo etiam & senatu Galbam Imperatorem electum, & paulo post de spontanea nece Neronis esse allatum in urbem nuntium, & huic tamen nuntio non ante se fidem adhibuisse, quin ipse accurrisset, & cadaver propriis oculis perlustrasset, eo viso, se tandem urbe profectum venisse ad Galbam. Biduo post Vinius è castris capita senatusconsulti attulit. Galba inopinato eventu lætus, Icelum ornat annulis aureis, Vinium summo apud se loco habet, depositaque legati, suscipit *Cæsaris appellationem.* Cornelius Laco donatur prætorii præfectura; & Romæ stabiliendis rebus, cum præsentiam suam requiri, atque ex usu fore arbitraretur, *indicit profectionem, exercitu terra ituro.*

Nymphidius auctorem se interfecti Neronis, & navati pro principatu laboris mercedem aliam non esse, præter ipsum principatum ratus, *Galbæ* quoque *senium* increpans, *quem Roma diu ferre non posset*, principem egit, adrogavitque sibi imperii instar, non per gradus, sed cum magno impetu. Prætoriano militi gratus ob donativum erat, prono & facili, quocunque duceret, obsequio. Et primores senatus, gratiam ejus captantes, videbatur etiam sibi obstrinxisse, ita ut sui jam oblitus, Tigellinum socium juberet *deponere gladium*. Consules, quod *codicillos non misissent per prætorianos milites, nec mandata cursorum obsignassent ipsius annulo*, decreverat abdicare; & rei porro suæ intentus, convivio excipit qui in civitate erant eminentioris fortunæ nomine Galbæ tamen, in speciem. & simul tacite milites inducere conatur, quo Galbæ supplicarent, *ut Nymphidium faceret præfectum prætorii perpetuum & sine collega.* Utque licentiæ hamo populi militumque animos deliniret; dedit sæviendi potestatem in Neronianæ factionis reliquias. Spicillum gladiatorem Neronis imagini alligatum, publiceque raptatum in foro trucidarunt. Aponius delator oppressus est, per cujus cadaver impulerunt graves saxis currus; ne alios contumeliose habitos cæsosque commemorem; quosdam etiam discerpserunt, ut nullo metu grassantis vulgi mos est, omni culpa vacuos. Et in Senatu audita querentis Mauris̄ci vox est, *fore ut brevi optent, restitui sibi Neronem, cum magis toleranda sit unius quam plurium tyrannis, tutiusque vivi, ubi nihil licet, quam ubi omnia.* Ita Nymphidius, natus Nymphidia liberta, diuque aulico exercita famulitio, & Mar-

* *Cluniа.*] Urbs Arevacorum populorum & Cluniensis conventus, in Hispania Tarraconensi sive Citeriore, & ad Durium fluvium, hodie *Crunna del Conde* burgus Castellæ Veteris prope fluvium *Duero*; & urbem *Osma*, in Hispania hodierna, paret regi Catholico. *Tillemonius.*

tiano gladiatore patte, insidiabatur & imminebat imperio, sibique id rapiebat, opera fœminarum illustrium, & quorum Romæ in senatu valida auctoritas erat, misso quoque in Hispaniam Gelliano, qui explorandis Galbæ consiliis intentus esset.

Macer in Africa, rebus jam turbidis, delectus agit, principemque sibi locum destinat. sed eum avaritia & crudelitas invisum fecerant; languidisque in se hominum studiis, nec pares conatibus vires cogere, nec jam cœptis sine periculo absistere poterat. Galvia Crispinilla in Neronis intimas libidines assumpta, cum post ejus mortem sibi metueret, in Africam trajecit. Illius consiliis usus Macer, provinciam, qua mari imminet, præsidiis firmat, vetitis frumenti transvectionibus, Romam fame pressurus. Fontejum Capitonem, inferioris Germaniæ legatum, aliquid pro se agitasse fama est. Affirmant eum, cum juri dicundo præsideret, & ille, contra quem erat pronunciatum, appellasset Cæsarem, tum surrexisse altiusque conscendisse subsellium, jusso, *qui victus erat, perorare causam in Cæsaris auditorio*. Sed Fabius Valens legionis ibidem legatus, Galbæ partes amplexus erat, ptimusque cum suo milite, in ejus transiit sacramentum, exemplum sequente toto exercitu inferioris Germaniæ. Et tum Verginius solus existimabatur Galbæ rivalis, jam clarior oppresso Vindice & perdomita Gallia; at ille, quamquam à militibus, evulgata Neronis morte, ita urgeretur, ut Tribunus etiam stricto ferro juberet, *aut illud, aut imperium accipere*, à proposito se tamen dimoveri nequaquam passus est. Postea cognito Senatus decreto, sponte ille, exercitus autem ægre, & nonnisi diu reluctatus, *in verba Galbæ juravit*, cum jam inferior Germania sacramento ejus esset adacta. & secutus mox est reliquarum provinciarum consensus.

Galba ordinandis Imperii rebus intentus, civitates Hispaniarum quæ cunctantius sibi accesserant, *gravioribus tributis*, quasdam etiam *murorum destructione punivit*; & præpositos procuratoresque supplicio capitis affecit, cum conjugibus ac liberis. Quo facto excessit Neronis sævitiam, præter omnium exspectationem, & quidem principatu nondum adulto. *Trebonio Garrutiano Africæ procuratori* præcipit, *interimere Macrum, recens conscriptam ibi legionem dimittere, regionemque illam turbis purgare*. & suffectus est Verginio Hordeonius Flaccus qui tum utriusque Germaniæ legatus fuit. Tum senex paludatus iter ingressus est, ac dependente à cervicibus pugione, nec prius usum togæ recuperavit, quam oppressis qui novas res moliebantur. Galliarumque civitates, Vindici resistere ausas, *reditu & agris multavit*; aliis quæ suarum partium, *quartam tributorum partem remisit*, quibusdam jus civitatis auro mercantibus tribuit. & Vinius cupiditatis immensæ, conspicuo apud invalidum senem loco, ditioribus venalem offerebat principis sui gratiam. Missi à Senatu legati ei occurrunt

* Narbone, omnibus ex imperii dignitate compositis, exceptosque benignè Galba, familiaribus colloquiis & modicæ de suo cœnæ adhibuit, in magna licet opum abundantia, submissisque à Nymphidio structoribus & supellectile Neronis. Sed Vinius, cujus Galba totus erat, consuluit ei, *ne popularitati, quæ minus magnifica ac decora imperio, studeret, suasitque eorum, quæ Neronis fuerant, usum, & spectandam esse principi, in faciendis sumptibus liberalitatis famam.* Verginius tradito successori exercitu, obviam se tulit Galbæ; sed ita exceptus est, ut altius reconditam indignationem facile argueret modicus, qui habebatur occurrenti, honos. Adeo periculosum est oblatum etiam invito & renitenti recusasse principatum.

Ex reduce Gelliano cum Nymphidius cognovisset, Laconem præfectum prætorio, & Vinium obtinere præcipuum in aula locum, missum à se nuncium suspectari, vitarique ejus congressum, ne privatim quidem facta loquendi cum Principe potestate, imo nec aditu dato, æstuabat animo. Convocatis ergo prætorianorum centurionibus, ait *videri sibi Galbam senem optimum, sed à duobus, Tigellino simillimis, in fraudes inductum, Vinio & Lacone, & consultum fore, ut omnium nomine, per unum & alterum ex isto ordine significetur, fore ut melius in urbe accipiatur, amoto illo hominum pari.* Sed absurdum erat, principi ea ætate, velut minori, quidquam à ministris præscribi. Aliud ergo statuit, literasque ad Galbam dedit, terroris plenas; *dubia omnia & ambigua Romæ esse & periculose nutare, à Macro in Africa retentas naves, & annonam; legiones in Germania nova moliri;* quibus & paria addebat *de Syria & Judæa.* Sed animadverso, his non exterreri Galbam, suam apud eum autoritatem labare, perspectisque militum in se studiis, petere ab armis subsidium decrevit; dehortante licet Clodio Celso Antiochensi, qui ex amicis ejus vir moderatus & prudens, censebat, *paucissimos reperturum Romæ, qui Imperatorem eum vellent.* Sed aliorum consultorum risu exceptus est Celsus, præsertim Mithridatis cujusdam Pontici, *Forte*, inquit ille, *nunc Romanis Galba, quia procul abest, aliquid videatur, quippe major ex longinquo metus & reverentia; sed ubi in conspectum venerit imperator calvus, ac fronte rugis arata, deprehendent cives opprobrium temporis, quo ille ad Principatum evectus est.* Nymphidium itaque media nocte proxima, in castra deducendum statuunt, ut salutaretur *Imperator.* Sed nondum advesperascebat, cum Antonius Honoratus qui egregia inter Tribunos fama florebat, militum suorum concione advocata, *Quis furor*, inquit, *ô socii, quæ intemperia vos agitant? usque adeo vos desultoria fide leves, sacramentum fidemque nullam ob causam sic facile exuitis? ob flagitia*

* *Narbone*,] Narbo, urbs Volcarum Arecomicorum populorum, in Viennensi sive Narbonensi Secunda Galliæ provincia. hodie *Narbone*, urbs diœceseos cognominis, in Occitania inferiore, vulgò *Bas Languedoc.* & in parte meridionali regni Franciæ. *Tillemon.*

rejici

rejici debuit Nero, fateor. sed cujus matris, cujus uxoris cæde conspersus Galba est? quæ morum infamia indignum fecit imperio, ut scorti principalis filius ei præferatur? cujus fuso sanguine, qui in verba ejus jurarent, brevi præstarent Neroni vindicias, quem prodidisset, & Galbæ fidos se probarent, quem iste insidiis petiit. Expenderent, qua spe decem millia prætorianorum integras imperii vires lacesserent, quæ pro Galba in armis essent. Illis hac oratione pacatis, transit in reliquos exemplum obsequii, & prævaluere partes Galbæ. Exortus deinde in castris clamor Nymphidium advertit, qui se vocari ratus, & festinans, ut firmaret nutantes animos, seditionemque præverteret, eo cum facibus deducitur, memoriæ mandata oratione, à Cingonio Varrone composita, quam ad milites haberet. Sed clausis castrorum portis, & vallo ubique per ipsos occupato, veritus quid rei gereretur, propius accessit, quæsivitque, *quid iis esset animi, & cujus jussu armatos se ostentarent*, tum respondere omnes, *se non alium accepturos principem, nisi Galbam.* Nymphidius perspecto periculo, in illorum ivit sententiam, & *Galbæ salutem ac prospera precatus est*; ille simul suos idem acclamare jussit. Ab excubiis ergo ad portas admissus cum paucis suorum, in ingressu lancea petitur, Septimio quodam scutum objiciente. Sed cum videret tot strictos in se gladios dirigi, fugit, insequentibus qui eum in militis tentorio necarunt. Illucescente die expositum publico cadaver est, indignantiumque contumeliis. Galba audita in itinere Nymphidii morte, in socios conspirationis cædibus grassatus est; in quibus & Mithridates Ponticus ludibrii sui pretium tulit, & Cingonius Varro formatæ orationis. Cum urbi appropinquaret, ad Pontem Milvium obtulerunt se classiarii, quos Nero ex remigibus justos milites fecerat. Galba *redire eos ad pristinum statum* jussit. Sed cum prævalerent numero, & recusarent, obsessaque utrinque via, insuper aquilam & signa pertinacius flagitarent, ita ut per tumultum nec audiretur, nec conspiceretur à populo princeps, neque rejici se paterentur in tempus commodius, putantes negari quod differretur, frementes seditiose & incondito clamore, progredientem sequebantur. Erant & qui stricto ferro vim minitarentur, nisi mitiora statueret. Galba immisso equite pervicaces disjecit, & septem eorum millia cecidit, inermes cum essent, dein reliquos decimavit, & in vincula conjecit, quos tamen suo malo, libertati mox reddidit.

Galba ergo majore favore & auctoritate adeptus est, quam gessit imperium; quanquam multa documenta egregii principis daret, sed nequaquam hæc tam grata erant, quam invisa quæ secus fierent. Omnes injuste in exilium à Nerone missos, cujuscunque ordinis, cum liberis, aliqua clementiæ fama, restituit patriæ & dignitati,

cipi curandum, ne cuiquam ex ſuis id liceat; niſi certe ad primam occaſionem familiarium omnium culpis, velut à ſe ipſo admiſſis, damnati velit. Quid refert, qua parte ingruat in cives flagitium, ſcelus, aut injuria, ſi damnum præſto ſit, connivente aut etiam ignorante qui prohibere debuit. Sic Galba, cum nomen ejus, licet inſcii, prætexeretur multis injuriis, quod tamen graſſanti licentiæ amicorum non obſtitit, & laterent illum ſcelera, quorum ignorantia culpari meruit, autoritate jam nulla, ipſe ſuo & fere etiam Reipub. exitio gradum ſtruxit.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la Grace de Dieu, Roy de France & de Navarre : A nos amez & feaux Conseillers, les gens tenans nos Cours de Parlement, Grand Conseil, Requestes de nostre Hostel, & de nos Palais, Baillifs, Seneschaux, Prevosts, leurs Lieutenans, & à tous nos amez Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra. SALUT: Ne voulant rien oublier de tout ce qui peut contribuer à la bonne Education de nostre tres-cher & tres-amé Fils le Dauphin, & considerant que son avancement dans l'Etude des bonnes Lettres en fait une partie : Nous avons jugé que rien ne luy seroit plus utile pour cela, que de luy faciliter la lecture & l'intelligence des anciens Auteurs de la Langue Latine, par des moyens plus prompts & plus commodes, que ceux dont on s'est servy jusques icy, & Nous nous sommes d'autant plus portez à l'execution de ce dessein, que Nous avons compris en même temps, que le public en recevroit beaucoup d'avantages. Ainsi nous avons jetté les yeux sur plusieurs personnes sçavantes, tant de nostre Royaume, que des païs étrangers, pour travailler sur ces anciens Auteurs de la Langue Latine, y faisant des Notes & des Explications qui puissent en donner l'intelligence, sans avoir besoin d'autres Commentaires, & dans la distribution qui a esté faite de ce travail; Nous avons chargé le Sieur JULIEN PICHON Prestre, Bachelier en Theologie, de travailler à l'explication des Ouvrages de Corneille Tacite, dont il s'est acquitté à nostre satisfaction, de sorte que son Ouvrage estant en estat d'estre imprimé; Nous avons permis & accordé, permettons & accordons par ces presentes à la Veuve CLAUDE THIBOUST, & à PIERRE ESCLASSAN, Imprimeurs & Libraires de nostre bonne Ville de Paris d'imprimer ou faire imprimer, vendre & debiter ledit *Corneille Tacite* avec l'Interpretation & les Nottes dudit Sieur Pichon, dans tous les lieux de nostre obeïssance, en telles marges, tels volumes, & caracteres qu'ils voudront, pendant le temps de *dix années*, à compter du jour que ledit Livre sera achevé d'imprimer, pendant lequel temps, Nous faisons tres-expresses inhibitions & deffences à tous Imprimeurs, Libraires, & autres personnes de quelque qualité & condition qu'elles soient d'imprimer, ou faire imprimer ledit *Corneille Tacite*, sous pretexte d'augmentation, correction, ou autrement, en quelque sorte & maniere que ce soit, vendre ny debiter iceluy sans la permission & consentement de ladite Veuve Thiboust, & Esclassan, ou de ceux qui auront leur droit, à peine de trois mille livres damende, applicable un tiers à Nous, un tiers à l'Hospital General, & l'autre tiers ausdits Exposans, confiscation des Exemplaires contrefaits, & de tous dépens, dommages & interests au profit desdits Exposans. A condition qu'il sera mis deux Exemplaires dudit *Corneille Tacite, avec l'Interpretation & les Notes dudit Sieur Pichon*, un en nostre Bibliotheque publique; un en celle du Cabinet de nos Livres en nostre Chasteau du Louvre, & un en celle de nostre tres-cher & feal le sieur le Tellier, Chevalier, Chancelier de France, avant que de les exposer en vente, comme aussi faire imprimer ledit Livre sur de bon papier & en beaux Caracteres, suivant le Reglement fait touchant la Librairie & Imprimerie, à peine de nullité des presentes. Du contenu desquelles Vous mandons faire joüir & user ladite Veuve Thiboust & Esclassan, & ceux qui auront droit d'eux, pleinement & paisiblement, cessans & faisans cesser tous troubles & empeschemens à ce contraires. Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin desdites Oeuvres, une copie, ou Extrait des presentes, elles soient tenuës pour bien & deuëment signifiées à tous ceux qu'il appartiendra. Car tel est nostre plaisir. DONNÉ à S. Germain en Laye le 14 jour de Decembre, l'an de Grace 1681. & de nostre Regne le 39. Signé, Par le Roy en son Conseil, CLINET.

Registré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de cette Ville de Paris, le 14. Septembre 1682. suivant l'Arrest du Parlement du 8. Avril 1653. & celuy du Conseil Privé du Roy du 27. Fevrier 1665. Signé, ANGOT, Syndic.

C. CORN.

C. CORNELII TACITI
AB
EXCESSU NERONIS
HISTORIARUM
LIBER PRIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Orditur, & quæ in Historiarum toto opere dicenda, carptim proponit: statum item tunc rei Romanæ; Galbæ ingenium, mores, gubernationem. Qui audito motu Germanico, Pisonem Cæsarem adoptat. Id Othonem offendit, qui spe sua lapsus, animum ad utriusque cædem appulit, & perficit, conciliatis sibi Prætorianis. Galba & Piso trucidantur, item T. Vinius. Otho in imperii sede est. Cui tamen æmulus statim & hostis Vitellius exortus. De causis motæ Germaniæ, & in ea legionum. Vitellium principem sumunt, & iter in Italiam: ducibus ducibus, Valente Fabio, & Alieno Cæcina. Otho copias item ducesque parat. Recensio provinciarum quæ penes utrumque principem. Interea Roxolani Sarmatæ Mœsiam irrupere: sed repulsi aut cæsi. Seditio Romæ & tumultus Prætorianorum ingens exortus: qui Senatum universum ad cædem deposcunt, ut Othoni infidum. Otho ægre eos coërcet, & donativo mox placat. Idem classem instruit, mittitque in Galliam contra Vitellium. Denique ipse, omissa urbe, in eum it. Gesta hæc paucis mensibus.

IMP. SER. GALBA. ET T. VINIO COSS.

1 [1]INITIUM mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vinius consules erunt.

INTERPRETATIO.

Ser. Galba secundùm, T. Vinius primùm *Consules erunt mihi principium Historiæ.*

NOTÆ.

1 *INitium mihi operis.*] His in libris res gestas principatu Galbæ, Othonis, Vitellii, Vespasiani, Titi, & Domitiani persecutus est Tacitus, qui principatum Nervæ & Imperium Trajani sepofuit, suppetente vita, *materiam senectuti suæ.*

Atquot in partes historiarum opus deduxerit, eo nobis ignotum, quod reliqui à quinto non supersunt; sed nec ille integer, cujus ex initio, Q Septimius florens Tertull. in Apologetico producit testimonium.

Et Cornelium à Plinio Cæciliano petiisse constat, hujus epist. lib. VI. ut C. Plinii avunculi exitum describeret, quo verius posteris tradere posset.

Quod si est; sub Tito res gestas Tacitus noster narravit, cum ejus principis tempore Vesuvius Mons conflagraverit, & tum C. Plinius interierit. Ipse præterea sibi testis est Annal. XI. se libros de rebus Domitiani composuisse.

Sed & cum Plinius d. libro scribit Tacito: *Auguror, nec me fallit augurium, historias tuas immortales futuras: quo magis illis (ingenue fateor) inseri cupio.* Significat Cornelium gesta sub Nerva, nomine *Historiarum* scribere.

Sicuti autem quod homo est, id necessario animal est, Annales libri qui sunt, Historiarum libri sunt: sed sicuti quod est animal, non id necesse est hominem esse, ita *Historia* non omnino id quod *Annales* sunt. Apud Gellium lib. 5. 18.

Quare nominis ratione, & quod tam multa hoc libro Cornelius præfatur, & *initium operis*, & *opus aggredi* se dicat, distinctos *Annalium* libros ab *Historiarum*, non sine caussa mihi videor asserere.

Juvatque opinionem meam quod in Vaticana Bibliotheca MS. ad initium hujus libri miniatis literis sic habet, INCIPIT XVII. EJUSDEM SECUNDUM QUOSDAM. quod significat, olim jam ingeniosos fuisse qui ab hoc libro Corn. Taciti opus *Historiarum* exordirentur.

Itaque eò libentius veterem Librorum inscriptionem Tacito vindicavimus. *Vertranius.*

Tacitus duo Historiarum volumina scripsit. Alterum auspicatur ab excessu Augusti ad Calendas Jan. paulo post mortem Neronis, sic complexus tempora Tiberii, Caii, Claudii, & Neronis, & magnam partem principatus Galbæ.

Alterum exorsus à Calendis jam dictis extendit in mortem Domitiani.

Quatuor priores libri voluminis posterioris (si ratio temporis habeatur, non considerato scriptoris ordine) res gestas continent unius tantum anni, & aliquot insuper mensium, à principio Januarii, cum Galba & Vinius Consulatum inibant anno U. C. 822. ex Taciti Chronologia, aut potius ea, quam totius, ut tunc erat, imperii consensus probabat, *Claudio Cæsare IV. Vitellio III. Coss.* ut ipse scribit II. Annal. exacte duobus & viginti annis ante Galbam & Vinium, *ludi sæculares octingentesimo post Romam conditam anno spectati sunt.*

Quæ temporis observatio excedit uno anno Fastos Capitolinos (ut vocant) consentitque accurate cum ea, quam Varro, Cicero, Plinius, 8, 7. & Dio l. 40. l. 52. l. 60. instituunt, ratione.

Jam vero quamquam principis majestas, & ministri dignitas videantur ex earum rerum genere quæ non bene

Nam post conditam urbem [1] DCC & XX. prioris ævi annos [2] multi auctores retulerunt; dum res populi Rom. memorabantur, [3] pari eloquentia ac libertate. Postquam bellatum apud [4] Actium, atque om-

INTERPRETATIO.

Quippe à constructa Roma elapses septingentes & viginti superioris temporis annos plurimi Scriptores tradidere; dum gesta populi Rom. res scribebantur æquali facundia, ac libertate. Postquam pugna commissa est apud Actium, & pacis stabiliendæ

NOTÆ.

conveniunt, nec in una morantur sede, non repugnat tamen istius ævi consuetudo, res dissociabiles miscentis, quin primo, cum princeps imperio admoveretur, anno, ex more, sæpe & ex libitu, in Consulatu se collegam faceret.

Rationem reddit Appianus 1. *Sylla quamvis Dictator, collegam tamen se dari passus est Consuli Metello Pio, ut Democratici regiminis species superesset. & inde fortassis in hoc usque tempus manavit mos, quo Rom. Imperatores, cum Respub. Consules crearent, sæpe etiam se Consules facerint, non aspernati junxisse Consulis titulum Principali fastigio.*

Primus autem Galbæ Consulatus, incidit in quartum qui Tiberii mortem præcessit annum, quo Liviæ Augustæ favor eum extulit, ut Plutarchus in Galba memorat.

Sed errat meo quidem judicio, cum illa quadriennio ante obiisset, invisa filio & magis quotquot ejus ope dignitates ambiebant. Tac. 5. Annal. 2. Neque in more positum Tiberio fuit in longum successores dignitatibus destinare. *Savilius.*

Potuit Galba adipisci Consulatum eodem anno quo interiit Livia. & alia ratione seu prudentia potuit ei dignitatem Tiberius concedere, quam ex solo favore & amicitia Liviæ. Fuit quippe fama & stirpe conspicuus Galba, & inter Nobiles ac proceres censebatur.

1. *DCC. & XX.*] Exacte si putas XXII. reperies. *Lipsius.* posuit Tacitus numerum completum, nec minutias persequitur.

2. *Multi auctores.*] Intelligit præcipue, ut opinor, Livium, (quanquam latius se extendat ejus historia) cujus eloquentiam & fidem, qui circumferuntur libri, testantur. Tac 4. Ann. 34. *Savilius.*

Quidni intelligat etiam Sallustium de quo vere dictum: *Crispus Romana primus in Historia.* Et alios quorum magna ævo Taciti fama, & quos invidia temporum intercepit.

Sic Lib 1. Ann. *Sed veteris populi R. prospera vel adversa, claris Scriptoribus memorata sunt. Temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur.*

3. *Pari eloquentia ac libertate.*] Sic Tac. lib. 4. 33. *Tum quod antiquis Scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cujusquam, Punicas, Romanas-[illegible]acies latius extulerit; at multorum qui Tiberio regente pœnam vel infamiam subiere, posteri manent.*

Sed non essete decora ingenia ob metum posterorum, sed ob metum imperitantium, quod & contigit ipsi Claudio. Suet. Claud. 41. *Initium autem sumpsit Historiæ post cædem Cæsaris Dictatoris, sed & transiit ad inferiora tempora, cœpitque à pace civili: cum sentiret neque libere, neque vere sibi de superioribus tradendi potestatem relictam, correptus sæpe, & à matre, & ab avia.*

4. *Actium.*] Promontorium & oppidum Acarnaniæ regionis minoris ad sinum Ambracium in Achaïa provincia Græciæ regionis. hodie promontorium vocatur *Cabo Figalo*, est ad sinum *l'Arta* in Achaïa provincia præfecturæ Romeliæ sub Turcico imperio Europæo. *Actium* vero oppidum nunc est castellum, vulgò dictum *Dardanello*, ad os

nem potestatem ad unum conferri pacis interfuit; magna illa ingenia [1] cessere. [2] Simul veritas pluribus modis infracta; primum [3] inscitia Reipubl. ut alienæ, [4] mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes. ita [5] neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios Sed [6] ambitionem scriptoris facile adverseris: obtrectatio &

INTERPRETATIO.

caussa *necesse fuit, omnem vim* Imperii *in unum transferri*, tum *magni illi viri* à scribenda Historia *deterriti sunt. Et tum etiam veritas multiplici ratione imminuta; primùm ignorantia Reip velut extraneæ; dein cupidine adulandi* Principibus, *aut etiam invidia adversus imperitantes: sic neutris cura aut amor* veri transmittendi *in posteros; cum alii odio infensi essent, alii in serviendo dominantibus adblandirentur, Sed adsentandi libidinem in auctore facile asperneris; at amulatio &*

NOTÆ.

finus Artæ. Pugnatum ad Actium, & Augustus Imperator vicit Marcum Antonium anno 2. Olympiadis 187. Romæ conditæ 723. ante Christum natum 31. *Tillemonius*.

1. *Cessere.*] *Cessere, at non cessavere,* id est, non extincta illa magna ingenia, ut vertunt interpretes; sed absterrita sunt difficultate scribendi, quia nec libertas, nec cognitio rerum: Nec gloria, imo periculum, quia unius cura & in unius decus conducta in publicum gesta à temporibus Augusti.

2. *Simul.*] Id est, eodem tempore, scil. post pugnam Actiacam, & cum Respub. in unum collata est, tum *veritas pluribus modis infracta, &c.*

3. *Inscitia Reip. ut alienæ.*] Aliena ignorantur, aut quod ab eorum cognitione submovemur, aut quod incuriosos non excitat sciendi desiderium: prius illud hic locum habere videtur.

Nam cum antea quidquid ubique terrarum gereretur, populo Rom. & Senatu arbitro fieret, nunc publica maximi momenti negotia, velut fidei suæ arcano reposita, invaserat paucorum libido.

Dio Lib. 5. 3. *Complura agitari tum cœperant, seclusis à cognitione aliis, præter eos in quorum manus illa devenerant.* Savilius.

4. *Mox libidine assentandi.*] Sic lib. 1. *Tiberii Caiique & Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis. ob metum falsa; postquam occiderant, recentibus odiis compositæ sunt.* Sic ingens assentator Velleius Paterculus, qui scripsit florente Tiberio; & sibi aut vanitati magis, quam veritati consuluit.

Mox libidine adsentandi.] De adulatore Historico perinde se habet ac de illo pictore qui eum pingeret deas, sub imagine illarum meretrices Amasias effomabat, non sine vanitate sacrilega.

Plin. lib. 35. 10. *Fuit & Arellius Romæ celeber paulo ante divum Augustum, nisi flagitio insigni corrupisset artem, semper alicujus feminæ amore flagrans, & ob id deas pingens, sed dilectarum imagine. Itaque in pictura ejus, scorta numerabantur.*

5. *Neutris cura posteritatis.*] Id est, Neutri satis curabant. veritatem, quæ ad posteros transmitti debet sine ullo affectu, quia vel assentando obnoxii imperitantibus, vel infensi erant.

Neutris cura posteritatis.] Vertit Hispanus interpres: *Neutri curam habuerunt utilitatis posterorum.* Certe in sola veritate Historiæ utilitas posita videtur, non in voluptate. Amor, odium, & adsentatio Fabulas invehunt, quibus Historiæ dignitas labefactatur, polluitur, violatur.

6. *Ambitionem.*] In Historico cupidinem adsentandi dominantibus nullo negotio discernas, & ultro *adverseris* adsentatorem: at odium seu livor facilius adrepit animis, falsa specie libertatis qua

livor pronis auribus accipiuntur. quippe adulationi fœdum crimen servitutis, [1] malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec injuria cogniti. Dignitatem nostram [2] à Vespasiano inchoatam, à [3] Tito auctam, [4] à Domitiano longius provectam non abnuerim; [5] sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam, & sine odio dicendus est. Quod si vita suppeditet principatum [6] divi Nervæ,

INTERPRETATIO.

invidia avidis auribus excipiuntur. Nam adsentationi turpe flagitium servitii inest, invidiæ vero & obtrectationi adumbrata imago libertatis adhæret. *Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec gratia, nec offensione noti. Non inficias ierim fastigium, seu decus nostrum à Vespasiano incœptum, à Tito adauctum, & à Domitiano altius evectum esse; sed integram ac sinceram fidem profitentibus, nec studio & favore, nec invidia aut malignitate quisquam scribendus est. Sin vitam ultra produxero, distuli ac reservavi senectæ* meæ *imperium D. Nervæ, & principatum Trajani* descri-

NOTÆ.

nempe obtrectatur imperitantibus; quasi scil. auctor Historiæ nemini pareat & veritatem libere promat, vel etiam cum periculo suo.

1. *Malignitati.*] *Malignitas* hic idem est, ac *livor, seu obtrectatio*, odium & invidia scriptoris adversus dominantes, aut cæteros alios qui Rempub. attigere, & qui sub stilum auctoris cadunt. Qui certe omnes sine tali *malignitate* describendi sunt.

Supra omnes affectus attollere se mens auctoris debet, ita ut nulli sit infensus odio, aut pravitate; & nulli beneficio, aut amore sit obnoxius.

2. *A Vespasiano inchoatam.*] Quomodo? quia-ne procurator sub illo Belgicæ? è Plinio lib. 7. id suspicere: sed suspicere tantum. Imo verius id ceperis de hujus patre. Intelligo ergo dignitatem ejus inchoatam à Vespasiano, quod ab eo quæstor senatorque factus sit. *Lipsius.*

Vespasiano.] Moritur in Sabinis ad Aquas Cutilias Flavius Vespasianus imperator Romanus, annos natus undeseptuaginta (69) cum uno mense & diebus 7. cum imperasset annis decem minus diebus sex. Anno Romæ conditæ 832. Christi 79. *Tillemonius.*

3. *A Tito auctam.*] Ædilitate aut tribunatu. *Lipsius.*

Tito.] Titus Imperator & successo Vespasiani, cum imperasset biennio, mensibus 2 diebus 20. ætatis 42. moritur anno Romæ conditæ 834. Christi 81. *Tillemonius.*

4. *A Domitiano longius provectam.*] Quo principe xv-vir & prætor fuisse ipse testatur lib. 2. Ann. *Lipsius.*

Interfuit enim ludis sæcularibus quindecimvirali sacerdotio præditus (qui ludi celebrati à Domitiano) & forte gratia soceri Agricolæ provectus, qui bene meritus est de hoc principe, præsertim cum vicit Britannos ingenti prælio.

Domitiano.] Domitianus Imperator & successor Titi occiditur anno ætatis 45. Imperii 15. cum diebus 6. & anno Romæ conditæ 849. Christi 96. *Tillemonius.*

5 *Sed incorruptam fidem professis.*] Id vel intelligi potest in genere de omnibus Historicis, qui cum ex munere suo *fidem* integram & sincerum animum profiteantur, neminem amore aut odio dicere debent.

Vel se ipse respicit Tacitus: *Non negaverim*, inquit, *dignitatem nostram à Vespasiano inchoatam, à Tito auctam...* sed mihi Historiam scribenti & incorruptam fidem professo, *nec amore quisquam, nec odio* dicendus est.

6. *Divi Nervæ.*] Ait, *Divi.* Cœpit ergo scribere eo mortuo & sacrato. *Lips.*

Principatum Divi Nervæ.] Senatus Cæsarum nonnullis templum & cœlestes honores concessit, & titulum *Divi*, aut ob merita, aut importunas successorum flagitationes. Neque hæc principibus tantum indulta, sed & uxoribus, matribus, imo & filiis.

Appian. 2. *A Julio Cæsare omnes porro Imperatores, nisi aut tyranni fuissent, aut prorsus mali, Romani post mortem divinis afficiebant honoribus.*

Nam Deûm honor Principi non ante habetur quam agere inter homines desierit, Tac. 15. Annal. Ideoque *Trajanum*, adhuc tum in vivis agentem simpliciter nominat: non addita honoris significatione; at jam mortalibus exemptum, *Divum* Nervam vocat.

Solennia hujus ἀποθεώσεως, seu *Deificationis*, cum usu recepta sint quibusdam nostro tempore gentibus, describam ex Herodiano lib. 4. & aliis; saltem quoad præcipua ejus membra.

Post exequias Principis magnifico & sumptuoso funeris apparatu, ut in aliis hominibus ex dignitate cujusque fieri solebat, *ceream imaginem* in defuncti similitudinem effingebant, sed pallidam & exsanguem, ut ægrum imitaretur. Illa ad Palatii ingressum collocabatur in eburneo lecto, aurea veste constrato.

Adstabat Senatus & ex cæteris ordinibus alii pullati; visebant quotidie Medici, venæ momenta exploraturi, morbique examen ad collegium suum referebant.

Abituri renunciabant ex decreto facultatis suæ, quomodo morbus quotidie ingravesceret, vixque superesse salutis spem. In exitu diei septimi arbitrabantur, atque ex artis fiducia, affirmabant fatalem esse crisin, quæque ægrum jam confecisset.

Ex Senatu ergo quidam ac præcipua nobilitate in hunc finem collecti, sublatum in humeros lectum deportabant via sacra ad forum, ubi agmen juniorum Nobilium, qui gloria & celebritate generis præfulgebant ab una parte, virginesque ab altera, respondentes sibi invicem hymnos occinebant in honorem defuncti Principis, sollemni & attemperato mortualibus sono, permixto alludentis Musicæ non uno artificio, ut totius ceremoniæ instituto nihil prorsus tribuerent præter inerrantem mœrori lætitiam; quod Seneca ἀποκολοκύντωσιν, id est, consecratione Claudii docet.

Et erat omnium formosissimum (funus Claudii) *& impensa cura plenum, ut scires Deum afferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis aeneatorum tanta turba, tantus conventus, ut etiam Claudius audire posset.*

Postea lectus deferebatur in Campum Martium extra urbem, ubi exstructa erat quadrata turris ex asseribus, infima parte latiori, altitudine mediocri, ut ligni quantum satis caperet, exterius circumtecta aureis vestibus, imaginum & picturarum speciosissime elaborato cultu.

Isti turri inædificabatur turricula, quoad formam & ornamenta quibus prætexebatur, priori similis, sed magnitudine impar, apertis januis & fenestris, (quæ turris [illegible] loculamentum fuit) quo aromata & toto orbe quæsiti odores congerebantur, crescente in tertiam & quartam ulteriusque, turricularum numero, sed fastigii sensim latitudine decrescente; ut tota fabrica pharum aut excubitoriam speculam, quæ de nocte allucet, referret.

Omnibus in hunc modum compositis, Nobiles locum obequitabant, admoderato ad certas leges progressu.

Sequebantur alii lecticis intectis, habitu qui gravitatem decet, facie larvas bonorum Principum gestantes, aliorumque quos prisca celebrasset ætas.

Cæremoniis huc usque peractis, successor Principis defuncti, primus arrepta face ad rogum se confert, post illum tota eo confluit multitudo.

Succenso rogo emittebatur ex summæ turriculæ fastigio aquila quæ animam in cœlum subveheret.

Cum autem de hoc non dubitarent, postea insertum cœlitibus Romani divinis coluerunt honoribus.

Sed quod plane mihi exciderat, ante consecrationem, usu receptum fuit,

& imperium [1] Trajani, [2] uberiorem securioremque materiam senectuti sepoſui : rara temporum felicitate, ubi ſentire quæ velis, & quæ

INTERPRETATIO.

bendum *quod fæcundius*, *& ſecurius argumentum* erit *nova & inaudita ſæculi felicitate, quo fas eſt*, & *cogitare animo, quæ cupias, & quæ cogites exprimere.*

NOTÆ.

ut nobilium aliquis ad extremum jurejurando divinitatem ejus aſſereret Suet. Aug. *Nec defuit vir prætorius qui effigiem cremati euntem in cœlum vidiſſe juraſſet.*

Idem de Druſilla Caii ſorore Livius Geminus Senator affirmabat. Dio l. 54. *& dona ob id accepit decem millia ſeſtertium* : quæ ſumma conficit noſtratis, inquit Savibus, pecuniæ 7812. libb. 10. ſolidos ſterlingos; ſunt nobis 150000 Coronari, ſeu 750000 libræ noſtro more.

Cujus dictis lauto licet penſarentur honorario, non eo tamen melius habita fides. Seneca ἀποκολοκυντώσει: *Poſtquam in Senatu juravit, ſe Druſillam vidiſſe aſcendentem cœlum, & illi pro tam bono nuncio nemo credidit. Quod viderit, verbis conceptis affirmavit, &c.*

Illud jurandi inſtitutum manaſſe in uſum videtur auctore Julio Proculo, qui Romuli ſic divinitatem adſtruxit, quem Senatus obtruncavit & Deum fecit; omninoque illa videntur fuiſſe hujus conſecrationis primordia, quæ Romanis auxit Deorum numerum.

Tullius ſic quoque de filia Tulliola ſenſit, ut ex epiſt. ad Attic. apparet, ſed ad Reipub. turbas facile evanuit imaginariæ deitatis opinio.

Iſta conſuetudo per C. Cæſaris, Auguſti, Claudii, Veſpaſiani, Titi deſcendens tempora, vixque interruptionem paſſa, tamdiu invaluit, ut etiam Chriſtiani Imperatores ſic monumentis conſecrarent ſuos genitores & anteceſſores. Et ſic bonorum Principum decorabantur exequiæ.

Malos ex meritis proſecuta eſt Senatus auctoritas, *ut nomen faſtis eximeretur, ut ſtatuæ dejicerentur, ut corpus unco traheretur in Tiberim.* Savilius.

κέντρα καὶ εἴκοσι μυριάδες non ſunt à *millies ſeſterces*, ſed decies ſeſtertium, vel decies centena millia ſeſtertium nummum, monetæ Anglicanæ libræ 7500. rotundo numero. *Gronovius.*

Forte ad Apotheoſin Tulliolæ ſpectabat lampas, ſeu Lychnus ille inextinguibilis qui noſtris temporibus adhuc ardens poſt tam immenſam ſæculorum ſeriem repertus eſt in quodam ſepulchro, quod Tulliæ eſſe nonnulli exiſtimarunt.

Nerva.] Cocceius Nerva Imperator Romanus & ſucceſſor Domitiani, moritur anno Romæ conditæ 851. Chriſti 98. annos natus 65. menſes 10. totidemque dies, cum imperaſſet anno uno, menſibus 4. diebus undecim. *Tillemonius.*

1. *Trajani.*] Trajanus Imperator & ſucceſſor Nervæ moritur anno Romæ conditæ 870. Chriſti 117. vixit ann. 63. menſem unum, dies 15. imperavit annis 19. cum ſex menſibus. *Tillemonius.*

2. *Uberiorem.*] Alii *liberiorem*, neque enim putant *uberiorem* ſcribendi materiam fuiſſe temporibus Nervæ, & Trajani.

Sed in eo puto, *uberior* fuit, quod ſecurior, quod felicior, quia nulla tum aſſentandi neceſſitas, aut libido, nulla tum offenſio, aut *odium adverſus dominantes.*

Tum licuit ſentire, dicere, & etiam ſcribere quicquid libuit. Quæ felicitas nova & hactenus inaudita.

Quidni & uberior materia ſcribendi fuit mutatio illa tranſlatioque dominationis in bonum principem Nervam? Quidni uberior & ampliſſima hiſtoriæ ſeges, tot victoriæ Trajani, tot bella feliciter profligata adverſus externos hoſtes? Et prolati longius imperii fines, provinciæ ultra Danubium, &

2 sentias dicere licet. Opus aggredior [1] opimum casibus, atrox præliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace [2] sævum. [3] Quatuor principes ferro interempti. [4] Tria bella civilia, plura externa, [5] ac plerumque permixta.

INTERPRETATIO.

Aggredior historiam uberem eventis, trucem certaminibus, variam discordiis, & ipso etiam otio immanem. Quatuor Imperatores gladio interfecti. Tria bella civilia, plura extranea, & sæpe ex utrisque mixta.

NOTÆ.

ultra Euphratem factæ ac constitutæ, Daci Parthique victi & domiti. Tac. *Quanto angustius imperatum*, nempe quam sub Trajano. Scilicet angustiores imperii limites fuerant sub principibus qui præcesserant Trajanum.

1. *Opimum casibus.*] Varro lib. 2. cap. 1. de Re Rust. *Boves altiles ad sacrificia publica saginati, dicuntur opimi.*

2. *Sævum.*] Nempe sub Domitiano: etiam de Vitellio intelligi possit qui multos procerum sibi suspectos facile occidebat. Vide Sueton. & ipsum Tacitum.

3. *Quatuor principes.*] Ne erres cum vulgo. Et ne Pisonem inter istos censeas. Intelligit enim *Galbam*, *Othonem*, *Vitellium*, *Domitianum*. Nam & ad hujus exitum historiam perduxit. Piso autem duntaxat *Cæsar* non *princeps*. Lipsius.

4. *Tria bella civilia.*] Primum fuit Othonis & Vitellii, secundum Vitellii & Vespasiani, tertium L. Antonii in Domitianum. *Savilius.*

Primum dicerem Vindicis & Verginii quod licet transactum in Galliis, attamen *civile bellum* dici potuit, Vindex enim civis & senator Rom. fuit; quamvis origine Gallicanus esset. Itaque primum bellum.

Tria bella civilia.] Forte primum fuit Vindicis & Galbianorum adversus Neronem. Secundum Othonis & Vitellii. Tertium Vitellii & Flavianorum. Motus Antonii fuit potius seditio quam bellum, & sine prœlio transacta res est.

5. *Ac plerumque permixta.*] Aut fortasse unum utrinsque participabat, ut in exercitu Antonii primi cum expugnaret Cremonam, cui cives, socii, externi interessent.

Tacit. hist. & eod. lib. *Principes Sarmatarum Jazygum in commilitium asciti, trahuntur in partes Sido, atque Italius Reges Suevorum.* Adeo ut hæc bella, quæque eis paria, etsi respectu ducum *Civilia* essent, externorum tamen auxiliorum respectu, possent vocari permixta, *Savilius.*

Sic Vespasiano promittebat Vologesus multa millia sagittariorum quæ certè mixta legionibus Rom. non modo imperium, sed etiam reliquum orbem subjicere armis potuissent.

Suet. Vesp. 6. *Præterea ex præsidibus provinciarum Licinius Mucianus, & è Regibus Vologesus Parthus: ille deposita simultate, quam in id tempus ex æmulatione non obscurè gerebat, Syriacum promisit exercitum: hic quadraginta millia sagittariorum.*

Quod tamen auxilium Parthorum sprevit Vespasianus Reipub. consulens; ne inter bella civium externi aliquid molirentur, & spreti Sceptruchi Sarmatarum cum plebe sua quam offerebant: asciti Germanorum Reges & Dynastæ, quia illi meliori & experta fide erant.

Permixta.] Puto, non intelligit de commilitio Sarmatarum. Nam etsi adsciti essent Sarmatæ, aut Germani in illud bellum; non tamen propterea esset mixtum illud bellum ex civili & externo.

Nam ut vere sic mixtum sit bellum, deberent sibi extranei vindicare aliquas partes eo bello, & sibi militare, seu facere bellum, ac certe in hisce bel-

Prosperæ

Prosperæ in [1] Oriente ; adversæ [2] in Occidente res. [3] Turbatum [4] Illyricum, [5] Galliæ nutantes, [6] perdomita Britannia, & statim amissa

INTERPRETATIO.

Secunda res in Oriente, improspera in Occidente. Commotum Illyricum, Gallia dubitantes, victa subactaque Britannia, & paulo post amissa, concita

NOTÆ.

lis, quæ Tac. sibi proponit describenda nullæ partes erant Iazygum Sarmatarum aut Germanorum, sed ipsi in Flavianis partibus erant.

Superest igitur, ut hæc intelligat Tac. tantum de bello quod gessit Civilis Batavus cum Gallis & Germanis suis adversus Legiones Rom. Primum obtentu Vespasiani, dein & suo & Galliarum.

1. *Oriente.*] Oriens fuit ut plurimum Romani Imperii pars Asiatica, ubi *Asia minor*, *Syria* & *Armenia* regiones late sumptæ. Hodie in eo tractu sunt *Georgia*, *Natolia*, *Turcomania*, vel *Armenia* recentior, & *Suria*, regiones imperii Turcici Asiatici. Franci vocant, *le Levant* totum hunc tractum, cum vicinis regionibus. *Tillemonius.*

2. *In Occidente.*] Nempe sic ob bella civilia quæ fortuna transegit, præcipue in Italia; & etiam ob bellum immane quod gessit Civilis Batavorum princeps adversus legiones Roman. in Gallia, Germaniaque, fretus opibus & copiis utriusque provinciæ, & nomine seu potius prætextu partium Vespasiani regens consilia profundiora, si prima cœpta provenissent.

Occidente.] Pars Occidentalis Imperii Romani ad Oceanum Occidentalem, ubi *Gallia*, *Hispania*, *Britannia*, &c. de quibus infra. *Tillemonius.*

3. *Turbatum Illyricum.*] Ut tempore Othonis per Roxolanos. Tac. hoc lib. Tempore Vitellii per Dacos. Tac. 3. Hist. Tempore Vespasiani per Sarmatas. Josephus *ἁλωσ.* 7. c. 12. & in universum lacessiti istarum gentium irruptionibus Romani sub Domitiano. Tac. in vita Agric. *Savilius.*

4. *Illyricum.*] Provincia Illyrici latè sumpti ad mare Adriaticum. Hodie plurima pars *Dalmatia*, *Croatia*, & *Bosnia* provinciarum, atque ferè dimidia pars *Servia*, & aliquid *Istria* & *Carniola*; hæ provinciæ parent omnino aut ex parte Turcis, Alemanis, & Rebuspublicis Venetæ & Ragusiensi. *Tillemonius.*

5. *Gallia*] Gallia Comata & Gallia Braccata, sive Narbonensis, fuerunt partes Galliæ regionis. De *Gallia* regione infra dicemus. *Tillemonius.*

Gallia nutantes.] Præcipue bello quod movit Civilis, nam Conventu apud Rhemos habito fere rebellarunt omnes Galliæ civitates. Tac. infra.

Nutantes.] Puto, inter Vindicem, seu Galbam & Neronem, & postea inter Vitellium, & Vespasianum. Nam Galli plerique, tum pars Civitatis, pars Senatus & Imperii, vix de libertate cogitarunt, nisi forte in angulo Belgarum & Bataviæ sub Civili, sed dissimulatis partibus, & specie factionis Flavianorum.

Nam nomen Vespasiani armis civilibus tum prætendebant Batavi, Galli, & Germani, quod bellum sic vere mixtum fuit ex civili & externo.

6. *Perdomita Britannia, & statim amissa.*] Alias *missa cohorte.* Ita-ne unius cohortis res fuerit, in Sarmatas ac Suevos bellum? Nugæ: recte correximus pridem *perdomita Britannia, & statim amissa. Coorta Sarmatarum & Suevorum gentes.* Discimus perdomitam Britanniam (quod Domitiani Imperio accidit: eamque laudem Agricolæ socero suo noster tribuit, in ejus vita: *Britanniæ situm non in comparationem cura ingeniique referam, sed quia tum primum perdomita est*) & mox ignavia aut dissidio principum in parte *amissam*: sive magis placet, *emissam.* Quod in Domitiani ultimis rebus verum censeo,

externo Imperio non allaborantis.

Etiam Spartianus auctor, sub principia Imperii Hadriani, *teneri Britanniam sub Romana ditione non potuisse.* Addit amplius, penetrasse eundem principem in Britanniam, nec tamen totam recuperasse, sed *per octoginta quinque millia passuum murum duxisse qui Barbaros Romanosque divideret.* Cujus muri mentio etiam Dioni in vita Commodi: *Cum hujus insulæ gentes* (de Britannia loquitur) *pertransiissent murum qui eas à castris legionum Rom. separat.*

Alius ab isto murus, sive vallum potius, quod Severus Imperator duxit per millia passuum 35. ut Eutropius ait, sive 32. ut Victor. De quo vallo diffuse & diserte Beda, l. 1. cap. 5. aliquid etiam Windichindus Saxonicorum lib. 1. *Lipsius.*

Britannia.] Albion, vel Britannia major, insularum Britannicarum maxima, in Oceano Occidentali. Hodie vocamus, *la Grande-Bretagne* in qua regna Angliæ & Scotiæ. *Tillemonius.*

Et statim amissa.] Perdomita Britannia intelligitur à Julio Agricola tempore Domitiani. Tac. in vita Agric. Quia tum demum perdomita est Britannia: jam amitti debuit sub eodem Domitiano (ille enim temporis ambitus est, quem hæc non excedit Historia) quod nec ullo Historiarum testimonio, imo nec levi conjectura adstrui potest. In vita Agric. quam sub Trajano scribebat, c. 41. *ea insecuta sunt reip. tempora*, &c.

Amissæ Britanniæ, si res se sic habuisset, mentio fieri potuisset hoc loco melius, quam ullius ex iis quas recensere poterat calamitatibus. Sed Agricola provinciam illam reliquerat pacatam, & sic procul dubio habitam toto, quo Domitianus vixit, tempore.

Nam sub Adriano accidit dissensio tantum, non amissio provinciæ; cum sit extra hujus Historiæ circuitum, & ut verisimile est, extra scriptoris vitam extendatur, facile inducor ut credam, non fuisse auctori propositum isti rei hic locum dare.

Sic igitur malim: *Britannia perdomita & statim amissa* (id est, missa facta, ἀφειμένη, aut *partim missa,*) *coerta Sarmatarum ac Suevorum gentes.* ut significet totam quidem domitam, sed non retentam.

Appianus: *Britanniæ insulæ quod potissimum, habent supra mediam partem Romani; quod reliquum est, negligentes: non enim hæc pars commoda ipsis neque etiam quam habent.* Savilius.

Statim amissa.] Non tantum *missa*, aut *omissa* est Britannia, ut volunt, sed *amissa*, ut verisimile est, incuria & ignavia Domitiani. Non tamen ut puto, omni ex parte *amissa*, est Britannia, amissa tantum est pars ulterior quæ proeliis ultimis præsertim Agricolæ domita erat. Manebat haud dubie in officio vetus provincia quæ penes Romanos erat jam à Cæsare dictatore.

Et cum dicit Tacitus, *perdomitam* Britanniam & *statim* amissam, videtur clare innuere de Agricola, & de Domitiano, ita ut ab Agricola *perdomita* sit, & amoto Agricola *statim*, aut certe paulo post sub Domitiano *amissa* sit, cum ignavus & infaustus imperator ignavos duces eo mitteret, & aliis bellis Italiæ propioribus & difficilioribus distentus esset, cum nempe Germani perinde & daci talem principem deriderent sæpe & profligarent, in quo scil. nulla imperatoria virtus fuit, teste Tac.

Quæ de Hadriano afferunt, vana & inepta sunt. Neque enim illud tempus sibi proponit Tac. Neque proponere potuit, ut qui ætate provectior esset jam sub Trajano.

Hanc Historiam de Britannia *amissa* sub Domitiano scripserat Tacitus, sed in Libris qui perierunt. At nihil Dio, nihil Suetonius de ea rebellione Britanniæ tradiderunt. Quasi vero Historici illi sint, & dici debeant, aut Historiam recte & ordine scripserint.

Forte cur hanc rem non attigerint in caussa est, quia parum utilis ea provincia, & quia retenta vetere provincia facile passi sunt Romani alibi distenti Britannos feroces & vagos egenosque populos ad suos mores redire suasque silvas possidere, modo veteri provinciæ non insultarent. Et ea rebellio ut

cohorte in [1] Sarmatarum ac [2] Suevorum gentes, nobilitatus

INTERPRETATIO.

Sarmatarum ac Suevorum nationes, vulneribus mutuis illustratus Da-

NOTÆ.

levis momenti facile dissimulari ab imperitantibus, & etiam velari & occultari potuit, ita & ab Historicis istis qui aliud agant, sperni. Dio ipsomet teste spernit ultro bella Germanica.

Quid-ni & Britannica? scilicet sua tantum amant Græci. Et haud dubie non tota *amissa* est Britannia, ut nec tota *perdomita* erat ab Agricola, cujus gloriæ statim invidit ignavus princeps.

Et cum dicit Tac. in Agr. *Tum primùm perdomita est.* Intelligi debet fuisse profligatas ingenti prœlio Agricolæ fere omnes nationes illas, & castella undique disposita usque ad extremos fines insulæ, ita ut *nulla jam pars illacessita transiret*, sed de facto perlustrata tantum est armis Rom. insula, non obtenta, non patata. Facilius est vincere quam obtinere aut facere provincias.

Ita forte provincia *amissa* est, ut etiam ultro fit dimissa partim incuria & ignavia dominantium, partim sponte illorum, forte retractis castellis & præsidiis, inter veteres terminos, forte & ipsis legionibus & cohortibus ad alia bella excitis.

Statim amissa.] Verisimile est eam partem Britanniæ, quam obtinuerat Agricola, sub finem Domitiani fuisse amissam, quia egregio duce abstracto per invidiam imperitantis, facile fuit ferocibus populis rebellare, præsertim, cum Domitianus ignavus, & infelix, tot cladibus profligatus.

1. *Sarmatarum.*] Sarmatia Europæa, regio Europæ ad Septentrionem & Orientem. Hodie pars magna Occidentalis Imperii *Moscovia*, *parva Tartaria* integra, pars Orientalior Status *Polonia*, & aliquid regni Sueciæ, *Suede*.

Id etiam intelligi potest de *Germano-Sarmatia*, regio est Europæ in latere medio, & prope Sarmatiam Europæam. Hodie pars maxima Status regni *Polonia*, pars quædam regni Sueciæ, *Suede*, ad mare Balticum, pars Imperii *Turcici Europæi* ad Septentrionem Danubii fluvii. Ex Geographia Sansonis. *Tillemonius.*

Sarmatarum ac Suevorum.] De Sarmatis etiam leges apud alios autores, de Suevis vix puto. Cattos saltem nominant, in Domitiani quidem rebus. Sed tu scito hos *Suevos*, non illos esse qui in ipsa Germania & qui vulgo noti: sed qui trans Istrum, affines Sarmatis. Illi inquam ipsi, quibus Vannius à Druso Rex datus, quique inter Marisum & Cusum fluvios locati. Itaque militia plerumque sociati cum illis. Ann. 12. *Ipsi Vannio manus propria pedites, eques è Sarmatis Iazygibus erat.*

Etiam nunc bello hoc in Domitianum. Dionis fragmenta præclara, & absque his incerti hærebamus: *In Mysia Lygii cum Suevis belligerantes, Legatos miserunt, auxilium à Domitiano rogantes; & impetrarunt. Quod ægrè ferentes Suevi, Iazygas assumpsere, & apparabant se tanquam Istrum una cum iis transituri.* Lipsius.

2. *Suevorum.*] *Suevi*, ne quietas provincias (Romanorum) immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum & Cusum locantur, dato Rege Vannio gentis Quadorum, ut ait Tacitus lib. 2. Annalium cap. 63. tomo 1. p. 312. hic erant in parte meridionaliori Germaniæ magnæ, versus Iazyges Metanastas populos Daciæ regionis, &c. Hodie pars *Hungaria superioris* ad Septentrionem & Occidentem, inter amnes *Morauva* & *VVag*. Lipsius putat hos populos affitos esse Sarmatis populis, sed contrarium probat Cluverius lib 3. cap.31 p.120. Germaniæ antiquæ.

Fuerunt etiam *Suevi* latè sumpti; gens magna Germaniæ. Vide notas ad

cladibus mutuis Dacus. Mota etiam prope[2] Parthorum arma[3] falsi Ne-

INTERPRETATIO.

tus. Motum etiam fere Parthorum bellum ficti. Neronis ostentu ; etiam

NOTÆ.

Annales lib. 12. cap. 29. tomo 2. p. 291. *Tillemonius.*

1. *Cladibus mutuis Dacus.*] Epitomarii de hoc bello Dacico, multa, & poëta Statius:

Das Cattis Dacisque fidem. Iterum.
Hac est qua victis parcentia fœdera Cattis
Quaque suum Dacis donat clementia montem.

Cur montem disertè nominat, sicut in eadem ista re.

Tu civile nefas, tu tardum in fœdera montem
Longo marte domas.

Quia-ne montana Dacia, & tales ibi munitiones ? Apparet è fragmentis Dionis in rebus Trajani : *Trajanus montes expugnavit muris munimentisque firmatos, & qua in ipsis erant arma, machinas & mancipia.* Suspicari etiam possis in re occultius aliquid designari. Ἐκεῖ enim & unum montem duntaxat appellitat. Aspectum igitur à Poëta ad ridendam & miri stuporis superstitionem Dacorum, quibus Sacerdos in monte quopiam Deus habebatur, & mons ipse Sacer. Strabo lib. 7. *Apud Getas Sacerdos, Deus dicitur, & mons Sacer existimatur, atque appellatur.* At enim de Getis hoc Strabo ita: sed tu disce, Getarum populum *Dacos* esse ex Dione lib. 51 & Strabone ipso statim. Etiam Appianus notat *Getas ultra Danubium à Romanis Dacos appellari.* Cappadocibus etiam *Mons pro Deo* fuit. Tyr. Maxim.

Cladibus mutuis Dacus.] Verba significare videntur civiles dissensiones, aut τὸ *mutuis*, sumendum pro alternis. *Savilius.*

Cladibus mutuis.] Nempe Romanorum & Dacorum alternatim, & per vices cæsorum & profligatorum : Daci sæpius rebelles sub Domitiano, tandem devicti sunt à Trajano principe.

Dacus.] Dacia regio Germano-Sarmariæ ad meridiem. Hodie pars Orientalis *Hungariæ superioris*: Et omnes Principatus *Transilvaniæ*, *Moldaviæ*, & *Valaquiæ*, sub Turcico imperio Europæo, ut plurimum.

Daci, qui & Getæ vocantur, populi Daciæ regionis ad Danubium fluvium. Hodie Principatus *Valaquiæ.*

Getæ qui *Daci* vocantur, populi Daciæ regionis ad Pontum-Euxinum Hodie Principatus *Moldaviæ* cum *Bessarabia* provincia Ex Geographia Sansonis. *Tillemonius.*

2. *Parthorum.*] Parthi populi *Parthiæ*, Parthia vero tribus modis est considerandà.

Primo Persarum, sive *Parthorum imperium* regio est Asiæ ad Oceanum Indicum. Hodie regnum *Persiæ* integrum, pars Orientalis *Imperii Turcici Asiatici*, major pars regionis *Mauvaralnahra* in magna Tartaria, & aliquid imperii *Magni Mogolis* ad Septentrionem & Occidentem in India.

Secundo modo, *Parthia* est regio imperii Parthorum jam dicti, ad Septentrionem & ad mare Caspium. Hodie provincia *Tabristan* integra, & partes provinciarum *Erak-Atzen* & *Chorasan* in regno Persiæ hodierno; nec-non pars regionis *Mauvaralnahra* in magna Tartaria.

Tertio denique modo *Parthia* proprie dicta, fuit regnum vel provincia imperii Parthorum. Hodie hic sunt partes provinciarum *Erak-Atzen*, *Tabristan*, & *Chorasan* in Persia hodierna. Ex Tabulis & Chartis Nicolai & Gulielmi Sanson. *Tillemonius.*

3. *Falsi Neronis ludibrio.*] Multum dilexere Neronem Parthi quia Tiridatem Armeniæ imposuerat & regiæ dignitati largitionem profusissimam adjecerat, multoque honore eum Romæ habuerat.

tonis ludibrio. Jam vero[1] Italia novis cladibus, vel[2] post longam sæcu-

INTERPRETATIO.

& Italia vexata, attritaque insolitis cladibus, vel certe post immensum tem-

NOTÆ.

Suet. Ner. 57. *Quin etiam Vologesus Parthorum Rex missis ad Senatum Legatis, de instauranda societate, hoc etiam magnopere oravit ut Neronis memoria coleretur. Denique cum post viginti annos adolescente me extitisset conditionis incertæ, qui se Neronem esse jactaret, tam favorabile nomen ejus apud Parthos fuit, ut vehementer adjutus, & vix redditus sit.* Post viginti annos, inquit, à morte Neronis, ergo in quarto-decimo Consulatu Domitiani hic motus.

Ita ut etiam teste Sexto Aurelio Legatos mitterent orantes copiam construendi monumenti.

Tac. lib. 2. Hist. *Sub idem tempus Achaia atque Asia falso exterrita, velut Nero adventaret: vario super exitu ejus rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus credentibusque. Cæterorum casus, conatusque in contextu operis dicemus.* Tunc Servus è Ponto, sive ut alii tradidere, Libertinus ex Italia, citharæ & cantus peritus; unde *illi super similitudinem oris propter ad fallendum fides;* &c.

Pseudo-Neronum primus est ille quem Tacitus inserit rebus Othonis & Vitellii cujus nomen ignoratur. *Asprenati cuncta ex fide nunciata; cujus cohortatione expugnata navis, & interfectus quisquis ille erat.*

Alius falsus Nero est, ille Terentius Maximus de quo Zonaras in vita Titi.

Tertius est de quo Suetonius Ner. 57. qui incidit in Domitiani tempora, nempe in annum imperii ejus septimum, vel ut habet Lipsius in 14. consulatum Domitiani. Sic fere *Casaubon.*

Sed non video cur impugnet Lipsium, quia componit hunc de quo Suet. cum falso Nerone de quo ibi Tacitus. Cum Tacitus tempus non definiat, cum universim ibi de falso Nerone tradat, & indistincte, & præsertim cum cætera consentiant apud utrumque auctorem, & de Parthis faventibus utrobique mentio fiat.

Non tamen certe componendus ille de quo Suetonius, cum isto de quo Tac. 2. Hist. Nam repugnant tempora, sed quia plures fuere falsi Nerones diversis temporibus; idcirco hoc nostro loco Tacitus universim, & indistincte de eujusque *falsi Neronis ludibrio* intelligendus est.

Falsi Neronis.] Plures falsi Nerones exorti. Primus qui emersit, describitur infra lib. 2. cap. 8. & 9. qui servus è Ponto, sive Libertinus ex Italia, citharæ & cantus peritus, comaque, & torvitate vultus, similis Neroni, & qui occisus est ab Asprenate, qui tum regebat Galatiam ac Pamphiliam.

1. *Italia.*] Regio & peninsula Europæ in latere meridionali, ad mare Mediterraneum. Hodie *Italia* ferè integra, & aliquid *Allemania* recentioris. Vide Tabulas & Chartas Geographicas Sansonis Geographi Regii. *Tillemontius.*

2. *Post longam.*] Veluti cor aut caput imperii Italia, pridem assuefacta triumphandis, affligendisque extraneis gentibus, gloria sua & opibus totius orbis, illacessita, fruebatur. At nunc post longam sæculorum seriem etiam extraneæ gentes illam vicissim invadunt, rapiunt, agunt, feruntque, nempe per bella civilia, quibus ipsa theatrum, scenamque præbuit.

Jam ab Annibale, & à bello sociali, aut Syllæ & Marii, fere nullas clades senserat Italia; nam bella civilia, præcipue Pompeii, & Cæsaris, Octavii, Sexti Pompeii, & Antonii apud alias gentes, & provincias fere transacta.

lorum seriem repetitis. [1] Haustæ aut obrutæ [2] urbes: Fecundissima [3] Campaniæ ora, & [4] urbs incendiis vastata, [5] consumptis antiquissimis delubris, ipso [6] Capitolio civium manibus incenso.

INTERPRETATIO.

porum orbem renovatis. Absorpta civitates, aut subversa in fertilissima regione Campania. Roma ignibus desolata, absumptis vetustissimis templis, ipso & Capitolio civilibus flammis combusto. Violata & contaminata Reli-

NOTÆ.

1. *Hausta aut obruta urbes fecundissima.*] Significat in Campania haustas, aut obrutas urbes prodigiosa illa ejectione Vesuvii montis, quæ sub Tito, qua duo oppida cum pagis multis obruta, *Herculanium*, & *Pompeij*: quin ille ipse naturæ magnus mystes Plinius, periit eodem casu. Stat. de hac re eleganter.

Mira fides. Credet-ne virùm ventura propago,
Cum segetes iterum, cum jam hac deserta videbunt,
Infra urbes populosque premi?

Quod in Tacit. de incendiis urbis est, intellige de Capitolio exusto sub Vitellio, & de igne triduano qui sub Tito. Vide Dionem. *Lipsius.*

Hausta.] Scilicet *flammis*, aut in genere ἀφανισθεῖσαι, eversæ quocunque tandem modo. *Savilius.*

2. *Urbes fecundissima.*] Sic Suet. Tit. 8. *Quadam sub eo fortuita ac tristia acciderunt; ut conflagratio Vesuvij montis in Campania, & incendium Roma per triduum totidemque noctes.*

Xiphilinus hoc Vesuvij incendium prolixe describit additis circumstantiis & prodigiis, ex quibus hoc unum; sparsos ejaculante flammarum vi per Africam, Asiam & Ægyptum cineres: *Romam usque se diffudit*, inquit, *aerem ejus opplevit, solemque obscuravit.*

Plin. 6 Epist. 16. ad Tacitum, dum in describenda Patrui morte versatur, qui fumo cineribusque suffocantibus periit, eadem narrat.

Sequentium Imperatorum temporibus mons idem tantam eructavit ignium vim, ut disjectis Constantinopolim usque cineribus incolæ exstinguerentur; si non laborat historiarum fides.

Romæ autem conflagrantis casum fusa descriptione Xiphilinus prosequitur; alter vero ignis sequenti anno multa in urbe depopulatus est. *Savilius.*

3. *Campania.*] Campania provincia Italiæ regionis ad mare Tyrrhenum. Hodie partes ferè dimidiæ provinciarum *Terra laboris* & *Principatus citerioris*, vulgò *Terra di Lavoro* & *Principato Citra*, in regno Neapolitano. *Tillemontius.*

4. *Urbs.*] Supple *Roma*. Vide infra.

Urbs incendiis vastata.] Hinc Suet. Vesp. 8. *deformis urbs veteribus incendiis ac ruinis erat; vacuas areas occupare & ædificare, si possessores cessarent, cuicunque permisit.*

5. *Consumptis antiquissimis delubris.*] in quibus etiam exustum est *Pantheon* sub Tito nempe, cum & Capitolium tertio arsit, testis Dio Refecit utrumque Domitianus. Cassiodorus in IX. ejus Consulatu: *Insignissima Roma facta sunt, forum Trajani, Therma Trajani, Meta sudans & Pantheon.*

Mox etiam *Pantheon* fulmine ictum conflagravit anno Trajani 13. & ab Adriano restitutum est: testis Spartianus. Panthei Agrippæ altitudo 200. *pedum*, par latitudo fuit.

6. *Capitolio.*] Capitolium, mons octavæ regionis antiquæ Romæ. Hodie *Campidoglio* Italis, & *Capitole* Francis, in regione *Campitello* & in parte ferè media Romæ modernæ. In hoc monte erant varia deorum templa, &c. *Tillemontius.*

Ipso Capitolio civium manibus incenso.] De quo infra lib. 3. 72 *Id facinus post conditam urbem luctuosissimum fœ-*

[1] Pollutæ cæremoniæ. [2] magna adulteria [3] plenum exsiliis mare. [4] infe-ᴄti cædibus [5] scopuli. [6] atrocius in urbe sævitum. [7] Nobilitas, opes, [8] omissi gestique honores pro crimine, & ob virtutes certissimum exitium.

INTERPRETATIO.

giones, famosa stupra, referta exsulibus insula, polluta cruore saxa, & major in urbe sævitia. Claritudo, divitia, spreta habitaque dignitates pro scelere, & ob bonas artes certissima pernicies. Et præmia accusatorum perinde

NOTÆ.

dissimumque populo R. accidit: nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Iovis Opt. Max. auspicato à majoribus pignus Imperij conditam, quam non Porsena dedita urbe, neque Galli capta, temerare potuissent; furore principum exscindi.

Capitolio.] Quod deinceps bis conflagravit, nempe bello Vitellii, & rursus circa exitum Vespasiani, & mox à Domitiano magnifice mireque instauratum est.

1. *Polluta caremonia.*] Intelligit incesta virginum Vestæ, sed forte Tac. intellexit etiam ea quæ sequuntur, *magna adulteria*. *Nam* Augustus apud Tac. 3. 2. *culpam inter viros ac feminas vulgatam, gravi nomine læsarum Religionum, ac violata majestatis appellando, clementiam majorem suasque ipse leges egrediebatur.*

Et culpa illa inter viros primarios feminasque *vulgata*, vocari possint *magna adulteria*. Certe plebeiæ libidines non perinde evulgarentur. Et *magna adulteria*, veluti magnæ conjurationes.

Et si quæ *connexa Cæsari*, seu propinqua principis esset, *adulterij* manifesta, eo ipso *majestatis delator arcessebat.* lib. 2. 50.

Polluta caremonia]Hæc & omnia quæ sequuntur usque ad has voces, *non esse cura deis securitatem nostram, esse ultionem*, de Domitiano præcipue intelliguntur, quæ malo fato & temporum injuria intercepta sunt.

2 *Magna adulteria.*] Magnarum nobilium familiarum adulteria. *Ferretius.*

3. *Plenum exsiliis mare.*] *Mare* pro *insulis*: sic ann. 4. Seriphum vocat *Saxum Seriphium* per contemptum; istius enim generis pleræque erant insulæ in quas relegati ibant.

Insulæ illæ deportationi assignatæ erant *Pandateria, Planasia, Cercina, Seriphus, Gyarus, Cythera, Amorgus, Denusa, Trimerus, Baleares, Sardinia, Naxus*, & fortasse aliæ. *Savilius.*

4. *Infectis cædibus scopuli.*] Relegati in insulam plerumque secunda jussione submovebantur in Paludes aut Promontoria, sic clandestinis cædibus perituri. aut forte τὸ *scopuli* hic sumitur pro *insulis*, ut antea *mare*. Savilius.

5. *Scopuli.*] *Scopuli* sunt insulæ. Sunt enim tam exiguæ tales insulæ, ut potius Rupis, seu Scopuli instar sint, quam agri aut regionis cultu hominum dignæ.

6. *Atrocius in urbe sævitum.*] Rectè. Imago enim sævitiæ cædiumque multa in insulis & provinciis, major in ipsa urbe. *Lipsius.*

7. *Nobilitas, opes.*] Sic scribit Xiphil. de Nerone, *omnibus enim apud ipsum crimen publicum fuit virtus, nobilitas, opes,* &c. cui in omni crudelitatis genere velut suppar Domitianus. *Savilius.*

8. *Omissi gestique honores.*] Xiphil. Herennij Senecionis meminit, quem Domitianus interemit, quod post quæsturam reliquo vitæ tempore ad majores dignitates non aspirasset.

Tacit. in Agric. *Salarium tamen Proconsulari solitum offerri & quibusdam à se ipso concessum, Agricola non dedit* (Domitianus,) *sive offensus, non petitum*, &c. *Savilius.*

Omissi.] Quia imperitantes sic velari segnitiem & dissimulari otij cupidinem putabant; & quia spreti honores,

Nec minus præmia delatorum invisa quam scelera, cum alii Sacerdotia & [1] consulatus [2] ut spolia adepti, [3] procurationes alii [4] & interiorem poten-

INTERPRETATIO.

infesta & odiosa, ac crimina ipsa quæ accusabantur. *Cum* delatorum *alii obtinentes Sacerdotia, & Consulatus veluti prædam, alii procurationes, & in-*

NOTÆ.

hinc major fama, unde & exitium. Alibi Tac. Negata provincia *dignationem addiderat.*

1. *Consulatus ut spolia adepti.*] Sallust. in fragm. *Dictitare, sese Consulatum ex victis illis quasi spolia cepisse.*

2. *Ut spolia adepti.*] Tempore Tiberij cum proditionis accusatus esset Libo Drusus, *bona damnati inter accusatores dividebantur, & præturæ extra ordinem datæ iis qui Senatorij ordinis erant.* Tac. Ann. 2.

Rursus & Ann. 4. *Hunc* (Titium Sabinum,) *Latinius Latiaris, P. Cato, P. Rufus, M. Opsius prætura functi aggrediuntur cupidine Consulatus*; describens non illud, quod hæc narratio designat tempus, sed actiones per omnia huic tempori similes, alios potius homines, quam alios hominum mores. *Savilius.*

Spolia.] Non quod accusatus spoliarent Consulatu, sed quia delatores accipiebant Consulatus, ut prædam & præmia scelerum, erant veluti *Spolia* ex Republic. rapta tales Consulatus. Tac. lib. 4. 42. *Cum ex funere Reipublicæ raptis Consularibus spoliis septuagies sestertio saginatus & Sacerdotio fulgens,* &c.

3. *Procurationes.*] *Procurator*, inquit Cicero pro Cæcina, *dicitur is, qui omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, absitve Reip. caussa, quasi quidam pene Dominus est, hoc est, alieni juris Vicarius.* Appian. vertit, ὁ τῆς ἀποδημίας ἐπιτροπεύων.

Ex generali vocis istius significatione postea in usum venit specialis, qua notat eos, qui in singulas destinabantur provincias (præter præsides aut legatos,) ut rationarium, aut publicos reditus collecturi.

Dio lib. 53. *Procuratores vocamus eos, qui recipiunt atque ex officio expendunt publicos reditus.*

Tac. in Agric. introducit quærentes Britannos; *singulos sibi olim Reges fuisse, nunc binos imponi, è quibus legatus in sanguinem, procurator in bona sæviret.*

Fuit autem non tam dignitas quam privatis obeuntium commodis indulta potestas, Romanis nobilibus delegari solita, aut principum libertis; in genere, spectarissimæ fidei ministris. Atque hæc muneris origo.

Secundario admovebantur explorandis legatorum actis, quandoque & ipsis necandis ex speciali mandato immittebantur.

Erat & cum minores provincias obtinerent præfecti cum jurisdictione, vocati tum *procuratores cum potestate* aut *vicepræsides* Hoc lib. *Duæ Mauritaniæ, Rhætia, Noricum, Thracia, & quæ alia procuratoribus cohibentur.*

A Claudio in primis plurimum huic officio auctoritatis accessit, cujus meminit Ann. 12. 60.

Et Tiberio Imperante Pontius Pilatus sub quo Christus passus est, procurator tantum erat, non legatus aut præses, Ann. 15. 44. *Savilius.*

Procurationes.] Sic Cornelius Fuscus sub Galba, dein & sub Flavianis infra: sic & Halotus veneficio Claudij infamis, tamen procuratione amplissima exornatus sub eodem Galba, favente haud dubie Icelo seu Vinio.

4. *Et interiorem potentiam.*] Hac potentia apud Augustum Mæcenas, & Sallustius floruere. Tac. Ann. 3. 30. qui per ambitionem ad honores quidem non enitebantur, sed principibus grati placide moderandis eorum consiliis se ingerebant.

tiam,[1] agerent, verterent cuncta[2] odio &[3] terrore.[4] Corrupti in dominos ſervi, in patronos liberti; &[5] quibus deerat inimicus, per amicos oppreſſi. Non tamen adeo virtutum ſterile ſæculum, ut non & bona exempla

INTERPRETATIO.

gratia flagranti apud dominantes, *omnia in Repub. agerent & ferrent. Servi ſollicitati adverſus dominos offenſione, & metu; & liberti adverſus patronos; & per familiares ſubverſi, cum inimici non reperirentur. Non tamen* uſque *adeo bonis exemplis infecunda & defecta* illa *ætas, ut non etiam egregia* virtutum *documenta*

NOTÆ.

rebant, hi ex illis quos interioris admiſſionis appellant. *Savilius.*

Interiorem.] Ut Sejanus apud Tiberium, Calliſtus apud Caium, Tigellinus apud Neronem, L. Vitellius apud Claudium, hi nempe ut plurimum præcipua inſtrumenta ſcelerum, dein & exitij principis & imperij.

1. *Agerent, verterent cuncta.*] Frequens hæc loquendi forma T. Livio, veluti cum milites ait, *agere ferreque* omnia.

Agerent.] Puto ſic leg. *agerent, ferrent* cuncta odio & terrore: nempe, ut Vinius, & Laco odio flagitiorum onerabant ſenem principem, deſtruebantque; ſimul & terrore, ob potentiam & auctoritatem in Repub. ipſam Rempub. perdebant & principem; ſic agebant ferebant cuncta *odio & terrore.*

Vel etiam odio proprio, in optimum quemque & terrore cuncta perdebant hi magiſtri dominationis interiori gratia præpollentes apud Galbam, cujus Pædagogi appellabantur.

Agebant, ferebant, id eſt, omnia trahebant, rapiebant prædabanturque pro libidine, omnia ſuſdeque vertebant; nempe oderant & odio habebantur, & illo odio onerabant principem, ſimul metum & terrorem incutiebant, cum omnia raperent, & ſævitiam Galbæ oſtentarent pro nutu *uſuri ſene & facili principe.*

Agerent ferrent.] Sic in Dialog. orat. de Vibio Criſpo & Eprio Marcello delatoribus atrocibus, qui auctoritate & eloquentia omnes bonos exterruerant aut ſubverterant.

2. *Odio & terrore.*] Nam inviſi delatores, iidemque formidati. *Lipſ.*

Odio.] Nempe proprio ipſorum ſervorum in dominos odio. Corrupti ſuo odio ſervi, & ipſo odio ſervili abutebantur mali principes in dominorum perniciem. Dum illud odium in ſervis foverent per præmia ampliſſima in exitium Reip.

3. *Terrore.*] Quia nempe eos terrebant atrocitate ſuppliciorum, tormentorumque ni indicium profiterentur adverſus dominos, ſicque conſtantiam eorum labefactabant, corrumpebantque ingenia ſervilia quæ ſe ipſis haud ſatis firma, & ultro ſunt ad perfidiam prompta.

4. *Corrupti in dominos servi.*] Spectat ad Domitianum maximè. Nam ille vulgò uſus delationibus & opera ſervorum.

Plin. Panegyr. *Non enim jam ſervi, principis noſtri amici, ſed nos ſumus. Nec pater patriæ alienis ſe mancipiis cariorem quàm civibus ſuis credit. Omnes accuſatore domeſtico liberaſti; unoque ſalutis publicæ ſigno, illud, ut ſic dicam, ſervile bellum ſuſtuliſti.* Lipſius.

Olim ex Senatuſ-Conſulto, ſervus in caput domini torqueri non poterat. *Sed Tiberius callidus & novi juris repertor, mancipari ſingulos actori publico jubet, ſcilicet ut in dominum ex ſervis ſalvo Senatuſ-Conſulto quæreretur.* 2. Ann.

Poſtea *ſervorum indicia*, non expreſſa tormentis, habita in teſtimoniis exceptione majoribus, neque luculenta abfuit merces. An. 16. in accuſatione Petronii: *corrupto ad indicium ſervo.* Savilius.

5. *Quibus deerat inimicus, per amicos oppreſſi.*] Exemplum hujus rei inſigne in Barea Sorano & Cliente perfido, ubi etiam addit Tac. *Æquitate Deum erga*

3 prodiderit. [1] Comitatæ profugos liberos matres, secutæ maritos in exsilia conjuges, propinqui audentes, constantes generi, contumax etiam adversus tormenta servorum fides. [2] Supremæ clarorum virorum [3] necessitates, [4] ipsa necessitas fortiter tolerata, & laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus, cælo terraque prodigia, & fulminum monitus, & futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim unquam atrocioribus populi Rom. [5] cladibus, magisve [6] justis judiciis approbatum est, [7] non
4 esse curæ deis securitatem nostram; esse ultionem. Cæterum antequam

INTERPRETATIO.

protulerit. Fugientes filios secuta parentes, comitata viros in exsiliis uxores, cognati constantes, firmissimi generi, pervicax constantia servorum etiam adversus cruciatus. Extrema illustrium virorum necessitates, ac ipsa mortis *necessitas constanter accepta, & celebratis veterum mortibus, æquales obitus. Præter varios eventus exitusque rerum humanarum, cœlo soloque ostenta, & fulgurum terrores, & futurorum indicia, læta, mæsta, obscura, evidentia. Nec enim alias unquam violentioribus Romanæ gentis cladibus aut magis certis signis innotuit, deos non incolumitati nostræ, sed vindictæ providere. Cæterum priusquam*

NOTÆ.

bona malaque documenta. Et lib. 4. r. *nec deerat egentissimus quisque ex plebe, & pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos, alij ab amicis monstrabantur.*

1. *Comitatæ profugos.*] Harumce virtutum & exemplorum illustrium historia famaque periit cum libris Taciti. Hæc haud dubie evenerant sub Domitiano.

2. *Supremæ clarorum virorum necessitates.*] Quibus nempe adacti illi ad mortem, quibus mors indicta seu imperata est. Jussa illa dominantium *necessitates* erant.

3. *Necessitates.*] Sunt proprie jussa dominantis, quibus nempe adigebantur clarissimi viri ad mortem sibi consciscendam: ideoque vocantur Tacito *supremæ* necessitates.

4. *Ipsa necessitas.*] Nempe *necessitas* mortis tolerandæ, seu mors ipsa. Hinc addit, pares tum fuisse exitus illos *clarorum virorum laudatis antiquorum mortibus.* Nempe Brutorum, Catonum & similium.

Necessitas fortiter tolerata.] *Necessitas*, mors, exitium, & *exitus* idem sunt. Tac. lib. 1. hist. 72. *Donec Tigellinus accepto apud Sinuessanas aquas supremæ nuntio,* &c.

5. *Cladibus.*] Possit huc referri quod habet Cicero pro Sex. Roscio Amerino, *Etenim si Iupiter Optimus Max. cujus nutu & arbitrio cælum, terra, mariaque reguntur, sæpe ventis vehementioribus aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit. Quorum nihil perniciei causa, divino consilio, sed vi ipsa & magnitudine rerum factum putamus: at contrà commoda quibus utimur, lucemque qua fruimur, spiritumque quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri videmus.*

6. *Iustis judiciis.*] Id est, argumentis ita certis & evidentibus, ut dubitare, aut refragari nemo possit.

7. *Non esse curæ deis.*] Impium, impium tuum dictum, Tacite: etsi non imprudens, nam humano ingenio si rem libras: cum tot clades, tot tristia, tam rara in bonos præmia: quid nisi advigilare deos tantum censeas in pœnas? atqui nos scimus aliter: nec rem metimur ex iis modo quæ sunt, sed quæ futura.

destinata componam, repetendum videtur qualis status urbis, quæ mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe [1] validum, [2] quid ægrum fuerit, [3] ut non modo casus

INTERPRETATIO.

propositum opus aggrediar, referre libet, qualis tum fuerit conditio civitatis, quis animus aut affectus legionum, quis status provinciarum, quid in universo orbe firmum, quid invalidum fuerit: ut non solum discantur accidentia

NOTÆ.

Qui vindicem tantum Deum statuit, tollit ex Deo quod est Dei, imo quod Deus: vim beneficam, salutarem & adjuvantem. Itaque homo sile: & tecum alter ille tenebrio, qui clamat:

Felix Roma quidem, civesque habitura superbos;
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet.

A quo fallor, aut tu sumpsisti. *Lipsius.*

Non esse curæ.] *Cæsar*, Titus expulsis delatoribus, *ingentis animi securitati nostræ ultionique prospexerat, ideoque numinibus æquatus est*, ait Plin. Paneg.

Gemina deorum beneficia spectans, quod & nocitura propulsent, & læsos ulciscantur; magis religiose, quam æqualis ejus Tacitus hoc & aliis quibusdam locis sentire de illis videtur. 14. Ann. *Prodigia quoque crebra & irrita intercessere.* Ann. 16. *Exutus omnibus fortunis & in exsilium actus*, (Cass. Asclepiodotus) *æquitate Deum erga bona malaque documenta.*

Et tamen alibi excidere sibi ea pariter, unde tangi sacrorum cura judicetur, suspensus velut & ancipiti medius inter dissolutam Polybij hac in parte negligentiam, & superstitiosam Livij anxieque operosam diligentiam, qui Romanæ historiæ principes. *Savilius.*

Non esse cura deis securitatem.] Aliud tamen sentit & eleganter exprimit infra lib. 4. 74. ubi Gallos sic alloquitur Cerialis: *Nihil separatum clausumve vobis, & laudatorum principum usus ex æquo, quamvis procul agentibus, sævi proximis ingruunt: quo modo sterilitatem, aut nimios imbres & cætera naturæ mala; ita luxum, vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines: sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur.* &c.

1 *Validum.*] Vertunt, *quid validum, quid infirmum aut imbelle.*] Sed potius intelligit Tac. quæ partes in Repub. quæ in exercitibus, aut provinciis valerent, bene haberent, aut ægrescerent; quæ pars in corpore imperij valida, sana, & integra, & quæ ægra aut corrupta, quæ nempe suspecta, dubia & in proclivi ad res novas, & quæ ad subvertendas cæteras Reipub. partes prona & parata foret.

2. *Quid ægrum fuerit.*] Infra disces, ubi sic habet: *Plebs sordida & circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur.*

Et postea: *Invalidum senem T. Vinius & Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemptu inertiæ destruebant.*

Aliaque multa ægra in tanto corpore, quod semel emotum non potuit statim coalescere, aut ad sanitatem redire, nisi post ingentem agitationem fluctuationemque tot partium inter se dissidentium.

Quid ægrum fuerit.] Cum hic describat Tacit. motus affectusque civium ac sociorum habitumque animorum toto imperij orbe. Intelligenda hic loci est sanitas animorum, aut ægritudo.

[3] Intellige igitur quid *validum* usquam in animis omnium mortalium fuerit, quid scilicet spectaret ad Rempub. habendam; & quid *ægrum* etiam in animis hominum fuerit, scilicet ad perdendam subvertendamque Rempub. Tac. infra: *Varios motus animorum non modo in urbe apud patres, aut populum, aut urbanum militem conciverat.*

3. *Ut non modo casus eventusque re-*

eventusque rerum, [1] qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam

INTERPRETATIO.

eventaque rerum quæ sæpè ex casu & fortuna pendent, sed simul etiam ratio

NOTÆ.

rum.] Historiæ laudem absolvit, non casuum eventuumque narratio, sed quibus singula caussis gesta sint, quibus ignoratis, frugem non fecerit lector ex mero actorum diario: *Non perinde curam habere debent*, inquit Polybius, *illi qui scribunt historiam aut legunt, ipsorum facinorum ac principiorum, seu caussarum, & eorum quæ simul aut post ea peraguntur. Nam si quis sustulerit ex historia & quo consilio, & quomodo & cujus rei gratia, & utrum quod factum est finem egregium habuerit, quod historiæ reliquum est, labor quidem fuerit, at non utile studium, & statim quidem ea oblectat lectorem; in futurum vero nihil prorsus juvat, nil conducit.*

Sempronius Asellio apud Gell. 5. 18.] *Scribere bellum, quo initum consule & quomodo confectum sit, & quis triumph[illegible] introierit, & quæ in eo bello gesta sin[illegible]rare: non prædicare autem inter[illegible]quod Senatus decreverit aut quæ lex rogatione lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sint, id fabulas pueris est narrare, non historias scribere.*

Et Dionysius: Ἀρχαιολόγ. 5. 57. sic & 2. lib. atque illud est unde Theopompus eidem Dionysio (in fragmentis) tantopere laudatur.

Tac. hoc loco nobis historiæ scribendæ præformat imaginem, ductis velut lineamentis ubi sine controversia regnat: historici esse, explicandis consiliis & rerum causis incumbere.

Alio deinde naturali theoremate præit, (sed impari successu) *quod eventus plerumque sunt fortuiti*, quorum scilicet vel causæ nullæ sunt, vel ignotæ.

Vero propius abfuerit, si sumas in νοημάτων διαιρέσει, id est, *notionum divisione*. Sed in *συνθέσει*, id est, *compositione* infelicius se expresserit, qui ad hæc notionum dissidia, coalescere negantium, haud attendit. *Savilius.*

Casus.] Distingui forte possit inter *casus* & *eventus*, ut casus à fortuna sint, eventus à prudentia. Hoc loco, *qui plerumque fortuiti*, idem forte est ac si scripsisset, *quorum plerique fortuiti sunt.*

Igitur eventus vel mere fortuiti, & tum *ratio* repetenda sit ex fortuna sola; sin aliter, nec mixti sint, si nempe ex solo consilio pendent, tum prudentia erit. Si à fortuna simul & consilio orti videantur eventus, ex utrisque repetenda ratio, sive caussa eventuum.

At certe pauci sunt eventus quos universos & ex omni parte sola fortuna regat, pauci quos sola prudentia. Immixta rebus omnibus fors est, arbitra certe rerum gentiumque fortuna est.

1. *Qui plerumque fortuiti sunt.*] Ulcus hic nisi fallor, etsi tectum. Si enim casus eventusque rerum fortuiti, quomodo remittis me ad causas? aut cur ubique tam multus tu, tam serius in iis explicandis?

Censeo immissa negatione scribendum, qui plerumque haud fortuiti sunt, ad rem & ad verum certè, si non ad Taciti mentem. *Lipsius.*

Mihi sanus & integer locus videtur, nam eorum etiam quæ fortuito aliquando accidunt, ut regnorum mutationes ac vicissitudines, bellorum exitus & similia, causas nihilominus historici afferunt, cum illud præcipuè muneris sibi injungant, ut rationem & causas cujuscunque rei perquirant, aut veras, aut quas pro veris imaginantur.

Multa quoque à principibus casu & inopinato fieri sæpè videmus, quæ tamen prudenti consilio præmeditata scriptores nobis persuadere conantur.

Attamen facilius simpliciusque interpretaretur; scriptorem nihil prodesse lectoribus, si casus tantum eventusque rerum in historia memoret, nam hi plerumque fortuiti esse solent; sed ratio-

, caussæque noscantur. [2] Finis Neronis ut lætus primo gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum, non modo in urbe apud patres,

INTERPRETATIO.

caussæque eventuum percipiantur. Exitus Neronis, ut jucundus primo lætantium instinctu fuerat, ita diversos affectus animi incitavit, non solum in civitate apud pa-

NOTÆ.

-nem simul causasque adjicere debent historici, ut quilibet ea quæ *fortuito* casu obtigere, ab iis quæ *consilio* sunt acta discernere possit. *Vichena.*

Qui plerumque fortuiti sunt.] Est, in quibus plurimum fortuna potest, qui ex fortuna pendent, & sæpè contra exspectationem eveniunt; adeo ut ex illis solis cognitis ad consilium capiendum nihilo sis instructior; ut non sint magistri & auctores rerum gerendarum.

Ex quibus nihil discas nisi fortuitum, nisi fortunæ donum, nisi quid egerit, cum de partibus decerneret transigeretque fortuna; hoc est, huic ex sententia rem, illi asperam fœdamque provenisse.

Sed ea fortuna comes virtutem ducem habuerit, an destituerit; unde exstiterit, continuetur, mutet ac sese circumagat; secundum meliores, an deteriores, & quare, dederit; tibi quod ab alio capias exemplum, quod sequare, aut fugias; nequaquam ex hoc opere providebis.

Et sæpè joco ac ludibrio fortunæ, ex his post principiis, seu ex exordio, filoque & serie ac decursu rerum, temporum, consiliorum, quæ ad ista viam muniernnt, abunde colliges.

Sic Suet. Ner. 23 *Omnia se facienda fecisse, sed eventum in manu esse fortunæ. Illos ne sapientes & doctos viros fortuita debere excludere.*

Gell. 14. 1 *Id minime ferendum censebat, quod non modo casus eventaque quæ evenirent extrinsecus, sed consilia quoque hominum ipsa & arbitria & varias voluntates appetitionesque & declinationes & fortuitos repentinosque animorum impetus moveri agita-*
rique desuper à cœlo putarent. Gronovius.

1. *Causa.*] Quas causas describit Tacit. cum tradit quales fuerint motus, seu habitus animorum in urbe, in provinciis, & exercitibus universi Imperii Romani.

Incipit igitur à patribus, seu à Senatu populoque Romano, & ab urbano milite, & describit quales in urbe fuerint Quirites, quales in curia patres, qualis habitus animorum, quales prætoriani in castris, quales in aula potentiores amici, aut liberti, qualis & ipse princeps, quales & extranei milites, seu auxiliares qui tum in urbe agitabant, cum destitutus est Nero, & adscitus Galba urbem ingressus est.

Dein percurrit provincias, & qui in his exercitus, Hispaniam, Gallias, Germanicos exercitus, Britanniam, Illyricum, Orientem, Syriam, Judæam, Ægyptum, Africam, Mauritanias, Rhætiam, Noricum, Thraciam, ipsamque Italiam, & alias inermes provincias. Qui motus habitusque animorum sunt haud dubie veræ causæ, aut certe proximæ occasiones bellorum civilium.

Et hisce occasionibus, seu causis utuntur proceres, seu principes in ambitionem, aliud obtendunt, aliud agunt; & prætextu boni publici hi sæpè Rempublicam lacerant, distrahunt, ac subvertunt, & sæpè favorabili in speciem Reipub. vocabulo abutuntur in ejus perniciem.

2. *Finis Neronis.*] Anno Romæ conditæ 821. Christi 68. cum imperasset annis 13. mensibus 7. diebus 28. ut Dio refert, vel paulo minus annis 14. teste Suetonio. *Tillemonius.*

[1] aut populum, [2] aut urbanum militem, sed [3] omnes legiones ducesque conciverat, [4] evulgato imperii arcano, posse [5] principem alibi quam

INTERPRETATIO.

tres, aut plebem, aut apud urbanas cohortes, sed & cunctos exercitus, & præpositos, seu legatos commoverat: patefacto nunc *dominationis mysterio, posse eligi principem*

NOTÆ.

1. *Aut populum, aut urbanum militem.*] Qui duplex, *prætorianus & urbanus* propriè dictus. Utrumque genus apud Tac. continetur nomine *militis urbani. Miles urbanus longo Cæsarum sacramento imbutus.* Rursus, *ne urbano quidem militi satis confisus*, solos specificè prætorianos intelligens.

In sua significatione, & *prætorianis* diversa, cum dicit alibi, *addidit classi urbanas cohortes & plerosque è prætorianis.* Iterum: *quod rare alias, prætorianus urbanusque miles in aciem deducti.*

Quando verò aut altera, aut utraque species significetur, ex loci circunstantia sensus ostendet. *Savilius.*

Aut populum.] Finis Neronis varios motus animorum conciverat, & apud Senatum & apud populum, & apud urbanum militem, simul & omnes etiam toto orbe legiones, ducesque exercituum, & præfectos provinciarum, & provinciales ipsos commoverat spe rerum novarum & mutationis seu imperii, seu principis.

2. *Urbanum.*] Qui triplex, nempe *prætorianus* qui præfecto proprio; *urbanæ cohortes* quæ præfecto urbis, & *vigiles* qui præfecto vigilum parebant. Licet urbanæ cohortes & vigiles uno nomine *urbani* dicuntur.

Sed præcipue hic intelligendus *prætorianus* miles, quia illorum præcipua auctoritas in asciscendo principe, nam cæteri magis custodiæ urbis destinati, quam justæ militiæ. Attamen in motu illi civili, ut & ipsi gladiatores assumpti inter inania belli, seu speciem paratus, illi & pars maxima turbarum in urbe.

Nam præpollebat præfectus urbis. Certe tamen infra 20. *exauctorati Tribuni. è cohortibus urbanis Æmilius. è vigiliis Frente.* à Galba nempe. Quia suspecti & ex mero dominantis, quasi possent res novas moliri, aut jam moliti essent.

3. *Omnes legiones ducesque conciverat.*] Cave interpreteris, Neronis finem omnes legiones ducesque concivisse: Sed sic: *Finis Neronis ut lætus, &c.* varios motus animorum, non modo apud patres, &c. sed etiam apud omnes legiones ducesque conciverat.

4. *Evulgato imperii arcano.*] Intellige exemplum rei factæ loco non suo, cui præcedentia tempora nihil par dederunt. Ex prisco instituto princeps Romæ creandus erat, & urbe primaria petendus Imperator, neque in contrarium exemplum extabat.

Tanti autem non erat observata loci solemnitas apud eum qui electionis jus armis tueri posset, neque adversantes experiretur subjectos.

Arcanum illud Imperii Galba vulgavit, & suæ in Neronem fortunæ ista aura velificatus, idem jus aliis in se dedit, & hoc usi milites Germani in eligendo Vitellio.

Sic Plutarchus memorat: *Agite Vitellium eligentes, omnibus mortalibus ostendamus, Hispanis & Lusitanis meliores nos esse seu digniores, qui Imperatorem creemus.* Sic etiam Tac. hist. 2. *Nam posse ab exercitu principem fieri sibi ipsi Vitellius documento est.* Savilius.

5. *Principem alibi quam Romæ.*] Olim enim ita judicabant. Liv. lib. 26. *Rem mali exempli esse Imperatores legi ab exercitibus, & solemne auspicatorum comitiorum in castra & provincias.*

Romæ fieri. [1] Sed patres læti, usurpata statim [2] libertate, licentius, ut erga principem novum & absentem: primores equitum proximi

INTERPRETATIO.

alibi, quam in urbe. Sed Senatores alacres vindicata propere libertate, audentius, ut in principem nondum firmatum, nec præsentem: Illustrissimi equitum fere

NOTÆ.

procul ab legibus magistratibusque, ad militarem temeritatem transferri. Sed nunc alia tempora, alii mores. *Gronovius.*

Illud arcanum Imperii occultaverant Cæsares, & in eo summa rerum verti videbatur, ne princeps nisi è familia Cæsarum, nec alibi quam Romæ fieret, sed excisa illa stirpe in Nerone seu potius per Neronem, statim evulgatum est illud novum & grande mysterium aulæ veteris.

Romæ.] Roma urbs Latinorum populorum in Latio provincia Italiæ, fuit caput Imperii Romani. Hodie vocamus *Rome.* Apud Italos & Hispanos nomen antiquum retinet, urbs est primaria provinciæ Campaniæ Romanæ & status Ecclesiastici, sedesque summi Pontificis, sive Papæ. *Tillemontius.*

1. *Sed patres læti.*] Hæc etiam historia periit, scil. cum lib. 16. Annalium quo descripserat Tacit. finem Neronis & initia Galbæ.

2. *Libertate, licentius.*] Illi statim sacra diis fecerunt celebratis quasi per publicum gaudium festis. Alii Pileati tota urbe discurrerunt quasi reciperata libertate. Sed certe illi magis *sine principe quam in libertate.* Tum in Senatu propositum, ut in delatores inquireretur.

Quod certe spectabat ad multos ex potentissimis, & quodam modo respiciebat auctoritatem majestatemque dominantis. Et sic arcana imperii quasi tentabantur, quasi sic subverteretur lex majestatis quæ veluti præsidium esset principis, & firmissimum columen principatus.

Itaque omnes delatores & reliquiæ factionis Neronianæ uno eodemque Senatusconsulto damnantur, sanctumque ut *more majorum punirentur.*

Qua tamen in re ut graviori & quæ multam ex Repub. peteret ac vindicaret, consuli prius debuit Imperator electus. Sicque igitur usurpabant libertatem, paulo licentius, ut *erga novum principem.*

Quod patebit exemplo Vespasiani, seu Muciani infra, qui talia supplicia, seu judicia adversus summos & prævalidos delatores vetuit. Et tum etiam in vilia tantum capita vindicatum, & sic perpetua Reip. & legum ludibria fuere usque ad Nervam & Trajanum, nam Titus statim raptus.

Sic etiam & ipse Galba invectus in urbem, Tigellinis & Halotis similibusque portentis veniam dabat. Et viles victimas immolabat, vel à Pædagogis suis corruptus; vel innata & propria mobilitate ingenii. *Capax imperii visus, nisi imperasset.*

Licentius.] Lib. hist. 2. *Recens Galba principatu censuerant patres, ut accusatorum caussæ noscerentur,* & hist. 4. 42. Jam vero *accusatores,* & delatores, habentur *inter instrumenta Imperii,* non magis absurde quam Locusta Claudio, & Nerone Imperantibus, *nuper veneficii damnata & diu inter instrumenta regni habita,* 12. an.

Certum enim est, multos bonos principes, aut minus malos pro accusatoribus stetisse. Mucianus, Vespasiani os, *censuit prolixe pro accusatoribus.* hist. 4.

Helvidius Priscus institutam Eprii Marcelli accusationem ex decreto quodam, *dubium an voluntate Galbæ,* subito destituit. *Savilius.*

gaudio patrum : [1] pars populi integra , & magnis domibus annexa clientes [2] libertique [3] damnatorum & exulum , in ſpem erecti : plebs ſordida & [4] circo ac theatris ſueta , ſimul [5] deterrimi ſervorum , [6] aut qui adeſis bonis , per dedecus Neronis alebantur , mœſti & rumorum avidi. Miles urbanus longo [7] Cæſarum ſacramento imbutus , & ad de-

INTERPRETATIO.

pares lætitiæ ſenatorum: pars plebis incorrupta , & claris familiis adfinis, clientes & liberti damnatorum & exſulum animum ſuſtulerant : contrà *vulgus miſerum ac maculoſum. circo & theatris aſſuetum , etiam & flagitioſſimi ſervorum , aut qui, dilapidatis opibus , per infamiam Neronis ſuſtentabantur , triſtes , & ſermonum cupidi* erant. *Prætoriana cohortes æterno in Cæſares obſequio aſſueta , & ad deſerendum ab-*

NOTÆ.

1. *Pars populi integra & magnis.*] Recte lectio vulgata. Loquitur de parte populi honeſtiore & annexa magnis domibus, per adfinitatem nimirum.

De libertis autem & clientibus damnatorum quomodo dicitur magnis domibus annexos fuiſſe? Certe iſtud *annexum* pertinet ad partem populi integram , cauſſamque continet , cur illa gaviſa fuerit nece Neronis : at liberti clienteſque damnatorum aut exulum gaudebant , quod patronos ſuos hac ratione vindictam , aut ſpem maturi reditus adeptos eſſe crederent. *Freinsh.*

Pars populi integra] Id oppones vel iis quorum ſtatus amiſſus, qui damnati, & exules , vel potius plebi ſordidæ , & circo ac theatris ſuetæ , & ſic bene *integra* , id eſt , non corrupta aut coinquinata peſſimis voluptatibus Neronis flagitiiſque.

Et revera ſic opponit Tacitus partem populi *integram* , plebi ſordidæ & ſcenæ laſciviæque ſuetæ , ut & clientes libertoſque damnatorum opponit deterrimis ſervorum , aut iis *qui adeſis bonis , per dedecus Neronis alebantur,* &c.

Integra.] Flagitiis Neronis haud immixta , quam opponit plebi ſordidæ infra : *plebs ſordida & circo ac theatris ſueta.*

2. *Libertique.*] Si clientes , libertique damnatorum gaudebant , à fortiori & clientes procerum, qui ſtatu integro ſalvoque.

3. *Damnatorum.*] Vertit interpres Gall. *Faction proſcriptorum ſpe erecta* ; at certe errat , vel genio ac licentiæ verſionis nimis indulget , nulli enim proſcripti ſub hiſce principibus rerum dominis, nulla factio.

Quæ enim partes damnatorum qui per ſcopulos & inſulas ſparſi & diſpalati , qui vix cœlum liberum habuere? Qui in exſiliis vix animam trahebant , omnibus opibus , forte & veris amicis deſtituti , omnique commercio mortalium prohibiti erant.

4. *Circo ac theatris.*]

Duas res anxius optat
Panem & circenſes. Juvenal.

5. *Deterrimi ſervorum.*] Hæc forte præciſe non omni ex parte ſpectant ad Neronem ; nam potuerunt eſſe *deterrimi ſervi* , etiam ſi egregie imperaſſet Nero, etiam ſi non malus princeps fuiſſet. Et potuit tales colluvies labare & deprimi animis , ſublato malo principe , etiam ſi non foveret eos largitionibus.

Certe illi non erant ſervi Neronis , ſed malus princeps ſervos omnes deterrimos fovebat adverſus dominos.

Et forte eos alebat Nero congiariis publicis , & cæteram plebem ſordidam. Hinc tales *mœſti & rumorum avidi.* Ideoque ſuſpenſi , erecti & exciti fine Neronis.

6. *Aut qui adeſis.*] Intelligit cives , & ingenuam plebem , vel & ipſos proceres.

7. *Cæſarum ſacramento imbutus.*] Sic Ann. lib. 14. *Prætorianos toti Cæſarum domui obſtrictos.* Savilius.

Imbutus.] A condito imperio , ob-

ſtituendum

ſtituendum Neronem [1] arte magis & impulſu, quam ſuo ingenio traductus; poſtquam neque dari donativum ſub nomine Galbæ promiſſum, neque magnis [2] meritis ac præmiis eundem in pace qui in bello locum, præventamque gratiam intelligit, apud principem à [3] legionibus factum; [4] pronus ad novas res, [5] ſcelere inſuper Nymphidii Sa-

INTERPRETATIO.

dicandumque Neronem fraude magis, & alieno *instinctu*, *quam ſua ſponte impulſa; ubi animadvertere, neque tribui pecuniam* ſibi *nomine Galbæ promiſſam, neque magnis officiis, aut præmiis eundem locum eſſe in pace, qui in bello*; & etiam *occupaſſe gratiam legiones quæ principem creaſſent; prompta* ultro *ad nova conſilia, concitantur etiam & crimine Nymphidii Sabini præfecti* earum, qui *principatum ſibi*

NOTÆ.

ſequio, amorique Cæſarum devinctus addictuſque miles ille. infra à Nerone *aſſuefactos, ut haud minus vitia principum amarent, &c.*

1. *Arte magis & impulſu.*] Nymphidius, affirmaro Neronem fugæ delegiſſe Ægypti latebras, & facta donativi ſpe Galbæ nomine trigeſies mille ſeſtertium in ſingulos, & quinquies in cæteros, pluſquam aut poſſet aut vellet, facile perſuaſit, ut desererent à quo, ut putabant, deſererentur, & in Galbæ verba jurarent. *Savilius.*

Arte magis.] Nempe Nymphidii qui proſpera militum fama, cum affirmaſſet Neronem deſtinare fugam in Ægyptum, & feciſſet ſpem ingentis donativi nomine Galbæ, facile prætorianis perſuaſit, ut Neronem deſererent, à quo ſe deſeri ipſi putabant, & hac arte in verba Galbæ adacti prætoriani Nymphidio tum præfecto prætorii è loco Fenii Rufi.

Arte magis & impulſu.] Nymphidii nempe. De quo ſic Plutarch Galba: *Nymphidius ut urbanum omnem militem, & prætorianum Galbæ adjungeret, promiſit iis viritim ſeptem mille & quingentas drachmas*, ſeu triginta ſeſtertia (ſunt noſtro more 750. coronati) *reliquis extra urbem mille ducentas quinquaginta drachmas*, ſeu quina ſeſtertia (quæ noſtro more ſunt 125. coronati.)

Diſtributi 750 coronati 20. millibus urbanorum militum, ſunt 15000000. quindecim milliones coronatorum.

Et diſtributi 125. coronati ducentis millibus legionariorum, ſunt 25. milliones coronatorum, ſeu quinque & ſeptuaginta milliones librarum.

2. *Meritis.*] Neque eumdem eſſe locum, ſeu occaſionem magnis meritis ac præmiis in pace, ut in bello. hinc bellum malunt, quam ſterilem pacem ſub Galba, fruſtrati donativo; ideoque ultro proni ad res novas prætoriani, prætereaque & ſcelere Nymphidii, qui ſibi imperium moliebatur, conciti illi & irati tumebant, ut pote conſcii conjurationis illius.

3. *Legionibus.*] A Legionibus Hiſpanienſibus, nempe quæ Galbam elegerant. Unam Legionem ex more habuit Hiſpania, alteram conſcripſerat Galba.

4. *Pronus ad res novas.*] Omnes cauſſas affert, quibus incitabantur prætoriani ad res novas, nempe ad eligendam alium à Galba principem, ſcilicet quia non ſponte ſua adſciverant Galbam, quia non dabatur donativum ejus nomine ſibi promiſſum, quia pleriſque manebat conſcientia, rebellaſſe ipſos cum Nymphidio præfecto, cujus criminis vindictam ſuſpectabant ex Galba, priſcam ſeveritatem uſurpante.

Dein aſſueti juventæ Cæſarum & Neronis. incuſabant ſenium & avaritiam Galbæ. metuebant etiam ſeveritatem diſciplinæ ejus, olim in caſtris legionum Germanicarum celebratam. Metuebant, ne ad difficiliorem militiam traherentur.

Nam fere iners miles urbanus, & pinguis ac nitidus, dediſcebat ultro munia belli. præterea exedit Galbæ vox infeſta, *legi à ſe militem non emi.*

5. *Scelere inſuper Nymphidii.*] Cri-

bini præfecti imperium sibi molientis [1] agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu [2] oppressus. Sed quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum [3] conscientia, nec deerant sermones, *senium*

INTERPRETATIO.

vindicare cogitarat. Et Nymphidius sane in ipso conatu occisus. Sed licet oppresso rebellionis duce, tamen *durabat adhuc plerisque prætorianorum conscientia* defectionis: *neque deerant rumores, quibus* multi senectutem & parcimoniam Galbæ *in-*

NOTÆ.

men ingens & principale Nympidii fuit, quod dedisset & dare potuisset imperium Galbæ, ac deturbare Neronem. Crimen hominis nimium meritum, & quod vix toto imperio exsolvere potuisset Galba. Sic statim magna merita ingrata principi, cum exsolvi non possunt.

Suet. Cal. 26. *Leve ac frigidum sit, his addere quo propinquos amicosque pacto tractaverit*, &c. *Et in primis ipsum Macronem, ipsam Enniam adjutores imperii: quibus omnibus pro necessitudinis jure, proque meritorum gratia cruenta mors persoluta est.*

Sic & Curt. lib. 6. *Bessus: se in præcipiti & lubrico stantem, consilium à præsenti necessitate reperisse. Darium quoque, cum occidisset Bagoam, hac excusatione satisfecisse popularibus, quod insidiantem sibi interemisset.*

Quia se à Galba odio haberi & sperni vidit Nymphidius post tantum meritum, & quod tanta auctoritate pollere apud milites, ideo & novum scelus ausus est, ut post proditum Neronem, proderet & Galbam, & imperium sibi ipsi vindicaret. Hoc Nymphidii scelus præcipuum & extremum.

Nymphidii Sabini.] De quo Plutarchus Galba: *Nymphidii mater fuebat vestes, hæc fuerat olim uxor Callisti. Sed natus erat Nymphidius, priusquam coisset cum ea Caligula. Nymphidius putabatur filius Martiani gladiatoris, quem amasset ipsa olim ob famam, & eum forma referebat magis, quam Caium.*

1. *Agitatur.*] Malim, *agitatus*. non enim cum maxime fiebat illud, sed jam ante adventum Galbæ factum erat. *Gronovius.*

Melius, *agitatur*. Nam antea, *præventamque gratiam* intelligit; nec res hic pro tempore quo gestæ sunt, narrat Tacitus. Nymphidius in ipso, conatu oppressus.

Cum Nymphidius cognovisset, Laconem & Vinium obtinere præcipuum in aula locum, usurpare imperium voluit, & quidam etiam cum nocte proxima, deducere in castra, & cum salutare imperatorem statuebant.

Sed Honoratus tribunus, oratione habita apud milites tali electioni obstitit, fecitque ut prævalerent partes Galbæ. Interim clamore exorto accurrens Nymphidius cum paucis, in ingressu telo petitur, & hinc fugiens, in tentorio militis necatur.

2. *Oppressus.*] Finita oratione Honorati tribuni prætor. adpetente nocte, exoritur clamor in castris, quo perculsus Nymphidius, accurrit etiam, orationem meditans; sed cum portas valli prætoriani clausas reperisset, invitus prospera Galbæ precatur, sicque admissus, in ingressu tamen telo appetitur; dein & in tentorio militis, cum eo fugisset, occiditur.

3. *Conscientia.*] Nec frustra. nam in conscios, seu socios Nymphidii statim cædibus & sævitia grassatus est Galba, præcipue in Mithridatem Ponticum, qui rugas & calvitiem Galbæ objectabat, eoque risu, seu joco, suaserat Nymphidio, ut raperet imperium.

Etiam sævijt in Cingonium Varro-

atque avaritiam Galbæ increpantium. Laudata olim & [1] militari fama celebrata severitas ejus, [2] angebat coaspernantes veterem disciplinam, atque ita XIV. annis à Nerone assuefactos, ut haud minus vitia principum amarent, quam olim [3] virtutes verebantur. Accessit [4] Galbæ vox pro Rep. honesta, ipsi anceps, [5] *legi à se militem non emi.* [6] Nec enim ad hanc

INTERPRETATIO.

cusarent. Celebrataque olim & vulgata in castris ejus severitas, etiam anxios habebat prætorianos, contemnentes priscam disciplinam, atque ita quatuordecim annis à Nerone habites institutosque, ut perinde diligerent flagitia principum, atque olim bonas artes reverebantur. Adjecta Galbæ vox pro Republ. decora, ipsi vero principi *periculosa*, conscribere se militem, non emere. *Nec enim ad hoc*

NOTÆ.

nem pariter adnexum sceleri Nymphidii, & qui ipsi orationem formarat, quam habere apud prætorianos in castris parabat.

Igitur plerisque prætorianis manebat conscientia defectionis, etiam post quam dux & auctor sublatus esset.

1. *Militari fama.*] Sic Suet. Gal. 6. *A C. Cæsare Getulico substitutus, postridie quam ad legiones venit; solemni forte spectaculo plaudentes inhibuit, data tessera, ut manus penulis continerent. Statim per castra jactatum est, disce miles militare. Galba est, non Getulicus. Pari severitate interdixit commeatus peti. Veteranum ac tyronem militem opere assiduo corroboravit: matureque Barbaris, qui jam in Galliam usque proruperant, coercitis, præsenti quoque Caio talem & se & exercitum approbavit, ut inter innumeras contractasque ex omnibus provinciis copias, neque testimonium, neque præmia ampliora ulli perciperent.*

2. *Angebat coaspernantes.*] Recte *coaspernantes*. Non modo prætorianos, sed & alios milites intelligit, qui etiam veteris militiæ severitatem horrebant, quippe sic & Syriacæ, legiones quibus Corbulo usus est adversus Parthos, per otium lasciviebant.

At si de prætoriano milite tantum id intelligis, id ita sume, ut alios sollicitos haberet *conscientia* partium Nymphidii, alios angeret severitas Galbæ, ita tamen ut simul omnes in eo consentirent, ut veterem disciplinam velut ex composito aspernarentur.

Sic Suet. Galba 16. *Ceterum prætorianos etiam metu & indignitate commovit, removens subinde plerosque ut suspectos & Nymphidii socios; sed maxime fremebant superioris Germaniæ exercitus, &c.*

3. *Virtutes verebantur.*] Intellige, *reverebantur*, non tamen lege.

4. *Galbæ vox.*] Anno Romæ conditæ 822. Christi 69. *Tillemonius.*

5. *Legi à se militem.*] Sic Suet. Galba 16. *Præcipua flagravit invidia apud milites; nam cum in verba ejus absentis jurantibus donativum grandius solito præpositi pronunciassent: neque ratam rem habuit, & subinde jactavit, legere se militem, non emere consuesse. Atque eo quidem nomine, omnes qui ubique erant, exacerbavit.*

Sic olim teste Plutarcho, Pompeius Magnus: *Cum milites non obtinuissent omnia quæ speraverant præmia, & rixari ac turbare vellent, nihil talia curare se dixit, imo se omissurum potius triumphum, quam militi adularetur.*

6. *Nec enim ad hanc formam cætera.*] Id est, non ad hanc regulam, seu normam, exteræ partes imperii aut reipub. ur ad eam disciplinam & severitatem conformarentur.

Vel cætera ipsius principis seu Galbæ non adhanc formam, non ad hoc virtutis exemplar composita erant. Nam invalidum senem Vinius & Laco suis flagitiis onerabant.

6 formam cætera erant. Invalidum senem T.[1] Vinius & Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, [2] odio flagitiorum [3] oneratum, contemptu inertiæ destruebant. [4] Tardum Galbæ iter

INTERPRETATIO.

Specimen cætera satis congruebant. T. Vinius & Cornelius Laco; quorum alter mortalium pessimus, alter inertissimus fuit, postquam infirmum senem invidia scelerum suorum onerassent, etiam fastidio ignaviæ suæ subvertebant. Lenta profectio

NOTÆ.

Ad hanc formam.] Nec cætera aulæ huic exemplo severitatis paria. Nam in quibusdam severus & intentus, at in aliis rebus incuriosus & socors Galba. Sæpe nimis se indulgebat tribus pædagogis qui Rempub. agebant ferebant, *ut apud senem festinantes.*

1. *Vinius & Cornelius Laco*] Sic Suet. Galb. 14. *Regebatur trium arbitrio, quos una & intra palatium habitantes, nec unquam non adhærentes, pedagogos vulgo vocabant, hi erant Titus Vinius legatus ejus in Hispania, cupiditatis immensæ. Cornelius Laco ex assessore præfectus prætorii, arrogantia socordiaque intolerabilis: libertus Icelus, paulo ante annulis ...aureis ornatus.*

Et mox, *his diverso vitiorum genere grassantibus, adeo se abutendum permisit & tradidit, ut vix sibi ipsi constaret.*

2. *Odio flagitiorum.*] Sic & Pompeius, Magnus licet, habuit circa se libertos & amicos qui gloriam ipsius avaritia & aliis flagitiis destruerent.

Plut. in ejus vita: *Magna quidem erat ejus potentia fama, nec minor ipsius virtutis & mansuetudinis, qua multa proximorum & amicorum flagitia occultabat, non sic à natura factus, ut eorum crimina prohiberet, aut puniret. Imo erga familiares sic se gerebat, ut eorum cupiditates & importunitates æquo animo ferret.*

3. *Oneratum.*] Id est, T. Vinius mortalium deterrimus, odio flagitiorum suorum onerabat: Corn. Laco ignavissimus contemptu suæ inertiæ destruebat Galbam.

Possit tamen ita intelligi, ut postquam utterque illum odio flagitiorum suorum, onerassent, ipsi etiam principem contemptu inertiæ & socordiæ, seu socordiæ destruerent.

Nam infra cap. 12. *Hiantes in magna fortuna amicorum cupiditates, ipsa Galbæ facilitas intendebat, cum apud infirmum & credulum, minore metu, & majore præmio peccaretur.*

Potius tamen est, ut pædagogi illi, principem suum contemptu propriæ inertiæ subverterent. Quod non semel contigit, aut continget dominantibus.

4. *Tardum Galbæ iter.*] Quo die Galba hoc iter susceperit, ex Hispania profectus, & Romam intraverit, cum historias inviderit nobis temporis injuria, exacte determinari non potest.

Ne tamen omittamus, quod illustrando loco faciat, utque temporis rationem, alibi à nobis redditam, hic signemus, visum fuit annotare, quibus impulsi sumus, causas.

Primum Galerio Trachalo Silio Italico Coss. *Neapoli de motu Galliarum cognovit* (Nero) *die ipso quo matrem occiderat.* Suet. Ner. 40. Agrippina autem occisa erat *ipsis quinquatruum diebus.* Tac. 14. Ann. & Suet. Ner. 34. & *quinquatrus* incidunt in diem 19. Martii. Ovid. Fast. 3.

Constituto ergo tempore, quo Vienna aut Lugduno Neapolis petatur, colligere licebit, Vindicis rebellionem incepisse circa decimum, aut duodecimum Martii.

Præterea Xiphilinus scribit, regnasse Galbam novem menses & tredecim dies, numerandos scilicet ab eo tempore quo accepit imperium in Hispania, ut ipse Xiphilinus notat, ubi enarrata finit Ves-

1 & cruentum, interfectis 2 Cingonio Varrone consule designato, &

INTERPRETATIO.

Galba & crudelis, interemptis Cingonio Varrone consule destinato & Petronio

NOTÆ.

pasiani tempora. adeo ut Galba mortuus quinto decimo Jan. (Tac. 1. Hist.) regnare cœperit primo aut secundo Aprilis. Nero tertio-decimo Octobr. Tac. 12. Ann. *Et imperavit annis tredecim & mensibus octo, duobus exceptis diebus, periit vero mense Julio.* Quæ duo simul consistere non possunt, ut-pote pugnantia.

Si enim mense Julio mortuus est Nero, excedit imperium ejus tredecim annos, & octo menses. Sin hoc tantum tempus regni fuit, ut narrat Xiphilinus, mors ejus in mensem Julium non incidit.

Rursus idem Xiphil. scribit. *Inde contingit, ut annus unus & duo ac viginti dies effluxerint à morte Neronis, usque ad Vespasiani principatum.* Sed primo Julii die Vespasianus auspicabatur imperium Tac. 2. Hist. ut Neronis mors incidisse debuerit in octavum Junii diem. Atque in hanc sententiam ire videtur Tac. hoc eodem libro. *Septem à à Neronis fine menses sunt.*

Aurelius Victor dicit, *menses septem diesque totidem* (imperavit Galba) computandos scilicet à Neronis morte, ut jam dictus exactè colligatur numerus.

Idem fere tempus, quo periit Nero. Vindicem in Gallia abstulit. Primus autem de morte ejus nuncius in Hispaniam ad Galbam penetravit, & paucis diebus interpositis etiam de morte Neronis compertum, incitatissima perferentium opera. Plutarch. in Galba. Et constat nondum significatam fuisse Neroni Vindicis cladem. Neque enim aliter fieri poterat, quin Romæ ad istos rumores fuisset trepidatum.

Philostratus lib. 5. de vita Apollonii: Id *nunciabatur* (Messanæ scil. ubi tum versabatur Appollonius) fugisse *Neronem, & Vindicem cecidisse*, quasi de Neronis morte nuncius antevertisset illum de Vindicis clade apud Messanenses in Sicilia. Intra septimum diem Galba scivit per Icelum libertum Roma profectum, periisse Neronem. Plutarch. *Roma venit Icelus* (in Hispaniam scil.) *vir libertinus intra dies septem.*

Dato igitur ad se instruendum tempore, Galba videtur ingressus circa Julii initium, & Romam, ut ex conjecturis vero propioribus statui potest, circa Septembrem insecutum; tardo, inquit Tacitus, itinere, via longa, & impedimentis gravi. *Savilius.*

Tardum Galbæ iter.] Decreta tamen fuerat legatio lecta ex primoribus, addito mandato, præter gratulationum solemnia, ut rogaretur Galba, Romam properare Plutarchus.

1. *Et cruentum.*] Sic Sueton. Galba 14. *Quosdam claros ex utroque ordine viros suspicione minima, inauditos condemnavit.*

Sic & Plutarch. *Visum est, non legitime, neque populariter, licet justè, occidisse viros non ignobiles ante judicium.*

Sic & Sueton. Galba 11 *Iterque ingressus est paludatus, ac dependente à cervicibus pugione ante pectus, nec prius usum togæ recuperavit, quam oppressis qui novas res moliebantur, præfecto prætorii Nymphidio Sabino, Romæ; in Germania, Fonteio Capitone*, &c.

2. *Cingonio Varrone.*] Socius dicitur Nymphidii Varro, quia nempe Varronis ingenio formata erat oratio, quam apud milites recitare debuit Nymphidius in castris per noctem, cum se eligendum in principem proponeret. per noctem prodiderat ille destitueratque Neronem, ira & nocte prodere Galbam cogitabat, in id oratione composita, pari perfidia.

1 Petronio Turpiliano consulari. ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis, 3 inauditi atque indefensi, 4 tanquam innocentes perierant. 5 Introitus in urbem, 6 trucidatis tot millibus 7 inermium militum, infau-

INTERPRETATIO.

Turpiliano consulari. Ille ut Nymphidii scelerum conscius, hic ut dux Neronis, non cognita caussa damnati, *velut insontes interierant. Ingressus* ejus *in civitatem, obtruncatis tot millibus inermium classiariorum, infelix præsagio* fuit, *atque*

NOTÆ.

1. *Petronio Turpiliano.*] Qui consul fuit anno urbis 814 Plutarchum sperno, sive librarium, in quo Τερτυλλιανὸς dicitur. *Lipsius.*

Petronio Turpiliano.] De quo sic Plutarchus Galba: *Auxit offensionem mori jussus Petronius Turpilianus vir consularis, & nota in Neronem fidei Quod in Africa Clodium Macrum opera Treboniani, & Fonteium in Germania, ministerio Fabii Valentis necavit, eo defendi potuit, quod ab iis arma exercitusque tenentibus sibi metuisset: sed Turpiliano seni nudo & inermi, nihil obstabat, quin defendenda caussa facultatem tribueret, si quam ipse Galba præ se ferebat, modestiam, re ipsa usurpare voluisset.*

2. *Dux Neronis.*] Adversus Galbam auctor Zonaras. Non placet illud *dux* Neronis, forte legendum, *ut fidus Neroni.*

Sic Plutarch. *Quia non prodebat, neque odio habebat talem principem, cum ipse odio haberetur, cum nihil aliud commisisset, interfectus est.* Gronovius.

Non æmulatur Plutarchus Historiam Taciti prorsus ad verbum, licet eam legisse & transcripsisse videatur. An quia fidus Neroni Petronius, ideo dux Neronis non fuit? Imo dux ab ipso delectus erat, quia pridem ipsi fidus erat, ut patet supra, ubi de conjuratione Pisoniana.

Dux.] Vere *dux* ille Neroni assumptus, neque enim omnibus fidere potuit, qui tot viros egregie subverterat. Cum igitur expeditionem pararet Nero adversus Vindicem, jam præmiserat Petronium illum, Rubrium Gallum & alios; igitur ille inter duces Neronis & forte præcipuus. Supra lib. 15. 71. *Triumphale decus Petronio Turpiliano consulari . . . tribuit.*

3. *Inauditi*] Non certe *innocentes illi*, sed quia *inauditi*, velut *innocentes* in opinione malevolorum perierant. Sed quia novæ dominationi invisi illi, & turbidis rebus moliri occulte nova poterant, eos ideo inauditos, vi & jure dominationis propere occidi oportere judicavit Galba.

Urgebat res; & exemplum in se habuit princeps; nam missi à Nerone qui ipsum Galbam occiderent.

Miserat & ipse qui Vespasianum interficerent in Oriente. Sed ille majore fato servatus est.

4. *Tanquam innocentes perierant.*] *Tardum Galba iter & cruentum* populis visum est, quia interfecit nobiles viros, & quia illi inauditi atque indefensi occisi erant, tanquam innocentes perierant, id est, sic occisi non cognita causa, innocentes periisse videbantur, seu existimabantur.

Plut. Galba: *Non juxta præscriptum legum visus est Galba sustulisse ante judicium viros illustres, quamvis ipse eos juste occidisset.*

5. *Introitus in urbem . . . . infaustus.*] Sic Suet. Galba 12. *præcesserat de eo fama sævitiæ simul atque avaritiæ*, &c. *ea fama & confirmata, & aucta est, ut primum urbem introiit. Nam cum classiarios, quos Nero ex remigibus justos milites fecerat, redire ad pristinum statum cogeret: recusantes atque insuper aquilam & signa pertinacius flagitantes, non modo emmisso equite disjecit, sed decimavit etiam.*

ſtus omine, [1] atque ipſis etiam qui occiderant, formidoloſus. [2] Inducta legione Hiſpana, remanente ea [3] quam è claſſe Nero conſcripſerat,

INTERPRETATIO.

ipſis etiam qui trucidaverant, metuendus. Invecta legione Hiſpanienſi in urbem, *& remanente ea, quam è claſſiariis Nero delegerat, referta* erat *civitas copiis*

NOTÆ.

Scribit Dio ſævitia iſta Galbæ periiſſe illorum ad ſeptem millia, præter numerum ingentem eorum, qui tunc liberati, poſtea decimati ſunt.

6. *Trucidatus tot millibus.*] Miror interpretum conſenſum, quo vertunt *tot millia civium cæſa*, putant fuiſſe cives. forte ſic vocant, quia inermes illos dicit Tac. aut. quia milites, legionarii ſed puto, nec cives, nec legionarii, nec proprie milites erant, ſed *remiges*, teſte Suet. Galba 12 *Nam claſſiarios quos Nero ex remigibus juſtos milites fecerat, redire ad priſtinum ſtatum coegerat,* &c.

Certe Nero in extremis indigens pecuniæ, & militum, eos ex claſſe acciverat, ut in ordinem legionis componeret; ſed illi proprie nec cives, nec milites erant. cives autem non occidit Galba; ſed tantum nonnullos procerum, qui diverſis locis, novas res moliri putabantur.

Nota etiam ex Suet. Veſp. 8. Qualis ſortis homines eſſent illi claſſiarii. *Claſſiarios vero qui ab Oſtia & Puteolis Romam pedibus per vices commeant, petentes, conſtitui aliquid ſibi calceariì nomine, quaſi parum eſſet, ſine reſponſo abegiſſe, juſſit poſt hac excalceatos curſitare, & ex eo ita curſitant.* Sic & ſeveritatem in vilia capita exercuit Veſpaſianus, ſed altiore prudentia, aut majore fato.

7. *Inermium.*] Puto, non omnino inermes illi claſſiarii, ut qui jam delecti & aſciti à Nerone in numeros & ordinem legionis compoſiti erant. ſed intellige *inermes* fuiſſe, comparate cum veris legionariis.

Et certe nonnulli ſtrinxere ferrum adverſus Galbam, cum advenit in urbem, tela & minas intentantes, niſi militiam legionariam illis concederet, quemadmodum Nero conceſſerat.

Quod non auſi forent ſine armis, & certe in ferociam & ſcelus exarſerant, adverſus principem electum, quamobrem & cæſis multis millibus, reliquos etiam poſtea decimavit Galba, dein & vinculis habuit, ut majeſtatis reos.

Sed mobilitate ingenii, aut inertia, & pravo pædagogorum conſilio, eos mox liberavit in exitium ſuum & Reipub.

Inermium.] Nondum inſtructi juſtis armis claſſiarii, quia nondum in ordinem aut numerum legionis compoſiti erant. Forte tantum gladiis inſtructi.

1. *Atque ipſis etiam, qui occiderant.*] Cum per immanitatem ſævit princeps, ipſis etiam ſatellitibus horrendus & inviſus eſt.

2. *Inducta legione Hiſpana.*] Id eſt, ut mihi quidem videtur, *ſeptima Galbiana*, conſcripta à Galba ex habitis in Hiſpania dilectibus, ut volunt Tacitus 3. Hiſt. Dio lib. 55. & Suet. Galb. 10. Quæ tamen in Illyricum ante ejus mortem miſſa videtur, Antonio primo legato impoſito, ut hoc loco mentionem illius ratio non patiatur.

In ſeditione Othoniana nuſquam occurrit *Hiſpana legio*, non in hoc Taciti libro, neque apud Scriptorum quemquam, niſi inter armorum turbas omnia pervagantes, ſoli ignave conquieverint. *Savilius.*

Inducta legione Hiſpana.] Unam hanc legionem conſcripſerat Galba in Hiſpania, & propterea Galbiana dicta eſt, quæ in Pannoniam miſſa haud dubie, poſtquam urbem ingreſſus fuit Galba. Cur autem illam Tac. inter cauſſas motuum civilium recenſet? Puto, nullam ea legio prioris motus materiam dedit,

plena urbs exercitu insolito. [5] multi ad hoc numeri è [2] Germania

INTERPRETATIO.

insolitis. multa praterea cohortes, seu vexilla è Germania atque Britannia, &

NOTÆ.

neque illius particeps fuit, dum viveret Galba.

At post Galbam, hæc legio fuit in partibus Othonis, dein Flavianorum, sicque in partem venit bellorum civilium; sed cur ab Othone stat legio Galbiana? vel forte consensu aliarum rapta, vel avaritiam Galbæ pertæsa, cujus novum imperium firmaverat, nullo, vel exiguo accepto tanti meriti præmio. Vel potius, quia non amplius viveret Galba, & quo plures, tandem omnes concedebant.

Cur enim se darent Vitellio ignoto, potius quam propinquis legionibus & Othoni, qui forte primus auditus erat, aut potius Antonio Primo legato?

Idque partim forte ratione, partim necessitate. Quo plures, eo facile trahuntur omnes; nam aut certandum fuit, aut adprobandus princeps, quem legiones aliæ delegerant.

Hispana.] Non quod esset legioni id nomen, aut Hispana origine esset; sed quia in Hispania conscripta à Galba, & ex Hispania nunc Romam transvecta erat, *inductaque* in urbem simul cum principe.

Hispana.] Non quod ex Hispanis conscripta esset; sed quia habuit hiberna sua in Hispania, vel quia ibi delecta erat, scil. ex Hispaniensibus civibus Rom. qui in his partibus degebant.

Hispana.] Hispania, regio & peninsula Europæ in latere meridionali ad Oceanum Atlanticum, & ad mare Mediterraneum. Hodie pars maxima recentioris *Espagne*. Vide notas ad Annales, tom. 2. p 35. *Tillemontius.*

3. *Quam è classe Nero.*] Jam olim legiones *classica*, si nummis fides, in quibus video: Ant. Auo III.Vir.R.P.C. & parte altera: Leg XVII. Classicæ. *Lipsius.*

1 *Multi ad hoc numeri.*] *Numeros* hic capio, *cohortes, manus, vexilla.* Crebrum id verbi sub ævum Taciti Eo sensu Plin. lib. 10. epist. de Tironibus: *Nondum distributi in numeros erant.*

Ulpianus: *Exercitum, non unam cohortem, neque alam dicimus, sed numeros multos militum.* Idem: *Si quis militum ex alio numero tralatus sit in alium.*

Suet. Vesp 6 *Et tunc quidem compressa res est, revocatis ad officium numeris parumper.* Claudian. *Regnorum tractat numeros, cunctosque recenset.*

Nec *cohortes* solum in hoc nomen, sed paulatim venêre etiam ipsæ *legiones*. Et credo hoc Sosomeno scribenti: τὰ Ῥωμαίων τάγματα, ἃ νῦν ἀριθμοὺς καλοῦσι: *Romanorum legiones; quas nunc vocant numeros.*

Ac Capitolinum ita accipio in Macrino: *Timuit autem & collegam, ne ipse imperare cuperet, quod si vel unius numeri consensus accederet; neque ipse recusaret, & omnes cupidissime id facerent.*

Quin noster ipse Tacitus hac voce iterum usus in Agricola: *Quanquam transacta æstas, sparsi per provinciam numeri.* Lipsius.

Numeri.] *Numeros* dicit, quod est veluti medium inter legiones & cohortes, seu alas. non enim dixerit de una cohorte aut ala, *numeros*, nec etiam de legione; sed de multis simul cohortibus, aut alis, & de pluribus *vexillis*, ut hoc loco.

Nam *bina* illa *millia* forte præmissa sub quatuor *vexillis*, & vexillarii talis, & talis legionis dicebantur.

Et Suetonio in Galba id appellatur *Vexillatio*, quia scil. plura erant vexilla; at si unum vexillum fuit, dicebantur *vexillarii*, verbi gratia quartæ-decimæ legionis; nec de uno vexillo, *numeros* dici repetias.

ac

ac [1] Britannia & [2] Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad [3] claustra Caspiarum, & bellum quod in [4] Albanos parabat, opprimendis Vindicis cœptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata. Forte congruerat, ut [4] Clodii Macri & Fonteii [5] Capitonis cædes nuntiarentur. 7

INTERPRETATIO.

Illyrico, quas copias idem Nero selectas, ac praire jussas ad portas Caspias, & bellum quod in Albanos agitabat, redire praceperat premendis conatibus Vindicis. quæ *magna novis cœptis materia. & ut non in certum aliquem pronus favore* miles ille, *ita audentem sequi paratus erat. Forte cum contigerat, ut nuntius afferretur, occisos esse Clodium Macrum & Fonteium Capitonem. Trebonius*

NOTÆ.

Numeri.] Hoc nomine intelliguntur omne genus copiæ militares, cohortes Rom. vexilla, vexillarii, turmæ, alæ & cohortes auxiliarium, omnia corpora militaria, præter legionem

Forte non sic vocabant Legiones quæ integræ essent. Sed cum indefinite loquerentur de copiis militaribus, & legiones & cohortes & vexilla, & alia id genus, uno eodemque *numerorum* vocabulo comprehendere potuerunt.

2. *Germania.*] Pars Belgicæ regionis in Gallia. divisa fuit à Romanis in duas provincias, nempe *Germaniam superiorem*, & *Germaniam inferiorem*, de quibus suis locis. *Tillemontius.*

1. *Britannia.*] Vide notas supra cap 2.

2. *Illyrico.*] Vide notas supra cap. 2.

3. *Ad claustra Caspiarum.*] Suple *portarum.* Sunt vero ita angustæ, ut ea parte vix singula plaustra duci possint. *Lupanus.*

Sic Suet. Ner. 19. *Parabat* (Nero) *& ad Caspias portas expeditionem, conscripta ex Italicis senum pedum tyronibus, nova legione, quam Magni Alexandri Phalangem appellabat.* Hinc eos *electos* dicit Tacitus Addit Xiphil. & de suscipienda in Æthiopiam expeditione cogitasse. *Savilius.*

Claustra Caspiarum.] Portæ Caspiæ sunt transitus montis Tauri in parte septentrionali Mediæ regionis, & in Armenia majore.

Plinius lib. 5. cap. 14. describit portas Caspias his verbis: *Causa portarum nominis eadem, qua supra. interruptis angusto transitu jugis, ita ut vix singula meent plaustra, longitudine VIII. mille passuum, toto opere manu facto. Dextra lavaque ambustis similes impendent scopuli, sitiente tractu per XXVIII. mille passuum. Angustias impedit corrivatus salis è cautibus liquor, atque eadem emissus. Praterea serpentium multitudo, nisi hieme, transitum non sinit.* Et cap. 15. *Pratita* (Medorum populi) *tenent portas Caspias.* Vide Strabonem lib XI. p. 522. & 525. De portis Caspiis & Caucasiis sic Plinius lib. 6. c. 11. *Corrigendus est error in hoc loco multorum, eorum etiam, qui in Armenia res proxime cum Corbulone gessere. Namque hi Caspias appellavere portas Iberia, quas Caucasias diximus vocari: Situsque depicti & inde missi, hoc nomen inscriptum habent. Et Neronis principis comminatio, ad Caspias portas tendere dicebatur: cum peteret illas, qua per Iberiam in Sarmatas tendunt, vix ullo propter appositos montes aditu ad Caspium mare. Sunt autem alia Caspiis gentibus juncta: quod dignosci non potest, nisi comitatu rerum Alexandri Magni.* Hodie multi credunt hunc transitum esse prope Urbem *Derbene*, in provincia *Scirvvan*, regni Persiæ, ad Septentrionem & Occidentem.

4. *Albanos.*] Albania, regio Asiæ ad mare Caspium. Hodie pars major provinciæ *Scirvvan*, in regno Persiæ recentioris, & ad mare *Kulsum*. *Tillemontius.*

5. *Clodii Macri.*] Certe Macer in Africa de occupando principatu cogita-

Macrum in [1] Africa haud dubie turbantem, Trebonius Garucianus [2] procurator, jussu Galbæ; Capitonem in Germania, cum similia cœptaret, Cornelius Aquinius & Fabius Valens [3] legati legionum interfece-

INTERPRETATIO.

Garucianus procurator, mandato Galbæ trucidaverat Macrum in Africa, procul dubio novas res molientem. Cornelius Aquinius & Fabius Valens legati legionum, priusquam eis imperaretur, interemerant Capitonem in Germania, cum

NOTÆ.

tavit, sed sævitia & avaritia invisus sociis, statimque impar tantæ moli cognitus.

Fretus tamen consilio & opibus Crispinillæ, quæ ante ex intimis libidinibus Neronis, in Africam trajecit.

Hæc ipsa suasit Macro, ut impediret transvectionem annonæ in Urbem, unde certa fames. sed ille in conatu à procuratore Galbæ oppressus est.

5. *Capitonis cædes.*] Legati occidunt Fonteium, quod *imperium à se oblatum respuerat.* Habes quid simile apud Suet. Oth. 1. *Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex pœnitentia præpositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores, occiderant, capite punire*, &c. Sic & puniri debuerant interfectores Fonteii.

At Galba nondum talia vindicare ausus, neque talia inquirebat, aut adprobabat; ne pœnam auctoribus inferre cogeretur intempestive; nam ex utroque periculum instabat. Nondum tempus ulciscendi, tantum dissimulare potuit, quasi sibi, quasi imperio & Reipub. sic consulerent legati, licet eorum ingenia nosset.

1. *Africa.*] Africa propriè dicta, vel Africa minor, regio Africæ citerioris ad mare Africum, partem maris Mediterranei. Hodie pars Orientalis regni *Alger*, atque regna *Tunis* & *Tripoli*, in Barbaria, sub clientela Turcarum.

Fuit etiam *Africa* proconsulatus & provincia Africæ minoris supra dictæ. Hodie pars regni *Tunis* in Barbaria. *Tillemonius.*

2. *Procurator.*] Sæpe opera, seu ministerio procuratorum occisi Legati provinciarum, virique alii illustres jussu principum. Sic maxime horrebat Galba procuratores Neronis in Hispania.

Et parum absuit, quin occideretur ipse à servis, quos ipsi, veluti paratum regium, circumdederat procurator, quasi per honorem.

3. *Legati legionum.*] Legati hoc libro triplex est significatio. Prima notat eum qui in publica caussa, alio occupandus mittitur. *Censuerant patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos.*

Secunda, *legatus* aut *legatus Consularis*, aut *Consularis* simpliciter *præsidem* designat, aut illum, qui cum vicario imperio imponitur regendæ provinciæ, aut exercitui: *Othonem in provinciam Lusitaniam specie legationis seposuit. Hordeonius Flaccus consularis legatus aderat. Inferioris Germaniæ legiones diutius sine consulari fuere.*

Tertia, qua *legatus legionis*, aut *legatus prætorius*, aut *legatus* simpliciter intelligitur, (circunstantiæ singulas significationes discernunt) præfectus legioni.

Unde tot erant legati legionum, quot legiones. *Cælius legatus vicesimæ* legionis. In Agric. & ubi de eadem legione eodemque viro agit: *Quippe legatis consularibus nimis ac formidolosa erat. Nec legatus prætorius ad cohibendum potens. Nullo legatorum Tribunorumve pro Galba nitente. Fœdo legatorum certaminibus ὁμονύμων:* neque refragante vocabulo, cum alter esset legatus consularis, alter legatus legionis. *Savilius.*

rant, antequam juberentur. Fuere qui crederent, [1] Capitonem, ut avaritia & libidine fœdum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse: [2] sed à legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, [3] crimen ac dolum compositum ultro: & [4] Galbam mobilitate ingenii, an ne altius scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. Cæterum utraque cædes sinistre accepta: & inviso semel principe, seu bene seu male facta premunt. [5] Jam afferebant

INTERPRETATIO.

eadem agitaret. Fuere qui existimarent Capitonem, ut avaritia & luxuria turpis ac scelerosus fuit; ita à turbandarum rerum consilio procul abfuisse: sed legatos eum *ad bellum impellentes, ubi persuadere non potuerunt, scelus ac fraudem ultrò adornasse; & Galbam inconstantia animi, res quocumque modo gestas adprobavisse; quia inverti non poterant, aut forte ne ulterius inquireret. Cæterum utraque nex infensis animis audita est, & infesto semel dominante, sive egregie, sive perperam facta* omnia *obruunt, & perinde odio sunt. Jam* insuper *præpollentes li-*

NOTÆ.

1. *Capitonem.*] Teste Plutarcho, Fonteius Capito legatus inferioris Germaniæ, cum quadam die juri dicundo præsideret, & causa cadens litigator, Cæsarem appellasset, ipse Capito surrexit, alteriusque ascendit subsellium, jusso homine qui appellabat Cæsarem perorare causam velut in auditorio Cæsaris, quasi præsentis ac præsidentis, & quasi ipse Cæsar esset.

2. *Sed à legatis.*] Nempe à Cornelio Aquinio & Fabio Valente, qui ambo legati legionum in inferiori Germania, cum provinciæ & legionibus ibi summæque rerum præesset Fonteius Capito, cui successor datus mox Vitellius.

3. *Crimen ac dolum.*] Alibi, *crimen ac mox insidias.* Adeo ut, *dolum compositum esse*, æquivalere videatur τῷ δο-λοποιεῖν. *Savilius.*

Crimen.] Id crimen potuisse sic componi à legatis, præcipue à Fabio Valente & à Julio Burdone præfecto classis Germanicæ, cujus cædem petit miles à Vitellio infra, clarissime patet ex sequentibus.

Nam statim obvium Vitellium elegerunt, licet ignavum, scelerosum ac maculosum, & Reipub. indecorum. Nempe Valens & alii præpositi, avidi prædæ volebant scelera, & bella civilia, cujusvis ducis nomine, aut prætextu.

Et quia tanti sceleris ingratus fuit Galba, id circo *Valens* novum, & majus facinus audet. elegit Vitellium, cujus nomine & obtentu, in omne crimen, etiam eversa Repub. prorumperet.

4. *Galbam mobilitate ingenii.*] Sic Suet. Galb 14. *Hic diverso vitiorum genere grassantibus, adeo se abutendum permisit, & se tradidit, ut vix sibi ipsi constaret: modo acerbior parciorque, modo remissior ac negligentior, quàm conveniret principi electo, atque illius ætatis.*

Mobilitate ingenii.] Si constantia animi adfuisset, debuit severissime advertere tali cædi, & vindicare facinus & principis, & Reipub. caussa; sed ipse senecta & *mobilitate ingenii*, modo atrociter puniebat & indicta caussa, modo misere pœnitebat parcebatque.

Sic teste Sueton, 9. *Varie & inæquabiliter provinciam rexit, primo acer, vehemens, & in coercendis quibusdam delictis vel immodicus.* Sed id forte prudentiâ, ne adverteret Neronem, aut sic fingebat.

Forte hic loci sic segessit, ne inquirere altius cogeretur, nec tempus vidit talia ulciscendi opportunum, & cum alioqui mutari non posset quod factum erat, quasi sibi factum imputaret, dissimulavit, forte ad tempus, sed fato præventus est.

5. *Jam afferebant.*] Id est, præterea *afferebant*, seu *efferebant*, (quod idem est apud Tac.) quasi diceret: præter-

[1] venalia cuncta [2] præpotens liberti. [3] Servorum manus ſubitis avidæ, & tamquam apud ſenem feſtinantes. [4] eademque novæ aulæ mala, æque, gravia, [5] non æque excuſata. [6] Ipſa ætas Galbæ & irriſui & faſtidio erat, aſſuetis juventæ Neronis, & imperatores [7] forma ac decore corporis

INTERPRETATIO.

berti efferebant palam omnia cum pretio. Manus ſervorum repentinis opibus *inhiantes, & illi velut apud ſenem avidi properabant. Eademque recentis aula flagitia, & æque importuna:* ſed *non perinde condonata. Ipſa ſenectus Galba & ludibrio, & contemptui erat,* civibus *ſuetis adoleſcentia Neronis, & conferentibus* inter

NOTÆ.

quam quod eæ cædes ſiniſtre acceptæ ſunt, etiam venalia cuncta afferebant præpollentes liberti. quæ res inviſum in dies magis magiſque principem efficiebat.

Suet. Galbæ 15. *Nihil non per comites, atque libertos pretio addici, aut donari gratia paſſus eſt, vectigalia immunitates,* &c.

1. *Venalia.*] Non tantum libertos, *venalia cuncta* attuliſſe crediderim; ſed & pleroſque interiores principis amicos. Infra enim ait, principatus potentiam diviſam fuiſſe in T. Vinium conſulem, & Corn. Laconem prætorii præfectum: nec minorem gratiam fuiſſe Icelo Galbæ liberto.

Ergo amici potentiores libertis. Ideo legendum & diſtinguendum puto: *Jam afferebantur venalia cuncta. præpotentes liberti.* Pichena.

2. *Præpotentes liberti.*] Præcipue Icelum intelligit, qui ſtatim Helios, Polycletos, & alia prodigia Neronis adæquavit, aut ſuperavit.

3. *Servorum manus.*] Ad ea auferenda, quæ ſubito fortunæ munere obvenerunt. *Pichena. Servorum manus avida* & veluti famelicæ, repentinas opes congerebant paſſimque rapiebant, *tanquam apud ſenem feſtinantes.*

4. *Eadem.*] Eadem novæ, ac veteris ſeu Neronianæ aulæ mala, paria flagitia ſub Galba ac ſub Nerone; ſed non perinde excuſata, quia novus princeps Galba, novumque imperium ipſius adhuc nutabat; idque non perinde firmum, ac vetuſtæ opes Neronis.

Nempe Galba novus Imperator inviſuſque ob ſenectam, & nimiam ſeveritatem; at Nero, ortu & natalibus Cæſar, ac princeps, juventa, ludis voluptatibuſque & largionibus plebem & vulgus militum delinierat.

Sicque ei facile ignoſcebant, ſi quid delinqueret. Sic facilius excuſata flagitia prioris dominationis.

Eademque nova aula mala.] Eadem fere ſævitia & avaritia. Nam cædes patratæ, opes raptæ ab amicis & libertis Galbæ, & alia ſimilia, ut in Neroniana aula facinora perpetrabantur; ſed non perinde exuſata.

5. *Non æque excuſata.*] Quis excuſaret ſenem, & quem nuper privatum viderant, eaſdem calamitates expertum ſub Nerone, eaſque adverſantem? Quis novum principem & electum, quaſi vindicem flagitiorum iſtorum quæ patrabat ipſe, facile excuſaverit?

6. *Ipſa ætas Galbæ & irriſui.*] Sic Xiphil. *quia gladium per omne iter ſuſpenſum habebat ſenex, & invalidus articulari morbo, & ſic multo irriſui fuit.*

7. *Forma & decore.*] Ridiculus fere Galba, ſenio, rugis, calvitie, ſeveritate & pugione quem etiam tum geſtabat appenſum ex collo. ſic eum Mithridates Ponticus deriſit, cum perſuaderet Nymphidio, ut raperet imperium. *Abſens*, inquit, *Galba, aliquis eſt, ſed ſtatim viſus Romæ, calvitie ſua deridebitur.*

Et certe deſpectui admodum fuit ejus ſenectus & orbitas, & propterea ſtatim Piſonem juvenem adoptavit. Apud Suet. Ner. 20. Acclamabant calones,

(ut eſt mos vulgi) comparantibus. Et hic quidem Romæ, tanquam in tanta multitudine, habitus animorum fuit. [1] E provinciis, 8

INTERPRETATIO.

ſe (ut populus ſolet) principes ſpecie atque dignitate corporis. Et hic quidem in urbe ſtatus, ſeu ad ſectus animorum fuit, in tanto numero mortalium. Ex provinciis;

NOTÆ.

cum caput ejus geſtarent, Galba cupide fruaris ætate tua. Maxime irritati ad talem jocorum petulantiam, quod ante paucos dies exierat in vulgus, laudanti cuidam formam ſuam, ut adhuc floridam, & vigetam, reſpondiſſe eum ἔτι μοι μένος ἔμπεδόν ἐστι. adhuc mihi robur firmum eſt Idem Suet. de milite qui caput amputavit: *Et quoniam capillo pra Calvitis arripere non poterat, in gremio abdidit.*

1. E *Provinciis.*] Puta, Cæſaris, quas hic ſpectari arbitror. Auguſtus enim poſt pugnam Actiacam, cogente ſcilicet ſenatu, cum accepiſſet principatum, cœpit dividere provincias.

Atque illas quidem pacatas, neque hoſtibus obnoxias ſenatui populoque tradidit; haſce inimicorum terris objectas, & ad extrema imperii remotas, cæteraſque facile rebellionis & armorum metu turbandas ſibi retinuit; abiitque in ſucceſſores inſtitutum.

In ſpeciem quidem id agi videbatur, quaſi derivatis in ſe moleſtiis & periculorum incertis, ſenatui indulgeret, non ſuſpectam ſecuritatem. ſed clam & teipſa potentiam intendebat, inermi ſenatu, cum ſic veteranas ſub ſignis cohortes haberet.

Senatus & populi provinciæ, ut Strabo lib. 17. Dio lib. 53. ſcribunt, mox enumerandæ, quas Tacit. 13. Ann. (niſi me conjectura fallit) *publicas provincias* vocat: fuerunt *duæ Conſulares, Africa* cum Numidia, & *Aſia.* ſic dictæ, quod iis regendis imponerentur conſulatu functi.

Cum in reliquas, ſufficeret geſſiſſe minores magiſtratus, quæ erant *decem prætoria*, Bætica, Narbonenſis, Sardinia cum Corſica, Sicilia, Epirus, Macedonia, Achaia cum Theſſalia, &c. Creta cum Cyrene, Cyprus, Pontus & Bithynia.

Provinciæ quas ſibi retinuit Cæſar; fuerunt Hiſpania Tarraconenſis, Luſitania, Gallia Lugdunenſis, Belgica, Aquitania, Syria, &c. Cilicia, Ægyptus, Dalmatia, Moeſia, Pannonia, & Rheni ripa Gallica, nomine *ſuperioris & inferioris Germaniæ* cognita, etiam in hunc uſque diem *Germaniæ* appellationem ſervans; ſed quam in ſua deſcriptione Cæſar Galliæ attribuit cum magna Belgicæ parte, ignarus alterius Germaniæ, præter eam, quæ apud ſcriptores conſecutis deinde temporibus *Γερμανίας μεγάλης*, id eſt, *magnæ Germaniæ*, ad differentiam, titulum accepit, Rheni interiori ripa terminatæ.

Cum tamen Tacitus hoc libro, vocabulo *Germaniæ* complectatur ſemper duas illas alias provincias, ſic appellatas, quod Germani, frequente Rheni tranſitu, in iſtas regiones deductis migrarent coloniis, & paulatim tranſlatum quoque hæreret locis nomen.

Cæſar l. 1. Com. Dio. lib. 53 pag. 503. Tac 1. Ann. & de motibus. Germ. 18. harum duarum Germaniarum *ſuperior*, ait Dio, erat *ἡ μετὰ τὰς τοῦ ποταμοῦ*, (Ῥήνου) πηγὰς, id eſt, *ab exortu flum. ejus* (Rheni) porrigebatur Moguntiam verſus, aut potius confluentes; *Inferior μέχρι τοῦ ὠκεανοῦ βρεττανικοῦ, ad Oceanum uſque Britannicum.*

Præter dictas provincias, quidquid poſt modum Romano adiiceretur imperio, ut *Britannia* ſub Claudio, *Pontus Polemoniacus, & Alpes Cottiæ* ſub Nerone, Dacia ſub Trajano, &c. aſſignatam ex diviſione commemorata, Imperatori augebat portionem, *τῷ ἀεὶ κρατοῦντι προσκεῖται, pars hæc ſemper imperatori adjuncta eſt.* Dio.

[1] Hispaniæ præerat [2] Cluvius Rufus, vir facundus, &c, [3] pacis artibus,

INTERPRETATIO.

Hispaniam regebat Cluvius Rufus vir eloquentia & domi studiis conspicuus, belli

NOTÆ.

Provinciæ senatus tam prætoriæ quam consulares, Proconsulum cura regebantur, sive illi Romæ gessissent consulatum, sive non.

Qui gubernandis Imperatorum provinciis imponebantur, *legati* aut *legati consulares*, aut *proprætores* vocabantur: nisi quod procuratorum quandoque titulo mitterentur, ut antea observatum de minoribus provinciis.

Dio. l. 53. Tacit. hoc lib. de *provincia publica*, Gallia scilicet Narbonensi *Vinius*, inquit, *proconsulatu Galliam Narbonensem* severè rexit, qui Consulatum nondum obtinuerat.

Video an 1. Granium Marcellum vocari prætorem Bithyniæ, quæ ex prima divisione inter *publicas provincias* recensetur; neque posterior quicquam ætas mutavit, ut colligitur ex Plinii lib. 10. epist. 64 55

Ibidem Tac. meminit quæstoris, ignotæ dignitatis in imperatorum provinciis, & sub Claudio *damnatus lege repetundarum Cadius Rufus accusantibus Bithynis*: qua actione, si quid judico, nunquam pulsabatur legatus principis, qui munus suum obibat magis ex speciali mandato, quam jure officii.

Sed *proprætorem* quod attinet, res manifesta est. 12. Ann. 31. & de eodem cap. 40. Vitellius hoc libro appellatur *legatus consularis inferioris Germaniæ* & 4. Ann. *L. Apronius inferioris Germaniæ proprætor* Suet. Neron. 40. *Duce Iulio Vindice qui tum eam provinciam proprætor obtinebat*, id est, *Galliam Lugdunensem*. imperatori ex divisione dicta sepositam.

In Africa Caius Proconsuli, (erat id id honoris nomen loco) super induxit legatum, qui suo nomine milites curaret. Tac. 4. hist. Dio. l. 59.

Solus ille qui Ægypto præerat, nec *legati*, nec *proprætoris* appellatione censetur, diciturque *præfectus Ægypti*, aut *præfectus Augustalis*. Alia nomina, ut *præsidis*, *rectoris*, &c. utrique provinciarum generi fuere communia.

Deinde habuerunt *provinciæ publicæ* additos procuratoribus quæstores; provinciæ, *Imperatoriæ*, procuratores solos.

Dio. l. 53. *In provincias senatûs & populi quæstores mittebantur sorte lecti. Et, imperator procuratores mittit in omnes provincias, tam suas quam populi.* Savilius.

Lusitaniam quæ Cæsaris provincia fuit rexit per decem annos Otho quæstor.

1. *Hispania.*] Vide notas, supra cap. 6.

Hispania præerat Cluvius Rufus.] Id est, Hispaniæ Tarraconensi: hæc enim sola ex tribus, in quas partita est omnis Hispania, provinciis, militem alebat, propriéque eam hoc Tacitus loco intelligit, ceteras quas pacatas nec præsidiariis cohortibus infestas, postea appellat *inermes*. Lipsius.

2. *Cluvius Rufus.*] Hic oratoria laude effloruit scripsitque istius temporis historiam 13. & 14 Annalium citatam, qui licet dignitatis suæ ornamenta deberet Galbæ, inter primos Othoni sacramentum dixit 1. Hist.

Imperiumque auspicante Vitellio, Romam rediit, non adempta Hispania, quam rexit absens. Tac. 2. hist.

Plin. lib. 9 Epist. 19 occurrit mentio habiti inter Verginium & Cluvium Rufos colloquii. *Lipsius.*

3. *Pacis artibus.*] Supplè *expertus*, quæ vox supplenda est ex sequenti voce *inexpertus*.

Sic alibi loquitur Tac. *Dare imperium filio, tolerare imperitatem nequibat.*

Et alibi. *Deesse terra nobis, in qua*

belli inexpertus. [1] Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ [2] recenti dono Romanæ civitatis, & in posterum [3] tributi levamento. [4] Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, [5] soliciti & irati superbiæ recentis victoriæ, & metu tanquam alias partes fovissent.

INTERPRETATIO.

inscius. Galliæ, præter favorem partium *Vindicis, proxime obstrictæ* erant *jure civium Rom.* ipsis *concesso, & in futurum imminuto vectigalium onere. Vicinæ tamen Germanicis legionibus Galliarum nationes, non eodem decore ornatæ, nonnullæ etiam terris ablatis, perinde ægreferebant opes, seu præmia aliis collata, ac proprias injurias. Germanicæ legiones, quod maxime exitiabile in tanta mole virium, anxiæ & infensæ erant adrogantiæ nuperæ victoriæ, & formidine, tan-*

NOTÆ.

vivamus, in qua moriamur, non potest.

1. *Galliæ.*] Gallia regio Europæ ad Oceanum occidentalem & ad mare Mediterraneum. Hodie regnum *Franciæ*; cum regionibus *Allemaniæ*, &c. circa Rhenum fluvium, & parte *Italiæ* recentioris, circa Alpes montes. His adde comitatum Rufcinonensem, vulgo *Rousfillon* in Catalannia provincia Hispaniæ hodiernæ. *Tillemontius.*

Galliæ.] Non modo primores Galliæ, sed etiam universæ civitates obtinuere jus civitatis & anno id jus emereati Galli à Vinio, Vinius à Galba expresserat, teste Plutarcho.

2. *Recenti dono.*] Quomodo *recenti?* & nonne jam pridem Galli isti Comati id adepti à Claudio? Clarum id è Taciti lib. 11. sed expedio.

Olim quidem jus civium adepti, non tamen promiscue, sed proceres tantum.

Caute ibi & circumspecte Tacitus: *primores Galliæ*, inquit, *quæ comata appellatur.*

Sed nunc ecce à Galba diffusum id jus in Gallos omnes, qui pro Vindice stetissent.

Plut. *Inde & media ejus facta reprehensionem habuere: sicut de Gallis, qui Vindici adhæserant. Visi enim illi, non principis benignitate, sed pretio emisse à Vinio remissionem tributorum, & civitatem.* Lipsius.

Recenti.] Nempe à Galba donati erant civitate Rom. Galli, qui in Vindicis seu Galbianis partibus fuerant.

Aliæ vero civitates Galliarum quæ in partibus Neronis, seu Verginii & legionum Germanicarum, punitæ erant & mulctatæ finibus, aliarum civitatum opes & decus, velut ignominiam & injuriam suam interpretabantur.

3. *Tributi levamento.*] Certe & alias civitates nationesque tributis levarat Galba, ut patet ex Sueton. Vespas. 16. *Non enim contentus, omissa sub Galba vectigalia revocasse, nova & gravia addidisse.*

4. *Proximæ.*] Ut Treveri, Lingones, forte & Lugdunenses; quia isti contrarii Viennensibus, quos regebat Vindex, quia illæ civitates vicinæ legionibus Germanicis, quia ipsis fœdere adjunctæ & Verginio; ideoque offenderant Galbam.

Infra 51. *Infensa Lugdunensis colonia & pertinaci pro Nerone fide.* Et cap. 53. *Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat,* &c.

5. *Solliciti.*] Nempe *metu, tanquam alias partes fovissent*, at irati infestique, *superbiæ recentis victoriæ*, quod

[1] Tarde à Nerone desciverant : [2] nec statim pro Galba Verginius. an imperare voluisset, dubium : delatum ei à milite imperium conveniebat. Fon-

INTERPRETATIO.

quam diversas partes juvissent. Ipsa lente à Nerone defecerant; nec statim à Galba Verginius steterat. *An principatum cupiisset incertum. & oblatum ei à legionibus*

NOTÆ.

nempe non sibi vicissent, sed Galbæ, & legionibus aliis quæ principem adscivissent in Hispania.

Supra de prætorianis : *Praeventamque gratiam intelligit apud principem à legionibus factum.*

Et infra 53 *Nec deerant in exercitu semina discordiæ, quod & bello adversus Vindicem universus affuerat, nec nisi occiso Nerone, translatus in Galbam, atque eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ praeventus erat.*

Nempe Fabius Valens ibi legatus legionis audacior, primus in verba Galbæ suam legionem adegerat. quod exemplum secutæ legiones superioris Germaniæ. sed ægre & velut invitæ

Solliciti & irati.] Legit Lipsius *solliciti & elati.* Sed frustra Erant solliciti metu *quod alias partes fovissent*, & etiam *irati* superbia recentis victoriæ. Nec tantum elati erant superbia, sed & irati, quia nempe vicissent Galbæ & Galbianis, non sibi.

Nam tardè à Nerone desciverant, nec statim pro Galba steterant. Quod post ea explicat Tac. cap. 51. *Cæso cum omnibus copiis Iulio Vindice ferox præda gloriaque exercitus, ut cui sine labore ac periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem & aciem, præmia quam stipendia malebat.* Et infra : *Sequanis Æduisque ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi*, id est, irati. causa præcipua iratorum, quia victores, opibus Gallorum inhiabant.

Solliciti & irati superbia] *Irati* nempe quod non sibi, sed Galbæ & Galbianis vicissent. *Superbia* tamen quod Gallos vicissent ac perdomuissent. exin & *superbia* in alias nationes legionesque. *solliciti* etiam & *metu, tanquam alias* à Galba *partes fovissent.*

Et certe pro Verginio, aut quocumque alio potius senserant, quam pro principe electo ab Hispano milite, per superbiam, & quasi contemptu aliorum exercituum.

1 *Tarde.*] Postquam profligatus Vindex gladio incubuit, instat miles Verginio, ut jure victoriæ sibi debitum imperium acciperet, alioquin se ad Neronem redituros. Nondum enim Romæ obiisse resciverant.

Hinc consternatus Galba, per litteras rogat Verginium, ut simul curam libertatis & imperii capessere vellet, & tum destituto similis Galba, Cluniam secedit, & privatam vitam respiciebat.

Et etiam postquam occisi sunt alii competitores illius, Macer in Africa, & Capito in Germania, tum unus rivalis Galbæ differebatur Verginius, & tum etiam publicata morte Neronis, ita urgebatur à militibus, ut Tribunus stricto ferro juberet, aut illud, aut principatum accipere. sicque *tarde* desciviere Germanicæ legiones à Nerone, nec statim pro Galba Verginius ipse, qui imperium senatus arbitrio remisedat.

2. *Nec statim pro Galba.*] De Gallorum defectione ductu Julii Vindicis discrepant auctores. Tranquillus notat C. Vipsanio & Fontejo Coss. ut ad extremum anni 16. retuli.

Xiphilinus ex Dione scribit, Gallias sub finem Imperii Neroniani defecisse.

Hoc verisimilius est, si Verginius Rufus, Cornelio & Xiphilino, cum Germaniæ præesset Vindicem repulit sibique toties oblatum Imperium recusavit cupiens decus pristinum S. P. Q. R. restituere.

tejum.

tejum Capitonem occiſum, [1] etiam qui queri non poterant, tamen [2] indignabantur. Dux deerat, [3] abducto Verginio per ſimulationem amicitiæ: quem non remitti, atque etiam [4] reum eſſe, tamquam ſuum cri-

INTERPRETATIO.

certò conſtabat. Ipſi etiam legati *qui de cade Fonteii Capitonis queri nequibant, tamen iraſcebantur. Dux ipſis deerat, abstracto Verginio per ſpeciem benevolentia: quem non reſtitui ſibi, atque etiam in culpa eſſe, velut crimen ſuum interpretabantur.*

NOTÆ.

Quod ut præclare factum, ſepulchro ſuo his verſibus inſcribi juſſit.

Hic ſitus eſt Rufus, pulſo qui Vindice quondam

Imperium aſſeruit, non ſibi, ſed patriæ. Plin. epiſt. 6. Virginium autem, ſi, quod videtur, verius eſt, revocavit ipſe Nero, qui illum ob nominis claritudinem expulerat, teſte Tacit. An. 15.

Cæterum, qui patriæ imperium aſſereret, rectè dicitur hoc loco, non ſtatim à Galba ſteriſſe. *Vertranius.*

Veriſimilius eſt, alium hunc Rufum fuiſſe ab eo qui expulſus à Nerone erat.

1. *Etiam qui queri non poterant.*] Intelligit eos qui proditione infamaverant, aut alioqui in necem ejus conſenſerant. *Savilius.*

Bene, *etiam qui*, nempe Germanici exercitus, ſeu potius Legati, qui Fonteium occiderant, quod occupare imperium voluiſſet, vel quod forte noluiſſet; & licet ii ipſi qui occiderant, queri non poſſent, tamen occiſum illum indignabantur.

Perpetrato enim facinore, tum ejus magnitudo intelligitur & fremebant forte potius illi exercitus, quod rebus novis idoneum virum non haberent. hinc indignabantur.

Qui queri non poterant.] Nempe Legati legionum inferioris Germaniæ, qui ipſi Capitonem occiderant, immiſſo centurione quem infra occidit miles Germanicus, annuente Vitellio electo. Fabius Valens & Cornelius Aquinus legati, & Julius Burdo Germanicæ claſſis præfectus, præcipui auctores ſceleris.

2. *Indignabantur.*] Quia illum occidiſſent, queri non poterant; indignabantur tamen, quod occidiſſent ipſi, & queri non poſſent, & ſimul quod accipere imperium noluiſſet. Malebant bellum, & ex bello prædam, quam pacem aut principem.

Hinc ſtatim temere obvium aſciſcunt, evehuntque Vitellium.

Forte & indignabantur, quod præmium non accepiſſent ſceleris.

Forte etiam, ne quis ſucceſſorum vindicaret ſcelus, niſi ipſi adſciſcere principem ſibi obſtrictum, properarent.

3. *Abducto Verginio.*] Qui obviam veniens Galbæ, modico honore exceptus eſt. Quod ſatis arguebat, reum eſſe oblati imperii, quamvis recuſaſſet.

Abducto.] Eum abduxerat ſecum in Urbem Galba, cum per Galliam ex Hiſpania in Italiam tranſiſit.

4. *Reum eſſe.*] Non legitime aut ordine judiciario. Quantum recordor, ἀπεγγιμένον ἀτίμως ait Plutarchus. *Savil.* Fuit reus criminis alieni. Hinc ipſum *reum* eſſe, tanquam *ſuum crimen* accipiebant milites, in talibus potuiſſe, voluiſſe vel noluiſſe, tamen magnum crimen eſt, & qui ſemel imperio oſtentatus eſt, ad imperium confugere cogitur, ſi ſalvus eſſe velit. Quod Germanici exemplo ſatis compertum.

Reum.] Reus hoc ipſo eſt quiſquis imperio dignus cenſetur, reus & qui reſpuit. Sic Germanicus nocens viſus Tiberio, licet oblatum imperium reſpuiſſet. Sic reus Verginius; & ideo ille, modico honore exceptus eſt, licet relicta Germania, propere obviam Galbæ veniſſet. Pluſquam majeſtatis reus ille, quem princeps, velut imperii rivalem æmulatur, averſatur; & eo magis indignatur quod jure indignari non poteſt. Eo gravior & preſſior ira, quia nullæ cauſæ, niſi iniquæ.

men accipiebat.[1] Superior exercitus legatum Hordeonium Flaccum sper-
9 nebat, senecta ac debilitate pedum invalidum, sine constantia, sine auctoritate: ne quieto quidem milite, regimen. adeo furentes infirmitate retinentis ultro etiam accendebantur. [2] Inferioris Germaniæ legiones, [3] diutius sine consulari fuere: donec, missu Galbæ, Vitellius aderat, censoris Vitellii ac ter consulis filius. [4] id satis videbatur.

INTERPRETATIO.

Superioris Germaniæ legiones despiciebant Hordeonium Flaccum legatum, senectute & podagra laborantem, sine firmitudine animi, sine auctoritate ne placido quidem exercitu, constabat *imperium. Adeo vesani imbecillitate regentis ultro etiam incitabantur. Inferioris Germaniæ miles, diu sine* legato *consulari fuit; donec jussu Galbæ, Vitellius advenit, genitus Vitellio censore, ac ter consule. Id sufficere putabatur.*

NOTÆ.

1. *Superior.*] Germania superior. vide notas infra cap 12.

2. *Inferioris Germaniæ.*] Germania inferior, provincia Belgicæ regionis, in Gallia. hodie pars Archiepiscopatuum Ultrajectensis & Coloniensis, vulgo *Utrecht*, & *Cologne*, Diœceses omnes Episcopatuum Leodiensis *Lyege*, & Namurcensis *Namur*, Diœcesis Archiepiscopatus Mechliniensis *Malines*, Episcopatus Antuerpiensis *Anvers*, etiam pars Episcopatus Gandavensis *Gand*, & integri Episcopatus Middelburgensis *Middelbourg*, Boscoducensis *Bos-le-Duc*, & Ruremondensis *Ruremonde*.

Vel secundum divisiones temporales, Germania inferior veterum fuit, ubi nunc est pars meridionalis Belgii Fœderati, vulgo *les Provinces Unies*, omnis ducatus Cliviæ *Cleves*, pars dominii temporalis Archiepiscopatus & Electoratus Coloniensis *Cologne*, integri ducatus Juliacensis & Limburgensis *Juliers & Limbourg*, dominium temporale Episcopatus Leodiensis *Lyege*, pars ducatus Luxemburgi *Luxembourg*, & pars comitatus Hannoniæ *Haynaut*, omnis comitatus Namurcensis *Namur*, pars ducatuum Brabantii & Gueldriæ *Brabant & Gueldre*, & aliquid comitatûs Flandriæ *Flandre*. hi status sunt in Circulis Burgundiæ, Westphaliæ, & Rheni inferioris, ex Geographia Sansonis. *Tillemonius*.

3. *Diutius sine consulari.*] Inferior Germania *diutius* fuit sine legato *consulari*, quam superior. Non eo missus fuit Vitellius, nisi post quam in urbem advenit Galba. Fuere legiones fere per tres menses *sine consulari*.

Sine consulari.] Nullus aderat legatus consularis, qui præesset simul & provinciæ & legionibus. Aderant tantum legati legionum tres aut quatuor, pro numero legionum, potestate pares, & illi *prætorii* erant, aut quasi prætorii. Sic dico, quia poterant legati præsidere legionibus. etiam ante præturam attamen sic quasi prætoriæ dignitatis erant, seu candidati præturæ.

Amoto *consulari* legato, vel illi legati consulebant rebus in commune; vel interim dignior imperabat, & principis literis jussuque, negotiis præsidebat.

4. *Id satis videbatur.*] Dictum videtur, quasi milites, titulos & imagines tantum Vitellii spectarint & paternæ ei virtutes processerint pro suis. non male forte *fatis*, ut missionem hanc Vitellii cœlesti consilio adsignet, quæ ad imperium scilicet via. *Lipsius*.

Id satis videbatur.] Aut Galbæ, ut legatus Vitellius mitteretur, aut militi pronis in electionem ejus studiis, qui tam splendidis esset natalibus. *Savilius*.

Apte *fatis*, non vere. Hoc vult Tacitus: *Satis videbatur*, si proconsul, filius toties consulis mitteretur.

Diu *sine consulari* legiones fuerant: tandem Galba mittit, nec ipsum quidem *consularem*, sed *filium* saltem *consular-*

[1]In Britannico exercitu nihil irarum. Non sane aliæ legiones, per om-

INTERPRETATIO.

Apud Britannicas legiones nihil indignationis. Nec sane alius miles, per omnes

NOTÆ.

rit. Quod *satis videbatur*, quando aspectu patris ter consulis, videri filius poterat velut consularis. *Acidalius.*

Id satis videbatur.] Hoc non applicandum militibus, ut alii faciunt; verum Galbæ, ipsi nimirum satis videbatur retinendis in officio militibus, mittere Vitellium, eum habituris fere pro consulari, ob titulos & imagines paternas.

Estque hoc unum de arcanis imperii uti, frui prole degenere. Nam cum istis paternæ virtutes procedant pro suis; adest ipsis auctoritas, abest principi metus. *Gruterus.*

Sic Suet Vitel. 7. *A Galba in inferiorem Germaniam, contra opinionem missus est. Adjutum putant T. Vinii suffragio, tunc potentissimi & cui jam pridem per communem factionis suæ favorem conciliatus esset: nisi quod Galba præ se tulit, nulles minus metuendos quam qui de solo victu cogitarent. Ac posse provincialibus copiis profundam ejus expleri gulam, ut cuivis evidens sit, contemptu magis quam gratia electum.*

Igitur *id satis videbatur* tum Galbæ; sed postea id etiam satis militibus visum est, nempe, si ter consulis filium Imperatorem salutarent. Vox *satis* ibi, nihil ad rem.

Id satis videbatur] Fuerat consul Vitellius, nam *consularis* legatus ille *missus Galba* adveniebat. prætcrea fuit *Censoris L. Vitellii ac ter consulis filius.* Quod *satis videbatur* tegendæ provinciæ.

Sic dicit Tac quia non quærebat Galba summas virtutes, aut magnam auctoritatem in legato consulari Germaniæ; quod imo refugiebat Sed cum vitiis Vitellii *satis videbatur*, esse eum censoris, collegæ Cæsaris, & ter consulis filium.

Fuisse jam consulem ipsum Vitellium, clare patet ex Sueton. Vitell. 3 Patet *decessit duobus filiis superstitibus .... quos .... consules vidit, & quidem ambos, totoque anno, cum majori minor in sex menses successisset.*

Etiam proconsul Africam rexerat. Et princeps electus ac victor, non invasit consulatum, quia jam eum honorem obtinuerat, sed locum reliquit legatis Fabio Valenti & Cæcinæ, velut in victoriæ præmium.

Itaque consularis legatus fuit, sed nullius famæ, aut virtutis, ut qui inter sellularios & copreas Tiberii, Caligulæ, & etiam Neronis juventutem transegisset.

Satis videbatur.] Nolebat princeps mittere ad feroces legiones virum aliquem virtute, aut fama conspicuum. Itaque misit Galba filium ter consulis Vitellium, qui nulla virtute, nullis opibus. (has enim absumpserat luxu,) sed tamen nobilitate paterna præ nitebat *Hoc satis videbatur.*

Quid enim hæc ad fata & deos, evehi hominem sceleratum & publico exitio natum? Qui scenam aulæ & imperii ingressus, statim ejicitur & exploditur velut ineptus & ridiculus histrio, non tamen sine ingenti clade reipub.

Id *satis visum* principi; & prorsus contemptum fuisse à Galba, diserte affirmat Sueton. Vitell. 7. *Galba præ se tulit, nullos minus metuendos quam qui de solo victu cogitarent: at posse provincialibus copiis profundam ejus expleri gulam, ut cuivis evidens sit, contemptu magis quam gratia electum.* Itaque quod esset filius patris ter consulis, hoc *satis videbatur* Galbæ.

1. *In Britannico exercitu nihil irarum.*] Tac. Agric. 16 *Trebellius segnior & nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi, provinciam tenuit &c.*

Discordia laboratum, cum assuetus expeditionibus miles, otio lasciviret. Trebellius fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atque humilis, precario mox

nes civilium bellorum motus, [1] innocentius egerunt: seu quia procul, & [2] Oceano divisæ; seu, crebris expeditionibus doctæ hostem potius odisse. Quies & [3] Illyrico: quamquam excitæ à Nerone legiones, dum in [4] Italia cunctantur, Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis nec viribus miscebantur. [5] Oriens adhuc immotus, [6] Syriam & quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxta famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiose coluerat, [7] mox attritis opibus, lubrico statu, suspecta etiam Claudii iracundia,

INTERPRETATIO.

civilium armorum discordias sanctius agitavit; seu quia procul ista legiones, & *toto mari separata erant: seu* quia *frequentibus præliis didicerant barbaros potius aversari* quam cives. *Pax etiam in Illyricis castris, quamvis evocatæ à Nerone legiones istæ, dum in Italia morantur, legatos ad Verginium misissent. Sed immensa terrarum spatio divisæ legiones, quod utilissimum est ad retinendum in obsequio militem, nec flagitiis, nec viribus invicem coalescebant. Oriens etiam tum quietus. Licinius Mucianus præerat Syriæ, & quatuor legionibus; vir rebus prosperis & ambiguis perinde clarus, aut infamatus Illustres amicos adolescens non sine ambitione celebraverat, dein adesis bonis, ancipiti fortuna, suspecta etiam Claudii offensione, in solitudinem Asiæ amo-*

NOTÆ.

præfuit, ac velut pacti, exercitus, licentiam, dux, salutem. Hæc seditio sine sanguine stetit.

1. *Innocentius egerunt.*] Et tamen in partes Vitellii transierunt, *adjuncto Britannico exercitu, Vitellius* &c. *Savilius.*

Innocentius egerunt.] Intelligit Tacitus tantum de bello civili Vindicis & Galbæ adversus Neronem, & toto illo tempore, nihil turbasse Britannicas legiones. Ita, *quies & Illyrico* per idem tempus. quæ legiones Illyrici, sublato Nerone, *dum in Italia cunctantur*, Verginium legationibus adeunt.

Et certe post Neronem, etiam, statim turbarunt Britannici exercitus, inter legatos dissidentes, & in partes castraque Vitellii descenderunt. Sicque se etiam tum criminibus, prædæque & armis civilibus pariter immiscuere.

Et Tacitus hic describit tantum statum habitumque animorum, prout erant tum temporis, cum imperium occupavit Galba, nempe statim post Neronem extinctum.

2. *Oceano.*] Oceanus Britannicus est inter Britanniam majorem insulam & Galliam regionem. Hodie vocamus, *la Manche & le Canal*, vel *Mer Britannique*, inter regna Angliæ & Franciæ. *Tillemonius.*

3. *Illirico.*] Vide notas supra cap. 2.

4. *Italia,*] Vide notas supra cap. 2.

5. *Oriens.*] Vide notas supra cap. 2.

6. *Syriam.*] Syria regio Orientis, & aliquando imperii Persarum sive Parthorum, ad mare Syriacum, partem maris Mediterranei. Hodie vocatur *Syrie* vel *Sourie & Soristan.* regio est imperii Turcici Asiatici.

Fuit etiam *Syria* provincia Syriæ regionis ad mare Syriacum. Hodie pars Occidentalis præfecturæ Aleppi *Alep*, in Souria regione imperii Turcici Asiatici. De Syria provincia loqui videtur Tacitus. *Tillemonius.*

7. *Mox atteritis opibus.*] Etiamne monebo? Grammaticum & leve est, tamen in fido illo Varic. scriptum, *atteritis.* Et sane crebrò ita veteres, ut Tibullus in eodem hoc verbo:

Aut operi insuetas atteruisse manus.

Ecce & à Florentino jam codice scripturam hanc stabilitam. *Lipsius.*

[1] in secretum Asiæ [2] repositus, [3] tam prope ab exsule fuit, quam postea à principe. Luxuria, industria, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus. nimiæ voluptates, cum vacaret: [4] quotiens expedierat,

INTERPRETATIO.

tus tam prope absuit à damnato, quam postea ab imperatore. Luxu, ingenio, urbanitate, superbia, vitiis & virtutibus mixtus. immodicæ deliciæ ac libidines, cum per otium liceret, & quoties opera pretium erat, amplissimæ virtutes. Publice

NOTÆ.

Non puto tamen scripsisse Tacitum, *atteritis*. Vetera aut obsoleta non ita ambitiosè captat.

Attritis opibus.] Attritæ opes, insignes amicitiæ, libidines, luxus, industria in bonas & malas artes, *magna virtutes* & insuper ira dominantis, aut suspicio, sufficiunt ad crimen, & exsilium, saltem spontaneum, aut certe tacito nutu imperatum.

1. *In secretum Asiæ.*] In Lyciam, opinor, specie legationis. Sic Plin. lib 12 1. *Licinius Mucianus ter consul, & nuper provinciæ ejus, (Lyciæ) legatus.* Lipsius.

In secretum Asiæ.] Intelligunt de Lycia, quasi specie honoris seu legationis in eam provinciam ablegatus esset. sed præfuit-ne Lyciæ Mucianus per quindecim annos & amplius? Nam à paucis annis Syriam regebat ille, nempe à tempore quo occisus est à Nerone Corbulo. quod factum paulò antequam destitueretur Nero.

Sed sic tamen ablegatus erat Otho in Lusitaniam *specie honoris*; & ibi etiam remansit usque ad finem Neronis, eamque provinciam rexit *quæstorius* per decem annos teste Suetou. ita & Mucianus diu præesse Lyciæ potuit: ex qua continuatione imperii nullum discrimen principi.

2. *Sepositus.*] Sic mos fuit seponere feroces, & atroces ingenio cives, infames, invisos, aut suspectos rerum novarum, qui gratia principis, contubernio, aut rebus amovebantur.

Sic Augustus sepofuit filiam, neptemque & Agrippam Postumum, etiam senatusconsulto.

Sic Plautius in Asiam, Sylla Massiliam sub Nerone. sic Dolabella Aquinum sepositus ab Othone, Mucianus in Lyciam à Claudio, & ipse Vespasianus à Nerone in deviam civitatem. Otho in Lusitaniam, specie honoris.

Repositus.] Forte legi debuit, *sepositus*, sic lib 1. 88. *Sepositus .... Cornelius Dolabella.*

3. *Tam prope.*] Vertit interpres Gall. quasi in illo secreto exsul, tum etiam prope abfuerit ab imperatore. Errat ex illo secessu Asiatico postea impositus Syriæ, & ex Syria, cum scil. Syriæ rector fuit, tam prope absuit ab imperatore, quam in secessu, prope ab exsule fuerat.

Tac. *in secretum Asiæ repositus, tam prope ab exule fuit, quam postea*, nempe cum Syriæ præfuit, *à principe.*

4. *Quoties expedierat.*] Quoties *expeditiones* ageret: ut ad illud referatur: *nimiæ voluptates, cum vacaret.* Ferretus

Expedire, hic significat, in expeditionem, sive ad bellum proficisci. Sic infra eodem libro: *Magnam consularium partem Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet.* Piehena.

Quidquid dicant: existimo τὸ *expedierat*, hic sumi posse in genere, pro quibuslibet negotiis, quæ opponuntur otio & voluptatibus.

Igitur *quoties expedierat*, idem est, ac quoties opus erat, quoties necessitas rerum exigebat. An nulla virtus in Muciano, nisi cum in expeditionem iret, aut voluptas, nisi cum à bello cessaret? Id ergo intellige in genere, de quibuslibet negotiis urgentibus, non autem de sola expeditione militari.

Quoties.] Intellige quoties necesse, quoties utile, aut operæ pretium erat, tum industriam, artem & virtutes exerebat Mucianus

magnæ virtutes. [1] Palam laudares, secreta male audiebant. Sed apud subjectos; apud [2] proximos, [3] apud collegas, variis illecebris potens: & cui [4] expeditius fuerit tradere imperium, quam obtinere.

INTERPRETATIO.

virum laudares, arcana sinistre interpretabatur vulgus. Sed apud subditos, apud proximos, apud collegas multis delinimentis prapollens: & cui utilius fuerit dare prin-

NOTÆ.

Eodem sensu dictum, hic *expedierat*, quo infra, *cui expeditius fuerit, tradere imperium quam obtinere.*

Id qui intelligunt de bello, falluntur. quasi vero non haberet, aut exiberet suas virtutes Mucianus, quam cum ad bellum proficisceretur. At quot aliæ occasiones, etiam in pace, quibus, arte, industria, vigilantia & virtute summa opus est?

Imo potius, provisu rerum civilium præcellebat Mucianus magis quam bello. Et certe non legimus Mucianum bellum ullum gessisse hactenus. Et ita comparat Tacitus cum Vespasiano, ut decus belli & expeditionum Muciano detrahat. Mox fingitur expeditio ejus adversus Sarmatas, ut habere triumphalia possit. Corbulo Syria amotus ob virtutem. Et Mucianus ei præponitur à Nerone ex diversa fama.

Quoties expedierat.] Mallem *quoties expediret*, ita ut non solum de bello, sed etiam de provisu rerum civilium intelligatur.

1. *Palam.*] Et cum publica res ageretur, laudem meruit. *arcana*, seu domestica ac privata vita male audiebat.

2. *Proximos.*] Intellige amicos, libertos, clientes, ministros, & alios qui propius ipsum accedebant, & quorum commercio, aut consuetudine utebatur Mucianus. Eo sensu perpetuò usurpat Tacitus.

3. *Apud Collegas.*] Interpres Hispanus, *Con los comarcanos*, id est, *cum vicinis*. Puto, per *collegas* hic intelligi possunt in genere, quicunque & cujus cunque sortis *collega*, quibuscum res publicæ geruntur, & sine quibus administrari non possunt.

Igitur hic intelligendi ii, quos collegas in *quæstura*, *ædilitate*, & *prætura* aut etiam *consulatu* habuit Mucianus.

Et in administratione proconsulari provinciæ, etiam intelligi possunt in Syria *legati legionum*. Nam quatuor legiones habuit Syria; vicini legati provinciarum, ut Vespasianus, Titus &c.

Etiam forte & *procuratores Cæsaris*, qui in eadem provincia fiscum principis curabant: qui licet inferioris conditionis, tamen aliquatenus collegæ erant. Multa quippe cum ipsis negotia, & ex eorum consilio, peragi debuerunt.

4. *Expeditius.*] Hic non significat tantum facilius, sed forte etiam convenientius & utilius, quia Muciani *virtutes magnæ*, quia *palam laudares*, quia *variis illecebris potens*, fuit illi expeditius seu facilius tradere imperium; sed quia nimiæ voluptates, quia *secreta male audiebant*, fuit illi *expeditius tradere imperium, quam obtinere.*

Quod bene sic intelligitur; etiam si τὸ *expeditius* de sola facilitate intelligas. Non facile obtinet principatum, non adimperium sponte civium vehitur. qui in voluptates & luxum pronus est.

Sic lib 15. Ann. *Quin & verba Flavii vulgabantur; non referre dedecori, si citharædus dimoveretur, & tragœdus succederet. quia ut Nero cithara, ita Piso tragico ornatu canebat.*

Et infra hoc lib. c. 13. *Credo & Reipub. curam subisse frustra à Nerone translata, si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat.*

Expeditius.] Cui magis expedierit cui fuerit utilius & melius, dare imperium, quam accipere. Quod certe utilius ipsi, forte & Reipublicæ.

Expeditius.] Vertit Clar. Harlæus,

Bellum [1] Judaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. Nec [2] Vespasiano adversus Galbam [3] votum aut animus. Quippe Titum filium ad venerationem cultumque ejus

INTERPRETATIO.

cipatum, quam habere. Flavius Vespasianus, (eum ducem Nero adsciverat,) bello Iudaico praerat cum tribus legionibus. Nec Vespasiano cupido aut consilium fuit adversus Galbam. Nam miserat ipse *Titum filium ad reverentiam, & honorem* principis

NOTÆ.

cui facilius fuerit dare imperium, &c. Ego *cui melius fuerit* forte intelligi possit, *cui facilius & melius fuerit*, certe utrumque verum est.

Muciano facile fuit dare imperium, & utile, non autem id obrinere, ob flagitia secreta, quibus male audiebat in vulgus & etiam apud optimates. Egregius minister seu magister dominationis fuit, qui malus forte princeps foret.

Cui expeditius fuerit tradere imperium quam accipere.] Certe voluptuarii & qui flagitia libidinum sectantur, parum apti regendis imperiis censentur. Cic. pro Sextio, de Gabinio: *Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula Reipub. tractare in maximo cursu, ac fluctibus posse arbitraretur, hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis adulteriisque confectum? Cum is praeter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset? qui non modo tempestatem intueri impendentem temulentus, sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset.*

Ita & Plutarchus lib. de Praeceptis Reipub. gerendae: *Eorum qui Reipublicae praesunt, non modo singula verba, nec res tantum publicitus gesta animadverti notarique solent, sed virtus quoque joci simul & seria quaque, domus, ipsa familia, uxor, cubile, curiosius inquiruntur.*

Quid ergo, inquies, *non etiam iis quorum impudica & mollis est vita, civitates utuntur? sane quomodo gravida mulieres, cum pica vexantur, lapides, & qui nauseant, salsugium, aliosque id genus cibos appetunt saepe numero, paulo post exputuri & aversaturi. Sic enim & populi, molles rectores & precario imperantes ultro sperunt, & meliorum ducum desiderio abominantur.*

1. *Iudaicum.*] Judaea provincia Syriae reginnit. Hodie nomen antiquum retinet. apud nos, vocatur etiam *Terra-sancta.* est sub praefecto Damasci vel *Scham*, in Sourta regione imperii Turcici Asiatici.

Fuit etiam *Iudaea* propriè dicta. pars erat meridionalis Judaeae supra dictae, *Tillemonius.*

2. *Nec Vespasiano.*] Attamen sic Suet. Galb 23. *Senatus, ut primum licitum fuit, statuam ei decreverat, rostratae columnae superstantem, in parte fori, qua trucidatus est. Sed decretum Vespasianus abolevit, percussores sibi ex Hispania in Iudaeam submisisse opinatus.*

Sed Tacitus dicit ibi Vespasiano non fuisse statim animum seu voluntatem deficiendi à Galba, aut imperium invadendi; quippe Titum filium ad officium miserat, sed sic forte, nondum cognitis insidiis Galbae.

Idem innuere videtur Suet. Vesp. 6. *Nec tamen quidquam ante tentavit, promptissimis atque etiam instantibus suis, quam sollicitatus quorundam & ignotorum & absentium fortuito favore.*

Intelligit praesertim praefectum Ægypti cum milite & Mucianum Syriacasque legiones. Etiam & Illyrici miles, aliis omnibus legatis spretis, in eum ultro consentiebat statim, audita morte Neronis.

3. *Votum.*] Nullo affectu, nullo amore aut odio in Galbam fuit, seu po-

miserat, [1] ut suo loco memorabimus. Occulta lege fati, & [2] ostentis [3] ac responsis destinatum Vespasiano [4] liberisque ejus imperium,
11 [5] post fortunam credidimus. [6] Ægyptum copiasque quibus coërceretur,

INTERPRETATIO.

ut suo tempore trademus. Arcano fatorum decreto, & prodigiis, ac vaticiniis promissum fuisse Vespasiano, & filiis ejus principatum, post eventum & fortunam credidimus. Iam primum à D. Augusto equites Romani vice Regum admini-

NOTÆ.

tius non cupido, non spes, non cogitatio, aut consilium adversus Galbam tum Vespasiano fuit; sed postea forte aliter sensit, cum immissos sibi à Galba percussores in Orientem, rescivit.

Nihil tamen adhuc ausus, neque audendi forte vel votum fuit, scilicet ob nobilitatem & opes Galbæ, & ob communem totius orbis consensum in ejus electionem. Quia nondum reconciliatus Muciano Vespasianus: quia nondum duo pessimi mortalium, raptum scelestis armis ibant imperium, nempe Otho & Vitellius.

1. *Vt suo loco memorabimus.*] Male antea *memeravimus.* nam hæc quidem narrat initio libri 2. infra. *Lipsius.*

2. *Ostentis.*] Sic Suet. Vesp 5. *Post Neronem Galbamque, Othone atque Vitellio de principatu certantibus, in spem imperii venit, jam pridem sibi per hæc ostenta conceptam. In suburbano Flaviorum quercus antiqua quæ erat Marti sacrata, per tres Vespasiæ partus, singulos repente ramos à frutice dedit, haud dubia signa futuri cujusque fati.*

Primum, exilem, & cito arefactum; ideoque puella nata non perannavit. Secundum, prævalidum ac prolixum, & qui magnam felicitatem portenderet. Tertium vero, instar arboris.

Quare patrem Sabinum ferunt, haruspicio insuper confirmatum, renunciasse matri nepotem ei Cæsarem genitum: nec illam quidquam aliud quam cachinnasse, mirantem, quod adhuc se mentis compote, deliraret jam filius suus.

Mox cum ædilem eum C. Cæsar succensens, curam verrendis viis non adhibitam, luto jussisset oppleri, congesto per milites in prætexta sinum: non defuerunt qui interpretarentur, quandoque proculcatam desertamque Remp. civili aliqua perturbatione, in tutelam ejus, ac velut in gremium deventuram, &c.

Arbor quoque cupressus in agro avito, sine ulla vi tempestatis radicitus evulsa atque prostrata, insequenti die viridior ac firmior resurrexit. At in Achaia somniavit, initium sibi suisque fœlicitatis futurum, simul ac dens Neroni exemptus esset, evenitque, ut sequenti die progressus in atrium medicus, dentem ei ostenderet tantum quod exemptum.

3 *Ac responsis destinatum.*] Sic Suet. Vesp. 5. *Apud Iudæam Carmeli Dei oraculum consulentem, ita confirmavere sortes; ut quidquid cogitaret volveretque animo, quantumlibet magnum, id esse proventurum, pollicerentur.*

Et unus ex nobilibus captivis Iosephus, cum conjiceretur in vincula, constantissime asseveravit, fore ut ab eodem brevi solveretur, verum jam imperatore.

Responsis.] Responsa vatum & oraculorum intelligit:

4. *Liberisque ejus.*] Titus enim habuit etiam responsum faustum oraculi cujusdam, quod infra consulit in templo Veneris Paphiæ.

5. *Post fortunam credidimus.*] Id est, postquam Vespasianus principatum adeptus est. Sic infra lib. 3. & Vespasiano *ante fortunam amicus.* Pichena.

Post fortunam.] Post quam res evenit, post quam obtinuere principatum, post

jam.

jam inde à divo Augusto, equites Romani obtinent [1] loco regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonæ fecundam, superstitione, ac lascivia discordem & mobilem, [2] insciam legum, igna-

INTERPRETATIO.

strant Ægyptum, & legiones, quibus ipsa continetur. Ita utile visum est regere privatim seu per procuratores, provinciam accessu difficilem, rei frumentariæ fœcundam, profanis cærimoniis, petulantiaque ac procacitate seditiosam atque mutabilem.

NOTÆ.

quam ad summum illud fastigium evecti sunt.

De se certus fuit Vespasianus, & de liberis suis. Sueton. Vespas. 25. *Convenit inter omnes, tam certum eum de sua suorumque genitura semper fuisse, ut post assiduas in se conjurationes, ausus sit affirmare senatui, aut filios sibi successuros, aut neminem.* Palam jactavit Titus, *fato dari imperium.*

6. *Ægyptum.*] Ægyptus regio Africæ ad mare Ægyptiacum, partem maris Mediterranei, & ad mare Rubrum. Hodie nomen antiquum retinet apud Europæos, ab indigenis Coptis, seu veris Ægyptiis dicitur *Massr.* & à Turcis *Missr.* paret summo Turcarum imperatori. *Tillemontius.*

Ægyptum .... jam inde à divo Augusto.] Sic supra. 11. Ann. *Nam Augustus, inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus aut equitibus illustribus Romanis, seposuit Ægyptum.*

Arrianus id consilii exemplique ab Alexandro Magno esse censet, qui ut lib. 3. notat, *In plures præfectos Ægyptum distribuit, miratus & naturam regionis & munimenta: neque tutum sibi existimans, unius imperio totam Ægyptum credi.* Ac deinde addit: *Et Romani mihi videntur ab Alexandro docti, custodire Ægyptum, nec quemquam senatorii ordinis eò mittere, sed aliquem ex equestri.*

Cautio igitur ab Alexandro esse potuit, non tamen imitatio; quia ille, in plures, isti, uni permiserunt, sed infimo. *Lipsius.*

Ægyptum ..... Equites Romani.] Dio lib. 51. *Cum enim ad animum revocasset, quantam in urbibus & pagis populi aleret multitudinem, quamque instabiles incolarum animi essent, & quomodo Italiam frumento aleret, opibusque polleret, non modo è senatoribus neminem præfecit, sed ne morari quidem in ea passus est, nisi venia impetrata.*

Tacit. Ann. 2. scribit, non modo senatores, sed & *equites Romanos illustres*, id est, (ut quidem interpretor) quos Ann. 16. vocat *equites dignitate senatoria*, accessu prohibitos, nec injussu principis admissos: *ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam... insedisset.* Savilius.

Vide Ann. 2. 59. Cum dicit Tacitus, vetitos ingredi *equites Rom. illustres*, id intellige, nisi præfecti essent huic provinciæ. quod uni tantum licuit. Nam certe nunc eo nostro, de quo loquimur, ævo, regebat Ægyptum Tiberius Alexander *eques illustris Rom* quod tamen forte non habuit locum, initio sub Augusto.

Et quamvis ille eques Rom. qui regebat Ægyptum, fuisset modicus stirpe aut opibus, & obscurus, priusquam talem provinciam obtineret; tamen statim eo ipso quo regebat Ægyptum, fuit certe *illustris*. ut qui *loco regum* esset, ac præesset, & opes fere regias possideret, legionesque obtineret, quibus scil. curabat Ægyptum.

1. *Loco Regum.*] Sic Strabo lib. 17. *Qui mittitur in Ægyptum, hic locum Regis obtinet* Savilius.

2. *Insciam legum.*] Id est, legum Romanarum, quibus ægre inserviebant. Nam suas habuere leges Ægyptii, quibus olim sub regibus parebant, & iisdem regebantur, sub equite Romano.

Natura sua atque ingenio lasci-

ram magistratuum [1] domi retinere. Regebat tum [2] Tiberius Alexander

INTERPRETATIO.

impatientem legum, insolentem magistratuum. Tum ei praerat Tiberius Alexander

NOTA.

vi ac procaces Ægyptii, & insolentes legum ac magistratuum quorumcumque. Vix imperium & dominationem tolerabant.

Quare & regebantur ab equite Rom. regio imperio, & quasi Reges adhuc im perarent,ne forte novitas rebellandi præ textum exhiberet genti facile mobili.

Inscia.] Inscia scilicet, quia impatiens legum & magistratuum. quia fere indomita Ægyptia plebs præ superstitione, lascivia,& mobilitate ingenii. Quia invita,nec nisi ægre legibus obtēperabat.

Sic lib. 15. 64. ubi de Paullina uxore Senecæ: *Servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignara.* Ubi non male explicari possit, τὸ *ignara*, per τὸ *invita*.

Quædam nescimus, quia ea nolumus pati. sic nolle & nescire idem erit hocce loco Taciti. quia nolebat nec ferebat ultro leges Ægyptus, *ideo inscia legum* dicitur.

1. *Domi retinere.*] Ut cohiberote metu, externa non respectarent auxilia. *Savilius.*

Id est, per procuratores suos administrari. *Pichena.*

Domi, id est, procuratoribus. dicit *domi*, quia hi rem familiaremCæsaris curabant, quasi domestici; nec è senatu aut è magistratibus, non è Repub. electi, sed velut è domo principis.

2. *Tiberius Alexander.*] Ego hunc illum puto, qui in castris & gratia Corbulonis lib. 14. *Dic pacta Tiberius Alexander illustris eques Rom. minister bello datus, & Vivianus Annius gener Corbulonis in castra Tiridatis venere.*

Qui & Judææ procurator apud Joseph. 20. 3. Pater ejus item Tiberius Alexander, qui Alabarches Alexandriæ, & frater Philonis Judæi, cujus nunc scripta habemus. *Lipsius.*

Hunc lacerari satyrico carmine crediderim: *Atque triumphales, inter quos ausus habere, nescio quis titulos Ægyptius, aut Arabarches.* Eusebius enim lib. 2. sacræ historiæ, *Arabarchen* fuisse hunc *Alexandrum* scripsit.

Idem & Josippus in antiq Jud 20 lib. apud quem Rufinus inepte *Arabarchen* interpretatur *salis præfectum*, quasi ἁλοτάρχην legerit.

Extat. Impp. Val. Grat. Theod io hæc verba constitutio: *Usurpationem totius licentiæ submovemus circa vectigal Arabarchiæ, per Ægyptum atque Augustaneam constitutum, nihilque super transductione animalium vindicari permittimus.*

Quæ verba indicant, *Arabarchem* præfectum fuisse & scripturarium exigundo vectigali de pecuariis, quæ ex Arabia in Ægyptum devehebantur: ut sit illud nomen officii publicanorum.

Merito ergo Juvenalis Alexandrum taxans, & officii vilitatem objicit, ut non injuria damnandi sint, qui simpliciter *mellem* accipiunt, idque editis annotationibus approbant.

Qua propter & in Epist. M Tullius ad Att. appellat *Arabarchem*. M. Antonium, quasi Ægyptium publicanum.

Extorquebat enim ab illis ingentia vectigalia, unde pecuniam conflaret, quam deinde prodigeret, ut est apud Plut. *Alciatus.*

Tac. Ann. 15. *Tiberius Alexander illustris eques Rom.* Savilius.

Ergo *illustris* eques Rom. Alexander, etiam prinsquam regeret Ægyptum. Nec video cur Satyræ apud Juven. lacessant hunc Alexandrum, potius quam alium quempiam; & cum Alabarchem depriment usque ad officium,scripturarii, non id equitis illustris fuit, qui regeret loco regum nec, nostri ævi aut historiæ hujus.

ejusdem nationis. [1] Africa, ac legiones in ea, interfecto Clodio Macro, contentæ qualicunque principe, [2] post experimentum domini

INTERPRETATIO.

ejusdem gentis. Africa & legionibus ipsius, interempto Clodio Macro sufficiebat qualiscumque imperator, post experientiam principis sorte seu stirpe inferioris.

NOTÆ.

Omnia sus deque miscet, qui omnia ante tempora confundit. Forte vocabatur post hac Alabarches, qui quodcunque imperium obtineret in Ægypto.

1. *Africa ac legiones in ea.*] Plures igitur legiones tunc in Africa? Vix opinor. Adi, si lubet, quæ scripsi initio libri 4. Annal. Una sane ordinaria legio in Africa, neque aliter infra numerat aut nominat, hoc ipso anno: *Legio in Africa auxiliaque tutandis imperii finibus*

Juvare aliquid hanc lectionem videatur lib. 2 hist. *In Africa legio cohortesque delecta à Clodio Macro, mox à Galba dimissa.* Quasi novam legionem illi veteri adjunxerit Macer, atque ita sub initia Galbæ fuerint duæ.

Vane hoc: quia cohortes duntaxat delectas à Macro intelligit, non legionem ipsam. Igitur inclino ut hic rescribam: *Africa ac legio in ea.* Lipsius.

In Africa, & Numidia quæ una & eadem provincia forte eo tempore plusquam una legio fuit. nam pro necessitate rerum huc & illuc commeabant legiones. augebatur quandoque miles tutandis finibus imperii.

An una legione fultus, ausus esset Clodius Macer occupare imperium, præsertim cæso Vindice & Gallis profligatis?

Sic lib. 4. Ann. *Mauros Iuba rex acceperat, donum populi Romani cætera Africa per duas legiones* &c. Sic se res habuit sub Tiberio, vivo adhuc Sejano. Quid ni & post ea sub aliis principibus?

Africa.] Vide notas supra, cap. 7.

Africa ac legiones.] Quidni diligere potuit alteram seu novam legionem Macer, quam ordinariæ adderet? quemadmodum & fecerat Galba in Hispania Tarraconensi, cum bellum moliretur adversus Neronem.

Sueton. Galba 10. *E plebe quidem provinciæ legiones & auxilia conscripsit, super exercitum veterem legionis unius duarumque alarum & cohortium trium.*

Quis nescit bellis olim civilibus multiplicatas esse legiones usque adeo, ut loco 20. legionum, 40. essent, & amplius.

Etiam eo numero potuerunt esse cohortes in Africa, ut numerum legionis, seu legionum adæquarent. v. e. viginti cohortes adæquant robur duarum legionum.

Nec stricte sumendus hic Tacitus; nec quæstio hic præcise de numero legionum quæ in Africa mererent, sed de habitu seu affectu provinciæ & militum.

Legiones.] Duæ legiones erant in Africa ex more, & præterea legio quæ recens conscripta à Macro fuerat, cum imperium adfectaret, & cum præcepit Galba Trebonio procuratori, ut ipsum occideret, & simul nuper delectam legionem dimitteret. non enim veterem legionem dimitti jussisset.

Attamen Tac. lib 2. hist. tantum memorat cohortes, & unam legionem. Et certe hæc sæpe mutabantur pro temporibus aut necessitate rerum.

2. *Post experimentum domini minoris.*] Minores principes inclementiæ in subditos fama sequitur, & de Macro scribit Plut. strenue versatum ἐν ἁρπαγαῖς χρημάτων, καὶ φόνοις ἀνθρώπων δι' ὠμότητα καὶ πλεονεξίαν. Id est, *In rapinis pecuniarum & cadibus hominum per savitiam & avaritiam.* Savilius.

Post experimentum.] Id est postquam

[3] minoris. [4] Dux Mauretaniæ, [5] Rhætia, [6] Noricum, [7] Thracia, & quæ aliæ procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinæ, ita in

INTERPRETATIO.

Dua Mauritania, Rhatia, Noricum, Thracia, & catera provinciæ *qua à procuratoribus administrantur, prout legionibus finitima* erant, *ita & impellebantur,*

NOTA.

experti essent regimen, seu dominium Clodij Macri, quem vocat *dominum minorem*, quia minor principe legatus, & quia ille imperium affectaverat; nam supra *Macrum in Africa haud dubie turbantem. Trebonius Garutianus procurator, jussu Galba interfecerat.*

Vel legiones Africæ, interfecto Clodio Macro, contentæ erant qualicunque principe, post experimentum Galbæ domini minoris, quam Nero, quam Cæsares.

Post Galbam electum, jam sufficiebat qualiscunque princeps.

Tacitus incipit hanc historiam à consulatu Galbæ & Vinii, nempe à calendis Januarij. Et Galba jam imperabat à sex mensibus. itaque *minorem dominum* in Galba jam experti erant.

1. *Minoris.*] Experti erant Macrum, qui jam principem agebat. Post Macrum degustaverant procuratorem Galbæ, qui *dominus minor* Macro, nec forte minus invisus.

Si per *dominum*, principem intelligis, post Neronem, experti erant Galbam, aut etiam Macrum, qui *domini minores* Nerone.

Post experimentum domini minoris.] Experti erant Neronem qui dominus major. Experti erant Galbam, experti erant & Clodium Macrum turbantem, nondum tamen principem aut dominum. Itaque contenta Africa qualicunque principe, post experimentum Galbæ, seu Clodii Macri qui domini minores Nerone.

Videtur Tacitus tamen innuere, quasi Galba fuerit *dominus* ille *minor.* Nam *interfecto Clodio Macro, contenta* legiones Africæ *qualicunque principe*, etiam Galba, vel & etiam post Galbam, seu *post experimentum domini minoris*, nempe Galbæ, contentæ hæ legiones qualicunque principe. Hic fuit status seu habitus animorum.

2. *Dua Mauretania.*] Tingitana & Cæsarensis. Hanc divisionem Plinius acceptam fert Cæsari Caligulæ lib. 5. 1. *Principio terrarum*, inquit, *Mauritania appellantur usque ad C. Cæsarem Germanici filium. regna sævitia ejus in duas divisa provincias.*

At Dio palam adversus, Claudio attribuit, lib. 51. *His actis Claudius Mauros dupliciter divisit, in eos qui ad Tingim, & qui ad Cæsaream, unde & nomina habent: & duobus equitibus præpositis eos permisit.* Lipsius.

Nil mirum diffidere inter se auctores. sæpè eadem acta diversis principibus tribuunt. Sed hoc loco standum Plinio rerum Rom. peritissimo.

Dua Mauritania.] Mauritania dividebatur à Geographis in Bocchianiam sive Cæsariensem ab urbe Cæsarea, quæ *Iol* ante dicebatur, & Bogudianam seu Tigitanam ab oppido *Tingi.* De eo infra. 2. 58. *Lupanus.*

Mauritania.] Mauritania, regio Africæ citerioris ad Oceanum Atlanticum & ad mare Mediterraneum. Hodie regnum *Fez*, partesque majores regnorum *Marec* & *Alger* in Barbaria. Mauritania divisa fuit in duas provincias, postea in tres, nempe *Mauritaniam Tingitanam*, *Mauritaniam Cæsariensem*, & *Mauritaniam Sitifensem*. Tillem.

3. *Rhatia.*] Regio Illyrici latè sumpti ad Occidentem. divisa fuit in *Rhatiam* propriè dictam, & *Vindeliciam* provincias. Hodie hîc sunt partes circulorum *Suevia*, vel *Suabe*, *Bavaria*, & *Austria*, cum regione *Grisonum* in Allemania. *Tillemonius*,

favorem aut odium [1] contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciæ, atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio expositæ, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status, cum Ser. Galba iterum, Titus Vinius consules, [2] inchoavere annum sibi ultimum, Reip. prope [3] supremum. Paucis [4] post Calend. Januarias diebus, Pompeii Pro- 12

INTERPRETATIO.

in favorem aut dissensionem vicinitate potentiorum. Inermes provinciæ, & præcipue ipsa Italia, cuicumque servituti, seu dominationi exposita, in præmium belli, victoribus *accessuræ erant. Hic fuit habitus seu status Reip. Rom. cum Ser. Galba secundùm, & Titus Vinius inière consulatum, & incœpere annum sibi postremum & rebus Rem. fere ultimum. Paucis diebus* elapsis *post Kal. Januarias, epistola Pompeii*

NOTÆ.

4. *Noricum*] Regio Illyrici latè sumpti versus Occidentem. Hodie pars du catus *Bavariæ*, cum Archiepiscopatu *Salszburg* in circulo Bavariæ; nec-non pars Archiducatus *Austriæ*, & Ducatuum *Stiriæ*, *Carinthiæ*, & *Carniolæ*, parsque Comitatus *Cilley*, & Episcopatus *Brixen* in circulo Austriæ. Ex Geographia Sansonis. *Tillemenius*.

5. *Thracia*,] Regio Illyrici latè sumpti ad Pontum-Euxinum, ad Propontidem, & ad mare Ægæum. Hodie *Romania* integra, & pars *Bulgaria*, versus Occidentem & Orientem hibernos. hæ duæ Provinciæ sunt sub Præfecto Romeliæ, in Turcico Europæo ad septentrionem. *Tillemenius*.

1. *Contactu*.] Sic Tac hoc libro : *facili transitu ad proximos & validiores*. Savilius.

2. *Inchoavere*.] Nempe iniere consulatum calendis Januariis, forte depositurì, ut mos ejus ævi fuit, calendis Martiis. Penes tamen principem fuit, quando, aut quo tempore ipse deponeret consulatum, quem potuit & collegæ prorogare, pro arbitrio suo. Jam olim consulatum obtinuerat Galba sub Tiberio, favore Liviæ Augustæ adjutus, cujus *& viva gratia multum valuit, & mortua testamento pene ditatus est*. Sueton. 5.

Favor ille ortus forte ex adfinitate *Liviæ Ocellinæ* cum Augusta, quæ secunda uxor patris Galbæ, & noverca ipsius principis Galbæ, à qua & adoptatus est teste Suetonio 4. *Adoptatus à noverca sua Livii nomen & Ocellæ cognomen assumpsit mutato prænomine.*

Qua caussa forte, & è domo tegnatrice processit Galba ad consulatum ineundum; nempe è domo, seu cubiculo Liviæ Augustæ, non sine summo decore. quod paucissimis concessum.

3. *Supremum*.] Idem hic fere dicit Tac. sed verbis diversis, quæ tamen synonima. quid mirum?

4. *Post Cal. Januarias*.] Jam ante Germaniæ legiones Galbam spreverant in ludis castrensibus, & inter vota.

Plut. Galba: *Quin & ludis quibusdam, Tribunis & centurionibus more Rom. Imperatori Galbæ fœlicitatem optantibus, plerique milites initio tumultuati, perseverantibus illis in voto, acclamaverant* dignus. (*vertunt*, siquidem dignus est.) *Mittebantur & literæ ad Galbam à procuratoribus, quibus ostendebant Tigellino*, (lege, *Vitellio*) *subditas legiones, eodem genere contumeliæ uti. Itaque sibi metuens Galba, ut qui non ob senium modo, sed ob orbitatem etiam contemptui haberetur, adoptandum sibi aliquem juvenem regnique successorem statuit.*

Occlamabant, *dignus*, per irrisum & contemptum, ut Romæ in ludis clamitabant: *venit io Simus à villa* Sueton 13. *Atellanis notissimum canticum exorsis: venit io Simus à villa: cuncti simul spectatores, consentiente voce, reliquam partem retulerunt, ac sæpius versu repetito egerunt.* Sic ob senium & illiberalitatem spernebatur Galba.

pinqui procuratoris, è [1] Belgica litteræ afferuntur; [2] *superioris Germaniæ*

INTERPRETATIO

Propinqui procuratoris è Belgica afferuntur, exercitum superioris Germaniæ vio-

NOTÆ.

Sic in Circis & spectaculis, sibi multa permittebat plebecula adversus proceres primariasque feminas, & sæpe etiam eon viciis insectabatur. De feminis diserte Tac. lib An. Et quid non ansum olim etiam adversus Pompeium Magnnm

Testis Val. Max. lib. 6. 2. *Diphilus Tragœdus, cum Apollinaribus ludit inter actum, ad eum versum venisset, in quo hac sententia continetur. Miseria nostra magnus est: directis in Pompeium manibus pronuntiavit. Revocatusque aliquoties à populo, sine ulla cunctatione, nimia illum & intolerabilis potentia reum gestu perseveranti egit. Eadem petulantia usus est in ea quoque parte. Virtutem istam veniet tempus, cum graviter gemas.*

Quid non & ausi adversus Neronem ipsum, jam adulto imperio, & tota sævitia firmato ac formidato? Sueton. 39. *Datus Atellanarum historia in cantico quodam, ὑγίαινε πάτερ, ὑγίαινε μῆτερ, ita demonstraverat, ut bibentem natantemque faceret, exitum C. Claudii Agrippinaque significans* &c.

Quæ facetiæ seu contumeliæ populi diversæ à *libertate amicorum & caussidicorum figuris*, de qnibus Sueton Vespas. 13 licet eodem spectarent. Nempe ut qnncumqne modo sic admonerenrur principes, & tandem, licet talia andiundi insolentes, veritatem discerent.

Paucis post Calend. Jan. diebus.] Tot scil diebns, quot fuerunt necessarii nuncio seu cursori, qui hasce literas in Urbem perferret è Germania.

Nam ipso die calend Jan. facta seditio, haud dubie ea caussa, quia, tum temporis adigerentur legiones in verba Galbæ, & tum renovaretur sacramen tum, & vota fierent in castris legionum pro salute principis & æternitate imperii, quemadmodum & in Senatu, & in ipsa Urbe fiebat à consulibus, à patribus, & aliis magistratibus.

Quod clare patet infra cap. 55. *Inferioris autem Germaniæ legiones, solenni Cal nd Januarium sacramento p. e Galba adacta, multa cunctatione & raris primorum ordinum vocibus, cateri silentio, proximi cujusque audaciam expectantes ....primus quiataniquæ turbidi adeo, ut quidam saxa in Galba imagines jecerint* &c.

1. *Belgica.*] Regio Galliæ Comatæ ad septentrionem & ad Britannicum Oceanum. à Romanis divisa fuit in quatnor provincias, nempe Belgicam primam; Belgicam secundam, Germaniam superiorem, & Germaniam inferiorem, in quibus varii populi.

Hodie pars est *Primatiatûs Trevirensis*, vulgô *Primatiat de Treves*, & in eo tractu nunc sunt provinciæ Ecclesiasticæ, Trevirensis *Treves*, Rhemensis *Rheims*, Cameracensis *Cambray*, & Mechliniensis *Malines*, parsque provinciarum Ecclesiasticarnm, Ultrajectensis *Utrecht*, Coloniensis *Cologne*, & Moguntinensis *Mayence*.

Vel secundum divisiones temporales, *Belgica* veterum fuit, ubi nunc est pars septentrionalis regni *Franciæ*, omnis Belgica Regia, vulgo *les Pays-Bas Catholiques*, pars meridionalis Belgiei Fœderati, sen *les Provinces Unies*, cum regionibns quibusdam *imperii Allemaniæ* citra, & ad Rhenum fluvium. Vide Tabulas & chartas antiqnas ac recentiores Sansonis Geographi Regii *Tillemoninus*.

2. *Superioris Germaniæ.*] Germania superior, provincia Belgicæ regionis ad Rhenum fluvium, in Gallia. Hîc nunc sunt diœceses Archiepiscopatns Moguntini, vulgo *Mayence*, & Episcopatuum Wormaciensis *Wormbs*, Spirensis *Spire*, & Argentoratensis *Strasbourg*.

Vel secundum divisiones temporales, *Germania Superior* Veterum fuit, ubi nunc est *Alsatia* ferè omnis, pars Orien-

legiones, rupta sacramenti reverentia, imperatorem alium flagitare, & senatui ac Pop. Rom. arbitrium eligendi[1] *permittere,*[2] quo seditio mollius

INTERPRETATIO.

lata sacramenti fide ac religione, principem alium postulare, & potestatem facere senatui populoque Rom. creandi, *quo discordia mollius audiretur. Acceleravit ea*

NOTÆ.

ralior Lotharingiæ *Lorraine*, &c. pars major, *Palatinatus Rheni*, parsque Archiepiscoparus & Electoratus Moguntini *Mayence* &c. in circulis Rheni superioris & inferioris. De *Germania inferiore* vide notas supra cap 9. *Tillemonius.*

1. *Permittere.*] Non id seriò miles permittebat populo Romano. Ante obtulerat uni Verginio, urgebatque ut acciperet imperium; at Verginius arbitrium eligendi principis Senatui permisit. Unde vicissim & favor patrum in ipsum Verginium fuisset, nisi locum jam occupasset Galba, & nisi rursus bella civilia metuerent. Alium quærebant sibi obstrictum suisque moribus pollutum.

2. *Quo seditio.*] Forte sic factum à milite, quo seditio illorum molliter acciperetur. Idque factum, ea mente & animo scribit Propinquus, & sic scribere debuit, alioquin falleret. quod nefas in re tam gravi, & apud principem severum.

Et cur hanc rationem redderet Tacitus, qui nihil potuit dicere aut debuit, nisi quod in hisce litteris scriptum fuit; non enim hæ ultra loquuntur. Non etiam Pompeius suam mentem sic expressit, sed militum.

Certe jurarunt legiones in verba Senatus populique Rom. sicque non fallit Pompeius; nisi sic forte nuncii atrocitatem leniret; nec res sincere, ut erant, scripsit plane, ut sic Romæ seditio mollius acciperetur.

Habes exemplum de legato Mœsiæ, qui etiam mollius rescripsit de seditione legionum, Vitellio.

Non ea certe mente miles fuit, ut seditio *mollius acciperetur*; sed quia nemo idoneus tum repperiebatur, cui darent imperium, ideirco sacramenta in S P. Q R. advocabant.

Duæ legiones ruperant sacramentum & lapidibus imagines Galbæ appetieraut; sed addit procurator, senatui ac populo Rom eligendi principis arbitrium permitti, *quo mollius seditio acciperetur* in Urbe scil.

Et tamen ea res perculit Galbam, ita ut festinaret adoptionem. infra cap. 17. Galba ipse: *ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro adseverat..... duas legiones non ultra verba ac voces errasse.*

Itaque non in ea mente miles; neque id scribit procurator; sed scriptum sic à procuratore narrat Tac. scil. *quo seditio mollius acciperetur.*

Quo seditio mollius.] Totus hic locus, si verum rescriberet procurator, respondere debuit his quæ habentur infra cap. 55. *Inferioris tamen Germaniæ legiones solenni calend. Januariarum sacramento pro Galba adacta multa cunctatione* &c. *Primani quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint.*

Et hujus seditionis præcipue rationem principi reddere debuit procurator, quia vicinus, & eodem tempore transacta ea seditio, quo ille scribit hoc cap 12. nempe ipsis calend. Januariis.

Addit ibid. cap. 55. Tacitus: *in superiori exercitu quarta ac duodevicesima legiones...... ipso Calend. Januariarum die dirumpunt imagines Galbæ*

Unde clare patet, vesaniam militum in utroque exercitu, longe majorem fuisse quam scribit Propinquus, & rem emolliisse, exemplo Aponii legati Mœsiæ.

Certe adjicit Tac. ibid. de seditione superioris Germaniæ: *Ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, in S. P. Q. R. obliterata jam nomina, sacramenta advocabant.* Quæ tamen etiam sic, licet molliora, non satis conveniant cum istis;

acciperetur. Maturavit ea res consilium Galbæ, jam pridem de adoptione secum & [1] cum proximis agitantis. Non sane crebrior tota civitate sermo per illos menses fuerat. primum licentia ac libidine talia loquendi, dein fessa jam ætate Galbæ. [2] Paucis judicium, aut Reip. amor: multi oc-

INTERPRETATIO.

res propositum Galba, jam pridem deliberantis secum & cum amicis de adoptando filio. Non certe frequentior universa urbe rumor per eos menses increbuerat. primum licentia & cupidine talia differendi sermonibus, *dein quia exacta jam ætas Galba erat. Paucis ratio, paucis prudentia, aut studium Reip. plurimi secre-*

NOTÆ.

rupta sacramenti reverentia, imperatorem alium flagitare &c.

Itaque pater, rem in mollius Propinquum scripsisse & sic, eaque mente factum à Propinquo, hic refert Tacitus.

Neque scribit Propinquus, id factum esse eo animo à milite: nempe eos arbitrium eligendi imperatorem, *senatus ac populo Rom. permittere, quo seditio illorum mollius acciperetur.* parum enim curabant vesani ac furentes milites, quo modo talia acciperentur.

Et certe illi in S. P. Q. R. *sacramenta* sic *advocabant*, quia non erat, quem eligerent, & cui tale meritum imputarent; quippe statim oblato Vitellio, *speciosis* illis *nominibus* relictis, accedunt, & imperium offerunt.

Quo seditio mollius acciperetur.] Sic lib. 2. hist. 96. *Sed neque Aponius cuncta ut trepidans re subita perscripserat, & amici adulantes mollius interpretabantur.*

Quo seditio mollius acciperetur.] E Belgica literæ afferuntur Propinqui, quibus scribebat, *superioris Germania legiones, rupta sacramenti reverentia, imperatorem alium flagitare*, &c. Vel rescribebat procurator sic factum dictumque à seditioso milite, *quo seditio mollius acciperetur*; vel ultro ipse rescribebat, sic factum, nempe ut seditio *mollius acciperetur*, quamvis revera longe ulterius processisset audacia, & vesania seditiosorum.

Quare & ipse Galba sic etiam emollivit, cum adoptaret Pisonem, infra c. 18 *Ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro asseverat, quartam & duodevicesimam legiones paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces erraffe.*

Et infra cap 26. *Postquam vulgatum erat, labare Germanici exercitus fidem.*

Quod nimis molle, comparatum cum seditione & rupti sacramenti vesania, quæ longe violentior fuit, ut elate patet ex his Taciti, infra cap. 55 *In superiore exercitu quarta ac duodevicesima legiones iisdem hibernis tendentes, ipso Calendarum Januariarum die dirumpunt imagines Galba, quarta legio promptius, duodevicesima cunctanter, mox consensu. Ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, in S. P. Q. R. oblitterata jam nomina sacramenta advocabant.* & qui protegebant imagines Galbæ *centuriones abrepti vinctique.*

Igitur ea res *in mollius* rescripta principi, ut fit. Nec diruptas imagines Galbæ renuntiabat procurator; sed. *quo seditio mollius acciperetur.*

Sic mollius rescripsit Polycletus Neroni de rebus Britannicis supra. sic & Vitellio legatus de seditione Pannonicarum legionum.

1. *Cum proximis.*] Cum amicis, & libertis, cum T. Vinio, Lacone, Ducennio Gemino præfecto urbis, Mario Celso & Icelo liberto.

2. *Paucis judicium.*] Certe paucis id datum, ut possint prudenti judicio diligere virum tantæ moli parem, paucis contigit ea sapientia, qua sapientem & egregium principem eligere possent, aut vellent.

Quis ea sapientia fuit? Bonum privatum forte destinare potuerunt; sed quantum distat Regia privatis penatibus?

culta

culta spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum [1] ambitiosis rumoribus destinabant, etiam [2] in T. Vinii odium, qui in dies quanto potentior, eodem [3] auctu invisior erat. Quippe hiantes in magna fortuna amicorum cupiditates, ipsa Galbæ facilitas intendebat: cum apud infirmum & credulum minore metu, & majore præmio peccaretur. Potentia principatus divisa in T. Vinium consulem, & Cornelium 13

INTERPRETATIO.

tis votis, pro ut quis amicus vel fautor, hunc vel illum ambitiosis sermonibus evehebant, simul & invidia in T. Vinium qui quanto magis prapollebat in dies, hoc ipso incremento gravior erat. Quippe ultro avidas ut *in summo fastigio familiarium cupiditates adaugebat ipsa Galba indulgentia: cum apud invalidum & credulum senem minori formidine & majore pretio delinqueretur. Vis imperij distributa inter T. Vinium consulem, & Cornelium Laconem pratoriano militi impositum.*

NOTÆ.

Bonus ille destinatus etiam licentia dominationis statim desciscere & in pejus mutari potest. unus princeps Vespasianus, principatu teste Tac. in melius mutatus est.

Quidam addunt & Augustum, qui certe post bella civilia bonus. sed tamen ita mixtus fuit sevitia, flagitiis & virtutibus, ut vere dixerint, aut numquam vivere & imperare, aut nunquam mori debuisse.

Pauci eo judicio fuerunt, quia & pauci Reipub. idonei, *pauci quos æquus amavit Iupiter.* Boni principes facile intra annuli orbem insculpi queant, ut jam olim dictum.

Prout quis amicus.] *Prout quis erat amicus, aut cliens* alicujus è proceribus, hunc vel illum ex istis primoribus principatui ambitiose destinabant, pro suo captu & libidine, sine judicio, sine delectu, sine affectu, aut amore Reipub. indistincte an bonus, an malus foret.

Etiam odio suo in Vinium, unum aliquem destinabant, qui illum subverteret statim, rebusq; & aula procul ablegaret.

1. *Ambitiosis.*] Iidem certe occulta spe, pariter & ambitiosis rumoribus hunc vel illum deligebant. nam certe spes illa erat caussa, cur ambitiosis rumoribus hunc vel illum ad imperium destinarent.

Spes occulta cujusque erat unica caussa, cur hunc vel illum ambitiose deligendum, aut adoptandum à Galba sibi proponerent; quisque enim pro sua sorte, hunc vel illum cupiebat principem, pro ut opes, honores, gratiam & auctoritatem spe & animis præcipiebant.

Ambitiosis.] Id est, in laudem & adulationem compositis. Suos quisque patronos, aut amicos mirè extollebant, & dignos imperio æstimabant. & facile credunt homines, quod cupiunt.

2. *In T. Viny odium.*] Sic leg. *hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinij odium. qui in dies* &c. Multi, inquit, successorem destinabant ex sua spe, quidam ex odio Vinij. non dissimile illud Taciti de Pisone: *Iuvenis recenti favore & infensus T. Vinio: seu quia erat, seu quia irati ita volebant.*

3. *Actu.*] Melius, *eodem auctu.* Infra 86. *Tiberis qui immenso auctu,* &c.

Eodem actu.] Melius, *eodem auctu,* nempe hoc sensu: quanto in dies potentior fiebat Vinius & opibus augebatur, *eodem auctu* & *invisior* erat. quo plus crescebat potentia Vinij, sic & eo majoribus odiis objiciebatur.

Et ea proportione qua crescebant opes, gratia & auctoritas illius; eadem proportione eodemque incremento augebatur gravescebatque odium publicum, ut fit in talibus, quibus unis Respublica

Laconem prætorii præfectum. Nec minor gratia [1] Icelo Galbæ liberto, quem [2] anulis donatum [3] equestri nomine *Martianum* vocitabant.

INTERPRETATIO.

Nec minus flagrans amicitia Galba in Icelum libertum, quem anulis aureis *ornatum, equestri vocabulo* Martianum *appellabant. Hi dissentientes & in rebus levioribus*

NOTÆ.

prædæ est, qui non Reipub. sed in Rempub. nati & positi videntur.

1. *Icelo.*] Sic Suet. Galb. 14. *Libertus Icelus, paulo ante anulis aureis Martiani cognomine ornatus, ac jam summi equestris gradus candidatus*, quod Petrus Faber explicat, non de censu equestri, sed de præfectura prætorii. Præfecti enim prætorio, ab Augusto usque, ex equestri tantum ordine sumebantur, in quo præfectura prætorii summus erat honorum gradus.

2. *Quem anulis donatum.*] Viri docti interpretantur *summam equestris gradus* præfecturam prætorii, haud improbe. tamen ego magis intelligam de *procuratione*, quæ propria equestris ordinis dignitas.

An libertum promotum iri censeam ad prætorii præfecturam, idque sub Galba? nunquam. *Lipsius.*

Nunquam præfecturam prætorii ambiit Icelus, neque illam adipisci potuit, bellorum expers & servus; neque etiam *candidatus* ille summæ procurationis ullius. nam quis auctor sic loquatur aut intelligat? gratia, auctoritas & opes Iceli jam supra omnes procurationes & procuratores erant.

Anulis.] Innuit Sigonius, antea etiam à magistratibus datos annulos aureos libertinis & ingenuis, non quo statim fierent equites Rom. sed tantum, cum à censoribus in hunc ordinem lecti essent, ita ut ea concessio, veluti conditio proxima esset seu dispositio, qua posita, liberti seu libertini, jura ingenuorum & locum equestrem adipiscerentur.

Et cum hoc nostro casu princeps esset simul censor; hinc concessis anulis aureis, censebatur etiam & simul concessisse cætera jura annexa & consequentia hunc morem, nempe & jura ingenuorum & dignitatem equestrem.

Non quod præcisè *ingenuitatem* daret. id enim repugnat cum servo servitutem serviente ab origine, ut Nero dabat Paridi apud Tacit. non jure, sed vi dominationis. Sed dabat jura ingenuorum, ut, verbi gratia jus *trium liberorum*. Et etiam simile jus ad equestrem ordinem, si legeretur inter equites. vel si haberet opes, quibus ille splendor fulciretur.

Et hinc possit forte intelligi, quod habet Sueton. de Icelo Galbæ liberto quem vocat *summi equestris gradus candidatum*. Jam Icelus quia ornatus erat anulis aureis, eo ipso jam habuit jus ingenuitatis. quod veluti fundamentum equestris nobilitatis, & hoc ipso quod jure ingenuorum gaudet, candidatus equestris gradus dicitur.

Cur autem *summi gradus?* quia in hisce aulicis gratiosisque libertis nihil medium inter ima & summa. statim opes cumulare potuit, quibus insignis eques esset Icelus. nec certe defuit.

Igitur eo ipso quo auro ornatus est, eo ipso ingenuus civis Rom & *candidatus equestris ordinis*, & eo ipso candidatus *summi equestris gradus fuit*, quia in gratia flagranti principis fuit Icelus. hæc ex sententia Sigonii. Nos paulo tamen aliter supra explicuimus, sed eodem sensu.

Anulis donatum.] Sic Suetonius Aug. 27. *Ita modum se proscribendi statuisse, ut omnia sibi reliquerit libera: In cujus tamen pertinacia pœnitentiam, postea T. Vinium Philopœmenem, quod patronum suum proscriptum celasse olim diceretur, equestri dignitate decoravit.* Sic & vetere Repub. usurpatum video,

1 Hi discordes, & rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro Othone; Laco atque 2 Icelus consensu non tam unum aliquem fove-

INTERPRETATIO.

sibi quisque nitentes, in duas partes dividebantur circa deliberationem adoptandi haeredis. Vinius pro Othone tendebat, Laco atque Icelus concordes, non tam unum

NOTÆ.

idque in summa aliqua lætitia patronorum, seu imperatorum.

Anulis donatum] Cic. act. 2. in Verrem: *Sæpe enim nostri imperatores, superatis hostibus, optime Repub. gesta, scribas suos anulis aureis in concione donarunt: Tu vero, quibus rebus gestis, quo hoste superato, concionem donandi causa, advocare ausus es? Neque enim solum scribam tuum anulo, sed etiam virum fortissimum ac tui dissimillimum Q. Rubrium excellenti virtute, auctoritate, copiis, corona & phaleris & torque donasti; M. Cossutium sanctissimum virum atque honestissimum, summo splendore, ingenio, gratia præditum. Anulo est aureo scriba donatus, & ad eam donationem concio est advocata*. &c.

At Vitellius infra, cum *pro concione* militum mane Asiaticum libertum anulis aureis donare noluisset, mox inter epulas eum ultro exornavit. quod certe pro genio Vitellii fuit.

Sueton. Vitell 12. Asiaticum libertum *primo imperii die aureis donavit anulis super cœnam, cum mane rogantibus pro eo cunctis, detestatus esset severissime talem equestris ordinis maculam.*

9. *Equestri nomine Martianum.*] Non quod forte esset *equestre* illud nomen, aut equestris ordinis solemne; sed tamen hoc magis decebat equitem Rom. cum esset nomen illud Latinum, seu Romanum quam vetus appellatio ipsius. Mutata forte, etiam nomen immutari debuit. nam vox *Icelus* arguebat humilem originem & Græcam, seu externam, ut hominis, Romam *pedibus qui venerat albis.*

Forte, si mansisset intra liberti sortem, potius vocari debuit Servius seu Sulpicius, aut aliquo tali nomine Galbæ, pro more servorum manu missorum, qui patronorum nomen induebant. At cum fere ad summum equestris ordinis gradum jam evectus sit, *illustris* nempe jam & *insignis* eques factus, immutare etiam, & veluti nobilitare nomen suum decebat.

1. *Hi discordes.*] Scilicet, hi tres inter se *discordes*, & in rebus minoris momenti sibi ipsis quisque favebant, & tum veluti tres in aula factiones erant.

At cum ageretur de adoptando successore, in duas tantum partes scindebantur tres prodagogi seu is. Vinius pro Othone nitebatur, Laco & Icelus inter se consentientes, quemcumque alium ab Othone fovebant.

2. *Icelus.*] Libertus Galbæ *candidatus summi equestris gradus* dicitur Suetonio, & pater Sejani, Sejus Strabo Velleio dicitur, *princeps equestris ordinis*, quia scilicet prætorianis cohortibus præerat.

Itaque quemadmodum Sejus, vel etiam Sejanus fuit *princeps equestris ordinis*: ita & Icelus Galbæ libertus jam fuit *candidatus summi equestris gradus*. Non quod umquam assecuturus esset summum illum gradum, nempe præfecturam prætorii.

Sed sic vocatur *candidatus*, vel quia potuit absolute talem præfecturam adipisci, solo nutu & favore principis, licet numquam defacto esset assecuturus; vel quia jam fama, gratia opibus & auctoritate adæquabat præfectum prætorii, & alios insignes equites, qui de facto possidebant talem *summum gradum equestris ordinis.*

bant, quam alium. [1] Neque erat Galbæ ignota Othonis ac T. [2] Vinii amicitia, [3] ex rumoribus nihil silentio transmittentium: [4] quia Vinio vidua filia, [5] cælebs Otho, gener ac socer destinabantur. Credo & [6] Reipub. curam subiisse, frustra à Nerone translatæ, si apud Othonem

INTERPRETATIO.

quempiam turbantur, quam alium ab Othone. *Neque Galba ignorabat amicitiam Othonis ac T. Vinii, ex sermonibus* hominum, *nihil silentio prætereuntium: & quia vinio filia Vidua & Otho sine uxore fuit, illi, gener socerque designabantur. Existimo etiam Galbam providisse saluti Reipub. frustrà Neroni adempta, si Othoni*

NOTÆ.

1. *Neque erat Galba ignota Othonis ac Vinii amicitia*] Ideoque non adsentiebatur consilio Vinii, quia non ex vero affectu tale consilium oriebatur. Nam *pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas.*

Et præter quam quod non ignorabat attes Vinii, & amicitiam illius cum Othone, *subiit* etiam *cura Respub.* quæ frustra Neroni ablata esset, si relinqueretur *apud Othonem*, qui alter Nero lascivia, luxu, stupris & adulteriis.

Potius adsentiebatur Laconi Pisonem proponenti, quia *prospera de Pisone fama, consilio ejus fidem addiderat.*

2. *Vinij amicitia.*] Licet insinuaret Vinius electionem Othonis, tamen fallere non potuit senem, quasi id consilium, non ex aliqua ratione, aut utilitate privata emanaret; quia non ignorabat Galba amicitiam Vinii & Othonis; & præter quam quod id noverat de Othone & Vinio, etiam subiit animum cura & amor Reipub. frustra translatæ à Nerone, si Othoni permitteretur.

Itaque amicitia Vinii cum Othone ratio fuit Galbæ, cur Vinii consilium improbaret, ut & electionem Othonis; altera ratio & validior fuit cura Reipub. quæ male committeretur Othoni, enjus mores fere pares flagitiis Neronis.

3. *Ex rumoribus.*] Id est, ob rumores sermonesque civium, qui nihil non scire vellent, & nihil silerent: per otium enim sermonum avidi urbicolæ, omnia rescire & omnia dicere, præsertim rebus turbidis audent.

4. *Quia Vinio vidua filia.*] Ex eo nata amicitia Othonis ac Vinii, *quia Vinio vidua filia, cælebs Otho* & e quæ amicitia non erat ignota Galbæ, sicut neque forte caussa, seu occasio amicitiæ, cum rumores Urbis nihil silentio transmitterent.

Vinio vidua filia.] De qua sic Plutarchus in Galba: *Et mulieri Tigellinus decies H-S propinavit, pellicumque primaria jussit, ut monile suum collo detractum ei apponderet, quod XV. aureorum millia aquasse pretio traditur.*

Decies H-S sunt nobis viginti quinque millia coronatorum, seu 75000. libræ. Et 15. aureorum millia, sunt 37500. coronati, seu 112500. libræ.

5. *Calebs Otho.*] Nullam duxerat uxorem Otho, nisi Poppæam Sabinam, quam marito abduxerat; si tamen vere duxerat. Nam forte *mimus* tantum fuit tale matrimonium.

Quod diserte adfirmare videtur hic Tacitus: *Eòque etiam Poppaam Sabinam principale scortum apud conscium libidinum deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur.* Vide nos ad libros Annal. Vide & Sueton. Othone.

6. *Respub. curam.*] Plut. Galba: *Non obscure prafessus erat, magis de Repub. esse sollicitum quam de privata, neque eum sibi adoptare velle, qui ipsi jucundissimus, sed qui Reipub. commodissimus esset; imo ne suarum quidem facultatum haredem ex asse videbatur delecturus Othonem, sciens prodigum & luxuriosum esse, & are alieno bis millies sestertium obrutum* sunt 15. milliones librarum.

relinqueretur. [1] namque Otho pueritiam incuriose, [2] adolescentiam petulanter egerat, [3] gratus Neroni [4] æmulatione [5] luxus. [6] eoque jam

INTERPRETATIO.

permitteretur. Quippe Otho pueritiam negligenter, juventam per lasciviam transegerat, amicus Neroni imitatione luxuria. ideoque etiam apud eum veluti socium volu-

NOTÆ.

1 *Namque Otho.*] Juven. Sat. 2. *pathici gestamen Othonis.* Savil. *Speculum* nempe, quo faciem linetet in bello, ut solebat. Egregia hæc sarcina imperatoris & belli.

2. *Adolescentiam petulanter.*] Sic Sueton. Otho. 2. *A prima adolescentia prodigus ac procax, adeo ut sæpe flagris objurgaretur à patre. Ferebatur & vagari noctibus solitus, atque invalidum quemque obvierum, vel potulentum corripere: ac distento sago impositum in sublime jactare*, &c.

3. *Gratus Neroni.*] Plut. in Galba: *Nero utebatur Othone familiariter ob mores discinctos, reprehensusque aliquoties ab eo ob avaritiam, ægre non tulit.*

Xiphil. Neron. *Quidam Marcus Salvius Otho cum Nerone versabatur ita familiariter, tam ob similitudinem morum & quoddam nequitia consortium, ut cum apud Neronem excidere sibi pateretur, ita me Cæsarem videbis*, &c. Savilius.

Sed respondit Nero: *Neque te consulem videbo.* quod verum fuit. Nam quæstorius fuit Otho, donec invaderet principatum.

Et Suet. Othon. 2. *Post patris deinde mortem, libertinam aulicam gratiosam quo efficacius coleret, etiam diligere simulavit, quamvis anum, ac pæne decrepitam. Per hanc insinuatus Neroni, facile summum inter amicos locum tenuit congruentia morum: ut vero quidam tradunt, & consuetudine mutui stupri ac tantum potentia valuit*, &c.

4. *Æmulatione luxus.*] Potius æmulabatur Nero luxum Othonis, quam vice versa Otho æmularetur Neronem. Nam Otho tum temporis arbiter elegantiæ, & veluti magister voluptatum Neroni fuit.

Supra lib. 13. 46. sic jactat Poppæa: *Se devinctam Othoni per genus vitæ quod nemo adæquaret. Illum animo & cultu magnificum, ibi se summa fortuna digna visere. at Neronem pellice ancilla, nil nisi abjectum & sordidum traxisse.*

Haud dubie mutua fuit æmulatio luxus. Sed tamen cum ea arte se principi insinuaret Otho, certè æmulabatur ille, simul & intendebat luxum Neronis.

Sueton. Othon. 3. *Die quem Nero necandæ matri destinaverat, ad avertendas suspiciones, cœnam utrique exquisitissimæ comitatis dedit.* En comitas epularum. En Otho luxus eruditi, & regiæ elegantiæ præcipuus arbiter!

5. *Luxus.*] De quo Suet. Otho 12. *Munditiarum vero pæne muliebrium, vulse corpore, galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato & annexo, ut nemo dignosceret.*

Quin & faciem quotidie rasitare, ac pane madido linere consuetum, idque instituisse à prima lanugine, ne barbatus unquam esset: sacra etiam Isidis sæpe in lintea religiosaque veste propalam celebrasse.

Hinc Juven. Sat. 2.

Ille tenet speculum pathici gestamen Othonis,
Actoris Arunci spolium: quo se ille videbat
Armatum, cum jam tolli vexilla juberet,
Res memoranda novis annalibus atque recenti
Historia, speculum civilis sarcina belli.

Luxus.] Illinebat & ipsos pedes unguento, apud Plinium; ita ut irrideret Neronem, velut illiberalem. Hoc hauserat à

[1] Poppæam Sabinam principale ſcortum, [2] ut apud conſcium libidinum depoſuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur: [3] mox ſuſpectum

INTERPRETATIO.

ptatum depoſuerat Poppaam Sabinam regiam pellicem, dum interim amoveret Octaviam conjugem ſuam; *dein amulatu ob eandem Poppaam, illum amovit*

NOTÆ.

Græcis.teſtisAthen.l.12.Athenis *mos fuit luxurioſis unguentis pedes illinere, ut inquit Cephiſodorus in Trophonio: Mihi deinde unguentum eme, quo linatur corpus, Irinum ac Rhodinum: mihi quidem id volupe eſt. Xantia, ſeorſum autem pedibus mercator Baccharin*, &c.

Infra: *Amaracinis unguentis mei pedes confricantur.*

Et mox: ——— *unguento*
Ægyptio linit manus & pedes,
Phœnicio, malas & papillas:
Siſymbrino vero, utrumque brachium
Amaracino, comam & ſupercilia:
Serpillino, genua & cervicem
Vnguento vero quod fuerat Parone datum
Heri aſpectu nigro, magni pretii
Ægyptio, Calliſtrati pedes inungit.

6 *Eoque jam,*] Forte, *eoque etiam.*

1. *Poppaam Sabinam.*] Illud inter Neronem, Poppæam & Othonem negotium quomodo fuerit tranſactum, docebit Suet Othon. 3. Plut. Galba, variatis modicè circunſtantiis recedentes à Taciti narratione, qui ita ſibi contrarius pugnat, ut hic locus cum alio loco an. 13. conciliari nequeat. *Savilius.*

Sic Suet. Oth. 3. *Item Poppaam Sabinam, tunc adhuc amicam ejus abductam marito, demandatamque interim ſibi, nuptiarum ſpecie recepit. nec corrupiſſe contentus, adeo dilexit, ut ne rivalem quidem Neronem aquo tulerit animo.*

Poppaam Sabinam.] Plut. Galba rem narrat ambigue, ut Tacitus. ita ut vix colligas, an pellex, an vere uxor Othonis fuerit Poppæa *Quemadmodum*, inquit, *Alexandrum Paridem Homerus, ſape numero ab uxore nominat vocatque maritum Tyndarides pulchris ornata crinibus; quod is vir nihil aliud ad gloriam ſibi conducens habuerit. Sic Otho Roma, nuptiis Poppaa nobilitatus fuit. Hanc Nero, matrimonio conjunctam Criſpino, amabat: adhuc tamen uxorem ſuam reverens, ac matrem metuens, Othonem ſubmiſit, qui de adulterio Poppaam ſollicitaret (nam Othone amico, & convictore utebatur, luxu ejus delectatus, ac ſape ab eo ſordium & illiberalitatis cauſa dicteriis laceſſitus, gratum habebat, ac ferunt, quodam tempore Othonem, cum à Nerone eſſet pretioſiſſimo unguento aſperſus, quo ille ſe unxerat, poſtridie cum convivio excepiſſet Neronem, domi ſua, ſubito variis ex partibus argenteos aureoſque tubulos aperuiſſe, qui aqua ad inſtar, unguentum profunderent) eam Otho, primum ſpe de conjugio Neronis illectam, conſtrupravit, utque ad ſe, marito deſerto, veniret, perſuaſit. Cum vero ad ipſum, uxoris nomine ſe eo contuliſſet, nequaquam aquo animo tulit, juxta ſecum ea Neronem potiri; feruntque hanc amulationem Poppaa quoque non ingratam fuiſſe, qua &, abſente Othone, Neronem exclusit, ſive ut ſatietatem voluptatis praveniret, ſive à nuptiis Caſarianis abhorrens, & tamen ob impudicitiam, amorem ejus non recuſans* (dic potius ob ambitionem) *certe in diſcrimen vita propter eam Otho venit, mirumque eſt, Neronem qui propter Poppaa nuptias, uxori ſororique necem intuliſſet, Othoni peperciſſe; ſed Seneca deprecante, in Luſitaniam miſſus eſt.* Mimus illud matrimonium, & ut incertæ tum temporis fuerunt hæ nuptiæ; ita & hiſtoriam hanc, ut dubiam & incertam tradidere auctores.

2. *Vt apud conſcium libidinum.*] Sic lib. 13. Ann. delapſo Nerone in amorem Actæ, aſſumto in conſcientiam Othone.

3. *Mox ſuſpectum.*] Sic Suet. Oth. 3. *Creditur certe, non modo miſſos ad arceſſendam non recepiſſe, ſed ipſum etiam ex-*

in eadem Poppææ,[1] in provinciam Lusitaniam specie legationis sepofuit.

INTERPRETATIO.

in Lusitaniam provinciam prætextu honoris. Otho modeste habita provincia,

NOTÆ.

clusisse, quondam pro foribus adstantem, miscentemque frustra minas & preces, ac depositum reposcentem. Quare diducto matrimonio, sepositus est per caussam Legationis in Lusitaniam. Id satis visum, ne pœna acrior mimum omnem divulgaret: qui tamen sic quoque hoc disticho enotuit:

Cur Otho mentito sit quæritis exul honore?

Uxoris mœchus cœperat esse sua.

Certe in historia illa Poppææ tradenda, Tacitus, neque secum ipso, neque *cum* Suetonio satis convenit. nam lib 13. Ann. non mimum, sed verum matrimonium Othonis & Poppææ describit.

Igitur, inquit, *agentem eam in matrimonio Rufi Crispini equitis Rom. ex quo filium genuerat, Otho pellexit juventa ac luxu, & quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur. Nec mora quin adulterio matrimonium jungeretur. Otho sive amore incautus, laudare formam elegantiamque uxoris apud principem; sive ut accenderet* &c.

Quæ vix conveniunt cum hoc loco. 1. hist. ubi habet: *Eoque jam Poppæam Sabinam principale scortum, ut apud conscium libidinum deposuerat.* Ubi ne quidem verbum de matrimonio.

Sic fateri nunc videtur Tac. ipse, fuisse verum *mimum*, quem agerent Nero & Otho ex composito, donec amoveretur Octavia uxor.

1. *In provinciam Lusitaniam.*] Operæ est videre divisionem Hispaniæ & præfecturas, quoniam sæpe hic intercurrit.

Diversa ea ab Augusto in duas provincias, *Citeriorem & Ulteriorem.* Citerior, *Tarraconensis* etiam dicta: cui Galba præfuit, cui nunc Cluvius Rufus.

Ulterior divisa in duas provincias, *Bæticam* & *Lusitaniam.*

Bætica populi fuit, & in eam missus proconsul. noster lib. 4. *Vibius Serenus ulterioris Hispaniæ proconsul.* Non quia tota Hispania ulterior (caute legas) proconsulem habuerit; sed quia ejus pars melior *Bætica.*

Itaque confundebant scribendo sive loquendo. Plin. lib. 3. *Prima Hispania terrarum est, ulterior appellata, eadem Bætica.* Non tamen etiam regendo. Nam duæ Cæsaris fuerunt, sola Bætica, populi.

Strabo lib. 3. *Nunc quidem provinciis aliis attributis populo & Senatui, aliis principi, Bætica populo relicta est, & mittitur in eam proconsul, qui habet quæstorem & legatum; reliqua autem Hispania Cæsaris est: & mittuntur in eam duo legati, prætorius & consularis.*

Addit deinde, *prætorium* Lusitaniæ præfuisse, cum unico legato: *consularem* reliquæ, cum tribus legatis tribusque legionibus.

Consentit & Dio lib. 53. qui diserte *Bæticam populo adsignat, Lusitaniam & Tarraconensem Cæsari.*

Quid igitur Appiano in mentem venit, scribere; ubi de bello Hispaniensi, extremo? *ab eo tempore* (quo Cantabri ab Augusto victi) *Romani Iberiam, quæ hodie Hispania dicitur, in tres partes dividere cœpisse mihi videntur, in quarum duas, annuos magistratus senatus mittit, in tertiam vero, præsidem, Imperator.* Quæ à falso nunquam excusem, nisi quid mutavit ejus ævo.

Strabo etiam libro ult. duas Hispanias recensere inter eas quæ populi sunt, videtur, sed videtur: eaque res interpretem decepit qui etiam τὴν ἐκτὸς Ἰβηρίαν, id est, *ulteriorem*, sive *exteriorem* Hispaniam, turpiter *interiorem* convertit.

Vellem monuisse eruditissimum Casaubonum, cujus ad Strabonem probas sane notas jam nunc vidi. *Lipsius.*

Provinciam Lusitaniam.] Lusitania, provincia Hispaniæ Ulterioris, ad Ocea-

Otho, [1] comiter administrata provincia, primus in partes transgressus, [2] nec segnis, & donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis statim conceptam, acrius in dies rapiebat: faventibus plerisque [3] militum, prona in eum aula Neronis ut similem. Sed Galba, post
14 nuntios Germanicæ seditionis, quamquam [4] nihil adhuc de Vitellio cer-

INTERPRETATIO.

primus in partes Galbæ *transiit, nec iners, & dum bellum fuit, inter comites munificentissimus, cupidinem adoptionis statim præsumptam animo animosius in dies raptum ibat: juvantibus plerisque militarium, & proclivi in eum domo Neronis ut similem. At Galba post acceptas literas Germanica discordia, quamvis nihil etiam tum de*

NOTÆ.

num occidentalem. Hodie regnum *Algarve* integrum, & pars major regni *Portugalliæ*. hæc duo regna parent regi Portugalliæ, sumtque in Hispania hodierna. His addenda pars meridionalis regni *Leon*, & pars orientalis regni Castellæ Veteris & Novæ, vulgo *Castille*. hæc duo regna sunt sub dominio regis Catholici seu Hispaniæ, & in parte media Hispaniæ recentioris. *Tillemonius*.

1 *Comiter administrata provincia*] Sic Suet. Oth. 3 *Provinciam administravit quæstorius per decem annos, moderatione atque abstinentia singulari.*

Comiter administrata provincia.] Supra Tac lib 13. 46. *Non ex priore infamia, sed integre sancteque egit, procax otii & potestatis temperantior.*

2. *Nec segnis.*] Nempe *statim* Otho in partes Galbæ *transgressus est*, nondum sublato Nerone. *nec segnis* fuit; nam (scil. acribus ministeriis bellum juvit, *donec bellum fuit*; nempe tum parabatur bellum adversus Neronem.

Et ille paratus, *bellum* proprie vocatur, licet nullum prælium committatur; & revera nullum prælium commissum est adversus Neronem aut Neronis duces; illorum ignavia & proditione.

Itaque *nec segnis Otho*, dum bellum fuit; & *donec bellum fuit*, erat etiam ipse *inter comites & præsentes splendidissimus.*

Vel lege & intellige hoc sensu: *Nec segnis, donec bellum fuit*: Et post bellum, nempe oppresso Nerone, *inter præsentes* seu comites principis *splendidissimus*, *spem adoptionis statim conceptam*, scil. splendore & munificentia, *acrius in dies rapiebat.*

3. *Militum.*] Et præcipue prætorianorum. Nempe ob liberalitatem, & quia Otho similis Neroni. Et illi milites pars maxima aulæ Neronianæ, & ex iis favor & fama Othonis in alios exercitus, & in ceterum vulgus militum spargebatur. quod intelligendum præcipue post quam advectus est cum principe Galba in Italiam & in Urbem.

4. *Nihil adhuc de Vitellio certum.*] Nondum ille rebellaverat, aut nondum auditum & ab ipso certe non incepit vorum aut consilium capiendi imperii, sed à seditione militum & ambitione legatorum Fabii & Cæcinæ, qui ducem & prædam, non principem quærebant.

Et aberat Vitellius ab utrisque castris, & tum certe procul distabat à legionibus superioris Germaniæ. Et *nocte qua Cal. Ianuarias secuta est, in Coloniam Agrippinensem Aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, quartam & duodevicesimam legiones projectis Galbæ imaginibus, in Senatus & pop. Rom. verba jurasse. id sacramentum inane visum.*

Itaque tum Vitellius misit ad legatos legionesque, nempe quibus ipse imperabat, *qui descivisse à Galba superiorem exercitum nunciarent; proinde aut bellandum adversus desciscentes, aut faciendum imperatorem*, communi consensu exercituum.

Itaque postero die Fabius Valens au-

tum,

tum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, [1] comitia imperii transigit. Adhibitoque super Vinium, ac Laconem, [2] Mario Celso consule designato, ac [3] Ducennio Gemino præfecto urbis, pauca præfatus *de sua senectute*, [4] *Pisonem Licinianum accersiri* jubet: seu propria electio-

INTERPRETATIO.

Vitellio compertum esset, *æstuans pendensque animi, quonam legionum violentia erumperet. ne prætorianis quidem cohortibus fidem habens; quod subsidium unicum arbitrabatur, habet ipse comitia principatûs. Adscitoque præter Vinium & Laconem, Mario Celso destinato consule, & Ducennio Gemino præfecto urbis, pauca prolocutus* de affecta sua ætate, acciri *jubet* Pisonem Licinianum: *sive proprio consilio, sive,*

NOTÆ.

daciot, imperatorem Vitellum consalntat, in ipsa nrbe Agrippinensi.

Et sic pauci aliquot dies elapsi sunt, prinsquam audiretur Romæ rebellio Vitellii Er nuntius seditionis legionum, tribus diebus præcedete potuit nuntium de Vitellii defectione.

1. *Comitia imperii.*] Nempe quibus eligeret sneceslotem Cæsarem, seu futurum principem, qnemadmodnm in comitiis eligebanrur consules & prætores.

Non propcie hæc *comitia*, sed quasi comitia eranr; quia nempe princeps hic fiebat eligebaturqne pet adoptionem in filium, & perpetuo principatnm habuit qni sic adoptabatur; at non ita in comitiis consulum, aut prætorum, qui tantum annui magistratus, & fiebant electione popnli patrumque.

At certe hæc *comitia* transegit Galba solus, nt patet, ut princeps, sponte, nntuque & arbitrio suo, & adhibitis paucis interiotibus amicis, & in consilium, magis quam in suffragium vocatis.

Itaque nnius patris voce, nnius principis suffragiis transacta hæc *comitia*, & in nnius candidati dignitatem & decus, qui vete candidatns ptincipis, tepulsam pati non potuit, favore scil. pattis ac ptincipis innixns.

Sic & mox adoptavit Netva Trajanum in ipso Capitolio, sed longe fœlicioribus auspiciis.

Privatæ adoptiones in comitiis fiebant *apud pontifices*; sed hic *comitia imperii* transiguntur, non autem adoptio fit privati hominis à privato, sed princeps Cæsarem adoptat.

Quare statim distinguit se ipse Galba: *Si te privatus*, inquit, *lege curiata apud pontifices, ut moris est*, nempe in privatis adoptionibns, *adoptarem*, &c. At *nunc me deorum hominumque consensu ad imperium vocatum*, &c.

Ubi distingnit privatas adoptiones & comitia in id destinata, à comitiis imperii, quæ nunc ipse princeps & rerum dominus transigit, haud adstrictus privatorum legibns.

2. *Mario Celso consulo designato.*] Non tam forte qnia consul designatus, quam quia fama belli conspicuus; & præcipne qnia amicitia & fide insignis, quia verus ac sincerus amicus principis. quod ratum tali tempore.

3. *Ducennio Gemino.*] Ille est de quo lib, 15. *Exin Nero tres consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paulinum vectigalibus præposuit* Lipsius.

4. *Pisonem Licinianum.*] Suet Galb. 17. *Quod ut nunciatum est, despectui esse, non tam senectam suam quam orbitatem ratus, Pisonem Frugi Licinianum, nobilem egregiumque juvenem . . . . . pro concione adoptavit.*

Pisonem Licinianum.] Suet. 17. *Pisonem Frugi Licinianum nobilem, egregiumque juvenem, ac sibi olim probatissimum, testamentoque semper in bona & nomen adscitum, repente è media salutantium turba apprehendit: filiumque appellans, perduxit in castra, ac pro concione adoptavit.*

ne, sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante. cui apud Rubellium Plautum exercita cum Pisone amicitia: sed callide ut ignotum fovebat, & prospera de Pisone fama [1] consilio ejus fidem addiderat.[2] Piso M. Crasso & Scribonia genitus, [3] nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, & [4] æstimatione recta severus, [5] deterius interpretantibus tristior habebatur. ea pars morum ejus, [6] quo suspectior [7] solicitis, adoptanti placebat. Igitur Galba apprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur; *Si te privatus*, [8] *lege curiata apud Pontifices*, *ut moris*

INTERPRETATIO.

ut nonnulli existimarunt, Lacone impellente. cui cum Pisone amicitia contracta erat apud Rubellium Plautum: sed subtiliter eum tanquam incognitum promovebat, & egregia Pisonis existimatio effecerat, ut ipsi consulenti crederetur. Piso filius M. Crassi & Scribonia, clarus utrimque, vultu cultuque prisci moris, & ex vero judicantibus severus, at pejus accipientibus asperior videbatur. Ea pars ingenii ejus, quo magis invivisa suspectantibus, eo magis ipsa *adroganti* principi *congruebat. Itaque Galba manum Pisonis apprehendens, in eam sententiam orsus dicitur:* Si te privatus adrogarem lege

NOTÆ.

1. *Consilio ejus.*] Nempe bona existimatio Pisonis fecerat, ut consilio Laconis fidem adhiberet Galba.

2. *Piso M. Crasso.*] Puto, illo M. Crasso Frugi qui consul fuit cum C. Lecanio Basso, anno 816. sub Nerone, qui ipse è Calpurniis Frugi, in Liciniam gentem adoptione transiit, ut ex cognomine apparet: sicut hic noster iterum è liciniis ad Calpurnios ivit. *Lipsius.*

3. *Nobilis utrinque.*] Nempe paterno maternoque genere nobilis Piso: ex Calphurnio Numæ filio se ortos, ferebant Pisones.

4. *Æstimatione recta.*] Recto veroque judicio hominum æstimantibus, *severus* putabatur; aliis qui male interpretarentur, morosus & austerus existimabatur. Unde & sæviciam, aut certe nimiam severitatem suspectabant.

5. *Deterius interpretantibus.*] Apud infensos, virtus optima vitii speciem induit. nec erit virtus, nisi eum mutaverint animum; sinistre enim intepretantibus omnia sinistra.

Deterius interpretantibus tristior.] Sic in deterius indolem Pisonis interpretatur Otho, infra cap. 21. *Id sibi nocuisse apud senem principem*, Galbam scil. *magis nociturum apud juvenem* Pisonem, *ingenio trucem*, &c.

6. *Quo suspectior.*] Sic brevitati studet Tacitus. In hoc Piso placebat Galbæ, quod severitatis suspectus esset aliis; & eo magis, quo suspectior illis erat.

7. *Sollicitis.*] Expectatio illa adoptionis, suspensos ac sollicitos habuit civium sociorumque animos. Et quis mortalium non anxius de moribus & ingenio principis, ex quo publica salus pendet?

8. *Lege curiata.*] Veteri jure causas arrogationis subesse oportuit, quas pontifices considerabant, puta, ætas-ne arrogatoris liberis potius gignendis idonea, bonave ejus qui arrogaretur insidiosè petita essent.

Causis probatis, comitia quæ curiata appellantur præbita sunt, arbitris quandoque ipsis pontificibus; tum à magistratu, qui ad populum ferre legem posset, velut à consule lata fuit rogatio his verbis, *Velitis, jubeatis, Quirites, uti L. Valerius, L. Titio tam jure legeque filius siet, quam si ex eo patre matreque ejus natus esset: utique ei vitæ necisque in eo potestas siet, ut patri endo filio est, hoc uti dixi, ita vos, Quirites, rogo.* Quæ sunt apud Gell. 5. 19. & liquent ex ea Ciceronis, pro domo sua.

Planè quod hic ait Tacitus *adoptarem*,

est, adoptarem; & mihi egregium erat tunc Cn. Pompeii & M. Crassi subolem in penates meos adsciscere: [1] *& tibi insigne,* [2] *Sulpiciæ ac*

INTERPRETATIO.

curiata coram Pontificibus, ut fieri solet, *sic* & mihi *tum* decorum esset, in domum meam assumere prolem Cn. Pompeii & M. Crassi: & tibi *etiam* egregium & illu-

NOTÆ.

de *arrogatione* ejus, qui sui juris esset, accipiendum est: ut in libris civilis studii, *arrogatio* vocabulo adoptionis continetur. *Vertranius.*

1. *Et tibi insigne.*] Plutarchus agens de Galbæ genealogia, inquit: *Ex illustri Serviorum gente trahebat natalium splendorem.* Et Tac. 2. histor. *Post Julios, Claudios, Servios*, non nihil improprie usus cognomine pro gentilicio, ad significandam Sulpiciorum domum; de qua fusius agentem vide Suet. Galb. 2. & 3.

Sed *Galba*, inquit Plut. *Ingentes spiritus faciebat Catulorum stirps: cum Q. Lutatius Catulus esset ei avus maternus. Quod ex Liviæ Augustæ cognatione descenderit.*

Ex lectione mihi non succurrit; quamquam verum sit, cum *observasse ante omnes, Liviam Augustam, cujus & viva gratia plurimum valuit, & mortua testamento pene ditatus est.* Suet, 5.

Sed cognationis ne vestigia quidem apud scriptores extant, ut fidem facile ita sentienti abjudicem.

Noverceam tantum habuit Liviam Ocellinam, in cujus nomen ex adoptione transiit, appellatus L. Livius Ocellinus, *usque ad tempus imperii*, si non erronea est Suet. Galb. 4. sententia. *Savilius.*

Familias intelligit, ex quibus ortus Galba. ex Sulpicia genus & nomen paternum, ex Lutatia genus maternum ducebat: qui ex Mummia Achaica natus, statuarum titulis proneporem se Q. Lutatii Catuli Capitolini scripserit.

2. *Sulpiciæ.*]. Suet. Galb 3. *Qui primus Sulpiciorum cognomen Galbæ tulit, cur aut unde traxerit, ambigitur. Quidam putant, quod oppidum Hispaniæ frustra diu oppugnatum, illitis demum Galbano facibus succenderit: alii, quod in diuturna valetudine, galbeo, id est, remediis lana involutis assiduè uteretur: nonnulli, quod prapinguis fuerit visus, quem Galbam Galli vocent: vel contra, quod tam exilis, quam sunt animalia, quæ in esculis nascuntur, appellanturque Galbæ.*

Tibi insigne Sulpiciæ.] Certe nobilis Galba, & ita *post fortunam* gloriabatur, ut teste Sueton. 2. *stemma in atrio proposuerit, quo paternam originem ad Jovem, maternam ad Pasiphaen, Minois uxorem referret.*

Hoc comparare licet cum eo loco Pausaniæ lib 5. *Et is quidem, cujus in scuto, pro insigni gallus gallinaceus, Idomeneus est, Minois nepos, à Pasiphaë solis filia oriundus. Gallinaceum certe Soli sacram avem celebrant, quod cantu solis ortum nuntiet.*

Certe adversus Galbam, invitis diis, debellasse visus est Vitellius, quem cum occideret Tribunus, duceretque ad scalas Gemonias, tum ad *Rostra*, quo loco occisus Galba fuerat, infesto mucrone gladiorum adspicere identidem milites cogebāt.

Et quod mirum. teste eodem Suetonio, avis illa, *Gallus* scilicet *gallinaceus*, soli amica, & consequenter soboli Galbæ, vindicavit Galbam, Vitelliumque impetio deturbavit.

Sic Sueton. Vitell. 9. *Viennæ pro tribunali jura reddenti gallinaceus supra humerum, ac deinde in capite astitit.* Et cap. 18 *Non aliud prædixerant, quam venturum in alicujus Gallicani hominis potestatem, si quidem ab Antonio Primo adversarum partium duce oppressus est, cui Tolosæ nato, cognomen in pueritia Becco fuerat. Id valet gallinacei rostrum.*

Igitur vindicatus Galba est ab ave dicata Soli patri Pasiphaës, cui maternam stirpē adscripsit, & ad scribi Galba voluit.

[1] *Lutatiæ decora, nobilitati tuæ adjecisse.* [2] *Nunc me deorum hominumque consensu ad* [3] *imperium vocatum, præclara indoles tua, & amor patriæ*

INTERPRETATIO.

stre foret, tuis imaginibus adjunxisse nobilitatem Sulpiciorum, ac Lutatiorum. Nunc me deorum populorumque omnium consensu ad principatum evectum, eximia tua vir-

NOTÆ.

Hæc valde incerta, quemadmodum & alia ostenta plurima, in quibus memorandis nimius est Suetonius.

Et forte vitium hoc seculi, non Suetonii fuit. Attamen fatis destinata hæc, *post fortunam credidimus.*

1. *Lutatiæ.*] Suet. Galb 3. *Pater consulatu functus, quambrevi corpore atque etiam gibber, modicaque in dicendo facultate, causas industriè actitavit. Uxores habuit Mummiam Achaicam, neptem Catuli, proneptem L. Mummii qui Corinthum excidit* &c.

Ex Achaica liberos Caium & Servium procreavit. Quorum major Cajus, attritis facultatibus, urbe cessit &c. *Servius Galba Imperator* &c. Et supra Galb. 2. *Neroni Galba successit, nullo gradu contingens Cæsarum domum: sed haud dubiè nobilissimus magnaque, & vetere prosapia, ut qui statuarum titulis pronepotem Q. Catuli Capitolini semper adscripserit: Imperator verò etiam stemma in atrio proposuerit, quo paternam originem ad Jovem, maternam ad Pasiphaëm Minois uxorem referret.*

1 *Lutatiæ decora.*] Certe nobilis ac vetusta, & jam olim consularis triumphalisque gens Lutatiorum fuit. Val. Max. lib 2. *C. Lutatius consul, & Q. Valerius prætor circa Siciliam, insignem Pœnorum classem deleverant, quo nomine Lutatio consuli triumphum Senatus decrevit. Cum autem Valerius, sibi eum quoque decerni desideraret, negavit id fieri oportere Lutatius, ne in honore triumphi, minor potestas majori æquaretur.*

2. *Nunc me deorum hominumque consensu.*] Id dicit propter prodigia, quæ ipsi imperium portendere. Sic Suet Galb. 4. *Constat Augustum, puero adhuc salutanti se inter æquales, apprehensa buccula dixisse, καὶ σὺ τέκνον τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παρατρώξῃ. Sed & Tiberius, cum comperisset imperaturum eum, verum in senecta: vivat sane, ait, quando id ad nos nihil pertinet.*

Avo quoque ejus fulgur procuranti, cum exta de manibus aquila rapuisset, & in frugiferam quercum contulisset, summum, sed serum imperium portendi familiæ responsum est. Et ille irridens: sane inquit, cum mula pepererit. Nihil æque postea Galbam tentantem res novas confirmavit, quam mulæ partus, cæterisque, ut obscœnum ostentum abhorrentibus, solus pro lætissimo accepit, memor sacrificii, dictique avi. Sumpta virili toga, somniavit fortunam dicentem, stare se ante fores defessam: & nisi ocyus reciperetur, cuicumque obviæ prædæ futuram, &c.

Hominumque.] Sic Suet. Galb. 9. *Carthagine nova conventum agens, tumultuari Gallias comperit. Legato Aquitaniæ auxilia implorante, supervenerunt Vindicis litteræ, hortantis, ut humano generi assertorem ducemque se accommodaret. Nec diu cunctatus, conditionem, partim metu, partim spe recepit. Nam & mandata Neronis de nece sua ad procuratores clam missa deprehenderat: & confirmabatur cum secundissimis auspiciis & ominibus, tum virginis honestæ vaticinatione, tanto magis, quod eadem illa carmina sacerdos Jovis Cluniæ ex penetrali, somnio monitus, eruerat, ante ducentos annos similiter à fatidica puella pronunciata: quorum carminum sententia erat: oriturum quandoque ex Hispania principem dominumque rerum.*

3. *Imperium.*] Ad imperium magis confugit Galba, metu & nonnulla spe, quam ambitione. Nam cum accepit litteras à Vindice de capessendo imperio,

impulit, ut principatum, [1] *de quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram. exemplo divi* [2] *Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum Agrippam, mox* [3] *nepotes suos, postremo Tiberium Neronem* [4] *privignum, in* [5] *proximo sibi fastigio collocavit.* [6] *Sed Augu-*

INTERPRETATIO.

tus, & cura Reip. induxit, ut imperium, de quo patres nostri bello contendebant, armis consecutus, pacem agitanti tibi elargiar. ad instar D. Augusti qui in secundo à se fortunæ loco constituit Marcellum sororis filium, deinde generum Agrippam, postea nepotes suos, & tandem Tiberium Neronem filium uxoris *suæ Liviæ.* Sed Au-

NOTÆ.

jam antea *mandata Neronis de nece sua ad procuratores clam missa deprehenderat.* Teste Suet. Galba 9.

1. *De quo majores nostri armis.*] An priscos Romanos intelligit? Credo potius intelligere primos Cæsares. Nam illos, de quibus hic, comparare videtur Galba cum se ipso, cum sua victoria, qui principatum bello adeptus erat, & nunc quiescenti Pisoni offerebat.

De quo majores nostri armis certabant.] An intelligit certasse inter se majores de imperio? Potius forte intelligit majores olim certasse armis de imperio adversus extraneos hostes, non bello civili.

Attamen hic exempla assumit Augusti, qui certarat armis adversus cives, adversus Brutum & Cassium; dein Lepidum & Antonium Triumviros R. G.

Certabant.] Nempe adversus barbaros, non adversus cives. vel forte se comparat cum primis Cæsaribus; forte etiam cum Mario & Sylla aliisque ducibus Rom. qui de imperio certarunt inter se, ita ut ipse bello paraverit idem imperium, de quo ipsi etiam armis olim certaverant.

Puto, quid simile habet infra Tac. cap. 50. *Prope eversum orbem, etiam cum de principatu inter bonos certaretur. Sed mansisse C. Julio, mansisse Cæsare Augusto victore, imperium; mansuram fuisse sub Pompeio Brutoque Rempub.* &c.

2. *Augusti.*] Tac. 1. Ann 3. *Ceterum Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum sororis filium admodum adolescentem pontificatu & curuli adilitate, M. Agrippam ignobilem loco, bonum militia & victoria socium, geminatis consulatibus extulit; mox defuncto Marcello, generum sumpsit. Tiberium Neronem, & Claudium Drusum privignos, imperatoriis nominibus auxit, integra etiamnum domo sua. Nam genitos Agrippa Cajum ac Lucium in familiam Cæsarum induxerat,*

3. *Nepotes suos.*] Nempe Lucium & Cajum Cæsares, quos ipse adoptaverat domi *per as & libram emptos à patre Agrippa.* Suet. Aug. 64.

4. *Privignum.*] Filium uxoris suæ, nempe Liviæ Augustæ.

5. *Proximo sibi.*] His nempe dederat Tribunitiam potestatem, & vocabulum Cæsaris, proconsulare munus &c.

In proximo sibi fastigio.] Intelligit de potestate tribunitia, quæ *proximus* gradus ad imperium & successionem.

Hanc potestatem primò contulit Augustus, non *Marcello*, quem tamen adoptaverat, sed *M. Agrippa*, dein *Tiberio.* nempe in quinquennium dabat potestatem tribunitiam, & hæc post quinquennium renovari debuit.

Nepotes suos Julia filia & M. Agrippa genitos Cajum & Lucium Cæsares adoptaverat, & Cajum jam proconsulari decore ornatum Orienti componendo præfecerat.

Miserat etiam Lucium ad Hispanienses exercitus. Sed Massiliæ periit morbo, ut & alter apud Orientem. Forte uterque dolo & insidiis Liviæ novercæ absumptus.

6. *Sed Augustus in domo.*] Id est, Augustus quæsivit inter suos, inter pro-

gustus in domo successorem quæsivit; [1] *ego, in Rep. Non quia* [2] *propinquos*

INTERPRETATIO.

gustus hæredem petivit ex familia *sua*, ego è Rep. non quod cognati, adfines aut

NOTÆ.

pinquos, inter eos qui sui nominis atque gentis essent. Ego inter cives & in Rep *Ferrettus.*

Hinc discas, principibus in successore eligendo, virtutis quam propinquitatis rationem habendam. Plin. Paneg. *Successorem è sinu uxoris accipias, summaque potestatis haredem, tantum intra domum tuam quaras? Non per totam civitatem circumferas oculos? Et hunc tibi proximum, hunc conjunctissimum existimes, quem optimum, quem diis simillimum inveneris?*

Vopiscus in Tacito: *Ingens est gloria morientis principis, Remp. magis amare quam filios.* Pichena.

1. *Ego, in Rep.*] Huc alludit, ut videtur, Dagalaiphus comes stabuli apud Valentinianum. rogante enim principe, quem in Regni consortium adsciseeret, respondit: *Si tuos amas, habes fratrem, si Remp. alium quare.* Marcell. lib. 26. *Savilius.*

Ego in Republica.] Plin. Paneg. *Nulla adoptati cum eo qui adoptabat, cognatio, nulla necessitudo, nisi quod uterque optimus erat, dignusque alter eligi, alter eligere. Itaque adoptatus es, non ut prius alius,* (Tiberius in gratiam Liviæ) *atque alius in gratiam uxoris.* (Nempe Nero, in gratiam Agrippinæ:) *Ascivit enim te filium, non vitricus* (ut Augustus respectu Tiberii, ut Claudius respectu Neronis) *sed princeps: eodemque animo divus Nerva pater tuus factus est, quo erat omnium. Nec decet, aliter filium assumi, si assumatur à principe. An Senatus populique Rom. exercitus, provincias, socios, transmissurus uni, successorem è sinu uxoris accipias? Summaque potestatis haredem tantùm intra domum tuam quaras? Non per totam civitatem circumferas oculos, & hunc tibi proximum, hunc conjunctissimum existimes, quem optimum, quem diis simillimum inveneris? Imperaturus omnibus, eligi debet ex omnibus, non enim servulis tuis dominum, ut possis esse contentus, quasi necessarie harede, sed principem civibus daturus es imperator. Superbum istud & regium, nisi adoptes, eum, quem constet imperaturum fuisse, etiam si non adoptasses.*

2. *Propinquos aut socios belli.*] Augustus Agrippam & Tiberium adoptavit, tanquam *belli socios*, & alios, ut *propinquos.* Sic Galbæ, Otho erat socius belli & Dolabella, quem Plutarchus tradit, ut sic loquar, ex adoptionis titulo *propinquum* fuisse. Tac. *Corn. Dolabella propinquitate Galba monstratus;* si, ut puto, Plutarcho consentiens eumdem intendit hominem. *Savilius.*

Propinquos.] Inter *propinquos* Galbæ Dolabella, non inter *socios belli.*

Socios belli.] Forte non tantum intelligit eos qui antea *socii* in bello fuerint; sed potius etiam *socios belli* futuros, quemadmodum Augustus adsciverat M. Agrippam, & postea Tiberium, qui bella gererent ipsius auspiciis, & qui partem Reipub. curarum, ac laborum susciperent.

Aut socios belli.] Præcipue socius belli & victoriæ Augusti M. Agrippa. hoc exemplo potuit Galba deligere aliquem ex belli sociis, quos fortitudo sua adprobasset, instar Augusti. seu *exemplo militari quo vir virum legeret.* Qui modus eligendi optimus, quia judicii est & experimenti, quo probati optimi, & ex virtute sola adsciscuntur.

Tac. lib. 1. cap. 3. *Caterum Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum sororis filium, admodum adolescentem pontificatu & curuli adilitate, M. Agrippam ignobilem loco, bonum militia & victoria socium, geminatis consulatibus extulit.*

aut socios belli non habeam: sed neque ipse imperium [1] *ambitione accepi,* [2] *& judicii mei documentum sint, non meæ tantum* [3] *necessitudines, quas tibi postposui, sed & tuæ.* [4] *est tibi frater pari nobilitate, natu major, dignus hac fortuna, nisi tu potior esses.* [5] *Ea ætas tua, quæ cupiditates adolescentiæ jam effugerit: ea vita, in qua nihil præteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantum adversam tulisti.* [6] *Secundæ res acrio-*

INTERPRETATIO.

commilitones mihi desint: sed neque ipse ego principatum adeptus fui cupiditate *imperandi*, & electionis meæ argumentum esse possint, non mei solum propinqui, quibus te anteposui; sed etiam tui. Est tibi frater par elatitudine, ætate vetustior, & dignus hoc fastigio, nisi tu præstantior esses. Ea ætate es, qua lubricum juventæ libidinesque jam evaseris: ea tua vivendi ratio, qua nihil ante actum est, quod pœnitendum sit. Fortunam hactenus duntaxat improsperam expertus es. Prosperæ res

NOTÆ.

1. *Ambitione accepi.*] Potius *metu* confugit ille ad imperium, quam *ambitione* ulla. Sueton 9. *Supervenerunt Vindicis litteræ hortantis, ut humano generi assertorum ducemque se accommodaret, Nec diu cunctatus, conditionem partim metu, partim spe recepit. Nam & mandata Neronis de nece sua ad procuratores clam missa deprehenderat.*

Et ea certe præcipua caussa accipiendi imperium. nec quis potest gloriosius sepeliri quam in solio regio. Si pereundum est, sic perire satius est.

Sic & Vespasianus ex consilio Muciani, quasi adactus est ad suscipiendum imperium, infra.

2. *Et judicii mei documentum.*] Hoc dicit; Neque ego ambitione aut malis artibus imperium quæsivi: & quod te judicio successorem eligam, signum sunt, posthabiti non solum mei *amici*, sed & tui. *Lipsius.* Dicerem potius, *propinqui* quam *amici*, ut Lipsius. nam id vult τὸ *necessitudines.*

Et judicii mei.] Et quàm te solo judicio elegerim: *documentum sint* tuæ meæque necessitudines quas præ te sprevi.

3. *Necessitudines.*] Respicit ad Dolabellam, qui infra, *propinquitate Galbæ monstratus*, & ad fratrem Pisonis.

4. *Est tibi frater.*] Ille est de quo l.4 Hist. *Antonius Scribonianum Crassum egregiis majoribus, & fraterna imagine fulgentem, ad capessendam remp. hortatus.*

Est tibi frater.] Fuerant quatuor fratres Pisones, Magnus, Crassus, Scribonianus & Licinianus, qui Cæsar & de quo hic.

Infra cap. 48. *Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant, ipse diu exul sub Nerone, quatriduo Cæsar, properata adoptione, ad hoc tantum majori fratri prælatus est, ut prior occideretur.*

5. *Ea ætas tua.*] Infra cap. 48 *Piso unum & tricesimum annum explebat.*

Ea ætas tua.] In Trajano idem describit Plin. Paneg. *Jam honor capitis & dignitas oris: ad hoc ætatis indeflexa maturitas.*

6. *Secunda res.*] Xenoph. pariter: *Mihi difficilius esse videtur, ô Cyre, invenire hominem. qui secundas res ferat egregiè, quam qui adversa fortiter toleret. Prospera quippe ad audaciam & injuriam plerosque mortalium impellunt, adversa vero, modestiam omnibus important.*

Et sententia similis Diodoro Siculo expressa lib 19. *Quare nonnulli recte arbitrantur, facilius esse ferre calamitates egregie & industrie, quam magnam prosperamque nimis fortunam sustinere sapienter. Quippe res improspera, ob futurò metum, curam sui habere cogunt. Secunda vero res, ad omnia contemnenda incitamento sunt.*

Et Catoni illi prisco: *Adversa res se domant, & docent quid opus sit facto:*

ribus stimulis animos explorant : [1] quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. [2] Fidem, [3] libertatem, [4] amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eadem constantia retinebis; sed alii [5] per obsequium imminuent. Irrumpet [6] adulatio; blanditiæ pessimum veri affectus venenum;

INTERPRETATIO.

violentioribus stimulis pertentant animos, *quam res adversæ*; quia *nempe* ærumnæ sustinentur, rebus secundis labefactamur. Tu certe eadem animi firmitudine servabis constantiam, libertatem & amicitiam, quæ præcipuæ humanæ mentis opes; sed alii per obsequelam infringent. Perrumpet assentatio, adrepent blandimenta deter-

NOTÆ.

secundæ res lætitia trudere solent à recto intelligendo & consulendo.

1. *Quia miseriæ tolerantur.*] Quoquomodo feruntur, & plures pares sunt ferendis miseriis quam rebus prosperis. res adversæ animum acuunt, excitant, res secundæ perstringunt, excæcant.

Miseriæ tolerantur.] Tolerantur forti animo, aut saltem innocenti. Vexant animum, non corrumpunt. Prospera & magna fortuna, longe magis infesta animis moribusque; & sæpe non sine flagitio paratur, aut obtinetur. Vix modestia comes est fortunæ nimiæ. Et dempta modestiâ, statim ludibria diversæ fortunæ, simul & præcipitia. Et tum animis explosa sententia, è cœlo delapsa: *Nosce te ipsum.*

2. *Fidem.*] *Fidem* nempe erga deos, patriam, Rempub. principem, leges, &c.

3. *Libertatem.*] Constantiam nempe adversus adulatores, & malos ministros, ac potentiores amicos, aut præpollentes libertos, & etiam adversus libidines, atque cætera dominationis & aulæ flagitia.

Ut infra 35. *Minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus.*

4. *Libertatem.*] Quid *libertas* in principe? Certe fiebat Cæsar, nondum princeps; & velut in privato adhuc requisita libertas, qua sentiret Piso promereturque constanter, quæ è Repub. esse viderentur.

Etiam requisita *libertas* in principe, qua potentioribus resistat, qua perrumpat iniquitates pessimorum civium Qua magistratus patresque recenseat, corrigat, qua se adsentatoribus libertisque anlicis sese obstringi, non patiatur. Quippe specimen magni principis est, cum nulli potentiores in aula liberti. Plin. Paneg.

Quod dicit de *fide* & *amicitia*. Ea, puto, præcipuè spectant ad principem. Nempe Piso Cæsar debuit subditis amicisque reddere vicem, *fidem*que servare & *amicitiam*; sed in primis erga principem, qui se adoptasset in filium.

4. *Amicitiam.*] Præsertim erga veteres amicos, in quibus ipse Galba, qui jam ante alias amicorum præcipuus. Nam infra Civilis de Vespasiano, *cum privatus esset*, inquit, *amici vocabamur*. Suprema novaque sæpe fortuna veteres amicitias spernit.

Pisoni olim amicus Galba. Suet. 17. *Pisonem Frugi Licinianum nobilem egregiumque juvenem, ac sibi olim probatissimum .... apprehendit, filiumque appellans*, &c.

5. *Per obsequium imminuent.*] Obsequentia, adulatio, blanditiæ, flagitia sunt aulæ & dominantium. Sunt ipsa hæc *venena veri affectus*, & adsentatores sine ullo vero affectu, blanditiis adrepentes, corrumpunt statim mores virtutesque egregiorum principum.

Cæsar electus è privato, affert principatui *fidem*, *libertatem*, *amicitiam*; sed illas dotes convellit facile, imminuitque adulatio, suadens opposita flagitia. quasi eæ virtutes sint privatorum tantum, non dominantium. Quasi vero non indigeat egregiis amicis dominatio, nec hi vicem velint!

6. *Adulatio.*] Hæc tria differunt tantum secundum magis & minus. *obsequium*, obsequela seu obsequentia,

sua

sua cuique utilitas. [1] *Etiam ego ac tu simplicissime inter nos hodie loqui-*

INTERPRETATIO.

timum veræ amicitiæ venenum, & sua cuique utilitas. Etiam ego ac tu sincere in-

NOTÆ.

minus quid videntur, quam *blanditia*, & *blanditia* quam *adulatio*.

Irrumpet adulatio.] Sæpe non irrumpit, sed leniter adrepit, quasi dulce venenum, veri amoris specie. Et de his qui sic fascinari se patiuntur, dici id potest quod habet Plutarchus lib 5. Sympos. *Quid, obsecro, dices de his, qui fascinare semetipsos feruntur? Utique enim auditum tibi hoc est, aut saltem istud legisti.*

Quondam pulcher erat civibus Eutelidas
Sed se se ipse videns placidis in fluminis undis
Livore infamis, perdidit, invidia
Fascinus attraxit morbum, formamque peremit.

Ferunt enim hunc Eutelidam sibi ipsi visum forma insigni, eoque affectu adfectum, hinc in morbum incidisse, valetudinemque eum forma amisisse.

Sic qui adulationem admitrit ultro, non sic se fali sineret, nisi prius sibi ablandiretur, seseque falleret, nisi se ipse fascinaret. Ruentem facile est impellere. Amare sincere & vero animo, consilioque forti sustinere labantem principem, rarum & perdificile est.

7. *Blanditia.*] Vir eruditus distinguit: *blanditia: pessimum*, &c. me non adsentiente, qui credam blanditias potius hac infamia notari. Cui rei fidem fecerit Plutarchi libellus de adulatore ab amico dignoscendo. *Freinshemius.*

Hæc verba, *pessimum veri affectus venenum*, vel referuntur solum ad blanditias, vel forte ad adulationem & blanditias; ita-ut sensus sit, adulationem & blanditias, pessimum veri affectus venenum esse.

Posset etiam dici: *sua cuique utilitas pessimum veri affectus venenum*, congruo sensu.

Sed malim sic intelligere: Irrumpet adulatio; irrumpent blanditiæ pessimum veri affectus venenum. Irrumpet sua cuique utilitas.

1. *Etiam ego ac tu.*] Illud *etiam*, hoc loco supervacuum & ineptum videtur, ac suspicor ad antecedentia pertinere, sic ergo legerim: *sua cuique utilitas etiam. Ego ac tu.* Pichena.

Forte leg. *& jam.* Nam illum adoptare incipit Galba.

Etiam.] τὸ *etiam*, ita vertunt, ut videatur Galba præcavere aliquam postea corruptionem Pisonis ex luxu, licentia, & magnitudine imperii quod ipsi defert; & quasi non post ea tam simpliciter sint locuturi inter se Cæsares, cum evectus in id fastigium Piso fuerit.

Id potuit certe contingere, sed simplicius locus hic capiendus est.

Opponit tantum Galba simplicitatem suam & Pisonis cum privatis qui principes adeunt. Tum quippe in privatorum ore & sermone nulla sinceritas, nullus fere verus affectus erga dominantem, aut quia nolunt, aut quia non audent; & sæpe quia insolentem audiundi vera, sciunt principem; ideoque libentius adulantur, quam vere aut libere loquuntur, *Vera suadere principi multi laboris est. Assentatio sine affectu peragitur*, ait Tac.

Ego ac tu simplicissime.] Ego ac tu *hodie simplicissime*, & vero ac sincero affectu *inter nos loquimur*. Forte inposterum amplitudo fortunæ imminuere possit *fidem*, *libertatem* atque *amicitiam*.

Forte alii per adulationem hæc imminuent, qui potius cum principe quam cum amico loquuntur, qui in nobis jam respiciunt fortunam *libentius* quam amicitiam, & utilitatem propriam ac privatam, potius quam principis & Reipublicæ.

mur ; cæteri libentius cum fortuna nostra , quam nobiscum. Nam [1] *suadere principi quod oporteat ,* [2] *multi laboris : assentatio erga principem*

INTERPRETATIO.

vicem hodie colloquimur ; cæteri libentius cum fastigio nostro , quam nobiscum. Quippe consulere principi quod expediat , multæ operæ ; adulatio erga imperitan-

NOTA.

Colunt , amant in nobis Regem , non Alexandrum , Principem , non Galbam aut Pisonem. Solam adorant purpuram, spreta conscientia, per incuriam boni publici.

Ego ac tu.] Ego pater , tu filius , ego princeps, tu Cæsar, simplicissime etiam inter nos loquimur. verum affectum etiam hodie principes nos, & totam fidem totamque libertatem in suadendo aut dissuadendo , quæ sint è Repub. retinemus.

At alii jam & *hodie* , cum princeps electus es , jam libentius ad fortunam nostram advertunt , quem ad verum & sincerum affectum. Colunt majestatem seu dignitatem imperatoris , adsectantur fortunam libentius quam fidem.

In nobis principem respiciunt potius quam amicum ; quia *suadere principi quod oporteat* , quia egregium dare consilium principi , ut verum amicum , ut amplissimum virum deceat , *multi laboris est* ; *assentatio* vero erga quemcumque dominantem facilis , & sine labore, *sine* vero *affectu peragitur*.

1. *Suadere principi quod oporteat.*] Plin. lib. 3 Epist. 18 *Præcipere, qualis esse debeat princeps , pulchrum quidem , sed onerosum , ac prope superbum est ; laudare vero optimum principem , ac per hoc posteris , velut è specula , lumen quod sequantur , ostendere , idem utilitatis habet , arrogantia nihil.*

2. *Multi laboris.*] Puto id sic intelligendum. *Nam suadere principi quod oporteat , multi laboris* , nec sine magno affectu ; *assentatio erga principem quemcumque* , & sine labore , & *sine affectu peragitur* ; aut si quis sit affectus , affectus est assentantis in seipsum , non in principem cui assentatur.

Suadere principi quod oporteat, multi laboris.] Quod eleganter describit Sallustius Orat. 2. ad Cæs. de Repub ordin. *Scio ego quam difficile , atque asperum factu sit , consilium dare regi , aut imperatori , postremo cuiquam mortali , cujus opes in excelso sunt : quippe cum & illis consultorum copia adsint : neque de futuro quisquam satis callidus , satisque prudens sit. Quin etiam sæpe prava magis , quam bona consilia prospera eveniunt : quia plerasque res fortuna ex lubidine sua agitat.*

Sic Seneca de Benef lib. 6. cap. 32. de Augusto ; *Deinde cum interposito tempore, in locum iræ subjisset verecundia , gemens , quod non illa silentio pressisset, quæ tandiu nescierat , donec loqui turpe esset , sæpe exclamavit. Horum nihil mihi accidisset , si aut Agrippa , aut Mæcenas vixisset.*

Adeo tot habenti millia hominum , duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones , & protinus scriptæ ; fracta classis , & intra paucos dies natavit nova.

Sævitum est in opera publica ignibus ; surrexerunt meliora consumptis. Tota vita , Agrippæ & Mæcenatis vacavit locus.

Quid putem? Defuisse similes qui assumerentur ; an ipsius vitium fuisse , quo maluit queri , quam quærere ? Non est quod existimemus , Agrippam & Mæcenatem solitos illi vera dicere : qui si vixissent , inter dissimulantes fuissent.

Regalis ingenii mos est , in præsentium contumeliam , amissa laudare ; & his virtutem dare vera dicendi , a quibus eam audiendi periculum non est. Dificile est dare consilium , sed longe dificilius est accipere.

Idem Seneca de Benef. lib. 6. cap 30,

quemcumque, [1] *sine affectu peragitur. Si immensum imperii corpus stare* 16
[2] *ac librari* [3] *sine rectore posset*, [4] *dignus eram*, [5] *à quo Resp. inciperet.*

INTERPRETATIO.

tem quemcumque, sine caritate perficitur. Si vasta imperii moles consistere, ac temperari sine gubernatore posset, idoneus eram, à quo Resp. initium haberet. Nunc eo

NOTA.

Omnia sane exclusorit opulenta felicitas: monstrabo tibi, cujus rei inopiâ laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine provectus blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum.

Non vides, quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium servile submissa; dum nemo ex animi sui sententia suadet dissuadetque; sed adulandi certamen est, & unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandissime fallat?

Ignoravere vires suas, & dum se tam magnos quam audiunt, credunt, attraxere supervacua, & in discrimen rerum omnium perventura bella; utilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo revocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri novissime suum.

Dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe, quam vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta, maxime nutant. Ingentia super se ac suos casura regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scana, & vanis & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos, nihil non adversi expectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

1. *Sine affectu.*] Quid facilius quam verba dare? quid facilius quam accommodare se ultro voluntati ac libidini principis? In eo certe neque ars, neque cura aut industria, nullus labor, nullum periculum, imo præda amplior, certior & uberior. Sed certe assentatio vetus & dulce in aula malum, quod semper arguetur, semper vetabitur, semper retinebitur.

2. *Ac librari.*] Id est, contineri, regi, & quietè haberi. Ita ut nullæ partes aliis altius, vel in alias insurgerent, metaphora ducta à lancibus trutinæ, quæ æquo pondere librantur?

Quidam exemplum in pelle, seu corio bovis proponebat, in cujus medio si staret imperator, reliquæ partes æquatæ & tranquillæ; si in aliquo extremo, remotæ partes insurgebant ac movebantur.

Iupiter in plano cum cerneret æthera risit.

3. *Sine rectore.*] Id est, sine imperatore, sine principe, qui unus Remp regeret.

4. *Dignus eram aquo Resp. inciperet.*] Revera dignus, ut qui imperium tantum occupaverit, ut se orbi vindicem & generi humano assertorem accommodaret, ut qui in successore virtutem solam, & in sola Rep. successorem quæsiverit. Tac. *Capax imperii, nisi imperasset.*

Dignus eram] Quia nempe ex innocentia, abstinentia, & virtutis ac disciplinæ militaris fama electus erat. sufficiebat, & *dignus* erat Galba imperio, si possibile esset stare illud *sine rectore.* Quia nempe ipse deturbarat Neronem cervicibus publicis, & libertatem Reip. asseruerat.

Si hoc sufficiebat Reipub. certe *dignus* erat Galba, à quo sic Respub. à quo libertas inciperet: At quia, inquit, senex sum, & jam pridem *pacis interfuit*, Rempub. in unum transferri, & ab uno regi, sic pridem *huc necessitatis ventum est*, ut jam *mea senectus*, nihil majus, nihil amplius conferre populo Rom. possit, *quam bonum successorem, nec tua juventa, quam bonum principem.*

[1] *Nunc eo necessitatis jampridem ventum est, ut nec mea senectus conferre plus populo Romano possit, quam bonum successorem; nec tua plus juventa, quam bonum principem.* [2] *Sub Tiberio, & Cajo, & Claudio,* [3] *unius familiæ quasi* [4] *hæreditas fuimus: loco* [5] *libertatis erit,* [6] *quod eligi*

INTERPRETATIO.

necessitatis jam pridem devenimus, ut nec mea ætas contribuere plus populo Roma possit, quam egregium imperii hæredem; nec tua plus adolescentia, quam egregium imperatorem. Sub Tiberio, Cajo, & Claudio unius domûs veluti successio fuimus: *nunc* instar libertatis erit, quod creari cœpimus. Et extincta

NOTÆ.

5. *A quo Resp.*] Id est, libertas Reip. seu optimatum dominatio, ἀριστοκρατεία nempe, seu eadem forma Reip quæ fuit priscis temporibus ante dominationem Cæsarum. Sublato Nerone, vindicare Rempub. potuit, non vero regere ob senectutem.

1. *Nunc eo necessitatis jam pridem.*] Nempe propter immensam imperii molem, quæ stare & librari *sine rect. re* nequaquam potuit. *jam pridem*, nempe jam à Syllæ temporibus, Pompeii & Cæsaris.

De Aug Tac. An 1. *Neque provincia illum rerum statum abnuebant.* (nempe quo unus Remp. regeret) *suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium, & avaritiam magistratuum invalido legum auxilio, quæ vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.*

Sensus igitur est: Eo statu quo nunc res sunt, & ea forma Reip. quæ nunc est, nec aliter potest esse, nunc sic nec mea senectus conferre plus populo Rom. possit, quam bonum successorem; nec tua plus juventa quam bonum principem

Necessitatis.] Duo hic innuit, nempe, *nunc eo necessitatis jam pridem ventum est*, ut imperii corpus sine rectore librari, & sine principe stare non possit Respub.

Simul eo necessitatis etiam ventum est, quod ad nos spectat, *ut nec mea senectus conferre plus pop. Romano possit, quam bonum successorem*, &c.

2. *Sub Tiberio & Cajo.*] Sed cur Neronem omittit? Credo, quia Tiberius, & Cajus & Claudius, qui successionis continuatione principatum tenuerunt, ejusdem familiæ Claudiæ erant. Nero autem in ea tantum per adoptionem. *Pichena.*

Neronem omittit. quia sufficiebat memoralle Claudium à quo adoptatus est Nero, & quia nomen infestum malique ominis. præsertim in adoptione novi principis Forte & quia multi mali cives milites que desiderabant Neronem, ob avaritiam Galbæ.

Sub Cajo.] Omittit Neronem, exhorrescens, velut ultimum dominationis portentum, & quia parum lepida aut concinna oratio, si tot enumerare simul nomina principum cogeretur.

Sub Tiberio.] Cur omittit hîc Neronem, qui & adoptatus erat à principe, quemadmodum Tiberius? Puto, quia dolo & scelere Agrippinæ electus erat. Et quia nomen Neronis invisum, ideo id dissimulat.

Etiam nomen Augusti præterit, quia nullius hæres fuit, qui jure possideret Rempub. Forte ne sic Tac. omnia dicere videretur. Sic minus gravis, sic languctèt oratio.

3. *Unius familiæ.*] Claudiæ scilicet. *Ferretus.* C Julius adoptabat Augustum, Augustus Liviam & Tiberium, hic Germanicum, cui filius Cajus, frater Claudius. tandem Claudius adoptabat Neronem, in quo exstincta Juliorum stirps Auson.

Æneadum generis qui sextus & ultimus hæres
Polluit, & clausit Iulia sacra Nero.

Savilius.

cœpimus. Et finita Juliorum Claudiorumque domo, optimum quemque adoptio inveniet. Nam generari & nasci à principibus fortuitum, [1] *nec ultra æstimatur:* [2] *adoptandi judicium integrum; & si velis eligere,* [3] *consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem longa Cæsarum series*

INTERPRETATIO.

Juliorum Claudiorumque stirpe, egregium quemque adrogatio reperiet. Quippe gigni & nasci ab imperitantibus ex libito fortunæ est, nec ultra eligit animus: adrogandi ratio, seu prudentia incorrupta est, & si cupias eligere, *successor* consensu *populorum* ostenditur. Proponatur ab oculos Nero, quem multis Cæsarum

NOTÆ.

4. *Hæreditas.*] Imperium excipiebant, quasi paternam hæreditatem. imperio succedebant jure cognationis & propinquitatis, non eligebantur ex virtute, fama & bonis artibus.

5 *Libertatis.*] Quasi diceret, *sub Tiberio, Caio & Claudio unius familiæ quasi hæreditas fuimus.* quod instar necessitatis & servitutis fuit; at nunc *loco libertatis erit*, quod non hæreditate, sed electione, imperium accepimus.

6 *Quod eligi cœpimus.*] Nempe Galba à Rep. & Piso in Republica delectus erat.

1. *Nec ultra æstimatur.*] Nec ultra inquiritur aut examinatur. Nullas ibi partes habet prudentia, nullas, consilium aut ratio. non ultra res agitatur, non deliberatur, nec ultra judicatur.

Nec ultra.] Nec ultra res consilio aut judicio perpenditur, examinatur. An filius qui generatur à principe dignus sit imperio, nullatenus ex judicio pendet.

At longe aliter se habet adoptio quæ tota in potestate adoptantis est, & quæ fit delectu, consilio, & *judicio integro.* Quod nempe judicium, non corrumpitur natura aut ullo affectu.

Eligit & assumit princeps successorem, quem nulla ratio, nisi virtutis & indolis, eligere aut adsumere cogebat.

Æstimatur.] Sic vertunt: *nec illi ultra opinione, existimatione aut fama bona censentur in vulgus.* Et infra: *Æstimantibus*, vertunt: *qui de me bene existimarunt.* Sed potius est, *qui me dignum imperio censuerunt, judicarunt,*

Ita comparat nascentes in regia aut purpura principes, eum iis qui adoptantur vel eliguntur; ita ut princeps nascens, partus sit seu fœtus solius naturæ; bene an male, non ultra judicatur, aut æstimatur.

At princeps adoptatus, fœtus est animi & judicii, ex parte principis adoptantis; fœtus vero virtutis suæ, & famæ, ob quam adoptatur, simul & judicii populorum destinantium illum imperio, quod in cunis regiis purpureisque non repetias.

2. *Adoptandi judicium integrum.*] Proprium, liberum, non commune cum fortuna: & si volueris eligere, inde cognoscitur, quod consensus omnium sequitur eligentem; plerumque enim electio est plurium & optimi. *Ferretus.*

Imo eligens sequitur consensum plurium, qui demonstrant, quem eligi optimum sit. Igitur sensus est, quasi diceret: si principi nascitur successor, non penes ipsum est ultra rem æstimare.

At cum adoptat, res integra est, & de qua judicate libere potest, & si semel eligere voluerit, populorum consensus demonstrat, quis tali electione dignus sit.

Qui nascitur, is veluti fortunæ judicio, seu libito succedit: at qui adoptatur, is veluti mentis & prudentiæ fœtus dici potest.

τὸ integrum, possit etiam intelligi, non sollicitatum, nec ullo affectu corruptum, nisi Reipub.

3. *Consensu monstratur.*] Plin. Paneg. *Audiebas senatus populi... consensum,*

tumentem, non Vindex [1] *cum inermi provincia, aut ego* [2] *cum una legione; sed sua immanitate, sua luxuria, cervicibus publicis depulere.* [3] *neque erat adhuc damnati principis exemplum. Nos bello,* [4] *& ab æstimantibus asciti,* [5] *cum invidia,* [6] *quamvis egregii erimus. Ne tamen territus fue-*

INTERPRETATIO.

imaginibus superbientem, non Vindex cum inermi Gallia, aut ego cum una legione; sed sua sævitia, suæ libidines cervicibus publicis deturbavere. Neque fuerat hactenus damnati imperatoris exemplum. Nos armis, & à *civibus rem* judicio librantibus electi, licet non sine æmulatione & livore, *tamen* boni erimus. Ne ta-

NOTÆ.

Non unius Nervæ judicium illud, illa electio fuit. Nam qui ubique sunt homines, hoc idem votis expetebant: ille tantum jure principis occupavit, primusque fecit quod omnes facturi erant: nec hercule tantopere cunctis factum placeret, nisi placuisset, antequam fieret.

1. *Inermi.*] Quia pacata, & quam satis tuebantur octo legiones, quæ apud Rhenum in castris & præsidiis, & quia undique cincta viribus & copiis Rom.

Et quid moliantur Galli undique circumdati, Hispania, Italia, Germania, Britannia? Ideoque legatus Aquitaniæ petebat auxilium adversus Vindicem ex Hispania à Galba; sed statim *sensis medios delapsus in hostes.*

Cum inermi provincia.] Quia Gallia, seu pars illa Galliæ, cui præerat Vindex, erat inter provincias, quas nullæ legiones, nulla castra tuebantur. erat ea provincia publica, seu populi Romani, non Cæsaris; ideoque *inermis.*

2. *Cum una legione.*] Una tantum? At qui antea tres in illa parte Hispaniæ, τρία τάγματα, *tres legiones* collocat sub Augusto Strabo. Etiam sub Tiberio noster. *Hispania*, inquit Ann. 4 *recens perdomita tribus habebantur.*

Sed iis ipsis verbis adsignificat, id mutatum, & imminutas legiones, animis ejus gentis tempore imminutis & fractis.

Itaque in Tarraconensi, cui Galba præfuit, una tunc legio. Suet. Galb 10 ostendit exercitum fuisse: *legionis unius, alarum duarum, trium cohortium.* Lipsius.

Cum una legione.] Sexta nempe. 5. Hist. *Principem Galbam sexta legionis auctoritate factum.* Savilius. Ideoque forte altera legio, quam rebellans scripserat Galba, septima Galbiana appellata est.

Cum una legione.] Non opus multis copiis ad retinendam Hispaniam, quæ circundata copiis, illinc Africæ, & hinc Aquitaniæ orbe cæteræque Galliæ Germanicæ, aut etiam Britanniæ. Libertas jam sublata ex oculis mortalium.

3 *Neque erat adhuc.*] Scilicet ante Neronem. Sic Suet. Ner. 49. *Inter moras perlatos à cursore Phaontis codicillos prœripuit, legitque, se hostem à senatu judicatum, & quæri, ut puniatur more majorum.*

4. *Et ab æstimantibus.*] Nempe judicio nos asciti & electi sumus. supra: *Nunc me deorum, hominumque consensu ad imperium vocatum.*

5. *Cum invidia.*] Quasi diceret: A bonis & bene æstimantibus asciti, cum invidia tamen nonnullorum, quamvis *egregii* simus; & certè maximè præ Nerone, qui à pessimo quoque semper desiderabitur.

Alii sic intelligunt: quamvis invideant nobis, tamen *egregii erimus.*

Cum invidia quamvis.] Puto sic legendum, aut certe intelligendum: *Nos.... asciti, quamvis cum invidia, egregii erimus.*

6. *Quamvis egregii erimus.*] Sic legere & intelligere mallem: *Nos* bello & à militibus populisque, recto judicio nos adsciscentibus, evecti sumus, *cum invi-*

ris, [1] si duæ legiones in hoc concussi orbis motu nondum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi: & audita adoptione, desinam videri senex, quod nunc mihi unum objicitur. Nero à pessimo quoque semper desiderabitur: mihi ac tibi providendum est, ne etiam à bonis desideretur. Monere diutius, [2] neque temporis hujus; & impletum est omne consilium, si te bene elegi. [3] Vtilissimusque idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare quid aut volueris [4] sub alio principe, aut nolueris. Neque enim hic, [5] ut in cæteris gentibus quæ regnantur, certa domi-

INTERPRETATIO.

men trepidaveris, si duæ legiones nondum pacem agitent in tanta convulsi imperii perturbatione. Ne ipse quidem ad tranquillas res veni: & vulgata adrogatione, non amplius videbor senex, quod nunc solum mihi exprobratur. Nero à deterrimo quoque nunquam non exoprabitur: mihi ac tibi prospiciendum est, ne etiam ab egregiis cupiatur. Hortari diutius neque occasionis hujus *est*, & peracta est omnis adhortatio, si te feliciter adscivi. Optimaque eadem ac brevissima bonarum malarumque rerum electio est, si reputes animo, quid, aut cupieris sub alio imperatore, aut non cupieris. Neque enim Romæ, ut apud cæteras gentes, quibus rex

NOTÆ.

dia certè aliquorum, quamvis egregii eramus

Erat certe invidia prætorianis, & aliis exercitibus, quod electus esset à legione Hispana. Etiam & in senatu plerique mallent Verginium, & elegissent ultro, nisi bellis iterum civilibus perturbare Remp. metuissent.

1. *Si duæ legiones.*] Nempe superioris Germaniæ.

Si duæ legiones.] Quintani primanique in inferiori Germania saxa jecerant in imagines Galbæ. At præcipue exarserant in superiore Germania *quarta & duodevicesima* legiones. ruperant imagines Principis, juraverantque in verba S. P. Q. R.

2. *Neque temporis hujus.*] Sic capio: *Et monere te diutius*, non est *hujus temporis*, & *impletum* absolutumque est *omne consilium*, si non erravit animus, si te feliciter ac prudenter, si te bonum & egregium principem elegi.

3. *Vtilissimusque idem ac.*] Talem Trajanum suum Plinius facit Panegyr. *Meministi quæ optare nobis tum, quasi queri solitus. Nam privato judicio principem geris, meliorem imo te præstas, quam tibi alium precabare.*

4. *Sub alio principe.*] Philostratus in vita Apollonii, Vespasiano Apollonium interrogante, quomodo imperium rectè constitueret. *Fuit olim, inquit, tibiarum arte quidam præstantissimus, qui discipulos ad se ventitantes, ad vilissimum quemque tibicinum audiendum ire jubebat, videlicet, ut ab iis discerent, quemodo non canere tibiis oporteret. Agedum, ô imperator, eum tu jam didiceris, quomodo imperitandum non est, eorum exemplis, qui male imperitaverunt, videamus jam, quomodo imperandum sit.*

5. *Vt in cæteris gentibus.*] Non intelligit Germanos aut Sarmatas, qui fere pro libitu regnabantur. Præcipue respicere hic ad Parthos, quorum Reges maxime superbi, & qui subditos, non ut *cives*, sed ut *servos* regebant; apud quos *certa dominorum domus*, nempe Arsacidarum.

Neque enim alii adsciri in imperium poterant. ita ut Parthi, *totam servitutem* paterentur; aliter Romani, qui sub Principibus, nondum tamen totam servitutem ferebant, ut nec totam libertatem vindicabant.

Illi adhuc libertatis pervicaces, cli-

norum domus, & cæteri servi : sed imperaturus es hominibus, qui [1] *nec totam servitutem pati possunt, nec totam libertatem.* Et Galba quidem, [2] hæc ac talia, [3] tamquam principem faceret, cæteri tamquam cum
17 facto loquebantur. Pisonem ferunt statim intuentibus, & mox conjectis in eum omnium oculis, [4] nullum turbati, aut exsultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem imperatoremque reverens, de se

INTERPRETATIO.

imperat, certa *est* imperitantium familia, & cæteri servi: sed dominaturus es populis, qui nec totum servitium ferre queant, nec totam libertatem. *Et Galba quidem hæc & similia* differebat, *velut imperatorem crearet; alii omnes veluti cum principe jam facto sermonem habebant. Tradunt Pisonem statim inspicientibus, & postea converso in illum omnium vultu, nullum attoniti aut gestientis animi adfectum prompsisse. Colloquium cum parente & principe plenum observantiæ; de se*

NOTÆ.

gebant *principem*, qui se *civem* esse meminisset, non *dominum*.

Retinebant speciem aliquam, libertatis inter dominationem & servitutem. & ut se *cives* ferebant, non *servos*; ita & qui imperabat, *principem*, non *dominum* agebat.

Sic supra Claudius alloquitur Regem Parthorum. *Addiditque præcepta (etenim aderat Meherdates) ut non dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitaret, clementiamque ac justitiam, quanto ignara barbaris, tanto tolerantiora capesseret.* Clementia, justitia, hæ sunt partes *principis* egregii. Aliter, *dominatio* superba est, & impotens.

1. *Nec totam servitutem.*] *Medio tutissimus ibis.* Tota servitus durior ingenuis, sic & tota libertas laxior civibus bonum publicum amantibus, & libertatem cum virtute ac disciplina cupientibus.

2. *Hæc & talia.*] Sic simpliciter & sincere admonebat Pisonem. Sic admonebat ut filium, & quasi faceret principem. Alii adulatorie & per blanditias, non jam cum Pisone, sed cum principe jam facto, jam cum fortuna principis loquebantur, fatorum inscii.

3. *Tanquam principem faceret.*] Id est, Galba consilio, alii adulatione. *Savilius.*

Galba, quasi principem faceret, monebat, instituebat ad principatum; cæteri tanquam jam factum principem obsequio & assentatione demereri & conciliare incipiebant.

Faceret.] Nempe Pisonem admonebat Galba, tanquam principem faceret, constitueretque, cæteri tanquam certo destinatum successorem imperii, cum tamen alium fata destinarent, & in occulto haberent. Isti *cæteri*, si de multitudine intelligis, non adulantur principem, cum admonent, differuntque sermonibus recens electum Cæsarem, præsertim è vulgo homines, quibus ex humilitate fortunæ nullus fere metus, aut turpis obsequentiæ ratio in dominantes.

4. *Nullum turbati.*] Res prosperæ ac insolitæ perstringunt animum. Nimius splendor fortunæ repente affulgens oculis, turbare potest mentem privati hominis, qui præter opinionem supra cervices generis humani sublimis attollitur.

Tac. infra de Vespasiano, cum imperator à legionibus salutatus est lib. 2. Hist 80. *A metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit. Vt primum tanta multitudinis offusam oculis caliginem disjecit, militariter locutus,* &c.

moderatus,

[1] moderatus; [2] nihil in vultu habituque mutatum: [3] quasi imperare posset magis, quam vellet. Consultatum inde, [4] *pro rostris, an in senatu,* [5] *an in castris adoptio nuncuparetur.* [6] *Iri in castra* placuit. *hono-*

INTERPRETATIO.

modeste sentiens; nihil in vultu habituque insolitum: tanquam dominari posset magis, quam cuperet. Postea deliberatum, an adrogatio publicaretur apud rostra, vel apud patres, aut in castris. *Visum est* iri debere in castra. decorum id militibus fore,

NOTÆ.

1. *Moderatus.*] De se modeste loquitur.

2. *Nihil in vultu.*] Specimen eximiæ virtutis fuit, non mutari animum cum fortuna, & sibi constare semper. quod paucis datum.

3. *Quasi imperare posset.*] 3. hist. de Junio Blæso: *Nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens, ut parum effugeret, quin dignus crederetur.*

4. *Pro rostris*] Nempe si *pro rostris* adoptasset Pisonem, sic apud pop. Rom. & pro concione, *comitia imperii* transegisset Galba. Quod debuit ex more veteris reipub. sed jam *obliterata nomina* libertatis Reipub. S. P. Q. R. & comitiorum magna ex parte.

Itaque spretis *rostris*, & concione populi Rom. itum primò *in castra*, deinde *in senatum*, post ea haud dubie in Capitolium, ut gratiæ diis agerentur. In eo templo translacta videtur adoptio Trajani sanctius & fœlicius Plin.

Rostris.] Rostra suggestus erat è rostris navium Antiatium. erant duplicia, Vetera & Nova. *Vetera* fuerunt ante Curiam Hostiliam in foro Romano, & in octava regione Romæ antiquæ. *Nova* ad Palatii radices. ferebantur autem in Rostris leges, conciones habebantur, &c. *Tillemonius.*

5. *An in castris.*] In castris nempe prætorianis quæ à Tiberio sunt constituta, cum vagæ ante id tempus & per hospitia dispersæ essent cohortes prætorianæ. in illis porro castris adoptio facta est. *Iri in castra placuit: honorificum id militibus fore.* Et, *apud frequentem* &c. Ex quo apparet solemnia adoptionis non requiri in hisce militum adoptionibus, quæ in testamentariis.

In his enim oportebat scriptum hæredem, & filium, si ratum id haberet, nomen, in quod erat adoptatus, apud prætorem profiteri, ne cui postea nominis mutatio fraudi esset, ut Octavium post Julii mortem, & apertis ejus tabulis, fecisse tradit Appianus. *Lupanus.*

Pro rostris, an in senatu, an in castris.] Attamen adoptio Trajani facta est in Capitolio, & melioribus auspiciis Plin. Paneg. *Itaque non tua in cubiculo, sed in templo, nec ante genialem torum; sed ante pulvinar Jovis optimi maximi adoptio peracta est: qua tandem non servitus nostra, sed libertas & salus & securitas fundabatur. sibi enim dii gloriam illam vindicaverunt, horum opus, horum illud imperium. Nerva tamen minister fuit* &c.

Adoptio Trajani facta in Capitolio, ob tumultum militum. De quo idem Plin. Paneg. *Corrupta est disciplina castrorum, ut tu corrector emendatorque contingeres.* Et in Capitolio obsessum Nervam innuit ibid.

6. *Iri in castra placuit.*] Tac. *Honorificum id militibus fore.* Quia tum, ut habet Suet. Galb. 16. *Maxime fremebat superioris Germaniæ exercitus* &c. *Ergo primi obsequium rumpere ausi calendis Januar. adigi sacramento, nisi in nomen senatus recusarunt: statimque legationem ad prætorianos cum mandatis destinaverunt, displicere imperatorem in Hispania factum, eligerent ipsi, quem cuncti exercitus comprobarent.*

Etiam in senatu nuncupatam Pisonis adoptionem fuisse innuit Suet. Galb. 18. *Observatum etiam est* &c. *adoptionis die,*

rificum id militibus fore, quorum favorem [1] *ut largitione & ambitu male acquiri, ita per bonas artes haud spernendum.* Circumsteterat interim [2] palatium [3] publica expectatio magni secreti impatiens, & male coërcitam famam supprimentes augebant. Quartum Idus Januarias [4] fœdum
18 imbribus diem, tonitrua & fulgura & [5] cælestes minæ ultra solitum turbaverant. [6] Observatum id antiquitus comitiis dirimendis, non terruit

INTERPRETATIO.

quorum suffragium, ut pecunia & ambitione male comparatur; ita per egregias artes, haud temnendum. *Interea populus magna expectatione erectus ac suspensus, & ingentis arcani infelens, circumsteterat penates principis, & male compressum rumorem prementes intendebant. Quartum Idus Januarias diem pluviis mæstum turbaverant præter solitum tonitrua & fulgura, & cælestes metus. Annotatum id olim, quo comitia dimitterentur, non absterruit Galbam, quin se in castra con-*

NOTÆ.

neque milites allocuturo, castrensem sellam de more positam pro tribunali, oblitis ministris, & in senatu curulem perverse collocatam.

1 *Ut largitione & ambitu.*] Respicit ad vocem Galbæ supra: *legi à se militem, non emi.* Et quæ sunt infra: *Nocuit antiquus rigor & nimia severitas.*

2. *Palatium.*] Vel Domus Augustana, Domus Tiberiana, sedes Imperii Romani, fuit in monte Palatino, & in regione decima Romæ antiquæ. hodie ruinæ vocantur *Palazzo Maggiore.* sunt in regione Ripæ, vel in regione *Campitelli*, in parte media, versus meridiem Romæ modernæ. *Tillemontius.*

3. *Publica exspectatio.*] Id sic intelligendum: Interim palatium circumsteterat populus exspectatione magni secreti impatiens.

Publica exspectatio.] Populus nempe exspectabat adoptionem novi principis, nec sine multa impatientia tolerabat grande illud secretum; scil. quorsum erumperet, & quis tandem procerum adoptaretur in imperium.

Certe plebecula impatiens talium, interim circumsteterat regiam. & gratiosi, seu intimi liberti, amicique Cæsaris, dum supprimunt famam, aut dissimulant adoptionem adoptandique nomen, eam magis augent.

4. *Fœdum imbribus diem,*] Cum de evehendo principe ageretur, non modo diem, sed & horam, velut huic rei fatalem observabant. quod factum supra in Nerone eligendo, cum duceretur in castra. Attamen hic Tac. *ad diritatem diei,* (sic vocat Suet.) non ad observationem astrorum, & ad morem veterum tantum respexit, qui usurpatus in *comitiis dirimendis.*

5. *Cælestes minæ.*] Plut. Galba: *Non magna modo egredientem prodigia sunt consecuta: sed & cum in castris quadam perorare de scripto recitata cœpisset, tanta fulgurum tonitruumque multitudo, tantum imbris & caliginis incidit urbi & castris, ut facile appareret, infestam adoptionem deos aversari.*

6. *Observatum id antiquitus.*] Cic. in Vatin. *Augures omnes usque ab Romulo, decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas esse.* Philip. 5. *Jove tonante, cum populo agi, non esse fas, quis ignorat?* Et 2. de Divinat. *In nostris commentariis scriptum habemus, Jove fulgurante, comitia populi habere nefas.*

Paulo post: *Comitiorum solum vitium est fulmen, quod idem omnibus rebus auspicium optimum habemus, si sinistrum fuerit.* Savilius.

Modus loquendi Livio familiaris. lib. 1. *Ne degeneratum in aliis, huic quoque decori offecisset.* Lib. 7. *Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem*

Galbam quo minus in castra pergeret; contemptorem talium ut [1] fortuitorum: seu [2] quæ fato manent, quamvis significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, [3] imperatoria brevitate, adoptari à se Pisonem, [4] more divi Augusti, & exemplo militari, [5] quo vir virum le-

INTERPRETATIO.

ferret, ut qui despiceret talia tanquam fortuita; seu quæ fatis destinata sunt, quamvis præmonstrata, non declinantur. Frequenti militum concione, ea brevitate quæ principem decet, differit, adrogari à se Pisonem, exemplo seu ritu D. Augusti, & more militari, quo vir virum assumeret; ac ne occultata discordia in

NOTÆ.

signum daro posset.

Et inferius: *Tentatum domi per dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad interregnum perduxit.* Pichena.

Sic de Nerone adoptato Suet. Ner. 8. *Septem-decim natus annos, ut de Claudio palam factum est, inter horam sextam septimamque processit ad excubitores: cum ob totius diei diritatem, non aliud auspicandi tempus accommodatius videretur.*

Et forte illud idem voluit Tac. Ann 12. 64. de eodem Nerone: *Crebroque vulgabat Agrippina, ire in melius valetudinem principis, quo miles bona in spe ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldæorum adventaret.* Attamen exspectatum aliquid subtilius ex Chaldæis puterm.

1. *Fortuitorum*] Quæ naturalibus causis & soli naturæ adscribi debuerant, fuerunt *fortuita* respectu cœptorum & consiliorum Galbæ. Quid enim imbres, aut tonitrua spectant ad electionem principis? quæ connexio? quis ordo? Quæ ratio aut proportio?

Hæc tamen olim spectavere veteres; Græci & Latini in concionibus & comitiis; nempe in magistratibus, ducibus, seu imperatoribus eligendis, & quasi mali ominis, ea exhorruere.

2. *Quæ fato manent non vitantur.*]Certe rem notatu dignissimam de hoc ipso Galba narrat Suet. 6. *Provinciæ Aquitaniæ anno fere præfuit: mox consulatum per sex menses ordinarium gessit. Evenitque ut in eo ipse L. Domitio patri Neronis, ipsi Salvius Otho pater Othonis succederet, velut præsagium insequentis casus, quo medius inter utriusque filios extitit imperator.*

3. *Imperatoria brevitate.*] Imperatoriæ dignitatis majestatisque, seu principalis fastigii est, *breviter loqui*, nec diu se, aut vulgus retinere decorum. Major ex brevitate sermonis reverentia. Ostendi majestas, non vulgari debet.

4. *More divi Augusti.*] Quod autem adoptare se Pisonem *more militari, quo vir virum legeret*, Galba pronunciavit, id ex militiæ Rom. antiquis moribus explicandum est.

Apud majores miles quandoque, non ex lege aut ex censu per conquisitionem delectumve scribebatur, sed sive domi cogeretur exercitus, sive pars copiarum præliatura cum hostibus, in expeditionem mitteretur, cum gliscerent pericula, ex iisque casus graviores timerent, soliti fuére milites singuli, notos sibi singulos legere, quos antea ex præclaris facinoribus satis spectatos putarent.

Quod legitur quoque apud Livium lib 9. *Etrusci lege sacrata coacto exercitu; cum vir virum legisset, quantis nunquam alias antea simul copiis, simul animis dimicarunt.*

Eodem alludit M. Tullius, ut quidam observavit ad illa verba Milonianæ: *Ille qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres.* Vertranius.

5. *Quo vir virum legeret.*] Modus ex militia talis est, quo primus sumeret secundum in acie sibi proximum, secun-

geret, pronuntiat: ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro asseverat, *quartam & duodevicesimam legiones,* [1] *paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces errasse, & brevi in officio fore.* Nec ullum orationi aut [2] lenocinium addit, aut pretium. [3] Tribuni tamen centurionesque, & proximi militum, [4] grata auditu respondent: per cæteros mæstitia ac silentium, [5] tanquam usurpatam etiam in pace donativi

INTERPRETATIO.

pejus acciperetur, affirmat ultro ipse, legiones quartam & duodevicesimam, non ultra petulantiam verborum diliquisse, paucis discordiam incitantibus, & brevi in obsequio futuras. *Nec ullum concioni aut delinimentum adjicit, aut donativum. Tribuni tamen & centuriones & propiores militum lata auditu subjiciunt: per alios tristitia & silentium, veluti solemnem alias etiam in otio largitionis necessitatem*

NOTÆ.

dus tertium, & sic porro omnibus ad extremum usque, velut socios sibi ad legentibus.

Exercitus ad eam instructus formam, omni pene vi major videbatur istis temporibus; certè plurimum in hostes valebat. Liv. lib. 9.

Pæne apud Xenoph. t. παιδ. par est descriptio instruendi apud Persas exercitus, seu verè atque ex usu, seu quod dux militia clarus, eam judicaret aciem validissimam.

Cyrus nobilissimum quemque numero ducentos, exercitatæ industriæ legebat, singuli ex ducentis, sibi quatuor alios, donec mille nobiles ille incrementi ordo daret. Nobilium deinde singuli, triginta milites gregarios optabant, decem scil. ϑωρακοφόρους, totidemque funditores, & sagittarios pari numero. *Savilius.*

Quo vir virum legeret.] Veteres cum animosissime in prælium ire parabant, & omni animorum & corporum contentione, pugnæ discrimen capessere instituebant, in ordinanda acie, hoc consilium interdum sequebantur, ut vir virum legeret: ut in cujus virtute plurimum fiduciæ esse quisque statueret, cum in acie proximum haberet: cujus latus tegeret, & à quo suum vicissim tegeretur. Virg. 11 Æneid.

Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos
Bisque rejecti armis respectant terga tegentes
Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir.

1. *Paucis.*] Sic seditionem elevat, minuit mollitque Galba. Quod non verbis, sed rebus, opibus, pecunia ac donativo facere debuit.

2. *Lenocinium.*] *Lenocinium* ad verba, *pretium* ad rem spectabat. Ex utroque tamen *lenocinium* esse potuit.

3. *Tribuni tamen.*] Præpositi & primores castrorum omnes, tribuni, primipili, centuriones, proxime circumstabant principem, cum suggestu & sella curuli sedens, signorum pilorumque honore circumdatus, militem pro concione adloqueretur.

Cæterum vulgus magis amotum & sparsum undequaque circa suggestum. Quod clare perspicitur in nummis principum, quibus exhibetur *allocutio* in castris.

4. *Grata auditu.*] Quidni *grata auditu?* Cum omnes libri consentiant.

Proximi sic respondent, quia prope tribunal Galbæ, & observari poterant, cæteri mœsti & silentio defixi, quod donativum perderent.

5. *Tanquam usurpatam.*] Principum in milites liberalitas, *donativum* vocabatur, in populum aut amicos, *congiarium.* Quod procul dubio certa primum mensura, veluti congii, vinum aut oleum divideretur, posteaque suffectis rebus

[1] necessitatem, [2] bello perdidissent. Constat potuisse conciliari animos

INTERPRETATIO.

bello amisissent. Certum est potuisse deliniri animos quantulacumque avari

NOTÆ.

aliis adhæsit idem nomen. Sic 12 Ann. *Additum nomine Neronis donativum militi, congiarium plebi.*

Et Suet. Ner. 7. agens de eadem ætate: *Deductus in forum tyro, populo congiarium, militi donativum proposuit.*

Quo proprietatis neglectu, ut videtur, permiscet vocabula Tullius, utiturque *congiario*, ubi *donativo* locus erat 16. ad Att. epist. 8. *An iret ad tres legiones Macedonicas, quæ iter secundum mare superum faciunt, quas sperat suas esse. Ea congiarium ab Antonio accipere noluerunt.*

An potius, quod reor, *donativum*, libera Rep. ignotum, sub imperatoribus obtinuit?

Principes plerumque *donativum* concedebant post insignem aliquam victoriam; aut ubi extra ordinem suaderet occasio.

Claudius primus fuit, qui principatum adeptus, militi donativum promisit quinadena sestertia, id est, circiter 120. libras sterlingas monetæ Anglicanæ. nobis sunt 375. coronati, seu 1125. libræ.

Primus Cæsarum fidem militis etiam præmio pignoratus, ait Sueton. c. 10 & cum Nero filius adoptivus virilem indueret togam, itidem dedit.

Etiam Nero principatus initio, *promisit donativum ad exemplar paternæ largitionis.* Tac. 12. Ann. Et post Pisonis conspirationem, *bina nummum millia* viritim manipularibus divisit, id est, circiter sexdecim libras nostrates, seu 50 coronatos, vel 150 libras Gall. & variis temporibus, cum Græciam transiret, imposuit, quasi per tot repetitas vices, necessitatem idem faciendi successoribus.

Nymphidius promittebat ipsis Galbæ nomine triginta millia sestertium, id est, circiter libras ducentas Anglicas, sive quadraginta coronatos, seu 2150 libb. Galba promissi fidem eludente: atque hic in Pisonis adoptione, *nullum oratione aut lenocinium additum aut pretium.*

Adrianus magis obsecutus tempori in adoptione Veri, quater millies sestertium, (sunt nobis 100 coronati seu 300 libra.) in militem divisit; & Antoninus, teste Spartiano, in matrimonio filiæ Faustinæ, excessit *usque ad donativum militum*, Savilius.

Ex quo Claudius primus Cæsarum fidem militis etiam præmio pignoratus fuit, cæteri postea principes veluti donativi necessitate obstricti erant, etiam *in pace.* quod præsertim sub Nerone obtinuit, qui post occisam matrem, multa amicis & potentioribus donavit, qui post detectam Pisonis conspirationem, bina nummûm millia (sunt 50 coronati) viritim manipularibus divisit, & in aliis etiam occasionibus.

Tum autem nostro hoc loco mœsti milites, quod tale donativum, quod moris erat, ipsis tribui, veluti necessario, etiam *in pace*, bello Galbæ adversus Neronem perdidissent.

Usurpatam.] Solemnem & usurpari consuetam. Non quasi invitis principibus, largitionem exprimerent milites, ut vertunt. Imo ipsis volentibus, & ultro offerentibus tale donativum principibus, non tamen certe sine ratione aut necessitate aliqua.

Largitio quacunque ex caussa usurpata ex more, jam quasi debita censetur, & se exsolvit, se seque liberat, qui talia dissolvit.

1. *Necessitatem.*] *Necessitas* fuit ex parte principis tale *donativum*; quia jam solemne & usurpatum erat ab aliis ante principibus, & etiam ut adoptionem sive successionem adprobaret miles.

Etiam *pacis interfuit*, delinire ac conciliare milites liberalitate aliqua. Certe disciplina stabat res Romana, & melior fuit priscus rigor, sed cui jam non pares erant Romani post Neronem, & alia

quantulacumque [1] parci senis liberalitate. nocuit [2] antiquus rigor & nimia
19 severitas, cui jam pares non sumus. Inde apud senatum non comptior Galbæ, non longior quam apud milites sermo: Pisonis comis oratio, [3] & patrum favor aderat: multi voluntate; effusius qui noluerant; [4] medii, ac

INTERPRETATIO.

senis munificentia. Obstitit vetus severitas & immodica prisci moris pervicacia, cui jam sumus impares. Exin apud patres non elegantior oratio Galbæ, non prolixior quam in castris: Pisonis elegans & civilis sermo, & favebant patres: multi sponte sua, flagrantius qui non cupierant: medii & plurimi ve-

NOTÆ.

ignaviæ ac prodigentiæ prodigias

Cedendum tempori fuit, nec statim flecti potuit ad meliora miles luxuriosus, qui ex illiberalitate Galbæ pejora metuebat, nempe severiorem militiam, & ne ad longinqua bella traherentur.

2. *Bello.*] Intellige bellum Vindicis, seu Galbianum, in quo summum & ingens *momentum* futuri erant prætoriani, cuicumque factioni accessissent. & re ipsa magnum momentum attulere partibus Galbæ, cum Neronem destituerunt arte Nymphidii præfecti. & veluti totius discriminis fortuna transacta, ac dirempta est illorum favore.

Hinc jure queruntur, sibi tali *bello* etiam ablatum donativum quod vel *in pace* ipsis conferri solebat à prioribus principibus.

Bello.] Cum *bello* & armis civilibus assequi præmia & donativum debuissent, tamen quod olim usurpatum erat etiam *in pace donatium*, etiam post sua in eo bello merita perdunt. Hinc indignantur & queruntur.

1. *Parci senis.*] Sic Suet. Galb 12. *Illa quoque verè ne an falso. per ludibrium jactabantur; apposita lautiore cœna ingemuisse eum, & ordinario quidem dispensatori breviarium rationum offerenti: paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisse; Cano autem choraula mirè placenti denarios quinque donasse, prolatos manu sua è peculiaribus loculis suis.* Denarii quinque sunt nostro more 30 asses.

2. *Antiquus rigor & nimia severitas.*] Certè natura & ingenio tristis severusque Galba Suet. Galb. 8. *Per octo annos variè & inæqualiter provinciam rexit* (nempe Hispaniam Tarraconensem,) *primo acer, vehemens, & in coercendis quidem delictis vel immodicus; nam & nummulario, non ex fide versanti pecunias, manus amputavit, mensæque ejus affixit; & tutorem, quod pupillum, cui substitutus hæres erat, veneno necasset, cruce affecit: implorantique leges & civem Rom. se testificanti, quasi solatio & honore aliquo pœnam levaturus, mutari, multoque præter cæteras altiorem, & dealbatam statui crucem jussit* &c.

Nocuit antiquus rigor.] Plut. Galba. *Ita imperabat iis quos Nymphidius & Tigellinus cicuraverant, ut priscis Romanis Scipio, Fabricius & Camillus intendit.*

3. *Et patrum favor.*] Effusius favebant (in speciem saltem) qui noluerant adoptatum Pisonem. Sic Hist. 1. 45. *Quanto magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura facere.* Freinshemius.

Sic Ann. lib 1. 7. *At Romæ ruere in servitium consules, patres, eques. Quanto quis illustrior, tanto magis falsi ac festinantes.*

4. *Medii.*] *Medii*, nempe qui neque *voluerant*, neque *noluerant* adoptionem, & hi *plurimi* erant; nempe isti medii majore numero erant.

Illi *obvio obsequio*, id est promiscuo, & quod ultro parati erant deferre cuicumque dominanti.

Illi autem tali obsequio & honore in principem, *privatas spes agitabant*,

plurimi obvio obsequio privatas spes agitantes, sine publica cura. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem & cædem fuit) dictum à Pisone in publico, factumve. Crebrioribus in dies Germanicæ defectionis nuntiis, & facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, [1] cum tristia sunt; censuerant patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos. agitatum secreto, num & Piso proficisceretur, [2] majore prætextu: illi auctoritatem senatus, hic dignationem Cæsaris laturus.

INTERPRETATIO.

neratione promiscua privatas cupidines meditabantur, sine studio aut amore Reipub. Nec aliud Piso dixit in publicum aut gessit sequentibus quatuor diebus, qui medii fluxere adrogationem inter & necem. Frequentioribus in dies acceptis literis de seditione Germanica. & pronis auribus civium ad audienda credendaque omnia recentia. cum mœsta sunt. Decreverat senatus, mittendos oratores ad Germanicas legiones. & consultatum secretò, num etiam Piso simul iret, majori specie ac pompa: illi dignitatem patrum, hic decus principis ostentaturus.

NOTÆ.

seque respiciebant & propriam utilitatem, nulla Reipub. cura.

1. *Cum tristia sunt.*] Facilius creditur de novis improsperis & tristibus. si quidem rara fœlicitas, præsertim concusso bellis civilibus orbe imperii.

2. *Majore prætextu.*] Id est, quo legatio ad milites ornatior, seu majoris foret dignitatis. placebat unà cum missis à senatu, ire etiam Pisonem, *illi auctoritatem senatus, hic dignationem Cæsaris laturus.*

Non enim *prætextus* semper pro obtentu. Valer. lib. 4. *Et plurimorum ac maximorum operum prætextu, titulum imaginum suarum amplificavit.*

At cur non ipse Galba legiones adivit? Tiberium æmulatur. Tac. Ann. 1. *Immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit, non omittere caput rerum neque se remque publicam in casum dare:* præsertim cum *major è longinquo reverentia;* simul *adolescentibus excusatum, quædam ad patrem rejicere.*

Prætextu.] *Vertit Clar. Harlaus, speciosiori aliquo prætextu.* Non satis apte sermoni Gallico. Id est, majori dignatione, ut nempe *dignationem Cæsaris laturus.* Sicque gravioris & majoris auctoritatis fuisset Piso apud legiones.

Majore prætextu.] Plut. in Crasso de Pompeio magno: *Præsens vero sæpe superabatur à Crasso, ut qui propter superbiam & prætextum vitæ devitaret multitudinem.*

Majore prætextu.] Seneca epist. 71. *Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed ille pulcherrimus Reipub. prætextus optimates, & prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, uno prælio profligabuntur: & tum magni ruina imperii in totum dissiliet orbem &c.*

Majore prætextu.] Metaphora sumpta videtur à Toga, cui circum purpura adtexebatur in limbo, & prætexta dicebatur, quæ magistratuum ac sacerdotum vestis fuit & insigne. & quod fuit in veste purpura illa *prætexta*, ut decus & ornamentum præcipuum togæ fuit purpura; ita fere quadam ratione Cæsar, respectu *senatus*, & *senatus*, respectu *civitatis prætextus fuit.*

Itaque Cæsar, ut præcipuum decus senatûs fuit & ornamentum, ita *majore prætextu* & decore iturus fuit ipse cum legatis senatoriis ad Germanicas legiones.

Mittebatur simul & Laco præfectus prætorii, qui *prætextum*, seu decus militis prætoriani & cohortium urbanarum præferret; sed omnia hæc frustra. Sic infra cap. 74 Otho legatos *ad Germa-*

Placebat & [2] Laconem prætorii præfectum simul mitti. [3] Is consilio intercessit. [3] Legati quoque (nam [4] senatus electionem Galbæ permiserat) [5] fœda inconstantia nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque [6] metus vel spes impulerat, [7] Proxima pecuniæ cura

INTERPRETATIO.

Censebant etiam Laconem prætorii præfectum simul mittendum. Is obstitit tali consilio. Legati etiam, quia patres delectum Galbæ concesserant, turpi mobilitate ingenii electi, exempti, subrogati, ambitione manendi aut abeundi, ut quemque timor aut spes incitaverat. Dein secuta conquirendæ pecuniæ cura.

NOTÆ.

nicum exercitum ... specie senatus misit. Certe legati semper è senatu & fere sorte electi. Sed tum forte ipse Otho elegerat pro arbitratu è senatoriis legatos, licet senatus aut ignoraret, aut non consentiret legationi. Sic & infra cap 76. *Sed erat grande momentum in nomine urbis ac prætextu senatus.*

2. *Laconem prætorii præfectum.*] Sic dignationem præfecti laturus, & ut honorificentius comitaretur Pisonem Cæsarem. Et simul auctoritatem prætoriani urbanique militis ostentaturus legionibus. Quod magni momenti fuit, si simul prætoriani consensissent cum legionariis in adoptionem Pisonis.

2. *Is consilio intercessit.*] Quis intercessit? An Piso ipse, tanquam consors tribunitiæ potestatis? Credo potius Laconem, neque de intercessione tribunicia intelligi; sed quod ille abnuerit, consiliumque improbaverit. *Pichena.*

Consilio intercessit.] Laco nempe qui infra cap. 26. *Consiliique quamvis egregii quod non ipse afferret, inimicus.* Nec abs re metuebat; quippe talis fuit fama hominis, ut seditionem potius augeret in castris legionum. Unde illi exitium certum. Unus è tribus pædagogis fuit. quod ad flagitium sufficiebat & ad pœnam.

3. *Legati quoque.*] Qui tamen profecti sunt nomine Galbæ ad exercitus Germanicos, qui & mox revocati ab Othone, nec in Germaniam venere, & alios misit Otho ad utrumque exercitum, qui tenenti simul & ad legionem Italicam, & alias copias quæ Lugduni agitabant.

Specie senatus, id est, quasi à senatu delecti & missi essent. quod intelliges ex istis supra c 9. *Censuerant patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos. Agitatum secreto, num & Piso proficisceretur, majore prætextu* (seu specie) illi *auctoritatem senatus.* (nempe quia è patribus delecti sponte Galbæ) *hic dignationem Cæsaris laturus.*

Quantum patet ex hoc loco, legati Galbæ rediere in urbem, non adita Germania, & legati Othonis venere ad Germanicas legiones, aut in itinere occurrere; sed isti mansere apud Vitellium. Facilius quam ut ipsi retenti viderentur.

4. *Senatus electionem Galbæ.*] Ita tamen ut ex patribus, & forte etiam è consularibus legatos eligeret, qui dignationem & auctoritatem senatus ferrent.

Senatus.] Legati ex more à senatu, & ex senatu eligi debuerunt sorte, aliquando tamen suffragiis patrum delecti, & quia tum res principis agebatur, delectum principi detulerat senatus.

5. *Fœda inconstantia.*] Quod non spectat ad Galbam, sed ad senatores. quamvis mobilitate ingenii senex varius esset & parum constans. Quod tali in tempore exitiosum, ubi non consulto, sed facto, nec cunctatione opus, sed diligentia. Cum res urgent, media via haud expectanda est.

6. *Metus.*] *Metus* scil. ex Vitellio, si auditum erat, & ex legionibus Germanicis. *Spes* vero ex Galba, & imprimis ex Pisone Cæsare.

7. *Proxima pecuniæ cura.*] Id est, in-

&

& cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti; ubi inopiæ causa erat. [1] Bis & vicies millies sestertium donationibus Nero effuderat. [2] Appellari singulos jussit, [3] decuma parte liberalitatis apud quemque

INTERPRETATIO.

& omnia investigantes, æquissimum censuere, inde requiri, ubi egestatis origo erat. Nero profuderat bis & vicies millies sestertium per prodigentiam. Vocari singulos jussit Galba, *decima parte donationum unicuique illorum concessa. At illis vix su-*

NOTÆ.

stantissima, & quæ magis urgeret, ut in tali occasione.

Proxima] *Proxima* seu præcipua post seditionem Germanicam colligendæ *pecuniæ cura*, quæ imperii & belli nervus.

1. *Bis & vicies millies.*] Sic 2. hist. *Novies millies sestertium*, non *novies mille*; sic enim fert hujus linguæ usus; atque in hoc exprimendi modo per adverbia, vulgo subintelligitur, *centena millia*; ut *bis & vicies millies* tantumdem sit, ac si dixisset, *bis & vicies millies centena millia sestertium*.

Plutarch. Antonio interpretatur *decies* per πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας (δραχμῶν) i. *decies centena millia sestertium*: quatuor sestertiis ex ejus supputatione drachmam constituentibus. *Sestertius quasi semis tertius*, id est, duo & dimidium tertii.

Et observata eadem analogia in Græcis πέμπτον ἡμιτάλαντον, id est, quatuor talenta & dimidium quinti, Germanicè *drit-halb batzen*, duo batzi & dimidius.

Sestertius vero idem valens quod duo & semis, notari vulgo solitus hoc modo H-S. aut conjunctim H-S. id est, *duo & semis*, ut totidem *asses* utique intelligantur; & quatuor sestertii æquivalent *denario*, qui sic dicitur, quasi *dena æra*.

Omnes quoque Græci, nullo prorsus excepto, qui res Romanas historiarum monumentis prodiderunt, quatuor sestertiis vertunt δραχμῆς Ἀττικῆς vocabulo, non tantum, ubi minor summa colligitur, sed & majores, quæ palpandum præberent, si quod, ex illorum opinione, daretur discrimen.

Cum igitur *denarius* & *drachma* ex consensu scriptorum, quos habemus antiquissimos, adversus paucorum auctoritatem, æquivaleant, & utraque vox, quatuor exæquetur sestertiis, octo drachmis *unciam* constituentibus, unciaque apud nos nunc faciente quinque solidos sterlingios, summa hoc loco descripta *bis & vicies millies, centena millia sestertium*, ad Anglicanam redacta monetam, nunc in vulgus usitatam, conficiet *septemdecim milliones, centum & octoginta septem millia & quingentas libras*.

Neque fidem excedere videbitur, si Neronem spectes, ejusque per quatuordecim annos prodigalitatem. Cum Vitellius, memorante Tac. 2. hist. paucissimis mensibus, novies millies H-S. intervertisse credatur, nempe circa septies millies millenas libras. *Savilius*.

Bis vicies.] Sunt quinquaginta quinque milliones coronatorum, seu centum & sexaginta quinque milliones librarum.

2. *Appellari singulos jussit.*] Non Romæ tantum, sed & alibi. Xiphil. *Hellanodicis seu Ludorum judicibus concessit viginti myriadas drachmarum, quas Galba ab ipsis repetierat.* sunt nobis 20000 coronati, seu 60000 libræ.

Appellari singulos jussit.] Inquisitum in eos qui emerant aliquid aut acceperant ab istis Neronianis flagitiis. sed intellige tantum eos, qui vel male emerant, & iniquo pretio, vel qui emerant aut acceperant res quæ regni & Reipublicæ erant, non Neronis, ut U. C. supellectile regium seu theatricum.

Sunt enim res quædam, quas nec princeps quem jure largiri potest, atque neque subditus accipere sine damno Reipul. & istiusmodi res statim vindicat ultro qui successit princeps.

3. *Decuma parte.*] Huc spectabat nar-

M

eorum relicta. At illis vix decumæ [1] super portiones erant: iisdem [2] erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant, cum rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut [3] fœnus, [4] sed sola instrumenta vitiorum manerent. [5] Exactioni XXX. [6] equites Romani præpositi. novum officii genus, &

INTERPRETATIO.

pereras decima pars hujus pecuniæ: eadem erga alienas opes prodigentia, qua suasmet ipsi effuderant, cum ferocissimo cuique aut profligatissimo, non prædia, aut pecunia; sed sola adminicula flagitiorum superessent. Triginta equites Rom. exigendæ pecuniæ impositi. Insolitum id genus muneris, & ambitione ac multitudine om-

NOTÆ.

rante Suet. decretum, *ut si quid ipsi vendidissent, auferretur emptor bus.* Plutarch. *Qui emerant aliquid ab ipsis aut acceperant, ubicunque inquirebat Galba, & ab illis exigebat.*

1. *Super.*] Vix superant decumæ portiones, vix decima pars donationum Neronianarum illis superetat. Sic Virg.

Jamque adeo super unus eram.

2. *Erga aliena.*] *Aliena* erant illa bona quæ rapiebantur possessoribus, avaritia, sævitia delationibusque & cædibus Neronis, ut conferrentur in perditissimos aulæ Neronianæ comites, qui suas & alienas istas opes perinde prodegerant.

3. *Fœnus.*] *Fœnus* idem est ac pecunia apud auctores.

4. *Sed sola instrumenta vitiorum.*] Nempe os, lingua, vox, cuncta venalia, lyræ, citharæ, pellices, exoleti cæteriqne ministri libidinum & flagitiorum. nempe talia portenta semper hiabant vorabantque tanquam perpetua præda affluere deberet.

Quod parabant flagitiis, per luxum statim decoquebant, & iisdem artibus peribant illis opes, quibus fuerant comparatæ.

Videtur tamen Suetonius innuere, talia genus instrumenta jam partim vendita & distracta, *ut siquid scenici aut xystici donatum olim vendidissent, auferretur emptoribus.*

Sola instrumenta vitiorum.] Forte præcipue intelligit Choregium theatrale. Quæ veluti flagitia Reipub. aversabatur Galba. Suetou 12. *Cano autem choraula mire placenti denarios quinque donasse,* prolatos *manu sua è peculiaribus loculis suis* Quinque *denarii*, sunt 30 asses nostri.

Et cap. 15. *Liberalitates Neronis..... ea conditione revocandas curavit exigendasque, ut si quid scenici aut xystici donatum olim vendidissent, auferretur emptoribus, quando illi, absumpto pretio, solvere nequirent.*

Statuit jubetque Galba, instrumentum *scenicum*, etiam rapi emptoribus, quia, puto, supellectile publicum illud, & principis fuit. Et quod jure alienare forte Nero non potuit, nec debuit, ut nec privati possidere.

Quando illi, id est, quando illi, quibus talia largitus erat Nero, solvere pretium non possent, tum talia *instrumenta* auferrentur emptoribus.

5. *Exactioni triginta equites.*] In Suet. est *quinquaginta*. Nec liquet mihi de veritate. *Lipsius.*

Credam Suetonium verius, atque inde Tacitum emendandum; præsertim quando & ipse ampliorem aliquem numerum innuit sequentibus verbis, *novum officii genus, & ambitu ac numero onerosum.*

Et illa descriptione: *ubique hasta & sector & inquieta urbs auctionibus.* quæ omnia de *quinquaginta* magis suadent, quam de *triginta*. Acidalius.

Sufficiebant triginta equites exactioni præpositi, ne esset illud novum officii genus importunum & onerosum in una nempe civitate.

Nec enim puto, liberalitatem Neronis perinde effusam extra urbem, exceptis forte Hellanodicis; nam mox: *inquieta urbs auctionibus*, & quamvis provinciales

[1] ambitu ac numero onerosum: [2] ubique hasta, & [3] sector, & inquieta urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quod tam pauperes forent quibus donasset Nero, quam quibus abstulisset. [4] Exauctorati per eos dies tribuni, è prætorio Antonius Taurus, & [5] Antonius Naso: ex [6] urbanis

INTERPRETATIO.

portunum: passim hasta, præco ac redemptor, & turbata civitas licitationibus. Attamen ingens lætitia fuit, quod tam inopes forent, quibus largitus esset Nero, quam quibus ademisset. Dimissi eodem tempore tribuni, è prætorianis castris, Antonius Taurus, & Antonius Naso: ex urbanis cohortibus, Æmilius Pacensis: & è vi-

NOTÆ.

etiam postularentur, satis ingens numerus exactorum fuit. sic sæpe dissentiuns auctores in circunstantiis numeri.

Triginta.] Apud Suet. *quinquaginta.* forte *triginta* in urbe constituti, & viginti in provinciis. nam in Italiæ & Græciæ urbibus etiam multa profuderat Nero. vel vice versa 20. in urbe. & 30. in provinciis.

Nec corrigendus Tac. per Suet. Nam sæpe auctores isti in re conveniunt, & in circunstantiis differunt numeri, personæ &c.

Nec etiam conciliare eos quid juvat, & vanus labor, nisi eo modo quo diximus, nempe distinguendo inter substantiam & modum.

6. Equites.] An huc spectet quod tradit Tacitus in vita Agric. de ipso Agricola: *Tum electus à Galba ad dona templorum recognoscenda, diligentissima conquisitione fecit, ne cujus alterius sacrilegium Respublica, quam Neronis sensisset.*

Attamen quia post præturam Agricolæ tale munus impositum est, non inter hos *equites* eum electum putem, nec eidem officio præpositum à Galba, sed tantum donis templorum recognoscendis; cum illi XXX. equites præpositi sint scenicis & xysticis instrumentis postulandis exigendisque.

1. Ambitu.] Qui enim officium ambitu petiit, populis in eo gerendo solet esse onerosior. Quippe ambiens quasi emit, & ut ait Lamprid. in Alex. Sever. *Necesse est, ut qui emit, vendat.* Pichena

2. Ubique hasta.] *Hastæ subjiciebantur ea quæ publicè vendebant.* Festus.

3. Sector.] *Sector, æstimator redemptorque bonorum.* Savilius.

Lib. 3. ex Cicerone declaravimus, hastam auctionibus præponi.

Sectores, auctore Asconio, dicti sunt, *qui spem lucri sui secuti, bona condemnatorum semel auctionabantur, pro bisque pecunias pensitabant singulis, ac in posterum pro compendio suo singula quæque pecunia populo vendituri.*

Laur. Valla *sectorem* eum dici contendit, qui ex damnatione accusati, dimidium aut aliquam partem expectat.

Guill. Badæus, eos posse appellari *sectores* dicit, qui confiscationes à principe impetrant, ut homines interdum insontes fortunis evertant. *Lupanus.*

4. Exauctorati.] Parum fidebat Galba prætoriano & urbano militi; & ideo fortasse audaciores promptioresque in res novas, aut forte Nymphidii conscios, & sceleris suspectos, sic amovere militia voluit.

5. Antonius Naso.] Farnes. *Aurelius.* Lipsius.

6. Urbanis cohortibus.] Quæ nempe præfecto urbis parebant, ut *vigiliæ* præfecto vigilum. In quo milite magnum *momentum*, & qui si fidus esset, adæquare fere robur prætorianorum potuit, si abessent urbe vexilla Illyriciana, si ejecta foret colluvies classiariorum Neroniana, ut debuit.

Et cur alio remissa Hispana legio, à qua electus erat? Quæ nusquam apparet in hocce motu, quo ipsa tamen iterum fidem exhibuisset, defendissetque Galbam à se electum.

M ij

cohortibus, Æmilius Pacensis: è vigiliis, Julius Fronto. Nec remedium in cæteros fuit, sed metus initium: tamquam per artem & formidinem
21 singuli pellerentur, omnibus suspectis. Interea [1] Othonem, cui compositis rebus nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul [2] exstimulabant: [3] luxuria etiam principi onerosa, inopia vix privato toleranda, [4] in Galbam ira, in Pisonem invidia. [5] Fingebat & metum, [6] quo magis

INTERPRETATIO.

gilibus, Julius Fronto. Nec propterea placati cæteri, aut quieti, sed principium fuit paveris, veluti per fraudem & metum singuli amoverentur, omnibus suspectis. Interim plurima simul incitabant Othonem, cui nihil spei quieta ac pacata Repub. & cui omnis rebus in turbidis cogitatio. Incitabant eum *luxus vel & imperanti nimius, egestas vix privato ferenda, in Galbam indignatio, æmulatio in Pisonem, Simulabat & fer-*

NOTÆ.

Ex urbanis cohortibus.] Etiam illæ delectæ ex Italia, ut prætoriani. Fuerunt *quatuor cohortes* illæ, quæ singula millia haberent.

Harum munus fuit tueri urbem, circum templa, fora & basilicas excubare, stationes agere contra grassatores aut sicarios, & præfecto urbis apparere.

Forte & quandoque dispositæ illæ cohortes extra urbem, cum jurisdictio præfecti urbis ad centesimum lapidem extenderetur.

1. *Othonem.*] Veræ hæ mutationum caussæ & prudenter Aristoteles eas ingerit Polit. 5. *Fiunt mutationes, cum per luxum sua prodigunt. Tales enim innovare omnia student, & aut sibi tyrannidem, aut alteri parare.*

2. *Extimulabant.*] Suet. Oth. 5. *Otho, postquam, Pisone prælato, spe decidit, ad vim conversus est, instigante super animi dolorem, etiam magnitudine æris alieni.*

Æs enim alienum quod grande conflaverat, teste Plutarcho, excedebat sex & decies centies millia librarum. *Savilius.*

3. *Luxuria etiam principi onerosa.*] Suet. Oth. 5. *Neque enim dissimulabat, nisi principem se stare non posse: nihilque referre, ab hoste in acie, an in foro, sub creditoribus caderet.* Intellige igitur luxuriam talem Othonis fuisse, ut etiam si princeps esset, ipsi onerosa foret.

Luxuria.] Ex luxuria certe statim inopia, & talibus necessariæ res novæ & bellum civile hisce, *compositis rebus, nulla spes*, omne votum, si turbetur Respublica.

Sueton. in Cæs. 27. *Tum reorum aut obæratorum, aut prodiga juventutis subsidium unicum, ac promptissimum erat: nisi quos gravior, vel inopia luxuriave vis urgeret, quam ut subveniri posset à se. His plane palam bello civili opus esse dicebat.*

4. *In Galbam ira.*] In Galbam ira Othonis, quia alium elegerat: invidia in Pisonem, quia prælatus Othoni erat.

5. *Fingebat & metum.*] Plin. panegyr. *Non te propria cupiditas, proprius metus, sed aliena utilitas, alienus timor principem fecit.*

Sic hist. l. 2. 76. *Torpere ultra & polluendam perdendamque Remp. relinquere, sopor & ignavia videretur, etiamsi tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus esset. Abiit jam & transvectum est tempus, quo posses videri concupisse. Confugiendum est ad imperium.* Sic Mucianus ad Vespasianum.

6. *Quo magis.*] Suet. de Galba: *Conditionem partim metu, partim spe recepit, nam & mandata Neronis de nece sua* &c.

Sic *fingebat & metum* Otho ex dominante, ut sic speciosiori prætextu facinus auderet, quasi non alia spes salutis esset ipsi, nisi ad imperium confugeret.

Infra: *Occidi Othonem posse, proin agendum audendumque.* Infra de Vespasiano; *confugiendum ad imperium.*

concupisceret. [1] *Pragravem se Neroni fuisse.* nec [2] *Lusitaniam rursus aut alterius* [3] *exsilii* [4] *honorem expectandum : suspectum semper invisumque dominantibus,* [5] *qui proximus destinaretur. Nocuisse id sibi* [6] *apud senem principem : magis nociturum apud juvenem,* [7] *ingenio trucem, & longo exsilio efferatum. Occidi Othonem posse. proin agendum audendumque, dum Galbæ autoritas* [8] *fluxa, Pisonis nondum* [9] *coaluisset. Opportunos magnis conatibus* [10] *transitus rerum : nec cunctatione opus, ubi perni-*

INTERPRETATIO.

midinem, quo magis ambire jure imperium posset. Importunum se Neroni fuisse, nec Lusitaniam iterum, aut alterius absentiæ decus oppetiendum, infestum semper & prægravem impetitantibus, qui proximus *imperio* monstraretur. Obfuisse id sibi apud senem imperatorem, magis obfuturum apud juvenem, natura tristem, & diuturno exilio irritatum. Interfici Othonem posse. ideoque maturandum tentandumque, dum Galbæ impetium nutabat, Pisonis nondum firmata auctoritas esset. Favorabiles magnis cœptis translationes rerum ; nec mora lenta aut consilio opus esse,

NOTÆ.

Concupisceret.] Fingebat & metum ex Galba, quo magis eo confugere, & concupiscere imperium jure merito videretur.

Quo magis.] Quo magis concupiscere jure videretur. scil. ut non injuria aut scelere affectasse principatum existimaretur.

1. *Pragravem.*] *Pragravis* Neroni Otho, non æmulatu imperii, sed tori & fœminæ. Sed hæc prætexebat adversus Galbam.

2. *Lusitaniam.*] Vide notas sup. cap 13

3. *Exsilii.*] Exsilii honor est, cum aliquis amovetur urbe & aula, cum honore tamen, specie nempe, vel legationis, vel modicæ præfecturæ, seu provinciæ. sic amotus Otho ipse in Lusitaniam.

4. *Honorem.*] Certe *specie honoris* amotus in exsilium erat, sed non ea caussa quam affert ille.

Honorem.] Cic. pro Sextio : *Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum, nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt, qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, qua semper contra extraordinarias potestates libera fuisset.*

5. *Qui proximus destinaretur.*] Imperio nempe : sic supra, *postremo Tiberium Neronem privignum, in proximo sibi fastigio collocavit,* Augustus nempe.

Qui proximus] Qui primus à principe, qui scil. *proximus* imperio & successioni rumoribus *destinaretur.*

6. *Apud senem principem.*] Galbam scil. & magis id ei nociturum apud *juvenem*, Pisonem nempe.

7. *Ingenio trucem.*] Quia ab exsilio nuper revocatus erat ; sed cur exul Piso? forte ob conjurationem Pisonis in Neronem, à quo ejectus erat cum multis aliis.

Ingenio trucem ac longo exilio efferatum.] Apud Sueton. Tib. 59

——— regnabit sanguine multo
Ad regnum quisquis venit ab exsilio.

Tac. Ann. lib. 1. *Trucem Agrippam & ignominia accensum.*

8. *Fluxa.*] Præcipue ob prætorianos, & seditionem Germanicarum legionum. Adde & Illyriciana vexilla & classiarios.

9. *Coaluisset.*] Sic lib. 13 26. *Quibusdam coalitam libertate irreverentiam* &c. Et 14. 1. *Meditatum scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalita audacia.*

10. *Transitus rerum*] Cum subinde ad alios devolveretur imperium, aut natis aliunde turbis, conciteretur. *Sav lius.* Id est, mutationes rerum seu imperii, magnis occasionibus idoneas opportunasque esse magnis ausis.

ciosior sit quies, quam temeritas. Mortem omnibus ex natura æqualem, oblivione apud posteros, vel gloria distingui. Ac si nocentem innocentem-
22 *que idem exitus maneat,* [1] *acrioris viri esse,* [2] *merito perire.* Non erat Othonis mollis & corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque corruptius, quam in privata domo habiti, aulam Neronis, & luxus, [3] adulteria, [4] matrimonia, cæterasque [5] regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes: quiescenti, ut aliena expro-

INTERPRETATIO.

ubi exitiabilior sit cunctatio, quam imprudentia. Mortem perinde cunctis *mortalibus* à natura, destinatam, in posteros discerni, contemptu, vel honore. Et si idem finis impendeat sonti atque insonti, fortioris viri esse, merito interire. *Haud erat Otheni imbellis, & corpori par animus. Et gratiosissimi libertorum servorumque licentius, quam in privatis penatibus habiti, dominationem fortunamque Neronis, ac magnificentiam, stupra, conjugia, aliasque dominantium regumque cupidines, talibus inhianti, si tentaret, ut sua ostendentes; cunctanti hæc, ut extranea objectabant &*

NOTÆ.

Transitus.] Intellige translationem imperii, seu mutationem principis. sic infra 29. *Solatium proximi metus habebamus incruentam urbem, & res sine discordia translatas.*

Transitus rerum.] Idque ob adoptionem Pisonis, qua veluti transire & transferri imperium in alium videbatur, licet filii loco assumeretur.

1. *Acrioris viri.*] Se veluti comparat Otho cum multis qui frustra periere sub Nerone, & qui tamen viri erant, & dicere audeam, summi viri. Sed id quodam Reip. fato transactum, ut inquit Tacit. supra: *ea deorum ira fuit in res Romanas.*

2. *Merito perire.*]Id est, audendo egregium aliquod facinus. quod tamen sic aliis pulcherrimum, aliis turpissimum videatur; attamen fortioris & acrioris viri esse, audendo aliquid, & *merito perire.*

3. *Adulteria.*] Per *adulteria* præcise non auferebantur uxores maritis, tantum corrumpebantur; sed eo fine sæpe ut abducerentur & per *matrimonia* dein abducebantur, quum antea sæpe corruptæ essent adulteriis.

Crimen facit adulter cum corrumpit corpus uxoris alienæ, at longe majus flagitium est, quia corrumpit animum mulieris, & à viro avertit affectum ipsius. Hæc Lysias.

Adulteria, matrimonia.] Quæ fere eadem in luxuriosis illis Cæsaribus. Nam primo uxores alienas per *adulteria* corrumpebant; dein & abducebant, magis quam ducebant.

Respicit præcipue ad *Statiliam Messalinam*, quæ uxor postrema Neronis Hæc præcellebat forma, ingenio, eloquentia, & aliis optimis artibus laudabilis, si comes esset pudicitia.

4. *Matrimonia.*] Bene *matrimonia*, quia primi Cæsares, nec ipsemet Augustus, uxores ducebant, nisi cum eas forma & nobilitate insignes maritis abduxissent.

Ipse Otho statim atque imperii compos fuit, Statiliam Massalinam uxorem Neronis sibi destinabat, nec forte in ista libido stetisset; sed statim pœnitebit, canere voluisse μακροῖς αὐλοῖς, *longis tibiis.* Sueton.

Nec Pompeius melior, licet occultior, qui & hac arte uxorem sibi invenerat. summaque impudentia Caligulæ, qui reperisse se jactabat matrimonium, exemplo olim Romuli regis. *Suet.*

5. *Regnorum.*] *Regnorum*, pro *regum.* Sic alibi, *regia libidines.*

brabant: urgentibus etiam [1] mathematicis, dum *novos motus, & clarum*

INTERPRETATIO.

instantibus etiam mathematicis, dum novas turbas *fore* asseverant, & illustrem

NOTÆ.

1. *Mathematicis.*] *Mathematicus*, pro *Apotelesmatico*. Ex hujus loci sensu ignotum est veteri Græciæ & Romæ vocabulum, quantum memini, usque ad imperatorum tempora.

Antea vocabantur *Chaldæi*, *non ex artis, sed ex gentis vocabulo*, inquit Tullius, postea *mathematici* (nomine supra sectæ vilitatem) aut *planetarii* & *Chaldæi*, nostro tempore *Astrologi*. Quo titulo antiquissimis Græcorum & Romanorum censebatur illa matheseos pars, quæ nunc, & tum quoque *Astrologia* dicta est.

Sub Augusto, Agrippa *astrologos* (sic enim Dionis tempore appellari cœperant.) *& magos urbe expulit.* Dio l. 49.

Sub Tiberio: *Facta & de mathematicis magisque Italia pellendis senatusconsulta, quorum è numero L. Pituanius saxo dejectus est.* Tac. 2. & 12. Ann. & 1. Hist. Ulpianus lib 7. de officio proconsulis. Valer. lib. 1. Tertullian in lib de habitu muliebri, eoque de idololatria, putat Angelos primæ integritatis statu dejectos, extitisse Astrologiæ autores, & propterea cælo expulsos, ut asseclas eorum Italia.

Romæ tamen manserunt, referente Tac. nihil imminuto urbis favore, eoque potior fides, quo sæpius carceres & vincula passi essent. Juven. sat. 6. *Nemo mathematicus genium indemnatus habebit.* Et de Ptolemæo: *Magnus civis obit & formidatus Othoni.*

Suet. Oth. 4. *Seleucum* eum appellat, manifesto, ut videtur, errore, cum Seleucus floreret Vespasiani gratia. Tacitus 2. hist. 78. *Savilius.*

Augustus M. Antonio II. L. Scribonio coss. astrologos & præstigiatores urbe ejecit. Deinde mortuo Augusto, cum in urbem obrepsissent, Tiberius peregrinos necavit omnes. Cives, qui Augusti edictum neglexerant, in exilium expulit.

Mox sub Cajo sensim regressis, qui urbe prohibiti fuerant, Claudius de Mathematicis Italia pellendis S C. *atrox* fecit, quod deinde *irritum* fuit, ut Tac. 12. Ann. retulit.

Sic impunitate & licentia malorum omnium, per Neronis, Galbæ, Othonisque tempora permissi mathematici, jussu Vitellii Italia pelluntur.

Non pulsos Astrologos urbe Roma, ut apud Dionem conversum est, & plerique omnes existimant, sed pulsos mathematicos, *genus hominum*, appellat Cornelius, *potentibus infidum, sperantibus fallax*, Hier. Cardanis sententia est.

Ita vero interpretatur, ut *mathematici* dicerentur illi, qui per puncta & numeros notasque divinabant: quod genus divinandi, ut penitus insulsum, inquit, ita impium & abominandum est, legibusque coërcendum.

Omne enim quod est extra publicam utilitatem & nullius usus, explodi debet, atque puniri.

Illo referendum est quod legimus Ann. 12. *Objectum Lolliæ, Chaldæos, Mathematicos consuluisse:* & ita accipiendus Pammenes exul, pulsis Mathematicis, Chaldæorum arte famosus, ideoque plurium amicitiis innexus.

Enim vero cum sectæ tres Romæ essent, Chaldæa, Ægyptia, Græca, teste Plin. 15 15. Vix est ut, qui per astra ortusque siderum prædicerent, ab urbe exacti fuerint: licet de Chaldæis non dubitem, qui tum ex notis & caracteribus, tum ex magia divinantes, sese *Genethliacos* appellabant.

In illos noster Phavorinus Arelatensis Philosophus Græcè Romæ disseruit; sed & adversus Ægyptiorum sectam, ut extat apud Gell. 14 qua de re latior est apud Lucianum disputatio. *Vertranius.*

Sic Suet. Othone 4. *Ipse spem imperii*

Othoni annum observatione siderum affirmant. [1] genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra & [2] vetabitur semper, & retinebitur. Multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum [3] principalis matrimonii instrumentum, habuerant: è quibus [4] Ptolemæus Othoni in [5] Hispania comes, cum *superfuturum eum Neroni* promisisset, postquam ex eventu fides, [6] conjectura jam & rumore, senium Galbæ, &

INTERPRETATIO.

Othoni annum consideratione stellarum. *genus hominum proceribus infidele, sperantibus subdolum, quod in urbe nostra, & prohibebitur semper, & retinebitur. Arcana Poppæa plurimos habuerant mathematicos, flagitiosissimum Neroniani conjugii incitamentum: Inter quos Ptolemæus Othonis in Hispania contubernalis, cum prædixisset* illum supervicturum Neroni, *postquam ex successu adhibita ei fides est, conjectura jam & sermonibus, senectam Galbæ, & juventutem Othonis*

NOTÆ.

cepit: magnam quidem & ex conditione temporum, sed aliquanto majorem ex affirmatione Seleuci mathematici, qui cum eum olim superstitem Neroni fore spopondisset, tunc ultro inopinatus advenerat, imperaturum quoque brevi repromittens.

Et quamvis floreret Seleucus sub Vespasiano, id non prohibet quin utrique prædicere imperium potuerit, sive ex arte, sive ex conjectura, sive vere prædixerit, sive fefellerit; sed an Seleucus, an Ptolemæus id prædixerit, adhuc sub judice lis est, eritque.

Mathematicis.] *Seleucum* præcipue intelligit, ut vult Sueton. vel *Ptolemæum*, ut vult Tacitus. At nemo judicem se ferre possit inter utrumque auctorem.

Diffident in circunstantia personæ, in substantia rei conveniunt. Ultra inquirere supervacaneum est.

1. *Genus hominum potentibus infidum*] Interpretor *infidum* hic, quasi suspectum. Mos enim mathematicis, turbidos cives ac novarum rerum cupidos ad spem adipiscendæ dominationis impellere: unde conjurationes in principes plerumque excitantur. *Pichena.*

2. *Vetabitur semper.*] Intellige: semper ejicietur & semper retinebitur; ejicietur & prohibebitur à principibus, & retinebitur à privatis.

3. *Principalis matrimonii.*] Id est, uxor principis, ut Tac. loquitur lib. 11. Ann. *At Claudius matrimonii sui gnarus.* Ignorans quasi uxorem ingenio privatim habeset. *Savilius.*

Id est, matrimonii principis. Sic lib. seq. *principalem paratum* dixit, & *fortunæ principalis insignia.* Pererius. Id est, *matrimonii* sui cum principe, Nerone nempe.

4. *Ptolemæus.*] Teste Plutarcho: *Ptolemæus mathematicus imperium Othoni prædixerat.* Sicque pro Tacito scotit Plutarchus adversus Suetonium.

5. *Hispania.*] Vide notas sup. c. 6.

6. *Conjectura jam & rumore.*] Id sic intellige: E quibus Ptolemæus Othoni promiserat, eum Neroni superfuturum, quod facile fuit prædicere, quia Otho juvenis, & quia princeps, qualis Nero, multis casibus obnoxius præ Othone in Lusitaniam amandato, ubi moderate se gerebat.

Et *postquam ex eventu fides*, priore illa conjectura jam fultus, & præterea rumore multorum, qui senectutem Galbæ & juventam Othonis comparabant, facile persuaserat Othoni, fore, ut imperium adipisceretur.

Sed Otho, quod fuit tantum meræ conjecturæ, accipiebat, tanquam doctrina, arte, & monitu fatorum, imperium ipsi prædictum esset, libidine ingenii humani, qua *libentius obscura credit.*

Conjectura.] Nempe *conjectura* quæ ex arte, & præterea *ex rumore* computantium *senium Galbæ, & juventam*

juventam.

Juventam Othonis [1] computantium, persuaserat *fore, ut in imperium asciseretur.* Sed Otho [2] tamquam peritia, & monitu fatorum prædicta accipiebat, cupidine ingenii humani libentius [3] obscura credi. Nec deerat Ptolemæus, [4] jam & sceleris instinctor, ad quod facillime [5] ab ejusmodi voto transitur. [6] Sed sceleris cogitatio incertum an repens: [7] studia militum 23

INTERPRETATIO.

comparantium, admonuerat fore, ut ad principatum eveheretur. *Sed Otho hac velut arte, seu doctrina & quasi lege fatorum, prædicta interpretabatur, ambitione innata mortalium animis, ut potius occulta & incognita credant. Et urgebat Ptolemaus, jam & flagitii consultor, ad quod libenter ab ejusmodi cupidine mens transfertur. Sed propositum facinoris, dubium an recens; certe animos mi-*

NOTÆ.

Othonis, id ipsi persuaserant; aut potius ipse Otho id sibi persuadebat, cupidine ingenii humani, obscura & inania credendi.

Conjectura, quæ nempe obscura & incerta esset, non autem ex vera scientia, & cujus sint certæ regulæ. & fulta illâ conjectura, partim his quæ jam, ut prædicta fuerant, evenerant, partim rumore *senium Galba ... computantium* &c.

Et ipse Otho sibi ultro ablandiebatur, & meram conjecturam accipiebat, qua si ex peritia ac vera scientia seu ex certa arte esset. Quasi falli, aut fallere non posset homo ille; prava libidine ingenii, credendi obscura, cum placent & ambitioni subblandiuntur.

Tales homines facile animis adrepunt, non sua vanitate magis, quam ipsa vecordia ambitiosorum, qui stulte credunt, quod imprudenter optant, & qui se ipsis in antecessum, & vanitate sua corrupti, genio proprio indulgent, ut quibus nempe se fallendi fere tota vita ac voluptas est.

1. *Computantium.*] Computabat Ptolemæus ipse, & alii, comparabatque juventam Othonis cum senio Galbæ, & sic Othonem adscitum iri à Galba, aut saltem fore ut eveheretur ad imperium quocunque modo, persuadebat.

2. *Tanquam peritia.*] Quæ conjectura tantum vana fuit, id quasi ex doctrina siderum, & ex lege fatorum prædicta accipiebat Otho.

3. *Obscura credi.*] Credit facile quisque quod cupit. Incerta & obscura libentius investigat, pravitate ac libidine ingenii humani, cui insita penitus vanitas est. Et eo libentius amplectitur, quo magis ignota incerta & ambigua sunt. Quo magis extraordinaria, eo magis ambit, dum certa faciliaque, & quæ habet in sua potestate, statim fastidit pari vanitate.

Sequitur libentius abscondita & impenetrabilia innata ambitione; & superbia ingenii humani, ipsa cælestia perscrutatur, quæ, si desint votis, mox etiam inferna fatigat: *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.*

4. *Iam & sceleris instinctor.*] Nempe Ptolemæus prædixerat *novos motus, & clarum Othoni annum. Iam*, id est, præterea incitabat Othonem ad scelus, nempe ad rebellandum adversus Galbam, necandumque principem.

Ad quod scelus *facile transitur* à primo *voto*, nempe quo mathematicos audiit, speravitque impetium & cupiit.

5. *Ab ejusmodi voto.*] Id est, à desiderio, seu cupidine imperandi facile transitur ad scelus conspirandi in principem.

6. *Sed sceleris.*] Sic inverte: *incertum an cogitatio sceleris recens fuerit, sed certe studia militum jam pridem* &c. *affectaverat.*

Sceleris cogitatio.] Cogitatio sceleris, quo occideret principem, forte recens fuit, sed vetus spes & cupido adoptionis successionisque. Qua spe pridem ani-

jampridem spe successionis, aut paratu facinoris affectaverat. In itinere, in agmine, [1] in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoria Neroniani comitatus, *contubernales* appellando, alios [2] agnoscere, [3] quosdam requirere, & pecunia aut gratia juvare: [4] inserendo sæpius querelas, & [5] ambiguos de Galba sermones, quæque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrocius accipiebantur; [6] cum Campaniæ lacus &

INTERPRETATIO.

litum jam pridem deliniverat, conciliaratque, vel spe adeptionis, vel paratu criminis. In via, in incessu, in excubiis veterrimum quemque militum nomine compellans, & recodatione Neroniani contubernii commilitones *vocando, alios agnoscere, nonnullos desiderare, & opibus vel auctoritate sua juvare: immiscendo sæpe questus & sinistros de Galba rumores, & similia manipularium incitamenta. Lassitudo viarum, penuria copiarum seu cibariorum, & austeritas dominationis iniquius ferebantur* caligis: *cum olim Campaniæ lacus & Achaia*

NOTÆ.

mos militum deliniebat.

Cogitatio . . . . an repens.] Plutarchus in Galba: *Iam ante alias corrupti sollicitatique milites ab Othone seu Onomasto ejus liberto. Nam alioqui quatriduo corrumpi non potuissent tota castra illa, si jam ante non ægra essent.*

7. *Studia militum jam pridem &c. affectaverat.*] Sic Suet. Oth. 4. *Nullo igitur officii aut ambitionis in quemquam genere omisso, quoties cœna principem acciperet, aureos excubanti cohorti viritim dividebat: nec eo minus alium alia via militum demerebatur.*

1. *In stationibus.*] Forte aliqua cohors prætoriana, aut vexilla aliqua hujusce militiæ missa obviam novo principi. Nam tardum iter Galbæ: vel forte aliquando mutari militia nonnullorum potuit, ita ut notati pulsive è cohortibus prætorianis, ad militiam legionariam se rursus conferrent.

Quod factum mox sub Vitellio, licet alia de caussa, tædio scil. manendi in urbe. Et cælo insalubri Germaniciani deserebant ultro militiam prætor. ut ad legionariam redirent.

2. *Agnoscere.*] Non potest vir nobilis ablandiri callidius benigniusve homini plebeio, quam si illum salutet, agnoscat, si absentis meminit, si illum requirit, & nomine suo compellat.

3. *Quosdam requirere.*] De quibusdam sciscitabatur, ubi essent, an viverent, vel etiam fato functorum desiderio se teneri fingebat.

Vel etiam quosdam, quos non ita pridem vidisset, requirebat inter contubernales. Nihil carius gregario militi, quam eum nempe requiritur à viro illustri, qualis fuit Otho.

4. *Inserendo.*] Et *interserendo* idem est.

5. *Ambiguos.*] Sermones qui possent trahi in bonam & malam partem. Sæpius tamen, ut ingenium humanum est, in malam. Quæ seges discordiæ amplissima in vulgus militum, ob severitatem disciplinæ & avaritiam senis.

6 *Cum Campaniæ lacus.*] Historici, quos cultior antiquitas celebrat, dum explicationi consiliorum inhærent & confingendis orationibus, industriæ potius suæ specimen dederunt, quam ut describerent temporum indolem, in quorum enarratione versantur, cum alia illa penitius nobis, me judice, innotescere possent *ex actis urbis diurnis. actis senatus*, similibusque, si quid hujus generis extaret, quam ex ulla historia, in hoc usque tempus superstite.

Non quod collectanea memorabilium eo, quoad alia, loco habeam, quo scriptam ex arte historiam, aut fingendarum orationum licentiæ intercedam,

quam Dionysius Halycarnasseus in lib. περὶ τῆς ἑρμηνείας χαρακτῆρος, aliique meliotis notæ autores indulgent, modo judicium, & , quæ ex decoro personarum sumitur, ratio moderetur huic instituto, vitatis absurdis & sibi repugnantibus.

Thucydides primus, atque ex multorum judicio optimè in hisce orationum commentis versatus, disertè carpit eam libertatem. *Difficile est*, inquit, *illa accurate referre, & mihi ad quem ista deferuntur, & illis, qui undecunque accepta renuntiant.*

In quem locum quamvis scholiastes affirmare gestiat: *Opportunè ignorantiam prætexit, ut locum det iis, quæ ipse excogitavit.* Probat tamen illud, cujus tam insignia extant exempla, quodque, si perspicua veritate excidimus, veritati proximum est, & plerumque magis dilucide se offert ingenio, quam ipsa, si daretur, veritas.

Videamus, qualem hic se Tacitus, gesserit, qui perspicaci licet ingenio, hoc loco tamen, mea opinione, vix ab errore se immunem præstitit.

Qui *Campaniæ lacus & Achaia urbes classibus adire solebant*, prætoriani erant milites: illi ad quos Otho orationem habuit, erant Hispaniæ legionarii in montium transitu, qui Neroni in Achaiam comites esse non poterant.

Sic & Tac. lib. hist. 4. 57. Ubi, *ut Treveris etiam & Lingonibus despectui sit*. Et tamen certum ex ipso Tac. aliisque historicis istius temporis, Treveros & Lingones solos ex Gallis fuisse, quos Galba *atrocibus edictis, aut damno finium perculerat*, aliis laxata tributorum severitate, aut civitate donatis.

Sic Vulcatius Gallicanus in vita Avidii Cassii introducit M. Antoninum philosophum subtiliter disserentem, quid multos perdiderit imperatores, & inter alios *Pertinacem*. Cum tamen tredecim annos Pertinax supervixisset Antonino, datus filio Commodo successor.

Et Appianus Συριακῇ ordinaram Romanorum aciem describens, Domitium locat in dextro cornu, L. Scipionem in medio, Eumenem in lævo; atque apud hostes Antiochum in dextro, Philippum in medio, Seleucum in lævo, ubi prælium conseritur, ex providi ducis militari solertia, medium medio, & læva lævis componit, repugnante prorsus natura, Eumenem Seleuco ejusque militi; quod verum quidem, ut Livius ostendit lib. 37.

Sed ex ordinatione Appiani falsum; Eumenem enim apud Livium constat dextrum obtinuisse cornu. Appiani verba sunt: *Domitius imperabat dextro cornu, medium sibi ipse consul sumpserat, Eumene lævum cornu regere jusso.* Apud inimicos: *Constitutos ad dextram milites ipse ducebat Antiochus, ad lævam filius ejus Seleucus, in medium conjectos, Philippus elephantum præfectus.*

Ubi in hostem deducitur exercitus, Eumenes, inquit, *equitem suum immittit oppositis sibi Galatis & Cappadocibus.*

Et ne quid dubii oboriatur, quo loco constitissent hi Cappadoces, subjungit hæc verba: *Et hæc quidem gerebantur ad lævam Macedonibus assignatam.*

Error non dissimilis occurrit apud Dionys. lib. 6. *Romani exercitus lævum cornu ducebat T. Æbutius magister equitum, oppositus S. Tarquinio.* cui antea locum dederat *in lævo cornu Latinorum*, prælio ad lacum Regillum.

In Callisthenis quoque historia de rebus gestis Alexandri. Polyb. lib 12. plurima notat, σφάλματα τακτικά, id est, *errores in ordinanda acie.* Savilius.

Quod pertinet ad id quod arguit Savilius de *Treviris & Lingonibus*, hæc certe jam non spectant ad Galbam aut Neronem. Jam Vespasianus imperabat, cui nihil rei cum Gallis.

Jam tum novæ prorsus res erant Jam forte metuebant hæ civitates, pristina decora & immunitates, sibi concessas ab Othone, amitterent sub novo principe.

Forte his beneficiis opibusque abutebantur in rebellionem. Nec forte potius eas gentes assumit hic in exemplum Tacitus, quam alios Belgicæ seu Germaniæ populos.

Itaque nihil est caussæ hic, cur tantopere arguatur scriptor. De aliis exemplis auctorum qui hic arguuntur, silemus; quia non sunt hujus loci, nec ad Tacitum pertinent.

[1] Achaiæ urbes classibus adire soliti, [2] Pirenæum & [3] Alpes, & immensa

INTERPRETATIO.

civitates, vecti navibus invisere solerent, nunc illi Pirenæum *&* Alpes, *& lon-*

NOTÆ.

Cum Campania] Sentio etiam ea ornamenta esse Taciti, sed tamen hic sese accommodat rebus & personis. An repugnat fuisse multos alios milites in comitatu Neronis, præter auliens, dum Campaniam & Achaiam inviseret ad celebrandos ludos (neque enim putem solos prætorianos stipasse Neronem in hujusmodi peregrinationibus) qui iidem milites fuerint tum in Hispania, vel in legione, vel in cohortibus, cum Romam veniret Galba, & iter ingrederetur paludatus.

Non dicam omnes fuisse tales qui stiparent Galbam, sed ibi esse potuisse non paucos eorum, qui olim fuissent in comitatu Neronis, dum iret Neapolim, vel & in Achaiam transiret, quos hic Otho agnoscere potuit, & alios requirere, qui abessent.

Et quis scit, nonne aliquæ cohortes prætorianæ obviam Galbæ prodierint ad officium? Num destituto Nerone & extincto, nonnullos ex suis miserint ad cultum venerationemque Galbæ, aut saltem ad ea speculanda, quæ in comitatu & in castris Galbæ agerentur.

Igitur vel plerique milites, qui olim in comitatu Neronis, ad alios ordines transierant, vel forte provecti erant. Aut etiam cohortes integræ in Hispaniam translatæ, & tum forte in comitatu, seu exercitu Galbæ erant.

[*Cum Campania lætus.*] Simile Plutarchus Crasso: ubi de duce itineris qui præcedebat militem Rom. adversus Parthos incedentem. *Ad milites veniens, & veluti sublevans, cavillabatur, non sine irrisu: vos vero per amœna Campaniæ littora incedere putatis, & desideratis adhuc fontes, rivulos & umbram nemorum & balnea ac tabernas. Num meministis vos nunc peragrare regionem Arabum & Assyriorum terras?*

Sunt quædam ejusmodi quæ ad veritatem historiæ non pertinent, sed solummodo ad ornatum ipsius, & amœnitatem ingenii. Quæ certe permittenda scriptori & accipienda magis, ut dicuntur, quam ut sunt. Et quis alligare velit manum pictoris, aut ingenium scriptoris.

Quædam arti & eloquentiæ danda sunt, modo intacta & illæsa maneat rerum veritas. Eloquentiæ decus & pompam tollit funditus, qui *liberum egressum* scriptoris prohibet.

Similiter arguitur Tacitus lib. 1. an. 24. ubi post dispersam procellis & Oceano classem Rom. sic habet: *Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos & prominentia oræ, cum se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici, quominus eodem mari oppeteret.* Quo loco arguit Lipsius, se non vidisse vel audivisse in eo tractu littorales *scopulos*, & ibi mollem tantum & arenosam terram esse, nihil esse altum aut prominens.

At certe sic perpetuo argueretur scriptor historiæ. Et hoc ipso loco allato ex l. 1. argui possit, quod *eodem mari oppetere* vellet Germanicus; & alia innumera ejusmodi, quæ tamen veritatem elucidant, exornant.

Et ni me fallit memoria, reperitur apud Livium idem fere & iisdem verbis, de littoribus Campaniæ, & in simili necasione. Quem locum forte olim dabimus.

Campania] Vide notas sup. cap 2.

1. *Achaia.*] Achaia pars Græciæ regionis. Vide notas ad Annales lib. 1. cap. 76. tomo 1. p. 149.

2. *Pirenæum.*] Pyrenæi, montes Galliæ & Hispaniæ reginnum. hodie *les Monts-Pyrenées*, in regnis Franciæ & Hispaniæ. *Tillemonius.*

Pirenæum.] Debet aliquid licere scriptori, cum specimen ingenii ostentat,

viarum spatia, ægre sub armis eniterentur. Flagrantibus jam militum animis, velut faces addiderat Mevius Pudens, è [1] proximis Tigellini is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, & in novas cupiditates præcipitem alliciendo, eo paulatim progressus est, ut [2] per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti ex- 24

INTERPRETATIO.

gissima itinerum spatia sub armis non sine magno labore eniterentur. Ardentibus jam manipularium animis, velut ignem subjecerat Mevius Pudens, è clientibus Tigellini. Ille sollicitando editissimum quemque ingenio, vel pecunia egenum, & in novas cupidines ultrò pronum, eo sensim provectus est, ut prætextu epularum, quoties Galba apud Othonem convivaretur, centenos nummos distribueret vi-

NOTÆ.

quemadmodum fere *pictoribus atque poëtis* Satis negotii est in investigandis memoriis, in discernendo tot vana, totque falsa à veris, totque res confusas elucidando, componendo, ordinando.

Genio aliquando permittere se debet scriptor, præsertim in rebus, quæ non officiunt veritati, & ornamento sunt. imo quæ historiam ipsam legentibus, & veritatem lætiorem exhibent.

Potuit tamen hic Tacitus seu Otho exhibere caligis istis prætoriis Pirenæi jugi Alpiumque labores, non quasi præsentes, sed imminentes, præsertim sub duro principe, de quo jam olim per jocum militarem jactatum erat in vulgus apud Sueton. *Disce miles militare, Galba est, non Gaetulicus.* Et infra Tac. 25. de prætorianis: *Omnes metu mutandæ militia exterrebantur.* Nempe sub eodem Galba.

Et nonnulli poterant esse prætoriani in comitatu Galbæ, dum Pirenæum transiit Haud dubie Nymphidius mitterat, qui facta dictaque ipsius principis, aulicorum, & legionariorum explorarent

Et ea non dicta tantum in itinere, sed & etiam in urbe repeti potuerunt.

Nymphidius primò se unum præfectum prætorii, & quasi collegam seu consortem imperii, dein & principem se destinabat.

3. *Alpes.*] Montes Galliæ & Italiæ regionum, atque Illyrici latè sumpti. hodie *les Alpes* in regno Franciæ, imperio Allemaniæ, & in Italia recentiore. *Tillemonius.*

1. *Proximis Tigellini.*] E clientibus, amicis, domesticis.

2. *Per speciem convivii.*] Sportularum titulo erogatio ea facta, nisi fallor. *Lipsius.*

Quasi partem de convivio daret. *Ferretus.*

Neutri assentior; sed puto convivium, quo Galba exciperetur ab Othone, fuisse tantum prætextum, quo talis largitio in milites velaretur.

Sic enim potuit impune demereri omnes & singulas cohortes, dum per vices excubias agerent.

Per speciem convivii.] Dicit Lipsius sportularum titulo erogatam illam pecuniam, Sed puto, sportulæ erogabantur Quiritibus, non militi. Et quis privatus audeat sub principe erogare sportulas militi prætoriano?

Quis publicam largitionem exercere audeat? Potius est, ut specie & velo convivii principi exhibiti, velut in partem epularum simul & comites principis vocarentur, eoque prætextu donarentur prætoriani.

Convivii.] Plut. Galba: *Quoties convivio exciperet principem, semper cohortem custodiæ causa comitantem viritim aureo donabat. Quo facto, cum videretur honorare Cæsarem, occulte corrumpebat militem.*

Convivii.] Vertunt, quasi pro illis symbolum convivii, seu compotationis penderet aut solveret Mevius. Intellige

cubias agenti, [1] viritim centenos nummos divideret. quam [2] velut publicam largitionem, Otho, secretioribus apud singulos præmiis, intendebat. adeo animosus corruptor, ut [3] Coccejo Proculo [4] speculatori de parte

INTERPRETATIO.

viritim coborti qua tum in statione esset. quam quasi publicam munificentiam augebat Otho, occultioribus apud quemque largitionibus. Adeo strenuus audaxque sollicitator, ut Coccejo Proculo speculatori de limite agrorum cum finitimo

NOTÆ.

potius datam pecuniam cuilibet militi viritim, nempe *centenos nummos*, prætextu convivii quo excipiebatur princeps, ita ut non solum exciperetur coleretur que imperator, sed etiam miles ipsius.

Nec in ea statione compotabat miles. quod sine confusione fieri non potuit apud privatos penates Othonis, & corruptio hæc magis innotuisset in publicum; sed pecuniam accipiebat miles, qua pro nutu & libidine uteretur, nempe cum excubias peregisset, cum [illegible] tione sua eo die defunctus esset.

Nec admodum refert, quo prætextu pecuniam largiretur Otho, sive quasi ipsos exciperet convivio, & velut illos in partem epularum vocaret, prætextu convivii, quo principem excipiebat, aut quasi coleret principem. Perinde est.

Aliud agebatur, aliud destinabatur. Aliud præferebat Otho in speciem, aliud spe & animo moliebatur.

1. *Viritim centenos nummos.*] Sic Suet. Oth. 4 *Quoties cœna principem acciperet, aureos excubanti coborti viritim dividebat.*

Aureum nummum ait Plutarch. & Sueton. id est, 25. s. 7. d. ob. Constabat autem hæc cohors ex mille militibus, adeo ut donativum ejus, unico impensum convivio, abiret in summam 781 lib. 5. s. *Savilius.*

Viritim.] Id est, singulis militibus, seu per capita. *Centeni nummi* sunt 7 lib. & insuper dimidia, nostro more. Et *aureus* Suetonii valet, idem quod centeni nummi, & idem quod 25. denarii Romani.

Itaque distributi *centeni nummi* viritim cohorti; & cum cohors esset mille hominum, summa illa fuerit 2500 coronatorum, seu 7500 librarum nostri moris.

2. *Velut publicam largitionem.*] ἐμφανῆ, aut potius δημοσίαν. *Savilius.*

Erat *publica* illa *largitio*, quia cohorti universæ excubias agenti, & veluti publico auctoramento pecunia tribuebatur, & quia *per speciem convivii* veluti publici, quo nempe princeps epularetur.

3. *Coccejo Proculo.*] Sic Suet. Oth. 4. *Cuidam etiam de parte finium cum vicino litiganti adhibitus arbiter, totum agrum redemit emancipavitque; ut jam vix ullus esset, qui non & sentiret & prædicaret solum successione imperii dignum.*

4. *Speculatori.*] Ubique hoc militiæ nomen & munus. Ita scribo, & *speculatores* expello. Libri omnes scripti suadent: etiam lapides Ut ille Romæ:

P. ÆL. MUCIANO
SPEC. LEG. II.
ADJUT.

Alius juxta Æmiliam:

L. CASURIO. L. F.
CLU. SPECULATORI.

Item: SCHOLA. SPECULATORUM. I. ET. II. ADJUTRICUM. PIARUM. FIDELIUM. In nummis item M. Antonii: COHORTIS. SPECULATORUM.

Sed & in Marci Evangelio: *Cum misisset rex speculatorem.* Et in Suet. Calig. *Caliga speculatoria*, scriptum.

Sed veri-ne hi speculatores sive exploratores? Vix opinor, & exempla refutant. Potius censeam fuisse inter custodes corporis imperatorii certum genus, qui velut in specula ejus salutis, unde

nomen. Certè Suidas clare: *Speculatorem, custodem corporis*, seu *satellitem*. Et hic in Tacito atque in Suetonio reperias inter satellites principales.

Arma iis clypeus & lancea, ex Josepho lib. 3. cap. 6. *Ferunt alii quidem ante ducem electi pedites lanceam & clypeum.*

Et cap. 8 *Post quos ipse Vespasianus incedebat, habens secum electos peditum, & equitum & lancearios.* Nam eapiam ibi sane λογχοφόρους, sive *lancearios*, hos *speculatores*.

Suetonius hortatur in Claudio: *neque convivia inire est ausus, nisi ut speculatores cum lanceis circumstarent*: & in Galba: *descendentem Galbam speculator impulsu turba lancea prope vulneravit.*

Hi sunt quos sequens ætas *scultatores* dixisse videtur, quasi *auscultatores*. Quod verè notatum censeo à Cujacio lib 6. obser cap 33. Quem de alio etiam munere speculatorum adi & audi. *Lips.*

Per λογχοφόρους, seu *lancearios* Vespasiani intelligi possunt *corporis* ejus *custodes*, seu prætoriana ejus cohors, quæ pro tentorio ducis excubaret ex more.

Speculatori.] In Corviniano cod. scriptum est, *speculatori*. Cujus munus erat de rebus hostium ad suos referre, quid percepisset, sive ex specula, sive in ipsis hostium castris. Neque enim verum est hunc ex specula prospicere, *exploratorem* inter hostes versari.

Tolluntque discrimen illud verba Livii lib. 22. *Speculator Carthaginiensis, qui per biennium fefellerat, Roma deprehensus.* Vertrannius

Bene doctissimus vir, quasi *speculatore*: unde dicti sint, quia degant in specula, ne princeps insidiis obnoxius fiat. En Sueton. applaudit in Cæs. 86. *Sunt qui putent confisum eum novissimo illo senatusconsulto ac jurejurando, etiam custodias Hispanorum cum gladiis inspectantium se removisse.* Salinerius.

Spiculatori, legendum esse hoc loco, non desunt, qui putent, eo quod *spiculo* uterentur, ex Vegetio 2. 7 quibus M. Vertrannius assentiri videtur, nec non Turnebus lib. advers. 24 c. 41. *Caligas spiculatorias* legens in Suet. Cal. 52. & apud Tertull. de corona mil. *Spiculatoriam morosissimam absolvit.*

Hunc errorem esse docet Suidas, scribens, σπεκουλάτωρας τοὺς δορυφόρους. Præterea prætoriani milites, qui imperatoribus astabant, eosque stipabant, *lancea*, non *spiculo*, usos constat ex Suet. Claud. 35 & Galb. 15.

Ad hæc *spiculum* à *pilo*, quod commune legionariorum militum erat, non differebat, teste Vegetio.

Speculatores igitur à *speculando*, eo quod principis tutelæ invigilantes, undique specularentur, ut insidiarum omne genus præcaverent.

Speculatores autem non solum in prætorianis militibus frequentes fuisse, sed & in legionibus ipsis constat, in Hirtio de bello Hisp. 13 & de bello Afric 35.

Quin imò unaquæque cohors prætoriana proprios habebat speculatores c. 31. *Dilapsis speculatoribus, cetera cohors non aspernata concionantem.* Antiquum marmor Romæ. C. FABIUS C. F. SER. CRISPUS. CARTAN. SPEC. COH. VI PR.

Horum autem speculatorum munus erat, de rebus hostium ad suos deferre quidquid percepissent, sive ex *specula*, sive in ipsis hostium *castris*.

Neque eorum recipienda sententia, qui *speculatores* ab *exploratoribus* differre dixere; quod *speculator* è specula prospiciat, *explorator* inter hostes versetur, ut patet ex Livio 23. 33. Et lib. 30. 29. Et Hirtius de bell. Afric 35.

Utebantur quoque principes *speculatoribus* ad damnatorum supplicia.

Jul. Firmicus l. 8. c. 26. Seneca lib. 1. de ira 16. Et Ulpian. l. 6. de bonis damnatorum. Evangelium Marci 6. *Speculatores* electos inter milites, qui fortiores corpore & fide præstantiores haberentur, palam est lib. 2. hist. 11. Et 3. 73 *Marc. Donatus.*

Quod afferunt de *spiculatoribus*, falsum; saltem si spectetur ævum & historia Taciti ac Suetonii. Et à *spiculo*, quis dicat Latine *spiculatorem*, quasi vero! Patet ex his auctoribus *speculatores* fuisse *lectissima corpora*, nec robore solum, sed forte & armis insignibus distinctos.

Quantum patet, etiam propius ad-

finium cum vicino ambigenti, universum vicini [1] agrum sua pecunia emptum do io dederit: per socordiam præfecti, quem nota pariter & occulta fallebant. Sed tum è libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, à quo [2] Barbium Proculum Tesserarium speculatorum & Veturium

INTERPRETATIO.

litiganti, elargitus sit totum finitimi sui *campum, suis opibus redemptum: per vecordiam ac stoliditatem præfecti* prætorii *qui comperta perinde & secreta ignorabat. Sed tum è libertis Onomastum destinato facinori præposuit, qui eum Barbium Proculum Tesserarium speculatorum, & Veturium Optionem eorum-*

NOTÆ.

stabant principi epulanti, forte & aliud agenti. Puto, & illi excutiebant interventores, & qui salutarent invisetentque principem. Etiam in castris & bello maxime iis fidebat princeps. Puto, & *caligâ*, præ aliis manipularibus insignes, aut certe distincti. Sueton. Calig 51. *Modo in crepidis vel cothurnis, modo in speculatoria caliga.*

Forte sic, quia nuntiis literisque dominantium ferendis destinati; attamen vehiculis publicis usi. Sueton. Calig. 44. *Magnificas Romam literas misit, monitis speculatoribus, ut vehiculo ad forum usque & curiam pertenderent*, &c Quod autem dicunt, principes speculatoribus usos fuisse ad supplicia. De regibus extraneis, aut alio ævo id forte verum Sed apud Tac. aut Sueton. nihil tale reperias. Nam tribuni ipsi. vel centuriones talia exsequebantur. Nisi forte hic utcrentur tribuni Puto, speculatores isti apparebant & adsistebant principibus, fere in eum modum quo duo custodes adsistunt regibus nostris. hos vulgo vocamus, *Huissiers de la Manche*, quia propius stipant regum latera.

1. *Agrum.*] Qui ager forte modicus fuit, ut qui speculatori militi conveniret. Proculus ille *speculator*, fuit unus è præcipuis corruptoribus militum, nempe calliditate & audacia præcellens. Quod potissimum requirebatur eo casu.

2. *B. Proculum Tesserarium speculatorum.*] Ita scriptum meis libris Cur spernam? Tesserarios enim suos cohortibus speculatorum fuisse, credam non vanè. Si quis tamen junctim malit, *Tesserarium speculatorem*, haud pugnem.

In Glossario Prisco: γραμματεὺς: *scriba, tesserarius.* In lapide Romæ: AUR. SATURNINO. EQ. COH VII. PR. S. VERISSIMI. QUI. MILITAVIT. IN EQ. SECUNDA. ITALICA, TESSERARIUS. ANN VI.

Plutarchus in hac ipsa narratione: *Inter illos Veturius & Barbius, ille quidem optio, iste tesserarius. Sic enim appellantur qui nunciorum & speculatorum ministeria exhibent.* Lipsius.

B. *Procul. Tesserarum spiculatorem.*] Forte *Tesserarium.* Modestinus in te milit. sic appellari eos scribit, qui præcepta imperatoris per contubernia significant.

In antiquis inscription. Comi, *Tesserarii dolabrarii* junguntur pago Clivio. Amm. Marcel. lib 24. *Aurigariam, aut artem tesserariam profitentur.*

Ita-ut conjectura ducar, esse, qui, quod vulgo vocant, *intarsiatum faciunt*, quos recentiores Cæss *diatretarios*, ut suspicor, appellant. *Alciatus.*

Malo *Tesserarium.* Neque enim *tesserarius & spicula-or* iidem ob diversa munia Ille tesseram per militum contubernia nunciabat, quam à tribuno per singulos dies, extremo sole accepisset, hic stipator ducis aut imperatoris spiculo brevique hasta armatus fuit. De his Veget. 11. 7. *Vertranius.*

Non sat bene explicat Vertrannius, & si recipere id videatur Turnebus 3. advers. 7. & utrique favere Vegetius, 2, 7.

Multi generis tesseram militarem observo

servo apud Scriptores. Una erat symbolum bellicum, seu signum quo ejusdem partis milites ab hostibus dignoscebantur: de qua Virg. 7. Æneid. *It bello tessera signum.* Silius lib. 5. Claudian. l. 1. Laud. Stiliconis 350 Livius lib. 7. *Ceteris omnibus tesseram dari jubet.* De hac tessera Vegetius 2. 7.

Hæc autem *tessera*, *vox* erat. In castris enim Cæsaris, *Venerem* tesseram fuisse tradit Appianus l. 2. bell. civ. *Felicitatem*, Hirtius de bell. Afric. in Pompeii Magni, *Herculem invictum*. In Pompeii junioris, *Pietatem*, Appian. l. 3.

Neronem quandoque dedisse tribuno signum petenti, *Optima matris*. Tac. lib. 13. 2. & Suet. c 9.

Brutum in Philippicis, *Appollinem*, Plutarch. in illius vita. Antoninum, *Æquanimitatem*. Capitolinus in ejus vita. Caligulam, *Priapum*, Suet. 65. Severus, *Jovem*; Septimius, *Laboremus*. Pertinax, *Militemus*.

Claudius excubitori tribuno signum de more petenti versum Græcum apud Suet. 42. Veget. 3. 5 *Victoriam, Palmam, Virtutem, Deus nobiscum, Triumphum imperatoris*, quorumdam tesseram fuisse recenset.

Hoc signum aliquando datum congressuris cum hoste militibus, ut in pugna suos ab hoste discernerent.

Aliquando etiam in castris etiam prætorianis excubias agentibus *tessera*; quod signum tribunus ab imperatore acceptum militibus dabat. Vulgo *contrasegno*, excubitores *Sentinelles* appellant.

Priorem hic non intelligi, clarum est, cum in actu bellico non essent imperator & milites; nec minus alteram; non enim rem tanti momenti manipulari ordinario commissam. Talem hunc fuisse patet ex illo: *Suscepere duo manipulares*. Et si Suetonius quinque tradat.

Erat & tessera *frumentaria* tabella lignea, insignita nota, quæ dabatur militibus, ut ex publico frumenti certam quantitatem acciperent.

Eam fuisse figuræ quadratæ, ex ipsa voce Græca conjiciendum: item *planas*, quia Polyb. πλατεῖαν, quamvis & aliquando *rotundas* observemus ex Dione in Tito.

Meminit *tessera frumentaria* l. 52 § 1. D. de Judic & l. 49. D. de Leg. & Judic. Juvenalis Sat. 7. versu 74.

Cum itaque vel donativi loco, vel stipendii in solutum dabatur militibus frumentum, aliave annona, tesseræ tot assignabantur tribunis, quot milites sub eis militabant, has verò viritim tribuni per suum tesserarium militibus impartiebantur.

Fuisse Proculum *speculatorum tribuni tesserarium* hujusmodi existimo. Veturium verò ipsius optionem, hoc est, vicarium, seu vices gerentem.

Notum enim est ex Varrone, Festo & Vegetio, Optionem masculino genere dici, qui muneris alicujus militaris administrandi vices gerit, sic Plaut. Asin. *Optionem tibi sumito Leonidam.* Et L. ult. de Jur. immunit. l. 6. de bonis damn. *neque speculatores, neque optiones ea desiderent.* Quo loco, per *optiones*, intelligendi speculatorum vicarii.

Huic expositioni favent leges nonnullæ, in quibus *Optiones* accipiuntur pro illis, qui annonam militibus dividunt, uti lex 9. c. *de jure fisci.* l. 9. c. *de exact. tribut.* l. 3. c. *de apoch. public.* & *novel.* Martiani de indul. rel. novel. Justiniani 129. talis ὀπτίων Procopio lib. 3. de *bello Vand.*

Illud insuper annotare libet, Plutarchum tanti fecisse has Taciti voces, ut easdem in Galba, ubi de hac conjuratione, in textu Græco receperit, ὀπτίων καὶ τεσσαράριος, cum tamen *tesserarium* interpretetur διάγγελον, *optionem* vero διόπτηρα.

Symphori tesserarii fit mentio in marmore antiquo, & in alio voto Herculi invicto: *Fabiani signiferi & Valeris Firmini Optionis* Marc. Donatus.

Distingui debet inter *tesseram* quæ quotidie dabatur in ipsis castris prætorianis ab ipso præfecto prætorii, ut puto, & *tesseram* illam, quæ dabatur in palatio, ab ipso principe, tribuno prætoriano, qui cohorti ibi per vices excubanti præerat.

Ut & distinguendum inter *tesseram* quæ dabatur ex more in castris legionum singulis diebus, & inter illam eximiam *tesseram* quæ dabatur à duce seu imperatore, cum prælium instaret.

O

[1] Optionem eorundem perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio & promissis onerat, data pecunia ad pertentandos plurium animos.[2] Suscepere duo manipulares imperium Pop. Rom. transferendum, & transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci asciti,

INTERPRETATIO.

dem militum pellexisset, ubi eos diversis colloquiis versutos audentesque intellexit, præmium & pollicitationes ingerit, suppeditatâ pecuniâ ad explorandas plurium mentes. Duo gregarii milites aggressi sunt transferre principatum populi Romani, & transtulerunt. Pauci assumpti in societatem sceleris. dubias aliorum mentes variis

NOTÆ.

Speculatorum.] Sueton. Oth 5. *Primo quinque speculatoribus commissa est res, deinde decem aliis, quos singuli binos produxerant, omnibus dena sestertia repræsentata, & quinquagena promissa.* Sunt dena sestertia 250 coronati, seu 750 libræ: quinquagena sestertia sunt 1250 coronati seu 3750 libræ.

Veturium optionem.] Dictus autem primum est *optio*, is quem decurio aut centurio optaret sibi rerum privatarum ministrum, quo facilius officia publica obiret, qui olim ante accensus. Festus, Varro, & Marcellus.

Aliud vero senescente imperio munus *optionis* fuit; de quo Veget. 2. 7. & Modestinus, *Vertranius*.

Eodem pace doctissimi viri non erat in *eorumdem* mutandum: nam Onomastus eos in unum locum seduxit, ingentibusque promissis in futurum scelus accendit. *Salinerius*.

Eodem, in idem consilium adduxit, si vera lectio.

1. *Optionem eorumdem.*] Constituta lectio pridem ab eximio Cujacio, loco quem jam dixi, nisi quod *eorumdem* scripsi, non *eodem*, fide Vaticani libri.

Optiones Romana militia vetus dixit, quia è dignioribus. Et cum gradu militibus adoptati, vicem eorum subibant. Posterior ætas, nisi fallor, diverso paullùm sensu, qui velut custodes quidam arbitri & inspectores. Plut. ὀπτίωνας vertit.

Et in legum libris *Optio fabrica*, simili sensu: in Ambrosio, Optio carceris scriptum.

Videntur in quâque centuria hi fuisse, ex lapide, qui in Piceno.

C LUCILIUS: C. F. VEL. VINDEX
MIL. COH. VI. PRÆT. VIX. ANN. XXX.
MILITAVIT. ANNIS. XII. PRINCIPALIS.
BENEFICIARIUS. TRIBUNI.
DEINDE. OPTIO IN. CENTURIA.

Alibi utrumque junctum legas, & Tesserarium & Optionem: ut in illo marmore.

EQUITI COH. EJUSDEM.
TESSERARIO. OPTIONI. *Lips.*

Eorumdem.] Forte potius *eodem*. Nam speculatores non habuerunt *optionem* proprium, ut neque habuerunt proprium centurionem. Optio totius centuriæ fuit, ut & centurio.

Optio centurionis locum & munus supplebat & fuit alicujus momenti apud prætorianos.

Et mirari subit, quod in talibus caligis, nemo præmium speraverit majus ex præfecto, aut ex principe, quam ex liberto, si conjurationem detexisset.

Eorumdem.] Supple *Speculatorum*.

2. *Suscepere duo manipulares.*] Sic Suet. Oth. 5. *Ac primo quinque speculatoribus commissa est res, deinde decem aliis, quos singuli binos produxerant: omnibus dena sestertia repræsentata, & quinquagena promissa, per hos sollicitati reliqui, nec adeo multi, haud dubia fiducia in ipso negotio pluribus affuturis.*

[1] suspensos cæterorum animos, diversis artibus stimulant: [2] primores militum [3] *per beneficia Nymphidii ut suspectos:* [4] vulgus & cæteros, ira & desperatione [5] *dilati totiens donativi.* erant quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiæ accenderet. [6] in commune omnes metu

INTERPRETATIO.

medii incitant: præcipuos manipularium, tanquam suspectos per largitiones Nymphidii, *vulgus* militum *aliosque odio & desperatione* dilatæ toties largitionis. *Nec deerant quos stimularet recordatio Neronis, & cupido prioris lasciviæ. & pari inci-*

NOTÆ.

1. *Suspensos.*] Pendentes animi, incertos, ambiguos, pronosque in factionem aliquam & partes quæ offerrentur.

Græcis esset μετεώρει. nempe erecti ad omnem rumorem, quorum jam labat fides, & qui stimulati facile erumpent. Infra 2. hist. 4. *Suspensis provinciarum & exercituum mentibus.*

2. *Primores militum.*] Id est, præcipui calliditate & audacia. Sic supra: *postquam vario sermone callidos audacesque cognovit.* Existunt semper in turba, qui ferocitate & impotentia animi prævalent, & qui sunt veluti capita factionum.

Attamen hic intelligam per *primores*, præcipuos militum, qui fama virtutis conspicui, aut qui etiam aliquo gradu evecti præ cæteris, aut certe digni qui provehantur.

Primores.] *Primores* & præcipui, non quod aliquo titulo forte præemineant, sed quia aliis præcellunt audacia, mobilitate ingenii, vel etiam bonis artibus.

Duo hæc præcipua genera in castris, teste Tac. 1. 48. *Quod fœdissimum & seditioni promptum est, & quod maxime castrorum sincerum*, seu integrum à scelere & audacia.

Idem Tac. 1 28. *Accitur centurio Clemens, & si qui alii bonis artibus grati in vulgus.* En *primores militum.*

3. *Per beneficia Nymphidii.*] Id est, qui promoti essent per Nymphidium. eos incitare & irritare ut Galbæ suspectos, quia Nymphidium invisum ipse sustulerat. Commune autem ut beneficiarii benefactori suo adhæreant.

Atque ita de Sejano præfecto item prætorii Ann. lib. 4. *Simul centuriones & tribunos ipse deligere.* Et quod sequitur: *beneficii sui facere.* Lipsius.

Nymphidius occisus à Galba, quia sceleris suspectus. Hinc & ipsi milites eadem ratione suspecti, ut pote Nymphidio *per beneficia* obstricti, & sic facile fuit eos in Galbam accendere.

4 *Vulgus & cæteros.*] *Vulgus* dicit, quo distinguat eos à *primoribus*, ut *vulgus & cæteros* sic distinguat à *suspectis*.

Vel *cæteri*, sunt medii inter *primores* & *vulgus*. Sic & infra l. 3. 3. *Ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret, vulgus & cæteri unum virum ducemque laudibus ferrent.*

5. *Dilati totiens donativi.*] Plut. Galb. *Milites vero, cum donativum promissum non persolveretur, initio spes ducebat, fore, ut si non totum, attamen quantum Nero dedisset, à Galba acciperent. Sed ubi eorum indignatione percepta, vocem magno imperatore dignam emisit Galba, solitum se militem legere, non emere, immane contra se militum odium concitavit; non enim ipsum modo privare eos promisso, sed legem etiam exemplumque idem faciendi subsecuturis Cæsaribus præscribere, censebant.*

6. *In commune.*] Quibus rationibus singuli incitati sint, describit. *Primores*, quia suspecti & invisi Galbæ ob Nymphidium, *vulgus & cæteri*, quia dilatum erat *donativum*.

Alii ex memoria Neronis, & desiderio lasciviæ. Sed in commune & in universum omnes, quia aliam militiam metuebant, ex fama severitatis Galbianæ olim: *Disce miles militare, Galba est, non Gætulicus.*

26 [1] mutandæ militiæ exterrebantur. Infecit ea tabes [2] legionum quoque & auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat *labare Germanici exercitus fidem*. Adeoque parata apud malos seditio, etiam [3] apud integros dissimulatio fuit, ut [4] postero Iduum die, [5] redeuntem à cœna

INTERPRETATIO.

citamento universi, formidine scil. insueta militia exagitabantur. Contaminavit ea lues etiam legionariorum & sociorum jam concitos animos, postquam sparsus rumor erat, nutare fidem Germanicarum legionum. *Adeoque disposita apud improbos discordia fuit, & etiam apud incorruptos conniventia, ut postridie Idus* Jan. *abrepturi*

NOTÆ.

1. *Mutandæ militiæ.*] Scilicet prætoriana militia nobilior & quæstuosior quam legionaria. Et raro trahebantur in alia castra, aut ad militiam longinquam prætoriani.

Adde his lasciviam licentiamque aulæ & urbis, & quam facilior jucundiorque militia sit inter paganos & urbicolas. In castris ad urbem, in portica & in foribus palatii, aut per lacus seu Campaniæ oram amœnissimam, classe aut curribus vecti.

His delitiis oppone solum cælumque atrox Armeniæ, Daciæ aut Germaniæ. Supra cap. 23. *Cum Campaniæ lacus & Achaiæ urbes classibus adire soliti, Pirenaum & Alpes, & immensa viarum spatia eniterentur.*

Etiam prætoriani majus stipendium accipiebant. Tac. lib. 1. 17. *An prætorias cohortes quæ binos denarios acciperent, quæ post* XVI. *annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere. Non obtrectari à se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentes è contuberniis hostem aspici.*

2. *Legionum.*] Intelligit forte legiones quæ tum Romæ erant. At præter miseram ac laceram classiariorum legionem, non reperio, nisi Hispanam, quæ inducta in urbem cum Galba. Quæ legio etiam haud dubie corrupta est, vel potius amota procul ab urbe. Attamen inferri possit, ex Tacito mansisse Romæ; nam illam numerat inter causas motuum & recenset eam, tanquam audenti materiam.

At certe nullam mentionem istius legionis ultra reperio. Galba perculsus mittit ad Electos Illyrici exercitus, mittit ad Germanos, mittit in castra prætoriana, & cohortē quæ in statione erat, pertentat; at de legione Hispana ne quidem verbum.

Quod tamen reticere in tanto rerum motu non debuit Tac. qui toties meminit classiariæ legionis; & si fuisset Romæ illa legio, nonne debuit prima advolare ad auxilium principis, quem ipsa evexerat, elegerat?

Puto, inducta illa legio in urbem adventu Galbæ; sed post ea forte amota fuit in Illyricum, ut vult Savilius, aut alio terrarum. Hæc haud dubie adducta Romam, sed abfuit tempore motus Othoniani.

In castris etiam, seu in partibus Othonis nulla mentio legionis istius, sed classiariæ tantum.

Et mirari subit, cur Tacitus id silentio transmiserit, ut etiam mirum est, quod Galba & magistri dominationis Vinius & Laco retinuerint Romæ *prætorianos* priori licentia corruptos, *Illyricianos* & *classiarios* sibi palam infensos, & suos *Hispanos* procul amandarint, vel neglexerint.

Legionum.] Sive essent in urbe, sive in castris longinquis, & aderant sua cuique legioni auxilia, ad quæ *ea tabes* etiam permanavit.

3 *Apud integros.*] Nempe qui sinceri integri, intacti, & à labe sceleris immunes erant.

4. *Postero Iduum.*] Scil. die decimo quarto Januarii.

5. *Redeuntem à cœna.*] Aliam rationem reddere videtur Sueton. Othone 6.

Othonem rapturi fuerint, [1] nisi incerta noctis, & tota urbe sparsa militum castra, [2] nec facilem inter temulentos consensum timuissent: non Reip. cura, quam fœdare principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, [3] ut quisque [4] Pannonici vel Germanici exercitus militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa; quædam apud Galbæ

INTERPRETATIO.

fuerint Othonem ab epulis sero *redeuntem, nisi ambigua noctis, & tota civitate distributa passim castra militum, nec promptam, ut inter vino madidos, concordiam metuissent: non certe caritate Reip. quam polluere imperatoris sui cruore sicci ac jejuni parabant, sed ne per obscuritatem* noctis, *ut occurrisset aliquis è castris Pannonicis vel Germanicis, pro Othone veheretur, plerisque* illum *non cognoscentibus. Plurima exurdentis jam conspirationis signa per conjuratos* ipsos *extincta* sunt; *nonnulla non*

NOTÆ.

Erat animus post adoptionem statim castra occupare, cœnantemque in palatio Galbam aggredi: sed obstitit respectus cohortis, quæ tunc excubabat, ne oneraretur invidia quod ejusdem statione, & Cajus fuerat occisus, & desertus Nero. Medium quoque tempus religio & Seleucus exemit. Scil. quasi nondum tempus adesset, quo astra aut fata vellent eligi principem.

1. *Nisi incerta noctis.*] Aliam affert rationem Suet. Oth. 6. *Obstitit respectus cohortis, quæ nunc excubabat, ne oneraretur invidia, quod ejusdem statione &c.* Sic in occasionibus temporum consiliisque describendis dissentiunt auctores. Sed una ratio alteram non excludit.

Potuerunt non una caussa illud facinus differre. Nam, ut vides, multas etiam affert Suetonius, nempe respectum excubitorum, religionem, seu observationem mathematicorum.

Aliquid simile observatum in auspiciis Neronis. Suet. Ner. 8. *Inter horam sextam septimamque processit ad excubitores: cum ob totius diei diritatem, non aliud auspicandi tempus accommodatius videretur.*

Et Tacito auctore, Agrippina tempus mathematicorum expectabat. Sic lib. Ann. *Dum .... tempusque prosperum ex monitis Caldæorum adventaret.*

Et forte quod fuit superstitio in principe, ratio & prudentia fuit in milite & instigatoribus sceleris.

2. *Nec facilem.*] Sic inverte: *Et nisi timuissent, ut inter temulentos, non facilem consensum.* τὸ *nisi*, repete ex anteceden. τὸ *nec* dividendum est, *& non.*

3. *Ut quisque &c. oblatus esset.*] Id est, ne per tenebras aliquis alius ab Othone destinaretur, seu alius ad imperium proveheretur à militibus Pannonici vel Germanici exercitus, pro-ut oblatus esset, ignorantibus plerisque Othonem, & eum imperio destinari à prætorianis.

Ut quisque.] Nempe ut dux aliquis aut legatus, aut etiam senator alius ab Othone, occurrisset Pannonicis aut Germanicis militibus. Sic dicti illi, quia in istis provinciis stipendia meruerant. Scil. quia ignotus illis Otho

4. *Pannonici.*] Antea dixerat: *Multos è Germania & Illyrico Electos* Romæ remansisse. Savil. Et infra: *Missus & Celsus Marius ad Electos Illyrici exercitus, Vipsanii in porticu tendentes. Præceptum Amulio Sereno, & Domitio Sabino primipilaribus, ut Germanicos milites è Libertatis atrio accerserent.* Nempe à Galba & Pisone id jussum erat.

Pannonici.] Pannonia regio Illyrici latè sumpti ad Danubium, ad Dravum atque Savum amnes. Hodie pars orientalis circuli Austriæ *Austriche*, pars inferioris *Hungaria*, ferè omnis *Sclavonia* propriè dicta, aliquid provinciarum *Croatia*, *Bosnia*, & *Servia*. Hæc regio-

aures præfectus Laco eluſit, ignarus militarium animorum, conſiliique quamvis egregii, quod non ipſe afferret, inimicus, & adverſus peritos
27 pervicax. [1] Decimo octavo Calendas Februarias, [2] ſacrificanti pro [3] æde Apollinis Galbæ, [4] haruſpex Umbricius *triſtia exta, & inſtantes inſidias, ac domeſticum hoſtem prædicit*: audiente Othone (nam [5] proximus adſtiterat)

INTERPRETATIO.

ignota Galba Laco præfectus apud ipſum deluſit, inſcius militarium mentium & infeſtus conſiliis quamlibet eximiis, quorum non ipſe auctor eſſet, & adverſus gnaros pertinax. Die decimo-octavo Kal. Februarias haruſpex Umbricius præmonet Galbam, qui mactabat hoſtias apud ædem Apollinis, ſiniſtra eſſe exta *victimarum*, & imminere ipſi fraudem, & inteſtinum hoſtem, *audiente Othone (nam prope adſtabat)*.

NOTÆ.

nes ſeu provinciæ parent domui Auſtriacæ, & ſummo Turcarum imperatori. *Tillemonius.*

1. *Decimo octavo Calendas Februarias*] Id eſt, decimo-quinto Januarii die. Certe Tacitus hic & Suetonius diſſident in circunſtantiis temporis. Ex Suetonio, *erat animus poſt adoptionem ſtatim caſtra occupare*. id eſt, eo ipſo die quo adoptatus eſt Piſo, & diem eum clare profert Suetonius, cum addit de *cohorte quæ tunc*; nempe ea die, excubabat ad fores palatii.

Itaque totius rei ordo & ſeries ſic clare elucidari poſſit. facta eſt ſeditio in Germania Cal. Jan. ſeu prima die hujus menſis: advehitur è Belgica in urbem nuncius ſeditionis ſeptimo, octavo, aut certe nono poſt die. Piſo adoptatur decimo die.

Ex Tacito voluerunt rapere Othonem per noctem decimi quarti, & tandem illum rapiunt, ſeu evehunt die decimo-quinto: & ex Suetonio jam rapere Othonem voluerant ipſa decima die qua adoptio Piſonis tranſacta eſt. At cum illum tantum rapuerint die quinta-decima, ſequitur ut inter adoptionem Piſonis & evectum Othonem, interceſſerit ſpatium quinque dierum.

Et cum miratur Tacitus, eo uſque invaluiſſe audaciam militum, ut illum *poſtero Iduum die* rapturi in caſtra fuerint, eximit tantum unam noctem, nempe inter diem quartum-decimum, quo rapere illum volebant, & inter diem 15. quo illum de facto rapuerunt.

Neque hic Tacitus attendit præcisè ad ſpatium temporis, ſed magis ad veſaniam ſeditioſorum, qui per eam noctem ſtatim, & forte temulenti, rapere Othonem *redeuntem à cœna* parati eſſent. Sicque certe diſſentiunt auctores in circonſtantia temporis. Quod ſæpe accidit.

2. *Sacrificanti Galbæ.*] Sic Suet. Oth. 6: *Ergo deſtinata die præmonitis conſciis, ut ſe in foro ſub æde Saturni ad milliarium aureum opperirentur, mane Galbam ſalutavit, utque conſueverat, oſculo exceptus, etiam ſacrificanti interfuit, audivitque prædicta haruſpicis.*

3. *Æde Apollinis.*] Fuit in decima regione Romæ antiquæ, & in monte Palatino. Hodie in ruinis jacet cum palatio. Vide notas cap. 17. Vide Nardini Romam antiquam lib 6. cap 14. p. 394. *Tillemonius.*

4. *Haruſpex Umbricius.*] Plin. lib 10. Ubi de vulturibus: *Umbricius aruſpicum in noſtro ævo peritiſſimus, parere tradidit ova tria.*

5. *Proximus adſtiterat.*] Certe oſculo exceptus erat à Galba, ut mos hujus ævi fuit. Quod patet etiam ex Tac. in vita Agricolæ, qui reverſus è Britannia, *levi oſculo* excipitur à Domitiano.

Oſcula tamen hæc *quotidiana* prohi-

idque ut lætum è contrario, & suis cogitationibus [1] prosperum interpretante, nec multo post [2] libertus Onomastus nuntiat, *expectari eum ab architecto & [3] redemptoribus*: quæ significatio coeuntium jam militum, & paratæ conjurationis convenerat. Otho, caussam digressus requirentibus, cum [4] *emi sibi prædia vetustate suspecta, eoque prius exploranda finxisset*, innixus liberto, per [5] Tiberianam domum in [6] Velabrum, inde ad

INTERPRETATIO.

& illud capiebat tanquam faustum sibi è contrario, & suis cœptis favorabile. Et paulò post libertus Onomastus renuntiat, architectum & redemptores eum opperiri: *quod signum convenientium jam militum constitutum erat, & dispositæ conspirationis. Otho* rationem discessûs *postulantibus, cum ementitus esset*, mercari se domum antiquitate suspectam, ideoque antea visitandam, *innitens liberto, exit per Tiberii ædes in Velabrum, & hinc ad milliarium aureum, juxta templum Sa-*

NOTÆ.

buerat Tiberius, sed non duravit edictum, ut puto nisi durante lue, seu morbo faciei, ob quem talia prohibuerat. Itaque salutantes principem, osculo excipiebantur, etiam si vel in itinere occurrissent.

At mox ævo Constantinorum aliter salutabatur princeps, nempe tangendo manu purpuram, & eam submisse osculando. Idque à Constantio cœpit.

Ammianus lib. 15. *Vrsicino ingresso consistorium, offertur purpura: atque ita ante principis pedes supplicem statuerunt externorum regum ritu, cum semper antea ad similitudinem judicum, salutatos principes legerimus.*

Idque fuit permissum honestioribus, veluti beneficii loco, vel ratione dignitatis. Cassiodorus in Variis lib. 1. epist. 20. de Primicerio: *Quapropter spectabilitatis honore suffultus, inter Tribunos & Notarios venerandam purpuram adoraturus accede.*

1. *Prosperum.*] Num agnoscebat ille haruspex *diritatem*, vel opportunitatem temporis, quemadmodum Chaldæi ? supra de Nerone Tac. lib. 12. 69. donec *tempus prosperum ex monitis Chaldæorum adventaret.*

Et Suet. Ner. 8. *Inter horam sextam septimamque processit ad excubitores: cum ob totius diei diritatem, non aliud auspicandi tempus accommodatius videretur.*

Per *diritatem* nihil aliud intelligit Suetonius, quam cælum nubilum ingruentesque imbres, & forte imbri mixta tonitrua fulguraque. quod tamen antiquitus infaustum habebatur.

At quod *prosperum* hic, Otho forte altius interpretabatur, quasi ex sideribus, ex fatis, & à diis ipsis destinatum.

2. *Libertus.*] Sic Suet. Oth. 6. *Deinde liberto, adesse architectos nunciante, quod signum convenerat, quasi venalem domum inspecturus abscessit: proripuitque se postica parte palatii ad constitutum. Alii febrem simulasse aiunt, eamque excusationem proximis mandasse, si quæreretur.*

3. *Redemptoribus.*] Redemptores sunt qui suis cæmentis, suoque labore ædificant, constituto pretio: auctor Ulpianus. *Ferrettus.*

4 *Emi sibi prædia.*] Domum intra urbem nomine *prædii* intelligebat Nam idem Suet. Ner. 38. *Incendit urbem tam palam, ut plerique consulares, cubicularios ejus, cum stupa tædaque in prædiis suis deprehensos non attigerint.* Quod contigit intra urbem, dum incenderetur à Nerone.

5. *Prædia.*] Fingebatur illa domus emi in urbe. Sueton. 6. *Quasi venalem domum inspecturus, abscessit.* Sicque *domus* & *prædium* pro eodem est.

6. *Tiberianam domum.*] In monte Palatino, & in regione decima Romæ antiquæ. Vide Nardini Romam. lib. 6 c. 13. p 386. *Tillemontius.*

[1] Miliarium aureum, sub [2] ædem Saturni pergit. Ibi tres & [3] viginti specula-

INTERPRETATIO.

turni. Ibi tres & viginti speculatores renunciatum principem, & paucis salutan-

NOTÆ.

Domum.] *Domum Tiberianam.* ad radices Palatini montis fuisse, didicimus ex inventis nuper eo loco laminis plumbeis, cum inscriptione Tiberii Cæsaris. Tacitum autem illustrant verba Suetonii de eadem re: *ut in foro sub ædem Saturni ad milliarium aureum opperirentur* &c.

Et rectè. Nam forum Rom. sub æde Saturni fuit, ea parte quæ est inter arcem Tarpeiam & Palatinum montem, ut ex Dionysio etiam apertius constat.

Quin & ipsa Saturni ædes Tarpeii montis radices attingebat, ut ex veteri inscriptione de ærario ibi reperta intelligimus.

Et infra lib. 3. *Cito agmine ad forum & imminentia foro templa prætervecti.* Et supra lib. 12. *Per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias veteres, tum ad sacellum Larium, forumque Romanum* &c.

Larium enim *sacellum* fuisse in summa sacra via, qua parte foro Rom. jungebatur, scribit Solinus cap. 1. *Ursinus.*

6. *Velabrum.*] Fuit vallis & tractus regionis Octavæ & Undecimæ, ad radices Palatini & Aventini montis, in Roma antiqua Hodie pars regionis *Ripa*, versus Ecclesias vulgo dictas *Sant-Giorgio in Velabro, Sant Eligio, Sant Homo Bono.* In parte media versus meridiem Romæ modernæ. Vide Nardini Romam l. 5. c. 10. p. 267. l. 7. c. 4. p. 428. *Tillemenius.*

1. *Milliarium aureum.*] Columna Fori Romani, & in regione Octava, fuit ubi nunc est Ecclesia *Sanctæ Mariæ Consolationis* in regione *Campitelli*, versus medium Romæ modernæ. Vide Nardini Romam lib 5. c. 6 p 243 *Tillemenius.*

Ad Milliarium aureum.] Columna ex eo metallo, ut Plutarchus hic in Galba describit: *Ad quam viæ omnes ex Italia desinebant. Fecit Augustus, cum curator viarum esset.* Dio lib. 54. & statuit *in capite Romani fori.* Plin. lib. 3.

Victor juxta vicum Jugarium collocat; & rectè. *Ædes Opis & Saturni in vico Jugario. Milliarium aureum.* Lipsius.

Milliarium columna erat aurea sub Augusto structa, ut testatur Dio l. 54 in capite fori Rom ait Plinius, *ad quam divisæ Italiæ viæ omnes desinunt.* Plut. Galba.

Appellabatur autem sic, quod *milliaribus* inde esset initium.

Præter *milliarium aureum*, erant & *milliaria lapidea*, id est, exiliores columnæ ex saxo, jubente C. Graccho, ad cujusque milliaris finem erectæ. Plutarch. Gracchis: *Præterea facta omnium viarum dimensione per milliaria (quorum unumquodque octo stadiis paulo minus est) extruxit lapideas columnas mensuræ indices.*

Inde origo vulgatæ locutionis, *ad tertium, quartum, quintum ab urbe lapidem*; qua trium, quatuor, quinque *milliarium* ab urbe distantia significatur. *Savilius.*

Velabrum.] Velabrum vicus erat Romæ à vehendo dictus: quia qui eo ex urbe advehebatur, solvebat quadrantem. Prius verò quam Tarq Priscus alveum Tiberis mutaret, ex eruptionibus ipsius, sinus ibi fiebat, in morem lacus. *Lupanus.*

Miliarium.] *Miliarium* aureum columna fuit aurea in capite fori Rom. prope ædem Saturni, in qua incisæ omnes Italiæ viæ finiebant, & à qua ad singulas portas mensuræ regionum currerent.

Eam columnam sub æde Saturni fuisse ait Tacitus & Plin. lib 3. in capite fori Rom utrumque verum dixisse asserit Marlianus. Plutarchus in Galba his verbis *Miliarium* describit: *In forum ibat ad eam partem, in qua staret aurea columna, ad quam omnes Italiæ viæ terminantur.*

tores

tores consalutatum imperatorem, ac paucitate salutantium trepidum, & [1] sellæ festinanter impositum strictis mucronibus rapiunt. Totidem ferme milites in itinere [2] aggregantur, alii conscientia, [3] plerique miraculo: [4] pars clamore & gladiis, pars silentio, animos ex eventu

INTERPRETATIO.

tibus pavidum ac sella gestatoriæ *propere inditum nudatis gladiis abripiunt: Totidem fere milites in via adjunguntur, alii conscientia* conjurationis, *multi per admirationem, alii acclamatione & mucronibus, alii per silentium, ex occasione*

NOTÆ.

Miliarium quoque ponitur in cap. *cum autum* ff de auro & arg. leg. pro vase ad coquendum milium accommodato. *Lupanus*

2. *Ædem Saturni.*] Fuit in regione octava Romæ antiquæ. Hodie Ecclesia *San-Salvatore in Ærario*, prope Ecclesiam *Santa Maria in Portico*, in regione *Campitelli*, versus medium Romæ modernæ. Vide Nardini Romam l. 5. c. 6. p. 242 *Tillemon.*

3. *Viginti speculatores.*] Ea pars militum maxime prona in Othonem. Sollicitari scil. erant ac pellecti largitione Pudentis, Tigellioi, & Onomasti liberti.

Nam & infra, ipsi *speculatores* cohortis quæ tum excubabat pro foribus palatii per summam impudentiam dilabuntur, etiam præsente Pisone Cæsare, aspernanturque concionantem cap. 31. *Dilapsis speculatoribus, cætera cohors non aspernata concionantem.*

Illi, puto, inter primores prætorianorum, & magis forte quæstuosi & nitidi & propius accedebant ad aulam & principem.

Namque hi ferebant epistolas & arcana dominantium jussu præfecti præt. etiam & curribus vecti juxta diplomata principis. ut patet ex Sueton. in Caligula.

1. *Sella .... impositum.*] Suet. Oth. 6. *Tunc abditus propere muliebri sella, in castra contendit: ac deficientibus lecticariis, cum descendisset cursumque cepisset, laxato calceo restitit, donec omissa mora succollatus, & à præsente comitatu Imperator consalutatus* &c.

2. *Aggregantur.*] Suet. Oth. 6. *Inter faustas acclamationes strictosque gladios ad principia devenit, obvio quoque, non aliter ac si conscius & particeps foret, adhærente.*

3. *Plerique miraculo.*] Virg. lib. 4. Georg. de rege apum.

—— illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes
Et sæpe attollunt humeris.

Plerique miraculo.] Id est, admiratione. Sic infra lib. 2. 70. *Vulgus quoque militum clamore & gaudio deflectere via* &c. & 71. *Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat.*

4. *Pars clamore & gladiis.*] Alii legunt: *gaudiis.* Malim tamen, *gladiis milites in itinere aggregantur.* Obvius quisque adhæret, nempe primis illis militibus, qui Othonem strictis mucronibus rapiebant in castra.

Sed quomodo adhærent? *pars clamore, pars silentio.* Clamore, quia aperte tuentur Othonem. *plerique miraculo,* qui nempe talem audaciam admirantur & simul adhærent.

Certe verisimiliter adhærent, non modo clamore, sed etiam nudis *gladiis* & sic aggregantur aliis, qui primi strictis mucronibus, Othonem succollabant.

Et quorum consensum sequebantur, eorum debuerunt & alacritatem imitari.

Pars clamore.] Melius *gladiis.* Et quidem strictos putem. Nam supra de *stricti mucronibus.*

Et hic quid gladiis cum clamore? nisi

P

28 sumturi. [1] Stationem in castris agebat Julius Martialis Tribunus. Is [2] magnitudine subiti sceleris, an corrupta latius castra, ac si contra tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque suspicionem conscientiæ. Anteposuere cæteri quoque tribuni centurionesque præsentia dubiis & honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus
29 auderent pauci; plures vellent, omnes paterentur. Ignarus interim Galba & sacris intentus, [3] fatigabat alieni jam imperii Deos: cum affertur rumor *rapi in castra, incertum quem Senatorem; mox, Otho-*

INTERPRETATIO.

& eventu ausuri. Tum Iulius Martialis Tribunus excubias agitabat in castris prætorianis. *Is atrocitate repentini facinoris, seu corruptum latius militem metueret, & si obniteretur, mortem timens, à plerisque conjurationis conscius existimatus est. Cæteri etiam tribuni & centuriones pratulere qua offerebantur periculo & decori. Isque status animorum extitit, ut deterrimum scelus pauci aggrederentur, plures cuperent, omnes* perpetrari *sinerent. Interea Galba rei inscius & sacrificio intentus, impense orabat alieni jam principatus deos, cum nuncius admonet,* avehi in castra, dubium quem senatorem, dein Othonem esse,

NOTÆ.

etiam *stricti* essent. Vertunt tamen, quasi gladiis haud nudatis simul acclamarent, aggregarenturque aliis qui primum rapuerant Othonem.

Clamore & gladiis.] Gladiis, ut puto, strictis. quod *clamor* ille militum innuit.

1. *Stationem.*] Altera cohors prætoria excubias agebat apud castra, altera in limine palatii. Vtraque sumebat tesseram à principe. Vel forte tribunus qui in statione fuit apud castra, accipiebat signum à præfecto prætorii.

Et si quando duo erant præfecti prætorii, alternis diebus signum dabant & imperabant Et Tribunus qui in palatio stationem habuit, signum pro more militiæ petebat ab ipso principe, ut patet multis locis apud Tac. & Sueton,

Stationem] Duo tribuni qualibet die, & duæ cohortes, stationem agebant, altera in castris prætorianis, altera in palatio. Quæ in regia excubabat, signum accipiebat ab ipso principe, & quæ in castris, vel à principe, vel potius, ut puto, à præfecto prætorii.

2. *Magnitudine.*] Ille sive magnitudine *subiti sceleris* exterritus, sive *corrupta latius castra*, & ex eo *exitium metuens* &c.

3. *Fatigabat alieni . . . . . Deos.*] *Alieni*, quia imperium jam translatum ad Othonem. Sicque jam tum habuit Otho *auspicia & deos*, ut loquuntur auctores.

Fatigabat alieni imperii deos.] Rem tangit orator de Divinat. lib. 2. *Quid cum pluribus diis immolatur, qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur? qua autem inconstantia deorum est, ut primis minentur extis bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ, non bona? quid est tam perspicuum, quam cum fortuito hostiæ adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia?*

Fatigabat.] Immolata victima, si non litassent. hostias denuo augeri iterum, ac sæpius, & majoribus hostiis sacra instaurari debebant, donec inventa pace deûm, & propitiato numine, rite perlitatum æstimarent,

nem esse qui raperetur. Simul ex tota urbe, [1] ut quisque obvius fuerat, alii formidinem augentes. quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus *placuit tentari animum cohortis, quæ in palatio stationem peragebat; nec per ipsum Galbam,* [2] *cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur.* Piso pro gradibus domus vocatos, in hunc modum allocutus est. [3] *Sextus dies agitur, commilitiones, ex quo* [4] *ignarus futuri, & sive optandum hoc nomen sive timendum erat,* [5] *Cæsar ascitus sum: quo domus nostræ aut Reipubl. fato, in vestra manu positum est, non quia,* [6] *meo nomine, tristiorem casum paveam, ut qui adversa expertus, cum maxime, ducam ne secunda quidem*

INTERPRETATIO.

qui aveheretur. *Simul ex ipsa civitate, ut quisque occurrerat, alii pavorem onerantes, nonnulli supra verum mollientes, ne tum quidem omissâ adsentatione. Itaque deliberantibus visum est* explorari debere animos militum, qui apud regias fores excubias agebant; nec id per ipsum Galbam, cujus illibata auctoritas majoribus casibus reservabatur. *Piso pro limine palatii accitos milites in eam sententiam adfatus est.* Abhinc sex diebus, commilitones, inscius eventus; & sive cupiendum id vocabulum, sive metuendum erat, Cæsar electus sum: quo fato familiæ nostræ vel Reip. in vestra potestate situm est, non quod, quantum ad me spectat, timeam luctuosiorem casum, ut qui fortunam improsperam hactenus ex-

NOTÆ.

1. *Vt quisque obvius.*] Scilicet Othoni aut Othonianis, ut ego quidem interpretor. *Savil.*

Afferrur Galbæ rumor rapi in castra, Othonem, & simul ex tota urbe confluunt qui referunt, *minora vero, ne tum quidem obliti adulationis*, in Galbam nempe.

Alii formidinem augentes, ex tota urbe, id est, ex diversis partibus urbis, prout occurrerant Othoni, prout sciebant, aut rumorem audierant, alii aliter referebant, & Galbæ jam consternato formidinem addebant.

Obvius.] Vt quisque obvius fuerat Othoni, dum in castra raperetur, alii metum augebant, alii minora vero referebant Galbæ, prava libidine etiam tum adulandi.

2. *Cujus integra auctoritas majoribus &c.*] Sic an. lib. 1. 47. *Immotum &c. fixumque Tiberio fuit, neque se remque publicam in casum dare . . . at per filios pariter adiri majestate salva, cui major è longinquo reverentia. Simul adolescentibus excusatum, quædam ad patrem rejicere; resistentesque Germanico aut Druso, posse à se mitigari vel infringi. quod aliud subsidium, si imperatorem sprevissent?*

3. *Sextus dies.*] Quatriduum tantùm proprie interpositum est, scilicet à decima die ad quartum decimum.

Vt ratio Taciti constet, adnumerandi sunt; dies quo adoptatus est Piso, & dies quo concionatus & interfectus est.

4. *Ignarus.*] *Ignarus futuri*, nempe an optandum mihi hoc nomen, an timendum fuerit *ignarus*, *Cæsar ascitus sum.* Alii vertunt, *ignarus futuri Cæsar ascitus sum: sive optandum hoc nomen, sive timendum erat.*

5. *Cæsar ascitus sum.*] Alibi exposuimus, quid *Cæsar* ab *Augusto* differret. Infra: *Me Galba Cæsarem dixit consentientibus vobis.*

Sic lib. 3. hist. Domitianum *Cæsarem* consalutatum dixit. & 4 hist. ipsum Domitianum *nomen sedemque Cæsaris* accepisse memorat. *Lupanus.*

6. *Meo nomine.*] Id est, non quod mihi ipsi timeam, sed potius patri

minus diſcriminis habere: patris & Senatus & ipſius Imperii vicem doleo, ſi nobis aut perire hodie neceſſe eſt, aut, quod æque apud bonos miſerum eſt, occidere. Solatium [1] *proximi motus habebamus,* [2] *incruentam urbem & res* [3] *ſine diſcordia tranſlatas* [4] *Proviſum adoptione videbatur, ut ne poſt Galbam quidem bello locus eſſet. Nihil arrogabo mihi nobilitatis aut modeſtia. Neque enim relatu virtutum, in comparatione Othonis, opus eſt.* [5] *Vitia, quibus ſolis gloriatur, evertere imperium, etiam cum amicum imperatoris ageret.* [6] *Habitune & inceſſu,* [7] *an illo muliebri or-*

INTERPRETATIO.

pertus ſim, & præcipue cenſeam, ne proſperis quidem rebus minus ineſſe periculi: defleo ſortem principis & patrum & ipſius Reip. ſi nobis aut interire nunc oportet, aut quod perinde apud probos calamitoſum eſt, interficere. Levamen noviſſimi belli fuerat, nullo cruore polluta civitas, & imperium ſine ſeditione tranſlatum. Et conſultum adrogatione credebatur, ut ne poſt Galbam quidem armis occaſio eſſet. Nullam mihi claritudinis aut modeſtiæ famam vindicabo; neque enim memorare bonas artes, ſi me cum Othone comparetis, neceſſe eſt. Flagitia quæ ſola oſtentat ille, deſtruxere principatum, etiam cum amicum ſe principis ferret. An eo cultu & ingreſſu, an illis fœmineis munditiis, princi-

NOTÆ.

meo Galbæ, Senatui & Reipub.

1. *Proximi motus.*] Id eſt, belli civilis ultimi, quod à Vindice in Gallia, & à Galba motum eſt adverſus Neronem, quo nullum prælium factum Romæ, nec in Italia quidem Idcirco dicit, eo motu incruentam urbem fuiſſe.

Proximi motus.] Nempe belli ſeu rebellionis Vindicis & Galbæ adverſus Neronem. Sic infra 83. *Tumultus proximi initium* &c.

2. *Incruentam.*] De ſenatu & proceribus civium intelligit. Neque certe intra muros ſævitum bello aut armis. nam alioqui non *incruentus* adventus Galbæ fuit.

Multa millia claſſiariorum immiſſo equite disjecit, decimavit, interfecit. Mithridatem Ponticum, Cingonium Varronem & Petronium Turpilianum conſulares occidit.

Simul interempti Clodius Macer in Hiſpania, Fontejus Capito in Germania & alii, ſi non juſſu, at ſaltem ipſius prætextu & aſſenſu.

3. *Sine diſcordia.*] Id eſt ſine bello civili, aut ſine ſeditione.

4 *Proviſum adoptione.*] A Nerone ad Galbam tranſlatum imperium incruenta urbe; & proviſum adoptione videbatur, ut ſimiliter à Galba etiam ad Piſonem ſine bello civili transferretur.

5. *Vitia ... evertere imperium.*] Amicitiam hic cum Nerone tangit, de qua Suet. Oth. 2. *Facile ſummum inter amicos locum tenuit congruentia morum: ut vero quidam tradunt, & conſuetudine mutui ſtupri: ac tantum potentia valuit, ut damnatum repetundis conſularem virum, ingens præmium pactus, priuſquam plane reſtitutionem ei impetraſſet, non dubitaret in ſenatum ad agendas gratias introducere. Omnium autem conſiliorum ſecretorumque particeps, die quem Nero necandæ matri deſtinaverat, ad avertendas ſuſpiciones, cœnam utrique exquiſitiſſimæ comitatis dedit.*

Sic Neroni conſcius fuit libidinum Otho ſcelerumque. Et idcirco aliquatenus evertit imperium, etiam cum amicum principis ageret. Nam certe evertit imperium, qui perdit principem.

Et maxime peſſum dedit Neronem, cum auctor fuit ei, aut certe conſcius parricidii matris, & in Poppææ amores incitavit. Unde & exitium Octaviæ uxoris, & odium populi in Neronem.

Unde & magna ſævitiæ & cædium ſeries. Nam etiam ſæviebat Sabina, & fuit cum Tigellino intimum conſilii Neronis.

6. *Habitune & inceſſu.*] Muliebri ſci-

natu, mereretur imperium? Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. [1] *Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc, & comissationes, &* [2] *feminarum cœtus, volvit animo. hæc principatus præmia putat, quorum libido ac voluptas, penes ipsum sit;* [3] *rubor ac dedecus, penes omnes. Nemo enim unquam* [4] *imperium flagitio quæsitum bonis artibus exercuit. Galbam*

INTERPRETATIO.

partu dignus esset? Errant illi, qoos luxus fallit imagioe munificeotiæ. Profuodere ille opes & profligare sciet, largiri nesciet. Nunc meote agitat adulteria, convivia, & mulierum circulos: hæc imperii pretia existimat, quorum cupido & voluptas ad ipsum pertineat, pudor & flagitium ad omnes. Quippe nullus unquam priocipatum scelere partom per virtutes gessit. Mortalium omnium consensus *elegit* Gal-

NOTÆ.

licet, ut & *ornatu.* Suetoo. 12. *Munditiarum vero pene muliebrium, vulso corpore, galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato & annexo, ut nemo dignosceret. Quin & faciem quotidie rasitare, ac pane madido linire consuetum, idque instituisse à prima lanugine, ne barbatus unquam esset.*

7. *An ille muliebri ornatu.*] Hæc *muliebria* vult videri, & habitom etiam Othonis incessumque: oam & quosdam viros ad fœmineam usque mollitiem delabi, vel dicterium illud Ciceronis argumento sit, quo Tulliæ filiæ incessum virilem, simulque generi muliebrem perstricturus, filiam increpans, *Ambula ut vir*, ait, referente Macrobio. Saturn. 2. 3. Freinsh.

Suet. Oth. 12. *Munditiarum pene muliebrium: vulso corpore, &c.* Sacra etiam Isidis sæpe in linteo religiosaque veste propalam celebrasse.

1. *Perdere iste sciet, donare nesciet.*] Certe Val Max. teste, lib. 4. 8 *Liberalitatis duo sunt maximè probabiles fontes, verum judicium & honesta benevolentia. Nam cum ab his oritur, tum demum ei ratio constat: dono autem ipsi gratiam magnitudo quidem sua, sed efficaciorem aliquanto opportunitas conciliat.*

Et Seoeca de beoef. lib 6. cap. 43. sic habet: *In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum ac domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto majus ac difficilius interdum sit capere, quam fundere.*

2. *Fœminarum cœtus.*] Illum hic omnioo parem facit Neroni, cujus & oomen assumpsit, & uxorem sibi destinavit. Sic Suet. Oth. 7. *Ac super ceteras gratulantium adulantiumque blanditias, ab infima plebe appellatus Nero, nullum indicium recusantis dedit; imo ut quidam tradiderunt, etiam diplomatibus primisque epistolis suis ad quosdam provinciarum præsides, Neronis cognomen adjecit.*

Et infra cap 10. *Binos codicillos exaravit ad sororem consolatorios. Sed & ad Messalinam Neronis, quam matrimonio destinaverat, commendans reliquias suas & memoriam.*

3. *Rubor ac dedecus penes omnes.*] Quia veluti flagitium publicum fuit, elegisse talem principem, qui Remp. infamaret, vel quia nobilium splendidarumque fœminam pudicitiam attrectaturus erat, non sine rubore S. P. Q. R. & omoium, quibus pudor aliqois reliquus esset.

4. *Imperium flagitio quæsitum.*] Sic infra: c. 13 *Simul reputans non posse principatum scelere quæsitum, subita modestia & prisca gravitate retineri.*

Et Livius lib. 1 de Tarquin. Superbo: *Scelere partam potestatem, non melius egit quam acquisierat.*

Imperium flagitio quæsitum.] Ambitione quæsitum imperium, oon potest nisi precatio & malis artibos regi, infra: *vulgus & plures ambitiose imperio læti.*

consensus generis humani; me Galba consentientibus vobis, Cæsarem dixit. Si Resp. & senatus, & populus, [1] *vana nomina sunt. vestra, commilitones, interest, ne imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio adversum duces suos audita est aliquando, vestra fides* [2] *famaque, illæsa ad hunc diem mansit. & Nero quoque vos destituit, non vos Neronem.* [3] *Minus XXX. transfugæ & desertores, quos* [4] *centurionem aut tribunum sibi eligentes nemo ferret, imperium assignabunt?* [5] *Admittitis exemplum? & quiescendo commune crimen factis?* [6] *Transcendet hæc licentia in provincias: & ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt.* [7] *Nec est plus quod pro cæde principis, quam quod innocentibus datur. Sed* [8] *proinde à nobis donativum ob fidem,*

INTERPRETATIO.

bam, me Galba approbantibus vobis, Cæsarem appellavit. Si Respublica & senatus & populus, inania vocabula sunt: vestra refert, ô socii, ne principem deterrimi eligant. Audita est interdum discordia legionum adversus Imperatores suos: vestra constantia & existimatio illibata ad hoc tempus duravit, & Nero etiam vos deseruit, non vos Neronem. Minus triginta transfugæ & proditores, quos nemo pateretur, Centurionem aut Tribunum sibi assumentes, principatum tribuent? Approbatis morem? & cunctando commune scelus patratis? Transibit hæc audacia in provincias, & ad nos facinorum finis, ad vos præliorum exitus spectabunt. Nec præmium majus est quod donatur pro nece Imperatoris, quam quod insontibus *vobis offertur.*

NOTÆ.

1. *Vana nomina.*] Sic alibi, *S. P. Q. R. & si nonnumquam obscurentur, numquam vana nomina.*

2. *Famaque illæsa.*] Cujus occisus quidem est à centurionibus seu tribunis prætorianis, sed certe à paucis consciis & conjuratis: ita ut non possit jure tribui flagitium illud cohortibus prætorianis.

Et potius præfecti Nymphidius & Tigellinus destituerunt Neronem, quam manipulares, qui certe tum decepti sunt, quasi jam abiisset fugissetque Nero in Ægyptum.

Attamen certe uterque Cæsar proditus aut desertus est, excubias agente illâ cohorte prætorianâ: licet forte pauci conscii essent, & potius aliarum consensum sequerentur, saltem in Nerone destituendo.

3. *Minus XXX.*] Quia certe viginti tres scelus aggressi sunt.

4 *Centurionem.*] Neque miles, neque legatus legionis, aut præfectus castrorum eligebat centuriones, sed legatus seu dux qui summæ rerum, seu toti exercitui præerat, ut paret apud Tac. de Germanico, qui *centurionatum egit* lib. 1. an.

Tribunos solus princeps, & vetere Repub. consul evehebat: & Tribunatus *equestris militia* dicta, puro quia juvenibus nobilioribus concedebatur.

Sueton. Claud. 25. *Equestres militias ita ordinavit, ut post cohortem, alam; post alas, tribunatum legionis daret.*

5. *Admittitis exemplum?*] An approbatis exemplum, an dum non prohiberis scelus, eodem scelere vos polluitis? scil. —*Quos scelus inquinat, æquat.* Lucanus.

6. *Transcendet hæc licentia.*] Nempe in provinciis idem usurpabunt pessimi milites, Imperatorem facient, & ad nos, id est, in capita principum scelera recident, bellorum mala in vos.

Nam perpetua bella civilia, unde tandem exitium prætorianorum, Reipub. & ipsorum principum, quorum tandem aliquis militarem hanc licentiam ulciscetur.

7. *Nec est plus.*] Nec plus pecuniæ donatur ab Othone pro interficiendo principe, quam innoxiis & juvantibus princi-

quam ab aliis, pro facinore accipietis. [1] Dilapsis speculatoribus, cætera cohors non aspernata concionantem, [2] ut turbidis rebus evenit, forte magis, & [3] nonnullo adhuc consilio, parat signa, quod postea

INTERPRETATIO.

Sed perinde nos vobis pecuniam largimur ob fidem & constantiam, quam alii pro fraude & scelere promittunt. Digressis speculatoribus, reliqua cohors non contempsit alloquentem, ut motis rebus contingit, forte magis, & nullo adhuc satis

NOTÆ.

pem, à Pisone tribuetur.

8. *Preinde.*] *proinde* & *perinde* idem Tacito. Sic intellige: Sed *tantum donativum à nobis ob fidem accipietis, quantum ab iis pro facinore.*

1. *Dilapsis speculatoribus*] qui scilicet antea corrupti ab Othone *Pichena.*

Dilapsis speculatoribus] Jam ante dilapsi erant quàm milites adloqueretur Piso, vel certè partim clam dilabebantur, dum alii concioni intenti essent

Dilapsis speculatoribus.] An ante dilapsi sint, quàm Piso concionaretur, incertum. Fortè audito motu & rapi Othonem in castra, statim dilapsi, aut dum consilium habet Galba cum amicis, aut dum concionatur Piso. Hi præcipuè corrupti ab Onomasto liberto, & aliis emissariis Othonis.

2. *Vt turbidis rebus evenit fortè.*] Alias *evenit, timore.* Scriptio Bud. *Rebus evectior tre magis & nullo adhuc consilio* · ex quâ facias; *Evenit, ira magis & nonnulli ad hec.*

At in Flor. *eventi orte magis.* Unde Pichena facit, *fortè magis.* Lipsius.

Puto sic Tacitum scripsisse: *More magis & nullo adhuc consilio parat signa; quam ut postea creditum est, insidiis & simulatione*: uam Msc. habet, *eventior te magis*, &c.

Sensus autoris est: perorante Pisone, cohortem signa paravisse; & id postea sic acceptum fuisse, quasi non pro Galba pugnaturi, sed animum istum simulantes: cæterùm doli & insidiarum occasionem expectantes, id egissent: ut nempe illum tanquam auxilium habentem in publicum prolicerent, ut infra 34 alii; aut etiam in suam potestatem redigerent, maximum id Imperatori novo munus oblaturi.

· Sed excusat eos Tacitus, nec dolum parasse ait, sed quod fecerint, duabus id potissimum causis fecisse, *more* nimirum, & *nullo adhuc consilio.*

More scil. quod iste militiæ mos esset, ut hortante Cæsare, signa pararentur, quem ideo statim, nihil aliud cogitantes, secuti sunt, ut solitum in moribus receptis Et tangit Tac. statim cap. 32. *neque illis judicium aut veritas, sed tradito more, &c.*

Morem autem istum arma sumendi, (nam idem est quod dicit, *signa parare*, non enim habebant arma, cum omnia pacata essent.) Hunc inquam *morem* indicat etiam infra 38.

Nullo autem *adhuc consilio* fuisse ait, quod nondum *consilium* cum Othone sentiendi cepissent, nec conspirationis ejus participes essent, *animum* tamen fortasse *ex eventu sumpturi.* Freinsh.

Sic rescribo: *Vt turbidis rebus evenit; reverentior magis & nonnullo adhuc consilio, parat signa; an quod postea creditum est, insidiis & simulatione.*

Singula explicemus; *Vt turbidis rebus evenit*, Ut sæpe videre est turbatâ rep. quosdam in obsequio adhuc persistere, neque statim turbatoribus se adjungere.

Reverentior magis, scilicet principis, quàm speculatores, qui concionaturum Pisonem deseruerant. *Reverentior*, ut alibi *metuentior*, *aut metu intentior.*

Et quis dubitet, quin ea vox lateat in corrupta illa voce Ms. *eventior*?

Nonnullo adhuc consilio. Quo hactenus sic utcumque statuebant, utilius futurum Reip. ac sibi, agnoscere princis

pem Pisonem potius, quàm Othonem monstrum hominis *nullâ virtute redemptum*. Boxhornius.

Quasi verò reverentior sit miles rebus turbidis, imò audentior & ferocior more vulgi, qui vel superbè dominatur, vel serviliter pavet.

Putabam, *ut turbidis rebus, erectior, magis & nonnullo adhuc consilio parat signa, quam quod postea creditum est, insidiis & simulatione*: vel *ut turbidis rebus erectior ire, magis & nullo adhuc consilio*. Motis rebus, moventur animi, & tum quasi suspensos homines videas, & attentos quorsum res evadat.

Sensus igitur est, quasi diceret: cetera cohors non aspernata concionantem Pisonem, sed *ut turbidis rebus evenit, erectior, magis & nonnullo adhuc consilio*, vel etiam, *nullo adhuc consilio*, quo nempe certò statuisset deserere Galbam & sequi partes Othonis: nam ferè in eundem sensum recidit.

Si legis: *nonnullo*, sensus est, fuisse adhuc capaces consilii, quod suadebat Piso. Si legis, *nullo adhuc consilio*, idem fere est. Sensus enim est, eos nondum statuisse deficere ad Othonem. Et sic cohors parat signa & arma capit, stipatura principem, quasi animo benevolo. Quod tamen *postea creditum est*, factum fuisse per dolum & simulationem.

Lectio Lipsii: *pars ingens*, nihil ad rem: nec, puto, etiam bene Freinshemius, cum dicit cohortem arma non habuisse, quippe non excubias & stationem agebat cohors sine armis, quibus nempe tutarentur palatium & principem, quamvis fortè non haberent omnia arma, seu tela quibus in aciem descenditur.

Talia autem arma mox ex armamentario sumi jussit Otho, cum prætorianæ cohortes urbem invaderent, ad occidendum Galbam.

Erant certe prætoriani *togati*, sed gestabant tamen in excubiis *gladium* & *lanceam*.

Forte scripsit Tac. *ut rebus turbidis evenit, tradito more & nonnullo*, &c. sensus certus est, cohortem non sprevisse Pisonem, & pro more paravisse arma seu signa, & stipasse principem.

Et τὸ *nonnullo*, & τὸ *nullo consilio* in eundem sensum recidunt, ita ut adhuc deliberaret cohors. Et haud dubiè nondum omnes corrupti erant.

Sed quia honoravêre concionantem & erectis animis paravêre arma, & tamen statim deseruêre Galbam, & ipsum Pisonem: hinc *postea creditum est*, id factum fuisse fraude & simulatione.

Ut turbidis rebus evenit.] Alii aliter legunt: *Evenit ira magis, & nonnulli ad hoc*. Lipsius. Sed *ira* militum qui conveniat cum iis quæ sequuntur: quod *postea creditum est, insidiis & simulatione*? qui irascitur, & vulgus præcipuè, non dissimulat.

Etiam legunt: *parat signa, sive ut turbidis rebus evenit, timore magis & nonnullo adhuc consilio, sive quod postea creditum est, insidiis & simulatione*. Sic *Acidalius*.

Sed quid hîc vox *timore*, quis sensus? An *turbidis rebus* timet miles principes, Galbam, aut Pisonem? imo tum ferocior est, & tum se fert arbitrum dominumque rerum & ipsorum principum.

Cætera hujus lectionis facile seipsis refelluntur, & repugnant sententiæ Taciti, qui vult eos parasse signa *nonnullo adhuc consilio*, aut *nullo*, cum incerti nempe adhuc essent, an desererent, an comitarentur Galbam; quod tamen postea *creditum est*, fecisse ipsos *insidiis & simulatione*.

Ex rei nempe exitu, quia scil. in foro mox deseruerunt Galbam, ideircò *postea creditum est*, parasse signa insidiis & arte, eodemque dolo stipasse Galbam, ut eum foras illicerent ac proderent.

Attamen falsò id sic *creditum est*: nam tum cum pararent *signa*, nihil certi adhuc statuerant, neque statuere poterant: tum enim dignoscere non poterant quò eruptura esset seditio castrorum, an usque in electionem Othonis evalesceret, an tantum auderet miles, an tantum ipse Otho?

Putant etiam scripsisse Tacitum: *more magis, & nullo adhuc consilio parat signa, quamvis postea creditum est, insidiis & simulatione*. Sic *Freinshem*.

Satis bono sensu: ita ut magis ex *more* quàm obsequio aut amore, & quia nullum adhuc certum consilium ceperant,

creditum.

paraverint signa stipaverintque Galbam. Et sic, tum magis eâ mente egerunt, quam ut *postea creditum est*, *insidiis & simulatione.*

Alii sic describunt: *ut turbidis rebus evenit, reverentior magis & nonnullo adhuc consilio parat signa: an quod postea creditum est, insidiis & simulatione.* Sic *Boxhornius.*

Sed an rebus turbidis *reverentior* miles & præcipuè vulgus militum, qui si non pavet, terret?

An *reverentior* in Galbam quem maximè oderant, an in Pisonem quem Galbæ similem, ideoque electum & adopta tum putabant, quasi ejusdem severitatis & avaritiæ successorem?

Vox *an* pro genio Taciti est; sed frustra inseritur hoc loco, eum illâ amotâ satis constet sensus. Certe cohors non reverentior, sed dilapsis corruptionibus, tantum non aspernata concionantem.

Scribit Florentinus interpres: *forte magis.* Conjectura sumpta ex Cod. Flor. qui habet: *eventior se magis*, unde vulgo: *evenit timere magis.*

Sed malim: *erectior, magis* &c. Non tamen male quoad sensum Taciti, *forte magis & nonnullo adhuc consilio*, ita ut illa cohors, *non aspernata* sit *concionantem*, *ut sæpe turbidis rebus evenit.*

Neque enim horum verborum is sensus fuerit, ut cohors tantum *non aspernata* sit *concionantem* Pisonem, sed & illum audierit attentè, ut sæpe turbidis rebus evenit. Nempe tum evenit ut seditiosi intenti audiant concionantes libentius, spe res novas & magnas audiendi, spe scil. fortunæ mutandæ & augendæ in posterum.

Certe sic quandoque contingit; at sæpius turbatis semel rebus & incertis animis spernunt seditiosi principes ipsos concionantes: quod evenit Pertinaci bono principi, Lucullo, Germanico, Druso & aliis.

Vt turbidis rebus evenit] Si legis *evenit* is sensus fuerit; alii militum, speculatores nempe dilabuntur ex atrio in castra sua, cæteri non spernunt concionantem: sic *rebus turbidis evenit*, ut alii alia sectentur, scindaturque vulgus diversa in studia. Vel *rebus turbidis evenit*, ut plerique non aspernentur *concionantes*; nam

*si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant.*

Arrectis avidisque auribus audiunt adloquentem quemcumque. non studio aut curâ boni publici,

Sed si quis plura promiserit aut elargitus sit huc inclinaturi. pro genio & libidine omnia ferunt agunt *per incuriam flagitii publici.*

1. *Evenit.*] Lego, *erectior* seu *attentior, magis & nonnullo adhuc consilio.* Vt rebus turbidis, *erectior* miles, *erectior* rumoribus. *Erectior*, quia pecunia utrinque sollicitatur, quia tum à proceribus ipsis ambitur, agnoscitur, compellatur, salutatur, donatur. Quidni *erectior* tum miles, qui donare imperium potis est, vel auferre pro sua libidine?

2. *Consilio.*] *Nonnullo adhuc consilio*, & sic rectè puto. quippe illa cohors dubitabat adhuc Nam apud Suet. Oth 6. *Ne noctu asciscerent Othonem, obstitit respectus cohortis, quæ tunc excubabat, ne oneraretur invidia, quod ejusdem statione & Cajus fuerat occisus & desertus Nero.*

Quin & hæc invidia refundi potuit in cæteros prætorianos, tanquam omnes principes suos desererent; itaque nolebant eandem cohortem excubare, cum scelus aggrederentur, ne priorum scelerum memoria invidiam augerent.

Et certè non erat hæc eadem cohors, quâ excubante, occisus Cajus & desertus Nero fuerat. Nam id dedita opera vitarant.

Attamen hæc etiam cohors excubans apud Galbam, potuit veteri invidiam senatûs populique Rom. & ipsius etiam principis electi seu eligendi. Nam talia hæc facinora ulciscitur, quisquis successit princeps.

Metuere potuit odium civium, sociorum, aliorum exercituum & omnium omnino mortalium, quibus proditores semper invisi.

Timendi etiam & dubitandi locus fuit, quia nondum satis gnari, quid in castris agereretur, an satis firma aut adulta conspiratio, an jam satis coaluissent Othoniani.

Et adhuc incertum fuit, quid Tribuni, quid Centuriones auderent pro Galba.

creditum est, insidiis & simulatione. [1] Missus & Celsus Marius [2] ad electos Illyrici exercitus, [3] Vipsanii in porticu tendentes. Præceptum Amu-

INTERPRETATIO.

certo consilio, disponit signa, quod deinde existimata est fraude ac dissimulatione fecisse. Missus etiam Celsus Marius ad vexillarios Illyrici exercitus tendentes in

NOTÆ.

Quid optimi & integri milites adversus paucos & quidem malos, & scelere Othonis corruptos.

Et certè *parant signa*, comitantur, deducunt principem pro more, nihilque certi ausi sunt statuere, aut agere, nisi cum equites prætorianos è castris in forum irrumpentes animadvertere: quod forte magis ignaviâ, quàm meditato consilio factum, & tum vexillarius imaginem Galbæ deripuit soloque afflixit. Quod signum destituti imperatoris fuit.

Hactenus dubitarant, sive metu suo adacti, sive ne invidiam defectionis ipsi uni subirent.

Et hoc casu quia palatio exiit Galba, non tam prodere principem illa cohors videbatur, quàm cedere fortioribus. Infra 40. *Nec illos .... priores & futuri principes terruere, quominus facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit.*

Sicque eo metu, *nonnullo adhuc consilio*, & adhuc incerti quid agerent, quid statuerent, paraverant signa stipabantque Galbam. Igitur totum hunc locum sic legam: *Ut turbidis rebus, erectior, forte magis & nonnullo adhuc consilio, parat signa, quod postea creditum est* factum fuisse, non consilio aliquo, aut quasi dubitarent, *sed insidiis & simulatione*; ut nempe sic facilius illicerent principem extra palatium, eumque interficerent. quod certe sic falso creditum est ex eventu scil. seditionis.

Nonnullo adhuc consilio.] Conjicio ex verbis Suet. Galb. 19. nondum fuisse omnino certos proditionis, cum parabant signa, *Ibi* [in foro] *equites quibus mandata cædes erat, cum per publicum, dimota paganorum turba, equos adegissent, viso procul eo* (Galba) *parumper restiterunt; deinde rursum incitati, desertum à suis contrucidarunt.*

Stetere equites, nempe ut inspicerent explorarentque habitum animumque cohortis comitantis Galbam, forte & aliorum, qui deducebant principem. Cumque vidissent imaginem Galbæ solo afflictam, & eo signo cohortem quæ custodiebat, pronam in partes, tum rursus irrumpunt, desertumque Galbam obtruncant.

Consilio.] Vertit Interpres Gall. *Cohors parat signa, potius bono adhuc consilio & animo, cum nondum satis certi essent, quid agerent, quam dolo & insidiis, ut postea creditum est.*

1. *Missus & Celsus Marius.*] Credo, quia notus iis & in Illyrico militaverat. Tac. lib 15 *Et legio decimaquinta, ducente Mario Celso, è Pannonia adjecta est.* Videtur ergo legatus fuisse ejus legionis. *Lipsius.*

Missus est.] Intellige, quasi scripsisset, *simul missus Celsus* &c. Sensus est: simul parat signa cohors prætoria, simul & missus Celsus ad electos Illyrici.

2. *Adolectos.*] Electi illi ex exercitu Illyrico, vocari poterant etiam *vexillarii*, vel *vexillatio*, quia plura simul *vexilla* erant. Et illa vexilla delecta ex pluribus legionibus, & simul unum corpus militare componebant.

Selecti illi & separati à sua legione, retinebant nomen hujus suæ legionis.

Cum plura vexilla simul essent, & ex pluribus legionibus, *Numeri* dici potuerunt, abstrahendo an essent *cohortes, alæ, vexilla*, &c legionarii, vel auxiliarii.

Dici etiam potuerunt *cohortes*, quia velut cohortes sub vexillo proprio seorsim merebant; attamen improprie, quia illi electi, non proprie *cohortes*, sed validiores interdum cohortibus erant, sub uno vel pluribus vexillis dispositi.

lio Sereno & Domitio Sabino [1] primipilaribus, *ut* [2] *Germanicos milites* [3] *è Libertatis atrio accerserent.* [4] Legioni classicæ diffidebat, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba.

INTERPRETATIO.

porticu Vipsanii. Imperatum Amulio Sereno, & Domitio Sabino primipilaribus, ut accirent Germanicas cohortes ex atrio Libertatis. *Classiarios milites suspectos habebat, ut infensos ob necem sociorum, quos primo statim ingressu inter-*

NOTÆ.

Et illi electi secum etiam rapiebant sua auxilia, suas alas, suum equitatum ad urgentia belli.

Et fere non fuit aliud discrimen inter hujusmodi *numeros* seu vexilla aut legiones, quam ex minori numero, & aquila quæ non aderat.

Illi sic electi, quia expeditiores & celerius rapiebantur, quam ipsa legio quæ sarcinis, machinis & multitudine gravior.

3. *Vipsanii in porticu.*] Nam miles extra ordinem in urbe, agere plerumque solitus in porticibus aut templis. Noster infra lib. 2. *Sed miles in porticibus aut delubris.* Ipsi prætoriani in palatii porticibus excubabant.

Isidor. lib 9. *Excubitores, quod excubias agunt. sunt enim ex numero militum, & in porticibus excubant, propter regalem custodiam.* Lipsius.

1. *Primipilaribus.*] Præcipua fama belli *primipilares*, & magna auctoritate pollebant apud viros militares, & idcirco mittuntur ad Germanicos electos, ut læti & favorabiles in vulgus. Puto, primipilares illi *evocati* à principe erant & prætoriani, equestri nobilitate, aut certe equiti & fere tribunis pares.

2. *Germanicos milites.*] Ne de Germanis accipias; sed de electis seu vexillariis Germanicis, qui Romani milites. sic dicti, quia in Germania stipendia meruerant, aut quia in his partibus delecti, solum cælumque atrox referebant. Eos, ut & Illyricianos acciverat Nero ut Albanos adversus quos bellum agitabat, eorum mole, & magnitudine corporis exterreret.

Ut Germanicos milites.] Ibi altum silentium de Electis Britannicis, nec dicit, qua parte Urbis tenderent, nisi forte simul cum Germanicis. & eorum nomine hic comprehendantur.

3. *E Libertatis atrio accerserent*] Atria, ut scribit Vitruvius, januis erant proxima. nempe genus ædificii ante ædes, continens mediam aream. Libertatem porro inprimis venerabantur Romani libertatis assertores.

Scribit Livius *Libertatis atrium* refectum, & ampliatum fuisse Ælio Pæto, & Cethego Censoribus.

Et Suetonius in Aug. 29. ab Asinio Pollione refectum postea fuisse memoriæ prodidit. *Lupanus.*

4. *Legioni classicæ diffidebat.*] Videtur næc legio habuisse aquilam & nomen veræ legionis, & illud decus accepisse à Galba, ut antea à Nerone. erat tamen adhuc infesta ob cædem commilitonum, & odii magis quam beneficii memor.

Legioni classicæ diffidebat.] Et idcirco nullum ducem mittit ad classiarios Galba, velut aperte sibi infestos.

Aut forte quia illi nondum in numeros legionis compositi, & proprie nondum habebant centuriones, tribunos, aut duces qui adirent eos nomine principis.

Legioni classicæ.] Est etiam quod hic turbat. nam si tot millia occisa sunt in introitu Galbæ, si 7. millia tum trucidata sunt ex una legione, ut scribit Dio, si reliqui decimati, ubi illa legio classica quæ suspectetur Galbæ, & quæ tantas vires addat Othoni?

Nisi forte postquam exempti vinculis sunt à Galba, suppleta est illa legio novo milite. Quod non puto factum, ut qui nondum certi essent militiæ legionariæ.

Vel forte non tam cæsa, seu interfecta illa septem millia quam strata & fugata

Pergunt etiam in castra prætorianorum [1] tribuni Cerius Severus, Subrius Dexter, Pompejus Longinus, si incipiens adhuc & nondum adulta seditio melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium & Cerium milites adorti minis, Longinum [2] manibus coërcent, exarmantque: [3] quia non ordine militiæ, sed è Galbæ amicis, fidus principi suo, & desciscentibus suspectior erat. Legio classica nihil cunctata prætorianis adjungitur. Illyrici exercitus electi, Celsum infestis pilis [4] proturbant. [5] Germanica vexilla diu nutavere, invalidis adhuc corporibus, &

INTERPRETATIO.

fecerat Galba. Etiam tribuni Cerius Severus, Subrius Dexter & Pompejus Longinus se conferunt in vallum prætorianorum, exploraturi, an recens adhuc & nondum satis coalita discordia, sapientioribus consiliis placari sedarique posset. Milites minis aggressi sunt tribunos Subrium & Cerium: Longinum vi cohibent, armisque exuunt; quia non gradu militiæ premotus, sed Galbæ amicitia, quia fidelis Imperatori suo, ideoque deficientibus magis suspectabatur. Miles classiarius nihil moratus prætorianis accedit. Cohortes Illyricianæ repellunt Celsum infexsis hastis. Vexillarii Germanici diu cunctati sunt, infirmis adhuc corporibus, & le-

NOTÆ.

sunt, immisso equitatu à Galba. Vel forte affulgente spe nobilioris militiæ, quotidie novi adfluebant classiarii.

1. *Tribuni.*] Qui haud dubie prætoriani, & tum forte in palatio erant apud principem. Nam unus ex more tribunus cum sua cohorte excubabat in aula.

Itaque isti tribuni pergere jubentur in castra, flexuri animos & placaturi, si nondum adulta prorsus esset seditio.

2. *Manibus coërcent.*] Quidam explicant: manibus post terga revinctis, illum retinent. Potius in eum manus injiciunt, eumque apprehensum exarmant, & veluti exauctorant, quia *non ordine militia* &c.

Manibus.] Manus injiciunt, vim faciunt. Sed hactenus, nec ultra quam ut coërceant, & exarment: nec id tamen sine dedecore. Nam sic videbatur Longinus exauctoratus, ut qui non ordine militiæ, sed sola gratia Galbæ fuisset promotus.

3. *Quia non ordine militia.*] Quia scilicet prætorianorum Tribunus factus non fuerat per ordinem & gradus militiæ, ut cæteri; sed Galbæ tantum amicitia & favore: ideoque ut illi fidus, ad Othonis partes disturbandas, in castra venisse credebatur. *Pichena.*

Illum exarmant, quia *non ordine militia* promotus aut provectus, sed è Galbæ amicis, &c.

Non ordine militia.] Non per gradus, ut debuit, non ex virtute spectata armis, aut emeritis stipendiis, sed sola gratia dominantis; ideoque invisus vulgo caligatorum.

4. *Proturbant.*] Vertit Clar. Harlæus; *prosternunt, in terram, affligunt, pilis obruunt.* Sed potius, ejiciunt, propellunt, fugant. nam infra redit ad Galbam, 38. *Iam Marius Celsus haud læta retulerat.* Et is inter duces Othonis, & factus consul ab ipso Othone, igitur non obrutus est. Infra de Trebellio 60. *Auxiliarium quoque militum convitiis proturbatus* &c. *ad Vitellium perfugerit,* id est pulsus, fusus fugatusque.

Proturbant.] Exturbant Celsum aliunde bonum, veluti fidum & amicum Galbæ, quem oderant; quia ex fama severitatis & avaritiæ odium in omnia castra sparsum, veluti contactu. supra 26. *Infecit ea tabes legionum quoque & auxiliorum motas jam mentes.*

5. *Germanica vexilla.*] Sic Suet. Galb. 20. *Illud mirum admodum fuerit, neque præsentium quempiam, opem Imperatori*

[1] placatis animis, quod eos à Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longa navigatione ægros, [2] impensiore cura Galba refovebat. Universa jam plebs palatium implebat, mixtis servitiis, & dissono clamore, *cædem Othonis & conjuratorum exsilium* poscentium, ut si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent. [3] neque illis judicium aut veritas: (quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis) sed tradito more, [4] quemcumque principem adulandi, [5] licentia acclama- 32

INTERPRETATIO.

nitis animis; quod præcipua cura refoveret eos Galba, postquam à Nerone Alexandriam præmissi essent, atque inde rursus longo maris itinere fessi, in ægritudinem incidissent. Iam populus omnis in regiam confluebat promiscue cum servis, simul & dissonis vocibus, flagitantium necem Othonis & exilium conspiratorum, *quasi ludos aliquos postularent apud circum aut theatrum. neque illis constantia aut fides erat, ut qui eodem die contraria pari pervicacia flagitaturi* essent, *sed insita consuetudine adsentandi qualicumque dominanti, petulantiâ acclamatio-*

NOTÆ.

ferre conatum, & omnes qui accerserentur sprevisse nuntium, excepta Germanicorum vexillatione.

1. *Placatis.*] Cur *placatis*? Nempe placatos ille miles piæ classiariis, piæ prætorianis, & etiam Illiricianis electis. hi nempe infensi Galbæ, tabe illa quæ universim animos militum invaserat, quasi exitiabili contactu, ut rebus semel motis, Galba, Vinio, Lacone & aliis interioris gratiæ amicis, parum unicuique placentibus, & omnibus in res novas pronis hiantibusque. *Placati* Germanici, quia illos fovebat Galba. nec diu mutavere illi, quia *placatis animis*, sed quia adhuc *invalidis corporibus*. Nec teste Suet. *dubitavere*, sed *errore viarum retardati* sunt. Hoc loco etiam in re & substantia conveniunt Sueton. & Tac. In aliqua circumstantia differunt, ut solent.

Placatis animis.] De Germanicis vexillis, neç frustrà id dictum. Nam & infesti esse, & irasci Galbæ potuerunt etiam Germani ob socios male habitos, quemadmodum & Classiarij. Suet. Galb. 12. *Germanorum cohortem à Cæsaribus olim ad custodiam corporis institutam, multis experimentis fidelissimam dissolvit, ac sine ullo commodo remisit in patriam.* Tamen quia illos tum refovebat, grati tudinem exhibuere Germanici vexilla rii. Ne erres, certe discrimen fuit inter illos *Germanicianos* milites & *Germanos* custodes corporis. Germaniciani legionarii & cives Romani fuerunt, sed in illis regionibus educti & delecti; & tali cælo assueti, atque ideo feroces. At custodes corporis, delecti è Germania aut Batavia, veri & sinceri Germani, nec militiæ Rom. adscripti. Externi erant satellites. & id apud Cæsares ut apud reges externos invaluerat. Sic apud Gallos hodie Helvetii.

2. *Impensiore cura.*] Suet. ibidem 20. *Hi ob recens meritum, quod se ægros & invalidos magnopere fovisset, in auxilium advolavere; sed serius, itinere devio, per ignorantiam locorum retardati.*

3. *Neque illis judicium.*] Tacit. 3. hist. *populi mobilem animum, & si se ducem* (Flavius Sabinus) *præbuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore*, quibus erga Vitellium nunc utebantur.

Eod. lib. *Vulgus eadem pravitate insectabatur interfectum,* (Vitellium) *qua foverat viventem.* Iuven. Sat. 10. *Sed quid turba Remi? Sequitur fortunam, ut semper, & odit damnatos.* Savilius.

4. *Quemcunque principem adulandi.*] Phæd. 5. *Demetrius qui dictus est Phalereus Athenas occupavit imperio improbo. Ut mos est vulgi, passim & certatim ruunt,*

tionum, & ſtudiis inanibus. Interim Galbam duæ ſententiæ diſtine-
bant: Titus Vinius [1] *manendum intra domum, opponenda ſervitia, fir-*
mandos aditus, non eundum ad iratos cenſebat: *daret malorum pænitentia;*
daret bonorum conſenſui ſpatium, ſcelera impetu, bona conſilia mora vale-
ſcere. Denique eundi ultro ſi ratio ſit, eandem mox facultatem: regreſſus,
33 *ſi pæniteat, in aliena poteſtate. Feſtinandum* cæteris videbatur, *antequam*
creſceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Otho-
nem, qui furtim digreſſus, ad ignaros illatus, cunctatione nunc & ſegnitia
[2] *terentium tempus, imitari Principem diſcat. Non exſpectandum, ut com-*
poſitis caſtris, forum invadat, [3] *& proſpectante Galba Capitolium adeat:*

INTERPRETATIO.

num, & inani favere. Interea Galbam retinebant duo conſilia diverſa. Titus Vinius ſentiebat, ſuſtinendum intra penates, objicienda mancipia, muniendos aditus, non pergendum ad infeſtos: tribueret tempus quo flecterentur improbi, redirentque ad obſequium; tribueret tempus meliorum conſenſui, crimina impetu graveſcere, egregia cœpta ſpatio temporis coaleſcere. Demum pergendi ultro eandem poſtea copiam, ſi expediat; reditum fore penes alios, ſi male conſultum eſſet. *Aliis cenſebant* properandum eſſe, priuſquam invaleſceret infirma etiamtum conſpiratio paucorum Etiam Othonem exterritum iri, qui clam dilapſus, & ad inſcios advectus, dubitatione nunc & inertia nectentium moras, ſe ferre Imperatorem diſcat. Haud operiendum, ut ordinatis caſtris, forum irrumpat, & proſpi-

NOTÆ.

Feliciter ſubclamant ipſi principes,
Illam oſculantur qua ſunt oppreſſi manum,
Tacite gementes triſtem fortunæ vicem.

5 *Licentia acclamationum.*] Quarum formula, in ſenatu uſurpari ſolita in gratiæ teſtimonium, exhibetur nobis in Rom. hiſtoria poſteriorum temporum ut apud Lampridium erga Alex. Severum, *Auguſte innocens, Dij te ſervent* &c.

Apud Vulcatium Gallicanum erga Antoninum, *Antonine pie, Dij te ſervent. Antonine clemens, Dij te ſervent.* &c.

Erga divum Claudium, in Trebellio Pollione, *Auguſte Claudi, Dij te nobis præſtent* (*dictum ſexagies*) *Claudi Auguſte* &c.

In Flavio Vopiſco erga Tacitum imperatorem; *Tacite Auguſte Dij te ſervent, te diligimus, te principem facimus* &c.

Averſa omnium ſtudia ſic ſignificabantur, ut apud Lampridium, poſt Commodi mortem, *hoſti patriæ honores detrahantur, parricidæ honores detrahantur, parricida trahatur* &c.

Populi acclamationes ad hanc formam plerumque fuiſſe, conjectu facile eſt. *Savillius.*

1. *Manendum intra domum.*] Sic Suet. Galb 19. *Haud multo poſt cognoſcit teneri caſtra ab Othone: ac pleriſque, ut eodem quamprimum pergeret, ſuadentibus* (*poſſe enim auctoritate & præſentia prævalere*) *nihil amplius quam continere ſe ſtatuit: & legionariorum firmare præſidiis, qui multifariam diverſeque tendebant.*

2. *Terentium.*] Nempe Galbæ, & amicorum illius, qui nectendo moras, dabant tempus Othoni, quo principem agere diſcat, componat milites. Sicque paratus inſtructuſque forum Capitoliumque irrumpat, dum dubitat, dum cunctatur Galba, & ſe domo cludit ac continet.

3. *Et proſpectante Galba.*] Et vidente Galba, Capitolium adeat Otho, nempe auſpicandi gratia, pro more princi-

dum [1] *egregius imperator, cum fortibus amicis, janua, ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus.* [2] *Et praclarum in servis auxilium, si consensus tantæ multitudinis, & quæ plurimum valet, prima indignatio languescat. Proinde intuta, quæ indecora: vel si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, & ipsis honestum.* Repugnantem huic sententiæ Vinium, Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertinacia, in publicum exitium. Nec diutius Galba cunctatus speciosiora suadentibus accessit. Præmissus tamen in castra Piso, ut juvenis magno nomine, recenti favore, & infensus T. 34
[3] Vinio, seu quia erat, seu quia [4] irati ita volebant. & [5] facilius de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, *occisum in castris Othonem*, va-

INTERPRETATIO.

ciente Galba pergat in Capitolium, dum præclarus princeps cum strenuis amicis penates foribus ac vestibulo tenus occludit, obsidionem scilicet sustentaturus. Et egregium in mancipiis præsidium, si concordia tam numerosæ plebis torpescit, & primus iræ impetus qui multum pollet, vanescat. Igitur haud tuta, quæ inhonesta sunt: vel si perire oportet, obviam eundum periculo: hoc magis odiosum in Othonem, & ipsis decorum. *Cum huic consilio Vinius resisteret, eum Laco minis incessit, impellente Icelo, privata offensionis pervicacia in perniciem publicam. Nec ultra moratus Galba honestiora monentibus adsensit. Piso tamen præmissus in munimenta, ut adolescens magno decore, nova gratia, & infestus T. Vinio, seu quia erat, seu quia infensi sic cupiebant. & libentius de invidia creditur. Vix dum exierat Piso; cum incertus primum, & ambiguus* crebrescit *rumor*, interfectum Otho-

NOTÆ

pum qui adoptati vel electi erant. Nam *ab Iove principium.*

1 *Egregius imperator.*] Id puto, quasi per ironiam dictum, quæ non jam cadat in Galbam, quam in Vinium, talis, consilii auctorem, qui censebat ut imperator in palatio remaneret, & in eundem sensum addit, janua *demum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. Et praclarum in servis auxilium.* Id quasi per irrisionem jactat. In Galbam etiam cadere potuit, si nempe se domo clauderet. quod certe non est *egregii imperatoris*, nisi per irrisionem.

2. *Et praclarum in servis auxilium.*] Sentiunt contra Vinium multi, *non expectandum*, donec obsideatur Galba in palatio, & nullum esse auxilium in servis, si semel languescit consensus tantæ multitudinis, si prima ea indignatio populi tepescit, quæ plurimum valet in istis occasionibus.

Intelligit eam multitudinem quæ palatium circumstabat, quæ cædem Othonis, & conjuratorum exilium poscebat.

3 *Vinio.*] Quia Vinius amicus Othoni, & quem fovere occultè etiam tum putabatur. forte & odio Laconis, qui eligendi Pisonis consilium dederat Galbæ.

4. *Irati ita volebant.*] Nempe Laco & Icelus qui præcipui arbitri rerum apud Galbam.

5. *Facilius de odio creditur.*] Quia oderant Vinium, volebant etiam & odio haberi à Cæsare. Id circo facilius de odio credebant, quia id maxime cupiebant.

De odio.] Ne sumas, quasi facilius crederetur de odio Pisonis in Vinium. intellige id dictum universim & indistinctè, de quocumque. nempe *de odio facilius creditur*, abstrahendo. Nam propositio Taciti hæc generalis, & sic sententia seu mens auctoris acrior est.

De odio.] Sic lib. 6. 44. *Sensit vetus*.

gus primum & [1] incertus rumor, mox ut in [2] magnis mendaciis, *interfuisse se quidam, & vidisse* affirmabant, credula fama inter gaudentes, & [3] incuriosos. Multi arbitrabantur compositum auctumque rumorem, mixtis jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam, læta falso vulgaverint. Tum verò [4] non populus tantum & imperita plebs in plausus & immodica studia, sed equitum plerique ac senatorum, posito metu incauti, refractis [5] palatii foribus ruere intus, ac se Galbæ ostentare; *præreptam sibi ultionem* querentes. Ignavissimus quisque, & ut res docuit, in periculo non ausurus; nimii verbis, linguæ feroces: nemo sci-

INTERPRETATIO.

nem in castris, *dein ut in atrocibus mendaciis, nonnulli adseverabant*, se adfuisse & cædem spectasse, *prona facilique ad credendum fama inter latantes & incautos. Plurimi rebantur fictum hunc rumorem latiusque sparsum, passim se inserentibus jam Othonianis, qui fausta falsaque sparserant in vulgus ad extrahendum Galbam. Tum vero non multitudo solum & rudis plebecula effusa in acclamationes & nimium favorem, sed etiam plurimi equites ac senatores, omissa formidine incuriosi, revulsis regia valvis prorumpere intus & se Galba ambitiose exhibere expostulantes*, ademptam sibi vindictam. *Inertissimus quisque, & ut reipsa compertum est, in discrimine non ausurus, sermone immodici, lingua prompti:*

NOTÆ.

regnandi falsos in amore, odia non fingere, de odio in regni æmulum facile credidit Artabanus Rex regum.

Nam facile fingitur amor, difficile tegitur odium. Facile dissimulant falluntque purpurati *in amore*, non item *in odio*.

1. *Incertus rumor.*] Sic Suet. Galb 19. *Sed extractus rumoribus falsis, quos conspirati, ut eum in publicum elicerent, de industria dissiparant, paucis temere affirmantibus transactum negotium, oppressos qui tumultuarentur, advenire frequentes cæteros gratulabundos & in omne obsequium paratos.*

2. *Magnis mendaciis.*] Sic in turba reperiuntur homines tam perditæ audaciæ, ut magna mendacia affirment impudenter, sive ut augeant metum motumque, sive quia largitionem, pretium aut prædam sperant; sive quia sola turbandi voluptas pro pretio est, aut certe sola magnitudo impudentiæ & infamiæ pro summa voluptate est.

Magnis.] Non *magna* præcise illa *mendacia*, quia affirmabant præter verum, se interfuisse cædi, & vidisse, sed quia magna illa res & manifesta erat, in qua mentiebantur.

Magnum id mendacium, quia impudentissimum, & potuit facile convinci eo ipso momento per mille testes. Forte etiam atrox, quia in re & de re atroci.

In magnis mendaciis fere exsistit aliquis, qui se talium auctorem & assertorem jactare velit, vel vanitate, vel impudentia, vel spe præmii, vel aliquo simili affectu.

3. *Incuriosos.*] Non anxios, aut sedulo satis inquirentes, ut tum necesse fuit in re tanti momenti. Non longius scrutantes; an vera vel falsa essent quæ rumor in vulgus spargeret.

4. *Non populus tantum.*] Frequens Tacito est, ut unum & idem verbum ad plura referat, ut ibi *ruere*. Populus enim hic ruit in plausus & immodica studia. & equites plerique ac senatores ruunt etiam in palatium intus ad Galbam.

Plebs proprie effunditur in plausus; proceres vero in obsequium & assentationem. Nec video cur Acidalio displiceat, *ruere intus*.

5. *Palatii.*] Vide notas cap. 17.

re, &

re, & [1] omnes affirmare, donec inopia veri, consensu errantium victus, [2] sumpto thorace Galba, [3] irruenti turbæ neque ætate neque corpore resistens, sella levaretur. Obvius in palatio Julius Atticus speculator, [4] cruentum gladium ostentans, [5] *occisum à se Othonem* exclamavit: & Galba, *Commilito*, inquit, *quis jussit?* insigni animo ad coërcendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus. Haud dubiæ jam in castris omnium mentes, tan- 36
tusque ardor, ut non contenti agmine & corporibus, in suggestu, in quo paullo ante [6] aurea Galbæ statua fuerat, [7] medium inter signa

INTERPRETATIO.

nullus viderat, & omnes adseverabant, donec Galba coactus ignorantia veri, & malo opinantium consensu, loricam induit, & sella imponitur. Incurrenti multitudini, neque senecta, neque infirmitate corporis obsistens. Occurrens ad regiam Iulius Atticus è speculatoribus, & imbutum cruore mucronem ostendens, interfectum à se Othonem *vociferatus est, cui Galba*, Commilito, *ait*, quis id tibi imperavit? *sicque egregio ac præstanti animo ad comprimendam militum audaciam, minitantibus impavidus, in adulantes infractus. Iamque in castris non amplius ambigui militum animi, tantusque favor* erat, *ut non contenti conferta turba & personis suis, statuerunt Othonem in tribunali, in quo paulo prius erat aureum Galbæ simulacrum, positumque inter vexilla Othonem signis ambirent. Nec tri-*

NOTÆ.

1. Omnes *affirmare.*] Suet. Galb. 19 *Paucis temere affirmantibus transactum negotium* &c.

2. *Sumpto thorace.*] Quasi duntaxat statuisset, ut narrat Plutarchus, *populo se exhibere & sacrificiis placare deos vindices*, nequaquam de morte Othonis dubius. Sed longe aliud agi expertus est. *Savilius.*

Repugnare videtur Suet. Galb. 19. *Loricam tamen induit linteam, quamquam haud dissimulans, parum adversus tot mucrones profuturam.*

Sumpto thorace.] Suet. 19. *Loricam tamen induit linteam.* &c. *Sed extractus rumoribus falsis quos conspirati, ut eum in publicum elicerent, de industria dissiparant, paucis temere affirmantibus transactum negotium, oppressos qui tumultuarentur, advenire frequentes cæteros gratulabundos, & in omne obsequium paratos.*

3. *Irruenti turba.*] Legam: *irruenti turba neque ætate neque corpore resistens*, hac mente: Galbam & ætate & corpore invalidum, non sustinuisse effusè irruentem & gratulantem turbam. *Lipsius.*

4. *Cruentum gladium.*] Plut. Galba: *Paulo post Iulius Atticus prætorianorum non postremus, visus est stricto gladio accurrere, interfectum à se Cæsaris hostem vociferans, ac per obstantes ad ipsum Galbam se proripuit, gladium ei cruentum demonstrans, cumque eum intuitus Galba, dixisset, & quis tibi imperavit? fides, respondit, & sacramentum quo me obligavi.*

Quod mendacium facile argui potuit, non enim venisset unus. Multi ad præmium simul advolassent, quasi juvissent facinus, aut fecissent. Sed non id tempus convincendi aut puniendi militis. Potius dissimulandum fuit.

5. *Occisum à se Othonem exclamavit.*] Suet. Galb. 19. *His ut occurreret, prodiit tanta fiducia, ut militi cuidam occisum à se Othonem glorianti, quo autore responderit. atque in forum usque processit.*

6. *Aurea Galbæ statua.*] Sic lib 15. *Medio tribunal sedem curulem & sedes*

Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis aut centurionibus adeundi locus: gregarius miles *caveri* [1] insuper [2] *præpositos* jubebat. Strepere cuncta clamoribus, & tumultu, & exhortatione mutua: non tamquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed ut quem-

INTERPRETATIO.

bunis aut centurionibus facultas accedendi: præterea plebejus miles suspectari præfectos monebat. Personare cuncta vocibus turbulentis, & admonitione mutua, non velut apud multitudinem aut vulgus, per vagos diversosque inerti adsentatione

NOTÆ.

effigiem Neronis sustinebat. Et sic apparet eum morem fuisse receptum in castris. *Lipsius.*

7. *Medium inter signa.*] Id est, medium inter milites subsignanos. *Savilius.* Non alii inter conjuratos, nisi prætoriani qui *subsignani* & flos legionariorum erant. Cæteri mox statim aggregati sunt.

Inter signa.] Non tantum inter milites Otho, non tantum illorum corporibus & armis stipatus, sed etiam in eodem loco & suggestu, quo locari solebat imago principis aurea, constitutus est, & circumdatus, signis & vexillis scilicet, inter ipsa vexilla cohortium prætorianarum, & ipsas deorum divorumque imagines, quasi res sacra, augusta, ut quem inviolatum tueri destinaverant.

Certe Tac. elate, *inter signa Othonem vexillis circumdarent.* Et aderat legio classica quæ habuit aquilam & vexilla sua. Ibi & prætoriani, qui sua signa, sua vexilla etiam habuere.

Sed, puto, non recepta intra ipsa castra prætoriana legio, sed tamen aderat in armis, haud dubie in campo qui castris illis præjacebat. Ut vilis illa legio, non aquilam aut signa sua statim principi novo circumdedit.

Solæ cohortes prætorianæ id sibi decus adsumpsere, ut & electionem imperatoris. Et forte nondum aquilam habuit ea legio, sed honorem adhuc nomenque legionis expetebat & quod ei concedere statim noluerat Galba, nunc concessit Otho.

Inter signa.] Non tantum medium inter subsignanos milites, sed etiam medium inter signa & aquilas. Hinc statim addit Tac. *vexillis circumdarent.* & fuit eodem loco & sella Otho, qua antea aurea Galbæ statua.

At illa statua fuit media inter signa & & aquilas, & in eadem sede fuit statua, qua ipse princeps, si adesset, & præsens militem adloqueretur apud principia.

1. *Insuper.*] Sensus est: Non modo miles adire principem, tribunos & centuriones vetabat, sed insuper *præpositos* quoscumque caveri jubebat. forte quia classiarii jam adjuncti, seu legionarii, & hi præter tribunos centurionesque habuere legatum, præfectum castrorum, & alios munere ac dignitate præpollentes, quos omnes hic gregarius miles caveri jubet.

Nempe eum classiariis libertatem, seu militiam concessit Galba, (si vere concessit) tum & ipsis *præpositos* adposuit, qui sibi grati amicique, & vicem referre possent. Qui scirent *cujus sponte*, aut favore evecti fuerant.

Vel intelligendi hic tantum *præpositi* prætorianorum in genere, nempe vel ipsi præfecti prætorio, tribuni, centuriones, optiones, tesserarii, quos seditiosus miles exhortet.

2 *Præpositos.*] An *præfectos* prætorii? non illos sic vocat Tac. Præterea unus erat Laco præfectus, qui tum clausus intra palatium. Nisi forte intelligat *præpositos* à Galba, sive tribunos, sive centuriones, ut supra, *tribunorum Subrium & Cetrum milites adorti minis, Longinum* &c. *quia fidus principi suo, & desciscentibus suspectior.*

Forte intelligendi quicumque *præpositi*, seu quisquis imperaret, & gre-

que affluentium militum aspexerant, [1] prehensare manibus, complecti [2] armis, collocare juxta, [3] præire sacramentum, modo imperatorem militibus, modo imperatori milites commendare. Nec deerat Otho protendens manus, adorare vulgum, [4] jacere oscula, & omnia serviliter pro dominatione. Postquam universa classiariorum legio sacramentum ejus accepit, fidens viribus, & quos adhuc singulos exstimulaverat,

INTERPRETATIO.

clamores, sed ut quemlibet accurrentium militum animadverterant, ambire manibus, prensare armis, prope se statuere, pracedere jusjurandum, commendare nunc principem militibus, nunc principi milites. Intentus & ipse Otho, dextras exhibere, venerari vulgus, à facie jactare manus, & cuncta serviliter agere pro imperio habendo. Postquam tota classicorum legio in verba ejus adacta est, jam fidens copiis ac robore, & quos hactenus sigillatim incitaverat, adhortandos

NOTÆ.

gario militi præemineret.

Mallem legi, *caveri nuper præpositos jubebat*, à Galba nempe. & certe distinguunt hic inter veteres tribunos & Longinum promotum à Galba nuper. Aliis parcunt, & Longinum exarmant.

Non erant alii *præpositi* cohortibus prætorianis præter præfectos prætorii, tribunos & centuriones. nisi forte ibi intelligant de legatis, & aliis præpositis legionis classicæ, qui statim se prætorianis adjunxerunt.

Non tam propere *electi* Illyrici adjuncti, qui alibi tendebant. Suet. in Galba 12. *De eo fama sævitia... quod & præpositos procuratoresque supplicio capitis affecisset* &c. Ibi per *præpositos* intelligit Suet. *præfectos civitatum*, & provinciarum.

Forte Tacitus hoc loco intelligat, non modo præfectum prætr. Sed & præfectum urbis & præfectum vigilum qui in urbe præpollebant. Certe *præpositos* vocat Suet. præfectos prætorii disertè.

1. *Prehensare manibus.*] Mihi à militari more alienum non videtur, ut exultantes lætitia milites, eam armorum etiam complexu inter se significent, ut sit *complecti Armis*, quasi complecti armatos. *Pichena.*

Prehensare manibus.] Hæc militaris salutatio fuit, & affusi sunt cum gladiis & scutis. Atque iis amplexi socios, si quid mutandum; vellem *amplecti armis*. Lipsius.

Intelligo ut se invicem simul & arma complecterentur. Ita ut prensarent manus, & se mutuo cum armis complecterentur, velut armis etiam abblandirentur: ita ut socios & arma, seu socios simul cum armis amplecterentur.

Forte errat hic Lipsius de scutis, nondum ea ex armamentario sumpserant. quod mox statim jussit Otho.

2. *Armis.*] Non potest armatus armatum militem complecti quin simul cum suis armis, etiam arma commilitonis complectatur, ita ut se mutuo complecti videantur arma, quemadmodum & homines, ita ut galea galeæ, lancea lanceæ, cæteraque ejusmodi, mutuo complexu sibi invicem adhærere videantur.

Hic videtur commilito animosior pro partibus, complecti socium una cum armis, ut nempe sic flectat, eumque velut obtestetur per arma, quibus nihil majus aut sanctius militi, ut in partes transvolet. Hæc fere mutua, sed tamen unus incipit prehensare & complecti.

3. *Praire sacramentum.*] Ut sic affluentes commilitones in idem traherent, suo exemplo.

4. *Iacere oscula.*] Xiphilin. *Oscula vero singulis per digitos mittebat.* Savilius.

Iacere oscula.] Hoc vocat Satyricus:

37 accendendos in commune ratus, [1] pro vallo castrorum ita cœpit. *Quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum: quia nec privatum me vocari sustineo, princeps à vobis nominatus; nec principem, alio imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur imperatorem populi Rom. in castris, [2] an hostem habeatis. Auditisne, ut pœna mea, & supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est, [3] neque perire nos, neque salvos esse, nisi una, posse. Et cujus levitatis est Galba, jam fortasse [4] promisit: ut qui nullo exposcente, [5] tot millia innocentissimorum militum trucidaverit. Horror animum subit, quotiens recordor feralem introitum, & hanc solam Galbæ victoriam, cum in oculis urbis decumari deditos juberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspiciis urbem ingressus, quam gloriam ad principatum attulit: nisi occisi [6] Obultronii Sabini, & Cornelii [7] Marcelli in [8] Hispania, [9] Vettii Chilonis in [10] Gallia,*

INTERPRETATIO.

in commune ratus, pro munimentis castrorum sic orsus est. Quis ad vos venerim, commilitones, statuere nequeo, quia nec privatum me appellare ausim, Imperator à vobis salutatus; nec imperatorem, alio dominante. Etiam quomodo vos apellem in dubio manebit, dum incertum erit, an vos habeatis principem Reip. Rom. in castris, an inimicum. Num auditis, ut pariter flagitentur exitium meum & vestra pœna? adeo compertum est, neque interire nos, neque incolumes esse, nisi simul posse. Et adeo mobilis ingenii Galba est, ut jam forte id pollicitus sit: quippe qui nemine postulante, interfecerit tantam multitudinem innoxiorum militum. Horrescit animus, quoties ipse memini exitiabilis ingressus, & hoc unum Galbæ tropæum fuisse, cum in conspectu civitatis, decimum quemque hominum sese dedentium, fuste necari præciperet, & quos orantes in fidem receperat. Hoc ferali omine cum civitatem introierit, quale decus attulit ad imperium, nisi interfecti Obultronii Sabini, & Cornelii Marcelli in Hispania; Vettii Chilonis in Gal-

NOTÆ.

quo adulatoris gestus describitur, manuum jactatione, & motu ac gesticulatione adblandientis, & prope histrionico more gestum agentis. in eo autem imitatus est Græcos, qui χειρονομεῖν hoc etiam dicebant. Philo: *post quam manus moverant, exsiliebant ipsi gaudio, & omnium deorum appellationes ipsi multo cum plausu adtribuebant.*

1. *Pro vallo.*] Id est ante ipsa *castra*, non apud *principia*, ut mos fuit. nempe sic puto, ut pluribus audiretur Otho; nam non modo prætoriani hic aderant, sed etiam classiarii, & electi Illyricarum legionum huc advolabant, rerum novarum avidis ingeniis militaribus Hi omnes Galbæ infesti.

2. *An hostem.*] Dum dubitabitur, an imperatorem populi Rom. habeatis in castris, an hostem populi Rom. seu Reip.

3. *Neque perire nos.*] Lucan. *Quos scelus inquinat, æquat.*

4. *Promisit.*] Nempe libertis & amicis, seu pædagogis.

5. *Tot millia innocentissimorum militum.*] Sic melius Flor. vulgo, *civium.* Sic supra: *Introitus in urbem, trucidatis tot millibus inermium militum:* ac deinde, *legiones classica diffidebat, infesta ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat* Galba *Pichena.*

Nempe septem millia trucidaverat, teste Dione.

6. *Obultronii.*] Ille forte est de quo Tac lib. 13. an. *Helvidius Priscus adversus Obultronium Sabinum ærarii quæstorem proprias contentiones exercuit.*

7. *Marcelli.*] De quo Tac. lib. 16. 8.

Fonteji Capitonis in [1] *Germaniâ, Clodii Macri in Africa, Cingonis in viâ, Turpiliani in urbe, Nymphidii in castris? Quæ usquam provincia, quæ castra sunt, nisi cruenta & maculata? aut, ut ipse prædicat, emendata & correcta? Nam quæ alii scelera, hic remedia vocat, dum falsis nominibus, severitatem pro sævitiâ,* [2] *parcimoniam pro avaritiâ; supplicia & contumelias vestras, disciplinam appellat. Septem à Neronis fine menses sunt, & jam plus rapuit Icelus,* [4] *quam quod Polycleti, & Vatinii, & Elii,*

INTERPRETATIO.

lia, Fonteii Capitonis in Germania, Clodii Macri in Africa, Cingonii in itinere, Turpiliani in civitate, Nymphidii in monimentis? Quæ usquam regio, quinam exercitus sunt, nisi fœdati sanguine & polluti? vel, ut ipse gloriatur, puniti & purgati? Nam quæ alii crimina, ille correctiones appellat, dum fictis vocabulis, disciplinam pro immanitate, frugalitatem pro avaritiâ, pœnas & ignominiam vestram, priscam severitatem vocat, Septem *solummodo* menses à Neronis exitu *elapsi* sunt, & jam plura furatus est Icelus, quam quod Polycleti, & Vatinii, & Elii ra-

NOTÆ.

Trahebantur ut conscii Vulcatius Tullinus, ac Marcellus Cornelius Senatores. Ubi de Cassio & Cassii uxore incesti accusata cum fratris filio.

8 *Hispania.*] Vide notas supra cap. 6.

9 *Vettii Chilonis.*] Reperias etiam apud Gruter. inscription. pag 47. num 10, *Quæ munera Cilo aris urbanus dedicat ipso sacris.* Et notavit de illo Lipsius ad Tacitum 11. 21. *Frinshem.*

10. *Gallia.*] Vide notas supra cap. 8

1. *Germania.*] Vide notas supra cap. 6. & 9. & 12.

2. *Parcimoniam pro avaritiâ*] Sic Quintil 8 *Hoc autem adeo verum est, ut cum in hac maxime parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitiis utuntur, virtutis tamen his nomen imponant.*

3. *Septem à Neronis fine.*] Sic infra lib 2. 95. *Nondum quartus à victoriâ mensis, & libertus Vitellii Asiaticus, Polycletos, Patrobios, & vetera odiorum nomina æquabat.*

4. *Quam quod Polycleti, Vatinii & Elii paraverunt.*] Erat hic, *Vatinii & Egii, & alii parav.* sed quo quis indefinitum illud, *& alii* produxerit? aune plus omnibus, qui ante eum unquam fuerunt, unus Icelus paravit?

Ad hæc illud, *& Egii*, quibus poterit accommodari? Quis *Egios* in aula Neroniana vidit, legit, scripsit?

Ego invenio apud auctores, Neronem habuisse libertos dominationis suæ non fautores sed magistros atque rectores, quibus summam rerum publicarum privatarumque permiserat.

At de iis Dio Cassius scripsit: *Polycletum Neronis libertum in urbe, cum Helio expilasse & diripuisse omnia quæ occurrerent.*

Rursus idem: *Eodem tempore imperium populi Rom. duobus imperatoribus serviebat, Neroni & Helio* &c.

Super hos erat Vatinius intima Neronis familiaritate, in audaciam facinorum evectus, illi verò propterea maximè gratus, quod semper diceret: *Odi te Cæsar, quod Senator es.*

Itaque tres ii, quod iniquissimi principis familiares essent, nacti amplam occasionem diripiendi, modum finemve nullum tenebant: adeo ut se magnum quiddam dicere putaverit Otho, eum ait: *Iam plus rapuit Icelus, quam quod Polycleti* &c.

Sane *Icelus*, prænomine *Caius*, cognomine *Martianus*, de servo libertus ille factus, jam summæ equestris gradus candidatus, Galbam magna ex parte regebat, & vulgo *Pædagogus* vocabatur. *Vertranius.*

paraverunt. Minore [1] *avaritiâ ac licentia grassatus esset T. Vinius, si ipse*
imperasset, [2] *nunc & subjectos nos habuit tanquam suos: & viles ut alie-*
nos. Una illa domus sufficit donativo, quod vobis nunquam datur, & coti-
38 *die* [3] *exprobratur.. Ac ne qua saltem in successore Galbæ spes esset, accersit*

INTERPRETATIO.

pnerunt. Minore cupiditate & audacia debacchatus esset T. Vinius, si ipse principatum habuisset, nunc & mancipatos nos habuit ut suos: & sprevit ut extraneos. Unius illius familiæ opes sufficiunt largitioni ac pecuniæ, quæ vobis nunquam tribuitur, & semper objectatur. Et ne qua saltem spes relinqueretur in hærede Imperii,.

NOTÆ.

Unus fuit è tribus pedagogis libertus ille, & gratiam authoritatemque partiebatur cum Vinio & Lacone.

Helius quem Nero, cum Achaiam peteret, sibi vicarium Romæ subsistere jusserat, cum autoritate quanta poterat maxima, adjuncto ei Polycleto; qui ambo, ut Xiphilinus notat, *rapinas exercuerunt quantas poterant maximas.* Savilius.

Polycleti.] Polycletus, Elius, Locusta venefica, Patrobius, & Petinus in vinculis per urbem tracti, & publicè necati sunt jussu Galbæ.

De Vatinio non reperi, quo casu perierit. Nec indignum etiam tale portentum laqueo & carnifice, nisi forté se auro multo redemerit, ut Halotus, Tigellinus & alii, qui inter præcipua flagitia aulæ Claudianæ ac Neronianæ.

Vatinii, & Elii.] In vulgatis libris & *Egii.* Egius mihi inter potentiores libertos irrepertus. At Dioni scribitur: Ἥλιος, *Helius*, qui magnus apud Neronem, quique abeunte eo in Græciam cantillatum, præfectus mansit urbi Romæ.

Est is ipse de quo Tac. lib. 13 P. *Celer Eques Rom. & Elius libertus rei familiari principis in Asiâ impositi.*

Quod sequitur, *& alii*, videndum ne superfluat, natumque sit ex hæsitantiâ librarii & affinitate vocis prioris. *Lipsius.*

Vatinii.] Sic Tac. an. 5, 34. *Apud Beneventum interim consedit: ubi gladiatorium munus à Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter fœdissima ejus aulæ ostenta fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in contumelias assumptus, dein optimi cujusque criminatione eo usque valuit, ut gratia, pecunia, vi nocendi, etiam malos præmineret.*

Et Vatinii] Dubito, num sit ille idem qui Plutarcho *Petinus* vocatur,

Elii.] Sic Suet. Ner. 23 *Olympia quoque præter consuetudinem Musicum agona commisit. Ac ne quid circa hæc occupatum avocaret detineretve, cum præsentia ejus urbicas res egere à liberto Helio admoneretur, rescripsit his verbis, quamvis nunc tuum consilium sit & votum celeriter reverti me, tamen suadere & optare potius debes, ut Nerone dignus revertar.*

Et Elii.] Legendum *& Elii*, vel *& alii*, sed potius est ut scripserit Tac. *& Elii.*

1. *Avaritia ac licentia.*] Imperabat Galba, & tamen Vinius favore & obtentu senis, impudentiùs grassabatur, quàm si ipse remp. administrasset.

2. *Nunc & subjectos.*] Nos obsequentes habuit & inservientes, tanquam suos, id est, quasi ipse imperaret, scil. ob flagrantem gratiam, qua in animo principis præpollebat, *Et viles ut alienos*, id est, spretos ac male vexatos, & tanquam sibi extraneos, quia Galba imperabat, & ipse prædabatur. Cura ad Galbam, ad Vinium præmia & opes pertinebant.

3. *Exprobratur.*] Puto, quia à Nymphidio promissum erat, & qui sic corruperat prætorianos, ut à principe Nerone descisceerent. qua eadem spe largitionis & donativi usus erat idem Nymphidius, ut ipse invaderet imperium, militesque con-

ab exsilio, quem [1] *tristitia & avaritia sui simillimum judicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate, etiam deos infaustam adoptionem* [2] *adversantes. Idem Senatus, idem populi Rom. animus est. Vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, & sine quibus quamvis egregia invalida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum voco: omnium* [3] *militum arma nobiscum sunt.* [4] *Nec una cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet. Cum vos aspexerit,* [5] *cum signum meum acceperit, hoc solum*

INTERPRETATIO.

evocat ab exilio, quem severitate & avaritia, suis moribus maximè congruere existimabat. Spectastis, ô socii, suborta ingenti procella, etiam deos improsperam illam adoptionem exhorrentes. Idem affectus est patrum, idem populi Rom. votum. Vestra fortitudo exspectatur, penes quos est vis omnis egregii consilii, & sine quibus cuncta, quamvis honesta irrita sunt. Non vos hortor ad arma, aut ad discrimen: omnium exercituum castra à nobis stant. Nec una cohors inermis tuetur nunc Galbam, sed cohibet. Cum vos ipsa spectaverit, cum imperium meum acceperit; hæc una

NOTÆ.

citaret adversus Galbam.

Exprobratur, ut necessitate expressum, *exprobratur*, cum sæpe differtur, nunquam datur. *Exprobratur illud*, veluti disciplinæ veteris corruptæ auctoramentum & exemplum pessimum, qua scil. disciplina, donativis *non emitur miles, sed legitur.*

1. *Tristitia.*] Intelligitur acerbitas animi, austeritas morum, aut certe severitas quæ prope ad sævitiam accederet.

2. *Adversantes.*] Sic suprà cap. 18. *Quartum Idus Ianuarias fœdum imbribus diem tonitrua & fulgura, & cœlestes minæ ultra solitum turbaverant. Observatum id antiquitus comitiis dirimendis, non terruit Galbam* &c.

3. *Militum.*] Præcipuè intelligit eos qui tum Romæ tendebant; nondum enim certus fuit, an cæteri exercitus electionem comprobarent; sed ingens prætextus in Vrbe, senatu, prætorianis, electisque legionum, qui tum in urbe degebant. Aut sic forte indistinctè Otho & oratorie, ut pelliciat ultrò deliniatque prætorianos, ostentato consensu omnium exercituum.

4. *Nec una cohors togata.*] Quare *Togata*? & satisne ea vox sana? sana. appellat enim ita, velut elevans & infirmans, quia moris fuit, ut illa cohors quæ more militiæ excubabat, id ipsum faceret sine armis, gladiis tantum lanceisque contenta.

Itaque & *togis* induti erant, non *sagis*. Modestiæ causa institutum id videtur: & ne Mars palàm habitare videretur in suâ urbe.

Hoc spectat quod infrà legis: *Apertum armamentarium in castris fuisse, rapta arma.* Quorum scilicet armorum non iis vulgo jus aut usus, nisi tribunis, aut præfecto permittente.

Ideo et Martiali de Fusco præfecto prætorii:

Ille sacri lateris custos, Martisque togati:
Credita cui summi castra fuere ducis.

Vocat ecce, *togati Martis* custodem ab hoc habitu:

Atque adeo in ipsa Italia tota, milites togatos esse voluit M. Antoninus, de quo Capitolinus: *Per Brundisium veniens in Italiam, togam & ipse sumpsit, & milites togatos esse jussit: nec unquam sagati fuerunt sub eo milites.*

Hæc tamen de ipsis prætoriis cohortibus tantum accipio, quæ è civibus.

De Batavis Germanisque custodibus, scimus aliter fuisse. *Lipsius.*

5 *Cum signum meum acceperit.*] Cum Tesseram ipsis militarem dedero. *Savilius.*

Non puto id intelligendum esse de Tes-

erit certamen [1] *quis mihi plurimum imputet.* [2] *Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari* [3] *nisi peractum.* Aperiri deinde [4] armamentarium jussit, rapta statim arma [5] sine more & ordine mili-

INTERPRETATIO.

erit contentio, quis amplius de me bene mereri conetur. Nullus dubitationi locus est in eo cœpto, quod non potest celebrari, nisi perfectum sit. *Postea reserari præcepit armamentarium, capta raptim arma sine ritu & ordine belli, quo prætorianus, aut*

NOTÆ.

sera militari, sed potius de speciali aliquo signo condicto, & forte constituto inter conspiratos.

Solus princeps dabat Tesseram illam cohorti excubanti. Nec potuit id Otho, priusquam eveheretur. forte postea id potuit, cum è castris prætoriani irrumperent. Sed de alio signo ibi agi putem.

Cum signum meum acceperit.] Hoc potuit certò dicere, cum jam haberet consentientes cæteros prætorianos; neque enim una cohors fere inermis, & magna ex parte corrupta, resisteret tot millibus armatorum.

Jam securus conjurationis & facinoris jactare talia in vulgus facile potuit, & pars astus & stratagematis fuit, latius corruptos animos ostentasse.

Cum signum.] Id est, cum signum à me acceperit certandi, & occidendi Galbam, ejusque filium nuper adoptatum, & pedagogos illius, statim invadet certatim.

1. *Quis mihi plurimum imputet.*] Quis plus pro me contendat, meque sibi plus obnoxium reddat opera gratiaque sua, & plus pro me nitatur. Sic lib. seq. *Neque enim erat adhuc, cui imputaretur.* Ferretus.

Quis me magis demereatur, quis acriori studio aut ministerio meas partes juvet, quis me sibi plura debere velit.

Sic lib. 1. h 71. *Celsus constanter servata erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit.*

Et lib 5 24. *Potuisse tunc opprimi legiones, & voluisse Germanos, sed dolo à se flexos, imputavit Civilis.*

2. *Nullus cunctationi locus in eo consilio.*] Sic Salust. in bell. Catil. *Cethegus semper querebatur de ignavia sociorum: illos dubitando & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere: facto, non consulto in tali periculo opus esse; seque, si pauci adjuvarent, impetum in Curiam facturum. natura ferox, vehemens, manu promptus erat, maximum bonum in celeritate putabat.*

3, *Nisi peractum.*] Consilium scilicet de Galba occidendo, quo vivente, Otho imperare tutò non poterat.

Sic infra: *Nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis, quam consulto opus esset.*

Julius Capitolinus in Maximin. & Balb. *Scio, P. C. hanc rebus novis inesse oportere constantiam, ut rapienda sint consilia, non quærenda: urbis quin etiam plurimis abstinendum sit atque sententiis, ubi res perurget.* Pichena.

Quod non potest laudari nisi per actum] Quia dum cogitatur facinus, dum perpetratur, scelus est; at postquam peractum est, decus, victoria & imperium, *tum omnia Cæsar erat.* Tum laudatur scelus, & adoratur reus.

4 *Armamentarium.*] Fuit in secunda regione Romæ antiquæ, teste Victore &c. *Tillemon.*

5. *Sine more.*] Omisso more & ordine militiæ, quo suis insignibus, forte & armis distingui debuit prætorianus à legionario, & vice versa.

Nam Classiarii jam veri & justi legionarii, non forte jussu Galbæ instituti, qui eos decimatos in vinculis habuerat, dein libertatem concesserat; sed Othonis concessu, qui eos ultro in partes statim adsciverat.

Puto tamen, classicis ante concessam legionarius

tiæ,ut prætorianus,aut legionarius insignibus suis distingueretur.[1] Miscentur[2] auxiliaribus[3] galeis scutisque. Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux & instigator, & præcipuum pessimorum incitamentum,quod[4] boni mærebant.Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis 39

INTERPRETATIO.

legionarius miles signis suis dignosceretur: promiscue irruunt cum sociis,induti galeis & scutis. Nullo Tribuno aut Centurione incitante, sibi quisque dux & adhortator erat, & maximum deterrimorum irritamentum, quod honesti seu egregii viri indolerent. Iam perculsus Piso tumultu invalescentis conjurationis,& clamoribus in civitatem usque per-

NOTÆ.

fuisse legionariam militiam. quale enim ibi stipendium meruissent, & certè ante Galbam jussu Neronis, jam legionarii erant: quod mobilitate ingenii confirmavit Galba, aut certe dissimulavit.

Et *electi* ipsi seu *vexillarii* legionum etiam legionarii erant. Si qui externi & auxiliares aderant, etiam suis armis signisque distingui debuerunt.

1. *Miscentur*] Immixti sociis incedunt prætoriani & legionarii, unà cum galeis scutisque. quæ arma non eadem auxiliaribus pro more; sed puto, tunc ex armamentario illis suppeditata sunt, ita ut non distinguerentur à prætorianis aut legionariis. pauci in urbe tum auxiliares, nisi forte vexillis Illyrici, aut Germanicis socii adjuncti forent.

Prætoriani merebant sub vexillo, non sub aquila. Quod tamen vexillum forte fuit ornatum & dispositum in sacello instar aquilæ, ita ut posset insigne ex hastili avelli & decipi,cum vexillarius vellet.

Aut saltem imago ferebatur principis sic parata & ornata, ut posset è spiculo decipi. Et inter signa cohortis ostentabatur, ut paret hic ex casu Galbæ.

Erat forte vexillum majus, quod commune esset omnibus cohortibus prætorianis instar aquilæ.

Vel etiam cuilibet cohorti suum vexillum insigne fuit, quo distinguerentur ab aliis, & singuli manipuli etiam sua signa habuere, inter quæ signa cujusque cohortis ferebatur imago principis tum dominantis. Imagines deorum divorumque etiam inter signa, sed forte tantùm in castris & principiis, quæ veluti templa legionum & cohortium.

Miscentur auxiliaribus,] Lib. 2. hist. 89. *Vt nomina gentium, aut species armorum forent discreta.*

Aliter auxiliares, aliter legionarii, aliter forte prætoriani, aliter classiarii armati. Et etiam diversa *insignia*, seu vexilla habuere.

2. *Auxiliaribus.*] Sed unde & qui illi *auxiliares*? An numeri ex Britanniâ, & Germaniâ à Nerone acciti? Illi tamen pro Galba fuêre. qui itinere & mari fessos refovebat; erant præterea Illyrici exercitus *electi*. erant & forte quos Galba secum advexerat ex Hispaniâ, ut equites quos immisit in classiarios ad pontem Milvium, & qui 7 millia occidere. Sed hi potius à Galba stetissent.

Nec puto eos tum fuisse Romæ: forte Tac. tem hanc describit oratorio & libero egressu.

Quod tamen notandum: legiones & vexillarii seu electi legionum trahebant secum sua *auxilia*, & peditum & equitum. Itaque cum ibi essent electi Illyriciani, nihil mirum est, fuisse & *auxiliares*.

3. *Galeis scutisque.*] Vertunt cum *galeis scutisque*; ita ut *auxiliaribus* misceretur cum suis armis *legionarii*. Nam prætoriani *legionarii*, & certe flos legionariorum illi.

In Vrbe tum electi Illyriciani se adjunxêre statim prætorianis.qui *electi*, seu *cohortes* Illyrici, ut legionarii, habuere sua auxilia.

Classiarii etiam statim adfluxere; sed ut nova legio erat, quæ auxilia habuerit, incertum, forte nulla habuit. *Germanici*

seditionis, & vocibus [1] in urbem usque resonantibus, egressum inte-
rim Galbam & foro appropinquantem assecutus erat: jam Marius Celsus
haud læta retulerat: cum alii *in palatium redire*, alii *Capitolium petere*,
plerique *rostra occupanda* censerent, plures tantum sententiis aliorum con-
tradicerent; utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quo-
rum tempus effugerat. Agitasse Laco, ignaro Galba, de occidendo T. Vi-
nio dicitur, sive ut pœna ejus animos militum mulceret, seu conscium
Othonis, credebat, ad postremum vel odio. hæsitationem attulit tempus
ac locus, quia initio cædis orto, difficilis modus, & turbavere consilium
tripidi nuntii, [2] ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis,
40 qui primo alacres fidem atque animum ostentaverant. Agebatur huc il-
luc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu, completis undique [3] basili-
cis ac templis, lugubri prospectu: neque populi aut plebis ulla vox, sed
attoniti vultus, & conversæ ad omnia aures, non tumultus, [4] non quies

INTERPRETATIO.

sonantibus, attigerat Galbam qui interea exierat & ad forum prope accedebat: jam Marius Celsus haud grata renunciarat, cum alii repetere regios penates *suaderent, alii* in Capitolium pergere. *multi* occupare rostra, *plures solummodo consiliis aliorum obsisterent, & ut contingit in cœptis adversis, hæc saluberrima crederentur, quorum occasio praeterierat. Fertur deliberasse Laco, inscio Galba, de interimendo T. Vinio, sive ut nece illius militum iram placaret, seu conscientia Othonis innexum putabat, vel demum odio suo. Cunctationem seu moram injecit tempus ac locus, quia semel inceptas cædes cohibere ac moderari arduum est, & conatum prohibuere formidolosi nuntii, & comitantium fuga, torpentibus omnium animis, qui initio feroces, constantiam atque virtutem ambitiosè jactaverant. Impellebatur huc & illac Galba vage fluctuantis vulgi incursu, oppletis passim porticibus ac delubris, tristi spectaculo: neque multitudinis aut plebeculæ clamor ullus, sed defixi intentique ora tenebant, & arrecta ad cuncta aures. Non strepitus,*

NOTÆ.

vero & *Britannici* legionarii potius favebant Galbæ.

4. *Boni mœrebant.*] Pessimus quisque in res novas pronus, de Rep. nil solliciti. At *boni mœrebant*, quod novis bellis turbaretur status; quod bono principe deturbato, aut occiso, substitueretur Neroni similis Otho.

In flagitium conspirant pessimi, & magis urgent, quo majus crimen est. Ardentius incitantur, quod boni mœrerent.

Per *bonos*, intellige optimos quosque tribunorum, primipilarium, centurionum & etiam militum. Nam & certe *boni* erant è vulgo, & qui mallent statum præsentem quàm bella iterum civilia. Sed mali majori numero, aut certe audaciores promptioresque in flagitia.

1. *In urbem usque.*] Castra illa prætoriana sita ad Portam *Viminalem*.

2. *Ac proximorum diffugia.*] Fugere qui antea proximi Galbæ & Pisoni adstabant, nimii verbis & linguæ feroces, dum res securæ, in periculo ignavi & fugaces.

3. *Basilicis ac Templis.*] Basilicæ ac Templa, ἐπὶ τὰς στοὰς καὶ τὰ ναΐσκα τῆς ἀγορᾶς. Plutar. Seneca de ira lib. 3. *Fremitu judiciorum basilica resonant.* Savilius.

4. *Non quies, quale.*] Sensus est: *non tumultus, non quies*, talis, quale *silentium* est, quod magni metus & magnæ iræ indicium sit; non *quale* est illud *silentium* quod magnus metus, magnæ iræ admixtus, inferre aut invehere solet.

Negat igitur Tacitus, talem fuisse tunc

quale magni metus, & magnæ iræ silentium est. Othoni tamen *armari plebem* nuntiabatur. [1] *Ire præcipites & occupare pericula* jubet. Igitur milites Romani, [2] quasi Vologesen, aut Pacorum, avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non imperatorem suum inermem & senem trucidare pergerent, disjecta plebe, proculcato senatu, truces armis, [3] rapidis equis forum irrumpunt. nec illos Capitolii aspectus, & imminentium templorum religio, & priores & futuri principes terruere, quo minus facerent

INTERPRETATIO.

non quies: aut quale silentium est in magno pavore & magna indignatione. Referebant tamen Othoni populum arma sumere. Tum ipse irrumpere & prævertere discrimina jubet. *Itaque milites Romani, velut deturbaturi Vologesem, vel Pacorum ex patrio Arsacidarum throno, ac non principem suum imbellem senemque interfecturi essent, exterrito populo, conculcato senatu, horridi telis, præcipites equis in forum irruunt. nec illos conspectus Capitolii, neque proximorum delubrorum sanctitas, neque superiores aut successuri imperatores* absterruere, *quin, patrarent facinus, cujus est vindex quisquis excepit.*

NOTÆ.

quietem, quod tamen affirmant versiones Italicæ, Hispanæ, & Gallicæ, velut ex composito.

Qualis igitur *quies*, aut *silentium*? Attende quid dicat auctor noster: Erat lugubris prospectus, nulla populi aut plebis vox, sed *attoniti vultus & conversæ ad omnia aures.* Et certè, *ira* aut *metus* hoc casu, non spectabant ad populum, qui tantum testis & spectator aderat, & qui unam ferè è Republ. usurpabat curam, *Panem & Circenses.*

Tumultus, aut *quies* illa, fuit potius stupentium & attonitorum hominum, quàm metuentium aut iratorum *silentium.*

Igitur *neque populi aut plebis ulla vox, sed attoniti vultus* &c. Ideoque non tumultus, non quies illa, quale solet esse silentium populi trepidantis aut magnopere indignantis.

Tantum attoniti erant & stupebant talium accidentium insolentes in Urbe. neque per vices populus obstrepebat, fremebat, aut indignabatur, *ut solet, ubi aut studio agitur, aut irâ.* Nulla vox populi aut plebis. attoniti animi, ut & attoniti vultus; & *silentium* illud, non *magni metus*, non *magnæ iræ* indicium fuit.

Silebant attoniti & spectabant, nullo metu, nulla ira, parum anxii de Repub. aut de principe: quasi res aliena agere tur, aut quasi apud theatrum, rem novam & tragicam, in scenico aliquo principe contemplarentur.

Non quies, quale magni metus.] Fremitus plebis, aut militum, qualis in studio, metu, aut ira solet esse, docebit Curtius lib 6. ubi de Philota: *Fremitus undique indignantium, querentiumque totâ concione obstrepebat, qualis solet esse multitudinis, & maximè militaris, ubi aut studio agitur, aut irâ.*

1. *Ire præcipites.*] Ille se castris continuit. Suet. Oth 6 dum funesti temporis clades sæviter, circumstantia profectò: cujus descriptione nimis leviter Tacitus defungitur. *Savilius.*

2. *Quasi Vologesen.*] Vologeses aut Vologesus (utroque enim modo scribitur apud Tac:) Parthis tum imperabat, filius Vononis sub Claudio mortui, An. v. c 802. frater Pacori Medorum Regis & Tiridatis, quem Nero Armeniis Regem imposuit.

3. *Rapidis equis forum irrumpunt.*] Suet. Galb. 19. *In forum usque processit: ibi equites, quibus mandata cædes erat: cum per publicum, dimota paganorum turba, equos adegissent, viso procul eo, parumper restiterunt; deinde rursum incitati, desertum à suis contrucidaverunt.*

41 [1] ſcelus, cujus ultor eſt quiſquis ſucceſſit. Viſo cominus armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis (*Atilium Vergilionem* fuiſſe tradunt) [2] dereptam [3] Galbæ imaginem ſolo afflixit. Eo ſigno manifeſta in Othonem omnium militum ſtudia, deſertum fuga populi forum

INTERPRETATIO.

imperium. Inſpecto propius equitum *irrumpentium agmine, ſignifer cohortis Galbam tuſtodientis* (Atilium Vergilionem fuiſſe perhibent) *avulſam* ſpiculo *Galbæ effigiem ſolo ſtravit. Eo ſigno comperitur omnium militum favor in Othonem, relictum forum*

NOTÆ.

1. *Scelus, cujus ultor eſt quiſquis ſucceſſit.*] Sic infra cap 44 *Plures quam centum viginti libellos præmia expoſcentium ob aliquam notabilem illa die operam, Vitellius poſtea invenit, omneſque conquiri & interfici juſſit, non honore Galbæ, ſed tradito principibus more, munimentum ad præſens, in poſterum ultionem.*

Sic poſtea Severus & alii in eoſdem prætorianos milites animadvertere, ob ſimilia facinora.

Et tamen Otho, poſtquam ad Bedriacum victus, moriendi conſilium cepiſſet, chartas omnes concremavit, referente Suet. Oth. 10. *Quidquid deinde epiſtolarum erat, ne cui periculo aut noxa apud victorem forent, concremavit.*

Sed libellos horum Thraſonum ultro ipſe neglexit, vel potius ſic divina regente providentiâ, ne impune abeant ejuſmodi ſcelerum portenta.

Et forte libellos in Vrbe reliquerat penes libertos, inter alia inſtrumenta imperii, de majoribus rebus ſollicitus & tum parùm hæc curabat.

Vltor eſt quiſquis ſucceſſit.] Darius apud Curt. lib. 5 Darius *Beſſo tamen inſidiarum conſilium purganti reſpondit: Alexandri ſibi non minus juſtitiam quam virtutem eſſe perſpectam: falli eos qui proditionis præmium ab eo expectent, violatæ fidei neminem acriorem fore vindicem ultoremque.*

Et infra ibidem: *Vltionem ſceleris erga ſe perpetrati, non ſolum ſua, ſed exempli omniumque regum cauſſa, non negligere, illi cum decorum, tum utile futurum.*

2. *Dereptam.*] Nempe abripuit imaginem Galbæ ex vexillo; abreptamque ſeu avulſam ſolo afflixit. Inter vexilla imagines Deorum divumque, inter quas & imago principis.

Itaque vexillarius ibi forte cæteris imaginibus aut ſignis intactis, ſolam Galbæ effigiem deripuit & ſolo adflixit.

Inter ſigna erat illa imago principis. ſic olim Sejanus, qui collegam ſe ferebat dominantis, colebatur inter ſigna legionum, id eſt in aliquo vexillo ferebatur ejus imago, ut & principis.

Non quod forte illæ imagines principum pro ſignis aut vexillis eſſent, ſed tantum inter ſigna militaria repoſita erant, per honorem.

Nec veriſimile eſt cohortes prætorianas, non habuiſſe aliud ſignum quàm imaginem principis: puto, illa inter ſigna fuit, non pro ſigno præciſe, ſed tantum per honorem.

3 *Galbæ imaginem.*] Intellige hanc imaginem Galbæ fuiſſe ſuper ſigno cohortis Nam ut antea deorum imagines ſignis innectebantur, ſic principum tempore, ipſorum imperatorum. Vid. Lipſ. de milit. lib 4 dial. 5 *Pichena.*

Forte propriæ haſtæ inſiſtebat imago principis, nam apud Vegetium lib. 2. cap. 7. ſunt *Imaginarii vel imaginiferi, qui imagines Imperatoris portant.* ubi nota, *Imperatoris.*

Attamen hic Tacitus, *vexillarium* vocat Quare imago illa principis forte locata fuit in ſumma haſta, ſupra ſignum cohortis, eo modo, quo ſupra aquilam legionariam, floſculos ſublimes elatos videas, aut alia ſimilia.

districta adversus dubitantes tela. [1] Juxta Curtium lacum, trepidatione ferentium Galba projectus è sella, ac provolutus est. [2] Extremam ejus vocem, ut cuique odium aut admiratio fuit, varie prodidere. Alii suppliciter interrogasse, *quid mali meruisset? paucos dies exsolvendo donativo* deprecatum. Plures obtulisse ultro percussoribus jugulum, [3] *agerent ac ferirent, si ita è Rep. videretur.* [4] non interfuit occidentium quid diceret. [5] De percussore non satis constat. quidam *Terentium* [6] *Evocatum.*

INTERPRETATIO.

diffugiente plebe, nudati gladii adversus cunctantes. Galba prope lacum Curtium, pavore vehentium è lectica projectus ac provolutus est. Postrema ejus verba, ut cuique invidia aut favor extitit, alii aliter memoravere. Alii humiliter rogasse, quid mali fecisset? & breve tempus postulasse, quo promissam militi pecuniam persolveret. *Plures exhibuisse ultro fauces interfectoribus*, facerent ac percuterent si ita è Rep. esse censerent. *Sed parum solliciti percussores, quid proferret. De interfectore non satis compertum. nonnulli* Terentium Evocatum, *alii* Lecanium.

NOTÆ.

1. *Juxta Curtium lacum.*] Suet. Galb. 20. *Jugulatus est ad lacum Curtii, ac relictus ita uti erat, donec gregarius miles à frumentatione rediens, abjecto onere, caput ei amputavit.*

Juxta Curtium lacum.] *Lacus Curtius Romana in urbe, aliis à T. Tatii milite Curtio Metio, aliis à M. Curtio qui se pro publica salute devovens, equo incitato, in specum demisit, denominatur.* Sic Livius lib 7.

Curtium lacum.] Fuit in Foro Romano, & in regione octava Romæ antiquæ. Vide Nardini Romam antiquam lib. 5 cap 7. p 247. *Tillemon.*

2. *Extremam ejus vocem.*] Suet. Galb 20. *Sunt qui tradant, ad primum tumultum proclamasse eum, quid agitis commilitones? ego vester sum & vos mei. Donativum etiam pollicitum. Plures autem prodiderunt, obtulisse ultro jugulum: & ut hoc agerent ac ferirent, quando ita videretur, hortatum.*

3 *Agerent.*] Ex Suet. volunt *hoc agerent.* Quasi vero Tacitus in alius auctoris verba juraverit. Rem eamdem dicunt auctores, & id sufficit, licet diversis verbis aut circumstantiis.

Suet. 20. *Obtulisse ultro jugulum, & ut hoc agerent, ac ferirent .,. hortatur.* Forte Suetonius affert eadem verba præcise quæ prolata sunt à Galba, non autem Tacitus, qui sæpe eas minutias spernit aut invertit. Aut potius Plutarchus ipsissima verba attulit.

Hoc agerent.] Plut. Galb *Hoc agite, dixit, si quidem ita ex re est populi Romani.* Sic vulgo dicimus, *hoc age*, nempe quod agis, fac cito quod facis.

Sic apud Sueton. 58. Conjurati in Caligulam, *hoc age*, sed sensu paulum diverso. Intentionem & strenuitatem sic postulabant à sociis, aut forte deridebant Cajum qui tum ludis vacabat.

4. *Non interfuit.*] Parum id curavere qui occiderunt Galbam, magis solliciti de obtinendo præmio tanti sceleris. id solum *interfuit* occidentium. Nam nemo unus jugulavit principem, innumeri gladii in eum festinabant, ut cruore illius etiam leviter adspersi ditarentur, ita ut ipsum caput Galbæ multo auro repensum redemptumque sit

5 *De percussore non satis constat.*] Plut. Galba: *Jugulatus est, ut plerique memorant, à Camurio XV. legionis milite: alii Terentio ascribunt, alii Arcadio, alii Fabio Sabulo. atque hunc ferunt, caput Galbæ occultatum vestimento, quod ob calvitiem teneri vix posset, ad Othonem detulisse.*

6 *Evocatum.*] Ne cognomen putes.

alii *Lecanium*: crebrior fama tradidit *Camurium XV. legionis militem, impresso gladio, jugulum ejus hausisse.* Cæteri crura brachiaque (nam [1] pectus tegebatur) fœde laniavere: pleraque vulnera, feritate & sævitia trunco jam corpori adjecta. Titum inde [2] Vinium invasere. de quo
42 & ipso ambigitur, [3] consumpseritne vocem ejus instans metus, an proclamaverit, *non esse ab Othone mandatum ut occideretur.* Quod seu finxit formidine; seu conscientia conjurationis confessus est: huc potius ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, [4] cujus caussa erat. ante ædem divi [5] Julii jacuit, primo ictu in poplitem, mox ab
43 Julio Caro legionario milite in utrumque latus transverberatus. Insignem illa die [6] virum Sempronium Densum ætas nostra vidit. [7] Centurio·

INTERPRETATIO.

Celebrior fama vulgavit, Camurium militem Quintædecimæ legionis, adacto ense, guttur illius perfodisse *Alii quia pectus* illius thorace *defendebatur, turpiter laceravere femora & lacertos. Pleraque inflicta vulnera per immanitatem & sævitiam. cum jam caput à corpore abscissum foret. Posthac in Vinium irruere. de quo etiam dubitatur, an ingruens pavor abruperit sermonem illius, an protulerit.* non imperasse Othonem, ut interficeretur. *Quod. sive dissimulavit metu. seu societate conspirationis fassus est: huc magis vita illius, & existimatio propellit. ut particeps fuerit facinoris, cui caussam præbuerat. Iuxta templum D. Iulii prostratus, primo vulnere in poplitem; dein transfossus est in utrumque latus à Iulio Caro legionario caliga. Ea die spectavit ætas nostra eximium virum Sempronium.*

NOTÆ.

Nomen militiæ est, quemadmodum *Primipilaris, Centurio.* &c. *Evocati* dicebantur veterani emeriti qui ad militiam revocabantur, famâ belli & virtutis.

Et forte unus ille ex *Evocatis* fuit, quibus custodiam corporis in Hispania, primo crediderat Galba teste Suet 20.

Non tamen proprie *Evocati* illi, nec veteres militiæ quibus se commisit Galba. Nam erant hi *equestris ordinis juvenes*, quibus servatum jus anulorum aureorum.

1. *Pectus tegebatur.*] Thorace seu lòrica lintea, teste Sueton. Hinc jugulum ejus miles gladio invadit.

2. *Vinium invasere.*] Plut Galb. *Iugulatus est etiam T. Vinius, fassus se conjurationis in Galbam socium fuisse: quippe necari se, præter Othonis sententiam, vociferabatur. Nihilominus ejus caput & Laconis. amputata, milites ad Othonem attulerunt, præmium eo nomine poscentes.*

3. *Consumpseritne vocem.*] Id est, prohibuerit, occluserit, & quasi ligaverit seu finierit metus præpediens linguam.

4 *Cujus causa erat.*] Tacitus supra: *Galbam T. Vinius deterrimus mortalium odio flagitiorum onerabat.* Savil Vel quia forte ad id facinus impulerat Othonem. *Huc ejus vita famaque inclinat.* Et spes matrimonii cum filia.

5. *Iulii*] Templum Julii Cæsaris, in foro Romano, & in octava regione Romæ antiquæ. Vide Nardini Romam ant. lib 5 cap. 4 p. 129. *Tillemon.*

6 *Virum Sempronium.*] Plutarchus & Xiphil scribunt, non Pisonem, sed Galbam à Denso protectum. *Savilius.*

Primo insultu protexit Galbam, aut etiam utrumque simul; dein Galba oppresso, Pisonem, cui effugium præbuit.

7. *Centurio is prætoriæ cohortis.*] Aliter concepta lectio in Farnesii codice: *Centurio is prætoriæ ac Galbæ custodia à Pisone additus.* Quæ utravis.

is prætoriæ cohortis à Galba [1] custodiæ Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis, & scelus exprobrans, ac modo manu, modo voce, [2] vertendo in se percussores, quamquam vulnerato Pisoni effugium

INTERPRETATIO.

Drusum. is centurio prætoriæ cohortis à Galba præsidio Pisonis adpositus, nudato gladio occurrens armatis, & facinus objectans, ac modo dextra, modo voce, convertens in se interfectores, quamvis sauciato Pisoni effugiendi locum præbuit. Pi-

NOTÆ.

tamen parum mihi certa.

Quid enim? à Pisone custos hic Galbæ appositus? quomodo potuit aut debuit? cum Galbæ sanè, ut principi, legitimi sui custodes & stipatores fuerint.

Denique unde ea autoritas Pisoni? Tacitum etiam ipsum lege: Videbis clare Sempronium hunc, non Galbæ tutorem, sed Pisonis fuisse; cui *quamvis vulnerato effugium* etiam *præbuit*.

Igitur inclinabam ut legerem: *Centurio is prætorii, à Galba custodia Pisonis additus*. Ut in illo motu rerum, Galba de Pisone anxius, addiderit ei custodem centurionem. hoc probabile.

Sustinent me tamen à pleno assensu Dio & Plutarchus, qui ita narrant, ut Sempronius Galbam defenderit, non Pisonem.

Si eos sequimur: tum mentem verborum Taciti faciam, ut hic Sempronius venerit in cohortes prætorias, promotusque sit beneficio Pisonis: atque ita additus insertusque custodiæ.

Vix tamen est, ut Taciti narratio cum Græcis iis non pugnet. certè nec Suetonius opem quemquam tulisse Galbæ refert. *Lipsius*.

Auctores facile conciliari possunt.

Piso tunc lecticæ Galbæ adhærebat, *egressum interim Galbam, & foro appropinquantem assecutus erat*, pugnabat pro sua ejusque salute: at Densus hostibus se se obiiciendo, tam Galbam quam Pisonem protegebat, quod nec Plutarchus inficiatur, apud quem Piso vulneratus, illinc aufugit, & oppetit alibi mortem: *Vulneratus enim adolescens fugiebat. eumque Murcus quidam insecutus, jugulavit juxta sacellum Vestæ.*

At unde ei effugium? à Denso, teste Tac. *Quamquam vulnerato Pisoni effugium dedit*. Salinerius.

1. *Custodia.*] Non dubitandum quin sic scripserit Tacitus, & si nonnihil turbent libri MSS. quod non novum. Sed tandum veteri exemplari, veterique editioni & bono sensui.

Ut quid enim Piso novus rebus & imperio, addat unum centurionem & forte 60. milites principi, cui tot excubiæ tot homines advigilarunt? ita ut in publicum eum proiicere coacti sint rebelles, ut eum occidere possent.

Quid novum etiam, quod Græci auctores dissentire glorientur in multis circumstantiis, sed vel parum docti illi in rebus Romanis, vel minus diligentes, nec satis intellexere Latinum sermonem, ut de se fatetur ipse Plutarchus.

Clare Dio de Sempronio: *Galbæ opem ferens pro virili, ut nihil profecit, occisus est.*

Dio id hauserat ex Plutarcho, saltem ex parte, qui sic habet: *Nemo substitit, aut opem tulit, præter unum virum, quem unum sol vidit inter tot millia mortalium, dignum imperio & nomine Romano* &c. Adstititque ille Galbæ ante lecticam, & sustinuit incurrentes, primum vite, deinde stricto gladio, *donec poplite suffosso ac depresso, tandem cecidit.*

At certe, ut vides, neque Dio, neque Plutarchus dicunt, Sempronium fuisse *à Pisone additum custodiæ Galbæ.*

At succurrit ille centurio Galbæ quid mirum, quod succurreret ille principi & Cæsari? scil. postquam cum Pisone assecutus est Galbam in foro. Itaque nullus hic turbandi, aut corrigendi locus fuit.

2. *Vertendo in se percussores.*] Suffossus poples Densi Sempronii, forte ui &

dedit. Piso in ædem [1] Vestæ pervasir, exceptusque misericordia [2] publici servi, & contubernio ejus abditus, [3] non religione, nec cærimoniis, sed latebra imminens exitium differebat: cum advenere, missu Othonis, nominatim in cædem ejus ardentes, Sulpicius Florus è Britannicis cohortibus, nuper à Galba civitate donatus. & Statius [4] Murcus speculator à quibus [5] protractus Piso, in foribus templi trucidatur.
44 Nullam cædem Otho [6] majore lætitia excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur: seu tum primum [7] levata omni sollicitudine mens, vacare gaudio cœperat: seu recordatio majestatis in Galba; amicitiæ in T. Vinio. quamvis immitem animum imagine tristi confuderat. Pisonis, ut inimici & æmuli, cæde lætari, jus fasque credebat. [8] Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium

INTERPRETATIO.

so in templum Vestæ perfugit, receptusque miseratione ministri publici, & cubiculo ejus absconditus, non sanctitate loci, nec religione, sed latendo, instantem perniciem prolatabat: cum accessere jussu Othonis, nominatim in ejus necem flagrantes, Sulpicius Florus è Britannicis vexillis, nuper à Galba inter cives Rom. adscriptus. & Statius Murcus speculator: à quibus extractus Piso, in limine delubri occiditur. Nullam necem Otho majori gaudio habuisse dicitur, nullamque cervicem. tam in explebilibus oculis adspexisse, seu tum primùm dempta omni cura, animus indulgere lætitia cœperat: sive conscientia majestatis in Galba, caritatis in T. Vinio, licet atrocem animum lugubri specie perculerat: at nunc licere sibi arbitrabatur gaudere necι Pisonis, ut infensi & rivalis. Ferebantur capita hastis infixa, inter vexilla cohortium, prope Aquilam legionis, cer-

NOTÆ,

T. Vinii Tac. ibid. 42. *Vinius ante ædem divi Iulii jacuit, primo ictu in poplitem* &c

1. *Vesta.*] Vestæ templum fuit in octâva regione Romæ antiquæ, *Ædes Vestæ* fuit iu regione decima *Tillemon.*

2. *Publici servi*] Qui nempe ædituus templi: Sueton. Domit. *Confugit in Capitolium ... sed irrumpentibus adversariis, & ardente templo, apud ædituum clam pernoctavit.*

3. *Non religione.*] Quia sciebat nullam aram, nullum templum aut asylum sacrum iuviulatumqne esse his, qni cruore principis jam manus cruentassent.

4. *Murcus speculator.*] Au ille speculator *è Britannicis cohortibus*, nt Sulpicius Florus? (uam in legionibus etiam *speculatores* erant.)

Puto, potius *speculator* ille fuit prætorianus, ita nt Otho cædem Pisonis imperaverit multis. & inter alios, huic legionario sen vexillario Britannico, & speculaturi huic prætoriano

5. *Protractus.*] Scil. extra templum, ne ea cæde pollnere sacram Vestæ ædem viderentur.

6. *Majore lætitia.*] Sic Plut. Otho: *Galba capite viso, exclamasse fertur: hoc nihil est, ô commilitones: monstrate mihi Pisonis caput.*

7. *Levata omni sollicitudine mens vacare.*] Veteres Edit. quas sequimur: *vacare gaudio.* Quod elegantem sensum reddit: tum demum otium fuisse menti Othonis, eique vacasse, nt gandium ex mutatione fortunæ plenè gustaret, postquam æmulo remoto, nulla amplius sollicitudo inerat. *Freinsh.*

8. *Præfixa contis capita.*] Aliter Sueton. Galba 20. *Donec gregarius miles à frumentatione rediens, abjecto one-*

juxta

[1] Juxta Aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus qui
occiderant, qui interfuerant, qui vere, qui falso, ut pulchrum &
memorabile f cinus jactabant. Plures quam CXX libellos præmia ex-
poscentium ob aliquam notabilem illa die operam, Vitellius postea
invenit. omnesque conquiri & interfici jussit, non honore Galbæ, sed
[2] tradito principibus more, munimentum [3] ad præsens in posterum, ul-
tionem. Alium crederes senatum, alium populum. ruere cuncti in ca-
stra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, 45

INTERPRETATIO.

tatim monstrantibus fœdas cruore dextras, qui interfecerant, qui adfuerant, alii vere, alii falso ostentabant ut egregium & insigne facinus. Reperit deinde Vitellius plures quam centum & viginti libellos mercedem expostulantium, ob aliquod eximium illa die exhibitum ministerium; omnesque investigari & trucidari præcepit, non in gratiam aut decus Galbæ, sed solemni dominantium exemplo, præsidium in præsens, & in futurum vindictam. Alium putares senatum, aliam plebem. concurrere omnes in castra, antecedere prope incedentes, contendere cum praeuntibus,

NOTÆ.

re caput amputavit.

Et ipso Sueton. teste, Otho caput Galbæ sibi allatum in castra, tantum *lixis calonibusque donavit, qui hasta suffixum, non sine ludibrio circum castra portarunt.*

Si hoc ita sit, caput Galbæ non fuit ostentatum juxta Aquilam legionis. nec videtur cohærere satis cum sequentibus 49. *Galbæ caput per lixas, calonesque suffixum* &c. An miles tanti pretii caput lixis permitteret, nisi jussu Othonis?

Et pro Suetonio stare Plutarchus videtur, qui tradit caput Galbæ primo occultatum à Fabio milite, dein ab ipso lanceæ affixum & ostentatum esse si relictum in foro corpus integrum, si suffixum lanceæ caput à gregario milite; itaque non statim à cæde & strage, caput illud gestatum *inter signa cohortium juxta aquilam legionis.*

Nisi forte cum in senatum venissent, stipantes novum principem, & cum redirent in castra. Sed sic dissentire solent auctores in circumstantiis

1 *Juxta Aquilam legionis.*] Cujus? Classiariæ puto, cum in hanc rem non alia occurrat legio. Illi *Aquilam & signa* accipiebant ex Othonis manu, ut apparet ex Tac. ut à Galba initio principatus petierunt classiarii quidem, sed alia mercede constitit illis, qui in vanum ceciderat labor. *Savilius.*

2. *Tradito principibus more.*] Sic lego: *tradito principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultionem. Ultio* hæc tradita est principibus more, ad præsens monimentum & tutelam sui. Sed quæ ultio? *in posterum*: Id est, post ipsos, & ut successor ulciscantur. Tacitus in hac re: *Facinus cujus ultor est quisquis successit.*

Et quo fine? ut ipsi in præsenti tutiores. Sic Claudius apud Suet. *Centuriones è conjuratis in Cajum interemit, exempli caussa.* & Domitianus Epaphroditum in eodem Suet. *Ut ostenderet, ne bono quidem exemplo audendam patroni necem.*

Nimirum principes solemniter puniendo principum interfectores, se ipsi muniunt & tuentur. sic Oedipus apud Sophoclem, ubi ait, velle se exequi & punire Laij cædem:

Nam quisquis ille est, Laium qui occiderit:
Is dextra eadem me quoque ausit aggredi.
Cum vindico igitur hunc, me ipse munio. Lipsius.

3. *Ad præsens.*] Dum occisum princi-

laudare militum judicium, [1] exosculari Othonis manum: quantoque magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura facere. Nec aspernabatur singulos Otho, avidum & minacem militum animum, voce vultuque temperans. Marium Celsum consulem designatum, & Galbæ usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant: industriæ ejus innocentiæque quasi malis artibus infensi. Cædis & prædarum initium, & optimo cuique perniciem quæri apparebat. sed [2] Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus, jubere jam poterat. Ita [3] simulatione iræ, *vinciri jussum*, & *majores pœnas daturum* affirmans, præsenti exitio subtraxit. Omnia deinde arbitrio
46 militum acta. Prætorii præfectos sibi ipsi legere: Plotium Firmum è manipularibus quondam, [4] tum vigilibus præpositum, & incolumi

INTERPRETATIO.

incusare Galbam, extollere sapientiam militum, complecti Othonis dextram, & quo magis ficta erant quæ agebantur, tanto plura agere. Nec singulos spernebat Otho, ardentem & immitem armatorum animum, voce nutuque sedabat. Ad exitium flagitabant Marium Celsum consulem destinatum & Galbæ amicum fidumque usque in discrimen ultimum, aversantes industriam abstinentiamque illius, ut summa flagitia. Necis & rapinarum occasionem, & honestissimo cuique exitium parari constabat: Sed Othoni nondum auctoritas erat ad vetandum crimen; imperare scelus jam poterat. Ita prætextu iracundiæ, ei vincla indi *jussit.* & majori supplicio adfectum iri *asseverans, imminentis mortis eripuit. Cuncta postea ex libidine militum gesta sunt. Ipsi sibi adsumpsere præfectos prætorii, nempe Plotium Firmum è gregariis militibus olim, tum vigilum cohortibus*

NOTÆ.

pem ulciscuntur, se se ipsi muniunt *ad præsens*, & se *in posterum* vindicant, cum exemplum successoribus ulciscendi principem, relinquunt. τὸ *munimentum*, & *ultionem* pendent ex his quæ supra: *Omnesque conquiri & interfici jussit*, scil. eos, ut munimentum ad præsens, & in posterum ultionem interfici jussit.

1. *Exosculari Othonis manum*] Plutarch. in Catone Vtic. *Postquam expeditio Catonis finita est, ille deductus est, non votis & laudibus, quod commune est, sed lacrymis & honoribus immodicis multorum, qui subjiciebant vestes pedibus, qua parte iret, & osculabantur manus ipsius. quæ decora imperatorum paucis tum deferebant Romani.* Quo loco innuit Plutarchus, jam fuisse in more, vetere Repub. ut Imperatorum manus exoscularentur.

2. *Othoni nondum auctoritas.*] Plutar. *Timens militibus contradicere Otho, dixit, non sic statim eum interfecturum; esse enim de quibus interrogare prius hominem vellet.* Savilius.

3. *Simulatione iræ.*] Seneca explicat, qui callide hoc ad primam magnamque iram adhibendum suadet lib. de ira cap. 39. *Vt quem non audet lenire, fallat. Simulabit*, inquit, *iram, ut tamquam adjutor & doloris comes, plus auctoritatis in consiliis habeat, moras nectet, & dum majorem quærit pœnam, præsentem differet.* Lipsius.

4 *Tum vigilibus præpositum*] Septem cohortes *vigilum*, cum præfecto suo, ab Augusto institutæ sunt. Nam cum ille crebra incendia in Vrbe videret, remedium quæsivit firmum & perpetuum.

Itaque militem ex libertinis collegit, & in septem cohortes distribuit anno Vrbis 759. & ut regi facilius possent, etiam

adhuc Galba partes Othonis secutum. adjungitur Licinius Proculus, intima familiaritate Othonis, suspectus consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum præfecere, judicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat: plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, *ut* [1] *vacationes præstari centurionibus solitæ remitterentur.* Namque gregarius miles, ut tributum annuum pendebat. Quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga,

INTERPRETATIO.

præfectum, & superstite adhuc Galba, partibus Othonis adjunctum. Adjicitur Licinius Proculus flagranti amicitia Othonis, & existimatus cœptis illius favisse. Præfectus urbi Flavius Sabinus, in hoc judicium Neronis æmulati, quo imperante, idem munus exercuerat: multis Vespasianum fratrem in eo spectantibus. Postulatum, ut condonarentur vacationes munerum & operum, quas pecunia exsolvi centurionibus mos erat. *Quippe plebejus miles, quasi vectigal quotannis persolvebat. Quarta pars manipuli palabunda per copiam abeundi è castris, aut in*

NOTÆ.

suos centuriones & tribunos accepere.

Et hæ cohortes, ut & præfectus ipse vigilum, parebant præfecto urbis, ut par est, si quando necessitas postularet. His cohortibus, ut & Urbanis utebatur, intra urbem præfectus urbis, si seditio, aut discordiæ orirentur.

1. *Vacationes*] De his militarium operum vacationibus Justinus capiendus fuit. lib 37. *Hieme deinde imminente, non in convivio, sed in campo, non in vacationibus, sed in exercitationibus, nec inter sodales, sed inter æquales, aut equo, aut cursu, aut viribus contendebat.* Has militares *vacationes* intellegit, & rectè proprieque exercitationibus opponit Tacitus lib. 1. annal. *Vacationes munerum* appellat.

Et iisdem verbis Quintilianus pro milite: *Transeo oblatam nolenti munerum vacationem, & blandius, quam militiæ disciplina postulat, adulatum militi tribunum imperatas asperrimas expeditiones, ut remitterentur.*

Talem vacationem & Livius intellexit. lib 7. de cohortibus Hernicorum: *Immunes quoque operum militarium erant, ut in unum pugnæ laborem reservati, plusquam pro virili parte adnitendum scirent.* Lipsius.

Erat denique & *vacatio*, non solum temporanea, sed & particularis. non quidem ab universa militia eximens, sed tantum à quibusdam militiæ muneribus, & hæc à centurionibus obtinebatur, certa pecunia illis persoluta. nam sicut duces Tribunis, ita Tribuni centurionibus, & hi gregario militi seu manipularibus imperabant.

Hinc eveniebat, ut centuriones, milites quosque locupletissimos labore ac sævitia fatigarent, donec *vacationem* emerent. unde factum, ut milites, redempta laborum temporanea vacatione hujusmodi à centurione, suo sumptu exhaurirentur.

Adde l. 1. hist. quam ob rem Otho ex fisco suo *vacationes annuas* exsoluturum promisit. quod pariter factum à Vitellio. *Marc. Donatus.*

Vacationes, id est, pretia vacationum. Sic enim vocat.i. ann. *mox indiscretis vocibus, pretia vacationum incusant.*

Vacationum, cujus rei? *munerum.* Sic enim alibi loquitur. *hinc vacationes munerum redimi.* ut *vacationes* hoc & aliis locis idem sint, quod pretia vacationum munerum.

Gregarius enim miles, severitate disciplinæ, ad complura adigebatur ministeria servilia in castris. quæ 1. ann. vocat *munera*, ut jam diximus, & Vegerius,

dum mercedem centurioni exſolveret, neque [1] modum oneris quiſquam, neque genus quæſtus penſi habebat. per latrocinia & raptus, aut ſervilibus miniſteriis, militare otium redimebant. Tum locupletiſſimus quiſque miles, [2] labore ac ſævitia fatigari, donec vacationem emeret. ubi ſumptibus exhauſtus, ſocordia inſuper elanguerat, inops pro locuplete, & iners pro ſtrenuo, in manipulum redibat: ac rurſus alius atque alius, eadem egeſtate ac licentia corrupti, ad ſeditionem & diſcordias, & ad extremum, bella civilia ruebant. Sed Otho, [3] ne vulgi largitione, centurionum animos averteret, [4] *ex fiſco ſuo vacationes annuas exſoluturum* promiſit; rem haud dubie utilem, & à bonis poſtea principibus, perpetuitate diſciplinæ firmatam.

INTERPRETATIO.

ipſis munimentis ſparſa, dummodo certam pecuniam centurioni penderet, neque modum munerum militarium erga ſocios *quiſquam, neque ſpeciem lucri* quamcunque *cura habebat: Quietem ſeu vacationem à caſtrenſi labore emercabantur per furta, & rapinas, aut viliſſimis officiis. Tum ditiſſimus quiſque manipularis, onere & immanitate* centurionum *divexari, donec quietem caſtrenſem redimeret. Et poſtquam impenſis exhauſtus, & ſegnitia præterea torperet, egenus pro divite, & ignavus pro forti, ad ſigna revertebatur: & ſic alii, atque alii invicem, eadem inopia ac licentia labefacti, prorumpebant in turbas ac diſſenſiones, & tandem in motus civiles ipſi* ruebant. *Sed Otho, ne liberalitate ſua in vulgus, centurionum favorem amitteret, pollicitus eſt* ultro, ſoluturum ſe vacationes annuas ex pecunia ſeu re familiari ſua. *Quæ res certe ſalubris, & poſtea confirmata eſt à bonis Imperatoribus perpetuo militiæ inſtituto. Laco præ-*

NOTÆ

(1, 19.) *munia, ut in pabuli, materiæ, lignorum aggeſtu, & ſi qua alia ex neceſſitate* &c. Solutius & negligenter agentes centurio plagis excipiebat, alio ve modo rigidè plectendos dabat.

Tac. 1. ann. *Fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rurſus aliam poſcebat centurio Lucillius.* Savilius.

1. *Modum oneris.*] Nil ſollicitì, nil anxii de modo oneris, nempe vel quo aliis commilitonibus prægraves eſſent, qui interim ſoli onera militiæ ſuſtinebant, dum ipſi qui vacationes centurioni perſolverant, *per commeatus* ſparſi vel in caſtris vagi errabant.

Neque vel *oneris*, quo graves ipſi erant paganis civibuſque per latrocinia & raptus, vel quo ſibi ipſi moleſti & indecori erant, ob ſervilia miniſteria, quibus vexati, caſtrenſe otium illud redimebant. dein ignavi & inhonori redibant in caſtra.

2. *Labore ac ſævitia.*] *Labore*, id eſt, muneribus militaribus, quæ rigide facere cogebantur, non modo pro ſe ipſis, ſed etiam vice aliorum, qui *vacationes* obtinuerant. *Sævitia* fuit centurionum, qui negligentes milites plagis excipiebant. nempe illi vite in tergum illorum ſæviebant, vel ad munera militiæ exigenda, vel ut ſic eos ad redimendas pretio *vacationes* compellerent.

3. *Ne vulgi largitione.*] Ne in vulgus largitione, id eſt, ne largiendo manipularibus quod centurionibus veluti debitum perſolvebatur, ſic animos centurionum à ſe alienaret.

4. *Ex fiſco ſuo.*] *Fiſci, ſportæ ſunt utenſilia, ad majoris ſummæ pecunias capiendas.* Aſcon. atque hac ſignificatione utitur Tullius in Verrem. *Fiſcos com-*

Laco præfectus [1] tamquam in insulam seponeretur, [2] ab evocato,
quem ad cædem ejus Otho præmiserat, confossus. In Martianum Icelum, ut in libertum, palam animadversum. Exacto per scelera die, 47

INTERPRETATIO.

fectus prætorii, velut in insulam amoveretur, interfectus est ab evocato, quem Otho ad necem illius præmiserat. De Martiano Icelo, tanquam de liberto, publice sumptum supplicium. Transacto per crimina die, extremum flagitiorum

NOTÆ.

plures cum pecunia Sicilienſi à quodam senatore ad equitem Rom. esse translatos.

Simili sensu occurrit 1. annal. *cum fisci de Imperatore rapti inter signa atque aquilas veherentur.* Apud Suet. Claud. 18. *Positis ante se cum pecunia fiscis* &c.

Asconius monet, vocabula *fisci* & *ærarii* promiscuè usurpari, ut Tullius facit Verr. 3. *Quaternos* HS *quos mihi senatus decrevit & ex ærario dedit, ego habebo, & in cistam transferam ex fisco.*

Sed post divisionem, qua Augustus imperii provincias fecit, alias *publicas*, alias *principis*, cessavit indifferens istarum vocum significatio, inducto discrimine, ut *fiscus* principis, *ærarium* esset publicum: ex sono tamen magis vocabulorum, quam ex ipsa re. Dio l. 53. *Nomine quidem publicæ opes separabantur ab illis Augusti propriis, sed & istæ ex ejus arbitrio tantum expendebantur.* Savilius.

Tacitus supra, l. an. ubi censebant patres adulantes, debere damnati Sejani opes in fiscum redigi, subiicit ex suo, *tanquam referret*. Et sic, quia omnes Reipub. opes, erant principis.

Irriderque sic adulatores lib. 6. ann. 2. *Atroces sententiæ dicebantur* &c. *& bona Sejani ablata ærario, ut in fiscum cogerentur, tamquam referret.*

1. *Tamquam in insulam.*] Forte in insulam Otho seponere Laconem simulavit, ad declinandam invidiam, aut ne militum animi alienarentur. *Pich.*

Sic sepositi in avia loca interficiebantur; sic enim minus invidiæ contrahebatur, cum fortuitæ illæ cædes viderentur; & minus animos incitant, quæ in longinquis locis transiguntur.

In insulam.] Ne spectaculo cruoris cædisque, ne tali sævitia abalienarentur cives militesque. sic mors longinqua potuit fato seu fortunæ imputari, vel etiam interfectori.

Sic lib hist. 4 11 Calpurnius C. Pisonis filius clam interficitur. *jussu Muciani custodia militari cinctus, ne in ipsa urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab urbe lapidem .... extinguitur.*

Sic Sempronius adulter Juliæ Augusti filiæ, sic ipsa Julia, sic multi alii procul ab urbe, eodem consilio, aut prætextu interfecti.

2. *Ab Evocato.*] De Evocatis sic Dio lib. 55. *Evocatis Augustus uti jam cœperat in Antonium olim, eosque postea servavit. sunt autem hodieque propria quadam & separata manus, & vites ferunt instar centurionum.*

Id imitatus Galba apud Sueton. *Delegisse eum equestris ordinis juvenes, qui manente aureorum anulorum usu Evocati appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum, vice militum agerent.*

Sed certe isti *equites* diversi à priscis *Evocatis*, qui plebeii, & veteres militiæ erant. & isti *Evocati* Galbiani, *juvenes* & equestres, quibus ut honestioribus, custodiam & sui tutelam committere maluit Galba.

Forte munus *Evocatorum* sic expressum Suetonio, scilicet ut *circa cubiculum principis excubias agerent.* Sed nulla mentio apud auctores.

Et forte id tantum usurpatum est à Galba, qui metuebat insidias procuratorum, & emissariorum Neronis. Fuerunt *Evocati* una cohors millenaria, ut putat Lipsius, sed non probat.

novissimum malorum fuit lætitia. [1] Vocat senatum prætor urbanus, certant adulationibus cæteri magistratus. Accurrunt patres, [2] decernitur Othoni *tribunicia potestas, & nomen Augusti,* [3] *& omnes principum*

INTERPRETATIO.

fuit gaudium Prætor urbanus convocat senatum. Reliqui magistratus certatim adsentantur, confluunt senatores, statuitur Othoni tribunitia dignitas, & vocabulum Au-

NOTÆ.

1. *Vocat senatum.*] Uterque enim Consul cæsus erat. Atque tali casu, aut alioqui consulibus absentibus, jus vocandi senatum pertinebat ad prætorem urbanum.

Cic. ad fam. 10 Ep 12 *Placuit nobis, ut statim ad Cornutum prætorem urbanum litteras deferremus: qui quod Coss. aberant, consulare munus sustinebat more majorum.*

Cum nondum creati essent prætores, consul ipse *prætor* vocabatur. Varro apud Nonium: *Quod iidem dicebantur consules & prætores; quod præirent populo, prætores; quod consulerent senatum, consules.*

2. *Decernitur Othoni.*] Ex Suet. 7. patet Othonem interfuisse senatui: *Deinde vergente jam die ingressus senatum, positaque brevi ratione, quasi raptus de publico, & suscipere imperium vi coactus, gesturusque communi omnium arbitrio, palatium petit.*

3. *Et omnes principum honores.*] Tituli quibus præcipuè decorari solebat novus princeps, hi erant. 1. *Princeps.* 2. *Imperator.* 3 *Cæsar* 4. *Augustus.* 5. *Tribunitiæ potestatis.* 6. *Pater patriæ* 7. *Pontifex maximus.* Tac. 1 ann. *Augustus cuncta civilibus dissidiis fessa, nomine principis sub imperium accepit.*

1. Et puto hunc *principis* titulum ex illis, ante principes, temporibus, derivatum; cum *princeps senatus* vocaretur.

2 *Imperator*, vox geminæ significationis, sed quam utramque Dio recenset lib. 52. *Hoc anno Augustus adscivit Imperatoris nomen, non ea significatione, qua olim post victorias quibusdam tribuebatur, sed qua dominationem notat.*

Neque hæc ultima significatio tantum quæ cum Julio Cæsare incœpit A. V. C. 709. & *principatum* nullis constrictum legibus notat, sed & altera fuit *imperatorum* usitata temporibus, & exprimendo principis honori adhibita, & privatorum, si qui hunc titulum promeriti fuissent. Tac. 3 ann 74.

Principis tituli hoc stilo concipiebantur, *imper. Cæsar Augustus, imp. xvi.* atque ibi quidem vox *imperator*, majestatem Principis, hic *honorem ob victoriam collatum* notat, sive eas ipsi obtinuissent per se, sive legatorum opera.

Sic Nero Romæ subsistens, *ob rem bene gestam à Corbulone in Armenia consalutatus Imperator.* Tac. 13 ann. 3.

3 *Cæsar* aut ex progenie aut adoptione à Julio Cæsare usque ad Neronem, *in quo progenies Cæsarum defecit*, ait Suet. Galba, cæterique, nullo gradu contingentes Cæsarum domum, appellati *Cæsares*, respectu potius successionis in principatum, quam sanguinis.

Neque ipsi tantum principes, sed & filii, & successores designati, appellati *Cæsares.* Tac. 5. hist. *Ejusdem anni principio Cæsar Titus*, vivo patre, & antea 3. hist. *milites Domitianum Cæsarem consalutant.* Piso hoc lib. *ex quo Cæsar adscitus sum.*

4. *Augusti* nomen, regnandi proprium, ab Octavio descendit, cujus notationem Dio affert lib. 53. *Octavius expetebat Romulus vocari; sed cum hinc suspectum se fieri sentiret invadendi regni, instare desiit assumpsitque Augusti cognomen, velut jam homine major Latinis enim pretiosissima & consecrata vocantur augusta. Græci eum σεβαστὸν* appellant; origine vocis à religioso adorandi cultu.

5 *Tribunicia potestatis.* Dio l. 53. *Tribunicia authoritas Cæsaribus jus dat improbandi quidquid non esset ad libitum &c.*

honores, annitentibus cunctis abolere [1] convicia ac probra, quæ [2] promiscuè jacta hæsisse animo ejus nemo sensit. omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho cruento adhuc foro

INTERPRETATIO.

gusti, & omnia imperantium decora. *Certantibus singulis oblitterare contumelias, & opprobria qua promiscue ingesta, mente repostа mansisse illi nemo expertus est. An oblitus esset injurias, an prolatasset, ob brevitatem principatus, in dubio fuit. Otho cadibus*

NOTÆ.

Et quanquam tribunatu per se non fungantur principes, utpote patricii, quidquid tamen auctoritatis secum fert, adsciscunt, numeratis quoque per eam imperii annis.

Exempli caussa, *tribunicia potestatis quirium, tribunit. pot. quintum*, cum designant *quartum* aut *quintum* imperii sui annum. *quasi cum annuo tribunatu & de novo susciperent toties imperium* Tac. 3. ann. 56. & 1. an. 2. Vopiscus in Tac. cap. 1

Quod spectat ad officium tribuni plebis, sub imperatoribus, nominis potius, quam authoritatis servata vestigia, nisi quod nondum sublatum penitus *intercedendi jus* esset.

Sic tempore Tiberii, *cum præmium accusatoris decerneretur, Iunius Otho trib. pl. intercessit*. Et ævo Neronis, Rusticus Arulenus flagrans juvenis, & cupidine laudis, offerebat se intercessurum S.cto, nam pl. tribunus erat. Tac. 16 ann. 6.

6. Nomen & honor *patris patriæ* Ciceroni obvenerat ex conjuratione Catilinæ, tribuente M. Catone; postea ad principes transiit. nisi quod modestia quorumdam, aut juventus, defugeret appellationis invidiam. Appian. 2. civil.

7 *Dignitas pontificis Maximi*, libera rep. sui generis fuit, addita Cæsari, & postquam is invasit temp. tradita est successoribus.

Præter hæc honorum vocabula principibus adscribi solita; aliæ dignitatum prærogativæ in Augustum collatæ, primosque Cæsares, diversis temporibus, & prout res flagitaret, in unum redactæ decretum, primis senatus comitiis concedebantur principi, cum ad imperium pervenisset, ut 8. *imperium proconsulare*, 9. *jus relationis*, consulatum scil. non gerenti, & quod supra omnes leges esset, 10. *legibus solvi* Dio lib. 53. Vopiscus in Probo 12. *Savilius*.

1. *Convicia ac probra*.] Quonam loco, aut quare jacta in Othonem convicia? an forte dum privatus ageret, an potius dum vi & cædibus occupat imperium, dum adhuc adulantur principi Galbæ, & cum evectus est in castra Otho?

Quæ certe convicia non audierat Otho, sed rescire ab aliis potuit, qui adessent, dum consultabat Galba, quid ageret, an maneret intra regios penates, an Capitolium adiret? dum accersebat militem & audiebat amicos consilia dantes adversus Othonem.

Nam tum certe multi ultionem postulabant de Othone, & *sibi præreptam* querebantur; scil extra discrimen, ut habet Tac. cap 34. *Vt res docuit, in periculo nihil ausuri, nimii verbis, lingua feroces*: & cap 39 *Languentibus omnium studiis, qui primo alacres, fidem atque animum ostentaverant.*

Puto, eo casu temere & *promiscue jacta* convicia in Othonem, ut etiam tum misere adularentur Galbæ.

Sed certe *illis*, ut neque vulgo, *judicium aut veritas*, (*quippe eodem die diversa pari certamine facturi erant*) *sed tradito more quemcumque principem adulandi*.

2. *Prom scue jacta*.] Puto, prinsquam imperaret. scil. ob intimam familiaritatem Neronis, & quia, conscius ac velut arbiter ejus libidinum, ob Poppæam pellicem, ob consuetudinem mutuam stupri, ob multa alia flagitia Othonis, dum Romæ degeret.

Nam ex quo imperavit, tantum non

[1] per strages jacentium, in Capitolium atque inde in Palatium vectus; *concedi corpora sepulturæ*, [2] *cremarique* permisit. Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, T. Vinium [3] Crispina filia composuere, quæsitis [4] redemptisque capitibus, quæ venalia interfectores servaverant.
48 Piso unum & tricesimum ætatis annum explebat, fama meliore quàm fortuna. Fratres ejus [5] Magnum Claudius, [6] Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Cæsar, properata adoptione ad hoc tantum majori fratri prælatus est, ut prior occideretur. T. Vinius XLVII. annos variis moribus egit. Pater illi è prætoria familia, [7] maternus

INTERPRETATIO.

cruente adhuc foro, inter cadavera cæsorum illatus in Capitolium, atque hinc in Palatium, corpora sepeliri & comburi permisit. Sepeliere Pisonem Verania uxor illius, *& frater Scribonianus, Crispina filia T. Vinium, investigatis emptisque cervicibus, quas percussores* in id *sepesuerant, ut pretio exponerent. Piso attigerat unum & tricesimum ætatis annum, prospera magis fama, quam fortuna. Fratres ejus occiderant, Claudius, Magnum, Nero, Crassum. Ipse multis annis exsul, per quatuor dies Cæsar, festinata adrogatione, in id solum antepositus vetustiori fratri* videbatur, *ut prior interficeretur. T. Vinius per septem & quadraginta annos, diverso vitæ instituto egit. Parens*

NOTÆ.

adoratus, & eo impensius ab illis qui convicia in eum jecerant, ut sic præterita abolerent.

Neque putem ea convicia jacta in senatu, ut mox, præsente Othone, jacta sunt in Vitellium.

1 *Per strages jacentium,*] Plut. Gal. *Cadaveribus capite truncatis, & consulari veste adhuc in foro jacentibus:* intelligit de Galba & Vinio, qui consules & in consulatu occisi sunt.

2 *Cremarique permisit.*] Forte tantum postridie id concessit, nempe postquam perterritus est. Sic Suet. Otho 7. *Dicitur ea nocte* (nempe quæ electionem ipsius secuta est,) *per quietem pavefactus, gemitus maximos edidisse: repertusque à concursantibus humi ante lectum jacens, per omnia piaculorum genera, manes Galbæ, à quo deturbari expellique se viderat, propitiare tentasse: postridie &c.*

Permisit.] Quasi diceret: *permittere non erubuit.*

3. *Crispina filia*] Plut. Galba: *Vinii caput filia ejus bis mille denariis vendiderunt.* 2000. denarii sunt 200. coronati, seu 600. libræ.

4. *Redemptisque capitibus.*] Crispina redemit decem millibus sestertium, id est, viginti quinque millibus coronatorum. Hoc facile pretium persolvit Crispina Vinii patris opibus, sed male quæsitis opulenta, & uno Tigellini dono satis dives.

5 *Magnum Claudius.*] Atqui Seneca in Menippea, etiam Crassum videtur adserere à Claudio interfectum. *Occidit*, inquit, *in una domo Crassum, Magnum, Scriboniam, Assarionem, nobiles tamen Crassum vero tam fatuum, ut regnare posset.* Lipsius.

6 *Crassum Nero.*] Accusante Regulo, huc enim illa Plinii faciunt, lib. 1 epist. 5. *Quid tibi cum meis mortuis? nunquid ego aut Crasso, aut Camerino molestus sum? quos ille* (Regulus) *sub Nerone accusaverat.*

7 *Maternus avus.*] Ego censuissem *paternum.* nam reperio in Dione T. Vinium proscriptum à Triumviris, & mira fide atque astu ab uxore *Tanusia* servatum lib. XLVII. Fieri autem potest, ut hujus avi etsi materni, nomen sumpserit, testamento, an adoptione. *Lipsius.*

avus

avus [1] è proscriptis. Prima militia infamis, [2] legatum Calvisium Sabinum habuerat: [3] cujus uxor mala cupidine [4] visendi situm castrorum, per noctem [5] militari habitu ingressa, cum vigilias & cætera militiæ munia eadem lascivia temerasset, [6] in ipsis principiis stuprum ausa; & criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. Igitur jussu C. Cæsaris oneratus [7] catenis; mox [8] mutatione temporum dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post præturam præpositus, probatusque. servili deinceps probro respersus est, tamquam scyphum aureum in convivio

INTERPRETATIO.

illi è stirpe prætoria, maternus avus inter proscriptos fuerat. Primis stipendiis ignominiosus, meruerat sub Calvisio Sabino legato, cujus conjux prava libidine spectandi situm castrorum, & per noctem veste militari huc invecta, cum excubias & pari petulantia reliqua belli munera polluisset, adulterio in ipsis principiis temerata, & huic sceleri connexus T. Vinius accusabatur. Itaque mandato Caligulæ conjectus in vincula, dein vicissitudine dominationum elapsus, illæso cursu dignitatum, statim à prætura legioni impositus adprobatusque. servili mox ignominia notatus est, veluti subripuisset pa-

NOTÆ.

1. *E proscriptis*] Scilicet ab Octavio, Antonio, Lepido Triumviris reip. perdendæ. *Savilius.*

2 *Legatum Calvisium.*] De quo Sen Epist 27 *Savilius.*

Id est, sub eo legato militaverat.

3 *Cujus uxor mala cupidine.*] Historiola hæc apud Dionem, In rebus Caii *Calvisius autem Sabinus inter senatorum primos, & recens à præfecturâ Pannoniæ, unaque uxor ejus Cornelia accusati (crimini huic dabatur, vigilias circumivisse, & milites exercentes inspectasse,) non expectata sententia seipsos interfecerunt.*

4 *Visendi situm castrorum.*] Quam cupidinem & impudentiam feminarum describit Juvenalis Sat. 6.

Sed cantet potius, quam totam pervolet urbem
Audax, & cœtus possit quam ferre virorum
Cumque paludatis ducibus, præsente marito
Ipsa loqui recta facie, strictisque mamillis.

5 *Militari habitu*] Sexum dissimulaverat fæmina, veste illa militari sexum mentita erat. Sagum seu paludamentum, forte & galeam ac thoracem induerat. pro stola & matronali habitu Ea pars elegantiæ & voluptatis fuit. in habitu equestri, in ferro libidinis incitamentum. *est ferrum quod amant.* Juven.

6 *In ipsis principiis.*] Principia sacra, quia in iis aquilæ & signa, id est, dii militares. Sententiam ex eadem re Quintilianus petiit pro milite: *Sed neque hoc Mars parens, nec signa militaria aquilaque victrices sinant, ut tua quoque sententia quisquam vir & Romanus & miles, nimium pudicus sit, apud quem ante principia agendum est.*

Hæc *principia* Statius, & si in re Græca, circumscribit lib 10.

Ventum ad concilii penetrale domumque verendam
Signorum

7 *Catenis.*] Atrocitas sceleris in eo posita quod constupraverit uxorem sui legati, ipse tyro & contubernalis (nam clari juvenes pro more agebant in contubernio ducis) & quod hoc flagitio polluerit castra seu ipsa *principia*, quæ instar templi militaris, ubi Augurale, ubi ara, ubi signa, ubi aquilæ & numina legionum, ubi imagines Deorum & ipsorum principum, & quidquid sacrosanctum legionibus Rom. fuit.

8 *Mutatione temporum.*] Nempe mutatione dominationis; qua scil. imperium à Caio Cæsare ad Claudium translatum est.

Claudii furatus: & Claudius postera die soli omnium Vinio [1] fictilibus ministrari jussit. Sed Vinius proconsulatu, [2] Galliam Narbonensem severe integreque rexit: mox Galbæ amicitia in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, & prout animum intendisset, pravus aut industrius, eadem vi. Testamentum T. Vinii [3] magnitudine opum irritum: Pisonis
49 supremam voluntatem paupertas firmavit. Galbæ corpus diu neglectum, & licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, [4] dispensator Argius, [5] è prioribus servis, humili sepultura in privatis ejus hortis contexit,

INTERPRETATIO.

teram auream in epulis Claudii, & Claudius postera luce uni Vinio ministrari vasis fictilibus jussit. Sed Vinius proconsulari imperio sancte & innocenter administravit Galliam Narbonensem. Dein gratia Galbæ praeceps actus, promptus, astutus, acer, & prout mentem adjecisset, malus aut egregius pari dexteritate. Suprema tabula Vinii ob immensas opes haud valida: Tenuis fortuna Pisonis voluntatem ejus ultimam ratam fecit. Galbæ cadaver diu spretum, & fiducia noctis, multis contumeliis illusum exagitatumque, dispensator Argius, è prioribus mancipiis, tenui funere sepelivit in pri-

NOTÆ.

1. *Fictilibus ministrari jussit.*] Athen. l. ij. *Repudianda sane & abjicienda nobis sunt fictilia pocula. Nam, ut Critias ait, quos ignominiose Reges Persarum despicerent, ii fictilibus utebantur. Cherilus Poëta inquit:*

Magnas opes ego in manibus habeo, calicis undique fracti testam
Convivarum hominum naufragium, &c.

2. *Galliam Narbonensem.*] Gallia Braccata, postea *Narbonensis* & *Viennensis* dicta, pars meridionalis Galliæ regionis ad mare Mediterraneum: Hodie Primariatus *Vienna* &c. aut pars meridionalis regni *Franciæ*, cum parte vicina *Hispaniæ* & *Italiæ* recentiorum. *Tillemonius.*

3. *Magnitudine opum.*] Quas ad se traxit Otho, ut pote avidus & indigens. debuit imperium militibus, & infra tale meritum fortuna ejus fuit, quantumvis amplissima. Suet. Oth. 6. *Missis qui Galbam & Pisonem trucidarent, ad conciliandos pollicitationibus militum animos, nihil magis pro concione testatus est, quam id demum se habiturum, quod sibi illi reliquissent.*

4. *Dispensator Argius.*] Servorum alii *amanuenses erant*, alii *mediastini*, alii *dispensatores*, ut reliquos omittam, *dispensatores* dicti à pecunia dispensanda, quales hodie in nobilium domibus, vulgo *argentarii* dicuntur.

5. *E prioribus servis.*] Forte *servis primoribus*: servorum enim alii *primores*, alii *mediastini*.

Primorum apud Tacitum mentio 4. ann. *Lygdus ætate atque forma carus domino: interque primores ministros erat.*

Dispensatores autem loco fuisse digniore ex Sueton. apparet. Ner. 44. *Certum dominis servorum numerum indixit* (Nero) *nec nisi ex tota cujusque familia probatissimos, ne dispensatoribus quidem aut amanuensibus exceptis, recepit.* Savilius.

Prioribus.] Legunt *primoribus*, id est, præcipuis ministris, quod puto falsum. nam supra ad Agrippinæ rogum se occidit unus è minoribus libertis ipsius, & sepulta ipsa conditaque *exequiis vilibus. Mox domesticorum cura, levem tumulum accepit.*

Et teste Suet. Ner. 50. de Nerone. *Reliquias Ecloge & Alexandra nutrices cum Acte concubina, gentili Domitiorum monumento condiderunt.*

At pridem spreta illa Acte; & quia non semper tales mortuos sepelire licet, ideo potentiores amici, seu liberti opulenti, non temere se his immiscent, sed

[1] Caput per lixas [2] calonesque suffixum, laceratumque ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis punitus à Galba fuerat) postera demum die repertum, & cremato jam corpori admixtum est. [3] Hunc exitum habuit Ser. Galba [4] tribus & septuaginta annis, [5] quinque principes prospera fortuna emensus, & alieno imperio felicior, quam suo. Vetus in familia nobilitas, [6] magnæ opes. ipsi medium ingenium,

INTERPRETATIO.

vatis illius bertis. Cervix ejus per lixas servosque militum lancea affixa, laniataque juxta sepulchrum Patrobii, qui libertus Neronis, supplicio adfectus erat à Galba, postera tandem luce inventa est, & adjuncta corpori jam combusto. Hunc finem habuit Servius Galba, tres & septuaginta annos natus. Is quinque Imperatores secunda fortuna percurrerat, aliene principatu magis faustus, quam suo. Antiqua in domo claritas, ingentes divitiæ. ipsi mediocre ingenium, & qui

NOTÆ.

minores servuli, quibus ex tenuitate fortunæ minor metus.

Nec semper plus amant principem, qui plura & majora beneficia acceperе. Sæpe primi deserunt, metu perdendi opes quas bonis dominis rapuere. Sæpe astutia major inest potentioribus, at longe impar fides.

Sic & Domitianum, non *primores ministri*, seu ditiores liberti extulere, vel sepeliere, sed nutrix tantum vilibus exequiis ei parentare ausa est. Suet. 17. *Cadaver ejus populari sandapila per vespillones exportatum, Phyllix nutrix in suburbano suo, Latina via funeravit.*

E prioribus servis.] Id est, qui fuerant servi Galbæ, priusquam imperaret. sicque bene stat, *è prioribus.*

1. *Caput per lixas.*] Lixæ qui extra ordinem sine armis exercitum sequuntur quæstûs gratia. Sic Suet. Galb. 20. Otho *lixis calonibusque donavit: qui hasta suffixum, non sine ludibrio circum castra portarunt, acclamantes identidem: Galba cupide fruaris ætate tua, maximè irritati ad talem jocorum petulantiam, quod ante paucos dies exierat in vulgus, laudanti cuidam formam suam, ut adhuc floridam & vegetam, respondisse eum, ἔτι μοι μένος ἔμπεδόν ἐστι.*

2. *Calonesque.*] Militum servi sic dicti, quod post dominos baculos gestarent, Græcis κᾶλα. Servius, Festus. *Savilius.*

3. *Hunc exitum habuit.*] Regnavit *Galba menses novem, dies tredecim,* Dione teste. Sicque imperium occupare debuit mense Aprili, & imperare mensibus Majo, Junio, Julio, Augusto, Septembri, Octobri, Novembri, Decembri, ita ut pars mensis Aprilis, quo rebellare cœpit, & pars Januarii, quo imperare desiit, faciant mensem unum & præterea 13. dies. Sic ille mensis additus aliis, facit novem menses Dionis. ad 18. Cal. Feb. occisus Galba, seu XV. Januarii.

Alii numerant septem menses, quos nempe intelligunt, ab extincto Nerone. quod mense Junio contigit.

Exitum habuit] Galba trucidatus est annos 73 natus, imperii sui mense septimo, anno Romæ conditæ 822. Christi 69. *Tillemon.*

4. *Tribus & septuaginta annis.*] Natus erat Galba referente Suet. 4. Messalla & Lentulo Coss. 9. Calend. Jan. anno ab urbe condita 751. Occisus anno 822. 18. Calend. Febr. ita ut Galba vixerit tres & viginti tantum dies, supra annos septuaginta.

Suetonius tamen duobus aut tribus locis eum Tacito sentit. Solus Xiphilin. habet 72. & eum illis facit, qui numerum annorum augent. *Savilius.*

5. *Quinque principes.*] Augustum scil. Tiberium, Cajum, Claudium & Neronem, quorum duo primi præsciverant, ac prædixerant imperium Galbæ.

6. *Magna opes.*] Argumento est, quod

magis extra vitia quam cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus. publicæ avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens, si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, & metus temporum obtentui, ut [1] quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude [2] apud Germanias floruit. [3] Proconsul Africam moderate: jam senior, [4] citeriorem Hispaniam pari justitia continuit, major privato visus, dum pri-

INTERPRETATIO.

petius abesset à vitiis; quam virtutes haberet. Existimationis neque negligens, neque ostentator. Opum alienarum haud cupiens, suarum parcus, publicarum tenacissimus. Familiarium libertorumque, cum probi occurrissent, sine noxa patiens, si pravi essent, usque ad crimen inscius. Sed nobilitas stirpis & formido imperitantium prætextui erant, ut quod inertia erat, prudentia appellaretur. Dum florebat ætas, militari fama celebratus est Germanicis in castris. Proconsul Africam modeste, & jam ætate grandis, pari æquitate rexit Hispaniam citeriorem, clarior privato ha-

NOTÆ.

etiam sollicitatus sit ab Agrippina matre Neronis.

Suet. Galb. 5. *Dedit & matrimonio operam: verum amissa uxore Lepida duobusque ex ea filiis, remansit in cælibatu, neque sollicitari ulla conditione amplius potuit, ne Agrippina quidem, viduata morte Domitii, quæ maritum quoque adhuc, nec dum cælibem Galbam, adeo omnibus sollicitaverat modis, ut inter conventum matronarum, correpta jurgio, atque etiam manu pulsata sit à matre Lepida.*

Fuit etiam hæres Augustæ Liviæ. Suet. Galb 5. *Observavit ante omnes Liviam Augustam, cujus & viva gratia plurimum valuit, & mortua testamento pæne ditatus est.*

Et infra 8. *Ex eo tempore prope ad medium Neronis principatum in secessu plurimum vixit: ne ad gestandum quidem unquam iter ingressus, quam ut secum vehiculo proximo decies HS. in auro efferret.* Decies H S. sunt nobis 25000. coronati.

1. *Quod segnitia erat.*] Sic Sueton. Galb. 9. *Primo acer, vehemens &c. paulatim in desidiam segnitiemque conversus est, ne quid materia præberet Neroni, & ut dicere solebat, quod nemo rationem otii sui reddere cogeretur.*

2. *Apud Germanias.*] Dio lib 60. *Eo anno* (qui Claudii principatum inchoaverat) *Sulpicius Galba Cattos vicit.*

3. *Proconsul Africam.*] Sic Sueton. Galb. 7. *Africam proconsule biennio obtinuit, extra sortem electus ad ordinandam provinciam, & intestina dissensione, & barbarorum tumultu inquietam; Ordinavitque magna severitatis ac justitiæ cura, etiam in parvulis rebus.*

4. *Citeriorem Hispaniam.*] Hispania citerior quæ & *Tarraconensis*, pars est septentrionalis, & plusquam dimidia totius Hispaniæ.

Hodie in eo tractu sunt *Catalaunia*, principatus, excepto comitatu Ruscinonensi *Roussillon*, & regna seu provinciæ *Arragonia*, *Valencia* cum insulis *Majorca*, *Minorca*. *Yvica* &c. atque *Gallacia*, *Asturia*, *Biscaya*, *Navarra*, & *Murcia* provinciæ integræ; nec non pars major *Castella* Veteris & Novæ, regnique *Leon*, & pars minima regnorum *Granada* & *Andaluzia*, quæ regna vel provinciæ parent regi Catholico, quibusdam tamen exceptis, in principatu Catalauniæ à rege Franciæ acquisitis. His omnibus addenda est pars septentrionalior *Portugallia*, sub ditione re-

vatus fuit, & [1] omnium consensu [2] capax imperii, nisi imperasset.
Trepidam urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul vete- 50
res Othonis mores paventem, novus insuper *de Vitellio* nuntius exterruit, ante cædem Galbæ [3] suppressus, ut tantum superioris Germaniæ exercitum descivisse crederetur. Tum [4] *duos omnium mortalium impudicitia, ignavia, luxuria deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos*, non senatus modo & eques, quis aliqua pars & cura Reip. sed [5] vulgus quoque palam mœrere. Nec jam recentia sævæ pacis exempla, sed repetita bellorum civilium memoria, *captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiæ, direptiones provinciarum, [6] Pharsaliam, [7] Philippos, & [8] Perusiam ac [9] Mutinam.*

INTERPRETATIO.

bitus, dum privatus egit, & omnium opinione idoneus regendo imperio, nisi imperasset. Civitatem pavidam ac perculsam immanitate novissimi facinoris, simul & antiqua Othonis flagitia metuentem, exterruit adhuc nuperus de Vitellio rumor, qui ante necem Galbæ occultatus erat, ita ut putaretur solas superioris Germaniæ legiones defecisse. Tum patres non solum & equites Rom. quibus aliqua pars & amor Reip. sed & infima plebs dolere palam, quod duo omnium hominum perditissimi, libidine, inertia ac luxuria, malo fato velut ad subvertendam Rempub profligandasque imperii opes evecti essent. *Nec jam nupera immanis otii facinora, sed prisca armorum civilium exempla obversabantur oculis*, expugnatam toties à suis legionibus civitatem, direptionem Italiæ, vastitatem provinciarum, Pharsaliam, Philippos, & Perusiam ac Mutinam, *famosa malorum pu-*

NOTÆ.

gis Portugalliæ, in Hispania. ex Sansonis Geographia. *Tillemon.*

1. *Omnium consensu.*] Auson.

Spem frustrato senex privatus sceptra mereri.
Visus es; imperio proditus inferior.
Fama tibi melior juveni, sed justior ordo est;
Complacuisse dehinc, displicuisse prius.

Aliter Titus Suet. 7. *Denique propalam alium Neronem & opinabantur, & prædicabant. At illi ea fama pro bono cessit, conversaque est in maximas laudes; neque ullo vitio reperto, & contra virtutibus summis.*

2. *Capax imperii.*] Plut. Galb. *Libertis & amicis omnia venalia offerentibus obnoxius, neminem qui ejus imperium desideraret, multos qui mortem miserarentur, reliquit.*

3. *Suppressus.*] De Vitellii defectione suppressus nuntius, ita ut crederetur, descivisse tantum superioris Germaniæ legiones. Inferiori Germaniæ præerat Vitellius.

4. *Duos omnium mortalium.*] Otho & Vitellius hic pares, bono principi ex adverso consistunt. At, 2 hist. ut impares sibi invicem opponuntur, cum distinctionis nota. *Vitellii ignava voluptates, Othonis flagrantissima libidines, Vitellius ventre & gula sibi ipsi hostis. Otho luxu, sævitia, audacia Reipub. exitiosior ducebatur.*

5. *Vulgus quoque.*] Sic Tac. alibi: *Vulgus & magnitudine nimia curarum expers populus*, & tamen non ubique *expers*, ut hinc colligitur, ne quidem curarum remp. spectantium: *plebs, cui unica ex rep. annona cura*, inquit Tac. alibi, *Savilius.*

6. *Pharsaliam.*] Pharsalus urbs Phthiotidis tractus, in Thessalia provincia Græciæ. hodie *Farsa* oppidum Thessaliæ recentioris. *Tillemon.*

7. *Philippos.*] Philippi, urbs Edoni-

[1] nota publicarum cladium nomina, loquebantur. *Prope everſum orbem, etiam cum de principatu* [2] *inter bonos certaretur : ſed manſiſſe C. Julio, manſiſſe Cæſare Auguſto victore, imperium ;* [3] *manſuram fuiſſe, ſub Pompejo Brutoque Remp. Nunc pro Othone,* [4] *an pro Vitellio, in templa ituros? Vtraſque impias preces, utraque deteſtanda vota, inter*

INTERPRETATIO.

bliearum vecabula differebant. Fere ſubverſam Rempub. etiam cum de Imperio inter egregios dimicaretur : ſed ſtetiſſe Rempublicam C. Julio, ſtetiſſe victore Cæſare Auguſto, duraturam fuiſſe ſub Pompejo Brnroque. Nuuc au aditnros delubra pro Othoue, au pro Vitellio? Utraque ſceleſta vota, utraſque ſupplica-

NOTÆ.

dis tractus, iu prima regione Macedoniæ, & iu finibus Thraciæ regionis. hodie *Philippipoli*, urbs tractus *Emboli* in Macedonia hodierna, ſub Turcico imperio Europæo. *Tillemon.*

8. *Peruſiam.*] Peruſia urbs Hetruriæ regionis, iu confinio Umbriæ. hodie *Perugia* Italis, & *Pereuſo* Francis, urbs provinciæ *Perugino*, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemon.*

9 *Mutinam.*] Mutina, urbs Bojorum populorum, in Gallia Ciſpadana regione Italiæ. hodie *Modena* urbs Ducatus Modenæ, iu Lombardia inferiore *Tillemonius.*

1. *Nota publicarum cladium nomina.*] In Pharſalia Pompejum vicit Cæſar anno urbis conditæ 706. iu Philippicis Octavius & Antonius Brutum & Caſſium. A. V. C. 712. in bello Perusino Octavius arma geſſit adverſus L. Antonium & Fulviam. A. V. C. 713. apud Mutinam conſules Hirtius & Panſa cum M. Antonio hoſtiliter congreſſi ſunt anno 710. *Savilius.*

2. *Inter bonos.*] Nempe ſi compararentur cum Othone & Vitellio, qui nullatenus comparandi cum ullo ex antiquis, qui de imperio olim certarunt; neque vel cum Marco Antonio aut Lepido, ne dum cum Julio vel Auguſto.

Inter bonos.] Pompejos & Cæſares intelligit præcipue. Cic. Philip. 2. de Pompejo: *Quid enim unquam domus illa, niſi pudicum, niſi ex optimo more, & ſanctiſſima diſciplina? Fuit enim ille vir P. C. ſicut ſcitis, cum foris clarus, tum domi admirandus; neque rebus externis magis laudandus, quam inſtitutis domeſticis : hujus in ſedibus, pro cubiculis, ſtabula* &c.

3. *Manſuram fuiſſe.*] De Bruto nihil eſt quod me dubitare patiatur, fido prorſus libertatis oppreſſæ vindice.

De Pompejo plura mihi non permittunt idem judicium, quæ in contrariam potius ſententiam impellunt, præeunte quoque Tacito 2 hiſt. *Mox è plebe infima C. Marius, & nobilium ſæviſſimus L. Sulla victam armis libertatem in dominationem verterunt. poſt quos Cn. Pompejus occultior, non melior.*

Saluſtius apud Sueton. lib. de Clar. Grammaticis: *Pompejus oris probi, animo inverecundo.*

Appianus 2. Civil. commemorat quæ Pompejo, catenus non ſolito diſſimulanter agere, exciderant verba, paulò ante commiſſos in acie Pharſalica exercitus.

Hoc & Tullii judicium eſt in literis ad Att. lib. 8 ep. 11. *neutri σκοπὸς eſt ille, ut nos beati ſimus, uterque regnare vult.*

De Pompejo & Cæſare l 9 ep. 6. *Mirandum in modum Cnejus noſter Sullani regni ſimilitudinem concupivit εἰδώς σοι λέγω*, id eſt, *certus hoc tibi affirmo :* l. 7. 5. *Ex victoria tum multa mala, tum certè tyrannis exiſtet.* Savilius.

4. *An pro Vitellio in templa ituros?*] Cic de provinciis conſul. *Hoc ſtatuit ſenatus, cum frequens ſupplicationem Gabinio denegavit : primum homini*

duos, quorum bello solum id scires, [1] *deteriorem fore qui vicisset.* Erant qui Vespasianum & arma Orientis augurarentur, &, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud, atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se principum, [2] in melius mutatus est. Nunc initia caussasque motus Vitelliani ex- 51
pediam. [3] Cæso cum omnibus copiis Julio Vindice, ferox præda gloriaque exercitus, ut cui sine labore ac periculo, ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem & aciem, præmia quam stipendia male-

INTERPRETATIO.

tiones infandas, inter duos, quorum bello unum illud disceres, pejorem futurum qui superasset. *Nec deerant qui ominarentur praviderentque Vespasianum ac bellum Orientis, & ut præstantior utroque erat Vespasianus, ita motus novos & alia arma pavebant. Et dubia ancepsque erat de Vespasiano fama; & certe unus ille cunctorum ante se dominantium, ad meliorem frugem ipse in principatu conversus est. Nunc exsequar principia, & caussas belli Vitelliani. Profligato Iulio Vindice cum universo exercitu, superba præda gloriâque legiones* Germanicæ, *ut quibus obtigisset profligare bellum opulentissimum, sine labore aut discrimine, malebant aciem*

NOTÆ.

sceleribus & flagitiis contaminatissimo nihil esse credendum: deinde à proditore, atque eo, quem præsentem hostem Reipub. cognosceret, bene rem geri potuisse: postremò nec deos quidem immortales velle aperire sua templa, & sibi supplicari, hominis impurissimi & sceleratissimi nomine.

In templa itures.] An pro talibus publice rem divinam facerent, qui pro se ipsis accedere ad aras non auderent? Hinc Nero vitavit Athenas & Mysteria Cereris, quibus boni principes initiari voluerunt, ut se pios & impollutos testarentur. Ideoque in templo Vestæ omnibus membris trepidarat Nero parricida Suet Ner. 19. *Circuitis templis, cum in æde Vestæ resedisset, consurgenti ei primum lacinia obhæsit: deinde tanta oborta caligo est, ut dispicere non posset.*

Et Tac. lib. 15. 36. *Cum Vestæ quoque templum inisset, repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione, numquam timore vacuus.*

1. *Deteriorem fore.*] Quippe æquata prius scelerum fama, ipsa victoriæ licentia valeret ad augenda victoris flagitia, victoria etiam egregios duces insolescere, ait Tac alibi. *Savilius.*

Quia non potest civis sine flagitio movere arma in Rempub. nec potest profligare cives, sine majori facinore. victus modeste agere cogitur, at qui vicit, facinorosa ea victoria, se velut ad nova scelera accingit.

Suet. de Vitel. 10. *Utque campos, in quibus pugnatum est, adiit, abhorrentes quosdam cadaverum tabem, detestabili voce confirmare ausus est, optime olere occisum hostem, & melius civem.*

2. *In melius mutatus.*] Imitatus hoc palam Ausonius, de eodem Vespasiano:

Olim qui dubiam, privato in tempore famam
Par aliis princeps, transtulit in melius.

Suetonium vide. *Lipsius.*

3. *Cæso ... Vindice.*] Heros ille assertor orbis, Urbis, & generis humani vere vindex, exequiis publicis honoratus est, ut meruit. Plutar. Galba: *Soli Vindici gratias agere Galba, ejusque defuncti honorem colere & publicis exequiis venerari, quasi ejus opera Imperator electus esset,*

bat: diuque infructuosam & asperam militiam toleraverat, [1] ingenio loci cœlique, & [2] severitate disciplinæ; quam in pace inexorabilem discordiæ civium resolvunt, [3] paratis utrimque corruptoribus, & perfidia impunita Viri arma, equi, [4] ad usum & ad decus supererant. Sed [5] ante bellum, [6] centurias tantum suas [7] turmasq; noverant: [8] exer-

INTERPRETATIO.

& prælis, prædamque quam stipendia: diuque sustinuerant militiam sterilem & difficilem, situ ac natura soli cœlique, & asperitate disciplinæ, quam in otio adstrictam dissensiones civiles relaxant, obviis utrobique qui fidem sollicitent, & transfugiis inultis. Viri, equi, arma affluebant, & ad usum & ad pompam Sed ante metum hunc agnoscebant solummodo cohortes suas, turmasque; exercitus di-

NOTÆ.

1. *Ingenio loci cœlique.*] i. h. *Germanica hiberna cœlo ac laboribus dura.* Savilius.

2. *Severitate.*] Nam contractæ & excitæ legiones adversus Vindicem & Gallias, jam suas vires expertæ erant; hinc superbia & contumaciâ, prædam malebant, bellum & aciem, quam otium, quam pacem aut principem.

Sufficiebat nomen aut prætextus cujuscunque ducis, & jam olim initio Tiberii idem agitabant, si ducem reperissent, aut in alium principem incurrissent.

3. *Paratis utrimque.*] Intelligit per bella civilia, paratos esse ex utraque parte, qui militem sollicitent ac corrumpant, & crimen perfugarum inultum. imo & tum merces sceleri & perfidiæ persolvitur vera fide.

4. *Ad usum & decus.*] Legere velit Rhenanus ex lib. MSS. *ad dedecus.* Sed maxime fallitur. Videat lib 2. hist. 90 an fuerint *viri, arma* & equi *ad dedecus*, cum Romam, velut triumphantes ingressæ sunt legiones Germanicæ.

Nempe *quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa è legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa* &c. *Et post peditum ordines eques, dein quatuor & triginta cohortes, ut nomina gentium aut species armorum forent discreta .... decora facies & non Vitellio principe dignus exercitus.* Sic infra 57. *Nec principes modo coloniarum aut castrorum quibus præsentia ex affluenti, & parta victoria magna spes; sed manipuli quoque & gregarius miles, viatica sua & balteos phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant.* En decus armorum.

5. *Ante bellum*] Vindicis nempe.

6. *Centurias tantum suas.*] Nempe legiones *per centurias* seu cohortes, & per alas, seu vexillarios dispersæ in præsidiis & castellis, & in alia ministeria belli, nec ante per multum temporis excitæ ex suis præsidiis erant, *at tum adversus Vindicem contracta legiones.* Infra cap. 51. *Ubi vires suas respexerant, securitate* &c.

7. *Turmasque.*] Sic discreti & separati invicem. neque multitudini vel robori suo audacius fidebant, neque viribus aut flagitiis juncti simul, perinde conspirabant Sed bello Vindicis contracti, tum vires suas experti bello & victoria, tum exarsere animis, & se, & Rempub. & principes pessumdedere.

8. *Exercitus.*] Nempe duo *exercitus* superioris & inferioris Germaniæ, *finibus* harum *provinciarum discernebantur.* Nec certe licuit legato, arma aut legiones suas inferre alienæ provinciæ, nisi proprio jussu principis.

Tac lib. 13. 53. *Vetus Mosellam atque Ararim facta inter utrumque fossa, connectere parabat .... invidit operi Ælius Gracilis Belgicæ legatus, deterrens*

citus

citus [1] finibus provinciarum discernebantur : tum adversus Vindicem contractæ legiones, seque & [2] Gallias expertæ, quærere rursus arma, novasque discordias: [3] nec *socios* ut olim, sed *hostes* & *victos* vocabant. Nec deerat [4] pars Galliarum quæ [5] Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversus *Galbianos*. hoc enim nomen fastidito Vindice indiderant. Igitur [6] Sequanis [7] Æduisque, ac deinde prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo: secundum avaritiam & arrogantiam præcipua validiorum vitia, contumacia Gallorum irritati, qui *remissam sibi à Galba quartam tributo-*

INTERPRETATIO.

stinguebantur limitibus provinciarum : tum convocatæ legiones adversus Vindicem, cum sui & Galliarum periculum fecissent, moliri iterum bella, novosque agitare motus; nec appellabant Gallos, *ut olim* socios, *sed* hostes *&* victos. *Etiam adjuvabat pars Galliarum, quæ prope Rhenum posita est, favebatque iisdem partibus, & tum vehementissime incitabat contra* Galbianos. *Illud quippe* adversis partibus *vocabulum imposuerant, contempto Vindice. Itaque infesti Sequanis, & Æduis, ac deinde aliis, prout opes provinciis erant, præsumpsere animo captas civitates, vastatos agros, direptas domos: & præter cupiditatem ac superbiam, quæ maxima flagitia potentiorum, etiam pervicacia Gallorum incitabantur, qui* condonatam sibi à Galba quartam partem vectiga-

NOTÆ.

de Veterem, ne legiones aliena provincia inferret, studiaque Galliarum adfectaret formidolosum id imperatori &c.

Et etiam cum Vindice fuerunt tantum legiones superioris Germaniæ, cum auxiliis Belgarum. Stetere immotæ legiones inferioris exercitus, licet etiam suspensis & erectis animis, ut in tanto motu.

1. *Finibus provinciarum.*] Substiterunt ergo ibi (quantum mihi constat) in bello adversus Vindicem, ubi superior tantum exercitus præsens fuit, ex consensu omnium scriptorum, imo & ipsius passim Taciti. *Savilius.*

2. *Gallias.*] Vide notas cap. 8. supra.

3. *Nec socios.*] Gallos nempe, in quos pugnaverant. *Savilius.*

4. *Pars Galliarum quæ.*] Intelligit Belgicam regionem, vide supra cap. 12.

5. *Rhenus.*] Fluvius Illyrici latè sumpti, Germaniæ & Galliæ regionum, labitur in Oceanum Germanicum. hodie vocamus *Rhein*, est in imperio Allemaniæ &c. Nunc in arenis comitatus Hollandiæ, prope burgum *Katwyck-op-zee* deficit, & nomen amittit. *Tillemon.*

6. *Sequanis.*] Sequani, populi provinciæ Lugdunensis Quintæ, seu Maximæ Sequanorum, in Celtica vel Lugdunensi regione Galliæ. Hodie diœcesis Archiepiscopatus *Besançon*. Vel secundum divisionem temporalem, nunc est ferè omnis comitatus Burgundiæ, vulgo *Franche Comté*. hæc provincia fuit aliquando pars meridionalis circuli Burgundiæ in Allemaniæ imperio, Regi Catholico etiam paruit, nunc vero Rex Franciæ hunc comitatum possidet. *Tillemonius.*

7. *Æduisque.*] Ædui, populi provinciæ Lugdunensis Primæ, ad Ararim fluvium, in Celtica seu Lugdunensi Galliæ regione. hodie diœceses Episcopatuum *Autun*, *Challon*, & *Maçon*. Vel secundum divisionem temporalem, pars est major & meridionalis ducatus Burgundiæ *Bourgogne*, partesque provinciarum *Bresse*, *Beaujolois*, *Bourbonnois* &c.

X

rum partem, & [1] *publice donatos* [2] *in ignominiam exercitus* jactabant. Accessit callide vulgatum, temere creditum, [3] *decumari legiones*, & *promptissimum quemque centurionum dimitti.* undique atroces nuntii, [4] sinistra ex urbe fama, [5] infensa Lugdunensis colonia, & pertinaci pro Nerone fide fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, & ubi vires suas re-

INTERPRETATIO.

lium, & se publice remuneratos esse in dedecus legionum gloriabantur. *Additus est rumor qui callide sparsus & inconsulto creditus, scil.* decimum quemque legionariorum plecti, & strenuissimum quemque centurionum exauctorari. *Passim truces nuntii, ambiguus ex urbe rumor, infesta Lugdunensis colonia, & plena rumorum ex pervicaci fide in Neronem. Sed amplissima erat materies ad comminiscenda credendaque* vana rumorum *in ipsis castris* legionum, *ex offensione,*

NOTÆ.

Nivernois, in latere orientali regni Franciæ. *Tillemonius.*

1. *Publice donatos.*] Agris scil. quos Galba Treviris eripuerat aliisque, & *damno finium perculerat*, ut infra habet. *Lipsius.*

Publice, id est, *πανδημεί* primores enim Galliæ privilegium illud ante Claudii tempora impetraverant lib. 11. an. *Primores Galliæ fœdera & civitatem Rom. pridem assecuti.* Savilius.

Donatos.] Forte & intelligit tributa remissa, hoc quippe *donum* non mediocre, simul & *civitatem* Rom. quam Gallis concesserat Galba.

2. *In ignominiam.*] Quia velut in contumeliam legionum refundi putabatur, quod ii populi essent donati à principe ac remunerati, quos hæ legiones bello vicissent, dum ipsæ interea pro imperio dimicantes, spernerentur, & nullum his victoriæ decus aut præmium ostenderetur.

3. *Decumari legiones.*] Quod callide fictum ex ingenio Galbæ, qui veterem disciplinæ severitatem ostentabat.

Decumari legiones.] Olim apud Romanos, si magna pars exercitus signa amisisset, & abjectis armis turpiter profugisset, signiferi & centuriones, damnante præfecto, ad mortem rapiebantur, atque ex gregario milite pars decima.

Exemplum in Livio est, l. 2. Appii Claudii in bello Volscorum, in Dione Augusti & Antonii, lib. 49 & in Tacito L. Apronii proconsulis Africæ, collapsa jam veterum disciplina, annal. 3.

Modum describit Polybius lib 6 36. neque huic tantum pœnæ eos obnoxios reddidit λιποταξία & ὀπλοῤῥιψία, id est, quod *ordines deseruissent, armaque abjecissent*, sed & *seditio*

Scipio in Hispania bello Punico secundo (cujus etiam rei exempla consecutis extant temporibus, cum penitus evilluisset, militaris disciplinæ auctoritas.) Cæsar Placentiæ, revocarunt obliteratum pene morem, & Antonius Brundusii. Liv. 28. Appianus 2 & 3.Civil.Dio lib. 43. *Savilius.*

4. *Sinistra ex urbe fama.*] Roma scil. unde sinistri rumores ad exercitus Germanicos afferebantur. Nam de Galba multa fama sævitiæ simul atque avaritiæ, & qui majore adeo & favore & autoritate adeptus est, quam gessit imperium, ut ait Sueton.

5. *Infensa Lugdunensis colonia.*] Senatus metuens, ne Lepidus & Plancus, à se in Italiam exciti, proditis suis partibus ad Antonium deficerent, in Gallia eos subsistere jusserat, qui condiderant Coloniam Lugdunensem, ad confluentes Rhodani & Saonæ, seu Araris, recipiendis, quos Allobroges antea Vienna expulerant. Dio l. 46.

Post quam autem sub Nerone Lugdunum conflagrasset, *hanc cladem*, inquit

ſpexerant, ſecuritate. Sub ipſas ſuperioris anni Kal. Decemb. Au- 52
lus Vitellius inferiorem Germaniam ingreſſus, hiberna legionum cum cura adierat : redditi pleriſque ordines, remiſſa ignominia, allevatæ [1] notæ : plura ambitione, quædam judicio : in quibus ſordem & avaritiam Fonteii Capitonis, adimendis aſſignandiſve militiæ ordinibus, integre [3] mutaverat. Nec [4] conſularis legati menſura, ſed in majus omnia accipiebantur. [5] Et Vitellius apud ſeveros humilis. Ita [6] comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod ſine modo, ſine judicio,

INTERPRETATIO.

formidine, & etiam cum ad robur ſuum adverterant, fiducia. Circa eaſdem prioris anni Kal. Decemb. Aulus Vitellius in inferiorem Germaniam advectus, non ſine cura caſtra legionum perluſtraverat : reſtituta pleriſque munia, condonata flagitia, exempta nota, multa dominandi libidine, nonnulla recto conſilio, inter quæ juſto & recte mutaverat ſordes & avaritiam Fonteii Capitonis, in auferendis vel tribuendis belli muniis. Nec pro modo conſularis legati, ſed in majus cuncta intelligebantur. Et Vitellius, ut apud viros graves humilis. Ita urbanitatem facilitatemque *faventes apellabant ; quia ſine menſura, ſine*

NOTÆ.

Tacitus 16. ann. *quadragies* H S. id eſt, 3125. lib. Anglicanæ monetæ ſolatus eſt princeps, ita ut poſtea turbante Vindice, ſui in Neronem ſtudii juſtas haberent cauſas, & odii in Galbam, qui *reditus* ipſorum, *occaſione iræ, in fiſcum verterat.* Savilius Quadragies HS. ſunt centum millia coronarorum, ſeu 300000. libræ

Infenſa Lugdunenſis.] Juverat eam liberalitate ſua Nero, ſed magis infenſa partibus Galbianis erat, ob æmulationem in Viennenſes, quam ex cauſſa communi.

Lugdunenſis colonia] Lugdunum urbs Seguſianorum populorum, ad Ararim & Rhodanum amnes, in Lugdunenſi Prima, Celticæ ſeu Lugdunenſis regionis provincia. hodie *Lyon*, urbs primaria provinciæ *Lyonnois*, in parte orientali & meridionali regni Franciæ. *Tillemon,*

1 *Nota.*] Multi generis hæ *notæ* militares. Aliis hordeum pro frumento datum, aliquando extra caſtra tendebant, & ſine tentoriis, aliquando balteus ademptus.

Alias à gradu militiæ in inferiores dejecti, vel ad impedimenta remiſſi, aliquando ſtantes cœnabant, cum alii ſederent, aliquando in carcere detenti.

Alias decimus quiſque fuſte percuſſi, vel viceſimus, vel centeſimus quiſque, aliquando etiam iis ſanguis miſſus, ut contumacia cohiberetur.

2 *Sordem.*] Melius *ſordes*, ex Tac. ipſo.

3. *Mutaverat.*] Suet. Vitell. 8. *Caſtra vero ingreſſus, nihil cuiquam poſcenti negavit : atque etiam ultro ignominioſis notas, reis ſordes, damnatis ſupplicia dempſit.*

4. *Conſularis legati menſura.*] Quæ geſſit Vitellius per hiberna legionum Germanicarum, non quaſi pro poteſtate aut auctoritate conſularis legati facta, ſed in majus omnia interpretabatur miles.

Quæ cupit vulgus in immenſum verbis & opinione auget. infra : *Vitellio tres patris conſulatus, cenſuram, collegium Cæſaris, & imponere jam pridem Imperatoris dignitatem, & auferre privati ſecuritatem.*

5. *Et Vitellius apud ſeveros humilis.*] Sic fere Salluſtius Catil. *Iam pridem equidem nos vera rerum vocabula amiſimus, quia bona aliena largiri, liberalitas, malarum rerum audacia, fortitudo vocatur.*

6. *Comitatem.*] Lege, *id comitatem,*

donaret sua, largiretur aliena. Simul [1] avidate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali & strenui. [2] Sed profusa cupidine, & insigni temeritate [3] legati legionum, Alienus Cæcina, & Fabius Valens: è quibus Valens infensus Galbæ, [4] tamquam detectam à se Verginii [5] cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate [6] tulisset, in-

INTERPRETATIO.

prudentia, suas opes *largiretur, tribueret alienas. Etiam cupiditate dominandi, accipiebant ipsa flagitia pro bonis artibus. Plurimi in utrisque castris, ut boni ac pacifici, ita improbi & audaces multi, sed immensa cupidine, & præcipua audacia legati legionum, Alienus Cæcina, & Fabius Valens; è quibus Valens infestus Galbæ, tanquam abstulisset* præmium sibi debitum, *ob patefactam Verginii dubitationem, & cohibita Capitonis cœpta, instigare Vitellium,* ipsi fa-

NOTÆ.

ut & Grotius notavit. Vitellius, inquit, recta æstimatione hominum gravium, nimis se demittebat abjiciebatque, & ut ait Sueton. *Tota via caligatorum quemque exosculans; perque stabula ac diversoria mulionibus & viatoribus præter modum comis, ut mane singulos, jam-ne jentassent, sciscitaretur, seque fecisse, ructu ostentaret.*

Idque illi *vilitatem*, alii *comitatem* vocabant. quemadmodum etiam *bonitatem* apellabant, quod sine modo, *sine judicio donaret sua, largiretur aliena.*

Neque bonitatis vocabulum pertinet ad humilitatem excusandam, ut viri docti accepisse videntur, sed ad excusandam liberalitatem inordinatam, qua sine judicio donaret sua, largiretur aliena. *Gronovius.*

Severi, id est, graves & honesti viri, *humilitatem* in Vitellio notabant, qua nempe serviliter ablandiretur vilibus capitibus; & hoc idem, faventes, *comitatem* & *bonitatem* apellabant.

Forte *ut*, ibi subintelligendum. *Et ut Vitellius apud severos humilis, ita* &c.

1. *Aviditate imperandi ipsa vitia.*] Propter cupidinem dominandi ipsa *vitia*, nempe *comitas* & liberalitas effusa, pro virtutibus æstimabantur, quæ certe erant vera vitia, hæc tamen veluti nobilitare Vitellius regnandi cupidine videbatur.

Ipsa vitia.] Ipsa & vitia, quia non ex indole Vitellii fonte, sed ex aviditate imperandi existere putabant, *pro virtutibus interpretabantur.*

2. *Sed profusa cupidine.*] Bene, *sed profusa.* opponit enim illos legatos plebeiis militibus, quorum virtutes aut vitia nondum eo exereverant, ut adæquarent cupidinem legatorum.

3. *Legati legionum.*] Valens in Germania inferiore, & Cæcina in superiore, ubi penes Hordeonium Flaccum præfectura. *Savilius.*

4. *Tamquam detectam.*] Teste Plutarch. Galb. *Aliam & operam magni momenti navarat Fabius Galbæ: nempe primus adegerat legionem, cui præerat in inferiori Germania, in nomen Galbæ. Quod exemplum statim secuta alia legiones & superioris & inferioris exercitus. quod certe maximi momenti fuit.*

5. *Cunctationem.*] Quod nempe conniveret Verginius velut ambiguus, & cunctando, aleret discordiam legionum, quasi dubitaret an ipse imperium sibi oblatum acciperet.

Et certe arbitrium principis eligendi senatui detulerat Verginius; nec tam unum aliquem fovere videbatur, quam alium à Galba.

Irascebatur Verginius, quod novo exemplo, provincia principem faceret, non S. P. Q. R, quod legio una in Hispa-

ſtigare Vitellium *ardorem militum* oſtentans. *Ipſum celebri ubique fama: nullam in Flacco Hordeonio moram: affore Britanniam: ſecutura* [1] *Germanorum auxilia:* [2] *male fidas provincias: precarium ſeni imperium, & brevi tranſiturum; panderet modo ſinum, & venienti fortunæ occurreret: Merito dubitaſſe* [3] *Verginium, equeſtri familia,* [4] *ignoto patre: imparem ſi recepiſſet imperium, tutum ſi recuſaſſet. Vitellio tres patris conſulatus, cenſuram,* [5] *collegium Cæſaris, & imponere jam pridem* [6] *imperatoris dignationem & auferre privati ſecuritatem.* Quatiebatur his 53

INTERPRETATIO.

vorem legionum *oſtendens.* Ipſum illuſtri ubique exiſtimatione florere, nullum ex Flacco Hordeonio impedimentum, ſecuturam Britanniam, adfuturas auxiliares Germanorum copias: ambiguas provincias, precarium & velut alieni arbitrii eſſe principatum ſenis, nec diu duraturum, etiam ſi nemo laceſſeret. Offerret tantummodo gremium, & offerenti ſe fortunæ traderet. Non abs re de liberaſſe Verginium, equeſtri loco, ignobili patre, haud parem, ſi accepiſſet principatum, ſecurum, ſi abnuiſſet. Patrem ter conſulem, cenſorem, collegam Claudii principis, Vitellio addere jam diu dignitatem principis, ſimul & adimere privati incolumitatem. *Movebatur his tardus* Vitellii *animus, ut de,*

NOTÆ.

nia id ſibi adrogaret, veluti ſpreto robore imperii & exercituum, qui in Germania Verginio parebant, offerebantque principatum.

Et certe modicus honos habitus Verginio, cum obviam Galbæ veniſſet, ex Hiſpania venienti.

Quod oriebatur haud dubie ex ſuſpicione ſenis dominantis & ex illa cunctatione, quam Galbæ renuntiarat iſte Valens, qui tamen nullum tulit fructum, criminis præter novas ſpes aliorum facinorum.

Hinc infenſus Galbæ Verginius, qui tamen nihil aliud etiam in caſtris Othonis, quam ea flagitia militiæ, & imperium ipſum, tum rurſus oblatum ſprevit.

7. *Tuliſſet.*] *Tuliſſet* ibi, pro *abſtuliſſet.* Senſus videtur eſſe, quaſi Valens diceret, Galbam tanti meriti fructum tuliſſe; ad ipſum autem ſolum laborem invidiamque rediiſſe.

1. *Germanorum.*] Qui nempe ſocii Romanorum magna ex parte, & inter *auxiliares* legionum fere erant.

2. *Male fidas provincias.*] *Præſertim Treveros, ac Lingones*, quia finibus mulctati à Galba, & Agrippinenſis Colonia & Lugdunenſis, illa ob vicinitatem legionum, iſta ob ſtudium in Neronem, ut pote cujus pecunia & largitione inſtaurata erat poſt incendium.

Infra 57. *Ardorem exercituum Agrippinenſes, Treveri, Lingones æquabant, auxilia, equos, arma, pecunias offerentes, ut quiſque corpore, opibus, ingenio validus.*

3. *Verginium.*] Plinius vicina Como urbe genitum Verginium tradidit, quapropter ſecum habuiſſe conjunctas poſſeſſiones, cum ſuæ villæ nomen *Alſiam*, ut dubio procul Verginius Mediolanenſis fuerit.

Quod oſtendunt frequentia marmora, quæ paſſim hic occurrunt, Virginii nomine inſcripto.

Sed & *Alſia* adhuc ſervat nomen in Variſienſi præfectura. unde & familia eſt mea. *Alciatus.*

4. *Ignoto patre.*]. Id eſt, obſcuro & ignobili. Comparat illum cum patre Vitellii, qui *ter conſul, cenſor & collega Cæſaris.*

Ignoto.] Ignobili ſcil. quia eques Rom. nec inter *notos*, ſeu *illuſtres* equites Rom.

5. *Collegium Cæſaris.*] Suet. Vitel. 2. *L. Vitellius Imperatoris pater cum Claudio principe, duos ordinarios conſulatus, cenſuramque geſſit.*

6. *Imperatoris dignationem, & auferre.*] Similis ſententia lib. ſeq. Mucia-

ſegne ingenium, ut [1] concupiſceret magis, quam ut ſperaret. At in ſuperiore Germania, Cæcina decora juventa [2] corpore ingens, [3] animi immodicus, [4] cito ſermone, erecto inceſſu, ſtudia militum inlexerat. Hunc juvenem Galba, quæſtorem in [5] Bætica, impigre in partes ſuas tranſgreſſum legioni præpoſuit: mox [6] compertum publicam pecuniam [7] avertiſſe, ut peculatorem flagitari juſſit. Cæcina ægrè paſſus, miſce-

INTERPRETATIO.

ſideraret magis, quam ut ſperare auderet. At in ſuperiore Germania, Cæcina formoſa adoleſcentia, ſtatura procerus, altos ſpiritus gerens, prompta oratione, elato inceſſu, ſibi militum animos conciliarat. Hunc adoleſcentem Galba præfecit legioni, cum quæſtor in Bætica haud ſegniter in partes ſuas tranſiiſſet; dein manifeſtum ſubrepta pecunia publica, tanquam furem poſtulari juſſit. Cæcina id iniquo animo ferens, turbare

NOTÆ.

ni ad Veſpaſianum: *confugiendum eſt ad imperium.* Magni enim viri ſemper ſuſpecti imperitantibus, & ideo vita eorum perpetuò in diſcrimine. *Pichena.*

1. *Concupiſceret.*] Ut cupere magis auderet, quam id umquam obtenturum ſperaret. nempe cupiditate, animo & voto magis, quam fiducia aut ſpe imperium agitabat.

2. *Corpore ingens.*]C. Plinius ep. Attio Clementi: *In Euphrate multa ſic eminent, & elucent, &c. ad hæc proceritas corporis, decora facies, demiſſus capillus, ingens & cana barba: quæ licet fortuita, & inania putentur, illi tamen plurimum venerationis acquirunt* &c.

Et certe *inania* hæc ſæpe gratiora in vulgus. Curtius lib. 3. de Alexandro: *Ætas quoque vix tantis matura rebus, ſed abunde ſufficiens, omnia etiam ejus opera honeſtabat, & quæ leviora haberi ſolent, plerumque in re militari gratiora vulgo ſunt.*

3. *Animi immodicus.*] Ne de fortitudine animi præciſe intelligas, quamvis ea & homini forte adeſſet; ſed de faſtu, de vanitate & ambitione ſumma, ita ut quemadmodum eminebat corpore, ita & faſtu animi *immodicus* eſſet, ut ſublimia quæque & excelſa animo agitaret.

4 *Cito ſermone.*]An *ſcito*? Lipſius. Forte *ſcito ſermone*: hic enim magis valeat conciliandis vulgi animis quam *citus*.

Magis tamen probem vocem *cito*, quia *animi immodicus* Cæcina, & *citus* ſermo conveniat magiſque videatur militaris, quam *ſcitus*, aut venuſtus, ſicque magis accommodatus ingenio caſtrorum & ſtudiis militum inliciendis.

5. *Bætica*] Provincia Hiſpaniæ Ulterioris ad Oceanum occidentalem & ad mare Mediterraneum: hodie pars major regnorum *Andaluſiæ* & *Granatæ*, & pars quædam *Caſtellæ Novæ* ſubditione Regis Catholici, in Hiſpania. *Tillemon.*

6. *Compertum.*] Cæcina quæſtor in Bætica, ſtatim in partes Galbianas tranſgreſſus eſt, & propterea illum legioni præfecit Galba, nondum comperto crimine.

Nam puto, cum adhuc quæſtor eſſet, nutante adhuc fortuna ſeu imperio inter Galbam & Neronem, avertere atque intercipere auſus eſt Cæcina pecuniam publicam.

Attamen legatus legionis factus, & nondum criminis manifeſtus, perſtitit in munere, manſit legatus, quia non potuit Galba vindicare ſcelus, ob brevitatem Imperii. Illum ſcil. legatum legioni impoſuerat Galba in Germania ſuperiori.

7. *Avertiſſe.*] Haud dubie in Bætica ipſa: nam penes *quæſtorem* pecunia publica, cujus avarus Galba teſte Tac.

re cuncta, & [1] privata vulnera; Reip. malis operire statuit. Nec deerant in [2] exercitu semina discordiæ, quod & bello adversus Vindicem universus affuerat; nec, nisi occiso Nerone [3] translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præventus erat. Et [4] Treviri, ac [5] Lingones, quasque alias civitates [6] atrocibus edi-

INTERPRETATIO.

ac susdeque vertere omnia, & privata mala publicis calamitatibus obruere decrevit. Nec deerant in castris semina dissensionum, & quod prælio adversus Vindicem legiones omnes adfuissent, nec nisi interempto Nerone, transgressa ad Galbam forent: atque eas anteverterat exercitus inferioris Germaniæ, prior que in verba Galbæ adactus erat. Et Treveri, ac Lingones, aliæque gentes, quas immanibus edictis, aut parte finium

NOTÆ.

1. *Privata vulnera Reip. malis operire.*] Sic dixit orator Rom. pro Sextio: *Etenim in tanto civium numero, magna multitudo eorum, qui aut propter metum pœnæ, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque Reipub. quærant, aut qui propter insitum quemdam animi furorem, discordiis civium ac seditione pascantur: aut qui propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quàm suo deflagrare.*

Operire.] Mederi privatis malis publica clade statuit, seu privatas injurias exitio Reipub. vindicare: sic videri volebat injurias esse, quæ justa supplicia forent, si vindicaret Respub. seu Princeps.

2. *In exercitu.*] Superioris Germaniæ.

3 *Translatus in Galbam.*] Incipiente Fabio Valente legato legionis *primæ*. Plutarch. Galba.

4. *Vexillis.*] Per *vexilla*, intelligo legiones ipsas inferioris Germaniæ. nam si *vexillarios* tantum innueret, debuit designare pro more suo, quarumnam legionum *vexillarii* essent illi, qui primi jurarunt in verba Galbæ, an Quintanorum, an Secundanorum? &c. nisi forte intelligat vexillarios legionum, quæ ibi in statione.

Fortasse sic exprimit, quia apud signa & aquilas sacramento adigebatur miles. Id enim solemne, nec sine religione, idque apud principia peractum haud dubie.

Infra 55. *Inferioris tamen Germaniæ legiones, solemni Calend. Ianuariarum sacramento pro Galba adactæ.*

Forte sic dicit, quia dispersus miles per varia castella seu præsidia, nec in unum contractus exercitus, nec simul sacramento adactus, sed per cohortes & vexilla, prout erant in diversis locis.

Sic intelligit *legiones* & legionarios: nam *vexillarii* vere legionarii & pars legionum erant.

5. *Treveri*] Populi provinciæ Belgicæ Primæ, ad Mosellam & Rhenum amnes in Gallia: hodie diœcesis Archiepiscopatus Trevirensis *Treves*. Vel secundum divisiones temporales, pars est ducatus Luxemburgensis *Luxembourg*, aliquid Electoratus *Coloniensis*, pars Archiepiscopatus Trevirensis *Treves*; pars etiam *Palatinatus Rheni*, aliquid Lotharingiæ *Lorraine*, &c. In circulis Burgundiæ, Rheni superioris & inferioris. *Tillemonius.*

6. *Lingones.*] Populi provinciæ Lugdunensis Primæ, in Gallia: hodie diœcesis Episcopatus *Langres*. Vel secundum divisionem temporalem, pars est meridionalis provinciæ *Champagne*, & pars septentrionalis ducatus Burgundiæ *Bourgogne*, in latere orientali regni Franciæ. *Tillemonius.*

7 *Atrocibus edictis.*] Suet. Galb. 12. *Præcesserat de eo fama sævitiæ simul atque avaritiæ: quod civitates Hispaniarum Galliarumque, quæ cunctantius sibi accesse-*

ctis', aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur. Vnde seditiosa colloquia, & [1] inter paganos corruptior
54 miles, & in Verginium favor cuicumque alii profuturus. Miserat civitas Lingonũm, vetere instituto dona legionibus, dextras [2] hospitii insigne. Legati eorum in squalorem mœstitiamque compositi, per prin-

INTERPRETATIO.

agrorumque Galba multaverat, propius se inserunt castris legionum. Vnde turbidi sermones, & inter oppidanos flagitiosior miles, & in Verginium inclinatio, qua quilibet alius uti facile potuit. Civitas Lingonum, prisco exemplo, miserat munera legionibus, dextras hospitii seu amicitiæ signum. Illorum legati in mœrorem tristitiamque subornati, per castra, per tentoria, deflentes modo ignominiam suam damnaque,

NOTÆ.

rant, gravioribus tributis, quasdam etiam murorum destructione punisset.

1. *Inter paganos.*] Paganus civitatis aut regionis notat incolam, ex oppositione militis. Veget 2.3. *Nam si doctrina esset armorum, nihil paganus distat à milite.*

Consentit Suet. Galb 19 his verbis: *Dimota paganorum turba.* Pro quo Tacitus: *Disjecta plebe, conculcato senatu,* Idem 2. histor. 88 & 3. 14 & 4. 20,

Antonius Primus prætorianos à Vitellio exauctoratos, motu Flaviano ad arma revocatos, per contumeliam *paganos* appellat, ut Cæsar Romæ in seditione. Suet. Cæs. 7. & postea Alexander Severus Antiochiæ, per iram, sacramenti religione milites solvens, *Quirites* eos vocat. Lampridius Severo. *Savilius.*

Paganos.] Paganus quicumque mortalium non miles est.

2. *Hospitii insigne.*] Sic 2. hist. *Centurionem Sisennam dextras, concordiæ insignia, Syriaci exercitus nomine, ad prætorianos ferentem, variis artibus aggressus est.*

Dextras hospitii insigne.] *Dextra*, quod insit religio; ea in *fide* porrigitur: & cum *fidem* exigimus, per *dextram* oramus, & cum *fidem* damus, *dextram* conjungimus, ut est passim apud auctores.

Sic *manuum conjunctio*, pignus præsens eorum fuit qui *pacem* communicarent, cujus in legibus, de mutuo *hospitii jure* & contesseratione hospitalitatis fit quandoque mentio; ut apud Virgilium lib. 3 Æneid. *Iungimus hospitio dextras.*

Inde reperias in numismatis Antonini Pii Cons. II. *conjunctas manus* & in nummo Triumvirali circum eas scriptum: *CONCORDIA.*

Illo respexit M. Tullius, pro domo; *Q. Marcius signum concordiæ fecerat, idque in publico collocarat.*

Quare in militare signum cohortium venit *manus hastæ imposita.* Ea *insigne hospitii* est, quod missum Tacitus hic ait, & lib. seq. 8. *Vertranius.*

Fallitur interpres, cum dicit *dextram* illam apici hastæ impositam, quæ signum militare erat, fuisse *hospitii insigne.* Potius ea fuit insigne virtutis ac fortitudinis: nam fuit unica dextra super hastam, & quidem extensa erectaque. At hoc nostro loco & in mente Taciti fuerunt duæ *dextræ*, & duæ esse debuerunt, ut essent insigne *hospitii* & *concordiæ*, inter civitates & legiones.

Putat Florent. interpres, *dextras*, seu donum illud fuisse aliquod signum, & quidem *argenteum*, quod *duas dextras* sic junctas referret; ut & alia *signa* militaria pleraque *argentea* erant.

Sed quæ similitudo aut relatio sit inter *insignia hospitii* ac pacis, & inter signa militaria, non video, nisi forte talia civitatum *dona* reposita sint per honorem in principiis, ubi signa velut in loco sanctiori, & ubi sanctissima *numina legionum*: & ubi forte deposita dona ac decora publica, ut & privata, quemadmodum & pecunia singulorum militum, & ipsius principis.

cipia, per contubernia, modo [1] *suas injurias*, modo *civitatum vicinarum præmia*, & ubi pronis militum auribus accipiebantur, *ipsius exercitus pericula & contumelias* conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, cum Hordeonius Flaccus *abire legatos*, utque occultior digressus esset, *nocte castris excedere* jubet. Inde atrox rumor, affirmantibus plerisque *interfectos, ac ni sibi consulerent, fore ut acerrimi militum & præsentia conquesti, per tenebras & inscitiam cæterorum occiderentur.* Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones Adsciscitur auxiliorum miles, primo suspectus, tanquam circumdatis [2] cohortibus alisque,

INTERPRETATIO.

modo urbium finitimarum opes ac decora, *& postquam æquis manipularium auribus audiebantur*, ipsarum legionum discrimina & injurias *deplorantes, incitabant animos. Nec procul à tumultu aberant, cum Hordeonius Flaccus* abscedere legatos *imperat, &* per noctem castris exire, *ut discessus* illorum *magis lateret. Inde truculentus rumor* oritur, *multis adseverantibus*, trucidatos fuisse legatos, ac ni sibi providerent, futurum, ut promptissimi militum, quique præsentem statum defleverant, interficerentur per noctem, & aliis inscits. *Legiones inter se secreto fœdere obligantur. Adsumuntur copia sociorum qua primò suspectabantur, tanquam circumfusis cohortibus &*

NOTÆ.

seu ducis, ibi in fiscis habebatur.

De *donis*, quæ in victoriis & præliis reportata erant, intelligit Tac. lib. 2. hist 89. *Ceteri juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes.* Forte *dona* hæc data publice legionibus, potuerunt deponi publice inter signa & aquilas imaginesque principum deorumque, ut sic etiam privatim & publice sua decora haberent legiones, & ostentarent.

Quicquid sit, certe *dona* illa, seu *insignia hospitii*, prorsus diversa fuerunt à signis militaribus. signa fuerunt *hospitii* & *concordiæ*, nihil aliud. Et cum *dona* ea fuerint, verisimile est, ex auro aut argento fuisse; atque forte inter militaria decora, publice esse reposita in principiis legionum.

Dextras.] Puto, vetus institutum fuit, & jam olim usurpatum, ut civitates privatis potentioribus, vel vice versa principes, civitatibus *dona* mitterent, *insigne hospitii* & amicitiæ: sic & Romani ipsi misere his, quos appellatos *amicos* & reges vellent.

At verò dubitem, an *dextras* pro donis olim miserint; neque certe ullam mentionem factam video apud auctores.

Itaque *vetus institutum* fuit, quod *dona hospitii insigne* mitterentur, sed novum fuit, quod *dextra* pro tali insigni mitterentur; ut & novum fuit, quod civitates talia dona, *dextras* scil. mitterent legionibus, ut & novum, quod legiones dispositæ per castra provinciarum mitterent etiam tales *dextras* prætorianis.

Et hoc usurpatum recens putem, novo more, in istis bellis civilibus, ut novum fuit, quod miles crearet imperatorem, in provinciis saltem, aut subverteret pro libito, quod numquam ante factum erat.

1. *Suas injurias.*] Suæ injuriæ erant præmia vicinarum civitatum, quæ finibus illarum auctæ, & veluti per contumeliam illarum donatæ, simul & tributa eis remissa, quæ aliis adaucta erant, à Galba nempe quod sibi cunctanter accessissent.

2. *Cohortibus alisque.*] Cohortes erant pedestres copiæ auxiliarium, & alæ equitatus etiam auxiliaris. ille miles primò suspectus legionibus, tanquam pararetur ab imperantibus, ad eas invadendas opprimendasque.

impetus in legiones pararetur: mox eadem acrius volens, [1] faciliore inter malos consensu ad bellum, quam in pace ad concordiam.
55 Inferioris tamen Germaniæ legiones solenni Kalend. Januariarum sacramento pro Galba adactæ, multa cunctatione, & raris [2] primorum ordinum vocibus; cæteri silentio, [3] proximi cujusque audaciam exspectantes; [4] insita mortalibus natura propere sequi, quæ piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum: primani quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint; quintadecima ac sextadecima legiones, nihil ultra fremitum & minas ausæ, initium [5] erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu, quarta ac [6] duodevi-

INTERPRETATIO.

alis, vis præpararetur adversus legiones: sed ipse mox sociorum miles *eadem vehementius cupiens, promptiore inter improbos consensu ad bellum, quam in otio ad pacem. Legiones tamen inferioris Germaniæ, ut fieri ex more solet, kalend. Ianuariarum sacramento in Galbæ nomen obstrictæ, magna dubitatione, & invalidis primorum ordinum plausibus: alii per silentium, commilitonis sui quisque audentiam operientes, innata mortalibus indole, confestim sectari, quæ pudet incipere. Verùm ipsis legionibus inerat varius animorum habitus: primani & quintani adeo seditiosi* erant, *ut nonnulli effigies Galbæ lapidibus appetierint: legiones quintadecima & sextadecima, nihil ultra murmur & comminationes ausæ, prorumpendi occasionem circumspiciebant. At in su-*

NOTÆ.

1. *Faciliore.*] Facilius in seditionem mali quique consentiebant ad bellum civile, quam in pace ad concordiam.

2. *Primorum ordinum.*] Vocato apud principia milite, ut dux aut imperator alloqueretur, tum sedebat imperator allocuturus exercitum, apud tribunal in sella curuli. Eum circumstabant Aquilæ, signa, vexilla, puro, & imagines principum. & insignia omnia militaria ac decora tum præcipue fulgebant.

Eam pompam, *honorem pilorum* vocat Plin. paneg. Scilicet aderant signiferi, aquiliferi, & primipili, quorum curæ demandata Aquila, legati legionum, præfecti castrorum, tribuni, centuriones, optiones, & præcipui militum omnes, flosque omnis exercitus ordine suo, & cum militiæ insignibus: hos ibi vocat Tac. *primos ordines.*

Cæteri longius amoti à tribunali & à conspectu ducis, minus metuebant, ne silentium in contumaciam acciperetur. Itaque tum prorsus silere ultimi ordines, cum alii proximi, etiam invalidos plausus emitterent, ut in re sibi parum læta.

3. *Proximi cujusque.*] Id est vicini, aut prope adstantis sibi commilitonis.

4 *Insita mortalibus natura.*] Facit huc illud 3. hist. *Dum quæritur tempus locusque, quodque in tali re difficillimum est, prima vox.* Lipsius.

5. *Erumpendi*] Ab aliis expectabant initium, vel certe occasionem erumpendi.

6. *Duodevicesima.*] Etiam in Flor. legitur, *duo & vicesima*, idque cum Lipsio verum putabam, nunc falsum, ipso Tacito autore. Duo exercitus in Germania fuerunt, superior Hordeonio Flacco, inferior Vitellio parebat.

Vitellius ad bellum in Italiam proficiscens, suum militem, aut cum Valente præmisit, aut ipse duxit: & ex superioris Germaniæ legionibus, partem Cæcinæ ducendam tradidit, partem, ad tutandam Rheni ripam Flacco reliquit, & inter eas, ut paulo infra ostenditur, *duodevicesimam.*

Nam duo & vicesima cum Vitelliano exercitu in Italia semper fuit, ut lib. seq. in fine, & lib. 3. non semel apparet.

Et quod *duodevicesima* in Germania

cesima legiones [1] iisdem hibernis tendentes, ipso [2] Kalend. Ianuariarum die dirumpunt imagines Galbæ: quarta legio promptius, duodevicesima [3] cunctanter, mox consensu. Ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, in S. P. Q. R. obliterata jam nomina, sacramenta advocabant. nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu locutus. neque enim erat adhuc [4] cui

INTERPRETATIO.

perioribus castris legiones quarta & duodevicesima in iisdem castris agitantes, ipso die Kalend. Ianuariarum confringunt effigies Galbæ: quarta legio audacius, duodevicesima dubitanter, dein concordi animo. Ac ne majestatem imperii detrectare prorsus crederentur, jurabant in verba senatus populique Rom. quæ vocabula jam pridem abolita nemine legatorum aut tribunorum contendente pro Galba, cum contrà nonnulli, ut in rebus turbidis, seditionem acrius incitarent. Nemo tamen ad instar concionis, aut è tribunali orationem habuit. nondum enim erat cui facinus meriti loco adsignaretur. Ad-

NOTÆ.

remanserit, patet lib 4. cum à Civili vetera castra oppressa fuerunt: ubi in optimis exemplaribus legitur: *Dillio Vocula duodevicesima legionis legato*, quod perperam mutavit Rhenanus, in vocem *duo- & vicesima*.

Nam & inferius eodem lib. 4. has duas legiones, scil. quartam & duodevicesimam simul nominat, ait enim. *primani, quartanique & duodevicesimani.* Rectè igitur hic, *duodevicesima*, & paulo infra, bene etiam *duodevicesima*; & *duodevicesimam*. Pichena.

1. *Iisdem hibernis.*] Ad Moguntiacum nempe.

2. *Calend. Ian.*] Et ante hunc diem teste Plut. exercitus superioris Germaniæ, indignari se Galbæ, non obscure significaverat. *Illes acclamationes seu voces repetentibus, reclamabant illi, indignus est.*

Frangendi autem principum imagines, usus in omnibus rebellionibus obtinuit 3. hist. *Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt.* eod loco: *simul Vitellii imagines direpta.* Savilius.

3. *Cunctanter: mox consensu, &c.*] Non eadem alacritate legio duodevicesima afflixit imagines Galbæ, qua id quartanis factum est: at ii omnes postea consensu. id est, ne æmulatione principis loci, in discordias traherentur, & ne viderentur à Romanis descivisse, jurant in nomen S P. Q R.

Similis æmulatio in seditione Pannonicarum legionum, lib. 1. an. *Postremo eo furoris venere, ut tres legiones miscere in unam agitaverint, depulsi æmulatione, quia sua quisque eum honorem quærebant.* Salinerius.

Sueton. Galb. 6. *Statimque legationem ad prætorianos cum mandatis destinaverunt, displicere Imperatorem in Hispania factum, eligerent ipsi, quem cuncti exercitus comprobarent.*

Sed legationis, ut videtur revocatæ negotium intercidit, ex seditione in Vitellii favorem mota. *Savilius.*

Nullam ibi video æmulationem inter legiones, ut vult Salinerius Certe consensus illarum potest cadere in antecedentia & consequentia; ita ut consenserint istæ legiones in projiciendas imagines Galbæ, quarta promptius, duodevicesima lente; mox pariter in id consenserint, simulque & in sacramentum advocandum in nomen S P Q R.

4. *Cui imputaretur.*] In S. P. Q R. obliterata jam nomina juraverant, quia nemo unus erat, cui tale meritum tribuerent, seu quem tali opera demererentur, nondum ad Vitellium advertebant. Et forte tum ad prætorianos misere lega-

56 inputaretur. [1] Spectator flagitii Hordeonius Flaccus consularis legatus aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus, & [2] socordia innocens. [3] Quatuor centuriones duodevicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cum protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti, vinctique. Nec cuiquam ultra fides, aut [4] memoria prioris sacramenti. sed, quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Nocte quæ Kalend.

INTERPRETATIO.

stabat testis sceleris Hordeonius Flaccus legatus consularis, non comprimere præcipites, non firmare cunctantes, non incitare modestos tentavit; sed iners, trepidus, & ignavia socors. Quatuor Centuriones duodevicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, quia Galbæ effigies defendebant, violentia militum abstracti, & in vincula conjecti sunt. Et nulli postea obsequium, aut memoria primi sacramenti, sed quod in rebus turbidis evenit, qua parte plures erant, universi stetere. Nocte proxima kalend. Ianuarias sequenti, Aquilifer quarta

NOTÆ.

tinnem cum mandatis, ut ipsi eligerent principem, cunctis legionibus gratum.

Haud dubie is habitus animorum fuit, ut quemcumque alium à Galba probassent: quod satis manifestum in electione Vitellii, qui tantæ moli impar, si quis alius, & quem non noverant, qui ipsum elegerunt, teste Tacito.

Suet. Vitel. 7. *Advenientem male animatus erga principem exercitus, pronusque ad res novas, libens ac supinis manibus excepit, velut dono deûm, oblatum ter consulis filium, ætate integra, facili ac prodigo animo.*

1. *Spectator flagitii.*] Attamen relictus erat à Vitellio utriusque Germaniæ rector 2 hist. postea secutus Vespasiani partes, & tandem à suis militibus cæsus. *Savilius.*

2. *Socordia innocens,*] Innocens hic dicitur Flaccus, quemadmodum 14. an. tribuitur etiam *segnis innocentia* Fenio Rufo, ob silentium, pavorem & inertiam hominis.

Quemadmodum hic item pavore & socordia *innocens* Flaccus, quia nec probavit flagitium, neque prohibuit. *Innocens* hic, id est, segnis, iners, non promptus aut strenuus, & forte magis *extra vitia, quàm cum virtutibus.*

Socordia innocens] Hoc loco *innocens*, id est, ineptus, inhabilis, nullius artis aut industriæ, qui neque se amicis, aut inimicis adprobat. Hic verè socors, & innocens, qui in tanto tumultu nihil conetur, nihil moliatur, nihil audeat.

Socordia innocens,] Plutarch. Galba, eum vocat, τῶν πραγμάτων ἄπειρον. *rerum insciam.* Egregiis tamen viris quandoque etiam contigit, ut miles ipsos aspernaretur: sic Lucullus fœlix prœliis & victoriis; attamen seditione militum exagitatus est.

Livius & exemplum affert paris consternationis, lib. 2. ubi de milite, qui injussu ducis, in castra rediit, & certare noluit, *Injussu signa referunt mæstique (crederes victos) exsecrantes, nunc Imperatorem, nunc navatam ab equite operam, redeunt in castra: nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab Imperatore quæsita sunt, adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars, quâ civem regant, quàm quâ hostes superent.*

3. *Quatuor Centuriones.*] Qui postea occisi jussu Vitellii ob *fidei* crimen, sed non sine summa vecordia & scelere Vitellii, cui imputare tale suum crimen ultro potuerunt egregii centuriones.

4. *Memoria prioris sacramenti.*] Quod

Januarias secuta est, in coloniam Agrippinensem Aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, *quartam & duodevicesimam legiones, projectis Galbæ imaginibus, in Senatus & Pop. Rom. verba jurasse.* Id Sacramentum inane visum. [1] *occupari nutantem fortunam, & offerri principem* placuit. Missi à Vitellio ad legiones legatosque, qui *descivisse à Galba superiorem exercitum* nuntiarent; *proinde aut bellandum adversus desciscentes, aut si concordia & pax placeat, faciendum imperatorem: & minore discrimine sumi principem, quam quæri.* Proxima legionis pri 57
mæ hiberna erant, & promptissimus è legatis Fabius Valens. Is die postero [2] Coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis, auxiliariorumque ingressus, [3] *Imperatorem* Vitellium consalutavit. Secutæ in-

INTERPRETATIO.

legionis in civitatem Agrippinensem cœnanti Vitellio renuntiat, quartanos & duodevicesimanos, diruptis Galbæ imaginibus, sacramentum advocasse, in senatus populique Rom. nomina *Tale sacramentum vanum creditum est*, amplectique dubitantem fortunam, & exhiberi imperatorem placuit. *Missi Vitellius ad legiones & legatos, qui monerent*, superioris Germaniæ legiones defecisse à Galba; igitur aut certandum esse adversus deficientes, aut si consensus & quies arrideat, creandum esse principem, & minore periculo eligi Imperatorem, quam investigari. *Propiora erant castra primæ legionis, & audacissimus legatorum Fabius Valens. Is postridie civitatem Ubiorum ingressus cum equitatu legionis & sociorum, Vitellium* principem *appellavit. Accessere certatim magna æmulatione legiones ejusdem provinciæ:*

NOTÆ.

Galbæ dixerant; urgente Verginio, post mortem Neronis. *Savilius.*

1 *Occupari nutantem fortunam.*] Rectè, alii, *invitantem.* Lipsius.

Proprie fortassis est, aut invadere eam prensando, aut dominum se facere huc illuc dubie se versantis fortunæ. *Savilius.*

2. *Coloniam Agrippinensem.*] Colonia Agrippinensis, urbs Ubiorum populorum, ad Rhenum fluvium, in Germania inferiore, provincia Galliæ Belgicæ: hodie *Celn* incolis, *Cologne* Francis, urbs Imperialis circuli Uvestphaliæ, sed tamen sita in Archiepiscopatu Coloniensi. *Tillemonius.*

Agrippinensem.] Quæ condita ab Agrippina matre Neronis, Claudii uxore Tac. 12. *Sed Agrippina, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci imperat, cui nomen inditum ex vocabulo ipsius.*

3. *Imperatorem Vitellium.*] Sic Suet. Vitell. 8 *Vix dum menso transacto, neque diei, neque temporis habita ratione, ac jam vespere, subito à militibus è cubiculo raptus, ita ut erat in veste domestica, Imperator est consalutatus, circumlatusque per celeberrimos vicos, strictum divi Iulii gladium tenens, detractum delubro Martis, atque in prima gratulatione porrectum sibi à quodam, nec ante in prætorium rediit, quàm flagrante triclinio ex conceptu camini: tum quidem consternatis, & quasi omine adverso anxiis omnibus, inquit, bono animo estote, nobis alluxit: nullo sermone alio apud milites usus.* Plut tum meridiem fuisse dicit.

Sed unde faustum omen aut bonum animum melius sumere potuit Vitellius, quàm ex flamma & odore camini, *qui fortunam principatus inertis luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus, & sagina gravis?*

Et eo tempore vel hora salutatus Ime

genti certamine ejusdem provinciæ legiones: & [1] superior exercitus, speciosis senatus populique Romani nominibus relictis, III. Non. Januarias Vitellio accessit. scires illum priore biduo [2] non penes Remp. fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones æquabant, *auxilia, equos, arma, pecunias* offerentes, [3] ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec [4] principes modo coloniarum aut castrorum, [5] quibus præsentia ex affluenti, & parta victoria magnæ

INTERPRETATIO.

& superioris Germania miles, omisso, quod pratextui fuerat, sacramento in senatum populumque Rom. advocato, tertium Non. Ianuarias Vitellio adjunctus est, ut disceres eum superiore biduo non fuisse in potestate senatus populique Rom. Alacritatem legionum amulabantur Agrippinenses, Treveri, Lingones, suppeditantes viros, equos, tela, opes, ut *quisque prapellebat corpore, divitiis, animo. Nec proceres seu primores solummodo coloniarum aut exercituum, quibus affatim suppetebat rerum omnium copia,*

NOTÆ.

perator, referente Plut. cum per vinum & epulas incaluisset: hinc grandis illa oratio ad milites, cum velut eructavit hactenus: *bene animo estote, nobis alluxit caminus.*

1. *Superior exercitus*] Sic Suet. Vitel. 8 *Consentiente deinde etiam superioris provincia exercitu, qui prius à Galba ad senatum defecerat, cognomen Germanici delatum ab universis cupide recepit.*

2. *Non penes Rempub.*] Quid gregario militi cum Rep cum senatu aut populo Rom. volebant bellum, & ex bello prædam: volebant principem qui donaret *sine judicio sua, alienaque, qui perdere sciret, donare nesciret*, qui perdere se & Remp. posset & vellet. tantum aberat, ut Remp. salvam vellent,

3. *Ut quisque corpore, opibus, ingenio validus.*] Cur hic de ingenio? aut quis ejus usus? nisi forte ad orandum, aut impellendum. *Lipsius.*

Rectè *ingenio.* respicit enim senes, invalidos & tenuiores: qui cum neque corporibus, neque opibus partes juvare possent, juvabant saltem ingenio, scilicet cæteros populares ambitu, concionibus & consiliis accendendo. *Pichena.*

Ingenio.] Ingenio etiam opus, ut dona placeant, cum offeruntur, ars & ingenium in donis tribuendis plus quàm dona ipsa pollent: ingenio opus, quo multa alacriter pollicearis, & sæpe multo plura (ut in tanta belli alacritate) quam exsequi possis, ut plerumque fit.

Ingenio.] Qui ingenio aut animo præpollerent, poterant etiam se ipsi offerre principi.

In motibus civicis, haud parum pollet lingua, facundia, ingenium, ambitus, audacia, & cætera incitandis animis idonea.

Ingenio] Sallust. bell. Catil. *Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi, res militaris magis procederet. Nam priusquam incipias, consulto; & ubi consulueris, mature facto opus est, ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio, eget.* Vis ingenii & virtus animi differunt; vis ingenii bello, virtus animi & præliis excellit.

4. *Principes modo coloniarum*] Suut. *decuriones*:. Principes *castrorum*, quos Veget. quoque 2. 9. vocat *milites principales*: & Tac. 3. h. *primores castrorum*, sunt *aquiliferi, signiferi, optiones* &c. qui privilegiis muniuntur, cum reliquum vulgus & gregarii milites vocarentur *munifices, quod munia facere coguntur* Savilius.

5. *Quibus præsentia ex affluenti.*] Præsentia ex affluenti, earum rerum scilicet quas tunc largiebantur. affluens seu abundans copia illis suppetebat. Cic. offic.

spes; sed [1] manipuli quoque & gregarius miles viatica sua, & [2] balteos, phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant: [3] instinctu, & impetu [4] & avaritia. Igitur laudata militum alacritate Vitellius, ministeria principatus per libertos agi solita, [5] in equites Romanos disponit. [6] Vacationes centurionibus ex fi- 58

INTERPRETATIO.

quibus & ingentes post victoriam spes; verum & ipse etiam manipularius ac plebejus miles conferebant stipendia sua, & zonas, & phaleras, ornamenta armorum argento micantia, pro nummis tribuebant ultro, ardore, & impetu, simul & cupiditate. Itaque celebrato ardore militum Vitellius, committit equitibus Rom. curas imperii, quæ solebant exerceri per libertos. Vacationes centurio-

NOTÆ.

lib. 1. *ut omnium rerum affluentibus copiis diceretur.* Pichena.

Qui in præsens affluebant copiis opibusque, quibus & in futurum ex victoriâ magnæ spes opum erant: opponit Tacit. *præsentia* bona, quibus tum affluebant, opibus, quas *parta victoria* spectabant.

1. *Manipuli quoque.*] Id est, *manipulares*, contra distincti à *primoribus castrorum.* Savilius.

Manipuli forte toti talia offerebant, & veluti publicé seu communi totius manipuli consensu factæ illæ collationes: nam omnes & singuli contribuebant viatica sua, &c.

2. *Balteos.*] Varro lib. 4. de Ling. Lat. *Balteum singu um è corio bullatum*, plerumque argento aurove pictum. Spartianus Hadriano: *Vestem humillimam frequenter & sine auro balteum sumebat.*

3. *Instinctu & impetu.*] *Instinctu*, legatorum nempe, tribunorumque & centurionum: *impetu* proprio. Freinsh.

Imo *instinctu* mutuo inter principes, ut etiam inter manipulares, & veré instinctu & motu proprio, *αυτομάτως* scil. *sponte*, & ultro id agebant: nec instinctu alieno opus.

Sic infra 61. *Mira inter exercitum Imperatoremque diversitas, instare miles, arma poscere*, & mox: *torpebat Vitellius.* Itaque instinctu suo, & impetu proprio, talia offerebat miles.

Instinctu & impetu.] Cicero pro Sextio: *Majoribus præsidiis & copiis oppugnatur Respub. quam defenditur; propterea quod audaces homines & perditi nutu impelluntur, & ipsi etiam sponte sua contra Rempub. incitantur; boni nescio quomodo tardiores sunt, & principiis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur* &c.

4. *Et avaritia.*] Avaritia eò spectabat, ut ea quæ ipsi largiebantur, multiplicata sibi à Vitellio reddi sperarent. Vel potius, ut sibi majorem rapiendi licentiam sumerent, principe, ob accepta dona, connivente. *Pichena.*

Avaritia, nempe ut eum usura longe majori ea munera reciperent. olim Cæsar pecuniam mutuatus est à suis legatis, sed alia mente, alia virtute & prudentia.

Sic lib 2. hist. *Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largitus privatim, quod avidius de Rep. sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti, rarissimus quisque eandem in reciperando licentiam habuerunt.*

5. *In equites Romanos.*] Id egit exemplo Galbæ, qui tamen per malos amicos libertosque subversus est. *Evocatos* hos equites vocabat Galba, sed qui forte tantum circa cubiculum & corporis custodiam vigilarent.

Melius Vitellius, qui *ministeria principatus* in illos *disponit.* Nam sic à libertis malisque ministris cavere videbatur.

6. *Vacationes.*] Ut nempe, sic vulgus

ſco numerat. Sævitiam militum pleroſque ad pœnam expoſcentium ſæpius approbat, partim ſimulatione vinculorum fruſtratur. Pompejus Propinquus procurator [1] Belgicæ ſtatim interfectus. Julium Burdonem [2] Germanicæ claſſis præfectum [3] aſtu ſubtraxit. exarſerat in eum iracundia exercitus, tamquam [4] crimen, ac mox inſidias Fontejo Capitoni ſtruxiſſet. grata erat memoria Capitonis; & apud ſævientes occidere palam, ignoſcere non niſi fallendo licebat. Ita in cuſtodia habitus, & poſt victoriam demum, [5] ſtratis jam militum odiis, dimiſſus eſt. Interim [6] ut piaculum objicitur [7] centurio Criſpinus, qui

INTERPRETATIO.

nibus ex pecunia ſua perſolvit. Savienti militi & multos ad ſupplicium flagitanti ſapius adſentitur. & partim pratextu carceris eludit. Pompejus Propinquus procurator Belgica ſtatim occiſus eſt. Arte verò ſubduxit Iulium Burdonem claſſi Germanica prapoſitum. adverſus eum flagrabat irâ miles, quaſi crimen, & mox fraudem paraviſſet Fontejo Capitoni. lata erat in vulgus recordatio Capitonis; & inter graſſantes & iratos, publice interficere fas erat, at veniam dare nefas, niſi fruſtrando. Ita in carcere detentus, & tandem poſt victum Othonem, ſedata jam militum ira, vinclis exemptus eſt. Interea offertur tanquam victima, centurio Criſpinus; qui ſe cruore Capitonis pollue-

NOTÆ.

militum deliniret, nec tamen centurionibus diſpliceret.

Vacationes.] Hoc ſumpſit ex Othone, qui primus id inſtituit, licet non bono exemplo, tamen bono exitu, & utili in Rempub. conſilio.

1 *Belgica.*] Fuit legatus Belgicæ Valerius Aſiaticus, & procurator *Propinquus*, qui ob fidem in Galbam occiditur. & quia infenſus haud dubie Aſiatico legato, qui nunc ſe vindicat. Et mox generum Aſiaticum aſcivit Vitellius, teſte Tac.

2 *Germanica claſſis prafectum.*] Fuit illa claſſis in Rheno. Plin. Panegyr. *Cum totus a matis navibus Rhenus inſtructus ſit.* Et claſſis hæc per partes diviſa erat. Floro teſte, Druſus *Bonnam & Geldubam pontibus junxit, claſſibuſque firmavit.*

Ergo his locis pars claſſis Germanicæ, pars alia ad exitum fluvii, ubi *Pharus* olim, nunc *arcem Britannicam* vocant.

De claſſe illa, quæ in Oceano Germanico, & hinc in æſtuariis & fluviis, jam olim ſub Auguſto & duce Germanico, Tac. l. 26 *Mille naves ſufficere viſa properataque alia: breves anguſta puppi proraque & lato utero, que facilius fluctus tolerarent: quadam plana carinis, ut ſine noxa ſiderent: plures appoſitis utrimque gubernaculis, converſo ut repente remigio, hinc vel illinc appellerent.*

3 *Aſtu ſubtraxit.*] Nempe vinculis inditis. nam in cuſtodia habitus, & poſt victoriam demum dimiſſus eſt.

4 *Crimen.*] Affectati ſcil. imperii, ſive verum, ſive fictum fuerit tale crimen.

5. *Stratis.*] Durior metaphora, ſed quæ tamen apta videatur ingenio & ſeditioni militum furentium ſævientiumque.

Stratis.] Alii legunt, *fruſtratis*, alii *ſatiatis*.

6. *Vt piaculum.*] ὡς ἄγος, ut victima piacularis, ita & furori militum objicitur centurio.

7. *Centurio Criſpinus*] Quem haud dubie immiſerant Cornelius Aquinius & Fabius Valens legati legionum, &

ſe

se sanguine Capitonis cruentaverat: eoque & postulantibus [1] manifestior, & punienti vilior fuit. [2] Julius deinde Civilis periculo exemptus, præpotens inter [3] Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum [4] VIII Batavorum cohortes, quartædecimæ legionis auxilia, tum discordia temporum à legione 59

INTERPRETATIO.

rat: Ideoque & flagitantibus insignior, & damnanti contemptior fuit. Mox discriminis ereptus est Iulius Civilis, prapollens apud Batavos, ne scil. bellicosa natio, illius nece offenderetur. Et erant in regione Lingonum Octo Batavorum cohortes, auxiliares quartadecimanorum, & qua tum dissensione temporum à le-

NOTÆ.

Burdo ille *Germanica classis præfectus*, Sicque supplicium luit unus centurio, quod alii, ducesque ipsi meruerant.

Sic fere rei potentiores ad tempus, eludunt leges & principes, suo tamen tempore exitii vicem inventuri, sic ordinante providentia, quæ lente sed dure talia facinora vindicat.

1. *Manifestior.*] Quia nempe cæde nobilissimi legati manus suas cruentaverat.

2. *Iulius Civilis.*] Idem qui postea Batavis sociis, auxiliaribus Gallis, Germanisque, tam diuturnum adversus Romanos bellum gessit, ut docemur tertio & quarto hist.

Eventûs quem hic locus respicit, apud Tacitum mentio 4. hist. *Iulius Paulus & Claudius Civilis regia stirpe, multò ceteros* (Batavos nobiles) *anteibant. Paulum Fonteius Capito falso rebellionis crimine interfecit. Injecta Civili catena* &c. *Savilius.*

3 *Batavos.*] Batavi populi provinciæ Germaniæ inferioris, in Gallia Belgica hodie major pars Diœcescos Archiepiscopatus Trajectensis *Utrecht*, & forsan pars Episcopatuum Boscoducensis *Bois-le Duc* & Buremondensis *Buremonde*, vel secundum divisiones temporales, pars est comitatus *Hollandia*, & ducatus *Gueldria*, nec non dominium *Utrecht*, in regione dicta *les Pays Bas.* Tillemonius.

4. *Octo Batavorum cohortes.*] Cum magnam & memorandam Britanniæ rebellionem virtus Suetonii Paullini, & fortitudo 14. legionis compressisset, ingenti hominum clade, recentem submitti ex Germania militem Nero, 2000 legionariorum, equites mille, octo cohortes auxiliariorum, quas *octo* fuisse *Batavorum cohortes* arbitror, hoc loco notatas.

Quidquid tandem fuerit, nihil certius, quam has Batavorum cohortes, ut auxilia, fuisse adscriptas quartædecimæ legioni; & Neronem, perspecta ejus fide & audacia, legionem illam & auxilia, quacunque tandem occasione, in Italiam præmisisse. at Vindice res novas moliente, auxilia, Batavos nempe, se, ex dissidiis obortis, à legione separasse, cum aliquo, ut patet, Neronis incommodo.

Et Galba principatum adepto, in Illyricum legionem missam, & Batavos in Britanniam rediisse, atque in itinere percepta Vitelliani motus fama, transisse in ejus partes.

Quod clare patet ex Tacit. 14. ann. *Auxitque copias Cæsar missis è Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliorum cohortibus ac mille equitibus.* 2 hist. *mota ad imperium Othonis è Dalmatia, Pannoniaque legiones, pracipui fama quartadecimani, rebellione Britannia compressa.*

Eodem lib. *Cohortes Batavorum, quas bello Neronis à quartadecima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus, superbè agebant* &c. Savilius.

[1] digressæ: prout inclinassent, [2] grande momentum, sociæ aut adversæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de
quibus supra rettulimus, occidi jussit, damnatos fidei crimine gravissimo [3] inter descìscentes. Accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius generum ascivit: & Junius Blæsus [4] Lugdunensis Galliæ rector, cum Italica legione, & ala
[5] Taurina, Lugduni tendentibus. Nec in Rhæticis copiis mora, quo
60 minus statim adjungerentur. Ne in Britannia quidem dubitatum.
Præerat [6] Trebellius Maximus, per avaritiam ac sordes contemptus
exercitui invisusque. Accendebat odium ejus Roscius Cælius legatus

INTERPRETATIO.

gione discesserant, & quocumque propendissent, ingens accessio amica vel infensa. Interfici jussit Nonium, Donatium, Romilium, & Calpurnium, centuriones, de quibus supra tradidimus, hi puniti ob fidem scelus atrocissimum inter deficientes. Adjunxere se partibus Valerius Asiaticus, legatus provinciæ Belgicæ, quem postea Vitellius generum adsumpsit: & Iunius Blæsus qui præerat Galliæ Lugdunensi, cum legione Italica, & ala Taurina, Lugduni præsidium agitantibus. Nec in Rhætico milite cunctatio fuit, quin statim etiam accederet. Nec cunctatum quidem est apud Britanniam. Eam regebat Trebellius Maximus per avaritiam & sordes spretus, legionibus odiosus. augebat invidiam illius Roscius Cælius legatus

NOTÆ.

1. *Digressæ.*] Quia legio quattadecima in partibus Neronis, at vero Batavi in partibus Vindicis & Gallorum.

Alibi gloriantur illæ cohortes, abstulisse Italiam & imperium Neroni, quod præcipue factum, cum discessere à quartadecimanis, quorum decus & robur haud dubie fuerant, cohortes illæ hactenus.

2. *Grande momentum.*] Justini simile est; *ingens momentum facturus, utri parti accessisset.* Lucan. *momentumque fuit mutatus Curio rerum.* Lipsius.

3. *Inter desciscentes.*] *Fides* crimen gravissimum *inter desciscentes*, hoc per Ironiam dictum puto, quasi vero crimen sit desciscere ab iis, qui desciscunt à principe.

4. *Lugdunensis Galliæ.*] Celtica, sive Lugdunensis, regio Galliæ Comatæ ad Oceanum Occidentalem sive Atlanticum. à Romanis fuit divisa in quinque provincias, nempe Lugdunensem primam, secundam, tertiam, quartam vel Senoniam, & quintam seu Maximam Sequanorum.

Hodie primatiatus *Lyon*, vel pars provinciæ Ecclesiasticæ *Mayence*, & integræ provinciæ Ecclesiasticæ *Besançon, Lyon, Sens, & Paris.*

Vel secundum divisiones temporales, hìc sunt provinciæ integræ, *Normandie, Bretagne, Maine, Perche, Vendomois. Dunois, Beauce* vel *Chartrain, Gastinois, Orleanois, Bourgogne* ducatus & comitatus. *Dombes* principatus & *Beaujolois.* atque partes provinciarum *Anjou, Touraine, Blaisois, Nivernois, Bourbonnois, Forez, Lyonnois, Bresse, Champagne,* & *Isle de France,* in regno Franciæ; atque pars regionis *Suisse.* ex Geographia Sansonis &c. *Tillemon.*

5 *Taurina.*] Augusta Taurinorum, urbs Taurinorum populorum in Gallia Transpadana, regione Italiæ, vel in Viennensi, quarta provincia Galliæ Narbonensis. hodie *Turin*, Urbs principatus Pedemontii, & Sedes ducis Sabaudiæ. *Tillemon.*

6 *Trebellius Maximus.*] De quo 3. hist. Et vitia Agric. *Savilius.*

vicesimæ legionis olim discors, sed occasione civilium armorum atrocius proruperunt. Trebellius *seditionem & confusum ordinem disciplinæ* Cælio; *spoliatas & inopes legiones* Cælius Trebellio objectabat, cum interim fœdis legatorum certaminibus, modestia exercitus corrupta, eoque discordiæ ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, & aggregantibus se Cælio [1] cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit. quies provinciæ, quamquam remoto [2] consulari mansit. rexere legati legionum, pares jure, Cælius
audendo potentior. [3] Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus 61
opibusque Vitellius, duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius

INTERPRETATIO:

vicesima legionis ab eo pridem dissentiens, sed prætextu bellorum civilium violentius exarserant. Trebellius exprobrabat Cælio discordiam & turbatum militiæ ordinem, *& Cælius Trebellio objiciebat* nudatas & egenas legiones. *Cum interim disciplina castrorum labefacta est indecoris legatorum contentionibus, eoque dissensionis processum est, ut sociarum etiam militum contumeliis perculsus, & adjungentibus se Cælio cohortibus, & alis, destitutus Trebellius confugerit ad Vitellium, ac tranquilla Britannia fuit, licet ejecto legato consulari. Curavere legati legionum, auctoritate pares, Cælius per audaciam validior. Additis legionibus Britannicis, ingens viribus & copiis Vitellius, instituit ambos duces, duasque bello vias. Fabius Valens jussus* est adjungere sibi Gallias vel si

NOTÆ.

1 *Cohortibus alisque.*] Intelligit ipsos *auxiliares*, quorum conviciis proturbatus Trebellius.

2. *Remoto consulari.*] Regebat Britanniam Legatus Consularis, qui provinciæ, legionibus, & legatis legionum, & summæ rerum præerat. At nunc Britanniam, absente legato consulari, regunt legati legionum, qui prætorii aut certe prætoriis æquales.

3. *Adjuncto Britannico exercitu.*] Si verum quod *Trebellius desertus* à militibus *ad Vitellium profugerit*, Et quod Paulinus adfert 2. hist. *Britannicum militem hoste ac malo distineri*, quod ipse scribit Tacitus: *in Britannico exercitu nihil irarum. non sanè aliæ legiones per omnes civilium bellorum motus, innocentius egerunt*. quo modo à vero non abeunt quæ hic refert, *adjuncto Britannico exercitu*, & alibi; *Vitellius è Britannico delectu octo millia sibi adjunxit?* Savilius.

Certè ibi non satis cohærere videtur narratio Taciti. dicit desertum Trebellium, ex Britannia ad Vitellium perfugisse, deinde statim addit: *adjuncto Britannico exercitu*. certè multa præterit quæ cognitu necessaria forent: debuit enim ibi dicere, quomodo è Britannico delectu, octo millia sibi adjunxerit, an transierint cum Trebellio &c. nec ullus aptior locus.

Adjuncto.] Cum ortâ inter legatos discordia, profugisset Trebellius ad Vitellium, tum secum forte traxit in partes Vitellii ipsam Britanniam, & partem saltem exercitus secum transuexit, neque verisimile est solum & destitutum transfugisse in Galliam.

Vel postea illa octo millia, accita è Britannia à Vitellio, auctoritate sua & Germanicarum legionum, priusquam expediret in Italiam; tenuis certe ille videtur transfuga qui nullum donum secum affert.

Dicit autem Tacitus, *nihil irarum fuisse in Britannico exercitu*, comparate scil. cum legionibus Germanicis, quæ imagines Galbæ dirupere, quæ in vana-

Valens *allicere, vel si abnuerent, vastare Gallias, &* [1] *Cottianis Alpibus Italiam irrumpere*; Cæcina *propiore transitu*, [2] *Peninis jugis degredi* jussus. Valenti inferioris exercitus [3] electi [4] cum Aquila quintæ legionis, & cohortibus aliisque ad XL millia armatorum data: XXX millia

INTERPRETATIO.

recusarent, eas depopulari & per Cottianas Alpes Italiam invadere: *imperatum est Cæcina* breviore trajectu, Peninis scil. montibus descendere. *Valenti tradita sunt inferioris Germaniæ vexilla, cum aquila quintæ legionis, & cohortibus alisque* sociorum, *ad quadraginta millia militum: Cæcina è supe-*

NOTÆ.

nomina S. P. Q. Rom. Sacramenta advocavere, suos duces & legatos interfecere.

Et supra cap. 60. *Quies provinciæ, quanquam remoto consulari, legati legionum pares jure* &c.

Et cum dicit lib. hist. 2. *Britannicum militem hoste distineri*, sic vere, quia electos utriusque exercitus, *Britannici*, & *Germanici* secum avexit Vitellius, & tantum nomina legionum reliquit, vana & vacua; & sic hostem metuebant, sic hoste distinebantur.

1. *Cottianis Alpibus.*] Alpis Cottia, vel Matrona, mons Brigantiorum populorum, in Viennensi quarta Galliæ provincia. hodie *le Mont Geneure* in Delphinatu ad Septentrionem & Orientem. *Tillemonius.*

Cottianis Alpibus] Nemo, opinor, vel semidoctus non cognoscet *Cottianis* legendum: ut inde eorum sententia confutetur, qui Genuam quoque in Cottiis esse dixerunt, nec enim illac transiisse Vitellianos quisquam prodidit. *Alciatus.*

Non abs re fuerit dicere, *Cottiarum* & *Pœninarum* Alpium Gallis nostris in Italiam euntibus pervia esse itinera. Cottias verò Alpes, vel, ut vult Tacitus, Cottianas, nostrates *montem Genebra* vocant, in Delphinatu.

Via militaris & convehendis machinis bellicis accommoda. Ea Carolus Octavus Italiæ terror, & belli fulmen, primus immensæ magnitudinis tormenta bellica in Italiam transvexit.

Pœninæ Alpes sunt in Sabaudia, vulgo *mons Cinis*. eas transcendit Carolus Magnus Regi Longobardorum bellum illaturus. *Lupanus.*

2. *Peninis jugis.*] Alpis Pennina, mons Veragrorum & Salassorum populorum, in Viennensi Quinta Galliæ provincia. hodie *le Grand Saint Bernard*, mons comitatus *VVallais*, & ducatus *Aoust*, In Helvetia hodierna, & Pedemontio principatu. *Tillemon.*

Peninis jugis] Ita scribendum ubique, auctore Livio. qui negat eas Alpes sic dici, quod Annibal *Pœnus* ea transmiserit, sed à jugo excelsi montis, quod *Penum* incolæ dicunt. Fidem ei notæ etiam nostra lingua hodie facit, qui excelsa omnia, & in acutum fastigiata *Pennas* vocamus, sive *Pinnas*. Lipsius.

3 *Electi*] Sunt cohortes, & vexilla, quæ abstrahebant à legionibus, cum aquilas & fere vacua legionum nomina in provincia relinquerent. quilibet legatus unam tantum aquilam seu legionem habuit, cum tamen re ipsa robur omnium legionum in Italiam secum traherent.

4 *Cum Aquila.*] Valenti quadraginta millia hominum data, lectis roboribus legionum, & auxil orum, ex universo inferioris Germaniæ exercitu: nulla integra legione ei data, ut Germanis hostibus, qui ad Rhenum, quatuor legionum nomen fraudem faceret: Aquila tamen unius legionis data, signum præcipuum totius expeditionis.

Cæcinæ 30. millia hominum data, ex lectis seu vexillariis duarum legionum,

Cæcina è superiore Germania ducebat, quorum robur legio una-&-vicesima fuit. addita utrique [1] Germanorum auxilia, è quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, tota mole belli secuturus. Mira inter exercitum imperatoremque diversitas. Instare miles, arma poscere; *dum Galliæ trepident, dum Hispaniæ cunctentur,* [2] *non obstare hiemem, neque ignavæ pacis moras. invadendam Italiam, occupandam urbem. nihil in discordiis civilibus festinatione tutius; ubi facto magis quam consulto opus esset.* Torpebat Vitellius, & fortunam principatus [3] inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus, & sagina gravis; cum tamen ardor & vis militum ultro ducis munia 62

INTERPRETATIO.

vieri exercitu trahebat triginta millia armatorum, *quorum præcipua vis fuit legio una-&-vicesima, adjuncta utrique duci socia Germanorum copia, ex quibus Vitellius suum etiam exercitum supplevit, cum universa belli mole secuturus. Maximum discrimen fuit inter militem & ducem. Vrgere miles, prælia flagitare.* dum Galliæ timeant, dum Hispaniæ dubitent, non impedire hiemem, neque inertis otii cunctationes. occupandam Italiam, invadendam urbem, nihil in bellis civilibus properatione melius aut certius; ubi exsecutione magis, quam consultatione opus esset. *Languebat Vitellius, & opes amplitudinemque imperii segni luxuria, profusisque conviviis præcipiebat, sub meridiem vino madidus & satietate ac pinguedine distentus; cum tamen alacritas, & impetus militum ultrò*

NOTÆ.

& auxiliorum inferioris exercitus, addita una legione integra, *una-&-vicesima Rapaci*: eodem consilio, ut duarum legionum nomen prætexeretur Vicinis barbaris.

Inde factum, ut mox in Italia septem legiones Germanicæ numerentur, *prima, quinta, quintadecima, & sextadecima.* ex inferiori exercitu; *quarta, una-&-vicesima* excepta; quia ex aliis partem eduxerant in Italiam Vitelliani, partem reliquerant.

In Vaticano, *cum aquilæ quinta legionis*; ex quo Lipsius, *cum aquila x. quinta legionis*, cui cavè credas: non quin de utraque legione id credi possit, ex cætera historiæ serie, sed *decimam-quintam, decimam-quartam*, aliaque ad eum modum Tacitus, & alii veteres omnes consensu minorem numerum præponunt, *quartam decimam, tertiamdecimam, quintam decimam.* Mercerus.

1. *Germanorum auxilia.*] Non ex Gallica tantum Rheni ripa, sed & è Transrhenanis, quos præcipue hoc Taciti loco spectati puto. *Savilius.*

Germanorum.] Qui nempe ante socii, aliique etiam forte ante ignoti, rum in commilitium adsciti sunt à Vitellio. quippe gens periculorum avida, etiam apud extraneos bellum quærebat.

2. *Non obstare hiemem.*] Excusationes morasque omnes rejiciebat miles, ideo clamabat; impedimento esse non debere hiemem, neque moras pacis, quæ ab ignavis proponebantur. *Pichena.*

3. *Inerti luxu.*] Sic infra: *Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam meruere: minus Vitellii ignavæ voluptates, quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur.* & mox: *Vitellius ventre & gula sibi ipse hostis.*

Libet hic ex Xiphil. addere Vibii Crispi dictum elegans, qui cum ex nimia ciborum ingluvie ægrotasset, respondit, *nisi ægrotasset, se periturum fuisse.*

Itaque ut ipse Xiphilinus scribit, totus Vitellii principatus, nihil aliud quam ebrietas fuit. etenim pretiosissima quæ-

implebat, ut si adesset imperator, & strenuis vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique *signum profectionis* exposcunt: [1] nomine *Germanici*, Vitellio statim addito: *Cæsarem* se appellari

INTERPRETATIO.

Imperatoris curas obiret, perinde ac si dux adstaret, & promptis vel segnibus spem, aut formidinem adjiceret. Parati intentique signum itineris *expostulant,* *vocabulo* Germanici *Vitellio propere imposito,* Cæsarem *se nuncupari, etiam post*

NOTÆ.

quæ tam studiosè, undique conquirebantur, ut omnes cupediæ Vitelliani cibi dicantur. *Lupanus.*

Sic Suet. Vit. 13. *Sed vel præcipue luxuriæ sævitiæque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat: in jentacula, & prandia, & cœnas, comessationesque facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine, indicebat autem aliis eadem die: nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummûm constiterunt.*

Quadringena millia N. sunt nobis 10000. coronati, seu 30000 lib.

1 *Nomine Germanici.*] Primus qui apud Romanos expugnato loco, cognomen sibi adscivit, fuit Cn. Marcius à *Coriolis* dictus *Coriolanus.*

Post eum seniori Scipioni à devicta *Africa* hæsit *Africani* cognomen. Lucius quoque ejus frater ab *Asia* sumpsit *Asiatici* cognomen.

Ex Metellis multi sed discernendi se magis gratia, quam ullo insignioris victoriæ merito Primi Imperatores interdum ex libitu pauca quædam adscivetunt nomina, interdum in alios transfuderunt.

Postera ætas, ut virtute degener, ita ambitiosa in titulos. Xiphil. in. Commodo: *Tanta erat futilitas istius monstri abjectissimi Commodi, in hoc stilo exaratas ad senatum literas dederit. Imperator Cæsar L. Ælius Aurelius Commodus, Augustus, Pius, Felix, Sarmaticus, Germanicus, Maximus, Britannicus, concordia orbis terrarum invictus, Romanus Hercules, Pontifex Maximus, Tribunitia potest. XVIII. Imperat. VIII. Consul VII. Pater Patriæ.*

Et qui modestiæ laude censetur Justinianus, eadem inflatæ scriptionis ambitione turget. *Imp. Cæsar Flavius Justinianus, Alemannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, inclytus Victor ac Triumphator, semper Augustus.* Savilius.

Nomine Germanici.] Tum modeste & sapienter dixit mater Vitellii, se non genuisse Germanicum, sed Vitellium. ejusdem modestiæ exemplum habes apud Gellium. lib 13. 4 de Alexandro: *Cum is ad matrem ita scripsisset: Rex Alexander Iovis Ammonis filius, Olympiadi matri salutem dicit.*

Olympias ei rescripsit ad hanc sententiam: amabo, inquit, mi fili quiescas, neque deferasme, neque criminere adversum Iunonem. Malum mihi prorsum illa magnum dabit, cum tu me litteris tuis pellicem illi esse confiteris.

Ea mulieris scita atque prudentis erga ferocem filium comitas, sensim & comiter admonuisse eum visa est, deponendam esse opinionem vanam, quam ille ingentibus victoriis, & adulantium blandimentis, & rebus supra fidem prosperis imbiberat, genitum esse se de Iove.

Nomine Germanici.] Plut. Galba: *Primus Fabius Valens Dux legionis postridie multis cum equitibus accurrit, & Vitellium Imperatorem salutavit. At vero Vitellius qui prioribus diebus recusare eum titulum visus erat, magnitudine imperii deterritus (ut ferunt) vino ciboque meridiano repletus, progressus est, repudiatoque Cæsaris nomi-*

etiam victor [1] prohibuit. [2] Lætum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, [3] aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ prævolavit: longumque per spatium, is gaudentium militum [4] clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ & prosperæ rei

INTERPRETATIO.

victoriam vetuit. Faustum auspicium oblatum Fabio Valenti, & copiis, quas in expeditionem ducebat, ipso die profectionis, aquila placido volatu, prout exercitus procederet, quasi dux itineris præcessit. & quidem per immensum viæ spatium, & is lætantium militum plausus, ea tranquillitas impavidæ volucris fuit, ut non ambiguum ingentis, & felicis victoriæ augurium intelligeretur.

NOTÆ.

ne, Germanici accepit. Sic Sueton. Vitel. 8. *Cognomen Germanici delatum ab universis cupide recepit: Augusti distulit: Cæsaris imperpetuum recusavit.* at Tac. 2. h. *præmisit in urbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cum de potestate nihil detraheret.*

1. *Prohibuit.*] Suet Vit. 8 *in perpetuum:* ait. sed Tac. 3 h. alind docet. *quin & Cæsarem se dici voluit, aspernatus antea. Sed tunc superstitione nominis, & quia in motu consilia prudentium & vulgi rumor juxta audiuntur.*

Sed nomen Cæsaris tum usurpabat, cum certè præter nomen nihil illi super esset. Cæsaris vocabulum tum sibi adrogat cum è solio Cæsaris dejectus fere erat. hinc in nummis ejus neque in marmoribus unquam visum nomen Cæsaris, Augusti sæpe. Sic enim numisma aureum cum liberis ipsius ab una parte. A. VITELLIUS GERM. IMP. AUG TR P.

2. *Lætum augurium.*] Fuerit fortasse illa aquila potius manifestus impostor, aut penitus ignarus futuri, quam ut præbere potuerit, *omen haud dubium* duraturæ ad momentum felicitatis. *Savilius.*

Lætum augurium.] Opiniones illæ ortæ primo ex religione haruspicina, & vana superstitione, pluraque ficta & adornata potissimum ad inducendum populum, trahendumque in partes.

Dein ea figmenta conscribere coacti sunt auctores, qui scil. res memorare debent pro ut gestæ, vel saltem ut traditæ sunt.

Nec tamen puto omnia ista falsa. nam vel casu, vel alio modo contingere potuerunt: quæ licet fortuita & inania, tamen in suam rem eum expedit flectunt proceres, ut sic vulgus alliciant, fallantque pro sua libidine & ambitione.

3. *Aquila leni meatu.*] Suet. *sensim antecessit.* Acidalius.

Levi tamen forte dicatur de volueri & de aquila & τῷ *meatu* satis explicat, ingressos viam, sensim aquilam anteecessisse. & Suet. *repente aquila advolavit.*

Bene tamen *leni meatu*, qui apponitur rapido volatui aquilæ & satis sic innuit Tac. aquilam leniter in sublimi evectam, substinuisse cursum pennis velut immotis, prout agmen incederet, & quasi dux viæ prævolaret.

Quod idem recte explicat Suet. per *sensim antecessit*, ut sic, intelligas non velocem & citatum cursum, sed potius non rapidum, non præcipitem aquilæ volatum. Imo veluti quietum, & liberiore cœlo immotum: *ea quies interritæ alitis fuit* inquit Tac.

4. *Clamor.*] Ingens clamor militum, & ex magna alacritate ortus, initio prælii, fuit omen victoriæ, at ibi *gaudentium militum clamor.*

Et quod ingenti illo clamore interrita mearet duceretque ales, id lætum augurium fuit, & si non duraturæ felici-

63 omen acciperetur. Et Treveros quidem ut socios securi adiere. [1] Divoduri ([2] Mediomatricorum id opidum est) quamquam omni comitate exceptos, [3] subitus pavor exterruit, raptis repente armis, [4] ad cædem innoxiæ civitatis; non ob prædam, aut spoliandi cupidinem: sed furore & rabie, & caussis incertis, eoque difficilioribus remediis, donec precibus ducis mitigati, ab excidio civitatis temperavere. cæsa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universæ civitates cum magistratibus & precibus occurrerent, stratis per vias pueris feminisque, [5] quæque alia placamenta hostilis iræ, non quidem in bello, sed pro pace rendebantur.
64 Nuntium de cæde Galbæ & imperio Othonis, Fabius Va-

INTERPRETATIO.

Et interriti quidem venere ad Treveros, tanquam earumdem partium gentem. Divoduri (Mediomatricorum ea civitas est) repentinus terror invasit turbavitque illos, licet omni benignitate excepti essent. illi raptis subito armis ruebant ad internecionem innocentis populi; non ob raptus, aut prædandi libidinem: sed ira & cæco impetu, & caussis ignotis, ideoque difficilius subveniebatur. donec obsecrationibus ducis placati abstinuere ab exitio civitatis. Trucidata tamen ad quatuor millia hominum. Tantusque pavor incessit Gallias, ut postea omnes urbes cum magistratibus, & precibus obviam venirent exercitui adventanti, provolutis per itinera pueris, mulieribusque, & omnia alia id genus velamenta supplicum obtendebantur, quæ placare hostilem iram possent, non certe quod bellum haberent, sed tamen ut pacem obtinerent. Fabius Valens, cum advenisset *in urbem Leucorum, audivit nuncium de nece Galbæ, & principatu Otho-*

NOTÆ.

tatis, attamen præsagium magnæ victoriæ esse potuit & revera fuit.

Et *lens* illo suo *meatu* præsagire potuit aquila celeritatem victoriæ, simul & instabilitatem fortunæ.

1. *Divoduri.*] Divodurus, urbs Mediomatricorum populorum in Belgica prima, Galliæ provincia, hodie *Metz* urbs Episcopatus Metensis, sed in Lotharingiæ statu sita. *Tillemon.*

2. *Mediomatricorum.*] Mediomatrici populi provinciæ Belgicæ primæ, in Gallia, hodie Diœcesis Episcopatus Metensis *Metz*, in statu Lotharingiæ. *Tillemonius.*

3. *Subitus pavor.*] Ejusmodi pavores describit Dionysius Halyc. lib. 5. Post prœlium Consulum cum Tarquiniis exsulibus. *Inter hujusmodi cogitationes & colloquia circa primam ferme vigiliam, è silva ad quam castra habebant, vox quadam ad utriusque partis aures appulsa est, ut ab omnibus exaudiretur: sive ea Heroïs fuit, cujus istud fanum seu lucus est; sive Fauni quem vocant. ad hunc enim auctorem Romani solent referre panices terroris, omnisque generis spectra. Nam si quando insolita species oculos hominum exterrent, vocesve divina aures eorum percellunt, numini huic, opus illud tribuunt.*

Nulla certe vox tunc audita; sed quod pejus est apud ingenia vulgi, arcanus ille pavor fuit, & ex incerta caussa. Tac. *Furore & rabie & caussis incertis, eoque difficilioribus remediis.*

4. *Ad cædem.*] Non ad cladem dixit, quia non ob prædam.

5. *Quæque alia placamenta hostilis iræ.*] Locus obscurus, sed illustro, (si tamen sincerus) erant preces & supplicia ut in bello; neque bellum erat, sed tamen ti-

lens

lens [1] in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus [2] in gaudium, aut formidinem permotus, bellum [3] volvebat: [4] Gallis cunctatio exempta; & in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio & metus. Pro-

INTERPRETATIO.

nit. Nec ideo militum animus in lætitiam aut metum excitus est bellum cupiebat, Gallis dempta dubitatio & æquale odium in Othonem ac Vitellium, & ex Vitellio etiam

NOTÆ.

mebant hostilia, & pacem sic orabant. *Lipsius.*

Forte sanus erit hic locus, si intelligat civitates Galliarum, nullum quidem bellum habere cum exercitu Valentis, sed ea facere, ut etiam haberent. Sic lib 15. *Pavido milite & concedente, ne qua prælii caussa existeret.* Pichena.

Tac. hæc ait in invidiam discordiæ Civilis, qua etiam, ubi pax est, belli mores usurpantur. Galliæ enim erant pacatæ, tantumque cunctantes & deliberantes, quem sequerentur. *Instare miles, arma poscere, dum trepident Galliæ. Et Fabius Valens allicere, vel, si abnuerent, vastare Gallias.*

Admonitæ demum strage Divoduri facta, cunctationem exuerunt, Vitelliique partes amplectuntur Tac. *Gallis cunctatio exempta, & in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio & metus.*

Verum eo terrore civitates adeo perculsæ sunt, ut facie supplicum occurrerent exercitui venienti, quasi ferro igniqne is omnia vastaturus esset.

At quænam illa sunt, quæ ab iis tendebantur? dicat noster: *cum haud ignari discriminis sui Viennenses velamenta & infulas præferentes.*

Eurip. Supplic. *Ramisque supplicibus circundant me, ut vides.* Scholiastes Aristophanis, *ἱκετηρία* est *ramus oleæ lana circumplexus.*

Livius: *Ramos oleæ ac velamenta alia supplicum porrigentes, orare, ut reciperent se. & velata navis infulis & ramis oleæ occurrit ex portu Carthaginis.* Salinerius.

Non quidem in bello, neque propter bellum aut post bellum, quia nullum erat; sed ea placamenta offerebant, ne bellum haberent.

Sic cap. 66. *Haud ignari discriminis sui Viennenses flexere militum animos.*

Sed alia placamenta iræ forte validiora istis adjecta, ut mox *Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios, dum vetustas dignitasque Coloniæ valuit.*

1. *In civitate Leucorum.*] Suet. Vit. 9. scribit Vitellio innotuisse Galbæ mortem ante Valentis discessum. *Savil.*

Sueton 9 *Ac subinde cæde Galbæ annunciata, compositis Germanicis rebus, partitus est copias quas adversus Othonem præmitteret, quasque ipse perduceret.*

Attamen non ordine temporum res componit Suetonius: unde sæpe error.

Leucorum.] Leuci, populi provinciæ Belgicæ primæ in Gallia: hodie Diœcesis Episcopatus Tullensis *Toul*, in statu Lotharingiæ. *Tillemonius.*

2. *In gaudium aut formidinem.*] Annunciata cæde Galbæ, neque gaudio, neque metu permotus miles, quidquid contingeret, vel prosperum vel adversum, promptus & pervicax bellum destinaverat.

Forte sic intelligendum: nec militum animus in gaudium ob cædem Galbæ, aut formidinem ob electionem Othonis permotus, bellum agitabat: utraque enim simul haud dubie nuntiata.

3. *Volvebat.*] Malim *volebat*, quasi diceret, neque Galbæ mortem, neque Othonem principem, aut Vitellium præcise, sed *bellum volebat.*

Nam certe neque Vitellium voluit miles, nisi postquam Verginius abnuit, & cæsus est Capito, & quia nemo alius offerebatur, qui se eorum electioni, seu potius furori ac libidini permitteret.

Ipsi certe neque Vitellium, neque principem volebant, sed *bellum*, & ex bello

xima Lingonum civitas erat, fida partibus. benigne excepti, [1] modestiâ certavere. sed brevis lætitia fuit, [2] cohortium intemperie, quas à legione quartadecima, ut supra memoravimus, digressas exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgio primum, mox rixa inter Batavos & legionarios, dum his aut illis [3] studia militum adgregantur, prope in prælium exarsere: ni Valens animadversione paucorum, [4] oblitos jam Batavos imperii admonuisset. [5] Frustra adversus Æduos quæsita belli cau-

INTERPRETATIO.

formido erat. Propinqua erat urbi Lingonum, fidelis partibus. comiter excepti moderationem certatim exhibuere; sed breve gaudium fuit, immodestia cohortium, quas à quartadecimanis, ut antea retulimus, separatas agmini suo Fabius Valens adjecerat. Contentione primum, dein altercatione inter Batavos, & legionarios, dum his vel illis favor manipularium adjungitur, ferocusque ad certamen erupere: nisi Valens, paucis punitis, immemores jam tum Imperii Batavos coërcuisset. Frustra quæsitus est armo-

NOTÆ.

prædam, opes, honores, spolia Reipub

Bellum volvebat.] Malim *volebat*, quicumque nuncius afferretur, quicumque princeps caderet, aut imperaret, ad ea miles nec gaudio nec metu permotus, quidqui 1 accideret, *bellum volebat*, non tantum *volvebat*.

Bellum volvebat.] Non poneret absolute Tac. *volvere*, sed *volvere animo*. Sic lib 1. hist. de Othone *supra* .;... & *fœminarum cœtus volvit animo.*

4. *Gallis cunctatio exempta.*] Vivente enim Galba, nonnihil adversos fecerunt ejus beneficia, sed adacti tamen juvando Vitellio. Nunc Othonis Vitelliique odio, & alterius metu, consultum maxime videbatur in speciem se illi probare, unde præsens periculum timeri poterat. *Savilius.*

Cædes Galbæ nunciata, & metus ex Vitellio, Gallis cunctationem exemere. Nam cur Othoni faverent, quem solo nominis & flagitiorum odio noverant.

Exempta.] Cunctatio Gallis exempta cæde Galbæ nunciata, quem amabant, & præsentia armorum Vitellii, quem oderant, simul & metuebant.

1. *Modestia certavere.*] Nempe milites Vitelliani, quia benigne excepti, & quia jampridem fida partibus civitas illa, & quia vicina hibernis legionum, & quia infeola Galbæ.

2. *Cohortium intemperie.*] Sunt illæ octo cohortes Batavorum, quæ auxiliares additæ legioni decimæquartæ, & ab ipsa postea divisæ *discordia temporum*; eas sibi adjunxit Fabius, quia *prout inclinassent, grande momentum, socia aut adversa*,

3. *Studia.*] Scilicet *auxiliares* qui multi, è Germania, Belgio, cætera Gallia, & aliis sociis adjuncti Batavis qui *auxiliares* quartædecimæ legionis, & *electi*, seu *vexillarii* legionariis adgregari eodem in suos affectu.

Sed forte quod fuit commune crimen, uni Batavi luere, statim vicem reddituri Civili duce qui mox vindicabit armis ingenia & ludibria dominantium.

4. *Oblitos jam Batavos Imperii.*] Quia separati à signis legionis, à legatis Rom. & etiam ob discordiam principum, fere imperii & disciplinæ obliti; & rebus turbidis, veluti sui juris erant, nimisque jam lasciviebant.

5. *Frustra adversus Æduos.*] Quia Ædui olim in partibus Vindicis & Galbæ, idem ille nunc miles qui Vindicem profligarat ultro causam belli quæsisset adversus Æduos, & maxime cupidine prædæ, quia opulentissimi Gallorum Ædui. sed frustra *caussa belli quæsita*, cum illi im-

sa. jussi *pecuniam atque* [1] *arma deferre*, gratuitos insuper commeatus præbuere: [2] quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica & ala Taurina [3] abductæ. [4] Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis ibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicæ legionis, quamquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit. secretis eum criminationibus infamaverat Fabius

INTERPRETATIO.

tum prætextus adversus Augustodunenses. jussi opes & arma afferre, *copias præterea exhibuere gratis: quod Ædui metu, Lugdunenses lætitia præstitere. Sed legio Italica & ala Taurina abstractæ sunt. Placuit manere cohortem duodevicesimam Lugduni in consuetis* scil. *sibi castris. Manlius Valens legatus Italicæ legionis, quamvis partes acribus ministeriis juvisset, nulla* tamen *apud Vitellium dignatione fuit, occultis eum calumniis infamarat Fabius inscium, & quo magis præter opinionem falleretur, eum*

NOTÆ.

perata ultro facerent, pecuniam & arma offerrent, & gratuitos insuper comeatus præberent.

1. *Arma.*] Sic infra Viennenses, *publice tamen armis mulctati*, in pœnam *fidei* puto, quia pro Galba steterant. An illa arma rapiebant in bellum, an vero sic ut exarmarent civitates illas quasi adversas.

Forte ex utraque causa, nam & illis opus erat armis, sicque & infestas civitates spoliabant armis opibusque: aut saltem eo prætextu quasi parum fidas eas, & adversas videri cupiabant, & sic vocabant ut spoliarent.

Arma.] Haud dubie parum armati auxiliares è Britannia, Germania, & Gallia Cisthenana tumultuario conscripti. His data arma, dum singulas Galliæ civitates pertransennt. Sic & Viennenses etiam mulctati pecunia & armis, prætextu belli & partium.

2. *Quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere.*] Vitellius à Galba missus in Germaniam fuit. Lugdunenses autem acerrimi Galbianarum partium hostes erant, atque ut supra dixit, *pertinaci pro Nerone fide*: quomodo nunc gaudio Vitellianos excipiunt? an simulato? nam cæso Galba, inspectati potius poterant, tanquam in Othonem proni.

Vere gavisos crediderim: nam etsi missu Galbæ Vitellius præerat, legiones tamen, atque una Lugdunenses fuerunt adversus Vindicem, & Galbam. Spectabant itaque exercitum contra Viennenses accendere. *Pich.*

Gaudio. quia illi semper in partibus legionum superioris Germaniæ, & Galbianis infensi, & inprimis Viennensibus, quia æmuli & vicini, ideoque privatam caussam publicis querelis miscebant Coloniæ, tanto odio, ut essent plusquam *civilia arma*, nec tantum pro principe, aut pro caussa publica invicem certarent.

3. *Abducta*] Fabius Valens legionem Italicam, & alam Taurinam suis copiis adjunxit, & secum abduxit in Italiam.

4. *Cohortem.*] Tuentur nonnulli contra Lipsium mansisse 18 cohortes Lugduni, quæ saltem inania nomina auxiliorum, & numerus erant, si non tobur.

At certe Italica legio tendebat Lugduni, cum suis auxiliis, & ala Petrina: his adde 18. cohortes, certe sic in una civitate tenderent tres legiones, & insuper auxilia paris roboris, idque in provincia pacata & inermi.

Certius est relictam Lugduni unam tantum cohortem, nempe duodevicesimam, quia legari tum molem omnem belli, viresque, & opes omnes in Italiam trahebant, ibi de summa rerum & imperio certaturi.

Cohortem duodevicesimam Lugduni.] Puto huc respexisse Josephum, qui tra-

65 ignarum, & quo incautior deciperetur, palam laudatum. [1] Veterem inter Lugdunenses [2] Viennenselque discordiam, [3] proximum bellum accenderat. multæ invicem clades, [4] crebrius infestiusque, quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, [5] in fiscum verterat. multus contra in Viennenses honor. unde æmulatio, & invidia, & [6] uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses existimulare singulos militum, & in eversionem Viennensium impellere, *obsessam ab illis* [7] *coloniam suam,*

INTERPRETATIO.

ceram commendarat. Vltimus metus incitarat auxeratque priscam dissensionem, Lugdunenses inter & Viennenses, plurima clades mutuo illatæ, *frequentius & acrius, quam ut solummodo pro Nerone aut Galba certaretur. Et Galba prætextu offensionis, in rem familiarem suam reditus Lugdunensium transtulerat, & vice versa plurimum decus in Viennenses* collatum *: unde* oriebatur *contentio ac livor, & uno flumine divisis conjuncta ira ac discordia. Itaque Lugdunenses incitare unumquemque manipularium, & in exscidium Viennensium instigare, memorantes*, obsedisse civitatem

NOTÆ.

dit totam Galliam mille & ducentis militibus, in officio contineri, qui forte omnes apud Lugdunum & Forum Julium locati: nam una cohors quæ Lugduni *solitis hibernis tendebat*, & ala quæ Foro Julii, hunc numerum explere possint.

At certe fines Galliæ 8 legionibus Germanicis, & ex alia parte legionibus classibusque Britannicis custodiebantur.

1. *Veterem discordiam.*] Cujus hinc origo repetenda, primi Lugduni incolæ, Vienna expulsi, jure oderant quos iniquissimè sua per vim occupasse norant. *Savilius.*

Hæc est origo discordiæ, sed post tot annos vera causa vicinitas, unde æmulatio, & eadem commercii ratio & quæstus. Id odium municipale perpetuum. Sed tandem mutasse sedem bene vertit Lugdunensibus serie temporum.

Veterem ..... discordiam.] Quas discordias cavere debet princeps ne exardeant, qua de re laudatur optimus Trajanus Plin. paneg. *O veri principis, atque etiam consulis, reconciliare æmulas civitates, tumentesque populos, non imperio magis, quam ratione compescere, intercedere iniquitatibus magistratuum, infectumque reddere quicquid fieri non oportuerit:*

Discordiam.] Ad rem Julianus Imperator pro Argivis: *Omnino necesse est civitates, cum sint ipsæ immortales, habere etiam inter se immortale odium, nisi vir aliquis juste judicio veteres inimicitias invicem reconciliaverit.*

2. *Viennensesque.*] Vienna urbs Allobrogum populorum, in Viennensi prima: hodie *Vienne*, urbs Delphinatus provinciæ ad Rhodanum fluvium. *Tillemont.*

3 *Proximum bellum.*] Nempe Vindicis adversus Neronem, id est proxime præteritum.

4. *Crebrius infestiusque.*] Sic infra lib. 3. hist. *Municipalem æmulationem bellis civilibus miscente*, de Capua & Puteolis.

5. *In fiscum verterat.*] Haud dubie consilio T. Vinii, qui talia festinabat, ut apud senem principem.

6. *Vno amne discretis.*] Nempe Rhodano fluvio, quinque leucis Gallicis distant invicem illæ civitates.

7. *Coloniam suam.*] Eodem sensu dicunt *coloniam suam*, quo infra cap. 66. *Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios; tum vetustas dignitasque coloniæ valuit.*

Certe in re perinde *coloniæ* erant *Vienna* & *Lugdunum*: sed æmulatione oppidana & hostili odio, nihil invicem sibi esse videbantur, & sic videri volebant.

adjutos Vindicis conatus, [1] *conscriptas nuper legiones in præsidium Galbæ* referendo. & ubi caussas odiorum prætenderent, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicæ præces; *Irent ultores, exscinderent sedem Gallici belli.* [2] *cuncta illic externa & hostilia:* [3] *se coloniam Romanam & partem exercitus, & prosperarum adversarumque rerum socios. si fortuna contra daret, iratis ne relinquerentur.* His & 66

INTERPRETATIO.

suam, fovisse consilia Vindicis, ibi delectas proxime legiones in auxilium Galbæ, *& ubi caussas irarum prætexuerant, amplitudinem opum ostentabant. Nec jam occultè exhortabantur, sed palam observabant* exercitum, pergerent vindices, everterent & solo æquarent arcem belli Gallicani. Omnia illic aliena & hostilia; se coloniam Rom. & partem exercitus, & participes secundarum adversarumque rerum. Et si fors contraria esset, infestis hostibus ne permitterentur. *His & pluribus in tandem*

NOTÆ.

Si se amare possent, si toto orbe invicem abessent civitates illæ jam certè potentissimæ, & florentissimæ coloniæ, dignæque perinde nomine Romano, sibi ipsæ viderentur invicem. Obstat, occæcat æmulatio opidana, qua nihil infestius, nil malorum fertilius.

1. *Conscriptas.*] Centum millia Gallorum Galbæ Vindex promiserat, si se assertorem orbi accommodaret. teste Plutarch. multa & alia armatorum millia superaddere paratus.

2. *Cuncta illic externa.*] Talis & Vienna. Imperator Glaudius sermone habito in senatu, qui æri incisus etiamnum Lugduni legitur ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VALENTISSIMAQUE. VIENNENSIS. QUAM. LONGO. IAM. TEMPORE. HUIC. CURIAE. SENATORES. CONFERT.

Et ipse Tac. verbis proxime sequentibus: *tum vetustas dignitasque coloniæ valuit.* ubi de Vienna agit: Adeo ut cum utraque tantum esset *colonia*, utraque *externa*, intempestiva fuerit hujus Rhetorica. *Savilius.*

Externa.] Quia Viennenses in partibus Galbianis & Gallorum, quos jam non socios, sed *victos & hostes* vocabant.

3. *Se coloniam Rom.*) Equidem haud satis hæc concilio, nisi si Viennenses prisci, id est Allobroges sive Galli, donati colonico jure, etsi militibus, aut Romanis civibus non deductis: Lugdunum autem contrà, magnam partem Romanis familiis stetit. Nam & hic externos immixtos Dio suadet lib. 46. *Lipsius.*

Forte quia minus insignis Vienna jure & privilegiis colonicis; vel forte quia pridem & jam olim deducta ac condita erat, ut vix meminisset, aut meminisse æmuli vellent Colonos eos Romanos esse, aut quia in Allobroges ita degeneraverant serie temporum, ut pótius existimandi essent extranei, quam Romana colonia, aut quia nulli aut pauci milites, quod meminissent, huc deducti, & forte nullam prolem reliquerant. Cum tamen nuper deducti milites fuissent, condendæ Lugdunensis coloniæ gratia.

Quæ ratio non exigui momenti ad accendendos vulgi animos, in cladem Viennensis civitatis, *& ubi caussas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant:* & tamen vetusta colonia Viennensis, sed quia infensi Lugdunenses id suadebant, & sic videri volebant, sic oratorie illi, ut nimio livore exardent adversus finitimos & æmulos.

Se coloniam.] Dicunt se coloniam Rom. forte quia recenter structa & condita urbs illa, & si seriò advertis; non se dicunt coloniam tantum, sed se simul & *coloniam Rom.* & *partem exercitus* profitentur.

Partem exercitus, puto, quia ibi velut in claustro imperii tendebat semper

pluribus in eundem modum, perpulerant, ut nec [1] legati quidem ac duces partium restingui posse iracundiam exercitus arbitrarentur, cum haud ignari discriminis sui Viennenses, [2] velamenta & infulas præferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prehensando, flexere militum animos. Addidit Valens [3] trecenos singulis militibus sester-

INTERPRETATIO.

sententiam dictis *ita permoverant* milites, *ut nec legati quidem at duces partium existimarent sedari posse indignationem legionum, cum haud inscii periculi sui Viennenses, insignia pacis infulasque prætendentes, ubi exercitus processerat, amplectentes arma, genua, pedesque ipses prehensantes, iram militum placavere. Adjecit Valens tricenos,*

NOTÆ.

aliqua legio, aut saltem electæ cohortes cum auxiliis & valido equitatu, ita ut hoc Lugdunenses habeant supra Viennenses, quod sint colonia simul & pars exercitus Rom.

Sed talia ut plurimum ex ornamentis historiæ, & ex fallacia ingenii talia prætendentium; non ex vero examinanda, aut certe superbia & audaciori jactatione Lugdunensium, qui suas partes & æmulationem acrius ac vehementius asserunt ac propugnant.

Partem exercitus.] Forte quia semper in partibus legionum constantes, non ita Viennenses qui in partibus Galbanis & Galliarum fuerant, aut quia Veterani huc deducti, aut quia Legionarii ibi præsidium agitabant.

1. *Legati.*] Præcipuus legatus fuit Fabius Valens, qui toti exercitui præerat dein *legatis* legionis *quinta*. per *duces* intelligi possent alii *legati* legionum, qui licet non haberent *aquilam*, tamen habuere secum tantum roboris vexillariorum suæ legionis, ut fere id legionem adæquaret, aderant & *præfecti castrorum* qui etiam vexillatiis præfuere, *tribuni*, *primipili*, &c.

2. *Velamenta.*] *Velamenta & infulæ*, signa sunt se demittentis, & veniam implorantis. 3 hist. Antonius primus eum in muros Cremonensium assultando vim faceret, *Primores velamenta & infulas pro muris ostentant.* Livius l. 2. de Coriolano: & lib. 30. de navibus Carthaginens.

Infula, teste Varrone, & Festo erant *velamenta lanea quibus sacerdotes, & hostia, templaque velabantur.* ut ex hac descriptione, inter *velamenta* & *infulas* tenuis differentia fit. *Savilius.*

Sic & alibi loquitur Cornelius. Morem autem veteribus etiam Romanis usurpatum significat, quo in belli rebus adversis uteremur. *Sacerdotes suis insignibus velatos ipse supplices ad castra hostium.* traditum Livio lib 1.

Insignia autem erant *Infula, lanea velamenta qua capiti imponerentur*, ut est à Varrone scriptum de Ling. Lat. lib 6.

Ideo vero cum res in discrimine versarentur, & iracundiæ exercitus restinguendæ, eo amictu sacerdotes prodibant, ait Livius, ut tanta offusa oculis animoque religione, hostes moverentur. *Vetranius.*

Velamenta & infulas praferentes.] Sic Virgilius dixit: *Velati ramis olea*, & *instrupia* intellexit. ea enim dicitur esse Ramus oleæ lana involutus. Alibi etiam habet:

Praferimus manibus vittas, & verba precantum.

Illam enim *Lanam*, *Infulas*, *Vittas*, *Velamenta*, tum in Poëtis, tum in Historicis Latinis vocari reperimus. *Turnebus.*

3 *Trecenos singulis militibus sestertios.*] Id est 46. s. 10. d. ob. & sic 40000. (in hanc enim multitudinem excreverat exercitus, præter octo cohortes Batavorum, Legionem Italicam, & alam Taurinam) 93750. libras. *Savilius.*

Trecenos singulis.] Alias *tricenos*. libet Hispanus *trecenos*. melius. nam prius

tios. [1] vetustas dignitasque coloniæ valuit; & verba Fabii salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, æquis auribus accepta. [2] publice tamen armis mulctati, privatis & promiscuis [3] copiis juvere militem. Sed fama constans fuit, *ipsum Valentem magna pecunia emptum*. Is diu sordidus, repente dives, [4] mutationem fortunæ male te-

INTERPRETATIO.

cuilibet militi Sestertios. Tum antiquitas & decus coloniæ polluit, & comiter ac faverabiliter audita oratio Valentis, qua celebravit salutem, incolumitatemque Viennensium. Palam tamen arma adempta. Et ipsi privatos publicosque commeatus suppeditavere militi. Sed rumor firmavit, ipsum Valentem multis opibus redemptum esse. *Is diu fœde inops, & subito locuples, mutationem for-*

NOTÆ.

illud non *congiarium* sit, sed *heminarium*, ut quidam jocabantur. treceni HS. sunt nobis septem Philippici & semis. *Lips.* Sunt 22 libræ & 10 asses nostro more.

Trecentos singulis.] 40. millia hominum ducebat Valens, quibus adde legionem Italicam ex sex millibus constantem. & 8. cohortes Batavorum (si tamen hæ non accensendæ istis 40. millibus) suppono fuisse 500 in qualibet cohorte (puto tamen fuisse validiores seu numerosiores illas cohortes, nam robore æquabant & provocabant suam legionem quartamdecimam) sic fuerint in toto exercitu Valentis 50000 hominum.

Quibus singulis si distribuas 500 nummos, erit tota largitio 375000 seu libræ 1125000.

Quod immensum videtur si cogites præterea, quanta pecunia fuerit profundenda in ipsum Valentis sinum, & in *Legatos* legionum, in *Præfectos castrorum, Primipilos, Tribunos, Centuriones, Optiones*, & alia inexpleta bellorum civilium prodigia, & si profusus fuerit millio librarum in gregarium militem, certe alter millio non sufficeerit præpositis explendis.

Itaque forte non male *tricenos* scriptum fuerat; fuerint 45 asses nostræ pecuniæ

Quidni transeunti ad aliam prædam militi hæc sufficeerit largitio? præcipue si spectes tot vastos illos sinus, qui longe aliter explendi fuerunt, & qui colonorum opibus parcebant, ut sibi eas servarent non caligis.

Et puto sufficeerit caligis istis ad novam prædam quotidie transeuntibus largitio *tricenorum nummorum* seu 45 assium. præsertim plura suffurantibus privatim aut extorquentibus apud hospites in una hac colonia.

1. *Vetustas.*] Vult auctor, flexos quidem fere animos militum habitu illo supplicum, sed tum plenè ac bonâ fide agnovisse quales essent, cum donativum eis obvenisset, omni ratione & adfectu valentius. *Gruterus.*

Ex liberalitate & opibus tum sibi amicos & verè Romanam coloniam agnovêre. hic falsè deridet Tacitus & ducem & milites.

2. *Publice tamen armis mulctati*] An quia jussi *præbere arma in expeditionem adversus Othonem*: vel an penitus exarmati.

Puto id intelligendum quidem, ut de Æduis supra. nam in eadem causa & delicto ambæ illæ civitates. Ædui autem *jussi pecuniam atque arma deferre. gratuitos insuper commeatus præbuere.*

Ex utraque caussa *armis mulctati*, nempe in usum militis, & ne rebellare possent.

3. *Copiis.*] Id est annonâ, & commeatu, ita ut privatim & publicè alimenta cæteraque utensilia & victui necessaria militi conferrent Viennenses.

4. *Mutationem fortunæ male tegebat.*] Forte *regebat* seu *ferebat*. difficile enim

gebat, accensis egestate longa cupidinibus immoderatus, & inopi juventa, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines [1] Allobrogum & [2] Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia, & stativorum mutationes [3] venditante duce, fœdis pactionibus adversus possessores agrorum, & magistratus civitatum, adeo minaciter, ut [4] Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecunia mitigaretur. quotiens pecuniæ materia deesset, stupris & adulteriis

INTERPRETATIO.

tuna prave occultabat, incitatis diuturna inopia cupiditatibus immodicus, & sordida juventute senex luxuriosus, postea tardo incessu ductum agmen per terras Allobrogum & Vocontiorum: ipsa viarum spatia, & mutationes diversoriorum venundante legato inhonestis conditionibus erga dominos prædiorum & magistratus urbium, tanta sævitia, ut Luco, quod municipium Vocontiorum est, ignem subjecerit, donec vi nummorum placaretur. Et quoties exigi pecunia non posset,.

NOTÆ.

est diu sordido & inopi, statim opum ac divitiarum amplissimum splendorem sustinere, tantamque fortunam satis prudenter continere aut regere. quare mutationem fortunæ *tegeret*? imo ostentare debuit, ut sic saltem illustris fieret, nisi forte malè tegeret, ut in nova fortuna cupiditatem opum immodicam.

Forte *mutationem fortunæ, male*, id est, novis flagitiis tegebat, ut qui novas opes male profunderet, ut quod una manu rapiebat, altera dissipatet.

1. *Allobrogum.*] Allobroges populi Viennensis Primæ. hodie Diœceses Archiepiscopatus *Vienna* & Episcopatuum *Geneva*, & Gratianopolis *Grenoble* & Maurianensis vulgo *Saint Iean de Morienne*. Vel, secundum divisiones temporales, pars Sabaudiæ *Savoye*, Delphinatus *Dauphiné*, Vivariensis agri *le Vivarais* &c. *Tillemon.*

2. *Vocontiorum.*] Vocontii populi Viennensis Primæ. hodie Diœceses Episcopatuum *Vaison* & *Die* in comitatu Vindascino *Venaiscin*, & in Delphinatu provincia. *Tillemon.*

3. *Venditante duce.*] Nostri duces hodie vulgo dicunt, *bruler les logemens*, forte orta loquendi ratio ex illa immanitate, qua duces minantur incensuros oppida, nisi pecunia demulceantur. sic iste prælatus legatus Cæsaris, *adeo minaciter .... ut faces admoverit, donec pecunia mitigaretur.*

4. *Luco.*] Lucus Augusti, oppidum Vocontiorum populorum in Viennensi Prima. hodie *Luc* villa aut burgus Episcopatus Diensis, in Delphinatu provincia ad Meridiem. *Tillemon.*

Luco.] *Municipium* & *Colonia* in eo differunt, quod *municipia* extrinsecus in civitatem assumuntur, & *colonia* è civitate educuntur. Gell. 16. 13. ex oratione D. Hadriani ad Italicenses hoc modo distinguit.

Municipes sunt cives Romani ex municipiis, suo jure & suis legibus utentes muneris tantum cum P. R. honorarii participes, à quo munere capessendo appellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla P. R. lege astricti, cum nunquam P. R. fundus factus esset. Coloniarum alia necessitudo est; non enim veniunt extrinsecus in civitatem, nec suis radicibus nituntur, sed ex civitate quasi propagata sunt, & jura institutaque omnia P. R. non sui arbitrij habent.

Quod autem Lucus fuerit *municipium* ex stricto vocabuli usu, discimus ex Plinio. 3. 4. *Vocontiorum civitatis fœderata duo capita, Vasio & Lucus Augusti.* Savilius.

exora-

exotabatur. Sic ad [1] Alpes perventum. Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Irritaverant turbidum ingenium [2] Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis clara, de cæde Galbæ ignari, & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimæ legionis. [3] rapuerant pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. ægre id passi Helvetii, interceptis [4] epistolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur; centurionem & quosdam militum in custodia retinebant. Cæcina belli avidus, [5] proximam quamque culpam [6] antequam pœniteret, ultum ibat. mo- 67

INTERPRETATIO.

libidinibus. & flagitiis adulteriorum placabatur. Sic incessere usque ad Alpes. At Cacina plura rapuit, plusque sanguinis effudit. Incenderant Helvetii ferocem hominis indolem. Gallica ea natio, quondam inclyta armis virisque, dein memoria deceris, illi *de nece Galba inscii, & Vitellii dominationem respuentes. Principium armis fuit cupiditas, & properatio unaetvicesimanorum. Interceperant illi pecuniam missam in stipendium arcis, quam olim suo milite sumptuque Helvetii defensabant. Id cum iniquo animo ferrent Helvetii, interceptis literis, qua verbis Germanicarum legionum ad Pannonicum exercitum scribebantur, in vinculis habebant centurionem, & nonnullos militum. Cacina praliorum avidus obvium quodque delictum vindicabat, nullo ad pœnitendum dato tempore. Ad-*

NOTÆ.

1. *Alpes.*] Montes Galliæ, Italiæ, & Illyrici late sumpti. hodie *les Alpes*, in Francia, Italia, & Allemania recentiorum. *Tillemontius.*

2. *Helvetii.*] Populi Lugdunensis Quintæ. hodie diœcesis Episcopatus Lausanensis, *Lausanne*, & pars diœceseos Episcopatus Constantiensis *Constance*. Vel secundum divisiones temporales ferè omnis Helvetia hodierna vel *Suisses*, & pars dominii temporalis Episcopatus Constantiensis. *Tillemon.*

Helvetiis.] Livius l. 21. Videtur eos appellare Semigermanos: *Qua ad Peninum ferunt itinera obsepta gentibus Semigermanis fuerunt.* Savilius.

Eutropius eorum sedes à Quadis occupatas, satis ostendit: ita ut suspicer omnes deletos esse, cum Quadi, Marcomanique sub Aureliano in Italiam proruperε. Extat adhuc in eis vallis *Marcomana* nomine.

Periere & illi. Atque ab Alamannis (colluvies Germanorum erat) superati, in eorum nomen concessere. A Theoderico deinde Gotho victi, Francis ex fœdere dediti sunt.

Aucti demum Saxonum accessione, quos ob violatam pluries fidem sedibus ejectos Carolus Magnus, in Alpes conjecit, *Suitenses* cœpere dici. paruere deinde regibus Germanorum.

Centum fere anni sunt, cum se, cæsis præfectis, in libertatem asseruere, cum cæde repressis Cæsaribus. *Alciatus.*

3. *Rapuerant.*] Nempe legio una-&-vicesima, seu milites hujus legionis.

4. *Epistolis.*] Vertit interpres Gallicus, quasi aliquem nuntium, seu cursorem intercepissent, qui præter centurionem litteras ferret ad Pannonicos exercitus. Sed certe unus fuit centurio nuntius qui ferret hasce litteras ad legiones, stipatus paucis aliquot militibus.

Et ea pars prudentiæ fuit, ut vir militaris ad exercitus mitteretur. Sic & Sisenna centurio missus à Syriacis legionibus ad prætorianos, infra.

5. *Proximam quamque culpam.*] Primum, seu obvium quodque delictum vin-

ta propere castra. vastati agri. [1] direptus longa pace in modum municipii exstructus locus, amœno [2] salubrium aquarum usu frequens. missi [3] ad Rhætica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios à
68 tergo aggrederentur. Illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, [4] non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere. [5] exitiosum adversus veteranos prælium, intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus. hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Rhæticæ alæ cohortesque. & ipsorum Rhætorum juventus sueta armis, & [6] more militiæ

INTERPRETATIO.

mota statim legiones, direpta prædia, vastatus pagus, qui diuturna pace, instar oppidi ædificatus erat, late salubrium aquarum potu celebris. Missi nuntii ad cohortes Rhæticas alasque, ut oppugnarent à tergo Helvetios, dum in legionem intenti erant. Illi ante certamen audaces, in discrimine trepidi, quamvis primo motu ad'civerant ducem Claudium Severum, non tamen arma nosse, non signa sequi, non in commune consulere, exitiabilis adversus vetustum militem pugna, periculosa obsidio, muris antiquitate dirutis. Hinc Cæcina cum validis copiis, inde Rhætica vexilla. & ipsorum Rhætorum juventus armis assueta, disciplina mi-

NOTÆ.

dicabat. In proximum quemque statim sæviebat, ne materia prædandi deesset.

6. *Antequam pœniteret.*] Statim in vindictam prorumpebat, præveniebat ultio pœnitentiam sociorum. malebat delictum, ut sævire quocunque prætextu posset.

1. *Direptus longa pace.*] De Budensi oppidulo possis intelligere, apud quod haberi solent Helvetiorum conventus. Ibi sunt aquæ calidæ, quas vulgus Helvetiorum à pastore pecorum inventas credit, ut scribit Rhenanus rerum German. lib. 3. *Lupanus.*

2. *Salubrium aquarum.*] Aquæ Helveticæ, oppidum Tigurini pagi, in Helvetiis populis Lugdunensis Quintæ. hodie *Baden*, urbs balliviatus cognominis, inter Cantones *Berne & Zurich*, & in tractu *Argauv*, Helvetiæ recentioris. ex Geographia Sansonis *Tillemon.*

3. *Ad Rhætica auxilia.*] Sic forte vocat, quia procurator regebat Rhætiam cum paucis cohortibus Rom. Itaque tum opus habuere sociis & auxiliis Rhæticis.

Et cum dicit infra: *cohortes alaque*, forte intelligit Romanas, quas contra-distinguit ab *ipsorum Rhætorum juventute*, de qua statim.

4 *Non arma noscere.*] Nullum usum armorum habere, nullam experientiam belli, ut qui longa pace elanguerant, & & qui forte à tempore Julii Cæsaris, ne quidem bellum audierant.

Longe aliter Catti. de moribus Germ. cap 30. *Præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem* &c.

5. *Exitiosum adversus veteranos*] Veterani hic, non qui militiæ ac stipendiorum tempus absolvissent, sed tantummodo *veteres* milites ad differentiam *tironum*. Notavi etiam lib 3. ann. & libr seq. veteranas legiones appellat, ac sæpe veteranum exercitum. *Pichena.*

Veteranos.] Non proprie *veterani* illi. opponit illos tantum tyronibus, aut certe novis & inconditis copiis Helvetiorum. *Veterani* proprie dicti, qui exauctorati, & licet sub vexillo retenti, tamen omnium munerum belli immunes erant, præter quam propulsandi hostis à suis præsidiis.

6. *More militiæ.*] Romanæ nempe.

exercita, undique populatio & cædes, ipsi in medio vagi abjectis armis, magna pars saucii aut palantes, [1] in montem Vocetium perfugere. Ac statim immissa [2] cohorte Thracum depulsi, & consectantibus Germanis, Rhætisque, per silvas atque in ipsis latebris trucidati. multa hominum millia cæsa, multa [3] sub corona venumdata. [4] Cumque direptis omnibus, [5] Aventicum gentis caput justo agmine peteretur; missi qui dederent civitatem, & deditio accepta. In Julium Alpinum [6] è principibus, ut concitorem belli, Cæcina animadvertit;

INTERPRETATIO.

litari, Romano more instituta. passim vastitas & cædes, ipsi in medio incerti projectis armis, & magna ex parte vulnerati. aut palabundi fuga abire in montem Vocetium. Et propere invadente cohorte Thracum deturbati, & insequentibus Germanis, Rhætisque, per saltus, atque in ipsis latibulis obtruncati. Plurima hominum millia trucidata, plurima sub hasta vendita; cumque vastatis omnibus, justo exercitu invaderetur Aventicum metropolis nationis, missi qui traderent oppidum, & accepti sunt in fidem. Cæcina punivit Iulium Alpinum

NOTÆ.

1. *In montem Vocetium.*] Quidam libri *Vocetum*. And. Schotus noster *Vogesum* reponebat. quem fateor non quidem in Helvetiis esse, sed nec longe ab iis *Lipsius*.

Germanis den Boetzberg nominari Rhenanus annotavit B. pro V. usurpantibus. Is mons pars est *Iura* montis, infamis ob lamas & voragines, maxime pluvio tempore. Viculum habet, quem vulgus *Vocecium* vocat Rauraeos versus

Mons est quoque *Vogesus* in finibus Lingonum ex quo Mosam profluere Cæsar lib. 4. Comm. scribit, ab aliis *Vosegus* dictus.

Separat Burgundos à Lotharingis, atque Alsatiam ab ipsis Lotharingis. *Lupanus.*

Vocetium.] Vogesus, aut Vosagus, mons & sylva provinciarum Lugdunensis quintæ, Belgicæ primæ, & Germaniæ superioris, in Gallia hodie *Vauge*, in comitatu Burgundiæ, statu Lotharingiæ, & in Alsatia. *Tillemon.*

2. *Cohorte Thracum.*] Qui *Thraces* haud dubie inter auxilia sociorum, in Germania superiore merebant, & erant auxilia alicujus legionis, & tunc forte vexillariorum, pro more hujus ævi.

3. *Sub corona venundata.*] Corona capiti imposita inquit Gell. 7.4. *Signum fuit captivorum venalium antiquitus*, Sabinus J. C. *Mancipia jure belli capta, coronis induta venibant, & id circo dicebantur sub coronis venire.*

Cato lib. de re militari alludens ad hanc consuetudinem, ait; *melius esse, ut populus sua opera potius, ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat. quam re male gesta coronatus veniat.* Savil.

4 *Cumque direptis omnibus.*] Bene *direptis*. Supra enim dixit: *plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit.* Pich.

Hinc Cæcina cum valido exercitu: inde Rhæticæ alæ cohortesque, & ipsorum Rhætorum juventus sueta armis.

Ad quid tanta belli & armatorum moles? ut dirumperent nempe & diruerent.

Et quid diruerent? fugientes insequuntur, & post *multa hominum millia cæsa*. multa capta, direptaque omnia, tandem Aventicum caput gentis petunt.

5. *Aventicum.*] Urbs Verbigeni pagi in Helvetiis populis Lugdunensis quintæ. hodie *VVifslisburg* vel *Avenches*, urbs Cantonis *Berna* versus Occidentem & lacum Morati, in VVifslispurgergavia tractu Helvetiæ recentioris. *Tillem.*

6. *E principibus.*] Civitatis nempe Helvetiorum.

69 cæteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit. Haud facile dictu est,
[1] legati Helvetiorum minus placabilem imperatorem, an militem in-
venerint. *Civitatis excidium* poscunt, tela ac manus in ora legatorum
intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat: cum
Claudius Cossus, unus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem
apta trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum miti-
gavit, ut est mos vulgo, mutabilem subitis, & tam pronum in mi-
sericordiam, quam immodicus sævitia fuerat. effusis lacrymis, & me-
liora constantius postulando, impunitatem salutemque civitati impe-
70 travere. Cæcina paucos in Helvetiis moratus dies, [2] dum senten-
tiæ Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex
Italia nuntium accipit, *alam Syllanam circa* [3] *Padum agentem, sacra-
mento Vitellii accessisse*. Proconsulem Vitellium Syllani in Africa ha-

INTERPRETATIO.

è primoribus, ut auctorem belli; cæteros permisit gratia vel ira Vitellii. Non facile statueris, an principem minus exorabilem, an exercitum oratores Helvetiorum experti sint. Oppidi eversionem milites *postulant, arma dextrasque in ora & faciem oratorum intendunt. Ne Vitellius quidem atrocibus verbis abstinebat; cum Claudius Cossus unus è legatis, clarus quidem eloquentia, sed dicendi facultatem tempestiva consternatione obtegens, atque ideo potentior, militis iram placavit, qui, ut solet vulgus, repentinis mobilis, &* nunc *tam proclivis in miserationem, quam nimius immanitate fuerat. Effusi in lacrymas & firmius efflagitando leniora, obtinuere veniam, & incolumitatem urbi. Cæcina paucis diebus apud Helvetios cunctatus, dum consilium Vitellii resciret, simul parans transmittere Alpes, faustum ex Italia nuntium accipit*, scil. alam Syllanam apud Padum agitantem, partibus Vitellii adjunctam esse. *Syllanus in Africa præfuerat*

NOTÆ.

1. *Legati Helvetiorum minus placabilem imperatorem, an militem &c.*] Verisimile est sponte Cæcinæ legatos Helvetiorum adivisse Vitellium in ipsa Germania, vel in itinere, idque ex more Romano: neque enim licuit hosti mittere legatos ad senatum, aut ad principem, nisi annuerет legatus, qui provinciæ præerat.

Dificile dictu est, an ibi invenerint principem immitiorem, an militem. Attamen legati impetrata venia civitati & genti suæ, rediere; & jam tum profectus erat Cæcina, & transitum Alpium parabat, cum revertere legati.

An militem.] Intelligit militem seu exercitum, quem ducebat ipse Vitellius. nam alii jam satiati præda & sanguine. & haud dubie iter pergebant, cum suo duce, qui permiserat Incolis Aventici, ut legatos mitterent ad Vitellium, qui vel illis parceret, vel pro summa potestate, ut egregius Imperator, in rebelles animadverteret, in exemplum aliorum.

2. *Dum sententia Vitellij certior.*] An expectat reditum legatorum, per quos consulebat Vitellium, an exscinderet Aventicum? haud dubiè tale oraculum expectabat, quasi verò tantam armorum molem morari debuerit miserum oppidulum; forte missis legatis, simul transitum Alpium parabat Cæcina. attamen *paucos in Helvetiis moratus dies*, dum nuntium à Vitellio redeuntem expectaret. nondum procul aberat à Germania, non tamen legatos expectat, ut puto.

3. *Padum.*] Padum fluvius Galliæ Togatæ in Italia. hodie *le Po*, labitur per

buerant: mox à Nerone, [1] ut in Ægyptum præmitterentur, exciti, & ob bellum Vindicis remorati, ac tum in Italia manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum, & famam Germanici exercitus attollebant, transiere in partes: & ut donum aliquod [2] novo principi, firmissima [3] Transpadanæ regionis municipia, [4] Mediolanum, ac [5] Novariam, & [6] Eporediam, ac [7] Vercellas, adjunxere. id Cæcinæ per ipsos compertum. Et quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus, & [8] Germanorum vexillis, [9] cum ala Petrina; ipse paululum cunctatus, num

INTERPRETATIO.

Vitellius imperio proconsulari: postea evocati fuerant à Nerone, ut in Ægyptum prairent, & retenti erant ob motum Vindicis, ac tum in Italia agentes, impulsu decurionum, qui Othonis insciï, ac devincti Vitellio, celebrabant vires advenientium legionum, & gloriam Germanici exercitûs, transgressi sunt in partes, & tanquam munus aliquod novo Imperatori, allexere validissima Transpadana provincia oppida, Mediolanum, ac Novariam, & Eporediam, ac Vercellas. Id Cacina nuntiatum per ipsos decuriones. *Et quia amplissima ea pars Italia propugnari non poterat unius ala prasidio, prius jussis cohortibus Gallorum, Lusitanorum, & Britannorum, & vexillis Germanorum, cum ala Petrina; ipse pauli-*

NOTÆ.

Lombardiam & statum Ecclesiasticum, deinde exonerat se in sinum Venetum. *Tillemonius.*

1 *Vt in Ægyptum præmitterentur.*] Haud dubiè, ut præirent ad portas Caspias in expeditione adversus Albanos, ut & vexillarii Germanici quos reversos, Romæ refovebat Galba.

2. *Novo principi.*] Vitellio nempe.

3. *Transpadana.*] Gallia Transpadana, regio Galliæ Togatæ, ad septentrionem Padi fluvii ut plurimum, in Italia. hodie pars statuum Pedemontii *Piemont*, Montisferrati *Montferrat*, Mediolani *Milan* & Veneti *Venise*, aliquid Helvetiæ hodiernæ *Suisse*, & *Grisonum*. Tillemonius.

4 *Mediolanum.*] Urbs Insubrum populorum, in Gallia Transpadana regione Italiæ. hodie *Milan*, urbs status Mediolanensis, in Lombardia, paret regi Catholico. *Tillemonius.*

5. *Novaria.*] Vrbs Insubrum aut Libicorum populorum, in Gallia Transpadana regione Italiæ. hodie *Novarre*, urbs provinciæ *Novarese*, in statu Mediolanensi, & in Lombardia. *Tillemonius.*

6. *Eporedia.*] Vrbs Salassorum populorum, in Gallia Transpadana regione Italiæ. hodie *Ivrée* urbs Marchionatus cognominis, vel tractus *Canavese*, in Pedemontio, sub dominio ducis Sabaudiæ. *Tillemonius.*

7. *Vercellas.*] Vercellæ, urbs Libycorum populorum, in Gallia Transpadana regione Italiæ. hodie *Vercelli* aut *Verceil* urbs tractus *Vercellese* in Pedemontii statu ad Orientem, paret duci Sabaudiæ. *Tillemonius.*

8. *Germanorum vexillis.*] Non intelligit cohortes Germanicarum legionum, sed ipsa auxilia Germanorum. & *vexilla* ista, idem sunt ac cohortes seu *catervæ* Germanorum, si numerum excipias Nam *caterva* decem, aut certe sex millia armatorum habuere.

9. *Cum ala Petrina.*] In editis lib. est, *in Alpe Graia*, mendosè procul dubio, cum Alpes Graiæ transeuntibus, Sa-

[1] Rhæticis jugis in [2] Noricum flecteret, adversus Petronium [3] urbis procuratorem, qui concitis auxiliis, & interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu ne amitteret præmissas jam cohortes [4] alasque, simul reputans plus gloriæ retenta Italia, & ubicumque certatum foret, Noricos in cæteræ victoriæ præmia cessuros, [5] Penino [6] subsignanum militem itinere, & [7] grave [8] legionum agmen,

INTERPRETATIO.

sper dubitavit, an Rhaticis montibus verteret ad Noricum, contra Petronium procuratorem, qui contractis sociorum copiis, & abruptis fluviorum pontibus, favere Othoni credebatur. Verum timens, ne amitteret praeuntes cohortes & alas, simul revolvens animo, plus decoris fore occupata Italia, & ubicumque dimicatum foret, Noricos accessuros tanquam in reliqua victoria pretium, transmisit Peninis jugis militem subsignanum, & legionarium, hiemantibus adhuc mon-

NOTÆ.

bandia iter in Italiam aperiant, ut ego quidem existimo, apud montem vulgo *Seaise* dictum, aut S. Bernardum minorem, via Lugduno recta Mediolanum ferente.

Ex Helvetia, ubi Cæcina erat, pergenti occurrunt *Penina* apud montem dictum S. Bernardi majoris.

Cottia ex Delphinatu in Italiam ducunt apud montem *Venevra*.

Vaticanum exemplar habet *cum Alpe Tarina*, unde conjicere liceat scriptum fuisse, *cum ala Petrina*, potius quam *ala Taurina*, quæ aliud cum Valente iter ingressa erat.

Meminit 4 hist cujusdam Claudii Sagittæ, *qui è Vitellianis*, & *præfectus ala Petrina* erat. *Savilius.*

Cum ala Petrina.] *Ala* illa Romanorum, & civium fuit. nam legionariæ conditionis erat. Cæteræ illæ *cohortes* quæ præmittuntur pedestres & *auxiliarium* fuerunt.

1. *Rhaticis jugis.*] Alpes Rhæticæ, montes Rhætiæ provinciæ. hodie *Monte del Oro*, & *Bernina*, in regione Grisonum & in Valtellina, partibus Helvetiæ recentioris. *Tillemon.*

2. *Noricum.*] Vide cap. xi.

3. *Vrbis procuratorem*] Potius, *ibi procuratorem*. nam lib. 2. 16. *Claudium Pyrrhicum Trierarchum Liburnicarum ibi navium.*

Vrbis.] Alii legunt *ibi* alii per τὸ *urbis*, intelligunt *civitatis*, quia tota natio, seu provincia nomine *civitatis* intelligitur, alii legunt *Petronium Vrbicum.*

Ego mallem abesse vocem *urbis*, quasi nullam, aut adulterinam. nisi forte scriptum fuit, *Galba*.

4. *Alasque.*] Vna *ala* fuit *Petrina*. Sed hoc auctori licuit. forte tamen etiam intelligit alam Syllanam, quæ & amitti potuit, si moraretur Cæcina.

5. *Penino.*] Vide notas cap 61.

6. *Subsignanum militem.*] *Subsignanus miles & grave legionum agmen* (cum tamen unica tantum integra legio adesset vigesima prima) re & significatione, hic idem esse videntur, quæ ab auxiliaribus contra distinguuntur.

Sic lib. 2 h. *Erupere legionarii in perniciem auxiliorum.* 4 h. *Id solum, ut in tumultu, monuit, subsignano milite media firmare, auxilia passim circumfusa sunt.* Et alibi tamen reperias, *quidquid sub signis sociorum.* Savilius.

Subsignani legionarii non erant, ut hic apparet. nec auxiliares. nam infra lib. 4. ait, *monuit, subsignano milite media firmare, auxilia passim circumfusa sunt.*

Unde non nihil suspicor, eosdem esse quos sæpe Tacitus *vexillarios* appellat: vere quidem legionarios milites, sed ex

[1] hibernis adhuc Alpibus traduxit. Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidia torpescere. dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, & cuncta ad decorem imperii composita. eoque plus formidinis afferebant [2] falsæ virtutes, & vitia reditura. [3] Marium 71

INTERPRETATIO.

tibus. Interea Otho, præter omnium expectationem, non luxu, aut inertia hebescere. Rejectæ libidines, dissimulatæ deliciæ, & omnia ad splendorem principatus adornata. Ideoque simulatæ virtutes, & reversura flagitia plus formidinis importabant. Accersi in Capitolium jubet Marium Celsum destinatum consulem, quem ille

NOTÆ.

absentibus legionibus arcessitos, collectosque, nempe leviores & expeditiores. *Pichena.*

Subsignanum militem.] *Subsignani* veterani qui exauctorantur, qui solvuntur stipendio, nec tamen dimittuntur: sed habentur sub vexillo, non sub aquila, aut signis legionis: neque jam *legionarii* sunt, retinentur tamen, donec emerita solvantur, aut agri assignentur.

Sed & milites qui sub signis habeban tur à legionariis distinguuntur, & *subsignani* vocantur, quia non sunt sub aquila. Tac lib. 1. hist. *Pœnino itinere subsignanum militem* &c. *Turnebus.*

Per subsignanum militem intelligi possunt veterani sub signo retenti, & etiam vexillarii legionum, quarum aquilas & vaena nomina reliquerant in Germania, & quarum tamen vires & lecta robora sub signis secum trahebant in Italiam.

Intelligi etiam possunt cohortes Romanæ, quæ separatæ à suis legionibus vel ad tempus, vel perpetuo separatim merebant, & alæ Romanæ etiam separatæ à suis legionibus vel etiam nulli legioni adstrictæ.

Vniversæ id genus copiæ contra distinctæ sunt à legionibus, licet revera legionariæ & Romanæ copiæ essent, in hoc etiam distinctæ ab auxiliis, quod *subsignanæ* essent, & eadem disciplina, quâ & ipsæ legiones, numerus tantum deerat & aquila. In re subsignani, vexillarii, & legionarii iidem sunt. distinguuntur tantum, eo quod legio habuerit aquilam, isti vexillum.

6. *Grave.*] Cur hos solos eo itinere traducit? ubi equites seu alares? ubi auxiliares? puto sic dictum, quia jam præmiserat Cæcina cohortes auxiliarium, & alam Petrinam.

Supra: *præmissis Gallorum, Lusitanorum* &c. *vexillis.* ubi *vexillis*, id est, cohortibus, & sic distinguit auxiliares à legionariis.

7. *Legionum.*] Per legiones ibi intellige *electos* ex legionibus, quarum tamen aquilæ relictæ apud Rhenum in speciem ac terrorem. nam 30 millia armatorum sequebantur Cæcinam, auxilia autem semper æquabant numerum legionariorum.

Itaque existimaverim in illo exercitu fuisse numerum & robur trium legionum, & præterea auxiliares eadem fere vi & numero.

1. *Hibernis adhuc Alpibus.*] Alias *hibernis adhuc nivibus.* iidem libri, *hibernis adhuc Alpibus.* quod interpretor Sallustiano verbo: *Alpibus adhuc hiemantibus* poëta etiam vetus: *Iupiter hibernas cana nive conspuit Alpes* Lipsius.

2 *Falsæ*] Falsæ virtutes & veluti coactæ ac dissimulatæ ad tempus; at vera & innata *vitia*, tanquam posito metu, cito reditura metuebantur.

Falsæ virtutes, & vitia reditura.] Nam ut eleganter Cicero in Verr. act 2. *Non potest ea natura quæ tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta: necesse est, semper aliquid commodi moliatur: necesse est, in simili audacia perfidiaque versetur.*

3. *Marium Celsum.*] Plut. Galba:

Celſum conſulem deſignatum, per ſpeciem vinculorum, ſævitiæ militum ſubtractum, acciti [1] in Capitolium jubet. [2] clementiæ titulus, è viro claro & partibus inviſo, petebatur. Celſus conſtanter, ſervatæ erga Galbam fidei crimen confeſſus, [3] exemplum ultro imputavit. [4] Nec Otho quaſi ignoſceret, ſed ne hoſti metum reconciliationis adhiberet; ſtatim intra intimos amicos habuit, & mox bello inter duces delegit. manſitque Celſo velut fataliter etiam pro Othone fides integra & infelix. Læta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Cel-

INTERPRETATIO.

prætextu cuſtodiæ ſævienti militi eripuerat, lenitatis fama quærebatur ex viro illuſtri. & *Othonianis partibus infeſto. Celſus conſtantia ſua in Galbam ſcelus ultro confeſſus, ſimilis fidei exemplum oſtentavit. Nec Otho, tamquam parceret, ſed ne, velut hoſti, formidinem reconciliationis relinqueret, confeſtim eum inter familiares adſcivit.* & *deinde cum bellum pararetur, inter duces evexit. duravitque Celſo veluti fataliter incorrupta* & *infauſta etiam erga Othonem fides. Incolumitas Celſi grata proceribus urbis, laudataque in plebem, & ne militibus quidem invi-*

NOTÆ.

Marius Celſus etiam venit in caſtra, quem cum multi accuſarent, quod ad ferendum Galbæ auxilium milites hortatus eſſet, & vulgus eum necare vellet, prohibuit Otho: non tam ſubito occidendum dixit, ſed prius ex eo quadam ſcitu neceſſaria expiſcanda, idcoque in vinculis habitus in ſpeciem &c. poſt ea enim in Capitolium accivit liberavitque.

1. *In Capitolium.*] Forte ob ſanctitatem loci, & ne quid fraudis eo loci, adverſus virum egregium moliretur miles, forte & ut ſanctior eſſet reconciliatæ amicitiæ fides. Statim à caſtris in ſenatum invectus Otho, & jam ad Othonem in caſtra venerat Celſus, teſte Plut. ſed cum ſuſpectaret eum miles, ut fidum Galbæ & ſævire vellet, *ſpecie vinculorum* cum ſubtraxit Otho, & cum poſtridie *in Capitolium* veniſſet princeps, non diu paſſus hærere in vinculis talem virum, eum acceſſit & coram diis ipſis ſibi reconciliat, & ſtatim intra intimos amicos habet.

2. *Clementia.*] Ingens clementiæ ſpecimen fuit, cum Otho claro viro & ſuis partibus infenſo parceret. Eo exemplo alios ſibi parum æquos & infenſos pellicere ultro potuit.

3. *Exemplum ultro imputavit.*] *Imputare* apud Tac. gemina occurrit ſignificatione, qua in bonam ſequioremque partem ſumi non repugnat; ſed ut ſæpius notet *beneficiis loco numerare*, aut quidquid in hunc ſenſum redit hiſt. 1. *neque enim erat adhuc, cui imputaretur*, id eſt, non erat, qui ex tumultu rebus ſuis conſultum putaret.

Hoc loco, *exemplum ultro imputavit*, id eſt, conſtantem ſacramenti ſemel dicti fidem, beneficium quoque in Othonem interpretabatur, neque exemplum principis ullius indignatione excipiendum.

Sic & lib. 2. hiſt. *Proditionem ultro imputabant.* 5. hiſt. eodem ſenſu *potuiſſe tunc opprimi legiones, & voluiſſe Germanos, ſed dolo à ſe flexos, imputavit Civilis.* Vtroque loco ſignificat Tacitus hoſtium commodo partes ſuas prodidiſſe. *Savilius.*

Exemplum.] Plin. epiſt. 3. 9. *Fides in præſentia eos, quibus reſiſtit, offendit; deinde ab illis ipſis ſuſpicitur, laudaturque.*

4. *Nec Otho.*] Non quaſi ignoſceret Celſo, non quaſi inter cives, aut amicos ſibi reconciliatos eum haberet Otho, ſed nulla criminis fidei, & quaſi nullum eſſet, mentione facta, *eum ſtaſi ſa-*

si salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eandem virtutem admirantibus cui irascebantur. Par inde exultatio, disparibus caussis consecuta, impetrato Tigellini exitio. [1] Sophonius Tigellinus obscuris 72
parentibus, fœda pueritia, impudica senecta, præfecturam vigilum & prætorii, & alia præmia virtutum, quia velocius erat vitiis adeptus, [2] crudelitatem mox, deinde avaritiam &, [3] virilia scelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremo ejusdem [4] desertor ac proditor. Unde non alium pertinacius ad pœ-

INTERPRETATIO.

sa fuit, eandem virtutem suspicientibus, cui ipsi infesti erant. Dein similis lætitia, diversis ex caussis nata, obtento supplicio Tigellini. Sophonius Tigellinus ignobili stirpe, turpi adolescentia, & libidinosa senectute, præfecturam vigilum prætorianarumque cohortium, & alia præmia bonarum artium, flagitiis, quia brevius erat, adsecutus, postea sævitiam, dein avaritiam, & virilia facinora usurpavit: polluto pellectoque ad omne scelus Nerone, nonnulla, & ipso inscio, molitus, qui & tandem eundem principem *destituit, ac prodidit. Quare neminem alium pervicacius*

NOTÆ.

tim inter intimos amicos habuit.

Nam & paris fidei in principem, *exemplum imputabat ultro* Celsus. *mansitque etiam pro Othone fides integra*, licet *infelix.*

Nec Otho quasi ignosceret.] Sic intelligo: Nec Otho eum Celso egit, *quasi ei ignosceret*, imo, ne ipsi qui hostis fuisset, metum reconciliationis non sinceræ relinqueret, & sic eum anxium aut sollicitum teneret, statim eum, tanquam nunquam hostis fuisset, *inter intimos amicos habuit.*

Nec Othonem respexisse ad Vitellium hoc loco, censuerim, sed tantum ad Celsum, & ad exemplum in similes, paris clementiæ.

1. *Sophonius Tigellinus.*] Notissimum omnibus historicis Tigellini nomen. lib. 14 an. *Sophonium Tigellinum ex intimis libidinibus assumptum, qui omnes sui temporis homines impudicitia & crudelitate superabat.*

Et hæ scil. duæ virtutes erant per quas apud Neronem gratia valuit. 15 ann. *Fenium vita] famaque laudatum, per sævitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis antei.bat.* Savilius.

2. *Crudelitatem.*] Primo stupris, adulteriis, & fœdis libidinibus exercitus, quæ mollitiam corporis arguunt, ut & animi; à quibus flagitiis transiit ad majora & virilia etiam scelera.

Quippe post libidinem atque avaritiam, ille & crudelitatem exercuit, quibus flagitiis insunt omnia scelera & facinora. Hinc nempe furta, sacrilegia, cædes, & quicquid intestabile immane & atrox fingi potest.

3. *Virilia scelera.*] Ex opposito *fœda pueritia*; neque enim omnia vitia in quamlibet cadunt ætatem. *Savil.*

Cædes interpretor, aliaque in perniciem publicam *Pichena.*

Virilia scelera hæc sanè veri effectus avaritiæ & crudelitatis, quæ opponit Tacitus voluptatibus mollibus, & ingeniis libidinum intimis, ex quibus assumptus Tigellinus.

Sed facilis transitus à stupris ad cædes, à fœda libidine ad cruorem, & à portentosis in naturam criminibus, ad scelera in Remp.

4. *Desertor.*] Scimus cur collega Tigellini Nymphidius Neronem deseruerit, & qua arte. Sed de Tigellino nihil reperi, nec id tribuerim, nisi insigni ignaviæ, qui flagitiis & odio publico oneratum principem primus exhorruit, ac prodidit, qui in partem opum & volup-

nam flagitavere, [1] diverso affectu, quibus odium Neronis inerat, & quibus desiderium. [2] Apud Galbam T. Vinii potentia deffensus, prætexentis *servatam ab eo filiam* & haud dubie servaverat, non clementia, (quippe tot interfectis) sed effugio in futurum. quia pessimus quisque, diffidentia præsentium mutationem pavens, adversus publicum odium, privatam gratiam præparat: [3] unde nulla innocentiæ cura, sed vices impunitatis. Eo infensior populus, addita ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidia, concurrere è tota urbe in palatium ac fora, & ubi plurima vulgi licentia, in [4] circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus

INTERPRETATIO.

ad supplicium expostulavere, vario animorum habitu, & quibus ira adversus Neronem inerat, & quibus grata illius memoria fuit. *Apud Galbam protectus erat gratia & auctoritate T. Vinii ostendentis* defensam ab illo filiam suam, *& certe eam defenderat, non lenitate (quippe tot occisis) sed subsidio in posterum. Nam deterrimus quisque præsentibus haud satis fidens, & instabilitatem* rerum *metuens, privatas amicitias providet adversus offensionem publicam. Unde nullus pietatis amor, sed vicissim impunitas* præparatur. *Eo plebs infestior, adjuncto novissimo T. Vinii odio ad priscum Tigellini invidiam, confluere è tota civitate in regiam & plateas, & ubi maxima plebecula audacia in circum ac theatra concurrentes, turbidis vocibus infremere: donec* tandem

NOTÆ.

ratum ultro veniebat; at curas imperii ne leviores quidem sustinere ausus.

Inter conscios magnorum scelerum rara est perpetua concordia, invicem pavent, invicem se exhorrent, & ex conscientia hominis scelere & facinoribus polluta, quid strenuum aut forte expectes?

Igitur soli pavori & inertiæ Tigellini & scelerum conscientiæ tribuendum puto, quod bonum principem destituerit, vicemque non reddiderit.

Certe reddere non potuit, quia flagitiis & odio infamis, & nulla apud milites auctoritate fuit: unus præcellebat fama Nymphidius; sicque Tigellinus potius fugisse à principe per ignaviam, quam prodidisse videatur. quem tamen & sic prodidit; non aliter potuit.

1. *Diverso affectu.*] Cum & odio esset hostibus, tanquam præcipuum Neronis instrumentum ad flagitia quælibet, & apud amicos, transfugio & domini proditione infamis. *Savilius.*

Alii eum odio in Neronem, alii desiderio Neronis quem deseruerat, in pœnam flagitabant: & sic idem omnes, sed *diverso affectu* desiderabant.

2. *Apud Galbam deffensus.*] Plut. Galba: *Cum populus in theatris & circis flagitare Tigellini mortem non desineret, edicto eum increpuit imperator, affirmans Tigellino haud diuturnam vitam fore; moxque eum tabe extinctum iri: populumque deprecando, ne suo imperio sævitia labem adspersam vellet.* Sic Galba, aliter Otho.

3. *Unde nulla innocentiæ cura*] Nulla innocentiæ cura, sed *vices impunitatis* solummodo quæruntur, iis nempe scelerum monstris, inter quæ veluti consensio mutua scelerum & impunitatis: quasi ejusdem artis & ingenii sit, scelera facere, simul, & sibi gratiam impunitatemque præstruere. sed omnem fraudem vincit providentia, omni scelerum arte validior.

Præparat: unde nulla innocentiæ cura] Dio notat, eum Menas præfectus Sex. Pompeii in mari *Helenum cepisset, libertum Cæsari admodum carum, statim sine pretio remissum. qui beneficium hoc multo ante apud Cæsarem deponebat, & perfugium sibi, si res ita ferret, apud eum præparans.* Lipsius.

4. *Circum.*] Circus Maximus, ædifi-

obstrepere: donec Tigellinus, [1] accepto apud [2] Sinvessanas aquas supremæ necessitatis nuntio, [3] inter stupra concubinarum, & oscula, & deformes moras, [4] sectis novacula faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu [5] sero & inhonesto. Per idem tempus expostulata ad 73

INTERPRETATIO.

Tigellinus, accepto nuntio mortis apud Sinvessanas aquas, inter flagitia libidinum, & complexus scortorum, ac fœdas cunctationes, abscissis novacula faucibus, probrosam vitam, etiam fine tarde & indecore dehonestavit. Eodem tempore Galvia Crispinilla

NOTÆ.

cium regionis cognominis, sive Undecimæ, in parte quasi media Romæ antiquæ; hodie *Cerchio Massimo*, ruinæ & horti regionis *Ripa*, in Roma hodierna versus orientem & meridiem. *Tillemonius.*

1. *Accepto &c. nuntio.*] Plutar. Oth *Otho ad Tigellinum misit, qui Sinvessa commorabatur, paratis ad ulteriorem fugam navibus. nuncium autem pecunia corrumpere tentabat, ut se dimitteret, & cum non persuaderet, dona nihilominus dedit; rogavitque illud spatii concederet, quo raderetur barba; sumptaque novacula jugulum sibi præscidit.*

2. *Sinvessanas.*] Sinvessa urbs Campanorum populorum ad oram maris Tyrrheni: hodie *Santa Maria Dragone*, vel *Rocca di Mondragone*, villa Terræ Laboris, inter fluvios *Garigliano* & *Liuignano*, urbemque *Carinola* in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

Sinvessanas aquas.] Aquæ autem ex inter salubres habitæ. Plin. *In eadem Campania regione, Sinvessana aqua sterilitatem fœminarum & insaniam virorum abolere creduntur.* Et quia ad vitia muliebria: ideo in Martiali:

Dixerit hysteriam se forsitan altera mœcha,
In Sinvessano vello sedere sinu.

Sed & Claudius apud Tacitum libro 12. *Refovendis viribus, mollitie cœli & salubritate aquarum, Sinvessam pervexit.* Lipsius.

Non *Claudius* Sinvessam pervexit, sed libertus ejus *Narcissus*, ut clare demonstravimus ad hunc Taciti locum lib 12.

3. *Inter stupra concubinarum.*] De quo non spernendum quod tradit Plutarchus Othone: *Ille quidem jam pridem animo pœnas luebat, quas tanquam publicum debitum exigebat civitas, ipso pœna metu, &* morbis corporis acerbissimis excruciatus, vel etiam ob sceleratas & infandas ejus volutationes, inter scorta & *mulieres impuras, quas moribundi Tigellini libido deficiens etiamnum affectabat, qua flagitia hominis, cordati viri, tanquam extremo supplicio multisque mortibus paria interpretabantur.*

Græca oratio magis viget: ἐσχάτην τιμωρίας ἐποιοῦντο, καὶ πολλῶν ἀντάξια θανάτων οἱ σωφρονοῦντες.

4. *Sectis.*] Ipsemet sibi novacula secuit fauces Tigellinus, licet dives, sibi ipse tamen tum tonsor erat: in his angustiis fuit, qui tot civium fauces secuerat.

Scilicet arbitrium mortis dandum fuit tali homini. quo exitii genere æquatus est Thraseæ, Senecæ, Sorano, & aliis viris sanctissimis, ac de Rep. bene meritis: &, quod majus est, ipsi rerum domino Neroni, qui & ipse sua manu periit; pejore non potuit.

5. *Sero.*] Id est lento, & tardo, sicque fœdo, & inhonesto, ut vitæ similis esset exitus. qui tamen Neronis exemplo, fortius mori debuerit, quem turpiter vivere docuerat.

Alludit Tacitus ad ultimum Tigellini flagitium, quo nuntium Othonis corrumpere tentavit, ut nempe paratis navibus, effugere posset: quod cum non impetrasset, eadem pecunia redemit deformes moras, quibus barbam raderet, & inter oscula concubinarum, mollius expiraret.

supplicium [1] Galvia Crispinilla, variis [2] frustrationibus, & adversa dissimulantis principis fama, periculo exempta est: [3] magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam [4] ad instigandum in arma Clodium Macrum, [5] famem populi Rom. haud obscurè molita, totius

INTERPRETATIO.

efflagitata ad exitium, discrimini erepta est, diversis ludificationibus, & sinistra conniventis imperatoris fama: arbitra hæc voluptatum Neronis, trajecerat in Africam ad incitandum Clodium Macrum ad bellum civile, & famem populo Rom. haud dubie

NOTÆ.

1. *Galvia Crispinilla*] *Calvia* verius, & pro *magistra*. an etiam *ministra*? nec tamen illud damno, Cæterùm hæc Calvia à veste Sporo fuit, & ejus custos.

Breviarium Dionis in Nerone: *Seorsum autem & Polycletus, & Calvia Crispinilla omnia obvia agebant, ferebant, spoliabant. Ille in urbe, hæc autem cum Nerone, & cum Sabina; (ita Sporum nominabant,) cujus custodia ei concredita fuerat, & simul vestis procuratio, quanquam mulier esset, & quidem nobilis; quo prætextu, omnes ab ea exuebantur.*

Vides ex ea nota, quid fœminæ Calvia hæc fuerit, & cur populo exosa? *Lipsius.*

Ut patet ex loco Dionis, hæc mulier custos fuit Spori. Sed puto servasse vestem Cæsarum, seu regiam & Neronis vestem, non Spori; non enim repetit Dio, τὰ περὶ ἐσθῆτα αὐτοῦ, id est, *vestem ipsius*, sed περὶ ἐσθῆτα *circa vestem*, absolute.

Crispinilla.] Igitur ipsa in urbem redierat post mortem Macri. & crimen impune habuerat; an sub Galba, forte gratia & opibus suis in amicos Galbæ distributis? an sub Othone, qui in aulam Neronianam pronus ut cum maximé?

Haud dubie fuit Romæ fœmina, cum ad supplicium deposceretur. certe *apud Galbam, Othonem, & Vitellium illæsa* mansit, inquit Tac. quia *potens pecunia & orbitate.* Unum Otho concessit plebi Tigellinum, ut deliniret, alterum negavit, nempe supplicium Calviæ, ne offenderet Neronianos, quibus potissimum innitebatur.

2. *Frustrationibus.*] An ipsius Crispillinæ, an ipsius Othonis? forte utriusque. fœmina enim audacia, astu, gratia vota plebis frustrari & eludere potuit, quemadmodum & Otho qui talia dissimulabat; hincque adversa fama in vulgus fuit, quasi flagitiosæ mulieri ignosceret, quasi ream defenderet.

Potius tamen *frustrationes* illæ Othonis & tergiversatio fuit. hic aulæ Neronianæ fautor adhuc, & vindex, si auderet.

3. *Magistra.*] Fuit magistra, seu internuncia libidinum & conjugii Neronis cum Sporo, qui Sabina dictus est, ex vocabulo Poppææ Sabinæ, & Tigellinus ejusdem Spori paranymphus erat.

Magistra libidinum] Supra lib. 16. 20. ubi de Petronio qui magister elegantiæ Neronianæ. *Ambigenti Neroni, quæ modo noctium suarum ingenia notescerens, offertur Silia*, &c. *ipsi ad omnem libidinem adscita.* Sic Tiberius & alii, *magistros libidinum* sibi adscivere,

4. *Ad instigandum in arma.*] Ut scilicet Neronis ultionem susciperet. *Pichena.*

Et hæc causa cur Clodium Macrum interficeret Galba, quasi novas res molientem. & mirari subit, quod impune abierit hæc *magistra* scelerum Neronis.

Sed evaserat haud dubie eadem porta, qua Halotus & Tigellinus, non sine infamia severi senis, qui alios minori mole criminum infames, publice tractos, necaverat. Et forte, quia *consulari matrimonio innixa* erat femina.

5. *Famem populi Rom.*] Tac. 3. hist. *Africam eodem latere sitam, terra marique invadere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam ac discordiam hosti facturus.*

Ægyptus enim & Africa populi Rom.

postea civitatis gratiam obtinuit consulari matrimonio innixa, & apud
Galbam, Othonem, Vitellium illæsa: mox [1] potens pecunia, & orbi-
tate, [2] quæ bonis malisque temporibus juxta valent. [3] Crebræ in-
terim & muliebribus blandimentis infectæ, ab Othone ad Vitellium 74
epistolæ, [4] offerebant *pecuniam & gratiam, & quemcunque quietis lo-
cum prodigæ vitæ legisset*. Paria Vitellius ostendebat, primo mollius,
[5] stulta utrimque & indecora simulatione: mox quasi rixantes, [6] stupra
& flagitia invicem objectavere, neuter falso. Otho, revocatis quos

INTERPRETATIO.

inceptaverat, universæ postea civitatis favorem adepta est consulari connubio fulta, & Galba, Othone ac Vitellio dominantibus incolumis: dein florens opibus & orbitate, quæ perinde pollent sub bonis malisque dominationibus. Interea frequentes litteræ, & fœmineis mollibusque blanditiis inquinatæ, ab Othone ad Vitellium, ostendebant opes, favorem, amicitiam, & quemvis otii secessum delegisset luxuriosæ vitæ. *Similia Vitellius efferebat, initio lenius, socordi utrimque & inhonesta dissimulatione: dein veluti rixantes, sibi mutuo exprobravere libidines vitiaque, & neuter fallebat. Otho, re-*

NOTÆ.

horrea erant, & Ægypto in cujusque anni quadrimestre conterente frumentum, Africa in reliquos octo menses suppeditabat. Josephus Excidii 2. c. 28. *Savilius.*

1. *Potens pecunia & orbitate.*] Divitiæ & orbitas duo bona adminicula parando rum amicorum, cum nemo non laboret ei placere, cui sperat se futurum hæredem.

Silvanus sub Nerone accusatus repetundarum, *valuit*, inquit Tac. 13 ann. *pecuniosa orbitate & senecta.* Et tamen omnium spem elusit, superstes illis, *quorum* ambitu evaserat.

In civitate nostra (scribit Seneca consol. ad Marciam. 19.) *Plus gratiæ orbitas confert, quam eripit.* Savilius.

Orbitate.] Artem captandi orbos in matrona, eleganter describit Petronius: *Matrona inter primas honesta Philumene nomine, quæ multas sæpe hæreditates officio ætatis extorserat, tum anus & floris extincti, filium filiamque ingerebat orbis senibus, & per hanc successionem, artem suam perseverabat extendere.*

2. *Quæ bonis malisque temporibus.*] Potentia duobus his cardinibus veluti vertitur, nempe *pecunia* & *orbitate*, quæ bonis temporibus præpollent & perinde malis, ut quibus, largitione & spe nequissimi facile corrumpuntur.

Sic infra de liberto Neronis: *Nam & bi malis temporibus partim se Reip. faciunt,*

3 *Crebra interim.*] Sic Suet. Oth. 8. *Et tamen per internuntios ac litteras, consortium imperii, generumque se Vitellio obtulit.*

4 *Offerebant,*] Plut. Oth. *Simul se, Vitellio magnam pecuniam daturum, promittebat Otho & urbem, in qua otiosus amœnissimam vitam ageret.*

5. *Stulta.*] Vere *stulta*. quasi vero id sperare auderent aut possent, quasi privatus vivere posset, qui semel delibasset principalem fortunam.

Longe aliud suadebant infra lib h. 3 *66.* amici Vitellii, qui nempe *pacem & conditiones abnuebant, discrimen ac dedecus ostentantes, & fidem in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur, ne victos quidem laturos, ita periculum ex misericordia.*

6. *Stupra & flagitia.*] Sic & olim sibi invicem objectavere Augustus & Antonius talia libidinum commercia.

Suet. Aug. 69. *Adulteria quidem exercuisse, ne amici quidem negant: excusantes sane, non libidine, sed ratione com-*

Galba miserat legatis, [1] rursus ad utrumque Germanicum exercitum, & ad legionem Italicam, easque quæ Lugduni agebant copias, [2] specie senatus misit. Legati apud Vitellium remansere, promptius quàm ut retenti viderentur. Prætoriani, [3] quos per simulationem officii legatis Otho adjunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitus, ad prætorias & urbanas cohortes, de viribus partium magnificas, & concordiam offerentes. Increpabant ultro, *quod* [4] *tanto ante traditum Vitellio imperium ad Othonem vertissent*. Ita promissis simul, ac minis tentabantur; *ut bello*

INTERPRETATIO.

vocatis oratoribus qui à Galba missi fuerant, rursus alios legatos *misit prætextu senatus ad utrumque militem, superioris* scil. *& inferioris Germaniæ, & ad legionem Italicam, easque quæ Lugduni agitabant cohortes alasque. Oratores mansere apud Vitellium, properantius quàm ut coacti viderentur. Prætoriani* milites *quos Otho adposuerat oratoribus per speciem honoris, repulsi castris, priusquam legionario militi jungerentur. Adjicit litteras Fabius Valens, nomine Germanici militis, ad cohortes prætorias & urbanas, quibus robur copiasque partium extollebat, & pacem ostendebat. Incusabant ultro*, quòd in Othonem contulissent principatum, tanto ante tempore tributum Vitellio. *Ita sollicitabantur simul* & *promissis & minis*, velut armis impares, & quiete ac concor-

NOTÆ.

missa; quo facilius consilia adversariorum per cujusque mulieres exquireret: M. Antonius super festinatas Liviæ nuptias, objecit & fœminam consularem è triclinio viri coram in cubiculum abductam, rursus in convivium, rubentibus auriculis, incomptiore capillo, reductam &c. Sed non tam vere, quam Vitellius atque Otho.

1. *Rursus .... misit*] Vertit Interpres Hisp. quasi eosdem legatos, qui à Galba missi erant revocatos à se, rursus miserit Otho, quod falsum.

Hostis sui & à se occisi Galbæ legatos & amicos miserit Otho! quasi verò! alios delegit è senatu legatos, misitque *specie senatus*.

2. *Specie senatus.* Id est, misit legatos qui dignitatem senatus præferrent. Sic infra: *Erat grande momentum in nomine urbis ac prætextu senatus*: aut certe quasi à senatu missi, & jubente ipso senatu, eam legationem suscepissent.

3. *Quos per simulationem officii.*] Vere enim corrumpendis legionibus submittebantur. *Savilius.*

An prætoriani eo prætextu missi, ut tentarent animos Vitellianorum? apparet, idipsum forte suspicatum Vitellium, eos, antequam legionibus suis miscerentur, remisisse.

An potius Otho legatorum suorum fidem suspectam habens, prætorianos qui illos observarent, honoris specie misit? utrumque certe imperatoriis artibus haud alienum.

Tamen hoc postremum verisimilius, ut ex verbis Taciti conjicitur.

Ad idem fere prætoriani ab Othone adhibiti prope finem hujus libri: *Addidit classi urbanas cohortes, & plerosque è prætorianis, vires & robur exercitus, atque ipsis ducibus consilium & custodes.* Pichena

Per simulationem officii.] Specie honoris eos legatis addiderat Otho, sed reipsa eo consilio, ut facta dictaque legatorum explorarent, & simul ut ingressi castra legionum Vitellianarum, eas ad defectionem solicitarent quod postremum prævisum ideoque & statim remissi ex itinere.

4. *Tanto ante.*] Perperam illis id exprobratur, cum ignoraverint istam electionem prætoriani, aut saltem tantum fama incerta audierint.

impares, in pace nihil amissuri. neque ideo prætorianorum fides mutata. Sed [1] insidiatores ab Othone in Germaniam, à Vitellio in urbem missi. utrisque frustra fuit: Vitellianis impune: per tantam hominum multitudinem, [2] mutua ignorantia fallentibus: Othoniani, novitate vultus, omnibus invicem gnaris, prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum fratrem Othonis composuit: *exitium ipsi filioque ejus* minitans, *ni incolumes sibi [3] mater ac liberi servarentur.* Et [4] stetit domus utraque: sub Othone, incertum an metu: Vitellius victor clementiæ gloriam tulit. Primus Othoni fiduciam addidit ex [5] Illyrico nuntius, *jurasse in eum [6] Dalmatiæ, ac Pannoniæ, & [7] Mœsiæ legiones.* Idem ex His- 75

76

INTERPRETATIO.

dia nihil perdituri, *neque propterea fidem exuere prætoriani. Sed qui struerent fraudem, missi ab Othone in Germaniam, & à Vitellio in civitatem, utrisque in irritum cessit: Vitellianis impune fuit, inter tantam populi multitudinem, mutua inscitia latentibus, Othoniani* facile *dignoscebantur, insolita facie, & cunctis* Vitellianis *invicem notis. Vitellius scripsit epistolas ad Titianum fratrem Othonis, intentans* mortem ipsi & ejus filio, nisi parens prolesque illæsa mansisset. Et *incolumis fuit utraque familia principe Othone, dubium an formidine, Vitellius victo Othone, clementiæ decus habuit. Primus ex Illyrico nuntius fiduciam adjecit Othoni*, sacramento ejus obstrictas esse legio-

NOTÆ.

Imo scripserant ipsæ Germanicæ legiones prætorianis, ut eligerent Imperatorem, qui omnibus exercitibus gratus esset: nec satis constat an ipse Otho electum Vitellium sciret, priusquam ipse eligeretur. Certe electus erat Vitellius ante Othonem. sed suppressus erat ille rumor in urbe à Galba, dum adoptionem festinat. Vitellius Imperator salutatus 2. Januarii, Otho 15 die.

1 *Insidiatores.*] Variæ insidiæ strui poterant. nempe cœpta & consilia Vitellii explorare ac sollicitare animos militum & trahere in alias partes, & forte etiam insidiari ipsi principi potuere.

2 *Mutua ignorantia.*] Quia cives sibi mutuo ignoti erant, ideo & ignoti erant insidiatores civibus, ut in tam multa plebe. At in castris Vitellii, cum se invicem noscerent Germaniciani diu fallere non potuerunt insidiatores ab Othone immissi.

3 *Mater.*] Cur de uxore silet? puto, Galeria uxor Vitellii Romæ fuit, sed modestiæ summæ & pari probitate ac mater Vitelliorum; nec opus fuit commendare fœminam se ipsa commendabilem, præcipue cum liberos commendaret. & quis victor fœminis non parcat?

Duas uxores habuit Vitellius, teste Suet. Vitel. 6. *Uxorem habuit Petroniam consularis viri filiam &c. duxit mox Galeriam Fundanam prætorio patre.*

Mater & liberi] Lib. 2. 47. Otho sic loquitur: *Fruitur Vitellius fratre, conjuge, liberis* &c. Is silet de matre Vitellii, in quam sævire indecorum fuisset, ob ætatem, probitatem & modestiam eximiam.

Commendat Vitellius *liberos*, quia jure belli filius occidi potuit: & certe post victoriam Flavianorum occisus est, nec prudentiæ regiæ putant filio hostis parcere; sed filiam ejus amplissima dote ornatam mox locavit Vespasianus

4 *Stetit domus utraque.*] Nempe Vitellii ac Titiani.

5. *Illyrico.*] Vide notas cap. 2.

6. *Dalmatia.*] Dalmatia aliquando Illyrici proprie dicti provincia; deinde *Illyricum* proprie dictum sub *Dalmatiæ* nomine innotuit. Vide notas cap. 2. *Tillemontius.*

7 *Mœsia.*] Mœsia, regio Illyrici latè

pania allatum: laudatusque per edictum Cluvius Rufus; & statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Nec [1] Aquitania quidem, quamquam à Julio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit. nusquam fides aut amor, metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos & validiores. Longinquæ provinciæ, & quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant, non partium studio; sed erat grande momentum in nomine urbis ac prætextu senatus, & occupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Ægyptus, omnesque versæ in Orientem provinciæ, nomine ejus tenebantur. Idem Africæ obsequium, initio à [2] Carthagine orto. Neque exspectata Vipsanii Aproniani proconsulis auctoritate, Crescens Neronis libertus (nam & hi malis temporibus [3] partem se Reip. faciunt) epulum plebi, ob lætitiam recentis imperii, obtulerat: & populus pleraque sine

INTERPRETATIO.

nes Dalmatiæ ac Pannoniæ & Mœsiæ. *Idem nuntiatum ex Hispania: & Cluvius Rufus edicto commendatus, & statim compertum est, inclinasse ad Vitellium Hispaniam. Nec etiam Aquitania diu perstitit, licet auctore Iulio Cordo in nomen Othonis jurasset. Nusquam pudor aut pietas, formidine ac necessitate huc illuc vertebantur. Idem metus transtulit provinciam Narbonensem ad Vitellium, prono transitu ad propinquos & potentiores. Remota provincia, & quotquot exercitus pelago separantur, in potestate Othonis erant, non amore partium, sed ingens momentum erat in vocabulo civitatis & specie senatus. & prior nunciatus* Otho *mentes occupaverat. Vespasianus militem Iudaicum, Mucianus Syria legiones in verba Othonis obstrinxere. Etiam Ægyptus cunctaque ad Orientem spectantes provincia, vocabulo illius regebantur. Eadem Africa fides, principio desumpto à Carthagine. Et spreta auctoritate Vipsanii Aproniani proconsulis, Crescens libertus Neronis (quippe & hi iniquis temporibus partem se Reipub. faciunt,) exhibuerat convivium populo, ob gaudium novi principatus, & vulgus multa propera-*

NOTÆ.

sumpti versus orientem: hodie partes provinciarum *Dalmatia, Albania, Servia*, & *Bulgaria*, sub Turcico imperio Europæo pro majori parte. *Tillemon.*

1. *Aquitania.*] Regio Galliæ Comatæ ad Oceanum occidentalem: à Romanis in tres divisa provincias, Aquitaniam primam, secundam, & tertiam sive Novem populanam: hodie primatiatus *Bourges*, & ubi provinciæ Ecclesiasticæ, *Bourges*, *Alby*, *Aux*, & *Bordeaux*.

Vel secundum divisiones temporales, hic sunt provinciæ integræ, *Poictou*, *Berry*, *Auvergne*, *Franc Alleud*, *Combraille*, *Velay*, *Gevaudan*, *Roüergue*, *Quercy*, *Agenois*, *Bearn*, *Basque*, *Guienne*, *Saintonge*, *Aunis*, *Angoumois*, *Marche*, *Limosin*, *Perigort*; atque partes provinciarum, *Anjou*, *Touraine*, *Blaisois*, *Nivernois*, *Bourbonnois*, *Languedoc*, cum majori parte provinciæ *Gascogne* latè sumptæ, omnes in regno Franciæ ad meridiem & occidentem ex Geographia Sansonis. *Tillemon.*

2. *Carthagine*] Carthago, urbs Africæ provinciæ ad mare Africum: hodie ruinæ visuntur prope urbem *Tunés* in regno Tunetano, & in Barbaria. *Tillemonius.*

3. *Partem se Reipub.*] Interpretor: miscuerat se velut & ipse inter curatores ejus & ministros; ita supra hoc libro:

modo

modo festinavit. Carthaginem cæteræ civitates secutæ. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatus fortunam bello opus erat. Otho, ut in multa pace, munia imperii obibat: quædam ex dignitate Reip.; pleraque contra decus, [1] ex præsenti usu properando. [2] Consul cum Titiano fratre in Kalend. Martias 77

INTERPRETATIO.

vit ultro, *non sine nimia licentia. Reliqua urbes amulata* sunt *Carthaginem. Sic divisis legionibus & provinciis, Vitellio certe bellum necessario habendum fuit, ut summa rerum potiretur. Otho, ut alta pace, curas imperii usurpabat, nonnulla pro decore & amplitudine Reipub.; multa præter dignitatem, ex præsenti necessitate festinando. Con-*

NOTÆ.

Non senatus & eques modo, quis aliqua pars & cura Reip. Lipsius.

Bene, *partem Reipub.* nempe malis temporibus; seu potius partem cladium, quas tulit Respub. nam servus, neque civis, neque magistratus est, neque ullum ordinem aut partes in Repub sustinet; tantum potuit esse pars flagitii & dedecoris publici, & se rebus turbidis immiscere.

1. *Ex præsenti usu properando.*] Multa cogebatur properare contra decus principis & imperii; quæ tamen præsens necessitas aliquatenus excusaret, quia scil. instabat bellum & hostis. Sic in otio peccatur per *libidinem*; inter negotia & pericula, *necessitate* temporum,

Ex præsenti usu.] Nempe ex necessitate rerum & temporis; namque tali bello opus habuit opibus, viris, armis, amicis, fautoribus; ideoque dignitates tribuendæ, magistratus in longum ordinandi, distribuendique consulatus, ut statim facit Otho.

Privilegia tribuenda, immunitates, sacerdotia, adsciscendi, aut etiam restituendi in senatum multi indigni.

Ideo pari ratione colonias auget, civitatem Romanam dat, "novaque jura provinciis, sed in speciem magis, & *ostentui, quam mansura.*

Sie novi dominantes partom scelere imperium novis sceleribus fulciunt, subvertunt jura, leges, Rempub omnia ex privata utilitate, agunt, ferunt, omnia fœde & *serviliter pro dominatione.*

2. *Consul cum Titiano fratre.*] Libera Rep. duo consules, cum Januarii initio consularum auspicati, vertente demum anno defungebantur, nisi mors aut alia intervenires causa, quæ successori vacuum faceret.

Post, *cum belli civilis præmia festinari cœperunt*, ut Tac. loquitur, cumque excrevisset eorum numerus, quorum meritis rependenda esset dignitas, arctato administrationis tempore, laxanda aliis fuerunt ad explendam ambitionem spatia, & unius anni in plures spargendum beneficium.

Hujus confusionis author C. Cæsar, A. V. C. 709. qui consul sine collega, suo anno Fabium & Trebonium substituit, Dio lib. 43. anno ab urbe condita 715. Post modum inducta deponendi necessitas, cum antea sponte consulatu abirent. Dio lib. 48.

Tempore Augusti, præsertim sub extremum ejus principatum, ut docent Fasti capitolini, quatuor singulis annis designabantur consules, bini ex calend. Iulii in finem porro anni.

Post ejus tempus, & si de initio mihi exactè non constat, *bimestres* fuere consules, eorumque numerus tum in usu, crevit ad *duodecim.*

Hoc anno ex calend. Ian. Servius Galba II. Titus Vinius; cæsis hisce duobus in consulatu, M. Otho, & L. Titianus suffecti in calend. Mart. ex cal. Martii, L. Verginius Rufus, Poppæus Vopiscus: ex calend. Maii, Cælius Sabinus, Flavius Sabinus.

ipse, proximos menses [1] Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum. [2] jungitur Verginio Poppaeus Vopiscus, [3] praetextu veteris amicitiae; plerique [4] Viennensium honori datum interpretabantur. Caeteri consulatus ex destinatione Neronis, aut Galbae mansere. Coelio ac Flavio Sabinis, in Iulias: Ario Antonino & Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor in-

INTERPRETATIO.

sul ipse cum fratre Titiano in kalend. Martias, constituit menses proxime sequentes Verginio, ut blandimentum aliquod militi Germanico. Verginio datur collega Poppaeus Vopiscus, specie antiqua amicitia; multi tributum id ei *in gratiam Viennensium intelligebant. Caeteri consulatus designati ex constitutione Neronis aut Galba. Coelio ac Flavio Sabinis in Kal. Iulias; Ario Antonino, & Mario Celso, in Septembres: quorum decori, ne Vitellius quidem post victoriam obstitit. Sed Otho magistratu functus jam*

NOTÆ.

Ex cal. Iulii Arius Antoninus, Marius Celsus. ex Cal Sept. Fabius Valens. Alienus Caecina, qui cum perduellionis reus esset, suffectus est ei in unicum diem *Roscius Regulus* 3. hist. ex cal. Novemb. Cn. Caecilius Simplex: C. Quintius Atticus. Xiphilin.

Hic numerus & recepta temporis illa consuetudo, usque ad Dionis aetatem duravit lib 43.

Qui vero cum calendis Ianuarii consulatum auspicabantur, erant, ἐπώνυμοι, nomen anno dabant, vocabanturque *ordinarii*: reliqui, *minores* & *suffecti* dicti, tanquam obscuri, neque apud exteros celebres, ut quaerere liceret, in quorum consulatu illi essent consules: alioquin authoritate & caeteris pares. Dio l. 48

Minor tamen hic consulatus numero faciendo valet. Exemplum habemus in Vespasiano, qui consulatum sub Claudio adeptus (Suet. Vesp. 4.) per duos novissimos anni menses, quod antea factum, anno 823. notatus est *Vespasianus iterum*. Tac. 4. hist. *Sauilius*.

Per bella civilia, honores & magistratus festinati ac vulgati, & ad eam indignitatem res pervenit aevo inferiori, ut Commodo imperante, *viginti quinque consules* in unum annum crearentur, teste Lampridio.

Sed tantum primorum consulum nomina in fastos referebantur, usque ad differentiam caeterorum, consules *ordinarii* appellati. *Pichena*.

1. *Verginio.*] Plut. Otho: *Consulatus sibi destinati partem Verginio Rufo assignat.*

2. *Iungitur Verginio.*] Vopiscus ille forte senator Viennensis origine, vel aliquo alio affinitatis, amicitiae, hospitii seu clientelae jure illis conjunctus; vel forte quia ibi cum imperio praefuerat, ita ut amicitia Otthonis tantum praetextus esset, cum revera id honori celebris coloniae, & forte totius Galliae conciliandae gratia, concessum sit.

Sic lib. 11. ann. Asiaticus decus coloniae Viennensis à Claudio interficitur, metu, aut praetextu, ne hos populos, affinitatibus sibi devinctos, ad res novas sollicitaret.

3 *Praetextu veteris amicitiae.*] Nempe cum Othone exercitae, non cum Verginio. At si id *datum honori Viennensium*, ut *interpretabantur*, alii, sic & per Verginium deliniti Lugdunenses, Lingones, & aliae civitates Gallorum, quae in partibus legionum, ideoque simul & ipsae legiones Germanicae: scil. *ut aliquod exercitui Germanico delinimentum*.

Itaque similiter & per Vopiscum conciliati *Viennenses*, & caeteri Galbianarum partium, quorum honori id concessum.

4. *Viennensium honori datum.*] Vel quia Viennensis fuit Vopiscus, vel quia ipsis

tercessit. Sed Otho, [1] pontificatus auguratusque honoratis jam senibus cumulum dignitatis addidit; & recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos, [2] avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Sevino Promptino senatorius locus, qui [3] repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceci-

INTERPRETATIO.

senibus, velut honoris fastigium imposuit pontificatûs & auguratûs, & claros juvenes nuper ab exsilio revocatos avitis paternisque sacerdotiis exornavit. Senatoria dignitas restituta est Cadio Rufo, Pedio Blæso, & Sevino Promptino, qui subversi erant crimine peculatûs sub Claudio & Nerone. Visum est faven-

NOTÆ.

Viennensibus impetrasset. prætextu veteris amicitiæ, an cum Othone? an cum Verginio? forte tamen sic Otho, prætextu istæ amicitiæ cum Vopisco.

1 *Pontificatus.*] Vertit nobil. Harlæus, quasi Otho ad summum apicem dignitatis seu supremum fastigium sacerdotii evexerit *senes*, qui jam antea ornati erant pontificatu, auguratuque.

Sed potius est, ut senes illos his sacerdotiis ornaverit, quibus nempe sacerdotiis cumulus dignitatis inerat. id est, cum jam antea *honorati* senes essent, eos auguratu & pontificatu, quasi cumulo dignitatis auxit.

At quo honore ornati antea? nempe quia munia reipublicæ & dignitates obtinuerant.

Comparat *senes* cum adolescentibus. jam *honorati* senes erant, eos tamen adhuc nova sacerdotii dignitate exornat, & ipsos adolescentes nullo honore insignes, *avitis* & paternis sacerdotiis auget.

Pontificatus.] Otho nemini contulit pontificatum Max. quia reservata illa dignitas soli principi, & ipsi Othoni statim ingesti à senatu erant omnes honores priorum Cæsarum.

2 *Avitis.*] Multa & diversi generis sacerdotia obtineri simul poterant. Sic Galba, teste Suet. 8. *Accepit & sacerdotium triplex, inter xv. viros sodalesque Titios, item Augustales cooptatus.*

Avitis.] Non quia talia sacerdotia debita essent ipsis, aut annexa essent illorum familiis; sed quia virtute & meritis obtinuerant illa patres avique illorum juvenum, eos etiam provehit Otho.

Puto, quia avitis opibus spoliati senes ac juvenes, ut pote damnati, aut ex damnatis orti, ideirco illos sacerdotiis exornat sua clementia Otho, ut nobiles familias erigat atque instauret pro virili parte. & sic ut optimos & illustrissimos civium in partibus haberet, sibique devinciret.

3. *Repetundarum criminibus.*] Actio repetundarum intentata adversus provinciarum rectores, ob iniquas pecuniarum extorsiones, aut crudeliter exercitam jurisdictionem.

Nomen ei inditum à principali parte, quod per eam actionem *pecunias injuste ablatas, vel si quid aliud ablatum, captum, conciliatum, aversumque sit, provincialibus repetere jus fasque esset.*

Neque sufficiebat extorta per vim refundere, sed & arbitraria infligebatur pœna, *duplum* aut *triplum*, nomine pœnæ.

Lata hæc lex à L. Calpurnio Pisone anno primo tertii belli Punici; aucta deinde per alios pluribus clausulis, & cum variis sanctionibus resuscitata. Tac. 15. an. *Magistratuum avaritia Calpurnia scita peperit.*

Neque tamen districta constitutionum severitas obstitit, quo minus proconsulum libido grassaretur.

Imo quo pluribus legibus cautum, eo

derant. placuit ignoſcentibus, verſo nomine, [1] quod avaritia fuerat,
78 [2] videri majeſtatem: cujus tum odio, etiam bonæ leges peribant. Eadem largitione, civitatum quoque ac provinciarum animos aggreſſus,

INTERPRETATIO.

tibus, quod cupiditas fuerat, mutato vocabulo, majeſtatem appellari: cujus tum legis invidia, etiam bonæ leges ſubvertebantur. Eadem munificentia aggreditur etiam coloniarum ac provinciarum animos, permiſit Hiſpalienſibus & Eme-

NOTÆ.

ferocius illi in ſpolia & provinciarum ſanguinem ferebantur, utque illa, quæ violente extorſerant apud exteros, Romæ impunita forent, profundebant in corruptelas dona, ex mente Græci ſenarii. *per furta dives, pauca donet, ſalvus eſt.*

Hinc narrat Tullius (priore in Verram ſerio aut per jocum) ſtatuiſſe provincias ſupplicare ſenatui, ut quæ commodo ipſorum lata eſſet lex de repetundis, aboleretur. Sub imperatoribus lex tantum reſtringebatur ad *extorſiones*, ut videre licet apud Plinium 2 cap. 11. *Savilius.*

1. *Quod avaritia fuerat.*] Indecorum Othoni videbatur, avaritiæ crimine damnatis ignoſcere & fortaſſe metuebat, ne provincialium animos, ad quos repetundarum lex pertinebat, alienaret. Ideo ſimulavit ſenatores illos, non ea quidem lege olim mulctatos, ſed majeſtatis, qua princeps tantum offenditur.

Quoniam autem majeſtatis lex eo tempore odioſa erat, ob plurima damna, quæ urbi intulerat, illius nomine & lex repetundarum, & aliæ juſtæ deſtruebantur. adeo ut *majeſtatis* aliquem damnare, idem eſſet, ac ſi innocens pronunciaretur. *Pichena.*

Otho Cadium Rufum, Pedium Blæſum, Sevinum Promptinum reſtituit, quaſi tyrannica majeſtatis lege perculſos, quo velut innocentibus injuria facta videbatur; ut pleriſque qui tum temporis eſſent ea lege poſtulati; non autem, ne provincialium animi offenderentur. Horum imo nulla ratio, nulla cura.

Horum ille certe nullam rationem habuit: tantum modo ſuæ & reſtitutorum exiſtimationi conſultum voluit, ne ipſe indignos dignari, illi indigni potiri eo beneficio viderentur. *Gronovius.*

Illi certe repetundarum accuſati, damnati & convicti; ſed quod crimen avaritiæ vere fuerat, *placuit ignoſcentibus*, videri ſeu vocari crimen majeſtatis, cujus prætextu etiam bonæ leges ſubvertebantur. Si majeſtas fuiſſet, & ſi tantum ea lege damnati forent, venia digni erant, ſed certe vera avaritia, verum crimen repetundarum fuit.

Bona lex fuit de *repetundis*, ſed quæ tum prætextu *majeſtatis*, quaſi tantum ea lege damnati forent, ſubvertebatur ab Othone & à Patribus.

Mali principes, cum damnatos nobiliſſimos civium vellent, prætexebant alia crimina, quæ cum non ſufficerent, *majeſtatem* adtexebant, quaſi complementum. hinc ſæpe odio hujus legis, reos aliorum criminum ſervabat ſenatus. ſicque odio legis majeſtatis, *etiam bona leges peribant.*

Sic lib 1 ann. ubi de Tiberio: *Judiciis adſidebat .... multaque eo coram adverſus ambitum, & potentium preces conſtituta, ſed dum veritati conſulitur, libertas corrumpebatur.* Sic dum majeſtati conſulebatur, veritas, & bonæ leges odio iſto peribant.

2. *Videri majeſtatem.*] Lex majeſtatis primis liberæ Reip. temporibus pauca, ſed momenti in rep. maximi complectebatur: *ſi quis proditione exercitum, aut plebem ſeditionibus, denique male geſta rep. majeſtatem populi Rom. minuiſſet.* 1 ann. 72.

Auguſtus eam extendit ad famoſorum

[1] Hispaliensibus & Emeritensibus [2] familiarum adjectiones; [3] Lingo-

INTERPRETATIO.

ritensibus addi certum familiarum numerum, jus Romanæ civitatis cunctis Lin-

NOTÆ.

libellorum scriptores. ante vero, *facta arguebantur, dicta impunè erant*, aut saltem exempta pœnis læsæ majestatis.

Sub Tiberio, Cajo, Claudio & Nerone erat *unicum crimen eorum, qui crimine vacabant*, ut Plinius loquitur, apud Tiberium accusabatur Falanius 1 ann. & ex lege quidem majestatis, *quod venditu hortu, statuam Augusti simul mancipasset*, & ibidem Rubrius, *quod violasset perjurio numen Augusti*. Et infiniti alii ob similes nugas.

Quare cum lex *majestatis* tam diu, tam que odiosè fuisset exercita, visum fuit illis in veniam pronioribus, quod verè *extersio* erat, *crimen majestatis* vocare, cujus adeo execranda erat memoria, ut bonas etiam leges in neglectum adduceret. *Savilius.*

1. *Hispaliensibus.*] Hispalis, urbs Turdetanorum populorum in Bætica provincia Hispaniæ. hodie *Sevilla* urbs regni Andalusiæ, paret Regi Catholico. *Tillemonius.*

Hispaliensibus & Emeritensibus] Deducendis coloniis certæ assignabantur familiæ, quæ si lapsu temporis aliove casu decrevissent aut exteruis miscerentur, magnum beneficium alii putabant, si novis supplementis augerentur. Livius l. 32. 29. & 43, 17. Tac. 13. ann. *Ceterum colonia Capua atque Nuceria additis veteranis firmatæ sunt.*

Hispalim autem coloniam Romanorum fuisse affirmat Plinius 3. 1. *Alava Hispalis colonia cognomine Romulensis.*

Emeritam vocat Dio l. 53. manifesta autem est notatio vocis, *Emerita*, quod *emeriti* milites *ætate affecta* eò deducerentur.

Coloniis autem *militaribus* (ne de alio nunc earum genere loquar, quod liberæ Reip. temporibus, jussu senatus in exterior deducebatur; cum hanc divisionem innuere videatur Vellejus lib. 1.) ex eo origo, ne militum senectus inopia premeretur, post attritum castrensi labore ætatis florem.

Sulla itaque, Cæsar, & conservati deinde imperatores, ex assignatis in hæreditatem agris, honestè victitandi facultatem veteranis dederunt.

In tales colonias sub initium, *universæ legiones ducebantur cum tribunis, centurionibus, & sui cujusque ordinis militibus, ut consensu & charitate quasi Remp. efficerent.* Tac. 14 ann.

Mela lib. 2. c. 5. speciatim quasdam exprimit legiones, designatis quoque, quæ occuparunt, locis.

Exolescente sensim probi moris instituto, *non ut olim universæ legiones, sed ignoti inter se ducebantur, diversis manipulis, sine rectore* &c. Tac. neque exemplum deerat, cum milites diffugerent passim *in provincias, in quibus stipendia meruerant*, desertis coloniis. *Savilius.*

Emeritensibus.] Augusta Emerita, urbs Lusitanorum populorum in Hispania Ulteriore. hodie *Meride* urbs Castellæ novæ ad meridiem, & ad Guadianam fluvium. *Tillemonius.*

Emeritensibus.] His adjectæ familiæ ab Othone principatum adepto nec mirum, cum *Emerita* tum esset clarissima totius Lusitaniæ civitas, teste Pomponio Mela lib. 2. capite 6. & Otho quæstorius præfuisset Lusitaniæ, per decem annos, maximo favore provincialium. nunc autem ipsis vicem reddit, & sic penitius sibi conciliat Hispanos.

2. *Familiarum adjectiones.*] Certus videtur in coloniis fuisse familiarum numerus, cui injussu senatus, adjicere non licebat. hoc sensu Livius: *Postulantibus à senatu Aquileiensium legatis, ut numerum colonorum augeret, M.*

nibus universis civitatem Romanam; provinciæ [r] Bæticæ Maurorum

INTERPRETATIO.

gentibus., provincia Batica Maurorum oppida. nova privilegia Cappadocia, nova

NOTÆ.

& D. familia ex S. C. scripta. Turnebus.

Videtur id beneficii exprobrare Julianus Imperator Antiochensibus in Misopog. *Quam ob causam per deos ingrati estis, cum vos nutrimus domi, quod nulli adhuc civitati concessum est, cum vos sic splendide ac magnifice alimus tuemurque, & numerum vestrum adauximus.*

Quod, puto, non fiebat, quin & simul augeretur etiam senatus harum civitatum, ut omnes ordines simul crescerent.

Id Antiochenis etiam objectat Julianus ibidem supra: *Praterea vestri senatus numerum implevi, additis ducentis senatoribus, nulli rei parcens: cogitabam enim, qua ratione vestra civitas major ac potentior fieret.*

Sic *Novocomenses* à novis colonis appellati, qui adjecti sunt veteribus civibus. hinc Apuleius scripsit; *ac deinceps & veteranorum militum novoconditi.*

3. *Lingonibus universis.*] Latet mendum. Primum enim quis locus Lingonibus, inter Hispaniæ populos esse potest?

Adde, quod Lingones præcipui in Othonem hostes. qui Vitellium fovere; qui milites turbidis colloquiis ad bellum impulere, qui etiam nunc Othonis partes oppugnant viris, armis, equis. Unde igitur iis præmium? censeam Hispaniæ gentem designasse: *Lusonas*, an *Illurconas*? Lipsius.

Lingonibus universis.] Ego de *Lingonibus* Galliæ populis dictum puto, qui armis, equis, opibus Vitellium juvere, quique Germanicas legiones ad arma impulere.

Quid enim monstri simile, si præcipuos hostium largitione tentat? nonne & Hispania jam ad Vitellium desciverat? Tac. *statim cognitum est conversam ad Vitellium Hispaniam.* Nihilominus Otho permittit Hispalensibus & Emeritensibus familiarum adjectiones.

Quin imo his non contentus, iisdem artibus aggreditur ipsas Germanicas legiones: *proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum.* Salinerius.

Lingonibus.] Otho nondum satis imperii certus, vidit nondum adesse tempus ulciscendi hostes, sed potius illos deliniendi illiciendique donis. idque politice.

Itaque delinit Germanicos exercitus adscito consule Verginio, Viennenses, Vopisco, Hispanos qui jam desciverant, auctis coloniis.

Quidni & *Lingones* eadem via aggrediatur, qui jam olim Galbæ infesti? ut qui eos tributo & finibus multarat, qui ipsorum finitimis jus civitatis dederat, in contumeliam Lingonum, cum iis id jus negaret? quidni & ipsis nunc id tribuat Otho liberaliter, quod abnuerat per avaritiam aut severitatem Galba?

At de *universis* dubitant docti viri, quidni & de universis Æduis dubitaret? sed multa, licet præter decus Reipub. facta, tamen *necessitate præsentium rerum & instantibus curis excusata.*

Ex utilitate propria, dominandique libidine, amicos aut inimicos juxta æstimat imperandi cupiens Otho.

Et tunc potuit dici quod Tac. 76. *Nusquam fides, aut amor, motu ac necessitate huc illuc mutabantur.*

Tum 70 millia hominum sub armis habuere Lingones, cum orbem & pacem adseruit Vespasianus; ideoque non modo data illis civitas, sed & forte curia, saltem coloniæ principibus.

Lingonibus universis civitatem Rem.] Ad rem Cicero Philip 2. *Inspectantibus vobis, toto Capitolio tabula figebantur: neque solum singulis venibant immu-*

civitates dono dedit. [1] nova jura [2] Cappadociæ, novæ Africæ, ostentui magis quam mansura. Inter quæ necessitate præsentium rerum & instantibus curis [3] excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ [4] per senatusconsultum [5] reposuit. Creditus est etiam de celebranda [6] Neronis memoria agitavisse, spe vulgum alliciendi.

INTERPRETATIO.

Africa, magis in ostentationem, quam ut duratura essent. Inter quas largitiones quæ excusabantur necessitate præsenti & urgentibus curis, ne tum quidem oblitus amorum, restituit imagines Poppææ ex decreto patrum. Simul etiam existimatus est consultavisse de recolendo Neronis decore, spe deliniendi plebeculam. Nec

NOTÆ

nitates, sed etiam populis universis. Civitas non tum sigillatim sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante Repub. manere non possunt, provincias universas P. C. perdidistis: neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Rom. hujus domesticis nundinis diminutum est.

1. *Bætica Maurorum civitates.*] Forsasse aliqua ipsis oppida concessit in ora maritima, ad stationem navium, & velut ad receptaculum, cum in Africam appellerent.

2. *Nova jura.*] Vertit interpres Hispanus, *novas leges*, male. nempe concessit Otho nova privilegia Cappadociæ & Africæ, nec ea *jura* nova, tam *leges* sunt, quam dispensationes à legibus, seu potius dissipationes.

2. *Cappadocia.*] Cappadocia latè sumpta, fuit regio Asiæ minoris peninsulæ ad orientem & septentrionem. Nunc hic sunt præfecturæ *Sivvas* & *Marasch* fere integræ, partesque præfecturarum *Caramania* & *Trebisonde*, in Natolia regione, atque pars major præfecturæ *Erzerum* in Turcomania regione, omnes sub imperio Turcarum Asiatico.

Cappadocia verò *proprie dicta*, fuit pars meridionalis Cappadociæ latè sumptæ, ubi nunc est pars magna præfecturæ *Caramania* in Natolia &c. *Tillemontius.*

3. *Excusata.*] Excusata ea dona, ut expressa necessitate rerum, licet præter decus & utilitatem Reipub. concessa. & hæc venia digna censebantur præ avaritia Galbæ & præ libertorum aut amicorum ipsius rapacitate; aut præ amoribus, quorum etiam tum memor Otho, in tanto rerum motu & metu.

4. *Per senatusconsultum.*] Ut senatusconsulto dejectæ erant statuæ Poppææ, post exitum Neronis; ita & decreto patrum restitui debuerunt. nec aliter licuit.

Vel forte, quia solo consensu S. P. Q. R. subversæ erant, & tamen senatusconsulto opus fuit, ut reponerentur.

5. *Reposuit.*] Non forte id ipse Otho postulavit à patribus verecundia libidinum, sed immisit aliquem ex fautoribus, qui loco sententiæ proponeret in senatu, restitui debere decus Sabinæ, quasi id è Repub esset.

Sic matrimonium Agrippinæ propositum olim à Vitellio, adoptio Neronis, & alia flagitia, quæ senatus per adulationem decreverat.

Reponere.] In foro, palatio, Capitolio & locis aliis publicis, quibus ante sitæ erant.

6. *Neronis memoria.*] Forte intelligit, quasi etiam statuas seu decus Neronis restituere in animo haberet. Neque puto, ut Vitellius, parentare aut inferias facere Neroni voluisset, quod mox voluere Parthi. qui legatione missa ad senatum, consecrari Neronem postulabant.

Sueton. Ner. 57. *Parthorum Rex missis ad senatum legatis de instauranda societate, hoc etiam magnopere oravit, ut Neronis memoria coleretur.*

& fuere qui imagines Neronis [1] proponerent : atque etiam Othoni, [2] quibusdam diebus populus & miles, tamquam nobilitatem ac decus astruerent, [3] NERONI OTHONI acclamavit. Ipse in suspen-
79 so tenuit, vetandi [4] metu, vel agnoscendi pudore. Conversis ad civile bellum animis, externa sine cura habebantur. Eo audentius [5] Rhoxolani Sarmatica gens, [6] priore hieme cæsis duabus cohorti-

INTERPRETATIO.

defuere qui Neronis effigies exponerent publice : *& etiam per aliquot dies populus & miles* NERONI OTHONI *adplausit, quasi sic ei claritudinem, aut gloriam adjicerent. Ipse in dubio retinuit,* vel *formidine prohibendi, vel rubore adprobandi. Intentis ad civicos metus animis, externa* bella *negligebantur. Eo audacius Rhoxolani gens Sarmatica, superiore hieme, profligatis*

NOTÆ.

1 *Proponerent.*] Forte nonnulli clam proponebant, ut explorarent animos, eventum speculaturi, & an consensum reperirent eas reponendi palam, ut de Poppææ statuis. dein retrahebant, cum non succederet.

Suet. Ner. 57. *Et tamen non defuerunt qui per longum tempus vernis æstivisque floribus tumulum ejus ornarent, ac modo imagines prætextatas in rostris preferrent* &c.

Proponerent.] Male qui volunt, *reponerent* : neque id licebat, nisi per principem aut senatum, ut pluribus ostendi ad Suet. Cæs. 2. *Tropæa Marii de Iugurtha deque Cimbris atque Theutonis, olim à Sulla disjecta restituentem.* Gruterus.

Plin. lib 35. 4. *Princeps tabulam pictam prælii, quo Carthaginienses & Hieronem in Sicilia devicerat, proposuit in latere curiæ Hostiliæ.*

Suetonius Caligula cap. 41. *Hujusmodi vectigalibus indictis, neque propositis.* Gronovius.

Certe si non ipse Otho reposuit statuas Neronis, saltem ab aliis reponi passus est, teste Suet. Oth. 7. *Certe & imagines statuasque ejus reponi passus est.*

2. *Quibusdam diebus.*] Quibus diebus? Quinquatribus? & cur hoc ita indefinite? Fortasse quinquatruum diebus, quod scriptum initialibus modo litteris fuit. *Lipsius.*

Si hoc verum, non caussæ erat cur *Quinquatrua* non nominaret historicus. *Celerus.*

Quibusdam.] Quidni per aliquos dies exclamaverint inter turbam & tumultum obstrepentes, ingerentesque id Othoni, tanquam illi decus astruerent. Qui plausus tamen postea obsolevit, cum animadvertissent Othonem talia non approbare; *nam ipse in suspenso tenuit, vetandi metu* &c.

3. *Neroni Othoni acclamavit.*] Plut. Othone : *Cluvius Rufus auctor est, allata esse in Hispaniam diplomata per tabellarios, quibus Othonis nomini divum Neronis nomen adscriptum fuerit. Tamen cum offendi animos optimatum videret, desiit.* sic lego.

4. *Metu . . . pudore.*] Forte utroque, & *metu & pudore. metu*; ea vetare non ausus est, & talia agnoscere, seu approbare puduit.

5 *Rhoxolani.*] Roxolani latè sumpti, populi Sarmatiæ Europeæ ad meridiem. hodie pars regionis Tartarorum Nogajensum *Tartares Negais*, in parva Tartaria, & pars provinciæ *Ocraina* in Moscovia.

Roxolani proprie dicti, populi Roxolanorum supra dictorum. hodie pars *Ocraina* provinciæ, in Moscovia ad meridiem. ex Geographia Sansonis. *Tillemontius.*

6. *Priore hieme.*] Id est hieme proxime elapsa : nempe qua principes se

bus,

bus; [1] magna spe ad Mœsiam irruperant. novem millia equitum, ex ferocia & successu, prædæ magis quam pugnæ intenta. Igitur vagos & incuriosos, [2] tertia legio [3] adjunctis auxiliis, repente invasit. apud Romanos omnia prælio apta: [4] Sarmatæ dispersi cupidine prædæ, aut graves onere sarcinarum, & lubrico itinerum adempta equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namque mirum dictu ut sit omnis Sarmatarum virtus, velut extra ipsos. nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum; [5] ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die, & soluto gelu, neque conti, neque gladii, quos prælongos utraque manu regunt, usui, lapsantibus equis, & cataphractarum pondere, id principibus & nobilissimo cuique tegmen,

INTERPRETATIO.

duabus cohortibus, magna spe prædæ Mœsiam invaserant. novem millia equitum irruperant, ex violentia & eventu, magis attenta populationi quam prælio. Itaque tertia legio, additis sociorum copiis, subito irrupit in palabundos & securos Sarmatas. *Apud Romanos cuncta pugnæ opportuna: Sarmatæ dispersi ardore populandi, aut mole sarcinarum impediti, & tenaci limo viarum, ablata celeritate equorum, velut capti ligatique interficiebantur. Etenim mirum dictu est, quantum sit omnis fortitudo Sarmatarum, quasi extra ipsos. nihil tam iners ad pedestre prælium; ubi per catervas involavere, vix ullum resistat agmen. Sed tum humido cœlo & liquescente glacie, neque hastæ, neque enses, quos enormes utraque manu temperant, illis profuere, subinde cadentibus equis, & onere cataphractarum, hoc proceribus, & clarissimo cuique operimentum, laminis*

NOTÆ.

invicem jugulabant, & in viscera Reipub. sæviebant, *externa sine cura habebantur.*

1. *Magna spe.*] Magna spe, nempe invadendi, ac depopulandi provincias Rom. dum legiones intentæ essent bellis civilibus.

2. *Tertia legio.*] Forte scripserat, *tres legiones.* tot enim Mœsia tum habuit; quarum legati *consularia ornamenta* nacti, hisce rebus intererant, & quod verisimilitudo persuadet, cum legionibus, quibus præerant. *Savilius.*

Aut certe tantum vexillarii legionum aderant, neque tum consularia ornamenta obtinere difficile, quo sic duces legionesque in partes pelliceret Otho.

Licet tres legati legionum consularia ornamenta adepti sint, non ideo sequitur, ibi fuisse tres legiones integras, præsertim rebus turbidis, sed forte aderant tantùm numeri, electi & vexilla legionum. quæ copiæ simul junctæ cum auxiliis & tertia legione victoriam reportarunt: quippe pro solito duæ tantum legiones in Mœsia, ut refert Tacit. lib. 4. 5.

Et quamvis ibi fuissent tres legiones, potuit tamen fieri, ut tertia legio repente hostes invaderet sola cum auxiliis, & aliæ legiones in aliis stationibus essent. quia sic forte dividere bellum cogebat hostium equitatus, qui per turmas dispersus, regionem passim raptabat.

Sic quartadecimani soli cum auxiliis Britannos profligavere ingenti prælio, & ad vetus obsequium compulere.

3. *Adjunctis auxiliis*] Quæ scil. robur legionis adæquabant.

4. *Sarmatæ dispersi.*] Satis constat sententia. quippe Sarmatæ *cupidine prædæ,* tum erant *graves onere sarcinarum,* & eadem cupidine prædæ, dispersi erant.

5. *Ubi per turmas advenere.*] Hosti-

ferreis laminis, aut prædura corio confertum: ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine & mollitia nivis hauriebantur. Romanus miles facili lorica, & missili pilo, aut lanceis assultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) comminus fodiebat: donec pauci, qui prælio superfuerant, paludibus abderentur. ibi sævitia hiemis, & vi vulnerum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius Mœsiam obtinens, [1] triumphali statua, Fulvius Aurelius, & Julianus Titius, ac Numisius Lupus, le-

INTERPRETATIO.

ferreis, vel durissima pelle consutum: ut adversus vulnera imperviùm, sic vi hostium prostratis ineptum est ad se instaurandum: illi *etiam profunditate & mollitia nivis absorbebantur. Romanus miles apto tegmine, & telis, aut hastis persultans, ubi expediret, medico ense cominus feriebat nudum Sarmatam (neque enim se tueri clypeo solent) donec pauci, qui è pugna evaserant, stagnis occultarentur. ibi atrocitate hiemis, & miseria plagarum perierunt. Ubi id in urbem nunciatum est, M. Aponius qui regebat Mœsiam, ornatur triumphali imagine, Fulvius Aurelius, & Iulianus Titius, ac Numisius Lupus legati le-*

NOTÆ.

lem aciem per densas turmas, & simul conferti perrumpunt Sarmatæ, ac proturbant at hi seorsim & viritim prorsus imbelles sunt. quia virtus omnis extra illos est. Nempe in equo, in tegmine, in agminis impetu, & quasi in procella equestri, tota vis Sarmatarum posita est.

1. *Triumphali statua.*] 4 Ann. *tres erant laureata in urbe statua* &c. Et quæ in eumdem sensum præcesserunt. *Priores duces impetrando sibi triumphalium insignia, sufficere res suas crediderant.* Rursus 15. Ann. *Triumphale decus & triumphales in foro imagines.*

Res una & eadem varie significata; ut liceat colligere, triumphalem statuam & triumphalia insignia minime discerni, aut illam horum esse partem; toti tamen exprimendo usurpatam, quia præcipua pars.

Hoc honoris genus τιμαὶ ἐπινίκιοι, liberæ Reipub. ignotum, primum, ut non nulli opinantur, ab Augusto tributum Tiberio est, anno V. C. 742. Sueton. Tib. 9.

Dio lib 54. Scribit biennio ante, nec prius cuiquam, id contigisse Agrippæ.

Causam novandi non conjecero aliam, quam quod Augusto videretur, nimium ex majestate habere triumphalem pompam, ei saltem qui ex prisca rep. nihil superesse pateretur, præter vocabula; idque gravate, & qui propterea ubique libertati nervos incideret, ut tamen prioris temporis umbra superesset, callide *triumphos* mutavit in *triumphalia insignia.*

Tantum decreti solenniter principibus triumphi, aut eorum filiis, ut Germanico, tempore Tiberii.

Proximum decus *triumphalia*, sed loco inferiori, erant *consularia insignia*, aut *ornamenta* τιμαὶ ὑπατικαὶ, atque etiam *pratoria* τιμαὶ στρατηγικαὶ ex iis, quæ ut puto, illi obtinebant, quos Dio passim vocat, τοὺς γὰρ δόξαντας ὑπατευκέναι, ἢ ἐστρατηγηκέναι, *qui æstimabantur, quasi consulatum obtinuissent vel praturam.* In ultimum rejecta gradum *quastoria ornamenta*

Et horum insignium compotes, sic exæquabantur *consulibus, pratoribus, quastoribus.* Savillius.

gati legionum, consularibus ornamentis donantur: [1] læto Othone, & gloriam in se trahente, *tamquam & ipse felix bello, & suis ducibus suisque exercitibus remp. auxisset.* Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio, prope urbi excidio fuit. [2] Septimam decimam cohortem, è [3] colonia Hostiensi, in urbem acciri Otho jusserat: [4] armandæ ejus cura Vario Crispino tribuno è prætorianis, data. Is [5] quo magis vacuus, [6] quietis castris, jussa exsequeretur; [7] vehicula cohortis incipiente nocte onerari aperto armamentario ju- 80

INTERPRETATIO.

gionum, consularibus insignibus decorantur: exultante Othone, & decus in se vertente, tanquam & ipse faustus armis, & quasi per suos legatos suasque legiones Imperii fines protulisset. *Interea levi de caussa, & unde nihil metuebatur, nata discordia, fere civitati exitio fuit. Otho præceperat accersiri in civitatem ex Hostiensi municipio septimam decimam cohortem, demandata Vario Crispino tribuno prætoriano hujusce* cohortis *armis instruendæ cura. Is quo magis per otium, & tranquillis castris, mandata perageret, adpetente nocte & reserato armamentario, currus co-*

NOTÆ.

1. *Læto Othone & gloriam in se trahente.*] Sic apud Plin. paneg. de Nerva. *Allata erat ex Pannonia laurea, id agentibus diis, ut invicti Imperatoris exortum, victoria insigne decoraret: hanc Imperator Nerva in gremio Iovis collocaret.*

2. *Septimam decimam cohortem.*]Hæc cohors non prætoriana fuit, ut neque duodevicesima cohors, quæ Lugduni tendebat *solitis hibernis.* Decem tantum cohortes prætorianæ fuerunt.

Non erat etiam *urbana*, aut *vigilum* illa cohors, quamvis locata esset Ostiæ à Claudio adversus incendia.

Restat igitur ut fuerit legionaria, scilicet earum cohortium quæ separatim à legione merebant, & quæ forte nulli legioni adnexæ erant.

Haud dubie armabant illam cohortem in urbe, armis, ex armamentario prætoriano desumptis, ut ea cohors cum classe militaret.

Eo ducit Suetonius, quamvis paulum dissentiat à Tac. *Placuerat*, inquit Suet. Oth. 8 *per classiarios arma transferri, remittique navibus.*

3. *Colonia Hostiensi.*] Quæ illic perpetuam stationem habuit ex decreto Claudii Suet. Claud. 25. *Puteolis & Hostiæ singulas cohortes, ad arcendos incendiorum casus collocavit.* Lipsius.

Hostiensi.] Ostia urbs Latinorum populorum in Latio provincia Italiæ, hodie *Ostie* urbs Campaniæ Romanæ ad ostium Tiberis fluvii, in statu Ecclesiastico. *Tillemontius.*

4. *Armandæ ejus cura*] An nulla habuit arma miles ille, dum Hostiæ maneret? an togatus ille, ut & prætorianus? qui tamen non omnino sine armis. nam in excubiis gladium & lanceam gestabat, toga indutus, non sago.

Certe vigiles illi ad arcendos ignes dispositi, eadem saltem, ut puto, arma gerebant, quæ prætoriani aut similia quæ pacem denotarent.

5. *Quo magis vacuus.*] Quo magis per otium & ex commodo suo, id exsequi posset.

6. *Quietis castris.*] Quia vigiliæ jam tunc constitutæ, & omnes in contuberniis, exceptis vigilibus. *Lipsius.*

7. *Vehicula.*] Cur *vehicula* ad arma transferenda, si illam accersiri jubet in urbem? puto, illam cohortem simul accersebat, sed simul armis instruebat apud Hostiam, priusquam inde discederet; aut certe in itinere, priusquam urbem aut castra ingrederetur. nem-

bet. tempus in suspicionem; [1] caussa in crimen; [2] affectatio quietis in tumultum evaluit. & [3] visa inter temulentos arma, cupidinem sui movere. [4] Fremit miles, & tribunos centurionesque *proditionis* arguit; *tamquam* [5] *familiæ senatorum ad perniciem Othonis armarentur.* Pars ignari & [6] vino graves; pessimus quisque in occasionem prædarum: vulgus, ut mos est, cujusque motus novi cupidum. & [7] obse-

INTERPRETATIO.

hertis onerari armis jubet. Tempus in diffidentiam, caussa in facinus. & captata quietis occasio usque *in tumultum evasit exarsitque. & aspecta inter ebrios arma, erumpendi aviditatem excitavere. Fremit miles, & tribunos centurionesque* fraudis & insidiarum *accusat*, tanquam servitia senatorum armis instruerentur in exitium Othonis. *Pars inscii & mero madentes, deterrimus quisque in occasionem rapinarum: vulgus* militum, *ut solet, cujuscumque tumultus novi appetens; &*

NOTÆ.

pe expeditionem parabat Otho.

1. *Caussa in crimen.*] Si caussa hic aliqua contineatur, sensus fuerit, quidquid tribunus ex mandato principis egisset, sinistre milites interpretatos, quasi non in principis obsequium patraretur, sed potius serviitiorum in Imperatorem armandorum gratia.

Plutarchus: *Illorum audacissimi, una quasi voce exclamabant, aliud intendi Crispino, senatum res novas moliri, armaque non pro, sed in principem expromptа.* Savilius.

2. *Affectatio quietis .... evaluit.*] Evaluit nempe affectatio illa quietis in tumultum & seditionem. & silentium illud noctis quod in quietem & otium assumebatur, motus & seditionis caussa fuit.

3. *Visa inter temulentos arma.*] Is affectus Homero exprimitur, in Odyssea π. ubi Ulysses Telemachum monet, amovenda arma à procis, & causam dat.

Ne quando temulenti, jurgia deinde seratis,
Mutuo lædentes,
Namque vires ferrum trahit ipsum.

Lipsius.

4. *Fremit miles.*] Rem sic narrat Sueton. Othon. 8. *Verum haud dubie bello, jam ducibus & copiis quas Vitellius præmiserat, appropinquantibus, animum fidemque prætorianorum erga se pœne internecione amplissimi ordinis expertus est, & placuerat per classiarios arma transferri, remittique navibus. Ea cum in castris sub noctem promerentur, insidias quidam suspicati, tumultum excitaverunt. Ac repente omnes, nullo certo duce, in palatium cucurrerunt, cædem senatus flagitantes, repulsisque tribunorum, qui inhibere tentabant, nonnullis & occisis, sicut erant cruenti, ubinam Imperator esset, requirentes, perruperunt in triclinium usque, nec nisi viso destiterunt.* Sic in circumstantiis fere dissentiunt Suetonius & Tacitus.

Forte remittebantur classiarii ad naves, & per illos arma ex castris prætorianis transferebantur ad classem, quibus scil. armaretur illa cohors Ostiensis, forte & partim classiarii, qui ex remigibus justi milites fiebant. & illa cohors haud dubie sine justis armis incendia procurabat. Et cum addit Tac. *de vehiculis cohortis*, non obstat quin opera classiariorum in id uti potuerint.

5. *Familiæ.*] Sic vocabant mancipia & servos qui magno numero intra domos. Quandoque 400 erant & amplius, usque ad 20 millia. sed in diversis prædiis & provinciis. quandoque tamen & in eodem comitatu.

6. *Vino graves.*] Quippe in cœna jam, aut potius à cœna. ubi autem vetus disciplina? Sed certe, hæc castra urbana, & cum vitiis urbis. *Lipsius.*

7. *Obsequia meliorum.*] Qui obsequio

quia meliorum nox abstulerat. resistentem seditioni tribunum, & [1] severissimos centurionum obtruncant. rapta arma, nudati gladii, insidentes equis urbem ac palatium petunt. Erat Othoni celebre convivium, [2] primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere & dispergi, periculosius foret: modo constantiam simulare, modo formidine detegi, simul Othonis vultum intueri. utque evenit inclinatis ad suspicionem mentibus, cum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatus quam suo territus, & [3] præfectos prætorii ad mitigandas militum iras statim miserat, & [4] *abire propere omnes é* 81

INTERPRETATIO.

officia modestiorum nox ademerat. interficiunt tribunum qui seditioni se opponebat, simul & fortissimos centurionum. Capta raptim arma, stricti enses, & expediti in equis, civitatem ac regiam irrumpunt. Tum celebrabat Otho splendidum convivium una cum illustrioribus fœminis virisque, qui pavidi & incerti, an fortuita militum insania, an fraus principis inesset, an manere atque ibi reperiri, an fuga dilabi & dispergi periculosius esset, modo firmitudinem animi fingere, modo metu prodi, & simul ad frontem Othonis advertere. Et ut contingit pronis ad diffidendum animis, cum metueret Otho, metuebatur. Sed non aliter consternatus ille periculo patrum ac proprio discrimine, & confestim miserat præfectos prætorii ad sedandos militum animos, & præcepit omnes nulla mora discedere ab epulis. *Tum*

NOTÆ.

& exemplo, aut certe vi sua pessimos retinuissent, coërcuissent.

1. *Severissimos.*] Recte *severissimos*, ita ut tum interfecti sint unus tribunus & duo centuriones, teste Plutar. hinc bene Tac. *severissimos centurionum.*

Et cum dicit idem Tac. infra: *Centurionis ac tribuni sanguine* &c. indefinite loquitur, ut recte notavit interpres Flor. & hic concionatur Tacitus.

2. *Primoribus feminis virisque.*] Plutarch. *Octoginta senatorios*, forte viros intelligit, quamvis simul & adessent feminæ.

Feminis.] Pro more Romanorum, feminæ ad convivia vocabantur; at non ita mos Græcis, & veluti mores Latini Græcique permutaverant. Apud Rom. convivia adibant feminæ, non apud Græcos, apud quos in scenam & theatrum prodire fœminis licuit: non item apud Rom. Quamvis aliquid pejus etiam Romæ post ea obtinuerit, sed corruptis moribus, & subversa Repub.

Corn. Nepos in præfat. *Nulla Lacedemoni tam est nobilis vidua, quæ non ad scenam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fere fuit Græciâ victorem Olympiæ citari, in scenam vero prodire & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpidini: quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atque ab honestate remota ponuntur. Contra ea pleraque nostris moribus sunt decora, quæ apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium, aut cujus mater familias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? quod multo fit aliter in Græcia. Nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum, neque sedet nisi in interiore parte ædium, quæ gynæconitis appellatur; quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus.*

3. *Præfectos prætorii.*] Nempe quos sibi delegerat Otho seu miles, Plotium firmum, & Licinium Proculum.

4. *Abire propere.*] Plutarchus: *aliis emittens ostiis.* Savilius.

convivio jussit. Tum vero passim magistratus, [1] projectis insignibus vitata comitum & servorum frequentia, senes feminæque per tenebras, diversa urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, &
82 [2] ut cuique humillimus cliens, [3] incertas latebras petivere. Militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quo minus convivium irrumperent, *ostendi sibi Othonem* expostulantes: [4] vulnerato Julio Martiale [5] tribuno, & Vitellio Saturnino [6] præfecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Undique arma & minæ, modo in centuriones tribunosque, modo in senatum universum: lymphatis cæco pavore animis, & [7] quia neminem unum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus. donec Otho, contra decus imperii thoro insistens,

INTERPRETATIO.

vero magistratus passim positis ornamentis, declinata celebritate clientium & famulorum, senes & mulieres per tenebras, perque amotos civitatis vicos, pauci in suas ædes abiere, plerique intimorum domos, & ut cuique vilissimus cliens, ignotas latendi vias inivere. Furor militum, ne portis quidem regiæ cohibitus est, quin ad epulas perrumperent, efflagitantes exhiberi sibi Othonem, *sauciato Iulio Martiale tribuno & Vitellio Saturnino præposito legionis, dum se furentibus opponunt. Passim tela & minæ, modo in centuriones tribunosque, modo in patres universos, vesanis incerto pavore animis, & quia non unum quempiam proponere furori suo poterant, licentiam in cunctos postulabant. donec Otho, contra majestatem imperii* convivali, *lecto sublimis precibus ac fletibus vix*

NOTÆ.

1. *Projectis insignibus.*] Magistratus loco prætextæ togam induebant, ut vulgus civium, ne agnoscerentur; primores enim præcipue suspectabat vesanus miles. Consules ac prætores, amotis lictoribus &c. clam aufugere.

2. *Ut cuique humillimus cliens.*] Apud infimæ sortis amicos tutius latebant primarii viri.

3. *Incertas latebras.*] Id est ignoras insanientibus.

4. *Vulnerato Iulio.*] Puto illum tribunum diversum esse ab alio, qui obtruncatus forte in ipsis castris, dum incipienti seditioni obsistit, iste verò vulneratur in foribus palatii, dum irrumpentibus se opponit.

5. *Tribuno.*] Qui eo die excubabat cum sua cohorte pro foribus Palatii. nam quotidie per vices ex more excubabant duæ cohortes, ut duo tribuni, altera cohors apud castra prætoriana, altera in limine regiæ stationem habuit.

6. *Præfecto legionis.*] Modus loquendi, qualem in Tacito observari alibi non memini. *Savilius.*

Forte quid simile reperitur lib. 15. ann. 28. *Die pacta Tiberius Alexander illustris eques Rom. minister bello datus, & Vivianus Annius gener Corbulonis nondum senatoria ætate, sed pro legato, quinta legioni impositus, in castra Tiridatis venere* &c. Sic, puto, hic præfectus legionis non erat legatus, sed *pro legato legioni impositus.*

Forte ille præfectus legionis classicæ, quæ quia deterioris conditionis, quam vera legio, aut quia recens scripta & sub aquilam composita, ideo sic vocatur *præfectus illo*, non legatus, aut forte tantum adhuc *pro legato* erat hic *præfectus.* Et illa legio maxime fida Othoni.

7. *Quia neminem unum destinare iræ poterant.*] Victimam quærunt insanientes quam statim mactent, ne frustra insanisse videantur. & nibil magis iratos

precibus & lacrymis ægre cohibuit: redieruntque in castra inviti, [1] neque innocentes. Postera die, velut capta urbe; clausæ domus, rarus per vias populus, mœsta plebs, dejecti in terram militum vultus, ac [2] plus tristitiæ, quam pœnitentiæ. [3] Manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus, & Plotius Firmus, præfecti: [4] ex suo quisque ingenio, mitius aut [5] horridius. Finis sermonis in eo, ut [6] quina millia nummûm singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus. atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, [7] abjectis militiæ in-

INTERPRETATIO.

tandem eos *campescuit: reversique sunt in vallum, neque sponte sua, neque sine crimine Postridie ejus diei, tanquam expugnata urbe, obserata ædes, infrequens per itinera populus, tristis plebecula, defixi in terram manipularium oculi, ac plus iracundiæ quam pudoris. Per manipulos adhortati suos eos Licinius Proculus, & Plotius Firmus, præfecti prætorii, ex sua quisque indole, mollius aut severius. Exitus allocutionis in* eo fuit. *ut quinque millia nummum virisim militi tribuerentur. Tum Otho introire munimenta ausus* est. *atque circumstant illum tribuni & centuriones, projectis mili-*

NOTÆ.

irritat, quam si materia seditioni & amentiæ subtrahatur.

1 *Neque innocentes.*] Paucos occiderant. Sed ideò *non innocentes* rediere in castra, quia plures occidere parati erant.

Neque innocentes.] Quia cruenti rediere in castra, nempe trucidatis tribunis & centurionibus, & eandem licentiam in senatum universum quærentes, nisi cohibuisset Imperator.

2. *Plus tristitiæ quam pœnitentiæ.*] Potuerunt esse *tristes*, ob male susceptum facinus, non tamen pœnitere quod fecissent; tristes scil. & quasi vellent non fecisse, attamen non pœniteret.

3. *Manipulatim.*] Per manipulos & cohortes allocuti prætorianos præfecti prætorii: neque certe privato licuit alloqui milites universos apud principia aut è suggestu.

4. *Ex suo quisque ingenio.*] Ex sua quisque natura aut temperamento, prout quisque affectus esset, lenius aut asperius apud milites locuti præfecti.

5. *Horridius*] Severius & aspetius, ut fieri debuit, sed alio quam Othonis imperio.

6 *Quina millia nummum.*] Quinque millia H S. id est 39, lib. 1. s 3. d. *Savitius.* Sunt nobis 125. coronati, 375. libræ.

Quina millia nummum.] Conjiciunt ex magnitudine summæ hic esse errorem. Nam certe maxima illa largitio; sicque magis corrumpebatur miles, & potius aviditas irritabatur. sed, puto, pars fuit donativi, quod nondum ab Othone præstitum militi.

Et quis hoc miretur in Othone, *qui perdere sciet: donare nesciet?* & qui electus statim affirmavit, nihil sibi reliquum fore omnium opum imperii, nisi quod ipsi concessissent prætoriani

7. *Abjectis militiæ insignibus.*] Tribunatus insigne dignitatis nota erat *παραζώνιον. pugio.* Mart. lib. 14. Centurionis erat *vitis*, castigandis qui exorbitarent militibus. Juven. de Mario Sat. 8.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem.

Tac. ann. 1. 23.

Præfectis prætorio *ξίφος gladius* insigne fuit. Xiphilinus, ubi agit de Licinio Sura, qui prætoriis cohortibus sub Trajano præerat. *Cum primum ei porrigeret, quem prætoriano militi præficiebat, gladium, quo accingi debebat.* Et Nymphidius apud Plutarch. cum suum socium

signibus, [1] *otium & salutem* flagitantes. [2] Sensit invidiam miles, &
compositus in obsequium [3] *auctores seditionis ad supplicium* ultro postu-
83 labat. [4] Otho quamquam turbidis rebus, & [5] diversis militum ani-
mis, cum optimus quisque *remedium præsentis licentiæ* posceret; vulgus
& [6] plures, seditionibus & [7] ambitioso imperio læti, per turbas &

INTERPRETATIO.

ia ornamentis, vacationem belli ac salutem exposcentes. *Animadvertit invidiam miles, & flexus in obedientiam, ipse ultro* auctores tumultus ad exitium *flagitabat. Otho quamvis motis rebus, & dissentientibus inter se militibus, cum modestissimus quisque* coërceri præsentem audaciam *cuperet*, & *vulgus pluresque discordiis, & flexo in ambitionem principatu læti, per tumultus & rapinas promptius ad civilia bella*

NOTÆ.

Tigellinum dignitate exueret, *gladium deponere jussit.*

Gladii gestandi prærogativa secum ferebat jus vitæ & necis in milites. Dio l 53.

Gladius ξίφος aut *pugio* (videntur enim eadem sumi significatione) supremæ quoque potestatis insigne fuit, more in hoc usque tempus servato.

Ideoque *Vitellius* imperio se abdicans, *coacto senatu, gladium suum consulibus alisque senatoribus tradidit, abdicata sic suprema potestate.* Tacitus eodem respiciens 3 hist.68 Sueton. Vitel. 15. *Savilius*

1. *Otium.*] Id est, vacationem belli. tribuni se veluti exauctorari, dimitti, removerique ab armis volebant ob immodestiam militum.

2. *Sensit invidiam.*] Scilicet dum Tribuni ac centuriones militiæ *insignia* coram Othone abjicerent, ac tam infestis militibus præesse recusarent: cædes illic exprobrare, & omnem seditionis culpam in eos rejicere videbantur. *Pich.*

3. *Auctores seditionis ad supplicium.*] Sic fit, cum revocatis à temulentia & furore animis, jam meliora sentit miles, Sic an. lib. 1 44 *Supplices ad hæc & vera exprobrari fatentes, orabant, puniret noxios, ignosceret lapsis*, &c.

4. *Otho quamquam:*] Non intelligo cui rei sit istud *quamquam.* forte scribendum *quoque*, cum utriusque vocis notæ paullum differant. *Freinshemius.* Forte *tanquam turbidis rebus*: quia scilicet diversa militum, & etiam plebis studia, quia *optimus quisque* militum, *remedium præsentis licentiæ* poscebat, & quia in populo sordida plebs turbas & raptus malebat, anxius postremo ita disseruit Otho.

Attamen bene habet vox *quamquam*, & commodus hinc sensus sic elici possit.

Otho, quamquam turbatæ res essent, quamquam diversa militum studia, cum optimus quisque *remedium præsentis licentiæ posceret*; cum etiam vulgus & plures forte etiam è primoribus, seditionibus læti, facile ad civile bellum impellerentur, quamquam simul reputaret, non posse principatum scelere quæsitum, subita modestia & antiquis moribus retineri, attamen discrimine urbis & his omnibus anxius, ita disseruit.

Nempe disseruit eo modo, eoque temperamento, ut satisfaceret senatui & bonis, & tamen seditiosos castigaret.

Duorum enim militum audaciorum supplicio transacta res est, magna specie clementiæ, ut inter tot furentes, ne scil. cæteri exasperarentur. & tamen omnes continerentur, cum coërceri non possent.

5. *Diversis.*] Diversi animi militum; alii alia cupiebant; *optimus quisque* præsentem licentiam coërceri cupiebat, alii vero *læti* seditionibus erant, & *ambitioso* dominantis principatu, quia hinc præda &c. capio τὸ *vulgus* de solo milite.

6. *Plures.*] Optimus quisque remedium poscebat; sed vulgus, & longe *plures*, *seditionibus & ambitioso imperio læti* &c.

raptus

raptus facilius ad civile bellum impellerentur: simul reputans non posse principatum scelere quæsitum, subita modestia, & prisca gravitate retineri; [1] sed discrimine urbis, & periculo senatus anxius, postremo ita disseruit: *Neque ut affectus vestros in amorem mei accenderem, commilitones: neque ut animum ad virtutem cohortarer (utraque enim egregie supersunt) sed veni postulaturus à vobis temperamentum vestræ fortitudinis, & erga me modum caritatis. Tumultus proximi initium, non cupiditate vel odio (quæ multos exercitus in discordiam egere) ac ne detrectatione quidem aut formidine periculorum, nimia pietas vestra acrius quam consideratius excitavit. Nam sæpe honestas rerum caussas, ni judicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur. Imus ad bellum, num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? tam nescire quædam milites, quam scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut multa per centuriones tribunosq; tantum juberi expediat. Si ubi jubeantur, quærere singulis liceat; pereunte obsequio etiam imperium intercidit. An & illic nocte intempesta rapientur arma? unus alterve perditus ac temulentus ([2] neque enim plures consternatione proxima insanisse crediderim) [3] centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? [4] Im-*

INTERPRETATIO.

concitarentur, simulque advertens imperium flagitio paratum servari non posse repentina temperantia & antiqua severitate; sed periculo civitatis, & discrimine patrum, sollicitus, tandem sic locutus est: Non huc prodii, ô socii, ut vestras voluntates in mei amorem incitarem, neque ut animum ad fortitudinem impellerem (utraque enim affatim adsunt) sed accessi petiturus à vobis modum vestræ virtutis, *simul &* vestræ erga me pietatis. Immodica vestra caritas vehementius quam consultius occasionem præbuit novissimo tumultui, non per cupidinem aut odium, (quæ plurimos exercitus ad seditionem compulere) ac ne quidem, quod detrectetis, aut metu ætis discrimina. Sæpe enim oriuntur infausti eventus ex egregiis rerum principiis, ni adsit ratio & prudentia. Expeditionem paramus. an prudentia rerum aut occasionum celeritas sinit omnes palam nuntios spargi in vulgus, & omnia consulta coram omnibus agitari? tam ignorare nonnulla militem, quam nosse expedit. Sic se habent imperia ducum, sic severitas militiæ, ut pleraque imperari tantum centurionibus & tribunis utile sit. Si cum imperantur, hæc inquirere ac sciscitari singulis fas sit, sublata obedientia, simul & imperium subvertitur. An & illic nocte concubia capientur arma? an unus alterve pessimus, & vino gravis, centurionis ac tribuni sanguine manus cruentabit? (neque enim plures tumultu novissimo, per furorem grassatos fuisse existimaverim). An in principis sui tabernaculum

NOTÆ:

7 *Ambitioso.*] Scilicet quo adularentur ipsi dominantes, & delinirent animos vulgi, & sic veluti precario imperarent. & qui potius sic regnarentur, quam regnarent.

1. *Sed.*] *Sed*, pro *tandem*: forte pro, *sed tamen*.

2. *Neque enim plures insanisse.*] Callide & pro tempore Otho paucos arguit, & certo numero, ne omnes exterreat: *Paucorum culpa fuit, duorum pœna erit.*

3. *Centurionis ac tribuni.*] Scilicet pro, *centurionum ac tribunorum*. oratorie loquitur Tac. & indefinite.

84 *peratoris sui tentorium irrumpet? Vos quidem istuc pro me; sed in discursu ac tenebris, & rerum omnium confusione, patefieri occasio etiam adversus me potest.* [1] *Si Vitellio & satellitibus ejus* [2] *eligendi facultas detur* [3] *quem nobis animum, quas mentes imprecentur? quid aliud quam seditionem & discordiam optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur: hinc confusi pedites equitesque, in exitium ruamus. Parendo potius, commilitones, quam imperia ducum sciscitando res militares* [3] *continentur. &* [4] *fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma & animus sit: mihi consilium & virtutis vestræ regimen relinquite. Paucorum culpa fuit, duorum pœna erit. ceteri abolete memoriam fœdissimæ noctis. nec illas adversus senatum voces ullus unquam exercitus audiat.* [5] *Ca-*

INTERPRETATIO.

perrumpet ultro? Vos quidem illud mei gratia *fecistis*; sed *seditiose* concussu & per noctem, & in rerum omnium perturbatione, potest aperiri occasio, etiam contra me. Si penes Vitellium & ministros ejus esset deligendi arbitrium, quam nobis mentem, quam voluntatem nobis exoptent? quid aliud, quam tumultum & seditionem nobis imprecabuntur? ne miles pareat centurioni, ne centurio tribuno *morem gerat*, exin promiscue pedes & eques in perniciem *mutuam* erumpamus. Obsequendo potius, ô socii, bella constant, quam mandata Imperatorum inquirendo aut examinando, & strenuissimus in ipso certamine exercitus est, qui ante certamen modestissimus. Penes vos sint arma & virtus; at penes me sit prudentia, & fortitudinem vestram regendi auctoritas. Paucorum scelus fuit, duorum supplicium erit; reliqui obliterate conscientiam turpissimæ noctis: nec ullus unquam exercitus audiat ejus-

NOTÆ.

4. *Imperatoris sui.*] Id dictum generice de quocumque duce, sive princeps sit, sive tantum legatus. antea: *Imus ad bellum*, &c.

1 *Si Vitellio & satellitibus ejus.*] Hæc ipsa movendi ratio ab hostium affectu & voto usurpata decenter Homero, Iliad. *α.*

Ridebit Priamus certe, & Priameia proles.
Atque alii Troes gaudebunt gaudia magna,
Hæc inter vos si lites & jurgia norint.

2. *Eligendi.*] Sic fere in seditione, infra lib. 3. 10. *Antonius Primus conversus ad signa & bellorum deos, hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent, orabat, donec fatisceret seditio.*

3. *Continentur.*] Id est, stant, conservantur, habentur, reguntur.

4 *Fortissimus in ipso discrimine.*] Vetissima gnome: quæ veteri Græcorum dicto firmatur apud Eustathium: θρασὺς πρὸ ἔργου ἐν τοῖς πολλοῖς δειλός. *Confidens ante rem, plerumque ignavus.*

Aristoteles etiam apte in Nicomachæis lib. III. *Temerarii quidem, prompti & volentes sunt ante pericula, periclitari; sed in ipsis deficiunt; at fortes, in rebus & factis acres, ante quietissimi.*

Sed & Homerus Græcos semper quietos & tacitos facit ante pugnam: Iliad. *α.*

Verum ibant taciti, spirantes robur Achivi.

Iliad *δ.* —— *Alii taciti ibant, (nec dixisses Hunc tantum populum lingua usum, aut ore habere,)*
Ibant, quisque ducum reverentes.

Talis & Livianus Manlius, qui nulla voce aut minis in Gallum ibat: *sed pectus animorum iraque tacita plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat.* Lipsius.

5. *Caput imperii & decora omn. provinc.*] *Caput imperii* potius est ipse princeps, sed illud senatui nomen exhibet

put imperii, & decora omnium provinciarum, ad pœnam vocare, non hercle illi, [1] *quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. Illi ne* [2] *Italia alumni, & Romana vere iuventus, ad sanguinem & cædem deposcerent ordinem, cuius splendore & gloria, sordes & obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus. Nationes aliquas occupavit Vitellius,* [3] *imaginem quandam exercitus habet: Senatus nobiscum est. Sic fit, ut hinc Resp. inde hostes Resp. constiterint. Quid? vos* [4] *pulcherrimam hanc urbem, do-*

INTERPRETATIO.

modi minas adversum Patres. Non certe illi *ipsi Germaniciani*, quos præcipue Vitellius in nos concitat: voluerint ad supplicium flagitare caput Reip & gloriam omnium provinciarum. An ulli ex Italia oriundi, & Romanus vere sanguis ad cædem & internecionem efflagitarent Senatum, cujus amplitudine & decore sordes & ignobilitatem Vitellianorum obscuramus? Gentes aliquas invasit Vitellius, aliquam speciem exercitus habet: *sed* Senatus à nobis stat Ita contingit, ut hinc stet Resp. inde *stent* hostes Reip. Quid? *an* vos existimatis præclarissimam hanc ci-

NOTÆ.

Otho per adulationem, & necessitate rerum sic exigente.

Caput imperii.] In Cicerone leges: *Senatum principem salutis publicaque mentis.* In Ammiano: *Asylum mundi totius.* In Petronio: *Recti bonique præceptorem.*

Plin. paneg *Sensisti, Roma, te tandem arcem omnium gentium, & terrarum esse reginam, cum ex omnibus provinciis optimates viros curia tua pignoraveris, ut senatus dignitas, non nomine, quam re esset illustrior.*

1. *Quos cum maxime Vitellius &c... audeant.*] Ne Germani quidem, inquit, illi barbari, quos nunc Vitellius in nos concitat, audeant ad pœnam amplissimum ordinem deposcere. Nedum vos Romana soboles *Lipsius.*

2. *Italia alumni.*] Hoc dicit, quia prætoriani delecti ex *Etruria, Vmbria, Latio & coloniis antiquis*, Italicis nempe, teste Tac. ipso lib 4. an. Non ergo illis *Italia noverca*, ut objiciebat olim Scipio seditiosis.

3. *Imaginem quamdam exercitus.*] Forte vocat *imaginem*, quia non ipsi præerat dux constitutus à senatu populoque Romano, quia non præerat Imperator legitimus, aut sic videri volebat Otho; nec etiam legitimus exercitus videatur, qui detrectat imperium senatus, aut populi Rom. hinc mox addit: *Senatus nobiscum est &c. hinc Resp. inde hostes Reip* aut certe sola invidia imminuit decus legionum Germanicarum.

4. *Pulcherrimam hanc urbem, domibus & tectis.*] Appian. lib. 2. bell. civilium: *Et Athenienses urbem reliquerunt, & adversus invadentes, pro libertate decertarunt; neque illi domos & tecta, civitatem, sed viros & cives esse urbem arbitrati sunt.*

Hanc urbem, domibus & tectis.] Sic tamen apud Livium lib 5 Camillus cum cives à Vejorum inhabitatione deterreret: *Vt virtus vestra transire alio possit, fortuna certe loci hujus transferri hinc non posset. Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano invento, responsum est: eo loco caput rerum summamque imperii fore. Hic cum auguratò liberaretur Capitolium, Iuventus Terminusque maxime gaudio patrum nostrorum moveri se non passi. Hic Vesta ignes, hic ancilia cœlo demissa, hic omnes propitii, manentibus vobis, dii.*

Idem Livius supra eodem lib. *Vrbem auspicatò inauguratoque conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorumque est plenus: sacrificiis solemnibus non dies magis stati quam loca sunt, in quibus fiant. An gentilitia sacra, ne in bello quidem intermitti, publica sacra, & Romanos deos etiam in pace deseri placet? &*

mibus & tectis, & congestu lapidum, stare creditis? Muta ista & [1] *inanima intercidere ac reparari promiscua sunt:* [2] *æternitas rerum, & pax gentium, & mea cum vestra salus,* [3] *incolumitate senatus firmatur. Hunc* [4] *auspicato à parente & conditore urbis nostræ institutum, & à Regibus*

INTERPRETATIO.

viratem ædibus & ædificiis, & cumulo saxorum contineri? Rudia ista & inanima subverti ac instaurari facile possunt: æternitas imperii & concordia populorum, & mea & vestra incolumitas salute Patrum innititur. Senatum addicentibus auspiciis constitutum à patre & auctore urbis nostræ, & perpetuum sempiternumque à Regi-

NOTÆ.

Pontifices Flaminesque negligentiores publicarum religionum esse, quam privatus in solemni gentis fuerit? Quid alia, quæ auspicatò agimus, omnia fere intra pomœrium, cui oblivioni. aut cui negligentiæ damus? Intelligit Otho seu Tac. de istis *domibus & tectis* quæ certe *muta & inanima intercidere ac reparari promiscua sunt*; sed tamen eodem loco, non alibi. Alioqui religio & dii simul cum locis deseri videantur.

Pulcherrimam hanc urbem.] Cyneas interroganti Pyrrho, *quid de hostium sede sentiret, urbem templum sibi visum, Senatum Regum esse consessum fatebatur.*

Pulcherrimam hanc urbem] Vere Plin. lib. 36. *Ad urbis nostræ miracula transire convenit, & sic quoque terrarum orbem victum ostendere: quod accidisse toties pene, quot referentur miracula, apparebit. Universitate vero acervata, & in quemdam unum cumulum collecta, non alia magnitudo exsurget, quam si mundus alius quidam in uno loco narretur.*

Fuerunt in ipsa Vrbe quadringenta viginti quatuor templa. Sic leges in Notitia Imperii, ita ut urbs ipsa magnum unum, opulentissimumque templum videri posset.

At sæpe incendia vanitatem mortalium ulciscebantur, & præcipue Romanorum; sed certe in omnibus incendiis Vrbis factum, quod observavit Seneca: *Timagenes felicitati urbis inimicus, aiebat, Romæ sibi incendia, ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura, quam arsissent.*

1. *Inanima.*] Id exemplo Ciceronis in Verrem act. 3. *Omnia muta atque inanima, tanta & tam indigna rerum atrocitate commoverentur.* Sic Plin. paneg. *Muta quidem ista & anima carentia, sentire tamen & lætari videntur.* Pichena.

2. *Æternitas rerum, & pax gentium.*] Certe ex pace & concordia inter cives Rom. partesque imperii, *æternitas rerum & pax gentium* pendet: quare & *pax* pro *imperio* accipitur, & vicissim; & quo usque extenditur imperium principis, huc usque & *pax* illius.

Et ex imperio & pace Rom. *pax* omnium fere *gentium* pendebat; ita ut concussa illa pace, simul moverentur omnes nationes, quarum pax, florente æternitate imperii & pace Romanorum, inconcussa foret. Eo sensu *pax gentium* sociarum & etiam extranearum, *incolumitate senatus firmatur.*

Pax gentium.] Hoc idem intelligit Tac. quod habet infra lib. 4 hist. 74. *Nam pulsis (quod dii prohibeant) Romanis, quid aliud quam bella omnium inter se gentium existent? Octingentorum annorum fortuna disciplinaque, compages hæc coaluit: quæ convelli sine exitio convellentium non potest.*

3. *Incolumitate senatus firmatur.*] Cicero pro Sextio: *Hæc ego cum viderem, (neque enim erant occulta) Senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum, Consules, qui consilii publici duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur.*

4. *Auspicato.*] Id est, addicentibus avibus; quamquam enim nec Livius, nec Dionysius ritus ejusmodi observatos tra-

usque ad principes continuum & immortalem, sicut à majoribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus principes nascuntur. Et oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, & severitatis modus (neque enim in plures quam in duos animadverti jusserat) grate accepta, compositique ad præsens, qui coerceri non poterant. Non tamen quies urbi redierat. strepitus telorum, & facies belli erat: militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita [1] sparsis per domos, occulto habitu, & maligna cura in omnes, quos nobilitas, aut opes, aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in urbem ad studia partium noscenda, plerique credebant. Vnde plena omnia suspicionum, & vix secreta domuum sine for- 85

INTERPRETATIO.

bus usque ad Imperatores, sic nos relinquamus posteris, quemadmodum à patribus nobis traditus est. Nam sicut ex vobis patres, ita & ex patribus Imperatores oriuntur, eliguntur. *Et allocutio* hæc *ad increpandos leviter mitigandosque militum animos, & modica acerbitas lata fuit in vulgus (neque enim plures quam duos affici supplicio jusserat) sedatique ad tempus, qui comprimi non poterant. Non ideo tamen pax civitati restituta: sonor armorum & species erat belli: militibus, ut nihil in publicum moventibus, ita dispersis per ædes, simulata veste, & prava curiositate adversus omnes, quos claritudo, aut divitiæ, aut aliqua celebritas eximia, fama & sermonibus exposuerat. Multi existimabant Vitellianos etiam venisse in civitatem, ad introspiciendos civium animos. Vnde referta cuncta suspicionum, & vix arcana familiarum sine metu. sed maxima*

NOTÆ.

dant in legendis senatoribus, cum tamen constet equitum centurias à Romulo *augurato scriptas* (Livius lib. 1.) urbem fundatam nominatamque, *captis ad inaugurandum templis*, Remo Aventinum, Romulo Palatinum occupante. (Livius lib 1. licet Ennius alia iis loca assignet) Cum Romulus *huic mori successores obstrinxerit, ne regno inaugurarentur aliive dignitati, nisi diis per auspicia approbantibus*, (Dionys. Halyc. lib. 2) probabilis conjectura est, id non fuisse neglectum in re tanti momenti, qualis erat lectio senatorum.

Sane postquam Attius Nævius cotem novacula incidisset, tempore Tarquinii Prisci, Livius lib. 1. scribit crevisse auguralis disciplinæ existimationem. *Savilius.*

Forte vox *auspicato* hic, innuit tantum fœliciter institutum fuisse senatum, aut certe non aliis auspiciis constitutum, quàm ipsam civitatem: nam simul cum civitate cœpit senatus, & sub eodem conditore Romulo. Nec credibile est Senatores singulos auspicatò institutos, de senatu universo, forte verisimile.

1. *Sparsis per domos.*] Significat milites in plebeia seu pacata veste, sine gladiis domos perlustrasse, sermones excepisse adversus principem aut statum præsentem.

Arrianus eum morem mihi suggerit dissertation. Epicteti l. 4. cap. ultimo: *Hoc modo Romæ circumveniuntur à militibus isti proclivis lingua & effusi: adsedit miles tibi quispiam habitu privati: is male loqui de Cæsare incipit: tu tanquam pignus fidei id arripiens, quod cœpit prior, ipse quoque effutis quidquid sentis, deinde vinctus abduceris.*

Et hoc fine, præsertim milites, qui *Frumentarii* dicti, de quo alias. *Lipsius.*

midine. ſed plurimum trepidationis in publico, [1] ut quemque nuntium fama attuliſſet, animum vultumque converſi, ne diffidere dubiis, ac parum gaudere proſperis viderentur. [2] Coacto vero in [3] curiam ſenatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax ſilentium, ne ſuſpecta libertas & privato Othoni nuper, [4] atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur [5] verſare ſententias, & huc atque illuc torquere, [6] *hoſtem & parricidam* Vitellium vocantes: providentiſſimus quiſque vulgaribus conviciis quidam vera probra jacere, in clamore tamen, & ubi plurimæ voces,
86 aut tumultu verborum ſibi ipſi obſtrepentes. Prodigia inſuper terrebant diverſis auctoribus vulgata. *In veſtibulo Capitolii omiſſas habenas bigæ,*

INTERPRETATIO.

Conſternatio in publico, ut quemque eventum rumor vulgaſſet, mentem faciemque mutati, ne ſuſpectare adverſa crederentur, & parum lætari rebus ſecundis. At vocatis in curiam patribus, difficile imprimis fuit ſervare modum, ne pervicax ſilentium videretur, ne infeſta libertas, aut aſſentatio cognita Othoni nuper privato & ſimilia cenſenti. Itaque librare ſententias, & huc illucque inflectere, Vitellium hoſtem & parricidam *appellantes: prudentiſſimus quiſque communibus contumeliis, nonnulli veris conviciis inſectari, inter ſtrepitum tamen, & ubi conferta voces, aut in tumultu verborum, cum ſibi invicem obſtreperent patres. Præterea pavorem incutiebant oſtenta variis nuntiis publicata.* In limine Capitolii dimiſſas habenas curriculi quo invecta

NOTÆ.

1. *Ut quemque nuntium.*] *Ut quemque nuntium fama attuliſſet*, ſive lætum, ſive adverſum, eo vultu animoque eſſe debuerunt, proceres, ne dubiis ſeu adverſis rebus Othonis diffidere, aut etiam proſperis ejus rebus parum gaudere viderentur. & ſic, metu militum, qui faciem vultumque & animos omnium & præcipue procerum, intenti ſpeculabantur.

2. *Coacto vero in curiam ſenatu.*] Ne intelligas de tempore quo primùm ſenatum ingreſſus eſt Otho, & ſalutatus eſt Imperator, & eum omnia vocabula ſeu decora principum, in eum collata ſunt; ſed poſtquam deſcripſit Tac. quid in ei vitate ageretur, nunc deſcribit curiam, & quid aut quomodo ſe gererent patres erga novum principem in ſenatu, cum ſcil. vocaretur: tum certe difficilis agendi modus.

3. *Curiam.*] Curia Julia, in foro Romano, & in octava regione Romæ antiquæ. Vide Nardini Romam antiq lib 5. cap 3. pag. 219. *Tillemon.*

4. *Atque eadem dicenti.*] Difficilis, inquit, in ſenatu rerum omnium modus. Taceres? ſilentium pro contumacia eſſet, diceres libere & cenſeres, inviſa libertas. Ad gratiam loquerere? non faceres fidem: quia privatus nuper Otho, peritus harum artium, & iiſdem adulationibus exercitus. *Lipſius.*

5 *Verſare ſententias.*] Varie torquebant ſententias, ita ut alii patrum, leviſſimi nempe & imprudentiſſimi, *hoſtem & parricidam Vitellium* vocarent, providentiſſimi *vulgaria* probra jacerent, quidam & *vera* convicia, ſed in tumultu, & quaſi clam furtimque, cum ſibi invicem obſtreperent patres.

6 *Hoſtem & parricidam Vitellium.*] Sic appellabant cives, qui adverſus patriam aut principem rebellarent: & rebellarat Vitellius adverſus Galbam, nunc in Othonem, & ſic in S. P. Q. R. aut ſic videri volebant. Sic appellari Brutus & Caſſius, ſed poſtquam victi ſunt. Sic & Octavius Cæſar vocaretur, ſi bello cecidiſſet. Nunc idem, quia vicit, ex fortuna Auguſtus & princeps appellatur. Ci-

cui [1] *Victoria institerat:* [2] *erupisse cella Iunonis majorem humana speciem: statuam divi Iulii, in* [3] *insula Tiberini amnis, sereno & immoto die,* [4] *ab Occidente in Orientem conversam: prolocutum in* [5] *Etruria bovem, insolitos animalium partus:* & plura alia, rudibus sæculis etiam in pace observata, quæ nunc [6] tantum in metu audiuntur. Sed præcipuus, & cum

INTERPRETATIO.

erat Victoria: è cella Junonis exiisse speciem magnam ultra modum humanum: Imaginem D Julii, in insula fluvii Tiberis, conversam esse ab Occidente in Orientem, sudo & tranquillo cœlo: profatum bovem in Thuscia, inusitatos fœtus animantium: *& multa alia prisco ævo etiam in pace adnotata, quæ nunc solum in consternatione observantur. Sed max.ma formido, & cum præsenti pernicie, etiam venturi me-*

NOTÆ.

ceto Philipp. 2. *Neque quidquam esse medium: confiteer eos, nisi liberatores populi Rom. conservatoresque Reipub. sint, plusquam* HOMICIDAS, plusquam PARRICIDAS *esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere.*

1. *Victoria.*] In eo prodigium & malum omen, quod victoria currûs sui habenas omisisset, quasi sic Othonem desecere videretur.

2. *Erupisse cella Iunonis.*] Sic dii, seu genii loci præsides, deserebant, aut deserere videbantur templa, cum oppugnarentur civitates ab hostibus. Virgil. 2. Æneid.

Excessere omnes adytis, arisque relictis,
Dii, quibus imperium hoc steterat.

Reperio in Græcorum commentatiis, proditum à Poëtis antiquis esse, cum Troja exscidio propinqua esset, visos esse deos è suis templis sua exportare simulachra.

Interpres Æschyli, *dictum est in ξοανηφόροις (sic tragœdia Sophoclis vocatur) quod dii ab Ilio efferunt suis humeris sua ipsorum simulachra, scientes expugnari & capi debere urbem.* Sed & Æschylus aperte planeque dicit: urbes quæ capiuntur, à suis diis deseri, & esse illam hominum opinionem.

His adde Iulianum Imperatorem in Misopog. ubi de incenso templo Apollinis apud Daphnem Antiochiæ: *Mihi quidem videtur Deus reliquisse templum ante incendium; significavit enim id mihi, cum primum ingressus sum, ejus effigies: & hu-*

jus rei testem advoco solem hunc adversus non credentes.

Erupisse cella.] Quasi numen abiret, & templum ac civitatem & partes inhabitantium, seu Othonis relinqueret. Simile quid tradit Josephus de templo Hierosolymitano, quo tempore expugnata urbs est à Tito Cæsare, Sic & Dio de Capitolio: scil. exterritos nocte milites qui excubarent, abeuntibus diis, & valvas mane patentes repertas fuisse tradit.

3. *Insula Tiberini amnis.*] Fuit in regione decimaquarta Romæ antiquæ, & ad Tiberim fluvium; hodie vocatur *Isola di san Bartolomeo*, est regionis Ripæ, in parte media versus meridiem Romæ modernæ. Vide Romam antiquam Nardini, lib 7. cap. xi. pag. 47.2. *Tillemon.*

4. *Ab Occidente in Orientem.*] Omen pertinebat ad Vespasianum, qui in Oriente bellum gerebat, & ad quem se convertebat victoria, & principatus à Iulio conditus.

5. *Etruria.*] Hetruria, vel Tuscia, & Thuscia, regio Italiæ, ad mare Tyrrhenum: hodie magnus ducatus *Toscane*, Status præsidii ad Orbetellum, vulgo *stato delli presidii*, Plumbini principatus, *Piombino*, Respublica Lucensis, *Lucques*, Ducatus *Massa*, aliquid Reipublicæ Genuensis, *Genes*, vallis *Carfagnana*, & pars occidentalis *status Ecclesiastici*; atque nonnulli *minores status* his inserti. *Tillemonius.*

6. *Tantum in metu audiuntur.*] Quippe hoc ingenium vulgi, tunc convertit ad te-

[1] præsenti exitio, [2] etiam futuri pavor [3] subita inundatione Tiberis: qui immenso auctu, prorupto [4] ponte Sublicio, ac strage [5] obstantis molis refusus, non modo jacentia & plana urbis loca, sed secura hujusmodi casuum implevit. [6] Rapti è publico plerique, plures in tabernis & cubilibus intercepti. Fames in vulgus, [7] inopia quæstus, & penuria alimentorum. corrupta stagnantibus aquis [8] insularum fundamenta

INTERPRETATIO.

tus erat, ex repentina Tiberis restagnatione. is in immensum auctus, prostrato ponte Sublicio, ac ruina obsistentis molis repulsus, non tantum submersit ima & plana civitatis loca, sed etiam immunes aliàs *ab ejusmodi periculis regiones. Multi abrepti è publicis locis, plures deprehensi in tabernis & lectis. Fames in plebem ex egestate lucri, & ex inopia cibariorum. labefacti exundantibus aquis insularum muri:*

NOTÆ.

ligiones, & monstra observare aut fingere. Claudianus apposite de bello Getico:

Utque est, ingenioque loquax, & plurima fingi
Permittens, crediquo timor: nunc somnia vulgo
Narrari, tunc monstra Deum monitusque sinistri.

Propiusque ad Tacitum:

Et si quod fortasse quies neglexerat omen,
Addit cura novit.

1. *Præsenti exitio.*] Præsens exitium fuit ipsa inundatio Tiberis, qua multi *rapti è publico*, qua cubilibus intercepti multi mortales, multa tecta subversa, &c.

2. *Etiam futuri pavor.*] Inundans Tiberis, non modo perniciem præsentem affert, sed etiam in futurum præmonet, vel famem, vel bella, aut alia mala.

3. *Subita inundatione Tiberis.*] Plutar. *Populus fluvii inundationem habuit mali ominis loco.* Plin. 3. 5 *Quin imo vates intelligitur* (Tiberinus amnis) *potius, ac monitor, auctu semper religiosus verius, quam sævus.*

Tiberis.] Plut. Otho: *Cum magnam partem urbis inundavit, tum eum præcipue locum, quo frumentum venale reponebatur, opplevit. quod magnam annonæ difficultatem per plures dies effecit.* Hinc *fames in vulgus.*

Tiberis.] Fluvius. Etruriæ, Umbriæ, Samnii, & Latii provinciarum Italiæ, in mare Tyrrhenum se exonerat: Il Tevere Italis, *le Tibre* Francis. est in magno ducatu Toscanæ & in statu Ecclesiastico *Tillemon.*

4. *Ponte Sublicio.*] Pons Sublicius fuit ad Tiberim fluvium, inter regionem undecimam & decimam quartam, & in parte meridionali Romæ antiquæ. Hodie ruinæ visuntur in Tiberi fluvio, prope Ecclesiam vulgo dictam, *Sancta Maria in Capella*, & locum dictum, *Dogana di Ripa*, inter regiones *Trastevere* & *Ripa*, in Roma moderna, versus meridiem. Vide Nardini Romam antiq. lib. 8. cap. 3. pag. 496. *Tillemon.*

5. *Obstantis molis.*] Nempe ruina pontis qui ceciderat, & alveum impleverat Tiberinum.

6. *Rapti è publico.*] Id tribuendum fluvio, qui subita inundatione multos è publico abripuit; idque opponit iis qui in domibus & cubilibus intercepti sunt.

7. *Inopia quæstus.*] Accipio sexto casu, non primo, verba illa, *inopia* & *penuria.* nam famem ortam intelligit ex *inopia quæstus*, & ex alimentorum *penuriá*. Ideo melius distinxi: *alimentorum. corrupta* &c. *Pichena.*

8. *Insularum.*] Insulæ urbis Romæ antiquæ sunt habitationes plebis: hodie Itali vocant *Case*, Franci vero *Maisons particulieres ou bourgeoises.* Domus erant habitationes nobilium, hodie *Palazzi*

dein

dein [1] remeante flumine dilapsa. Utque primum vacuus à periculo
animus fuit, [2] idipsum, quod paranti expeditionem Othoni, [3] campus Martius & [4] via Flaminia iter belli esset [5] obstructum, [6] à fortuitis
vel naturalibus caussis, in prodigium & [7] omen imminentium cladium
vertebatur. Otho, [8] lustrata urbe, & expensis belli consiliis, quan- 87
do Peninæ Cottiæque Alpes, & ceteri Galliarum aditus Vitellianis
exercitibus claudebantur; Narbonensem Galliam aggredi statuit;

INTERPRETATIO.

dein redeunte amne proruti. Utque primum libera à discrimine mens fuit, in ostentum & præsagium instantium malorum accipiebatur idipsum, quod exeunti ad bellum Othoni, campus Martius, & via Flaminia, qua expediebat, esset occlusa à caussis vel fortuitis, vel naturalibus. Cum lustrasset urbem Otho & de summa belli consultasset, quando quidem infessa erant Alpes Penina Cottiaque & catera Galliarum claustra milite Vitelliano, decrevit adoriri Galliam Narbonensem classe firma &

NOTÆ.

Italis, & *Palais*, sive *Hostels* Francis: Alii aliter interpretantur, sed id probat Nardinus lib. 3. cap. 4. pag. 86. Romæ antiquæ. *Tillemon.*

1. *Remeante flumine.*] Stagnantibus aquis & eodem statu manentibus, veluti sustinebatur moles insularum, licet jam emota, quæ mox abeuntibus aquis dilapsa, fatiscebat; cum antea velut æquali pondere, aquis insistentibus quasi fulcirentur muri: nempe hoc corpore amoto seu pondere, necesse fuit & insulas simul fatiscere atque intercidere.

2. *Idipsum.*] Alii legunt, *id quod*, vel *id, quoniam.*

3. *Campus Martius.*] Qui haud dubie inundatione Tiberis restagnabat. *Freinshemius.*

Campus Martius.] Fuit aliquando extra mœnia Romæ antiquæ, postea vero Nonæ regionis urbis, & in parte occidentali. hodie partes regionum *Campo Marzo, Sant Eustachio, Ponte, & Parione* in Roma moderna versus medium & Occidentem. Vide notas ad Annales lib. 13. cap. 17. tom. 2 p. 492. *Tillemon.*

4. *Via Flaminia.*] Fuit in Nona regione antiquæ, urbis Romæ. incipiebat ad finem Viæ Latæ, ducebat ad portam Flaminiam, deinde ad pontem Æmilium, usque ad Ariminum urbem.

Hodie pars est major Viæ à Romanis, vulgò dictæ *Strada del Corso*, & à platea nuncupata *Piazza di Sciarra*, usque ad portam *del Popolo*, in parte media & septentrionali Romæ modernæ.

Extra urbem, nomen antiquum retinet. ducit ad pontem *Molle*, deinde ad Patrimonium Sancti Petri &c. in statu Ecclesiastico. *T.lemon.*

5. *Obstructum*] Suet. Oth. 8. *Primo egressu, inundatione Tiberis retardatus, Otho, ad vicesimum etiam lapidem, ruina ædificiorum præclusam viam offendit.*

6. *A fortuitis vel naturalibus caussis.*] Inter *fortuitas* caussas fuit, quod ruina ædificiorum præclusam viam offenderit Otho. Inter *naturales* caussas, quod *primo egressu* inundationibus Tiberis retardatus sit.

7. *Omen imminentium.*] Forte tum non defuerunt adulatores, qui principi suaderent ut expediret, his verbis:

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης· *Optimum & felicissimum omen certare pro patria*, pro imperio.

8. *Lustrata urbe.*] Sic Suet. Oth. 8. *Expeditionem autem impigrè atque etiam præpropere inchoavit: nulla ne religionum quidem cura.*

[1] classe valida, & [2] partibus fida,. quod reliquos cæsorum ad [3] pontem Milvium, & sævitia Galbæ [4] in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat. facta & cæteris [5] spes honoratioris in posterum militiæ. Addidit classi [6] urbanas cohortes, & plerosque è prætorianis, vires & robur exercitus, atque ipsis ducibus, consilium & [7] custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi

INTERPRETATIO.

suis partibus fideli, eo quod in ordinem legionis instruxisset reliquos classiariorum *qui interfecti ad pontem Milvium, & immanitate Galbæ in carcere detenti erant. &* sic *data etiam aliis spes honestioris gradûs in futurum. Adjecit classi urbanum militem, & plerosque è prætorianis, florem ac robur exercitus, & qui ipsos duces Othonis admonerent simul & observarent. Summa* hujus *expeditionis mandata* est

NOTÆ.

1. *Classe valida.*] Puto, composita illa classis ex navibus quæ apud Misenum & Ravennam excubabant ex Augusti instituto. de quibus Vegetius lib. 6 *Apud Misenum & Ravennam singulæ legiones cum classibus stabant, ne longius à tutela urbis abscederent, & cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu, ad omnes mundi partes pervenirent; nam Misenatium classis ; Galliam Hispaniam, Mauretaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam atque Siciliam habebat in proximo* &c.

Et apud istam classem disposita *legio* erat, seu 10 *cohortes*, quæ robur legionis æquabant. quæ legio *Chiliarchos* habuit pro tribunis, & centuriones suos classiarios. Ad terram & ad portum in proximo classis castra habuere hæ legiones classiariæ.

Neque enim ibi intelligeret solam classem *Forojuliensem*, quæ longe impar viribus. de hac Tac. 4 Ann. *Galliæ proximum littus rostratæ naves præsidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in opidum Forojuliense .... miserat.*

2. *Partibus fida.*] Non quod novi legionarii classe veherentur (maxima enim pars apud Othonem remanebat) sed quod alii classiarii in triremibus continuo retenti, spem foverent, prævalituros se favore Othonis, sociis suis exhibito. *Savilius.*

3. *Pontem Milvium.*] Milvius, pons Latinorum populorum ad Tiberim fluvium, in Latio provincia Italiæ hodie *Ponte Molle*, ad fluvium *Tevere*, in Campania Romana & in Patrimonio Sancti Petri, provinciis status Ecclesiastici. *Tillemontius.*

4. *In custodiam.*] Dimissi tamen erant ante ejus mortem, flagitio in ejus caput operam navaturi; constituebantque unam legionem, ut antecedentia probant, adeo ut non Othoni deberent beneficium, quod ordinibus ascripti essent, quod locus hic docet, sed Galbæ; *Savilius.*

Forte eos jam ante dimiserat Galba, nec in custodia semper habuit. Sed Tacitus apertè ibi tradit, classem illam esse fidam Othoni, quia reliquos cæsorum à Galba, *in numeros legionis composuerat.* Otho nempe.

5. *Spes.*] Alii legunt, *facta & cæteris spe.* Sed τὸ *quod* pro genio Tac ad duo refertur, ad antec & consecq Sic nempe, *fida, quod* &c. *in numeros legionis composuerat.* Et etiam *fida, quod sic facta & cæteris, spes honoratioris militiæ,* esset.

Facta & cæteris spes.] Supple, *erat.*

6. *Urbanas cohortes.*] Nempe quæ parebant præfecto urbis, aut etiam quæ præfecto vigilum. nam hasce *cohortes* ibi distinguit à *prætorianis.*

7. *Custodes.*] Custodes nempe fidei &

[1] primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademptum à Galba Tribunatum reddiderat, permissa. [2] Curam navium Oscus libertus retinebat, [3] ad observandam honestiorum fidem invitatus. [4] Peditum equitumque copiis [5] Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo prætorii præfecto. Is urbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus & callidus, bonos & modestos antei-

INTERPRETATIO.

Antonio Novello, ac Suedio Clementi primipili centurionibus, & Æmilio Pacensi, cui restituerat Otho *tribunatum ablatum à Galba. Oscus libertus* Othonis *habebat, curam classis, immixtus* ducibus,*ad inspiciendam nobiliorum fidem. Suetonius Paullinus, Marius Celsus, & Annius Gallus* duces *constituti, qui* scil. *praessent agmini peditum & equitum. Sed præcipue fidebat* Otho *Licinio Proculo prætorii præfecto. Ille urbanis in castris audax & strenuus, sed præliorum expers, incusando auctoritatem Paullini, ardorem Celsi, & judicium gravitatemque Galli, ut* sua *cuique* virtus *erat, quod facillime fit & sine cura,* illc *malus & astutus, egregios & bo-*

NOTÆ.

exactores. ne scil. ad alias partes desciscerent duces & legati.

1. *Primipilaribus.*] Id est, qui primos pilos duxissent, ut *consularis*, qui consul exstitisset *Savilius.*

2. *Curam navium.*] Nempe huic classi præfectus erat Oscus libertus.

3. *Ad observandam ... invitatus.*] *Invitatus*, idem est quod vocatus 13. an. *Ad hac Armenii ambigua fide utraque arma invitabant.* Creditur Osco navium cura, ut impedimento ducibus esset, quin agerent sublesta fide, quia *nusquam fides aut amor, metu ac necessitate huc illuc mutabantur.*

Vt supra; *addidit classi urbanas cohortes & plerosque è prætorianis &c. ipsis ducibus consilium & custodes.* Salinerius.

Recte *invitatus.* nam vocantur alii ad dignitates, alii ad eas gerendas, aut retinendas à principibus invitantur. vocantur ab iis, qui justo & idoneo titulo, invitantur ab iis qui precario imperant. talis hic Otho.

Vocantur etiam ad dignitates, qui vocantur ut eas recte gerant; invitantur præsenti vel pretio vel præmio, vel utriusque spe, illi, quos ministros scelerum pessimi principes esse volunt; aut quos optimorum, ne quid illi contra pessimos principes moliantur, acerrimos observatores cupiunt. quod in Osco locum habet. *Boxhornius.*

Si legis, *invitatus* sensus esse possit: invitatum esse vel ab ipsis ducibus, qui scirent eum ducem gratum esse Othoni, vel etiam ab ipsis prætorianis, qui munia aulæ bellique disponebant pro arbitrio suo, ut patet supra.

Et quibus facile adsentiebatur Otho, aut qui etiam caligas ad talia sic ordinanda clam impellebat, cum egregium quemque suspectaret.

Invitatus.] Alii *immutatus* ex Flor. alii *immixtus.* alii *comitatus*, vel *minister bello datus.* Certe immissus est ille libertus & adjunctus seu immixtus honestioribus, ac nobilioribus, ut illorum fidem observaret Quia scil. bellis civilibus fere *nusquam fides, aut amor,* & utrinque corruptores.

4. *Peditum.*] Nempe exercitui, qui terra bellum gerere debuit

5. *Suetonius Paullinus.*] Othonis præfecti hoc bello erant sex aut septem, *Paullinus, Celsus, Gallus, Proculus*, nominati hic Tacito, & infra *Spurinna &*

88 bat. Sepositus per eos dies [1] Cornelius Dolabella in coloniam [2] Aquinatem, [3] neque arta custodia, neque obscura: nullum ob crimen, sed vetusto nomine, & [4] propinquitate Galbæ monstratus. [5] Multos è magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet. In

INTERPRETATIO.

nestes antecellebat. Eo tempore amotus est Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque stricta custodia, neque caliginosa: nullum ob scelus, sed antiqua stirpe & proximitate Galbæ ostentatus. Secum exire ad bellum jubet Otho plerosque è magistratibus, & consulares fere omnes, non quidem *socios aut administros belli, sed praetextu comitatus. In quibus etiam & L. Vitellium eodem, quo*

NOTÆ.

Macer, & frater principis *Titianus*. Savilius

1 *Cornelius Dolabella.*] Qui postea cæsus jussu Vitellii 2. h. *Savil.*

Sepositus per eos dies ... Dolabella.] Plut. Othone: *Cum renuntiaretur. Alpes jam à Cæcina & Valente Vitellii legatis occupatas esse. Roma Dolabella vir patricius militibus in suspicionem venit, quasi res novas moliretur, illum Otho, sive ejus, sive alterius metu, Aquinum seposuit.*

Forte & Dolabella alium fovere & evehere potuit. sive id egit Otho, ut alios similes exterreret hoc exemplo.

2. *Aquinatem.*] Aquinum urbs Volscorum populorum, in Latio provincia Italiæ. hodie *Aquino* urbs Terræ Labois, provinciæ regni Neapolitani. *Tillemontius.*

3. *Neque arta custodia.*] Non in vinculis, neque in carcere obscuro, neque in custodia militari arcta; sed forte tantum jussus manere in illa civitate, adpositis tamen custodibus; ita ut hinc exire ipsi non liceret, injussu principis.

Neque arta custodia] Iam id usurpatum vetere Repub adversus cives, reos, aut suspectos; & senatorum aut magistratuum custodiæ traditi, aut etiam in municipiis habiti.

4. *Propinquitate Galbæ.*] Quo vinculo, nescio: sed ipsi Galbæ suspectum Dolabellam de imperio. in Suetonii Galba, 12 observo. Scribit & Plut. cum de successore Galba deliberaret, *amicos partim Dolabellæ, plures Othoni studuisse*, non ergo mirum Othoni nunc suspectum, & à Vitellio mox interfectum. *Lipsius.*

Suet. Galb 12. *Item Germanorum cohortem à Cæsaribus olim ad custodiam corporis institutam. multisque experimentis fidelissimam dissolvit, ac sine ullo commodo remisit in patriam; quasi Cn. Dolabellam, juxta cujus hortos tendebat. proniorem.*

De ea propinquitate, Galba forte obiter indicavit, apud Tacitum, dum adoptaret Pisonem, hoc lib. cap. 15. *Augustus in domo successorem quæsivit, ego in Rep. non quia propinquos, aut socios belli non habeam* &c. per *propinquos*, ad Dolabellam respicit, per *socios belli*, ad Othonem.

5. *Multos è magistratibus.*] Nempe ne se absente, novi aliquid molirentur in urbe.

Multos ... secum expedire jubet.] Sic & olim teste Dione lib 50. egit Augustus, cum bellum moveret adversus Antonium.

Cæsar his animo auctus, cupiensque quam primum uti alacritate exercitus egregie exercitati, ac bellum in Græcia, Antoniique regionibus potius, quam in Italia, prope Romam. gereret: Brundusium omnes milites, qui alicujus essent pretii, omnesque senatorum equitumque primores conduxit: alteros, ut eorum opera in agendo uteretur; alteros, ne soli relicti, ad novas res consurgerent:

quis & L. Vitellium, eodem quo cæteros [1] cultu, nec ut imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur [2] mota urbis cura, nullus ordo metu aut periculo vacuus. primores senatus ætate invalidi, & longa pace desides; segnis & oblita bellorum nobilitas: ignarus militiæ eques: quanto magis occultare ac abdere [3] pavorem nitebantur, manifestius pavidi. Nec deerant è contrario, qui ambitione stolida, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum & [4] irritamenta libidinum, ut instrumenta belli mercarentur. Sapientibus quietis & Reip. cura: [5] levissimus quisque, & futuri improvidus spe vana tumens. multi afflicta fide in pace, ac turbatis rebus alacres, & per incerta tutissimi. Sed vulgus & [6] magnitudine nimia 89

INTERPRETATIO.

reliquos, *honore*, habuit, *nec ut fratrem principis*, *nec ut* fratrem *hostis*. *Itaque excita sollicitudine urbis*, *nullus ordo à pavore immunis*, *aut discrimine*. *Principes senatûs imbelles & diuturno otio inertes*, *ignavi & immemores militia nobiles*: *inscius belli eques*: *quo magis abscondere ac dissimulare metum conabantur*, *eò apertius trepidabant*. *Et alii è contrà fuerunt*, *qui stulta ambitione emerent arma insignia*, *eximios equos*, *nonnulli profusos epularum paratus*, *& incitamenta cupidinum*, *velut instrumenta militia*. *Prudentibus pacis & Reip sollicitudo* fuit: *inconsultissimus quisque*, *& futuri ignarus*, *inani spe elatus intumescebat*. *Plerique quibus elabefacta fides rebus compositis turbidis læti*, *& incerta ac nutante Repub. maximo securi* erant. *Sed plebecula*, *& qui ob molem nimiam*, *publicas curas omit-*

NOTÆ.

potissimùm vero, *ut ostenderet hominibus*, *maximam ac optimam Romanorum partem secum sentire.*

1. *Cultu.*] Ne de veste aut ullis insignibus intelligas. id est, eodem honore fuit apud Othonem, quo cæteri proceres.

2. *Mota urbis cura.*] Nam recens nata illa anxietas de salute & incolumitate urbis, & est veluti novum emergens, in Rep. malum. nam sub Cæsaribus, & etiam motu Vindicis & Galbæ, immota & inconcussa pax urbis fuit: nunc verò Germanicianis legionibus Italiam irrumpentibus, cura ipsius urbis Romæ excita. Sic supra dixerat: *sed discrimine urbis*, *& periculo senatûs anxius.*

Cura urbis mota.] De re simili olim Lucanus 1.

—— *Nec solum vulgus inani*
Perculsum terrore pavet, *sed curia*, *& ipsi*
edibus x i *liere patres*, *invisaque belli*
Consulibus fugiens mandat decreta senatus.

3. *Pavorem.*] Qui ingruebat ex ferocia Germanicarum legionum. nec abs re.

4 *Irritamenta libidinum.*] Juven. Sat. 2 v 102. Scribit circumlatum Othoni inter instrumenta belli speculum testimonium ab hoc Taciti diffidens 2 histor. *Nec Othoni segne aut corruptum luxu iter.* Savilius.

Irritamenta libidinum.] Adulatori scil. principi, luxum Neronianum æmulanti, talia circumferebant, *ut instrumenta belli.* tales duces irridet Tacitus.

5. *Levissimus quisque*] Eos opponit sapientibus. ut parum providentes, ut futuri parum sagaces, qui vana & speciosa pro solidis amplectebantur.

6 *Magnitudine nimia.*] Vel de magnitudine curarum publicarum id intelligitur, vel de multitudine populi, qui ob numerum & turbam à cura Reipub. removetur.

communium curarum expers populus, sentire paulatim belli mala, conversa in militum usum omni pecunia, intentis alimentorum pretiis: quæ motu Vindicis haud perinde plebem attriverant, secura tum urbe, & provinciali bello, quod inter legiones Galliasque [1] velut externum fuit. Nam ex quo divus Augustus res Cæsarum composuit, procul & in unius solicitudinem aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio & Cajo, tantum [2] Reipub. adversa pertimuere.

INTERPRETATIO.

tit populus, sentire paulatim cœpit *ærumnas belli, omnibus opibus collatis in stipendium militum, & aucta annona caritate: qua* mala *bello Vindicis, non admodum presserant exhauserantve plebem, quieta ac tranquilla tum civitate, & bello in provinciis moto & quod velut extraneum fuit inter legiones & Gallias. Etenim à quo* tempore D. *Augustus constituit res principum, populus Rom. bellum gesserat longe & in unius curam, aut gloriam. Tiberio & Cajo imperitantibus, so-*

NOTÆ.

Infra: *Ex quo D. Augustus... procul & in unius sollicitudinem aut decus, populus Rom. bellaverat.*

Magnitudine nimia.] puto, ob *magnitudinem* nimiam, talium scil. *curarum*, ideo à publicis curis vacuum fuisse populum. Nam & si satageret populus urbanus, in tanto rerum omnium animorumque motu, quid proficiat?

Et quia hactenus cives abfuerant procul à malis belli, ideo etiam vacuus & *expers communium curarum populus*, at nunc *sentire paulatim. belli mala*, inopiâ pecuniæ & penuria alimentorum cœpit.

Magnitudine nimia.] Sic plebeculam, ob nimiam multitudinem, parum aptam Reipub gerendæ describit Sallustius orat. 2. ad Cæs. *Hæc igitur multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in artes, vitasque varias dispalata, nullo modo inter se congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capessendam Rempub.*

1. *Velut externum.*] *Velut externum* fuit, respectu populi & urbis; at re ipsa *civile* bellum fuit Nam Gallia pars florentissima totius imperii, & ipsi Galli jam in populo Rom. censebantur, civitate & curia donati. Initio rebellio Vindicis & *Galbianorum* appellabatur, mox bellum civile fuit, aut quasi civile. Vindex quippe civis & senator Rom. licet origine Viennensis.

2. *Pacis adversa petimuere.*] Fallor aut hoc rectum: & si à mente tantum nostra, sine libris. nam illi omnes voce auctiores, *adversa Reipub. pertimuere.* quam nos tamen superesse censemus, imo sententiam perdere. *Lipsius.*

Adversa.] Omnes libri veteres habent: *adversa Reipub. pertimuere*. nec mutandum fuit. Et certe sub Tiberio & Cajo eversa Respub. sub Claudio, sub Nerone item, ut qui cruore & cædibus in optimum quemque civium patrumque grassarentur. Sic de Nerone Tac. lib 15. an. *Provisum, ut versa Respub. pœnas daret:*

Igitur non abs re sub prioribus illis principibus, *adversa Reipub. pertimuere* tantum, non vero adversa ipsius urbis, præcise; at nunc & *Respub*: timent, & ipsi urbi quæ *caput rerum.*

Nam Othone duce, legiones classesque, *prætorianus urbanusque miles in aciem deducti.* Sic timent *Reipub.* & timent etiam *urbi*, cum omnis senatus, omnis nobilitas, flosque omnis ac præcipue vis urbis & opes auferantur.

Metuunt, ne violentia belli civilis in ipsa mœnia ingruat, ne fame prematur plebecula, amoto senatu & principe.

Et certe post ea sub Vitellio contigit

[1] Scriboniani contra Claudium incœpta, simul audita & coërcita. Nero nuntiis magis & rumoribus, quam armis depulsus. Tum legiones classesque & quod raro alias, prætorianus urbanusque miles, in aciem deducti; [2] Oriens Occidensque, [3] & quicquid utrimque virium est à tergo: si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fue-

INTERPRETATIO.

lummodo pacis improspera formidavere. Conatus Scriboniani adversus Claudium simul auditi & oppressi erant. *Nero deturbatus magis literis & fama, quam bello. Tum legiones & classes, & quod insolitum alias* erat, *urbana & prætoriana cohortes in expeditionem tracta; Oriens, & Occidens, & quicquid utrobique armorum est à tergo; si Imperatoribus aliis bellum gestum foret, ampla fuit bellorum seges.*

NOTÆ.

pars cladium quas metuebant. nam pugnatum in ipsa urbe &c.

Adversa pacis bono quidem sensu, non tamen Taciti. Nec temere abscedendum à veteribus libris, nisi MSS. jubeant.

Reipub. adversa.] Sic legendum: & id clare intelligetur ex altero simili loco supra cap 50. *Tum duos* (Othonem & Vitellium), *velut ad perdendum imperium fataliter electos, non senatus modo & eques, quis aliqua pars & cura Reipub. sed vulgus quoque palam mœrere. Nec jam recentia sæva pacis exempla, sed repetita bellorum civilium memoria, captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiæ* &c. Ut vides, *vulgus* mœret, quemadmodum & hic, *populus sentire paulatim belli mala*, non amplius *secura urbe*, cui præcipue metuebat plebecula. Non jam solum Reipub. timebant, non bella externa, non *recentia sæva pacis exempla*, ut sub Nerone aut aliis similibus; sed vetera bella civilia recurrebant animo, *captam totiẽs suis exercitibus urbem* &c.

Itaque sub malis principibus *Reipub. adversa pertimuere*. at nunc & urbi metuunt proceres, qui Reipub. partem capessunt, metuit & vulgus urbanum, quia sentit *paulatim belli mala* &c. Certe sub Tiberio & Cajo *sæva pacis adversa pertimuere*; sed certe & longe maxime *Reipub. adversa* metuere. nam quanto contemptui fuerit externis barbarisque gentibus uterque Imperator, sciunt qui vel primoribus labris historiam delibarunt. infra lib. hist 4 15. *Pater ejus* (Brinionis) *Cajanarum expeditionum ludibrium impune spreverat.* Et de Tiberio Suetun. 14. *Regressus in insulam, Reipub. quidem curam usque adeo abjecit, ut ... Armeniam à Parthis occupari, Mœsiam à Dacis Sarmatisque, Gallias à Germanis vastari neglexerit, magno dedecore imperii, nec minori discrimine.*

1. *Scriboniani.*] Dalmatiæ præfecti. Dio lib 60. & Suet. Claud 35 *Motu civili cum eum* (Claudium) *Camillus non dubitans etiam citra bellum posse terreri, contumeliosa & minaci & contumaci epistola cedere imperio juberet, vitamque otiosam in privata re agere: dubitavit, adhibitis principibus viris, an obtemperaret.* Hanc historiam haud dubie composuerat Tac. sed hæc cum libris periit.

2. *Oriens.*] Oriens pro Othone. Tac. supra 76. *Judaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Ægyptus omnesque versæ in Orientem provinciæ nomine ejus tenebantur. Idem Africæ obsequium, initio à Carthagine orto.*

3. *Et quidquid utrinque.*] Ut capias: distingue illa, *& quidquid utrinque virium est, à tergo*; neque enim jungendum est *à tergo*. A Vitellio legiones, ab Othone classis, & prætorius urbanusque miles in aciem deducti. Utrinque à

re, qui proficiscenti Othoni moras [1] *religionemque nondum conditorum ancilium* afferrent. Aspernatus omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: & Cæcina, jam Alpes transgressus, exstimulabat.

INTERPRETATIO.

Exstitere qui expedienti Othoni cunctationem injicerent, superstitionemque motorum ancilium, & nondum conditorum. *Sprevit ille moram omnem, ut Neroni etiam perniciosam: & Cæcina jam transmissis Alpibus urgebat. Pridie Idus Mart.*

NOTÆ.

tergo multum virium. Pro Othone Oriens, Occidens pro Vitellio. *Acidalius.*

A tergo Othonis legiones Mœsiæ, Pannoniæ, Dalmatiæ, & transmarinæ provinciæ quæ Sacramento ejus accesserant, à tergo Vitellii Germania, Galliæ, Britannia, Hispania. &c.

Quidquid utrinque virium.] *Oriens Occidensque*, idem est; ac *quidquid utrimque virium est à tergo.* A tergo Othonis, *Oriens*, à tergo Vitellii in Italiam bellum transferentis, *Occidens.*

Per *Orientem* intelligit omnes provincias transmarinas, præcipue Asiam, Ægyptum, Syriam, Iudæam quæ tunc legiones habuit, puto, & Pannoniam, Mœsiam ac Dalmatiam &c.

1. *Religionemque* &c. *ancilium.*] Mitto te ad ea quæ scripsi olim lib. 5. antiq. Lectionum cap 16. quibus adtexi velim Ovidii locum lib 3. Fastorum:

Arma movent pugnam: pugna est aliena maritis.
Condita cum fuerint, aptius omen erit.

Quibus versibus vult poëta, ne conjugium quidem dextro pede adiri, cum *mota* sint *ancilia*, sed cum *condita.*

Festus autem ostendit etiam alios aliquot dies fuisse, quibus Romani tenuerint se ab armis: *Præliares dies, inquit, quibus fas est hostem bello lacessere, erant enim quædam feriæ publicæ, quibus nefas erat id facere.* Lipsius.

Religionem ancilium.] *Ancilia clypei Martis, ab incisa sic dicta, quod ea arma ab utraque parte, ut pelta Thracum, incisa.* Varro lib. 6. de L. L. Ovid. Fast 3. *Atque ancile vocat, quod ab omni parte recisum est.*

Dionys. Halyc. lib. 2. *ancile* Græce vertit, πέλτην θρᾳκίαν, *clypeum Thracium*, forma quam maximè similem. *Parma figura rhombo simili, cujus anguli contracti.*

Livius lib 1. & 5. vocat *cœlestia arma* & *cœlo demissa*: cujus rei historiam fusè describit Ovidius loco supra citato.

Extat eadem historia & apud Dionysium, variatis licet paulisper circumstantiis. Lampridius in Heliogabalo: *matris typum, & Vestæ ignem, & palladium, & Ancilia, & omnia Romanis veneranda* &c.

Quæ verò motus ancilium spectant, in iis duo observati compertum habeo. Servius ad illum Virgilii locum, *utque impulit arma*, sic scribit; *is, qui belli susceperat curam*, (consulem ut puto, intelligit) *sacrarium Martis ingressus, primo ancilia commovebat; post, hastam simulacri ipsius dei, dicens: Mars vigila.*

Hisce à consule actis, Salii, ut opinor, eorumque ministri protinus *ancilia* publicè circumferebant. Istius pompæ solemnia enarrat Dionys. & Livius lib. 1. Festum illud, testante Dionysio, celebrabatur mense Martio, incipiebatque, ut ex Ovidio discimus, cum ipsis Calend Mart.

Festum ergo quod calendis Martii auspicabantur, extendebatur *ad multos dies* (Dionys.) atque ex hoc Taciti loco manifestum, non recondi solita ante *quartum decimum* ejusdem mensis, cum Otho abitus sui solemnitate apud senatum & populum fungeretur.

Polyb. fragment. cerimonias illas producit *ad triginta dies.* sed *motus ancilium*, aliquot, post istius festi initium,

Pridie

[1] Pridie Idus Mar. commendata patribus Rep. [2] reliquias Neronianarum sectionum nondum in fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit: justissimum donum, & in speciem magnificum, sed [3] festinata exactione, usu sterile. Mox [4] vocata concione, *majestatem urbis* 90

INTERPRETATIO.

commendata senatui Rep. Neronianarum proscriptionum, reliquias nondum in fiscum collatas, restitutis exulibus donavit: æquissimum munus, & in speciem amplissimum, sed maturata exactione, re ipsa infructuosum. Dein oratione habita ad popu-

NOTÆ.

dies, exordium habuit, ut fidem facit ille Polybii locus, & Livius lib. 37. ubi in eadem versatur materia, quo tempore durante, expeditiones suscipi non solent.

Suet. Oth 8. Tacito suffragatus, hic loco facem allucet, *expeditionem impigrè atque etiam præpropere incheavit* (Otho) *nulla ne religionum quidem cura; sed & motis, nec dum conditis ancilibus, quod antiquitus infaustum habebatur.*

Liv. lib 37. *Stativa ad Hellespontum aliquandiu habuere: quia dies forte, quibus ancilia moventur, religiosi ad iter inciderant.* Savilius.

1. *Pridie Idus Mar.*] Die quartadecima Martii mensis.

2. *Reliquias.*] Sic accipio, descripta consignataque fuisse ex bonis damnatorum quæ fisco petebantur, partem eorum statim, aut mox exportatam, partem in ædibus forte priorum dominorum relictam, eam tum Otho restitutis exulibus restitui jubebat.

Sed vanum id beneficium reddebant actores fisci, qui nimirum antequam id decretum publicaretur, ea de re certiores facti, maturè suis rebus providentur *Freinshemius.*

Non forte quia resciviissent de decreto, quod Otho cogitaret. Nam & proceres idem rescire potuissent, nec tale debitum statim exsolvissent.

Et irrideret Otbo senatum, si talia edicta ante jactasset, quam promulgaret. Sed certe solo ingenio & sævitia sectorum talia properantur, quia fortunæ & aulæ vices metuunt.

3. *Festinata exactione.*] Nempe ab ipsis qui fisco præerant: qui festinantes, & ut in talibus, diffidentes, exegerant, vel ante diem, pactione etiam aliqua aut remissione. *Lipsius.*

Duplex potest esse sensus, prior: ut exactio hæc referatur ad exules revocatos, qui ex Othonis concessione modicum emolumentum, dummodo præsens, exigere maluerunt, quam interposito tempore, fructum locupletiorem expectare.

Verior tamen videtur: Fisci procuratores jam antea sectionum illarum festinavisse exactionem; ideoque Othonis donum, quod in fiscum conversa minime comprehendebat, sterile evasisse. *Pichena.*

Cum statim solvendo non essent qui debebant fisco, novis pactis convertebant illas exactiones in alia nomina, ita ut jam legitimi debiti loco, non jure fisci aut lege majestatis exigi viderentur. Speciem mutabant tantum nomina seu debita.

Festinata exactione.] Plin. Paneg. *Alius, ut contumacibus irasceretur, tarditatemque solvendi dupli vel & quadrupli irrogatione mulctaret* &c. Ea arte festinabant actores fisci, mille & aliæ fallendi artes in hac materia.

4. *Vocata concione*] Nempe populum Rom. pro rostris allocutus est Otho, & cum consessum senatus populique Rom. pro se celebravit, velut ex more antiquo.

& consensum populi ac senatus pro se attollens, advèrsum Vitellianas partes [1] modeste disseruit. [2] *inscitiam potius legionum, quam audaciam* increpans, nulla Vitellii mentione. sive ipsius ea moderatio, seu scriptor orationis sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiæ Suetonio Paullino & Mario Celso, ita [3] in rebus urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur. & erant qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, & [4] ad implendas populi aures, latum & sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiæ & falsæ. quasi dictatorem Cæsarem, aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant. nec metu aut amore; sed ex libidine servitii, [5] ut in familiis,

INTERPRETATIO.

lum, *celebrans* amplitudinem ac decus civitatis, & concordiam populi ac patrum pro se, *contra Vitellianas partes cum modestia concionatus est.* imprudentiam potius legionum *incusans*, quam improbitatem, *nulla mentione* facta *Vitellii. sive ipsius* Othonis *ea modestia* fuit, *sive qui orationem formaverat, sibi timens, probris in Vitellium temperavit; quippe existimabant, Othonem uti facundia Galerii Thrachali in negotiis civilibus, quemadmodum* utebatur *Suetonio Paullino, & Mario Celso in consiliis belli. Et erant qui genus ipsum concionandi agnoscerent, frequenti usu fori famosum, & vastum ac late sonans*, sicque *populi auribus implendis accommodatum. Plausus acclamationesque plebis. ex libidine assentandi immodica & falsa. quasi Iulium Cæsarem, aut principem Augustum deducerent, sic ambitione, favore votisque contendebant. neque id timore aut affectu* ullo; *sed ingenita cupidine serviendi, atque ut fit in familiis* & inter manci-

NOTÆ.

1. *Modeste disseruit.*] Antea vocabat *Vitellii satellites.* nunc modestior est. ingenio suo, vel alieno.

2. *Inscitiam.*] Errorem potius quam contumaciam aut perduellionem vocat. ἁμάρτημα non ἀδίκημα fuit. *error non crimen.* sic Otho videri voluit, ut eos flecteret ad obsequium, & sic ignoscendi locus esset, si forte resipiscerent.

3. *In rebus urbanis.*] Nempe quæ ad forum, senatum, aut populum spectarent, ut sunt orationes, allocutiones, edicta ad populum, epistolæ ad legatos, & ad principes externos.

4. *Ad implendas populi aures.*] Quintil 12. 5 *Habuit oratores ætas nostra copiosiores: sed cum diceret, eminere inter æquales Trachallus videbatur, ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum, frontis autoritas, gestus præstantia, vox quidem, non ut Cicero desiderat, pene tragœdorum, sed super omnes, quos ego quidem audierim, tragœdos Certè cum in basilica Iulia diceret, primo tribunali, quatuor autem judicia, ut moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent. & auditum eum & intellectum, & quod agentibus cæteris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini.*

Et infra 11. *In his etiam quos ipsi vidimus, copiam Senecæ, vires Africani, maturitatem Afri, jucunditatem Crispi, sonum Trachalli, elegantiam Secundi* &c.

5 *Vt in familiis.*] Solent adversa ex ebriis facere sobrios, & admonere decoris atque efficere, ut privata spe neglecta, in publicum consulamus.

At hi adeo inquit adsuerant servili adulationi, ut etiam, quum cogeret nemo; & tanta imminentia civilis belli mala, facile tristiores vultus excusarent, gratiam captarent privatam, nec cogi-

[1] privata cuique stimulatio, & vile jam decus publicum. [2] Profectus Otho, quietem urbis curasque imperii, Salvio Titiano fratri permisit.

INTERPRETATIO.

pia, privatim sua cuique ambitio & cupiditas, & quia jam nulla cura decoris publici. Cum exiret Otho, commendavit pacem tranquillitatemque urbis, & munia imperii fratri Salvio Titiano.

NOTÆ.

tarent, quid tali tempore Reip. deceret.

Lib. seq. Vitellius Neronem *sectari cantantem solitus, non necessitate, qua honestissimus quisque, sed luxu & sagina mancipatus emptusque.* Pichena.

Ut in familiis.] Bene redditur per *servitia.* nam ibi de *servitio* agitur, & de fœdissimis adulationibus vulgi. quamvis forte absolute etiam aliquatenus posset id intelligi de *ingenuis* familiis, in quibus liberi, propinqui, clientes, amici, sua privata quisque ratione seu utilitate ducuntur. Sed melius de *servitiis*, intelligas. quia ibi de turpi obsequio agitur.

1. *Privata cuique.*] Privata cuique servulo utilitas, privata cuique cupido & ambitio. Sibi quisque privatim consulebat, nemo Reipub. *vile jam decus publicum*, cum turpissimo cuique dominanti, *spreta conscientia*, fœde adularentur.

2. *Profectus Otho.*] Roma profectus est Otho, referente Suet. *Die, quo cultores deûm matris lamentari & plangere incipiunt.* Hoc est, si Marcellinum sequimur, die vigesimo septimo Martii. *Savil.*

Hh iij

CORNELII TACITI
AB
EXCESSU NERONIS
HISTORIARUM
LIBER SECUNDUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Titus Vespasianus Romam missus ad gratulandum Galbæ, cæde ejus audita, subsistit. Paphiam Venerem adit, & de futuris eam consulit. Læta omnia & magna accipit. Ad patrem redit. qui belli consilia agitat. sed bellum ipsum in occasionem differt. Falsus Nero detegitur, & capitur. Othonis copiæ, & duces; & classis ejus in Galliam Narbonensem irruptio. In Corsica motus aliquis temeritate procuratoris. Cæcina Italiam intrat, Placentiam oppugnat, sed cum infamia & strage repulsus. Insidias paullo post Othonianis locat; sed eæ quoque in ipsum vertere. Valens Ticinum venit. Seditio ibi in eum militum. Qua composita, Cæcinæ rapido agmine jungitur. Otho eo nuntio accepto, de summa belli deliberat. trahi id melius; an fortunam experiri præstaret. Postremum pessimumque consilium præfert. Ita haud procul Bedriaco pugnatum. victi Othoniani: non tamen fracti. Sed Otho aversus à consiliis belli, mortem elegit. quam tam fortiter exsequitur, quam noster facunde narrat. Post mortem ejus, seditio militum & impetus in Verginium. Senatorum etiam periculum, falso quodam nuntio. Albinus in Africa victus, & eæ provinciæ Vitellio adjunctæ. Quid in Italia Vitellius egerit, & legiones cohortesque victas quomodo distraxerit, non

Sine acri tumultu apud Ticinum. At in Syria Vespasianus & Mucianus serio, jam de bello deliberant. hujus egregia ad illum oratio. Qua persuasus Vespasianus imperium suscipit. legiones in nomen ejus jurant. praterque Orientales, Mœsici & Pannonii etiam transeunt in partes. Vitellius interea magno & minaci agmine urbem intrat. Popularia multa usurpat. Consilia item ejus paratusque de bello. Gesta eodem anno, consulibus tamen aliis suffectis.

STRUEBAT jam fortuna, [1] in diversa parte terrarum, initia caussasque [2] imperio, [3] quod varia sorte, lætum Reip. aut atrox, ipsis principibus prosperum, aut [4] exitio fuit. Titus Vespasianus é Judæa, incolumi adhuc Galba, [5] missus a patre; [6] caussam profectionis, *officium erga principem, & maturam petendis honoribus juventam* ferebat. sed vulgus fingendi avidum, disperserat, [7] *accitum in adoptionem.* materia sermonibus, senium & orbitas principis, & intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. I

INTERPRETATIO.

Jam disponebant fata in alia parte orbis principia caussasque principatus, qui diversa fortuna, faustus Reip. aut savus, ipsisque imperitantibus fœlix, aut perniciei fuit. Titus Vespasianus è Iudaa missus à parente, imperante adhuc Galba, caussam veniendi habebat, honorem erga Imperatorem & idoneam postulandis dignitatibus ætatem. *Sed populus rumorum avidus, vulgaverat.* accersitum esse eo consilio ut adoptaretur. *occasio talis fama, senectus & orbitas Galba, & immodestia vulgi, plurimos monstrandi, donec unus adsumatur. Intende-*

NOTÆ.

1 *In diversa parte terrarum.*] In Oriente nempe & Iudæa, cui præerat Vespasianus.

2. *Imperio.*] Flaviæ scilicet familiæ. *Savilius.*

3. *Quod varia sorte.*] *Recte varia sorte*, atque ita est. imperium Vespasianorum fœlix Reip. & infœlix, itemque ipsis principibus fuit. *Lipsius.*

Verè *varia sorte* illud imperium, quod lætum sub Vespasiano & Tito, quod atrox & odiosum sub Domitiano.

Videtur Suetonius idem initium facere vitæ Vespasiani, quod Tacitus hic historiæ: *Rebellione trium principum, & cade, incertum diu, & quasi vagum imperium suscepit firmavitque tandem gens Flavia. obscura illa quidem, ac sine ullis majorum imaginibus: sed tamen Reip nequaquam pœnitenda, constet licet Domitianum cupiditatis ac savitia merito pœnas luisse.*

4 *Exitio.*] Domitiano scil.

5. *Missus à patre.*] Quia de re Egesippus 4. *Sententiam novi principis.* (Galbæ) *de bello Iudaico sciscitari Vespasiano consilium fuit. misitque Titum filium & regem Agrippam. Titus de Achaia revertit, comperto quod Galba occisus: Agrippa Romam contendit.* Lipsius.

6 *Causam profectionis.*] Vera hæc causa fuit, cur Romam veniret Titus; sed vulgus qui cuncta principum interpretatur pro libito, prætextum tantum esse voluit, & aliam causam hujus profectionis rumoribus differebat, nempe *accitum in adoptionem* &c

7. *Accitum in adoptionem*] Sueton. Tit. 5. *Galba mox tenente Remp. missus ad gratulandum, quaqua iret, conver-*

Augebat famam, ipsius [1] Titi ingenium quantæcumque fortunæ capax, [2] decor oris [3] cum quadam majestate, [4] prosperæ Vespasiani res, [5] præsaga responsa, & inclinatis ad credendum animis, [6] loco

INTERPRETATIO.

bat rumorem, ipsius Titi indoles, quantolibet fastigio haud impar, dignitas oris cum quadam majestate, secunda Vespasiani res, vaticinia, oracula, & pronis

NOTÆ.

tit homines, quasi adoptionis gratia arcesseretur.

1 *Titi ingenium.*] Suet. Tit. 3. *Armorum & equitandi peritissimus, Latina Græcaque lingua, vel in orando, vel in fingendis poematibus promptus & facilis ad extemporalitatem usque. sed ne musica quidem rudis, ut qui cantaret & psalleret jucunde scienterque.*

2. *Decor oris.*] Sic lib. 5. h. 1. *Atque ipse ut super fortunam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate & alloquiis officia provocans; ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore.*

Sic etiam Suet. Tit. 3 *In puero statim corporis animique dotes explenduerunt: magis ac magis deinceps per ætatis gradus: forma egregia, & cui non minus auctoritatis inesset quam gratiæ: præcipuum robur, quamquam neque procera statura & ventre paulo projectiore: memoria singularis, docilitas ad omnes fere tum belli tum pacis artes.*

3. *Cum quadam majestate.*] Narcissus curiose inquisivit, an imperaturus esset Britannicus, teste Suet. Tit. *Educatus in aula cum Britannico simul, ac paribus disciplinis: & apud eosdem magistros institutus. Quo quidem tempore ajunt, metoposcopum à Narcisso Claudii liberto adhibitum, ut Britannicum inspiceret, constantissime affirmasse, illum quidem nullo modo, ceterum Titum, qui tunc prope adstabat, utique imperaturum.*

4. *Prospera Vespasiani res.*] Responsa seorsim sine addito nihil forte ad mentem Taciti. addendum igitur &, leg. *præsaga responsa*, & præsertim eum omnes libri, & MS. consentiant. *Prospera Vespasiani res*, erant nempe triumphalia ornamenta, & in spatio brevi duplex sacerdotium acceptum, præterea consulatus teste Suet. sed quod majus erat, prosperæ res Vespasiani in Oriente & in Judæa.

Suet. Vesp 4. *Ut primum provinciam attigit, proximas quoque convertit in se, correcta statim castrorum disciplina, unoque & altero prælio tam constanter inito, ut in oppugnatione castelli, lapidis ictum genu, scuto sagittas aliquot exceperit.*

Quod idem Tac. hoc lib. c. 4 *Profligaverat bellum Judaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliqua* &c.

5. *Præsaga responsa.*] Sic Suet. Vesp. 5. *Nuntiabantur & ex urbe præsagia, Neronem diebus ultimis monitum per quietem, ut thensam Jovis opt. max. è sacrario in domum Vespasiani & in circum deduceret: ac non multo post comitia secundi consulatus ineunte Galba, statua divi Julii ad Orientem sponte conversa: aciesque Bebriacensi, priusquam committeretur: duas aquilas in conspectu omnium conflixisse; victaque altera, supervenisse tertiam à solis ortu, ac victricem abegisse.* En præsagia, en omina.

Responsa autem multa vatum & oraculorum Suet Vesp 5. *Apud Judæam Carmeli Dei oraculum consulentem ita confirmavere sortes, ut quidquid cogitaret volveretque animo, quantumlibet magnum, id esse proventurum pollicerentur, & unus ex nobilibus captivis Josephus cum conjiceretur in vincula, constantissime asseveravit, fore ut ab eodem brevi solveretur, verum jam imperatore.*

6. *Loco ominum etiam fortuita.*] Recte *loco ominum etiam fortuita.* Quæ alias casui adscripta fuissent, rapiebantur *in omen* principatus Tito destinati, ex quo

ominum etiam fortuita. Ubi [1] Corinthi, [2] Achaiæ urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbæ, & aderant qui arma Vitellii bellumque affirmarent: anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat. *Si pergeret in urbem*; *nullam officii gratiam*, [3] *in alterius honorem suscepti*: *ac se Vitellio*, *sive Othoni*, [4] *obsidem fore*. *Sin rediret*; *offensam haud dubiam victoris*: *sed incerta adhuc victoria*, *&* [5] *concedente in partes patre*, *filium excusatum*. *Sin Vespasianus remp. susciperet*, [6] *obliviscendum offensarum*, *de bello agitantibus*. His ac talibus inter spem metumque jactatum, [7] spes vicit. Fuere qui *accensum desiderio Berenices reginæ*, *vertisse iter* crederent. [8] Neque ab- 2

INTERPRETATIO.

ad credendum animis, loco præsagiorum, etiam accidentia. Postquam Corinthi qua est Achaia civitas, certa nuncia audivit de morte Galbæ, & aderant qui de rebellione belloque Vitellii adseverarent, pendens animi, paucis familiarium in consilium vocatis, omnia utrinque perpendit: si iret in urbem, nemini imputari posse honorem officii, quod alterius gratia suscepisset: ac se in potestate fore Vitellii, vel Othonis. Sin reverteretur, offensionem haud dubie victoris incurrere: sed dubia adhuc victoria, & accedente partibus parente, veniam obtenturum filium. Sin Vespasianus imperium occuparet, spernendas offensiones bellum molientibus. *His & similibus rationibus spem inter & formidinem anxium ac distractum, spes superavit. Non defuere qui existimarent*, incitum amore Berenices reginæ, mutasse consilium ut rediret. *Et certe amabat Berenicem*

NOTÆ.

semel ista credulitas animos invaserat.

Sic ann. I. *Quæ casus obtulerat in sapientiam vertenda, ratus.* Et Ibh. *Quod in pace fors seu natura, tunc fatum & ira dei vocabatur.* Grotius.

Loco ominum.] Inclinatis semel vulgi ad credendum animis, loco præsagiorum & oraculorum erant, etiam quæ forte & solo casu contingebant.

1. *Corinthi.*] Corinthus, urbs Corinthiacæ regiunculæ, in Achaia regione minore Peloponesi provinciæ: hodie vocatur *Coranto* & *Corinthe*, à Turcis dicitur *Germen*, urbs parva Clarenzæ regionis minoris, in Morea provincia præfecturæ Romeliæ, sub Turcico imperio Europæo. *Tillemon.*

2. *Achaia*] Achaia regio minor Peloponnesi provinciæ ad Corinthiacum sinum, in Græcia: hodie pars major *Clarenza* tractus, in Morea provincia Romeliæ, sub Turcico imperio Europæo. *Tillemon.*

3. *In alterius honorem.*] Galbæ nempe.

4. *Obsidem fore.*] *Obsidem* nempe, ne ipse aut pater novas res molirentur, & Rempub occupare vellent: sic filii præsidum ac proconsulum sæpe in urbe retenti ea caussa. Et olim magistratus dati apud Athenas, præcipue his qui filios haberent, velut obsides amoris patrum, ac Reipublicæ bene gerendæ pignora.

5. *Concedente in partes.*] Victoris nempe, seu Othonis, seu Vitellii.

6. *Obliviscendum offensarum.*] Id est, abolendas armis offensas, seu de his non magnopere laborandum, si bellum agitarent; tum quippe odia vel negliguntur, vel palam vindicantur armis.

7. *Spes.*] Spes metusque varie distrahebant animum, spes vicit metus ex offensa victoris, spes ex bello, *si Vespasianus Remp. susciperet.*

8. *Neque abhorrebat.*] Fuisse hanc forma conspicuam, quodam distieho Asclepiades in ejus formam scribit, si modo

horrebat à Berennicê juvenilis animus. sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum. [1] lætam voluptatibus adolescentiam egit, [2] suo quam patris imperio modestior. Igitur oram [3] Achaiæ, & [4] Asiæ, ac [5] læva maris prætervectus, [6] Rhodum & [7] Cyprum insulas, inde Sy-

INTERPRETATIO.

juvenili ardore Titus; sed administrandis rebus nulla ex eo mora. amœnam voluptatibus juventam egit, suo mox temperantior principatu, quam paterno. Itaque cum prælegisset oram Achaiæ, & Asiæ, & sinistra pelagi, tendebat Rhodum & Cyprum, insulas; & hinc in Syriam, liberiori

NOTÆ.

de eadem sensit. Nam & aliæ hoc nomine celebrantur.

Ambige, an hæc Veneris sit imago, vel Berenices:
Sit mage utri similis, hospes amice refer.

Alciatus.

1. *Lætam voluptatibus.*] Suet. Tit. 7 *Suspecta in eo etiam luxuria erat, quod ad mediam noctem comissationes cum profusissimo quoque familiarium extenderet; nec minus libido, propter exoletorum & spadonum greges, propterque insignem Reginæ Berenices amorem, cui etiam nuptias pollicitus ferebatur.*

2. *Suo quam patris imperio.*] Suet. Tit. 1. *Quando privatus, atque etiam sub patre principe, ne odio quidem, nedum vituperatione publica caruit.*

Suo quam patris.] Cic pro M. Cælio: *Multos vidi & audivi, non modo qui primoribus labris gustassent genus hoc vitæ voluptuaria & extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, & se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravesque homines & illustres fuisse.*

3. *Achaia.*] Achaia tribus modis est consideranda.

Primo *Achaia* sive *Hellas*, & *Græcia* proprie dicta; provincia est Græciæ regionis ad mare Ionium, Siculum, & Ægæum: hodie vocamus *Achaïe*, provincia præfecturæ Romeliæ in Turcico imperio Europæo.

Secundo modo *Achaia propria*, regio minor Peloponnesi provinciæ, & ad sinum Corinthiacum; in Græcia regione: hodie pars major *Clarenza* tractus, in Morea provincia præfecturæ Romeliæ, &c.

Tertio denique modo, Romani ex Achaia & Peloponneso unicam fecere provinciam sub *Achaia* nomine, quæ proconsuli diœceseos Macedoniæ parebat: hodie *Achaie* & *Moree*, in præfectura Romeliæ, &c. *Tillemon.*

4. *Asia.*] Intelligit partem occidentalem Asiæ minoris peninsulæ, ad mare Ægæum: hodie pars major præfecturæ *Natolia*, & pars quædam præfecturæ *Maris* vel *Insularum* ad Archipelagum, in Natolia regione Turcici Imperii Asiatici. *Tillemon.*

5 *Læva maris prætervectus.*] *Læva*, id est lævas maris partes, aut læva maris littora; illa scilicet maris mediterranei loca, quæ ex Syria Corinthum petentibus ad lævam sita. *Savilius.*

Maris.] Ægæum mare, alluit oram orientalem Græciæ regionis, & littora occidentalia Asiæ minoris peninsulæ.

Hodie illud mare vocamus *Archipel*, vel *Archipelague*. est inter Romeliam & Natoliam præfecturas Imperii Turcici Europæi & Asiatici *Tillemon.*

6 *Rhodum.*] Rhodus una insularum Sporadum prope Asiam minorem: hodie *Rhodes*, contra oram Natoliæ, sub præfecto Maris vel insularum, in Turcico Imperio Asiatico *Tillemon.*

7. *Cyprum.*] Cyprus insula in parte orientali maris mediterranei, & contra

riam

riam [1] audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique [2] templum Paphiæ Veneris, inclytum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum [3] initia religionis, templi situm, [4] formam deæ, [5] neque enim alibi sic habetur, paucis disserere. *Conditorem templi* [6] *regem Aeriam* vetus memoria, [7] quidam *ipsius deæ* 3

INTERPRETATIO.

egressu, festinabat. Atque illum intravit cupido adeundi videndique delubrum Paphiæ Veneris, celebre inter incolas alienigenasque. Haud prolixum fuerit memorare paucis principia sanctitatis, hujus delubri structuram, ac imaginem deæ, neque enim alibi sic visitur. Prisca historia celebravit, fundatorem delubri regem Aëriam; *nonnulli verò dicunt* id vocabulum esse ipsius deæ *Veneris. Fa-*

NOTÆ.

Ciliciam regionem Asiæ minoris; hodie à Turcis vocatur *Kybros*, & à Francis *Cypre* vel *Chipre*.

Vide quæ notavimus ad Annales lib. 3. cap 62 tomo 1 pag. 479. & 480. *Tillemonius*.

1. *Audentioribus spatiis.*] Id est, per altum, ut opponat inter se littus & oram legere seu prætervehi, & sensus loci sit; Titum Corintho Cyprum versus oram legisse, atque è Cypro in Syriam mari aperto transvectum. *Savilius*.

2. *Templum Paphiæ Veneris*] Strabo lib 14 Homerus Odyss 8.362 Dionysius Afer totam appellat insulam: *Veneri pergratas sedibus urbem.* Savilius.

Templum in Palæpapho erat promontorio, longe à Papho stadiis 60. *Ferretus*.

Suet. Tit. 5. *Sed ubi turbari rursus cuncta sensit, redit ex itinere: aditoque Paphiæ Veneris oraculo, dum de navigatione consulit, etiam de imperii spe confirmatus est.*

Paphia] Paphos, urbs Cypri insulæ in latere occidentali: hodie *Baffo*, urbs insulæ *Cybros* vel *Chipre*, in Turcico imperio Asiatico. *Tillemon*.

3. *Initia religionis, templi situm.*] Notat Interpres Gallicus, Tacitum non descripsisse originem religionis, neque structuram templi. At certe dicit Tacit. à quo sit situm, conditum ac sacratum illud templum, scil. *conditorem templi Regem Aeriam.*

Et initia religionis, seu cerimoniarum memorat, cum dicit: *deam ipsam conceptam mari, huc appulsam.* Et præcipue his verbis: *scientiam artemque haruspicum accitam*, &c. *Atque ita pactum, ut familia utriusque* (Regis nempe & haruspicis seu sacerdotis) *posteri cerimoniis præsiderent.* En origo religionis & cærimoniarum.

Neque exspectes, ut Tacitus describat formam aut speciem templi externi. Hinc tamen colligi possit, fuisse splendidum templum, ac magnificum quo nempe congesta dona regum & civitatum. *Titus spectata opulentia donisque Regum*, &c.

4 *Formam deæ.*] Effigiem Veneris seu formam statuæ illius, nempe quam describit infra: *Simulachrum deæ, non effigie humana*, &c.

5. *Neque enim alibi.*] Id est, ejusmodi forma, male quidam interpretantur, apud alios scriptores non sic proditum. *Pichena*.

6. *Regem Aëriam*] Libri scripti, *Veranum* hunc nominant, aut *Vepertanum*: pro vulgara lectione tamen Tacitus ipse in Annalibus est lib. 3. *Exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiæ Veneri, Aerias auctor, post filius ejus Amathus*, &c.

Ægyptum ipsam olim Aëriam dictam fuisse, Isidoro, alibi traditum est, & A. gellio *Lipsius*.

7. *Aeriam.*] *Uranium* lego unde Paphia Venus *Urania* nomen sumpsit. Pausanias in Attica *Uraniæ* Veneris templum excitisse auctor est, quam mortalium.

nomen id perhibent. Fama recentior tradit, [1] *à Cinyra sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam artemque haruspicum* [2] *accitam*; *&* [3] *Cilicem Thamyram intulisse. Atque ita pactum, ut* [4] *familiæ utriusque posteri cærimoniis præsiderent.* Mox ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa quam intulerant scientia hospites cessere; tantum [5] Cinyrades sacerdos consulitur. [6] Hostiæ, ut quisque vovit; sed mares deliguntur. Certissima fides [7] hædorum fibris. [8] Sanguinem aræ offundere veti-

INTERPRETATIO.

ma nuperior docet. delubrum dicatum *fuisse* à Cinyra, & ipsam deam natam æquore, huc advectam esse. Sed doctrinam scientiamque varum seu sacerdotum accersitam; & Cilicem Thamyram invexisse. Atque ita conventum *fuisse*, ut gentis utriusque posteri religioni rituique præessent. Dein, ne proles regia nullo decore anteiret alienigenam gentem, peregrini cesserunt, arte ipsa, quam invexerant; nunc solummodo *vates* seu haruspex Cinyra ortus interrogatur. *Victima, ut quisque promisit, sed mares tantum immolantur. Certius creditur extis hædorum. Super aram effundere cruorem nefas, votis & flaminis puris ado-*

NOTÆ.

primi Assyrii coluerint, mox Paphii, dein Phenices, qui Ascalonem Palestinæ incolunt, à quibus edocti Cirthæi iisdem sacris initiantur. *Alciatus.*

7. *Quidam.*] *Aëria* Veneris nomen, nusquam legi; *Acrea* Veneris templum est in monte prope Carpasiam, cui summo nomen Olympus: quod nec adire, nec videre mulieribus licet, auctor Strabo. *Ferrettus.*

1. *A Cinyra*] Cinyras pater Cypri, à quo putant nonnulli insulam accepisse nomen. Eustath. in Dionys. *Nonnulli vero dicunt Cyprum appellatam esse ipsam à Cypro filio Cinyræ.* Savilius.

2. *Accitam.*] Nempe accivit Cinyras Thamyram Cilicem, qui secum haruspicinam disciplinam invexit. Cilices peritissimi haruspices.

Accitam.] An ab ipso Cinyra, an ab aliis? potius à Rege. nam *pactum ut familia utriusque posteri* sacerdotium obtinerent.

3. *Cilicem*] Cilicia, provincia Asiæ minoris peninsulæ in latere meridionali hodie pars *Caramaniæ* provinciæ, vel pars præfecturæ *Kybros*, aut *Chypre* insulæ, in parte meridionali Natoliæ regionis, sub Turcico Imperio Asiatico. *Tillemonius.*

4 *Familia utriusque posteri.*] Nempe Aëriæ Regis, seu Cinyræ & Thamyræ.

5. *Cinyrades.*] Plut. lib. 2. de Fort aut Virt. Alex *In Paphe, Rege ob flagitia ab Alexandro ejecto, quum Rex alter non reperiretur, quod Cinyradarum gens funditus deleta existimaretur, unum tandem tradunt inventum inopem, ultimique nominis hominem in hortulo quodam neglectum, vixque se ex eo tolerantem. Ad Alexandrum deductus, obsoleta plagula amictus, rex est pronunciatus, assumptaque purpura, unus eorum esse cœpit, qui regis sodales vocabantur.*

6 *Hostia ut quisque vovit.*] Sensus est: quascumque hostias seu quæcumque pecora vovere licet, modo sint potioris sexus: sic debent esse eximiæ hostiæ, ut mares deligantur, Veneris altaribus immolandi.

7 *Hædorum fibris.*] Quis talem ritum aut causam penetret? nisi forte quia maxime lasciviunt hœdi, & in Venerem proni sunt. ob talem indolem forte gratiores Veneri victimæ censentur.

8 *Sanguinem.*] Sævitiam & cruorem

tum, [1] precibus & [2] igne puro altaria adolentur, [3] nec ullis imbribus [4] quamquam in aperto [5] madefcunt. Simulacrum deæ non effigie humana, [6] continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum [7] metæ

INTERPRETATIO.

lentur altaria, nec ullis pluviis irrigantur, quanquam sub dio fint. Imago deæ non fpecie aut forma humana, perpetuus globus eft, lattore principio in exiguum

NOTÆ.

horret Venus, precibus flectitur potius & amore, feu *igne puro.*

1. *Precibus.*] Si incruentum fuerit facrificium, ut ex hifce verbis colligere licet, non vane dubitetur, cur præcefferit mentio de eligendis beftiis, de *hœdorum fibris, & cæfis compluribus beftiis* à Tito.

Sed forte fanguinem victimarum fpargere ante altare fas erat, dummodo ipfum immolandorum cruore illibatum fervaretur. *Savilius.*

2. *Igne puro.*] An quia elicitus è cœlo ignis, & quafi divinitus immiffus? quod faciebant multi Ethnicorum facerdotes: five magicis artibus, five quo alio pacto. Puro potius *ignem purum* ibi effe, qui opponitur ignibus quos ex de ac fanguine victimarum adolebant, *fanguinem ara offendere vetitum, precibus* &c. ut opponat *fanguinem ara offufum* (fcil. aliis altaribus deorum) *precibus & puro igni*, quo adolebantur hic altaria Veneris.

3. *Nec ullis imbribus.*] Veneri aëriæ & cœlefti quafi parcit cœlum, parcit æther. Nec ullis tempeftatibus aut imbribus obnoxia ejus altaria. Aëriæ Veneris aram quamvis fubdio fitam veluti venerantur cœleftia meteora; ut illam attingere aut polluere non aufint.

Fuerunt & aliæ aræ fama celebres, quæ fic caræ cœlo, vel facrofanctæ, & veluti inviolatæ fuerunt, fi credimus Plinio & aliis auctoribus.

4. *Quanquam in aperto.*] Euftathius in Odyff. 8. ubi agit de ara quam Veneri facravit Paphos: *Dicta ara fub dio pofita erat, eo modo quo aliæ etiam apud Homerum fuiffe videntur, in quibus facra faciebant viatores.* Savilius.

5. *Madefcunt.*] Idem narrat Polyb. lib. 16. neque alii fidem denegant: *Fertur & creditur apud Bargylietas, ftatuam Dianæ, quæ Kindias vocatur, & fi fub dio pofitam, nec pluviis nec nivibus madefcere.* Savilius.

6. *Continuus orbis.*] Figura quam Tacitus defcribit, conus eft, Maximus Tyrius ferm. 38. vocat πυραμίδα; levi difcrimine, fi urgeatur proprietas: *Venus magnis apud Paphios afficitur honoribus, ftatuam ejus non alii rei melius comparaveris quam candidæ pyramidi*, aut potius *triangulari pyramidi*; *Savilius.* Non *triangulari*. Nam forma deorum *rotunda*, ut hic *continuus orbis.*

Continuus orbis.] Vertit interpres Italus, quafi figura ea effet continuæ pyramidis rotundæ.

Orbis.] Ut globus feu fphæra, nifi quod *latiore initio*, tenuem in conum affurgeret inftar pyramidis: forte quia fic ignis, feu amor exprimebatur, *ratio in obfcuro* & incerto. talia erant, quæ Græci, *incerta vetuftati* affingebant. Forte fic, deum effe infinitum, demonftrabant.

Continuus.] Non tamen *continuus* ille orbis, fi latior in bafi, dein metæ inftar in conum exfurgit. *Continuus* ille cenferi debeat, quia tota illa figura globus eft, & quia nullam aliam habet formam, feu figuram, præter orbicularem. continuus orbis ille quamvis latior initio, feu in bafi, fenfim tenuem in ambitum, metæ modo defінat.

Sic amor, fic flamma ignis latior initio, in pyramidis formam fefe attollit: ea natura ignis eft, quo forte & amor exprimitur.

7. *Metæ modo.*] Senec. epift. 113. ubi quærit, an virtutes fint animalia, an homines, an dii? *Quid porro non interro-*

4 modo exsurgens. & ratio in obscuro. Titus spectata opulentia donisque regum, quæque alia lætum antiquitatibus [1] Græcorum genus incertæ vetustati affingit, [2] *de navigatione* primum consuluit. Postquam *pandi viam*, & [3] *mare prosperum* accepit, de se [4] per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. Sostratus (sacerdotis id nomen erat) ubi læta & congruentia exta, [5] magnisque consultis annuere deam videt, pauca in præsens & [6] solita respondens, petito secreto futura aperit. Titus aucto animo ad patrem pervectus, suspensis provinciarum & exercituum mentibus, ingens rerum fiducia

INTERPRETATIO.

circuitam coni instar se attollens. & caussa in incerto est. *Titus inspectis opibus, ac munificentia regum, quæque alia Græci homines rerum priscarum avidi obscuræ ac fabulosæ antiquitati assignant, primum interrogavit* de profectione maritima *Et ubi audivit* aperiri iter *sibi*, & secundam fore navigationem, *de se per ænigmata consulit, mactatis quamplurimis victimis. Sostratus (sic vates appellabatur) postquam animadvertit faustas prosperasque fibras, magnisque consiliis favere numen, pauca tunc coram, & solemnia renuntians, postulato arcano, ventura promit. Titus auctus omine ad parentem delatus, erectis sociorum legionumque animis, non leve rebus momentum accessit. Vespasianus*

NOTÆ.

gabo illos, quum figurant ista animalia, hominis, an equi? an feræ? si rotundam illis, qualem dee dederint formam: quaram, an & avaritia, & luxuria & dementia æque rotunda sint? sunt enim & ipsa animalia.

1. *Græcorum*] Græcia, regio & peninsula Europæ in latere meridionali ad mare Adriaticum Jonium, Siculum, & Ægæum. hodie pars est major præfecturæ *Romelia*, cum *insulis* adjacentibus sub præfecto *Maris* vel *Insularum*, in Turcico imperio En[illegible]xo. Hæc regio ferè tota est sub dominio Turcarum. quod superest, reipublicæ Venetæ paret. *Tillemontius*.

2. *De navigatione primum.*] Ut eo prætextu cætera animi seu consilii velaret; ne scil. de se aut fortuna principali inquirere videretur.

3. *Mare.*] Pars orientalis maris Mediterranei circa Cyprum insulam, & Syriam regionem. hodie pars maris Orientalis, vulgò *mer de Levant*, inter Natoliam Souriam &c. *Tillemon.*

4. *Per ambages.*] Sic lib 5. 13. hist. *Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens, profectique Judæa rerum potirentur, quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant.*

5. *Magnisque consultis annuere deam videt.*] Non iis præcise de quibus consuleret; non enim fere consulebant oracula, nisi mente & per silentium, aut saltem tantum *per ambages*.

Itaque potius annuebat dea consiliis Titi, & iis cœptis quæ animo volvebat, quam iis de quibus consuluisset ipse palam aut interrogasset Idcirco quemadmodum silentio & secretò interrogabatur dea seu sacerdos, ita & *secreto futura aperit.*

Annuere deam.] Titus succedebat Juliis ac Cæsaribus qui ex Venere se ortos ferebant. Et habuit ipse filiam quæ Julia vocaretur. Annuit ergo Venus *magnis consultis* Romani principis. Romulidarum origo per Venerem & Julum.

6. *Solita.*] Nempe quæ solemnia, & ut vulgo respondere solebat. ne quid

accessit. Profligaverat bellum judaicum Vespasianus, oppugnatione
[1] Hierosolymorum reliqua, duro magis & arduo opere [2] ob ingenium
gentis & pervicaciam superstitionis, quam quod satis virium obsessis
ad tolerandas [3] necessitates superesset. Tres, ut supra memoravimus,
ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello; quattuor [4] Mucianus
obtinebat in pace. sed æmulatio & proximi exercitus gloria repulerat
segnitiam. quantumque illis roboris discrimina & labor, tantum his
vigoris addiderat [5] integra quies, & inexpertus belli labor. auxilia
utrique cohortium alarumque, & classes regesque. ac nomen [6] dispari
fama celebre. Vespasianus acer militiæ, anteire agmen. locum 5
castris capere, noctu diuque consilio, ac si res posceret, manu hosti-

INTERPRETATIO.

confecerat jam patraveratque bellum Iudaicum. & supererat tantum expugnanda civitas Hierosolymorum, improbo magis & difficili labore, ob indolem gentis, & carimoniarum pertinaciam, quam quod satis roboris esset oppugnatis, ad sustinendas necessitates seu belli discrimina. *Tres, ut supra diximus, Vespasianus legiones regebat, easque expertas militia; quatuor Mucianus habebat in otio. Sed æmulatio* laudis, *& decus propinquarum legionum, inertiam exemerat. quantumque illis vigoris adjecerant pericula & labor, tantum his roboris* dederat *illibata pax, & expers præliorum labor. Sociorum copia utrique pedestres & equestres, classesque, & dynasta, ac nomen diversa fama involutum. Vespasianus promptus bello, prima acie ingredi, locum vallo deligere, noctu diuque consilio, & si expediret, dextra susti-*

NOTÆ.

scil. novum aut insolitum præsentes adverteret, tanquam de re gravi, & ad imperium pertinente, consuleretur sacerdos, aut responderet. quod nefas & impium adversus impetitantes.

Solita respondens.] Nempe vage respondebat, in universum felicitatem & res prosperas promittens Tito. quemadmodum infra Basilides Vespasiano.

1. *Hierosolymorum.*] Urbs tribus Benjamin, in Judæa provincia. hodie nomen antiquum retinet apud Europæos. urbs est tractus *Elkods*, & minoris præfecturæ Hierosolymitanæ, sub majori præfectura Damasci, in Souria regione. *Tillemontius.*

2. *Ob ingenium montis.*] Alias, *ob ingenium gentis.* nam pervicaces scilicet, & cedere nescii Judæi tamen in Flor. est, *ingenium montis*, & scimus Hierosolyma in arduo fere sita. *Lipsius.*

Cum legitur hinc, *duro magis & arduo opere*, inclino ut legam, *ob ingenium montis.* Sed cum attendo ad hæc, *pervicaciam superstitionis*; malim, *ingenium gentis.* & videtur *de gente* intelligere, cum addit, *quam quod satis virium obsessis* &c.

3. *Necessitates.*] Belli scil. & obsidionis, & longe minus adversus vires imperii Romani.

4. *Mucianus.*] Multa hujus mentio Plinio, qui Licinium ei nomen addit, & titulum ter consulis, lib. 32 *Licinius Mucianus ter Cos. & nuper Lyciæ provinciæ legatus.* Ostenditque doctum & alterum velut Mæcenatem. *Lipsius.*

5. *Integra quies & inexpertus belli labor.*] Quod explicat infra cap. 76. *Tibi è Iudæa & Syria & Ægypto novem legiones integræ, nulla acie exhaustæ, non discordia corruptæ.*

Et inexpertus.] Laboribus, præliis, periculis aut vulneribus haud quaquam fessi aut exhausti.

6. *Dispari.*] Dispar & diversa fama

bus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix à gregario milite discrepans; prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum è contrario magnificentia & opes & cuncta [1] privatum modum supergressa extollebant. [2] aptior sermone, [3] dispositu provisuque, civilium rerum peritus. egregium principatus temperamentum, si demptis utriusque vitiis, solæ virtutes miscerentur. Cæterum hic Syriæ, ille Judææ præpositus, vicinis provinciarum administrationibus invidia discordes, exitu demum Neronis, positis odiis in medium consuluere. primum per amicos; dein præcipua concordiæ fides Titus,

INTERPRETATIO.

nere hostilem impetum, cibo obvio, cultuque & habitu vix à plebeio milite dissentiens, & par omnino priscis Imperatoribus, si cupiditatem exciperes. Contra Mucianus celebratus per splendorem & divitias, & cætera quæ privati opes excederent. præstantior oratione, ac providendis disponendisque rebus civilibus expertus. eximium imperii temperamentum, si sublatis utriusque d[illegible]ibus, sola bona artes in uno *simul jungerentur. Cæterum hic præfectus S[illegible]riæ, [illegible] Iudææ, finitimis provinciarum curis, per æmulationem dissentientes morte tandem Neronis, omissis offensionibus, in commune consultavere, primò per familiares; mox sanctissimum concordiæ pignus Ti-*

NOTÆ.

utriusque, attamen perinde celebres. Fama belli præcellebat Vespasianus, at facundia peritia & provisu civilium rerum præstabat Mucianus.

1 *Privatum modum.*] Fere principem se ferebat. principali paratu comitatuque prænitebat, aut æquabat principem, cum vocabulo principis abstineret.

2. *Aptior sermone.*] Aptior colloquio seu congressibus privatis, facundior etiam in concionibus publicis, si populum aut exercitum adloqui necesse foret. infra cap 80. *Antiochensium theatrum. ... concurrentes & in adulationem effusos alloquitur: satis decorus etiam Græca facundia.* nempe cum militem Syriacum *in verba Vespasiani adegit.*

3. *Dispositu provisuque.*] Significat, Mutianum elegantiorem & diligentiorem fuisse in dispositione & ordine omnium, quæ ageret circaque haberet quale est, quod de Vespasiano Suetonius cap. 21. *Ordinem una fere hunc tenuit* &c.

Plinius lib. 2. epist. 11. *Salvius Liberalis vir subtilis, dispositus, acer, disertus.* Sic igitur Vespasiano dispositior, vel *aptior* dispositu Mucianus. Idem aptior *provisu*, hoc est, magis providus & divinus & pensitator futuri, quidquid ageret. *Gronovius.*

Provisuque.] Interp Hispan. gnatus peritusque providendi res omnes, quæ ad regendam Rempub. & ad sapientiam politicam spectarent.

Quod verum; sed cum hoc discrimine, quod Vespasianus esset *acer militiæ*. *cibo fortuito, veste habituque vix à gregario milite discrepans* &c. quod subrusticus, & militariter loqueretur, & manu potius ageret, obniteretur que hosti. At Mucianus *magnificentia* luxuque clarus, *aptior sermone*, & *civilium rerum peritus* magis, quam belli.

Sic de Vesp. Suet. 21. & hunc describit vigilantia & providentia acrem. Ita ut nihil inordinatum omitteret, & decideret quæcumque obvenissent negotia. *in principatu maturus semper ac de nocte evigilabat: deinde perlectis epistulis officiorumque omnium breviariis amicos admittebat: ac dum salutabatur, & calceabat ipse se se & amiciebat. Post decisa quæcunque obvenissent negotia, gestationi & inde quieti vacabat* &c.

Dispositu.] Ne intelligas, quasi aptior

prava certamina [1] communi utilitate aboleverat: natura atque arte compositus alliciendis etiam Muciani [2] moribus. Tribuni centurionesque, & vulgus militum, industria licentia, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur. Antequam Titus ad- 6
ventaret, sacramentum Othonis acceperat uterque exercitus, præcipitibus, ut assolet, nuntiis, & tarda mole civilis belli, quod [3] longa concordia quietus Oriens, tunc primum parabat. [4] Namque olim validissima inter se civium arma, [5] in Italia, [6] Galliave, viribus Occidentis cœpta. Et Pompejo, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant.

INTERPRETATIO.

tus, improbas contentiones mutua utilitate obliteraverat: ingenio & arte flexus factusque conciliandæ etiam Muciani benevolentiæ. Alliciebantur tribuni centurionesque, & gregarii milites, prudentia, lascivia, per bonas artes, per luxum ac libidines, prout cuique natura aut indoles erat. Priusquam advenisset Titus, in nomen Othonis adactus erat uterque miles, pernicibus admodum, ut mos est, nuntiis, gravi & lenta magnitudine belli civilis, quod tunc primum moliebatur Oriens, diuturna pace deses ac tranquillus. quippe olim maxima bella civilia initium acceperant in Italia, vel Gallia à copiis Occidentis. Nec felices eventus fuerant Pompeii, Cassii, Bruti, aut Antonii, quos omnes civilia arma trans pelagus secuta sunt. & sæpius fama noti Cæsares in Syria, & Judæa, quam

NOTÆ.

esset, simul sermone & dispositu provisuque. is aptior sermone quam Vespasianus, & præterea fuit *peritus rerum civilium, dispositu provisuque earum, non indefinite quicquid ageret.*

1 *Communi utilitate.*] An *publica utilitate*? puto potius, utilitate communi utrique, nempe Vespasiano & Muciano. Nam antea simultates exercebant, quæ per Titum, communi utriusque utilitate & salute compositæ sunt. Igitur intelligam, *communi utilitate* partium Flavianarum ea certamina dirempta esse; & publica utilitas consequenter tantum hinc emanavit, ut fieri solet.

2 *Moribus.*] Non abs re de *moribus* hic nam ut in luxum ac libidinem effusus Mucianus, ita & Titus *lætam voluptatibus adolescentiam egit.* sic nec abhorrebat à *moribus* Muciani. nec vice versa Mucianus à Titi. infra cap. 77. *absurdum non cedere imperio et, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem.*

3. *Longa concordia.*] Jam pridem usque à bello Cassii & Bruti, dein & Antonii immotus bellis civilibus Oriens, *quietusque sic longa concordia.* Quod de milite præcipue seu legionibus Rom. intelligendum; nam de bello civili hic agitur. Et bellis externis exercitus, admonitusque identidem Oriens fuerat. Infra: *nulla seditio legionum, tantum adversus Parthos minæ.*

4. *Namque olim.*] Jam olim quietus Oriens, quia validissima civium bella transacta in Occidente, aut quæ exin translata ultra mare, improspera fuerant, Pompeio, Pharsalicis campis, Bruto & Cassio, Philippicis, Antonio, ad Actium.

5. *In Italia.*] De bello sociali, aut civili Cinnæ ac Syllæ & Marii intelligit. quæ bella desævierunt in *Italia*, aut etiam de sequentibus bellis Pompeii & Cæsaris.

6. *Galliave.*] Inter Cæsarem & Pompejum. nam Galliæ copiis opibusque præcipue fultus Cæsar, Pompejum invasit, vicitque.

[1] Auditique sæpius in Syria Judæaque Cæsares quam inspecti. Nulla seditio legionum, tantum [2] adversus Parthos minæ, [3] vario eventu. Et [4] proximo civili bello, [5] turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein

INTERPRETATIO.

spectati. Nulla discordia legionum Orientis, *solum modo adversus Parthos minæ* fuerant, *diverso exitu. Et ultimo bello civium, commotis cæteris* imperii partibus, *immota* fuerat *ibi concordia: mox obsequium in Galbam. Dein ubi rumor incre-*

NOTÆ.

1. *Auditique.*] Inde & quietus Oriens, quod spectat ad legiones Rom. & civicos motus. nam auditi tantum ibi Cæsares, & si forte de principatu certarent illi, sæpius audiri erant *in Syria Judæaque quam inspecti.*

Hoc dicit de *Syria.* quia ea præcipua pars Orientis & ibi vires imperii. scil. 4 legiones cum multis auxiliis regum inservientium Hoc & de *Judæa*; quia tum ibi flagrabat bellum, & aderant tres legiones cum multis alis & cohortibus quæ robore pares legionibus.

2 *Adversus Parthos minæ.*] Tac. lib. de mor. Germ. 37. *Ducenti fere & decem anni colliguntur, tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hispania, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuere; quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quam cædem Crassi, amisso & ipso Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani* &c. Minæ sunt, cum *bellum habent*, trahuntque exercitus, non *faciunt*; cum bello, non præliis fortuna, seu pax transigitur.

Adversus Parthos minæ.] Et tamen multa bella gesta sunt, in quibus & clades legionum Pæto duce sub Nerone. Sed sic Tacitus breviter. quia his bellis Parthorum sæpe, potius *admonebantur* Romani, ut ait alibi Tac quam vexabantur, & potius tunc *bellum habebant. quam faciebant*, ut sub Corbulone eximio duce contigit. quæ bella minis & modicis castellorum, seu opidorum cladibus intra Armeniam, non præliis insignibus, transacta sunt, sed fœderibus & pace.

Nam ibi Tacitus jam non extendit se ad Crassos aut Antonios, profligatos olim à Parthis Nec vicissim ad Pacorum regem cæsum, cum equite Parthico & triumphatum à Ventidio duce M. Antonii. Respicit tantum ad ea tempora, quæ à bello Actiaco, seu potius à fine Augusti sibi describenda proposuit.

3. *Vario eventu.*] Præcipue ob Pætum, qui Armeniam amisit sub Nerone, & tum etiam legiones missas sub jugum, fama distulit. quæ tamen clades à Corbulone, adversus Parthos statim vindicata est, fugato Tiridate, & recuperata Armenia.

Vario eventu.] Bene, *vario*: modo enim illæ minæ prosperæ, modo adversæ Romanis. Sic an. lib 15. 14. *Legati Parthorum, se priora & toties jactata super obtinenda Armenia, nunc omittere, quoniam dii, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis, non sine ignominia Rom. tradidissent. Nuper clausum Tigranem; post, Pætum legionesque, cum opprimere posset, incolumes dimisisse.*

Et cap. 17. *Multa Romanis secunda, quædam Parthis evenisse, documento adversus superbiam: proinde* &c.

4. *Proximo civili bello.*] Intelligit bellum Vindicis & Galbæ adversus Neronem. Nam statim addit: *dein fides erga Galbam*, nempe extincto Nerone. Dein bello Othonis ac Vitellii, etiam *inconcussa ibi pax. Et bellantibus aliis, placuit exspectari bellum* &c.

5. *Turbatis aliis.*] Nempe bello Vindicis turbata Gallia, Germania, Hispania, Illyricum, & Italia At interim quietus Oriens & præda victoris fuit

fides

fides erga Galbam. Mox ut *Othonem ac Vitellium sceleſtis armis res Romanas raptum ire*, vulgatum eſt, ne penes cæteros imperii præmia, penes ipſos tantum ſervitii neceſſitas eſſet, fremere miles, & vires ſuas circumſpicere. Septem legiones ſtatim, & [1] cum ingentibus auxiliis Syria Judæaque: inde continua [2] Ægyptus, duæque legiones: hinc [3] Cappadocia Pontuſque, & quidquid caſtrorum [4] Armeniis præ-

INTERPRETATIO.

buit, Othonem, atque Vitellium ſcelerato bello raptare imperium Rom. *ne in aliorum manibus opes principatûs: & apud ipſos ſolummodo ſerviendi neceſſitudo eſſet, indignari legiones*, & opes *ac robur ſuum circumſpectare* cœperunt. *Septem ſtatim legiones* aderant, *& cum validis ſociorum copiis Syria, & Judæa: hinc connexa Ægyptus cum duabus legionibus*, d.in *Cappadocia ac Pontus, & quidquid*

NOTÆ.

1. *Cum ingentibus auxiliis.*] Quædam cohortes & alæ auxiliarium addebantur cuilibet legioni velut individuæ, ut patet ex 8. cohortibus Batavorum, quæ auxilia erant legionis quartædecimæ, & hæ fere æquabant legionem robore; & præterea in bellis civilibus adſciſcebantur alia auxilia ex ſociis extraordinaria, quæ hic intelligit Tac. *cum ingentibus auxiliis Syria Judæaque.* Et talia ſunt auxilia, *quæ initio inter inania belli aſſumpta*, remiſit Vitellius in Gallias. Hujuſmodi auxilia ſuppeditavere Reges, Tetrarchæ, Dynaſtæ, ſocii populi, civitates &c.

2. *Ægyptus duæque legiones.*] Attamen ait Strabo: *ſunt tres in Ægypto legiones, quarum una in urbe collocata eſt, aliæ per regionem. Præter has ſunt & novem cohortes Romanorum, tres in urbe, item tres in Æthiopiæ finibus ad Syenem, præſidium loci, tres in aliis partibus. Sunt & alæ equitum tres.* Scripſit Strabo Tiberio imperante. hæc autem præſidia pro neceſſitate temporum augentur aut minuuntur. Et Tiberius ipſe anno imperii nono, duas ibi tantum legiones habuit, teſte Tacito lib. 4. an.

3. *Cappadocia Pontuſque.*] Quæ regna in provinciæ formam redacta erant, Pontus ſub Nerone, poſt interitum Polemonis regis, Cappadocia ſub Tiberio.

Cappadocia.] Ubi nondum legiones erant; attamen ea provincia tributa; ſtipendia & auxilia ſuppeditabat. Nec forte ſine caſtris & præſidiis cohortium fuit, ob imminentem Armeniam & Parthos. & forte ea hac neceſſitate, ſtatim Veſpaſianus rerum potens, legiones addidit Cappadociæ.

Pontuſque] Pontus provincia Aſiæ minoris peninſulæ ad Pontum Euxinum, fuit aliquando pars Cappadociæ regionis larè ſumptæ.

Hodie hic ſunt præfecturæ *Sinvas* & *Trebizonde*, in parte ſeptentrionali & orientali Natoliæ, & ad mare Nigrum ſeu Majus, in Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

4. *Armeniis.*] Armenia duplex eſt, *Major* & *Minor*, Armenia major, regio Aſiæ, verſus Pontum Euxinum & mare Caſpium.

Hodie major pars *Turcomania* ſub imperio Turcarum Aſiatico; & pars quædam provinciarum *Iran* & *Scirvvan* ſub Rege Perſiæ. apud multos nomen antiquum etiam retinet & vocatur *Armenie* & *Ermenik*.

Armenia Minor, provincia Aſiæ minoris peninſulæ ad orientem, & aliquando pars Cappadociæ latè ſumptæ. hodie præfecturæ *Maraſch* ſeu *Kulkadria* & *Erzerum* in Natolia & Turcomania regionibus imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

Armeniis.] De duabus Armeniis cœpit interpres Hiſp potius Armenios intelligam, ob Tiridatem regem Arſacidam. non tamen male interpres.

tenditur. [1] Asia, [2] & cæteræ provinciæ, nec virorum inopes, & [3] pecuniæ opulentæ. quantum insularum mari cingitur, & parando interim bello [4] secundum [5] tutumque ipsum mare. Non fallebat duces
7 impetus militum. Sed bellantibus aliis [6] placuit exspectari bellum; *cum inter victores victosque numquam solida fides coalesceret. nec referre Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. Rebus secundis*

INTERPRETATIO.

præsidiorum militarium Armeniis obtenditur. Asia & reliquæ provinciæ nec viris egenæ, & opibus affluentes. in insulas quotquot ambit pelagus, & moliendo interim bello opportunum, securumque ipsum pelagus. Non latebat duces instinctus & ardor *legionum. Sed aliis bellum moventibus, placuit operiri eventum armorum.* victores victosque nusquam inter se misceri certo ac firmo fœdere, & parum interesse, an Vitellium, an Othonem incolumem fortuna præstaret,

NOTÆ.

Armeniis.] Non his castris se tuebantur præcise adversus Armenios. Nam utraque Armenia, major minorque fuit pars imperii, donumque Romanorum Dabantur reges Armeniis. sed *castra* illa seu castella disposita, quibus scil. tuerentur & Armenios & suas provincias adversus Parthos.

Et cum nuper Nero Tiridatem fratrem regis Parthorum constituisset regem Armeniæ majoris, forte jam prætendebant sua castra Armeniis, ut quibus diffiderent, ob regem Arsacidam. Et ingenio ac fide ambigui ultro Armenii, modo se tuebantur opibus Parthorum, modo vi Romana.

Itaque forte & castella ac præsidia habuit miles Romanus, non modo in finibus Armeniæ, sed & interius, ut quasi sic & se, & ipsos Armenios tutarentur adversus vim Parthorum. Video apud Melitenem locatam fuisse legionem decimam à Tito Cæs. post victoriam Iudaicam, & Zeugena forte etiam non sine præsidio fuit. Hac transmittebatur Euphrates.

1. *Asia.*] Forte Asiam universam intelligit.

2. *Cætera provinciæ.*] Nempe in Asia habuere Romani Colchidem, Iberiam. Albaniam, Pontum, Armeniam, Syriam, Arabiam, Palestinam, Bosphorum, Cappadociam, Galatiam, Bithyniam, Ciliciam, Pamphiliam, Lydiam, & Asiam minorem,

3. *Pecunia*] Forte *pecuniâ.* miscere casus amat Tacitus.

4. *Secundum.*] Alii, *seclusum*, etiam bono sensu.

5 *Tutumque.*] Sic infra 83. *Simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tuta pone tergum Achaia Asiaque.* Et cap. 98. *Mare quoque Etesiarum flatu, in Orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.*

6. *Placuit exspectari bellum.*] Puto scripsisse: *placuit exspectari bellum, cum inter victores victosque numquam solida fides coalesceret.*

ΤΟ *bellum*, prægnantioris sensus est, quam *belli exitum.* licet fere in idem recidere videatur. Sic plura obversantur animo. *belli exitus* potuit leniter transigi, scil. pace & conditionibus. At *bellum*, non nisi laboribus, prœliis, vulneribus & cladibus exercituum. Vnde *inter victores & victos numquam solida* pax aut *fides coalescere* potest.

In ultionem resurgere ardent audentque qui victi sunt. victos se forte & arte putant, non armis aut virtute. quod mox contigit Othonianis Vitellianisque.

Placuit exspectari bellum.] Alii, *placuit exspectari belli exitum.* sed malim, ut in veteribus libris: *placuit exspecta-*

etiam egregios duces insolescere. [1] *discordiam his, ignaviam, luxuriem & suismet vitiis, alterum bello, alterum victoria periturum.* Igitur arma in occcasionem distulere, Vespasianus Mucianusque [2] nuper, cæteri olim mixtis consiliis, optimus quisque amore Reip. multos dulce-

INTERPRETATIO.

etiam fortissimos Imperatores rebus prosperis superbire. seditionem his, inertiam, luxum, & suismet flagitiis, alterum, dum vincitur bello, alterum, postquam vicerit, periturum. *Itaque bellum in opportunitatem distulere Vespasianus Mucianusque novissime, reliqui olim sociatis consiliis, honestissimus quisque cura Reip.*

NOTÆ.

vi bellum. quod idem est in re, ac *belli exitum*; licet præcise magis vellent Flaviani *bellum*, quam *belli exitum*. ut nempe bello & præliis invicem attererentur, qui tum de principatu certabant.

Parum solliciti erant de *exitu belli*, parum anxii, uter vinceret, Otho an Vitellius. quippe prævidebant victorem exercitum rebus secundis & contemptu disciplinæ, ducem victorem inertia, socordia, gula & aliis libidinum flagitiis, ultro & sine armis mox profligari posse. quis ducum vinceret, parum solliciti, volebant bellum & ex bello prædam, præmia, spolia &c.

1. *Discordiam his.*] Nempe inter ambos duces esse discordiam, utrique inesse ignaviam & luxuriam. quod verum erat, & suismet vitiis utrumque periturum, alterum bello, nempe qui victus esset, alterum victoria. quod & contigit. nam armis periit Otho, per mollitiam & victoria sua profligatus est Vitellius.

2. *Nuper, cæteri olim.*] Locus subobscuræ sententiæ. imo incertæ. Rodolphus legisse dicitur, *nuper Titi opera mixtis consiliis*, sententia nihil aberrante; vereor tamen ut propria quadam lectione, non à libris gula sibi hostis.

An *cæteros* intelligimus amicos & familiares Vespasiani? qui jam diu cum eo spem conceperant imperii, & de eo locuti erant? diu sane spem conceptam, idque ob omina multa & clara, Suetonius declarat Vespas. cap. 5. *Lipsius.*

Cæterum olim mixtis consiliis.] Scripsimus: *cæteri olim* &c. *Rhenanus.*

Interpretor *cæteros*, videlicet, Titum, legatos, tribunos, aliosque fidos ministros & amicos. *olim*, id est, statim post Neronis exitum, consilia de imperio invadendo miscuisse: Mucianum vero nuper conscium participemque factum; ut qui antea discors, non statim fidus habitus esset.

Nec obstat, quod supra Tac. dixit: *Exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluisse.* Intelligo enim rediisse quidem eos in amicitiam ut Reip. concordibus viribus ab externis motibus caverent: sed nihil tunc de secretioribus consiliis inter eos agitatum. *Pich.*

Statim post excessum Neronis, per amicos & filium, at tum *in medium consulere*. quidnam consuluerunt ut si casus daretur, imperium aggrederentur. At non prius ausi sunt consilia promere: quia deterruit eos nobilitas Galbæ; *Cessisti etiam Galba imaginibus.*

Verum post ejus cædem, cum imperium à Vitellio & Othone fatigaretur (quos ut multum infra se despiciebant) incipiunt exsequi destinata.

Tribuni centurionesque & vulgus militum, *industria*, licentia, *per virtutes, per voluptates (ut cuique ingenium) adsciscebantur.*

Allecti duces præcipue studio militum. *Mox ut Othonem ac Vitellium scelestis armis* &c. sed bellum protollunt, ut Othoniani & Vitelliani se prius per cædes mutuas debilitarent. *Igitur arma in occasionem distulere.* Salinetius.

Sic supra Tac. cap 5. *Ceterum hic Syria, ille Iudaea præpositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidia*

do prædarum ſtumulabat ; alios ambiguæ domi res. Ita boni [1] ma-
8 lique, cauſſis diverſis, ſtudio pari, bellum omnes cupiebant. Sub idem tempus Achaja atque Aſia falſo exterritæ, velut Nero adventaret: [2] vario ſuper exitu ejus rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus, credentibuſque. [3] Cæterorum caſus conatuſque in con-

INTERPRETATIO.

pleroſque illecibra præmiorum accendebant ; alios anguſtia rei familiaris. Ita probi pravique, diſparibus incitamentis, ſimili ardore, arma omnes volebant. Eadem tempeſtate Achaia, & Aſia inani metu perculſa ſunt, tanquam Nero adveniret; diverſa ſparſa fama de fine ejus, ideóque multis comminiscentibus, exiſtimantibuſque illum ſpirare. Cæterorum Pſeudo-Neronum *caſus cœptaque trademus in ſerie hiſtoriæ.*

NOTÆ.

diſcordes, exitu demum Neronis poſitis odiis in medium conſuluere, primum per amicos; dein præcipua concordiæ fides Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat &c. Tribuni centurioneſque & vulgus militum, induſtria &c. adſciſcebantur.

Nuper, ceteri.] Innuit Veſpaſianum & Mucianum nuper miſcuiſſe conſilia ſecreta, at *cæteros* jam olim ſociaſſe conſilia ſimilia, optimum quemque *amore Reipub.* &c.

Diffidebat cautus ſenex Veſpaſianus, nec ſtatim temere conſilia miſcebat cum Muciano, aut aliis, ad quos proſpera cœptorum ſpectabant, & qui ad clades, & ad adverſa belli, non pari cura advertebant.

Patet infra cap. 74. viſos militares omnes ſtatim voluiſſe Veſpaſianum evehere, poſt Othonem præcipue: *Miles ipſe adeo paratus, ut præeuntem ſacramentum, & fauſta Vitellio omnia precantem per ſilentium audierint. Muciani animus, nec Veſpaſiano alienus, & in Titum pronior, præfectus Ægypti Alexander conſilia ſociaverat.* ſcilicet ſecretis adhuc colloquiis.

Dein ait Tac. cap. 76 *Nutantem Veſpaſianum & alii legati amicique firmabant, & Mucianus poſt multos ſecretoſque ſermones, jam & coram ita locutus*, ſcilicet Veſpaſiano *coram* & aliis amicis.

Itaque *arma in occaſionem diſtulere* mixtis nuper conſiliis Veſpaſianus Mucianuſque, cæteri jam olim ſociaverant conſilia ſcil. de bello & imperio occupando.

Poſſit etiam legi: *cæterum*, quæ vetus lectio fuit, hoc eodem ſenſu, ſcil. nuper mixtis conſiliis Veſpaſianus Mucianuſque, *ceterum olim mixtis conſiliis optimi*, ſeu *ceterum* olim miſcuerant conſilia, *optimus quiſque amore Reipub.* &c.

Igitur ſecretis ſermonibus & mixtis olim conſiliis amici, & Veſpaſianus Mucianuſque nuper, etiam ſecretis colloquiis diſtulerant bellum in occaſionem; at infra, Mucianus, firmato jam Veſpaſiano, coaliſis jam partibus, *poſt multos ſecretoſque ſermones*, tandem *& coram ita locutus*: quo ſermone quaſi publico, jam Veſpaſianum audacius ad ſuſcipiendum imperium bellumque accendit.

Nuper.] Supra cap. 5. *Exitu demum Neronis, poſitis odiis in medium conſuluere, primum per amicos; dein præcipua concordiæ fides Titus* &c.

1. *Malique.*] Quos nempe *dulcedo prædarum ſtimulabat*, & quia anguſtæ domui res, & obærati erant. quæ præcipua incitamenta bellorum civilium.

2. *Vario ſuper exitu ejus.*] Sueton. Ner. 57. *Et tamen non defuerunt qui . . modo imagines* (Neronis) *prætextatas in roſtris proferrent, modo edicta, quaſi viventis, & brevi magno inimicorum malo reverſuri.*

3. *Cæterorum caſus.*] Cæterorum ſimilium, Pſeudo-Neronum nempe, caſus

textu operis dicemus. tunc servus è Ponto, sive, ut alii tradidere, *libertinus ex Italia*, citharæ & cantus peritus (unde illi super similitudinem oris propior ad fallendum fides) adjunctis desertoribus, quos inopia vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur: ac vi tempestatum [1] Cythnum insulam detrusus, & militum quosdam ex Oriente commeantium adscivit, & abnuentes interfici jussit, & spoliatis negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quemque armavit. [2] Centurionemque Sisennam [3] dextras, concordiæ insignia, Syriaci exercitus nomine [4] ad prætorianos ferentem, [5] variis artibus aggressus est: donec Sisenna clam relicta insula, trepidus & vim metuens

INTERPRETATIO.

Tunc mancipium è Ponto, sive, ut alii scripsere, libertinus ex Italia, *lyra & cantilena sciens; unde illi præter conformitatem vultus facilior ad decipiendum fides, adscitis desertoribus, quos egestate palantes, magnis promissis illexerat, mare conscendit, & sævitia procellarum ad Cythnum insulam depulsus, adjunxit etiam sibi nonnullos militum qui ex Oriente commeabant, & renuentes occidi jussit, direptisque mercatoribus, robustissimos quosque servorum armis instruxit. Et variis fraudibus aditus est Sisennam centurionem, qui ferebat dextras, concordia insignia, nomine Syriacarum legionum ad prætorianas cohortes; donec Sisenna secretò omis-*

NOTÆ.

in contextu operis scribemus. Nam plures alii idem ausi, & vivere Neronem fingebant. Ob claritatem nominis. sic se fortunæ & rebus inserebant. quia scil. minores domini successere, nec statim satis firmata dominatio visa, post nomen Cæsarum.

1. *Cythnum.*] Cythnus, una insularum Cycladum in mare Ægæo. hodie *Fermenia* in Archipelago ad occidentem, versus Romeliam præfecturam imperii Turcici Europæi. *Tillemon.*

2. *Centurionemque.*] Nec ille centurio legatus incedebat sine manipulo aut parte manipuli. Stipatus militibus fuit & ad honorem, eum ad cohortes prætorianas internuntius concordiæ mitteretur, & ad vim, quæ tamen non sufficeret adversus colluvionem falsi Neronis. quare & clam discessit centurio.

3. *Dextras concordia insignia.*] Sic lib. præced. *Miserat civitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus dextras, hospitii insigne.*

Unde conjicere possumus, fuisse aliquod signum, duas dextras simul junctas referens, idque argenteum, ut cætera plerumque militaria signa, quod dono invicem mitteretur, tanquam symbolum hospitii, aut fidei, aut concordiæ. *Pichena.*

4. *Ad prætorianos*] Qui tum in fama & ore hominum, post quam occidissent Galbam Othonemque evexissent Sed mirari subit, quod talia permitteret præfectus Syriæ Mucianus. An tantum licere debuit militi, ut quasi spreto principe, legatos, dona seu insignia concordiæ, aut potius conspirationis, sibi invicem mitterent? nisi forte omnia licent rebus turbidis, & sub novis, ignavisque principibus, & imperium dolo ac scelere adeptis.

Nisi forte talia concederet Mucianus militi, molli imperio tegens interim, & nondum parato bello. ut quasi sic velaret consilia paratumque belli, aut ipse in omnem eventum blandiretur suo militi, simulque & prætorianis, qui & non mediocre momentum accessere mox partibus Flavianis, nam scil. revocati columen partium fuere.

5. *Variis artibus.*] Ut scil. se ipsi adjungere vellet, eumque verum Nero-

aufugeret. inde late terror, multis ad celebritatem nominis erectis,
9 rerum novarum cupidine & [1] odio præsentium. [2] Gliscentem in dies famam fors discussit. [3] Galatiam ac [4] Pamphyliam provincias, Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat. datæ è classe [5] Misenensi duæ triremes ad prosequendum, [6] cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec defuere [7] qui trierarchos nomine Neronis [8] accirent. is in mæstitiam compositus, & *fidem suorum quondam militum* invocans, *ut eum* [9] *in Syria, aut Ægypto sisterent*, orabat. Trierarchi nutantes,

INTERPRETATIO.

sa insula, pavidus, & vim timens abscederet. Hinc late sparsus pavor, plurimis excitis ad famam nominis, novorum motuum cupiditate & invidia præsentium. Casus dissipavit rumorem in dies ingravescentem Galba imposuerat Calpurnium Asprenatem provinciis Galatiæ ac Pamphyliæ. permissa illi duæ triremes è classe Misenensi, ad hominem insectandum, cum iis ad Cythnum insulam appulit. Et fuere qui triremium præfectos verbis Neronis sollicitarent. Ille in tristitiam subornatus, & fidem opemque suorum olim militum *implorans, rogabat*, ut eum deducerent in Syriam, aut Ægyptum. *Trierarchi sive ambigua fidei, sive arte ac fraude respon-*

NOTÆ.

nem agnoscere. quod magni momenti foret in novis cœptis

1. *Odio præsentium.*] Audacibus & malis præsentia semper odio sunt. attamen id dictum puto, propter Galbam, cujus severitas & avaritia odio fuit. hunc occisum, nondum in Oriente resciverant.

2. *Gliscentem.*] Id est crescentem, seu invalescentem famam.

3 *Galatiam.*] Galatia regio Asiæ minoris peninsulæ ad Pontum Euxinum. hodie pars præfecturæ *Natolia*, & ad mare Nigrum, sub Turcico imperio Asiatico. *Tillemonius.*

4. *Pamphyliam.*] Pamphylia, provincia Asiæ minoris peninsulæ in latere meridionali & ad mare Pamphylium partem maris Mediterranei.

Hodie pars præfecturæ *Natolia* ad orientem & meridiem, circa urbes *Tormes*, *Sataliyah* &c. sub imperio Turcico Asiatico *Tillemon.*

5. *Misenensi*] Misenum promontorium Campaniæ provinciæ ad mare Tyrrhenum in Italia. hodie *Capo Miseno* in Terra Laboris, provincia regni Neapolitani. *Tillemonius.*

6. *Cum.*] Alii legunt: *ad prosequendum eum.*

7 *Qui Trierarchos.*] Qui nempe regebant duas illas triremes, quibus Calpurnius in insulam advectus erat.

Trierarchos.] Scilicet emissarii falsi Neronis, trierarchos Calpurnii acciebant, ac sollicitabant; neque enim putem in modica illa insula alias fuisse triremes aut trierarchos alios ab illis quos secum invexerat Asprenas. Licet forte in aliis grandioribus insulis aliquæ triremes haberentur. infra cap. 16. ubi de *Corsica* insula: *Claudium Pyrrhicum trierarchum Liburnicarum ibi navium ... interfici jubet.*

8 *Accirent.*] Cepit interp Hispanus, quasi in ejus conspectum acciti fuerint trierarchi.

9 *In Syria.*] Certe cum destitutus Nero est, hanc eandem ipse profectionem meditabatur, citharædique artem ideo didicerat, ut posset se diurno quæstu alere, si amitteret imperium. quod prædictum illi fuerat; ideoque maxime suam mortem deflebat ille, identidem repetens: *O qualis artifex pereo!* Flebilius inquirebat voluptatem, qua hic gentibus transmarinis audiretur citharam pulsans, quam vel cætera vitæ delinimenta, quam vitam, quam Rem-

ſeu dolo, [1] *alloquendos ſibi milites, & paratis omnium animis reverſuros* firmaverunt. Sed Aſprenati cuncta ex fide nuntiata, cujus cohortatione expugnata navis, & interfectus quiſquis ille erat. Corpus inſigne oculis comaque & torvitate vultus, in Aſiam, atque inde Romam pervectum eſt. In civitate diſcordi, & ob crebras principum mutationes [2] inter libertatem ac licentiam incerta, parvæ quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Criſpus pecunia, potentia, ingenio inter claros magis quam inter bonos, Annium Fauſtum equeſtris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem ſenatus vocabat. Nam recens Galbæ principatu cenſuerant patres, *ut accuſatorum cauſſæ noſcerentur.* [3] Id ſenatuſconſultum varie jactatum, & prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut vali-

INTERPRETATIO.

derunt. adhortandos ſibi milites, & ſe, diſpoſitis omnium animis, ſedituros: *Sed omnia ex vero renunciata ſunt Aprenati, quo exhortante captum eſt navigium, & occiſus quiſquis ille* mortalium *fuit. Corpus eximium oculis crinique & truci ſeu torva facie, delatum eſt in Aſiam, atque hinc in urbem. In civitate turbida, & ob frequentes mutationes dominantium ambigua, libertatem inter & licentiam, etiam modica res magnis motibus agitabantur. Vibius Criſpus opibus auctoritate, ac facundia inter illuſtres potius, quam inter egregios, ad diſquiſitionem patrum poſtulabat Annium Fauſtum equeſtris faſtigii, qui Nerone imperante delationes exercuerat. Quippe nuper Galba principe, ſtatuerat ſenatus,* ut delatorum cauſſæ audirentur. *Decretum patrum varie agitatum, & firmum aut invalidum habebatur, prout reus egens, aut validus opibus occurrerat. Praterea terrore & propria*

NOTÆ.

publicam aut imperium.

1 *Alloquendos ſibi milites.*] Legit Gruterus, *adaquandos milites,* ſed recte, *alloquendos.* nam mox: *paratis omnium animis reverſuros* quod fit, *adloquendo,* hortando &c.

2. *Inter libertatem*] *Inter libertatem,* quia quaſi ſine principe erant. & licentiam, quia non in libertate erant, & ſtatim ſanguine & cædibus, ſibi dominum comparabant ſupra de Armeniis lib. 2 an. 4. *Incerti ſolutique, magis ſine domino, quam in libertate.*

3. *Id ſenatus conſultum variè jactatum.*] Val. lib. 7. *Anacharſis leges aranearum telis comparabat; nam ut illas infirmiora animalia retinere, valentiora tranſmittere; ita his humiles & pauperes conſtringi, divites & prapotentes non alligari videmus.*

Sc. variè jactatum.] *Recens Galba principatu* id cenſuerant patres; ſed ſtatim ſub eodem Galba, vel mobilitate ingenii, vel pravitate magiſtrorum dominationis parum valuit, quod ait Tac. lib. 4. h. 6 *mox dubia voluntate Galbæ.. omiſit Priſcus* Helvidius; nempe cauſam adverſus Eprium Marcellum, *delatorem Thraſea.*

Valuit tantum adverſus miſerrimum viliſſimumque reum *Publium Celerem, à quo Baream Soranum falſo teſtimonio circumventum arguebat* Muſonius. Tacit. lib. 4. h. 10. Et tamen reum etiam talem defendere auſus Demetrius Cynicus, quo nemo ſapientior exiſtimabatur eo ævo. & quod mirum magis videbitur, ipſe Demetrius hortatus ſolatuſque erat Thraſeam, morientem, pari ſcelere Neronis.

Dein ſub Veſpaſiano, ſeu potius Muciano, nonnulli tantum ex viliſſimis delatoribus ſenatu moti ſunt, minas manuſque in eos intentantibus communi con-

dum, retinebatur. [1] Ad hæc terrore & propria vi Crispus incubuerat delatorem fratris sui pervertere: traxeratque magnam senatus partem;

INTERPRETATIO.

vehementia Vibius ingruerat, ut accusatorem fratris sui subrueret: impuleratque

NOTÆ.

sensu patribus; & sacramento se ipsos adigentibus in curia lib. 4 41. *Deos testes advocabant, nihil ope sua factum, quo cujusquam salus læderetur &c. Eaque velut censura in Sarielenum Voculam & Nonium Attianum & Cestium acerrime incubui*. Dein *ad Pactium Africanum transgressi* &c. Mox Curtius Montanus Invectus in Aquilium Regulum, qui *Crassorum & Orphiti domum* subverterat.

Et quid tum censuissent Patres statim, *recens Galba principatu*, & quomodo elanguerit ille impetus primi diei, quo *pileati tota urbe discurrebant*, quo recuperata libertas videbatur post Neronem, facunde explicat Montanus ibid. lib. 4. hist. 42. *Elanguimus, Patres conscripti, nec jam ille senatus sumus, qui occiso Nerone, delatores & ministros, more majorum puniendos flagitabat: optimus est post malum principem dies primus.*

Nempe *optimus* dies, gaudio & impetu recuperatæ libertatis, vindicatarum legum, assertæque Reipub. quasi ex cineribus nova jam resurgeret. *Optimus*, quia alio potiente rerum, statim redeunt novi metus, iterum præpollent sæpe pessimi ac potentissimi delatores, premuntur tantum vilissimi rei: iterum premitur nova libertas, cum erigere caput vellet.

Sic post malum dominum unus dies *optimus*, quia scil *diutius durant exempla quàm mores*: exsurgunt statim novi malique magistri dominationis, & magis *alii homines quam alii mores*. *Mores* boni principis statim & paucis annis elabuntur. *durant* inperpetuum *exempla* malorum principum: nec sine exemplo fere peccatur.

Sic *præter commentarios & acta Tiberii Cæsaris nihil lectitabat Domitianus* teste Suet. Domit 20 debuit ille Augusti, debuit patris fratrisque virtutes sectari, non acta pessimi dominantis pervolvere.

Itaque in tanto impetu Patrum se velut vindicantium: in tanto certamine virtutum & scelerum, in tanta pugna libertatis & malæ dominationis; attamen in senatu retinentur delatores, & quidem opibus, summaque gratia & auctoritate florentissimi duo omnium mortalium deterrimi Vibius Crispus, & Eprius Marcellus: & *censuit Mucianus prolixè pro accusatoribus*. Et *Patres cœptam libertatem, postquam obviam itum, omisere.*

Et tantum duo remittuntur in insulas, *Sosianus & Sagitta, viles etiam si restituerentur*, & adhuc, quasi sub Nerone, *accusatorum ingenia & opes, & exercita malis artibus potentia timebantur*. En exitus liberrimi gravissimique senatus consulti.

1. *Ad hæc terrore.*] Quid si, *ad hunc terrorem*, scil. super hoc terriculamentum SCti. etiam, non terriculis, sed vi eloquentiæ & gratiæ suæ annitebatur. *Gronovius*.

Multa fuerunt, quæ terrere poterant Annium Faustum, Crispi pecunia, potentia, ingenium pravum, & ipsemet, quia inops reus, & consequenter in ipsum validum erat S.Crom.

Ad hæc, id est, præter hæc omnia, terrore proprio, nempe *Δεινότητι*, id est eloquentia terribili, & propria vi, id est potentia, auctoritate, gratia, Crispus incubuerat, seu enixus erat, delatorem fratris sui perdere.

Erat enim ultro seipso terribilis Crispus, & tota mole atque authoritatis & potentiæ velut ingruebat in delatorem miserum & inopem, & eum facile opprimebat.

Terrore.] Scil. ingenii seu eloquentiæ, quam *Δεινότητα* Græci vocant. *propria vi*, forte intelligitur de opibus & auctoritate Crispi: forte utrumque intelligitur, & eloquentia & opes.

ut [1] *indefensum & inauditum dedi* [2] *ad exitium* [3] postularent. Contra apud alios nihil æque reo proderat, quam nimia potentia accusatoris: *dari tempus*, [4] *edi crimina*, *quamvis invisum ac nocentem*, *more tamen audiendum* censebant. Et valuere primo, dilataque in paucos dies cognitio. mox damnatus est Faustus, nequaquam eo assensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat. quippe ipsum Crispum easdem accusationes [5] cum præmio exercuisse meminerant. nec pœna criminis, sed ultor displicebat. Læta interim [6] Othoni principia belli, motis ad II

INTERPRETATIO.

magnam partem patrum, ut causa non cognita, duci *eum* ad supplicium *flagitarent. Apud cæteros contra nihil perinde favebat sonti, ac nimia auctoritas accusatoris: itaque* volebant tribui spatium *reo* ... promi scelera, & quantumvis infensum ac facinorosum *sontem*, pro more tamen audiendum esse *statuebant. Et vicere primum, & comperendinata est disquisitio ad aliquot dies. dein condemnatus est Faustus*, sed *non ea consensione civitatis, quam deterrimis flagitiis meruerat. namque recordabantur, ipsum Vibium, easdem cum pretio delationes factitasse. nec supplicium, sed vindicem facinoris exhorrebant. Fausta interim Othoni initia belli, excitus ad imperium ejus*.

NOTÆ.

1. *Indefensum.*] Vt qui palam & publicè delationes exercuisset sub Nerone, ut qui manifestus esset reus, ut qui in oculis ipsius ejusdem senatus, periculum innocentibus facessisset, & exitium attulisset.

2. *Ad exitium.*] Ad supplicium, nempe ut more majorum puniretur. id in delatores statutum erat statim post Neronem; quo nempe moris fuit, *nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis usque ad necem cædi.*

3. *Postularent.*] Scil. ut plerique Patrum id à senatu & consulibus postularent, nempe ut adversus manifestum reum.

4. *Edi crimina.*] Nempe, ut ea diluere liceret, *more tamen audiendum.*

5. *Cum præmio exercuisse.*] Tac. 4. hist. in oratione Curtii Montani, & paulo post ubi occurrit junctus *Eprio Marcello*. Savil.

Tac. lib. 4. hist. 41. *Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat, in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ invidiam declinavit.*

Mores Crispi culpat Tacitus: at Quintilianus ingenium laudat lib. 5. 13. *Quod factum venuste nostris temporibus elusit Vibius Crispus, vir ingenii jucundi & elegantis. Ego vero, inquit, ista non dico, quid enim attinet illa bis dici?* Et lib. 8 10. *Et Vibius Crispus compositus & jucundus, & delectationi natus, privatis tamen caussis, quàm publicis melior.*

6. *Othoni principia belli.*] Hic Tacitus lectori non satisfacit, ex historiæ legibus. Quoad circumstantias, Othonem, præcipuum actorem, & cujus vel vestigia fuissent numeranda, Tacitus ex urbe deducit, , integro pene senatu stipatum, in fine Martii; atque, ut exploratis aliorum scriptis (Suetonii & Marcellini) conjectare licet, die vigesimo septimo.

Mox narrat quàm animosè & militari spiritu plenus antecesserit pedites, qui hic repente cum suis ex conspectu evanescit: cum tamen verum sit, & *Mutinæ* relictum senatum, & ipsum hosti obviam processisse Brixellum usque, quæ civitas Padi ripis assidet. Præmissis centurionibus, ibidem subsistit, ut ex Plutarcho apparet, & alibi etiam ex Tacito.

Plutarchus refert, Celsum, Paulinum,

Gallum & Spurinnam, Brixello missos. Tacitus videtur velle Gallum & Spurinnam, jam ante Roma missos, *ad occupandas Padi ripas*.

Si hoc velit, ut Pado occupato, qua Austrum spectat, Vitellianos sisterent, aut saltem prohiberent fluminis transitu, postquam intra montes cohiberi non possent, ubi angustiæ infessæ, exiguam manum in repellendo, ingentibus copiis æquarent, constat facti ratio. sed Gallo id neglectum.

Sin aliud intendit, ut in utraque ripa victor consisteret, totique oræ, qua fluvius excurrit, dominaretur, quomodo paucæ cohortes, integrum Cæcinæ exercitum excipere potuerunt, cum deesset ipsis loci opportunitas?

Gallo autem & Spurinnæ præmissis, non addito unde, *ad occupandas Padi ripas*, assignat Tacitus *quinque prætorianas cohortes, equitum vexilla, legionem primam adjutricem*, & duo *gladiatorum* millia.

In progressu *gladiatores* tantum tegendos dedit Mario Macro, qui tertius, & post eum Flavio Sabino, interjectoq; inter alios duos longo satis intervallo, Spurinnam Placentiæ locat cum tribus prætorianis cohortibus, & mille *vexillariis*, qui nusquam in recensione totius antea exercitus nominati, paucisque equitum; & Gallum cum prima adjutrice, qui nescio ubi, aut quando, aut quibus ex caussis divisas duxerint copias, sed ubicunque fuerit, cum Bedriacum occuparet in itinere quo pergebat Placentiam, omnino in septentrionalibus Padi partibus fuit.

Tres vero alii duces, Paulinus, Celsus & Proculus, non ignota in apparatu hujus belli nomina, ex hac divisione non habent quod agant (& profectò, ut verum fatear, non video magnis admodum copiis illos potuisse instructos esse, valido præsertim apud Othonem exercitu relicto) imo nequidem nominantur. Probabile est, Proculum prætoriano militi præfectum Brixelli substitisse, expectato Othone.

Sed Celsi & Paulini nomina in prælio *ad Castoris* ante non occurrunt, qui derepente ad duodecimum à Cremona milliare in conspectum prodeunt, nec procul Bedriaco (ubi Gallus relictus;) nulla in antecessum mentione eorum facta: præter multos alios cum *prima legione* ipsis attributa, quæ Gallum proprie ducem habebat.

Adeo ut, cum author in culpa sit, quod rem illam perspicue descriptam non habemus, opinari liceat, Paulinum & Celsum postea Brixello missos in castra ad Bedriacum, aut cum Gallo futuros imperio pari, aut datos ei successores, quod vero propius est, & discessisse Gallum, forte errando ex casu vulneri, quem secundo historiarum reperias, cum in prælio *ad Castoris* silentio transmittatur, & illo ad Bedriacum, non deprehendes tamen ubi Tacitus eum ultimo constituit.

Quod vero autor noster, ob leves, gladiatores inter & Vitellianos, pugnas, non satis continuo exercitas, ab Othone fratrem Titianum accersi facit, Romæ relictum, ut proximum sibi locum tueretur, Plutarchus longe melius magisque ex vero scribit, factum id post prælium *ad Castoris*; quod ignaviam Paullini incusaret, missum quoque Proculum prętorianis cohortibus præfectum, sed quando Bedriacum venerint, juxta cum ignaris scio.

Jam vero si Otho Brixelli, Paulinus & Celsus Bedriaci fuerint, quem locum designabimus habitis inter Othonem, Titianum, Proculum, Paullinum & Celsum consiliis, absente Gallo?

Hic novus Taciti lapsus, vindicemque se nodo præstat Plutarchus, qui scribit Othonem Brixello Bedriacum petiisse, adhibendis in consilium præfectis quo ad summam rei.

Hactenus de Othone ejusque præfectis. sequitur, copias expendamus, quæ fuerunt duplices, aut Roma ductæ, aut aliunde advocatæ.

Quas Roma duxerat, sextuplices fuerunt, 1. *quinque prætoria cohortes*, 2 *equitum vexilla*, 3. *legio prima adjutrix*, 4 *gladiatores*, 5. *cætera prætoria cohortes*; & 6. *classici*.

Apud Gallum & Spurinnam fuerunt, 1. *quinque prætoria cohortes*, ex quibus tres Spurinna Placentiæ habuit, duas reliquas videtur Gallus habuisse. 2. *equi-*

tum vexilla sine numero : 3. *legio prima adjutrix classica ex reliquis caesorum à Galba ad Pontem Milvium*. 4 duo millia *gladiatorum*. In obsidione Placentiae mille *vexillarii* recensentur; an ab omnibus hisce diversi, an aliorum pars fuerint, ignoto.

In Othonis comitatu *Speculatorum lecta corpora*, ut opinor, è praetorianis. 5. *caetera praetoria cohortes*, exceptis quinque cum Gallo missis; & tamen ingens praetorianorum numerus, classi Narbonam missae militabat, adeo ut reliquae non adessent

Classici, undecumque tandem emerserint, multos nobis suppeditarunt, & in multos sufficienter viros. Septem millia *ad Pontem Milvium* à Galba caesa, caeteri decimati, *è reliquiis prima leg o adjutrix conflabat*. In classe Narbonensi multitudo eorum aequaverat milites.

Hic ingentem classicorum numerum habemus, cum Othone mille *classici*, *inter Placentiam & Ticinum intercepti*, quos omnes circumstantiae persuadent, non fuisse ex isto agmine.

Plurimis quoque classicis instructus Turullius Cerealis, sed unde acciti fuerint, & quomodo iis praeesse coeperit, Tacitus ignorare nos patitur.

Praeter illos in tantam multitudinem diffusos, tertius liber integram nobis legionem è classicis exhibet à *prima adjutrice* diversam, quae Hispaniam tum obtinebat.

Externae Othonis copiae fuerunt, quas solum submiserat Illyricum, ubi septem tum legiones, duae scilicet in Dalmatia, *undecima Claudiana*, & *quartadecima Gemina*; totidem in Pannonia, *septima Galbiana*, & *tertiadecima Gemina*; tres in Moesia, *tertia Gallica*, *septima Claudiana*, & *octava Augusta*, ut alibi dictum.

Jam vero omnibus illis ab Othone accessitis, jussu ejus, inquit Tacitus, iter ingrediuntur legiones è Dalmatia & Pannonia, ubi manifesto in vitio haereo, cum & legiones è Moesia eò contenderent, quae ad Aquileiam penetrarunt, facili in Othonis partes animo, ut idem narrat Tacitus.

Adeo ut septem illae legiones mandato Othonis exciti, pariter incederent; sed quae antevererint eventum praelii ad Bedriacum, quae non, (si quid video) nodus est inexplicabilis.

Atque ut rem inde repetamus, unde amoris dubii nebulis, non infuscata se dat, tres legiones è Moesia protsus ab hoc praelio abfuerunt: Tac. lib. 3. *Moesici exercitus vires integrae*.

Adfuerunt *duo millia* praemissa è quatuor legionibus quae in Dalmatia & Pannonia, ut Tacitus loquitur. Sed Suetonius Vespasiano cap. 6. videtur velle, ex Moesia venisse: *Moesiaci exercitus bina è tribus legionibus millia missa auxilio Othoni*; & ipse Tac. *praemissi Moesia*.

Intelligitque, ant eosdem, quos hic è Dalmatia Pannoniaque advenisse scribit, aut qui praelio interfuerant; & cum universus instrueretur exercitus, hic non inveniuntur.

Et lib. 3. *Duae tunc Pannonicae ac Moesicae alae perrupere hostem*, ubi agit de levibus equitum pugnis, in principio praelii ad Bedriacum.

Ante quatuor verò legiones è Dalmatia & Pannonia, *alae cohortesque praeveniebant*: quae verba referenda videntur ad haec: *bina millia praemissa*, quanquam fieri possit, ut auxiliares alii missi fuerint post *bina millia*, & ante ipsas legiones; quarum adventus quaestionem facit intricatissimam.

In praelio *ad Castoris*, habemus *tertiadecimae legionis vexillum* ex illis Pannoniis. In atroci ad Bedriacum pugna, *tertiadecima legio* à Tacito recensetur, & Vedius Aquila ejus legatus.

Quartadecimanorum quoque ex Dalmaticis legionibus mentio fit in feroci ad Bedriacum conflictu, & lib. 3. *Quartadecimani campis Bedriacensibus fusi fractique*.

Septimam autem *Galbianam & undecimam Claudianam* ante praelium commilitonibus suis junctas fuisse, ut ut in ipsa acie non exprimantur diserte, ex eo patet, quod aeque *inter victas legiones* numerentur, ac quartadecima & tertiadecima, & jubente Vitellio, *suis hibernis redditae*, *& in Pannonia tertiadecima legio ac septima Galbiana dolorem iramque Bedriacensis pugnae retinentes*.

Insuper milites prætoriani campis Bedriacensibus cedere coacti, unico se Mœsiearum legionum auxilio solantur; quæ ad Brixellum quoque, animando Othoni nominantur, *præmissi Mœsia eandem obstinationem adventantis exercitus, legiones Aquileiam ingressas, nuntiabant, ut nemo dubitet posse renovari*, &c.

Atque hæc, similemque in sensum loca, persuadent, probabiliter statui posse, quatuor legiones è Dalmatia & Pannonia jam ante venisse, cæterisque junctas fuisse; sed quando venerint, & quomodo, aut ubi se collegerint, quæque aliæ huc faciunt circumstantiæ, ut res tanti momenti perspicua narratione dilucescat, non excusanda Taciti negligentiâ, nobis interciderunt.

Contrà, quartamdecimam nondum eo venisse, astruunt Taciti verba in Bedriacensi consultatione, vix duobus aut tribus ante pugnam diebus inita; *paucis diebus quartamdecimam legionem, magna ipsam fama, cum Mœsiacis copiis afferes*; unde colligere liceat, alias tres jam venisse, sed non quartamdecimam.

E victis legionibus, quartadecimâ, primâ, tertiadecimâ, septimâ, undecima, *soli quartadecimani se victos abnuebant*; ut cæteras adfuisse, probabilitatis habeat speciem.

Medio inter consultationem & pugnam tempore, altum de adventu silentium, qui omnino, si venerant, memorari debuerat, atque unde Titianus & Proculus suam contra Paullinum & Celsum defensionem muniissent.

Si ex conjecturis hæc petita dixeris, quomodo te expedies ex hoc Taciti loco, *Cœnus atroci mendacio universos perculit, affirmans, superventu quartadecimæ legionis, versam partium fortunam*, tanquam re certa, quod quartadecima nondum venisset tempore Bedriacensis pugnæ. Et rursus, ubi agit de quartadecima legione, *Bedriacensi acie vexillariis tantum pulsis, vires legionis non affuisse*.

Præterea Pannonicæ legiones, teste Plutarcho, abfuerunt quoque, cum illa ad Bedriacum consultatio haberetur: *Quas Otho ex Mysia Pannoniaque expectabat copias, non minores erant iis quas secum habuit*. Tac. lib. 3. *Pannonicæ legiones decepta magis quam victa, resurgere in ultionem properant*.

Sed ut summa sequamur rei vestigia, si quatuor legiones è Pannonia & Dalmatia, pars fuerint Bedriacensis prælii, cur ignoramus modum, quo se Vitellio subjecerint, Othoniani exercitus decus numero & virtute.

Et tamen nemo refragetur, quin proximè à pugna quatuor minimum legiones de quibus disputamus, in Italia fuerint, Vitellii imperio obnoxiæ, ut ipsi Tacito testimonium denuntiamus.

Sed quando in Italiam venerint, an aliis se junxerint, & quando, & quomodo se dediderint Vitellio tegendas, transmisit silentio iners Taciti labor, qui rem procul dubio gravissimam mutilæ descriptionis ignavia conspurcat.

Quoad Vitellium, nihil non in liquido est, quæstionumque tricis evolutum.

In utraque Germania, *calend. Ianuar. Galba iterum & Vinio Coss.* motus Vitelliani tempore, septem fuerunt legiones, ut alibi diximus: nimirum in Germania inferiori, quinta & quintadecima in stativis *ad Vetera*; primaque *Novesii*, sextadecima *Bonnæ*.

In superiori Germania, quarta Macedonica, & decimaoctava, alias duo-et-vicesima, positis ad *Mogontiacum* castris, una-et-vicesima Rapax, ut arbitror, præsidium *Vindonissæ*: ex illis una-et-vicesima Rapax tota, & duæ ad Mogontiacum, Cæcinam comitatæ, cui triginta millium exercitus colligebatur; atque se in Italia sociavit ala Syllana.

Valens secum sumpsit *aquilam Quintæ*, cohortesque & alas ex tribus aliis, constituendo quadraginta millium exercitui; aggregantibus se in itinere *legione Italica & octo cohortibus Batavorum*, Tac. 2 hist. & tamen ante Vitellii adventum nulla hic compareret legio, nisi Rapax, & Quintani.

Per *aquilam* antem *Quinta*, non tota legio, sed magna ejus pars intelligenda est, *Quinta* licet nomen gerat, cum multi, eodem tempore, & *Quinta* nomine, castra *Vetera* tenerent.

Abiturus autem Vitellius secum traxit reliquum Germanici exercitus robur

imperium ejus [1] à Dalmatia Pannoniaque exercitibus. fuere quatuor legiones, [2] è quibus bina millia præmissa; ipsæ modicis intervallis sequebantur: [3] septima à Galba conscripta; veteranæ, undecima ac tertiadecima, & præcipua fama Quartadecumani, rebellione Britanniæ compressa. Addiderat gloriam Nero, [4] eligendo ut potissimos. unde longa illis erga Neronem fides, & erecta in Othonem studia. Sed quo plus virium ac roboris, [5] è fiducia tarditas inerat. agmen legionum,

INTERPRETATIO.

militibus è Dalmatia Pannoniaque. erant quatuor legiones, è quibus præmissa duo millia; haud longis ipsa spatiis sequebantur: septima delecta à Galba, veterana undecima, & tertiadecima, & magna belli fama quartadecima ob rebellionem Britannorum coercitam. Adjunxerat decus Nero, quartadecimanos adsciscendo, ut bello pracipuos; unde constans illis in Neronem fides, & mox promptus in Othonem favor. Sed quo plus virtutis ac virium, eò gravius tardiusque incedebat agmen ex fiducia.

NOTÆ.

(ait Tacit. lib. 2) remanente in Germania eodem legionum numero & nomine, (Rapace tantum excepta, quæ integra decesserat.) sed imminutis admodum ordinibus, paucisque & pene nullis militibus.

Ita ut Hordeonius 4 *lib. Tac.* sub signis habuerit in Germania, quintam & quintamdecimam *ad Vetera*, sextamdecimam *Nevesii*, primam *Bonna*, quartam & octavamdecimam, alias duo-et-vicesimam, *Mogontiaci.*

Et eodem tempore in Italia sub Vitellio fuerit alia *Quinta*, alia *quintadecima*, alia *sextadecima*; & sic alia *prima*, *quarta*, *octavadecima*, alias *duo-et-vicesima*; non integræ legiones, sed binæ ejusdem legionis partes, excepta *Rapace*, quam integram secum sumpsit Cæcina, non relicta in Germania legione, quæ vocaretur *Rapax*; donec illa legio eodem postea se conferret sub Cereale. *Savilius.*

1. *A Dalmatia.*] Alias è *Dalmatia.* & sic è Mœsia legiones proficiscebantur, sed ad Aquileiam substiterunt. *Savil.*

Suet. Vesp. 6. *Mœsiaci exercitus bina è tribus legionibus millia missa auxilio Othoni, postquam iter ingressi nuntiatum est victum eum, ac vim vita sua attulisse: nihilo secius Aquileiam usque perseveraverunt, quasi rumori minus crederent.*

2. *E quibus bina millia.*] Cepit Interpres Hisp. quasi *bina millia* ex qualibet legione *præmissa* fuerint. verisimilius puto, fuisse delectos quingentos vexillarios ex singulis legionibus, ut duo ista bina millia præcederent, eo magis, quod advectabant ipsæ legiones, ut prælio adessent.

3. *Septima [illegible] Galba.*] Et inde *Galbiana* dicta: huic præerat legatus Antonius Primus impositus à Galba, qui & tamen se ducem obtulit Othoni, statim post occisum Galbam: sed tum neglectus est, & nullo usu fuit hoc bello Othoniano. spretus ob malam famam, & forte, quia legio hæc tantum Aquileiam usque venit, nec prælio adfuit.

Forte & Antonium hunc intelligit Tac. infra lib. 3. hist. 86 *Imputare perfidiam non possunt qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum à Galba descivissent*: quamvis præcipue respiciat hic ad Cæcinam, Lucilium Bassum, Burdonem & alios, qui cum exercitibus integris, aut classibus, transiere ad Flavianos.

4 *Eligendo.*] Primò forte adversus Albanos, dein quod majoris momenti fuit adversus Vindicem.

5. *E fiducia tarditas.*] Tarditatem accusat earum legionum, quas jamjam e-

[1] alæ cohortesque præveniebant. Ex ipsa urbe haud spernenda manus, quinque prætoriæ cohortes, & [2] equitum vexilla cum [3] legione prima: ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed [4] per civilia arma etiam [5] severis ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinna ad occupandas [6] Padi ripas præmissus: quoniam [7] prima consiliorum frustra cecide-

INTERPRETATIO.

Alæ, & cohortes prævertebant. Ex ipsa civitate non mediocre agmen, quinque cohortes prætoriana, & vexilla equitum cum legione prima: & præterea auxilium indecorum, bina millia gladiatorum, sed bellis civilibus id etiam egregiis Imperatoribus factitatum. Impositus his copiis Annius Gallus, cum Vestricio Spurinna praire jussus ad occupanda Padi littora; quia primi conatus in irritum cessrant,

NOTÆ.

numeravit, non autem Othonis, aut illius exercitus, aut solius quartædecimæ legionis; non enim de una legione dixisset, *quo plus virium ac roboris*; præterea mox addit: *agmen legionum alæ cohortesque praveniebant.* Sicque manifestò convincit, accusari tarditatem quatuor legionum, de quibus hic, & jam dixerat. scil. de iisdem *à quibus bina millia præmissa, ipsa modicis intervallis sequebantur*, id est, lente, tarde veniebant.

1 *Alæ cohortesque.*] Fortasse intelligit duo millia, quorum ante meminit, fortasse etiam, aut potius, alios præterea. *Savilius.*

Alæ cohortesque.] Capiunt de auxiliaribus. Attamen & erant eo ævo *cohortes* Rom. quæ separatim merebant, ut & *alæ* multæ. Erant & cohortes Rom. simul & auxiliares. Magis expeditæ illæ cohortes. quam legiones. quare propere & raptim trahebantur ad urgentia belli. Forte & hæ cohortes vexilla legionum erant. saltem ex parte.

Alæ cohortesque.] Intellige auxilia quatuor harumce legionum, quæ expedita magis, at legionum agmen gravius, possint & intelligi forte *vexillarii*, seu electi harum legionum, & eques legionarius, additis tamen auxiliariis, ut qui magis expediti essent.

2. *Equitum.*] Scil. *equitum* prætorianorum, forte & aliorum equitum *vexilla cum legione Prima* adjutrice quæ & suos equites habuit.

Equitum vexilla.] Sic dixit, non quia magis propria essent vexilla *equitum*, quam *peditum*, sed quia abstracta erant à legionibus suis illa vexilla. aut à cohortibus prætorianis; nec forte totæ *alæ* erant, sed tantum partes, seu *turmæ.*

3. *Legione prima*] Quæ *prima adjutrix* seu *classica* dicta.

4. *Per civilia arma.*] Pompejus in bello civili adversus Cæsarem idem meditabatur; sed dissuadentibus amicis ab incepto destitit. Cæsar de bello civili. 3. 4. *Savilius.*

5. *Severis ducibus.*] Forte Pompejum tantum intelligit, aut respicit ad Syllam & Marium. nam nec dictator Cæsar nec Brutus aut Cassius, talibus militiæ flagitiis uterentur.

6. *Padi ripas.*] Quæcumque tandem sententia fuerit, res docet, custodiendæ ripæ non adhibitos, præter gladiatores; *Savilius.*

7. *Prima consiliorum frustra &c. transgresso jam Alpes.*] Sueton. docet fuisse commissum aliquod prælium apud Alpes, sed silet Tacitus. Forte aliquod leve prælium fuit cum ala Sylana aut cohortibus quæ bellum transmisere in Italiam, quod neglexit Tacitus, ut levis momenti, vel forte non advertit.

rant, [1] transgresso jam Alpes Cæcina, quem sisti intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur [2] speculatorum lecta corpora, cum cæteris prætoriis cohortibus, [3] veterani è prætorio, [4] classi.

INTERPRETATIO.

cum jam Alpes superasset, Cæcina, quem crediderat Otho cohiberi posse intra Gallias. Ipsum Othonem stipabant speculatorum delecta robora, cum cætera militia prætoria, etiam emeriti prætoriani, & classiariorum ingens multitudo. Nec illi

NOTÆ.

1 *Transgresso jam Alpes.*] Suet. Oth 9. *Et tribus quidem, verum mediocribus præliis apud Alpes, circaque Placentiam, & ad Castoris..., vicit.* An victus Cæcina apud Alpes?

Forte id intelligendum de cohortibus auxiliarium quas præmiserat. quæ forte vexatæ in transitu, sed tamen perrupe runt in Italiam.

Alpes.] In quarum transitu commissa pugna, si audimus Sueton. Oth. & hic innuere videtur Tacitus, & si non de pugna, saltem de copiis oppositis intelligit.

Alpes.] Vide notas lib. 1. cap. 66.

2. *Speculatorum lecta corpora.*] Speculatores militum genus ferebant literas publicas, & principis, deputati à præfecto prætorii, quibus & diplomata dabat obsignata suo annulo.

Plut. Galba: *Cum consules publicos famulos destinassent, qui decreta ad Imperatorem perferrent, iisque obsignata diplomata tradidissent, quibus agnitis, singularum urbium magistratus, dispositis vehiculis, iter tabellariorum accelerarent, Nymphidius haud mediocriter indignatus est, quod non ab ipso militibus sigilloque acceptis, isti missi essent* &c.

Speculatorum lecta corpora.] Cepit interpres Hispanus de personæ seu corporis custodibus, ita ut distinguat duo genera custodum, & *speculatores* propius stipent principem; & certe custodiebant illi Claudium epulantem, ita ut alii *prætoriani* in foribus palatii excubarent, vocat interpres Gall. *speculatores, les archers de la garde.*

Distinguuntur etiam apud nos custodes exteriores seu remotiores *gardias* simpliciter appellamus. Sunt & corporis custodes proprii qui in ipsis atriis palatii excubant. Sunt & alii, sed duo tantum, quos vocamus *gardes de la manche.* Et illi latioribus ornatioribusque lanceis, principi ab utroque latere excubant in publico.

3. *Veterani è prætorio.*] Distinguit veteranos à cohortibus, recte. quia exauctoratos intelligit, & qui post sedecim stipendia habebantur sub vexillo, non aliter quam legionarii, de quibus ad 1. an. Atqui hi *veterani* nec in legionibus ultra censebantur, nec illi in cohortibus præt. *Lipsius.*

Veterani.] Qui exauctorati, & jam forte belli munerum & excubiarum immunes, nisi spe novæ prædæ allecti, ad militiam revocarentur.

Veterani è prætorio.] Qui scil. *evocati*, seu revocati ad militiam, urgente necessitate belli. nam si *veterani* prætoriani, postquam exauctorati sunt, adhuc retinentur sub vexillo, qui differunt ab aliis, nisi forte majus stipendium accipiant? nam quid agunt sub illo vexillo, nisi adhuc excubent principi, & castris suis? & sic ab aliis nullo modo differunt, nisi forte novam cohortem componerent, etiam per vices assidentem foribus principis, quod factum non putem.

Potius est, ut illi velut *evocati* haberentur, quia revocati ad militiam erant, & eodem ordine merebant, quo alii prætoriani, nisi quod altiores forte ordines ducerent, & majora præmia seu commoda adipiscerentur, ut pote militiæ veteres & conspicui bello.

4. *Classicorum.*] Qui nondum compositi in numerum legionis, qui forte

corum ingens numerus. [1] Nec illi ſegne aut corruptum luxu iter: ſed [2] lorica ferrea uſus eſt, & ante ſigna pedeſter, [3] horridus, incomptus,
12 famæque diſſimilis. Blandiebatur cœptis fortuna, [4] poſſeſſa per mare & naves majore Italiæ parte, penitus uſque ad initium [5] maritimarum Alpium, [6] quibus tentandis, aggrediendæque provinciæ Narbo-

INTERPRETATIO.

lentum aut molle per voluptates iter; ſed tegmen ferreum induerat, & ante agmen pedeſter, atrox, incultus & fama ſua contrarius. Conſiliis arridebat fortuna, occupata per mare & claſſem majore parte Italia, prorſus uſque ad principium maritimarum Alpium. quibus laceſſendis, oppugnandæque provincia Narbo-

NOTÆ.

nondum ſub ſignis; & tamen ſic jam nihil pertinebant ad claſſem aut mare, ſed trahebantur ſuppleturi legiones, cohortes aut præſidia. quamplurimi claſſici hocce bello reperiuntur.

Galba, ſi credimus Dioni lib. 55. delegit *primam adjutricem*, & *ſeptimam*. Galbianam. hæc *prima adjutrix*, haud dubie etiam ex claſſicis conſtabat, & tamen tot millia interfecerat Galba.

Veſpaſianus etiam duas conſcripſit, *ſecundam adjutricem*, & quartam Flaviam, idem Dio. de qua *ſecunda* mentio lib 5. hiſt. 16. *Illa primum acie Secundanos nova ſigna novamque aquilam dicaturos.* ſed an ex claſſicis, incertum.

1 *Nec illi ſegne aut corruptum luxu iter.*] Sic fere Plutarchus de Artaxerxe: *Neque enim aurum, neque Candys, neque apparatus duodecim millium talentorum, qui ſemper Regis perſona adhæſit, impediebat quin ageret & labori incumberet, fere ut à vulgo homines; imo vero pharetram peltamque geſtans ipſe primus ingrediebatur per vias montium arduas & acclives, omiſſo equo, ita ut alii omnes, ejus vim & alacritatem conſpicientes, adlevarentur, & velut alas habentes, incederent.*

2. *Lorica ferrea uſus eſt.*] Alius deſcribitur à Juven. Sat 3 verſ 190. quid ſi ex priore fama hæc illi affingantur à poëta? *famaque fui diſſimilis.* Savil.

3. *Horridus.*] Vertit interp. Hiſp. *terrible y eſpantable à la viſta*, id eſt, terribilis & viſu formidandus. quo mentem Taciti non exprimit. nam hic ſqualidum cultum tantum intelligit. qui tamen horror in viro militari & Imperatore Rom. non injucundus. ſic ornatus ille ſic formidatus hoſti tantum, ſic amicis lætus gratuſque. Tac. lib. de mor. Germ. de Suevis. *Uſque ad canitiem, horrentem capillum retro ſequuntur ac ſæpe in ipſo ſolo vertice religant. principes & ornatiorem habent. ea cura formæ, ſed innoxia. Neque enim, ut ament amenturve, in altitudinem quamdam ac terrorem adituri bella compti, ut hoſtium oculis ornantur.*

4. *Poſſeſſa per mare.*] Sic lib 2. An. 5? *At ſi mare intretur, promptam ipſis poſſeſſionem. Germania* nempe, non *maris*, ut volunt.

5. *Maritimarum Alpium.*] Alpes maritimæ ſic dictæ, quod mari vicinæ ſunt. hæ à Varo flumine, quod Italiam à Gallia diſterminat, incipiunt. *Lupanus.*

Maritimarum Alpium.] Alpes maritimæ, montes Liguriæ regionis Italiæ, & Galliæ Narbonenſis, verſus mare Liguſticum. hodie vocamus *Alpes Maritimes.* ſunt in parte meridionali ſtatus Pedemontii provincia Viennenſis quarta dicta eſt *Alpes Cottia & Maritima* poſterioribus temporibus. *Tillemon.*

6. *Quibus tentandis.*] Duplex mandatum Othoniani duces habuerunt, tentandarum Alpium, & Provinciæ invadendæ, quæ ad Vitellium defecerat.

Supra libro 1. *Narbonenſem Galliam*

nenſi,

nensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, [1] Æmilium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licentiam militum [2] vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens [3] ambitioso imperio regebat: ut [4] adversus modestiam disciplinæ [5] corruptus, ita præliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriæ videbantur: tamquam externa litora, & urbes hostium, urere, vastare, rapere: eo atrocius, quod nihil usquam provisum adversum metus.

INTERPRETATIO.

nensi constituerat duces Suedium Clementem, Antonium Novellum, & Æmilium Pacensem. Sed Pacensi per insolentiam militum iadita vincla: Antonio Novello nihil auctoritatis erat: Suedius Clemens ambitiose imperabat: qui, ut erga severitatem militarem parum intentus; ita in pugnas promptissimus erat. Non Italia non regiones, aut natale solum peti videbantur, incendere, diripere, agere, & ferre velut externas oras, & civitates hostium: eo immanius quod nihil usquam præ-

NOTÆ.

aggredi statuit, classe valida & partibus fida. infra: *imminere provinciæ Narbonensi in verba Vitellii adacta classem Othonis, trepidi nuntii attulere.* Lipsius.

Omnes aditus Galliarum (inquibus *Alpes maritimæ*) armis Vitellii tenebantur. Tac. *quando Pœnina, Cottiaque Alpes, & ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur.* at Othoni placuerat sistere in Gallia Cæcinam; Tac. *transgresso jam Alpes Cæcina, quem sisti intra Gallias speraverat.* Eaque de causa Narbonensem provinciam memoratos duces classe aggredi jussit, ut, illâ receptâ, aditus Alpium maritimarum pateret. *Salin.*

1 *Æmil. Pacensem*] Qui tribunus olim urbanarum cohortium & exauctoratus à Galba erat, Tac. lib. primo histor. 20.

2. *Vinctus*] Non *victus*, ut volunt. nec is erat qui vinceretur à milite quamvis immodesto, imo quia disciplinam acerrime usurpabat, *vinctus* est, & sic opponitur Novello, cui *nulla auctoritas.* & Clementi, qui *ambitioso imperio regebat*, & *adversus modestiam disciplinæ corruptus erat.*

3. *Ambitioso imperio.*] Quid sit ambitiosum, molle, aut precarium imperium, satis explicat Tac. cum addit: *ut adversus modestiam disciplinæ corruptus* &c:

4. *Adversus modestiam disciplinæ.*] Unde sæpe & aviditas certandi, aut certe necessitas. de Ceriali Tac. lib 4 hist. 71. *Ipse pugnæ avidus & contemnendis quam cavendis hostibus melior.*

Et lib. 5. 21. *Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent. hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ.* antea: *parum temporis ad exsequenda imperia dabat: subitus consiliis, eventu clarus.*

Sed præcipue ex immodestia militari sequitur, quod statim refert Tac. sedes patrias tanquam *urbes hostium urere, vastare, rapere* &c.

5. *Corruptus.*] Hæc commodius de militibus quam de duce dici censeo, & sic scripsisse Tacitum: *Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiam disciplinæ corruptos, ita præliorum avidos.* Gronovius.

Imo Clemens idcirco ambitioso imperio regebat, quod modestiam disciplinæ corrumperet, seu corrumpi pateretur; in eo enim *ambitiosum imperium*, quod veluti precario imperaret, quod nimia indulgentia militares animos inliceret, quod insanire illos pateretur omni modo, nec certe tam corrumpitur miles lascivia aut licentia propria; quam ambitione ducum, auram popularem captantium.

[1] Pleni agri, apertæ domus [2] occurſantes domini juxta conjuges & liberos, ſecuritate pacis, & belli malo circumveniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius [3] Maturus. Is concita gente, (nec deeſt juventus) arcere provinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæſi disjectique montani, ut quibus temere collectis, non caſtra, non ducem noſcitantibus, neque in victoria
13 decus eſſet, neque in fuga flagitium. Irritatus eo prælio Othonis miles, [4] vertit iras in municipium [5] Albium Intemelium. quippe in acie nihil prædæ, inopes agreſtes, & vilia arma: nec capi poterant, pernix genus, & gnari locorum. ſed calamitatibus inſontium expleta

INTERPRETATIO.

Paratum erat adverſum formidines. Referta prædia, reſerata ædes, obvii poſſeſſores una cum uxoribus & filiis, tranquillitate pacis, & belli cladibus intercipiebantur. Marius Maturus procurator tum maritimas Alpes regebat. Is convocata natione (nec deſunt capiti juvenes bello) voluit prohibere Othonianos ingreſſu provinciæ. Sed primo congreſſu fuſi fugatique montani, ut, quibus tumultuarie conſcriptis, non munimenta, non imperia ducis noſcentibus; neque in vincendo gloria eſſet, neque in fugiendo dedecus. Exaſperatus ea pugna Othonianus miles, ſævitiam flexit adverſus oppidum Albium Intemelium. namque in prælio nihil præmii aut opum, egeni ruſtice, & nullius pretii tela: nec attingi aut prehendi poterant, gens curſu levis, & ſcientes regionis. ſed miſeriis innocentium ſatiata cupido. Intendit

NOTÆ.

Sic lib. 1. 60. *Trebellius ſeditionem & confuſum ordinem diſciplinæ Cœlio; ſpoliatas & inopes legiones Cœlius Trebellio objectabat. cum interim fœdis legatorum certaminibus modeſtia exercitus corrupta* &c.

1. *Pleni agri*] Id de villis ſeu prædiis intelligi poſſit. nam ea incipiente vere tranſigebantur, quo parum lædi ſegetes queant.

2 *Occurſantes domini.*] Nota morem obviam eundi principibus ac ducibus in lætitia. Tac. lib. 14. cum Neroni obviam itur, ait: *Conjugum ac liberorum agmina per ſexum & ætatem diſpoſita.* Liv. l. 23 *Marius, concione advocata, edicit, ut frequentes cum conjugibus ac liberis obviam irent Annibali.* Pichena.

Forte non lætitia, ſed neceſſitate, aut fortuito tantum illi occurſabant.

Et vere fortuito tantum, non per officium occurſabant. Sic enim infra eod. lib 26. *Cæterum ea ubique formido fuit, apud fugientes, occurſantes, in acie, pro vallo, ut deleri cum univerſo exercitu Cæcinam potuiſſe . . . percrebuerit.*

Occurſantes.] Quia fuga, aut latebris, neque ſibi, neque ſuis opibus vel copiis providerant, forte etiam quidam occurſabant, ut benigne eos exciperent, velut ſocios & amicos, & in prædones incidebant.

3 *Maturus.*] Qui Vitellio fidus, eo bello, dein & bello Veſpaſiani; donec tandem vicinis, ad Flavianas partes tranſeuntibus, *digreſſo Valente*, etiam ipſe ſacramento eodem quo omnes adactus eſt.

4. *Vertit iras.*] Et haud dubie vaſtavit diripuitque oppidum. patet ex ſequentibus: *Calamitatibus inſontium expleta ira.* & exemplo feminæ Liguris quæ *per cruciatus interrogata, ubi pecuniam & filium occuleret?* & mox cap. 16 *direptos vaſtatoſque claſſe, etiam quos cohortes alæque Vitellianæ protegerent.*

5. *Albium Intemelium.*] Ita quidem

avaritia. [1] Auxit invidiam præclaro exemplo femina Ligus, quæ filio abdito, cum simul pecuniam occultari milites credidissent, eoque per cruciatus interrogarent *ubi filium occuleret?* uterum ostendens, *latere* respondit. Nec ullis deinde [2] terroribus, aut morte, constantiam vocis egregiæ mutavit. *Imminere provinciæ Narbonensi, in verba Vitellii* 14
adactæ, classem Othonis, Fabio Valenti trepidi nuntii attulere. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. [3] Duas Tungrorum cohortes, [4] quatuor equitum turmas, universam Treverorum alam, cum

INTERPRETATIO.

odium. egregie instituto mulier Ligus, quæ occultato filio; cum simul opes abscondi putassent milites; ideoque per tormenta inquirerent, ubi filium obtegeret? *exhibens alvum*, illic occultari *subjecit. Nec ullis postea cruciatibus, aut exitio, firmitudinem vocis eximiæ in mollius flexit. Pavidi tabellarii nuntiavere Fabio Valenti*, classem Othonis instare Galliæ Narbonensi, quæ sacramentum Vitellii acceperat. *Venerant oratores civitatum, suppetias rogantes. Misit duas cohortes Tungrorum, quatuor turmas equitum, totam Treverorum alam, cum Iulio Classico*,

NOTÆ.

è Strabone scripserit lib 4. *Cum duplices sint Ligures, Intemelii & Ingauni: jure eorum ad mare coloniæ, altera Albium Intemelium dicta, quasi Alpium altera paulo contractius, Albinganum.*

Nec aliter in Plinio, quin tamen etiam eonetiè *Al intemelium* dicta fuerit, haud negaverim. *Lipsius.*

Intemelium] Vrbs Liguriæ regionis. hodie *Vintimiglia* urbs oræ Genuensis ad meridiem & occidentem, in Italia. *Tillemontius.*

1. *Auxit invidiam.*] Armorum civilium & partium Othonis, seu magis præcise calamitatum & rapinarum quibus Othoniani isti per Italiam grassabantur.

2. *Terroribus.*] Cruciatuum scil. aut vel ipsa morte quam ipsi intulerunt. sic interp. Hispanus.

3. *Duas Tungrorum.*] Non *Turingorum*, qui longius à Rheno dissiti nec Tacito commemorati sunt. Thransrhenani Vitellii partes secuti sunt, sed proximi ripæ, ut Tencteri, Vsipii, Tubantes, Chamani, Bructeri &c.

Tungrorum.] Tungri populi Germaniæ inferioris, in Belgica regione Galliæ hodie diœceses Episcopatuum Leodiensis *Lyege*, & Namurcensis *Namur*; vel secundum divisiones temporales Namurcensis comitatus *Namur*, Limburgensis ducatus *Limbourg*, & pars dominii temporalis Episcopatus Leodiensis *Lyege*, pars comitatus Hannoniensis *Haynaut*, & pars ducatus Luxemburgensis *Luxembourg*. ex Geographia Sausonis. *Tillemonius.*

4. *Quatuor equitum turmas.*] Puto, legionariorum equitum. nam si fuissent externi, eos nominaret quemadmodum & *Treveros*, quorum *alam universam* missam dicit, ut sic distinguat eam à *turmis* quæ minor pars equitatus quam ala. *cohortes* sunt peditum.

Ala habuit 400 equites, interdum 500. vel & mille aliquando. Ala divisa in decem turmas quandoque in sedecim.

Si pro prisca divisione sumitur Tacitus, qua decem turmæ fuerunt in Ala, totus ille equitatus 14 turmæ fuerunt, ex quibus duæ remanent in Colonia Forojuliensi, duodecim aliæ eunt ad bellum. quælibet turma habuit 30. vel 32 equites.

Julio Classico præfecto misit. è quibus pars in colonia [1] Forojuliensi retenta, ne omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari [2] classis accelerarct. Duodecim equitum turmæ, & lecti è cohortibus, adversus hostem iere: quibus adjuncta [3] Ligurum cohors, [4] vetus loci auxilium, & quingenti Pannonii [5] nondum sub signis. Nec mora prælio: sed [6] acie ita instructa, ut pars [7] classicorum mixtis [8] paganis in

INTERPRETATIO.

qui iis præesset. quarum copiarum pars in oppido Forojuliensi habita, ne omni milite expeditioni terrestri intento, destituto sic pelago, classis approperaret. Duodecim turmæ equitum, & validissimi cohortium contendere adversus hostem: quibus addita cohors Ligurum, priscum regionis præsidium, & quingenti Pannonii nondum sub vexillis. Nec cunctatum, quin certaretur: sed acie ita disposita, ut pars classia-

NOTÆ.

1 *Forojuliensi.*] Forum Julii, urbs Oxybiorum populorum in Viennensi Tertia, Galliæ Narbonensis provincia. hodie *Frejus* urbs Provinciæ *Provence*, in ora meridionali regni Franciæ. *Tillemonius.*

2 *Classis.*] Ne classis, destituto navibus aut præsidiis mari, Coloniam Forojul. invaderet.

3 *Ligurum.*] Liguria, regio vel provincia Galliæ Togatæ ad mare Ligusticum in Italia. hodie ferè omnis status Genuensis *Genes*, nonnullique *minores status* in hac Reipublica siti, & major pars ducatus Montisferrati *Montferrat*, nec non partes meridionales statuum Pedemontii & Mediolanensis *Piemont & Milan*, in Lombardia superiore. *Tillemonius.*

4. *Vetus loci auxilium.*] Nempe Coloniæ Forojuliensis.

5. *Nondum sub signis.*] Qui tyrones adhuc & nondum militari disciplina instituti, non statim sub signis militabant. Forte primo adhibiti in præsidiis tantum, & ad sarcinas tuendas in castris. etiam veteres *signa* distinguebant.

Suet. Aug. 25. *Ad tutelam ripæ servos sine mora manumissos sub priore vexillo habuit. neque aut commistos cum ingenuis, aut eodem modo armatos.*

Illi Pannonii sequebantur exercitum, forte ut supplerent legiones, vel cohortes auxiliarium, vel ut armati cohortem ipsi auxiliariam efficerent. innuit tamen destinatos supplendis legionibus, vel cohortibus, cum dicit: *nondum sub signis.*

6. *Acie ita instructa.*] In hoc conflictu distincte apud Othonem memorantur classici, pagani, prætoriani, & classis.

Vitellio militant duodecim equitum turmæ, cohors Ligurum, Tungricarum cohortium delectus, quingenti Pannones, & præter eas copias paulo post *Alpini*, nisi fortassis utroque loco legendum *Albini* ut forte Ligures designentur, cum nulla assequar imaginatione, quid hic rei sit *Pannoniciis.*

Aut si verum id sit, quod tamen mirum videatur, operæ pretium fuisset scire ex auctoris descriptione, quomodo illuc fuerint delati, quæ tamen hic deficit. *Savilius.*

Sed acie.] *Acie* scil. Othonianorum.

7. *Classicorum.*] Vertit clar. Harlæus de legione classiaria, sed hæc pugnant inter se, legio, & classiarii: quippe sunt duæ militiæ distinctæ, id intelligendum vertendumque ambigue, quemadmodum & narrat Tac.

Certe classiarii evecti ab Othone in ordinem & numeros legionis & poruerunt remitti ad classem, ut ibi etiam legionariam militiam exercerent, quemadmodum & prætoriani qui etiam vere

colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus æqui loci, prætorianus miles expleret, in ipso mari [1] ut annexa classis & pugnæ parata, conversa, & minaci fronte [2] prætenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmæ obtulere se [3] hosti incaute, cum exciperet contra veteranus miles, [4] simul à latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam pagano-

INTERPRETATIO.

rierum, adjunctis incolis, se erigeret in montes mari proximos, & prætorius miles occuparet quantum justi loci erat inter montes & ripas: ita ut in ipso aquore admota prope classis, & prælio disposita, intenta, & minaci specie obtenderetur. Vitelliani quibus minus firmum agmen peditum, & vis in equitatu, statuunt Alpinos propinquis collibus, cohortes conferta acie disponunt *post equitatum. Turmæ Treverorum invasere hostem improvidè, cum contrà obsisteretur vetustus miles, & simul instaret à latere cum lapidibus idoneum ad conjiciendum etiam aggrestium*

NOTÆ.

legionarii & nobilissimi huc missi sunt, sed de ea re nihil clare Tacitus.

Imo patet apud se Othonem terinoisse classiarios, ut sibi fidissimos, & adfuit legio *classica* prælio Bedriacensi à quo strata principia, abreptaque aquila undevicesimanorum, & quæ postea à Vitellio in Hispaniam remissa, ut otio mitesceret, summæ enim ferociæ fuit.

Vocatur *prima adjutrix*, & nulli antea prælio interfuerat, scil. quia nuper evecta ab Othone, ut ante à Nerone in numeros legionariæ militiæ, respuente Galba hoc militiæ flagitium.

Nisi forte jam & id antea obtinuisset à Galba qui mobilitate ingenii eos ceciderat, decumarat, in vinculis habuerat, dein & libertatem reddiderat, forte & militiam honestiorem concesserat, quam tanta pervicacia flagitabant, ipso adventante in urbem.

Sed nihil refert, nuper condita illa legio, quocumque modo id contigisset. Sed non constat fuisse missam ad naves, neque universam, neque electos ipsius, aut vexillarios.

8. *Paganis.*] *Pagani* à *pagis* dicti sunt; qui ibi habitant, aut inde sunt oriundi, etiam si urbes colant, non recepti in civitatem, nullo prope numero, & plebeii.

Cic. pro domo: *nullum in hac urbe collegium, nulli pagani aut montani.*

Suetonius Aug. *Pinarium equitem Romanum, cum concionaretur se, admissa turba paganorum, apud milites subscribere quadam animadvertisset.* ideoque iosr. eod. lib. prætorianos milites *paganos* appellat, quod vicani urbem colerent: hic vero demonstratur *pagorum incola.*

In libris verò nostris civilibus *pagani* sunt, non milites, quod unde doctum sit, diximus alibi. *Ferretus.*

1. *Vt annexa classis.*] Id est continua exteris copiis, & velut aciei terrestri connexa & velut in partem pugnæ disposita conversaque.

Annexa classis.] Quæ prope nempe adstaret velut in eadem acie juxta prætorianos.

2. *Prætenderetur.*] Id est opponeretur, & velut instrueretur secundum longitudinem & spatium oræ maritimæ qua prælium committeretur.

3. *Hosti.*] Id est, prætorianis cohortibus. nam infra exciperet *veteranus miles*, qui non alius à prætorianis. & alii scil. pagani & classici in collibus mari propinquis dispositi, sicq; in eos dificile invectus esset eques Tungrorum.

4. *Simul à latere.*] In adversa fron-

tum manus : qui spatii inter milites, strenui ignavique in victoria idem audebant. Additus perculsis [1] terror, invecta in terga pugnantium [2] classe. Ita undique clausi, deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.
15 Nec Vitelliani, quamquam victi, quievere : accitis auxiliis, securum hostem, ac successu rerum socordius agentem invadunt : cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves ; donec [3] sidente paulatim metu, [4] occupato juxta colle defensi ; mox irrupere. atrox ibi cædes, & [5] Tungrarum cohortium [6] præfecti, sustentata diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvide secutos, conversi equites circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, [7] ne hinc classis, inde equites subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro [8] Antipolim Narbonensis Galliæ [9] municipium ;

INTERPRETATIO.

indigenarum agmen, qui quia mixti inter manipulares fortes, inertesque, dum vincerent, eamdem audaciam præferebant. Adjectus exterritis pavor, irrumpentibus in terga certantium navibus; ita undique circundati sunt, profligatusque omnis exercitus foret, ni victores Othonianos *cohibuisset caligo noctis, subsidio & prætextui terga vertentibus. Nec Vitelliani, quamvis fusi, inertes mansere. vocatis sociis, invadunt incuriosum hostem, & felici exitu pugnæ negligentius agitantem: occisi qui excubias agebant, penetrata munimenta, terror injectus classi: donec senescente sensim formidine, insesso juxta monte protecti* sunt *; dein incurrere. immanis eo prælio strages, & duces cohortium Tungrarum telis opteriuntur, postquam diu prælium sustinuissent. Othonianis etiam multo cruore stetit victoria, quorum eos qui incaute prosequebantur, versa fronte equitatus intercepit, ac velut justo fœdere, ne hinc naves, inde equites repentinum terrorem incuterent, Vitelliani versus Antipolim Narbonensis provinciæ oppidum rediere; Othoniani Albingaunum interio-*

NOTÆ.

te dispositæ post equitem prætorianæ cohortes, & vincentibus cohortibus, hostemque impellentibus, stabant à latere Alpini *jugi* mari *proximi*. Etiam & à tergo instabat classis. *Ita undique clausi.*

1. *Terror.*] Ex classicis qui forte è navibus in eos catapultis, ballistis & aliis machinis saxa, telaque vibrabant ; aut etiam in ripam exponere suos ad oppugnandum à tergo hostes poterant.

2. *Classe.*] Id est, copiis classicis, quæ castra ex more habuere ad littus juxta classem, aut certe tum dispositæ in navibus, tum egressæ, terga hostium jam perculsorum invasere.

3. *Sidente paulatim metu.*] Id est cessante paulatim & conquiescente metu.

4. *Occupato juxta colle.*] Qui idem est, ut puto, cum collibus de quibus supra cap. 14. *Ut pars Classicorum mixtis paganis in colles mari propinquos exsurgeret.*

5. *Tungrarum.*] Vide notas c. 14.

6 *Præfecti.*] Duo præfecti erant ejusdem gentis, duces popularium suorum & pro more, sociorum nobilissimi. Sic florem gentis ac virorum militarium abducebant suis finibus eosque interim obsides habebant.

7. *Ne hinc classis.*] Nempe ab Othonianis ; *inde eques*, nempe ex Vitellianis castris.

8. *Antipolim.*] Antipolis urbs Decceatum populorum in Viennensi Tertia, Galliæ Narbonensis provincia. hodie *Antibes* urbs Provinciæ *Provence*, in ora

Othoniani [1] Albingaunum [2] interioris [3] Liguriæ revertere. [4] Corsicam ac [5] Sardiniam, cæterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope afflixit Decimi Pacarii procuratoris temeritas, tanta molle belli nihil [6] in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque Othonis odio juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio etiam si provenisset. Vocatis principibus insulæ, consilium aperit: & contradicere ausos [7] Claudium Phirrhicum trierarchum Liburnicarum ibi navium, [8] Quinctium Certum equitem Romanum, interfici jubet. quorum morte exterriti qui aderant, simul ignara & alieni metus socia [9] imperitorum turba, in verba Vitellii juravere. Sed ubi delectum agere Pacarius, & inconditos homines fatigare militiæ muneribus occœpit, laborem inso- 16

INTERPRETATIO.

ris Liguriæ regressi sunt. *Rumor victricium navium in factione Othoniana retinuit Corsicam ac Sardiniam, & alias insulas vicini æquoris, sed imprudentia Decimi Pacarii procuratoris fere subvertit Corsicam,* quæ audacia *in tanta magnitudine belli nullius in universum bellum momenti futura, ipsi vero perniciem allatura* fuit. *Quippe inimicitia in Othonem, decrevit fovere Vitellium copiis atque opibus Co-'orum, vano subsidio, etiam si successisset. Accitis primoribus insulæ, mentem suam promit. & occidi præcipit Claudium Phirrhicum præfectum Liburnicarum ibi triremium, & Quinctium Certum equitem Romanum, quia* ipsius cœptis *intercedere ausi fuerant, quorum nece perculsi qui intererant, & etiam multitudo ignarorum imperita, & alienæ formidinis conscia, sacramentum Vitellii accepere. Sed postquam scribere militem cœpit Pacarius, & rudes homines lassare belli muniis, curam insuetam pertæsi, to-*

NOTÆ.

meridionali regni Franciæ. *Tillemon.*

9 *Municipium.*] Ibi municipium, & oppidum unum & idem est, nec putes dum Tacitus gravissimas res narrat id summa cura distinguere.

1. *Albingaunum.*] Urbs Liguriæ regionis in Italia. hodie *Albenga* urbs oræ occidentalis Reipublicæ Genuensis. *Tillemonius.*

2. *Interioris*] Respectu Italiæ.

3. *Liguria.*] Vide notas cap. 14.

4 *Corsicam.*] Insula Italiæ in mare Mediterraneo. hodie *Corse*, paret Reipublicæ Genuensi. *Tillemon.*

5. *Sardiniam.*] Insula Italiæ in mare Mediterraneo. hodie insula & regnum *Sardaigne*, paret regi Catholico sive Hispaniæ *Tillemonius.*

6. *In summam.*] Nihil in summam belli profutura illa temeritas, quid enim insulares misselli ad tantam molem belli & præliorum, quibus transigi fortuna partium debuit?

7. *Claudium.*] Puto, is libertus fuit Claudii qui & originem Græcam redolet ille cognomine *Phyrrhicus.* Forte patroni *Claudii* nomen assumpserat ex more.

8 *Quinctium Certum.*] Forte ille eques Rom. publici exactor in hac insula; ut solebant equites tributa redimere, aut forte classicis militibus qui apud triremes merebant, imperabat. inter duces forte se pro Othone opposuit Pacario. Sic infra cap. 22 Turullius Cerialis *primipilaris*, quæ nobilitas equestris, *pluribus castris* præerat.

9. *Imperitorum.*] Nempe rudis vulgi qui inscius rerum & expers curarum imperii. quæ turba partim insularium,

litum perosi, infirmitatem suam reputabant; *insulam esse quam incolerent, & longe Germaniam viresque legionum: direptos vastatosque classe; etiam quos cohortes alaque protegerent.* Et aversi repente animi: nec tamen aperta vi; aptum tempus insidiis legere. digressis qui Pacarium frequentabant, nudus & auxilii inops, balneis interficitur. trucidati & [1] comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere. neque eos aut Otho præmio affecit, aut punivit Vitellius, in
17 multa colluvie rerum [2] majoribus flagitiis permixtos. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut supra memoravimus, [3] ala Syllana, [4] nullo apud quemquam Othonis favore, nec quia Vitellium

INTERPRETATIO.

nues vires suas revolvebant animo, insulam esse quam habitarent, & procul abesse Germaniam & robur legionum: raptos populatosque navibus, etiam quos cohortes, & alæ defenderent. *Et alienati subito insularium animi: nec tamen palam aggressi facinus, opportunam occasionem dolo quæsivere. dilapsis qui Pacarium celebrabant, veste exutus ut erat, & præsidii egens, balneis interimitur. occisi etiam socii. Ipsi percussores portavere ad Othonem capita* occisorum, *tanquam hostium; neque illos aut donavit Otho mercede, aut supplicio affecit Vitellius, in maxima colluvie malorum majoribus sceleribus confusos. Iam ala Syllana, ut ante tradidimus, patefecerat Italiam, bellumque transtulerat, nulla apud quemquam Othonis gratia, nec quia Vitellium magis diligerent, sed diuturna pax ad*

NOTÆ.

partim forte & civium, negotiorum & commercii gratia huc commeantium.

1. *Comites.*] Intelligendos puto, eos qui tum eum forte comitabantur. quorum tamen pars forte socii ac conscii rebellionis erant adversus Othonem. Ideoque occisi sunt, & eorum capita ad Othonem delata.

Comites.] Turbam frequentantium ac celebrantium procuratorem vitavere. Ac dein ipse & *comites* qui pauci, interficiuntur. Forte eum stipabant sectabanturque, ut in bello. isti *comites*, quos simul & occidere coacti sunt, cum ipsum custodirent forte, & armis defenderent. forte sic quo insignius facinus ac meritum foret. Sed frustra. hæc ut in tanta colluvione facinorum facile obliterata sunt.

2. *Majoribus flagitiis.*] Non quod ipsi majora flagitia fecissent, sed in cumulo aliorum, qui majoribus flagitiis tenebantur, oblivione transmissi. Sic lib. 16. an. *Mox Neronem circa summa scelera distentum quasi minores evasere.* Pichena.

3 *Ala Syllana.*] Sic supra lib. 1. 70: *Laetum ex Italia nuntium accipit, alam Syllanam circa Padum agentem, sacramento Vitelli accessisse. Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant* &c.

Ala Syllana.] Vertit interpres Gall. *Ala Syllani.* sed incertum an à Sylla, an à Syllano nomen ala desumpserit.

4 *Nullo apud quemquam Othonis favore.*] Id cepit interp. Gallicus, quasi nullus horum equitum favore traheretur magis ad Othonem quam ad Vitellium.

Sed hæc de Italia intelligenda sunt, quam *longa pax ad omne servitium fregerat. faciles occupantibus*, Italos nempe, non de *ala Syllana* quæ Vitellii partes ultro amplexa erat; quia nempe *Proconsulem* Vitellium *Syllani in Africa habuerant.*

Quod tradit Tac. lib. 1. hist. 70. idque *instinctu decurionum qui Othonis*

mallent

mallent, ſed longa pax ad omne ſervitium fregerat, [1] faciles occupantibus, & [2] melioribus incurioſos. Florentiſſimum Italiæ latus, quantum [3] inter Padum Alpeſque camporum & urbium, armis Vitellii (namque & [4] præmiſſæ à Cæcina cohortes advenerant) tenebatur. Capta [5] Pannoniorum cohors apud [6] Cremonam. [7] Intercepti

INTERPRETATIO.

omnem ſervitutem molliverat Italos *paratos faciles*que *prævenientibus, & de melioribus* principibus *haud ſollicitos. Opulentiſſimam Italiæ regionem, hac quantum terrarum & civitatum eſt inter Padum & Alpes, præſidiis Vitellius obtinebat; quippe & præmiſſæ cohortes à Cæcina adventarant. Cohors Pannoniorum intercepta prope Cremonam. Circumventi centum equites, & mille claſſiarii inter*

NOTÆ.

ignari. Vitellio obſtricti, robur adventantium legionum & famam Germanici exercitus attollebant.

De Italia vero lib. 1 hiſt cap. 11. *Inermes provinciæ, atque ipſa inprimis Italia, cuicumque ſervitio expoſita in pretium belli ceſſura erant.*

Et hic clare Tac. eoſdem intelligit, *nullo favore* inclinaſſe in Othonem, quos ſcil. *longa pax .. fregerat*, Italos nempe, *faciles occupantibus & melioribus incurioſos.* quod non poteſt dici de Syllanis, qui non *fracti in ſervitium* &c. neque adeo *faciles* &c.

1. *Faciles occupantibus.*] Sic lib. 1. 70. de ala Syllana: *Ut donum aliquod novo principi* (Vitellio nempe) *firmiſſima tranſpadana regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, & Eporediam, ac Vercellas adjunxere.* Et ibid. *quantum inter Padum Alpeſque camporum & urbium, armis Vitellii tenebatur.*

2. *Melioribus incurioſos.*] Hoc eſt, de cauſa non erant ſolliciti, an Othonis an Vitellii, juſtior eſſet, ſed tantum prioribus occupantibus inſerviebant. *Pichena.*

Non anxii, an melior foret imperator Otho, an Vitellius. Uter præſtantior eſſet armis, uter bello aut pace, melius tueri Rempub. poſſet.

3. *Inter Padum Alpeſque.*] Commemorata nobis Mediolanum, Novara, Eporedia & Vercellæ lib. 1. Aliæ urbes multæ & magnæ, quomodo elegerint Vitellii partes, ſilentio Tacitus prætereiit.

Plutarchus eo inclinat, ut putet, Cremonam inter Alpes & Padum ſitam, aliquandiu ab Othonianis occupatam fuiſſe; & Tacitus hic ſcribit, *capta Pannoniorum cohors apud Cremonam* à Vitellianis.

Illa autem Pannoniorum cohors, quæcunque tandem fuerit, & undecunque eo delata, ab Othone datum videtur urbi præſidium, atque cum ipſa urbe à Vitellianis capta; licet Plutarchi narratio nonnihil variet temporis hic deſcripti circumſtantiam. *Savilius.*

Non ſine magna belli fama capi potuit Cremona; ideoque haud dubie meminiſſet Tacitus; niſi forte volens ultroque acceſſerit partibus Vitellii, ex fama legionum Germanicarum.

4. *Præmiſſa à Cæcina cohortes*] Sic 1. hiſt. *Quia præſidio alæ unius latiſſima pars Italiæ defendi nequibat, præmiſſæ Gallorum, Luſitanorum Britannorumque cohortes* &c.

5. *Pannoniorum.*] Forte illi ſunt quingenti Pannonii qui nondum ſub ſignis.

Pannoniorum.] Putet forte aliquis, eſſe eos, ex duobus his millibus, quæ præmiſſa erant ex Pannonia & Dalmatia. Imo præmiſſi illi ex Pannonia *ſubſignani, vexillarii & electi* ex legionibus erant, imo & robur militum vetuſtorum illi, non tyrones, non ſocii.

6. *Cremona.*] Urbs Cenomanorum po-

[1] alæ cohorteſque præveniebant. Ex ipſa urbe haud ſpernenda manus, quinque prætoriæ cohortes, & [2] equitum vexilla cum [3] legione prima: ac deforme inſuper auxilium, duo millia gladiatorum, ſed [4] per civilia arma etiam [5] ſeveris ducibus uſurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Veſtricio Spurinna ad occupandas [6] Padi ripas præmiſſus: quoniam [7] prima conſiliorum fruſtra cecide-

INTERPRETATIO.

Alæ, & cohortes prævertebant. Ex ipſa civitate non mediocre agmen, quinque cohortes prætorianæ, & vexilla equitum cum legione prima: & præterea auxilium indecorum, bina millia gladiatorum, ſed bellis civilibus id etiam egregiis Imperatoribus factitatum. Impoſitus his copiis Annius Gallus, cum Veſtricio Spurinna praire juſſus ad occupanda Padi littora; quia primi conatus in irritum ceſſerant,

NOTÆ.

numeravit, non autem Othonis, aut illius exercitus, aut ſolius quartædecimæ legionis; non enim de una legione dixiſſet, *quo plus virium ac roboris*: præterea mox addit: *agmen legionum alæ cohorteſque præveniebant.* Sicque manifeſtò convincit, accuſari tarditatem quatuor legionum, de quibus hic. & jam dixerat. ſcil. de iiſdem *è quibus bina millia præmiſſa, ipſa modicis intervallis ſequebantur*, id eſt, lentè, tarde veniebant.

1 *Alæ cohorteſque.*] Fortaſſe intelligit duo millia, quorum ante meminit, fortaſſe etiam, aut potius, alios præterea. *Savilius.*

Alæ cohorteſque.] Capiunt de auxiliaribus. Attamen & erant eo ævo *cohortes* Rom. quæ ſeparatim merebant, ut & *alæ* multæ. Erant & cohortes Rom. ſimul & auxiliares. Magis expeditæ illæ cohortes. quam legiones. quare propere & raptim trahebantur ad urgentia belli. Forte & hæ cohortes vexilla legionum erant, ſaltem ex parte.

Alæ cohorteſque.] Intellige auxilia quatuor harumce legionum, quæ expedita magis, at legionum agmen gravius, poſſint & intelligi forte *vexillarii*, ſeu electi harum legionum, & eques legionarius, additis tamen auxiliariis, ut qui magis expediri eſſent.

2. *Equitum.*] Scil. *equitum* prætorianorum, forte & aliorum equitum *vexilla cum legione Prima* adjutrice quæ & ſuos equites habuit.

Equitum vexilla.] Sic dixit, non quia magis propria eſſent vexilla *equitum*, quam *peditum*, ſed quia abſtracta erant à legionibus ſuis illa vexilla. aut à cohortibus prætorianis; nec forte totæ *alæ* erant, ſed tantum partes, ſeu *turmæ*.

3. *Legione prima*] Quæ *prima adjutrix* ſeu *claſſica* dicta.

4. *Per civilia arma.*] Pompejus in bello civili adverſus Cæſarem idem meditabatur; ſed diſſuadentibus amicis ab incepto deſtitit. Cæſar de bello civili. 3. 4. *Savilius.*

5. *Severis ducibus.*] Forte Pompejum tantum intelligit, aut reſpicit ad Syllam & Marium. nam nec dictator Cæſar nec Brutus aut Caſſius, talibus militiæ flagitiis uterentur.

6. *Padi ripas.*] Quæcumque tandem ſententia fuerit, res docet, cuſtodiendæ ripæ non adhibitos, præter gladiatores. *Savilius.*

7. *Prima conſiliorum fruſtra &c. tranſgreſſo jam Alpes.*] Sueton. docet fuiſſe commiſſum aliquod prælium apud Alpes, ſed ſilet Tacitus. Forte aliquod leve prælium fuit cum ala Sylana aut cohortibus quæ bellum tranſmiſere in Italiam, quod neglexit Tacitus, ut levis momenti, vel forte non advertit.

rant, [1] transgresso jam Alpes Cæcina, quem sisti intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur [2] speculatorum lecta corpora, cum cæteris prætoriis cohortibus, [3] veterani è prætorio, [4] classi.

INTERPRETATIO.

cum jam Alpes superasset, Cæcina, quem crediderat Otho cohiberi posse intra Gallias. Ipsum Othonem stipabant speculatorum delecta robora, cum cætero milite prætorio, etiam emeriti prætoriani, & classiariorum ingens multitudo. Nec illi

NOTÆ.

1 *Transgresso jam Alpes.*] Suet. Oth 9. *Et tribus quidem, verum mediocribus præliis apud Alpes, circaque Placentiam, & ad Castoris . . . vicit.* An victus Cæcina apud Alpes?

Forte id intelligendum de cohortibus auxiliarium quas præmiserat. quæ forte vexatæ in transitu, sed tamen perrupe runt in Italiam.

Alpes.] In quarum transitu commissa pugna, si audimus Sueton. Oth. & hic innuere videtur Tacitus, & si non de pugna, saltem de copiis oppositis intelligit.

Alpes.] Vide notas lib. 1. cap. 66.

2. *Speculatorum lecta corpora.*] Speculatores militum genus ferebant literas publicas, & principis, deportati à præfecto prætorii, quibus & diplomata dabat obsignata suo annulo.

Plut. Galba: *Cum consules publicos famulos destinassent, qui decreta ad Imperatorem perferrent, iisque obsignata diplomata tradidissent, quibus agnitis, singularum urbium magistratus, dispositis vehiculis, iter tabellariorum accelerarent, Nymphidius haud mediocriter indignatus est, quod non ab ipso militibus sigilloque acceptis, isti missi essent &c.*

Speculatorum lecta corpora.] Cepit interpres Hispanus de personæ seu corporis custodibus, ita ut distinguat duo genera custodum, & *speculatores* propius stipent principem; & certe custodiebant illi Claudium epulantem, ita ut alii *prætoriani* in foribus palatii excubarent, vocat interpres Gall. *speculatores, les archers de la garde.*

Distinguntur etiam apud nos custodes exteriores seu remotiores *gardias* simpliciter appellamus. Sunt & corporis custodes proprii qui in ipsis atriis palatii excubant. Sunt & alii, sed duo tantum, quos vocamus *gardes de la manche.* Et illi latioribus ornatioribusque lanceis, principi ab utroque latere excubant in publico.

3. *Veterani è prætorio.*] Distinguit veteranos à cohortibus, recte. quia exauctoratos intelligit, & qui post sedecim stipendia habebantur sub vexillo, non aliter quam legionarii, de quibus ad 1. an. Atqui hi *veterani* nec in legionibus ultra censebantur, nec illi in cohortibus præt. *Lipsius.*

Veterani.] Qui exauctorati, & jam forte belli munerum & excubiarum immunes, nisi spe novæ prædæ allecti, ad militiam revocarentur.

Veterani è prætorio.] Qui scil. *evocati*, seu revocati ad militiam, urgente necessitate belli. nam si *veterani* prætoriani, post quam exauctorati sunt, adhuc retinentur sub vexillo, qui differunt ab aliis, nisi forte majus stipendium accipiant? nam quid agunt sub illo vexillo, nisi adhuc excubent principi, & castris suis? & sic ab aliis nullo modo differunt, nisi forte novam cohortem componerent, etiam per vices adsidentem foribus principis, quod factum non putem.

Potius est, ut illi velut *evocati* haberentur, quia revocati ad militiam erant, & eodem ordine merebant, quo alii prætoriani, nisi quod altiores forte ordines ducerent, & majora p.œmia seu commoda adipiscerentur, ut pote militiæ veteres & conspicui bello.

4. *Classicorum.*] Qui nondum compositi in numerum legionis, qui forte

corum ingens numerus. [1] Nec illi ſegne aut corruptum luxu iter: ſed
[2] lorica ferrea uſus eſt, & ante ſigna pedeſter, [3] horridus, incomptus,
12 famæque diſſimilis. Blandiebatur cœptis fortuna, [4] poſſeſſa per mare
& naves majore Italiæ parte, penitus uſque ad initium [5] maritimarum Alpium. [6] quibus tentandis, aggrediendæque provinciæ Narbo-

INTERPRETATIO.

lentum aut molle per voluptates iter; ſed tegmen ferreum induerat, & ante agmen pedeſter, atrox, inſultus & fama ſua contrarius. Conſiliis arridebat fortuna, occupata per mare & claſſem majore parte Italia, prorſus uſque ad principium maritimarum Alpium. quibus laceſſendis, oppugnandæque provinciæ Narbo-

NOTÆ.

nondum ſub ſignis; & tamen ſic jam nihil pertinebant ad claſſem aut mare, ſed trahebantur ſuppleturi legiones, cohortes aut præſidia. quamplurimi claſſici hocce bello reperiuntur.

Galba, ſi credimus Dioni lib. 55. delegit *primam adjutricem*, & *ſeptimam*. Galbianam. hæc *prima adjutrix*, haud dubie etiam ex claſſicis conſtabat, & tamen tot millia interfecerat Galba.

Veſpaſianus etiam duas conſcripſit, *ſecundam adjutricem*, & quartam Flaviam, idem Dio. de qua *ſecunda* mentio lib 5. hiſt. 16. *Illa primum acie Secundanos nova ſigna novamque aquilam dicaturos.* ſed an ex claſſicis, incertum.

1 *Nec illi ſegne aut corruptum luxu iter.*] Sic fere Plutarchus de Artaxerxe: *Neque enim aurum, neque Candys, neque apparatus duodecim millium talentorum, qui ſemper Regis perſonæ adhæſit, impediebat quin ageret & labori incumberet, fere ut è vulgo hominis; imo vero pharetram peltamque geſtans ipſe primus ingrediebatur per vias montium arduas & acclives, omiſſo equo, ita ut alii omnes, ejus vim & alacritatem conſpicientes, adlevarentur, & velut alas haberent, incederent.*

2. *Lorica ferrea uſus eſt.*] Alius deſcribitur à Juven. Sat 3. verſ 190. quid ſi ex priore fama hæc illi affingantur à poëta? *famaque ſit diſſimilis.* Savil.

3 *Horridus.*] Vertit interp. Hiſp. *terrible y eſpantable à la viſta*, id eſt, terribilis & viſu formidandus. quo mentem Taciti non exprimit. nam hic ſqualidum cultum tantum intelligit. qui tamen horror in viro militari & Imperatore Rom. non injucundus. ſic ornatus ille ſic formidatus hoſti tantum, ſic amicis lætus gratuſque. Tac. lib. de mor. Germ. de Suevis. *Vſque ad canitiem, horrentem capillum retro ſequuntur ac ſæpe in ipſo ſolo vertice religant. principes & ornatiorem habent. ea cura formæ, ſed innoxia. Neque enim, ut ament amenturve, in altitudinem quamdam ac terrorem adituri bella compti, ut hoſtium oculis ornantur.*

4. *Poſſeſſa per mare.*] Sic lib 2. An. 51 *At ſi mare intretur, promptam ipſis poſſeſſionem. Germania* nempe, non *maris*, ut volunt.

5. *Maritimarum Alpium.*] Alpes maritimæ ſic dictæ, quod mari vicinæ ſunt. hæ à Varo flumine, quod Italiam à Gallia diſterminat, incipiunt. *Lupanus.*

Maritimarum Alpium.] Alpes maritimæ, montes Liguriæ regionis Italiæ, & Galliæ Narbonenſis, verſus mare Liguſticum. hodie vocamus *Alpes Maritimes.* ſunt in parte meridionali ſtatus Pedemontii provincia Viennenſis quarta dicta eſt *Alpes Cottiæ & Maritima* poſterioribus temporibus. *Tillemon.*

6. *Quibus tentandis.*] Duplex mandatum Othoniani duces habuerunt, tentandarum Alpium, & Provinciæ invadendæ, quæ ad Vitellium defecerat.

Supra libro 1. *Narbonenſem Galliam*

nenſi,

nensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, [1] Æmilium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licentiam militum [2] vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens [3] ambitioso imperio regebat: ut [4] adversus modestiam disciplinæ [5] corruptus, ira præliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriæ videbantur: tamquam externa litora, & urbes hostium, urere, vastare, rapere: eo atrocius, quod nihil usquam provisum adversum metus.

INTERPRETATIO.

nensi constituerat duces Suedium Clementem, Antonium Novellum, & Æmilium Pacensem. Sed Pacensi per insolentiam militum indita vincla: Antonio Novello nihil auctoritatis erat: *Suedius Clemens ambitiose imperabat: qui, ut erga severitatem militarem parum intentus; ita in pugnas promptissimus* erat. *Non Italiæ non regiones, aut natale solum peti videbantur, incendere, diripere, agere, & ferre velut externas oras, & civitates hostium: eo immanius quod nihil usquam præ-*

NOTÆ.

aggredi statuit, classe valida & partibus fida. infra: *imminere provinciæ Narbonensi in verba Vitellii adactæ classem Othonis, trepidi nuntii attulere.* Lipsius.

Omnes aditus Galliarum (inquibus *Alpes maritimæ*) armis Vitellii tenebantur. Tac. *quando Penina Cottiæque Alpes, & cæteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur.* at Othoni placuerat sistere in Gallia Cæcinam; Tac. *transgresso jam Alpes Cæcina, quem sisti intra Gallias speraverat.* Eaque de causa Narbonensem provinciam memoratos duces classe aggredi jussit, ut, illâ receptâ, aditus Alpium maritimarum pateret. *Salin.*

1. *Æmil. Pacensem.*] Qui tribunus olim urbanarum cohortium & exauctoratus à Galba erat, Tac. lib. primo histor. 20.

2. *Vinctus*] Non *victus*, ut volunt. nec is erat qui vinceretur à milite quamvis immodesto, imo quia disciplinam acertime usurpabat, *vinctus* est, & sic opponitur Novello, cui *nulla auctoritas.* & Clementi, qui *ambitioso imperio regebat,* & *adversus modestiam disciplinæ corruptus erat.*

3. *Ambitioso imperio.*] Quid sit ambitiosum, molle, aut precarium imperium, satis explicat Tac. cum addit: *ut adversus modestiam disciplina corruptus* &c.

4. *Adversus modestiam disciplinæ.*] Unde sæpe & aviditas certandi, aut certe necessitas. de Cetiali Tac. lib 4 hist. 71. *Ipse pugnæ avidus & contemnendis quam cavendis hostibus melior.*

Et lib. 5. 21. *Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent, hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ.* antea: *parum temporis ad exsequenda imperia dabat: subitus consiliis, eventu clarus.*

Sed præcipue ex immodestia militari sequitur, quod statim refert Tac. sedes patrias tanquam *urbes hostium urere, vastare, rapere* &c.

5. *Corruptus.*] Hæc commodius de militibus quam de duce dici censeo, & sic scripsisse Tacitum: *Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiam disciplinæ corruptos, ita præliorum avidos.* Gronovius.

Imo Clemens idcirco ambitioso imperio regebat, quod modestiam disciplinæ corrumperet, seu corrumpi pateretur; in eo enim *ambitiosum imperium*, quod veluti precario imperaret, quod nimia indulgentia militares animos inliceret, quod insanire illos pateretur omni modo, nec certe tam corrumpitur miles lascivia aut licentia propria; quam ambitione ducum, auram popularem captantium.

Mm

avaritia. [1] Auxit invidiam præclaro exemplo femina Ligus, quæ filio
abdito, cum simul pecuniam occultari milites credidissent, eoque per
cruciatus interrogarent *ubi filium occuleret?* uterum ostendens, *latere*
respondit. Nec ullis deinde [2] terroribus, aut morte, constantiam vo-
cis egregiæ mutavit. *Imminere provinciæ Narbonensi, in verba Vitellii* 14
adactæ, classem Othonis, Fabio Valenti trepidi nuntii attulere. Ade-
rant legati coloniarum, auxilium orantes. [3] Duas Tungrorum cohor-
tes, [4] quatuor equitum turmas, universam Treverorum alam, cum

INTERPRETATIO.

odium, egregio instituto mulier Ligus, quæ occultato filio; cum simul opes obscondi putassent milites, idcoque per tormenta inquirerent, ubi filium obtegeret? *exhibens alvum*, illic occultari *subjecit. Nec ullis postea cruciatibus, aut exitio, firmitudinem vocis eximiæ in mollius flexit. Pavidi tabellarii nuntiavere Fabio Valenti*, classem Othonis instare Galliæ Narbonensi, quæ sacramentum Vitellii acceperat. *Venerant oratores civitatum, suppetias rogantes. Misit duas cohortes Tungrorum, quatuor turmas equitum, totam Treverorum alam, cum Iulio Classico*,

NOTÆ.

è Strabone scripseris lib 4. *Cum duplices sint Ligures, Intemelii & Ingauni, harum eorum ad mare coloniæ, altera Albium Intemelium dicta, quasi Alpinum altera paulo contractius, Albinganum.*

Nec aliter in Plinio, quin tamen etiam concisè *Al intemelium* dicta fuerit, haud negaverim *Lipsius*.

Intemelium] Vrbs Liguriæ regionis. hodie *Vintimiglia* urbs oræ Genuensis ad meridiem & occidentem, in Italia. *Tillemontius*.

1. *Auxit invidiam.*] Armorum civilium & partium Othonis, seu magis præcise calamitatum & rapinarum quibus Othoniani isti per Italiam grassabantur.

2. *Terroribus.*] Cruciatuum scil. aut vel ipsa morte quam ipsi intulerunt. sic interp. Hispanus.

3. *Duas Tungrorum.*] Non *Turingorum*, qui longius à Rheno dissiti nec Tacito commemorati sunt. Transrhenani Vitellii partes secuti sunt, sed proximi ripæ, ut Tencteri, Vsipii, Tubantes, Chamani, Bructeri &c.

Tungrorum.] Tungri populi Germaniæ inferioris, in Belgica regione Galliæ hodie diœceses Episcopatuum Leodiensis *Lyege*, & Namurcensis *Namur*; vel secundum divisiones temporales Namurcensis comitatus *Namur*, Limburgensis ducatus *Limbourg*, & pars dominii temporalis Episcopatus Leodiensis *Lyege*, pars comitatus Hannoniensis *Haynaut*, & pars ducatus Luxemburgensis *Luxembourg*. ex Geographia Sansonis. *Tillemonius*.

4. *Quatuor equitum turmas.*] Puto, legionariorum equitum. nam si fuissent externi, eos nominaret quemadmodum & *Treveros*, quorum *alam universam* missam dicit, ut sic distinguat eam à *turmis* quæ minor pars equitatus quam ala. *cohortes* sunt peditum.

Ala habuit 400 equites, interdum 500. vel & mille aliquando. Ala divisa in decem turmas quandoque in sedecim.

Si pro prisca divisione sumitur Tacitus, qua decem turmæ fuerunt in Ala, totus ille equitatus 14 turmæ fuerunt, ex quibus duæ remanent in Colonia Forojuliensi, duodecim aliæ eunt ad bellum. quælibet turma habuit 30. vel 32 equites.

Julio Classico præfecto misit. è quibus pars in colonia [1] Forojuliensi retenta, ne omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari [2] classis accelerarct. Duodecim equitum turmæ, & lecti è cohortibus, adversus hostem iere: quibus adjuncta [3] Ligurum cohors, [4] vetus loci auxilium, & quingenti Pannonii [5] nondum sub signis. Nec mora prælio: sed [6] acie ita instructa, ut pars [7] classicorum mixtis [8] paganis in

INTERPRETATIO.

qui iis praesset. quarum copiarum pars in oppido Forojuliensi habita, ne omni milite expeditioni terrestri intento, destituto sic pelago, classis approperaret. Duodecim turmæ equitum, & validissimi cohortium contendere adversus hostem: quibus addita cohors Ligurum, priscum regionis præsidium, & quingenti Pannonii nondum sub vexillis. Nec cunctatum, quin certaretur: sed acie ita dispofita, ut pars classi-

NOTÆ.

1 *Forojuliensi.*] Forum Julii, urbs Oxybiorum populorum in Viennensi Tertia, Galliæ Narbonensis provincia. hodie *Frejus* urbs Provinciæ *Provence*, in ora meridionali regni Franciæ. *Tillemonius.*

2 *Classis.*] Ne classis, destituto navibus aut præsidiis mari, Coloniam Forojul. invaderet.

3 *Ligurum.*] Liguria, regio vel provincia Galliæ Togatæ ad mare Ligusticum in Italia. hodie ferè omnis status Genuensis *Genes*, nonnullique *minores status* in hac Republica siti, & major pars ducatus Montisferrati *Montferrat*, nec non partes meridionales statuum Pedemontii & Mediolanensis *Piemont* & *Milan*, in Lombardia superiore. *Tillemonius.*

4. *Vetus loci auxilium.*] Nempe Coloniæ Forojuliensis.

5. *Nondum sub signis.*] Qui tyrones adhuc & nondum militari disciplina instituti, non statim sub signis militabant. Forte primo adhibiti in præsidiis tantum, & ad sarcinas tuendas in castris. etiam veteres *signa* distinguebant.

Suet. Aug. 25. *Ad tutelam ripæ servos sine mora manumissos sub priore vexillo habuit: neque aut commistos cum ingenuis, aut eodem modo armatos.*

Illi Pannonii sequebantur exercitum, forte ut supplerent legiones, vel cohortes auxiliarium, vel ut armati cohortem ipsi auxiliariam efficerent. innuit tamen destinatos supplendis legionibus, vel cohortibus, cum dicit: *nondum sub signis.*

6. *Acie ita instructa.*] In hoc conflictu distincte apud Othonem memorantur classici, pagani, prætoriani, & classis .

Vitellio militant duodecim equitum turmæ, cohors Ligurum, Tungricarum cohortium delectus, quingenti Pannones, & præter eas copias paulo post *Alpini*, nisi fortassis utroque loco legendum *Albini* ut forte Ligures designentur, cum nulla assequar imaginatione, quid hic rei sit *Pannonicis*.

Aut si verum id sit, quod tamen mirum videatur, operæ pretium fuisset scire ex auctoris descriptione, quomodo illuc fuerint delati, quæ tamen hic deficit. *Savilius.*

Sed acie.] *Acie* scil. Othonianorum.

7. *Classicorum.*] Vertit clar. Harlæus de legione classiaria, sed hæc pugnant inter se, legio, & classiarii; quippe sunt duæ militiæ distinctæ, id intelligendum verecundumque ambigue, quemadmodum & narrat Tac.

Certe classiarii evecti ab Othone in ordinem & numeros legionis, & potuerunt remitti ad classem, ut ibi etiam legionariam militiam exercerent, quemadmodum & prætoriani qui etiam vere

colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus æqui loci, prætorianus miles expleret, in ipso mari [1] ut annexa classis & pugnæ parata, conversa, & minaci fronte [2] prætenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmæ obtulere se [3] hosti incaute, cum exciperet contra veteranus miles, [4] simul à latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam pagano-

INTERPRETATIO.

riorum, adjunctis incolis, se erigeret in montes mari proximos, & prætorius miles occuparet quantum justi loci erat inter montes & ripas: ita ut in ipso æquore admota prope classis, & prælio disposita, intenta, & minaci specie obtenderetur. Vitelliani quibus minus firmum agmen peditum, & vis in equitatu, statuunt Alpinos propinquis collibus, cohortes conferta acie disponunt post equitatum. Turmæ Treverorum invasere hostem improvidè, cum contrà obniteretur vetustus miles, & simul instaret à latere cum lapidibus idoneum ad conjiciendum etiam aggrestium

NOTÆ.

legionarii & nobilissimi hoc missi sunt, sed de ea re nihil clare Tacitus.

Imo patet apud se Othonem retinuisse classiarios, ut sibi fidissimos, & adfuit legio *classica* prælio Bedriacensi à quo strata principia, abreptaque aquila unaet-vicesimanorum, & quæ postea à Vitellio in Hispaniam remissa, ut otio mitesceret, summæ enim ferociæ fuit.

Vocatur *prima adjutrix*, & nulli antea prælio interfuerat, scil. quia nuper evecta ab Othone, ut ante à Nerone in numeros legionariæ militiæ, respuente Galba hoc militiæ flagitium.

Nisi forte jam & id antea obtinuisset à Galba qui mobilitate ingenii eos occiderat, decimarat, in vinculis habuerat, dein & libertatem reddiderat, forte & militiam honestiorem concesserat, quam tanta pervicacia flagitabant, ipso adventante in urbem.

Sed nihil refert, nuper condita illa legio, quocumque modo id contigisset. Sed non constat fuisse missam ad naves, neque universam, neque electos ipsius, aut vexillarios.

8. *Paganu.*] *Pagani à pagis* dicti sunt, qui ibi habitant, aut inde sunt oriundi, etiam si urbes colant, non recepti in civitatem, nullo prope numero, & plebeii.

Cic. pro domo: *nullum in hac urbe collegium, nulls pagani aut montani.*

Suetonius Aug. *Pinarium equitem Romanum, cum, concionante se, admissa turba paganorum, apud milites subscribere quædam animadvertisset.* ideoque infr. eod. lib. prætorianos milites *paganos* appellat, quod vicani urbem colerent: hic vero demonstrantur *pagorum incola.*

In libris verò nostris civilibus *pagani* sunt, non milites, quod unde ductum sit, diximus alibi. *Ferretus.*

1. *Vt annexa classis.*] Id est continua cæteris copiis, & velut aciei terrestri connexa & velut in partem pugnæ disposita conversaque.

Annexa classis.] Quæ prope nempe adstaret velut in eadem acie juxta prætorianos.

2. *Prætenderetur.*] Id est opponeretur, & velut instrueretur secundum longitudinem & spatium oræ maritimæ qua prælium committerent.

3. *Hosti.*] Id est, prætorianis cohortibus. nam infra exciperet *veteranus miles*, qui non alius à prætorianis. & alii scil. pagani & classici in collibus mari propinquis dispositi, sicq; in eos dificile invectus esset eques Tungrorum.

4. *Simul à latere.*] In adversa fron-

rum manus: qui sparsi inter milites, strenui ignavique in victoria idem audebant. Additus perculsis [1] terror, invecta in terga pugnantium [2] classe. Ita undique clausi. deleræque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus. Nec Vitelliani, quamquam victi, quievere: accitis auxiliis securum hostem, ac successu rerum socordius agentem invadunt: cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves; donec [3] sidente paulatim metu, [4] occupato juxta colle defensi; mox irrupere. atrox ibi cædes, & [5] Tungrarum cohortium [6] præfecti, sustentata diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvide secutos, conversi equites circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, [7] ne hinc classis, inde equites subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro [8] Antipolim Narbonensis Galliæ [9] municipium;

INTERPRETATIO.

indigenarum agmen, qui quia mixti inter manipulares fortes, inertesque, dum vincerent, eamdem audaciam præferebant. Adjectus exterritis pavor, irrumpentibus in terga certantium navibus; ita undique circundati sunt, profligatusque omnis exercitus foret, ni victores Othonianos *cohibuisset caligo noctis, subsidio & prætextui terga vertentibus. Nec Vitelliani, quamvis fusi, inertes mansere. vocatis sociis, invadunt incuriosum hostem, & felici exitu pugna negligentius agitantem: occisi qui excubias agebant, penetrata munimenta, terror injectus classi: donec senescente sensim formidine, insesso juxta monte protecti* sunt; *dein incurrere. immanis eo prælio strages, & duces cohortium Tungrarum telis operiuntur, postquam diu prælium sustinuissent.* O*thonianis etiam multo cruore stetit victoria, quorum eos qui incaute prosequebantur, versa fronte equitatus intercepit, ac velut inito fœdere, ne hinc naves, inde equites repentinum terrorem incuterent, Vitelliani versus Antipolim Narbonensis provinciæ oppidum redire; Othoniani Albingaunum interio-*

NOTÆ.

te dispositæ post equitem prætorianæ cohortes, & vincentibus cohortibus, hostemque impellentibus, stabant à latere Alpini *jugis* mari *proximis*. Etiam & à tergo instabat classis. *Ita undique clausi.*

1. *Terror.*] Ex classicis qui forte è navibus in eos catapultis, ballistis & aliis machinis saxa, telaque vibrabant; aut etiam in ripam exponere suos ad oppugnandum à tergo hostes poterant.

2. *Classe.*] Id est, copiis classicis, quæ castra ex more habuere ad littus juxta classem, aut certe tum dispositæ in navibus, tum egressæ, terga hostium jam perculsorum invasere.

3. *Sidente paulatim metu.*] Id est cessante paulatim & conquiescente metu.

4. *Occupato juxta colle.*] Qui idem est, ut puto, cum collibus de quibus supra cap. 14. *Vt pars Classicorum mixtis paganis in colles mari propinquos exsurgeret.*

5. *Tungrarum.*] Vide notas c. 14.

6. *Præfecti.*] Duo præfecti erant ejusdem gentis, duces popularium suorum & pro more, sociorum nobilissimi. Sic florem gentis ac virorum militarium abducebant suis finibus eosque interim obsides habebant.

7. *Ne hinc classis.*] Nempe ab Othonianis; *inde eques*, nempe ex Vitellianis castris.

8. *Antipolim.*] Antipolis urbs Deccatum populorum in Viennensi Tertia, Galliæ Narbonensis provincia. hodie *Antibes* urbs Provinciæ *Provence*, in ora

Othoniani [1] Albingaunum [2] interioris [3] Liguriæ revertere. [4] Corsi- 16
cam ac [5] Sardiniam, cæterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope afflixit Decimi Pacarii procuratoris temeritas, tanta molle belli nihil [6] in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque Othonis odio juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio etiam si provenisset. Vocatis principibus insulæ, consilium aperit: & contradicere ausos [7] Claudium Phirrhicum trierarchum Liburnicarum ibi navium, [8] Quinctium Certum equitem Romanum, interfici jubet. quorum morte exterriti qui aderant, simul ignara & alieni metus socia [9] imperitorum turba, in verba Vitellii juravere. Sed ubi delectum agere Pacarius, & inconditos homines fatigare militiæ muneribus occœpit, laborem inso-

INTERPRETATIO.

ris Liguria regressi sunt. Rumor victricium navium in factione Othoniana retinuit Corsicam ac Sardiniam, & alias insulas vicini æquoris, sed imprudentia Decimi Pacarii procuratoris fere subvertit Corsicam. quæ andacia *in tanta magnitudine belli nullius in universum bellum momenti futura, ipsi vero perniciem allatura* fuit. *Quippe inimicitia in Othonem, decrevit fovere Vitellium copiis atque opibus Corsorum, vano subsidio, etiam si successisset, Accitis primoribus insulæ, mentem suam premit. & occidi præcipit Claudium Phirrhicum præfectum Liburnicarum ibi triremium, & Quinctium Certum equitem Romanum, quia* ipsius cœptis *intercedere ausi fuerant, quorum nece perculsi qui intererant, & etiam multitudo ignarorum imperita, & alienæ formidinis conscia, sacramentum Vitellii accepere. Sed postquam scribere militem cœpit Pacarius, & rudes homines lassare belli muniis, curam insuetam pertæsi, te-*

NOTÆ.

meridionali regni Franciæ. *Tillemon.*

9 *Municipium.*] Ibi municipium, & oppidum unum & idem est, nec putes dum Tacitus gravissimas res narrat id summa cura distinguere.

1. *Albingaunum.*] Urbs Liguriæ regionis in Italia hodie *Albenga* urbs oræ occidentalis Reipublicæ Genuensis. *Tillemonius.*

2. *Interioris.*] Respectu Italiæ.

3. *Liguria.*] Vide notas cap. 14.

4 *Corsicam.*] Insula Italiæ in mare Mediterraneo. hodie *Corse*, paret Reipublicæ Genuensi. *Tillemon.*

5. *Sardiniam.*] Insula Italiæ in mare Mediterraneo, hodie insula & regnum *Sardaigne*, paret regi Catholico sive Hispaniæ *Tillemonius.*

6. *In summam.*] Nihil in summam belli profutura illa temeritas, quid enim insulares miselli ad tantam molem belli & præliorum, quibus transigi fortuna partium debuit?

7. *Claudium.*] Puto, is libertus fuit Claudii qui & originem Græcam redolet ille cognomine *Phyrrhicus.* Forte patroni *Claudii* nomen assumpserat ex more.

8 *Quinctium Certum.*] Forte ille eques Rom. publici exactor in hac insula; ut solebant equites tributa redimere, aut forte classicis militibus qui apud triremes merebant, imperabat. inter duces forte se pro Othone opposuit Pacario. Sic infra cap. 22 Turullius Cerialis *primipilaris*, quæ nobilitas equestris, *pluribus castris* præerat.

9 *Imperitorum.*] Nempe rudis vulgi qui inscius rerum & expers curarum imperii, quæ turba partim insularium,

litum perosi, infirmitatem suam reputabant; *insulam esse quam incolerent, & longe Germaniam viresque legionum: direptos vastatosque classe; etiam quos cohortes alaque protegerent.* Et aversi repente animi: nec tamen aperta vi; aptum tempus insidiis legere. digressis qui Pacarium frequentabant, nudus & auxilii inops, balneis interficitur. trucidati & [1] comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere. neque eos aut Otho præmio affecit, aut punivit Vitellius, in
17 multa colluvie rerum [2] majoribus flagitiis permixtos. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut supra memoravimus, [3] ala Syllana, [4] nullo apud quemquam Othonis favore, nec quia Vitellium

INTERPRETATIO.

nues vires suas revolvebant animo, insulam esse quam habitarent, & procul abesse Germaniam & robur legionum: raptos populatosque navibus, etiam quos cohortes, & alæ defenderent. *Et alienati subito* insularium *animi: nec tamen palam aggressi facinus, opportunam occasionem dolo quæsivere. dilapsis qui Pacarium celebrabant, veste exutus* ut erat, *& præsidii egens, balneis interimitur. occisi etiam socii. Ipsi percussores portavere ad Othonem* capita occisorum, *tanquam hostium; neque illos aut donavit Otho mercede, aut supplicio affecit Vitellius, in maxima colluvie malorum majoribus sceleribus confusos. Iam ala Syllana, ut ante tradidimus, patefecerat Italiam, bellumque transtulerat, nulla apud quenquam Othonis gratia, nec quia Vitellium magis diligerent, sed diuturna pax ad*

NOTÆ.

partim forte & civium, negotiorum & commercii gratia huc commeantium.

1. *Comites.*] Intelligendos puto, eos qui tum eum forte comitabantur. quorum tamen pars forte socii ac conscii rebellionis erant adversus Othonem. Ideoque occisi sunt, & eorum capita ad Othonem delata.

Comites.] Turbam frequentantium ac celebrantium procuratorem vitavere. Ac dein ipse & *comites* qui pauci, interficiuntur. Forte eum stipabant sectabanturque, ut in bello, isti *comites*, quos simul & occidere coacti sunt, cum ipsum custodirent forte, & armis defenderent. forte sic quo insignius facinus ac meritum foret. Sed frustra. hæc ut in tanta colluvione facinorum facile oblitterata sunt.

2. *Majoribus flagitiis.*] Non quod ipsi majora flagitia fecissent, sed in cumulo aliorum, qui majoribus flagitiis tenebantur, oblivione transmissi. Sic lib. 16. an. *Mox Neronem circa summa scelera distentum quasi minores evasere.* Pichena.

3 *Ala Syllana.*] Sic supra lib. 1. 70: *Lætum ex Italia nuntium accipit, alam Syllanam circa Padum agentem, sacramento Vitelli accessisse. Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant* &c.

Ala Syllana.] Vertit interpres Gall. *Ala Syllani.* sed incertum an à Sylla, an à Syllano nomen ala desumpserit.

4 *Nullo apud quemquam Othonis favore.*] Id cepit interp. Gallicus, quasi nullus horum equitum favore traheretur magis ad Othonem quam ad Vitellium.

Sed hæc de Italia intelligenda sunt, quam *longa pax ad omne servitium fregerat. faciles occupantibus.* Italos nempe, non de *ala Syllana* quæ Vitellii partes ultro amplexa erat; quia nempe *Proconsulem* Vitellium *Syllani in Africa habuerant.*

Quod tradit Tac. lib. 1. hist. 70. idque *instinctu decurionum qui Othonis*

mallent

mallent, sed longa pax ad omne servitium fregerat, [1] faciles occupantibus, & [2] melioribus incuriosos. Florentissimum Italiæ latus, quantum [3] inter Padum Alpesque camporum & urbium, armis Vitellii (namque & [4] præmissæ à Cæcina cohortes advenerant) tenebatur. Capta [5] Pannoniorum cohors apud [6] Cremonam. [7] Intercepti

INTERPRETATIO.

omnem servitutem molliverat Italos *paratos facilesque prævenientibus, & de melioribus principibus haud sollicitos. Opulentissimam Italiæ regionem, hac quantum terrarum & civitatum est inter Padum & Alpes, præsidiis Vitellius obtinebat; quippe & præmissæ cohortes à Cæcina advenerant. Cohors Pannoniorum intercepta prope Cremonam. Circumventi centum equites, & mille classiarii inter*

NOTÆ.

ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum & famam Germanici exercitus attollebant.

De Italia vero lib. 1 hist. cap. 11. *Inermes provinciæ, atque ipsa inprimis Italia, cuicumque servitio exposita in pretium belli cessura erant.*

Et hic clare Tac. eosdem intelligit, *nullo favore* inclinasse in Othonem, quos scil. *longa pax .. fregerat*, Italos nempe, *faciles occupantibus & melioribus incuriosos.* quod non potest dici de Syllanis, qui non fracti *in servitium* &c. neque adeo *faciles* &c.

1. *Faciles occupantibus.*] Sic lib. 1. 70. de ala Syllana: *Ut donum aliquod novo principi* (Vitellio nempe) *firmissima transpadana regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, & Eporediam, ac Vercellas adjunxere.* Et ibid. *quantum inter Padum Alpesque camporum & urbium, armis Vitellii tenebatur.*

2. *Melioribus incuriosos.*] Hoc est, de causa non erant sollicitì, an Othonis an Vitellii, justior esset, sed tantum prioribus occupantibus inserviebant. *Pichena.*

Non anxii, an melior foret imperator Otho, an Vitellius. Vter præstantior esset armis, uter bello aut pace, melius tueri Rempub. posset.

3. *Inter Padum Alpesque.*] Commemorata nobis Mediolanum, Novara, Eporedia & Vercellæ lib. 1. Aliæ urbes multæ & magnæ, quomodo elegerint Vitellii partes, silentio Tacitus prætereiit.

Plutarchus eo inclinat, ut puter, Cremonam inter Alpes & Padum sitam, aliquandiu ab Othonianis occupatam fuisse; & Tacitus hic scribit, *capta Pannoniorum cohors apud Cremonam* à Vitellianis.

Illa autem Pannoniorum cohors, quæcunque tandem fuerit, & undecunque eo delata, ab Othone datum videtur urbi præsidium, atque cum ipsa urbe à Vitellianis capta; licet Plutarchi narratio nonnihil variet temporis hic descripti circumstantiam. *Savilius.*

Non sine magna belli fama capi potuit Cremona; ideoque haud dubie meminisset Tacitus; nisi forte volens utroque accesserit partibus Vitellii, ex fama legionum Germanicarum.

4. *Præmissæ à Cæcina cohortes*] Sic 1. hist. *Quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissæ Gallorum, Lusitanorum Britannorumque cohortes* &c.

5. *Pannoniorum.*] Forte illi sunt quingenti Pannonii qui nondum sub signis.

Pannoniorum.] Putet forte aliquis, esse eos, ex duobus his millibus, quæ præmissa erant ex Pannonia & Dalmatia. Imo præmissi illi ex Pannonia *subsignani, vexillarii & electi* ex legionibus erant, imo & robur militum veterorum illi, non tyrones, non socii.

6. *Cremona.*] Urbs Cenomanorum po-

centum equites, ac [1] mille classici inter [2] Placentiam [3] Ticinumque: quo successu Vitellianus miles, non jam flumine aut ripis arcebatur. [4] Irritabat quin etiam Batavos [5] Transrhenanosque Padus ipse: quem repente contra Placentiam transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita [6] cæteros terruere, ut *adesse omnem Cæcinæ exercitum* trepidi ac falsi nuntiarent.
18 Certum erat [7] Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Cæcinam, & si propinquaret, coërcere intra munimenta militem, nec tris prætorias cohortes, & mille

INTERPRETATIO.

Placentiam & Ticinum; quo eventu Vitellianus exercitus, non jam retinebatur amne aut littore. Quin & Padus ipse incendebat Batavos, & Transrhenanos. hunc amnem *subito trajicientes juxta Placentiam, & abreptis quibusdam speculatoribus, tanto metu alios perculere, ut pavidi illi & vani adfirmarent,* universas Cæcinæ copias advenisse. *Compertum erat Spurinna (is enim Placentiam curabat) nondum Cæcinam adventasse, & si prope accederet, statuerat retinere intra castra militem, nec exponere tres prætorias cohortes, & mille vexillarios cum paucis equi-*

NOTÆ.

pulorum in Venetia regione Italiæ. hodie *Cremone* urbs provinciæ *Cremonese* in statu Mediolanensi, ad meridiem & orientem. *Tillemontius.*

7. *Intercepti.*] Nec deleti, nec interfecti illi. sed intercepti astu, seu vi ac multitudine hostium abrepti, vel in vincula, vel in easdem partes, ut facile fit bello civili, quo scil. caligæ & manipulares ad mutationem dominorum proni, & incuriosi sunt meliorum.

1. *Mille classici.*] Vel isti erant è legione nuper evecta ad honestiorem militiam, & consequenter non remissi ad naves illi; vel certe longe plures numero fuerunt classici, quam ut ex iis una tantum legio conficeretur. ita ut partim remissi sint ad naves, & partim retenti.

Mille classici.] Qui haud dubie abstracti ex illo *ingenti numero classicorum* quos secum raptabat Otho, supra cap. 11. qui jam, ut dixi, forte sub signis erant, & nihil pertinebant ad classem, jam legionariæ militiæ adscripti. quod observamus, quia ibi errant interpretes.

2. *Placentia*] Vrbs Cenomanorum populorum in Gallia Cispadana regione Italiæ. hodie *Piacenza* Italis, *Plaisance* Francis, urbs ducatus Placentiæ, in Lombardia inferiore. paret duci Parmæ. *Tillemontius.*

3. *Ticinum.*] Vrbs Insubrum populorum, in Gallia Transpadana regione Italiæ. hodie *Pavie* urbs territorii *Pavese*, in statu Mediolanensi versus medium. *Tillemon.*

4. *Irritabat.*] Indignati, ne quasi ad injectos à Pado obices hærerent, qui magna apud se Rheni aliorumque fluminum spatia equitando transmittere consueverant. Tac. 4. hist. 12. *Batavi præcipuo nandi studio, arma equosque retinentes, integris turmis Rhenum perrumpere.* Savilius.

Forte vado transmisere fluvium, ut simul trajicere ac pugnare possent.

5. *Transrhenanos.*] Sunt hi populi Germaniæ magnæ ad orientem Rheni fluvii, & prope Belgicam regionem Galliæ. *Tillemontius.*

6. *Cæteros.*] Quosdam exploratorum rapuere, *cæteros* terruerunt ita, ut falsi & trepidi, adesse omnem exercitum nuntiarent.

7. *Spurinna.*] Vestricius est Spurinna, egregius dux, & qui ad Taciti medium ævum vixit. Plinii Secundi de eo epistola capienda est. lib. 11. *Heri à se-*

[1] vexillarios cum paucis equitibus, [2] veterano exercitui objicere. Sed [3] indomitus miles, & belli ignarus, correptis signis vexillisque ruere, & retinenti duci tela [4] intentare, spretis centurionibus tribunisque *providentiam ducis* laudantibus: [5] quin *proditionem, & accitum Cacinam* clamitabant. Fit temeritatis [6] alienæ comes Spurinna, primo coactus, [7] mox velle simulans, quo plus auctoritatis inesset consiliis,

INTERPRETATIO.

tibus, veterano exercitui. Sed ferox miles, & belli imperitus, abreptis signis ac vexillis, præceps ire, & cohibenti duci arma obvertere, contemptis centurionibus & tribunis, qui prudentiam ducis *adprobarent; quin etiam vociferabantur*, insidias, proditum Othonem, & accersitum Cæcinam. *Socius alienæ imprudentiæ adjungitur Spurinna, primo invitus, dein fingens* idem *se cupere, quo major vis inesset* consultis,

NOTÆ.

natu Vestricio Spurinna, principe ante Trajano, *triumphalis statua decreta est.*

1 *Vexillarios.*] Interp. Hispan. *Inbilados*, seu veteranos. fallitur. *vexillarii* diversi à veteranis, ut sæpe monuimus.

2. *Veterano exercitui.*] Sic supra: *triginta millia Cæcina è superiore Germania ducebat, quorum robur legio una-etvicesima fuit.*

3. *Indomitus miles.*] De prætorianis & veteranis præcipue intelligit; & dici potuit illud idem quod Corn. Nepos in Eumene: *Ipse in finitima regione Persidis hiematum copias dimisit, non ut voluit, sed militum ut cogebat voluntas: namque illa Phalanx Alexandri Magni, quæ Asiam peragrarat, deviceratque Persas, inveterata cum gloria, tum etiam licentia, non parere se ducibus, sed imperare postulabat: ut nunc veterani faciunt. Itaque periculum est, ne faciant & quod illi fecerunt, sua intemperantia, nimiaque licentia, ut omnia perdant, neque minus eos cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat: neque rem ullam, nisi tempus interesse judicet.*

4. *Intentare.*] Libenter abjicerem illa verba, *spretis centurionibus tribunisque providentiam ducis laudantibus.* Quæ ex sequentibus forte huc intrusa. Sicque legerem; *retinenti duci tela intentare; quin & proditum Othonem, & accitum Cæcinam clamitabant.* nec certe eadem verba statim repetere solet Tacitus. igitur ea deleri possint

Retinenti duci tela intentare.] Plut. Oth. *Spurinnam cogere tentantem ad munia belli, parum abfuit, quin interficerent, nulloque contumeliæ genere in ipsum abstinuerunt, proditorem, Cæsarisque ac rerum & temporum pestem vocitantes: quidam etiam noctu ebrii ad tentorium ejus accesserunt, viaticumque poposcerunt, eundum sibi, ejus accusandi gratia, ad Cæsarem, dicentes.*

5. *Quin proditionem.*] Mercerus ingeniose: *quin proditione accitum*: quasi id crimen Spurinnæ objecerint, ut est in Plut. *Lipsius.*

Ego, *quin proditionem & accitum* &c. quod à vulgata scriptura minus aberrat, & cum Flor magis congruit, qui habet: *à Othonem & accitum* &c. *Pichena.*

6. *Alienæ.*] Nempe militum pervicacium, & inferiorum ignavorumque ducum culpæ prætendebantur egregii duces: quibus tamen ridere, & deridere apud se licuit tales dominantes, talia imperii, atque militiæ flagitia. Fortunæ ludum insolentem interim ad paucos dies, taciti despiciebant.

7. *Mox velle simulans.*] Plutarch. Apopht. *Catulus Luctatius bello Cimbrico, apud Athesim fluvium castra metatus, quum Romani milites, quentam*

19 si seditio mitesceret. Postquam in conspectu Padus, & nox appetebat, vallari castra placuit. Is labor urbano militi insolitus contudit animos. Tum [1] inertissimus quisque castigare *credulitatem suam, metum ac discrimen* ostendere, *si cum exercitu Cæcina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset*. Jamque totis castris modesti sermones, & inserentibus se centurionibus tribunisque, [2] laudare *providentiam ducis; quod coloniam virium & opum validam, robur ac sedem bello legisset*. Ipse postremo Spurinna non tam culpam exprobrans, quam ratione ostendens, relictis exploratoribus, cæteros Placentiam reduxit, minus turbidos, & imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque non arma modo, sed obsequium & parendi amor, quod solum illis partibus defuit,

20 cum virtutis haud pœniteret. At Cæcina, velut relicta post Alpes

INTERPRETATIO.

si tumultus sideret. *Vbi Padus adspectus est, & nox imminebat, visum est muniri debere vallum. Id opus urbanis copiis insolens, fregit animos. Tum ignavissimus quisque incusare* facilitatem suam, formidinem ac periculum *monstrare; ac ponere sibi ob oculos*, si cum legionibus Cæcina circumdedisset tam paucas cohortes, latissimis campis *Iamque toto vallo modeste loqui miles, & immiscentibus se centurionibus tribunisque*. celebrare consilium ducis; quod belli arcem, roburque assumpsisset, coloniam copiarum & commeatuum firmam. *Tandem ipse Spurinna, non perinde objectans* militi *flagitium, quam ratione demonstrans, relictis speculatoribus, alios Placentiam redire compulit, minus seditiosos, & jussis obsequentes. Firmata mœnia, munimenta adjuncta, erecta turres, ordinata dispositaque non arma solum, sed obedientia, & obsequendi cupido, quod unum in illis partibus desiderabatur, cum fortitudinis haud pigeret. At Cæcina, tamquam omissa*

NOTÆ.

barbaros transire conantes videbant, retrocedentes, contineri non possent, ad primos eorum qui fugiebant, cucurrit, ut non hostes fugere, sed imperatorem sequi viderentur.

Sic Livius lib. 44. *Cum adversus tendendo, nihil moveret socios, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit.*

1. *Inertissimus quisque.*] Sic lib. 2. hist. 99 *Quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior.*

Inertissimus quisque.] Quia magna ex parte miles ille prætorianus, urbanis delitiis suetus, belli munia exhorrebat, infra cap. 21. *Illi, ut segnem ac desidem & circo ac theatris corruptum militem* &c.

Inertissimus.] Alii, *mœstissimus.* quæ vetus lectio fuit Alii, *vetustissimus.* Non male: *modestissimus*, quod magis accedit ad lectionem veterem, *mœstissimus.*

2. *Laudare providentiam ducis.*] Vel scribe: *& inserentes se centuriones tribunique. laudare:* vel potius, *& inserentibus se centurionibus tribunisve, laudari providentia ducis.* quod est, *laudabatur*, nempe ab utroque genere. *Gronovius.*

Bene tamen: *laudare providentiam ducis*, si toti contextui attendis. *tum inertissimus quisque castigare* &c. *metum ac discrimen ostendere* &c. *jamque totis castris modesti sermones*, nempe militum, *& inserentibus se centurionibus* &c. *laudare providentiam ducis.* nempe milites ipsi, quorum jam *modesti*

sævitia ac licentia, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius, municipia & coloniæ in superbiam trahebant: quod [1] versicolore sagulo, [2] braccas tegmen barbarum indutus, togatos alloqueretur. Uxorem quoque ejus Saloninam, quamquam in nullius injuriam [3] insigni equo ostroque veheretur, tamquam læsi gravabantur: [4] insita morta-

INTERPRETATIO.

retro Alpes immanitate & lascivia, modesto incessu per Italiam ingressus est. Vestem seu cultum ipsius oppida & civitates in fastum accipiebant; quod versicolore sago, & braccis, quæ vestis Germanica est: indutus, Romanos *togatos adfaretur. Conjugem etiam ejus Saloninam, velut offensi inique animo ferebant, quamvis in nullius damnum, conspicuo equo, insignis purpuraque incederet, innata mortalibus indole,*

NOTÆ.

sermones, & centuriones tribunique qui se militibus inserebant, *laudare*, id est, laudabant

1. *Versicolore sagulo.*] Gallos veteres sic describit. Virgil. 8.

Aurea Cæsaries ollis, atque aurea vestis.
Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
Auro innectuntur &c.

2. *Braccas tegmen barbarum* &c.] Braccæ autore Diodoro in 6. sunt vestes intonsæ varii coloris, à quibus dicta Gallia *Braccata*, quæ, teste Plinio, *Narbonensis* quoque dicta est.

Neque verò soli Galli braccis usi sunt, sed Scythæ & Sarmatæ Ovidius de Scythis loquens, *Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis.*

Pomponius de Sarmatis l. 2. c. *Braccati sunt totum corpus Sarmatæ, & nisi qua vident, etiam ora vestiti.*

Lucanus lib. 1. de Vangionibus loquens, *& qui te laxis imitatur Sarmata braccis.* Lupanus.

Braccas ... indutus, togatos alloqueretur.] Sic de Philota Curt. lib. 6. *Ludibrio ei fuisse, rusticos homines, Phrygasque & Paphlagonas appellatos, qui non erubesceret Macedo natus, homines lingua sua per interpretem audire.*

Braccas.] Plut Oth. *Dux Vitellianorum Cæcina, ne habitu quidem popularis, sed molestus peregrino cultu. Vir magna mole corporis, braccas & manicas indutus, Germano sermone & ritu legiones adloquebatur. Uxorem ejus equo insigni vectam splendideque ornatam, delecti equites comitabantur.*

Togatos.] Debuit si pacifice incederet ac modeste ageret, togatus, aut saltem sagulo militari cinctus more Rom. togatos adloqui. Quæ audacia fere similis exprobratur Vitellio. infra c 89. *Ipse Vitellius à ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctusque ... quominus ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta prætexta & composito agmine incessit.*

3. *Insigni equo.*] Virgil.

——— *Iubet ordine duci*
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Insigni equo ostroque.] Virg. 4.

Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: ostroque insignis & auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit,
Tandem progreditur, magna stipante caterva
Sydoniam picto chlamydem circumdata limbo.

Insigni equo.] Suet. Cal 55. *Præterqu purpurea tegumenta, ac monile è gemmis* &c. de Incitato equo, cui consulatum destinabat Cajus Cæsar.

4. *Insita mortalibus natura.*] Vere

libus natura, recentem aliorum felicitatem [1] ægris oculis introſpicere; modumque fortunæ à nullis magis exigere, quam quos in æquo videre. Cæcina Padum tranſgreſſus, tentata Othonianorum fide per colloquium & promiſſa, iiſdem petitus, poſtquam pax & concordia ſpecioſis & irritis nominibus jactata ſunt; conſilia curaſque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit: [2] gnarus, ut initia belli

21 proveniſſent, famam in cætera fore. Sed primus dies, impetu magis quam veterani exercitus artibus, tranſactus. aperti incautique muros ſubiere, cibo vinoque prægraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, ſitum extra muros, conflagravit: ſive ab oppugnatoribus incenſum, dum faces & glandes ac miſſilem ignem in obſeſſos jaculantur; ſive ab obſeſſis, dum regerunt. Municipale vulgus pronum ad ſuſpiciones, fraude illata ignis alimenta credidit, è quibuſdam vicinis coloniis; [3] invidia & æmulatione, quod nulla in Italia moles tam capax foret. quocumque caſu acciderat, dum atrociora

INTERPRETATIO.

lividis oculis intueri novam aliorum fortunam, modumque fœlicitatis à nemine magis efflagitare, quam ab iis quos in pari fortuna conſpexere. Cum Cæcina tranſmiſiſſet Padum, ſollicitata Othonianorum fide per internuncios & promiſſa, iiſdem laceſſitus artibus, poſtquam pax & concordia pulchris & vanis vocabulis oſtentata ſunt; ingenti terrore tranſtulit cœpta & conatus in obſidionem Placentiæ: haud ignarus, ut principia belli ſucceſſiſſent, ita exiſtimationem in reliqua futuram. Sed primus dies traductus violentia magis, quam induſtria veterani militis. Conſpicui & improvidi ad mœnia ſucceſſere, epulis & mero temulenti. In ea pugna, præclariſſimum amphitheatri opus ſtructum extra mœnia, combuſtum eſt; ſive ab obſeſſoribus injectus ignis fuerit, dum immittunt tædas & globos miſſilemque flammam in oppidanos, ſive ab oppidanis ipſis, dum faces rejiciunt. Oppidana plebecula in credulitatem prompta ac facilis, ſibi perſuaſit fomenta ignium fuiſſe injecta à nonnullis finitimarum civitatum, livore & æmulatu, quod nullum opus in Italia foret capax tantæ multitudinis. qualicumque fortuna id contigerat, vile damnum

NOTÆ.

hic morbus in noſtris animis: nec neſcivit Æmilius Probus, ſive Nepos in Chabria *Eſt hoc commune vitium magnis, liberiſque civitatibus, ut invidia gloriæ comes ſit: & libenter de his detrahant, quos emergere videant altius: neque enim animo æquo pauperes alienam opulentûm intueantur fortunam.*

1. *Ægris oculis*] Id eſt, *liventibus* oculis, ſeu invidia *ægris.* affectus ille animi præcipue erumpere per oculos videtur. & acre invidiæ venenum eſt, quod quaſi perrumpit omnem ſplendorem opum & cauſſam introſpicit, fortunamque totam introſcrutatur, nec ſibi latere quidquam patitur. Sic incipiens fortuna laceſſitur, laceratur, & firmata tandem, conſecratur, adoratur.

2. *Gnarus.*] Sic in Agric. *non ignarus inſtandum famæ, ac prout prima ceſſiſſent, fore univerſa.*

3 *Invidia.*] Alias, *invidiæ æmulatione.* Sed diſcrimen eſt inter *invidiam*, & *æmulationem.* Salluſtius in ad Cæſar. *Nam hi, ſi virtute ſatis valerent, magis æmuli bonorum, quam invidi eſſent.*

metuebantur, in levi habitum: reddita securitate, [1] tamquam nihil gravius pati potuissent, mœrebant. Cæterum multo suorum cruore pulsus Cæcina. & nox parandis operibus [2] assumpta. Vitelliani [3] pluteos cratesque & vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes & immensas lapidum ac plumbi ærisque moles, perfringendis operibus obruendisq; hostibus expediunt. [4] Utrimque pudor utrimqne gloria, & diversæ exhortationes. [5] hinc *legionum & Germanici exercitus robur*; inde *urbanæ militiæ*, & *prætoriarum cohortium decus* attollentium. *illi, ut segnem ac desidem, & circo ac theatris corrup-*

INTERPRETATIO.

existimatum est, dum immaniora formidabantur: postquam pax & quies fuit, indoluere, quasi nihil atrocius evenire potuisset. Cæterum repulsus Cæcina magna suorum cæde. & nox transacta disponendis laboribus. Vitelliani parant pluteos & crates, & vineas subruendis munimentis, deffendendisque obsessoribus; Othoniani præparant *sudes, & vasta pondera saxorum & plumbi atque æris, perrumpendis laboribus, obterendisque hostibus. Utrimque decus, & varia incitamenta. celebrantium hinc* vires legionum & Germaniciani militis; *inde laudantium* gloriam urbani militis, & cohortium prætorianarum. *Germanici incusabant* militem urbanum, tanquam inertem & ignavum, & circo ac theatris infractum; hi

NOTÆ.

1. *Tamquam nihil gravius ... mœrebant.*] Vnde pater, quanto animi ardore etiam municipia & coloniæ hocce genus voluptatum ambierint, quasi æmulatione adversus urbem ipsam, Ita ut etiam nobiles juvenes talibus flagitiis pollnerent

Tac. infra 62. *Cautum severe, ne equites Rom. ludo & arena pollnerentur ...* (quod tamen volnerant priores principes) *ac pleraque municipia & colonia æmulabantur, corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere.*

2. *Absumpta.*] Non male *assumpta,* quæ prisca lectio. nempe qnia non licuisset operibus incumbere interdiu, nec forte vacasset. & quædam clam hostibus agenda ac paranda sunt; ideo *nox* istis *operibus assumpta* est. ut subsidio tenebrarum facilius peragerentur.

3. *Pluteos.*] Pluteus, inquit Vegetius 4 15. machina quædam bellica est, moveri apta, *contexta ad similitudinem absidis, & ciliciis, vel coriis tecta, quam obsidentes applicant muris, ejusque munitione protecti, sagittis sive fundis, vel missilibus, defensores de propugnaculis exturbant, ut scalis ascendendi facilior præstetur occasio.*

Vinea ex Vegetii ibidem descriptione & Lucan. lib. 3. Fabrica erat ex ligno aut cratibus terra superingesta, *sub qua subsidentes, tuti ad subruenda murorum penetrant fundamenta.*

Crates cum alterutro idem est, aut saltem eodem pertinet. *Savilius.*

4 *Vtrimque pudor.*] Pudor, si vincerentur, gloria, si vincerent. *Savil.*

Pudor hic in bonam partem sumitur, pro amore & cura decoris, non pro flagitio. pudor hic gradus ad gloriam, & aversio dedecoris ac flagitii.

Vtrimque pudor.] Ex gloriæ cupidine *pudor*, ex pudore, metu amittendi decoris, *gloria*. *Vtrimque pudor*, quia Germanici, militem prætorianum, *ut segnem ac desidem* &c. & prætoriani, Germanicianum militem, tanquam *peregrinum & externum increpabant*. *Vtrimque gloria.* nempe hinc, Germanicarum legionum *robur*; inde prætorianæ militiæ decus extollebant.

5. *Hinc legionum.*] Sic, puto, intelligendum: *diversa exhortationes*, hinc robur

tum militem; hi, *peregrinum & externum* [1] increpabant. simul Othonem, ac Vitellium, celebrantes culpantesve, [2] uberioribus inter se probris, quam laudibus stimulabantur.
22 Vix dum orto die, plena propugnatoribus mœnia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, [3] sparsa auxiliorum manus. altiora murorum sagittis aut saxis incessere; [4] neglecta, aut [5] ævo fluxa cominus aggredi. ingerunt desuper Othoniani pila, [6] librato magis & certo ictu, adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, & more patrio, nudis corporibus, [7] super humeros scuta quatientium. Legionarius

INTERPRETATIO.

tanquam barbarum & extraneum exercitum incessebant; *& simul laudantes, aut vituperantes Othonem ac Vitellium, pluribus & amplioribus inter se conviciis, quam laudibus instigabantur. Vix dum cœpta luce, referti muri defensoribus: campi micantes armis virisque confertum legionum agmen, passim dispoßita sociorum copia, ardua mœnium telis aut lapidibus impetere, & cominus adoriri qua aut parum custodita, aut vetustate dilapsa* erant. *Othoniani desuper injiciunt crebra missilia, librato magis, & ineluctabili ictu, adversus cohortes Germanorum incaute succedentes, sonore truculento, & more gentis, intectis corporibus, super scapulas scuta vibrantium. Legionarius* miles *defensus plu-*

NOTÆ.

legionum & Germanici exercitus attollentium, inde decus urbanæ militiæ & prætoriarum cohortium mite laudantium. *Illi, ut segnem.* nempe Germanici, urbanum & prætorianum militem, ut *segnem ac desidem* &c. *increpabant; hi,* prætoriani nempe, Germanicum militem, ut *peregrinum & externum* incusabant.

1. *Increpabant.*] Plut. Oth. *Profusi Othonianis & Spurinna exprobratio Vitellianorum, qui Placentiam obsidebant; quippe scenicos eos & saltatores & Pythiorum Olympiorumque spectatores vocabant, & qui pugnam numquam vidissent: superbientes, quod caput inbellis senis* (Galbæ) *amputassent. His conviciis Othoniani ita inflammati sunt, ut ad Spurinnam, supplicum habitu, venerint, nullumque se laborem aut discrimen detrectaturos professi sint, solummodo duceret ipsos regeretque.*

2. *Uberioribus inter se probris.*] Sic infra cap. 30. *Cum duces partium Othonis, quamvis uberrima conviciorum in Vitellium materia abstinerent.*

3. *Sparsa auxiliorum manus.*] Non temere sparsa, ut vertunt; sed circumfusa seu ordinata circa legiones. ita ut in pugna suas partes ex æquo sustinerent.

4. *Neglecta.*] Vertunt: male custodita. Sed potuerunt dici neglecta, alia caussa, scil. quia non restituta, aut firmata solidataque validis munimentis ac propugnaculis. Non tamen male.

5. *Ævo fluxa.*] Vetustate delapsa, aut labentia; sicque intuta atque invalida.

6. *Librato magis & certo ictu.*] Sic 3. hist. *Majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur.*

Virgil. lib 9

Ecce aliud summa telũ librabat ab arce.

Tac. *ingerunt desuper Othoniani pila*, quorum jactus, quanquam *desuper*, patitur moderamen.

Livius l. 1 *Præter virtutem, locus quoque superior adjuvit, ut pila omnia hastæque, non (tanquam ex æquo missa) varia, ut plerumque fit, caderent; sed omnia librata ponderibus figerentur.* Salinetius.

7. *Super humeros scuta quatientium*] Forte sic, quia lacesserent obsessos, ex altis muris saxa ac tela vibrantes. Sic se se

pluteis

pluteis & cratibus tectus subruit muros, [1] instruit aggerem, molitur portas. Contra prætoriani dispositos ad ipsum molares, ingenti pondere ac fragore, provolvunt. pars subeuntium obruti; pars confixi, & exsangues aut laceri, cum augeret stragem trepidatio, eoque acrius è mœnibus vulnerarentur, rediere, infracta partium [2] fama. Et Cæcina, fama & pudore cœptæ temere oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem castris assideret, trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. [3] Tradidere sese abeunti Turullius Cerialis, cum compluribus classicis; & [4] Julius Briganticus, [5] cum paucis equitum: hic præfectus alæ, in Batavis genitus; ille primipilaris, & Cæcinæ haud

INTERPRETATIO.

teis & cratibus suffodit mœnia, ædificat aggerem, subruit portas. Ex alia parte prætoriani provolvunt saxa in idipsum parata, immani mole, ac terrore. pars succedentium obtriti: pars telis confossi & exanimes, aut saucii, cum intenderet cladem consternatio, eoque infestius è muris sauciarentur, revertêre, deminuta partium gloria. Et Cæcina excitus rumore, ac dedecore susceptæ perperam obsidionis, ne illusus & inutilis iisdem castris attineretur, transmisso rursus Pado, Cremonam pergere decrevit. Illi discedenti dedidere sese Turullius Cerialis, cum multis classiariis; & Iulius Briganticus, cum paucis equitibus: hic præpositus, alæ apud Batavos natus; ille primipilaris, & Cæcinæ haud

NOTÆ.

operiebant scutis, quasi vineis aut pluteis, quos struere adhuc nesciebant Barbari.

1. *Instruit aggerem.*] Interp. Hispan. *Van fabricando trincheras, con que repararse.* Imo exstruebant *aggerem*, quo muros altitudine æquarent, sicque propugnatores dejicerent.

2. *Fama.*] Alii leg. *fame* sed tam uberi Italiæ solo nulla fames. Alii, *jam ira & pudore*, alii, *damno & pudore*, alii approbant τὸ *fama & pudore*. nam infra statim: *ne vanus* en fama, & *irrisus*, en pudor.

Timuit nempe vana rumorum quæ in bellis, & præcipue initio cœptorum maxime pollent, puduit irrideri, si in irritum caderent primi conatus, infra 24. *Angebant Cæcinam, ne quidquam omnia cœpta, & senescens exercitus sui fama.*

3. *Tradidere se se.*] Utile fuisset addidisse, an à Spurinna defecissent, an à Gallo, aliove quopiam, & quæ illuc fortuna detulisset. *Savilius.*

4. *Iul. Briganticus.*] Qui ex *sorore Civilis* natus infra lib. 4. hist. 70. *præerat* alæ singularium Julius Briganticus *sorore Civilis genitus ... invisus avunculo infensusque.* Hic cum ala ista in Vespasiani partes transgressus mox bello Civilis occisus est Tac. lib. 5. 21.

5. *Cum paucis equitum.*] Forte non toti alæ præfuit Briganticus, aut si totam alam habuit, pauci equites cum ipso defecere ad Cæcinam, seu Vitellium, cæteri mansere in obsequio Othonis. Certe conscripta est *ala singularium* à Vitellio in Germania, cum expediret ipse, & ipsi alæ præfuit Julius iste Briganticus, sed postea temporis.

Nec habuit Julius illam alam in Italia, qui ante adventum Vitellii, & Cæcinæ, in partibus Othonis esset. lib. 4. histor. 70. *Accessit ala singularium, excita olim à Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa.* Quod fecit Julius, odio Civilis avunculi sui, qui in aliis aut certe in suis partibus.

23 alienus, quod [1] ordines in Germania duxerat. [2] Spurinna, comperto itinere hostium; defensam Placentiam, quæque acta, & quid Cæcina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitati cohortium, ne longius obsidium, & vim Germanici exercitus parum tolerarent: ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægre coërcitam legionem, & pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, [3] Bedriaci sistit. Inter [4] Veronam Cremonamque situs est vicus, [5] duabus jam Romanis cladibus notus, infaustusque. Iisdem diebus, à Martio Macro, haud procul Cremona [6] prospere pugnatum. namque promptus animi Martius, transvectos navibus gladiatores, in adversam Padi ri-

INTERPRETATIO.

iniquus, quod in Germania stipendia meruerat. Spurinna cognita via hostium, nunciat per epistolas Annio Gallo, servatam Placentiam, quæque gessisset, & quid Cæcina agitaret. Gallus ducebat primam legionem in subsidium Placentiæ, metuens paucis illis cohortibus, ne parum sustentarent longiorem oppugnationem, & robur Germanicarum legionum. Ubi comperit repulsum Cæcinam tendere Cremonam, Bedriaci retinet legionem quam vix cohibuerat, & quæ ad discordiam usque processerat cupidine decertandi. situm est oppidulum inter Veronam & Cremonam, duplici jam Romanorum clade insigne, & infelix. Eodem tempore, Martius Macer non longe à Cremona feliciter certavit. quippe acer belli Martius, trajectos navigiis gladiatores subito immisit in oppositum Padi littus. Perculsa pulsaque ibi Vitellia-

NOTÆ.

1. *Ordines in Germania duxerat.*] Id est munus Primipili Centurionis obtinuerat. Non diu tamen merere in Germania potuit eum Cæcina. nam Cæcina legioni impositus erat à Galba nuper, cum expediret in Italiam. Quæstor erat Cæcina in Hispania, cum in Germaniam missus est jussu Galbæ, & per sex menses Cæcina non amplius, meruit in Germania.

Et jam ante adventum Cæcinæ versabatur ille primipilaris in Italia, & quidem pro Othone. Sed primipilari sufficiebat cognitio, fama, & favor in Germanicianas legiones, ut statim transiret.

2. *Spurinna comperto &c. defensam Placentiam.*] Ipse Placentiam defenderat adversus Cæcinam, id nuntiat per litteras Annio Gallo. & cætera quæ acta fuerant, atque etiam exercitum hostium Cremonam contendere.

3. *Bedriaci sistit.*] Alii auctores *Bebriacum* scribunt. Plut. *Betriacum.*

Bedriaci.] Bedriacum, vicus Cenomanorum populorum in Venetia regione Italiæ. hodie *Canero*, oppidum ducatus Mantuæ ad occidentem, & ad fluvium Navilio, in Lombardia. ex Cluverio, Sansone &c. *Tillemon.*

Bedriaci sistit.] Forte ut adventantes è Dalmatia Pannoniaque legiones exciperent, quæ si ullæ fuerint, Gallo se junxerunt, ducibus forte Paullino, & Celso. *Savilius.*

4. *Verona.*] Urbs Cenomanorum populorum in Venetia regione Italiæ. hodie *Verone* urbs provinciæ *Veronese*, in statu Reipublicæ Venetæ. *Tillemon.*

5. *Duabus jam cladibus.*] Tò *jam* non debet sumi pro tempore rerum, quas hic describit Tacitus, sed pro tempore quo hæc scripsit, nempe ævo Trajani: non enim notus cladibus vicus, nisi post Othonis & Vitellii, dein & Vitellii & ducum Flavianorum prœlia.

6. *Prospere pugnatum.*] Suet. Oth. 9.

pam, repente effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, & cæteris Cremonam fugientibus, cæsi qui restiterant. sed repressus vincentium impetus, ne vobis subsidiis firmati hostes, fortunam prælii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, [1] omnia, quæcumque facta, prave æstimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum, & Suetonium Paullinum, & Marium Celsum (nam [2] eos Otho quoque præfecerat) variis criminibus incesserant. Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta, interfectores Galbæ, scelere & [3] metu vecordes, miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo [4] occultis ad Othonem litteris. qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; [5] rebus prosperis incertus, & [6] inter adversa melior. Igitur [7] Titianum fratrem accitum, bello præposuit.

INTERPRETATIO.

norum copia auxiliares, & reliquis Cremonam dilapsis, interfecti qui se opposuerant. sed cohibitus vincentium ardor, ne novis auxiliis aucti hostes, pugna vicem inverterent. Id secus interpretati sunt Othoniani, qui cuncta quælibet modo gesta sinistre accipiebant. Certatim ut quisque natura iners, lingua petulans, diversis criminationibus invecti erant in Annium Gallum, & Suetonium Paullinum, & Marium Celsum, (hos enim etiam Otho præesse copiis jusserat) Vehementissimi dissensionum atque turbarum concitores erant ii, qui Galbam occiderant, facinore & pavore vesani. turbare omnia, modo aperte seditiosis vocibus, modo secretis ad Othonem nuntiis. qui vilissimo cuique fidem habens, honestos timens, pavebat; rebus secundis ambiguus, & improsperis constantior. Igitur fratrem Titianum accersitum, bello præfecit. In-

NOTÆ.

Et tribus quidem, verum mediocribus præliis, apud Alpes circaque Placentiam & ad Castoris quod loco nomen est, vicit.

De prælio *apud Alpes* silet Tacitus. & Cæcina illæsus transiisse in Italiam videtur, tanto magis, quod ala Silana jam bellum in Italiam transmiserat, omnesque fere civitates ultra Padum Vitellio asseruerat. attamen habuit Otho quasdam copias ultra Padum, etiam teste Tacito.

1. *Omnia quæcumque facta.*] Non mihi displicet lectio hæc. τὸ *quæcumque* possit intelligi, quasi scripsisset: *utcunque* scil. aut quomodocunque facta essent prave interpretabantur. Sic Græci πάντ' ὅτι.

2. *Eos Otho quoque.*] Scil. præter Martium Macrum, Spurinnam & alios.

3. *Metu.*] Metus ex flagitio, nempe exitii & supplicii; hinc ignavi & scelere vecordes, ut qui principem occidissent, cujus facinoris ultor est quisquis successit. *metu*, ne in Vitellianorum manus inciderent, & ab illis punirentur.

4. *Occultis.*] Quibus litteris duces suos accusabant. *Pichena.*

5. *Rebus prosperis incertus.*] Hucque & illuc agitatus & impulsus *vento nimium secundo*, vel qui tum parum sibi temperaret, vel qui nemini satis fideret. modo in hunc, modo in alium pronus parum consilii firmus

6 *Inter adversa melior.*] Ut qui tunc saltem libidines & flagitia contineret aut certe dissimularet, vel qui in prosperis parum firmus aut constans, inter adversa firmior, & constantior videbatur, quod mox ejus morte innotuit. ad quem forte præcipue respicit hic Tacitus.

7. *Titianum fratrem accitum.*] Hanc præfectorum mutationem Plutarchus, magis ex vero, post prælium *ad Casto-*

24 [1] Interea, Paullini & Celsi ductu, res egregiæ gestæ. [2] Angebant Cæcinam, nequidquam omnia cœpta, & senescens exercitus sui fama. pulsus Placentia, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu prælia, inferior; propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, avidius quam consultius, [3] properabat. Ad duodeci-

INTERPRETATIO.

terea Paullini & Celsi consiliis, res eximia facta sunt. Anxium habebant Cæcinam, omnia consilia ejus quæ in irritum abierant, & vanescens existimatio suarum copiarum. deturbatus Placentia, profligatis nuper auxiliaribus, etiam in congressu speculatorum, invalidior, visus quæ fuerunt *frequentia magis, quam digna memoria certamina; adveniente Fabio Valente, ne omnis gloria belli huc verteret, festinabat recuperare decus, promptius quam prudentius. Ad duodecimum à Cremona* lapi-

NOTÆ.

vis recenset, *cum victoria* (illam *ad Castoris* intelligit) *non satis uteretur ducum ignavia Otho Titianum mittit ad exercitum, & Proculum prætoriano militi præfectū.*

Et sane non ita levis mutatio est, ut causam dederit inertia infimi hominis, præsertim cum videas Macrum, culpæ autorem, loco suo non dejectum, & Paulinum ac Celsum, qui uterque grande momentum Reip. ex alieno crimine quodammodo gratia multari, si Tacitum sequimur.

Jam verò post errorem quocunque tandem modo commissum, allegatos Brixello Romam, tantis locorum spatiis divisam, qui Titianum accerserent, ibi tum agentem, ut ex verbis sub finem libri primi constat, & in Bedriacensi consultatione sisterent, mirum forte illis videatur, qui ad animum revocarint medium, quod inter Othonis ex Roma cum exercitu egressum, ejusque mortem effluxit, tempus non excedere viginti quatuor dies, & fortasse pauciores complecti. *Savilius.*

1. *Interea.*] Ab hoc verbo incipere caput debuit. Et sic cohæret sensus ac narratio Taciti. *Interea Paullini & Celsi ductu res egregia gesta* Has autem res egregie gestas statim describit. *Angebant Cæcinam nequidquam omnia cœpta* &c. Et ne *propinquante Fabio Valente omne belli decus illuc concederet.*,.. itaque *fortissimos auxiliarium imminentibus via lucis ocultos componit.*..

Et duces Othonis Paullinus ac Celsus prudentissimi belli. Insidias in Cæcinam vertere &c. *Othonianus pedes erupit, protrita hostium acie, versi in fugam etiam qui subveniebant.*. Et *ea formido ubique fuit*... *ut deleri cum universo exercitu Cacina* potuerit.

En egregie res gestæ utriusque ducis, quas exscribere incipit Tac. jam ab illa voce *interea.*

Interea.] Interp. Hisp. cepit, quasi ea referantur ad superiora: & quasi diceret Tac. hactenus Paulinus & Celsus res egregias gesserant. Sed potius hoc referendum ad ea quæ sequuntur quæ scil. egregie gesta descripturus est statim Tacitus.

2. *Angebant.*] Multa angebant Cæcinam, omnia frustra incœpta, & senescens exercitus sui fama, ipse pulsus Placentia, cæsis nuper auxiliis inferior, etiam per concursum exploratorum crebra magis quam digna memoratu prælia.

Hæc illum angebant, simul & ne, propinquante Fabio Valente, omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam properabat.

3. *Properabat.*] *Properabat*; ideoque *ad duodecimum à Cremona* lapidem, *locus ille Castorum vocatur*, insidias struxit &c.

mum à Cremona, [1] locus Castorum vocatur, ferocissimos auxiliarium imminentibus viæ lucis occultos componit. equites *procedere longius* jussi, *& irritato prælio sponte refugi, festinationem sequentium elicere,* [2] *donec insidiæ coorirentur.* Proditum id Othonianis ducibus. & curam peditum Paullinus; equitum Celsus, sumpsere. [3] Tertiædecimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes, & quingenti equites in sinistro locantur. aggerem viæ [4] tres prætoriæ cohortes, artis ordinibus obtinuere: [5] dextra fronte prima legio incessit, cum

INTERPRETATIO.

dem, locus Castorum appellatur, promptissimos sociorum instruit abditos propinquis itineri nemoribus. jussi equites latius erumpere, & lacessita pugna ultro fugientes, impetum prosequentium illicere, donec in insidiis dispositi exsurgerent. *Patefactum id Othonianis legatis. & Paullinus pedestre; Celsus equestre agmen, duxere. Vexillum legionis tertiadecimæ, quatuor sociorum cohortes, & quingenti equites in lævo cornu statuuntur. tres cohortes prætorianæ, densis ordinibus occupavere aggerem viæ: dextra fronte prima legio ingressa est, cum binis cohortibus*

NOTÆ.

1. *Locus Castorum*] Locus hic *ad Castoris* duodecim milliaribus (inquit auctor) à Cremona distat, Cæcinæ castris, ut opinor, occupatus, à Bedriaco minimum octo, ubi tendebat Paullini & Celsi miles, ad intervalli tamen medium hic mutuo se occursu excipiunt.

Gallus, ut videtur, regressus erat curando ex lapsu vulneri, aut saltem cum in prælii hic descriptione nusquam se offerat, relictus castrorum custodiæ, ut tempore Bedriacensis pugnæ, de qua postea. *Savilius.*

2. *Donec insidiæ coorirentur.*] Donec in insidiis dispositi consurgerent à tergo & invaderent hostes, qui fugaces insequerentur, ita ut à tergo hostem cingerent & qui in insidiis erant. Simul & adversa fronte rursus erumperent equites, qui paulo ante fugiebant, seu fugam simulabant.

3. *Tertiadecimæ legionis vexillum.*] Ne sumas de tota legione. sub illo vexillo dispositi vexillarii hujus legionis. quot autem haberet milites illud *vexillum* penes duces fuit. Quippe validum ac firmatum fuit copiis, pro necessitate & prudentia præpositorum.

4 *Tres prætoriæ cohortes.*] Quinque prætorias cohortes Gallus & Spurinna ducebant. Tac. earum tres Spurinna secum habebat Placentiæ, tres alias hic in castris Gallus, ut numerus, una superante, non constet.

Sed excusando errori id dabimus, quod non procul abesset Otho, ex aliis suppleturus prætorianæ cohortis defectum. *Savilius.*

Tres prætoriæ cohortes.] Ita sumendum, ut *tertiadecimæ legionis vexillum. quatuor auxiliorum cohortes & quingenti equites* in sinistro cornu, seu læva fronte locarentur. Et *tres prætoriæ cohortes* in aggere viæ, velut in media acie adstarent, & *prima legio dextra fronte*, seu dextro cornu disponeretur, *cum duabus vexillaribus seu auxiliaribus cohortibus* &c.

5. *Dextra fronte*] Quæ hic frons dextra? haud satis capio, & rescribo: *aggerem viæ tres prætoriæ cohortes obtinuere dextra. à fronte prima legio incessit.* Lipsius.

Bene *dextra fronte*, & apta pro loci opportunitate copiarum dispositio, quam etiam Primus Antonius æmulatus est. 3. hist. 21.

Frons autem cornibus etiam assignabatur. Liv. lib. 6 *ibi tribuni militum. non loco ante castris capto, non præmu-*

[1] duabus auxiliaribus cohortibus, & quingentis equitibus. [2] Super hos [3] à prætorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis, aut subsi-
25 dium laborantibus, ducebantur. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis; Celsus doli prudens, repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sensim Celso, longius secuti, ultro in

INTERPRETATIO.

auxiliarium, & quingentis equitibus. Præter hos ducebantur mille equites è prætorianis & sociis complementum victoriæ & rebus secundis, aut præsidium periclitantibus. Priusquam pugna consereretur, refugientibus Vitellianis; Celsus gnarus insidiarum retinuit suos. Vitelliani intempestive exorti, pedem referente paulatim

NOTÆ.

nito vallo quo receptus esses, non deorum saltem, non hominum memores, nisi auspicato, nec litato, instruunt aciem deductam in cornua, ne circumveniri multitudine hostium possent.

° Curtius lib. 4. *peditum acies equitatu tegebatur: frons lævi cornu hac erat.*

At Vit. Doctiss. sua distinctione, *aggerem via 3. præt. cohortes obtinuere dextra.* non bene consultum Cornelio vult, neque Clandiano, cui dicitur *læva frons.* cuique distinguendo nil opis afferri potest. Claudian. l. 2. in Ruf. 174. *Armeniis frons læva datur* &c. *Salin.*

Forte scriptum *dextro. à fronte.* nam antea *quingenti equites in sinistro.* nec puto scripsisse: *dextra fronte.*

1. *Duabus auxiliaribus.*] Multa suadent, ut substituam *auxiliaribus*: primùm, quod perpetuo militiæ Romanæ more, debuerunt legionis latus claudere *auxilia*, ut in sinistro vides quatuor auxiliorum cohortes: deinde quod vix reperiris *vexillarios* in cohortibus censos, semper *auxilia*.

Nam unum, duo, tria millia *vexillariorum* referunt scriptores: nunquam unam, duas, tres *cohortes*, vexillariorum.

Et ita supra mille vexillarios Spurinnæ attribuit; sequenti lib. tredecim millia vexillariorum Muciano.

Postremo *vexillarium* dicunt semper, non *vexillarem*, & *vexillariis* non *vexillaribus*. Mercerus.

Duabus vexillaribus cohortibus.] Hæc vetus lectio, quæ suspecta. Attamen vexilla legionum, idem sunt ac *cohortes*, & sæpe vexillarii illi vocantur *cohortes*. sunt & *vexillarii cohortium*, hi nempe delecti ex multis cohortibus, & quidem Romanis quæ solæ subsignanæ & vexillariæ dici potuerunt *vexilla* seu *vexillarii* cohortium, num dici potuere *vexillares cohortes*, ut delecti è legionibus, *vexilla* seu *vexillarii legionum* appellantur?

Nihil tamen affirmo. id quippe vocabulum inusitatum prorsus Tacito. & *vexillares cohortes* nusquam reperies apud ipsum, nisi hoc uno loco. Attamen eo nomine distingui possint, quæ seorsim ab aquila mererent legionariæ cohortes ab auxiliaribus, ut supra distinguit *tertiadecima legionibus vexillum à quatuor auxiliorum cohortibus.* Erant & *vexilla* cohortium prætorianarum. quid ni *cohortes* & *vexillares* dici potuerint?

2. *Super hos.*] Hisp. *Sobre estos l van mil cavallos.* Non super istos supra dictos locari in acie illi mille equites. Sed præter istos jam dispositos, stabant illi equites, non in acie propriè isti, sed in subsidiis erant, quibus nempe sustentaretur, sicubi labaret acies, vel victoria cumularetur. quod Tacito dicitur *cumulus prosperis, aut subsidium*, in periculis scil. *subsidium.*

3. *E prætorio auxiliisque mille equites.*] Hi scil. delecti partim ex prætorianis, partim ex auxiliaribus seu sociis, inter quos auxiliares bellavit, ut puto, Epiphanes Rex.

insidias præcipitantur. nam [1] à lateribus cohortes, legiones adversa fronte, & subito discursu terga cinxerant equites. Signum pugnæ non statim à Suetonio Paullino pediti datum. cunctator natura, & cui cauta potius consilia cum ratione, quam prospera ex casu placerent;

INTERPRETATIO.

Celso, ulterius insecuti, ultro ruunt in insidias. quippe cohortes à lateribus, legionarii adversa fronte, & equitatus repente advolans, postremum agmen circumfuderant. Signum prælii non confestim dedit Suetonius Paullinus pedestri agmini, is lentus ingenio, & qui vellet potius provida cœpta ex consilio & prudentia, quam

NOTÆ.

Et hi iidem sunt equites de quibus infra cap. 25. *unde* ex vineis scil. *rursus ausi* Vitelliani, *promptissimos prætorianorum equitum interfecere. Vulneratur Rex Epiphanes.*

1. *A lateribus cohortes legionum.*] Scripsit Tac. *à lateribus cohortes, legio adversa fronte.* Ita superior aciei dispositio postulat: & ad circumveniendum hostes, invasionem tripartitam esse oportuit. *Lipsius.*

Doctissimus vir *à lateribus cohortes, legio adversa fronte.* Sed qui melius undique Vitelliani premi potuerunt? contra habuere cohortes, quæ in aggere, *aggerem viæ tres prætoria cohortes arctis ordinibus obtinuere.* à tergo Celsum cum equitibus: *& subito discursu terga cinxerant equites.*

A lateribus cohortes legionum, quæ statim atque hostis in insidias devenit, sese utrinque in eum converterunt. *nam à lateribus cohortes legionum adversa fronte.* Salinerius.

Putem *legionarii adversa fronte.* Freinsh. Haud dubie *legio adversa fronte*, ut supra dixit; *fronte prima legio incessit*, & una erat ea legio in castris Othonianis, nec unquam scripsit *cohortes legionum.* non enim sic appellantur.

Certe adduntur cohortes legionibus in subsidium, ut supra octo cohortes Batavorum additæ quartadecimanis, sed propterea non vocantur *cohortes legionum*, sed tantum cohortes auxiliares. Forte ibi scriptum *legio una*, vel *prima legio*, ut supra.

Legionum.] Recte *legiones*, quia ibi mentio duarum legionum *tertiadecimæ* & *primæ*. Attamen forte melius *legio*. nam proprie tantum ibi adstitit in acie unica legio, *prima* scil. *tertiadecima* tantum *vexillum* fuit, quæ forte *cohors* vocari potuit. Et istud *vexillum* dispositum in acie simul cum cohortibus; nec temere mutavit ordinem aut stationem. Sicque accenseri cohortibus potuit.

Igitur cum tripartita fuerit acies ad circumveniendum hostem & insidias reddendas, jam in eas insidias Othonianorum, insequentibus longius & se præcipitantibus hostibus, & *cedente sensim Celso*, à lateribus, nempe à sinistro adstitere vexillum tertiædecimæ legionis & cohortes quæ simul dispositæ in latere *sinistro* & à dextro duæ *auxiliares cohortes* & *quingenti equites*. In *adversa fronte prima legio*: simul & *subito discursu terga hostium* invadebant illi *mille equites* qui in subsidiis erant locati.

Legionum.] Leg. *legiones*, vel *legionarii*, sed melius *legiones*. Ut distinguat à cohortibus auxiliarium, quæ ut *à lateribus* urgebant hostem deprehensum insidiis, ita & legiones adversa fronte quod fortius ac validius, & equites premebant à tergo, subito scil. discursu. Et hæc summa artis imperatoriæ fuit.

Non tamen sine sensu lectio hæc, *legionum adversa fronte*, quasi diceret: legionibus adversa fronte adstantibus. non male etiam *legio* ut vult Lipsius. & certe unica legio fuit integra.

Legionum.] Certe seu legio, seu legiones nondum statim ordinatæ erant

[1] *compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem* jubebat, satis cito incipi victoriam ratus, ubi provisum foret ne vincerentur. Ea cunctatione, spatium Vitellianis datum, in vineas nexu traducum impeditas refugiendi: & modica silva adhærebat. unde rursus ausi, promptissimos prætorianorum equitum interfecere. vulneratur [2] rex Epiphanes,

INTERPRETATIO.

felices eventus ex fortuna; imperabat cumulari fossas, pandi campum, porrigi aciem; *satis mature inchoari victoriam existimans, ubi consultum foret, ne superarentur. Eâ merâ tempus concessum Vitellianis, se recipiendi in vineas impeditas & statuminatas: quibus parvus lucus contiguus erat. unde rursus invecti* Vitelliani, *audacissimos prætorianorum equitum interemere. ibi vulnus excipit rex Epipha-*

NOTÆ.

adversa fronte, ut cohortes & equites. Ex se interim lente ad prœlium comparabant.

Nam *signum pugnæ non statim à Suetonio Paulino pediti datum. Is cunctator natura &c.* Et *ea cunctatione spatium Vitellianis datum*, se se recipiendi ex insidiis, *in vineas nexu traducum impeditas.*

1. *Compleri fossas.*] Quas fossas? an castrorum? cave credas: nam longe à castris jam aberant. Fossas censeo ab incolis factas ad recipiendas aquas, & ad exsiccandos agros, ut in planis locis mos est, hodieque etiam passim fieri videmus, & in illa Italiæ parte, & in aliis, quæ in planiciem extenduntur.

Firmat ipse Tac. infra: *mixta vehicula & lixa & præruptis utrinque fossis, via quieto quoque agmini angusta.* Pichena

2. *Rex Epiphanes.*] Quo supercilio, quo fastu Tacitus, erga regem inservientem, quem in tanta mole belli tantum obiter memorat fere quasi vile caput. Quam personam ibi sustinebat Rex? an imperabat, an imperabatur? an inter Volones, an cum cohorte amicorum? forte sic, quia Oriens Othonis sacramento accesserat.

Vulneratur Rex.] Cepit interpres Gall. quasi pugnaret inter equites prætorianos. Forte tamen stipatus ille nobilioribus amicis & comitibus eximiis, sic certabat pro Othone. Ita ut turmam equitum sibi haberet, aggregatus tamen prætorianis quæ nobilior militia Rom.

Ille nondum proprie Rex, sed filius fuit Antiochi Regis Comagenorum. Ut conjicere est, missus erat à patre ad officium novi principis, Galbæ scil. sed cum forte Galbam occisum reperisset, stetit pro Othone, pro quo & totus Oriens. Sicque ignoto sibi Vitellio, prælio adfuit in acie Othoniana.

Sed victo Othone ipse vulnere refectus, statim revolavit in Orientem, priusquam adventaret in urbem Vitellius, monitus haud dubie à suis parari bellum in Syria. Sic & de Agrippa Iudæorum rege narrat Tacitus.

Et certe ducebat Epiphanes auxilia patris Antiochi bello Iudaico *sub Tito*, seu ipse, seu frater, & ambo fratres strenui bello & præliis.

Sic vocabantur *reges* filii regum, præcipue natu majores. Sic Pacorus filius Orodis regis Parthorum passim *Rex* vocatur, spirante adhuc patre, quamvis ipse nunquam regnum obtinuerit; cæsus à Ventidio.

Sic &, puto, filiæ regum appellabantur *reginæ*. Et cum Felix dicitur *trium reginarum maritus*. Id forte intelligendum de filiabus regum, quæ proprie nondum reginæ essent, si tamen *Drusillam* excipis, quæ *regina* quia Emesenorum regi nupta, & quam viro abduxerat Felix ille infeliciter & per scelus.

Quippe matrimonia & religionem simul ejuravit Drusilla, dein incendio

impiere

impigre pro Othone [1] pugnam ciens. Tum [2] Othonianus pedes 26
erupit: protrita hostium acie, versi in fugam etiam qui subveniebant. nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciverat: quæ res in prælio trepidationem auxit, cum dispersos, nec usquam validos pavor fugientium abriperet. Orta & in castris seditio, quod non universi ducerentur. vinctus [3] præfectus castrorum Julius Gratus, *tamquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret*: cum fratrem ejus Julium Frontonem tribunum, Othoniani [4] sub eodem crimine vinxissent. Ceterum ea ubique formido fuit, apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut *deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse, ni Suetonius Paulinus receptui cecinisset*, utrisque in partibus precrebuerit. *Timuisse se* Paullinus ferebat, *tantum* [5] *insuper labo-*

INTERPRETATIO.

nes qui strenue dimicabat pro Othone. Tum Othoniani pedites immissi: proculcata hostium acie, fusi etiam & profligati qui subsidio veniebant. Quippe Cæcina non simul cohortes, sed seorsim quamlibet vocarat. quæ res in acie tumultum auxit, cum palates ac vagos, nec usquam satis firmos metus terga dantium simul traheret. Nata & in munimentis discordia, quod non simul omnes ad pugnam immitterentur. Injecta catena præfecto castrorum Iulio Grato, quasi perfidiam gratificaretur fratri suo merenti in castris Othonis: *cum Othoniani, prætextu ejusdem flagitii, in vinclis haberent Iulium Frontonem tribunum fratrem illius. Ceterum is ubique pavor exstitit inter fugientes, obviam venientes, in prælio, pro castris, ut apud utrosque fama invaluerit*, profligari potuisse Cæcinam cum universis copiis, nisi Suetonius Paullinus receptui signum dedisset. *Dicebat Paullinus* se metuisse

NOTÆ.

vesuvii montis, cum filio ex Felice procreato in Italia periit sub Tito principe.

1. *Pugnam ciens.*] Vertit interp Hisp. quasi suos populares ad prœlium strenue capessendum incitaret. Certe quoscunque comites Rex haberet, tum pugnam incitabat acriter. sic lib. 3. An. 42. *Spectatus & Sacrovir intecto capite pugnam pro Romanis cicus, ostentanda ut ferebat, virtutis.*

2. *Othonianus pedes erupit.*] Puto, *irrupit*, nempe in sylvam & vineas impeditas, quibus defendebantur Vitelliani. *Gronovius.*

Bene *erupit*; nam supra: *signum pugnæ non statim à Suetonio Paullino pediti datum* &c. *Compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem jubebat.*

Quibus peractis, *tum Othonianus pedes erupit*, nam antea retinebatur à Paullino duce qui *cunctator natura* &c. *Erupit* & *irrupit* pro eodem est apud Tacit.

3. *Præfectus castrorum.*] Cepit interpres Gall. quasi Julius remansisset in castris, & ibi imperaret, dum prælio intentus erat Cæcina.

Certe orta videtur seditio ex eo quod præfectus castrorum militem retineret in castris, quod nec *universi ducerentur*, cum tamen culpa esset Cæcinæ ducis, qui cohortes *non simul*, sed *singulas* accibat ad prælium.

4. *Sub eodem crimine.*] Id est, prætextu ejusdem criminis, nempe *tanquam proditionem ageret.*

5. *Insuper.*] Ferebat timuisse quod tantum itineris atque laboris superesset, quo se in castra procul à mota reciperent.

Insuper.] Quod sustinendum adhuc

ris atque [1] *itineris ; ne Vitellianus miles recens è castris fessos aggrederetur, & perculsis nullum retro subsidium foret.* [2] apud paucos ea ducis
27 ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quam ad modestiam composuit: nec solum apud Cæcinam, qui culpam *in militem* conferebat, *seditioni magis quam prælio paratum*; sed Fabii quoque Valentis copiæ (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu, & recuperandi decoris cupidine, reverentius & æqualius duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum à Cæcina gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis à quartadecima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas rettulimus, superbe agebant; ut cujusque legionis tentoria accessissent, *coërcitos à se quartadecimanos*; [3] *ablatam Neroni Italiam: atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam* jactantes.

INTERPRETATIO.

præterea tantum laboris atque viæ, ne Vitellianæ copiæ recentes è vallo, fatigatos adorirentur, & exterritis nullum à tergo postea præsidium foret. *paucis ea ducis excusatio recepta est, ea in vulgus sinistra fama fuit. Ea clades non tam exterruit Vitellianos quam ad obsequium flexit: nec modo in castris Cæcina, qui flagitium* in militem *refundebat*, ut qui discordiæ magis quam pugnæ promptus esset, *sed etiam Fabii Valentis miles, qui jam Ticinum adventarat, omisso hostium fastidio, & ardore reciperandæ gloriæ, majori respectu & æqualius duci obsequebantur, atrox alioqui discordia flagrarat*, in exercitu Fabii *quam altius resumam, neque enim ante decebat interpellari seriem rerum à Cæcina factarum. Cohortes Batavorum, quas tradidimus separatas à quartadecima legione bello Neronis, & cum in Britanniam irent, nuntiato Vitellii bello, in oppido Lingonum Fabio Valenti accessisse, ferociter agitabant; ut cujusque legionis tabernacula propius adiissent, prædicantes* compressisse se quartadecimanos, ademisse se Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum potestate positam esse. *Probros*

NOTÆ.

superenat, etiam vincentibus.

1. *Itineris.*] Quod jam toleraverant venientes procul è castris, vel quod iterare idem iter debuerunt. si fortuna contra daret, quia procul castra sua, & nullum perculsis subsidium; Vitelliani vero recentes, integri & prope castra sua pugnabant.

2. *Apud paucos.*] Qui belli prudentes, quibus opponit ut solet vulgus imperitum scil. *in vulgus adverso rumore fuit.* vulgus militum *omnia quæcunque facta* ducum nobiliorum *prave æstimabat.*

3. *Ablatam Neroni Italiam.*] Evocatæ illæ cohortes in Italiam simul cum quartadecimanis, quocunque prætextu, sive ad bellum in Albanos, sive adversus Vindicem & Galbam, & tum in Italia ortâ discordiâ, Batavi coërcuere quartadecimanos, & sic res Neronis afflixere. Itaque separati sunt Batavi à legione, quæ mox missa in Illyricum à Galba principe.

Adfuisse autem eas *cohortes* prælio Paullini in Britannia, patet ex lib. 14. Ann. cap. 37. ubi sic prælium describit Tacitus: *Ac primum legio* (quartadeci-

ma scilicet) *gradu immota & angustias loci pro munimento retinent, postquam propius suggressus hostis certo jactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus:* (Batavorum nempe) Nam ibi pauci, aut forte nulli Britanni, & potius auxiliis sociisque legionis, Batavis, quorum comperta bello virtus, fidere debuit Paullinus) *& eques, protentis hastis, perfringit quod obvium & validum erat*, etiam & fortissimi equites erant Batavi, quod notandum.

Et cum Savilius vir doctissimus interpretatur sequentem locum lib. 14. 38. *Auxitque copias* Britannicas *Cæsar* (Nero) *missis è Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliariorum cohortibus*: eum, inquam, intelligit illas octo auxiliariorum cohortes fuisse Batavorum, & auxilia legionis quartædecimæ, quæ cohortes advectæ post victoriam Paullini, fallitur.

Et certe an in tanta mole belli, an in eam ferocí provincia separarentur auxilia à sua legione. Et eum dicit Tacitus supra: *idem auxiliarium impetus*, intelligit haud dubie de *Batavis*.

Et hoc nostro loco lib. 2 hist. 28. patet vicisse in Britannia Batavos auxiliares cum sua legione XIV. Quippe cum separarentur cohortes illæ invicem, & à legionibus; *mœrere socii* (seu commilitones,) *fremere legiones: orbari se fortissimorum virorum auxilio, veteres illos & tot bellorum victores .... velut ex acie abduci ... non abrumpendos, ut corpori validissimos artus*.

Et diserte Tacit. lib. 4. 14. Batavi *diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis huc cohortibus*.

Et cur Batavos rapit in Italiam simul cum sua legione Nero, nisi quia fortissimi viri, & ob victoriæ Britanniæ famam? Illæ cohortes, ut puto, erant adhuc in Italia, ut & legio, sed separatæ agitabant, cum in urbem aut certe in Italiam adveheretur victor Galba.

Itaque ille discordiam aboliturus, distracturusque partes, *misit* legionem quartadecimam in Pannoniam, & Batavorum cohortes in Britanniam remittebat, jam satis bellum civile in Gallia præparantibus.

Eæ, audito Vitellii motu, substitere apud Lingones, forte quia hi pro Verginio aut Nerone adversus Vindicem steterant. Tac. lib. 1. hist. 59. *Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes quartadecimæ legionis auxilia, tum discordia temporum* (intelligit bellum Vindicis & Galbæ adversus Neronem) *à legione digressæ*. quod Tac. explicat infra hoc lib. 2. cap. 27. *Cohortes Batavorum, quas bello Neronis à quartadecima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum, Fabio Valenti adjunctas retulimus* &c.

Itaque remeabant cohortes in Britanniam solita hiberna, jussu Galbæ, sed cum essent apud Lingones, ibi eas deprehendit nuntius belli Vitelliani. Itaque statim accessere partibus Vitellii, *grande momentum, adversa aut socia*.

Etiam lib. 1. hist. 64. mentio fit cohortium & ferociæ ipsarum; *proxima Lingonum civitas erat fida partibus* (Vitellii, & quia vicina legionibus Germanicis, & quia oderat Galbam) *benigne excepti Vitelliani, modestia certavere. Sed brevis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas à legione quartadecima, ut supra memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat*.

Nempe discordiam illam memoraverat lib. 1. cap 59. aut potius in libris quos de fine Neronis ediderat, qui periere. En iterum feroces cohortes hoc loco lib. 2. licet jam ante, scilicet apud Lingones eas Fabius coercuisset: teste Tac. *ni Valens animadversione paucorum oblitos jam Batavos imperii admonuisset*. Juxta virtutem ac libertatem periculosa *intemperies* virorum militarium, & *corrupta jurgiis aut rixis disciplina*.

Eas à Fabio Valente in Italiam transvectas, iterum remittebat Vitellius in Britanniam cum sua legione quartadecima. sed apud Augustam Taurinorum, orta rursus discordia, & à conviciis ad

Contumeliosum id militibus, acerbum duci, corrupta jurgiis aut rixis disciplina. ad postremum Valens è petulantia, etiam perfidiam [1] su-
28 spectabat. Igitur nuntio allato, *pulsam Treverorum alam, Tungrosque à classe Othonis, & Narbonensem Galliam circumiri*; [2] simul cura socios tuendi; & militari astu, cohortes turbidas, ac si una forent, prævalidas, dispergendi partem Batavorum *ire in subsidium* jubet. quod ubi auditum, vulgatumque, [3] mœrere socii, [4] fremere legiones; *orbari se fortissimorum virorum auxilio. veteres illos & tot bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci. si provincia,*

INTERPRETATIO.

sum seu ignominiosum id visum legionariis, molestum duci, labefacta severitate militia, contentionibus vel altercationibus. Tandem Valens ex lascivia & immodestia etiam proditionem suspicabatur Itaque comperto, fugatam Treverorum alam Tungrosque à navibus Othonis, & ambiri provinciam Narbonensem, *simul studio defendendi socios, & militari arte seditiosas cohortes dividendi, ac si simul forent præpollentes, partem cohortium* in auxilium provinciæ *mittit. Quod ubi cognitum est sparsumque in vulgus, indolere commilitones. irasci legiones*, spoliari se subsidio strenuissimorum militum. vetustos illos, & qui tot bella profligaverant, velut è prælio subtrahi, postquam aspicitur hostis. Si Gallia carior &

NOTÆ.

cædem transibant; ideoque eos *Vitellius* agmini suo jungi, ut fidos jubet. lib. 2. hist. 66

Postea tamen rursus revectæ cohortes illæ in Germaniam, & ad Rhenum; ea occasione quam tradit Tac lib 2 hist 68 *Duobus militibus altero legionis quinta, altero è Gallis auxiliaribus per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo; & iis qui ad spectandum convenerant in studia diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum ac dua cohortes interfecta.*

Dein infra: Vitellius *transgressus in castra, ultro pietatem militum collaudavit, frementibus auxiliis, tantum impunitatis atque arrogantia legionariis accessisse, cohortes Batavorum, nequid truculentius auderent, in Germaniam remissa, principium interno simul externoque bello parantibus fatis.* Et statim eas revocabat Vitellius in urbem.

At Julio mense, audito Vespasiani imperio, rebellat Civilis, & allicit eas cohortes. Tac. lib. 4. 19 *Iisdem diebus Batavorum & Caninefatium cohortes, cum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus à Civile nuntius assequitur. intumuere statim superbia ferociaque & præmium itineris, donativum, duplex stipendium .... postulabant.* Et exin spreto Hordeonio qui multa promittebat, *inferiorem Germaniam* petunt. seque Civili & bello adjungunt, quo tandem strenuissimæ cohortes ferro, *cæde & præliis* absumptæ sunt.

1. *Suspectabat*] Vertit Davenfatius: metuebat, ne petulantia verteretur in perfidiam, imo suspectabat perfidiam inesse Batavis & sic conjiciebat ex illorum petulantia, falsò tamen. nam de partibus bene meriti sunt.

2. *Simul cura.*] Simul & prætextu *socios tuendi*, ac revera *militari astu* quo *cohortes turbidas* dispergeret.

3. *Mœrere socii.*] De sociis Batavis id intelligi possit, à quibus cohortes suæ separabantur, vel in genere de sociis legionariis scil. seu auxiliaribus nam statim addit Tac. *fremere legiones*, quas fere contradistinguit ab *auxiliis*.

4. *Fremere legiones.*] Mirum videatur, legiones fremuisse eorum discessu,

[1] *urbe & salute imperii potior sit, omnes illuc sequerentur : sin victoria*
[2] *sanitas, sustentaculum,* [3] *columen in Italia verteretur, non abrumpen-*
dos, ut corpori, validissimos artus. Hæc ferociter jactando, postquam, 29
immissis [4] lictoribus, Valens coercere seditionem cœptabat, ipsum in-
vadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. *Spolia Galliarum, & Vien-*
nensium aurum, & pretia laborum suorum occultare clamitantes, direptis
sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis & lanceis rimabantur.
nam Valens, servili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum
Alphenus [5] Varus præfectus castrorum, deflagrante paulatim seditio-
ne, addit consilium, [6] vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubæ

INTERPRETATIO.

antiquior sit Roma & incolumitate reip. universi illuc irent, sin victoria, salus, propugnaculum, caputque rerum in Italia positum esset, non abscindenda, tanquam corpori, robustissima membra seu lectissima robora. *Hæc cum superbe jactarentur, ubi Fabius, submissis lictoribus, comprimere discordiam cœpit, in ipsum irruunt, lapides conjiciunt, & fuga se dantem persequuntur, vociferantes,* prædam Galliarum, & Viennensium opes, & præmia laborum suorum ipsum celare *obtegere, spoliatis impedimentis, investigabant tentoria Valentis ipsamque terram hastis & lanceis suffodiebant. Quippe Fabius habitu mancipii latebat apud decurionem equitum. Tum Alphenus Varus præfectus castrorum sidente paulatim discordia adjicit consilium prohibitis centurionibus exubias lustrare neglecto tuba clangere, quo miles vo-*

NOTÆ.

quos sibi invisos reddiderat infamis licentia. *Savilius.*

Intestinam discordiam premit statim, cum imminet hostis externus, & jam quos pervicaces in agmine & incessu experti sunt, nolunt sibi *velut ex acie abduci, post quam in conspectu sit hostis.*

Fremere.] Invisi Batavi tantum nonnullis legionariis, ut ex. gr Quartadecimanis, non aliis, & licet ferocissimi, tamen & fortissimi erant.

1 *Urbe.*] Quam qui occupasset simul imperii compos sibi videbatur. Quia urbs *caput rerum.* lib 1 an. 47. immotum adversus eos sermones fixumque, Tiberio fuit, non omittere caput rerum neque se remque publicam in casum dare.

2. *Sanitas*] Alias, *victoria, sanitas.* Simile quid habes. lib. 1. an. 68. *Necto demum reversa legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret. Vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.*

Victoria sanitas.] Forte melior vetus lectio: *victoria, sanitas.* Sanitas nempe seu salus rerum & imperii. Ut respondeat ad id quod præcessit : *Urbe & salute imperii. Sanitas* idem hic ac *salus.* Sed eandem vocem non statim repetit Tac.

3. *Columen.*] Forte non suum aut partium præcise, sed victoriæ, rerum seu imperii columen in Italia, in urbe.

4. *Lictoribus.*] Sex Lictores habere debuit ut proconsul aut proprætor, seu legatus Cæsaris. Immissi Lictores, ut prehenderent seditiosos; ac vinclis coërcerent, donec imperio ducis, qui jus gladii habuit, punirentur.

5. *Varus præfectus castrorum*] Forte ille præfectus castrorum quintæ legionis quam ducebat Fabius Valens. Potuit etiam præesse vexillariis aliarum legionum. Idque munus spectabat ad præfectum castrorum, præsertim cum non adessent legati.

6. *Vetitis obire vigilias.*] Centurionum erat, non quidem *obire vigilias*, sed βυκανᾷν id est tubæ inflatu vigilias distin-

sono, quo miles ad belli munia [1] cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: & id ipsum quod nemo regeret paventes: [2] silentio, [3] patientia, postremo precibus ac lacrymis veniam quærebant. Ut vero [4] deformis & flens, & præter spem incolumis Valens processit; gaudium, miseratio, favor: versi in lætitiam (ut est vulgus utroque immodicum) [5] laudantes gratantesque; [6] circundatum aquilis signisque,

INTERPRETATIO.

catur ad militia curas. Itaque stupere omnes, circumspicere se invicem perculsi, & id ipsum metuentes, quod nemo curaret: silentio, modestia, denique obsecratione & fletu veniam orabant. Ut vero squallidus, & plorans, præterque expectationem salvus Valens revertit, lætitia, misericordia, amor, mutati in gaudium (ut est plebs utrimque nimia) celebrantes gratulantesque, portant in suggestum, cinctum aquilis & vexil-

NOTÆ.

guere. Quo sono exciti, penes quos ille labor (Polybio equites quidam, Vegetio circitores) vigilias obibant.

Centurionibus itaque monendi signum intermittentibus, nullæ obibantur vigiliæ. *Savilius.*

Lipsius de mil Rom. l 5 dial. 9. ait, hoc intelligendum esse de initiis vigiliarum, quæ centuriones procurare solebant. Ut sup. l. 15 *initia vigiliarum per centurionem nunciari.*

Itemque de tuba, qua primipili singulas vigilias ordiebantur. Tuba enim adhibebatur ad initia; cornu, sive buccina ad finem.

Veget 3. 8 *A tubicine omnes vigilia committuntur, & finitis horis, à cornicine revocantur.* Pichena.

1. *Cietur.*] Interp. Hisp. *mutatur.* Non satis apte.

2 *Silentio patientia.*] Recte *patientia*, id est æqnanimitate & tolerantia, donec nempe adesset, qui exoraretur, & flecteretur, ut eos regere vellet. Pœnitentia post ea precibus & lacrymis innotuit. Sed prius taciturnitas & patientia, dein mox lacrimæ.

Silentio.] Silentio veniam motæ discordiæ petebant. Certe facundius sæpe silentium, & efficacius quam ipsa oratio. Sic lib. 15 1. *Tiridates quoque regni profugus, per silentium haud modice querendo, gravior erat.*

3 *Patientia.*] Sic in obsequium jam flexi placatique, à silent.o & modestia transeunt ad preces. Sic *absentium aqui, præsentibus mobiles* ad pœnitentiam mutantur.

Patientia] Recte *patientia.* Jam quieti & pacati erant.nec jam insultabant centurionibus & tribunis, quod officio suo deessent, ut potuerant. si turbare perstitissent, aut ipsi sibi præpositos alios elegissent. Jam quieti & patientes, ad preces & ad veniam orandam recurrunt

4 *Deformis.*] Sordidus, squallidus. Sic lib 6 41. de Artabano qui pulsus regno fuerat, *in Hyrcanis repertus est inluvie obsitus*, &c. *Neque exuerat pedorem, ut vulgum miseratione adverteret.*

5. *Laudantes.*] Quod non fugisset, quod viveret, & ducem se ipsis accommodaret.

6 *Circundatum aquilis.*] Honoris simul & defensionis caussa. non enim sine summo honore aut favore militari, dux aquilis signisque circundatus, sic & simul tutus adversus insidias & fraudem audacissimorum.

Sic lib. 1. 36. *Haud dubia jam in castris omnium mentes, tantusque ardor, ut non contenti agmine & corporibus in suggestu, in quo paullo ante aurea Galba statua fuerat; medium inter signa Othonem vexillis circundarent. Nec tribunis aut centurionibus adeundi locus* &c.

Circundatum aquilis.] Nempe duæ Aquilæ erant scil. legionis quam abducebat è Germania & legionis Italicæ quam Lugduno abstraxerat.

in tribunal ferunt. Ille utili moderatione, non supplicium cujusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret,[1] paucos incusavit: gnarus civilibus bellis plus militibus quam ducibus, licere. Munientibus castra 30
apud Ticinum, de adversa Cæcinæ pugna allatum, & prope renovata seditio, *tamquam fraude*[2] *& cunctationibus Valentis prælio defuissent*. Nolle requiem, non expectare ducem; anteire signa, urgere signiferos: rapido agmine Cæcinæ junguntur. Improspera Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: *expositos se tanto pauciores*[3] *integris hostium viribus querebantur*,[4] simul in suam excusationem, & adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi & ignavi despectarentur. Et quamquam plus virium,[5] prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus

INTERPRETATIO.

lis. Valens utili temperamento, nullius pœnam postulavit, ac ne tanquam obtegens iram, magis suspectaretur paucos reprehendit: haud inscius, civilibus armis plus auctoritatis militibus esse, quam legatis. Metantibus castra apud Papiam nunciatum de infelici prælio Cæcinæ, & fere de novo exarsit discordia, quasi ipsi perfidia & dubitationibus Valentis certamine abfuissent. *Non ultra ferre moram, non opperiri ducem, præire vexilla, hortari signiferos, & sic propero incessu Cæcinæ miscentur. Sinistra Fabii existimatio apud militem Cæcinæ erat: fremebant* objectos se tanto pauciores illibatis hostium copiis, *simul ut culpam à se transferrent, & celebrabant per adsentationem vires advenientium, ne ut superati, & velut ignavi contemnerentur. Et licet plus roboris, & fere duplo major erat Fabio numerus legionum auxiliorumque, fa-*

NOTÆ.

1. *Paucos incusavit.*] Lego *paucis*, ad brevitatem enim orationis refertur, non ad eos qui peccarant. Et sanè omnes in hac culpa, nec excerpi pauci potuere. *Lipsius.*

Ille utili moderatione neminem supplicio affecit, sed ne dissimulare videretur, & ne omnibus suspectus foret, *paucos* quosdam incusavit, ideſt leviter & verbis tantum castigavit, ea animadversione contentus, *gnarus civilibus bellis* plus licere militi quam ducibus.

Et licet forte perinde omnes in culpa essent, fuit tamen prudentiæ viri militaris, hoc scelus in *paucos* refundere, ut cæteri verè reconciliarentur, & etiam turbatores non alienarentur, præsertim cum nullius supplicium dux posceret, & neminem unum irritaret.

Paucos.] Recte *paucos incusavit*, ne in omnes dissimulare videretur & hinc *suspectior* esset. Sic Agric 21. *Ex iracundia nihil supererat, secretum & silentium ejus non timeres, honestius putabat offendere, quam odisse.* Hoc vult. *asperiter in convicitis* dicebatur, sed increpare malebat, quam odisse, aut dissimulare. Ne scil. suspicionum conscientiam subeant invicem dux & miles.

2. *Et cunctationibus Valentis.*] Plut. Oth. *Fabius rapinis denique sociorum experi non poterat, quin & pugnæ tempus neglexisse fertur, pecuniæ corradendæ caussa lentius incedens. Alii tamen Cæcinæ eam culpam imputant qui festinans, ante adventum Fabii potiri victoria cum alia leviora commisisset, tum illo prælio, neque tempestive, neque strenue facto. Res Vitellianas prope afflixerit.*

3. *Integris hostium viribus.*] *Integris* id est totis, universis. Attamen duæ tantum *integræ* legiones aderant apud Othonianos quid si tota moles Mœsiacarum ac Pannonicarum legionum adfuisset?

4. *Simul in suam excusationem.*] Sensus est, querebantur se expositos integris hostium viribus, cum essent tanto pauciores hostibus, sic simul se excusabant, & simul *adventantium cum Valente robur* extollebant *per adulationem ne ut victi & ignavi despectarentur.*

5. *Prope duplicatus legionum .. Numeȷ*

erat Valenti,[1] studia tamen militum in Cæcinam inclinabant; [2] super benignitatem animi qua promptior habebatur; etiam vigore ætatis, proceritate corporis, [3] & quodam inani favore. Hinc æmulatio ducibus. Cæcina *ut* [4] *fœdum & maculosum*; ille *ut vanum ac tumidum*, irride-

INTERPRETATIO.

ver tamen militum propendebat in Cæcinam, qui *præter mansuetudinem animi, qua benignior & facilior existimabatur, præcellebat etiam flore juventutis, magnitudine corporis, & quadam vana specie. Hinc invidia legatis. Cæcina* Fabium, tanquam sordidum & scelerosum arguebat, *ille, Cæcinam*, ut inanem ac superbum

NOTÆ.

rat.] Præter 40 millia armatorum quæ ex Germania trahebat, ex Lugdunensi Colonia abduxit Valens legionem *Italicam & alam Taurinam.*

Huc forte miserat legionem illam Galba, odio in Lugdunenses, eos hoc præsidio afflicturus. Neque enim pro more ulla legio integra in Galliis; Nempe steterant Lugdunenses pro Nerone adversus Viennenses & Vindicem.

Hanc Legionem *Italicam* recens, conscripserat Nero in Italia, puto, ex melioribus nationibus, Umbria, Etruria, &c. Ex quibus gentibus & prætoriani delecti Sueton. Ner. 19. *Parabat & ad portas Caspias expeditionem, conscripta ex Italicis senum pedum tyronibus nova legione, quam Magni Allexandri Phalangem appellabat.*

1. *Studia tamen militum.*] Intelligit milites utriusque exercitus, *Superioris*, cui tum præerat Cæcina, & *inferioris*, cui Fabius imperabat. Attamen gratus præcipue inferioris Germaniæ militi Fabius teste Tac. & eum ad secrabantur mox in urbe.

2. *Super benignitatem animi.*] Intelligo liberalitatem, qua certe promptior quam Valens qui avaritia, aliisque flagitiis *fœdus & maculosus* fuit.

Benignitatem.] Infra cap. 56. *minus avaritia in Cæcina*, quam in Valente *plus ambitionis.*

3. *Et quodam inani favore.*] Forte *inanium* quæ fuerint illa *inania*, superiori libro habes: *Cæcina corpore ingens, animi immodicus; cito sermone, erecto incessu. studia militum allexerat*, ut de Corbulone lib. 13. an. *Omnium in se ora verterat, corpore ingens, verbis magnificus, & super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus.*

Quodam inani favore.] Vertunt quasi esset ille favor militum in Cæcinam. Sed fuit præcise ille favor naturæ in ipso Cæcina, & ex isto favore ortus favor militum. Nempe iste favor caussa fuit favoris in vulgus puta dignitas oris, proceritas corporis, &c.

Hæc corporis bona, *inania* vocat Tacitus, ut quæ vulgo tantum laudata, & vere *inania* sint ex se præcise, nisi solida bona simul adsint, nisi simul eximiis animi dotibus, virtutibusque fulciantur.

4 *Fœdum & maculosum.*] Non ignaviam & timorem interpretor, sed libidinem & rapacitatem: quæ in homine arguit, & lib. 1 h. *Valentem magna pecunia emptum.* Et: *ipsa itinerum spatia & stativorum mutationes venditante fœdis pactionibus adversus possessores agrorum & magistratus civitatum, adeo minaciter, ut Luco faces admoverit, donec pecunia mitigaretur, quoties pecuniæ materia deesset, stupris & adulteriis exorabatur.*

Sic lib. 13. ann. *Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum fœdumque, & idem jus audaciæ in provincia ratum, quod in urbe exercuerat.* Lib. 1. Hist. de alio Capitone: *ut avaritia & libidine fœdum ac maculosum* Gronovius.

Fœdum.] De avaritia possit intelligi, & *maculosum* de libidinibus, aut forte utroque vitio simul fœdus & maculosus Valens, & certe utriusque flagitii arguitur apud Tac.

bant.

bant. Sed [1] condito odio, eandem utilitatem fovere, [2] crebris epiſtolis [3] ſine reſpectu veniæ, probra Othoni objectantes: cum duces partium Othonis, quamvis uberrima conviciorum in Vitellium materia abſtinerent. Sane ante utriuſque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius [4] flagitioſiſſimam, meruere, minus Vitellii [5] ignavæ 31
voluptates, quam Othonis flagrantiſſimæ [6] libidines timebantur. Ad-

INTERPRETATIO.

illudebant. *Sed occultatis inimicitiis, communem cauſſam juvere, frequentibus literis exprobrantes flagitia Othoni, nulla habita ratione mox venia: cum duces Othonianarum partium temperarent* probris, *quamvis ampliſſima eſſet in Vitellium contumeliarum materia. Et certe ante finem utriuſque, quo eximiam famam meruit Otho, Vitellius turpiſſimam, minus metuebantur ſegnes Vitellii delicia, quam Othonis ardentiſſima cupidines. Occiſus Galba huic adjecerat metum atque indigna-*

NOTÆ.

1. *Condito.*] Recondito, ſeu dilato ac diſſimulato ad tempus: & certe redit mox ira, finito bello. infra 92. *Olim anxii odiis, qua bello & caſtris male diſſimulata &c. civitus anxerat.*

2. *Crebris epiſtolis.*] Quas non Othoni ipſi, ſed ducibus Othonianarum partium ſcribebant, quibus literis, Othoni flagitia exprobrabant, cum duces Othonis cautiores literis quas Cæcinæ & Valenti reſcribebant, nihil objectarent Vitellio. Nempe ſibi veniæ locum in adverſis relinquebant, quamvis non deeſſet conviciorum materia, ſi auderent. & niſi in futurum ſaluti ſuæ duces providiſſent.

3. *Sine reſpectu venia.*] Ita ſcribebant epiſtolas, ut ſibi, ſi vincerentur, nullum veniæ locum relinquerent, nec poſſent in utramvis partem interpretari, ut ſæpe faciebant alii legati qui ambigue loquebantur, non *ſine reſpectu venia* in futurum.

Rationem differentiæ reddere videtur Tacitus, quod ſcil. prom ptiores eſſent boni in Vitellium, quam in Othonem. ſcilicet *minus Vitellii ignava voluptates, quam Othonis flagrantiſſima libidines timebantur. Addideras* Othoni terrorem majuſque odium *cades Galba.*

Sine reſpectu venia.] Si forte vinceret Otho. ſic nullam in adverſis veniæ ſpem ſibi relinquebant. quaſi certi de exitu, jam ſpem victoriæ animo præſumpſerant.

4. *Flagitioſiſſimum.*] Sic infra lib. 3. 81. *Deformitas exitus miſericordiam abſtulerat.*

5. *Ignava voluptates.*] Quibus ſcil. minus exardeſcet, magiſque ſegniter erumperet in ſævitiam ac facinora, ut qui *ventre & gula ſibi ipſi* tantum *hoſtis* eſſe videretur, hactenus ſcil. nam & mox in ſcelera & cædes prorumpet, etiam tamen & carptim, nec pari audacia, qua Otho.

6. *Libidines timebantur.*] Sic & alibi, *rediturn vitia metuebantur.* Et quidem unus aut alter princeps meliores facti principatu; cæteri omnes ſummæ fortunæ licentia profligati ſunt.

Et certe quod ſpectat ad ſævitiam & libidines, monuiſſe principes videtur Sibylla ſeu vates apud Virg. 6.

——— Sate ſanguine divum,
——— facilis deſcenſus Averni,
Noctes atque dies patet atri janua Ditis.
Sed revocare gradum ſuperaſque evadere ad auras,
Hoc opus hic labor eſt.

Cum ſemel graſſari dominantes cœperint, vix datur regreſſus ad meliora, & ſcelera novis ſceleribus alantur neceſſe eſt. Unde diſcrimen, tandem & exitium. Pauci regreſſi ex Averno flagitiorum, *pauci quos aquus amavit.*

diderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; [1] contra, illi initium belli nemo imputabat. Vitellius, ventre & [2] gula sibi ipsi hostis: Otho, luxu, sævitia, audacia, Reip. exitiosior ducebatur. Conjunctis Cæcinæ

INTERPRETATIO.

tionem; contra Vitellio nemo attribuebat principium belli. Vitellius largis epulis & ingluvie sibi ipsi infestus, Otho luxuria, immanitate, licentia Reip. perniciosior

NOTÆ.

Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus.
Diis geniti potuere.

1. *Contra illi initium belli.*] Hoc dicere videtur, quoniam Vitelliani motus longè ab Italia fuerunt, nec fere in urbe Roma auditi. contra autem cum Otho in oculis omnium adversus Galbam insurrexisset, eoque occiso, imperium occupasset, tanquam belli civilis autor habebatur. quamvis revera initium belli ipsi Vitellio fuerit imputandum.

Nam inferius Otho moriturus, hoc ipsum commemorans, ait: *Civile bellum à Vitellio cœpit, & ut de principatu certaremus, initium illic fuit.*

Vel potius, hoc dicit Tacitus propter ignaviam torporemque Vitellii, qui à belli cogitationibus alienus, à suis quasi coactus, arma cepit cum supra ostendit à Fabio Valente instigatum: deinde ait: *quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quam ut speraret.* Pichena.

Initium belli nemo imputabat Vitellio. nempe præ Othone, qui occiderat Galbam, & primus res turbaverat; & ipse Otho rapuerat imperium, traxeratque in partes militem pretio & libidine corruptum.

At contra raptus est Vitellius à milite in imperium, & magis se permisit legionibus, quam concupivit aut speravit. neminem occidit aut solio deturbavit, sed veluti vacuum imperium occupavit.

Hinc initium armorum aut causa belli non illi propriè tribuitur; & certè potius occasio fuit armorum civilium, quam causa Vitellius. nam *instare milites, arma poscere* &c. at *torpebat Vitellius, & fortunam principatus inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat* &c. *cum tamen ardor & vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset imperator* &c.

Sic, ut vides, nomen imperatoris, ad bellum expedientis, non munus implebat Vitellius. Et possit hic dici quod habetur infra lib. 3. 70. *Ipse neque jubendi, neque vetandi potens, non jam imperator, sed tantum belli caussa erat.* Haud igitur mirum, quod in ipsum belli mala non refundantur.

Contra illi.] Potius legatis initium belli imputabant, & ferocissimis legionibus Germanicis, quarum pleræque, neque audito Vitellio, rebellabant adversus Galbam, dirumpebant imagines, & sacramenta in S. P Q R advocabant, pridem obliterata nomina.

Supra lib. 1 52. Fabius, *instigare Vitellium, ardorem militum ostentans* .. *quatiebatur his segne ingenium* &c.

Illi fere adversus Galbam, neque votum aut animus, initio. Sed impetu legatorum legionumque abstractus videtur. Et licet imperium susceperit, tum tamen innocens præ Othone censebatur.

Quippe ille se cæde principis cruentaverat, & quidem in orbe, in ipso palatio, in conspectu deorum & ipsius Capitolini Iovis, quem adhuc scelere & sanguine madidus adire ausus est Hinc terror & odium; ideoque & belli initium ei potius imputabant.

2. *Gula sibi ipsi hostis.*] Sueton. Vitel. 10. *Inter profusissimos obsoniorum apparatus, nulla familiæ, aut militis disciplina, rapinas ac petulantiam omnium in jocum vertens, qui non conten-*

ac Valentis copiis, nulla ultra penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum, an fortunam experiri placeret. Tum [1] Suetonius Paullinus, dignum fama sua ratus, qua nemo il- 32
la tempestate militaris rei callidior habebatur, [2] de toto genere belli censere; *festinationem hostibus, moram ipsis utilem* disseruit: *Exercitum Vitellii universum advenisse: nec multum virium à tergo,* [3] *quoniam Galliæ timeant; & deserere Rheni ripam, irrupturis tam infestis natio-*

INTERPRETATIO.

habebatur. Junctis simul exercitibus Cæcinæ Valentisque, nulla ultra amplius cunctatio apud Vitellianos quin tota mole virium dimicarent. Otho deliberavit cum legatis, an expediret magis prolatari bellum, an summam belli in casum dari vellent. Tum Suetonius Paullinus dignum existimatione sua ratus, qua nemo eo tempore belli peritior censebatur, de universo ordine belli sententiam suam proferre, censuit, celeritatem Vitellianis, cunctationem ipsis conducere. Universas Vitellii copias adventasse: nec multum roboris à tergo, quod Galliæ metuant; & quia omittere Rheni littus non expediat, imminentibus tam infensis gentibus:

NOTÆ.

ti epulo ubique publicè prabito, quoscunque libuisset, in libertatem asserebant, verbera ac plagas, sæpe vulnera, non nunquam necem repræsentantes adversantibus. Sic sibi hostis præcipue, dein & Reip. Ita nati principes, ut eorum bona malaque ad Rempub. pertineant.

Gula] Quod velut hauserat à natura, quod ipse & à majoribus habuit. Sueton Vit. 2. *Aulus in consulatu obiit. . prælautus alioqui, famosusque cœnarum magnificentia.* Aulus ille patruus Vitellii principis.

1. *Suetonius Paullinus.*] Et hic & alibi effusè laudat hunc Suetonium. *vetustissimum consularium*, ut infra vocat, & non una militia clarum. præfuit Britanniæ, ut habes annal. 14 & in Agricola.

Sed & in Africa bellum gessit, è Plinio lib. 5. *Suetonius*, inquit, *Paullinus, quem consulem vidimus, primus Romanorum ducum transgressus Atlantem* &c.

Nec Paullinus iste patet Suetonii, ut volunt. nam *Suetonius* ille *Lenis*, de quo Sueton. Othonis tribunus fuit: noster belli dux. ille angusticlavius, id est, nondum senator, sed inter equites: iste vero consularis. *Lipsius.*

2. *De toto genere belli.*] Hoc vocat alibi *summam belli*, aut *rerum*, aut *summam* absolute. infra lib. 3. 50. Duces Flaviani *ad fanum fortunæ iter sistunt, de summa rerum cunctantur.* & lib. an. de Vologeso: *neque in summam pervicax.*

3. *Quoniam Galliæ tumeant.*] Copulam apte inserui ex Vatic. *tumere* autem eleganti metaphora dicuntur, quæ erupturа videntur. Usurpavit Cicero bis in epistolis ad Atticum. *Lipsius.*

Cur aut quomodo *Galliæ tumeant*, quæ profligatæ cum Vindice, quæ fere excisæ & vastatæ à Vitellianis? & quonam eruptura, an ad Rhenum, adversus castra Germanica? an in Italiam? an adversus Vitellianos? certe potius *timent*, & suspensæ expectant Galliæ, quorsum evadat tanta belli moles.

Igitur lego, *quoniam Galliæ timeant.* sensus est; exercitus Vitelliani jam advenere in Italiam, non multum virium à tergo, quia non conducit deserere Rheni ripam, irrupturis Germanis in Gallias; hinc Galliæ timent, & quia sibi timent, non multis viribus, aut copiis partes Vitellianas juvabunt.

Poterant timere Galliæ, simul & bellum intestinum ex Romanis aut ex sociis, ut contigit. & extraneum, nempe à Germanis irrupturis, si desereretur ripa. Et forte nondum suspecti Batavi; in-

nibus, non conducat. [1] *Britannicum militem* [2] *hoste & mari distineri:* [3] *Hispanias armis* [4] *non ita redundare: provinciam Narbonensem,* [5] *incur-*

INTERPRETATIO.

legiones Britannicas impediri hoste & pelago: Hispanias copiis haud ita affluere;

NOTÆ.

stra: *Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello,* quod mox erupit adversus legiones ripam defendentes. suspectæ & aliæ nationes Galliæ, Vitellianis, ut Viennenses qui in partibus Galbæ & Vindicis fuerant & aliæ civitates, jam quæ vexatæ & spoliatæ opibus armisque à ducibus Vitellii ideoque sibi metuebant. Sicque Galliæ, non in eo statu erant quo tumerent aut erumpere possent, sed quo sibi timerent, forte præcipue ob infestas nationes trans Rhenum agentes, cujus ripa destituta omni præsidio erat, amotis avectisque legionibus in Italiam.

Tumeant.] Lege, *timeant.* supra lib 1. 64 Gallis &c. *in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio & metus.*

De toto generi belli censet Paulinus: & exponit, unde supplere possit vires fractas Vitellius. Non ex Galliis inquit, quia nunc sibi timeant Galliæ à barbaris, deserta nempe ripa Rheni, nec Gallis conducat eam ripam deserere, promptis ad occasionem tot infestis nationibus, & id timebant Galliæ; ideoque sibi vires & opes reservare debuerunt, non suppeditare Vitellio ultra.

Sic dicit, *provinciam Narbonensem incursu classis*, &c. contremuisse. certe bello semel moto, sibi quisque timet, & vires suas apud se retinet. Sic & Galliæ tueri ripam nunc contentæ sunt; igitur non velut eruptu ræ Galliæ tumebant; imo paratæ erant se continere intra fines suos.

Infra 57. *pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur.*

Et hæc uno continuoque sensu dicta videntur: *quoniam Gallia timeant, & deserere Rheni ripam, irrupturis tam infestis nationibus, non conducat.* hoc sensu forte, quoniam ipsi Galliæ timeant Romani ad ripam relicti, seu Vitelliani ipsi.

Et videretur Paulinus contraria & inter se pugnantia disserere, *nec multum virium à tergo, quoniam Gallia tumeant.* Nam quomodo *tumeant* Galliæ, si tenues earum vires & opes?

Certe timebant Galliæ, ut quippe imbelles in tanto motu, & ab interno & ab externo hoste. Tum nondum Gallias pertransierat Vitellius, quem oderant simul & timebant Galli. sic lib. 1. h. 62, *instare miles, arma poscere, dum trepident Galliæ* &c.

Certe amotis seu exhaustis legionibus Rom. jam ipsæ Galliæ ripam tueri suo sanguine satagebant. nec ultra commodabant sanguinem suum bello civili & Vitelliano.

Hostes exspectabant ac metuebant: tantùm abest ut tumerent erumperentque, aut quærerent hostem, exarmatæ jam & exhaustæ viris, equis, armis, opibus, transitu scil. tot exercituum.

Quoniam tumeant Gallia.] Non diceret Tac absolute & sine addito, *tumere.* nam lib 1. histor. 88 *Levissimus quisque & futuri improvidus, spe vana tumens.*

1. *Britannicum militem.*] Hunc tamen in suas partes traxerat Vitellius; sed id nondum forte compertum erat ducibus Othonianis in Italia.

2. *Hoste & mari.*] Tac. *in Britannico exercitu nihil irarum*, neque aliæ legiones innocentius egerunt. & ille miles expeditionibus suetus, potius oderat hostem, quam civem.

3. *Hispanias armis.*] Una legio custodiebat pro more, cum aliquot cohortibus.

sa classis & [1] adverso prælio contremuisse: clausam Alpibus, & [2] nullo maris subsidio, [3] Transpadanam Italiam, atque ipso transitu [4] exercitus vastatam: non frumentum usquam exercitui, nec exercitum [5] sine copiis retineri posse. Iam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, [6] tracto in æstatem bello, [7] fluxis corporibus, mutationem soli cœlique haud toleraturos. [8] Multa bella impetu valida, per tædia & moras evanuisse. Contra, ipsis omnia opulenta & fida: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem [9] cum integris exercitibus; Italiam, & caput

INTERPRETATIO.

Galliam Narbonensem exterritam esse irruptione classis, & infelici pugna: Italiam Transpadanam septam Alpibus, & nullo maris auxilio nuẽ, ipsoque trajectu legionum direptam: nusquam annonam militi: nec exercitum haberi posse sine commeatu. Præterea Germanos, quod genus armatorum apud Vitellianos immanissimum sit, haud perlaturos mutationem regionis & aëris, si bellum in æstatem proferretur, ob invalida adversus æstum sitimque corpora. Plurima bella per ferociam violenta, consenuisse ultrò per molestias & cunctationes. Contra Othonianis cuncta affluentia & fidelia esse: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem cum illibatis exercitibus, Italiam, & arcem sedemque imperii

NOTÆ.

4. *Non ita redundare.*] Rerum potitus Galba, copias omnes dimiserat, quæ primo Vindicis motu delectæ fuerant.

5 *Incursu classis.*] Othonianæ.

1. *Adverso prælio.*] Vitellianorũ nempe.

2. *Nullo maris subsidio.*] Differit ostenditque facile domari posse universum Vitellii exercitum, qui tum in Transpadana Italia. Nam ex provincia Narbonensi difficile frumentum advehi potuit, quia incursu classis Othonianæ & adverso prælio consternata & exterrita erat illa provincia, & quia Transpadana regio clausa aliunde Alpibus, & jam ipso transitu Vitellianorum vastata.

Nec etiam mari frumentum importari potuit, quia Otho classe præpollebat, & sic nusquam annona tanto exercitui suppetebat.

Nullo maris subsidio.] Quia procul à mari, nullæque naves aderant, quibus adveheretur frumentum, aut quibus bellum juvaretur.

3. *Transpadanam Italiam.*] Pars Galliæ Togatæ ad septentrionem Padi fluvii in Italia. hodie pars septentrionalis *Lombardia* usque ad fluvium *Po*, in Italia recentiore. *Tillemon.*

4. *Exercitus.*] Utriusque exercitus Vitelliani, Fabii & Cæcinæ legatorum.

5 *Sine copiis.*] Sine annona aut commeatu. supra: *non frumentum usquam.*

6. *Tracto in æstatem bello*] Sic censebant optimi duces Paullinus & Celsus, at non ipse Otho, teste Suet Oth 9. *Simili temeritate, quamvis dubium nemini esset, quin trahi bellum oporteret: quando & fame & angustiis locorum urgeretur hostis, quamprimum tamen decertare statuit, sive impatiens longioris sollicitudinis, speransque ante Vitellii adventum profligari plurimum posse, sive impar militum ardori, pugnam deposcentium.*

7. *Fluxis corporibus.*] Florus de Gallis lib. 2 4. *Alpina corpora humenti cælo educata, habent quiddam simile cum nivibus suis: quæ mox, ut caluere pugna, statim in sudorem eunt; & levi motu, quasi sole laxantur.*

8. *Multa bella impetu valida.*] Forte respicit ad veteres Germanos, scil. ad Cimbros, qui & in Italia seu provincia Narbon. profligati sunt. & eos comparat cum istis Germanicianis.

9. *Cum integris exercitibus.*] Intelli-

rerum urbem, senatumque & populum, numquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur; [1] *publicas privatasque opes, & immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem: corpora militum aut Italia sueta, aut æstibus.* [3] *Objacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes, è quibus nullam hosti cessuram, Placentia defensione exploratum. proinde duceret bellum. Paucis diebus quartamdecimam legionem, magna ipsam fama, cum Mœsiacis copiis affore. tum rursus deliberaturum, & si prælium placuisset, auctis viribus certaturos.*
33 Accedebat sententiæ Paullini Marius Celsus. *Idem placere Annio Gallo*, paucos ante dies lapsu equi afflicto, missi qui consilium ejus sciscitarentur, rettulerant. [4] Otho pronus ad decertandum. Frater ejus Titianus, & præfectus prætorii

INTERPRETATIO.

Romam; patresque & populum, nunquam ingloria vocabula, & si quandoque obscurentur; divitias publicas privatasque; & immensam vim pecuniæ, inter civilia bella armis ipsis præpollentem, corpora suorum Italico cœlo facta, aut caloribus. Opponi hostibus amnem Padum, & firma viris munimentisque oppida, è quibus nullum se dedituтum Vitellio, compertum erat obsidione Placentiæ. Itaque bellum traheret. Intra paucos dies adventuros quartadecimanos, egregio ipsos decore, cum legionibus Mœsiacis, tum iterum consulturum, & si pugnam committere placeret, firmioribus copiis dimicaturos. *Paullino adsentiebatur Marius Celsus.* Idem censebat Annius Gallus, *paucis ante diebus casu equi prostratus. Idque renunciaverant missi qui sententiam ejus rogarent. Otho inclinans ad dimicandum. Titianus frater illius, & Proculus prætoris præ-*

NOTÆ.

git legiones Syriacas Muciani, & Vespasiani Iudaicum exercitum, & legiones Ægypti.

1 *Publicas.*] Non quod præcise ipsas has opes possiderent Othoniani. sed cum haberent in partibus Italiam, urbem, senatum populumque Romanum, simul & habere videbantur publicas privatasque opes; & sic immensam vim pecuniæ seu potius totius orbis prædam illuc congestam olim, invectamque.

Publicas.] Reipub. nempe reditus, ac tributa & ærarium populi Rom fiscum principis &c.

2. *Corpora militum aut Italia sueta.*] Quod respondet his quæ præcesserunt. Nempe supra dixerat de Vitellianis: *Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cœlique haud toleraturos.*

3. *Objacere flumen.*] Non ad Bedriacum, ubi in consilia itum, sed hoc vult: si retrocederent, (quod optabat) in Cispadanam regionem, & defensionis suæ curam capesserent. *Savilius.*

Objacere.] Id est, oppositum flumen hostibus, Padum, nempe, qui interflueret Othonianos Vitellianosque.

4. *Otho pronus ad decertandum*] Plut. Oth. *Vicit tamen eorum sententia, qui pugnam volebant. Causa multa à multis referuntur. Palam autem prætoriani milites, tunc semel seriam experti militiam, desiderio prioris vitæ, quam in urbe extra bellum, in otio scil. & festivitatibus egerant, contineri nullomodo quibant, pugnam accelerantes, & primo sublimes rapi hostes posse sibi suadentes. Ipse etiam Otho videtur incertitudinem eventus non sustinere amplius exspectando potuisse, insolentia belli & mollitia victus, quoties magnitudinem periculi secum perpenderet. Igitur meis curarum impar, & spei æger,*

Proculus, imperitia properantes. [1] *fortunam & deos &* [2] *numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus* testabantur, neu quis obviam ire

INTERPRETATIO.

fectus, ignorantia festinantes, auspicia & deos & numen seu genium Othonis adjuturum cœpta *prædicabant. & ne quis resistere placitis eorum tentaret, in adsen-*

NOTÆ.

quasi de præcipitio quodam, clausit oculis, & se & res in ultimum discrimen immisit. sicque narrabat Secundus Rhetor q. ab epistolis fuit Othoni.

1 *Fortunam & deos.*] Nempe deos adesse consiliis, adfore & consiliorum executioni. vel consiliorum præsides deos simul & in prælio adfuturos

2. *Numen Othonis*] Id est auspicia. & idem hic esse puto, ac fortunam seu genium imperatoris.

Numen] Puto, non satis attingunt sententiam qui legunt, aut vertunt: *nomen Othonis.* nihil enim præcise *nomen* facit, quoad *consilia* spectat Hic genium, auspicia & fortunam Othonis intelligunt mali consultores, & *in adulationem concesserant.* si dixissent tantum, *nomen*, in eo forte nulla adulatio foret.

Sed forte mirabitur aliquis, quod *numen* tribuatur Othoni viventi. sed satis attendenti nihil mirum *Fortunam, deos, numen*, idem esse constat; & licet non addidissent *numen*, id subintelligi tamen statim debuit ex antecedentibus & consequentibus.

At lib. 2. hist. 82. *Sufficere videbantur adversus Vitellium pars copiarum & dux Mucianus, & Vespasiani nomen.* Sed diversa ratio est ad bellum ibant Flaviani, ad prælium Othoniani. ibi per *nomen* intelligitur fama, decus belli. & certe *senex triumphalis* Vespasianus.

Et *per numen Othonis* non intelligitur *numen Othonianum*, seu ita ut ipse deus dicatur Otho, sed numen præsidens Othoni, & ejus fortunam ac imperium regens Non enim dicebatur princeps deus, aut divus, dum viveret.

Ita discrimen fuit inter *auspicia & deos* Augusti, & appellationem qua deus aut divus Augustus vocatus est, quod non contingebat principi, nisi post fata & apotheosin

Sufficiebat fama Vespasiani & *nomen* nelytum bello. at cum hæc fama deesset Othoni & clarum bello nomen, ad *numen* Othonis recurrunt adulantes.

Numen.] *Numen* tribuebant ipsi *urbi*, & huic templa statuebant. *Numen* etiam tribuebant senatui. Cicero Orat. post red. *Pollicebor primum qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Rom. semper fore, numenque vestrum, æque mihi grave & sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum.*

Numen etiam tribuebant Cæsari seu principi. Martial:

Cæsar habet numen, sacra est vis, sacra potestas.

Et inscript. NUM. DOM. AUG. id est, *numini domus Augustana.*

Sic Varro de ling. Lat. 6 *Apud Accium multeis nomen vestrum, numenque ciemus. Numen dicunt esse imperium dictum ab nutu, omnia sunt ejus, cujus imperium maximum esse videatur. Itaque in Iove, hoc & Homerus, & aliquotiens Livius.*

Numen Othonis] *Fortunam, auspicia, deos, numen*, unum & idem esse clare patet ex auctoribus. Nam quamvis princeps, seu imperator, unus sit mortalium; attamen illud summum jus, summa auctoritas, summum illud consilium & arcanum imperii quo se regit princeps & omnia, Genius ex quo fortuna seu felicitas publica pendet, est sapta genium fortemque mortalium; est quid divinum, aut quod certe ad *numen* propius accedere videatur.

Igitur cum dicit Horatius de Augusto, *tuos præbente divos*, idem intelligit, ac isti consultores Othoniani, cum dicunt,

sententiæ auderet, [1] in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, *interesse pugnæ imperatorem, an seponi melius foret*, dubitavere. Paullino & Celso jam [2] non adversantibus; ne principem objectare periculis viderentur, iidem illi [3] deterioris consilii auctores perpulere, *ut* [4] *Brixellum concederet, ac dubiis præliorum exemptus*, [5] *summæ rerum & imperii se ipsum reservaret*. Is primus dies Othonianas

INTERPRETATIO.

tationem iverant. Postquam certari placuit, tum consultavere, an magis expediret, principem adesse prælio, an semoveri utilius esset. *Paullino & Celso jam non intercedentibus, ne imperatorem objicere discrimini putarentur, idem illi ipsi pejoris sententiæ consultores, persuasere*, ut Brixellum secederet, & à periculis belli semotus, seipsum reservaret præcipuæ curæ Reip. & imperii. *Ea prima dies Otho-*

NOTÆ.

adesse numen Othonis. Nec id novum, aut absurdum, si adulationem excipis, in tali occasione. Non enim dicunt Othonem esse *numen*, dicunt tantum adesse genium, fortunam auspicia & deos Othonis. quod apud auctores vulgo usurpatum reperias.

1. *In adulationem concesserant.*] *Concesserant*, id est, iverant. scil. ne quis illorum voluntati aut sententiæ se opponeret, confugiebant ad adulationem & veritate in adulationem abutebantur. Rem quæ veri consilii & animi fuit, in fœdum obsequium & assentationem turpem verterant, ne quis contra ire præsumeret, & ut suo exemplo sic alios in suam sententiam traherent: magnitudinem enim principis prætendebant, fortunam & deos & numen ipsum Othonis. Huic adulationi, & præsertim fratris, quod solidum consilium opponas? verum egregiumque consilium facilius abrumpas aut infringas, quam adulationem. sed certe his occasionibus non tam agitur majestas quàm salus principis.

In adulationem.] Ubi adulari dominanti tantum licet, admonere nefas & anceps est.

In adulationem.] Nitebantur adulatione, non consiliis aut consiliorum caussis. Sic interp. Hispanus.

2. *Non adversantibus.*] Aliorum consensu & conspiratione etiam in adulationem illam rapti, ne si quid Othoni contigisset in prælio, causa cladis in ipsos refunderetur. Quippe aulæ flagitia illa, si quid prospere evenerit, ad tribuunt diis, auspiciis, fortunæ principis, & sibi ipsis, adversa vero legatis & ducibus adsignant. Cum econtra prospera belli, prudentiæ ducum, adversa malis aulicorum consiliis sæpe tribuenda non abs re essent. & præcipue hoc loco.

3. *Deterioris consilii.*] Nempe qui suadebant, ut statim decertaretur, & prælio amoveretur Otho, & simul robur exercitus abscederet. quo facto *remanentium fractus animus*.

Consilii deterioris.] Præcise hic ultimum consilium intelligit, quo suadebant Othoni, ut seponeretur, nec interesset pugnæ. quamvis & simul intelligi possit aliud consilium, quo *festinationem* suadebant, *imperitia properantes*.

4. *Brixellum concederet.*] Ita factum; ibique se occidit.

Brixellum.] Oppidum Bojorum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ. hodie *Bersello* vel *Brissello*, oppidum ducatus Regiensis ad Padum fluvium, in Lombardia. paret duci Modenæ *Tellemonius*.

5. *Summæ rerum.*] Forte summo ultimoque discrimini, si prælium intelligunt. at si imperium, id est, se necessitati Reip. supremæ, se summo regimini reservaret, & auspiciis principalibus. Alii

partes

partes afflixit namque & cum ipso prætoriarum cohortium, & [1] speculatorum, equitumque, valida manus discessit; & remanentium fractus animus: quando suspecti duces; & Otho, cui uni apud militem fides, dum & ipse non nisi militibus credit, [2] imperia ducum [3] in incerto reliquerat. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris ut in civili 34
bello [4] transfugiis, & [5] exploratores cura diversa sciscitandi, sua non

INTERPRETATIO.

nianam factionem subvertit. Quippe & cum ipso simul abscessit firmum agmen cohortium prætorianarum & speculatorum equitumque; & sic remanentium imminuta fortitudo, quoniam suspecti erant *legati; & Otho, cui uni fidebat miles, dum & ipse nemini homini fidem habet, nisi militibus, auctoritatem legatorum in ambiguo reliquerat. Nec quicquam earum rerum latebat Vitellianos, frequentibus, ut inter civilia arma, perfugis, & exploratores studio multa inquirendi, sua non obtegebant. Tran-*

NOTÆ.

duces *dubia præliorum* experirentur. Legati copiis & exercitibus præsiderent, ductu præessent, ipse *deos* suos, *numen* & auspicia ducibus accommodaret. Infra lib. 2 77 Mucianus: *Imo ut melius est, tu hos exercitus rege, mihi bellum & præliorum incerta trade.* Potuit princeps regere bellum, & præliis non adesse. Sed melius, si utrisque adsit. Nec fortuna sæpe ita secunda est ut per legatos comparetur, aut conservetur imperium.

1. *Speculatorum*] Videtur distinguere ibi *speculatores à prætoriis cohortibus*. Et certe fuerunt etiam speculatores in legionibus. Attamen hoc loco, ut puto, distinguit tantum *speculatores* ab aliis prætorianis, tanquam *lecta corpora*, ut qui corpore, specie & armis præcellerent, & ob id potissimum electi in eam militiam prætor.

2. *Imperia ducum.*] An nesciebant duces, quid imperarent? an Otho ducum autoritatem & obedientiam apud milites minuit? potius videtur in incerto eum reliquisse, cui præcipuè milites obedirent. *Pichena.*

Imperia ducum in incerto] Idest, incerta, dubia, nutantia, seu incertæ & dubiæ autoritatis duces reliquerat, quia suspecti militi, quia uni Othoni fidebat miles, & ipse Otho, non nisi militi credebat. ut quisque humillimus fuit, ita magis fidus habebatur. Sic imperia ducum incerta, ut quibus non certum ac promptum obsequium apud militem, nec fides apud Othonem, quia nec ipsis ducibus satis firma autoritas, qua militem continerent regerentque pro arbitrio & pro utilitate communi. *Incerta* erant illorum imperia, quia scil. fides eorum suspecta, & militi & ipsi Othoni.

3. *In incerto.*] Reliquerat imperia ducum minus firma, & minus absoluta, ut quæ exquireret miles potius, quam exsequeretur.

In incerto.] Unus Otho veram fidem, auctoritatemque habuit apud milites, cæteri duces incertæ fidei, & ut eorum nutabat auctoritas. ita parum valebat imperium. Ambigue & veluti precario imperabant, nempe invicem suspecti, dux & miles. Quod omnia consilia corrumpit.

Adde quod in bellis civilibus plus militi licet, quam ducibus. clare Taci infra 39. *Celsus & Paulinus .... inani nomine ducum aliena culpa prætendebantur, tribuni centurionesque ambigui, quod spretis melioribus, deterrimi valebant.*

In incerto.] Quippe imminuerat auctoritatem ducum, dum plus credit militi.

4. *Transfugiis.*] Militum, forte & centurionum.

5. *Exploratores.*] Scilicet *exploratores* Othoniani, curiositate *diversâ*, id est ea quæ apud hostes *agerentur*, inquirendi; quod apud ipsosmet gereretur, *non satis occultabant.*

occultabant. Quieti intentique Cæcina ac Valens, [1] quando hostis imprudentia rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam [2] opperiebantur, [3] inchoato ponte [4] transitum Padi simulantes, adversus [5] oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexæ, [6] adversum in flumen dirigebantur, jactis insuper anchoris, quæ firmitatem pontis continerent. Sed anchorarum [7] funes non extenti fluitabant, ut augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. [8] Claudebat

INTERPRETATIO.

quilli intentique Cæcina ac Valens, quando quidem hostis temeritate sua præcipitaretur, quod loco prudentia est, alienam amentiam expectabant incœpto ponte trajicere Padum velle fingentes, contra objectum gladiatorum agmen, & etiam, ne ipsorum copiæ inerti otio torperent. Navigia æquali invicem intervallo, firmis trabibus utrimque colligata, contrarium in amnem impellebantur: jactis præterea anchoris, quæ, molem pontis firmarent ac retinerent. Sed chordæ anchorarum non protentæ fluctuabant, ut increscente amne, simul, *illæsus ordo navigiorum eveheretur. Immunita turris claude-*

NOTÆ.

Exploratores.] Præcise hic sunt *exploratores* Othonianorum, Quamvis propositio hæc in genere sumi possit de exploratoribus utrarumque partium.

1. *Quando hostis imprudentia rueret.*] Dionys. 9. de Tuscis. *Imprudentiam duxit, ut magnam falsitatem suam reputantes, castris egressi sunt.*

2. *Opperiebantur.*] Ut *alienam stultitiam* opperiri interim possent, & simul, *ne miles segne otium tereret* & inertia lasciviret, inchoabant pontem & *transitum Padi* simulabant adversus oppositos gladiatores.

3. *Inchoato ponte.*] In altera Padi ripa, è regione scil. *adversus oppositam gladiatorum manum*, quasi ea parte gladiatores invadere pararent Vitelliani.

4. *Transitum Padi.*] Plut. Oth. *Trajectum moliebatur Cæcina, pontemque in id struebat. Othoniani eum prohibere nitebantur. Cumque rescindere opus hostium non possent, fasces pice & sulphure plenos in id jaculabantur, sed ventus trajectui incumbens, materiam preparatam accendit, & fumus primum, dein flamma erumpens à vento, in Othonianos projecta est, ita ut perturbati ac prosilientes in amnem, & naves subverterint, & corpora cum risu hostibus objecerint.*

5 *Oppositam.*] Nempe quæ stationem habuit in opposita ripa.

6. *Adversum in flumen*] Cur *in adversum flumen* directæ naves, cum totum amnem occupare ponte molirentur? nisi forte ut sic brevius commodiusque hostem propulsarent hac forte parte invadentem? aut forte directæ Naves in adversum amnem, ut incurrentes undæ impellerent retinerentque firmius anchoras & funes fluitantes laxosque.

Et si forte rejicerentur naves incursu fluminis, sic tantum recta *via pons* constitueretur, ita ut ulterior navis primæ navi recte opposita ac conspicua foret. Forte per *adversum flumen*, nihil aliud quam per medium amnem directas naves intelligit. nec certe potuerunt sic dirigi illæ naves, ut resisterent aquis, nisi per *adversum flumen* deducerentur.

7. *Funes non extensi.*) Scilicet funes laxi arbitrio undarum fluitabant, ut crescente aqua, simul illæsæ naves attollerentur.

8 *Claudebat pontem.*] Pons ille tantum *inchoatus* adhuc, & illa turris in navem educta & illa extrema navis, quæ turrem sustinebat nondum attigerat ripam ulteriorem amnis. dico *ulteriorem*, respectu scil. Vitellianorum. Ad partem tantum fluminis perductus pons ille, seu

[1] pontem imposita [2] turris, & in extremam navem educta: unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur. Othoniani in ripa [3] turrim struxerant, saxaque & faces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, [4] Germani [5] nando prælabeban-

INTERPRETATIO.

bat pontem quæ & in ultimum navigium erecta erat: unde ballistis & catapultis hostes propellerentur. Othoniani turrim adificaverant in littore suo hincque lapides & tædas emittebant, & erat insula medio flumine, in quam gladiatores navigiis vehebantur, at Germani natando invehebantur; ac forte plures transmiserant, quos im-

NOTÆ.

turris navisque. Et ex illa turre tamen, dispositis ibi machinis, hostes propulsabant Vitelliani.

Quibus ut occurrerent *Othoniani* & transitum prohiberent, *in ripa sua turrim* etiam *struxerant*. & exinde *saxa & faces jaculabantur* in naves & turrim transeuntium hostium, aut certe *transitum simulantium*.

Claudebat pontem.] Quomodo pontes Romani struerent, describit Arrianus in gestis Alex. *Naves*, inquit, *demittuntur lapsu fluminis, dato signo. Idque non recta, sed ut solet in iis quæ inhibent & à puppi remigant. Istas autem deorsum ducit, ut par est, fluminis cursus, retinet vero & sistit remigium obnixum, donec adversa facta sit navis loco designato. Atque ibi demittunt crates vimineas, forma pyramidis plexas, idoneis lectisque ad id lapidibus oppletas. Demittunt autem eas à prora cujusque navis, ut sic obfirment & teneant contra cursum. Simul autem atque una navium ita firmata fuerit, & alia juxta illam, cum intervallo, quantum opus videtur ad firmitatem eorum quæ insternuntur, pariter prora obversa in fluvii cursum statuitur; & in utrisque tigna statim in directum injiciuntur, & tabulæ assere(s)que transversarii ad connectendum. Ita mox per cæteras naves opus procedit, quanta opus, sunt ad totum pontem. Vtrinque autem ad caput pontis gradus in terram depacti adjiciuntur, quo facilior equis jumentisque sit ingressus, & simul ut quasi vinculum sint totius pontis.*

Sic & Eunapius in Suida: *Sursum paulum in statione sunt naves supra locum eum fluvii, ubi pontem facturi sunt. Atque ubi signum datum est, unam solum è navibus demittunt prono flumine ferri juxta suam & amicam ripam. ea ubi ad locum jungendum, pontique destinatum venerit, corbem plenam lapidibus in flumen jaciunt, alligatum fune quodam, velut ancboram, quo navis devincta ac firmata juxta ripam consistit & sternitur tignis tabulisque .... dein & aliam mox aliam navem demittunt similiter*, &c. *quæ autem hostili ripæ navis objacet, ea & turres habet, & portam modicam, & sagittarios & catapultas.*

1. *Pontem.*] Sic apud Euphratem Corbulo adversus Parthos. lib. 15. 9. *Naves magnitudine præstantes & connexas trabibus, ac turribus auctas agit per amnem, catapultisque & balistis proturbat barbaros, in quos saxa & hastæ longius permeabant, quam ut contrario sagittarum jactu adæquarentur. Dein pons continuatus*, &c.

2 *Turris.*] Colligi possit ex utraque descriptione pontis, turrem illam in extrema nave ita extructam esse, ut tamen illa turris, aut extrema navis, non statim ad oppositam usque ripam perduceretur, sed sensim, prout tormentis ac machinis hostes oppositi proturbarentur, prout ripa propugnatoribus nudaretur, tandem pons continuabatur, & sensim ad alterum littus perducebatur turris illa & navis.

3 *Turrim struxerant.*] Nempe quam opponerent Othoniani ponti & turri Vitellianorum. sed primò Vitelliani tanquam transituri simulabant admovebantque pontem, & interim avertebant hostem, dum Germani nando in insulam prælabebantur,

tur. Ac forte plures transgressos,[1] completis Liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prælia quæ militibus; nec perinde nutantes è navibus,[2] quam stabili gradu è ripa, vulnera dirigebant. Et cum variis [3] trepidantium inclinationibus, immixti remiges propugnatoresque turbarentur. desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, [4] scandere foros, aut cominus mergere: quæ cuncta[5] in oculis utriusque exercitus, quanto lætiora Vi-

INTERPRETATIO.

pletis navibus, Macer adoritur per ferocissimos gladiatorum. Sed neque ea vis aut firmitudo gladiatoribus ad certamina, qua militibus, nec perinde facile vacillantes è navigiis ictus destinabant ac firmo vestigio è littore. Et cum promiscui nautæ defensoresque obturbarentur diversis paventium trepidationibus, desultare in æstuaria ultro Germani, prehensare puppes, irrumpere tabulata, aut è propinquo deprimere. Quæ omnia in conspectu amborum exercituum, quanto gratiora Vitellianis, tanto ve-

NOTÆ.

4. *Germani.*] Intellige auxiliares qui è proximis Rheno finibus exciti ad bellum Vitellianum & qui à teneris assueti erant sic nando flumina transmeare. Hi Batavi nempe & Transrhenani.

Et certe Batavi gladiatores Othonianos profligavere in ipso flumine. Infra 43. *Varus Alphenus cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam navibus transvectam, opposita cohortes in ipso flumine trucidaverant.* Et hæ erant octo cohortes Batavorum de quibus supra.

5. *Nando prælabebantur.*] Vertunt, quasi Germani prius ad istam insulam nando, pervaderent, quam ipsi gladiatores, qui in navibus. At certe patet gladiatores in insulam non descendisse, sed è navibus pugnasse adversus Germanos, qui jam trangressi in insulam erant.

Nando prælabebantur.] Vertunt, quasi prævenirent Germani, quod falsum puto. Gladiatores Liburnicis invecti, simul & alii nando. per *τὸ prælabebantur*, designat, non antecessum, aut quasi prævertere nt Germani nando, sed tantum designat differentiam penetrandi in eam insulam. Nempe gladiatores, *navibus eo molientes*, Germani nando, pervadebant, seu natatu *prælabebantur.* Qua voce designat actionem nandi, nihil aliud.

1. *Completis Liburnicis.*] Nempe Macer completis Liburnicis, per promptissimos gladiatorum aggreditur Germanos *transgressos.* per *plures*; intelligit magna ex parte jam transmisisse Germanos, in eam insulam.

2. *Quam stabili.*] Opponit gladiatores militibus, ita ut stabili gradu pugnarent milites è ripa insulæ, quam jam occupaverant: at gladiatores nutantes è navibus, non perinde certo ictu tela dirigebant. Nam Germanos jam transgressos in insulam illam, Macer per suos gladiatores aggreditur è navibus.

3. *Trepidantium.*] Trepidabant, non tam ex motu navigiorum, quam ex metu, & ex prælio, ac telis quæ immittebant Germani. Hinc trepidant gladiatores, & ex trepidatione illa, variæ fiebant inclinationes navium hominumque Hinc remiges pugnantibus immixti turbantur, hinc plura audent Germani, & propius invadunt naves gladiatoresque.

4. *Scandere foros.*] Fori sunt tabulata in navi, quibus feruntur nautæ per navim. Cic de senect. *Cum alii malos scandunt, alii per foros cursitant.* Lupanus.

5. *In oculis utriusque exercitus.*] Quorum alter proxima Bedriaco castra habebat, alter faventibus huic opinioni conjecturis, Cremonæ, intermedio viginti milliarium spatio. *Savillus.*

tellianis, tanto acrius Othoniani caussam auctoremque cladis detestabantur. Et prælium quidem, [1] abruptis quæ superfuerant navibus, fuga diremptum: Macer ad exitium poscebatur Jamque vulneratum eminus [2] lancea, strictis gladiis invaserant, cum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multo post, Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, [3] cum cohortibus [4] subvenit 36

INTERPRETATIO.

hementius Othoniani, caussam auctoremque cladis abominabantur. Et certamen quidem terga dando separatum, abscissis navigiis quæ reliqua erant: Macer ad mortem postulabatur. jamque in sauciatum hasta eminus, nudatis mucronibus irruerant, cum adcursu tribunorum centurionumque defenditur. Et paucis interjectis diebus, imperio Othonis, Vestricius Spurinna auxilio venit cum cohortibus, relictis Placentiæ medi-

NOTÆ.

1. *Abruptis quæ superfuerant.*] Flor. *superer ant.* Sed quomodo superfuerant naves, si iisdem fugerunt gladiatores, quibus transvecti? Quis vero abrupit, victores oe, ao gladiatores? Nonne utrisque utilius avehere? intelligo, desertam à gladiatoribus, oon solnm insulam, sed & ripam, qnam obtinebant, abruptasque ab ipsis naves, tamquam usui sibi amplius noo futuras, & oe hostibus esseot.

Fugerunt itaque ut videtur, non flnmine, sed terra. Nec obstat quod iofra in ipso prælio, constat, gladiatoribus fuisse naves, cum dicat; *fusa gladiatorum manu, quam navibus transvectam, opposita cohortes in ipso flumine trucidaverant.* Nam eredendum est, utriqne exercitni naves oon defuisse, in sua euique ripa *Pichen.*

Videntur potius abruptæ è prælio naves ab ipsis gladiatoribus, eum se in fugam actos videre, ne usui esseot hostibus. eum cibariis, armis, ant sarcinis quæ forte iis navibus transvecta simul fuerant.

Haud dubie Macer voluit insulam occupare & forte ea vada, ut Germanicos seu Vitellianos flnmine & transitu arcere, cum suis gladiatoribus; hi autem profligati terra fugere, qua veoerant, abruptis abreptisque è pugna oavibus quæ superfnerant è prælio, cæteræ enim vel retentæ à Germanis vel submersæ, & fugeret illi in castra Othoois. ibi elade nuntiata Macrum ad exitium deposcunt.

Abruptis.] Curt. lib. 4 *Plura simul abrupta à ceteris agmina, ubicumque alium aliis sors miscuerat, dimicabant.*

Abruptis.] Quæ superfuerant è prælio seu clade oaves, abruptæ & separatæ à cæteris, quæ prælio mixtæ adhuc pugnabant, fugam capessere, & hac fuga prælinm diremptum, & forte his oavibus abruptis è prælio, aufugêre gladiatores.

Abruptis navibus.] Id est separatis abreptisque ab invicem. Infra cap 53. *abruptis vitæ blandimentis.*

2. *Lancea.*] Quod telum missile fuit.

3. *Cum cohortibus.*] Apud Placentiam habuit tres prætorias cohortes, & mille vexillarios cum paucis equitibus. supra cap. 18

4. *Subvenit.*] Nempe gladiatoribus, quibus etiam, proturbato Macro, præficit Flavium Sabinum: qui tameo gladiatores post ea profligati sunt à cohortibus Batavorum duce Alpheno Varo, qui mox prælio Bedriacensi jam pœne profligato supervenit cum cohortibus victricibus & belli avidis.

Sed puto, Spurinna, cum setius advenisset, alio se & cohortes suas convertit. Et illæ copiæ Othonis gladiatoresque ipsi profligati sunt, priusquam advenirer Flavius Sabinus, ut illis præesset.

Et forte eodem fere die & eadem hora cæsi illi gladiatores, qua commissum est

Dein [1] Flavium Sabinum consulem designatum Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat; læto milite ad mutationem ducum, & ducibus ob crebras seditiones, tam infestam militiam aspernantibus.

37 Invenio apud quosdam auctores, *pavore belli, seu fastidio utriusque principis, quorum flagitia ac dedecus* [2] *apertiore in dies fama noscebantur; dubitasse exercitus, num* [3] *posito certamine, vel ipsi* [4] *in medium consulta-*

INTERPRETATIO.

tis copiis. Mox Otho misit Flavium Sabinum consulem destinatum, qui præesset agmini, quod Macer regebat; gaudio gestiente milite ad novitatem rectorum, & ducibus ob frequentes discordias tam invisum bellum spernentibus. Reperio apud nonnullos scriptores, formidine belli, seu contemptu utriusque imperatoris, quorum vitia atque infamia clariore in dies rumore aperiebantur, deliberasse legiones, num omissa contentione, vel ipsi in commune consulerent, vel patri-

NOTÆ.

prælium Bedriacense. Ita ut Batavi matutinis horis eos vicerint, Cæcina & Valens sub meridiem aut paulo post, Othonianos profligarint.

Nam intento adhuc ponti suo Cæcinæ, adesse nuntiantur hostes, nisi forte duo prælia cum gladiatoribus commissa sint. unum quod paulo præcesserit, alterum quod eodem tempore factum sit, quo prælium Bedriacense. Ita ut ad prælium publicum euntes legati, Alphenum Varum objecerint ad Padum gladiatoribus, quos statim ille fudit profligavitque tanta strenuitate, ut etiam fini pugnæ Bedriacensis intervenerit.

Attamen colligi possit ex istis Taciti, unam pugnam factam esse cum gladiatoribus; *fusa gladiatorum manu, quam navibus transvectam, opposita cohortes in ipso flumine trucidaverant.*

Forte adhuc eos insequebatur Varus, cum incepit prælium Bedriacense His copiis Othonianis tamen Sabinus veniam mox impetravit à Vitellio post victoriam. unde & illis tum præfuisse colligi possit.

1. *Flavium Sabinum.*] Qui diversus à Sabino præfecto urbis qui frater Vespasiani. Iste de quo hic Tac. consul designatus ab Othone cum Cælio Sabino in cal. Julias. Nec certe præfectus urbis urbem relinquebat, præsertim absente principe.

Flavium Sabinum.] Is alius à fratre Vespasiani, qui forte jam ante 30 annos consulatum obtinuerat, mox proconsulatum Asiæ, dein Mœsiam septem annis rexerat, & per tot annos præfectus urbi fuerat. jam sic consulatu major.

2. *Apertiore in dies fama.*] Quia quo altiore fastigio evecti illi nuper fuerant, eo acrius in eorum flagitia fama inquirebat.

——— *Et pariter facta atque infecta canebat.* Virg.

3. *Posito certamine.*] Plut. Oth. *Marius Celsus, convocatis primariis viris, consultare eos in commune jussit quippe tanta accepta clade, totque interemptis civibus, ne Othonem quidem ipsum, si quidem vir bonus sit, ultra experiri fortunam cogitaturum. quando Scipio etiam & Cato, quod Cæsari, Pharsalico prælio victori concedere noluissent, male audierunt, ut qui nulla necessitate adacti, multos bonosque viros in Africa perdidissent, tametsi pro libertate certarint fortunam certe cum anceps sit, non tantum valere debere in bonos, ut rebus in adversis, bene consulendi mentem auferat. quibus Celsi verbis assensi primores milesque, & ipse Titianus, mittendos legatos de pace censebat.*

4. *In medium consultarent.*] Plutar. Oth. *Non defuere qui affirmarent utrinque exercitibus sæpe incidisse cogitatio-*

rent, vel senatui permitterent legere imperatorem. [1] *Atque eo duces Othonianos* [2] *spatium ac moras suasisse:* [3] *præcipuè Paullinum; quod vetustissimus consularium, & militia clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset.* Ego ut concesserim apud paucos, tacito voto, quietem pro discordia, bonum & innocentem principem, pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum; ita neque Paullinum, qua pruden-

INTERPRETATIO.

bus concederent electionem principis. Ideoque duces Othonianos, tempus & cunctationem voluisse: & imprimis Paullinum; quod antiquissimus consularium & bello inclytus, decus & famam comparasset præliis Britannicis. *Ego et si annuerim nonnullos, secreto affectu exoptasse pacem pro dissensione, probum & insontem imperatorem pro deterrimis ac nocentissimis; ita non putem, Paulli-*

NOTÆ.

num, in unum conveniendi, ac de communi sententia, ex ducibus Romanis, ei qui tum maxime gloria floreret, imperium deferendi, sin id non succederet, convocato senatu, patribus potestatem deligendi principis committere. Nec certe vero absimile est, cum uterque imperator infamia laboraret, viris expertisque & sana mente præditis militibus ejusmodi cogitationes incidisse, indignum & turpissimum esse, ea qua cives olim propter Syllam & Marium, dein & Cæsarem ac Pompejum, invicem se passos doluerint, nunc ea tolerare, ut vel Vitellio, ebrietatis & gulæ, vel Othoni, luxuriæ prodigentiæque sumptibus servituram imperium sanguine suo compararent. Hæc illos sentire animadversum Celso, ideoque sperasse eum, mora injecta, posse sine prælio rem transigi, & ejusdem consensus metu, Othonem acceleraße prælium.

1. *Atque eo.*] Sic capio: atque ideo duces Othonianos, consilium dedisse trahendi belli, ideo suasisse spatium & moras, ut nempe tempus darent exercitibus in commune consulendi, & veluti coalescendi conspirandique simul in electionem boni principis.

2. *Spatium ac moras suasisse.*] Sic supra Paullinus, *festinationem hostibus, moram ipsis utilem, disseruit* sed alio prætextu, alio animo consilioque, quantum patet ex Tac.

3. *Præcipue Paullinum.*] Plutarchus hoc Celso tribuit, sed minori probabilitate. *Savilius.* Quia scil. belli decore præcellebat Paullinus, idcirco præcipuus fuit consilio. Nisi forte id minus suspectum fuerit in ore Celsi, ut qui fide eximia præniteret erga Rempub & principem, & qui nullius ambitionis suspectus esset.

Præcipue Paullinum.] Quia ipse majoris decoris & famæ militaris; & quia ipsius res præsertim agebatur, si è bonis elegissent principem.

Præcipue Paullinum.] Cepit interpres Gall. quasi ideò Paullinus præcipue *spatium ac moras suasisset*, animo alium eligendi principem, quia scil. ille vetustissimus consularium & militia clarus, eo casu elegi potuit ab exercitibus.

Sed non eo usque spectavit Tacitus. tantum vult Paullinum, quia vetustissimus ille consularis & fama belli clarus, ideo *præcipue suasisse spatium.* quemadmodum supra cap. 31. *præcipue* ille suasit, iisdem rationibus, bellum trahendum esse, *dignum fama sua ratus, quo nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere.*

Certe pari & caussa nunc auctores illi affingunt hoc loco cap 37. hoc consilium seu persuasionem, tamquam præcipuo & clarissimo consultori, cum de Repub. dubitaretur, quia vetustissimus ille consu-

tia fuit, ſperaſſe, corruptiſſimo ſæculo, tantam [1] vulgi moderationem reor, ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut [2] exercitus linguis moribuſque diſſonos, in hunc conſenſum potuiſſe coaleſcere: aut legatos ac duces, magna ex parte luxus, egeſtatis, ſcelerum ſibi conſcios, niſi pollutum [3] obſtri-
38 ctumque moribus ſuis principem paſſuros. Vetus ac jam pridem [4] inſita

INTERPRETATIO.

num, qua ſapientia fuit, expectaſſe flagitioſiſſimo avo, tantam gregarii militis modeſtiam, ut qui Reipub. *tranquillitatem amore belli turbaverant ſtudio pacis & otii arma relinquerent; neque vel exercitus ſermone ingenioque diſcordes. in hanc concordiam venire potuiſſe: aut legatos ac duces maxima ex parte luxuria, ſordiumque & flagitiorum ſibi conſcios,* alium *toleraturos Imperatorem, niſi qui coinquinatus moribus eſſet ſimulque & ipſorum officiis obligatus. Antiqua & jam*

NOTÆ.

laris, & cum de ſumma belli ageretur, quia militia clariſſimus.

1 *Vulgi.*] Militaris ſcil. cui opponit *paucos*, etiam militares, ſcil. bonos, qui *tacito voto* pacem præ diſcordia, & innocentem principem præ peſſimis exoptarent.

2. *Exercitus lingui moribuſque diſſonos.*] Certe diſoni ſeu diverſi ritu & ſermone Britannici Germanicique exercitus ab Italicis, Pannonicis, & Mœſicis, quia illic fere delectæ legiones, aut certe ſuppletæ in locis, ubi tendebant, licet ex civibus Rom. tamen ex cœlo ſoloque illo quo ſtipendia merebant, multum traxere. & haud dubie legiones Hiſpanienſes, Syriacæ, Mœſicæ, & Germanicianæ inter ſe diverſæ ingenio & linguis ac moribus diſcordes.

Exercitus.] Duo ſcil. exercitus. vix ſibi conſentiebat ejuſdem legionis miles. Et qui conſpirare poſſet in bonum publicum tanta colluvies hominum avidorum belli & prædæ? quam longe facilior conſenſus fuit in ſcelus, in perniciem meliorum, & exitium ipſius Reipublicæ.

3. *Obſtrictumque meritis ſuis.*] τὸ *moribus* præferam, ut ſit, qui non veniſſet ad imperium, niſi legatorum & ducum hi mores fuiſſent: qui non paſſuri erant, niſi eum, cui malos mores & improbitatem ſuam imputare poſſent. *Gronovius.*

Pollutum obſtrictumque moribus principem..] Sic leg. non *meritis*. ea verus lectio & præferenda eſt. vox *moribus* non refertur præciſe ad *obſtrictum*, ſed ad *pollutum*. Sic ſolet Tacitus, brevitatis cauſſa, referre unam eandemque vocem, ad duo diſparata. Sic τὸ *moribus* hic ad duo refertur ad *obſtrictum* & *pollutum*, aut vice verſa, quamvis præciſe referatur tantum ad τὸ *pollutum*, ex qua brevitate Taciti ſæpe naſcitur obſcuritas, niſi ſedulo adverteris.

Sic in Agr. vita, cap 41 intelligi debuis ubi habet: *tot militares viri cum tot cohortibus expugnati & capti.* nam vox *expugnati*, non præciſe refertur ad vocem *viri*, ſed ex ſe, & ſignificatu proprio refertur ad *cohortes* ſeu *caſtra cohortium*. nam de his ibi agitur.

Itaque vox *expugnati*, non referenda eſt præciſe tantum ad *viros militares*, ſed ad cohortes directe & caſtra cohortium, dein & viros militares ſimul, qui talia caſtra ac præſidia cohortium curabant. Nam propric *expugnari* dicuntur urbes naves & caſtella ſeu præſidia, dein conſequenter & in his duces Sic tamen & lib. 3. hiſt. 19. *Victos in deditionem accipere aut expugnare depoſcunt.* victi illi Cremonæ muris ſe tutabantur.

4. *Inſita mortalibus.*] Licet generalis videatur hæc prepoſitio; attamen reſtringenda eſt ad cives Romanos præciſe. nam ſtatim: *ſubacto orbe & amulis ur-*

mortalibus

mortalibus potentiæ cupido, [1] cum imperii magnitudine adolevit, erupitque. Nam rebus modicis, [2] æqualitas facile habebatur. sed ubi subacto orbe, [3] & æmulis urbibus [4] regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. modo turbulenti tribuni, modo consules [5] prævalidi, & in

INTERPRETATIO.

olim ingenita mortalibus dominandi libido, cum amplitudine potentia aucta, simul & late evagata est. Quippe exiguis opibus jus aequum ultro retinebatur. Sed postquam domito orbe, & eversis rivalibus civitatibus aut regibus, tranquillas divitias cupere licuit, prima discordia eruperunt inter senatum populumque. Modo seditiosi tribuni exorti, *modo consules prapolluere, & in*

NOTÆ.

bibus .. excisis, non nisi de Repub. aut imperio Rom. hic intelligi potest.

1. *Cum imperii.*] *Cum imperii*, Romani scil. *magnitudine adolevit* ambitio civium. *vetus*, nempe jam à Sylla & Mario. quod explicat infra: *rebus modicis aqualitas* inter cives *facile habebatur. Sed ubi, subacto orbe, & amulis urbibus regibusve exscisis*, opes concupiscere liberum fuit. cum de *rebus modicis*, vererem Rempub. intelligit & primos consules, sub quibus modicæ opes & sensim adolevere.

2. *Æqualitas.*] Tenui fortuna & modicis rebus, facile servabatur *aqualitas* inter cives, ex qua pendebat Respub. & libertas apud veteres. Sed rebus auctis, hoc ipso potentiæ & imperii cupido erupit. Et hac dominandi cupidine & impotentia procerum, statim sublata *aqualitas* civium, & simul libertas & Respub.

Hinc Tac lib 1 an. 4. ubi de imperio Augusti, *verso civitatis statu, nihil usquam prisci & integri moris, omnis exuta aqualitate. jussa principis aspectare* &c. quo loco male vertunt: *aquitas*, seu quod justum & æquum est.

Aliud est enim *aqualitas* aliud *aquitas*. *aqualitas civium* sublata est, sublata libertate, & inducto principe. at non ideo sublata *aquitas*, quæ sub bono principe stare potest, & stat, licet *aqualitas* civium inter se sublata sit. sub quo stat & libertas, sublatâ licentiâ

3. *Et amulis urbibus.*] Ad Romanos tantum hic respicit Tacitus. & per *amulas urbes*, hic præcipue intelligit Capuam, Carthaginem, & Corinthum, quæ à Romanis excisæ sunt. ob æmulationem imperii, aut certe decoris vindicandi gratia, ut in Numantinos & Samnites factum.

Æmulis.] *Urbes* præcipue intelligit. Nam certabant reges de finibus suis tantum, non de imperio. si forte Pyrrhum, aut Mithridatem excipias.

4. *Regibus.*] Ne intelligas priscos reges Romanos, qui pulsi sunt, aut etiam Etruscos *reges*, qui tantum de angulo quodam Italiæ decertabant, sed magnos reges, Jugurtham, Syphacem & ipsum Annibalem, qui regibus ipsis terribilior Romanis visus est, Philippum, Perseum, Antiochum, Mithridatem, Tigranem, & alios cum cætero orbe tandem perdomitos.

5. *Coss. pravalidi.*] Plin. de Vir. Ill. 73. *Saturninus trib. pleb. seditiosus, ut gratiam Marianorum militum pararet, legem tulit, ut veteranis centena agri jugera in Africa dividerentur, . . . competitore interfecto, tribunus pleb. refectus, Siciliam, Achaiam, Macedoniam novis colonis destinavit . . . Tertio tribunus pleb. refectus, ut satellitem suum Glauciam pratorem faceret, Mummium competitorem ejus, in Campo Martio necandum curavit. Marius senatusconsulto armatus, quo censetur, ne quid Respub. detrimenti caperet, darent operam consules, Saturninum & Glauciam*

urbe ac [1] foro [2] tentamenta civilium bellorum. Mox [3] è plebe infima C. Marius, & [4] nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. [5] Pompejus occultior, non

INTERPRETATIO.

civitate ac foro visa imitamenta civilium armorum. Dein è tenui plebecula C. Marius, & optimatum immanissimus L. Sulla superatam bello Remp. in regnum seu principatum mutarunt. Post illos Cn. Pompejus dissimulandi peritior, non

NOTÆ.

in Capitolium persecutus, obsedit .... Glaucia fracta cervix. Apulejus cum in curiam fugisset, lapidibus & tegulis desuper interfectus.

1. *Foro.*] Forum Romanum fuit inter montem Capitolinum & Palatinum, in Octava regione Romæ antiquæ. hodie pars illa Campi *Vaccino*; quæ est inter septentrionem & occidentem, in regionibus *Campitelli* & *Ripa*, inter Ecclesias vulgò dictas, *Santa Maria Liberatrice*, *Sant Adriano*, arcum *Septimii Severi*, & circa Ecclesiam vulgò dictam *Santa Maria della Consolatione*. Tillemonius.

2. *Tentamenta.*] Interp. Hispanus: *quæ principia fuerunt motuum civiliumque bellorum in urbe ac foro.* Vult Tacitus, illa *certamina* vetere Repub. seu potius contentiones, quæ minis rixis ac jurgiis sæpius diremptæ, quam armis, fuisse præludia & velut imitamenta *bellorum civilium*, quæ post hac auctis opibus, Mario & Sylla, Cæsare & Pompejo ducibus, ferro ac præliis sævissimis transacta sunt. ita tamen ut etiam bello longe immanior esset victoria, pluresque ac nobiliores cives proscriptionibus quam præliis occisi fuerint.

3. *E plebe infima C. Marius.*] Attamen secundum alios, equestri nobilitate fuit Marius. sed eo ævo expeditissimum iter ad obtinendas populi Rom. dignitates fuit, si quis se plebi infimæ insereret, seque auræ populari permitteret.

4 *Nobilium sævissimus L. Sulla.*] Quia nempe, teste Plin. de Vir. Ill. 75. *Proscriptionis tabulas primus proposuit. Novem millia deditorum in villa publica cecidit.*

Nobilium.] Quibus opponit *plebem infimam*, ex qua Marius, cum Sulla nobili stirpe ortus, patricius & senatorii ordinis esset.

5. *Pompejus non melior.*] Parem & facit Pompejo Cæsarem Seneca de Beneficiis lib 5 cap 16. *Ingratus Cn. Pompejus: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus invaserat, hanc gratiam Reip. reddidit, ut in possessionem ejus alios quoque induceret. quasi potentia sua detracturus invidiam. si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia. dum provincias, ut eligat, distribuit: dum ita triumviris R. P. C. dividit, ut tamen in sua domo duæ partes essent. eo redegit populum R. ut salvus esse non posset, nisi beneficio servitutis. Ingratus ipse Pompeii hostis, ac victor,* (Cæsar) *qui à Gallia Germaniaque bellum in urbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in Circo Flaminio posuit, propius quam Porsenna fuerant. Temperavit quidem jus crudelitatemque victoriæ. Quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit, nisi armatum. Quid ergo est? ceteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abjecerunt. Hic gladium cito condidit, nunquam posuit.*

Pompejus.] Mirum quod ibi sileat Tacitus de Cæsare. Si forte vicisset Pompejus, perinde sileret & de Pompejo. *Pars victrix placuit superis*, quia victori parent fata, colunt fortunam poste-

ri. An quia vicit, ideo innocentior Cæsar? Sic forte quia elementer usus est fortuna ac victoria, & quia vincere coactus est, ut multi tradidere, rationibus forte *in adulationem compositis.*

Meliorum seu fortiorum semper caussa melior fuit. attamen tum temporis *inter bonos de imperio* certabatur. Ambo illi fortes egregiique duces. Nec potuit diei quod mox lib. 1. h. 50. *Pro Othone an pro Vitellio in templa ituros? ... Detestanda vota inter duos, quorum bello solum id sciret, deteriorem fuisse qui vinceret.*

Occultior.] Occultior ambitio, revera non melior. Attamen sic supra distinguit, ubi de Pompeio & de Cæsaribus lib. 1. h. 50. *Mansisse C. Iulio, mansisse Cæsare Augusto victore Imperium, mansuram fuisse sub Pompeio Brutoque rempub.* Ubi notabis *sub Pompeio. mansuram Rempub.*

Pompeius occultior.] Suet. de Ill. Gram. 16. ubi de Lenæo Pompeii Magni liberto: *Tanto amore erga patroni memoriam extitit, ut Sallustium historicum, quod eum oris improbi, animo inverecundo, scripsisset, acerbissima satyra laceraverit, lastaurum & lurcon m & nebulonem popinonemque appel ans, & vita scriptisque monstrosum, præ erea priscorum, Catonisque verborum ineruditissimum furem.*

Pompejus non melior.] Mixtus fuit ambitione & virtutibus & possunt utrinque afferri rationes, quibus laudem meruit, & quibus suo ævo culpatus est Pompejus. Jam olim enim eum discedere ab exercitu & provincia juberet Sylla, & manere eum cogerent milites, ipse eos placare, & aliud persuadere conatus est, cum vero urgerent, desiliit ex tribunali & profusis lacrymis in tabernaculum se recepit milites vero vi apprehensum eum in tribunali rursus constituere, & sic magna pars diei absumpta est, dum alii manere, & sibi imperare cogunt. & ille rogat, ut absistant & ne tumultuentur, donec instantibus & succlamantibus, juravit se se occisurum, si vim ultra facerent, si manere cogerent. Plut. in Pompeio.

Landem meruit summam, cum, victo Mithridate, statim dimisit exercitum, cum jam opprimere facile rempub & libertatem posset, laudabilis etiam cum triumphum abjiceret ultro, potius quam militi adularetur.

Sed contra, in eum præcipue invectus Cato reipub & libertatis amantissimus. Apud Plut. *Pompeius*, inquit, *dedit seu accommodavit Cæsari in Gallia bellanti sex millium armatorum exercitum, quod neque ille postulavit à vobis, neque vobiscum dedit, sed copia illa, & arma & equi gratia sunt privatorum ac permutationes. Et ipse qui Dux & Imperator appellatur, aliis exercitus & provincias tradit, dum ipse urbi adsidet dum discordias hic incitat, & seditiones variis artibus, per quas manifeste ambit sibi principatum, postquam dole machinatus est, ut invalidi aut nulli in urbe magistratus forent.*

Idem Plutar. in Cæs. cum scil. daret Cæsar Iuliam fil. Pompeio, ante Servilio Scipioni promissam, & filiam Pompeii Servilio, quæ desponsa erat Fausto Syllæ, & ipse Cæsar uxorem duceret Calpurniam Pisonis filiam, simul & Pisonem consulem designaret. Adversus quas artes acriter invehebatur Cato: *Obtestabatur, clamitabat, tolerari non debere, Imperium sic ambiri, dividi, sic nuptiis ac matrimoniis, quasi per lenocinia. non ferendum duces per mulierculas sibi distribuere invicem exercitus & provincias.* ὑπ ἀνεκτὸν εἶναι γάμοις διαμαστροπευομένης τῆς ἡγεμονίας, καὶ διὰ γυναίων εἰς ἐπαρχίας, &c.

Et de ultimo tandem bello sic Sallust. Orat. 2. ad Cæs. *Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate, aut quia nihil maluit, quam quod tibi obesset, ita lapsus est.* &c. Sed non mirum de Sallustio, qui olim infensus Pompeio Magno.

Et enim Pompeius victus Pharsalicis campis, Mitylenem venisset, cum intrare urbem noluisset, accessissetque eum aliis ad portum Cratippus philosophus, tum ad eum conversus Pompeius, culpare cœpit providentiam, concedente Cratippo ac consolante, quique eum, & ad meliorem spem excitabat, ne ipsi in tali tempore molestus esset, & ne intempestive insultare afflicto videretur.

Sed postquam interrogasset Pompeium de providentia, ipse vero respondisset, jam reipub. necessarium esse principatum, ob intemperantiam magistratuum, tum rogare Cratippus; sed tu, ô Pompei, quo nam argumento nobis firmare possis: te-

melior. Et nunquam postea, [1] nisi de principatu [2] quæsitum. Non discessere ab armis [3] in Pharsalia [4] ac Philippis [5] civium legiones, [6] nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint. [7] eadem il-

INTERPRETATIO.

innocentior. Et nunquam postea certatum, nisi de Imperio. Non deposuere arma civium exercitus in Pharsalia ac Philippis, tantum abest, ut legiones Othonis ac Vitellii ultro discessura ab armis fuerint. Eadem illos cælestium ira, idem mortalium furor,

NOTÆ.

melius usurum fuisse fortuna, si vicisses, quam Cæsarem? Certe quæ sunt in potestate numinum hæc ipsorum arbitrio relinquenda sunt, nec ultra inquirendum. Sic fere Plut. in Pompeio.

1 *Nisi de principatu.*] Post Marium & Sullam, post Pompeium & Cæsarem, jam inter cives, *numquam postea, nisi de principatu* certatum est, jam non certabant suo ordini, an senatus vinceret plebem, an plebs senatum, ut haberet sibi honores ac dignitates, sed de principatu.

Jam sibi vincebant principes, jam nuni vincebant, non ordini, non reipub. cives jam de domino & de dominatione certabant, *victam armis* rempub. ac *libertatem in dominationem* vertebant. jam enim opum & *imperii magnitudine* adoleverat ambitio, & eo usque eruperat.

Certamina veteris populi Rom. tantum præludia erant, & *tentamenta* veluti puerilia. Et erant, ut ita dicam, incunabula ingentium *bellorum civilium* quæ postea vidimus.

2. *Quæsitum.*] Certatum, non de pace, non de concordia partium reipub. non de libertate jam, aut de bono publico, sed quis imperaret, armis quæsitum. Cæde, armis, & multo cruore civium dominum sibi comparabant suisque ecrvicibus imponebant. aliter non potuit. *interfuit pacis* unum imperare.

3 *In Pharsalia.*] In Pharsalia & apud Philippos inter bonos pugnatum de repub. de libertate, & tum tamen ab armis non discessere. at nunc cum inter malos & scelerosos pugnatur de principatu, tantum abest ut isti ab armis discedant. Cum etiam boni ab armis civilibus non discesserint, à fortiori nec discessuri fuerunt Otho ac Vitellius eademque eos rabies, eædem eos scelerum causæ in civilia bella traxerunt.

4 *Ac Philippis.*] Quibus campis certabant tamen optimi & ultimi Romanorum Brutus & Cassius, quorum in castris & optimi civium de repub. & libertate asserenda adversum novos dominos contendebant. his victis tandem victa libertas, extincta est respublica.

5 *Civium legiones.*] Sic videtur distinguere Tacitus, inter legiones, quæ Pharsalicis, Philippicisque campis inter se certarunt, quasi tum temporis adhuc cives Rom. pro repub. certarent, & innocentiores adhuc essent; & inter Othonis ac Vitellii exercitus, qui quasi jam peregrini & extranei alienique à civitate Rom. videbantur, & velut hostes Reip. ac libertatis, incuriosi boni publici, & qui jam, non nisi de præda & spoliis Reipub. ac civium Rom. & de evehendo principe pessimo ac sibi simili tantum cogitarent.

Etiam distinguere videtur, quod Pharsalicis campis, boni duces præessent, maxime præ Othone ac Vitellio, quod innuit alibi Tacitus: *cum*, inquit, *de principatu inter bonos certaretur.*

6. *Nedum.*] Tantum abesse, ut verisimile sit, Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituros bellum fuisse.

7. *Eadem illos deum ira.*] Cic. pro Marcello: *Omnes enim qui ad illa arma, fato sumus, nescio quo Reipub. misero funestoque compulsi, & si aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certe liberati sumus.* Sed jam utcumque *culpa, & scelus.*

los deûm ira, eadem hominum rabies, eædem scelerum [1] caussæ in discordiam egere. Quod [2] singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignavia principum factum est. [3] Sed me veterum novorumque morum [4] reputatio longius tulit: nunc ad rerum ordinem venio. [5] Profecto Brixel- 39

INTERPRETATIO.

eadem flagitiorum incitamenta ad dissensionem impulere Secordia Imperatorum effectum est, ut singulis quasi pugnis profligata sint bella. Sed me priscorum recentiumque flagitiorum consideratio longius abstraxit: nunc ad seriem propositi operis revertor. Cum

NOTÆ.

1. *Causa.*] Nempe opes, honores, sacerdotia, consulatus, uno verbo πλεονεξίαν. Imo & ipsis sceleribus scelerum licentiam quærebant, emebant. Occidebant in bello, ut in pace, cives vel propinquos ipsos occidere liceret.

Sic Marius olim & Sylla, sic & Triumviri post ea, & alii qui de imperio certavere, omnes malo exemplo: ita ut deterrimi mortalium dici possent, qui vicissent, & qui post victoriam imperarent, & semper deteriori deterior esset qui superasset.

2. *Singulis*] Uno aut altero prælio transactum est inter Othonem & Vitellium, dein & inter Vitellium & Antonium Primum.

Vocat *ictus*, quia statim transacta hæc prælia, quia non diu traxere bellum. quod factum ignavia ducum, non amore Reipub. non modestia vulgi, aut sapientia principum. & Otho ipse bella civilia aversabatur, forte mollitia magis, quam studio boni publici.

3. *Sed me veterum.*] Jam *vetera* vocat discordias civium seu bella civilia, quæ vetere Repub transacta sunt, qualia sunt Marii & Syllæ, Cæsaris & Pompeii, Cassii & Bruti cum Octavio & M. Antonio. *Vetera* vocat, quia sub prisca Repub & *vetere pop. Rom.* ut alibi Tac. & quia ante principes. Sic Sallustium & Livium vocat *veteres auctores* Agric 10. *Livius veterum, Fabius recentium eloquentissimi auctores.*

4. *Reputatio.*] Id est, *computatio*, seu *comparatio. computantes, reputantes*, unum & idem est; veteres enim hic mores novosque interse comparat Tacitus.

5 *Profecto Bixellum Othone.*] Habent quidam libri, *confluentes Padi & Addua fluminum petebant*, ubi vett. Mss habent, *Padi & Agele*, manifesto corrigentis errore.

Padus & Addua confluunt supra Cremonam; Bedriaco inferius ad vigesimum milliare remoto: ut Othoniani è campis Bedriacensibus excita mole exercitus, pugnæque in Vitellianos accincti, qui circa Cremonam erant, contendere non debuerint ad confluentes Padi & Adduæ; obstat enim loci distantia, cum recta Bedriacum inter & confluentem Adduæ, via longius excurrat, quam positi hac descriptione termini patiuntur.

Quærendus itaque fluvius Pado confluens, quatuor aut circiter infra Cremonam milliaribus; fortasse *Ollius*, aut alius, ad cujus confluentem Othoniani progrediebantur, & unde haud procul factum prælii initium.

Tacitus verò ignarum dimittit lectorem (quod summoperè mireris) ubi Vitellianis castra fuerint. Macer suos habuit gladiatores haud procul Cremona, cui Cæcina pontem objecit, structum, ut circunstantiæ suadent, non longè à præcipua castrorum sede. Dispersi quoque fuga Vitelliani Cremonam petunt, munitionis caput & refugii locum.

Tandem 3. Hist. ubi de Cremona, *eadem rursus belli sedes*, & eod. lib. *Othoniano bello Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum suum circumiecerat.* Res animadversione digna, sed gratior, si hic fuisset inserta.

Ex omnibus hisce locis (si meo stetur

lum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum præfectum. Celsus, & Paullinus, cum prudentia eorum nemo uteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur. [1] tribuni centurionesque [2] ambigui, quod spretis melioribus deterrimi valebant. miles alacer, qui tamen [3] jussa ducum interpre-

INTERPRETATIO.

Brixellum se recepisset Otho, decus imperii fuit penes Titianum fratrem, vis & auctoritas penes Proculum præfectum prætorii. *Celsus & Paullinus, cum consilio eorum res non gererentur, vano ducum vocabulo, alienis flagitiis obtentui erant. Tribuni ac centuriones dubii & incerti, quod contemptis prudentioribus, pessimi præpollebant. miles promptus, qui tamen imperia ducum sciscitari mallet, quam iis obsequi.*

NOTÆ.

judicio) certius, quam per conjecturas, statuere licet, Vitellianos castra habuisse ad Cremonam, quomodocunque illuc fuerint delati.

Othoniani autem, inquit Tacitus, quatuor progressi milliaria, relictis tamen, quæ castrorum Bedriacensium defensioni sufficerent, multis copiis, cum tamen locus ille, ad quartum à Bedriaco lapidem, in unam tantum noctem eligeretur. Othoniani enim, magna clade accepta, Bedriacum confugiebant.

Longius inde & sexdecim milliarium iter ingressi, non recta, ut præsumere licet, sed ad læva Padi deflectentes, quatuor circiter milliaria infra Cremonam, ad confluentes Padi & Oglio, ut hodie vocant, aut Agele, aut quodcunque fuerit nomen.

Et tamen non videntur ibi consedisse, sed recta in hostem, suis ad Cremonam munitionibus tutum, pergebant. Nam (inquit Tacit.) plerosque Vitellianos equites intra vallum suum redegerant. Prout ergo rem concipio, misellus hic vicus, *Bedriacum*, fuit nomine ita ignoto præteritis consecutisque temporibus, ut si rus ejus inter incerta ponatur, dum injusta hujus prælii fama celebratur præterita Cremona.

Et tamen conspirat scriptorum omnium in illud nomen consensus; nisi forte hæc movet ratio, quod Othoniani in fugam sparsi, eo se receperint. Pugnæ enim initium in vigesimum ab illo milliare incidit, & sub Cremonæ mœnia.

Tempus autem, si Josephum & Egesippum sequimur, in posterum à prælio *ad Castoris* diem. Sed Tacitus, cui hic potior debetur fides, in re magis ei explorata, ut pote intra Italiam gesta, alio nobis præit. Suet. Oth. 9 occursum utriusque exercitus longè aliter describit. *Savilius.*

Sueton. 9. Otho *novissimo maximoque apud Bedriacum* (prælio) *fraude superatus est*; *cum spe colloquii facta, quasi ad conditionem pacis, militibus eductis, ex improviso, atque in ipsa consalutatione dimicandum fuisset.*

1. *Tribuni centurionesque.*] Intelliguntur boni & bello conspicui, quorum imperium incertum & ambiguum erat, quia spretis bonis, deterrimi valebant, ut *bello civili.* supra, *imperia ducum in incerto reliquerat.*

Quod non solum ad legatos, sed & ad tribunos centurionesque optimos spectat. Nam ut alii deterrimi, ita turbarum concitores, ac familiares principi, & bello inertissimi.

2. *Ambigui.*] Incerti ac dubii, ut quorum fides suspecta esset, & qui invicem alios suspectarent.

3. *Jussa ducum.*] Id est, inquirere in causas jussionis, & explorare ac ponderare potius, quam simplici obedientia parere. Tale in Agric. *adeo ut plerique viso aspectoque Agricola, quærerent famam, pauci interpretarentur.* significat multos ex specie tantum externa judicasse, paucos inquisivisse, aut explorasse. *Lipsius.*

tari quam exſequi mallet. [1] Promoveri ad quartum à Bedriaco caſtra placuit; adeo imperitè, ut quamquam verno tempore anni, & tot circum amnibus, penùria aquæ fatigarentur. Ibi [2] de prælio dubitatum: Orhone per litteras flagitante, ut maturarent; militibus, ut imperator pugnæ adeſſet poſcentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri poſtulabant. Nec perinde dijudicari poteſt, quid optimum factu fuerit, quam peſſimum fuiſſe quod factum eſt. [3] Non ut ad pugnam, ſed ad bellandum profecti, Confluentes [4] Padi & Adduæ 40
fluminum [5] XVI. inde millium ſpatio diſtantes petebant. Celſo & Paullino abnuentibus, *militem itinere feſſum, ſarcinis gravem, objicere hoſti,* [6] *non admiſſuro quo minus expeditus & vix* [7] *quatuor millia paſ-*

INTERPRETATIO.

Placuit duci exercitum ad quartum lapidem *à Bedriaco, adeo improvidè, ut quamvis verna tempeſtate anni, & tot paſſim* adlabentibus *fluviis, aquæ inopia premerentur. Ibi de pugna conſultatum* eſt; *Othone per epiſtolas obteſtante, ut feſtinarent; militibus poſtulantibus, ut princeps prælio intereſſet: multi poſcebant advocari militem qui trans Padum agitabat. Nec perinde intelligi poteſt, quid opera pretium fuerit, aut quid maxime expedierit facere, quam certum eſt, deterrimum fuiſſe quod actum eſt. Profectò, non tanquam ad prælium, ſed velut ad bellum ibant ad confluentem Padi & Adduæ fluviorum, diſtantem à caſtris ſexdecim millium intervallo. Celſo & Paullino recuſantibus,* exponere copias labore feſſas, ſarcinis onuſtas, Vitellianis, non id culpæ commiſſuris, quin recentes, integri, & vix

NOTÆ.

1 *Promoveri ... caſtra placuit.*] Nempe profectò Brixellum Othone, & impetrante Titiano ac Proculo, qui bellorum inexperti, & qui caſtra tam imperite metari ſunt, ac locis adeo iniquis, ut verno tempore aqua deeſſet, qua tamen tempeſtate maxime affluit. de terrore præliorum jam conjice.

2. *De prælio dubitatum.*] Id eſt, deliberatum.

3 *Non ad pugnam.*] Ibant imparati, ſarcinis graves & feſſi itinere, non ut ad prælium, ſed ut ad bellum, & quaſi ad incurſionem aut populationem aliquam. Minus eſt ad bellum ire, quam ad prælium. ad prælium quæ eſt ſumma belli paratos, integros, & à quiete & cura corporis recentes venire oportuit, non feſſos labore & itinere, non ab omni ſubſidio & à munimentis imparatos.

4. *Padi & Addua.*] In Vat. locus hic in litura, ſic tamen, ut apertè liceret eruere, ſcriptum antiquitus, *Padi & Agele:* alieua deinde manufactum, *Addua,* ſed Agela ignotum mihi flumen. & cenſeam vulgatam eſſe veram.

De Addua, Plinius lib. 11. Strabo 3. itemque Sidonius: *vidimus ulvoſum Lambrum, caruleum Addam, velocem Atheſim, pigrum Mincium.* Lipſius.

Padi.] Vide notas lib. 1. cap 70.

Addua.] Hic fluvius Rhætiæ & Galliæ Tranſpadanæ regionum. hodie *Adda,* labitur per regionem Griſonum, ſtatum Mediolanenſem, & in Padum fluvium vulgo *Po,* ſe exonerat. *Tillemon.*

5. *XVI. inde millium.*] Quatuor leucarum Gall.

6. *Non admiſſuro.*] Eum errorem in bello non admiſſuris hoſtibus, quin integri, recentes & expediti, feſſos, inordinatos & incondiros laceſſerent.

7. *Quatuor millia.*] Leuca ſit Gallica.

suum [1] *progressus, aut incompositos in agmine*; *aut* [2] *dispersos, & vallum molientes aggrederetur.* Titianus & Proculus, [3] ubi consiliis vincerentur, [4] ad jus imperii transibant. Aderat sane [5] citus equo Numida, cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpita *ducum segnitia, rem*
41 *in discrimen mitti* jubebat; [6] æger mora, & spei impatiens. Eadem die, ad Cæcinam operi pontis intentum, duo [7] prætoriarum cohortium

INTERPRETATIO.

quatuor millia passuum emensi, aut inordinatos in itinere, aut palantes, & castra metantes adorirentur. *Titianus & Proculus, ubi prudentia inferiores erant, ad vim & auctoritatem principatus confugiebant. Et certe advolarat pernix equo Numida cum violentis jussis, quibus Otho, incusata cunctatione ducum, prælii fortunam experiri imperabat, mora impatiens & spei anxius. Eadem die duo tribuni cohortium prætorianarum adierunt Cæcinam, fabricandi ponti attentum,*

NOTÆ.

1. *Progressus.*] Nempe è suis castris, unde *expeditus* & recens profectus, fessos incompositosque Othonianos aggrederetur.

2. *Dispersos.*] Erant enim inconditi & velut sparsi disjectique manipulares, nec statim sub signis & armis qui castra moliebantur. armati certe fodiebant, sed tantum gladio & pugione accincti, non cæteris armis quæ labori obstitissent. nec sparsi variis locis, sic statim imperia ducum audire & accipere. aut in aciem adsistere potuissent

3. *Ubi consiliis*] Utrumque forte opponebant, & jussa Othonis & sua: sed tamen prætendebant præcipue mandata Othonis. *Aderat sane .. Numida cum atrocibus mandatis.*

4. *Ad jus imperii.*] Nam *profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis & potestas penes Proculum.*

Ad jus imperii.] Ad vim dominationis recurrebant, eaque sola nitebantur adversus egregia consilia: *sit pro ratione voluntas.*

5. *Citus equo Numida.*] Quis hic Numida? non inter auxilia Othonis ea gens, minime, sed inter obsequia. Ne fugiat enim te latens hic ex antiquo mos; quo receptum, ut viris lautioribus ditioribusque *Afri* aut *Numidæ* equites essent ad iter. præcurrebant illi, & agmen ducebant heri sequentis.

Seneca epist. 88 *O quam cuperem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via divitibus, cursores & Numidas & multum ante se pulveris agentem!* Idem expressius epist. 124. *Omnes sic jam peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat.* Sueton. de Nerone cap. 30. *Iter fecisse traditur phalerata cum Mazacum turba atque cursorum.* nam *Mazaces*, Afri. *Lipsius.*

Numida.] Numidia provincia Africæ minoris, sub Romanis. hodie *Constantina* provincia regni Alger, in Barbaria. Vide notas ad Annales tom, 2. pag. 972. *Tillemontius.*

6. *Æger mora.*] Polybii verissima gnome: *Gravissima omnibus hominibus futuri temporis expectatio.* Eo maximè insignis mollitia Othonis, quod inter spem metumque vivere diutius non potuerit, cum tot opes supperetent, cum tot mortales spem ejus excitarent.

Æger mora & spei impatiens.] Virg. *Nunc nunc ò liceat crudelem abrumpere vitam,*
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri, &c.

7. *Prætoriarum.*] Prætoriani urbanæ militiæ sueti, maxime cupiebant pacem, & urbem, & sua castra. Labores longinqui belli exhorrebant, & merendi lo-

tribuni,

[1] tribuni colloquium ejus postulantes, venerunt. [2] Audire conditiones ac reddere parabat, cùm præcipites exploratores adesse hostem nuntiavere. Interruptus tribunorum sermo, eoque incertum fuit, [3] insidias, an proditionem, vel aliquod [4] honestum consilium cœptavesint. Cæcina dimissis tribunis, revectus in castra, datum jussu Fabii Valentis [5] pugnæ signum, & militem in armis invenit. [6] Dum legio-

INTERPRETATIO.

petentes congressum & miscere sermonem cupientes. Jam accipere conditiones & reddere parabat, cum advolantes exploratores nunciarunt imminere hostem. Sic interpellatum tribunorum colloquium, ideoque ambiguum fuit, an fraudem aut perfidiam, vel aliquod egregium consilium agitaverint. Cæcina tribunis abire jussis, reversus in castra, reperit datum signum prælii, imperio Fabii Valentis, & militem in procinctu. Dum legiones inter se comparant ordinem, quo

NOTÆ.

cus fuit, ne suo gradu & ordine dejicerentur prætoriani, si vinceret Vitellius. quos certe & victor mox, uno edicto omnes exauctoravit.

1. *Tribuni colloquium ejus postulantes.*] Majorem fraudem innuit Sueton. quam Tac. & paulo aliter rem describit Oth. 9.

Colloquium ejus.] Forte idem, aut simile quid tentatum quod supra cap. 20. *Cæcina . . . tentata Othonianorum fide per colloquium & promissa, iisdem petitus, postquam pax & concordia speciosis & irritis nominibus jactata sunt &c.*

2. *Audire conditiones ac reddere.*] Petron. *Data ergo acceptaque patrio more fide, protendit ramum oleæ, à tutela navigii raptum, atque in colloquium venire ausa.* Virgil. *Accipe daque fidem &c.*

3. *Insidias.*] Incertum fuit, an tribuni illi, fraudem aliquam pararent tali colloquio Vitellianis, an forte prodere Othonem vellent, & transire cum sua legione aut legionibus ad Vitellium pararent, sicque tali sermone pacta perfidiæ firmare vellent.

4. *Honestum consilium.*] An è Repub. an honestum quid & utile proponerent Cæcinæ, nempe ut, verbi causa, arma civilia ponerentur, & in medium de bono principe adsumendo consuleretur, ut supra cap. 37.

Vel aliquod honestum consilium.] Vt supra cap. 37. v. g. de conciliandis invicem exercitibus, de eligendo principe, quem omnes adprobarent, aut quid simile, quod Reipub. salubre foret. Num volebant ex composito, ut & astu militari, scientes animorum militarium, quod statim contigit; cum in procinctu ad prælium fuerunt.

Nempe *attonitas Othonianorum mentes, pugna subito incipiente, falsum gaudium, quasi proposita factaque pace, in languorem vertit. repertis qui descivisse à Vitellio exercitum ementirentur . . . quare omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavere* Vitellianas legiones. Vnde minus prompti, minusque acres ad prælium suscipiendum facti sunt.

Nam & hi qui talem rumorem ignorabant, sic salutantes, *metum proditionis fecere*, præter languorem qui in aliis oriebatur ex falso illo gaudio, scil. quasi Vitellianæ legiones ad Othonem defecissent.

5. *Pugnæ signum.*] Vertunt, quasi velum purpureum expansum fuerit supra tabernaculum ducis, quod certe signum prælii fuit. Sed puto, potest intelligi ibi signum pugnæ datum sine illo apparatu, quia festinabant. & hoc velum inter signa, sed non unum fuit. *Signum* ibi, id est classicum, vel quod voce promeretur, ut Jovis, Apollinis *&c.*

6. *Dum legiones.*] Intellige *legione*

nes [1] de ordine agminis sortiuntur, [2] equites prorupere, & mirum dictu, à paucioribus Othonianis, quo minus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute territi sunt. ea strictis mucronibus, redire pulsos, & pugnam resumere coëgit. Disposita Vitellianarum legionum acies, sine trepidatione, etenim quamquam vicino hoste, aspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos pavidi duces, miles ducibus infensus, [3] mixta vehicula & lixæ, & [4] præruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quærere alii: [5] incertus undique clamor, accurrentium;

INTERPRETATIO.

starent in acie; equites irrupere, & mirum esfatu, Italica legionis fortitudine impediti sunt, ne à paucioribus Othonianis in castra repellerentur. hac legio, nudatis gladiis, fusos ac disjectos reverti, & pralium redintegrare compulit. Instructum Vitellianarum legionum agmen sine tumultu: quippe licet propinquo hoste, conspectus armorum arcebatur crebris ac spissis virgultis. At apud Othonianos trepidi duces, miles infestus ducibus, promiscui currus & calones, & abruptis utroque latere fossis, iter pacate etiam incessui arctum erat. Alii circumstare sua vexilla, alii ea inquirere, ambigua undique voces, adventen-

NOTÆ.

Vitellii, & per *equites*, etiam Vitellianos, qui fere rejecti & repulsi in castra sua à *paucioribus* equitibus *Othonianis*, virtute legionis Italiæ absterriti sunt, ne in vallum scil. Vitellianum suum impingerentur.

1. *De ordine agminis sortiuntur.*] Puto, sic sortitas esse de statione in acie, cum multæ legiones adessent. At cum duæ aut paucæ aderant, verisimile est, jussu ac prudentia ducis dispositas in prælio adstitisse. non sorte. similiter & auxiliares, equites, & subsidiarias copias pro nutu ejus compositas in acie, & imperiis ejus intentas aut quievisse, aut huc & illuc erupisse.

2. *Equites prorupere.*] Sic lib. 3. 2. *Dua tunc Pannonica ac Mœsica ala perrupere hostem.* quæ alæ Othonis fuerunt, & de his intelligenda ista: *à paucioribus Othonianis* &c.

3. *Mixta vehicula.*] Plut. Oth. *Nihil ordine gestum. dum & impedimenta pugnantibus permissa, multum confusionis importarent, & ipsa loci natura aciem divelleret, fossis ac sulcis referti, à quibus sibi metuentes, coacti sunt promiscue & catervatim pugnare cum hostibus. Dua tantum legiones, Rapax pro Vitellio, & Adjutrix pro Othone, justa pugna certarunt.*

4. *Præruptis.*] Vertunt, abruptas abscissasque fossas, & quasi manu militari, contra vim hostium præruptæ & præparatæ essent. sed puto fuisse tantum *agrestes* fossas ex utraque parte viæ, ad tutelam agri & frugum comparatas, quæ tamen ordines legionum dividebant, aut coarctabant, ita ut impeditior esset via, & sic infesta foret agmini legionum etiam pacifice incedentium.

5. *Incertus undique clamor, accurrentium.*] Male, *vitantium*, nam imo *circumsistere alii signa sua, quærere alii*. Melius *vocantium* vel *vocitantium*, nam *incertus undique clamor, accurrentium*, eorum qui nempe circumsistebant signa sua; & *vocantium*, eorum nempe, qui quærebant signa sua.

Nec ibi Tacitus de fortitudine aut metu loquitur, sed tantum postea, cum dicit, *ut cuique audacia, vel formido*. quod nullo modo refertur ad antecedentia.

vocitantium : & ut cuique audacia vel formido, in primam postre-
mamve aciem procurrebant , vel revehebantur. Attonitas subito 42
terrore mentes , [1] falsum gaudium in languorem vertit , repertis qui
descivisse à Vitellio exercitum ementirentur. Is rumor ab exploratori-
bus Vitellii dispersus, an ipsa Othonis parte, seu dolo, seu forte sur-
rexit. parum compertum. Omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro sa-
lutavere ; & hostili murmure excepti, [2] plerisque suorum ignaris quæ
caussa salutandi, metum proditionis fecere. Tum incubuit hostium
acies. integris ordinibus, robore & numero præstantior : Othoniani
quamquam dispersi, pauciores, fessi, prælium tamen acriter sumsere.
& per locos arboribus ac vineis impeditos , [3] non una pugnæ facies.

INTERPRETATIO.

tium , appellantium ; & ut cuique strenuitas aut pavor , in primos aut extremos ordines procurrebant vel revertebantur. Inventis qui fingerent, defecisse legiones à Vitellio , *vana ea lætitia in segnitiem flexis animos , repentino pavore perculsos. Parum constat, an is rumor à speculatoribus Vitellii vulgatus sit, an ex ipsa Othonis factione, seu fraude, seu casu percrebuerit. Relicta prælii vehementia, Othoniani*, hostes *ultro salutavere , & illi infesto fremitu excepti*, ac *multis suorum inscii, quæ ratio salutandi* esset , *timorem fraudis injecere. Tum prorupit hostium exercitus, densis ordinibus, viribus & multitudine validior : Othoniani quamvis inconditi, ac numero inferiores , & fatigati, pugnam tamen strenue susceperunt, & per loca arbustis ac vitibus infesta , non una* fuit *prælii forma , cominus & eminus , per*

NOTÆ.

Et puto eum esse sensum totius hujus loci : Cum miles Orhonianus in duces suos pervicax esset , eum permixta essent agmini seu aciei vehicula & lixæ , eum esset via angusta tantæ multitudini , ob prætuptas utrinque fossas, confusio undique fuit.

Alii circumsistebant signa sua accurrentes, alii quærebant vocitantes, & in tali confusione ac tumultu miles , ut quisque audax vel trepidus fuit, in primam aciem, vel in postremam ibant redibantve. nec enim ducibus nisi pro libidine parebant.

Et sic cum non sequerentur signa, aut non invenirent, *ipsi* pro libito stationem eligebant; pro audacia nempe vel formidine. quod tamen non impedit, quin alii clamarent, vocarent. quærerent ubi signa sua &c & necessario debet ibi esse *vocantium , vociferantium* , aut aliquid simile. nam alias quomodo *clamor undique* ? non præcise accurrentium ; igitur *accurrentium & vocitantium*.

1. *Falsum gaudium in languorem vertit.*] Cic. Philip. 12. Cum mitterentur legati ad Antonium de pace: *Quid ? legionum nostrarum nervos, nonne his consiliis incidimus ? quis est enim qui ad bellum inflammato animo sit futurus, spe pacis oblata ? Ipsa Martia cœlestis & divina legio hoc nuntio languescet , & mollietur , atque illud pulcherrimum Martium nomen amittet ; excident gladii : fluent arma de manibus* &c.

2. *Plerisque suorum.*] Nempe Othonianorum. cum inter Orhonianos multi salutassent , multi autem ignorarent salutandi causam , timuere isti , ne proderentur à salutantibus, cum tamen salutantes nihil tale molirentur ; imo sic tentarent Vitellianos ad deserendum Vitellium, transeundumque in partes Othonis.

3. *Non una*] Non una & eadem, non similis tota acie pugnæ species. alii co-

cominus eminusque, [1] catervis & [2] cuneis concurrebant: in aggere viæ [3] collato gradu, [4] corporibus & umbonibus niti, omisso pilorum jactu; gladiis & securibus galeas loricasque perrumpere: [5] noscentes inter se, [6] ceteris conspicui; [7] in eventum totius belli certabant.

INTERPRETATIO.

cohortes & globos congrediebantur: in itineris aggere frataria pugna, certantes corporibus & clypeis contendere, relicto missilium usu: ensibus & bipennibus cassides & loricas perfringere, agnoscentes invicem; & ceteris insignes, in summam totius belli

NOTÆ.

minus, alii *eminus* certabant. scil. *catervis* pugnabant *cominus*; cuneis, *eminus*: *at in aggere via, collato gradu* &c. Aut forte *cominus eminusque, catervis & cuneis concurrebant* indistincte, nam per catervas vel cuneos potuerunt cominus aut eminus certare; at *in aggere via collato gradu* ... *niti* &c.

1. *Catervis.*] Catervæ sunt Gallorum & Germanorum legiones. sex millia armatorum, quandoque decem, continebant. sed hic intelligit potius cohortes aut certos numeros, qui robur legionis non adæquarent. Sicque ob angustias loci certare coacti sunt.

Catervis.] Forte ita ut multæ cohortes se invicem stiparent, sed puto, potius singulæ pugnabant, ob angustias loci.

2. *Cuneis.*] Cunei dispositi in modum literæ Delta Δ, ita ut ordine priores aciem hostilem perrumperent, posteriores eminus dimicarent, non impediti à primis ordinibus.

3. *Collato gradu.*] Quod in Agric. vita appellat Tac. *pugnam in aperto*, & *complexum armorum*. scil. ibi *corporibus & umbonibus nitebantur*, quia ille agger viæ angustior, quam ut aciem extendi pateretur, quia angustiis loci constabantur, umbonibus niti cæperunt & omisso pilorum jactu, cominus galeas ac loricas hostium gladiis ac securibus perrumpebant.

4. *Corporibus.*] Interp. Hispanus: *densi ac conferti invicem, propriis corporibus, atque umbonibus, sese ipsi firmabant.* non male.

At non id solum agebant, sed etiam & corporibus atque umbonibus nitebantur contendebantque adversus hostem, eumque sic non pilis aut missilibus loco dejiciebant; sed veluti complexi, simul umbonibus nitebantur, simul gladiis & securibus, *galeas loricasque* perrumpebant.

5. *Noscentes inter se.*] Othoniani scil. in eadem parte acici se noscebant invicem, & cæteris conspicui erant, nempe suis, id est, aliis Othonianis. neque enim de hostibus intelligit. quod aliter expressisset.

6. *Ceteris conspicui.*] *Ceteris*, id est, non modo sibi invicem, sed & etiam forte hostibus conspicui. quasi diceret: noti inter se, & Vitellianis conspicui, in summam totius belli pugnabant. Sic infra lib. 3. 17. *Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis officium omisit. occursat paventibus, retinet cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis* &c.

7. *In eventum.*] Sic vertit Interpres Gall. certabant, illi in aspectu duorum exercituum: qui prout eorum prælium se haberet, sic de eventu *totius belli* judicabant. Sic illos inter se committit quasi novos Horatios & Curiatios pro toto exercitu certantes, aut instar earum gentium quæ captivum unum ex hostibus cum aliquo suorum committebant, & ex eo prælio singulari in summam totius belli augurabantur.

Sed certe & alii eodem tempore certabant pari violentia. nec ita attenti aliorum prælio, ut summam belli hinc deciderent. quisque pro se pugnabat in eventum totius belli, id est toto robore, & sive

Forte inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ 43
sunt: pro Vitellio Unaetvicesima, [1] cui cognomen *Rapaci*, vetere gloria insignis; è parte Othonis, Prima *Adjutrix*, non ante in aciem deducta, sed ferox, & novi decoris avida. Primani, stratis Unaetvicesimanorum [2] principiis, aquilam abstulere: quo dolore accensa legio, & [3] impulit rursus Primanos, interfecto Orphidio Benigno [4] legato; & [5] plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte alia,

INTERPRETATIO.

dimicabant. Forte inter Padum & iter, latissimo campo binæ legiones concurrerunt: pro Vitellio Unaetvicesima, cui vocabulum Rapaci, *prisco decore conspicua; pro Othone,* Prima Adjutrix *quæ nondum ante in aciem adstiterat, sed prompta, audax, & novæ gloriæ cupida. Prima, profligatis Unius et vicesimæ principiis, aquilam abripuit: qua contumelia iraque stimulata legio stravit fuditque vicissim Primanos, interempto Orphidio Benigno legato, & multa signa vexillaque Primanis abstulit. In parte alia, tertiadecima legio repulsa Quinta-*

NOTÆ.

cæteri judicarent, sive non. nec judicabant qui simul pari vi pugnabant, ut patet ex prælio legionum *Rapacis* & *Adjutricis*. Certabant in summam belli; non ut exinde de eventu judicarent alii, sed ut fortunam partium feliciter ipsi transigerent. Sic pugnabant, & ea vi, quasi sortem bellumque deciderent.

1. *Cui cognomen Rapaci.*] Non abs re puto proponi hic veterem lapidem qui Romæ in Capitolio, forma columellæ, in quo ea ordine desculpta.

NOMINA LEGIONUM.

II. AUGUSTA.	II. ADJUTRIX.	IV. SCYTHICA
VI. VICTRIX.	IV. FLAVIA.	XVI FLAVIA
XX. VICTRIX.	VII CLAUDIA.	VI. FERRATENSIS.
VIII. AUGUSTA.	I ITALICA.	X FRETENSIS.
XXII PRIMIGENIA.	V. MACEDONICA.	III. CYRENENSIS.
I. MINERVIA.	XI. CLAUDIA.	II. TRAJANA.
XXX ULPIA.	XIII. GEMINA.	III AUGUSTA.
I. ADJUTRIX.	XII FULMINATRIX.	VII. GEMINA.
X. GEMINA.	XV. APOLLINEA.	II. ITALICA.
XIV GEMINA.	III. GALLICANA	III. PARTHICA.
I. PARTHICA.	II. PARTHICA.	

Velim Dionis recensum legionum, qui est libro 55 cum hoc lapide conferri, à quo adjuti interpretes, paulo felicius sanè eum vertissent. *Lipsius.*

2. *Principiis.*] Per *principia*, intellige præcipua lectaque robora virorum armorumque totius legionis. Et hæc in prima cohorte disposita cum primipili centurione, qui per omnes militiæ gradus ad istum honorem pervenerat, & cui mandata cura aquilæ. ibi tribuni, præfecti castrorum, legati, & quidquid fortissimum splendidissimum ac nobilissimum fuit.

3. *Impulit rursus Primanos.*] Hic *rursus*, non significat *iterum*, sed *versa vice*, ut sæpe apud Tacitum. *Pichena.*

4. *Legato.*] Legato scil. legionis Unaetvicesimæ.

5. *Plurima signa.*] Non tamen Aquilam suam recuperavit, sed decus utcumque sic instauravit. Patet infra hanc aquilam mansisse penes Othonianos, seu *Prima-*

propulſa Quintanorum impetu tertiadecima legio : circumventi plurium accurſu [1] quartadecimani. Et ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens ſubſidiis ſuos firmabant. Acceſſit recens auxilium [2] Varus Alphenus cum Batavis, fuſa gladiatorum manu, quam navibus tranſvectam, oppoſitæ [3] cohortes in ipſo flumine trucidaverant.
44 ita victores [4] latus hoſtium invecti. Et media acie perrupta, fugere paſſim Othoniani [5] Bedriacum petentes. [6] Immenſum id ſpa-

INTERPRETATIO.

norum ferocia : quartadecima legio intercepta eſt plurium incurſu. Et legatis Othonis jam pridem dilapſis, Cæcina ac Valens ſubſidiarias copias ſuis addebant. Advenit & novum ſubſidium Varus Alphenus cum Batavis, caſo gladiatorum agmine, quos navigiis tranſgreſſos, objecta cohortes, in ipſo amne obtruncaverant. ſic victores à latere Othonianos invaſere. Et medio agmine perrupto, terga vertère paſſim Othoniani Bedriacum tendentes. Immenſum illud

NOTÆ.

nes. Puto, non potuit recipi aquila ſemel amiſſa, niſi profligatis principiis hoſtium, quibus recondita aquila quæ capta erat, ut loco ſanctiori & validiori.

Et ex haſtili ſtatim abripiebant Aquilam & abdebant, nec ultra exponebant. modica erat aquila ſæpius argentea vel aurea, & magni decoris momentique in militia, ſignumque hoc ſanctiſſimum in caſtris fuit.

1. *Quartadecimani.*] Id eſt, vexillarii hujus legionis. Non adfuit aquila, ſeu robur quartadecimanorum. Quare & facilius circumventi ſunt, *plurium accurſu.*

2. *Varus Alphenus.*] Præfectus caſtrorum Valentis, & nunc juſſu Cæcinæ relictus, ut cum Othonianis gladiatoribus manum consereret, ubi res poſcere videretur. *Savilius.*

3. *Cohortes.*] Batavorum nempe.

4. *Latus hoſtium.*] Initio prælii ita diſpoſiti Vitelliani & invicem Othoniani, ut neutri poſſent invadi à tergo, aut à lateribus. Sed victores Vitelliani, ſimulque adventantes à victoria Batavi, jam non ſolum adverſa fronte hoſtes, ſed & *à lateribus* invadunt, ſicque facile perrumpunt.

5. *Bedriacum petentes.*] Ad vigeſimum inde milliare diſtans. Plutarchus ſcribit 150. ſtadia Id eſt paulo infra nonum decimum milliare. *Savilius.*

6. *Immenſum id ſpatium.*] Sic innuere Tacitus videtur progreſſos eſſe uſque ad *confluentes Padi & Addua fluminum, 16. inde millium ſpatio diſtantes*, & ſic abfuiſſe à Bedriaco 20. millibus. & videtur ad hos *confluentes* prælium commiſſum eſſe, ita ut eadem die confecerint Othoniani 16. milliarium iter, pugnaverint, victique refugerint Bedriacum ad 20. milliaria ante occaſum ſolis menſe Aprili Et ipſi hoſtes inſecuti victos fuerint eadem die uſque ad quintum milliare à Bedriaco, quo loco pernoctarunt ſine munimentis, quia feſſi prælio & itinere ; & præcipue quia victoria fiduciam addiderat.

Itaque quatuor leucas Gallicas confecerint Othoniani ea die qua pugnarunt, & refugerunt ad quinque leucas poſt cladem. quod fieri poteſt diebus jam longioribus, Aprili menſe. At id certe non ſine ſumma ducum imprudentia.

Et quod in ea occaſione longius ac moleſtius eſt feſſo ex itinere militi, antequam pugnarent, vallum munire debuerunt Othoniani. Quod innuit cap. 40. Celſus Paullinus : *hoſti, non admiſſuro quominus . . . . vallum molientes Othonianos aggrederetur.*

Attamen veriſimile eſt, Othonianos nova veſania percitos, nulla ſibi caſtra-

immuniisse ante prælium. Supra 40. *Celso & Paulino abnuentibus militem ..... sarcinis gravem objicere hosti*. Et infra 41. *Apud Othonianos .... mixta vehicula & lixa*. Quas sarcinas, vehicula, lixasque deposuissent in castris, si ante vallassent.

Forte tamen verisimile est Othonianos non ivisse usque ad confluentes Padi & Adduæ, & mutato forte consilio, quia *aderat sano citus equo Numida cum atrocibus mandatis*, &c. recta tendisse ad hostem, qui forte propius aberat quam 16. milliaribus. Hoc forte innuit c. 40. Paulinus: *hosti, non admissuro, quominus expeditus* (hostis scilicet ipse) *vix quatuor millia passuum progressos, aut incompositos in agmine, aut dispersos & vallum molientes aggrederetur*.

Et videtur colligi posse, ex verbis Taciti, nondum tendisse Othonianos ad hostem, nondum lacessere prælio recta voluisse. nam *confluentes*, &c. *petebant*, non castra hostium, qui forte propiores confluentibus his, & à quibus oppugnari statim in itinere timet Paullinus, aut cum *vallum molirentur*.

Et cur timeret oppugnari Pallinus ab hoste vix progresso ad quatuor millia passuum, si abesset hostis ad confluentes, ad 16. inde milliaria? Et cur sibi metueret in agmine, si ad hostem recta tenderent Othoniani, & si irent ad *confluentes* consulto, ut prælium ibi committerent?

Igitur, ut puto, relicto consilio & itinere quo tendebant, ad *confluentes* amnium, auditis Numidæ jussis recta ivere ad hostem, & prælium commisere Et sic propius abfuerint Othoniani à Bedriaco. Sicque minus itineris confecerint ea ipsa die qua pugnarunt, sive dum irent ad prælium, sive dum refugerent.

Sic etiam & forte Vitelliani paulo minus aberant ab eo loco quo prope Bedriacum pernoctarunt. Et si res transacta esset ad 20 miliaria à Bedriaco, non video cur pugna illa seu clades *Bedriacensis* appellaretur, cur *duabus cladibus infaustus notusque* locus ille diceretur.

Nec refert, *immensum id spatium* vocari Tacito; Certe immensum fuit ob fugam, ob cladem, ob stragem corporum etiam si duplo brevius esset iter. Sic vocat immensam stragem, ubi de cæde Galbæ lib. 1 hist. 47. *per strages jacentium, in Capitolium ..... vectus*. licet tres viri tunc tantum occisi sint in foro.

Non adeo *immensum* fuisse illud spatium colligi posset ex his, cap. 44. de Vedio Aquila qui multo adhuc die vallum ingressus, quem & vulgus militum præcesserat. Nam *clamore seditiosorum & fugacium circumstrepitur* Vedius.

Et si recta tendissent ad hostem, statim atque de prælio dubitatum in castris ad quartum à Bedriaco, cur diceret Tacitus: *Confluentes Padi .... petebant*? quidni castra hostium? Igitur, quantum conjicio, quatuor millia incessere Othoniani antequam pugnarent, & post pugnam, per octo millia refugere.

Attamen Plutarchus sic rem narrat fere ut Tacitus, & perinde ambigue, in Othone: *Cum Bedriaci morantes Othonis milites irati pugnam poscerent, producit eos Bedriaco Proculus ad 50. stadia, & castra posuit adeo imperite, ut quamquam verno tempore anni, & tot circum amnibus, penuria tamen aquæ fatigarentur. Postridie volentem Proculum in hostes, à quibus haud minus centum stadiis aberant, ducere, Paullinus id prohibebat, operiendum affirmans neque defatigandum exercitum, nec statim ex itinere pugnam committendam cum hominibus, qui, dum ipsi tantum iter cum jumentis suis ac calonibus perficerent, interim per otium arma aptare, & aciem instruere possent. Disputantibus adhuc ducibus, eques Numida intervenit, literas ab Othone adferens, quibus jubebat suos omni sublatâ morâ, in hostem pergere. Illi vero statim profecti sunt.*

Quo ad distantiam locorum & itinerum, convenit Plutar. cum Tacito C. *stadia* sunt 16. milliaria, & tantum abfuisse hostes dicit. Docetque huic consilio refragatum esse Paullinum; sed disputantibus ducibus adventasse Numidam nomine Othonis, qui juberet duci statim adversus hostem, qui 16 millibus pass. hinc distabat. Duces igitur statim viam ingressi sunt, & pugnam com-

tium: obstructæ strage corporum viæ, [1] quo plus cædis fuit. [2] neque enim civilibus præliis capti in prædam vertuntur. Suetonius Paullinus, & Licinius Proculus, [3] diversis itineribus, [4] castra vitavere. Vedium

INTERPRETATIO.

iter: impedita via cadaverum strage, quo major clades fuit. namque civilibus bellis captivi non servantur, non venduntur aut emuntur. Suetonius Paullinus, & Licinius Proculus diversa via munimenta declinavere. Metus imprudens

NOTÆ.

misere, ut jussum erat. Igitur ad 16. *milliaria* progressi Othoniani, scilicet *ad confluentes Padi & Addua*, ut castra castris conferrent. Quin prorsus conveniant auctores tantum obstat id quod pro consilio affert Paullinus cap. 40. *objiceri hosti, non admissure, quominus expeditus & vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos & vallum molientes aggrederetur.*

Quod non intelligo, nec satis concilio, nisi intelligat Paullinus, hostem occursurum Othonianis, *in agmine* incompositis, *expeditum*, id est, nullis sarcinis gravem aut impedimentis, & *vix quatuor millia passuum progressum*, & quasi recentem è suis castris advectum. Cum contra Othonianus miles jam itinere duodecim milliarium *fessus, sarcinis gravis*, lixis, vehiculis, machinis impeditissimus incederet, omnibusque ad vallanda castra necessariis onustus.

Et videtur illustrasse Tacitum Plutarchus, ac firmasse, si bene cepit ipsius mentem, cum diserte & clare dicit, abfuisse hostem 16. milliaribus, & in ipsum Othonianos duces jussu Numidæ, seu Othonis ipsa eadem die contendisse.

Itaque peritus belli Paullinus prævidebat, hostes, statim atque per exploratores comperissent, esse in itinere Othonianos, non admissuros, quin progressi è castris obviam, expediti & recentes, usque ad 3. aut 4 milliaria, aggrederentur via fessos & sarcinis graves Othonianos, aut in agmine seu itinere, aut dispersos, cum vallum molirentur, si forte ipsa die vallum munire Othoniani, nec statim pugnare vellent. Et ideo nolebat hac de causa objicere hosti militem via fessum &c.

Vitelliani non obviam issent Othonianis usque ad castra quæ relinquebant ipsi Othoniani, sed in itinere ex suppositione Paullini, occurrissent ipsis Vitelliani expediti ad 4. milha à suis castris scil. Vitellianis. quod eo casu contraxisset, brevioremque viam Othonianorum fecisset; sed hostem, cum non obviam veniret, ultro lacessitum iverunt Othoniani usque ad 16. milliaria, quocunque loco essent hostium castra, & quoscunque *confluentes* ipsi adierint. nam de his non satis constat apud Tacitum, aut Plutarchum.

1. *Quo plus cædis.*] Videtur afferre hic duplicem rationem, cur *plus cædis* fuerit, nempe & quia *obstructa strage corporum via*, & quia *civilibus præliis capti*. *aut in prædam vertuntur*. Forte leg. *neque etiam*, pro, *neque enim*.

2. *Neque enim civilibus præliis capti in prædam.*] Quod antiqui certe moris ac priscæ modestiæ fuit. *Sic olim* Mariana & Cinnana proscriptione opibus civium abstinuerunt manus. tum nemo inventus qui sic ditari vellet. Val. lib. 4. *In illa quoque procella quam C. Marius & L. Cinna Reipub. inflixerant, abstinentia populi Rom. mirifica conspecta est. Nam cum à se proscriptorum penates vulgi manibus diripiendos objecisset, inveniri potuit nemo, qui è civili jactura prædam peteret, unusquisque se ab his, perinde ac à sacris ædibus abstinuit.*

3. *Diversis itineribus.*] An *diversis invicem itineribus* duces illi *vitavere castra*? an per diversa & avia amotaque à castris itinera, *castra vitavere*? hoc ultimum firmat Plutarchus.

4 *Castra vitavere.*] Plutarch. Oth. *Ex ducibus, neque Proculus, neque Sub-*

Aquilam tertiædecimæ legionis legatum, iræ militum [1] inconsultus pavor obtulit. [2] multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum & fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent; *desertorem proditoremque* increpant; nullo proprio crimine ejus, sed more vulgi, [3] suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum & Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos [4] Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, *ne fu-*

INTERPRETATIO.

furori militum objecit Vedium Aquilam legatum tertiadecimæ legionis. Is cum multa adhuc luce castra introisset, turbidi & fugaces eum undique vociferantenibus invadunt: non conviciis, non vi temperant, ut transfugam & perfidum *insectantur; nulla propria culpa ejus, sed pro ingenio vulgi, suum quisque facinus aliis exprobrantes. Tenebris protecti Titianus & Celsus, ordinatis jam vigiliis, sedatisque militibus, quos Annius Gallus lenierat precibus, consi-*

NOTÆ.

tonius castra intrare ausi. sed ea declinarunt, metu militum &c.

1. *Inconsultus pavor.*] Puto, non pavor ipsius Aquilæ, sed potius terror vanus, & auctore incerto incussus animis militum, ob recentem cladem in metum facile pronis. & seditiosi fugacesque tum absolvi flagitiis videntur, cum aliis suum scelus exprobrant.

Forte Vedium tamen *inconsultus pavor* è prælio ante alios abripuit, & hinc iræ militum offertur, tanquam desertor proditorque partium, & hinc multo adhuc die vallum ingressus est. Erat ipse legatus tertiædecimæ legionis quæ propulsa fuerat quintanorum impetu, hinc forte *pavor.*

Et addit Tacitus. *ducibus Othonis jam pridem profugis*; igitur vel inter alios duces fugit, vel abreptus est impetu recedentis legionis tertiædecimæ, unde pavor, & forte spem victoriæ cito abjecit. Illum tamen absolvit flagitii Tacitus, cum dicit, *nullo proprio crimine ejus* &c.

Forte jam initio prælii propulsa legio Vedii. qua fuga simul abreptus est, cum fugaces sisteret, ac firmaret, & incursum hostium sustineret.

2. *Multo adhuc die.*] Controversiam huic loco movere liceat, quomodo sexdecim milliaria conficere possit exercitus diei unius itinere, in hostem pugnare, cæsusque & in fugam conjectus, viginti emetiri milliarium viam, aut noctem prævertere, suo illuc adventu, medio mense Aprili. *Savilius.*

Seditiosi sæpe fugacissimi. fugacissimi autem ut pote timidi, finem prælii pro solito antevertunt. nec de ducibus, ut in equo expeditis mirum, si ante noctem in castra redierint. de pedite magis difficile videatur. sed puto, illud prælium magis impetu transactum, quam constantia Romani vetustique militis.

Præterea miles nulli disciplinæ astrictus, & ducibus nequaquam parens, iter fugæ facile arripuit & celeriter confecit. nec impossibile est, quatuordecim horis, quod est spatium diei, mense Aprili, illud iter confecisse & pugnasse.

Hac die confecerint Othoniani ante pugnam 4. leucas Gall. & post prælium quinque. quid mirum de pervicaci & fugace milite?

3. *Suum quisque flagitium.*] Id est, suam fugam ipsi qui priores è pugna fugerant, duci objectabant. Forte ante fugerant ipsi seditiosi ac *fugaces*, quorum clamore & *probris circumstrepitur* Vedius, aut certe simul fugerant, & receperat ipse ex fuga forte quos potuit, innocens, à flagitio, quod omnium fuit. *nullo proprio crimine ejus*, inquit Tacitus.

4. *Annius Gallus.*] Consultationi ad-

V y

per cladem adversæ pugnæ, suismet ipsi cædibus sævirent. sive finis bello venisset, seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum. [1] Cæteris fractus animus. Prætorianus miles, *non virtute se,* [2] *sed proditione victum* fremebat. *Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam,* [3] *pulso equite, rapta legionis aquila: superesse cum ipso Othone militum* [4] *quod trans Padum fuerit; venire Mœsicas legiones; magnam exercitus partem* [5] *Bedriaci remansisse: hos certe nondum victos; & si ita*

INTERPRETATIO.

lia, auctoritate, ne præter cladem infelicis prælii, suamet ipsi sævitia grassarentur, sive exitus bello esset, seu redintegrare bellum mallent, unicum victis in concordia solatium. *Reliqui animum despondebant. Prætoriæ cohortes*, non vi se, sed perfidia superatas *jactabant per iram*. Vitellianis etiam multo cruore stetisse victoriam; profligato equitatu, ablata legionis aquila: integras esse adhuc cum ipso Othone copias, quæ trans Padum fuerint; adventare Mœsicas legiones, magnam partem exercitus Bedriaci substitisse: illos certe nondum superatos, & si

NOTÆ.

Bedriacum habitæ non interfuit. quando reversus eo fuerit, & cur, cæteris ad pugnam euntibus, ibidem substiterit, Taciti negligentia intactum reliquit, qui hac narratione ita defunctus est, ut illud solum intelligamus, quid scripserit, non intellexisse.

Et sane quoad particularia, scribit Plutarchus, eos qui in acie versati fuerint, professos sui se ignaros fuisse: *cum omnia cor fasè gererentur.* Savilius.

Annius Gallus.] Qui forte manserat in castris: alioqui in eadem culpa esset, apud vulgus, vel opportune advenit, cum jam arderet seditio.

1. *Cæteris fractus animus.*] Legionariis nempe & sociis, qui legiones ex more firmabant pari robore.

2. *Sed proditione victum.*] Forte intelligunt quod habetur supra cap. 42. *Attonitas subito terrore mentes, falsum gaudium in languorem vertit, repertis qui descivisse à Vitellio exercitum ementirentur .... omisso pugnæ ardore Othoniani ultro salutavere, & hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris, quæ caussa salutandi, metum proditionis fecerat.*

Vel id ementiebantur prætoriani de legatis & ducibus Othonis, ut facilius incitarent vulgus ad nova bella, instaurarentque sic fortunam partium. seque solos amicos fidissimos Othonis, & robora partium putabant.

Et certe tum res eorum & salus præcipue agebatur in victoria, scilicet quia occiderant principem; cujus sceleris *ulter est quisquis successit*, & si victi forent, sic veniæ spem, omnemque ignominiam consumpserant.

Sed proditione.] Præcipue suorum ducum, quibus maxime infesti prætoriani, cæde principis & sceleribus vesani.

Proditione.] Ducum scil. nam maxime suspectabant honestissimum quemque, ut qui se cæde Galbæ polluissent. & inprimis senatum exhorrebant.

3. *Pulso equite.*] De quo supra cap. 41. *Quominus in vallum* Vitellianum scil. *impingerentur, Italica legionis virtute territi sunt.*

4. *Quod trans Padum fuerit.*] Non tradidit quot aut quantæ illæ copiæ essent Othonis. num forte ad Alpes dispositæ illæ copiæ, quo transitum Cæcinæ prohiberent?

5. *Bedriaci.*] In munimentis scil. nempe ad tuenda castra impedimentaque & satelites legionum. quare & in ea castra refugerunt post prælium, quod inde Bedriacense appellatur; & quia ibi se dediderunt Vitellianis ducibus.

¹ *ferret, honestius in acie perituros.* His cogitationibus truces aut pavidi, extrema desperatione ad iram sæpius, quam in formidinem stimulabantur. At Vitellianus exercitus, ² ad quintum à Bedriaco lapidem 45
consedit, non ausis ducibus eadem die oppugnationem castrorum. simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis & tantum ad prælium ³ egressis; ⁴ munimentum fuere arma & victoria. Postera die, haud ambigua Othoniani exercitus voluntate, & ⁵ qui ferociores fuerant ad pœnitentiam inclinantibus, ⁶ missa legatio: nec apud duces Vitellianos dubitatum, quo minus pacem concederent. ⁷ Legati paulisper

INTERPRETATIO.

ita casus daret, gloriosius in prælio morituros. *His consiliis feroces, aut trepidi, ultima desperatione ad iram sæpius, quam ad metum incitabantur. At Vitellianus exercitus substitit ad quintum milliare à Bedriaco, non ausis legatis obsidere castra eadem die. & sperabant, sponte se dedituros* Othonianos. *Sed expeditis & solum ad pugnam profectis. pro vallo fuere armorum & victorio fiducia. Postridie ejus diei haud incerto Othoniani agminis consilio, & qui promptiores fuerant:* jam *pronis ad pœnitentiam, missi* sunt *legati. nec apud duces Vitellianos cunctatum, quin pacem tribuerent. Legati tantisper detenti* erant. *ea res*

NOTÆ.

1. *Ferret*] Forte simplex *ferret*, pro *conferret*. quod est, expediret. vel si fors *ferret*.

2. *Ad quintum .... lapidem.*] Leuca Gallica, & insuper quarta pars leucæ

3. *Egressis.*] Ut qui egressi essent è castris ad prælium, non ad iter, neque post iter ad vallum nocte muniendum; ideo neque sarcinas nec utensilia, neque ligones aut cætera vallandis castris necessaria secum attulerant.

4. *Munimentum.*] Hoc dicit, quia traduxerunt noctem hanc sine munimentis nulla sibi munierunt castra Vitelliani, quia fessi prælio & itinere serius advenere, & quia sine impedimentis egressi, non ut ad bellum, sed ut ad prælium erant. pro castris & munimentis habuere victoriam & fiduciam armorum, & metum profligati hostis.

5. *Qui ferociores.*] Prætoriani nempe.

6. *Missa legatio.*] Cur hi legati morati sint, describit Plut. Oth. *Postquam explorassent militum animos, invenissentque ipsos pacem cupere, Titianus jussit proficisci legatos. Placuit igitur Celso & Gallo ire & colloqui cum Cacina & Valente. in itinere ipsis occurrerunt centuriones, qui nuntiabant, jam motum exercitum venire Bedriacum, ipsos vero missos à ducibus de concordia. Laudatos ipsos Celsus rogavit, ut secum reverterentur ad Cacinam; et cum jam prope castra essent, discrimen adiit Celsus. nam forte occurrerunt illi equites, qui antea per insidias victi ab ipso fuerant, qui ut advenientem adverterunt, statim in ipsum irruunt: at centuriones & alii ductores ordinum se opponentes, vim arcebant. & simul è castris Cacina cum id audissent, advolantes in equis, audaciam equitum compressere, & Celso comiter benigneque excepto, simul omnes Bedriacum profecti sunt.*

Ea puto causa fuit, cur *legati paulisper retenti* sint, nempe illud jurgium equitum qui Celsum, velut hostem invasere, & viæ legationique moram attulere.

Aliam tamen rationem affert Plutar. quia scil. nullum caduceatorem præmisissent, quem forte propius advecti legati, præmittere cogitabaut.

7. *Legati paulisper retenti.*] Plutar. διὰ τὸ ἀκήρυκτον τῆς ὁδοῦ. ipse tamen Celsus κῆρυξ *caduceator* fuisse videtur. At *centuriones* obviam facti, &

retenti. ea res hæſitationem attulit, ignaris adhuc an impetraſſent. Mox remiſſa legatione patuit vallum. Tum victi victoreſque in lacrymas effuſi, ſortem civilium armorum [2] miſera lætitia deteſtantes. Iiſdem tentoriis, alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. Spes & præmia in ambiguo; certa, funera & luctus. nec quiſquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem mœreret. Requiſitum Orphidii [2] legati corpus honore ſolito crematur : paucos neceſſarii ipſorum ſepelivere : [3] cæterum vulgus ſuper humum relictum.
46 Opperiebatur Otho nuntium pugnæ, nequaquam trepidus, & conſilii certus. mæſta primum fama; dein profugi è prælio perditas res patefaciunt. Non

INTERPRETATIO.

dubitationem importavit, inſcius adhuc an pacem obtinuiſſent. Dein remiſſis legatis, aperta ſunt caſtra. Tum victi victoreſque ſimul *in fletum prorupere, conditionem civilis belli miſerabili gaudio abominantes. Iiſdem contuberniis, plagas, alii fratrum, alii proximorum curabant. Spes & merces in incerto; certa, exitia & luctus. nec quiſquam adeo à calamitate immunis, ut non aliquam necem lugeret. Inveſtigatum corpus Orphidis legati ſolemni pompa comburitur: nonnullos propinqui ipſorum tumulo compoſuere : cætera plebs per campos paſſim omiſſa. Expectabat Otho nuntium prælii, minime pavidus, & propoſiti certus. triſtis primum rumor; mox fugientes è pugna, amiſſas res declarant,* Tum *non operte-*

NOTÆ.

alii *advolantes in equis*, legatos periculo exemere, Sic apud Valer. lib. 5. ubi de Pyrrho. *Ab eadem altitudine humanitatis, legatis Romanorum ad redimendos captivos caſtra ſua petentibus, quo tutius venirent, Lyconem Moloſſum obviam miſit: quoque honoratius exciperentur, ipſe cum ornato equitatu extra portam occurrit.*

1. *Miſera lætitia.*] *Lætitia* victoribus, ſed *miſera.* quia præmia talis victoriæ incerta erant, & certa vulnera. quia fratrum alii, alii propinquorum vulnera fovebant. Et ſi miſera victoribus lætitia, quanto miſerior victis fuit, quibus tum etiam nefas erat queri de ſua clade!

2. *Legati corpus honore ſolito crematur.*] An per honorem ſolitum, intelligit fuiſſe crematum cadaver ſolemni ipſo more, quo corpora civium Roman. in pace & in urbe.

Num potius intelligit honorem deferri ſolitum in funere virorum militarium, cum in loco prælii, aut in caſtris ſepelirentur? de quo honore Virgil. 6.

Ingentem ſtruxere pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis &c.
Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota
Conjiciunt; pars ingenti ſubiere pheretro
Triſte miniſterium, & ſubjectam more parentum
Averſi tenuere facem, congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo cratere olivo. &c.

3. *Cæterum vulgus ſuper humum relictum.*] Quo fœdiſſimo ſpectaculo 40. poſtea diebus elapſis, pavit oculos Vitellius, non ſine ſævitia inteſtabili, ignarus inſtantis fati, ſuique, & fortunæ, dirum jocum jam ſtruentis, immemor.

Vulgus ſuper humum relictum.] Quod inhumanum. Sed quis occiſos ſepeliat? an hoſtes hoc humanitatis officio defungantur? ſic forte ſe ulciſcuntur præpoſtera jam tamen pœna. An amici? Forte

exspectavit militum ardor [1] vocem imperatoris. *bonum habere animum* jubebant. *superesse adhuc novas vires, & ipsos extrema passuros, ausurosque*. neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam furore quodam & instinctu flagrabant. qui procul astiterant, tendere manus, & proximi prehensare genua; promptissimo Plotio Firmo. [2] Is prætorii præfectus, identidem orabat, *ne fidissimum exercitum, ne optime meritos milites desereret:* [3] *majore animo tolerari adversa quam relinqui: fortes & strenuos etiam contra fortunam insistere spei;* [4] *timidos & ignavos ad desperationem formidine properare*. Quas inter voces, ut

INTERPRETATIO.

batur militum alacritas hortationem principis,imo forti esse animo *suadebant*. manere adhuc integras copias, & ipsos ultima toleraturos, tentaturosque. *neque erat adsentatio. Prodire in aciem, instaurare partium fortunam, rabie quadam & impetu exardebant. Qui longe adstabant, attollere dextras, & qui propius aderant, complecti genua, flagrantissime Plotio Firmo. Is præfectus prætorii, subinde obtestabatur*, ne fidelissimos & bene de se meritos milites destitueret: majori virtute sustineri improspera quam deseri: constantes & fortes etiam spe obniti adversus fortunam; pavidos & imbelles ad abjiciendam spem metu festi-

NOTÆ.

non audent, ne exinde captare adhuc vulgi favorem videantur.quod exprobratum olim Germanico,ob sepultas Varianas reliquias post sextum cladis annum.

Forte etiam,ne objectarent iterum cladem suam aspectui militum, & minus exin prompti fierent ad prælia. Forte magis, quia jus fasque omne humanum bellis civilibus abruptum ac proculcatum fuit.

1. *Vocem imperatoris.*] Non expectavit miles adlocutionem principis,qua solaretur victos. ipse miles solabatur ultro principem, & *bonum habere animum* jubebat. Videtur tamen Otho,non *trepidus*, sed *consilii certus*, tum escendisse suggestum, à quo qui milites *procul astiterant, tendere manus, & proximi* tribunali seu principi, *prehensare genua* &c.

E quo suggestu tandem sic orditur, & alloquitur militem Otho: *Hunc animum, hanc virtutem vestram ultra periculis objicere nimis grande vita mea pretium puto* &c.

2. *Is prætorii præfectus*] Duo præfecti prætorio sub Othone, Licinius Proculus, & Plotius Firmus. *Lipsius.*

3. *Majore animo tolerari adversa.*] Hæc illa sunt quibus jugulare Stoicos adversa omnis manus solet: pro quibus scutum habeo equidem quod opponam, nisi religio me vetet. In hanc mentem igitur & Lucanus:

—— *Fortissimus ille est,*
Qui promptus metuenda pati, si comminus instent,
Et differre potest.

Cæsar. lib. 7. *Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paulisper ferre non posse. qui se morti ultro offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant.* Lipsius.

4. *Timidos & ignavos ad desperationem formidine properare.*]Sic Nabarzanes Dario,apud Curtium lib 5 *Fortium virorum est,magis mortem contemnere, quam odisse vitam. Sæpe tædio laboris, ad vilitatem sui compelluntur ignavi: at virtus nihil inexpertum omittit. Itaque ultimum omnium mors est, ad quam ire non pigrè, satis est.*

Formidine properare.] Plin. lib.1.Epist. 22. ubi de Aristone: *Nam impetu quodam & instinctu procurrere ad mortem, commune cum multis, deliberare vero, & causas ejus expendere, utque suaserit ra-*

flexerat vultum, aut induraverat Otho, [1] clamor & gemitus. Nec prætoriani tantum, [2] proprius Othonis miles, sed [3] præmissi è Mœsia, *eandem obstinationem adventantis exercitus*, [4] *legiones* [5] *Aquilejam in-*

INTERPRETATIO.

nare. *Quas inter hortationes, ut vultum lenierat Otho, vel firmaverat, vociferatio & fletus. Nec prætoriani solum, familiaris Othonis miles, sed & præmissi è Mœsia, referebant* eandem pervicaciam advenientis agminis, legiones Aquilejam

NOTÆ.

tio vitæ mortisque, consilium vel suscipere, vel ponere, ingentis est animi.

1. *Clamor & gemitus.*] Plut. *Ex gregariis militibus quidam elate in altum gladio & clamore, omnes, inquit, ô Cæsar sic affecti sumus, ut in tuam gratiam, vel in nosmetipsos manus vertere non recusemus.* Savilius.

Clamorem accipio lætas acclamationes, cum Otho flexerat vultum: gemitus verò, quando induraverat. *Pichena.*

Clamor & gemitus ibi, indistinctè vel argumenta fuerunt lætitiæ, si flexerat vultum, vel si induraverat, argumenta mœroris & consternationis.

2. *Proprius Othonis*] Quia occiderant Galbam, & Othonem evexerant. ideo que Othoni præcipue obstrictus devorusque miles ille, & robur partium censebantur.

3. *Præmissi è Mœsia.*] Ibi juxta dissident auctores in historia, atque ipsi cives bello. Aliud dicit Tacit. aliud Suet. Teste Tacito, missa auxilia Othoni ex Dalmatia & Pannonia, nempe *bina millia*, præmissi etiam ex Mœsia. Et referente Suet. *Mœsiaci exercitus bina, è tribus legionibus millia missa* &c.

Certe quod asserit Tac. de Pannonia & Dalmatia, id dicere Sueton. videtur de Mœsia; juxta Tacitum missi ex Pannonia &c. prælio adfuere, præmissi ex Mœsia, non videntur adfuisse, si quidem in castris Othonis erant, dum pugnaretur.

Forte ibi retenti erant, vel tamen jam ex prælio advenerant nonnulli in castra Othonis.

Cum nihil dicat Sueton. de Pannonia Dalmatiaque, confundit forte illos exercitus Pannoniæ & Mœsiæ, & quod tribuit Tacitus Pannoniæ, id ille tribuit Mœsiæ.

Præmissi e Mœsia.] Cepit interp Gall. quasi hi *præmissi* forent à legionibus, ut talia nuntiarent Othoni. quod falsum. Hi *præmissi*, vexillarii erant legionum, qui ipsas præcesserant. & jam antea cum Othone forte Brixelli partim erant, partim prælio adfuerant.

Præmissi è Mœsia.] Intelligebam de duobus millibus quæ supra præmissa. & certe dicit Tac. duo millia præmissa esse è Dalmatia Pannoniaq; at è Mœsia quot missi sint, non affirmat. Vt ut sit, illi præmissi, numeri legionum & electi erant, præveneruntque grave legionum agmen. Certe etiam præmissi sunt *electi* è Mœsia, seu *vexillariis*, quemadmodum & ex aliis exercitibus qui à tergo Italiæ, præmissi fuerant. sed quot præmissi sint ex Mœsia, non satis liquet. dicit Suet. præmissa fuisse bina millia Tac. de numero silet. Quidquid sit, *præmissi ex Mœsia* aderant in castris Othonis, & hortabantur monebantque adventare integrum exercitum. Verisimile est *præmissos* istos *è Mœsia*, non alios esse à *præmissis* ex Pannonia Dalmatiaque, & ibi confundi propter vicinitatem provinciarum & legionum.

4. *Legiones.*] De Mœsiæ legionibus tribus loquitur, de quibus hoc ipsum infra: *Aquileiam jam progressa, rapta pecunia & inter se divisa, hostiliter egerunt.*

Hoc eo noto, quod in Suetonio aliter legas, & dumtaxat *bina ex iis legionibus millia præmissa*, Aquileiam venisse, in Vesp. 6. *Mœsiaci exercitus bina è tri-*

greſſas, nuntiabant. ut nemo dubitet potuiſſe renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis, & victoribus. Ipſe [s] averſus à conſiliis bel- 47

INTERPRETATIO.

jam introiiſſe. *ita ut certe conſtet, potuiſſe inſtaurari bellum immane, luctuoſum, dubium victis & victoribus. Otho alienus à belli conſiliis*; hanc, *inquit*, for-

NOTÆ.

bus legionibus millia miſſa auxilio Othoni, poſtquam iter ingreſſis nunciatum eſt, victum eum, ac vim vitæ ſuæ attuliſſe: nihilo ſecius Aquileiam uſque perſeveraverunt, quaſi rumori minus crederent, & addit, metuentes ultionem, de alio imperatore cogitaſſe.

Sed vereor ut Suetonius allucinetur *in duobus millibus*, qui non è Mœſicis, ſed è Pannonicis Dalmaticiſque fuere, ita enim idem Tacitus ſupra: *læta Othoni principia belli, motis ad imperium ejus è Dalmatia Pannoniaque exercitibus. fuere quatuor legiones è quibus bina millia præmiſſa.*

Nec apud Tacitum leges de præmiſſis illis è legionibus Mœſiacis. ſanè ſi & rem vides, probabilius eſt, tres ipſas legiones illa violentia & hoſtilia Aquilejæ auſas & de imperatore deliberaſſe, quam ſola ex iis duo millia electa *Lipſius*.

5. *Aquilejam ingreſſas.*] Quod verum fuit, aut certe non procul à vero. Nam infra c 66. cum digreſſus eſſet Vitellius Lugduno. *Angebat Vitellium victarum legionum haud quaquam fractus animus, ſparſa per Italiam & victoribus permixta, hoſtilia loquebantur: præcipua quartadecimanorum ferocia, qui ſe victos abnuebant. quippe Bedriacenſi acie, vexillariis tantum pulſis, vires legionis non affuiſſe.*

Et certe iſtæ legiones, ſi audimus Tacitum, nondum ingreſſæ erant Aquilejam, cum audierunt de Othone victo, & proturbarunt nuntios cladis; ſed mox ſtatim illis proturbaris, huc advenerunt, quaſi non crederent. aut certe credere nolebant de victoria Vitellii, ut graſſari liceret.

Aquileiam.] Urbs hæc Carnorum populorum in Venetia regione Italiæ. hodie *Aquileà*, urbs territorii cognominis ad ſinum Venetum. paret domui Auſtriacæ. *Tillemontius.*

Ingreſſas.] Ut dixi alibi, ſæpe conveniunt Tacitus & Suetonius in ſubſtantia & in re, at in circumſtantiis differunt. Certum eſt ex utroque auctore *bina millia præmiſſa.* an è Dalmatia Pannoniaque, an è Mœſia inter illos diſſidium.

At certe ex Tac. fuerunt præmiſſa bina millia ex Pannonia Dalmatiaque, ex Tac. etiam *præmiſſi è Mœſia*, ut patet hoc loco. & ſic, vel illos confundit hic Tac. vel ex utriſque exercitibus *præmiſſi* erant.

An vero utrique *præmiſſi* prælio adfuerint, incertum. Veriſimilius eſt adfuiſſe. nam ideo præmittebantur, ut expeditius incederent, pugnarentque in Italia, ſi neceſſitas aut occaſio flagitaret.

Sicque falſus eſſet Suetonius. eum dicit bina millia Mœſica fuiſſe adhuc in itinere, eum pugnarum eſt; nam & ecce illi in caſtris Othonis advenientem exercitum attollunt auctore Tacito.

Nec certe duo millia auderent tantam vim hoſtilem apud Aquilejam. & ſimul de faciendo imperatore cogitare. Potius ipſæ legiones integræ id auſæ ſint, ut narrat Tac.

1. *Averſus à conſiliis belli.*] Plutarch. Oth. *Si dignus imperio Romano fui, oportet me vitam patriæ impendere. Neque me præterit, victoriam hoſtibus, neque firmam eſſe, neque conſtantem. Refertur exercitum ad nos ex Mœſia venientem, jam mare Adriaticum aſcendiſſe, ac paucorum à nobis dierum itinere abeſſe. in partibus Aſiæ eſt, Syria & Ægyptus, & quæ in Judæa militant legiones, liberi & conjuges hoſtium in manu noſtra ſunt. Sed nos, non contra Annibalem aut*

li, *hunc*, inquit, *animum, hanc virtutem vestram ultra periculis objicere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quanto plus spei ostenditis, si vivere placeret, tanto* [1] *pulchrior mors erit.* [2] *Experti invicem sumus, ego ac fortuna. nec tempus computaveritis,* [3] *difficilius est temperare felicitati,*

INTERPRETATIO.

titudinem, hanc strenuitatem vestram præliis aut discrimini exponere ultra, nimis ingens vitæ meæ pretium existimo. Quanto mihi majorem spem exhibetis, si vivere statuissem, tanto honestior exitus erit. Nos invicem experti, ego ac fortuna. nec spatium imperii nostri reputaveritis, difficilius est modum ad-

NOTÆ.

Pyrrhum, aut Cimbros bellum pro Italia gerimus, sed contra, & utrinque vincentes & victi, patriam subvertimus exitiabili victoria. Scitote, mihi mori honestius esse quam imperare, neque me tantum prodesse Romanis posse, si vicero, quam si vitam patriæ impendam. & morte mea pacem & concordiam redimens, efficiam, ne rursus talem diem Italia videat.

1. *Pulchrior.*] Id est *honestior.* nempe ex tali morte major gloria famaque in posteros, ut quæ à florente adhuc Othone libenter accepta sit, quæ non coacta, sed amore militum & Reipub. quæsita, ut quos iterum discrimini objicere noluerit Otho.

Ne plusquam semel certemus, penes nos exemplum erit, bine Othonem posteritas æstimet &c. *An tot egregios exercitus sterni rursus, & Reipub. eripi patiar.*

2. *Experti invicem sumus.*] Fortunam Otho expertus erat, cum imperium tam brevi duraturum accepisset: Othonem autem fortuna, cum is recte modesteque imperasset, fortiterque abdicasset. *Pichena.*

Quasi diceret, expertus sum, delibavi supremam fortunam, vidi, qualis & quanta esset. quid ego cum illa, aut quid mecum ipsa posset, expertus sum. *Nec tempus computaveritis* &c. satis est.

Experti.] Expertus sum quantum potuerit fortuna, cum adscitus sum imperator, & quantum animo valeam, ipsa experta est, cum superatus sum, cum perire statui, & cum eadem ipse animi constantia relinquo imperium & fortunam, qua acceperam.

Experti invicem sumus.] Sall. Jug. *Satis sæpe jam & virtutem militum & fortunam tentatam.*

Experti sumus.] Expertus sum quid potuerit pro me secunda fortuna, jam & satis expertus sum, quid contra possit adversa. statui non ultra fortunam experiri, statui *novissimum casum Reipub. condonare.*

3. *Difficilius est*] Acute, ut solet, Statius hoc expressit; *non parcit populis regnum breve.* & est humanum ingenium scilicet avidum tunc & præceps. *Lipsius.*

Aliquid simile Tac. de Fabio Valente lib. seq. *aderant vis & pecunia, & ruentis fortunæ novissima libido.* Sed cur breve imperium Otho sibi augurari potuit, cum in ipso ætatis flore, scilicet septimo & tricesimo anno obierit? Credo ea ipsa ratione, quia jam fortunam erat expertus. *Pichena.*

Hæc, *experti invicem sumus ego ac fortuna*, non discordant ab istis; hist. *Secunda res acrioribus stimulis animum explorant, quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur.*

At fortuna exilio per decennium Othonem experta est. Suet. cap. 3. *Provinciam administravit quæstorius per decem annos, moderatione atque abstinentia singulari.* Contra Otho fortunam, imperio per nonaginta quinque dies modestè administrato. *Salinerius.*

Initio nihil de brevitate imperii augurari potuit Otho, sed tantum in fine, scilicet cum mori statuit nempe tum vidit clare finem imperii, & simul brevitatem, neque tantum auguratus est. quippe tum

qua-

qua te [1] *non putes diu usurum. Civile bellum à Vitellio cœpit ; & ut de principatu certaremus armis ,* [2] *initium illic fuit :* [3] *ne plusquam semel*

INTERPRETATIO.

hibere fortunæ, qua te non existimes diu fruiturum Civilis motus à Vitellio incœpit , & ut de imperio dimicaremus armis, principium illic fuit : ne plus-

NOTÆ.

clare *introspexit fortunam suam.* quod dixit Tac. de Messalina, cum occideretur.

Potuit Otho breve imperium sibi ipse augurari, vel à seipso propter mollitiem & ignaviam quia æger mora & curis gravioribus impar ; quia per immanitatem & scelus Remp. rapuerat principe trucidato.

Nam ut habet Suet. Oth. 7. *Dicitur per omnia piaculorum genera manes Galbæ à quo deturbari expellique se viderat, propitiare tentasse, postridie quoque in augurando tempestate orta, graviter prolapsum* &c.

Hinc augurari potuit breve confinium supremi fastigii & exitii. præterea sibi quisque genius, & futura sibi plerumque præsagit ultro, & præcipue adversa, & potest facile augurari sibi brevem vitam qui mori statuit. Tac. *opperiebatur Otho nuncium pugnæ , nequaquam trepidus & consilii certus.*

Et Suet. Oth. 9. *Ac statim moriendi impetum cepit : ut multi, nec frustra opinantur , magis pudore, ne tanto rerum hominumque periculo, dominationem sibi asserere perseveraret , quam desperatione ulla aut diffidentia copiarum.*

1. *Non putes diu.*] Vel quia sic ex suis mathematicis acceperat, vel quia principatum scelere partum diu retineri posse non putavit, vel ex sola conscientia & opinione, qua in tanta difficultate rerum, summam felicitatem & diu duraturam, vix sibi promittere potuit.

Vel quia etiam post cladem, manente principatu, & toto paratu imperatoriæ fortunæ, etiam si certare rursus noluerit, tamen ea fortuna leniter & modeste usus est. Potuit enim etiam tum hostes & sibi infensos aut ambiguæ fidei suspectos ulcisci si libuisset.

2. *Initium illic fuit.*] Qui locus repugnare videtur alteri loco lib 1 *contra illi* (Vitellio) *initium belli nemo imputabat.* quod explicuimus suo loco.

At cum dicit Otho, *initium illic fuit, ut certaremus.* vel se ipse absolvit pro suo jure, & se judice ac principe, vel sic dicit, quia occiso Galba, res in se transtulit sine bello, sine præliis, & eo animo videri voluit interemisse Galbam, quasi reddere Rempub. & libertatem populo Rom. vellet ; vere an falsò, incertum.

Et quia maxime oderat bella civilia, ita ut mori maluerit, scil. ut discrimen ultimum Reipub. condonaret, certe verisimile est Othonem res transferre voluisse sine bello , ac sperasse.

Contra Vitellius rebellavit adversus Galbam , nec sine bello civili Rempub. invadere potuit, interfecit multa millia civium, quos cæsos & insepultos siccis oculis vidit campis Bedriatensibus.

An . . . tot egregios exercitus sterni rursus, & Reipub. eripi patiar ? ajebat Otho moriens. Contra Vitellius : *insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis concupivit ; fœdum atque atrox spectaculum . . . lacera corpora , trunci artus , putres equorum, virorumque formæ* &c. At certe Otho exhorruit talia , & perire ante fatum , & integra fortuna maluit. sic scilicet velut alter Decius , se pro salute civium morti obtulit.

Non stetit per Othonem, quin transferretur imperium sine bello civili. Sed Vitellius, sive rebellaret adversus Galbam, seu Othonem, bello necessariò opus fuit, neque fortuna aliter transigi potuit.

Quod maxime advertendum ; hæc di-

certemus, penes me [1] *exemplum erit. hinc Othonem* [2] *posteritas æstimet.*

INTERPRETATIO.

quam semel dimicemus, ex me documentum erit. hinc quis fuerit Otho, po-

NOTÆ.

cuntur à diversis partibus, seu factionibus. nec mirum, si diversa hæc & opposita videantur. certe animi tum maxime diversi & hostiles bellis civilibus. Quæ diversa, hæc historia neque satis expedit, neque forte satis expedire potest, aut debet, inter tot tantasque rerum animorumque discordias.

Refert auctor ea, ut sunt dicta, facta ac transacta. Quis verum aut certum distinguat, eruatve ex ingeniis humanis, post multos annos, quæ neque suo tempore satis comperta erant? tota voluptas hominum est, si dissentiant, si fallant, ac fallantur. Certe tum etiam multa particularia ignorarunt. qui his aderant.

Initium illic.] Vulcatius in Avid Cassio sic habet: *Quid si ille vicisset?* (Cassius scil.) *Non sic deos colimus, nec sic vivimus* (aiebat Antoninus) *ut ille nos vinceret. Enumeravit deinde omnes principes qui occisi essent, habuisse causas, quibus mererentur occidi, nec quemquam facile bonum, vel victum à tyranno, vel occisum; dicens, meruisse Neronem, debuisse Caligulam, Othonem & Vitellium nec imperare voluisse.* Ubi male reponit Casaubonus, *valuisse*, & dicit, *voluisse* Othonem.

Nam certe neque Otho, neque Vitellius satis constanter imperare voluerunt, ut qui se ipsi tantæ moli pares, non arbitrarentur. Otho imperium occupavit desperans, & instigante *magnitudine æris alieni, neque enim dissimulabat, nisi principem se stare non posse, nihilque referre, ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus caderet.* Sueton. 5.

Certe adoptari voluit. sed statim pœnituit voluisse τί γάρ μοι καὶ μακροῖς αὐλοῖς; *quid enim mihi & longis tibiis?* mox voluit etiam ut vulgo jactatum est restituere *libertatem & Rempub.* Sueton.

Itaque non satis constanter voluit imperare, quia se judice, summæ fortunæ impar.

Segnius etiam & minus constanter imperare voluit Vitellius, cum urgerent legati, *cunctabatur his segne ingenium, ut concupisceret magis quam ut speraret.* Tac.

Certe primus movit arma & ab illo cœpit bellum civile, urgentibus scil. legatis & legionibus, & milite munia ducis implente. Ipse numquam satis constanter imperare voluit. alieno impetu & instinctu incitabatur.

Nec validius refellebat inscitiam mathematicorum, quam ex eo quod imperaturum ipsum prædicerent. usque adeo se imparem putabat tanto fastigio: & ipsa *mater missum ad legiones & appellatum imperatorem, pro afflicto statim lamentata est.*

Initium illic.] Quia primum electum se putabat Otho, & prior arma civilia capessiit Vitellius. fere quindecim diebus posterior adscitus in imperium Otho, sed transferre imperium sine bello, trucidato Galba sene imbelli, cupiebat & speraverat.

3. *Ne plusquam semel certemus.*] Virg.
——— *Satis una superque*
Vidimus excidia,
Sic ô sic positum, affati discedite, corpus.
Ipse manu mortem inveniam.

1. *Exemplum erit.*] Et ipsi Vitellio, forte & posteris. *hinc Othonem posteritas æstimet.*

2. *Posteritas æstimet.*] Sic lib. 1. hist. 21. *Mortem omnibus à natura æqualem, oblivione apud posteros, vel gloria distingui.* Et infra 53. *ipsum viventem quidem relictum, sed solu posteritatis cura, & abruptis vita blandimentis.*

Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis: [1] *mihi non ultione,* [2] *neque solatiis opus est. Alii diutius imperium tenuerint,* [3] *nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum* [4] *Romana pubis,* [5] *tot egregios exercitus, sterni rursus, & Reipub. eripi patiar?* [6] *Eat hic mecum animus, tamquam perituri pro me fueritis. sed este superstites. nec diu moremur, ego incolu-*

INTERPRETATIO.

steri judicent. Habebit Vitellius fratrem, uxorem, & filios incolumes: ego neque vindicta, neque levamentis indigeo. Alii diutius principatum obtinuerint, nemo tam strenue dimiserit. An ego tantum Romanæ juventutis, tot eximios exercitus, profligari rursus, & Reip. abstrahi sinam? Abeat hic mecum affectus, tanquam interituri pro me fueritis. Sed estote incolumes. nec diu retineamus,

NOTÆ.

1. *Mihi non ultione.*] Mori statuenti pro salute civium & Reipub. jam neque *ultione, neque solatiis* aliis opus est.

2 *Neque solatiis.*] Scilicet quæ ab ipsa ultione accipere potuisset, fratrem, conjugem, ac liberos Vitellii occidendo *Pichena.*

Neque solatiis aliis opus est, quam moriendo efficere, ne amplius in periculum tales tamque bene meriti cives se conjiciant, ut habet Suet. neque aliis solatiis opus est, quam ut primus detestari civilia arma incipiam.

3 *Nemo tam fortiter reliquerit.*] Martial. l. 6. Epig. 22.

Sit Cato, dũ vivit, sane vel Cæsare major.
Dũ moritur, nunquid major Othone fuit?

Dio lib. 64 *Quamque pessime mortalium vixisset, honestissime mortuus est, & quum imperium deterrime rapuisset, illud gloriosissime reliquit.*

4. *Romana pubis.*] Per *pubem* intelligitur Juventus, seu exercitus; quia præcipue ad militiam deliguntur juvenes.

Tantum Romana pubis.] Apud Dionem sic loquitur Otho: *Multo melius est & longe justius, unum pro multis quam pro uno multos interire. Ego quidem Mutius esse malim, aut Decius aut Curtius, aut Regulus, quam Marius, quam Cinna, aut Sylla, ne cæteros persequar. Itaque nolite me cogere, ut efficiar unus ex iis quos odi, nolite invidere, si velim eorum æmulari facta, quos laudo. suos ad victorem ite & colite. Ego me ita liberabo, ut omnes sciant, vos delegisse eum imperatorem, qui non vos sibi, sed se pro vobis mactari voluit.*

5 *Tot egregios exercitus.*] Sic Sueton. Oth. 9. *Nulla diffidentia copiarum: quippe residuis, integrisque etiam nunc, quos secum ad secundos casus detinuerat, & supervenientibus aliis è Dalmatia, Pannoniaque & Mœsia.* Et totus Oriens cum novem legionibus totque auxiliis regum & provinciarum. nam sacramento Othonis accesserant transmarinæ provinciæ.

Tot egregios exercitus.] Cic pro Sextio. *Etenim si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Iudices, accidisset, ut multi ex multis locis prædones, classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent, si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus mallent, jecissem me ipse potius in profundum, ut cæteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.*

6 *Eat hic mecum animus.*] Intelligunt de animo Othonis. Potius de animo seu affectu militum cepimus. quod designatur per particulam *hic.* ut *hic animus* respiciat referaturque ad milites, qui se perituros ultro pro Othone profitebantur.

Quasi diceret Otho: cum meo spiritu, cum animo meo, mecum abeat hic vester animus, seu voluntas pro me pereundi, *tamquam perituri pro me fueri-*

mitatem vestram, vos constantiam meam. [1] *Plura de extremis loqui, pars ignaviæ est. præcipuum* [2] *destinationis meæ documentum habete, quod de nemine queror;* [3] *nam incusare deos vel homines, ejus est, qui vivere velit.*
48 Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, [4] comiter appellatos, [5] *irent propere, neu remanendo iram victoris asperarent*, juvenes auctoritate, [6] senes precibus movebat: placidus ore intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrymas coërcens. [7] *Dari naves ac vehicu-*

INTERPRETATIO.

ego salutem vestram, vos fortitudinem meam. Multa de supremis dicere, pars inertiæ est. maximum propositi mei argumentum accipite, quod neminem incuso. quippe queri de diis vel hominibus, illius est, qui vivere cupiat. *Sic locutus Otho, ut singulis ætas, aut honos, comiter salutatos hortabatur*, irent confestim, & ne cunctando, victoris iracundiam accenderent, *adolescentes authoritate, senes precibus incitabat; quietus vultu, sermone impavidus, importunos suorum fletus cohibens. Imperat* præberi navigia & currus abscedentibus: *comburit codi-*

NOTÆ.

tis. idque non mediocre morienti solacium fuit.

1. *Plura de extremis loqui.*] Quintilianus declamator simile, declam. 344. *Iam mihi narras moras. ipsum illud secretum quærere, & putare interesse, ubi pereas, non est ardentis in mortem impetus. non fiunt ista nisi subito. nec quisquam (præsertim nulla gravi præcedente causa) spiritum ratione deposuit.*

Etiam Ajax apud Sophoclem jam se interfecturus;

Sed cui bono sit ista frustra plangere?
Res ipsa agenda est, & quidem celeri manu.
O mors adesdum, ô mors veni atque me vide.

Lipsius.

Plura.] Satis ampla & facunda adlocutio est mors egregia. Vulnus, sanguis sic fusus æternum loquentur. Eo casu longius, aut aliter quam per vulnus loqui, *pars ignaviæ* foret.

2. *Destinationis*] Certi consilii moriendi certissimum hoc argumentum habete, *quod de nemine queror.*

3. *Nam incusare.*] Qui sic moritur, omne odium iramque remittit, aut relinquit. quis tum animum aut tempus aburatur incusando sortem suam? Cum ea nascendi necessitas sit, ut incidamus in pravos homines, velut in scopulos infames, & raro in constantes aut bonos. Sed hæc inania mori volenti.

Incusare deos vel homines.] Virg.

Quem non incusavi amens, hominumque deorumque.

Incusare deos.] *Vel homines* tali occasione, ejus sit, qui adhuc vivere velit, si liceat.

4. *Comiter appellatos.*] Sic Suet. Oth. 10. *Fratrem igitur fratrisque filium, & singulos amicorum cohortatus, ut sibi quisque pro facultate consuleret, ab amplexu & osculo suo dimisit omnes.*

Appellatos.] Ne sumas, quasi eos solummodo nomine compeller, eos hortatur, adloquitur, solatur, dolorem & mærorem levat humano & comi sermone, scil. prout erant ætate graves, aut dignitate illustres quos alloquebatur.

5. *Irent propere.*] Plut. Oth. *Rejectis iis qui obstare poterant vellentque, discedere amicos jussit, & quotquot aderant senatorii ordinis, & absentes quoque, per literas ad civitates missas, commendavit quo tutius & honestius per Italiam redirent.*

6. *Senes precibus.*] Jam Otho illos monuerat: postea verò autoritate aut precibus impellebat, ut abirent. *Pich.*

7. *Dari naves ac vehicula.*] Imo divisit & pecunias domesticis ex copia

la abeuntibus jubet: [1] libellos epistolasque, studio erga se, aut Vitellium contumeliis, insignes, abolet: pecunias distribuit, [2] parce, nec ut periturus. Mox [3] Salvium Coccejanum fratris filium, prima juventa, [4] trepidum & mærentem, ultro solatus est, laudando [5] *pietatem* ejus, castigando *formidinem*; *an Vitellium tam immitis animi fore, ut pro incolumi tota domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se* [6] *festinato exitu clementiam victoris. Non enim ultima desperatione, sed*

INTERPRETATIO.

cillos, literasque notabiles aut caritate erga se, aut probrio in Vitellium. opes largitur frugaliter, nec tanquam moriturus. Dein ultrò consolatus est Salvium Coccejanum filium fratris, ineunte adolescentia pavidum & mærentem, adprobando amorem *illius, & increpando* metum; an Vitellium tam immani animo fore, ut pro salva tota familia, ne hanc quidem sibi vicem rependeret? mereri se maturata morte mansuetudinem victoris. Quippe, non extrema desperatione, sed

NOTÆ.

præsenti teste Suet Othon. 10 *dari naves* &c idque exemplo Catonis Otho, cujus vitæ dissimilis, attamen mortis decus & gloriam æmulatus est, etiam dum saluti & incolumitati suotum, in procinctu ad mortem, invigilat.

1. *Libellos epistolasque.*] Sic Suetom. Oth 10. *Quidquid deinde epistolarum erat, ne cui periculo aut noxa apud victorem forent, concremavit.* & id etiam magnis exemplis Pompeij, & Cæsatis.

Libellos.] Certe non omnes libellos exussit Otho, forte quia Romæ talia plurima reliquerat, tanquam rediturus, & nondum exspes urbis & imperii; vel quia nonnullos tanquam viles spreverat; vel potius sic volente deo scelerum ultore.

Nam supra lib 1 hist 44. Tac. de Galbæ interfectoribus: *plures quam centum viginti libellos premia exposcentium, ob aliquam notabilem illa die operam Vitellius postea invenit, omnesque conquiri & interfici jussit.* Idem habet Suet. in Vitellio.

2. *Parce, nec ut periturus.*] Eo statu etiam opibus Reipub. parcit, easque distribuit modeste, & quasi immortalis. nec eas temere profundit, *ut periturus*, ut mortalis.

3. *Salvium Coccejanum.*] Suetonius non fratris solum filium, sed ipsum hic fratrem præsentem facere videtur: contra Taciti & Plutarchi narrationem aperte.

Nam ille in castra evaserat è pugna, seque cum aliis dedidit. *Lipsius.*

Coccejanum.] Plut. Oth. 9. *Ideo autem, inquiebat, te nondum adoptavi, sed illud distuli, ut recordaris Cæsarem, ideo adoptionem non probasse, ut eo victore, collega imperii esses, & ne si quid illi adversi accidisset, prior perires.*

4 *Trepidum.*] Ut in clade & destinata morte patrui, & quasi in ipsum sævire ob propinquitatem præcipue destinaret Vitellius. Cui *formidini* occurrit ipse Otho: *an Vitellium tam immitis animi fore* &c. *mereri se festinato exitu clementiam victoris.*

Trepidum & mærentem.] *Trepidum*, quia scil. *prima juventa. mærentem*, quia *fratris filius.*

5. *Pietatem.*] *Pietas* est amor, seu caritas propinquorum ac parentum, seu etiam amor & fides erga principem, qui loco parentis esse debet, & qui pater patriæ.

6. *Festinato exitu*] Sic lib 14 59. Rubellius Plautus, *seu tadio ambigua spei, an amore conjugis & liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur, nulla sollicitudine turbatum.*

poscente prælium exercitu, remisisse Reipub. [1] *novissimum casum. Satis sibi* [2] *nominis, satis posteris suis nobilitatis quæsitum.* [3] *post Iulios, Claudios, Servios, se primum, in familiam novam imperium intulisse. proinde erecto animo capesseret vitam,* [4] *neu patruum sibi Othonem fuisse, aut*
49 *oblivisceretur unquam, aut* [5] *nimium meminisset.* Post quæ, dimotis omnibus, paulum requievit. atque illum supremas jam curas animo volutantem [6] repens tumultus avertit, nuntiata [7] consternatione ac licentia militum. namque abeuntibus exitium minitabantur, atrocissima in Verginium vi, quem clausa domo obsidebant. increpitis seditionis auctoribus regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim [8] haustu gelidæ aquæ

INTERPRETATIO.

flagitante pugnam milite, condonasse Reip. ultimam cladem. Satis sibi gloriæ, satis nepotibus suis claritudinis acquisitum. In gentem novam se primum principatum invexisse, post Julios, Claudios, & Servios. Itaque ingenti animo retineret vitam. & ne patrui Othonis, aut immemor unquam esset, aut nimis recordaretur. *Postea, digressis omnibus, paulisper quievit, atque illum extremas jam curas animo reputantem, repentinus tumultus interpellavit, nuntiata seditione, & audacia militum: quippe proficiscentibus necem intentabant, immanissima in Verginium violentia, quem obstructis ædibus circumsidebant. castigatis discordiæ auctoribus reversus, adjecit animum consolationibus, digredientium, donec omnes incolumes abirent. Inclinante in vesperam die, placavit sitim potu frigidæ aquæ.*

NOTÆ.

1. *Novissimum casum.*] Qui exitiabilis hosti, & fœlix faustusque Othoni esse potuit. quem tamen ultro remittebat Reipub amore civium virorumque militarium.

2. *Nominis.*] Satis decoris, satis claritudinis & famæ.

3. *Post Iulios.*] Cæsares scil. per *Claudios* intelligit Tiberium, & Caligulam qui Germanici filius ac Drusi nepos, & *Claudium* ipsum qui ejusdem Drusi filius, & Germanici frater. Tiberius adoptatus erat ab Augusto, Germanicus à Tiberio, & consequenter ejus filius Cajus Cæsar. Claudius à militibus evectus est. per *Servios* Galbam intelligit. cui addi forte possit Piso, qui adoptatus à Galba, in familiam Serviorum transierat.

4. *Neu patruum.*] Sic Plut. *Neque oblivisci omnino, neque nimis recordari, se Cæsarem patruum habuisse.*

5. *Nimium meminisset.*] Cujus consilii oblitus sub Domitiano teste Suet. 10. *Interemit Salvium Cocceianum, quod Othonis imperatoris patrui sui diem natalem celebraverat.*

6 *Repens tumultus.*] Sic Suet Oth 11. *Atque ita paratus intentusque jam morti, tumultu inter moras exorto, ut eos qui discedere & abire cœptabant, corripi quasi desertores, detinerique sensit: Adjiciamus, inquit, vitæ & hanc noctem, his ipsis, totidemque verbis, vetuitque vim cuiquam fieri: & in serum usque patente cubiculo, si quis adire vellet, potestatem sui præbuit.*

7. *Consternatione.*] Id est seditione, infra 51 *In funere ejus novata luctu ac dolore militum seditio .... ad Verginium versi* &c.

8 *Haustu gelidæ aquæ.*] Sic Sueton. Oth. 11. *Post hæc sedata siti gelidæ aquæ potione arripuit duos pugiones, & explorata utriusque acie, cum alterum pulvino subdidisset, foribus adopertis, arctissimo somno quievit.*

sedavit. tum allatis [1] pugionibus duobus, cum utrumque [2] pertentasset, alterum capiti subdidit. & explorato, [3] jam profectos amicos, noctem quietam, utque affirmatur, [4] non insomnem egit. [5] Luce prima, in ferrum pectore incubuit. ad gemitum [6] morientis, ingressi li-

INTERPRETATIO.

tum oblatis binis pugionibus, cum utrumque explorasset, alterum cervicibus supposuit. & comperto jam digressos amicos, noctem tranquillam traduxit, & ut adseveratur, non sine somno. Cœpta luce ferrum pectori adegit. ad suspirium exspi-

NOTÆ.

Haustu gelidæ aquæ.] Id mense Aprili contigit. Sic fere & Nero moriturus, modo tamen dissimili, teste Sueton. 48. *Aquam ex subjecta lacuna poturus manu hausit: & hæc est inquit, Neronis decocta.* quam decoctam sic describit Plinius: *Neronis principis inventum est decoquere aquam, vitreque demissam in nives refrigerare. Ita voluptas frigoris contingit sine vitiis nivis.*

Gelida aqua.] Puto, frigidam tantum & à fonte recentem intelligit. nempe, ut calidæ opponat, qualem bibere vulgo veteres solebant.

Haustu gelidæ aquæ.] Forte idem est quod Plinius lib. 6. Epist. 16. de avunculo. *Surgit ille, ut è sole solebat, frigida gustata; jacens enim studebat.*

Gelida aqua.] An nive refrigerata, exemplo Neronis.

1. *Pugionibus duobus.*] Sic & Nero teste Suet. Ner. 50. *Conterritus duos pugiones quos secum tulerat arripuit: tentataque utriusque acie, rursus condidit, caussatus nondum adesse fatalem horam.*

2. *Pertentasset.*] An mucro satis acer foret.

3. *Iam profectos amicos, noctem quietam.*] Sic Plutarch. in Catone: *Deinde dormivit somno profundo, ita ut ab his, qui extra cubiculum erant, audiretur. circa mediam noctem appellavit libertos. Cleanthem medicum, & Butam, quo ministro præcipue utebatur in rebus gerendis: & eum misit ad mare, ut videret, an omnes profecti essent.*

4. *Non insomnem.*] Plin. lib 6 Epist. 16. Tacito. *Nam meatus, qui illi, propter amplitudinem corporis, gravior & sonantior erat, ab iis qui limini obversabantur, audiebatur.* de avunculo suo loquitur.

5. *Luce prima in ferrum.*] Sic Suet. Oth. 11. *Et circa lucem demum expergefactus, uno se trajecit ictu, infra lævam papillam: irrumpentibusque ad primum gemitum, modo celans, modo detegens plagam, exanimatus est, & celeriter (nam ita præceperat) funeratus 38. ætatis anno & 95. imperii die.*

In ferrum incubuit.] Plutarch. Oth. *Dimissis amicis, reliqua nocte quievit, ita alto somno, ut illum dormientem audirent cubicularii ipsius. Cœpta luce, libertum, cum quo res gerebat, advocat, jubetque ut ea quæ ad senatores pertinebant, resciret, & cum audiisset omnia ipsis abeuntibus necessaria subministrata fuisse, abi igitur, inquit, etiam, & te ostende militibus, nisi velis ab ipsis crudeliter interfici, quasi mihi mortem intuleris. amoto homine, rectum sustinens pugionem, utraque manu in illum incubuit, & semel ingemuit dolore vulneris &c.*

In ferrum pectore incubuit.] Suet. Oth. 10. *Tum ad despiciendam vitam exemplo manipularis militis concitatum, qui quũ cladem exercitus nuntiaret, nec cuiquam fidem faceret, ac nunc mendacii, nunc timoris, quasi fugisset ex acie argueretur, gladio ante pedes ejus incubuerit: hoc viso proclamasse eum ajebat (pater meus) non amplius se in periculum tales tamque bene meritos conjecturum.*

6. *Morientis.*] Otho pugione se con-

berti, fervique, & Plotius Firmus prætorii præfectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum [1] ambitiofis id precibus petierat, *ne amputaretur* [2] *caput, ludibrio futurum.* [3] Tulere corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus & lacrymis, [4] vulnus manufque ejus exofculantes. Quidam militum, [5] juxta rogum interfecere fe, [6] non noxa neque ob metum; fed æmulatione decoris, & caritate principis. ac poftea promifcue Bedriaci, Placentiæ, aliifque in caftris, celebratum id genus mortis. Othoni [7] fepulcrum exftructum eft, modicum, & man-

INTERPRETATIO.

rantis, introeuntes liberti fervique, & Plotius Firmus præfectus prætorii, unam plagam reperere. Exequiæ feftinatæ. multis id obteftationibus flagitarat, ne abfcinderetur caput, ne contemtui & contumeliis objiceretur. *Extulere corpus cohortes prætorianæ, celebrantes fletibusque, & plagam manufque ejus exofculabantur. Nonnulli militum juxta pyram interimere fe, non culpa confcientiæ, neque ob formidinem, fed imitatione gloriæ, & amore Imperatoris. ac deinde paffim Bedriaci, Placentiæ, aliifq; apud exercitus ufurpatum eft id genus exitus. Othoni conditus eft tu-*

NOTÆ.

fodit anno Romæ conditæ 812 Chrifti 69 poftquam imperaffet tribus menfibus, & diebus quinque, anno vitæ fuæ undequadragefimo vel trigefimo octavo. *Tillemonius.*

1. *Ambitiofis.*] Enixe & quafi per fummum favorem expetierat, ambieratque Otho, ne per dedecus, & ignominiam capiti ejus illuderetur. Timuit exemplum fuum in Galbam, cujus caput calonibus & lixis deridendum ipfe permiferat.

2 *Caput ludibrio.*] Plin. de Vir. Ill. 73 ubi de L. Apul. Saturnino. *Caput ejus Rabirius quidam fenator per convivia in ludibrium circumtulit.*

3. *Tulere.*] Pro *extulere*, nempe ad rogum. Sueton Aug. 100. ubi de ejus funere: *totidem milites prætoriani extulerunt eum in publicum.* fcil. 40 prætoriani.

4 *Vulnus &c. exofculantes.*] Virg. 4
——— *Date vulnera lymphis,*
Abluam, & extremus fi quis nunc halitus errat,
Ore legam.

Vulnus exofculantes.] Plut. Oth. *Nemo militum ad hoftes defecit, quamvis proximi effent. Compofito cadavere & exftructo rogo, armati funus extulerunt, gloriaque certabant, qui feretrum fubire humeris prævenissent. alii vulnus imperatoris exofculati funt in cadaver incumbentes, alii manus prehenfabant, pars eminus adoravere; quidam facibus in rogum conjectis, fe ipfos interemerunt. Et quidem nullo beneficio quod appareret, ab illo affecti, nec malum ullum à victore exfpectabant. Sed nulli principi umquam tam infana fuit imperandi cupido, quam ipfis obfequendi Othoni, ita ut mortui etiam defiderio afficerentur, & hinc odium in Vitellium magis exardeſceret.*

5. *Iuxta rogum.*] Suet. Oth 12. *Multi præfentium militum cum plurimo fletu manus ac pedes jacentis exofculati, fortiffimum virum, unicum imperatorem prædicantes, ibidem ftatim nec procul à rogo vim fuæ vitæ attulerunt. Multi & abfentium accepto nuntio, præ dolore armis inter fe ad internecionem concurrerunt.*

6. *Non noxa.*] Non criminis confcientia. fed æmulabatur miles decus imperatoris.

7. *Sepulcrum.*] Si enim fuperbum & operofum exftruxiffent, Vitellius forte aut alii futuri principes, invidia fuftuliffent. *Pichena.*

Othonis fepulchrum.] Plut. *Terra condentes reliquias Othonis, fepulchrum nefurum.*

surum. Hunc vitæ finem habuit septimo & [1] tricesimo ætatis anno. [2] Origo illi è municipio [3] Ferentino [4] Pater consularis; [5] avus præto-

INTERPRETATIO.

mulus tenuis & duraturus. Hunc vitæ exitum habuit, septem & triginta annos natus. Origo gentis ex oppido Ferentino. parens ejus consularis, avus prætorius, ma-

NOTÆ.

que saxorum mole, neque inscriptionis fastu superbum aut magnificum exstruxere. cum Brixilli essem, vidi mediocre monumentum, & inscriptionem quæ sic habet Latine: MARCI OTHONIS.

Sepulchrum.] Suet. Vit. 10. *Lapidem memoriæ Othonis inscriptum intuens, dignum eo mausoleo ait; pugionemque quo se is occiderat, in Agrippinensem coloniam misit Marti dedicandum.* Forte loco gladii divi Julii quem abstulerat. ferebatque, ut boni ominis, & quasi eum ferro illo haberet simul & fortitudinem & fortunam Cæsaris.

Sic sepulchrum Annibalis inscriptum. Plin. de Vir. Ill 42. *Hausto quod sub annuli gemma habebat, veneno absumptus est, positus apud Libyssam in arca lapidea, in qua hodie quoque inscriptum est,* HANNIBAL HIC SITUS EST.

Sic & sepulcrum Pompeii. Plin. de Vir. Ill. 77. *Truncus Nilo [illegible]ctus à Servio Codro rogo inustus, humatusque est, inscribente sepulchro.* HIC SITUS EST MAGNUS P.

1. *Tricesimo.*] Otho natus erat teste Sueton. cap 2. Camillo & Ahenobarbo coss. vigesimo die Aprilis, anno urbis conditæ. 785. denatus 812 Galba iterum & Vinio Coss. mensem non exprimit Tacitus.

Nihilominus si principatus initium repetas à decimo quinto Januarii, ut habet Tac 1. hist. & mortuus sit, ut testatur Sueton. nonagesimo & quinto imperii die, computatis in Januarium septemdecim, 28. aut 29. in Februarium, uno & triginta in Martium, incidet mors ejus in decimumoctavum aut nonum Aprilis.

Verum quidem est, à Xiphilino & Zonara tribui tantum imperio ejus novem & decem dies, sed ex eodem erroris fonte uterque hausit, ut arbitror. Otho enim Roma profectus est, suffragante Sueton. c. 8 die, quo cultores deum matris lamentari & plangere incipiunt, qui 17. Martii est ex sententia Marcellini. & viginti tres aut quatuor dies videri possunt nimis pauci, quam ut rebus tam arduis suffecerint, quales Tacitus contigisse vult intra istos, & mortis tempus.

Iam vero à 29. Aprilis anno 785. usque ad decimum octavum aut nonum Aprilis anno 822. numerantur anni triginta septem, ut hic refert Tacitus (cum quo sentiunt Zonara & Xiphilinus, non triginta octo, ut vult Sueton. qui utrumque extremum eodem amplectitur computo) deficientibus novem aut decem diebus, ad explendum numeri integri hiatum: Xiphilinus deesse scribit undecim dies. *Cum vixisset*, inquit *septem & triginta annos, exceptis undecim diebus.* Savil.

Computatis pro Januario diebus 16. pro Februario 29 pro Martio 31. pro Aprili 19 reperies 95. dies, quibus imperavit Otho juxta Suetonium. Sicque incidet ejus mors in diem 19. aut 20. Aprilis. Sicque ab ejus expeditione fluxissent dies 23. vel 24. nec id tempus breve magnis rebus, si ejus impatientiam, animi æstus & anxietatem perspicias. Nam ut habet Plutar. capite prono & veluti cæco impetu se præcipitem egit in bellum & prælium. & juxta Dionem, unde & sumpsit Zonaras, imperavit 90 diebus, adposito forte numero completo pro incompleto, ut solent historici. scil 90. pro 95 sed standum potius Suetonio in rebus Romanis.

2. *Origo illi è municipio*] Tamen Romæ natus est. *Savill.* Sic Sueton Oth. 2.

rius: [1] maternum genus impar, nec tamen indecorum. pueritia ac juventa, qualem monstravimus. [2] duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, [3] altero egregio, tantundem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Ut conquirere fabulosa, & fictis oblectare legentium animos, procul gravitate cœpti operis crediderim: ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. *Die quo Bedriaci certabatur,*

INTERPRETATIO.

terna stirps impar erat, nec tamen inhonera. pueritia & adolescentia fuit, qualem exhibuimus: duabus actionibus, altera scelestissima, altera eximia, tantumdem apud posteros adeptus est gloria, quantum ignominia. Vt à dignitate propositi operis maxime alienum existimaverim, investigare inania falsaque, & fabulosis commentis *avocare lectorum mentes: ita non audeam publicatis scriptisque fidem abregare.* Die quo dimicabatur Bedriaci, *affirmant indigena*, aliter in-

NOTÆ.

Majores Othonis orti sunt oppido Ferentino, familia vetere & honorata, atque ex principibus Etruria.

Origo illi.] Ne sumas, quasi in Ferentino illo municipio natus esset. Avita hæc illi *origo*. avus & pater ejus jam olim translati in urbem, & dignitates populi Rom. adepti erant.

3 *Ferentino.*] Ferentinum urbs Hernicorum populorum, in Latio provincia Italiæ. hodie *Ferrotino*, urbs Campaniæ Romanæ versus orientem, in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

4. *Pater consularis.*] Sic Suet. Oth 1 *Pater L. Otho materno genere praclaro, multarum & magnarum propinquitatum, tam carus, tamque non absimilis specie Tiberio principi fuit, ut plerique procreatum ex eo crederent. Vrbanos honores, proconsulatum Africa & extraordinaria imperia severissimè administravit. ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex pœnitentia prapositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores, occiderant, capite punire: & quidem ante principia se coram. quamvis ob id ipsum promotos in ampliorem gradum à Claudio sciret, quo facto, sicut gloriam auxit ita gratiam minuit: quam tamen maturè recuperavit, detecta equitis Romani fraude, quem prodentibus servis necem Claudio parare compererat. Namque & senatus honore rarissimo, statua in palatio posita, prosecutus est eum, & Claudius allectum inter patricios collaudans amplissimis verbis, hec quoque adjecit: vir quo meliores liberos habere ne opto quidem.* Obtinuit honores urbanos & *prôconsulatum Africa*: ergo *consularis* fuit.

5. *Avus pratorius.*] Sic Sueton. Oth 1. *Avus M. Salvius Otho, patre equite Rom. matre humili, incertum an ingenua, per gratiam Livia Augusta, in cujus domo creverat, senator est factus, nec pratura gradum excessit.*

1 *Maternum genus impar.*] Quomodo? si *splendidissima* ea fœmina fuit Sueton. testante? scribit enim de patre Othonis; *ex Albia Terentia splendidissima fœmina duos tulit filios.*

Sed melior ibi scriptura *splendida fœmina*, quam ex optimo libro Torrentius adnotavit. idque non aliud quam ordinem equestrem propriè notat. *Lipsius.*

2 *Duobus facinoribus.*] Alterum intelligit, cædem Galbæ, alterum suam ipsius mortem. *Pichena.*

3. *Altero egregio.*] Sueton. Othon. 12. *Denique magna pars hominum incolumem gravissime detestata, mortuum laudibus tulit: ut vulgo jactatum sit, etiam Galbam ab eo, non tam dominandi quam Reipub. ac libertatis restituenda causa, interemptum.*

[1] *avem insitata specie*, *apud* [2] *Regium Lepidum celebri* [3] *luco consedisse*, incolae memorant, *nec deinde coetu hominum*, *aut* [4] *circumvolitantium alitum*, *territam pulsamve*, *donec Otho se ipse interficeret* : *tum ablatam ex oculis* : *& tempora reputantibus*, *initium finemque miraculi*, *cum Othonis exitu competisse*. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum 51 seditio, nec erat, qui coërceret. Ad Verginium versi, modo [5] *ut reciperet imperium*, nunc *ut legatione apud Caecinam ac Valentem fungeretur*, minitantes orabant. [6] Verginius per aversam domus [7] portam fur-

INTERPRETATIO.

solita facie apud Regium Lepidum [illegible]nti nemore substitisse, nec postea concursu mortalium, aut circumfusarum volucrum, perculsam, aut ejectam, donec Otho se ipse interimeret : tum abductam è conspectu alitem : & tempora supputantibus, principium exitumque ostenti, cum Othonis morte convenisse. *In exequiis ejus discordia seu consternatio militum iterata est, ira ac moerore*, *nec erat qui comprimeret*. *Ad Verginium conversi*, *nunc*, ut capesseret principatum, *modo minaces rogabant*, ut legationem obiret apud Caecinam & Valentem. *Verginius per*

NOTAE.

1. *Avem insitata specie.*] Sic Sueton. Jul. 81. *Pridie autem easdem Idus avem Regaliolum cum laureo ramulo*, *Pompejanae Curiae se inferentem*, *volucres varii generis*, *è proximo nemore persecutae*, *ibidem discerpserunt*.

2. *Regium Lepidum.*] Urbs Bojorum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiae. hodie *Reggio* urbs ducatus Regiensis in Lombardia, paret duci Modenae. *Tillemonius.*

3. *Luco.*] Melius *luce* quam *loco*. Veri similiter ea avis consedit in *luco*, ubi & circumvolitabant aliae volucres. Lucus ille *celebris* dicitur, quia vicinus oppido, & forte in suburbio, aut suburbano, & celebratus ambulatione, coetibus & congressibus oppidanorum.

Hinc additur : *nec deinde coetu hominum &c. territam*. Celebris ergo, quia hominibus frequens & multus *lucus* ille, non forte alia caussa. Sic lib. 4. 67. *Celeberrimo fori effigiem divi Augusti amplecti*. Sic infra 2. hist. 64. *Flaminia via celebritate vitata*.

4. *Circumvolitantium.*] Ideo aves circumvolitabant alitem, quia illa insitata specie, & quasi per miraculum. Sic de Phoenice Tac. lib. 6. 28. *Advolavisse multo ceterarum volucrum comitatu*, *novam faciem mirantium*.

5. *Ut reciperet imperium.*] Plut. Oth. *Rogabant ut susciperet imperium*, *vel legatus caussam eorum ageret*. *At Verginius imperium quod in victores renuisset*, *in victos accipere dementis hominis esse rebatur*; *periculosum vero ad Germanos legati munere defungi*, *quibus vim multis in rebus fecisse videbatur*.

6 *Verginius* ... *digressus.*] Neutrum suscipere voluit Verginius, ne Vitellio suspectaretur, quasi sic sibi conciliaret vulgus, ambiretque imperium, cuperetque quod ante respuerat. forte & aliis caussis.

Omnia suspectari possunt de viro qui potuit imperare, quasi semper id possit, quod semel potuit. Et certe infra, cum suspectat miles, quasi servum immiserit, ad interficiendum Vitellium. Quo magis ignavus princeps, eo pronior est ad credendum de perfidia.

7. *Portam.*] Alii, *partem*, quia lib. 3. hist. *Et monuit Martialem*, *ut per secretam aedium partem occulte abiret*. Sed petitum est. Et tamen sic etiam Plutarch. qui id hausit ex Tac. *Et simul convivas surgere jussit*, *& per alteram portam dimisit*.

Per aversam portam.] Diceret Suet. *Postica parte palatii*.

tim digressus, irrumpentes frustratus est. [1] Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium, preces, Rubrius Gallus tulit. [2] Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis co-
52 piis quibus præfuerat. Posito ubique bello, magna pars senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinæ relicta. illuc de adverso prælio allatum. sed milites, ut falsum rumorem aspernantes, quod infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremo ac probris caussam & initium cædis quærebant: cum [3] alius insuper metus senatoribus instaret, ne prævalidis jam Vitellii partibus, [4] cunctanter excepisse victoriam crederentur. ita trepidi &

INTERPRETATIO.

aversas adium fores dilapsus, invadentes fefellit. Rubrius Gallus earum cohortium qua Brixelli manserant, preces obtulit. Et venia confestim obtenta est per Flavium Sabinum, his, quibus impositus erat, copiis, qua tum se victori permiserunt. Sedato ubique bello, magna pars patrum ingens periculum subiit, digressa cum Othone à civitate, dein relicta Mutina. Huc nuntiatum de infelici pugna. Sed milites, ut vanum nuntium temnentes, quia infestos Othoni patres rebantur: observare colloquia, vultum habitumque interpretari in pejus: contumeliis tandem & conviciis occasionem & principium necis captabant: cum alius praterea pavor patres urgeret, ne scil. prapollenti jam factione Vitelliana, dubitanter audisse victoriam putarentur

NOTÆ.

1. *Earum qua Brixelli egerant cohortium.*] Multi alii milites advolarant ad principem è clade & prælio, in quibus legionarii & prætoriani præcipue tumultuabantur, & alium ducem quærebant, offerebantque imperium ut hic, Verginio, ut quoquo modo fortunam partium instaurarent, seque tuerentur adversus victorem, & sceleris ac parricidii ultorem.

Per *cohortes* hic præcipue intelligit prætorianas, quæ cum Othone Brixelli manserant. Forte simul & cohortes legionariæ aut etiam sociorum aderant. nam videtur sic innuere, nullam fuisse legionem integram, aut aquilam cum Othone.

Supra cap. 33. ubi de Othone Brixellum concedente. *Is primus dies Othonianas partes afflixit. namque & cum ipso pratoriarum cohortium & speculatorum, equitumque valida manus discessit*. igitur earum *cohortium* præcipue prætorianarum, preces tulit Rubrius.

2. *Et venia statim impetrata.*] Leg. puto: *Cohortium preces Rubrius Gallus tulit: & venia statim impetrata. Concedentibus ad victorem per Flavium Sabinum iis copiis, quibus prafuerat, & posito* &c. Freinshem.

Et venia] Forte sic scriptum, ut referri possit ad utrumque, ad id quod præcedit, & quod sequitur. ita ut *venia statim impetrata* sit, & cohortibus *qua Brixelli egerant*, & copiis, gladiatorum scil. *quibus prafuerat* Flavius Sabinus.

3. *Alius insuper metus.*] Ambiguus, anceps utrinque instabat metus, nempe & ex Othonianis, qui infensos Othoni patres, ideoque falsum spargi rumorem putabant; & ex Vitellianis, ne senatores minus alacriter *excepisse victoriam crederentur*.

4. *Cunctanter.*] Dubitanter & parum benevolo animo.

[1] utrimque anxii coëunt: nemo privatim expedito consilio, inter multos, societate culpæ tutior. Onerabat paventium curas [2] ordo Mutinensis, [3] *arma & pecuniam* offerendo, [4] appellabatque *Patres Conscriptos*, [5] intempestivo honore. Notabile jurgium inde fuit, quo Li- 53
cinius Cæcina Marcellum Eprium, [6] *ut ambigua disserentem*, invasit. [7] Nec cæteri sententias aperiebant: sed invisum memoria delationum, expositumque [8] ad invidiam Marcelli nomen, [9] irritaverat Cæcinam,

INTERPRETATIO.

ita pavidi & utrimque solliciti conveniunt: nemo seorsim quæsito consilio, ut inter plurimos, quisque *in pari culpa securior. Senatus Mutinensis augebat trepidantium metus, exhibendo* arma & opes, *vocitabatque* Patres Conscriptos, *dicens quod parum pro tempore deferebatur. Deinde insignis contentio fuit, qua Licinius Cæcina invectus est in Marcellum Eprium,* ut qui per ambages sententiam proferret. *Nec alii* patres *mentem promebant; sed nomen Marcelli infensum memoria accusationum, objectumque inimicitiis, exasperaverat Cæcinam, ut novus adhuc & re-*

NOTÆ.

1 *Vtrimque.*] Ex utraque parte solliciti, seu inter utramque factionem anxii animis & distracti. scil. inscii & incerti, utra factio vicisset.

2 *Ordo Mutinensis.*] Id est decuriones Mutinensium, tanquam publicum loci consilium. *Savil.*

3 *Arma*] Potuit suspectare miles patrum cœtum, tanquam arma cogerent & pecuniam adversus Othonianos; vel quasi se ipsos partes facerent. quod patribus exitio esse potuit.

4 *Appellabatque patres conscriptos.*] Sic salse ridet municipes seu provinciales, qui meditatas graviter orationes incipiebant ab his verbis, P. C. & in his sæpe desinebant, augustissimum ordinem tum plusquam expediret, reverentes Et forte melior saniorque pars orationis fuit, quod eos sæpe *Patres Conscriptos* appellassent.

Conscriptos.] Mallent patres incogniti abire, neque *facto*. seu honore *publici consilii* salutari aut interpellari.

5. *Intempestivo honore.*] Quia tum nempe mallent patres ignorari, & metuunt, ne sua ipsis dignitas exitio sit. ne irritetur miles tali nomine ac decore, & in ipsorum perniciem accendatur, quasi prætorianis & Othonianis partibus infensi patres essent.

Nempe *infensum Othoni senatum arbitrabantur. custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius.* Hinc periculum, hinc metus, ne decus Mutinensium acciperet miles, tanquam gaudium, quo apud patres illi mutuo collætarentur, vel pro libidine alias id male interpretarentur, ut potuerunt. quærebant tantummodo *causam & initium cædis.*

Intempestivo.] Ob ferociam, suspiciones, & odia militum.

6. *V[illegible] ambigua*] Ut vix discerni posset, an sentiret pro Othone, an pro Vitellio. ita ponderabat torquebatque sententiam versutissimus delator, ut posset mox orationem suam flectere in quamcumque partem, & in quem sensum vellet, interpretari, prout res inclinassent.

7. *Nec cæteri sententias aperiebant.*] Id est alii patres ambigua etiam differebant, perinde ac Marcellus sed non erant perinde invisi.

8. *Ad invidiam.*] Senatûs, & omnium bonorum.

9. *Irritaverat.*] Odio sui *irritaverat Cæcinam*, qui novus homo, & haud dubie juvenis, ut ex more prisco Marcellum invaderet, sicque *magnis inimicitiis* inclaresceret facundia.

Et certe magis invehuntur novi ho-

li, *hunc*, inquit, *animum, hanc virtutem veſtram ultra periculis objicere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quanto plus ſpei oſtenditis, ſi vivere placeret, tanto* [1] *pulchrior mors erit.* [2] *Experti invicem ſumus. ego ac fortuna. nec tempus computaveritis,* [3] *difficilius eſt temperare felicitati,*

INTERPRETATIO.

titudinem, hanc ſtrenuitatem veſtram præliis aut diſcrimini exponere ultra, nimis ingens vitæ meæ pretium exiſtimo. Quanto mihi majorem ſpem exhibetis, ſi vivere ſtatuiſſem, tanto honeſtior exitus erit. Nos invicem experti, ego ac fortuna. nec ſpatium imperii noſtri reputaveritis, difficilius eſt modum ad-

NOTÆ.

Pyrrhum, aut Cimbros bellum pro Italia gerimus, ſed contra, & utrinque vincentes & victi, patriam ſubvertimus exitiabili victoria. Scitote, mihi mori honeſtius eſſe quam imperare, neque me tantum prodeſſe Romanis poſſe, ſi vivero, quam ſi vitam patriæ impendam. & morte mea pacem & concordiam redimens, efficiam, ne rurſus talem diem Italia videat.

1. *Pulchrior.*] Id eſt *honeſtior.* nempe ex tali morte major gloria famaque in poſteros, ut quæ à florente adhuc Othone libenter accepta ſit, quæ non coacta, ſed amore militum & Reipub. quæſita, ut quos iterum diſcrimini objicere noluerit Otho..

Ne pluſquam ſemel certemus, penes nos exemplum erit, hinc Othonem poſteritas æſtimet &c. *An tot egregios exercitus ſterni rurſus, & Reipub. eripi patiar.*

2. *Experti invicem ſumus.*] Fortunam Otho expertus erat, cum imperium tam brevi duraturum accepiſſet: Othonem autem fortuna, cum is recte modeſteque imperaſſet, fortiterque abdicaſſet. *Pichena.*

Quaſi diceret, expertus ſum, delibavi ſupremam fortunam, vidi, qualis & quanta eſſet. quid ego cum illa, aut quid mecum ipſa poſſet, expertus ſum. *Nec tempus computaveritis* &c. ſatis eſt.

Experti.] Expertus ſum quantum potuerit fortuna, cum adſcitus ſum imperator, & quantum animo valeam, ipſa experta eſt, cum ſuperatus ſum, cum perire ſtatui, & cum eadem ipſe animi conſtantia relinquo imperium & fortunam, qua acceperam.

Experti invicem ſumus.] Sall. Jug. *Satis ſæpe jam & virtutem militum & fortunam tentatam.*

Experti ſumus.] Expertus ſum quid potuerit pro me ſecunda fortuna, jam & ſatis expertus ſum, quid contra poſſit adverſa. ſtatui non ultra fortunam experiri, ſtatui *noviſſimum caſum Reipub. condonare.*

3. *Difficilius eſt*] Acute, ut ſolet, Statius hoc expreſſit; *non parcit populis regnum breve.* & eſt humanum ingenium ſcilicet avidum tunc & præceps. *Lipſius.*

Aliquid ſimile Tac. de Fabio Valente lib. ſeq. *aderant vis & pecunia, & ruentis fortunæ noviſſima libido.* Sed cur breve imperium Otho ſibi augurari potuit, cum in ipſo ætatis flore, ſcilicet ſeptimo & tricesimo anno obierit? Credo ea ipſa ratione, quia jam fortunam erat expertus. *Pichena.*

Hæc, *experti invicem ſumus ego ac fortuna*, non diſcordant ab iſtis 3 hiſt. *Secundæ res acrioribus ſtimulis animum explorant, quia miſeriæ tolerantur, felicitate corrumpimur.*

At fortuna exilio per decennium Othonem experta eſt. Suet. cap. 3. *Provinciam adminiſtravit quæſtorius per decem annos, moderatione atque abſtinentia ſingulari.* Contra Otho fortunam, imperio per nonaginta quinque dies modeſtè adminiſtrato. *Salinerius.*

Initio nihil de brevitate imperii augurari potuit Otho, ſed tantum in fine, ſcil. cum mori ſtatuit nempe tum vidit clare finem imperii, & ſimul brevitatem, neque tantum auguratus eſt. quippe tum

qua.

qua te [1] *non putes diu usurum. Civile bellum à Vitellio cœpit ; & ut de principatu certaremus armis ,* [2] *initium illic fuit :* [3] *ne plusquam semel*

INTERPRETATIO.

hibere fortunæ, qua te non existimes diu fruiturum. Civilis motus à Vitellio incœpit , & ut de imperio dimicaremus armis, principium illic fuit : ne plus-

NOTÆ.

clare *introspexit fortunam suam.* quod dixit Tac. de Messalina, cum occideretur.

Potuit Otho breve imperium sibi ipse augurari, vel à seipso propter mollitiem & ignaviam quia æger mora & curis gravioribus impar ; quia per immanitatem & scelus Remp. rapuerat principe trucidato.

Nam ut habet Suet. Oth. 7. *Dicitur per omnia piaculorum genera manes Galba à quo deturbari expellique se viderat, propitiare tentasse, postridie quoque in augurando tempestate orta, graviter prolapsum* &c.

Hinc augurari potuit breve confinium supremi fastigii & exitii. prætereà sibi quisque genius, & futura sibi plerumque præsagit ultro, & præcipue adversa, & potest facile augurari sibi brevem vitam qui mori statuit. Tac. *opperiebatur Otho nuncium pugnæ , nequaquam trepidus & consilii certus.*

Et Suet. Oth. 9. *Ac statim moriendi impetum cepit : ut multi, nec frustra opinantur , magis pudore, ne tanto rerum hominumque periculo, dominationem sibi asserere perseveraret , quam desperatione ulla aut diffidentia copiarum.*

1. *Non putes diu.*] Vel quia sic ex suis mathematicis acceperat , vel quia principatum scelere partum diu retineri posse non putavit, vel ex sola conscientia & opinione, qua in tanta difficultate rerum, summam felicitatem & diu duraturam, vix sibi promittere potuit.

Vel quia etiam post cladem, manente principatu, & toto paratu imperatoriæ fortunæ, etiam si certare rursus noluerit, tamen ea fortuna leniter & modeste usus est. Potuit enim etiam tum hostes & sibi infensos aut ambiguæ fidei suspectos ulcisci si libuisset.

2. *Initium illic fuit.*] Qui locus repugnare videtur alteri loco lib 1. *contra illi* (Vitellio) *initium belli nemo imputabat.* quod explicuimus suo loco.

At cum dicit Otho, *initium illic fuit, ut certaremus.* vel se ipse absolvit pro suo jure, & se judice ac principe, vel sic dicit, quia occiso Galba, res in se transtulit sine bello, sine præliis, & eo animo videri voluit interemisse Galbam, quasi reddere Rempub. & libertatem populo Rom. vellet ; vere an falsò, incertum.

Et quia maxime oderat bella civilia, ita ut mori maluerit, scil. ut discrimen ultimum Reipub. condonaret, certe verisimile est Othonem res transferre voluisse sine bello , ac sperasse.

Contra Vitellius rebellavit adversus Galbam , nec sine bello civili Rempub. invadere potuit, interfecit multa millia civium, quos cæsos & insepultos siccis oculis vidit campis Bedriacensibus.

An ... tot egregios exercitus sterni rursus, & Reipub. eripi patiar ? ajebat Otho moriens. Contra Vitellius : *insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoria lustrare oculis concupivit ; fœdum atque atrox spectaculum ... lacera corpora , trunci artus , putres equorum, virorumque formæ* &c. At certe Otho exhorruit talia , & perire ante fatum , & integra fortuna maluit. sic scilicet velut alter Decius , se pro salute civium morti obtulit.

Non stetit per Othonem, quin transferretur imperium sine bello civili. Sed Vitellius, sive rebellaret adversus Galbam, seu Othonem, bello necessariò opus fuit, neque fortuna aliter transigi potuit.

Quod maxime advertendum ; hæc di-

certemus, penes me [1] *exemplum erit. hinc Othonem* [2] *posteritas æstimet.*

INTERPRETATIO.

quam semel dimicemus, ex me documentum erit. hinc quis fuerit Otho, po-

NOTÆ.

cuntur à diversis partibus, seu factionibus. nec mirum, si diversa hæc & opposita videantur. certe animi tum maxime diversi & hostiles bellis civilibus. Quæ diversa, hæc historia neque satis expedit, neque forte satis expedire potest, aut debet, inter tot tantasque rerum animorumque discordias.

Refert auctor ea, ut sunt dicta, facta, ac transacta. Quis verum aut certum distinguat, eruatve ex ingeniis humanis, post multos annos, quæ neque suo tempore satis comperta erant? tota volup tas hominum est, si dissentiant, si fallant ac fallantur. Certe tum etiam multa particularia ignorarunt. qui his aderant.

Initium illic.] Vulcatius in Avid Cassio sic habet: *Quid si ille vicisset:* (Cassius scil.) *Non sic deos colimus, nec sic vivimus* (aiebat Antoninus) *ut ille nos vinceret. Enumeravit deinde omnes principes qui occisi essent, habuisse causas, quibus mererentur occidi, nec quemquam facile bonum, vel victum à tyranno, vel occisum; dicens, meruisse Neronem, debuisse Caligulam, Othonem & Vitellium nec imperare voluisse.* Ubi male reponit Casaubonus, *valuisse*, & dicit, *voluisse* Othonem.

Nam certe neque Otho, neque Vitellius satis constanter imperare voluerunt, ut qui se ipsi tantæ moli pares, non arbitrarentur. Otho imperium occupavit desperans, & instigante *magnitudine æris alieni, neque enim dissimulabat, nisi principem se stare non posse, nihilque referre, ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus caderet.* Sueton. 5.

Certe adoprari voluit. sed statim pœnituit voluisse τί γάρ μοι καὶ μακροῖς αὐλοῖς; *quid enim mihi & longis tibiis?* mox voluit etiam ut *vulgo jactatum* est restituere *libertatem & Rempub.* Sueton.

Itaque non satis constanter voluit imperare, quia se judice, summæ fortunæ impar.

Segnius etiam & minus constanter imperare voluit Vitellius, cum urgerent legati, *quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis quam ut speraret*, Tac.

Certe primus movit arma & ab illo cœpit bellum civile, urgentibus scil. legatis & legionibus, & milite munia ducis implente. Ipse numquam satis constanter imperare voluit. alieno impetu & instinctu incitabatur.

Nec validius refellebat inscitiam mathematicorum, quam ex eo quod imperaturum ipsum prædicerent. usque adeo se imparem putabat tanto fastigio: & ipsa *mater missum ad legiones & appellatum imperatorem, pro afflicto statim lamentata est.*

Initium illic.] Quia primum electum se putabat Otho, & prior arma civilia capessiit Vitellius. fere quindecim diebus posterior adscitus in imperium Otho, sed transferre imperium sine bello, trucidato Galba sene imbelli, cupiebat & sperarerat.

3. *Ne plusquam semel certemus.*] Virg.
——— *Satis una superque*
Vidimus excidia,
Sic ô sic positum, affati discedite, corpus!
Ipse manu mortem inveniam.

1. *Exemplum erit.*] Et ipsi Vitellio, forte & posteris. *hinc Othonem posteritas æstimet.*

2. *Posteritas æstimet.*] Sic lib. 1. hist. 21. *Mortem omnibus à natura æqualem, oblivione apud posteros, vel gloria distingui.* Et infra 53. *ipsum viventem quidem relictum, sed sola posteritatis cura, & abruptis vitæ blandimentis.*

Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis: [1] *mihi non ultione,* [2] *neque solatiis opus est. Alii diutius imperium tenuerint,* [3] *nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum* [4] *Romana pubis,* [5] *tot egregios exercitus, sterni rursus, & Reipub. eripi patiar?* [6] *Eat hic mecum animus, tamquam perituri pro me fueritis. sed este superstites. nec diu moremur, ego incolu-*

INTERPRETATIO.

steri judicent. Habebit Vitellius fratrem, uxorem, & filios incolumes: ego neque vindicta, neque levamentis indigeo. Alii diutius principatum obtinuerint, nemo tam strenue dimiserit. An ego tantum Romanæ juventutis, tot eximios exercitus, profligari rursus, & Reip. abstrahi sinam? Abeat hic mecum affectus, tanquam interituri pro me fueritis. Sed estote incolumes. nec diu retineamus,

NOTÆ.

1. *Mihi non ultione.*] Moti statuenti pro salute civium & Reipub. jam neque *ultione, neque solatiis* aliis opus est.

2 *Neque solatiis.*] Scilicet quæ ab ipsa ultione accipere potuisset, fratrem, conjugem, ac liberos Vitellii occidendo *Pichena.*

Neque solatiis aliis opus est, quam moriendo efficere, ne amplius in periculum tales tamque bene meriti cives se conjiciant, ut habet Suet. neque aliis solatiis opus est, quam ut primus detestati civilia arma incipiam

3 *Nemo tam fortiter reliquerit.*] Martial. l. 6. Epig 32.

Sit Cato, dũ vivit, sane vel Cæsare major.
Dũ moritur, nunquid major Othone fuit?

Dio lib. 64 *Quumque pessime mortalium vixisset, honestissime mortuus est, & quum imperium deterrime rapuisset, illud gloriosissime reliquit.*

4. *Romana pubis.*] Per *pubem* intelligitur juventus, seu exercitus; quia præcipue ad militiam deliguntur juvenes.

Tantum Romana pubis.] Apud Dionem sic loquitur Otho: *Multo melius est & longe justius, unum pro multis quam pro uno multos interire. Ego quidem Mutius esse malim, aut Decius aut Curtius, aut Regulus, quam Marius, quam Cinna, aut Sylla, ne cæteros persequar. Itaque nolite me cogere, ut efficiar unus ex iis quos odi, nolite invidere, si velim eorum æmulari facta, quos laudo. suos ad victorem ite & colite. Ego me ita liberabo, ut omnes sciant, vos delegisse eum imperatorem, qui non vos sibi, sed se pro vobis mactari voluit.*

5 *Tot egregios exercitus.*] Sic Sueton. Oth 9. *Nulla diffidentia copiarum: quippe residuis, integrisque etiam nunc, quos secum ad secundos casus detinuerat, & supervenientibus aliis è Dalmatia, Pannoniaque & Mœsia.* Et totus Oriens cum novem legionibus totque auxiliis regum & provinciarum. nam sacramento Othonis accesserant transmarinæ provinciæ.

Tot egregios exercitus.] Cic pro Sextio. *Etenim si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Iudices, accidisset, ut multi ex multis locis prædones, classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent, si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus mallent, jecissem me ipse potius in profundum, ut cæteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.*

6 *Eat hic mecum animus.*] Intelligunt de animo Othonis. Potius de animo seu affectu militum cepimus. quod designatur per particulam *hic.* ut *hic animus* respiciat referaturque ad milites, qui se perituros ultro pro Othone profitebantur.

Quasi diceret Otho: cum meo spiritu, cum animo meo, mecum abeat hic vester animus, seu voluntas pro me pereundi, *tamquam perituri pro me fueri-*

mitatem vestram, vos constantiam meam. [1] *Plura de extremis loqui, pars ignaviæ est. præcipuum* [2] *destinationis meæ documentum habete, quod de nemine queror;* [3] *nam incusare deos vel homines, ejus est, qui vivere velit.*
48 Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, [4] comiter appellatos, [5] *irent propere, neu remanendo iram victoris asperarent*, juvenes auctoritate, [6] senes precibus movebat: placidus ore intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrymas coërcens. [7] *Dari naves ac vehicu-*

INTERPRETATIO.

ego salutem vestram, vos fortitudinem meam. Multa de supremis dicere, pars inertiæ est. maximum propositi mei argumentum accipite, quod neminem incuso. quippe queri de diis vel hominibus, illius est, qui vivere cupiat. *Sic locutus Otho, ut singulis ætas, aut honos, comiter salutantes hortabatur*, irent confestim, & ne cunctando, victoris iracundiam accenderent, *adolescentes auctoritate, senes precibus incitabat; quietus vultu, sermone impavidus, importunas suorum fletus cohibens. Imperat* præberi navigia & currus abscedentibus; *comburit codi-*

NOTÆ.

tis. idque non mediocre morienti solatium fuit.

1. *Plura de extremis loqui.*] Quintilianus declamator simile, declam. 344. *Iam mihi narras moras. ipsum illud secretum quærere, & putare interesse, ubi pereas, non est ardentis in mortem impetus. non fiunt ista nisi subito. nec quisquam (præsertim nulla gravi præcedente causa) spiritum ratione despexit.*

Etiam Ajax apud Sophoclem jam se interfecturus;

Sed cui bene sit ista frustra plangere?
Res ipsa agenda est, & quidem celeri manu.
O mors adesdum, ô mors veni atque me vide.

Lipsius.

Plura.] Satis ampla & facunda adlocutio est mors egregia. Vulnus, sanguis sic fusus æternum loquuntur. Eo casu longius, aut aliter quam per vulnus loqui, *pars ignaviæ* foret.

2. *Destinationis*] Certi consilii moriendi certissimum hoc argumentum habete, *quod de nemine queror.*

3. *Nam incusare.*] Qui sic moritur, omne odium iramque remittit, aut relinquit. quis tum animum aut tempus abutatur incusando sortem suam? Cum ea nascendi necessitas sit, ut incidamus in pravos homines, velut in scopulos infames, & raro in constantes aut bonos. Sed hæc inania mori volenti.

Incusare deos vel homines.] Virg.

Quem non incusavi amens, hominumque deorumque

Incusare deos.] *Vel homines* tali occasione, cujus sit, qui adhuc vivere velit, si liceat.

4. *Comiter appellatos.*] Sic Suet. Oth. 10. *Fratrem igitur fratrisque filium, & singulos amicorum cohortatus, ut sibi quisque pro facultate consuleret, ab amplexu & osculo suo dimisit omnes.*

Appellatos.] Ne sumas, quasi eos solummodo nomine compellet, eos hortatur, adloquitur, solatur, dolorem & mærorem levat humano & comi sermone, scil. prout erant ætate graves, aut dignitate illustres quos alloquebatur.

5. *Irent propere.*] Plut. Oth. *Rejectis iis qui obstare poterant vellentque, discedere amicos jussit, & quotquot aderant senatorii ordinis, & absentes quoque, per literas ad civitates missas, commendavit quo tutius & honestius per Italiam redirent.*

6. *Senes precibus.*] Jam Otho illos monuerat: postea verò autoritate aut precibus impellebat, ut abirent. *Pich.*

7 *Dari naves ac vehicula.*] Imo divisit & pecunias domesticis ex copia

la abeuntibus jubet: [1] libellos epiſtolaſque, ſtudio erga ſe, aut Vitellium contumeliis, inſignes, abolet: pecunias diſtribuit, [2] parce, nec ut periturus. Mox [3] Salvium Coccejanum fratris filium, prima juventa, [4] trepidum & mærentem, ultro ſolatus eſt, laudando [5] *pietatem* ejus, caſtigando *formidinem*; *an Vitellium tam immitis animi fore, ut pro incolumi tota domo, ne hanc quidem ſibi gratiam redderet? mereri ſe* [6] *feſtinato exitu clementiam victoris. Non enim ultima deſperatione, ſed*

INTERPRETATIO.

cillos, literaſque notabiles aut caritate erga ſe, aut probris in Vitellium. opes largitur frugaliter, nec tanquam moriturus. Dein ultrò conſolatus eſt Salvium Coccejanum filium fratris, ineunte adoleſcentia pavidum & mærentem, adprobando amorem *illius, & increpando* metum; an Vitellium tam immani animo fore, ut pro ſalva tota familia, ne hanc quidem ſibi vicem rependeret? mereri ſe maturata morte manſuetudinem victoris. Quippe, non extrema deſperatione, ſed

NOTÆ.

præſenti teſte Suet Othon. 10 *dari naver* & e idque exemplo Catonis Otho, cujus vitæ diſſimilis, attamen mortis decus & gloriam æmulatus eſt, etiam dum ſaluti & incolumitati ſuorum, in procinctu ad mortem, invigilat.

1. *Libellos epiſtolaſque.*] Sic Sueton. Oth. 10. *Quidquid deinde epiſtolarum erat, ne cui periculo aut noxæ apud victorem forent, concremavit.* & id etiam magnis exemplis Pompeij, & Cæſaris.

Libellos.] Certe non omnes libellos exuſſit Otho, fortè quia Romæ talia plurima reliquerat, tanquam rediturus, & nondum exſpes urbis & imperii; vel quia nonnullos tanquam viles ſpreverat; vel potius ſic volente deo ſcelerum ultore.

Nam ſupra lib 1 hiſt 44. Tac. de Galbæ interfectoribus: *plures quam centum viginti libellos præmia expoſcentium, ob aliquam notabilem illa die operam Vitellius poſtea invenit, omneſque conquiri & interfici juſſit.* Idem habet Suet. in Vitellio.

2. *Parce, nec ut periturus.*] Eo ſtatu etiam opibus Reipub. parcit, eaſque diſtribuit modeſte, & quaſi immortalis. nec eas temere profundit, *ut periturus*, ut mortalis.

3. *Salvium Coccejanum.*] Suetonius non fratris ſolum filium, ſed ipſum hic fratrem præſentem facere videtur: contra Taciti & Plutarchi narrationem apertè.

Nam ille in caſtra evaſerat è pugna, ſeque cum aliis dedidit. *Lipſius.*

Coccejanum.] Plut. Oth. 9 *Ideo autem, inquiebat, te nondum adoptavi, ſed illud diſtuli, ut recorderis Cæſarem, ideo adoptionem non probaſſe, ut eo victore, collega imperii eſſes, & ne ſi quid illi adverſi accidiſſet, prior perires.*

4 *Trepidum.*] Ut in clade & deſtinata morte patrui, & quaſi in ipſum ſævire ob propinquitatem præcipue deſtinaret Vitellius. Cui *formidini* occurrit ipſe Otho: *an Vitellium tam immitis animi fore &c. mereri ſe feſtinato exitu clementiam victoris.*

Trepidum & mærentem.] *Trepidum*, quia ſcil. *prima juventa. mærentem*, quia *fratris filius.*

5. *Pietatem.*] *Pietas* eſt amor, ſeu caritas propinquorum ac parentum, ſeu etiam amor & fides erga principem, qui loco parentis eſſe debet, & qui pater patriæ.

6. *Feſtinato exitu*] Sic lib 14 59. Rubellius Plautus, *ſeu tædio ambiguæ ſpei, an amore conjugis & liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur, nulla ſollicitudine turbatum.*

poscente prælium exercitu, remisisse Reipub. [1] *novissimum casum. Satis sibi* [2] *nominis, satis posteris suis nobilitatis quæsitum.* [3] *post Julios, Claudios, Servios, se primum, in familiam novam imperium intulisse. proinde erecto animo capesseret vitam,* [4] *neu patruum sibi Othonem fuisse, aut*
49 *oblivisceretur unquam, aut* [5] *nimium meminisset.* Post quæ, dimotis omnibus, paulum requievit. atque illum supremas jam curas animo volutantem [6] repens tumultus avertit, nuntiata [7] consternatione ac licentia militum. namque abeuntibus exitium minitabantur, atrocissima in Verginium vi, quem clausa domo obsidebant. increpitis seditionis auctoribus regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim [8] haustu gelidæ aquæ

INTERPRETATIO.

flagitante pugnam milite, condonasse Reip. ultimam cladem. Satis sibi gloriæ, satis nepotibus suis claritudinis acquisitum. In gentem novam se primum principatum invexisse, post Julios, Claudios, & Servios. Itaque ingenti animo retineret vitam. & ne patrui Othonis, aut immemor unquam esset, aut nimis recordaretur. *Postea, digressis omnibus, paulisper quievit, atque illum extremas jam curas animo reputantem, repentinus tumultus interpellavit, nuntiata seditione, & audacia militum: quippe proficiscentibus necem intentabant, immanissima in Verginium violentia, quem obstructis ædibus circumsidebant. castigatis discordiæ auctoribus reversus, adjecit animum consolationibus, digredientium, donec omnes incolumes abirent. Inclinante in vesperam die, placavit sitim potu frigidæ aquæ*

NOTÆ.

1. *Novissimum casum.*] Qui exitiabilis hosti, & fœlix faustusque Othoni esse potuit. quem tamen ultro remittebat Reipub amore civium virorumque militarium.

2. *Nominis.*] Satis decoris, satis claritudinis & famæ.

3. *Post Julios.*] Cæsares scil. per *Claudios* intelligit Tiberium, & Caligulam qui Germanici filius ac Drusi nepos, & *Claudium* ipsum qui ejusdem Drusi filius, & Germanici frater. Tiberius adoptatus erat ab Augusto, Germanicus à Tiberio, & consequenter ejus filius Cajus Cæsar. Claudius à militibus erectus est. per *Servios* Galbam intelligit. cui addi forte possit Piso, qui adoptatus à Galba, in familiam Serviorum transierat.

4. *Neu patruum.*] Sic Plut. *Neque oblivisci omnino, neque nimis recordari, se Cæsarem patruum habuisse.*

5. *Nimium meminisset.*] Cujus consilii oblitus sub Domitiano teste Suet. 10. *Interemit Salvium Cocceianum, quod Othonis imperatoris patrui sui diem natalem celebraverat.*

6. *Repens tumultus.*] Sic Suet Oth 11. *Atque ita paratus intentu, que jam morti, tumultu inter moras exorto, ut eos qui discedere & abire cœptabant, corripi quasi desertores, detinerique sensit: Adjiciamus, inquit, vitæ & hanc noctem, his ipsis, totidemque verbis. vetuitque vim cuiquam fieri. & in serum usque patente cubiculo, si quis adire vellet, potestatem sui præbuit.*

7. *Consternatione.*] Id est seditione, infra 51. *In funere ejus novata luctu ac dolore militum seditio .... ad Verginium versi* &c.

8 *Haustu gelidæ aquæ.*] Sic Sueton. Oth. 11. *Post hæc sedata siti gelidæ aquæ potione arripuit duos pugiones. & explorata utriusque acie, cum alterum pulvino subdidisset, foribus adopertis, arctissimo somno quievit.*

sedavit. tum allatis [1] pugionibus duobus, cum utrumque [2] pertentasset, alterum capiti subdidit. & explorato, [3] jam profectos amicos, noctem quietam, utque affirmatur, [4] non insomnem egit. [5] Luce prima, in ferrum pectore incubuit. ad gemitum [6] morientis, ingressi li-

INTERPRETATIO.

tum oblatis binis pugionibus, cum utrumque explorasset, alterum cervicibus suppesuit. & comperto jam digressos amicos, noctem tranquillam traduxit, & ut adseveratur, non sine somno. Cœpta luce ferrum pectori adegit. ad suspirium exspi-

NOTÆ.

Haustu gelidæ aquæ.] Id mense Aprili contigit. Sic fere & Nero moriturus, modo tamen dissimili, teste Sueton. 48. *Aquam ex subjecta lacuna potaturus manu hausit: & hæc est inquit, Neronis decocta.* quam decoctam sic describit Plinius: *Neronis principis inventum est decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare. Ita voluptas frigoris contingit sine vitiis nivis.*

Gelida aqua.] Puto, frigidam tantum & à fonte recentem intelligit. nempe, ut calidæ opponat, qualem bibere vulgo veteres solebant.

Haustu gelidæ aquæ.] Forte idem est quod Plinius lib. 6. Epist. 16. de avunculo. *Surgit ille, ut è sole solebat, frigida gustata; jacens enim studebat.*

Gelida aqua.] An nive refrigerata, exemplo Neronis.

1. *Pugionibus duobus.*] Sic & Nero teste Suet. Ner. 50. *Conterritus duos pugiones quos secum tulerat arripuit: tentataque utriusque acie, rursus condidit, caussatus nondum adesse fatalem horam.*

2. *Pertentasset.*] An mucro satis acer foret.

3. *Iam profectos amicos, noctem quietam.*] Sic Plutarch. in Catone: *Deinde dormivit somno profundo, ita ut ab his, qui extra cubiculum erant, audiretur. circa mediam noctem appellavit libertos, Cleanthem medicum, & Butam, quo ministro præcipue utebatur in rebus gerendis, & eum misit ad mare, ut videret, an omnes profecti essent.*

4. *Non insomnem.*] Plin. lib 6 Epist. 16. Tacito. *Nam meatus, qui illi, propter amplitudinem corporis, gravior & sonantior erat, ab iis qui limini obversabantur, audiebatur.* de avunculo suo loquitur.

5. *Luce prima in ferrum.*] Sic Suet. Oth. 11. *Et circa lucem demum expergefactus, uno se trajecit ictu, infra lævam papillam: irrumpentibusque ad primum gemitum, modo celans, modo detegens plagam, exanimatus est, & celeriter (nam ita præceperat) funeratus 38. ætatis anno & 95. imperii die.*

In ferrum incubuit.] Plutarch. Oth. *Dimissis amicis, reliqua nocte quievit, ita alto somno, ut illum dormientem audirent cubicularii ipsius. Cœpta luce, libertum, cum quo res gerebat, advocat, jubetque ut ea quæ ad senatores pertinebant, resciret. & cum audiisset omnia ipsis abeuntibus necessaria subministrata fuisse, abi igitur, inquit, etiam, & te ostende militibus, nisi velis ab ipsis crudeliter interfici, quasi mihi mortem intuleris. amoto homine, rectum sustinens pugionem, utraque manu in illum incubuit, & semel ingemuit dolore vulneris &c.*

In ferrum pectore incubuit.] Suet. Oth. 10. *Tum ad despiciendam vitam exemplo manipularis militis concitatum, qui quũ cladem exercitus nuntiaret, nec cuiquam fidem faceret, ac nunc mendacii, nunc timoris, quasi fugisset ex acie argueretur, gladio ante pedes ejus incubuerit: hoc viso proclamasse eum ajebat (pater meus) non amplius se in periculum tales tamque bene meritos conjecturum.*

6. *Morientis.*] Otho pugione se con-

berti, servique, & Plotius Firmus prætorii præfectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum. [1] ambitiosis id precibus petierat, *ne amputaretur* [2] *caput, ludibrio futurum.* [3] Tulere corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus & lacrymis, [4] vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum, [5] juxta rogum interfecere se, [6] non noxa neque ob metum; sed æmulatione decoris, & caritate principis. ac postea promiscue Bedriaci, Placentiæ, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni [7] sepulcrum exstructum est, modicum, & man-

INTERPRETATIO.

rantis, introeuntes liberti servique, & Plotius Firmus præfectus prætorii, unam plagam repertre. Exequiæ festinatæ. multis id obtestationibus flagitarat, ne abscinderetur caput, ne contemtui & contumeliis objiceretur. *Extulere corpus cohortes prætoriana, celebrantes fletibusque, & plagam manusque ejus exosculabantur. Nonnulli militum juxta pyram intertmere se, non culpa conscientia, neque ob formidinem, sed imitatione gloria, & amore Imperatoris. ac deinde passim Bedriaci, Placentia, aliisq; apud exercitus usurpatum est id genus exitus. Othoni conditus est tu-*

NOTÆ.

fodit anno Romæ conditæ 822 Christi 69 postquam imperasset tribus mensibus, & diebus quinque, anno vitæ suæ undequadragesimo vel trigesimo octavo. *Tillemonius.*

1. *Ambitiosis.*] Enixe & quasi per summum favorem expetierat, ambieratque Otho, ne per dedecus, & ignominiam capiti ejus illuderetur. Timuit exemplum suum in Galbam, cujus caput calonibus & lixis deridendum ipse permiserat.

2. *Caput ludibrio.*] Plin. de Vir. Ill. 73 ubi de L. Apul. Saturnino. *Caput ejus Rabirius quidam senator per convivia in ludibrium circumtulit.*

3. *Tulere.*] Pro *extulere*, nempe ad rogum. Sueton Aug. 100. ubi de ejus funere *e totidem milites prætoriani extulerunt eum in publicum.* scil. 40. prætoriani.

4 *Vulnus* &c. *exosculantes.*] Virg. 4
——— *Date vulnera lymphis,*
Abluam, & extremus si quis nunc halitus errat,
Ore legam.

Vulnus exosculantes.] Plut. Oth. *Nemo militum ad hostes defecit, quamvis proximi essent. Composito cadavere & exstructo rogo, armati funus extulerunt, gloriaque vertebant, qui feretrum subire humeris prævenissent. alii vulnus imperatoris exosculati sunt in cadaver incumbentes, alii manus prehensabant, pars eminus adoravere; quidam facibus in rogum conjectis, se ipsos interemerunt. Et quidem nullo beneficio quod appareret, ab illo affecti, nec malum ullum à victore exspectabant. Sed nulli principi umquam tam insana fuit imperandi cupido, quam ipsis obsequendi Othoni, ita ut mortui etiam desiderio adficerentur, & hinc odium in Vitellium magis exarderet.*

5. *Iuxta rogum.*] Suet. Oth 12. *Multi præsentium militum cum plurimo fletu manus ac pedes jacentis exosculati, fortissimum virum, unicum imperatorem prædicantes, ibidem statim nec procul à rogo vim sua vita attulerunt. Multi & absentium accepto nuntio, præ dolore armis inter se ad internecionem concurrerunt.*

6. *Non noxa.*] Non criminis conscientia. sed æmulabatur miles decus imperatoris.

7. *Sepulcrum.*] Si enim superbum & operosum exstruxissent, Vitellius forte aut alii futuri principes, invidia sustulissent. *Pichena.*

Othoni sepulchrum.] Plut. *Terra condentes reliquias Othonis, sepulchrum nosurum.*

surum. Hunc vitæ finem habuit septimo & [1] tricesimo ætatis anno. 50
[2] Origo illi è municipio [3] Ferentino [4] Pater consularis; [5] avus præto-

INTERPRETATIO.

mulus tenuit & duraturus. Hunc vitæ exitum habuit, septem & triginta annos natus. Origo gentis ex oppido Ferentino. parens ejus consularis, avus prætorius, ma-

NOTÆ.

que saxorum mole, neque inscriptionis fastu superbum aut magnificum exstruxere. cum Brixilli essem, vidi mediocre monumentum, & inscriptionem quæ sic habet Latine: MARCI OTHONIS.

Sepulchrum.] Suet. Vit. 10. *Lapidem memoriæ Othonis inscriptum intuens, dignum eo mausoleo ait: pugionemque quo se is occiderat, in Agrippinensem coloniam misit Marti dedicandum.* Forte loco gladii divi Julii quem abstulerat, ferebatque, ut boni ominis, & quasi cum ferro illo haberet simul & fortitudinem & fortunam Cæsaris.

Sic sepulchrum Annibalis inscriptum. Plin. de Vir. Ill 42. *Hanste quod sub annuli gemma habebat, veneno absumptus est, positus apud Libyssam in arca lapidea, in qua hodie quoque inscriptum est,* HANNIBAL HIC SITUS EST.

Sic & sepulcrum Pompeii. Plin. de Vir. Ill. 77. *Truncus Nilo [illegible] à Servio Cedro rogo injustus, humatusque est, inscribente sepulchro.* HIC SITUS EST MAGNUS P.

1. *Tricesimo.*] Otho natus erat teste Sueton. cap. 2. Camillo & Aheuobarbo coss. vigesimo die Aprilis, anno urbis conditæ 785. denatus 822 Galba iterum & Vinio Coss. mensem non exprimit Tacitus.

Nihilominus si principatus initium repetas à decimo quinto Januarii, ut habet Tac. 1. hist. & mortuus sit, ut testatur Sueton. nonagesimo & quinto imperii die, computatis in Januarium septemdecim, 28. aut 29. in Februarium, uno & triginta in Martium, incidet mors ejus in decimumoctavum aut nonum Aprilis.

Verum quidem est, à Xiphilino & Zonara tribui tantum imperio ejus novem & decem dies, sed ex eodem erroris fonte uterque hausit, ut arbitror. Otho enim Roma profectus est, suffragante Sueton. c. 8 die, quo cultores deum matris lamentari & plangere incipiunt, qui 27. Martii est ex sententia Marcellini. & viginti tres aut quatuor dies videri possunt nimis pauci, quam ut rebus tam arduis suffecerint, quales Tacitus contigisse vult intra istos, & mortis tempus.

Jam vero à 28. Aprilis anno 785. usque ad decimum octavum aut nonum Aprilis anno 822. numerantur anni triginta septem, ut hic refert Tacitus (cum quo sentiunt Zonara & Xiphilinus, non triginta octo, ut vult Sueton qui utrumque extremum eodem amplectitur computo) deficientibus novem aut decem diebus, ad explendum numeri integri hiatum: Xiphilinus deesse scribit undecim dies. *Cum vixisset,* inquit, *septem & triginta annos, exceptis undecim diebus.* Savil.

Computatis pro Januario diebus 16. pro Februario 29 pro Martio 31. pro Aprili 19 reperies 95. dies, quibus imperavit Otho juxta Suetonium. Sicque incidet ejus mors in diem 19. aut 20. Aprilis. Sicque ab ejus expeditione fluxissent dies 23. vel 24. nec id tempus breve magnis rebus, si ejus impatientiam, animi æstus & anxietatem perspicias. Nam ut habet Plutar. capite prono & veluti cæco impetu se præcipitem egit in bellum & prælium. & juxta Dionem, unde & sumpsit Zonaras, imperavit 90 diebus, adposito forte numero completo pro incompleto, ut solent historici. scil 90. pro 95. sed standum potius Suetonio in rebus Romanis.

2. *Origo illi è municipio*] Tamen Romæ natus est. *Savil.* Sic Sueton Oth. 1.

rius: [1] maternum genus impar, nec tamen indecorum. pueritia ac juventa, qualem monstravimus. [2] duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, [3] altero egregio, tantundem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Ut conquirere fabulosa, & fictis oblectare legentium animos, procul gravitate cœpti operis crediderim: ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. *Die quo Bedriaci certabatur,*

INTERPRETATIO.

terna stirpe impar erat, nec tamen inhonora. pueritia & adolescentia fuit, qualem exhibuimus: duabus actionibus, altera scelestissima, altera eximia, tantumdem apud posteros adeptus est gloria, quantum ignominiæ. Ut à dignitate propositi operis maxime alienum existimaverim, investigare inania falsaque, & fabulosis commentis *avocare lectorum mentes: ita non audeam publicatis scriptisque fidem abrogare.* Die quo dimicabatur Bedriaci, *affirmant indigenæ*, alitem in-

NOTÆ.

Majores Othonis orti sunt oppido Ferentino, familia vetere & honorata, atque ex principibus Etruriæ.

Origo illi.] Ne somas, quasi in Ferentino illo municipio natus esset. Avita hæc illi *origo*. avus & pater ejus jam olim translati in urbem, & dignitates populi Rom. adepti erant.

3 *Ferentino.*] Ferentinum urbs Hernicorum populorum, in Latio provincia Italiæ. hodie *Ferrentino*, urbs Campaniæ Romanæ versus orientem, in statu Ecclesiastico. *Tillemontius.*

4. *Pater consularis.*] Sic Suet. Oth 1 *Pater L. Otho materno genere praclaro, multarum & magnarum propinquitatum, tam carus, tamque non absimilis specie Tiberio principi fuit, ut plerique procreatum ex eo crederent. Urbanos honores, proconsulatum Africa & extraordinaria imperia severissimè administravit. ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex pœnitentia prapositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores, occiderant, capite punire: & quidem ante principia se coram. quamvis ob id ipsum promotos in ampliorem gradum à Claudio sciret, quo facto, sicut gloriam auxit ita gratiam minuit: quam tamen maturè recuperavit, detecta equitis Romani fraude, quem prodentibus servis necem Claudio parare compererat. Namque & senatus honore rarissimo, statua in palatio posita, prosecutus est eum, & Claudius allectum inter patricios collaudans amplissimis verbis, hoc quoque adjecit: vir quo meliores liberos habere ne opto quidem.* Obtinuit honores urbanos & *proconsulatum Africa*: ergo *consularis* fuit.

5. *Avus praetorius.*] Sic Sueton. Oth 1. *Avus M. Salvius Otho, patre equite Rom. matre humili, incertum an ingenua, per gratiam Livia Augusta, in cujus domo creverat, senator est factus, nec pratura gradum excessit.*

1 *Maternum genus impar.*] Quomodo? si *splendidissima* ea fœmina fuit Sueton. testante? scribit enim de patre Othonis; *ex Albia Terentia splendidissima fœmina duos tulit filios.*

Sed melior ibi scriptura *splendida fœmina*, quam ex optimo libro Torrentius adnotavit. idque non aliud quam ordinem equestrem propriè notat. *Lipsius.*

2 *Duobus facinoribus.*] Alterum intelligit, cædem Galbæ, alterum suam ipsius mortem. *Pichena.*

3. *Altero egregio.*] Sueton. Othon 12. *Denique magna pars hominum incolumem gravissime detestata, mortuum laudibus tulit: ut vulgo jactatum sit, etiam Galbam ab eo, non tam dominandi quam Reipub ac libertatis restituenda causa, interemptum.*

[1] *avem inusitata specie*, *apud* [2] *Regium Lepidum celebri* [3] *luco consedisse*. incolæ memorant, *nec deinde cœtu hominum*, *aut* [4] *circumvolitantium alitum*, *territam pulsamve*, *donec Otho se ipse interficeret : tum ablatam ex oculis : & tempora reputantibus*, *initium finemque miraculi*, *cum Othonis exitu competisse*. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum 51
seditio, nec erat, qui coërceret. Ad Verginium versi, modo [5] *ut reciperet imperium*, nunc *ut legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur*, minitantes orabant. [6] Verginius per aversam domus [7] portam fur-

INTERPRETATIO.

solita facie apud Regium Lepidum [illegible]enti nemore substitisse, nec postea concursu mortalium, aut circumfusarum volucrum, perculsam, aut ejectam, donec Otho se ipse interimeret : tum abductam è conspectu alitem : & tempora supputantibus, principium exitumque ostenti, cum Othonis morte convenisse. *In exequiis ejus discordia seu consternatio militum iterata est*, *ira ac mœrore*, *nec erat qui comprimeret*. *Ad Verginium conversi*, *nunc*, ut capesseret principatum, *modo minaces rogabant*, ut legationem obiret apud Cæcinam & Valentem. *Verginius per*

NOTÆ.

1. *Avem inusitata specie*.] Sic Sueton. Jul. 81. *Pridie autem easdem Idus avem Regaliolum cum laureo ramulo*, *Pompejanæ Curiæ se inferentem*, *volucres varii generis*, *è proximo nemore persecutæ*, *ibidem discerpserunt*.

2. *Regium Lepidum*.] Urbs Bojorum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ hodie *Reggio* urbs ducatus Regiensis in Lombardia, patet duci Modenæ. *Tellemonius*.

3. *Luco*.] Melius *luco* quam *loco*. Verisimiliter ea avis consedit in *luco*, ubi & circumvolitabant aliæ volucres. Lucus ille *celebris* dicitur, quia vicinus oppido, & forte in suburbio, aut suburbano, & celebratus ambulatione, cœtibus & congressibus oppidanorum.

Hinc additur : *nec deinde cœtu hominum* &c. *territam*. Celebris ergo, quia hominibus frequens & multus *lucus* ille, non forte alia caussa. Sic lib. 4. 67. *Celeberrimo fori effigiem divi Augusti amplecti*. Sic infra 2. hist. 64. *Flaminia via celebritate vitata*.

4. *Circumvolitantium*.] Ideo aves circumvolitabant alitem, quia illa inusitata specie, & quasi per miraculum. Sic de Phœnice Tac. lib. 6. 28: *Advolavisse multo ceterarum volucrum comitatu*, *novam faciem mirantium*.

5. *Ut reciperet imperium*.] Plut. Oth: *Rogabant ut susciperet imperium*, *vel legatus causam eorum ageret*. *At Verginius imperium quod in victores renuisset*, *in victos accipere dementis hominis esse rebatur ; periculosum vero ad Germanos legati munere defungi*, *quibus vim multis in rebus fecisse videbatur*.

6 *Verginius* ... *digressus*.] Neutrum suscipere voluit Verginius, ne Vitellio suspectaretur, quasi sic sibi conciliaret vulgus, ambiretque imperium, cuperetque quod ante respueiat. forte & aliis caussis.

Omnia suspectari possunt de vito qui potuit imperare, quasi semper id possit, quod semel potuit. Et certe infra, eum suspectat miles, quasi servum immiserit, ad interficiendum Vitellium. Quo magis ignavus princeps, eo pronior est ad credendum de perfidia.

7. *Portam*.] Alii, *partem*, quia lib. 3. hist. *Et monuit Martialem*, *ut per secretam aedium partem occulte abiret*. Sed perinde est. Et tamen sic etiam Plutarch. qui id hausit ex Tac. *Et simul convivas surgere jussit*, *& per alteram portam dimisit*.

Per aversam portam.] Diceret Suet. *Postica parte palatii*.

tim digressus, irrumpentes frustratus est. [1] Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium, preces, Rubrius Gallus tulit. [2] Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis copiis quibus præfuerat. Posito ubique bello, magna pars senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinæ relicta. illuc de adverso prælio allatum. sed milites, ut falsum rumorem aspernantes, quod infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremo ac probris caussam & initium cædis quærebant: cum [3] alius insuper metus senatoribus instaret, ne prævalidis jam Vitellii partibus, [4] cunctanter excepisse victoriam crederentur. ita trepidi &

52

INTERPRETATIO.

aversas adium fores dilapsus, invadentes fefellit. Rubrius Gallus earum cohortium qua Brixelli manserant, preces obtulit. Et venia confestim obtenta est per Flavium Sabinum, his, quibus impositus erat, copiis, qua tum se victori permiserunt. Sedato ubique bello, magna pars patrum ingens periculum subiit, digressa cum Othone à civitate, dein relicta Mutina. Huc nuntiatum de infelici pugna. Sed milites, ut vanum nuntium temnentes, quia infestos Othoni patres rebantur: observare colloquia, vultum habitumque interpretari in pejus: contumeliis tandem & conviciis occasionem & principium necis captabant: cum alius praterea pavor patres urgeret, ne scil. prapollenti jam factione Vitelliana, dubitanter audisse victoriam putarentur.

NOTÆ.

1. *Earum qua Brixelli egerant cohortium.*] Multi alii milites advolarant ad principem è clade & prælio, in quibus legionarii & prætoriani præcipue tumultuabantur, & alium ducem quærebant, offerebantque imperium ut hic, Verginio, ut quoquo modo fortunam partium instaurarent, seque tuerentur adversus victorem, & sceleris ac parricidii ultorem.

Per *cohortes* hic præcipue intelligit prætorianas, quæ cum Othone Brixelli manserant. Forte simul & cohortes legionariæ aut etiam sociorum aderant. uam videtur sic innuere,nullam fuisse legionem integram, aut aquilam cum Othone.

Supra cap. 33. ubi de Othone Brixellum concedente. *Is primus dies Othonianas partes afflixit. namque & cum ipso pratoriarum cohortium & speculatorum, equitumque valida manus discessit.* igitur earum *cohortium* præcipue prætoriarum, preces tulit Rubrius.

2. *Et venia statim impetrata.*] Lego puto: *Cohortium preces Rubrius Gallus tulit: & venia statim impetrata. Concedentibus ad victorem per Flavium Sabinum iis copiis, quibus prafuerat, & posito* &c. Freinshem.

Et venia] Forte sic scriptum, ut referri possit ad utrumque, ad id quod præcedit, & quod sequitur. ita ut *venia statim impetrata* sit, & cohortibus *qua Brixelli egerant*, & copiis, gladiatorum scil. *quibus prafuerat* Flavius Sabinus.

3. *Alius insuper metus.*] Ambiguus, anceps utrinque instabat metus,nempe & ex Othonianis, qui infensos Othoni patres, ideoque falsum spargi rumorem putabant; & ex Vitellianis,ne senatores minus alacriter *excepisse victoriam crederentur.*

4. *Cunctanter.*] Dubitanter & parum benevolo animo.

[1] utrimque anxii coëunt: nemo privatim expedito consilio, inter mul-
tos, societate culpæ tutior. Onerabat paventium curas [2] ordo Muti-
nensis, [3] *arma & pecuniam* offerendo, [4] appellabatque *Patres Con-*
scriptos, [5] intempestivo honore. Notabile jurgium inde fuit, quo Li- 53
cinius Cæcina Marcellum Eprium, [6] *ut ambigua disserentem*, invasit.
[7] Nec cæteri sententias aperiebant: sed invisum memoria delationum,
expositumque [8] ad invidiam Marcelli nomen, [9] irritaverat Cæcinam,

INTERPRETATIO.

ita pavidi & utrimque solliciti conveniunt: nemo seorsim quæsito consilio, ut inter plurimos, quisque *in pari culpa securior. Senatus Mutinensis augebat trepidantium metus, exhibendo* arma & opes, *vocitabatque* Patres Conscriptos, *decus quod parum pro tempore deferebatur. Deinde insignis contentio fuit, qua Licinius Cæcina invectus est in Marcellum Eprium*, ut qui per ambages sententiam proferret. *Nec alii* patres *mentem promebant; sed nomen Marcelli infensum memoria accusationum, objectumque inimicitiis, exasperaverat Cæcinam, ut novus adhuc & re-*

NOTÆ.

1 *Utrimque.*] Ex utraque parte solliciti, seu inter utramque factionem anxii animis & distracti. scil. incerti & in certi, utra factio vicisset.

2 *Ordo Mutinensis.*] Id est decuriones Mutinensium, tanquam publicum loci consilium. *Savil.*

3 *Arma*] Potuit suspectare miles patrum cœtum, tanquam arma cogerent & pecuniam adversus Othonianos; vel quasi se ipsos partes facerent. quod patribus exitio esse potuit.

4 *Appellabatque patres conscriptos.*] Sic salse decider municipes seu provinciales, qui meditatas graviter orationes incipiebant ab his verbis, P. C. & in his sæpe desinebant, angustissimum ordinem cum plusquam expediret, reverentes Et forte melior saniorque pars orationis fuit, quod eos sæpe *Patres Conscriptos* appellassent.

Conscriptos.] Mallent patres incogniti abire, neque *facie*, seu honore *publici consilii* salutari aut interpellari.

5 *Intempestivo honore.*] Quia cum nempe mallent patres ignorari, & metuunt, ne sua ipsis dignitas exitio sit, ne irritetur miles tali nomine ac decore, & in ipsorum perniciem accendatur, quasi prætorianis & Othonianis partibus infensi patres essent.

Nempe *infensum Othoni senatum arbitrabantur. custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius.* Hinc periculum, hinc metus, ne decus Mutinensium acciperet miles, tanquam gaudium, quo apud patres illi mutuo collætarentur, vel pro libidine alias id male interpretarentur, ut potuerunt. quærebant tantummodo *causam & initium cædis.*

Intempestivo.] Ob ferociam, suspiciones, & odia militum.

6. *Ut ambigua*] Ut vix discerni posset, an sentiret pro Othone, an pro Vitellio. ita ponderabat torquebatque sententiam versutissimus delator, ut posset mox orationem suam flectere in quamcumque partem, & in quem sensum vellet, interpretari, prout res inclinassent.

7. *Nec cæteri sententias aperiebant.*] Id est alii patres ambigua etiam disserebant, perinde ac Marcellus. sed non erant perinde invisi.

8 *Ad invidiam.*] Senatûs, & omnium bonorum.

9. *Irritaverat.*] Odio sui *irritaverat Cæcinam*, qui novus homo, & haud dubie juvenis, ut ex more prisco Marcellum invaderet, sieque *magnis inimicitiis* inclaresceret facundia.

Et certe magis invehuntur novi ho-

ut [1] novus adhuc, & in senatum nuper adscitus, [2] magnis inimicitiis clarescere. Moderatione [3] meliorum dirempti. Et rediere omnes [4] Bononiam, [5] rursus consiliaturi. simul medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera qui [6] recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus *caussam digressus, habere se [7] suprema ejus mandata* respondit; *Ipsum viventem quidem reli-*

INTERPRETATIO.

cens inter patres adscriptus, magnis offensionibus innotesceret. Modestia prudentiorum compositi sunt. Et revertere omnes Bononiam, iterum consultaturi: simul & interposito tempore plura nuntia expectabantur. Bononia distributis per vias, qui recens adventantem quemque sciscitarentur; rogatus Othonis libertus, cur abiret, extrema ejus mandata habere se *subjecit*: Ipsum spirantem quidem reliquisse se,

NOTÆ.

mines in tale genus flagitiorum; & divitias malis artibus partas magis execrati solent. *tanquam læsi* tales gravantur, *insita mortalibus natura, recentem aliorum felicitatem agris oculis introspicere* &c.

1 *Novus.*]Id est, non nobilis nobilitate prisca, nullis majorum imaginibus clarus, ut qui nuper in senatum evectus esset, & qui id decus in familiam primus ipse transtulisset.

2. *Magnis inimicitiis clarescere*] Idque ex more veteris Reipub. Sed forte dissimili animo, dispari exitu & fato. Nam quid simile habent delationes innocentium sub principibus, cum accusationibus magnorum olim reorum?

Quid & delationes ipsæ, licet in ipsos delatores ingruerent, apud talem senatum, jam servitium ultro volentem, & apud quem prævalidi erant opulenti illi delatores, qui & senatu ipso longe potentiores erant? Sic an. lib. 5. 66. *C. Silanum proconsulem Asiæ ... Mamercus Scaurus ... corripiunt. objectumque violatum Augusti numen* &c.

Mamercus antiqua exempla jaciens, L. Cottam à Scipione Africano, Ser. Galbam à Catone Censore, P. Rutilium à M. Scauro accusatos. Videlicet Scipio & Cato talia ulciscebantur &c. Certe mutata Repub. quantum mutati jam & perversi animi civium, patrum & ipsorum accusatorum!

3. *Meliorum.*] *Meliores* sunt, qui fama, gratia & auctoritate sua, tales contentiones in curia, semper exitiabiles publice, coërcent. aut certe *meliores*, quam duo isti nebulones, quorum alter delationibus Neronianis jam saginatus erat, alter forte ad similia magnis exemplis properabat.

Neque siluere prorsus delationes sub Muciano aut Vespasiano, ut constat infra c. 84. *Passim delationes, & locupletissimus quisque in prædam correpti.*

4. *Bononiam.*]Urbs Bojorum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ. hodie *Bologne*, urbs provinciæ Bononiensis, in statu Ecclesiastico *Tillimon*.

5 *Rursus consiliaturi.*] Non muto. sic Horat. *gratum elocuta consiliantibus Junone Divis*; & alii. *Lipsius.*

Recte *consiliaturi*, id est consilium simul inituri rursus. infra: *nec ultra in commune congressi sibi quisq; consuluere.*

Consiliaturi.] Forte *consulturi.* vix ullo loco Taciti simile quid reperias. nam lib 6. An. ubi habetur: *patrem Abdagesem.. consilit.* leg *consulit*, vel certe *consiliat*, si hoc Taciti videatur

6. *Recentissimum quemque.*] Suple, *nuncium.* supra: *plures nuncii sperabantur.*

7. *Suprema ejus mandata.*] Post quam omnes dimisisset senatores. Sueton. c. 10. *Secreto captato, binos codicillos exaravit ad sororem consolatorios: sed & ad*

ctum, *sed* [1] *sola posteritatis cura*, *& abruptis vitæ blandimentis*. Hinc [2] admiratio, & [3] plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinavere. Intererat consiliis frater ejus L. Vitellius, se- 54

INTERPRETATIO.

sed sola in posteros cura, & abjectis omnibus vitæ deliniments. *Hinc* subit *admiratio*, *& plura percunctandi verecundia*. *Atque omnium studia in Vitellium concessere*. *Aderat consiliis* patrum *frater ejus L. Vitellius*, *seque jam adsentantibus*

NOTÆ.

Messalinam Neronis, *quam matrimonio destinaverat*, *commendans reliquias suas & memoriam*. Additis ad Vitellium mandatis, in amicorum suorum gratiam, ait Zonaras. *Savilius*.

Suprema mandata.] Supremas tabulas, seu testamentum Othonis nonnulli intelligunt; at sunt etiam alia *mandata* suprema, quæ dari liberto possint, præter testamentum.

Nec, puto, testamentum condidit Otho, nec condere debuit, aut potuit. Quid enim statuat ille, qui fere alieno arbitrio moritur? Et cujus opes omnes victoris sunt? reus majestatis vivit & moritur qui sic vincitur, & habet tantum arbitrium mortis, si tamen & illud statim occupet.

Teste Suet. Oth. 10. *Binos codicillos exaravit ad sororem consolatorios*: *sed & ad Messalinam Neronis* &c. Et hæc haud dubie *suprema mandata* sunt, quæ liberto dederat perferenda.

Suprema ejus mandata.] Sic supra cap. 49. *Supremas jam curas animo volutantem*

1. *Sola posteritatis cura*.] An de iis quæ post mortem fieri vellet? verius interpretor curam famæ suæ apud posteros. *Pichena*.

Seneca de tranq. animi cap. 15. *Ego Herculem fleam, quod vivus uritur*, *aut Regulum*, *quod tot clavis configitur*: *aut Catonem*, *quod vulnus suum iteraverit? omnes isti levi temporis impensa*, *invenerunt*, *quomodo æterni fierent*: *ad immortalitatem*, *moriendo venerunt*.

Sola posteritatis cura.] Forte tunc meliori fide Otho quam Augustus in testamento de quo Tac. lib. 1. *In spem secundam* adsumebantur *nepotes pronepotesque*: *tertio gradu primores civitatis scripserat*, *plerosque invisos sibi*, *sed jactantia gloriaque ad posteros*.

Forte quasi sic Reipub. odia sua ultro condonaret Augustus, sicque saluti & æternitati imperii, moriens etiam consulere voluisset; & ut saltem optimos quosque & illustrissimos totius orbis viros, sic sibi suisque & imperio devinciret, ac sui memores in perpetuum relinqueret. Sola *jactantia* .... *ad posteros* inquit Tac.

Sola posteritatis cura.] Cic. pro Sextio. *Consulamus bonis*, *præsentes fructus negligamus*, *posteritati & gloriæ serviamus*

2. *Admiratio*.] Subiit, & totum animum occupavit *admiratio*, quod mollis Otho, mortem Catonis æmularetur.

Subiit *pudor plura interrogandi*, nempe, cur statim vitam abjiceret, spemque omnem abrumperet Otho, ut qui posset adhuc Martem experiri, & fortunam partium instaurare, cui tot legiones, tot copiæ, tot opes superessent, cui tantum virium à tergo, cui totus Oriens in partibus.

Puduit interrogare, quare & quo pacto mori destinavisset, an ferro, an veneno, an venis sectis, quid dixisset, quid egisset, quomodo supremum diem ipse transegisset?

Sic lib. 5. an 16 de Pisone qui se occiderat, Tiberius: *crebrisque interrogationibus exquirit*, *qualem Piso diem supremum*, *noctemque exegisset*.

3. *Plura interrogandi pudor*.] Frustra inquiras de eo qui omnia deseruit, & post omnia semet ipsum, qui spem omnem abrupit Quamvis tamen *furor est*, *post omnia perdere naulum*.

que jam [1] adulantibus offerebat, cum repente Cœnus libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, affirmans *superventu XIV. legionis*, [2] *junctis à Brixello viribus, cæsos victores, versam partium fortunam*. Caussa fingendi fuit, [3] ut diplomata Othonis, quæ neglige-

INTERPRETATIO.

permittebat, cum subito Cœnus libertus Neronis, impudenti mendacio cunctos exterruit, adseverans, interventu quartædecimæ legionis, simul cum copiis Brixellianis, profligatos esse victores, & mutatam partium fortunam. *Caussa mentiendi fuit, ut diplomata Othonis, quæ spernebantur, prosperiore fama rursus*

NOTÆ.

1. *Adulantibus.*] Jam gratulantibus ob victoriam, & ob principatum fratris clade & exitio Othonis jam firmatum. Certe magis hæc assentandi libidine, quam ex animo, aut ex vero affectu fiebant.

2. *Junctis à Brixello viribus.*] Id est junctis cohortibus prætoriis, & cæteris copiis quæ cum Othone Brixelli erant.

3. *Ut diplomata Othonis*] Institutum erat ab Imperatoribus, ut certis locis dispositi haberentur equi, quorum mutatione celerrime possent, rerum gestarum nuntii ad Cæsarem ex provinciis venire. Non dabatur autem hic cursus publicus, nisi ei, qui saecrum diploma haberet, ut videlicet ante cæteros omnes, quidquid gereretur, Imperator sciret.

Quapropter præsides provinciarum, nisi ex magna causa, privatis diplomata non concedebant, quod ostendit Plinius in epist. ad Trajanum. *Rhenanus.*

Diploma tam *cursoriam* significat *tesseram* quam *edicta*, quæ ad naves, commeatus & cætera temporaria pertinent *Ferrettus.*

Diploma dictum ἀπὸ τοῦ διπλοῦ, quod in charta duplicata scriptum idem fuit initio quod nunc literæ, quibus festinatio tabellariorum adjuvatur. Sed imperio constituto, promiscue nomen illud pro rescripto *principali* usurpatum est: ut in Sueton. Ner. 12. *Diplomata civitatis Rom. singulis obtulit.*

Illa, cum princeps concederet, signabat ipse, ut de Augusto refert Tranquillus cap. 50. cum vero prætores proconsulesve tribuerent, *principem* præscribebant, deinde obsignabant, ut infra eodem lib. Cornelius ait, ubi de M Cluvio Rufo.

At horum diplomata, præterita scripta die irrita erant: at principis diplomata, nisi ad tempus data essent, in perpetuum valebant, id est, quandiu princeps viveret.

Instituerat enim Tiberius, ut indulta beneficia à defunctis principibus, Cæsares aliter rata non haberent, quam si eadem ipsi firmassent, ut Sueton. Tiro, & Aurelius Victor retulerunt

Ex eo instituto descendit, quod *diplomata* Othonis mortui negligerentur hoc loco. *Vertranius.*

Ut diplomata.] *Diplomata* sunt quas *literas patentes* nunc vocamus: cujusmodi sunt edicta & mandata principum regio signo sancta: & quas *bullas pontificias* vocant.

Cic. in epistola: *Diploma statim non est datum*, de literis Cæsaris loquens, quibus Balbus restituebatur. verbum est Græcum quippiam duplicato compositum significans aut complicatum, ut linteum, quod πτύγμα dicitur &c.

Itaque *diplomata* vocati sunt codicilli, qui dabantur cursoribus, ut liceret eis uti equis & vehiculis publicis. Verum quoniam in iis exigendis, interdum fraus committebatur: ideo lege Cornelia constitutum eos teneri, qui adulterinis codicillis utuntur &c.

Antiqui non equis singulis & expeditis, ut hodie, sed vehiculis utebantur, unde cursus vehicularis erat, qui publicus dicitur lib. 12. codicis.

bantur,

Quod planum fit ex Plutarcho in Galba, his verbis: *Nymphidius vero non mediocri indignatione affectus est, cum consules, servos publicos destinassent, quibus ferenda ad Imperatorem senatusconsulta praberent, quibus scilicet ipsis ea qua diplomata appellantur, ideo dari solent, ut iis statim agnitis, civitatum magistratus, tabellariorum cursum accelerent, in commutatione vehiculorum datis deductoribus.*

Julianus Imperator in Epist. *Ducet te cursus publicus, uno utentem vehiculo, & paripps uno. Parippus* & *paraveredus* pro eodem dicitur. hoc est, qui equo seu veredo uno utitur, super numerum diplomate comprehensum, vel super numerum solitum &c.

Diplomata igitur erant, vel chartulæ signo principali obsignatæ, vel tesseræ, quibus agnitis, qui ὕπαρχοι dicuntur, hoc est, præsides, & alii magistratus, præfectique, vehicula cum equis publici cursus accommodabant.

Erant autem ordinata per mansiones, demensaque militum itinera eorum, qui diplomatibus utebantur, & cursu vehiculari, qui *cursus publicus* appellatur 12 cod. *Mansiones* illæ à Græcis σταθμοὶ dicuntur, & στρατιωτικοὶ καταλύσεις, & καταγώγια τῶν ἀγγελιαφόρων. ita nostri cursores habent sua diversoria seu mansiones designatas, quas *postas* vocamus. Sic fere *Budaus.*

Attamen liquere videtur ex Tacito, ubi de Sejano agit, non fuisse obsignata à principe ejusmodi diplomata, imo fuisse illud jus præfecti prætorii, saltem quod spectat ad tabellarios, & cursores. quia nempe præfectus prætorii in id munus seu ministerium deligebat milites prætorianos, è numero scilicet speculatorum, qui literas principis perferrent.

Quod autem spectat ad alios, qui publice ex provinciis in urbem commearent, vel vice versa, eis diplomata concedi solebant, & obsignari ab ipso principe. res enim non levis momenti fuit, quo scirent, quid ubique gentium quisque ageret, aut qua causa in diversa loca commearent.

Et id constare videtur ex Tacito, ubi de Othone: ea quippe *diplomata Othonis* vocat, quia haud dubie concessa & obsignata ab ipso Othone principe. Vel certe cum abesset princeps, tamen ipsius nomen præscribebatur.

Quod patet ex hoc Taciti lib. 2. hist. 65. ubi de Cluvio Rufo: *Hilarius Cæsaris libertus detulerat, tanquam audito Vitellii & Othonis principatu, propriam ipse potentiam & possessionem Hispaniarum tentasset: eoque diplomatibus nullum principem præscripsisset.*

Sic forte potuerunt & inscribi illa diplomata, quæ dabat præfectus prætorii speculatoribus suis, quamvis ea obsignaret ipse præfectus, non princeps.

Absente principe, tamen præscribi debuit ejus nomen; sed extincto eo, aut imperio incerto & nutante fortuna, ut contigit tempore elapso Neronem inter & Galbam, potuit forte pro suo jure præfectus præt. id sibi vindicare, ut nomen suum interim præscriberet diplomatis, & ea obsignaret.

Attamen id sibi, tum vindicarunt consules, spreto Nymphidio præf. ut pote quorum esset summum in Repub. imperium. Certe sublato principe, & imperio ambiguo inter duos, periculosum fuit, non præscribere nomen dominantis cujuspiam, ut patet exemplo Cluvii Rufi, qui licet insons talis criminis, accusabatur apud Vitellium.

Illa autem diplomata quæ spectabant ad cursum publicum, habebant certum tempus adpositum, ultra quod non valebant. unde sic Trajanus ad Plinium. *Diplomata, quorum præteritus est dies, non debent esse in usu. ideo inter prima injungo mihi, ut per omnes provincias ante mittam nova diplomata, quam desiderari possint.*

Et quia in exigendis his vehiculis publicis interdum fraus committebatur, ideo constitutum est teneri eos lege Cornelia, qui adulterinis codicillis uterentur, & certe hac lege damnari potuit *Cœnus* ille *Neronis libertus*, qui apud Tac. impudenti mendacio finxit vicisse Othonem, & *versam partium fortunam Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, qua negligebantur, lætio nuntio revalescerent*

bantur, lætiore nuntio revalescerent. Et Cœnus quidem [1] rapidus in urbem vectus, paucos post dies, jussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus [2] vera esse quæ afferebantur. Intendebat formidinem, quod publici [3] consilii

INTERPRETATIO.

vigerent. Et Cœnus quidem raptim in urbem delatus, sed paucis interjectis diebus, jubente Vitellio, supplicio affectus est. At discrimen patrum oneratum est, existimante Othoniano milite, certa esse quæ nuntiabantur. Augebat paverem, quod specie pu-

NOTÆ.

cerent. Etenim victi, mortuique Othonis diplomata, quasi ficta & adulterina videri potuerunt, alio nempe regnante principe, cujus nomen præscribi novis diplomatis debuit. Et certe statim *jussu Vitellii pœnas luit* talis criminis, & servili supplicio affectus est.

In usu fuisse videntur ea diplomata, etiam vetere Rebub. patet ex eo loco Valerii Max. lib. 7. ubi de Sentio Saturnino *qui cum à triumviris inter proscriptos nomen suum propositum audisset, continuo præturæ insignia invasit: præcedentibusque, in modum lictorum & apparitorum, publicorumque servorum, subornatis, vehicula comprehendit, hospitia occupavit* &c.

Diplomata.]Constat, rebus compositis sub principe, præfectum præt. dedisse militibus perferendis literis, quæ ad publicum spectarent, & dedisse militibus seu speculatoribus diplomata, præscripto vocabulo principis, ut puto, & sigillo suo obsignata, quibus eos civitatibus & magistratibus commendabat, ut vehicula publica ad celeritatem suppeditarentur.

Et forte proficiscentes speculatores ex urbe, vehicula ex ipsis castris præt. adsumebant, sponte & jussu præfecti. quæ vehicula ad primum forte diversorium mutabantur, ut nunc veredarii equi. At duces seu legati in castris ac provinciis, cum scribere senatui, vel principi vellent, forte etiam milites in id munus adsumpsere, quibus *diplomata*, nomine principis tum imperantis præscripto, concedebant. Etiam personis illustribus talia diplomata dabant rectores provinciarum seu proconsules, sponte tamen & nomine principis, ut patet ex Epistolis Plinii.

1. *Rapidus in urbem.*] Fortè *rapidè.* Rhenanus Ne intelligas vectum jussu Vitellii cum custodibus, sed diplomatum vi in urbem cito pervenisse. *Pichena.*

Rapidus.] Puto leg. *rapidius.* quasi diceret: Cœnus quidem rapidius & celerius vi diplomatum Othonis in urbem vectus; sed *paucos post dies jussu Vitellii* audaciæ *pœnas luit.* Et nota τὸ *quidem*, cui respondere debet τὸ *sed*, vel quid simile. Infra de Muciano 84 *largitus privatim quod avidius de Repub. sumeret.* non *avidus.*

2. *Vera esse*] Vera hæc esse credebant, quia sic volebant. eo pronior animus ad credendum, quo rem avidius exoptat.

3. *Consilii facie.*] Vertit clar. Harlæus, *specie seu prætextu deliberationis publicæ.* Quasi communi totius senatus consensu, seu senatusconsulto Mutina discessissent patres.

Attamen mallem intelligere præcise eos publici consessus seu ordinis universi specie & agmine discessisse, seu specie senatus. Nam si silentio, & seorsim singuli discessissent, si quisque privato consilio sibi consuluisset, sic minus ordini universo metuendum fuit.

At sic, totus ordo auctoritate publica, & totius ordinis specie prætextuque discessisse, defecisse, seu deseruisse partes Othonis videbatur; & apud victorem id excusandum fuit, nec sine metu aut discrimine, ne veluti mobiles & parum fidos ulcisceretur.

facie, discessum Mutina; desertæque partes forent. Nec ultra in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missæ à Fabio Valente epistolæ, demerent metum. Et mors Othonis, quo laudabilior, eo velocius audita. At Romæ nihil trepidationis: [1] Cereales ludi ex more spectabantur. ut *cessisse vita Othonem, & à Flavio Sabino præfecto urbis,* [2] *quod erat in urbe militum sacramento Vitellii adactum,* certi auctores in theatrum attulerunt, *Vitellio* plausere: populus, [3] cum lauru ac floribus, [4] Galbæ imagines circum templa tulit, [5] con- 55

INTERPRETATIO.

blici consilii abiissent Mutina, relictaque sic *partes* Vitellianæ *viderentur. Nec amplius simul universi* patres *convenere, sibi* dein *singuli prospexere: donec literæ à Fabio-Valente allata, ademerent formidinem. Et exitus Othonis, quo honestior, eo celerius nunciatus est. At in urbe nulla consternatio: edebantur Cereales ludi ex consuetudine. ut nuntiavere certi auctores apud theatrum,* interiisse Othonem, & à Flavio Sabino præfecto urbis quotquot erant in civitate copias *in* verba Vitellii obstrictas, tum *faustis ominibus prosecuti sunt Vitellium: populus cum lauro & corollis transtulit effigies Galba circum delubra, cumulatis ad instar sepul-*

NOTÆ.

Igitur intellige publici ordinis, seu senatus specie, quamvis id etiam communi consilio, seu ex auctoritate totius ordinis factum sit. Et patet ex Tacito patres in commune consultasse de suo discessu cap 52 *Anxii coeunt, nemo privatim expedito consilio* &c.

Nec reperias Tacitum usurpasse τὸ *facie*, pro *specie* tantum, seu *prætextu* præcise. & pro ie hic, pro ipso senatu usurpat

Publici consilii.] Sic Cic. pro Sextio. *Hæc ego cum viderem (neque enim erant occulta) senatum sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum, consules qui consilii publici duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur* &c.

Publici consilii.] Non quod decretum proprie in id fecisset senatus, ut vertunt; sed quia ea pompa discesserant simul patres palam & publice, qua decuit augustissimum ordinem. nempe *in commune congressi,* & ex communi consensu sic proficiscebantur. post ea separati metu, *sibi quisque consuluere.* Itaque consensu tantũ, non decreto scripto, sic digressi patres.

1. *Cereales ludi*] Mors Othonis incidit in 12. Calend. Maias, computatione satis certa., imperavitque X C V. dies. atqui supra notavi (libro 15 in conjuratione Pisoniana) *Cereris ludos* pridie idus Aprilis datos in Circo.

Quod verum est, sed in plures nempe dies. & ad hoc fere tempus productos ex hoc loco constet. adde quæ supra scripsi. *Lipsius.* hi ludi etiam *circenses* dicti.

Cereales ludi.] Cerealia quæ duodecimus Aprilis dies inchoabat, XIX. finiebat, ita ut cum Othonis circa Brixellum mors Romæ vulgaretur, Cereales ludi ex more spectarentur, etiam quo obiit die; festinans enim nuntius facile occupavit decimum octavum Aprilis diem, & fieri non potuit, ut decimo nono non adesset Romæ. *Savilius.*

2. *Quod erat in urbe militum.*] Puto, præter urbanas cohortes & vigilum, tum fuere alii milites qui manerent in castris prætorianis, & interim excubarent pro salute principis & principatus, forte & in palatio. qui omnes, audita morte Othonis, à præfecto urbis in verba victoris adacti sunt. Nam absente principe, omnia curabat in urbe præfectus, & veluti rerum arbiter fuit, jam ab Augusto.

3. *Cum lauru ac floribus.*] Capiunt nonnulli, quasi lauro & floribus caput.

gestis in modum tumuli coronis, juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In senatu, cuncta longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur. Additæ *erga Germanicos exercitus laudes, gratesque.* & [1] missa legatio, quæ [2] gaudio fungeretur. Recitatæ Fabii Valentis epistolæ [3] ad consules scriptæ, haud

INTERPRETATIO.

ebri floribus prope lacum Curtii, quem locum Galba interfectus, sanguine contaminarat. Apud senatum omnia diuturnis aliorum imperiis reperta decora, *confestim decernuntur. Adjecta* erga Germanicas legiones laudes gratesque, *& missi legati, qui lætitiam testarentur. Lectæ sunt literæ Fabii Valentis, missæ ad consules, haud*

NOTÆ.

redimiti, Galbæ imagines ferrent, dein eas coronas in modum tumuli congessissent ad lacum Curtii, eo scil. loco, quo interfectus fuerat Galba.

Forte & Galbæ imagines cinxerunt lauro, ornaruntque floribus; dein & corollas floresque, etiam eo loco, quo jacuerat, instar tumuli congesserunt, constraveruntque.

Lauru.] Id præ gaudio, dein & per honorem. Et eos flores seu corollas mox congessere in modum tumuli. sicque & Galbæ imagines circumferendo, memoriam celebrabant, ac decus principi exso restituebant.

4. *Galba imagines.*] Sic lib. 14. 61. de Octavia Claudii filia: *Octavia imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt.* Maximus ille honos populi in defunctum principem.

5. *Congestis . . . coronis.*] Sueton. Aug. 18. *Corpus Magni Alexandri, cum prolatum è penetrali subjecisset oculis, corona aurea imposita, ac floribus aspersis, veneratus est.* Iuven. Sat. 8.

Spirantesque crocos, & in urna perpetuum ver,

Tibull.

Annua constructo septa dabit tumulo.

Congestis in modum tumuli coronis.] Virg. 6.

——— Manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
——— Munere.

Et certe verum cenotaphium fuit ille tumulus, quem ex corollis florum plebs Galbæ exstruxit apud Curtium lacum, & in foro. qua non major gloria fuit. Quod olim decus usurpatum tantum in summis ducibus. ut patet ex his Plutarchi Problem. Rom. *Quid est, quod ejus qui triumphasset, deinde combustus esset, licebat os capere, & in urbem deferre, ac deponere, ut Pyrrho Liparaus scriptum reliquit? An hoc mortui honoris causa factum est? Nam & aliis ducibus & qui bene rem gessissent, idem tribuerunt, ut non ipsi solum, sed posteri quoque, in foro sepelirentur, sicut Valerio & Fabricio. Ferunt autem horum posteris mortuis, & in forum delatis, ardentem facem subjici, & statim attolli, ut sine invidia, honore utantur, & tantum modo sibi licere confirment.*

1. *Missa legatio.*] Scilicet ad Vitellium. infra enim ait: *Senatus legatione, quam ibi opperiri jusserat, audita,* Pichen.

2. *Gaudio.*] Quæ gaudium de victoria Vitellii, nomine senatus testaretur. quæ *gaudio*, id est gratulatione, fungeretur.

3. *Ad consules scripta.*] Scripsit ad consules, absente principe, Fabius Valens, & quasi partes principis procul amoti sustineret, quemadmodum & Mucianus postea, velut alter imperator. Urget occasio, urget aliquando ipsa necessitas, & quæ aliis temporibus crimini darentur, tum certe decori & gloriæ tribuuntur, aut certe facile tolerantur.

Dum nutat principatus, nutat & gloria, & eorum fere est, qui faveat, qui

[1] immoderatæ : [2] gratior Cæcinæ modestia fuit, quod non scripsisset. Cæterum Italia gravius atque atrocius, [3] quam bello affligebatur. 56 dispersi per municipia & colonias Vitelliani, [4] spoliare, rapere, vi & stupris polluere, in omne fas nefasque avidi, aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuere qui inimicos suos [5] specie militum interficerent. Ipsiq; milites regionum gnari, [6] refertos agros,

INTERPRETATIO.

superba: sed jucundior Cæcinæ moderatio fuit, quod non misisset. Cæterum Italia crudelius atque immanius, quam bello divexabatur. effusi passim per oppida & municipia Vitelliani, prædari, agere & ferre, vi & libidinibus grassari. in omne genus flagitiorum prompti, aut pretio empti, non rebus sacris, non profanis manus abstinebant. Et extitere qui sibi invisos homines. *tanquam milites, occiderent. Ipsique milites locorum scientes, opulentas villas, & locu-*

NOTÆ.

dare aut adimere possunt. Modestiores tamen & sapientiores sunt, qui dant omnia principi & nihil sibi, adrogant. in quo gravitet erravit Antonius Primus, post quam vicit Vitellianos. Gloria principatus non dividitur, aut Cæsar aut nihil. dignior imperio qui vincit, dein fortunam relinquit aliis, aut spernit. Sed quis mortalium, modum teneat in fortuna, in victoria, in gloria belli?

1. *Immoderatæ.*] Non superbæ, non nimio aut immodico fastu tanquam victoris insultantis aut superbe minantis, scriptæ; alii legunt: *haud immoderate*, supple, *scripta.*

2. *Gratior Cæcinæ.*] Quia invaluerat jam illo ævo, ut publice nemo ad consules, aut senatum scriberet, præter principem: alii autem omnes ad istum. Itaque superbe se gessisse Valens visus, qui id fecit; modeste Cæcina, qui omisit.

Tale illud lib. 4. hist. de Muciano: *Miserat & epistolas ad senatum, quæ materiem sermonibus præbuere. Si enim privatus esset, cur publice loqueretur?* Lipsius.

In tantis occasionibus, cum absente principe, plerumque *consilia post res afferantur*, non video cur vituperari debeat Valens, qui scribat, velut ex mandato tacito principis, & quidem modeste; hoc enim legatus agere debuit nomine principis, quod egisset princeps ipse, si præsens adesset. Nisi forte potius scribendum fuerit privatis amicis, senatoribus tamen, qui rem referrent apud senatum, sponte consulum.

3. *Quam bello.*] Quam bello civili vel externo fieri solet. crudelius grassabantur Vitelliani, quam ob bellum, aut imperium tantum.

4. *Spoliare, rapere.*] Sic Suet. Vitel. 10. *Nulla familiæ aut militis disciplina, rapinas ac petulantiam omnium in jocum vertens, qui non contenti epulo ubique publice præbito, quoscumque libuisset, in libertatem asserebant, verbera & plagas, sæpe vulnera, nonnunquam necem repræsentantes adversantibus.*

5. *Specie militum.*] Inimicos occidebant, velut armis civilibus immixtos invenissent. eos quasi hostes armatos & in adversis partibus certantes, interficiebant. quod nefas.

Sed in id ferrum civile stringitur, ne pateant libera sceleribus spatia. infra 85. *Saturninus Mœsiæ rector pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Iulianum* &c *ob simultates, quibus caussam partium prætendebat.* nempe privatis odiis diversas partes, ut in civili bello, obtendebat.

6. *Refertos agros.*] Intellige *prædia*, seu *villas.* nam certe mense Aprili, vel Majo, poterant jam nocere frugibus, sed ea nondum præda fuit, aut opulentia,

dites dominos, in prædam; aut si repugnatum foret, [1] ad excidium destinabant: [2] obnoxiis ducibus, & prohibere non ausis. minus avaritiæ in Cæcina, plus ambitionis: Valens, ob lucra & quæstus infamis, eoque alienæ etiam culpæ dissimulator. Jam pridem attritis Italiæ rebus, [3] tantum peditum equitumque [4] vis, [5] damnaque, & in-

INTERPRETATIO.

pletes colonos in prædam, aut si resisteretur, ad exitium postulabant: indulgentibus ducibus, & impedire non ausis. minus cupiditatis in Cæcina, plus vanitatis: Fabius avaritia & sordibus ignominiosus, ideoque alienis etiam flagitiis connivebat. Iam olim absumptis Italiæ opibus, solummodo peditum equitumque multitudo ingens, jacturaque & contumelia iniquo animo fereban-

NOTÆ.

quam in villis & prædiis quærebant, quæ tum referta prioris anni copiis reperiebantur.

1. *Ad excidium.*] Interpretantur de morte & exitio dominorum. sed sic capio, ut primo ipsos dominos domosque in prædam, dein si repugnaretur, in exscidium destinarent. Nempe subvertere villas, domos, ac prædia vastare & exscindere parabant. non tamen hic præcise intelligi potest mors aut exitium ipsorum dominorum, sed tantum subversio & ruina. Attamen Suet. Vitel. 10. *Verbera & plagas, sæpe vulnera, nonnunquam necem repræsentantes adversantibus.*

Ad exscidium.] *Exitium* hominum est, *exscidium* agrorum & locorum. igitur vastitati & *exscidio* destinabant oppida, municipia, agros, prædia, villas, domos, ni statim præda & opibus exsatiarentur.

2. *Obnoxiis ducibus.*] Multis de caussis obnoxii duces. quia scil. bello civili plus licet militi quam duci. quia duces scelere polluti, milite facinoroso indigent ad majora facinora perpetranda.

Quia iisdem sceleribus & majoribus polluti duces, quomodo arguant, & qua auctoritate prohibeant vesanum militem? quod explicat Tac præcipue de Valente: *Valens ob lucra & quæstus infamis, eoque alienæ*, id est militum, *culpæ dissimulator.*

3. *Tantum peditum,*] Vulgatam non spetno. ægre scilicet tolerabat Italia tantum peditum equitumque, atque eorum vim, damna & injurias. sic supra: *spoliare, rapere, vi & stupris polluere.* Pich.

Hunc esse sensum puto; cum jam pridem attritæ seu absumptæ essent Italiæ opes, jactura bonorum non amplius metuebatur; sed solummodo violentia, sævitia & injuriæ tot peditum equitumque, nulla disciplina coërcitorum, ægre tolerabantur.

Vel potius, cum pridem attritæ essent opes Italiæ, jam nunc ægre sustinebatur tanta belli moles, tantaque armatorum multitudo, sævitia, damnaque & injuriæ vix tolerabantur, id est, sustentabantur, nam ægre ferre seu iniquo animo id pati insanum & superfluum. quis enim tali bello resistat? Sic infra eod lib. 81 *Tantum simul peditum equitumque* &c. *speciem fortunæ principalis effecerant.*

Tantum.] Sic capio: jam pridem attritæ opes Italiæ erant. itaque tum solummodo *peditum equitumque vis*, id est innumera multitudo, *damnaque & injuria ægre tolerabantur.* Ita tamen ut τὸ *vis*, ambiguè significare possit, simul & numerum, & violentiam.

4. *Vis.*] Forte ibi *vis* est tantum præcise numerus seu multitudo ingens. nam *violentia* satis explicatur sequentibus vocibus: *damnaque & injuria* &c. *Iam pridem attritis Italiæ opibus*, nunc solummodo *ægre tolerabantur vis* seu multitudo ingens militum, quos secum trahe-

juriæ, ægre tolerabantur. Interim Vitellius victoriæ ſuæ neſcius, ut 57
ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitus vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, feſtinatis per Gallias delectibus, [1] ut remanentium legionum nomina ſupplerentur. [2] Cura ripæ Hordeonio Flacco permiſſa. Ipſe è Britannico delectu octo millia ſibi adjunxit. & paucorum dierum iter progreſſus, *proſperas apud Bedriacum res, ac morte Othonis concidiſſe bellum* accepit. Vocata concione, virtutem militum laudibus cumulat. [3] Poſtulante exercitu, *ut liber-*

INTERPRETATIO.

tur. Interea Vitellius victoriæ ſuæ ignarus, cæterum Germanici militis robur excibat, tanquam ad integrum bellum. Pauci veterani milites in caſtris ſeu præſidiis remanſere. copiis propere conſcriptis per Gallias, ut relictarum ibi legionum vocabula replerentur. Cuſtodiendo Rheno Hordeonius Flaccus impoſitus: Ipſe Vitellius *è Britannici exercitu octo millia aſſumpſit. & cum paucis diebus inceſſiſſet*, ſecundam apud Bedriacum pugnam *accepit*, & exitu Othonis finitum eſſe bellum. *Convocato exercitu, fortitudinem militum laudibus extollit. Flagi-*

NOTÆ.

bat Vitellius, *damnaque*; quæ quidem *damna*, non ſpectarent ad opes quæ nullæ aut raræ ſupererant. ſed ad loca ac prædia, ſeu agriculturæ inſtrumenta jumentaque, forte & ad perſonas, ut & *injuria*.

5. *Damna.*] Id eſt, non jam metuebant copiis & opibus quæ pridem exhauſtæ erant, timebant incendia villarum, domorum, vim, cædes, ſtupra, raptus liberorum ſervorumque & armentorum. his adde jacturam armorum ſeu inſtrumentorum agriculturæ. hæc ſunt *damna*, & *injuria*.

1. *Vt remanentium legionum nomina.*] Recte *nomina*. quia revera nomina tantum erant legionum, quæ viribus & milite inanes, & veluti ſimulachra legionum, ad deterrendos in ſpeciem barbaros, ne Gallias invaderent.

2. *Cura ripæ Hordeonio.*] Itaque tum præfuit ille utrique Germaniæ, & utrique exercitui, ſuperiori & inferiori.

3. *Poſtulante exercitu.*] Suet. ſcribit, *primo imperii die*, aliis & in hunc locum pugnantibus circumſtantiis. *Savil.*

Suet. Vitell. 12. *Hunc adoleſcentulum mutua libidine conſtupratum, mox tædio profugum. cum Puteolis poſcam, vendentem deprehendiſſet, conjecit in compedes, ſtatimque ſolvit, & rurſus in deliciis habuit. iterum deinde ob nimiam contumaciam & ferocitatem gravatus, circumforaneo laniſtæ vendidit, dilatumque ad finem muneris, repentè ſurripuit, & provincia demum accepta, manumiſit: ac primo imperii die, aureis donavit annulis ſuper cœnam. cum manè rogantibus pro eo cunctis, deteſtatus eſſet ſeveriſſimè talem equeſtris ordinis maculam.*

Conſentiret Suetonius cum Tacito, ſi per *primum imperii diem*, intelligeret eum diem quo nuntium accepit Vitellius de morte Othonis. ſed potius diem eum intelligit, quo ſalutatus eſt imperator in Germania, apud Coloniam Agrippinenſem.

Poſtulante exercitu.] Non exercitu victore, ne erres. ſed *vocata concione*, & coram illo exercitu, quem ſecum trahebat, laudat virtutem militum qui vicerant in Italia. cujus decoris quaſi participes etiam Germanici illi & Britannici, quos velut *ad integrum* bellum rapiebat.

Nondum advenerat Lugdunum, ubi mox *præſto fuere* &c. *victricium victarumque partium duces.* Et ibi iterum victores duces laudat pro concione, & *cu-*

tum suum Asiaticum equestri dignitate donaret, inhonestam adulationem compescuit. Dein mobilitate ingenii, [1] quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur: honoravitque Asiaticum anulis, fœdum mancipium, & [2] malis artibus ambitiosum. Iisdem diebus,
58 [3] *accessisse partibus utramque Mauretaniam, interfecto procuratore Albino*, nuntii venere. Lucejus Albinus, à Nerone [4] Mauretaniæ Cæsa-

INTERPRETATIO.

tante exercitu, ut libertum suum Asiaticum equestri decore ornaret, *turpem adsentationem cohibuit. Dein levitate animi, quod publice recusarat, inter privatas epulas concedit: ornavitque Asiaticum anulis impurum servum, & malis facinoribus ambitiosum.* Eodem tempore tabellarii nuntiavere, adjunctam esse Vitellii partibus utramque Mauritaniam, interempto procuratore Albino. *Lucejus Albinus procurator datus à Nerone Mauritania Cæsariensi, adjecta per Galbam*

NOTÆ.

vuli sua circumponit. simul etiam victos duces absolvit crimine fidei, seu perfidiæ.

1. *Quod palam abnuerat.*] Flagitium ac levitas Vitellii fuit, quod palam pro concione, & exercitui postulanti hoc decus liberto patronoque, negasset, deinde statim temulentus, inter scyphos paucis amicis id concederet. Sic sæpe tamen olim data inter epulas servis libertas, sed forte merito, aut certe minore flagitio.

2. *Malis artibus.*] Id est, libidinibus & aliis flagitiis. nempe facilior & brevior via per malas artes ad divitias sub malis principibus. Sic de Tigellino au, lib. 14 57 *Valedierque in dies Tigellinus, & malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret.*

3 *Accessisse partibus.*] Vitellii nempe.

4. *Mauretania Cæsariensi.*] Mauritania Cæsariensis fuit pars orientalis Mauritaniæ regionis, & postea in duas provincias partita, nempe *Cæsariensem* & *Sitifensem*. Mauritania Cæsariensis proprie dicta, hodie *Telensin* & *Tenez* provinciæ regni Algeriani ad occidentem. Mauritania Sitifensis, hodie *Gezaira* vel *Alger* & *Bugia*, etiam provinciæ regni Algerii in Barbaria, sub clientela Turcarum. *Tillemonius.*

Mauretania Cæsariensi.] Mauretania ab ortu, flumine Mulucha celeberrimo terminatur; ab austro, Atlante monte poëtis decantatissimo: ab occasu, freto Herculeo (quod nos *Strettum Gibbaltar* vocamus) à septentrionibus, mari Iberico.

Hujus Mauritaniæ Bocchus rex fuit, Jugurthino bello à Salustio descripto clarus, unde ipsa Mauritania, quæ in ortum spectat, *Bocchiana* dicta, & *Cæsariensis* ab urbe Cæsarea, *Iol* ante vocata.

Quemadmodum regio *Begudiana* appellata est, quæ in Atlantem & occasum vergit, antea *Sitiphensis* ab oppido *Sitiphi*; post *Tingitana*, ab oppido *Tingi*, cum provincia esse cœpisset sub Cajo Caligula.

Infra: *ipse Albinus, dum è Tingitana provincia Cæsariensem Mauritaniam petit* &c. ex quo loco differentiam posse colligere. *Lupanus.*

Duæ Mauritaniæ] Quas sic diviserat Claudius teste Dione lib 60. *His actis, Claudius Mauros subditos in duas provincias divisit, unam ad Tingim, alteram ad Cæsaream, unde & nomen habent, & duobus equitibus Rom. permisit.* Quam tamen divisionem tribuit Plinius Caligulæ lib. 5. cap. 2. qui potior auctor.

Mauretania.] Vertit interpres Gallicus, quasi Albinus sub Nerone præfuerit Mauritaniæ Cæsariensi, deinde sub Galba,

rienſi

riensi præpositus, addita per Galbam [1] Tingitanæ provinciæ administratione, haud spernendis viribus agebat [2] XVIII cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, [3] per latrocinia & raptus [4] apta bello manus. Cæso Galba, in Othonem pronus, nec [5] Africa contentus, Hispaniæ [6] angusto freto diremptæ imminebat. Inde [7] Cluvio Rufo metus; *& decimam legionem propinquare litori*, ut transmissurus jussit: præmissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent. neque arduum fuit, magna per provincias Germanici exercitus fama. Spargebatur insuper, *spreto* procuratoris *vocabulo*, [8] *Albinum insigne regis*, *&* Jubæ *nomen usurpare*. Ita [9] mutatis ani- 59

INTERPRETATIO.

Tingitana provincia cura, haud modicis copiis agitabat. Octodecim cohortes, quinque alæ, multa Maurorum auxilia aderant, per populationes, & latrocinia idoneum bello agmen. interfecto Galba, inclinans in Othonem, nec Africa se continens, Hispaniam maris angustiis separatam invadere parabat. Inde Cluvio Rufo timor, & præcepit, decimam legionem accedere ad oram, *tanquam trajecturus esset: præire jussi centuriones, qui Maurorum studia conciliarent Vitellio. Neque difficile fuit, ingenti per provincias Germanicarum legionum fama. Præterea vulgabatur*, contempto nomine procuratoris, Albinum diadema regium & Jubæ vocabulum sibi ad-

NOTÆ.

Tingitanæ, & quasi tum Tingitanæ provinciæ tantum præesset. quod falsum. Nam utrique provinciæ præfuit, cum occisus est. Et altera ipsi data à Nerone, altera addita à Galba fuerat.

Mauretania.] Vide notas lib. 1. c. xi.

1. *Tingitana*] Mauritania Tingitana, provincia occidentalis Mauritaniæ regionis, ad Oceanum occidentalem, & ad mare Mediterraneum hodie regna *Fez* & *Maroc*, in Barbaria ad occidentem. *Tillemonius.*

2. *XVIII cohortes.*] Quæ *cohortes* haud dubie partim legionariæ, partim auxiliares erant, ut & *alæ*. quibus accedebat, ut rebus novis, *ingens numerus* indigenarum *Maurorum*. infra: *Centuriones præmissi*, qui non nisi legionum fuere.

XVIII cohortes.] Quæ cum quinque alis adæquant, aut etiam superant numerum ac robur duarum legionum. scil. utrique Mauritaniæ præerat Albinus.

3. *Per Latrocinia.*] Id refertur tantum ad *Mauros*, non ad *cohortes*, seu *alas*. inter auxiliares aderant Mauri.

4. *Apta bello manus.*] Magis *apta bello*, quam prælis *manus*, nempe *per latrocinia* &c.

5. *Africa.*] Africa Citerior quæ etiam *Romana* dici potest, pars est septentrionalior Africæ partis, ad mare Mediterraneum & ad Oceanum occidentalem. hodie *Barbaria* ora. *Tillemon.*

6. *Angusto freto.*] Fretum Herculeum quod & Gaditanum, est inter Bæticam provinciam Hispaniæ, & Mauritaniam regionem Africæ Citerioris. hoc freto Oceanus occidentalis sive Atlanticus & mare Mediterraneum junguntur. hodie vocatur *Destreit de Gibraltar*. est inter Andalusiam regnum Hispaniæ & Fezzanum regnum. vulgo *Fez*, in Barbaria. *Tillemonius.*

7. *Cluvio Rufo metus.*] Ne Albinus simul & Hispaniam invaderet, qui scil. *in Othonem pronus.*

8 *Albinum insigne regis, & Iuba nomen usurpare.*] Mauritaniæ præfuerunt Bogud & Bocchus reges, quibus deficientibus, Augusti munere, Juba successit, ejus Jubæ filius, qui ante Scipioni

mis, [1] Asinius Pollio [2] alæ præfectus, è fidissimis Albino, & Festus ac Scipio cohortium præfecti [3] opprimuntur. Ipse Albinus, dum è Tingitana provincia Cæsariensem Mauritaniam petit, appulsus litori trucidatur. [4] uxor ejus, cum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est: [5] nihil eorum quæ fierent Vitellio anquirente. brevi auditu, quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. *Exercitum itinere terrestri pergere* jubet: ipse [6] Arare flumine devehitur, nullo principali pa-

INTERPRETATIO.

rogare. Sic alienatis animis interficiuntur Asinius Pollio præfectus alæ fidelissimus Albino, & Festus ac Scipio cohortium duces. Ipse Albinus, dum é provincia Tingitana pergit in Mauritaniam Cæsariensem, advectus ripa, interimitur; conjux ejus, cum se interfectoribus exhibuisset, unà trucidata est: nihil eorum quæ gererentur, Vitellio perscrutante. brevi attentione, quamvis magna transmittebat, haud sufficiens curis ingentibus. Agmen via terrestri incedere *jubet: ipse Arare amne defertur, nullo*

NOTÆ.

junctus, contra Cæsarem dictatorem bella gesserat. Itaque Albinus *Iuba* nomen usurpabat. *Lupanus.*

9. *Mutatis.*] Nempe ad partes Vitellii.

1. *Asinius Pollio, Scipio præfecti.*] Igitur auxiliares tantum regebant *præfecti.* Mirari subit unde tam magna nomina in Africa? quo fato serviunt Regulo Jubæ, seu Albino Sciopiones & Polliones? an cives illi, an socii tantum?

Si auxiliares & socii illi, sentiam invaluisse jam apud provinciales, ut proceres etiam nomina Romana induerent, sive ex more & libidine adsentandi rerum dominis, sive quia proceres illi civitate Rom. donati, etiam nomina Latina usurpabant, ut civibus Rom. magis decora. Sic Galli jam & Germani proceres, civitatem & nomina Rom. usurpabant.

2. *Alæ præfectus.*] Sic dicitur *præfectus*, qui equiti imperat, indistincte, an sint equites auxiliares, an legionarii. sic *cohortium præfecti* dicuntur, cum de cohortibus sociorum agitur, non *tribuni.*

3. *Opprimuntur.*] Ab ipsismet quibus imperabant, qui nempe conciliati à centurionibus præmissis à Cluvio. Sicque *mutati animi* erant.

4. *Vxor ejus.. simul interfecta.*] Vanum est irritare velle armatos & cædibus cruentos, idque sæpe exitiosum. neque enim statim ut strictus est gladius, facile conditur. Sic Cæsonia uxor C. Cæsaris confossa est, cum corpori mariti adsideret ac lugeret, & filia ejus parietibus adlisa. nec id simul cum cæde Caij patratum, sed paulo post, Josepho teste.

5. *Nihil eorum quæ fierent, anquirente Vitellio.*] Hoc dicit Tac. quia occisa uxor Albini, quasi per scelus, quod scil. debuit inquirere Vitellius, aut etiam punire.

Vel forte potius, quia oppressa factio Albini maximi gravissimique momenti fuit pro partibus Vitellii; ideoque *anquirere* debuit. nempe sic occupata fere tota Africa est, procurante Cluvio Rufo.

Quod tamen eximium facinus Cluvii, neque inquisivit, aut laudavit Vitellius, miro stupore, quia scil. *impar curis gravioribus.*

6. *Arare devehitur Vitellius.*] Puto, tum imperii seu victoriæ insignia fluctibus abrepta, Suet. Vit. 9. *Laurea quam religiosissime circumdederat, in profluentem excidit.* Et addit infra Suet. 10. *Perque flumina delicatissimis navigiis, & variarum coronarum genere redimitus, inter profusissimos obsoniorum apparatus* &c. Vehebatur.

Puto, *lauream* tum sibi ipse circumdederat, cum de victoria legatorum audis-

statu, sed [1] vetere egestate conspicuus. donec Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, genere illustri, largus animo, & [2] par opibus, [3] circumdaret principi ministeria, [4] comitaretur liberaliter, [5] eo ipso

INTERPRETATIO.

imperatorio cultu, sed prisca paupertate insignis. donec Iunius Blæsus Lugdunensis Galliæ legatus, stirpe nobili, natura munificentissimus, & par divitiis, ministros adjungeret Imperatori, & liberali comitatu stiparet deduceretque, eo ipso invisus.

NOTÆ.

ser, quam lauream in urbem advectus, in sinu Jovis Capitolini forte deponeret. quæ *in profluentem* Araris *excidit*. quod omen fuit instabilis fortunæ.

Dederat ipsi coronam Gallia, quam & Gallus ipsi ademit, nempe Antonius Primus Tolosæ natus teste Suetonio, quodam fatorum ordine invicto & incomprehenso.

Forte & *lauream* eam induerat, exemplo Julii Cæsaris, ut & gladium ejusdem Cæsaris è templo Coloniæ rapuerat. ut his insignibus tamen Cæsar esset, sic ut orator fuit, qui Ciceronis uxorem duxerat, ut philosophus & sapiens, qui lychno Epicteti utebatur.

Arare.] Arar fluvius Belgicæ, Celticæ sive Lugdunensis, & Narbonensis regionum Galliæ, in Rhodanum fluvium se exonerat Hodie *la Saone* in præfecturis majoribus Campaniæ, Burgundiæ ducatus & comitatus, atque Lugdunensis, in regno Franciæ & acquisitis. *Tillem.*

1. *Vetere egestate conspicuus.*] Sic dicit Tac. quia paupertas præcise non inhonesta est, imo decora ut cum maxime in principe, si *cætera ad hanc formam* essent, si egregiæ artes accederent. Et potuit certe Vitellius imperii potens statim undecunque accipere aut rapere opes, quibus sibi *principalem paratum* circumdaret. sed ut dicit Tac. *si luxuria temperaret, avaritiam non timeret.*

Itaque decorus adhuc & *conspicuus* Vitellius priori *egestate*, hoc sensu. Sic Galba antea, neque regium paratum, aut supellectilem, vel ministros Neronis sibi circumdari passus est, nisi cum accessit magister dominationis T. Vinius, qui magnificentiam decoram esse principi admonebat, forte non tam amore principis, quam cupiditate opum, quas jam rapiebat animo, affectu, oculis.

Et Galba non sine laudabili disciplina severitatem & paupertatem priscam retinebat. quippe qui sic parceret opibus publicis, si perinde ministrorum seu pædagogorum libertorumque manus retinere valuisset.

Prisca egestate conspicuus.] Suet. Vit. 7. *Satis constat, exituro viaticum defuisse, tanta egestate rei familiaris, ut uxore & liberis quos Romæ relinquebat, meritorio cœnaculo abditis, domum in reliquam partem anni ablocaret: utque ex aure matris detractum unionem pigneraverit ad itineris impensas.*

2. *Par opibus.*] Ingens animo, opibus, & qui magnitudine animi fortunam & opes exæquaret. Multi sufficiunt parandis aut perdendis opibus, pauci possidendis, aut impendendis ut decet, magnis divitiis pares. pauci supra opes, multi infra fortunam, & sæpe nimio ejus splendore perstringuntur, obruuntur.

Par opibus.] Vertit Interp. Hisp. quasi pares animo possideret opes. sed non id præcise Tacitus. si quidem discrimen est. fuit *largus animo* Blæsus, & *par opibus*. at forte non pares animo opes habuit. Opibus recte & magnifice utebatur; sed potuit ille & majoribus splendidissime uti. nam & imperio ipse par visus postea.

3. *Circumdaret principi.*] Recte, *circumdaret principi*. neque scripsisset, *principis*, sed ministeria principalia, vel *ministeria principatus*, ut infra de filio Vitellii: cinxitque *cunctis fortunæ principalis insignibus*. Et lib. 1. *Ministeria principatus per libertos agi solita.*

Aaa 4

ingratus, quamvis odium Vitellius [1] vernilibus blanditiis velaret. Præsto fuere Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem & Cæcinam pro concione laudatos, [2] curuli suæ circumposuit. Mox

INTERPRETATIO.

quamvis offensionem dissimularet tegeretque Vitellius blandimentis servilibus. Obviam facti Lugduni duces partium victricium victarumque. Valentem & Cæcinam pro concione celebratos, in tribunali sibi prope adsidere jussit. Mox uni-

NOTÆ.

4. *Comitaretur.*] Vertit nobil Harlæus, quasi ipsemet Blæsus Vitellium cum magnifico & splendido paratu comitaretur, seu ipsemet se comitem honorificum adhiberet.

Alii capiunt, quasi comitatum splendidum Vitellio Blæsus adjungeret, circumdaretque. & forte utrumque verum est, ita ut simul Blæsus & splendida principi ministeria magnificumque & regium apparatum ipsi circumdaret, & simul se ipsi comitem splendidum adjungeret.

5. *Eo ipso ingratus.*] Gratum Vitellio non erat, privatum hominem, ipso principe splendidiorem conspici, eique egestatem quodam modo exprobrare. *Pichena.*

Nonnulla officia meritaque in principem ingrata principi; omnia enim infra fastigium fortunæ suæ putat, eaque vel sibi debita, vel ex suo sibi collata existimat, & qui magnificè meretur de principe, nimis in principem sibi adrogare videtur. sic quasi privato major, & veluti se dominantis principem fert. itaque *eo ipso ingratus.*

Eo ipso ingratus.] Quod nempe opibus, paratu, splendore ac magnificentia præniteret Blæsus privatus, & quod tam *largus animo* esset, ut etiam principi elargiretur opes, quo certe principem præcellebat, non sine æmulatu Vitellii, qui egestate & socordia petinde despiciendus.

1. *Vernilibus.*] *Servilibus.* nec certe aliter abblanditi potuit Vitellius, nisi serviliter & vernarum more, ut qui nec ingenio, nec vi ulla aut constantia, vel auctoritate, aut fama existimatione præpolleret, nisi forte flagitiorum, & apud similes flagitiosos.

Audi verniles ineptias hominis. Suet 7. *Crediteres non nisi terrere calumnia amevit: cum libertine cuidam acerbius debitum repescenti, injuriarum formulam, quasi calce ab eo percussus, intendisset* &c.

Ibid. *Mulionibus, ac viatoribus prater modum comis: ut mane singulos, jamne jentassent, sciscitaretur, seque fecisse, ructu quoque ostenderet.*

2. *Curuli sua circumposuit.*] Ita ut medius inter legatos sederet in curuli Vitellius Imperator, legati vero Fabius & Cæcina sellis, forte minus altis, & quæ forte non curules, aut eburneæ essent, aut non eodem ornatu. nam *curules* etiam floribus & corollis ornabantur; attamen in eodem tribunali sedebant legati victores cum Vitellio principe. id testimonium virtutis, id gloriæ decus victoribus ducibus concedebatur.

Curuli sua.] Etiam imperatorum temporibus consules habuere *sellas curules*, solo forte ornatu dispares. Libera Rep. etiam prætores, & ædilium quidam. *Savilius.*

Curuli sua.] Ita ut eodem tribunali adessent legati victores pro concione. Sedebat in curuli princeps Vitellius, legati forte stabant, sed cum insignibus, quibus conspicui forent. stabant forte; alioquin eos quasi socios, ac fortunæ principalis consortes seu collegas sic adscivisset. quod periculosum & æmulatui obnoxium.

[1] *universum exercitum occurrere* [2] *infanti filio* jubet : [3] perlatumque, & [4] paludamento opertum, sinu retinens, *Germanicum* appellavit, cinxitque cunctis fortunæ Principalis insignibus. [5] nimius honos inter se-

INTERPRETATIO.

versum exercitum obviam ire pueto filio præcipit : *circumlatumque & paludamento indutum, gremio complectens*, Germanicum *vocavit*, *circumdeditque* illi *omnia fortuna imperatoria decora. quod nimium decus inter prospera, rebus im-*

NOTÆ.

1. *Universum exercitum.*] Nempe qui ex Germania cum ipso adventabat. nam soli duces victricium victarumque legionum ei Lugduni occurrebant, non legiones ipsæ. in Italia remanserant.

Universum exercitum.] Rebus prosperis nimius & vesanus Vitellius. non enim mittere debuit universum exercitum obviam νηπίῳ filio, qui adhuc infans & nondum Cæsar erat. neque sic vocari sustinebat ipse Vitellius.

Debuit tantum mittere cohortes quasdam, ut olim Germanico Tiberius, teste Sueton. Calig. & tamen Germanicus *Cæsar* erat, atque *Imperator* prisco more, & ad secundum consulatum ac simul ad triumphum victor ipse ex Germania revehebatur.

Universum exercitum.] Ne etiam intelligas de victore milite, sed tantum de reliquo illo exercitu, quem Vitellius ipse è Gallia, seu Germania Britanniaque secum trahebat; ideoque & filium *Germanicum* appellavit. & id factum, dum Lugduni versaretur Vitellius.

2. *Infanti filio.*] Sueton. 6 vocat matem *titubantia oris prope mutum & elinguem.* tum sex ætatis annos habuit teste Zonara.

Filio.] Puto, veniebat infans ex Italia cum legatis victoribus, & ipsum suum, quem ex Germania trahebat Vitellius exercitum, ire obviam filio jubet Lugdunum adventanti.

3. *Perlatumque.*] Id est, Vitellius, cum adventasset filius Lugdunum, una cum exercitu qui obviam processerat, ipsum perferebat. & *paludamento opertum sinu retinebat* &c. nam ipse princeps non obviam ivit filio. sed postquam ad se venisset filius, eum exornavit pallio militari, aut forte jam ante paludamento opertus erat filius, cum apud principia & inter signa incederet, stipante milite, cum ducibus primoribusque castrorum, & tum eum pater exornavit *cunctis fortunæ principalis insignibus.*

Quæ autem illa *insignia* fuerint in puero, parum compertum. nisi forte adfuerint 12. lictores, laureati fasces, & cæteri ministri regii, ut principi, & toga palmata seu triumphalis, forte & laurea in capite, exemplo patris, quam deponeret in Capitolio, ut triumphi, aut quasi triumphi paterni socius ac particeps.

4. *Paludamento.*] *Paludamentum* Varro dixit insignia & ornamenta militaria. Dictum etiam *Sagum*, & *Sagulum* & *Chlamys.* Nec solum imperatorum erat paludamentum, sed etiam tribuitur aliis militibus.

Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis essent utrinque angusta, imis latioribus, color ejus eximius & è cocco: erat etiam aliquando album, sed sæpius puniceum. quo colore, forte & magnitudine præcellebat haud dubie paludamentum imperatoris.

Paludamento opertum.] Dicit *opertum*, quia sex tantum annos natus erat. Sicque puer magis *paludamento opertus*, aut involutus, quam indutus videbatur.

Paludamento.] Ut in bello, & quia filius imperatoris, ac velut in oculis exercitus recens victoris, & quasi ad triumphum se referentis.

5. *Nimius honos.*] *Nimius*, ut infanti & filio Vitellii, *nimius*, ut inter res summas & arduas & adhuc incertas, *nimus.*

60 cunda, [1] rebus adversis [2] in solatium cessit. Tum interfecti [3] centuriones promptissimi Othonianorum: unde præcipua in Vitellium alienatio, [4] per Illyricos exercitus. Simul [5] cæteræ legiones [6] contactu, & adversus Germanicos milites invidia, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum, tristi mora [7] squalidos tenuit: donec auditi, [8] necessariis magis defensionibus, quam honestis ute-

INTERPRETATIO.

prosperis tamen illi *in solatium vertit. Tum interempti centuriones strenuissimi Othonianorum: unde maxima in Vitellium offensio per Illyrica castra. Etiam & reliqua legiones contagione, & æmulatione in Germanicos exercitus, bellum cogitabant. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum mæsta expectatione*, ut reos, *squallentes distulit: donec admissi, necessariam magis defensionem obtende-*

NOTÆ.

tum abblandiente fortuna, ut diu sibi constaret, ac nondum satis firmata, & quæ statim Vitellium desertura fuit.

Nimius bonos inter secunda.] Virgil. 1. Æneid.

Hoc equidem occasum Trojæ, tristesque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.

1. *Rebus adversis.*] Quemadmodum & pater usurpavit, qui sævienti per ludibrium tribuno respondit, *attamen tuus Imperator fui.* & hoc solum ex dignitate & prosperis relinquitur, quod rebus adversis, tamen splendori & solatio sit ea gloria.

2. *In solatium cessit.*] Non enim longo tempore superstes fuit, imperante ejus cædem Muciano lib. 4. h. *Savil.*

3. *Centuriones.*] Nempe centuriones legionum quæ pro Othone certarunt. neque ausi sunt statim interficere centuriones prætorianorum.

4. *Per Illyricos.*] *Electi* Illyrici exercitus tendebant Romæ, cum occisus est Galba ab Othone, & haud dubie promptissima illa *vexilla* pro Othone, & in cædem Galbæ, & horum *centuriones* nunc occiduntur à Vitellio. hinc *alienatio per Illyricos exercitus.*

Per Illyricos.] Quia ex Illyrico præsertim excitæ legiones Othonianæ, quæ prælio adfuerunt.

5. *Cæteræ legiones.*] Præcipue legiones Orientis *bellum meditabantur.*

6. *Contactu.*] Vertit clar. Harlæus, quia aliæ legiones prope tendebant, seu propius aberant. Intelligendæ præsertim legiones Mœsiæ, Pannoniæ & Dalmatiæ. Et *contactus* potius forte intelligendus de labe & contagione animorum, quam de contactu locorum aut castrorum. Et legiones Orientis non admodum vicinæ Illyricis.

Eadem labes civilis scil. belli omnium militum animos infecerat. volebant arma civilia, prædam & præmia, non otium aut stipendia. Erant ægri animi & rerum novarum avidi: idque moliebantur legiones jam olim, cum extinctus est Augustus.

Quia nempe pertæsi erant viri militares pacem & otium, nisi constantet obstitisset cunctatio seu prudentia senis sagacisque Tiberii. Nunc morte Neronis ultimi Cæsarum, *qua data porta ruunt* in scelus, in exitium Reipub.

7. *Squalidos tenuit.*] Quasi rei essent majestatis, aut sic existimarentur. nempe squallorem & sordes induebant rei, donec absolverentur. magnum *fidei crimen* inter arma civilia. quod tamen sæpe potius fortunæ crimen fuit.

8. *Necessariis.*] *Necessaria* erant illæ defensiones, quia victi, illi, & quia salus agebatur, non autem *honesta*, quia perfidiam & proditionem ultrò fatebantur, ac Vitellio imputabant. Hoc certe fœdum & turpe viris eximiis, attamen necessarium, præsertim apud talem Cæsarem.

tentur. [1] Proditionem ultro imputabant: *spatium longi ante prælium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suæ* assignantes. & Vitellius [2] credidit de perfidia, & [3] fidem absolvit. Salvius Titianus, Othonis frater, nullum

INTERPRETATIO.

rent: quam decoram. Perfidiam ipsi ultro imputabant: spatium immensæ ante pugnam viæ, fessos & exhaustos labore Othonianos, promiscue locata inter milites curricula, & multa quæ fortunæ erant, arti & dolo suo *tribuentes. & Vitellius fidem habuit de fraude, & tamen fidei veniam condonavit. Salvius Titianus*

NOTÆ.

1. *Proditionem.*] Prodidisse se Othonem affirmabant, nempe consuluisse *spatium longi itineris*, fatigationem, *permixtum vehiculis agmen* &c. quæ fortunæ erant, *suæ fraudi assignabant*. quæ magis *necessaria* defensio quam *honesta*.

2. *Credidit de perfidia.*] Credidit, id est, credere se finxit; nam falsa erat perfidia eorum adversus Othonem, vera autem fides.

Ideo Vitellius fidem eorum absolvit, quod scilicet fidi fuissent Othoni contra se ipsum. *Fidei* enim *crimen*, ut ait lib. præced. *gravissimum* erat *inter desciscentes*. Pichena.

Vitellius verè credidit de fraude: scil. *pleraque fortuita fraudi suæ assignantes*; hos duces perfidos ad ultimum fuisse credidit, & eos absolvit *fidei* crimine, quam Othoni prius præstiterant: quo scil. crimine, nullum gravius inter desciscentes lib. 1. h. 59. *Salinerius.*

Quod revera fides fuerat, Vitellius perfidiam fuisse persuasus, sub hujus nomine illam absolvebat. *Acidal.*

Credidit de perfidia.] Quia natura facilis & credulus Vitellius, & quia sibi facile quisque persuadet, quod sibi utile est. & præsertim rebus secundis, sibi Vitellius statim adulatur ultro, & à suis partibus stare debere omnes facile sibi persuadet.

Hinc de perfidia credidit Vitellius, & à seipso delusus, *fidem* illorum *absolvit*. Igitur nomine & specie perfidiæ, *crimen fidei* in Othonem ducibus condonavit, ac remisit.

Credidit de perfidia.] Credidit de perfidia in Othonem. nempe & fidem eorum in eundem Othonem (si fuit) absolvit, vel credidit de perfidia in Othonem, & fidem in se. quæ crimen fuit, absolvit Vitellius.

Credidit.] Ducibus credidit de perfidia, & *absolvit*, qualem aut quomodocunque *fidem*. habuissent.

Credidit de perfidia.] *Credidit* nempe de *perfidia* in Othonem & tamen *fidem* indistinctè *absolvit*. Vel sic intellige: si non irridet Tacitus Vitellium, debuit certe ille, & intererat ipsius *de perfidia* ducum confitentium, saltem palam & in speciem credere, aut videri credere. scil. strictius firmandæ reconciliationis causa cum talibus viris.

Interfuit etiam Vitellii credere & absolvere fidem ducum in Othonem, si forte erat & sibimet imputare exemplum talis fidei, quemadmodum Celsus exemplum suæ fidei in Galbam imputavit Othoni. sicque exemplum fidei in priorem principem, similis fidei in Vitellium, clarum certumque documentum esse debuit.

3. *Fidem absolvit.*] Quo modo fidem absolvit, si credidit de perfidia? an fidem in Othonem absolvit? an fidem in se? in se fidem non absolvit, quia meritum fuit, non scelus. Puto, Vitellius talia facile transibat, *impar curis gravioribus*.

Itaque quia fatebantur *perfidiam*, huc facile inclinavit ut crederet; at si fides fuit in Othonem, etiam pari facilitate eos absolvit. Imo pari socordia Vitellius & de perfidia clarissimorum virorum cre-

discrimen adiit, [1] pietate & ignavia excusatus. Mario Celso consulatus servatur. sed creditum fama, objectumque mox in senatu Cæcilio Simplici, *quod eum honorem pecunia mercari*, [2] *nec sine exitio Celsi voluisset*. restitit Vitellius, deditque postea consulatum Simplici, innoxium & inemptum. [3] Trachalum adversus criminantes, Galeria [4] uxor
61 Vitellii protexit. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Maricus quidam, è plebe [5] Bojorum, [6] inserere se se fortunæ, & provocare arma Romana; simulatione numinum ausus est. Jamque

INTERPRETATIO.

frater Othonis nullum periculum subiit, caritate & inertia defensus. Marius Celsus consularem dignitatem retinet. sed vulgo creditum exprobratumque mox coram patribus, Cæcilio Simplici, quod eam dignitatem pretio redimere, nec sine pernicie Celsi concupiisset. *repugnavit Vitellius, concessitque deinde consulatum Simplici, innocentem, nec pecunia emptum. Galeria conjux Vitellii defendit Trachalum adversus accusatores. Inter pericula clarissimorum virorum (turpe dictu) Maricus quidam è vulgo Bojorum, ausus est immiscere se fortunæ, & lacessere potentiam Rom. assimulata divinitate. Jamque* vindex Galliarum & deus

NOTÆ.

didit, & fidem eorum in Othonem principem absolvit, quasi fides crimen esset.

Vitellius credidit de perfidia leviter pro ingenio suo, & eos tamen absolvit, & illis condonat fidem quasi scelus.

Forte quasi diceret Vitellius: credidetim ultro, mihi prodidistis Othonem. quicquid sit pareo vobis, etiam & fidem vestram absolvo.

Debuit certe Vitellius credere de bono affectu ducum in se, aut sic videri, & simul laudare & absolvere indistincte fidem talium virorum, si saperet. Et hoc forte voluit Tacitus.

Fidem.] Veræ fidei obtendebant falsam perfidiam. *Credidit* tamen *de perfidia*, aut credere voluit, & tamen *fidem* si quæ fuit, etiam *absolvit*.

1. *Pietate.*] Amore seu caritate in fratrem.

2. *Nec sine exitio.*] Quod pronum & facile videbatur ob eximiam Marij Celsi virtutem, cui invidere potuit Vitellius, ultro ac natura sævus, præsertim irre pentibus dominationis magistris. Ille tamen pravitati Cæcilij *restitit* hactenus.

Nec sine exitio Celsi] Infra, vanitatis arguitur Simplex & forte accusabat Celsum apud Vitellium, ut qui fidus Othoni fuisset, sicque ipsi *exitium* parabat. sed virtus Celsi ac fides ejus eximia in principes, vicit Cæcilij scelus *Et restitit Vitellius; . quamquam ad omnes suspiciones pavidus.*

3. *Trachalum.*] Qui auctor orationis, ab Othone Roma profecturo habitæ ad populum, 1 hist. *Savil.* Hujus Trachali meminit lib præc. nominis ergo similitudo & Galeriæ erga Trachalum favor, suadent, ut opinemur, fuisse inter eos aliquam propinquitatem. *Pichena.*

4. *Uxor Vitellij*] Suet. Vit. 6 *Duxit mox Galeriam Fundanam prætorio patre.*

5. *Bojorum*] Boij populi, aliquando pars Arvernorum, Biturigum Cuborum, & Æduorum populorum, in Aquitania prima & Lugdunensi prima Galliæ provinciis. Hodie pars diœceseos archiepiscopatus *Bourges* & pars episcopatuum *Clermont* & *Autun*. vel secundum divisiones temporales, hic nunc est provincia *Bourbonnois* & pars septentrionalis *Arvernia*. Tillemon.

6 *Inserere sese fortunæ*] Vertunt, quasi fortunæ principali se insereret, quasi de occupando imperio cogitaret. quod falsum. Asserebat Gallias in libertatem. nihil aliud.

assertor

assertor Galliarum, & deus (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos [1] trahebat; cum [2] gravissima civitas, [3] electa juventute, adjectis à Vitellio cohortibus, [4] fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo prælio Maricus, [5] ac

INTERPRETATIO.

(id vocabulum sibi imposuerat) commotis octo millibus hominum, vicinos Æduorum vicos raptabat, cum sapientissima civitas, delectu habito, additis cohortibus Vitellio, lymphatam turbam profligavit. Captus in ea pugna Maricus, ac deinde

NOTÆ.

1. *Trahebat.*] Raptabat, deprædabatur. *Trahere*, hic est agere & ferre. Interdum significat trahere in eadem, seu in partes easdem compellere, vi, metu aut favore.

2. *Gravissima civitas.*] Id est sapientissima, & quæ omnia summo consilio & prudentia agebat. & hoc dictum non sine magno honore nostræ Galliæ ut olim de Spartana civitate.

3. *Electa juventute.*] Id est, exercitu.

4. *Fanaticam.*] Sic Florus lib. 3. cap. 19. ubi de bello Servili) *Syrus quidem nomine Eunus (magnitudo cladium facit, ut meminerimus) fanatico furore simulato, dum Syria deæ comas jactat, ad libertatem & arma servos, quasi numinum imperio, concitavit, idque ut divinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure & igne stipaverat, leniter inspirans, flammam inter verba fundebat. hoc miraculum primum duo millia ex obviis; mox jure belli fractis ergastulis, sexaginta amplius millium fecit exercitum*, &c.

5. *Ac mox feris objectus.*] Ex hoc loco potest intelligi, quid sit *objici*, vel *subjici* feris, nam utrumque dicitur. Dicebantur itaque *objici*, vel *subjici* feris, qui eis dilaniandi tradebantur, ut Danielem, & divum Dionysium feris objectos legimus.

Aliud erat in ludum venatorium damnari. Nam tum pugnandum erat cum bestiis, & hi *ad bestias damnati* dicebantur. unde *bestiarij* vocati à Suetonio, qui cum bestiis pugnabant, & ludus bestiarius, in quo *bestiarij* depugnabant.

Plinius epist. 10. *Quidam vel in opus damnati, vel in ludum, publicorum servorum officio funguntur.* Lupanus.

Sic olim Scipio exemplo patris sui Æmilij Paulli, qui Macedones vicerat, ludos fecit, transfugas atque fugitivos bestiis objecit, autor Florus ex Liv. 51. Sic apud Sen. epist. 7. *Mane leonibus & ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur.*

Quibus in locis confundunt autores, *objicere feris* damnatos, & *ad bestias dare*, cum venationis pugna populo exhibetur, ut est ex Appione apud Gell. l. 5.

In eo autem discrimen esse videtur, quod *bestiis objectus*, ut Maricus hoc loco, homo imbecillus à valentissima bestia laniatur: *ad bestias datus*, plerumque præclaram bestiam venabulo transverberat. qua verò pugna, docet Cassiodorus Var. l. 5 & illo casu, qui certationis discrimine pœnam luisset, culpæ vacuus & pœnæ exemptus erat.

Ceterum Maricus, quod plebem ad arma concitasset, legitimè punitus est. Paulus enim ait: *autores seditionis & tumultus populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut feris objiciuntur, aut in insulam deportantur.* l. 3. 8. D. de pœnis.

Erant autem hæ diversæ puniendi formæ, in furcam sive crucem tolli, & feris objici, quamvis & qui objicerentur, cruci adfixi forent, quo facilius à bestia laniarentur, ut indicat Martial. l. 1. Ep 7.

Nuda Caledonio sic pectora præbuit urso,
Non falsa pendens in cruce Laureolus.

At bestiis subjectus Maricus, non laniabatur, scil. forte, quod citrium dicto

mox feris objectus ; quia non laniabatur , ſtolidum vulgus inviolabi-
62 lem credebat , [1] donec ſpectante Vitellio interfectus eſt. [2] Nec ultra in defectores , aut bona cujuſquam ſævitum : rata fuere eorum , qui acie Othoniana ceciderant , teſtamenta , aut lex inteſtatis. prorſus , [3] ſi luxuriæ temperaret , avaritiam non timeres. Epularum fœda & [4] inexplebilis libido. [5] ex urbe atque Italia [6] irritamenta gulæ geſta-

INTERPRETATIO.

deinde beſtiis expoſitus ; quia non lacerabatur , imperita plebs ſanctum & inviolatum rebatur , donec in conſpectu Vitellij interemptus eſt. Nec ultra graſſatum in rebelles , aut in cujuſquam opes : valida fuere teſtamenta eorum , qui in prælio Othoniano cæſi erant , aut vero lex iis qui nullo condito teſtamento interierant. Omnino ſi luxui abſtineret Vitellius , *cupiditatem* ejus *non metueres. Turpis & nunquam ſatiata cupido conviviorum. ex civitate, atque ex Italia incitamenta voluptatum ac luxuriæ*

NOTÆ.

pœnæ die ſumpſiſſet , vel quod ferarum ora aſpergi chalcanto curaſſet.

Legimus enim apud Hermolaum ex Athenæo. l. 3 c. 5 in Ægypto horrendis animalibus objectos prædones , qui theatrium ingreſſuri , citrium à muliercula datum comediſſent , mali nihil quicquam ab illis paſſos eſſe. Plinius de chalcanto quoque lib 34. cap. 12. ſcribit. *Vertranius.*

A. mox feris] *Captus* Mariccus , & tractus ad Vitellium , qui nondum in urbem advenerat , quia ipſi feræ pepercisſent & ſtolidum vulgus inviolabilem crederet. nec occiſus , niſi in conſpectu Vitellij , cum forte adhuc in itinere eſſet. Vel tractus in urbem erat & feris objectus , quæ cum eum velut inviolatum non vorarent , mox in oculis Vitellij interfectus eſt

1 *Donec ſpectante.*] Forte fuerat feris objectus , abſente Vitellio , ſive in urbe , ſive in provincia. & cum non laniaretur , putareturque inviolabilis apud vulgus , tandem mox præſente & *ſpectante Vitellio*, ferro interemptus eſt.

2. *Nec ultra in defectores. ſævitum*] Cicero pro M Marcello : *Non enim jam cauſſa ſunt inter ſe , ſed victoria comparanda , vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam , gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. quos amiſimus cives , eos Martis vis perculit , non ira victoriæ , ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet , C Cæſar ab inferis excitaret . quoniam ex eadem acie conſervat quos poteſt.*

Nec ultra in defectores ſævitum.] Id nihil pertinet ad Mariccum aut Æduos, ſed id connectendum ſtatim poſt ea quæ præceſſere , c 60 Trachalum adverſus *criminantes Galeria uxor Vitellij protexit.* Nec ultra in defectores ſævitum &c.

3. *Si luxuriæ temperaret*] Suet. Vitel 10. *Egregiè prorſus atque magnifice , & ut ſummi principis oſtenderet ſpem , niſi cætera magis ex natura , & priore vita ſua , quam ex imperij majeſtate geſſiſſet.* Hinc etiam c 17. *Aliis incendiarium & patinarium vociferantibus* ſic ſcil. luxuriam & gulam ipſi exprobrabant , cum occideretur , & incendium Capitolij, quod pari audacia exprobrarent Flavianis , ſi victi fuiſſent.

Si luxuriæ temperaret.] Dio Vitell. *Addendum videtur, domum auream Neronis non ei ſatisfeciſſe ; quumque nomen vitamque ejus & mores laudaret , hoc in re tantum reprehendebat , quod diceret eum male habitaſſe . & uſum fuiſſe parvo viliſque paratu Vitellium uxor Galeria irridere ſolebat , quod raro ornatu regio uteretur.*

4 *Inexplebilis libido.*] Suet. Vitel 13. *Præcipuè luxuriæ ſævitiæque deditus, epulas trifariam ſemper , interdum quadrifariam diſpertiebat , in jentacula & prandia & cœnas comiſſationeſque. facile om-*

bantur, strepentibus [1] ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum apparatibus [2] principes civitatum: vastabantur ipsæ civitates: degenerabat à labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum, & contemptu [4] ducis. [5] Præmisit in urbem edictum, quo vocabulum

INTERPRETATIO.

afferebantur, strepentibus ab utraque pelago viis: eversi epibus ac fortunis primores urbium grandi paratu epularum: iisdem *exhauriebantur & ipsa oppida: deficiebat ab opere & fortitudine miles, consuetudine deliciarum, & fastidio* ipsius *principis. Præmisit Romam edictum, quo nomen* Augusti *prelataret,* titulum

NOTÆ.

nibus sufficiens, vomitandi consuetudine.

Idem Suet. Vitel. 13 *Vt autem homo non profunda modo, sed intempestiva quoque ac sordida gula, ne in sacrificio quidem umquam, aut itinere ullo temperavit, quin inter altaria ibidem statim viscera & farra pene rapta è foco manderet, circaque viarum popinas fumantia opsonia, vel pridiana atque semesa.*

5 *Ex urbe atque Italia*] Simile de Nerone lib. 15. 37. *Volucres & feras diversis è terris, & animalia maris Oceano abusque petierat.* Genus istud hominum fugillat Sen. Epist. 60 *Quamdiu unius mensa frumentum* (alij lib *instrumentum*) *multa navigia, & quidem non ex uno mari subvehent?* Gruterus.

Ex *urbe.*] Ex urbe ipsa & Italia, simul & ex omnibus provinciis advehebantur *irritamenta gulæ.* Nam *ab utroque mari* strepebant itinera.

6. *Irritamenta gulæ*] *Patinam quidem unam apparavit in quam impendit decem millia aureorum, linguis, cerebrisque & jecoribus piscium, & quarundam avium in eam conjectis. Hanc Patinam, quum fictilem esse non posset, propter magnitudinem, argenteam fecit, eaque diu permansit, veluti res diis consecrata, quousque Adrianus eandem conspicatus, tolli ac conflari jussit.* X millia aureorum, sunt 150000 coronati, seu 75000. libræ.

1. *Ab utroque mari.*] Utrumque mare vocatur mare Superum, sive Adriaticum, nunc *sinus Venetus* in cujus intimo sinu Venetiæ sitæ sunt: atque mare Inferum sive Thuscum aut Thyrrenum. Nisi de Jonio atque Ægæo mari malis intelligi. *Lipsius.*

Quid ni Oceanum intelligas & Mediterraneum mare? id explicare videtur Suet. cum dicit à *Carpathio usque freto-que Hispaniæ,* &c.

2. *Exhausti conviviorum.*] Dio Vitell. *Fuit tempus principatus Vitellij nihil aliud quam ebrietas & comissationes. pretiosissima quaque undique terra marique perquisita adeo epipare apparabantur, ut omnes cupedia ex eo nunc etiam* Vitellianæ *vocitentur.*

3. *Principes civitatum.*] Sic Suet. Vitell. 13. *Indicebat autem aliud a ij eadem die, nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummûm constiterunt. Famosissima super cæteras fuit cœna ei data adventitia à fratre. in qua duo millia lectissimorum piscium, septem avium, apposita traduntur. Hanc quoque exuperavit ipse dedicatione patinæ, quam ob immensam magnitudinem* Clypeum Minervæ ἀιγίδα πολιέχου *dictitabat. In hac scarorum jocinora, phasianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterûm, murenarum lactes, à Carpathio usque freteque Hispaniæ, per navarchos ac triremes petitarum commiscuit.* Quadringena millia, sunt nobis 10000. coronati, seu 50000. libræ.

4. *Ducis.*] Scil. Imperatoris Vitellij. flagitium ducis æmulantur ignavi & improbi ad tempus; dein tandem boni & improbi pariter eum contemnunt, in id tantum consentientes simul, conspirantesque.

5 *Præmisit in urbem edictum.*] Eo edicto respondere videtur Vitellius SC-to super honoribus sibi decretis. Dixit enim superius: *In Senatu cuncta longis*

[1] *Augusti* differret, *Cæsaris* non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. [2] Pulsi Italia mathematici. Cautum severe, [3] *ne equites Rom.*

INTERPRETATIO.

Cæsaris *non admitteret; cum de potentia nihil demeret. Mathematici Italia ejecti. stricte vetitum*, ne equites Romani spectaculis & amphitheatro contaminarentur.

NOTÆ.

aliorum principatibus composita statim decernuntur. Inter quæ vocabulum Augusti, Cæsarisque fuisse credendum est. *Pichena.*

Sic tamen Suet. Vitel. 8 *Consentiente deinde etiam superioris provinciæ exercitu, qui prius à Galba ad Senatum defecerat, cognomen Germanici delatum ab universis, cupide recepit, Augusti distulit: Cæsaris in perpetuum recusavit.*

1. *Augusti differret.*] Tanti honores splendorem offundebant tali imperatori, & præsertim ob flagitia. quia *nulla virtute redemptus*, & propria scelerum conscientia, maculosus ac pudendus ille.

Et quis non exhorreat ultro *nomen* aut decus *Cæsaris*, in homine, qui spintria & cellularius olim Tiberij, qui omnis scientiæ aut virtutis bellicæ prorsus expers?

Quis *vocabulum Augusti* in eo adprobet? etiam si demas flagitia & scelera hominis, ubi *acerrima* illa *mens divi Augusti*? ubi *cautissima Tiberij senectus*? infra: ipse *nullis stipendiis, nulla militari fama.*

2. *Pulsi Italia mathematici.*] Summa edicti erat, ut *intra calend. Octob. urbe Italiaque Mathematici excederent.* Proxima nocte astrologi aliud vulgarunt programma; ut scribit Suet. cap. 14. *Bonum factum, ne Vitellius Germanicus intra eundem calendarum diem usquam ne esset.*

Quam hoc in ipso verum comprobaverit eventus, qui in finem usque mox secuti Decembris supervixit, velim constaret nobis ex Astrologorum supputationibus ad liquidum deductis. præsertim cum ipsorum libri ambitiose admodum vendirent id exemplum.

Ut verum fatear, Zonaras videtur errantibus patrocinari, ut & Xiphilinus, qui edictum scribit propositum, postquam Vitellius Romam venerat, cum ex Tacito colligi possit, Lugduno potius missum fuisse. *Savilius.*

Sive Lugduno miserit edictum, sive edixerit, postquam in urbem venit. Non video, quomodo constet ratio mathematicis seu Chaldæis, cum ad tres menses supervixerit Vitellius, ultra quam comminati erant.

Inepte Dio & Zonaras, nec sine errore aut mendacio. Ex edicto tenentur illi exire intra cal. Octob. Rescribunt mathematici, ne Vitellius usquam esset intra eundem diem. An hoc verum? vane, *insulse*, & oscitanter Græculi auctores sic scripsere. & mendacio astrologorum supervixit illusitque ipse Vitellius.

Sic Suet. Vitel. 14. *Nullis tamen offensior quam vernaculis & mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat: exacerbatus, quod post edictum suum, quo jubebat intra Kalend. Octobris urbe Italiaque mathematici excederent, statim libellus est propositus, & Chaldæos dicere* (vel *edicere*) *bonum factum, ne Vitellius Germanicus, intra eundem Kalendarum diem usquam esset.*

Pulsi Mathematicis.] Qui vicissim edixere teste Sueton. 14. *Ne Vitellius. . . . . usquam esset.* Et posset dici, quod Seneca de Claudio in Ludo. *Quid huic invides? Patere Mathematicos aliquando verum dicere, qui illum, postquam princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt, & tamen non est mirum, si errant, horam ejus nemo novit. Nemo enim illum unquam natum putavit. fac quod faciendum est. dede neci, melior vacua, sine, regnet in aula.*

Pulsi Italia.] Dio: Vitel. *Proposito edicto, astrologos urbe ejecit, edixitque, ut intra certum diem, quem ipse præscripserat,*

ludo & arena polluerentur. priores id principes, [1] pecunia, & sæpius vi, perpulerant: ac pleraque municipia, & coloniæ, [2] æmulabantur [3] corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere. Sed Vitellius, 63
[4] adventu fratris, & [5] irrepentibus dominationis magistris, super-

INTERPRETATIO.

Id superiores Imperatores largitione, & sæpius auctoritate expresserant, ac pleraque coloniæ & oppida idem *imitabantur, ita ut flagitiosissimum quemque juvenum,* etiam *pecunia sollicitarent. Sed Vitellius adventante fratre, & adrepen-*

NOTÆ.

ex omni Italia excederent. Illi contra, de nocte diem ei in tabulis præscribunt, intra quam excedat è vita. isque ante eam diem interfectus est. Potius credendum Suetonio. & ratio suadet potius de Calend Octob. edictum fuisse. ante quam diem non est interfectus Vitellius, qui mox periit mense Decembri.

Mathematici,] Dio 6. *Quum irrideret Vitellius astrologos, hoc argumento confirmabat, eos nihil scire, quod dicerent ipsum imperaturum. Idem quoque quum intellexisset Nero, ita risit hominem & contempsit, ut nihil de eo gravius statuerit.*

5. *Ne equites Rom. ludo.*] Per *ludum* intelligit scholam & locum, in quo gladiatores docentur gladiaturam, ut Sueton. in Jul. 31 Caligula *equestrem ordinem, ut scena arenaque devotum, proscidit.*

Atque hoc loco Vitellius pollui arena equites Romanos vetuit. Gladiatoria verò arena significatur, in qua gladiatores depugnabant. unde *Arenarii* dicti, qui arena depugnabant. *Lupanus.*

1. *Pecunia.*] Sic de Ner. an. lib 14. 14. *Ratusque dedecus amoliri, si plures fœdasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales in scenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto. nam & ejus flagitium est qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque equites Rom. operas arenæ promittere subegit, donis ingentibus. nisi quod merces ab eo qui jubere potest, vim necessitatis affert.*

2. *Æmulabantur.*] Coloniæ non æmulabantur se invicem, ut vertit nobilis interpres, sed exemplo priorum principum & Rom. civitatis, corruptissimum quemque adolescentem pretio ad talia illiciebant. Id traxerant præcipue ex ingenio aulæ Neronianæ.

Attamen primò id exemplo principum & spectaculorum Rom. forte fecerant, & postea certatim inter se id æmulari cœperunt. Quippe video, fuisse quandam æmulationem inter civitates Italiæ, quod spectat ad amplitudinem amphitheatrorum.

Tac. cap. 21. de Placentina plebe: *Fraude illata ignis alimenta credidit à quibusdam vicinis coloniis, invidia & æmulatione; quod nulla in Italia moles tam capax foret.*

3. *Corruptissimum quemque,*] Senec. Epist. 99. *Aspice illos juvenes, quos ex nobilissimis domibus, in arenam luxuria projecit.* Savilius.

4. *Adventu fratris.*] Hic ipse est qui infra lib. 3. 38. paravit exitium Junio Blæso ipsi. qui Galliam Lugdunensem rexerat, huic infensus L. Vitellius, *æmulatione prava, quod eum omni dedecore maculosum, egregia fama anteibat.* Hic Blæso triumphali qui avunculus Sejani fuit, genitus, sapientia inprimis præcellere debuit ac modestia, qui Tiberii ultionem, & tot imperatorum malitiam illæsus evaserat hactenus.

5. *Irrepentibus dominationis magistris.*] Sic infra eodem lib. 84. *Ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato donec indulgentia fortunæ &*

bior & atrocior, occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem [1] sepositum ab Othone rettulimus. Dolabella, audita morte Othonis, urbem introierat id ei Plautius Varus [2] prætura functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flavium Sabinum præfectum urbis objecit. *tamquam rupta custodia, ducem se* [3] *victis partibus ostentasset.* addidit, *tentatam cohortem, quæ Hostiæ ageret.* [4] nec ullis tantorum cri-

INTERPRETATIO.

tibus regnandi magistris, fero[...] & immanior, interfici Dolabellam jussit, quem in urbem Aquinatem amotum [...] Othone memoravimus, Dolabella, nuntiato exitu Othonis, urbem ingressus erat. Id ei Plautius Varus qui præturam obierat, Dolabellæ familiaris, coram Flavio Sabino præfecto urbis exprobravit. tanquam perfracta custodia, se ducem exhibuisset profligatis partibus. *Adjecit*, sollicitatam ab eo cohortem, quæ Ostiæ tenderet. *nec ullis tantorum scelerum argu-*

NOTÆ.

pravis magistris, didicit ausu'que est.

Magistris.] Qui dominandi artes, superbiam, & præcipue sævitiam monerent.

1. *Sepositum.*] Plut. Oth. *Dolabella suspectus fuit prætorianis, ut propinquus Galbæ; quare sepositus est Aquinum ab Othone.*

2. *Prætura functus.*] Vertit interpres Gall. quasi nuper præturam obiisset. sed Tac. stirpem & ordinem, seu dignitatem designat hominis, non præturæ adeptæ tempus.

3. *Victis partibus*] Othonianis nempe.

4. *Nec ullis.*] Plautius objecit Dolabellæ, quod introisset urbem, & *tanquam rupta custodia, ducem se victis partibus ostentasset* &c. *& ille*, nempe Dolabella, *nullis tantorum criminum probationibus versus in pœnitentiam, seram veniam post scelus quærebat.* id est, postquam admissum probatumque scelus erat, sceleris veniam, sed seram, petebat.

Certe sero petitur venia post scelus compertum, præsertim in crimine majestatis & affectati Imperii. Et tum differri Dolabella, non dissimulari potuit.

Puto, Dolabella, dum probationes talium criminum quærebantur, adferebanturque, se tuebatur, quasi innocens esset, & tanquam scelus haud probari posset, nec etiam dum adferuntur illæ probationes, in pœnitentiam convertebatur, nullamque petiit veniam; at post scelus factum, & probationibus evictum compertumque, sero ad veniam & gratiam principis confugiebat.

Forte sollicitabat Dolabella pietatem conjugis Vitellii Galeriæ, & Sextiliæ matris, & aliarum illustrium fæminarum, quæ etiam tum se magnis fortunis & negotiis immiscebant. sic antea molitæ imperium Nymphidio fœminæ Rom. insignes. Sed audacior Triaria, impulit Sabinum, ut ruentem Dolabellam desereret, imo & impelleret.

Nec ullis.] Hæc omnia quæ sequuntur, refert interpres Gall. ad Plautium Varum, qui scil. accusavit Dolabellam *apud Flavium Sabinum*, qui *addidit tentatam cohortem* &c. qui *nec ullis tantorum criminum probationibus* inventis, quo facto reus delator fuit, nec ideo *in pœnitentiam versus*, Plautius scil. *seram veniam*, post commissum nempe *scelus* falsæ delationis *quærebat.*

Sed potius hæc ultima verba: *nec ullis tantorum criminum* &c. intelligenda sunt de Dolabella, qui post quam accusatus esset à Varo, & allatæ essent *probationes* criminum, tum tamen *nec in pœnitentiam* versus erat. sed *post scelus* patratum probatumque, *seram veniam* quærebat.

minum probationibus in pœnitentiam versus, [1] seram veniam post scelus quærebat. Cunctantem super tanta re Flavium Sabinum, Triaria L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit *e periculo principis* [2] *famam clementiæ affectare.* Sabinus suopte ingenio mitis, ubi formido incessiff t, facilis mutatu, & in alieno discrimine sibi pavens, ne allevasse videretur, [3] impulit ruentem. Igitur Vitellius, metu & odio, quod [4] Petroniam uxorem ejus mox Dolabella in matrimonium acce- 64

INTERPRETATIO.

mentis revocatus ad meliorem mentem, tardam veniam petebat post facinus. Triaria L. Vitellii conjux, magis quam mulierem deceat violenta, perterruit deliberantem super tanto negotio Flavium Sabinum, tamquam è discrimine Imperatoris famam lenitatis captaret. *Flavius suapte indole mansuetus, ubi pavor animum intrasset, mutatu haud difficilis; & in alieno periculo sibi* ipse *metuens, ne adjuvisse reum crederetur, labentem impulit. Itaque Vitellius, formidine & offensione, quod Petroniam conjugem ipsius mox Dolabella uxorem duxisset.*

NOTÆ.

1. *Seram veniam*] Sic forte intelligit Tacitus: si Dolabella statim se in coloniam Aquinatem recepisset, nec ita vulgari probarique scelus passus esset, aut statim confessus foret, facilem ipsius veniam futuram fuisse, at eum non mutasset consilium imo perseverasset tentare animos & restituere fortunam partium victarum, certe tum Dolabella seram veniam quærebat.

Seram post scelus veniam.] Virg.
——— Furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.

2. *Famam clementiæ affectare.*] Alii tenuit ne &c. sed recte pro genio Taciti, *terruit*, & etiam pro natura Sabini, qui *suopte ingenio mitis*, & pro indole mulieris, quæ *ultra fœminam ferox*. Sic capio: *terruit* dicens, *affectare* ipsum, famam clementiæ è periculo principis.

3. *Impulit ruentem.*] Favere videtur hosti principis & eum fovere, qui in eum pro viribus non insurgit. Qui tum silet, etiam perinde reus majestatis censetur.

Impulit ruentem.] Cic. pro Rabirio Posth. *Satis est hominis imprudentia lapsos non erigere, urgere vero jacentes, aut præcipitantes impellere, certe est inhumanum.*

Impulit ruentem Dolabellam.] Retulit nempe crimen Dolabellæ principi, prout perpetratum, probatum & compertum fuerat. quod dissimulare & mollire tamen literis & sua auctoritate forte potuit præfectus urbis, nisi obstitisset audacia Triariæ pessimæ fœminæ.

Quædam crimina deferebantur ad præfectum urbis & habuit suum tribunal. Idque jus detraxerat Augustus prætori urbano, ut novum magistratum, præfectum scil. urbis augeret.

Præcipue ad illum pertinuit, compescere motus urbanos & mala consilia adversus Rempub. aut principem; ideoque habuit quatuor cohortes, *urbanas* dictas; etiam & vigilum cohortes penes ipsum erant, cum uti vellet.

4. *Petroniam uxorem ejus.*] Sueton. Vitel. 6 *Uxorem habuit Petroniam, consularis viri filiam, & ex ea filium Petronianum captum altero oculo. Hunc heredem à matre sub conditione institutum, si de potestate patris exisset, manumisit, brevique ut creditum est, interemit, insimulatum insuper parricidii, & quasi paratum ad scelus venenum, ex conscientia hausisset.*

pisset, vocatum per epistolas, *vitata Flaminia via celebritate, divertere.* [1] *Interamnam, atque ibi interfici* jussit. Longum interfectori visum: [2] in itinere ac taberna, projectum humi jugulavit: magna cum invidia novi principatus, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam, modestum è proximo exemplum [3] onerabat, [4] Galeria imperatoris uxor, [5] non minax tristibus: & pari probitate, mater Vitelliorum [6] Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, [7] ad primas filii sui epistolas, ferebatur, [8] *non Germanicum à se, sed Vitellium genitum.* [9] Nec ullis postea fortunæ illecebris, aut ambitu civitatis in

INTERPRETATIO.

accitum per literas, declinata frequentia viæ Flaminiæ, migrare Interamnam, atque ibi occidi *præcepit. Longius id percussor ratus: in via atque diversorio, prostratum humi interfecit, cum ingenti odio adversus recentem dominationem, cujus hoc primum experimentum perspiciebatur. Et Triaria audaciam gravabat* [è] *propinquo specimen modestia, Galeria principis conjux, non atrox mœstis & pari virtute parens Vitelliorum Sextilia, prisca sanctimonia* femina. *Quin etiam dicebatur respondisse ipsam primis filii sui literis*, non genuisse se Germanicum, sed Vitellium. *Nec ullis mox fortunæ blandimentis, aut ambitione urbis in*

NOTÆ.

1. *Interamnam*] Interamna, urbs Umbriæ regionis ad Narem fluvium. hodie *Terni*, urbs Umbriæ sive ducatus Spoleti ad fluvium *Nera*, in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

2. *In itinere ac taberna*] Divertere Interamnam, atque ibi interfici Dolabellam jusserat Vitellius. At cum longum id interfectori visum esset, non ivit usque Interamnam, sed eum statim in itinere, atque in taberna jugulavit.

Divertere eum à via Flaminia jusserat Vitellius, ut cædes illustris viri, & crimen novi principatus fama minus notesceret. quasi vero! sæpe quo magis supprimitur rumor, eo magis augetur.

3 *Onerabat.*] Intendebat, augebat, graviorem exhibebat.

4. *Galeria Imperatoris uxor.*] Suet. Vitel. 6. *Duxit mox Galeriam Fundanam prætorio patre. ac de hac quoque liberos utriusque sexus tulit: sed marem, titubantia oris prope mutum & elinguem.*

5. *Non minax.*] Alii aliter reponunt: *non minis tristibus.* alii, *non nimia tristibus*, seu *nonimmitis.* Alii, *non minima ex tristibus*, alii, *non immixta tristibus.* Sed quia cod. Flor. habet: *non immix.* & antiqui libri, *non minax.* hanc lectionem retinuimus. quia nempe muliebri fastu non insultaret afflictis. At *non immixta tristibus*, explicant, non fuisse participem ullius crudelis facti, aut acerbi consilii.

6. *Sextilia.*] Suet. Vitel. 3. L. Vitellius *decessit paralysi altero die quam correptus est, duobus filiis superstitibus, quos ex Sextilia probatissima, nec ignobili fœmina editos, consules vidit* &c.

7. *Ad primas filii sui epistolas.*] Quibus nempe se principem electum, & quibus Germanici cognomen præsciplectat, & sic se appellatum ab exercitu, nuntiabat.

8. *Non Germanicum à se.*] Sic Suet. Vitel. 3. *Genituram ejus prædictam à mathematicis, ita parentes exhorruerunt, ut magno opere semper contenderit pater, ne qua ei provincia vivo se committeretur: & mater missum ad legiones, & appellatum imperatorem. pro afflicto statim lamentata sit.*

9. *Nec postea in gaudium evicta.*] Sic

gaudium

gaudium evicta, domus suæ tantum adversa sensit. Digressum à Lugduno Vitellium, M. Cluvius Rufus assequitur, omissa Hispania, [1] lætitiam & [2] gratulationem vultu ferens, animo anxius, & petitum se criminationibus gnarus. Hilarius Cæsaris libertus detulerat, *tamquam* [3] *audito Vitellii & Othonis principatu, propriam ipse potentiam, & possessionem Hispaniarum tentasset: eoque* [4] *diplomatibus nullum principem* 65

INTERPRETATIO.

lætitiam elata, aut excita, familia sua improspera tantùm experta est. Profectum Lugduno Vitellium attingit M. Cluvius Rufus, relicta Hispania, gaudium & gratulationem ore præferens, sed *mente sollicitus, & qui oppugnatum se calumniis comperisset. Hilarius libertus principis eum accusaverat,* quasi nunciato Vitellii & Othonis imperio, propriam ipse potestatem, & dominationem Hispaniarum sibi asserere voluisset: ideoque diplomatis nullum principis voca-

NOTÆ.

apud Curt. lib. 4. *Sysigambis, hortantibus captivis, ut animum à mœrore allevaret, in eodem quo antea fuit, perseveravit. Non vox ulla excidit ei, non oris color, vultus ne quidem mutatus est. Sedit immobilis, præcoce gaudio veritâ fortunam irritare, adeo ut, quid mallet, intuentibus eam, fuerit incertum.*

Evicta.] Alii *evecta*, ex mss. sed bene *evicta*. tantæ enim modestiæ fuit, ut in lætitiam evinci non potuerit, quantacumque arridente fortuna, & quæ semper fuit infra virtutem & mores illius.

1. *Lætitiam.*] Gaudium vultu ferens, quamvis animo mœstus & anxius.

2. *Gratulationem.*] Scil. gratulaturus Vitellio, quod hostes vicisset, jamque esset *rerum dominus*, posito ubique bello.

3. *Audito Vitellii & Othonis.*] Cluvius à Galba impositus erat Hispaniæ, ille occiso Galba, statim pro Othone fuit, quia forte primùm auditus erat; dein quippe post paucos dies Hispania in partibus Vitellii fuit ob vicinas Gallias & legionum Germanicarum famam.

Haud dubie tali mutatione principum, & adeo subita, ac velut interregno anxius legatus, & varias in curas distrahitur, & quem tueatur, aut cujus nomen edictis seu diplomatis præscribat, incertus æstuat, & quamvis Reipub. magis consulat, quam sibi, tamen haud umquam satis innocens videtur. suspectatur, aut etiam accusatur ab obtrectatoribus.

Et hi genus liberti, statim se se procuratores Cæsaris, quem voluerint, ferunt. duces tum sunt rebus turbidis, & quidem egregii in vulgus ac verendi; & importuni illi præcipue nobilioribus & consularibus viris. quod nunc Cluvio optimo viro contigit. sic l. 4. 48. *Quia minoribus major æmulandi cura: proconsulum splendidissimus quisque securitati magis quam, potentiæ consulebat.*

4. *Diplomatibus.*] Quæ à præfectis licet concessa, & impressis eorum sigillis munita essent, stylus tamen velut ex principis persona loquebatur, cujus nomine quodcumque istius generis mandatum concipiebatur. *Savilius.*

Diplomatibus nullum.] Certe debuit legatus suis edictis ac diplomatibus semper præscribere nomen principis cum titulis Cæsaris, Augusti, & aliis honoribus. Quod reprehensum mox & objectum Helvidio. quia scil. teste Sueton. Vesp. 15 *Reversum ex Syria, solus privato nomine Vespasianum salutaverat, & in prætura omnibus edictis, sine honore ac mentione ulla transmiserat* &c.

præscripsisset. Interpretabatur quædam [1] ex orationibus ejus, contumeliosa in Vitellium, & [2] pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii prævaluit, ut puniri [3] ultro [4] libertum suum Vitellius juberet: Cluvius comitatu principis adjectus, non adempta Hispania, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii: eum Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluvium [5] nulla formidine, retinebat. [6] Non idem Trebellio Maximo honos. profugerat Britannia ob iracundiam militum: missus est in
66 locum ejus [7] Vectius Bolanus è præsentibus. Angebat Vitellium vi-

INTERPRETATIO.

bulum adposuisset. *Explicabat nonnulla ex concionibus illius, ut probrosa in Vitellium, & pro seipso civilia. Auctoritas Cluvii prapolluit, ut animadverti in libertum suum Vitellius ultro praciperet. Cluvius agmini Imperatoris adjunctus, non ablata Hispania, cui prafuit absens, ad instar L. Arruntii: eum Tiberius Casar per formidinem attinebat, Vitellius Cluvium nullo metu. Non idem decus Trebellio Maximo. digressus erat Britannia ob seditionem militum; suffectus est in ejus locum Vectius Bolanus ex iis, qui in comitatu aderant. Anxius animi Vitellius,*

NOTÆ.

1. *Ex orationibus ejus.*] Eloquentia præcellebat Cluvius, & laudatur infra ab Helvidio laudatissimo viro, quod tanta facundia eximius, neminem sub Nerone detulerit, & in salutem civium ea tantum usus sit.

Pravo huic liberto facile fuit deligere ex facundissimis *orationibus* quasdam sententias, quæ *populares*, seu conciliandis, volgi animis compositæ viderentur, & alias quæ in perversum sensum trahi possent, scil. maligne interpretari volentibus, per livorem & invidiam.

Nempe sæpius infensi nobilioribus legatis tales liberti Cæsariani. his perpetuo obtrectabant, & isti longe magis amici malorum principum, quam egregii aut honesti viri: unde exitium Reipub & Principis.

Quod facunde Plinius exsequitur in Paneg. Trajani. *Reddita est amicis fides, liberis pietas, obsequium servis, verentur & parent, & dominos habent. Non enim jam servi, principis nostri amici, sed nos sumus* &c.

2. *Pro se ipso.*] Id est, pro ipso Cluvio Rufo. quasi per hæc favorem populi ac militum aucuparetur, & propriam potestatem sibi adrogare vellet.

3. *Ultro.*] Etiam si non rogaret aut flagitaret Cluvius, & cum forte tantum dilueret ille crimen, suamque innocentiam tueretur, tamen & ultionem obtinuit.

4. *Libertum suum.*] Sic vocat, quia Cæsar erat seu princeps Vitellius, & qui liberti fuerant priorum Cæsarum, hi certe principis erant, quisquis successisset. Hi liberti præcipue rem familiarem principis curabant, & licet libertate donati, tamen officia quædam & operas præstare adhuc patrono suo tenebantur.

5. *Nulla formidine.*] Forte magis stupore animi, quam ulla morum constantia. Attamen egregius Cluvius, & nullis malis artibus ambitiosus, & qui *non tam fatuus, ut regnare posset.* Seneca.

6. *Non idem Trebellio, ... honos.*] Quia certe majus discrimen fuit ex rebellione Britannorum aut ipsarum legionum Britannicarum discordia quam ex Hispania, quæ retento facilis, ut pote pacata, & quæ media inter Africam & Galliam. Infra 66. *Legio in Africam missa, ut pace & otio mitesceret.* Nec aptus Trebellius huic provinciæ regendæ, aut continendis legionibus, ut qui iracundia militum jam exturbatus esset.

7. *Vectius Bolanus, è præsentibus.*]

ctarum legionum haud quaquam fractus animus. sparsæ per Italiam, & victoribus permixtæ, hostilia loquebantur: [1] præcipua quartadecimanorum ferocia, qui *se victos* abnuebant; *quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum pulsis, vires legionis non affuisse.* [2] Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit; atque interim Batavorum cohortes una tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. nec diu in tantis armatorum odiis, quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, cuique commilitones aggregati, à conviciis ad cædem transiere. & prælium atrox arsisset, [3] ni duæ prætoriæ cohortes, caussam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam, & metum Batavis fecissent. *quos* Vitellius *agmini suo* [4] *jungi,*

INTERPRETATIO.

quod superbiam ac ferociam adhuc retinerent victæ legiones. dispersæ per Italiam, & promiscue tendentes cum victoribus, hostilia disserebant: maxima quartadecimanorum superbia, qui se superatos *negabant*; namque prælio Bedriacensi vexillariis, tantum victis, robur legionis non adfuisse. *Placuit illos remitti in Britanniam, unde à Nerone evocati erant; atque interim cohortes Batavorum simul diversari, ob antiquam dissensionem adversus quartadecimanos. Nec diu in tantis virorum militarium offensionibus concordia fuit. Apud Augustam Taurinorum, dum Batavus insequitur quendam artificem, tanquam deceptorem, & legionarius eum defendit, ut hospitem, sui cuique socii adjuncti, à contumeliis & verbis ad verbera processere, & immane certamen efflagrasset, nisi duæ cohortes prætoriana factioni quartadecimanorum accedentes, his audaciam, & pavorem Batavis intulissent.* Quos Vitellius addi suo exercitui, ut fideles,

NOTÆ.

Vult Bolanum è comitatu principis in Britanniam missum. *Lipsius.*

1. *Præcipua quartadecimanorum.*] Acciti erant in Italiam ab Othone, & jam remittebantur in Britanniam à Vitellio. His adduntur cohortes Batavorum, ut una tenderent, quia fidi Vitellio Batavi. ne quid scil. in itinere moliretur legio, in Othonem, aut quemcunque alium similem prona.

2. *Remitti eos in Britanniam.*] Id ita intellige, ut non statim abirent aut proficiscerentur, sed interim simul, & una tenderent cohortes Batavorum, atque etiam in itinere individuæ essent, ut veluti specularentur, quid agerent quartadecimani; & ipsis opponerentur, si quid auderent.

3. *Ni duæ prætoriæ cohortes.*] Scil. Neronis, dein & Othonis. nondum enim sibi prætorianos delegerat Vitellius. Forte ibi expectabant advenientem Vitellium, aut sequebantur, inter victores, donec tandem exauctorati, mox arma ad tribunos ferrent, cum partes distractæ sunt. Primo separati fuerant prætoriani, quare & hic *duæ* tantum *prætoriæ cohortes.* dein exauctorati sunt.

4. *Jungi.*] Ob discordiam quæ renovata rursus est Augustæ Taurinorum inter quartadecimanos & Batavos, suo agmini seu comitatui Batavos adjungit Vitellius, ut fidos sibi. sicque eos separat à legione, ne rixa & clades aliqua major oriretur.

Attamen quartadecimanos vitare Viennam jubet, ne simul conspirarent cum Viennensibus qui & metuebantur. hi namque in Galbianis partibus fuerant cum suo Vindice.

ut [1] fidos; *legionem*, [2] *Grais Alpibus traductam, eo flexu itineris ire* jubet, *quo Viennam vitarent.* [3] namque & Viennenses timebantur. [4] Nocte qua proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinæ coloniæ ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, [5] majoribus aliarum urbium cladibus oblitteratum. Quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant: consensu meliorum compressi, & legio in Britanniam transvecta.
67 Proximus Vitellio [6] è prætoriis cohortibus metus erat, sepa-

INTERPRETATIO.

jubet; & legionem, per Grajas Alpes transmissam, eo circuitu viæ ingredi *jubet*, quo Viennam declinarent; *quippe etiam Viennenses metuebantur. Nocte qua digrediebatur legio, omissis undequaque ignibus, pars Taurini oppidi incensa: quæ clades, ut pleraque belli miseria, inter majores aliarum civitatum calamitates, oblivione spreta* est. *Quartadecimani postquam Alpes transmisere, turbidissimus quisque signa Viennam vertebant*: sed *concordia modestiorum cohibiti* sunt, *& legio in Britanniam translata* est. *Proxima Vitellio ex prætorio milite formido erat.*

NOTÆ.

1. *Fidos.*] Fidi Vitellio Batavi, quia proximi Germaniæ, vel & Germani ipsi; etiam & propter odium adversus quartadecimanos, qui jam olim affectu studioque Othoniani erant.

2. *Graiis Alpibus.*] Montes Centronum & Salassorum populorum in Viennensi quinta provincia Galliæ. hodie vocamus *Alpes Grajennes.* sunt in statu Sabaudiæ & Pedemontii versus septentrionem & orientem. Provincia Viennensis quinta dicta est etiam *Alpes Graja & Pennina*, posterioribus temporibus. *Tillemontius.*

3. *Namque & Viennenses timebantur.*] Quia nempe ipsi jam olim in partibus Galbianis, & adversus Galbam rebellaverat Vitellius. & certe omnes Galli metuebant Vitellium & metuebantur.

Quare & quartadecimani, post quam Alpibus degressi sunt, conscii timoris & odii Viennensium adversus Vitellium, *signa Viennam ferebant.*

Timebantur.] Ideo, puto, metuebantur Viennenses, quia favore Galbæ imbuti, & summi fautores Vindicis fuerant, multaque privilegia acceperant à Galba.

Et robore legionis fulti, cæteram Galliam facile traxissent in res novas. Et eo facilius, quod fere nihil virium relictum esset in ripa, aut in Britannia.

Et Vienna tum valida colonia, quæ viris, armis, copiis opibusque eo ævo floruit. Nec procul Lingones, qui ipsi tum 70 millia armatorum habuere. neque refert quod Quartadecimani illi adversi Galbianis & Gallis ante fuissent. nam facile mutabantur eo, unde spes prædæ & instaurandæ fortunæ affulgeret, nulla fide, nulla cura partium, aut Reipub.

4. *Nocte.*] Non, puto, quod nocte proficisceretur legio, sed forte nocte præcedente profectionem, illi ignes accensi erant, dedita opera, ut ipsis profectis, absumeretur colonia. Vel potius fortuitum incendium fuit. Idq; Junio aut Julio mense contigit, quo tempore brevissimæ noctes. Nocte accensi ignes, qui mane & de die exarserunt, cum *proficiscebatur legio.*

5. *Majoribus aliarum urbium cladibus.*] Quia nempe mox excisa Cremona & solo æquata. quia prælia commissa in ipsa urbe, & Tarracina capta ac vastata. Et apud Mediomatrices occisa quatuor millia civium. At Augusta Taurinorum *ambusta* tantum erat.

6. *E prætoriis cohortibus.*] Suet Vi-

rati primum, deinde addito [1] honestæ missionis lenimento arma ad tribunos suos deferebant: donec motum à Vespasiano bellum crebresceret: tum resumpta militia, robur Flavianarum partium fuere [2] Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace & otio mitesceret. [3] Undecima ac [4] septima suis [5] hibernis redditæ. Tertiadecimani [6] struere amphitheatra jussi. nam Cæcina [7] Cremonæ, Valens [8] Bononiæ, spectaculum gladiatorum edere parabant: nunquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum oblivisceretur. [9] Et quidem partes 68

INTERPRETATIO.

segregati primum erant. *mox adjecto honestæ missionis solatio, arma tribunis suis reddebant: donec vulgaretur concitum à Vespasiano bellum: tum rursus capessitis armis, grande momentum Flavianis partibus accessere. Prima classiariorum legio missa est in Hispaniam, ut concordia & quiete mansuesceret: undecima ac septima remissa in sua castra seu præsidia* solita. *Tertiadecimanis ædificare amphitheatra imperatum: quippe Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, celebrare certamen gladiatorium destinabant, nunquam adeo curis imperii distento Vitellio, ut voluptates omitteret. Et sane factiones prudenter diduxerat*: at in-

NOTÆ.

tel. 10. idem scribit, neque ulterius procedit: *quidquid prætoriarum cohortium fuit, uno exauctoravit edicto*, sed conscripto recens exercitu, qua de re agit Tacitus, etiam urbanæ cohortes videntur dimissæ. *Savilius.*

Sic Suet. cap. 10. *De Bedriacensi victoria & Othonis exitu, cum adhuc in Gallia esset, audiit: nihilque cunctatus, quicquid prætorianarum cohortium fuit, ut pessimi exempli, uno exauctoravit edicto, jussas tribunis tradere arma.* Non patet, dimissas esse urbanas cohortes. nam quid peccarant illæ, aut cujus illæ momenti in tanto bello? auxit eas, Vitellius, non dimisit. prioribus alias addidit.

1. *Honestæ missionis*] Missio alia *honesta*, alia *ignominiosa* est. *honesta* ex valetudine, ex stipendiis confectis, & libera, nisi fallor, rep. pro hæreditate adeunda, pro honoribus petendis &c. *Savilius.*

Constat tria esse missionum genera, *honestam*, *causariam* (unde Livio *causarii* milites qui ea se excusant) & *ignominiosam*. Lupanus.

2. *Prima classicorum legio.*] Ipsa est quæ vocatur *Prima adjutrix* & quæ pro Othone prælio Bedriacensi adfuit, cum nulli certamini antea interfuisset. & quæ *ferox* dicitur Tacito, quare hic addit: *in Hispaniam missa, ut pace & otio mitesceret.*

3. *Undecima.*] Septima, & Tertiadecima legiones Othonianæ, fuerunt suis hibernis *redditæ*, nempe apud Illyricum, Septima Galbiana in Pannonia, & eo etiam remissa Tertiadecima donec excitæ sunt à Flavianis. In Mœsia tres legiones, tertia, octava, & septima Claudiana. in Pannonia duæ, tertiadecima & septima Galbiana, in Dalmatia undecima, cum suis auxiliis.

4. *Septima.*] Claudiana. neque enim accitetur septima Galbiana pro Othone.

5. *In hibernis*] Nempe in Pannonia.

6 *Struere amphitheatra.*] Ad breve tempus, & statim remissa in Pannoniam, ubi denuo conspicitur cum primum à Vitellio Illyricum defeceret. *Savill.*

7. *Cremonæ.*] Vide lib 2 cap. 17.

8 *Bononiæ.*] Vide lib 2. cap 52.

9 *Et quidem*] Hæc verba per mentem statim jungenda sunt post ea quæ præcedunt: *Tertiadecimani struere amphitheatra jussi.* Et quæ sequuntur: *Nam Cæcina Cremonæ*, &c. usque ad hæc; *Et qui-*

modeste distraxerat: Apud victores orta seditio, [1] ludicro initio, nisi numerus cæsorum invidiam bello [2] auxisset. Discubuerat Vitellius [3] Ticini, [4] adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum severitatem æmulantur, vel [5] tempestivis conviviis gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indispofita, temulenta, [6] pervigiliis ac Bacchanalibus, quam

INTERPRETATIO.

victores exorta est discordia, ridiculo sane principio, nisi multitudo interfectorum odium belli adauxisset. Diversatus erat Vitellius Ticini, & Verginium convivio exceperat. Legati & tribuni ex modelo principum, disciplinam imitantur, vel tempestivis epulis indulgent: ita pariter miles sedulus & intentus est, aut per lasciviam agitat. Apud Vitellium omnia inordinata, mero insana, & similiora privigiliis ac Bacchanalibus

NOTÆ.

dam partes, quasi per parenthesim intel ligenda sunt.

Itaque sic capio: *Vndecima ac septima suis hibernis reddita. Tertiadecimani struere amphitheatra jussi.* (*Nam Cæcina Cremonæ Valens Bononiæ*, &c.

Et *quidem* sic *partes modeste distraxerat* Vitellius, ita ut inter victores vi ctosque nihil jam discordiæ exarderet. *Apud victores orta seditio, lud cro* certe *initio, nisi numerus cæsorum*, nempe duarum cohortium auxiliarium, *invidiam bello* civili, seu Vitelliano, *auxisset*.

1 *Ludicro initio.*] Non invidia bello è numero cæsorum in acie, ultra quam non sævitum à Vitellianis; sed è numero cæsorum, post pacem partam, sociorum: quia duæ cohortes auxiliarium Gallorum cæsæ *Mercurii*.

2 *Auxisset.*] Jam invidia & odium magnum erat belli civilis, sed adhuc major invidia fuit, ex *numero cæsorum* tali seditione, non bello. ne erres.

Initium seditionis ex re ludicra exceptum, sed numerus Cæsorum ob tale ludicrum talemque discordiam inter victores, auxit invidiam belli civilis, seu Vitelliani. quia illa seditio, quamvis ex re ludicra orta esset, tamen veram causam habuit ex licentia armorum civilium, & ex socordia temulentiaque Vitellij.

3. *Ticini.*] Vide, lib 2. cap. 17.

4. *Adhibito ad epulas Verginio.*] Cur hic mentio Virginij, potius quam aliorum ducum? forte ob dignationem viri præcipuam. forte quia inter legatos fuit, quos miserat senatus, & quos se oppetiri Ticini jusserat Vitellius.

Aut forte tantum mentio hic Verginij, quia inter has *epulas Verginy servus forte obvius, ut percussor Vitellij insimulatur. & ruebat ad convivium miles, mortem Verginij exposcens.*

5. *Tempestivis conviviis.*] Convivia tempestiva sunt, quæ ante consuetam horam inchoata, longius protrahendæ hilaritati instruuntur. *Savilius.*

Tempestivis conviviis.] Forte convivia *tempestiva* sunt, quæ ante tempus, seu ante horam nonam aut decimam incipiebantur, quæ nobis tertia seu quarta post meridiem. Et *intempestiva*, quæ in multam noctem protraherentur. Vide nos libris ann.

6. *Pervigiliis.*] Vigiliæ & solemnia noctu peragi solita in honorem deorum quorundam, interdum in noctes aliquot continuas protracta. qualibet sane insolentia licentiaque infames, *convivium & nox, & misti feminis mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris extinxissent*, ait Livius.

Abundarunt tali sacrorum genere Græcorum civitates, infundente se pariter vitiorum comitantium multitudine, ut comœdiæ istius temporis docent, atque ex Plauti Aulularia perspicere licet; *Ego me injuriam fecisse fateor filia tua, Cereris vigiliis, per vinum atque impulsu adolescentiæ.*

disciplinæ & [1] castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero è Gallis auxiliaribus, per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, & iis qui ad spectandum convenerant in studia diductis; erupere legionarij in perniciem auxiliorum, ac [2] duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultus fuit, alius tumultus. pulvis procul, & arma aspiciebantur: conclamatum repente, XIV *legionem, verso itinere, ad prælium venire.* sed erant agminis [3] coactores. agniti, dempsere sollicitudinem.

INTERPRETATIO.

quam militiæ aut severitati castrorum. Itaque binis militibus, altero quintæ legionis, altero è Gallorum auxiliis, petulantia ad contentionem luctandi incitatis, postquam legionarius prolapsus erat, persultante Gallo, & iis qui ad spectaculum confluxerant, in partes diremptis, exarsere legionarij in exitium sociorum, ac duæ cohortes cæsæ. Remedium seditionis fuit alia trepidatio. Pulvis è longinquo, & armati animadvertebantur. Exclamarunt subitò, quartamdecimam legionem mutato incessu ad certamen redire. *Sed hi* Vitellij *postremum agmen cogebant. illi cogniti ademere*

NOTÆ.

Sed hæc Cereris sacra videntur præ cæteris castius habita, ut locum suum tueri potuerint, multis aliis rejectis apud Tullium, 2. de legibus, *Nocturna sacrificia mulierum, ne sunto, præter illa, quæ populo ritè fient, neve quem initianto, nisi, ut assolet, Cereri Græco sacro.* Savilius.

Sic Suet. Vitel. 10 *In Apennini quidem jugis etiam pervigilium egit.* Sic & Cal. 54. *Nec alia de caussa videtur eo die quo periit, pervigilium indixisse, quam ut initium in scenam prodeundi licentia temporis auspicaretur.*

Sic & in Galb de simulacro fortunæ: *In parte ædium consecratum, menstruis deinde supplicationibus & pervigilio anniversario coluit.* Sic & Tacit. lib. an.: *Pervigilia celebrarunt fœminæ, quibus mariti erant.*

Nempe, ritu quo placarent deos. Sic puto, pervigilium celebravit Vitellius in Apennino, in honorem Dei Penini. At pervigilia de quibus ibi Tac. existimem fuisse tantum voluptatis, & temulentiæ, ac veluti bacchanalia noctu celebrata, nullo deorum aut religionis pretextu.

1. *Castris propiora.*] Sic ibi Suet. *Namque itinere inchoato, per medias civitates ritu triumphantium vectus est; perque flumina delicatissimis navigiis, & variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos obsoniorum apparatus, nulla familiæ aut militis disciplina: rapinas ac petulantiam omnium in jocum vertens*, &c.

2. *Duæ cohortes interfectæ.*] Putant fuisse *Gallorum.* quia scilicet, *legionarius prociderat insultante Gallo.* Et infra: *cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissa* &c. Non præcisè tamen & clare de Gallis asserit Tacitus. dicit tantum: *erupere legionarij in perniciem auxiliorum.* & infra, *frementibus auxiliis tantum impunitatis legionariis accessisse*, &c.

Duæ cohortes interfectæ.] Puto, Gallorum nam infra, *Gallorum auxilia, ingens numerus.. remissa*, &c neque Batavorum hortes perinde lacessebant legionarij sed tamen inter alios auxiliares fremunt Batavi: *tantum impunitatis atque arrogantia legionariis accessisse* Et statim *cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissa.*

3. *Coactores.*] An coactores agminis seu legionis quartædecimæ? potius sunt Vitelliani agminis exactores. Vitellius, puto, Ticinum advenerat, forte multa adhuc die, ut ad tempestiva seu

Interim [1] Verginij servus forte obvius, ut *percussor Vitellii* insimulatur. & ruebat ad convivium miles, *mortem Verginij* exposcens. Ne Vitellius quidem, quamquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentia ejus dubitavit. ægrè tamen cohibiti, qui exitium [2] viri consularis, & quondam ducis sui flagitabant. Nec quemquem sæpius quam Verginium, omnis seditio infestavit. [3] manebat admiratio viri, &

INTERPRETATIO.

formidinem. Interim servus Verginij casu occurrens, accusatur, tanquam interfector Vitellij. *& irrumpebat miles in convivium, efflagitans* necem Verginij. *Ne Vitellius quidem, licet ad omnem suspicionem trepidus, de inculpata ejus conscientia dubitavit. vix tamen compressi, qui exposcebant mortem viri consularis, & olim ducis sui. Nec seditio omnis quemquam magis divexavit, quam Verginium. Admirabantur adhuc*

NOTÆ.

potius intempestiva convivia promptus & strenuus; at postremum agmen tam vasti comitatus tardius adventabat.

1 *Vergin.ij.*] Abductus à Galba in urbem erat è Germania, & ibi per otium egerat, usque ad expeditionem Othonis. & tunc tractus forte cum cæteris Patribus, in comitatu Othonis fuit apud Brixellum, omnis tamen imperij ac prælij expers. & ibi etiam eum infestavit seditio militum, offerebantque rursus imperium.

Ecce etiam Vitellio victori occurrit per honorem, forte inter legatos senatus. iterumque irruit importune miles *in exitium viri consularis*, quem & oderant, simul & mirabantur.

2. *Viri consularis.*] Jam obtinuerat consulatum sub Nerone. Nam legionibus Germanicis, non nisi consularis, præfici debuit; & hoc vult ibi Tacitus. mox concesserat ipsi secundum consulatum Otho à Cal. Martiis in Maias. Et tum consulatu exierat, cum adventaret Vitellius, quadragesimo die post victoriam, quæ contigit 17. vel 18. die Aprilis.

Fuit & mox etiam etiam tertium consul sub Trajano. in quo consulatu plenus honorum & gloriæ defunctus est, & ipsi in eo consulatu successit Tacitus.

Teste Plutarcho, tranquilla senecta fruitus est Verginius, dum imperium quod recusarat, multiplici motu & fere funesto quateretur, dum imperandi avidi duces, se invicem pellerent interficerentque, & quasi tragici scenicique Reges desultarent theatro, simul & perirent.

3. *Manebat admiratio viri.*] Plin. lib. 9. Epist 19 *Significas legisse te in quadam epistola mea, jussisse Virginium Rufum inscribi sepulcro suo:*

Hic situs est Rufus, pulso qui Vindice quondam
Imperium asseruit, non sibi, sed patriæ.

Reprehendis quod jusserit..... miratus sum magis quam tu reprehendis & miraris, atque ita ut non putarem satis unquam posse laudari, cujus nunc mihi subeunda defensio est. Omnes ego, qui magnum aliquod memorandumque fecerunt, non modo venia, verum etiam laude dignissimos judico, si immortalitatem, quam meruere, sectantur: victurique nominis famam supremis etiam titulis prorogare nituntur. Nec fere quemquam, nisi Virginium invenio, cujus tanta in prædicando verecundia, quanta gloria ex facto. Ipsum testis familiariter ab eo dilectus, probatusque, semel omnine, me audiente, provectum, ut de rebus suis hoc unum referret, ita secum aliquando Cluvium locutum, scis, Virgini, quæ historiæ fides debeatur. Proinde si quid in historiis meis legis, aliter ac velles, rogo ignoscas. Ad hoc, tu, ô Cluvi, tum ne ignoras, ideo me fecisse, quod feci, ut esset liberum vobis scribere quæ libuisset?

fama:

fama; sed oderant, ut [1] fastiditi. Postero die, Vitellius, senatus legatione 69
quam ibi operiri jusserat, audita, transgressus in castra, ultro [2] *pietatem militum* collaudavit: frementibus auxiliis, *tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse.* Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ, principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxi-

INTERPRETATIO.

virum & decus illius; sed aversabantur, tanquam contempti. Postridie ejus diei Vitellius, admissis patrum legatis, quos ibi expectare præceperat, ingressus castra, ultrò studia militum celebravit, indignantibus sociorum cohortibus. eo impunitatis & superbiæ legionarios processisse. *Cohortes Batavorum remissæ sunt in Germaniam, ne quid immanius tentarent, jam moliente ac destinante fortuna initium intestinis simul & externis armis. Remissæ civitatibus Gallorum copiæ, magna multitudo, & prima statim*

NOTÆ.

Admiratio Viri.] Plin. lib. 2. Epist. 1 *Post aliquot annos insigne atque memorabile populi Rom. oculis spectaculum exhibuit publicum funus Virginii Rufi, maximi & clarissimi civis, & perinde felicis. Triginta annis gloriæ suæ supervixit. Legit scripta de se carmina, legit historias, & posteritati suæ interfuit, perfunctus est tertio consulatu, ut summum fastigium privati hominis impleret, cum principis noluisset. Cæsares* (Neronem, Othonem, Vitellium, scil. & dein Domitianum) *quibus suspectus, atque etiam invisus virtutibus fuerat, evasit. Reliquit incolumem optimum* (Trajanum scil.) *atque amicissimum, tanquam ad hunc ipsum honorem publici funeris reservatus. Annum tertium & octogesimum excessit in altissima tranquillitate, pari veneratione. Usus est firma valetudine, nisi quid solebant ei manus tremere, citra dolorem tamen. Aditus tantum mortis durior, longiorque, sed hic ipse laudabilis. Nam cum vocem præpararet, acturus in consulatu principi gratias, liber, quem forte acceperat grandiorem, & seni & stanti, ipso pondere elapsus est. Hunc dum sequitur, colligitque, per leve & lubricum pavimentum, fallente vestigio, cecidit, coxamque fregit, quæ parum apte collocata, reluctante ætate, parum coiit. Hujus viri exsequiæ magnum ornamentum principi, magnum seculo, magnum etiam foro & Rostris attulerunt. Laudatus est à consule Cornelio Tacito. Nam hic supremus felicitati ejus cumulus accessit laudator eloquentissimus, & ille quidem plenus annis abiit, plenus honoribus, illis etiam quos recusavit.*

1. *Fastiditi.*] Quia respuerat imperium quod ipsi offerebant. Haud dubie vir egregius oderat talia militiæ flagitia. Voluit imperium cum disciplina, non licentia militari emptum, non scelere quæsitum, non invitis bonis susceptum.

2. *Pietatem.*] Idque arguit summam in Vitellio socordiam. laudat pietatem militum, eoque pacto irritat licentiam quam verbis pœnisque severissimis cohibere debuit. hine fremunt auxiliares, *tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse.*

Nempe sociis ultionis exemplum debuit Vitellius. Sed postea vindicabunt Batavi, & legionarios vicissim mactabunt, ut sunt vices scelerum & ultionum.

Sic vocabant legiones quæ fidem aut victoriam præbuissent, *pias & fideles.* Dio de Claudio: *jussit duas legiones septimam & undecimam Claudianas & fideles & pias, etiam à senatu agnominari.*

Pietatem militum.] Suet. Vit. 3. Patri Vitellij, L. Vitellio decreta *statua pro rostris cum hac inscriptione:* PIETATIS IMMOBILIS ERGA PRINCIPEM. Sic amorem & fidem singularem in princi-

lia, ingens numerus, & prima ſtatim [1] defectione, [2] inter inania belli aſſumptus. Cæterum, ut [3] largitionibus [4] affectæ tamen imperij opes ſufficerent, *amputari* [5] *legionum auxiliorumque numeros* jubet, vetitis ſupplementis: & [6] promiſcuæ miſſiones offerebantur. [7] exitiabile id Reip.

INTERPRETATIO.

rebellione, oſtentui virium adſcita. Cæterum ut donativis exhauſta tamen Reip. opes ſufficerent, arctari numeros legionum ſociorumque *præcipit, prohibitis ſupplementis & paſſim concedebantur miſſiones. Perniciaſum id imperio, in vitium militis, cui iidem*

NOTÆ.

pem, *pietatem* appellabāt ſcil quaſi parer patriæ, & ſervator communis colebatur

Pietatem militum] Non forte quod interfeciſſent auxiliares; ſed quod ejus ſaluti invigilarent, cum ſcil. *Virginij ſervus .. ut percuſſor Vitellij inſimulatur.*

Quod utrumque tamen arguere & punire debuit, ſi imperatorem ageret, ſi priſcam diſciplinam æmularetur. Sed omnia in caſtris Vitellij *indiſpoſita, temulenta*, &c.

3. *Interno.*] *Interno*, id eſt, civili. *externo*, nempe quod ſuſcepere Germani & Galli, Civili Batavo duce, & aliis. ſcil. mixtum illud bellum ex civili & externo fuit.

Interno.] *Internum* & civile bellum fuit, quia ſocij civeſque certabant invicem, & *externum*, quia uni factioni acceſſere Germani.

1. *Defectione.*] Nempe Vitellij electi adverſus Galbam

2. *Inter inania belli.*] Recte *inania*. ſcil aſſumpta à Vitellio Gallorum auxilia, ut ſpeciem magni exercitus facerent, cum revera nihil aliud eſſet quam inane & inutile vulgus. *Pichenn.*

Inter inania.] Nempe ad pompam, ad ſpeciem, & ut ita dicam, *minas*. quibus, ſcil. copiis magis bellum haberent quam facerent. Senſim tamen redit victis animus & redire virtus Gallis potuit, ſi alium ducem haberent.

Inania.] Sic dicit, præcipuè, quia jam olim pacatæ Galliæ & inermes, quia pridem Galli inſueti armis. quare nunc tantum *inter inania belli*, & in oſtentationem virium aſſumpti erant.

3. *Largitionibus.*] Nempe in duces fautoreſque & in vulgus militum, à quibus emendum fuit imperium donativis immenſis; itaque ut poſſint recenti milisi ſufficere opes imperij jam ante exhauſtæ, amputatur legionum auxiliorumque numerus.

Longe diverſus Veſpaſianus, infra 81: *Ne quidem plus civili bello obtulit, quam alij in pace: egregie firmus adverſus militarem largitionem; eoque exercitu meliore.*

4. *Affecta*] *Affecta* præcipuè ſub Nerone *opes imperij*, ſub Othone, dein & Vitellio. forte & ſub Galba per pædagogos ſenis principis.

5. *Legionum auxiliorumque numeros*] Cepit interp. Hiſp. quaſi minueretur numerus legionum & cohortium auxiliatium. quod falſum. Manebant eædem, & pari numero ac vocabulo legiones: ſed *numeri* ſeu cohortes minuebantur. ita ut non perinde replerentur milite. quare addit, *vetitis ſupplementis*, & quia *promiſcuæ miſſiones* concedebantur.

Numeri hic, ſunt cohortes, vexilla, alæ, & quodcumque corpus militare, quod non legio ſit.

6. *Promiſcua.*] Omnibus paſſim indiſtincte, & nullo diſcrimine. quod *exitiabile Reipub.* & quo decus caſtrorum ſtatim convulſum eſt.

7. *Exitiabile id Reipub.*] Vel quia ſic non ſufficiebant legiones obtinendis provinciis, & tuendis finibus imperij, & quia munia belli & pericula inter paucos diviſa, nimis fatigabant militem. Forte etiam & quia viri militares tali largitione ac luxu corrumpebantur.

Exitiabile.] Id exitiabile Reipub. quia

[1] ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant. & [2] vires luxu corrumpebantur; contra veterem disciplinam, & instituta majorum, apud quos virtute [3] quam pecunia res Romana melius stetit. Inde Vitellius Cremonam flexit, & spectato 70
munere Cæcinæ, insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis, concupivit. Fœdum atque atrox spectaculum. intra XL pugnæ diem, lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus atque frugibus, dira vastitas nec minus [4] inhumana [5] pars viæ, quam

INTERPRETATIO.

labores, ut inter paucos, discriminaque & munia belli sæpius recurrebant, & vigor per lasciviam labefactabatur, adversus antiquam severitatem, & mores majorum, apud quos Resp. melius stetit fortitudine quam divitiis. Hinc Vitellius Cremonam divertit, & conspecto certamine Cæcinæ, voluit invisere Bedriacensem campum, & monumenta nuperæ victoriæ præsens ipse inspicere. Turpe & horrendum spectaculum. post quadraginta dies à prælio elapsos, laniata cadavera, mutila membra, putida hominum equorumque simulacra, polluta sanie tellus, proculcatis arbustis & segetibus, atrox vastitas. Nec minus horrenda pars itineris, quam Cremonenses lauru flori-

NOTÆ.

inquit Tac. sic *munia belli inter paucos crebrius redibant*, & præmia seu commoda etiam *inter paucos illos* partita. Unde & *vires luxu corrumpebantur*. Nam disciplina & paupertate melius stetit *res* Romana, quam *pecunia* & opibus.

Addi possit, sic & misso milite, subministrari materiam novis motibus bellisque civilibus. quod certe statim contigit. infra 76. *Cum interim spargit legiones*, (Vitellius) *exarmat cohortes*, *nova quotidie bello semina monstrat.*

1. *Ingratum militi.*] Qui nempe relinquebatur in castris.

2. *Vires luxu.*] Infra scil. *immixtis histrionibus & spadonum gregibus.* Et mox, *sævitia, libidine, raptu, in externos mores proruperant*, disciplina Rom. penitus obliterata.

Vires luxu corrumpebantur.] Respicit ad id quod præcesserat cap. 62. *Degenerabat à labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum.* Et cap. 76 *Si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis & commissationibus, & imitatione principis deteritur.*

3. *Quam pecunia.*] Sic inter paucos divisa belli munia, sic ad præpositos pertinebant pecunia & opes imperij. Sic *vires luxu corrumpebantur.* Et tamen Romana res melius staret armis & virtute, quam opibus, quas nunc cumulare statuebant magistri dominationis, amputatis *legionum auxiliorumque numeris.*

4. *Inhumana.*] Fere conspirant interpretes, ut inhumana fuerit illa via, quia Cremonenses in illa extruxerant altaria, victimasque occiderant regium in morem, quasi regi Persarum aut Parthorum occurrerent. Attamen ego aliud suspicabar. quid enim inhumanum in eo quod lauro rosisque sternatur via? quod exstruantur altaria, victimæ cædantur more regio? quo more jam excepti erant alii principes Romani.

Sic Cæsar olim ex Gallia rediens, sic Caligula, sic Galba & alii jam. quid in eo novum, aut inhumanum? nisi forte ob flagitia Vitellii, quibus vel optima instituta dehonestabantur? nisi forte ob talem victoriam, & ob trucidatos cives, id decus non meruit?

Potius putem, superfuisse adhuc vestigia vastitatis, & cruoris in illa parte viæ, qua via nempe ibatur ad locum quo pugna commissa fuerat, quam penitus obtegere non potuerunt Cremo-

¹ Cremonenses ² lauro rosisque constraverant,³ exstructis altaribus, cæsisq;

INTERPRETATIO.

ribusque cooperuerant, statutis aris, mactatisque hostiis, more externorum *regum.*

NOTÆ.

nenses, licet illam lauro rosisque constravissent, & alia magnificentiæ regiæ decora usurpassent. Et ex eo inhumana illa via dicitur, quod per cadavera civium trucidatorum, lætitia velut insultans cladi publicæ Cremonam invecheretur fœdissimus princeps. Attamen res in medio sit.

5. *Pars via*] Illa via Cremonensis, non tam fœda strage & cædibus, quam inhumana fuit, quia scil. tali victori, lauro rosisque, aris & victimis sternebatur. Quis enim mortalium, nisi *inhumanus* sit, in tanta clade Reipubl. lætetur? quis potius non exhorrescat, aut gemat?

Pars via.] Scil. quia regio more excipiebatur, & divinos honores sibi vindicabat Vitellius, id inhumanum in tanta clade Reipub. videri potuit. ea perversa & inhumana lætitia fuit Vitellio, & ipsis Cremonensibus quod & mox ipsis exitio fuit.

Intempestivum decus, *inhumana* illa lætitia magis intelligetur ex simili loco lib. 3. 83 cum scil. pugnaretur in urbe ipsa. *Sæva ac deformis urbs tota facies. Alibi prælia & vulnera; alibi balinea popinaque, simul cruor & strues corporum, juxta scorta & scortis similes .. inhumana securitas, & ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ, velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exultabant,* &c. En deformis, en intempestiva, & *inhumana* lætitia.

1. *Cremonens.* Vide notas. cap 17.

2. *Lauro rosisque.*] Principes & tali fastigio proximi excipi solent, sparsis per vias, quacumque incederent, floribus. Herodian. lib. 4. de Caracalla Alexandriam ingrediente: *Honorabant imperatorem accensis facibus sparsisque floribus.*

Et lib. 1. *Cum Romam Commodus appropinquaret, totus senatus, & quotquot Romam incolebant, urbe egressi, obviam procedebant. quam longè poterant, lauros gestantes, & flores quos anni tempus dabat.* Claudian. Paneg. 2. de Stilicone. *Spectabunt cupidæ matres, spargentur & omnes*

Flore viæ. Savilius.

Lauro rosisque constraverant.] Curt. lib 8. *Cum rex sane in publico conspici patitur, thuribula argentea ministri ferunt, totumque iter, per quod ferre destinavit, odoribus complent.* Idem Curt. lib. 5. *Totum iter floribus coronisque constraverat, argenteis altaribus ab utroque latere dispositis, quæ non thure solum, sed omnibus odoribus cumulaverat.*

3 *Exstructis altaribus, cæsisque victimis.*] Aræ istæ & victimæ Vitellii Genio & victoriæ Fœda sed vetus adulatio: quam in adventu Regum aut principum usurparunt Græci Latinique

Justinus lib. 24. *Arsinoë progressa virum, festum diem urbi indicit, domos, templa, cæteraque omnia exornari jubet: aras ubique hostiasque disponi.*

Valer. lib. IX. De Luxuria: *Quid sibi voluit princeps suorum temporum Metellus Pius, cum in Hispania adventus suos ab hospitibus, aris & thure, excipi patiebatur?*

Factum & Cæsari è Gallia reduci. Hirtius lib. 8. *Multitudo obviam procedebat, hostia omnibus locis immolabantur: tricliniis stratis, fora templaque occupabantur.*

Et passim deinde principibus. In Calig. Sueton. cap. 13. *Inter altaria & victimas, ardentesque tædas, densissimo & lætissimo obviorum agmine incessit.* In Galba idem cap. 18. *Cum per omne iter, dextra sinistraque victima oppidatim cæderentur.*

Plinius Panegytico de adventu Trajani. *Ut plena altaribus, angusta victimis cuncta.*

victimis regium in morem: quæ læta in præsens, [1] mox perniciem ipsis fecere. Aderant Valens & Cæcina, [2] monstrabantque pugnæ locos: *hinc irrupisse legionum agmen, hinc equites coortos, inde* [3] *circumfusas auxiliorum manus.* [4] Jam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore & gaudio, deflectere via, spatia certaminum recognoscere; aggerem armorum, strues corporum intueri, mirarique. Et erant quos varia fors

INTERPRETATIO.

quæ grata impræsentiarum, dein ipsis exitio fuere. Aderant Valens & Cæcina, ostendebantque prælij vestigia: Hinc irruisse legiones hinc equites prorupisse: inde circumvectas sociorum cohortes. *Etiam tribuni & præfecti sua quisque facinera celebrantes, ficta, vera, aut ampliora vero interserebant. Etiam miles plebejus, clamore & lætitia à via divertere, intervalla præliorum agnoscere: spectare & admirari congeriem armorum, molemque cadaverum. Et erant quos diversa sors mortalium, fletusque & misera-*

NOTÆ.

Alius panegyristes ad Maximianum: *Totamque hanc urbem repentina tua in hostes eruptione felicitam, lætitia & exultatione & aris flagrantibus, & sacrificiis & Odoribus accensis numini tuo implesti.* Lipsius.

Exstructis altaribus. Sic cum corollis & thure consuli obviam itum jam olim Dionys. ubi de Valerio Cos. *Venienti populus ad multum via serenatus occurrit, suffitum thuris transeunti faciens, & mulsi poculis militem excipiens.*

Extructis altaribus.] Simile quid actum jam vetere Repub. Sallust. apud Macrob. Saturn. lib 3. 13. de Metello. *Eum ultra Romanorum & mortalium etiam morem curabant, exornatis ædibus per aulæa & insignia scenisque ad ostentationem histrionum fabricatis: simul croco sparsa humus, & alia in modum templi celeberrimi. Præterea cum sedenti transenna demissum victoriæ simulachrum, cum machinato strepitu tonitruum coronam capiti imponebat: tum venienti thure, quasi deo supplicabatur,* &c.

Quibus rebus aliquantam partem gloriæ demiserat, maxime apud veteres & sanctos viros, superba illa, gravia, indigna Romanis existimantes.

Et licet in summa lætitia populi Rom. cum scil triumpharet de externis hostibus, cum imperij fines augeret, id tamen incivile & superbum visum est, & præter morem mortalium, quidni & *inhumanum* videatur, sterni floribus & rosis viam, cæde & sanguine civium pollutam, cruentam, & adhuc sanie aerabo madentem? ideoque addit Tacitus: *Nec minus inhumana pars via, quam... lauro rosisque constraverant,* &c.

1. *Mox perniciem*] Quasi proniores in Vitellium essent, mox subversa flammisque hausta colonia scelere Antonij Primi.

2 *Monstrabantque pugnæ locos.*] Sic & an 1. 61. ubi de clade Vari. *Et cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant, hic cecidisse legatos: illic raptas aquilas: primum ubi vulnus Varo adactum: ubi infelici dextra, & suo ictu mortem invenerit,* &c.

3 *Circumfusas.*] Vertit Clar. Hatlæus, quasi hostem circumdedissent Sed auxiliares pro more militiæ circumfundebantur legionariis, & erant velut alæ legionum. socij disponebantur, ordinabanturque in acie, circa legiones Romanas scil. in cornibus & alis.

4. *Jam tribuni præfectique.*] *Tribuni* nempe legionum seu cohortium Rom. *præfecti* auxiliarium.

Præfectique.] Pertinet ad cohortes auxiliarium, vel ad equitarum indistincte.

fors rerum, lacrymæque & misericordia subiret. [1] at non Vitellius flexit
oculos, [2] nec tot millia insepultorum civium exhorruit. [3] lætus ultro
71 & tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat sacrum [4] diis loci. Exin
[5] Bononiæ, à Fabio Valentę, gladiatorum spectaculum editur, advecto
ex urbe cultu. Quantoque magis propinquabat, tanto corruptius iter,
[6] immixtis histrionibus & spadonum gregibus, & [7] cætero Neronianæ
aulæ ingenio. namque & Neronem ipsum Vitellius admiratione [8] cele-

INTERPRETATIO.

tio incesseret. At Vitellius non avertit oculos, nec tot millia civium insepultorum flexere animum. exsultans ultro, & tam proximi fati inscius, rem divinam faciebat numinibus loci. Postea Bononia Fabius Valens gladiatorium, certamen exhibet, allato ex urbe paratu. Et quanto propius accedebat, tanto flagitiosior ingressus, adjunctis mimis & eunuchorum gregibus, & reliquo Neroniana aula flagitio. Quippe etiam Vitellius per miraculum laudabat extolle-

NOTÆ.

1. *At non Vitellius flexit oculos.*] Suet. Vitel. 10. *Utque campos in quibus pugnatum est, adiit, abhorrentes quosdam cadaverum tabem, detestabili voce confirmare ausus est: optimè olere occisum hostem, & melius civem.*

2. *Nec tot millia . . . exhorruit.*] Sic Suet. ibidem. *Nec eo secius ad lenendam gravitatem odoris, plurimum meri propalam hausit, passimque divisit, pari vanitate atque insolentia.*

3. *Lætus ultro, & tam propinqua sortis ignarus.*] Virg.

Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus!
Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum, rebus sublata secundis.

Tam propinqua sortis.] *Ignarus*, iisdem locis, eosdem deos ipsi ablaturos victoriam, vitam, imperium, omnia.

4. *Diis loci.*] Illorum religio sylvis & campis suum tribuit peculiarem deum, quo non favente, nihil non isto loco sinistrè tentarent homines.

Sic Æneas apud Virg. lib. 7. vers. 130.

Italiam ingressus, geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasq; & adhuc ignota precatur
Flumina.

Orestes in Sophoclis Electra: *me patria tellus, vosque præsides dei, excipite me.*

Apud Xenophontem 1. παιδ. Cambyses & Cyrus, cum Persiam relinquerent, *Deos Persiæ tutelares rogabant, ut faverent, & feliciter propositum iter conficere paterentur.* Mediam ingressi, *iterum orabant deos* &c. *ut propitii acciperent.* Savilius.

Diis loci.] Quia vicisset hisce campis, quasi grates referebat diis, seu geniis loci.

5. *Bononia.*] Vide cap. 52.

6. *Immixtis histrionibus & spadonum gregibus.*] Sic 3. hist. de Fabio Valente: *Multo ac molli concubinarum spadonumque agmine.* Savil.

Sueton. Vitel. 12. *Talibus principiis, magnam imperii partem, non nisi consilio & arbitrio vilissimi cujusque histrionum & aurigarum administravit.*

7. *Cætero Neroniana aula ingenio.*] Suet. Vitel. 11. *Solemni convivio citharœdum placentem palam admonuit, ut & aliquid de Domitio diceret, inchoantique Neroniana cantica, primus exultans etiam plausit.*

8. *Celebrabat.*] Id est, frequentabat, colebat. nempe olim Neronem Vitellius celebrabat, laudabatque, cantantem *sectari solitus.* Neque τὸ *celebrabat*, referendum ad tempus de quo hic Tac.

brabat, [1] sectari cantantem solitus, [2] non necessitate, qua [3] honestissimus quisque, sed luxu, & saginæ mancipatus emptusque. [4] Ut Valenti & Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret, [5] coartati aliorum

INTERPRETATIO.

batque ipsum Neronem, frequentare canentem suetus, non quasi vi adactus, ut optimus quisque, sed gula & luxuria addictus venditusque. Contracti ac restricti aliorum consulatus, ut vacuos dignitatis menses exhiberet Valenti & Cæcinæ.

NOTÆ.

sed ad præteritum. nempe sub principatu Neronis id agebat.

Quamvis etiam princeps ipse Vitellius à tali admiratione Neroniana non abhorreret. at certe non id nunc dicit Tac. sed ad præterita tempora & ad Neronianam aulam respicit.

1. *Sectari cantantem solitus.*] Sueton. Vitell. 4. *Cajo per aurigandi, Claudio per aleæ studium familiaris. sed aliquanto Neroni acceptior, cum propter eadem hæc, tum peculiari merito: quod præsidens certamini Neroneo, cupientem inter citharœdos contendere, nec quamvis flagitantibus cunctis, promittere audentem, ideoque egressum theatro revocaverat, quasi perseverantis populi legatione suscepta, exorandumque præbuerat.*

2. *Non necessitate, qua.*] Quia scilicet, si jussui aut libidini principis non obtemperassent, opes, dignitates, gratiam dominantis, forte & vitam amissuri erant.

3. *Honestissimus quisque.*] Ut Vespasianus, Burrhus, Thrasea, Helvidius Priscus & alii boni, qui talia flagitia aversabantur.

4. *Ut Valenti & Cæcinæ* &c.] Cessit consulatu ipse Vitellius, & aliorum quorumdam consulatus amputavit, ut vacuos legatis honoris menses aperiret. Sic & Otho apud Plutarch. *Quo tempore ipse consulatum obtinere debuit, hujus scil. temporis partem tribuit Verginio Rufo.* Potuit Otho diutius retinere consulatum, sed eum deposuit calend. Martiis. Tac. *Proximos menses Verginio destinat*, nempe à cal. Martiis ad Majas.

5. *Coartati.*] Nonnulli sane loco dejecti; sed quisque, ut patet, binos menses explevit, quod receptum erat istius temporis consuetudine. *Savilius.* Non coartati consulatus eorum qui obtinuere. Sed coartati consulatus, quia non omnes designati consules obtinuerunt. sic destinati ab Othone consulatus coartati sunt.

Coartati.] Si vera & genuina illa vox, *coartati*, id debet intelligi de istis consulatibus in genere, non de singulis, ita ut longa illa series consulum, seu consulatuum designatorum ab Othone, coartata sit.

Igitur calendis Jan. seu paulo post, in annum integrum consules duodecim, nempe binos ad duos quosque menses designaverat Otho. se ipsum consulem & fratrem Titianum designaverat feceratque ad duos menses, *Ianuarium*, scil. & *Februarium.*

Dein Verginium & Vopiscum, in menses, *Martium* & *Aprilem*, mox Cælium & Flavium Sabinos in *Majum* & *Iunium*, dein Arium Antonium, & Marium Celsum in *Iulium* & *Augustum*, seu in calendas Septemb.

At hic *coartati* cohibitique consulatus Othonis à Vitellio, *ut Valenti & Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret.*

Itaque designati suffecti que consules Valens & Cæcina *ex cal. Septemb. ad calend. Novemb.* Dein ex calend Novemb suffecti Cæcilius Simplex & Quintius Atticus, nempe in calend. Ian. sequentes. sicque orbis anni impletus

Eoque sensu *coartati* & cohibiti sunt *consulatus aliorum*, nempe eorum qui in reliquum annum designati primum fuerant ab Othone. *aliorum* nempe qui suffici postea consules debebant, si mansisset principatus Othoni.

Coartati.] Quod explicat statim:

consulatus, [1] dissimulatus Martii Macri, tamquam Othonianarum partium ducis: & Valerium Marinum, destinatum à Galba consulem, distulit; nulla offensa, sed mitem, & injuriam segniter laturum. [2] Pedanius Costa omittitur, ingratus principi, [3] ut adversus Neronem ausus, & [4] Verginii exstimulator. Sed [5] alias protulit caussas. [6] actæque in-

INTERPRETATIO.

dissimulatione præteritus consulatus Martii Macri, tanquam ducis Othoniana factionis: & prolatavit Valerium Marinum designatum à Galba consulem, nulla culpa, sed lenem, & offensionem ignavè toleraturum. Pedanius Costa transmittitur, invisus Vitellio, ut qui rebellasset adversus Neronem, & Verginium instigasset, sed alias rationes attulit: redditaque præterea Vitellio gra-

NOTÆ.

Dissimulatus Martii Macri.. & Valerium Marinum... distulit.. Pedanius Costa omittitur &c

Coartati.] Multi consulatus destinati multis. illi consulatus *coartati* & ad pauciores redacti. Designatorum consulum quibus scil. consulatus destinati erant, aliis *dissimulati*, alii *dilati*, alii protsus *omissi* sicque *coartati consulatus*, non quoad tempus, sed quoad personas.

1. *Dissimulatus.*] Dissimulatus, dilatus, omissus, perinde repulsam patiuntur, & pro eodem est. nisi forte aliqua spe in futurum lactarus sit Valerius Marinus, ut cui nihil flagitii objectari posset.

2. *Pedanius.*] De quo forte memoraverat Tac. in motu Vindicis & exitu Neronis scil. in libris qui fato intercepti sunt, ut & de tribus ducibus Gallis, quos nunc rabiei militum permittit Vitellius.

Quasi uni Vitellio datum esset, vindicare Nerones & Tigellinos. Ille orbis vindices occidit, quasi Respub ageretur. Sed in exitium suum similis Neroni præmature inferias mactat Vitellius.

3. *Vt adversus Neronem ausus.*] Cujus criminis & odii. *ultor est quisquis successit* princeps Forte præerat Pedanius alicui legioni in superiore Germania, legatus scil cum exstimulavit Verginium in Neronem, ut legari mox incitavere Fontejum Capitonem in Galbam deiu & ipsum Vitellium.

4. *Verginii exstimulator.*] Haud dubie illum stimulabat, hortabaturque ad suscipiendum imperium, hinc parum, gratus Vitellio, ut fautori Neronis jam olim. hinc omittitur. scil. consul non designatur.

5. *Alias protulit caussas.*] Ne vindicare, sicque æmulari Neronem videretur. quo bonos offendisset.

6 *Actaque insuper.*] Seneca de tranquil. animi 13. ubi de Caligula: *agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant.* Sic supra lib. 13. *Seneca qui finis omnium cum dominante sermonum, grates agit.* Et in vita Agric. *Agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficii invidia.*

Seneca de ira 2. 33. *Notissima vox est ejus, qui in cultu regum consenuerat, cum illum quidam interrogasset, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? injurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo.* Pichena.

Insuper.] Puto intelligendum, quasi diceret: præter dedecus illud Reipub. illarum à Vitellio, præter injutiam factam egregiis viris, qui consulatu pellebantur, etiam tali probro id additum ex libidine adulandi, serviendique *consuetudine*, ut & gratias ipsimet agerent dominanti, qui injuriam patiebantur.

Actaque insuper. . gratis] Capiunt, quasi singuli, qui aut omissi, aut dilati erant, gratias Vitellio egerint. puto, ipsi dominanti gratias egerunt apud senatum. quo *servitii* flagitium augebatur.

Et ut consules electi eum inirent magistratum, gratias referebant principi, in

super

super Vitellio gratiæ, consuetudine servitii. Non ultra paucos dies, 72
quamquam acribus initiis cœptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, *Scribonianum se Camerinum ferens; Neronianorum temporum metu in* [1] *Istria occultatum, quod illic clientela & agri veterum Crassorum, ac nominis favor manebat.* Igitur deterrimo quoque in argumentum [2] fabulæ assumpto, vulgus credulum, & quidam militum errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur; cum pertractus ad Vitellium, interrogatusque *quisnam mortalium esset*, postquam nulla dictis fides, & à domino noscebatur, conditione [3] fugitivus, nomine
Geta, [4] sumptum de eo supplicium in servilem modum. Vix credibi- 73

INTERPRETATIO.

tes ingenio ac libidine serviendi. Non nisi ad paucos dies invaluit falsus rumor, licet vehementibus initiis incœpisset. Emerserat quidam, Scribonianum se Camerinum vocans, qui in Istria latuisset, formidine Neronianæ sævitiæ, quod in illa provincia clientes, & prædia priscorum Crassorum, ac gentis istius favor superesset. *Itaque pessimo quoque adjuncto in documentum mimi, seu mendacii suaderi plebecula facilis, & nonnulli militum, seu ignorantia veri, seu rerum novarum desiderio, certatim adjungebantur; cum perductus ad Vitellium, inquisitusque*, quisnam mortalium esset, *postquam sermoni ejus non credebatur, & dominus eum agnovit sorte fugitivum, vocabulo* Getam, *tum supplicio affectus est, quo more servi plectuntur. Vix credibile dictu est, quan-*

NOTÆ.

senatu; ita & isti, quibus negabatur consulatus, perinde grates agebant palam in curia, indomita serviendi libidine. *nec erubuit* Vitellius talis *beneficii invidia.*

Actaque &c. gratia.] Ipse Pedanius gratias egit Vitellio, cum repulsam pateretur. Forte & amici illius in senatu & è senatu sic cum injuria fieret, gratias dominanti agebant, *consuetudine servitii*, forte sic ut tantum differrentur. & ne silentio suo iram promererent, simul & irritarent dominantem, unde offensio & repulsa in perpetuum. ut scil. per eam adulationem, sic utcunque repulsam lenirent, nec prorsus alienarent principem, scil. ut non prorsus eos repelleret, sed tantum differret.

Gratia.] Puto, gratias Vitellio egere ipsimet candidati qui repulsam patiebantur.

Et hic pridem mos inoleverat, ut quo major esset injuria dominantis, eo majus servitium exhiberetur, imo & in summis Reipub cladibus grates diis agebantur & principi.

Vel in commune, seu publice & consensu totius senatus actæ gratiæ Vitellio pro tali ordinatione consulatuum.

Puto tamen id egisse candidatos, vel libidine servitii, vel spe obtinendi postea consulatum, ad quem designatio illa tamen viam utcunque sternere videbatur.

1. *Istria.*] Histria, provincia Venetiæ & Histriæ regionis Italiæ, ad mare Adriaticum. hodie pars major *Istriæ* peninsulæ, sub dominio Reipublicæ Venetæ & Domus Austriacæ, ad sinum Venetum. *Tillemontius.*

2. *Fabulæ.*] Fabula mera fuit, qua se Crassum fingebat, & vere theatralis ac mimicus ille Crassus. itaque deterrimum quemque ille assumebat *in argumentum* talis *fabulæ*, quo nempe comprobaret, se esse verum Scribonianum. sed larva histrioni statim detracta est.

3. *Fugitivus.*] *Fugitivus* id est, servus qui dominum fugit. nec potest dici *fugitivus*, nisi servus. fuga præcise non est vitium aut conditio, nisi servi.

4. *Sumptum de eo supplicium servi-*

le memoratu eſt, quantum ſuperbiæ ſocordiæque Vitellio adoleverit, poſtquam [1] ſpeculatores è Syria Judæaque, *adactum in verba ejus Orientem* nuntiavere. Nam & ſi vagis adhuc & incertis auctoribus, [2] erat tamen in ore famaque Veſpaſianus, ac plerumque [3] ad nomen ejus Vitellius excitabatur: tum ipſe exercituſque, ut nullo æmulo, ſæ-
74 vitia, [4] libidine, raptu, in externos mores proruperant. At Veſpa-

INTERPRETATIO.

tam adrogantiæ veſaniæque Vitellio acceſſerit, poſtquam nuntii è Syria & Judæa attulere, obſtrictum in nomen ejus Orientem. *Nam quamvis incertis adhuc & dubiis auctoribus, jam tamen ſermonibus & fama differebatur Veſpaſianus, & ſæpe ad vocabulum ejus excitabatur Vitellius: tum ipſe miliſque, ut nullo rivali, in externa flagitia ruebant, immanitate, cupidine*, & *prædandi licentia.*

NOTÆ.

lem in medam.] Id eſt, virgis cæſus extremo ſupplicio affectus eſt, ut oſtendit Acron in comm. Horatii. nam domini ſervos ad trabem ſuſpenſos flagellabant, atque in media domo, ad terrorem incutiendum, ſervis habenas pendebant. *Lapanus.*

1. *Speculatores è Syria.*] Igitur ſpeculatores in Syriacis Judaicisque legionibus, nec ſolum in prætoriis cohortibus.

2. *Erat tamen in ore famaque Veſpaſ.*] Suet. Veſp. 5. *Nuntiabantur ex urbe præſagia, Neronem diebus ultimis monitum per quietem, ac Thenſam Jovis opt. max. è ſacrario in domum Veſpaſiani, & in Circum deduceret. Ac non multo poſt, comitia ſecundi conſulatus ineunte Galba, ſtatua divi Julii ad Orientem ſponte converſa: acieque Betriacenſi, priuſquam committeretur, duas aquilas in conſpectu omnium conflixiſſe: victaque altera, ſuperveniſſe tertiam à ſolis ortu, ac victricem abegiſſe.*

Sic infra Tac. *Has ambages* (oraculorum) *& ſtatim exceperat fama, & tunc aperiebat. nec quidquam magis in ore vulgi.*

Erat tamen in ore.] Non quod moliretur aliquid. nihil quippe adhuc auditum Vitellio. Imo & legiones Orientis adactæ in verba Vitellii, unde ſuperbia & ſocordia adcrevit. Sed *erat in ore famaque Veſpaſianus*, quaſi ſuſcipiendo imperio par eſſet. quaſi poſſet occupare Rempub. nam neminem ſine æmulo relinquit fama, nec ſemper errat ipſa, quandoque eligit.

3. *Ad nomen ejus.*] Sueton. Veſp. 6. *Plurimum cœptis contulerunt, jactatum exemplar epiſtolæ, veræ, ſive falſæ defuncti Othonis ad Veſpaſianum, extrema obteſtatione ultionem mandantis, & ut Reip. ſubveniret, optantis: ſimul rumor diſſipatus* &c.

Et ſupra ibid. *Propoſitis itaque nominibus legatorum conſularium quot ubique tunc erant, cum cæteros aliam alia de cauſſa improbarent: & quidam è legione tertia, quæ ſub exitu Neronis tranſlata ex Syria in Mœſiam fuerat, Veſpaſianum laudibus ferrent: aſſenſere cuncti, nomenque ejus vexillis omnibus ſine mora inſcripſerunt.*

4. *Libidine, raptu, in externos mores proruperant.*] Per *barbaros & externos*, intelligendi præcipue Orientales. Nam in Oriente ſemper magna imperia, ibique ambitio & impotentia regum præcipue graſſata eſt. Virgil. ubi de pugna Actiaca:

Hinc ope barbarica, variiſque Antonius armis,
Victor ab auroræ populis, & littore rubro
Ægyptum viresque Orientis, & ultima ſecum
Bactra vehit.

sianus bellum armaque, [1] & procul vel juxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, ut præeuntem sacramentum & [2] fausta Vitellio omnia precantem, [3] per silentium audierint. Muciani animus, nec Vespasiano alienus, [4] & in Titum pronior. [5] præfectus Ægypti Alexander, [6] consilia sociaverat. [7] Tertiam legionem, quod è Sy-

INTERPRETATIO.

At Vespasianus circumspiciebat bellum, castraque & copias, quæ longe, vel prope posita erant. Miles in ipsum adeo promptus erat, ut silentio exceperint illum cum prairet sacramento, & læta prosperaque omnia Vitellio oraret. Nec Muciani voluntas Vespasiano adversa, ille & in Titum promptior. Rector Ægypti Tiberius consilia miscuerat. Vespasianus *tertiam legionem, ut suam reputabat, quod è*

NOTÆ.

Sic & intelligendus locus, cap. 70. ubi aræ structæ, & mactaræ hostiæ, adventante Cremonam Vitellio, scil. more regum Orientalium. quare & addit: *nec minus inhumana pars via quam Cremonenses* &c. *regium in morem.* Namque id *Barbarum* & *externum* fuit, atque etiam tunc *inhumanum* visum est. nec id Græci aut Romani moris.

In externos mores proruperant.] Id est, in regum externorum libidines ac flagitia proruperant. Sic an. lib. 16 de Poppæa: *Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur* &c. Sic externi reges, *nullo amnlo, savitia, libidine, raptu*, grassantur. sic alibi dixit: *& alia regum libidines.* Quod maxime Vitellio convenit. Ibi præcipue Persarum, seu Parthorum reges intelligit.

1. *Et procul.*] Præsertim in Illyrico, in Italia, in Vrbe ipsa, in Germania & Britannia. nam totus Oriens statim in ipsius partibus.

2. *Fausta Vitellio omnia.*] Alii volunt, *omina*, sed infra de Vespas. 80. simili occasione, *læta omnia & affluentia excepit.* & forte dicere auctor possit, *fausta precari*, non vero, *omina precari.*

3. *Per silentium.*] Nullo plausu excepere, nullis lætis vocibus aut clamoribus, quibus electum principem gratularentur exultarent, quibus scil. fausta & affluentia omnia Vitellio precarentur, ut decuit, si electionem hanc suffragiis & favore suo adprobassent legiones Orientis.

4. *Et in Titum pronior.*] Ob juventam, & ingenium à voluptaribus non alienum, quia Muciani moribus accommodum; quia nullæ caussæ odii aut rixæ, sicut in senem Vespasianum, ob viciniratem provinciarum, quibus illi præerant. Infra Mucianus: *absurdum fuerit, non cedere imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem.*

5. *Præfectus Ægypti.*] Suet. Vesp. 6. *Tiberius Alexander præfectus Ægypti primus in verba Vespasiani legiones adegit calend. Iulii: qui principatus dies in posterum observatus est.*

6. *Consilia sociaverat.*] Cum Vespasiano nempe, Tito, & Muciano.

7. *Tertiam legionem.*] Tertia legio jam Antonio rerum ad Orientem potiente, in Syria fuerat, ut colligere est ex h. 3. 24. ibique, postea quoque mansisse argumento est, quod Corbuloni adfuit 15.6. h. 3. 24 cui successerit Mucianus, cujus beneficiis devinctam legionem in Mœsiam Nero transtulerit: ubi legato seu duce Aponio Saturnino Sarmatas vicit h. 1 79. h. 3. 24.

Mox *transgressa* (sic lego h. 2. 85.) in *partes* Vespasiani, *exemplum cæteris Mœsia legionibus prabuit*, & donec Duillio Aponiano Veronam venit. h. 3. 10. Capuæ hiemavit. h. 4. 3.

Eee ij

ria in Mœsiam transisset, suam numerabat. cæteræ Illyrici legiones, secututæ sperabantur. Namque omnes exercitus [1] flammaverat arrogantia venientium [2] à Vitellio militum; quod truces corpore, horridi sermone, cæteros ut impares irridebant. [3] Sed in tanta mole belli plerumque cunctatio, & Vespasianus modo in spem erectus, [4] aliquando adversa reputabat: *Quis ille dies foret, [5] quo LX ætatis annos, & [6] duos filios juvenes bello permitteret? Esse privatis cogitationibus*

INTERPRETATIO.

Syria in Mœsiam traducta esset. reliquæ legiones Illyricæ accessuræ credebantur. Quippe ferocia seu superbia adventantium a Vitellio militum, incenderat omnes legiones, quod truculenti corpor., immanes lingua, alios ut inferiores spernebant. Sed in tanta tamque ingenti mole belli, sæpe dubitatio, & Vespasianus modo spem mente præsumens, interdum etiam improspera animo revolvebat. Quis ille dies foret, quo se jam sexginta annorum ætate provectum & duos filios adolescentes belli casibus committeret? Esse privatis consiliis rêceptum,

NOTÆ.

Deinde iterum in Syriam remissa est h. 4 39. nempe quod olim ibi fuisset unde & morem, qui in Syria, retinuerat, solem salutandi, h. 3. 24 hinc ergo Mucianus eam *suam numerabat*, ut ait autor hoc loco. *Freinshem.*

Tertiam legionem.] Quæ translata, ut puto à Nerone erat, vel dum Syriæ præesset Corbulo, ut sic vires imminueret ducis egregii, quem criminatus erat Arrius Varus. vel adversus Albanos, aut in Vindicem evocata erat, ex magna belli fama sub Corbulone.

1. *Flammaverat.*] Simplex pro composito, pro *inflammaverat.* sic lib. 15. *flammandi*, pro *inflammandi*, ubi de Christianis, in quos sæviit Nero.

2. *A Vitellio.*] Puto, qui cum Cæcina & Valente advenerant à Vitellio, qui tota mole belli sequebatur. Eo autem arrogantiæ processerat ille miles Germanicianus, qui nempe ingenio cœli solique quo militaverat atrox ultro, etiam longe magis propter victoriam superbiebat, hinc spernebant alios milites, sed & vicissim exhorrebantur. Hinc odium publicum, & rursus arma civilia.

3. *Sed in tanta mole belli.*] *In tanta mole belli*, sic magis ad genium Taciri. Suet. Vesp. 6. *Nec tamen quicquam ante tentavit, promptissimis atque etiam instantibus suis, quam sollicitatus quorumdam & ignotorum & absentium fortuito favore.*

Sic Tac an. 11 66. *In tanta mole curarum Claudius Narcissus valetudine adversa corripitur.* ubi reposui *Claudius Narcissus.* nam certè Narcissus æger, ad Sinvessanas aquas ivit, non Claudius. & vocabatur Narcissus, nomine patroni sui *Claudius.*

4. *Aliquando adversa.*] Nempe improspera belli, ac prœliorum clades &c. reputabat *fluxam fidem* inter bella civilia legatorum militumque, posse se occidi, vel à gregario milite.

Quod explicat statim: *quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinore*, nempe occidendo rebellionis ducem, *ex diversa factione præmium petat?*

5. *Quo LX ætatis annos.*] Hoc dictum eodem genio, quo supra lib 6 an. c. 20. dixit de Gajo Cæs. *qualem diem Tiberius induisset, pars habitu* &c. Et lib. de mor. Germ. *diponere diem, vallare noctem.* An vallatur nox?

6. *Duos filios.*] Potius juvenibus filiis metuebat, quam sibi seni. metuebat, ne occiderentur, si fortuna contra daret, quemadmodum filius Galbæ

[1] *regressum*; *& prout velint, plus minusve sumi* [2] *ex fortuna: imperium cupientibus, nihil medium inter summa aut præcipitia.* Versabatur ante oculos Germanici exercitus robur, notum [3] viro militari: *Suas legiones*

INTERPRETATIO.

& prout cupiant, plus aut minus accipi ex fortuna: principatum ambientibus, nihil medium inter supremum fastigium aut exitium. *Obversabantur animo Germanicarum legionum vires ut viro belli experto cognita:* Suas copias civilibus armis

NOTÆ.

adoptatus Piso occisus est.

Quemadmodum filius & frater Vitellii, quemadmodum & Flavius Sabinus Vespasiani frater, ut & ipse Domitianus perire potuit eodem casu, nisi majore fato, mox tamen Reipub. exitio, latuisset.

1. *Regressum.*] Vulgo *progressum.* Lipsius, *regressum.* tamen si attendas, in hac privatorum & principum comparatione, nihil de *regressu* agitur, & sententia videtur: privatos homines, cum cogitationem aliquam, seu vitæ institutionem sibi proponunt, eatenus progredi posse, quatenus ipsis videatur, & in medio cursu quiescere, & intra mediocritatis terminos consistere, atque ex fortuna plus minusve ad libitum sumere.

At qui imperium concupiscunt, arbitrium progressumque nullum habent: quoniam aut summum contingent, aut ruent in præceps. *Pichena.*

Privatæ cogitationes etiam ambitiosissimæ cuivis licitæ sunt; nec peccatur aut metuenda est pœna, etiam si votis & conatibus non responderit eventus.

Regredi enim tum impune licet. Si summas dignitates cogitaveris, nec acceperis, ut consulatum, licet ad secundas aut tertias resilire, ut Senatoriam, Prætoriam, Ædilitatem, Quæstoriam, & quæ aliæ sunt infra consulatum.

At qui ad imperium semel aspiravit, nec accepit, ab incœpto regredi impune non potest. Nihil ei restat, nisi præcipitium & ultima pernicies. Hinc Tacit. *Imperium cupientibus, nihil medium inter summa & præcipitia.* Boxhornius.

Lege, *progressum*, vel *regressum.* idem fere sensus erit; nam certe *privatis cogitationibus* progredi licet, vel regredi. possunt privati conatus, *pro ut velint, plus minusve* sumere *ex fortuna.* At imperium cupientibus, non idem licet, si semel incœperint, sistere gradum non possunt. In summo stare debent, aut *statim* præcipitari. quia *nihil medium inter summa, & præcipitia.*

Itaque in privatis cogitationibus datur *progressus*, datur & *regressus*, datur quid medium. nihil vero tale dominationem appetentibus licet, nihil medium est. vel stare in summo fastigio debent, vel ruere in exitium.

Attamen, quia Veteres edit. habent *progressum*, quidni eam lectionem retineas? vetus editio ex MS. Vat. orta.

Regressum.] Sic fere Plutar. in Artaxerxe, ubi Tiribasus sic Darium alloquitur: *Haud idem esse Ocho, non obtinere regnum, atque illi, dejici principatu; Ocho certe licere privatam vitam agere & quidem fœliciter. At illi, qui electus rex fuerit, jam prorsus imperandi necessitatem incumbere, aut non vivendi.*

2. *Ex fortuna*] Quæ se ipsis offert, *plus minusve* sumunt privati pro libito. altissimos magistratus, consulatus ipsos ultro abdicare possunt. At in summa fortuna *nihil medium*, vincendum, aut pereundum est.

3. *Viro militari.*] Suet. Vesp. 4. *Claudio principe, Narcissi gratia legatus in Germaniam missus est, inde in Britanniam translatus, tricies cum hoste conflixit; duas validissimas gentes, superque viginti oppida & insulam Vectem Britanniæ proximam in deditionem redegit: partim Auli Plautii consularis legati, partim*

civili bello inexpertas: Vitellij, victrices: & apud victos, plus querimoniarum, quam virium. [1] *fluxam per discordias militum fidem, & periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque, præsenti facinore paratum* [2] *ex diverso præmium petat? Sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percussorem ejus* [3] *Volaginium, è gregario* [4] *ad summa militiæ provectum. Facilius universos impelli, quam singulos vitari.*
76 His pavoribus nutantem, & alij legati amicique firmabant, & Mucianus [5] post multos secretosque sermones, jam & [6] coram ita locutus: *Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an quod inchoatur, Reip. utile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut*

INTERPRETATIO.

insuetas; Vitellij, victrices: & apud victos plus iræ quam roboris. ambiguam bello civili militum fidem, & discrimen ex unoquoque. Quid conducere, quid juvare cohortes & alas, si unus & alter, scelere patrato, præsens ex altera factione pretium quærat? Sic Scribonianum trucidatum sub Claudio, sic interfectorem ejus Volaginium è plebeio ad præcipua belli munia promotum. Facilius omnes milites aut incitari, quam singulos declinari. *Hic curis dubitantem, etiam alij legati & intimi hortabantur ut auderet. & Mucianus post multa arcanaque colloquia, tum & palam sic adfatus* est: Omnes qui magnæ molis cœpta agitant, reputare animo debent, an *id* quod suscipitur, sit utile Reipub. ipsis decorum,

NOTÆ.

Claudij ipsius ductu. quare triumphalia ornamenta, &c.

1. *Fluxam per discordias.*] Cepit inscrp. Hisp. de discordiis superioribus. Sed intelligit Tac. omnibus omnino discordiis civilibus *fluxam* esse *militum fidem*. absolute scil. & indistincte.

2. *Ex diverso.*] Phrasis Tacito peculiaris, pro *ex parte altera.* sic lib. seq *ac majore ex diverso mercede*, &c. & infra: *quas enim ex diverso legiones?* lib 13. *assultare ex diverso Tiridatex.* Pichena.

3. *Volaginium*] Haud dubie hic unus ex istis quos punivit L. Otho pater Othonis principis. Suet Oth. 1. *Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex pœnitentia præpositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores occiderant, capite punire, & quidem ante principia se coram: quamvis ob idipsum promotos in ampliorem gradum à Claudio sciret.*

Et forte ille *Volaginius* unus & præcipuus auctor sceleris, tali præmio ornatus à Claudio, nam solet Suetonius de uno tanquam de pluribus loqui, ut constat multis exemplis. Et certe unum Volaginium recenset Tacitus & is haud dubie præcipue ausus est in Camillum, licet alij forte milites conscij audaciæ & adfines essent.

Volaginium.] Puto primum pilum obtinuisse. Collígo ex Sueton. Othon. 1. *Quamvis ob idipsum promotos in ampliorem gradum à Claudio sciret* Sic Arrius Varus apud Tac. *pilum* adeptus est sub Nerone, quod Corbulonem secretis criminationibus infamasset.

4 *Ad summa militiæ.*] Primipilaris factus, vel tribunus, aut præfectus castrorum, vel præfectus equitum, vel forte etiam legatus legionis ut decus ac fama talis facinoris in magnum exemplum inclalesceret. principilari fastigio tamen potius evectum putem.

5 *Post multos secretos.*] Conjicio aliquid hic fuisse de amicis. Hoc enim ait, prius multos cum Vespasiano sermones secreto habuisse, denique & *amicis coram* (sic forte leg.) ea, quæ subjicit, locutum esse.

certe non arduum sit. Simul ipse qui suadet considerandus est, adjiciatne consilio periculum suum: & si fortuna cœptis affuerit, cui summum decus acquiratur. Ego te Vespasiane ad imperium voco, tam salutare Reip. quam tibi magnificum, [1] *juxta deos, in tua manu positum est.* [2] *Nec speciem adulan-*

INTERPRETATIO.

aut facile factu, aut sane non admodum difficile sit. Etiam ipse qui consilium dat, æstimandus est, an addat consilio discrimen suum: & si fortuna votis annuerit, cui principale fastigium comparetur. Ego te, Vespasiane, ad principatum voco, qui perinde utilis Reipub ac tibi gloriosus, & post deos in tua potestate positus est. Neque me quasi adsentantem exhorrueris. Longius abfuerit à de-

NOTÆ.

Pluribus enim præsentibus hanc orationem habitam patet ex hist 2 77. *Nobis nihil ultra arrogabo quam ne post Valentem ac Cacinam numeremur.* & h. 2. 78. *post Muciani orationem, cæteri audentius circumsistere.* Freinshem.

Post multos secretosque.] Nempe vel per se & coram, vel per literas, vel per Titum & amicos.

6. *Coram.*] Hic significat palam, multis audientibus, & quasi in publico. Ita ea voce usus Tac. an. 6. ubi M. Terentius; *Spectamus porro, quæ coram habentur.* Id est, quæ publica, & oculis judiciisque omnium offeruntur. vides igitur aliud hic esse, *secretos sermones*, aliud, *coram loqui.* Boxhornius.

Mucianus potuit illos *secretos sermones* habere cum Vespasiano, vel per se, vel per amicos seu internuncios. at jam *coram* & aperte loquitur, quia jam consensio partium coaluerat, & firmata erat inter duces & exercitus pactio incipiendi belli, resque transferendi. Jam omnes consilij & destinationis certi erant.

Coram.] Jam palam loquitur Mucianus, nec amplius secessum solitudinemve consiliis suis, vel colloquiis captat. Primo & secreto miscuerant consilia, vel per se, vel per amicos, nunc palam se profert Mucianus, & publicè hortatur Vespasianum, ut meliorem, ad capessendam Rempub.

1. *Juxta Deos.*] Puto, hoc sibi vult Mucianus: ejusdemque momenti fere tua voluntas est, ac deorum favor. *Pichena.*

Juxta Deos.] Id est, post deorum numen seu potentiam, penes te est assumere imperium, ad quod te voco. Ita tibi omnia favent, ita pro te militant totius orbis seu generis humani vota, ut post deos, sis jam imperij arbiter ut imperium in tua manu positum sit, si suscipere velis.

Juxta Deos.] Id est proximè post Deos. Quasi jam secundo loco esset, secundamque post deos potestatem haberet. Sic supra de legionibus Germanicis, lib. 1. 51 *Secundum avaritiam & arrogantiam. .... contumacia Gallorum irritati.* Id est, post *avaritiam*, &c.

Juxta Deos.] Hic deesse videtur particula *&*, vel *quod*, aut quid simile. *Te.. ad imperium voco*, quod *juxta deos in tua manu positum est.* Vel suppleri per mentem debet. Respondet his verbis, *promptum effectu, aut certe non arduum.*

2. *Nec speciem adulantis expaverit.*] Discrimen est inter *adulationem*, & *speciem adulationis*, Plin. lib. 6. epist. 27. ubi de Trajano: *Rogas ut cogitem, quid designatus consul in honorem principis censeas. Facilis inventio, non facilis electio. Est enim ex virtutibus ejus larga materia, tamen quod sentiam indicabo.... Designatus ego consul, omni hac & si non adulatione, specie tamen adulationis abstinui, non tanquam liber & constans, sed tamquam intelligens principis nostri, cujus videbam hanc esse præcipuam laudem, si nihil quasi ex necessitate decernerem.*

Sic adulatio in optimum principem, à vera laude fere non differt, & quam-

tis exsaveris, [1] *à contumelia quam à laude propius* [2] *fuerit, post Vitellium eligi. Non adversus divi Augusti acerrimam mentem, nec adversus cautissimam Tiberij senectutem; nec contra Caji quidem, aut Claudij, vel Neronis, fundatam longo imperio domum exsurgimus: cessisti etiam* [3] *Galbæ imaginibus: torpere ultra, & polluendam perdendamque Remp. relinquere, sopor & ignavia videretur, etiam si tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus esset.* [4] *Abiit jam & transvectum est tempus, quo posses videri concupisse.*

INTERPRETATIO.

core, quam à flagitio, evehi post Vitellium. Non rebellamus adversus validissimum ingenium Divi Augusti, nec contra callidissimam Tiberij senectam; nec certe adversus stabilitam longo principatu familiam Caligulæ, vel Claudij, vel Neronis: concessisti etiam nobilitati Galbæ: sed nunc stuporis & inertiæ flagitium videretur, languere & marcere adhuc & contaminandam evertendamque Rempub. permittere, etiam si tibi tam tutum servitium esset, quam turpe *est*. Transiit nunc, & clapsum est tempus illud, quo credi posses ambiisse, jam

NOTÆ.

vis ea sit adulatio, non habet tamen qui laudat *speciem adulantis*, sed verè & ex animo laudantis imaginem præfert & vere laudat.

Sicque nulla flagitij servitiive species inerat consuli, qui multos honores decerneret Trajano principi scil. quia cos digno imperatori decernebat, & quia nihil ex necessitate censeret.

Quare addit Plinius ibid. *Recordabar etiam plurimos honores pessimo cuique delatos, à quibus hic optimus separari non alio modo poterat, quam diversitate censendi*, &c. *Recentia opera maximi principis præbent facultatem, nova, magna, vera censendi.*

1. *A contumelia*] Hinc, Vespasiane, videas, me tibi non adulari, eum quod contumeliosum est, tibi suadeam, scilicet *post Vitellium eligi*: id enim laudem & gloriam tibi minuere poterit, potius quam augere. *Pichena.*

Id est, nec per adulationem tibi offero imperium, propius enim dedecori fuerit quam laudi, post Vitellium assumi. Id facio serio & ex animo, quia id salutare, & tibi & Reipub. existimo.

Contumelia] Reddit rationem, cur non aduletur ipsi, cum eum ad imperium vocat: *Ego te .... ad imperium voco*; neque sic tamen *adulantis speciem expaveris*. Nam certè ad contumeliam propius quam ad laudem accesserit, nunc *post Vitellium eligi* in principem.

2. *Fuerit.*] Intellige, quasi scriptum esset: *abfuerit*. vel sic: propius contumeliæ fuerit, quam laudi, eligi principem, post Vitellium.

3. *Galbæ imaginibus.*] Id est nobilitati. stirpe enim nobilior Galba quam Vespasianus. Suet Galb. 2. *Neroni Galba successit, nullo gradu contingens Cæsarum domum: sed haud dubiè nobilissimus, magnaque & vetere prosapia, ut qui statuarum titulis pronepotem Q. Catuli Capitolini semper adscripserit* &c.

4. *Abiit jam*] An hoc vult jam senem esse Vespasianum, & in hac modesta ætate nihil juveniliter, aut cupide atque ambitiose vitum iri agere, sed omnia studio & amore Reipub?

An potius alio telo & proprio periculo excitat? Abiit jam tempus, nec in tua manu est, dissimulare aut tegere cupidinem imperij jam innotuit multis signis, & ut salvus sis, *confugiendum est ad imperium* Lipsius.

Potius standum primæ sententiæ. scil. non ambitiose suscipiebat imperium. senex quasi diceret: abiit jam, & elapsa est ea ætas, qua ambitionis accusari potuisses. Jam ea ætas tua, qua non potes videri concupisse, sed potius ad imperium confugisse, quasi ad id necessitate sis com-

Confugiendum

[1] *confugiendum est ad imperium.* [2] *An excidit* [3] *trucidatus Corbulo?* [4] *splendidior origine quam nos sumus, fateor: sed & [5] Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat. Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur. Et posse ab exercitu Principem fieri, sibi ipse Vitellius documento est,*

INTERPRETATIO.

confugere debes ad principatum. An oblitus es interfectum esse Corbulonem? *qui* certe illustris stirpe, quam nos sumus, fateor: sed etiam Nero claritudine stirpis Vitellium antecellebat. Satis nobilis est apud formidantem, quisquis formidatur. Et posse à legionibus imperatorem eligi, sibi ipse Vitellius exemplo est,

NOTÆ.

pulsus. nempe jam eandem fortunam habes cum imperio; utrumque alius agitur. Aut forte de utroque sic intelligi possit. Ea ætas tua, ea inclinatio temporum qua jam videri potes non concupisse sed confugisse ad imperium.

1. *Confugiendum est ad imperium.*] Ita confugiebat ad imperium, ut imperium invicem & Respublica in ejus sinum etiam confugeret quod expressit Plinius Paneg. *Expectatum est tempus in quo liqueret, non tam accipisse te beneficium, quam dedisse. Confugit in sinum tuum concussa Respub. ruensque imperium super imperatorem imperatoris tibi voce delatum est.*

2. *An excidit.*] An excidit tibi è memoria, trucidatum esse Corbulonem? Intesp. Hisp *Forsan te retinebit, quod trucidatus sit Corbulo.* non satis ad rem.

3. *Trucidatus Corbulo.*] Scil. Apud Cenchreas prope Corinthum, cum rediret è Syria. Monstratus ille Neroni ab Arrio Varo qui sub ipso meruerat in Oriente, quasi magnæ nimiæque famæ, & quasi res novas moliretur, aut moliri posset.

De Varo sic infra, lib. 3. 6 Antonio *comes fuit Arrius Varus strenuus bello, quam gloriam ei dux Corbulo & prospera in Armenia res addiderant. Idem secretis apud Neronem sermonibus ferebatur Corbulonis virtutes criminatus. unde infami gratia pilum adepto, lata ad præsens male parta, mox in perniciem vertere.*

Forte Varus postea occisus à Vespasiano, aut à filiis ipsius, propter novum aliquod scelus. Neque enim pravum ingenium uno scelere alitur aut continetur. sed intercepta fatis adversis hæc historia.

4. *Splendidior origine.*] Fatebatur ultro & ipse Vespasianus Suet. Vesp. 12. *Mediocritatem pristinam neque dissimulavit unquam, ac frequenter etiam præ se tulit. quin & conantes quosdam originem Flavii generis ad conditores Reatinos, comitemque Herculis, cujus monumentum extat via Salaria, referre, irrisit ultro.*

Splendidior.] Nobilior Corbulo quam Vespasianus; at etiam Nero nobilior Vitellio Et tamen Nero nobilissimus, timuit Corbulonem, & occidit. quidni & Vitellius etiam timeat Vespasianum, & ea caussa interficiat?

5 *Nobilitate ... Vitellium anteibat.*]Suet. Vitel 1. *Vitelliorum originem alii aliam, & quidem diversissimam tradunt: partim veterem & nobilem. Partim vero novam & obscuram, atque etiam sordidam.* Qui nobilem, adserunt *Vitellios, Fauno Aboriginum rege & Vitellia, quæ multis locis pro numine coleretur, ortos, toto Latio imperasse. Alii contra, auctorem generis libertinum prodiderunt. Cassius Severus, nec minus alii, eundem & sutorem veteramentarium: cujus filius sectionibus & cognituris uberius compendium nactus, ex muliere vulgari, Antiochi cujusdam furnariam exercentis filia, equitem Rom. genuerit.*

Quod certius est in re controversa, præcipuam nobilitatem habuit Vitellius ex Lucio patre, qui teste Suet. *Ex consulatu Syriæ præpositus. Artabanum Parthorum regem summis artibus, non modo ad colloquium suum, sed etiam ad vene-*

[1] *nullis stipendiis, nulla militari fama,* [2] *Galba odio provectus.* [3] *Ne Othonem quidem, ducis arte, aut exercitus vi, sed præpropera* [4] *ipsius desperatione victum,* [5] *jam desiderabilem & magnum Principem fecit.* [6] *Cum inte-*

INTERPRETATIO.

expers præliorum, nullo decore militiæ *insignis, &* invidia adversus Galbam promotus Ne Othonem quidem *superavit* imperatoria prudentia, aut virtute militum, sed præmatura ipsius desperatione profligatum, jam amabilem, & clarum imperatorem

NOTÆ.

randa legionum signa pellexit. Mox cum Claudio principe, duos insuper ordinarios consulatus censuramque gessit. Curam quoque imperij sustinuit, absente eo expeditione Britannica. &c

Vitellius collega Claudij. at Nero Claudij filius, & Cæsarum, Drusorumque & Germanicorum nepos & ex sanguine Augusti per matrem Agrippinam Germanici filiam. Itaque dubia fere nobilitas Vitelliorum ante L. Vitellium patrem principis. & sic Vitellius princeps una illa imagine præcipuè nobilis. & ea potius nova claritudo dici debuit quam nobilitas, præsertim si spectentur Nerones aut Galbæ, qui avita nobilitate & multis imaginibus præeminebant.

Nobilitate] Intellige, quasi scripsisset, *Nero nobilitate natalium Vitellium anteibat*, & tamen Vitellius Neroni succedere, defuncto Galba, ausus est quidni & tu nunc succedere possis famæ & decori Corbulonis? cui sicut non pepercit Nero, ita neque tibi Vitellius. Itaque tibi necessario *confugiendum est ad imperium.*

1 *Nullis stipendiis.*] Teste Suet. 3. *Pueritiam primamque adolescentiam Capreis egit: inter Tiberiana scorta, & ipse perpetuo spintria cognomine notatus*, &c.

2. *Galbæ odio.*] Oderant Galbam Germanicæ legiones, quia electus erat ab Hispaniensi legione. quia à Vindice adscitus, quem occiderant quia non statim steterant pro Galba, etiam extincto Nerone. quia dubitaverant, obtuleruntque imperium Verginio. & cunctanter sacramento Galbæ adactæ sunt.

Etiam quia abductus esset Verginius, ut crimen suum interpretabantur. sed longe maxime oderant Galbam ob senium & avaritiam, quia à pædagogis regeretur, & quia frustrati erant in bello quod adversus Galbam gesserant, donativo, quod sibi ut debitum, vel in pace exspectabant.

3 *Ne Othonem quidem ducis arte aut exercitus vi.*] Si locus integer sit, sensus est: postquam Mucianus, ut facilem belli exitum Vespasiano proponeret, dixisset, nullas esse in Vitellio virtutes: sequitur, illum ignavia ac vitiis suis effecisse, ut jam Otho princeps desideraretur, ac magnus præ Vitellio haberetur. Qui quidem Otho non ipsius Vitellij arte, ac viribus, sed sua desperatione victus fuerit.

Constituitur autem sic: Vitellius fecit jam desiderabilem, & magnum principem, Othonem, non quidem victum ducis Vitellij arte aut exercitus vi, sed præpropera ejus desperatione.

Ad hæc Mucianus vires Vitellij extenuans, addit, legiones ab illo sparsas, cohortes exarmatas, & quæ sequuntur. *Prehens.*

Ne Othonem quidem.] Sic intellige: ipse Vitellius, *nulla militari fama*, & tantum *Galbæ odio provectus*, jam *desiderabilem* in vulgus, & *magnum principem fecit* Othonem, qui ne quidem Vitellij arte, aut exercitus illius vi, sed tantum præpropera sua desperatione victus est.

4 *Ipsius.*] Othonis.

5. *Jam desiderabilem.*] Suet. Oth 12. *Magna pars hominum, incolumem gravissimè detestata, mortuum laudibus tulit.*

6. *Cum interim.*] Dum interim cun-

vim spargit legiones, [1] *exarmat cohortes,* [2] *nova quotidie bello semina ministrat. si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis, & comissationibus, & Principis imitatione, deteritur. Tibi è Judæa, & Syria & Ægypto* [3] *novem legiones integræ, nulla acie exhaustæ, non* [4] *discordia corruptæ: sed firmatus usu miles, &* [5] *belli domitor externi. 6 Classium, alarum, cohortium robora; &* [7] *fidissimi Reges; & tua ante omnes experientia. Nobis nihil ultra arrogabo, quam ne post Valentem ac Cæcinam numeremur.* 77

INTERPRETATIO.

efficit, cum interim distrahit legiones; exauctorat cohortes, novamque in dies armis materiam suppeditat. Si quid alacritatis ac strenuitatis exercitus habuit, infringitur mero, luxu, temulentia, & æmulatione imperatoris. Tibi *adsunt* è Judæa, & Syria, & Ægypto novem legiones illibatæ, nullo prælio lassæ aut absumptæ, non bello civili labefactæ: sed vetus experimento miles, & belli externi profligator. Vires classium, cohortium, alarum, & Reges fidelissimi, & tua præ cæteris *ducibus experientia.* Nobis nihil amplius vindicabo, quam ne Valenti & Cæcinæ existimemur

NOTÆ.

clamur & deliberamus.

1 *Exarmat cohortes.*] Præcipue cohortes prætorianas, quas uno edicto exauctoravit. Etiam possit intelligi de cohortibus auxiliaribus, forte & de legionariis, quæ separatæ merebant.

2 *Nova quotidie.*] Cum supra ostenderit, plures legiones à Vitellio in suas provincias remissas, & cohortes prætorianas exarmatas, consequens erat, ut omnium illorum militum animos sibi adeo alienaverit, ut bellum cuperent. ea ergo erant præcipua novi belli semina. *Pichena.*

Sic & supra: *Cæterum ut largitionibus affecta tamen imperij opes sufficerent, amputari legionum auxiliorumque numeros jubet*, unde nova belli semina.

Nova ... bello semina.] Vertit interp. Gall quasi ea semina discordiæ spargeret in suis castris suoque exercitu Vitellius. Certe nulla inter victores discordiæ semina proprie. Offerebantur *promiscua missiones*, sed nemo qui Vitellianus miles, cogebatur deserere militiam. Nemo talis exauctorabatur invitus. *missiones* illæ ultro acceptæ pro cujusque libito.

Sed intelligit id Tacitus de victis. Nempe Vitellius spargebat legiones victas & sic distrahebat partes, non imprudenter, si ducem ac rebellandi auctorem auferret. Exauctoravit certe & exarmavit *cohortes* prætorianas, sed ex diversa factione Unde *nova bello semina*, audito Vespasiani motu.

Sicque non suo exercitui nova discordiæ semina ministrabat sed legionibus seu cohortibus Othonianis. quæ prælij Bedriacensis iram retinebant, & resurgere in ultionem properabant Forte & illi tamen qui missionem acceperant, ad militiam mox mobilitate ingenii & nova spe redire cupiebant, ut bello civili, quo spolia & præda passim.

3 *Novem legiones.*] Nempe tres è Judæa, quatuor è Syria, & duæ ex Ægypto.

4. *Discordia.*] Dissensione seu bello civili, quo maxime corrumpitur miles, & disciplina.

5. *Belli domitor externi.*] Judaici nempe.

6. *Classium, alarum.*] Id intellige de sociis seu auxiliaribus. Nam de legionibus dictum antea

7 *Fidissim. Reges.*] Nempe Sohemus, Antiochus Agrippa, Regina Berenice, & etiam rex Regum Parthus, qui quadraginta millia equitum offerebat: sic infra: *Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur.*

habebo: [1] *discrimen, ac pericula, ex equo patiemur, imo ut melius est,* [2] *tu hos exercitus rege: mihi bellum, & præliorum incerta trade. Acriore hodie disciplina, victi, quam victores agunt: hos ira, odium, ultionis cupiditas, ad virtutem accendit; illi per* [3] *fastidium, & contumaciam hebescunt.* [4] *Aperiet &* [5] *recludet, contecta &* [6] *tumescentia victricium partium vulnera bellum ipsum. Nec mihi major in tua vigilantia,* [7] *parcimonia, sapientia,*

INTERPRETATIO.

decus, retinebo: at dividemus ex æquo prælia atque discrimina. Quin tu, ut magis expedit, has legiones cura, mihi arma & certaminum ambigua permitte. Severiore nunc disciplina victi, quam victores agitant: hos indignatio, invidia, & vindictæ cupido ad fortitudinem incitat; illi per contemptum, & pervicaciam torpent. Bellum ipsum patefaciet & reteget occulta, & ægrescentia victricis factionis vulnera. Nec mihi plus fiduciæ est in tua providentia, frugalitate, usu rerum &

NOTÆ.

tum in Germania & in Britannia meruit, summa industria, nec minore modestia fama, sicut apparet statuarum & imaginum ejus multitudine ac titulis per utramque provinciam.

Forte meruit tribunus in secunda legione, cui legatus erat Vespasianus in utraque provincia.

1. *Discrimen ac pericula.*] Forte id interest inter *discrimen* & *pericula*, quod *discrimen* sit bellum seu summa belli, *pericula* vero, prælia, aut utrumque indistincte. Et certe paulo post: *Mihi bellum, & præliorum incerta trade.*

2. *Tu hos exercitus.*] Nempe qui remanebant in Oriente qui pacatus, quod ad civilia bella spectabat.

3. *Fastidium*] Ex victoria, & ex nimia prosperitate, superbia, lascivia, contumacia, discordia, & cætera licentiæ militaris flagitia.

Per fastidium & contumaciam] Quæ individuæ comites militis victoris, & prosperis rebus lascivientis, simulque fastidientis legatos inter arma civilia, & per contumaciam mandata ducum spernentis, ac pro libidine interpretantis.

Per fastidium] Principis forte, aut saltem disciplinæ. Unde & *contumacia* adversus duces & imperia.

4. *Aperiet*] Forte ad hæc Demosthenis allusum in Olynthiaca: *Ut in corporibus nostris, dum valet aliquis, nullum dolorem sentit è partibus affectis: cum autem morbus supervenit, omnia commoventur, sive ruptura, sive luxatio, sive alia imbecillitas fit: ita se res habet in urbibus & regibus, qui donec foris belligerant, mala sua secreta habent; ubi verò vicinum bellum conflatum est, omnia aperiuntur & elucescunt.*

5. *Recludet.*] Interp. Hisp. *Recludet vulnera etiam tum recentia victarum partium, quæ hactenus contecta erant, & quæ paulatim intumescunt.*

Sed nihil Tacitus hic de victis. *Vulnera* vocat discordiam victricium legionum, *fastidium, contumaciam,* raptus, popinas & commissationes, *imitatione principis,* quibus suas legiones opponit: *Tibi novem legiones integra... non discordia corrupta.* quibus adde torporem, inscitiam, sævitiamque Vitellii.

Hæc & similia flagitia *vulnera* sunt, quæ *contecta* victoriâ erant, & quæ tumescentia tandem bellum *recludet.* Hine infra cap. 85. *Igitur movere & quatere quicquid usquam ægrum foret, aggrediuntur.*

6. *Tumescentia.*] Plagæ & cicatrices, quæ nondum satis obductæ fuerint, ulcera infecta sanie & tabo, ac male tecta intus cito intumescunt, si tangantur, statim data occasione recludentur ac recrudescent.

7. *Parcimonia.*] Ambigo de voce *parcimonia.* convenit in Vespasianum, scio: quem sordidum avarumque omnes faciunt, non solum parcum, sed cur inter

fiducia est, quam in Vitellii torpore, inscitia, sævitia. Sed & meliorem
in bello caussam, [1] *quam in pace habemus.* [2] *nam qui deliberant, desci-*
78 *verunt.* Post Muciani orationem cæteri audentius circumsistere, hor-
tari, *responsa vatum, & siderum motus* referre. Nec erat intactus tali

INTERPRETATIO.

experientia quam in Vitellii inertia, socordia, immanitate. Sed etiam melius se habent res nostræ in bello, quam in otio. Nam qui cunctantur, qui dubitant, jam defecerunt. *Post hortationem Muciani reliqui promptius circumstare Vespasianum, incitare, memorare* sortes oraculorum, & astrorum motus. *Nec erat exemptus*

NOTÆ.

principes & illustres virtutes, hanc domesticam privatamque nominet? aut cur in ea fiduciam boni eventus collocet?

Non digna videtur quæ ad imperium adjuvet, aut ad id gradum struat: nisi fortasse comparatione Vitellii dictum, qui natus ad prodigendum. *Lipsius.*

Mihi tamen videtur, Mucianum non temere inter alias virtutes, etiam Vespasiani *parcimoniam* laudare, atque in ea victoriæ fiduciam reponere, cum belli nervos pecuniam esse constet, ut inferius dixit: ac si ea prodigeretur, ut à Vitellio fiebat, frustra in aliis virtutibus, atque in cætero bellico paratu spes relinquebatur. *Pichena.*

Quin disertus ille Mucianus publicam Vespasiani parsimoniam Reip. maxime utilem censebat unde de eo Xiphil. *Mucianus vero undecunque poterat, immensam pecuniam in ærarium congerebat, ut promptum bello subsidium, vituperium in se loco Vespasiani recipiens. Quippe nervus imperii, pecunia semper esse dicitur.* Colerus. Potuit Mucianus celebrare parsimoniam Vespasiani, quæ forte nondum avaritiæ nomine audiebat.

Nam de eo sic Suet. Vesp. 4. *Exin sortitus Africam integerrimè, nec sine magna dignatione administravit: nisi quod Adrumeti seditione quadam, rapa in eum jacta sunt. rediit certe nihilo opulentior, ut qui prope labefactata jam fide, omnia prædia fratri obligaris, necessarioque ad Mangonicos quæstus, sustinendæ dignitatis causa, descenderit* &c:

Potuit inquam Mucianus celebrare inter alias virtutes ejus parcimoniam, ut pore quam judicaret omnino necessariam & ad adipiscendum, & ad conservandum imperium.

Hoc patet ex his quæ infra: *Donativum militi neque Mucianus prima concione, nisi modice ostenderat.*

Et paulo inferius: *Sed nihil æque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus* &c. Ex his clare patet, quanto opere amplexus sit & celebraverit parcimoniam, seu modum habendi Mucianus.

Quæ, ut dixi, tum virtus, nondum avaritia fuit in *Vespasiano*, ut ait Tac. *inter initia imperii ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato, donec indulgentia fortunæ, & pravis magistris, didicit, ausus que est.*

Et quamvis avaritia vocaretur, tamen ea egregie usus est. Suet. 16. *Male partis optime usus est. In omne hominum genus liberalissimus ... ingenia & artes vel maxime fovit, primus è fisco Latinis Græcisq; rhetoribus annua centena constituit: præstantes poëtas nec non & artifices coëmit.*

1. *Quam in pace.*] Pax exitiabilis deliberantibus, qui jam eodem loco habentur, quo rebelles. sicque his utilius bellum, & necessarium. Illustrium reorum caussa melior in bello, quam in pace.

2. *Nam qui deliberant.*] Fidem enim jam fregit qui deliberat, an servet, Plutarchus exprimere in Galba voluit, ubi Vinium facit Galbam excitare, & sic alloqui: O *Galba, quomodo deliberas? nam*

superstitione, ut qui mox rerum dominus, [1] Seleucum quendam mathematicum, rectorem & præscium palam habuerit. Recursabant animo [2] vetera omina. [3] cupressus arbor in agris ejus, conspicua altitudine, [4] repente prociderat; ac postera die, eodem vestigio resurgens, procera & latior virebat. grande id, prosperumque, consensu haru-

INTERPRETATIO.

tali opinione, ut qui postea imperii compos, aperte apud se retinuerit Seleucum quemdam astrologum, qui regeret, & vaticinaretur. Recurrebant animo antiqua præsagia. cupressus arbor in prædiis ejus, insigni proceritate, subito corruerat: ac postridie eodem loco se de novo attollens, sublimis, excelsa & magis patula revirescebat. Ingens id, faustumque ex *communi sententia augurum & mag-*

NOTÆ.

quærere, an Neroni fidi maneamus, jam non manentium est.

Alludit & hoc Taciti in Agricola: *Iam ipsos, quod difficillimum est, deliberare. porro in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quam audere.* Lipsius.

Dubitatio, ut scribit Cicero, *cogitationem habet injuria.*

1. *Seleucum quemdam mathematicum*] Hunc eundem (si tamen idem sit) Seleucum Suetonius Othoni attribuit, de quo sic Oth 4. *Eodemque momento & ipse spem imperii cepit: magnam quidem & ex conditione temporum, sed aliquanto majorem ex affirmatione Seleuci mathematici* &c.

Alii hoc idem tribuunt Ptolemæo, qui comes Othonis in Hispania. Forte id principes, ostentatione magis quam re, ut sic fidem faciant, se veluti divinitus assumptos, & deo curæ esse salutem suam ac fortunam, persuadeant.

Seleucum &c *rectorem.*] An momenta & tempora opportuna cœptis admonebat ille Seleucus? An forte in speciem magis tale hominum genus alebant? ut quæcunque ageret princeps, quasi præscita cœlitus, & præmonita ex astris viderentur.

Rectorem & præscium.] Vertit interpres Gall. quasi nihil susciperet aut ageret Vespasianus, nisi consilio & arte hujus mathematici admonitus. quod indignum foret egregio duce.

Forte in præcipuis rebus quæ ad genitalem horam spectarent, Seleuci artem consulebat, aut ce te simulabat. Nam geniture suæ certissimum fuisse Vespasianum asserunt auctores Eo usque invaluerat doctrina illa, aut superstitio temporum.

2. *Vetera omina.*] Adipiscendi scil. olim imperii.

3. *Cupressus.*] Sic Suet. Vesp 5. *Arbor quoque cupressus in agro avito, sine ulla vi tempestatis, radicitus evulsa atque prostrata, insequenti die viridior ac firmior resurrexit.*

Cupressus arbor in agris ejus] In agris, id est, prope domum, seu prædium Virg. 2 Æneid

——— *Iuxtaque antiqua cupressus,*
Religione patrum multos servata per annos.

Cupressus.] Si ea inter arbores quæ semel amputatæ, aut eradicatæ, nunquam reviviscunt, majus ex eo portentum fuerit.

4. *Repente prociderat.*] Forte respiciebant hariol isti ad id quod contigit Vespasiano; nempe triumphalia adeptus erat, jam sub Claudio: quod *grande & prosperum*, ut in homine novo.

Sed sub Nerone exturbatus aula seu contubernio principis, quod canenti Neroni non satis intentus, dormitaret. & sic *repente* magna *arbor procidit* seu magna gloria.

At cum postea electus est à Nerone ad

ſpicum : & ſumma claritudo juveni admodum Veſpaſiano promiſſa. Sed [1] primo triumphalia & [2] conſulatus, & Judaicæ victoriæ decus, impleſſe fidem ominis videbantur : ut hæc adeptus eſt, portendi ſibi imperium [3] credebat. Eſt Judæam inter Syriamque [4] Carmelus ita vocant [5] montem deumque. [6] nec ſimulacrum deo, aut templum, ([7] ſic tradidere majores) [8] aram tantum & reverentiam. Illic ſacrificanti Veſpaſiano, [9] cum ſpes occultas verſaret animo,

INTERPRETATIO.

num decus adoleſcenti Veſpaſiano prædictum. Sed primo triumphi inſignia & conſulatus, & Judaica victoria gloria, impleviſſe fidem auſpicii credebantur : poſtquam hæc obtinuit, præſagiri ſibi principatum putabat. Eſt inter Judæam & Syriam Carmelus, ſic appellant montem numenque. nec imago numini aut delubrum (ſic veteres prodidere) altare tantum, & veneratio. Illic operanti ſacris Veſpaſiano, cum vota ſecreta mente agitaret, Baſilides ſacer-

NOTÆ.

bellum Judaicum profligandum, jam ſic *eodem veſtigio reſurgebat* arbor, ac procera & latior virebat. quod explicare videtur Tac. infra : *primo triumphalia & conſulatus*, &c. *ut hæc adeptus eſt, portendi ſibi imperium credebat.*

1. *Primo triumphalia.*] Suet. Veſp 4. *Inde in Britanniam tranſlatus, tricies cum hoſte conflixit. duas validiſſimas gentes* &c. *Quare triumphalia ornamenta, & in ſpatio brevi duplex ſacerdotium accepit. Præterea conſulatum, quem geſſit per duos noviſſimos anni menſes* &c.

2. *Conſulatus.*] Unum conſulatum geſſerat Veſpaſianus, neque illum ordinarium, ſub Claudio. nempe ſuffectus conſul fuerat ex cal. Novemb. in cal. Januar.

Igitur hic *conſulatus*, ἑνικῶς intellige, quamvis etiam in plurali id exprimere potuerit veritate illæſa Tacitus, oratoria ſcil. facilitate & facundia.

3. *Credebat.*] Ut ſupra lib. 1. 22. *Cupidine ingenii humani, libentius obſcura credi.* majore tamen fato fultus Veſpaſianus. quod *poſt fortunam credidimus.*

4. *Carmelus.*] Mons tribus Iſachar in ora, poſtea Galilææ provinciæ, in Judæa regione. hodie *Carmas* & Arabes vocant *Gebel Kerme*, à Francis dicitur *Carmel.* eſt in Terra Sancta hodierna, ſub præfecto Damaſci. *Tillemonius.*

5. *Montem deumque.*] Sic & alii populi mari porrectum collem, velut præſentem deum coluerunt, quod eo occluſa vallis æſtu Oceani non inundaret. Cappadocibus quoque mons deus habebatur. & de gentibus recens cognitis idem narrant.

6. *Nec ſimulacrum.*] Simile quod de Herculeo fano ad Gades tradit Silius l. 3.

Sed nulla effigies ſimulacraque nota deorum,
Majeſtate locum & ſacro implevere timore.

7. *Sic tradidere.*] Sic inſtituere, ſic docuere majores, ſic ante Numam nulla effigies deorum fuit Romæ.

8. *Aram tantum & reverentiam*] Ego *ſimulacrum ac templum* rectè quarto caſu accipi puto, regique à verbo *tradidere.* id eſt, majores tradidere, non eſſe deo ſimulacrum aut templum, ſed *aram tantum & reverentiam.* Pich.

Senſus poſtulat : *ara tantum & reverentia.* nam & illa, *ſimulacrum & templum* nominativi hic ſunt. *Grotius.*

Quid ni ſic intelligatur ? *nec ſimulacrum deo, aut templum* eſſe, ſic tradidere majores, ſed *aram tantum & reverentiam.*

9 *Cum ſpes occultas verſaret animo.*]

Baſilides

[1] Basilides sacerdos, inspectis identidem [2] extis, [3] *Quidquid est*, in-

INTERPRETATIO.

dos, sapius spectatis victimarum *fibris*, quidquid est, *ait*, Vespasiane, quod

NOTÆ.

Ambigue consulebantur oracula, & ambigue respondebant. Plutarch. lib Cur Pythia non respondeat carmine. *Non itaque miror, si veteribus opus fuit ambiguitate.circuitione, & obscuritate quadam. Neque enim privatus aliquis profecto de emendo mancipio oraculum consulebat, aut de conducendo operas; sed civitates admodum potentes, regesque & tyranni, nihil moderatum cogitantes, deum interrogabant de rebus: quos irritare, multa respondendo, eorum voluntatibus adversa, non erat ex usu eorum, qui oraculum procurabant.* Hi fesfenabantur oracula, silentio, vel saltem dissimulantes ea quæ potissimum agitarent animo, & de quibus præscire volebant.

Dionysius de quibusdam conjuratis: *Ad vaticinia & oracula conversi, cogitationem certe facinoris secretam custodiebant, & hoc solum scire cupiebant, an jam tempus esset agendi ea, quæ animo meditabantur.*

Cum spes occultas versaret animo.] Sall. Jug. *Per idem tempus Uticæ forte C. Mario, per hostias diis supplicanti, magna, atque mirabilia portendi haruspex dixerat: proinde quæ animo agitabat, fretus diis ageret, fortunam quamsæpissime experiretur, cuncta prospere eventura.* Ubi nota hæc, *quæ animo* &c.

1. *Basilides sacerdos.*] Idem est Basilides de quo Suet. Vesp 7 & qui *libertus* vocatur, quod nullatenus convenit sacerdoti Hebræo, aut Ægyptio nam hi sacerdotes ex nobilibus assumpti.

Sic autem Sueton *Suscepto igitur civili bello, ac ducibus copiisque in Italiam præmissis, interim Alexandriam transiit, ut claustra Ægypti obtineret. hic cum de firmitate imperii capturus auspicia, adem Serapidis, summotis omnibus, solus intrasset: ac propitiato multum deo, tandem se convertisset, verbenas coronasque & panificia, ut illic assolet, Basilides libertus obtulisse ei visus est: quem neque admissum à quoquam, & jam pridem propter nervorum valetudinem, vix ingredi, longeque abesse constabat.*

Hanc vocem *libertus*, intrusam putat interpres Quid enim,inquit,Romani hominis liberto, eum Judæorum aut Ægyptiorum sacris?

Sed arguere etiam licet,cur *coronas* & *panificia* obtulisse visus est Basilides, nisi quia *libertus*. nam simul servus seu libertus, & minister publicus esse potuit. Et forte libertus ille sæpius aderat Vespasiano rem divinam facienti, si verum est quod tradit Suetonius.

Quantum liquere potest ex Tacito & Suetonio, suo ritu & tanquam ethnicus, pro jure victoriæ (nam omnia sacra & profana victoris erant) sacrificabat Vespasianus in monte Carmelo, & eum suo sacerdote, qui inspiciebat victimarum exta quod non fecisset sacerdos Hebræus. aut saltem suo modo & opinioni suæ historiam accommodantes, rem sic descripserunt autores Ethnici.

Et verisimile est, neque templum hic aut oraculum consultum vulgo fuisse, more Græcorum seu Latinorum,sed more Orientalium qui in montibus deum colebant,remque ibi divinam faciebant, ut in templis. ita ut mons Carmelus simul templum & deus esset, & dei simulacrum & ara, in sententia Taciti

Basilides sacerdos.] Ineptum sit hoc loco conciliare velle auctores. Certe conveniunt illi in substantia rei, nempe præmonstrata fuisse Vespasiano fausta omnia. Sed in circumstantiis prorsus different.

Suetonius vult Basilidem fuisse *libertum*, Tacitus *sacerdotem* & virum pri-

marium iotet Ægyptios. Saceidos Ægyptius cerre inter oobiles, nec plebejus fuit, aut libertinos.

Suetonius vult adfuisse, aut adfuisse visum Vespasiano in Ægypto moranti, scil. in templo Serapidis, Tacitus duobus locis, scil to monte Carmelo, & in Ægypto factum variciotium tradit.cætera euoveoiuot.

Quod eerrius putem: Basilides ille qui iu monte Carmelo fuit, idem est qui & adesse visus in templo Serapidis Idem est Basilides qui memoratut Tacito & Suetonio, cum hac differentia, qood *ter primarini* appelletur Tacito; & Suetonio dicatur *libertus*.

Suetooius etiam videtur affette ratiouem seu argumentum libertinæ ejus sortis, cum dicit, eum visum esse *verbenas coronasque & panificia* Vespasiano sacrificaoti *obtulisse*. qood libertoiom & ministerii fuit. Et Græculum nomeo, *Basilides*, id eriam inouere viderur.

Cum dicunt interpretes, Basilidem fuisse sacerdotem Hebræum, & verum deum adorarum in monte Carmelo, errant Nam sacerdos Hebiæus oon coosuleret exra victimarum, nec respoudeiet pet sortes aut ambages.

Neque verus deus qui moos simul & deus sit. errant saltem quoad mentem Taciti hic. Nam Carmelus apud Tacitum simul moos & deus & templum & simulacrum ceosetur. At quis hoc fiogat de deo vero?

At dices, fuisse *ibi aram tantam & reverentiam*. quo iouuitur verus deus, vetus culros &c. sed id etiam falsom. Nam sic etiam Tac de Germanis: *deorumque neminibus appellant*, illud *secretum quod sola reverentia vident*. Igitur ibi iu lucis & uemotibus *sola reverentia*, ut & in mootibus Orientis, & tameu uuo adotabaot Germani verum deum, ut neque Ethoiei Orieotales.

Etiam Paulus, cum Athenas adveutasset, iovenit aram dicatam deo igooto. Et ibi igitur etiam *ara tantum & reverentia*. Neque enim piugere deum igootum poteraot, aut *in ullam humani oris speciem assimulare*. Er rameo ooo agnoscebatur Atheuis verus deus. Et quamvis verus deus, sit deus ignotus, & quamvis verus deus io re, sub oomine igooti dei coleretur Atheuis, nondum tameo veri & sioe fine viveotis dei oomine colebarur apud Atheoas. oam sic jam oon opus habetent Paulo prædicaote, qui doceret cultum veri dei.

Basilides.] Duos homines diversos adstruit Tacitus, & iu duobus etiam locis diversis eos coustituit, io seuteotia Freinshemii.

Sic Tac. lib. 2. hist. ubi de moote Carmelo. *Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis* &c.

Et lib. 4. hist. 82. *Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret. Arceri templo cunctos jubet, atque ingressus, intentusque numini, respexit pone tergum è primoribus Ægyptiorum nomine Basilidem, quem procul Alexandria plurium dierum itinere & agro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur sacerdotes, num illo die Basilides templum inisset, percunctatur obvios, num in urbe visus sit: deinque missis equitibus, exploras illo temporis momento, octaginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem, & vim responsi ex nomine Basilidis interpretatus est.*

Certe ex Tacito videutur esse duo Basilides, alter sacerdos io moote Carmelo, alter è primoribus Ægyptiorum, & in Ægypto degens.

Attameo oou absolute. repugnat, quio potuerit adfuisse idem sacerdos io Carmelu monte, simul & apud Ægyptum iu templo Serapidis videri adesse & id iouuere videtor Tacitus. quia ille ex *primoribus Ægyptiorum*, & *percunctatur* Vespasianus, an *illo die Basilides templum inisset*. 80 mill. sunt 20 leucæ Gall.

Basilides.] Forte talia ministeria iu libatiooibus & sacrificiis Serapidis exhibebantur ab istiusmodi libertis quod certe obtiuuit apud Romaoos. Er iu ea taotum circumstaotia pugnat Suetoo. cum Tac. quod *Basilides* ille, Suetonio *libertus* sit, Taciro, *sacerdos* & vir primarius. iu cæteris cousentiuut auctores.

quit, *Vespasiane quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum.* [1] Has ambages & statim exceperat fama, & tunc [2] aperiebat. nec quidquam magis in ore vulgi; crebriores apud ipsum sermones: quanto [3] sperantibus plura dicuntur. Haud dubia destinatione discessere: Mucianus [4] Antiochiam, Vespasianus [5] Cæsaream: illa

INTERPRETATIO.

molitis animo, seu destinas ædificare prædium, seu extendere arva sive augere familiam, conceditur tibi ampla sedes, tibi immensi fines, tibi vis ingens hominum promittitur. *Hac ambigue dicta etiam confestim rumor vulgaverat, & tunc ea interpretabatur fama ac retegebat, & nihil magis in ore hominum, frequentiera apud ipsum colloquia: quanto cupientibus plura ostentantur. Haud dubio proposito sese recepere, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream: illa Syria præcipua*

NOTÆ.

Nec adsentior his qui apud Suet. delent vocem *libertus*. debuit enim Suetonius designare sortem hominis & conditionem, cum ejus ministerium deseri psisset.

Igitur in sorte & conditione hominis dissentiunt *auctores*; at certe conveniunt in nomine *Basilidis*, quod unum hic quærebatur, nempe ut fœlix auspicium ex tali nomine captaretur. Omnes omnino libri habent vocem *libertus*. quod non foret, si librarii manus errasset. & qui libros corrigunt critici, sæpius corrumpunt.

2. *Extis.*] Victimarum scil. quas mactaverat sacerdos.

3. *Quidquid est.*] Sic Suet. Vesp. 5 *Apud Judæam Carmeli dei oraculum consulentem, ita confirmavere sortes: ut quidquid cogitaret volveretque animo quantumlibet magnum, id esse proventurum pollicerentur.*

Silet de Basilide quem hic adesse facit Tacitus, & qui sacerdos Carmeli dei tale oraculum pronuntiat. nec ideo dissentit Sueton, à Tac. hoc loco. sed tantum in assignanda sorte hominis discrepant auctores.

1. *Has ambages.*] Virg. 5. Æneid.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens.

2. *Aperiebat.*] Quæ primum ut incerta & ambigua vaticinia initio exceperat fama; at tunc moto Oriente, & conversis ad bellum animis pro Vespasiano, jam eadem fama illa oracula, ut certa *aperiebat*, & facile explicabat. neque solum ea vulgabat, sed sensum videbat, elucidabat, & jam clare interpretabatur.

3. *Sperantibus.*] Cepit clar. Harlæus, quasi id dicerent Vespasiano, *cui plura dicunt, quanto plura sperat.* Sed puto, ii qui loquuntur apud Vespasianum, ipsimet etiam sperant, & eo plura ipsi dicunt, quo majora sperant; spes enim certe, eos lætitia & alacritate evehit. hinc crebri lætique sermones apud ducem, quo plus sperare & audere velit.

Sperabant ipsi partem victoriæ, partem fortunæ, ac prædæ. Nec ipse Vespasianus loquitur, consilia tantum versat animo. Sed crebri apud ipsum sermones aliorum, etiam multa sperantium. Intellige igitur, quasi scripsisset Tacitus: *eo crebriores apud ipsum sermones, quo à sperantibus plura dicuntur.*

4 *Antiochiam*] Antiochia Epidaphne, urbs Cassiotidis tractus, in Syria provincia hodie *Antioche*, urbs præfecturæ Aleppi, in Suria regione imperii Turcici Asiatici. *Tillemon.*

5. *Cæsaream.*] Cæsareæ multæ fuerunt, una in Mauritania, unde ipsa *Cæsariensis* dicitur. altera est Cæsarea, quæ cognominatur, Philippi, cujus Mat-

79 Syriæ; hæc Iudææ caput est. [1] Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kalend. Iul. sacramento ejus legiones adegit. [2] Isque primus principatus dies in posterum celebratus, quamvis Iudaicus exercitus [3] V nonas Iul. apud ipsum jurasset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syria remeans, & consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius. cuncta impetu militum acta: [4] non parata cognitione,

INTERPRETATIO.

sedes. hac Iudaa. Principium deferendi Vespasiano principatus Alexandria cœpit, properante Tiberio Alexandro, qui Kal. Iul. jurare in verba ejus legiones compulit. Eaque prima imperii dies post hac observata, quamvis Iudaicus miles quintum nonas Iul. apud ipsum sacramentum appellasset, eo impetu & instinctu, utique ne Titum quidem filium opperirentur, è Syria redeuntem, & internuntium consiliorum Muciani ac parentis. Omnia ardore militum transacta

NOTÆ.

thæus cap. 16 mentionem facit, quam extruxit Philippus tetrarchia Ituræ, & Trachonitidis, Herodis majoris filius, & frater Herodis minoris, in honorem Tiberii Cæsaris. ea mutato nomine *Paneas* dicta, in provincia Phœnices ad radices Libani.

Tertia est Cæsarea in Cilicia, Cæsarea ad Anazarbum dicta. Quarta, de qua hic loquitur, quam hoc loco Tacitus Judææ, alii Palestinæ attribuunt Hæc prius *Turris Stratonis* vocabatur. deinde ab Herode majore instaurata, *Cæsarea* nuncupata est in honorem Augusti, cui etiam templum erexit, & ludos quinquennales dicavit. *Lupanus.*

Cæsarea jam ante exscidium Hierosolymorum caput Judææ fuisse videtur ex Josepho, forte jam ab Herode fundatore, vel quia ibi conventus agebant legati Cæsaris. & sic disposuerant Romani, ut opes Hierosolymæ imminuerent, vel ob situm oppidi commodioris.

1. *Initium ferendi.*] Sic Suet. Vesp. 6. *Cæterum divulgato facto. Tiberius Alexander præfectus Ægypti primus in verba Vespasiani legiones adegit Calend. Iulii: qui principatus dies in posterum observatus est. Iudaicus deinde exercitus quinto idus Iulii apud ipsum juravit.*

Sueton, referente Savilio, scribit inchoatum id ab Illyrico exercitu. Inchoatum certe, sed non peractum. nam ibid. Suet. *& tunc quidem compressa res est, revocatis ad officium numeris parumper.*

Verum igitur initium transferendi imperii fuit Alexandriæ, incipiente Tiberio Alexandro quia in posterum ille primus imperii dies celebratus est, nempe Calend. Iul.

2. *Isque primus.*] Dies ille natalis imperii decore dictus Spart. Hadrian. *Tertio iduum earumdem natalem imperii statuit celebrandum.* Lipsius.

3. *V. nonas Iul.*] Suet. *V. Idus*, sed eum ad exemplar Taciti emendandum videri, non vanè pronunciat clarissimus Torrentius *Lipsius. V Idus* dies undecimus est mensis Julii. *Savil.*

Cum vicina sit Ægyptus Judææ, verisimilius est tertio post die jurasse legiones Judaicas. non tamen corrigendus Suetonius. sibi relinquendus est.

Non. Iul.] Tertia die Julii mensis.

4. *Non parata cognitione*] Legerim cum Pichena, *non parata concione.* Freinshemius.

Cognitio ibi, pro *concione*, impropriè tamen, & vox ea translata à judiciis. Fuit quasi cognitio aut quæstio illa concio seu convocatio militum legionumq; ad principia, cum scil. apud milites concio-

[1] non conjunctis legionibus. Dum quæritur [2] tempus locuſque, quodque in re tali difficillimum eſt, prima vox, [3] dum animo ſpes, timor, ratio, caſus obverſantur: egreſſum cubiculo Veſpaſianum,

INTERPRETATIO.

ſunt, non diſpoſita concione, non convocatis legionibus. Dum inveſtigatur occaſio & opportunitas, quodque in tali caſu maxime arduum eſt, prima vox, dum recurrunt animo, ſpes, metus, cauſſa, pericula: pauci milites pro ſolito more ad-

NOTÆ.

nari vellet dux ſeu imperator, & eum de aliqua re graviſſima deliberaret & conſultaret. is igitur cœtus, ſeu convocatio ſeu concilium, dici potuit *cognitio*, licet improprie.

Sic infra Mucianus Antiochiæ apud theatrum, *ubi illis conſultare mos eſt*, idem peragit quod Veſpaſianus Cæſareæ. Erat igitur velut conſultatio illa convocatio legionum. quidni igitur & *cognitio* rite vocabitur?

Sic autem infra: *Namque id ipſum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Veſpaſiani adegit. Tum Antiochenſium theatrum ingreſſus, ubi illis conſultare mos eſt, concurrentes & in adulationem effuſos alloquitur*, &c.

Hunc cœtum tamen infra *concionem*: vocat *Donativum militi, neque Mucianus prima concione, niſi modico oſtenderat*: Nec recte dicitur, ut puto, *parata concione*. non enim paratur, ſed vocatur concio; ſed bene dicitur *parata cognitio*.

Decuit enim, ut puto, diſponi & præparari militum animos, ante vocari, & alia etiam multa præparari. Quo tamen nihil opus fuit, cum ſummo ardore, inſtinctu & impetu omnia perageret miles. Ita ut ne legiones quidem convocatæ aut conjunctæ fuerint.

Cognitione.] Alij, *non parata concione*. Ex concione, & pro concione cognitio, ita ut unum pro alio uſurpari poſſit. Concio importat locum, populum, orationem & cognitionem rei de qua deliberatur, aut judicatur; & ſic potuit ſumi *cognitio* pro ipſa concione infra 81. *Non jus aut verum in cognitionibus*, ſeu Judiciis ſcil. quæ in theatro ſæpe & pro concione fiebant.

Non parata cognitione.] Vertit interpres Gall. quaſi nulla fuerit concio militum, quaſi nulla oratio habita ſit. quod falſum. *Nam militariter locutus* Veſpaſianus. Non certe *parata cognitio*, ſeu concio, quia ſcil. *cuncta impetu militum acta*. ſed tamen concio, fuit, & oratio, licet incompta & militaris, nec ante præparata fuerit.

1 *Non conjunctis legionibus.*] Sumpſit interp. Gall. quaſi non conjuncti eſſent exercitus Orientis, præcipue ſcil Judaicus & Syriacus Sed Tacitus intelligit tantum de legionibus exercitus Judaici, qui Veſpaſiano præſens aderat quod ſatis patet ex ſequentibus: *Dum quæritur tempus... prima vox*, &c. *egreſſum cubiculo Veſpaſianum pauci milites.... imperatorem ſalutavere*. Singuli exercitus, ſive in Judæa, in Ægypto, aut Syria ſeorſim imperatorem Veſpaſianum ſalutavere, ut & ſenſim ſacramento ejus adactæ ſunt.

Non conjunctis.] Non vocatis in concionem legionibus judaicis apud principia & tribunal.

2 *Tempus locuſque.*] Quo nempe convocarentur legiones, *ſalutarent*que legatum *imperatorem*. quod non temere aut quocumque loco & tempore fieri decuit, præſertim in nova electione, quæ firmari ſacramento, bello ac prælijs debuit.

3. *Dum animo.*] Diſtractus animus inter ſpem metum que, inter prudentiam & fortunæ caſus. ſic ancipiti ducis animo varieque exagitato, tandem cunctationem abrumpunt *pauci milites*.

pauci milites [1] solito adsistentes ordine, [2] ut legatum salutaturi: *Imperatorem* salutavere. Tum cæteri accurrere, *Cæsarem*, & *Augustum*, & omnia [3] principatus vocabula cumulare. [4] mens à metu ad fortunam transierat. [5] In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit. [6] ut primum [7] tantæ *multitudinis offusam oculis* [8] caliginem dis-

INTERPRETATIO.

stantes, exeuntem cubiculo Vespasianum, tanquam legatum salutaturi, principem appellavere. Tum reliqui adstare, Cæsarem *&* Augustum, *& cuncta imperij decora congerere. Animus à formidine ad fortunam transmiserat. In ipso nihil vanum, superbum, aut in novis honoribus novum exstitit. Statim atque tantæ multitudinis obversantem aspectui splendorem discussit, militari gravitate locutus.*

NOTÆ.

1. *Solito adsistentes ordine.*] Manipuli vicissim suo ordine apud tentorium prætoris seu legati excubabant, & pauci erant præ custodibus prætorianis, qui facto principi adsistebant. Et illi pauci milites, Vespasianum, tanquam *legatum* salutare solummodo debuerant. At flagrantes animis hi legiones prævenere, & *imperatorem salutavere.* quorum clamore ac lætitia exciti *cæteri*, statim *accurrere.*

2. *Ut legatum salutaturi, imperatorem salutavere.*] Sic apud Curt. lib. 5. *Sub lucis ortum Nabarzanes cum Bactrianis militibus in vestibulo prætorii aderat, titulum solemnis officij occulto scelere præferens. Darius signo ad eumdem dato*, &c.

Ut legatum.] Cæsaris. rectorem scil. provinciæ & exercituum.

3. *Omnia principatus vocabula.*] Ut Cæsaris, Augusti, imperatoris, tribuni, Patris patriæ Pontificis maximi, &c.

4 *Mens à metu.*] Jam minus metuit adepta fortuna, eâ jam se tuebatur. Jam *meliorem*, licet *in bello*, *causam* habere cœpit. *Tantum simul peditum equitumque & æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ principalis effecerant.* Jam sui, jam imperij securus fuit. sic jam *à metu ad fortunam transierat.*

5 *In ipso nihil tumidum.*] Ita decuit per se magnum animum, non attolli per fortunam. Claudiani illud pulchrum & hic aptum:

Frons privata manet. non se meruisse fatetur,
Qui crevisse putat.

Sulpicius tamen Severus scribit assumpsisse diadema quod falsum. nec mos ævi hujus. mos cœpit à Valeriano, & primus ille principum diademate revinctus.

Nihil tumidum.] Sic supra lib 1. hist. 17. de Pisone Cæsare adscito à Galba: *Pisonem ferunt statim intuentibus, & mox conjectu in eum omnium oculis, nullum turbati, aut exultantis animi motum prodidisse.*

6. *Ut primum ... caliginem disjecit.*] Vertit interpres Gall. *Ut prima nubila discussit, sive pulverem disjecit, quem tanta multitudo excitasset.* Nihil ad rem.

7. *Tanta multitudinis*] Nempe militum, & populi qui ad tantam rei novæ lætitiam ac famam undique adfluxerant. Nempe, *tanta multitudinis*, præ paucitate eorum militum, qui *solito adsistentes ordine*, illum ut legatum Cæsaris antea salutabant mane, ex more militiæ. At nunc eum Cæsarem ipsum & principem salutant omnes. Tanta multitudo offundebat splendorem novo Cæsari, & ex splendore caliginem, quam tandem oculis offusam, ut disjecit, militariter *locutus* est.

8. *Caliginem disjecit.*] Qui locus ex altero, lib. an. 3. 1 intelligendus est, ubi de Agrippina Germanici. *Post quam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi, defixit oculos.* Quod alij intelligunt, quasi defixisset seu convertisset in se oculos adstantis multitudinis. sed melius est, oculos, seu vultum composuis-

jecit, [1] *militariter* locutus, [2] læta omnia, & affluentia excepit. namque idipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis

INTERPRETATIO.

fausta omnia & prospera audivit. Quippe idipsum exspectans Mucianus, lætum militem sacramento Vespasiani obstrinxit. Tum iniit theatrum Antiochensium, ubi pro

NOTÆ.

se ipsam, cum è navi exiret, ut tantam scil. multitudinem mœrentem, mœrens ipsa intueri ac sustinere posset. Aliud mœstitiæ summæ argumentum, aliud summæ lætitiæ ac fortunæ specimeo & splendor fuit. & utrinque confusio ac caligo oborta.

1. *Militariter locutus.*] Significat orationem ejus castrensem, horridamque fuisse, non cultam forensi aut urbano more. *Lipsius.*

Militariter locutus.] Talia deridet in principe Julianus imperator. certe doctus & facundus ille supra principem, ideoque indoctos & subrusticos Cæsares fa eunde illusit; quasi princeps debeat esse ex utroque Cæsar.

Quales certè fuerunt primi principes Romani, quibus *imperatoria virtus*, ita dilecta fuit, ita Mars lætus, ut tamen optimas artes, & eloquentiam præcipuè, exercerent.

Nec multis id improsperum. Sæpe armis, sed tamen quandoque & verborum lenociniis prensanda retinendaque fortuna est, ut sibi constare, & remanere velit. Testis noster Hercules Gallicus, qui catenis aureis ex ore pendentibus trahit ad se populos, auribusque devinctos ipsos ac velut ultro captivos leniter ac fœliciter sibi obstringit.

Militariter locutus.] Livius lib. 2. ubi de Lætorio tribuno pleb. *Rudis in militari homine lingua, non suppetebat libertati animoque.* Sic Galba supra, *apud frequentem militem imperatoria brevitate* locutus est.

2. *Læta omnia.*] Non *omina*, sed *læta omnia & affluentia.* & rationem reddit 1 *namque id ipsum operiens Mucianus*, &c. & forte idem est quod antea habet; & *omnia principatus vocabula cumulare.*

Læta omnia.] Intellige ab exercitu Judaico, qui tum læta, prospera & affluentia omnia Vespasiano precatus est, & acclamavit, ut etiam mox statim ab exercitu Syriæ, qui eadem alacritate in verba Vespasiani juravit, præeunte Muciano. Et etiam simul à legionibus Ægypti, quæ jam præiverant, pari sacramento, nec impari ardore.

Explicat Clar. Hariæus, quasi læta undique nuntia accepisset Vespasianus. Sed sic partem sententiæ Taciti tantum capit. nam ab exercitu suo primo *læta omnia & affluentia excepit*, dein & à Syria, &c.

Sic supra, cap. 74. *Fausta Vitellio omnia precantium.* nempe Vespasianum, qui tum talia precabatur Vitellio, idemque exigebat ab exercitu præsente.

Læta omnia.] Quæ intelligenda ex mente & historia Josephi, lib. 4 38. Nam ipso teste, tanto ardore tantaque alacritate excepta est fama electi Vespasiani, ut omnes Orientis civitates, hunc diem festum celebrarent, & sacrificia facerent, quibus prospera omnia imperatori precarentur: Et cum Berytum advectus esset multi legati è Syria & aliis provinciis ipsi occurrere, qui nomine civitatum ipsi coronas offerrent & epistolas, quibus ipsi læta faustaque omnia precabantur.

Læta omnia & affluentia excepit.] Diceret Plutarchus εὐτυχίαν ἐπευχομένων τῷ αὐτοκράτορι. *Fœlicitatem omnem precantibus imperatori.* Cui clamori, quibus votis opponitur silentium & indignatio militum, qui pervicaciter silent, etiam, fausta omnia precantibus ducibus, & proximis tribunali. Vocat Plutarch. in vita Galbæ τὰ τῶν στρατιωτῶν ὑπνώλα καὶ σκυ-

[1] consultare mos est, concurrentes, & [2] in adulationem effusos alloquitur: satis decorus etiam Græca [3] facundia, omniumque quæ diceret atque ageret arte quadam ostentator. [4] Nihil æque provinciam exercitumque accendit, quam quod asseverabat Mucianus, *statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam, ad militiam [5] opulentam quietamque transferret, contra, Syriacis legionibus Germanica hiberna, cœlo ac laboribus dura mutarentur.* Quippe & provinciales, sueto militum contubernio gaudebant, [6] plerique necessitudinibus & propinquitatibus mixti, &

INTERPRETATIO.

more concionem habent opidani, illosque confluentes, & in adsentationem ultro pronos affatur: satis facundus & eruditus etiam Græca eloquentia, qui & omnia quæ proferret, ac faceret, gratia quadam extollebat atque ostentabat. Nihil perinde incitavit provinciam legionesque, quam quod affirmabat Mucianus, decrevisse Vitellium, ut Germanicus miles transmitteretur in Syriam ad militiam divitem & otiosam: contrà Syriaco militi permutarentur castra Germanica, sæva cælo & laboribus aspera. *Namque & provinciales ipsi solito militum consortio delectabantur, multique affinitatibus, & cognationibus devincti, & legionibus antiquitate mili-*

NOTÆ.

περιπώ. Ægros subtus & tacito infensos militum animos Quo silentio & contumacia legiones Vespasiani excepere Vitellium, cum sacramento præivit Vespasianus, & cũ fausta omnia Vitellio ipse precaretur.

1. *Consultare mos est.*] Qui mos scilicet plerisque Græcorum & qui oriundi à Græcis. Frontinus 3. Stratag. cap. 2 *Alcibiades in theatro differuit, ubi ex more Græcorum locus consultationi præbebatur.*

Justinus lib. 22. *Agathocles velut Reip. statum formaturus, populum in theatrum concionem vocari jubet.* Inde illud Satyrici de principe oratore, *& pleni moderantem fræna theatri.* meminit ejusce ritûs Cicero pro Flacco, & alij. *Lipsius.*

2. *In adulationem.*] Hi longe callidissimi assentatores. & certe in eo genere mali maxime Romanis præcellebant Græculi.

3. *Facundia.*] Facundus certe & eruditus Mucianus doctissima commentaria scripserat, quæ sæpè laudat Plinius, & quibus utitur haud dubie Tacitus. Mucianus alter Mæcenas sui ævi.

4. *Nihil æque.*] Sueton. Vesp. 6. *Plurimum cœptis contulerunt jactatum exemplar epistolæ veræ, sive falsæ defuncti Othonis ad Vespasianum, extrema obtestatione ultionem mandantis, & ut Reip. subveniret, optantis. simul rumor dissipatus, destinasse Vitellium victorem permutare hiberna legionum, & Germanicas transferre in Orientem ad securiorem molliore mque militiam.*

5. *Opulentam.*] Sic supra, lib 13. an. ubi de Corbulone Armeniam recipiente, Syriaci milites *nitidi & quæstuosi* vocantur, *militia per oppida expleta.*

6. *Plerique necessitudinibus.*] Provinciales militibus familiarissimos & militeς provincialibus necessitudine, affinitate, & omnibus rebus conjunctos fuisse Cornelius ait: sed hoc posterius quis illi crediderit? *Provincialis mulier ei qui ibi meret, contra principum mandata, si nubat*, inquit Ulpianus *nuptiæ non sunt.*

Nullæ igitur fuere ex hujusmodi conjunctionibus necessitudines, affinitatesve contractæ: nisi in Syria supplendis legionibus, dicamus indicta fuisse per provinciam tirocinia: quemadmodum apud Livium annali 37. legitur: *C. Atinium Labeonem, cum provinciam Siciliam & in ea exercitum regeret, jussum in supplementum scribere ex ipsa provincia,*

militibus

militibus vetuſtate ſtipendiorum, nota & familiaria caſtra, in modum penatium deligebantur. Ante [1] Idus Jul. [2] Syria omnis in eodem ſacramento fuit. Acceſſere cum regno, [3] Sohemus haud ſpernendis viribus; 81
[4] Antiochus [5] vetuſtis opibus ingens, & inſervientium regum ditiſſimus. mox per occultos ſuorum nuntios [6] excitus ab urbe [7] Agrippa, [8] ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat. nec minore

INTERPRETATIO.

tia, ſueta & amica hiberna inſtar domorum, amabantur. Ante Idus Iul. Syria univerſa in iiſdem partibus fuit. Adjuncti cum regno, Sohemus haud exiguis opibus; Antiochus avitis divitiis potens, & obſequentium regum longe opulentiſſimus, deinde ſecretis ſuorum nuntiis evocatus ex civitate Agrippa, inſcio adhuc Vitellio, propero navium curſu advectus erat. nec minori affectu,

NOTÆ.

ſi vellet, peditum duo millia, & centum equites.

Illud ſi eſt, eos, qui in patria ſua militarent, non videri contra mandata, ex eadem uxorem ducere, idque etiam quibuſdam mandatis contineri, quod Julius Paulus lib. 5. reſponſorum ſcripſit, huic loco aptiſſimè accommodatur. *Vertranius.*

Neceſſitudinibus.] Non quia uxores ducerent ex Syria, ſed quia delecti in Oriente milites ex civibus Romanis, ibi degentibus. ſic habuere familiam, propinquitates ac neceſſitudines in hiſce locis, & quia ibi omnia aut certe multa ſtipendia meruerant, *nota his & familiaria caſtra*, & quaſi domus propria diligebantur.

Vel etiam forte quandoque ex ſociis adſciti in legiones, in cives, & militia Rom. inſtituti. ſic lib. 13. 35. *Habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus.*

1. *Idus Jul.*] Ante diem quintamdecimam Julij menſis.

2. *Syria.*] Id eſt Syriacæ legiones, & auxilia.

3. *Sohemus.*] Quem Regio inſigni decoraverat Nero, cum bellum pararet adverſus Parthos, Armeniæ recipérandæ cauſſa.

Sohemus.] Ille modo *Rex Libani*, modo Emeſenorum appellatur apud Joſeph. niſi forte duo ſint.

4. *Antiochus*] Rex Comagenorum, cujus filius Epiphanes pugnam ciens pro Othone vulneratus erat.

5. *Vetuſtis.*] Id eſt *avitis*. & hic errat clar. Harlæus qui vertit, quaſi Antiochus pridem opes ipſe comparaſſet. jam olim longe opulentiſſimi regum Orientis majores ipſius Antiochi.

6. *Excitus ab urbe.*] Quomodo aut quando ergo illuc venerat? ex Egeſippo diſce lib. 4 21. *Sententiam novi principis de bello Judæorum ſciſcitari, Veſpaſiano conſilium fuit; miſitque Titum filium, & Regem Agrippam. Titus de Achaia revertit, Agrippa Romam contendit, ut apud novum principem locaret gratiam.* Lipſius.

7. *Agrippa.*] Agrippa ſimul veniebat cum Tito ad officium & cultum novi principis, Galbæ nempe: At Titus, audita morte Galbæ, & Vitellij armis, è Corintho in Syriam revertitur, Agrippa Romam venit ad venerationem Othonis.

Sed moto confectoque iſto bello civili, puto, priuſquam Vitellius Romam adventaret, & accederent magiſtri dominationis, Agrippa audito moveri Orientem, & parari bellum pro Veſpaſiano, mature in patriam revolavit, excitus à partibus Flavianis, & ſecretis amicorum nuntiis; nempe ne factioni Orientali deeſſet. & ille reginæ Berenices ſororis favore præcelluit apud Veſpaſianum.

8. *Ignaro adhuc Vitellio.*] *Ignaro*, non certe profectionis Agrippæ, quam ta-

animo, [1] regina Berenice partes juvabat, florens ætate formaque, & seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. Quidquid provinciarum alluitur mari, [2] Asia atque Achaja tenus, [3] quantumque introrsus Pontum & Armenios patescit, juravere. sed inermes legati regebant, [4] nondum additis [5] Cappadociæ legionibus. Consilium

INTERPRETATIO.

regina Berenice partes fovebat, florens juventa & pulchritudine, & seni etiam Vespasiano non injucunda per splenderem ac magnitudinem munerum. Omnes provinciæ quas allambit pelagus Asiam usque & Achajam, quantumque terrarum introrsus Pontum & Armeniam extenditur, idem sacramentum appellavere: sed legati praerant sine præsidio militari, nondum adjectis legionibus Cappadociæ.

NOTÆ.

men & forte ignoravit Vitellius; sed hic aliud vult Tac nempe ignorasse adhuc Vitellium, quid in Oriente ageretur. *Ignaro* nempe rebellionis Muciani ac Vespasiani. eo magis quod *speculatores* nuper nunciarant, in ejus verba adactas legiones Orientis.

1. *Regina Berenice.*] De qua Sueton. Tit 7. *Nec minus* suspecta *libido, propter exoletorum & spadonum greges. propterque insignem reginæ Berenices amorem, cui etiam nuptias pollicitus ferebatur.* Et infra: *Beronicem statim ab urbe dimisit, invitus, invitam.* de qua vulgatus est rumor, quod cum Agrippa fratre coiret.

2. *Asia atque Achaia tenus.*] Quæ & aliis provinciis Orientis se adjunxere, & juravere in eadem verba. nam mari etiam alluuntur.

3. *Quantumque introrsus.*] Quotquot erant provinciæ intra seu citra Pontum & Armeniam utramque. neque enim ultra Pontum aut Armeniam tum Rom. imperii reverentia.

4. *Nondum additis.*] Ex Tacito tamen non apparet penitus inermis: *Cappadocia Pontusque & quidquid castrorum Armeniis prætenditur.* Savil Suet. Vesp. 8. *Cappadociæ propter assiduos barbarorum incursus legiones addidit: consularemque rectorem imposuit pro equite Rom.* Quod factum puto, cum Alani in Armeniam irrupere. Vere *inermis* Cappadocia, & legiones raro ibi in hibernis. eam tutabantur Syriæ legati & reges vicini, sociique & auxiliares forte & quædam cohortes Rom dispositæ per præsidia, scil. pro necessitate rerum ac temporum.

Nondum additis.] Nobilis interpres cepit, quasi legiones Cappadociæ nondum adjunctæ essent cæteris Flavianorum copiis. Intellige, nondum fuisse additas legiones Cappadociæ, id est nullas fuisse tum legiones in illo tractu. Dicit *nondum*, quia postea Vespasianus princeps ipse armavit Cappadociam, ibiq; in castris seu præsidiis legiones collocavit.

Antea Syriæ & Orientis legiones, Cappadociam defendebant. Tac. lib. 4. 5. *De hinc initio ab Suria usque ad flumen Euphratem, quantum ingentis terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coercitum* &c. His adde auxilia & accolas reges, imperio Rom. inservientes qui ipsi & *inter instrumenta servitutis.*

Nondum additis.] Fallitur interpres Gall. qui cepit, quasi ideo *inermes* essent illi *legati*, quia nondum advenissent legiones. quod intelligit de legionibus, quæ tum in Oriente. Sed non nisi post aliquot abhinc annos additæ legiones Cappadociæ à Vespasiano jam principe Forte cum de irruptione Alanorum per Portas Caspias auditum est (vide Joseph.) Et cum auxilia & filium Vespasiani adversus hosce hostes postularent Parthi, tunc tutelæ forte provinciarum vicinarum, & præcipue Cappadociæ, invigilatum est.

5. *Cappadocia.*] Cappadociam in for-

[1] de summa rerum, [2] Beryti habitum. illuc Mucianus, cum legatis tribunisque, & splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit. Et è Judaico exercitu, lecta decora. Tantum simul peditum equitumque. & æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ principalis effecerant. Prima belli cura agere delectus; [3] revocare vete- 82
ranos: destinantur validæ civitates [4] exercendis armorum officinis: apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus,

INTERPRETATIO.

Consilium de universo bello Biryti habitum. Illuc venit Mucianus cum legatis & tribunis, & clarissimo quoque centurionum ac militum. Et è Judaicis legionibus, quidquid decorum maximo ac splendidum fuit. Tanta vis simul peditum equitumque, & comitatus tot contendentium certatim regum, Imperatorii fastigii speciem exhibuerant. Pracipua belli sollicitudo, conscribere militem, excire veteranos: designantur opulenta civitates fabricandorum armorum officinis: apud Antiochiam cuduntur nummi aurei & argentei: eaque omnia properabantur per egregios ministres in suis quaque civitatibus. Ipse Vespasianus invisere, incitare, honestes decore,

NOTÆ.

mam provinciæ redactam regebat eques Rom. jam à tempore Tiberii, & erat inermis, donec Vespasianus ipse legiones addidit, quibus barbarorum incursus reprimeret, forte Alanorum, forte & quibus Parthos retunderet, Armenios ipsos, Iberos, Albanos &c.

1. *De summa rerum.*] Id est de universa Repub. seu potius de universo bello, quod hic fere idem est.

Sic supra lib. 2. hist. 32. *Suetonius Paullinus dignum fama sua ratus, quia nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur de toto genere belli censere.* Sic lib. 3. 50. *ducesque* Flaviani *ad Fanum fortuna iter sistunt, de summa rerum cunctantes.*

2. *Beryti.*] Ex iis quæ Josephi nobis prodit descriptio, apparet Beryti primo Vespasianum & Mucianum convenisse, & ante actum fuisse inter illos, Tito internuntio, quem Tacitus cum Muciano in Syria locat; prorsus præter necessitatem, si antea fuerint congressi, & aliquid de summa rei decretum.

Sane nihil in Tacito reperias de priore conventu, mirumque videatur, quomodo bini exercituum ductores coram se invicem potuerint compellare, nondum suscepto bello. si non convenisse statuas, priusquam arma ex publico decreto sumpta sint, perierit optimæ orationis materies, quam Tacitus Muciano tribuere omni modo conatur. *Savilius.*

Berytus] Urbs Phœniciæ provinciæ ad oram, in Syria regione. hodie *Bayrus* vel *Berul*, urbs præfecturæ Damasci, in Souria regione imperii Turcici Asiatici. *Tillemontius.*

3. *Revocare veteranos.*] Non solum veteranos prætorianos, qui à Vitellio exauctorati fuerant, sed & veteranos legionum, qui honestæ missionis commodis seu præmiis jam fruebantur. Et præcipue de veteranis Orientis hic agitur.

Veteranos.] Non modo qui stipendia meruerant, & qui adhuc sub vexillo habebantur, sed etiam emeriti revocabantur, & qui ideo *Evocati* dicebantur.

4. *Exercendis armorum officinis.*] Virg.

——— Omnes arma requirunt,
Pars leves clypeos, & spicula lucida tergent
Arvina pingui, subiguntque in cote secures,
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.

adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo, incitare sæpius quam coërcere: vitia magis amicorum, quam virtutes dissimulans. Multos [1] præfecturis & procurationibus; [2] plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros, & mox [3] summa adeptos: quibusdam [4] fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi, neque Mucianus prima concione, nisi modice ostenderat; [5] ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit, quam alii in pace: egregie firmus [6] adversus militarem largitionem, eoque exercitu meliore. [7] Missi ad Parthum Armeniumque legati; provisumque, ne versis ad civile bellum legionibus,

INTERPRETATIO.

ignaros exemplo, hortari sæpius quam castigare; dissimulans potius delicta amicorum, quam bonas artes. Plerosque auxit præfecturis & procurationibus, multos senatorii fastigii decore seu dignitate exornavit, eximios viros, & qui postea summas dignitates obtinuere: nonnullis fortuna pro bonis artibus fuit. Neque largitionem militi Mucianus ipse exhibuerat prima adlocutione, nisi modicam. Et ne Vespasianus quidem plus ostendit civilibus armis, quam alii in pace: eximie validus adversus militarem donationem, ideoque copiis melioribus. Missi oratores ad Parthos & Armenios; prospectumque, ne intentis ad civicos motus legionibus, re-

NOTÆ.

Quinque adeo magnæ, positis incudibus, urbes
Tela novant: &c.

1. *Præfecturis.*] Intellige *præfecturas* provinciarum.

2. *Plerosque senatorii ordinis honore.*] Sueton. Vesp. 9. *Amplissimos ordines & exhaustos cæde varia, & contaminatos veteri negligentia, purgavit supplevitque, recensito senatu & equite; submotis indignissimis, & honestissimo quoque Italicorum ac provincialium allecto.*

Scio ea post victoriam, maxima ex parte peracta fuisse. sed haud dubie etiam multos participes victoriæ statim in senatum adlegit.

3. *Summa adeptos.*] Intellige summa imperia, seu primos in Repub. honores præturam, consulatum, præfecturas provinciarum majorum. inter quos forte fuit & Nerva mox princeps, & pater Trajani qui mox consolaris & triomphalis.

4. *Fortuna.*] Plerosque *egregios viros* ex virtute evexit, quosdam ex sola *fortuna*, nova dominatio omnibus indiget, etiam malis ministris.

5. *Ne Vespasianus.*] Sueton. Vesp 8. *Participibus autem victoriæ adeo nihil extra ordinem indulsit, ut etiam legitima præmia, non nisi sero persolverit.*

6. *Adversus militarem largitionem.*] *Largitio* hic indefinite sumi debet, nec restringenda ad civile hoc bellum; sed quocunque modo, quacunque occasione sic firmus fuit.

7. *Missi ad Parthum.*] Suet. Vesp. 6. *Et è regibus Vologesus Parthus* &c. *hic quadraginta millia sagittariorum* promisit.

Ad Parthum Armeniumque.] Tum regebat Parthos Vologesus, Armenios Tiridates, ambo fratres Arsacidæ, tum æqui rebus Rom. ut qui pacem & Armeniam à Nerone nuper obtinuissent. & certe illi statim, ut in Oriente, Flavianis partibus accessere.

Misitque rex regum legatos ad Vespasianum qui 40 equitum millia ipsi offerrent, quos non accepit, ut neque etiam Sarmatas & Jazigas in commilitium adscire voluit Mucianus, ne scil. inter bella civilia aliquid externum molirentur.

terga nudarentur. Titum [1] instare Judææ; Vespasianum obtinere [2] clau-
stra Ægypti placuit: sufficere videbantur adversus Vitellium, pars co-
piarum, & dux Mucianus, [3] & Vespasiani nomen, ac [4] nihil arduum
fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque
ut prætorianos Vitellio infensos, recipperandæ [5] militiæ præmio invitarent.
Mucianus [6] cum expedita manu, socium magis imperii quam mini- 83
strum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen
properans, [7] gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vi-
res sibi, & majora credi de absentibus. Sed legio sexta. & tredecim
vexillariorum millia ingenti agmine sequebantur. [8] Classem è Ponto,

INTERPRETATIO.

licta à terga destituerentur. Visum est ut Titus instaret Iudaico bello, Vespasianus occuparet claustra Ægypti: adversus Vitellium sufficere videbantur pars militum, & dux Mucianus, & Vespasiani fama; ac nihil difficile fortuna. Compositæ literæ ad omnes legiones præfectosque, imperatumque ut prætorianos Vitellio infestos, resumendi belli pretio ac mercede incitarent. *Mucianus cum expedito agmine, magis se ferens collegam principatus, quam administrum, non tarde successu, ne dubitare crederetur, neque tamen festinans, patiebatur increscere famam ipso temporis intervallo: haud ignarus modicas sibi copias, & ampliora credi de absentibus. Sed legio sexta, & tridecim millia vexillariorum magna specie*

NOTÆ.

1. *Instare Iudaa.*] Ut nempe Judaicum bellum patraret, profligaretque, expugnata arce seu metropoli, Hierosolymis nempe.

2. *Claustra Ægypti.*] Joseph. lib 4.37. Exscidii, fusè hanc materiam exsequitur, quam Italiæ necessaria sint hæc horrea, quantum undique Ægyptus dificillimos habeat aditus, & quam plenus periculis fuerit portus Alexandrinus facunde describit. *Savilius.*

3. *Vespasiani nomen.*] Famâ belli majus illud *nomen*, quam *numen* aut dii adulatorii Othonis. quod tamen potentibus fatis adjutum, quibus scil. *nihil arduum.*

4. *Nihil arduum fatis.*] De ramo aureo Virg. 6.

Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant, aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.

5. *Militia.*] Prætorianæ, quam victore Vitellio amiserant.

6. *Cum expedita manu.*] Cum cohortibus & alis, quæ nullis sarcinis aut machinis graves, & sic magis expeditæ erant, quam legionarii. Et *vexillarii* illi qui sequuntur, è legionibus delecti.

7. *Gliscere.*] Scil. augeri, & crescere famam, ipso temporis ac locorum spatio sinebat.

8. *Classem è Ponto.*] Intelligo classem, quæ Romanis etiam illic ordinaria ad tuendam Ponti oram; quanta ea fuit? hauries è solo Egesippo l. 11 in oratione (cui pulchra placent, eam legat) Agrippæ: *Mæotia regna Bosporanique omnes Romano subjiciuntur imperio, & illud ante innavigabile pelagus, quadraginta naves ad pacem exercent.* Lipsius.

Ponto.] Pontus Euxinus, mare alluens oras Illyrici latè sumpti, Sarmatiæ Europææ & Asiaticæ, Colchidis, & Asiæ minoris peninsulæ. hodie vocamus *Mer Noire, Mer Majeure & Pont Euxin.* Est inter Turcicum imperium Europæum, Poloniam, parvam Tartariam, Circas-

[1] Byzantium adigi jusserat : [2] ambiguus consilii, [num omissa Mœsia, [3] Dyrrhachium pedite atque equite peteret: simul longis navibus versum in Italiam [4] mare clauderet, tuta pone tergum Achaja Asiaque: quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, [5] si simul

INTERPRETATIO.

sequebantur. Naves è Ponto Byzantium advehi jusserat : incertus animi, num relicta Mœsia, Dyrrhachium tenderet cum pedite & equite; eodemque tempore insideret occuparetque versum in Italiam pelagus longis navigiis, secura post tergum Achaja & Asia: quæ nuda objiciebantur Vitellio, n si copiis munirentur. atque ipsum Vitellium in dubio fore, quam regionem Italiæ defenderet, si simul infensis classi-

NOTÆ.

siam. Georgiam, & Natoliam, regiones Europæ & Asiæ recentiorum. De *Ponto* provincia vide notas lib. 2. cap. 6. *Tillemonius.*

1. *Byzantium.*] Deinde Constantinopolis, urbs Europæ provinciæ, in Thracia regione, & ad Bosphorum Thracium. hodie à Turcis vocatur *Stampel,* & à Francis *Constantinople.* urbs est Romaniæ provinciæ in Turcico imperio Europæo, & ad fretum Constantinopolitanum atque ad mare Marmaræ. *Tillemonius.*

2. *Ambiguus consilii, an omissa Mœsia.*] Duobus consiliis inter se diversis distractus Muciani animus, an scil. peteret Mœsiam, ut se Dacis opponeret, vel an omissa Mœsia, contenderet in Italiam, adversus Vitellium. Sicque tunc *Dyrrachium* venire necessario debuit, quod oppidum in ora Dalmatiæ seu Epiri positum est.

Dubitabat igitur, an iret in Mœsiam, Dacos hostem externum propulsurus, an in Dalmatiam seu Dyrrachium veniret, Italiam terra marique oppugnaturus: nempe an ea parte, *pedite atque equite* irrumperet, & *simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet,* ut sic nempe Achajam Asiamque tueretur à tergo, talibus præsidiis firmatas, adversus Vitellium, qui alioqui *inermes* provincias istas invadere potuisset.

Præterea *Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ ipse protegeret, si simul terrestri exercitu Brundisium Tarentumque,* simul & *infestis classibus* Lucaniæ Calabriæque litora peterentur.

Quod intelligendum, ita ut ille terrestris exercitus, navibus etiam inveheretur Dyrrachium aut Brundisium, & dein terra Italiam invaderet. *Lucania* littora, hodie oram Neapolitanam appellant.

Num omissa Mœsia.] De qua re Josephus lib. 4. 39. *Misit Vespasianus Mucianum in Italiam cum exercitu adversus Vitellium, & cum propter hiemem mari proficisci non sine periculo posset, terra iter facere jussit, scil. per Cappadociam & Phrygiam.*

3. *Dyrrachium.*] Urbs Taulantiorum populorum in ora occidentali Macedoniæ. hodie *Durazzo* urbs Albaniæ provinciæ ad sinum Venetum, in præfectura Romeliæ, sub Turcico imperio Europæo *Tillemonius.*

4 *Mare clauderet.*] Mare Jonium & Adriaticum, inter Græciam, Italiam, & Illyricum. hodie *Mer Ionienne & Golfe de Venise*, inter Turciam Europæam, Italiam recentiorem &c *Tillemon.*

5. *Si simul Brundisium.*] Si simul Brundisium Tarentumque terrestribus copiis, simul *& Lucaniæ Calabriæque littora infestis classibus peterentur.*

Brundisium.] Urbs Calabrorum populorum in Messapia provincia Italiæ. hodie *Brindisi* Italis, *Brindes* Francis, urbs Terræ *Otranto*, in regno Nea-

Brundisium [1] Tarentumque, & [2] Lucaniæ [3] Calabriæque litora, infestis classibus peterentur. Igitur navium, militum, armorum [4] paratu strepere provinciæ. 84 Sed nihil æque [5] fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: *eos esse belli civilis nervos* dictitans Mucianus, non jus aut verum [6] in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. passim [7] delationes, & locupletissimus quisque in prædam [8] correpti.

INTERPRETATIO.

bus adventur Brundisium Tarentumque, & littora Lucaniæ atque Calabriæ. Itaque strepebant provinciæ apparatu classium, virorum, armorum. Sed nihil perinde angebat, quam pecuniæ inveniendæ modus: Mucianus prædicans, non alia esse belli civilis robora, *non jus, aut fas in judiciis respiciebat, sed solam magnitudinem divitiarum. passim intentæ accusationes, & opulentissimus quisque in prædam abri-*

NOTÆ.

politano, ad sinum Venetum. *Tillemonius.*

1. *Tarentum.*] Urbs Salentinorum populorum in Messappia provincia Italiæ, & ad mare Jonium. hodie *Taranto* Italis, & *Tarente* Francis, urbs Terræ Hydruntinæ seu *Otranto*, in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

2. *Lucania.*] Lucania, provincia Italiæ regionis ad mare Tyrrhenum Joniumque. hodie magna pars Principatus *Citerioris*, cum *Basilicata* ferè integra. hæ sunt regni Neapolitani provinciæ, & parent regi Catholico. *Tillemon.*

3. *Calabriaque.*] Calabri populi Messapiæ provinciæ in Italia, & ad mare Adriaticum. hodie pars septentrionalis Terræ Hydruntinæ *Otrante*, in regno Neapolitano ad Orientem, paret regi Catholico. *Tillemonius.*

4. *Paratu strepere.*] Deducto prius in iter destinatum Muciano, redit, ac sermonem de apparatu repetit. non sine tubis, & fortassis, ut Muciani dicta comprobet, *pecunias esse belli civilis nervos.* Savill.

5 *Fatigabat*] Adhuc in paratu, adhuc in procinctu Mucianus ad expeditionem, & nondum expedit, sed se vix & expeditioni accingit; ideoque expeditam manum parat, nec admodum properat, ut sic glisceret sui famam ipso tempore sinat.

Fatigabat.] Fatigabat præcipue populos & ditissimos provincialium, sociorum & etiam civium, qui vel procurationibus, vel aliis muniis publicis, aut commercio locupletes erant. Et in prædam illi per fas & nefas rapti. per delationes, & similes *iniquitates* spoliati sunt.

6 *In cognitionibus.*] In judiciis quæ scil. ad fiscum spectarent.

7 *Delationes.*] Etiam delationes sub Vespasiano! quis non obstupescat, aut indignetur? Igitur similis Neroni Vespasianus! etiam inter arma civilia, quibus forum & lites silent, delatores adrepunt!

Puto, id Mucianus primùm ausus, & necessitate belli excusatus est, deio & ipse Vespasianus rerum potitus, facilitate & indulgentia fortunæ, corruptus, & accedentibus magistris dominationis, tandem ausus est in pace, quod alii in bello cœperant. scil. ausus ipse injurias & *iniquitates obtinere.*

Initiis imperii, in multis, novo principi condonabat innocentiam Mucianus, ut delationum, cædium, rapinarum &c. quæ non infima pars sapientiæ politicæ.

8 *Correpti.*] Quasi deliquissent adversus novum principem, aut quasi dissimularent, & alias partes tuerentur. quod tamen exitiabile novo principatu videri potuit. sed *nihil arduum fatis.*

quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata; [1] etiam in pace mansere. ipso Vespasiano, inter initia imperii, [2] ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato: donec, indulgentia fortunæ, & pravis magistris, didicit, ausus que est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largitus privatim, quod avidius de Rep. sumeret. Cæteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti;
85 rarissimus quisque, eandem in reciperando licentiam habuerunt. Accelerata interim Vespasiani cœpta, [3] Illyrici exercitus studio [4] transgressi in partes. Tertia legio exemplum cæteris Mœsiæ legionibus præ-

INTERPRETATIO.

ripiebantur; quæ molesta & intolerabilia, sed tamen necessitudine belli tolerata, etiam rebus compositis duravere. ipso Vespasiano, inter primordia principatus non admodum pervicaci ad exercenda iniquarum exactionum flagitia: donec arridente fortuna, & accedentibus *improbis magistris, assuevit* tandem *& ausus est. Propriis etiam divitiis Mucianus bellum sustinuit, exhibens privatim, quod largius de Rep. mox acciperet. Reliqui contribuendarum opum exemplum æmulati* sunt, *sed paucissimi eandem in resumenda libertatem usurparunt. Adproperata interim Vespasiani consilia favore Illyricarum legionum quæ transiere in partes. Tertia legio exemplo fuit cæteris Mœsiæ copiis; Octava legio erat, ac Septima*

NOTÆ.

1. *Etiam in pace mansere.*] Interp. Gall. etiam in pace & usque in finem imperii.

2. *Ad obtinendas iniquitates.*] Sic dicitur, *obtinere injuriam.* Livius lib. 29. *Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis, etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam, redditis, res suas Syracusanis restituit.* Confer quæso. *ad obtinendas iniquitates*, cum istis: *in pertinaces ad obtinendam injuriam,*

Vespasianus inter initia principatus, pervicax non erat ad divites subvertendos, rei pecuniariæ causa, sed nonnunquam necessitati manus dabat, quandoque prædis obviam ibat, donec usus pravis magistris, pessima quæque ipse admisit.

De ejus initio hæc legas. Suet. 16. *Sunt contra qui opinentur, ad manubias & rapinas necessitate compulsum, summa ærarii fiscique inopia* & e Suetonius etiam testatur, eundem progressu temporis, eandem semitam non trivisse: *creditur etiam procuratorum rapacissimum ad ampliora officia ex industria solitus promovere, quo locupletiores mox condemnaret.* hæc quam nostro consona. *Salinar.*

Sic & Cicero dixit: *obtinere mendacium, obtinere injuriam.*

Iniquitates.] Plin. Paneg. *Numquam principibus defuerunt, qui fronte gravi & tristi supercilio, utilitatibus fisci contumaciter adessent, & erant principes ipsi sua sponte avidi & rapaces, & qui magistris non egerent: plura tamen semper à nobis contra nos didicerunt.*

3. *Illyrici.*] Nomine Illyrici intelligitur Pannonia, Mœsia, ac Dalmatia.

4. *Transgressi in partes.*] Illyricum dividebatur in tres provincias, Mœsiam, cui datus hoc tempore præses aut legatus Aponius Saturninus; Pannoniam, cui T. Ampius Flavianus præerat; Dalmatiam, quam Poppæus Sullanus (nam utriusque nominis dispar occurrit scriptura) regebat.

In Mœsia tres erant legiones, tertia Gallica, octava Augusta, & septima Claudiana, cum totidem *legatis legionum*: Dillio Aponiano tertiæ, hist. 3. Numisio Lupo octavæ. histor. 3. & Tertio Juliano septimæ legionis legato. at-

buit,

buit. Octava erat ac septima [1] Claudiana, imbutæ favore Othonis, [2] quamvis prælio non interfuissent: [3] Aquilejam jam progressæ,

INTERPRETATIO.

Claudiana, prona in partes Othonis, licet pugna non adfuissent: Aquilejam jam ad-

NOTÆ.

que ille, cum suo munere sponte abiret, ut docet hic locus, successorem habuit Vipsanium Messallam. 3 hist.

In Pannonia quoque tunc erant duæ legiones, septima Galbiana, cui legatus Antonius primus; & tertiadecima Gemina ab extructis amphiteatris ex Italia remissa, cui legatus hoc bello Vedius Aquila, qui ultimo quoque bello legatum egerat 3 hist & 2

In Dalmatia unica duntaxat legio erat, undecima nempe Claudiana. (de cimaquarta in Britanniam traducta.) & legatus ejus Annius Bassus 3 hist.

Quoad tempus Illyricæ à Vitellio defectionis. Sueton. Vit. 15. faculam allucet, *octavo imperii mense desciverunt ab eo exercitus Mœsiarum atque Pannoniæ*; ut in Augusti mensis principium, aut Julii finem incidisse videatur. *Savilius.*

1. *Claudiana.*] Quia à Claudio principe delecta erat.

2. *Quamvis prælio non interfuissent.*] Igitur non interfuere prælio Bedriacensi tres istæ legiones, *tertia, octava & septima Claudiana.* Unde colligi posset, huic adfuisse tres alias legiones, duas Pannonicas, *septimam scil. Galbianam, & tertiamdecimam,* & Dalmaticam, scil. *undecimam Claudianam.*

Abfuit *quartadecima* quæ item in Pannonia. missi *vexillarii* ex quartadecima, & hi prælio adfuerunt teste Tac. *Præmissi* vexillarii ex tribus legionibus Mœsicis, qui *præmissi* adfuerunt prælio, vel partim Brixelli mansere cum Othone, partim pugnavere ad Bedriacum.

Intelligunt, bina millia præmissa esse ex qualibet legione, ita ut sex millia Mœsicorum adfuerint. quod tamen repugnare videtur verbis Tac. etiam & Suetonii. non enim *bina è tribus legionibus millia*. sed bina è singulis legionibus præmissa diceret Suetonius Ipsæ legiones Aquilejam tantum advenere, unde in hiberna remissæ sunt

3. *Aquilejam jam progressæ.*] Suet. *Vesp.* 6. scribit non tres legiones, sed duo millia ex tribus legionibus Aquilejam progressa. Sed indubio errore deductus. *Savilius.*

Legiones Mœsiacæ, sive *bina millia* ex unaquaque earum (utrumque enim boni æquique facio, nam minimum id discrimen & scriptoribus crebrum) vel ex eodem intervallo iter fecere, quo Dalmatiæ & Pannoniæ miles. *fuere quatuor legiones, è quibus bina millia præmissa. ipsæ modicis intervallis sequebantur.* Tacit.

Obvios Vitellianos habuerunt, qui victum & fato functum Othonem nuntiabant, seque ad transitionem hortabantur, quo ægrè accepto, laceratis Vitellii vexillis, nuntiisque fugatis, Aquilejam sese receperunt: ubi post sacrilegia rapinasque, sibi metuentes, in Vespasiani verba juraverunt.

Suet. c. 6. *Mœsiaci exercitus bina è tribus legionibus millia missa auxilio Othonis, postquam iter ingressis nunciatum est, victum eum, ac vim vitæ suæ attulisse, nihilo secius Aquilejam usque perseverarunt, quasi rumori minus crederent: ibi per occasionem ac licentiam omni rapinarum genere grassati* &c. Noster: *tertia legio exemplum ceteris* &c.

En Tacitus affluenter, dum Mœsici essent in itinere, *proturbatis qui à Othone.* quæ jejune à Suetonio dicta sunt: *nihilo secius Aquilejam usque perseverarunt, quasi rumori minus crederent.* Contra Suetonius diffusè narrat militum gesta, in Aquileja, *ibi per occasionem* &c. quæ

[1] proturbatis qui de Othone nuntiabant, laceratisq; [2] vexillis nomen *Vitellii* præferentibus, rapta postremo [3] pecunia, & inter se divisa, ho-

INTERPRETATIO.

victa, exterritis rejectisque qui de clade Othonis admonebant, discerptisque signis, quibus nomen Vitellii inscriptum erat, tandem abrepta pecunia, & inter se par-

NOTÆ

Tacitus scripsit nimis astrictè, *Aquilejam progressa hostiliter egerant.* Salinerius.

Aquil jam jam progre Ta.] Forte verisimile est, legiones Mœsicas nondum ingressas fuisse Aquilejam, tunc eum hortantur Othonem, supra cap 46. *Præmissi è Mœsia . . . legiones Aquilejam ingre æ, nuntiabant* Sic bonum animum habere jubebant & vero add. bant Forte nec satis verum quod habet Tacitus hoc loco 8; si sequimur Sueton Oth. 6 *Mœsiaci exe citus bina è tribus legionibus millia mi a auxi io Othonis. postquam iter ingressis nuntiatum est, victum cum ac vim vita sua attulisse, nihilo secius Aquilejam usque perseverarunt, quasi rumori minus crederent. i i . . . . omni rapinarum genere grassati* &c

Itaque teste Sueton videntur accepisse nuntium cladis & mortis Othonis, nuntiosque pro urbisse, priusquam ingrederentur Aquilejam.

Sed eum etiam diffideat Sueton. in aliis circumstantiis à Tacito, ut cum tribuit *præmissis* vim illam, furta & raptus, quos tamen Tacitus tribuit ipsis legionibus, standum Tacito nostro.

Et verisimilius videtur, esse præmissa, vel è tribus Mœsiacis legionibus duo millia vexillariorum, ut vult Suet. quæ adfuerunt prælio; aut è quatuor legionibus, ut vult Tacitus, quibus sic & vexillarii Quartadecimanorum accensendi fuerint: ita ut quatuor hæ legiones, *Tertia, Octava, Septima Claud.* & *Quartadecima* præmiserint bina millia vexillariorum, aut si sentis cum Suetonio, bina millia præmissa sint ex tribus Mœsicis legionibus ita ut vexillarii Quartadecimanorum diversi ac distincti à vexillariis Mœsicis fuerint, Quæ Suetonii maxime pugnant cum Tacito, qui vult præmissos illos, adfuisse præsentes Othoni ad Brixellum, & Quartadecimanos vexillarios prælio Bedriacensi victos esse.

Et frustra miscentur aut conciliantur auctores. sicque historiam magis obscurant interpretes. distinguendæ sunt tantum circumstantiæ in quibus dissident, & quilibet auctor sibi relinquendus.

1 *Proturbatis qui de Othone*] Id est spretis rejectisque qui victum eum, & vixisse dicebant Quod Suet dixit, *rumores eos non credidisse*, ut solent homines in spem suam proni. *Lipsius.*

Proturbatis, id est disjectis, propulsis, fugati que. est enim hoc plusquam *spretis.* vi lentiam quippe arguit clare, eum addit: *laceratisque vexillis* &c. Sic supra lib. 1 *Celsum infestis pili proturbant.*

Qui de Othone nuntiabant.] Id est, qui mortem Othonis nuntiabant *Pich.*

2 *Vexillis.*] Hinc observandum vexilla imperatoris nomine inscribi solita. Sic & Suet. Vesp. 6 *Nomenque ejus vexillis omnibus sine mora inscripserunt.* Vetteranius.

3 *Pecunia.*] An pecuniam publicam Aquilejæ civitatis & provinciæ intervertérunt? an pecuniam quæ pro more militiæ apud principia cujusque legionis in fiscis deponebatur? certe ex Sueton. Vesp. 6. *Omni rapinarum genere grassati sunt.*

Forte potius in socios & paganos, aut etiam publici exactores grassati illi & pecuniæ apud principia depositæ, ut patrimonio suo, pepercere debuit miles. ibi viaticum ducis & stipendia militum.

Rapta .. pecunia] Cepit interpres Gall. quasi pecuniam solvendo stipendio

ſtiliter egerant.[1] Unde metus, & ex metu conſilium, *poſſe imputari
Veſpaſiano*, [2] *quæ apud Vitellium excuſanda erant.* Ita tres Mœſicæ le-
giones per epiſtolas alliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti
vim parabant. In eo motu [3] Aponius Saturninus Mœſiæ rector, peſ-
ſimum facinus audet, [4] miſſo centurione ad interficiendum Tertium
Julianum, [5] ſeptimæ legionis legatum, ob ſimultates, quibus cauſſam
partium prætendebat. Julianus, comperto diſcrimine, & gnaris loco-
rum adſcitis [6] per avia Mœſiæ ultra montem Hemum profugit. nec
deinde civili bello interfuit, per varias moras ſuſceptum ad Veſpaſia-
num iter trahens, & [7] ex nuntiis cunctabundus, aut properans. At 86

INTERPRETATIO.

tita, hoſtili animo egerant. Vnde timor, & ex timore conſultum: poſſe meriti loco tribui Veſpaſiano ea, quorum venia poſtulanda à Vitellio foret. *Sic tres legiones Mœſicæ ſollicitabant per literas Pannonicum militem, aut recuſanti vim intentabant. In eo tumultu Aponius Saturninus præfectus Mœſiæ, deterrimum ſcelus molitur, miſſo centurione ad occidendum Tertium Iulianum, legatum ſeptimæ legionis, ob inimicitias, quibus cauſſam factionum obtendebat. Iulianus, audito periculo, & aſſumptis qui regionem noſcerent, per amota loca averſaque itinera Mœſiæ, fugit ultra juga Hemi montis. nec poſtea civilibus præliis adfuit, differens viam ſeu profectionem ad Veſpaſianum ſuſceptam per varias cunctationes, & ex rumoribus*

NOTÆ.

deſtinatam rapuiſſent. Forte rapuerunt pecuniam publicam, aut eam quæ apud principia in uſus belli deponebatur. ſic ſupra de ſeditione qua vexatus Germanicus lib. I. an. 37. *Legiones reduxit turpi agmine, cum fiſci de imperatore rapti, inter ſigna interque aquilas veherentur.*

1. *Vnde metus & ex metu conſilium.*] Sic Suet. Veſp. 6 *Cum timerent ne ſibi reverſis reddenda ratio ac ſubeunda pœna eſſet, conſilium inierunt eligendi creandique Imperatoris.*

2. *Quæ apud Vitellium excuſanda.*] Id eſt, poſſe Veſpaſianum iis obligari, quæ contra Vitellium, etiam ſi non pro ipſo Veſpaſiano facta fuiſſent. *Ferretius.*

3 *Aponius.*] Hic filius Aponii de quo Sueton. Calig 38. *Aponio Saturnino inter ſubſellia dormitante, monitum à Cajo præconem, ne prætorium virum . . . præteriret, nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores H-S. nonagies ignoranti addicerentur.* Nonagies ſeſtertium ſunt 225000 coronati.

4. *Miſſo centurione.*] Qui haud dubie ſecum trahebat agmen, centuriam ſeu manipulum militum. Neque unus centurio ſine milite tale facinus auſus foret. ſic fieri ſolere & in talibus facinoribus, patet ex Tacito, multis locis.

5. *Septimæ legionis legatum.*] Nempe *ſeptimæ* legionis Claudianæ quæ in Mœſia Nam infra Antonius Primus præpoſitus à Galba ſeptimæ legioni, quæ *Galbiana* dicebatur, & quæ in Pannonia merebat.

6. *Per avia Mœſiæ ultra montem Hemum.*] Quatuor Mœſias Ptolomæus facit, in Europa duas, ſuperiorem & inferiorem. In Aſia majorem & minorem. De Europæa hic loquitur, quæ *Boſnia*, & *Servia*, & *Bulgaria* vulgo dicitur, ditionis Turcarum. *Lupanus.*

Hemum.] Hæmus, mons Macedoniæ, Thraciæ, & Mœſiæ. hodie *Monte Argentaro* vel *Coſtegnas* in Macedonia, Romania & Bulgaria, provinciis præfecturæ Romeliæ, ſub Turcico imperio Europæo. *Tillemonius.*

7. *Ex nuntiis.*] Scil. prout res ſucce-

in Pannonia XIII legio ac VII Galbiana, dolorem iramque Bedriacenſis pugnæ retinentes, haud cunctanter Veſpaſiano acceſſere, vi præcipua Primi Antonii. Is legibus nocens, & tempore Neronis falſi damnatus, inter alia [1] belli mala, ſenatorium ordinem reciperaverat. Præpoſitus à Galba ſeptimæ legioni, ſcriptitaſſe Othoni credebatur, [2] ducem ſe partibus offerens, à quo [3] neglectus, in nullo Othoniani belli uſu fuit. labantibus Vitellii rebus Veſpaſianum ſecutus, grande momentum addidit, ſtrenuus manu, [4] ſermone promptus, ſerendæ in alios invidiæ artifex, diſcordiis & ſeditionibus potens, raptor, largitor, pace peſſimus, bello non ſpernendus. Iuncti inde Mœſici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quamquam conſularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Poppæus Silvanus Dalmatiam [5] tenebant, divites ſenes. [6] Sed procu-

INTERPRETATIO.

nectens moras, aut feſtinans. At in Pannonia tertiadecima legio & ſeptima Galbiana, quæ triſtitiam & iram Bedriacenſis prælii retinebant, haud mora Veſpaſiano adjuncta ſunt, opera præcipue Antonii Primi. Is juxta leges, imperante Nerone, falſi convictus, inter alias belli calamitates, ſenatoriam dignitatem receperat. Præfectus à Galba ſeptimæ legioni, ferebatur ſæpe ſcripſiſſe Othoni, ducem ſe factioni oſtendens, à quo ſpretus, nullo uſu fuit bello Othoniano. nutante Vitellii fortuna, Veſpaſiano accedens, ingens momentum adjecit, fortis prælio, oratione promptus, ſerendi in alios odii peritus, diſſenſionibus, & bellis civilibus prævalidus, prædator, munificus, pace deterrimus, bello non temnendus. Dein juncta ſimul Mœſica ac Pannonica legiones Dalmaticum exercitum allexere, quamvis legati conſulares nihil moverent. Titus Ampius Flavianus obtinebat Pannoniam, & Poppæus Silvanus Dalmatiam, ſenes locupletes. Sed aderat Cornelius

NOTÆ.

debant. prout res Flavianis ſecundæ aut adverſæ ei renuntiabantur, cunctabatur in via, aut properabat quare & illi adempta præfectura. quæ mox tamen reddita.

1. *Belli*] Intelligit bellum Galbæ adverſus Neronem, cui ſe hoſtem profitebatur Antonius, forte quaſi vi ac ſævitia Neronis, non jure ejectus ſenatu eſſet. *Inter alia* hujus *belli mala*, reſtitutus ordini Antonius, dein & præpoſitus ſeptimæ Galbianæ legioni.

2. *Ducem ſe partibus offerens.*] Haud dubie poſt cædem Galbæ ſed *neglectus* eſt ab Othone qui raptum per ſcelus imperium, tamen per bonos retinere maluit, & ſceleroſum perfidioſumque hominem vitavit.

3. *Neglectus.*] Haud dubie quia ab exſilio revocatus à Galba, & reſtitutus ordini erat; hinc metuendus Othoni. & etiam ſpernendus, & quia olim flagitii ſeu falſi damnatus, lib. an 14 ſic ille tenui auctoritate & mala fama in vulgus. nam licet injuſtis armis, tamen afferri obtendique bonas artes utile fuit.

4. *Sermone promptus.*] Facundus, & qui facile ac ſcite loqueretur, ut patet infra.

5. *Tenebant.*] Id eſt regebant ut legati conſulares, qui nempe legatis legionum, legionibuſque & ipſis provinciis præerant. & ipſi, quia *ſenes*, & *divites*, non turbabant, prudenter quidem; *ſed procurator . . . vigens ætate Fuſcus, acerrimam bello facem prætulit.* Igitur bene, *ſed*, &c.

6. *Sed procurator.*] Cujus provinciæ

ratot aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus. [1] prima juventa, [2] quietis cupidine, senatorium ordinem exuerat. idem

INTERPRETATIO.

Fuscus procurator, florens ætate, nobilis stirpe, initio juventæ senatorium decus reliquerat

NOTÆ.

procurator esset, Pannoniæ, an Dalmatiæ, minime traditur; ideo credendum est, utriusque; nam inferius apparet, cum apud utrumque exercitum auctoritatem habuisse. *Pichena.*

Sed procurator aderat.] Vertunt, quasi procurator esset utriusque provinciæ Sic Albinus utriusque Mauritaniæ procurator fuit. infra tamen *procurationem adeptus*, non *procurationes*. Attamen quia audaciæ promptæ Fuscus, & magnæ statim auctoritatis, ut inter segnes & cunctantes legatos, facile pro suo jure se multis non modo provinciis, sed & classibus immiscuit. Rebus turbidis procuratores se magnam Reipub. partem faciunt, simul & magnam partem cladium.

1 *Prima juventa, quietis cupidine.*] Non sane quieti hic homo ingenij, ut sequentia ostendunt. Lege *quæstus cupidine*, & expone ex illo loco 16. an. *Mela quibus Gallio & Seneca parentibus natus, petitione honorum abstinuerat, per ambitionem præposteram, ut eques Rom. consularibus potentia æquaretur, simul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat per procurationes, administrandis principis negotiis.* Grotius.

An prima juventa quietis cupidus Fuscus? sed quis etiam prima juventa tantopere lucri cupidus, ut ideo senatorium ordinem exuat? Nihil mirum de Mela, qui tantum eques Rom. & cum præcipue vectigalia curarent & procurationes haberent equites Romani, & quia fratres Melæ summis honoribus evecti erant. quod nobilitati familiæ sufficiebat.

At mirum hic, quod juvenis claris natalibus, senatoriam dignitatem, &, ut ita dicam, nobilitatem suam exuat, ut procurator fiat, ut ingentem vim pecuniæ cumulet. hoc stupendum in juvene nobili, & quidem prima juventa.

Certe puto fuisse illum natura & ingenio mobilem, ita ut prima juventa otium & quietem amarit, quam tandem pertæsus, postea sese rebus turbidis immiscuit. eo animo & impetu, qualem hic describit Tacitus.

Sæpe enim fit, ut qui in pace nullius auctoritatis aut momenti sunt, in turbis ac motibus audacissimi sint & acerrimi instigatores, ut malint *nova, licet ambigua* & periculosa quam certas & olim partas opes, quibus quiete & tranquille frui possent.

Itaque *prima juventa* cupidus quietis Fuscus, dein post otium, avidus turbæ, discordiarum & belli. Sunt qui inter negotia exoptent otium, quod si adepti sint, tamen eos statim pœnitet prioris voti. Sic est ingenium hominis, in bello, in negotiis quietem cupimus, dein & in otio negotium ita qui quietem prius amavere, data occasione maxime prorumpunt in bella ac turbas.

2. *Quietis.*] Potuit Fuscus primò amare quietem ob atrocitatem temporum, & præsertim imperante Nerone. tum enim exitio erat stirpis claritudo, ut & magna virtus atque industria.

Sed rebus motis contra Neronem, se statim ducem coloniæ suæ accommodavit pro Galba, & tum meliora, altioraque sperare cœpit. nec defuit fortuna. Galba quippe eum statim procuratione amplissima exornavit; dein & pro Flavianis etiam majora molitus est.

Repete ex lib. 16. an cap 35 ultima verba Thraseæ ad Quæstorem consulis, qui senatusconsultum ei attulerat *Specta juvenis, & omen quidem dij prohibeant. Cæterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.* Et ibid. 26 ad Rusticum Arulenum: *Multum ante secum expenderet, quod tali in tempore capessendæ Reipubl. iter ingrederetur.*

[1] pro Galba [2] dux coloniæ suæ, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit. non tam præmiis periculorum, quam ipsis periculis lætus; pro certis & olim partis, nova, ambigua, ancipitia malebat. Igitur movere & quatere quidquid usquam [3] ægrum foret [4] aggrediuntur. Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam [5] ad primanos epistolæ: quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat. sparguntur [6] per Gallias litteræ;

INTERPRETATIO.

otij desiderio. Is dein pro Galba dux civitatis suæ, eoque officio meritus procurationem, amplexusque Vespasiani partes, acribus ministeriis bellum adjuvit, non tam discriminum pretio aut præda quam ipsis discriminibus lætus: ille pro certis opibus, & olim acquisitis, recentia, incerta, periculosa præferebat. Igitur incipiunt turbare, & moliri, ac labefacere quidquid usquam ægrum esset, aut nutaret. *Missæ in Britanniam literæ ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos: quod ambæ hæ legiones pro Othone stetissent adversus Vitellium. passim scriptæ per Gallias epistolæ, & brevi*

NOTÆ

Id evincit. potuisse Fuscum juvenem, respicientem ad temporem sua, *cupidine quietis, senatorium ordinem* exuere. Et certe tum quiescebat, *beatus procul negotiis* in provincia, ubi *pro Galba dux coloniæ sua* fuit, rebus motis adversus Neronem.

Quietis cupidine.] Cujus statim pœnituit. Nam statim novo motu Vindicis, *pro certis & olim partis opibus. nova, ambigua, ancipitia malebat*, periculis magis lætus quam præmiis. quibus scil præmiis jam fruebatur, si frui partis sciret, aut posset vir animi inquies: *Serviet æternum qui parvo nesciet uti.*

1 *Pro Galba dux.*] Forte aliquid susceperat adversus Neronem, cum ille destitutus est. forte tum in Galbianas partes traxerat coloniam, simulque provinciam.

2. *Dux Coloniæ*] Non ut vult Clar. Harlæus, à Galba institutus est dux coloniæ suæ; sed se ipse Fuscus ducem fecerat pro Galba contra Neronem, ut fit *turbidis rebus*. tum quisque se pro libito *partem Reipub.* facit in cujus rei gratiam, procurationem à Galba accepit, non coloniæ solum, sed totius provinciæ.

3. *Ægrum.*]. Quotquot nutabant, dubitabantve, & in res novas proni erant. Hæc enim præcipua ægritudo in membris partibusque Reipub. cum nempe nihil certum usquam fidumque imperantibus existat, cum partes imperij in se ipsas diffideant certentque, cum in sua viscera civitas arma induit, velut à semet abrupta & distracta.

Sic supra lib. 1. hist. 4. *Repetendum videtur.... quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit.*

4 *Aggrediuntur.*] Ad Vespasianum cæterosque suarum partium duces respicit *Pichena.*

Hoc forte referendum ad illa verba quæ supra: *accelerata interim Vespasiani cœpta*, &c. & ad illa sequentia · *dum hæc per provincias à Vespasiano ducibusque partium geruntur*, &c.

Aggrediuntur] De Vespasiano, Muciano, aliisque magistris seu ministris novæ dominationis id intelligendum.

Aggrediuntur.] Præcipue Antonius & Fuscus, qui veluti faces belli, quicquid ubique ægrum fuit, movebant excitabant, quatiebant, ut tandem res in bellum invalescerent, erumperent.

5. *Ad primanos*] Vocatur legio hæc supra, *prima Adjutrix*, seu *prima Classica.*

6. *Per Gallias literæ.*] Nempe ad proceres Galliarum, ut scil. res turbarent, faverentque partibus Quorum prætextum arripuit Civilis & alij Belgicæ principes. Ad Civilem proprias in id literas scripserat *Antonius.*

momentoque temporis flagrabat ingens bellum, [1] Illyricis exercitibus
palam desciscentibus: [2] cæteris fortunam secuturis. Dum hæc per pro- 87
vincias, à Vespasiano ducibusque partium geruntur; Vitellius contem-
ptior in dies segniorque, ad omnis municipiorum [3] villarumque amœni-
tates resistens, gravi urbem agmine petebat. [4] Sexaginta millia ar-
armatorum sequebantur, licentia corrupta. calonum numerus am-
plior; [5] procacissimis etiam [6] inter servos lixarum ingeniis.

INTERPRETATIO.

tempore exardebat immensum bellum, Illyrico milite aperte rebellante: reliquis ut fortuna daret, accessuris Dum hæc per provincias aguntur à Vespasiano & ducibus factionis; Vitellius vilior in dies & inertior, ad omnes coloniarum, prædiorumque delectus divertens desidensque, tendebat Romam cum importuno comitatu. Sexaginta millia militum sectabantur, lascivia depravata. lixarum multitudo major; petulantissimis etiam inter mancipia calonum ingeniis. tot legatorum & amicorum

NOTÆ.

1. *Illyricis.*] Intelligit duas legiones Pannoniæ, *septimam Galbianam* & *tertiam decimam Geminam*, tres Mœsicas, scil. *septimam Claudianam*, *tertiam Gallicam*, & *octavam Augustam*. quibus additæ 16. alæ & multæ cohortes. Nam post victoriam Cremonensem adjunxit se *undecima Claudiana* è Dalmatia.

2. *Cæteris fortunam secuturis.*] Nempe *quartadecimanis*, qui simul & traxere alias legiones Britannicas; & etiam *primanis* qui & allexere decimam, ac sextam in Hispania.

Galliæ inermes erant, sed tributis opibusque juvare partes poterant. Et certe dictæ hæ legiones victoriam tantum & *fortunam* secutæ sunt, nondum tamen profligato prorsus bello.

3. *Villarumque amœnitates.*] Suet. Vitell. 10 *Namque itinere incohato, per medias civitates. ritu triumphantium vectus est: perque flumina delicatissimis navigiis, & variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos opsoniorum apparatus.*

4. *Sexaginta millia armatorum.*] Valens è Germania collegerat 40. millia armatorum, præter legionem Italicam, & octo cohortes Batavorum, &c. Cæcina triginta millia, præter alam Syllanam, &c. *Vitellius tota mole belli secuturus:* ait Tacit. 1. hist. 61. & hoc lib. *Reliquas Germanici exercitus vires trahebat*, præter octo millia è Britannico delectu.

Ex multitudine in hunc locum collecta, nihil in Tacito occurrit, quod persuadeat, quidquam dimissum, præter cohortes Batavorum; & tamen sexaginta tantum armatorum millia hic numerantur. *Savil.*

Sexaginta millia.] Omnia auxilia Galliæ ad suos remissa, & forte quædam legionariorum vexilla, simul & ad ripam tuendam, & ad victos ipsos custodiendos; eos enim *modestè distraxerat* Vitellius supra.

Forte in municipiis Galliæ & Italiæ partem cohortium seu vexillorum reliquerat. vel forte intervenit error ex notis numeralibus

Certe si adnumeres 40. millia Valentis 8. cohortes Batavorum, legionem Italicam. & 30. millia Cæcinæ dein & exercitum Vitellij cum 8. millibus Britannicorum, reperies, habuisse centum millia armatorum. nisi forte 60 illa millia intelligantur de solis legionariis. quod non puto.

5. *Procacissimis.*] Rescribo: *procacissimis etiam inter severos*; (hoc est, retinentes disciplinæ,) *lixarum ingeniis*; hoc ait, ut intelligatur, quantum dam-

[1] tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum; etiam si summa modestia regeretur. Onerabant multitudinem, obvij ex urbe senatores equitesque: [2] quidam metu; multi per adulationem; cæteri ac paulatim omnes, ne aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Aggregabantur è plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones,

INTERPRETATIO.

agmen haud idoneum obsequio, etiam si severissima disciplina contineretur. Graviorem efficiebant multitudinem occurrentes ex urbe patres equitesque: nonnulli formidine, plerique per adulationem; reliqui ac sensim universi, ne aliis abeuntibus, ipsi morarentur. Adjungebantur è vulgo scelerosi per officia Vitellio noti, mimi, sanniones,

NOTÆ.

ni intulerit ista hominum fæx, inter omnigenam omnium licentiam, quæ etiam inter *severos* disciplinæ custodes vix continetur.

Similia fere statim subjicit: *Tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur.* Adde infra hist. 4 20. *Lixarum precax manus.* Freinshemius.

Procacissimi.] Calones lixæque mali & procaces, præsertim armis civilibus. & corrupta militia, sed longe pessimi & procacissimi illi, servis tot legatorum amicorumque qui ad officium & honorem novi principis occurrebant, immixti Tum in illa colluvie lixæ confusi longe audacissimi, & quasi nova lues, ac nova audacia addita foret longe pessimi erant Videtur Tac. reddere rationem cur tum procacissima essent lixarum ingenia, quia scil. inter servos, seu in turba servorum; quia scil. tantus ille comitatus, id est, servi seu liberti *legatorum & amicorum inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur.* Quod addit, quia tali principe, & bello civili, corrupta prorsus disciplina castrorum erat.

6 *Inter servos.*] Non quod præcise lixæ sint hîc procacissimi servorum, ut vertunt., sed quia mixti servis lixæ seu calones, longe magis lascivirent, ac qui tum licentiam & audaciam castrensem nibanæ lasciviæ adjungant, & servile ingenium tum æmulentur, aut etiam superate gaudeant. Sicque illi pravitati pravitatem, & veluti veneno, novum virus adjiciebant.

1. *Tot legatorum.*] Non legatos accipio, à civitatibus Vitellio missos, honoris & obsequij causa, sed legatos legionum, *Pich.* Quid ni etiam legatos sociorum regum & civitatum? non potuit esse numerus ingens legatorum legionum, quarum vexillarii fere tantum aderant. Tantum tres aquilæ advectæ fuerant.

Tot legatorum.] Intellige legatos seu oratores missos à senatu, provinciis, civitatibus, & regibus, qui colere novum Cæsarem festinabant, aut necessitate negotiorum in comitatu erant. Et hi *legati*, tali nomine distinguendi ab illis, qui sua sponte, & privato officio adveniebant. *Obvij* scil. *ex urbe Senatores equitesque*, &c. quibus tamen & ingens agmen servorum adsistebat.

Legatos.] Legionum, seu vexillariorum. Nam haud dubie legati legionum ducebant vexillarios suarum legionum. In quibus forte intelligendi etiam præfecti castrorum, & præfecti sociorum, seu alarum.

2. *Quidam metu.*] Neque certe fas proceribus tunc abesse, & veluti crimen fuit tum non occurrere, non colere officiis novum principem. Quod firmat Plinius lib 3 Epist. 7 ubi de Silio Italico *Sequo in Campania tenuit, hoc liberum fuit, ac ne adventu quidem novi principis, inde commotus est Magna Cæsaris* (Trajani) *laus, sub quo hoc liberum fuit, magna illius, qui hac libertate ausus est uti.*

aurigæ,

aurigæ, quibus ille [1] amicitiarum dehoneſtamentis mire gaudebat. Nec
coloniæ modo aut municipia, [2] congeſtu copiarum; ſed ipſi cultores,
arvaque, maturis jam frugibus, ut hoſtile ſolum vaſtabantur. Multæ 88
& atroces inter militum cædes, poſt ſeditionem Ticini cœptam; manente legionum auxiliorumque diſcordia, ubi adverſus paganos certandum foret, conſenſu. Sed plurima ſtrages, [3] ad ſeptimum ab urbe lapidem. [4] ſingulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut [5] gladiatoriam ſaginam, dividebat. & effuſa plebs, totis ſe caſtris miſcuerat. Incurioſos milites, [6] vernacula, ut rebantur, urbanitate quidam ſpoliavere, [7] abſciſſis furtim balteis, [8] *an accincti forent* rogitantes. Non tulit ludibrium inſolens contumeliæ animus: inermem populum gladiis invaſere. cæſus inter alios

INTERPRETATIO.

aurigæ, quibus ipſe amicitiarum flagitiis admodum delectabatur: Nec civitates ſolum modo aut oppida præbentes copiis & commeatibus, ſed etiam ipſi coloni & agri, flavis jam meſſibus, ut hoſtiles terra diripiebantur. Multæ & immanes neces militum inter ſe, poſt diſcordiam Ticini ortam, durante diſſenſione legionum ſociorumque, concordia vero, cum adverſus paganos pugnandum foret. Sed maxima clades cædeſque ad ſeptimum à civitate lapidem. Ibi Vitellius viritim militi diſtribuerat proviſas epulas, quaſi ſaginares gladiatores, & erumpens confluenſque populus promiſcue ſe totis caſtris effuderat. Nonnulli urbanis, ut putabant, facetiis, negligentes milites diſcinxere; clam abruptis balteis, poſtulantes, an cingulum haberent. Non toleravit contumeliam inſuetus convicii miles: inermem plebem ſtrictis mucronibus involavere. Occiſus inter alios parens militis, cum in conſertio

NOTÆ.

1. *Amicitiarum dehoneſtamentis.*] Suet Vitell 12 *Magnam imperii partem, non niſi conſilio & arbitrio viliſſimi cujuſque hiſtrionum & aurigarum adminiſtravit.* Et cap 18. *Alterum femur ſubdebile, impulſu olim quadrigæ, cum auriganti Caio miniſtratorem exhiberet.*

Amicitiarum] Tales homines agnoſcere palam non erubeſcebat Vitellius; *nec ſe gerebat ille*, inquit Dio, *ut multi alii qui præter expectationem ad dignitatis faſtigium evecti, ſpernunt eos qui humillimam eorum fortunam olim cognovere.* Hoc quidem recte. probaturque in bonis & egregiis viris; at in ganeonibus, quid niſi flagitium?

2. *Congeſtu copiarum.*] Nempe ad epulas & comiſſationes Vitellij ſimul & comitum, militumque, quibus *cibos, ut gladiatoriam ſaginam dividebat.*

3. *Ad ſeptimum.*] Sunt duæ leucæ Gallicæ.

4. *Singulis.*] Scilicet, per cohortes & manipulos compoſitis, ut ſic ſaltem diſtinguerentur.

5. *Gladiatoriam ſaginam*] Gladiatores & athletæ apud veteres delicatè habiti, & quodam modo ſaginati. hinc dicitur, *athleticus habitus & gladiatoria ſagina.*

Cic *cum gladiatoria totius corporis firmitate* Cyprianus; *impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & arvina aſſidui nidoris, moles membrorum robuſta pingueſcit, ut ſaginatus in pœnam carius pereat.*

6. *Vernacula urbanitate.*] Illi jocari ſe urbanatim cenſebant; at milites ruſticatim tetigerunt. *Lipſius.*

7. *Abſciſſis.*] Nempe à tergo forte abſcindebant baltheos interim dum laſciviret miles.

8. *An accincti forent.*] Nempe ignominioſum, & inſtar flagitij fuit militi,

pater militis, [1] cum filium comitaretur; dein agnitus: & vulgata cæde, temperatum ab innoxiis. [2] In urbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maxime petebant, cupidine visendi locum [3] in quo Galba jacuisset. Nec minus sævum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum & ingentibus telis horrentes, cum turbam populi [4] per insciitiam parum vitarent, aut ubi lubrico viæ vel occursu alicujus procidissent, ad jugium, mox ad manus & ferrum transirent. [5] Quin & [6] tribuni perfectique cum terrore & armatorum [7] catervis volitabant.

INTERPRETATIO.

filij esset. postea cognitus, & sparso rumore necis, abstinuere ab insontibus: in civitate tamen formidatum, prævenientibus undequaque militibus. in forum præcipue tendebant, desiderio spectandi locum, in quo Galba interfectus esset. Nec minus atrox spectaculum præbebant ipsi, spoliis ferarum & enormibus hastis terribiles, cum multitudinem plebis per imprudentiam non satis declinarent, aut cum prolapsi essent lubrico itineris, vel offensione alicujus, ad rixam, dein ad vim & ad arma irent. Quin etiam tribuni & præfecti, illato pavore, & multo confertoque milite stipati, passim

NOTÆ.

non esse accinctum, nec sufficiebat pugio; simul requirebatur & gladius; quare *non tulit ludibrium infelius* talis *contumeliæ miles*.

1. *Cum filium comitaretur.*] Pater undecumque filium prosecutus, non à filio, sed ab alio milite, hominem ignorante, cæsus est: deinde intellectum est, non hunc in ea culpa, neque è scurris istis fuisse, sed filio comitem hæsisse. *Gronovius*.

2. *In urbe tamen trepidatum.*] Ob cædem nempe plebeculæ urbanæ, & quia Germaniciani milites, adhuc à cæde rubentes, præcurrerent in urbem.

3. *In quo Galba jacuisset.*] Infesti illi Othoni, ut quem armis profligarant, & quia occiderat Galbam; & profligato Othone, jam deplorabant & quasi desiderabant Galbam, licet etiam in ipsum rebellassent, licet neutrum vellent, nec Galbam, nec Othonem; neque vel ipsum Vitellium, nisi simul cum illo bellum, prædam & spolia obtinuissent.

In quo Galba.] Rebellarant adversus Galbam & eum oderant, sed statim propior iræ & injuriæ Otho qui Galbam occiderat, statim charior Galba, quia occisus fatoque defunctus.

Post Neronem, oderant Vindicem. Post Vindicem, Verginium, post Verginium, Galbam, dein Othonem. Etiam & in Vitellium rebellaturi, nisi flagitiis & licentia placeret.

4. *Per inscitiam.*] Urbanitatis ignari, aut quia non satis adverterent vitandæ turbæ, tantæ multitudinis insueti.

5. *Quin &*] Quin & pavorem augebant tribuni, &c.

6. *Tribuni præfectique.*] *Tribuni* cohortium legionariarum, vel prætorianarum: *præfecti*, duces cohortium quæ extra legionis corpus merebant, seu auxiliarium. Vel *præfecti* sunt quicumque præpositi. erant enim *præfecti castrorum*, præfecti legionum, qui nempe vicem legatorum obirent, *præfecti* vexillariorum, auxiliarium. aut etiam equitum utriusque generis, sive legionariorum, sive sociorum.

7. *Catervis.*] Sic forte vocat, quia Germaniciani erant illi, & ut sic distinguat à cohortibus & alis Romana disciplina *ordinatis*. Catervæ barbarorum 6000 milites habuere ut legio Rom. sed de istis non intelligendus hic Tac. innuit tantum de globis, qui pares sint centuriis aut manipulis. Aut sic tantum spernit, quasi barbaros.

Ipse Vitellius à [1] ponte Milvio, insigni equo, [2] paludatus accinctusque, 89
senatum & populum ante se agens, quo minus [3] ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, [4] sumpta prætexta & composito agmine incessit. [5] Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque

INTERPRETATIO.

vagabantur Ipse Vitellius, à ponte Milvio, conspicuo equo, cum paludamento & armis, ante se pellens patres plebemque, amicis monentibus absterritus, ne velut expugnatam civitatem intraret, accepta prætexta, & pacato incessu ingressus est. Aquilæ quatuor le[gion]um in fronte, totidemque circum vexilla aciatum legionum, dein

NOTÆ.

1. *Ponte Milvio.*] Vide lib. 1 cap 87.

2. *Paludatus.*] Videtur hic mos fuisse introeundi urbem armis victam. Josephus Exscid 4 c 35 hujus quoque ingressus meminit. *Savilius.*

Ex his verbis satis patet, inter *prætextam* & *paludamentum* longam esse differentiam. Nam *paludati* erant consules, exercituum duces, & ipsi imperatores

Valerius de Crasso loquens, cum in Parthos proficisceretur: *Pullum ei traditum est paludamentum, quum in prælium exeuntibus, album & purpureum dari soleret.*

Id quoque melius Plinij exemplo in Paneg. demonstratur: *Gestu censuisti, non hoc urbis otio, & intimo sinu pacis, sed juxta barbaras gentes, ut illi solebant, quibus erat mos paludamento mutare prætextam.* Lupanus

Paludatus accinctusque] Dissentit Suet. à Tacito Sic enim Vitell. 19. *Urbem denique ad classicum introiit paludatus, ferroque succinctus, inter signa atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis.* Sagulati illi, ut in bello, & *detectis armis* quasi bello captam aut rebellem urbem intrarent Sic in Tib 37 *Cum Polentina plebs*, &c. *cohorte*. *de ... ctis repente armis, concinentibusque signis, per diversas portas in oppidum immisit, ac partem majorem plebis ac decurionum in perpetua vincula conjecit.*

3. *Ut captam urbem.*] Quia nempe paludamento seu sago militari opertus, accinctusque gladio fuit, quasi urbem expugnasset armis. Pro *paludamento* tamen, *sumpta prætexta*, ingressus est *composito agmine.* quod opponitur hostili agmini, quo scil. paludatus succinctusque ferro incedebat

4. *Sumpta prætexta*] Toga scil. prætexta quæ pacis insigne. Et cur, *ut captam urbem ingrederetur*, in quo nemo rebellabat? quid opus sago & paludamento, ubi nullum jam diu bellum? prætextam induebant omnes magistratus, ac sacerdotes; at Vitellius jam princeps, & eo ipso magistratuum supremus ut & sacerdotum, quia Pontifex Maximus, quæ dignitas principatui adnexa.

Fuit & proconsul & tribunus pleb. perpetuus. Itaque princeps, ut tot dignitatibus exornatus, & etiam ut senator ipse, & ut princeps senatus, *prætextam* induere debuit.

Igitur composito ac pacato agmine incedens princeps, pacis insignia habere, & quia princeps coram senatu, prætextam induere debuit.

Forte ea caussa apud Sueton. Ner. 57. *Non defuerunt qui imagines prætextatas* Neronis *in rostris proferent, modo edicta, quasi viventis*, scil quasi adhuc imperaret & princeps esset, *prætextatus* pingebatur, & *edicta* proponebat Scil. leges omnesque magistratus in se traxerat princeps, *omnia Cæsar erat.*

5 *Quatuor legionum Aquilæ.*] Octo legiones quæ hic & alibi velut in partibus Vitellianis notantur, fuerunt *Italica* Lugduno adducta & septem legiones è Germania, nulla licet integra, nisi sola rapax Cæteræ omnes imminutæ, relicta militum parte, quibus tamen divisis

circa è legionibus aliis vexilla: [1] mox XII. alarum signa, & [2] post pedi-

INTERPRETATIO.

signa duodecim alarum, & post pedestre agmen . equitatus: postea quatuor

NOTÆ.

nomen utrinque priscum, & velut suo toti manes. *Savilius*

Quatuor legionum Aquila.] Sic capiunt, quasi Aquilæ & signa sola invecta fuerint per frontem, prope adstantibus præfectis tribunisque & primis centurionibus, non autem milites seu legiones hoc loco, aut eo ipso ordine incesserint.

Nempe quasi aquilæ ac vexilla peditum & signa equitum simul & per frontem ferrentur, in speciem ac pompam, dein legionum seu *peditum ordines*, & post pedites, *eques* succederet, dein ingrederentur cohortes, seu auxiliares, ut sie nomina gentium armorumque discernerentur. Ita ut clarissimi præfecti, tribunique & centuriones soli, aquilæ adstarent, seu propius vexillis incederent, centuriones cæteri juxta suam quisque centuriam, & reliquus miles, ordine quo dictum est.

Quibus non adsentior. quasi vero separata ab Aquila sua legio seu miles incederet. Certe primæ per frontem incedebant aquilæ, sed suo solitoque ordine militiæ, quasi in aciem adsisterent, ita ut quatuor illæ aquilæ seu legiones componerent agmen, cujus duo cornua erant, seu duo latera, scil. aliud dextrum, alind sinistrum. In dextro latere incessit una legio, ita ut prima cohors legionis prior ordinata esset in dextro ex more & ibi aquila, ibi principia ibi & præfecti, tribuni, & nobiliores omnes.

Sic & secunda legio suo ordine etiam habuit in prima cohorte suam Aquilam, & sua principia, duces, tribunos, &c. Sic tertia legio etiam per frontem & suo ordine in lævo latere, ita ut in prima etiam ipsius cohorte Aquila esset

Sic & quarta legio quæ remotior in sinistro & illæ aquilæ, seu principia locata in prima cohorte, & prima cohors semper in primis ordinibus, ita ut illæ quatuor Aquilæ recta linea incedentes *per frontem*, scil. singulæ in prima cohorte, seu in primis ordinibus, possent uno intuitu conspici populis ei[illegible]que obviam venientibus. idque non sine magna pompa & eximio spectaculo. Et sequebantur eodem ordine vexilla quatuor aliarum legionum, dein *eques*, & *auxilia* suo loco. Ita igitur incessere aquilæ seu legiones, ut v. g. *Quinta* prima esset in dextro cornu, *Prima* prope adesset in eodem latere, *Italica* incederet in sinistro, dein ultimò *Rapax* etiam in lævo cornu, sic procedendo à dextro in sinistrum latus, ordine militiæ. Certe *Aquilam* quintæ legionis habuit Fabius Valens, dein & *aquilam Italica* quam Lugduno advexit. Cæcina veto habuit aquilam unaetvicesimæ seu Rapacis quam *aquilam* secum invexerit ipse Vitellius, non reperi. Habuit tamen *aquilam* unam ex Germanicis. At nullam avexit aquilam ex Britannia *E Britannico delectu octo millia sibi adjunxit*, inquit Tacitus, id est 8. millia vexillariorum, quæ scil. ipse delegerat è tribus legionibus Britannicis, *Nona* scil. *Secunda*, & *Vigesima*.

1. *Mox XII. alarum signa*,] Præcedebant aquilæ seu legiones integræ quatuor, dein vexilla etiam legionum quatuor. En pedites legionarij, & *post* illos *pedites*, *equos*, seu *XII. alarum signa*, quod idem est ac *eques*. dein sequebantur *quatuor & triginta* cohortes, auxiliarium nempe.

2. *Post peditum.*] Sic cepit Clar. Harlæus quasi post XII. *alarum signa* incederent *peditum ordines*, mox *eques*, *dein quatuor & triginta cohortes* discretæ per *nomina gentium*, aut per *species armorum*.

Aliud tamen innuere videntur verba Taciti, ita ut post quatuor aquilas & totidem vexilla, incederent XII. alarum

tum ordines, equites; dein [1] quatuor & XXX cohortes, ut nomina gentium, aut [2] species armorum forent, discretæ. [3] Ante aquilam præ-

INTERPRETATIO.

& triginta cohortes, ut vocabula nationum, aut genera armorum forent, distinctæ

NOTÆ.

signa, quæ erant copiæ equestres legionum, seu vexillariorum, ideoque Tac. dicit, *mox XII. alarum signa, & post peditum ordines, eques.*

Ita ut harum alarum signa & eques hîc, unum & idem sint, ita ut post grave agmen legionum vexillorumq; immediate sequatur eques legionarius, forte & alæ sociorū, dein auxiliarii pedites succedant, nempe 34. *cohortes*, quæ discretæ agmine & incessu, pro nationibus, aut armis.

Seu potius ita incedebant aquilæ, vexilla, & alæ seu eques, dein & 34. cohortes, sociorum nempe, ut eo incessu nomina gentium, & species armorum distinguerentur. nisi forte alæ illæ fuerint separatæ à corpore legionum, ut *ala Petrina*, & *ala Sylana*, de quibus supra; ita ut nulla ibi mentio sit equitis legionarii, ut qui forte tum idem corpus constitueret cum legione.

Et si separatæ alæ istæ sint, idem sensus recurrit, de quo, modo, diximus. ita ut post aquilas & vexilla, seu post pedites, incederent duodecim alæ, &, si vis, reliquus equitatus.

Et de 34. cohortibus idem dici potest, quod dixi de alis. Vel illæ cohortes seorsim merebant & Romanæ tamen erant, vel partim Romanæ illæ, partim auxiliares fuere.

Sed ubi vexilla Britannica? vel inter illas *cohortes* seorsim merentes adnumerati, seu potius quatuor vexillis additi Britannici illi.

Et ibi haud dubie inter *cohortes* istas, Lusitani, ac Thraces, de quibus supra Tac. ut & Gallorum, ac Germanorum auxilia, nisi forte jam remissa in patriam, aut in aliqua parte Italiæ habita sint.

1 Quatuor & XXX cohortes.] Auxiliares erant, ut puto, & hæ æquivalent tribus legionibus Erant ibi octo legiones, (nam nomine vexillariorum ipsæ legiones intelliguntur) & par auxiliarium numerus adesse debuit, sed jam auxilia pleraque dimissa erant. Ut pari pompa incederent quatuor aquilæ & quatuor vexilla per frontem, plures vexillares cohortes sub uno insigni vexillo ordinatæ sunt nam aderant septem legionum vexillarii, qui sub quatuor vexillis instructi sunt in majorem pompæ speciem. ita ut 34 cohortes quæ sequuntur, sint tantum sociorum. Et illa 12 alarum signa, capio fuisse, partim alas Romanas, partim auxiliares. Post peditum ordines, eques, id est, incedebat eques post aquilas & vexilla; nam 30 cohortes illæ agmen claudebant. & hæ forte partim Romanæ separatæ, forte omnes, sociorum erant

2. Species armorum.] Alia arma induebant Lusitani, alia Britanni, Thraces, Galli, Germani &c

3. Ante Aquilam] Accipe, ante quamque suam aquilam, alioqui verius aquilas: nam quatuor erant simul *Lipsius.*

Ante aquilam præfecti castrorum.] Præfecti castrorum ordine & dignitate antecedebant tribunos, & sæpe pro legatis legioni præerant.

Itaque legati legionum, non ad aquilam tum adsistebant, sed simul cum legatis exercituum Fabio Valente & Cæcina & cum consularibus & proceribus, haud dubie latus principis tegebant in ea pompa.

Et hinc patet, fuisse in qualibet legione suum præfectum castrorum. nam singuli præfecti hîc ante suam quamque aquilam; ordine enim suo incedebant aquilæ seu ordine militiæ, ut & vexilla, non simul.

Ante aquilam præfecti castrorum.] Qui, ut puto, totidem erant, quot aderant legiones & vexilla nam loco legatorum præerant legionibus & vexillarios

fecti castrorum tribunique, & [1] primi centurionum, candida veste:
cæteri juxta suam quisque centuriam, armis [2] donisque fulgentes. Et
[3] militum phaleræ, torquesque splendebant. decora facies, & non Vi-
tellio principe dignus exercitus. Sic [4] Capitolium ingressus, atque ibi
90 matrem complexus, Augustæ nomine honoravit. Postera die, tam-
quam apud alterius civitatis senatum populumque, [5] magnificam ora-

INTERPRETATIO.

Ante aquilam præfecti castrorum & tribuni, & præcipui centurionum, alba veste reliqui apud suam quisque centuriam, splendentes armis donisque Et fulgebant militum phaleræ & monilia. egregium atque insigne spectaculum, & agmen, non Vitellio Imperatore dignum. Sic init Capitolium, atque ibi cum salutasset matrem, Augustæ vocabulo exornavit. Postridie ejus diei, quasi apud alienæ urbis patres ple-

NOTÆ.

legionum ipsi ducebant Nulla hic mentio legatorum cujuslibet legionis, qui pauci forte, & in Germania apud aquilas in castris remanserant. non *ante aquilam* stabant, sed principis latus cingebant qui aderant legati, per honorem, ut Fabius & Cæcina, qui ea causa, non in vulgo comitum censebantur.

1. *Primi centurionum candida veste.*] Scil. primipili. nam centuriones *cæteri juxta suam quisque centuriam.*

Candida veste.] Ut togati scil. seu Romani, & præcipue nobiliores & vetusti moris retinentes ram vulgus mox pullatum. Plin lib 7 Epist. 17. *Nam illos quoque sordidos pullatosque reveremur.*

Candida veste.] Romana nempe toga induti velut in pace, ne sagis, seu paludamentis operti, togatos civesque, sic exterrerent, ne veluti *captam urbem* ingrederentur. & quia proximi principi incedebant, qui eadem veste utebatur.

Nam Vitellius *sumpta prætexta, & composito agmine incessit.* Et supra reprehenditur Cæcina ut vanus, qui versicolore sago indutus & braccis, more barbarorum, togatos alloqueretur.

2 *Donisque fulgentes.*] Id est, militiæ præmiis quæ insignia virtutis & decora, ut torques, coronæ, phaleræ &c.

Armis donisque fulgentes.] Sic Sueton. Vitell. 11. *Detectis commilitonum armis.* Conveniunt auctores in eo, quod introierit cum legionibus armatis & sub signis & ad classicum; an vero *paludatus* ipse & cum comitibus sagulatis, dissentiunt. Attamen cum dicit Sueton *detectis ... armis*. sic magis invehitur in Vitellium, quasi captam urbem ingressus sit. at lenius clementiusque Tacitus; qui dicit *armis .. fulgentes*, scil. ut in pace. ut in triumpho.

3. *Militum phaleræ.*] Quomodo militum? nam videntur ea esse tantum ornamenta equorum, aut saltem equitum. equi veluti torques gestabant ex Lipsio lib 5. dial 17. *Phaleræ* distinctæ à torquibus. illæ demissæ ad pectus pendebant, hi stringebant magis, & ambiebant ipsum collum.

Diversitas etiam in forma. quod illæ pleniores & magis jacentes, isti contorti. & ex annulis aut catellis plexi.

Forte hic per τὸ *militum*, intelligit equites & quoscunque armatos, ita ut equitibus tribuat *phaleras*, militibus torques.

Phaleræ.] *Decora* hæc *facies.* nempe velut in triumpho dona militaria & præmia virtutis ostentabant viri militares.

4 *Capitolium*] Vide lib 1 cap 2.

5. *Magnificam orationem de se ipso.*] Dio lib. 65. Vitellius *etiam plera que risum excitabat. Quum enim viderent gravitatem & majestatem ejus in publicis conventibus, cujus stupra ante cognoverant, sedereque in equo regio, ornatum chlamyde purpurea eum, quem*

tionem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens: consciis flagitiorum ipsis qui aderant, [1] omnique Italia, per quam somno & luxu pudendus incesserat. [2] Vulgus tamen vacuum curis, & sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore & vocibus adstrepebat: [3] abnuentique [4] nomen *Augusti*, expressere ut assumeret, [5] tam frustra quam recusaverat. Apud 91

INTERPRETATIO.

bemque, splendidam orationem de semetipso pronunciavit, laudibus celebrans ingenium & continentiam suam: testibus vitiorum ipsis qui audiebant, universaque Italia, per quam ingressus erat, sopore & luxuria erubescendus. Plebs tamen cui nulla Reip. cura, & sine discretione falsi aut veri, suetis adsentationibus erudita, voce & clamoribus applaudebat: recusantique vocabulum Augusti, *extorsere, ut admitteret, tam in cassum quam abnuerat. Apud urbem omnia sciscitantem,*

NOTÆ.

sciebant Veneto vestitu certatores eques in certaminibus abstersisse; deinde cum tanta manu militum conscendere in Capitolium, quem nemo ante videre poterat in foro, propter multitudinem creditorum; postremò adorari ab omnibus, quem ne osculari quidem libenter voluerat quisquam: teneri non poterant, quin riderent.

1. *Omnique Italia per quam somno & luxu pudendus* &c.] Sive cum ambularet cum Nerone per amœna Campaniæ littora, vel in Achajam iret, vel cum in Africam, dein & in Germaniam commearet.

Per quam somno .. pudendus.] Forte non semel. sed præcipue dum rediret nuper è Germania, *ad omnes amœnitates villarum resistens*, & medio die sæpe temulentus, & sic perpetuo *tempestiva convivia* celebrabat, seu potius perpetua Bachanalia. *Pervigilia* celebravit, sed ut luxum sic magis intenderet, dein & somnum.

2. *Vulgus*] Forte & vulgus militum, sed præcipue lues illa grassata est in urbanam plebeculam.

Vulgus ... vacuum curis,] Publicis nempe. Sic lib. 1. *Vulgus expers curarum ob magnitudinem.* Nempe curæ publicæ vulgi ingenium excedunt; majores sunt, quam ut iis attendere & incumbere possit, aut velit privata plebecula. Certe curæ illæ publicæ, populi animos non excedunt, sed rudis vulgi.

Vacuum curis.] Reipub. nempe, vel ob magnitudinem curarum, vel ob multitudinem imperitæ & alio distractæ plebeculæ, vel ob tenuitatem fortunæ Non talia satagit plebs, nisi convocata, nisi simul adsint populus & proceres.

3. *Abnuentique.*] Vertunt, quasi nutu id respueret. sed quid ni etiam manu ac voce aspernaretur adulantem insane plebeculam?

4 *Nomen Augusti.*] Augusti nomen fœlix faustumque habebatur, & ut bonum aliquod omen, atque etiam honoris causa, imperatoribus à populo Rom. tribui solebat. Vitellio autem parum congruens fuit, cum infœlicem exitum brevi sortiturus esset.

Frustra ergo illi tributum, ab eoque assumptum, quia nihil ei profuit, & frustra recusaverat, quia mox assumpsit.

Vel potius intelligas, *tam frustra*, id est, tam temerè, eademque levitate. *Pichena.*

5. *Tam frustra.*] Augusti nomen religiosum faustumque habitum. Suet. Aug. *Prævaluit, ut Augustus vocaretur; non tantum novo, sed etiam ampliore cognomine: quod loca quoque religiosa & in quibus augurato quid consecratur, Augusta dicantur.*

Frustra recusavit Vitellius nomen Au-

civitatem cuncta interpretantem, [1] funesti ominis loco acceptum est, quod maximum [2] Pontificatum adeptus Vitellius, de cærimoniis publicis [3] XV Kal. Aug. edixisset, antiquitus infausto die [4] Cremerensi [5] Aliensique cladibus. adeo omnis humani divinique juris expers, pati

INTERPRETATIO.

infausti ominis loco sumptum est. quod cum maximum Pontificatum iniret Vitellius, edictum publicasset de carimoniis publicis quinto decimo Kal. Aug. jam olim infelici die adversis præliis Cremerensi Alliensique. adeo inscius omnium humanarum,

NOTÆ.

gusti, & frustra assumpsit. quia ignavis vana & infausta omnia omina nominaque, quantumvis sacra & amplissima.

Quia impar tantæ moli tantoque vocabulo Vitellius. quia impar imperio, ideo frustra cumulata ipsi principatus decora & vocabula. torpentem & ignavum dominantem *non, ipsa si velit, servet salus.*

Tam frustra.] Nempe in vano homine & qui nullius constantiæ, famæ vel auctoritatis sit, sive per superbiam. sive modeste agas. perinde frustra est. Et ut habet Tac. infra: *Quæ grata sane & popularia, si à virtutibus proficiscerentur*, ut in tali principe, *indecora & vilia accipiebantur.*

1. *Funesti ominis loco*] Livius lib 6 *Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diemque A. D. XV. Cal. Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii cæsi, quo deinde ad Alliam, cum exitio urbis fœde pugnatum, à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemque nulli rei publicè privatimque agendæ fecerunt.*

Dionys. lib. 9. de clade Cremerensi. *Diem in quem incidit ista clades, populus Rom. infœlicem & nefastum dixit, neque quicquam rei seriæ illo die inceptare voluerunt.* Savilius.

2. *Pontificatum.*] Post Augustum, princeps quisquis successerat, Pontificatum maximum in se transferebat. Is autem juris divini scientiam habere debuit, vel per se, vel per amicos saltem, seu ministros, instrui.

3. *XV. Cal. Aug.*] Die decima octava mensis Julii.

4. *Cremerensi.*] Plin de Vir. Illust. 14. *Romani cum adversum Veientes bellarent, eos sibi hosteis familia Fabiorum privato nomine deposcit. & profecti trecenti sex duce Fabio consule fuerunt. Cum sæpe victores extitissent, apud Cremeram fluvium castra posuerunt. Veientes ad doles conversi. pecora ex adverso in conspectu illorum posuerunt, ad quæ progressi Fabii, in insidias delapsi, ad unum occisione perierunt. Dies quo id factum, inter nefastos relatus. porta qua profecti fuerant, Scelerata est appellata.*

Cremerensi] Cremera, amnis Etruriæ regionis ad orientem, labitur in Tiberim fluvium. hodie *la Varca* vel *la Valca*, & *la Valcha*, seu potius *Baccane*. Labitur per ducatum Bracciani & patrimonium Sancti Petri, ad orientem in statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

5 *Alliensi.*] Sueton. Vitel. 11. *Magis deinde ac magis, omni divino humanoque jure neglecto, Alliensi die Pontificatum maximum cepit.*

Cic. *Majores nostri funestiorem diem esse voluerunt, Alliensis pugnæ, quam urbis captæ, quod hoc malum ex illo. Itaque alter etiam nunc religiosus dies, alter in vulgus ignotus.*

Alliensique.] Plin. de Vir Ill. 23. *Cum Galli Senones, relicto ob sterilitatem agris suis, Clusium Hetruriæ obsiderent, missi sunt Romani tres legati qui Gallos monerent, ut ab oppugnatione desisterent. Ex his unus contra jus gentium*

libertorum

libertorum amicorumque socordia, velut inter temulentos agebat. Sed comitia consulum [1] cum candidatis [2] civiliter celebrans,

INTERPRETATIO.

divinarumque legum, agitabat, velut inter ebriosos simili libertorum familiariumque imprudentia. Sed comiter seu populari animo transigens comitia consulum cum can-

NOTÆ.

in aciem processit, & ducem Senonem interfecit. Quo commoti Galli, petitis in deditionem legatis, nec impetratis, Romam petierunt. & exercitum Rom. apud Alliam flavium occiderunt die XVI. Kal. Augusti. qui dies inter nefastos relatus, Alliensis dictus. Victores Galli urbem intraverunt &c.

Alliensique.] Allia fluvius Sabinorum populorum, in Samnio regione, labitur in Tiberim fluvium. hodie quid sit, certò non constat. Holstenius in notis ad Italiam Cluverii p. 127 credit esse rivulum Sabinæ provinciæ, qui inter prædium S. Columbæ & S. Joannis paulum ultra Marcigliauum prealto alveo defluit in Tiberim; Kircherus in suo Latio p. 116 dedit chartam Sabinæ provinciæ, ubi *Allia* nunc vocatur *Corese Fiume*. alii aliter quocunque nomine vocetur, certum est nunc esse amnem parvum Sabinæ provinciæ, in statu Ecclesiastico. Vide Livium lib. 5. cap. 37. Clades Alliensis contigit anno Romæ conditæ 364. ante Christum 390. *Tillemontius.*

Alliensi.] Duplici clade insignis dies ille. namque eodem ipso die olim trecenti ad Cremeram Fabii cæsi: deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum est adversus Gallos. Romani hunc diem à prima clade *Cremerensem*, à posteriori *Alliensem* appellarunt, insignemque re nulla publice privatimque agenda fecerunt.

1 *Cum candidatis comitia*] Vertit interpretes Gall. *alios candidatos*, sed perperam. Nam Vitellius non fuit unus è candidatis. neque enim consulatum aut præturam ambiit ipse sibi sed candidatis suis, quos scil commendabat populo aut patribus. Tum, puto, Vitellius principali fastigio contentus, eam dignitatem suis legatis victoribus Cæcinæ & Valenti reliquit, & eo magis quod imperium adeptus mense Aprili, potuit tantum sufficere consules, non vero potuit se aut alios ἐπωνύμους seu ordinarios consules facere, & indignum foret principe, suffici consulem, nec dare nomen suum fastis.

Et forte expectabat ipse initium anni sequentis, quo se Calendis Jan. faceret consulem ordinarium, & daret nomen anno. sed victus, spe, vita, & imperio ac consulatu frustratus est.

Itaque Vitellius comiter transigit *comitia* consularia *cum candidatis suis*, nempe quos senatui commendabat.

Comitia quibus fiebant consules, cum translata à populo ad patres essent, & sibi principes id reservassent, ut certum numerum candidatorum sine ulla repulsa provehere sibi liceret, debuit princeps qui comis & civilis ingenii haberi vellet, hosce candidatos offerre & commendare patribus civiliter, (id est nihil sibi adrogare quo se supra civem ferret, quo se dominum, non principem ostentaret) ut & à fortiori alios candidatos, qui repulsam pati poterant, quos etiam forte commendabat.

Nam, puto, tum princeps victor bello civili, qui omnia omnibus debuit, remunerare multos cogebatur, & sic commendare plurimos, illosque in multos menses ordinare.

Itaque sibi potissimum id vindicabat, ut posset evehere ad consulatum quos vellet, ideoque *candidatos* consulatûs senatui commendabat. at illa commendatio, seu precatio principis fere necessitatis locum habuit, quia imperare potuit Tum ergo agebatur tantum de modo, an id civiliter peteret princeps, ob-

tineretque, an superbe & vi dominationis id extorqueret.

Fuerat consul jam vivente patre Vitellius, & quidem ordinarius, & per sex menses, jam sub Claudio, teste Sueton. Vitell 3.

Cum candidatis.] Cepit Interpres, Gall. quasi inter alios candidatos & ipse coleret plebeculam, & quasi ipse etiam ambiret sibi magistratum. Certe cum candidatis suis populum aut senatum ambibat, nempe ut eos commendaret patribus, aut populo, si quid jam valeret populus in comitiis consulum sive candidatos consulatus commendaret sine repulsa, sive non. quocunque modo comitia illa *civiliter*, id est, sine superbia aut arrogantia dominantis, & quasi se ipse non supra civem efferret, favorem & suffragia ambibat, non sibi adrogabat vi dominationis; ita ut imaginem libertatis, & æqualitatis civium retineret, quasi vetere Repub.

Quod spectat ad *comitia praetorum*, translata jam à Tiberii ævo ad patres erant, quibus nonnullos candidatos commendabat princeps fine repulsa, alios liberis patrum suffragiis relinquebat.

2. *Civiliter celebrans.*] Vitellius nempe cum suis candidatis circumibat & prensabat patres, penes quos tum erant comitia.

Livius 39. *Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamantibus adversariis & majore parte senatus, meminisse eum debere prius, se consulem populi Rom. quam fratrem P. Claudii esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum aut tacitum spectatorem comitiorum se praeberet, coerceri tamen ab effuso studio nequiit.*

Val. Maximus lib. 5. 2. *Metellus non dubitavit consul pro Q. Calidio pretura candidato supplicare populo, quod tribunus plebis legem, quo pater ejus in civitatem restitueretur, tulerat.*

Cicero pro Plancio c. 6. *Si quotiescunque praeteritus erit is, qui non debuit praeteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari: nihil jam est, quod populo supplicetur: nihil quod diribitio, nihil quod suffragatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum exspectetur:* sic enim legendum.

Et in eadem: *precibus aliquid attulimus etiam nos, appellavi populum, tribubus submisi me, & supplicavi: ultro me hercules, se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi.*

Sueton. Aug. 56. *Quoties magistratuum comitiis interesset, tribus cum candidatis suis circumibat, supplicabatque more solenni.* Prorsus sic postea civiliores principum agebant inter patres.

Plinius 3. ep. 20. *Excesseramus sane manifestis illis apertisque suffragiis licentiam concionum. non tempus loquendi, non tacendi modestia, non denique sedendi dignitas custodiebatur. Magni undique dissonique clamores: procurrebant omnes cum suis candidatis: multa agmina in medio, multique circuli, & indecora confusio.*

Unde facile colligere est, simile quid, licet non tam vehemens, etiam severos principes fecisse.

Idem Plinius Paneg 69. *Nec ideo segnius juvenes nostros exhortatus es, senatum circumirent, senatui supplicarent: atque ita à principe sperarent honores, si à senatu petiissent. Quo quidem in loco, si quibus opus exemplo, adjecisti, ut te imitarentur.*

Cap. 70 *Quo gaudio exceptum est, cum candidatis, ut quemque nominaveras, osculo occurreres, devexus quidem in planum, & quasi unus ex gratulantibus.*

Et mox: *Contigit ergo oculis nostris insolita facies, Princeps & candidatus, aequatus & simul stantes: intuerique parem accipientibus honorem, qui dabat.* Denique, *cum orationi oculos, vocem, manum commodaret: ut si altus eadem ista mandasset, omnes comitatis nimos obibat; atque etiam, cum suffragatores nomina, honore quo soleus, exciperent: tu quoque inter excipientes eras, & ex ore Principis ille senatorius assensus audiebatur.*

Hoc est, civiliter cum candidatis comitia celebrare. & sic gratiam quærebat in senatu. Quod sequitur, *in theatro ut spectator* &c. hoc delinimentum ad plebem est, & à præ-

omnem infimæ plebis rumorem, [1] in theatro ut spectator, [2] in circo ut fautor affectavit. quæ grata sane & popularia, [3] si à virtutibus

INTERPRETATIO.

didatis, omnem sordidi vulgi plausum laudemque ambiit, apud theatrum ut spectator, & apud circum ut fautor: quæ lata quidem & civilia, si à bo-

NOTÆ.

cedenti differt tuto genere. *Gronovius.*

Comitia... civiliter celebrans.] Quem ambitum candidatorum facunde describit Ausonius in Gratiarum actione Gratiano principi pro consulatu. *Quod quidem & ipse sibi invenit gradus, cum clarissimo viro collega meo honore conjunctus, nuncupatione prælatus consul ego, Imperator Auguste, munere tuo, non passus septa, neque campum, non suffragia, non puncta, non loculos, qui non prensaverim manus, nec cum salutantium confusus occursu, aut sua amicis nomina non reddiderim, aut aliena imposuerim. qui tribus non circuivi, centurias non adulavi, vocatis classibus non intremui, nihil cum sequestre deposui, cum distributore nihil pepigi. Romanus populus, Martius Campus, & equester ordo, rostra, ovilia, Senatus, Curia, unus mihi omnia Gratianus.*

1. *In theatro ut spectator.*] Interesse spectaculis in principe, arguebat animum popularem. Xiphil de Othone: *In theatra continuò ventitabat sicque vulgus demulcebat.* Sueton. de Augusto 15. *Ipse Circenses spectabat: spectaculo plurimas horas, aliquando totos dies aderat.* Tac. de eodem: *Civile rebatur misceri voluptatibus vulgi.*

Ita & raro ibi conspici, arrogantis fuit tetricique animi. qualis Julianus in Misopog. *Fugio Circenses, ut qui in arte aliena sunt, conveniunt, raro itaque interfui.* aut si intraverit princeps, & aliud agat, ut Cæsar qui reprehensus est, teste Sueton. *quod inter spectandum, epistolis libellisque legendis, ac rescribendis vacaret.*

In theatro igitur & circo, famam popularis civilisque ingenii affectavit Vitellius. sed frustra. cum *memoria vitæ prioris* hæc dehonestarentur. Quippe iisdem spectaculis & locis olim vitam famamque ea labe polluerat quæ numquam elui posset.

2. *In circo ut fautor.*] Venetæ factioni favebat. Suet. Vit. 7. *Adjutum putant T. Vinii suffragio, tunc potentissimi, & cui jam pridem per communem factionis sua* (alii legunt, *Veneta*) *favorem conciliatus esset.*

Et teste Dione, ita favit isti factioni, ut Veneto indutus habitu, aliquando abstergendis equis operam suam in circo præstiterit. Et Sueton. Vitell. 14. *Quosdam & de plebe, ob idipsum quod Venetæ factioni clarè maledixerant, interemit* &c.

Ut fautor.] Nempe factioni alicui certatim favebant, ut *Prasinæ, Venetæ* &c. Infra Tac. *ipse sola perdendi cura, stabula aurigis exstruere* &c. quod gratum plebi sordidæ, ac Neronianis flagitiis imbutæ.

In circo.] Talia spernit Plinius lib 9. Epist. 6 *Circenses erant, quo genere spectaculi nè levissime quidem teneor. Nihil novum, nihil varium, nihil quod non semel spectasse sufficiat. Quo magis miror, tot millia virorum, tam pueriliter identidem currenteis equos, insistenteis curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum, aut hominum arte traherentur, esset ratio nonnulla. Nunc favent panno, pannum amant, & si in ipso cursu medioque certamine, hic color illuc, ille huc, transferatur, studium favorque transibit, & repente agitatores illos, equos illos, quos procul noscitant, quorum clamitant nomina, relinquent. Tanta gratia, tanta auctoritas in una vilissima tunica.*

3. *Si à virtutibus.*] Si à bonis artibus

proficiſcerentur, memoria vitæ prioris, indecora & vilia accipiebantur. Ventitabat in ſenatum, etiam cum parvis de rebus patres conſulerentur. ac forte Priſcus Helvidius, [1] prætor deſignatus, contra ſtudium ejus cenſuerat. Commotus primo Vitellius, non tamen ultra quam [2] *Tribunos plebis* [3] *in auxilium ſpretæ poteſtatis* advocavit. Mox

INTERPRETATIO.

nis artibus orirentur, ſed recordatione vitæ anteactæ, ut inhoneſta & vilia habebantur. Sæpe veniebat in curiam, etiam cum referretur apud patres de modicis negotiis. Et caſu Priſcus Helvidius prætor deſtinatus cenſuerat, contra voluntatem ejus. Concitus primò Vitellius, non tamen ultra prorupit, quam ut Tribunos plebis *advocaret* in ſubſidium contempti principis. *Dein placantibus ami-*

NOTÆ.

hæc orirentur, ut olim contigit Julio & Auguſto Cæſaribus, ea placere poſſint etiam, viris honeſtis. at cum è flagitiis, ut in Caligula, Nerone Vitellio. hæc certe *vilia* & *indecora*. Quis Vatinii, Tigellini & talium portentorum ſpectacula, quamvis popularia, quamvis civilia, probaverit, niſi pariter flagitioſus?

1. *Prætor deſignatus.*] De conſule deſignato certum eſt, quod ex more primus ſententiam rogaretur à conſulibus; at de *prætore deſignato*, nihil tale repperi.

Forte tamen locum habuere prætores deſignati poſt conſulares, & ante prætura functos, ut conſulares præibat conſul deſignatus & modicos ſenatores.

Veriſimile eſt hoc loco cenſuiſſe Helvidium poſt Vitellium, qui, ut puto, primus rogatus eſt à conſule. & tum non fuit conſul Vitellius, nec retulit apud patres. & ſi referret princeps, non ſtatim proferret ſententiam ſuam, ut nec conſul qui referebat.

2. *Tribunos plebis.*] Horum poteſtatem deſcribit eleganter Plin. lib 1 Epiſt. 23. *Plurimum refert, quid eſſe tribunatum putes, inanem umbram & ſine honore nomen. an poteſtatem ſacroſanctam, & quam in ordinem cogi, ut à nullo. ita ne à ſe quidem deceat. Ipſe cum tribunus eſſem . . . abſtinui cauſis agendis. primum quod deforme arbitrabar, cui aſſurgere, cui loco cedere omneis oporteret, hunc omnibus ſedentibus, ſtare, & qui jubere poſſet, tacere quemcunque, huic ſilentium clepſydra indici. & quem interfari nefas eſſet, hunc etiam convicia audire. & ſi inulta pateretur, inertem, ſi ulciſceretur, inſolentem videri. Erat quoque hic æſtus ante oculos, ſi forte me appellaſſet, vel ille, cui adeſſem, vel ille, quem contra intercederem, auxilium ferrem, an quieſcerem. ſileremque, & quaſi ejurato magiſtratu, privatum ipſe me facerem.*

Tribunos pleb] Nonne ipſemet princeps tribunus plebis perpetuus? Num unus ſufficiebat ad prohibendam injuriam? puto, ſufficiebat unus tribunus, ſed validius obſtabant, ſi tribuni communiter conſpiraſſent, quia unus ceteris omnibus obſtare potuit.

Forte ſic, quia contempta erat poteſtas principis & quidem tribuni. ideo alios Tribunos advocat *in auxilium ſpretæ poteſtatis*. Forte poteſtate tribunitia perpetua, annexaq; principi, quæ eadem eum vi dominationis, uti noluit. Sed civilis ingenii videri ſe voluit in ſenatu.

Forte quemadmodum ut ſenator, ſententiam ſuam proferebat in ſenatu, ſic & ut ſenator tantum advocat tribunos; quod ſenatori licuit, ſi vis ipſi inferretur, & ſi loqui de Repub. prohiberetur, ut probavi alibi ex Dionyſio Halyc. Quare & infra Vitellius, *nihil novi accidiſſe reſpondit, quod duo ſenatores in Repub. diſſentirent.*

Igitur ut puto, tantùm ut ſenator,

mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam ejus verebantur, *nihil novi accidisse* respondit, [1] *quod duo senatores in Rep. dissentirent: solitum se etiam Thrasea contradicere.* [2] Irrisere plerique [3] impudentiam æmulationis:

INTERPRETATIO.

cis, qui metuebant majorem indignationem illius, subjecit, nihil novum aut insolitum contigisse, quod duo senatores in Repub. diversa censerent: suetum & se aliàs quoque à Thrasea dissentire. *Multi risu excepere insolentiam exempli & æmulatûs:*

NOTÆ.

dissentit Vitellius, certatque cum Helvidio. igitur pari modo, ut senator, advocat tribunos pleb in auxilium.

Certe quocumque modo, sive ut senator, sive ut princeps Vitellius, sive ut tribunus perinde stolide agit, aut loquitur. Stolide dissentit ab Helvidio, stolide invocat tribunos pleb. & pati vecordia se eum Thrasea comparat.

3. *In auxilium.*] Plin lib 9. epist 13. *Obstrepitur, adeo quidem, ut diceret: Rogo P. C. ne me cogatis implorare auxilium tribunorum. Et statim Murena tribunus: permitto tibi, vir clarissime Vejento, dicere. tum quoque reclamatur.*

1 *Quod duo senatores in Reipub. dissentirent.*] Suet. August. 54. *In senatu verba facienti dictum est; non intellexi: & ab alio, contradicerem tibi, si locum haberem. Interdum ob immodicas altercationes disceptantium, è curia per iram se proripienti, quidam ingesserunt, licere oportere senatoribus de Repub. loqui.*

Quod duo senatores.] Sueton. Tib. 29. *Dissentiens in Curia à Q. Haterio, ignoscas, inquit, rogo, si quid adversus te liberius, sicut senator, dixero.*

2. *Irrisere plerique.*] Cum Helvidius à Vitellio dissensisset, dixit Vitellius, *solitum se etiam Thrasea contradicere.* Quo dicto, à plerisque irrisus est; non quod Thraseam & Helvidium contulisset, ut alij putant; sed quod à Thrasea integerrimo viro, ipse dissimillimus, impudenter illius similis videri vellet, cui sic contradiceret Helvidius; ut Thraseæ olim ipse.

Alijs id ipsum placebat, quod pro exemplari veteæ gloriæ Thraseam sumpsisset, non eorum quemquam, qui plus quam Thrasea, apud principes superiores potuissent: fuerat autem, ob virtutes & invictam libertatem animi, invisus Neroni Thrasea, ideoque in minori dignatione. *Vertranius.*

Irrisere.] Et quidem summa impudentia Vitellij, quod auderet comparare se sanctissimo viro Thraseæ, renitente propria conscientia, & tot restibus conscijsque flagitiorum Neronianorum præsentibus. Et qui Thraseam, ne quidem forte contueri ausus esset, nedum ipsi respondere.

Haud dubè respiciebat Vitellius ad causam Antistij qui *majestate delatus est* à Cossutiano Capitone, quod scil. *probrosa adversus principem carmina* factitasset.

Sic Tac. lib. 14. an. 48 & 49. *Censuitque Junius Marcellus consul designatus, adimendam reo præturam, necandumque more majorum. Cæteris inde assentientibus, Pætus Thrasea multo cum honore Cæsaris, & acerrime increpito Antistio, non quidquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe, & nulla necessitate obstrictæ senatu, statuendum, disseruit*, &c.

Libertas Thraseæ servitium aliorum rupit. Et post quam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iere, paucis exceptis, in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque jurgio lacessens, ac respondenti, reticens, ut pavida ingenia solent. Sic Thraseæ contradicebat Vitellius, ita tamen ut statim reticeret paveretque.

3. *Impudentiam æmulationis.*] Nempe quod Vitellius stolidus, flagitiis infamis ac scelerosus, auderet æmulari & acci-

aliis id ipſum placebat, [1] quod neminem ex præpotentibus, ſed Thra-
92 ſeam [2] ad exemplar veræ gloriæ legiſſet. Præpoſuerat prætorianis [3] P. Sabinum à [4] præfectura cohortis, Julium Priſcum tum centurionem: Priſcus,

INTERPRETATIO.

aliis idipſum non diſplicuit, quod nullum ex præpollentibus, ſed Thraſeam aſſumpſiſſet in æmulationem veri decoris. Præfecerat prætorio militi P. Sabinum antea præfectum cohortis, & Julium Priſcum, qui tum centurio fuit. Sabinus Cæcinæ auctoritate nitebatur;

NOTÆ.

pete in exemplum vitæ anteactæ, ſeu geſtæ Reipub. doctiſſimum optimumque & ſanctiſſimum virum Thraſeam.

1. *Quod neminem ex præpotentibus*] Quod ſcil. Vitellius ter conſulis, cenſoriſque & collegæ Cæſaris filius, & qui inter proceres præpotenſque cenſeri potuit, etiam ante principatum, neminem ex præpotentibus conſularibus & ſibi æqualibus, *ſed Thraſeam* qui modicus ſenator (ſicque invidia tamen dominantium) *ad exemplar* virtutis & *veræ gloriæ elegiſſet*, cui ſe hac in re compararet.

Quod neminem ex præpotentibus.] Qui nempe ſolis opibus, & avorum imaginibus, non virtute ſua præniterent; ſed potius Thraſeam in exemplum virtutis ac veræ gloriæ ſibi propoſuiſſet ad æmulandum.

2. *Ad exemplar veræ gloriæ.*] Quomodo ad exemplar gloriæ, ſi contradiceret Thraſeæ magis moribus factiſque, quam verbis aut rixis? attende: non ſibi Thraſeam exemplar gloriæ ſumebat aut legebat. Sed elegit eum quem potius nominaret laudaretque, tanquam exemplar veræ gloriæ, quam aliquem ex *præpotentibus.*

Exemplar] Quod potius elegiſſet Thraſeam eum quo ſe compararet, & quem potius æmularetur ac laudaret, quaſi exemplar veræ gloriæ. Id alij aliter acceperε; at re ipſa Vitellius innuere tantum voluit, licere ſenatori, diſſentire ab alio ſenatore, cum de Repub. cenſerent. ſic olim & ipſum pariter diſſenſiſſe privatum & ſenatorem à Thraſea, quemadmodum & nunc ſenator ipſe (licet nunc princeps ſenatus & Reipub) diſſentit à ſenatore Helvidio Priſco,

& potius meminit Thraſeæ, ob Helvidium Priſcum generum ipſius Thraſeæ, vel ob ſimilem ſapientiam utriuſque, vel etiam, quia non modicæ claritudinis fuit, quod ſe oppoſuiſſet ipſe facundiæ & ingenio Thraſeæ, & civi recti bonique amantiſſimo, ac vel pervicaciſſimo.

Vel vere & ſimpliciter prorſus id dixit. Nam certe conſtat ex Tacito ipſo lib 14. 49. olim Vitellium contradixiſſe Thraſeæ in ſenatu, nempe in cauſa Antiſtij Soſiani, qui capite damnabatur ſententia conſulis deſignati & univerſi ſenatus, ob probroſa carmina in Neronem factitata, niſi tali decreto Patrum ſe oppoſuiſſet Thraſea, cujus libertas *ſervitium aliorum rupit.* &c.

3. *P. Sabinum à præfectura cohortis.*] *P. Sabinum*, non fratrem Veſpaſiani, ut viri docti repugnante hiſtoria ſcribunt. Ille Sabinus in carcerem conjectus erat *ob amicitiam Cæcinæ* 3. hiſt Veſpaſiani frater, erat *præfectus urbis*, & libertate fruebatur donec in Capitolio obſideretur & caperetur. *Savilius.*

Voluit hic Tacitus ludere in verbis ut & in re ludebat fortuna. Componit *præfecturam cohortis*, cum *præfectura prætorij*: dicitque P. Sabinum tranſiiſſe à minima parte ad totum, ab imo ad ſummum, à præfectura cohortis auxiliaris, ad præfecturam cohortium prætorianarum. Apud auxiliares *præfecti*, apud legionarios *tribuni* dicti.

Et iſte P. Sabinus alius à fratre Veſpaſiani. nam prænomen *Publij*, non fuit Flavianæ Gentis: & perpetuo *Flavius Sabinus* vocatur frater ille Veſpaſiani, qui præfectus *urbis*, non prætorij.

Valentis; Sabinus, Cæcinæ gratia pollebant. [1] Inter discordes, [2] Vitellio nihil auctoritatis. munia imperii Cæcina ac Valens obibant, olim anxij odiis, quæ bello & castris [3] male dissimulata, pravitas amicorum, & fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, & immensis salutantium agminibus contendunt, [4] comparanturque, variis in hunc aut illum Vitellij inclinationibus. [5] Nec unquam

INTERPRETATIO.

Priscus, Valentis. Inter dissentientes, Vitellio nulla auctoritas. Cæcina ac Valens curas imperij sustinebant, pridem solliciti & ægri inimicitiis, quas in expeditione & castris male occultatas intenderat improbitas amicorum, & Vrbs incitandis offensionibus fecunda dum certant invicem studiis, ambitu, stipantium catervis, & ingenti salutantium turba, conferunturque inter se *diverso favore Vitellij in hunc, aut illum. Nec unquam*

NOTÆ.

4. *Præfectura cohortis.*] *Cohortis*, non *prætoriana* quidem, alioqui vocaretur *tribunus*, sed *cohortis* auxiliaris, cui qui præest, *præfectus* vocatur, ejusque munus *præfectura*.

Præfectura seu præfectus certe dici potest de eo qui omnibus cohortibus prætorianis præponitur, non autem de eo qui esset tantum tribunus prætorianæ cohortis.

Præfectura.] Non fuit præfectus cohortis prætorianæ. Neque etiam, puto, Jul. Priscus fuit centurio prætorianorum, ut volunt; id enim indecorum fuerit forte & periculosum, subito evehere hominem ad eam dignitatem, nullo ordine militiæ, & intra eadem castra. Et certe uno edicto Vitellij exauctorati erant veteres prætoriani.

Itaque suffecti legionarij eorum loco, & adscitus sua virtute, & gratia Valentis Priscus ille, nempe è legionariis, quemadmodum & P. Sabinus etiam gratia Cæcinæ ex aliqua cohorte adscitus est. Forte fuerat Sabinus præfectus cohortis legionariæ, sed separatim ab aquila merentis.

1. *Inter discordes.*] Nihil auctoritatis Vitellio, neque in legatos dissentientes, neque in ulla parte Reipub. Legati curas & munia imperij sustinebant, spreto tali principe.

2. *Vitellio nihil auctoritatis.*] Cic. in L. Pisonem. *Numquam ego sanguinem expetivi tuum: numquam illud extremum, quod possit esse improbis & probis commune supplicium legis ac judicij. sed abjectum, contemptum, despectum à ceteris. à te ipse desperatum & relictum, circumspectantem omnia. quicquid increpuisset, pertimescentem, diffidentem tuis rebus, sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari, horrentem, trementem, adulantem omnibus videre te volui, vidi.*

3. *Male dissimulata.*] Forte non tam prudenter dissimulabant legati, quin emicarent indicia iræ, & quandoque in invicem erumperent. Quæ cum nossent amici, pravitate sua inimicitias auxerant. Vel *male*, forte est, pravis animis, ita ut odia & ultionem invicem, in aliud tempus different, pravo consilio.

4. *Comparantur.*] Comparabantur inter se *ambitu, comitatu*, &c. simul & *variis in hunc, aut illum Vitellij inclinationibus.*

5. *Nec umquam satis fida potentia.*] Quia nimia potentia legatorum; hinc suspecti sibi invicem, & amicis ipsorum, qui eos comparabant.

Forte & *nimia* ea potestas videri potuit ipsi Vitellio. Unde suspicio in alterutrum, aut favor & confidentia major, unde *comparantur variis in hunc vel illum Vitelli inclinationibus.*

Unde & ipsi Vitellium suspectabant *metuebantque*, ut qui subito irasci posset, aut etiam sæpe irasceretur, scilicet, *ut subitis offensis mutabilem*,

satis fida potentia, [1] ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eo segnius invaserant [2] domos, hortos, opesque imperij: cum flebi'is & egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat nulla princip s misericordia juvarentur. Gratum primoribus civitatis etiam plebes approbavit quod [3] reversis ab exsilio jura libertorum cōcessisset: quamquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant,

INTERPRETATIO.

satis tuta potestas, cum immodica est: Et etiam spernebant, formidabantque ipsum Vitellium facilem ac mobilem reventinis odiis, aut ineptis blandimentis. Nec ideo tardius insederant ædes, hortos, & divitias principatus: cum miserabilis, & inops nobilium multitudo, quos simul cum filiis restituerat civitati Galba, nulla imperatoris gratia levarentur. Latum proceribus; etiam vulgus celebravit, quod jus in libertos tribuisset revocatis exulibus: licet flagitio ac servili perfidia liberti omni arte destruerent

NOTÆ,

aut rursus eum *contemnebant*, ex *intempestivis blanditiis*.

Horum quippe tum temporis, licet non prorsus fideret, ministerio indigebat. Et ille inter duos legatos licet prævalidos, sed dissentientes, stare tutius potentiam suam arbitrari potuit.

1 *Ubi nimia est.*] Eo ipso suspicax invicem, & infida magis potentia inter duos, quo *nimia* est. Olim moderata legatorum odia, aut saltem dissimulata, dum in bello, dum in castris, dum metuebant hostem; at nunc amoto hoste, se invicem timent. & odia tota prorumpunt. quo majus fastigium & nimia potentia, eo acrior æmulatio est inter pares

2. *Domos, hortos.*] Distingue inter *domos hortosque* illos, & inter *opes imperij* *Domus* illæ hortique, fuerant forte magna ex parte *nobilium* illorum quos occiderat Nero, aut exilio damnarat.

Hos nobiles, *liberosque* ipsorum *patriæ reddiderat Galba* Sed eos juvandi opibus spatium non fuit, vel avaritia propria, vel rapacitate pædagogorum, aut brevitate imperij, aut quia subitis exactionibus exhaustæ ex opes erant, at nunc Vitellius *reversis ab exsilio jura libertorum* reddit, sed frustra.

Forte *domus* illæ & *horti* fuerant Othonis & Othonianorum, quas opes, ut perduellium, confiscatas, sibi facile adrogabant superbi victoriâ legati, haud memores prope instantis similis fati.

3. *Reversis ab exilio jura libertorum.*] Interpretor: cum Galba exules restituisset, non tamen etiam bona reddiderat. credo, quia in fiscum illata, & pleraque jam per prodigentiam Neronis consumpta Sed nec pars quæ accusatoribus sententiâ judicum semel donata erat, temere eripienda videbatur. itaque egebant.

Vitellius eos miseratus, huc decurrit, ut largiretur jura libertorum. dupliciter quidem; ut redderet, inquam jura libertorum veterum, daret & eorum qui postea manumissi, non aliter quam si ab illo justo domino manumissi fuissent

In speciem igitur ingens hoc donum. Nam operas liberti domino debebant, & alimenta, si egeret, denique testamento, bonorum semissem.

Hoc vulgo etiam appellant *jus patronatus*, & *jus patronorum*, Plinius epist. 11 libro 1.. Ejusdem sententiæ versus illos Martialis censeo (princeps Jurisconsultorum torum hodiè variè eos tamen traxit) ad Trajanum:

Qui sua restituis spoliato jura patrono,
Libertis exsul non erit ille suis.

Non dissimilis, imo major benignitas

abditis,

abditis pecuniis [1] per occultos aut ambitiosos sinus, & quidam in domum

INTERPRETATIO.

occultis abditisque opibus per secretos, aut ambitiosos sinus, & nonnulli transie-

NOTÆ.

Augusti in Julum Antonij hostis sui filium Dequo Dio. lib 51. *Julo, Antonij & Fulvia filio, libertos ejus, quidquid mortuos relinquere ex legibus conveniebat, statim dare jussit.* Non enim dedit solum ea jura, sed repræsentavit. *Lipsius.*

Libertus alere Patronum tenebatur, si quæcumque illum bonis fortuna evolvisset; post mortem quoque jubent priscæ constitutiones facere ex semisse hæredem. Si fraus intervenisset, patrono lex dabat *omnium bonorum possessionem, etiam contra tabulas.*

Atque hæc dico, præter alia obsequia, (lex vocat *operas*.) præcipuè constituebant *libertorum jus*, ut docet 38. Digest. Vitellius autem, ut *reversis ab exilio jura libertorum concessit* ex beneficio, ita consecutis temporibus in sua venisse videntur ex jure communi. Ulpian. Dig. 38 tit. de bonis libert. l. 3. & eodem tit. l. 4 Paulus. *Savilius.*

Alendi etiam libertis erant Patroni egentes: Modestini verba sunt: *Cum probatum sit contumeliis patronos à libertis esse violatos, vel illata manu, atrocius esse pulsatos; aut etiam paupertate, vel corporis valetudine laborantes, relictos: primum eos in potestatem patronorum redigi, & ministerium prabere dominis cogi: sin autem, nec hoc modo admonentur, à præside emptori addicantur, & pretium patronis tribuatur.*

Ex quibus puto facile intelligi, quid senserit Cornelius. Nam cum exsulibus quibusdam bona ablata fuissent, & jus in libertos, iis ab exilio reversis, *jura libertorum* Vitellius concessit, hoc est inter cætera, ut alere patronos egentes tenerentur: quod tamen corrumpebant ingenia servilia abditis pecuniis. *Ferretius.*

Patrono egenti tenebatur alimenta præbere libertus l. 2. c. de libert. & eorum lib. Tenebantur & libertorum filij, petere tutorem à Patronis, l. 2. § liberti. C. qui pet. tut. Libertus quoque tenebatur obsequia honoremque & reverentiam præstare patrono. l. 5 C. de obseq. à lib. pat præst.

Item lis à liberto moveri adversus patronum non poterat; nec eundem actione famosa in jus vocare poterat, saltem nisi venia à Prætore impetrata, l. 4. § 1. D. de in jus voc. l. 2. C. eod.

Poterat & patronus libertum ingratum ac contumacem in servitutem revocare. l. 2. C. de ingrat. lib. Tenebatur & libertus operas præstare ad nutum patroni, l. 1. & 3. & 22. D de oper. lib.

Sed quod magis ad rem præsentem facit, erat & successionis jus patronis in bonis liberti, ex l. 12. tab. si is decessisset sine legitimo hærede, § 1. de succ. libert.

Dein L. Papia cum filiis patroni libertus in virilem partem vocatus, si H. S. C. esset patrimonium, §. *postea.* eodem.

Justinianus, decedentibus libertis sine liberis, ab intestato partonis ex. l. 12. tabb. delatam successionem reservavit. *Sed nostra constitutio. eod.* Succedebantque liberto, non solum patronus, sed etiam conjuncti, vel proximi patrono, usque ad quintum gradum. §. *sed nostra.*

His stantibus, cum Galba nobiles exules patriæ reddidisset, minime tamen bonis restitutis, egenique ideo essent, nec à Vitellio bonorum traditione juvarentur, tamen jus libertorum illis concessit. *Marc. Donatus.*

1. *Per occultos, aut ambitiosos sinus.*] Capio, Vitellium quidem exsulibus reversis jura vetera reddidisse in libertos: sed non cum magno fructu, quia pecunias suas occultabant per varias artes & recessus. Ita in alimentis, aliisque Patronos fraudabant, ut modici ipsi & inopes. Voci

[1] Vaticani locis magna pars tetendit. unde crebræ in vulgus mortes. Et adjacentia Tiberi [2] Germanorum Gallorumque [3] obnoxia morbis corpora, [4] fluminis [5] aviditas, & æstus impatientia labefecit. Insuper confusus, [6] pravitate vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim prætoriæ,

INTERPRETATIO.

ticani magna ex parte tentoria fixere. Hinc frequentes militum mortes. Et amnis cupiditas, & caloris insolentia corrupit valetudinem Germanorum Gallorumque qui prope ripam tendebant, morbis obnoxÿ. Praterea corruptus permixtusque ordo castrorum, malignitate vel ambitione. Legebantur sedecim cohortes prætoria,

NOTÆ.

Cujus rei lumen ex Gellio, 16. 17 *Aram & statuam Ajo deo locatam in Vaticano, in infima nova via.*

Lamprid. in Heliogabalo: *Fertur elephantorum quatuor quadrigas in Vaticano agitasse, dirutis sepulchris, qua obsistibant.*

Ex quibus colligere possumus, postquam Romæ sepeliere mortuos (quod antea, ut alibi ostendimus, vetitum erat) Vaticani locos sepeliendis cadaveribus destinatos, ob idque à Tacito *infames* vocatos. *Marc. Donat.*

Forte ex duplici caussa *infames* Vaticani loci, nempe ob morbos & libidines. Morbi ex loco, ex cælo, ex aquis, ex tempestate anni, deni & forte magis; ex libidinum flagitiis, ut inter urbanas illecebras.

1. *Vaticani.*] Vaticanus mons & campus extra mœnia Romæ antiquæ, & in regione decima quarta Urbis. hodie pars regionis *Borgo*, in parte occidentali Romæ modernæ. *Tillemon.*

2. *Germanorum Gallorumque corpora*] Livius: *Mollia & fluida corpora Gallorum & minime patientia sitis.* Idem 4. 8. *Si primum impetum, quem fervido ingenio & ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore & lassitudine membra, labant arma. Mollia corpora, molles, ubi ira consedit, animos, sol, pulvis, sitis, ut ferrum non admoveas, prosternunt.*

3 *Obnoxia.*] Præcise corpora Gallorum aut Germanorum, non magis obnoxia morbis, quam aliarum gentium, sed mutatione soli cælique, & ob fluminis aviditatem, atque æstus impatientiam, tum certè plures morbi grassabantur.

4. *Fluminis.*] Vertunt, quasi se intempestivè eo flumine lavarent, & quasi non expectassent æstivum tempus, cæli æstusque Italici impatientes. quod falsum.

Nam non potuerunt advehi in urbem, nisi quadragesimo, aut certe quinquagesimo die, post victoriam Bedriacensem, quæ contigit medio mense Aprili; ergo fuerunt Romæ, mense Junio, Julio, & Augusto. & Calendis Jul. salutatus est imperator Vespasianus in Oriente.

Et Cæcina regressus ex urbe ad bellum, puto, postquam iniit consulatum Calendis Septemb. Neque dum impleverat duos menses sui consulatus, cum principem Vitellium, & exercitum prodidit Flavianis.

5. *Aviditas.*] Vertit Clar Harlæus, quasi avidi essent innatandi, lavandique corpus undis Tiberinis. Sed potius eatenus & sitis impatientia, Galli Germanique avide hauriebant aquas illas.

Et forte postquam vina Italica ebibissent avidius, postea lymphis & illi, eadem intemperantia, se ingurgitabant. ex illa in patientia sitis, & ex cæli insolentia, morbi grassabantur. Forte utraque caussa ægrotecebant, ex intemperie lavandi & bibendi.

Aviditas.] Quia biberent avidius, æstus impatientia.

6 *Pravitate.*] Pravitate vel ambitu ipsorum legatorum ac ducum, forte & ipsorum militum. infra, *plus in eo delectu Valens audebat.* Et de milite: *quamvis*

quatuor urbanæ cohortes ſcribebantur, quis ſingula millia ineſſent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipſum Cæcinam periculo exemiſſet. ſane adventu ejus partes convaluerant, & ſiniſtrum lenti itineris rumorem proſpero prælio verterat: omniſque inferioris Germaniæ miles Valentem affectabatur. unde primum creditur Cæcinæ fides fluitaſſe
94 Cæterum non ita ducibus indulſit Vitellius, ut non plus militi liceret. ſibi quiſque militiam ſumpſere: quamvis [1] indignus, ſi ita maluerat, [2] urbanæ militiæ adſcribebatur: rurſus bonis remanere inter legionarios aut [3] alares volentibus, permiſſum. nec deerant qui vellent, feſſi

INTERPRETATIO.

quatuor urbana, quibus ſingulis mille adſcriberentur armati. Plus in iis conſcribendis adlegendiſque pollebat Valens, tanquam diſcrimini eripuiſſet ipſum Cæcinam. Et certe ipſo adventante, partes firmata, & illo fælici pugna mutaverat adverſam tardi ſui inceſſus famam & univerſa copia inferioris Germania Valentem celebrabant. hinc primum fluctuaſſe ac nutaſſe Cæcina fides exiſtimatur. Cæterum legatis non tantum auctoritatis indulſit Vitellius, ut non plus militi concederetur. Sibi quiſque ordinem pro libito *accepere, licet indignus, ſi ita voluerat, in urbanum militem adlegebatur: & vice verſa honeſtis merere cupientibus in legionum caſtris, aut alarum, conceſſum. & erant qui ſic mallent, anxij adverſa valetudine, & inclementiam*

NOTÆ.

indignus, ſi ita maluerat, urbana militia adſcribebatur. Ambitus hic præcipue intelligi debet de manipulariis, qui hanc, vel illam militiam ambirent.

2. *Vrbana.*] Intellige prætorianas, & etiam alias cohortes urbanas, quæ præfecto urbis & præfecti vigilum parebant. Has ſupra ſolitum auxerat Vitellius.

1 *Indignus*] Nobiliſſima illa militia prætorianorum & veluti robur exercituum & imperij; ideoque tali militiæ adſcribi non debuerunt, niſi electi & eximij, & virtute corporis atque animi præſtantiſſimi, vetereſque militiæ, ac donis militaribus conſpicui. Et maculoſi, fœdi, ſceleroſi, nullaque eximia vi aut arte præcellentes, ut indigni nobiliſſima militia, ejici debuerunt.

3. *Alares.*] Nulla forte ibi mentio auxiliarium, qui militare non potuerunt, niſi in ſua militia ſociali, & tantum ibi videtur eſſe quæſtio de legionariis pedeſtribus & equeſtribus, nempe quinam ex illis, militiæ urbanæ adſcriberentur, quinam manerent in ſua legione, ſeu vetuſta militia.

Puto, per τὸ *aut*, diſtinguit tantum pedites & equites legionarios, ita ut bonis liceret remanere inter legionarios pedites; *aut alares*, id eſt, equites legioni, ſeu *alares* indiſtincte, vel militiæ urbanæ adſcribi, ſi vellent. Patet ex eo quod addit, *robora tamen legionibus aliſque ſubtracta*, &c.

Certe bellis civilibus ſupplebant legiones ex Gallis, qui cives Rom & etiam Germanis, qui tum novo more & jure accenſebantur legionariis, ſed tum eo ipſo, non cenſebantur inter auxiliares.

Tum fiebant, aut jam ante erant cives, cum adlegerentur in legiones & ex illis ſic poſt multa ſtipendia, potuiſſent adſcribi prætorianis; ſed non ſtatim, nec facile iis adſcripti auxiliares, ut qui neque militia neque diſciplina linguave Romana inſtituti eſſent. Imo ex vetuſtis Italiæ coloniis delecti prætoriani, ut fortiores, aut certe fideliores.

Equitum multiplex genus. Alij erant *legionarij* & addicti ſuæ legioni, alij *alares* ſeu *alarij*, quod idem eſt, equites ſociorum erant, ſed adnexi etiam alicui legioni, & auxilia hujus legionis erant

v. g. octo cohortes Batavorum habebant suos equites alarios & illi equites alarij, ut & pedites cohortium, erant auxilia legionis quartædecimæ.

Quod usurpatum video jam vetere Repub & prisca militia. sic Livius lib. 35. 5. *C. Livium Salinatorem qui præerat alariis equitibus, quam concitatissimos equos immittere jubet: legionarios equites in subsidiis esse.*

Idque etiam sub principibus usurpatum. colligitur ex Tac. 13 35. *Adjecta que ex Germania legio, cum equitibus alariis & peditatu cohortium.* Quo loco intelligit Tac. adjunctam esse exercitui Corbulonis legionem Germanicam, cum suis auxiliis pedestribus & equestribus, seu cum cohortibus peditum & alis sociorum seu alariis equitibus, qui auxilium ordinarium erant hujusce legionis haud dubie, præter ipsos legionarios equites, qui è corpore legionis erant, nec umquam separabantur à sua legione.

Sed & erant aliæ alæ sociorum equitum, quæ seorsim ab omni legione militasse videntur, ita ut illæ ex usu temporum huc & illuc mearent, ut ala Caninefatum, Treverorum &c.

Sed & aliæ erant *alæ*, quæ Romanæ & legionariæ, etiam separatim merentes à legionibus, huc & illuc transferebantur etiam, pro nutu imperantium, ut & similes cohortes Romanæ erant in castris separatim merentes. Sic *ala Petrina, Scriboniana, Sylana* &c. Et illæ alæ legionariæ & ejusdem conditionis fuerunt, ac legionarii; sed nulli legioni annexæ erant.

Alares illi seu sociorum equites, quamvis essent annexi legioni, ut auxilium proprium, & etiam magis suis cohortibus, tamen sæpe separati pugnabant à legione sua, & à suis cohortibus seu peditibus, pro nutu ducum. quod patet ex Tac. 4, 73. *Tum tres leves cohortes, ac rursum duæ* (quæ cohortes sociorum erant) *dein tempore interjecto, alarius eques immissus.*

Sed hoc facit difficultatem. quia sæpe per *alarium equitem* intelligit Tac. indistincte & equitem sociorum, qui inter auxilia legionum, alasque eorum separatas & alas Rom. seorsim etiam merentes. quandoque forte & legionarios equites. Itaque *alares hic* fuerint proprie contradistincti tantum à peditibus legionariis, tanto magis, quod eo ævo jam invalescebat equitatus in castris Romanis.

Et forte hoc loco nihil de sociis, qui adscribi militiæ prætorianæ non potuerunt, ut qui essent externi, non subsignani, nec militia Rom. instituti. Hic agitur, ut puto, tantum de *legionibus* & *alis* qui Romanus & militia Rom. institutus miles. Nec videtur potuisse adscribi prætorianis, quæ nobilior militia, nisi qui ante legionarius fuisset.

Itaque prout vellent legionarii, licebat ipsis remanere & merere in *legionibus*, aut in *alis*, id est, in peditatu aut equitatu legionum, seu conditionis legionariæ, (quod dico propter alas Rom. seorsim merentes) aut adlegi prætorianis Et certe prætorianæ cohortes etiam habuere velut alas suas, nam hæ & suum equitatum habuere, ut patet ex Tacito.

Igitur putem, hæc verba, *inter legionarios aut alares*, eodem sensu capienda esse, quo sequentia hæc, *Robora tamen legionibus alisque subtracta.* Quo loco intelligitur tantum miles Rom. seu legionarius, quo intelliguntur *alæ* legionariæ, sive cum legione, sive seorsim mererent. An certe Caninefates, an Frisios, an Tungros prætoriæ militiæ adscripsisset Vitellius?

Jam eo ævo contradistincti *alares*, à *legionariis*. quia jam invalescebat numerus alarum seu equitum, vel ob immensa viarum & imperii spatia, sive ob hostes imminentes, Germanos Parthosque. Jam non solum *alæ* illæ protegebant latera seu cornua legionum, sed ipsæ per se conficiebant corpus militare & propriam aciem constituebant Et video prælia solo alarum seu equitum incursu, transacta ac profligata esse, legionibus fere immotis.

Itaque legionario militi, licuit merere, vel in *legionibus*, vel in *alis*, ut solebat, vel urbanæ militiæ adscribi. Et cùm dicit Tacitus: *Robora ... alisque subtracta*, id intelligendum tantum de alis le-

morbis, & intemperiem cæli incuſantes. [1] Robora tamen legionibus aliſque ſubtracta; [2] convulſum [3] caſtrorum decus, XX millibus è toto exercitu [4] permixtis magis quam electis. [5] Concionante Vitellio,

INTERPRETATIO.

aëris adverſantes. Flos tamen & validiſſimi abſtracti legionibus aliſque; labefactus caſtrorum honos, viginti millibus ex univerſo exercitu confuſis magis, quam conſcriptis. Concionem habente Vitellio, efflagitantur ad exitium

NOTÆ.

gionariis, & militia Rom. iuſtitutis, non de alis ſociorum & auxiliarium.

Et licet olim Batavi ſeu Germani cuſtodiæ principum adpoſiti ſint, non tamen *prætoriani* vocabantur. fidem certe in illis, non militiæ decus ſpectabant Cæſares. Et ſi alas auxiliarium prætoriæ militiæ adſcriberet Vitellius, debuit potiſſimum deligere prætorianos ex Batavis. qui ipſi fidiſſimi erant. Et tamen octo Batavorum cohortes ſtatim remiſſæ ſunt in Germaniam.

1. *Robora tamen &c. ſubtracta.*] Quia boni maxima ex parte *urbanæ militiæ adſcribebantur*, vel quia etiam morbi confecti, ex intemperie cœli, vel ex libidinibus & illecebris urbanis.

2. *Convulſum.*] Certe convulſum robur legionum, quia nempe viginti millia ſubtracta ſunt. nec propterea magnopere ornatum aut firmatum caſtrorum prætorianorum decus. quia licet ſubtracti è legionibus, tum robora eſſent exercitus, dum manerent in legionibus; attamen veluti colluvies hominum, immixti ex toto exercitu caſtris illis, jam ſic minus validi erant & minus ſtrenui, quia jam non idem ordo, non eadem militia, nec duces iidem.

Nec ſe invicem noſcebant. quippe ex cognitione mutua, ex contubernio exercitioque robur invicem, & fiducia militum, & quaſi cognatio, velut unius familiæ, quo nihil firmius, nil bello præſtantius. Erant, jam veluti membra diſtracta ex alio corpore, & alteri addita, unde veluti monſtrum & portentum in decore eo ſlabatur.

Repete quod ſupra habetur lib. 14 27 ubi de colonia Antium deducta à Nerone. *Non enim, ut olim, univerſæ legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus & ſuis cujuſque ordinis militibus, ut conſenſu & caritate rempublicam efficerent, ſed ignoti inter ſe, diverſis manipulis, ſine rectore, ſine affectibus mutuis, quaſi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis, quam colonia.*

Sic & hæc militia urbana, magis *numerus* & cœtus ſeu colluvies hominum, quam verus exercitus fuit.

Et utcumque ſe habeant in caſtris urbanis, attamen caſtra legionum labefacta ſunt. Igitur per τὸ *caſtrorum* hic, intellige caſtra legionum Germanicarum quæ à Vitellio in urbem tranſvectæ, non autem *caſtra urbana* ſeu prætoriana, quæ imo, ſic aucta robore & numero fuerant.

His adde licentiam, deſidiam, & delicias urbis, quibus ſtatim emolliti, fracti, & profligati Germaniciani illi. Quæ cauſſa vincendi Flavianis præcipua fuit, & fuit tum Roma Vitelliano exercitui, quod olim Capua Pœnis & Annibali.

3. *Caſtrorum.*] Quæ vox indefinite ſumi debet.

4. *Permixtis magis.*] Non certe *delecti illi*, quia *ſibi quiſque* pro libito *militiam ſumpſere*, & indigni licet, militiæ urbanæ adſcripti. Sicque *permixti magis* illi, quam delecti, ut qui neque ordines, neque ſigna ſolita, neque duces, neque ſe invicem noſcitarent. Potius numerus fuit & colluvies, quam verus exercitus ſicque *convulſum caſtrorum*. ſeu legionum decus, bonis amotis, aut ægris, & otio ac mollitia corruptis.

5. *Concionante.*] Nempe apud exercitum,

[1] postulantur *ad supplicium* [2] *Asiaticus, & Flavius, & Rufinus* [3] *duces Galliarum, quod pro Vindice bellassent.* Non coërcebat ejusmodi voces Vitellius; super insitam animo ignaviam, [4] conscius sibi instare do-

INTERPRETATIO.

Asiaticus, & Flavius & Rufinus duces Galliarum, quod pro Vindice bellum intulissent. *Nec cohibebat Vitellius ejusmodi clamorem, prater insitam a natura socordiam, gnarus sibi imminere largitionis tempus, nec ha-*

NOTÆ.

1. *Postulantur ad supplicium.*] Qua mobilitate ingenii, qua pravitate vulgi? Oderant illi Neronem & adversus eum rebellarant, oblato non semel imperio duci Verginio, & tamen exhorreut Vindicem & duces Galliarum.

Nisi forte Germaniciani illi superbia & atrocitate ingenii, prave æmulabantur Gallos, simulque spernebant; neque volnerant, id eos sibi adrogare, ut motis armis eligerent Galbam, aut alium in principatum.

Idem odium & fastidium fuit adversus Hispanienses, & alios quoscunque exercitus & illi sibi unis adrogabant imperium & electionem Imperatoris. Sed statim ab uno Gallicano homine, ab Antonio Primo imminuetur, & contundetur, ea superbia, ea audacia, non sine miraculo; fatoque prævalidissimo.

Postulantur ad supplicium.] Forte tamen subtracti illi boni duces sævitiæ militum; precibus & auctoritate meliorum. Vel etiam apud amicos, ut in tam populosa urbe latere potuerunt ad tempus, dum ira illa lasciviencium furentiumque militum sensim consideret. si forte à concione aberant illi duces. quod ipsis saluti esse potuit, eum de rabie vulgi & periculo incerim admonerentur.

2. *Asiaticus.*]Puto, iste diversus à Valerio Asiatico, de quo lib. 1. hist. 59. *Accessere partibus Valerius Asiaticus Belgica provincia legatus. quem mox Vitellius generum ascivit.*

Sic tali principe imperante, virtutes puniuntur, & flagitia ornautur. quia vindicaverant urbem orbemque, supplicio afficiuntur eximii Galliarum duces. Ex hoc uno facinore æstimari Vitellii principatus possit. En specimem egregii imperatoris. statim etiam & inferias Neroni dabit, sed & ipse orbi imperioque polluto justa persolvet supplicia.

Asiaticus.] Asiaticus ille haud dubie diversus ab Asiatico, quem mox in generum elegit Vitellius. Ille Gallus natione, hic Romanus. nec tamen Asiatico huic nupsisse videtur filia Vitellii. nam mox eam locavit, amplissimaque dote instruxit Vespasianus, non sine specimine pietatis, etiam adversus hostem. & haud dubie alii viro nupsit ipsa, sponte principis.

3. *Duces Galliarum.*] Malo litterarum fato intercepta est historia Taciti, ubi de bello Vindicis agebat, sub finem Neronis His libris nostræ Galliæ decora, & egregios tanti consilii duces auctoresque, ac totius orbis vindices, non sine lætitia & grati animi memoria, velut æternæ virtutis, gloriæque Gallicæ summa exempla intueremur, admiraremur.

Hi duces inter 20 millia Gallorum cum Vindice victi sunt prælio, apud Vesontionem præter spem commisso.

Et hi, ut puto, tum Romæ erant inter auxilia Gallorum pro Vitellio, qui tanta socordia fuit, ut belli socios eximios stolidi vulgi sævitiæ permitteret.

An has etiam inferias, & velut hostias rursus mactabit Neroni, eo ipso Nerone deterior? ut supra lib 1 58 *Sævitiam militum, pleresque ad pœnam exposcentium, sapius approbat.*

Et hocce libro, abstulit consulatum Pedanio Costæ, quia Verginium incitatat adversus Neronem. En specimen egregii principatûs sed non diu sic ludet fortuna. Et quid hæc sine virtute?

4. *Conscius sibi instare donativum* &c.

nativum & deesse pecuniam, [1] omnia alia militi largiebatur. [2] Liberti principum, [3] *conferre* [4] *pro numero mancipiorum*, ut tributum jussi. Ipse sola perdendi cura, [5] stabula aurigis exstruere:

INTERPRETATIO

bere pecuniam, cuncta alia militi concedebat. Liberti procerum jussi contribuere, pro multitudine servorum, *tamquam vectigal. Ipse sola profundendi ac profligandi opes studio, ædificare stabula aurigis, implere Circum certa-*

NOTÆ.

omnia alia] Hunc quoque locum liberare inusta nota possumus. Ait enim hoc: Vitellium qui pecuniam dare militi non poterat impunitatem & licentiam omni culpæ dedisse: ut hac saltem blanditia eum retineret. nec aliter sane fit in paupere militia. *Lipsius.*

1 *Omnia alia militi largiebatur.*] Innuere videtur his verbis, damnatos esse & permissos militari sævitiæ optimos fortissimosque *duces Gallicarum*, qui, ut puto, vel capti prælio erant apud Vesontionem, vel etiam præsentes aderant, duces popularium suorum: idque odium forte ortum ex discordia legionariorum cum auxiliariis.

Neque, ut puto, jam à prælio Vindicis retenti in custodiis forent duces Galli, præsertim post victoriam Galbæ, nisi summa ejus socordiâ.

2. *Liberti principum.*] Non muto, & scio multos Romæ, eosque prædivites, priorum principum libertos. videatur tamen & lectio & rapina proclivior, si libertos *Patrum* substituas: aut de iis, *Principes*, hic capias. *Lipsius.*

Per *principes* hic puto intelligendos primores civitatis nam libertos principum vocat Tac. *libertos Cæsaris*, etiam dum principatus jacet in incerto.

Et si intelligeret hic libertos priorum Cæsarum, certe id aliter explicare debuisset nihil tamen affirmo quia Tacito usurpatur vox *principis*, fere tantum de Cæsare seu Imperatore.

Principum] Si priorum *principum* liberti, certe ad ipsum Vitellium spectabat ea res; nam Cæsaribus successerat, & erant omnes illi liberti Cæsariani, & proprias opes tantum sic exegisse videretur. Et intra paucos res nummaria steriffet. certe nulli hæredes priorum Cæsarum superant, ad quos pertinerent isti liberti. Ultimus Æneadum seu Juliorum Nero.

Puto, potius intelligi debent *procerum liberti*. non ausus Vitellius ipsos proceres lacessere, ipsos in libertis suis oppugnat.

Sic olim Augustus in clade Variana, certum numerum servorum imposuerat primoribus etiam fœminis, ex quibus milites, clade Variana cæsos, suppleret, ad ripam Rheni tuendam.

Suet. Aug. 25. *Ad tutelam ripæ Rheni fluminis, eosque servos adhuc, viris fœminisque pecuniosioribus indictos, ac sine mora manumissos, sub priore vexillo habuit* &c.

Liberti principum.] Sunt *liberti* priorum *principum*, seu Cæsarum, qui haud dubie divites & magno numero Erant illi liberti Caii Cæsaris, Claudii, Neronis, Galbæ, Othonis &c. Quis enim patres vocet *principes*, sub principe, & Cæsare imperante?

Et isti *liberti* patrum, quid opis habuere, comparati cum libertis Cæsarum, qui procuratores fisci, provincias totas depeculabantur, ita ut sæpe principe ipso diriores essent.

Quis regum æquavit opibus Polycletos, Patrobios, Callistos, Narcissos, Helios, Pallantes, & cætera *odiorum* prævalida *nomina?*

Attamen *liberti* patrum procerumque etiam divites. Sed simul ipsos patres offendisset Vitellius, eum ipsi jus in bona libertorum haberent. quod partibus Vitellii nocere potuit.

3 *Conferre.*] Quia scil. instabat donativum.

4. *Pro numero*] Forte in capita taxati singuli servi lib. torum.

5. *Stabula aurigis exstruere.*] Stabu-

Circum

[1] Circum gladiatorum ferarumque ſpectaculis opplere, tamquam in ſumma abundantia, pecuniæ illudere. Quin & natalem Vitellii diem, 95
Cæcina ac Valens, editis tota urbe [2] vicatim gladiatoribus, celebravere: ingenti paratu, & ante illum diem inſolito. Lætum fœdiſſimo cuique, apud bonos invidiæ fuit, quod [3] exſtructis in campo Martio aris, inferias Neroni feciſſet. cæſæ publicæ victimæ crematæque: [4] faces, Auguſtales ſubdidere: quod ſacerdotium, [5] ut Romulus Tatio

INTERPRETATIO.

minibus gladiatorum & ferarum; & velut in maxima opulentia, pecuniam veluti per ludum effundere ac prodigere. Quin etiam Cæcina ac Valens, exhibitis per compita & per vicos totius civitatis gladiatorum ludis, diem natalem Vitellii celebrarunt, magno apparatu, & ante illud tempus inaudito. Gratum turpiſſimo cuique, apud honeſtos indignationi fuit, quod ſtatutis aris apud campum Martium, juſta Neroni perſolviſſet. mactata palam hoſtia & combuſta. Ignem Auguſtales ſodales ſubjecere; quos ſacerdotes, ut Romulus

NOTÆ.

lum non ſolum ſignificat receptaculum equorum & jumentorum, ut vulgo dicitur, ſed etiam accipitur pro caupona, & pro hoſpitio.

Inde *ſtabularii*, de quibus titulus eſt apud juriſconſultos, dicti, qui exercent ut ita dicam, *ſtabulariam*, & muliones viatoreſque excipiunt. Apuleius: *quod primum ingreſſus fueris ſtabulum, prandio participabo.* Sic *Beroaldus* ad Sueton.

Itaque puto, hæc *ſtabula* erant diverſoria alendis equis, & etiam forte aurigis, ut ibi aurigando ſe, & equos commode exercerent, ut in Xyſtis ſeu porticibus exercebantur gladiatores & in ea re multas opes abſumpſit Vitellius.

Sic & graſſatus olim Caligula Sueton. 54. *Batuebat pugnatoriis armis. aurigabat, exſtructo plurifariam circo.* Et infra 55. *Praſinæ factioni ita addictus & deditus, ut cœnaret in ſtabulo aſſiduè & maneret* &c. Nempe in ſtabulo aurigarum Praſinorum. *Incitato equo, cujus cauſſa pridie Circenſes, ne inquietaretur, viciniæ ſilentium per milites indicere ſolebat, præter equile marmoreum, & præſepe eburneum, præterque purpurea tegumenta ac monile e gemmis, domum etiam & familiam & ſupellectilem dedit* &c.

Cœnabat igitur in ſtabulo Caligula, manebatque. Ergo fuit illud diverſorium & aurigis & ipſis equis, ut ſcil. ibi & homines & equi alerentur, curarentur, exercerentunque commodius, ſimul ibi ſtabulantes. *Stabulare* eſt manere, divertere, habitare. Virg.

Centauri in foribus ſtabulant. Scyllaque biformes.

Stabula aurigin.] *Stabula* vocantur diverſoria deſtinata viris ſimul & equis. quod patet ex Plin. lib. 6. Epiſt 19. *De forme arbitratus (ut erat) honorem petituros, urbem Italiamque, non pro patria, ſed pro hoſpitio aut ſtabulo, quaſi peregrinantes habere.*

1. *Circum.*] Vide lib. 1. cap 72.

2 *Vicatim.*] Per compita, per vicos ſingulos, ſaltem celebriores.

3. *Extructis in campo Martio aris.*] Scriptor incertus apud Suidam in voce Βιτέλλιος, hanc rem ſic narrat: *Et cadaver Neronis in cavo quodam & obſcuro tumulo jacens honoravit.* Lipſius.

Sic Suet. Vitel. 11. *Et ne cui dubium foret; quod exemplar regendæ Reip. eligeret, medio Martio campo, adhibita publicorum ſacerdotum frequentia, inferias Neroni dedit.*

4. *Faces. Auguſtales.*] Tac. 1. ann. *Idem annus novas ceremonias accepit,*

regi, ita Cæsar Tiberius Juliæ genti sacravit. Nondum quartus à victoria mensis, & libertus Vitellii [1] Asiaticus, [2] Polycletos, Patro-

INTERPRETATIO.

olim *Tatio Regi sodales* instituerat, *ita Tiberius Iulia familia dicavit. Nondum quatuor menses à victoria elapsi erant, &* jam *Asiaticus libertus Vitellij, opibus*

NOTÆ.

addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam Titus Tatius, retinendis Sabinorum sacris, sodales Titios instituerat. ubi videmus à Tacito illud tribui Tatio, quod hic Romulo adscribit. *Savilius*

Augustales.] Ideo forte *Augustales subdidero* ignem, quia Nero Cæsar, & adscitus in Juliam gentem erat, cui genti sacerdotium illud sacraverat Tiberius.

5. *Ut Romulus Tatio Regi.*] Iam id elucidavimus ad locum 1. ann. Addemus hic fuisse institutos istiusmodi sodales à Titio Rege, sed postea fuisse confirmatos & velut in perpetuum consecratos à Romulo Rege, post mortem Tatii in ejus honorem.

Ipsum enim, postquam decessisset, Romulus sic honoravit, pro more principum, qui quos è medio sustulere, tum maximè celebrant honoribus.

Sic Nero matrem occisam, sic Antonius Getam fratrem trucidatum ornavit: *Sit divus, dum non vivus.* De Ner. Tacit. lib. 14. an. 3. *Additurum principem defunctæ templum, & aras & cætera, ostentandæ pietatis.*

Fuerant illi sodales instituti retinendis Sabinorum sacris, vivo Tatio; sed Romulus, eos, novo ritu postea Tatio Regi consecravit, novoque decore auxit stabilivitque in perpetuum. Sic vindico Tacitum à Tacito. sibi enim ipse oppositus videtur.

Romulus Tatio Regi.] Forte duplex fuit historicorum sententia de hoc sacerdotio Tatii nempe ita ut alii scripsissent, Tatium regem, dum viveret, instituisse hos sacerdotes, alii, Romulum, Tatio Regi mortuo id sacerdotium dicasse. quam utramque sententiam secutus est Tac. diversis scriptis temporibusque.

Et si comparatio justa sit, possit dici, quod quemadmodum instituit Tiberius sacerdotes *Augustales* Juliæ genti, seu Augusto, post mortem Augusti, ita & Romulum, sacrasse sacerdotes Tatio, post mortem illius, vel saltem ritum firmasse, innovasse, atque adauxisse. Ut puto, idem dicere voluit Tacitus utroque loco Nam & eamdem comparationem affert, sodalium Augustalium, etiam lib. 1. 54. Forte illi sodales instituti primo retinendis Sabinorum sacris; sed hos mox Tatio Regi sacravit Romulus, quasi majori decore, ut sic Sabinos deliniret.

1. *Asiaticus.*] Possit de hoc Asiatico dici quod Plin. lib. 7. Epist. 29 de Pallante, ubi de ejus monumenti titulo, via Tiburtina: *Maxime tamen hic me titulus admonuit, quam essent mimica & inepta, quæ interdum in hoc cœnum, in has sordes abjicerentur, quod denique ille furcifer, & recipere ausus est & recusare, atque etiam, ut moderationis exemplum posteris proderet. Sed quid indignor? ridere satius, ne se magnum aliquod adeptos putent, qui huc fœlicitatis perveniunt, ut rideantur.*

2. *Polycletos. Patrobios.*] Hi liberti Neroniani opulentissimi paratu, comitatu, & opibus, ipsis regibus præcellebant. Sic lib. an. 14. 39. *Igitur ad spectandum Britanniæ statum missus est ex libertis Polycletus, magna Neronis spe, posse auctoritate ejus, non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed & rebelles Barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quominus ingenti agmine, Italiæ Galliæque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet,*

bios & [1] vetera odiorum nomina æquabat. Nemo in illa aula, probitate aut industria certavit: unum ad potentiam iter prodigis epulis, & [2] sumptu ganeaque satiare [3] inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abun-

INTERPRETATIO.

adæquabat Polycletos, Patrobios, & prisca invidiæ publicæ *prodigia. Nemo in illo comitatu, ingenio aut bonis artibus contendit. una ad auctoritatem via lautissimis ac profusis conviviis, & luxu saginaque explere insatiabiles Vitellii cupi-*

NOTÆ.

1. *Vetera odiorum nomina.*] Divitias scilicet quas congesserat. *Pichena.*

Æquabat veteres libertos odio publico celebres, potentia, gratia, autoritate, opibus, imo & malis artibus ac flagitiis.

Nomina.] Sic famosos illos libertos vocat. *Odiorum nomina* vocat fœda illa propudia, ut, qui ex odio publico famosi essent.

Sic Florus duces Socialis belli *prodigia* appellat, lib. 3 cap. 18 *Quum omne robur fortissimorum fidelissimorumque sociorum sub suis quosque signis haberent municipalia illa prodigia, Popedius, Marius* &c.

Nomina.] Non divitias præcise, ut vult Pichena, sed gratiosos libertos priorum Cæsarum, Callistos, scil. Pallantas, Narcissos, Patrobios, & similia fortunæ jocantis prodigia. Sic alibi Tac. *Et cætera equitum prævalida nomina.*

Nomina.] Opum odiorumque prodigia liberti illi principum, maxime sub Claudio & Nerone. Nam inaudita illa prævalida nomina sub Tiberio & Cajo, qui certe mali erant, quodam tamen ignavi aut socordes, nec *infra servorum ingenia.*

2. *Sumptu ganeaque*] Lipsius aptissime ad sensum restituit, *& sumptu saginaque.* Palmerius autem verius, & ad literam propius *& sumptu ganeaque,* quam lectionem Flor. non parum juvat Habet enim, *& sumptu Gajaneaque.* sic lib. 3. an. *ventris, ganea paratus* & l. 4. *inter ganeam ac stupra.* Pichena.

Sic Suet Vitell. 13 *Epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat in jentacula & prandia & cœnas comissationesque. facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine. Indicebat autem aliud alii, eadem die* &c.

Sumptu ganeaque.] Similes helluones describit Atheo. lib. 8. *Chrysippum, ô amici viri, Stoicorum ducem ac principem, ego me hercle in multis admiror, ob id tamen impensius laudo, quod famosum suis de opsoniis scriptis Archestratum, in eodem loco ac numero semper collocavit cum Philenide, cui turpissimum de venereis opus adscribunt* &c.

Et de Diocle helluone insigni. *Idem cum alienati agri pretium in coëmendis opsoniis dissipasset, ferventem piscem mandens, exustum sibi ὑπερῷον querebatur. Id tibi reliquum est, inquit Theocritus, mare ut ebibas. sic maxima tria è conspectu sustuleris.* Sic cœlum solumque salumque vorasset ingens ille helluo. Non ebibebat mare *Vitellius*, sed vorabat.

——— *Accipe, dixit,*
Privatis majora focis ...
Et tua servatum consume in secula
Rhombum. Juven.

3. *Inexplebiles Vitellii libidines.*] De Patina Vitellii sic Plin. lib. 35. *Atque ut luxu quoque auctoritas contingat figlinis, tripatinum, inquit Fenestella, appellabatur summa cœnarum lautitia, una erat murænarum, altera luporum, tertia mixonis piscis, inclinatis jam scilicet moribus. Nam nos, cum unam Æsopi tragœdiarum histrionis in natura avium diceremus, sestertiis sexcentis stetisse. non dubito indignatos legentes. At hercules Vitellius in principatu suo CC sestertiis condidit patinam, cui facienda fornax in campis sit*

de ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, [1] novies millies sestertium paucissimis mensibus intervertisse creditur. [2] Magna & misera civitas; eodem anno Othonem Vitelliumq; passa,

INTERPRETATIO.

dines. Ipse satis sibi superque esse arbitratus, si præsentibus gauderet, nec ulterius in futurum prospiciens, existimatur profligasse intra paucos menses novies millies sestertium, seu duos & viginti milliones, & insuper quingenta millia coronatorum. *Magna & miserabilis Roma, quæ intra unum annum Othonem & Vitellium tulerat, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, diversa & inho-*

NOTÆ.

ædificata erat, quoniam eo pervenit luxuria, ut etiam fictilia pluris constent, quam murrhina. Propter hanc Mucianus altero consulatu suo, in conquestione exprobravit patinarum paludes Vitellio, memoria non illa fœdiore, cujus veneno, Asprenati reo Cassius Severus accusator, objiciebat, interiisse centum triginta convivas. 100. sestertia, sunt nostro more 5000 coronati. Sed quonam modo fieri potuerit, ut patina fictilis tanti constiterit, inire rationem nequeo. Nec ipse Plinius hoc significare videtur, cum prius dixerit, Æsopi patinam sexcentis sestertiis stetisse.

Patinam enim pro ferculo posuisse, notum est ex loco lib. 10. quem explicant de centum aviculis, humano sermone canoris, senis millibus emptis.

Sed rursus, si Plinius de ferculo intellexit, quonam pacto non ineptus ille erit, qui post sexcenta sestertia, ducenta sestertia dixit? cum majus aliquid & mirabilius dicere vellet.

Igitur hoc in dubio. repetitur in vetere exemplari *decies sestertium.* Sicque addit Æsopi patinæ 400 sestertia 600 sestertia sunt 15000 coronati, ac *decies sestertium*, sunt 25000 coronati. & ea summa Patina hæc seu ferculum Vitellii constiterit.

1. *Novies millies sestertium.*] Sunt duo & viginti milliones coronatorum, & insuper dimidius millio etiam coronatorum, seu 67500000. libræ.

Novies millies sestertium.] Sidonius in Panegyrico ad Majorianum abire ab hac summa videtur, ubi vitia singulorum principum recensens: de isto ait

——— *Post quina Vitelli*
Millia, famoso ventris donata barathro.

Valde, inquam, abit, si de tota ejus sagina & luxu accipis: quod non debes, sed magis de singularibus epulis, & quod tantum in paucis aliquot cœnis.

Xiphilinus quidem ex Dione conscripsit; *in paucis diebus centum myriades absumpsisse in cœnam.* quæ sunt Latinè: *quadragies HS.* nobis *centum millia* Philippicorum.

Tale & Suetonius indicat, cum *singulos apparatus dominus, sive convivatoribus, constitisse non minus quadringenis HS.* asserit: id est: *decies mille* Philippicis: sed observa, *singulos*.

Sidonius igitur in singulis illis molibus, dum *quina ea* numerat, intelligit *millena* HS. neutro (ut cum Grammaticis dicam) genere: atque ita juste efficit *quinquagies* HS. sive *centum viginti quinque millia* Philippicum, prope ad Xiphilinum. Quod si in eo pro more & communi sermone, *quina millia* duntaxat capias, id est, *quina* HS. quantulum fiet? *centum viginti quinque Philippos*: ridiculum. *Lipsius.*

Novies millies.] Id est, ex regulis quas præstruximus, septem milliones, semel & tricies mille, ducentas & quinquaginta libras sterlingas. *Savil.*

2. *Magna & misera.*] Ut magna opibus, ita & magna cladibus civitas; nec fere dici queat, an major Roma, an miserior fuerit.

inter [1] Vinios, [2] Fabios, Icelos, Asiaticos, varia & pudenda sorte age-
bat; donec successere Mucianus & [3] Marcellus, & magis alij homines,
quam alij mores. Prima Vitellio *terciæ legionis defectio* nunciatur, missis 96
ab [4] Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani par-
tibus aggregaretur. Sed neque Aponius cuncta, [5] ut trepidans re subita,
perscripserat, & amici adulantes, mollius interpretabantur; *unius legio-
nis eam seditionem; cæteris exercitibus constare fidem.* In hunc modum etiam
Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insecta-
tus, *à quibus falsos rumores dispergi*; [6] *nec ullum civilis belli metum* asse-
verabat, suppresso Vespasiani nomine, & vagis per urbem militibus,
qui sermones populi coërcerent. [7] id præcipuum alimentum famæ erat.
Auxilia tamen è Germania Britanniaque & Hispaniis excivit segniter, 97
& necessitatem dissimulans. Perinde legati provinciæque cunctabantur.
Hordeonius Flaccus suspectis jam Batavis anxius proprio bello; Vectius
Bolanus, nunquam satis quieta Britannia: & uterque [8] ambigui. neque

INTERPRETATIO.

nesta sorte agitabat; donec subsecuti Mucianus & Marcellus, & magis alij homines, quam alia ingenia. Primum nunciatur Vitellio, tertiam legionem rebellasse, *scriptis literis ab Aponio Saturnino, priusquam ille etiam Vespasiani partibus accederet. Sed neque Aponius omnia, ut exterritus repentino casu, renunciarat. & amici adsentantes, mitius accipiebant. eam esse discordiam* unius legionis, reliquum militem in obsequio perstare. *In hanc sententiam ipse Vitellius apud milites locutus, in prætorianos nuper sacramento solutos invectus est*, à quibus vanos rumores differri *affirmabat*; nec ullam civilium armorum instare formidinem, *dissimulato nomine Vespasiani, & sparsis per civitatem militibus, qui rumores plebis cohiberent. Quod maxime fovit auxitque rumores. Copias tamen evocavit è Germania Britanniisque & Hispaniis lente, & angustias rerum occultans. Eodem modo legati & provinciæ dubitabant aut segniter agebant. Hordeonius Flaccus infestis jam Batavis, sollicitus proprio bello; Vectius Bolanus, nunquam satis pacata Britannia: & ambo dubiæ fidei. neque festinabatur ex*

NOTÆ.

1. *Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos.*] Hæc quatuor *odiorum nomina*. Viguere sub Galba Vinius & Icelus; sub Vitellio Fabius Valens, & Asiaticus libertus. Neque enim sub Othone præpolluisse ullum libertum aut amicum memini; ut qui adversos Galbæ rumores præcipue declinaret.

2. *Fabios.*] Fabium Valentem prædonibus adgregat, non Cæcinam, quia isti plus ambitionis, quam avaritiæ inerat.

3. *Marcellus.*] Eprius Marcellus oratoria laude celebris, Neronianæ in Thraseam & alios crudelitatis instrumentum, & omnibus, sub quibus vixit, principibus carus, ut pote qui ipsorum actionibus lenocinium faciebat. Vide Tacit. 2. & 4 hist. *Savilius.*

4. *Ab Aponio.*] Qui Mœsiæ rector, seu legatus consularis

5 *Ut trepidans.*] Ut in metu subito, *cuncta* non exacte perscripserat Aponius.

6. *Nec ullum.*] Vertunt: *Nec affirmabat ullum esse civilis belli metum.* male.

7. *Id præcipuum alimentum famæ erat.*] Liv. 44. *Et primo supprimere in occulto famam eius rei est conatus. . . . & quæ quaque accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant.*

ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi [1] consulari. [2] trium legionum legati, pares jure, & prosperis Vitellij rebus, certaturi ad obsequium; adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant. In Africa legio [3] cohortesque delectæ à [4] Clodio Macro, mox à Galba dimissæ, rursus jussu Vitellij militiam cœpere. simul cætera juventus dabat impigre nomina. quippe [5] integrum illic ac favorabilem [6] proconsulatum Vitellius; [7] famosum invisumque Vespasianus egerat: perinde socij de imperio utriusque

INTERPRETATIO.

Hispaniis, nullo tum ibi præsidente legato *consulari. Legati trium legionum, æquales auctoritate, & secundis Vitellij rebus, certatim æmulaturi fidem, perinde improsperam illius fortunam spernebant. In Africa legio & cohortes, quas conscripserat Clodius Macer, & quas dein Galba ex auctoraverat. resump ere bellum jubente Vitellio. etiam reliqui juvenes strenue profitebantur; namque Vitellius illic gesserat proconsulatum incorruptum, justum, ac popularem; & Vespasianus infamem invidiosumque* egerat, *& similiter socij principatum utriusque*, qualis futurus esset, *interpreta-*

NOTÆ.

8. *Ambigui.*] Ambigua fide, incerti, quas potius partes tuerentur.

1. *Consulari.*] Amoto scil. Cluvio Rufo.

2. *Trium legionum.*] Primæ adjutricis, decimæ, & sextæ.

3. *Cohortesque*] Forte delectus ille Clodij Macri refertur tantum ad *cohortes*, non ad legionem. Nam in Africa *legio* fuit vetus præsidium. Nec relinqueretur Africa sine legione, aut legionibus Nec forte statim *legionem* conscripsisset Macer, quo manifesta rebellio fuisset, & veluti publica. quod novis cœptis periculosum.

Et certe Valerius Festus *legatus*. & cujus rei legatus, nisi *legionis*? non enim aliter dici *legatus* potuit. Ergo *legio in Africa* fuit, neque dimissa erat, nisi forte etiam aliqua ibi esset legio alia, & diversa ab ista quod non puto.

Nam cum ibi de statu animorum ac copiarum agat Tacitus, debuit mentionem facere etiam aliarum legionum aut copiarum Africæ, si quæ adessent, ut supra de Hispania. *trium legionum legati, pares jure*, &c.

4 *Clodio Macro.*] Hunc occiderat Galba, & simul dimiserat copias ab eo conscriptas.

5. *Integrum illic.*] De Vitellio eadem Sueton. in vita ejus cap. 51. at de Vespasiano mutat, & *Africam integerrimè*, inquit, *nec sine magna dignatione administravit.* qui concilientur non video. *Lipsius.*

Integrum.] Justum, nullis flagitiis, nulla libidine, non sævitia aut avaritia temeratum, ibi diffident aperte auctores, quid mirum? & frustra conciliare eos volunt, qui si viverent & scriberent, adhuc dissentire vellent. Sic sunt ingenia mortalium.

6. *Proconsulatum Vitellius.*] Teste Sueton. Vitell. 5 Proconsulatum Africæ administravit, & *in illa provincia singularem innocentiam præstitit, biennio continuato, cum succedenti fratri legatus substitutus esset.*

Quemadmodum ipsi frater in consulatu successerat, ita & ipsi in proconsulatu Africæ successit. Asiam enim & Africam sorte obtinebant, eodem ordine, quo consulatum habuerant.

Itaque Vitellius, succedenti sibi fratri in administratione Africæ legatus esse voluit, exemplo olim Scipionum. hinc per biennium mansit in Africa.

Hinc favor provincialium in Vitellium, cum econtra odio haberent Vespasianum, puto. ob avaritiam Nam Adrumeti rapis lapidatus est, non sine probro & dedecore

7. *Famosum.*] Avaritia infamatum.

que conjectabant. sed [1] experimentum contra fuit. Ac primo Valerius 98
Festus [2] legatus, studia provincialium cum fide juvit. mox nutabat, palam epistolis [3] edictisque Vitellium; occultis nuntiis Vespasianum fovens, & hæc illave defensurus, [4] prout invaluissent. Deprehensi cum litteris edictisque Vespasiani, per Rhætiam & Gallias militum & centurionum quidam, ad Vitellium missi, necantur: plures fefellere fide amicorum, aut suomet astu occultati. Ita Vitellij apparatus noscebantur; Vespasiani consiliorum pleraque ignota: primum socordia Vitellij; deinde [5] Pannonicæ Alpes præsidiis insessæ, nuntios retinebant. mare quoque

INTERPRETATIO.

bantur. Sed mox *contrarium experimento comprobatum est. Atque initio Valerius Festus legatus, favorem sociorum fideliter adjuvit. Mox dubitabat, publice literis diplomatisque Vitellium celebrans; secretis nuntiis Vespasiano favens, & has aut illas partes protecturus, prout prævaluissent. Intercepti cum epistolis edictisque Vespasiani milites & centuriones nonnulli per Rhætiam & Gallias, ad Vitellium tracti occiduntur: plures latuere, opera amicorum, aut suomet ingenio obtecti. Sic paratus Vitellij comperti; Vespasiani cœpta incognita: primum stupiditate Vitellij; insuper Alpes Pannonicæ copiis firmatæ, nuncios cohibebant. etiam pelagus, spirantibus*

NOTÆ.

1. *Experimentum contra fuit.*] Nam Vitellius prosperis & summa fortuna corruptus est: Vespasianus vero melior factus, & primus principum, tanto fortunæ splendore non occæcatus, imo prudentiam & bonas artes cum imperio auxit.

2. *Legatus.*] Legatus qui diversus à proconsule. proconsul præerat provinciæ, *legatus*, legioni & cohortibus. Hic ipse est, qui infra lib. 4. 49. interficit Pisonem Africæ proconsulem.

3. *Edictisque.*] Quæ scil. edicta *Vespasiani* publice proponerent, tamquam principis, quibus cives sociosque admoneret, aut etiam imperaret quæ agi vellet. præmiis incitaret promissisque, increparet Vitellium, & Vitellij duces exterreret.

4. *Prout invaluissent.*] Non male, *prout ij valuissent*. Temporum enim hominem describit, qui nunc in suspenso, inclinaturus erat ad partes valentioris. Multi ejusmodi Vulpiones, præsertim per bella civica. Talis Rex Izates lib. 12. an qui *societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzem, per occulta & magis fida, inclinabat.* Et depingit in uno Claudianus.

Libravit geminas eventu judice vires.
Ad rerum momenta cliens; sesèque daturus.
Victori. Lipsius.

5. *Pannonicæ Alpes.*] Mela lib. 2. scribit, Alpes ab ipsis littoribus longe lateque diffusas, primo ad septentrionem magno gradu excurrere: at ubi Germaniam attigerunt, verso impetu, in Orientem abire, & in Thraciam usque penetrare. cujus opinioni astipulatur hoc loco Tacitus, & in principio seq. libri.

Et Rufus Sextus in Epitome ad Valentinianum Augustum: *Accesserunt Romanæ urbi Alpes maritimæ, Alpes Cottiæ, Rhætica. Norica, Pannonica.*

Tametsi, Plin. 3 19 Alpes in Istriam usque extendat, & Paulus Jovius *Carnicas* Alpes vocat, à Carnis accolis, quos vulgo *Cranes* appellant, litteris mutatis. *Lupanus.*

Pannonicæ.] Sic nempè, ne rebellio Pannonici aut Mæsici exercitus in urbem renuntiaretur.

Pannonicæ Alpes] Videntur fuisse in Latobicis populis Pannoniæ regionis, & in Histria provincia Italiæ. Hodie pars

[1] Etesiarum flatu in Orientem navigantibus secundum, inde ad-
99 versum erat. Tandem irruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cæcinam & Valentem [2] expediri ad bellum jubet. Præmissus Cæcina; Valentem è gravi corporis morbo tum primum assurgentem, infirmitas tardabat. [3] Longe alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus species; non vigor corporibus, non ardor animis: lentum & [4] rarum

INTERPRETATIO.

Etesiis, favorabile navigantibus ad Orientem, hinc venientibus contrarium erat. Denique irrumpente hoste, sævis ac violentis undique nuntiis perculsus, jubet accingi ad bellum Cæcinam Valentemque: præire jussus Cæcina: at infirmitas retinebat Valentem ex gravi ægritudine corporis tum primum convalescentem. Longe alia facies agminis Germanici è civitate egredientis; non robur corporum, non alacritas animorum; tardum

NOTÆ.

montium *della Vena*, in Istria & Carniola provinciis circuli Austriæ & Statrus Veneti *Tillemon*.

1. *Etesiarum.*] Cæsar. lib. 3 belli civil *Ipse enim necessario Etesiis tenebatur, qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti.*

Etesiæ ex sententia Aristotelis 2. Meteor & Theophrasti de Ventis, *Boreales sunt venti qui spirant post hibernum solstitium, & ortum Canicula* At Caniculæ, ortus, si Plinium sequimur, incidit in decimum octavum Julij, *& post biduum exactum, ait ille, Etesiæ diebus 40. perflans, nec ulli ventorum magis stati sunt.*

Ita ut Etesiæ spirare inciperent ordinariè à vigesimo Julij, atque expirarent in fine Augusti.

Solstitium autem æstivum cum viginti quinque dies antecedat ortum Caniculæ, ut statuit Olympiodorus in 2. Meteor. cum vigesimo quarto Junij die, exoriri debuit ex justo calculo. Atquo die cum enormis esset anni Juliani longitudo, nostro tempore solstitium anticipatum est undecim, aut duodecim diebus, retractumque in Junij duodecimum, aut decimum tertium.

Jam verò Etesiarum flatus, adeuntibus Ægyptum & Orientem secundos esse, redeuntibus adversos, præter regionis situm, argumento etiam fuerit, quod Thales, & Philosophorum alij (ut narrat Diodorus Biblioth. lib. 1.) putaverunt Nilum, incrementi sui causam habere ex Etesiarum flatu, *qui cum fluvii ostiis contrarij spirent, aquas in mare exonerari prohibent.* Savilius.

Etesiarum flatu.] Nempe rebellavit Oriens, & haud dubie Mœsicus exercitus, circa initium Julij mensis, quo fere tempore spirant Etesiæ, nempe à Canis exortu usque ad occasum, & ultra, per 40. dies.

Etesiarum.] Etesiæ venti flant ab Occidente. Hodie Oceani nautæ vocant *Ouest, quart au Nord-Ouest*, & à nautis maris Mediterranei dicuntur *Quarta de Ponente verso Maestro*, teste Brietio. *Tillemon.*

2. *Expediri ad bellum.*] An non elegantius, *expedire?* Ut ad finem lib 1. *Multos è magistratibus, magnum consularium partem Otho, non participes, aut ministres bello, sed comitum specie, secum expedire jubet.* Acidalius.

Melius *expediri*, id est, parati: at loco allato ex lib. 1. *expedire*, id est ad bellum exire, proficisci. & nonnihil discriminis esse videtur Rectè *expedire*, cum dicitur absolute & sine addito: at cum dicit, *ad bellum*, tum melius fit, *expediri ad bellum.*

3. *Longe alia.*] Longe alia species exercitus egredientis, ab illa specie & pompa qua ante ingressus urbem erat.

4. *Rarum*] Infrequens, nec densum aut confertum agmen. laxi ordines, &c.

agmen, & fluxa arma, segnes equi: impatiens solis, pulveris, tempestatum: quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. Accedebat huc Cæcinæ [1] ambitio vetus, [2] torpor recens, nimia fortunæ indulgentia soluti in luxum; seu perfidiam meditanti, infringere exercitus virtutem, inter artes erat. Credidere plerique [3] Flavii Sabini consiliis concussam Cæcinæ mentem, [4] ministro sermonum Rubrio Gallo, *rata apud Vespasianum fore* [5] *pacta transitionis*. simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem [6] admonebatur, *ut impar apud Vitellium*, [7] *gratiam viresque apud novum principem pararet*. Cæcina complexu Vitellij multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit. mox [8] vexillarij quartædecimæ, & sextædecimæ

INTERPRETATIO.

& infrequens agmen, & arma labentia, tardis equi: miles insolens caloris, pulveris, tempestatum: & quantum miles torpebat ad tolerandæ belli munia, tanto ad seditiones pronior erat. His adjungebatur prisca Cæcinæ vanitas, novus languor, ut qui nimiis fortunæ delinimentis corruptus in luxuriam, seu proditionem molienti, imminuere militum ferociam, inter dolos erat. Multi existimavere, labefactam Cæcinæ fidem, monitis Flavij Sabini, internuncio colloquiorum Rubrio Gallo, ratas fore conditiones defectionis apud Vespasianum. *Etiam animo recurrebant inimicitiæ & ira adversus Fabium Valentem, quibus incitabatur*, ut ipse inferior *gratia* apud Vitellium, favorem potentiamque sibi provideret apud novum imperatorem. Cæcina osculo Vitellij, multo cum decore dimissus, præmisit partem equitum ad invadendam Cremonam. dein vexillarij legionis quartædecimæ, & sextædecimæ

NOTÆ.

1. *Ambitio vetus.*] Nempe insita illi à natura, quam hauserat à teneris, & quæ ante dein & post bellum increverat. vanitatis eum arguebat Valens.

Ambitio vetus.] Qua pridem rebellandi consilium animo agitabat.

2. *Torpor recens*] Qui nempe ultro ex luxu ac deliciis urbanis, seu ex nimia fortunæ indulgentia oriebatur, seu ex scelere ac dolo, quo nempe sic *infringere exercitus virtutem* cupiebat.

3. *Flavij Sabini*] Qui Vespasiani frater & præfectus urbis. *Savilius*.

4. *Ministro.*] Internuntio.

5. *Pacta.*] Quæ nempe inita essent cum Flavio fratre Vespasiani.

6 *Admonebatur.*] Magis forte à se ipso quam ab aliis. Jam Cæcina prodiderat Galbam & Othonem, si se occasio dederit, etiam Vitellium proditurus, dein & Vespasianum, innata levitate, & semper venali fide; ideoque post ea occisus est à Tito Cæsare, ob conspirationem.

7. *Gratiam.*] *Gratiam* Interim, dum liceret, *apud novum* vacuumque *principem*, sibi compararet.

8 *Vexillarij quarta decima.*] Libri scripti, *vexilla XIIII. & XIII. legionum.* Sed verius est, XV aut quod Mercero placet, *Quarta.* nam de Britannicis mox sequitur, inter quas hæc XIV. fuit.

Cæterum semel sciendum est, duplicia *vexilla* videri illo ævo fuisse. Prius, è veteranis, qui stipendiis peractis, id est, vigesimo militiæ anno absoluto, sub vexillis habebantur, donec præmium & emerita acciperent; de quibus 1. annal. & alibi dixit.

Alterum ex electione, in necessitate aliqua aut bello: cum ipsæ legiones & aquilæ in castris aut provinciis relinquebantur, certa manu decerpta, qui sub vexillo mittebantur. Hi tales, *vexilla-*

ry, & è tali legione dicuntur. *Lipsius.*

Lipsius in libris esse testatur: *vexilla XIIII.* & *XIII.* è quis legerim, *vexilla quarta & sextadecima.* Quæris, quare quintam, & quintamdecimam omiserit, quæ mox in acie? nec habeo quod dicam: nisi aut hic etiam inter notas eæ reponendæ: aut eæ relictæ in Italia fuerant, non ductæ in urbem usque, dein in itinere junctæ Cæcinæ *Mercerus.*

Quartadecima.] Lege, *quintadecima.* nam legio quartadecima infensa Vitellio, & remissa in Britanniam fuerat, etiam octo cohortes Batavorum auxilia quartædecimæ legionis remissæ in Germaniam, ita ut nihil superesset in urbe, aut in Italia quartædecimæ legionis.

Nec aliæ ibi legiones aut vexilla, quam quæ adducta fuerant à Fabio, Cæcina, & Vitellio, nempe octo legiones ex Germania, & tres ex Britannia, in quibus tantum quatuor aquilæ; cætera vexilla erant.

Et certe undecim legiones adfuere prælio Cremonensi. ubi essent aliæ duæ legiones, aut unde venerint, silet Tacitus. forte illas hic omnes recensuerat Tacitus, sed ex notis numeralibus male exscriptis, aut perperam intellectis, nata confusio, ita ut quilibet numerus jam non constet.

Et certe omnes omnino legiones, seu vexilla Germanica, nunc secum trahere videtur Cæcina; nam etiam Fabius Valens statim mandat, ut expectet illum exercitus, cui præfuerat.

Nec putes, ibi meruisse seorsim *vexillarios* quartædecimæ legionis. Nam infestior & ferocior illa legio, quam ut retineri ulla ejus pars in Italia deberet.

Et certe statim jussu Vitellij procul amandata illa legio; verùm, & ipsi custodes adhibiti Batavi, non minus feroces, ut eam observarent & in officio continerent.

Quartadecima] De Vexillariis *quartadecimæ* legionis falsum videtur. Nam illi haud dubie restituti suæ legioni, posito ubique bello, præsertim, cum pauci essent. nam quingentos armatos forte non excedebant, & post cladem adhuc pauciores fuere, quippe prælio Bedriacensi profligati erant.

Et *interfuit pacis*, non spargi pluribus locis infestos & feroces hostes partium, & præcipue, in urbe non haberi. An Vitellius inter victores traxisset in urbem ferocissimos hostium quartadecimanos? an in pompa quasi triumphantes, invecti, qui rebellionem cogitabant, & passim hostilia loquebantur? nam si verus hic locus, trahuntur ex urbe ad bellum. Potius redditi illi suis signis quartadecimanis, & simul amandati in alium orbem, in Britanniam. Nec alibi jam mentio ipsorum, quasi separati à legione meretent. Nec certe sic delecti, aut sejuncti vexillatij à legionibus, nisi instante necessitate belli, aut præliorum. At post Bedriacense prælium & victoriam Vitellij, jam posita ubique arma, & distractæ modestè partes erant. Nec fuerint avecti hostes in urbem, imo & extra Italiam omnes amoti.

Quod spectat ad vexilla seu legiones Germanicas, clare evinci potest, omnes omnino advectas esse in urbem, ut scil. late terrorem inferret Vitellius reliquis Othonianarum partium fautoribus. & aliis, qui res novas moliri vellent toto orbe. Et certe veluti captam urbem, & triumphantium ritu ingredi voluit, cui pompæ necessaria fuit præsentia legionū.

Et licet in introitu Vitellij spectentur tantum *quatuor vexilla* per frontem & circa aquilas, attamen haud dubie simul incedebant alia vexilla Germanica & Britannica, & claudebant firmabantque à tergo *quatuor* illa *vexilla*, aut certe illis accensebantur, ut sic quatuor legiones præeuntes adæquarent. quod maxime decorum in speciem ac pompam.

Itaque invectæ in urbem omnes supra dictæ legiones, seu vexillarij legionum. Igitur & hinc revehi debuerunt omnes ad bellum. Et certe omnes adfuerunt prælio Cremonensi. Nulla certe vexilla relicta in urbe; nam alioqui Fabius his instructus firmatusque, audacius ad legiones perrupisset. quod minus ausus, est cum paucis cohortibus.

Itaque orta videtur confusio hoc loco, ex notis numeralibus, male exscriptis, aut male intellectis. Puto, sic scripserat Tac. *vexilla ij* XV. XVI. I & IV *legionum.* Nam certe prælio Cremonensi

legionum; dein quinta, & [1] duoetvicesima secutæ: postremo agmine unaetvicesima Rapax, & prima Italica incessere, cum vexillariis trium Britannicarum legionum, & electis auxiliis. Profecto Cæcina, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse duxaverat, *ut in itinere opperiretur: sic sibi cum Cæcina convenisse*: qui præsens, eoque validior, *immutatum id consilium* finxit, *ut ingruenti bello tota mole occurreretur. Ita accelerare* legiones *Cremonam*, pars [2] *Hostiliam petere* jussæ: ipse [3] Ravennam divertit, [4] prætexto classem alloquendi. mox [5] Patavij secretum componendæ proditionis quæsitum. Namque [6] Lucilius Bassus post præfecturam alæ, Ravennati simul ac Misenensi classibus à Vitellio præpositus, quod non statim præfecturam prætorij adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscebatur. nec sciri potest, traxeritne Cæcinam, an (quod evenit inter malos, ut & similes sint) eadem illos pravitas impulerit.

INTERPRETATIO.

mox quinta, & duodevicesima legiones incessere. Extremo agmine unaetvicesima Rapax, & prima Italica secuta, cum vexillariis trium legionum Britannicarum & r[illegible] sociorum. Digresso Cæcina, misit litteras Fabius Valens copiis, quibus ipse præfuerat. ut in via se expectarent; sic pactum cum Cæcina: *qui præsens, ideoque potentior,* in versum tale consilium ementitus est, ut instans bellum totis viribus propulsaretur. *Sicque imperatum legionibus*, ut pars properarent Cremonam, pars Hostiliam tenderent: *ipse Ravennam iter flexit, specie adhortandi classem. dein Patavij quæsitus secessus adornandæ perfidiæ. Quippe Lucilius Bassus à præfectura alæ, impositus à Vitellio classibus Ravennati ac Misenensi, quod non confestim præfecturam prætorij adsecutus foret, injustam iram scelestâ proditione vindicabat. Nec certo constat, an sollicitarit Cæcinam, an (quod contigit inter improbos, ut ingenia consentiant) eadem illos*

NOTÆ.

adfuerunt hæ legiones, quintadecima, sextadecima, prima, quarta, quinta, duodevicesima, Italica & Rapax, & vexilla nonæ secundæque & vicesimæ Britannicarum legionum. Neque hic omiserat Tac. duas legiones, ut neque omisit eas in prælio Cremonensi, infra lib. 3 22.

Itaque nihil hic de vexillariis quartædecimæ legionis; neque enim alios ibi recensuit Tacitus præter illos qui infra loco citato. pro Vitellio decertant apud Cremonam, adversus Flavianos. neq; certe victos, suosque hostes infensissimos secum ducerent ad prælium Vitelliani.

1. *Duoetvicesima.*] Recte *duodevicesima* ex MSS & ex rei veritate.

2 *Hostilia.*] Vicus Cenomanorum populorum ad Padum fluvium, in Venetia regione Italiæ. Hodie *Ostiglia* urbecula ducatus Mantuæ, ad orientem in Lombardia. *Tillemon.*

3. *Ravenna*] Urbs Senonum populorum ad oram maris Hadriatici, in Gallia Cispadana regione Italiæ. hodie nomen antiquum retinet. urbs est provinciæ Romandiolæ *Romagne*, in Statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

4. *Prætexto.*] MSC. liber, *prætexto.* dicitur autem non minus Latine, *prætexto*, quam *prætextu*. Rhen.

5 *Patavium.*] Laudat gentem Plin. l 1. Ep. 14. Acilianus *habet aviam maternam Serranam Proculam è municipio Patavio. nosti loci mores. Serrana tamen Patavinis quoque severitatis exemplum est.*

Patavium] Urbs Venetiæ provinciæ in Italia. hodie *Padoue*, urbs primaria agri Patavini, sub dominio Reipubl. Venetæ *Tillemon.*

6 *Lucilius Bassus.*] Bassi cognomen firmat omnino priscum monumentum quod Aquileiæ, cujus exemplar à Fulvio Ursino mihi traditum, subjeci.

101 [1] Scriptores temporum, qui potiente rerum Flavia domo, monumenta hujusce belli composuerunt, *curam pacis & amorem Reip* corruptas in adulationem *caussas* tradidere. Nobis super insitam levitatem, & [2] prodito Galba [3] mox vilem fidem, æmulatione etiam invidiaque,

INTERPRETATIO.

improbitas incitarit. Auctores illius ætatis, qui imperante Flavia gente commentaria hujusce belli contexuerunt, scripsere, studium pacis & curam Reip. *fuisse* causas *transitionis. sed hæc in adsentationem fœde composita. Nos existimamus, præter ingenitam mobilitatem animi, & post desertum Galbam, mox fluxam fidem.*

NOTÆ.

IMP. CÆSAR VESPASIANUS. AUG. PONT MAX TR. POT. II. IMP. VI. P P. COS. III. DES IIII VETERANIS QUI MILITAVERUNT IN CLASSE RAVENATE SUB SEX LUCILIO. BASSO QUI. SENA ET VICENA ETSPENDIA AUT PLURA MERUERUNT ET SUNT DEDUCTI IN PANNONIAM QUORUM NOMINA SUBSCRIPTA. SUNT. IPSIS LIBERIS POSTERISQUE EORUM CIVITATEM. DEDIT ET. CONUBIUM CUM UXORIBUS QUAS TUNC HABUISSENT CUM EST. CIVITAS. IS DATA AUT SI QUI CÆLIBES ESSENT. CUM IIS. QUAS POSTEA DUXISSENT. DUMTAXAT SINGULI SINGULAS. NON APRIL CÆSARE. AUG. DOMITIANO. CN. PEDIO. CASTO. COS. ILATORI VENETI F. CENTURIONS. AMAEZEIO DESCRIPT M ET. RECOGNITUM EX. TABULA ÆNEA QUÆ FIXA. EST. ROMÆ. IN CAPITOLIO. AD. ARAM. GENTIS. IULIÆ DEFORAS. PODIO. SINISTERIORE. TAB I. PAG. II. LOC. XXXXIIII *Lipsius.*

1. *Scriptores temporum*] Quo innuere videtur Tac. se non scripsisse, imperante Flavia gente, aut saltem opus non edidisse. sed mox sub Trajano, sub quo & consulatum adeptus est. *Nobis*, inquit, quibus nullus adulandi affectus, aut caussa est, jam extincta domo Vespasiani.

Super insitam levitatem. scil. Cæcinæ & Lucilii Bassi, jam *& prodito Galba*, qui Cæcinam evexerat, & legatum legionis fecerat in Germania. ipsum Galbam ibidem prodidit Cæcina, & beneficio adversus beneficum principem usus est, cum ad rebellionem Vitellium compulit.

Nobis igitur, præter innatam *levitatem* eorum, præter *vilem fidem*, qua jam prodiderant Galbam, nunc etiam prodidisse & subvertisse Vitellium videntur, nulla boni publici cura, sed tantum *æmulatione & invidia*, ne favore anteirentur apud ipsum Vitellium.

2 *Prodito Galba.*] Non satis liquet apud Tacitum, qua in re, & quomodo Lucilius Bassus prodiderit Galbam. de Antonio, de Cæcina, & Fabio Valente satis manifestum, de Basso non item. ille *præfectus alæ*, forte apud Germanias.

Sed quam tanti momenti operam navavit Vitellio, ut illum statim eveheret à præfectura alæ ad præfecturam utriusque classis Ravennatis ac Misenensis; ita ut in præmium ipse navatæ operæ, statim adipisci præfecturam prætorii vellet? mirari subit silentium auctorum, simul & hominis superbiam.

Nihil video, nisi forte Bassus, *strictum divi Iulii gladium .. detractam delubro Martis,* Vitellio *in prima gratulatione* porrexit. quem gladium gestabat Vitellius, teste Suet. dum per vicos Agrippinæ Coloniæ circumferretur, portantiumque humeris super scutum libraretur. Sicque vicem repeteret, nempe *gladium*, qui proprium insigne fuit prætorii præfecti.

Nisi forte ille præfectus alæ, comes fuit Fabii Valentis, qui promptissimus legatorum, *Coloniam Agrippinensem, cum equi-*

ne ab aliis apud Vitellium anteirentur, pervertisse ipsum Vitellium videntur. Cæcina legiones assecutus, centurionum militumque animos obstinatos pro Vitellio, variis artibus [1] subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe, [2] ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

INTERPRETATIO.

etiam predidisse ipsum Vitellium. livore, & invidia, ne ipsos alii apud Vitellium gratia præcellerent. Cum Cæcina legiones attigisset, diversis fraudibus artibusque subvertebat animos centurionum militumque qui pro Vitellio pervicaces: Lucilio Basso eadem meditanti, minus negotii erat, prona facilique ad detrectandum obsequium classe, recordatione novissimi pro Othone belli.

NOTÆ.

tibus legionariis auxiliariorumque, quibus forte imperabat Lucilius Bassus, *imperatorem Vitellium consalutavit.*

Quæro, quid tantum meruisset proditor Galbæ, ut statim eo usque eveheretur à Vitellio? Video tamen supra c. 92. evectos ad præfecturam prætorii *P. Sabinum à præfectura cohortis, & Iulium Priscum tum centurionem.* Unde forte audacia, & *iniqua iracundia* Lucilii Bassi. hincque ulciscebatur, ut qui Sabino, & Prisco se longe anteferret.

3. *Mox vilem fidem.*] De pari flagitio queritur Mithridates apud Appianum. *Acerbissimum tamen & veluti domesticum regibus venenum, perfidiam exercitus & filiorum atque amicorum, non provideram ego, qui tantis curis, tantaque diligentia, vita mea cavebam, atque invigilabam.*

1. *Subruebat*] Fidem sollicitabat, convellebat, corrumpebat.

2 *Ob memoriam recentis pro Othone.*] Potuit forte & addere aliam rationem, quia scil. remiges & classiarii, magna ex parte *Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur.*

Recentis pro Othone.] Et etiam quia socios ipsorum legionaria militia evexerat, eâdem spe cæteris factâ.

MELIORE fato fideque Flavianarum partium duces consilia belli tractabant. [1] Petovionem [2] in hiberna Tertiædecimæ legionis convenerant: illic agitavere, *placeretne* [3] *obstrui Pannoniæ Alpes, donec à tergo vires universæ consurgerent;* [4] *an ire cominus, & certare pro Italia constantiu foret.* Quibus opperiri auxilia, & trahere bellum videbatur, *Germanicarum legionum vim famamque* extollebant, *& advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum, & quanquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed insessis interim Alpibus, venturum cum copiis Orientis Mucianum.* [5] *Superesse Vespasiano mare,* [6] *classes, studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret.* 1

INTERPRETATIO.

F*Lavianarum partium duces prosperiore fortuna constantiaque majori, bello & cœptis instabant. Petovionem in castra Tertiadecima legionis confluxerant: illic consultavere*, num expediret obsideri Alpes Pannonicas, dum à tergo omnes copiæ coorirentur; an ingruere propius, & dimicare pro Italia fortius videretur. *Quibus placebat expectare copias sociorum, & bellum ducere, celebrabant* fortitudinem famamque Germanicorum exercituum, & post victoriam advenisse cum Vitellio Britannicarum legionum decora: sibi nec numerum æqualem fusarum nuper legionum, & quamvis se ferociter jactarent, imparem tamen esse apud profligatos constantiam. Sed obstructis interim Alpibus, adventurum cum exercitu Orientis Mucianum. Remanere Vespasiano pelagus, naves, & favorem provinciarum, per quas velut alterius expeditionis molem

NOTÆ.

1 *Petovionem.*] Pœtovium, vel Pœtovio, urbs Pannoniæ superioris ad Dravum fluvium. hodie *Pettau*, urbs ducatus Stiriæ ad orientem, in circulo Austriæ. *Tillemonius.*

2. *In hiberna.*] Hinc & ex aliis Taciti locis quamplurimis apparet, unicuique legioni, hiemis tempore, propria hiberna fuisse, aut intra muros civitatum, aut non longè ab illis; contrà in æstate, plures simul legiones iisdem castris tenebantur, præsertim ubi bellum aut belli periculum. *Pichena.*

3. *Obstrui Pannoniæ Alpes.*] Videntur antea fuisse interclusæ lib. 2. *Deinde Pannoniæ Alpes præsidiis insessæ, nuntios retinebant.* Sed fortasse eo usque tantum, ut transeuntibus illac nuntiis, non pateret iter. *Pichena.*

4. *An ire cominus & certare pro Italia.*] Et tamen utrumque fecit Antonius mira felicitate & prudentia; nam & opposuit exercitum Rhæticis Germanisque auxiliis, obsepsitque Alpes. Et cominus etiam pro Italia certavit.

Infra c. 5. *Igitur Sextilius Fœlix, cum ala Auriana & octo cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus* &c.

Et cap 8. *Interjectus exercitus Rhætiam Iuliasque Alpes, ne pervium illa Germanicis exercitibus foret, obsepsit.*

5. *Superesse Vespasiano mare.*] Intellige mare Ponticum, Alexandrinum, Syriacum. nam maris Illyrici & Adriatici potiebatur Vitellius, & classes nondum ab illo defecerant.

6. *Classes.*] Illæ classes sociorum fuere, seu populorum, seu regum, qui magnitudine Romana protegebantur apud Orientem. Tac. lib. 4 6 *Apud idonea*

2 *ita salubri mora, novas vires affore, & præsentibus nihil periturum.* Ad ea Antonius Primus (is accerrimus belli concitator) *festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam disseruit, plus socordiæ, quàm fiduciæ, accessisse victoribus, neque enim* [1] *in procinctu & castris habitos: per omnia Italiæ municipia desides, tantùm hospitibus metuendos, quanto ferocius ante se egerint; tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque, ac theatris, & amœnitate urbis emollitos, aut valetudinibus fessos. Sed addito spatio rediturum & his robur meditatione belli. Nec procul* [2] *Germaniam, unde vires:* [3] *Britanniam freto dirimi:* [4] *juxta Gallias, Hispaniasque: utrim-*

INTERPRETATIO.

exciter. Sic utili cunctatione, novas copias adfuturas, & de præsentibus nihil imminutum iri. *Ad quæ Antonius Primus (is vehementissimus belli commotor)* contra censuit, festinationem ipsis salutarem, Vitellio perniciosam esse, adjectum victoribus plus ignaviæ, quam audaciæ, neque enim accinctos, & in castris retentos; per cuncta Italiæ oppida inertes ac otiosos, ac solummodo paganis formidandos, quanto violentius se antea gesserint, tanto avidius in insuetas delicias novasque libidines exarsisse. etiam enervatos Circo & theatris, & illecebris urbanis aut morbis defectos atque exhaustos. Sed dato tempore, reversurum & his vigorem disciplina & exercitatione militari. Nec longe abesse Germaniam, unde copias accirent: Britanniam tantum angustiis maris separari:

NOTÆ.

provinciarum socia triremes, alæque &c. Classes propriæ Romanorum, fuere Miseni & Ravennæ, aut Forojulii.

Tac. ibid. *Italiam utroque mari duæ classes Misenum apud & Ravennam, proximumque Galliæ littus rostratæ naves præsidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus, in oppidum forojuliense miserat.*

1. *In procinctu.*] Procinctus est meditatio belli, seu prælii. infra Tac. *Addito spatio rediturum & his robur meditatione belli.* Festus: *Procincta classis dicebatur exercitus ad prælium instructus, & paratus, quem Diali Flamini videre non licet antiqui enim procinctum militem dixerunt, ut nunc quoque, cum exercitus instructus est. procincta autem ideo, quod togis incincti, ad pugnam ire soliti fuerint. unde & testamenta in procinctu fieri dicta, quæ facient ad pugnam ituri.*

2. *Germaniam.*] Germania magna, regio Europæ veteris ad Oceanum hodie pars imperii *Allemania*, ut plurimum inter Rhenum & Danubium fluvios; omne regnum Daniæ *Dannemarck*, pars occidentalis status *Polonia* circa Vistulam fluvium, & aliquid regni *Hungariæ*, his omnibus quidam addunt regna Sueciæ *Suede* & *Norvvegia*, ex Geographia Gluverii & Sansonis. *Tillemon.*

3. *Britanniam freto dirimi.*] Nempe à Germania. sicque Germania, ac Britannia simul pro Vitellio conspirantes, & unà Galliæ Hispaniæque, quæ etiam in ipsius partibus, & Italia, validissima pars imperii erant.

Freto.] Fretum Gallicum, inter Galliam regionem & Britanniam Majorem insulam. hodie *Pas de Calais*, inter regna Franciæ & Angliæ. *Tillemon.*

4. *Iuxta Gallias Hispaniasque.*] Attamen non tam vicina Germaniæ Britannia: neque ea, si ca te loqui velis, à Germania, neque freto herculè dirimitur.

Sed Antonius in rem suam ita loqui voluit. complexus sub Germaniæ vocabulo, etiam Belgium (quæ tota pars Ro-

que viros, equos, [1] *tribu a: ipsamque* [2] *Italiam & opes urbis:* [3] *ac si inferre arma ultro velint, duas classes;* [4] *vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? quid tractum in æstatem aliam bellum? unde interim pecuniam, & commeatus? Quin potius eo ipso uterentur, quod* [5] *Pannonicæ legiones deceptæ magis, quam victæ, resurgere* [6] *in ultionem properent: Mœsici exercitus, integras vires attulerint.* [7] *Si numerus militum potius,* [8] *quàm legionum putetur; plus hinc roboris, nihil libidinum, &*

INTERPRETATIO.

prope esse Gallias & Hispanias, ex utraque provincia viros, equos, vectigalia: ipsamque Italiam & opes civitatis; ac si provocare armis ultro audeant Vitelliani, duas classes, destitutumque navibus Illyricum pelagus, ideoque his obnoxium. Quid tum profuturos infessos aditus montium? quid rejectam in alium annum expeditionem? unde interim opes & copias? Quin potius illud ipsum occuparent, quod legiones Pannonicæ delusæ magis, quam profligatæ, rursus erumpere in vindictam festinent: & quod Mœsicæ legiones illibatum robur adjecerint. Si numerus militum cogitetur potius, quam legionum, plus hinc virium, nihil volupta-

NOTÆ.

manis *inferior Germania* appellata) *freti* nomine designans eam maris partem, qua ex Belgio breviffimus in Britanniam trajectus est. *Acidalius.*

1. *Tributa.*] Ex Gallia & Hispania, sed *tributa* præcipue ex Hispania, quæ aurum suppeditabat. Vide lib. 1 an. Et supra lib. 2. 32. *Hispanias armis non ita redundare.*

2. *Italiam & opes urbis.*] Sic supra lib. 2 32. *Italiam & caput rerum urbem senatumque & populum, numquam obscura nomina & si aliquando obumbrentur, publicas privatasque opes & immensam pecuniam inter civiles discordias ferro validiorem.*

3. *Ac si inferre arma velint.*] Vitelliani nempe. nam tum *duas classes* habuit in sua potestate Vitellius, Misenensem & Ravennatem, quibus Illyrico mari potiretur. quæ tamen classes mox rebellavere.

4. *Vacuumque Illyricum mare*] Nempe oportunum, liberum & obnoxium sibi haberent Vitelliani *Illyricum mare*, ut quod classibus suis occuparent, & de cujus possessione nemo certaret. quare addit statim Antonius; *unde interim pecuniam & commeatus?*

Illyricum mare.] Pars maris Superi vel Adriatici, & alluens oram Illyrici proprie dicti. hodie *Mer de Dalmatie*, pars sinus Veneti, & irrigans littora Dalmatiæ provinciæ &c. *Tillemont.*

5. *Pannonicæ legiones deceptæ.*] Sic Suet. Oth 9. *Et tribus quidem, verum mediocribus præliis, apud Alpes circaque Placentiam, & ad Castoris quod loco nomen est, vicit, novissimo maximoque apud Bebriacum fraude superatus est: cum spe colloquii facta, quasi ad conditionem pacis militibus eductis, ex improviso atque in ipsa consalutatione, dimicandum fuisset.*

Quod Pannonicæ.] Discrimen inter legiones Pannonicas & Mœsicas fuit, quod illæ victæ, aut certe deceptæ prælio adfuerant, Mœsicæ vero integras vires attulerant.

6. *In ultionem.*] Sueton. Oth 9. *Ne victis quidem (legionibus) adeo afflictu, ut non in ultionem ignominiæ, quidvis discriminis ultro, & vel sola subirent.*

7. *Si numerus militum.*] Vires enim Vitellii extenuans, ostendere vult, illas legiones, licet numero ac nomine plures Flavianis, tamen vacuas & infrequentes fuisse. neque ad justum militum numerum. *Pichena.*

8. *Quam legionum.*] Erant cum Vi-

profuisse disciplina [1] *ipsum pudorem.* [2] *Equites verò, ne tum quidem victos; sed quanquam rebus adversis, disjectam Vitellii aciem.* [3] *Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupere hostem.* [4] *Nunc XVI. alarum conjuncta signa, pulsu sonituque, & nube ipsa operient ac superfundent oblitos præliorum equites, equosque. Nisi quis retinet, idem suasor, auctorque consilii ero.* [5] *Vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete, mihi* [6] *expedita co-*

INTERPRETATIO.

rum, & ipso pudore recentum castrorum decus. Equitatum vero, ne tum quidem fusum; sed quamvis rebus improsperis, proturbaram Vitellii aciem. Duæ tunc alæ Pannonicæ ac Mœsicæ disjecere Vitellianos. Nunc signa sexdecim alarum simul juncta, impetu sonituque & quasi procella obruent, atque involvent immemores pugnarum equites, equosque. Nisi quis prohibet, idem ego consilium & suadebo & exsequar. Vos, quibus fortuna intacta & illibata est, legiones curate, ego contentus ero expeditis cohortibus. Statim modo

NOTÆ.

tellio undecim legiones, vel saltem nomina vexillaque legionum. Sed hæ debilitatæ præliis, vel deliciis urbis, aut morbis, vel etiam delectu cohortium prætorianarum, seu urbanarum. viginti millia abstracta erant.

Hinc vere differit Antonius, computandum potius numerum militum, quam legionum, quæ certe multæ, sed vacuæ milite erant. Supra Tac. *Convulsum castrorum decus* &c. Nisi forte suppletæ erant ex delectibus in urbe & Italia, urgente belli rumore.

1. *Ipsum pudorem.*] Nempe quod victæ essent à Germanicianis; hinc pudor, hinc severitas & disciplina, hinc in ultionem properabant.

2. *Equites vero.*] Equites Othonianos intelligit, qui Vitellianum equitatum in sua castra repulere.

3. *Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ.*] Quæ legiones præveuerant pro Othone.

4. *Nunc XVI. alarum signa.*] Quælibet ala habuit 300 equites. igitur 16 alæ habuerunt 4800 equites. In qualibet ala 10. turmæ, & in qualibet turma ter deni equites.

XVI alarum.] Nempe secum rapuit Antonius fere universum equitatum Pannonicorum ac Mœsicorum exercituum.

5. *Vos quibus fortuna.*] Id est, vos, quibus etiam nunc deliberare licet, quique spem venire in Vitellii victoria nondum abjecistis, continete legiones, nec vos aleæ committite. Infra de Cornelio Fusco: *Is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat.* Pichena.

Forte etiam hic se ipsum respicit Antonius, ut pote cujus fortuna *in integro* non esset: nam falsi accusatus sub Nerone & *legibus nocens*, tandem vix senatorium ordinem receperaverat, non forte omnem famam, aut fortunam integram.

Fortuna in integro.] Puto, adludit ad ea quæ infra c. quia in primo consilio militari, alii duces incerta & ambigua differuerant, animo fortunam speculandi. At Antonius constantius & palam pro partibus Flavianis egerat, velut qui nihil spei, aut interpretationis inter adversa sibi relinqueret.

Cap. 3 *Hanc sui famam ea statim concione commoverat, qua recitatis Vespasiani epistolis, non ut plerique incerta differuit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset, aperte descendisse in causam videbatur.*

Vel ad famam suam adludit, quæ non integra ob *falsi* crimen, vel forte simul ad utrumque.

Aut respicit forte ad ingenium senum illorum, qui opulenti & honorum pleni,

hortes sufficient. [1] *Iam, reseratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis: juvabit sequi, & vestigiis vincentis insistere.* Hæc atque talia, flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur, (etenim se centuriones & [2] quidam militum consilio miscuerant) ita effudit, ut cautos quoque ac providos [3] permoveret; vulgus & cæteri, *unum virum ducemque,* 5

INTERPRETATIO.

audietis apertam Italiam, profligatas Vitellii opes: & tum placebit sectari, & victoris inhærere vestigiis. *Hæc & similia exardens oculis, ac voce atroci, quo longius permearet oratio (quippe immixti consilio centuriones erant, & nonnulli militum) ita pronunciavit, ut cordatos etiam, prudentesque viros concitaret; vulgus & alii omnes laudibus attollerent* illum, velut unum virum legatum-

NOTÆ.

jam & natura cunctatores erant, & gaudebant præsentibus, quasi diceret: Vos quibus fortuna hæc placet, vos quibus fortuna *in integro* adridet, interim *continete legiones*, dum *reseratam Italiam & impulsas Vitellii res* audiatis. *Vos* scil. *quibus fortuna hæc illibata & præsens placet.* Hoc voluit Antonius, sciens ingenii vetustorum divitumque legatorum.

Forte sic, quia legati nondum aperte descenderant in partes. certe ipsi non proprie nec ultro rebellarant; sed à vulgo & à legionibus rebellantibus, velut inviti, abstracti erant. in quo non ipsorum, sed fortunæ crimen tantum argui potuit. sicque adhuc *fortuna in integro* fuit.

Vos quibus fortuna.] Vertit interpres Hispanus: Vos quibus fortuna illibata est, & qui non statim eam exponere aleæ aut discrimini vultis.

6. *Expedita cohortes.*] Id est, absque impedimentis. *Savil.* Id intelligendum magis ut est, aut esse debet, quàm ut dicitur. Spernit enim alios Antonius, & veluti ab expeditione rejicit eximitque, ut acrius illorum animos ad illam militiam accendat. Sufficiebant *cohortes* ad reserandam Italiam, & quia brevi secuturæ legiones erant.

Cohortes] Id est, lecta robora legionum. Ne intelligas cohortes auxiliorum. Nam infra: *Antonio vexillarios è cohortibus rapienti & partem equitum* &c. Et certe cohortes Rom. ac legionariæ quædam, etiam seorsim merebant à legionibus.

Expedita cohortes.] Sumit Interpres Hispanus de solis *auxiliaribus*. Verisimile tamen est simul adfuisse & cohortes legionarias & subsignanum militem, seu vexillarios legionum. Forte *cohortes* illæ vexillarii ipsi legionum erant, & sic sæpe appellantur.

1 *Iam reseratam Italiam.*] In primis editionibus, *jam reserata militia.* in cod. Flor. *jam reserata militiam.* Unde Lipsius & alii interpretes fecerunt: *jam reseratam Italiam.* Quidni pro genio Taciti: & ex reipsa, *reseratam militiam?*

Nam statim addit Antonius Primus: *juvabit sequi & vestigiis vincentis insistere.* Quasi diceret: juvabit insistere vestigiis primi ducis qui militiam reseraverit, vel se ipse jam quasi victorem intelligit, cujus vestigiis insistere juvabit.

Adde quod nemo claudebat Italiam, socordia Vitellii. Certe idem sensus est, utcunque legas. quia scil. pro Italia & urbe, tanquam pro summa rerum pugnabatur.

Iam reseratam.] Malim, *cum reseratam.*

2. *Quidam militum.*] Id licuit ipsis, & licere debuit bellis civilibus. hinc patet, vulgo centuriones in consilium apud principia vocatos non fuisse, sed tantum duces. scil. legatos legionum, præfectos castrorum, tribunos, & forte tamen aliquando primipilares.

3. *Permoveret.*] In suam sententiam adduceret.

ſpreta *aliorum ſegnitia*, laudibus ferrent. Hanc ſui famam [1] ea ſtatim concione commoverat, qua recitatis Veſpaſiani epiſtolis, non ut pleriſque, incerta diſſeruit, [2] huc illuc tracturus [3] interpretationem, prout conduxiſſet; aperte deſcendiſſe in cauſſam videbatur: eoque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ ſocius.
4 [4] Proxima Cornelii Fuſci procuratoris auctoritas. is quoque inclementer in Vitellium invehi ſolitus, nihil ſpei ſibi inter adverſa reliquerat. Titus [5] Ampius Flavianus natura ac ſenecta cunctator, ſuſpiciones militum irritabat, tamquam affinitatis cum Vitellio meminiſſet. idemque quod cœptante legionum motu profugus, dein ſponte remeaverat, [6] perfidiæ locum

INTERPRETATIO.

que, *contempta* aliorum ducum ignavia. *Hanc ſui exiſtimationem ſtatim excitarat in ea concione, qua lectis Veſpaſiani literis, non, ut plerique, ambigua cenſuit, hoc vel illo modo interpretaturus mentem, prout expediſſet: palam tranſiiſſe in partes cenſebatur: ideoque acceptior militibus erat, flagitii vel decoris particeps. Secundus auctoritate Cornelius Fuſcus procurator. Is etiam atrociter inſectari Vitellium ſolitus, nullam* veniæ *ſpem inter improſpera ſibi reliquam fecerat. Titus Ampius Flavianus cum ingenio ſuo & ſenectute dubitaret moraſque necteret, ſuſpicionem militum incendebat, tanquam neceſſitudinis ſuæ cum Vitellio recordaretur. Idemque, quia incipiente diſcordia ſeu defectione legionum fugerat, dein ultro redierat, inſidiis fraudique oportunitatem petiiſſe vide-*

NOTÆ.

1. *Ea ſtatim concione.*] Puto, tunc cum duas legiones Pannonicas in Veſpaſiani partes traxit ſupra lib. 2 hiſt. 86 *In Pannonia XIII. legio ac VII. Galbiana dolorem iramq; Bedriacenſis pugnæ retinentes, haud cunctanter Veſpaſiano acceſſere, vi præcipua Primi Antonii* &c.

Hic *labantibus Vitellii rebus Veſpaſianum ſecutus, grande momentum addidit. ſtrenuus manu, ſermone promptus* &c. *Iuncti inde Mœſici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere.*

Quæ omnia non ſine *concione* facta ſunt, in qua haud dubie Antonius recitavit epiſtolas Veſpaſiani, quibus militares animos ad bellum incenderet. vel forte illæ litteræ apud principia ab Aquilifero pro more recitatæ fuerant, quod idem eſt, quibus lectis, jam non incerta diſſeruit Antonius, ut alii duces.

2. *Huc illuc.*] In hunc vel illum ſenſum *tracturus*.

3. *Interpretationem.*] Non litterarum interpretationem, ut vult Clar. Harlæus, ſed eorum quæ pro concione diſſeruiſſet; nam ſæpe in talibus conſiliis, ita ambigue diſſerebant duces, ut mox poſſent ea quæ dixerant, per interpretationem variè trahere, prout res verterent, & inclinaret fortuna.

4. *Proxima.*] Proximus auctoritate poſt Antonium Cornelius Fuſcus. Vertit Interp. Hiſpanus, quaſi ea auctoritas Fuſci cauſſa proxima fuiſſet, cur in ſententiam Antonii deſcenderetur. quod non ſatis capio.

5 *Ampius Flavianus.*] Pannoniæ legatus. *Savilius.*

6. *Perfidiæ locum quæſiſſe.*] Credebant ſcilicet, Flavianum in Pannoniam revertiſſe, ea mente ut legiones illas rurſum à Veſpaſiano alienaret. *Pichena.*

quæsisse credebatur. [1] Nam Flavianum, omissa Pannonia ingressum Italiam, & discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere, & misceri civilibus armis impulerat: suadente Cornelio Fusco; non quia industria Flaviani egebat sed ut consulare nomen surgentibus tum maxime partibus, honesta specie prætenderetur. [2] Cæterum ut [3] transmittere in Italiam impune, & usui foret, scriptum Aponio Saturnino, *ut una cum exercitu Mœsico celeraret.* [4] Ac ne inermes provinciæ, barbaris nationibus exponerentur, [5] principes Sarmatarum [6] Jazygum;

INTERPRETATIO.

batur. Quippe cum Flavianus, relicta Pannonia, intrasset Italiam, & periculo ereptus esset, tum illum rerum novarum cupiditas incitarat, ut recuperare legati munus, & se inserere bellis civilibus vellet, incitante Cornelio Fusco, non quod opera Flaviani indigeret, sed ut consularis dignitas coalescenti tum maxime factioni Flavianorum, *honeste prætextu obtenderetur. Cæterum ut transire in Italiam indemne* Flavianis, *& salubre foret, missa litera Aponio Saturnino,* ut properaret cum Mœsicis legionibus. *Ac ne provincia destituta præsidiis, objicerentur extraneis gentibus, Sceptruchi Sarmatarum Jazygum,*

NOTÆ.

1. *Nam Flavianum.*] Affert rationem, cur remeasset ex Italia Flavianus. Causa regressus illius fuit, non perfidia, ut suspicabantur milites, sed rerum novarum cupido, qua occasione nempe, bene mereretur de Flavianis partibus, & dignitatem suam tueretur, forte jam diffidens Vitellij rebus, & præcipuè, quia sic suadebat Cornelius Fuscus, flagrantissimus hujus belli concitator.

2. *Cæterum ut transmittere in Italiam.*] Primum in consilio Petovionensi rem agitavere, duces partium scil. non tres Illyrici consulares, Pompeius, Dalmatiæ: Flavianus, Pannoniæ: Aponius, Mœsiæ; sed Flavianus solus cum Antonio ac Vedio legatis legionum, & Cornelio Fusco procuratore. Et ubi Antonij sententia invaluit, bellum ultro inferendum Italiæ censentis; ut id sine noxa fieret, adversus tot Germanicas veteranas legiones, scriptum est Aponio, ut is quoque in Italiam cum Mœsicis legionibus properaret; quod ab eo factum statim docet Tacitus. Id, quia Aponius legatus consularis, & ad parem scribebatur, consilij & precum forma scriptum: *magno usui fore*, ut cum suis properaret, nam sane ita legerim. *Mercerus.*

3. *Transmittere.*] Ne intelligas præcise de ipso Ampio Flaviano, sed in universum de toto exercitu Pannonico.

4 *Inermes.*] Manebant inermes illæ provinciæ, quia abstrahebantur legiones & in Italiam rapiebantur.

5. *Sarmatarum.*] In commilitium asciti à Flavianis. sed an ad bellum in ipsam Italiam tracti sint incertum est, saltem horum nulla mentio in præliis cum tamen Tacitus meminerit regum Suevorum in prælio Cremonensi: lib. 3. hist. 21. *Sido atque Italicus Suevi, cum delectis popularium primori in acie versabantur.* Si adfuere Sarmatæ, tantum stipati erant domesticis & servis, non popularibus. & tamen illorum meminisse operæ pretium fuit, utcumque adfuerint. Verisimilius est non tractos in Italiam fuisse, sed societate illorum usos esse Flavianos tantum in limite imperii, ne quis à tergo motus, aut bellum exoriretur. Sic post ea fere de Parthis actum, quorum pax, aut societas non spreta, militia rejecta est.

6 *Iazygum.*] Jazyges Metanastæ, populi Sarmatiæ Europææ ad Danubium & Tibiscum fluvios hodie pars orientalis & meridionalis regni *Hungariæ.* paret summo Turcarum imperatori, & domui Austriacæ. *Tillemon.*

[1] penes quos civitatis regimen, [2] in commilitium adsciti, [3] *plebem*

INTERPRETATIO.

penes quos nationis imperium, in societatem belli assumpti; vulgus *etiam*, & robur

NOTÆ.

1. *Penes quos civitatis regimen.*] Aut hæc sunt à manu glossatoris, aut inusitato sibi vocabulo, *civitatem* hic accepit, ut fere Cæsar, pro[illegible] integra *Gruterus*. Id est, penes quos erat Reip Sarmatiæ administratio. Videtur idem bis dicere. Nam qui dicit principes, simul dicit, penes quos potestas & summa rerum; attamen potuerunt esse principes seu primores, & qui tamen tum non curarent, seu administrarent Remp. puto sunt ijdem ipsi quos Tacitus lib. 6. an. *Sceptruches* vocat.

2. *In commilitium asciti.*] Videtur sensus: abductis ex Pannonia & Mœsia exercitibus, timebant Flaviani duces, ne provinciæ illæ inermes relictæ, à vicinis nationibus turbarentur, & præsertim à Sarmatis Jazygibus. Ideo illorum principes, specie honoris, in commilitum evocaverunt, revera quasi obsides.

Sed cum ipsi obtulissent etiam plebem & equites, recusatum id munus, ne forte inter Romanorum discordias, ipsi externam aliquam seditionem suscitarent, aut in ipso bello ad Vitellium deficerent. quod evenire non poterat, cum plebs sine principibus domi remaneret, ac principes in Italia, sine suorum popularium manu militarent.

Et melius juxta hunc sensum distinxi, apposito puncto, post verbum, *asciti*: cum antea continua oratione scriptum esset, *asciti*, *plebem*, &c. Pichena.

In commilitium asciti.] Vertunt, quasi Flaviani secum in Italiam ad hoc bellum traxerint Sceptuchos illos Sarmatarum. Sed potius illi in commilitium asciti videntur, ne aut ipsi fines Rom. invaderent, abstractis legionibus, & ut ipsi forte eos fines, easque provincias exarmatas tuerentur, amotis Romanis, & inter se de Italia pugnantibus

Quod innuere videtur ipse Tac. his verbis, *ac ne inermes provincia barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum, &c. in commilitium ascitia* Itaque, puro, adsciti illi tantum, ne vel ipsi invaderent, vel ut aliorum barbarorum irruptionem prohiberent

Observo apud Tacitum, quosdam Germaniæ populos, vel alios etiam ad Orientem in commilitium à Romanis ascitos, ut incurrerent in hostes alla parte, viresque diducerent, & averterent, non autem, ut copiis aut exercitui Rom. immiscerentur. Et ipsorum principum Sarmatarum, in omnibus præliis Flavianorum, nulla fit mentio.

Et forte Sceptuchi illi sine suo equitatu, sine suis popularibus non militassent in castris Rom. & in Italiam usque vecti. & præcipue cum novi socij essent, cum imperio Rom. inservire non assuevissent.

Certe reguli Orientales sic inserviebant, ut & reges Suevorum hoc loco. sed hi pridem obsequio & servitio facti, ingenio & consuetudine, non item Sarmatæ, qui ignoti, feroces & indomiti hactenus.

In commilitium asciti.] Re accuratius perspecta videtur Sceptruchi illi, non tantum in belli societatem, sed vere *in commilitium asciti*. & ad bellum præliaque simul tracti Nam plebem, seu ceterum equitatum suum illi offerebant, quod munus remittitur, ne prævalidiores aliquid molirentur inter bella civilia. igitur in hoc distincti Sceptruchi à plebe, quod plebs remittitur, illi vero admitterentur in belli partem.

Etiam hic distincti Sarmatæ à Sidone & Italico regulis Suevorum qui simul cum suis popularibus adsciti fuur, quia vetus obsequium Suevis illis & pridem reverentia fidesque erga imperium Romanum. At non ita Sceptruchis Sarmatarum fidebant, & qui ideo soli ad-

quoque, *& vim equitum*, qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias [1] externa molirentur, aut majore

INTERPRETATIO.

equitum, *quo solo præpollent, exhibebant: remissum id beneficium, ne inter dissentiones* civium, *externum bellum moverent, aut majore pretio ex aliis par-*

NOTÆ.

missi ad bellum, rejecta plebe, quia gens illa minus nota & *fidei commissa* minus *patiens*.

In commilitium asciti.] Forte in eo differunt, *commilitium*, & *societas belli*, quod *in commilitium asciti*, suis tantum corporibus militarent, velut inter Volones, & paucis famulis eos stipantibus. Sic Rex Epiphanes pro Othone prælium eiens vulnerarur, supra.

At vero qui in societatem belli adsumuntur, hi eum suis popularibus & talium cohortium suarum duces mereut. Sic olim Segestes, Arminius, sic & nunc *Sido atque Italicus reges Suevorum*, non tantum *in commilitium*, sed socij prorsus belli *trahuntur in partes*, ut *quibus vetus obsequium erga Romanos*, & ipsorum *genti fidei commissa patient er.*

At non perinde comperta fides Sarmatarum, & metus erat, *ne, majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent.*

Fas juraque belli non sinebant transgredi ad hostes, majore pretio corrumpi, deserere socios, ac violare fidem quam jurassent. Hoc tamen metuebatur ex Sarmatis.

Illi certe solebant sæpe utrasque partes amplecti pecunia ac stipendiis conducti, sed ita ut alij alia sequerentur, non ijdem bella desultarent. Sic lib. an. alij Sarmatarum fovebant partes Iberorum, alij Parthorum, sed ita ut in fide starent, quam semel amplexi erant.

In commilitium asciti.] Asciti ipsi principes Sarmatarum & tracti forte ad bellum, quasi per honorem, non tamen populares accepti, ne quid numero suo freti molirentur. Ipsi principes subtracti, ne inermes provincias ipsi cum plebe sua lacesserent, flagrante bello civili.

Discrimen igitur hic inter Sarmatas & Suevos, quod Suevorum reges adsciti, & simul cum suis popularibus ad bellum tracti sunt. at vero Sarmatarum principes adsciti sunt in commilitium, & ad bellum ipsi una cum Flavianis venerint sed sine plebe, sine suo equitatu.

Sed nulla mentio eorum in præliis, fateor, sic scil. ob paucitatem. Et quia modici ac spreti reguli in tantis opibus imperij, & in tanta mole belli. Epiphanes rex in prælio pro Othone vulneratur, & fere silentio prætermittitur. tanta superbia fuere in reges inservientes! Sic igitur capio: societas inita indistincte eum Sarmatis; neque certe potuit iniri fœdus cum principibus, nisi simul & eum plebe iniretur. sed adsciti in commilitium seu in partes belli soli principes, & rejecta plebs. Ne prævalidi inter discordias civium, externa molirentur. Itaque adsciti Sceptruchi in bellum, & in partem præliorum venere.

[3]. *Plebem quoque*] Cepit interpres Gallicus de pedestribus copiis. quod falsum puto. Nam solo equitatu pollebant Sarmatæ. & hoc loco *plebs* & *vis equitum*, unum & idem est, si sedulo attendis verbis Taciti.

[1]. *Externa molirentur.*] Ab externis & nondum *ante alias sociis* Sarmatis metuebatur, *ne inter discordias*, seu bella civilia, *externa* bella, externam fraudem *molirentur*, cui egregiam occasionem exhibebant discordiæ civium: *Timeo Danaos & dona ferentes.*

Igitur assumpti tantum *principes* Jazigum, à quibus nihil metui potuit ob paucitatem, & quibus forte adpositi custodes, velut honoris caussa. & qui procul ad bellum tracti soli, si revera venere in Italiam, nihil *externum* moliri potuerunt, & quibus abstractis, nihil plebs Sarmatica ausa foret.

[1] ex diverso mercede, [2] jus fasque exuerent. Trahuntur in partes [3] Sido atque Italicus, reges [4] Suevorum, quibus [5] vetus obsequium erga Romanos, & [6] gens fidei [7] commissæ patientior. [8] opposita in latus auxilia,

INTERPRETATIO.

tibus accepto, jus fidemq; mutarent. Alliciuntur in partes Sido & Italicus, reguli Suevorum, quibus prisca fides & reverentia in Romanos, & natio hæc fœderis initi observantior;

NOTÆ.

1. *Ex diverso.*] Sic supra lib. 2. hist, 75. *Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinore, paratum ex diverso præmium petat.* ubi *ex diverso*, id est, ex altera factione, seu ex hoste.

2. *Jus fasque.*] Id est, fidem & societatem qua obstricti Flavianis erant.

3. *Sido atque Italicus.*] Qui reges haud dubiè orti ex Vannio. Et cave confundas hunc Italicum, cum Italo de quo lib. 11. an 16. qui filius Arminij, & adscitus est in regnum Chetuscorum, aut eum ejus stirpe. *Italicus* iste imperat Suevis trans Danubium positis, & extra Germaniam.

4 *Reges Suevorum.*] Sed cur à suis olim Germanis desciscunt Suevi, & alias partes amplectuntur? Nam Vitelliani toti Germaniciani erant. Sic puto, quia longe dissiti Suevi à Gallia, seu Germania, quam rexerat Vitellius, & vicinio res Pannonicis exercitibus, potius eos secuti sunt.

Præterea reges illi diversas rationes habuere à provinciis seu gentibus Germanicis, quæ liberæ & indomitæ non patiebantur reges, imo & abhorrebant tamquam libertatis Germanicæ infensissimos hostes.

Et isti reges opibus ac vi Romanorum se tuebantur adversus alias gentes priscæ libertatis pervicaces.

Itaque non mirum, si in alias partes ultro transierint. Tac. lib. de mor. Germ. cap 42. de Regibus Marcommannorum & Quadorum: *Sed & potentia regibus ex auctoritate Romana. raro armis nostris, sæpius pecunia juvantur.*

Reges Suevorum.] Suevi illi haud dubie, non illi qui in Germania, sed qui trans Danubium locati, & quibus sub Tiberio datus Vannius rex, & qui vicini Sarmatis. Hi tracti ad bellum in Italiam cum sua plebe, quia gens obsequij veteris, & *fidei commissæ patientior.* Et in *primori acie* certarunt, cum delectis auxiliaribus, infra prælio Cremonensi, pro Flavianis.

5 *Vetus obsequium.*] Non quod essent subditi illi Romanorum, sed tantum socij veteres. Ita per *obsequium* intellige tantum, fidem ac reverentiam, tamquam sociorum minus pollentium, & per honorem cedentium. jam sic ultra Rhenum ac Danubium prolata erat *imperij reverentia.*

6 *Gens fidei.*] Lib. 13. Ann. ubi de Frisiis; *Nullos mortalium armis, aut fide ante Germanos esse.*

7. *Commissæ.*] *Commissa*, ibi est, datæ, gens Germana fidei datæ patientior seu observantior. vel *commissa*, id est creditæ fidei Suevis *vetus obsequium* erga Romanos, non autem Sarmatis, qui nuper adsciti in societatem. Comparat Tacitus Sarmatas cum Suevis, seu fidem Suevorum cum fide Sarmatarum hæc enim Flavianis suspecta. Germani vero fideliores & constantiores habentur.

De Sarmatis, supra ann. 6. 33. *Contra Pharasmanes adjungere Albanos, accipere Sarmatas, quorum Sceptruchi utrimque dona accepere, more gentico diversa induere.* Non tamen ideo suspecti præcise, quod *more gentico diversa induerent*, sed quia velut externi imperio, [illegible] hi socij, nec obsequio facti.

8. *Opposita in latus auxilia.*] Adversus Rhætiam Nempe opposita illa auxilia, quibus præerat Sextilius Felix, ala scilicet Auriana, octo cohortes, & Noricorum juventus.

[9] infesta

[1] infesta Rhætia, cui Portius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum [2] ala Auriana & VIII. cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam [3] Æni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus: nec his, aut illis prælium tentantibus fortuna partium alibi transacta. [4] Antonio 6

INTERPRETATIO.

objecta in latus sociorum copia. nam inimica erat Rhætia, cui præerat Portius Septimius procurator, illibata fidei adversus Vitellium. Itaque Sextilius Felix missus cum ala Auriana, & octo cohortibus, & Noricorum auxiliis, ad insidendum littus Æni amnis, qui labitur inter Rhætos Noricosque. Nec his aut illis pugnam audentibus, de summa rerum alibi dimicatum est. Antonio

NOTÆ.

1. *Infesta.*] Lege, vel intellige: *quia infesta Rhætia.*

2. *Cum ala Auriana.*] Ita ne? atqui ala *Tauriana*, sive *Taurina*, adjuncta legioni Italicæ, in Vitellij partibus erat: nec de transfugio aut discessu ejus usquam didicimus. Ut justa causa sit, cur Vaticanam & Flor. lectionem recipiam, *ala Auriana.*

Nomina enim fere equitum alis, à præfectis: Taurianæ, Frontonianæ, Valeriæ, Silanæ, Aurianæ. Et hæc ipsa Auriana perseveravit ad labens imperium, legasque in notitia imperij sub dispositione ducis Armeniæ: *ala Auriana, Dascusa.* Lipsius.

3. *Æni.*] Oenus, Fluvius Rhætiæ & Norici regionum, in Danubium se exonerat. Hodie *Inn*, labitur per regionem Grisonum, comitatum Tirolis, & ducatum Bavariæ. *Tillemon.*

4. *Antonio vexillarios.*] Hic Antonius, legatus septimæ Galbianæ, primus in viam se dedit, extremo Augusto, aut initio Septembris, secum trahens vexillarios è cohortibus, & partem equitum; non modicas procul dubio vires, integram licet non explerent legionem.

Profectus cum illo Attius Varus, sola cum primipili auctoritate, sed ignoto, cujus legionis. Lib. autem 4. Tertia legio vocatur *familiaris Arrio Varo miles.* Postea, ut hist. 4. docemur, & prætoriano militi præfuit, obtinuitque *prætoria insignia*, & per Mucianum dejectus loco suo, factus est *præfectus annonæ.*

Patavij aut inde non procul duæ legiones è Pannonia Antonium assecutæ, nimirum *septima Galbiana*, cui legatus Antonius ipse, & *tertiadecima Gemina*, cum Vedio Aquila ejus legato.

Titus quoque Ampius Flavianus legatus, ut ex conjecturis affirmare licet, simul eò devenit; mox enim in seditione ad Veronam legitur Aponius Saturninus Moesiæ præses, & cum *septima Claudiana*, Vipsano Messalla legato, Veronæ eum assequitur.

Et paulo post, Veronæ aut prope eam duæ aliæ legiones ex Moesia, *tertia Gallica* cum Dillio Aponiano, & *octava Augusta* cum Numisio Lupo. Atque hoc partium Flavianarum robur in prælio ad Cremonam fuit, exceptis quibusdam veteranis prætorianorum cohortibus, quæ & illic & alibi memorantur; sed quando & ubi in istas partes concesserint, nusquam disertè, ut equidem decuit, recensetur.

Vitellio sub signis fuerunt in campis Cremonensibus duæ integræ legiones, *unaetvicesima Rapax*, Cæcina ducente ex Germania, & *Italica*, à Valente Lugduno excita, & sex legionum non integrarum vires ex Germania; nimirum *quarta & octavadecima*, (alias *duoetvicesima*) ex Germania superiori; *prima, quinta quintadecima & sextadecima* ex inferiori Germania; earum sex 2. hist. nominantur. Antequam manus conserérent istæ octo, speciatim, addito que nomine exprimuntur.

[1] vexillarios è cohortibus, & [2] partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello quam gloriam ei dux Corbulo, & prosperæ in Armenia res addiderant. Idem *secretis apud Nero-*

INTERPRETATIO.

ducenti raptim vexillarios è cohortibus lectos, *& partem equitatus ad occupandam Italiam, socius fuit Arrius Varus, bello egregius, quam famam ei adjecerant dux Corbulo, & res fœliciter in Armenia gesta.* Idem *occultis apud Neronem*

NOTÆ.

Præter octo legiones, militabant istis partibus *vexillarij* ex tribus legionibus Britannicis, *secunda Augusta, nona, & vicesima Victrice*, pars ex octo millibus *armatorum*, quos Vitellius è Germania duxerat, scil. è *Britannico delectu*, 2 & 3 hist. atque hi milites parebant Cæcinæ.

Post pugnam Cremonensem, *victa legiones per Illyricum dispersa*, 3 hist. Quinque legiones victrices, auctæ *undecima Claudiana*, & sex insuper millia ex Dalmatia, duce Poppæo Silvano, istius legionis legato, & Annius Bassus, legionis undecimæ legatus, Veronæ sub stiterant.

Antonius & alii duces, cum auxilia iis & *lectis è legionibus* pergebant ad Fanum fortunæ 3. hist. ad Fanum porro cum venissent, Verona omnes arcessi jubent copias, quæ istos assecutæ ad Carsulas.

Post cladem Cremonensem, Vitellius misit Fabio Valenti tres prætorianas cohortes cum ala Britannica, captas à Cornelio Fusco ad Ariminum, deinde utrumque præfectum militi prætoriano, cum quatuordecim cohortibus prætor. quibusdam equitum alis, & legione è *classicis*, alia quam erat adjutrix Classica (quæ tum in Hispania) & forte recens conscripta. Atque hæ fuerant vires utriusque exercitus, quæ huic prælio interfuerunt. *Savilius.*

1. *Vexillarios.*] Cave intelligas *veteranos. Vexillarij* sunt lecti è legionibus, qui sub vexillis merebant, ut cohortes separatæ à legione, seu aquila, neç aliter quam alij legionarij qui in corpore legionis & sub aquila militabant. certe ejusdem sortis & conditionis erant.

Veterani sub vexillo quidem merebant. sed non *vexillarij* appellabantur, & diversæ conditionis erant, ut pote missi jam & exauctoritati.

Vexillarios è cohortibus.] Forte illi *vexillarij* expediti & selecti ex sua legione septima Galbiana, cui præerat Antonius, & ex aliis legionibus, seu cohortibus Rom. sive quæ separatæ, sive quæ adnexæ legionibus essent.

Neque verisimile est in tanto motu, & in expeditionem tantæ molis traxisse tantum *cohortes auxiliarium*, qui certe numquam *vexillarij* dicuntur. Et in hoc *legionarij* distinguntur ab *auxiliaribus*, quod *illi subsignani*, seu *vexillarij* appellentur.

Forte tantum traxit *vexillarios cohortium* Rom. quæ separatæ merebant. & statim sequuntur ipsæ legiones.

Forte intelligendæ hic quæcumque *cohortes* indefinite, sive sint in legione, sive seorsim mereant, ita ut isti *vexillarij*, quos rapit hic Antonius, incesserint sub pluribus vexillis, quæ nomina ferrent cohortium, seu legionum ex quibus electi erant. Aut etiam *vexillarij* duorum v. g. aut trium cohortium sub uno eodemque vexillo merere potuerunt, pro arbitrio & prudentia ducis Forte dicit, *vexillarios è cohortibus*, quia certe hi electi ex cohortibus legionum.

2. *Partem equitum*] Nempe Pannonici & Mœsici exercitus. Nam Poppæus Silvanus legatus Dalmatiæ morari visus, nec advenit cum legione *undecima Claudiana, & sex millibus Dalmatarum*, nisi post victoriam Antonij: nisi forte vexillarios quosdam præmisisset, quasi non sponte, aut jussu suo. quod tamen factum non puto.

nem sermonibus, ferebatur *Corbulonis* [1] *virtutes criminatus*. unde infami gratia [2] primum pilum adepto, læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertere. Sed Primus ac Varus, [3] occupantes Aquilejæ proxima quæque, & [4] Opitergij & [5] Altini lætis animis accipiuntur. relictum Altini præsidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus audita. inde Patavium & [6] Ateste partibus adjunxere. illic cognitum, *tris Vitellianas cohortes, & alam cui Scriboniana nomen ad* [7] *Forum Alieni*, [8] *ponte juncto, consedisse*. placuit occasio invadendi incuriosos; nam id

INTERPRETATIO.

criminationibus bonas Corbulonis artes insectatus *dicebatur. unde ignominioso favore primi pili honorem adsecuto, fausta ad præsens, res erant; at per scelus comparata postea illi in exitium cessere. Sed Primus ac Varus invadentes Aquilejæ vicina quæque loca, alacriter excipiuntur Opitergij & Altini. Altinum copiis firmatum adversus naves Ravennates, nondum comperta transitione classis. hinc factioni adjecere Patavium & Ateste. illic compertum* est, tres cohortes Vitellianas, & alam quam Scribonianam vocant, substitisse ad Forum Alieni, adstructo ponte. *Placuit opportunitas occupandi securos & cura vacuos; quippe*

NOTÆ.

1. *Virtutes criminatus.*] *Virtutes* ducis, quasi crimina incusabat, pro more ævi Neroniani.

2. *Primum pilum ad pto.*] Haud dubie Primipili centurio fuit tertiæ legionis quæ in Oriente militaverat sub Corbulone, & quæ *familiaris Arrio Varo miles* appellatur, infra.

Et quod de Volaginio quodam, supra lib. 2. 7. Tac. scribit: *Sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percussorem ejus Volaginium, è gregario ad summa militiæ provectum.* Idem hic sub intelligi debet de Corbulone & de Arrio Varo, ita ut ad eadem munia præmiaque provecti sint illi nebulones, ob similia crimina, *Volaginius*, ob interemptum Scribonianum, & *Varus*, ob interfectum Corbulonem. licet paulum diverso modo, tamen eadem adepti sunt.

Tertianos vero sic laudat Antonius infra, cap. 24. *Plura ad Tertianos, veterum recentiumque* admonens: *Ut sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent.*

Et statim; *Orientem solem (ita in Syria mos est) salutavere.* Et infra, lib. 4. Tertiani *in Orientem* solita hiberna remittuntur à Muciano.

Primum pilum.] Haud dubie Tertiæ legionis quæ in Syria militaverat, & in Armenia, duce Corbulone. Quare & prima in partes Flavianas transgressa. Unde iste Primipilus inter primos belli concitores cum Antonio. Nondum advenerat ipsa tertia legio, sed tantum cohortes, seu vexilla

3. *Occupantes.*] Alij ex MSS. *Occupata Aquileia, in proxima quæque*, supple, *accipiuntur*, recte & bono sensu.

4. *Opitergij.*] Opitergium, urbs Venetiæ provinciæ Hodie *Oderzo*, oppidum Marchiæ Tarvisinæ, in statu reipublicæ Venetæ *Tillemon*.

5 *Altini.*] Altinum, urbs Venetiæ provinciæ. Hodie *Altino*, urbs eversa Marchiæ Tarvisinæ, sub dominio reipublicæ Venetæ *Tillemon*.

6. *Ateste*] Urbs Venetiæ provinciæ. Hodie *Este* oppidum agri Patavini, in ditione Veneta *Tillemon*.

7. *Forum Allieni.*] Urbs Lingonum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ Hodie *Ferrare*, urbs Ferrariensis agri, in statu Ecclesiastico. *Tillemon*.

8 *Ponte juncto.*] Interpres Hispanus: *Fabricato in id ponte, ut è suis castris in opidum commearent*

quoque [1] nuntiabatur. luce prima inermos plerosque oppressere. Prædictum *ut paucis interfectis, cæteros pavore ad mutandam fidem cogerent.* & fuere qui se statim dederent. plures [2] abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt. Vulgata victoria, [3] post principia belli [4] secundum Flavia-
7 nos, duæ legiones, [5] septima Galbiana, tertiadecima Gemina, [6] cum Vedio Aquila legato, Patavium alacres veniunt. ibi pauci dies ad requiem sumpti: & Minucius Justus, [7] præfectus castrorum legionis septimæ, quia [8] adductius quam civili bello imperitabat, [9] subtractus militum iræ,

INTERPRETATIO.

id etiam nuntiabatur. Cœpta luce plerosque inermes intercepere. Prius jussum erat ut, paucis occisis, alios metu ad exuendam fidem compellerent. *& fuere qui se confestim dederent. plures abscisso ponte, imminenti hosti iter ademerunt. Sparsa victoria fama, post initia belli Flavianis prospera, duæ legiones, septima Galbiana, & tertiadecima Gemina læta adveniunt Patavium, cum Vedio Aquila legato. Ibi dies aliquot ad quietem sumpti: & Minucius Justus, præfectus castrorum septimæ legionis, quia acerbius, quam civilibus armis* licet, *imperabat, indignationi militum,*

NOTÆ.

1. *Nuntiabatur.*]. Nuntiabatur, tres Vitellianas cohortes & alam Sebonianum ad Forum Allieni consedisse. Nuntiabatur quoque incuriosos ibi sedere.

2. *Plures abrupto ponte.*] Haud dubie præsidium agitabant ad pontem, & in ea parte, qua occurrebat instabatque hostis Sed præter spem partim oppressi qui in extrema hac parte pontis erant, partim, se dedebant, Alij plerique primo metu, & durante pugna, pontem abrupere, sicque *instanti hosti viam abstulere.*

3. *Post principia belli.*] Non male congruit cum iis quæ præcesserunt cap. 2. *Iam reseratam Italiam*, seu *militiam.* & *impulsas Vitellij res audietis.* Alij, *principio belli*, ex MSS.

4 *Secundum.*] Ne intelligas præcisè de victoria *secundum Flavianos.* sed intellige, ob eam victoriam, initia belli jam fausta fuisse Flavianis partibus, quod magni momenti fuit. nam *fama bella constant*, & prout initia belli, ita & cætera æstimantur.

5. *Septima Galbiana.*] Cujus legatus Antonius Primus. Eam tum ducebat *Minucius Iustus præfectus castrorum*, absente Antonio legato; quia nempe post legatum legionis, dignitate præminebat præfectus castrorum.

6 *Cum Vedio Aquila legato.*] Et T. Ampio Flaviano Pannoniæ legato. *Savil.* Cepit interpres Gallicus, quasi duabus istis legionibus præesset Vedius Aquila. Fuit ille tantum legatus legionis tertiædecimæ Geminæ.

Septimæ Galbianæ legatus fuit Antonius, & absente Antonio, loco legati, Septimæ huic præerat Minucius Justus præfectus castrorum ejusdem legionis, ut fieri debuit. & summæ rerum ac belli, seu duabus istis legionibus præerat T. Ampius Flavianus, rector Pannoniæ & legatus consularis.

7. *Præfectus castrorum.*] Præerat ille legioni septimæ Galb. nam *septima Claudiana* præfuit Vipsanus Messalla loco Tertij Juliani legati legionis istius, qui ultra montem Hæmum profugerat, metu Saturnini Mœsiæ rectoris. Miserat Saturninus centurionem ad eum interficiendum, prætexto partium.

8. *Adductius.*] Id est severius. Sic lib. Ann. 14. *Pluribus sermonibus, modo familiaritate juvenili Nero, & rursus adductius, quasi seria consociaret.* Et eod. lib 14. *Adductum & quasi virile servitium*, ubi de Agrippina.

9 *Subtractus militum iræ*] Scil haud dubie ab Antonio primo, cui præcipua authoritas apud hanc legionem. Nec id forte sine æmulatione in Justum, ut solus bello potiretur. nec jam sine ambitione in vulgus militum Antonius; ideoque

ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res, [1] interpretatione gloriæ, in majus accipitur, postquam [2] *Galbæ imagines*, [3] *discordia temporum* [4] *subversas, in omnibus* [5] *municipiis recoli* jussit Antonius: decorum pro caussa ratus, [6] si placere Galbæ principatus, & partes revi-

INTERPRETATIO.

ad Vespasianum missus est. Pridem exoptata res interpretatione famæ in majus vulgatur, postquam Antonius restitui *jussit* in omnibus oppidis Italiæ effigies Galbæ, dissensione temporum dejectas: *gloriosum Flavianis partibus existimans, si placere Galbæ imperium, & partes ejus resurgere putarentur. Postea cen-*

NOTÆ.

Minneium subtrahit, mittitque ad Vespasianum. sic describit hominem Tac. infra.

1. *Interpretatione.*] Præsentia semper odio sunt. homines fere æqui absentium & farofunctorum Igitur populus & boni, post Othonis scelus, & Vitelliana arma, tandem desiderare Galbæ. innocentiam seu constantiam coeperunt, & pridem cupiebant ipsi restitui decus, seu reponi imagines illius. quod nunc facit Antonius.

Igitur ea res in majus accipitur apud vulgus, per interpretationem gloriæ. quia nempe decorum & gloriosum Flavianis partibus putabatur, *si placere Galbæ principatus & partes reviviscere crederentur.*

Sic leniebantur & conciliabantur Hispania, Gallia: & cæteri Galbiani. Et licet re ipsa in speciem tantum ac pompam effigies Galbæ publicè proponerentur, attamen interpretatione decoris in Flavianos, ea res in majus accipiebatur, ut fieri solet apud vulgus.

Interpretatione.] Interpretatione hominum, & in ore famæ erescit gloria post cineres, & præcipue principum, quibus jam non invidetur. hi jam comparatione successorum, sæpe desiderantur. Interpretatione famæ & gloriæ, ac moribus id in majus accipiebatur, quā re ipsa fuit. Et ut fama, ita factio prævaller.

2. *Galba.*] Adversus Galbam rebellarat Vitellius, jamque Othonianas partes excitarat, & victas legiones, Othonis scil. in partibus jam habebat Antonius; superarat igitur, ut Galbæ simul etiam partes reviviscere crederentur.

Fuerat restituturus Antonius ordini & decori à Galba, & ab eodem præpositus septimæ legioni quæ Galbiana dicebatur. sicque & privata & publica caussa inductus videtur, ut Galbæ decus restitueret. Tali decore dignissimus vindex ille imperii & assertor generis humani Galba. Et jam supra, *populus cum lauru ac floribus, Galbæ imagines circum templa tulit.*

3. *Discordia.*] Nempe rebellione Othonis & Vitellii adversus Galbam; eodem enim animo, eodemque fere tempore uterque defecerat à Galba. Sicque ejus imagines subversæ, & nondum repositæ fuerant.

4 *Subversas.*] Qui mos etiam olim Græcis usitatus, teste Plutarch. Polit. *Demadis item statuas dejectas & obrutas, ac inde ad vascula quadam, per contumeliam conflatas accepimus.*

5. *Municipiis.*] Quia nondum Romæ id præcipere poterat, quia scil. nondum vicerat, quia nondum urbem occupaverat, id in municipiis jussit.

6. *Si placere.*] Vertit interp Hispanus: Si populi præsumerent Galbæ principatum Vespasiano placere. Forte sensus est: si Flavianis cæterisque mortalibus *placeret Galbæ principatus*, qui alioqui bonus & innocens Imperator, & si *reviviscere partes* illius crederentur, ut pote adversus Vitellium, qui rebellarat in Galbam, longe pejor, nec sævitia minore.

Placere.] Melior verus lectio, *placeret.* Id decorum pro caussa Vespasiani ratus,

8 refcere crederentur. Quæfitum inde qua fedes bello legeretur? [1] Verona potior vifa, patentibus circum campis ad pugnam equeftrem, [2] qua prævalebant: fimul coloniam [3] copiis validam auferre Vitellio, in rem famamque videbatur. Poffeffa ipfo tranfitu [4] Vicetia: quod per fe parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus [5] illic Cacinam genitum, & patriam hoftium duci ereptam. [6] In Veronenfibus pretium fuit; exemplo opibufque partes juvere. Et [7] interjectus exercitus, [8] Rhætiam, Juliafque Al-

INTERPRETATIO.

fultatum, quæ arx belli *affumeretur?* Verona *magis placuit*, lata & aperta circum planitie ad explicandum equeftre certamen, *quo prapollebant: etiam è re & gloria* partium effe *credebatur*, fi urbem longe opulentiffimam & commeatibus firmam Vitellio adimerent. *Occupata ex itinere Vicetia: quod ex fe medicum (quippe tenues colonia opes) magni momenti fuit, cogitantibus* illic Cæcinam natum, & patrias fedes hoftium duci ablatas effe. *Opera pretium fuit in Veronenfi colonia, qua exemplo & copiis partes fovit. Et interpofitus exercitus obftruxerat.*

NOTÆ.

fi Galbæ principatus & ejus partes, eo bello revirefcere crederentur, quia fcil. placuerat Galba, præcipue fenatui & omnibus bonis. difplicuerat ille tantum fere militibus præmia & fpolia cupientibus, exhaufta Repub. Sic quippe & Vefpafiani principatus placere optimo cuique potuit, quafi huic infitus. nec admodum diffimilis Vefpafianus, fi feveritatem & parcimoniam fpectes, nifi quod ingenio, fato, & filiis validior fuit.

1. *Verona.*] Urbs Cenomanorum populorum, in Venetia regione. hodie *Verone*, urbs Veronenfis agri, in ftatu Veneto. *Tillemonius.*

2. *Qua prævalebant.*] Prævalebant nempe equitatu, ut qui tot alas haberent; ideoque *pugnam equeftrem* cupiebant.

3. *Copiis validam.*] Intellige præcipue *commeatus*. licet forte & aliquæ copiæ militares adeffent, quas tamen hic non intendit, forte nec intelligit Tacitus.

4. *Vicentia.*] *Vicetiam* appellant Plinii meliores libri, & Strabo Οὐικετίαν, etiam & lapides.

Vicetia.] Vicentia, urbs Venetiæ provinciæ. hodie *Vicenze*, urbs tractûs Vicentini, in ftatu Veneto. *Tillemon.*

5. *Illic Cæcinam genitum.*] Veronæ Cæcina, Fabius Anagniæ genitus. hi mali legati peffimi principis, & in exitium publicum nati, ut Vitellius ipfe.

6. *In Veronenfibus pretium fuit*] Id eft, in Vicentinis fpecies fuit, in Veronenfibus utilitas. *Ferrettus.*

Pretium fuit.] Operæ *pretium fuit*, ob *exemplum* & *opes*, quibus *juvere partes Flavianas.*

7. *Interjectus exercitus.*] Lego: *interfeptus*. nam Rhætos & Germanos Antonius interfepfit. Infra 53. fic gloriatur ipfe: *Suis ftimulis excitos Mœfia duces, fua conftantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, interfepta Germanorum Rhatorumque auxilia.*

Τὸ *exercitus* interjectus *Rhatiam Juliafque Alpes* eft, nempe Rhætorum exercitus, qui timebantur, ne per eas Alpes defcenderent. *Salinerius.*

Hæc repugnant, quod nempe *interfeptus exercitus*, Rhætorum fcilicet hoftium, claudat Alpes Germanis etiam hoftibus, qui nempe Vitelliani erant; imo potius fimul impete facto, Rhæti Germanique ea clauftra perrumperent.

Infra 15. *Ingens Germanorum vis per Rhatiam timebatur.* Itaque verifimilius

pes, [1] ne pervium illa Germanicis exercitibus foret, obsepserat; quæ ignara Vespasiano, aut vetita: quippe *Aquileiæ sisti bellum, exspectarique Mucianum* jubebat. adjiciebatque imperio consilium, *quando Ægyptus, claustra annonæ*, [2] *vectigalia opulentissimarum provinciæ*

INTERPRETATIO.

Rhætiam & Iulias Alpes, ne illa parte Germanico militi pateret aditus. Quæ rei ignorabat Vespasianus, vel prohibebat: etenim imperabat sisti expeditionem Aquilejæ, & opperiri Mucianum, *addebatque mandatis consilium*; quandoquidem occuparentur Ægyptus, claustra rei frumentariæ, & tributa locupletissimarum

NOTÆ.

est, ut interjectæ sint copiæ Flavianorum inter Rhætiam & Julias Alpes, ut hac parte aditus clauderetur Germanicis exercitibus, ne hac via descenderent Rhæti, Germanique in Italiam. sicque vere *intersepta Germanorum Rhætorumque auxilia*, ut jactat Antonius infra.

Et illa *auxilia* Rhætiæ, *exercitus* vocari nondum potuerunt. At si Germanici invasissent, tum id *exercitus* vocari potuit.

Interjectus exercitus.] Intellige alam Aurianam & octo cohortes, quibus præerat Sextilius Felix, supra cap. 5. & fallitur interpres Gallicus qui vertit, quasi Veronensi exercitu interjecto, Primus obsepsisset Alpes: at certe nullus exercitus remansit Veronæ.

Nam Antonius cap. 15. *Universo cum exercitu, secundis a Verona castris, Bedriacum venit.* Describit hic Tacitus totum ordinem belli & copiarum, ut occurrat, seu respondeat consiliis Vespasiani, quæ post res afferebantur.

Et interjectus exercitus.] Puto, intelligit idem quod supra habet cap. 5. *Opposita in latus auxilia, infesta Rhætia; ; ; Igitur Sextilius Felix cum ala Auriana & octo cohortibus ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis quod Rhætos Noricosque interfluit, missus.*

Et per *interjectum exercitum*, hasce copias intelligit, scil. *alam Aurianam, octo cohortes* &c. nisi quod hic de Juliis Alpibus addit, quibus obsessis, impediebantur transitus auxiliorum Germanicorum.

Quod & innuit infra l. 4 Antonius Epist. ad Vespasianum: *Suis stimulis ... occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhætorumque auxilia*, ut puto, ipso eodem exercitu, de quo cap 5

Et male hoc loco cap. 8. legunt, *interseptus exercitus.* nam imo ab illo exercitu *intersepta* & interclusa auxilia Rhætica & Germanica & ideo interjectus ille exercitus, ut intercluderet illa auxilia, atque transitu in Italiam prohiberet.

Et interjectus exercitus.] Copiis illis, ac præsidio Veronensi occluserat Alpes Julias, ex parte Pannoniæ, simul & Rhætiam intersepserat Antonius, ne illa perrumperent Germanici exercitus.

8 *Per Rhætiam Iuliasque Alpes.*] Ab ortu in occasum euntibus, post *Carnicas* Alpes *Iuliæ* occurrunt, quæ ab Tarvisio in Noricum & Austriam perducunt. *Lupanus.*

Iuliasque Alpes.] Alpes Juliæ montes Norici & Pannoniæ regionum Illyrici late sumpti, atque Venetiæ & Histriæ regionis Italiæ hodie *Czalin, & Monti della Vena*, in Forojulio. Histria & ducatu Carinthiæ, provinciis statuis Veneti & circuli Austriæ *Tillemon.*

1. *Ne pervium illa.*] *Illa*, sicut *qua*, pro *illac*. Sic lib 2. Ann. *Incubueratque sagittarius, illa rupturus.* Rhenanus.

2 *Vectigalia opulentissimarum provinciarum.*] Præcipue intelligit provincias Orientis, quas pacatas obtinebat, quibus addi possit, & ipsa Libya seu Africa, cum tributo seu re frumentaria, quam Italiæ & urbi ipsa suppeditabat, & quam fa-

rum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique [1] *ad deditionem subigi.* Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, [2] *incruentam & sine luctu victoriam*, & alia hujuscemodi prætexendo; sed gloriæ avidus, atque omne belli decus sibi retinens. Cæterum ex
9 distantibus terrarum spatiis, consilia post res afferebantur. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium inrupit, tentatisque levi prælio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina inter [3] Hostiliam vicum Veronensium, & paludes [4] Tartari fluminis, castra permunit: tutus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur. quod si affuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus [5] duæ legiones nondum conjuncto Mœsico exercitu potuere: aut retro actæ, deserta Italia turpem fugam conscivissent. Sed Cæcina per varias moras, prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos ar-

INTERPRETATIO.

provinciarum, legiones Vitellii inopia pecuniæ annonæque, posse compelli ad se dedendi necessitatem. *Eadem Mucianus frequentibus literis suadebat*, sine cæde & consternatione victoriam, *& alia similia obtendendo : sed re ipsa famæ cupidissimus, atque omnem belli gloriam sibi vindicabat. Cæterum ex longinquis regionum spatiis consilia post eventus renuntiabantur. Itaque subita irruptione Antonius invadit stationes hostium, exploratisque animis modico certamine, æquis manibus abscessum* est. *Dein Cæcina castra metatus est inter Hostiliam oppidulum Veronensium & stagna Tartari amnis : ingenio ac situ loci defensus, cum à tergo murciretur amne, & à lateribus oppositu stagni. Quod si constitisset fides, vel toto Vitellianorum exercitu duæ legiones profligari potuerunt, nondum* scil. *adjunctis Mœsicis copiis : aut retro pulsæ, relicta Italia, indecora fuga abscessissent. Sed Cæcina variis cunctationibus, primas occasiones opportunitatesque belli Flavi-*

NOTÆ.

cile occupaturus erat ex Ægypto, teste Josepho.

1. *Ad deditionem subigi.*] Si nempe bellum traheretur.

2. *Incruentam ... victoriam.*] Non quia sic evenire posse crederet; sed talia præclara in speciem prætexebat, ut qui *gloriæ avidus ... omne belli decus sibi* adrogare vellet.

3. *Hostiliam.*] Vicus olim Veronensium, nunc Ferrariensis agri nomen servat. Tacitus annuere videtur, paludibus Tartari fuisse proximam, cum fere per 40 milliaria distet; eam Padus alluit. non longè est à Vitelliana, quam vulgares *Viadanam* vocant. *Alciatus.*

4. *Tartarus.*] Amnis Cenomanorum populorum & Venetiæ provinciæ, in Padum & Athesim fluvios se exonerat. hodie vocatur *il Tartaro*, & *il canale di Castagnaro.* labitur per agrum Veronensem, & Rhodiginum in statu Veneto. *Tillemonius.*

5. *Duæ legiones.*] Nempe *septima Galbiana* & *tertiadecima Gemina*, quibus haud dubie adjunxerat *vexillarios cohortium*, & partem equitatus. quæ simul forte robur legionis unius adæquabant, & tamen sic longe impares erant viribus Cæcinæ, si fides affuisset.

Mox advenit *legio septima Claudiana* cum Aponio Saturnino. quæ tamen copiæ sic nondum etiam *Vitellianis pares* erant, ut inquit Tacitus ipse.

mais

mis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec [1] per nuntios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius, cum legione septima Claudiana advenit. legioni tribunus [2] Vipsanius Messalla præerat, claris majoribus, egregius ipse, & qui solus ad id bellum [3] artes bonas attulisset Has ad copias nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina, *temeritatem victa arma* [4] *tractantium* incusans. simul *virtus Germanici exercitus* laudibus attollebatur; Vitellii modica, & vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia. nihil prorsus, quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, [5] omissa prioris fortunæ defen-

INTERPRETATIO.

nis prodidit, dum quos perturbare armis facile erat, literis incusat, donec tandem per internuntios proditionis conditiones daret sanciretque Interim Aponius Saturninus advectus est cum legione septima Claudiana. legionem hanc regebat Vipsanius Messalla, nobili stirpe, vir ipse eximius, & qui unus ad id bellum virtutes attulisset. Ad hunc exercitum minime Vitelliano parem (etenim tres tantum legiones etiamnum aderant) scripsit literas Cæcina, increpans audaciam, profligata arma tesumentium. *Etiam* fortitudo Germanici militis *laudibus evehebatur; de Vitellio modice & vulgari modo loquebatur, nullo in Vespasianum probro; sed nihil omnino* scripserat, *quod aut convelleret hostem, aut ei metum inferret.* At *duces Flavianarum partium, spreta superioris fortunæ mentione, pro*

NOTÆ.

1. *Per nuntios.*] Qui scil. utrinque commeabant. an commearent usque ad Vespasianum? non puto. id longius foret.

Sed potius forte *pacta* illa perfidiæ firmata, vel per Flavium Sabinum Vespasiani fratrem, vel per duces Flavianos, haud procul imminentes, Antonium scil. & alios legatus, & descisceentibus *vera fides.* Unde fortuna partium & statim victoria.

2. *Vipsanius Messalla.*] Est iste ipse, cui partes sermonis præcipuæ tribuuntur in libello De Causis corruptæ eloquentiæ. Amicum Tacito fuisse, ex elogiis his satis constat. *Lipsius.*

Vipsanius Messalla.] Legendum è lapidibus, *Vipstanus Messalla.* quod ait oriundum *claris majoribus*, intelligit præcipuè maternam Valeriorum gentem, à qua cognomen habet *Messalla*, ut patet *Poplicola.* Rupertus.

3. *Artes bonas.*] Virtutes, bonos mores, ut qui sine flagitiis, & nullo malo consilio, imo amore boni publici, in hoc bellum descenderat. Hæc bella civilia conscripsit iste hic Messalla, ut patet ex Tacito infra.

Artes bonas.] Vertunt, quasi unus ille sincero, affectu, & solo Reipub. amore ad id bellum venisset. Sed potest dici, præter innocentiam illam, attulisse etiam bonas artes, seu virtutes eximias ad id bellum, præ aliis ducibus, quorum alii, rerum novarum, honorumque & divitiarum, ac libidinum cupiditate, huc provecti erant.

Et alii etiam præterea, flagitia afferebant, ut Antonius Primus qui lib. 2. describitur, *serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis & seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus* &c. Ita & alii fere omnes.

4. *Tractantium.*] Pro *retractantium*, ut solet Tac. simplex pro composito.

5. *Omissa prioris fortunæ defensione.*] Ut quæ nihil ad Vespasianum, sed ad Othonem, ut imbellem ducem, specta-

ſione, pro Veſpaſiano magnifice, pro cauſſa fidenter, [1] de exitu ſecuri, [2] in Vitellium ut inimici, præſumpſere. facta tribunis & centurionibus *retinendi quæ Vitellius indulſiſſet* ſpe, atque ipſum Cæcinam non obſcure [3] ad tranſitionem hortabantur. [4] Recitatæ pro concione epiſtolæ addidere fiduciam; quod ſubmiſſe Cæcina velut offendere Veſpaſianum timens, ipſorum duces contemptim, tamquam inſultantes Vitellio ſcripſiſſent. Adventu deinde [5] duarum legionum, è quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numiſius Lupus ducebant, oſtentare vires, & [6] militari vallo Veronam circumdare pla-

INTERPRETATIO.

Veſpaſiano ampliſſimis verbis, pro partibus cum fiducia, velut *de eventu certi, in Vitellium, ut palam infenſi præſumebant, injecta ſpe tribunis & centurionibus conſervandi* quæ Vitellius ipſis conceſſiſſet, *atque ipſum Cæcinam non ambigue compellebant ad defectionem. Lecta in concilio litera, novam audentiam adjecere, quod humiliter Cæcina, velut metuens inimicitiam Veſpaſiani, ipſorum duces ſuperbe ac ferociter ſcripſiſſent, & quaſi Vitellio illuderent, inſultarent. Adventantibus poſtea duabus legionibus, è quibus tertiam curabat Dillius Aponianus, octavam Numiſius Lupus, ſtatuerunt oſtentare copias, & cingere Vero-*

NOTÆ.

ret, non ad ipſos, qui ſe longe fæliciores fortioreſque reputabant, & jam de victoria præſumpſerant.

Eademque arma ſumpta melioribus auſpiciis, eædemque legiones nunc majore fato, jam mutatis animis, ſimul & fortunam mutaverant. Itaque *pro Veſpaſiano magnifice, pro cauſſa fidenter,* quaſi *de exitu ſecuri,* &c. *præſumpſere.*

1. *De exitu.*] Lege, vel ſaltem intellige: tanquam *de exitu ſecuri.* nam ſtatim, *ut inimici præſumpſere.*

2. *Præſumpſere.*] Alii volunt: *reſcripſere.* ſed fruſtra. nam magnifice *præſumpſere,* ac *fidenter,* & veluti de exitu belli jam ſecuti eſſent, adeo ut ipſum Vitellium palam ſpreverent. Infra: *contemptim. & tanquam inſultantes Vitellio, ſcripſiſſent.*

3. *Quæ ... indulſiſſet.*] Commoda, ſtipendia, præmia, dignitates, præfecturas, tribunatus, præturas, ordinem ſenatorium, aut etiam decus patriciorum: forte & inſignia magiſtratuum nonnullis.

4. *Recitata pro concione epiſtola*] Itaque lectæ coram toto exercitu, & in vulgus militum publicatæ epiſtolæ utrorumque, ſcil. Cæcinæ, & ducum ipſorum Flavianorum, quas ipſi Cæcinæ ſcripſiſſent.

Ideoque lectæ in vulgus, ut fiduciam adderent militi, quia nempe Cæcina ſubmiſſe ſcribebat, & tamquam *offendere Veſpaſianum timeret;* ipſi vero *Flaviani, tamquam inſultantes Vitellio ſcripſiſſent.* militi eo gratiores quod ſocii culpæ, quod aperte cauſſam tuerentur, ſine ulla ſpe veniæ in adverſis.

5. *Duarum legionum.*] Quarum altera, *tertia Gallica*, altera, *octava Auguſta* appellabatur.

6. *Vallum militare.*] Opponitur *vallo ruſtico* aut *foſſæ agreſti.* Savil.

Militari vallo] Ne ſumas, quaſi Veronam ipſam cinxerit obſidione, nam hæc in partibus & amica fuit. Nec puto, etiam totam civitatem caſtris ſuis circumdedit; ſed ut infra 26 *Othoniano bello Germanicus miles mœnibus Cremonenſium caſtra ſua, caſtris vallum circumjecerat, eaque munimenta rurſus auxerat;* ubi puto, non etiam totam Cremonam caſtris amplexi ſunt Germanici.

Nam aliquod ſpatium vacuum fuit

cuit. Forte Galbianæ legioni, [1] in adversa fronte valli opus cesserat, & visi procul [2] sociorum equites, vanam formidinem ut hostes fecere. Rapiuntur arma. [3] & ut proditionis ira militum in T. [4] Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento; sed jam pridem invisus turbine quodam ad exitium poscebatur: *propinquum Vitellii*, [5] *proditorem Othonis*, [6] *interceptorem donativi* clamitabant.

INTERPRETATIO.

nam munimentis militaribus. Forte obtigerat Galbianæ legioni labor in adversa fronte munimenti, & conspecti eminus auxiliarium equites, vanum pavorem incussere, tanquam hostes. Statim capiuntur arma, & indignatio militum erupit in T. Ampium Flavianum veluti proditorem, *nulla flagitii specie; sed jam pridem infestus vulgo, ut tempestate quadam* ad *supplicium postulabatur. cum incusabant*, ut adfinem Vitellii, ut desertorem Othonis, & qui donativum in-

NOTÆ.

inter castra mœniaque. nam cap. 29 *Complectur cæde quantum inter castra murosque vacui fuit.*

Si universa mœnia castris ambiissent, quomodo cingere tale vallum corona potuit Antonius cum quinque legionibus? non enim plures habuit. & castra, ex more militiæ, capiebant tantum milliare unum & semis.

Et tunc cingendo totam urbem vallo, certe castra in immensum spatium erevissent. quod vim munimentorum minuisset, ut & propugnatorum.

Itaque puto disposita ea castra fuisse tantum circa partem murorum, ita tamen ut alias partes excubiis stationibusque dispositis tuerentur.

Habuerunt castra prope muros, ita ut spatia & itinera inter castra & urbem relinquerent, quibus mutuo commearent cives milites que.

1. *In adversa fronte valli.*] Puto, ea pars est valli, seu porta quæ *prætoria* dicitur, & quæ obvertitur hosti, ut *decumana* avertitur. hinc ea parte *adversa*, irruptionem hostis metuunt.

Erant igitur castrorum duæ partes, seu portæ, quarum altera *adversa*, altera *obversa* hosti dici posset. Erant & aliæ duæ portæ laterales *principales*, è quibus *læva* altera ad discrimen, altera *dextra* erat. Hinc infra Tac. 27. *Sumpsere dexteriora valli octava ac septima Claudiana.* ubi *dexteriora*, id est propiora portæ *dextra* &c.

Itaque portâ prætoriâ ingredienti castra, quæ pars castrorum ad dextram fuit, *dextera* vel *dexterior*, & quæ pars castrorum huic opposita erat, *læva* appellabatur.

2. *Sociorum equites.*] Forte hac parte valli, in qua operi incumbebant Septimani, adventabant legiones istæ, *tertia* & *octava*, quas sequebantur *sociorum equites*. qui *visi* procul septimanis, *vanam formidinem, ut hostes fecere.* hinc seditionis occasio.

3. *Et ut proditionis ira.*] *Ira ut proditionis*, est ira, quasi ob proditionem: ut Livio, *ira quæstionis, ira corrupta uxoris*, & similia. *ira militum*, ut *ira deûm.* Jam *militum ira proditionis*, dictum, ut Ciceroni: *Canum adulatio dominorum.* ita videtur satis excusari omnium librorum scriptura. *Gronovius.*

Ut proditionis.] Quasi Flavianus auctor esset proditionis quam suspectabant, seu potius imaginabantur.

4. *Ampium Flavianum.*] Qui consularis Pannoniæ legatus.

5. *Proditorem Othonis.*] Hæc particularia non describuntur, ubi, me judice, in præcedentibus narrari debuerunt; cum hic relatu digna censuerit. *Savilius.*

Proditorem.] Forte prodiderat Otho-

Nec defenſioni locus, quamquam ſupplices manus tenderet, [1] humi plerumque ſtratus, [2] lacera veſte, pectus atque ora ſingultu quatiens. id ipſum apud infenſos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conſcientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponianus, cum loqui cœptaret: fremitu & clamore [3] cæteros aſpernantur: uni Antonio apertæ militum aures. nam & facundia aderat mulcendique vulgum artes, & [4] auctoritas. Ubi candeſcere ſeditio, & à conviciis & probris, ad tela & manus tranſibant, *injici* [5] *catenas* Flaviano jubet.

INTERPRETATIO.

tervertiſſet. *Nec innocentia tuendæ locus relictus, quamvis ſupplices palmas attolleret, in terram plerumque procidens, & abſciſſa veſte, pectus & os ſingultu concutiens. Illud ipſum apud infeſtos irritamentum erat, tanquam nimia formido ipſum ſceleris convinceret. Obſtrepebant milites clamoribus in Aponianum, cum inciperet loqui: & ſtrepitu fremituque cæteros contemnunt: ſoli Antonio patebant aures militum, quippe & eloquentia aderat, deliniendique vulgus induſtria & auctoritas. Ubi exardere cœpit diſcordia, & à contumeliis & conviciis tranſibant ad arma. vimque intentabant,* indi vincula Flaviano *præcipit.*

NOTÆ.

nem, quia propinquus Viſellii, & eo ipſo nunc ſuſpectatur militi. Forte intercepérat donativum ab Othone promiſſum prætorianis, vel etiam legionariis. Sed hæc, vel quia falſo ipſi exprobrantur, vel quia parvi momenti erant, in præcedentibus neglexit Tacitus.

6 *Interceptorem.*] Quia forte pecuniam Othonis in ſe verterat, aut diſſuaſerat ipſe donativum.

1. *Humi plerumque ſtratus.*] Hæc ſunt argumenta omnia, ſi non rei & noxii hominis, at ſaltem afflicti & conſternati, & qui invidiam & miſerationem movere cupiat. ſed apud infenſos & iratos, quo magis ſe ſe miſeratur, quo magis ſe innocentem obteſtatur, ſic eo magis vulgus in ſuam perniciem incitabat. quaſi nimia formido criminis argumentum eſſet. quod alias idem, mutatis animis, innocentiam ultro interpretarentur. Et certe quis plura & validius ac vehementius opponat, aut obteſtetur apud turbam inſanam, quam vir nullius ſibi culpæ conſcius, impendente exitio?

Humi plerumque ſtratus,] Vertit interpres Gall. Flavianum *accidiſſe ad pedes militum.* quod falſum. nam qui tot caligatos, totque millia clavorum adoret? Erat *humi ſtratus* per dolorem & miſerationem, ut fieri ſolebat in ſummo mœrore luctuque. quod interpretabatur vulgus de conſcientia criminis, male ac perperam. Forte tamen & ad audaciorum & acrius inſtantium genua advolutus. hoc tamen non præciſe dicit Tacitus.

2. *Lacera veſte.*] Sic in mœrore & rebus adverſis agebant. Sic apud Appianum Fimbria, cum ſpoliatus exercitu eſſet à Sylla, *lacerata tunica, ad ſingulorum genua advolvebatur.*

3. *Cæteros.*] Duces ſcil. & legatos.

4. *Auctoritas.*] Non quam ſibi vindicaret ex dignitate, aut ex munere ſuo, ſed ex favore apud milites. & ex ingenio ſuo ac militum deſumpta illa auctoritas, & velut ipſi innata erat, quia ſcil. promptus ingenio & facundia, quia *diſcordiis potens*, quia ingeniorum militarium peritus, ac temporum callidus, quia audax, raptor, largitor & c.

5 *Catenas.*] Ne ſumas, quaſi manus pedeſque vinclis adſtringerentur. ſed vel honorata cuſtodia illum cingi voluit, vel cuſtodiri à milite, ſeu concatione, ita ut brachium alterum tantum innecteretur extremo catenæ vinculo, & al-

[1] Sensit ludibrium miles, disjectisque [2] qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. [3] Opposuit sinum Antonius [4] stricto ferro, *aut militum se manibus, aut suis moriturum* obtestans: ut quemque [5] notum, & aliquo militari decore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. mox [6] conversus ad signa [7] & bellorum deos,

INTERPRETATIO.

Animadvertit se frustrari & eludi miles, repulsisque qui suggestum defendebant, ultimam violentiam inferre parabant. Antonius objecit pectus nudato ense, obtestans, aut ferro militum, aut suo periturum: ut quempiam notum & insignem animadverterat, aut aliquo militari honore eximium, ad ferendum auxilium nominatim compellans. dein sese vertens ad aquilas, & legionum deos, obsecrabat.

NOTÆ.

tero extremo, manus militis seu centurionis; quasi simul vinctus esset miles & hujusmodi vinctos, *custodias* vocabant.

Etiam specie honoris, aliquando custodes adponebantur. sed quasi comites & sine vi. hoc appellamus, *visu custodire.*

1. *Sensit ludibrium miles.*] Sic inco lumem servavit *Vitellius Iulium Burdonem* 1 hist. & *Otho Celsum*. Savil.

2. *Qui tribunal.*] Tribunal ascenderat Antonius, forte & cum aliis ducibus, ut quasi pro concione adloqueretur placaretque seditiosos. in quo tribunali & locatus ipse Flavianus, ut sic discrimini eximeretur; at seditiosi furentes, disjiciunt milites ipsos qui *tribunal tuebantur.* & parabant interficere legatum, ni Antonius facundiam, auctoritatem, sinumque ipsum opposuisset.

3. *Opposuit.*] Opponit sinum Antonius, sicque obtegit Flavianum. opponit sinum Antonius, strictum manu gerens gladium, & sic resistit irruenti caligæ, obtestaturque, vel gladio suo, vel manibus militum periturum.

Stringit ferrum Antonius, non quasi omnino resistere velit sævientibus, & vim arcere ipse per se cogitet (quis enim tot caligis obsistat?) sed veluti moriturus suâ manu, aut certe aliena, gladium stringit, sese cæde aliorum ducum polluere audeat miles.

Igitur τὸ *stricto ferro*, debet referri ad Antonium, qui strinxit ferrum, simul & opposuit sinum nudum gladiis militum, sic partim audaciores repulsurus, partim modestiores conciliaturus, cum obtestatur in semet strinxisse ferrum. Et hæc, ut peritus ingeniorum militarium, & facundiæ stratagema tum callide & prudenter usurpavit.

Male vertunt, quasi *strictum gladium Antonius* suo pectori adigeret. Opponebat sinum & gladium suum militibus, tanquam vel sua, vel militum manu, moriturus, tamquam paratus in se ferrum distringere, ut sic illos cohiberet, mitigaret, placaretque tandem animos vulgi concití.

4. *Stricto ferro.*] Cepit interpres Hispanus, quasi gladiis militum strictis sinum opponeret Antonius, ut potius illum confoderent, quam se Flaviani consularis legati cæde pollucrent. Ipse Antonius ferrum strinxerat.

5. *Notum.*] Id est, conspicuum, spectabilem, eximium. Possit forte etiam intelligi simpliciter de milite, quem proprio nomine nosset. & gaudet miles nosci duci & in occasionibus, operæ navandæ se idoneum existimari. qua ratione præcipue conciliatur vulgus.

Attamen quia statim addit, *& aliquo militari decore insignem*, sic forte intelligi possit, si illustrem & conspicuum belli decore quempiam *aspexerat*: *Si forte virum quem conspexere, silent* &c. Sic alibi, *notos equites* pro *insignes*.

6. *Conversus ad signa*] Id est, *ad signa*, quæ Rom. militibus, deorum instar. *Savil.*

7. *Et bellorum deos.*] Præcipue intelligit. Aquilas, quæ sanctissima militum

[1] *hoſtium potius exercitibus illum furorem, illam diſcordiam injicerent*, orabat: donec fatiſceret ſeditio, & [2] extremo jam die, ſua quiſque in tentoria dilaberentur. [3] Profectus eadem nocte Flavianus, obviis Veſpaſiani
11 litteris diſcrimini exemptus eſt. Legiones, veluti tabe infectæ, Aponium

INTERPRETATIO.

potius hoſtium caſtris illam rabiem, illamque ſeditionem immitterent: *donec ſeneſceret conſternatio, & declinante in veſperam die, ſua in contubernia quiſque abſcederent. Digreſſus eadem nocte Flavianus, occurrentibus Veſpaſiani nuntiis, periculo ereptus eſt. Legiones*, quadam *veluti lue contaminata invadunt Aponium*

NOTÆ.

numina. Erant & imagines principum conſecratorum, ſed qui potius *divi*, quam *dij* appellarentur.

Erant forte & in principiis quædam imagines deotnm, ut Martis, Romuli, &c Sed præcipuè hic teſpicit ad aquilas, aliaque *ſigna* militaria, quibus circumdatum erat tribunal legati, dum militem pro concione adloqncretnr.

Plinius, *pilorum honore circumdatum* tribunal dicit, quia ſcil. pilis, ſeu ſpiculis ſigna inſerta. & primipili centurio regebat aquilam.

1. *Hoſtium potius.*] Virg. 3. Georg.
Dij meliora piis, erroremque hoſtibus illum, &c.

2. *Extremo jam die ſua quiſque in tentoria.*] Hocque inter artes callidiſſimi ac facundiſſimi hominis, ut allocutione ſeu concione prolixa diu retineret vulgum, donec meliores præpollerent, placarentque turbidos, & tempore ſenſim vaneſceret ſeditio, nox adveniret, dareturque ſpatium Flaviano, effugiendi ad Veſpaſianum.

Sic ſæpe in ſenatu Patres qui loco ſententiæ jus habebant promendi quidquid eſſe è Repub. cenſerent, etiam ſi alienum eſſet à re propoſita; detinuere ſenatum, & in aliud tempus opportunum res periculoſas distulere. Et ſæpe id non ſine honore Patrum & ſalute Reipub.

Seditio tamen illa invaſerat Flavianum ſero diei, & cum legiones *labore & opere feſſa* erant.

3. *Profectus eadem nocte Flavianus.*] Bene haberet, ſi Tacitus nobis ſatisfeciſſet, recitato literarum iſtarum argumento, quæ adeo ex inopino obvenerunt, *velut ex machina*.

Tanquam Veſpaſianus in Judæa, duobus menſibus ante prævidiſſet, amicum ſuum Flavianum fore ſuſpectum militibus, & malè ab iis accipiendum Veronæ, ideoque hanc exaraſſet epiſtolam in ipſius gratiam.

Sed ubi in illas literas tam feliciter inciderit, aut ſaltem, quo ipſe tenderet, neſcire nos voluit auctor.

Sane quocumque tandem modo id contigerit, militum ſemel indignationi ſubductus, extra omnis periculi (ut conjicio) metum verſabatur, ſaltem iſtius, quo per Veſpaſiani literas liberandus fuit. *Savilius.*

Fruſtra Tacitum hic ſtolidum fingit *cenſor* iſte. Non poterat deterreri miles, quin Flavianum proditorem crederet: nec quidquam veriſimilius, quam fuiſſe quoſdam, qui hoc nomine illum ad comitatum, & apud Veſpaſianum deferrent.

Antonius Primus inſontem eſſe non dubitabat. Ab hoc igitur fautoribus receptus dimiſſuſque, vel eodem auctore, vel ultro, ſuſcepit iter ad principem, ut ei ſe coram purgaret.

Sed homo *natura ac ſenecta cunctator*, ut deſcribitur, cap. 4 non rapientibus veredis, ſed per commodum ſuum, in viam ſe dedit.

Citius igitur literæ, tum quibus accuſabatur, tum quibus excuſabatur, ad Veſpaſianum pervenerunt, & utriſque perpenſis, princeps eum ſtatim abſolvit periculoque exemit, ſcriptis & ipſe li-

Saturninum Mœsici exercitus legatum, eo atrocius aggrediuntur, quod non, ut prius, labore & [1] opere fessæ, sed medio diei exarserant. [2] vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. [3] Ut olim virtutis modestiæque, tunc procacitatis & petulantiæ certamen erat, ne mitius violenter Aponium, quam Flavianum, ad supplicium deposcerent. Quippe Mœsicæ legiones, [4] *adjutam à se Pannonicorum ultionem* referentes; & Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, [5] iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus divertebatur Saturninus, pergunt. nec tam Primus, & [6] Aponianus, & [7] Messalla (quamquam omni modo nisi) eripuere Saturninum, quam [8] obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium forte balnearum fornacibus abditus. mox [9] omis-

INTERPRETATIO.

*Saturninum legatum Mœsici militis, tanto immanius, quod non, ut antea, fatigata fodiendo vallo, sed sub meridiem eruperant, publicatis literis, quas Saturninus putabatur composuisse ad Vitellium. Ut quondam disciplinæ & obsequii æmulatio erat, tunc licentia & lascivia contentio erat, ne minus atrociter ad exitium postularent Aponium, quam Flavianum. Namque Mœsicæ legiones, memorantes, favisse se vin*dictæ Pannonicorum; *& Pannonici, quasi purgarentur* ipsi *aliorum discordia, renovare scelus gestiebant. Properant in hortos, quibus tendebat Saturninus. nec perinde Primus, & Aponianus, & Messalla, quamvis summa ope contendentes*, periculo *eximere Saturninum, quam tenebræ locorum secretorum, quibus abscondebatur, desertarum forte balnearum caminis occultatus. dein relictis fascibus, Patavium*

NOTÆ.

tetis, quæ Flaviano adhuc profectionem continuanti, in via occurrerunt. *Gronovius.*

Proditor existimatus, & reus majestatis Flavianus, licet innocens, adire potuit periculum in exercitu, dein in itinere, & etiam in comitatu principis. Quare necesse fuit eripi tali periculo virum consularem innoxium per litteras Vespasiani, quas haud dubie accepit ille, dum in itinere esset. quibus literis perfidiæ crimine absolvebatur, & sic *discrimini exemptus est.*

1. *Opere fessæ.*] Nempe quo castra muniebant.

2. *Vulgatis epistolis.*] Scil. falso *vulgatis epistolis*, quæ nullæ erant. Idque bellis civilibus inter mala publica fuit, & etiam nunc est, quod falsis scriptis, fictisque rumoribus vulgus decipiatur sæpè, & addiscordias exitiabiles incitetur.

3. *Ut olim.*] Ut olim legiones de virtute modestiaque certassent invicem; ita *tunc procacitatis & petulantiæ certamen erat*

4 *Adjutam.*] Nempe Mœsici juverant Pannonicos, adversus Flavianum legatum.

5. *Iterare culpam.*] Cum iterarent facinus miscebant, sociabant.

6. *Aponianus.*] Dillius Aponianus legatus tertiæ Gallicæ legionis.

7. *Messalla.*] Qui tribunus, pro legato præerat septimæ Claudianæ.

8 *Obscuritas.*] Cepit interp Hisp de humilitate seu vilitate loci Non præcise ad rem. intellige de tenebris.

9. *Omissis lictoribus.*] M. Aponius Saturninus legatus consularis Mœsiæ rector, & qui triumphali statua donatus est, supra lib. 1. hist. habuit lictores quos omitteret, quia scil. provinciam consularem obtineret, & exercitum,

Legatus enim ejusmodi, ensem gerere, eburneaque sella sedere, & securibus & fascibus uti potuit quos fasces lictores præferrent: quæ fuere *insignia consula-*

ſis lictoribus, Patavium [1] conceſſit. Digreſſu conſularium, uni Antonio vis ac poteſtas [2] in utrumque exercitum fuit, cedentibus [3] collegis & [4] obverſis militum ſtudiis. nec deerant qui crederent, utramque ſeditionem fraude Antonij cœptam, [5] ut ſolus [6] bello frueretur. Ne in Vitellij quidem partibus quietæ mentes, exitioſiore diſcordia, non ſuſpicionibus
12 vulgi, ſed perfidia ducum turbabantur. [7] Lucilius Baſſus claſſis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Veſpaſiano tenebantur, partibus

INTERPRETATIO.

ſe recepit. Diſceſſu legatorum *conſularium, uni Antonio jus atque auctoritas in utrumque exercitum fuit, permittentibus collegis & pronis* in eum *militum animis. & erant qui exiſtimarent, utramque diſcordiam dolo aſtuque Antonij conflatam eſſe, ut unus belli arbiter eſſet. Ne in Vitellij quidem partibus pacati animi, perniciosiore ſeditione, non ſuſpicionibus militum incitabantur animi, ſed proditione ducum. Lucilius Baſſus claſſi Ravennati impoſitus, dubios militum animos Veſpaſiani partibus adjunxerat; quippe magna ex parte in Dalmatia Pannoniaque conſcripti erant* claſſia-

NOTÆ.

ritatis cum imperio, apud Caſſiodorum 6. Variar. *Vertrannius.*

Omiſſis.] Dimiſit lictores Aponius, ſcil. ne ex tali comitatu agnoſceretur, ne inſignia dignitatis ipſum proderent.

1. *Conceſſit.*] Vertit interpres Hiſpanus, quaſi ambo legati Patavium ſe recepetint. Quod hiſtoriæ, lectioni, & ſententiæ Taciti repugnat.

2. *In utrumque exercitum.*] Pannonicum & Mœſicum. Dalmatici nondum adjuncti erant.

3. *Collegis.*] Nempe legatis legionum. Nam Antonius fuit tantum legatus legionis, nempe ſeptimæ Galbanæ. Qui fugerant Flavianus & Aponius, legati conſulares, & toti exercitui, alter Mœſico, alter Pannonico præſidebant.

Collegis.] Legatis ſcil. legionum. Legati conſulares ſummæ rerum & belli præerant; alij legati prætorij, ſeu quaſi prætorij, tantum ſuam legionem curabant.

4. *Obverſis.*] In Antonium nempe.

5. *Ut ſolus bello frueretur.*] Sic & de Muciano, cap. 8. *Gloria avidus, atque omne belli decus ſibi retinens.*

6. *Bello.*] Nempe ut gloria, victoriaque & præmiis belli ſolus frueretur.

7. *Baſſus præfectus.*] Cur munus ſuum non retinuit? quibus fuit commiſſus, quamvis *honorata* eſſet *cuſtodia*, apud eos qui Veſpaſiano favebant? quomodo miſſus ad Adriam? cur ſtrictius in carcere habitus, ſi Mennius. Veſpaſianā cauſam amplectebatur?

Si hoſtem profitebatur, cur jubente Hormo, Veſpaſiani amico, dimiſſus eſt? quid porro actum de illo? quando, cujus mandato, & cur Mennius Rufinus loci iſtius præſidium egit?

Hæ quidem circumſtantiarum minutiæ ſunt, ſed quæ aut omnes, aut potior earum pars, huic loco intexenda, ſi penitiori cognitione imbuendus foret lector. *Savilius.*

Hic quoque moroſior, quam par eſt, vir doctiſſimus. Baſſus non retinuit, *munus*, quia raro hactenus proditoribus creditur, ut relinquatur eis facultas pœnitentiæ, & nocendi eiſdem viribus quibus profuere.

Sed & ad ſecuritatem ejus pertinuit, diſcedere à claſſe, in qua ſcilicet eſſent, quibus invitis, partes mutaverat. Ob quam cauſam & præſidium eſt additum abeunti.

Quod quorum hominum, quibus nominibus fuerint, quid intereſſet ſciri? nam lectos fuiſſe è præſentibus, quibus

ejus

ejus aggregaverat. Nox proditioni electa, ut cæteris ignaris, soli [1] in principia defectores coïrent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. [2] Trierarchi magno tumultu Vitellij [3] imagines invadunt, & paucis resistentium obtruncatis, cæterum vulgus rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius [4] auctorem se palam præbet. classis [5] Cornelium Fuscum præfe-

INTERPRETATIO.

rij, quas provincias Flaviani *obtinebant. Nox perfidia quæsita, ut cæteris insciis, soli desciscentes apud principia convenirent. Bassus verecundia, seu formidine & expectatione quorsum res evaderet, intra ædes expectabat. Trierarchi ingenti tumultu irruunt in effigies Vitellij, & paucis reluctantium interfectis, cæteri milites rerum novarum cupidine, in Vespasianum propendebant. Tum prodiens Lucilius his se deficiendi auctorem consultoremque palam exhibet. Classis sibi adsumit Cornelium Fuscum*

NOTÆ.

& ipse & qui his eum commiserant, fiderent, nemo ambigit.

Hadriam vero missus, vel quia eum ipse locum elegit, vel quia commodissimus erat è vicinis.

Mennius, nisi cum Vespasiano faceret, qui liberto ejus Bassum solvi jubenti paruit? Certe vinxit interim Bassum, quia ei diffidebat, aut diffidere se fingebat, privato odio.

Præerat autem Mennius præsidiariis illius oppidi, ut multi aliis aliorum; neque alia de causa, quam ut illud ab hostium impetu tuerentur.

Et tum utique; ne quæras, Quando? Mandato cujus, nisi ducum Flavianorum, qui præsidium ibi collocandum judicarunt?

Quid actum postea de illo, tacuit, quia aut nihil in eo singularis exempli statutum est, aut id Tacitus in alium locum reservavit, ac tradere in parte historiarum amissa, commodius potuit.

Denique quis hanc scrutariam ab historico, & tam gravi, requirat? *Gronovius.*

Lucilius Bassus.] Qui teste Josepho, Judææ mox, & copiis Judaicis præfuit, post Titi victoriam. nondum enim quiescebant universi Judæi. Quod indicat ejus auctoritatem & gratiam, gente Flaviana imperante.

1. *In principia.*] Nobis hic adumbrat, quasi legiones & exercitum. Et certe legiones classicæ aderant, sed inferioris sortis quam castrenses. & hæ castra sua habuere in littore, haud procul à portu & classe.

Ibi igitur & *principia*, seu quasi principia, ibi non aquilæ, sed tamen signa & vexilla, ibi *imagines* consecratorum Cæsarum, ut narrat Tacitus, & principis tum imperantis. ibi igitur imagines Vitellij, quas invadunt seditiosi.

In his principiis fiebat adlocutio pro concione apud milites & remiges. Nam rebus turbidis, talis colluvio se rebus publicis immiscet Infra: *Classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat.*

Sed quia tum proditio agebatur, soli fere conscij defectionis in principia coeunt, cæteros rei inscios facile exterrituri: certe *paucis resistentium obtruncatis, cæterum vulgus.... in Vespasianum inclinabat.*

2. *Trierarchi.*] Qui scil. Triremibus præsidebant. Græcis vocibus raro, nec nisi cum Latinæ desunt, utitur Tacitus. Sic *Chiliarchos* vocat, eos qui tribunorum vicem implent in legionibus classicis, ut sic distinguantur à tribunis legionum Rom.

3. *Imagines invadunt.*] Ac solo affligunt.

4. *Auctorem se palam præbet.*] Non hactenus ausus erat, se auctorem defectionis profiteri palam, seu pudore flagitij, seu metu. nunc te per Trierar-

SSS

ctum sibi destinat, qui propere adcucurrit. Bassus honorata [1] custodia Liburnicis navibus [2] Hadriam pervectus, à præfecto alæ Mennio Rufino, præsidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula interventu
13 Hormi [3] Cæsaris liberti. is quoque [4] inter duces habebatur. At Cæcina

INTERPRETATIO.

præfectum, qui celeriter advectus est. Bassus honesta custodia cinctus, delatusque est Hadriam navigiis Liburnicis, & præfectus alæ Mennius Rufinus, qui hic stationem habuit, illi catenas injicit. quæ tamen statim ei exempta sunt, opera Hormi liberti Cæsariani. is tum etiam inter duces reputabatur. At Cæcina

NOTÆ.

chos partata, auctorem transitionis se palam exhibet

5 *Cornelium Fuscum.*] Ille est qui superiore libro nominatur. *Sed Cornelius Fuscus procurator* (Dalmatiæ) *aderat vigens ætate, claris natalibus,*

Et hac in bello civili operâ, nisi fallor, bene penitus in Vespasiani domum insinuavit: & à Domitiano præfectus prætorio factus.

Periit in Dacis, infelici pugna. Suetonius Domit cap 6. Dio, Victor. Juvenalis de eodem: *Et qui vulturibus servabat viscera Dacis* Lipsius.

1. *Custodia*] Quare in *custodia*, qui transitionis auctor esset? Scil. quia initio non *palam auctorem se præbebat.* Et forte pauci Trierarchi sciebant esse auctorem defectionis.

Itaque ut servetur incolumis primo tumultu, & adversus resistentes, & adversus ipsos qui transitionem volebant, & qui eum auctorem, seu conscium ejusdem consilij ignorabant, in *custodia* habetur; sed *honorata* tamen.

Hocque forte inter artes Cornelij Fusci, ut honorem talis defectionis solus ipse haberet, aut certe proditoris tantum inertis ac formidolosi existimationem haberet Bassus. Nam transfugium acre, & cum pretio afferri debuit.

Sed quare Bassum vincit Mennius Rufinus, qui *honorata custodia* ad eum pervehebatur? certe primo motu, cum nondum compertum foret, quis esset re ipsa, aut quid egisset Bassus, captivum sibi demandatum pro arbitrio suo certius & strictius retinere statuit Mennius.

Quid mirum, præsertim tali tempore, quo se quisque *Reipubl partem facit*? & merita certatim imputant? Sed Hormus Cæsaris libertus, rerum quæ ante gestæ erant, peritior, Bassi vincula statim exsolvit.

Custodia.] Quia dubitasse videbantur, nec aperte foverat aut impulerat transitionem remigum, ut præfectum classis decuit. Idcirco suspectus initio, & vinctus fuit à milite; sed statim exsoluta vincula ab Hormo, qui intima ejus consilia penetraverat.

2 *Hadriam pervectus.*] Sed cur Bassum præcipuum autorem defectionis custodia pervectum ait? an sibi ipsi Liburnicarum navium custodiam Bassus circundedit, honoris & securitatis causa, ac vinctus deinde à Mennio, fortasse defectionis ignaro, & adhuc Vitellianum eum credente?

Contra censeo, Bassum verè custoditum. Nam licet proditionis fuisset autor, tamen quia pudorem seu metum prætulit, ac tumultus tempore, domi se continuit, suspicioni cæteris fuit.

Ideo Cornelius Fuscus, quem ipsa classis sibi præfectum assumpsit loco Bassi, ac cæteri duces, cum custodia, cum tanquam suspectum miserunt ad Flavianos, ut occasionem novarum rerum tollerent. *Pichena.*

Non omnibus nota Bassi consilia, nec satis compertum cunctis, ut in tam repentino motu, an vere deficere voluisset. Itaque ut satisfiat suspectantibus, vincitur, & quidem *honorata custodia*, ut sic periculo eripiatur, & etiam, ne irritentur ij qui ejus consilij ac defectionis conscij & certi erant.

defectione classis vulgata, [1] primores centurionum, & [2] paucos militum, cæteris [3] per militiæ munera dispersis, [4] secreta castrorum affectans, in principia vocat. Ibi *Vespasiani virtutem, viresque partium* extollit;

INTERPRETATIO.

nuntiata in vulgus transitione classis, apud principia convocat præcipuos centurionum, & nonnullos militum, reliquis per belli munia sparsis, solitudinem castrorum quærens. Ibi celebrat bonas artes Vespasiani, opesque partium,

NOTÆ.

3. *Cæsaris liberti.*] Male vertunt, *Vespasiani.* tales liberti Cæsarei erant, erant liberti familiæ principalis seu Palatinæ. Neque propriè erant Vitellij, aut Vepasiani, nisi cum vicissent, & illac essiti dominarentur.

Erant liberti Cæsaris, indistincte cujus essent, præsertim bello durante, & nutante adhuc summa fortuna, nec erant proprie Vespasiani, nisi post victoriam & fortunam.

4. *Inter duces.*] Neque præerat copiis, neque dux erat ille libertus, *sed inter duces habebatur*, scil. se se ducum numero, turbis & rebus ultro immiscebat. Nam tales *malis temporibus, etiam se Reipub. partem faciunt.*

Sic ille se ducibus inserebat, se ducem ferebat; at neque dux erat, neque propriè præerat, quamvis motis *turbidisque rebus*, multa satageret propudium illud.

Liberti aulici isti procurationes, seu provincias inermes habebant, nec illis uti milite licuit, dum pax haberetur, & Repub. bene constituta, ut patet ex Tacito, supra. Sed multum bellis civilibus, pessima ingenia sibi adrogabant.

Inter duces] Male vertit interpres Gall. quasi parti exercitus præesset libertus. *Inter duces* erat, consilio, auctoritate, industria, non imperio proprie, sed sæpe malis artibus, etiam & iste pessimo facinore, præsertim, quo cremandæ Cremonæ consultor fuit. sic ille *inter duces habebatur.* Inter mala bellorum civilium, id sibi & adrogabant deterrima mancipia, ut maxima pars cladium publicatum essent.

1. *Primores centurionum.*] Nempe primipili centuriones, qui *summa militia adepti* erant, ut ait Tac. Hi ducebant primos ordines, seu primam cohortem legionis suæ, simul & aquilam regebant.

Hinc imperium, signum & tessera in cæteros ordines. Ditissimi primipili, & equestre fastigium adæquabant. ita ut quandoque & principem hæredem ex parte relinquerent.

2. *Paucos militum*] Qui nempe conscij defectionis ac defensores erant, magna ex parte, non tamen omnes. Nam *mox incipientibus qui conscij aderant*, &c.

3. *Per militiæ munera.*] Et per excubias in ipsis castris, [illegible]onesque non deserebant, cum alij [illegible] *principia* vocarentur. Etiam & extra portas castrorum excubiæ dispositæ.

4. *Secreta castrorum.*] Eo refero, quod dimisisset plerosque militum, paucis istis retentis. itaque secretum & solitudo in castris.

Alioqui si de *principiis* capias, obstat Romanus ritus, quia illa pars frequentissima, & ibi ambulare & observari assiduè soliti.

Facit etiam, quod illos reliquos in principia vocavit: non loci igitur illius secretum affectans, sed castrorum. *Lipsius.*

Secreta castrorum.] Quod & de principiis intelligi debet cum proportione. Nam ideo Cæcina, *cæteris per militiæ munera dispersis, secreta castrorum* affectat, ut & par solitudo sit apud *principia*. Nam si fuisset frequens in castris miles, haud dubie *rerum novarum studio*, statim & in principia advolasset.

Perinde igitur affectat & solitudinem castrorum & principiorum, nempe ut plerique præsentium conscij sibi defe-

transfugisse [1] *classem*, [2] *arcem commeatuum*, [3] *adversas Gallias Hispaniasque, nihil in urbe fidum*, atque omnia de Vitellio in deterius. Mox [4] incipientibus qui conscij aderant, cæteros re nova attonitos, in verba Vespasiani adigit. simul Vitellij [5] imagines direptæ, & missi qui Antonio nuntiarent. Sed ubi totis castris [6] in fama proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellij effigies aspexit: vastum primo silentium, mox [7] cuncta simul erumpunt: *Huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, ut sine prælio, sine vulnere*, [8] *vinctas manus, & capta tra-*

INTERPRETATIO.

defecisse classem, arcem copiarum, infensas Gallias Hispaniasque, nihil Romæ fidum aut firmum, *& sic cuncta de Vitellio in pejus. Dein præeuntibus qui participes aderant, reliquos re subita stupentes, sacramento Vespasiani obstringit; eodemque tempore Vitellij effigies derepta hastiis* soloque afflictæ, *& missi qui* id Antonio *referrent. Sed postquam totis castris vulgata transitio est; & rediens ad principia miles, præscriptum vexillis Vespasiani nomen animadvertit, prostratasque Vitellij imagines: ad ea ingens primo silentium, dein simul omnes exardent animis:* Huc devenisse Germanicarum legionum decus, ut sine pugna, sine cæde, ligatas manus, &

NOTÆ.

ctionis adessent, alij inscij consulto abessent. Ne cœptis ejus resisteretur. quod contigisset, si multitudo pro Vitellio obstinata, adfuisset concioni.

1. *Classem, arcem commeatuum.*] Sic supra, cap. 2. *Duas classes utrumque Illyricum mare... unde interim pecuniam & commeatus?*

2. *Arcem commeatuum.*] Livius, lib. 3. castellum etiam hac metaphora ponit: *Respicerent tribunal hominis, castellum omnium scelerum.* Lipsius.

3. *Adversas Gallias Hispaniasque.*] Nondum certe *adversa*, sed tamen ambiguæ. infra cap. 15. *Britannia, Galliaque & Hispania auxilia Vitellius acciverat*, &c. Et supra lib. 2. 97. *Auxilia tamen è Germania Britanniaque & Hispaniis excivit segniter.*

Quod de Germania hic dicit, intelligendum & de Galliis quæ inermes. tota vis Galliarum fere in Germanicis legionibus. Addit: *Perinde legati provinciaque cunctabantur.*

Et de Hordeonio qui Germaniæ, & Vectio Bolano qui Britanniæ tum præerant, subjicit: *Uterque ambigui. Neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari:* (Cluvius Rufus aberat) *trium legionum legati pares jure, & prosperis Vitellij rebus, certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant.*

4. *Incipientibus.*] Conscij defectionis incipiebant sacramentum, seu duces præibant jurantibus, cæteri inscij sequebantur, *re nova attoniti* ac perculsi, non sponte, ut statim patebit.

5. *Imagines direptæ.*] Majus dedecus fuit, si solo afflictæ essent, quam si solummodo amoverentur. Sueton Domit. 23. ubi de Senatu infamante Domitianum: *Clypeosque & imagines ejus coram detrahi, & ibidem solo affligi juberet.*

6. *In fama proditio.*] Alij libri: *infamia prodita.* Nec sperno. ita narrat, ut statim movisse miles se videatur. At Egesippus. lib. 4. cap. 30. noctem interponit: & mane demum *surgentes, evaginatis gladiis, insiluisse super Cœcinam* facit. *Lipsius.*

7. *Cuncta.*] Forte *cuncti*. Non tamen displicet vox, *cuncta*. supple castra.

Cuncta simul.] Omnia quæ in tali occasione animo offerebantur, exprimunt irati. Sic interp Hispanus.

8. *Junctas manus & capta traderent arma.*] Castigavi: *vinctas manus*, &c. Rhenanus.

Solebant enim victis adimi, primo

derent arma? Quas enim ex diverso legiones? nempe victas. & abesse unicum Othoniani exercitus robur, [1] *primanos, quartadecimanosque. quos tamen iisdem campis illis* [2] *fuderint straverintque, ut tot armatorum millia velut grex venalium* [3] *exsuli Antonio donum darentur.* [4] *Octo nimirum legiones unius classis accessionem fore. Id Basso, id Cecina visum, postquam* [5] *domos, hortos, opes, principi abstulerint,* [6] *etiam militibus principem auferre, licet integros*

INTERPRETATIO.

captiva arma dederent? Quas enim ex alia parte legiones? nempe quæ profligatæ fuerant. nec adesse præcipuum decus Othoniani agminis, primanos & quartadecimanos; quos tamen eadem ipsa planicie vicerint ac prostraverint, ut tot millia militum dono traderentur exsuli Antonio, tanquam grex vilium emptitiorumque servorum. Octo scilicet legiones appendicem fore unius classis. Id placitum Basso & Cæcinæ, postquam ademerint imperatori prædia, hortos, divitias, etiam militibus imperatorem adimere; & licet illæsos & intactos, ac Flavianis etiam par-

NOTÆ.

arma, dein illis post terga manus vincirı. Sic Virgil. Sinonem captum describit.

Tac. in fine hujus lib. de Vitellio loquens, *vincta pone tergum manus*. Lupanus.

Vinctas.] Quid ni, *junctas*, quæ vetus lectio? vox, *vinctas* intelligitur de his qui certassent, & prælio capti vinctique forent. at *junctas*, recte intelligi posse videtur de his qui sine prælio dant manus, quasi supplices veniam orent, etiam ante pugnam.

1. *Primanos.*] *Primam* scil. *Adjutricem* quæ in Hispaniam, & *quartam decimam*, quæ in Britanniam missa. *Savilius.*

2. *Fuderint straverintque.*] Certe fuderunt *primanos*, quæ legio *prima Classica* seu *prima Adjutrix* appellatur, non autem *quartadecimanos*. illi tantum legionis quartædecimæ vexillarios vicerant. ipsa legio non adfuit pugnæ.

3. *Exsuli Antonio.*] Cur iste exsul, aut quando? puto sub Nerone, lege Cornelia de Testamentis, falsi damnatum & exsulasse, cum tabulas subditicias, fraude & præmio inductus, obsignasset. Vide lib. 14 Annal. actis anni 814. *Lipsius.*

Exsuli.] Senatu motus Antonius, an etiam urbe, aut Italia pulsus sit, non liquet apud Tac.

4. *Octo nimirum legiones.*] Erant integræ legiones duæ, *unaetvicesima Rapax* & *Italica*. & vexilla *quarta* & *duodevicesima* ex Germania superiori. vexilla *prima, quinta, quintadecima & sextadecima* ex inferiori Germania. Firmabant *vexillarij* trium legionum Britannicarum, nempe *secunda Augusta, Nona*, & *vicesima Victricis*. Præferebantur quatuor aquilæ, cætera vexilla erant.

5. *Domos, hortos*] Id præsertim verum de Valente & Cæcina Supra lib. 2. hist. 92. *Nec eo segnius invaserant domos, hortos, opesque imperij* &c.

6. *Etiam militibus principem auferre.*] Superest in τῷ, *licet*, aliquid scabri, quod muto in *deditos*; ut sit: *etiam milites auferre, deditos integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos*, &c.

Qui scil dediti sint nullo adito discrimine, nullo sanguine aut sudore; & ob id etiam aspernabiles iis, quibus accessecint; nec habentes quod respondeant interrogantibus; vel, ubi nunc ad Bedriacum victoria? vel, τί νικῶντες, & quas ad inertias redacti, ad tam deforme subsidium salutis descenderint. *Gronovius.*

Etiam militibus.] Intellige, quasi scripserit; *etiam milites principi auferre*. Voluit tantum Tac. variè rem exprimere. Et certe per proditionem illam an-

incruentosque, Flavianis quoque partibus viles. [1] *quid dicturos* [2] *reposcentibus*
14 *aut prospera, aut adversa?* Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio à quinta legione orto, [3] repositis Vitellij imaginibus, vincla Cæcinæ injiciunt: Fabium Fabulum quintæ legionis legatum, & [4] Cassium Longum [5] præfectum castrorum, duces deligunt:

INTERPRETATIO.

tibus spretos, quid tamen responsuros repetentibus res secundas; vel improsperas? *Hæc singuli, hæc cuncti simul clamitantes, ut quemque ira concitarat, principio à quintanis facto, restitutis Vitellij simulacris, induunt catenas Cæcinæ. assumunt duces seu* legatos *Fabium Fabulum qui præerat quintæ legioni, & Cassium Longum præfectum castro-*

NOTÆ.

ferebant milites principi Vitellio.

Etiam militibus.] Si sequimur contextum, forte sic clare elicitur sensus: *Post quam demes, hortos, opes principi abstulerint, etiam ei milites auferre, licèt integros*, &c.

Sed quia sæpe, non ego captu vulgi sentit aut scribit Tacitus, forte etiam sic distingui possit: *Post quam demes.... principi abstulerint, etiam militibus principem auferre.* (Nam certe Vespasianus loco Vitellij intrudebatur.) *licet integros incruentosque*, sic & *Flavianis quoque partibus viles*, (nam certe semper viles transfugæ ac proditores, & eo viliores, quo magis se tradunt, integri & incruenti,) *quid dicturos reposcentibus, aut prospera, aut adversa?*

1. *Quid dicturos.*]Quid responsuri essent reposcentibus res prosperas? Nempe quorsum evasisset illa victoria insignis, relata campis Bedriacensibus? aut quid tam adversi sibi contigisset, ut *sine vulnere, sine prælio; vinctas manus*, captivaque arma & corpora hostibus traderent?

2. *Reposcentibus.*] Quid dicturi essent reposcentibus prospera? Certe post tot prospera prælia, summæ ignaviæ at qui poterant, si se traderent hosti *integros & incruentos*, & veluti vinctis manibus, ut inermes atque imbelles.

Si adversa reposcuntur, par flagitium exprobrari illis potuit; quippe qui nullis dum adversis rebus fracti, statim animum fidemque mutent, qui nullâ malâ premente fortuna, statim deserunt principem, cujus auspiciis hactenus vicetant. Una ratio adversus talia *reposcentes*, unum perfidiæ crimen suppetet.

3. *Repositis Vitellij imaginibus.*] Eas forte, ut subito tumultu, detipuerant soloque straverant defectores, quasi per ignominiam, quod & signum destituti principis fuit.

Sic disjectas solo alij, spretasque Vitellij imagines colligunt in ipsis principiis, reponuntque suis spiculis seu hastis, quibus ante insertæ, palam inter signa circumferebantur.

4. *Cassium Longum.*] Forte, *Longinum.* Nam id cognomen familiæ Sueton. Ner. 37. *Objectum est.... Cassio Longino jurisconsulto.. quod in veteri gentili stemmate C Cassij percussoris Cæsaris imagines retinuisset.* Si tamen Cassius iste familiæ Cassiorum fuit.

5. *Præfectum castrorum.*] Puto Fabulum non fuisse præfectum castrorum ejusdem legionis, *quintæ* scil. Nam sic adæquassent virum dignitate minorem legato legionis. & æmulationis caussam præbuissent quæ minus flagrabat inter diversarum legionum præpositos.

Quicquid fit, miserrimi illi duces, ut per ambitionem creati, & precario, ita infeliciter, & adversis fatis rexerunt exercitum. Neque tot præliis ullum officium egregii ducis ab ipsis exhibitum reperio.

Vulgus potius duces regebat. Magnus ille exercitus, quasi Polyphemus ingens, & velut effossis oculis, arma lacertos, brachia temere movebat, *indigus rectoris, inops consilij.*

[1] forte oblatos [2] trium Liburnicarum milites, ignaros & insontes trucidant: [3] relictis castris, [4] abrupto ponte, [5] Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt; ut legionibus primæ Italicæ & unaetvicesimæ [6] Rapaci jungerentur, quas Cæcina ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat. Ubi hæc comperta Antonio, [7] discordes animis, [8] discretos viribus hostium exercitus aggredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium, & junctis legionibus fiducia rediret. namque Fabium Valentem profectum ab urbe, acceleraturumque cognita Cæcinæ proditione, conjectabat. & fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis,

INTERPRETATIO.

rum: forte obvios milites trium Liburnicarum, inscios, & innoxios obtruncant: omissis castris, abscissoque ponte, contendunt Hostiliam iterum, & hinc Cremonam, ut sibi adjungerent legiones, primam Italicam & unaetvicesimam Rapacem, quas praire jusserat Cæcina ad occupandam Cremonam, cum parte equitatus. Postquam ea nuntiata sunt Antonio, oppugnare decrevit Vitellianos exercitus dissentientes animis, ac divisos copiis, priusquam rediret auctoritas ducibus, militi fides, & conjunctis legionibus virtutis & animi constantia. Quippe conjiciebat Fabium Valentem jam digressum esse ab urbe, properaturumque, comperta transitione Cæcinæ. Et constans in fide erat *pro Vitellio Fabius, nec belli inscius.*

NOTÆ.

1. *Forte oblatos.*] Non in ipsis castris legionum, ut puto, sed forte non procul, aut in via, cum prægrederentur equites, aut expediti.

2. *Trium Liburnicarum milites.*] Eos quasi conscios & socios defectionis classis trucidant, quamvis ignari & insontes essent.

3. *Relictis castris.*] De quibus supra cap. 9. *Cæcina inter Hostiliam vicum Veronensium & paludes Tartari fluminis castra permunit, tutus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur.*

4. *Abrupto ponte.*] Ne hostes illa parte insequerentur. Ille pons Tartarum flumen jungebat.

5. *Rapaces.*] Sic appellatæ quædam legiones à vi quadam propria, seu à strenuo ac decoro aliquo facinore. Sic dictæ *Rapax*, *Fulminatrix*, *Victrix*, *Adjutrix* &c.

6. *Discordes animis.*] Hoc dicit, quia haud dubie non pauci corrupti spe & promissis Cæcinæ, & quidam conscii defectionis fuerant, & quidem primores centurionum.

Sed tum illi à vulgo & majore numero abstracti, ne gradu & ordine dejicerentur, dissimulabant. vulgus obduruerat pro Vitellio.

Discretos viribus.] Nondum istæ legiones se adjunxerant *primæ Italicæ* & *Unaetvicesimæ*. Nondum Fabius ex urbe adventarat, qui columen partium, & commissum est prælium *ad octavum à Bedriaco* milliare, priusquam jungerentur vires. quo prælio profligatus est equitatus, simul & [illegible] legiones, Italica & Rapax.

Quod patet infra cap. 22. *Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant* nam ita fessi, exhausti ac perculsi erant primo prælio, ut corpus militare per se, nec aciem constituerent, sed aliis legionibus immiscerentur.

7. *Discretos viribus.*] Nempe alii in castris, vel in itinere, alii apud Cremonam erant.

per Rhætiam timebatur: & Britannia, Galliaque & Hispania auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius idipsum metuens, festinato prælio victoriam præcepisset. Universo cum exercitu, [1] secundis à Verona castris, Bedriacum venit. postero die, legionibus [2] ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut [3] specie parandarum copiarum, [4] civili præda miles imbueretur. Ipse cum quatuor millibus equitum, ad octavum [5] à Bedriaco progressus, quo licentius popularentur. explo-
16 ratores (ut mos est) [6] longius curabant. [7] Quinta ferme hora diei erat, cum citus eques, *adventare hostes, prægredi paucos*, [8] *motum fremitumque late audiri*, nuntiavit. Dum Antonius, *quidnam agendum*,

INTERPRETATIO.

Etiam magna Germanorum multitudo per Rhætiam metuebatur, & Vitellius accersiverat copias à Britannia, Galliaque & Hispania, ingentem belli molem *perniciemque, nisi Antonius id ipsum timens, occupasset victoriam, accelerata pugna. Cum omnibus copiis perrexit Bedriacum secundis à Verona mansionibus. Postridie legionibus fodiendo vallo occupatis, sociorum cohortes missæ in regionem Cremonensem, ut prætextu quærendi commeatûs, civili præda miles assuesceret. Ipse cum quatuor millibus equitum processit ad octavum à Bedriaco* milliare. *quo audacius liberiusque prædarentur. & speculatores, ut fieri solet, latius explorabant. Sub quintam ferme diei horam, laxis habenis advolans eques renuntiat*, imminere hostes, præire paucos, tumultum strepitumque late audiri. *Dum Antonius deliberat*, quidnam factu opus sit, *ardore* juvandi partes

NOTÆ.

1. *Secundis.*] Bidui itinere confecto. duabus mansionibus.

Secundis à Verona.] Haud dubie festinabat Antonius, præcipue equitatu validus; ita ut forte quaque die sex aut septem leucas conficeret.

2. *Ad muniendum.*] Vallum scil. seu castra.

3. *Specie parandarum copiarum.*] Si parassent tantum copias seu commeatus ejus jussu, crimen certe fuit, scil. ut belli civilis, sed longe [illegible] scelus belli, & Antonii; quod *civili præda miles imbueretur.*

Quod ambitiosum in vulgus, injuriosum in cives, forte & contumeliosum in ipsum principem, cui certabant. idque mox suspectabitur acrius post victoriam. sed quid sperent bello civili, nisi prædam & spolia civium?

Copiarum.] Commeatuum. utensilium, seu rerum omnium victui necessariarum.

4. *Civili præda imbueretur.*] Id est, spoliis augescentibus ex belli civilis occasione. *Savilius.*

Civili præda] Non quasi forte *cives* Rom præcise spoliarent sed quia civili bello præda hæc parabatur.

5. *A Bedriaco.*] Capio trans Bedriacum, quo scil. instrueret suos agrum Cremonensem populantes. sicque etiam exploratores longius providebant.

6. *Longius.*] Longius nempe, quam equites, aut populatores. scil. ut consilia & res hostium explorarent, referrentque ducibus.

7. *Quinta.*] Quæ undecima matutina est nostro more. puto, id circa finem Septembris contigit, & circa Æquinoctium, quo horæ veterum æquales nostris erant.

8 *Motum fremitumque.*] Nempe equites erant qui prægrediebantur.

consultat,

consultat, aviditate navandæ operæ Arrius Varus cum promptissimis
equitum prorupit, impulitque [1] Vitellianos, modica cæde; nam plu-
rium accursu, versa fortuna & acerrimus quisque sequentium, [2] fugæ
ultimus erat. nec sponte Antonii properatum, & fore quæ accide-
rant. rebatur. Hortatus suos, *ut magno animo capesserent pugnam*, di-
ductis in latera [3] turmis, vacuum in medio relinquit iter, quo Va-
rum equitesque ejus reciperet: jussæ armari legiones: [4] datum per
agros signum, ut qua cuique proximum, omissa præda, prælio occur-
rerent. Pavidus interim Varus, [5] turbæ suorum miscetur, intulitque
formidinem. pulsi cum sauciis [6] integri, suomet ipsi metu, & angu-
stiis viarum conflictabantur. Nullum in illa trepidatione Antonius 17
constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit, occursat pa-
ventibus; retinet cedentes: ubi plurimus labor; unde aliqua spes;
consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eo postremo ar-

INTERPRETATIO.

& egregiam præstandi operam Arrius Varus, cum strenuissimis equitum irrupit, fudisque Vitellianos, paucis interfectis: quippe plurium subsidio mutata est fortuna, & cum promptissimus quisque insequentium, in receptu postremus erat. nec consilio aut jussu Antonii festinatum erat, *& quæ contigerunt, ipse prævideerat.* *Allocutus suos*, excitavit ut forti animo prælium susciperent. *divisisque in utrumque latus equitibus, vacuam in medio viam aperit, qua reciperet Varum & ejus equitatum: jussa legiones arma capere: datum per campos signum, ut ad pugnam venirent, qua cuique promptissimum* foret, *relicta præda. Trepidus interea Varus turmis suorum jungitur, incussitque metum; fusi cum vulneratis illæsi, suomet ipsi pavore, & arctis itinerum spatiis divexabantur. Nullum in ea consternatione Antonius strenui ducis, aut acerrimi militis, munus prætermisit, subvenit metuentibus; pedem referentes cohibet, ubi multus incumbit labor, unde affulget spes, consilio, dextra, clamore conspicuus hosti, spectabilis suis; eo de-*

NOTÆ.

1 *Vitellianos.*] Puto Vitellianos equites esse, qui legionum agmen præcedebant.

2. *Fugæ ultimus.*] Nempe primus ille versa fronte invadentes hostes sustinebat, & acrius, sensim pedem referendo, ne acies, ne alæ perrumperentur ab hostibus.

3. *Turmis.*] Equitatu præpollebat Antonius igitur ut Varum equitesque ejus reciperet, diducit in latera turmas equitum, qui secum remanserant & integri erant.

Turmis.] Equitum scil. nam cum promptissimis tantum proruperat Arrius Varus.

4. *Datum ... signum.*] Nempe cohortibus auxiliarium, quæ fidentes equiti, longius licentiusque populabantur.

5. *Turba suorum.*] Quia nempe Varus ducebat equites. ille igitur ad *suos* equites rediit pavidus, & simul pavorem intulit, unde fere clades universi exercitus.

6. *Integri.*] Intellige equites, quos scil maxime curabat Antonius, ut in quibus plurimum confideret. Nam pulso equitatu, nudatæ forent legiones omni subsidio, neque alias unquam vel victor ipse legiones Vitellianas perrupisset, neque sine equite bellum patrasset aut profligasset.

Quod sic infra 53. iactat apud Vespasianum: *quod discordes dispersasque Vitellii legiones equestri procella, mox pe-*

doris provectus est, ut [1] vexillarium fugientem [2] hasta transverberarit. mox raptum vexillum in hostem vertit. quo pudore haud plures quam centum equites restitere. Juvit locus, [3] artiore illic via, & fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, & præcipitibus ripis, fugam impediebat. ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos [4] temere effusos. [5] atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul cæteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere arma, equosque abripere. & exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriæ se miscebant. [6] Ad quartum à Cre-
18 mona lapidem, [7] fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicæ, læto

INTERPRETATIO.

mum ardoris precessit, ut hasta transfoderit signiferum fugacem. dein abreptum signum in hostem intulit. Quo facinore ducis, *& pudore, non plures quam centum equites substitere. Favit locus, angustiore illic itinere, & abrupto ponte interlabentis rivi, qui dubio alveo, & abscissis ripis, fugam prohibebat. Et angustia hac, seu fortuna, afflictas jam partes instauravit. Firmati inter se, conferta acie, sustinent Vitellianos temere evectos. atque illi* statim *perturbantur. Antonius urgere exterritos, fundere obvios. Et jam reliqui, ut cuique animus, dirspore, captare arma, & equos auferre. & evocati facto clamore, qui paulo ante per campos,* ex Vari *fuga vagabantur, victoria se adjungebant. Ad quartum à Cremona milliare, micuere legionum aquila, Rapacis atque Italica, qua huc usque pro-*

NOTÆ.

ditum vi, per diem noctemque fudisset. id pulcherrimum & sui operis.

1. *Vexillarium fugientem.*] Sic olim Cæsar apud Valer. lib. 3 *Legionis Martia aquiliferum, incunda fuga gratia, jam conversum, faucibus comprehensum, in contrariam partem detraxit, dexteramque ad hostem tendens: Quorsum tu, inquit, abis? illic sunt cum quibus dimicamus.*

Sic & Sueton. Jul. 62. *Inclinatam aciem solus sæpe restituit, obsistens fugientibus, retinensque singulos, & contortis faucibus convertens in hostem, & quidem adeo plerumque trepidos, ut aquilifer, moranti, cuspide sit comminatus: alius in manu detinentis reliquerit signum.*

2. *Hasta.*] Sua, non ea cui insertum vexillum.

3. *Arctiore illic via.*] Supra cum dirigeretur acies, & rediret ad suos Varus, ipsi equites *angustiis viarum conflictabantur.* At nunc prosunt illæ ipsæ angustiæ itineris, quæ fugam impediebant; adeo exiguo momento & ex minima inclinatione pendet fortuna, & victoria! *Ea necessitas seu fortuna*, forte utraque simul, *lapsas jam partes restituit.*

4. *Temere effusos.*] Quasi jam vicissent, & forte quia usque ad pontem illum fractum effusos hostes temere insecuti erant.

5. *Atque illi consternantur.*] Sic infra, *cæteri fœda fuga consternantur.* Rhenanus. τὸ *atque*, hic ponitur exquisita illa significatione, pro *statim*: de quo Gellius. 10. 29 nos ad Livii 26. 39. *Gronovius.*

6. *Ad quartum.*] Si leucas Parisinas inspicis, duæ fuerint leucæ Gall. si longiores & provinciarum leucas, tum fuerit una leuca, Gallica.

7. *Fulsere legionum signa.*] Profectæ erant Cremona, & huc usque velut ad prælium provectæ erant, cum prospe-

inter initia [1] equitum suorum prælio, illuc usque provecta. Sed ubi fortuna contra fuit, [2] non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque aggredi hostem, tantum per spatium cursu & pugnando fessum. [3] forte victi, haud perinde rebus prosperis

INTERPRETATIO.

cesserant fausto inter primordia suorum equitum certamine. Sed postquam fortuna adversa fuit, non aperire ordines, non admittere perculsos, non occurrere, ultroque oppugnare hostem, per tantum itineris & via & prælio fatigatum. forte profligati illi. *non tam optaverant ducem in rebus secundis, quam in*

NOTÆ.

ram equitum suorum pugnam animadverterent Sed postquam ipsos fusos ac profligatos videre, hæ se miscere prælio noluerunt, & cum discrimen vitare vellent, in discrimen ipsæ venere.

Discrimen certe adeundum fuit, ne subirent, ultroque lacessendus hostis Et potu erunt hæ legiones reddere vicem hostibus & cladem, quam equiti suo intulerant, si eos etiam temere effusos, & via ac pugna fessos aggressæ forent, si suos recepissent, firmassent &c.

Signa Rapacis atque Italicæ.] Quæ haud dubie non adfuerunt prælio, sed tantum huc usque provectæ erant, & equites tantum seu alas præmiserant, quemadmodum, nec tum hic etiam *robur Flaviani exercitus* aderat.

Hæ Vitellianæ legiones immotæ stetere, & *ducem* sibi *deesse intelligebant.* quæ tamen cæco impetu statim de nocte irrumpent, ut est mobile ingenium vulgi, & amoto duce præceps.

1 *Equitum suorum.*] Puto non solos erupisse equites, sed simul & cohortes expeditas, & præcipue auxiliarium, qui æquabant sæpe & numero & robore legiones ipsas.

2. *Non laxare ordines.*] Non laxavere ordines, nempe ne se miscentibus consternatis trepidisque, legiones ipsæ simul perturbarentur, sicque facilius ab hoste perrumperentur.

3. *Forte victi.*] Rodolphos, *victuri.* mentem video: & tamen subvereor ut parum plena ista, & huic narrationi quædam desint. *Lipsius.*

Forte victi.] Pro genio Taciti nihil ibi deesse putem. sic igitur capio: *sed ubi fortuna contra fuit*, tum sibi deesse ducem animadverterunt, quia dux si adesset, in subsidiis legiones vel cohortes haberet, quibus oppositis, fessis & cedentibus succurreret, quibus, proturbatos aut abscedentes reciperet, quibus nutantes, vel effusos cursu, seu pugna hostes aggrederetur, impelleret, & forte profligaret.

At nunc contrà amoto duce, legiones illæsæ & integræ privatim sibi, non in commune, consulunt, *non laxant ordines*, non recipiunt turbatos, non occurrunt cedentibus, non sustinent pugnam, non aggrediuntur hostem jam fessum cursu aut certamine.

Et tum victi Vitelliani, qui forte non perinde desideraverant ducem in rebus prosperis, atque in adversis sibi deesse jam sentiebant.

In rebus prosperis fortuna sola pro auspiciis, pro consilio, pro duce fuit; at rebus adversis longe aliter se res habet.

Forte victi.] Non male. sed periode legi possit: *forte victores.* nam ante ipsi Vitelliani in iisdem campis Bedriacensibus *victores*, forte *haud perinde rebus prosperis* & in victoria referenda, *ducem desideraverant, atque in ipsis adversis*, seu in ista hac clade, *deesse intelligebant.* Si dux adforet, juberet *recipere turbatos, obviam ire, ultroque aggredi hostem* &c.

Forte victi.] Forte victores, si ultro aggressi hostem forent. sic versio Hispana,

ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. [1] Nutantem aciem, victor equitatus incursat. & [2] Vipsanius Messalla tribunus, cum [3] Mœsicis auxiliaribus [4] assequitur, [5] quos militiæ gloria legionariis, quamquam raptim ductos, æquabat. Ita mixtus pedes equesq; rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quanto

INTERPRETATIO.

adversis sibi *deesse animadvertebant. Victores equites* Flaviani, *trepidantem aciem* Vitellianorum *invadunt. & Vipsanius Messalla tribunus* militum, *attingit equites cum Mœsicis sociis, quos, licet propere ductos,* tamen *adæquabat belli decore legionariis. Ita juncti pedites equitesque perrupere aciem legionum. Et vicini Cremonensium muri, quanto majorem spem dabant ad fugam*

NOTÆ.

1. *Nutantem aciem.*] Nonnulli intelligunt præcipuè de duabus his legionibus, nempe de *Rapaci* & *Italica*, quæ integræ & illæsæ adhuc erant. Infra: *Mixtus pedes equesque rupere legionum agmen.* & haud dubie propinqua Cremonensium mœnia spem effugii legionibus his dederе. & puto, recessere instar fugientium, magis quam pugnantium.

Et certe si non profligatæ hæ duæ legiones, at saltem maxime consternatæ sunt. nam in prælio sequenti, per noctem commisso, non corpus militare constituunt ipsæ, sed se aliis legionibus immiscuere. Infra: *Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant.* Quod fugæ, & præcedentis trepidationis consternationisq; indicium certissimum est.

2. *Vipsanius Messall[illegible]ribunus.*] Tribunus tantum fuit, nempe legionis septimæ Claudianæ quæ una Mœsicarum; sed tunc loco legati, huic legioni præerat. propria dignatio viri hoc meruit.

Nunc ducit ad prælium, seu potius rapit tantum Mœsicos auxiliares, ut leviores & expeditiores subsignanis; & legiones gravi agmine sequebantur, quibus tamen exæquat Messalla suos *auxiliares*, licet *raptim ductos*.

3. *Mœsicis auxiliaribus.*] An illi auxiliares tantum unius legionis *Septimæ Claudianæ?* Puto & additas cohortes aliorum auxiliarium Mœsicorum, nempe legionum, *tertiæ Gallicæ* & *octavæ Augustæ*. Habuerunt hoc præcipuum, quod ad prælium propere raperentur, fere instar equitum, & tamen æquarent gloriam legionariorum qui lente procederent, qui subsignani, graviter armati, & militia Rom. instituti, occ periode fessi certabant. Indefinite hic *legionarios* intelligit.

4. *Assequitur.*] Equitatum nempe victorem assequitur.

5 *Quos militiæ gloria legionariis quanquam raptim ductos, æquabat.*] Legionarii pro optimo militum genere habebantur, quod Romani essent, eaque armatura & disciplina exerciti. at auxilia quoque nonnunquam pari gloria agebant, si nempe diu fortiter meruissent, ut Batavi supra 2. hist. 28. & passim his libris.

Sic igitur & Mœsicos auxiliares gloria militiæ æquabat legionariis Messalla, quanquam *raptim ductos*.

Hoc eo pertinet, pares fuisse habitos *legionariis*, quanquam recentes illos legionarios ipsi, ut modo dixerat, per tantum spatium cursu & pugnando fessi, aggrederentur, accedente nunc etiam recenti defatigatione, quod raptim ducti essent. *Freinshemius.*

Legionariis.] Vertit interpres Gall. *quod auderent legiones hostium lacessere.* Sed universim & indistincte intelligendum est, fuisse pares virtute & decore legionariis etiam suarum partium, & quibuscunque legionariis, & præcipue suis, seu victoribus, licet tantum auxi-

plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant. [1] Nec 19
Antonius ultra institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prælij fortuna, quamvis prospero fine equites equosque afflictaverat. Inumbrante vespera universum Flaviani exercitus robur advenit. Utque cumulos super, & [2] recentia cæde vestigia incessere; quasi debellatum foret, *pergere Cremonam, & victos in deditionem accipere, aut expugnare* de-

INTERPRETATIO.

salutemque, ac minus virtutem incitabant ad reluctandum. Nec Antonius ultra institutum est, secum *reputans animo laborem ac vulnera, quibus tam ambigua fortuna certaminis, equites equosque exagitaverat, licet cum felici exitu. Inclinante ad vesperam die universa copia Flaviani exercitus advecta. Et ut ingressi sunt super acervos cadaverum, & cruenta recente strage itinera, tanquam profligatum bellum foret, postulant,* ire Cremonam, & victos in potestatem fidemque accipere, aut eos obsidere. *Hæc in*

NOTÆ.

liates essent Mœsici illi, & raptim ducti. quid mirum in eo foret, si pares jam dicerentur victis nunc legionariis?

Raptim ductos.] Forte quia ex agris prædabundi, seu palabundi redibant; & tum tamen aliorum virtutem gloriamque æmulabantur. quidquid sit, licet *auxiliares* essent & *raptim ducti* & fessi, virtute legionarios suos sub bono duce adæquabant, vel indistincte, ut diximus. Nec illi auxiliares *raptim delecti*, aut subitarius miles, ut vult Lipsius. vetera auxilia legionum erant.

Raptim ductos.] Forte non tam intelligi debet, illos auxiliares Mœsicos fuisse raptim ductos in prælio, ac antea, nempe dum è Mœsia raptim trahebantur ad occupandam Italiam. Et si fuerunt raptim ducti in prælio, id illis fere commune fuit cum aliis, & præcipuè legionariis, qui pari impetu, & quantum patitur grave agmen incedebant *nutantem aciem* hostium, ut eam penitus impellerent, ac profligarent.

Et sic æquabantur legionariis militiæ gloria, egregio duce Messalla, quamquam illos raptim duxisset è castris aut ex acie illosque fatigasset tanto itinere.

Erant in Mœsia tres legiones cum suis auxiliis, quæ auxilia haud dubie ducibus bellum parantibus robore aucta fuerant. Hos auxiliares Mœsicos ducit Messalla raptim, quia puto, expediti illi, & maxima ex parte equites, quorum præcipue cura fuit proturbare, & perrumpere *nutantem aciem* Vitellianorum.

Hinc addit Tacitus *ita mixtus pedes, equesque rupere legionum agmen.* Et forte hi auxiliares Mœsici præcesserant grave legionum Mœsicarum agmen, in Italiam adventantes. Sicque intelligi potest, *raptim ductos* esse, & in itinere, aut saltem in hoc prælio.

Ita ut Messalla duceret illos è Mœsia, simul cum sua legione septima Claudiana, & illos istis legionariis virtute æquaret, quanquam illos celerius raperet, nempe adversus *nutantem aciem* hostium, bellum profligaturus, & legionarij sui gravius incederent, ut par est.

Dicit Tac. *raptim ductos*, quia eos rapidius trahebat Messalla ad prælium profligandum, quam legionem suam, cujus grave agmen erat.

1. *Nec Antonius ultra institit.*] Substitit Antonius cum exercitu ad quartum à Cremona lapidem in loco prælij & victoriæ.

2. *Recentia cæde vestigia.*] Mallem, *cædis:* tamen vulgatam fero. id est, ut incessere super recentia vestigia in cæde facta. *Pichena.*

Recentia cæde.] Adhuc cruore, cæde & sanguine madentia.

poscunt. [1] Hæc in medio pulchra dictu. Illa sibi quisque: *Posse coloniam* [2] *plano sitam impetu capi.* [3] *Idem audaciæ per tenebras irrumpentibus, & majorem rapiendi licentiam. quod si lucem opperiantur, jam pacem, jam preces, & pro labore ac vulneribus, clementiam & gloriam* [4] *inania laturos: sed opes Cremonensium* [5] *in sinu præfectorum legatorumque fore. Expugnatæ urbis prædam ad militem,* [6] *dedita ad duces pertinere.* Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rapturi imperium ni ducantur. Tum Antonius inserens se manipulis, ubi aspectu & auctoritate silentium fecerat: *Non se decus neque pretium eripere tam bene meritis*, affirmabat; *sed divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cunctatione sæpius, quam temeritate prodesse. Ut pro virili portione, armis ac manu victoriam juverit;* [7] *ratione & consilio, propriis ducis artibus profuturum: Neque*

INTERPRETATIO.

• *communo præclara dictu* in speciem *Sed illa sibi singuli, dicebant:* Posse urbem in planicie sitam *primo* impetu expugnari. Eandem strenuitatem per noctem invadentibus, & majorem prædandi libertatem. Sin diem expectent, jam conditiones pacis & veniam, jam obsecrationes, & pro navata opera præliisque ac plagis, mansuetudinem & honorem, vana *decora* reportaturos: sed divitias Cremonensium in marsupio præfectorum & legatorum fore. Captæ urbis opes militis esse, se fidei permittentis, ducum. *Contemnuntur centuriones & tribuni, ac ne vox ullius ad aures perveniat, concutiunt arma, rapturi* ipsi *signum viæ & pugnæ, nisi ducantur. Tum Antonius immiscens se numeris, ubi intui tu & auctoritate silentium impetraverat: adseverabat;* Non se gloriam, neque præmium auferre viris, qui tantam tamque egregiam bello navassent operam; sed diversas, alias militum, ac ducum partes; militibus ardorem certandi congruere, at duces prodesse prospiciendo, consulendo, & prudentia sæpius, ac nectendo moras, quam inconsulta audacia Ac si *jam* pro viribus, ferro, dextraque victoriam promoverit; etiam *nunc* mente, providentiaque & consiliis, quæ sunt veræ ducis artes, *ipsos* adju-

NOTÆ.

1. *Hæc in medio.*] Hæc palam seu publice & in commune jactabant. Et hæc pulchra dictu in speciem, sed privatim quisque apud se aliud agitabat animo. Quisque apud se sic disserebat: *posse expugnari* noctu coloniam opulentam, & ex ejus præda exscidioque, statim ditari posse militem. hic esse certum præmium armorum civilium, tantam occasionem non debere omitti, &c

2. *Plano sitam.*] Vertit interpres Gall. quasi neque natura, neque arte munita colonia esset, quod falsum. Infra, cap 30. *Ardua urbis mœnia; saxeæ turres, ferrati portarum obices.*

Et cap. 34. *Condita erat, ... ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes,* &c.

3. *Idem audaciæ per tenebras.*] Idem audaciæ, atque interdiu.

4. *Inania.*] Quo ad vulgus, id verum. quoad duces grande flagitium pro gloria & clementia. quoad Rempub. maxima consternatio quod patebit infra, cum tandem Cremona cremabitur.

5. *In sinu.*] In marsupio, in crumena, Plaut. *Laxa sinum, merum lucrum est.*

6. *Dedita ad duces pertinere.*] Æmil. Scaurus apud Liv. 37. *Captas, non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.*

7. *Ratione.*] Subintellige ita. scil. ita se *ratione & consilio*, &c. Sic supra, *opposita*

enim ambigua esse quæ occurrant, noctem, & ignota situm urbis; intus hostes,
& cuncta insidiis opportuna. [1] *non si, pateant portæ, nisi explorato, nisi die,*
intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu quis
æquus locus, quanta altitudo mœnium? tormentisne, & telis, an operibus, [2] *&*
vineis aggredienda urbs foret? Mox conversus ad singulos, *num secures, do-*
labrasque, & cætera expugnandis urbibus, secum attulissent? rogitabat. Et
[3] cum abnuerent, *gladiisne*, inquit, *& pilis, perfringere ac subruere muros,*
ullæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fue-
rit, ut vulgus improvidum [4] *irriti stabimus, altitudinem turrium, & aliena*
munimenta mirantes? Quin potius mora noctis unius, advectis tormentis ma-
chinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus. Simul lixas calonesque [5] cum
recentissimis equitum, Bedriacum mittit, [6] copias [7] cæteraque usui, al-
laturos. Id verò ægre tolerante milite, prope seditionem ventum, cum 21
progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiunt.
quorum indicio noscitur, *sex Vitellianas legiones, omnemque exercitum qui*

INTERPRETATIO.

rum. Neque enim incerta esse ea, quæ se offerant, tenebras, & situm incognitæ coloniæ, intra quam essent hostes, & omnia fraudi obnoxia. & si apertæ forent portæ, non tamen, nisi periculo facto, non nisi luce, introeundum *esse*. An suscepturos obsidionem, ablato omni intuitu, quis justus aut favorabilis locus, quanta sublimitas murorum, an oppugnanda colonia foret machinis & missilibus, an subruenda laboribus & vineis ac pluteis? *Dein ad singulos se convertens, percunctabatur*, num in promptu haberent bipennes dolabrasque, & cætera capiendis oppidis *necessaria. Et cum negarent*, an, *inquit*, ullæ manus possunt perrumpere ac subvertere mœnia ensibus, aut hastis? Si moliri ac struere aggerem convenerit, si pluteis aut crat[...] defendi, an ut vulgus ignarum & incautum, ore hiantes aut compositis manibus, vani aspiciemus mirabimurque excelsitatem turrium, & aliena propugnacula? Quin potius noctis unius intervallo adlatis catapultis ballistisque, vim victoriamque nobiscum invehimus? *Eodemque tempore mittit Bedriacum lixas & calones, cum equitibus minus fessis, qui adveherent commeatus, & alias res* obsidioni *necessarias. At id ægreferente milite, fere ad discordiam res provecta, cum procurrens equitatus fere ad muros ipsos, palantes* quosdam *è Cremonensibus capiunt, quorum sermone cognoscitur*, sex legiones Vitellianas, & universas copias, quæ Hostiliæ fue-

NOTÆ.

in latus auxilia. suple, quia *infesta Rhætia* Has particulas omittit Tacitus *σιωπῶν*, ut tradit de illo Plinius.

1. *Non si pateant.*] Et si pateant portæ, non tamen, *nisi explorato*, non *nisi die, intrandum*.

2. *Et vineis.*] De vineis, pluteis, & cratibus, vide infra hoc libro cap. 84.

3. *Cum abnuerent.*] Cum faterentur se non attulisse dolabras, &c.

4. *Irriti.*] Inutiles, otiosi, spe delusi ac frustrati.

5. *Cum recentissimis equitum.*] Vertit clar. Harlæus, quasi equites illi nuper delecti & conscripti essent. fallitur. deligit Antonius equites integros & minus fessos cursu, aut pugna, ut Bedriacum advolent, ad commeatus afferendos, & cætera obsidioni necessaria.

6. *Copias.*] Commeatus, cibaria & alia utensilia.

7. *Cætera usui.*] Intelligunt ea quæ necessaria obsidendo opido erant. Certe supra: *Quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque*, &c. Et poterant per noctem redire Bedriaco, &

Hostilia egerat, eo ipso die [1] *triginta millia passuum emensum, comperta suorum clade, in prælium accingi, ac jam affore.* Is terror obstructas mentes, consiliis ducis aperuit. [2] Sistere [3] tertiam legionem, [4] in ipso viæ Posthumiæ aggere jubet, cui juncta à lævo septima Galbiana, patenti campo stetit: dein septima Claudiana, agresti fossa (ita locus erat) præmunita; dextro, octava [5] per apertum limitem; mox tertiadecima, [6] densis arbustis [7] intersepta. hic aquilarum signorumque ordo:

INTERPRETATIO.

rant eo ipso die triginta milliarium iter confecisse, ac cognita suorum clade, ad pugnam se comparare, ac jam jam adfuturas. *Is pavor occlusos animos, consilia ducis reseravit. Stare jubet tertiam legionem in ipso aggere viæ Postumiæ, cui adhæsit à sinistro latere septima Galbiana, aperto campo instructa: dein septima Claudiana, rustica fossa, (sic locus erat) protecta, octava, à dextro, loco vacuo & aperto; dein tertiadecima spissis confertisque virgultis interclusa. hoc agmen hic ordo aquilarum, & signorum:*

NOTÆ

primo mane omnia uecessaria advehere

1 *Triginta millia.*] Vertit interpres Gall. *septem leucas* Gall. nec abs re Nec potuit fere grave agmen legionum, cum tanta mole impedimentorum, sarcinarum ac machinarum, longius iter ingredi. Sic leuca Gall. 4. adæquat milliaria

2 *Sistere.*] In ipsa via sistere legionem jubet, qua ipsa incedebat Scil. eodem loco seu itinere quo ingrediebatur, legionem adstare in aciem jubet.

Sic & infra 27. dispositæ legiones ad vallum corona cingendum apud Cremonam. & ne erres, hic verus ordo fuit qui describitur hic à Taciro, & operi incumbere legiones, eodem ordine, quo dispositas hic in acie narrat Tacitus Nempe tertiani & septimani, dein octava & septima Claudiana, dein procul *tertiadecimani ad Brixianam portam*. Sicque separatæ procul invicem duæ Pannonicæ, nempe *septima Galbiana*, & tertiadecima Gemina.

Porro sic dispositas pro ordine quo pugnaverant & incesserant. Et quo ordine pugnaverant ad Bedriacum, & versus Cremonam incesserant, ita & locum cingendi valli sibi sumpserunt.

Igitur ne alio animum convertas, verus iste ordo legionum, ut hic descriptus est à Taciro, quicquid dicat interpres Florentinus.

3. *Tertiam.*] Sperne quod hic affertur à Pichena. Nam paret infra, cap. 27. sic ordinatas in acie legiones fuisse, quomodo hic etiam acies describitur. Nec temere mutari debuit ordo agminis, ut nec temere violari debet Taciti lectio verus. Itaque *Tertiani Septimanique* simul & prope invicem dispositi, ut & *octava ac septima Claudiana*, dein *tertiadecimani*. & *Vexillum prætorianum* quod robore legionem fere æquabat, locatum in acie à dextro latere Tertianorum, quia *juncta his à lævo septima.*

4. *In ipso aggere viæ.*] Virg 5. *Qualis sæpe viæ deprehensus in aggere serpens.* Viæ autem publicæ, ut quæ militari labore erant munitæ, exaggerabantur, ut imber deflueret, minusque lutulentæ redderentur. Proinde *agger* etiam pro *via* usurpatur. Sidonius:

Antiquus tibi, nec teratur agger,
Cujus per spatium satis vetustum,
Nomen Cæsareum viget columnis.

In ipso via.] Nempe in ipso loco, in ipsa via, qua ipsa incedebat, *sistere* seu stare in acie legionem jubet.

5. *Per apertum limitem.*] Non de *aggere via* forte id sumendum, sed de planitie, seu aperto ac vacuo liberoque campo, ut distinguat Tacit. ab aliis legionibus, scil. à septima, quæ *agresti fossa.. præmunita* erat, & à tertiadecima, quæ *densis arbustis intersepta.*

6. *Densis arbustis.*] Vertit. Clar. Harlæus, quasi locus ille dumis & vepri-

[8] milites

[1] milites mixti per tenebras, [2] ut fors tulerat: [3] prætorianorum vexillum [4] proximum tertianis; cohortes auxiliorum in cornibus: latera

INTERPRETATIO.

milites temere ſe admiſcebant per noctis caliginem, ut ſe caſus dederat: vexillum prætorianum propinquum tertianis ſtetit; *copia ſociorum in cornibus* diſpoſitæ; *circumfu-*

NOTÆ.

bus infeſtus fuerit. ſed puto, arbuſta illa fuerunt valida, & forte cædua ſylva fuit, ita ut ſaxa & tela balliſtis immiſſa, ſylvæ occurſu retunderentur. Infra; *ut tela vacuo atque aperto excuterentur, diſperſa primo & arbuſtis ſine hoſtium noxa illiſa*

7. *Interſepta.*] Interp. Hiſp. *Diviſa arbuſtis & defenſa. Interſepta*, id eſt, ſeparata arbuſtis, à ſuis, vel etiam ab hoſte.

1. *Milites mixti.*] Hic ordo aquilarum, ſeu legionum aut vexillorum fuit; at milites, ut inter tenebras, vix ſua ſigna agnoſcebant. Itaque mixti, non ſuis cohortibus, aut manipulis propriis, ſed *ut fors tulerat.*

2. *Ut fors tulerat.*] Id intelligendum de pleriſque ſingulis, non de univerſis, aut centuriis integris, ita ut illi Aquilam ſuam ſæpe, non vexillum proprium centuriæ ſequerentur, propter confuſionem noctis.

Ne igitur intelligas, quaſi tertiani v. g. aut ſeptimani univerſim ſequerentur aliam Aquilam. nam debuerunt inter ſe noti plurimi valeſcere, & militare corpus ſic conſtituere, ac ſi.mare.

Sed multi, vel forte, vel ſponte, inter tenebras abſtracti à ſuo vexillo, ſe miſcebant prælio, prout fors tulerat, apud quamcumque centuriam, aut cohortem, ſuorum tamen.

Ut fors tulerat.] Addit ex ſuo interpres Hiſp *nullo ordine militia* ſe miſcuiſſe. quod falſum. Non certe omnes ſigna ſua noſcere, ut inter tenebras, & ſub illis certare potuerunt.

Attamen ſigna ſeu vexilla ſuarum legionum quiſque ſecuti ſunt Licet promiſcue, ordine militiæ tamen, vetuſtus miles certavit, & præcipue boni ſignis ſuis haud dubie adſtiterunt, nec ducibus ſuis, aut primoribus centurionibus defuerunt.

Nec forte intelligendum, ſe miſcuiſſe aliis legionibus, ſed intra eamdem ſuæ legionis aciem, non omnes, manipulos aut centurias ſuas agnoſcere potuiſſe. Noſcebant autem interdiu centurias ſuas ex ſignis & ſcutis, quæ tum noctu diſcernere non licuit.

3. *Prætorianum vexillum.*] Male vertunt, *cohortem prætoriam.* Propriè *vexillum*, nec fuit cohors, nec legio. ſed ibi lecti ſeu expediti ex prætorianis cohortibus intelligi debent, qui ſub uno vexillo ſuo merebant, ut & lecti ex legionibus, qui ideo *vexillarii* dicebantur talis legionis.

Et erant dicebanturque legionarii, ſeu *electi*, non legio, ſed *vexillum*, quia non aderat aquila. Et ſi forte *vexillarii* plurium legionum ſimul juncti militarent, tum *vexilla* Tacito dicuntur, Suetonio *vexillatio.*

Vexillarii cujuſque legionis habuere ſuum vexillum, quod aliquando vexillis aliarum legionum adjunctum fuit. quandoque forte & plura vexilla fuerunt ejuſdem legionis, attamen ſub uno inſigni vexillo, quod pro aquila eſſet, & nomen legionis, legionemque referret.

Illi *prætoriani*, ex pluribus cohortibus prætor. delecti ſub illo vexillo merebant, & ſuperabant robur unius cohortis, aut forte plures cohortes præt. erant ſub illo vexillo.

Prætorianum.] Nempe prætoriani erant *proprius Othonis miles*, qui Galbam occiderant. Victi illi & exauctorati à Vitellio, ſed audito motu Veſpaſiani, arma reſumpſerant.

4. *Proximum tertianis.*] Non potuit *vexillum* illud ſtare *à lævo* tertianorum, quem locum jam occuparat ſeptima Galbiana Igitur ſtetit à dextro. Si à dextro Tertianorum adſtitiſſent prætoriani, jam

transfugisse [1] *classem*, [2] *arcem commeatuum*, [3] *adversas Gallias Hispaniasque*, *nihil in urbe fidum*, atque omnia de Vitellio in deterius. Mox [4] incipientibus qui conscij aderant, cæteros re nova attonitos, in verba Vespasiani adigit. simul Vitellij [5] imagines direptæ, & missi qui Antonio nuntiarent. Sed ubi totis castris [6] in fama proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellij effigies aspexit: vastum primo silentium, mox [7] cuncta simul erumpunt: *Huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, ut sine prælio, sine vulnere*, [8] *vinctas manus, & capta tra-*

INTERPRETATIO.

defecisse classem, arcem copiarum, infensas Gallias Hispaniasque, nihil Romæ fidum aut firmum, *&* sic *cuncta de Vitellio in pejus. Dein praeuntibus qui participes aderant, reliquos re subita stupentes, sacramento Vespasiani obstringit; eodemque tempore Vitellij effigies derepta bastis* soloque afflictæ, *& missi qui* id Antonio *referrent. Sed postquam totis castris vulgata transitio est & rediens ad principia miles, præscriptum vexillis Vespasiani nomen animadvertit, prostratasque Vitellij imagines:* ad ea *ingens primo silentium, deìn simul omnes exardent animis:* Huc devenisse Germanicarum legionum decus, ut sine pugna, sine cæde, ligatas manus, &

NOTÆ.

ctionis adessent, alij inscij consulto abessent. Ne cœptis ejus resisterent. quod contigisset, si mult[illegible] pro Vitellio obstinata, adfuisset co[illegible]i.

1. *Classem, arcem commeatuum.*] Sic supra, cap. 8. *Duas classes utrumque Illyricum mare... unde interim pecuniam & commeatus?*

2. *Arcem commeatuum.*] Livius, lib. 3. castellum etiam hac metaphora ponit: *Respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum.* Lipsius

3. *Adversas Gallias Hispaniasque.*] Nondum certe *adversa*, sed tamen ambiguæ. infra cap. 15 *Britanniâ, Galliâque & Hispaniâ auxilia Vitellius acciverat*, &c. Et supra lib. 2. 97. *Auxilia tamen è Germania Britanniaque & Hispaniis excivit segniter.*

Quod de Germania hic dicit, intelligendum & de Galliis quæ inermes. tota vis Galliarum fere in Germanicis legionibus. Addit: *Perinde legati provinciaque cunctabantur.*

Et de Hordeonio qui Germaniæ, & Vectio Bolano qui Britanniæ tum præerant, subjicit: *Vterque ambigui. Neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari:* (Cluvius Rufus aberat) *trium legionum legati pares jure, & prosperis Vitellij rebus, certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant.*

4. *Incipientibus.*] Conscij defectionis incipiebant sacramentum, seu duces præibant jurantibus, cæteri inscij sequebantur, *re nova attoniti* ac perculsi, non sponte, ut statim patebit.

5. *Imagines direpta.*] Majus dedecus fuit, si solo afflictæ essent, quam si solummodo amoverentur. Sueton Domit. 23. ubi de Senatu infamante Domitianum: *Clypeosque & imagines ejus coram detrahi, & ibidem solo affligi juberet.*

6. *In fama proditio.*] Alij libri: *infamia prodita.* Nec sperno. ita narrat, ut statim movisse miles se videatur. At Egesippus. lib. 4. cap. 30. noctem interponit: & mane demum *surgentes, evaginatis gladiis, insiluisse super Cæcinam* facit. *Lipsius.*

7. *Cuncta.*] Forte *cuncti*. Non tamen displicet vox, *cuncta*. supple castra.

Cuncta simul.] Omnia quæ in tali occasione animo offerebantur, exprimunt irati. Sic interp Hispanus.

8. *Junctas manus & capta traderent arma.*] Castigavi: *vinctas manus*, &c. Rhenanus.

Solebant enim victis adimi, primo

derent arma? Quas enim ex diverso legiones? nempe victas. & abesse unicum Othoniani exercitus robur, [1] *primanos, quartadecimanosque. quos tamen iisdem campis illis* [2] *fuderint straverintque, ut tot armatorum millia velut grex venalium* [3] *exsuli Antonio donum darentur.* [4] *Octo nimirum legiones unius classis accessionem fore. Id Basso, id Cæcinæ visum, postquam* [5] *domos, hortos, opes, principi abstulerint,* [6] *etiam militibus principem auferre, licet integros*

INTERPRETATIO.

captiva arma dederent? Quas enim ex alia parte legiones? nempe quæ profligatæ fuerant. nec adesse præcipuum decus Othoniani agminis, primanos & quartadecimanos; quos tamen eadem ipsa planicie vicerint ac prostraverint, ut tot millia militum dono traderentur exsuli Antonio, tanquam grex vilium emptitiorumque servorum. Octo scilicet legiones appendicem fore unius classis. Id placitum Basso & Cæcinæ, postquam ademerint imperatori prædia, hortos, divitias, etiam militibus imperatorem adimere; & licet illæsos & intactos, ac Flavianis etiam par-

NOTÆ.

arma, dein illis post terga manus vincitæ. Sic Virgil. Sinonem captum describit.

Tac. in fine hujus lib. de Vitellio loquens, *vinctæ pone tergum manus.* Lupanus.

Vinctas.] Quid ni, *junctas*, quæ vetus lectio? vox, *vinctas* intelligitur de his qui certassent, & prælio capti vinctique forent. at *junctas*, rectè intelligi posse videtur de his qui sine prælio dant manus, quasi supplices veniam orent, etiam ante pugnam.

1. *Primanos.*] Primam scil. *Adjutricem* quæ in Hispaniam, & *quartam decimam*, quæ in Britanniam missa. *Savilius.*

2. *Fuderint straverintque.*] Certe fuderunt *primanos*, quæ legio *prima Classica* seu *prima Adjutrix* appellatur, non autem *quartadecimanos.* illi tantum legionis quartædecimæ vexillarios vicerant. ipsa legio non adfuit pugnæ.

3. *Exsuli Antonio.*] Cur iste exsul, aut quando? puto sub Nerone, lege Cornelia de Testamentis, falsi damnatum & exsulasse, cum tabulas subdiritias, fraude & præmio inductus, obsignasset. Vide lib.14 Annal.actis anni 814. *Lipsius.*

Exsuli.] Senatu motus Antonius, an etiam urbe, aut Italia pulsus sit, non liquet apud Tac.

4. *Octo nimirum legiones.*] Erant integræ legiones duæ, *unaetvicesima Rapax* & *Italica.* & vexilla *quarta* & *duodevicesima* ex Germania superiori. vexilla *prima, quinta, quintadecima & sextadecima* ex inferiori Germania. Firmabant *vexillarij* trium legionum Britannicarum, nempe *secunda Augusta, Nona,* & *vicesima Victricis.* Præferebantur quatuor aquilæ, cætera vexilla erant.

5. *Domos, hortos.*] Id præsertim verum de Valente & Cæcina Supra lib 2. hist. 92. *Nec eo segnius invaserant domos, hortos, opesque imperij.* &c

6. *Etiam militibus principem auferre.*] Superest in τῷ, *licet*, aliquid scabri, quod muto in *deditos*; ut sit: *etiam milites auferre, deditos integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos*, &c.

Qui scil dediti sint nullo adito discrimine, nullo sanguine aut sudore; & ob id etiam aspernabiles iis, quibus accesserint; nec habentes quod respondeant interrogantibus; vel, ubi nunc ad Bedriacum victoria? vel, τί παθόντες, & quas ad inciras redacti, ad tam deforme subsidium salutis descenderint. *Gronovius.*

Etiam militibus.] Intellige, quasi scripserit; *etiam milites principi auferre.* Voluit tantum Tac. variè rem exprimere. Et certe per proditionem illam au-

incruentosque, Flavianis quoque partibus viles. [1] *quid dicturos* [2] *reposcentibus*
14 *aut prospera, aut adversa?* Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio à quinta legione orto, [3] repositis Vitellij imaginibus, vincla Cæcinæ injiciunt: Fabium Fabulum quintæ legionis legatum, & [4] Cassium Longum [5] præfectum castrorum, duces deligunt:

INTERPRETATIO.

tibus spretos, quid tamen responsuros repetentibus res secundas; vel improsperas? *Hæc singuli, hæc cuncti simul clamitantes, ut quemque ira concitarat, principio à quintanis facto, restitutis Vitellij simulacris, induunt catenas Cæcinæ. assumunt duces seu* legatos *Fabium Fabulum qui præerat quinta legioni, & Cassium Longum præfectum castro-*

NOTÆ.

ferebant milites principi Vitellio.

Etiam militibus.] Si sequimur contextum, forte sic clare elicitur sensus: *Post quam domos, hortos, opes principi abstulerint, etiam ei milites auferre, licet integros*, &c.

Sed quia sæpe, non pro captu vulgi sentit aut scribit Tacitus, forte etiam sic distingui possit: *Post quam domos.... principi abstulerint, etiam militibus principem auferre.* (Nam certe Vespasianus loco Vitellij intrudebatur.) *licet integros incruentosque*, sic & *Flavianis quoque partibus viles*, (nam certe semper viles transfugæ ac proditores, & eo viliores, quo magis se tradunt, integri & incruenti,) *quid dicturos reposcentibus, aut prospera, aut adversa?*

1. *Quid dicturos.*] Quid responsuri essent reposcentibus res prosperas? Nempe quorsum evasisset illa victoria insignis, relata campis Bedriacensibus? aut quid tam adversi sibi contigisset, ut *sine vulnere, sine prælio; vinctas manus*, captivaque arma & corpora hostibus traderent?

2. *Reposcentibus.*] Quid dicturi essent reposcentibus prospera? Certe post tot prospera prælia, summæ ignaviæ argui poterant, si se traderent hosti *integros & incruentos*, & veluti vinctis manibus, ut inermes atque imbelles.

Si adversa reposcuntur, par flagitium exprobrari illis potuit; quippe qui nullis dum adversis rebus fracti, statim animum fidemque mutent, qui nullâ malâ premente fortuna, statim deserunt principem, cujus auspiciis hactenus vicerant. Una ratio adversus talia *reposcentes*, unum perfidiæ crimen suppetet.

3. *Repositis Vitellij imaginibus.*] Eas forte, ut subito tumultu, deripuerant soloque straverant defectores, quasi per ignominiam, quod & signum destituti principis fuit.

Sic disjectas solo alij, spretasque Vitellij imagines colligunt in ipsis principiis, reponuntque suis spiculis seu hastis, quibus ante insertæ, palam inter signa circumferebantur.

4. *Cassium Longum.*] Forte, *Longinum.* Nam id cognomen familiæ Sueton. Ner. 37. *Objectum est . . . Cassio Longino jurisconsulto . . quod in veteri gentili stemmate C. Cassij percussoris Cæsaris imagines retinuisset.* Si tamen Cassius iste familiæ Cassiorum fuit.

5. *Præfectum castrorum.*] Puto Fabulum non fuisse præfectum castrorum ejusdem legionis, *quintæ* scil. Nam sic adæquassent virum dignitate minorem legato legionis. & æmulationis caussam præbuissent quæ minus flagrabat inter diversarum legionum præpositos.

Quicquid sit, miserrimi illi duces, ut per ambitionem creati, & precario, ita infeliciter, & adversis fatis rexerunt exercitum. Neque tot præliis ullum officium egregii ducis ab ipsis exhibitum reperio.

Vulgus potius duces regebat. Magnus ille exercitus, quasi Polyphemus ingens, & velut effossis oculis, arma lacertos, brachia temere movebat, *indigus rectoris, inops consilij.*

[1] forte oblatos [2] trium Liburnicarum milites, ignaros & insontes trucidant: [3] relictis castris, [4] abrupto ponte, [5] Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt; ut legionibus primæ Italicæ & unaetvicesimæ [6] Rapaci jungerentur, quas Cæcina ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat. Ubi hæc comperta Antonio, [7] discordes animis, [8] discretos viribus hostium exercitus aggredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium, & junctis legionibus fiducia rediret. namque Fabium Valentem profectum ab urbe, acceleraturumque cognita Cæcinæ proditione, conjectabat. & fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis,

INTERPRETATIO.

rum forte obvios milites trium Liburnicarum, inscios, & innexios obtruncant: omissis castris, abscissoque ponte, contendunt Hostilium iterum, & hinc Cremonam, ut sibi adjungerent legiones, primam Italicam & unaetvicesimam Rapacem, quas praire jusserat Cacina ad occupandam Cremonam, cum parte equitatus. Postquam ea nuntiata sunt Antonio, oppugnare decrevit Vitellianos exercitus dissentientes animis, ac divisos copiis, priusquam rediret auctoritas ducibus, militi fides, & conjunctis legionibus virtutis & animi constantia. Quippe conjiciebat Fabium Valentem jam digressum esse ab urbe, properaturumque, comperta transitione Cacina. Et constans in fide erat pro Vitellio Fabius, nec belli inscius.

NOTÆ.

1. *Forte oblatos.*] Non in ipsis castris legionum, ut puto, sed forte non procul, aut in via, cum prægrederentur equites, aut expediti

2. *Trium Liburnicarum milites.*] Eos quasi conscios & socios defectionis classis trucidant, quamvis ignari & insontes essent.

3. *Relictis castris.*] De quibus supra cap. 9. *Cæcina inter Hostiliam vicum Veronensium & paludes Tartari fluminis castra permunit, tutus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur.*

4. *Abrupto ponte.*] Ne hostes illa parte insequerentur. Ille pons Tartarum flumen jungebat.

5. *Rapaces.*] Sic appellatæ quædam legiones à vi quadam propria, seu à strenuo ac decoro aliquo facinore Sic dictæ *Rapax, Fulminatrix, Victrix, Adjutrix* &c.

6. *Discordes animis.*] Hoc dicit, quia haud dubie non pauci corrupti spe & promissis Cæcinæ, & quidam conscii defectionis fuerant, & quidem primores centurionum.

Sed tum illi à vulgo & majore numero abstracti, ne gradu & ordine dejicerentur, dissimulabant. vulgus obduruerat pro Vitellio.

Discretos viribus.] Nondum istæ legiones se adjunxerant *prima Italica* & *Unaetvicesima*. Nondum Fabius ex urbe advenerat, qui columen partium, & commissum est prælium *ad octavum à Bedriaco* milliare, priusquam jungerentur vires. quo prælio profligatus est equitatus, simul & duæ legiones, Italica & Rapax.

Quod patet infra cap 22. *Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant*; nam ita fessi exhausti ac perculsi erant primo prælio, ut corpus militare per se, nec aciem constituerent, sed aliis legionibus immiscerentur.

7. *Discretos viribus.*] Nempe alii in castris, vel in itinere, alii apud Cremonam erant.

per Rhætiam timebatur: & Britannia, Galliaque & Hispania auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius idipsum metuens, festinato prælio victoriam præcepisset. Universo cum exercitu, [1] secundis à Verona castris, Bedriacum venit. postero die, legionibus [2] ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut [3] specie parandarum copiarum, [4] civili præda miles imbueretur. Ipse cum quatuor millibus equitum, ad octavum [5] à Bedriaco progressus, quo licentius popularentur. explo-
16 ratores (ut mos est) [6] longius curabant. [7] Quinta ferme hora diei erat, cum citus eques, *adventare hostes, prægredi paucos*, [8] *motum fremitumque late audiri*, nuntiavit. Dum Antonius, *quidnam agendum*,

INTERPRETATIO.

Etiam magna Germanorum multitudo per Rhætiam metuebatur, & Vitellius accersiverat copias è Britannia, Galliaque & Hispania, ingentem belli molem *perniciemque, nisi Antonius id ipsum timens, occupasset victoriam, accelerata pugna. Cum omnibus copiis perrexit Bedriacum secundis à Verona mansionibus. Postridie legionibus fodiendo vallo occupatis, sociorum cohortes missæ in regionem Cremonensem, ut prætextu quærendi commeatûs, civili præda miles assuesceret. Ipse cum quatuor millibus equitum processit ad octavum à Bedriaco* milliare, *quo audacius liberiusque prædarentur. & speculatores, ut fieri solet, latius explorabant. Sub quintam ferme diei horam, laxis habenis advolans eques renuntiat*, imminere hostes, præire paucos, tumultum strepitumque late audiri. *Dum Antonius deliberat*, quidnam factu opus sit, *ardore* juvandi partes

NOTÆ.

1. *Secundis.*] Bidui itinere confecto. duabus mansionibus.

Secundis à Verona.] Haud dubie festinabat Antonius, præcipue equitatu validus; ita ut forte quaque die sex aut septem leucas conficeret.

2. *Ad muniendum.*] Vallum scil. seu castra.

3. *Specie parandarum copiarum.*] Si parassent tantum copias seu commeatus ejus jussu, crimen certe fuit, scil. ut belli civilis, sed longe [illegible] scelus belli, & Antonii; quod *civili præda miles imbueretur.*

Quod ambitiosum in vulgus, injuriosum in cives, forte & contumeliosum in ipsum principem, cui certabant. idque mox suspectabitur acrius post victoriam. sed quid sperent bello civili, nisi prædam & spolia civium?

Copiarum.] Commeatuum. utensilium, seu rerum omnium victui necessariarum,

4. *Civili præda imbueretur.*] Id est, spoliis augescentibus ex belli civilis occasione. *Savilius.*

Civili præda] Non quasi forte *cives* Rom præcise spoliarent. sed quia civili bello præda hæc parabatur.

5. *A Bedriaco.*] Capio trans Bedriacum, quo scil. sustineret suos agrum Cremonensem populantes sicque etiam exploratores longius providebant.

6. *Longius.*] Longius nempe, quam equites, aut populatores. scil. ut consilia & res hostium explorarent, referrentque ducibus.

7. *Quinta.*] Quæ undecima matutina est nostro more. puto, id circa finem Septembris contigit, & circa Æquinoctium, quo horæ veterum æquales nostris erant.

8 *Motum fremitumque.*] Nempe equites erant qui prægrediebantur.

consultat,

consultat, aviditate navandæ operæ Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, impulitque [1] Vitellianos, modica cæde; nam plurium accursu, versa fortuna & acerrimus quisque sequentium, [2] fugæ ultimus erat. nec sponte Antonii properatum, & fore quæ acciderant rebatur. Hortatus suos, *ut magno animo capesserent pugnam*, diductis in latera [3] turmis, vacuum in medio relinquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet: jussæ armari legiones: [4] datum per agros signum, ut qua cuique proximum, omissa præda, prælio occurrerent. Pavidus interim Varus, [5] turbæ suorum miscetur, intulitque formidinem. pulsi cum sauciis [6] integri, suomet ipsi metu, & angustiis viarum conflictabantur. Nullum in illa trepidatione Antonius 17
constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit, occursat paventibus; retinet cedentes: ubi plurimus labor; unde aliqua spes; consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eo postremo ar-

INTERPRETATIO.

& egregiam præstandi operam Arrius Varus, cum strenuissimis equitum irrupit, fuditque Vitellianos, paucis interfectis: quippe plurium subsidio mutata est fortuna, & tum promptissimus cuisque insequentium, in receptu postremus erat. nec consilio aut jussu Antonii festinatum erat, *& quæ contigerunt, ipse præviderat.* *Adlocutus suos,* excitavit ut forti animo prælium susciperent. *divisisque in utrumque latus equitibus, vacuam in medio viam aperit, qua reciperet Varum & ejus equitatum: jussæ legiones arma capere: datum per campos signum, ut ad pugnam venirent, qua cuique promptissimum* foret, *relicta præda. Trepidus interea Varus turmis suorum jungitur, incussitque metum; fusi cum vulneratis illæsi, suomet ipsi pavore, & arctis itinerum spatiis divexabantur. Nullum in ea consternatione Antonius strenui ducis, aut acerrimi militis, munus prætermisit. subvenit metuentibus; pedem referentes cohibet, ubi multus incumbit labor, unde affulget spes, consilio, dextra, clamore conspicuus hosti, spectabilis suis; eo de-*

NOTÆ.

1. *Vitellianos.*] Puto Vitellianos equites esse, qui legionum agmen præcedebant.

2. *Fugæ ultimus.*] Nempe primus ille versa fronte invadentes hostes sustinebat, & acrius, sensim pedem referendo, ne acies, ne alæ perrumperentur ab hostibus.

3. *Turmis.*] Equitatu præpollebat Antonius igitur ut Varum equitesque ejus reciperet, diducit in latera turmas equitum, qui secum remanserant & integri erant.

Turmis.] Equitum scil. nam cum promptissimis tantum proruperat Arrius Varus.

4. *Datum ... signum.*] Nempe cohortibus auxiliarium, quæ fidentes equiti, longius licentiusque populabantur.

5. *Turbæ suorum.*] Quia nempe Varus ducebat equites. ille igitur ad *suos* equites rediit pavidus, & simul pavorem intulit, unde fere clades universi exercitus.

6. *Integri.*] Intellige equites, quos scil maxime curabat Antonius, ut in quibus plurimum confideret. Nam pulso equitatu, nudatæ forent legiones omni subsidio, neque alias nunquam vel victor ipse legiones Vitellianas perrupisset, neque sine equite bellum patrasset aut profligasset.

Quod sic infra 53. jactat apud Vespasianum: *quod discordes di persa, que Vitellii legiones equestri procella, mox pe-*

doris provectus est, ut [1] vexillarium fugientem [2] hasta transverberarit. mox captum vexillum in hostem vertit. quo pudore haud plures quam centum equites restitere. Juvit locus, [3] artiore illic via, & fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, & præcipitibus ripis, fugam impediebat. ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos [4] temere effusos. [5] atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul cæteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere arma, equosque abripere. & exciti prospero clamore, qui modo per
18 agros fuga palabantur, victoriæ se miscebant. [6] Ad quartum à Cremona lapidem, [7] fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicæ, læto

INTERPRETATIO.

mum ardoris processit, ut hasta transfoderit signiferum fugacem. dein abreptum signum in hostem intulit. Quo facinore ducis, *& pudore, non plures quam centum equites subsistere. Favit locus, angustiore illic itinere, & abrupto ponte interlabentis rivi, qui dubio alveo, & abscissis ripis, fugam prohibebat. Et angustia, hac, seu fortuna, afflictas jam partes instauravit. Firmati inter se, conferta acie, sustinent Vitellianos temere evectos. atque illi* statim *perturbantur. Antonius urgere exterritos, fundere obvios. Et jam reliqui, ut cuique animus, diripere, capere arma, & equos auferre. & evocati fausto clamore, qui paulo ante per campos,* ex Vari *fuga vagabantur, victoria se adjungebant. Ad quartum à Cremona milliare, micuere legionum aquila, Rapacis atque Italica, qua huc usque pro-*

NOTÆ.

ditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcherrimum & sui operis.

1. *Vexillarium fugientem.*] Sic olim Cæsar apud Valer. lib. 3 *Legionis Martia aquiliferum, incunda fuga gratia, jam conversum, faucibus comprehensum, in contrariam partem detraxit, dexteramque ad hostem tendens: Quorsum tu, inquit, abis? illic sunt cum quibus dimicamus.*

Sic & Sueton. Jul. 62. *Inclinatam aciem solus sape restituit, obsistens fugientibus, retinensque singulos, & contortis faucibus convertens in hostem, & quidem adeo plerumque trepidos, ut aquilifer, moranti, cuspide sit comminatus: alius in manu detinentis reliquerit signum.*

2. *Hasta.*] Sua, non ea cui insertum vexillum.

3. *Arctiore illic via.*] Supra cum dirigeretur acies, & rediret ad suos Varus, ipsi equites *angustiis viarum conflictabantur.* At nunc prosunt illæ ipsæ angustiæ itineris, quæ fugam impediebant; adeo exiguo momento & ex minima inclinatione pendet fortuna, & victoria! *Ea necessitas seu fortuna*, forte utraque simul, *lapsas jam partes restituit.*

4. *Temere effusos.*] Quasi jam vicissent, & forte quia usque ad pontem illum fractum, effusos hostes temere insecuti erant.

5. *Atque illi consternantur.*] Sic infra, *cateri foeda fuga consternantur.* Rhenanus. τὸ *atque*, hic ponitur exquisita illa significatione, pro *statim*: de quo Gellius. 10. 29 nos ad Livii 26. 39. *Gronovius.*

6. *Ad quartum.*] Si leucas Parisinas inspicis, duæ fuerint leucæ Gall. si longiores & provinciarum leucas, tum fuerit una leuca, Gallica.

7. *Fulsere legionum signa.*] Profectæ erant Cremona, & huc usque velut ad prælium provectæ erant, cum prospe-

inter initia [1] equitum suorum prælio, illuc usque provecta. Sed ubi fortuna contra fuit, [2] non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque aggredi hostem, tantum per spatium cursu & pugnando fessum. [3] forte victi, haud perinde rebus prosperis

INTERPRETATIO.

cesserant fausto inter primordia suorum equitum certamine. Sed postquam fortuna adversa fuit, non aperire ordines, non admittere perculsos, non occurrere, ultroque oppugnare hostem, per tantum itineris & via & prælio fatigatum. forte profligati illi. *non tam optaverant ducem in rebus secundis, quam in*

NOTÆ.

ram equitum suorum pugnam animadverterent Sed postquam ipsos fusos ac profligatos videre, hæ se miscere prælio noluerunt, & eum discrimen vitare vellent, in discrimen ipsæ venere.

Discrimen certe adeundum fuit, ne subirent, ultroque lacessendus hostis Et potuerunt hæ legiones reddere vicem hostibus & cladem, quam equiti suo intulerant, si eos etiam temere effusos, & via ac pugna fessos aggressæ forent, si suos recepissent, firmassent &c.

Signa Rapacis atque Italicæ.] Quæ haud dubie non adfuerunt prælio, sed tantum huc usque provectæ erant, & equites tantum seu alas præmiserant, quemadmodum, nec tum hic etiam *robur Flaviani exercitus* aderat.

Hæ Vitellianæ legiones immotæ stetere, & *ducem sibi deesse intelligebant.* quæ tamen cæco impetu statim de nocte irrumpent, ut est mobile ingenium vulgi, & amoto duce præceps.

1 *Equitum suorum.*] Puto non solos erupisse equites, sed simul & cohortes expeditas, & præcipue auxiliarium, qui æquabant sæpe & numero & robore legiones ipsas.

2. *Non laxare ordines.*] Non laxavere ordines, nempe ne se miscentibus consternatis trepidisque, legiones ipsæ simul perturbarentur, sicque facilius ab hoste perrumperentur.

3. *Forte victi.*] Rodolphus, *victuri.* mentem video: & tamen subvereor ut parum plena ista, & huic narrationi quædam desint. *Lipsius.*

Forte victi.] Pro genio Taciti nihil ibi deesse putem. sic igitur capio: *sed ubi fortuna contra fuit*, tum sibi deesse ducem animadverterunt, quia dux si adesset, in subsidiis legiones vel cohortes haberet, quibus oppositis, fessis & cedentibus succurreret, quibus, proturbatos aut abscedentes reciperet, quibus nutantes, vel effusos cursu, seu pugna hostes aggrederetur, impelleret, & forte profligaret.

At nunc contrà amoto duce, legiones illæsæ & integræ privatim sibi, non in commune, consulunt, *non laxant ordines*, non recipiunt turbatos, non occurrunt cedentibus, non sustinent pugnam, non aggrediuntur hostem jam fessum cursu ant certamine.

Et tum victi Vitelliani, qui forte non perinde desideraverant ducem in rebus prosperis, atque in adversis sibi deesse jam sentiebant.

In rebus prosperis fortuna sola pro auspiciis, pro consilio, pro duce fuit; at rebus adversis longe aliter se res habet.

Forte victi.] Non male. sed perinde legi possit: *forte victores.* nam ante ipsi Vitelliani in iisdem campis Bedriacensibus *victores*, forte *haud perinde rebus prosperis* & in victoria referenda, *ducem desideraverant, atque in ipsis adversis*. seu in ista hac clade, *deesse intelligebant.* Si dux adforet, juberet *recipere turbatos, obviam ire, ultroque aggredi hostem* &c.

Forte victi.] Forte victores, si ultro aggressi hostem forent. sic versio Hispana,

ducem deſideraverant, atque in adverſis deeſſe intelligebant. [1] Nutantem aciem, victor equitatus incurſat. & [2] Vipſanius Meſſalla tribunus, cum [3] Mœſicis auxiliaribus [4] aſſequitur, [5] quos militiæ gloria legionariis, quamquam raptim ductos, æquabat. Ita mixtus pedes equeſq; rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonenſium mœnia, quanto

INTERPRETATIO.

adverſis ſibi *deeſſe animadvertebant. Victores equites* Flaviani, *trepidantem aciem* Vitellianorum *invadunt. & Vipſanius Meſſalla tribunus* militum, *attingit equites cum Mœſicis ſociis, quos, licet propere ductos, tamen adæquabat belli decore legionariis. Ita juncti pedites equiteſque perrupere aciem legionum. Et vicini Cremonenſium muri, quanto majorem ſpem dabant ad fugam*

NOTÆ.

1. *Nutantem aciem.*] Nonnulli intelligunt præcipuè de duabus his legionibus, nempe de *Rapaci & Italica*, quæ integræ à pugna & illæſæ adhuc erant. Infra: *Mixtus pedes equeſque rupere legionum agmen.* & haud dubie propinqua Cremonenſium mœnia ſpem effugii legionibus his dedere. & puto, receſſere inſtar fugientium, magis quam pugnantium.

Et certe ſi non profligatæ hæ duæ legiones, at ſaltem maxime conſternatæ ſunt. nam in prælio ſequenti, per noctem commiſſo, non corpus militare conſtituunt ipſæ, ſed ſe aliis legionibus immiſcuere Infra: *Rapaces atque Italici omnibus ſe manipulis miſcuerant.* Quod fugæ, & præcedentis trepidationis conſternationeſq; indicium certiſſimum eſt.

2. *Vipſanius Meſſall[illegible]ribunus.*] Tribunus tantum fuit, nempe legionis ſeptimæ Claudianæ quæ una Mœſicarum; ſed tunc loco legati, huic legioni præerat. propria dignatio viri hoc meruit.

Nunc ducit ad prælium, ſeu potius rapit tantum Mœſicos auxiliares, ut leviores & expeditiores ſubſignanis; & legiones gravi agmine ſequebantur, quibus tamen exæquat Meſſalla ſuos *auxiliares*, licet *raptim ductos.*

3. *Mœſicis auxiliaribus.*] An illi auxiliares tantum unius legionis *ſeptima Claudiana*? Puto & additas cohortes aliorum auxiliarium Mœſicorum, nempe legionum, *tertia Gallica* & *octava Auguſta.*

Habuerunt hoc præcipuum, quod ad prælium propere raperentur, fere inſtar equitum, & tamen æquarent gloriam legionariorum qui lente procederent. qui ſubſignani, graviter armati, & militia Rom. inſtituti, nec perinde feſſi certabant. Indefinite hic *legionarios* intelligit.

4. *Aſſequitur.*] Equitatum nempe victorem aſſequitur.

5. *Quos militia gloria legionariis quanquam raptim ductos, æquabat.*] Legionarii pro optimo militum genere habebantur, quod Romani eſſent, eaque armatura & diſciplina exerciti. at auxilia quoque nonnunquam pari gloria agebant, ſi nempe diu fortiter meruiſſent, ut Batavi ſupra 2. hiſt. 28. & paſſim his libris.

Sic igitur & Mœſicos auxiliares gloria militiæ æquabat legionariis Meſſalla, quanquam *raptim ductos.*

Hoc eo pertinet, pares fuiſſe habitos *legionariis*, quanquam recentes illos legionarios ipſi, ut modo dixerat, per tantum ſpatium curſu & pugnando feſſi, aggrederentur, accedente nunc etiam recenti defatigatione, quod raptim ducti eſſent. *Freinshemius.*

Legionariis.] Vertit interpres Gall. *quod auderent legiones hoſtium laceſſere.* Sed univerſim & indiſtincte intelligendum eſt, fuiſſe pares virtute & decore legionariis etiam ſuarum partium, & quibuſcunque legionariis, & præcipue ſuis, ſeu victoribus, licet tantum auxi-

plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant. [1] Nec 19
Antonius ultra institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prælij fortuna, quamvis prospero fine equites equosque afflictaverat. Inumbrante vespera universum Flaviani exercitus robur advenit. Utque cumulos super, & [2] recentia cæde vestigia incessere; quasi debellatum foret, *pergere Cremonam, & victos in deditionem accipere, aut expugnare* de-

INTERPRETATIO.

salutemque, eo minus virtutem incitabant ad reluctandum. Nec Antonius ultra insecutus est, secum reputans animo laborem ac vulnera, quibus tam ambigua fortuna certaminis, equites equosque exagitaverat, licet felici exitu. Inclinante ad vesperam die universa copia Flaviani exercitus advecta. Et ut ingressi sunt super acervos cadaverum, & cruenta recenti strage itinera, tanquam profligatum bellum foret, postulant, ire Cremonam, & victos in potestatem fidemque accipere, aut eos obsidere. *Hæc in*

NOTÆ.

liares essent Mœsici illi, & raptim ducti. quid mirum in eo foret, si pares jam dicerentur victis nunc legionariis?

Raptim ductos.] Forte quia ex agris prædabundi, seu palabundi redibant; & tum tamen aliorum virtutem gloriamque æmulabantur. quidquid sit, licet *auxiliares* essent & *raptim ducti* & fessi, virtute legionarios suos sub bono duce adæquabant, vel indistincte, ut diximus. Nec illi auxiliares *raptim dilecti*, aut subitarius miles, ut vult Lipsius. verum auxilia legionum erant.

Raptim ductos.] Forte non tam intelligi debet, illos auxiliares Mœsicos fuisse raptim ductos in prælio, ac antea, nempe dum è Mœsia raptim trahebantur ad occupandam Italiam. Et si fuerunt raptim ducti in prælio, id illis fere commune fuit cum aliis, & præcipuè legionariis, qui pati impetu, & quantum patitur grave agmen incursabant *nutantem aciem* hostium, ut eam penitus impellerent, ac profligarent.

Et sic æquabantur legionariis militiæ gloria, egregio duce Messalla, quamquam illos raptim duxisset è castris aut ex acie illosque fatigasset tanto itinere.

Erant in Mœsia tres legiones cum suis auxiliis, quæ auxilia haud dubie ducibus bellum parantibus robore aucta fuerant. Hos auxiliares Mœsicos ducit Messalla raptim, quia puto, expediti illi, & maxima ex parte equites, quorum præcipue cura fuit proturbare, & perrumpere *nutantem aciem* Vitellianorum.

Hinc addit Tacitus *ita mixtus pedes, equosque rupere legionum agmen.* Et forte hi auxiliares Mœsici præcesserant grave legionum Mœsicarum agmen, in Italiam adventantes. Sicque intelligi potest, *raptim ductos* esse, & in itinere, aut saltem in hoc prælio.

Ita ut Messalla duceret illos è Mœsia, simul cum sua legione septima Claudiana, & illos istis legionariis virtute æquaret, quanquam illos celerius raperet, nempe adversus *nutantem aciem* hostium, bellum profligaturus, & legionarij sui gravius incederent, ut par est.

Dicit Tac. *raptim ductos*, quia eos rapidius trahebat Messalla ad prælium profligandum, quam legionem suam, cujus grave agmen erat.

1. *Nec Antonius ultra institit.*] Substitit Antonius cum exercitu ad quartum à Cremona lapidem in loco prælij & victoriæ.

2. *Recentia cæde vestigia.*] Mallem, *cædis:* tamen vulgatam fero. id est, ut incessere super recentia vestigia in cæde facta. *Pichena.*

Recentia cæde.] Adhuc cruore, cæde & sanguine madentia.

poscunt. [1] Hæc in medio pulchra dictu. Illa sibi quisque: *Posse coloniam* [2] *plano sitam impetu capi.* [3] *Idem audaciæ per tenebras irrumpentibus, & majorem rapiendi licentiam. quod si lucem opperiantur, jam pacem, jam preces, & pro labore ac vulneribus, clementiam & gloriam* [4] *inania laturos: sed opes Cremonensium* [5] *in sinu præfectorum legatorumque fore. Expugnatæ urbis prædam ad militem,* [6] *deditæ ad duces pertinere.* Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rapturi imperium ni ducantur. Tum Antonius inserens se manipulis, ubi aspectu & auctoritate silentium fecerat: *Non se decus neque pretium eripere tam bene meritis*, affirmabat; *sed divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cunctatione sæpius, quam temeritate prodesse. Vt pro virili portione, armis ac manu victoriam juverit;* [7] *ratione & consilio, propriis ducis artibus profuturum: Neque*

INTERPRETATIO.

• *communė præclara dictu* in speciem *Sed illa sibi singuli, dicebant:* Posse urbem in planicie sitam *primo* impetu expugnari. Eandem strenuitatem per noctem invadentibus, & majorem prædandi libertatem. Sin diem expectent, jam conditiones pacis & veniam, jam obsecrationes, & pro navata opera præliisque ac plagis, mansuetudinem & honorem, vana *decora* reportaturos: sed divitias Cremonensium in marsupio præfectorum & legatorum fore. Captæ urbis opes militis esse, se fidei permittentis, ducum. *Contemnuntur centuriones & tribuni, ac ne vox ullius ad aures perveniat, concutiunt arma, rapturi ipsi signum viæ & pugnæ, nisi ducantur. Tum Antonius immiscens se numeris, ubi intui u. & auctoritate silentium impetraverat: adseverabat;* Non se gloriam, neque præmium auferre viris, qui tantam tamque egregiam bello navassent operam; sed diversas, alias militum, ac ducum partes; militibus ardorem certandi congruere, at duces prodesse prospiciendo, consulendo, & prudentia sæpius, ac nectendo moras, quam inconsulta audacia Ac si *jam* pro viribus, ferro, dextraque victoriam promoverit; etiam *nunc* mente, providentiaque & consiliis, quæ sunt veræ ducis artes, *ipsos* adju-

NOTÆ.

1. *Hæc in medio.*] Hæc palam seu publice & in commune jactabant. Et hæc pulchra dictu in speciem, sed privatim quisque apud se aliud agitabat animo. Quisque apud se sic differebat: *posse expugnari* noctu coloniam opulentam, & ex ejus præda exscidioque, statim ditari posse militem. hic esse certum præmium armorum civilium, tantam occasionem non debere omitti, &c

2. *Plano sitam.*] Vertit interpres Gall. quasi neque natura, neque arte munita colonia esset, quod falsum. Infra, cap 30. *Ardua urbis mœnia; saxea turres, ferrati portarum obices.*

Et cap. 34. *Condita erat.... ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes, &c.*

3. *Idem audaciæ per tenebras.*] Idem audaciæ, atque interdiu.

4. *Inania.*] Quo ad vulgus, id verum. quoad duces grande flagitium pro gloria & clementia. quoad Rempub. maxima consternatio quod patebit infra, cum tandem Cremona cremabitur.

5. *In sinu.*] In marsupio, in crumena, Plaut. *Laxa sinum, meritum lucrum est.*

6. *Deditæ ad duces pertinere.*] Æmil. Scaurus apud Liv. 37. *Captas, non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.*

7. *Ratione.*] Subintellige *esse.* scil. ita se *ratione & consilio*, &c. Sic supra, *opposita*

enim ambigua esse quæ occurrant, noctem, & ignota situm urbis; intus hostis, & cuncta insidiis opportuna. [1] *non si, pateant portæ, nisi explorato, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu quis æquus locus, quanta altitudo mœnium? tormentisne, & telis, an operibus,* [2] *& vineis aggredienda urbs foret?* Mox conversus ad singulos, *num secures, dolabrasque, & cætera expugnandis urbibus, secum attulissent?* rogitabat. Et [3] cum abnuerent, *gladiisne*, inquit, *& pilis, perfringere ac subruere muros, ullæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus improvidum* [4] *irriti stabimus, altitudinem turrium, & aliena munimenta mirantes? Quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus.* Simul lixas calonesque [5] cum recentissimis equitum, Bedriacum mittit, [6] copias [7] cæteraque usui, allaturos. Id verò ægre tolerante milite, prope seditionem ventum, cum 21
progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiunt. quorum indicio noscitur, *sex Vitellianas legiones, omnemque exercitum qui*

INTERPRETATIO.

rum. Neque enim incerta esse ea, quæ se offerant, tenebras, & situm incognitæ coloniæ, intra quam essent hostes, & omnia fraudi obnoxia. & si apertæ forent portæ, non tamen, nisi periculo facto, non nisi luce, introeundum *esse*. An susceptuos obsidionem, ablato omni intuitu, quis justus aut favorabilis locus, quanta sublimitas murorum? an oppugnanda colonia foret machinis & missilibus, an subruenda laboribus & vineis ac pluteis? *Dein ad singulos se convertens, percunctabatur*, num in promptu haberent bipennes dolabrasque, & cætera capiendis oppidis *necessaria. Et cum negarent*, an, *inquit*, ullæ manus possunt perumpere ac subvertere mœnia ensibus, aut hastis? Si moliri ac struere aggerem convenerit, si pluteis aut crat[illegible]s defendi, an ut vulgus ignarum & incautum, ore hiantes aut compositis manibus, vani aspiciemus mirabimurque excelsitatem turrium, & aliena propugnacula? Quin potius noctis unius intervallo adlatis catapultis ballistisque, vim victoriamque nobiscum invehimus? *Eodemque tempore mittit Bedriacum lixas & calones, cum equitibus minus fessis, qui adveherent commeatus, & alias res* obsidioni *necessarias. At id ægreferente milite, fere ad discordiam res provecta, cum precurrens equitatus fere ad muros ipsos, palantes* quosdam *è Cremonensibus capiunt, quorum sermone cognoscitur*, sex legiones Vitellianas, & universas copias, quæ Hostiliæ fue-

NOTÆ.

in latus auxilia. suple, quia *infesta Rhætia* Has particulas omittit Tacitus *συμῶς*, ut tradit de illo Plinius.

1. *Non si pateant.*] Et si pateant portæ, non tamen, *nisi explorato*, non *nisi die, intrandum*.

2. *Et vineis.*] De vineis, pluteis, & cratibus, vide infra hoc libro cap. 84.

3. *Cum abnuerent.*] Cum faterentur se non attulisse dolabras, &c.

4. *Irriti.*] Inutiles, otiosi, spe delusi ac frustrari.

5. *Cum recentissimis equitum.*] Vetterit clar. Harlæus, quasi equites illi nuper delecti & conscripti essent. fallitur deligit Antonius equites integros & minus fessos cursu, aut pugna, ut Bedriacum advolent, ad commeatus afferendos, & cætera obsidioni necessaria.

6. *Copias.*] Commeatus, cibaria & alia utensilia.

7. *Cætera usui.*] Intelligunt ea quæ necessaria obsidendo opido erant. Certe supra: *Quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque*, &c. Et poterant per noctem redire Bedriaco, &

Hostilia egerat, eo ipso die [1] *triginta millia passuum emensum, comperta suorum clade, in prælium accingi, ac jam afforе.* Is terror obstructas mentes, consiliis ducis aperuit. [2] Sistere [3] tertiam legionem, [4] in ipso viæ Posthumiæ aggere jubet, cui juncta à lævo septima Galbiana, patenti campo stetit: dein septima Claudiana, agresti fossa (ita locus erat) præmunita; dextro, octava [5] per apertum limitem; mox tertiadecima, [6] densis arbustis [7] intersepta. hic aquilarum signorumque ordo:

INTERPRETATIO.

rant eo ipso die triginta milliarium iter confecisse, ac cognita suorum clade, ad pugnam se comparare, ac jam jam adfuturas. *Is pavor occlusos animos, consilia ducis reseravit. Sistere jubet tertiam legionem in ipso aggere viæ Postumiæ, cui adhæsit à sinistro latere septima Galbiana, aperto campo instructa: dein septima Claudiana, rustica fossa. (sic locus erat) protecta, octava, à dextra, loco vacuo & aperto; dein tertiadecima spissis confertisque virgultis interclusa. hoc agmen hic ordo aquilarum, & signorum:*

NOTÆ

primo mane omnia necessaria advehere

1 *Triginta millia.*] Vertit interpres Gall. *septem leucas* Gall. nec abs re Nec potuit fere grave agmen legionum, cum tanta mole impedimentorum, sarcinarum ac machinarum, longius iter ingredi Sic leuca Gall. 4. adæquat milliaria

2 *Sistere.*] In ipsa via sistere legionem juber, qua ipsa incedebat Scil. eodem loco seu itinere quo ingrediebatur, legionem adstare in aciem jubet.

Sic & infra 27. dispositæ legiones ad vallum corona cingendum apud Cremonam. & ne erres, hic verus ordo fuit qui describitur hic à Tacito, & operi incubuere legiones, eodem ordine, quo dispositas hic in acie narrat Tacitus Nempe tertiani & septimani, dein octava & septima Claudiana, dein procul *tertiadecimani ad Brixianam portam.* Sicque separatæ procul invicem duæ Pannonicæ, nempe *septima Galbiana*, & tertiadecima Gemina.

Pato sic dispositas pro ordine quo pugnaverant & incesserant. Et quo ordine pugnaverant ad Bedriacum, & versus Cremonam incesserant, ita & locum cingendi valli sibi sumpserunt.

Igitur ne alio animum convertas, verus iste ordo legionum, ut hic descriptus est à Tacito, quicquid dicat interpres Florentinus.

3. *Tertiam.*] Sperne quod hic affertur à Pichena. Nam patet infra, cap. 27. sic ordinatas in acie legiones fuisse, quomodo hic etiam acies describitur. Nec temere mutari debuit ordo agminis, ut nec temere violari debet Taciti lectio vetus. Itaque *Tertiani Septimanique* simul & prope invicem dispositi, ut & *octava ac septima Claudiana*, dein *tertiadecimani*. & *Vexillum prætorianum* quod robore legionem fere æquabat, locatum in acie à dextro latere Tertianorum, quia *juncta his à lævo septima.*

4. *In ipso aggere viæ.*] Virg 5. *Qualis sæpe viæ deprehensus in aggere serpens.* Viæ autem publicæ, ut quæ militari labore erant munitæ, exaggerabantur, ut imber deflueret, minusque lutulentæ redderentur. Proinde *agger* etiam pro *via* usurpatur. Sidonius:

Antiquus tibi, nec teratur agger,
Cujus per spatium satis vetustum,
Nomen Cæsareum viget columnis.

In ipso via.] Nempe in ipso loco, in ipsa via, qua ipsa incedebat, *sistere* seu stare in acie legionem jubet.

5. *Per apertum limitem.*] Non de *aggere via* forte id sumendum, sed de planitie, seu aperto ac vacuo liberoque campo, ut distinguat Tacit. ab aliis legionibus, scil. à septima, quæ *agresti fossa... præmunita* erat, & à tertiadecima, quæ *densis arbustis intersepta.*

6. *Densis arbustis.*] Vertit. Clar. Harlæus, quasi locus ille dumis & vepri-

8 milites

[1] milites mixti per tenebras, [2] ut fors tulerat: [3] prætorianorum vexillum [4] proximum tertianis; cohortes auxiliorum in cornibus: latera

INTERPRETATIO.

milites temere se admiscebant per noctis caliginem, ut se casus dederat: vexillum prætorianum propinquum tertianis stetit; *copia sociorum in cornibus* dispositæ; *circumfu-*

NOTÆ.

bus infestus fuerit. sed puto, arbusta illa fuerunt valida, & forte cædua sylva fuit, ita ut saxa & tela ballistis immissa, sylvæ occursu retunderentur. Infra; *ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primo & arbusta sine hostium noxa illisa.*

7. *Intersepta.*] Interp. Hisp. *Divisa arbustis & defensa.* *Intersepta*, id est, separata arbustis, à suis, vel etiam ab hoste.

1 *Milites mixti.*] Hic ordo aquilarum, seu legionum aut vexillorum fuit; at milites, ut iaret tenebras, vix sua signa agnoscebant. Itaque mixti, non suis cohortibus, aut manipulis propriis, sed *ut fors tulerat.*

2 *Ut fors tulerat.*] Id intelligendum de plerisque singulis, non de universis, aut centuriis integris, ita ut illi Aquilam suam sæpe, non vexillum proprium centuriæ sequerentur, propter confusionem noctis.

Ne igitur intelligas, quasi tertiani v. g. aut septimani universim sequerentur aliam Aquilam. nam debuerunt inter se noti plurimi valescere, & militare corpus sic constituere, ac si. mane.

Sed multi, vel forte, vel sponte, inter tenebras abstracti à suo vexillo, se miscebant prælio, prout fors tulerat, apud quamcumque centuriam, aut cohortem, suorum tamen.

Ut fors tulerat.] Addit ex suo interpres Hisp *nullo ordine militiæ* se miscuisse. quod falsum. Non certe omnes signa sua noscere, ut inter tenebras, & sub illis certare potuerunt.

Attamen signa seu vexilla suarum legionum quisque secuti sunt Licet promiscue, ordine militiæ tamen, vetustus miles certavit, & præcipue boni signis suis haud dubie adstiterunt, nec ducibus suis, aut primoribus centurionibus defuerunt.

Nec forte intelligendum, se miscuisse aliis legionibus, sed intra eamdem suæ legionis aciem, non omnes, manipulos aut centurias suas agnoscere potuisse. Noscebant autem interdiu centurias suas ex signis & scutis, quæ tum noctu discernere non licuit.

3. *Prætorianum vexillum.*] Male vertunt, *cohortem prætoriam.* Propriè *vexillum*, nec fuit cohors, nec legio. sed ibi lecti seu expediti ex prætorianis cohortibus intelligi debent, qui sub uno vexillo suo merebant, ut & lecti ex legionibus, qui ideo *vexillarij* dicebantur talis legionis.

Et erant dicebanturque legionarij, seu *electi*, non legio, sed *vexillum*, quia non aderat aquila. Et si forte *vexillarij* plurium legionum simul juncti militarent, tum *vexilla* Tacito dicuntur, Suetonio *vexillatio.*

Vexillarij cujusque legionis habuere suum vexillum, quod aliquando vexillis aliarum legionum adjunctum fuit, quandoque forte & plura vexilla fuerunt ejusdem legionis, attamen sub uno insigni vexillo, quod pro aquila esset, & nomen legionis, legionemque referret.

Illi *prætoriani*, ex pluribus cohortibus prætor. delecti sub illo vexillo merebant, & superabant robur unius cohortis, aut forte plures cohortes prætt. erant sub illo vexillo.

Prætorianum.] Nempe prætoriani erant *proprius Othonis miles*, qui Galbam occiderant. Victi illi & exauctorati à Vitellio, sed audito motu Vespasiani, arma resumpserant.

4. *Proximum tertianis.*] Non potuit *vexillum* illud stare *à lævo* tertianorum, quem locum jam occupatat septima Galbiana Igitur stetit à dextro. Si à dextro Tertianorum adstitissent prætoriani, jam

ac terga equite circumdata : [1] Sido atque Italicus Suevi, cum delectis
22 popularium, [2] primori in acie versabantur. At Vitellianus exercitus, cui [3] acquiescere Cremonæ, & reciperatis cibo somnoque viribus, confectum [4] algore atque inedia hostem, postera die profligare ac proruere ratio fuit: indigus rectoris, inops consilij, [5] tertia ferme noctis hora, paratis jam dispositisque Flavianis impingitur. Ordinem agminis [6] disjecti per iram ac tenebras, asseverare non ausim: quamquam alij tradiderint, *quartam* [7] *Macedonicam*, [8] *dextro suorum cornu*; *quintam*, *& quin-*

INTERPRETATIO.

sus eques à terga & in lateribus: Sido atque Italicus, Suevorum reges, in primis ordinibus stabant, cum validissimis suorum popularium. *At exercitus Vitellianus, cui prudentia erat, Cremonæ quietem sumere, & curare corpora, reparatisque alimento somnoque viribus, exhaustum frigore ac fame hostem postridie fundere ac fugare: egens duce, destitutus omni consilio, sub tertiam noctis horam, dispositis jam instructisque Flavianis, incurrit, illiditur. Non audeam affirmare, quis ordo fuerit exercitus confusi & inordinati ut per furorem ac noctem: licet alij memoraverint, quartam Macedonicam* stetisse dextro suorum cornu, quintam, & quin-

NOTÆ.

sic prope adfuissent laborantibus Galbianis. nec indigerent acciri.

Igitur cum accersuntur prætoriani ab Antonio in auxilium septimæ Galbianæ, quæ *urgebatur maxime*, infra, à dextro latere tertianorum ad lævum, quo loco certabat Galbiana legio, translati sunt.

1 *Sido atque Italicus*] Mirum quod hic etiam non meminerit Sceptruchorum Sarmatarum, qui si prælio adfuerint, etiam si sine plebe & equitatu popularium suorum, tamen memorandi fuerunt, saltem quia reges seu dynastæ, ut supra meminit Tacitus Epiphanis regis qui pro Othone pugnavit, forte tamen sic, quia in prælio vulneratus est.

2. *Primori in acie.*] Sic sociorum sanguine, sæpe socios, aut hostes vincebant. Vide Tac. in vita Agric.

3. *Cui acquiescere.*] Sic *ratio*. sic prudentiæ fuit. At stratagema foret, si dux adesset, non solum eras mane *confectum algore & inedia hostem* oppugnare, sed eum per totam noctem lacessere, aut certe simulare, quasi signa illaturi continuo per tenebras forent. Sicque fatigatum nocte, labore, fame, ac vigiliis exhaustum, mane *postera die* invadere ac *profligare*.

4. *Algore.*] Sic, quia pernoctarunt extra castra, & sine pellibus, & ut verisimile est, circa finem Octobris.

5 *Tertia ferme noctis hora.*] Pro veterum more desinebat dies, & incipiebat nox, hora sexta vespertina Itaque nos *nonam horam* diceremus, quæ *tertia* noctis hora hic appellatur.

Sed quia eorum more, dies semper, licet longi. 12. horarum, & horæ, modo longiores, modo breviores erant, pro diversa tempestate anni; & cum post æquinoctium Autumnale ea evenerint in Italia, verisimile est, *tertiam illam horam* veterum, accessisse ad nostram horam noctis decimam. quia tum horæ noctis longiores.

Itaque inceptum prælium illud famosum circa decimam noctis horam. Et mox luna fulgere cœpit nocte adulta; quia circa finem mensis, Octobris scilicet, hæc transacta sunt, quo luna serius effulsit.

6 *Disjecti.*] Inconditi, incompositi, inordinati.

7. *Macedonicam*] Male vertit interpres Gall. *legionem Macedonia* Debuit ut Tacitus, appellare *Macedonicam*. Nullius provinciæ fuerunt propriæ legiones Romanæ.

Distinguendum tamen in hisce nomi-

tamdecimam, cum vexillis nonæ, secundaque, & vicesima, Britannicarum legionum, mediam aciem, sextadecimanos duoetvicesimanosque, & primanos levum cornu complesse. [1] Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant. [2] Equites, auxiliaque, sibi ipsi locum legere. Prælium tota nocte varium, anceps, atrox; his, rursus illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant. eademque utraque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ signum; [3] permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc rapta-

INTERPRETATIO.

tamdecimam, cum vexillariis nonæ, secundæque & vicesimæ, legionum Britannicarum, in media acie. Et sextadecimanos duodevicesimanosque & primanos in sinistro cornu certasse. *Rapaces & Italici omnibus se numeris inseruerant. Equites, & socij sibi ipsi locum sumpsere. Certamen tota nocte diversum, ambiguum, immane, modo his, modo illis perniciosum. Nihil ratio, nil consilium, aut manus, ne oculi quidem adspectu proderant. idemque genus teli utroque exercitu: crebris inquisitionibus compertum prælij signum: promiscua passim signa, ut quisque manipulus, rapta ea ex hostibus*

NOTÆ.

nibus legionum. Hæc vocabula desumebant ex locis, quibus, aut conscriptæ essent, aut quibus hiberna haberent. Quibusdam perpetuum illud nomen mansit.

Sic legio *Gallica*, *Italica*, & hic *Macedonica* perpetuo illud nomen habuere, etiam si in alias provincias traherentur, nec forte plerique milites umquam Macedoniam vidissent, aut Galliam; quia pridem hæ legiones conscriptæ.

At v. g. legiones *Syriaca*, *Hispanienses*, *Pannonica*, *Britannica*, *Germanica* habuerunt hoc nomen, quod hiberna in hisce provinciis haberent, & quandiu haberent. At translatæ in alia loca, jam non *Syriaca*, jam non amplius *Germanica* vocabantur.

Macedonicam.] Macedonia, provincia Græciæ regionis ad mare Ægæum & Adriaticum. Hodie *Macedoniæ* provincia, & pars major *Albania* provinciæ, in præfectura Romeliæ, sub Turcico imperio Europæo. *Tillemon.*

8. *Dextro suorum cornu.*] Non placet lectio: forte scripserat, *dextrum cornu*, vel forte majus subest vulnus. Forte nomen alterius legionis hic desideratur. Nam infra: *sextadecimani, duodevicesimani* & *primani* tres legiones lævum cornu complent. Et hic una tantum legio *quarta Macedonica* dextrum cornu tenet.

Forte desideratur vox *duodevicesimam*. Nam hæ duæ legiones *quarta* & *duodevicesima*, seu earum *vexilla* simul fere junguntur. & erant utræque superioris Germaniæ. Nec levis momenti fuit, quod cognitæ, & velut cognatæ mutuo legiones, sibi invicem adhærerent in præliis. De statione in acie sortiebantur legiones; at in hoc prælio omnia indisposita, ut inter tenebras, & quia sine rectore pugnatum.

1. *Rapaces atque Italici.*] Quia pridie fusi ac profligati, & recentes à clade & fuga, adhuc pavidi erant.

2. *Equites, auxiliaque.*] Ex more socij in cornibus, equitesque latera ac terga cingebant. Sæpe etiam jussu ducis, *primori in acie* pugnabant auxiliares. Tac. Agric. 32. *Dominationi alienæ sanguinem commodantes.*

Et cap. 35 Agricola suos *ita disposuit, ut peditum auxilia quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus affunderentur. legiones pro vallo stetere, ingens victoriæ decus, citra Romanum sanguinem bellanti*, &c.

3. *Permixta vexilla.*] Non quod sub illis promiscue pugnarent, sed quia capta, & huc atque illuc abrepta, permiscebantur invicem.

bat. Urgebatur maxime [1] septima legio, [2] nuper à Galba conscripta. Occisi [3] sex primorum ordinum centuriones, abrepta quædam signa. ipsam [4] Aquilam Atilius Verus [5] primipili centurio, multa cum hostium
23 strage, & ad extremum moriens, servaverat. [6] Sustinuit [7] labentem aciem Antonius, [8] accitis prætorianis. qui ubi excepere pugnam, pel-

INTERPRETATIO.

huc vel illuc abstrahebat Septima legio, quam nuper Galba delegerat, maxime premebatur. Interfecti centuriones sex primorum ordinum, capta quædam vexilla. Ipsam Aquilam Atilius Verus centurio primipili, non sine maxima hostium cæde, postremò ipse vitam amittens, defenderat. Sustentat Antonius nutantem aciem, accersitis prætorianis,

NOTÆ.

1. *Septima.*] Urgebatur forte, quia nova seu nuper conscripta, & quia patenti campo stetit in acie, adversus vetustum militem.

2. *Nuper à Galba.*] Delecta fuerat à Galba in Hispania, dum assereret sibi imperium & orbem, adversus Neronem Quare & hæc legio *septima Galbiana* dicta est, quæ cum principe in urbem advecta, statim remissa est in Pannoniam quo fato tunc, aut consilio incertum.

Huic datus est legatus Antonius Primus, qui occiso Galba, se ducem Othoni obtulit, sed spretus, nullo usu fuit bello Othoniano.

Sed ille postea, rursus exardente motu civili, columen partium Flavianarum fuit, cum hac ipsa legione, quæ & *Hispana* supra vocatur, quia scil. conscripta in Hispania erat.

3. *Sex primorum ordinum centuriones.*] Puto, illi fuerunt centuriones primæ cohortis. quia scil hi tutabantur aquilam; ideo in ipsos summa vis hostium incubuit. Et in eo summum flagitium, aut decus si abriperetur aquila, aut servaretur, si signa primorum ordinum abstraherentur. quod hic factum describit Tacitus.

4. *Aquilam.*] Non quod aquilam ferret primipilus; sed ipse aquilam & aquiliferum tuebatur cum suis manipularibus; ideoque eligebatur notæ & conspicuæ virtutis primipili centurio. Aquilâ raptâ, simul & profligata videbatur universa legio. & si non clades, at saltem summum probrum & militiæ flagitium fuit.

5. *Primipili centurio.*] Hic unus, & princeps *sex primorum centurionum.* Hic servavit aquilam, sed periit, cum decore tamen, sicque moriens, in sinu ac toto splendore gloriæ se sepeliisse videbatur.

6. *Sustinuit labentem aciem Antonius.*] Tacito familiarius puto, *labantem.* Sic lib. 12 Ann. *nec dubium habebatur, labare hostes.* hist. lib 1. *Postquam vulgatum erat, labare Germanici exercitus fidem.*

Et lib 5 *Fluitantem labantemque militem eminus fodiebant.* Pichena.

7. *Labentem.*] Restitui velim, *labantem*, pro genio Taciti.

8. *Accitis prætorianis.*] An ijdem illi cum *vexillo*, quod tertianis prope adsistebat à dextro latere? forte isti hi in subsidiis erant, quibus pro necessitate dux uteretur in prælio.

Puto tamen intelligi de illo vexillo prætoriano, quod in acie ordinatum erat haud procul à legione septima Galbiana, quæ tantopere vexata ac proturbata est hocce prælio.

Accitis prætorianis.] Vexillum illud *cohortem* vocat Interpres Gall. sed distinguendum inter *cohortem*, & *vexillum.* Plures cohortes erant sub uno vexillo eximio, quod instar aquilæ esset. & præcipue cohortes prætorianorum Nam illi etiam in urbe non habuerunt aquilam.

Et si quando traherentur procul ad bella, ut hoc loco, debuerunt cohortes decem prætorianorum merere, aut certe magna earum pars sub uno vexillo insigni.

Et certe etiam cum vexillarij legionum abstraherentur à suis legionibus,

lunt hostem, [1] dein pelluntur. Namque Vitelliani, tormenta in aggerem viæ contulerant, ut tela [2] vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primo & arbustis sine hostium noxa illisa. [3] Magnitudine eximia quintædecimæ legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: lateque cladem intulisset, [4] ni duo milites præclarum facinus ausi, [5] arreptis è strage scutis, [6] ignorati vincla ac libramenta

INTERPRETATIO.

qui ubi capessère prælium, fundunt hostem, dein funduntur. Quippe Vitelliani dispesuerant machinas per limitem itineris, ut missilia emitterentur libere & patenti campo. *qua* tamen *initio sparsa temere, & arboribus sine hostium damno illidebantur. Balista legionis quintadecimæ insignis magnitudinis, aciem hostium immanibus saxis preturbabat; & late stragem inferebat, nisi duo milites eximium facinus aggressi, capeis è strue occiserum clypeis, incogniti abrupissent*

NOTÆ.

plures cohortes aut certe plures numeri merebant, sub uno vexillo quod ipsis instar aquilæ esset, & quod haberet nomen legionis, à qua vexillatii isti detracti erant.

Et hoc loco, si sedulo advertis, *vexillum* illud prætorianum longe validius fuit, quam una *cohors*. Quippe *sustinuit labantem aciem*, & quidem adversus legionem victricem, & eam impulit.

Et cum rursus *pelluntur* prætoriani, id non tam vi legionis oppositæ factum, quam ballistæ eximiæ, quæ *hostilem aciem* late *proruebat*. Itaque distinguendum fuit *vexillum* illud à *cohorte*. sub illo vexillo haud dubie multæ cohortes merebant.

1. *Dein pelluntur.*] Pelluntur, quia *Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerunt, ut tela vacuo atque aperto excuterentur*, nempe qua parte steterant septimani, dein & prætoriani, qui prælium exceperant in aperto.

At *primo*, seu antea illa tela, ob tenebras noctis dispersa, & arbustis sine noxa Flavianorum illisa erant. Nunc melius consulentes Vitelliani, *in aperto* excutiunt tela, & præcipuè ballista quintædecimæ legionis, Flavianorum aciem proturbabat, nisi duo milites Flaviani vincla talis machinæ abscidissent.

2. *Vacuo atque aperto.*] Nempe in limite & aggere viæ.

3. *Magnitudine eximia . . . , balista.*] Vegetius l. 4. c. 22. *Balista funibus nervinis cordisque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola, tanto spicula longius emittit, & si juxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram ejus ante collegerint, dirigatur, penetrat, quodcunque percusserit.*

Ictus ballistæ magnam valli partem, in castris ad Cremonam dejecit. *Savil.*

4. *Ni duo milites.*] Forte hi ipsi *prætoriani* erant, qui balistis divexati ac profligati. & quorum præcipue res agebatur in hoc prælio. Nam occiso principe antea, & nunc exauctorati, omnem ignominiam consumpserant, ni vincerent.

Infra: *vos, nisi vincitis pagani, quis alius Imperator, quæ castra alia excipient? . . . nam ignominiam consumpsistis.* Et hoc sibi decus vindicare maxime debuerunt prætoriani, nobiliore etiam militia præfulgentes.

5. *Arreptis è strage scutis.*] Cur è strage? num & ipsi habebant scuta sua? puto, è strage hostili arripuere scuta ipsorum hostium, ne suis usi, agnoscerentur. Forte quia scutis ipsorum cohortis suæ titulus inscriptus erat, aut ducis.

Et certe solebant milites clypeis inscribere nomina Imperatorum, centurionum, & etiam sua, ne forte depositis

[1] tormentorum abscidissent. statim confossi sunt, eoque intercidere nomina: de facto haud ambigitur. Neutro inclinaverat fortuna, donec adulta nocte, [2] luna surgens [3] ostenderet acies, falleretque. Sed Flavianis æquior à tergo; hinc majores equorum virorumque umbræ, & [4] falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citra cadebant: Vittel-

INTERPRETATIO.

funes & libramenta machinarum. statim obtruncati sunt, ideoque intercepta vocabula: de facinore nequaquam dubitatur. In neutram partem propendebat fortuna, donec provecta nocte, luna exoriens monstraret agmina, deciperetque. Sed Flavianis favorabilior à tergo; hinc ampliores umbræ equorum hominumque, & irrita destinatione, in eas, velut in corpora, pila hostium citra scopum *labebantur:*

NOTÆ.

aliquando armis in unum locum, fraus, aut error contingeret in iis recipiendis, teste Lipsio in milit. Rom.

Scutis.] Quippe nomina in scuto scripta. Quintil. decl. 3. *Vides meus tum gladio latus, loricam ferro asperam, clausam galea faciem, & ad terrorem belli cristas minantes, inscriptum in scuto C. Marii nomen.*

6. *Ignorati.*] Discrimen adverte inter τὸ *ignorati*, & *incogniti.* non erant *incogniti* præcise, nempe si quis sedulo adverteret, nec essent tenebræ; & ut se mutuo agnoscebant, qui machinas curabant. ita hosce ut novos & alienos non ignorassent. Sed erant *ignorati*, partim ob tenebras, & partim ob arrepta *è strage* similia Vitellianis *scuta.*

1. *Tormentorum.*] Sic vocantur in plurali *tormenta & machina*, licet unica esset balista, vel pro genio linguæ, vel quia pluribus instrumentis constabat machina hæc. forte & eodem loco dispositi onagri, qui pro more decem erant in qualibet legione, pro numero scil. x. cohortium.

Tormentorum.] Vult Lipsius, *tormento rum.* frustra. Certe unius machinæ, unius *tormenti* libramenta absciderunt, nempe *ballistæ* eximiæ, quæ *quintadecimæ legionis* fuit.

Sed sic dicit, vel quia multiplicis artis & ingenii ballista hæc, & veluti multiplex machina fuit, quæque multa comprehenderet tormenta, quibus libraretur. vel quia sic loquendi usus invaluerat. nec ad tales minutias attendit Tac. de sensu gravi prægnantique longe maxime anxius.

2. *Luna surgens.*] Epitome Dionis variat nonnihil Taciti descriptionem: *Luna eclipsim passa augebat terrorem, non tam quod obscuraretur (quanquam & hoc territis incutiat metum) sed quod sanguinea, nigra, aliisque horrendis coloribus suffusa appareret.* Savil.

Ne fidas omnino Dioni aut Zonaræ Græculis auctoribus, qui prodigia in miraculum & fabulas composita, intempestiva augent facundia, suumque ingenium, & sæpe negligentiam rebus Rom. immiscent, à dignitate historiæ & à rei veritate sæpe degeneres Quasi vero *luna tum eclipsim passa* sit, refragantibus scil. quotquot sunt, historicis Latinis. Talia fabularum inania Græcis relinquenda.

3. *Ostenderet.*] Ostendebat utramque aciem. sed ita Flavianos ostendebat, ut faveret, & ita Vitellianis collucebat, ut falleret.

4. *Falso, ut in corpora, ictu.*] Sic Plutarchus in pugna Pompeii cum Mithridate: *Aggressi eos Romani sunt, lunam à tergo habentes. qua inclinante in occasum, umbra corporum anterius producta hostibus incurrebant, qui parum exactè intervallum hac causa discernere potuerunt. Sed tanquam jam in manibus, & intra tela essent, hastis temere*

liani [1] adverso lumine [2] collucentes, velut [3] ex occulto jaculantibus, incauti offerebantur. Igitur Antonius, ubi noscere suos, noscique poterat, alios pudore & probris; multos laude & hortatu; omnes spe promissisque accendens, [4] *cur rari sumpsissent arma?* Pannonicas le- 24

INTERPRETATIO.

Vitelliani opposita luce in faciem splendentes, velut ex abdito tela mittentibus ho-stibus, improvidi, objiciebantur. Itaque Antonius, postquam potuit suos agnoscere & agnosci, alios incitans pudore ac probris, plerosque honore & hortatione, universos spe promissionibusque incendens, obtestatur, cur rursus cepissent ar-

NOTÆ.

emissis, neminem attigerunt.

Florus paulo aliter narrat, nec rem cepisse visus est, de illapsa pugna: *Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus. quippe quasi commilitans, cum à tergo hostibus, à facie Romanis se præbuisset. Pontici per errorem, longius cadentes umbras suas, quasi hostium corpora petebant.*

Quod sic emendo: *cum à tergo Romanis, à facie hostibus se præbuisset: Pontici per errorem longius cadentes umbras* (voculam illam, *suas*, expungimus) *quasi hostium corpora petebant* Sane ratio ipsa vult. *Lipsius.*

Sive ceperit Florus mentem auctorum, sive non, sic tamen scripsisse videtur, ut habemus. hoc sensu: Cum luna Ponticis à tergo esset, & à facie Romanis, Pontici longius cadentes umbras suas, quasi hostium corpora, petebant. in quo error. Per τὸ *suas* satis exprimit Florus, quid voluerit. scil. cum Pontici lunam haberent à tergo. ideo longius cadebant ipsorum umbræ, & fallebantur suis umbris. Et Romani cum haberent eam in facie, umbris suis non decepti, imo & umbris hostium forte quandoq; minus delusi, quam qui à tergo lucem haberent. Utrinque pugnant suæ rationes. Hoc nostro loco, cum Vitelliani haberent lunam à facie, sic Flavianorum umbræ ipsis longiores occurrebant, unde error Vitellianorum. quod potuit etiam & fallere Flavianos, ita ut & umbris suis longioribus, falli ipsorum oculi aliquatenus, & deludi etiam possent. Attamẽ certe æquior à tergo fuit luna. Vim nimiam Floro infert Lipsius, cum expungit vocem, *suas*, ex qua colligitur mens auctoris, & unde clarissime patet, sic scripsisse Florum, & voluisse. In quo haud dubie allucinatus est auctor ille, ut & multis aliis locis.

1. *Adverso lumine.*] Id est contrario & opposito lumine. nam à facie Vitellianis luna, seu in faciem; à tergo vero Flavianis collucebat.

2. *Collucentes.*] Corpora equorum hominumque *adverso lumine* collucebant in acie Vitelliana sic scil. conspicui Vitelliani hostibus, qui velut ex occulto, in eos jacula emittebant. præter quam quod eorum facies & oculi, lumine illo adverso perstringebantur, & sic minus apti erant vibrandis telis, certoque designandis ictibus.

3. *Ex occulto.*] Nempe *velut* in occulto, & *ex occulto* certabant Flaviani, ut qui à tergo lumen haberent, ac retinerent, seque suis umbris velut occultarent; & ob lumen illud malignum & iniquum Vitellianis, ideo Vitelliani, *velut ex occulto*, missis ab hoste jaculis *incauti offerebantur.*

4. *Cur rari.*] Vel quia multi occisi erant præcedenti prælio, vel quia noctu, & ut inter tenebras disjecti. Infra: *rariore Vitellianorum acie, ut quos nullo rectore* &c. & quia pro libito dispositi apud signa, ideo minus frequentes erant. Sed tamen mallem, *cur resumpsissent arma.* vel *cur rursus sumpsissent arma.* ut jam doctissimi viri notavere.

Cur rursus sumpsissent arma.] Melior faciliorque sensus: *Pannonicas legiones interrogabat*, cur resumpsissent

giones [1] interrogabat; *illos esse campos, in quibus abolere labem* [2] *prioris ignominiæ: ubi reciperare gloriam possent.* Tum ad Mœsicos conversus: [3] *principes auctoresque belli* [4] ciebat: *frustra minis & verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent.* Hæc ut quosque accesserat. plura ad Tertianos [5] veterum recentiumque admonens, ut [6] *sub M. Antonio* [7] *Parthos, sub Corbulone* [8] *Armenios, nuper Sarmatas pepulissent.* Mox [9] infensus prætorianis: *Vos*, inquit, *nisi vincitis*

INTERPRETATIO.

ma? *admonebat Pannonicos exercitus*; illam esse planitiem in qua obliterare maculam prioris flagitii, ubi instaurare partium decus possent. *Tum vertens se ad Mœsicos*, primos motores suasoresque belli *appellabat*; frustra minis jactantiaque verborum lacessitos Vitellianos, si vim eorum aspectumque non sustineant. *Hæc, ut singulos adierat; plura ad Tertianos, antiqua novaque memorans: ut fudissent olim* Parthos sub Marco Antonio, sub Corbulone Armenios, proxime Sarmatas. *Dein infestus prætorianis*: Vos, *inquit*, nisi superatis quirites, quis alius

NOTÆ.

arma, addebatque, *illos esse campos* &c.

Cur resumpsissent arma.] Recte. sic lib 2 § 44 *Sive finis bello venisset, seu resumere arma mallent.* & infra 67. *tum resumpta militia, robur Flavianarum partium fuere*, prætoriani scil.

Cur rari.] Habet lectio hæc suum sensum. nempe cur pauci adstarent in acie? cur laxi ordines, cur non densi ac conferti? Sed puto, hoc non agitur ibi. Alii legunt: *cur rursus sumpsissent arma*? forte *cur rursum.* sed melius & brevius, *cur resumpsissent arma?*

1. *Interrogabat.*] Forte non suo loco vox. Attamen id genio Taciti condonemus; ita ut ad duo disparata referatur eadem vox, *interrogabat*; nempe ad universos milites, nam eos omnes simul *interrogat, cur rari*, aut *cur rursus* &c. & ad *Pannonicas legiones*, quas tamen potius obtestatur, *illos esse campos.*

2. *Prioris.*] Prælii scil. Bedriacensis.

3. *Principes.*] Quia primi transierant in partes Vespasiani, initio facto à Tertianis

4 *Ciebat.*] Appellabat, incitabat, provocabat.

5. *Veterum recentiumque.*] *Vt sub M. Antonio Parthos* vicissent. hæc vetera, nempe abhinc centum annis, & amplius. *Vt sub Corbulone Armenios* &c. hæc nova, aut certe non admodum vetusta, nempe imperante nuper Nerone.

6. *Sub Marco Antonio.*] Lapsis supra centum tribus aut quatuor annis: idque eodem modo de legione intelligendum, ut jureconsultus de nave dicit, quæ per partes refecta toties, ut decursu temporis, nihil ex prima remanserit, eadem tamen intelligitur navis. *Savilius.*

Ita ut eadem sit navis, aut legio; non quidem physice, ut distinguunt, sed moraliter, seu judicio hominum, qui sic æstimant, aut loquuntur.

7 *Parthos.*] Puto, cum Ventidio duce Pacorum filium Orodis regum regis, occidit Antonius, felicior bello & ductu legatorum, quam suo.

8. *Armenios.*] Non omnes quidem. nam ambigui Armenii inter Parthos Romanosque. sed vicit Corbulo Armenios qui Parthis seu Regi Tiridati favebant. Et simul ille Armenios ad obsequium, & Parthos ad reverentiam Neronis exhibendam compulit.

9. *Infensus.*] Ne accipias, quasi proprie irascerentur prætorianis. eos alloquitur, hortaturque, quasi infensus aut indignabundus, comparare nempe ad alios milites. & certe prætoriani illi, ira & animis longe magis exardere de-

pagani,

[1] *pagani, quis alius temperator,* [2] *quæ castra alia excipient?* [3] *Illic signa armaque vestra sunt, &* [4] *mors victis;* [5] *nam ignominiam consumpsistis.*

INTERPRETATIO.

princeps vos recipiet? quæ alia castra? Illic vexilla & arma vestra sunt, & certum exitium pulsis: quippe flagitium omne exhausistis. *Passim acclama-*

NOTÆ.

buerunt, ut vincerent, & ut ignominiam eluerent præsenti victoria.

1. *Pagani.*] Nempe quia exauctorati à Vitellio, & sic manebant *pagani*, nisi vincerent. *Pagani*, id est armorum bellorumque in perpetuum experres Sic olim velut per contumeliam, eos, *Quirites* vocabant, quasi eo ipso exauctorati essent milites, & quidem cum flagitio.

2. *Quæ castra alia.*] Non intelligit prætoriana castra hic præcise, quæ tanto maximo ardore recuperare cuperent vetusti illi prætoriani. & quorum cupidine neglexisse victoriam, eaque caussa Bedriacensi prælio profligatos esse, refert Dio. an vere, dubitem.

Hic igitur intelligit Antonius sen Tac. *castra* quæcunque indistincte, sed præcipue & proxime, *castra* hæc præsentia Flavianorum.

Cum dicit, *illic signa armaque vestra sunt*, respicere videtur ad castra prætoriana. Sed tamen jam nunc signa prætorianorum, velnti translata ad Vespasianum, & in ejus castra. Et se jam illius quasi prætorianos seu custodes jactant, & eam sibi militiam, infra lib. 4. ex Muciano, ac Domitiano, licet renuentibus aut dissimulantibus, rapiunt, sic cap. 46. *Prætorianam militiam repetebant à Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati* &c. Quod & illis statim concessum, quia victoribus & ferociter agitantibus fere negari non potuit.

Quæ castra.] Non prætoriana castra, ex quibus missi, exauctorati, & per ignominiam pulsi estis, non castra Vitellianorum, ut pote infensorum, non etiam castra Flavianorum, si per vos & vobiscum vincunrur.

Infra 84 in oppugnatione castrorum prætorianorum: *Ergo intentius victores,* *præcipue veterum cohortium* (prætorianarum) *studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta* &c. admovent, &c. *illam patriam, illos penates* &c.

3. *Illic signa.*] Apud Vitellianos, *signa armaque vestra sunt*, & illa resumitis, si vincitis. At mors certa vobis & parata, si vincimini, ut pote qui omnem ignominiam jam consumpsistis, & quibus nulla jam veniæ, aut misericordiæ spes relicta est.

Ob cædem Galbæ ignominiosi prætoriani, dein & victi, exauctoratique à Vitellio, sic ignominiam omnem consumpserant, si rursus vincerentur à Vitellio.

Illic signa armaque vestra.] Id ambigue dictum. quasi ostendit illis utraque castra, & Flavianorum, & Vitellianorum. *Quæ castra alia* post Flavianos, *vos excipient*, nisi castra legionesque Vitellianas expugnatis?

Illic, in castris nempe Vitellianis, *signa* prætoriana, *armaque vestra sunt*, quibus, vos exauctorati, spoliati estis. quæ *signa*. quæ *arma*, nisi vincendo, recipérare non potestis. Illic *& mors victis*.

4. *Mors victis.*] Quia nulla jam ignominia inuri, aut infligi illis pœna potuit, nisi mors. Jam à Vitellio exauctorati per culpam ac flagitium erant, ob trucidatum Galbam, jam igitur & à Vitellio, adversus quem rebellaturi, quid sperent, nisi supplicium ultimum, nisi vincant?

Notæ ignominiæ, leviores erant flagitiosi militis pœnæ, quibus semel consumptis, quid supererat nisi mors victis?

5. *Nam ignominiam consumpsistis.*] Simile illud Curtii, lib. 6. *Scit eos qui mi-*

Undique clamor: & orientem [1] solem (ita in Syria mos est) Ter-

INTERPRETATIO.

tio, & Tertiani orientem solem (ita fieri in Syria solet) adoravere. Hinc

NOTÆ.

sericordiam consumserunt, amplius sperare non posse. Lipsius.

Nam ignominiam.] Non intelligit proprie *ignominiam* cladis, sed majus flagitium, scil. occisi principis, & mox rebellionis adversus victorem Vitellium, qui jam pepercerat prætorianis, nec amplius eis parcere poterat.

Consumpsistis.] Semel exauctorati, jam non potestis exauctorari, superest occidi. jam vos omnem ignominiam militarem subiistis.

1 *Solem (ita in Syria mos est)*] Nam hæc legio è Syria deducta, ubi sub Corbulone militaverat. at de more ipso Herodianus lib 4 de Parthis, qui pugnam inituri orto jam sole: *Cum solem*, inquit, *salutassent Barbari, ut ipsis mos est, maximo ululatu clamitantes, Romanos, invaserunt.*

Sed observo amplius: non solum Syros aut Orientales Soli cultum hunc detulisse, sed gentium plerasque. Plato libro 10 de Legibus: *Oriente sole & luna, iisdemque occidentibus, in terram inclinationes, & adorationes sunt Græcorum, omniumque Barbarorum.*

Ipsis Romanis receptum, in precando verti ad Orientem. Hyginus de Limitibus: *Antiqui architecti in Occidentem templa rectè spectare scripserunt. postea placuit omnem religionem eo convertere, ex qua parte cæli terra illuminabatur.*

Isidorus lib. 15. templa ita structa ait, *ut qui consuleret ac deprecaretur, rectum aspiceret Orientem.*

Latinus Pacatus in Panegyrico ad Theodosium: *Nam ut divinis rebus operantes, in eam cæli plagam ora convertimus, à qua lucis exordium est.*

Nec Christiani abhorruerunt. Tertullianus apolog. cap. 16. *Alii planè humanius & verisimilius, solem credunt deum nostrum. Suspicio inde, quod innotuerit, nos ad Orientis regionem precari. Sed plerique vestrum, affectione aliquando & cælestia adorandi, ad solis ortum labia vibratis.* Lipsius.

Orientem solem.. salutavere.] Forte instinctu, exemplo & æmulatu ipsius naturæ, quæ solem veluti rerum patrem ac principem ultro veneratur. Plinius lib 2.6. Solem *mundi esse totius animum, ac planius mentem, hunc principale naturæ regimen ac numen credere decet, opera ejus æstimantes.* Idem lib 16 24. ubi de Palmis: *sed omnium folia quotidie ad solem oscitant, interiores partes tepefieri volentia.* Et lib. 18 14 de Lupino: *Primum omnium cum sole quotidie circumagitur, horasque agricolis etiam nubilo demonstrat.* Idem lib 18 27. *Dedi ecce tibi herbas horarum indices & ut ne solo quidem oculos tuos à terra averteres, Heliotropium ac Lupinum circumaguntur cum illo.* Quid aurum & cætera metalla? quid lapilli, gemmæ ac margaritæ, nū nomen solis agnoscunt? nū totam majestatem sideris referunt? Sic ipsos Elephantes venerari solem orientem solere perhibent Plut. de Industria animal. *Iuba Rex Elephantos supplices esse diis immortalibus tradit, quippe qui suopte ingenio & mari lustrentur, & surgentem solem adorent proni, promuscide, velut manu, in cælum sublata. unde carissimum diis animal esse constat, vel Ptolemæi Philopatoris testimonio.*

Forte etiam sic salutavere, quia in finibus suis oriri Solem rebantur Persæ veteres. Sic apud Curtium Darius Rex: *Precor vos per deos patrios, æternumque ignem, qui præfertur altaribus, fulgoremque solis, intra fines regni mei orientis... Ite alacres* &c.

Forte ideo, Persæ Parthique, tantum orto sole, & *date die*, ut habet Tac. prælia incipiebant, nec ante solis ortum,

tiani salutavere. [1] Vagus inde, an consilio [2] ducis [3] subditus rumor, *advenisse Mucianum; exercitus invicem salutasse.* gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti; rariore jam Vitellianorum acie, ut quos nullo rectore, suus quemque impetus vel pavor [4] contraheret, diduceretve. Postquam [5] pulsos sensit Antonius, [6] denso agmine obturbat.

INTERPRETATIO.

incertus rumor, dubium, an astu ducis compositus sit. adventasse Mucianum, & legiones mutuo salutem impertisse. *Irrumpunt, signa inferunt, veluti novis copiis firmati, infrequentiore jam Vitellianorum acie, ut quos nullo Imperatore, suus quemque ardor, vel metus conjungeret aut divideret. Ubi animadvertit Antonius disjectos*

NOTÆ.

signum pugnæ dari licuit, quod testatur Curtius lib 3. *Patrio more Persarum, quod traditum est, orto sole demum procedente die, & jam illustri, signum è tabernaculo Regis buccina dabatur. Super tabernaculum, unde omnibus conspici posset, imago solis chrystallo inclusa fulgebat. Ignis quem ipsi sacrum & æternum vocabant, argenteis altaribus præferebatur.*

Advertere licet, fuisse hujus moris aliam rationem majoris momenti, nempe ut sagittas, (nam totus Oriens, ut habet Plinius, calamis certabat) ictu certo, in hostem destinarent. quippe præcipua vis equitum ἱπποτοξοτῶν in sagittis, quæ nocte aut luce dubia inutiles forent.

Quomodo autem fugientes Parthi, tamen ferirent hostem, nondum forte satis intellectum sic autem agebant: Fugientes laxis habenis, invertebant se resupina facie in tergum equi, ita ut retro inflexo & resupino etiam arcu, ut & corpore, certo contuerentur, confoderentque sagittis hostes avidius insequentes Quare supra lib an. maxime vetabat Corbulo, ne regem Tiridatem & fugaces Parthos insequerentur. nam & sic stationem & ordinem turbabant Romani, dein amoti ac disjecti, statim telis fugientium aut redeuntium hostium, misere configebantur subitas quippe tergi frontisque vices.

Ea caussa forte, & eo respectu qui nondum animis exolevit, etiam hodie ter in die Persæ in præcipuis urbibus imperii, & ubi summi duces & præfecti provinciarum commorantur, è podio Meniano salutant solem concentu musico omnis generis instrumentorum, & præcipue symphoniacarum buccinarum, quarum clangor usque ad tres aut quatuor leucas pertingit. Nempe fit ille concentus circa ortum solis, circa meridiem, dein & cum vergit ad occasum. Sic nunc solem non adorant ut numen, attamen sic venerari adhuc in eo naturæ ac numinis majestatem videntur.

Salutavere.] Salutavere solem orientem, forte simul & adoravere. Qui, puto, mos desumptus à veteribus Persis, qui unum deum solem coluere magno prætextu. Et toto Oriente imperavere olim Persarum reges.

1. *Vagus.*] Nullo certo auctore traditus, sparsus, vulgatus.

2. *Ducis.*] Antonii nempe, qui temporum callidissimus, & δραστήριος ἀνήρ.

3. *Subditus rumor.*] Nempe per utramque aciem. Et ipsi Flaviani fœliciter decepti, forte non sine arte ducis, talem rumorem fingentis aut sustentantis. *Itaque gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti* Flaviani, & Vitelliani sensim fatiscunt, impelluntur, atque consternantur.

4 *Contraheret.*] Pro impetu, vel pavore, firmabant contrahebantque, seu densabant ordines, vel diducebant laxaxabantve. & laxati ordines facilius perrumpebantur.

5. *Pulsos.*] Intellige *perculsos*, proturbatos, trepidantes, & jam fere consternatos cedentesque. nondum enim fusi illi aut fugati.

laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivere, impedientibus [1] vehiculis tormentisque. [2] per limitem viæ sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eo notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. rem nominaque auctore [3] Vipsanio Messalla tradam. Julius Mansuetus [4] ex Hispania, Rapaci legioni additus, impuberem filium domi liquerat. is mox adultus, inter [5] septimanos à Galba conscriptus, oblatum forte patrem & vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus, agnoscensque, & exanguem amplexus, voce flebili [6] precabatur [7] *piatos patris manes, neve se* [8] *ut parricidam aver-*

INTERPRETATIO.

hostes. *confertis ordinibus eos exterret; rari ordines perfringuntur: nec restituere aciem potuerunt, prohibentibus curriculis & machinis. Victores effunduntur per aggerem viæ, prosequendi ardore. Eo insigniter strages fuit, quia filius occidit genitorem. rem & vocabula memorabo, sicut scripsit Vipsanius Messalla. Iulius Mansuetus* ortus *ex Hispania*, ac *Rapaci legioni adscriptus, domi reliquerat filium, nondum pubertatis annos ingressum. Dein cum puer increvisset, inter septimanos à Galba delectus, oblatum fortuitò parentem & vulnere afflictum, dum seminecem excutit, ipse notus tum, noscensque, & cum exanimem complexus, voce tristi rogabat,* propitios manes parentis haberet, ac ne se abominarentur ut parricidam: publi-

NOTÆ

6. *Denso agmine.*] Sic validius pro turbantur abrumpunturque laxi ordines, sic facilius perrumpitur *rarior acies* Vitellianorum.

1. *Vehiculis*] Quæ *tormenta* deferebant, forte & arma. Nam sarcinæ & impedimenta legionum Vitellianarum, haud dubie reposita apud Cremonam in castris.

Vehiculis.] Propriis ipsorum Vitellianorum vehiculis, non hostium.

2. *Per limitem via.*] Vertit Interpres Hispanus, *præter. seu extra limitem via sparguntur victores.* falso sensu. Facilius fuit insequi fugaces *per limitem via*, quam per campos infestos fossis agrestibus sementibusque, vel etiam domis ac sepibus, vitibus, aut arbustis impeditos. Et dixit: *sparguntur*, quia alii propius, alii eminus consectabantur hostes, ut par est in tanto agmine, tantoque exercitu. *per limitem* & *per aggerem via*, idem est.

3. *Vipsanio Messalla.*] Hic idem est, qui juvenis ac nondum senatoriæ ætatis, & qui tribunus legionis *septima Claudiana*, huic tamen, loco legati tum præerat. Et haud dubie scripserat ille hanc historiam, aut certe commentarios, ut Sylla olim, Cæsar, Tiberius, Mucianus, & alii multi, etiam & feminæ.

4. *Ex Hispania.*] Ex Hispania & in Hispania ortus ille, & *Hispaniensis* fuit, non tamen Hispanus, sed civis Rom. origine fuit, ut sic legioni Rom. adscribi posset. alioqui tantum inter socios merere potuit.

Sic Antonius Primus dicitur *Gallicanus* Suetonio, quia Tolosæ in Gallia natus, quamvis origine civis Rom esset.

Sic & Vindex origine Gallus & Viennensis, & quia adscitus erat per se, aut majores suos in civitatem Rom. ac deinde in senatum; ideo civis Rom. & senator, & legatus consularis fuit.

5. *Septimanos.*] Ideo forte *septima* hæc legio dicta, ut sic distingueretur à *sexta*, quæ vetus Hispaniæ præsidium.

6 *Precabatur.*] Rogabat ille, ut placatos seu propitios haberet *patris manes*, & ne se *ut parricidam aversarentur.* Suple, manes patris. Ita Livius lib 3. Ubi de Virginio qui filiam occiderat: *Orabat ne quod scelus Appii Claudii es-*

farentur: publicum id facinus: & unum militem [1] *quotam civilium armorum partem?* simul attollere corpus, aperire humum supremo erga parentem officio fungi. Advertere proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem [2] miraculum, & questus, & sevissimi belli [3] exsecratio. nec eo segnius propinquos, affines fratres trucidatos spoliant: factum esse scelus loquuntur, faciuntque. Ut Cremonam venere, 26
novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello. Germanicus miles [4] mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat: eaque munimenta [5] rursus auxerat. quorum aspectu hæsere

INTERPRETATIO.

cum id scelus, & unum militem quotam portionem esse bellorum civilium? *Eodemque tempore efferre corpus, effodere terram, patri justa persolvere* parat. *Videre id proximi* milites, *mox plures: hinc per omne agmen portentum* vulgatur. hinc *querimonia. atque immanissimi belli detestatio: nec eo minus cognatos adfinesque & fratres occisos nudant:* perpetratum esse facinus *fatentur, & tamen perpetrant. Ubi Cremonam advenerunt, novus ingensque labor offertur. Othoniano bello Germanicus exercitus munimenta sua adjecerat muris Cremonensium, & munimentis fossam aggeremque circumdederat: eaque castra iterum extenderat, seu firmarat.*

NOTÆ.

set, sibi attribuerent: neu se, ut parricidam aversarentur.

7. *Piatos.*] *Piatos* seu propitios haberet manes patris, eo sensu precatur, nempe ut se non tamquam *parricidam aversarentur.* Fuit crimen certe, fuit parricidium, sed quo ad se quoad filium, innoxium, & miseratione ac venia dignum: nam *id publicum* esse *facinus*, & se *unum militem* quid egisse? ipsum, *quotam civilium* facinorum *partem?* non id parricidium, si recte advertatur, neque vel homicidium id vocari debere, si bellum & belli ratio, si fata & rabies bellorum civilium spectentur. Occidere fas juraque belli sinunt, & tunc non imputari debet homicidium, ut nec bello civili, parricidium.

8. *Ut parricidam.*] Similem civium rabiem descripserat jam olim Lucan lib 2.

——— Non uni cuncta dabantur,
Sed fecit sibi quisque nefas, semel omnia victor
Jusserat, &c.
——— Nati maduere paterno
Sanguine, certatum est, cui cervix cæsa parentis
Cederet, in fratrum ceciderunt præmia fratres.

1. *Quotam.*] *Unum militem quotam* partem facinorum, criminum ac parricidiorum, quæ bellis civilibus patrabantur?

2. *Miraculum.*] Admiratio velut ostenti prodigii ac monstri.

3. *Exsecratio*] Exsecrantur scelus, fatentur esse crimen, & faciunt. *Video meliora proboque, deteriora sequor.* Ovid.

4. *Mœnibus Cremonensium.*] Mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumdederat miles, non quasi cingeret in orbem muros Cremonenses, sed tantum ex aliqua parte, muris castra illa circumposuerat. Quæ enim manus tanto tamque immenso spatio defendendo sufficissent?

Ea munimenta struxerat bello Othoniano Germaniens miles, ac deinde, ut puto, bello Flavianorum *rursus auxerat.* Et spatium vacuum relictum erat inter muros opidi & castra. Infra 29. *Completur cæde quantum inter castra muros que vacui fuit.* quod non dici posset, si totum oppidum suis munimentis cinxissent.

Contra decus & morem militiæ foret, si suis in castris urbem, aut in urbe castra sua posuissent id de castris æstivis inauditum.

5. *Rursus auxerat.*] Novis operibus &

victores, incertis ducibus quid juberent. incipere oppugnationem, fessi per diem noctemque exercitu, arduum, & [1] nullo juxta subsidio, anceps. sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, & [2] victoria ad irritum revolvebatur. munire castra; id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos & opus molientes subita eruptione turbarent quæ super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quam moræ patientior. quippe ingrata quæ tuta, & ex temeritate spes; omnisque
27 cædes, & vulnera, & sanguis, aviditate prædæ pensabantur. Huc inclinavit Antonius, [3] *cingique vallum corona* jussit primo sagittis saxisque eminus certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur. mox vallum [4] portasque legionibus attribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viæ, tertiani [5] septimanique sumpsere;

INTERPRETATIO.

quorum intuitu dubii sisteret victores, ambiguis ducibus quid imperarent. Difficile aggredi statim & oppugnare castra, fatigato per diem noctemque milite, periculosumque, nullo vicino præsidio. quod si Bedriacum reverterentur, importunus tam longa via labor visus, & victoria in cassum recidebat. firmare munimenta; id etiam prope instantibus hostibus metuendum, ne sc. diductos, & vallum munientes operique intentes, repentina eruptione exterrerent. quin *& præter ea omnia, metum ducibus inferebat miles ipsorum, tolerantior discriminis, quam cunctationis. quippe invisa quæ tuta erant, & ex audacia spes, & cunctæ neces, & plagæ & cruor, cupiditate prædæ, remunerabantur. Huc flexit Antonius,* obsiderique munimenta *jussit. Primo sagittis, & lapidibus eminus pugnabant, graviore Flavianorum damno, in quos pila desuper vibrabantur; dein assignavit munimenta & portas legionario militi, ut divisa oppugnatio strenuos segnesque discerneret, & ut ipsa æmulatione gloriæ stimularentur. Tertiani & septimani suscepere* loca *propinqua itineri Bedriacensi; octava ac septima*

NOTÆ.

altitudine murorum, potius forte quam spatio aut ambitu.

1. *Nullo juxta subsidio.*] Non oppidum juxta, non castra habuere. Redire Bedriacum fessis grave, *munire castra*, id etiam *propinquis hostibus formidolosum*. Igitur ex temeritate spes. & cædes, vulnera, sanguis, aviditate prædæ, præ mora placebant; ideoque huc inclinavit Antonius ultro præliorum avidus.

2. *Victoria ad irritum.*] Nam sic quasi retrocederent fugerentque victores ipsi, & virtus animusque redire potuit victis, si spatium daretur, nisi statim, expugnatis castris, ubi pretium laborum, victoria consummaretur.

3. *Cingique.*] Cingique obsidione castra Vitellianorum jussit, & undique simul oppugnari.

4. *Portasque.*] Intellige *portas* valli, seu castrorum Vitellianorum, non Cremonæ. quamvis certe porta aliqua castrorum responderet etiam alicui portæ Cremonensis oppidi, & eodem vocabulo esset. ut porta *Brixiana*, sic dicta, quia Brixiam scilicet hac porta commeabant opidani.

Forte tertiani septimanique sinisteriora valli, sumpsere ut *dexteriora* octava ac septima Claudiana. Tertiadecimani usque ad *Brixianam portam*, quæ forte decumana fuit, provecti sunt.

5. *Septimani Tertianique*] Hi ipsi sunt qui supra cap. 21. vocantur *tertia legio & septima Galbiana*. Et hinc clare patet hoc loco 21. legendum esse: *Sisteretertiam legionem in ipso aggere viæ Postumiæ jubet; cui juncta à lævo septima*

[1] dexteriora valli octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixianam portam [2] impetus tulit. [3] Paulum inde moræ, dum è proxi-

INTERPRETATIO.

Claudiana, dexteriora munimenti: ardor tertiadecimanos impulit ad portam Brixianam; dein paulisper cunctati dum afferunt è vicinis prædiis ligones,

NOTÆ.

Galbiana.... dein septima Claudiana.... dextro, octava per apertum limitem; mox tertia decima, &c. hic aquilarum signorumque ordo.

Hæc acies legionum, hic ordo agminis, quem eumdem ordinem in agmine & incessu etiam tenuerunt hæ legiones, cum ad obsidendam Cremonam seu castra Vitelliana properarent.

Hoc eodem ordine Antonius ipsis *vallum* Vitellianorum corona cingendum, *portasque attribuit.* Itaque *proxima Bedriacensi via tertiani septimanique sumpsere; dexteriora valli*, seu castrorum Vitellianorum, *octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixianam portam impetus tulit.*

Nempe eo ipso ordine quo locatæ in acie fuerant legiones, hæ incessere à prælio discedentes, & castra illa Cremonensia obsedere. nec facile statim mutatur ordo agminis in tanto iterum animorumque motu.

Et ut clare patet, legiones tertia septimaque, quæ primæ incedebant, *proxima Bedriacensi via*, seu ipsi campo, quo hæ pugnarant, loca valli Vitelliani, obsidenda suscepere; deinde aliæ *dexteriora valli*, *tertiadecimani* ulteriora sumpsere.

De vexillis Prætorianis ibi silet Tac. vel quia in subsidiis erant apud ducem, vel ob paucitatem illorum.

1. *Dexteriora valli*] Scil. ingredientibus castra per *portam prætoriam*, quæ partes valli à dextra manu offerebantur, ea *dexteriora valli* appellat. Porta autem *prætoria* spectabat hostes ex more, & hic Flavianos respicere debuit, *decumana* è contrario *aversa* ab hoste erat.

Dexteriora valli.] Erant quatuor portæ præcipuæ *valli* seu castrorum, *prætoria*, *decumana*, & *læva*, *dextraque*, & tota illa pars castrorum quæ portam lævam, dextramve respiciebat, pars dextra, vel læva castrorum, appellabatur.

Ibi igitur *dexteriora valli*, est ea pars castrorum, quæ ad portam dextram pertinebat.

Dexteriora valli] Sic pro *dextro*, *dexterius* dixere. Sueton. Domit. 17 ubi de interfectore Domitiani: *Sinisteriore brachio, velut ægro, lanis fasciisque.... obvoluto* &c.

2. *Impetus.*] Ne sumas, quasi impetu tantum & quasi cæco instinctu illue prorumperent, id jussu etiam ducis sic agebant qui *vallum portasque legionibus attribuit*, &c. Nam, eodem ordine oppugnant vallum, quo in acie steterant antea. dicitur *impetus*, scil. quia longius, quam cæteri obsessores, invecti sunt.

3. *Paulum inde moræ.*] Ne sumas, quasi septimæ Claudianæ legionis ad Brixianam portam se conferentis impetus, causa moræ fuerit, quasi remotior esset illa porta. τὸ *inde*, notat tempus, non locum. id est, postcaquam disposita quælibet legio fuit in statione & opere, tum tantisper expectatum, dum è proximis prædiis ligones, & cætera instrumenta necessaria obsidioni afferebantur.

Facta testudine] Modum & cui usui, describit Livius lib 44.9. Plutarch. Anton. Quoties autem testudo armatos in æquum cum propugnatoribus muri fastigium non attollebat, ut opinor altera alteri superstructa Tacitus verbis sequentibus: *super iteratam testudinem scandentes:* licet alium quoque sensum admittentibus.

Robur testudinis sic compactæ ostendit Arrianus, Expeditionis I. cum Alexander adscensum moliretur in montis Hæmi jugum, hostibus infessum, qui in succedentem fastigio exercitum, plaustra devolvebant, jussit, ut si laxatis ordinibus, viam impulsis curribus dare non possent,

in terram prolapsi, & corpora scutis tecta habentes, dejecta plaustra exciperent, impetu tum fracto, innoxiè casura neque fefellit Alexandrum sua conjectura. Savil.

Testudine] Testudo in uso fuit, oppugnando, pugnando, repugnando. In oppugnando, cum scutis super caput elatis, muro succedebant, primis altioribus & ordine paullatim, recti simplicis in morem decrescente, ut scil. tela injecta per proclive labe entur & minus insidere possent aut infigi.

Livius ubi de ludicro Circensi lib 44. *Horum* (juvenum) *inductio in parte simulacrum decurrentis exercitus erat, ex parte elegantioris exercitij, quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum usum. Cum alios decursu edidissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis & quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam, sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum spatio distantes armati duo procurrebant, comminatique inter se, ab ima in summam testitudinem, per densata scuta cum evasissent, nunc velut propugnantes, per oras extrema testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parte muri admota, cum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri, fastigio altitudinis æquabantur. Id tantum dissimile fuit, quod & in fronte extrema, & ex lateribus solò non habebant elata super capita scuta, ne nudarent corpora, sed prætenta, pugnantium more. Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini injecta, imbris in modum, lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur.*

In hoc ludo *sexageni* juvenes, & respectum ad ordines Rom. qui pari numero Ergo manipulatim aut centuriatim testudines se conglobabant. Ammianus: *Alacris miles, & legionibus in testudines varias conglobatis, paullatim tuto progrediens, subruere mœnia conabatur.* Scil testudine facta, succedebant, subrocbant. Cæsar de Belgis: *Testudine facta, portis succedunt, murumque subruunt.* Finis etiam succedere & ascendere, & tum ex æquo pugnabant, aut murum transcendebant. Infra Tac. c. 29. *Quin subrue-rent vallum quaterentque portas, innixi habuerunt, & super iteratam testitudinem scandentes* Indicat & tertios super dupliceem illam seriem ascendisse. Sic etiam Tac. lib. 4 hist *Appositu plerumque scalis, aly per testudinem suorum, scandebant jam quidam cum gladiis, & armorum incussu præcipitati sunt.*

Usi etiam testudine in pugnando, cum scil. globo facto, & tecti scutis, sic hostes invadebant ac perrumpebant. De Germanis Florus, lib 3 *Elatis super capita scutis, cum se veluti testudine Barbarus tegeret, super ipsa Romani scuta salierunt.* Cæsar l. 1. *Reperti sunt complures nostri milites qui in phalanga insilerent, & scuta manibus revellerent, ac desuper vulnerarent.* De Helvetiis idem: *Ipsi confertissima acie, rejecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt.* Aliquando usi & Romani. Ammianus: *Alemanni nexam scutorum compagem, qua nostros, in modum testudinis, tuebatur, scindebant gladiorum ictibus crebris* Et hæc secunda testudo, in qua nec latera semper tecta, nec subsessio, aut inclinatio per gradus.

Adhibita & testudo in repugnando, cum scil. equitatu aut levi armatura cincti, hoc decursionr, ut in orbem se movoiant, mediis altioribus, extremis undique desidentibus. Dio: *Testudo talis est & fit hoc modo: Impedimenta, & levi armatura & equites omnes in medium accipiis, gravis armatura pedites illi, qui oblongis, & in tubi dimidiati modum, factis scutis utuntur, in extremis partibus, tamquam in lateritio opere, pro muro ponuntur, & reliquos omnes, ipsi extra spectantes ambiunt. Ceteri qui latiora scuta gerunt, in medio densi locantur, & scuta tum super se, tum super alios, attollunt, ut in tota phalange, nec aliud sit quam scuta cernere. & à telorum jactu omnes tutos esse, ob densitatem instructionis. Adeo enim valide firmant, ut & super eam* (ut in iterata testudine supra:) *homines aliquot ingredi possint, imo etiam equi & currus agi, quoties in cavo & angusto aliquo loco constipantur. Hac est forma ejus instructionis, & nomen à testudine cœpit, ob firmitatem.*

mis agris ligones, [1] dolabras, & alij falces, scalasque convectant. tum, elatis super capita scutis, densa testudine succedunt. [2] Romanæ utrimque artes, [3] pondera saxorum Vitelliani provolvunt; [4] disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur; donec soluta compage scutorum, [5] exangues aut laceros prosternerent multa cum strage. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi, & velut irritas exhor- 28

INTERPRETATIO.

dolabras, & alij falces, & scalas. Tum erectis super capita clypeis, conferta testudine nituntur ac subeunt. Utrimq; aderat industria & ars Romana: Vitelliani propellunt saxa magna molis, & proturbatam nutantemque testudinem rimantur hastis ac perticis; donec, abrupto disjectoque nexu clupeorum, exanimes aut mutilos solo affligerent, non sine plurima clade. Intraverat animos *dubitatio, nisi duces ostendissent Cremonam fatigato milite, &*

NOTÆ.

firmitatem, & quia optime tegit. Usus autem duplex est. Nam oppugnanda munitione aliqua subeunt, & sape in ipsum murum quosdam attollunt: aut circumventi forte à sagittariis, inclinant se omnes simul. (nam & equi docti sunt in genua submittere se & inflectere) & sic opinionem hostibus defatigationis sua prabentes, iis appropinquantibus, statim terrore infecto, consurgunt atque incurrunt.

1. *Dolabra.*] Dolabris muros subruebant. Livius 21. *Cum muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos ferme, Afros cum dolabris, ad subruendum ab imo murum mittit.* Distinctæ dolabræ à securibus. Livius 28. *Et aliis partibus, securibus dolabrisq; cadebantur & refringebantur porta.* Tac c. 3. hoc lib. *Num secures, dolabras ... attulissent, rogitabat.* Dolabra in columna Trajani crebra, & qua cædunt ligna milites, ut muniant. Quare Corbulo apud Frontinum: *Hostē dolabra vincendum esse.* id est, opere ac munitionibus. Juvenal de Mario:

Si lentus pigra munisset castra dolabra.

Forma est securis, sed unica & simplici acie, parte altera, in mucronem acuminata, quæ serviebat muris diruendis, ut securis vallo & lignis cædendis.

2. *Romana utrimque artes.*] Romani præcipue obsidendi artes callebant, & machinarum seu tormentorum bellicorum usum, forte soli mortalium sciebant. Barbari talium rudes & imperiti. Neque oppugnandi oppidi, aut propugnandi autem didicerant hactenus.

Si rem haberent Romani cum Barbaris, facile expugnata urbs, & fere incruenta victoria foret; at *Romana utrinque artes*, oppugnandi scil. ac defendendi, &c.

3. *Pondera saxorum provolvunt.*] Nempe vectibus. Vectes sunt pali è ligno, aut ferro, ad onera sublevanda, aut promovenda. Vitruvius & torculari vertendo adhibet, eumque qui, vecte immisso, torquet, *vectiarium* dicit. Si è ligno essent, lingula è ferro in altero capite addi solet. atque sic hos *lingulatos*, sive *rostratos* dixere. His etiam utebantur ad muros subruendos, sed ferreis, haud dubie. Festo. *Vecticularia vita dicitur, eorum, qui vectibus parietes perfodiunt, furandi gratia.* Vectis & inter militaria exercitia. Sall. *De Pompeio cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat.*

Pondera saxorum.] Virg. Æneid. 9.

Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere, cum tamen omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.

4. *Disjectam.*] Ponderibus saxorum profligant, disjiciuntque testudinem, dein disjectam titubantemque, lanceis scrutantur, donec compagem scutorum solverint; dein eâ solutâ, semineces ac laceros prosternunt, *multa cum strage.*

5. *Exangues.*] Erant jam exangues, & magna ex parte laceri, quia pondere saxorum elisi fuerant, aut contis lanceisque transfixi: neque aliter compages illa solui potuit, quin multis transfossis, alij

tationes abnuenti, [1] Cremonam monstrassent. [2] Hormine id ingenium, ut Messalla tradit; [3] an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreverim: nisi quod neque Antonius, neque Hormus, à fama vitaque sua, quamvis pessimo flagitio, degeneravere. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, & super iteratam testudinem [4] scandentes, [5] prehensarent hostium tela brachiaque, integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus volvuntur, varia pereuntium forma & omni imagine
29 mortium. Acerrimum [6] septimæ, tertiæque legionum certamen. & [7] dux

INTERPRETATIO.

vilus inanes exhortationes aspernanti. Vix dijudicarim, an Hermi fuerit id consilium, ut scribit Messalla, an majoris auctoritatis sit C. Plinius, qui culpam refundit in Antonium: nisi quod neque Antonius, neque Hermus, degenerare visi sunt ab existimatione & moribus suis, ullo, quamquam deterrimo facinore. Non jam cruor, neque cædes prohibebant, quin subverterent munimenta, & emolirentur portas, quin elati humeris invicem, & nitentes super secundam testudinem, corriperent hostium pila ac brachia. Illæsi cum vulneratis, semianimes cum morientibus præcipitantur, diversa occumbentium facie, & omni specie mortium. Atrocissimum prælium septima-

NOTÆ

opprimerentur, eliderentur.

1. *Cremonam.*] In excidium nempe & direptionem, ut audendi scil. & acrius oppugnandi pretium, ut prædam opulentã

2. *Hermi.*] Qui libertus Cæsaris forte Neronis fuerat. Nam hi audaciores bellis civilibus, & se tum *partem Reipub.* faciebant; neque à Neronianæ aulæ flagitiis tum ille degeneravit.

3. *Potior.*] Potior forte auctor Plinius, qui his bellis non immixtus; at Messalla Flavianarum partium fuit, & cum Antonio pugnabat pro Vespasiano.

An potior.] An certior, an majoris auctoritatis sit C. Plinius qui certe Germanica bella scripserat, & res Neronis, & haud dubie bella hæc civilia. quod opus fato interceptum est. Forte historiam Neronis huc usque extendit, aut res suo ævo gestas composuit, usque ad Titum principem, sub quo periit. Ideo propius ad Vesuvium accesserat, haud dubie, ut incendium certius describeret. Puto, historia, de qua hic, scripta erat libris quos *à fine Aufidii Bassi* XXXI. composuerat teste Plinio juniore hos libros cum cura evolvebat Tacitus sic Plin. Nep. Tacito: *Pergratum est mihi, quod tam diligenter libros avunculi mei lectitas, ut habere omnes velis, quærasque qui sint. Fungar indicis partibus*, &c.

An potior auctor sit C. Plinius.] Composuerat Plinius major res Vespasiani ac Titi, ut patet ex ejus præfatione, *Vespasiano suo. Nos quidem*, inquit, *omnes, patrem, Te, fratremque diximus opere justo, temporum nostrorum historiam orsi à fine Aufidii Bassi.* ubi scil. scribere desierat Bassus.

4. *Scandentes*] Videntur triplici ordine aciem illam erexisse. Nempe ita ut fieret prima testudo inferior scil. & supra primam secunda, seu iterata testudo; dein super *iteratam testudinem* alii scanderent, ut sic prehensare possent *hostium tela brachiaque.*

5. *Prehensarent hostium tela.*] Quod iterata testudine fieri potuit, eo magis, quod illa munimenta valli, non perinde alta erant, ac muri urbis.

6. *Septimæ*] Galbianæ nempe.

7. *Dux Antonius.*] Non dux fuit auctor legatus duarum legionum istarum, sed *dux* qui summæ rerum bellique & omni exercitui præesset, amotis scil. legatis consularibus.

Antonius [1] cum delectis [1] auxiliaribus eodem incubuerat. Obstinatos inter se cum sustinere Vitelliani nequirent, & superjecta tela testudine laberentur; ipsam postremo balistam in subeuntes propulere: quæ ut [2] ad præsens disjecit obruitq; [3] quos inciderat: ita [4] pinnas ac summa valli [5] ruina sua traxit. simul juncta turris, [6] ictibus saxorum cessit. qua septimani dum nituntur [7] cuneis, tertianus securibus gladiisque por-

INTERPRETATIO.

norum, & tertianorum, & dux Antonius eodem ingruerat, cum validissimis sociorum. Obfirmatos eos inter se cum ferre Vitelliani non possent, & desuper emissa tela in testudinem irrita caderent; ipsam demum machinam in scandentes provolvere: quæ ut tunc proturbavit oppressitque ipsos, in quos ceciderat: ita sue casu simul traxit pinnas, & fastigia munimenti. Eodemque tempore adjuncta turris, immissis saxis, prostrata est; qua septimani dum contendunt subire *cuneo, tertianus bipennibus ensibusque perrupit por-*

NOTÆ.

1. *Auxiliaribus.*] Pannonicis & Mœsicis. Nondum se adjunxerant Dalmatici. Infra cap. 50. se victoribus adjungit è Dalmatia undecima legio, cum sex millibus Dalmatarum, duce Poppæo Silvano consulari legato.

2. *Ad præsens.*] Ut ad præsens disjecit obvios, ita & post se, *ruina*, id est, cadendo, summa munimenti simul traxit

3. *Quos inciderat.*] In quos ceciderat.

4. *Pinnas ac summa valli.*] *Summa valli*, sunt loricæ quæ distinctæ pinnis, ἐπάλξεις Græcis, seu προμαχῶνες, & Latino ritu, θώρακες, sive θωράκια, *lorica*, vulgo *parapetti*. Hæ *lorica trium pedum altitudine, pinna duorum*, apud Josephum. Et ea mensura ad viri modum fit, quo se tueatur; attamen si in universum sint quatuor pedes, suffecerint in vallo castrensi. Lorica pars valli fuit, licet etiam quandoque sumatur pro vallo, aut terreo murulo, ut apud Tac. lib. 4 5. *Loricam vallumque per fines suos Treviri struxere.* Vallum in universum, fuit 12. pedum, *lorica* quæ pars valli 4. aut quinque, ad tegendum scil. hominem propugnantem.

5. *Ruina.*] Virg. 2.

——— *Ea lapsa repente ruinam*
Cum sonitu trahit, & Danaum super agmina late
Incidit.

6. *Ictibus saxorum.*] Quæ tormentis emissa.

Ictibus Saxorum.] Nempe Saxa illa emittebant Flaviani machinis seu balistis tertianorum, ac septimanorum, ut sic hosti vicem redderent. scil. *Romana utrimque artes:*

7. *Cuneis.*] Cepit Interpres Hisp. de cuneis ferreis, quos infigerent muro, invicemque sibi per manus traderent, & quibus sublati, in muros eniterentur. Sed id inusitatum Romanis. unum vidi exemplum apud Plut in Bruto. Jam turris hæc saxorum ictibus afflicta. An ergo cuneis ferreis in eam eniterentur? potius testudinem, aut scalas applicuissent.

Nituntur cuneis.] Ita intellige, ut disposita in cuneum acie, muros perrumpere, subire, & expugnare niterentur. Sic lib. 16 27 *Dispersique per fora ac basilicas cunei militares.*

Et lib. 5. hist. 16. *Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis astitit.* Et lib. 4 hist. 20. de Batavis; *Illi veteres militia in cuneos congregantur, densi undique, & frontem tergaque ac latus tuti:* Sic cunei formam describit Tacitus.

Igitur quia *turris ictibus saxorum* cessferat, ea parte in cuneos dispositi nitebantur, ut sic facilius perrumperent munimenta valli. Nec exporrecto agmine simul eniti poterant, ut angusto adhuc, nec satis patente ingressu.

Cuneus est, cum angusta in fronte acies, *trigoni* forma, paulatim se retrorsum expandit. unde & *trigonum* vocant, seu caput porci, litteræ Δ assimulaba-

tam perfregit. Primum irrupisse C. Volusium tertiæ legionis militem, inter omnes auctores constat. is in vallum egressus, deturbatis qui resisterent, conspicuus manu ac voce *capta castra* conclamavit. cæteri, trepidis jam Vitellianis, seque è vallo præcipitantibus, perrupere. completur
30 cæde, quantum inter castra murosque vacui fuit. Ac rursus [1] nova laborum facies, ardua urbis mœnia; [2] saxeæ turres, [3] ferrati portarum obices, vibrans tela miles; frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus; magna pars Italiæ [4] stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam erat. *Rapi ignes* Antonius, *inferrique* [5] *amœnissimis extra urbem ædificiis* jubet; si damno rerum suarum, Cre-

INTERPRETATIO.

tam. Omnes scriptores consensu tradunt primum irrupisse C. Volusium manipularium tertiæ legionis. ille cum in castra introïsset, dejectis qui obsisterentur, insignis dextra, & voce, exclamavit, expugnata *esse* munimenta; *alij penetravere, territis jam Vitellianis, seque è munimento præcipiti fuga proripientibus. Sternitur cruore ac strage, quantum via seu spatij vacuum fuit inter munimenta, & mœnia* Cremonensium. *Atque iterum insueta novaque laborum species* occurrit, *alti muri coloniæ, lapideæ turres, ferrea portarum claustra: excutiens miles jacula: plebs Cremonensis plurima devinctaque factioni Vitellianæ: magna pars Italiæ quæ eo confluxerat, solitis statisque in idem tempus nundinis: quod præsidium propugnatoribus, ob ingentem numerum; obsidentibus irritamentum, propter opes erat.* Sumi propere faces *Antonius jubet*, injicique pulcherrimis extra civitatem prædiis; *si detrimento bonorum suorum, Cremonenses*

NOTÆ.

tur. sic à pluribus in unum locum tela missa, sicque facilius muri propugnatoribus nudabantur.

1. *Nova laborum facies*] Virgil.

——— *Non ulla laborum,*
O Virgo, nova mi facies, inopinave surgit.

2. *Saxea turres.*] E lapidibus sectis, aut certe cæmentis, ad differentiam turrium, quæ mœnibus terreis structæ essent. qui mos ædificandi in quibusdam provinciis, ubi non suppeditant lapidicinæ.

Et mos ille, ævo Annibalis, quo ædificata Cremona, obtinebat in Hispania, ubi videbantur adhuc tempore Plinij majoris, ipso teste, turres sic ædificatæ ad montes Pyreneos, ab ipso Annibale. quod & nunc obtinet, ubi lapides desunt. Faciunt veluti mortarium ex terra pura, cui tamen admiscent fœnum aut paleam, dein intra duos axes dissitos invicem, ea latitudine, qua murum ædificare volunt, terram illam intritam pilis seu pistillis aggerunt, firmant, densantque, & prout erigitur murus, attollunt axes, sicque ædificant domos, turres, & mœnia etiam opidorum.

3. *Ferrati*] Vel ipsæ portæ ferro munitæ, vel claustra ferrea ad posita. vulgo diceremus *rateau*, ou *herse*. Sed potius de portis ferratis id intelligendum. Nam supra miles *securibus gladiisque portam perfregit.*

4. *Stato.*] Id est solenni & quotannis, in idem tempus constituto nundino, quo durante, tum expugnari forte Cremonam contigit. Cic. *Status solemnesque cærimonias.*

5. *Amœnissimis extra urbem ædificiis*] Id cepit interpres Gall. de *suburbio*. Sed de suburbanis villis id intelligi debuit, quæ ab urbe distabant, & quæ per agros structæ ac dispersæ fuerunt, quibus libet, prospectus, aquæ, nemora, & aliæ amœnitates quæruntur. Et quarum damno, non mediocriter afficiuntur urbicolæ.

monenses ad mutandam fidem traherentur. [1] propinqua muris tecta & altitudinem mœnium egressa, fortissimo quoque militum complet: illi trabibus, tegulisque & [2] facibus propugnatores deturbant. Jam legiones [3] in testudinem [4] glomerabantur, & [5] alij tela saxaque [6] incutiebant, cum languescere paulatim Vitellianorum animi, & [7] ut quisque ordine anteibat, cedere fortunæ: [8] ne Cremona quoque excisa, nulla ultra venia, omnisque ira victoris non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium cædis erat, reverteretur. [9] gregarius miles futuri [9] socors, & ignobilitate tutior, [10] perstabat. vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent. 31

INTERPRETATIO.

compellerentur ad exuendam fidem. Strenuissime quoque militum implet proximas mœnibus domos, & fastigium murorum excedentes. illi dejiciunt defensores tignis, lateribusque & tædis. Jamque legiones dispositæ in testudinem, & alij immittebant jacula & lapides, cum sensim senescere Vitellianorum impetus, & ut quisque dignitate aut gradu præcellebat, fortunæ dare manus. ne Cremonâ etiam eversâ, nulla amplius misericordia superesset, omnisque impotentia victoris, non in militem genum, sed in tribunos & centuriones, ubi præmium necis erat, recideret. Plebejus miles futuri incuriosus, & tenuitate fortunæ securior, perseverabat. palabundi per vicos, aut intra ædes occulti, ne tum quidem rogabant veniam, cum arma abjecissent.

NOTÆ.

1. *Propinqua muris tecta.*] De ædificiis intelligit, quæ essent extra, & juxta muros urbis. Ex his tectis seu ædificiis quæ murorum altitudinem superabant, & quæ fortissimis militibus impleverat Antonius, Flaviani, *propugnatores* murorum Vitellianos, trabibus tegulisque & facibus deturbabant.

Propinqua muris tecta.] Ut fere suburbia oppidis adjungi solent. Non quod illa tecta muris forte adposita essent, & contigua, sed tamen *proxima* erant, & veluti dominabantur mœnibus; ita ut ex tectis altioribus, propugnatores urbis lacessi & oppugnari possent.

2. *Et facibus.*] Intelligunt ignes arte compositos. sed puto, fuisse tantum faces, seu tædas ex igne communi arreptas, prout ad manum veniebant, quemadmodum & ipsas trabes ac tegulas promiscue ex ipsis tectis projiciendas assumebant.

Et facibus.] Nondum in usu ignes artefacti.

3. *In testitudinem*] Nempe ut sic muros *ab imo* effoderent subruerentque. Etiam aliquando testitudinem ingeminabant, ut sic summa mœnium attingerent, prensarentque pinnas, aut hostes.

4 *Glomerabantur.*] Quia velut in orbem convolvebantur, ut testudinem & compagem scutorum constituerent, fere quasi unum corpus, aut ædificium.

5. *A ij tela*] Nempe dum alij testudine factâ, muros oppugnant, alij tela saxaque jaciunt, quò propugnatores muris absterreant, munimentaque defensoribus nudent.

6. *Incutiebant.*] Forte tormentis & machinis.

7 *Ut quisque ordine anteibat*] Intelligit tribunos & centuriones, ipsosque præfectos castrorum, legatosque legionum, *ubi pretium cædis erat.*

8. *Ne Cremona quoque.*] Ne urbe illa etiam post vallum, *excisâ* jam nullus ultra veniæ locus relinqueretur.

9. *Socors.*] Futuri improvidus & incuriosus.

10. *Perstabat.*] Vulgus pro Vitellio induruerat. optimus & honestissimus

[1] Primores castrorum [2] nomen atque imagines Vitellii amoliuntur. catenas Cæcinæ (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque, *ut caussæ suæ deprecator assistat*. aspernantem [3] tumentemque, lacrymis fatigant, [4] extremum malorum, tot fortissimi viri, [5] proditoris opem invocantes, mox [6] velamenta, & infulas pro muris ostentant. Cum

INTERPRETATIO.

Primores exercitus vocabulum & effigies Vitellii auferunt, vincula Cæcinæ eximunt, (quippe tum etiam in custodia retinebatur,) rogantque, ut caussam suam tueri velit apud victores. *abnuentem superbeuntemque, fletibus* ac precibus *fatigant*. quæ fuit *omnium calamitatum maxima, scil. tot strenuissimi viri desertoris fidem implorabant, dein pro mœnibus caduceatorum seu pacem postulantium in-*

NOTÆ.

quisque in Vespasianum inclinabat.

1 *Primores castrorum.*] Præcipue ad primipilos centurionum spectabat custodia aquilæ signorumque, & consequenter imaginum principis, quæ inter signa circumferebantur. sed ea rerum necessitate, tum pertinuit cura ad omnes *primores castrorum.*

Et sic imagines Vitellii amovêre, ne irritarent oculos animosque victricium, ac flagrantium pro Vespasiano legionum. Idque prudentiæ fuit. Nam infra, victores *ingerebant* victis *probra. intentabant ictus*, etiam amotis illis imaginibus.

2. *Nomen atque imagines.*] Nomen ejus in signis. mos enim ille, ut imperatoris sui nomen tum vexillis inserirent, tum scutis. quod etiam in libera Rep. video factitatum.

Dio de Crasso in Parthos movente, l. 40. *Signum unum, ex iis quæ magna sunt & velorum similia, & puniceas literas inscriptas habent, ad indicium exercitus & Imperatoris sui faciendum.*

Thebaidis scriptor etiam Græcis attribuit, sed mentem habens in militia Romana:

Aurea clarum nota
Nomen ducum vexilla præscriptum ferunt.

Facitque litteras aureas, quas Dio puniceas.

Huc Suetonii illud pertinet, Vespas. cap. 6. *Nomen ejus vexillis omnibus sine mora inscripserunt.* Item Prudentii, de Constantino:

Christus purpureum, gemmato textus in auro
Signabat Labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat.

Qui bene addit de clypeis, sive scutis: nam & illic, ut dixi, inscribebant. Quintilianus pro Milite: *Inscriptum in scuto C. Marii nomen.* Lipsius.

3. *Tumentem.*] Fastu nempe *superbientem*. Et quidem superbiæ ac vanitatis arguebatur Cæcina. supra, *ut tumidum ac vanum irridebant.*

4. *Extremum malorum.*] Non præcise *ultimum*, ut vertit Hisp. Interpres. sed maximum & indignissimum.

5. *Proditoris opem invocantes.*] Xiphilinus videtur velle, cum, prætentis velamentis & infulis, veniam non impetratent, liberasse Cæcinam, & consulari habitu amictum misisse, *ut ejsorum nomine supplex iret; & sic veniam consecuti sunt.*

Josephus autem 4. Excidii, c. 41 ab Antonio urbem ingresso liberatum Cæcinam scribit. Apud Tacitum videtur non ad Antonium profectus, nisi facta prius militum deditione. *Savil.*

6. *Velamenta.*] Insignia pacis ac deditionis pro muris ostentant. Virg.

——*Pacisque manu prætendere ramos.*

Antonius *inhiberi tela* jussisset, [1] signa aquilasque extulere: mœstum inermium agmen, dejectis in terram oculis sequebantur. Circumstiterant victores, & primo ingerebant probra, [2] intentabant ictus: mox ut præberi ora contumeliis, & posita omni ferocia cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bedriaci victoriæ temperassent. [3] Sed ubi Cæcina, [4] prætexta lictoribusque insignis, di-

INTERPRETATIO.

signia praferunt. Cum Antonius sisti oppugnationem jussisset, vexilla & aquilas erexere: tristis inermium caterva signa comitabatur, demisso in terram vultu. Circumfusi victores, eos primò incessebant conviciis, intendebant manus: dein cum exponi darique faciem probris, & abjecta omni superbia, cuncta victi tolerabant, incessit animos vulgi, eos ipsos esse, qui paulo ante Bedriaci victoria modum adhibuissent; sed postquam Cacina, pratexta & fascibus conspicuus,

NOTÆ.

1 *Signa aquilasque extulere.*] Quod intelligi debet ex altero loco infra 63. *Vitellianus miles transiturus in partes, id quoque non sine dedecore, sed sub signis vexillisque in subjectos Narnia campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad prælium intentus ornatusque, densis circa viam ordinibus adstiterat. Accepti in medium Vitelliani* &c.

Signa aquilasque extulere.] Nempe ut sic se dederent Flavianis & *signa* ipsa simul ferendo, totius exercitus deditionem, velut publico auctoramento, ostentabant; forte & in speciem, decus aliquod, etiam in ipsa clade, sibi adrogabant, ut sic veluti composito agmine, nec sine pompa aliqua, se deditum irent legiones Germanicæ. Et tamen ea species aut pompa aliunde, non sine flagitio ac dedecore fuit. ut quod præclarum & decorum alias foret, nunc ut occasio est, in flagitium & contumeliam vertat. Sic sæpe evenit, ut pristina decora, gloria, ac moles fortunæ, probro & oneri sint, prout sunt tempora, & prout ludum ludit fortuna.

Signa aquilasque extulere.] Non super muros, sed extra portas urbis, & mœstum inermium, ac se dedentium agmen, sequebatur aquilas. Licet inermes, tamen ordinato agmine incedebant, suis quisque sub signis, miserrima facies victoris, & inermiū sicque *non sine dedecore.*

2. *Intentabant ictus.*] Id est, minabantur, attollebantque manus adversus victos, quasi percussuri.

3. *Sed ubi Cacina.*] Si recte attendimus Tacito, fere simul obsessi velamenta pacis ostentant, simul proditoris opem invocant, ut deprecator assistat, simul Antonius inhiberi tela jubet, simul signa & aquilas efferunt, ac se dedunt, & simul *Cacina consul incessit*, aut certe breve intervallum fuit.

At dices: Videtur hic Cæcina incessisse, postquam dediti sunt. hoc falsum, Incessit consul simul cum se dedentibus, & simul sequebatur *caussa deprecator*. Et id distinguit tantum Tacitus, quasi tempore, ut distinguat varios habitus animorum, eà occasione, ut solet.

Nempe describit sigillatim, quid sentirent victores de legionibus victis, ut primo ita infesti fuerint, dein statim miserati sint, ut est vulgus ingenio mobile; deinde ut mox exarserint adversus Cæcinam, & *superbiam ei*, *sævitiam etiam*, & *perfidiam* objectarint.

Ubi Cacina.] Non quod militum deditio colloquium Cæcinæ præcesserit, ut vult Savilius; sed simul signa & aquilæ efferuntur & simul cum illis incedebat Cæcina, ut pacem veniamque, vel ut amicus Flavianorum, victis impetraret. Dissimilem consulis pompam exhibuit, & exposuit velut oculis Ta-

mora turba, [1] consul incessit; exarsere victores: *superbiam sævitiamque* (adeo invisa scelera sunt) etiam *perfidiam*, objectabant. Obstitit
32 Antonius, datisque defensoribus ad Vespasianum [a] dimisit. Plebes interim Cremonensium, inter armatos conflictabatur. [3] nec procul cæ-

INTERPRETATIO.

summoto vulgò, consul ingressus est; indignati sunt victores, adrogantiam, immanitatemque, *etiam & proditionem exprobrabant*, usque *adeo ingrata & infesta flagitia sunt. Prohibuit Antonius, datisque custodibus dimisit ad Vespasianum. Interea populus Cremonensis, inter armatos divexabatur. nec longe ab interne-*

NOTÆ.

citus, ut horum calamitatem, & perfidi ducis flagitium, habitumque & incessum seorsim adumbraret.

4. *Prætexta lictoribusque insignis.*] Prætexta erat nobilium puerorum, sacerdotum, & magistratuum, & sic prætorum ac consulum. Sueton. in Jul. *Dimissis lictoribus abjectaque prætexta, domum clam refugit.* atque tum Julius prætor erat. *Lupanus,*

1. *Consul incessit.*] Nempe speciem, majestatem, & insignia consulis præferebat. At velut intempestiva ac præpostera fuit, ut in proditore, & ob perfidiam vincto, talis pompa: juxta invisa victoribus victisque ea species, ut in tali homine.

Consul incessit.] Est aliqua majestas, quam sic exprimit, in tali incessu. Virg. *Ast ego quæ divum incedo regina.* Et Athenæus: [illegible], id est, *Iunonio incessu ambulat*, pro gravitate quadam & magnificentia incessus, dixit.

Consul incessit.] Certe consul electus fuerat, cum Valente, ex Cal. Septemb. in Calendas Novembres. nempe in duos menses, ut mos ejus ævi fuit. & vix tum temporis consul fuit, tunc forte exacto consulatu, cum prælium Cremonense commissum est, aut deditio facta. Certe paucis post diebus, quam vinctus à militibus fuit, prælium commissum est, & tum proditio Cæcinæ Romam Vitellio nuntiata erat. Et tunc *non defuit*, teste Tac c. 37. *qui unum consulatus diem (is enim in locum Cæcinæ suffecerat) magno cum irrisu accipientis tribuentisque, blandiretur pridie Cal. Novemb.*

Igitur breve, vel nullum tempus tum tali consuli superterat. & sic etiam liquet de tempore, quo commissum est prælium Cremonense, nempe exeunte mense Octobri.

Profectus erat è Pannonia Antonius Primus, initio Septembris, sicque duo ferè menses elapsi sunt, priusquam legiones Pannonicæ & Mœsicæ, cum cætera belli mole adventassent, & priusquam fortuna partium transigeretur in Italia.

Et certe cum prodidit, tum vel exactus, vel abrogatus consulatus Cæcinæ in urbe; sed tamen adhuc consulis, seu consularia insignia servabat, vel ut magis inclaresceret facinus, & id magis ostentaret Flavianis, vel & ut tali dignatione ac specie honoris, veniam victis facilius impetraret; aut potius, quia abrogatum sibi consulatum nondum audierat, vel quamvis audiisset, facile id spernere potuit, jam afflictis Vitellii rebus.

2. *Dimisit.*] Quod scribit Josephus, liberatum esse Cæcinam ab Antonio Cremonam ingresso, hoc in re verum. nam quis alius liberasset, aut dimisisset? An victi? Et hi quid poterant post cladem? imo eum ut proditorem, ut hostem exhorrebant. An victores è vulgo, qui infesti, ejus superbiam perfidiamque pariter de aversabantur? Idemque cum Josepho dicere videtur Tacitus: *Obstitit Antonius, datisque defensoribus ... dimisit.*

3. *Nec procul cæde aberant.*] Id am-

de

de aberant, cum precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius alloquitur, magnificè victores: victos clementer: [1] de Cremona in neutrum. Exercitus præter insitam prædandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit. juvisse partes Vitellianas [2] Othonis quoque bello, credebantur: mox tertiadecimanos ad extruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis illuserant. Auxit invidiam editum illic à Cæcina gladiatorum spectaculum: [3] eademque rursus belli sedes: & [4] præbiti in acie Vitellianis cibi: [5] cæsæ quæ-

INTERPRETATIO.

eione aberant, cum obsecrationibus ducum placatus est miles. Et congregatos pro concione Antonius adloquitur, amplissimis verbis victores; victos cum mansuetudine. de Cremona reticuit. Exercitus præter innatam rapiendi populandique libidinem, prisca offensione erupit in cladem Cremonensium. existimabantur etiam Othonis bello fovisse partes Vitellianas; dein. ut petulanti ingenio est urbana plebecula, lascivis jurgiis irriserant Tertiadecimanos, qui ibi relicti erant ad ædificandum amphitheatrum. Exhibitum illic à Cæcina gladiatorum certamen, odium intendit, eademque adhuc armorum sedes: & oblata alimenta Vi-

NOTÆ.

bigue dictum inter Cremonenses, & *armatos*, eo sensu, ut in cædem fere prorumperet miles, & Cremonenses non procul ab internecione abessent.

1. *De Cremona in neutrum.*] Id est mentem suam non aperuit, an Cremona salva futura esset, nec ne. *Fichena.*

[illegible] *neutrum.*] Vocatos ad concionem omnes utriusque factionis milites *alloquitur*, magnifice *victores*, *victos clementer*, de Cremonensibus nihil, in excidium oppidanorum pronus, ut sic imbueret militem civili præda. quod pessimum facinus tribui potuisset servili Hormi ingenio, aut etiam aliis legatis Flavianis. sed *vernile dictum omnem invidiam in Antonium vertit* &c.

In neutrum.] Quia *de Cremona in neutrum* disseruit pro concione, & *cæteri duces in obscuro*, & solum *Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat* & quia infra, *jam flagrabat* Cremona, videtur Antonius de consilio aliorum ducum, sic pro concione locutus. Et quia illi obscuri, & quia jam ante vocem seu jussum Antonii, jam *flagrabat* oppidum, & ille solus famæ expositus erat; ideo videtur unus ille habuisse crimen & invidiam facinoris, cujus & forte alii perinde conscii ac participes fuerunt. vel saltem illi Antonii auctoritatem facile secuti erant, & pariter omnes consenserant. quod summi flagitii fuit.

2. *Othonis.*] Semper adversa fuerat Othonianis Cremona, & iis qui antea hic victi fuerant, & qui nunc victores cum Flavianis; itaque nunc cladem doloremque ulciscebantur.

3. *Eademque rursus.*] Fuerat Cremona belli sedes Vitellianis, adversus Othonem, nunc & illis *eadem rursus belli sedes*, adversus Flavianos. Rationes affert Tacitus odii seu invidiæ adversus Cremonam, inter quas hæc, quod belli & ante sedes fuisset.

Erat etiam inter excidii caussas, quod prædandi cupidinem accenderet, nempe *tempus mercatus*, & quod ex se dives esset colonia.

4. *Præbiti . . . cibi.*] De qua re sic scribit Dio: *Cui non mirum videatur, quod quum mulieres ex oppido esculenta, potumque de nocte ad Vitellianos attulissent, non modo se ipsi cibo potuque, sed*

dam feminæ, studio partium ad prælium progressæ. tempus quoque mercatus, ditem alioquin coloniam, majorum opum specie complebat. Cæteri duces in obscuro. Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat. is baineas, abluendo cruori propere petit excepta vox est : cum [1] teporem incusaret, *statim futurum ut incalescerent.* [2] Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, tanquam *signum*
33 *incendendæ Cremonæ dedisset,* [3] quæ jam flagrabat. Quadraginta arma-

INTERPRETATIO.

tellianis in prælio: occisæ & nonnullæ mulieres, quæ amore partium certamen inierant. tempus etiam nundinarum, cum opulenta aliunde civitas esset, majorum divitiarum imaginem exhibebat. Cæteri duces ignobiles & inglorii. fortuna & gloria universorum oculis exhibuerat Antonium. Is in balnea statim se confert, abstergendo sanguini. audita ipsius vox est: cum teporem balnearum *increparet,* confestim fore, ut ferverent *Scurrile verbum omnem indignationem in eum concitavit, tanquam* signum præbuisset combutendæ Cremonæ, *quæ jam ardebat.*

NOTÆ.

etiam adversarios refecerunt, & commilitones, sic invitabant, ede, bibe, ne me imbelli aut molli manu occidas. hæ nostræ sint exequiæ jam adhuc viventibus. Vitellius & Vespasianus bellum gerunt inter se, ut nos jam olim mortuis mactent. Hæc & alia quum inter se dicerent, cessatur à prælio & comeditur; dein rursus pugnatur; paulo post & pugnam intermittunt, & renovant.

5. *Cæsa quædam fœmina.*] Ostendit Cremonensium animos adeo pro Vitellio obstinatos, ut etiam feminæ ad prælium egrederentur, quæ à Flavianis cæsæ *Pichena.*

1. *Teporem.*] Quod non satis incalescerent balnea.

2. *Vernile dictum.*] Quo scil. cladem urbis irridebat. Aliter Marcellus apud Valer. lib. 5. *Qui captis à se Syracusis, in arce earum constitit, ut urbis modo opulentissimæ, tunc afflictæ fortunam ex alto cerneret. Cæterum casum ejus lugubrem intuens, fletum cohibere non potuit, quem si quis ignarus vir aspexisset, alterius victoriam esse credidisset.*

3. *Quæ jam flagrabat.*] Nempe non expectabat miles imperium ducis. Et forte jam ex composito, & communi consilio ducum, tacito tamen: & auctoritate præcipua Antonii, quem *fortuna famaque omnium oculis exposuerat.* jam permissa præda erat, simul & incendium Cremonæ militibus, qui jam rapiebant signum atque imperium, licet nemo aperte juberet.

Et quia Antonio excidit illa *vox. statim futurum, ut incalescerent* balnea. Hoc scurrile dictum, omnem in eum vertit invidiam facinoris, cujus & alii forte duces conscii auctoresque erant.

Scil. quasi ea voce jussisset ipse incendium Cremonæ, quæ jam ardebat, ut dicebam, vel ex composito inter duces, vel tacito pacto inter duces milites que, ut bellis civilibus, facilis est inter similes ad pessimum facinus concordia.

Initio tamen, *precibus ducum mitigatus est miles. Iam flagrabat.* inquit Tac. forsan scil. cœperat incendium ab aliquo milite lasciviente seu sæviente, quod dein continuatum, nemine se opponente; sed potius dissimulante, & quasi jubente Antonio, missa vernili voce, ut quem unum *fortuna famaque omnium oculis exposuerat*, & ad cujus nutum omnes aspectabant.

Quæ jam flagrabat.] Id enim forte sibi vindicabat ultroque rapiebat miles, etiam injussu ducum, vel tacito illorum consensu in idem scelus, ut qui jam antea Cremonam, ut futoris & scele-

totum millia irrupere, calonum lixarumque amplior numerus, & in libidinem ac sævitiam corruptior, non dignitas, non ætas protegebat, quo minus stupra cædibus, cædes stupris miscerentur. Grandævos senes, exacta ætate feminas, [1] viles ad prædam, in ludibrium [2] trahebant. Ubi adulta virgo, aut quis forma conspicuus incidisset, vi manibusque rapientum [3] divulsus, ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. [4] dum pecuniam, vel [5] gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. Quidam obvia aspernati, verberibus tormentisque dominorum, abdita scrutari, [6] defossa eruere. Faces in manibus: quas ubi prædam eges-

INTERPRETATIO.

Cremonam *irruêre quadraginta millia armatorum, major turba calonum & lixarum, & magis effrenata in luxuriam atque immanitatem: non claritudo defendebat, non ætas, quin stupra necibus, & neces libidinum flagitiis adjungerentur. Senes natu grandes, affecta ætate mulieres, inutiles ad pretium, in contumeliam rapiebant. Ubi grandis puella, aut quispiam pulchritudine insignis occurrisset, vi & impetu trahentium direptus distractusque, ipsos tandem raptores in mutuum exitium incitabat. dum sibi quisque rapiunt opes, vel donaria delubrorum auro solida, majore aliorum violentia trucidabantur. Nonnulli quæ in promptu essent spernentes, plagis & cruciatibus possessorum, occulta rimari, abdita humi effodere. Tæda præ manibus: quas, ubi opes exhauserant, in*

NOTÆ.

ris pretium ostentassent militi.

Quæ jam flagitabat.] Non male Interpres Gallicus],] qui vertit: nihil dictum aut traditum de aliis ducibus, quasi in illud facinus consenserint, aut id jusserint. quod Tacitus habet: *cæteri duces in obscuro.*

Sed Antonii, quem *fortuna famaque omnium oculis exposuerat* excepta vox est, *statim futurum, ut balneæ inoalescerent*, & *vernile dictum* illud *omnem invidiam* facinoris, quæ forte simul & in alios duces militesque transferri debuit, in eum vertit, *tanquam signum incendendæ Cremonæ dedisset* &c.

1 *Viles ad prædam.*] Non præcise quia bellis civilibus capti non vendebantur, aut quia edixisset Antonius, *ne quis Cremonenses captivos detineret, irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ*; sed quia provecta ætate, & nulli usui esse poterant illi grandævi senes. quia sic nullius pretii fuere.

2. *Trahebant.*] Rapiebant tales homines in contumeliam & ludibrium. nempe pro ingenio procaci militum, cum non possent corpori, affectæ ætati tamen, & senectæ illudebant.

3. *Divulsus.*] Distractus.

4. *Dum pecuniam.*] Non in templis, ut puto, sed in domibus Cremonensium. nec puto, deposita fuit pecunia in delubris coloniarum. id forte in uno templo Saturni & in Urbe tantummodo usurpatum.

5. *Gravia auro.*] Virg.

——— Huc undique Troja gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateresque auro solidi.

Gravia auro.] Vertunt: *auro decora.* sed capio, fuisse auro solida donaria illa templorum.

Gravia auro.] Non aurata, sed aurea, seu auro solida, saltem pleraque.

6. *Defossa.*] Intellige, quæ sub terram abdidissent oppidani, aut defodissent, ea perscutabantur, eruebantque

ſerant, in vacuas domos, & [1] inania templa, per laſciviam jaculabantur. Utque exercitu vario linguis, moribus, [2] cui cives, ſocii, externi intereſſent, diverſæ cupidines, & [3] aliud cuique fas, nec
34 quidquam illicitum. Per quatriduum Cremona [4] ſuffecit. Cum omnia ſacra profanaque in igne [5] conſiderent, ſolum [6] Mephitis templum ſtetit ante mœnia loco, [7] ſeu numine defenſum. [8] Hic exitus Cremonam habuit, anno CCLXXXVI à primordio ſui. Condita erat. [9] Ti. Sem-

INTERPRETATIO.

vacuas ædes, & ſpoliata delubra, per petulantiam injiciebant. Utque in exercitu qui diſcordabat ſermone, ritu ac religionibus; & cui Romani, auxiliares, extranei adeſſent, varia libidines, & aliud cuique licitum, nec quidquam nefas erat. *Per quatuor dies Cremona vaſtata eſt. Cum cuncta ſancta profanaque flammis abolerentur, unum Mephitis delubrum ſervatum eſt juxta muros, ſeu ſitu, ſeu divinitus protectum ſit. Hunc finem habuit Cremona, poſt annos ducentos ſex & octoginta, quam condita fuerat. Tiberio Sempronio & P. Corne-*

NOTÆ.

militès. Cic. 2 de Divin. *Reſpondit conjector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto, fodit, invenit aurum.*

1. *Inania*] Poſtquam ſcil. *prædam egeſſerant*, donaque auro gravia, aut argento, rapuerant.

2. *Cui cives, ſocii, externi intereſſent*] Qui conſtaret ex civibus, ex ſociis & externis. *Ferretius.*

Externi.] Ut Sarmatæ, Germani, ſeu Suevi, & alii.

3. *Aliud cuique fas, nec quidquam illicitum.*] Plin. 2. 7. *Vix prope eſt judicare, utrum magis conducat generi humano, quando aliis nullus eſt deorum reſpectus, aliis pudendus. Externis famulantur ſacris, ac digitis deos geſtant, & monſtra quoque colunt: damnant & excogitant cibos: imperia dira in ipſos, ne ſomno quidem quieto, irrogant.*

Aliud cuique fas.] Alii aliis mores, alii ritus, aliæ religiones. & ſic quod aliis nefas, aliis conceſſum ac licitum videbatur. ſicque *nihil cuiquam illicitum.*

4. *Suffecit.*] Flammis, vi, ac rapinis. per quatuor dies incenſa, vaſtata, exciſa eſt.

5. *Conſiderent.*] Flamma ſolo æquarentur, atque in cineres fatiſcerent.

6. *Mephitis.*] Dea tetri odoris. *Savilius.*

7. *Seu numine defenſum.*] Id eſt, poteſtate deæ. Virgil.

Iam cœlum terramque meo ſine numine venti
Miſcere!

Seu numine.] *Ante mœnia.* ſcil. ut puto, extra muros fuit templum. Sicque forte loco defenſum eſt, quia fuit extra locum quo graſſabantur flammæ, & forte quia paulum diſtaret ab urbe. *ſeu numine*, id eſt, poteſtate deæ, quaſi non ſine prodigio averteret ipſa, furentes licet à tali facinore. ſeu religio ac ſuperſtitio numinis præpolluerit animis vulgi, abſterrueritque ab incendio templi.

8. *Hic exitus Cremonam habuit.*] In hoc prælio ſcribit Joſephus Exſcidii 4. c. 41. ex Vitellianis triginta millia armatorum ducentoſque cecidiſſe, Antonium, quatuor millium & quingentorum clade, pugnaſſe.

Xiphilinus narrat Cremonæ cum iis, qui in acie cæſi ſunt, quinquaginta hominum millia periiſſe.

Volvebatur Octobris finis, quo circiter tempore, ut ex Tacito colligimus, nuncius de rebellante Cæcina advenerat. *Savilius.*

9. *Ti. Sempronio.*] Id eſt, *Tiberio* malè enim vulgo, *Tito*. ex Livio & Faſtis. *Lipſius.*

pronio & P. Cornelio consulibus, [1] ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes, & si qua alia vis per Alpes [2] irrueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, [3] ubere agri annexu, [4] connubiisque gentium adolevit floruitque, [5] bellis externis intacta, [6] civilibus infelix. An-

INTERPRETATIO.

lie Coss. structa erat, irrumpente in Italiam Annibale, præsidium adversus Gallos trans Padum agitantes, & si qua alia belli moles per Alpes ingrueret. Itaque multitudine incolarum, commoditate fluviorum, feraci terrarum adnexu, & conjugiis populorum accrevit floruitque, armis externis illæsa, civilibus infausta. An-

NOTÆ.

Ti. Sempronio & Publio Cornelio consulibus] Idem sibi videri significat Vellejus in priore lib. qui deductas colonias sub adventum Annibalis, Cremonam atque Placentiam, scribit, & circa Padum, in agrum Gallicum, iis ipsis Tiberio Sempronio, & Publio Cornelio consulibus, anno primo belli Punici secundi, & urbis conditæ 556. deductas, Livius auctor est lib. 21. *Vertran.*

1. *Ingruente . . . Annibale.*] Tum parvum castellum erat Cremona Appianus Ἀννιβαϊκῇ *Scipio vero hos sequens, addensque illis animos, parum abfuit quin sauciatus ibi periret, & ægre Cremonam se recepit servatusque est. Cremona castellum seu oppidulum, haud procul placentia, quod adortus Annibal. quadringentos suorum amisit, & ipse vulneratus est.* Destinatum id propugnaculum in Gallos, quod & profuit adversus Annibalem.

2. *Rueret.*] Leg. *irrueret*, quæ vetus lectio?

3. *Vbere agri.*] Quicquid dicant, malim, *ubere agri annexu, connubiisq;* &c. Et quis dicat, *annexu gentium*, pro connubio? potius est, ut fertili annexu terrarum, & connubiis gentium finitimarum adoleverit Cremona.

Vbere agri.] Sic distinguunt, *ubere agri, annexu connubiisque.* Sed quid ni placeat, *ubere agri annexu*, pro *uberis agri annexu*? nam vox, *uber*, adjective & substantive sumitur.

4. *Connubiisque gentium.*] Quæ nempe finitimam regionem accolebant, gaudebantque adfinitatibus jungi cum colonis civibusque Romanis, propter opes, famamque belli. Etiam & ob robur ipsius coloniæ, cujus muris & copiis, adversus hostium & extraneorum vim se se tutabantur.

Connubiis.] Intelligo vicinos populos ibi uxores sumpsisse, & habitasse. Et hinc viribus, & opibus adolevit Cremonensis civitas; parum enim conferunt opibus civitatis matrimonia alio abducta. At longe maxime conferunt, si huc advolent & transmigrent finitimi cum suis opibus. sic olim & res Rom. brevi adolevit.

Gentium.] De accolis indigenis cepit Interpres Hispanus. recte, ut puto.

Connubiisque gentium] Non quod ipsi coloni, aut ipsorum feminæ in alias gentes denuberent, sed quia ipsi vicinorum opulentorum filias ducerent uxores unde prædia & opes Forte & quandoque connubia mutua. sed ut adolesceret cito floreretque colonia, potius aliæ gentes eo commeabant, migrabantque.

5. *Bellis externis.*] Nempe Gallorum, Germanorum, Pœnorum.

6. *Civilibus infelix.*] Cremonam bellis civilibus fuisse infelicem, dicit Tacitus, quod Cassij, Bruti, & Antonij copias, Cremonenses suscepissent Eaque causâ à Virgilio, *misera Cremona* vocatur, Eclog 9. *Lupanus.*

Adde & quod Vitellianos bis fovissent nuper, juvissentque copiis.

tonius [1] pudore flagitij, crebrescente invidia, edixit, *ne quis Cremonenses captivos detineret.* irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emptionem talium mancipiorum aspernantis. Occidi cœpere. quod ubi enotuit, à propinquis affinibusque occulte redemptabantur. mox rediit Cremonam [2] reliquus populus reposita fora, templaque, magnificentia [3] municipum : & Vespasianus hortabatur. Cæterum

INTERPRETATIO.

tonius pudore facinoris, & gravescente odio, edicto pronunciavit, ne quis Cremonenses in custodia haberet. *& communi consensu Italia inutilem prædam militibus reddiderat, commercium talium captivorum contemnens. Interfici cœpere. quod ubi percrebuit, clam redimebantur à proximis & necessariis. dein plebs superstes revertit Cremonam. restituta sunt Basilica, fora & ædes sacra, liberalitate municipum seu* indigenarum, *& Vespasianus eos incitabat. Cæterum quia pestilens tabo ac sanie*

NOTÆ.

1. *Pudore flagitij.*] Ex incensa & direpta Cremona.

Pudore flagitij.] Flagitium certe fuit, à quo abstinuere boni duces, Cic. 1. de Offic. *Suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur: partâ autem victoriâ conservandi sunt ij, qui non crudeles in bello, nec immanes fuerunt: ut majores nostri, Tusculanos, Æquos, Volscos, Sabinos, Hernices in civitatem etiam acceperunt: at Carthaginem & Numantiam funditus sustulerunt.*

Attamen teste, Plin. lib. 6 7. *Viritim deleti populi* in Armenia, duce Corbulone, scil. eo bello, quod pro regno Armeniæ adversus Tiridatem Parthosque gestum est sub Nerone. quod tamen non legitur apud Tacitum severissimus certe Corbulo, sed potius in militem, quam in hostem. Et forte id in quibusdam castellis Armeniæ usurpatum, necessitate belli, & in exemplum, forte ob crebras rebelliones, & quia terribilis hostis imminerer Rex Parthorum. Et certe *si viritim deleti populi*, id certe longe crudelius, quam exscidium opidorum, quo casu captivi quidem homines in prædam, sed tamen incolumes servantur, & redimi possunt. Cic. ibid. de Offic. *De evertendis diripiendisque urbibus valde illud considerandum est, ne quid temere, ne quid crudeliter fiat: idque est viri magnanimi rebus agitatis punire sontes, multitudinem conservare, in omni fortuna, recta atque honesta retinere.*

2. *Reliquus populus.*] Intelligit vulgus, quod forte, vel arte, aut misericordia victorum, cædem aut prædam effugerat, vel etiam neglectum erat quod scil. in prædam vile esset. & quod nemo hos captivos emeret redimeretve. *Reliquus*, id est, relictus, seu superstes eladi populus.

Reliquus.] Intellige alios omnes, simul & qui redempti erant à propinquis.

3. *Municipum.*] Id est, incolarum istius regionis, etiam oppido conterminæ Erat autem Cremona colonia Romana. igitur Cremonenses, puto, *municipes* fuere, quibus nempe communicata civitas Romana, sed sine suffragio

Quod genus municipum, sic describit A. Gellius, lib. 16 13. *Municipes esse cives Romanos ex municipiis, suo jure & suis legibus utentes, muneris tantum cum populo Rom. honorarij participes, à quo munere capessendo appellatos videri*, &c.

Tacitus hos accolas vocat *municipes*, non comparate ad civitatem Rom. sed ad ipsam coloniam Cremonensem. quamvis forte & ipsi jure coloniæ Rom. gauderent. Tale autem genus civitatum vocat Tac. *oppidum, coloniam*, seu *municipium*, indistincte. Hinc & *municipes* ibi appellat Cremonenses *accolas*, quia eodem jure cum oppidanis utebantur. Et hi ipsi coloni civesque Rom. erant. Nam huc

assidere sepultæ urbis [1] ruinis, noxia tabo humus, haud diu permisit.
[2] ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victæ legiones, ne manente adhuc civili
bello ambiguè agerent, [3] per Illyricum dispersæ In Britanniam inde, &
Hispanias, nuntios famamque, in Galliam, [4] Julium Calenum tribunum: in Germaniam, Alpinum Montanum præfectum cohortis, quod
hic Trevir, Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, [5] ostentui misere. Simul transitus Alpium, præsidiis occupati: [6] suspecta Germania,
tamquam in auxilium Vitellij accingeretur. At Vitellius. profecto Cæ 36
cina, cum Fabium Valentem paucis post diebus [7] ad bellum impulisset,
[8] curis luxum obtendebat: non parare arma; non alloquio exercitioque

INTERPRETATIO.

locus erat, haud diu licuit immorari cineribus exscisa colonia. cum ad tertium lapidem processissent, palabundos trepidosque Vitellianos, sua quemque apud vexilla instruunt. Et victa legiones, ne durante adhuc civili motu, dubia fide agitarent, per Illyricum distributa sunt. *Dein misere in Britanniam & Hispanias nuncios rumoremque;* & victoriæ testes *Iulium Calenum tribunum, in Galliam, quia is Æduus, & Alpinum Montanum prafectum cohortis in Germaniam, quia hic Trevir, ambo Vitelliani fuerant Eodemque tempore aditus Alpium captis seu stationibus obsessi: quia infesta Germania,* & *quasi* ipsa *in defensionem Vitellij exsurgere pararet. At Vitellius, digresso Cacina, cum paucis interjectis diebus Fabium Valentem ad expeditionem incitasset, instantibus negotiis luxum pratexebat: non accingere se ad arma, non adhortatione & disciplina*

NOTÆ.

usque civitas Rom. propagata. ut habet Tacitus lib 11. Ann.

1. *Ruinis.*] Id *bustum urbis* vocatur.

2. *Ad tertium.*] Leuca Gallica intelligi possit.

3. *Per Illyricum.*] *Illyricum* veluti genus est, cujus species seu partes sunt, Pannonia, Mœsia, & Dalmatia

4. *Julium Calenum tribunum.*] Galenus ille *Æduus*, & tamen civis Romanus, ac forte senatoriæ stirpis. Nam in senatum adsciti erant Lugdunenses & Ædui, sub Claudio.

Et ille *tribunus* militum fuit alicujus cohortis ac legionis Rom. ad diferentiam aliorum sociorum qui auxiliarium cohortium, seu popularium suorum tantum *præfecti* erant & quandoque civitate donati, sed in senatum non asciti. Sic hoc loco Alpinus Montanus Trevir *præfectus cohortis* appellatur. *Tribuni*, equestres militias obtinebant, & nobiles erant & sæpe laticlavij.

5. *Ostentui.*] Fortunæ ac victoriæ.

6. *Suspecta Germania.*] Certe *in auxilium Vitellij accingeretur*, si quis dux adesset, si Fabius Valens penetraret ad legiones. Et certe hîc plebejus miles obstinatus pro Vitellio erat. nisi obstaret ac divexaret interim castra legionum Germaniearum Civilis Batavus, illato palam Romanis bello, exercitis Gallis Germanisque, initio, prætextu & vocabulo Vespasiani. qui dein & suo nomine, imperium Galliarum affectavit, cum aliis proceribus Galliarum

7 *Ad bellum impulisset*] expedire jussisset.

8 *Curis luxum obtendebat*] Vertit Interpres Gall. *Curis imperij luxum velabat.* Sensus forte est: *Curas obtendisse luxui.* Nam ingentes curæ, magni labores, perinde voluptatibus & amœnitatibus levari egent Sic lib 2 33 *Distinctos senatus & equitum census, non quia diversi natura, sed ut locis, ordinibus, dignationibus antistent, talesque ad requiem animi, aut salubritatem corporum*

militem firmare, [1] non in ore vulgi agere: ſed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus ſi cibum ſuggeras, jacent torpentque, præterita, [2] inſtantia, [3] futura, pari oblivione [4] dimiſerat. Atque illum, in [5] nemore Aricino deſidem & marcentem, proditio Lucilij Baſſi, ac defectio claſſis Ravennatis [6] perculit. Nec multo poſt de Cæcina affertur [7] mixtus gaudio dolor, & deſciviſſe, & ab exercitu vinctum. [8] plus apud ſocordem animum [9] lætitia, [10] quam cura valuit. multa cum exſultatione

INTERPRETATIO.

exercere militem, non in conſpectu populi agitare: ſed umbris hortorum occultus, ut ſegnes animantes, quibus ſi ſaginam ſuppedites, dormiunt & ſtupent, priora, præſentia, futura, eadem incuria ſocordiaque omiſerat. Atque illum in luco Aricino inertem & torpentem exterruit perfidia Lucilij Baſſi, & tranſitio claſſis Ravennatis. Et paulo poſt affertur de Cæcina mixtus lætitia ac mœrore nuncius, ſcil. & defeciſſe ipſum, *& à milite catenas* illi *injectas* eſſe *Plus pollnit gaudium apud ſegne ingenium, quam dolor. Magna cum oſtentatione lætitia in civitatem reverſus, pro Roſtris celebrat* caritatem militum.

NOTÆ.

parentur. Niſi forte clariſſimo cuique pluresres curas, majora pericula ſubeunda, delinimentis curarum & periculorum carendum eſſe. Ubi pro, *taleſque*, legunt alij, *voluptateſque* Sed quod in aliis ducibus res fuit, aut neceſſitas, in Vitellio tantum prætextus erat.

Curis luxum.] Luxu & voluptatibus ſe immergebat, abdebat ſe lucis ac nemorum umbris, prætexens forte, quaſi in ſeceſſu curas imperij aut belli meditaretur, cum neque, vel inter ſcyphos de bello cogitaret, aut loqueretur. Infra: *Vmbraculis hortorum abditus.* Et mox, *in nemore Aricino deſidem*, &c.

Curis luxum obtendebat.] Forte magnitudinem curarum prætexebat, ut luxui ac voluptatibus indulgere & animum recreare pro jure ſuo videretur. ſeu potius curas graves & inſtantes luxu, ganeaque & epulis velabat, obtegebat. Nam non *parare arma, non alloquio*, &c. Quaſi nullis curis imperij aut belli anxius, laſciviebat, ſic quaſi nulla ſe gravi cura diſtractum fingebat.

1. *Non in ore vulgi.*] *In ore agere*, eſt Latinis, coram & in conſpectu ſe ſe offerre. Salluſtianum eſt, in oratione Cottæ ad Quirites: *A prima adoleſcentia, in ore veſtro privatus & in magiſtratibus egi.* Fragmento alio: *In ore agens gentibus, populo, civitati.*

Tacitus iterum hoc libro: *Julianus ad L. Vitellium perductus, verberibus fœdatus, in ore ejus jugulatur.* Lipſius.

2. *Inſtantia.*] Præſentia, imminentia.

3. *Futura.*] Quæ ex præſentibus ac præteritis, facile conjectare ac providere potuit.

4 *Dimiſerat.*] Pro *omiſerat.*

5. *Nemore Aricino.*] De quo Virgil. *Cum lucus & ara Dianæ* at non tantum Ariciæ nemus ſacrum Dianæ: ſed & omnis lucus, etiam ſi aliis diis nuncupatus ſit. Servius: *Nam, ut dicimus, & omnis quercus Jovi eſt conſecrata, & omnis lucus Dianæ.*

6. *Perculit.* Virg.

——— *Gravior ne nuntius aures,*
Vulneret.

7. *Mixtus gaudio dolor.*] Dolor, quia deſciverat Cæcina, gaudium, quia ab exercitu vinctus erat.

8 *Plus apud ſocordem animum lætitia quam cura valuit.*] Cepit interpres Gall. quaſi apud Vitellium plus valuerit lætitia, audito vinctum eſſe Cæcinam à milite, quam cura ſeu triſtitia primi nuncij, quo ipſe acceperat, rebellaſſe claſſem cum Lucilio Baſſo.

Intellige potius de eodem nuntio, quo *mixtus gaudio dolor.* ita ut plus valuerit *apud ſocordem* hominem lætitia quam acceperat de vincto proditore Cæcina, quàm *dolor*, ex eo quod deſciviſſet idem Cæcina.

9. *Lætitia quam cura.*] *Lætitia*, quod

in.

in urbem revectus, frequenti concione, *pietatem militum* laudibus cumulat. [1] *P. Sabinum prætorij præfectum, ob amicitiam Cæcinæ vinciri* jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo. Mox senatum, [2] composita in 37 magnificentiam oratione, allocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. Initium [3] atrocis in Cæcinam sententiæ, à L. Vitellio factum. dein cæteri, composita indignatione, *quod consul Rempublicam*; [4] *dux imperatorem; tantis opibus, tot honoribus cumulatus amicum prodidisset*, [5] velut pro Vitellio [6] conquerentes, [7] suum dolorem proferebant. [8] Nulla in

INTERPRETATIO.

vincula conjici jubet. P. Sabinum præfectum prætorij, tanquam amicum Cæcinæ, *subrogato in ejus locum Alpheno Varo. Dein apud patres orationem habuit, meditatis in ambitionem verbis, & quasi tißimis senatorum adsentationibus evehitur. Principium immanis in Cæcinam sententiæ à L. Vitellio sumptum. Dein reliqui meditata iracundia,* quod consul Remp deseruisset; dux principem; tantis divitiis, tot dignitatibus evectus amicum, *tanquam Vitellium deflentes, suam indignationem promebant. Nulla in*

NOTÆ.

nempe vinctus esset Cæcina, *cura*, quod exercitus sine duce esset.

10. *Quam cura.*] Rebellionis scil Cæcinæ.

1. *P. Sabinum.*] Supra lib. 2. 92 *Præposuerat prætorianis P. Sabinum à præfectura cohortis*, &c. *Sabinus Cæcinæ gratia pollebant.* Amicitiâ Cæcinæ promotus erat Sabinus, nunc eadem hac causa rejicitur Distingue tres Sabinos in hac historia *P. Sabinum* de quo hic Tacitus, distingue, à *Flavio Sabino* qui consul designatus ex Cal. Maiis in Julias, & à Flavio Sabino, qui præfectus urbis & frater Vespasiani

2 *Composita*] Sumunt, quasi ficta esset indignatio. Sed præcise potius intelligendum de meditata oratione, qua iram ostentarent adversus Cæcinam, & de exquisita adulatione in Vitellium principem, qui forte præsens senatui aderat.

3. *Atrocis in Cæcinam sententia*] Haud dubie Vitellius princeps, aut consul, retulerat apud patres de Cæcina proditore ac perduelle damnando. Dein statim L. Vitellius frater, ut consularium præcipuus, atrocem sententiam prompsit adversas Cæcinam, quam secuti sunt & *cæteri* Patres, libidine adulandi, & *composita indignatione.*

4. *Dux.*] Legatus Cæsaris.

5. *Velut pro Vitellio.*] Amplificando Vitellij benignitatem erga hominem ingratum & indignum, ipsi ægrè sibi esse testantur, tantum viri propudium sibi præferri, & tamen Vitellij vicem deplorare palam videntur. *Savilius.*

Velut pro Vitellio.] Suam sortem potius dolebant, quam Vitellij, suamque simul sorte & Reipub vicem mœrebant tot malis conflictati, & quasi pro Vitellio gemerent, pro se ipsis gemebant. dum detestamur scelus ingrati perfidique hominis, rem nostram agimus, *fortunam nostram in consilio habemus*, ut ait Curtius. & *nihil* ejusmodi *à nobis alienum est.*

Vel quasi pro Vitellio dolerent, suum dolorem ipsi promebant; quod nempe illis prætulisset Cæcinam, eumque tantis honoribus opibusque evexisset, dum tot probi viri mærerent & egerent in Repub. se enim quisque primo respicit, dein alios.

Vel dolebant etiam, quod tantorum munerum arbiter esset Vitellius. Et sic utrique infensi erant, & Vitellio, quod talia dare, & Cæcinæ, quod accipere potuisset; quod & interim laceraretur Respub. talibus ducibus addicta ac mancipata. Infra 58. *Plerique haud perinde Vitellium, quam casum locumque principatûs miserabantur.*

6. *Conquerentes.*] Quod tot honori-

oratione cujusquam, erga Flavianos duces obtrectatio. [1] *errorem imprudentiamque exercituum* culpantes, Vespasiani nomen suspensi & vitabundi [2] circumibant. [3] Nec desuit, qui unum consulatus diem (is enim in locum Cæcinæ supererat) magno [4] cum irrisu accipientis, tribuentisque, [5] eblandiretur. [6] pridie Kalend. Novembris, [7] Rossius Re-

INTERPRETATIO.

Sermone cujuspiam adversus Flavianos duces jacta contumelia, incusantes errorem & ignorantiam legionum, *Vespasiani vocabulum dubij ac pendentes animi circumloquendo devitabant. Et exstitit, qui blanditiis impetraret unum consulatus diem, qui in locum Cæcinæ restabat, plurima cum irrisione assumentis & concedentis. Pridie Kalend. Novembris Rossius Regulus obtinuit* consulatum,

NOTÆ.

bus cumulatus, amicum prodidisset, non tam pro Vitellio sic conquerebantur, quam pro se, tum magis dolorem suum proferebant, quam Vitellii. Et se se ipsi in tali amici perfidia respiciebant

Illi, ut puto, fraudem perfidiamque & insidiosam amicitiam indefinite exhorrebant, se respicientes, & sua, non Vitellij causa, quem jam spernere assueverant omnes boni, ut patet, cap seq 39

7. *Suum dolorem proferebant.*] Forte, quod non iisdem opibus cumulati essent, & tamen cum periculo suo fidem servare Vitellio cogerentur, sæpe utrisque partibus suspecti aut invisi, *fidi* dominanti cum periculo, nunquam cum præmio.

Suum dolorem.] Forte *suam fortunam in consilio habuere*, ut ait Curtius, vel sibi prælatum Cæcinam indignabantur patres quidam. vel indistincte & in genere proditorem exhorrebant. Et quod Vitellio contigerat, scil. prodi ab amico, potuit singulis contingere patribus, & sæpe contigerat ante, sub malis dominationibus Non certe in tanta fortuna illi. attamen pari dolore, pari exitu atque exitio prodebantur, subvertebantur.

Forte Cæcinam, ut tumidum & superbum, & jam opibus nimis elatum ultro oderant patres, ut fit. sicque *velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant* adversus Cæcinam.

8. *Nulla in oratione cujusquam.*] Nulla *cujusquam* Patrum obrectatio in Flavianos. Nempe hi Vitellium in senatu suis orationibus seu potius adulationibus extollebant, tali tamen arte, ut Flavianis ducibus, & ipsi Vespasiano caverent obtrectare, errorem legionum incusare contenti.

Nulla... erga Flavianos duces obtrectatio.] Metu scil. & quasi jam spe & animo victoriam Flavianorum & cladem Vitellij præsumpsissent.

1 *Errorem*] Innoxia vocabula usurpant, ἁμαρτήματα & ἀτυχήματα, vocant, quæ alias, si vincerent Vitelliani, vera forent ἀδικήματα. Verum & ingens crimen foret, quod nunc *errorem & imprudentiam* vocant.

2 *Circumibant.*] Vespasiani nomen haud proferebant, promendo sententias, sed periphrasi, seu circumlocutione utebantur, ne eum offenderent. & ut mox interpretari possent, pro fortuna & eventu.

3. *Nec defuit.*] Forte non defuere multi, qui tale decus ambirent, non sine *irrisu*, licet unus obtinuerit. Nec exemplum deerat Vitellio, aut Rossio.

4. *Cum irrisu.*] Qui *irrisus* sumi debet passivè, non activè, ita ut magnopere irriderentur & Vitellius, qui dabat talem consulatum, & Rossius qui accipiebat, licet etiam ipsimet deridere se ipsos debuissent ne irriderentur, si quis pudor inesset.

5 *Eblandiretur.*] Vetus lectio, *blandiretur.* forte rectius pro genio Taciti, qui verbum simplex usurpare solet.

6. *Pridie Cal. Novemb.*] Ultima die

gulos [1] iniit, ejuravitque. Annotabant periti, [2] *nunquam antea non abrogato magistratu, neque lege lata, alium suffectum.* nam

INTERPRETATIO.

abdicavitque. Observabant eruditi, nunquam alias *consulem* subrogatum, nisi abrogato magistratu decessoris, vel condita *in id* lege. *Quippe etiam*

NOTÆ.

Octobris. Nempe cum pridie, aut paucis ante diebus allatum esset de rebellione Cæcinæ, cui statim consulatus abrogari debuit, lata lege, si sapeter Vitellius Sed hæc instituta veteris Reipub. facile omittebat.

7 *Roscius Regulus.*] Alius ille ab *Aquilio Regulo*, qui infra lib. 4. hist. 42. tamen dicitur, *raptis consularibus spoliis... saginatus.* nempe sub Nerone ille delator insignis

Sed quia juvenis & quæstorius dicitur. & quia frater ille Messallæ, qui in partibus Flavianis; haud dubie alius est ab illo nostro Roscio Regulo, qui consulatum hic iniit ejuratque eadem die. ita ut durante consulatu, semper vigilarit egregius consul.

Et quod dicitur Tacito, lib. 4. de *consularibus spoliis.* hoc intelligo de spe consulatus tantum, aut certe de *insignibus consularibus*, quæ Roscius rapuerat ex Nerone præmium delationum Aut forte quia consules spoliasset, aut occidisset in ipso consulatu

1. *Iniit ejuravitque.*] Suet. Aug. 26. *Secundum vero* consulatum *paucissimis horis gessit. Nam die Kal. Januarij, cum mane pro æde Capitolini Jovis, paululum curuli sella præsedisset, honore abiit, suffecto alio in locum suum.* Sed ille per fastidium & satietatem abiit consulatu. At alij isti, ἐφήμερα ζῶα vocari possint. tempore ac necessitate coacti se abdicabant.

2. *Nunquam antea non abrogato.*] Lego, *nennunquam*; nam Quinto Fabio, extrema die magistratus sui defuncto, in residuas horas Caium Caninium Rebilum Jul. Cæsar substituit.

Qua in re tum labefactata majorum instituta. Dion Cassius, ait lib. 43 extremo, quod Caninius simul ac consul factus, gessit, deposuitque consulatum: quod Cicero cavillatus, tanta sollicitudine ac cura consulem eum in suo magistratu usum dixit, ut ne brevissimum quidem in eo somnum admiserit.

Hinc apertias Sueton. Jul. 76. *Pridie Calendas Jan. repentina consulis morte cessantem honorem, in paucas horas petenti dedit.*

Tum in illo Cæsar prævaricatus est, quod integro anno consulatum non gessit, sed ipse vivus, nullo exemplo, nullis patriæ legibus, nulloque edicto jussus, magistratu se abdicavit, aliosque subrogavit.

Exinde receptum scribit Cassius, ut perpauci toto anno consulatum gererent. Quare in Roscio Regulo falso annotasse periti videantur, nunquam ante id tempus, non abrogato magistratu, neque lege lata, consulem alij suffectum, si receptam in Cornelio scriptionem probes. *Vertranius.*

Numquam antea non abrogato.] Sic scripsit Tacitus, & sic scribere solet ubi de rebus novis & hactenus inauditis. Et quæ summa *peritia* in eo foret, si jam ante sub primis Cæsaribus id usurpatum esset?

Nec id antea usurpatum esse, clare indicare videtur, tum socordia Vitellij & inscitia Reipub. quum ipse Tacitus, infra lib 4 hist. 47. scil. jam sub imperio meliorum *abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat.* Ita abrogabatur magistratus, neque, nisi *lege lata*, sufficiebatur alius consul.

Quod afferunt de Cæsare, qui nulla lege lata, consulatu se abdicavit, aliosque consules sibi suffecit, nihil forte ad rem. quia tum ille fuit perpetuus dictator. sicque supra leges, & supra magistratus. Nec forte potuit se abdicare lege

[1] consul uno die & ante fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore,
38 cum belli civilis præmia [2] festinarentur. Nota per eos dies Junij Blæsi mors, & famosa fuit; de qua sic accepimus. Gravi corporis morbo æger Vitellius, Servilianis hortis, [3] turrim vicino sitam collucere per noctem [4] crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti caussam, *apud Cæcinam Tuscum epulari multos, præcipuum honore Junium Blæsum* nuntiatur. cætera in majus, de *apparatu, & solutis in lasciviam animis.* [5] nec defuere, qui ipsum Tuscum & alios, sed criminosius Blæsum incusarent, *quod ægro principe lætos dies ageret.* Ubi asperatum Vitellium, & posse Blæsum perverti, satis patuit iis qui principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis partes. Ille infensus Blæso, æmulatione [6] prava, quod eum [7] omni dedecore maculosum, egregia fama anteibat, cubicu-

INTERPRETATIO.

Caninius Rebilus antea consul fuerat uno die, C. Cæsare dictatore, cum armorum civilium properarentur præmia. Hic diebus mors Junij Blæsi cognita, & celebrata vulgi rumoribus fuit; de qua sic traditum est. Adversa valetudine detentus Vitellius in Servilianis hortis, vidit turrim haud procul dissitam, quæ per noctem multis lampadibus fulgeret. Roganti caussam, renuntiatur, multos celebrare convivium apud Cæcinam Tuscum, & in iis præcellere dignitate Junium Blæsum. *reliqua in pejus,* de luxu & procacibus in lasciviam animis *& exstitere qui criminarentur ipsum Tuscum & alios, sed acrius infestiusque Blæsum,* quod graviter ægrotante imperatore, lætitiæ & genio indulgeret. *Postquam irritatum Vitellium, & posse Blæsum subverti, satis innotuit iis qui dominantium iras diligenter introspiciunt, delatoris munus datum est L. Vitellio. Ille infestus Blæso, maligno livore, quod ipsum omni flagitio probrosum, eximie*

NOTÆ.

lata, quia sic deponere summum in Repub. imperium videretur. Qui dictator erat, sic eminenter quasi perpetuus fuit consul. Sicque sibi subrogare consules, se abdicare magistratu non potuit. Aut potius in regulam non cadunt quæ fiunt cum leges silent, & nulla Reipub. species relinquitur. cum cuncta in se traxit vis unius, & dominatio. Tum certe, *omnia Cæsar erat.* Nec etiam liquet ex Sueton. fuisse suffectum olim consulem, non *lege lata.*

1. *Consul uno die.*] Quod exemplum improbavit Nero Suet. 15. *Defunctoque circa Calendas Jan. altero è consulibus, neminem substituit: improbans exemplum vetus Caninij Rebili uno die consulis.*

2. *Festinarentur.*] Nempe ut plures in partem Reipub seu potius prædam statim vocarentur, ij nempe, qui armis civilibus, victoriam Cæsaris juverant.

3. *Turrim.*] Quia turris vicina, edita, & crebris facibus collucerer, ideo maxime conspicua. Formidoloso perculsoque dominanti, suspecta statim omnia. jamque noctes longiores, ut pote mense Novembri, quo facinus perpetratum est.

4. *Crebris luminibus.*] Sic rebus lætis usurpatum, ut lucernas accenderent, funalia, cereos, &c. ac lauru fores exornarent.

5. *Nec defuere.*] Favebant nempe aulici illi, perversi amici, seu liberti L. Vitellio, *qui infensus* erat *Blæso, æmulatione prava,* & qui *delationis partes* statim suscepit.

6 *Prava.*] Maligna, iniqua, quæ eo infensior & acrior est, quo magis *sine caussa* suscipitur.

7. *Omni dedecore maculosum*] Infra cap. 77. *L. Vitellio quamvis infami inerat industria, nec virtutibus, ut boni; sed quomodo pessimus quisque, vitiis valebat.*

lum imperatoris referat: [1] filium ejus sinu complexus, & [2] genibus accidens, [3] causam [4] confusionis quærenti, *non se proprio metu, nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris, preces lacrymasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicæ legiones, tot provinciæ virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris immensis spatiis arceat. In urbe ac sinu cavendum hostem,* [5] *Junios Antoniosque avos jactantem, qui se* [6] *stirpe imperatoria, comem ac magnificum militibus ostentet.* [7] *Versas illuc*

INTERPRETATIO.

decore antecelleret, cubiculum principis aperit: filium ejus gremio excipiens, & pedibus advolutus, fratri *sciscitanti caussam perturbationis,* respondet, non se pavore proprio, nec de se sollicitum, sed preces fletusque attulisse pro principe, & pro liberis principis. Abs re metui Vespasianum, quem tot Germanicæ copiæ propellant, tot & tanta denique terrarum ac pelagi spatia prohibeant. In civitate & ipso sinu metuendum *esse* hostem, Junios Antoniosque, ut majores *suos* ostentantem, qui domo imperatoria *ortum*, exhibeat se militibus popularem & magnificum. Pronos

NOTÆ.

1. *Filium.*] Qui parum aptus imperio. puer ille fere mutus & *titubantia oris elinguis*, teste Sueton.

2. *Genibus.*] Imperatoris. patris nempe, non filij.

3. *Caussam.*] Quæ nova res, quæ caussa pavoris, qui vultu, voce, verbis se promebat.

4. *Confusionis.*] Infra de Domitiano: *Crebra oris confusio, pro modestia accipiebatur.*

Confusionis.] Consternationis seu pavoris. infra: *Non se proprio metu*, &c.

5. *Junios Antoniosque avos.*] Ex utroque hoc nomine causam habuerunt, stirpis suæ originem ab Octavia repetendi, Augusti sorore, ut perspecta genealogiæ series probat. *Savilius.*

6 *Stirpe imperatoria.*] Ne intelligas stirpem *Cæsarum*, sed *imperatorum*, more prisco. intellige junios & Antonios qui olim *imperatores* appellati ab exercitibus Rom. vel etiam summo fastigio dignati, ut Antonius.

Vel *stirpe imperatoria*, id est, ad imperium nata, ac destinata, propter nobilitatem. Sic lib. 13. 17. Nero post occisum Britannicum sic differit: *Tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset è familia, summum ad fastigium genita.*

Stirpe imperatoria.] Vertunt: *stirpe Cæsarum.* quod falsum puto. Illic Blæsus jactat tantum *Junios Antoniosque avos*, non *Cæsares*.

Stirps imperatoria sumi hic debet, pro more veteris Reipublicæ. Quæ tamen summa dispositio ad supremum fastigium, seu principatum. Et hoc est quod criminose hic objectatur Blæso.

Stirpe imperatoria.] Non proprie *principali*, sed *imperatoria*, veteri more, quo duces exercituum *imperatores* appellabantur, Nec aliter etiam Antonius vocari *imperator* debuit, licet Triumvir Reipub Constituendæ fuerit. Nondum plane extincta erat Respub. nondum unus imperabat.

7. *Versas illuc omnium mentes.*] Addit caussam Interpres Gall. ex suo. Quia nempe Blæsus maxima beneficia accepisset, acciperetque etiamnum à principe. quod falsissimum.

Versa illuc omnium mentes, quia scil. jactaret Blæsus *Iunios Antoniosque avos*, quod se *stirpe imperatoria comem ac magnificum militibus ostentaret.*

Et quod silet Vitellius delator, ob *elegantiam morum* & innocentiam, ac vitæ sanctitatem. quod præcipue *Cæcina & primores partium, jam Vitellium aspernantes*, in Blæso respexerant.

omnium mentes, dum Vitellius [1] *amicorum inimicorumque negligens,* [2] *fovet æmulum,* [3] *principis labores è convivio prospectantem. Reddendam pro intempestiva lætitia mæstam &* [4] *funebrem noctem, qua sciat & sentiat vivere Vitellium, & imperare, & si quid fato accidat, filium*
39 *habere.* Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem, palam jussa atrocem invidiam ferret: placuit veneno grassari. Addidit facinori [5] fidem, [6] nobili gaudio, [7] Blæsum visen-

INTERPRETATIO.

illuc omnium animos, dum Vitellius amicorum infensorumque incuriosus, tolerat rivalem qui Imperatoris morbum ex mensa & epulis prospicit. Pro gaudio illo præpostero reddendam ei noctem tristem & feralem, qua sciat, qua cognoscat spirare Vitellium, & rerum potiri, & si quid humanitus contingat, ipsi filium esse. *Dubitanti inter facinus & formidinem, ne prolata nex Blæsi properum sibi exitium afferret, &* ne *aperte imperata immane odium in se concitaret: illum veneno interfici placuit. Vt crederetur scelus, effecit, insigni lætitia, Bla-*

NOTÆ.

Et sæpe observavi, quoties è suo penu profert aliquid Interpres, toties fere à sensu auctoris aberrare.

1. *Amicorum inimicorumq; negligens.*] Hoc est amicos & inimicos non discernens. *Pichena.* Qui inimicos non ulciscitur, simul & amicorum salutem negligere videtur.

2. *Fovet æmulum.*] Non beneficiis, aut favore, ut verrunt. Sed foveri dicitur æmulus imperii, qui non statim subvertitur.

Fovet.] Tolerat; proprie. & hoc delator nimis auget.

3. *Principis labores.*] Sic ambigue designat & ægritudinem animi, seu imperii curas, & morbum seu dolores ex mala valetudine.

Labores.] Morbum intelligit corporis, forte simul & animi æstus, seu belli civilis curas. quod innuere videtur his verbis: *sciat & sentiat vivere Vitellium* (en morbum) *& imperare*, en curas belli & Reipub.

4. *Funebrem noctem.*] Non de morte præcise intelligit, sed de *nocte*, qua convivium celebrabant apud Cæcinam Tuscum. ita ut pro nocte illa amœna ac læta, redderent Blæso *mæstam & funebrem noctem*, exitio scilicet.

5. *Fidem.*] *Addidit facinori fidem,* non precise quia gaudebat, sed quia Blæsum videre voluit, & quia vox ejus sævissima audita est. Gaudium prodidit, visendo & loquendo, & ex manifesto gaudio, creditum scelus & compertum est.

6 *Nobili.*] Id ironice dictum, quasi scil. dignum principe Rom. gaudium fuerit, pavisse *oculos spectata inimici morte.* Alius *nobili*, id est, illustri, manifesto.

Nobili gaudio.] Alii, *notabili.* sed puto, dixit Tac. *Nobili gaudio*, & sic derider vanitatem hominis. Et certe risum meruit talis Cæsar & princeps, hocce gaudio gestiens: *Magnanimo satis est hostem prostrasse leoni.* & ultra mortem extendisse injuriam flagitii est.

Nobili gaudio.] Sperne lectionem, *notabili*, quæ non ex libris. melior, ac prægnantioris sensus est vox, *nobili*, & magis pro genio Taciti.

7. *Blæsum visendo.*] Si de Blæso intelligenda sunt illa Suetonii 14. Occidit *etiam num unum veneno, manu sua porrecto, in aqua frigida potione, quam is affectus febre poposcerat.* Certe Vitellius invisebat Blæsum ægrotantem, & forte aulico comitatu stipatus ille, petenti frigidam ægroto, venenum infundi præsens jussit; vel infudit ipse, quasi amico, verniliter, pro suo mo-

40. quin & audita est sævissima Vitellii vox, qua (ipsa enim verba referam) *se* [1] *pavisse oculos, spectata inimici morte*, jactavit. [2] Blæso

INTERPRETATIO.

sum inspiciendo. quin etiam excepta est atrocissima vox Vitellii, qua (eadem quippe verba tradam) gloriatus est, se satiasse oculos, adipecto infensi homi-

NOTÆ.

re blandiretur, & velut officio & honore demulceret, amicum, occidit, ut Nero, Burrhum olim & amitam suam præsens occiderat. quod etiam inter do mestitos Blæsi facile potuit princeps, ministros Blæsi, metu ac splendore aulico perstringens, aut etiam removens.

Et asserit Tac. illum vidisse mortuum, *& pavisse oculos spectata inimici morte.* Quasi post ea præ nobili gaudio id jactasset Vitellius. Sed potuit forte illum videre ægrotantem, dein & mortuum.

Certe jam alibi dixerat apud Suet. 11. ubi de Othone: *Optime olere occisum hostem, & melius civem.* Et 14 *Coram interfici jussit, velle se dicens pascere oculos.* ubi de fæneratoribus aut publicanis, *qui umquam se, aut Romæ debitum, aut in via portorium flagitassent.*

1. *Pavisse oculos.*] Similem immanitatem exprobrat Dolabellæ Cicero Philipp. 11. *Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, quamquam ejus numquam particeps fuerit, ut suam insatiabilem crudelitatem, exercuerit, non solum in vivo* (Trebonio) *sed etiam in mortuo, ac in ejus corpore lacerando, atque vexando. cum animum satiare non posset, oculos paverit suos.*

Pavisse oculos morte.] Suetonius Vitel. 14. de altero refect, non de Blæso: scil. *quemdam in ipsa salutatione supplicio traditum, statimque revocatum, cunctis clementiam laudantibus coram interfici jussit, velle se dicens pascere oculos.*

Spectata inimici morte.] Videtur Blæsus (quantum patet ex Tacito) nullo morbo implicitus periisse, & videtur tantum post mortem illum invisisse Vitellius, ut ejus exitio frueretur, pasceretque oculos. Aliter Suetonius, qui vult invisisse Blæsum ægrotantem.

2. *Blæso super claritatem natalium.*] Aliquas circumstantias addit Suetonius, vel dissimulatas Tacito, vel ignoratas. Cum dicit *nobiles viros*, aperte innuit *Dolabellam & Blæsum*. cum dicit, *ad societatem imperii allicefactos*, respicit tantum ad Dolabellam, qui literis Vitellii evocatus, forte prætextu communicandæ potentiæ, cum interim tamen juberet illum interfici Interamnæ quam fraudem, forte & sensit ipse Dolabella, sed comitas principis falsa seu vera, pro imperio & necessitate fuit.

Cum de *veneno* tradit Suetonius, innuit Blæsum, cum addit, *manu sua porrectum*, non ei repugnat Tacitus, cum refert Vitellii vocem, qua *se pavisse oculos spectata inimici morte jactavit.*

Et cum addit Suetonius, *in aqua frigida potione, quam is affectus febre poposcerat*, innuit, non esse statim patratum facinus, sed interjectis aliquot, post epulas apud Tuscum celebratas, diebus, & forte postquam Blæsus in febrim incidisset, exemplo olim Neronis, qui Burrhum veneno necavit, prætextu, & quasi morbo faucium medelam adhiberet.

Sed certe, ut ingenue fatear, hæ genus circumstantiæ valde incertæ sunt, & pro ingenio vulgi, pro variis rumoribus, dubia & varia historia est & potius transcurrit historiam Suetonius, quam transcribit. & sæpe ex fama ac mente vulgi.

Et hoc loco Suetonij *affectus febre* Blæsus; attamen ex Tacito hic, æger fuit ipse Vitellius. Nam Blæsum incusabant, *quod ægro principe lætos dies ageret.*

Nec est *allicefactus* Blæsus ut vult Suetonius, spe imperii à Vitellio; imo potius à *Cæcina & primoribus partium* Flavianarum *ambitus*, *abnuere perseveravit* ex Tacito Adeo sunt incerta quæ de imperitantibus vulgantur

ſuper claritatem natalium & elegantiam morum, [1] fidei obſtinatio fuit. [2] Integris quoque rebus, a Cæcina & primoribus partium jam Vitellium aſpernantibus, ambitus, abnuere perſeveravit, ſanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens, ut parum effugeret, ne dignus crederetur.

40 Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum ſpadonumque agmine, ſegnius quam ad bellum incedens, *proditam à Lucilio Baſſo* [3] *Ravennatem claſſem,* [4] pernicibus nuntiis accepit. Et ſi cœptum iter properaſſet, [5] nutantem Cæcinam prævenire; aut ante diſcrimen [6] pugnæ, aſſequi legiones potuiſſet. Nec deerant qui monerent, *ut cum fidiſſimis per occultos tramites, vitata Ravennâ, Hoſtiliam Cremonamve pergeret.* Aliis

INTERPRETATIO.

nis exitio. *Blaſo præter nobilitatem ſtirpis & venuſtatem ingenii, fidei pervicacia fuit. Illibatis etiam rebus, ſollicitante Cæcina, ſimul & proceribus partium jam Vitellium ſpernentibus*, principarum *recuſare perſtitit, innocens, à novis rebus abhorrens, ac nullius ſubita aut præmatura dignitatis, adeo non imperii cupiens, ut parum abeſſet, quin idoneus haberetur. Interea Fabius Valens plurimo laſcivoque ſcortorum & eunuchorum grege* ſtiparus, & *lentius quam ad bellum ingrediens, velocibus nuntiis admonitus eſt, Ravennatem* claſſem cum Lucilio Baſſo deſciviſſe. *Et ſi ſemel initam viam acceleraſſet, potuiſſet antevertere dubitantem Cæcinam; aut ante tranſactam prælii fortunam legiones attingere. Et erant qui ſuaderent*, ut per ſecretos calles, declinata Ravenna, tenderet Hoſtiliam aut Cremonam cum fideliſſimis comitibus. *Alii cenſebant*, ut

NOTÆ.

ant ſcribuntur. Sicque fruſtra conciliantur hiſtorici. Alii aliud credunt, & prout, animi, prout judicia diverſa ſunt, ita & ſcripta auctorum.

1. *Fidei obſtinatio.*] In ipſum Vitellium *fidei obſtinatio* fuit Blæſo. Nam à Cæcina & aliis jam Vitellium ſpernentibus *ambitus*, mutare fidem noluit, nec cupiit imperium, aut ad Flavianos vertit.

2. *Integris quoque rebus.*] Poteſt ſumi, quaſi *integris rebus* Vitellii. jam Vitellium aſpernarentur. aut quaſi *integris quoque rebus* Vitellii, & ante rebellionem Flavianorum auditam, *ambitus* eſſet Blæſus à Cæcina & aliis *primoribus*, ut ſuſciperet imperium vellet.

Qui duo ſenſus fere in eumdem recidunt. & longe facilius fuit, inlici ſollicitarique Blæſum, integra fortunâ & nondum à Flavianis delibata. qui tamen *abnuere perſeveravit.* nec *ambitus* Blæſus, niſi cum *aſpernati* ſunt Vitellium. & utrumque factum eſt, *integris* Vitellii *rebus.*

3 *Ravennatem.*] Vide l. 2. c 100.

4 *Pernicibus nuntiis accepit.*] Notandum, imperatores habuiſſe quoſdam diſpoſitos equos, ut citius, quam fieri poſſet, omnia ipſis nunciarentur, quæ fierent, vulgus *poſtas* appellat, quorum Cyrum primum ferunt inventorem.

Auguſtus quo celerius cognoſceret, quæ fierent in provinciis, juvenes primo modicis intervallis per militares vias, dehinc vehicula diſpoſuit.

Curſoribus quoque uſi Imperatores Rom. ut Galli reges, per quos illis quam celerrimè omnia nuntiabantur, atque ipſi nuntiabant. Capitol. in Aelio Vero. *Lupanus.*

5. *Nutantem.*] Dubitantem, ambiguum an deſciſceret, an ad Veſpaſiani partes tranſiret.

6. *Pugna.*] Cremonenſis.

placebat,

placebat, *accitis ex urbe* [1] *prætoriis cohortibus, valida manu perrumpere.* Ipse inutili cunctatione, [2] agendi tempora consultando consumpsit. mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, [3] nec ausus est satis, nec providit. [4] Missis ad Vitellium litteris, *auxilium* postulat. Venere [5] tres 41
cohortes, cum ala Britannica, neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens ne in tanto discrimine quidem infamia caruit, quo minus illicitas rapere voluptates, [6] adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur. aderant [7] vis, & pecunia, & [8] ruentis fortunæ novissima libido. Adventu demum

INTERPRETATIO.

accersitis Roma prætoriis cohortibus, firmo agmine pervaderet. *Ipse inani consultatione agendi occasiones cunctando amisit. Dein spreta utraque sententia, quod inter ambigua pessimum est, dum media eligit, nec tentavit satis, nec satis prospexit. Compositis ad Vitellium epistolis,* copias *petit. Adducta sunt tres cohortes, cum ala Britannica,* quod *agmen neque ad latendum commodum, neque ad perrumpendum satis* validum erat. *Sed Valens, ne in tanto quidem periculo, à probro abfuit, quin existimaretur prorumpere in nefarias libidines, & contaminare hospitum domos adulteriis ac stupris. Aderant vis, & opes, & præcipitantis fortunæ cupido ultima. Tandem, advectis peditibus*

NOTÆ.

1. *Prætoriis cohortibus.*] Quæ nuper delectæ à Vitellio ex toto exercitu Germanico, & quæ idcirco fidissimæ erant.

2. *Agendi tempora.*] *Tempora rerum.* ut alibi loquitur Tacitus, *verbis* ac consultationibus *terebat.*

3. *Nec ausus est.*] Nec satis audax, nec satis providus fuit. Debuit enim audacter & strenue, ignoratus *perrumpere cum paucis & fidissimis.* Vel debuit magis providere, nempe ut haberet subsidium validius, quo [illegible]netraret. quippe *venere* tantum *tres cohortes* ex urbe, quibus stipatus, nec latere, nec vi perrumpere potuit.

4. *Missis ad Vitellium litteris.*] Fieri potest, ut Valens primam amplexus fuerit opinionem, quæ erat, *accitis ex urbe cohortibus, valida manu perrumpere.* sed Vitellius in culpa, qui plures non submisit. *Savilius.*

5. *Tres cohortes.*] Fortassis prætorianorum: & præter illas, tamen quatuordecim prætorianas cohortes comperimus, quæ sexdecim tantum fuerunt universæ, 2. histor. *Savilius.*

Tres cohortes.] In quibus forte tantum duæ *prætoriæ cohortes.* Cæteræ copiæ auxiliares, aut certe legionariæ. nam illa *ala Britannica*, ut puto, non fuit auxiliaris, sed forte equitatus fuit alicujus legionis Britannicæ, quæ prælio adfuerat, aut certe separata merebat.

6. *Adulteriis.*] *Adulteria* de nuptis, *stupra* de viduis ac vacuis fœminis, item de virginibus, pueris aut libertis ac servis utriusque sexus. *stupra* etiam & de concubinis propriis dicuntur, & de vestalibus

7. *Vis.*] Inerat auctoritas, potestas, vis seu violentia, & opes, quibus vel pudicissimæ feminæ, aut alii etiam corrumperentur.

8 *Ruentis fortunæ novissima libido.*] An inter cætera deficientia, libido novissima exuitur, ac diutius adhæret hominibus, quam cætera vitia?

Potius videtur sensus: qui diu frui non sperat, avidius fruitur. Sic lib. præced. Otho moriturus, ait: *difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu usurum*, Pichena.

[1] peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parva manu poterat, etiam si fidissima foret: [2] nec integram fidem attulerant. Pudor tamen, & præsentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula [3] apud avidos periculorum, &

INTERPRETATIO.

que, & equitibus, innotuit vesania consilii: quia nec penetrare per hostes tam modicis copiis poterat, etiam si fidelissima forent; nec illibatam ex fidem afferebant, verecundia tamen, & adstantis ducis respectus retinebat, qui *haud diuturni* sunt *nexus* fidei, *inter cupientes discriminum, & flagitii securos.*

NOTÆ.

Ruentis fortunæ novissima libido] Petron. *Ecce jam ratem fluctus evertet: ecce jam amplexus amantium iratum dividet mare. Igitur si vere Encolpion dilexisti, da oscula, dum licet, & ultimum hoc gaudium, fatis properantibus, rape.*

Ruentis fortunæ novissima libido.] Interpres Hispan. *y la ultima cudicia, y antojo de su fortuna que ya se yua desmoronando.* Italica Davenzatii versio: *Et luxuria, quod ultimum vitium est hominis quem fortuna deserit.* Et hanc interpretationem secutus est Interpres Gallicus.

Novissima libido.] Fortuna cadens, nec ultra fruendi spes, maximum incitamentum implendæ libidinis Valenti fuit.

Ruentis fortunæ.] Multa aderant ac favebant libidini, *aderant vis, pecunia* &c. aut etiam incitabant voluptatem hominis, in quibus *novissima libido*, quam eo avidiore cupidine, eo majori ardore occupabat, quod jam rueret fortuna, quod ruente fortuna, jam de possessione deliciarum desperaret, quod eam hanc velut extremam, velut novissimam voluptatem raperet.

Hanc novissimam voluptatem festinus rapiebat, quasi in solatium *fortunæ ruentis*, quasi levamen voluptatum deserentium in perpetuum. Scil. ultima hæc cupiditas, nec hominem ipsa deserit, cum eum cuncta deserunt.

Et tunc relinquit ille prædam, opes, avaritiam, vindictam, & cæteras hujusmodi cupidines; at stuprorum, amorumque libidinem tunc non deserit, imo eo avidius amplectitur, ac rapit, quod statim rapientur ipsi omnes voluptates simul cum fortuna.

1. *Peditum equitum.*] Sunt *tres cohortes* de quibus supra, quæ pedestres, & *ala Britannica* equitatus fuit.

2. *Nec integram.*] Iam ambigui illi inter Flavianas Vitellianasque partes, descisceret parati, quo præmii spes affulgeret.

3. *Apud avidos periculorum.*] Quæ annectitur narratio, aliquantum imperfecta mihi videtur. cur enim Valens missas Ariminum copias potius hostibus objecit, quam Vitellio remisit, si non decreverat subsequi?

Quo animo Umbriam & Etruriam adierit? quid egisset, si Cremonensis prælii factus non fuisset certior?

Nisi forte quod antea abnuerat, secreta via progredi voluerit Hostiliam & Cremonam versus. istas circumstantias exigebat tractatus accuratior. *Savil.*

Avidos periculorum.] Erant avidi periculorum, simul & præmiorum cupiebant pericula, quia periculis annexa præda & spolia Reipub. Vicerant cum Vitellio, volebant & pugnare una cum Vespasiano, amabant pericula.

Quid ni viri audeant quod femina *Gratilla, neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta?* quæ in Capitolio nempe obsidionem tulit cum Flavianis.

Erant & secuti proditionis, ideoque

[1] dedecoris securos. Eo metu, & paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, [2] cohortes Ariminum [3] præmittit: [4] alam *tueri terga* jubet: ipse flexit in [5] Umbriam, atque inde in Etruriam: ubi cognito pugnæ Cremonensis eventu, non ignavum, & si provenisset,

INTERPRETATIO.

Eo pavore, & paucis sequentibus, quos res improspera non corruperant, praire cohortes Ariminum jubet: & alam terga defendere: ipse vertit in Umbriam, & hinc in Etruriam: ubi, comperto exitu prælii Cremonensis, consilium moli-

NOTÆ.

infirma vincula fidei illorum, pudor & reverentia ducis.

Apud avidos periculorum.] Pedites illi equitesque è Germanicis aut Britannicis delecti volebant pericula præliaque cum præmiis. malebant illi bella & prædam, quam pacem, quam principem.

Apud avidos periculorum.] Quæ *pericula* hoc loco? an periculum in mutando fidem? Imo erant *dedecoris* & flagitii seu transfugii *securi*. An majora pericula in una factione, quam in altera? hoc non capio. Nullum periculum ex defectione, quia non unius, sed criminen omnium fuit. nulla pœna flagitii, imo præmium ex altera factione. Potius legam, *præmiorum*. nam infra 61. *Nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna: & præmiis defectorum vera fides.* sic lego. Vera fides, nempe ex parte Flavianorum: sicque ut dedecoris, ita & præmii securi erant.

Forte tamen possit hic esse sensus: ita ut non contenti præsentibus, nova quærerent *pericula*, nova [illegible], prædam novam ex altera factione, spe scil. majoris aut certioris præmii ex transfugio. Nam magis donantur & honorantur novi transfugæ in exemplum, quam veteri servientes. Et erant præmii securi ex Flavianis, & *dedecoris* etiam *securi* ex Vitellianis, qui talia non vindicabant. non mirum ergo si ad nova pericula, nova & certa spe, transvolarent.

1. *Dedecoris.*] Dedecus & flagitium in milite fuit, qui fidem abrumperet, desereretque principem, cujus sacramento obstrictus erat. fere proditor infamis, nisi fortuna ac victoria splendore gloriæ & opum, obrueret flagitium.

2. *Cohortes Ariminum.*] Capiunt nonnulli, quasi suspectaret eas, ideo præmisisse; & ipsum cum paucis fidis flexisse in Umbriam.

Ariminum.] Urbs Senonum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ, hodie *Rimini* urbs Marchiæ Anconitanæ, in statu Ecclesiastico. *Tillemontius.*

3. *Præmittit.*] Nempe quasi secuturus. neque enim ita præmittit cohortes, aut *alam tueri terga* jubet, ut separentur cohortes ab ala. Imo simul ingredi & se invicem tueri debuerunt *eo metu* pedites & equites.

4. *Alam tueri terga.*] Vertit Interpres Gall. quasi metueret ipse Fabius, ne à tergo invaderent eum, interciperentque hostes. Sed videtur potius metuere cohortibus. nam ipse alio *flexit in Umbriam*, (nec tendit Ariminum) cum paucis, ut patet ex sequentibus.

Et jam comperto se imprudenter accivisse cohortes ex urbe, jam forte sequitur primum consilium, quod illi initio datum erat, supra c. 40. *Nec deerant qui monerent, ut cum fidissimis per occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cremonamve pergeret.*

Alam tueri.] Quidam capiunt, quasi utrorumque terga tueretur *ala* ista, & Fabii, & cohortium. quod fieri non potuit, nisi forte ad paucas horas. aut quia ambiguum esset, quam viam ille iniret.

5. *Umbriam*] Regio Italiæ ad mare Adriaticum. hodie omnis ducatus *Urbino*, comitatus *Citta di Castello*, major pars *Ombria* seu ducatus *Spoleti*, cum nonnullis partibus *Romandiola*, *Marca-*

atrox consilium iniit, ut arreptis navibus, in quamcumque partem Narbonensis provinciæ egressus, Gallias, [1] & exercitus, & Germa-
42 niæ gentes, novumque bellum cieret. Digresso Valente [2] trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus admoto exercitu, & missis per proxima litorum Liburnicis, terrà marique [3] circumvenit. Occupantur plana Umbriæ & qua [4] Picenus ager [5] Hadria alluitur,

INTERPRETATIO.

tus non segne aut iners, & si successisset, immane & ingens, ut scil. *comprehensis navibus, in quamlibet regionem Galliæ Narbonensis adpulsus*, concitaret *Gallias, & exercitus, & Germaniæ populos, novamque belli molem exciret. Cum profectus esset Valens, Cornelius Fuscus admotis copiis, & missis Liburnicis per finitimas oras, terra marique obsidet eos qui Ariminum obtinebant*, jam *ultrò paventes & exterritos. Insidentur copiis Umbriæ plana, & qua Piceni regionem ad-*

NOTÆ.

Anconitana, & *Perusini*, sub dominio summi Pontificis, & pars minima *Etruria* sive *Toscana* ducatus. *Tillemon.*

1. *Et exercitus.*] Nempe legiones Germaniæ superioris & inferioris, & etiam forte Britannicæ, quæ in partibus Vitellianis.

Et exercitus.] Qui scil. in ipsis Galliis erant. Intelligit aquilas seu legiones relictas à Vitellio in his partibus Galliæ, quas vocabant Romani Germaniam superiorem & inferiorem. nempe citra & ultra Rhenum.

Et cum dicit: *Germaniæ gentes*, eæ distinguendæ sunt ab exercitibus Germanicis, qui Romani & legionarii. & illæ *gentes*, vel sociæ, vel extraneæ, & tamen facile allici poterant in partes, ac commilitium Vitellii, spe præmiorum opumque.

Et cum dicit *Gallias*, eæ etiam distinguendæ sunt ab *exercitibus*, qui in castris Germanicis præsidia agitabant, ut diximus & *Galliæ* tributa, stipendia. annonam equos, viros, arma suppeditare Valenti potuerunt. quibus firmatus, instaurare facile bellum, & excitare afflictas partes potuit.

Gallias.] Sic & jam olim metuebantur Galli. Cicero Philipp. 5. *Si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis, & coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset, quantus Reipub. terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentissimus, atque omnibus consiliis præceps, & devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariæ, bellum inferre nobis, ut ejus furorem, ne Alpium quidem muro cohibere possemus!*

2. *Trepidos qui Ariminum tenebant.*] An illi ipsi pedites equitesque, quos Ariminum præmiserat Valens? Forte hi ipsi sed & simul etiam alii, qui jam ante Arimini præsidium agitabant pro Vitellio. forte hic apud Ariminum intercepti illi pedites equitesque, quos præmiserat Valens. Et hi non ægre se dedebant.

3. *Circumvenit.*] Puto, non eos ita *circumvenit*, ut se statim dederent Flavianis, quare [illegible] occupantur *plana Umbriæ* &c.

4. *Picenus.*] Picenum, regio Italiæ ad mare Adriaticum. hodie pars major provinciæ Marchiæ Anconitanæ, vulgò *Marca di Ancona*, in statu Ecclesiastico. Parsque septentrionalior Aprutii Ulterioris vel *Abruzzo Ultra*, provinciæ regni Neapolitani. *Tillemon.*

5. *Hadria alluitur.*] Id est, mari Hadriatico, quod nunc *Venetiarum mare* vocant. qua loquendi forma usus est Lucanus: *Sonat Ionio vagus Hadria Ponto*, Horat. in Odis, *quo non arbiter Hadriæ major.*

Tacitus libro 15. *Maris Hadriæ tra-*

omnisque Italia, inter Vespasianum ac Vitellium, [1] Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens, è sinu [2] Pisano, [3] segitia maris, aut adversante vento, [4] Portum Herculis Monœci depellitur. haud procul inde agebat Marius [5] Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus

INTERPRETATIO.

lambit mare Hadriaticum. universaque Italia separabatur Apennini montibus, inter Vespasianum, ac Vitellium. Fabius Valens è sinu Pisano devehitur Portum Herculis Monœci tranquillitate aquoris, vel reflante vento. haud longe inde agitabat Marius Maturus procurator Alpium maritimarum, constans pro

NOTÆ.

jectum quoque appellat. Supra idem pro urbe usurpavit, *Bassus honorata custodia, Liburnicis navibus Hadriam pervectus* &c.

Duæ fuerunt urbes nomine *Hadria* in Italia. *Lupanus.*

Hadria.] Sinus Adriaticus, vel Adriaticum mare quod & superum, pars est maris Mediterranei, alluit partem Italiæ & Illyrici regionum. hodie *Mer Adriatique* vel *Golfe de Venise*, inter Italiam recentiorem & Turquiam Europæam &c. *Tillemon.*

1. *Apennini.*] Apenninus mons Italiæ regionis. hodie *Apennino* Italis, *Apennin* Francis, in Italia recentiore. *Tillemonius.*

2. *Pisano.*] Pisæ urbs Etruriæ regionis & ad Arnum fluvium. hodie *Pisa* Italis, *Pise* Francis, urbs agri Pisani, in magno ducatu Toscanæ. *Tillemon.*

3. *Sævitia maris.*] Alii libri, *segnitia maris.* id est, nullo, vel adverso vento, usum. *Lipsius.*

Segnitia.] Nimia tranquillitate quam *malaciam* vocant.

4. *Portum Herculis Monœci.*] Cato: *In montanis Liguribus sunt Portus Herculis Ægyptij; nam Liburnum in his est, à nomine simul & cognomine illius. Est & alius qui nomen vetus adhuc retinet, Portus Herculis.* Sed & ab eodem, cum portu extructa videri potest arx, cui *Monœgo*, vel (ut alii) *Monacho*, nomen vulgus nostratium dat, à priore, litteris paucis distans.

Hoc suadet Ammianus lib. 15. ubi de Thebano Hercule ad Gerionem extinguendum, & Tauriscum lenius gradiente, *Monœci*, inquit, *arcem & portum ad perennem sui memoriam consecravit.* quibus verbis, *arx Monœci*, & *Portus Herculis Monœci*, diversa duo significantur.

Hæc ego tentare solum, Volaterranus affirmare ausus est lib. 4. *Monœci Portus, quod solus ibi Hercules coleretur, hodie Monachus.* Vertran.

Ad Portum.] Interpres Hispan. *al puerto de Villa Franca.*

Portus Herculis Monœci.] Urbs Vediantiorum populorum, in Liguria regione Italiæ. hodie *Monaco* vel *Mourgues*, urbs principatus Monaci, prope oram Genuensem. *Tillemon.*

5. *Maturus Alpium maritimarum procurator*] Idem libro superiori, in Liguria Othonianis restitit, quos arcebat, ne finibus Provinciæ nostræ appropinquarent: tum enim in verba Vitellii Provincia adacta erat, quam deinde procurator Valerius Paulinus Forojuliensis in Vespasiani verba adegit, ut mox scribit.

Licet autem maritimarum Alpium nationes (si Romam attendas) cisalpinæ complures essent, Veneti, Statielli, Vagienni, Magelli, Euburiates, Intemelii, Ingauni, &c. Cisalpinæ, Salii scil. Deceates, Oxybii, non ideo maritimarum procuratori eidem suberant omnes, ut ex hoc loco observari potest.

Quidquid enim inter Macram & Va-

Vitellio, [1] cujus sacramentum, cunctis circa hostibus, nondum exuerat. Is Valentem comiter exceptum, *ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur* [2] monendo terruit: [3] simul cæterorum fides [4] metu infracta.

INTERPRETATIO.

Vitellio, cujus fidem nondum mutarat, cunctis circum infensis. Is benigne Valentem excepit; at monendo absterruit, ne inconsulto provinciam Narbonensem introiret: eodemque tempore aliorum fides formidine labefactata est. Quippe

NOTÆ.

rum erat, addito municipio Antipoli, Romani juris fuit, obediebat procuratori maritimarum: quidquid inter Alpium summa juga & Massilitanam ditionem, procuratori provinciæ Narbonensis parebat.

Sed etsi olim incipiente principatu, Lucilius Capito Tiberii Cæsaris in Asia procurator, eo quod manu militum usus esset, in exilium damnatus fuerit, sensim imperio constituto, ab illo summo jure recessum est.

Tum enim in provincias, quæ prætorem, aut proconsulem haberent, procurator plerumque mittebatur, qui rationes principis, tributorum, vectigalium, redituumque curaret, ut ad ann. 12. diximus.

Deinde cum res in provinciis consedissent, solus procurator in eas missus, & præsidiorum, militumque & rei principalis curam habuit: qualis apud Plinium Ep 7. Terentius Junior, & Valerius Paulinus ex Tacito videtur.

Et si Proconsul *provinciam* rexisset, cum de imperio Vespasianus & Vitellius contenderent, aliqua ejus esset à Tacito facta mentio. *Vertrannius.*

1. *Cujus sacramentum.*] Cujus fidem & partes nondum ejuraverat.

2. *Terruit.*] Quia exterritus Valens, hinc *simul & cæterorum fides* eodem *metu infracta est.*

. *Monendo terruit.*] Simul monuit exterruitque.

3. *Simul cæterorum.*] Omnes quos secum Roma adduxerat Valens, non satis certæ fidei fuere. horum alios mittit Ariminum, & fideliores secum ducit ad portum Herculis Monœci, quo cum forte appulsus esset, monet eum Maturus de statu provinciarum vicinarum, & simul statim cæterorum comitum *fides metu infracta.*

Nempe infracta fides, ex eo quod monuerat Maturus, & ex eo quod audierant de Valerio Paulino; *qua*, inquit Tac. *ubi paratu firma, & aucta rumore apud varios Vitellianorum animos incubuere.* Fabius Valens qui sibi metuebat, ad naves cum paucis regreditur, & sic digresso Fabio, ultro Maturus & alii, sive qui remanserant ex comitatu Valentis, sive alii hactenus constantes, statim in partes Flavianas transiere.

Simul cæterorum fides.] Vertit Interpres Italus, quasi simul etiam metu infracta aliorum fides Valentem absterruerit, ne Galliam Narbonensem ingrederetur.

Cæterorum fides metu intacta.] Cum Flor. habeat *intacta*, reposui, *infracta* Familiari Tacito voce, pro labefacta, seu valde fracta.

Ann. lib 13. *Infracta paulatim potentia matris.* Hist. lib 2. *Infracta partium fama.* Et lib 4 *Galbam & infracta tributa, hostiles spiritus induisse.*

Sensus est: Valentem, ne Galliam ingrederetur, deterritum fuisse, & monitionibus Marii, & nunciis illuc allatis de *infracta* fide cæterorum, qui Vitellianas partes secuti fuerant. *Pichena.*

4. *Metu infracta.*] Vertit Interpres Gall. *Cæterorum, nempe comitum Valentis, fides metu concussa.* & supponit ita, desertum à suis Valentem, ut eum quatuor speculatoribus, &c. ad naves regressus sit. ita ut illo abeunte, Maturus

nam circumjectas civitates, [1] procurator Valerius Paulinus, strenuus militiæ, & Vespasiano ante [2] fortunam amicus, in verba ejus adegerat. [3] Concitisque omnibus, qui exauctorati à Vitellio bellum sponte sumebant, [4] Forojuliensem coloniam, claustraque [5] maris præsidio tuebatur: 43

INTERPRETATIO.

Valerius Paulinus procurator, egregius bello, & amicus Vespasiano ante imperium, ejus sacramento obstrinxerat finitimas nationes. Excitisque omnibus, qui dimissi à Vitellio arma ultro capessebant, præsidio deffendebat civitatem Forojuliensem, & claustra

NOTÆ.

cæterique comites antea Fabij remansetint ibi, & statim in Vespasiani partes transierint.

Possit tamen sic capi, ut Valentem terruerit simul & Maturus, simul & fides cæterorum, qui ibi aderant, infracta. Sic τὸ *cæterorum*, posset intelligi de his qui erant cum Maturo, qui jam territi circumjectarum civitatum defectione.

At regreditur Fabius ad naves cum paucis comitibus, ita fateor; vel quia plures noluit assumere, ne agnosceretur, vel quia alij remanserant in navibus, & ibi eum expectabant.

At cur addit: *cæterisque remanere?* Certe ille abiens, Maturo cæterisque qui cum ipso erant, remanere ibi permisit. Nam jubere Fabius potuit, ut ipsum sequerentur. Summa quippe imperij Vitelliani adhuc penes Valentem fuit.

Igitur per τὸ *cæterorum*, possunt intelligi, vel qui cum Fabio venerant, vel qui erant cum Maturo, vel omnes simul Vitelliani qui ibi aderant, & qui fracti defectione Valerij Paulini nutabant.

Nam de iis addit; *quæ ubi paratu firma & aucto rumore apud varios Vitellianorum animos incubuere, Fabius Valens* cum paucis *ad naves regreditur*, &c.

1. *Procurator.*] Fortassis Galliæ Narbonensis. *Savilius.*

2. *Ante fortunam amicus.*] Vertit Clar. Harlæus, antequam fortuna caderet, Paulinum fuisse amicum Vespasiano fuit amicus Vespasiano, prius quam haberet imperium. Sic infra Civilis, lib. 5. 26. *Erga Vespasianum vetus mihi observantia, & cum privatus esset, amici vocabamur.*

Ante fortunam amicus.] Mart. lib 12. Epig. 94.

Sæpe rogare soles, qualis sim, Prisce, futurus,
Si fiam locuples, simque repente potens.
Quemquam posse putas mores narrare futuros?
Dic mihi, si fias tu leo, qualis eris?

Ante fortunam amicus.] Cic in Lælio: *Videre licet eos prosperis rebus immutari, sperni ab iis amicitias veteres, indulgere novis.*

Ante fortunam amicus] Sensus sit: jam ante fortunam amicus. Nam & post fortunam etiam favit ei, & amicus fuit. Nisi forte, ut volunt, infra fortunam principis fuit jam nomen *amici*, præcipue ut in procuratore. quod non puto de Vespasiano.

3. *Concitisque omnibus.*] Quod præcipue intelligi debet de *prætorianis* Othonianis quos exauctoraverat Vitellius. & *apud prætorianos* auctoritate præcipue valuit Paulinus, ut quorum *quondam tribunus fuerat.*

Sed tamen quia fortissimos centuriones legionum Illyricarum occidit Vitellius post victoriam, possit conjectari, quosdam forte & exauctorasse milites, qui prætoriani non essent. Nihil tamen affirmare licet.

4. *Forojuliensem coloniam, claustraque*] Plures erant Forojulienses coloniæ, de quibus vide Plinium 3 14 & 19 Sed Tacitus loquitur de ea quæ in littore Gallici maris citra Massiliam, *Octavianorum*, seu *Pacensis*, vel *Classica* appellata, teste eodem Plinio, 3 4. & Pompon. Mela de situ orbis. 2 5 *Pichena.*

5. *Maris.*] Mare Gallicum pars maris Mediterranei, alluit oram Galliæ Narbonensis. Hodie *mer de France*, ad

[1] eo gravior auctor, quod Paulino patria Forum Julij, & honos apud [2] prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique [3] pagani, favore municipali, & [4] futuræ potentiæ spe juvare partes annitebantur. quæ ubi paratu firma, & aucta rumore, apud [5] varios Vitellianorum animos increbuere; Fabius Valens cum quatuor [6] speculatoribus, & tribus amicis, [7] totidem centurionibus ad naves regreditur: [8] Maturo, cæterisque remanere, & in verba Vespasiani adigi [9] volentibus fuit. Cæterum ut mare tutius Valenti, quam litora, aut urbes; ita futuri ambiguus, &

INTERPRETATIO.

pelagi. Et eo majoris auctoritatis erat, quod Forum Iulij natale solum fuit Paulini, & favor apud prætorianos, quorum olim tribunus fuerat. Et ipsi oppidani, studio municipali, & spe futuræ potestatis, fovere partes conabantur. quæ postquam paratu valida, & in majus vulgata sunt apud ambiguas Vitellianorum mentes; Fabius Valens revertitur ad naves cum quatuor speculatoribus, tribus amicis, & totidem centurionibus. Tum *Maturo & aliis remanere, & in nomen Vespasiani sacramentum appellare cupientibus ultro licuit. Cæterum ut æquor minus periculosum Valenti, quam*

NOTÆ.

oram meridionalem regni Franciæ. *Tillemon.*

1. *Eo gravior.*] Eo majori auctoritate id agebat, &c. *auctor*, ibi consultor est.

2. *Prætorianos.*] Vagos & inopes prætorianos Othonis, ex quo exauctorati à Vitellio fuerant, evocabat; & illi eo libentius accedebant, quod tribunus olim ipsis præfuisset.

3. *Pagani.*] Intelligendi non solum oppidani Forojulienses, sed etiam accolæ omnes, quos eo nomine distinguit à viris militaribus.

4. *Futuræ potentiæ spe.*] Non se futuros potentes sperabant illi municipes, sed futuram potentiam auctoritatemque Valerij Paulini sperabant, ac desiderabant. Ideoque spe facta illis participandi fortunam, pro illo annitebantur, eo voto, ea spe, adjuvabant partes, ut aliquando vicissim juvarentur, aut certe levarentur.

Futuræ potentiæ.] Non præcise *potentiam* sperare potuerunt *pagani*, seu municipes, nisi forte pauci, unde forsan omnium spes. Vulgus & plures *potentiam* Paulini sperabant, & ex potentia illius sibi opes, privilegia, tributorum immunitates, & alia præmia, aut similia commoda sibi promittebant. quæ vota sæpe in irritum abeunt post victoriam, post pacem. interim spe delinitur, inlicitur-que vulgus.

Futura potentia.] Nempe penes Paulinum. Unde & in ipsos qui partes juvissent, præmiorum, honorum opumque spes ex principe, quem evexissent.

Potentia.] Ille ipse Paulinus est, qui teste Josepho lib. 7. 36. Lupo succedit in præfectura Ægypti, seu Alexandriæ.

5. *Varios.*] Dubios, mutabiles, ambiguos. Aut qui jam invicem diffiderent, inter fidem ac perfidiam non satis inter se concordes quod *extremum malorum.*

6. *Speculatoribus.*] Qui haud dubie non legionarij, sed prætoriani erant. scil. lecti ex prætorijs cohortibus, quas Valens acciverat ex urbe.

Cum quatuor speculatoribus.] Quia scil. lecta speculatorum corpora, quia ipsi decora militiæ. Ideo magis fidebat Valens.

7. *Totidem Centurionibus.*] Tribus nempe, quot erant amici.

8. *Maturo.*] Digresso Valente, cujus pudore ac præsentia retinebantur, Marius cæterique cupide amplexi sunt consilium remanendi, & libenter lætisque animis, sacramento Vespasiani adacti sunt.

9. *Volentibus fuit.*] Sic lib. 15. *Hæc atque talia plebi volenti fuere.* Et Agric. *Vt quibus bellum volentibus erat.*

magis

magis [1] quid vitaret, quam cui fideret certus, adversa tempestate [2] Stœchadas [3] Massiliensium insulas affertur. ibi eum missæ à Paulino Liburnicæ oppressere. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa, initio 44
per Hispaniam [4] à prima Adjutrice legione orto, quæ memoria Othonis infensa Vitellio, decimam quoque ac [5] sextam traxit. Nec Galliæ cunctabantur. [6] Et Britanniam, inclytus erga Vespasianum favor, quod illic secundæ legioni à Claudio [7] præpositus, & bello clarus egetat, [8] non fine

INTERPRETATIO.

ripa, aut civitates; ita futuri incertus. & magis, quid fugeret, quam cui se committeret, gnarus, infesta procella advehitur Stœchadas insulas Massiliensium. Ibi illum circumvenere Liburnica naves, quas Paulinus miserat. Oppresso Valente, omnia ad victoris partes inclinavere, principio facto à prima Adjutrice legione apud Hispaniam, qua legio *recordatione Othonis infesta Vitellio, etiam allexit decimanos, & sextanos. Nec Gallia morabantur. Et Britanniam adjecit insignis favor erga Vespasianum, quod illic præfectus à Claudio secunda legioni, & militia conspicuus agi-*

NOTÆ.

Volentibus.] Sic rectè & pro genio Taciti. Sed quid ne vetus lectio præpolleat, *volentibus liberum fuit*, si ex MSS. sit? An se uni modo loquendi adstrinxit Tacitus?

1. *Quid vitaret.*] *Litora, urbes*, & quodcumque aliud *vitaret*, facile & in promptu fuit; at *cui fideret* tali occasione, incertum & arduum fuit.

2. *Stœchadas.*] Stœcades, insulæ prope Camatulicos populos Viennensis primæ, & in mare Gallico. Hodie *Hyeres*, insulæ præfecturæ *Provence*, in mari Franciæ. *Tillemon*.

3. *Massiliensium*] Massilia urbs Commonorum populorum ad oram, in Viennensi prima Galliæ Narbonensis provincia Hodie *Marseille*, urbs provinciæ & præfecturæ *Provence*, ad oram, in regno Franciæ ad meridiem. *Tillemon*.

4. *A prima Adjutrice.*]. *Classica* dicta & *Adjutrix*, à Nerone forte sic appellata, qui eam conscripserat adversus Vindicem è classiariis. Dein in partibus Othonis, validissima & ferocissima fuit. ideoque missa erat à Vitellio distrahente partes, in Hispaniam, *ut otio mitesceret*.

5. *Sextam.*] Quæ vetus Hispaniæ præsidium, etiam sub Galba legato.

6. *Et Britanniam.*] Sueton. Vesp. 4. *Claudio principe Narcissi gratia legatus legionis in Germaniam missus est: inde in Britanniam translatus, tricies cum hoste conflixit. Duas validissimas gentes, superque viginti oppida, & insulam Vectem Britannia proximam, in deditionem redegit: partim Auli Plautij consularis legati, partim Claudij ipsius ductu. Quare triumphalia ornamenta, & in spatio brevi duplex sacerdotium accepit.* Decus illud virtute sua, sed magis gratia Narcissi adeptus est. Quare & post ea *in secessu* egit, *Agrippinam timens, potentem adhuc apud filium, & defuncti quoque Narcissi amicos perosam.*

Britanniam.] Sic capio: Favor secundæ legionis Britanniam adjunxit Vespasiano, non tamen sine motu cæterarum legionum, in quibus erant multi centuriones à Vitellio provecti. nempe cum esset in inferiori Germania; & forte post victum Othonem, huc remissæ cohortes erant & auxilia, in quibus nonnullos provexerat. Certe huc remissa erat quartadecima legio, sed de cujus ferocia nunc silet Tacitus.

7 *Præpositus.*] Legionis scil. legatus fuit.

8. *Non sine metu.*] Tacit. Agric. 7. Mucianus Agricolam *vicesima legioni* (Britannicæ) *tarde ad sacramentum transgressa præposuit, ubi decessor* (Roscius Celer legatus hujus legionis Tre-

motu adjunxit cæteratum, in quibus plerique centuriones ac [1] milites à
54 Vitellio provecti, expertum jam principem anxij mutabant. Ea discordia, & crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venusio: qui super insitam ferociam, & Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam reginam [2] stimulis accendebatur. Cartismandua [3] Brigantibus imperitabat, pollens [4] nobilitate: & auxerat potentiam,

INTERPRETATIO.

taverat. idque *non sine tumultu aliarum* legionum, *in quibus multi centuriones, & milites à Vitellio promoti, agre exuebant fidem. jam* ante sibi *cogniti imperatoris. Eo motu, & perpetuis armorum civilium* nuntiis exciti *erexere animos Britanni, duce Venusio: qui præter ingenitam violentiam, & Romana gentis odium, propriis incitamentis stimulabatur adversus Cartismanduam reginam. Cartismandua regebat Brigantes, præcellens claritudine stirpis: & cumularat opes, postquam capto*

NOTÆ.

bellio consulari legato discors) *seditiose agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus prætorius* (Roscius decessor) *ad cohibendum potens*, &c.

Præerat tunc Britanniæ Vectius Bolanus placidius, quam feroci provincia dignum est.

Et infra Agric. 16. *Interventus civilium armorum præbuit justam segnitiæ excusationem. Sed discordia laboratum ... Trebellius fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atque humilis, precario mox præfuit....* item sub Vitellio, aut paulo ante.

Nec Vectius Bolanus, qui tum imperabat, cum Britannici exercitus transiere in Vespasiani partes, *manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina: eadem inertia erga hostes: similis petulantia castrorum, nisi quod innocens Bolanus*, &c.

Itaque varij dissentientesque animi in castris Britannicis; at *secunda legio*, cui præfuerat Vespasianus, traxit cæteras.

Cum dicit, *non sine motu cæterarum*, præcipue id intelligendum de legione vicesima, quæ *tarde ad sacramentum Vespasiani transgressa* est, ut patet Agric. 7.

Et Roscius Celer legatus legionis vicesimæ primum discors Trebellio, dein forte & Vectio Bolano, amovetur hac legatione à Muciano, & ei substitutus est Agricola, qui prudenter seditiosos compescuit. *Principem anxij mutabant*, attamen mutavere omnes, & Flavianas partes amplexi sunt.

Erant tum in Britannia quatuor legiones, secunda, nona, vicesima & quatradecima. Quatradecima autem facile illecta ad Flavianos, quæ jam olim amica Neroni, Othoni, & sic infesta Vitellio erat. Secunda præcipue favebat.

1. *Milites.*] Quomodo gregarij milites provecti à Vitellio? forte delecti, commendari ducibus, vel liberalitate, aut alio favore, eorum animos demeruerat. forte quia adlecti in legiones, aut quia forte provecti ad munia militaria. nempe quia Tesserarij, Optiones & Centuriones, aut Decuriones facti.

Milites à Vitellio provecti.] Quo pertinet illud Agric. 19. *Non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum milites ascire, sed optimum quemque fidelissimum putare.* Forte tamen sic ad majora militiæ munia, commendatione præpositorum evehebantur. & nemo melius novit milites, quam centurio, aut tribunus.

2. *Stimulis.*] Odiis.

3. *Brigantibus.*] Brigantes, populi provinciæ maximæ Cæsariensis in Britannia Majore insula, & ad mare Germanicum & Iuernicum. Hodie integri comitatus *Cumberland*, *Lancaster* & *Durham*, majorque pars comitatus *Yorck*, in latere septentrionali regni Angliæ. *Tillemonius.*

postquam capto [1] per dolum rege Caractaco, instruxisse [2] triumphum Claudij Cæsaris videbatur.[3] Inde opes, & rerum secundarum luxus. spreto Venusio (is fuit maritus). [4] armigerum ejus Vellocatum in matrimonium regnumque accepit. Concussa statim [5] flagitio domus: pro marito studia [6] civitatis, pro adultero libido reginæ, & [7] sævitia. Igitur Venusius [8] accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita à Romanis præsidia. &

INTERPRETATIO.

per insidias rege Caractaco, exornasse triumphum Claudij principis putabatur. Inde divitiæ, & rerum prosperarum affluentia. repudiato Venusio viro suo, in torum, & imperium adscivit Vellocatum armigerum mariti *Statim labefacta eo facinore familia: pro* Venusio *favor popularium, pro amasio cupido reginæ, & immanitas erat. Itaque Venusius accersitis* vicinorum *copiis,* simul *etiam transeuntibus in partes Brigantibus, Cartismanduam ad extremas angustias redegit. Tum postulata copia à Romanis: Et*

NOTÆ.

4. *Nobilitate.*] *Nobilitate* regius sanguis intelligitur

1. *Per dolum.*] Frande fœminæ captus Caractacus, qui ad reginam supplex confugerat, cum victus esset, opem rogaturus.

2. *Triumphum.*] Non instruxit proprie triumphum Claudij regina, quia de Garactaco non triumphavit; sed quantum in ipsa fuit, triumphum principis Rom. adornaverat, si triumphare voluisset.

3. *Inde opes.*] Et ex opibus & rebus secundis luxus reginæ, ac libido. & tandem labefactum, spretumque adulrerio matrimonium.

4. *Armigerum ejus.*] Id vertunt ambigue, ita ut porius credas fuisse armigerum reginæ, quam regis Venusij: Sed fuit certe armiger ille mariti Venusij, non reginæ. *Ejus*, id est, mariti.

Armigerum ejus.] Non sine exemplo commissum fœminæ. Sic Curt. lib. 9: *Quippe patrem ejus tonsorem, vix diurno quæstu propulsantem famem, propter habitum haud indecorum cordi fuisse reginæ, ab ea in propiorem ejus, qui tum regnasset, amicitiæ locum, admotum, interfecto eo per insidias, sub specie tutelæ liberorum ejus, invasisse regnum: necatisque pueris, hunc qui regnat generasse, invisum vilemque popularibus, magis paternæ fortunæ, quam suæ, memorem, &c.*

5. *Flagitio.*] Dedecus fuit & velut adulterium in regina. summum flagitium fuit denupsisse armigero mariti, ut ignobili, & diserte eum *adulterum* vocat ipse Tacitus; *pro adultero libido reginæ*, &c.

6. *Civitatis.*] Natio Brigantum intelligitur.

7. *Sævitia.*] *Sævitia* adversus maritum, simul & adversus subditos, qui se libidini reginæ opponebant. Non alia major sævitia quam feminæ impudicæ, ob cupidinem concitæ. si siles, senescit ardor, languet; si prohibeas, exardescit; erumpit ira & libido muliebris.

Supra 11. an. 26: *Iam Messalina facilitate adulterorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat.* Et infra: *Nomen tamen matrimonij concupivit, ob magnitudinem infamiæ, cujus apud prodigos novissima voluptas est.*

Sic & etiam facilitate ac licentia adulterij, in novam libidinem, in nuptiarum gaudia nova prorumpebat, præter *infamiam.* quam caussam affert Tac. sed nec excludit alteram. Apud prodigos, apud lascivientes, post cupidines expletas novissima voluptas est, si perinde sint infames, si vitiorum fama adæquet, aut etiam superet voluptatum luxus, delitias, libidines, & flagitia cætera.

8. *Accitis auxiliis.*] Ex aliis nationibus Britannicis, quæ ignotæ Romanis, aut indomitæ.

[1] cohortes alæque nostræ, [2] variis præliis, exemere tamen periculo reginam: regnum Venusio, [3] bellum nobis relictum. Turbata per eosdem
46 dies Germania, & [4] socordia ducum, & seditione legionum. [5] Externa vi, & perfidia sociali, prope afflicta Romana res. Id bellum, cum caussis & eventibus (etenim longius provectum est) [6] mox memorabimus. Mota & [7] Dacorum gens, numquam fida, tunc sine metu, abducto è Mœsia exercitu. Sed [8] prima rerum, quieti speculabantur: ubi [9] flagrare Italiam

INTERPRETATIO.

cohortes, nostraque ala diversis certaminibus, eripuere tamen reginam discrimine: Sed regnum Venusio, bellum nobis relictum est. *Eadem tempestate turbata Germania, & segnitia ducum, & discordia militum Fere eversum* est *imperium Rom. externa violentia, & fraude sociorum Illud bellum postea referemus cum caussis & eventis (quippe latius exarsit.) Certa etiam Dacorum natio, semper infida*, & *tunc sine formidine, abstractis legionibus è Mœsia. Sed primos motus* nostros *pacati prospectabant: postquam au-*

NOTÆ.

1. *Cohortes alaque.*] Video tamen legiones missas auxilio regum Armeniæ, sed adversus Parthos imperij æmulos. Reges illi inservientes & pars imperij Rom. erant, seque vi Romana solummodo tutabantur.

Dabat Armeniæ reges populus Rom. & sua dona tuebatur armis. Tum de imperio, tum & de gloria Romani nominis agebatur. nam post Armeniam, provincias Orientis invadebant Parthi, non sine flagitio ducum Rom.

At in Britannia, aut Germania, aut etiam ad Danubium quæ inter regulos Barbarorum agerentur, non perinde satagebant Romani Imo præliis & internecione illorum mutua oblectabantur. quandoque pecunia, fere numquam milite ipsos juvabant.

2. *Variis præliis.*] *Variis*, id est, multis, forsan tamen & varia fortuna diversis, aut ambiguis. Nam statim, *bellum nobis relictum.*

3. *Bellum nobis.*] Quia civitas Brigantum quæ socia ante fuerat, aut certe pacem servarat, jam ob Venusium nobis infensa erat.

4 *Socordia ducum.*] Præcipue Hordeonij Flacci, quem custodiæ ripæ seu Rheni reliquerat Vitellius. & solus Hordeonius utrique Germaniæ imperitabat.

5. *Externa vi.*] Batavorum nempe & Germanorum. *perfidia sociali*, Gallorum Belgarum, ac etiam Batavorum.

6. *Mox memorabimus.*] Lib. 4. *Savil.*

7. *Dacorum gens.*] Hos vocat *Scythas* Josephus lib 7. c. 12. sicque rem describit: *Et ipso tempore quo rebellarunt Germani, audaciam suam ostentavere Scythæ. transgressi amnem Danubium, in Mœsiam irrupere, multaque derepente castella ac præsidia Romana expugnarunt, prælioque interfecere Fonteium Agrippam legatum consularem. dein totam provinciam vastarunt. Itaque misit Vespasianus Rubrium Gallum, ad eos coërcendos. & ille multos variis præliis confecit, profligavit.*

Dacorum.] Nunc *Transsilvanos* appellamus.

8. *Prima rerum.*] Initia hujus belli civilis.

Prima rerum.] Vertit Interp. Gall. quasi respicerent Daci, quomodo succederent bella civilia Rom. Sed id ambiguum & de exitu bellorum id statim sumit lector. & hunc exitum non spectabant Daci, imo initia belli speculabantur, ut clare patet. Et hæ ambiguitates maxime interpretibus vitandæ sunt, quæ in sensum contrarium flectunt animos legentium.

9. *Flagrare Italiam.*] Inter Pannonicas ac Mœsicas quæ antea Danubij ri-

bello cuncta invicem hostilia, accepere; [1] expugnatis [2] cohortium alarumque [3] hibernis, utraque [4] Danubii ripa potiebantur. Jamque [5] castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus [6] sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne [7] externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi irrupissent. Affuit,

INTERPRETATIO.

verunt ardere Italiam bello, & omnia apud eos mutuo infensa, captis castris cohortium & alarum, utrumque Danubii littus insederant. Iamque hiberna legionum evertere parabant, ni Mucianus objecisset sextam legionem, comperta Cremonensi victoria, ac ne externa vis utrimque incumberet, si Dacus & Germanus diversa parte invasissent. Adjuvit, ut sæpe alias, fortuna populi Ro-

NOTÆ.

pam tuebantur, & Germanicas seu Vitellianas legiones.

1. *Expugnatis.*] Prius expugnarunt hiberna cohortium & alarum, quia minus valida, & fere forte vacua. milites præsidiarij tracti in Italiam.

2. *Cohortium alarumque.*] Conspirant versiones, ut sumant de *auxiliaribus*. scil. ut opponant *legionibus*, de quibus statim Tac. ita ut castra *sociorum* sint expugnata ab hostibus, non vero castra *legionum*.

Sed certe cohortes quædam Rom. ut & alæ, jam seorsim à legionibus merebant, & dispositæ erant per castella, præcipue apud ripam Rheni & Danubii, quibus locis irrumpere solebant Barbari, & quæ multis præsidiis passim dispositis indigebant.

Nec forte committerent Romani cohortibus solis auxiliaribus castella præsidiaque limitis imperii, in quibus salus rei Rom. sed simul aut disponebant suas cohortes Rom. aut saltem stationes intermiscebant, ut partim Romani, partim auxiliares essent. Et sic inspecti & custodit i ipsi qui custodiebant.

Non prorsus arguo sensum de cohortibus *auxiliaribus* hic. sed verisimile est, fuisse & hic cohortes Romanas & alas, quarum præsidia à Barbaris expugnata sunt, priusquam castra ipsa legionum aggrederentur.

Sic in Agric. 41. ubi de iisdem Dacis agitur: *Tot militares viri cum tot cohortibus expugnati & capti: nec jam de limite imperii & ripa, sed de hibernis legionum & possessione dubitatum.* An & hic intelligas de *cohortibus auxiliarium* tantum? id falsum putem. eo ævo alius mos. Nec dubites de ea lectione Agric 41. rectissima est, ut clare demonstramus suo loco.

3. *Hibernis.*] Quæ disposita forte in utraque ripa Danubii. quibus *hibernis* expugnatis, jam facile invadebant Barbari Mœsiam.

4. *Danubii.*] Danubius, fluvius Germaniæ magnæ, Illyrici latè sumpti, & Sarmatiæ Europææ, in Pontum Euxinum labitur. hodie *Donauv* Allemanis, *Danube* Francis. fluit per Allemaniam, & Turcicum imperium Europæum, deinde se exonerat in mare Nigrum seu Majus. *Tillemonius.*

5. *Castra legionum.*] Quæ certe exscindere facile potuerunt, cum abesset robur ipsarum legionum. & qui forte relicti erant milites custodiendis castris, essent senes plerique & invalidi, aut tirones qui præliorum inexperti. Hoc sciebant Barbari.

6. *Sextam legionem.*] Itaque duplex hoc nomine legio, altera in Hispania, altera cum Muciano, quam adducebat ex Oriente, lib. 2. 83. *Legio sexta & tredecim vexillariorum millia ingenti agmine sequebantur.*

7. *Externa moles.*] Externi belli moles.

ut sæpe alias, fortuna populi Rom. quæ Mucianum viresq; Orientis illuc tulit: & quod Cremonæ interim transegimus. [1] Fontejus Agrippa ex [2] Asia (proconsul eam provinciam [3] annuo imperio tenuerat).

INTERPRETATIO.

mani, quæ Mucianum & copias Orientis illuc duxit: & quia Cremonæ interea debellavimus. Fontejus Agrippa post Asiam, cui per annum præfuerat, pro-

NOTÆ.

1. *Fontejus Agrippa.*] Dissentire videntur Josephus & Tacitus hoc historiæ loco. Si sequimur Tacitum, rebellarant Daci, & jam utraque ripa Danubii potiebantur, cum ex Oriente advectus Mucianus opposuit sextam legionem, compressitque Barbaros.

Dein festinante in urbem Muciano, videtur Mœsiæ præpositus Fontejus, nempe post coërcitos à Muciano Dacos, rejectosque extra Danubium, vel etiam longe ultra Danubii ripam alteram.

Et si post digressum, aut ante adventum Muciani profligatus cæsusque sit Fontejus, ut vult Josephus, certe negligenter id scripsit Tacitus, qui silet de clade & exitio viri consularis. An Daci rebellassent profligassentque exercitum consularem post Mucianum, & post victoriam Cremonensem, cum abunde supperetent copiæ Rom. & opes adversus Barbaros?

Forte Mucianus advehi potuit in Mœsiam, cum gravi agmine legionum, tantum circa finem mensis Decembris, & tum ibi instaurare res Romanas. At Fontejus, cum meruerent Flaviani præcipue, & legiones Mœsicæ suis castris Mœsicis, statim missus fuit, ut conjicere est, post pugnam Cremonensem, *additis copiis è Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, & externo bello illigari, pars consilii pacisque erat.*

Duæ res tum valde urgebant, bellum Dacorum, & pax discordium legionum, pugna autem Cremonensis commissa exeunte Octobri. Itaque potuit Fontejus advehi cum legionibus Vitellianis, ex Italia in Mœsiam, serius, circa finem Novembris, & prævenit haud dubie Mucianum. Sicque vinci potuit à Dacis, cum utramque ripam fluminis occuparunt, priusquam adventaret Mucianus.

Forte veniebat ex Asia, cui præfuerat, Fontejus, nisi forte simul adveheretur cum Muciano. quod non puto. Nam certe festinare maxime debuit, quippe ut adversus insultantes impune Barbaros. Mirum quod sileat Tac. de fortuna Fonteii, si tam iniqua fuit, ut tradit Josephus. Sed auctoribus Græcis & Orientalibus non prorsus fidendum in rebus Rom.

Fontejus Agrippa.] Hic præpositus Mœsiæ à Vespasiano, seu sponte ejus, à Muciano, quod idem est. nam & habuit haud dubie anulum principis Mucianus, ad instar ranæ seu sphingis Augustææ; quo munia imperii pro libito gereret, firmaretve jussa. Præpositus est Fontejus Mœsiæ, *additis copiis è Vitelliano exercitu* quæ scil. prælio Cremonensi victæ erant; ergo jussu Flaviani principatus. Sed mirum est, quod sileat Tacitus de Fontejo profligato à Dacis, & interfecto. Verisimilius tamen est victum fuisse ducem Romanum, cum jam *utraque ripa* Danubii potirentur Daci, & succurrisse intempore legionibus castrisque Mœsicis Mucianum, cum sexta legione. Hoc contigit circa mensem Decembrem, quo forte jam Danubius gelu rigens, ponte alio non indigeret, & quo facile transmitterent Barbari.

Fontejus Agrippa.] Ut narrat Tacitus, impositus Mœsiæ videtur Fontejus post adventum Muciani; itaque & profligatus erit, si vere profligatus est, postquam in Italiam venit idem Mucianus.

2. *Asia (proconsul.*] Proconsularis Asiæ continebat partem occidentalem A-

Mœsiæ præpositus est : [1] additis copiis è Vitelliano exercitu, quem
[2] spargi per provincias, & externo bello illigari, pars consilii, pa-
cisque erat. Nec cæteræ nationes [3] silebant. [4] Subita per Pontum 47
arma, barbarum mancipium, [5] regiæ quondam classis præfectus, mo-
verat. Is fuit Anicetus Polemonis libertus, præpotens olim, & post-
quam [6] regnum in formam provinciæ [7] verterat, mutationis impa-
tiens. Igitur Vitellii nomine, [8] adscitis gentibus, quæ Pontum acco-
lunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnen-
dæ manus ductor, [9] Trapezuntem, vetustam [10] Asiæ civitatem, à Græ-

INTERPRETATIO.

consulari imperio Mœsiæ præfectus est, adjuncto milite è Vitellianis legionibus, quas distribui per provincias, & extraneis bellis distringi & innecti, pars prudentiæ concordiæque erat. Nec aliæ gentes quiescebant. In Ponto repentinum bellum excitarat extraneus servus, qui olim regiæ classi præfuerat. Is fuit Anicetus libertus Polemonis regis, quondam præpollens, & cum regnum in speciem provinciæ redactum esset, novæ dominationis intolerans. Itaque Vitellii prætextu, adjunctis nationibus Ponto finitimis, sollicitato in spem prædæ miserrimo quoque, haud modici agminis ductor, repente invasit Trapezuntem, antiquam Asiæ urbem,

NOTÆ.

siæ minoris propriè dictæ, ad mare Ægæum, & ubi provinciæ *Æolis, Ionia* & *Doris.* hodie pars præfecturæ *Natolia* ad Archipelagum, in Turcico imperio Asiatico. ex notitia imperii Orientis & Pancitoli commentario cap. 10t. &c. *Tillemonius.*

5. *Annuo imperio.*] Annuo imperio rexerat Asiam Fontejus, ut debuit. neque enim ultra extendebatur proconsulatus Asiæ aut Africæ, aut ullius provinciæ *publicæ.* Provinciæ armatæ seu *Cæsaris* diutius tenebantur, pro necessitate rerum ac belli; vel pro arbitrio dominantis. & *extraordinaria imperia* appellata.

1. *Additis.*] Scil. præter eas copias, quæ jam ante Mœsiam tuebantur.

2. *Spargi per provincias.*] Sic prudenter distractæ partes. nec lasciviit in castris *suetus expeditionibus miles.* Ne otium castrense exuat, ne pacem turbet, ne ruat in civilia arma, bellis externis illigari, *pars consilii pacisque.*

3. *Silebant.*] Non quiescebant, aut pacem agitabant.

4. *Subita.*] Subitum repentinumque bellum movetat externus servus, seu libertus Polemonis regis Pontici.

5. *Regia quondam.*] Intelligit classem Polemonis qui Rex olim Ponti fuerat.

6. *Regnum in formam provinciæ.*] Tempore Neronis. *Savilius.*

7. *Verterat.*] Neutro passive sumitur. Hæc facta mutatio, quia supremis tabulis regnum populo Rom. seu Neroni reliquerat Polemo. Suet. Ner. 18 *Ponti solum modo regnum concedente Polemone, . . . in provinciæ formam redegit.*

8. *Adscitis.*] In partes, in commilitium ac societatem belli vocatis.

9 *Trapezuntem.*] Trapezus, urbs Ponti Cappadocii, ad Pontum Euxinum in Asia minore peninsula. hodie *Trebisonde* Francis, *Tarabosan* Turcis, urbs præfecturæ cognominis in Natolia regione, ad mare Nigrum, sub Turcico imperio Asiatico. *Tillemon.*

10 *Asia.*] Asia minor, regio & peninsula majoris Asiæ ad Pontum Euxinum, Propontidem, mare Ægæum &c. hodie *Natolia* vel *Anatolia*, regio imperii Turcici Asiatici. *Tillemon.*

cis in extremo [1] Ponticæ oræ conditam subitus irrupit. [2] Cæsa ibi cohors, [3] regium auxilium olim: mox donati civitate Romana, signa armaque in nostrum modum; desidiam licentiamque Græcorum retinebant. [4] Classi quoque faces intulit, [5] vacuo mari eludens, quia lectissimas Liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. [6] Quin & barbari contemptius vagabantur, fabricatis re-

INTERPRETATIO.

structam à Græcis in ultimis finibus litteris Pontici. Ibi interfecta est *cohors, regium quondam* urbis *præsidium; dein ascripti* hi milites fuerant *in cives Rom. & vexilla atque arma more nostro acceperant; inertiam lasciviamque Græcorum servabant. Navibus etiam ignem subjecit* Anicetus, *destituto* classe *pelago impune vagus, quia Mucianus Byzantium advexerat validissimas Liburnicarum, & omnes copias. Quin etiam extranei* eo mari *licentius grassabantur, instructis pro-*

NOTÆ.

1. *Pontica.*] Maris Pontici.

2. *Cæsa ibi cohors.*] Ibi turbat Interpres Gall. fingitque multa perperam, fuisse 500 homines cæsos, rebellasse eos olim adversus Polemonem regem, transisse in partes Romanorum quæ omnia ficta, vel falsa.

Regium auxilium dictum, vel quia auxiliares regis erant, quos submittebat Romanis cum aliis copiis. vel potius *præsidium regnum* fuit, quo Rex nempe Polemo, Trapezuntem civitatem custodiebat. Nec rebellavere illi adversus regem, sed concedente vitâ, vel alioqui largiente Polemone, redactoque in provinciam regno, eo ipso Romani fuerunt. Suet. Ner. 18. *Ponti modo regnum, concedente Polemone, item Alpium, defuncto Cottio, in provinciæ formam redegit.* Nero nempe. Paternum regnum Polemoni dederat Cajus princeps ex SCto; teste Dione lib. 40 Forte regnum Ponticum testamento reliquerat Romanis Polemo, ut alii reges olim.

Cohors.] Vertunt, *quingentos Græces*.

3. *Regium auxilium.*]. Ea cohors præsidium Polemonis regis erat olim in urbe Trapezunte, dein milites hujus cohortis, qui *Græci* seu Pontici erant, in cives Rom. adscripti sunt, ut ex sociis seu auxiliaribus fierent veri legionarii.

Et certe jam *arma signaque in nostrum modum*. id est, more legionariorum habebant. sed inertiam lasciviamque Græcam illi retinuerant. unde exitium, ideo & incuriosa *cohors cæsa*.

4. *Classi quoque.*] Hanc classem habuere in Ponto, id est, in capite & fonte maris Mediterranei. de hac Tacitus hic: *Lectissimas Liburnicarum omnemque militem*, classiarium scil. & cohortium, *Mucianus Byzantium adegerat.*

De hac classe etiam Joseph. lib 2 Exscidii: *Pontica omnes gentes, tribus mel-libus militum subduntur, & quadraginta naves longa rostrata, illud asperum & innavigabile pelagus, tutum pacatumque præstant.*

Classi.] Quæ non proprie Romana, ut vertunt, sed sociorum fuit.

5. *Vacuo.*] Nempe, quia classis exusta, jam mare *vacuum* destitutumque navibus & omni militum classiariorum præsidio erat, unde opportunitas Aniceto *eludendi* impune.

6. *Quin & barbari.*] Hi scil. barbari quos adsciverat Anicetus, vel etiam alii, *data porta* semel licentiaque, ut solet.

Barbari.] Alii præter eos, ut arbitror, qui se Aniceto sociaverant, Achæi nempe, Heniochi, & Cercæi, alteram Ponti Euxini oram incolentes, atque, ut refert Strabo lib. 2. rapto viventes, quales hic describuntur, *Savilius.*

pente

pente navibus, [1] quas *camaras* vocant, [2] artis lateribus, lata alvo, sine vinculo æris aut ferri [3] connexa; & tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti clauduntur. Sic [4] inter undas volvuntur, [5] pari utrimque prora, & [6] mutabili remigio, quando [7] hinc vel illinc appellere indiscretum & innoxium est. Advertit ea res [8] Vespasianum, ut [9] vexillarios è 48

INTERPRETATIO.

pere navibus, quas appellant camaras *angustis lateribus, largo utero, sine nexu æris vel ferri devincta, & sæviente pelago, prout unda evehitur, summa navigiorum pluribus axibus evehunt, donec in speciem domus operiantur. Sic inter aquas fluctuantur, æquali utrimque prora, & facile conversis remis, cum hinc vel illinc applicare non refert, & sine damno licet. Movit ea res Vespasia-*

NOTÆ.

1. *Quas camaras vocant.*] Strabo lib. 11. *Navigia oblonga angusta & levia, quorum alia, viginti circiter homines caperent, raro, aut ad summum triginta. Græci vocant* καμάρας. *Savilius.*

A Tacito longè dissentit Ethicus Hister qui hoc ipsum navigii genus, ita nuncupatum, ait, quod more Camelorum in medio curvo colchesio, quasi Cameli gibbum, fenestras oblicas, & modicas, ad ventorum receptaculum haberet, camera sursum contuta, unde nomen habet, coriis magnis conjunctis *Lupanus.*

Quas cameras.] Sic dictas putant, quia *in modum tecti clauduntur*, velut instar fornicis concameratæ seu testudinatæ per tabulas, quibus *summa navium* illarum *augent*, pro libito, aut necessitate.

2. *Artis lateribus.*] Sic facilius augentur tabulis, donec prorsus claudantur.

3. *Cinnexa.*] Mallem *connexas.* attamen ad τὸ *alvo*, referri potest.

4. *Inter undas.*] Ita immittuntur inseruntutque invicem tabulæ navium, etiam *sine vinculo æris aut ferri*, ut inter procellas susdeque attolli, atque rursus immergi possint, sine periculo aut noxa. Non excludit tamen ars illa forte fibulas ligneas seu virgea vincula, ne facile dissolvi motu, aut vi fluctuum naves possint.

Inter undas.] Quia sic partim, undis exagitatis immergitur navis, partim supra fluctus emergit, attolliturque.

5. *Pari utrinque prora*] Eandem navium formam in usu fuisse apud Germanos Suiones auctor est Tacitus lib. de moribus Germanorum, *forma navium in eo differt, quod utrimque prora, paratam semper appulsui frontem agit.* Pichena.

6. *Mutabili remigio.*] Quandoquidem prora utrinque par erat, existimo, non translatos è sua sede remiges, sed tantum mutasse situm corporum aut remorum, vel remigandi modum, *quando sic hinc vel illinc appellere indiscretum & innoxium est.* τὸ *hinc vel illinc* intellige de nave, non de littore.

Mutabili remigio] Vertunt: quod in promptu esset ad utramque manum. quo remigio scil. facile à parte læva dextraque uterentur, prout vellent.

7. *Hinc vel illinc.*] Par ex utraque parte navis prora. sicque ex hac vel illa navis parte, pro nutu adpelli poterit, cum *innoxium* esset.

8. *Vespasiani animum.*] Non sic Tacitus: rescribe, *Vespasianum.*

9. *Vexillarios.*] Vertit Interp Hispanus, *Inbilados*, seu veteranos. quod falsum. Nam *vexillarii* è legionibus delecti, nec illi exauctorati erant.

Veterani certe merebant sub vexillo, sed exauctorati, & omnium curarum bel-

[1] legionibus, ducemque [2] Virdium Geminum, spectatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum & prædæ cupidine vagum hostem adortus, cogit in naves: [3] effectisque raptim Liburnicis, assequitur Anicetum in ostio fluminis [4] Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecunia donisque ad societatem perpulerat. Ac primo rex, minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis, aut bellum ostendebatur; fluxa, ut est Barbaris, fide, pactus [5] *Aniceti exitium*, perfugas tradidit, belloque servili finis impositus. Lætum ea victoria Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prælii nun-

INTERPRETATIO.

num, ut adsciscoret vexillarios è legionibus, ducemque Virdium Geminum conspicuum bello. Ille aggressus hostem incenditum, & præda aviditate palabundum, compellit in naves: fabricatisque propere Liburnicis, attingit Anicetum in ore amnis Cohibi, tuentem se ope regis Sedochezorum, quem in partes illexerat opibus muneribusque. Et initio Rex, protegere supplicem minis armisque; at ubi exhibebatur præmium perfidiæ, aut bellum, levi, ut apud Barbaros, fide, cum de pernicie Aniceti *pretio convenisset, transfugas reddidit. & motus servilis hic extinctus fuit. Omnibus supra spem provenientibus, exsultantem ea victoria Vespasianum in Ægypto attingit nuncius pugnæ Cremonensis. Et festinantius Alexan-*

NOTÆ.

li immunes, *nisi propulsandi hostis* à suis præsidiis, nec *vexillarii* vocabantur. Longe alia conditione *vexillarii* nostri, qui trahebantur ad longinqua dificiliaque belli ministeria.

1. *Legionibus.*] Quas in Ægypto & in Oriente habuit Vespasianus.

2. *Virdium.*] Qui forte præfectus castrorum, nam tales præfecti, veteres belli & *spectata militia*, præerant legionibus sæpe, ac vexillariis legionum.

Non habuit tamen jus gladii præfectus castrorum, quod habuere legati legionum, lib. 1. 44. *Vinctos trahunt ad legatum legionis primæ C. Cetronium qui judicium & pœnas de singulis in hunc modum exercuit* &c.

3. *Effectisque.*] Forte fabricare novas naves coactus est, quia omnes Liburnicas Bysantium adegerat Mucianus. Vel forte, *effectis*, id est contractis. Attamen potuit festinanter construere navigia, ut & hostes, qui supra: *contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus* &c.

4. *Cohibi.*] Chobus, vel Cobus, fluvius Suanorum, & Absilarum populorum, in Colchide regione, in mare Phasianum se exonerat. hodie *Cepi* vel *Copo*, in regno Odisei versus meridiem, & in latere occidentali Georgiæ regionis, labitur in mare Nigrum, ex Plinio lib 6. c. 4 Lamberti Mingrelia, Sanlonis Colchide. *Tillemonius.*

Flumen *Cohibus* & *Sedochezi* populi illi in alta nocte & silentio apud scriptores. notius equidem flumen reddi posse existimo, sic legendo, in *ostio fluminis Chobi*,

Sic appellat Arrianus in descriptione Ponti Euxini: *A Chariente in fluvium Chobum navigavimus.*

Populorum nomen, si tam feliciter, quam audacter correxi, bene habet. sic autem emendabam: *sub Sedochi Lazorum regis auxilio.* Lazi populi Pontici, & ni fallor, Sarmatæ fuere, apud Ptolemæum, Plinium, Agathiam, Procopium, Stephanum. *Colerus.*

5. *Aniceti exitium.*] In eo, puto, exitium Aniceti fuit, quod perfugas Rex traderet, in quibus dux ipse Anicetus.

Exitium.] Ita forte *pactus* Rex exi-

tius in Ægypto assequitur. Eo properantius [1] Alexandriam pergit, ut
fracto Vitellii exercitu, urbem [2] quoque externæ opis indigam [3] fame
urgeret. Namque & Africam, eodem latere sitam, terra marique in-
vadere parabat, clausis annonæ subsidiis, [4] inopiam ac discordiam
hosti facturus. Dum hac totius orbis mutatione, [5] fortuna imperii
transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremo- 49
nam agebat: satisfactum bello ratus & cætera ex facili; seu felicitas,
in tali ingenio, avaritiam, superbiam, cæteraque occulta mala pate-
fecit, ut captam Italiam persultare; [6] ut suas legiones colere; om-
nibus dictis factisque [7] viam sibi [8] ad potentiam struere: utque licen-
tia militem imbueret, [9] interfectorum centurionum ordines, legioni-

INTERPRETATIO.

driam contendit, ut fusis ac stratis jam Vitellii legionibus, inopia frugum premeret etiam civitatem, externi auxilii egentem. Quippe simul solo saloque irrumpere in Africam destinabat, eadem ora maris positam, ut occupatis rei frumentaria subsidiis, egestatem seu annonæ difficultatem & dissensionem Vitellianis afferret. Dum hac universi orbis inclinatione, fortuna principatus transfertur, Primus Antonius minime pari abstinentia aut modestia, post Cremonense prælium agitabat; seu profligatum bellum existimans, & reliqua facilia esse, seu prosperitas in tali homine reclusit cupiditatem, adrogantiam, & alia flagitia latentia, ille velut expugnatam armis Italiam ludibrio habere, militem tamquam suum demerere, omnibus dictis factisque iter sibi ad potestatem sternere, & ut procacia audaciaque militem corrumperet, præbebat legionibus munia centurionum

NOTÆ.

tium *Aniceti*, ut ipse occideret, cæteros vero *perfugas* ac rebellionis socios Romanis traderet.

1. *Alexandria.*] Urbs Alexandrinorum Nomi, in Ægypto inferiore sive Delta, & ad mare Ægyptium. totius Ægypti fuit caput. hodie apud Francos nomen antiquum retinet, & à Turcis; quibus patet, vocatur *Scanderi*.. urbs est partis *Bahri*, sive Ægypti inferioris. *Tillemonius.*

2. *Quoque.*] Sic intellige, *ut fracto Vitellii exercitu*, etiam urbem Romam externæ annonæ indigam *fame urgeret*; quia licet superatus esset miles Vitellii, tamen adhuc Roma ipsa in partibus Vitellianis perstabat.

3 *Fame urgeret.*] Aliam prætetea rationem affert Josephus lib 4. 37 nempe ut adliceret duas legiones quæ Alexandriæ erant.

4. *Inopiam.*] Ex *clausis annonæ subsidiis* statim *inopia*, & ex inopia statim *discordia* inter hostes nasci debuit, ut solet. sic infra 50. *Inopia & seditiosa militum voces.*

5. *Fortuna imperii transit.*] Ab Oceano nempe Britannico, à Rheno, & à Danubio usque ad Euphratem, in fortunam Vespasiani concedebant omnia.

6. *Ut suas*]. Ut Imperator jam, non ut legatus Cæsaris.

7. *Viam.*] Alii *vim*, ex MSS. sed frustra.

8. *Ad potentiam.*] Vertunt de *imperio.* non tamen præcise sic sumendum fuit, sed de *potentia* indistincte, & in genere.

Ad potentiam.] Vel & mox ad summum fastigium., si casus daret.

9. *Interfectorum centurionum ordines, legionibus offerebat.*] Hoc est, ut ipsæ legiones sibi, quos vellent, centuriones eligerent. *Pichena.*

bus offerebat. eo suffragio turbidissimus quisque delecti. nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentia trahebantur. Quæ seditiosa, & corrumpendæ disciplinæ, mox [1] in prædam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus, [2] quod exitiosius erat quam Ve-

INTERPRETATIO.

occisorum. eo delectu seditiosissimus quisque adsciti. nec miles in obsequio erga duces, sed militari ferocia duces abripiebantur. Quæ turbida, & profliganda castrorum severitati reperta, postea in rapinas flectebat, nihil metuens adventantem Mucianum, quod perniciosius erat, quam contempsisse Vespasianum. Cæte-

NOTÆ

Interfectorum centurionum ordines.] Qua non major apud vulgus caligatorum excogitari licentia potuit. Nempe gregarius miles id sibi adrogabat, ut vel se ipse eligeret, vel turbidissimos quosque ac deterrimos ad centurionatum pro libito eveheret.

Quod olim usurparat Germanicus Cæsar. lib. 14. *Centurionatum inde egit. Citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quæ strenue in præliis fecisset, cui erant dona militaria, edebat, si tribuni, si legio industriam innocentiamque adprobaverant, retinebat ordines: ubi avaritiam, aut crudelitatem consensu objectavissent, solvebatur militia.*

Quod licet favorabili, imo & necessaria occasione gestum, tamen arguebant imperitantes. lib. 1. 52. Tiberius *gaudebat oppressam seditionem: sed quod largiendis pecuniis & missione festinata, favorem militum quæsivisset, bellica quoque Germanici gloria angebatur.*

Cæteras favoris caussas non persequitur Tacitus. Sed hæ satis intelliguntur, supra cap. 40. *Satis superque ..... mollibus consultis peccatum.* & cap. 36. *Periculosa severitas, flagitiosa largitio: seu nihil militi, seu omnia concederentur, in ancipiti Respublica.*

1. *In prædam.*] Cum militari licentia, & ubi nulla auctoritas ducibus, statim intrat prædandi libido. Et quis eam coërceat? cum loco ducum, miles imperat, seu potius lascivit, cum duces melioresque caligatum violentia trahuntur.

Quam *prædam* tamen forte non in sinum suum vertebat Antonius; sed sic tamen militem *imbuebat* præda civili. & in eo sceleratior. Nam quis non defleat provincias vastatas, spoliatos socios, Rempub. exhaustam? ut scil. ad breve tempus lasciviant caligæ. & frustra satiare velis tot millia caligatorum.

In prædam.] Vertunt quasi opes illas in sinum suum verteret, sibique soli haberet. quod tamen indistincte simul & de milite sumendum fuit, cui scil. bello civili plus licebat, quam ducibus ideo in civilia arma ruebant, ut omnia sibi agere & ferre liceret.

2. *Quod exitiosius.*] Certe periculosius est lacessisse pravos dominationis magistros, quam ipsum principem. multosque nobilissimos viros occidit Mucianus, etiam non consulto Vespasiano, sive sibi, sive illi talia commodaret crimina, sive ultro principi innocentiam condonaret, & invidiam talium facinorum in se consultò transferret.

Statim occidit fratrem Vitellii, dein & filium illius. Forte & tribuno ipsius Vitellii principis cædem imperarat. *Domus illustres* Capuanorum *afflicta.* Ejus jussu interficitur L. Piso proconsul Africæ. Occiditur & Calpurnius Galerianus filius C. Pisonis.

Et quod arguebant in Nerone ac Vitellio Flaviani ipsi patrabant, *magis alii homines quam alii mores.* Prolixe censebat etiam Mucianus pro delatoribus, fovebat Vibios, Marcellos, & similia Reip. flagitia. usq; adeo malis ministris etiam indiget ambitio & nova dominatio.

ſpaſianum ſpreviſſe. Cæterum [1] propinqua hieme & [2] humentibus Pado campis, [3] expeditum [4] agmen incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam [5] integri, Veronæ relicti: ſufficere [6] cohortes alæque, & è legionibus lecti, profligato jam bello videbantur. [7] Undecima legio ſeſe adjunxerat, initio cunctata; ſed proſperis rebus, anxia quod defuiſſet. Sex millia [8] Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Poppæus Silvanus conſularis: vis conſiliorum penes Annium Baſſum, legionis legatum. is Silvanum ſocordem bello, & [9] dies rerum verbis terentem, 50

INTERPRETATIO.

rum imminente hieme, & humidis circa Padum terris, expedita copia inceſſere. Vexilla & aquila legionum victricium, milites plagis aut ſenecta feſſi. plerique etiam validi, apud Veronam remanſere; ſufficere credebantur cohortes & ala, atque legionum vexillarij, patrato jam bello. Acceſſerat undecima legio, qua primo dubitaverat, ſed jam rebus ſecundis, ſollicita quod non adfuiſſet. Eam ſex millia Dalmatarum nuper conſcriptorum ſequebantur. Praerat Poppaus Silvanus legatus conſularis: auctoritas fuit penes Annium Baſſum, legatum legionis. is pratextu obſequentia gubernabat

NOTÆ.

1. *Propinqua Hieme,*] Nempe menſe Novembri.

2. *Humentibus Pado.*] Forte exundaverat Padus, & vicinos agros viaſque impleverat. quod gravi legionum agmini infeſtum & iniquum.

3. *Expeditum.*] Sine ſarcinis, impedimentis, aut etiam machinis, quæ magnæ molis.

4. *Agmen.*] Expeditum illud agmen compoſitum ex cohortibus, alis & vexillariis, ſeu Electis legionum; at legiones ſeu aquilas, & aliud gravius agmen Veronæ relinquunt.

5. *Integri.*] Non ſaucij, aut invalidi.

6. *Cohortes.*] *Cohortes alaque* hæ ſunt auxiliares, ſaltem ex parte, quas opponit aliis, qui *è legionibus lecti*, & quos *ſubſignanos* alibi vocat Tacitus.

7. *Vndecima legio.*] Quæ in Dalmatia remanſerat. Nam ſuperiori libro dixit Silvanum *Dalmatia* præfuiſſe. *Pichena.*

Vndecima legio.] Vertunt, quaſi comitatui ſeu agmini expedito Antonij ſe ſe adjunxiſſet ea legio. quod falſum puto. Se ſe *adjunxerat* Dalmatica ea legio aliis legionibus quæ *Verona* ſubſiſtebant. Adverte quod dicit Tacitus *ſeſe adjunxerat*, nempe priuſquam hinc digrederetur Antonius.

An *ſex millia Dalmatarum* molem belli inanem, ſecum hieme adveheret Antonius, aut certe ipſam legionem undecimam quæ feſſa & exhauſta hiberno itinere erat, cum aquilas aliarum legionum relinqueret Veronæ?

Dalmatæ illi nondum ſub ſignis relicti, ut ſupplerent claſſem Ravennatem, tamquam parum idonei militiæ legionum, aut cohortium: Tac. *Claſſem ſupplevere Dalmata*, pars, ut milites claſſici, pars, ut remiges eſſent.

8. *Dalmatarum.*] Qui auxiliares & nondum ſub ſignis, ſeu nondum in ordinem cohortium compoſiti. Nam infra, *claſſem Dalmata ſupplevere.* quæ militia longe ignobilior, quam auxiliarium, aut legionariorum. Jam olim invaluerat, ut Dalmatæ apud claſſem Ravennatem mererent. Supra, cap. 12. *Lucilius Baſſus, claſſis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmata Pannoniique erant...; partibus* Veſpaſiani *aggregaverat.*

9. *Dies rerum.*] Tempora quæ rebus inſumenda fuerant, inanibus verbis abſumebat.

[1] specie obsequii regebat, ad omniaque quæ agenda forent [2] quieta cum industria aderat. [3] Ad has copias, è classicis Ravennatibus [4] legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: Classem Dalmatæ supplevere. Exercitus ducesque [5] ad Fanum Fortunæ iter sistunt, [6] de summa rerum cunctantes, quod *motas* [7] *ex urbe prætorias cohortes* audierant, & teneri præsidiis Apenninum rebantur: & ipsos in regione bello attrita, inopia & seditiosæ militum voces terrebant, [8] *Clavarium* (donativi nomen est) flagitantium. nec pecuniam, aut

INTERPRETATIO.

Silvanum segnem militia, & qui tempora negotiorum loquendo absumeret, atque ad cuncta quæ gerenda essent, modesto cum ingenio ei adsistebat. Ad hunc militem adlecti dignissimus quisque è classariis Ravennatibus, postulantibus adscribi in legionarios: in supplementum classis adsciti Dalmatæ. Exercitus & duces ad Fanum fortunæ cohibent agmen, de universa belli ratione consultantes, quia prætorium militem digressum esse è civitate *comperierant*, & insideri præsidiis Appenninum *putabant: & ipsos in provincia bello vastata motum faciebant penuria* copiarum, *& turbida militum voces, expostulantium* Clavarium (*ita donativum vocant*) *nec* ante *paraverant pecuniam, aut*

NOTÆ.

1. *Specie obsequij.*] Simile quid habes in Agric. 8 *Præerat tunc Britanniæ Vectius Bolanus placidius, quam feroci provincia dignum est. Temperavit Agricola vim suam.... peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere.*

Et infra: *Nec Agricola umquam in suam famam gestis exsultavit; ad auctorem & ducem, ut minister fortunam referebat; ita virtute in obsequendo, verecundia in prædicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat.*

2. *Quieta cum industria.*] Omnia agebat & nihil satagebat. Et eo magis [illegible], eo acrior, quo magis quietum animum ostenrabar.

3. *Ad has copias.*] Non ad *cohortes & alas*, quas expeditas Antonius rapiebat ad bellum, sed ad legiones quæ Veronæ relictæ, quibus immixti illi classiarij, ut ipsas legiones supplerent, non autem, ut legionem novam facerent.

Optimus quisque adsciti, id est, qui aptissimus, belloque magis idoneus videretur Ex statura & specie diligebant militem. colluvionem spernebant inter lixas & calones, vel classi ac remigio destinabanr.

4. *Legionariam militiam.*] Quæ longe nobilior & quæstuosior, quam classiaria. & hanc militiam quasi pro suo jure poscebant, nempe ob meritum transitionis. Non omnes tamen promiscue adscripti, sed *optimus. quisque adsciti.*

5. *Ad Fanum.*] Sumit Interpres Hisp. de *templo fortunæ.* At oppidum fuit, sic dictum forte ob delubrum fortunæ, quæ illic colebatur. Et de municipio agitur hic, non de templo: debuit appellare hoc suo proprio nomine *Fano.*

6. *De summa rerum.*] De summa belli seu de universo bello. Sic supra: *De toto genere belli censere.*

De summa rerum] De summa belli, seu forte de pugna decretoria præcipue, qua scil. fortuna partium transfigi tandem debuit, consultabant.

7. *Ex urbe prætorias cohortes*] Non de his agitur, quas evocarat supra Fabius Valens. Sed hasce cohortes miserat ipse Vitellius, ad obsidendum Apenninum. Infra 55. *Julium Priscum & Alphenum Varum cum XIV. prætoriis cohortibus, & omnibus equitum alis, obsidere Apenninum jubet.* Et ipse Vitellius mox in ea castra venit, infessa Mevania.

8 *Clavarium*] Quod prætextum & originem habuit, quasi ad militares cla-

[1] frumentum providerant: & festinatio atque aviditas præpediebant, dum quæ accipi poterant [2] rapiuntur. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque irreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum à se proxima acie fratrem professus, præ- 51

INTERPRETATIO.

annonam; & celeritas ac nimia cupiditas corrumpebant commeatus, *dum quæ sumi poterant, abripiuntur. Tradunt auctores clarissimi, victores fuisse adeo in omne scelus promptos & audaces, ut manipularius eques palam professus se interfecisse fratrem novis-*

NOTÆ.

vos, de quibus res jam nota.

Simili forma *Unguentarium* Plinius dixit, libro 2. epistola 11. *Præterea acceperat sestertium decem millia, fœdissimo quidem titulo, nomine unguentarij:* donationem, scilicet à provincialibus factam in legatum, ad unguenta.

Sic in Suetonij Vespasiano, capite 8. *Classiarij petunt, constitui aliquid sibi calcearij nomine.* Lipsius.

Clavarium] Usitatum aureis clavis figere crepidas, tradit Plinius, lib. 33 3. *Summa apud exteros licentia fuerat, poculo aureo pulvino subdito, Philippum regem dormire solitum: Agnonem Teium Alexandri Magni præfectum, aureis clavis suffigere crepidas.*

Sic forte Tribuni, primipili, & centuriones opulenti, crepidas aureis clavis figebant. Cæteri luxum æmulabantur pro suis opibus, ut fieri solet. aut certe vulgus clavis ferreis muniebat caligas, seu calceos. Imperator Leo: *Calcei peditum fastigia ante acuminata ne habeant; necessum vero est paucis quibusdam clavis firmari calceos, quos Carphia appellant. Ad varios enim usus id utile est: inprimis ad itinera facienda.*

Clavarium.] Clavus palliolum est, vulgo *Roquetum*. hinc *clavarium* dicebatur pecunia destinata ad emendos istiusmodi clavos, ut *unguentarium*, ad emenda unguenta. *clavus* enim plagula est, quæ ex humeris in pectus propendebat, ut ἐπωμὶς apud Græcos, quod tegumenti genus *superhumerale* vocatur apud Hieronymum, ita Zonaras 2. vol. hist. κλάβοι Ῥωμαῖοι Κλαβάριον. *vocant Romani Clavarium.* Sic Clar. *Harlæus.*

Sed non video cui usui fuerit illud breve tegmen militibus, quorum brachia & arma liberrima esse debuerunt. Nisi forte intelligant paludamentum, aut ferinam illam pellem, qua fere se tegebant viri militares Romani. Tac de Germanico: *contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias.* Non erat tamen brevis ille amictus.

Potius, puto, *clavarium* dictum à clavis caligatibus, quibus maxime muniebatur calceus manipularium Nam sic firmius stetit miles in itinere, in agmine, in acie, in prælio, habes exemplum in Josepho Vel ab aliquo simili joco & facetiis militaribus sic denominatum *Clavarium*, forte post necessitatem. quod tamen donativum acrius repetebant, armorum civilium licentia, ut qui jam forte opes, & prædam Cremonensem dilapidassent.

Clavarium] Ego putem donarivum esse, velut in clavos caligarum militarium, præsertim cum scribat Satyricus Poëta.

——— *Offendere tot caligatos,*
Millia clavorum. Nam militum caligæ clavis suffixæ erant. *Turnebus.*

1. *Frumentum.*] Nempe dum rapere festinant quod accipi ultro poterat, corrumpunt copias, & commeatus, vel amittunt è manibus, quia territi agricolæ fruges auferunt, abscondunt, & sic forte sibi & aliis perdunt. vel luxu & prodigentia statim dilapidant quod in longum tempus suffecisset.

2. *Rapiuntur.*] Rapiebat & in prædam vertebat miles, furabatur & luxu absumebat quæ accipi & servari poterant in usum, mox & necessitatem.

mium à [1] ducibus petierit. Nec illis aut [2] honorare eam cædem, [3] jus hominum: aut ulcisci, [4] ratio belli permittebat. [5] Distulerant tamquam majora meritum, quam quæ statim exsolverentur; [6] nec quidquam ultra tradunt. Cæterum & prioribus civium bellis, par scelus inciderat. nam prælio, quo [6] apud Janiculum adversum Cinnam pugnatum est, Pom-

INTERPRETATIO.

simo prælio, flagitij pretium à ducibus postularit. Nec eos jus mortalium, vel remunerare parricidium: vel illud vindicare, genus belli patiebatur. In aliud tempus eum remiserant, velut ampliora meruisset, quam quæ confestim ex solvi possent; nec quidquam præterea memoratur. Cæterum etiam priscis civium motibus, par flagitium patratum erat. Quippe ea pugna, qua ad Janiculum adversus Cinnam dimicatum est, miles Pom-

NOTÆ.

Rapiuntur.] *Quæ accipi poterant* copiæ, & in horreis opidisque ac municipiis sociorum deponi, ut servarentur mox in usum, dum *rapiuntur*, aut hæ copiæ, corrumpuntur; aut male, seu in malos usus statim, & forte in utilitatem paucorum absumuntur.

1. *D[...]ibus.*] Antonium intelligit & legatos legionum, in quibus jam unus legatus consularis è Dalmatia, scilicet Poppæus Silvanus, sed socors & nullius fere auctoritatis.

2. *Honorare.*] Certe honoratur, ornaturque scelus, cum præmium tribuitur.

3. *Jus hominum.*] Jus quod gentium dicitur: quod apud omnes homines, natura duce, peræque custoditur: quod Cicero *jus naturæ* vocat *Ferretus*.

Jus.] Ratio, seu lex humana.

4. *Ratio belli.*] Civilis nempe belli, quo omnia licent. Nec alio fato, aut animo, moventur arma civilia, quam ut quoscumque cives, etiam patres fratresque occidere liceat. quod jam olim proscriptionibus contigerat.

Et quo jure vindicent aut puniant duces crimina, quæ suo exemplo adprobant publice? Et qui *ratio belli* ulciscatur scelus, quo scilicet bello, plus militi licet quam ducibus? quod non suscipitur, nisi ob scelerum licentiam.

Ratio belli:] Interpres Italus vertit, quasi *ratio* seu lex *belli*, id facinus ulcisci non posset. Sed *ratio* hic, pro modo, seu specie belli sumitur. id est genus seu species belli, civilis scil. ulcisci facinus non permittebat.

5 *Distulerant*] Non sine consilio & arte. quod scil. scelus illud, *nec honorare*, nec *ulcisci* poterant, distulerunt.

Nec quidquam ultra.] Forte neque ultra petere ausus est fratricida, pudore sceleris deterritus. vel jam majora adepti duces erant, quam ut talia exsolvere tenerentur, aut vellent.

Ante prælium debent duces omnia si victi sint, nihil petitur, nihil debent. post victoriam omnia sunt victoris, & tum flagitantibus præmia, aut nihil, aut ex alieno exsolvunt, jam domini victarum victriciumque partium.

6. *Apud Ianiculum.*] Cum Tacito aut Sisenna potius, consentit Livius Epitoma 97. & alterum militem in Pompeij exercitu statuit, alterum Cinnæ.

At Valerius, lib. 5. pro Cinna, Sertorium substituit, cum quo & Orosius sentit libro 6.

Bello Actiaco etiam idem evenisse, commemorat Epigramma vetus: quod vulgatum magno Scaligero debemus:

Mævius à castris miles melioribus ausus,
Hostilem saltu præcipitare ratem,
In damnum felix, & victor, ut impius esset,
Nescius, occiso fratre, superbus erat.
Dum legit exuvias, hostilia que arma revellit,
Fraternos vultus, oraque nota videt.
Ille ferox, quid lenta manus nunc denique cessas?
Iustius hoste tibi qui moriatur adest.

Fraternam

pejanus miles [1] fratrem suum, dein cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat. tanto acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. Sed hæc aliaque [2] ex veteri memoria repetita, quotiens res locusque exempla recti, aut [3] solatia [4] mali poscent, haud absurde memorabimus. Antonio ducibusque partium, 52
præmitti equites, omnemque [5] *Vmbriam explorari* placuit, [6] *si qua Apennini juga clementius adirentur: acciri aquilas signaque, & quidquid Veronæ militum foret: Padumque & mare* [7] *commeatibus compleri.* Erant inter duces, qui necterent moras. quippe [8] nimius jam Antonius,

INTERPRETATIO.

peii Strabonis occidit fratrem suum, dein, comperto crimine, sibi manus intulit, ut Sisenna tradit, tanto majus, ut apud antiquos virtutibus decus, ita & sceleribus acrior pœnitentia fuit. Sed hæc & alia ex priscis historiæ monumentis hausta, non abs re trademus: quoties res & occasio requirent, vel specimina virtutum, vel malorum lavamenta. Visum est Antonio, & ducibus partium, ut præiret equitatus, & totam Umbriam specularetur, si qua *parte* Apennini montes lenius transmitti possent: *ut* accerserentur vexilla & aquilæ, & quotquot Veronæ copiæ forent: Padusque & pelagus copiis implerentur. *Erant è ducibus, quibus placeret cunctari. Namque immodicus jam Antonius*,

NOTÆ

Fraternam vos nulla potest defendere cædem,
Mors tua sola potest, morte levanda tua est.
Viximus adversis, jaceamus partibus iisdē,
Dixit: & in dubio est, utrius ense cadat.
Ense meo moriar maculato cæde nefanda?
Cui meruerit, ferrum quo moriare, dabit?
Dixit. & in fratrem, fraterno concidit ense.
Victorem & victum condidit una manus.
Lipsius.

Janiculum.] Janiculus mons partim regionis decimæ quartæ urbis Romæ, partim vero extra mœnia, & ad occidentem urbis. Hodie vocatur *Montorio*, & hic est ecclesia, vulgò dicta *San Pietro Montorio*, regionis *Trastevere*, in parte meridionali & occidentali Romæ modernæ: *Tillemon.*

1. *Fratrem suum.*] Val. Max. lib. 5. 3. *Miles namque in castris Cn. Pompeii stipendia peragens, cum Sertorianum militem acrius sibi in acie stantem cominus interemisset, jacentemque spoliaret: ut fratrem germanum esse cognovit, multum ac diu convitio deos ob donum impiæ victoriæ insectatus, propè castra transtulit, & pretiosa veste opertum, rogo imposuit. Ac deinde subjecta face, protinus eodem gladio, quo illum interemerat, pectus suum transverberavit: seque super corpus fratris prostratum, communibus flammis cremandum tradidit.*

2. *Fratrem.*] Sic apud Lucan. l. 1. Cæsarianus miles;

Perque tuos jure quoscumque ex hoste triumphos,
Pectore si fratris gladium, juguloque parentis,
Condere me jubeas, plenæque in viscera partu
Conjugis, invitâ, peragam tamen omnia, dextra.

3. *Ex veteri.*] Ex prisca historia.

4 *Solatia.*] Quia *exempla* sunt similium malorum.

5. *Mali.*] Præsentis mali solatium est, quod idem contigerit primis temporibus. scil. nunc *eadem rabies* civilis, *eadem scelerum caussa*, iidem homines, iidem mores; eadem facinora, eademque rursus scelera redeunt, ut & tempora

6. *Si qua.*] Si qua parte facilius transirentur.

7. *Commeatibus.*] Frumento & cæteris copiis, ad victum usumque necessariis.

8 *Nimius.*] Jam nimis potens, jam cupiditate, & ambitione nimia vanus, & præceps Antonius, jam suspectus aliis ducibus; & *certiora ex Muciano*, qui verum *columen* specimenque *partium*, sperabantur.

1 & certiora ex Muciano ſperabantur. Namque Mucianus tam celeri victoria anxius, & ni præſens urbe potiretur, expertem ſe belli gloriæque ratus, ad Primum & Varum [2] media ſcriptitabat, *inſtandum cœptis*, aut rurſus *cunctandi utilitates* ediſſerens; atque ita compoſitus, ut ex eventu rerum adverſa abnueret, vel proſpera agnoſceret. Plotium Griphum, nuper ab Veſpaſiano in ſenatorium ordinem [3] additum, ac [4] legioni præpoſitum, cæteroſque ſibi fidos, apertius monuit. Iique omnes,

INTERPRETATIO.

& certiora ſperabantur ex Muciano. Quippe Mucianus tam præcipiti victoria ſollicitus, & niſi præſens civitatem occuparet, exortem ſe militiæ & decoris arbitratus, ambigua ſæpe ſcribebat ad Primum, & Varum, aut urgenda cœpta, *aut viciſſim* moras nectendi neceſſitatem *exponebat: atque ita flexus, ut ex rerum exitu improſpera negaret, vel ſecunda adprobaret & ſibi adrogaret. Clarius ſcripſit Plotio Gripho, qui nuper in ſenatum adſcitus fuerat à Veſpaſiano, ac legioni impoſitus, aliiſque ſibi fidelibus. Iique omnes*

NOTÆ.

Et Mucianus ipſe anxius, *media ſcriptitabat* Antonio & Varo, qui ei ſuſpecti ob gloriam. *apertius* ſcripſit Plotio Gripho & aliis ducibus ſibi fidis. *iique omnes* reſcripſere *de feſtinatione Primi, ac Vari ſiniſtre*, &c.

1. *Et certiora de Muciano.*] Ambigebant duces, quid facturi, aut non facturi eſſent; at Mucianus adventabat, alter pœne Flavius; ergo ab illo certiores omnino futuri. *Lipſius.*

Certiora.] *Certiora* nempe ex Muciano ſperabantur, ut qui veluti collega imperij eſſet, & quia *nimius jam Antonius*, metuebatur, ne profligato bello, quidpiam ulterius auderet, & ideo forte tanto ille ardore properabat, & jam tum non ſolum Vitellianis, ſed etiam & Flavianis metui potuit.

Ob felicitatem præliorum, & præcipue ob auctoritatem Antonij apud milites, plerique duces *nectunt moras*, & expectare Mucianum malunt. Hinc infra: *iique omnes de feſtinatione Primi ac Vari ſiniſtre* reſcripſere.

2. *Media ſcriptitabat.*] Id eſt, ambigua & quæ in utramque partem pro *eventu rerum* interpretari mox poſſet.

Media.] Ita media & ambigua, ut nihil certi concluderet, nullum certum finem haberet aut proponeret, modo ille *inſtandum cœptis, aut rurſus cunctandum* eſſe differebat. Sic conſilia librabat, verbaque in epiſtolis ſuſpendebat, ut poſſet ex eventu & *proſpera* ſibi adrogare, & adverſa in duces rejicere.

3. *Additum.*] Forte ſcripſerat: *adſcitum*, vel *adſcriptum*, ſeu, *adlectum.*

4 *Legioni præpoſitum.*] Loco Tertij Juliani, qui ſupra lib. 2 85. legatus ſeptimæ Claudianæ legionis, & quem, *miſſo centurione*, interficere voluit Aponius Mœſiæ rector.

Ille vero *per avia Mœſiæ ultra montem Hæmum profugit. Nec deinde civili bello interfuit, per varias moras ſuſceptum ad Veſpaſianum iter trahens, & ex nuntiis cunctabundus, aut properans.* Quare ea legatione abdicari meruit; quare & ei mox prætura auferetur, dein tamen redditur, comperto conceſſiſſe ad Veſpaſianum.

Legioni præpoſitum] De quo etiam infra lib. 4 39. *Tertio Juliano prætura, tamquam transgredientem in partes Veſpaſiani legionem deſeruiſſet, ablata, ut in Plotium Griphum transferretur.* Non *prætura* quam haberet Julianus, ſed quam candidatus ipſe adipiſci debuit Calendis Jan.

Et ſicut nunc data Grypho prætura Juliani, ita & ipſius legio ſeptima Claudiana jam ante ei conceſſa erat. Attamen infra lib. 4. redditur prætura Juliano, &

de feſtinatione Primi ac Vari ſiniſtre, & Muciano [1] volentia reſcripſere. Quibus epiſtolis Veſpaſiano miſſis, effecerat, ut non pro ſpe Antonij, conſilia factaque ejus æſtimarentur. Ægre id pati Antonius, & culpam 53
in Mucianum conferre, cujus criminationibus [2] coaluiſſent [3] pericula ſua. nec ſermonibus temperabat, immodicus [4] lingua, & obſequij inſolens. litteras ad Veſpaſianum compoſuit, [5] jactantius quam ad princi-

INTERPRETATIO.

de celeritate Primi ac Vari in deterius, & Muciano qua placebant, reſpondêre. Quibus literis ad Veſpaſianum miſſis, obtinuerat, ut qua conſuluiſſet, aut geſſiſſet Antonius, ea non perinde acciperentur, ac ſibi promiſerat. Id inique animo ferre Antonius, & cauſſam in Mucianum refundere, cujus calumniis adcreviſſent diſcrimina ſua. Nec vaniloquentia abſtinebat, nimius verbis, & obſequij intolerans. ſcripſit epiſtolas ad Veſpaſianum audacius, quam deceat ad Imperatorem, nec

NOTÆ.

manſit *honos* Gripho; id eſt, inſignia prætoria, fere quaſi Gryphus præturam obiiſſet toto anno.

1. *Volentia.*] Læta & quæ andire libenter vellet Mucianus, ut ſcil. eos, Veſpaſiano ſuſpectos redderet, *miſſis* ipſi his iiſdem *epiſtolis*. En magnorum meritorum vices.

2. *Coaluiſſent.*] Cœpiſſent ſimul & adoleviſſent. *Periculum* fuit, cum ſuſpectaretur Antonius principi, cum *conſilia factaque ejus* non pro merito æſtimarentur. Tali occaſione qui non agnoſcit merita princeps arguit; quandoque & ulciſcitur.

3. *Pericula ſua.*] Legunt, *evaluiſſent pericula.* fruſtra Et certe num ſatis coaleſcunt pericula homini, cum dolo & ſecretis criminationibus incuſatur, cum ſic fit ſuſpectus, & timendus principi? quid periculoſius viro nobili, quam ſi proſpera & egregia conſilia, factaque ipſius aliter æſtimentur, ac meruit, ac ſperavit, cum bene tamen & fideliter ageret?

Certe jam ſic coäleſcebant Antonij pericula, ſed nondum tamen ſcelus coargui potuit. Properabat ad victoriam, ad gloriam profligati belli. num ergo ſcelus fuit? potius aliorum ducum æmulatio ſic videri voluit. Caoleſcunt etiam ipſius pericula, cum debitis præmiis ſpoliatur: ſed principum hic mos eſt, aut potius pravitas aulicorum, ſeu magiſtrorum dominationis. Magna merita, magnis periculis, & ſæpe odio, livore, vinculis, aut etiam morte penſantur, Meritum quod ſuperat fortunam principis, magnum ſtatim crimen eſt Hi tamen duces cum victoria ſæpe ferociores, quam decet, corrumpunt ultro fortunam ſuam, & magniloquentia ſuarum, iramque dominantium provocant, ut ſæpe eos deſerat fortuna leviter, ac celeriter, ut eos evexerat. & teſte Curtio 4. *Fortuna .... magna ex parte avidos gloria magis, quam capaces facit.*

4. *Jactantius quam ad principem.*] Sic ſupra lib. 4. 18. de Silio. *Credebant plerique auctam offenſionem ipſius intemperantia immodice jactantis, ſuum militem in obſequio duraviſſe, cum alij ad ſeditiones prolaberentur, neque manſurum Tiberio imperium, ſi iis quoque legionibus cupido novandi fuiſſet. deſtrui per hæc fortunam ſuam Cæſar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eo uſque læta ſunt, dum videntur exſolui poſſe: ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.*

In idem fere recidebat Mucianus, infra lib 4. hiſt. *Id erga principem contumelioſum, quod donatum Veſpaſiano imperium jactabat*, ſed meliore fato. Prudentius Comites principum Germanorum: *Illum* (principem) *defendere, tueri, ſua quoque fortia facta gloria ejus aſſignare, præcipuum ſacramentum eſt.* Caute tamen Mucianus ante victoriam loquebatur hiſt. 2. *Si vincimus, honorem quem dederis, habebo, diſcrimen ac pericula ex æquo partiemur.*

pem, nec ſine occulta in Mucianum inſectatione; *Se Pannonicas legiones in arma egiſſe:* [1] *ſuis ſtimulis excitos Mœſiæ duces: ſua conſtantia perruptas Alpes: occupatam Italiam: interſepta Germanorum Rhætorumque auxilia. Quod* [2] *diſcordes diſperſaſque Vitellij legiones, equeſtri procella, mox peditum vi,* [3] *per diem* [4] *noctemque fudiſſet, id pulcherrimum, & ſui operis. Caſum Cremonæ bello imputandum: majore damno, plurium urbium excidiis, veteres civium diſcordias Reipublicæ* [5] *ſtetiſſe.* [6] *Non ſe nuntiis neque epiſtolis, ſed manu & armis imperatori ſuo militare. neque officere gloriæ eorum,* [7] *qui Aſiam interim compoſuerint:* [8] *illis Mœſiæ pacem, ſibi ſalutem*

INTERPRETATIO.

ſine tacita in Mucianum criminatione; Se Pannonicum militem ad bellum impuliſſe: ſuis incitamentis motos Mœſiæ legatos: ſua virtute penetratas Alpes: obtentam Italiam: interclusas Germanorum & Rhætorum copias. Id egregium maxime, & ſui laboris ac meriti, quod diſſentientes animis, diremptaſque *locis* legiones Vitellij equeſtri *nube ac tempeſtate*, dein pedeſtri acie, per diem atque noctem profligaſſet, Cladem Cremonæ Marti ſortique armorum tribuendam; majori pernicie, & plurium civitatum cladibus, antiquos civium motus à Repub redemptos eſſe. Se non tabellariis aut literis, ſed dextra & ferro certare ſuo principi: Neque prohibere *ſe* decus illorum, qui interim Aſiam ordinarint: illis Mœſiæ quietem, ſibi incolumi-

NOTÆ.

Sæpe ſtat per duces ipſos qui poſt magna merita in Rempub. ſervatis ſcil. provinciis, vel & ipſo imperio celebrantur, ne remuneretur eorum virtus aut fides, quia hi ſæpe immodica cupiunt & ipſo regno majora. & ipſos tantummodo irritabis, ſi ſpes etiam ac vota illorum non ſuperes. Neque enim jam conſiderant ea quæ ipſis concedunt imperitantes. quæ vel retinentur, aut etiam aliis tribuuntur, invident, quaſi ſua ſint. quaſi ſibi auferantur. quia nimia, quia omnia ſperant illi, ſæpe nihil adipiſcuntur, aut etiam quæ jam obtinebant, amittunt. quia cupiunt omnia per ambitionem, ſæpe omnia, & ſe ipſos perdunt.

Suis ſtimulis.] Suis hortamentis Infra: *Suis exhortationibus Gallias Hiſpaniaſque*, &c.

1. *Perruptas Alpes.*] Dum è Pannonia in Italiam irrumpit.

2. *Diſcordes.*] Quia nonnulli tranſierant cum Cæcina ad partes Veſpaſiani. ſed vulgus & plures pro Vitellio conſentiebant.

3. *Per diem.*] *Per diem* primo prælio, *diſperſas*, ac nondum contractas ſimul Vitellii legiones, velut equeſtri procella fudit, nempe Italicam & Rapacem. Aliæ tum apud Hoſtiliam, aliæ Cremonæ erant.

4. *Noctemque.*] Legionibus ſuis *per noctem* in acie diſpoſitis, prælioque paratis, ſuſtinuit ruentes Vitellianas, & profligavit.

5. *Stetiſſe.*] Vertit Clar. Harlæus, poſt majus damnum, adhuc ſtetiſſe, ſeu permanſiſſe diſcordias civiles. Sed *ſtetiſſe*, hic, id eſt, *conſtitiſſe*. Vult Tacitus, majore damno civilia olim bella redempta, ſeu veteres civium diſcordias carius conſtitiſſe Reipub.

6. *Non ſe nuntiis.*] Quod tacite & *occultè* Muciano exprobrat.

7. *Qui Aſiam.*] Intellige totum Orientem, Syriam præcipue, Judaicos exercitus, & Ægypti legiones. Has legiones & provincias, Veſpaſianus, Titus, Mucianus, & alij duces, ſenatoriique viri prudenter compoſuere, dum interim bellum in Occidente parabatur, adverſus Vitellium.

8. *Illis Mœſiæ pacem.*] Refertur ad id quod ſupra dixit, Dacorum gentem in Mœſiam irrupiſſe, & à Muciano compreſſam. *Pichena.*

Illis Mœſiæ pacem.] Mucianum reſpicit, ſimulque ſpernit. Nam latum diſ-

securitatemque Italiæ, cordi fuisse. Suis exhortationibus [1] *Gallias* [2] *Hispaniasque, validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. Sed cecidisse in irritum labores, si præmia periculorum soli assequantur, qui periculis non affuerint.* Nec fefellere ea Mucianum. inde graves simultates: quas Antonius simplicius; Mucianus callide, eoque implacabilius [3] nutriebat. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, 54
nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione, remedia potius malorum quam mala [4] differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes [5] viresque: cum è contrario læta omnia fingeret, [6] falsis [7] ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium: prohibiti per civitatem sermones, eoque plures: ac si liceret, [8] vera narraturi,

INTERPRETATIO.

tatem salutemque Italiæ curæ fuisse Suis stimulis, suoque instinctu & impulsu, Gallias atque Hispanias potentissimam totius orbis partem ad Vespasianum transgressas Sed susceptos frustra hos labores esse, si præmia discriminum penes eos solos sint, qui à bello & præliis absuerint. *Nec latuere ea Mucianum. inde acres inimicitiæ: quas Antonius liberius, Mucianus caute; ideoque immitius alebat. At Vitellius, afflictis apud Cremonam opibus, nuntios damni obtegens, insulsa dissimulatione magis prolata* at *subsidia malorum, quam mala.* Quippe cladem *fatenti & consilium sumenti spes supererant & copia; at cum contrà prospera omnia ementiretur, mendaciis gliscebat* malorum fama malumque. *Aitum coram ipso de armis silentium: impeditis per urbem rumores, ideoque plures; ac si permitteretur.* nuncii,

NOTÆ.

crimen inter Mœsiam hac occasione, & Italiam. Mœsia vastata procul despici siccis oculis potuit; at in Italia robur omne belli & opes columenque partium ac summa rerum vertebatur.

1. *Gallias.*] Huc miserat Antonius victos ipsos tribunos, ostentui gloriæ, fortunæque & victoriæ huc miserat edicta Vespasiani, consulum, & aliis variis artibus illexerat *Gallias*.

2. *Hispaniasque.*] Initio facto à Prima Adjutrice seu Classica quæ ferox legio pro Othone steterat, ac pervicaciam retinebat adversus Vitellium. Hæc *decimam* atque etiam *sextam* traxit, quæ tum simul in Hispania forte Tarraconensi versabantur.

Cæteræ Hispaniæ provinciæ inermes. Forte tamen ea occasione spargi per diversa loca legiones potuerunt. quod remedium unum discordiarum.

3. *Nutriebat.*] Apud se in longum revoluens odia alebat, sicque & augebat, *implacabilius* erupturа suo loco & tempore. Sic supra lib 4. ann 71. ubi Asinio de Gallo: I.am Tiberii, *mitigavit Sejanus, non Galli amore, verum ut cunctationes principis operirentur, gnarus lentum in meditando ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta conjungere.* Sic lego.

4. *Differebat.*] Imo sic differendo *remedia*, mala sua magis adproperabat.

5. *Viresque*] Nempe 14 prætoriæ cohortes, multæ alæ, & Classica legio, præter alias cohortes quæ relictæ erant ad tuendam urbem L. Vitellio fratri.

6 *Falsi.*] Ex dissimulatione malum ingravescebat, cui succurri potuit, si aperuisset & bonos consuluisset.

7 *Ingravescebat*] Dictum de ipso Vitellio. dicere potuit: *malum ingravescebat.*

8. *Vera narraturi.*] Homines qui cladem Cremonensem, & mala similia sermonibus differebant, *vera* tantum *narraturi*, si non prohiberentur, *quia vetabantur, atrociora vulgaverant.*

quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces hostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii exploratores, [1] circumductosque, ut robora victoris exercitus noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius secreto percunctatus, interfici jussit. [2] Notabili constantia centurio Julius Agrestis, post multos sermones quibus Vitellium [3] ad virtutem frustra accendebat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occulta fallere Antonium tentavit, sed *mandata imperatoris* [4] *suumque animum* professus, *ut cuncta viseret*, postulat. [5] Missi, qui locum prælii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique *vera esse quæ referret*, atque ultro [6] *corruptum* arguenti; *quandoquidem*, inquit, [7] *magno documento*

INTERPRETATIO.

certa relaturi, quia prohibebantur, immaniora publicaverant. Nec duces Flavianorum intendendo rumori deerant, remittentes quos interceperant Vitellii exploratores, & quos circumduxerant per castra, *ut vires legionum victricium spectarent: quos universos Vitellius clam sciscitatus, occidi jussit. Insigni fortitudine Julius Agrestis centurio, post multa colloquia, quibus frustra excitabat Vitellium ad constantiam*, tamen *impetravit, ut ire sibi liceret ad copias Flavianorum noscendas, quæque apud Cremonam gesta essent. Nec speculatione secreta eludere Antonium conatus est, sed aperiens palam* jussa principis, suumque consilium, ut omnia spectaret, *exposcit. Missi qui exhiberent ipsi locum pugnæ, cineres ac bustum Cremonæ, & debellatas legiones. Agrestis ad Vitellium reversus, negantique* fida esse quæ renunciaret, *atque ultro* convulsum ipsum accusanti; quia, *inquit*, magno exemplo argumentoque eges, nec

NOTÆ.

1. *Circumductosque.*] Sic P. Scipio apud Valer. lib. 3. *Postquam Africam attigit, speculatores Annibalis in castris deprehensos, & ad se perductos, nec supplicio affecit, nec de consiliis, ac viribus Pœnorum percunctatus est; sed circa omnes manipulos diligentissime deducendos curavit. Interrogatosque, an satis ea considerassent, quæ speculari jussi erant, prandio dato ipsis jumentisque eorum, incolumes dimisit.*

2. *Notabili.*] Nobili, insigni, quæ memoria & posteris digna foret.

Notabili constantia] Sueton. Oth 10. & post eum Zonaras, Othoni id tribuit in priori bello, circumstantiis modicè discrepantibus *Savilius.*

3. *Ad virtutem frustra accendebat.*] Sic infra hortantur fidi amici, sed frustra: *Quin ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregia domus honores deceret, saltem in audaciam accingeretur .... moriendum dedissis, id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium & contumelias effundant, an per virtutem. Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures.*

4. *Suumque animum.*] Consilium, propositum.

5. *Missi qui ... ostenderent.*] Id jam olim inter belli artes. Plutarch Apophr. de Xerxe: *Græcos exploratores quum in castris deprehendisset, nulla prorsus eos injuria affecit, sed hortatus, ut exercitum intrepide specularentur, dimisit.*

6. *Corruptum.*] Vel se ipso ultro, vel ab hostibus ultro *corruptum.*

7. *Magno documento.*] Quando quidem verbis amicorum non credis, crede factis. Crede magno exemplo, quod

opus est, nec alius jam tibi aut vita, aut mortis mea usus, dabo cui credas. atque ita digressus, voluntaria morte dicta firmavit. [1] Quidam
jussu Vitellii interfectum, de *fide constantiaque* eadem tradidere. Vitel- 55
lius ut è somno excitus; *Iulium Priscum, & Alphenum Varum, cum XIV. prætoriis cohortibus, & omnibus equitum alis, obsidere Apenninum* jubet. Secuta [2] è classicis legio. Tot millia armatorum, [3] lecta equis virisque, si alius dux foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Cæteræ cohortes, ad tuendam urbem L. Vitellio fratri datæ. Ipse

INTERPRETATIO.

aliter jam tibi, aut vita, aut mors mea prodesse potest, dabo documentum ipse cui fidem habeas, *atque ita abscedens, spontanea morte, quæ dixerat, comprobavit. Nonnulli* mandato Vitellii occisum esse scripserunt, de fide, & fortitudine viri *eadem memoravere. Vitellius velut excusso sopore,* Julium Priscum, & Alphenum Varum occupare Apenninum *jubet*, cum quatuordecim cohortibus prætoriis, & cunctis alis equitum. *Adjuncta è classiariis legio. Ingens illa vis armatorum. firma equis virisque, lacessendo etiam hosti sufficiebat, si Imperator alius esset. Reliqua cohortes permissa L. Vitellio fratri, ad urbem custodiendam.*

NOTÆ.

tibi præbiturus sum. magnum erit tibi documentum cladis, mors mea, dabo illud, *cui credas*, cum *nec alius jam*, nec major tibi esse possit, *aut vita, aut mortis mea usus.* Huic ergo jam crede documento.

Magno documento.] Quando quidem *tibi magno documento opus est*, ut mihi credas, & majore, quam sunt verba mea, tibi dabo majus specimen, dabo vitam, & erit mors mea tibi pro documento, cum nec utraque jam alio usu tibi impendi possit.

Mori prælio non licet, moriar tamen, ut discas quam fortis fidusque miles, & usque in exitium fuerim meo principi.

1. *Quidam.*] Alii & plures, voluntaria morte interiisse scripserunt, alii quidam, *Vitellii jussu interfectum*; sed omnes, eadem de fide ejus & constantia tradidere.

2. *E classicis*] *Classici* illi, milites classiarii. nam & *legiones classica*, & apud classem merebant. Forte tamen etiam & *è remigibus* delecti, ut in legionarios adscirentur, & sic eos vocat Suetonius, ubi de Nerone, qui primus classiarios in numerum legionis composuisse videtur.

Ita ut verisimile sit, legionarios illos *classicos*, ad legionariam militiam evectos, delectos fuisse, partim è classiariis militibus, partim è remigibus, prout boni & idonei bello videbantur.

E classicis legio.] Interp. Italus: *Vna legion dell'armata*, quasi adhuc legio classi addicta foret. quod falsum. Nam statim atque adsciti in legionem erant classici: jam ad nobiliorem militiam evecti, non amplius *classiarii* erant, sed veri legionarii. vertere debuerunt: *legio è classicis delecta.*

Legio.] *Classica ea* vocari debuit, & fuit ipsius nomen. neque enim apud classem meruit; neque jam isti classiarii erant, sed veri legionarii. Sic & *prima Adjutrix* delecta à Nerone, seu Othone, etiam *classica* vocabatur, simili caussa. Sic cap. 50. *E classicis Ravennatibus legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti.*

Hi igitur *classici* in numerum & ordinem legionis compositi, jam non *classici* erant; imo in nobiliorem militiam transierant. licet quandoque legio ex origine sic appellaretur, tamen ad classem, aut ad mare nihil jam pertinebat.

3. *Lecta equis virisque.*] Certe delecti erant prætoriani illi ex omnibus

nihil è solito luxu remittens, & diffidentia properus, festinare [1] comitia, quibus consules [2] in multos annos destinabat: [3] fœdera sociis; [4] Latium externis dilargiri: his tributa dimittere; [5] alios immunitatibus juvare: denique nulla in posterum cura, lacerare imperium. Sed [6] vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: [7] stultissimus quisque

INTERPRETATIO.

Ipse consuetis voluptatibus indulgens, & quia rebus suis diffidebat, festinans maturat comitia, quibus in plures annos consules designabat: fœdera provincialibus, jus Latii extraneis impertiri cœpit, his vectigalia remittere, alios exemptionibus levare: denique nulla in futurum providentia, discerpere imperium. Sed plebecula ad amplitudinem beneficiorum erecta: amentissimus quis-

NOTÆ.

castris, & è toto Germaniciano exercitu, qui præcipue armis, equis, virisque præcellebat.

1. *Comitia.*] Suet. Vit. 11. *Comitia in decem annos ordinavit, seque perpetuum consulem.* quod forte ita intelligendum, ut initio anni tantum consulatus delibaret, cæteris deinceps honoris locum aperiret idque factum sæpe per invidiam ignavorum principum, ob decus & quia fasti seu anni ex primorum consulum nominibus appellati. Vide Plin. Paneg.

Festinare comitia.] Non præcise forte, quia *consules in multos annos destinabat*; sed quia tum mense Novembri hæc agitabat, & ante Calendas Jan. instante hoste & bello.

Festinare] Alii sumunt, quasi in multos annos destinaret consules. forte simul & prævenit tempus comitiorum, eademque comitia extendis ad plures annos.

2. *In multos.*] In decem annos. quod innuere videtur Sueton. Vitell. 11.

3. *Fœdera sociis.*] Quibus scil. privilegia nova & immunitates concedebantur provinciis; sed quæ nunc jura pretio, fide, aut egregiis meritis ministeriisque emerebantur. Sic tamen socios demereri videbatur, ut eos retineret in fide & partibus

Fœdera.] Non præcise fœdera sola intelligit, sed ex fœderibus immunitates, ac commoda quæ paciscebantur socii. sed frustra.

Fœdera.] Pactiones seu conditiones fœderum quas optarent ac vellent, pro suo commodo, aut onerum levamento.

4. *Latium externis.*] Sumpsit Interpres Hispan. quasi vicinas Italiæ sedes externis seu barbaris promitteret. insulse & inepte.

Per *externos*, intelligit tamen populos fœdere ac societatibus devinctos populo Rom. sed ab Italia & urbe procul amotos, quibus *jus Latii* tamen largitur Vitellius, quod fere accedebat ad jus civitatis Romanæ Certe stultum & insanum principi fuit, *externos* sic publice seu universas gentes *in Latium* adscribere & eo jure donari. sic quippe lacerabat imperium, subvertebatq; Rempub.

Latium.] Provincia Italiæ ad mare Tyrrhenum hodie pars major provinciæ *Campania Romana* in statu Ecclesiastico, & pars occidentalis provinciæ *Terra Laboris* in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

5. *Alios immunitatibus.*] Sic Sueton Vit. 15. *Ad retinendum ergo cæterorum hominum studium ac favorem, nihil non publice privatimque, nullo adhibito modo largitus est.*

Immunitatibus.] Sic olim de Cæsare seu Antonio querebatur Cicero Philipp 2. *De exsilio reducti sunt à mortuo: civitas data, non solum singulis, sed etiam nationibus, & provinciis universis à mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia à mortuo &c.*

6. *Vulgus.*] Imprudentes & Reipub.

pecuniis

pecuniis mercabatur : apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salva republica poterant. Tandem, flagitante exercitu, qui [1] Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos [2] ambitione, plures [3] formidine trahebat. in castra venit, incertus animi, & infidis consiliis obnoxius. Concionanti (pro- 56
digiosum dictu) tantum [4] fœdarum volucrum supervolitavit, ut nu-

INTERPRETATIO.

quo pecunia redimebat : apud prudentes inania hæc reputabantur, ut quæ neque concedi, neque assumi poterant incolumi ac stante republica. Demum postulante exercitu qui Mevaniam occupaverat, magno patrum comitatu, quorum plurimos ducebat ambitione, plures metu, in castra profectus est, ambiguus animi; & pessimis consiliis facile delusus. Concionem habenti (quod portentosum relatu) tanta vis importunarum alitum volitando superfusa est, ut nigra veluti *nube lu-*

NOTÆ.

ignaros intelligit. quod statim explicat : *stultissimus quisque pecuniis mercabatur* : sapientes vero ac providi, talia, ut *cassa* & inania spernebant, neque enim stare hæc poterant *salva republica.*

7. *Stultissimus.*] Quia scil. pecunia certa solidaque emebant munia illa, seu beneficia, quæ fluxa, cassa, & inania erant, & quæ statim novus princeps eis ablaturus fuit; nam stare hæc privilegia salvo imperio, salva Repub. non poterant.

1. *Mevaniam.*] Capiunt, quasi muris oppidi adposuissent castra sua, exemplo castrorum Cremonensium, aut Veronensium.

Mevania.] Urbs Umbriæ regionis in Italia. hodie *Bevagna* oppidum Ombriæ, vel ducatus Spoleti, in statu Ecclesiastico. *Tillemenius.*

2. *Ambitione.*] An ambitio fuit senatorum, & metus ? potius fuit ambitio Vitellii, qui alios patrum ambitiose & in præteхtum ac speciem ducebat, & alios, quia metuebat, ne se absente, aliquid novi molirentur. Sic Otho anteà traxerat totum senatum Mutinam usque.

Ambitione.] Ipsius Vitellii *ambitione*. ut & *formido* cadebat in ipsum Vitellium, formidabat senatores, ne quid novi ipso absente, molirentur in urbe, quæ caput rerum & imperii. *Ambitione*, nempe in speciem, honorem ac pompam, ut ille in partibus habere Senatum P. Q. Rom. videretur, quæ *numquam obscura nomina, & si aliquando obumbrentur.*

3. *Formidine.*] Forte mutua Vitellii & patrum. quod tamen dici non potuit de *ambitione*, quæ fuit solius Vitellii. neque per ambitionem sequeretur senatus talem Imperatorem forte potius eum desereret ambitiose.

4. *Fœdarum.*] Forte corvi erant, vultures, aut similes alites, hæ enim genus volucres pascuntur cadaveribus, & ultro castra sequuntur. Sed mirum fuit tantam multitudinem avium supervolitasse concionantem principem, scil. apud principia, & toto adstante exercitu. Alii intelligunt mali ominis aves, ut sunt bubones, striges &c.

Fœdarum.] Dio : *Cum peracto sacrificio, apud milites concionaretur, magnus numerus vulturum irruit, discerpsitque exta, ac ipsum fere de tribunali deturbavit.*

Fœdarum.] De vulturibus capiunt. Forte insuetæ illæ aves ; vultures quandoque ostendere imperium, sed bonis ducibus.

Fœdarum volucrum.] Dio tamen lib. 65. ad firmat diserte de vulturibus, & multa alia narrat prodigia, quibus ex-

be atra diem [1] obtenderent. Accessit [2] dirum omen, [3] profugus altaribus taurus, disjecto sacrificii apparatu, longe, [4] nec ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignatus militiæ, improvidus consilii. *quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus urgendo trahendove bello modus*, alios rogitans; & [5] ad omnes nuntios, vultu quoque & incessu trepidus; [6] dein temulentus.

INTERPRETATIO.

cem obscurarent. Adjunctum immane omen, refugiens aris taurus, everso apparatu sacrificii, procul occisus, nec ubi mactari victima solent. Sed ingens ipse Vitellius portentum erat, inscius belli, incautus inopsque consilii quis ordo incessus, quæ diligentia explorandi, quanta prudentia maturando, aut trahendo bello, *alios interrogabat, & ad omnes nuntios facie quoque & ingressu pavidus, dein*

NOTÆ.

territus est Vitellius, si credimus auctoribus, victoriam aquilæ exhibere solebant, vultures vero cladem.

Fœdarum.] Prodigia alia adfert Dio: *Exstitere sinistra prodigia. Nam & cometes apparuit: & luna contra rationem statuti temporis visa est deficere. Quarto enim & septimo die obscurata est. Præterea in Oriente & in Occidente duo soles visi sunt eodem tempore: quorum hic imbecillis & pallidus, ille potens & clarus erat. Inventa sunt etiam in Capitolio multa & magna vestigia quorumdam deorum, qui ex eo exiisse videbantur, renuntiatumque est à militibus, qui ea nocte in excubiis fuerant, templum Iovis sua sponte, cum magno fragore apertum esse, atque ea causa nonnullos custodes perterritos, atque exanimatos fuisse.*

1. *Obtenderent.*] Intellige, quasi fecipissent, *ut nubem atram diei obtenderent.*

2. *Dirum omen.*] Si in sacrificiis victima fugisset, malum id Romanis omen erat. Titus paulo ante mortem, *Sabinos petit*, ait Sueton. 10. *aliquanto tristior, quod sacrificanti hostia aufugerat.* Idem Jul. 59. & Galb. 18.

Festus: *Piacularia vocabant, quod sacrificantibus tristia portendebant: cum aut hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis, quam oporteret, decidisset.* Plin. 8. 45. *Notatum est vitulos ad aras, humeris hominum allatos non litare, sicut nec claudicante, nec aliena hostia deos placari, nec trahente se ab aris.* Savilius.

3. *Profugus altaribus Taurus.*] Sic olim contigit Crasso, & mox Pæto adversus Parthos exeuntibus, quibus & expeditio male cessit. De Pæto Tacit. lib. 15. 4. *Hostesque, qua muniebantur, hibernaculis assistens, semifacta opera fuga perrupit, seque vallo extulit.*

4. *Nec ubi.*] Fuit quoddam spatium, fuit locus templi seu principiorum, in quo feriri hostias mos esset. extra illum ambitum taurus confossus est. Intra castra, & apud principia, qui locus fuit instar templi & quo aquilæ sanctissima numina legionum, fuit augurale, fuit ara, circa quam haud dubie feriri debuit victima.

Extra eum locum persultavit Taurus, quod mali ominis, quod & contigit apud Tac. Pæto olim, cum transmissurus esset Euphratem adversus Parthos, ostentum imminentis cladis.

5. *Ad . . . nuntios.*] Ad omnes lit[illegible] seu nuncios pavebat, quasi vulnere vo perculsus, quasi fulguritus. Petron. *Fulminatus hac pronuntiatione, sicut ergo sine gladio, in lectulum decidi, & attulissem mihi damnatas manus, si non inimici victoria invidissem.*

6. *Dein temulentus.*] Nempe ut ti-

Postremo tædio castrorum, & audita defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, [1] summi discriminis incuriosus. Nam cum transgredi Apenninum integro exercitus sui robore, & fessos hieme atque inopia hostes aggredi, [2] in aperto foret; [3] dum dispergit vires, [4] acerrimum militem, & usque in extrema obstinatum, trucidandum, capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, & si consulerentur, vera dicturis. [5] Arcuere eos intimi amicorum Vitellii, [6] ita formatis principis

INTERPRETATIO.

& vino madidus obstupescebat Demum pertæsus castra, & nunciata transitione classis Misenensis, in urbem rediit; novissimam quamquam cladem exhorrens, & summi periculi haud anxius. Quippe cum superare Apenninum integris exercitus sui viribus, & fatigatos frigore fameque hostes adoriri expediret, dum diducit copias, promptissimum militem, & usque in ultima pervicacem, occidendum, & intercipiendum hosti *objecit, expertissimis centurionum refragantibus, &, si rogarentur, fida* consilia *prompturis. Sed prohibuere illos familiarissimi amicorum Vitellii, ita factis auribus Imperatoris, ut acerba vi-*

NOTÆ.

morem mero pelleret, forte & dolorem ac mœstitiam.

1. *Summi discriminis incuriosus.*] Ad quod tamen præcipue advertere debuit. Nam in eo summa rerum & imperii vertebatur.

Summum discrimen fuit quod *summa belli* etiam vocatur Tacito, certamen ultimum, cujus exitus seu eventus fuit victoria vel clades, & quo *fortuna partium transigenda* fuit in illud toto conatu, toto animo descendere debuit Vitellius, si vere Cæsar, si vere Imperator esset.

Summi discr. incuriosus.] Nempe quo dirimi fortuna partium & sors ipsius debuit, quo transire & transferri res ad alterutrum concertantium debuerunt.

2. *In aperto foret.*] Facile, liberum & commodum foret.

In aperto foret.] Facile, & expeditum foret, aut quod forte prudentiæ imperatoriæ esse, clare appareret.

3. *Dum dispergit vires.*] Quibusdam secum Romam assumptis; sed inprimis quod ab exercitu cum fratre dimitteret, ut paulo post apparet, sex cohortes, & quingentos equites in Campaniam. *Savilius.*

Dum dispergit vires.] Per varia circa Apenninum præsidia, aut *Narnia*, in urbe, dein & in Campania, sic dispersos milites facile trucidandos, capiendusque *tradidit.*

4. *Acerrimum.*] Ut qui Germanicianus esset, nec ferociam adhuc exuerat, & qui principem à se evectum strenue vindicabant.

5. *Arcuere.*] Quid ni, *arguere*, quæ vetus lectio? Illos arguere potuerunt in consilio, & ad vim dominationis confugere, & sic egregia consilia remuvere, quod sæpe fit à pravis ministris, quia scil illi præpollebant, dein & in adulationem ire, sed suo & imperitantis exitio, ut mali amici solent.

Sic supra duces Othonis lib 2. 33. *Fortunam & deos & numen Othonis adesse consiliis, adfore conatibus, testabantur, ne quis obviam ire sententia auderet, in adulationem concesserant.*

Arcuere] Recte *arcuere*, scil. eos prohibuere consilio belli, arcuere eos à dicendo verum, hi nempe *si consulerentur, vera dicturi* erant. unde patet, in consilium non esse admissos centuriones.

6. *Ita formatis principis auribus.*] Vertunt, quasi id effecissent amici Vitellii,

auribus, [1] ut aspera quæ utilia, nec quidquam nisi jocundum & læ-
57 surum acciperet. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis [2] etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus centurio, per ignominiam à Galba dimissus, ad defectionem traxit, [3] fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. Præerat classi Claudius Apollinaris, [4] neque fidei constans, neque strenuus in perfidia. & [5] Apinius Tiro [6] prætura functus, ac tum forte [7] Minturnis agens,

INTERPRETATIO.

derentur, *quæ salutaria erant, nec quidquam, nisi lætum, & noxium audiret. Sed Claudius Faventinus centurio ad transitionem impulit classem Misenensem, assimulatis literis Vespasiani, præmium perfidiæ ostendens: is ob flagitium à Galba exauctoratus fuerat, (tantum pollet bellis civilibus etiam singulorum audentia.) Curabat classem Claudius Apollinaris, neque fidei firmus, neque in proditione animosus. & Apinius Tiro qui præturam obierat, & tum fortuito casu*

NOTÆ.

& quasi aures ejus ita imbuissent, *ut aspera quæ utilia* &c. Sed potius id ipse Vitellius ex sua ignavia, luxu & mollitia hauserat.

Non tam amici formare principem debent, quam princeps amicos, ut vera & utilia admonere velint, audeant, & etiam quandoque instent.

Ita formatis principis auribus.] Teste Plutarch. Apophr. *Parisatis Cyri & Artaxerxis mater, jubebat eum qui regem allocuturus esset, byssinis & mollioribus uti verbis.*

1. *Ut aspera quæ utilia*] Plutarch lib. Qui adulator discernitur ab amico. *Porro sicut Thucydides ait, eum qui ob rem maximam subit invidiam, rectum se qui consilium, ita & amicus debet molestiam castigandi in magnis modo rebus & in quibus plurimum est situm momenti, in se recipere.*

2. *Etiam singulorum audacia.*] Huc respicit quod habetur supra lib. 2. 75. licet diversa circumstantiâ: *Fluxam per discordias militum fidem, & periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes, alasque, si unus alterque præsenti facinore ex diverso præmium peteret.*

3. *Fictis Vespasiani.*] Sic multa ficta ejus nomine, quæ non parum adjuvere partes. Sic supra fictum est, morientem Othonem ipsi commendasse Rempub. tamquam fortissimo duci, & qui solus tantæ moli par esset.

4. *Neque fidei constans.*] Qui neque satis firmus in fide pro Vitellio, & qui neque satis animose deficeret, aut ad defectionem classicos suos impelleret. Inter utrumque pendens & incertus animi, neque satis fidus erat Vitellio, neque satis strenue rebellabat pro Vespasiano.

5. *Apinius Tiro.*] Editio Rom. *Aponius.* Sic marmora & inscriptiones. *Gruterus.*

6. *Prætura.*] Vertit Interpres Gall. *prætorianus*, quod ambiguum, & quod maxime vitare debet Interpres debuit vertere, *qui præturam exercuerat.* Nam sic de milite, seu centurione ac tribuno prætoriano id sumi possit, quod lectorem fallit.

Prætura functus.] Sic dignitate & auctoritate præcellebat. Sic distinguitur à *prætorio*, quales multi eo ævo, qui tantum *præturæ insignia* adepti, non *prætura functi* erant.

7. *Minturnis.*] Nempe haud procul à classe Misenensi; quare spreto Apollinari præfecto classis, ducem se defectoribus obtulit.

Minturnis.] Minturnæ, urbs Auruncorum populorum, in Latio provincia. hodie prorsus excisa. *Tillemon.*

ducem se defectoribus obtulit. à quibus municipia coloniæque impulsæ, præcipuo [1] Puteolanorum in Vespasianum studio; contra [2] Capua Vitellio fida, [3] municipalem æmulationem bellis civilibus [4] miscebant. Vitellius Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis [5] militum animis delegit. data in auxilium [6] urbana cohors, & [7] gladiatores, quibus [8] Julianus præerat. [9] Ut collata utrimque castra, haud magna cunctatione Juliano in partes Ves-

INTERPRETATIO.

Minturnis versabatur, ducem se desciscentibus exhibuit. à quibus coloniæ & civitates incitata, maxime Puteolanorum in Vespasianum favore: contra Capua Vitellio addicta, oppidanam discordiam armis civilibus jungebant. Vitellius adscivit Claudium Julianum delimiendis militum animis, qui paulo ante classi Misenensi miti imperio præfuerat. concessa ei in præsidium cohors urbana, & gladiatores quos Iulianus curabat. Ut castra castris hinc & inde opposita sunt, brevi interjecta mora Iuliano ad par-

NOTÆ.

1 *Puteolanorum.*] Puteoli, urbs Campanorum populorum. hodie *Pozzuolo* Italis, Poussol Francis, urbs Terræ Laboris, in regno Neapolitano. *Tillem.*

Præcipuo Puteolanorum.] Capiunt, quasi acrius flagrarent Puteolani pro Vespasiano, ob æmulationem in Capuanos, & quasi municipale odium bello civili magis accenderent.

2. *Capua.*] Urbs Campanorum populorum, prope Vulturnum fluvium hodie *Santa Maria Maggiore* sive *delle Gratie*, burgus provinciæ Terræ Laboris, prope fluvium *Garigliano*, in regno Neapolitano. *Tillemon.*

3. *Municipalem æmulationem.*] Ita ut acrius inter se certarent, quam propter caussam communem, quam ob bella civilia, ut fieri solet inter vicinas infensasque civitates.

4. *Miscebant.*] Certabant acrius inter se civitates, non amore Reipub. sed caussa propria & odiis privatis.

5. *Militum.*] Qui maxima ex parte classiarij, quæ deterior militia. eos infra cap. 76. *remiges* vocat: *Clausis illic gladiatoribus remigibusque.*

Militum.] Classiariorum nempe, qui adhuc discordes, nondumque omnes sentiebant pro Vespasiano. Nutabant adhuc inter fidem & defectionem plerique; quare eos, misso clementiore duce, permulcere ac retinere in obsequio conatur Vitellius.

6. *Urbana cohors.*] Non prætoria quidem, sed vel vigilum, vel una cohortium, quibus P. æfectus urbis imperabat, & quibus quicquid turbidum in urbe foret, coercebat.

Urbana cohors.] Non prætoriana, ut puto, sed una cohortium ex urbe delectarum, ut in tumultu, & fuit illi ipsi quos *tyrones* vocat Suet. Vitell. 15.

7. *Gladiatores, quibus.*] Jam antea præerat hisce gladiatoribus in urbe, scil. post præfecturam classis Misenensis. talia nempe curabat jam à Neronis temporibus, & bello civili gladiatores in usu.

8 *Julianus præerat.*] Mirum, ni ille ipse Julianus sit, qui Plinio *curasse* dicitur *munus gladiatorium Neronis.* lib. 37. cap. 3. *Lipsius.*

9. *Ut collata utrimque castra.*] Nempe Juliani, & Apinij Tironis ducis classiariorum: & transgresso in partes Juliano, hi simul Tarracinam occupant.

Collata utrimque.] Collata castra invicem, non tam forte ad certamen quam ad colloquium, quo pacta perfidiæ firmarentur. quod sæpe factum bellis civilibus, nec frustra.

Castra.] Scilicet Apollinaris seu Apinij, & Juliani.

pasiani transgresso, [1] Tarracinam occupavere, mœnibus situque magis,
58 [2] quam ipsorum ingenio tutam. Quæ ubi Vitellio cognita, [3] parte copiarum [4] Narniæ [5] cum præfectis prætorij relicta, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus & quingentis equitibus, [6] ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse æger animi, studiis militum & clamoribus populi arma poscentis refovebatur: dum vulgus ignavum, & nihil ultra verba ausurum, [7] falsa specie, *exercitum & legiones* appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quanto quis clarior, minus fides) [8] *vocari tribus* jubet, dantes nomina sacramento adigit. Superfluente multitudine, curam [9] delectus in consules partitur. Servorum numerum, & [10] pondus argenti senatoribus indicit, equites Romani obtulere *operam pecu-*

INTERPRETATIO.

tes Vespasiani transeunte, Tarracinam insedere, muris & ingenio loci validiorem, quam ipsorum industria. Quæ postquam Vitellio comperta sunt, parte copiarum relicta Narniæ cum præfectis pratorij, objecit L. Vitellium fratrem cum sex cohortibus, & quingentis equitibus, imminenti per Campaniam bello. Ipse anxius curis, favore militum & acclamationibus plebeculæ arma flagitantis recreabatur: dum scilicet populum segnem, & nihil ultra clamores ausurum, vano prætextu exercitum & legiones *vocat. Suadentibus libertis (nam amicorum ejus quanto quis illustrior, eo suspectior* erat) convocari tribus *jubet, & profitentes militiæ adscribit. Adfluente turba, inter consules dividit munus adlegendi milites. Præscribit patribus numerum mancipiorum, & summam pecuniæ. Equites Romani exhibuere* ultro ministeria & opes, *libertinis*

NOTÆ.

1. *Tarracina.*] Urbs Volscorum populorum in Latio. Hodie *Terracina* urbs Campaniæ Romanæ ad meridiem & orientem, in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

2. *Quam ipsorum ingenio.*] Infra 76. *Lascivia socordiaque gladiatorum magis, quam ducum similes. Non vigilias agere, non intuta mœnium firmare*, &c.

3. *Parte copiarum.*] Sic dispergit vires perditque Intelligit *partem* copiarum quas supra habuit apud Mevaniam, cum imprudenter reliquit Apenninum. Aliam partem, nempe sex cohortes tradit fratri.

4. *Narnia.*] Urbs Umbriæ provinciæ ad Narem fluvium. Hodie *Narni* urbs ducatus Spoleti sive Ombriæ, in ditione Pontificia. *Tillemon.*

5. *Cum præfectis prætorii.*] Julio scil. Prisco, & Alpheno Varo, qui duces digni Vitellio Imperatore. Horum tamen alter mox superesse cladi partium & infamiæ suæ noluit, sibi damnatas manus intulit.

6. *Ingruenti per Campaniam bello.*] Suet. Vit 15. *Urgenti deinde terra marique hosti, hinc fratrem cum classe ac tyronibus & gladiatorum manu opposuit, hinc & Bedriacenses copias & duces.*

7. *Falsa specie.*] Inani verborum prætextu, falsa armorum specie, qua se ipse deludebat, ac misere fallebat.

8 *Vocari tribus.*] Ad delectum, ut scil. nomina in militiam darent juvenes: Infra, *curam delectus*, &c.

9. *Delectum in consules.*] Horum certe id munus fuit vetere Repub. sed nunc illudebatur Reipub. separatui; magistratibus, & sæpe legibus.

10. *Pondus argenti.*] Forte sic exemplo Neronis, qui in fine aurum ad obryssam exigebat. Aut forte hic in necessitate rerum, cum pecunia signata non abundaret, conflabant primores vasa & supperlectilia argentea, ut nummi cuderentur. Aut saltem id exigebat Vitellius; ideoque indicebat certum pondus argenti primoribus & opulentioribus.

niasque, etiam [2] libertinis idem munus ultro flagitantibus. [3] Ea simulatio, officia metu profecta, verterat in favorem. Et plerique [3] haud perinde Vitellium, quam [4] casum locumque principatus miserabantur. nec deerat ipse vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere, largus promissis, &, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin & [5] Ca-

INTERPRETATIO.

quoque eandem operam sponte offerentibus. Ea d simulatio effecerat, ut velut in favorem acciperentur obsequia ex timore orta. Et plurimi non perinde Vitellium deflebant, ac fortunam sedemque imperij; nec deerat ipse ore, voce, fletuque commiserationem movere, ingens promissis, & qui formidantium animus est, nimius. Quin & se

NOTÆ.

1. *Libertinis.*] Ji operam ad bellum pollicebantur, quia sic decus aliquod & jus civitatis Rom. haud dubiè assequebantur. Et *libertini* non nisi in necessitate Reipub. in militiam Rom. adsciti.

2. *Ea simulatio, officia metu profecta verterat in favorem.*] Nulla hic Vitellij interpretatio; sed senatores anteà obsequiosi metu, sponte animum talem induunt: hoc est, cum viderent equites Romanos & libertinos nihil non ultro offerre Vitellio, & ipsi quoque servos pondusque argenti indictum, libentes produxere in medium. *Gruterus.*

Ea simulatio.] Servos & argenti pondus indicit princeps senatoribus, illi parent metu, non Vitellii forte, sed militum. Eodem metu equites opulenti *obtulere operam pecuniasque.* Pari caussa & libertini *munus ultro flagitabant*, etiam metu, & per simulationem.

Ea simulatio, talia *officia* quæ ex *metu profecta* erant, *verterat*, seu accepta erat in vulgus, quasi faverent, foverentque ex animo Vitellium. quod fictum tamen revera & falsum erat.

3. *Haud perinde Vitellium.*] Spernebant Vitellium, ut principatu & jam miseratione indignum, sed tamen majestas principatus, & fortunæ principalis sedes sic tamen adhuc venerationi fuit, unde oriebatur miseratio dignitatis, & principatus, non principis. Infrà 70. *Non jam imperator, sed belli, & spernendi in ipso imperij caussa* erat.

Haud perinde.] Non perinde Vitellium principem, ut indignum scil. hoc nomine, quam dignitatem principatumque miserabantur.

4. *Casum locumque principatus.*] Quod explicat infra 68. *Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoveret illa facies, Romanum principem & generis humani paulo ante dominum, relicta fortunæ sede, per populum, per urbem, exire de imperio.*

5. *Cæsarem se dici voluit.*] Sueton. Vit. 8. *Cognomen Germanici delatum ab universis cupidè recepit, Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusavit.* Savilius.

Recusaverat ante lib 2. hist. *Præmisit in urbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet.* Salinerius.

Cæsarem.] Sed quantum mutatus ab illo Hectore. audi Tullium Philipp. 2. *Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia; & res bello gesserat, quamvis Reipub. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat. Suos præmiis, adversarios clementiæ specie duntaxat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientia consuetudinem serviendi.* Cæsaris nomen tulit Vitellius. Hoc tantum habuit Cæsaris.

Cæsarem]Tamen Suet. Vitel. *Nomen Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusa-*

rem se dici voluit, aspernatus antea. sed tunc, [1] superstitione nominis; & quia in metu consilia prudentium, & vulgi rumor juxta audiuntur. Cæterum ut omnia inconsulti impetus cœpta, [2] initiis valida, spatio languescunt, [3] dilabi paulatim senatores, equitesque, primo cunctanter & [4] ubi ipse non aderat; mox contemptim & sine discrimine; donec Vitellius pudore irriti conatus, quæ non dabantur
59 remisit. Ut terrorem Italiæ possessa Mevania, ac velut renatum ex integro bellum intulerat; ita haud dubium erga Flavianas partes studium, tam pavidus Vitellij discessus addidit. [5] erectus [6] Samnis,

INTERPRETATIO.

appillari Cæsarem jussit, cum prius id contempsisset. sed tunc religione nominis, & quia in pavore consilia peritorum, & plebis fabula perinde attenduntur. Cæterum ut cuncta res cæca ac præcipiti instinctu cœpta, principiis acres, tempore senescunt, sensim abscedere patres, & equites, initio dubitantes, & ubi ipse non intererat; dein spernentes, & promiscue ac nullo respectu, sive adesset, sive abesset, donec Vitellius pudore inanis cassique consilij, quæ non tribuebantur, condonavit. Ut pavorem Italiæ incusserat occupata Mevania, ac velut exardens de novo bellum; ita haud ambiguum in Flavianas partes favorem adjecit tam trepidus Vitellij digressus. excitus Samnis;

NOTÆ.

vit. At raro conveniunt auctores Et historiam proprie ac stricte non scribit Suetonius. capita quædam rerum attingit tantum, & leviter transcurrit.

1. *Superstitione nominis.*] Religione quadam ac veneratione *nominis* Cæsaris, ut qui semper vicisset, victoriaque fundasset imperium Rom. & qui ob virtutem fortunamque inter deos adscriptus esset. Sed quid hæc ignavo Imperatori?

Superstitione.] Tanquam læti faustique ominis nomen accipiebat Cæsaris, ut qui principatum, victoriam ac fortunam velut adamantino nexu sibi devinxisset, partibusque & nomini ac familiæ, etiam post fata. quod mireris. Hoc jam olim denuntiarat trepidanti Nauclero: *Cæsarem vehis & ejus fortunam.*

2. *Initiis valida.*] Non ex parte Vitellij, sed senatorum, & præcipue equitum ac libertinorum, qui ultro statim *operam & pecunias* offerebant, acribus & flagrantibus initiis, quæ mox *languescunt*, ut solet.

3. *Dilabi.*] Ne darent nomina militiæ, ne pecuniam promissam exsolverent. Primo dubitanter, & veluti metuentes, & cum non ipse adesset, *dilabi*, dein *contemptim & sine discrimine*, sive adesset, sive abesset Vitellius.

4. *Ubi ipse non aderat.*] An sensus est, cum ipse non adesset, seu cum abesset urbe? num tamen Romam reverterat Vitellius Forte sensus sit, *quo loco ipse non aderat* in urbe ipsa, ita ut pudore & reverentia adigerentur ipso præsente, sed ubi ipse non aderat, spernerent mandata ignavi & parum constantis principis.

Ubi ipse non aderat.] Non mirum de Senatoribus & insignibus equitibus adfuisse ubi Vitellius esset, scil. in Senatu aut in concione, & quod assentirentur ubi adesset ipse, & etiam quod dilaberentur ipsi sensim, spreto tali dominante, ubi non adesset, dein promiscue & sine discrimine.

5 *Erectus.*] Alij, *ereptus*. Recte, *erectus*, nempe pavido Vitellij discessu. Forte & longe magis erecti vicini populi *æmulatione, quod Campania prævenisset*, ut fit novo principatu, & inter civitates finitimas, invidia municipali.

6. *Samnis.*] Sub Augusto imperatore quarta regio Italiæ fuit dicta *Samnium*, in qua varij populi. Hodie in hac re-

[1] Pelignusque,

[1] Pelignusque, & [2] Marsi, æmulatione, [3] quod Campania prævenisset, [4] ut in novo obsequio ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœda hieme per transitum Apennini conflictatus exercitus: & vix quieto agmine [5] nives [6] eluctantibus, patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertisset, quæ Flavianis ducibus non minus sæpe quam [7] ratio affuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu, & notitia locorum custodias Vitellij elapsum. Propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ, eoque inter duces assumptus est. *Flavio quoque Sabino, ac Domitiano patuisse effugium, multi tradidere.* Et missi ab Antonio nuntij, per varias fallendi artes [8] penetrabant, [9] *locum ac præsidium* monstrantes. Sabinus *inhabilem*

INTERPRETATIO.

Pelignusque, & Marsi invidia, quod Campani antevertissent, ut in recenti transitione, ad omnes belli curas prompti strenuique erant. Sed horrida hieme, dum transmitteret Apenninum divexatus est *miles: & vix pacato incessu nives superantibus, innotuit quantum periculi subeundum foret, ni Vitellium retro abegisset fortuna, quæ non minus sæpe favit ducibus Flavianis, quam prudentia. Illic occurrit Petilius Cerialis qui rustico habitu, & peritia locorum præsidia Vitellij vitaverat. Proxima necessitudo Ceriali cum Vespasiano, nec ipse ignobilis bello; ideoque inter duces adscitus est. Plurimi memoravere* Flavium etiam Sabinum, ac Domitianum elabi potuisse. *Et nuntij ab Antonio missi diverso latendi astu pervadebant* in urbem, locum & auxilium; *ostendentes. Sabinus excusabat se, quod* corpus itineri, & valetudo

NOTÆ.

gione sunt *Sabina* provincia, pars *Ombria* vel ducatus *Spoleti*, & pars *Campania Romana*, in ditione Pontificia; at que comitatus *Molise* fere omnis, & *Abruzzo Citra* & *Vltra* provinciæ fere integræ, parsque septentrionalior *Capitanata* in regno Neapolitano. Samnites proprie dicti, de quibus hic loquitur Tacitus, sunt populi Samnij provinciæ, in Samnio regione. Hodie fere omnis comitatus Molisinus *Molise*, in regno Neapolitano. *Tillemon.*

1. *Pelignusque.*] Peligni, populi Samnij regionis in Italia. Hodie pars Aprutij Citerioris *Abruzzo Citra*, provinciæ regni Neapolitani. *Tillemon.*

2. *Marsi.*] Populi Samnij regionis. Hodie pars Aprutij Ulterioris, *Abruzzo Vltra*, provinciæ regni Neapolitani. *Tillemon.*

3. *Quod Campania.*] Nemper per defectionem classis Misenensis. nam simul *municipia & colonia* Campaniæ eodem *impulsa*.

Quod Campania prævenisset.] Non Capua, quæ, ut puto, perseveravit in partibus Vitellianis, suo damno; nam postea afflictæ domus illustres, & in eam vindicatum Sed prævenerat *Campania* in transitione classis, forte & Tarracinæ, quæ occupata à gladiatoribus pro Vespasiano. Infra: *jam Misenensem classem & pulcherrimam Campaniæ oram descivisse.*

4. *Vt in novo.*] Novi subditi acriores promptioresque ad officia, fere ut nova servitia in familiis.

5. *Nives eluctantibus.*] Sic in vita Agric. *Virtutem hostium, locorumque difficultates eluctatus.* Eodem modo lib 1. hist. *Immensa viarum spatia, ægrè sub armis eniterentur.* Rhenanus.

6. *Eluctantibus.*] Superantibus.

7. *Ratio.*] Prudentia, consilium.

8 *Penetrabant.*] In urbem. & hi locum monstrabant Sabino ac Domitiano.

9 *Locum ac præsidium.*] Locum scil. quo effugerent, ac *præsidium*, quo se reciperent

labori & audaciæ [1] *valetudinem* caussabatur: Domitiano aderat animus:
[2] sed custodes à Vitellio additi, quamquam *se socios fugæ* promitterent,
tamquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu [3] sua-
60 rum necessitudinum, [4] nihil in Domitianum atrox parabat. Duces par-
tium, ut [5] Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt, [6] donec
aquilæ, signaque legionum assequerentur: & locus ipse castrorum pla-
cebat, late prospectans; tuto [7] copiarum aggestu; florentissimis pone

INTERPRETATIO.

audaciæ impar esset. *Non carebat animo Domitianus: sed satellites ei à Vitellio adpositi, quamvis se comites fugæ offerrent, velut fraudem struentes metuebantur. Atque ipse Vitellius; propinquorum suorum affectu, nihil sævum statuebat adversus Domitianum. Duces Flavianorum, ut Carsulas adducti sunt, aliquot dies ad quietem accipiunt, donec Aquila & signa legionum adventarent, & sedes ipsa castrorum arridebat, in immensum prospiciens; secure commeatuum advectu*

NOTÆ.

aut opem & subsidium offerebant. Jam multi occulte favebant Flavianis, licet palam starent adhuc pro Vitellio, ut sit inter bella civilia.

Præsidium.] Effugium. Vel ipsi *missi* ab Antonio, se duces, præsidium & custodes offerebant, aut subsidium & receptum monstrabant. forte simul omnia hæc.

Ac præsidium.] Capiunt de loco certo tutoque quo se reciperent, dum custodias Vitellij penetrarent.

1. *Valetudinem.*] Jam ille senex & senecta invalidus, insta 75. *Quinque & triginta stipendia fecerat in Republica.*

2. *Sed custodes à Vitellio additi.*] Quomodo igitur congruit quod habet infra 29. *Domitianum fratris filium in Capitolium accivit* nisi forte turbatis rebus, & quasi jam ejurasset imperium Vitellius, tum Domitianum custodes deseruerint, aut forte in partes simul transierint, ut solet, afflictis Vitellij rebus. quod verisimile. nam & jam diu ante *se socios fugæ promittebant*, quasi de Vitellio desperantes.

3. *Necessitudinum.*] Vertit interpres Hispanus, quasi Vitellius haberet aliquam necessitudinem cum Vitellio, quod falsum. Explicat Tac. infra quid per *necessitudines* intelligat cap. 67. *Obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis.*

Necessitudinum] Suorum nempe liberorum, & conjugis.

Suarum necessitudinum.] Hic turbant inter *necessitudines* Vitellij, & *necessitudines* Domitiani, quasi necessitudines Domitiani respicere, aut vereri videretur, aut necessitudines suas eum Domitiano. Sed *respectu necessitudinum*, id est, Vitellius respectu suæ familiæ, respectu scil. fratris, conjugis, & filij sui parcebat Domitiano. Nempe respectu pignorum suorum, parcebat liberis Vespasiani, sed frustra. Nam frater & filius Vitellij statim post victoriam occiduntur Muciani jussu.

4. *Nihil in Domitianum atrox.*] Ostendit facilitatem difficultatemque effugij. Domitiano difficultas erat, quod custodes, *tamquam insidiantes timebantur*, facilitas, quia *aderat animus. Atque ipse Vitellius.... nihil in Domitianum atrox parabat.*

5. *Carsulas.*] Carsula, urbs Umbriæ regionis. hodie *Casigliano*, castrum ducatus Spoleti, sive Ombriæ versus meridiem, in statu Ecclesiastico *Tellemontius.*

6. *Donec aquila signaque.*] Quæ scil. tardius sequebantur expeditas cohortes & alas. namque difficilius Apennini nives gravi agmine eluctabantur.

7. *Copiarum.*] Annonæ, frugum, commeatuum.

tergum municipiis. ſimul colloquia cum Vitellianis [1] decem millium ſpatio [2] diſtantibus, & proditio ſperabatur. Ægre id pati miles, & victoriam malle quam pacem. ne ſuas quidem legiones opperiebatur, [3] ut prædæ, quam periculorum ſocias. Vocatos ad concionem Antonius docuit; *eſſe adhuc Vitellio vires*, [4] *ambiguas ſi deliberarent; acres ſi deſperaſſent. Initia bellorum civilium fortunæ permittenda; victoriam conſiliis & ratione perfici. Jam Miſenenſem claſſem & pulcherrimam Campaniæ oram deſciviſſe: nec plus è toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quam quod inter Tarracinam Narniamque jaceat. Satis gloriæ prælio Cremonenſi partum; & exitio Cremonæ, nimium invidiæ: ne concupiſcerent Romam capere potius, quam ſervare.* [5] *majora illis præmia, & multo maximum decus, ſi incolumitatem ſenatui populoque Rom. ſine ſanguine quæſiſſent.* His 61
& talibus mitigati animi. Nec multo poſt legiones venere. Et terrore famaque aucti exercitus, Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, [6] multis [7] ad tranſitionem, [8] qui ſuas centurias tur-

INTERPRETATIO.

opulentiſſimis à tergo coloniis. etiam congreſſus cum Vitellianis decem millium intervallo diſſitis, & tranſitio ſperabatur. Impatienter id ferre miles, & pugnam victoriamque malle quam pacem. ne ſuas quidem legiones expectabant, ut præmii magis, quam diſcriminis participes. Convocato exercitu, diſſeruit Antonius: eſſe adhuc Vitellio copias, fidei dubias, ſi conſultarent; fortes ſi ſpem abjicerent. Principia motuum civilium forti armorum committenda, victoriam conſummari conſiliis & prudentia. Jam defeciſſe claſſem Miſenenſem & amœniſſimam Campaniæ regionem: nec plus Vitellio ſupereſſe ex univerſo imperii orbe, quam quod ſitum ſit inter Tarracinam & Narniam. Satis decoris acquiſitum pugna Cremonenſi; & excidio Cremonæ nimium odii, ne cuperent potius expugnare urbem, quam incolumem præſtare. ampliorem illis mercedem, & longe maximam gloriam fore, ſi ſalutem procuraſſent ſenatui populoque Rom. ſine cæde & cruore. *His & ſimilibus rationibus placati animi. Nec multo interjecto tempore legiones adventavere. Et pavore ac rumore firmati agminis, Vitellianus miles dubitabat, nemine ad bellum incitante, multis ad defectionem* compellentibus: *qui certatim*

NOTÆ.

1. *Decem millium.*] Trium fermè leucarum Gallicarum.

2. *Diſtantibus.*] Apud Narniam ſcil.

3. *Vt prædæ.*] Ut prædæ magis quam periculorum ſocias.

4. *Ambiguas.*] Dubias in fide erga Vitellium *ſi deliberarent*, & ut nutantes inter utraſque partes, facile ad ſe tranſituras: *acres* forteſque tamen, ſi de venia ac pace *deſperaſſent*.

5. *Majora illis præmia.*] Hæc ratio valere debuit apud digniores, apud honeſtiores, & qui altiores ordines ducerent. Sed in vulgus quid hæc, niſi *inania clementiæ nomina*? Supra c. 19. *Pro labore ac vulneribus, clementiam & gloriam inania laturos* &c.

6. *Multis.*] Vitellianis ipſis, qui tranſfugii pretium, *ſuas centurias turmaſque* trahere ſecum ad victorem certabant.

7. *Ad tranſitionem.*] Ad proditionem, ſeu defectionem.

8. *Qui ſuas centurias.*] Quas centuriæ traditæ, ut donum victori, ita ſimul favor & gratia tradentibus erant. Centurias ſuas tradere donum victori,

masque tradere donum victori, & sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, *Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri.* Missus extemplo Varus, cum expedita manu, paucos repugnantium interfecit: plures abjectis armis, [1] veniam petivere: quidam [2] in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi præsidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos [3] flagitii pœna: & [4] præmiis defectorum, [5] versa fides: [6] at reliquum perfidiæ certamen, crebra transf-

INTERPRETATIO.

tradebant suas copias pedestres & equestres ut munus victori, & sibi in futurum favorem. Per eos compertum est, Interamnam propinquis agris occupari statione quadringentorum equitum. *Missus statim Varus cum expedito agmine, nonnullos resistentium interemit; plures positis armis,* salutem *rogavere: nonnulli in castra fugientes, omnia pavore complebant, extollendo sermonibus strenuitatem viresque hostium, quo deserti præsidii flagitium minuerent. Nec ulla apud Vitellianos ignavia mulcta;* & illecti *defectores mercede proditionis facile mutabant fidem: ac tum reliqua tantum proditionis æmulatio, perpetua transitiones tribunorum cen-*

NOTÆ.

& sic *sibi in posterum gratiam* parare *certabant.*

1. *Veniam.*] Ea lege ut præsidium desererent, ac victori permitterent.

2. *In castra.*] Quæ apud Narniam.

3. *Flagitii.*] Ignaviæ, perfidiæ &c.

4. *Præmiis defectorum, vera fides.*] De mendo suspicionem facit Florentinus, apud quem corruptè legitur, *ũba fides.* tamen sensus videtur: Vitelliani flagitia non puniunt: contra, ad Flavianos deficientibus præmia cum fide exsolvuntur. *Pichena.*

Legendum esse, *præmiis defectorum versa fides.* satis ostendunt sequentia, *& reliquum perfidiæ certamen.*

Alii non rectè: *vera fides*, quam lectionem & codex Flor. suspectam reddit, qui præfert, *ũba fides.* nempe ea nota, qua syllabam *ver* exprimere consueverant illius ætatis librarii. *Freinshem.* forte sensus sit: *præmiis defectorum mutata fides.*

5. *Versa fides.*] Lego, *vera fides.* Quia nulla apud Vitellianos proditionis pœna, & quia præmia defectorum apud Flavianos certa erant, hinc *vera fides* in ipsos; hinc & *reliquum perfidiæ certamen*, hinc *crebra transfugia tribunorum centurionumque*, ad Flavianos nempe.

Ita ut τὸ *vera fides*, forte fuerit ambigue dictum, & de præmiis quæ cum fide exsolvebantur, & de ipsis defectoribus, quorum vera fides ob præmia ipsis etiam cum fide persoluta. vetus exemplar habuit *vera fides.* huic standum.

Vera fides.] Melius *vera.* Nempe vere & sincere servata fides deserscentibus, & præmia promissa illis verâ fide exsoluta; quare nihil belli reliquum, tantum postea *reliquum perfidiæ* & transitionum, seu transfugiorum *certamen* invicem inter Vitellianos.

Vera fides.] Puto sic leg. aut certe intelligendum: *Nec ulla apud Vitellianos flagitii* seu proditionis *pœna, & præmiis defectorum servabatur fides; ac* deinceps *reliquum perfidiæ certamen* fuit, *& crebra transfugia* &c. Vel leg. *servata fides.* nam quid hæc: *versa fides?* quis sensus? forte, *juxta verba fides.*

Sed, ut puto, melior lectio: *vera fides.* Transeuntes seu deficientes securi erant flagitii, impune desciscebant, & simul certi præmiorum defectionis fuere. nam *vera* & certa *fides* iis præsta-

fugia tribunorum centurionumque. nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec [1] Priscus & Alphenus desertis castris [2] ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsolverent. Iisdem diebus Fabius Valens, [3] Urbini, in custodia interficitur. Caput ejus Vitellianis [4] cohortibus [5] ostentarum, ne quam ulrra spem foverent. nam *pervasisse in Germanias Valentem, & veteres illic novosque exercitus ciere* credebant. Visa cæde in desperationem versi. & Flavianus exercitus, immane quantum animo exitium Valentis, ut finem belli accepit. Natus erat Valens [6] Anagniæ, equestri familia, procax moribus, [7] neque

INTERPRETATIO.

tarionumque. quippe plebejus miles obstinatus erat pro Vitellio: donec Priscus & Alphenus relicto exercitu, ad Vitellium reversi, flagitio sea ignominia defectionis omnes absolverent. Iisdem diebus Fabius Valens apud Vrbinum interimitur in carcere. Caput illius Vitelliane militi ostentai exhibitum est, ne quam ultra spem alerent. quippe existimabant Valentem penerrasse in Germanias, & antiquas novasque copias hinc exeire. *Spectata nece, spem omnem abjecere, & exercitus Flavianus, incredibile quantum præsumpsit animo mortem Valentis, ut exitum belli. Valens: Anagnia genitus, equestri loco, petulanti ingenio, neque tamen*

NOTÆ.

batur à Flavianis ducibus. *vera fides* hic opponitur *fluxa fidei*. Infra 48. *fluxa, ut est barbaris fide*:

6. *Ac reliquam.*] *Nec ulla* ignaviæ aut proditionis *pœna* apud Vitellianos, & apud Flavianos econtra *premiis defectorum vera fides*. Atque ea causa, ex eo tempore deinceps,. quod *reliquum*, fuit perfidiæ certamen.

Ac deinceps, quia Flavianæ legiones advenerant, *& terrore famaque aucti exercitus, Vitelliana cohortes nutabant*, & quia nulla pœna deserti præsidii, aut transfugiorum, & certa fides præmiorum deficientibus, deinceps nihil reliquum, nisi certamen perfidiæ, tribunorum centurionumque Vitellianorum transfugientium ad Flavianos.

1. *Priscus & Alphenus.*] Qui præfecti prætoriis cohortibus, nunc ipsa castra & cohortes deserunt.

2. *Ad Vitellium regressi.*] In urbem: neque id sine summo flagitio, cum sic deseruissent castra & tot tamque validas copias sine prælio hosti tradidissent: sicque majori probro, quam ut tantum deseruisse principem viderentur.

Quare infra lib. 4. hist. 11. *Iulius Priscus prætoriarum sub Vitellio cohortium præfectus, se ipsum interfecit, pudore magis, quam necessitate.* (non *necessitate*, quia ipsi ob ignaviam facile parcebatur) *Alphenus Varus ignavia infamiaque sua superfuit.*

3. *Vrbini.*] Urbinum, urbs Umbriæ regionis. hodie *Vrbino* Italis, *Vrbin* Francis, urbs ducatus Urbini in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

4 *Cohortibus.*] De legione classica silet, quia longe ea minoris famæ, quam cohortes prætoriæ & alæ, quæ robora partium. Eam tamen infra memorat, cap. 67. *Audita defectione legionis cohortiumque, quæ se Narnia dediderant.*

5. *Ostentatum.*] Narniæ scil.

6. *Anagnia.*] Urbs Hernicorum populorum, in Latio. hodie *Anagni* urbs Campaniæ Romanæ versus medium & orientem, in statu Ecclesiastico. *Tillem.*

7. *Neque absurdus.*] Ne putes sic minui, aut de mediocritate intelligi: certe eleganti ingenio fuit Valens, sed mores haud probi. quod sic expressit Tac. *scite magis, quam probe.*

absurdus ingenio famam urbanitatis, [1] per lasciviam petere. ludicro Juvenalium sub Nerone, velut ex necessitate, [2] mox sponte mimos actitavit, scite magis [3] quam probe. Legatus legionis, & [4] fovit Verginium, & [5] infamavit. Fontejum Capitonem in proditionem [6] corruptum,

INTERPRETATIO.

ineleganti, famam urbanitatis per luxum & libidinem affectare. spectacula Juvenalium, principe Nerone, tanquam vi, seu jussu dominantis adactus. dein ultro mimos egit ipse, venuste magis, quam honeste. Legatus legionis, & juvit Verginium & criminatus est. Interemit Fontejum Capitonem, seu illectum & sollicitatum

NOTÆ.

1. *Per lasciviam.*] Lasciviæ & procacitati morum prætexebat *famam* elegantiæ & *urbanitatis*, seu prætextu quærendi captandique famam sciti & elegantis ingenii, *lasciviam* sectabator.

2. *Mox sponte.*] Primo Valens *mimos actitavit*, quasi jussus à Nerone. quod certe instar necessitatis fuisse videbatur; sed mox & sponte sub eodem Nerone palam ingenium ostentavit.

Quo arguebat clare primùm etiam id non ex necessitate, sed libenter & suapte sponte id fecisse. in tales mimos assumpti equites Rom. ut Laberius olim sub Cæsare dictatore. sic scena polluti equites, nondum tamen senatores.

3. *Quam probe.*] Flagitium fuit in equite Rom. talia *actitandi*. Et quo elegantius id præstaret, eo inhonestius, eo flagitiosius egisse videbatur. nam eo latius vulgata infamia.

4. *Fovet.*] Cum Verginium foveret, aut fovere simularet, & ad imperium suscipiendum impelleret, renuentem aut cunctantem interim secretis criminationibus incusabat apud Neronem, aut mox apud Galbam.

Ita ut sic utrumque deciperet, & principem & ducem. Utrumque simul prodebat, Galbam, cum impelleret Verginium, & Verginium, cum eum secreto, licet innocentem criminaretur.

Fovit Verginium.] Incitavit forte adversus Neronem, dein & ad imperium suscipiendum, & contra Galbam, dein etiam & infamavit, forte apud Neronem, dein & apud Galbam, proditor omnium, excepto forte Vitellio, quem & ipsum prodidisset, nisi prævenisset eum fortuna & captivitas.

5. *Et infamavit.*] Vertit Interpres Gall. quasi eum infamasset, quia coluerat, & quasi societate aut amicitia sua, eumque celebrando ac frequentando infamasset. At non potuit Fabius infamare talem virum hoc modo, qui tantæ famæ fuit, tantæque gravitatis & auctoritatis apud milites, & apud senatum P Q R. & apud ipsum Galbam & sequentes principes. ut eum principatu dignum censerent, & eo magis quod recusasset.

Eum incusavit apud Galbam, forte & apud Neronem, voluisse imperium, aut certe dissimulando rebellionem auxisse, & sic *infamavit*, ut diximus.

Infamavit.] Quasi cunctantem illum accipere imperium apud Galbam criminatus est Valens; ideoque & Verginius modico honore exceptus est à Galba, cum illi occurrit ex Hispania Romam pergenti.

Sic Alphenus Varus Corbulonem criminatus erat apud Neronem.

Vertunt, quasi Valens sua consuetudine & familiaritate aliquam ignominiæ labem Verginio inossisset, quasi libidine aut stupro aut simili flagitio devinctus. quod ineptum & falsissimum est.

6. *Corruptum.*] Sollicitatum ad capiendum principatum, aut cum eum convellere tentasset, aut non potuisset, eum interfecit.

ſeu quia corrumpere nequiverat, [1] interfecit. Galbæ proditor, Vitellio fidus, [2] & aliorum perfidia illuſtratus. Abrupta undique ſpe, Vitellianus miles tranſiturus in partes, [3] id quoque non ſine dedecore, [4] ſed ſub ſignis vexilliſque in ſubjectos Narniæ campos deſcendere. Flavianus exercitus, ut ad prælium intentus armatuſque, denſis circa

INTERPRETATIO.

ad exuendam fidem. *ſeu quia illicere non potuerat interemit. Deſertor Galbæ, in Vitellium conſtans, & aliorum proditione nobilitatus. Abciſſa undique ſpe, Vitellianus miles transgreſſurus in partes, idque etiam non ſine ignominia, ſed cum aquilis & vexillis, in proxima Narnia plana degreſſi ſunt. Flavianus exercitus, tanquam ad certamen inſtructus paratuſque, conferto circa iter agmine adſtabat.*

NOTÆ.

1. *Interfecerat.*] Fabius Fontejum interfectum imputavit Galbæ, dein & Galbam prodidit, ipſum Vitellium etiam proditurus, ſi occaſio, aut merces oblata eſſet *ex adverſo*. Sed præventus eſt. attamen hactenus illum fidum Vitellio adfirmat Tacitus infra. nec abs re; neque enim in adverſis partibus par decus ſperare potuit.

2. *Et aliorum.*] Cæcinæ, Lucilii Baſſi, & ſimilium. Mirari ſubit jam ſileri duces eximios, Paullinum, Celſum, Verginium ipſum, & alios. haud dubie neglecti illi à Vitellianis, ut quippe Othoniani, ac forte obſervati & cuſtoditi.

Et egregii duces talia bellorum flagitia exhorruerant, atque in ſecretum ſe potius abdiderant, *præda victoris* futuri, ut olim Aſinius Gallus inter Antonium & Auguſtum bellis abeſſe maluit.

3. *Id quoque.*] Alii ſic ſumunt, quaſi non *ſine dedecore* tranſirent in alias partes, ſed cum majore dedecore eſſet, quod *ſub ſignis vexilliſque* tranſirent. Sed imo decus illud ſervatum videtur victis legionibus, tranſeuntibuſque, quod *ſub ſignis vexilliſque* incederent. Iis honos habitus, fere quaſi non tranſirent, quaſi non victæ forent, ſed velut ejuſdem principis & ſacramenti eſſent. Non ſine dedecore fuit quod tranſirent, quod in medio circumdarentur à victoribus. ſed tamen temperatum, imminutumque dedecus videtur, quod ſub ſignis vexilliſque ingrederentur.

Id quoque.] *Id quoque non ſine dedecore, ſed* tamen *ſub ſignis vexilliſque*, quia ſcil. ultro tranſire videbantur in partes. nec tamen id etiam ſine flagitio & dedecore. Nam Flavianus miles, ut victis & captivis inſultabat, ſcil. *denſis circa viam ordinibus adſtiterat. Accepti in medium Vitelliani* &c. ſicque non ſine contemptu ac dedecore. *væ victis.*

Dedecore.] Non erat dedecus in eo præciſè quod tranſirent in partes Flavianas. Nam coacti, & à viribus, & à ducibus deſtituti ſic agebant.

In eo dedecus ſeu flagitium fuit, quod ſub ſignis vexilliſque velut victi ac triumphati incederent inter medios ordines legionum victricium, & quaſi ludibrio, & oſtentui, quod velut capti hoſtes circumdarentur, eſſentque veluti ar-arbitrio & libidini victorum permiſſi, quod clade, cæde & exitio pejus, & omni militari flagitio majus fuit.

Id quoque non ſine dedecore.] Forte non pertinet ad id quod ſequitur, *ſub ſignis vexilliſque*, ſed potius ad id quod infra: *Flavianus exercitus* &c. *denſis circa viam ordinibus adſtiterat. Accepti in medium .. circumdatos* &c. in quo dedecus fuit, & ſic quaſi flagitium oſtentabatur.

4. *Sed ſub ſignis.*] Forte ſenſus ſit: *id quoque non ſine dedecore*, ſed tamen *ſub ſignis* &c. dedecus in eo præcipue, quod ut victi, & quod inermes circumdaren-

viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani, & circumdatos, Primus Antonius clementer alloquitur. [1] *Pars Narniae; pars Interamnae subsistere* jussi. relictae simul è victricibus legiones, neque quiescentibus graves, & adversus contumaciam validae. Non omisere per eos dies [2] Primus ac Varus crebris nuntiis *salutem, & pecuniam &* [3] *secreta Campaniae* offerre Vitellio, *si positis armis, seque ac* [4] *liberos suos Vespasiano permisisset.* In eundem modum & Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius; ac *de numero servorum*, [5] *electione litorum* loqui. Tanta torpedo invaserat animum, [6] ut si Principem eum

INTERPRETATIO.

Assumpti in medium Vitelliani, & in orbem cincti, Primus Antonius mansuete adloquitur. jussi remanere, alij Narniae, alij Interamnae: *Substitere simul & legiones è victricibus, neque modestis infensae, & adversus pervicaces firmae. Non defuere per illos dies Primus ac Varus, quin frequentibus literis exhiberent Vitellio* incolumitatem & opes, & secessus Campaniae, si abjectis armis, seque & filios suos Vespasiano dedidisset. *In eundem sensum etiam Mucianus scripsit literas: quibus saepe fidem adhibebat Vitellius, &* de numero servitiorum, *&* delectu riparum *loquebatur. Tanta socordia*

NOTÆ.

tur, & victoribus quasi per flagitium insultantibus.

Sub signis vexillisque.] Bene, *sub vexillis.* nam ibi nulla legio quae aquilam haberet, nisi forte classica, quae cohortibus praetorianis adjuncta fuerat, sed fere sine nomine

Sub signis.] Puto, in eo praecipuum flagitium, quod sub signis se deditum ultro irent integri & inermes, nulloque praelio victi, quasi se, & principem proderent, per ignominiam & perfidiam.

Vexillisque.] Cepit Interp. Hispanus de *vexillis equitum*, quasi distingueret Tac. hic, inter *signa* quae peditum erant, & *vexilla* quae equitum.

Sed *signa* & *vexilla* indistincte sumuntur de peditibus. Et nomine *vexillorum* ac *vexillariorum* semper intelliguntur pedites legionarii. cum de equite agitur, *alarum* nomine tantum eos distinguit.

Certe inferiori aevo, jam nomine *vexillorum* & *vexillationum* venit equitatus; at tempore Taciti nihil simile reperias.

1. *Pars Narniae; pars.*] Ut sic divisae minus validae essent, si quid moliri rursus, ac sollicitare victoriam auderent.

2. *Primus ac Varus.*] Non eo spectabant, ut salutem Vitellii cuperent, aut incolumitatem civitatis praecise, ac Reipub. sed praecipue famam cupiebant, ac decus profligati patratique belli civilis, quae tum summa rerum & gloriae fuit.

Et etiam ut sic praevenirent adventum Muciani, qui victoriam, gloriam, opes & fere principatum in se tracturus erat, si maturius adventasset. Infra: *gratiam patrati belli penes eum qui urbem occupasset.*

3. *Secreta.*] Villas amoenissimas, quas infra vocant, *beatos Campaniae sinus.*

4. *Liberos.*] Praecipue filium, quem post ea statim occidit Mucianus.

5. *Electione litorum*] Secessum videlicet aliquem amoenum & maritimum attribui sibi Vitellius volebat, velut ad otium.

Itaque in oratione adversaria mox amicorum, respondetur huic parti: *Nunc pecuniam & familiam, & beatos Campaniae sinus promitti.* Lipsius.

6. *Ut si principem.*] Interpres Hisp. sic vertit: *Tantus stupor invaserat animum Vitellij, ut non solum caeteri non recordarentur eum fuisse principem, sed & ipse perinde oblivisceretur.* perperam.

fuisse

fuisse [1] cæteri non meminissent, ipse oblivisceretur. At primores civitatis, Flavium Sabinum præfectum urbis, secretis sermonibus incitabant, *victoria famaque partem capesseret. esse illi proprium militem* [2] *cohortium urbanarum: nec defuturas* [3] *vigilum cohortes,* [4] *servitia ipsorum, fortunam partium, & omnia prona victoribus. ne Antonio Varoque de gloria concederet;* [5] *Paucas Vitellio cohortes, & mæstis undique trepidas; populi mobilem animum; & si se ducem præbuisset, easdem illas* [6] *adulationes pro Vespasiano fore.* 64

INTERPRETATIO.

incesserat Vitellij *animum, ut, si imperatorem eum fuisse cæteri obliviscerentur, ipse non meminisset. At proceres urbis occultis colloquiis impellebant Flavium Sabinum præfectum civitatis,* ut partem adsumeret victoriæ gloriæque. Esse illi proprias copias, cohortium urbanarum, & accessuras cohortes vigilum, familias ipsorum, felicitatem partium, & cunctâ prompta faciliaque victoribus, ne decore inferior esset Antonio & Varo. Paucas adesse Vitellio cohortes, & tristibus undique nunciis exterritas; instabilem animo plebeculam, &, si se ducem obtulisset, illas ipsas adsentationes Vespasiano ingesturam esse. Ipsum Vitellium, ne rebus quidem

NOTÆ.

1. *Cæteri non meminissent.*] Potuit ipse oblivisci, usque adeo *torpedo invaserat animum.* At non poterant non meminisse cæteri, etiam Vitelliani, & longe, magis Flaviani, qui semper suspectarent ac metuerent hominem qui semel principatum obtinuisset.

Quod infra exprimit Tac. cap. 66. *Nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur. Ne victos quidem laturos* id dedecus. *Ita periculum ex misericordia.*

Et infra: *Ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis ejus, non denique exercitibus securitatem, nisi extincto æmulatu redituram.* Et de ducibus Flavianis talia promittentibus; *Nedum Primus ac Fuscus, ... ullam in Vitellium, nisi occidendi licentiam habeant.*

2. *Cohortium urbanarum.*] Quæ ipsi obediebant ut præfecto urbis, & cohortes vigilum etiam in ipsius potestate, cum opus esset.

3. *Vigilum cohortes.*] Quas principe Augusto institutas. Dio scribit libro 55. idque refert in annum urbis 759. Idem Paulus tradidit libro proprio de officio Præfecti vigilum, ut vides in Pandectis.

Appiano tamen quid fiet, qui in triumviratu vigiles repetit, & institutos vult, Pompeio in Sicilia victo? Id esset triginta pœne ante Dionis traditionem annis.

Scribit lib. 5. Civil. Sabinum præfectum à Cæsare ad turbas & latrocinia in urbe atque Italia comprimenda; *Atque*, ut addit, *ex eo tempore aiunt mansisse nocturnum vigilum morem & formam.* Bene, *aiunt*; nam si tu, Appiane, nimis erras.

Sparteolos hos milites vocare interpres Juvenalis videtur. Satyr. 14. In illud: *Dispositis prædives hamis. Per translationem*, inquit, *disciplina militaris Sparteolorum Roma, quorum cohortes in tutelam urbis, cum hamis & cum aqua vigilias curare consueverunt vicibus.* Lipsius.

4. *Servitia ipsorum.*] Ipsorum primorum civitatis. qui ingentem numerum servorum domi habuere.

5. *Paucas.*] Tres scil. cæteræ vel deditæ, vel cum L. Vitellio fratre in Campania erant.

Paucas.] Tres cohortes, sed & aderant etiam equites. Nam infra mixtus Vitelliano pediti eques certat adversus Petilium Cerialem sub muros urbis.

6 *Adulationes.*] Easdem illas adulationes, quæ in Vitellium jactabantur,

Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem; [1] *adeo ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui urbem occupasset. Id Sabino convenire, ut imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur.*
65 Haudquaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta. Erant qui occultis suspicionibus [2] incesserent, tamquam *invidia & æmulatione* [3] *fortunam fratris moraretur.* Namque Flavius Sabinus [4] ætate prior, privatis utriusque rebus, [5] auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat. Et credebatur [6] affectam ejus fidem præjuvisse, [7] domo agrisque pignori acceptis. Unde quamquam manente in speciem concordia,

INTERPRETATIO.

secundis sufficere; usque adeo adversis & præcipitantibus infractus erat. Meritum ac decus profligati belli penes eum esse, qui civitate potitus esset. Id Sabino decorum, ut principatum fratri assereret; id Vespasiano *convenire*, ut reliqui post Sabinum reputarentur. *Nequaquam alacri animo ea consilia audiebat imbellis ob senectutem. Nec deerant qui secretis suspicionibus eum incusarent, veluti livore,* & æmulatione fastigium fratris differret. *Quippe Flavius Sabinus natu grandior, privata utriusque fortuna, auctoritate & opibus Vespasianum superabat. Et putabatur, labefactam ejus fidem sustentasse prædiisque villisque pignori habitis. Unde quamvis durante in speciem amicitia, simultatum occulta formidabantur. In melius*

NOTÆ.

pro Vespasiano fore.

Adulationes.] Populi nempe, qui mobilis ingenio, statim adulationes suas, prout esset fortuna, converteret.

1. *Adeo ruentibus.*] Sensus est, adeo Vitellium ruenti seu ingruenti fortunæ imparem esse, ut ne prosperæ quidem sufficeret. Vel tantum abesse, ut ipse ruentem fortunam sustineret, quin ne prosperis quidem rebus par esset. Nempe ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem: adeo longe magis ruentibus inferiorem & imparem esse.

Forte ambigue sumendum, adversis casibus, & præteritis & præsentibus adeo debilitatum: & tantum abesse, ut his non frangeretur, quin ne prosperis quidem sufficeret.

Adeo ruentibus.] Cepit Interp. Hispan. de adversis quibus ante perculsus erat, seu præteritis casibus adeo fractum Vitellium, ut, *&c.* Potius de præsentibus casibus sumendum, qui propius urgebant.

Adeo ruentibus debilitatum] Sic capio: Vitellius ne quidem par prosperis, tanto magis ille *ruentibus* & adversis in rebus impar erit resistendo.

2. *Incesserent.*] Incusarent, insectarentur.

3. *Fortunam.*] Principatum.

4. *Ætate prior.*] Natu major.

5. *Auctoritate .. anteibat.*] Attamen triumphalis Vespasianus, & Sabinus præfectus urbis, & tum triumphi insignia præcise, non magni decoris.

6. *Affectam ejus fidem præjuvisse.*] Sic hic dixit *affectam fidem* pro læsa, quemadmodum Livius dixit, *res affectas*, lib. 6. *quorum legati opem rebus affectis orantes, quum senatum adissent.*

Lib. 9. *Modo quæ res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum, auspiciorumque renovatio, affecta Vejenti bello Reip. remedio fuit.* Rhenanus.

7. *Domo agrisque pignori.*] Sic & Sueton. Vesp. 4. Ex proconsulatu Africæ *rediit certe nihilo opulentior, ut qui prope labefacta jam fide, omnia prædia fratri obligarit: necessarioque ad mangonicos quæstus sustinendæ dignitatis caussa descenderit, propter quod vulgo Mulio vocabatur.* vulgo *Muletier.* Puto, quia mulos locabat, ut olim Ventidius, aut certe emebat, ut mox carius venderet, quod

offensatum opertam metuebantur. Melior interpretatio, *mitem virum abhorrere à sanguine & cædibus: eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace,* [1] *ponendisque per conditionem armis agitare.* Sæpe [2] domi congressi; postremo in æde Apollinis, ut fama fuit, [3] pepigere. Verba vocesque duos testes habebant, [4] Cluvium Rufum & Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur, Vitellij projectus & degener, Sabinus non insultans, & miseranti propior. Quod si tam facile suorum mentes flexisset 66
Vitellius, quam ipse cesserat; incruentam urbem Vespasiani exercitus intrasset. Cæterum ut quisque Vitellio fidus, ita pacem & conditiones abnuebant, *discrimen ac dedecus* ostentantes, *& fidem in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano* [5] *superbiam, ut privatum Vitellium pateretur.* [6] *ne*

INTERPRETATIO.

alij accipiebant, clementem virum aversari cruorem & cædes; ideoque deliberare cum Vitellio frequentibus colloquiis de concordia, finiendoque bello data acceptaque fide. *Sæpius privatim collocuti, tandem in templo Apollinis, ut rumor vulgavit, illic transegere. Colloquij & conditionum duo testes erant adhibiti, Cluvius Rufus & Silius Italicus. Facies procul intuentibus observabatur, Vitellij demissa, & ignobilis, Sabinus haud immitis, at miseranti similior. Quod si tam facile suorum animos placasset Vitellius, quam ipse flectebatur, exercitus Vespasiani sine cæde urbem introisset. Cæterum ut quisque in Vitellium constans, ita concordiam & pacta* omnia *aspernabantur* periculum & ignominiam *ostendentes*, & fidem fore in arbitrio victoris. Nec tantam Vespasiano adrogantiam, ut privatum Vitellium ferret, ne victos quidem

NOTÆ.

vocat Suetonius *mangonices quæstus.*

1. *Ponendisque.*] Vertit Interpres Gall. quasi de induciis tantum colloqutum esset. Sed *de pace* ipsa, de summa belli agitabant quæ pacta jam tentata aliis locis, postremo in æde Apollinis firmata sunt.

2. *Domi.*] Privatim, sive in domo Cæsaris, sive alibi. Sed mox tandem publico loco, nempe in æde Apollinis, quæ puto, palatio adhærebat.

3. *Pepigere.*] Suet. Vit. *Vbique aut superatus aut proditus, salutem sibi, & millies HS. à Flavio Sabino Vespasiani fratre pepigit.*

Pepigere.] Convenere de salute Vitellij ac filij Germanici de pecunia seu censu, ac reditu annuo, de numero servorum.

4. *Cluvium Rufum.*] Qui præerat Hispaniæ, licet absens.

Cluvium Rufum.] Duo testes illi adhibiti, quia clarissimi & honestissimi viri è senatu, & neutris partibus suspecti erant Nec necesse fuit, multos talia audire. Pactum arcanum esse debuit, ob vulgus, ob militem pervicacem, & aliis de causis.

5. *Superbiam.*] Ingens superbia foret Vespasiano, pati *privatum Vitellium*, quem ante dominum rerum, & principem ipse coluisset, quasi sic perpetuò triumpho eum, aut potius æterno ludibrio, per ora hominum traduceret.

Infra: *Nisi forte altiores spiritus gerat, quam Cæsar, quam Augustus, ut patiatur inter alios subditos & principem.*

6. *Ne victos quidem*] Sana lectio est, sana sententia Si Vespasianus, inquiebant, tam alto animo est, ut rectis oculis æmulum quondam imperij possit aspicere: tamen id istæ ipsæ victæ partes ferent numquam.

Hi miseratione olim principis, ad ultionem & res novas accingentur. atque huic sententiæ aptè subnexum, *ita periculum ex misericordia.* Lipsius.

victos quidem laturos. Ita [1] *periculum* [2] *ex misericordia. Ipsum sane* [3] *senem, & prosperis adversisque satiatum. Sed quod nomen, quem statum* [4] *filio ejus Germanico fore? Nunc pecuniam, &* [5] *familiam, &* [6] *beatos Campaniæ sinus promitti. Sed ubi imperium Vespasianus invaserit,* [7] *non ipsi,* [8] *non amicis ejus, non denique* [9] *exercitibus securitatem, nisi*

INTERPRETATIO.

passuros. Ita discrimen ex commiseratione oriturum. Ipsum quidem jam ætate provectum, ac secundis improsperisque rebus fessum. Sed quem titulum, quam sortem filio ejus Germanico fore? Nunc opes & servos, & amœnissima Campaniæ litora offerri. Sed postquam Vespasianus principatum occupaverit, non ipsi, non amicis illius, non demum copiis aut legionibus securitatem reversurum, nisi

NOTÆ.

Timendum fuit, ne vitæ periculum Vitellio à suismet etiam militibus immineret, quasi non laturis, ipsum vivere privatum, ac misericordiâ occiderent. ideo sequitur, *periculum ex misericordia.*

Firmari videtur hæc sententia inferius, ubi unus è Germanicis militibus Vitellium occidere voluit, *per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret.* Pichena.

1. *Ita periculum ex misericordia.*] Vel quia rursus auderent & novi quid molirentur, ut principatum ei restituerent. vel forte quod contigit infra, ut ipsum vel *misericordia*, tanto flagitio eriperent, ideoque potius occiderent, quam privatum paterentur, quem principem coluerant.

Periculum ex misericordia.] Forte sensus hic: *Periculum ex misericordia* Vespasiani, vel *periculum* in Rempub. & Flavianas partes *ex misericordia* illa in Vitellium, aut certe *periculum* in ipsum Vitellium, *ex misericordia* erga ipsum, *& ne victos quidem laturos hanc superbiam Vespasiani*, ne victos quidem *laturos* tantum flagitium in Vitellio, ut privatus viveret, & forte illum potius occisuros. ut contigit, *ita periculum ex misericordia.*

2. *Ex misericordia.*] Alij intelligunt periculum fore Vespasiano ex misericordia in Vitellium. Alij fore periculum ipsi Vitellio, cui ne parcerent quidem ex misericordia victi. Sic infra miles quidam Germanicus præ misericordia, illum ipsum occidendo contumeliis eripit.

Vel etiam *periculum* ex misericordia Vitellij in se & suos. Infra: *Obruebatur miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis.*

3. *Senem.*] Septem & quinquagesima annos attigerat Vitellius.

4. *Filio ejus Germanico.*] Certe eo nomine gravis erat victoribus filius Vitellij, licet admodum puer. Et eo nomine jam Cæsar erat, & quasi candidatus imperij. Nec etiam defuit Mucianus, quem statim eum occideret.

5. *Familiam & beatos.*] Idem est quod habetur supra: *Salutem & pecuniam & secreta Campaniæ.* Et paulo infra, *de numero servorum, electione litorum loqui.*

6. *Beatos Campaniæ sinus.*] Campania nunc *terra Laboris* dicitur: constat totus ejus tractus tribus finibus, ad Sinuessam, ad Misenum, ad Neapolim. Ejus campos ob fertilitatem *beatos* vocat Tacitus, ut amœna ipsius littora Mela appellat, & Lucaniæ opima loca.

Cicero de lege Agraria contra Rullum, *Campani semper superbi bonitate agrorum, & magnitudine fructuum, salubritate aëris, & pulchritudine regionis. Ex hac copia nata illa arrogantia, qua à majoribus nostris alterum consulem postulavit.* Lupanus.

7. *Non ipsi.*] Non Vespasiano ipsi *redituram securitatem.*

8. *Non amicis.*] Flavianis.

9. *Exercitibus.*] Possit indefinitè intelligi de Flavianis & Vitellianis legionibus.

[1] *exstincto* [2] *æmulaturedituram. Fabium illis Valentem, captivum &* [3] *casibus dubiis reservatum, prægravem fuisse:* [4] *nedum Primus ac Fuscus, & specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium* [5] *nisi occidendi licentiam habeant. Non à Cæsare Pompejum, non ab Augusto Antonium incolumes relictos. nisi forte Vespasianus altiores spiritus gerat,* [6] *Vitellij cliens, cum Vitellius* [7] *collega Claudio foret. Quin ut censuram patris, ut tres consu-*

INTERPRETATIO.

sublata æmulatione. Fabium Valentem ab illis in custodia & rebus ambiguis asservatum, molestissimum illis fuisse: tantum abesse, ut Primus, ac Fuscus, & decus partium Mucianus, ullam aliam sibi adrogent potestatem in Vitellium, nisi interficiendi. Non à Cæsare Pompejum, non ab Augustô Antonium salute aut venia donatos, nisi forte Vespasianus majorem superbiam ostentet, qui Vitellij cliens, cum Vitellius collega Claudij foret. Quin ut censurâ patris, ut tribus consulatibus, ut tot exi-

NOTÆ.

1. *Exstincto æmulatu.*] Interfecto scilicet Vitelliô imperij æmulo

2. *Æmulatu redituram.*] Tacitus alibi de Othone: *Et ne æmulatus in urbe ageret, provinciæ Lusitaniæ præficitur.* Lipsius.

3 *Casibus dubiis.*] Nempe si forte bello vincerentur. Ut & Vitelliani reservarant Cæcinam. quem in adversa fortuna & victi vinclis exemerunt, ut caussæ suæ deprecator assisteret. Sed nunc victores statim occidunt Valentem, ut omnem spem abjiciant hostes.

4. *Nedum Primus.*] Nempe Fabium Valentem Flavianis prægravem fuisse, & eo usque, ut illum interfecerint; tanto & graviorem ipsis fore Vitellium, & tantum abesse, ut illum servent Antonius, Cornelius Fuscus, & longe clarissimum columen partium Mucianus, ut contrà nullam dum habeant in Vitellium, nisi occidendi licentiam, quam & in Valente jam usurpaverant; ita ut duces Flaviani nihil possint illi concedere, aut ullum fœdus cum eo pacisci, præter quam mortis & exitij.

5. *Nisi occidendi.*] Talia facinora principi & quidem ignaro accommodabant mali magistri dominationis, quasi innocentiam donarent. sed sic tamen sibi consulebant, sic potentiam suam augebant aut firmabant. Sic & gratia apud novum ipsi dominum præpollebant qui cædes & scelera in magistros istos rejiciebat clementiæ autem exempla sibi uni adrogabat.

6. *Vitellij cliens.*] Intellige L. Vitellium patrem Vitellij principis. Forte cum in gratia flagranti apud Claudium esset L. Vitellius, potuit tum Vespasianus inter clientes illius accenseri, aut sic appellari, ut hoc loco. & certe tum temporis longe inferior L. Vitellio fuit gratia & auctoritate Vespasianus.

Sed longe maxime nitebatur ille gratia & amicitia Narcissi liberti. Hincque legatus fuit secundæ legionis in Britannia, hinc & triumphalia meruit, jam ipsum ostendentibus fatis, licet initio modicus ambitione esset, ut & opibus, teste Suet. 2. *Sumpta toga virili latum clavum, quamquam fratre adepto, diu aversatus est. Nec ut tandem appeteret, compelli nisi à matre potuit. Ea demum extudit magis convitio, quam precibus vel auctoritate, dum eum, identidem per contumeliam anteambulonem fratris appellat.*

Vitellius cliens.] Sed Vespasianus fuit melioris fide cliens Narcissi, ut & ipse L. Vitellius pater, qui Narcissi & Pallantis imagines aureas, quasi deos penates inter Lares, & in cubiculo suo coluit, teste Suetonio.

Vitellii cliens.] Quo maxime augebatur æmulatio Vespasiani adversus Vitellium, tamquam stirpe nobiliorem, & avitis opibus longe præcellentem

7. *Collega Claudio*] Suet. Vit. 2. *Mox*

latus, ut tot egregia domus [1] *honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur. perstare militem, superesse studia populi. Denique nihil atrocius eventurum, quam* [2] *in quod sponte ruant, moriendum victis, moriendum* [3] *deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium &*
67 *contumelias effundant, an per virtutem.* [4] Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis, minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi & [5] fessa ætate parens, quæ tamen paucis ante diebus [6] opportuna

INTERPRETATIO.

miæ familiæ honoribus *dignum esset*, abrupta *omni spe, nunc* saltem *ad constantiam erigeretur*, perseverare militem, superesse favorem plebis. Demum nihil ipsis crudelius contingere posse, quam id in quod ultro se præcipitent. Pereundum victis, pereundum se dedentibus: id unum interesse, an extremum spiritum hauriant per dedecus & convicia, an per constantiam ac fortitudinem. *Obstructa & occlusa ad strenua consilia Vitellij aures. Æger erat animus miseratione & metu, ne pervicaci bello minus exorabilem victorem redderet uxori ac soboli. Erat illi & provecta annis mater, qua tamen paucis ante diebus tempestivo interitu exitium familia-*

NOTÆ.

cum Claudio principe duos insuper ordinarios consulatus censuramque gessit. Curam quoque imperij sustinuit absente eo (Claudio) *expeditione Britannica.*

1. *Honores.*] Inter quos præcipuum decus fuit, quod L. Vitellius pater principis, suis consiliis suaque industria coëgisset regem Parthorum ad veneranda signa legionum Rom. & imagines Cæsaris in Oriente.

2 *In quod sponte ruunt.*] Sponte ruebant in exitium, cum sponte se dederent hosti, eum arbitrio victoris se permitterent: *Fidem in libidine victoris.*

Moriendum fuit, sive se dederent, sive vincerentur prælio. At hoc discrimen esse inter utrumque exitum, quod si se permitterent hosti, pereundum fuit *per ludibrium & contumelias.*

Quod certe contigit Vitellio, fratrique & filio. At si prælio perirent, jam *per virtutem*, & velut in sinu gloriæ sepeliri videbantur.

3. *Deditis.*] Aliquod discrimen est inter *deditos* & *victos*. Qui apud Cremonam capti sunt, illi victi & dediti; at qui *sub signis vexillisque in subjectos Narnia campos descendere*, ij *dediti*, non *victi*, quippe ante aleam prælij in partes Vespasiani transiere.

4. *Surda ad fortia consilia.*] Rationem seu caussam refundit Interpres Gall. in ignaviam & alia vitia Vitellij, quibus fractus, nihil nisi ignavum cogitare potuit.

Sed veram rationem ac propiorem affert ipse Tacitus hac occasione, quia scil. *obruebatur animus miseratione*, &c. Et certe metus mortis curaque liberorum frangit etiam fortissimorum virorum animos, ut patebit de Civili Batavo, infra.

5. *Fessa ætate parens.*] Suet. Vit. 14: *Suspectus & in morte matris fuit, quasi ægra præberi cibum prohibuisset, vaticinante Catta muliere, cui velut oraculo acquiescebat, ita demum diutissime firmiter diutissime imperaturum, si superstes parenti extitisset. Alij tradunt, ipsam tædia præsentium & imminentium metu, venenum à filio impetrasse, haud sane difficulter.*

6 *Opportuna morte.*] Ex judicio Taciti hic videtur falsum quod refert Suetonius de morte egregiæ feminæ. Sic sæpe Suetonius fabulas vulgi, tamquam veram famam tradit, nullo examine, an vera, an falsa sint quæ vulgantur,

morte [1] excidium domus prævenit, nihil principatu filij assecura, nisi luctum & bonam famam. [2] XV. Kalend. Januar. audita defectione [3] legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant, [4] pullo amictu palatio degreditur, [5] mœsta circum familia. Simul ferebatur [6] lecticula [7] parvulus filius, [8] velut in funebrem pompam. Voces populi blandæ & [9] intempestivæ: miles [10] minaci silentio. Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoveret [11] illa facies, Romanum principem, & generis humani paulo ante dominum, relicta 68

INTERPRETATIO.

antevertit, nihil imperio filij adepta, præter dolorem & egregiam existimationem. Quintodecimo Kal. Jan. Vitellius nunciata transitione legionis & cohortium, quæ se apud Narniam victoris fidei permiserant, lugubri vestitu regia egreditur, consternata circum familia. Simul vehebatur exigua lectica infans admodum filius, tanquam ferali pompa. Clamores plebis non sine adsentatione *blandientis, sed præposteri: miles truci silentio* adstabat. *Nec quisquam adeo casuum humanorum oblitus erat, quem non afficeret tale spectaculum, Romanum imperatorem, & totius terrarum orbis paulo ante*

NOTÆ.

vnde & dissidium frequens à Tacito, qui judicio summus.

1. *Excidium domus.*] Vocat *excidium*, quia familia extincta est, scil. occiso Vitellio ipso, fratre & filio Vitellij.

2. *XV. Cal. Jan.*] Die decima octava Decembris.

3. *Legionis.*] Legionis quæ ex classicis delecta, & *cohortium* prætor. hic solus miles Vitellio fere supererat.

4. *Pullo amictu palatio digreditur.*] Scripsimus, *degreditur*. Nam quoties ex alto descensus innuitur, aptè locum habet hoc verbum. Livius libro 29 32. *Cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisque equitibus degressum jugis Masanissam persecutus.* Rhenanus.

Intelligit Vitellium sordida & squallenti veste indutum fuisse. Xiphilinus: *Tunicam vilem & sordidam induit.*

Toga *pulla*, sive atrâ Romani utebantur in funeribus, ut ostendit Cicero in Vatin. quod ex sequentibus verbis Taciti intelligitur: *simul lectica ferebatur parvulus filius velut in funebrem pompam.* Lampridius in Commodo, *quod funeribus solebat, ipse in pullis vestimentis sedebat.* Lupanus.

5. *Mœsta circum familia.*] De servis ac libertis intelligit. Nam statim de filio addit.

6 *Lecticula.*] Ut puto, pater pedestris incessit, ut sic magis populi oculos, & miserationem adverteret. *Voces populi blandæ*, &c. At filius Germanicus, quippe ut junior, & *parvulus, lecticula ferebatur.*

7. *Parvulus.*] Sex annos natus testis. *Suetonius.*

8 *Velut in funebrem.*] Quasi hac lectica ad rogum deferretur, non ad Rostra.

9. *Intempestiva.*] Blanditiæ illæ & adulationes plebis importunæ & intempestivæ, ut tali tempore, ut in tali fortuna.

Intempestiva] Ut pote in adversa fortuna, ac summa mœstitia.

10. *Minaci silentio.*] Quod ad pervicaciam propius accederet quam ad mœstitiam. Indistincte adversus quemcumque minax & ferox miles, adversus victorem, adversus plebem senatumque adstantem, sed & simul forte adversus ipsum Vitellium, ob ignominiosum deformemque ex imperio exitum, quem in præliis & discriminibus per virtutem ac decus percuntem intueri mallent. ideoque ferociæ propior miles.

Minaci.] Tristi ac pervicaci silentio.

11. *Illa facies.*] Illud spectaculum.

fortunæ suæ [1] sede, per populum, per urbem, exire [2] de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. repentina vis dictatorem Cæsarem oppresserat; [3] occultæ Cajum insidiæ: nox & [4] ignotum rus, [5] fugam Neronis absconderant: [6] Piso & Galba, tamquam in acie cecidere: [7] in sua concione Vitellius, inter suos milites, [8] prospectantibus etiam

INTERPRETATIO.

arbitrum, omissa dominationis arce, per plebem, per civitatem egredi & abdicate principatum. Nihil simile spectaverant, nihil tale acceperant. Subita vis dictatorem Cæsarem interceperat, secreta Caligulam conspiratio: Nox & ignobilis villa fugam Neronis occultaverant: Piso & Galba, velut in prælio cæsi: Vitellius pro concione sua inter suas copias, præsentibus etiam mulieribus, nonnulla & præsenti consternationi

NOTÆ.

1. *Sede.*] Palatio nempe, quæ sedes principis & principatus.

2. *De imperio.*] De palatio non solum, sed & de *imperio* exibat, quod præcipue ejurasse visus est, cum consuli exsolutum à latere pugionem redderet.

3. *Occulta Cajum insidiæ.*] Alij tradunt alloquuti pueros à tergo Chæream cervicem gladio cæsim graviter percussisse, præmissa voce: *Hoc age.* dehinc Cornelium Sabinum alterum è conjuratis tribunum ex adverso trajecisse pectus: alij Sabinum, submota per conscios centuriones turba, signum more militiæ petisse, & Cajo Jovem dante, Chæream exclamasse. *Accipe ratum*: respicientique, maxillam ictu discidisse. Jacentem contractisque membris clamitantem se vivere, cæteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium: *Repete.* Quidam etiam per obscena ferrum adegerunt. Jam antea non defuerat plerisque animus adoriri; sed una alteraque conspiratione detecta, aliis per inopiam occasionis cunctantibus, duo consilium communicaverunt, perfeceruntque, non sine conscientia potentissimorum libertorum præfectorumque prætorij, &c. Sic fere Sueton. Paulo aliter & magis prolixe Josephus.

4. *Ignotum rus.*]. Abjecta omni spe, nocte procurrit, quasi præcipitaturus se in Tiberim. Sed revocato rursus impetu, aliquid secretioris latebræ ad colligendum animum desideravit, & offerente Phaonte liberto suburbanum suum, circa quartum milliarium fugit, quatuor solum comitantibus, Phaonte, Epaphrodito Sporo & Neophyto, obsoleta in veste, cum ad diverticulum vexisset, equis per fruticeta dimissis, per arundineti semitam ægre ad adversum villæ parietum evasit, dein quadrupes per angustias effossæ cavernæ receptus, in proximam cellam decubuit, &c. Sic fere Sueton.

5. *Fugam Neronis.*] Et etiam necem, quam sibi intulit in prædio suburbano Phaontis liberti.

6. *Piso & Galba tamquam in acie.*] De Pisone arguit Interpres Gall. quasi erraverit Tacitus. quia Piso, inquit, non tamquam in acie periit, sed è cubiculo æditui, & velut è latebra extractus, confossus est.

Sed certe tamquam in acie periit Piso, post quam velut è prælio fugisset in templum Vestæ. Et qui licet extra prælij locum, fugiens, occiditur, num in prælio, num velut *in acie* periisse censetur?

7. *In sua concione.*] Sic quia ipse concionem habuit & orationem, scilicet pro Rostris vocato populo, & militibus, & ibi pauca *locutus* est: *Cedere se pacis & Reipub. caussa,* &c. Infra 70 *Cur enim è rostris, fratris domum, petisset?*

In sua concione.] Sic deponebant consulatum pro rostris & in concione. Sed quod similius Vitellio *ejuranti*, sic olim dictatores ejurabant summum imperium, cum magistratu abirent, scil. pro Rostris, nec sine concione ad Senatum P. Q. R.

feminis,

feminis, pauca & præsenti mœstitiæ congruentia locutus: [1] *Cedere se pacis & Reip. caussa: retinerent tantum memoriam sui; fratremque, &* [2] *conjugem, & innoxiam liberorum ætatem* [3] *miserarentur.* Simul filium protendens, modo singulis, modo universis commendans, postremo fletu præpediente, assistenti consuli (Cæcilius Simplex erat) exsolutum à latere [4] pugionem, velut [5] jus necis vitæque civium, reddebat. [6] Aspernante

INTERPRETATIO.

convenientia disseruit; exire se *principatu* amore concordiæ, & Reipub. caussa: sui tantum modo meminissent, & misererentur fratris, & uxoris, & innocentis filiorum ætatis. *Simul filium ostendens: & nunc singulis, nunc omnibus commendans, denium lacrymis obortis, adstanti consuli (Cæcilius Simplex erat) exemptum à latere ferrum restituebat, tanquam jus necis, & vitæ subditorum. Abnuente consule & repugnantibus,*

NOTÆ.

Cui prisco mori non inscite adlusit Nero, ubi de Pallante liberto, quem rebus amovebat lib. an. 13 14. *Demovet Pallantem cura rerum, quis à Claudio impositus, velut arbitrum regni agebat. Ferebaturque digrediente eo, magna prosequentium multitudine, non absurde dixisse. ire Pallantem, ut ejuraret.*

Ejurabat nempe summum imperium libertus. Nam *pepigerat Pallas, ne cujus facti in præteritum interrogaretur, paresque rationes cum Republica haberet.* Nempe priusquam exiret, seu ejuraret imperium, id pepigerat Pallas cum dominante.

8 *Prospectantibus .. feminis.*] Cepit Interpres Hispan. quasi de fenestris prospectarent feminæ. Sed quidni & ipsæ promiscue in foro ac pro Rostris turbæ & vulgò militum se infererent, ut non solum oculos, sed & aures tali spectaculo, ac concione ejurantis imperium principis explerent. ut sic curiositatem muliebrem oblectarent, bello & tanto casui principatûs immixtæ.

1. *Cedere se.*] Suet. Vit. 15. *Statimque pro gradibus Palatij, apud frequentes milites, cedere se imperio quod invitus recepisset, professus, cunctis reclamantibus, rem distulit, ac nocte interposita, primo diluculo sordidatus descendit ad rostra, multisque cum lacrymis, eadem verba, verum è libello testatus est.*

Cedere se.] Nempe pactum inierat cum Fl. Sabino fratre Vespasiani, ea conditione ut abdicaret imperium publice. & sic debuit, concordiæ caussa. Itaque palam profitetur: *Cedere se pacis & Reipub. caussa.*

2 *Conjugem.*] Intellige, non conjugem fratris, sed suammet uxorem, Galeriam Fundanam nempe. Supra 67. *Obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis.*

3. *Miserarentur.*] Quam misericordiam mox Vespasianus erga filiam exercuit. Sueton. 13. *Vitellij hostis sui filiam splendidissime maritavit, dotavitque etiam & instruxit.*

4. *Pugionem.*] Suet. Vit. 15. *Tunc solutum à latere pugionem, consuli primum, deinde illo recusante, magistratibus ac mox senatoribus singulis porrigens: Nullo recipiente, quasi in æde concordiæ positurus, abscessit. Sed quibusdam acclamantibus ipsum esse concordiam, rediit, nec solum retinere se ferrum affirmavit, verum etiam Concordiæ recipere cognomen.*

Per τὸ *magistratibus*, intellige & alterum consulem, forte etiam & prætores, qui velut alij consules.

5. *Jus necis.*] Quod præcipuum insigne imperij. Hinc electus nuperrime Galba, suspensum è collo pugionem gestabat, ostentabatque velut jus vitæ necisque civium & subditorum.

6 *Aspernante consule.*] Prudenter egit. quippe consul eo ævo & ea inclinatione temporum, pugionem accipiens, qui ipsi

consule, reclamantibus qui in concione adstiterant, ut in [1] æde Concordiæ positurus [2] insignia imperij, [3] domumque fratris petiturus, discessit. Major hic clamor obsistentium [4] penatibus privatis, *in palatium vocantium.* [5] interclusum aliud [6] iter, idque solum quod in [7] sacram viam pergeret, patebat. tum consilij inops, in palatium rediit. [8] Prævenerat rumor, *ejurari ab eo imperium.* scripseratque Flavius Sabinus
69 [9] cohortium tribunis, *ut militem* [10] *cohiberent.* Igitur tamquam omnis

INTERPRETATIO.

qui pro concione adfuerant, abscessit, tanquam principatus decora depositurus apud templum Concordiæ, & in ædes fratris migraturus esset. *Major hic vociferatio resistentium privatis ædibus*, & in Regiam *appellantium. Intercepta alia via, eaque sola libera & aperta, qua in sacram viam tenderet. Tum consilij indigus, in regiam revertit. Percrebuerat fama*, abdicari ab illo principatum; *mandaveratque Flavius Sabinus tribunis cohortium*, ut militem continerent. *Itaque tanquam universa*

NOTÆ.

reddebatur, *velut jus necis vitæque civium*, sic sibi imperium principis adrogasse interim videretur.

Sic se velut interregem & quasi regni arbitrum tulisse inter Vespasianum & Vitellium censeretur & sic forte utrasque partes offendere potuit. illud jus, aut insigne illius vix bene deponi potuit, nisi in manu victoris.

1. *Æde Concordiæ.*] Fuit in octava regione Romæ antiquæ, & ad radices Capitolini montis. vide Nardini Romam antiq. lib. 5. cap. 6. p. 241. *Tillemonius.*

2. *Insignia imperij.*] Laurea, fasces, secures, lictores. toga palmata, *&c.* Infra: *Omnem principatus speciem vitanti.*

Insignia imperij.] In quibus & pugio, & hunc ibi deponere potuit.

3. *Domumque fratris.*] Infra: *Immitem fore.* Quod reprehensum in eo qui posuisset nuper principatum, ut & in aliis antea qui suspecti principi, aut populo libero fuerunt. Debuit quippe omnia insignia, *omnemque speciem* principis, vel & se ipsum procul amovere, si pacem vellet.

4 *Penatibus privatis.*] Sic vocat *domum fratris.*

5. *Interclusum.*] *Interclusum* omne *aliud iter.* patebat tantum sacra *via*, qua scil. rediret in palatium.

6. *Aliud iter.*] Quo peteret fratris domum.

7 *Sacram viam.*] Hæc fuit in quarta & octava regione Romæ antiquæ, inter Forum Romanum & Metam Sudantem, *&c.* Hodie pars Campi *Vaccine* versus orientem, & inter Ecclesiam nunc dictam *San Lorenzo in Miranda*, & Sanctam Mariam Novam, in regionibus *Campitelli & Monti*; & in parte media Romæ modernæ, versus orientem vide Nardini Romam antiquam lib 3. cap. 12. p 123. *Tillemonius*

In sacram viam.] Quâ nempe sic redire in *Palatium* cogebatur.

8. *Prævenerat.*] Vertit Clar. Harlæus, quasi *prævenerit rumor in Palatium.* Imo prævenerat in urbem, & pervenerat ad Sabinum, & ad primores aliusi utriusque ordinis, qui procul Palatio.

9. *Cohortium.*] Nempe prætorianarum, quas vocat infra *Germanicas cohortes.* sed unum & idem est, quia *Prætoriani* Vitellij delecti fuerant ex Germanico exercitu.

Cohortium.] Quæ certæ paucæ, sed ferocissimæ & periculorum avidæ, & pro tuendo principe à se electo obstinatæ.

10 *Cohiberent*] Ne quid in ea translatione rerum moliretur miles turbidus, in perniciem civitatis.

Resp. [1] in Vespasiani sinum cessisset, primores senatus, & plerique equestris ordinis, omnisque [2] miles urbanus, [3] & vigiles; domum Flavij Sabini complevere. illuc de studiis vulgi & minis [4] Germanicarum cohortium affertur. [5] Longius jam progressus erat, quam ut regredi posset: & suo quisque metu, ne [6] disjectos, eoque minus validos, Vitel-

INTERPRETATIO.

Respublica in Vespasiani gremium confluxisset, primores patrum, & plerique equestris fastigij, & omnes cohortes urbanæ, & vigiles in ædes Flavij Sabini concurrêre. illuc nunciatur de favore plebis, & minis cohortium Germanicarum. At jam longius processerat Sabinus, *quam ut posset recedere; & suo quisque pavore, ne incompositos, ideoque minus fortes Vitelliani persequerentur, dubitantem ad arma inci-*

NOTÆ.

1. *In Vespasiani sinum.*] Forte adludit Tac. ad id quod habet Suet. Vesp. 5. *Mox cum ædilem eum C. Cæsar, succensens, curam verrendis viis non adhibitam, luto jussisset oppleri, congesto per milites in prætexta sinum, non defuerunt qui interpretarentur, quandoque proculcatam desertamque Rempub. civili aliqua perturbatione, in tutelam ejus, ac velut in gremium deventuram.*

In Vespasiani sinum.] *Fessis rebus* succurrit ille, ut inqnit Tacitus, quod forte ostentum hoc voluit apud Suet 5. *Bos arator, decusso jugo, triclinium irrupit: ac fugatis ministris, quasi repente defessus, procidit ad ipsos accumbentis pedes, cervicemque submisit.*

2. *Miles urbanus.*] Cohortes urbanæ & cohortes vigilum sectabantur Sabinum qui præfectus urbis.

Miles urbanus.] Nempe urbanæ cohortes quæ præfecto urbis obediebant. Nihil quippe hic de prætoriano milite, qui imo infensus Flavianis, & quos statim lacesset, obsidebitque in Capitolio.

Miles urbanus.] Ex dispositione Augusti sex millia erant, in quatuor partes divisa, teste Dione. At Vitellius instituit quatuor urbanas cohortes, sed quæ non nisi singula millia haberent.

3. *Et vigiles*] Septem cohortes vigilum ab Augusto institutæ ex libertinis, remedium incendiis urbis, & ut regi possent, habuere suos centuriones & tribunos.

4. *Germanicarum.*] Quæ & prætorianæ erant, dictæ *Germanicæ*, quia ex Germanicis legionibus delectæ erant: de cohorte Germanorum, quæ pro foribus palatij excubavit, altum silentium sub Vitellio. jam antea spreti à Galba, & remissi erant.

5. *Longius progressus.*] Paullo aliter Dio l. 65 Quas ob res, inquit, præsertim quum jam Primus appropinquaret, C. Quintius Atticus, & Cn. Cæcilius Simplex consules, & Sabinus propinquus Vespasiani, aliique primarij viri simul conveniunt, dictisque sententiis, in palatium contendunt cum militibus suarum partium, ut aut persuaderent Vitellio, aut eum cogerent imperium deponere. Sed quum incidissent in Germanos Vitellij custodes, male acceptiabeunt, & in Capitolium confugiunt.

Longius.] Incedebat per urbem ut præfectus urbis; at circa lacum Fundani *occurrunt promptissimi Vitellianorum.*

Longius jam progressus.] Hic reticet Tac. quod nobis explicare debuit, nempe progressum esse domo Sabinum, & cum suis cohortibus, cæterisque qui se comitatui adjunxerant, jam lustrare urbem cœpisse ex officio, & ut præfectum urbis, ut quicquid turbidum esset, cohiberet. Igitur eum per vicos urbis jam incederet, nec *regredi posset*, suo quisque metu, primores nempe, ne disjunctos & inordinatos ipsos Germanici *consectarentur*, *cunctantem* Sabinum & mitem, sanguinique civium parcentem, invitum *in arma impellebant.*

6. *Disjectos.*] Inconditos, incompo-

liani confectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. [1] Circa [2] lacum Fundani, [3] descendentibus qui Sabinum comitabantur armatis, [4] occurrunt promptissimi Vitellianorum. Modicum ibi prælium, improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus re trepida, [5] quod tutissimum è præsentibus, arcem Capitolij insedit, [6] mixto milite, & quibusdam senatorum equitumque: quorum

INTERPRETATIO.

tabant. Sed quod in ejusmodi casibus evenit, consilium universi dedere, discrimen pauci capessêre. Circa lacum Fundani degredientes qui Sabino se adjunxerant armati, incidunt in ferocissimos Vitellianorum. Levis ibi pugna, ut inopinato tumultu, sed secunda Vitellianis fuit. Sabinus in ea consternatione, quod certissimum è præsentibus erat, propugnaculum Capitolij occupavit, promiscuo milite, & nonnullis patrum, & equitum

NOTÆ.

stros, ut in militia urbana præliorum insueta bellique expertè.

1. *Circa lacum Fundani.*] Lacus Fundani fit mentio in antiqua apud me inscriptione, in Quirinali reperta, eo loco, quo dei Fidij, sive Sanci Sabinorum lingua, templum erat. Ejus exemplum subjeci: *L. Cornelio. Sullæ. Felici. Dictatori. Vicus. Laci. Fund.* Ursinus.

2. *Lacum Fundani.*] Vulgo *Lac de Fodi.*

3. *Descendentibus.*] Puto, voluit præfectus urbis, velut abdicato jam Vitellio, & absente principe, ordinare ac pacare si quid turbidum in civitate esset; ideoque stipatus suis cohortibus, vigilibus, & aliis utriusque ordinis, qui se illi adjunxerant, gratiam novi principis occupaturi: urbem circumlustrabat; sed circa lacum Fundani occurrentibus Vitellianis prælioque lacessentibus, Sabinus re trepida, arcem Capitolij insedit, *mixto milite* urbano.

Descendentibus.] De qua re Dio: *Cum Primus immineret, C. Quintius & Cn. Cæcilius Simplex consules & Sabinus Vespasiani frater, aliique viri primarij simul conveniunt, dictisque sententiis, in palatium contendunt, ut vel persuaderent Vitellio, aut cogerent deponere imperium sed cum incidissent in Germanos Vitellij custodes, male accepti discedunt, atque in Capitolium perfugiunt.*

4. *Occurrunt promptissimi.*] Suet. Vit. 15 *Cedebat imperio, sed rursus interpellante milite ac populo, & ne deficeret, hortante, omnemque operam suam certatim pollicente, animum resumpsit, Sabinumque & reliquos Flavianos nihil jam metuentes, subita vi in Capitolium compulit, succensoque templo Jovis Optim. Max. oppressit, quum & prælium & incendium è Tiberiana prospiceret domo inter epulas.*

5. *Quod tutissimum è præsentibus.*] Sic ann. lib 2. *Omisit tutissima è præsentibus.* hist. 4. *Optimum è præsentibus ratus.* Livius libro 24. *Deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur.* Pichena.

Quod tutissimum] Sic Sallustius Jugurtha: *Ex inopia quod optimum videbatur consilium capit.*

6 *Mixto milite & quibusdam senatorum*] Appellat Tacitus militem mixtum, id est confusum urbana plebe Sabinum sequente, servitiisque ipsius, & cæterorum, qui cum eo erant. Cave intelligas militem mixtum senatoribus equitibusque. *Pichena.*

Certe non *mixtus* ille *miles* præcise *primoribus senatus*, & equitibus Rom. sed certe *mixtus* turbæ, quæ tum secuta est Sabinum, in qua & mulieres quædam, & quidam *senatorum equitumque.* Et quid ni eo tumultu mixtus miles &

nomina tradere haud promptum est, quoniam [1] victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavere. Subierunt obsidium etiam feminæ: inter quas maxime insignis, [2] Verulana Gracilia, neque liberos, [3] neque propinquos, [4] sed bellum secuta. Vitellianus miles, custodia socordi clausos circumdedit, eoque, concubia nocte, [5] suos liberos Sabinus,

INTERPRETATIO.

comitantibus : *quorum vocabula memorare haud facile est, quia victoriam adepto Vespasiano, plurimi navatam eam partibus operam ementiti sunt. Sustinuere obsidionem etiam matronæ; inter quas præcipue illustris Verulana Gracilia, neque filiorum, neque proximorum gratia, sed belli cupidine. Vitellianus miles statione segni & incuriosa septos circumsedit; ideoque intempesta nocte, Sabinus accersivit in*

NOTÆ.

senatoribus & equitibus, servis, libertisq; & feminis, & cæteris è vulgo, qui tum Sabinum comitati sunt, & qui præfecto urbis & fratri principis individui adhæsere Mox. certe statim separatus miles, suam stationem tenuit; sed in ea consternatione, & primo impetu haud dubie promiscue Capitolium intravit miles ille.

Mixto milite.] Urbanis scil. & vigilum cohortibus.

1. *Victore Vespasiano.*] Et mortuo Flavio Sabino, jam nemo erat qui satis adverteret. Et licet meminisset Domitianus, tamen post victoriam, post fortunam, jactationem ac vaniloquentiam plerorumque impedire non potuit Cæsar ipse. quæ vanitas gliscit commentariis, dein & in posteros, quos simul & fallit. Et omnes ut in tali tumultu noscere vix potuit puer Domitianus.

2. *Verulana*] Splendida, senatorij fastigij, aut etiam, consulari matrimonio fulgens.

3. *Neque propinquos.*] Addit Interpres Hisp. *neque maritum* Sed nullum forte habuit, & forsan potius quærebat ipsa virum inter bellatores.

Neque liberos.] Mirum & insolens, quod insignis ac splendida femina, in ipsius urbis & deorum conspectu secuta sit, non propinquos, non gratiam dominationis imminentis, sed bellum. Forte stipata aliis feminis id ausa est: Cum dicit, *bellum*, sic omne genus libidinum explicuit Tacitus.

4. *Sed bellum secuta.*] Quod insolens in sexu, nec sine flagitiosa cupidine, quod non sine lascivia ac protervia impudentissima. Sic sæpe amavere gladiatores. Juven. *est ferrum quod amant.*

Nec arguerim sævitiam in Gracilia hac, quam criminatur Tacitus infra in Triaria : *Tamquam gladio militari cincta, inter luctum cladesque expugnatæ Tarracinæ superbe sæveque egisset.*

Potius arguam quod supra traditur lib. 1. hist. 48. de conjuge Calvisij Sabini. *Cujus uxor, mala cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias, & cætera militiæ munia eadem lascivia temerasset, in ipsis principiis stuprum ausa*, &c.

Sed bellum.] Vertit Interpres Gall. *Occasionem pugnandi & periculum.* Debuit potius, ut puto, interpretari de procacitate, de lascivia ac licentia armorum. Hoc præcipue sectabatur femina, non pugnam, non periculum, non *studium partium.* in hac licentia tamen & pugnandi inter viros ardor fuit.

5. *Suos liberos.*] Inter quos *Flavius Sabinus*, & Flavius Clemens, quos mox occidit Domitianus Sueton. 10. *Flavium Sabinum alterum è patruelibus, quod eum comitiorum consularium die destinatum* (consulem) *perperam præco, non consulem ad populum, sed imperatorem pronuntiasset*, interfecit Et cap. 15. *Denique Flavium Clementem patruelem suum.... repente ex tenuissima suspicione, tantum non ipso ejus consulatu interemit.*

& Domitianum fratris filium, in Capitolium [1] accivit. [2] At Sabinus, misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui *circumsideri ipsos, & ni subveniretur, arctas res* nuntiaret, noctem adeo quietam egit, ut digredi sine noxa potuerit. Quippe miles Vitellii adversus pericula ferox, laboribus & vigiliis parum intentus erat. & [3] hibernus imber repente fusus, oculos auresque impediebat.
70 Luce prima Sabinus antequam invicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem [4] è primipilaribus, ad Vitellium misit, cum *mandatis & questu, quod pacta turbarentur. Simulationem prorsus & imaginem deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot illustres viros.* [5] *Cur enim è rostris* [6] *fratris domum imminentem foro, &* [7] *irritandis hominum oculis, quam* [8] *Aventinum &* [9] *penates uxoris petisset? Ita privato, &*

INTERPRETATIO.

Capitolium suos filios, & Domitianum filium fratris. Et Sabinus, misso per incustodita loca *nuntio ad duces Flavianos, qui moneret,* obsideri ipsos, & nisi succurreretur, res angustas esse, *noctem adeo tranquillam habuit, ut exire sine periculo potuerit. Namque miles Vitellii promptus ad discrimina, operibus & excubiis parum attendebat, & hiberna pluvia repente* cœlo *effusa, prospectum auditumque prohibebat. Luce orta, Sabinus, priusquam se mutuo armis lacesserent, misit Cornelium Martialem è primipili centurionibus ad Vitellium, cum mandatis, quibus querebatur,* quod conditiones pacis infringerentur. Fraudem omnino, & vanam speciem exuendi principatus fuisse, ad fallendos tot nobiles viros. Cur enim ivisset è rostris in ædes fratris proximas foro, & turbandis instigandisque populorum oculis *animisq;* potius, quam in Aventinum, & domum conjugis &

NOTÆ.

1. *Accivit.*] Forte custodes ipsi adpositi eum jam suo arbitrio reliquerant, aut negligenter custodiebant. aut quidam ipsorum, fugæ ejus & receptui faverunt.

2. *At Sabinus,*] Vox, *Sabinus*, hic glossema videtur, & possit abesse. Aut forte hic aliquid desit.

3. *Hibernus imber.*] Quippe mense Decembri.

4. *E primipilaribus.*] Non ex prætorianis, sed ex evocatis, ut puto. Hi velut equestris jam fastigii: & iste ad Sabinum se receperat, ejurante principatum Vitellio.

E primipilaribus.] Forte alicujus legionum Germanicarum.

5. *Cur enim*] *Cur enim è rostris* potius *fratris domum ... quam Aventinum* petisset?

6. *Fratris domum.*] Certe petebat domum fratris, sed à populo prohibitus est, qui viam interclusit. & in palatio deinde habitabat, ubi eum convenit Martialis, & eo ducti ad Vitellium captivi Sabinus & Atticus. Infra 74. *stantem pro gradibus palatii Vitellium* &c. *pervicere, ut absisteret.*

7. *Irritandis.*] Ita fuit ex eo, quod deponeret imperium, & ejus loco veheretur novus, ignotus, aut etiam severior princeps, forte & illis infensus, ut qui Vitellium obstinate fovissent.

8. *Aventinus.*] Mons antiquæ urbis Romæ in regione decima tertia, ab ipso dicta *Aventina*, & in parte meridionali urbis, prope Tiberim fluvium. hodie *Aventino*, vel mons *Sancta Sabina*, regionis Ripæ, in latere meridionali Romæ modernæ, & prope orientale littus fluvii *Tevere*. Tillemon.

9. *Penates uxoris.*] An penates uxor

omnem principatus speciem vitanti, convenisse. contra Vitellium in palatium, in ipsam imperii arcem regressum. Inde [1] *armatum agmen emissum; stratam innocentium cædibus* [2] *celeberrimam urbis partem: ne Capitolio quidem abstineri.* [3] *Togatum nempe se, &* [4] *unum è senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium præliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium* [5] *judicatur. Jam Hispaniis Germaniisque, & Britannia, desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro* [6] *ad conditiones vocaretur. Pacem & concordiam victis utilia;* [7] *victori-*

INTERPRETATIO.

Ita congruisse privato, & omnem imperii prætextum declinanti. contrà Vitellium reversum esse in regiam, in ipsam principatus sedem. Inde militares copias immissas, pollutam innoxiorum civium cruore frequentissimam regionem civitatis: & ne Capitolio quidem parci. Se vero inermem, & unum è Patribus, dum transigitur inter Vespasianum ac Vitellium certaminibus legionum, expugnationibus oppidorum, ac transitionibus cohortium. Jam deficientibus Hispaniis Germaniisque & Britannia, fratrem se Vespasiani in obsequio perstitisse, donec ad fœdus ultro acciretur. Quietem & pacem victis salutaria; victoribus solummodo

NOTÆ.

habuit alios à Vitellio? num habitavit ipsa cum viro principe in Palatio? De eo jam in Germaniam profecturo sic Sueton. 7. *Satis constat exituro viaticum defuisse, tanta egestate rei familiaris, ut uxore & liberis, quos Romæ relinquebat, meritorio cœnaculo abditis, domum in reliquam partem anni ablocaret.* Exiit autem Vitellius circa Julium mensem, tempore locabant domos, & electus est mense Januario. Sicque cum ditior factus esset, & elapsis sex reliquis anni mensibus, ad quos ablocaverat domum, rediit uxor Vitellii in suas ædes sitas apud Aventinum collem, ubi habitabat ipsa, cum post sex menses ab electione, advenisset in urbem Vitellius. Itaque si privatum ageret serio, debuit se recipere in illam domum privatam uxoris. Vocat forte *penates uxoris*, quia ipse habitabat in palatio, & quod rebus motis modesta uxor cum liberis, privatos penates non dum fortunæ satis secura reliquisset.

1. *Armatum agmen emissum.*] Cepit Interpres Gall. quasi eo agmine obsessum se in Capitolio queratur Sabinus. Capiebam potius de his qui promptissimi occurrunt *circa lacum Fundani*, nam *modicum ibi prælium, & prosperum Vitellianis.*

Et id innuit clare Tac. seu Sabinus, cum dicit: *stratam innocentium cædibus celeberrimam urbis partem*, nempe circa *lacum* dictum. & addit, *ne Capitolio quidem abstineri.* Ergo intelligit primum *agmen* primumque prælium, aut certe utrumque, sed seorsim, suoque ordine.

2. *Celeberrimam.*] Scil. circa lacum Fundanum.

3. *Togatum.*] Nempe se pacem agitare, licet Vespasiani fratrem. *Toga* armis opponitur. Cic. *Cedant arma togæ* infra: *fratrem Vespasiani mansisse in fide.*

4. *Unum è senatoribus*] Hoc dicit, quia senatus seu senatores, quotquot erant in urbe, fovebant partes Vitellii, saltem in speciem, & in obsequio, fide ac pace perstabant, in quibus ipse Sabinus & quidem unus è primoribus, nempe ex consulari dignitate, ob proconsulatus & extraordinaria imperia, & præcipue ob præfecturam urbis per duodecim annos gestam, non sine maximo decore. Itaque dicit, se ut alios è *Senatu*, nil turbasse, seque *fratrem Vespasi sui mansisse in fide.*

5. *Judicatur.*] Dum decernitur, decidirur, transigitur.

6 *Ad conditiones.*] Pacis. ad *pacta* scil. *quæ tum turbabantur.*

7. *Victoribus .... pulchra.*] Invectæ

bus tantum pulchra esse. Si contentionis pœniteat; non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret; non filium Vespasiani vix puberem: quantum occisis uno sene, & uno juvene, profici? iret obviam legionibus, & de summa rerum illic certaret: cætera secundum eventum prælii cessura. Trepidus ad hæc Vitellius, pauca purgandi sui caussa respondit, culpam *in militem* conferens, *cujus nimio ardori* [1] *imparem esse modestiam suam.* Et monuit Martialem, *ut per secretam* [2] *ædium partem occulte abiret, ne à militibus interruntius invisæ pacis interficeretur.* Ipse neque jubendi, neque vetandi potens, [3] non jam imperator, sed tantum belli caussa erat. Vix dum regresso in Capitolium Martiale, furens miles

71 aderat, nullo duce, sibi quisque auctor: cito agmine, forum & imminentia foro templa prætervecti, erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant [4] antiquitus [5] porti-

INTERPRETATIO.

decora esse. Si pacti & conditionum pigeat, non se lacesseret armis, quem fraude delusserit; non filium Vespasiani vix ex ephebis egressum: quid ipsi profuturum ad victoriam, si interimeret unum senem, & unum puerum? occurreret legionibus, & de summa fortuna illic dimicaret: cætera, prout esset exitus pugnæ, cessura. *Pavidus ad hæc Vitellius, pauca excusandi sui gratia respondit, caussam in militem refundens*, cujus nimiæ violentiæ cohibendæ impar esset lenitas sua. *Et suasit Martiali*, ut per aversam domus partem clam discederet, ne à militibus conciliator odiosi fœderis occideretur. *Ipse, neque imperare, neque prohibere valebat, nec jam princeps, sed tantum belli prætextus erat. Vix dum Martiale reverso in Capitolium, lymphatus miles ingruebat, nullo duce, sibi quisque hortator: propero incessu prætergressi forum, & proxima foro delubra, instruunt aciem per oppositum jugum, usque ad prima limina Capitolinæ arcis. Erant olim por-*

NOTÆ.

sententiam, facundissime Corneli, hoc loco. dic *pacem & concordiam victoribus utilia, victis tantum pulchra esse*, & in speciem tantum ostentari.

Et certe quid pax, quid concordia victis, nisi ut majore flagitio ac ludibrio pereant? in clypeo mori, in armis, in virtute ac decore belli sepeliri debuit. Cæsar, si vere Cæsar esset.

1. *Imparem esse modestiam suam.*] In quo tamen forte dissimulabat, ut interim videret, quorsum res exirent. an vinceret, aut saltem ne haberet hostes in sinu urbis. Nam mox infra cap. 75 *Vitellius consulis Attici supplicium poscenti populo restitit.*

2. *Ædium.*] Palatii. quia scil. nulli hac parte custodes, non prætoriani excubabant.

3. *Non jam imperator.*] Ut qui jam exisset imperio, cessisset, atque ejurasset, & qui jam neque imperare, neque vetare scelus posset. Attamen ex more militiæ excubabat adhuc miles, ut principi, magisque sedi forte principali, & arci imperii, quam imperatori invigilare videbantur. jam δορυφόρημα fuit Vitellius.

4. *Antiquitus.*] Quia sic describit vetus Capitolium olim à consulibus structum, à Sylla instauratum, & à Catulo dicatum. pauloque diversum fuit à Capitolio, quod aut structum à Vespasiano, vel mox à Domitiano restitutum est. nam rursus arserat Capitolium sub finem Vespasiani.

5. *Porticus in latere.*] Dionysius libro 4. *Frons ejus meridiem spectans, porticum habet, cum triplici columna-*

cus

cus in latere clivi, [1] dextra subeuntibus: in quarum tectum egressi, saxis tegulisque Vitellianos obruebant. neque illis manus nisi gladiis armatæ, & arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. [2] Faces in prominentem porticum jecere, & sequebantur ignem, ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus [3] revul-

INTERPRETATIO.

ticus in latere clivi dextra ascendentibus: in quarum fastigium subeuntes Flaviani, lapidibus & lateribus Vitellianos adfligebant. neque Vitellianis dextra armata, nisi ensibus, & acire machinas, aut tela missilia, longius putabant. Tædas immisere in prominentem porticum, & simul sectabantur flammas, atque semiustas Capitolii valvas perrupissent, nisi Sabinus dereptas pas-

NOTÆ.

rum ordine: in lateribus ordo duplex est. Lipsius.

1. *Dextra subeuntibus.*] Cod Flor. *dextra subeuntibus.*

2. *Faces in prominentem porticum.*] Quæ porticus eadem, aut certe pars fuit porticuum quæ erant olim in latere clivi Capitolini, dextra manu ascendentibus, & hæc porticus attingebat primas Capitolii fores. quare primo erigunt aciem usque ad illas valvas arcis Capitolinæ; dein immissis tædis in illam porticum, sequuntur ignem, & statim *ambustas Capitolii fores penetrassent*, nisi statuæ ex basibus revulsæ, & oppositæ essent à Flavio Sabino.

In prominentem porticum.] Sumunt de priore porticu, quæ extra arcem & foras prominetet.

3 *Revulsas undique statuas.*] Romani multas deorum statuas marmoreas, argenteas, aureas in Capitolio ponebant. Florus scribit Jovis statuam in Capitolio fulmine dejectam. Plinius vero, victis Samnitibus, ejusdem dei statuam à Spurio Carvilio factam, ibique erectam dicit.

Cicero actione 7. in Verrem: *Iovem Imperatorem quanto honore in suo templo fuisse arbitramini? hinc colligere potestis, si recordari volueritis, quanta religione fuerit eadem specie atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum, in Capitolio posuerat Flamininus.*

Ad hæc clarorum Imperatorum imaginibus Capitolium exornabant. Plutarchus meminit Fabium Maximum suam statuam ex ære conflatam, juxta Herculem collocasse, priscosque Romanos, ipsius Bruti, qui Tarquinios expulit, statuam posuisse mediam, inter regum statuas.

Cicero pro Rabirio refert, Scipioni, qui Antiochum devicit, statuam erectam, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis. *Lupanus.*

Statuas.] Non deorum. nam in templo Jovis Capitolini fuere tantum simulacra *Iuventutis & Termini*, qui dij cedere noluerunt exaugurantibus. Teste Dionysio, alterum fuit in vestibulo cellæ Minervæ, alterum in ipsa cella, juxta pulvinar.

Itaque cum leges in P. victore: *Capitolium, ubi omnium deorum simulacra celebrantur.* Ea & similia de ipso monte capienda sunt, qui pene totus deorum aris, statuis ac templis infessus erat. puto, tum tantum revulsere imagines virorum illustrium, quæ vocantur hic *decora majorum*, nec abs re.

Statuas.] Quæ non in templo, sed in area Capitolinæ arcis sitæ erant.

Statuas.] Quæ statuæ, licet marmoreæ aut æneæ, parum resistere potuissent, si adfuissent tormenta & tela missilia, sed solis gladiis strues illa simulacrorum convelli facile non potuit.

Statuas.] Æneas scil. idemque igni resistebant, post fores ambustas.

ſas undique ſtatuas, [1] decora majorum, in ipſo aditu vice muri objeciſſet. Tum [2] diverſos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum aſyli, & qua Tarpeja rupes [3] centum gradibus aditur. Improviſa utraque vis; propior atque acrior per aſylum ingruebat. nec ſiſti poterant, ſcandentes per conjuncta ædificia: quæ, ut in multa pace, in altum edita, ſolum Capitolii æquabant. [4] Hic ambigitur, [5] *ignem tectis oppugnatores injecerint*, [6] *an obſeſſi*, quæ crebrior fama eſt, *quo nitentes ac progreſſos depellerent*. Inde lapſus ignis [7] in porticus, [8] appoſitas

INTERPRETATIO.

ſim imagines, quæ monumenta majorum, in ipſo limine, ad inſtar munimenti oppoſuiſſet. Tum varios Capitolii aditus occupant, prope nemus Aſyli, & qua Tarpejum ſaxum centum gradibus aſcenditur. Ex utraque parte vis haud prævisa; propinquior ac vehementior per Aſylum inſtabat; nec cohiberi poterant, ſubeuntes per contiguas domos: quæ, ut longa pace, in ſublime erecta, plana Capitolii adæquabant. Hic dubitatur. an obſeſſores ignem admoverint ædificiis, an obſeſſi, *quæ celebrior fama eſt*, quo ſcil. ſubeuntes, & propius invadentes deturbarent. *Inde cecidere flamma in porticus, adjunctas ædificiis, dein*

NOTÆ.

1. *Decora majorum.*] Hoc cepit Interpres Gall. quaſi & alia ornamenta templi foribus admoviſſent. Per *decora majorum*, hic nihil aliud intelligendum præter ipſas *ſtatuas*, quæ certe *decora* avorum. Etiam & ipſorum regum inerant ſtatuæ. In eundem errorem lapſus eſt Interpres Hiſpanus.

2. *Diverſos.*] Duabus ſcil. partibus invadunt; nempe per *lucum aſyli*, & *qua centum gradibus aditur.*

3. *Centum gradibus.*] Erat ea parte frons templi, & ea ad meridiem ſpectabat. *Centum gradibus*: ſic non ſine faſtu aut magnificentia adibatur templum Jovis. qui *gradus* non forte continui, ſed *retractiones* ſuas habuere.

Sic Vitruvius appellat *areolas*, ubi feſſi pedem figerent, ac quieſcerent. quas areolas, poſt ſingulos ſeptem, aut novem gradus, interponi ſolere, notant architecti.

Attamen forte magnificentius fuit adiri templum Jovis magnis atque immenſis gradibus, qui uno intuitu ſe conſpiciendos adeuntibus & aſcendendos exhiberent. Et qui ita diſpoſiti eſſent, ut leni clivo aſcenderentur, & quaſi ſine labore. Hæc digna Jove templi facies.

Ea parte ſeu fronte templi ex ſtructus *triplex ordo columnarum*, ut tradit Dionyſius, quas Sylla Athenis advexerat, ex templo Jovis Olympii. teſte Plinio.

4. *Hic.*] Nempe ex parte *aſyli*.

5. *Ignem tectis.*] Nempe illis ædificiis quæ *conjuncta* arci ſeu templo, & *in altum edita*, *ſolum* (ſeu aream) *Capitolii æquabant*. Hinc *lapſus ignis in porticus*, & ex porticibus ſublatus exarſit uſque ad aquilas ligneas ac veteres, quæ ſuſtinebant faſtigium Capitolii.

Sic forte vocata tigna ſeu trabes quæ in culmine ædificii, præcipue templorū, diſponebantur, ſicque ob ſublimitatem faſtigii, forte potius, quam ob ſimilitudinem aquilarum, aut forte quia ſuſtinebant, velut alis, eas ædificii partes quæ inſtar habent alarum in ædibus.

Tectis.] Sunt hæc ipſa ædificia, aut tecta ædificiorum, quæ *ſolum Capitolii æquabant.*

6. *An obſeſſi.*] *Crebrior fama eſt*. & forte certior, obſeſſos ignem injeciſſe tectis, quo obſeſſores hac parte nitentes *depellerent.*

7. *In porticus.*] An Capitolii, an ædificiorum? nam cur dicit, *appoſitas ædibus*, niſi ædium pars eſſent? An *portic*

ædibus. mox [1] sustinentes fastigium Aquilæ, vetere ligno; traxerunt flammam, alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus, [2] indefensum & [3] indireptum, conflagravit. Id facinus post conditam urbem 72

INTERPRETATIO.

aquilæ sustentantes culmen, vetusta materia, susceperunt ignem & nutrierunt. Ita Capitolium obstructis januis, incensum est, neque defensum, neque spoliatum. Hoc scelus post fundatam civitatem mœstissimum turpissimumque po-

NOTÆ.

cus istæ sunt, de quibus supra: *Erant antiquitus porticus in latere clivi dextra subeuntibus*. aut similes, & pars Capitolii? an voce *ædibus*, Capitolinum templum intelligit? Hoc videtur, & fuisse adpositas & continuas illas porticus templo. Nam statim addit: *mox sustinentes fastigium aquilæ, vetere ligno traxerunt flammam*. non potuerunt autem aquilæ templi trahere flammam è porticibus, nisi contiguæ forent templo Jovis Capitolini. & dicit forte porticus templi *adpositas ædibus*, non quia essent pars ædium, sed quia ex ipsis *ædibus*, quæ jam flagrabant, evolavit flamma ad eas *porticus*, & ex porticibus ad aquilas quæ fastigium templi sustinebant. Hispana & Italica versio capiunt τὸ *ædibus*, de tẽplo ipso Capitolino, quod falsum puto. Ideo arsere porticus templi, quia erant appositæ ædibus seu ædificiis, quæ jam ignem susceperant. porticus illæ mediæ, & ex una parte adhærebant templo, & ex altera, ædificiis illis, quæ, *ut in multa pace*, in altum *edita* erant, & æquabant fere altitudinem porticuum.

8 *Appositas ædibus.*] Potius appositæ videantur ædes porticibus. olim quippe & antiquius exstructæ porticus templi, quam adstruerentur ædes illæ, quæ solum Capitolii æquabant.

1. *Sustinentes fastigium aquilæ.*] Græci etiam ea mente ἀετὸν dicunt. Hesychius: Ἀετὸς γὰρ ὄροφος, καὶ τὸ ἐπὶ τῷ γείσῳ κυμάτιον. Pausanias aliquoties usurpat, ut libro 10. *In aquilis vero est Diana, & Latona, & Apollo.* Et lib. 5. *Altitudo vero ipsa quæ ad aquilam pertingit, est pedum octo & sexaginta.* Nisi fallor, istæ ipsæ aquilæ γείσποδες Polluci dicuntur. *Lipsius.*

Sustinentes fastigium aquilæ.] Fortasse sic vocatæ, quod in aquilæ similitudinem effigiarentur. *Savilius.*

Pausanias Corinthiacis: καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐπίθημα ποιοῦσι κατὰ τοὺς ἀετοὺς, μάλιστα τοὺς ἐν τοῖς ναοῖς.

Aquilæ.] Quæ non in fastigio porticuum sed in culmine templi positæ, ad has aquilas quæ è *vetere ligno*, statim ex porticibus pervolavit ignis, & has facile incendit. nam quasi fomites ultro *traxerunt* illæ *flammam. alueruntque.*

2. *Indefensum.*] Intellige, non esse defensum adversus ignem.

3. *Indireptum*] Neque potuit defendi præ metu, aut violentia belli & incendii; neque potuit diripi. forte quia omnia templi decora, & pretiosa quæque donaria flammis hausta statim, & absumpta sunt.

Indireptum.] Aliter scribit Dio. qui forte intelligendus de flammis quæ decora templi absumpsere, & de arce, non de templo Jovis, cui pietas obsidentium pepercit.

Indireptum.] Aliter Dio lib 65. Vitelliani ascendunt in Capitolium, magnumq; numerum obsessorum concidunt, direptisque omnibus quæ in Capitolio reposita erant, & præter alia, magno templo Jovis Opt. Max. incenso, Sabinum & Atticum captos ad Vitellium mittunt.

Indireptum.] Non obsessum ab hostibus, aut externis, sed à civibus; ideoque mansit *indireptum*. Jam satis invidiæ bello civili, etiam amoto sacrilegio.

luctuosissimum [3] fœdissimumque pop. Rom. accidit: [2] nullo externo hoste, [3] propitiis, [4] si per mores nostros liceret, deis, [5] sedem Jovis optimi maximi, auspicato à majoribus [6] pignus imperii conditam,

INTERPRETATIO.

pule Rem. contigit: nullo extraneo ingruente *hoste, imo faventibus diis, nisi obstarent flagitia nostra, templum Iovis optimi max. fœlicibus auspiciis exstructum*

NOTÆ.

obsessum erat Capitolium, ut expugnaretur, non ut diriperetur: multa nimis diripuere flammæ, etiam si abstineant manus.

Jure belli omnia victoris erant tam sacra quam profana. Jure belli, sed externi, diripiebantur incendebanturque templa hostium, & omnia ornamenta donariaque abripiebantur à Romanis.

Sed nunc facinore inaudito diripient ne sua templa cives? An templum Jovis opt. max. sacrilega manu polluent? Sunt qui & jus gentium esse putent, parcere templis, hostium etiam, & externorum. & maxime incusati olim Persæ, quod templa Atheniensium subvertissent. Quod tamen contraria religione seu superstitione faciebant. nempe quia deum muris includi nefas putabant. Solem illi seu Mitram adorabant, & in montibus sub dio sacris operabantur. Germanicus bonus, & tamen Tanphanæ templo non pepercit in Germania. Tac. lib. ann.

1. *Fœdissimumque.*] Plenum flagitii ac probri.

Fœdissimum.] Sic arguit crimen & flagitium civium, seu armorum civilium.

2. *Nullo externo hoste.*] Si tamen excipias bellum motum à Civili in Germania, & in Belgica Galliaque. quod tamen bellum non plane *externum* fuit, sed mixtum ex civili, sociali & externo.

Quia nullus instabat hostis externus, hinc *propitios* fuisse *deos* ipsis dicit Tacit. *si per mores liceret*, si ambitio, cupiditas, avaritia ac sævitia abessent.

3. *Propitiis.*] Scil. quia tum nullus externus hostis lacessebat imperium Rom.

4. *Si per mores nostros.*] Si avaritia, si luxus ac libidines, si dominandi cupido abesset. Nam hæc præcipua incitamenta belli civilis.

Hoc deterrimi mortales tum solû quærunt bello, ut spoliis civium saginentur. Ut bacchari grassariq; impune avaritia, sævitia, cædibus liceat, ut ex periculis & pernicie Reipub. increscant.

Quod facunde descripsit Tac. supra lib. 2 37 & 38. *Ita neque Paullinum, qua prudentia fuit, sperasse corruptissimo seculo tantam vulgi moderationem reor, ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus linguis moribusque dissonos in hunc consensum potuisse coalescere: aut legatos ac duces magna ex parte luxus, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque moribus suis* (sic legendum) *principem passuros. Vetus ac jam pridem insita mortalibus potentia cupido, cum imperii magnitudine adolevit erupitque.*

His iisdem caussis primo certavere plebes patresque, dein tribuni & *consules prævalidi.* Mox Marius & Sylla, dein Pompejus & Cæsar. *Non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones, nedum Othonis ac Vitellii exercitus*, aut aliorum, amore Reipub. bellum deponent. *eadem illos deûm ira, eadem hominum rabies, eadem scelerum caussa in discordiam egere.* En seculum, en *mores nostri*, de quibus hîc Tac.

5. *Sedem Iovis optimi maximi.*] Fundatio ejus, si audimus Dionysium libro 3. & 4. erat *&* Iovis *&* Iunonis *&* Minervæ *templum.* Savilius.

6 *Pignus imperii.*] Livius libro 1. de capite humano: *quæ visa species, haud per ambages, arcem eam imperii, caput-*

quam non [1] Porſena dedita urbe, neque Galli capta, [2] temerare potuiſſent; furore principum [3] exſcindi! Arſerat & ante Capitolium [4] civili bello, ſed [5] fraude privata: nunc palam obſeſſum, palam incenſum. [6] quibus armorum cauſſis, [7] quo tantæ cladis pretio pro patria

INTERPRETATIO.

à patribus, velut imperii arcem, quam non Porſena, permittente ſe urbe, neque Galli expugnata ipſa, violare potuiſſent, rabie imperitantium funditus everti. Etiam antea Capitolium conflagraverat armis civilibus, ſed facinore privato: nunc publice oppugnatum, publice combuſtum, quibus belli cauſſis, quo tanta ca-

NOTÆ.

que rerum fore portendebat.

Dionyſius reſponſi cujuſdam verba refert, dati nuntiis, hoc nomine in Hetruriam Roma miſſis: *Viri Romani dicite veſtris civibus fata velle, ut hic locus, in quo tale caput repertum eſt, ſit caput totius Italiæ* Varro libro 4. de L.L.

Atque hoc caput ſic inventum intelligo fuiſſe *imperii pignus* apud Tacitum hoc loco. *Savilius.*

Pignus imperii.] Quaſi templo combuſto, dii, ſeu fata imperium Rom. deſererent. quare infra lib 4 54. ubi de rebellione Gallorum: *Sed nihil æque quam incendium Capitolii, ut finem imperii adeſſe crederent, impulerat. Captam olim à Gallis urbem, ſed integra Iovis ſede, manſiſſe imperium. Fatali nunc igne, ſignum cœleſtis iræ datum. . . ſuperſtitione vana Druidæ canebant.* Alia & erant pignora imperii Palladium, Ancilia &c. Forte & quia auguratò conditum, dicatumque erat Capitolium diis urbis imperiique præſidibus hoc templum non una cauſſa *pignus imperii* fuit.

1. *Porſenna dedita urbe.*] Non abit longè ab hac indignitate, quod eſt apud Plinium libro 34. capite 4. *In fœdere, quod expulſis regibus, populo Rom. dedit Porſenna, nominatim comprehenſum invenimus, ne ferro, niſi in agri cultu, uterentur. Etiam ſtilo ſcribere vetitum, vetuſtiſſimi autores prodiderunt* Sic enim eum locum è manuſcripto reſtituimus. *Gronovius.*

Dedita certe, aut quaſi dedita urbe Porſennæ. nam eo uſq; turpe fœdus erat. quod diſſimulant auctores Romani. In re turpi honeſta verba ſæpe uſurpantur. Sic quod *tributum* eſt, *ſtipendium*, faventes vocant &c.

Dedita.] Non quaſi ſe prorſus Romani Porſenæ regis poteſtati permiſerint, ſed quia fœderis & pacis conditiones parum honeſtas accipere tum coacti ſunt, & in his obſides puellas nobiles regi dederint. pactumque ut ferro, niſi in ligonibus uterentur &c.

2. *Temerare potuiſſent.*] Ita dedita urbs & certis conditionibus Porſenæ regi Etruſcorum, ut tamen arcem Capitolinam expugnare ac temerare ferro, aut flamma, non potuerit. Ita & Galli cepere urbem, ſed Capitolini Jovis templum arcemque *temerare* non potuerunt.

Sicque ſedes Jovis opt. max. quæ hactenus intemerata externis bellis erat, nunc amentia civium, ac *furore principum* exſcinditur.

3. *Exſcindi.*] Id quaſi per admirationem: Ita ne *ſedem Iovis* &c. *quam non Porſenna.* neq; Galli *temerare* potuiſſent, *furore principum exſcindi!* vel ſupple, *luctuoſiſſimum* fuit.

4 *Civili bello.*] Sullano, anno urbis conditæ 671. Scipione & Norbano conſulibus. Appianus Civil. *Savilius.*

5. *Fraude privata.*] Tum privati hominis, ſeu paucorum fraude, arſiſſe templum Jovis; at nunc bello civili, nunc furore ipſorum principum, & publice commiſſum eſſe facinus. quod eo atrocius, quia publicum id crimen, & publice patratum, & quaſi publico auctoramento, adverſus deos commiſſum eſt.

6. *Quibus.*] Sic capio: An tantis

bellavimus? Voverat [1] Tarquinius Priscus rex, bello [2] Sabino, [3] jeceratque fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis, [4] quam quo

INTERPRETATIO.

lamitatis pretio pro urbe, pro Repub. certavimus? Votum condendi templi susceperat Tarquinius Priscus rex bello Sabino, posueratque fundamenta, spe magis ac

NOTÆ.

unquam belli caussis? an unquam tantæ cladis pretio pro patria bellavimus? an tantæ unquam caussæ fuerunt suscipiendi bellum pro salute Reipub. ut istud suis incendium, ut nunc scil ad accendum Capitolio ignem? an unquam tantæ cladis pretio? an nos tali tantaq; pernicie umquam pro patria, ut nunc adversus patriam, certavimus?

Quibus armorum.] Quasi diceret: numquam tantis armorum caussis, numquam tanto, tantæque *cladis pretio*, *pro patria*, pro templis, pro aris & focis *bellavimus*.

Quibus.] Quæ tantæ umquam armorum caussæ fuerunt populo Rom. ut scil bellum susciperet pro templis, pro aris, pro diis patriis, pro Jove ipso? quæ tantæ belli caussæ fuerunt, quibus scil. nos moti & inciti, arceremus hostes & incendia ab urbe, deorumque templis?

7. *Quo tanta cladis.*] Sententia: ne pro patria quidem olim tanta clade pugnatum; nedum pro ambitione privata, aut contra patriam. *Lipsius.*

Quo tanta.] Vertit Alamus Hisp. *Quibus belli causis, quo tanta stragis pretio id facinus perpetratum est? an tum pro patria bellavimus?*

Quo tanta cladis.] Numquam tantæ cladis pretio pro patria defendenda bellavimus. quo tantæ cladis pretio pro patria, ut nunc adversus patriam, bellavimus?

1. *Tarquinius Priscus.*] Is complanato monte, struere Capitolium cœpit, ex voto quod voverat bello Sabino, nempe ex manubiis & præda Sieq; cum dicit Tacitus, *hostium spoliis exstruxere.* forte indistincte id intelligendum & de Tarquinio Prisco, & de Tarquinio Superbo.

Si tamen sequimur verba Taciti, Priscus tantum jecit fundamenta aut aream solum complanavit, & solus Tarquinius Superbus ex hostium præda templum exstruxit.

2. *Sabino.*] Sabini, populi Samnii regionis Italiæ. hodie pars provinciarum *Sabina* & *Ombria*, vel ducatus *Spoleti* in ditione Ecclesiastica. & pars Aprutii Ulterioris *Abruzzo Ultra*, in regno Neapolitano. *Tillemon.*

3. *Ieceratque fundamenta.*] Dionysius Halycarnasseus libro 3. solam Tarquinii Prisci operam commemorat in area excitanda. Tarquinius superbus jecit fundamenta; maximamque partem superstruxit; sed ultimam fabricæ manum non imposuit. Adi Dionysium libro 4 & 5.

Sed Tacitus videtur Livii verba secutus libro 1. *Tarquinius Priscus aream ad ædem in Capitolio Iovis occupat fundamentis.* Quæ tamen alium sensum non admittunt, quam de fundo complanato, & secuturæ substructioni præparato.

Superbus enim, ut ex Livio perspicere est, fundamenta jecit. Nusquam, quantum recordor, in hac fabrica occurrit historias pervolutanti Servius Tullius. *Savillus.*

Fundamenta.] Intellige aream Capitolii excipiendis fundamentis dispositam, sed tanti spatii, ut, *spe magis futura* sub sequentibus dominationibus magnitudinis, conceptum consilium videretur, quam quia sufficerent opes populi Rom. quæ tum permodicæ erant.

Fundamenta.] Priscus complanaverat aream, & substruxerat montem rudi lapide, qui mons post multos abhinc annos suffultus saxo quadrato.

4. *Quam quo.*] Quam quia *modicæ* tunc *opes* populi Rom. tantæ magnitu-

modicæ adhuc Pop. Rom. res sufficerent. mox Servius Tullius [1] sociorum studio; deinde [2] Tarquinius Superbus, [3] capta Suessa Pometia hostium spoliis exstruxere. Sed gloria operis, [4] libertati reservata: [5] pulsis regibus Horatius Pulvillus [6] iterum consul dedicavit, ea

INTERPRETATIO.

desiderio futuræ amplitudinis, quam quod exigua adhuc populi Rom. opes huic magnificentiæ tum *pares essent. Dein Servius Tullius favore sociorum; postea Tarquinius Superbus, expugnata Suessa Pometia, ex hostium exuviis constituere. Sed decus ædificii Reip. reservatum: exactis regibus Horatius Pulvillus secundum consul*

NOTÆ.

dinis templo exstruendo aut perficiendo *sufficerent*, sed spe in futurum.

1. *Sociorum.*] Qui stipes & opes conferebant Solus Tarquinius Superbus hostium spoliis exstruxit. Judæi post Titi victoriam, confestim coacti sunt eam pecuniam templo Capitolino, quam ante cladem conferebant Hierosolymitano. idque tributum diversum à fisco Judaicos de quo Suet. Domit.

Sociorum.] Præcipue Latinorum, qui & consanguinei populi Rom.

2. *Tarquinius Superbus.*] Tarquinii Capitolium sic describit Dionysius: *Situm est in alta crepidine, habetque in ambitu octo jugera: sic ut latera singula ducentorum fere pedum sint, exigua latitudinis & longitudinis differentia; nisi quod longitudo superat vix pedibus quindenis. Qua parte frons ejus meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus, duplici. In ipso sunt tres Cellæ ex ordine, à lateribus communione parietum clausa. Media est Iovis: utrimque, altera Iunonis, altera Minervæ, sub eodem laqueari eodemque tecto.* Octo jugerum ambitum fuisse dicit, id est, pedum octingentorum: sic ut esset fere quadratum.

3. *Capta Suessa.*] Sic & Livius: *Suessa Pometia è Volscis capta, divendita præda, cum quadraginta talenta argenti aurique recepisset, concepit animo eam amplitudinem Iovis templi, quæ digna deûm hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci majestate esset.* Quadraginta talenta Attica sunt nobis 24 millia coronatorum, quæ decima pars manubiarum sacrata diis.

Suessa Pometia.] Urbs Volscorum populorum, in Latio provincia Italiæ. *Tillemonius.*

4. *Libertati.*] Scil. consulibus qui libertatem asseruere.

Libertati.] Id est, consulibus, post exactos scilicet reges *libertati* infestos.

5. *Pulsis regibus.*] Tertio post anno. Dionys. libro 5. & Livius libro 2. dedicationem ad primum Horatii consulatum refert, primis Reipublicæ liberæ annis, secutus opinionem, Dionysio & hic Tacito adversariam. *Savil.*

Capitolium à Tolli Vulcentani capite invento inibi, dictum Arnobio. Conflagravit autem sive consulto, sive fortuito incendio, ut Dionysius ait. exacta Olympiade 173. circiter Titi Manlii Torquati, & Cneii Octavii consulatum.

Idque, opinor, incendium primum. Plin. 35. 3. alterum secutum est Sullanis temporibus, cujus meminit idem Plinius 13, 13.

Et operis curatore Sulla, eodem quo antea fuerat loco, refectum est Capitolium, anno post quam Pulvinus dedicarat 425. L. Scipione Asiatico & Cajo Norbano Balbo consulibus. tot enim uno plus minus anni inter Horatii & horum consulatum intercessere. *Vertranius.*

6. *Iterum.*] Secundum consul.

magnificentia, quam immensæ postea Pop. Rom. opes [1] ornarent potius, quam augerent. [2] Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam interjecto [3] CCCCXV. annorum spatio, L. [4] Scipione, C. Norbano Coss. flagraverat. Curam victor [5] Sulla suscepit, neque tamen de-

INTERPRETATIO.

illud sacravit, eo splendore & ea amplitudine, quam ingentes postea populi Rom. facultates exornarent potius, quam adaugerent. Iisdem rursus fundamentis structum est, postquam, interposito quadringentorum & viginti quinque annorum intervallo, L. Scipione, C. Norbano Coss. arserat. Sulla victor curam in se recepit, neque ta-

NOTÆ.

1. *Ornarent potius quam augerent.*] Attamen jam & maxime ornatum erat Capitolium Tarquinii Superbi, sed præcipue floruit post libertatem adeptam Nam duravit ad bellum usque Syllanum. Livius lib. 10. *Fæneratores aliquot mulctati, & ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iovis, Iovemque in culmine cum quadrigis adiles posuerunt.* Et lib. 33. *Ædiles multos pecuarios damnarunt. Ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iovis adis posuerunt.* Et lib 38. *Sejuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi. consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim clypea aurata ab adilibus sunt posita ex pecunia qua frumentarios damnarunt, ob annonam compressam, & duo item signa aurata.* Et Plin. lib 33. *Post Carthaginem eversam, laquearia in Capitolio inaurata esse.*

2. *Iisdem rursus vestigiis.*] Sic & postea lib 4. 53. cum instauratur Capitolium, Vespasiani jussu. *Haruspices monuere ...ut templum in iisdem vestigiis sisteretur. Nolle deos mutari veterem formam*, quæ magna ex parte pendebat ex fundamentis.

Iisdem rursus vestigiis.] Puto nihil esse immutatum de fundamentis & magnitudine Capitolii, quod à Tarquinio Superbo structum olim erat, licet increverint opes. nam ibi rursus iisdem vestigiis situm à Sulla seu Catulo, dein & à Vespasiano, forte item & à Domitiano.

Infra lib. 4. 53. de Capitolio quod à Vespasiano instauratum. *Haruspices monuere ut ... templum iisdem vestigiis sisteretur* &c. Decem millia hominum continere potuit hoc templum, & ejus altitudo immensa. Tertull. Apolog. *Capitolia cælo certantia.*

3. *CCCCXV. annorum.*] Ratio temporum videit scribendum CCCCXXV. Adi fastos *Lipsius.*

4. *Scipione & Norbano consulibus.*] Anno urbis conditæ 671. *Savilius.*

5. *Sulla suscepit.*] Catulus perfecit ac dicavit. Notabile teste Plin. *quod sua ætas varie de Catulo existimaverit, quod tegulas Capitolii æreas inaurasset primus.* Nempe fuit contra æruginem aut rubiginem inductum aurum. fuerunt dona & decora varia hujusce templi: *Corona aurea, victoria aurea, candelabra, vasa.*

Observa ex Dione lib. XLI. *Omnibus his ademptis,* (vetustis scil. donis) *ex Ægyptiaca præda, alia victor Augustus reposuit. detracta vetera hæc dona ex SCto, ut tam multis his novis & melioribus locus fieret.*

Eo ipso tempore, *una donatione in cellam Iovis Capitolini contulit sexdecim millia pondo auri & quingenties sestertium in gemmis.* teste Suetonio.

* 16 millia pondo auri sunt nobis 600000 coronati. Et quinquenties sestertium sunt 1250000 coronati. Nota *in cellam Iovis*, nam teste Dione, & aliæ cellæ sua dona accepere.

dicavit,

dicavit: hoc solum [1] felicitati ejus negatum. Lutatii [2] Catuli nomen, [3] inter tot Cæsarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes [4] cremabatur. Sed plus pavoris [5] obsessis, quam obsessoribus intulit. 73

INTERPRETATIO.

men sacravit; hoc unum fortuna ejus defuit. Lutatii Catuli decus inter tot Cæsarum monumenta, usque ad Vitellium duravit. Hoc tunc delubrum comburebatur. Sed id plus timoris incussit circumsessis, quam circumsidentibus. Nam-

NOTÆ.

1. *Felicitati ejus negatum.*] Sullæ ipsius dictum hoc est, quo Tacitus allusit. Plinius libro 7. capite 43. *Hoc tamen nempe Felicitati sua defuisse confessus est, quod Capitolium non dedicavisset.* Lipsius.

Felicitati ejus.] Occiso demum Cajo Mario, *fœlicis* nomen assumpsit Sulla. Vellejus libro 2. Appian. 1. Civil. *Felicem vocabant adulatores ex rebus feliciter adversus hostes gestis, atque cognomen invenit assentatio, sed publicus post modum consensus confirmavit.* Savilius.

2. *Catuli nomen.*] Dio lib. 37. *Post hac facta, ne Cæsar quidem, qui tum præturam gerebat, quicquam innovavit. Hoc autem agebat, ut nomen Catuli è Iovis Capitolini templo tolleretur, (eum enim peculatus postulabat, rationesque expensarum pecuniarum exigebat) Pompejo autem potestas fieret, reliqua negotia exequendi. Supererant enim, ut in tali tantoque negotio, semiperfecta, vel ita fingebat Cæsar, ut reliqua perficere Pompejo permitteret populus, & absoluti operis gloriam ille perciperet, sicque pro Catuli nomine, Pompejus suum inscriberet templo.*

Tantumque id decus fuit, ut illud idem postea Cæsari victori dictatorique decernerent, deleteque Catuli vocabulo, Cæsaris nomen Capitolio inscribere vellent. quod & recepit Cæsar, teste eodem Dione lib. 43.

Quod tamen repugnat Tacito, & licet id decretum fuerit, non tamen forte effectum est, vel ob præmaturam mortem Cæsaris, aut quia vitavit invidiam.

Lutatii Catuli nomen.] At non item cum illud refecit Domitianus, solo titulo seu vocabulo suo inscripto, forte majori ostentatione, minore gloria Sueton. Domit. 5 *Restituit & Capitolium quod rursus arserat, sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine ulla pristini auctoris memoria,* neque regum, neque Pulvilli consulis, aut Catuli, forte neque vel patris Vespasiani, qui id ultimò instaurarat.

3. *Inter tot Cæsarum opera.*] Non quibus auxissent ornassentve Capitolium Cæsares, quamvis & ornassent donis; sed inter tot tantaque Augusti & aliorum principum superba ædificia, tot monumenta, templaque Romæ exstructa, nihil mutatum, nihil additum aut detractum Capitolio erat, forte, præter opes & donaria oblata ex victoriis & triumphis.

Ita ut prisca forma, priscus titulus Catuli qui templum dicarat, servaretur. Inter tot alia Cæsarum opera, seu decora, non inviderant illi priscam Catulo Capitolini tituli gloriam, aut saltem non aboleverant, in tanta potentia gloriaque Principatûs.

Inter tot Cæsarum.] Inter tot opera publica, Cæsares nihil in Capitolio innovarunt, quo prætextu, nomen suum templo inscriberent; mansit itaque Lut. Catuli nomen *usque ad Vitellium.*

4. *Cremabatur*] Ter cremata illa ædes; nempe primùm bello Sylano, negligentia custodum. nam custodes etiam noctu vigilabant in eo templo Tunc arsit Capitolium Tarquinii Superbi, quod dicarat Pulvillus secundum consul, quia id perfecerat, vel auxerat opibus.

Dein secundo arsit bello Vitelliano, &

Quippe Vitellianus miles neque astu, neque constantia, inter dubia indigebat. [1] Ex diverso [2] trepidus miles, dux segnis, & veluti captus animi, non lingua, non auribus competere. neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi. quæ jusserat vetare, quæ vetuerat jubere. Mox quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi. postremo abjectis armis, fugam & [3] fallendi artes circumspectabant. Irrumpunt Vitelliani, & cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maxime [4] insignes, [5] Cornelius Martialis, [6] Æmilius Pacensis, [7] Casperius Niger, Didius Scæva, pugnam ausi

INTERPRETATIO.

que Germanica cohortes, neque arte caribant, neque fortitudine inter pericula. Contra apud Sabinum *pavidus miles, dux ipse socors, & veluti mente captus, non voce, non auditu sui compos; neque aliena prudentia uti, neque suamet consilia exsequi; hucque & illuc vociferationibus hostium impelli. Que imperaverat prohibere, qua prohibuerat imperare. Dein, quod in rebus afflictis evenit, omnes jubere, nemo obsequi. demum positis armis, fugam & latendi dolos circumspiciebant. Perrumpunt Vitelliani, & omnia ferro, flammisque & cadibus implent. Nonnulli militarium virorum, in quibus pracipue conspicui Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scava, certa-*

NOTÆ.

à Vespasiano instauratum est. Deinde tertio circa mortem Vespasiani crematum rursus, & à Domitiano restitutum est, ea magnificentia quæ superaret & regum & consulum ac libertatis opes. & quæ tum digna esset florentissimo imperio & imperatore Romano.

Additæ *columnæ Pentelicæ*, quæ Athenis advectæ sunt. Teste Plut. in solam inaurationem impensa *supra 12 millia talentorum.* Fores & ipsæ inauratæ, & crassis laminis aureis obductæ, quæ duraruut usque ad ævum Honorii imperatoris.

5. *Obsessis.*] *Obsessi* quum injecere ignem porticibus, discrimen pavoremque inferre. *obsessoribus* volebant, sed ille pavor in obsessos recidit, cum ignis fastigium Capitolii seu Aquilas veteres corripuisset.

1 *Ex diverso.*] Nempe in factione Flaviana miles urbanus, qui in Capitolio cum Sabino fuit, trepidabat.

2. *Trepidus miles.*] Quippe urbanus, & lascivia urbana corruptus, ac belli inexpertus.

3. *Fallendi.*] Id est, latendi. fuga, astu & latebris se discrimini subtrahere cupiebant. Infra; *Per varios casus elapsi, quidam servili habitu*, alii *excepto Vitellianorum signo, audaciam pro latebra habuere.*

4. *Insignes.*] Illi aut evocati, aut primipili centuriones, & tribuni: forte & quidam è prætorianis, & è senatoriis, qui tamen viri militares, aderant, ut sic novi principis gratiam occuparent. nam honestissimus quisque pro Vespasiano, vulgus pro Vitellio obduruerat.

5. *Corn. Martialis.*] Cujus mentio lib. 15. 71. ubi de conjuratione Pisonis in Neronem: *Exuti dehinc tribunatu Pompejus, Cornelius Martialis ... quasi principem, non quidem odissent, sed tamen existimarentur.*

6. *Æmilius.*] Ille inter duces Othonis lib 1 h 87. & vinctus à militibus l. 2 h 12.

7. *Casperius Niger.*] Nulla alia men-

obtruncantur. Flavium Sabinum inermem, [1] neque fugam [2] cœptantem, circumsistunt, & [3] Quinctium Atticum consulem, [4] umbra honoris & suamet vanitate monstratum, quod edicta in populum pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium [5] jecerat. Cæteri per varios casus elapsi, quidam servili habitu, alii [6] fide clientium [7] contecti, & [8] inter sarcinas abditi. Fuere qui excepto Vitellianorum

INTERPRETATIO.

men ausi interficiuntur. Circumsident Flavium Sabinum non armis se tuentem, neque fugam agitantem, & Quinctium Atticum consulem, inani specie decoris, & suamet ambitione inani atque insulsa ostentatum, quia edicta inplebem sparserat, pro Vespasiano amplissima, & contumeliosa adversus Vitellium. Cæteri per diversos casus evasere; nonnulli servili amictu, alii ope clientium occultati, & inter utensilia obtecti. Exstitere qui comperto Vitellianorum

NOTÆ.

rio Casperii hujus, nisi forte idem sit cum Caspesio centurione, qui mittitur ad Vologesum regem à Curbulone, supra lib. 15. 5. Forte jam altiores ordines adeptus erat.

1. *Neque fugam.*] Tanto viro indecora fuisset illa fuga. Sic lib. 1 an. 39. in seditione legionum Germanicarum Plancus princeps legationis vitæ discrimen adiit, & tamen ad fugam compelli non potuit.

Milites *vagi per viam obvios habuere legatos, audita consternatione ad Germanicum tendentes, ingerunt contumelias: cædem parant, Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat.*

2. *Cœptantem.*] Idem infert, quod *captantem* aut *tentantem*. id est, ne de fuga quidem cogitabat, à tali flagitio eum arcebat dignitas.

3. *Quinctium Atticum consulem.*] Malim, *Quintium.* sicut enim apud Xiphilinum in Vitell. Cajus Quintius Atticus, & Cnejus Cæcilius Simplex consules, nempe, suffecti. *Vertranius.*

4. *Vmbra honoris.*] Non umbra honoris hic præcise fuit, quod consul esset sed *umbra honoris* & vanitas fuit, quod consul Atticus talia edicta sparsisset in populum. Nam quid edicta illa consulis, ut eo ævo consulatus fuit, inter arma civilia? inter principes de imperio certantes? inter tot legiones in se invicem ruentes? Nihil certe, nisi *umbra* & vanitas. quid tum edicta consulis? Et jam ipse consulatus fere tunc in tali persona *umbra honoris*, & inane simulacrum potestatis, comparatum cum vetere Repub. & quid jam populus ille Rom. in quem jaciebat edicta, præ vetere populo Rom.

Vmbra honoris.] Sunt insignia consularia, quæ statim ipse deponere debuit eo tumultu, & in turba latere, si saperet.

Vmbra honoris.]. Forte insignibus consularibus cognitus est, quibus abjectis, latere facile in turba potuit. illa *umbra honoris monstratus*, captus & vinctus, ad exitium trahebatur.

5. *Iecerat.*] Forte tum cum ejurasset imperium Vitellius, aut forte tantum, cum se consul in Capitolium recepisset, veluti ex arce jam securus minitabatur, subsidio tonantis Jovis. omnia vane & intempestive.

6. *Fidem clientium.*] Qui forte in arce Capitolina erant ante arma, aut qui inter Vitellianos, aut etiam in iisdem partibus, sed qui obscuritate sua tuti, dein & alios nobiliores tueri nitebantur.

Aut digressi illi è Capitolio, forte, vel arte, se ad clientes ignobiliores recipiebant, & eorum fide se tuebantur. Sic Domitianus & liberi Fl. Sabini tum servati sunt.

7. *Contecti.*] Forte sic *contecti* à clientibus, quia *inter sarcinas* ab illis *abditi*

ſigno, quo inter ſe noſcebantur, ultro rogitantes reſpondenteſve, auda-
74 ciam pro latebra haberent. [1] Domitianus, prima irruptione [2] apud æditumm occultatus, ſolertia [3] liberti, [4] lineo amictu turbæ ſacricolarum immixtus ignoratuſque, [5] apud Cornelium Primum paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum ſacellum JOVI [6] CONSERVATORI,

INTERPRETATIO.

ſigno, quo ſe invicem agnoſcebant, ultro ſciſcitantes, aut reſpondentes, audaciam pro latendi arte adſumerent. Domitianus, cœptante irruptione abditus apud æditimum induſtria liberti, lineo veſtitu, collegio ſacerdotum immixtus & incognitus, in domo Cornelij Primi clientis Veſpaſiani, prope Velabrum occultatus eſt. Et poſtquam, principatum adeptus fuit pater, everſo æditimi cubiculo, exiguum ſacellum aramque

NOTÆ.

ſunt, cum cremato Capitolio utenſilia aliaque amovebant multi, ne igne perirent. inter illas ſarcinas abditi forte, amotique nobiliores.

8. *Inter ſarcinas.*] Interpres Hiſp. *Entre las cargas (de ſu axuar,)* forte nullas ſarcinas ibi habuere, ut qui repente in arcem confugiſſent. ſed vel ſuis, vel alienis ſarcinis abditi ſunt, quia ſcilicet Capitolium *indireptum*.

Inter ſarcinas.] Quæ jacebant eo ipſo loco. nam *indireptum* templum.

1. *Domitianus ... occultatus.*] Domitianus & Sabinus filius primo tumultu fugerant ex Capitolio, & abditi in quibuſdam ædibus latuerant.

2. *Apud æditumm*] Quantum patet ex Sueton. irrumpentibus Vitellianis, clam pernoctavit apud æditumm templi Capitolini, ſcil. intra ipſa ſepta, ſeu ambitum Capitolij, dein poſtridie mane ſacerdotis Iſiaci celatus habitu, induſtria liberti, qui vel Sabini patrui fuit, vel patris (parum refert) & hoc linteo habitu, inter ſacrificulos vanæ ſuperſtitionis trans Tiberim profectus ſe abdidit, ut refert Suet. vel *juxta Velabrum delituit*, ut vult Tacitus.

Apud æditumm] Templi, ſcil. Capitolini. aut alicujus ſacelli intra ambitum Capitolinæ arcis.

3. *Liberti.*] Qui diverſus ab æditue.

4. *Lineo amictu.*] Quod non jam ſpectabat ad æditumm illum templi Capitolini, ſed ad aliud genus ſacricolarum, nempe Iſidis. quod clare patet ex ipſo Tacito, cum addit de *lineo amictu*.

Et diſtinguit clare Sueton. Domit. 1. *Ardente templo, apud æditumm clam pernoctavit: ac mane* Iſiaci (ſacerdotis) *celatus habitu, inter ſacrificulos vanæ ſuperſtitionis... ita latuit*, &c.

Itaque ex Suetonio apud æditumm templi Capitol. pernoctat; at mane lineo ſacrificulorum Iſidis amictu celatur, &c.

5 *Apud Cornelium Primum.*] In ea circumſtantia diſſentiunt Tac. & Suetonius. In eo conveniunt, quod fuerit in Capitolio, quod ſervatus ſit, quod per noctem latuerit apud æditumm, quod lineo amictu de die celatus ſit; ſed de loco fugæ, & ad quem ſe receperit, diſcrepant. Sueton. Domit. 1. *Cum ſe trans Tiberim ad condiſcipuli ſui matrem comite uno contuliſſet, ita latuit, ut ſcrutantibus, qui veſtigia ſubſecuti erant, deprehendi non potuerit.* Forte *trans Tiberim* primo potius latuit, quam *juxta Velabrum*, & prope forum, ut vult Tacitus.

6. *Conſervatori.*] Nulla mentio hujus ſacelli apud Sueton. At *Jovis Cuſtodis* meminit. Domit. 5 *Novam autem excitavit ædem in Capitolio Cuſtodi Jovi.* Forte ſprevit ſacellum illud *Jovis Conſervatoris* Suetonius, quia exigui momenti ea res, & quia nondum principatum obtinuerat Domitianus,

aramque posuit, [1] casusque suos [2] in marmore expressit. Mox imperium adeptus, [3] JOVI CUSTODI [4] templum ingens, [5] seque in sinu dei sacravit. Sabinus & Atticus onerati catenis, & ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus qui [6] jus cædis, & præmia navatæ operæ, petebant. [7] Clamore à proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adu-

INTERPRETATIO.

statuit JOVI CONSERVATORI, & pericula sua in marmore exsculpsit; Dein rerum potitus ipse, ingens delubrum JOVI CUSTODI, seque in complexu dei dicavit. Sabinus & Atticus vinclis injectis, ad Vitellium tracti, nequaquam infensis verbis, aspectuque excipiuntur, indignantibus qui facultatem occidendi postulabant, & mercedem exhibiti ministerij. Voce à potioribus incipiente, infimum & è fece plebis

NOTÆ.

1. *Casusque suos in marmore.*] Solebant Romani in marmore, vel tabulis, suos prosperos vel adversos casus exprimere. Nam quandoque in tabulis pugnas depictas habebant.

Virgilius 1 Æneidos: *Videt Iliacas ex ordine pugnas,*

Bellaque jam fama totū vulgata per orbē.

Herodianus libro 4 scribit Severum, victis Parthis, literas ad senatum misisse, depictasque in tabulis pugnas, victoriasque exposuisse.

Atque libro 7. ait Maximinum, suam de Germanis victoriam in tabulis depictam ante curiam publicasse.

Antoninus Pius res à se gestas in cochlidis columna, quæ etiam nunc Romæ stat, incidendas curavit.

Aliquando etiam res quæ malè cessērant, tabulis mandabantur, veluti naufragio reduces, templis tabulas affigunt. Unde Horatius dicit se meretricis Pyrrhæ amore liberatum, tabulam suspendisse maris deo, ut illi qui naufragium evaserunt.

Juvenalis: *Et pictā se tempestate tuetur.* Virgilius Æneidos 12. *Laurenti divo, & votas suspendere vestes.* Lupanus.

Casusque suos... expressit.] Plut. in Mario: *Et Belas quedam suppeditante navim Mario, ipse post ea tabellam qua casus illos expresserat, dicavit in templo, unde degressus Marius secunda aura avectus erat.*

2. *In marmore.*] Vertit Interpres Gall. quasi in ipso marmore altaris casus suos inscripsisset. Non in ipsa ara, ut puto, sed juxta aram, tabula marmorea locari potuit, qua casus Domitiani legerentur.

3. *Jovi Custodi templum.*] Quod templum in area Capitolij, ut puto, & diversum est à *templo* illo *Flavia gentis*, quod etiam struxit princeps Domitianus, teste Suet. 1. *Regione urbis sexta ad malum Punicum, domo quam postea in templum gentis Flavia convertit.*

4. *Templum ingens.*] Haud dubie eodem loco, quo sacellum antea, aramque posuerat.

5. *Seque in sinu Dei.*] Id est, suam effigiem dicavit in sinu Jovis custodis. Quasi sic grates referret Deo, aut ejus custodiæ sacrum se & carum publice profiteretur. aut quasi ipsius curæ etiam in posterum, & in perpetuum seque & imperium commendaret.

In sinu Dei.] Sic capio, ut effigies Domitiani intra brachia & super pectus imaginis Jovis collocaretur, sive staret Jupiter, sive sederet.

6 *Jus cædis.*] Ut decuit, principe id postulabant. quasi non ejurasset principatum, quasi jus vitæ & necis nondum deposuisset Vitellius.

7. *Clamore à proximis.*] Scil. hi qui prope circumstabant captivos & ipsum Vitellium, clamorem primi sustulere,

lationeſque miſcet. Stantem pro gradibus palatij Vitellium, & preces parantem, pervicere ut abſiſteret. Tum confoſſum conlaceratumque, & [1] abſciſſo capite truncum corpus Sabini, [2] in Gemonias trahunt. Hic
75 exitus viri haud ſane ſpernendi. [3] Quinque & XXX. ſtipendia in Republ. fecerat, domi militiæque clarus. [4] Innocentiam juſtitiamque ejus, non argueres: ſermonis nimius erat. id unum ſeptem annis, quibus Mœſiam, duodecim, quibus [5] prefecturam urbis obtinuit, calumniatus eſt rumor.

INTERPRETATIO.

vulgus mortem Sabini flagitat; minaſque & adſentationes permiſcet. Adſtantem pro veſtibulo regia Vitellium, & eos rogare parantem ut parcerent, adegere, ut abſtineret. Tum trahunt in Gemonias corpus Sabini transfoſſum dilaniatumque, & amputato capite mutilum. Hic finis viri haudquaquam temnendi. Per quinque & triginta annos in Repub. obeunda verſatus erat, pace & bello illuſtris. Abſtinentiam & aquitatem illius non reprehenderes: verbis immodicus erat; id ſolum incuſavit fama per ſeptem annos, quibus rexit, *Mœſiam; & duodecim, quibus prafecturam urbis geſſit.*

NOTÆ.

audacior enim ſordida plebs ſupplicium Sabini expoſcit.

1. *Abſciſſo capite.*] Ut ſordida plebs, & calones ac lixæ illudere Sabino poſſent, caput abſciderunt.

2. *In Gemonias.*] Quo & traxere mox Vitellium vivum ſpirantemque & videntem, & quaſi ſupplicij exitiique vicem reddentes, ſed majore ſævitia & ignominia.

In Gemonias.] Scalæ, in Octava regione Romæ antiquæ ad clivum Capitolij montis, & prope locum, ubi fuit poſtea arcus Severi. *Tillemontius.*

3. *Quinque & triginta ſtipendia.*] Ne intelligas, quaſi per tot annos in caſtris meruiſſet Sabinus. Intellige per 35. annos aliquod munus publicum geſſiſſe domi, aut belli. Hinc addit Tac. *domi militiaque clarus.*

Præterea dicit Tac. *ſtipendia in Repub.* non in bello. Nec certe potuit Sabinus 30. *ſtipendia* militiæ explere, & ſimul duodecim annis præfecturam urbis obtinere.

Quinque & XXX. ſtipendia.] Ita ut *ſtipendia* illa fecerit, partim *domi*, ſeu in pace & in provinciis, quas pacatas rexerat, aut etiam partim bello. puto, legatus legionis meruerat in Britannia, expeditione Claudij Cæſaris.

Quinque & XXX.] Septem annis *Mœſiam rexit*, duodecim annis *prefecturam urbis obtinuit.* Jam ſic habemus ſtipendia 19 Reliqua 16 tranſegit, vel tribunus mil. vel in tribunatu plebis, aut quæſtura, ædilitate, prætura, vel etiam legatus legionis, dein conſul, aut proconſule.

Et erant ſæpe quædam intervalla temporum & otii, inter prima illa Reipub. munia, & altiores dignitates. Sic Agric. 6. *Inter quaſturam ac tribunatum plebis, atque etiam ipſum tribunatus annum, quiete & otio tranſiit.* Quandoque id otium ex invidia temporum, aut etiam ex neceſſitate ortum, ut plures Rempub. capeſſerent.

Alteram etiam cauſſam affert. Tac. ſeu Tiberius lib 2. an. ubi conſulebat Tiberio Aſinius Gallus: *in quinquennium magiſtratuum comitia habenda*, cui reſpondet Tiberius: Sic *ſubverti leges, qua ſua ſpatia exercenda candidatorum induſtria, quarendiſque aut potiundis honoribus ſtatuerint.*

4. *Innocentiam*] Abſtinentiam, integritatem. *Juſtitia* latius patet, quam *innocentia.* juſtitia ad cives, ad ſocios, etiam & ad hoſtes ſpectare poteſt, & ad magiſtratum pertinet. *Innocentia* etiam privato competit.

5. *Prafecturam urbis.*] Flavius Sabinus frater Veſpaſiani, olim præfectus

in fine vitæ; alij segnem, multi moderatum, & [1] civium sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes constiterit, ante principatum Vespasiani, [2] decus domus penes Sabinum erat. Cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique *etiam paci consultum, dirempta amulatione* [3] *inter duos, quorum alter se fratrem imperatoris, alter consortem imperij cogitaret.* Sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, [4] placatus ac velut vicem reddens, quod interrogantibus, *quis Capitolium incendisset*, se reum Atticus obtulerat. Eaque confessione, [5] sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse,

INTERPRETATIO.

Sub exitum, vitæ alij ignavum existimavere, plurimi modestum, & qui sanguini civium ultro parceret. Quod apud omnes certum & compertum fuit ante imperium Vespasiani, splendor familiæ penes Sabinum erat. Necem ejus gratam fuisse Muciano audivimus. Dicebant plerique etiam quieti & concordiæ provisum, sublata invidia inter duos, quorum alter se fratrem principis reputaret, alter socium principatus. *Sed Vitellius reluctatus est plebi consulis exitium postulanti, lenitus ac veluti vicem referens, quod percunctantibus*, quis Capitolium cremasset, *Atticus se reum exhibuerat. Sitque,* seu *agnoscendo* crimen, *sive accommodatum id tempori commentum fuit, odium culpamque*

NOTÆ.

urbi à Nerone, dein à Galba remotus, post ea restitutus ab Othone. quod Plutarchus putat factum in honorem Neronis, vel etiam in Vespasiani gratiam. quod decus ei mansit etiam sub Vitellio.

1. *Civium sanguinis parcum.*] Mira eloquentia Cicero pro Sextio: *Unum enim mihi restabat illud quod forsitan non nemo vir fortis & acris animi magnique dixerit, extitisses, vel repugnasses, mortem pugnans oppetisses. De quo te, te, inquam, patria, obtestor, & vos penates, patriique dij, vestrarum sedium templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit mea charior vita, dimicationem cædemque fugisse.*

2. *Decus domus.*] Et tamen *triumphalis* Vespasianus; sed ævo Claudij, quo facile, vel metalla fodientibus, talia concedebantur. Et id decus Vespasiani maxime obscuratum sub Nerone, quo tempore fere latuit, quasi exsul. Sueton. Vesp. 4. *Medium tempus*, (à consulatu) *ad proconsulatum usque in otio secessuque egit: Agrippinam timens potentem adhuc apud filium, & defuncti quoque Narcissi amicos perosam.*

Et infra: *Peregrinatione Achaica inter comites Neronis, cum cantante eo, aut discederet sæpius, aut præsens obdormisceret, gravissimam contraxit offensam: prohibitusque, non contubernio modo, sed etiam publica salutatione, secessit in parvam ac deviam civitatem.* &c Quod Sueton. dicit in *peregrinatione Achaica* id ei contigisse; puto, falsa est ea circunstantia. Contrarium scribunt Tacitus & Josephus, & teste hoc ultimo, in comitatu fuit Neronis cum Tito in Achaia, tum cum Judaico bello præpositus est à Nerone. Itaque non non perculsus ille aut exsul, imo electus, ut bellum Judaicum susciperet, non sine magno honore. Et Tacitus eam offensam Romæ contigisse Vespasiano, disserte scribit, cum in ludis dormitaret, non autem in Achaia.

3. *Inter duos.*] Sabinum & Mucianum.

4. *Placatus.*] Vel supplicio Sabini; vel potius, *quod interrogantibus, quis Capitolium incendisset*, se reum Atticus obtulerat. sicque crimen & invidiam à Vitellio & à Vitellianis amovisse credebatur.

5. *Sive aptum.*] Sive verum id, sive accommodatum tali tempori mendacium

76 & à partibus Vitellij amolitus videbatur. Iisdem diebus L. Vitellius, [1] positis apud [2] Feroniam castris. [3] excidio Tarracinæ imminebat: clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia, [4] neque periculum in aperto audebant. Præerat, ut supra memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lascivia socordiaque gladiatorum magis, quam ducum similes. Non vigilias agere, [5] non intuta mœnium firmare, noctu dieque [6] fluxi, & amœna litorum [7] personantes, in

INTERPRETATIO.

in se recepisse, simul & à partibus Vitellianis amovisse *videbatur. Eodem tempore L. Vitellius apud Feroniam castra metatus, exitio Tarracinæ instabat: inclusis hic gladiatoribus & remigibus, qui neque exire muris, neque discrimen in aquo audebant. Regebat, ut supra tradidimus, gladiatores Julianus, Apollinaris remiges, procacitate & vecordia similiores gladiatoribus, quam ducibus. Non excubias obire, non murorum invalida munire, diu noctuque languidi ac lascivientes, & per beatas*

NOTÆ.

fuerit, sic crimen tamen, invidiamque facti *à partibus Vitellij amolitus videbatur.*

Quod forte tamen crimen fortunæ potius fuit. Nam Flaviani porticum incendentes, repellere tantum Vitellianos, non incendere Capitolium volebant; imo id maxime caverent, ut sibi exitiabile.

Sed factum, tali casu *sordida plebs*, non animum, aut voluntatem interpretabatur. Verisimilius est Flavianos caussam dedisse incendio. sed innocentem, & præter intentionem.

1. *Positis.... castris.*] Errat Interpres Hisp. qui vertit: *Omissis seu relictis apud Feroniam castris.* Non reliquit castra, imo posuit, seu metatus est, & exinde misit copias ad occupandam Tarracinam.

2. *Feroniam.*] Lucus & templum Volscorum populorum, & circa Terracinam urbem, in Latio *Tillemontius.*

3 *Excidio.*] Scil. de colonia vi expugnanda cogitabat. ex magna parte certe direpta Tarracina, non tamen excisa est.

4 *Neque periculum in aperto audebant.*] Quod idem cum eo Agric. 36. *Complexum armorum, & in aperto pugnam non tolerabant.* Id est, mallent pugnare eminus & ex spatio remoto liberoque, non collato pede, non consertis manibus & gladiis. quod vocat Tac. *complexum armorum.*

Et certe spatio libero opus fuit ad librandos *enormes gladios.* Cui pugnæ opponitur certamen *in aperto.* tum certe *in aperto* virtus & arma, cum declinandi tela aut ensem hostis nullus locus, cum sola vi, cum in corpore solo, & lacertis spes una salutis relinquitur, cum nempe, *stat pede pes densusque viro vir.* idque genus certaminis non abs re vocat Tacitus, *complexum armorum, & in aperto pugnam. Aperto*, idem est, ac *vacuo* & libero campo.

Paulum diversa ratio certaminis horum gladiatorum lib 3 hist. & Britannorum. nam gladiatores extra muros periculum seu pugnam *in aperto non audebant.* Attamen id firmat lectionem ac sensum nostrum.

Neque periculum in aperto.] Recte vertit Interpres. Hisp. qui nec extra muros exire, neque congredi cominus, seu conserere manus cum hoste audebant.

5. *Non intuta mœnium firmare.*] Debuit fieri quod habetur supra, lib 2 19 de Placentia: *Solidati muri, propugnacula addita, aucta turres, provisa parataque, non arma modo, sed obsequium*, &c.

6 *Fluxi.*] Lascivia, luxu & delitiis diffluentes.

ministerium

ministerium luxus dispersis militibus, de bello tantum inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat [1] Apinius Tiro: donisque ac pecuniis acerbe per municipia conquirendis, plus invidiæ quam virium partibus addebat. Interim ad Vitellium [2] servus Verginij [3] Capitonis perfugit, 77
pollicitusque *si præsidium acciperet*, [4] *vacuam arcem furtim traditurum*, multa nocte cohortes expeditas summis montium jugis, super caput hostium sistit. inde [5] miles ad cædem magis, quam ad pugnam decurrit. sternunt inermes, aut arma capientes, & quosdam somno excitos; cum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidere. cæteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis [6] paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicæ inter primum tumultum evasere, in quis præfectus classis Apollinaris: reliquæ in litore captæ, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L.

INTERPRETATIO.

oras suaviter modulantes, ad copias & instrumenta luxus dimissis sparsisque militibus, de armis tantum inter epulas disserebant. Paucis ab hinc diebus digressus erat Apinius Tiro: muneribusque & pecuniis aspere per colonias corradendis, plus odij, quam roboris partibus adiiciebat. Interea famulus Verginij Capitonis transfugit ad Vitellium, promisitque, si copiæ sibi darentur, occulte traditurum arcem præsidio destituram. *provecta nocte* servus *expeditum agmen in summo collium vertice, supra caput hostium statuit. inde miles ad occidendum magis, quam ad certandum degreditur. fundunt inermes, aut arma capessentes, & nonnullos à sopore excitatos: cum* illi *nocte, terrore, clangore tubarum, & vociferatione hostili exterrerentur. Nonnulli gladiatorum reluctantes, neque impune cæsi sunt, cæteri ad naves præcipiti fuga elapsi, ubi omnia pari pavore permiscebantur, simul affluentibus oppidanis, quos indistincte Vitelliani obtruncabant. Sex Liburnicæ inter primam trepidationem effugere, in quibus præfectus navium Apollinaris: cætera in ripa expugnata sunt, aut immodico accurrentium pondere fatiscentes*

NOTÆ.

Fluxi.] Languidi, vino madidi, temulenti.

7. *Personantes.*] Eorum luxus, lascivia ac temulentia, cantu musicisque concentibus per amœna littorum late resonabant.

1. *Apinius Tiro.*] Qui supra, cap. 57. *Pratura functus... ducem se defectoribus obtulit.* Itaque tantum dux & auctor defectionis ille. Nam adhuc *Apollinaris remigibus* Misenensibus præerat, licet tamen Apinius videatur præcelluisse, & summæ rerum ac belli præfuisse hoc loco pro Flavianis, ita ut simul imperaret apud Tarracinam, navibus, remigibus & gladiatoribus, aut saltem auctoritate præemineret.

Itaque Apinius paucos ante dies discesserat Tarracina, & dona ac pecunias acerbe exigendo per municipia, classi seu Tarracinæ vicina, plus odij, *quam virium partibus* Flavianis *addebat*.

2. *Servus Verginij.*] Qui haud dubie absente & ignaro domino talia molitus est.

3. *Capitonis.*] Forte præerat ille parti triremium, aut classiariorum militum, & Tarracinæ tum agebat. nullæ tamen partes fuisse videntur Verginij eo facinore. Nam punitus mox servus, & nulla mentio heri. forte inscio domino, talia ausus erat.

4. *Vacuam arcem.*] Omni præsidio militari destitutam.

5. *Miles.*] Sex cohortes scil. & alæ quædam.

6. *Paganis.*] Intellige oppidanos &

Vitellium perductus, & [1] verberibus fœdatus, [2] in ore ejus jugulatur. Fuere, qui uxorem L. Vitellij Triariam [3] incesserint, tanquam *gladio militari cincta, inter luctum* [4] *cladesque expugnatæ Tarracinæ, superbe sæveque egisset.* [5] Ipse lauream prospere gestæ rei, ad fratrem misit: percunctatus *statim regredi se, an perdomandæ Campaniæ insistere juberet.* Quod salutare non modo partibus Vespasiani, sed Reip. fuit. nam si recens victoria miles, & super insitam pervicaciam secundis ferox, Romam contendisset; haud parva mole certatum, nec sine exitio urbis foret. quippe L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni;
78 sed quomodo pessimus quisque, vitiis valebat. Dum hæc in partibus Vitellij geruntur, digressus Narnia Vespasiani exercitus, festos Saturni

INTERPRETATIO.

pelagus absorpsit. Julianus ad L. Vitellium pertractus, & virgis cæsus, in conspectu ejus occiditur. Exstitere qui conjugem L. Vitellij Triariam arguerint, tanquam militare ferrum lateri aptasset, interque calamitatem exscidiumque captæ Tarracinæ, adroganter atrociterque agitasset. *Ipse misit ad fratrem literas laureatas de re feliciter gesta: sciscitatus*, an statim redire se *præciperet*, an subigendæ Campaniæ instaret. *Quod salubre non solum partibus Vespasiani, sed & civitati fuit. Quippe, si post recentem victoriam miles, & præter ingenitam contumaciam rebus prosperis impotens, in urbem venisset, haud exiguis viribus dimicatum, nec sine pernicie civitatis foret. Namque L. Vitellio licet ignominioso aderat industria: non bonis artibus, ut egregij aut honesti viri; sed qua ratione deterrimus quisque, flagitiis pollebat. Dum hæc in Vitellianis aguntur, profectæ Narnia Vespasiani legiones, festa Saturnalia Otriculi per quietem*

NOTÆ.

omnes quotquot non militares erant.

1. *Verberibus fœdatus.*] Sic non necatus sit more majorum Suet. Ner. 49. *Cum comperisset, nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi*, &c. Nam Julianus primum *verberibus fœdatus* videtur, dein *jugulatus.*

2. *In ore ejus jugulatur.*] Seneca de Benef. 7.19 *Si in ore parentum filios jugulat.* Pichena.

3. *Incesserint.*] Incusarint.

4. *Cladesque.*] Non diruta aut incensa Tarracina, sed raptibus & cædibus in oppidanos sævitum. Certe directa videtur magna ex parte, aut certe maxime afflicta. Infra lib 4. 3. de Capua: *Domus illustres afflictæ, cum contra Tarracinenses nulla ope juvarentur.*

5. *Lauream prospere gestæ rei.*] *Laurea*, vel *litera laureata*, vel Lampridio *tabella laureata*, erant publicæ & repentinæ lætitiæ atque victoriæ indices, quas ante occupatam à Cæsaribus Rempublicam, duces exercituum ad senatum mittebant.

Propterea Plinius libro 15. *Addi laurum literis, militum lanceis pilisque* dixit. Plinius Paneg. *Allata erat ex Pannonia Laurea, id agentibus diis*, &c.

Ammianus libro 16. *Literas laureatas* vocat. Cæsar, lib. 3. belli civilis: *Sed neque in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia Laureæ.* Lupanus.

Ipse lauream.] De Lauro sic Plin. lib 15. 30. *Ipsa pacifera, ut quam prætendi etiam inter armatos hostes, quietis sit indicium. Romanis præcipue lætitiæ victoriarumque nuntia additur literis, & militum lanceis pilisque. Fasces imperatorum decorat. Ex his in gremio Jovis Optimi Maximi deponitur, quoties lætitiam nova victoria attulit. Idque non quia perpetuo viret, nec quia pacifera est, præferenda ei utroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnasso. Ideoque etiam grata Apollini, assuetis eo dona mittere jam & regibus Romanis, teste L. Bruto.*

dies, Otriculi per otium agitabat. Caussa tam pravæ moræ, ut Mucia-
num opperirentur. Nec defuere qui Antonium suspicionibus arguerent,
tamquam *dolo cunctantem, post secretas Vitellij epistolas, quibus consulatum
& nubilem filiam, & dotales opes, pretium proditionis, offerebat.* Alij *ficta
hæc, & in gratiam Muciani composita.* Quidam *omnium id ducum consilium
fuisse, ostentare potius urbi bellum, quam inferre: quando validißimæ cohortes
à Vitellio descivissent, & abscißis omnibus præsidiis, cessurus imperio videba-
tur. Sed cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini corrupta: qui sumptis te-
mere armis, munitißimam Capitolij arcem, & ne magnis quidem exercitibus
expugnabilem, adversus tris cohortes tueri nequisset.* Haud facile quis uni
assignaverit culpam, quæ omnium fuit. nam & Mucianus ambiguis epi-
stolis, victores morabatur; & Antonius præpostero obsequio, vel dum
regerit invidiam, crimen meruit. cæterique duces, dum peractum bel-
lum putant, finem ejus insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum
mille equitibus præmissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum,
Salaria via urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi Capitolij
fama cunctos simul exciret. Antonius per Flaminiam [1] ad Saxa rubra, 79
multo jam noctis, [2] serum auxilium venit. Illic *interfectum Sabinum con-
flagrasse Capitolium, tremere urbem,* mœsta omnia accepit: *plebem quoque &*

INTERPRETATIO.

celebrabant. Caussa tam perversa cunctationis fuit, *ut Mucianum expectarent. Et exstitere qui Antonium suspectarent, incusarentque, tanquam* fraude moras necteret, post occultas literas Vitellij, quibus *ille* promittebat consulatum, & maturam viro filiam, & pecuniam dotalem, præmium transitionis. *Alij* falsa hæc, & in favorem Muciani ficta credebant. *Nonnulli* aiebant cunctorum eam ducum fuisse mentem, ostendere potius civitati arma, quam inferre: quandoquidem firmissimæ cohortes à Vitellio defecissent, & abruptis omnibus auxiliis, relicturus ultro principatum putabatur. Sed omnia temeritate, dein socordia Sabini labefacta esse: qui captis intempestive armis, contra tres cohortes deffendere non potuisset validissimum Capitolij propugnaculum, & quod ne ab ingentibus quidem exercitibus capi posse videretur. *Vix erat quis tribueret delictum quod cunctorum fuit: quippe etiam Mucianus incertis literis victores attinebat, & Antonius intempestiva obsequentia, vel dum remittit odium, culpam subiit. Et reliqui duces, dum profligatum bellum credunt, exitum ejus nobilitavere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus praire jussus, ut per transversas vias, ac per regionem Sabinam, Salaria via urbem ingrederetur, satis properaverat: donec circumsessi Capitolij rumor, omnes simul* duces *commoveret. Antonius* per viam *Flaminiam venit ad Saxa rubra, adulta & concubia jam nocte, tardum subsidium. Illic audivit*, interemptum fuisse Sabinum, arsisse Capitolium, trepidare civitatem, consternata omnia: *afferebatur*, populum etiam, & familias

NOTÆ.

1. *Ad Saxa rubra.*] Interpres Hisp. *A Monte Rosso.*

Ad Saxa rubra.] Oppidulum Etruriæ regionis ad orientem. hodie *Borghetto*, aut prope. ædificium est Patrimonij sancti Petri ad orientem, in Statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

2. *Sero.*] Eo ipso die quo captum & incensum Capitolium. quippe nocte præcedenti miserat Sabinus Flavianis duci-

[1] *servitia pro Vitellio armari*, nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prælium adversum fuerat. namque incautum, & tamquam ad victos ruentem, Vitelliani interjectus [2] equiti pedes excepere. pugnatum haud [3] procul urbe, inter ædificia hortosque, & anfractus viarum. quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant. neque omnis eques [4] concors, adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, [5] fortunam partium speculabantur. capitur præfectus alæ Tullius Flavianus: cæteri [6] fœda fuga [7] consternantur, non ultra [8] Fidenas secutis victoribus.

80 Eo successu studia populi aucta vulgus urbanum arma cepit. Paucis scuta militaria, plures raptis quod cuique obvium telis, *signum pugnæ* exposcunt. Agit grates Vitellius, & [9] *ad tuendam urbem prorumpere* jubet. Mox vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut [10] prætextu Rei-

INTERPRETATIO.

arma capere pro Vitellio. *Et Petilio Ceriali equestre certamen improsperum fuerat. quippe ipsum inopinantem, & velut adversus victos irruentem Vitelliani pedites immixti equitatu sustinuere. certatum haud procul civitate, inter domos & hortos, & per diverticula itinerum. quæ nota Vitellianis, ignota Flavianis, pavorem intulerant. neque omnis equitatus in idem consentiebat, additis nonnullis, qui paulo ante Narniæ se permiserant, & successum partium adspectabant. In potestatem hostium venit præfectus alæ Tullius Flavianus; reliqui turpi fuga funduntur, exterrentur. eos non ultra Fidenas victores insecuti sunt. Ea fortuna favor plebis adolevit, multitudo urbana arma capessit. Paucis clypei militares, plures raptis armis, quæ cuique fors obtulerat,* signum prælij *flagitant. Refert* grates *Vitellius, &* ad defendendam civitatem *jubet* erumpere. *Dein convocatis patribus, eliguntur legati ad legiones, ut*

NOTÆ.

bus nuntios, qui moverent se obsideri.

1. *Servitia pro Vitellio armari.*] Antea servorum numerum & argenti pondus senatoribus indictum retulit Tacitus. Nam solebant Romæ in penuria maxima militum, servi ad arma capienda pro defensione patriæ vocari, ut post cladem Cannensem contigit. *Lupanus.*

2. *Equiti pedes.*] Intermixti equiti seu equitatui, pedites Vitelliani, excepere Petilium.

3. *Procul urbe.*] Hispanus cod. *urbem*, vere.

4. *Concors.*] Non consentiebat omnis eques pro Flavianis partibus.

5. *Fortunam.*] Exitum præliorum, seu belli, *speculabantur.*

6. *Fœda fuga.*] Verisimile est fugisse equites, etiam ultra Fidenas, licet huc usque tantum *secutis victoribus*, scil. non ultra Fidenas. *Fœda*, id est, cum flagitij & ignaviæ infamia.

7. *Consternantur.*] Exterrentur, pelluntur, funduntur, profligantur.

8. *Fidenas.*] Fidena urbs Sabinorum populorum in Samnio regione. Vide Annal. libro 4. cap. 62 tom. 1. pag. 6 7. *Tillemon.*

9. *Ad tuendam urbem prorumpere.*] Non ut intra mœnia, quasi obsessi urbem tuerentur; sed ut foras erumperent, ad propulsandos hostes, ne ad urbem accederent. *Pichena.*

10 *Prætextu Reipub.*] Nomine & specie Reipub. spreto Vitellio. Prætexunt bonum publicum, & quasi nulla habita ratione Vitellij. Illius nomen forte dissimulant, ut facilius pax coalescere possit.

Prætextu Reipub.] Sic mittebantur legati ab ignavis principibus. supra lib. 1. 74. de Othone: Legatos *ad utrumque Germanicum exercitum... specie senatus misit.* Quasi vero hic senatus ageretur,

publicæ concordiam pacemque suaderent. [1] Varia legatorum sors fuit: qui Petilio [2] Ceriali occurrerunt, extremum discrimen adiere, aspernante milite conditiones pacis. [3] vulneratur prætor [4] Arulenus Rusticus. auxit invidiam, super violatum legati prætorisque [5] nomen, [6] propria dignatio viri. palantur [7] comites: occiditur [8] proximus li-

INTERPRETATIO.

speciem Reip. Flavianos *hortarentur* ad concordiam pacemque. *Diversa oratorum fortuna exstitit: qui obviam ivere Petilio Ceriali, ultimum periculum adivere contemnente milite conventiones pacis. Sauciatur Arulenus Rusticus prætor. auxit indignationem, præter temeratam legati & prætoris dignitatem, propria claritudo viri. dissipantur socii legationis: proximus* Aruleni *lictor interfici-*

NOTÆ.

quasi hæc curaret senatus, aut non potius despiceret flagitia hæc imperij, si libere pronuntiaret! quasi sub Vitellio nunc *Respub.* ageretur, quasi non potius intereſſet Reipub. cum vinci ac perire! *Reipub. haud dubie intererat, Vitellium vinci.* Tacit.

Prætextu Reipub.] Qui certe verus; neque enim sine discrimine ac pernicie civium, non sine exitio urbis certari intra muros potuit. Interfuit Reipub. finiri bellum, poni arma; sed an concordia partium obtineri posset, & esset è Repub. incertum. *Fata viam invenient.*

1. *Varia legatorum sors.*] Iidem legati videntur isse ad Cerialem & Antonium, si Dionem audimus. *Vitellius*, inquit, *vocato senatu, legatos ex patribus & ex Vestalibus, ad Cerealem mittit. hi quum nemo audire vellet, ad Primum qui non longe aberat, pergunt, & nihil impetrant.* Sic dissentire videtur. sed magis attendendum Tacito, quam auctori Græculo.

2. *Ceriali equestre prælium adversum fuerat.*] Paulo aliter Dio, lib. 65. Et *primus Cerealis urbem cum equitatu adortus, in ipso ingressu victus, & velut in angusto cum equitibus interceptus, sustinuit tamen impetum hostium, ne grave damnum ab eis acciperet. Vitellius enim ratus, se victoria petita, res ad reconciliationem venturas, milites suos inhibuit.* An vere Dio? an huic prælio adfuerit Vitellius? an absens, adeo strenuus & sagax fuerit & celer ingenio, ut cohiberet victores qui equitatum fugientem insequerentur, hoc dijudicandum aliis relinquimus.

3. *Vulneratur prætor.*] Plinius lib. I. Epistola 5. *Rustici Aruleni periculum foverat, exultaverat morte, adeo ut librum recitaret, ederetque, in quo Rusticum insectatur, atque etiam Stoicorum simiam appellat.*

Adjicit, Vitelliana cicatrice stigmosum. Agnoscis Reguli eloquentiam. Hoc cicatricis Vitellianæ convicium, est à vulnere, quod nunc accepit. *Lipsius.*

4 *Arulenus.*] Vocatur *Iunius Rusticus* apud Sueton. Domit.

Arulenus.] De quo Tac lib. 16 ubi de morte Thraseæ c. 26. *Aderat consilio Rusticus Arulenus flagrans juvenis, & cupidine laudis offerebat se intercessurum senatusconsulto: nam tribunus plebis erat. Cohibuit spiritus ejus Thrasea* &c. de quo & mentio in vita Agric. Laudat & Plutarchus hunc, cum orantem Romæ audiret Arulenus, acceptas à principe (Domitiano) literas, non aperuit, nisi cum dicere Plutarchus desiisset.

5. *Nomen.*] Jus, decus. Duplici titulo inviolabilis ille, & quia legatus à senatu, & quia magistratus populi Romani. nempe tum prætor fuit Arulenus.

6. *Propria.*] Ob virtutem propriam, ac sapientiam Stoicam eximius ac præcipue laudatus vir ille, & ævi sui decus ac specimen fuit, & quidem pessimis temporibus, Neronis, dein & Domitiani.

7. *Comites.*] Legationis socii.

ctor, dimovere turbam ausus: & ni dato à duce præsidio defensi fo-
rent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus, [1] ante ipsa
patriæ mœnia, civilis rabies usque in exitium temerasset. [2] Æquiori-
bus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia mo-
81 destior miles, sed duci [3] plus auctoritatis. [4] Miscuerat se legatis Mu-
sonius Rufus equestris ordinis, studium philosophiæ, & [5] placita
Stoicorum æmulatus: cœptabatque permixtus manipulis, *bona pacis ac
belli discrimina* [6] disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio;

INTERPRETATIO.

tur, sumovere multitudinem ausus: & nisi datis à duce custodibus protecti fo-rent, sanctum inviolatumque etiam inter barbaras gentes jus legationis, ante ipsos urbis muros, civilis furor usque in cadem & mortem polluisset. Majori mo-destia excepti sunt, qui ad Antonium iverant, non quia melior aut temperan-tior miles, sed quia duci major auctoritas inerat. Adjunxerat se legatis Muso-nius Rufus equestris fastigii, studium sapientia, & doctrinam Stoicorum se-ctatus: ordiebaturque mixtus cohortibus. commoda pacis, & belli pericula *enumerans, armatos hortari. Id plerique irridebant; pluribus id molestum:*

NOTÆ.

8. *Proximus lictor.*] Qui nempe prætori proximus adstaret, seu appareret. Sex lictores habuit prætor, qui omnes super eandem lineam incederent. & qui præibat alios, *primus* lictor appellabatur, qui prætori propior, *proximus.*

1. *Ante ipsa patria mœnia.*] Hoc ipso & atrocius foret crimen violati juris gentium in legato S.P.Q.R. scil. velut in conspectu deorum templorumque, & in oculis civium.

Nam certe inter barbaras nationes, & locis longinquis atque ab omni cultu & humanitate vastis, & procul amotis, violari legatos haud perinde immane videretur.

2. *Æquioribus.*] Vertit Interp. Hisp. *mas justos.* quod falsum ex Tac. ipso. Favorabilius excepti sunt legati &c.

3. *Plus auctoritatis.*] Qua vulgi immodestiam cohiberet.

4. *Miscuerat se.*] Non propria sponte, sed vel sorte, vel delectu Vitellii, & suffragio patrum. non aliter licuit legationem suscipere.

Hinc orta ingens controversia inter Helvidium & Marcellum, infra lib. 4 6. *Priscus, eligi nominatim* (legatos qui mitterentur ad Vespasianum) *à magistratibus juratis. Marcellus urnam postulabat.*

Objectabat Helvidius: *Sorte & urna mores non discerni: suffragia & existimationem senatus reperta; ut in cujusque vitam famamque penetrarent; pertinere ad utilitatem Respub. pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi quos innocentissimos senatus habeat* &c.

Contra *Marcellus*: non se, sed *consulem designatum censuisse, dicebat, secundum vetera exempla, qua sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret .... sufficere omnes obsequio.*

Unde patet in rebus dificilibus, non fuisse electos sorte aut urna legatos, sed suffragiis patrum. & certe sic delecti fuerant legati, quos mittebat Galba ad legiones Germanicas, cum interfectus est. Forte & quos misit Otho postea.

5. *Placita.*] Id est, sectam, seu doctrinam sapientiamque Stoïcorum sequebatur.

6. *Differens,*]. Pro, *edifferens,*

pluribus tædio: nec deerant qui propellerent proculcarentque, ni admonitu modestissimi cujusque, & aliis minitantibus, omisisset [1] intempestivam sapientiam. Obviæ fuere & virgines Vestales, cum epistolis Vitellii [2] ad Antonium scriptis: [3] *eximi supremo certamini unam diem* postulabant; *si moram interjecissent, facilius omnia conventura.* Virgines cum honore dimissæ: Vitellio rescriptum *Sabini cæde, & incendio Capitolii* [4] *dirempta belli commercia.* Tentavit tamen Antonius vocatas ad 82
concionem legiones mitigare, *ut castris juxta pontem Milvium positis, postera die urbem ingrederentur.* Ratio cunctandi, ne asperatus [5] prælio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum consuleret. Sed omnem prolatationem, ut inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles [6] vexilla, quamquam imbellis populus sequeretur, [7] speciem hostilis exercitus fecerant. [8] Tripartito

INTERPRETATIO.

& erant qui repellerent, protererentque, nisi admonente honestissimo quoque, & aliis minas intentantibus, importunam philosophiam abjecisset. Occurrere etiam & sacerdotes Vestæ, cum literis Vitellii ad Antonium compositis: poscebant ut ad unam diem prolataretur extremum discrimen; si spatium interposuissent, facilius cives invicem conventuros. *Vestales cum reverentia dimissæ: responsum Vitellio*, Sabino interfecto, & cremato Capitolio, omnia *quæ* componendo bello iniri pacta aut fœdera possent, abrupta esse. *Voluit tamen Antonius vocatas ad principia legiones flectere*, ut castra metantes prope pontem Milvium, postridie civitatem intrarent. *Caussa morandi, ne irritatus pugna miles, nec plebi, non patribus parceret*, & *ne ædibus sacris quidem, ac templis deorum abstineret. Sed omnem cunctationem, ut adversam victoriæ, suspicabantur. Eodem tempore micantia per montes signa, licet inconditum vulgus ea sectaretur, imaginem ho-*

NOTÆ.

1. *Intempestivam.*] Quis enim sapientiæ locus aut philosophiæ, inter tumultum strepitumque armorum, inter periculorum prædæque ac sanguinis & gloriæ, ut putabant, avidos. qui victoriam, quam pacem, qui raptus & opes ac spolia Reipub. quam principem, quam senatum, aut Rempub. mallent.

2. *Ad Antonium scriptis.*] Suet. Vit. 18. *Periit ... nec fefellit conjectura eorum, qui augurio quod factum ei Viennæ ostendimus, non aliud portendi prædixerant, quam venturum in alicujus Gallicani hominis potestatem, si quidem ab Antonio, adversarum partium duce, oppressus est: cui Tolosæ nato cognomen in pueritia Becco fuerat, id valet gallinacei rostrum.*

3. *Eximi.*] Differri in sequentem diem supremum certamen. quod Antonius volebat: scil. *postera die urbem ingrederentur.* ne invidiam cladis subiret ipse. Excidio Cremonensi satis invidiæ quæsitum erat.

4. *Dirempta belli commercia.*] Virg.

—— *Belli commercia Turnus*
Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.

5. *Prælio.*] Nescio quid turbat hic Interpres Hispanus de prælio præterito, seu ante commisso. Potius intelligit Tac. de prælio, quod committi ante mœnia & intra urbem debuit, quod & certe commissum est.

6. *Vexilla.*] Cohortium Vitellianarum, seu plebis quæ arma sumpserat.

7. *Speciem hostilis.*] Quæ tantum tu-

agmine; [1] pars ut astiterat, Flaminia via: pars [2] juxta ripam Tiberis incessit: tertium agmen per Salariam [3] Collinæ portæ propinquabat. Plebes invectis equitibus fusa. Miles Vitellianus [4] trinis & ipse præsidiis occurrit. Prælia ante urbem multa & varia: sed Flavianis consilio ducum præstantibus, sæpius prospera. Ii tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram urbis ad [5] Sallustianos hortos, [6] per angusta & lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant, donec [7] ab equitibus, qui porta Collina irruperant, circumvenirentur. Concurrere & in campo Martio infestæ acies. Pro Flavianis for-

INTERPRETATIO.

stilis exercitus ostentabant. Flaviani *in tres partes diviso exercitu: alii, ut venerant, via Flaminia: alii secundum littus Tiberis invecti: tertia acies per viam Salariam Collinæ portæ imminebat. Populus erumpente equitatu stratus fugatusque. Miles Vitellianus tribus & ipse stationibus* Flavianos *excepit. Certamina ante urbem plurima & diversa: sed Flavianis prudentia ducum præcellentibus, plerumque secunda* fuere. *Ii solum vexati sunt, qui diverterant in partem sinistram civitatis ad hortos Sallustianos, per arcta, & ambigua itinera. Vitelliani superstantes muris hortorum, usque ad noctem lapidibus hastisque ascendentes propellebant. donec ab equitatu qui porta Collina invectus erat, circumfunderentur. Conflixere etiam in campo Martio infesta agmina. A Flavianis*

NOTÆ.

multuaria plebs, & incondita multitudo fuit, non exercitus.

7. *Tripartito agmine.*] Id de Flavianis intelligit, à quibus *plebes, invectis equitibus, fusa.* & miles Vitellianus etiam *tripatito agmine* pugnabat.

1. *Pars ut astiterat.*] Ut disposita erat in agmine, ut primo incesserat, scil. Flaminia via, in aciem adstitit. hac parte irrupit Antonius. Varus forte *juxta ripam Tiberis*, & Cerialis *per Salariam viam.*

2. *Iuxta ripam Tiberis.*] Sic narrat Dio: *A militibus profectis contra Vitellium, magno furore præsidia pontis Tiberis franguntur. nam quum transire prohiberentur à custodibus pontis, nando flumen equites transmisere, eosque quum invasissent à tergo, aliis alia parte invadentibus, magnis incommodis affecere.*

3. *Collina porta.*] Collina quæ postea *Salaria* dicta, eadem est porta, ut volunt plerique autores. Vide supra libro 3. cap. 78. *Tillemonius.*

4. *Trinis & ipse præsidiis.*] *Et tribus in urbe locis pugnantes cadebantur*, numeratque Josephus, si à vero non exorbitat, 50 hominum millia lib. 4. Excidii capite 24. *Savilius.*

5. *Sallustianos.*] Horti Sallustii fuerunt aliquando extra mœnia Romæ antiquæ, postea vero in regione sexta urbis, & in Colle Hortulorum. hodie *Orto di Napoli*, in regione *Campo Marzo*. & in latere septentrionali Romæ modernæ, *Tillemonius.*

6. *Per angusta & lubrica viarum.*] Dio lib. 65. *Cæsi sunt videlicet quamplurimi mortales, ac multi etiam, quum tegulis ex ædium fastigio jactis, impeterentur, & in vicorum angustiis, ab obsistentium multitudine truderentur, interierunt. ita ut per illos dies obierint hominum ad quinquaginta millia.*

7. *Ab equitibus.*] Qui forte iidem cum equitatu Cerialis, sed aucti animis, forsan & subsidiis. Non enim quies-

tuna,

tuna, & parta totiens victoria: Vitelliani desperatione sola ruebant. & quamquam pulsi, rursus in urbe congregabantur. Aderat pugnan- 83.
tibus [1] spectator populus, utque in ludicro certamine, hos modo, rursus illos clamore & plausu fovebat: quotiens pars altera inclinasset, abditos in [2] tabernis, aut si quam in domum perfugerant, *erui* [3] *jugularique* expostulantes, parte majore prædæ potiebantur. nam milite ad sanguinem & cædes obverso spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis urbe tota facies. alibi prælia & vulnera; alibi balineæ popinæque. simul cruor & strues corporum: [4] juxta scorta, & scortis similes: [5] quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissima captivitate scelerum: prorsus ut eandem civitatem, & furere crederes, & lascivire. Conflixerant ante armati exercitus in urbe, bis [6] L. Sulla, semel Cinna victoribus, nec tunc minus crudelitatis: nunc [7] inhumana securitas, & ne minimo quidem temporis volup-

INTERPRETATIO.

stetit fortuna, & relata toties victoria: Vitelliani sola desperatione inciti erumpebant. & licet fusi proturbatique; rursus in civitate conglobabantur. Adstabat præsens certantibus vulgus aspiciebatque. tanquam in spectaculo & ludis; & nunc his, nunc illis favebat plausu & acclamationibus: quoties altera pars cessisset, eum laterent in tabernis, aut in aliquam domum se recepissent. extrahi & interfici *flagitantes, majorem prædæ partem rapiebant. quippe milite ad pugnam & cruorem intento, opes & exuviæ penes plebem remanebant. Atrox & fœda tota civitate species. alibi pugnæ & plagæ; alibi balnea & ganea, simulque sanguis & strages molesque cadaverum: prope adstabant prostibula. & prostibulis similes, & quantum voluptatum in luxuriosa pace, quantumque flagitiorum in sævissima captivitate: ut prorsus eandem civitatem & grassari per sævitiam ac cædes, & bacchari per libidinem ac lasciviam putares. Concurrerant antea infestæ acies in civitate, bis L. Sulla, semel Cinna victoria potitis, & tunc par immanitas. At nunc inhumana tranquillitas animis, & ne minimo quidem temporis inter-*

NOTÆ.

ceret Cerialis, dum alii pugnabant. quippe præliorum avidus ille.

1. *Spectator populus.*] Qui alius à plebe illa, quæ tripartita acie pugnaverat adversus Flavianos. Alii nomina militiæ dederant, alii otiosi spectatores pugnæ intra urbem erant.

2. *In tabernis.*] Interp. Hisp. *en las tiendas.* Ital. *nelle buttighe.* Gall. boutiques.

3. *Jugularique.*] Velut in spectaculo gladiatorum.

4 *Juxta scorta.*] *Juxta* struem stragemque corporum *scorta*, & vera quidem scorta, simulque & *scortis similes*, & perinde lascivientes.

5. *Quantum.*] Tum animadverteres quidquid in luxuriosa pace libidinum ac voluptatum; *quicquid scelerum* in crudelissimo bello. quo capta civitas esset, & omnia mala captivitatis experiretur.

6. *L. Sulla.*] Bis L. Sulla victoria potito, *semel* victore *Cinna.*

7. *Inhumana securitas.*] Inhumana ea tranquillitas animi qua lasciviunt alii, ac procaciam protervitatemque secure exercent, eo ipso tempore ac loco, quo alii sæviunt grassanturque cædibus & strage, cruore ac luctu, funeribusque civitatem implent.

tates intermissæ, [1] velut festis diebus id quoque gaudium accederet, [2] exsultabant, fruebantur, nulla partium cura, malis publicis læti.

84 Plurimum molis [3] in oppugnatione castrorum fuit, quæ acerrimus quisque ut novissimam spem retinebant. Eo intentius victores, præcipuo [4] veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium ex-

INTERPRETATIO.

vallo omissa libidines, tanquam festis diebus ea quoque lætitia adjungeretur, gestiebant persultabant, incuriosi partium, & publicis cladibus illudentes. Non parum negotii ac difficultatis fuit in obsidione castrorum, quia promptissimus quisque, ut extremam spem tuebantur. Eo acrius incumbunt victores, summo vetusti militis ardore, omnia munitissimis oppidis expugnandis adinventa præparant, simul

NOTÆ.

Quod intelligendum scil. ut lib. 2.70. ubi de campis Bedriac. *Fœdum atque atrox spectaculum. Intra X L. pugnæ diem lacera corpora, trunci artus, putres equorum virorumque formæ . . . diva vastitas. nec minus inhumana pars via, quam Cremonenses lauro rosisque constraverant, exstructis altaribus* &c.

Certe in triumphis, seu aliis occasionibus honores extraordinarios *parum humanos* putavere, ut patet clare ex Livio 23. ubi de triumpho Camilli de Veiis invecto: *Maximo*, inquit, *conspectus ipse est curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum. Iovis solisque equis æquiparari dictatorem in religionem trahebant.*

Fœdum & inhumanum fuit spectaculum tot cæsorum una die civium campis Bedriacensibus, nec minus inhumana securitas aut lætitia, quasi triumpho, stravisse contiguam Campo viam *lauro rosisque*, exstruxisse altaria, mactasse victimas *regium in morem*. Ita & nunc inhumanum visum est, cives frui securitate, otio libidinibus, dum alii cives mactantur, cæduntur, profligantur, scil. *malis publicis lætos*. Quam sperta hic & proculcata lex Solonis. scil. discordia civium lætari, nec se immiscere uni parti nefas erat.

1. *Velut festis diebus id quoque gaudium accederet.*] Id est, festis Saturnalibus. & tamen supra dixerat, exercitum Vespasiani celebrare *Saturnalia Otriculi per otium*. qui festi dies. incipiebant à decimo die Januarii usque ad decimum quartum.

Sed Capitolium obsessum & incensum, fuit caussa cur duces Flaviani properarent, & festum Saturni atrox vere & inhumanum celebrarent, ad urbem, & in ipsa urbe.

Id quoque gaudium.] Gaudio exsultabant, non ob victoriam Vespasiani, aut nova dominatione, sed *malis publicis læti. id quoque gaudium* festis diebus accedebat.

2. *Exultabant, fruebantur, nulla partium cura.*] Recte, *fruebantur.* Refertur ad id, quod supra dicitur, ne minimo quidem temporis voluptates intermissas. ideo ait, *exultabant*, ac *fruebantur.* scilicet voluptatibus, gaudebantque. *Pichena.*

Fruebantur.] Inter alias voluptates, etiam eo gaudio *fruebantur*.

3. *In oppugnatione castrorum.*] Tiberius auctore Suetonio capite 37. *Castra constituit, quibus prætoria cohortes vaga ante id tempus, & per hospitia dispersa, continerentur:* castra vero ipsa prætoria ad extrema urbis ædificia fuisse sita, colligitur ex Plinii libro 3. *Lupanus.*

Castrorum.] Quæ ad portam Viminalem.

4. *Veterum cohortium.*] Prætorianarum nempe, quæ decus amissum clade

cidiis reperta, [1] simul admovent testudinem, [2] tormenta, [3] aggeres,

INTERPRETATIO.

admovent testudinem, machinas, aggeres, flammasque: & quidquid tot cer-

NOTÆ.

Othoniana, & exauctoratione Vitellii, tum recuperabant. & tunc ea castra veluti patrias sedes, ut domos, ut *penates* recipiebant.

Veterum cohortium.] Intelligo veteres cohortes prætorianas, quæ recipe-rare sua castra, è quibus pulsæ à Vitellio erant, præcipue nitebantur. Infra: *illam patriam, illos penates.* quibus forte & se adjungebat vetustus miles aliarum cohortium, eadem spe. De prætorianis cepit etiam Interpres Hisp.

1. *Simul admovent testudinem.*] Testudines aliæ *aggestitia*, aliæ *fossoria*, aliæ *arietaria.* Aggestitia dicitur Vitruvio *testudo ad congestionem fossarum.* Idem auctor eam quadratam facit, habentem quoquoversus latera singula pedum 25. Polybius lib. x. ubi de Antiocho rege obsidente Syringem Hircaniæ urbem: *Erat certamen fere omne & conatus in testudinibus aggestitiis. Fossæ enim erant triplices, latitudine quidem haud minore 30 cubitorum, profunditate vero 15. In labris autem earum singulis vallum, sive sudeium erat & in ultimo validus murus.* Scil. ea testudine protecti ad murum succedebant, & eum suffodiebant. Livius lib 34. *Iam testudinibus admotis murus subruebatur, jam arietibus quatiebatur.*

Fossoria testudo est quam vocat Vitruvius *testudinem ad fodiendum comparatam.* Et frontem ejus struit, *quemadmodum anguli trigonorum, ut à muro tela, cum in testudines mittantur, non planis frontibus excipiant plagas, sed ab lateribus labentes, sine periculoque fodientes, qui intus sunt, tueantur.*

Arietaria testudo est, in qua scil. *aries* suspenditur, & qua proteguntur qui arietem librant & ad murum quatiendum admovent.

2. *Tormenta.*] Sunt ballistæ, catapultæ, onagri &c. quibus saxa, *faces*, & omne genus missilium in muros & in propugnatores immittuntur. Livius lib. 27. *Naves partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum, partim tormentis & saxis, atque missilium telorum omni genere instruit.*

3. *Aggeres.*] Agger fuit terreus quidam, & alia materie mixta, mons & elevatio, quem paulatim versus muros promovebant attollebantque, ut ex alto pugnarent, & turres ibi constituerent & tormenta. Apud Suidam: *Agestæ bellica machinatio ex lapidibus, lignis, & terra constructa.* Cæsar de terra & *Cespitibus ad aggerem comportandis.*

Sed præcipua materies *aggeris* ligna. Nam *virgulta* & *fasces* maxime usui ad implendum, attollendum & ligandum aggerem. Cæsar 2. Civil. *Vimena materiamque comportari jubet, quibus comportatis rebus, aggerem exstruit.* Et usui arbores, non solum ob *virgulta* & tenuia ramorum, sed ob ipsos truncos, qui illa in molem mediam stipabant, hosque ad latera applicabant, firmando & coercendo. Construebant ergo latera, & cancellatim tignis directis, transversisque varie ligabant. Lucan.

——— *Stellatis axibus agger erigitur.*

Aggeres illi alti, prout muri erant. Joseph. 3. Excid. *Erecto jam aggere, & ipsis murorum pinnis tantum non appropinquante.* Cæsar lib. 7. *Agger... altus pedes 80 qui murum hostium pene contingeret.* Aggerebant eum paulatim & admovebant in fossas ipsas, dein ad muros, & dum id fieret, nihilominus turres in aggere impositæ, quæ administrantes, aut operantes tuebantur, & ex eo aggere simul paulatim procedebant. Agger igitur paulatim versus oppidum obsessum efferebat. scire enim tergum, seu crusta aggeris humilior

[1] facesque: *quidquid tot praeliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari* clamitantes. *Urbem senatui ac Pop. Rom. templa diis reddita:* [2] *proprium esse militis decus in castris. illam patriam,* [3] *illos penates. ni statim recipiantur, noctem in armis agendam.* Contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, [4] domos [5] arasque cruore foedare, [6] suprema victis solatia com-

INTERPRETATIO.

taminibus laboris ac discriminis exanthlassent, illa oppugnatione finiri *clamitabant.* Civitatem senatui populoque Rom. restitutam, delubra diis vindicata: propriam esse militis gloriam in castris. illam patriam, illam domum *suam.* nisi statim recuperentur, noctem in armis agitandam. *Ex diverso Vitelliani, licet numero & fortuna impares, sollicitare victoriam, differre pacem, contubernia & aras sanguine temerare*, & ea, ut *extrema victis solamina exescu-*

NOTAE.

fuit, & in clivum, frontem versus assidue ivit. Latera vineiebant claudebantque lignis, sed antrorsus, ut facile subirent, & versus muros quos oppugnabant, ea pars manebat aperta, ut operando & ingerendo materiam, eresceret agger. Huic aggeri sic structo & admoto imponebant turres, & in his pontes, scalas, machinas, tormenta, saxa, faces & omne genus tela, quibus muros subruerent, quaerant, ac propugnatores deturbarent.

1. *Facesque.*] Ut intra urbem, aut saltem ad portas. id brevius visum est, ut portas castrorum, & ipsa aedificia seu contubernia militum intra muros statim incenderent, exterrerentque propugnatores. Infra Tac. lib. 4. h. 23 *Adacta tormentis ardentes hasta, ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur.*

2. *Proprium esse militis decus.*] Milites ajunt se *urbem senatui ac populo Rom. templa diis* reddidisse, ac nunc *proprium esse* ipsius *militis decus*, sibi reciperare castra, tamquam *patriam*, & proprios *penates*.

3. *Illos penates.*] Interp. Hispanus: *Diosés particulares.* sed domos tantum intelligunt, aut veluti domos. Infra: *domos ..... cruore foedare*, de iisdem castris.

4. *Domos.*] Contubernia nempe, quae in ipsis castris disposita erant.

5. *Arasque.*] Quae scil. in principiis. nam ibi *augurale & ara*, ut & in castris legionum.

Arasque cruore foedare.] Narrat quid simile Athen. lib. 13. *Ptolemaeus Philadelphi regis filius, qui praesidiariis militibus impositis Epheso praeerat, amicam Cirenem habuit, qua, cum illi Thraces insidias essent moliti, & ipse in Diana templum confugisset, eo persecuta est, ac postea quam cecidit ibi trucidatus, arrepto valvarum annulo, altaria cruore illius sparsit, quoad simul eam jugularunt.* Quasi sic in ultionem deos vocaret femina; aut certe diis hominibusque facinoris atrocitatem exprobraret in perpetuum, quoad vindicarent scelus.

Foedare.] Alii legunt *foedis*, vel *foedatas*.

Cruore foedare.] Vitam & sanguinem ultro profundebant *pro aris & focis.* Velut ultimo impetu gaudebant, suum cruorem fundi in castris, in principiis, apud aras. in conspectu militarium deorum, loco scil. castrorum sanctissimo. nec sine invidia perpetua adversus victores bellorum civilium. quasi sic deos testes ultoresque adversus auctores scelerum invocarent.

6. *Suprema.*] Sic capio: arasque cruore foedatas complectebantur, & haec erant *suprema victis solatia.* Nempe oscula haec, quibus ultimum salutabant,

plectebantur. Multi [1] semianimes super turres & propugnacula mœnium exspiravere. Convulsis portis, [2] reliquus [3] globus obtulit se victoribus: & cecidere omnes [4] contrariis vulneribus, versi in hostem. ea cura etiam morientibus decori exitus fuit. Vitellius capta urbe, per aversam palatij 85
partem, [5] Aventinum in domum uxoris sellula defertur: ut si diem latebra vitavisset, [6] Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein mobilitate ingenij, & quæ natura pavoris est, cum omnia [7] metuenti,

INTERPRETATIO.

labantur. Plerique semineces supra turres & munimenta murorum animam effluvere. Emotis valvis, reliquum agmen occurrit ultro victoribus: & periere omnes adversis vulneribus, obversi in hostem ea cupido etiam pereuntibus honesta mortis fuit. Vitellius, expugnata civitate, per aversas regia fores, Aventinum in ædes conjugis sella devehitur; ut si interdiu latere potuisset. noctu *Tarracinam abiret ad fratrem & cohortes. Mox levitate animi, & qua indoles timoris est, cum cuncta formidanti,*

NOTÆ.

venerabanturque aras deorum castrensium. fuere hæc *suprema* solatia Virgil.

Et divûm amplexa simulacra tenebant.

Suprema victis solatia complectebantur.] Sic apud Virg. Æneid.

Amplexaque tenent postes, atque oscula figunt.

Hoc faciunt mulieres, quæ se in captivitatem abreptum iri suspicantur, seque procul avectum iri in Græciam, ac Trojam relicturas. qui enim domum sic deserebant in perpetuum, limina salutare solebant Quod Charinus adolescens facit apud Plautum.

Limen superum & infernum salve, simul autem vale.

Hunc hodie postremum extollo mea domo, patria pedem.

Complectebantur.] Vertit Interpres Hispan. amabant, avebant *inquietare victoriam ... domos arasque cruore fœdare*, quæ *sunt suprema victis solatia.* Potius sic sumendum: inquietabant victoriam, morabantur pacem, arásque cruore fœdabant. & has aras sic fœdatas, aut simpliciter, aras *complectebantur*. Atque hæc erant *suprema victis solatia.*

1. *Semianimes.*] Semianimes plerique vulneribus super turres & mœnia exspirare maluerunt, quam se vivos permittere libidini victoris.

2 *Reliquus.*] Qui vulneribus ac præliis superstes.

3. *Globus.*] Velut *in agmen* hosti se obtulere occidendos.

4. *Contrariis.*] Id est, adversis. & hæc vulnera honesta vocantur, & sunt decora militaribus viris. hinc addit: *versi in hostem.* Et licet ultro corpora offerrent victoribus vulneribusque, abjecta omni spe victoriæ aut salutis, haud tamen decoris immemores, licet inulti caderent, sic tamen *adversis vulneribus* cecidere. *Ea cura* gloriæ & egregiæ famæ etiam pereuntibus Romanis fuit.

Contrariis vulneribus.] Plin. de Vir. Ill. 35. ubi de Pyrrho rege: *Cumque Romanos adversis vulneribus occisos videret, ego, inquit, talibus viris brevi orbem terrarum subigere potuissem.*

5. *Aventinum.*] Suet. Vit 16. *Abstrusus gestatoria sella, duobus solis comitibus, pistore & coquo, Aventinum & paternam domum clam petiit, ut inde in Campaniam fugeret, mox levi rumore & incerto, tanquam pax impetrata esset, referri se in palatium passus est.*

6. *Tarracinam.*] Noctu scilicet.

7. *Metuenti præsentia maxime displicerent.*] Sic Plut. in Mario: *Sed sicut contingit in magnis animi æstibus anxietatibusque, ut semper fugere ex præsenti*

præsentia maxime displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: [1] dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. [2] Terret solitudo, & tacentes loci: [3] tentat clausa: inhorrescit vacuis: fessusque misero errore, & [4] pudenda latebra semet occultans, ab Julio Placido tribuno cohortis [5] protrahitur. Vinctæ pone tergum manus: [6] laniata veste, fœdum spectaculum ducebatur, [7] multis in-

INTERPRETATIO.

præsentia loca *præcipue molesta essent, in regiam revertitur, inanem & vacuam: digressis etiam vilissimis mancipiorum, aut conspectum ejus vitantibus: Pavorem infert vastitas, & silenties loci: tentat secreta: horret deserta: lassusque miserabili errore, & turpi latibulo semet abscondens, hinc eruitur à Julio Placido tribuno cohortis. Religata post tergum manus, lacerata veste, deforme spectaculum, trahebatur, multis*

NOTÆ.

loca velimus, velut omnium importunissimo, & spem habeamus in obscuris & incertis.

1. *Dilapsis etiam infimis.*] Duobus *comitibus pistore & coquo, Aventinum petierat.* Dignus tali principe comitatus. Sed cum regrederetur in palatium, isti etiam dilapsi sunt.

2. *Terret solitudo, & tacentes loci.*] Virgilius arcanum hunc naturæ nostræ motum pariter effert:

Horror ubique animos, atque ipsa silentia terrent.

3. *Tentat clausa.*] Nempe velut in solatium & subsidium, explorat, tentat, an se ipsis locis illis clausis abscondere, an ibi latere forte possit.

Tentat clausa.] Anxius, & æger animi vellet perrumpere *clausa* loca, & *inhorrescit* apertis ac vacuis.

4. *Pudenda latebra.*] Nempe in cella janitoris, ad quam canis ex more invigilabat. Petron. *In aditu ipso stabat ostiarius prasinatus, cerasino succinctus cingulo, atque in lance argentea pisum purgabat. Super limen autem cavea pendebat aurea, in qua pica varia intrantes salutabat. Cæterum ego dum omnia stupeo, pene resupinatus crura mea fregi, ad sinistram enim intrantibus, non longe ab ostiarij cella, canis ingens catena vinctus, in pariete erat pictus, superque quadrata litera pictum:* Cave, cave, canem.

Pudenda latebra.] Suet. Vit. 16. In Palatium reversus, *ubi cum deserta omnia reperisset, dilabentibus etiam qui simul erant, zona se aureorum plena circumdedit; confugitque in cellulam janitoris, religato pro foribus cane, lectoque & culcitra objectis.*

Latebra.] Paulo aliter Dio: *Vitellius sordide attriteque sagulo amictus, se abdit in obscurum locum, ubi canes alebantur.... sed investigatus à militibus... pannis obsitus & sanguine perfusus, quod enim canes laserant, deprehenditur, discissaque veste, & vinctis à tergo manibus, & laqueo ad collum religato, Cæsarem è palatio... deducunt, trahuntque via sacra imperatorem, qua ante evarat.*

5. *Protrahitur.*] Suet. Vit. 17. *Extractus è latebra, sciscitantes, quisnam esset, (nam ignorabatur.) & ubi esset Vitellium sciret, mendacio elusit: deinde agnitus, rogare non destitit, quasi quadam de salute Vespasiani dicturus, ut custodiretur interea, vel in carcere, donec vinctis, &c.*

6. *Laniata veste.*] Sic innuere videatur, verum esse quod ait Dio, Vitellium sese abdidisse in stabulum canum, & laceratam non solum vestem, sed etiam corpus ipsius morsu canum laniatum fuisse, ita ut fœda latebra Vitellij, simul & fœdum spectaculum esset ipse Vitellius.

Sed in Historicis Rom. legeras Dio, & in Suetonio ipso, se recepisse Vitellium in *cellulam janitoris, religato pro foribus cane.* hinc fabulam suam cudit de stabulo

crepantibus, nullo illacrymante. [1] deformitas exitus misericordiam abstulerat. [2] Obvius [3] è Germanicis militibus Vitellium [4] infesto ictu,

INTERPRETATIO.

objurgantibus, nullo miserante, flagitium seu ignominia finis miserationem adimerat. Occurrens unus è Germanicianis militibus, dubium fuit, an Vitellium infesta plaga, &

NOTÆ.

tanum, à quibus laniatus esset Vitellius, ut mendacium mendacio adderet.

Laniata veste.] Ut in reis usurpari solebat. Non quia lacerassent canes forte ipse lacerabat, ut miserationem moveret.

Veste.] Quam scilicet laniaverat ipse tribunus, aut milites qui stipabant tribunum, vel in contumiliam, vel quia mos iste usurpatus in reos fuit.

7. *Multis.*] Multi probris & conviciis incessebant, ut sordidum vulgus solet, quem paulo ante adulabantur. Infra: *Vulgus eadem pravitate insectabatur interfectum, qua foverat viventem.*

1. *Deformitas.*] Talis exitus, ut in principe, non modo defotmis ob squallorem fuit, seu ob tristem habitum speciemque, sed etiam fœdus ac pudendus ex ipso ignaviæ probro, & illa mors, non modo flagitij speciem habuit, sed & probrum ipsa, flagitiumque fuit, ut in dominante sic perire. Flagitium & deformitas illa, omnem misericordiam exemerant.

Sic ignominiosus ac scelerosus perire juste tali exitio videbatur. Tac. de Messalina, 14. 32 *Tribus omnino comitantibus (id repente solitudinis erat) spatium urbis pedibus emensa vehiculo, quo purgamenta hortorum eripiuntur, Hostiensem viam intrat: nulla cujusquam misericordia, quia flagitiorum deformitas pravalebat.*

Ut claritudo in vita impetitantium, ita & decus in morte & gloria exigitur. & tum flagitia vitæ, si qua fuerint, eum gloria tamen sepeliri decet. Nero ipse, sceleribus coopertus, & multis parricidiis profanus & infamis; attamen in fine gloriam strenuæ mortis sibi vindicat.

Apud Sueton. 49. *Segnitiem suam his verbis increpabat: vivo, deformiter ac turpiter, non decorum hoc Neroni, non decorum. Sapere decet in tali casu, age ergo, excita te ipsum.*

Deformitas mortis.] Mortis id genus indignum Cæsare, indignum principe, vel & consulari, aut militari viro, vel & nomini Romano fœdum, deforme, ac pudendum.

2. *Obvius.*] Sic capio: Obvius è Germanicis militibus, an Vitellium, infesto ictu, & per iram, aut quo maturius ludibriis eximeret, an ipsum tribunum appetierit, in incerto fuit. sed quod certum est, autem tribuni amputavit, &c.

Itaque incertum, an ille miles appetierit Vitellium, an tribunum. sed certe Vitellium non attigit, aut feriit, sed tribunum tantum, cujus aurem amputavit. Quid autem vellet miles ille, in incerto fuit, an eripere ludibrio, an occidere Vitellium cupierit, an ipsum tribunum, non compertum, quia statim confossus est.

Obvius è Germanicis. Aliter Dio lib. 65. *Quod ubi quidam Germanus animadvertit, non pertulit diutius, sed misericordia permotus;* Sic diserte affirmat Dio quod in fama & historia dubium & incertum fuit. quod & facit sæpe Suetonius.

E Germanicis.] Qui legionarius & Rom. miles, & legionum scil. quæ ex Germania cum Vitellio in urbem advectæ, & quæ ipsum ad principatum evexerant, & ita *periculum ex misericordia.*

4. *Infesto ictu.*] Sic autem refert Dio: *Quod ubi animadvertit quidam è Germanicis, non pertulit diutius, sed misericordia motus. Ego tibi, inquit, qua in re potero, opem feram. itaque illum percussit, dein sibi manus attulit. Neque tamen Vitellius*

per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret; an tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium infestis mucronibus coactum [1] modo erigere os & offerre [2] contumeliis, nunc [3] cadentes statuas suas, [4] plerumque rostra, & [5] Galbæ

INTERPRETATIO.

per iracundiam, vel quo citius eum contumeliis eriperet, an tribunum oppugnaverit; aurem tamen tribuni abscidit, ac statim obtruncatus est. Protraxere Vitellium infensis gladiis adactum, modo attollere vultum & objicere ludibriis, modo collabentes ac dejectas imagines suas spectare, interdum rostra & Galba interfecti

NOTÆ.

moritur ex eo vulnere, sed trahitur in carcerem una cum suis statuis, &c. Quam diversus ille à Tacito.

1. *Modo erigere os.*] Illustratur hic locus à Suetonio in Vit. 17. *Per totum viæ sacræ spatium, reducto coma capite, ceu noxii solent, atque etiam mento mucrone gladii subrecto, ut visendam præberet faciem, neve submitteret.*

Plinius paneg. *Nihil sæculo dignius, quam quod contigit, desuper intueri delatorum supina ora, retortasque cervices.* Pichena.

2. *Quo, .. contumeliis eriperet.*] Sic apud Curtium; libro 6. *Tunc Cœnus, quamquam Philotæ sororem matrimonio secum conjunxerat, tamen acrius quam quisquam in Philotam invectus est; parricidam esse regis, patriæ, exercitus, clamitans, saxumque quod forte ante pedes jacebat, arripuit, emissurus in eum, ut plerique credidere, tormentis subtrahere cupiens; sed rex manum ejus inhibuit.*

3. *Cadentes statuas.* Sic mos obtinuit, ut cum aliquis damnaretur, simul ejus statuæ dejicerentur. sic Silio damnato sub Tiberio, mox crimini tribuitur filio ipsius, quod effigiem patris domi in atrio coluisset. Sic & cum Sejanus in carcerem traheretur, vidit etiam *cadentes statuas*, conflatumque ingens & *adoratum populo caput.*

Sic & contra restituto decore reponebantur simul & statuæ. Sic dejectæ statuæ Neronis, dein Galbæ, vicissim & repositæ, prout vincebant partes, aut vincebantur. Idque etiam de feminis obtinuerat, ut de Messalina, Poppæa, &c. Nec solum id in urbe invaluit, sed etiam in aliis Italiæ oppidis & municipiis Tac. lib. 3. 7 *Galbæ imagines discordia temporum subversas in omnibus municipiis recoli jussit Antonius.* quod haud dubie æmulabantur & provinciæ.

Cadentes statuas.] Dio lib. 65. *Neque tamen Vitellius moritur ex eo vulnere*, scil. Germaniciani militis, *sed trahitur in carcerem, ut & ejus statua, quibus ridicula multa atque turpia exprobrantur.* Scil. trahitur ipse in carcerem, sed statuæ ejusdem tantum subvertuntur, trahuntur, ac discerpuntur; non autem trahuntur in carcerem, in mente auctoris.

4. *Plerumque rostra.*] Ammianus dicit *imitamenta priorum principum portasse* rostra, id est, vultus & statuas eorum, quas in gradibus dispositas ordine fuisse putat Lipsius. in quibus forte & ipsa statua Galbæ hic occisi, ad quam respicere cogebant rebellem Vitellium.

Olim novi magistratus eo conscendere solebant & populum salutare, & rursus cum deponerent magistratum, ibi gratias agebant populo Romano.

At ævo principum nihil factum, nisi ut conscenderent ac salutarent populum, itemque jurarent, aut ejurarent, vel utrumque simul. tum jurabant illi se in magistratu nihil fecisse adversus Rempub. Plin. paneg. de Trajano: *Jam toties procedere in rostra, hic suscipere hic ponere magistratus, quam dignum te fuit!*

Pro rostris sedebant in curulis, & exinde orationem pro concione habebant. Claudian *Circumfusa tua conscendens rostra curules.*

Plerumque rostra.] Puto, ludibrio

occisi

occisi locum contueri; postremo [1] ad Gemonias, ubi corpus Flavij Sabini jacuerat, propulere. Vox una non degeneris animi excepta, cum [2] tribuno insultanti, [3] *se tamen imperatorem ejus fuisse* respondit. Ac dein-

INTERPRETATIO.

locum adspicere; *demum ad scalas Gemonias, quo Flavij Sabini corpus projectum fuerat,* cum impulere. *Verbum unum non* prorsus *ignobilis indolis auditum, cum tribuno illudenti insectantique, respondit,* se tamen principem ejus exstitisse. *Ac deinde*

NOTÆ.

& ostentui, ut est procaci ingenio miles, quia locus ille scil. totius urbis celeberrimus, ac frequentissimus fuit, & quo immensa multitudo, velut ad ingens spectaculum haud dubie confluxerat.

Plerumque rostra.] Quare *rostra*? forte quia locus hic celeberrimus, & plebe frequens: an quia Vitellius ibi conciones habuisset adversus Vespasianum? an quia ibi ejurasset imperium, ac dignitatem potestatemque omnem deposuisset, quasi in se jure necis concesso? Forte quia ibi statuæ ipsius quæ dejiciebantur, aut statuæ Galbæ, quibus moriendo quasi satisfaceret. Forte potius quia *rostra* in foro, & in foro occisus erat Galba, contra quem rebellarat Vitellius. Ita ut ibi *rostra, & Galbæ occisi locus*, unum & idem sint.

5. *Galbæ occisi.*] Adversus quem ingratus rebellaverat Vitellius. & Galbæ imagines ac decus jam reposuerant Flaviani, non certe amore Galbæ, sed ostentatione, & interpretatione gloriæ in majus. Sic sibi Galbianarum partium specimen prætendebant, non sine favore vulgi. qui post expertos Othonem & Vitellium, jam Galbam desiderabat, aut partes easdem, similemque principatum.

1. *Ad Gemonias.*] Suet. Vit. 17. *Donec religatis post terga manibus, injecto cervicibus laqueo, veste discissa, seminudus in forum tractus est, inter magna rerum verborumque ludibria, per totum via sacra spatium, reducta coma à capite, ceu noxij solent, atque etiam mento mucrone gladij subjecto, ut visendam præberet faciem, neve submitteret, quibusdam stercore & cœno incessentibus, aliis incendiarium & patinarium vociferantibus, parte vulgi etiam corporis vitia exprobrante; erat enim in eo enormis proceritas, facies rubida, plerumque ex vinolentia, venter obesus, alterum femur subdebile, impulsu olim quadrigæ, quum auriganti Caio ministratorem exhiberet:*

2. *Tribuno insultanti.*] Qui tribunus, ut puto, immissus fuerat à ducibus Flavianis, ut perscrutaretur Vitellium, illumque occideret. Nam tales cædes tribunis imperabantur, ut patet de Agrippa Postumo, de Messallina. Et etiam de Britannico, cui venenum paratum à Locusta, sed jubente & exigente tribuno prætoriæ cohortis. Item de Plautiano apud Herodianum, sub Severo principe

Tribuno insultanti.] Huic tribuno, se tamen imperatorem ejus fuisse, respondit. idem ille haud dubie tribunus est, Julius scil. Placidus. qui eum è latebra extraxit, & qui nunc ei insultat.

Hoc dico, quia vertunt, tanquam alter tribunus esset, ab eo qui eum reperit, extraxitque è latebra, seu cubiculo janitoris, quo se abdiderat, culcita foribus opposita.

Tribuno insultanti.] Vertit Interpres Gall. quasi alius esset à tribuno Placido, & quasi in Vitellij exercitu meruisset tribunus ille forte sic cepit, quia objectat illi Vitellius: *Se tamen ejus imperatorem fuisse.*

Sed puto, idem tribunus est, à quo *probabitur* Vitellius. cui tribuno haud dubie imperata erat cædes Vitellij, vel à Muciano, vel ab Antonio, simul & ab aliis ducibus partium.

Nec refert: Respondisse Vitellium

de [1] ingestis vulneribus, [2] concidit. [3] Et vulgus eadem pravitate insectabatur [4] interfectum, qua foverat viventem. [5] Pater illi L. Vitellius.

INTERPRETATIO.

crebris minutissimisque ictibus confectus est. Et plebs eadem malignitate insultabat occiso, qua viventi abblandiebatur. Parens illi L. Vitellius. septem & quinqua-

NOTÆ.

tribuno, *se tamen ejus imperatorem fuisse.* Nam hoc verum fuit de omni omnino milite Rom quotumcumque castrorum, aut partium foret. Nam electus Vitellius ac victor ante Vespasianum. & Vitellij sacramento suas etiam legiones cohortesque adegerat Vespasianus in Oriente.

Certe amputata auris Julio Placido, cum traheret Vitellium. quare forte usque ad scalas Gemonias, eum non est prosecutus, sed militibus tradidit.

Attamen forte idco magis insultavit Vitellio, & *insultanti* hoc respondit Vitellius. Nec cædem ejus imperfectam temere reliquerit tribunus, ut cui imperata esser à dominantibus, aut certe à magistris dominationis, quos offendere exitiabilius foret, quam ipsum imperatorem.

3. *Se tamen imperatorem.*] Sic responderi solet cum sale & ita, *tamen*. Sic mox Vespasianus *Licinium Mucianum nota impudicitiæ, sed meritorum fiducia minus sui reverentem*, ita retaxabat, ut adderet clausula: *Ego tamen vir sum.*

1. *Ingestis.*] Quintil. Decl. 6 Pepercisti mihi, quomodo excogitant artes detinere supplicia, & de percuntibus magis sævitia eruitur, dolore suspenso.

Ingestis vulneribus.] Sueton. Vit. 17 *Tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus atque confectus est. & inde unco tractus in Tiberim.*

2. *Concidit.*] Dio: *Infesti milites eum ad scalas perductum obtruncant, abscissumque caput ejus per totam urbem gestant, Vitellius mox ab uxore sepelitur.*

Concidit.] Exitium ei prædictum jam ante. Sueton. 3. *Genituram ejus prædictam à Mathematicis, ita parentes exhorruerunt, ut pater magnopere semper contenderit, ne qua ei provincia vivo se committeretur; mater missum ad legiones, & appellatum imperatorem pro afflicto statim lamentata sit.*

3. *Et vulgus.*] Quintil. Decl. 12. *Nihil est crudelius morte hominum, quos populus occidit, & solus hic exitus est, à quo non est, nec cadaveribus salva reverentia.*

Idem Decl. 12 *Quod miseris ultimum est, miserationem quoque perdidimus.*

4. *Interfectum.*] Vitellius occisus anno Romæ conditæ 822. Christi 69 imperavit mensibus octo, diebus novem. Successor fuit Vespasianus. Vide notas, lib 2 cap 49. *Tillemon.*

5.] *Pater illi L. Vitellius. septimum & quinquagesimum.*] Vitellius, ait Sueton. capite 3. natus est *Druso Cæsare & Norbano Flacco consulibus*, anno urbis conditæ 768. vigesimo quarto Septembris, aut ut volunt alij, septimo ejusdem mensis.

Dies, quo. egressus est palatio, abdicaturus se imperio, erat, ex Taciti sententia, decimus octavus Decembris anno 822

Proximo die, decimo nono scilicet Decembris conflagravit Capitolium, vigesimo Antonius urbem intravit, moxque secuta est Vitellij mors; quæ omnia ex Taciti narratione dilucescunt.

Adeo ut ab ejus natali in mortem, subducto ritè calculo, tantum colligantur anni quatuor & quinquaginta, & quantum à septimo, aut vigesimo quarto Septembris, in Decembris vigesimum fluxit intermedij temporis. *Savilius.*

Pater illi.] Puto, ibi memorat patrem, præcipue quia omnis claritudo Vitellij principis ex parte L. Vitellio ter consule, collega Claudij principis, & censore. quo decore nihil majus, nihil excellentius vidit Respub Romana.

[1] septimum & quinquagesimum ætatis annum explebat. consulatum, sacerdotia, nomen [2] locumque inter primores, nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum [3] non noverant. Studia exercitus, raro cuiquam bonis artibus quæsita perinde affuere, quam huic per ignaviam. Inerat tamen [4] simplicitas ac liberalitas, quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. [5] Amicitias dum magnitudine munerum, non [6] constantia morum continere putat, [7] meruit

INTERPRETATIO.

ginta annorum ætatem attigerat. Obtinuerat consulatum, sacerdotia, famam locumque inter proceres, nulla sua egregia arte, sed omnia parentis dignatione. Ad imperium eum evexere qui ipsum non noscebant. Favor militum per virtutes comparatus raro cuiquam perinde adfuit, ac isti per inertiam. Erat tamen ei facilitas & munificentia, quæ in perniciem cedunt, nisi modus adhibeatur. Dum amicitias amplitudine donorum se retinere posse credit, non firmitudine animi, illas *meruit*

NOTÆ.

Pater.] Quia in M S. Bud. *Patrem illi Luceriam*, legunt alij, *patrem illi Luceria*. alij, *patria illi Nuceria*.

1. *Septimum & quinquagesimum.*] Dio lib 65. *Vixit annos 54. Regnavit annum unum, decem diebus exceptis.* Electus fuerat secunda die Januarij ergo periit, sequenti mense Decembri die 20.

2. *Locumque inter primores.*] Sueton. Vit. 4 *Omnibus probris contaminatus, præcipuum in aula locum tenuit, Caio per aurigandi, Claudio per alea studium familiaris. Sed aliquanto Neroni acceptior. ... Trium itaque principum indulgentia, non solum honoribus, verum & sacerdotiis amplissimis auctus, proconsulatum Africæ, post hac curam quoque operum publicorum administravit.*

3. *Non noverant.*] Plerique ducum ac legatorum, etiam si *intus & in cute novissent* Vitellium, eum tamen eligerent. Volebant prætextum tantum & εὐπρόσωπα. Volebant principem qui regnaretur, & sub quo licerent omnia.

4. *Simplicitas ac liberalitas.*] Apud Sueton. Vit. 7. dicitur, *facili ac prodigo animo.*

5. *Amicitias.*] Apud Plut. Menander miratur hominem, *cui amici vel umbra obtigerit.* Pauci amici celebres in tota historia veterum.

6. *Constantia.*] Probitas morum & fidei animique firmitudo, quæ sola amicitiam parit, firmat, ac retinet.

Non constantia.] Non virtute & bonis artibus. *Constantiam* etiam forte hic opponit simplicitati, facilitati, ac mobilitati ingenij, quæ certe exitiabilia dominanti.

Non constantia morum.] Plut. lib. de Multitudine amicorum. *Quod autem est nomisma quo amici comparantur? benevolentia & gratia cum virtute conjuncta, quibus rebus nihil rarius fert natura. Itaque valde amare, & amari, inter multos locum non habet.*

Et infra: *Cæterum amicitia stabile requirit quippiam, & immutabile ingenium, quod eamdem retineat consuetudinem. Ideo rarus est atque inventu difficilis constans amicus.*

7. *Meruit magis, quam habuit.*] Apud Val. libro 7. Alexandrum sic increpat Philippus: *Quæ te, fili, ratio in hanc tam vanam spem induxit, ut eos tibi fideles futuros existimares, quos pecunia ad amorem tui compulisses? a charitate istud præstatur.*

Meruit.] Meruit certe amicitias, quia liberalitatem exercuit. Idque habuit principis. Sed non par liberalitati constantia, qua firmaret amicitias, & retineret. Ex gratia, ex largitione, ex beneficiis relinqui in animis per virtutem debuit.

magis quam habuit. [1] Reipub. haud dubiè [2] intererat, Vitellium vinci: sed [3] imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum à Galba descivissent. Præcipiti in occasum die, ob pavorem

INTERPRETATIO.

magis, quam obtinuit. Procul dubio referebat Reipub. superari Vitellium, sed adscribere Vespasiano proditionem nequeunt, qui Vitellium deseruere, cum ante à Galba defecissent. Declinante in vesperam die, ob formidinem magistratuum pa-

NOTÆ.

stimulus quidam amoris & honoris Hoc facit genius, qui non arte, non doctrina paratur, qui cœleste munus est. Et modus largiendi sæpe validior in animis cum ingenio, quam donum ipsum cum pretio. pretium est in dante, non in re data.

1 *Reipub. haud dubie intererat Vitellium vinci.*] Virg. 3. Georg. ubi de Apibus.

Verum ubi ductores acie revocaveris ambes,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci: melior vacua sine, regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens
Nam duo sunt genera, hic melior, insignis & ore,
Et rutilis clarus squamis, ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.

Quibus notis (nempe *maculis auro squalentibus ardens*) describi videatur Vespasianus, qui triumphalis, qui *melior, insignis & ore.*

Ut & his notis quasi describitur Vitellius, *ille horridus alter desidia*, &c. Ac prodigentia ejus & gula, sequentibus quasi arguuntur, *latamque trahens inglorius alvum* Quare ut *deterior & prodigus, aula* pelli, vinci, & *dedi neci* meruit ductor iners.

Reipub... intererat Vitellium vinci.] Meliores imperare debent. Apud Thucyd. Meliis respondet legatus Atheniensis: Quando quidem justa sunt quæ juxta rationem æquali utrinque necessitate statuuntur, possibilia vero superiores seu meliores vi exigunt, & *invalidi* seu inferiores ea concedunt, &c Id est, *justa* sunt ea quæ sunt æqualium inter se, quæ vero per vim fiant, ea potentioribus adversus imbelles sunt *licita*. Quibus quidem verbis cum Melij paucis subjecissent, recte Athenienses facere, qui eorum quæ justa essent, curam haberent, ne si quando illi quoque lapsi, in aliorum potestatem venirent, & eadem quæ nunc ipsi ferrent, à potentioribus pati cogerentur. Quibus Atheniensis.... *Nos vero imperij nostri, etsi desierit, finem non metuimus.*

2. *Intererat... Vitellium vinci.*] Cic. pro Sextio. *Si qui voluptatibus ducuntur, & se vitiorum illecebris & cupiditatum lenociniis dediderunt, missos faciant honores, nec attingant Rempub. patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quæ sola vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quærere debent & voluptates, non sibi. Sudandum est his pro communibus commodis, adeunda inimicitia, subeunda sæpe pro Repub. tempestates, cum multis audacibus improbis, nonnunquam etiam potentibus dimicandum.*

3. *Imputare perfidiam.*] Quasi Vespasiani causa fidem Vitellio fregissent. Non, *inquam*, possunt adscribere hoc Vespasiano & proprio verbo, *imputare*. Neque aliud ea vi reperies. *Lipsius.*

Imputare perfidiam non possunt.] Id est, prætendere non possunt, quod perfidè egerunt, se communis commodi cogitatione perfecisse. *Ferrettus.*

Illi præsertim qui post ea in Vespasianum, ut proditores se gesserunt, & inprimis Cæcina. Suet. Tit. 6. & Xiphilinus. *Savilius.*

Prætendere non possunt, se Reipublicæ causa Vitellium prodidisse: nam iidem à Galba prius desciverant.

Signat præcipuè Cæcinam, ac Bassum. *Pichena.*

[1] magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum, & *Cæsarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, [2] in paternos penates deduxit.

INTERPRETATIO.

trumque, qui digressi è civitate erant, aut per ædes clientium, seipsos abscondebant, haberi senatus non potuit. Post quam nihil ab hostibus formidabatur, Domitianum, cum ad duces partium venisset, & Cæsar appellatus esset, confertus multusque miles, & ut erat in armis, in paternas ædes prosecutus est.

NOTÆ.

Imputare perfidiam.] Interpres Hisp. vertit: in Vespasianum rejicere seu refundere perfidiam suam non possunt.

Potius, non possunt perfidiam suam in Vitellium Vespasiano aut Reipub. ut meritum adscribere. Ut qui malitiam ac pravitatem suam potius sequerentur, quam virtutem Vespasiani. Parati & ipsum prodere, si majus præmium ipsis offerretur ex diverso. Parati adhuc & bella bellis serere, malis publicis numquam satiati.

Imputare perfidiam.] Imputare proditionem non possunt principi aut Reipub. qui jam alios, Neronem, Verginium occultè, & Galbam apertè prodidissent, qui & Fonteium pati caussa & perfidia occidissent.

Imputare perfidiam.] Curt. 6 de Besso. *Hunc vos regnare patiemini; quem equidem crucifixum videre festino, omnibus regibus gentibusque, fidei quam violavit, meritas pœnas solventem?*

1. *Magistratuum.*] Præcipuè prætores quæsiti tum, ac necessarij. Prætoris quippe fuit, vocare senatum, si consul abesset: & de facto postea vocavit prætor, absentibus consulibus Vespasiano ac Tito. Sed primo die senatus vocatur à consulibus. tum scilicet Cæcilius Simplex & Quinctius Atticus à Calend. Novemb. ad Cal. Jan. consulatum obtinebant. Et vigesima prima die Decembris, quæ dies victoriam secuta est, vocatur senatus.

2. *In paternos penates.*] Quo loco mox struxit Domitianus *templum Flaviæ gentis*, quo & reliquiæ ejus illatæ immixtæque cineribus *Juliæ Titi filiæ*, teste Sueton.

C. CORNELII TACITI
AB
EXCESSU NERONIS
HISTORIARUM
LIBER QUARTUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Facies & miseria Romana urbis. L. Vitellius se cum cohortibus dedidit: sed nihilo secius ipse interfectus. Imperium Vespasiano à senatu firmatur. De Helvidio Prisco accuratius, insigni viro. De dissidiis ejus cum Eprio Marcello. Mucianus inter hac urbem ingreditur. Is Calpurnium Pisonem interfici jubet. Initia & motus Germanici belli: quod, duce Civili, Batavi primi sumpsere. postque eos Caninefates. Præsidia & castella Romana ejiciunt, aut exscindunt. Aquilium primipilarem, & post Mumium Lupercum legatum præliis vincunt. Batavorum veterana cohortes ad Civilem abeunt. quas transitu arcere Herennius Gallus conatus, item funditur. Castra vetera à Civili obsidentur. Seditio militum Romanorum contra Hordeonium. & summa belli Voculæ permissa. Is contra Civilem duxit: & primo victus, præter spem fortuito vicit. Iterum seditio in Hordeonium: quem & interficiunt. Quædam Romæ & apud patres gesta. jurgia: accusationes. Vitelliani milites compositi, alii in prætorium lecti. L. Pisonis in Africa cædes. Capitolium Romæ restitutum. Treveri & Lingones à Romanis deficiunt, & reliqua Gallia nutant. ipsæ legiones cohortesque Romanæ parum fidæ, & à Gallis corrumpebantur. Vocula interficitur. Sacramentum Romani pro imperio Galliarum dicunt. Idem legiones fecere, quæ in Veteribus diu obsessa. Nec Agrippinenses ultra cunctati, quin se victoribus adjungerent. Lingones interea à Sequanis

fusi. At Romæ, imperium periclitari visum: & Domitianus ipse ad hoc bellum accingitur, cum Muciano. Legiones quattuor statim præmissæ. Galli interea deliberant: & pluribus sanioribusque cum servitute pax placuit. Petilius Cerialis Treveros magna pugna vicit. defectores plerique ad Romana signa rediere. Paulo post acre iterum certamen cum Civili & Classico: cujus initio ambiguo, lætus Romanis finis fuit. Vespasiani in Ægypto facta, & edita ab eo miracula. itemque de oraculis & sortibus ad ejus imperium. Gesta illo ipso anno, cujus parte postrema Consules.

IMP. VESPASIANUS ITERUM, TITUS FILIUS.

1 INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quam pax cœperat. Armati per urbem victores, implacabili odio victos consectabantur. plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque sors obtulerat. Ac mox augescente licentia, scrutari, ac protrahere abditos: si quem [1] procerum habitu & juventa prospexerant, obtruncare, nullo militum, aut populi discrimine. Quæ sævitia [2] recentibus odiis sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam. nihil usquam secretum aut clausum sinebant, *Vitellianos occultari* simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel si resisteretur, caussa cædis. nec deerat egentissimus quisque ex plebe. & pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes, & fortuna captæ urbis, adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium accendendo civili bello acres,

INTERPRETATIO.

Interempto Vitellio, magis posita arma, quam pax composita erat. Armati per civitatem victores, immani rabie victos persequebantur. referta cædibus itinera, cruore madentia fora ac delubra, passim obtruncatis, ut quisque forte oblatus erat. Ac dein crescente audacia, investigare & extrahere occultos: si quem statura & juventa præminentem animadverterant, crucidare cœperunt, *nulla differentia militum, aut* inermis *plebeculæ. Quæ immanitas repentibus odiis cruore explebatur, dein flexerat in cupiditatem. nihil ullibi omittebant arcanum aut occlusum* quod non scrutarentur, *fingentes Vitellianos abscondi. Principium id perrumpendarum ædium, vel si repugnaretur, caussa occidionis. Et instabat pauperrimus quisque è vulgo, & perditissimi servorum monstrare ultro opulentos heros: & alii prodebantur ab amicis. Ubique gemitus planctusque ac vociferationes, & conditio expugnatæ per vim civitatis, ita ut* jam *Othoniani Vitellianique exercitus invisa antea licentia exoptaretur. Duces Flaviani incitando civili bello*

NOTÆ.

1. *Procerum habitu & juventa.*] Duas notas *Germani* militis habebant, proceritatem corporis, itemque juventam Nam *Germani* plerumque proceri; & milites à flore & robore ævi colligebantur. *Lipsius.*

2. *Recentibus odiis.*] Dum recens ardebat ira inter Vitellianos & Flavianos,

temperandæ victoriæ impares. quippe in turbas & discordias pessimo
2 cuique plurima vis : pax & quies bonis artibus indigent. [1] Nomen sedemque Cæsaris Domitianus acceperat, nondum ad curas intentus, [2] sed stupris & adulteriis [3] filium principis agebat. Præfectura prætorii, penes Arrium Varum : summa potentiæ in Primo Antonio. is pecuniam familiamque è principis domo, quasi Cremonensem prædam rapere. ceteri modestia vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita præmiorum expertes. Civitas pavida & servitio parata, *occupari redeuntem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua belli*, postulabat. Præmissi [4] Ariciam equites : agmen legionum [5] intra Bo-

INTERPRETATIO.

strenui, jam *moderandæ victoriæ haud sufficiebant. quippe in seditiones dissensionesque perditissimo cuique maxima vis : pax & concordia egregiis artibus obtinentur. Vocabulum domumque Cæsaris occuparat Domitianus, nondum curis imperii deditus, sed illo libidine* tantum *ac stupris se filium dominantis ferebat. Prætorianis cohortibus præerat Arrius Varus; at summa auctoritas fuit penes Antonium Primum. ille opes & servitia à domo Imperatoris auferre, velut* antea *Cremonensem pecuniam* rapuerat. *ceteri* duces, *vel modesti, vel ignavia obscuri, ut in bello ignobiles, ita prædæ & opum haud participes* erant. *Civitas trepida. & servitii patiens ultro, flagitabat*, præveniri remeantem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus, & quod belli supererat, prorsus aboleri. *Equitatus Ariciam præire jussus.*

NOTÆ.

statim sanguine & cæde grassabantur, dein avaritia & rapinis.

3. *Nomen sedemque Cæsaris.*] Forsan tum digressus ille è paternis penatibus, è quibus milites eum in palatium deduxerant. *Savilius.*

4 *Sed stupris & adulteriis.*] Tacitus in Agric. *admodum juvene Domitiano, & ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante.* Savilius.

Stupris.] Quæ flagitia vitarunt principes. Plutarch. Apophr. de Alexandro Magno : *Puellam autem ad se sub intempestam noctem adductam, ut una cubaret, interrogavit, cur tam sero? At, illa, quum respondisset, se tantisper expectasse, dum maritus cubitum iret, graviter servos increpuit, quod fere ipsorum opera adulterium perpetrasset.*

Stupris & adulteriis.] Puto omne adulterium stuprum esse, & sic vocari, sed non vice versa. nam ad plura extenditur stuprum, ad puerum, puellam, matronam, sive viduam, sive repudiatam & vacuam, seu conjunctam matrimonio, ad virgines Vestæ, etiam & ad concubinas, ut patet supra ubi de Tigellino.

1. *Filium principis agebat.*] Plutar. præcept. Reipub. ger. *Alexander cum esset certior factus, sororem suam cum formoso quodam juvene rem habuisse, non est indignatus; sed dandum hoc sorori esse dixit, ut regni aliquem & ipsa fructum perciperet : non recte ille, neque sibi convenienter talia permittens; neque enim petulantiam, & imperii subversionem, pro fructu ejus duci, par est.* Sic & Julia filia Augusti voluptatem ex imperii paterni licentia sibi vindicabat.

2. *Aricia.*] Oppidum Latinorum populorum in Latio provincia; hodie *La Riccia*, oppidum Campaniæ Romanæ, versus occidentem, in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

3. *Intra Bovillas stetit.*] Dictæ *Bovillæ*, autore Nonio, quasi *bovis hilla*, quod illuc bos advenerit, intestina ex vulnere trahens, quæ veteres, *hillas* vocabant.

villas

villas ftetit. Nec cunctatus eft Vitellius, feque & cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus ira, quam metu abjecit. Longus deditorum ordo, feptus armatis, per urbem inceffit. nemo fupplici vultu, fed triftes & truces, & adverfum plaufus ac lafciviam infultantis vulgi immobiles. paucos erumpere aufos, [1] circumjecti preffere. ceteri in cuftodiam conditi. Nihil quifquam locutus indignum, & quamquam inter adverfa, falva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in principatu ejus vigilantior; nec perinde profperis focius, quam adverfis [2] abstractus. 3
Iifdem diebus Lucilius Baffus cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: difcordibus municipiorum animis, magis inter femet, quam contumacia adverfus principem. Vifo milite quies, & minoribus coloniis impunitas: [3] Capuæ legio tertia hiemandi cauffa locatur. & [4] domus illuftres afflictæ; cum contra Tarracinenfes nulla ope juvarentur. Tanto proclivius eft injuriæ, quam beneficio vi-

INTERPRETATIO.

eft; at legiones citra Bovillas fubftitere. Nec dubitavit Vitellius feque & militem fidei victoris dedere. Et cohortes infaufta arma pofuere, non minus per iram, quam per formidinem. Longum deditorum agmen circumdatum armatis, per civitatem fingredsebatur. nullus degenere vultu, fed feroces & truculenti. & adverfus clamores & petulantiam plebecula inflexi. nonnullos ulcifci aufos circumfufi victores oppreffere. cateri in cuftodia habiti funt. Nemo indignum quidquam protulit, & licet rebus improfperis, falva fuit virtutis gloria. Mox intertmitur L. Vitellius fimilis flagitiis fratris, fub imperio ejus curis intentior; nec tam fecunda ejus fortuna focius fuit, quam improfperis in exitium *tractus eft. Eodem tempore Lucilius Baffus mittitur cum celeri equitum agmine, ad ordinandam Campaniam: diffentientibus coloniarum animis, magis inter fe ipfas, quam pervicia adverfus imperitantem. Animadverfo milite pax ftatim & concordia, & minoribus municipiis* conceffa *impunitas: at Capua legio tertia in hibernis conftituitur. & familia nobiles vexata; cum è contrario Tarracinenfes nullo fubfidio levarentur. Tanto promptius eft injuriam ulcifci, quam meritis vicem praftare: quia* fcil,

NOTÆ.

Bovillas] Bovillæ oppidum Latinorum populorum ad viam Appiam, in Latio provincia hodie in ruinis jacet, inter Romam urbem & oppidum *Albano*, in Campania Romana, provincia ftatus Ecclefiaftici. *Tillemon.*

1. *Circumjecti preffere.*] Legunt *oppreffere*. Sed nihil neceffe eft. fic fæpe fimplex ufurpat Tac. pro compofito. Ità tamen forte repreffere, ut occiderent erumpentes, velut hoftes iterantes prælium., nam cæteri in cuftodiam conditi, ita ut alii occifi, alii in vinclis habiti fint.

2. *Abftractus.*] Id eft, in exitium tractus. ut Ann. lib. 4. *Claritudinem infauftis generis, & paternis adverfis foret abftractus.* Pich.

3. *Capua.*] 2. lib. hift. *Capua Vitellio fida.* Savilius.

4 *Domus illuftres afflicta.*] Afflictio fanè hæc brevis admodum fuit. Neque enim nifi à fine Decembris in principium Januarii extenditur.

· Nam tum *tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remiffa.* Tacitus alibi. *Savil.*

cem exsolvere: quia [1] gratia oneri, ultio in quæstu habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo affixus, in iisdem annulis, quos acceptos à Vitellio gestabat. At Romæ [2] senatus cuncta principibus solita, Vespasiano decernit, lætus & spei certus. quippe [3] sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico; postquam Ægyptum, Judæam, Syriamque, & omnis provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani litteræ, tamquam manente bello scriptæ. [4] ea prima specie forma: ceterum ut princeps loquebatur, civilia de se, de Repub. egregia. nec senatus obsequium deerat. Ipsi *consulatus cum Tito filio, pretura Domitiano &* [5] *consulare*

INTERPRETATIO.

beneficium grave & importunum, & vindicta pro lucro æstimatur. Solamen exhibuit famulus Verginii Capitonis, quem prodidisse Tarracinam scripsimus, cruci adfixus, cum iisdem annulis aureis, *quibus à Vitellio exornatus erat, & quos* digitis *ostentabat. At in urbe senatus omnia* decora *imperatoribus decerni solita, Vespasiano cumulat, gaudens & spei firmus. quippe susceptum per Gallias Hispaniasque civile bellum, incitatis ad arma Germanicis legionibus, dein Illyricis; postquam* velut *expiaverat Ægyptum, Iudæam Syriamque, & provincias omnes legionesque, quasi lustrato purgatoque toto imperii orbe, jam invenisse finem existimabatur. Adjecere lætitiam epistolæ Vespasiani, quasi durante bello compositæ: ea primo aspectu* literarum *species fuit; ceterum scribebat ut Imperator, non per superbiam de se, & de Repub. læta & eximia nec patrum deerat obsequela. Ipsi SCto* conceditur consulatus unà cum Tito filio, & prætoria dignitas Domitiano,

NOTÆ.

1. *Gratia oneri, ultio in quæstu habetur.*] Rectè, *habetur*, apud vulgum scilicet. Nam ut ait, Seneca de Ira libro 2. 32. *Non, ut beneficiis, honestum est merita meritis repensare, ita injurias injuriis. Illic vinci turpe est, hic vincere. Inhumanum verbum est, & quidem pro justo receptum, ultio.*

Idem de Benef. l. 1. *Ita natura comparatum est, ut altius injuria, quam merita descendant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat.* Pichena.

2. *Senatus cuncta principibus solita.*] Scil. ex lege, quæ appellabatur *regia*. De ea Ulpianus in libro 1. Digestorum de Const. Principum: *Quod principi placuit, legis habet vigorem: ut pote cum lege regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne suum imperium & potestatem conferat.*

Et adhuc extat ænea tabula Romæ in Capitolio, partem quandam continens illius S. C seu legis, quæ de Vespasiani imperio lata fuit. *Pichena.*

3. *Sumpta per Gallias Hispaniasque*] Scil. in bello à Galba & Vindice adversus Neronem gesto. *Savil.*

4. *Ea prima specie forma.*] Ita compositæ erant Vespasiani litteræ, & ita modeste scriptæ, ut prima specie modum civilem non egrederentur, & tanquam flagrante adhuc bello scriberet: ceterum *ut princeps* scribebat, sed tamen modeste, & *civilia de se* loquebatur.

5. *Consulare imperium.*] Intelligit *potestatem consularem*, ut Suetonius loquitur, Domitian. 1. *Cæsar consulatus, honorem præturæ urbanæ cum po-*

imperium decernuntur. [1] Miserat & Mucianus epistolas ad senatum, 4
quæ materiam sermonibus præbuere: *si privatus esset, cur publice loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiæ dici.* ipsa quoque insectatio in Vitellium, [2] sera & sine libertate. id vero erga Remp. superbum, erga principem contumeliosum, quod *in manu sua fuisse imperium, donatumque Vespasiano* jactabat. Ceterum invidia in occulto; adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum, *Muciano triumphalia* de bello civili data: sed [3] *in Sarmatas expeditio*

INTERPRETATIO.

simul cum imperio consulari *decernitur. Scripserat etiam Mucianus literas ad senatum, quæ occasionem dedere* variis *sermonibus*: si privatum ageret, cur publice scripsisset? easdem res proponi potuisse *in senatu* intra paucos dies, loco sententiæ. *ipsa etiam convitia in Vitellium jacta. intempestiva* erant, *nullamque libertatem præferebant. illud vero adversus Rempub. fastuosum, & ipsi principi indecorum, quod* in potestate sua fuisse principatum, concessumque Vespasiano *gloriabatur. Sed odium in secreto, adsentatio in publico erant*: igitur *amplissimis verbis decernuntur* Muciano insignia triumphalia *de bello civili*: sed

NOTÆ.

testate consulari suscepit. Lipsius.

Consulare imperium.] Dio libro 54. duo ejus capita exprimit. *Quod duodecim ipsis fasces semper, & quovis loco præferrentur, & in medio lictorum sive fascium illi qui consulatu fungebantur, sella curuli sederent.* Savil.

1. *Miserat Mucianus epistolas ad senatum &c. cur publice loqueretur?*] Mirari subit cur nemo præter principem, audeat ad senatum scribere, præsertim cum Mucianus rector Syriæ esset, quæ provincia triumphalis, & cum etiam ipse digna laureatis litteris fecisset, profligando Dacos, seu Sarmatas?

At aliter se res habuit, stante vetere Repub.

Sic enim invehitur Cicero in L. Pisonem: *Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum literas miserit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu? Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur.*

Forte scripserat Mucianus senatui tantum de bello civili. quod nemo attentare nisi princeps debuit. Nam si privatus loquitur, quid ei cum Repub. cum bello, quid cum senatu rei fuit? Potuit Mucianus scribere ducibus Flavianis, forte & consuli seu consulibus, de rebus urgentibus & ad Rempub spectantibus, & nomine imperitantium tamen, qui sic certiores facti admonerent patres, cives populumque Rom.

At non debuit privatus scribere senatui universo. Et id solum sibi adrogare debuit aut potuit princeps. literæque ejus lectæ in senatu per quæstorem principis, vel per ipsos consules.

Publice loqueretur.] Id est, publicas ad senatum literas mitteret, quod principis fuit. *Lupanus.*

2. *Sera & sine libertate.*] *Sera*, quia jam hostes afflicti, aut nulli erant: non *libera*, quia sine periculo, mortuis vel invalidis insultabatur. *Lipsius.*

Sera & sine libertate.] *Sera*, quia post victoriam. sine *libertate*, nam libere quis loquitur, quando citra odium & amorem, quidquid sentit expromit, eo præsertim tempore, quo aliquod periculum impendet ex libertate sermonis. At cum Mucianus malediceret victo Vitellio, & à quo nihil jam timere poterat, recte, *sine libertate* eum insectari, dicebatur. *Pichena.*

3. *In Sarmatas expeditio fingebatur.*]

fingebatur. Adduntur *Primo Antonio consularia*, *Cornelio Fusco*, & *Arrio Varo*, *pratoria insignia*. Mox deos respexere. *restitui* placuit *Capitolium*. Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit. [1] Ceteri vultu manuque; pauci quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum prætorem designatum ventum, [2] prompsit

INTERPRETATIO.

pratexebatur expeditio adversus Sarmatas. Adjiciuntur ornamenta consularia Antonio Primo, & insignia prætoria Cornelio Fusco, atque Arrio Varo. *Dein ad deos advertere. placuit* instaurari Capitolium. *Illaque omnia proponebat Valerius Asiaticus consul destinatus. Alij nutu & manu: nonnulli quibus eximia dignitas, aut animus adsentationibus factus adsuetusque, exquisitis sententiis eadem censebant. Ubi facta est dicendi potestas Helvidio Prisco prætori designato, protulit ille senten-*

NOTÆ.

Triumphi loco suffecta *triumphalia ornamenta*: & hæc decerni iis solebant, quorum insignia erant in Rempublicam merita, & post partas ex hostibus externis victorias illustriores.

Saltem nemo in Romano imperio triumphos de civibus victis affectavit. Valerius libro 3 *L. Sulla, qui plurima bella civilia confecit, cum consummata ac constructa potentia sua triumphum duceret, ut Gracia, & Asia multas urbes, ita civium Romanorum nullum oppidum vexit.*

Cæsar confecto bello civili, quanquam in speciem abstineret triumpho de civibus victis, prætenderetque nomen Jubæ titulis Africani triumphi, potius quam Scipionis, Catonis aut Afranii, qui duces adversus eum militaverant, ulterius tamen quam Sulla processit, & circumductis in triumpho imaginibus eorum, excitavit in populi Romani animis mœrorem.

Augustus, post superatam Actiaca pugna Antonium & Cleopatram, maluit fœminâ, quam viro insigniri triumphum, ἀπὸ γυναικὸς ἕνεκα

Res certa est, quoties ab externo hoste victo leves suppeterent causæ, nec quæ ducendo sufficerent triumpho, neque verecundia cives nominari pateretur, quæ hostes fuisse, ut hic, colores. *Savilius.*

Quid si respectum sit ad repulsionem Dacorum libro 3. hist. *Mota & Dacorum gens, nunquam fida, tunc sine metu, abducto à Mœsia exercitu*, &c.

Jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, &c.

At Daci alij à Sarmatis. Non inficior, verum Cistoboci Ptolemæo sunt inter Dacos, quos Capitolinus & Marcellinus Sarmatis ascribunt. *Salmerius.*

Illud quidem nemini mirum videri debet, Dacos, Getas, Sarmatas eodem nomine aliquando appellari. hinc certè honorum istorum origo Muciano. *Colerus.*

1 *Ceteri vultu manuque.*] Ratio assentiendi in senatu, voce, aut signo. Signo dupliciter, pedibus, aut manu. Pedum in discessione usus, manus etiam in sessione, aut statione, cum eâ exporrectâ, significarent talem sententiam se approbare.

Vopiscus in Aureliano: *Deinde aliis manus porrigentibus, aliis, pedibus in sententiam euntibus, plerisque verbo consentientibus, conditum est senatusconsultum.*

Seneca epistola 8 *Non videor tibi plus prodesse, quam si in senatu, candidato vocem & manum commodarem?*

Isidorus hanc notam ad exercitum quoque transfert, libro 1 *Mos est militaris, ut quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat.* Lipsius.

2. *Prompsit sententiam.*] Scripserit Tacitus, *ut honorificam in bonum princi-*

ſententiam, [1] ut honorificam in bonum Principem. Falſa aberant, & ſtudiis ſenatus attollebatur. [2] Iſque præcipuus illi dies, magna offenſæ initium, & magnæ gloriæ fuit. Res poſcere videtur, quia [3] iterum in mentionem incidimus viri ſæpius memorandi, ut vitam ſtudiaque ejus, & quali fortuna ſit uſus, paucis repetam. Helvidius Priſcus, regione [4] Italiæ, Tarracinæ municipio, Cluvio Patre, qui ordinem

INTERPRETATIO.

tiam, decuram ut bono imperatori falſitas & adſentatio aberant. & favore Patrum celebrabatur. Et ille dies præcipue ipſi magnæ offenſionis, ſimul & magnæ famæ exordium fuit. Occaſio exigere videtur, quia rurſus mentionem hic agimus viri ſæpius celebrandi, ut paucis enarrem vitam doctrinamque illius, & qualem fortunam expertus ſit. Helvidius Priſcus origine Italus, ortuſque è Tarracina municipio, genitore

NOTÆ.

pem, ita adulationis expertem. Rodolphus legit: *Vt honorif. in bonum principem. ita falſa aberant.* Sed ſic ſententiam ſequentem debilitat & enervat. *Lipſius.*

1. *Vt honorificam in bonum principem.*] Legam: *Vt honorificam in bonum principem, ita falſa aberant, & ſtudiis,* &c. Vult: honorificam fuiſſe orationem Helvidij, ut in bonum principem, cum eſſet laudis materia: nec tamen adulatoriam, ſed abfuiſſe *falſa*. Freinshem. leg. *honorif. ut in bonum principem.*

2. *Iſque præcipuus illi dies magna offenſa.*] Offendit primò, cum eligi, non ſortiri legatos cenſuiſſet præter mores. Secundò cum ærarij impenſarumque curam ſenatui delegaret, non principi reſervaret. Tertiò de Capitolio teſtituendo.

Ex quibus ſententiis nullâ comprobata, atque in iis principem, ac nonnullos etiam ſenatorum, qui adverſi fuerunt, offendit, quamvis apud ſenatum gloriam adeptus ſit, incorrupta libertate.

Sed Tacitus, poſt quam dixit, diem illum præcipuum Helvidio fuiſſe magnæ offenſæ, ac magnæ gloriæ; antequam ſenatus acta ſubjiceret, aliquid de ipſius Helvidij genere ac vita præfari voluit: cum in ſuperioribus verbis de honoribus tantum imperatori & ducibus tribuendis actum fuerit, nihil de ſeriis. *Pichena.*

3. *Iterum in mentionem ejus.*] Meminerat lib 2. hiſt. Nam in Annalibus ſæpe occurrit. *Savilius.*

4. *Italia ſeptima. Tarracina municipio.*] Vocem *ſeptima* inſeruimus: Scimus enim Italiam totam in undecim regiones diviſam ab Auguſto. Itaque cum regionis hic mentio fiat; veriſimile eſſe aiunt, numerum ejus à Cornelio expreſſum.

Sed jure ambigo. Primum quia non Tacito, non aliis hiſtoricis uſurpatum, ut in oppidi mentione, *regionem Italiæ* adjungant. Et ut id in loco ignotiore fiat, quid opus in Tarracina, municipio tam vicino urbi, tam noto?

Denique libri etiam in illo ipſo verbo vacillant. Nam Vaticano eſt *Tarentinum municipio*: Farnes. *Tarentina*; Priſcis editionibus, *Tarentino*. mirum vero, ſi libri omnes in opido toties jam ante ſine errore ullo nominato, hic demum offendant.

At pro *regione Italiæ*, ſubit opinari, *origine Italica*: non exterum ſcilicet fuiſſe, ut tunc in ſenatu plurimi, non ſolum multi *Lipſius.*

Regione Italiæ, Tarracina municipio.] Veteres libri legunt: *Regione Italiæ*, nullo prorſus numero addito. mirum eſt, à quibuſdam *Tarracinam* hic legentibus inſeri, explendo ſenſui, *ſeptima*, ab aliis *ſecunda*, cum tamen luce clarius ſit, *prima* contineri *Italiæ regione.*

Nam Italiæ ex Auguſti diviſione undecim fuerunt regiones, Plin 3 15 *Regio prima* à Tiberi flumine Surrentum uſque patet, aut potius ad flumen Silarum, ultra triginta milliaria (iſtius enim partis fines dubiè Plinius agnoſcit) com-

primipili duxisset, [1] ingenium illustre altioribus studiis juvenis admodum dedit: non ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita, Rempub. capesseret. [2] Doctores sapientiæ secutus est, [3] qui sola bona, quæ honesta; mala tantùm, quæ

INTERPRETATIO.

Cluvio, qui primipili munus obtinuisset, decorum ingenium sublimioribus studiis valde juvenis adjunxit: non veluti plerique, ut illustri vocabulo inertem quietem occuleret, sed quo constantior adversus fortunæ casus Rempub. administraret. Philosophiæ magistros sectatus est, qui reputant ea sola egregia, quæ decora, & mala tantum, *quæ*

NOTÆ.

plectiturque Latium, Campaniam, & Picentinos.

Regio secunda à Metaponto in sinu Tarentino porrecta ad amnem Tifernum in mari Adriatico, includit Salentinos, Calabrium, Apuliam, *&c.*

Regio tertia, Silarum inter & Metapontum sita, circumscribit Lucanos, Brutios, & magnam Græciam.

Regio quarta à Tiferno ad flumen Aternum, itidem in Adriatico, procurrens, habet Ferrentinos, Pelignos, Samnium, *&c.*

Regio quinta ab Aterno ad Anconam extenditur, in qua & Picenum est.

Regioni sexta assignatur Umbria, & quæ Anconam inter & Ariminum ora.

Regionem septimam constituit Hetturia, inter Flumen Macram & Tibrim.

Regio octava, est tota illa regio, quæ ab Occidente, limitibus sextæ regionis assidet, inter Apenninum & Padum, continetque Ariminum, Ravennam, Bononiam, Brixellum, Mutinam, Parmam, Placentiam, *&c.*

Regio nona, fluviis Macra & Varo terminata, comprehendit Liguriam.

Regionem decimam occupat Venetia, & *regionem undecimam* Gallia Transpadana. *Savilius.*

Forte *ortus in Italia, è Tarracina municipio.*] Nam quod legunt, natus Tarracinæ, forte fallit. Potius orti illi è municipiis Italicis & in urbe nati, qui honores pop. R. adipiscebantur, quorum parentes jam ante incolæ urbis & cives Romani erant.

1. *Ingenium illustre.*] Cicero Cælium appellat *adolescentem illustri ingenio; industria gratia.* Valerius Maximus lib. 9. cap. 12. de C. Licinio Calvo: *Illustris ingenij orator.*

Noster 5. Annalium, *Pomponius multa morum elegantia, & ingenio illustri.* Nihil aliud de hoc quam quod lib 6 de Vibio Marso dicit; *illustris studiis erat.*

Illustre igitur *ingenium*: est eloquentiæ speciminibus celebratum. sic libro hoc quarto hist. *Ignotum adhuc ingenium & nullis defensionibus expertum.* Gron.

Illustre ingenium.] Est viri qui eloquentiæ famam adeptus est, sive orationibus in senatu habitis, sive operibus editis soluta oratione, aut etiam carminibus. sic alibi vocat *decora ingenia*, qui historiam scripsitant.

Ingenium illustre] Dicunt *illustre* ingenium esse, quod est eloquentiæ speciminibus celebratum. sed id forte non satis congruit Helvidio. nam supra Dial. Orator. non pollet admodum eloquentia longeque inferior Marcello dicitur.

Et certe magis illustris Priscus studio sapientiæ, virtutis & constantiæ, quam facundia. Sic tamen & *ingenij illustris* gloriam habuit, cum simul insignis eloquentia, & longe tamen illustrior sapientiæ doctrina existimatus sit; cum contrà Marcellus & Vibius insignes eloquentia, & flagitiis delationum infames sint. Sed τὸ *illustre* hic ad solam forte sapientiam respicit præcipue.

2. *Doctores sapientiæ secutus.*] Stoïcos scilicet, ut quorum schola istas procudit opiniones. Laërt. Zenone libro 7. Cicero Paradoxis, & alij. *Savilius.*

turpia: potentiam, nobilitatem, cæteraque extra animum, neque bonis, neque malis annumerant. [1] Quæstorius adhuc, à Pæto Thrasea gener delectus, è moribus soceri nihil æquè ac libertatem hausit: civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversùs metus. Erant quibus appetentior famæ videretur, [2] quando sapientibus, cupido gloriæ novissima exuitur. 6

INTERPRETATIO.

inhonesta sunt: qui *potestatem, claritudinem, & alia quæ extra mentem sunt, non inter bona aut mala accenses. Cum adhuc tantum quæstura dignitate praniteret, gener adscitus* est *à Pato Thrasea, & ex ingenio institutisque soceri, nihil perinde ac libertatem sibi vindicavit: civis, senator, conjux, gener, amicus, omnibus vita muniis juxta constans, divitias spernens, boni tenax & firmus adversus pavorem. Erant qui gloria cupidiorem eum existimarent, quando quidem etiam Philosophis ambitio fama,* rerum *ultima deponitur. Exitio Thrasea. in exsilium actus,*

NOTÆ.

3. *Qui sola bona quæ honesta.*] Quam facunde Lucanus lib. 2. de Catone similia expressit!

——Hi mores, hæc duri immota Catonis
Secta fuit, servare modum, finemque tenere,
Naturamque sequi, patriæque impendere vitam,
Nec sibi. sed toti genitum se credere mundo,
Huic epulæ, vicisse famem, magnique penates,
Submovisse hiemem tecto, pretiosaque vestis,
Hirsam membra super Romani more Quiritis
Induxisse togam, Venerisque huic maximus usus
Progenies, urbi pater est, urbique maritus,
Justitiæ cultor, rigidi servator honesti,
In commune bonus, nullosque Catonis in actus
Subrepsit, partemque tulit sibi nata voluptas.

1 *Quæstorius adhuc.*] Quæstor autem fuit sub Nerone, & Achaiam administravit: quod Scholiastes in Sat. 5. Juvenalis prodidit. At prætor demum sub Vespasiano, disertè ita scribente Suetonio cap. 15. Nominatur tamen Tacito *Helvidius Priscus legatus legionis*, anno urbis 805 lib. 12. quem, ex more ejus ævi, prætorium legatum fuisse probabile est.

Quis ergo iste? non noster. quia tunc sub Claudio nec quæstor. an pater ejus? non. quia Tacitus hic *Cluvium* illi patrem dat, duntaxat *primipilarem*.

Suspicor avunculum fuisse, & ab eo in nomen & familiam adoptatum. Nam unde alioqui *Helvidius è Cluvio* patre? Notandum hoc sanè est ad viri magni notitiam.

Item illud, quod aliam etiam uxorem ante habuerit, & ex ea Helvidium juniorem, quem Domitianus interfecit: Plinio ac Tacito laudatum item, & patre dignum virum. Vide quæ noto in fine Agricolæ. *Lipsius.*

Legati legionum non omnes prætorij erant. sed legati munus veluti gradus fuit ad præturam. Itaque quidam præturam obtinuerant, antequam præessent legioni, alij post ea. Sic legatus legionis sorte & dignitate prætorius, aut certe quasi prætorius. qui præerant toti provinciæ & exercitui, consulares fere erant, ita & qui uni legioni, prætorii, aut prætura functi erant.

2. *Quando etiam sapientibus.*] Omnes affectus facilius à sapiente exuuntur, quam hæc cupido, & in magnis viris.

—Tu sola animum mentemque peruris, Gloria.

Plato ad hanc mentem aptissime: *Cupidinem gloriæ, velut ultimam tunicam, animæ solet deponere.* Et Tac. in Agricola: *Fama, cui sæpe etiam boni indulgent.*

Quando etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exuitur.] Sic apud Simplicium in commen. ad Epicteti caput 48.

Ruina soceri [1] in exsilium pulsus, ut [2] Galbæ principatu rediit, Marcellum Eprium delatorem Thraseæ accusare aggreditur. Ea ultio, incertum major an justior, senatum in studia diduxerat. Nam si caderet Marcellus, [3] agmen reorum sternebatur. Primò minax certamen, & egregiis orationibus utriusque testatum. Mox dubia voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus: variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Cæterùm eo senatus die, quo de imperio Vespasiani censebant, placuerat mitti ad principem legatos. Hinc inter Helvidium, & Eprium, acre jurgium. Priscus eligi nominatim à magistratibus juratis; Marcel-
7 lus urnam postulabat, quæ consulis designati sententia fuerat. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne aliis electis posthabitus crede-

INTERPRETATIO.

statim atque Galba imperante revertit in urbem, *adoritur defertque Eprium Marcellum accusatorem* soceri sui. *Ea vindicta, dubium an amplior an justior, senatum in partes distraxerat. Nam si subverteretur Marcellus,* sic *turba reorum* ingens *profligabatur. Primo altercatio infesta erupit, & hac utriusque facundis orationibus exprompta palam est. Dein ambigue Galba consilio, plerisque senatorum rogantibus ut absisteret, reliquit* accusationem *Priscus, diversis, ut sunt mortalium animi, sermonibus, qui modestiam* ejus *extollebant, aut constantiam desiderabant. Cæterum eo ipso die quo senatus* de principatu Vespasiani *consulebatur, decretum erat,* ut mitterentur legati ad imperatorem. *Unde atrox certamen* ortum est *inter Priscum & Marcellum. Priscus* flagitabat adsciscі nominatim legatos à magistratibus, interposito jurejurando. *Eprius* sortem *postulabat & sic censuerat consul designatus. Sed Marcelli ambitum proprius incitabat pudor, ne aliis ascitis contemni videretur. Sensimque per jurgia, ad*

NOTÆ.

Quare etiam extrema tunica reliquorum affectuum dicitur gloria cupiditas, propterea quod altos sæpe exuens, ipsa magis diutiusque animo adhærescat.

Ergo cupido gloriæ, velut proverbio Stoïcis ἔσχατον τῶν παθῶν χιτῶνα, sive *extrema affectuum tunica* dicebatur. Atque eo alludens, *exuendi* vocabulo hic usus est Tacitus. *Boxhornius.*

1. *In exilium pulsus.*] Tacit. 16. Ann. *Savilius.*

2. *Galba principatu rediit.*] Scholiastes in Sat. Juvenalis 5. *Elvidius Priscus, post damnationem soceri Pati Thraseæ, interdicta sibi Italia, Apolloniam concessit.* Lipsius.

Rediit igitur Apollonia, ubi exsulabat, à Nerone pulsus, & adversis Thraseæ soceri abstractus. Ipsi interdicta fuerat Italia. Itaque Apolloniam ad Græcos se contulit, literarum studio, Philosophiæ ac sapientiæ præsertim.

3. *Agmen reorum sternebatur.*] Delatores dicti *Rei.* Nam à *Re*, id est, lite, *reus* dictus antiquis, & *reus* non modo accusatus & conventus, sed & accusator & actor appellati *rei*. Cicero 2. de Orat. *Reos appello, non eos modo qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur.* sic constat, nomine *rei*, non solum *accusatum*, sed & *delatorem* intelligi posse.

Sicque jure optimo, Marcellum Eprium, licet delatorem, *rei* nomine vocari potuisse.

Constat etiam, Eprium hunc & alios, qui sub Nerone delatores fuere, assurgente Vespasiani imperio, rectè à Tacito *reos* appellatos, & propriè, quia in judicium vocabantur, ut de illis supplicium sumeretur. *Marcellus Donatus.*

Multi inter senatores ipsos inveniebantur, qui ea ratione accusaverant, ac, si Marcellus caderet, eadem ruina prosterni timebant. *Pichena.*

retur,

retur. Paulatimque, per altercationem, ad continuas & infestas orationes provecti sunt, quærente Helvidio, *quid ita Marcellus judicium magistratuum pavesceret? esse illi pecuniam, & eloquentiam, quis multos anteiret, ni memoria flagitiorum urgeretur. Sorte & urna, mores non discerni: suffragia & existimationem senatus reperta; ut in cujusque vitam famamque penetrarent. pertinere ad utilitatem Reip. pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures Imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio: quorum accusatores, etiamsi puniri non oporteat; ostentari non debere.* [1] *hoc senatus judicio, velut admoneri principem, quos probet: quos reformidet. nullum majus boni imperii instrumentum, quam bonos amicos. Esse satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit. Frueretur præmiis & impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret.* Mar- 8
cellus, *non suam sententiam impugnari, sed consulem designatum censuisse* dicebat, [2] *secundum vetera exempla, quæ sortem legationibus posuissent, ne*

INTERPRETATIO.

perpetuas infensasque orationes devenere, interrogante Prisco, cur tantopere delectum magistratuum exhorreret Eprius? esse illi opes, esse & facundiam, quibus subsidiis multos antecelleret, nisi conscientia scelerum premeretur. Sorte & urna vitam non dignosci aut penetrari: sententiam & judicium patrum adinventa esse, ut in cujusque mores & existimationem inquirerent. Spectare ad salutem Reipub. spectare ad Vespasiani gloriam, obviam ire illi viros quos sanctissimos habeat senatus, qui egregiis orationibus aures principis occupent. Fuisse amicum Vespasianum Thraseæ, Sorani & Sentii: in quorum delatores etsi animadverti non expediat, eos tamen offerri aut monstrari principi non decere. hoc patrum consilio ac delectu, velut ostendi Imperatori, quos adprobet, & quos pavescat. nullum validius boni principatus munimentum *esse*, quam egregios amicos. Sufficere Marcello, quod Neronem incitaverit in ruinam tot insontium. Potiretur opibus & impune haberet scelus, esto. sed Vespasianum melioribus permitteret. *Marcellus* contra differebat, non oppugnari id quod censuisset, sed statuisse Valerium consulem designatum, juxta prisca instituta, quæ urnam legationibus

NOTÆ.

1. *Hoc senatus judicio.*] Nempe si arbitrio senatus, non sorte eligantur legati, tali judicio admoneri Vespasianum, quos è proceribus, quos è patribus ipse amare, aut metuere debeat; non esse publice ostentandos, qui delationibus occidissent bonos, & quidem etiam amicos Vespasiani, imò ipsos amovendos esse à Repub. & procul à gratia principis repellendos. Etenim nullum majus aut excellentius esse boni imperii instrumentum, quam bonos & constantes amicos.

2. *Secundum vetera exempla.*] Ego accipio, non quasi semper legati sorte olim missi, sed sæpe: & in eam rem exempla hæc reperio. Cicero ad Atticum libro 1. Epist. 17. *Senatus decrevit, ut legati cum autoritate mitterentur.* Addit post pauca: *hoc non queo præterire; cum de consularibus mea prima sors exisset, una voce senatus frequens, retinendum me in urbe censuit.* E quibus sortitionem illic fuisse, clare vides.

Dio libro 59. *Legatos his de rebus, alios quidem sorte. Claudium vero suf-*

ambitioni aut inimicitiis locus foret. Nibil evenisse cur antiquitus instituta exolescerent, aut [1] *principis honor in cujusquam contumeliam verteretur.* [2] *sufficere omnes obsequio. id magis vitandum, ne pervicacia quorundam irritaretur animus novo principatu suspensus, & vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint:* [3] *ulteriora mirari, præsentia sequi; bonos imperatores voto expetere,* [4] *qualescumque tolerare. Non magis sua oratione Thraseam, quam judicio senatus afflictum.* [5] *Sævitiam Neronis per hujusmodi imagines illusisse. nec minus sibi anxiam talem amicitiam, quam aliis exilium. Denique constantia, fortitudine, Catonibus & Brutis æquaretur Helvidius: se unum esse ex illo senatu, qui simul servie-*

INTERPRETATIO.

præscripsissent, ne sic cupiditati, aut odiis occasio præberetur. Nihil accidisse, cur vetera exempla omitterentur, aut cur Imperatoris decus in cujusquam ignominiam transferretur. Sufficere quoscunque patrum officio & honori. idque potius cavendum, ne contumacia nonnullorum incenderetur animus *Vespasiani*, novo imperio ambiguus, & faciem ac sermonem cunctorum explorans. Se reputare animo tempora quibus ortus sit, quam Reipub. speciem patres avique condiderint; se antiquiora suspicere, præsentia sectari: egregios principes omni voto exoptare, qualescunque perferre. Non magis sua sententia perculsum Thraseam, quam decreto patrum. Immanitatem Neronis, per tales prætextus delusisse *senatum P. Q. R.* nec minus sibi infestam hujusmodi amicitiam, quam aliis deportationem. Postremo virtute, firmitudine animi cum Brutis & Catonibus compararetur Priscus: se unum esse ex illis patribus qui unà obedierint.

NOTÆ.

fragiis electum miserunt. Plura exempla avidè quæsivi: sed frustra. *Lipsius.*

1. *Principis honor in cujusquam contumeliam verteretur.*] Passivè honorem accipio, qui scilicet principi habebatur, legatos ad eum mittendo. *Pichena.*

2. *Sufficere omnes obsequio.*] Id est, sufficere etiam qualescumque homines officio in principem, seu bonas artes habeant, aut industriam, sive minus clari, aut minus digni sint. Ad dignitatem tantum senatus respicitur, non ad singulos.

3. *Ulteriora mirari.*] Tempus nimirum liberæ Reipublicæ. *Savil.*

4. *Qualescumque tolerare.*] Julianus Imper. Orat 3. *Suadere vero ipsis ducibus, ne agre ferant impotentiam regum, & tolerent constanter sed æquo animo reprehensiones, ne sic vita plena sit anxietatis ac mutationis.*

5. *Sævitiam Neronis per hujusmodi imagines.*] Id est, Neronem eas imagines legum judiciorumque seu accusationum usurpasse, quibus sævitiam suam velaret, sieque illuderet Reipub. & Senatui, seque suscepisse illam accusationem invitum & coactum, gratiamque Neronis ipsi fuisse perinde invisam, ac damnationem aut supplicium aliis.

Per hujusmodi imagines illusisse.] Hoc dicit Eprius: non se magis autorem interficiendi claros viros Neroni fuisse, quam senatum universum, qui eos damnaverit.

Sed Neronem videlicet, hoc quasi velum prætendisse sceleribus, ut quæ sponte jussurus erat, ea per accusatores & senatum exerceret. Atque ita imagine quadam justitiæ, hominibus verè illuderet. *Lipsius.*

rit. [1] *Suadere etiam Prisco, ne supra principem scanderet, ne Vespasianum* [2] *senem triumphalem, juvenum liberorum patrem praeceptis coërceret. Quo modo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere.* Hæc magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum annitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ si ipsi eligerentur. Secutum aliud certamen. Prætores ærarii (nam tum [3] à prætoribus 9
tractabatur ærarium) *publicam paupertatem* questi, *modum impensis* postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris,

INTERPRETATIO.

Admonere se etiam Priscum, ne supra dominantem se attolleret; ne Vespasianum triumphali decore senem, & filiorum juvenum parentem monitis suis in ordinem cogeret. Quo pacto deterrimis principibus sine modo potestatem, ita licet bonis impetirantibus cordi esse modestam libertatem. *Hæc magnis utrinque certaminibus agitata, diversis patrum animis audiebantur. Superavit sententia ea, quæ urnam legationi præscribebat, etiam contendentibus patribus his, qui neutrum ambitiose adserebant, ut prisca instituta retinerentur. Dein orta alia contentio. Pratores ærarii (quippe tum à prætoribus administrabatur ærarium)* inopiam publicam *conquesti*, sumptui modum *poposcerant. Hoc negotium consul designatus, ad Imperatorem remittebat, ob molem curæ, & medendi seu corrigendi*

NOTÆ.

1. *Suadere etiam Prisco.*] Et Helvidius, quod Eprio Marcello meliora monenti detrectasset obsequi, interemptus est sub Vespasiano, bono & moderato principe.

Sueton. Vesp. *Helvidio Prisco, qui reversum ex Syria solus privato nomine Vespasianum salutaverat, & in prætura omnibus edictis, sine honore ac mentione ulla transmiserat, non ante succensuit, quam altercationibus insolentissimis pene in ordinem redactus. Hunc relegatum primo, deinde interfici jussum, missis qui percussores revocarent, servasset, nisi jam periisse, falso nunciatum esset.*

Probus: *Helvidius Priscus, post damnationem soceri Pati Thraseæ, interdicta sibi Italia, Apolloniam concessit, sed post interfectum Neronem, restitutus à Galba, non aliter quam libere civitatis statu egit.* Adeundus quoque Arrianus libro 1. c. 2. dissert. Epicteti. *Savil.*

2. *Senem triumphalem.*] Nam rebus in Britannia, tempore Claudii, bene gestis, Vespasianus obtinuerat *triumphalia ornamenta*, testante Suet. Vesp. 4.

3. *A prætoribus tractabatur ærarium.*] Hac de re multis egi ad Annal. 13. ubi sæpe immutatam ærarii servandi formam Tacitus ait, quousque Nero viros prætorios, experientia probatos ærario præposuit. quod bellis civilibus non irritum, Vespasiano & filiis probatum, ad Trajanum duravit.

Hic vero quos judicio probaret suo, præfectos ærarii creavit, ut Publicium Certum, Pliniumque Cæcilianum; & ita translatum à prætoribus ad præfectos, ab his gestum munus est, sub secutis principibus, Hadriano, Antonino Pio, & Marco Philosopho.

Sub quibus Gellius eruditissimus scriptor inquit: *Quod per quæstores dixi, intelligi nunc oportet, præfectum ærario significari. nam cura ærarii à quæstoribus ad præfectum translata est.* Noctium 13. 23. *Vertranius.*

& remedii difficultatem, [1] principi reservabat. Helvidius *arbitrio senatus agendum* censuit. Cum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus tribunus plebis intercessit, *ne quid super tanta re, principe absente, statueretur.* [2] censuerat Helvidius, *ut Capitolium publice restitueretur, adjuvaret Vespasianus.* Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit. [3] Fuere, qui & memi-

INTERPRETATIO.

difficultatem. Helvidius id ex voluntate patrum gerendum *statuit. Cum consules sententias rogarent, Vulcatius Tertullinus tribunus plebis se opposuit,* ne quid super tanto negotio decerneretur, absente Imperatore. *Proposuerat Helvidius,* ut Capitolium publico sumptu instauraretur, opem ferret Vespasianus. *Eam sententiam modestissimus quisque silentio praeteriit, dein oblivione. Exstitere etiam*

NOTÆ.

1. *Principi reservabat.*] Non omnia subjicienda, aut rejicienda munia in principem, & sæpe talia dehonestamenta Reipub. irrident ipsi dominantes. Ad rem Plutarchus Politicis. *Etenim quemadmodum qui, nisi adhibito medico, consuetudine quadam adducti, nec cœnare nec lavare, nec aliud quicquam per se agere sciunt, ij ne valetudine quidem prospera sponte, naturaque data frui audent: ita qui omni rei publicæ decernendæ, cuicunque cœtui habendo, omni simul administrationi censuram atque judicium principis afferendum putant, ij dominis se se, & reliquam patriæ libertatem, amplius, quam ipsi principes velint, subjiciunt.*

2. *Censuerat Helvidius, ut Capitolium publicè restitueretur; adjuvaret Vespasianus.*] Censuit Helvidius, ut restitueretur Capitolium auspiciis Reipub. subveniente quidem in subsidium Vespasiano, sed quasi *private*; hoc est, non tam ut capite ejusdem Reipublicæ, quam parte.

Haud aliter hæc accipienda; autor est mihi Tranquillus in Vesp. 15. *Helvidio Prisco, qui reversum ex Syria, solus privato nomine Vespasianum salutaverat* &c. *Gruterus.*

Censuerat Helvidius, *ut Capitolium publice restitueretur.* ubi τὸ *publice*, non id fieri tantum auspiciis Reipub. intelligi debet, sed publico sumptu, & pecunia ex ærario deprompta, quod populi fuit. & quidem senatu decernente pecuniam illam, ut vetere Repub. nam cum opes imperii administrabat dispensabatque senatus. Itaque sic censet Helvidius, quasi stante prisca Repub. quasi receperata libertate post Neronem, aut certe quasi sub bono principe, qui senatui & populo Rom. opes suas, & opera publica permitteret, qui libertatem non premeret, sed unum civium se ferret, & principem, non dominum, aut tyrannum: *Optimus post malum principes dies primus.* Itaq; censebat, ut restitueretur Capitolium sumptu Reipub & consensu, jussuque & auctoritate omnium ordinum, ac præcipue senatus & ex ærario, adjuvaret autem Vespasianus suis opibus, & ex fisco depromptis. Qua sententia velut in ordinem cogebat principem, majestatemque minuebat, quasi non esset arbiter imperii & opum Reipub nec deberet templi deorum restituti gloriam sibi uni vindicare. Reipub. hanc gloriam & senatui, non uni, vindicabat Helvidius. quo pacto principatum spernebat, minuebat, aut certe penitus tollebat.

3. *Fuere qui & meminissent.*] Qui & apud Vespasianum nempe deferrent. quare? quia hæc sententia dignitatem principis minuebat, senatus populique augebat. à quo restitui Capitolium, duntaxat adjuvante Vespasiano, volebat. *Lipsius.*

Fuere qui & meminissent.] Prisci mens fuit, impensæ partem in princi-

nissent. Tum invectus est Musonius Rufus in [1] *Publium Celerem, à quo Baream Soranum, falso testimonio* [2] *circumventum* arguebat. Ea cognitione renovari odia accusationum videbantur. sed vilis & nocens reus, protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amici, & cujus se magistrum ferebat. [3] Proximus dies caussæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quam Priscus & Marcellus, ceterique [4] motis ad ultionem animis, exspectabantur. Tali rerum statu, cum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victori- 10 11

INTERPRETATIO.

qui recordarentur. Tum Musonius Rufus invasit Publium Celerem, hunc incusabat, oppressisse Baream Soranum falso testimonio. *Eo judicio instaurari offensiones delationum videbantur. sed infimus sordidusque & sceleresus reus defendi nequibat. Etenim veneranda Sorani memoria: Celer philosophum se ferens, dein testis adversus Baream, qui corruperat & prodiderat amicum, & eum ipsum cujus se doctorem profitebatur. Primus dies* senatûs *cognitioni constituitur, nec tam exspectabantur Musonius aut Publius, quam Helvidius & Marcellus, & alii omnes, excitis ad vindictam odiis. Cum sic se res haberent, & dissensio inter senatores, pervicacia apud victos, nihil auctoritatis victoribus, non*

NOTÆ.

pem, contra morem, rejicere, ut exhausto ærario parceretur. *Pichena.*

Aut potius quia sic principem in ordinem redigere videbatur, cujus rei meminere forte delatores postea.

Fuere qui & meminissent.] Vult Tacitus, fuisse è senatoribus aliquot delationibus ac calumniis exercitos, qui liberiorem istam sententiam, & conjunctam satis cum Vespasiani contumelia, reconderent in præsens, ac suo tempore in deterius auribus ejusdem instillarent, eo ipso creaturi Helvidio periculum.

Nam senator iste, nimium philosophus, pessimè periit sub Vespasiano, ut cognoscere est ex Arriano, Cassio, Suetonio, & aliis. *Gruterus.*

Fuere qui & meminissent.] Interpretantur, quasi nonnulli senatorum, tunc non meminerint sententiæ Helvidii in senatu, sed postea apud principem, captantes hinc occasionem criminandi Helvidium, & adulandi principi. Non tamen id prorsus dicit Tacitus, nec possis præcise id ex eo loco colligere.

Forte modestiores patrum præterire silentio talia per honorem in Helvidium, nec forte sine prudentia erga principem; alii tamen meminere, dum sententiam suam proferrent, & eam tum rejecerunt in ipso senatu, & ipsa hac occasione.

1. *P. Celerem.*] Publius Egnatius Celer ex testibus in Baream Soranum productis præcipuus. 16. ann. 32. Juvenal. *Stoïcus occidit Baream, delator amicum, Discipulumque senex.*

Scholiastes Juvenalis aliud speciatim notat: *Egnatius philosophus filiam Barea Sorani, cum ipsius, ad Magicam descendisset, hortatu, Neroni detulit.* Savilius.

2. *Circumventum.*] Id est, interceptum, oppressum.

3. *Proximus dies.*] Quo res ejusmodi disceptarentur. neque enim aut proximè secutus dies erat, neque simpliciter proximus patrum conventus. *Savilius.* Forte *proximus* dies senatûs, quo scil. vocari solebat senatus. neque in tali re, extra ordinem vocari debuit.

4. *Motis ad ultionem animis.*] Sententia est: non tam minuti illi & ple-

bus auctoritas, non leges, non princeps in civitate essent; Mucianus urbem ingressus cuncta simul in se traxit. fracta Primi Antonii Varique Arrii potentia, [1] male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas rimandis offensis sagax, verterat se transtuleratque. Ille unus ambiri, coli. nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim Principis complecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, & decora ipsi juventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbida, & novis sermonibus læta, qui principatus inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani custodia militari cinctus, ne in ipsa urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab urbe lapidem, [2] via Appia, fuso per venas sanguine extinguitur. Julius Priscus prætoriarum sub Vitellio cohortium præfectus, se ipsum interfecit, pudore magis quam necessitate. Alphenus Varus ignaviæ infamiæque suæ superfuit. [3] Asiaticus (enim is liber-

INTERPRETATIO.

jura, non imperator in urbe essent. Mucianus in urbem adventus, omnia simul in se vertit. depressa auctoritas Primi Antonii, & Vari Arrii, male occultatâ in eos Muciani offensione, licet vultu dissimularetur. Sed civitas perspicax introspiciendis odiis, mutaverat se statim transtuleratque. Ille unus prensari, salutari, celebrari. nec deerat ipse, tinctus armatorum caterva, in hos modo illos hortos domosque commigrans, comitatu, pompa, custodia; fortunam ac potentiam Imperatoris occupare, vocabulum relinquere. Multum paveris incussis nex Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil novi molitus: sed nomen eximium, & honesta ipsi adolescentia, sermonibus plebis extollebantur: erantque in urbe adhuc turbulenta, & novis rumoribus alacri, qui vanum imperii nomen ei accommodarent. Mandato Muciani, septus custodia militum, ne in ipsa civitate insignitior cædes foret, interficitur ad quadragesimum lapidem à civitate, via Appia, misso per venas cruore. Julius Priscus præfectus prætorii militiæ sub Vitellio, seipsum occidit, flagitii dolore magis, quam necessitate. Alphenus Varus supervixit inertiæ suæ & ignominiæ. Asiaticus, quia libertus erat, pra-

NOTÆ.

beii accusatores expectabantur, aut expetebantur; quam, erectis semel cupidine ulciscendi animis, illi senatorii & illustres *delatores* Priscus & Marcellus. *Lipsius.*

1. *Male dissimulata.*] Intellige, & male dissimulata fuit. vel male dissimulabatur odium Muciani, licet facie vultuque velaretur offensio.

2. *Via Appia.*] Initium habet à porta Capena in latere meridionali Romæ antiquæ. ducit Brundusium usque urbem Messapiæ, per Latium, & Campaniam provincias, Hirpinos populos; Apuliam & Messapiam provincias Italiæ regionis. Vide Panvinii lib. 1. Reipub. Romanæ p. 99. *Tillemon.*

3. *Asiaticus (enim is libertus.)*] Posset defendi lectio vulgata illis Livii lib. 7. *M. Valerius (et quoque enim in annum prorogatum imperium est) classem qua ad Siciliam erat, navium 70. obtineret.* at quod sciam, nunquam ita Tacitus. *Boxhorn.* Forte *(etenim is libertus)*

cus) [1] malam potentiam servili supplicio expiavit. Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicæ famam, nequaquam mæsta civitas excipiebat. *cæsos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias,* non ut mala loquebantur, [2] Id bellum quibus caussis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi donec trans Rhenum agebant pars [3] Cattorum, seditione domestica pulsi, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, simulque [4] insulam inter vada sitam occupavere, quam mare [5] Oceanum à fronte, 12

INTERPRETATIO.

vam potestatem servili pœna luit exsolvitque. Eodem tempore civitas sine mœstitia audiebat invalescentem rumorem cladis Germanicæ. deletos exercitus, expugnata legionum castra, defecisse Gallias, *non ut adversa sermonibus differebant. Altius exsequar, quibus caussis motum id bellum, & quanto tumultu extranearum fœderatarumque nationum exarserit. Batavi pars Cattorum* erant, *dum habitabant trans Rhenum, at intestina discordia ejecti, insedere extremas partes oræ Gallicæ, destitutas incolis, & simul* habitavere *insulam positam inter æstua-*

NOTÆ.

1. *Malam potentiam servili supplicio expiavit.*] Lib. 4. hist. *Solatio fuit servus Verginii Capitonis* &c. *patibulo affixus. Servile supplicium*, crux, vel patibulum.

Livius libro 30. *De captivis, ut quisque liber, aut servus, sua fortuna à quoque sumtum supplicium est.* id est, servi cruce, securi liberi multati. *Marc. Donatus.*

2. *Id bellum.*] Quod breviter describit Josephus Excidii 7 2. attigit Frontinus Strateg. libro 4. capite 3. & Sarisb riensis in Polycratico. *Savilius.*

3. *Cattorum.*] Catti vel Chatti, populi Germaniæ ad Visurgim fluvium. hodie comitatus *VValdeck*, pars Landgraviatus *Hassiæ*, Abbatia *Hirschfeld.* & Abbatia *Fuld*, in circulo Rheni superioris. *Tillemonius.*

4. *Insulam.*] Insula Batavorum populorum, in Germania inferiore provincia Belgicæ regionis. hodie pars tractus *Betuve* in ducatu Gueldriæ, partesque dominii *Utrecht*, & comitatus *Hollandiæ*, omnia in provinciis Unitis seu Belgio Fœderato. *Tillemon.*

Insulam inter vada.] Certe inter *vada* aut vadosa loca, propriè sita non est hæc nobilis insula. Quippe inter Rhenum Mosamque, alta & profunda planè flumina. Sed *Vadorum* scilicet voce paulo laxius & latius Tacitus usus, pro aquis. quomodo Catullus pro mari.
—— *Vada salsa cita decurrere puppi.*

Et si revera *vada* & *brevia* multa olim (ut opinor) in illis fluminibus: cum aggeres nondum, nec certæ ripæ coërcerent. ideoque latè diffundebantur. an alicui placeat, *insulam Vahali assitam.* Lipsius.

Dio ipsam insulam *Batavam* vocat. Ego quoque crediderim, illa verba, *inter vada sitam*, esse glossam, aut certè excidisse vocem, *Batavam*: & legendum esse: *simulque insulam Batavam occupavere.*

Porro *Batavam*, significasse locum inter vada situm, arguat veri verbium Germanicum: hodieque pars hujus insulæ veterem nomenclaturam retinet, *Betam.* Colerus.

Legerim: *insulam vacantem occupavere*, id est, ἀδέσποτον, ut bona *vacantia* dicimus. *Grotius.* Repugnat quod immediate ante habet, *vacua cultoribus.* eamdem vocem, scil. *vacantem*, non statim repeteret Tacitus.

5. *Oceanum.*] Oceanus Germanicus pars est Oceani Occidentalis. alluit

Rhenus amnis tergum ac latera circumluit: [1] nec opibus Romanis, [2] societate validiorum attriti, viros tantum armaque imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti: [3] mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. Erat & domi delectus eques, præcipuo nandi studio, [4] arma equosque retinens, [5] integris turmis, Rhenum perrum-

INTERPRETATIO.

ria, quam Oceanus à fronte, Rhenus fluvius à tergo & lateribus adlambit: nec vi seu potestate Rom. aut fœdere *præpollentium* sociorum *exhausti, viros solum & arma imperio suppeditant, diu exercitati bellis Germanicis, dein aucto decore per Britanniam, translatis illuc cohortibus, quibus ex prisco more præerant splendidissimi Batavorum. Erat etiam apud ipsos validissimus equitatus summa natandi industria & arte, arma atque equos regens, cum univer-*

NOTÆ.

oram Germaniæ regionis, & Galliæ partem. hodie vocamus *Mer d'Allemagne*, vel *Noord Zee*. Tillemon.

1. *Nec opibus Romanis*] De his libro 5. hist. *Respicerent Rhætos Noricosque, & ceterorum onera sociorum: sibi non tributa, sed virtutem & viros indici.*

Ergo sensus est: nec à Romanis attriti opibus, seu potentia, quod validioribus sociis evenit: *vires* tantum &c. *Ferrettus.*

Nec opibus Rom. societate.] Intellige, quasi scripsisset, *nec opibus Romanorum, aut societate validiorum attriti.* nam hic *opes Rom. & societas validiorum*, unum & idem est. & sic nihil deerit.

Societas autem cum potentioribus inita, re ipsa servitus est. sociorum validiorum potentia, miseria est inferiorum. sic honesta pacis fœderisque nomina iniquitatibus sæpe obtenduntur, ut in triste servitium mox erumpant.

2. *Societate validiorum attriti.*] Sententia est: quanquam Romanis socii & fœderati Batavi, quæ societas apud potentiores plerumque in servitutem transit: tamen non ita eis factum. Libertatem tennere, nec tributa iis imposita, aut servitii aliæ notæ. *Lipsius.*

3. *Mox aucta per Britanniam gloria.*] Claudio principe, ni fallor, traductis è Germania Batavis à Vespasiano.

Ipse Tacitus infra, Batavorum cohortes *Britannica auxilia* appellat; porro enim à Claudii tempore ibi restitisse illas cohortes, donec postea in Germaniam revocarentur. *Celerus.*

Porro, errat Interpres de Vespasiano. Nam secundæ legioni præfuit Vespasianus; at cohortes illæ auxilia erant quartædecimæ legionis. Nec etiam in Germaniam statim revocatæ cohortes, quod pateat ex historia, sed in Italiam cum sua legione XIV. transiere. Omnes itus reditusque harum cohortium ex posuimus supra.

4. *Arma equosque retinens.*] Romanus codex, *arma quoque retinens.* quod haud spreverim, uti non tam ipsi tranatasse, quam equis tramisisse intelligantur.

Certe ambiguum mihi, Batavorum ne hæc ars & opera fuerit, ita ut ipsi nantes, equos armaque tenuerint: an potius equi ipsi docti sic, & facti? è Tacito aut priscis scriptoribus litem hanc haud facile decidas.

Noster in Agricola, viris ipsis tribuere iterum videtur: (de Batavis enim illa capio) *lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, & patrius nandi usus, quo simul seque & arma & equos regunt, repente immisit.*

Xiphilinus in Hadriano, ambignè: *Equitatus eorum, quos Batavos appellant, cum armis transnatavit.* Hadria-

pere.

pere. Julius Paulus, & [1] Claudius Civilis, regia stirpe, multo ceteros anteibant. 13 Paulum Fontejus Capito, falso rebellionis crimine interfecit. Injectæ Civili catenæ, missusque ad Neronem, & à Galba absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu. Inde caussæ irarum, spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultra quam barbaris solitum ingenio sollers, & *Sertorium se aut Hannibalem* ferens, [2] simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si à populo Romano palam descivisset, Vespasiani ami-

INTERPRETATIO.

fis aliis Rhenum pervadere. Julius Paulus, & Claudius Civilis, regio sanguine, longe alios antecellebant. Fontejus Capito Paulum interemit ficto ac supposito scelere perduellionis. Indita Civili vincla, ductusque ad Neronem, & à Galba dimissus, Vitellio imperante denuo periculum subiit, postulante exitium ejus milite. Hinc principia odiorum, & spes ex calamitatibus nostris. Sed Civilis animo astu, plusquam usitatum barbaris, & se velut Sertorium aut Hannibalem ostentans, pari labe ac dedecore faciei, Vespasiani benevolentiam prætexit, faveremque partium, ne tanquam

NOTÆ.

nus de Sorano Batavo:

Hadriane petus qui judice, vasta profundi
Æquora Danubij cunctis tranare sub armis. Lipsius.

Ex hoc loco Agric. *Quo simul seque & arma & equos regunt*, clare paret, spernendum esse Cod. Rom. qui habet: *arma quoque retinens*. Et colligi possit, nantes Batavos, equos & arma tenuisse, non vero transmisisse in equis.

5. *Integris turmis*] Intellige *turmas* equitum universas simul Rhenum perrumpere solitas, non autem, ita ut unus alterve tantum transnatarent seorsim. Sed simul turmæ ordinatæ & compositæ velut in acie aut agmine, cum armis & equis amnem transmeabant.

At hîc dubitari potest, an in equis expediti cum armis natarent ipsi, an vero desilientes equis, nando se arma & equos regerent. & de hoc etiam alibi actum, ubi de Britannis. Videntur ipsi enatasse, & equos manu, ac fræno armaque forte in equis rexisse. Ita ut prope adnataverint equis, qui & huic arti facti, ut & homines ipsi.

1. *Claudius Civilis*] Ipse Tacitus 1. hist. Plutar. "Ερωτικῷ Frontinus, Salisbur. *Julium Civilem* appellant. Sed quidquid tandem de eo sit, Tacito *Paulus & Civilis* fratres fuisse videntur. *Savilius.*

Forte vocabatur Julius Claudius Civilis. Haud dubie civitate Rom. donatus erat, & equestri fastigio ornatus, ut olim Arminius, Segestes, & alij illustriores sociorum. Igitur civis ille Roman. nec mirum, si Romana nomina habuerit, & quidem more Rom.

2. *Simili oris dehonestamento.*] Livius de Annibale, *Vigiliis tamen & nocturno humore, palustrique cælo gravante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur.* Vulgoque id ita accipitur, ut oculum amiserit Annibal. Ideoque Juven. *Portaret bellua luscum.*

Cæterum Probus autor non spernendus: *Hoc itinere, adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea nunquam dextro bene usus sit.* Ferretus.

Simili oris dehonestamento.] Plut. in Sertorio: *Non mirum forte sit, quod in immensa serie temporum, fluctuante & se se vertente huc & illuc fortuna, in eosdem casus quandoque ipsa recidat.* Et post allata plurima exempla similia, subdit: *Age & addamus illud istis, quod duces bellicosissimi, & qui multa egregia facinora per astutiam & summa calliditate perfecerunt, ij altero oculo orbi exstitere, Philippus, Antigonus, Annibal, & iste, de quo nunc scribimus, Sertorius.*

citiam, studiumque partium prætendit. missis sane ad eum [1] Primi Antonij litteris, quibus *avertere accita à Vitellio auxilia, & tumultus Germanici specie, retentare legiones* jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, & Reipublicæ cura, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum, & tot armatorum millia Italiam irrupissent.
14 Igitur Civilis desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, [2] cætera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo cœpit. Jussu Vitellij, Batavorum juventus ad [3] delectum vo-

INTERPRETATIO.

hostis comprimeretur, si aperte à populo Romano defecisset. scriptis certe ad illum epistolis Primi Antonij, quibus ei imperabatur, ut distringeret copias à Vitellio accersitas, & retineret legiones prætextu motus Germanici. *Idem Hordeonius Flaccus præsens jusserat, prono in Vespasianum affectu, & studio Reipublicæ cui exitium instabat, si novum flagrasset bellum, & tot millia armatorum Italiam invasissent. Cum itaque deficere statuisset Civilis, dissimulato interea profundiore arcano, reliqua pro eventu* rerum *æstimaturus, turbare res hac ratione cœpit. Mandante Vitellio, Batavorum juventus citabatur ad delectum, quem suopte ingenio mo-*

NOTÆ.

Et jam infra: *Et cum mira facinora manu exsequeretur, & corpus præliis audacissime exponeret, alterum oculorum pugnando sibi effossum amisit; ea vero labe ac deformitate oris tota vita gloriatus est. Quippe dicebat, alios quidem insignia virtutis non habere secum; nec ea gestare semper, sed sæpe deponere phaleras, monilia, torques, hastas & coronas; sibi vero fortitudinis decora, velut individua perpetuò adhærere, seque æternum simul & virtutis & vulneris spectaculum contuentibus exhibere.*

Sic & Dionysius de Horatio: *Horatius qui cognominatus Cocles ex vulnere quod ore exceperat, cum ipsi alter oculus excussus esset in pugna, cum esset ipse omnium juvenum Rom. & forma pulcherrimus, & virtute præstantissimus* &c.

Plutarchus initio Sertorij ait, qui duces maximè bellicosi fuerunt, eos altero caruisse oculo, Philippum, Antigonum, Annibalem & Sertorium.

Quare Tacitus, *Ore facieque fœdum Civilem* illis similem ait, ut infra eodem: *Dux Claudius Sanctus effosso oculo, dirus ore.*

Et Annal. 2. *Flavium fratrem amisso oculo, unde ea deformitas oris, interrogat Arminius.* Vertran.

1 *Antonij Primi.*] Quæ hic designat autor, facile persuadeant, rebellionem Germanicam incidisse in hiemis principium. *Savilius.*

2. *Cætera ex eventu judicaturus.*] Civilis defectioni suæ obtendebat in speciem partes Vespasiani, sed altius recepta consilium moliebatur, nempe quo regnum Galliarum affectabat quod consilium interim premebat, post ea *judicaturus*, seu deliberaturus ex primo eventu rerum, quid ultra moliretur, & prout res successisset, vel bello abstiturus, vel fortunam secuturus, si aspirasset votis. quod & fecit.

Nam postquam vicit Vespasianus, nullaque amplius necessitas erat avocandi Vitellianas legiones ex parte Germaniæ, tamen perseveravit bellum inferre Romanis; ita ut satis pateret, jam non esse bellum illud civile, sed externum.

Illas voces: *Cætera ex eventu judicaturus*, Civilis ipse quidem sic interpretatur infra: *Id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturo, victoria rationem non reddi.*

3 *Delectum.*. *suapte natura gravem* Quippe in longam & longinquam mili-

cabatur; quem suapte natura gravem, onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent. rursus impuberes, sed forma conspicui (& est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia, & compositi seditionis auctores, perpulere ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis, & promptissimos vulgi specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitia incaluisse videt, à laude gloriaque gentis orsus, injurias & raptus, & cætera servitij mala enumerat. *Neque enim societatem ut olim, sed tamquam mancipia haberi.* [1] *Quando legatum, gravi quidem comitatu, & superbo cùm imperio, venire? tradi se præfectis centurionibusque, quos ubi spoliis & sanguine expleverint, mutari, exquirique novos sinus, & varia prædandi vocabula. Instare delectum, quo liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut supremum dividantur. Numquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis quam prædam & senes. attollerent tantum oculos, &* [2] *inania*

INTERPRETATIO.

lestum gravabant inquisitores, cupiditate ac libidine, homines scil. *ætate provectos, aut imbelles conscribendo, qui se pecunia redimerent. & contrà impuberes, sed pulchritudine insignes, (& est plerisque pueris* decora *proceritas) ad libidinum flagitia rapiebantur. Hinc indignatio & subornati discordia fautores,* vulgus *incitavere, ut delectum recusarent. Civilis principes popularium, & audacissimos plebis convocat, præ-tex-u convivij in sacram sylvam. Et postquam animadvertit illos nocte & gaudio accensos, incipiens à fama, & decore gentis, disserit expensisque* iniquitates & rapinas, & reliquas ærumnas servitutis. Quippe non ut olim agi, tanquam cum sociis, sed *ipsos* veluti servitia haberi. Quando huc adventare legatum importuno sane apparatu & adroganti imperio? Se permitti *per contemptum* præfectis & centurionibus, quos ubi præda & cruore satiaverint, alios immitti & indagari novos sinus, & diversa rapiendi nomina. Imminere delectum, quo velut extremum separentur filij à parentibus, fratres à fratribus Nunquam magis exhaustum atritumque imperium Rom. nec aliud in castris, quam spolia & senes. Erigerent solummodo oculos, & ne

NOTÆ.

tiam. Vellejus in laudibus Tiberii: *Quanta cum quiete hominum, rem perpetui præcipuique timoris supplementum, sine trepidatione delectus providet?* Lipsius.

Delectum] In urbe lenius egit postea, cogente necessitate Suet. Vit. 15 *Delectum quoque ea conditione in urbe egit, ut voluntariis, non modo missionem post victoriam, sed etiam veteranorum justaque militiæ commoda polliceretur.*

1 *Quando legatum*] Nota interrogandi hæc scripserim. Atque interpreter: En, usque eo viles Romanis sumus, ut non legati, aut prætores saltem nos diripiant: id est, honestiorum manibus pereamus: sed latrunculi aliquot minuti, præfecti & centuriones? *Lipsius.*

2. *Inania legionum nomina.*] Hoc tempore sex fuerunt legiones non integræ, aut potius *legionum nomina*, ut hic vocantur. In superiori Germania ad Magontiacum duæ; *quarta Macedonica*, & *octavadecima*, alias, *duoetvicesima*, præter octo Batavorum cohortes.

In Germania inferiori ad Bonnam *prima legio*, & infra Bonnam ad Novesium *sextadecima*, & paulo versus illam partem longius ad Vetera, *quinta & quintadecima*, utriusque duce Mummio Lupereo. Ultimas duas hoc bellum penitus consumpserat, castris solo æquatis, Tacitus.

legionum nomina ne pavescerent. esse sibi robur peditum equitumque, consanguineos Germanos; Gallias idem cupientes: [1] *ne Romanis quidem ingratum*

INTERPRETATIO.

metuerent vana legionum vocabula. Habere se lectos pedites equitesque, cognatos Germanos; *& Gallias idem volentes*: ne Romanis quidem invisum *fore* id bellum, cujus

NOTÆ.

Sextadecima & prima post Hordeonii mortem, sponte sua se sacramento hostibus obstrinxere, atque ex illorum arbitrio Treveros submotæ, unde sua sponte Mediomatricos petierunt, atq; inde accitæ à Cereale, in gratiam redierunt.

Eodem tempore quæ Moguntiacum tenebant, legiones duæ, transierunt in partes antea inimicas, & neque mutare locum jussæ sunt, sed quæ post Cerealis adventum ad Romanos redierunt. Tac. Octo Batavorum cohortes initio belli in seditiones actæ, ad Civilem defecerunt.

Jam verò supplendis & in integrum restituendis, quos aut seditio, aut cædes abstulerat, assignatæ erant sub Petilio Cereale septem legiones, teste Tacito, Nimirum *Sexta Victrix*, cum Muciano è Syria redux, & *octava Augusta*, una ex Mœsicis legionibus, (sic enim legi debet, non *octavadecima*, istius enim nominis nulla inter victrices fuit) *unaetvicesima Rapax*; *Secunda*, cognomine, ut opinor, *Flavia*, *è recens conscriptis*; *Quartadecima Gemina* ex Britannia; *Sexta Ferrata*, & *Decima Gemina* ex Hispania.

Est enim in vulgatis Taciti exemplaribus, *Tertia ac prima ex Hispania accita*, at nulla *tertia* fuit in Hispania, & Hispanicam *Sextam* hisce rebus interfuisse narrat historiarum lib. 5.

Verum quidem quod aliqua *prima Adjutrix* in Hispania fuerit, sed cum libro 5. bis memoretur *decima* legio Hispanica, dicendum, aut omnes legiones ex Hispania accitas, contra omnem probabilitatem, aut pro *prima* legendum esse, *decima*.

Ita ut ex emendatione, in fine hujus adversus Gallos & Germanos belli, fuerint in Romano exercitu undecim legiones. Superioris Germaniæ: Quarta Macedonica; Octavadecima, alias duo-&-vicesima; Didius Vocula legatus. Inferioris Germaniæ Prima, Herennius Gallus legatus: Sextadecima, Numisius Rufus legatus, ut opinor. Sexta Victrix è Syriacis; Octava Augusta è Mœsicis; Unaetvicesima Rapax è Vitellianis; Secunda Flavia è recens conscriptis; Quartadecima Gemina è Britannicis; Sexta Ferrata & Decima Gemina ex Hispanicis. *Savilius*.

1. *Ne Romanis quidem ingratum id bellum.*] Hic pro *Romanis* intelligendi sunt Vitellianorum militum in Germania duces quos ait ambiguam belli fortunam Vespasiano imputaturos, hoc est simulaturos, se in ejus gratiam, Vitellij vires debilitasse.

Supra libro 2. *Unde metus & ex metu consilium, posse imputari Vespasiano, quæ apud Vitellium excusanda erant.* Pichena.

Immo Flavianis & melioribus omnium Romanorum, quos erat credibile, Vespasianum Vitellio prælaturos, & ideo non ingratum fore hos, qui limitem obsidebant, tanquam portionem Vitellianæ factionis, impediri proprio negotio, ne creato & subornato ab sese imperatori, si necessum foret, auxilio venire possent.

Sic & *imputaturos* profecto Batavus, non Vitellianorum duces, ut putavit optimus interpres. *Gronovius*.

Forte potuerunt & ipsi Romani duces, qui Vitelliani hactenus, non *ingratum id bellum* habere, potuerunt & favere Vespasiano ut optimo, sicque bellum initio & hostem dissimulare, & hujus belli ambigua eidem Vespasiano imputare. Sed præcipue hic respicit Tacitus ad socios Civilis, seu Flavianos, sive aperte, sive occulte faverent, seu fortunam specularentur.

id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos: [1] *victoria rationem non reddi.* Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, & patriis exsecrationibus, universos adigit. Missi ad [2] Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, lingua, virtute, par Batavis: numero superantur. Mox occultis nuntiis, pellexit Britannica auxilia, [3] Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac tum [4] Maguntiaci agentes. Erat in Caninefatibus, stolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium insigni, pater ejus multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium impune spreverat. Igitur ipso [5] rebellis familiæ [6] nomine placuit, [7] impositusque scuto, more gentis, &

INTERPRETATIO.

dubium eventum Vespasiano adscriberent: nemini rationem reddituri, si vincerent. *Ingenti adsentientium plausu auditus. barbaro more, & patriis jurisjurandi cærimoniis omnes obstringit. Missi ad Caninefates, qui cœpta communicarent. Ea natio partem insulæ habitat, stirpe, sermone, fortitudine similis Batavis: sed multitudine impar. Dein secretis literis sollicitavit copias auxiliares Britanniæ, nempe cohortes Batavorum, quæ missæ fuerant in Germaniam, ut antea memoravimus, ac tum Moguntiaci agitantes. Erat apud Caninefates inconsulta audentia Brinio, nobilitate stirpis eximia. Pater illius, & si plurima hostiliter perpetrasset, impune tamen contempserat vesaniam bellorum Caii* Cæsaris. *Itaque gratus fuit ipse vocabulo gentis perduellis, sublatusque in*

NOTÆ

1. *Victoriæ rationem reddi.*] Ausonius Paneg. ad Gratianum: *Rationem felicitatis nemo reddit.* Pichena.

2. *Caninefates.*] Populi Batavorum populorum, in Germania inferiore. Hodie pars diœceseos archiepiscopatus Ultrajectensis *Utrecht*. Vel dominium Ultrajectense *la Seigneurie d'Utrecht*, una ex Provinciis Unitis, in Belgio Fœderato. *Tillemonius.*

3. *Pellexit Britannica auxilia.*] Intellige Batavorum cohortes, quæ in Britannia militabant pro Romanis. Nam lib 4 12. hist. *Diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant.* Hæ remissæ *erant* ex Italia in Germaniam, supra lib. 2. *Principium interno simul externoque bello parantibus fatis.*

4. *Maguntiaci.*] Moguntiacum urbs Vangionum populorum ad Rhenum fluvium, in Germania superiore, Galliæ Belgicæ provincia. Hodie *Mayntz* Allemanis, *Mayence* Francis, urbs archiepiscopatus & Electoratus Moguntini, in circulo Rheni inferioris. *Tillemonius.*

5. *Rebellis familiæ*] Ut cui velut ingenita esset audacia, & insitum implacabile odium adversus Romanos, quod traditum à patre veluti per successionem.

6 *Nomine placuit.*] *Brunonem*, scribi, verius fortasse sit. *Lipsius.*

7. *Impositusque scuto, more gentis.*] Mos igitur ille ignotus Romanis, eo quidem ævo. Nam postea irrepsit, sed non nisi cum barbaris.

Galli, Gothi, Franci hunc in cooptando principe ritum habuerunt: & notavit, atque exemplis firmavit P. Pythœus. Illum vide libro 2. Subsecivor. cap 6.

Sed addo etiam Græcis levationem hanc *in scutum*, usurpatam, inter solemnia principatus Zonaras de Hypatio, qui seditiosè contra Justinianum electus: *Et in scutum sublime tollentes, salutant imperatorem.*

Nicephorus Gregoras libro 3 de Theodoro Ducæ filio: *Dictus autem postea ea imperator est à volentibus subditis, sedens in clypeo, juxta morem in hac re receptum.*

sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque accitis [1] Frisiis (transrhenana gens est) [2] duarum cohortium hiberna, [3] proxima occupatu, Oceano irrumpit. Nec prævideranț impetum hostium milites: nec si prævidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur & direpta castra. dein vagos & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos, invadunt. [4] Simul excidiis castellorum imminebant: quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, & quod militum, [5] in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quam robur. Quippe [6] viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis [7] Nerviorum Germanorumque

INTERPRETATIO.

clypeum, ritu patrio, & portantium humeris libratus, dux adsumitur. Statimque accersitis Frisiis, qui transrhenanus populus est, mari invadit castra duarum cohortium, qua propius irrumpi poterant. Nec præsenserat miles irruptionem hostium, nec satis roboris ad propellendum erat, etsi præscivissent. Igitur expugnata & spoliata hiberna, mox irruunt in lixas palabundos, ac tamquam in pace dispersos, & in mercatores Romanos. Eodemque tempore parabant exscindere propugnacula ac præsidia, quæ præfecti cohortium combussere, quia servari non poterant. Signa & vexilla, Rom & quicquid militum erat, contrahuntur in superiorem partem insulæ, duce Aquilio primipilari, magis vocabulum, quam vis exercitus Namque robore cohortium abstracto, Vitellius è finitimis regionibus Nerviorum & Germanorum, ignavam mul-

NOTÆ.

Curopalates de Officiis aulæ: *Novus imperator scuto impositus tollitur in altum.* Lipsius.

1. *Frisiis*] Hi populi Germaniæ magnæ ad Oceanum Germanicum. Hodie pars septentrionalis comitatus *Hollandiæ*, & dominia *Ouvest-Frise*, & *Groningue*. in provinciis Unitis, seu Belgio Fœderato. *Tillemon.*

2 *Duarum cohortium hiberna*] Nullis enim legionum præsidiis occupata erat insula, sed quasdam tantum acceperat cohortes. *Savilius.*

3. *Proxima occupatu, Oceano.*] Sril hac mente: ut Brinto duarum cohortium castra, quæ finitima Caninefatibus, per Oceanum irrupetit. *Lipsius.*

4 *Simul excidiis castellorum imminebat*] Igitur erant castra cohortium castra alarum, castra legionum, & forte *castella* ista, & hæc omnia præsidia, velut arces dominationis & servitutis.

Puto illa castella passim disposita esse in utraque ripa Rheni, quibus scil barbari arcerentur transitu, & socii continerentur. Patet ex his quæ infra: *Directa ex diverso acies, haud procul a flumine Rheno, & obversis in hostem navibus, quas, incensis castellis, illuc appulerant.*

Illæ naves haud dubie apud castella distributæ passim, sed incensis castellis, simul eas contraxerant, iisque utebantur adversus Civilem.

5 *In superiorem insulæ partem.*] Propius *Vetera*, duabus insessa legionibus, *quinta* & *quintadecima*. Savilius.

6. *Viribus cohortium abductis.*] Vitellius certe non cohortes ipsas, aut legiones omnes è Germania abduxit, sed illis manentibus, nomine & specie, valentissimum quemque militem subtraxit. Id est, *vires cohortium* abduxit, ut hic ait. *Lipsius.*

Vires scil cohortium, nomine vexillariorum, abduxerat in Italiam Vitellius.

7. *Nerviorum.*] Nervij, populi Belgicæ Secundæ, in Belgica regione Galliæ Hodie diœcesis archiepiscopatus Cameracensis *Cambray*; vel secundum divisio-

pagis, segnem numerum armis oneraverat. Civilis [1] dolo grassandum ra- 16
tus, incusavit ultro præfectos, *quod castella deseruissent. Se cum cohorte cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent.* Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinionem ducem ejus belli, sed Civilem esse patuit: erumpentibus paulatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultaverant. Ubi insidiæ parum cessere, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit. directa ex diverso acies, haud procul à flumine Rheno, & obversis in hostem navibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit: perculsique milites improvisa proditione, à sociis hostibusque cædebantur. Eadem etiam navibus perfidia. Pars remigum è Batavis, tamquam imperitia, officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contra tendere, & [2] puppes hostili ripæ objicere. ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis, trucidant. donec universa quatuor & viginti navium classis, transfugeret, aut caperetur.
Clara ea victoria in præsens, in posterum usui: [3] armaque & naves, 17

INTERPRETATIO.

titudinem armis oneraverat. Civilis fraude utendum esse existimans, arguit ultro præfectos cohortium, quod præsidia reliquissent. Se Caninefatem motum coërciturum cum cohorte quam regebat: illi in sua quisque castra reverterentur. *Inesse dolum monitis, & sic divisas cohortes posse facilius deleri, innotuit; nec Brinionem præcipuum auctorem ejus belli esse, sed Civilem: emergentibus sensim indiciis, quæ Germani, avida præliorum natio, non diu dissimulaverant. Postquam dolus parum successit, ad vim confugiens, propriis catervis instruit Caninefates, Frisios, & Batavos. Ordinata è contrario acies* Rom. *non longe ab amne Rheno, & oppositis adversus hostem navigiis, quæ, crematis propugnaculis, illuc adpulerant. Nec diu dimicatum erat, cum cohors Tungrorum signa transmisit ad Civilem: exterritique milites* Rom. *inopinata transitione, interficiebantur à sociis & ab hostibus. Eadem etiam fraus classi. Pars nautarum è Batavis, velut inscitiâ, obstabant arti nauclerorum defensorumque. dein contra niti & puppes hostili littori opponere. demum obtruncant rectores & centuriones, nisi eadem cupientes, donec tota classis quatuor & viginti navium transiret ad* hostes, *aut expugnaretur. Insignis ea victoria ad præsens,* & *in futurum utilis: armisque*

NOTÆ.

nem temporalem, pars est comitatus Hannoniæ *Haynaut*, & omnis tractus Cameracensis *Cambresis*, in Belgica regia, *Tillemontius*.

1. *Dolo grassandum.*] Plutarch. Apopht. Lysander *in eos à quibus vituperabatur ut Hercule indignus, quod dolo pleraque ageret, dicebat: quo leonina pellis non perveniat, vulpinam esse assuendam.*

2. *Puppes hostili ripæ objicere.*] Prora enim lacessere debuerunt Batavos, & sic proram objicere hostili ripæ, non puppes. Sed remiges Batavi pugnare in suos noluere, ad quos demum & transire maluerunt.

3. *Armaque & naves.*] Armis indigebant Batavi, quia viros & arma, & virtutem imperio ministrabant. & naves forte prohibitæ, aut abreptæ, vel nullæ, & hæ misari subit. quod Batavi habitantes insulam, præpolleant equitatu, & navibus indigeant.

quibus indigebant, adepti, magna per Germanias Galliasque fama, *libertatis auctores* celebrabantur. Germaniæ statim misere legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem, Civilis arte donisque affectabat, captos cohortium præfectos suas in civitates remittendo: cohortibus abire an manere mallent data potestate. manentibus, [1] honorata militia; digredientibus, spolia Romanorum offerebantur. Simul, secretis sermonibus, admonebat *malorum, quæ tot annis perpessi, miseram servitutem falso pacem vocarent. Batavos, quamquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse. prima acie, fusum victumque Romanum: quid si Gallia jugum exuant? quantum in Italia reliquum? provinciarum sanguine, provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent: Batavo equite protritos* [2] *Æduos Arvernosque. fuisse inter Verginij auxilia Belgas: vereque reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse.* [3] *Nunc easdem omnium partes, addito* [4] *si quid mili-*

INTERPRETATIO.

& navigiis, quibus opus habebant, potiti, magno decore per Germanias Galliasque, velut libertatis assertores *extollebantur. Confestim è Germaniis missi oratores, qui copias & opem promitterent. Civilis arte & muneribus aucupabatur fœdus Galliarum; itaque præfectos cohortium qui venerant in potestatem, in suas civitates remisit, concessa venia cohortibus, seu abscedere, sive remanere mallent. offerebatur remanentibus honestus in bello gradus seu locus, abeuntibus præda, & opes Romanorum. Etiam arcanis colloquiis enumerabat* ærumnas, quas per tot annos passi, miserabile servitium falsò appellarent pacem Batavos, licet à vectigalibus immunes, arma sumpsisse adversus communes tyrannos Primâ pugnâ fugatum profligatumque Romanum: quid si Galliæ jugum excutiant? quid in Italia superesse? populorum cruore populos superari Ne Vindicis prælium reputarent animis: Batavorum equitatu proculcatos Æduos Arvernosque. extitisse inter auxiliares Verginij Belgas, serioque advertentibus, Galliam suomet robore prostratam, corruisse. Nunc easdem partes omnium,

NOTÆ.

Sed tum sic, nunc vero longe aliter se res habent. Puto equitatu prævaluisse Batavos, quia Galli ipsi, quia fortes viri, & in castris Rom. perpetuo militabant, atque in expeditiones longinquas abducebantur, & procul à sua Gallia, seu Germania.

1. *Honorata militia.*] Id est honestus gradus in bello, cuilibet pro sua sorte, splendidioribus munia officiaque, plebeiis vero stipendia majora, &c.

2. *Æduos Arvernosque.*] Sic loquitur, quia isti Galli, ut propiores Romanis, opulentia, luxu, deliciis, commercio urbis, ac longa pace fracti & emolliti, atque ipsi miles Vindicis, protriti fuerant equitatu Batavorum, & auxiliis Belgarum qui *fortissimi Gallorum*, ut scribit Cæsar.

Belgæ inter auxilia legionum superioris Germaniæ, quibus præerat Verginius, & vicit Gallos, immoto exercitu inferioris Germaniæ. nec bello aut prælio adversus Vindicem adfuere Batavi qui auxilia inferioris exercitus. Et ipsæ octo cohortes tum in Britannia, aut certe transibant in Italiam evocatæ à Nerone.

Arvernos.] Arverni populi Aquitaniæ Primæ, in Gallia. Hodie diœceses Episcopatuum *Clermont & Saint Flour*; vel secundum divisionem temporalem omnis provincia *Auvergne*, & pars provinciæ *Bourbonnois*, in regno Franciæ versus medium & meridiem. *Tillemontius.*

3. *Nunc easdem omnium partes.*] Inta-

tarij

tarii disciplina in castris Romanorum viguerit. esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. [1] *Servirent Syria*], *Asiaque, & suetus regibus Oriens:* [2] *multos adhuc in Gallia vivere, ante tributa genitos. Nuper certe, caeso Quinctilio Varo, pulsam è Germania servitutem: Nec Vitellium principem, sed Caesarem Augustum bello provocatum. Libertatem natura, etiam mutis animalibus, datam. Virtutem proprium hominis bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent vacui occupatos; integri fessos. dum alij Vespasianum, alij Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque.* Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit: ubi *expugnata* [3] *castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insula Romanum nomen*, trepidi nuntij afferebant; [4] Mumium Lupercum legatum (is 18

INTERPRETATIO.

Gallorum, adjuncto, si quid, militari severitate retenta, in castris Romanis floruerit. Stare à se vetustum militem, à quo nuper legiones Othonis profligatae fuerint. Jugum subirent Syria, Asiaque, & regibus inservire solitus Oriens: plurimos adhuc in Gallia superesse, natos ante vectigalia. Haud pridem certe interfecto Quintilio Varo, exturbatam è Germania servitutem. Nec Vitellium imperatorem, sed Caesarem Augustum tunc armis lacessitum. Libertatem à natura concessam etiam mutis animantibus. Fortitudinem proprium hominis decus. Deos melioribus favere. Igitur invaderent liberi & expediti distentos ac impeditos: recentes fatigatos atque attritos. dum alij juvant Vespasianum, alij Vitellium, aperiri occasionem adversus utrumque. *Ita Galliis Germaniisque imminens, si consilia processissent, potentissimarum opulentissimarumque gentium imperium adipiscebatur. At Flaccus Hordeonius prima Civilis coepta dissimulando fovit: postquam* tamen *pavidi nuntij monebant*, capta hiberna, fusas cohortes, ejectum populum Rom. ex insula Batavorum, exire contra

NOTAE.

nuit, jam non esse divisos Gallos, ut tempore Vindicis & Galbae, sed in iisdem partibus esse Aeduos, Arvernos, Batavos, Belgas, & omnes universim Gallias consensu easdem tueri partes.

4. *Si quid.*] Intelligit veteranas illas octo cohortes Batavorum toties memoratas, quas severitate disciplinae anteponit legionibus, quae in partibus Vitellij legiones Othonis profligaverant.

1. *Servirent Syria, Asia.*] Id dicit, quia apud Orientem opulentissimi reges & maxima imperia. Comparat Asiaticos cum Gallis & Germanis, qui acerrime tuentur libertatem, & qui reguntur fere in quantum volunt, apud quos modici, vel nulli reges.

Hinc statim occisus Arminius qui Germanicae libertati insidiabatur, qui regnum apud suos affectabat. *quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas.* Tac. de Mor. Germ. 37.

2. *Multos adhuc in Gallia.*] Cautè videlegas. Si enim de prima servitute & stipendio quod Caesar imposuit, capis: capieris. Quomodo enim vera haec assertio, cum ab eo tempore ad hunc diem, anni intersint fere CXX? Nec tam vivales, ut opinor, tunc nostri Galli.

Sed ad Augustum ejusque aevum id referri verius erit, qui censum tributumque instituit, quod penderent Galli. Idque in consulatu suo septimo. Ad quam rationem nihil absurdi, aut vani in hac oratione Civilis. *Lipsius.*

3. *Castra.*] Scilicet legionum. *Savilius.*

4. *Mummium Lupercum.*] Non sine veri

SSSſ

duarum legionum hibernis præerat) *egredi adversus hostem* jubet. Lupercus [1] legionarios è præsentibus; [2] Ubios è proximis, Treverorum equites, haud longe agentes, raptim transmisit: addita Batavorum ala, quæ jam pridem corrupta, fidem simulabat, ut proditis in ipsa acie Romanis, majore pretio fugeret. Civilis [3] captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, & hostes memoria cladis terrerentur; [4] matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos, consistere à tergo jubet: [5] hortamenta victoriæ, vel pulsis pudo-

INTERPRETATIO.

hostem jubet *Mumium Lupercum legatum, qui duarum legionum castra curabat. Lupercus propere transmittit legionarios ex his qui aderant; Vbios è propinquis, & equitatum Treverorum haud procul agitantem: adjuncta ala Batavorum, quæ jamdiu sollicitata, obsequium fingebat, ut, desertis in ipsa pugna Romanis, majore merito transiret. Civilis expugnatarum cohortium vexillis circumcinctus, ut suis copiis nuperum decus ob oculos versaretur, & hostes recordatione cladis perturbarentur; stare à tergo præcipit matrem suam sororesque, simul & omnium uxores tenerosque filios, incitamenta*

NOTÆ.

specie dicere liceat, Vitellium legiones admodum reliquisse imminutas, fere dimidia parte detracta (utraque enim hæc legio vix quinque armatorum millia complectitur.) sed & ducibus destitutas, uno legato, qui duabus præesset legionibus, relicto.

Et tamen, quasi se corrigeret Tacitus, alium lectori, tanquam ex machina obtrudit, scilicet Numisium Rufum, quem ut *Vetera* venisse, nulla nobis ratione constat; ita longè absurdius alio extra Vetera loco constituitur.

Si ab initio ibi constitit, cur Tacitus scribit, Lupercus solus *duarum legionum hibernis præerat?* Si non, cur & quando eo se recepit? Et præsertim cur & quando discessit? *Savilius.*

1. *Legionarios è præsentibus.*] Militia *in præsenti*, & milites *præsentes* dicebantur, qui in comitatu principis agebant. Unde magistri militum *in præsenti*, vel *præsentales*. Quod explicat Guidus Pancirollus in notitia imperij Orientalis capite 31.

Τὸ, *præsentibus*, hic intelligendum de militibus qui aderant, ad differentiam Ubiorum, qui in proximo, & Treverorum, qui longius degebant. Sic historiarum 2. *Missus est in locum ejus. Vettius Bolanus è præsentibus.* Et Sallust. in Jug. *Marius cum Ligure præmissa ejus cognitum, ex præsentibus misit.* Pichena.

2. *Vbios.*] Ubij populi Germaniæ inferioris provinciæ, in Belgica regione Galliæ, & ad Rhenum fluvium. Hodie pars diœceseos Archiepiscopatus Coloniensis *Cologne*; vel secundum divisionem temporalem, dominium Archiepiscopatus & Electoratus Coloniensis, cum urbe Colonia, atque ducatus Juliacensis, *Juliers*, &c. in circulis Rheni inferioris & Vvestphaliæ. *Tillemonius.*

3. *Captarum cohortium signis.*] Instar ducis, vel imperatoris Rom. quia scil. nihil sanctius, nihil venerabilius, aut splendidius ipsis signis. Non majora his decora aut insignia. *Honorem pilorum* vocat Plinius Paneg.

4. *Matrem suam sororesque*] Sic de Mor. Germ. cap. 7. *Quodquè præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit. Sed familiæ & propinquitates & in proximo pignora, unde fœminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium; hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores.*

5. *Hortamenta victoriæ.*] Sic de Mor.

rem. Ut [1] virorum cantu, feminarum ululatu, sonuit acies; [2] nequaquam par à legionibus, cohortibusq; redditur clamor. nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa. sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, fœda fuga dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus, in [3] castra, quibus *Veterum* nomen est. Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur. Iisdem diebus [4] Batavorum & Caninefatium cohortes, cum jussu Vitellij in urbem pergerent, missus à Civile nuntius assequitur. Intumuere statim superbia ferociaque, & *pretium itineris, donativum, duplex stipendium, augeri equitum numerum*, promissa sane à Vitellio, postulabant, non ut assequerentur, sed caussam seditioni. Et Flaccus multa concedendo, nihil 19

INTERPRETATIO.

victoria, vel passis ignominiam. Ut virorum clamore, mulierumque ululatu insonuit acies; nequaquam par vociferatio remittitur à legionibus & cohortibus Rom. *Ala Batavorum transiens detexerat cornu sinistrum, statimque adversus nos signa obvertit. sed legionarii, quamvis rebus iam ambiguis, arma stationemque tenebant. Copia Ubiorum & Treverorum turpi fuga effusa, passim per agros vagantur. Illuc ingruêre Germani. Et interea spatium fuit quo legiones effugerent in hiberna, qua* Vetera *vocant. Claudius Labeo præfectus alæ Batavorum, provinciali æmulatione infensus Civili, in Frisios abducitur, ne occisus indignationem moveret apud suos, vel si remaneret, caussas dissensionis excitaret. Eodem tempore nuncius missus à Civili, attingit cohortes Batavorum & Caninefatium, cum jussu Vitellij Romam contenderent. Statim exarsere animis per arrogantiam, ac pervicaciam, & flagitabant* præmium expeditionis, donativum, geminum stipendium, & addi sibi equitatum numero ampliorem, *quæ certe promiserat illis Vitellius; sed* hæc tum petebant, *non ut obtinerent, sed ut occasionem discordiæ* invenirent. *Et Flac-*

NOTÆ.

Germ. 8 *Memoriæ proditur, quasdam acies inclinatas jam & labantes à fœminis restitutas, constantia precum, & objectu pectorum, & monstrata cominus captivitate, quam longe impatientius, fœminarum suarum nomine, timent.*

1. *Virorum cantu.*] Sic de Mor. Germ. cap. 3. *Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. Terrent enim trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam voces illæ quam virtutis concentus videntur.*

2. *Nequaquam par.*] Quod valde Romani observabant, & velut omen habebant eventus,

Appianus in Parthicis: *Crassus jussit eos clamorem edere. In quo maxime militum mœstitia deprehensa est, exilem & dissonum clamorem edentium. Contra, à barbaris clarus & fortis est redditus.* Lipsius.

3. *Castra quibus Veterum nomen est.*] Castra Vetera, oppidum Gugernorum populorum, in Germania inferiore, provincia Galliæ Belgicæ. Hodie *Santen*, oppidum ducatus Cliviæ ad meridiem, & ad occidentem Rheni fluvij, in circulo Vvestphaliæ. Ex Geographia Sansonis. *Tillemonius.*

4. *Batavorum & Caninefatium cohortes.*] Hæ sunt illæ *octo cohortes Batavorum*, nunc ad Maguntiacum relictæ, quo

aliud effecerat, quam ut acrius exposcerent, quæ sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivere, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit, *num obsequium abnuentes vi coërceret.* Mox insita ignavia, & trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus, & [1] subito delectu suppletæ legiones angebant, statuit continere intra castra militem. Dein pœnitentia, & arguentibus ipsis qui suaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui [2] Bonnam obtinebat, ut *arceret transitu Batavos: se cum exercitu, tergis eorum hæsurum.* Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque litteris Gallum monuit, [3] ne terreret abeuntes. Unde suspicio, sponte legatorum excitari bellum: quin cuncta quæ acciderant, aut metuebantur, non inertia militis, neque hostium vi, sed fraude ducum evenire. Batavi, cum castris Bonnensibus propinquarent, præmisere qui Herennio Gallo mandata cohortium ex-

INTERPRETATIO.

cui multa largiendo, nihil aliud obtinuerat, quam ut vehementius efflagitarent, quæ prævidebant recusaturum. Contempto Flacco, perrexere in Germaniam inferiorem, ut Civili se adjungerent. Hordeonius, accitis tribunis & centurionibus, deliberavit, num vi comprimeret parere recusantes. *Dein ingenita secordia, & pavidis administris, quos dubia sociorum fides, & tumultuario milite suppleta legiones, anxios habebant, decrevit attinere exercitum intra munimenta. Postea, mutato consilio, & increpantibus ipsismet, qui id consuluerant, veluti secuturus, mandavit Herennio Gallo, legato primæ legionis, qui Bonnæ præerat,* ut Batavos prohiberet transgressu: se cum legionibus à tergo invasurum. *Et profligari poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, illatis utrimque signis, medios intercepissent. Flaccus proposito abstitit, aliisque epistolis Gallo mandavit, ne terrorem inferret abscedentibus. Unde orta opinio, voluntate ducum accendi bellum: quin etiam omnia quæ contigerant, aut timebantur, ea non accidere ignavia militis, neque potentia hostium, sed perfidia legatorum. Batavi, cum ad præsidia Bonnensia prope accederent, præmisere qui desideria cohortium Herennio Gal-*

NOTÆ.

loco Civilis clam submissis nuntiis, ad defectionem eas sollicitabat, ut ex hoc libro cognoscimus.

Et quanquam nulli ante expressum Caninefatum nomen est, probat hic locus, illas octo cohortes ex mixtis duabus gentibus coiisse, sumto à Batavis nomine, velut à parte principaliori, quos & potentia, atque exinde celebritas reddiderat notissimos.

Sane Caninefates Batavorum pars erant, juncti insula, lingua & origine, ut paulo ante ostendit.

Atque hæc fortassis causa est, cur in libro de moribus Germanorum solos nominet Batavos, aut quod cæteros, commune nomen designet, aut quod propria appellatione indigni essent. *Savilius.*

1. *Subito delectu suppleta legiones.*] Magontiaci tum duas habuit legiones Hordeonius, quartam & duodevicesimam, alias duo & vicesimam.

2. *Bonnam.*] Hæc urbs Ubiorum populorum, in Germania inferiore provincia Galliæ Belgicæ Hodie *Bonne* urbs Archiepiscoparus & Electoratus Coloniensis, prope Rhenum fluvium.

3. *Ne terreret abeuntes.*] Ita Florent. & Ven. vulgo, *ne teneret.* Pichena.

Magis pro re & pro genio Taciti, *ter-*

ponerent: *Nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus totiens bellassent. Longa atque irrita militia fessis, patriæ atque otij cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cunctantem legatum milites perpulerant, *fortunam prælij experiretur.* [1] Tria millia legionariorum, & tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi veteres militiæ, in cuneos congregantur, densi undique, & frontem tergaque ac latus tutii. Sic tenuem aciem nostrorum perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, & vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis: cumulatæ corporibus fossæ. nec cæde tantum & vulneribus, [2] sed ruina, & suis plerique telis interiere. Victores, colonia Agrippinensium vitata, nihil cætero in itinere hostile ausi, Bonnense prælium excusabant: tanquam petita pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consuluissent. Civilis adventu veteranarum cohortium, justi 21
jam exercitus ductor, sed consilij ambiguus, & vim Romanam reputans, cunctos qui aderant, in verba Vespasiani adigit. Mittitque legatos ad duas legiones, quæ priore acie pulsæ, in Vetera castra concesserant, *ut*

INTERPRETATIO.

lo referrent; Nullam sibi discordiam adversus Romanos, prò quibus toties armis certassent, diuturno & sterili bello fatigatis *ipsis* desiderium esse patriæ & quietis. Si nemo obstaret, in via nihil hostile commissuros: quod si arma opponantur, armis ferroque iter *sibi* facturos. *Milites incitarant dubitantem legatum*, ut *fortunam pugna* tentaret. *Tria millia legionariorum, & subitaria cohortes Belgarum, simulque oppidanorum, & lixarum iners, sed petulans ante discrimen turba, omnibus portis effunduntur, ut Batavos numero inæquales circumveniant. Illi pridem bello exerciti, in cuneos componuntur, conferti undique, & à fronte, à tergo atque à lateribus defensi. Sic infrequentem aciem nostrorum perrumpunt. Abscedentibus Belgis, proturbatur legio, & ad castra portasque pavidi contendebant: Illic plurima cædes. impleta cadaveribus fossa. nec ferro tantum & vulneribus perire, sed* etiam *casu ac strage, & suis plerique telis* confossi. *Victores, declinata civitate Agrippinensium, nihil hostile per reliquam viam aggressi sunt, & Bonnense certamen excusabant, tanquam, postulata pace, & postquam non concedebatur, sua saluti providissent. Civilis, adjunctis vetustis cohortibus, justi jam exercitus imperator, sed consilij incertus, & potentiam Rom. revolvens animo, quotquot præsentes aderant, in nomen Vespasiani sacramentum appellare jubet. Mittitque oratores ad duas legiones, quæ superiore prælio fusæ, in Vetera hiberna se receperant*, ut eodem sacra-

NOTÆ.

reret. Nam si *tenere* eas seu retinere noluit, magis & cavere debuit, ne *terreret abeuntes*. quia sic contumaciam & rebellionem irritaret. Et sic volunt libri MSS.

1. *Tria millia legionariorum.*] Cum integra legio constet 6000. aut minimum 5000. millibus armatorum. *Savil.*

2. *Sed ruina.*] Puto, quia fusi fugatique tendebant ad vallum & portas, hinc in fossas circumdatas vallo cadebant, & casu illo, seu ruina periere, & eum plerique cadendo, propriis, aut sociorum armis confodiebantur.

idem sacramentum acciperent. Redditur responsum, *neque proditoris, neque hostium se consiliis uti. Esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem & arma usque ad supremum spiritum retenturos. proinde perfuga Batavus arbitrum rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris pœnas exspectaret.* Quæ ubi relata Civili, incensus ira, universam Batavorum gentem in arma rapit. Junguntur [1] Bructeri [2] Tencterique, & excita nuntiis Germania, ad
22 prædam famamque. Adversus has belli concurrentis minas, legati legionum, Mumius Lupercus, & [3] Numisius Rufus, [4] vallum murosque firmabant. subversa [5] longæ pacis opera, haud procul castris in modum municipij exstructa, ne hostibus usui forent. [6] Sed parum provisum,

INTERPRETATIO.

mento adigerentur. *Respondent*, se, neque proditoris, neque hostium sequi consilia. Esse sibi Vitellium imperatorem, pro quo obsequium fidemque & arma retenturi essent, usque ad extremum vitæ finem. Itaque desertor Batavus ne se rerum Rom. arbitrum ferret, sed dignum facinore supplicium opperiretur. *Quæ postquam renunciata sunt Civili, ira praeceps, totam Batavorum nationem ad arma excit. Adduntur Bructeri Tencterique, & concitata nuntiis Germania, ad raptus famamque. Adversus has belli undequaque ingruentis minas, legati legionum Mumius Lupercus, & Numisius Rufus muniebant aggerem fossamque & mœnia castrorum firmabant. solo æquata sunt diuturnæ pacis ædificia, haud procul vallo instar oppidi constituta, ne iis hostes uterentur. Sed non satis prospectum* est, *ut commeatus in*

NOTÆ.

1. *Bructeri.*] Populi Germaniæ magnæ ad Amisiam fluvium, dividuntur in *Majores & Minores.* Hodie Episcopatus Monasteriensis *Munster*, &c. In circulo Vvestphaliæ. *Tillemonius.*

2. *Tencteri.*] Populi Germaniæ magnæ ad Rhenum fluvium. Hodie ducatus Bergseu *Mons*, & comitatus *Sigen*, & *Dillenbourg*, in circulo Vvestphaliæ. *Tillemonius.*

3. *Numisius Rufus.*] Ibi memoria lapsus Tac. nam solus Lupercus *duarum legionum hibernis praerat.* Numisium quoque ad Vetera non fuisse, sed decimæsextæ potius legionis legatum, cui castra ad Novesium, alia facile ex Tacito loca probaverint. *Savilius.*

4. *Vallum murosque firmabant.*] Hiberna enim legionum postremis temporibus, urbium instar, muniri cœperunt. *Savilius.*

5. *Longa pacis opera.*] Id est, *procestria.* & quæ ædificari ante castra solent, usibus lixarum, aut adventorum. Me vide Milit. 5 Dial. 1. *Lipsius.*

Longa pacis opera.] Extra ipsa hiberna seu stativa adnectere solebant aliqua ædificia, quæ *procestria* appellabantur, ut in iis reciperentur lixæ, mercatores, aliique pagani, qui castra sequebantur. Eos enim Romani militibus non miscebant.

Quin etiam ignominiæ loco, extra vallum tendere milites cogebantur. Tacitus libro 13. *Milites que tendere omnes extra vallum jussit. Inque ea contumelia detenti, nec nisi precibus universi exercitus exsoluti sunt.*

Livius libro 10. *Cohortes quæ signa amiserant, extra vallum sine tentoriis, destitutas invenit.* Frontinus libro 4. *Otacilius Crassus consul, eos qui ab Annibale sub jugum missi redierant, tendere extra vallum jussit.*

6. *Sed parum provisum ut.*] Peccatum, *inquit*, in eo à ducibus, quod dum ædificia pro castris diruuntur, commeatum aliaque tolerandæ obsidioni, diripi permisere, potius quam, ut in castra converterent ad usum. *Lipsius.*

ut copiæ in castra conveherentur; rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quæ adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, [1] utramque Rheni ripam, [2] quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, assultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc [3] veteranarum cohortium signa, inde deprompta [4] silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, [5] mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos. & spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm, vix [6] quinque millia armatorum Romanorum tuebantur. Sed

INTERPRETATIO.

castra deferrentur; copias *rapi passi sunt* duces. *Ita brevi consumpta sunt per licentiam, quæ diu suppeditassent contra necessitates. Civilis cum lectissimis Batavorum media acie adsistens, utrumque littus Rheni occupat, dispositis* hic *Germanorum cuneis, quo atrocior adspectu foret, advolitante* interim *per campos equitatu. Simulque classis in adversum fluvium impellebantur. Hinc vexilla vetustarum cohortium. illinc detracta saltibus nemoribusque ferarum effigies, ut quælibet natio incedere ad certamen solet, juncta* simul *belli civilis extraneique specie, terruerant circumsessos, & spem obsidentium firmabat spatium ingens castrorum, quæ* pro *duabus legionibus exstructa, vix quinque millia militum Romanorum defendebant. Sed lixarum adfluens turba,*

NOTÆ.

1. *Vtramque Rheni ripam.*] Vox, *utramque*. Budensi abest. Et verò cur utramque ripam milite compleverit, cum hæc in altera gesta?

Forte leg. *utrimque*. Id enim veri speciem habet, supra infraque castra militem locatum, ad obsessorum terrorem. *Lipsius.*

Vulgatam Florentinus & alij veteres confirmant, nec mirum videri debet, Civilem, qui militibus abundabat, navesque habebat, ad eos hinc inde absque ullo periculo traducendos, in utraque ripa catervas suas explicavisse, ad speciem & terrorem, ac fortasse ad commeatum, pro tanta multitudine facilius parandum. Romani enim suam ripam tunc non custodiebant; quippe obsessi. *Pichena.*

2. *Quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet.*] Britanni, Germani, Thraces, fere majores & truculentiores armatos disponebant in muris, in vallo, vel in primis ordinibus, seu prima acie, in speciem simul ac terrorem Sic supra lib. II. an. notavimus. Et sic *truces* ultro, *insita feritati magis intonabantur*.

3. *Veteranarum cohortium.*] Batavos, scilicet. *Savilius.*

4. *Silvis lucisque.*] Tacitus de Moribus genris: *Effigiesque & signa quædam detracta lucis, in prælium ferunt.*

5. *Mixta belli civilis externique.*] Respicit antecedentia verba. Nam veteranæ cohortes Batavorum, quæ in eo exercitu erant cum signis ad Romanum morem, speciem belli civilis præseferebant. *Pichena.*

Mixta belli civilis externique facie.] *Civilis*, nempe quia ibi signa Romana & socij eadem militia exerciti in castris Rom. quia ibi arma & disciplina eadem cum Romanis. *Externique*, quia ibi Germani suo more bellantes, suaque signa deferentes, nempe *ferarum imagines depromptas sylvis lucisque*. nempe aptorum. hinc terror.

6. *Quinque millia armatorum Romanorum tuebantur.*] Dixit Tacitus, *Romanorum*, ut à quinque millium summa excluderet servos, lixas, atque id genus hominum. *Pichena.*

lixarum multitudo, turbata pace illuc congregata, & bello ministra
23 aderat. Pars castrorum, in collem leniter assurgens, pars æquo adibatur. quippe illis hibernis, obsideri premique Germanias Augustus crediderat: neque unquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. [1] Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis & arma satis placebant. Batavi, Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quæque gens, [2] consistunt, eminus lacessentes. Post ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium irrita hærebant, & desuper saxis vulnerabantur; clamore atque impetu, invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum, scandebantque jam quidam, cum gladiis & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruuntur, præferoces initio, & rebus secundis nimii. Sed tum prædæ cupidine, adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi: nec ulla ipsis solertia. perfugæ captivique docebant struere materias [3] in modum pontis, mox subjectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex ag-

INTERPRETATIO.

commoto bello illuc concurrerat, & ipsa bello operam navabat. Pars munimentorum in acclive jugum clementer attollebatur, pars in plano jacebat. Namque Augustus existimaverat, illis castris occludi reprimique Germanias: neque unquam sperasset, *eam calamitatem* fore, *ut legiones nostras ultro* Barbari *obsiderent. Proinde non loco, neque castris adjuncta opera aut munimenta; vis & arma sufficere videbantur. Batavi & Transrhenani, quo separata virtus clarius animadverteretur, & magis conspicua foret, quæque simul invicem natio, componuntur,* castra *eminus oppugnantes. At postquam pleraque missilium in cassum jacta pendebant, defixa propugnaculis pinnisque murorum, & desuper lapidibus sauciabantur, ululatu insultuque irrupere castra, admotis plerique scalis, alii facta testudine. Subibantque jam nonnulli, cum ensibus & armorum impulsu deturbati & in præceps jacti, sudibus & telis opprimuntur, maxime prompti violentique principio, & rebus prosperis audaciores. Sed tum spoliorum opumque desiderio, improspera etiam ferebant. Etiam machinas adhibuere, quod ipsis insuetum: nec ulla ipsis ars aut industria. transfugæ & captivi admonebant. & erexere materias seu tabulata ad instar pontis; dein subditis rotis, adigere: ut alii supra stantes,*

NOTÆ.

1. *Inde non loco, neque munimentis labor additus.*] Naturæ seu ingenio loci nullum opus, ars, seu manus addiderat, & castra erant tantum muniia pro more, fere potius ad continendum militem, quam ad propellendos hostes, & potius spectata distantia castrorum inter se, seu propinquitas, quam ingenium loci.

2. *Consistunt.*] Quo discreta virtus manifestius spectaretur, *sibi quæque gens consistunt*, id est, sibi invicem in aciem adsistunt, seu prope invicem consistunt gens quæque, seorsim scil. ab alia gente.

3. *In modum pontis.*] Vegetius libro 4. capite 7. in descriptione turris ambulatoriæ, mentionem facit pontis, hisce verbis: *Circa mediam partem accipit pontem factum de duabus trabibus, quem subito prolatum, inter turrim murumque constituunt, & per eum egredientes de machina milites, occupant muros, & in civitatem transeunt.*

gere

gere præliatentur: pars intus, occulti muros subruerent. Sed excussa
balistis saxa stravere informe opus. & crates vineasque parantibus,
adactæ tormentis ardentes hastæ. ultroque ipsi oppugnatores ignibus
petebantur: donec desperata vi, verterent consilium ad moras, haud
ignari paucorum dierum inesse alimenta, & multum imbellis turbæ.
Simul ex inopia proditio, & fluxa servitiorum fides, ac fortuita bel-
li sperabantur. [1] Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, & mis- 24
sis per Gallias qui auxilia concirent, lectos è legionibus Dillio Vo-
culæ [2] duodevicesimæ legionis legato tradit, ut quam maximis per ri-
pam itineribus celeraret. Ipse pavidus torpere, invisus militibus. ne-
que enim ambigue fremebant, *emissas à Maguntiaco Batavorum co-
hortes, dissimulatos Civilis conatus, acciri in societatem Germanos.* non

INTERPRETATIO.

velut ex aggere pugnarent: alii intus, abditi mœnia subverterent. Sed emissi machinis lapides profligavere indigestam molem. & crates vineasque disponentibus, injecta sunt catapultis flagrantes tedæ. ultroque ipsi obsessores flammis oppugnabantur: donec, abjecta spe, vi potiundi castris, *mutato consilio, tempus traherent. haud inscii inesse vallo copias ad paucos dies, & multum inermis vulgi. Simul ex penuria transitio, & levis mancipiorum fides, & casus belli exspectabantur. Interea Hordeonius, comperta obsidione castrorum, & missis per Gallias, qui auxiliares copias accirent, robora legionum permittit Dillio Voculæ legato legionis duodevicesima, ut properaret per littus* Rheni *quamcelerrimo gradu posset. Ipse* Flaccus *segnitia languere. odiosus militibus. nec enim occulto indignabantur:* esse dimissas cohortes Batavorum à Maguntiaco, aucta adjutaque per dissimulationem Civilis cœpta, adsumi in commilitium Germanos. neque ma-

NOTÆ.

Tacitus hoc loco per *pontem* intelligere videtur totam machinam ambulatoriæ turris, non solam partem, quam sic Vegetius speciatim vocat. *Savil.*

1. *Flaccus interim.*] Hordeonius Flaccus, cum ad Mogontiacum, ubi quartæ & octavædecimæ legionis hiberna, obsessa Vetera intellexisset, Didium Voculam, legatum octavædecimæ, præmisit, & selectum utriusque legionis robur.

Hordeonius, relicto ad Magontiacum præsidio, quod hibernis custodiendis sufficeret, videtur proximè subsecutus, & assecutus Voculam Bonnæ, adsitæ fluvio, octo supra Coloniam milliaribus, sexaginta supra Vetera, ut testatur Antoninus in Itinerario & Tacitus 1. Ann. & sic pariter Coloniam profecti: ubi instante per rebellionem exercitu, & suadente invaletudine, abdicatam præfecturam, saltem ejus exercitium, in Voculam transtulit.

Cum illis nihilominus Novesium perrexit, hodie *Nuys* vocant, sexdecim milliarium infra Coloniam distantia, ex Antonini dimensione. Flaccus Novesii substitisse videtur, occiditurque ibidem, ut manifestum, mota per ebrios milites seditione.

Sed Vocula cum magna exercitus parte contendit ulterius, ut cœperat, propiusque Vetera, delecto castris loco Geldubæ, quæ ad Rhenum arx est, *ubi siceris generositas præcipua*, ait Plinius. *Savilius.*

2. *Duodevicesima legionis legato*] Libri & historia, *duodevicesima.* Vide quæ notavi libro 1. h. 55 Inferius etiam dixit: *Dein mutati in pœnitentiam primani quartaniq; & duodevicesimani, &*

Primi Antonii, neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse. aperta odia, armaque palam depelli: fraudem & dolum, obscura, eoque inevitabilia. Civilem stare contra, struere aciem; Hordeonium, è cubiculo & lectulo, jubere quidquid hosti conducat. Tot armatas fortissimorum virorum manus, unius senis valetudine regi. [2] *Quin potius interfecto traditore, fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent.* His inter se vocibus instinctos, flammavere insuper allatæ à Vespasiano litteræ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit: vinctosque qui attulerant, ad Vitellium misit. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat: *ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tamquam à Maguntiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis. Ignota hæc ceteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari: cum accursu tot provinciarum, exstingui repens perfidia potuerit.* Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus per Gallias Britanniamque & Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit: instituitque pessimum facinus, ut epistolæ Aquiliferis legionum traderentur, à quis ante militi quam ducibus legebantur. Tum è seditiosis unum vinciri jubet, [3] magis usurpandi juris, quam

INTERPRETATIO.

gis provectum auctumque Vespasianum, subsidio Primi Antonii & Muciani, quam ea simulatione. manifestas offensiones, bellumque apertum palam propulsari; perfidiam & astum, occulta, ideoque ineluctabilia esse. Civilem contra pugnare & instruere aciem; at Flaccum è tentorio & cubili imperare, quidquid hosti utile sit. Tot armatas strenuissimorum virorum dexteras gubernari ab uno & invalido sene. Quin potius occiso proditore, fortunam fortitudinemque suam infausto omine liberarent. *His invicem sermonibus incitos, accendere præterea missa à Vespasiano epistola, quas* tamen *Hordeonius, vocato exercitu palam legit, quia dissimulari non poterant, & coërcitos vinclis nuntios duci jussit ad Vitellium. Ita placatis animis, venere Bonnam, castra primæ legionis. Infestior illic miles caussam cladis refundebat in Flaccum;* ejus mandatis commissum adversus Batavos prælium, quasi advenirent legiones Maguntiaco: ejusdem perfidia profligatos ipsos, nullis supervenientibus copiis. Incomperta hæc reliquis legionibus, neque principem suum admoneri: cum auxilio tot provinciarum, recens perduellio opprimi potuerit. *Hordeonius legit coram milite exemplaria omnium epistolarum, quibus auxilia rogabat per Gallias Britanniamque & Hispanias; usurpavitque institutum deterrimum,* scil. *ut præberentur literæ signiferis legionum, à quibus recitabantur prius militi, quam ducibus: Tum seditiosorum uni catenas indi jubet,*

NOTÆ.

Voculam sequuntur. quod non est mutandum. *Savilius.*

1. *Aperta odia armaque.*] Sallustii est: *Hostem adversum deprimere, homini strenuo haud difficile est: occulta pericula neque vitare, neque facere, bonis in promptu est.* Lipsius.

2. *Quin potius interfecto traditore.*] Sic vulgus insanum modo personis, modo locis, suas calamitates adscribit, etiam tempori, cœlo. & elementis ipsis.

3. *Magis usurpandi juris.*] Id est, ut

quia unius culpa foret. [1] Motusque Bonna exercitus, in coloniam
Agrippinensem, affluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Ro-
manam enixè juvabant. Mox valescentibus Germanis, [2] pleræque ci-
vitates adversum nos armatæ, spe libertatis; &, si exuissent servi-
tium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec ter-
rorem unius militis vincula indiderant. quin idem ille arguebat ultro
conscientiam ducis: tamquam nuntius inter Civilem Flaccumque, falso
crimine, testis veri opprimeretur. Conscendit tribunal Vocula, mira
constantia, prehensumque militem ac vociferantem *duci ad supplicium*
jussit. Et dum mali pavent, optimus quisque jussis paruere. Exin
consensu *ducem Voculam* poscentibus, Flaccus summam rerum ei per-
misit. Sed discordes animos multa efferabant, [3] inopia stipendii fru- 26
mentique, & simul [4] delectum tributaque Galliæ aspernantes; Rhe-
nus, [5] incognita illi cœlo siccitate, vix navium patiens, arti commea-
tus; dispositæ per omnem ripam stationes, [6] quæ Germanos vado ar-

INTERPRETATIO.

magis exercendæ auctoritatis gratia, *quam quia unius crimen foret. Exercitusque profectus est Bonnâ in civitatem Agrippinensem, adcurrentibus auxiliis Gallorum, qui primo partes Rom. summa ope fovebant. Dein adauctis Germanis, pleraque nationes* Galliarum *adversus nos excita, desiderio libertatis, & si servitii jugum excussissent, cupiditate dominandi. Gravescebat ira legionum, nec unius militis catena metum intulerant. quin idem ille accusabat ultro* eodem scelere innexum ducem, & quasi nuntius ipse inter Civilem & Flaccum, supposito facinore, conscius veri exstingueretur. *Ascendit suggestum Vocula, insignis constantia, correptumque militem clamitantemque rapi ad mortem jussit. Et dum pessimi metuunt, modestissimus quisque imperiis morem gessere. Mox consensu* ducem Voculam *postulantibus, Hordeonius summum rerum arbitrium ei concessit. Sed turbidum militem plurima exasperabant, penuria pecuniæ & annonæ; & simul Galliæ abnuentes præbere auxilia & vectigalia: Rhenus insolita illis regionibus ariditate, vix navigia ferens, angusta tenuesque copia: & collocata per omne littus præsidia, quæ Germanos transitu prohiberent: ac proinde ar-*

NOTÆ.

ostentaret, quid posset, aut quid sibi liceret pro jure suo, seu pro potestate legari, & tamē in seditiosos exemplum erat.

1. *Motusque Bonna exercitus.*] Assumta prima legione, aut magna ejus parte, ut aliunde patet. *Savilius.*

2. *Pleræque civitates.*] Nempe civitates Galliarum.

3. *Inopia stipendii frumentique.*] Puto, pecunia & frumentum tribuebantur militi, velut integrum stipendium Cic. in L. Pisonem: *Stipendio me hercule & frumento Catilinam esse putasset ju-vandum.* Stipendium ipsum, annonam vocabant.

4. *Delectum tributaque Galliæ aspernantes.*] Et tamen vix decem ante lineis scribit, *affluentibus auxiliis Gallorum, quæ primo rem Rom. enixè juvabant.* Savilius.

5. *Incognita illi cœlo siccitate.*] Sic de mor. Germ. 5. *Terra & si aliquanto specie differt, in universum tamen, aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humidior qua Gallias &c. aspicit.*

6. *Quæ Germanos vado arcerent.*] Id

cerent: eademque de caussa minus frugum, & plures qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoque, & [1] vetera imperii munimenta, desererent. quod in pace, *fors*, seu *natura*: tunc [2] *fatum* & *ira dei*, vocabatur. Ingressis [3] Novesium, tertiadecima legio conjungitur. Additus Voculæ in partem curarum, Herennius Gallus, legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco [4] Gelduba nomen est, castra fecere. Ibi struenda acie, muniendo vallandoque, & [5] cæteris belli meditamentis militem firmabant. Utque præda ad virtutem accenderetur, in proximos [6] Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus à Vocula exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit. Forte

27 ductus à Vocula exercitus.

INTERPRETATIO.

ctior res frumentaria. & plures qui absumerent. Apud ignaros in omen vertebatur ipsa aquarum inopia, tanquam nos ipsa flumina etiam, & antiqui limites imperii destituerent. Quod rebus tranquillis, fors, *vel* natura, *vel* providentia vocaretur, *tunc* fatum & ira numinis *appellabatur. Intrantibus Novesium adjungitur tertiadecima legio. Accessit Vocula socius curarum Herennius Gallus, legatus: nec ausi adversus hostem ire, castra posuere loco, quem Gelduba vocant. Illic firmabant exercitum ordinanda acie, fossas & aggerem moliendo, & aliis belli imitamentis. Utque per raptus ad fortitudinem incitarentur, Vocula duxit partem exercitus in propinquas Gugernorum terras, qui ad partes Civilis transiverant. Pars remansit cum Herennio Gallo. Fortuito casu Germani tra-*

NOTÆ.

est, ne flumen vado transirent, afferentque commeatus. quod potuissent ob siccitatem & penuriam aquarum.

1. *Vetera imperii munimenta.*] Hi imperii limites, Rhenus, Oceanus, Danubius, Euphrates.

2. *Fatum & ira Dei.*] Cajus libro 10. ad Edictum provinciale, *vis major, quam Græci Dei iram vocant.* Videntur enim autores, quidquid grave, quidquid horriferum mortalibus accidit, divinæ iræ ascribere. *Alciatus.*

3. *Novesium.*] Urbs Ubiorum populorum, in Germania inferiore, Galliæ Belgicæ provincia. hodie *Nuys* urbs Archiepiscopatus & Electoratus Coloniensis, prope *Erfft* fluvium, in circulo Rheni inferioris. *Tillemonius.*

4. *Gelduba.*] Oppidum Ubiorum populorum, in Germania inferiore, Belgicæ regionis provincia. hodie *Geldub*, aut *Gelb*, vicus Archiepiscopatus & Electoratus Coloniensis, ad occidentem Rheni fluvii, & inter oppida *Nuyss* & *Ordinghen*. in circulo Rheni inferioris. *Tillemonius.*

5. *Cæteris belli meditamentis.*] Illi labores seu exercitationes, sunt veluti præludia & meditamenta belli, quibus instruitur, paratur, firmaturque miles, priusquam ducatur ad summam belli, priusquam in discrimen aut prælium veniat.

6. *Gugernorum.*] Gugerni, pagus, vel pars Menapiorum populorum, in Germania inferiore, Belgicæ provincia. hodie pars septentrionalis diœceseos Archiepiscopatus *Coloniensis*; Vel secundum divisionem temporalem, hîc nunc est ducatus Cliviæ *Cleves*, pars septentrionalis Archiepiscopatus & Electoratus *Colonia*, atque *Meurs* comitatus; *Tillemonius.*

navem, haud procul castris, frumento gravem, cum per vada hæsisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus & Germanorum numerus, paulatimque aggregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani, multa cum strage nostrorum, navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignaviam, sed [1] perfidiam legati culpabant. Protractum è tentorio; [2] scissa veste, verberato corpore; *quo pretio, quibus consciis, prodidisset exercitum*, *dicere* jubent. Redit in [3] Hordeonium invidia. Illum [4] *auctorem sceleris*, hunc *ministrum* vocant: donec exitium minitantibus exterritus; *proditionem* & ipse Hordeonio objecit. [5] Vinctusque adventu demum Voculæ, exsolvitur. [6] Is postera die, auctores seditionis morte affecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat, licentiæ, patientiæque. Haud dubie gregarius miles, Vitellio fidus: splendidissimus quisque, in Vespasianum proni. inde scelerum ac suppliciorum vices, & mixtus obsequio furor: ut contineri non possent, qui puniri poterant. At Civilem [7] immensis auctibus universa Germania ex- 28

INTERPRETATIO.

hebant in suum littus navigium è nostris, *frugibus onustum*, *cum haud longe à castris Rom. vado defixum esset. Id non toleravit Gallus*, *& cohortem* nostris *auxilio misit. Adcrevit etiam Germanorum turba*, *sensimque adjungentibus se auxiliis*, *prælio dimicatum. Germani non sine plurima cade nostrorum, navigium abducunt. Pulsi (quod tum in consuetudinem abierat) non suam segnitiam*, *sed fraudem legati criminabantur. Abreptum è tabernaculo*, *lacerata veste*, *& fœdate plagis corpore*, *promere jubent*, quo præmio, quibus sociis, tradidisset exercitum. *Dein revolvitur in Flaccum iracundia*: illum consultorem flagitii, hunc executorem ac satellitem *appellant*: *donec mortem intentantibus*, *metu perculsus*, perfidiam *& ipse Flacco exprobravit. Et in vinclis habitus*, *adveniente tandem Vocula*, *eximitur. Is postridie auctores consternationis morte multavit. Tanta apud illum militem vicissitudo fuit audacia & tolerantia. Certe plebejus miles fide constans pro Vitellio fuit*: *clarissimus quisque in Vespasianum proclives erant. inde flagitiorum ac pœnarum vices*, *& mixta obedientia ira*; ita *ut regi non possent*, *qui castigari poterant. At ingenti fama tota Germania Civilem ce-*

NOTÆ.

1. *Perfidiam legati.*] Nempe Herennii Galli quem deripiunt è tentorio, & verberibus ac vinculis onerant.

2. *Scissa veste, verberato.*] Sic supra hist. 3. 77. *Iulianus ad L. Vitellium perductus*, *& verberibus fœdatus*. *in ore ejus jugulatur. Scissa veste*, quod afflictis usurpatum. quo commiserationem moverent, & innocentiam testarentur, aut dolorem. Vel in reos sic sæviebant.

3. *Hordeonium.*] Qui videtur Novesii relictus.

4. *Auctorem sceleris, hunc ministrum vocant.*] Illum *auctorem*, nempe Hordeonium Flaccum, *hunc ministrum*, nempe Herennium Gallum.

5. *Vinctusque.*] Nempe Herennius Gallus.

6. *Is postera die.*] Vocula scil.

7. *Immensis auctibus.*] Sensus est, nempe, quotidie affluxisse Civili immensa Germanorum auxilia, quibus ille *auctibus* maximè extollebatur.

Livius libro 4. *Cujus rei præmium*

tollebat, societate nobilissimis obsidum firmata. Ille, ut cuique proximum, *vastari Ubios Treverosque, & alia manu* [1] *Mosam amnem transire* jubet, *ut* [2] *Menapios &* [3] *Morinos & extrema Galliarum quaterent.* Actæ utrobique prædæ. Infestius [4] in Ubiis, quod gens Germanicæ originis, ejurata patria, Romanorum nomine *Agrippinenses* vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vico [5] Marcoduro, incuriosius agentes, quia [6] procul ripa aberant. Nec quievere Ubii, quominus prædas è Germania peterent. primo impune: dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide quam fortuna. Contusis Ubiis, gravior & successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urge-

INTERPRETATIO.

lebrabat, inito stabilitoque fœdere per splendidissimos obsides. Ille, ut cuique genti vicini erant, diripi *jubet* Ubios & Treveros, & alio agmine transmeare Mosam fluvium, ut excirent commoverentque Menapios & Morinos, & ultimas oras Galliarum. *Abrepta ex utraque parte spolia. Infensius apud Ubios, quod natio Germanica stirpis, abdicata patria, Romanorum vocabulo* Agrippinenses *appellarentur. Profligata cohortes eorum in pago Marcoduro socordius agitantes: quia longe distabant à* Rheni *littore. Nec defuere Ubii, quin prædam agerent & ferrent è Germania. primo salvi & incolumes: deinde oppressi & intercepti sunt, & per omne id bellum majore fide, quam fortuna egere. Fractis Ubiis, immanior, & rebus secundis audacior Civilis, obsidioni legionum insta-*

NOTÆ.

sit in civitate, eam maximis semper auctibus crescere. Pichena.

1. *Mosam.*] Mosa fluvius Celticæ sive Lugdunensis, & Belgicæ regionis in Gallia, exonerat se in Oceanum Germanicum. hodie vocatur *la Meuse*, vel *Vieille Meuse*, & *Maes.* labitur per Campaniam *Champaigne*, statns Lotharingiæ *Lorraine*, Belgicam hodiernam *les pays Bas* &c. in mare Allemaniæ effunditur. *Tillemonius.*

2. *Menapios.*] Menapii populi Germaniæ inferioris, in Belgica regione Galliæ. hodie diœceses Episcopatuum *Ruremonde, Bosleduc, Anvers*, & *Middelbourg*, pars Episcopatus *Gand*, atque omnis diœcesis Archiepiscopatus *Malines.* Vel secundum divisiones temporales, pars ducatuum *Brabant, Gueldres* &c. omnis comitatus *Zeelande*, in Belgica hodierna, ex Geographia Sansonis. *Tillemonius.*

3. *Morinos.*] Morini populi Belgicæ Secundæ, ad Oceanum Britannicum, in Gallia. hodie diœceses Episcopatuum *Boulogne, Saint Omer, Ippres, Bruggos, Tournay*, & pars Episcopatus *Gand*. Vel secundum divisionem temporalem, pars est *Picardia*, & comitatuum *Flandria*, & Artesiæ *Artois*, in regno Franciæ & acquisitis &c. *Tillemon.*

4. *In Ubiis.*] Lib. 12. An. *Agrippina* (uxor Claudii) *quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci imperat, cui nomen inditum ex vocabulo ipsius.*

5. *Marcoduro.*] Marcodurus vicus, aut oppidum Ubiorum populorum, in Germania inferiore, Belgicæ provincia. hodie *Duren*, oppidum ducatus Juliacensis, ad Ruram fluvium. *Tillemonius.*

6 *Procul ripa aberant.*] Scilicet non putabant, Germanos eo usque excursuros. *Pichena.*

bat intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum, Batavis delegat: Transrhenanos *prælium* poscentis, *ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen* jubet: superante multitudine, & facili damno. nec
finem labori nox attulit. Congestis circum lignis, accensisque, simul 29
epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela, per tenebras vana: Romani conspicuam Barbarorum aciem, & si quis audacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Civili: *& restincto igne, misceri cuncta tenebris & armis* jubet. Tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi providentia. Unde clamor acciderat, circumagere corpora, [1] tendere arcus: nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, & ignavorum sæpe telis fortissimi cadere. Apud Germanos, inconsulta ira: Romanus miles periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non forte jaciebat. Ubi sonus molientium, aut appositæ scalæ, hostem in manus dederant, propel-

INTERPRETATIO.

bat acribus excubiis, ne quis secretus nuntius adventantium legionum perrumperet. Tormenta & curam laborum Batavis demandat: Transrhenanos pugnam flagitantes ad expugnandum aggerem pergere *jubet*, deturbatosque instaurare prælium, *adfluente numero, & vili jactura. nec pugnam aut laborem nox diremit. Adgestis passim lignis, subditoque igne, simul convivia celebrantes, ut quisque mero flagrabat, ad prælium vana audacia prorumpebant. Namque ipsorum missilia per noctem irrita: Romani conspicuum Germanorum agmen, & si quis ferocia, aut ornamentis præniteret, certo ictu petebant. Id animadvertit Civilis, & ametis ignibus*, omnia tenebris & armis implicari *jubet. Tum vero clamores discordes, accidentia ambigua, neque percutiendi* aderat *prudentia, neque ictus vitandi. Unde strepitus advenerat*, huc *obvertere corpora, obniti telis: nihil conducere fortitudo*, fortuna *omnia miscere, & inertium jaculis strenuissimi sæpe confodi. Apud Germanos præceps furor: Romanus miles discriminum præliorumque sciens, ferratas sudes, & magna molis saxa, non temere immittebat. Cum strepitus subruentium* muros, *vel admota scala, hostem prope objecerant, umbo-*

NOTÆ.

1. *Tendere arcus.*] Mihi suspectum & tibi, si attendes. quorsum hic arcus? de Germanis sermo est, quibus haud crebra ea arma; sed nec ille sensus ad Taciti sensum.

Mihi videbatur, *tendere armis*. & ita solet. ubi periculum, eo armis tendimus. *Lipsius.*

Tendere arcus.] Legunt: *artus*. quod absurdum, sic idem bis dixisset Tacitus, nam circumagerent corpora, & tenderent artus eo loci, unde clamor oriebatur. quod idem foret.

Sed puto, non ibi de Germanis tantum agitur, sed etiam de Romanis simul, ita ut par esset difficultas utrobique propter noctem. & postea distinguit iram Germanorum à Romani militis prudentia peritiaque.

Et licet de Germanis tantum ageretur, hi tamen potuerunt *tendere arcus*, aut similia. Nam infra de mor. German. 6.

Pedites & missilia spargunt pleraque

lere umbone, pilo sequi. multos in mœnia egressos, pugionibus fo-
30 dere. Sic exhausta nocte, novam aciem dies aperuit. Eduxerant Batavi turrim, duplici tabulato, quam [1] prætoriæ portæ (is æquissimus locus) propinquantem, promoti contra validi asseres, & incussæ trabes perfregere, multa superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos, subita & prospera eruptione. Simul à legionariis peritia & arte præstantibus, plura struebantur Præcipuum pavorem intulit suspensum & nutans machinamentum, quo repente demisso præter suorum ora, singuli pluresve hostium sublime rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Civilis omissa oppugnandi spe, rursus per otium
31 assidebat, nuntiis & promissis fidem legionum convellens. Hæc in Germania [2] ante Cremonense prælium gesta, cujus eventum litteræ Primi Antonii docuere, addito [3] Cæcinæ edicto. Et præfectus co-

INTERPRETATIO.

ne. preturbare, & hasta insectari: plurimos qui jam in muros evaserant, ferro confodere. Sic absumpta nocte, novum certamen dies patefecit. Exstruxerant Batavi turrim, gemino ordine tabulatorum, quam porta prætoria imminentem (is commodissimus locus) provecti contra firmi asseres, & impulsa trabes perrupere, cum plurima superstantium strage. Certatumque in exterritos, repentina & fœlici eruptione. Etiam plura moliebantur legionarii, experientia, & industria præcellentes. Summum terrorem incussit suspensa & titubans machina, qua subito demissa, in conspectu suorum, unus pluresve barbarorum in altum abrepti, inverso libramento, intra munimenta valli excutiebantur. Civilis, amissa spe expugnandi castra, rursus ea per quietem obsidebat, & per nuntios, promissaque constantiam legionum sollicitabat. Hac apud Germaniam acta sunt ante pugnam Cremonensem, cujus exitum renunciavere epistola Primi Antonii, adjecto edicto Cæcinæ

NOTÆ.

singuli, atque in immensum vibrant. Aut certe hæc inter liberos egressus & ornamenta historiæ, quæ non ita stricte capienda, sed ea magis ut sunt, quam ut dicuntur, intelligenda, & scriptori sua facundia condonanda sit. quid ni conflatus fuerit ille exercitus Civilis ex varii generis gentibus & militibus, quorum alii alia tela missiliaque in usu habuerint?

1. *Prætoria porta.*] In castris Romanis fuerunt multiplices portæ, & ad summum quatuor, prima *Prætoria*, altera *Decumana*, tertia *Principalis*, quarta, *Quintana*.

Ea porta in castris appellata *Prætoria* qua exercitus in prælium educitur, quia initio *prætores* erant, qui deinde consules, & ii bella administrabant, quorum tabernaculum quoque dicebatur *Prætorium*, ait Pompejus r4. significationum *Vertranius*.

2. *Ante Cremonense prælium.*] Pugnatum est ultimo Octobri, ut alibi dictum. *Savilius.*

3 *Cæcinæ edicto.*] Qui consul, publicato, ut videtur, edicto, suum in Flavianas partes studium probavit. *Savilius.*

Consul enim Cæcina erat. atque eo edicto, credendum est, de rebus Cremonæ gestis scripsisse, ac Vespasianum jam haud dubiè imperatorem esse, ac vicisse, ut legiones, quæ in Germania erant, nihil ultra cunctarentur, quin Vespasiani partibus accederent.

hortis

hortis è victis, [1] Alpinus Montanus, fortunam partium præsens fate-
batur. [2] Diversi hinc motus animorum. [3] Auxilia è Gallia, quis nec
amor, nec odium in partes, [4] militia sine affectu, hortantibus præ-
fectis, statim à Vitellio descifcunt: [5] vetus miles cunctabatur. Sed
adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum,
non vultu neque animo satis affirmans: & cum cætera jurisjurandi
verba conciperent, *Vespasiani* nomen hæsitantes, aut levi murmure,
& plerumque silentio transmittebant. Lectæ deinde pro concione epi- 32
stolæ Antonii ad Civilem, suspiciones militum irritavere, tanquam
ad socium partium scriptæ, & de Germanico exercitu hostiliter Mox
allatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta, factaque: & missus
cum mandatis Montanus ad Civilem, *ut absisteret bello.* [6] *neve externa
arma falsis velaret.* [7] *Si Vespasianum juvare aggressus foret, satisfactum*

INTERPRETATIO.

consulis, *& Alpinus Montanus præfectus cohortis, qui unus è victis præsens confitebatur fortunam partium. Hinc varii affectus animorum. Copiæ Gallorum, quibus nec favor, nec inimicitia in partes, & bellum sine studio, incitantibus præfectis, statim deficiunt à Vitellio: veteranus miles dubitabat. Sed compellente Flacco, hortantibus tribunis, appellavit sacramentum, non ore, neque mente satis adseverans: & cum cæteram sacramenti formulam proferrent,* Vespasiani *vocabulum suspensi ac nutantes, aut levi susurro, & sæpe silentio præteribant. Dein recitatæ literæ Antonii ad Civilem coram exercitu, suspicaces militum animos exasperavere, velut ad socium partium composita, &* tamquam Primus *de Germanicis legionibus hostiliter sentiret. Posthac missis nuntiis Geldubam in castra, eadem dicta ac facta sunt: & missus cum literis Montanus ad Civilem,* ut arma deponeret. & ne externo bello fraudem obtenderet. Si fovere Vespasianum cœpisset,

NOTÆ.

Quæ fortasse Antonius ipse à Cæcina curavit nuntianda, tanquam majorem autoritatem edictum consulis, apud Rom. legiones habiturum esset *Pich.*

1. *Alpinus Montanus.*] Missus à Flavianis nuntius victoriæ 3. hist. *Savil.*

2. *Diversi hinc motus animorum.*] Alii alia sentiebant statuebantque alius affectus Gallorum, alia voluntas veteris militis.

3. *Auxilia è Gallia.*] Id est, recentes conscriptæ copiæ accitæque è Gallia, à quibus copiis distinguit veterem militem, puto, etiam Gallorum, qui scil. magis imbutus favore Vitellii.

4. *Militia sine affectu.*] Ut qui erant nuper delecti, forte plerique inviti.

5. *Vetus miles cunctabatur.*] An veteres cohortes Gallorum, an vetus miles Romanus? puto tamen esse militem Romanum.

6. *Neve externa armis falsi velaret.*] Clarius, *externa arma.* hoc sensu, ne Civilis ultra tegeret perfidiam & rebellionem: neu quod revera externum bellum erat, tegeret & velaret, quasi pro Vespasiano sumptum, & civile esset. *Lipsius.*

7. *Si Vespasianum juvare aggressus foret, satisfactum cœptis.*] Ita Cicero pro Rege Dejotaro: *Itaque Pharsalico prælio facto, à Pompejo discessit, spem infinitam persequi noluit. Vel officio, si quid debuerat: vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit.*

cœptis. Ad ea Civilis primo, callide: post, ubi videt Montanum præferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus à questu periculisque quæ per quinque & viginti annos in castris Romanis exhausisset. *Egregium*, inquit, *pretium laboris cepi*,[1] *necem fratris & vincula mea, & sævissimas*[2] *hujus exercitus*[3] *voces, quibus ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposco. vos autem*[4] *Treveri, cæteraque*[5] *servientium anima, quod pretium effusi toties sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, &*[6] *dominorum ingenia? En ego præfectus unius cohortis, & Caninefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia*[7] *excidimus, vel septa ferro*[8] *fameque premimus. denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus.* Sic accensum, sed *molliora referre* jussum, dimittit. Ille ut irritus legationis rediit, cætera dissimulans, quæ mox erupere. Civilis parte
33 copiarum retenta, veteranas cohortes, & quod è Germanis maxime promptum, adversus Voculam exercitumque ejus mittit: Julio Ma-

INTERPRETATIO.

proposito satisfecisse. *Ad hæc Civilis primo, caute respondere: at postquam animadvertit Montanum audentem animo, promptumque ad nova cœpta. incipiens à questu, & à discriminibus, quæ per quinque & viginti annos in bellis Rom. exantlasset* Eximium, *inquit*, operæ navatæ præmium accepi, cædem fratris & catenas meas, & atrocissimos hujus exercitus clamores, quibus ad exitium flagitatus, jure gentium vindictam repeto Vos vero Treveri, aliæque servitutis victimæ, quod præmium fusi toties cruoris speratis, nisi invisum bellum, sempiterna vectigalia, fasces, ac bipennes, & superba tyrannorum imperia? En ego præfectus unius cohortis, & Caninefates Batavique, modica pars Galliarum, vacuam inanemque illam castrorum amplitudinem evertimus, vel ea obsessa armis & inopia urgemus. tandem audentes aut libertatem adipiscemur, aut domiti perinde serviemus. *Sic animatum, sed* mitiora renuntiare *jussum, remittit. Ille, tamquam re infectâ, revertit, cætera occultans, quæ postea patefacta sunt. Civilis retinens partem militis, mittit vetustas cohortes, & quod è Germanis præcipue strenuum erat, adversus Voculam & agmen illius e ducibus Iulio Maximo, & Claudio Vi-*

NOTÆ.

1. *Necem fratris.*] Sic supra cap. 13. *Iulius Paulus & Claudius Civilis regia stirpe, multo cæteros anteibant. Paulum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine, interficit. Injecta Civili catena* &c.

2. *Hujus exercitus voces.*] Per *exercitum* hic, intellige legiones Romanas quas Civilis obsidebat, & etiam alias quæ in Germanicis castris.

3. *Voces quibus ad supplicium petitus.*] Supra eodem libro, *sub Vitellio discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu.*

4. *Treveri.*] Ibi enim natus Alpinus. 3. hist. *Savilius.*

5. *Servientium anima.*] Scite dictum de miseris servitioque pressis, qui nec vel animam in sua potestate habent.

6. *Dominorum ingenia.*] Scil. superbiam, fastum, impotentiam, sævitiam, avaritiam, ac libidines omnes, quas mens humana cogitare aut fingere sibi possit in dominantibus.

7. *Excidimus.*] In Batavia.

8. *Fameque premimus.*] Intelligit *Vetera.*

ximo, & Claudio Victore sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, [1] Asciburgij sita. adeoque improvisi castra involavere, ut non alloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, [2] *subsignano milite media firmare.* auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Cædes inde, non prælium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudavere. Sic ad legiones perventum. quæ amissis signis, intra vallum sternebantur; cum repente, novo auxilio, fortuna pugnæ mutatur. [3] Vasconum lectæ à Galba cohortes, ac tum [4] accitæ, dum castris propinquant, audito præliantium clamore, intentos hostes à tergo invadunt, latioremque quam pro numero terrorem faciunt: [5] aliis à Novesio, aliis à Maguntiaco universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, &

INTERPRÆTATIO.

ctore filio sororis suæ. Invadunt ex itinere castra alæ, Asciburgij locata, adeoque inopinati irrupere castra, ut Vocula, neque hortari suos potuerit, neque struere aciem. Id unum, ut in consternatione præcepit: subsignanis copiis firmare mediam aciem. *socij passim circumsteterę. Eques invectus est, exceptusque conferto hostium agmine, retrocessit in suos. Hinc internecio, non certamen. Et cohortes Nerviorum, sive pavore, sive fraude, latera nostrorum detexere: Ita venit hostis ad legiones. quæ abjectis vexillis, intra castra fundebantur: cum subitò novis copiis fortuna prælij vertitur. Cohortes Vasconum conscripta à Galba, ac tum accersita, dum in castra adventant, audito pugnantium strepitu, à tergo irruunt in Germanos* pugnæ *intentos, majoremque quam pro agmine pavorem inferunt: aliis putantibus, adventasse universum exercitum à Novesio, aliis à Maguntiaco. Is error Romanorum erigit animos, & dum fidunt*

NOTÆ.

1. *Asciburgium.*] Oppidum Gugernorum populorum, prope Rhenum fluvium, in Germania inferiore, provincia Galliæ Belgicæ. Hodie *Asburg*, villa comitatus Meursij, in circulo Westphaliæ & prope Rhenum fluvium. Ex Germania Cluverij & Sansonis. *Tillemonius.*

2. *Subsignano milite media firmare. auxilia.*] Sic distinguit legiones & cohortes Rom. ab auxiliis, seu cohortibus & alis sociorum. Quia nempe legiones & cohortes Rom. sub signis Rom. & more, seu disciplina Rom. institutæ, auxilia vero sociorum sub suis signis & magis expedita. Auxiliares quasi levis armaturæ & antesignani; at subsignanus miles gravius agmen & fortius, ideoque eo firmatur acies media.

3. *Vasconum.*] Vascones populi Hispaniæ Tarraconensis ad septentrionem & orientem, atque ad montes Pyrenæos. Hodie regnum *Navarra* ferè integrum, aliquid *Castellæ Veteris*, pars quædam regni *Arragoniæ*, sub ditione regis Catholici, in Hispania. *Tillemonius.*

4. *Accitæ.*] Unde? Novesio, Bonna, Moguntiaco, aut ex qua tandem terrarum parte? *Savilius.*

5. *Aliis à Novesio. aliis à Maguntiaco.*] Ne sumas, ita ut hostes aliud crediderint, aliud Romani; sed hostium pariter & Romanorum in distinctè alij credebant, advenisse copias à Novesio, alij à Maguntiaco.

Utrique ignorabant, quæ copiæ advenissent, & unde. utrique sciebant esse copias Novesij & Maguntiaci. quare utrique idem dubie suspicari poterant, non diversa.

dum alienis viribus confidunt, suas recepere. Fortissimus quisque è Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit, cum signis captivisque, quos prima acie corripuerant. Cæsorum eo die, in partibus nostris,
34 major numerus & imbellior; è Germanis, ipsa robora. Dux uterque, pari culpa meritus adversa, prosperis defuere. Nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem, circumiri à tam paucis cohortibus nequisset; castraque perrupta excidisset. Vocula, nec adventum hostium exploravit, eoque simul egressus victusque dein victoriæ parum confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit. quem si statim impellere, cursumque rerum sequi maturasset; solvere obsidium legionum eodem impetu potuisset. Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditæ apud Romanos res. & suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi. ex quibus unus egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, [1] confossus illic a Germanis. unde maior indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum intelligebatur. *In conspectu castrorum constitui signa fossamque & vallum circumdari* Vocula jubet, *ut depositis impedimentis sarcinisque expediti certarent.* Hinc in ducem clamor pugnam poscentium. & minari assueverant. Ne tempore quidem ad

INTERPRETATIO.

a'i.ne roberi, suum reciperavere. Validissimus quisque è Batavis, quotquot pedestres copia erant, profligantur: equitatus effugit cum vexillis & captivis, quos initio pralij abripuerant. Occisorum eo die in partibus nostris amplior numerus & invalidior: è Germanis, ipsa decora. Ambo duces pari errore improspera meriti, rebus secundis defuere. Quippe Civilis, si majore numero firmasset agmen, circumdari à tam paucis cohortibus non potuisset, vallumque penetratum evertisset. Nec Vocula speculatus est, aut providit impressionem hostium; & ideo simul atque exiit castris, profligatus est. Dein victoria non satis fidens, absumpto in cassum tempore, copias in hostem duxit, quem si statim incessere, premere, & fortuna rerum instare festinasset, liberare obsidione legiones eodem incursu potuisset. Interea Civilis exploraverat mentes obsessorum, quasi fracta ac profligata res apud Romanos, & sui victoriam adepti essent. Ostentui passim ferebantur signa, & vexilla monstrati etiam captivi. ex quibus unus eximio facinore inclaruit. quippe alta voce prompsit aperuitque quæ acta essent. obtruncatus illic à Germanis. unde certior fides indicij. Eodemque tempore populatione ignibusque ardentium prædiorum, adventare victorem exercitum cognoscebatur. Imperat Vocula statui vexilla in præsentia castrorum, aggeremque & vallum circum muniri, ut, relictis ibi impedimentis & sarcinis, expediti dimicarent. *Hinc adversus legatum vociferatio prælium postulantium, & minas intentare ipsi soliti erant. Ne tempore quidem sumpto ad in-*

NOTÆ.

1. *Confossus illic.*] Alij legunt, *illico.* Sed *illic*, eundem sensum facit. Nempe festinationem & iram Germanorum sic satis designat. Et cum illic confossus dicitur, simul & *illico* confectus intelligitur, nempe statim & coram ipsis obsessis. ne quid ulterius promeret, aut per iram, quod *gesta patefecisset*, nec loqueretur, ut jusserat Civilis.

ordinandam aciem capto, incompositi fessique prælium sumpsere. nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium, quam virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, & seditiosissimus quisque ignavus: quidam recentis victoriæ memores, retinere locum, ferire hostem, seque & proximos hortari. Et redintegrata acie, manus ad obsessos tendere, *ne tempori deessent*. Illi cuncta è muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac forte Civilis lapsu equi prostratus; credita per utrumque exercitum fama, *vulneratum aut interfectum*, immane quantum suis pavoris, & hostibus alacritatis indidit. Sed Vocula, omissis fugientium tergis, 35
vallum turresque castrorum augebat, tanquam rursus obsidium immineret: corrupta toties victoria, non falso suspectus bellum malle. Nihil æque exercitus nostros, quam egestas copiarum fatigabat. Impedimenta legionum cum imbelli turba Novesium missa, [1] ut inde terrestri itinere frumentum adveherent. Nam flumine hostes potiebantur. Primum 36
agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile. [2] qui ubi *rursus*

INTERPRETATIO.

struendam aciem, inordinati fatigatique pugnam cœpessêre. quippe Civilis adstabat, perinde erroribus hostium, ac fortitudine suorum innixus. Diversa apud Romanos fortuna, & turbidissimus quisque segnis: nonnulli nuperam victoriam reputantes animo, servare stationem, invadere hostem, seque & propinquos stimulare. Et instauratâ pugnâ, palmas ad obsessos extollere, ne occasioni deessent. *Illi omnia è mœnibus spectantes, cunctis portis erumpunt. Ac forte Civilis casu equi afflictus; sparso per utramque aciem rumore*, sauciatum aut occisum ipsum, *incredibile quantum suis formidinis, & hostibus ardoris adjecit. Sed Vocula, cum fugientium tergis instare debuisset, firmabat aggerem, & turres munimentorum, quasi nova obsidio impenderet: labefactâ toties victoriâ, non frustra suspectabatur bellum velle. Nihil perinde militem nostrum premebat, ac penuria commeatuum. Vehicula legionum cum inermi agmine missa Novesium, ut inde fruges asportarent terrestri via. Quippe amnem hostes insederant. Prima manus incolumis evasit, nondum satis valide Civile. qui postquam comperit*, iterum missos Novesium, qui frumentum adve-

NOTÆ.

1. *Vt inde terrestri.*] *Impedimenta*, id est, currus & jumenta. *Imbelli turba*, lixis scil. & calonibus ut multæ manus citius expedirent negotium frumentandi.

Sed qui medios inter hostes? Primum præsidio cohortium additarum, quod hic tacuit, mox nominaturus. Deinde minus in itinere timebant, ob recentem victoriam. *Gronovius.*

2. *Qui ubi rursus missos Novesium frumentatores.*] Etiamdum infirmo Civili ex equi lapsu, securum incessit agmen imbellium frumentatorum, quibus nondum reversis, alii Novesium missi sunt ab obsessis, cum præsidio cohortium, quod nimis de annona sollicîti essent: sed valido jam Civili, qui (milites per iter sciens raros apud signa, armaque in vehiculis) compositus, huc & illuc vagos adoritur.

Pugnatur anceps ad noctem prælium, quam ob rem cohortes cum una secum missis frumentatoribus, omisso Novesio, quo ire jussi, Geldubam se conferunt.

Non semel itaque missi sunt frumentatores. priores & imbelles securi Novesium veniunt, sed regredi non audebant. *Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret frumentatoribus, onustis periculisque.* Secunda

missos Novesium frumentatores, datasque in præsidium cohortes, velut multa pace, ingredi accepit; rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus invadit: præmissis, qui pontes & viarum angusta insiderent. pugnatum longo agmine, & incerto Marte, donec prælium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexere, manentibus ut fuerant castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis [1] pauculisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos, [2] è quinta & quartadecima legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem, & ducibus infensum. Plures quam jussum erat profecti, palam in agmine fremebant, *non se ultra famem, insidias legatorum toleraturos.* At qui remanserant, *desertos se abducta parte legionum* querebantur. Duplex hinc seditio, [3] aliis revocantibus Voculam; aliis redire in

36 castra abnuentibus. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox

INTERPRETATIO.

habent, datasque in auxilium cohortes, tanquam profunda pace incedere; infrequentem apud vexilla militem, arma plaustris invecta, *omnes petulantia palabundos, eos ordinatus involat: præmissis, qui occuparent pontes & angustias itinerum. Certatum longa acie, & ambiguo Marte, donec pugnam nox separaret. Cohortes petiere Geldubam, stantibus ut fuerant munimentis, quæ remanentium illic militum præsidio occupabantur. Non incertum erat, quantum periculi subeundum foret, frumenti vectoribus paucis & oneratis. Adjungit Vocula agmini suo mille validissimos, è legionibus quinta & quartadecima apud Vetera circumsessis, praferocem militem, & legatis infestum. Plures quam imperatum erat, exeuntes, aperte in itinere fremebant,* non se amplius passuros inopiam commeatuum, & perfidiam ducum. *At qui relicti erant,* destitutos se *indignabantur*, abstracta parte legionum: *Hinc gemina discordia, aliis Voculam revocantibus, aliis reverti in castra nolentibus. Interea Civilis obsidione cinxit Vetera castra. Vocula se recepit Geldubam, atque illinc Novesium. Civilis expugnat Geldubam. Dein equestri certamine feliciter pugnavit, non longe*

NOTÆ.

missio præsidio cohortium firmata frustra fuit. *Salinerius.*

Forte hic sensus sit: *Qui ubi* accepit, *rursus missos Novesium frumentatores, datasque in præsidium cohortes, velut multa pace ingredi, rarum esse apud signa militem, arma in vehiculis ferri: cunctos licentia vagos esse, eos compositus invadit: præmissis,* &c.

1. *Pauculisque.*] Cod. Rom. *Perculsisque.* Lipsius.

2. *E quinta & quartadecima legionibus.*] Scribendum, *& quintadecima.* Nam sequenti capite, *adventu quintanorum quintadecimanorumque* (illorum ipsorum de quibus hic sermo) *aucta legiones.*

Quartadecimanos enim in Britanniam remiserat Vitellius (ut verè animadvertit Lipsius ad h. 3. 23. quem locum simili ratione purgavit) statim post Bedriacense prælium, supra h. 2. 66 ubi adhuc fuerunt, cum gererentur res descriptæ, infra h. 4. 79. Postmodum demum evocati, neque in prælium deducti, h. 5. 14. *Freinshemius.*

3. *Aliis revocantibus Voculam.*] Id est, qui in castris erant, Voculam revocabant: qui autem cum Vocula, in castra

haud procul Novesio, equestri prælio prospere certavit. Sed miles, secundis adversisque, perinde in exitium ducum accendebatur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctæ legiones, *donativum* exposcunt, comperto pecuniam à Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. Idque præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum & epulas, & nocturnos cœtus, veterem in Hordeonium iram renovant. nec ullo legatorum, tribunorumve obsistere auso, (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum è cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus evasisset. Ubi sedato impetu, metus rediit: centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misere, [1] *auxilia ac stipendia* oraturos. Ipsi, ut est vulgus sine rectore præceps, 37
pavidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis, ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res adversæ, discordiam peperere; [2] iis qui è superiore exercitu erant, [3] caussam suam dissociantibus. Vitellij tamen imagines, in castris, & per proximas Belgarum civitates, repositæ,

INTERPRETATIO.

à Novesio. Sed miles, rebus prosperis & improsperis, pariter incitabatur in perniciem legatorum. Et advenientibus quintanis & quintadecimanis, firmatæ legiones, congiarium efflagitant, cognito missam à Vitellio pecuniam. Nec diu moratus Hordeonius, vocabulo Vespasiani largitus est. Eaque largitio præcipua fuit discordiæ caussa. Projecti in lasciviam & convivia, & nocturnos conventus, priorem in Flaccum rabiem instaurant. & nullo ducum aut tribunorum prohibere audente. (nam omnem modestiam nox abstulerat) abreptum è lecto Hordeonium *interimunt. Eadem in Voculam struebantur, nisi servili amictu, per noctem, incognitus abscessisset. Postquam senescente violentia, rediit formido. misere centuriones cum literis ad nationes Galliarum, rogaturos* copias & stipendia. *Ipsi, ut est multitudo sine ductore inconsulta, trepida, segnis, adveniente Civile, capessitis captis temere armis, ac statim relictis, terga vertunt. Res improspera dissensionem creavere, milite superioris Germaniæ in alias partes inclinante, Effigies tamen Vitellij restitutæ* sunt *apud castra, & per finitimas urbes Belgarum,*

NOTÆ.

redire abnuebant. *Pichena.*

1. *Auxilia ac stipendia oraturos.*] Capio hic *stipendia* pro censu, sive tributo, quod à Galliarum civitatibus Romani exigere solebant. Namque eam pecuniam destinatam ad usus & stipendia octo legionum, juxta Rhenum præsidium agitantium, colligitur Annalium libro I. quando Germanicus Cæsar eidem exactioni erat intentus.

Sic infra in oratione ad Treveros & Lingonas: *Nec quanquam toties lacessiti, jure victoriæ id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Pichena.

Auxilia ac stipendia oraturos.] Hæc duo potissimum tributa Galli Romanis pendebant, nempe alij pecuniam, alij viros, equos, arma.

2. *Iis qui è superiore exercitu erant.*] Non quod ibi esset exercitus superioris Germaniæ, sed tantum quædam aderant copiæ quæ auxilio venerant. nempe propter bellum Civilis. quippe auxilio mutuo advolabant hi duo exercitus superior & inferior, aut pars, si quis rebellaret.

3. *Causam suam dissociantibus.*] Quia scilicet Vespasianum, quam Vitellium

cum jam Vitellius occidisset. Dein mutati in pœnitentiam primani, quartanique, & duodevicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumpto Vespasiani sacramento, ad liberandum Magunriaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, [1] mixtus ex Cattis, [2] Usipiis, [3] Mattiacis exercitus, satietate prædæ, nec incruenti. In via dispersos & nescios miles noster invaserat. Quin & loricam vallumque [4] per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant. donec egregia erga populum Romanum merita, mox rebelles

38 fœdarent. Interea Vespasianus iterum, ac Titus, consulatum absentes inierunt, mæsta & multiplici metu suspensa civitate, quæ super instantia mala; falsos pavores induerat, *descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone*. Is præerat provinciæ, nequaquam turbidus ingenio. Sed quia naves sævitia hiemis prohibebantur, vulgus alimenta in dies mercari solitum, cui [5] una ex Repub. annonæ cura, clausum litus, retineri commeatus dum timet, credebat: augentibus famam Vitellianis, qui studium

INTERPRETATIO.

cum jam Vitellius interiisset. Postea mutato consilio primani & quartani & duodevigesimani Voculam obsequuntur: apud quem renovato in Vespasianum jurejurando, incitabantur ad solvendam obsidionem Magentiaci. Abierant obsessores, compositus scilicet ex Cattis, Usipiis, & Mattiacis exercitus, spoliis graves, nec impune tamen. Quippe illos miles Rom. involaverat in itinere palantes & incautos. Quin etiam Treveri muniere loricam, & murum per limites suos, & tecum pugnabant cum Germanis, non sine magnis invicem damnis & cædibus, donec postea desciscentes, conspicuam testatamque amplissimis meritis erga populum Rom. fidem pollucrent. Interea Vespasianus secundum, ac Titus, absentes consulatum obtinuere, consternata urbe, & diversis metuendi caussis anxia, ut, quæ præter præsentes calamitates, inanes etiam motus conceperat, defecisse Africam, nova cœpta agitante L. Pisone *Is regebat provinciam, minime natura turbulentus. Sed quia naves transitu arcebantur ob violentiam hiemis, plebecula quæ copias cibosque emere in diem solet, & cui una ex Repub. sollicitudo est rei frumentariæ, existimabat infessam esse oram* maris, *ac prohiberi commeatus, & id quia verebatur, credebat: intendentibus rumorem Vitellianis, qui favorem partium*

NOTÆ.

malebant. *Pichena.*

1 *Mixtus ex Cattis.*] Quos haud dubie exciverat Civilis ad infestandos Germanos socios Romanorum.

2. *Usipii.*] Usipetes, populi Germaniæ magnæ ad Rhenum fluvium. Hodie pars septentrionalis ducatus *Geldria* cum *Zutphania* comitatu, in provinciis Unitis, sive Fœderato Belgio. *Tillemontius.*

3. *Mattiaci.*] Populi Germaniæ magnæ inter Visurgim & Rhenum fluvios. Hodie pars Landgraviatus *Hassia*, & regionum *Wisterwaldiæ* & *Wettera*via, in circulis superioris & inferioris Rheni. *Tillemontius.*

4 *Per fines suos Treveri.*] Quidam vertunt, quasi *Treveri* struxiss ut vallum adversus eosdem hostes, nempe Cattos, Usipios, & quasi se ipsis transeuntibus opponerent. Sed præcise non dicit Tacitus, adversus quos, am Germanos mutua clade certasint Treveri.

5. *Una ex Repub. annonæ cura.*] Tale illud Juvenalis de populo Romano est:

——— *Duas tantum res anxius optat, Panem & Circenses.* Lipsius.

partium nondum posuerant : ne victoribus quidem ingrato rumore, quo-
rum cupiditates externis quoque bellis inexplebiles, nulla unquam civilis
victoria satiavit. Calend. Januariis, in senatu, quem Julius Fronti-
nus [1] prætor urbanus vocaverat, legatis exercitibusque, ac regibus 39
[2] *laudes gratesque* decretæ. Et Tertio Juliano prætura, [3] *tamquam trans-
gredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset*, ablata, ut in [4] Plotium
Griphum transferretur. [5] Hormo dignitas equestris data. Et mox, eju-
rante Frontino, Cæsar Domitianus præturam cepit. Ejus nomen epistolis
edictisque præponebatur. Vis penes Mucianum erat : nisi quod pleraque
Domitianus, instigantibus amicis, aut propria libidine, audebat. Sed
præcipuus Muciano metus è Primo Antonio, Varoque Artio : [6] quos

INTERPRETATIO.

nondum abjecerant ; & ne victoribus quidem invisa ea fama erat, *quorum cupiditates extraneis etiam bellis insatiabiles, nulla unquam Respub. clades exsaturavit. Kalend. Januariis apud senatum, quem convocaverat Julius Frontinus prætor urbanus, constituta decreto* laudes gratesque *legatis legionibusque, ac regibus. Et præ*tura adempta Tertio Juliano, quasi reliquisset legionem transeuntem in partes Flaviaoorum, *ut conferretur Plotio Gripho.* Equestre fastigium Hormo *concessum. Et mox, abdicante se Frontino, Cæsar Domitianus* præturam *sumpsit. Ejus vocabulum præscribebatur literis & diplomatibus. Auctoritatem habebat Mucianus : nisi quod multa sibi adrogabat Domitianus, incitantibus amicis, aut propria cupiditate. Sed summus Muciano pavor ex Primo Antonio, & Varo Arrio : quos nuper nobilitatos, celebres-*

NOTÆ.

1. *Prætor urbanus.*] Cujus erat, senatum convocare, si consules abessent. *Savilius.*

2. *Laudes gratesque decretæ.*] Id erat solemne haud dubie erga victoriæ socios, ut tali honore celebrarentur; sed id genus honoris forte non sufficere videretur erga reges. hic intelligit præcipue reges Orientis qui inserviebant & qui inter instrumenta dominationis seu servitutis erant. & jam mos priscus exoleverat, quo togæ pictæ, scipiones, & alia dona magnifica ipsis mitterentur per legatos, auctore senatu.

3. *Tanquam transgredientem in partes.*] Adverbio *tanquam*, ostenditur, non omnino illam causam fuisse, præturam Juliano adimendi, sed ut Griphus honore præturæ decoraretur. Ac tamen paulo infra dignitas eadem Juliano restituitur. *Pichena.*

4. *Plotium Griphum.*] Qui Muciani cliens ; hist *Savilius.*

In mente dominantium fuit ablata prætura Juliano, quasi vere deseruisset partes. & sic statim crediderant ; non autem eo prætextu usi, ut eam Gripho, seu insignia traderent. Nam certe statim ei restituta est prætura, cognita ejus innocentia quamvis forte duces ipsi infensi eo prætextu usi sint, ut auferrent præturam. Sed id factum præter mentem Muciani & Vespasiani qui tum aberant. Et τὸ *tamquam* sæpe rem designat, non figmentorum solum . aut prætextum.

5. *Hormo digni as equestris.*] Puto, is non libertus fuit Vespasiani, sed Cæsaris, qui se inseruit immiscuitque bellis civilibus ultro, dein & malis publicis, haud dubie sub Vespasiano, aut certe bello durante, & interregno.

6. *Quos recentes*] Id est, recenter gloriam adeptos, ob res eximie gestas. Istam autem novitatem præcipue amat fovetque vulgus, & præsertim adversus potentiores crudelioresque, qualis fuit Mucianus.

recentes, clarosque rerum fama, ac militum studiis, [1] etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem sævierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum egregiis majoribus, & fraterna imagine fulgentem, ad capessandam Rempub. hortatus: haud defutura consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, [2] ne paratis quidem corrumpi facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat; multis in senatu laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, [3] *citeriorem Hispaniam* ostentans, [4] *discessu Cluvii Rufi vacuam.* simul amicis ejus, tribunatus præfecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe & cupidine impleverat, vires abolet: dimissa in hiberna legione septima, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. [5] Pars exercitus in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbi-

INTERPRETATIO.

que rerum gestarum glorio, & legionum favore, etiam vulgus tuebatur, quia neminem interfecerant extra prælium. Et dicebatur Antonius impulisse Scribonianum Crassum illustri stirpe, & fraterna nobilitate micantem, ad occupandum imperium, non defuturo sociorum agmine, nisi Scribonianus renuisset, ne parata quidem ac certa fortuna facile polliciendus, adeo timebat ambigua. Itaque Mucianus, quia non poterat aperte occidi Antonius, plurimis cum apud patres laudibus extollit, & occultis promissis cumulat, efferens ei citeriorem Hispaniam, digressu Cluvii Rufi, *legato destitutam etiam amicis ejus concedit* tribunatus & præfecturas. *Mox ubi vanum hominem cumulaverat spe & ambitione, vires infringit. amovendo in castra sua legionem septimam, cujus ardentissimus* erat *erga Antonium favor Et legio tertia, devinctus Arrio Varo miles, in Syriam amandata. Pars exercitus ducebatur in Germanias. Sic abs-*

NOTÆ.

1. *Etiam populus fovebat*] Quia scil. in neminem extra aciem sævierant. Cic pro Ligario: *Nunc melior certe ea (causa) judicanda est, quam etiam dii adjuverunt. Cognita vero clementiâ tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus.*

Fraterna imagine fulgentem.] Pisonis puta, quem Galba adoptavit. *Savilius.*

2 *Ne paratis quidem.*] Videtur intelligi de rebus, quas in promptu licet haberet, tamen sollicitari iis non facilis fuerit: usque adeo metuebat res incertas

3 *Citeriorem Hispaniam ostentans.*] Eam verò libentius suscepit regendam Antonius, quia Tolosæ natus erat, puer cognomine *Beccus* dictus apud Suetonium.

Legitur autem Tolosæ in Hispania Capitolium, sacris annalibus: ut inde conjicere liceat, & Narbonensi Galliæ, & Hispaniæ citeriori Tolosam annumeratam olim fuisse *Vertrannius.*

4. *Discessu Cluvii Rufi vacuam.*] Erat *vacua* provincia, quia sic volebat, aut sic videri cupiebat Mucianus Attamen illam retinuerat Rufus sub Vitellio, etiam si Romæ maneret, ut olim L Aruntius sub Tiberio. Ideoque non vere *vacua* fuit, quamvis discessisset Cluvius. Attamen Vitellii partes foverat Cluvius in Hispania quare forte suspectus fuit Flavianis, & tales legatos mutare statim festinabant, ut sibi providerent, simul & suos fautores remunerarent Retinuerat Hispaniam, licet absens Cluvius, nullo metu imperitantis, sed favore, quo certe præcelluit apud Vitellium. nam pacto celebri adfuit ipse & Silius Itali-

dum, redit urbi sua forma, legesque, & munia magistratuum. Quo die 40 senatum ingressus est Domitianus, *de absentia patris fratrisque ac juventa sua*, pauca & modica disseruit, decorus habitu: & ignotis adhuc moribus, [1] crebra oris confusio pro modestia accipiebatur. Referente Cæsare, *de* [2] *restituendis Galbæ honoribus*, censuit Curtius Montanus, *ut Pisonis quoque memoria, celebraretur*. Patres utrumque jussere. de [3] Pisone irritum fuit. Tum sorte ducti, *per quos redderentur bello rapta quique* [4] *æra legum* [5] *vetustate delapsa noscerent, figerentque, &* [6] *Fastos adulatione temporum fœdatos exonerarent,* [7] *modumque publicis impensis facerent.* Reddi-

INTERPRETATIO

tracto quidquid turbulentum fuit, redit civitati sua species. juraque & officia magistratuum. Quo die Domitianus curiam introiit, de absentia Vespasiani ac Titi, & de adolescentia sua, *pauca & modesta protulit, præclarus specie: & incognitis adhuc vitiis, frequens in vultu ruber pro pudore sumebatur. Referente Domitiano* de reponendis Galbæ imaginibus, addidit *Curtius Montanus*, ut honoraretur etiam memoria Pisonis: *Senatus utrumque decrevit. De Pisone haud ratum* decretum *fuit. Tum sorte electi* è patribus, per quos restituerentur bello capta, quique tabulas legum vetustate corruptas examinarent, firmarent. figerentque, & Fastos adsentatione temporum contaminatos purgarent, modumque statuerent sumptibus publicis. *Præ-*

NOTÆ.

cus. quo sibi opes & amœnia littora paciscebatur cum Flavio Sabino.

5 *Pars exercitus*]Sexta & octava de legionibus victricibus. Tacitus. *Savilius.*

1. *Crebra oris confusio.*] Erat plurimo rubore & sanguine suffusus vultus Domitiani. Et se tali rubore quasi velabat mox tuebaturque adversus crimen & cruorem.

2 *Restituendis Galbæ honoribus.*] Intellige de statuis erigendis, seu publice rursus proponendis.

3. *De Pisone irritum fuit.*] Puto, propter Calpurnium qui occisus est à Muciano via Appia, & propter L. Pisonem, qui postea occisus est dolo ejusdem in Africa forte ob æmulationem etiam in Crassum fratrem natu majorem Pisonis hujus, de quo hoc loco Tac. & hæc familia. fœcunda viris eximiis. Hinc invidia, dominantium, hinc *de Pisone irritum fuit.*

4. *Vetustate delapsa.*] Vespasianus *ærearum tabularum tria millia, quæ simul conflagraverant, restituenda suscepit, undique investigatis exemplaribus*, inquit Suetonius Vesp. 8.

Quod verisimilius est, quam leges, quæ summo cultu servarentur, solius temporis vetustatisve causa aboleri cœpisse. *Vertranius.*

5. *Æra legum vetustate delapsa.*] Forte nonnullæ tabulæ vetustate labefactæ, & suo loco dimotæ. vel loquitur tantum de legibus insculptis, quæ jam oculos fugiebant.

6. *Et qui Fastos adulatione temporum.*] Mens autoris videtur, ut qui æra legum reponerent, iidem Fastorum quoque exonerandorum curam susciperent *Pichon.*

Fastos adulatione.] Multa quippe in Fastos invehebantur decreta adulatoria in honorem scil. principum, sæpe levibus, aut etiam turpibus ex causis, ex flagitiis sceleribusque. hæc omnia talia purgari & aboleri decrevit imperator.

7. *Modumque publicis impensis.*] Supra memoravit Tacitus in senatu modum impensis postulatum à prætoribus ærarij, cum quererentur publicam pauperratem. Eam tamen cognitionem à consule designato principi reservatam. *Lupanus.*

tur Tertio Juliano prætura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse. [1] Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum, & P. Celerem placuit, damnatusque Publius, & Sorani manibus satisfactum. Insignis publica severitate dies, ne privatim quidem laude caruit: justum judicium explesse Musonius videbatur. Diversa fama [2] Demetrio Cynicam sectam professo, quod manifestum reum ambitiosius quam honestius defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditavit. Signo ultionis in accusatores dato, petit à Cæsare Junius Mauricus, [3] *ut commentariorum principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset. Consulendum tali super re principem*, respondit. Senatus, inchoan-

41

INTERPRETATIO.

tura restituitur Tertio Juliano, postquam compertum est transiisse ad Vespasianum. Plotio insignia mansere. Dein placuit resumi caussam inter Musonium Rufum, & P. Celerem, punitusque Publius, & Sorani mors vindicata. Illustris hic publico exemplo dies, ne privatim quidem sine decore fuit, æquissimam caussam suscepisse Musonius putabatur. Sed *alia existimatio Demetrii fuit, Cynicam sapientiam æmulantis quod compertum reum patrocinio suo juvisset, majori ambitione quam decore. Ipsi Publio neque mens in discrimine, neque verba suppetivere. Prolato in delatores vindictæ signo Junius Mauricus postulat à Cæsare*, ut copiam faceret patribus commentariorum principis *Neronis*, per quos scirent, quem quisque deferendum flagitasset. Interrogandum *esse* de tali re imperatorem, *respondit Domitianus. Senatus, incipientibus*

NOTÆ.

1. *Gripho honor mansit.*] Id est, insignia præturæ, ut *prætorius* dici potuerit, non tamen *prætura functus*. Honorem & ornamenta habuit dignitatis, quasi suo anno præturam obiisset.

2. *Demetrio*, &c.] Muciani consilio Vespasianus omnes Stoïcos, in quorum numero fuit Demetrius Cynicus, urbe abegit. Demetrius vero in insulam relegatus. Ei nondum quiescenti, dixit Vespasianus; *tu omnem moves lapidem, ut te interfici jubeam: ego tamen latrantem canem non occido.* Dio.

Suet Vesp. 13 *Demetrium Cynicum in itinere obvium sibi, post damnationem, ac neque assurgere, neque salutare se dignantem, oblatrantem etiam nescio quid, satis habuit, canem appellare.*

3 *Ut commentariorum principalium.*] Commentarius liber est, quem sibi quisque conficit, quasi eorum, quæ agimus, memoriæ promptuarium, id est, diarium & ephemeris Hujusmodi commentarios sibi factitasse principes ex hoc loco, & ex Sueton. in Tib. apparet.

Cicero Philippica 1. *An in commentariolis & chirographis & libellis, se uno autore prolatis, acta Cæsaris firma erunt?*

Commentariorum quæ ab Agrippina confecta, meminit Tacitus 4. Annalium, & *commentariorum* Claudij patris, lib. 13.

Commentarios quoque sibi senator conficiebat, ut ex lib. 15. in fine, & lib 5. apparet & lib. 12 24. *Quos Claudius terminos posuerit, publicis actis scriptum.* Lupanus.

Commentaria dixere Latini libros in quibus non fusè lateque res, sed tantum quasi per capita describerentur. Cicero in Bruto: *Non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium.* Paulo plenius Seneca lib. 5. Declamationum *Sine commentario nunquam dixit Crassus, nec hoc commentario contentus erat, in quo nuda res ponuntur.*

Hunc *diurnum*, *Ephemeridem regestum*, à verbo *regero*, quo usus est Quintilianus, unde vulgo *registrum*. & Lati-

ribus primoribus, [1] jusjurandum concepit, quo certatim omnes magi-

INTERPRETATIO.

proceribus, certis verbis *concepit sacramentum*, *quo certatim omnes magistratus*,

NOTÆ.

nè sic vocari posse docet Budæus in Pand. ita Plutarch Julij Cæsaris commentaria *Ephemerides* appellavit.

Hujusmodi autem commentariis omnes fere magistratus, qui Reipublicæ Romanæ munia obibant, usos fuisse, comperimus. Cicero appellat commentarium qui consulatus Græcè scriptum.

De Prætoribus idem in Verrem: *Audite decretum mercenarij prætoris, ex ipsius commentario* De regibus in Orat pro Rab. capite 5 Livius lib 1. 60 & lib 42. 6 & libro 45 de Pontificibus. Cicero de Clar. Orat. Livius 4 3.

Quod vero & imperatores propria haberent commentaria, patet ex Cicerone Philippica 1 7. Tranquillus in Tib 61. Calig. 15. Trajanus ad Plinium, *referri in commentarios jussi*.

Quod etiam *publica* scriberentur, & *urbana commentaria*, patet ex Cicerone libro de Oratoribus: *Publicis commentariis consignatis*. Et in Epist. *In commentario est rerum urbanarum*. & 2. 8.

Ex his patet, *commentariorum principalium*, ibi esse, superiorum principum, quorum sub imperio delationes frequentes exercitæ, puta, Claudij & Neronis. *Marc. Donatus.*

Præcipue hic respicit Tac ad commentaria Neronis, superborum Æneadum ultimi. Alia superiorum principum, non tam vetustate abolita, quam nova & inaudita sævitia Neronis, exoleverant. nec ea in immensum erui, excitari aut moveri rursus debuerunt.

Itaque illa vetusta, majore mox sævitia obruta, aut excusata, & Reipub. interfuit talia aboleri tandem. Sed hic nuperos Neronis delatores quærebant, quorum opes vigebant adhuc. & metus proxime urgebat In commentariis illis adscriptæ literæ, accusationes, & alia pessima delatorum facinora, consiliaque, & commercia exitiabilia cum Nerone.

Ipsæ literæ, ipsa scripta delatorum hic consignata manebant, unde doli, flagitia & scelerum omnium series statim erui in lucem & probari poterat. Et senatorum quisque eligere potuit, quem statim aggrederetur, & perderet, ac profligaret. non sine decore Reipub senatus, & temporum, quibus tandem scelera hæc vindicarentur. Sed flagitia cum opibus tum etiam præpolluere. ne ante, ut semper. Forte tot tantaque flagitia eruere in lucem noluerunt, ne reperirent etiam bonos inter nocentes, aut certe qui boni æstimarentur. Ne miseriarum colluvionem rursus moverent, ne facere adversus malos cogerentur, quod factum antea in bonos promiscue & malos. Ne quid mali rursus in Rempub. ex talibus miseriis erumperet. Et ut tandem quocunque pacto tamen pax orbi urbique restitueretur. Facinus quod veluti publicum & omnium fuit, nemo vindicare ausus. Ut inter multos tutiores rei & secura scelera. Vindicare in acie imperium sufficiebat novo principi. Cætera vindicavit perpetua facinorum ignominia, & æterna conscientiæ labes.

1. *Jusjurandum ... quo certatim.*] Est juramentum à toto senatu editum, de calumnia quam nemini capitalem intulissent. Sed hic non video, cur ita *certatim* magistratus præstiterint. Neque enim in honorem principis, aut adulatio aliqua fuit, imo cunctanter potius hoc agendum.

Sane ea vox suspecta est, & *seriatim*, aut tale aliquid malim: quia certum habeo, ordine quodam magistratus omnes id præstitisse, & digniores primò. *Lipsius.*

Cur non *certatim* magistratus tale jusjurandum amplecterentur; quo nempe statim innocentiam suam publice, & coram universo senatu, adprobarent?

Neque accipiendum τὸ *certatim*, quasi properarent, nec suo ordine jusjurandum prometent. nempe consules præire de-

ſtratus, [1] cæteri ut ſententiam rogabantur, *Deos teſtes* advocabant, *nihil ope ſua factum, quo cujuſquam ſalus læderetur, neque ſe præmium aut honorem ex calamitate civium cepiſſe.* trepidis, & verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quîs flagitij conſcientia inerat. [2] Probabant religionem patres, perjurium arguebant. Eaque velut cenſura, in Sariolenum Voculam, & Nonium Actianum, & Ceſtium Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famoſos. Sariolenum & recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret. nec deſtitit ſenatus manus intentare Voculæ, donec curia excederet. Ad Pactium Africanum tranſgreſſi, eum quoque proturbant: tamquam

INTERPRETATIO.

reliqui quaſi ſententiam prolaturi interrogabantur, Deos teſtes *appellabant*, nihil à ſe geſtum, quo cuiquam exitium ſtrueretur, neque ſe opes aut dignitates ex pernicie civium percepiſſe, *pavidis, & verba ſacramenti per varias ambages eludentibus, quos facineris conſcientia premebat. Æſtimabant religionem patres, perjurium convincebant. Eaque quaſi cenſura atrociſſime ingruit in Sariolenum Voculam, & Nonium Actianum, & Ceſtium Severum, multis accuſationibus apud Neronem infames. Sariolenum etiam novum facinus premebat, quod apud Vitellium eaſdem artes exercuiſſet, nec deſiere patres dextras intentare Voculæ, donec ſenatu exiret.* Dein *invadentes Pactium Africanum, eum etiam exterrent, velut ad perniciem exhibuiſſet*

NOTÆ.

buerunt, dein conſulares, mox prætores & prætorij. an cunctanter agendum fuit, quia ordine agendum? Non certe cunctanter tunc, ſed *certatim* agendum erat, ubi innocentia & decus æternum agebatur. *ſeriatim* nihil ad rem, neque Taciti eſt.

Jusjurandum concepit, quo certatim omnes magiſtratus.] Forte leg. *quo ſeorſim.* vel ſic intellige: *Jusjurandum concepit, quo certatim omnes magiſtratus* (*cæteri patres ut ſententiam rogabantur*) *deos teſtes advocabant.*

Jusjurandum.] Tamen ſacerdotio præditi magiſtratus jurare non cogebantur forte Plutarchus Problem. Rom. quærit, *Cur Flamini Diali jurare non liceat? An quod tormenti genus quoddam eſt homini libero jusjurandum? Flaminis autem corpus & animum intactum, inviolatumque eſſe oportet? An quod parva in re eiſdem non habere abſurdum eſt, cui divina ac ſumma credita ſunt? An quod omne jusjurandum in perjurij terminat imprecationem, execratio vero omnis triſtis & abominanda: unde ne alius quidem imprecari Flamines ſolent? Laudata eſt igitur Athenis ſacerdos illa, quæ populi juſſu adduci non potuit, ut Alcibiadem execraretur. Dixit enim precandi ſe cauſa, non imprecandi ſacerdotio præditam fuiſſe. An commune omnium perjurij periculum eſt, ſi homo impius ac perjurus, vota pro civitate ſuſcipiat.* hoc tamen ſoli Diali conceſſum videtur.

1. *Cæteri ut ſententiam rogabantur.*] Id eſt, loco ſententiæ. Jusjurandum promere debuerunt. in id interrogabantur.

2. *Probabant religionem patres, perjurium arguebant.*] An probabant *religionem* inſontium, verumque jurantium; aliorum vero *perjurium* reprehendebant? Potius vero putem, referri hæc ad eos tantum, qui verba jurisjurandi detorquebant.

Ironicè enim, patres, laudaſſe quidem virorum talium religionem, quod trepidanter & ambiguè juraſſent, ne perjurium admitterent: ſed tamen ex illa trepidatione, & perjurij & noxiæ conſcientiæ argumentum eliciebant. *Pichen.*

Neroni [1] Scribonianos fratres concordia opibusque insignes, ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ invidiam declinavit. Magnam eodie pietatis eloquentiæque famam Vipsanius Messalla adeptus est, nondum senatoria ætate, ausus pro fratre [2] Aquilio Regulo deprecari. Regulum, subversa Crassorum & Orphiti domus, in summum odium extulerat. [3] Sponte ex S.C. accusationem subiisse ju- 42

INTERPRETATIO.

Neroni Scribonios fratres, amicitia & divitiis illustres. Africanus neque confiteri audebat, neque inficiari poterat, sed ultro invectus in Vibium Crispum, cujus quæstionibus premebatur, confundendo quæ excusare non poterat, societate sceleris indignationem patrum effugit. Eo die Vipsanius Messalla egregiam assecutus est existimationem caritatis & facundiæ; ille nondum senatoriæ ætatis, rogare ausus est patres pro fratre Aquilio Regulo: Eversa Crassorum & Orphiti familia Regulum in maximam invidiam adduxerat. Ultro

NOTÆ.

Probabant religionem patres.] Id potest intelligi, ita ut patres probarent *religionem* innocentium, qui scil. suam innocentiam vero jurejurando affirmabant, & iidem patres arguebant *perjurium* in sontibus, qui contra conscientiam jurabant, ita ut de diversis ibi sit religio & perjurium.

Vel intelligi possit de iisdem senatoribus, quos sceleris conscientia premit, & qui jurare non audent, & qui verba jurisjurandi mutant ac torquent per varias artes: in ipsis patres probant religionem, & in iisdem ipsis perjurium arguunt. *probant religionem*, quia trepidant & se varie torquent, & simul *perjurium arguunt*, quia, licet trepidando, jurant tamen, & licet se in varias partes vertant flectantque deprehensi, jurant tamen, seu potius pejerant. Nec illi conscientiæ propriæ, aut religioni patrum interrogantium satis respondent.

1. *Scribonianos fratres.*] Junctim eos iterum nominat Annali 13 *Ad Scribonios fratres ea cura transfertur.* Nec temere aut jungit, aut concordiam laudat Audi Xiphilinum, qui unus hæc illustrat in Nerone: *Fratres*, inquit, *& quodam modo æquales, nihil alter absque altero facientes, sed ut genere, ita & electione vitæ, & facultatibus conjuncti.*

Addit deinde, *cum utrique Germaniæ præfuissent, vocatos à Nerone in Græciam, ibique, incisis sponte venis, periisse.*

Sed rectene *Scribonianos* hic legimus? non opinor. Taciti loco dicto *Scribonios* habes: & in Xiphilino, Σκριβώνιοι. *Lipsius.*

2. *Aquilio Regulo.*] Qui teste Plinio juniore, *omnium bipedum nequissimus*, pessimum perniciosissimumque crudelitati Neronis & Domitiani instrumentum lib. 1. Ep. 5. *Savilius.*

3. *Sponte ex SC. accusationem subiisse.*] Moris fuisse videtur, ut alicujus causæ, vel accusatio, vel etiam defensio à senatu, huic vel illi oratori plerumque demandaretur; sive actoribus, vel reis nominatim unum aliquem petentibus, sive proprio senatus motu, quod notissimum est, ac præsertim ex Plinio juniore lib. 1. epist. 12. lib. 3. epist. 4. & 5 20. & 6. 29.

Tangit etiam hunc morem Tacitus, lib. 3 Annal. de Pisone, patronos à senatu petente, & lib 15. *At nunc colimus externos & adulamur: & quomodo ad nutum alicujus grates, ita promptius accusatio decernitur.*

Hæc autem verba, *sponte ex SC* secum pugnant. Quomodo enim ex SC? An ipsemet Regulus irrequisitus, ac *sponte*

venis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiæ videbatur. Et Sulpicia Prætextata [1] Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. Igitur Messalla non caussam neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Montanus, eo usque progressus, ut *post cædem Galbæ*, [2] *datam interfectori Pisonis pecuniam à Regulo, appetitumque morsu Pisonis caput* objectaret. *Hæc certe*, inquit, *Nero non coëgit, nec dignitatem, aut salutem illa sævitia redemisti. Sane toleremus istorum defensiones: qui perdere alios, quam periclitari ipsi maluerunt.* [3] *Te securum reliquerat* [4] *exsul pater, & divisa inter creditores bona, nondum honorum capax*

INTERPRETATIO.

ille *& suopte ingenio juvenis admodum credebatur delationem suscepisse, nec amoliendi periculi gratia, sed spe amplioris fortunæ, & si judicarent patres, vindices instabant Sulpicia Prætextata conjux Crassi, & quatuor liberi. Itaque Messalla, neque crimen, neque sontem defendere, sed discrimini fratris ultro occurrens*, patrum *nonnullos placaverat. Opposuit se cum atroci oratione Curtius Montanus, eo usque provectus, ut exprobraret*, post necem Galbæ, numeratam esse percussori Pisonis pecuniam à Regulo, laniatamque dentibus Pisonis cervicem. Hæc sane, ait, non jussit Nero, nec illa crudelitate redemisti honorem, vel incolumitatem *tuam*. Esto, feramus *hominum* istorum excusationes, qui subvertere alios maluerunt, quam periculum subire ipsi. Te parens exul, *adversus pericula* tutum fecerat, & distributæ creditoribus facul-

NOTÆ.

curavit, ut sibi ex SC. accusatio injungeretur? Mea conjectura est: *Sponte, nec senatusconsulto.* Pichena.

Mihi certum est, illa, *ex SC.* dolo malo irrepsisse. Nam Plinius lib. 3 epist. de Silio: *Læserat famam suam sub Nerone: credebatur sponte accusasse.* Colerus.

Sponte, nec SC. bono quidem sensu; sed non sic scripsit Tacitus. sufficiebat dixisse *sponte*, ut constaret non esse id ei senatusconsulto imperatum, nec etiam scripsit Tac. *sponte ex se.* Et τὸ *ex SC.* verum figmentum & glossema est vocis *sponte*, cui aliquis forte adscripserat, *ex se.* Illæ accusationes quæ à senatu decernebantur oratoribus, nullatenus *sponte* sola suscipiebantur, sed imperabantur. Et quamvis pravitate ingenij, aut peculiari ratione aliqua inductus actor talia susciperet ultro, hoc tamen ipso quod jubebantur demandabanturque tales actiones à senatu, jam non *sponte* suscipi censebantur.

1. *Crassi uxor.*] Vox, *uxor*, abest Rom. edit. rectissimè. Vix enim aliter prisci locuti, aut scripsere, quam *Terentia Tulij, Livia Drusi*, &c. *Lipsius.*

2. *Datam interfectori Pisonis pecuniam.*] Puto datam nomine Othonis, qui nominatim miserat percussores ad cædem Pisonis. attamen potest fieri, ut inimici morte gestiens Regulus, etiam suo nomine pecuniam largitus sit interfectori Pisonis. omnia perverse agebat.

Interfectori Pisonis.] Et tamen suffragante Verania legationem adeptus est, *cujus marito*, ait Plinius 2. epist. 20. *inimicissimus, ipsi invisissimus erat.* Savilius. *Verania Pisonis* à Galba adoptati, *graviter jacebat.* Regulus aruspicem consulit, *illa ut in periculo credula, poscit codicillos, legatum Regulo scribit.* Plin. 2. Ep. 20.

3. *Te securum reliquerat.*] Neronianis enim temporibus magni ac potentes viri periculis conflictabantur; contra, viles atque abjecti, securi agebant. Ideo sequitur, *nihil quod timeres.* Pichena.

4 *Exsul pater.*] Quatuor de causis nihil erat quod ex ipso speraret, aut timeret Nero, nempe quia subversus pa-

ctas:

ætas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. libidine sanguinis, & hiatu præmiorum, ignotum adhuc ingenium, & [1] *nullis defensionibus expertum, cæde nobili imbuisti, cum ex funere Reipublicæ,* [2] *raptis consularibus spoliis,* [3] *septuagies sestertio saginatus, & sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas feminas eadem ruina prosterneres: cum se*gnitiam Neronis *incusares*, quod per singulas domos seque & delatores fatigaret: posse universum senatum una voce subverti. *Retinete patres conscripti, & reservate hominem tam expediti consilij, ut* [4] *omnis ætas instructa sit: & quomodo senes nostri Marcellum, Crispum; juvenes, Regulum imitentur. Invenit etiam æmulos* [5] *infelix nequitia, quid si floreat*

INTERPRETATIO.

tates creditores, & nondum capessendis dignitatibus idonea *ætas*: nihil quod ex te desideraret Nero, nihil quod metueret. cupidine cruoris, aviditate prædæ & opum, *sævitiem ac sanguinem præbebas*, imbuistique *cruore* illustri incognitam adhuc facundiam, & nullis patrociniis spectatam, cum ex ruina & exitio Reip. abreptis consularibus spoliis, septuagies sestertio in pinguatus, & sacerdotio splendens, eadem strage profligares insontes pueros, nobiles senes, splendidas matronas: cum inertiam Neronis increpares, quod per singulas familias, seque & accusatores lassaret, posse profligari totum senatum uno verbo Servate Patres conscripti & habere apud vos virum tam egregij consilij, ut omnis ætas edoceatur: & juvenes nostri Regulum æmulentur, quemadmodum senes nostri *imitati sunt Eprium* Marcellum, & Vibium Crispum. Reperit etiam imitatores infausta malitia: quid si adprobetur &

NOTÆ.

ter, ac perculsus pœna exsilij, quia nullæ opes, nulla dignitas, & quia ipse ætate Juvenili.

1. *Nullis defensionibus.*] Cum ejus eloquentia nullis patrociniis reorum exercita esset, ignotum erat illius ingenium, & mansisset incognitum, nisi se ingenti crimine ultro polluisset.

2. *Consularibus spoliis.*] Eo dictum, quia consulatum acceperat, præmium accusationis. Nam ita obtinebat, ut accusanti & damnanti, non pecuniæ solum merces esset, sed & honoris, aut magistratus, quem reus habuisset.

Dio libro 46. de accusatoribus percussorum Cæsaris pulchrè: *Nam & pecunias è bonis damnati, & honorem aut magistratum, siquem modo haberet, accipiebant.*

Tacitus sæpe indicat: & clarè initio lib. 1. hist. *Nec minus præmia delatorum invisa, quam scelera. Cum alij sacerdotia & consulatus, ut spolia, adepti, procurationes alij & interiorem potentiam, agerent ferrent cuncta*, Lipsius.

Raptis consularibus spoliis.] Si acceperat præmium accusationis, consulatum, Regulus, ut placuit viris summis, mirum cur infra mox de eodem dicatur: *Et quem adhuc quæstorium offendere non audemus, prætorium & consularem visuri sumus?* Gruterus.

Forte tantum illi promissus erat consulatus à Nerone, quem adeptus foret suo tempore, seu post alia munia, si durasset Nero. aut habuit forte insignia consularia.

3. *Septuagies.*] Sunt 175000 coronati.

4 *Omnis ætas instructa sit.*] Non omnem forte ætatem hic intelligi deceat, sed ut *omnis ætas nostra instructa sit*, nempe senes nostri, à Marcello & Crispo, & nostri juvenes, à Regulo.

5. *Infelix nequitia.*] Potius indistincte sumi debet; nempe de universis delatoribus, qui præsertim sub Tiberio mutuis vulneribus & præliis se se vicissim prosternebant.

Fuit tum *infelix nequitia* illa, & ta-

vigeatque ? Et quem adhuc quæstorium offendere non audemus, prætorium & consularem visuri sumus ? An Neronem extremum dominorum putatis ? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Cajo superstites fuerunt. cum interim [1] *intestabilior, & sævior exortus est. Non timemus Vespasianum: ea principis ætas, ea moderatio. Sed* [2] *diutius durant exempla, quam mores. Elanguimus patres conscripti, nec jam ille senatus sumus, qui occiso Nerone, delatores & ministros, more majorum puniendos*
43 *flagitabat.* [3] *Optimus est, post malum principem, dies primus.* Tanto cum assensu senatus, auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur à laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives & eloquentia clarus, nulli unquam sub Nerone pe-

INTERPRETATIO.

floreat ? Et quem adhuc quæstorium lædere formidamus. an prætorium & consularem aspecturi sumus ? an Neronem ultimum tyrannorum creditis ? Idem existimaverant qui supervixere Tiberio & Caligulæ : cum interea detestabilior & immanior invasit principatum. Non meruimus Vespasianum; ea Imperatoris ætas, ea modestia. Sed diutius manent commissorum exempla, quam virtutes. Jam torpemus, Patres conscripti, nec nunc ille senatus sumus, qui, interfecto Nerone, postulabat accusatores & horum satellites, puniendos more majorum. Justissimus & maximus est primus, post pravum Imperatorem dies. *Tantis patrum studiis excepta est oratio Montani, ut spem conciperet Helvidius, posse etiam Marcellum subverti. Itaque incipiens à decore Cluvii Rufi, qui juxta opibus & facundia insignis, nemini umquam, Nerone imperante, discrimen inten-*

NOTÆ.

men æmulos imitatoresque reperit. Iste igitur debet statim subrui. nam si ad ad summas dignitates pervenerit, tum certe quid faciet, quid non molietur tantus artifex, qui se tenera jam ætate, imbuit atrocissimo scelere ?

1. *Intestabilior & sævior.*] *Intestabilior*, pro detestabilior. Horat. in 2. serm. *Intestabilis & sacer esto.* Tacitus Annalium libro 5. de Æmilia Lepida : *quamquam intestabilis, tamen impunita agebat.*

Paulo post eodem libro de Tiberio : *Intestabilis sævitia, sed obtectis libidinibus.* Rhenanus.

2. *Diutius durant exempla, quam mores.*] Id est, hic diutius durant exempla mala, quam boni mores. scil. comparat virtutem Vespasiani cum flagitiis priorum principum.

Et certe magis durant mala exempla dominantium, quam boni mores novi principis, & longe plures fuerunt mali principes, quam boni. Et ab Augusto usque ad Vespasianum frustra quæras bonos. Et possint vocabula bonorum principum annuli circulo facile insculpi.

Mala exempla principum, seu delatorum, perpetua & æterna sunt, abeuntque in exemplum omnibus posteris futurisque seculis At boni mores ævo unius principii limitantur, & vix ad unum aut alterum seculum se extendunt, etiam in civitatibus felicissimis aut egregie constitutis, quoad mores legesque spectat.

3. *Optimus est post malum principem.*] Defuncto enim malo principe, senatus statim pravos mores tollere nititur sed paularim deinde ardor ille refrigescit. *Pichena.*

Optimus.] Cic. Philipp. 1. *Post cædem Cæsaris. Quo senatus die lætior ? quo populus Rom. qui quidem nulla in con-*

riculum facessisset; [1] crimine simul exemploque Eprium urgebat, ardentibus patrum animis. quod ubi sensit [2] Marcellus, velut excedens curia: *Imus*, inquit, *Prisce*, *& relinquimus tibi senatum tuum: regna præsente Cæsare.* Sequebatur Vibius Crispus: [3] ambo infensi, vultu diverso. Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens: donec accursu amicorum retraherentur. Cum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci & validi pertinacibus odiis tenderent, consumptus per discordiam dies. Proximo senatu, inchoante Cæsare *de abolendo dolore iraque, & priorum temporum necessitatibus*, censuit Mucianus prolixe pro accusatoribus. Simul eos qui cœptam, dein omissam actionem repeterent, monuit sermone molli, tamquam rogaret, 44

INTERPRETATIO.

tasset; scelere simul & comparatione Marcellum premebat, flagrantibus senatorum animis. quod postquam animadvertit Marcellus, quasi abiret à senatu: Eximus, *inquit*, Helvidi, & permittimus tibi senatum tuum: impera vidente Cæsare. *Et comitabatur eum Vibius Crispus: ambo infesti, ore dissimili. Eprius trucibus oculis, Vibius maligne ridens: donec adfluentibus amicis, retinerentur. Cum jurgium ingravesceret, hinc plurimi egregiique, inde pauci & prepollentes pervicacibus animis niterentur, sic absumptus est per dissensionem dies. Primo senatu, incipiente Domitiano* de obliterando dolore odioque, & superiorum temporum calamitatibus, *disseruit Mucianus multis verbis pro delatoribus. Etiam eos, qui inchoatam, dein relictam cognitionem renovarent, hortatus est miti clementique*

NOTÆ.

ciene umquam frequentior fuit, tum denique liberati per viros fortissimos videbantur, quia, ut illi voluerant, libertatem pax consequebatur.

1. *Crimine simul exemploque Eprium urgebat.*] *Crimine* urgebat, tanquam delatorem Thraseæ, quam actionem tentaverat olim Helvidius, Galba imperante, dein omiserat, ut refert Tacitus initio hujus libri.

Exemplo, quoniam laudando Cluvium, sic vitæ morumque diversitatem Marcello exprobrabat. *Pichena.*

Comparat Cluvium cum Marcello, ita ut opibus & facundia perinde clarus sit Cluvius ac Marcellus. cum hoc discrimine, quod divitiis & eloquentia ille recte usus esset, & in salutem civium, iste vero in exitium. quare sic Eprium & *crimine* urgebat, ut qui periculum bonis *facessisses sub Nerone* & *exemplo*. qui divitiis & eloquentia non recte usus esset, quemadmodum Cluvius.

2. *Marcellus.*] Hic homo eloquens magis, quam sapiens aut bonus, ea vi accusatores omnes repressit, aut rejecit; & simul Vespasianum mox suum fecit.

Quod idem observat in Vibio Crispo auctor Dialogi de causis corruptæ eloquentiæ super hac re: *Quid aliud infestibus patribus nuper Eprius Marcellus, quam eloquentiam suam opposuit? cum accinctus & minax; disertam quidem, sed inexercitatam ejusmodi certaminum, & rudem Helvidii sapientiam elusit.*

Jam & de gratia apud principem, ibidem de illis duobus: *Multos jam annos, ac donec libuit, principes fori, nunc principes in Cæsaris amicitia, agunt feruntque cuncta.* Lipsius.

3. *Ambo infensi.*] Id est, iram & indignationem præferentes vultu, sed diverso modo.

Patres cœptam libertatem, postquam obviam itum, omisere. Mucianus ne sperni senatus judicium, & cunctis sub Nerone admissis data impunitas videretur; Octavium Sagittam, & Antistium Sosianum senatorii ordinis, egressos exsilium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Posthumiam stupro cognitam, & nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecerat: Sosianus, pravitate morum multis exitiosus. Ambo gravi senatusconsulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eadem pœna retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: [1] accusatorum ingenia, & opes, & exercita malis artibus potentia timebantur. Reconciliavit paulisper studia patrum, habita in senatu cognitio, secundum veterem morem. Manlius Patruitus ordinis senatorii, [2] *pulsatum se in colonia Seniensi*, [3] *cœtu multitudinis*, &

INTERPRETATIO.

oratione, & tanquam precaretur. Senatores occupatam libertatem, postquam obstabatur reliquere. Mucianus, ne contemni patrum decretum, & omnibus sceleribus, Nerone imperante, perpetratis concessa venia crederetur. In eosdem scopulos compulit, ac retraxit Octavium Sagittam, & Antistium Sosianum senatorii fastigii, qui locum exilii sui reliquerant. Octavius Pontiam Postumiam, cum qua consuetudinem stupri habuerat, & qua matrimonium suum sperneret, cupidine vesanus occiderat: Sosianus sævitia ingenii multis perniciosus. Vterque atroci decreto patrum damnati ejectique, licet alii exules *revocarentur, in eadem exilia redacti sunt. Nec ideo mitigata in Mucianum offensio. Etenim Sosianus, ac Sagitta infimi rei & spernebantur, etiam si redirent: at metuebantur ingenia delatorum & divitiæ, & imbuta pessimis artibus auctoritas. Patrum animos placavit tantisper cognita apud senatum caussa, juxta priscum morem. Manlius Patruitus senatorii fastigii expostulabat*, verberatum se in civitate Seniensi, in con-

NOTÆ.

1. *Accusatorum ingenia . . . timebantur.*] Id indistincte sumi possit de omnibus omnino accusatoribus, & quasi in exemplum hi qui delationes exercuerant sub Nerone, puniendi essent, & quasi omnino omnes accusatores metuerentur. Nonnulli tamen speciatim de istis intelligunt, quasi patres compararent hic, verbi gratia, Vibium & Marcellum, eorumque similes reos famosos, cum Sosiano & Sagitta, qui viles rei, quod ad exemplum spectabat, nec delatores fuerant.

2. *Pulsatum se in colonia.*] Grande priscis illis moribus crimen. Nam nec convitio senatorem aspergere licebat impunè.

Arnobius libro 4. *Magistratum in ordinem redigere, senatorem aut convitio prosequi, suis esse decretis periculosissimum pœnis.*

Salvianus libro 6. *Illustrem ac prepotentem virum nequaquam exhonerari à quoquam licet; & si quisquam exhonoraverit, decretis legalibus reus sistitur, & injuriam auter jure damnatur.* Lipsius.

Colonia Seniensi.] Sena Julia, urbs Etruriæ regionis in Italia. hodie *Siene*, urbs agri Senensis in ducatu Toscanæ. *Tillemonius.*

3 *Cœtu multitudinis.*] Crediderim fuisse pulsatum in cœtu & à cœtu multitudinis, idque assentiente & adprobante, & veluti jubente ea multitudine, seu plebe Seniensi. quippe, *jussu magistra-*

[1] *jussu magistratuum* querebatur. *nec finem injuriæ hic stetisse* : [2] *planctum, & lamenta, & supremorum imaginem præsenti sibi circumdata : cum contumeliis & probris*, [3] *quæ in senatum universum jacerentur*. Vocati qui arguebantur. Et cognita caussa, in convictos vindicatum. [4] Additumque S. C. quo Seniensium plebes modestiæ admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma [5] Cyrenensibus damnatur, lege repetundarum, & exsilio ob sævitiam. Inter quæ militaris seditio prope exarsit. Prætorianam militiam repetebant à Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati: & [6] lectus in eandem spem è legionibus miles, promissa stipen- 46

INTERPRETATIO.

cione populi, & mandato duum-virorum. nec ibi contumeliam desiisse, sed ejulatus & lamenta & funeris seu exsequiarum simulacrum adstanti sibi circum adumbrata esse: cum conviciis & injuriis, quæ in Patres omnes refunderentur. *Appellati qui accusabantur. Et cognitione habita, in compertos reos animadversum. Adjunctumque S.C.* quo Seniensium populus modestiæ admoneretur. *Eodem tempore Antonius Flamma à Cyrenensibus* postulatur *mulctaturque lege repetundarum, & exilio ob immanitatem. Interea discordia militaris fere accensa est. Exauctorati à Vitellio* militiam prætorianam *reposcebant pro Vespasiano convocati, & assumptus in idem votum à legionibus miles, promissam pecuniam*

NOTÆ.

suum. hanc omnem contumeliam fuisse *ipsi præsenti* publice circumdatam, ac cætu persultante *querebatur* Manlius.

1. *Jussu magistratuum.*] Decuriones intelligit.

2. *Planctum & lamenta.*] An Senienses lasciviæ causa, iis similia in Manlio lusere, quæ Apulejus in Thessalia passus est, dum risûs anniversarius dies celebratur?

Certè enim hæc, *planctum & lamenta. & supremorum imaginem præsenti sibi circundata*, lusum sapiunt, quo ille vivus, ut vita functus, à Seniensibus habitus sit. *Salsner.*

3. *Quæ in senatum universum.*] Non quod senatum Rom. præcise & directe lacesserent; id enim audacius, quam in decuriones & magistratus municipales cadat. sed quia senatori inferebatur illa contumelia, non potuit fieri quin simul etiam refunderetur id convicium in senatum, aut saltem id queri debuit Manlius apud patres, ut eos ad vindictam privatæ injuriæ accenderet. Jam sub principibus imminuta dignitas patrum, & ob numerum, & ob tenues opes, & quia remoti illi magna ex parte à repub regenda nec jam publica negotia decidebant modici patres qui fere dignitates non adipiscebantur, neque provincias regebant. & quia inducti socii opulentiores in curiam, & jam multi senatores erant, qui neque urbem neque curiam viderant.

4. *Additum* &c] Sic fiebat, cum plebs admoneri publice deberet, decretum patrum, quod consules edicto suo promulgabant: tunc autem ambo consules aberant, Vespasianus scil & Titus.

5. *Cyrenensibus.*] Cyrenaica provincia Libyæ regionis in Africa citeriore. hodie pars occidentalis regni & deserti *Barca*, in Barbaria & Biledulgerid regionibus.

Cyrene.] Urbs Cyrenaicæ provinciæ. hodie *Cairoan*, oppidum regni Barcæ versus oram, in Barbaria *Tillem.*

6. *Lectus in eandem spem miles.*] Ex Flavianis partibus; ut vero quam simillimum videatur, multos legionariorum facilius inductos esse ut isti se rei mi-

dia flagitabat. Ne Vitelliani quidem, sine multa cæde, pelli poterant. Ingressus castra Mucianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis [1] discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, cæterique per urbem, & urbi vicina conquisiti, producuntur prope intecto corpore. [2] *Eos Mucianus diduci, & Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim assistere* jubet. Illos primus statim aspectus obstupefecerat. cum ex diverso, velut aciem telis & armis trucem; semet clausos nudosque & illuvie deformes aspicerent. Ut vero huc illuc distrahi cœpere, metus per omnes, & præcipua Germanici militis formido, tamquam ea separatione ad cædem destinarentur. [3] prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, *ne desererentur soli, neu in pari caussa disparem fortunam paterentur*: modo Mucianum, modo absentem principem, postremum cœlum ac deos

INTERPRETATIO.

postulabat, ne Vitelliani quidem ejici poterant, sine plurima cæde. Intrans castra Mucianus, quo melius stipendia cujusque nosceret, disposuit victores suis cum ornamentis armisque, divisos inter se modicis intervallis. Tum Vitelliani, quos se fidei victoris permisisse apud Bovillas retulimus, aliique per civitatem & proxima civitati loca *investigati, exhibentur fere nudo corpore. Eos Mucianus* separari *jubet*, & seorsim adstare militem Germanicum ac Britannicum, & si qui aliorum exercituum *aderant. Vitellianos statim ea prima species perculerat. cum ex alia parte, velut instructum agmen telis armisque horridum & seipsos circumdatos intectosque, & pædore squalidos viderent. Ut vero huc & illuc diduci cœperunt, it pavor per universos, & maximus Germanici militis metus tanquam ea divisione exitium ipsis pararetur. complecti pectora commilitonum, cervicibus implicari, novissimos amplexus poscere*, ne destituerentur soli, & ne in simili caussa dissimilem sortem experirentur: *nunc* Mucianum, *nunc* absentem Imperatorem, *denique* sidera ac numina *obtestari. donec Mucianus*, omnes vo-

NOTÆ.

fferent, tanta beneficii spe. *Savil.*

Alii, *erectus*. Sed miles, quia in spem prætorianæ militiæ *electus* erat, repetentibus eam aliis, promissam sibi flagitabat. *Acidalius.*

1. *Discretos.*] Id intelligendum de legionibus aut cohortibus, quæ à se invicem, sub suis quæque signis, modico intervallo discretæ erant.

2. *Eos Mucianus diduci*] Eos Mucianus statim atque producti sunt, diduceit, Germanicum nempe militem à Britannico separat, ita ut seorsim adsisteret Britannicus miles, seorsim Germanicus, & sic de milite aliorum exercituum. Attamen sic non singuli, sed per centurias assistebant, sed cum sic ab invicem distraherentur, ea separatio, simul & ex diverso acies victorum horrida armis telisque, ipsos exterruerat. Vitelliani seu victi simul omnes ibi congregantur, dein ex quocumque exercitu distrahuntur ab invicem, circumfusi agmine victorum seu Flavianorum. id eos terret.

3. *Prensare commanipularium.*] Alii aliter reponunt, *pectori, cervicibus*. pro *innecti*, *invecti*, pro *pectora*. *legunt dexteras.* Sed hæc frustra. sufficit vulgata lectio.

obtestari. donec Mucianus, *cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem imperatoris milites* appellans, falso timori obviam iret. Namque & victor exercitus, clamore lacrymas eorum juvabat. Isque finis illa die. Paucis post diebus, [1] alloquentem Domitianum firmati jam excepere. Spernunt oblatos sibi agros, *militiam & stipendia* orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in prætorium accepti. Dein [2] quibus ætas & justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam: sed carptim, ac singuli. quo tutissimo remedio, consensus multitudinis
extenuatur. Cæterum verane pauperie, [3] an uti videretur, actum in 47
senatu, *ut* [4] *sexcenties sestertium à privatis mutuum acciperetur.* Præpositusque ei curæ Poppæus Silvanus. nec multo post necessitas abiit, sive omissa, simulatio. [5] Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus quos Vitellius dederat. [6] Funusque censorium Flavio Sa-

INTERPRETATIO.

-raus earumdem partium, & ejusdem principis milites, *vano pavori subveniret. Quippe etiam victor miles, vocibus suis, fletus eorum defendebat. Isque exitus rerum illa die. Paucis interjectis diebus, concionantem Domitianum firmati animis sustinuere. contemnunt* promissas terras, *postulant* bellum & stipendia. *Precationes erant, sed quibus resisti non posset. Itaque in militiam prætorianam adlecti* sunt. *Dein quibus ætas, & merita stipendia* erant, *sacramento soluti cum decore, alii ob flagitium: sed seorsim, & divisim quilibet, quo certissimo remedio conspiratio turbæ infringitur. Cæterum an vera inopia, an ut sic crederetur, relatum apud patres*, ut sexcenties sestertium à privatis mutuum sumeretur. *Præfectusque tali muneri Poppæus Silvanus, & paulo post egestas cessavit, vel spreta dissimulatio. Dein abrogati, legem sanciente Domitiano, consulatus*°, *quos Vitellius concesserat. Et decore censorio celebratæ exequiæ Flavii Sabini: magna exem-*

NOTÆ.

1. *Alloquentem Domitianum.*] Dio: *Mucianus adduxit Domitianum ad milites, fecitque ut quamvis puer, apud eos concionaretur, tum singuli aurei dati sunt viritim militibus.* aureus valebat 100 nummis sestertiis. nostro more sunt septem libræ & 10 asses.

2. *Quibus ætas & justa stipendia.*] Nempe sexdecim, vel etiam viginti anni.

3. *An uti videretur.*] Sueton. capite 16. *Initio statim principatus professus est Vespasianus, quadringenties millies H S. opus esse, ut Respublica stare posset:* Summa cui parem audivisse non memini, colligit supra trecentos milliones librarum. *Savilius.*

4. *Sexenties sestertium.*] Quindecies centena millia ducatorum quantitas hujus pecuniæ æquat. *Alciat.* id est 468750 lib. sterl. *Savil.*

5. *Abrogati .... consulatus.*] Abrogari lege semper debuit consulatus eorum qui vel ultro exibant, vel abdicabantur, priusquam in eorum locum alii sufficerentur, etiam mortuorum, vel & perduellium &c. quod supra neglectum à Vitellio in Cæcinam, criminatur Tacitus.

6 *Funusque censorium.*] Magnificè extructum significat, & eminenti præ cæteris apparatu, ut censuræ dignitas reliquis præfulgebat, eratque cujuslibet honoris fastigium.

Polybius libro 6. scribit, in funere consulari aut prætorio, nonnullos è nobilioribus lectos, defuncti pompam duxisse, *in veste* tantum *prætexta purpuræ*

bino ductum: magna documenta instabilis fortunæ, [1] summaque & 48 ima miscentis. Sub idem tempus L. Piso proconsul interficitur. ea de cæde quam verissime expediam, [2] si pauca supra petiero, ab initio caussisque talium facinorum non absurda. Legio in Africa auxiliaque, tutandis imperii finibus, sub divo Augusto Tiberioque principibus, proconsuli parebant. Mox C. Cæsar turbidus animi, ac [3] M. Silanum obtinentem Africam metuens, ablatam Proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit. æquatus inter duos [4] beneficiorum nu-

INTERPRETATIO.

pla fallacis fortunæ, sublimia simul & infima permiscentis. Eadem tempestate L. Piso proconsul interimitur: quam brevissime referam de ea nece, si pauca altius repetiero, quæ haud aliena sunt à principio & caussis talium flagitiorum. Legio in Africa, & copia sociorum defendendis imperii limitibus necessariæ, obsequebantur proconsuli, divo Augusto Tiberioque, imperitantibus. Deinde Caligula mente commotus, & formidans M. Silanum qui præerat Africæ, ademit legionem proconsuli, eamque permisit legato in eam curam misso. divisis inter duos

NOTÆ.

At in funere censorio ὁ πορφυρᾷ *in purpura.* Savilius.

1 *Summaque etiam miscentis.*] Rodolphus acutè, *summaque & ima miscentis.* Lipsius. Vulgata tamen lectio eumdem sensum recipere possit. sæpe eum acutè corrigunt, tum acutè corrumpunt.

2. *Si pauca supra petiero.*] Videatur voccula excidisse: *quam potero verissimè expediam.* ut tanquam in re incerta secuturum se verum, qua possit, profiteatur.

Sed credo, non *verissimè* hic Tacito scriptum, sed *brevissimè.* quod postea corruptum ex vitiosa scribendi ratione, *Vrevissime.*

Nam hæc autoris mens, quasi veniam digressûs aliquanto longioris orantis: cum alia quædam huc facientia altiusculè repetierit, de cæde ipsa quambrevissimè se absoluturum. *Acidalius.*

Cur veritatem profiteatur egregius auctor, præcipue, post fata & cineres Muciani. qui auctor hujus cædis, & post extinctam gentem Flaviam? Nam ævo Trajani scripsit, aut certe edidit historiam. Nec solet id profiteri Tacitus. sufficit historicum profiteri semel. Attamen est quod dubitetur ut in re incerta, & multis dolis insidiisque & sceleribus incitata, adversus proconsulem & quidem nobilissimum & bonis artibus eximium. unde metus imperitantium, & quæ cædes ad multos spectabat, & quæ forte varie ab auctoribus, ejusdem ævi tradita erat prout faverent, aut dominantes odissent. Sed tamen eum dicit, *expediam*, de brevitate innuere videtur, scil. se breviter acturum proponit, postquam pauca supra repetierit. Reponunt, *repetiero*, sed sæpe Tacitus simplex nuncupat pro composito. Melius tamen, *repetiere.*

3. *M. Silanum.*] Dio hæc in rebus Caij mirè confundit ac miscet. nec M. Silano proconsule, evenisse divisionem hanc vult, sed ipso L. Pisone. Vide enim & de hac ipsa cæde Plinium, libro 3. epist. 7. *Lipsius.*

4. *Beneficiorum numerus.*] Propriè & ex ævi ejus usu accipe *beneficia*, promotiones ad altiores ordines sive gradus.

Castrense in ea re verbum est, Livio sic usurpatum libro 4. *Vt tribuni militum à populo sinederent crearentur. quæ antea, per quam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia.*

Ciceroni etiam epistola ad Rufum

merus,

merus, & mixtis utriusque mandatis, discordia quæsita auctaque. [1] Pravo certamine, legatorum jus adolevit, diuturnitate officii, vel quia minoribus major æmulandi cura: proconsulum splendidissimus quisque, [2] securitati magis quam potentiæ consulebant. Sed tum le- 49
gionem in Africa regebat [3] Valerius Festus, sumptuosæ adolescentiæ, neque modica cupiens, sed affinitate Vitellii anxius. Is crebris sermonibus, tentaveritne Pisonem ad res novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo affuit, & occiso Pisone plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. Nec ambigitur, provin-

INTERPRETATIO.

muneribus pari jure, & conjunctis utriusque imperiis, dissensio nata & adaucta est. Improba contentione, legatorum auctoritas increvit, vel *continuatione muneris: vel quia inferioribus majus obtrectandi studium:* & quia *proconsulum illustrissimus quisque providebant magis incolumitati* suæ, *quam auctoritati. Sed tum Valerius Festus legioni praerat in Africa. is luxuriosa juventa, neque exigua appetens, sed necessitudine Vitellii sollicitus* erat. *Ille frequentibus colloquiis, dubium, an impulerit Pisonem ad nova molienda, an molienti repugnaverit; quoniam arcano illorum nullus* testis *adhibitus, & interempto Pisone, multi propendere in favorem percussoris. Nec dubitatur, Africam legionemque à par-*

NOTÆ.

quæstorem; *de centurionibus tamen & tribunorum militum contubernalibus, res est in integro. genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat.*

Nec Valerius alio sensu lib. 4. cap. 7. scripsit. *Ad equestrem ordinem & splendida militia stipendia P. Calii beneficio pervenerat.* Item Suetonius Tiberii capite 12 clare: *venit in suspicionem, per quosdam beneficii sui centuriones.*

Noster adæque libro 1. supra. *Primores militum, per beneficia Nymphidii, ut suspectos.* Hi tales, *beneficiarii* dicti.

Cæsar de bello civili libro 2. *Petreius cum pratoria cohorte, barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis*, passim in lapidibus: BF. COS. ET BF PR. PR. id est. *Beneficiarius consulis. beneficiarius pratoris. beneficiarius prafecti pratorio* aut *propratoris.*

Vegetius restringere nomen videtur: Et *beneficiarii*, inquit libro 2. capite 7. *ab eo appellati, quod beneficio tribunorum promoverentur.* & ad ejus mentem in lapidibus lego ista, in Piceno: BENEFICIARIUS TRIBUNI DEINDE. OPTIO. IN. CENTURIA. Romæ; CORNELIO. MARCIANO. MILITI. COHORT. XII. URB BENEF. TRIBUN *Lips.*

1. *Pravo certamine.*] Sic distinguo, *auctaque pravo certamine. Legatorum jus adolevit diuturnitate officii.* Gronovius.

Vulgata recte. sic intelligendum, quasi scripsisset: In pravo hoc certamine legatorum jus adolevit, diuturnitate scil. officii, quia nempe proconsul ad unum annum Africæ, legatus ad plures annos legioni præerat.

2. *Securitati magis quam potentia.*] Quia proconsules illi, ut pote splendidissimi, semper suspecti malis principibus, hinc saluti tantum suæ consulebant, non augendæ potentiæ vel auctoritati; imo tum ignavia pro virtute & sapientia fuit. Suet. Galba 9. *Paulatim in desidiam segnitiemque conversus est, ne quid materia præberet Neroni, &, ut dicere solebat, quod nemo rationem otii sui reddere cogeretur.*

3. *Valerius Festus.*] Plinius libro 3. epistola 7. *Nuper L. Piso, pater illius, qui a Valerio Festo per summum facinus in Africa occisus est.*

ciam & militem, alienato erga Vespasianum animo fuisse, & quidam è Vitellianis urbe profugi, ostentabant Pisoni *nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, & in pace suspectâ tutius bellum.* Inter quæ Claudius Sagitta, [1] præfectus alæ Petrinæ, prospera navigatione prævenit Papirium centurionem, à Mucianô missum: asseveravitque *mandata interficiendi Pisonis, centurioni data. Cecidisse Galerianum consobrinum ejus generumque. Unam in audacia spem salutis. Sed duo itinera audendi, seu mallet statim arma, seu petita navibus Gallia, ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet.* Nihil ad ea moto Pisone, centurio à Muciano missus, ut portum Carthaginis attigit, magna voce, [2] læta Pisoni omnia, tamquam principi continuare: obvios & subitæ rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, hortari. vulgus credulum, ruere in forum, *præsentiam Pisonis* exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia veri, & adulandi libidine. Piso indicio Sagittæ, vel insita modestia, non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam [3] *quæsitum sibi crimen cædemque* comperit: *animadverti in eum*

INTERPRETATIO.

tibus Flavianis abhorruisse, & nonnulli è Vitellianis ex urbe fugientes, exhibebant Pisoni dubitantes Gallias, promptam Germaniam, discrimina ipsius, & in pace ambigua minus periculosum bellum. *Interea Claudius Sagitta præfectus alæ Petrinæ, felici navigatione anteverit Papirium centurionem, quem Mucianus miserat: affirmavitque data* centurioni jussa interimendi Pisonis. Interfectum fuisse Galerianum sobrinum ejus generumque. unam superesse in virtute spem incolumitatis. Sed duas aggrediendi vias, sive mallet statim bellum, sive navibus in Galliam advectus, ductorem se Vitellianis legionibus offerret. *Nequaquam ad ea Pisone excito. centurio missus à Muciano, ubi portum Carthaginis ingressus est, alta voce*, affluentia omnia Pisoni, *velut Imperatori continuo adprecari: incitare obvios & repentina rei prodigio stupentes, ut eadem acclamarent, credula plebs concurrere in forum*, conspectum Pisonis *flagitare. Lætitia, plausu & acclamationibus omnia turbabant, incuria veri, & adsentandi cupidine. Piso nuntio Sagittæ* inductus, *vel ingenita moderatione, non in publicum exiit, neque se favori plebis tradidit. Et sciscitatus centurionem, ubi intellexit* paratum sibi crimen & exitium, puniri eum *jussit, non tam spe salutis, quam*

NOTÆ.

1. *Præfectus alæ Petrinæ.*] In Notitia imperii. *præfectus alæ Petrianæ* legitur, in Britannia *per Lineam valli.* ubi Linea valli, non aliud est, quam tractus ille ad vallum à Severo aliisque extructum. *Lipsius.*

2. *Læta Pisoni omnia.*] Hariolantur, *omina*, sed melius, *omnia.* sic enim supra de Vespas. *affluentia omnia excepit*, cum nempe imperator salutatus est.

3. *Quæsitum sibi crimen cædemque comperit.*] Sensus est, centurionem lætas illas voces vulgavisse, ad tentandum Pisonis animum: ut si alacrem vidisset, paratumque ad capessendum imperium, conscientiam criminis in eo magis argueret, & sic justius ac majori ludibrio illum occideret; Pisonem autem, cognito centurionis dolo, jussisse in eum animadverti. *Pich.*

jussit, haud perinde spe vitæ, quam ira in percussorem, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri, cruentas legati sanguine manus, ad cædem proconsulis rettulisset. [1] Anxio deinde edicto Carthaginensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motus novi caussa vel forte oriretur. Sed ubi Festo consternatio vulgi, centurionis supplicium, veraque & falsa, more famæ, in majus innotuere, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, [2] obscuro adhuc cœptæ lucis, domum proconsulis irrumpunt, districtis gladiis, & magna pars Pisonis ignari: quod [3] Pœnos auxiliares, Maurosque in eam cædem delegerat. haud procul cubiculo, obvium forte servum, [4] *quisnam, & ubi esset Piso?* interrogavere. Servus egregio mendacio, *se Pisonem esse* respondit: ac statim obtruncatur. nec multo post, Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa è procuratoribus Africæ: jam tunc optimo cuique exitiosus, & in caussas malorum [5] quæ mox tulimus, sæpius rediturus. Festus [6] Adrumeto, ubi [7] speculabundus substiterat, ad legionem ten-

INTERPRETATIO.

ira in interfectorem, quod idem ipse unus ex percussoribus Clodii Macri, imbutas cruore legati manus ad necem proconsulis rursus attulisset. Mox sollicito, edicto objurgatis Carthaginensibus*, ne solita quidem officia exercebat, clausus intra penates, ne qua novi tumultus occasio vel casu fortuito existeret. Sed postquam compertus est Valerio tumultus plebis; mors centurionis, veraque & ficta, ut famæ ingenium est, in majus* nuntiata *sunt, mittit equites in cædem Pisonis. Illi propere invecti, dubia adhuc & vix albente luce, irruunt in ædes proconsulis, nudatis ensibus, & illi magna ex parte Pisonem ignorabant, quia* Festus *assumpserat in eam necem Pœnos auxiliares Maurosque. Haud longe à cubiculo* Pisonis *servum forte occurrentem percunctati sunt*, quisnam esset? & ubi versaretur Piso? Servus honesto commento, respondit *se esse Pisonem; & & statim trucidatur. & paulo post occiditur Piso. Quippe aderat qui eum nosset, Bebius Massa* unus *è procuratoribus Africæ: jam tunc honestissimo cuique perniciosus, & inter caussas calamitatum, quas postea toleravimus, sæpe memorandus. Valerius Adrumeto, ubi cunctabundus & futuri anxius restiterat, ad le-*

NOTÆ.

1. *Anxio deinde edicto.*] Tale fuit edictum, ut anxietatem ejus declararet, & fere ambiguum fuit. quomodo enim loquatur aut edicat? an abblandietur iis qui principatum illi detulerint? an castigabit, ut statim eum deserant, & fient pro quærentibus ipsi etiam in exitium? quæ angustiæ undique & anxietas.

2. *Obscuro adhuc.*] Id est, diluculo, seu luce maligna, mane oriri incipiente, vix dum albente die.

3. *Pœnos auxiliares.*] Mirari subit, quod Pœni ignorarent proconsulem Africæ Carthagine sedentem. Attamen illi externi Romanis, & per unum tantum annum imperabat proconsul, nec se castris immiscebat.

4. *Quisnam.*] Sic intelligendum; quisnam ipse esset? & ubi esset Piso?

5. *Quæ mox tulimus.*] Tempore nempe Domitiani. Tacitus in vita Agricolæ. Plinius in epistolis. *Savilius.*

6 *Adrumetum.*] Urbs Byzacenæ provinciæ, in Africa minore. hodie *Hamamethe*, urbs regni Tunetani in Barbaria. *Tillemonius.*

dit, præfectumque castrorum Cetronium Pisanum vinciri jussit, proprias ob simultates: sed *Pisonis satellitem* vocabat, militesque & centuriones quosdam puniit, alios præmiis affecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. [1] Mox Ophensium, [2] Leptitanorumque discordias componit, quæ raptu frugum & pecorum inter agrestes, modicis principiis, jam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Ophensis multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam, & inter accolas latrociniis fecundam. [3] Unde arta Lepitanis res, lateque vastatis agris, intra mœnia trepidabant, donec interventu cohortium alarumque, fusi [4] Garamantes, & recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus

INTERPRETATIO.

gionem se confert. & catenas injici *jussit* Cetronio Pisano præfecto castrorum, *ob privatas inimicitias: sed* ministrum Pisonis *appellabat. militesque & centuriones nonnullos pœnis affecit, alios remuneravit: omnia hæc præter jus fasque sed ut extinxisse bellum putaretur. Deinde pacat sedatque dissensiones Ophensium & Leptitanorum. quæ populatione messium & armentorum inter rusticos, levibus initiis, tum armis & præliis decertabant. Quippe natio Ophensis numero impar, excitaverat Garamantas, nationem imperii ignaram, & inter vicinos raptibus opulentam. Unde angusta Leptitanorum res erant, & populatis passim prædiis, intra muros pavebant consternati; donec succurrentibus cohortibus Rom. alisque pulsi* sunt *Garamantes, & recuperata quæ rapuerant, copiæ & opes, nisi quæ palantes per*

NOTÆ.

7. *Speculabundus.*] Ibi enim expectabat Valerius, quorsum res evaderet, num equites occiderent Pisonem, num populus arma capesseret, vel quid aliud forte contingeret.

1. *Mox Orphensium.*] *Oëensium* reposui, statimque, *populus Oëensis.* Te advoco, C. Plini, in meam fidem & Taciti lucem: scribis libro 5. capite 5. his ipsis verbis: *Ad Garamantas iter inexplicabile adhuc fuit. Proxime bello quod cum Oëensibus Romani gessere, initiis Vespasiani imperatoris, compendium via quatridui deprehensum est.*

Quod illud bellum sub initia Vespasiani, nisi illud? itaque Plinio quoque prælucent clare hæc Corneliana. Tempus, situs, nomen, omnia conveniunt.

Et est hoc illud ipsum celebre oppidum, unde Pudentilla Apuleii, ut ipse apologiâ commemorat. Scripsit & orationem, *pro statua sibi Oëa locanda.* Lipsius.

Ophensium.] Lego cum Lipsio, *Oëensium.* Oea urbs Tripolitanæ provinciæ in Africa minore. hodie *Tripoli,* urbs primaria regni Tripolitani, in Barbaria. *Tillemonius.*

2. *Leptitanorum.*] Leptis magna, vel Neapolis, urbs Tripolitanæ provinciæ in Africa minore. hodie *Lebeda* urbs regni Tripolitani ad oram, in Barbaria. Fuit etiam *Lepte minus,* urbs Byzacenæ provinciæ in Africa minore. hodie *Lensta,* vel *Monastere,* urbs regni Tunetani ad oram, in Barbaria. *Tillemon.*

3. *Unde arta Lepitanis res.*] Scripserim, *unde arto L. res.* Sic supra h. 3 69. *ni subveniretur, artas res nuntiaret?* Freinshemius.

4. *Garamantes.*] Garamantes latè sumpti, populi Africæ sive Libyæ interioris. hodie pars orientalis regionis *Saara,* vel *Deserti.*

Garamantes propriè dicti, populi Garamantum supradictorum. hodie deserta *Berdoa* & *Lempta,* in regione Saara &c. *Tillemon.*

vendiderant. At Vespasiano post Cremonensem pugnam, & prospe- 51
ros undique nuntios, *cecidisse Vitellium* multi cujusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum mare aggressi nuntiavere. Aderant legati regis Vologesi, [1] *quadraginta Parthorum equitum millia* offerentes, magnificum lætumque tantis sociorum auxiliis [2] ambiri, neque indigere. Gratiæ Vologeso actæ, mandatumque [3] *ut legatos ad senatum mitteret, & pacem esse sciret.* Vespasianus in Italiam, resque urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit: *tamquam terminos ætatis, & concessa filio egrederetur.* Igitur validissimam exercitus partem Tito tradit, ad reliqua Judaici belli perpetranda. Titum, [4] ante- 52
quam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse dicebatur, *ne criminantium nuntiis temere accenderetur. integrumque se ac placabilem filio præstaret. Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quam numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus*

INTERPRETATIO.

invia mapalium, remotioribus populis vanumdederant. At post Cremonense prælium, & fausta undique allata *nuntia, plurimi cujusvis ordinis, simili audentia & fortuna, sævum ut per hiemem pelagus ingressi, Vespasiano retulere,* periisse Vitellium. *Adventabant oratores regis Vologesi, promittentes* quadraginta millia equitum Parthorum. *gloriosum faustumque* erat *à tam multis sociorum copiis coli ac prensari, neque opus habere. Redditæ grates Vologeso, rescriptumque* ut mitteret legatos ad senatum, & finitum bellum esse disceret. *Vespasianus curas suas in Italiam urbisque statum convertens, sinistrum de Domitiano rumorem audit: tanquam transiret fines ætatis, & permissa filio. Itaque permittit Tito firmissimam exercitus partem, ad reliquias Iudaici belli profligandas. Ferebatur Titum, priusquam discederet* à patre, *plurimo apud illum colloquio obsecrasse*, ne literis accusantium facile commoveretur: incorruptumque se & exorabilem filio exhiberet. Non exercitus, non classes, æque valida esse imperii subsidia aut columina, ac numerum filiorum. Quippe amicos tempore, fortunæ casibus ac cupiditatibus

NOTÆ.

1. *Quadraginta Parthorum.*] Nec nimis pro illo rege, & militia totius gentis equestri. Idem numerus in Suetonio, capite 6 *Vologesum promisisse quadraginta millia sagittariorum.*

Non pugnat. Nempe equites illi *sagittarii*, ut solent, & hippotoxotæ. *Lipsius.*

2 *Ambiri.*] Magnificum novo principi Rom. prensari & coli à talibus sociis, & præsertim cum auxilio illorum non indigeret.

3. *Vt legatos ad senatum mitteret.*] Duo facit hic Vespasianus. monet Parthos, ne se immisceant bellis & discordiis populi Rom. quod forte potissimum hac legatione quærebant hostes nominis Rom. honorat simul etiam senatum, captat benevolentiam optimatum procerumque, cum ad senatum mitti legatos jubet, non ad imperatorem. quo priscum decus patrum & veteris libertatis asserere videbatur.

4 *Antequam digrederetur.*] A patre & Alexandria; illum eo usque secutus erat; inde digressus est Cæsaream. quod iter speciatim describit Josephus, sub finem quarti libri de Excidio. *Savilius.*

aliquando, aut erroribus, [1] *imminui,* [2] *transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed maxime principibus: quorum prosperis & alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant. ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni pater exemplum prebuisset.* Vespasianus haud æque Domitiano mitigatus, quam Titi pietate gaudens, *bono esse animo,* jubet, *belloque & armis Remp. attollere: sibi pacem domumque cura fore.* Tum celerrimas navium frumento onustas, sævo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum à Vespasiano commeatus subvenere.
53 [3] Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, eque-

INTERPRETATIO.

aliquando, aut imprudentia, infringi, transmutari, cessare: suam cuique progeniem ac sobolem inseparabilem, sed maxime imperatoribus, quorum felicitate etiam alii potiantur, improspera ad proximos tantum spectent. Ne fratres quidem recenturos amicitiam inter se, nisi parens specimen exhibuisset. *Vespasianus non perinde placatus Domitiano, ac caritate Titi letus,* forti esse animo *suadet,* belloque & armis augere Remp. se paci & familiæ invigilaturum. *Tunc hiberno etiam tum æquore invehi jussit promptissimas navium tritico oneratas. Namque tanto periculo civitas trepidabat, ut annona quæ in horreis, ad decem non amplius dies sufficeret, cum à Vespasiano copia advenere. Munus instaurandi Capi-*

NOTÆ.

1. *Imminui.*] Per *amicitias* intelliguntur *amici,* & vice versa. Itaque τὸ *imminui,* potest intelligi, vel de ipsa amicitia quæ imminuitur, vel de ipso numero amicorum qui pro fortuna crescit aut decrescit.

2. *Transferri.*] Id est, transmutari, & transire seu abire cum ipsa fortuna.

3. *Curam restituendi Capitolii confert.*] Confert in illum jam dictum. Sed adfuit igitur Vespasianus, an abfuit? adfuisse Suetonius fortiter dicit, capite 8. *Ipse restitutionem Capitolij aggressus, ruderibus purgandis manus admovit primus, ac suo collo quædam extulit.* Simile & in Dionis compendio legas.

At Taciti verba & narratio aliorsum eunt, & omnia acta sunt, ut Vespasiano absente. Nam si præsens, cur in alium transfert? cur nec nominatur quidem?

Cur cætera omnia, quæ temporum serie narrantur, illo absente gesta? Ego nihil nisi pugnam manifestam hic video, & libens audiam (paci amicus sum) conciliantem. *Lipsius.*

Curam restituendi Capitolij.] Puto Vespasianum fundando Capitolio adfuisse. Sic Sueton. Vesp. 8. & Xiphilin. *Protinus animum adjecit ad struendum in Capitolio templum, primusque rudera auferre cœpit.*

Tamen apud Tacitum præcipuæ dignitatis in hoc negotio præsens Helvidius Priscus est, prætor urbanus, summo, si consules abfuissent, loco.

Equidem seposita Taciti autoritate, contra quem ne viginti quidem istius generis scriptores præponderent, non video, quomodo Vespasianus Romam intrasse potuerit ante vigesimum primum Junii diem.

Alexandriæ enim aliquot menses egit, inquit Tacitus, *certa maris operiens.* A decimo autem Novembris usque ad decimum Martii, ait Vegetius 4. 39. *maria clauduntur.*

A decimo Martii ad decimum quintum Maij, *periculose maria tentantur,* neque facile se quisquam iis committebat, nisi mercator; ut ante, aut circa dimidium Maij, Alexandria solvisse non videatur.

ſtris ordinis virum, ſed auctoritate famaque inter proceres. Ab eo contracti haruſpices, monuere, *ut* [1] *reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur, templum iiſdem veſtigiis ſiſteretur. nolle deos mutari veterem formam.* Undecimo Kal Julias, [2] ſerena luce, ſpatium omne quod templo dicabatur, evinctum vittis coroniſque. Ingreſſi milites, [3] quibus fauſta nomina, [4] felicibus ramis. dein virgines Veſtales, cum

INTERPRETATIO.

tolii L. Veſtino, equeſtris loci viro, ſed qui gratia tribuit honore & auctoritate inter primores excelleret. Ab illo convocati haruſpices juſſere, ut quæ ſupererant materiæ veteris templi, aſportarentur in lacus, delubrum iiſdem fundamentis ſtatueretur, nolle deos inverti priſcam formam. *Vigeſimo primo die Iunij menſis, ſereno ac tranquillo cœlo, omne intervallum quod delubro ſacrabatur, redimitum eſt taniis, & cerellis. Intravere milites, quibus proſpera erant vocabula, cum fauſtis ramuſculis. dein virgines Veſtæ cum pueris puelliſque patrimis & ma-*

NOTÆ.

Zonaras vult longè diutius propoſito in Ægypto ſubſtitiſſe, quod ſperaret expugnatum interim iri Hieroſolyma ante diſceſſum, ut tum quoque profecturus Romam, Titum haberet comitem.

Præterea, Veſpaſiani iter fuit tardum, & plerumque terreſtre, magnis negotiis occupatum, ut Joſephus Exſcid. 7. c. 5. & 10. Suetonius & alii teſtantur.

Ita ut, omnibus penſitatis, Romam ingredi non potuerit, niſi declivi jam æſtate, & intereſſe non potuerit Capitolii fundationi. *Savilius.*

Ipſe reſtitutionem Capitolij agreſſus, non per ſe, ſed per Veſtinum. ſed per ſe ipſe *ruderibus purgandis manus admovit*. cum Romam adveniſſet.

L. Veſtinum equeſtris ordinis.] Eſtne ille de quo oratione pro Gallis Claudius Cæſar? *Ex qua colonia* (Vienenſi) *inter paucos equeſtris ordinis ornamentum L. Veſtinum familiariſſimè dilige.* Ego puto. idque paulo certius, quam eundem Martiali intelligi libro 4 Epig. 29.

Cum gravis extremas Veſtinus duceret horas,
Et jam per ſtygias eſſet iturus aquas:
Vltima volventes oravit penſa ſorores,
Vt traherent parva ſtamina pulſa mora.
Tum largas partitus opes, à luce receſſit:
Seque mori poſt hec credidit ille ſenem.

Nam hic fuerit potius filius ejus: qui videtur è clauſula juvenis obiiſſe. *Lipſius.*

1 *Reliquia prioris delubri.*] Rudera ſcil. Capitolii ſacra erant. Senec. lib. conſol. ad Helviam. c.13. *Si magnus vir cecidit, magnus jacuit. Non magis illum putes contemni, quam cum ædium ſacrarum ruina calcantur, quaſi religioſi æque ac ſtantes adorant.* Scil. *ruina* illæ perinde coluntur à religioſis jacentes, *ac ſtantes.*

2 *Serena luce.*] Nihil auſpicatò fiebat, niſi tranquillo & ſereno cœlo.

3. *Quibus fauſta nomina.*] Non, *omina*, ut vulgo. Vaticanus ita jubet, & mos religionis priſcæ. quibus magnæ curæ, ut in his talibus initiis, homines præeſſent aut intereſſent bono nomine, id eſt; è quorum nominibus captari velut augurium aliquod poſſet proſperitatis & diuturnitatis.

Talia ſunt *Salvius*, *Longinus*, *Statorius* &c. Mala contra *nomina*, è quibus triſte aliquod, infirmum, breve. Ut *Curtius, Minucius, Furius, Hoſtilius.*

Cicero de Divinat. *Cum Imperator exercitum, cenſor populum luſtraret, bonis nominibus, qui hoſtias ducerent, eligebantur: quod idem in delectu conſules obſervant, ut primus miles fiat bono nomine.*

Plinius: *Publicis luſtris etiam nomina victimas ducentium proſpera eligimus.*

pueris puellisque [1] patrimis, matrimisque, [2] aqua rivis & fontibus amnibusque hausta, perluere. Tum Helvidius Priscus prætor, [3] præeunte Plauto Eliano pontifice, [4] lustrata suovetaurilibus area,

INTERPRETATIO.

trimis, lymphâ è rivis fontibusque & fluviis allata, id perlavere. Tum Helvidius Priscus prætor, præmonente Plauto Eliano Pontifice, expiata suovetaurilibus area, &

NOTÆ.

sale vaticinium lenonis illius Plautini, in Lucride:

Nemen atque omen quantivis est pretii.

Mihi quoque Lucridem confido fore te.

Adi & Festum in lacus Lucrinus. *Lipsius.*

4. *Felicibus ramis.*] Id est, è felici arbore (dis grata, interpretatur Macrobius) decerptus Ammianus in religione simili, libro 29. *Linteis quidam indumentis amictus, ternis capite circumflexo, verbenas felicis arboris gestans.*

Huic usui maximè laurus. Livius libro 40. *Omnes coronati, & lauream in manu tenentes, supplicaverunt.* Suidas: *Αἴσακος. ramus lauri, quem manu tenentes deos celebrabant.* Lipsius.

1. *Patrimis, matrimisque.*] Id ad sanctitatem matrimoniorum spectare videbatur, eum domus non esset imminuta, morte, aut repudio; nec abs re.

2 *Aqua ... perluere.*] Solenni & usitata lustratione, publicè privatimque recepta. Tertullianus de baptismo: *Cæterum villas, domos, templa, totasque urbes aspergine circumlata aquæ expiant passim.*

Huic rei & περιῤῥαντήρια vasa in templis, aqua lustrali plena, qua sacerdotes aut æditui, intrantes aspergerent, aut etiam ipsi sese.

Sozomenus: *Ramos quosdam aqua madidos sacerdos tenens, aspergebat, ritu Græcorum sive gentilium, intrantes.* Ovidius:

Vdaque rorales laurea misit aquas.

Insignem ad hanc ablutionem locum ab Iuo, Asconii in divinationem: *Alii delubra dicunt ea templa, in quibus sunt labra corporum abluendorum mortuorum, ut Dodonæi Iovis, aut Apollinis Delphici, in quorum delubris lebetes tripodesque visuntur.*

Fallor, aut τὸ *mortuorum*, ab inepto glossographo est: nec aliunde delubra derivari vult, quam ab ista in templorum vasis aqua, ad deluendum. *Lipsius.*

Et certe corpora mortuorum non abluerentur in delubris, sed intra domos ipsas, scil priusquam efferrentur.

3 *Præeunte .. pontifice.*] Livius de Decio se devovente: *Agedum pontifex populi Rom. prai verba, quibus me pro legionibus devoveam.*

Plin. lib. 28. *Vidimus certis precationibus obsecrasse summos magistratus, & ne quid verborum prætereatur, aut præposterum dicatur, de scripto præire aliquem.*

4 *Lustrata bove taurisque.*] Sic olim. at vera dictio, *Suovetaurilibus* pingit Vatic. in quo, *bovetaurilibus*; & Covarruviæ, qui, *bovetauribus*. Scilicet prisci in lustrationibus, aut piamentis, hoc sacrificij genus adhibebant, solemni ritu.

Livius libro 9 *Telo petiri hostem fas non est: si potta ur, Marti suovetauribus piaculum fieri.* Tacitus 5. annalium, *Sacrificantibus, cum hic more Romano Suovetaurilia daret, ille equum placando amni.*

Cato de re Rustic *Cum Divis volentibus, quodque bene eveniat, mando tibi, Mani, uti illaci Suovetaurilia, fundum, agrum, terramque meam, quota ex parte circumferenda censeas, uti cures lustrare.*

Quæ victimæ in hoc sacro, & si vox indicat, clare etiam Varro libro 2 de re Rustic. *Populus Romanus cum lustratur*

& super

area, & [1] super cespitem redditis extis, *Jovem*, *Junonem*, *Minervam*, [2] *præsidesque imperii deos* precatus, *uti cœpta prosperarent*, [3] *sedesque suas pietate hominum inchoatas*, *divina ope attollerent*; vittas [4] quis ligatus lapis innexique funes erant, contigit. Simul cæteri magistratus, & sacerdotes, & senatus, & eques, & magna pars populi, studio lætitiaque connixi, [5] saxum ingens traxere: passimque injectæ fundamentis [6] ar-

INTERPRETATIO.

super cespitem repositis egestisque visceribus, cum rogasset Jovem, Junonem, Minervam, custodesque ac vindices imperij deos, uti vota secundarent, & ædes suas religione populorum inceptas, divino numine proveherent, tænias manu attigit, quibus evinctum saxum illigatæque funes erant. Pariter reliqui magistratus & sacerdotes, & patres, & equites, & magna pars plebis, studio & alacritate contendentes, lapidem ingentem propulere: passimque immissæ sunt *fundamentis stipes auri argentique*.

NOTÆ.

Suovetaurilibus, circumaguntur verres, aries, taurus.

Et Quintilianus: *Nam Suovetaurilia jam persuasum est sue, ove, & tauro. Solitaurilia* hæc etiam dicta, docebit te Festus.

Nec abeunt à Græcorum veteri sacro, quod illi τριττὺν, dicebant. De quo Eustatius, aliique *Lipsius*.

Secundum cespitem.] Nos, *super cespitem*. Rhenanus.

1. *Super cespitem redditis extis.*] Puto ea pars sacrificij erat, aut potius expiationis. Hoc enim ritu expiavit locum, ita ut super aream cespitemque exta horum animalium exponeret, porriceret & velut offerret, simulque & effunderet preces tribus numinibus, quibus forte tria hæc animalia mactaverat.

2. *Præsidesque imperij deos.*] Sic Græcis θεοὶ πολιεῖς, πολιοῦχοι, ξένιοι, φίλιοι, ἀγοραῖοι dicitur.

3. *Sedesque suas.*] Id est, templum seu Capitolium.

4. *Quis ligatus.*] Vertunt, *quibus adhærebat, vel ad quas alligatus lapis & annexi funes erant.* Potius putarem, vittas illas tenues alligatas lapidi & funibus, in speciem ac decorem tantùm; cum è contrà si ad vittas adligaretur lapis, sic vim & molem saxi sustinere viderentur vittæ illæ quod minus verisimile est Nam supra: *Spatium omne quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque.* Sic & pariter crediderim, lapidem *evinctum* & ornatum fuisse vittis, non verò sustentum, aut suspensum.

Ligatus] Eodem modo vittis ligatus lapis, quo funes innexi iisdem vittis; nempe ad ritum & ornatum.

5. *Saxum ingens traxere.*] Ita vertunt nonnulli, ut ille ingens lapis libratus funibus suspensusque in aëre, tandem demissus sit in fundamenta Capitolij. Non tamen id præcisè colligas ex verbis Taciti. dicit tantum magistratus, sacerdotes, &c. *saxum ingens traxisse*; at quomodo illud fundamentis demiserint, non declarat.

6. *Argenti, aurique stipes*] Haud dubie nummi seu pecunia signata *stipes* illæ, quæ distingui debent à metallo rudi, infecto, & nullis fornacibus victo, quod simul etiam injectum est fundamentis Nisi forte idem sint illæ *argenti aurique stipes*, & *metallorum primitiæ nullis ignibus domitæ*; ita ut illæ *stipes*, fuerint auri argentique infecti.

Puto tamen eas stipes fuisse auri argentique signati. Nam apud Sueton. Aug 57. *Omnes ordines in lacum Curtij quot annis ex voto, pro salute ejus stipem jaciebant.* Et 90. *Ex nocturno visu stipem quot annis die certo emendicabat à populo, cavam manum asses porrigentibus præbens.* Ubi nota, *asses* datos.

Ejus etiam generis fuit *strena*, quæ Cal. Jan data Augusto etiam absenti, quam & mox *edixit* Caligula. Suet. 42. *Ste-*

AAAaa

genti aurique ſtipes, & [1] metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ, ſed ut gignuntur. Prædixere haruſpices, [2] ne temeraretur opus ſaxo aurove in aliud deſtinato. Altitudo ædibus adjecta. [3] Id ſolum religio annuere, & prioris templi magnificentiæ defuiſſe creditum, quo tanta
53 vis hominum retinenda erat. Audita interim per Gallias Germaniaſque mors Vitellij duplicaverat bellum. Nam Civilis omiſſa diſſimulatione, in populum Romanum ruere. Vitellianæ legiones vel [4] externum ſervitium, quam imperatorem Veſpaſianum malle. Galli ſuſtulerant animos, eandem ubique exercituum noſtrorum fortunam rati: vulgato rumore, *à Sarmatis Daciſque Mœſica ac Pannonica hiberna circumſideri*: paria de Britannia fingebantur. Sed nihil æque, quam incendium Capitolij, ut finem imperij adeſſe crederent, impulerat. *Captam olim à Gallis urbem: ſed integra Jovis ſede, manſiſſe imperium. Fatali nunc igne, ſignum cœleſtis iræ datum, & poſſeſſionem rerum humanarum Tranſalpinis gentibus portendi*, ſuperſtitione vana Druidæ canebant. Inceſſeratque fama [5] primores

INTERPRETATIO.

& aurifodinarum primitiæ, nullis ignibus domitæ, ſed ut generantur. Præmonuere haruſpices, ne contaminaretur ædes lapide, vel auro in alium uſum deſtinato. Sublimitas adjuncta delubro. Id unum mutare *permiſit* augurum religio. *& id exiſtimatum eſt defuiſſe decori & amplitudini ſuperioris delubri, quo tanta multitudo mortalium contineri debuit. Interea mors Vitellij per Gallias Germaniaſque vulgata auxerat bellum. Quippe Civilis poſita omni ambage imperium Rom. invadere cœpit. Legiones Vitellianæ* præferebant *vel extraneam ſervitutem principi Veſpaſiano. Galli in ſpem erecti, exiſtimantes eandem* eſſe *ubique noſtrarum legionum ſortem: ſparſa fama*, caſtra Mœſica & Pannonica obſideri à Sarmatis Daciſque: ſimilia de Britannia *comminiſcebantur. Sed nil perinde* illos *commoverat, ac combuſtio Capitolij, ut exitum Reipub. Rom. inſtare putarent. Expugnatam olim à Gallis civitatem: ſed incolumi Jovis templo, ſtetiſſe Rempub. Nunc vero inani ſuperſtitione moti Druidæ jactabant*, fatali jam incendio, ſignum deorum iræ præmonſtratum, & totius orbis principatum Tranſalpinis nationibus præſagiri. *Increbueratque rumor*, proceres Gal-

NOTÆ.

titque in veſtibulo ædium ad captandas ſtipes, quas plenis manibus ac ſinu, omnis generis turba fundebat. Sic in locis ſacris, aut quos ſacrare vellent. Sozomenus lib. 2. ubi de quercu Mamre, & puteo ibi effoſſo: ἄλλοι δὲ ἀργύριον νομίσματα, *ſacrabant alij numiſmata.* quæ ſunt ſtipes.

1. Et *Metallorum primitiæ nullis fornacibus*] Sic lib. 16 *Non in formam pecuniæ, ſed rudi & antiquo pondere.*

2. *Ne temeraretur*] Quemadmodum reliquias veteris templi, nulli alij uſui prodeſſe volunt, ſed in paludes avehi, ne ſcil. calcarentur & deſpectui forent: ita & nullam materiam quæ in aliud opus deſtinata fuiſſet, volunt templo novo extruendo inſervire.

3. *Id ſolum religio annuere.*] Supra dixerat, *nolle deos, mutari veterem formam.*

4. *Externum ſervitium.*] Id eſt, imperium Galliarum. Jurare, ſeu adigi malebant in verba Galliarum, quam in Veſpaſiani nomen.

5. *Primores Galliarum.*] Hæreo, qui iſti, quando & unde ab Othone adverſus Vitellium miſſi? niſi intelligat *Rom. ſenatores*, quorum multi origine

Galliarum ab Othone adversus Vitellium missos, [1] antequam digrederentur, pepigisse, *ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum civilium series & interna mala fregissent.* Ante Flacci Hordeonij 55
cædem, nihil prorupit, quo conjuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavere nuntij inter Civilem Classicumque [2] præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque [3] anteibat alios. regium illi genus, & pace belloque clara origo. Ipse, è majoribus suis, [4] hostis

INTERPRETATIO.

liarum, missos ab Othone contra Vitellium, priusquam abirent aut separarentur ab invicem pactum iniisse *inter se*, ne libertati vindicandæ deessent, si Resp. Rom. diuturno bellorum civilium motu, & intestinis cladibus infringeretur attereretúrque. *Ante necem Flacci Hordeonij nihil eruperat, quo conspiratio aperiretur. Interempto Hordeonio, sibi vicissim misere nuntios Civilis & Classicus qui præerat alæ Treverorum. Is claritudine, & divitiis cæteros præcellebat. regia stirps illi, & domi militiaq; nobilis prosapia. Ipse jam &*

NOTÆ.

Galli, in comitatum adsciti ab Othone adversus Vitellium.

Sed istius ordinis homines, nisi me fallit conjectura, adeo novis inceptandis studere non solent. *Savilius.*

Quid ni *primores Galliarum*, licet senatorij, potuerunt asserere libertatem Galliarum? (nam de hac ibi tantum agitur) quidni & alij proceres, præter senatorios, fuere tum in urbe, & agitare animo libertatem suæ Galliæ potuerunt? nam in eo procerum decus agebatur & summa gloriæ, si jugum servitij Rom. excutere potuissent. Mallent quippe regnare in Galliis, in patria, quam servire in urbe & in curia cum titulo senatorio. & illi *inter instrumenta servitutis*, & pridem forte pœnitebat.

1. *Antequam digrederentur, pepigisse.*] Intellige, antequam à se invicem digrederentur, primum pepigisse, seu convenisse, non cum Othone certe, sed secum invicem.

Non id pepigerant proceres cum Othone. Nam *libertas* illa directè pugnaret cum ejus principatu, & cum ejus cœptis. Nam cum illos *primores Galliarum* præmitteret *adversus Vitellium*, habuit in animo, non asserere *libertatem*, sed imperium, & quidem sibi uni.

Et quamvis restitueret Otho libertatem & Rempub. populo Rom. de quo tamen hic nondum agebatur, non tamen assereret aut restitueret libertatem Galliarum. quod volebant illi primores, imo cohiberet Gallos & Germanos cæterosq; Barbaros, remque Rom. tueretur asse[illegible]ique adversus hasce gentes, quæ primo Vitellium defendebant. Nec forte *libertate* contenti forent Galli, ejectis Romanis. Nam ut infra habetur, cap. 56. *Coalita libertate, dispecturas Gallias, quem virium suarum terminum velint.*

2. *Præfectum.*] Sic vocabant indistincte qui præessent alis equitum, sive legionarij & Romani, sive auxiliares essent illi equites. Hæc ala auxiliaris & sociorum fuit, *Treverorum* nempe.

3. *Anteibat alios.*] Brevius & verius Vatic. & Covarruviæ, *ante alios*: Sic libro 1. Annalium: *Cn. Lentulus ante alios ætate & gloria belli.* Lipsius.

4. *Hostis... quam socius jactabat.*] Sic restitui. Transmarinum & elegans dicendi genus est, *jactat esse socius*: pro *jactat se socium esse.* Homerus: *Hector qui jactat filius esse Tonantis.*

Plautus Bacchidibus:

Eja, nunc esse ego opinor Hercules,
tu autem Linus.

Virg. —— *Sensit medios delapsus in hostes.*
Lipsius.

E majoribus suis hostis, &c.] Dupliciter id intelligi possit: suos majores

populi Rom quam socius jactabat. Miscuere sese Julius Tutor, & Julius Sabinus; [1] hic Trevir, hic Lingon. Tutor, ripæ Rheni à Vitellio præfectus: Sabinus, [2] super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloria incendebatur, *proaviam suam divo Julio per Gallias bellanti, corpore atque adulterio placuisse.* Hi secretis sermonibus, animos cæterorum scrutari, ubi quos idoneos rebantur, conscientia obstrinxere, in colonia Aggrippinensi, in domum privatam conveniunt. nam publice, civitas talibus inceptis abhorrebat. Attamen interfuere quidam Ubiorum, Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros, ac Lingonas. Nec tulere moras consultandi. certatim proclamant, *furere discordiis populum Rom. cæsas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime urbem, omnes exercitus suis quemque bellis distineri, si Alpes præsidiis firmentur; coalita libertate, dispecturas Gallias, quem virium suarum terminum velint.*

56 Hæc dicta pariter, probataque. de reliquiis Vitelliani exercitus dubitavere. Plerique *interficiendos* censebant, *turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos.* Vicit ratio parcendi: *ne sublata spe veniæ, pertinacia accenderentur. Alliciendos*

INTERPRETATIO.

ab avis & patribus suis, velut ingenitum hostile odium adversus Romanos, magis quam societatem *prædicabat. His accessere Julius Tutor, & Julius Sabinus, ille Trevir, iste Lingon. Tutor litteri Rheni à Vitellio impositus* erat: Julius *Sabinus, præter ingenitam jactandi decoris adrogantiam, cum ementita originis ambitione incitabatur,* proaviam suam dictatori Cæsari bellum per Gallias gerenti, forma atque stupro adrisisse gloriabatur. *Hi occultis colloquiis, mentes aliorum explorare. ubi quos aptos existimabant, societate consiliorum sibi devinxere, apud civitatem Agrippinensem, in ædes privatas coëunt. quippe publice, colonia ejusmodi consilia aversabatur. Adfuere tamen nonnulli Ubiorum & Tungrorum. Sed maxima vis penes Treveros & Lingonas. Nec toleravere stata ordine deliberandi tempora. certatim exclamant,* vesanam ruere dissensionibus gentem Rom, profligatas legiones, depopulatam Italiam, subverti præcipue civitatem, universos exercitus suis quemque bellis occupari. si Alpes stationibus obsideantur, firmata libertate, *jam* consulturas Gallias, quem potentiæ suæ finem cupiant *Hæc prolata simul & laudata sunt. Consultavere de reliquiis Vitellianarum legionum. Plurimi* necandos esse *disserebant,* ut pote seditiosos, perfidos, & cruore legatorum inquinatos. *Vicit ratio* veniam concedendi, ne adempta spe salutis, pervicacia irritarentur. Illiciendos esse potius in partes. ducibus solum-

NOTÆ.

jactabat Sabinus, sed magis qui hostes fuerant populi Romani. vel, si spectaretur sui majores, potius hostem se populi Romani, quam socium prædicabat. Si legis, *socios*, sensus erit: *è majoribus suis,* magis celebrabat eos qui fuerant hostes populi Romani, quam qui socij fuerant. Nec Græcam phrasim usque adeo æmulatur Tacitus. & maxime diffidendum correctoribus. Puto scripsisse: *hostis,* pro *hostes* scil. *hostes populi Rem. quam socios jactabat.* supple, *magis.*

1. *Hic Trevir, hic Lingon.*] Sententia exigit: *Ille Trevir, hic Lingon.* Pichena.

2. *Super insitam vanitatem.*] Quidam ita vertunt, ut eam vanitatem intelligant de natione. quasi diceret: *Præter innatam suæ genti Gallicæ vanitatem,* &c. quæ vanitas tamen propria Sabini fuit.

potius in societatem. legatis tantum legionum interfectis, [1] *ceterum vulgus conscientia scelerum & spe impunitatis facile accessurum.* Ea primi consilij forma, missique per Gallias concitores belli. [2] Simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuere qui Voculæ nuntiarent. Sed vires ad coërcendum deerant, [3] infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites, & occultos hostes, optimum è præsentibus ratus, mutua dissimulatione, & iisdem, quibus petebatur, artibus grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum & [4] extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit, pollicitusque, *si præsidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum:* accepta peditum equitumque modica manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum [5] Bethasiorumque in

INTERPRETATIO.

modo legionum interemptis, reliquam plebem societate facinorum, & spe veniæ, ultro sese adjuncturam. *Ea primo conventu gesta sunt. missique per Gallias commotores belli. Ficta* conjuratis *obedientia quo facilius inopinantem Voculam circumvenirent. Et fuere qui Voculam admonerent; sed vires ad comprimendum non suppetebant, invalidis & ambiguis legionibus. Inter dubiæ fidei milites, & dissimulantes hostes, tutissimum è præsentibus arbitratus, vicissim simulando. & iisdem, quibus oppugnabatur, dolis obrepere, in civitatem Agrippinensem se contulit. Illuc Claudius Labeo, quem vinctum, & extra conciliorum* Batavorum *ablegatum in Frisios memoravimus, sollicitatis qui custodiæ adpositi erant, evasit, promisitque, si copiæ sibi traderentur*, periturum Batavos, & majorem nationis partem ad obsequium & partes Rom. reducturum: *accepto peditum equitumque modico agmine, nihil inter Batavos molitus, non nullos Nerviorum, Bethasiorumque in commilitium adlexit, & latrociniis magis quam* justo *bello Cani-*

NOTÆ.

1. *Ceterum vulgus.*] Nempe gregarium militem.

2. *Simulatum ipsis obsequium.*] An Gallis, an Batavis? Nam infra: *Vocula Gallorum fraude illectus.* Puto, illi, Galli sunt Classicus scil. ac Tutor, qui statim Voculam desernere, & cum Germanis inita societate, proprium vallum sibi munire.

3. *Infrequentibus.*] Quia robora legionum à Vitellio abducta, & restabant inania tantum nomina, aut suppletæ fuerant legiones novis & licentia corruptis militibus.

4. *Extra conventum.*] Accipio, extra conventum socialem ejectum ab iis omnibus, qui arma in Romanos junxissent, *Lipsius.*

Non ab omnibus ejectus; sed Civilis eum, ut æmulum amovit; supra cap 18. *Ne interfectus, invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiæ præberet.* quod nunc facit. Amotus est in Frisios, *extra conventum* Batavorum, ne scil. conventui, aut consiliis Civilis & aliorum, adversaretur.

Extra conventum amandatum] Noluerat enim Civilis Labeonem interesse conciliis Batavorum reliquorumque Gallorum, & præcipue ultimo; omnia enim obtrectatione gloriæ, & æmulatione adversus Civilem, corrupisset.

5 *Bethasiorum.*] Aduatici qui postea *Betasij* dicti sunt, pars Eburonum populorum, in Germania inferiore, Belgicæ provinciæ; hodie major pars episcopatus Namurcensis, *Namur*, & aliqnid episcopatus Leodiensis *Lyege.* Tillemon.

arma traxit. Et furtim magis quam bello, Caninefates [1] Marſacoſque
57 incurſabat. Vocula Gallorum fraude illectus, ad hoſtem contendit. Nec procul Veteribus aberat; cum Claſſicus ac Tutor per ſpeciem explorandi prægreſſi, cum ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primum diſcreti à legionibus, proprio vallo caſtra ſua circumdant, obteſtante Vocula, [2] *Non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibuſque deſpectui ſit. Supereſſe fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperij, & ultores deos.* [3] *Sic olim, Sacrovirum & Æduos: nuper, Vindicem Galliaſque ſingulis prœliis concidiſſe. Eadem rurſus numina, eadem fata, ruptores fœderum exſpectarent. Melius divo Julio, divoque Auguſto notos eorum animos.* [4] *Galbam, & infracta tributa, hoſtiles ſpiritus induiſſe. Nunc hoſtes, quia molle ſervitium: cum ſpoliati exutique fuerint, amicos fore.* Hæc ferociter locutus, poſtquam perſtare in perfidia Claſſicum Tutoremque videt: verſo itinere, Noveſium concedit. Galli duum millium ſpatio diſtantibus campis, conſedere. Illuc

INTERPRETATIO.

nefates Marſacoſque infeſtabat. Vocula Gallorum dolo pellectus, adverſus hoſtem movit. Nec longe à Veteribus diſtabat, cum Claſſicus ac Tutor, prætextu explorandi, præeuntes, ſanxere fœdus cum ducibus Germanorum. Tumque primum ſeparati à legionibus, proprio aggere munimenta ſua cingunt, contrà clamitante Vocula. Non adeo ſubverſum aut perculſum civili bello imperium Rom. ut contempni etiam ſit Treveris & Lingonibus. Manere adhuc in fide provincias, *ſupereſſe* victrices legiones, fortunam pop. Rom. & vindices deos. Sic olim, Sacrovirum, & Æduos; noviſſime Vindicem & Gallias ſingulis certaminibus corruiſſe. Eoſdem rurſus deos, eandem ſortem exitiumque, pacis infractores ſperarent. Melius perſpecta eorum ingenia fuiſſe Divo Julio, & Divo Auguſto. Galbam, & imminuta vectigalia, hoſtiles animos incitaſſe. Nunc infenſos, quia mitis ſervitus: cum ſpoliati, direptique fuerint, tum amicos fore, ac pacem ſervaturos: *Hæc cum minaci ore prompſiſſet, ubi permanere in rebellione Claſſicum Tutoremque animadvertit: mutata via, Noveſium ſe recipit. Galli ſubſtitere in*

NOTÆ.

1. *Marſacoſque.*] Marſaci, populi Germaniæ magnæ ad Salam fluvium, & Flevonem lacum, prope Belgicam regionem. hodie *Veluwe*, tractus Gueldriæ ducatus ad ſeptentrionem, in Belgio Fœderato. *Tillemon.*

2. *Non adeo turbatam.*] Sic mox Stilico apud Claudianum, de bello Getico:

Non ita Romanum fatis violentia nomen
Obruit, ut veſtros nequeat punire tumultus. Lipſius.

3. *Sic olim Sacrovirum & Æduos.*] Quarto Tiberij anno. Tacitus 3. Annalium. *Savilius.*

4. *Galbam.*] Splendidum Taciti ἀμάρτημα μνημονικόν. Galba enim non imminuit, ſed auxit potius Lingonum & Trevetorum tributa, eoſque variè afflixit. Urbibus quidem nonnullis quartam tributorum pendi ſolitorum partem remiſit, ſed non in hiſce comitiis. *Savilius.*

Ego potius artem oratoris eſſe cenſeo, ad invidiam faciendam defectoribus Gallici nominis. Tacitus, quod quædam civitates accepiſſent, quaſi omnibus datum eſſet, interpretatur, & quaſi pro eo, quod nonnulli ejuſdem generis populi adepti forent, alij quoque gratiam deberent.

Aſconius in Divinat. *Siculis omnibus. Elatoriè: cum enim à duobus quæſtoribus*

commeantium centurionum militumque emebantur animi : ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignuſque tanti ſceleris, nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam ſuadebant, audendum ratus, vocata concione, in hunc modum diſſeruit. *Nunquam apud vos verba feci, aut pro vobis ſolicitior,* 58
aut pro me ſecurior. Nam mihi exitium parari, libens audio: mortemque [1] *in tot malis hoſtium ut finem miſeriarum exſpecto. Veſtri me pudet miſeretque, adverſus quos non prælium & acies parantur. id enim fas armorum, & jus hoſtium. bellum cum populo Romano veſtris ſe manibus geſturum Claßicus ſperat: imperiumque & ſacramentum Galliarum oſtentat. Adeo nos, ſi fortuna in præſens virtuſque deſeruit, etiam vetera exempla deficiunt: quotiens Romanæ legiones perire præoptaverint,* [2] *ne loco pellerentur.* [3] *ſocij ſæpe noſtri, exſcindi urbes ſuas, ſeque cum conjugibus ac liberis cremari pertulerunt. neque aliud pretium exitus quam fides famaque. Tolerant cum maxime inopiam obſidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promiſſis demoventur. No-*

INTERPRETATIO.

agris, duorum millium intercapedine diſcretis. Illuc ititantium centurionum militumque ſollicitabantur animi: ut (ô ſcelus inauditum) Romanæ legiones externo ſacramento adigerentur, & auctoramentum tanti facinoris præberetur, morte, aut carcere legatorum. Vocula, licet multi fugam ei conſulerent, forti animo agendum cenſuit, & vocato milite, in eam ſententiam orſus eſt. Nunquam apud vos orationem habui, vel pro vobis magis anxius, aut pro me cura magis vacuus. Quippe libens accipio, mihi perniciem ſtrui: necemque in tot calamitatibus, ut honeſtum exitum ærumnarum opperior. Subit animum pudor veſtri & miſeratio, contra quos, non pugna & acies inſtruuntur. id quippe jus armorum, & fas hoſtium Claſſicus ſibi pollicetur, bellum illaturum imperio Rom. veſtris dextris, principatumque & ſacramentum Galliarum oſtentui vobis exhibet. Adeo nos, ſi fors ad præſens & fortitudo deſtituit, etiam priſca exempla deſunt: quoties legiones Rom. internecione deleri maluerint, ne ſtatione dimoverentur. noſtri ſæpe ſocij ſolo æquari civitates ſuas, ſeque cum uxoribus, & filiis incendi ſuſtinuerunt. neque alia merces exſcidij *fuit*, quam conſtantia gloriaque. Legiones ferunt quampatientiſſime famem & obſidionem apud Vetera *caſtra*. nec pavore aut ſpe deturbantur. Nobis, præter

NOTÆ.

Siciliæ regi ſolevet, uno Lilybætano, altero Syracuſano, ipſe vero Lilybætanus quæſtor fuerit Sex. Peducæo prætore, omnibus tamen ſe placuiſſe dixit. Gronovius.

Jam ad optimam & maximam Galliarum partem reſpicit, quæ Galbam foverat, & adverſos Lingonas ſpernit.

1. *In tot malis, hoſtium*] Haud plane damno. forte, *portum & finem?* Quid ſi *in tot malis honeſtam?* Lipſius.

In tot malis hoſtium.] Forte ſcripſit, *mortemque in tot malis, honeſtum ut finem* Mallem tamen abeſſet illa vox, *hoſtium.* & forte irrepſit ex ſequentibus, aut male addita eſt. Scripſiſſe, *honeſtum*, ſeu *honeſtam*, poſſit colligi ex ſequentibus: *De ſupremis agitantem liberti ſervique prohibuere, fœdiſſimam mortem ſponte prævenire.* Scil. *fœdiſſima mors*, quæ à deſertore illata eſt; at *honeſta*, quam ſua manu, *ſponte* præveniſſet.

2. *Ne loco pellerentur.*] Ne ſtatione ſeu ordine, potiſſimum in prælio, dimoverentur legiones, perire maluerunt.

3. *Socij ſæpe noſtri.*] Intelligit de Sa-

bis, super arma & viros, & egregia castrorum munimenta, frumentum & commeatus quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donativo suffecit: quod sive à Vespasiano, sive à Vitellio datum interpretari mavultis, ab imperatore certe Romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam; apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum murique, & trahendi artes, donec è proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. Sane ego displiceam. [1] *sunt alij legati, tribuni,* [2] *centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Civilem & Classicum Italiam invasuros. An si ad mœnia urbis Germani Gallique duxerint, arma patria inferetis? Horret animus tanti flagitij imagine. Tutori Trevero agentur excubiæ? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? cum Romanæ legiones contra direxerint: transfugæ è transfugis, & proditores è proditoribus; inter recens & vetus sacramentum invisi deis errabitis? Te Jupiter Optime Maxime, quem per octingentos viginti annos, tot triumphis coluimus;*

INTERPRETATIO.

arma & homines, & validissima castrorum propugnacula, annona & copiæ, licet diuturno bello sufficiunt. Pecunia novissime etiam congiario suppeditavit: quod, sive à Vespasiano, sive à Vitellio tributum intelligere malitis, à principe certe Rom donati estis. Tot præliorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, cæso toties hoste, si formidatis pugnam, id sane flagitium est: sed sunt castra munimentaque, & nectendi moras industria, donec è finitimis provinciis confluant copiæ sociorum, exercitusque. Ego sane non placeam vobis. sunt alij duces, tribuni, centurio tandem, vel miles. Ne hoc portentum per universum orbem differatur, vobis auctoribus ac ministris, Civilem, & Classicum Italiam irrupturos. An si ad muros urbis Germani Gallique duxerint, bellum penatibus illaturi estis? Pavet animus cogitatione tanti facinoris. Tutori Trevero adponentur custodiæ? Signum prælij dabit Batavus? Germanorum cuneos replebitis? quis postea flagitij finis? cum legiones Rom. contrà aciem struxerint: perfugæ è perfugis, & desertores è desertoribus; infesti diis & incerti *errabitis* inter novissimum & priscum sacramentum? Te rogo adoroque, Jupiter Optime Maxime, quem per octingentos viginti

NOTÆ.

guntinis quos Annibal expugnavit, & similibus.

*1. *Sunt alij legati.*] Est qui verrat: *Sunt alij duces, ut & alij milites.* sed male sana illa apthithesis. Vult tantum hoc Vocula; si vobis displiceo, sunt alij legati, quos vobis præficere potestis, qui vos ducere & regere possunt, sunt etiam tribuni, vel centurio, vel miles, è quibus ducem eligere potestis. penes vos est, assumere ducem ex illis, qui vobis placeat.

2. *Centurio denique.*] Id est, si vobis displiceam, sunt alij duces; Tribunum, centurionem, vel quempiam militum, summæ rerum præficere potestis.

3. *Agentur excubiæ?*] Nempe tanquam imperatori, vel duci habebat enim prætor, seu imperator cohortem prætoriam excubantem apud tentorium, ex more militiæ

4. *Inter recens & vetus sacramentum.*] Id est, an rursus proderis Gallos, & novum sacramentum violabitis, ita ut inter recens sacramentum, nempe Gallorum, & vetus sacramentum populi Rom. erretis incerti & infesti diis hominibusque?

te Quirine

te Quirine Romanæ parens urbis, precor venerorque, ut [1] *si vobis non fuit cordi, me duce hæc castra incorrupta & intemerata servari;* [2] *at certe pollui fœdarique à Tutore & Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut innocentiam detis; aut maturam, & sine noxa pœnitentiam.* Varie excepta oratio inter spem metumque ac pudorem. Digressum Voculam, & de supremis agitantem, liberti servique [3] prohibuere fœdissimam mortem sponte prævenire. Et Classicus misso Æmilio Longino desertore primæ legionis, cædem ejus maturavit. [4] Herennium & Numisium legatos vinciri satis visum. Dein [5] sumptis Romani imperij insignibus, in castra venit. Nec 59

INTERPRETATIO.

annos, tot Laureis triumphisque celebravimus; te, Romule, Romanæ conditor civitatis, ut si vobis non placet, me rectore, hæc munimenta integra & illibata manere; at saltem, ne permittatis contaminari temerarique à Tutore & Classico. Legiones Romanas vel innoxias servate; vel properam & sine clade pœnitentiam tribuite *Diversis animis audita oratio inter spem formidinemque ac verecundiam. Cum discessisset Vocula, & de exitu deliberaret, liberti servique cohibuere, ne turpissimum finem ultro occuparet. Et Classicus, misso Æmilio Longino transfuga primæ legionis, necem ejus properavit. Placuit* sufficere, si vinclis cohiberent Herennium & Numisium legatos. *Postea* Classicus, *acceptis insignibus imperij Rom. ad castra accessit.*

NOTÆ

1. *Si vobis non fuit cordi.*] Imitatum clare è Livio: *Vos dii immortales precor quæsoque, si vobis non fuit cordi, Spur. Postumium cum Samnitibus bellum gerere.*

Tacitus infra: *Id fortasse cordi diis, & divino ministerio principium electum.* Nec quidquam hic scrupi aut nodi. *Lipsius.*

2. *At certe pollui fœdarique à Tutore & Classico, ne sinatis.*] Durius est à domesticis, ab amicis aut sociis prodi, polluique, quam ab extraneis & justis hostibus. Supra: *Id enim fas armorum & jus hostium.* At quid molestius Romanis, quam invadi imperium Rom. à sociis vilibus & perduellibus, quales Batavi aut Belgæ? Id certe de Germanis aut Parthis, æquius tulissent.

3. *Prohibuere fœdissimam mortem.*] Fœdissimam vocat mortem, quæ desertoris proditorisque manu obvenit. *Pichena.*

Non fœda mors præcise quæ inferretur manu proditoris, sed fœda, quia interebatur à proditore. sicque non inhonesta ea Voculæ fuit, sed his tantum qui prodetent ducem, ac desererent in ea occasione.

Prohibuere fœdissimam mortem sponte prævenire.] Quidam vertunt, quasi esset ignominiosa illa mors Voculæ: Sed fuit tantum fœda seu turpis illa mors deserentibus & interficientibus ducem per scelus. Nec fuit præcise fœda aut ignominiosa mors Voculæ, nisi quatenus *fœdum* est à suis prodi, & ab amicis sociisque interfici.

4. *Herennium & Numisium legatos.*] Id accipiendum de Numisio Rufo, cujus supra hoc libro capite 22. fit mentio.

Legati, inquit, *legionum Mummius Lupercus & Numisius Rufus vallum murosque firmabant.* Infra: *Adnumerabat Numisium & Herennium, ut omnes legati vestri, &c. Rhenanus.*

Herennius legatus primæ legionis, cui hiberna Bonnæ, & *Numisius* septimædecimæ, quæ Novesij erat. *Savilius.*

5. *Sumptis Romani imperij insignibus.*] An ut ipse Classicus, insignia imperij, tanquam imperator, induerit? cave credas, sed intellige, Aquilas, vexilla,

illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavere, quam ut sacramentum recitaret. Juravere qui aderant, *pro imperio Galliarum.* Interfectorem Voculæ [1] altis ordinibus; cæteros, ut quisque flagitium navaverat, præmiis attollit. Divisæ inde inter Tutorem & Classicum curæ. Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum [2] apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, [3] occisis Maguntiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque è deditis *pergere ad obsessos* jubet, *veniam ostentantes, si præsentia sequerentur. aliter nihil spei. famem. ferrumque, & extrema passuros.* Adjecere qui missi erant, exemplum suum.
60 Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis jumentis equisque, & cæteris animalibus, quæ profana fœdaque in usum necessitas vertit. [4] Virgulta postremo & stirpes & internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiæque documentum fuere: donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad

INTERPRETATIO.

Nec illi, licet ad omne flagitium obduruisset, oratio ultra suppetiit, quam ut legeret sacramentum. Adacti qui præsentes erant, in verba Galliarum. *Percussorem Voculæ ad primos militiæ gradus evehit: alios, ut quisque se facinoris satellitem ostenderat, præmiis exornat. Dein partita inter Tutorem & Classicum* imperij *munia. Tutor firmo agmine circumsessos Agrippinenses, & quidquid copiarum* erat *apud superiorem Rheni oram, eodem sacramento obstringit, interfectis tribunis Maguntiaci, & ejecto castrorum præfecto, qui adigi noluerant. Classicus flagitiosissimum quemque è deditis*, ire ad obsessos jubet, salutem offerentes, si præsentibus cederent. secus nihil sperarent: inopiam, cædem, & ultima passuros; *adjunxere qui iverant, imitandi se consilium. Circumsessos, hinc constantia, hinc fames diducebant, inter gloriam ac dedecus. Dubitantibus sueta insuetaque cibaria deerant, devoratis jumentis & equis, & cæteris animantibus, quas impuras impiasque in alimentum, cibi inopia converterit. Denique frutices surculosque & radices, & internata lapidibus gramina eruentes, ærumnarum & tolerantiæ exemplum præbuere: donec eximiam gloriam fœdo exitu pol-*

NOTÆ.

cæteraque Romani exercitus signa secum sumsisse: & nullum imperatorem nominatum, sed juratum esse pro imperio Galliarum. *Pichena.*

Sumptis Romani imperij insignibus.] Intellige *fasces*, *secures*, &c. Sed forte *insignia*, cum de militibus agitur, sunt *signa* militaria. forte utraque *insignia* hic intelliguntur. Potius tamen fasces, secures, & lictores intelligam, quæ vera *insignia imperij Romani*, in quod jurare compellebant, nomine tamen imperij Galliarum. Infra, *juravere.. . pro imperio Galliarum.*

1. *Altis ordinibus.*] Forte centurionis, aut primipili. ut supra de C. Volaginio, & Varo vidimus.

2. *Apud superiorem Rheni ripam*] Id est, superiorem Germaniam.

3. *Occisis Maguntiaci tribunis.*] Ita est. à Novesio, partitis curis, Tutor in superiorem Germaniam missus, Agrippinenses in itinere, dein legiones Rom. Maguntiaci adegit in verba Galliarum. Classicus inferiorem Rheni ripam secutus, ad Vetera direxit. Novesium supra Vetera fuit, infra Agrippinensem coloniam. *Mercerus.*

4. *Virgulta*] Vertunt; *pastos foliis*, sed in virgultis præter folia, sunt pelles

Civilem legatis *vitam* orantes. Neque ante preces admissæ; quam in verba Galliarum jurarent. Tum pactus *prædam castrorum*, dat custodes, qui pecuniam, [1] calones, sarcinas retentarent, atque ipsos leves abeuntes prosequerentur. Ad quintum fere lapidem coorti Germani, incautum agmen aggrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio; multi palantes occubuere. Cæteri retro in castra profugiunt, querente sane Civile & increpante Germanos, *tamquam fidem per scelus abrumperent.* Simulata ea fuerint, an retinere sævientes nequiverit, parum affirmatur. [2] Direptis castris faces injiciunt. Cunctosque qui prælio superfuerant, incendium hausit. [3] Civilis, barbaro voto, post cœpta adversus Roma- 61

INTERPRETATIO.

liberent, missis ad Civilem oratoribus salutem *rogantes. Nec prius adprobata* sunt *desideria, quam adigerentur sacramento Galliarum. Tum pacto vindicata sibi* præda castrorum Civilis *adponit custodes, qui retinerent pecuniam lixas, & impedimenta, & ipsos expeditos digredientes deducerent. Adquintum fere milliare consurgentes Germani, inopinantem militem adoriuntur. Strenuissimus quisque in loco, multi errantes occidêre. Reliqui retro in munimenta fugiunt, indignante quidem Civili, & incusante Germanos,* tanquam fœdus per fraudem infringerent. *Parum constat, an ea ficta fuerint, an cohibere grassantes non potuerit. Egestâ prædâ, munimentis ignem inferunt. omnesque, qui è pugnâ evaserant, flamma absumpsere. Civilis, perpetrata tandem cæde legionum, excussit exuitque capillum, quem Germanico voto, post susce-*

NOTÆ.

& summitates teneræ, quas arrodere misere poinerunt ritu pecorum.

1. *Calones, sarcinas, &c.*] Cur Calones? vel quia servi & mancipia Romanorum, vel ut in servitutem eos sibi assererent, aut venderent. vel quia *sarcinas* retinebant, ideo & *calones* his vehendis retinuerunt.

2. *Direptis castris faces injiciunt.*] Ex pacto præda ad Civilem pertinebat. Itaque egestis sarcinis, sicque amotis calonibus, digressisque militibus, potuit tum pro suo nutu Civilis injicere faces castris. Sed mirari subit, quod prælio superstites simul incenderit Civilis, qui vulgus militum pellicere in suas partes cupiebat, occisis tantum legatis.

Sed forte pauci illi milites, qui refugerant in castra, neglecti sunt à Civili, & ipsi hauriri incendio maluerunt, quam in potestatem hostium venire, cum nollent se viæ ultra committere. Egesta præda, Civilis castris ignem injecit, nihil ultra curans, cum pacto & promissis stetisset, nempe concessa militibus Romanis venia & facultate abeundi quo vellent.

Est tamen qui vertat, quasi Germani eos in quos incidêre, milites, usque in castra refugientes persecuti *sint*, & castra expilarint, dein ignem injecerint, quo absumpti illi milites, qui eo refugerant. Quasi vero Germani socij Civilis, nolente Civili & vidente, expilassent castra, quorum præda ad Civilem pertinebat! quasi vero Germani rapuissent prædam, non interfectis potius militibus, quam post ea incensis?

Spoliarunt occideruntque milites Romanos Germani in itinere, nihil ultra; sed Civilis, egesta præda, contemptis his refugis, ignem immisit castris, quo illi hausti sunt. Attamen quia plurali numero dicit, *faces injiciunt.* id forte etiam de Germanis intelligi posse, & addit Tac. *Cunctosque qui prælio superfuerant, incendium hausit.*

3. *Civilis, barbaro voto.*] Patrium & solenne Germanis hoc votum. Tacitus de moribus ejus gentis: *Aliis Germano-*

nos arma, [1] propexum rutilatum crinem, patrata demum cæde legionum deposuit. Et ferebatur, [2] parvulo filio, quosdam captivorum, sagittis jaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Cæterum neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit: fisus Germanorum opibus: & si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclytus fama, & potior. Mumius Lupercus legatus legionis, inter dona missus Velledæ. Ea [3] virgo nationis Bructeræ late imperitabat: [4] vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidi-

INTERPRETATIO.

ptum in Romanos bellum, promissum rutilumque ostentabat. Et dicebatur tenello filio exhibuisse nonnullos captivorum: missilibus telisque pueri confodiendos. Porro neque se, neque ullum Batavum, sacramento Galliarum obstrinxit fidens Germanorum copiis, & si pugnandum adversus Gallos de summa rerum foret, illustris fama, & validior. Mumius Lupercus legatus legionis, inter munera Velledæ missus est. Ea virgo gentis Bructeræ late dominabatur: prisco apud Germanos ritu, quo ple-

NOTÆ.

rum populis usurpatum, rara & privata cujusque audentia, apud Cattos in consensum vertit, crinem barbamque summittere, nec nisi hoste caso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum.

Mansit inferiore ævo. Et lego apud Diaconum 3. de gestis Longobardum capite 3. *Sex millia Saxonum, quæ bello superfuerant, devoverunt se, neque barbam, neque capillos rasuros, nisi se de Suevis hostibus ulciscerentur.*

Pulchre igitur & decore Silius Sarmenti Gallo hoc affingit, 4. Punic

Occumbit Sarmens, flavam qui ponere victor
[vovebat.
Cæsariem crinemque tibi, Gradive,

Quin & Romani usurpatunt interdum, ut Julius Cæsar, de quo Suetonius capite 67. *Diligebat quoque milites usque adeo, ut audita clade Titnriana, barbam capillumque submiserit, nec ante dempserit, quam vindicasset.* Lipsius.

1. *Propexum rutilatumque crinem.*] Id habuit forte à natura, ut rutilus ei seu flavus capillus esset, nec ob luctum aut mœrorem summisit crinem Civilis, sed in magnam spem, & voto ingenti ultionis in Romanos, cujus compos factus, crinem tandem deposuit, quem voto submiserat, more Cattorum, ex quibus traxerat originem.

2. *Parvulo filio.*] Civilis Hannibalem se ferebat, simili oris dehonestamento. Hannibal statim à puero imbutus sanguine Romanorum, sacramentoque ad aras in populi Romani immortale odium obstrictus à parte erat. sic & statim tali odio imbuit parvulum filium Civilis, ne id didisceat unquam quod primum nascens hausit à patre, & velut à natura ipsa.

3. *Ea virgo nationis Bructera late imperitabat.*] Vertunt, quasi *ea virgo* ingenti regioni aut provinciæ dominaretur, & quasi terras late possideret in Germania. quod falsum.

Puto, *late imperitabat* virgo, sanctitate nempe, veneratione & fama, nec in una provincia tantum, sed & in tota Germania, & etiam Gallia. præserrim durante illo motu, cujus socij parricidæque Galli Late imperitabat ipsa auctoritate & fama oraculorum, quia nempe ipsa *prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixerat.*

At certe forte possidebat tantum turrim suam, ad quam nulli parebat aditus, nisi fratribus, *quo plus venerationis inesset* non id jus principum, ut sanctitate imperent, sed numinum, aut certe numinis internunciorum. Tac Germ 8 *Inesse quin etiam sanctum aliquid (feminis) & providum putant, nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt.* Sic late imperitabat ea virgo.

4 *Vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas*] Sic Plutar. in Cæsare, ubi de Ariovisto rege: *Præterea magis retinebant vaticinia fœ-*

eas, [1] & augescente superstitione [2] arbitrentur deas. Tuncque Velledæ auctoritas adolevit. nam *prosperas Germanis res, & excidium legionum* prædixerat. Sed Lupercus in itinere interfectus. Pauci centurionum tribunorumque in Gallia geniti reservantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum, hiberna subversa cremataque: iis tantum relictis, quæ Maguntiaci, ac [3] Vindonissæ sita sunt.

INTERPRETATIO.

rasque mulierum futuri præscias, & gliscente religione existiment deas. Tuncque Velleda fama increvit. quippe præsagierat secundas res Germanis, & internecionem legionum. *Sed Lupercus in via occisus est. Nonnulli centurionum tribunorumque in Gallia nati conservantur,* velut *pignus commilitij ac fœderis. Castra cohortium, alarumque & legionum subruta incensaque. iis tantum reservatis quæ posita sunt Maguntiaci, ac*

NOTÆ.

minarum, quæ fluviorum verticibus inspicientes, & ex fluctuum variis flexibus gyrisque ac murmuribus divinant. nam prædicebant ipsa, non licere prælium committere ante novilunium.

Forte æmulatus Civilis Sertorium, ut pari faciei dehonestamento, ita & pariter ingenio callidus. Fingebat Sertorius teste Plut. missam sibi à Diana cervam, quam fere ut deam haberi voluit, scil. esse donum numinis & fama vulgavit, quasi ipsi multa ignota declararet. Sciebat ille prona esse in superstitionem barbarorum ingenia. Quo tamen dono seu numine, non satis cautus adversus suorum insidias fuit Sertorius.

1. *Et augescente superstitione arbitrentur deas*] Verrunt, quasi illas virgines post mortem deas consecrarent, more Romanorum; sed nihil ad Taciti mentem.

Non enim eas post mortem faciebant, aut putabant deas, sed dum viverent, dum spirarent, & responsa darent, tum fatidicas virgines & futuri præscias & quasi divinas aut deas, ipsas reverebantur; *nec tanquam facerent deas*. inquit Tacitus, sed quia deas credebant, & tanquam revera essent, aut certe quid divinum in se haberent.

Sic Tac. de mor. Germ. 8 *Vidimus sub divo Vespasiano Velledam diu apud plerosque numinis loco habitam. Sed & olim Auriniam, & complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tanquam facerent deas.*

Hoc dicit Tac. ad discrimen moris Romani, quo adulabantur viris principibus & etiam fœminis, quos consecrabant, *tam quam facerent deos deasque*, licet non crederent. at non ita Germani. Quippe virgines fatidicas sincere & ex animo venerabantur, *non adulatione, nec tamquam facerent deas*, sed tamquam ipsas vere arbitrarentur *deas*.

2. *Arbitrentur deas*] *Matronæ* erant *deæ* quædam provinciarum urbiumque *tutelares*, quæ etiam *matræ*, & *matres* appellabantur, & cognominabantur vocabulo loci vel urbis, cujus patronæ erant. Notant eas fuisse cultas in Germania aut Gallia tantum; & raro alibi aras habuisse. Idque sub tempus Severi invaluisse.

Frustra afferunt hunc Taciti locum ex lib. 4. hist. 61. de Velleda *Ea virgo nationis Bructeræ late imperitabat ..... & augescente superstitione arbitrentur deas.* Nam Tacito erant ex *virgines*, non *matres*. Et forte virginitati id datum, ut prædicerent.

Nec Taciti ævo colebantur post fata, sed dum viverent & prædicerent. Colebant ut deas, & ut divinitatis conscias. putabant deas, non faciebant, aut certe non aliter faciebant, quam quia credebant, teste ipso Tacito. Nec forte ad rem Taciti locus, cum ea superstitio imperante Severo inceperit à rusticis &c.

3. *Vindonissa*.] Urbs ea Tigurinorum,

62 [1] Legio XIII. cum auxiliis simul deditis, à Novesio in [2] coloniam Treverorum transgredi jubetur, præfinita die intra quam castris excederet. Medium omne tempus, per varias curas egere. ignavissimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars, rubore & infamia, *quale illud iter? quis dux via? & omnia in arbitrio eorum, quos vitæ necisque dominos fecissent.* Alii nulla dedecoris cura, pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare. Quidam expedire arma, telisque tamquam in aciem accingi. [3] Hæc meditantibus, advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior. Quippe intra vallum, deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus, & dies. Revulsæ imperatorum imagines, [4] inhonora signa, fulgentibus

INTERPRETATIO.

Vindonissæ. Legio tertiadecima cum copiis sociorum quæ simul se permiserant, jubetur transire à Novesio in civitatem Treverorum, præstituto tempore, intra quod munimentis exiret legio. *Interjectum omne tempus, per diversas anxietates transegere. segnissimus quisque trepidantes, exemplo interfectorum apud Veteras: pars honestior, pudore & ignominia,* reputabant, qualis foret illa via? quis dux itineris? & cuncta in potestate illorum fore, quos vitæ mortisque arbitros ipsi constituissent. *Alij nihil de flagitio aut ignominia anxii, pecuniam, aut pretiosissima quæque* sibi cingere ipsi. *Nonnulli parare arma & tela, velut ad prælium expedire. Hæc reputantibus, advenit exeundi tempus, ipsa expectatione molestius. Namque intra castra ignominia non æque conspicua: aperuit dedecus planities, & dies. Derepta principum effigies, incompta vexilla, micantibus hinc & illinc Gallorum signis,*

NOTÆ.

in Helvetiis populis Lugdunensis Quintæ. Hodie *Vindisch*, villa Cantonis Bernæ ad septentrionem & orientem, atque ad meridiem fluvij *Aar*, in tractu *Argaaw*, Helvetiæ recentioris. *Tillemanius.*

1. *Legio XIII.*] Mercerus reponit, *sextadecima*, quod mihi præter historiæ mentem videtur; nam ea in Italiam à Vitellio ducta fuit. quod testatur libro præcedenti, ubi ordinem agminis Vitellianorum refert. ait enim: *mediam aciem sextadecimanei, duoetvicesimanesque.*

At supra hoc eodem libro ejusdem tertiædecimæ legionis meminit, quæ apud Novesium erat: *ingressis Novesium, tertiadecima legio conjungitur.* Pichena.

2. *Coloniam Treverorum.*] Augusta Treverorum, urbs Treverorum populorum ad Mosellam amnem, in Belgica Prima, hodie *Trier* incolis, *Treves* Francis, urbs Archiepiscopatus & Electoratus Trevirensis, in circulo Rheni inferioris. *Tillemanius.*

3. *Hæc meditantibus.*] Idque ex Livio, qui in deditione illa turpi ad Furculas: *hæc frementibus*, inquit, *hora fatalis ignominiæ advenit, omnia tristiora experiundo factura.* Lipsius.

4. *Innexa signa.*] Budensis codex, *inhora signa.* Rom. *in ora.* divinabam olim, *inversa signa*, quod ignominiæ fuit, & victos se fatentium.

Spartianus in Severo: *In palatium eodem habitu perrexit, prælatis signis, quæ prætorianis ademerat, supinis, non erectis.* Idem usurpatum in dolore: Tacitus 3. Annalium. *præcedebant incompta signa, versi fasces.*

Pedo Albinovanus ad Liviam:

Quos primum vidi fasces, in funere vidi,
Sed vidi versos, indiciumque mali.

At nunc putem commodius legi, *in-*

hinc inde Gallorum vexillis. ſilens agmen, & velut longæ exſequiæ. [1] Dux Claudius Sanctus effoſſo oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, poſtquam deſertis Bonnenſibus caſtris, altera ſe legio miſcuerat. Et vulgata captarum legionum fama, cuncti qui paulo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectiſque, & undique effuſi, inſolito ſpectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium inſultantis vulgi: ſpretiſque Sancti promiſſis, aut minis, Maguntiacum abeunt: ac forte obvio interfectore Voculæ Longino, conjectis in eum telis, initium exſolvendæ in poſterum culpæ fecere. Legiones nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum conſidunt. Civilis & Claſſicus rebus ſecundis ſubla- 63
ti, an coloniam Agrippinenſem diripiendam exercitibus ſuis permitterent, dubitavere. Sævitia ingenii, & cupidine prædæ, ad excidium civitatis trahebantur. obſtabat ratio belli, & novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium ejus primo rerum motu in colonia Agrippinenſi deprehenſum, honorate cuſtodierant. Sed Tranſrhenanis gentibus inviſa civitas, opulentia auctuque. Neque alium finem belli rebantur,

INTERPRETATIO.

taciturnum agmen. & velut longa funerum pompa Dux Claudius Sanctus extuſſo oculo, truculentus vultu, animo deformior. Augetur flagitium, poſtquam relicto Bonnenſi vallo, altera ſe legio adjunxerat. Et ſparſo rumore expugnatarum legionum, omnes qui paulo ant: populum Romanum expavebant:, contracti ex agris prædiiſque, & undique affluentes inſolenti ſpectaculo nimis oblectabantur. Haud toleravit ala Picentina lætitiam illudentis turbæ, contemptiſque Claudij *Sancti promiſſis. aut minis, Maguntiacum tendunt. ac forte oblato percuſſere Vocula Longino. immiſſis in eum jaculis. principium dedere expiandi in futurum flagitii. Legiones, nihil immutata via, ante muros Treverorum ſubſtitere. Civilis & Claſſicus rebus proſperis erecti, deliberavere. an civitatem Agrippinenſem depopulandam ſuis copiis concederent. Violentia ingenii, & cupiditate raptuum. ad exitium colonia impellebantur. vetabat prudentia belli, & novum principatum incipientibus neceſſaria manſuetudinis fama* erat. *Civilem quoque gratiæ memoria placavit, quod* Agrippinenſes *cum honore cuſtodierant filium ejus. principio belli in civitate* ſua *interceptum. Sed colonia hac Tranſrhenanis populis infeſta, opibus & incremento. Neque alium belli exitum* fore *arbitrabantur, quam*

NOTÆ.

honora ſigna, id eſt, ſqualllida, non uncta, non nitidata. quæ opponit *fulgentibus Gallorum vexillis.*

Aut potius retineri illud *innexa*, cum explicatione, *ſigna innexa*, id eſt, ſine nexu, & nuda fuiſſe. nam ſolent imagines principum, clypei, etiam coronæ & talia innecti. *Lipſius.*

Forraſſe etiam *inhonora ſigna* dicuntur, quia revulſæ ab iis Imperatorum imagines fuerant. *Pichena.*

1. *Dux Claudius Sanctus.*] Dux ſcilicet viæ deditis datus. nam ſupra dixit: *quale illud iter? quis dux viæ?* Pich. Dux qui non ſolum viæ præiret, ſed & forte defenderet deditos ab injuria.

quam si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret: aut disjecta, Ubios quoque dispersisset. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent: [1] quæ ferocissimus è legatis, in hunc modum protulit: [2] *Redisse vos in corpus nomenque Germaniæ, communibus deis, [3] sed præcipue deorum Marti grates agimus, vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem, [4] flumina ac terras, & cœlum quodammodo ipsum clauserant Romani: ut colloquia congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi,*

INTERPRETATIO.

si communis ea patria foret universis Germanis, aut subversa, Ubios etiam dissipasset. Itaque Tencteri, Rheno diremta natio, missis oratoribus, mandata promi jubent in concione Agrippinensium. quæ promptissimus legatorum in eam sententiam edidit: Gratias referimus diis communibus Germaniæ, *sed & maxime deorum Marti*, quod reversi estis in corpus vocabulumque Germaniæ, vobisque lætitiam nostram testamur, quod tandem inter liberos libertate fruemini. Quippe ad id tempus, amnes terrasque, & ipsum quodam modo cœlum obstruxerant Romani, ut sermonis mutui commercia conventusque nostros prohiberent; vel quod ignominiosius est populis ad bellum genitis, ut inermes, ac prope in-

NOTÆ.

1. *Quæ ferocissimus è legatis in hunc modum protulit*] Feroces, nempe populi concionantur truci oratione, ut sunt. quam egregie decorum servat Tac. Sic Curtius Scythas olim loquentes induxerat suo more feroci & Scythico, sic Germani Germanico more de Marte deorum præcipuo, & de libertate Germanica nunc disserunt: *flumina ac terras, & cœlum quodam modo ipsum clauserant* Romani, nempe castris, amnibus & munimentis. Dein etiam, *fera animalia, si clausa teneas* &c. Hæc omnia simplici vere & Germanico more concionatur legatus.

Sic olim Scythæ ad Alexandrum, quorum genus sunt Germani: *Quid tu ignoras, arbores magnas diu crescere, una hora extirpari? stultus est qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur. Vide, ne, dum ad cacumen pervenire contendis, cum ipsis ramis quos comprehenderis, decidas. Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fit: & ferrum rubigo consumit.* En Germana vere & Scythica oratio.

2. *Redisse vos in corpus nomenque Germaniæ.*] Sic lib. de mor. Germ. 39. *Adiicit auctoritatem fortuna Semnonum. Centum pagis habitantur: magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput credant.*

3. *Sed præcipue deorum.*] Flor. & *præcipue.* Pichena. Mallem &, vel *sed &*.

Præcipue deorum, Marti.] Attamen lib de mor. Germ 9. *Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent; Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Sed quia hic bellum agebatur, forte ideo præcipuum deorum Martem celebrabant, ut propitius esse vellet omnibus Germanis simul conspirantibus, adversus communes hostes Romanos.

4. *Flumina ac terras, ac cœlum.*] Terræ fluminibus clauduntur, per hæc transitus arcetur. & cœlum dicitur claudi, cum per cœlum tantum, nec alia patet via. Vel quia castris, præsidiis, propugnaculis, turribusque Romanorum quodam modo cœlum auferri claudique videbatur. Cum fluvios & terras clauderent, simul & cœlum clausisse aliquatenus, & captivum habere vider-

[1] *sub custode & pretio coiremus. Sed ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sint: postulamus à vobis, muros coloniae, munimenta servitii, detrahatis. etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis oblivíscuntur. Romanos omnes, in finibus vestris, trucidetis. haud facile libertas, & domini miscentur. Bona interfectorum, in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut segregare caussam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim majoribus nostris.* [2] *quomodo lucem diemque omni-*

INTERPRETATIO.

tecti, sub vigile ac satellite & soluta pecunia conveniremus. Sed ut concordia fœdusque nostrum in sempiternum perstent firma: petimus à vobis, ut mœnia civitatis, tamquam propugnacula servitutis auferatis. etiam feræ animantes, si in custodia clauseris, fortitudinis haud jam recordantur. Interficiatis omnes Romanos, intra vestram ditionem. Libertas & dominatio non facile conveniunt Opes interemptorum in commune veniant, ne quis occultare quidquam, aut separare caussam suam queat. Fas sit nobis vobisque habitare utrumque littus Rheni, ut quondam nostris patribus licuit. sic omnes terras strenuis viris aperuit natura, quemad-

NOTÆ.

bantur. occupasse & invasisse id omne videbantur quod adiri non poterat.

1. *Sub custode & pretio coiremus.*] *Sub custode*, qui attenderet loquentium sermonibus. Hæc Senecæ lib. 1. de Clem. capite 19. *Vota sub custode nuncupantibus?* non sunt capienda de observatoribus, quibus cura sit, ut ritè nuncupentur vota, sed de sacerrimis aliis, quos princeps tyrannus secreto apponit iis, quos suspicatur malè de se opinari.

Plin. Paneg. *Queri libet, quod in secreta nostra non inquirant principes, nisi quos odimus.* Inde est, quod de Tiberio prodiderit Tranquillus capite 63. *Haruspices secreto & sine testibus consuli vetuit.*

Imo eadem causa legimus libro 2. Annalium 76. *Censuit Asinius, ut libri Sibyllini adirentur: renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens.*

Nec aliunde queritur Tacitus, in vita Agricolæ: *Dedimus profecto grande patientiæ documentum; & sicut vetus ætas vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute; adempto per inquisitiones & loquendi audiendique commercio.*

Custodis nomine, venire talem otacusten, arguit illud Senecæ, libro 2 de Ira 33. ubi bis meminit *custodis*, à C. Cæsare pastori adpositi, qui observaret, an ebiberet pocula propinata. *Gruterus.*

Non agitur hic de secretis illis inquisitoribus seu custodibus secreto adpositis à principibus. isti *custodes* palam & publice dati Germanis commeantibus ad ripam Rom. qui non solum attenderent loquentibus, sed & observarent, quid agerent, ne cœtus aut conciliabula haberent, ne quid molirentur adversus Rempub. Romanam. quod maxime cavebant in limitibus imperii; ita ut immensas terras incultas sibi haberent prætextu armentorum militum, ut procul amoverent barbaros.

Et certe paucis commeandi copia concessa. Tac. de mor. Germ. *Hermundurorum civitas fida Romanis, eoque solis Germanorum, non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Rhætia provinciæ colonia. passim & sine custode transeunt; & cum cæteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus* &c.

Ideo mox permissum barbaris convenire tantum semel in mense, certo loco, centurione præsente & inspectore sic Dio.

2. *Quomodo lucem diemque omnibus hominibus.*] Lipsius, quia in Var. invenit, *lucem noctemque*, eam lectionem amplexus est.

bus hominibus; ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, [1] *abruptis voluptatibus quibus Romani plus adversus subjectos quam armis valent. sincerus & integer, & servitutis*
65 *oblitus populus, aut ex aequo agetis, aut aliis imperitabitis.* Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam aspernari conditio præsens sinebat, in hunc modum respondent. *Quæ prima libertatis facultas data est, avidius quam cautius sumpsimus, ut vobis cæterisque Germanis consanguineis nostris jungeremur. Muros civitatis, congregantibus se cum maxime Romanorum exer-*

INTERPRETATIO.

modum solem diemque omnibus mortalibus exhibuit. Reciperate; repetite mores habitumq; patrium, abscissis delitiis & amœnitatibus, quibus Romani magis in subditos pollent quam bellis. Vos pura & incorrupta gens servitiiq; immemor aut ex æquo agitabitis, aut aliis dominabimini. *Agrippinenses impetrato tempore deliberandi, quando* quidem, *neque timor futuri sinebat adprobare conditiones, & fortuna præsens temporum eas aperte contemni* non patiebatur, *in eam sententiam respondens* legatis. Quæ prima libertatis occasio exhibita est, eam cupidius quam prudentius occupavimus, ut accederemus vobis aliisque Germanis fratribus nostris. Mœnia coloniæ firmare nobis, quam evertere melius est, nunc præcipue, cum

NOTÆ.

Ego vulgatam malui. non enim *lucem diemque*, ideo dicitur, quasi lux & dies differant: sed duo simul verba eadem significantia sæpissimè junguntur.

Sic infra, *nova & recentia jura.* in libello de Causis corruptæ eloquentiæ *libentius novis & recentibus, quam remotis & oblitteratis utor.* ibi etiam non semel invenies, *veterem & antiquum.* Seneca epistola 118. *Cæteris æque vanis & inanibus.*

Non absimile Plin. Paneg. ad Trajanum: *Ut sol & dies non parte aliqua, sed statim totus; nec uni aut alteri, sed omnibus in commune profertur.*

Sed prorsus simile inferius; *bonos autem otio & situ abstrusos. Et quasi sepultos; non nisi delationibus & periculis, in lucem ac diem proferebant.*

Præterea non impropria hic: nam recte quidem dicitur viventes aut luce aut die frui; falso, nocte. Imo si ad verbum, *aperuit,* respiciamus, lucem ac diem nobis natura verè aperit, sed noctem quasi recondit, ac tenebris involvit. *Pichena.*

1. *Abruptis voluptatibus, quibus.*] Ambigua lectio quam posui, libri firmant, nec ratio impugnat. Vere enim inter Romanas artes fuit, ad homines in imperio retinendos, mollire vires eorum, & per delicias amœnasque voluptates frangere.

Tacitus in Agricola: *Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta, ut homines dispersi ac rudes, eoque bello faciles, quieti & otio per voluptates assuescerent.*

Et paulo post: *paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conviviorum elegantiam; idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.*

At veteres tamen editiones, *abruptis vectigalibus:* quod stabiliri prorsus responso Ubiorum videtur, ad hanc orationis partem: *vectigal & onera commerciorum resolvimus.* Lipsius.

Bene, *abruptis voluptatibus.* sic lib. 2. h. 53 de Othone: *abruptis vitæ blandimentis.*

Abruptis voluptatibus.] Forte, *vectigalibus.* nam huic parti respondere videntur Agrippinenses, his nempe verbis,

civibus, augere nobis, quam diruere tutius est. Si qui ex Italia aut provinciis alienigena in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit: vel in suas quisque sedes refugere. Deductis olim, & nobiscum per connubium sociatis, [1] *quique mox provenere, hac patria est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici à nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal & onera commerciorum, resolvimus. Sint transitus incustoditi, sed diurni & inermes:* [2] *donec nova & recentia jura, in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrum habebimus Civilem & Velledam, apud quos pacta sancientur.* Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem & Velledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. Sed coram adire, alloquique Velledam negatum. Arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. [3] Ipsa edita in turre: delectus è propinquis,

INTERPRETATIO.

contrahuntur exercitus Romanorum. *Si* qui ex Italia aut è provinciis extranei in regione nostra fuerant, illos bellum abstulit: vel in suam quisque patriam dilapsi sunt. Deductis olim colonis, & nobiscum conjugio permixtis, quiq; postea nati sunt, hæc nativa sedes est. Nec vos adeo injustos putamus, ut jubeatis occidi à nobis parentes, fratres, sobolem nostram. Tributum & vectigalia mercium abolemus. Sint itinera pervia & aperta, sed interdiu tantum & sine armis commeare liceat: dum nova & recentia fœdera, coalita vetustate in morem evalescant. Judicem adsumemus Civilem & Velledam, apud quos conditiones pacis firmabuntur. *Ita placatis Tencteris, missi oratores ad Civilem & Velledam cum muneribus, omnia ex desiderio Agrippinensium constituere. Sed in conspectum venire & colloqui cum Velleda non licuit. Prohibebantur intuitu, quo plus reverentia inesset. Ipsa in excelsa turre* agebat: *adsumptus unus è cognatis*, qui velut in-

NOTÆ.

vectigal & onera commerciorum resolvimus. aut potius respondeat istis Tencterorum; sub *custode & pretio coiremus.*

Stat tamen pro lectione, *voluptatibus*, quod præivit: *instituta cultumque patrum resumite, abruptis* &c. Quid enim instituta & cultus ad vectigalia? Et si legis, *vectigalibus*, sequentia etiam hæc nullum sensum habent, *quibus Romani plus adversus subjectos quam armis valent.* nam certe Romani præpolluere armis in subjectos, dein *vectigalibus*. Sed semper plus armis polluere.

Et prægnantior sententia est de *voluptatibus*, & est haud dubie Taciti, ut patet ex Tac in *Agricola*. cap. 20. Semel subegere populos armis, sed eos diu perpetuoque vincebant delitiis, oblectamentis & artibus, quæ ad luxum, elegantiam & amœnitatem pertinerent: *idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.*

1. *Quique mox provenere.*] Id est, qui ex eis nati sunt. *Pichena.*

2. *Donec nova & recentia jura.*] Intelligit conditiones & pacta, de quibus nunc transigunt inter se Germani & Agrippinenses. quæ pacta sunt *nova jura*, seu novæ leges, quibus mutuo obligantur. quæ tamen *jura* non possunt, statim coalescere, aut rata sanctaque haberi, nisi longa pacis & perpetuæ fidei experientia adprobata firmataque fuerint.

3. *Ipsa edita in turre*] Romana edit. & Rodolphus; *ipsa adyta intrare. dilectus è prop.* quæ lectio non spernenda. *Lipsius.*

Vox *adyta*, hic nihil ad rem. Tacitus nunquam Græca vocabula usurpat, nisi

66 consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat. Civilis societate Agrippinensium auctus, proximas civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatisque [1] Sunicis, & juventute eorum per cohortes composita; quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum Tungrorumque & Nerviorum tumultuaria manu restitit. fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani transnatantes, terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum. & clara voce: *Non ideo*, inquit, *bellum sumpsimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. Procul hæc a nobis arrogantia. accipite societatem. transgredior ad vos,* [2] *seu me ducem; seu militem mavultis.* Movebatur vulgus, condebantque gladios; cum Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Labeo antequam circumveniretur, profugit. Civilis Berhasios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum, perculsis civitatum animis, vel sponte incli-
67 nantibus. Interea [3] Julius Sabinus, [4] projectis fœderis Romani mo-

INTERPRETATIO.

ternuntius divinitatis, consultationes & oracula perferebat. Civilis fœdere Agrippinensium erectus, propinquis nationibus imminere, vel repugnantibus inferre arma decrevit. Cum Sunicos invasisset, pubemque illorum per cuneos ordinasset, quin ulterius irrumperet, impedíit Claudius Labeo, propere contracto agmine Bethasiorum Tungrorumque & Nerviorum. nixus loco, quia occuparat pontem Mosa amnis. Certabaturque in arctu locis ancipiti Marte, donec Germani transmeantes, Labeonem à tergo invasere. Eodemque tempore Civilis, dubium an per audentiam, an ex compacto, inferuit se cohortibus Tungrorum, & alta voce: Non ideo, ait, arma cepimus, ut Batavi & Treveri populis dominentur. Longe hæc à nobis superbia. adsumite societatem. transeo ad vos, seu me ductorem, seu militem cupitis. *Excitabatur multitudo, recondebantque enses; cum Campanus, ac Iuvenalis ex proceribus Tungrorum, universum ei agmen tradidere. Labeo priusquam interciperetur, fuga evasit. Civilis Bethasios etiam ac Nervios fidei permissos, exercitui suo adjecit. eo successu ingens ille, exterritu gentium animu, vel ultro ad ipsum concedentibus. Interea Iulius Sabinus, proculcatu societatu Roma-*

NOTÆ.

cum non suppetunt Romana. sensus non spernendus, sed vox spernenda.

1. *Sunicos.*] Sunici, pars Ubiorum populorum, in Germania inferiore. vide notas lib. 4. cap. 18. ubi de *Ubiis* egimus. *Tillemonius.*

2. *Seu me ducem.*] Insidiosa mode stia dictum: ut à Sallustii Catilina: *vel imperatore, vel milite me utimini.* Lipsius.

3. *Iulius Sabinus.*] Alius ab isto, qui Senecæ patri nominatur, libro 9. controv. 4 qui Gallis præfuit sub Cajo. paterne hujus? Dionem vide libro ultimo. *Lipsius.*

4 *Projectis fœderis Romani.*] Pseudo-Cæsar ille tabulas & monumenta projecit & disceepsit. palam quibus scilicet fœdus Romanorum cum Lingonibus, & cæteris circa populis sancitum fuerat.

Infra Cerealis 77. *Neque aliud excusandum habeo, quam quod vos Gallici*

numentis, *Cæsarem* se salutari jubet: magnamque & inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem & nobis fidam. Nec Sequani detrectavere certamen. Fortuna melioribus affuit. [1] Fusi Lingones. Sabinus festinatum temere prælium pari formidine deseruit. Utque famam exitii sui faceret, villam in quam perfugerat,

INTERPRETATIO.

na monumentis, Cæsarem se appellari jubet: ingentemque & incompositam multitudinem in Sequanos abripit, finitimam gentem & nobis fidelem. Nec Sequani abnuere pugnam. Fortuna fortiores juvit. Fugati Lingones. Sabinus properatum inconsulto certamen, pari pavore reliquit. Et ut mortis suæ rumorem spargeret,

NOTÆ.

fœderis oblitos &c. *credidi.* Colerus.

Atqui omnia plena motis, quem significat his verbis Tacitus. Dionysius Halye. libro 4. ubi de pactis à Ser. Tullio cum Latinis: *Ut nullo umquam tempore obliterarentur fœderis pacta, columnam aneam erexit, inscripsitque in ea quæ in conciliis decreta erant, & eas civitates quæ societatis participes erant.*

Eodem de fœdere, quod Sabinis dedit Superbus: *Horum fœderum monumentum Romæ positum stat in templo Iovis Fidii, quem Romani Sancum vocant, clypeus nempe ligneus, & pellis bovina valde distenta, scil. bovis illius, qui ob fœdus mactatus fuit, quæ pellis literis antiquis inscriptas habet conditiones fœderis.*

Cicero pro Balbo: *Cum Latinis omnibus fœdus ictum Sp. Cassio Postumo Cominio coss. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus post rostra incisum & perscriptum fuisse:* De eodem Livius, libro 2. *Nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumento esset.*

Livius rursum libro 26. *Hæc convenerunt, conscriptaque biennio post Olympia ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumentis essent, sunt posita.*

Fœdus Smyrnæorum & Magnetum in marmoribus Arondellianis: *Inscribant fœdus utrique populi in columnis, & reponant Smyrnæ quidem in templo Veneris Stratonicidæ, & Magnetiæ quæ ad Mæandrum sita, in templo Dianæ Leucophryne; Magnetes vero in foro, juxta aram Dionysii & imagines imperatorum.* Memnon de Romanis & Heracliensibus: *Et duæ tabulæ æneæ pacta fœderis paria similiaque exhibebant, quarum altera quidem apud Romanos, affixa est in templo Iovis Capitolini, altera vero apud Heracleam posita est, utique in delubro Iovis.*

Auctor 1. Macab. 14. *Et inscripserunt in tabulis æneis, quas affixerunt columnis, in monte Sion.*

De hujusmodi igitur στήλαις, cippis, vel columnis tabulisve aut δέλτοις, quibus fœdus, quod Romani Lingonibus dederant, incisum erat publiceque propositum, eversis & confractis, intellige. *Gronovius.*

Fœderis Rom.] Sic tabulas fœderum in templis reponebant, aut locis aliis publicis Dionysius: *Fœderum pariter descripta exemplaria & similibus verbis, affixa in templis.*

1. *Fusi Lingones.*] Tangit hoc bellum, quod in Joanne Sarisberiense legitur, libro 5. capite 7. *Auspiciis imperatoris Cæsaris Domitiani Germanico bello, quod Iulius Civilis in Gallia moverat, Lingonum opulentissima civitas, quæ ad Civilem desciverat, cum advenientem ab exercitu Cæsaris populationem timeret, quod præter spem inviolata nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium redacta, septuaginta millia armatorum tradidit ei,* quæ totidem verbis apud Frontinum libro 4. Strategematon. *Lipsius.*

cremavit. illic voluntaria morte interiisse creditus. Sed quibus artibus latebrisque, vitam per novem mox annos traduxerit; simul amicorum ejus constantiam, [1] insigne Epponinæ uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prospera acie, belli impetus stetit. Resipiscere paulatim civitates, fasque & fœdera respicere, principibus Remis: qui per Gallias edixere, *ut missis legatis in commune consulta-*
68 *rent, libertas an pax placeret.* At Romæ cuncta in deterius audita, Mucianum angebant, ne, quamquam egregii duces (jam enim Gallum Annium, & Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. [2] Nec relinquenda urbs sine rectore. Et Domitiani indomitæ libidines timebantur: suspectis, ut diximus, Primo Antonio, Varoque Arrio. Varus prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit. Utque Domitiani animum Varo haud alienum, deliniret; Arretinum Clementem, domui Vespasiani per affinitatem innexum, & gratissi-

INTERPRETATIO.

incendit prædium, in quod se ex fuga receperat. illic sponte mortem sibi attulisse existimatus est. Sed suo tempore trademus, quibus postea artibus & receptaculis, vitam exegerit per novem annos, atq; etiam familiarium ejus fidem firmitudinemq; & eximium Epponinæ conjugis exemplum. Secundo Sequanorum certamine, ardor belli cohibitus. Sensim redire ad obsequium nationes, jusque & pacta reputare ducibus auctoribusque Remis: qui per Gallias prenuntiavere palam, ut missis oratoribus, in publicum deliberarent, an libertatem mallent, an pacem. *At in urbe omnia in pejus nuntiata, Mucianum sollicitum habebant, ne, licet eximii duces, (jam enim adsciverat Gallum Annium, & Petilium Cerialem) hanc belli molem parum sustinerent. Nec omittenda civitas sine rectore. Et metuebantur flagrantissimæ Domitiani cupidines: suspectis, ut memoravimus, Primo Antonio, Varoque Arrio. Varus prætoriis cohortibus impositus, vim & arma habebat. Eum Mucianus prætoriæ amotum, ne solatii expers agitaret, rei frumentariæ imposuit. Utque demulceret Domitiani animum, qui in Varum pronus erat, prætoriano militi præfecit Arretinum Clementem, necessitudine conjunctum familiæ Ve-*

NOTÆ.

1. *Insigne Epponinæ.*] Vere *insigne* & rarum plerumque fidei in sexu infido. non est in libris qui extant. Servaverat Tacitus in ultimum Vespasiani annum, eum & Julius hic Sabinus (qui gloriabatur à Cæsare genus ducere) & ista ipsa Epponina interfecti. *Lipsius.*

2. *Nec relinquenda urbs sine rectore.*] Non intelligit hic præfectum urbis tantum. nam eo viro opus fuit, qui simul & haberet auctoritatem comprimendi novatores, & res novas in urbe, & cujus fides probatissima esset in Flavianas partes.

Elegit autem in id Arretinum Clementem, qui innexus domui Vespasiani, & qui prætorio impositus, vim armaque & imperium haberet in urbe, sicque simul prætorianis Varum sibi suspectum abstrahit Mucianus, & Domitianum urbi, cujus metuebatur ambitio, illumque ducit Lugdunum usque, non ultra, ne occuparet ille exercitus, resque turbaret.

Volebat enim, ut frater Titus in Oriente, ita & ipse famam belli in Germania sibi compatare quocumque pacto. cui cupiditati obsistit Mucianus de

num Domitiano, prætorianis præposuit, *patrem ejus sub Cajo Cæsare egregie functum ea cura dictitans. Lætum militibus idem nomen. atque ipsum* [1] *quamquam senatorii ordinis, ad utraque munia sufficere.* Assumuntur è civitate clarissimus quisque; [2] & alii per ambitionem. Simul [3] Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo. ille spe ac juventa properus; hic moras nectens, quis flagrantem retineret, [4] ne ferocia ætatis, & pravis impulsoribus si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. Legiones victrices VI. & VIII, Vitellianarum unaetvicesima, è recens conscriptis secunda, [5] Peninis Cottia-

INTERPRETATIO.

spasiani, & acceptissimum Domitiano. adseverabas, parentem illius, imperante Caligula, eximie id munus exercuisse. Gratum idem vocabulum militi. atque ipsum, licet senatorii loci, utrique muneri parem esse. *Adsciscuntur ex urbe illustrissimus quisque; & alij ambitiose* delecti. *Unà Domitianus Mucianusque expediebant, diverso voto & affectu. ille spe & ætate promptus; hic cunctandi caussas componens, quibus ardentem cohiberet, ne impetu juventæ, & malignis consultoribus, si exercitum occupasset, paci belloque minus recte provideret. Legiones victrices sexta & octava. Vitellianarum unaetvicesima, & è proxime delectis secunda, trans-*

NOTÆ.

pace anxius, ut & pater Vespasianus, qui compressit mox depressitque juvenem, licentia principatus ferocientem.

1. *Quanquam senatorij ordinis*] Suetonium igitur culpæ quis purgat, scribentem, Titum primum è senatoriis prætorio præfectum? In Tito capite 6. *Præfecturam quoque prætorij suscepit, nunquam ad id tempus, nisi ab equite Romano administratam.* Lipsius.

Non condit historiam Sueton. præcipua quædam capita rerum attingit tantum, haud sollicitus de circumstantiis quæ ad personam aut genium principis non spectarent, & quæ rato contingerent, aut in exemplum consuetudine nondum firmata essent, ut hoc loco se habet de præfectura prætorii, quæ Arretino senatorio mandata tantum ad aliquot dies aut menses. & ex necessitate, non ex more.

Quanquam senatorij ordinis.] Ne sollicitaris locum hunc. ad breve tempus hoc & necessitate rerum temporumque id expressum, nempe dum rediret Mucianus in urbem, aut Vespasianus, vel adventaret ipse Titus, qui patri præfectus prætorii fuit; nec abibit in exemplum, donec sub Antonino tandem præfecti prætorii omnes senatorii ordinis fuere.

2. *Et alij per ambitionem.*] Mucianus assumebat secum in expeditionem splendidissimum quemque ex civitate, metu, ne quid absente se molirentur, alii per ambitionem ipsorum vel & ipsius Muciani, vel per invidiam, & æmulationem suspicionemque, expedire adacti, vel ultro ipsi expediebant colebantque Mucianum, & demereri eum volebant hac expeditione. & per ipsum, principem Vespasianum.

3. *Domitianus & Mucianus.*] Sueton. Domit. 2. *Expeditionem quoque in Galliam Germaniasque, neque necessariam, & dissuadentibus paternis amicis inchoavit* (Domitianus) *tantum ut fratri se & operibus & dignatione adæquaret.*

4. *Ne bello & paci male consuleret.*] Non hic agitur proprie de bello externo seu Germanico, quod non perinde metuebat Mucianus. timebat longe magis, ne ferox juventa & ambitione Domitianus, aliquid novi moliretur, & res iterum misceret bello civili. & sic, *ne bello & paci male consuleret*, in genere & indefinite.

5. *Peninis Cottianisque Alpibus traducuntur.*] Quidam ante Cerealem,

nisque Alpibus, pars [1] monte Grajo, traducuntur. XIV. legio è
Britannia; [2] sexta ac decima ex Hispania accitæ. Igitur venientis exer-
citus fama, & suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civi-
tates, in [3] Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur,
acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is mediata oratione, cun-
cta magnis imperiis objectari solita, contumeliasque & invidiam in
populum Romanum effudit: turbidus miscendis seditionibus, & plerisq;
69 gratus vecordi facundia. At Julius Auspex è primoribus Remorum,
vim Romanam, pacisque bona dissertans, & *sumi bellum etiam ab igna-
vis, strenuissimi cujusque periculo geri: jamque super caput legiones:*
[4] sapientissimum quemque reverentia fideque, juniores periculo ac
metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis
sequebantur. Constat obstetisse Treveris Lingonibusque apud Gallias,

INTERPRETATIO.

mittuntur Alpibus Peninis & Cottianis, pars monte Grajo. Accersuntur è Britannia quartadecima legio, ex Hispania sexta ac decima. Itaque adventantium legionum rumore, & suamet sponte proclives ad meliora Galliarum gentes, Durocorturum Remorum coivere. Legati Treverorum illic expectabant, vehementissimo concitore belli Tullio Valentino. Is composita oratione exprompsit omnia, qua magnis dominationibus exprobrari solent, convitia probraque & odium in nomen Rem. profudit: promptus ingenio & discordiis incitandis idoneus, ac plerisque acceptus vesana eloquentia. At Iulius Auspex è proceribus Remorum, potentiam Rom. & commoda pacis *enumerans*, disserensq; suscipi bellum etiam ab inertibus, sed fortissimi cujusque discrimine transigi, jamque cervicibus imminere legiones: *prudentissimum quemque respectu & fide cohibuit, ferocioresq; discrimine ac formidine.* Et illi *Valentini strenuitatem extollebant, & prudentiam Auspicis sectabantur. Haud ambigitur, nocuisse Treveris Lingonibusque apud Gal-*

NOTÆ.

nonnulli post eum, ut ex hoc & sequente libro discere est. *Savilius.*

1. *Monte Grajo.*] Alpis Graja, mons Centronum & Salassorum populorum, in Viennensi quinta, Galliæ provincia. hodie *le Petit Saint Bernard*, mons comitatus Tarentasiæ in Sabaudia, & ducatus *Aoust*, in Pedemontio. *Tillemontius.*

2. *VI. & X. ex Hispania accita*] Sic Tacitus libro præcedenti: *Iussit per Hispaniam à prima Adjutrice orto, qua memoria Othonis infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit.* Pich.

3. *Remos.*] Hi populi Belgicæ secundæ, in Gallia Belgica. hodie diœcesis Archiepiscopatus *Rheims*, & Episcopatus *Laon.* vel secundum divisionem temporalem, pars est majorum præfecturarum, *Picardia, Campania, & Insula Francia*, in regno Franciæ ad septentrionem. *Tillemontius.*

4. *Sapientissimum quemque reverentia fideque &c. continuit.*] An Auspex illos continuit sui reverentia, & fide sua in Romanos velut exemplo, an propria sua ipsius reverentia, quam scil. ei exhiberent? an ipsorum nempe sapientum reverentia & fide ipsos sapientes continuit? an auctoritate sua velut sapientissimus? Puto, quemadmodum juniores continuit metu aut periculo armorum Romanorum, ita & sapientiores continuit reverentia & fide erga imperium Romanum. Est qui vertat, quasi ipsos sua ipsorum reverentia & fide contine-

quod Vindicis motu cum Verginio steterant. Deterruit plerosque provinciarum æmulatio: *quod bello caput?* [1] *unde ius auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent?* Nondum victoria, jam discordia erat: aliis fœdera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, [2] per jurgia jactantibus. Tædio futurorum, præsentia placuere. [3] Scribuntur ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, *ut abstinerent armis, impetrabili venia, & paratis deprecatoribus, si pœniteret.* Restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus, quam frequens concionibus. Igitur non Treveri, neque Lingones, cæteræve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem, in unum consulere. Sed Civilis [4] avia Belgarum circumibat, dum

INTERPRETATIO.

liis, quod bello Vindicis Verginium secuti essent. Multos absterruit invidia civitatum: quæ bello sedes? unde imperium & auspicium sumeretur? & si omnia pro votis cessissent, quod caput rerum deligerent? *Nondum vicerant, & jam dissentiebant* de principatu: *aliis societates* suas prædicantibus, *nonnullis copias & potentiam, aut antiquitatem gentis, per altercationes ostentantibus. Cura & metu futurorum, præsentia maluere. Componuntur ad Treveros literæ, nomine Galliarum,* ut ponerent arma, impetrari pacem posse, & promptis *internunciis*, qui deprecarentur, si resipiscerent. *Repugnavit idem Valentinus, obsepsitque aures suæ nationis, non perinde acer parando bello, ac vehemens & multus orationibus. Itaque neque Treveri, neque Lingones, aut aliæ quæ defecerant nationes, satis intentæ curis erant, pro mole suscepti belli. Ne duces quidem in commune deliberabant. Sed Civilis per inaccessa Belgarum* loca *distinebatur, dum interc-*

NOTÆ.

rit, supple, in Imperium. sed eo sensu scribere debuisset Tacitus, *fides.* Est qui sumat hic, *fidem* pro *auctoritate*, quasi in ipsum crederent, nec parum ei deferrent.

1. *Unde jus auspiciumque peteretur.*] Unde auctoritas & imperium? ubi vis & majestas principatus resideret?

Unde jus auspiciumque peteretur.] Unde *jussa, unde imperia peterentur?* Cic. pro Sextio: *Hic qui se est tutatus, sic, ut in privata re deos penates suos, in Reipub. jura tribunatus, auspiciaque defenderet.* Formula loquendi, qua dominandi vis, qua summa auctoritas regendi imperandique significatur, quandoque & fortuna.

2. *Per jurgia jactantibus.*] In manuss. *perjuria jactantibus.* quod Manutii conjecturam firmat *per jurgia.*

Romano tamen libro est, *pro jure jactantibus.* quod rejicere, injurium sane sit. *Lipsius.*

Per jurgia jactantibus.] Nescio quid venerit in mentem Italis & Hispanis, qui vertunt, quasi *sæpius rebellasse adversus Romanos gloriarentur.* Forte sumpserant eam interpretationem ex voce, *perjuria*, quæ veteres libros insederat.

3. *Scribuntur ad Treveros.*] Spernuntur Lingones, dum consulitur saluti Treverorum, & hoc à Gallis, & à Remis! scil. quia Lingones defensores acerrimi Verginii contra Vindicem. Jamque profligati in Sabino Galli, Lingones suos concertonos negligunt & servant Germanos. puto, sic actum, quia caput rebellionis, aut saltem præcipui Treveri; at Lingones tantum socii, hinc ad potentiores scribitur, ut si velint, communicent aliis epistolas & consilia de pace.

4. *Avia Belgarum circumibat.*] Forte paludes & æstuaria Batavorum.

Claudium Labeonem [1] capere, aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam, & ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim [2] unaetvicesima legio Vindonissa; [3] Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupere. Accessit [4] ala Singularium, excita olim à Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Julius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, [5] invisus avunculo infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti [6] Vangionum, [7] Caracatium, [8] Tribocorum delectu auctas, [9] veterano pedite atque equite firmavit.

INTERPRETATIO.

cipere Claudium Labeonem, vel expellere conatur. Classicus per inertiam plerumque tempus agens, velut certe jam principatu potiebatur. Ne Tutor quidem properavit dispositis stationibus insidere superiorem Germaniæ ripam, & Alpium juga. Atque interim unaetvicesima legio Vindonissa prorumpit; simul *& Sextilius Felix cum cohortibus sociorum per Rhætiam* invasit. *Adjunxit se ala Singularium, evocata olim à Vitellio, mox ad partes Flavianas translata. Hanc regebat Iulius Briganticus, sorore Civilis natus, ut plerumque vehementissima sunt propinquorum iræ, inimicus avunculo infestusque. Tutor Treverorum agmen, novis auxiliis Vangionum, Caracatium & Tribocorum validum, auxit* adhuc *veterano peditatu equitatuque, sel-*

NOTÆ.

1. *Capere aut exturbare.*] Ex duobus hostibus, acrius insequitur domesticum & intestinum, *æmulatione epidaua*, ut fieri solet sæpe in exitium Reipub.

2. *Unaetvicesima legio Vindonissa.*] *Vindonissá.* sexto casu. oppidum est Helvetiorum, unde irrupisse ait legionem *unaetvicesimam.* quæ ex Vitellianis fuerat, & *Rapax* cognominabatur, ut alibi Tacitus. *Pichena.*

Unaetvicesima legio Vindonissa.] An illa legio prorupit ex castris quæ reservata Vindonissæ fuerant, sicut & Maguntiaci? an vero per Vindonissam transiens hostes invasit? Certe hæc missa fuerat ex Italia, sicque per Vindonissam & Helvetios, irrupit in Germaniam.

3. *Sextilius Fœlix.*] Puto, erupit legio XXI. Vindonissa; at Sextilius Fœlix solus per Rhætiam invasit cum cohortibus.

4. *Ala Singularium.*] Unde emergit illa *ala Singularium*, nisi forte ex Rhætia cum Sextilio? sic & statim derepente eduxit Vascones supra, nec unde tam subito emerserint, declarat.

5. *Invisus avunculo infensusque.*] Odio eum habet avunculus, *& vicissim* ille aversabatur avunculum.

6. *Vangionum.*] Vangiones populi Germaniæ superioris, in Belgica regione Galliæ. hodie diœceses Archiepiscopatus *Mayence*, & Episcopatus *VVormbs*. Vel secundum divisiones temporales, pars est dominii temporalis Archiepiscopatus & Electoratus *Mayence*, omnis Episcopatûs *VVormbs* dominium temporale, pars *Palatinatus Rheni* latè sumpti, pars *Hassiæ* provinciæ, & *VVetteravia*, in circulis Rheni superioris & inferioris. *Tillemonius.*

7. *Caracatium.*] Alii legunt, *Nemetum.* Nemetes, populi Germaniæ superioris, in Belgica regione ad Rhenum fluvium. hodie diœcesis Episcopatus *Spira*. Vel secundum divisiones temporales, pars *Palatinatus Rheni*, & Lotharingiæ *Lorraine*, omne dominium temporale Episcopatus *Spira*, & marchionatus *Bada*, in circulis Rheni superioris, inferioris, & Sueviæ. *Tillemon.*

8. *Tribocorum.*] Hi populi Germaniæ

corruptis spe, aut metu subactis legionariis. qui primo cohortem præmissam à Sextilio Felice, interficiunt. mox ubi duces exercitusque Romani propinquabant, [1] honesto transfugio rediere: secutis Tribocis, Vangionibusque & Carracatibus. Tutor Treveris comitantibus, vitato Maguntiaco, [2] Bingium concessit: fidens loco, quia [3] pontem Navæ fluminis abruperat: sed incursu cohortium quas Sextilius ducebat, & [4] reperto vado, proditus fususque. Ea clade perculsi Treveri, & plebes omissis armis, per agros palatur. quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates quæ societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones à Novesio Bonnâque in Treveros, ut supra memoravimus, traductæ, se ipsas in verba Vespasiani adigunt. Hæc Valentino absente gesta: qui ubi adventabat furens, cunctaque rursus in turbas & exitium conversurus; legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in

INTERPRETATIO.

licitatis spe legionariis, aut formidine adactis, qui primò obtruncant cohortem quam praire Sextilius jusserat. dein postquam adventabant duces legionesque Rom. laudabili perfugio revertêre: simul accedentibus Tribocis, Vangionibusque & Caracatibus. Tutor simul cum Treveris, declinato Maguntiaco, Bingium se recepit. fisus loco, quia pontem Nava amnis interseiderat. Sed irruptione cohortium quas Sextilius regebat, & invento vado, proditus & profligatus est. Eo damno exterriti Treveri, & vulgus abjectis armis, per campos vagus errat. nonnulli procerum, ut primi omisisse bellum crederentur, abscessere in urbes, quæ fidem Romanam non mutarant. Legiones à Novesio Bonnaque in Treveros translatæ, ut antea retulimus, propria sponte in nomen Vespasiani sacramentum appellant. Hæc transacta absente Valentino: qui postquam advenit, ira vesanus omniaque rursus in discordias & perniciem concitaturus; legiones abiere in Mediomatricos, ejusdem sacramenti urbem, Valentinus ac Tutor rursus ad bellum Treveros impel-

NOTÆ.

superioris, in Belgica regione Galliæ. hodie diœcesis Episcopatus *Strasbourg*, in *Alsatia*, ad utramque Rheni ripam. *Tillemonius*.

9. *Veterano pedite atque equite.*] Intellige legionarios, quos spe aut metu traxerat.

1. *Honesto transfugio.*] Quia inhonesti transfugii pœnitebat, quia honestius redire ad suos, quam transfugisse ad hostes; si quid tamen *honestum* in tanta mobilitate ingeniorum, in tanto fidei & sacramenti militaris neglectu.

2. *Bingium.*] Oppidum Vangionum populorum, in Germania superiore. hodie *Bingen*, oppidum Archiepiscopatus & Electoratus Moguntini, ad occidentem, & ad confluentes Rheni inferioris. *Tillemonius*.

3. *Pontem Navæ fluminis.*] Solus Ausonius meminit. *Transieram celerem nebuloso flumine Navam.* Apud Bingium *Nava* Rheno miscetur. *Rhenanus*.

Nava.] Nava flumen est Treverorum & Vangionum populorum, in Belgica regione Galliæ hodie *Nabe* vel *Nauv*, labitur per palatinatum Rheni &c. in Rhenum fluvium se exonerat. ex Geographia Sansonis. *Tillemon*.

4. *Reperto vado, proditus fususque.*] An proditus à suis? an proditus ab incolis Bingii? vel an proditus tantum dicitur, quia repertum vadum, quum se tutum opposito amne crederet scil. abrupto ponte?

arma Treveros rettahunt: occisis Herennio ac Numisio legatis, quo
71 minore spe veniæ [1] cresceret vinculum sceleris. Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Maguntiacum venit. ejus adventu erectæ spes. Ipse pugnæ avidus & contemnendis [2] quam cavendis hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat: ubi primum congredi licuisset, nullam prælio moram facturus. Delectus per Galliam habitos, in civitates remittit, ac nuntiare jubet, *sufficere imperio legiones. socii ad munia pacis redirent, securi velut confecto bello, quod Romana manus excepissent.* Auxit ea res Gallorum obsequium. nam recepta juventute, facilius tributa toleravere, [3] proniores ad officia quod spernebantur. At Civilis & Classicus, ubi *pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera* accepere: trepidi ac properantes, dum [4] dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum mo-

INTERPRETATIO.

lunt: interfectis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe impunitatis coalesceret societas seu facinoris sacramentum. Sic se res habebant quoad bellum, cum Petilius Cerialis Maguntiacum ingressus est. *eo adventante erecti animi. Ipse ad prælia promptus, & aptior spernendis hostibus, quam vitandis* insidiis. *vehementia verborum legiones incitabat: statim atque pugnandi facultas daretur, quin decertaret, nihil moraturus. Auxilia recens scripta per Galliam, redire in suas civitates. &* popularibus *referre jubet*, sufficere legiones imperio tuendo. socii ad curas & officia pacis reverterentur, cura vacui, tamquam patrato bello, quod Romana virtus suscepisset. *Intendit ea res fidem obedientiamque Gallorum. quippe reciperata pube, libentius vectigalia exsolvere, et promptiores ad munia, quod contemnebantur. At Civilis & Classicus, postquam audivere* fusum Tutorem, profligatos Treveros, omnia hostibus affluentia faustaque: *pavidi & festinantes, dum diductum suum militem contrahunt, frequentibus interea literis*

NOTÆ.

1. *Cresceret vinculum sceleris.*] Sic legati Tencterorum ad Agrippinenses supra, *Romanos omnes, in finibus vestris trucidetis* &c. *Bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut segregare causam suam possit*, idque *vinculum sceleris* esset.

2 *Quam cavendis hostibus.*] Magis acer ad lacessendum Cerialis vincendumque, quam intentus, ne vinceretur. Tanto impetu ferebatur in hostes, ut magis eos per audaciam ac ferociam sperneret, quam prudentia caveret, ne deciperetur, aut vinceretur. Sic infra: plerique *culpabant Cerialem passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra vallo circumdedit* &c.

3. *Proniores ad officia quod spernebantur.*] Sic est ingenium hominis. contemptu sæpe incitatur magis, quam si multis precibus ambitetur. Hinc concordiam & vim Romanam magis admirari sunt Galli, quod fessi & exhausti bellis civilibus, ad externa tamen bella sufficerent ipsi fere sine sociis, cum eos è contra per bella civilia, tanta cura ambitent, prensatent.

4. *Dispersas suorum copias conducunt.*] Id est, convocant, & in unum contrahunt. non enim hic intelligam, quasi pretio aut mercede militem conducerent; sed conscriptas, variisque locis sparsas copias contrahunt.

auere, [1] *ne summa rei periculum faceret.* Eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Maguntiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris [2] Rigodulum venit. quem locum magna Treverorum manu Valentinus insederat, montibus & [3] Mosella amne septum. & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quo minus peditem perrumpere juberet: [4] equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, [5] quem temere collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. [6] Paulum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur. Ut ventum ad manus: deturbati ruinæ modo præcipitantur. Et pars equitum æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quis ducem Va-

INTERPRETATIO.

mandant Valentino, ne belli summam fortunæ & aleæ committeret. *Ee promptius Cerialis, missis in Mediomatrices, qui compendiis viarum legiones adversus hostem ducerent, conjunctis quod erat copiarum Maguntiaci & quantum secum transmiserat. tribus diebus Rigodulum adventat. quam sedem Valentinus ingenti agmine Treverorum occuparat, collibus & amne Mosa circumdatam. etiam adjunxerat fossas, & claustra lapidibus structa. Nec obstitere illa propugnacula, quin dux Rom. pedestres copias pervadere juberet, & equitatum prælio instructum in jugum attolleret, contempto hoste, cujus copias subito delectas, haud adeo ingenio locorum defendi putaret, ut non plus in strenuitate suorum reponeret. Paulisper cunctati Romani, dum enituntur subeuntque, & tela hostium prætergrediuntur. Ubi conservere pugnam, dejecti, stragis ad instar præcipitantur. Et pars equitatus cum per clementiores aditus montium circumisset, splendidissimos Belgarum cepit, in qui-*

NOTÆ.

1. *Ne summa rei periculum facerent.*] Id est, ne summam belli fortunæ exponeret, seu ne generale prælium committeret.

2. *Rigodulum.*] Hodie pagus aliquot milliaribus supra Confluentes, *Riges* dictus. *Lipsius.*

Rigodulum.] Oppidum Trevetorum populorum in Belgica prima. hodie *Reel.* villa & castellum Archiepiscopatus & Electoratus Trevirensis prope Mosellam fluvium, & ad orientem urbis Trevirensis. *Tillemon.*

3. *Mosella.*] Amnis Belgicæ primæ in Gallia, exonerat se in Rhenum fluvium. hodie vocamus *Moselle*, labitur per status Lotharingiæ *Lorraine*. ducatum Luxemburgi *Luxembourg*. Archiepiscopatum & Electoratum Trevirensem *Treves*, atque Palatinatum Rheni. *Tillemonius.*

4. *Equitum aciem in collem erigeret.*] Id est, equitatum acie instructum eniti & subire in collem juberet.

5. *Quem temere collectum.*] Intelligit subito conscriptas seu tumultuarias copias, & in trepidatione seu tumultu delectas ex vulgo & plebe incondita.

6 *Paulum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur.*] Dum ascendunt, nempe intra jactum telorum seu missilium, dum scil. tela ultra provehi nituntur, ut ad hostem accedant, ac conferant manus & cominus pugnent. Intellige, dum subeunt ultra tela, vel per tela & inter tela hostium prætervehuntur. scil. dum ascendunt telis expositi, & missilia prætervehuntur, dum ascendunt ad hostem, & ad *complexum armorum* veniunt. quo facto, jam nullus usus hosti missilium, & *in aperto* pugna.

72 lentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ civitatis: *Hanc esse Claßici, hanc Tutoris patriam. horum scelere clausas cæsasq; legiones. Quid tantum Cremonam meruisse, quam è gremio Italiæ raptam, quia unius noctis moram victoribus attulerit? Stare in confinio Germaniæ* [1] *integram sedem, spoliis exercituum & ducum cadibus ovantem.* [2] *Redigeretur præda in fiscum: ipsis sufficere ignes, & rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur.* Cerialis metu infamiæ, si licentia sævitiaque imbuere militem crederetur, pressit iras. & paruere, posito civili bello ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum è Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. Stabant conscientia flagitii mæstæ, fixis in terram oculis. [3] Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio. neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, & lucem ipsam vitantes. nec perinde periculum aut metus, quam pudor ac dedecus obstupefecerat: attonitis etiam [4] victoribus, qui vocem precesque ad-

INTERPRETATIO.

bus fuit dux Valentinus. Postridie ejus diei Cerialis civitatem Treverorum introiit, avido exercitu exscindendæ coloniæ. Hanc esse Classici, hanc Tutoris natalem sedem. horum flagitio obsessas interfectasque legiones. Quod tantum facinus perpetrasse Cremonam, quæ è sinu Italiæ exterminata fuisset, *scil.* quia unius noctis spatio victores remorata sit? servari in limite Germaniæ incolumem Treverorum civitatem, opibus legionum & nece legatorum exsultantem. Inferrentur spolia in ærarium, sibi sufficere flammas, & perduellis civitatis excidium, quis castrorum ruinæ exsolverentur. *Cerialis timere ignominia, si audacia & immanitate grassari exercitum permittere videretur, retinuit furentes. & illi morem gessere, relicto civilibus armis, ad extraneum bellum obsequentiores. Dein advertit animos deformis fœdaque facies accersitarum è Mediomatricis legionum. Erant memoria dedecoris tristes, demisso in terram vultu. Nulla inter convenientes legiones* usurpata salutatio. *neque adloquentibus aut excitantibus respondebant, occulti per contubernia, & lumen ipsum fugientes. nec tam eos discrimen aut pavor, quam rubor & ignominia perculerat: stupentibus etiam victo-*

NOTÆ.

1. *Integram sedem.*] Nempe illibatam illæsamque & incolumem esse coloniam Treverorum, dum Cremona longe opulentissima Italiæ civitas suis sepulta cineribus jaceret.

2. *Redigeretur præda in fiscum.*] Opes Treverorum rapiæ attribuerentur principi. Jam noverant parcimoniam Vespasiani, vel ducis animum sic ipsi explorabant. Fiscus imperatoris seu ducis in ipsis principiis. lib. 1. an. 31. *Cum fisci de Imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur.*

3. *Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio.*] Similem descriptionem habes lib. Ann. ubi sibi occurrunt legiones Pæti & Corbulonis. habes etiam apud Livium, ubi de Romanis sub jugum missis, ad furcas Caudinas. Sic lib. 15. 16 *Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius* (victis scil. eum Pæto legionibus) *non eam speciem insignium & armorum pratulit, ut diversitatem exprobraret: mæsti manipuli* (Corbulonis) *ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperavere, vix præ fletu usurpata consalutatio, decesserat certamen virtutis & ambitio gloriæ. fœlicium hominum affectus. sola misericordia valebat.*

4. *Victoribus qui vocem precesque.*] Sic supra 46. *Namque & victor exerci-*

hibere non auſi, lacrymis ac ſilentio veniam poſcebant. donec Cerialis mulceret animos, [1] *fato acta* dictitans, *quæ militum ducumque diſcordia, vel fraude hoſtium eveniſſent. Primum illum ſtipendiorum & ſacramenti diem haberent: priorum facinorum neque imperatorem, neque ſe meminiſſe.* Tunc recepti in eadem caſtra, & edictum per manipulos, 73
[2] ne quis in certamine jurgiove ſeditionem aut cladem commilitoni objectaret. Mox Treveros ac Lingonas ad concionem vocatos ita alloquitur. *Neque ego unquam facundiam exercui; & [3] populi Romani virtutem armis affirmavi. Sed quia apud vos verba plurimum valent, bonaque ac mala non ſua natura, ſed vocibus ſeditioſorum æſtimantur; ſtatui pauca diſſerere, quæ profligato bello, utilius ſit vobis audiſſe, quam nobis dixiſſe. Terram veſtram, cæterorumque Gallorum, ingreßi ſunt duces imperatoreſque Romani, nulla cupidine, ſed [4] majoribus veſtris invocantibus, quos diſcordia uſque ad exitium fatigabant, & acciti auxilio Germani,*

INTERPRETATIO.

ribus, qui verba & preces cum interponere non auderent, fletu & ſilentio gratiam poſtulabant. donec Crrialis leniret animos, fato hæc eveniſſe *prædicans,* quæ militum ducumque diſſenſione, vel dolo hoſtium contigiſſent. Primum illum militiæ & ſacramenti diem eſſe intelligerent, eorum quæ ante acta eſſent, neque ſe, neque principem recordari. *Tunc admiſſi ſunt in eadem caſtra, & imperatum edicto per centurias & cohortes, ne quis in contentione aut rixa, exprobraret contubernalibus diſcordiam, aut cladem. Dein Treveros & Lingonas in cœtum vocatos ſic adfatur.* Nunquam ego eloquentiæ operam dedi, & populi Rom. fortitudinem armis aſſerui. Sed quia apud vos maxime pollent conciones, & bona ac mala non ſe ipſis, ſed verbis turbidorum perpenduntur adprobanturque; decrevi nonnulla exponere, quæ confecto bello, magis vobis expediat accepiſſe, quam nobis protuliſſe. Duces imperatoreſque Rom. venere in regionem veſtram, & aliorum Gallorum, nulla ambitione aut cupiditate moti, ſed avis veſtris opem implorantibus, qui ſeditionibus uſque ad ultimam perniciem divexabantur, & tum

NOTÆ.

tus clamore lacrymas eorum juvabat.

1. *Fato acta dictitans.*] Sic intellige: dictitans fato ea eſſe acta, quæ militum tamen ducumque diſcordia, vel fraude hoſtium revera facta eſſent. vel ſic. dictitans fato acta, vel fraude hoſtium, quæ militum ducumque diſcordia eveniſſent. Sed primus ſenſus magis adverba mentemq; Taciti eſſe videtur.

Fato acta dictitans.] Sic lib, 1. Ann. 39. Germanicus *fatalem increpans rabiem, neque militum, ſed deûm ira reſurgere* &c.

2. *Ne quis in certamine.*] Habes quid ſimile apud Livium. Per *certamen*, intellige jurgium & rixam, ſeu contentionem, forte etiam inter ludendum ortam & inter jocos ſeu facetias militares. hinc enim magni ſæpe motus, diſcordiæ & cædes oriuntur in caſtris, ut ſupra ſub Vitellio evenit.

3. *Populi Romani virtutem.*] Id ambigue ſcriptum videtur, quaſi diceret, eloquentiam non exercui, nec pacis artes, ſed virtutem Romanam in armis poſui. vel ego facundiam non didici; at populi Romani virtutem *ipſe* armis exhibui, celebravi.

4. *Majoribus veſtris invocantibus.*] Nempe adverſus Germanos, quos ejecere Romani è Gallia. Certe illi ſervitium ſervitio depulerunt, *magis alii homines, quam alii mores.* in locum Germanorum ſubſtituti Romani, qui etiam Gallis ſociis pariter atque hoſtibus ſervitutem impoſuerunt, ut fit.

sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. Quot præliis adversus [1] Cimbros [2] Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. Nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur: sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur. An vos cariores Civili Batavisque & Transrhenanis gentibus creditis, quam majoribus eorum patres avique vestri fuerunt? Eadem semper caussa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, & mutandæ sedis amor: [3] relictis paludibus & solitudinibus suis, fecundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. Ceterum libertas, & speciosa nomina prætexuntur. nec quisquam alienum servitium, & dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet. Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum jus concederetis. Nos, quamquam [4] totiens lacessiti, jure victoriæ [5] id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium sine armis; neque arma sine stipen-

INTERPRETATIO.

vocati ad suppetias ferendas Germani, perinde socios ac hostes servitio premebant. Satis compertum, quot certaminibus adversus Cimbros Teutonosque, quantis laboribus nostrarum legionum, & quo successu bella Germanica gesserimus. Nec propterea Rhenum occupavimus, ut Italiam defenderemus: sed ne quis alius Ariovistus imperium Galliarum invaderet. An existimatis majus esse vestri studium Civili Batavisque, & Transrhenanis populis, quam *fuit* majoribus illorum erga patres avosque vestros? Eadem semper ratio Germanis *fuit eritque*, transmittendi in Gallias, luxuria scil. & prædandi cupido, & ardor mutandæ patriæ, ut omissis stagnis & desertis suis, fertilissimam hanc terram, vosque ipsos occuparent. Porro libertas, & honesta vocabula obtenduntur. & nemo affectavit alienam servitutem, imperiumque, quin eadem ista nomina prætexeret. Imperia bellaque per Gallias semper exstitere, donec in nostram potestatem veniretis. Nos & si toties oppugnari, id unum vobis imposuimus jure belli, quo pacem servaremus. Quippe nec tranquillitas populorum sine milite, neque miles sine stipendiis, ne-

NOTÆ.

1. *Cimbros.*] Cimbri populi Cimbricæ Chersonesi, in Germania magna, ad Oceanum Germanicum, & ad mare Suevicum. hodie *Iutlandia*, peninsula & major pars regni Daniæ. *Tillem.*

2. *Teutones.*] Populi Scandinaviæ in Germania magna ad septentrionem. hodie insulæ regni Daniæ *Dannemarck*, inter Jutlandiam peninsulam, & Gothlandiam regionem. *Tillemon.*

3. *Relictis paludibus & solitudinibus.*] Sic lib. de mor. Germ. 2. *Quis porro præter periculum horridi & ignoti maris, Asia aut Africa, aut Italia relicta, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit.* Et cap 5. *Terra & si aliquanto specie differt, in universum tamen, aut silvis horrida, aut paludibus fœda.*

4. *Toties lacessiti.*] Nempe crebris rebellionibus Gallorum.

5. *Id solum vobis addidimus.*] Id multa importat, & eo prætextu, omnia ingenio dominantium inservire debent. Socij invalidiores pecuniam copias & opes conferebant, Galli, arma, viros, equos. Et sic cætera, non ex modo aut æquitate, sed ex libidine imperitantium. De Mor. Germ. 36. *Inter impotentes & validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Boni & æqui* socij tandem *stulti & inertes* vocantur, fortiores, boni & æqui sunt, si velint, & sic appellantur. inferiores invalidique, stulti & ignavi appellantur, nec sibi magna nomina justitiæ vindicare possunt. soli victores id habent, ut *boni* sint & *æqui*, & sic vocentur. Alij miseri, & serviunt. *væ victis.*

diis;

diis; neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cætera in communi sita sunt. [1] *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regitis. Nihil separatum, clausumve.* [2] *Et laudatorum principum usus ex æquo, quamvis procul agentibus: sævi proximis ingruunt,* [3] *quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, & cætera naturæ mala; ita luxum, vel avaritiam dominantium tolerate.* [4] *Vitia erunt, donec homines: sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur. nisi forte Tutore & Classico regnantibus, moderatius imperium speratis: aut minoribus quam nunc tributis parabuntur exercitus, quibus Germani Britannique arcentur. Nam pulsis (quod dii prohibeant) Romanis,* [5] *quid aliud quam bella omnium inter*

INTERPRETATIO.

que stipendia sine vectigalibus haberi possunt. Cætera in promiscuo posita sunt. Ipsi sæpe nostras legiones regitis, ipsi his aliisque provinciis præestis. Nihil distinctum, aut secretum. Et egregiorum imperatorum perinde vobis utilitas, licet longe distantibus: crudeles propinquis imminent. Sic ferte libidinem, vel avaritiam imperitantium, quemadmodum toleratis infertilitatem, aut immodicas pluvias, & alias naturæ calamitates. Flagitia erunt, dum homines *erunt:* sed neque hæc *mala* perpetua, & *ista* meliorum *principum* successione compensantur. nisi forte Tutore, & Classico dominantibus, mitiorem dominationem exspectatis, aut levioribus quam nunc oneribus contrahentur copiæ, quibus propellantur Germani Britannique. Quippe ejectis Romanis (quod omen deus avertat) quid aliud, quam bella omnium inter se populorum exorientur? Octingentorum anno-

NOTÆ.

1. *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis.*] Id forte, postquam in civitatem & senatum introducti sunt Galli. supra: *Tribuni & centuriones in Gallia orti, in pignus societatis reservantur.*

Primo civitate & equestri fastigio evecti proceres Galli, dein in senatum asciti, ex senatoribus mox prætores & consules facti: & exin de proconsules & legati legionibus & provinciis præsidebant.

2. *Et laudatorum principum*] Id est, bonorum virtutem ex æquo participatis, quamvis urbe procul absitis: At mali principes sæviunt magis in proximos, nempe in cives & proceres qui Romæ degunt.

Laudatorum principum.] Sallustius, in oratione Sullæ ad Bocchum: *Tibi vero nulla amicitia opportunior nostra: primum quod procul absumus, in quo offensa minimum, gratia par, ac si prope adessemus.* Lipsius.

3. *Quomodo sterilitatem.*] Sic Seneca, de Constantia sapientis capite 9. *Omnia itaque sic patitur, ut hiemis rigorem, & intemperantiam cæli, ut fervores morbosque & cætera forte accidentia.*

At Dio Cassius Ciceronem, ita loqui facit, ubi Amnestiam suadet, post cædem Cæsaris. *Itaque hæc præterita, grandinis aut nimbi modo, evenisse existimantes, oblivioni tradite.* Lipsius.

4. *Vitia erunt, donec homines.*] Vitia erunt, quandiu erunt homines, *qui vitia odit, homines odit,* aiebat Thrasea Durant vitia, ut homines, sed non continuo durant certa vitia, ut homines. Quorumdam flagitia interventu meliorum principum pensantur. Aut non durant flagitia, aut non durant eadem. nec certis seculis aut dominationibus pariter vigent. Pensantur quandoque virtutibus aliorum, aut etiam superantur. Prout sunt exempla imperitantium, ita & mores hominum. prout est dominatio, ita fere & seculum, & ut seculum & exemplum, ita & mores.

5. *Quid aliud quam bella.*] Plutarchus vere, *imperium Romanum velut ancharam esse* scripsit, *fluctuanti mundo.* Et sic Crispus ad Cæsarem: *Quippe si morbo jam aut fato, huic imperio secus accidat: cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, cædes orientur?* Lipsius.

ſe gentium exſiſtent? Octingentorum annorum fortuna diſciplinaque compages hæc coaluit: quæ convelli ſine exitio convellentium, non poteſt. Sed vobis maximum diſcrimen, penes quos aurum & opes, præcipua bellorum cauſſæ. Proinde pacem & urbem, quam victi victoreſque eodem jure obtinemus, amate, colite. Moneant vos utriuſque fortunæ documenta, ne contumaciam cum pernicie, quam obſequium cum ſecuritate malitis. Tali oratione graviora metuenteis compoſuit, erexitque.
75 Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis & Claſſicus miſere epiſtolas ad Cerialem, quarum hæc ſententia fuit. *Veſpaſianum,* [1] *quamquam nuntios occultarent, exceßiſſe vita. Vrbem atque Italiam, interno bello conſumptam. Muciani ac Domitiani vana & ſine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit,* [2] *ipſos finibus civitatum ſuarum contentos: ſi prælium mallet, ne id qui-*

INTERPRETATIO

rum fortuna & virtute adolevit hæc *Imperij* moles, quæ conveti aut abrumpi ſine pernicie abrumpentium nequit. Sed vobis *præcipue* graviſſimum periculum *ingruit*, qui poſſidetis aurum & divitias, *quæ ſunt* maxima bellorum incitamenta. Itaque amate, obſervate pacem, & civitatem, quâ victi, victoreſque pari jure fruimur. Doceant vos utriuſque ſortis experimenta, ne anteponatis pervicaciam & perniciem, fidei & incolumitati *veſtræ. Ejuſmodi verbis atrociora formidantes* Treveros *compeſcuit, ſimul & ſolatus eſt. Victor exercitus Treveros inſidebat, cum Civilis, & Claſſicus ſcripſere literas ad Cerialem, quarum is ſenſus fuit:* Veſpaſianum, quamvis nuntia ſupprimerent, mortem obiiſſe. Urbem & Italiam civilibus armis exhauſtam: Muciani ac Domitiani inania & ſine robore vocabula. Si Cerialis imperium Galliarum cupiat, ipſos limitibus provinciarum ſuarum contentos: ſi pugnam potius vellet, ne id quidem ſe detrectare. *Ad ea Cerialis Civili & Claſſico nihil reſ-*

NOTÆ.

1. *Quamquam nuntios occultarent.*] Caſtigationibus parcendum erat. Nuntius enim aliquando pro re quæ nuntiatur. Catullus in Arrium: *Mitubam talia verba, quum ſubito affertur nuntius horribilis.*

Plinius libro 5. epiſtola 5. *Nuntiatum mihi T. Fannium deceſſiſſe, qui nuntius gravi me dolore confudit.* Noſter, *proſperos rerum in Treveris geſtarum nuntios accepere.*

Verum quinam ſunt iſti, qui famam occiſi Veſpaſiani ſupprimere dicuntur? Iidem, quos Civilis & Claſſicus appellant, *vana & ſine viribus nomina.*

Nimirum Domitianus ac Mucianus, quibus id affingitur, ut facile ad imponendum: ſolitum eſt enim iis, qui in imperium non ſuum ſe ſe intrudunt.

Ex Livia libro 1. Annal. *Laetique interdum nuntij vulgabantur, donec proviſis quæ tempus monebat, ſimul exceſſiſſe Auguſtum, & rerum potiri Neronem, eadem fama tulit.* Salinetius

Ego cenſeo litterarum quas Civilis Claſſicuſque ad Cerialem ſcripſerunt, ſenſum fuiſſe; certiores ſe de Veſpaſiani obitu factos, quamquam Cerialis & alij Romani duces occultarent nuntios, ſeu tabellarios, qui id ſignificatum Roma venerunt. *Pichena.*

Poſſit τὸ, *nuncios* intelligi de utriſque, & de ipſis nunciis ſeu tabellariis, & de rebus nunciatis. Ut *nuncij* ſeu res nunciatæ *vulgabantur*, ita & *occultabantur*. Et τὸ, *occultarent*, potius refertur ad Cerialem & ad alios legatos præſentes, quam ad Domitianum & Mucianum, qui procul aberant, & qui vix ſupprimere *nuncios* in Germania poterant.

2. *Ipſos finibus.*] Id eſt, ipſa regione quam poſſiderent civitates ſuæ ante bel-

dem abnuere. Ad ea Cerialis Civili & Classico nihil. eum qui attulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes divisis copiis advenere undique. Plerique culpabant Cerialem passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit: quîs temere antea intutis consederat. Apud Germanos diversis sententiis 76
certabatur. Civilis *opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fracta Popul. Rom. vires obtererentur.* [1] *Gallos quid aliud quam prædam victoribus? & tamen* [2] *quod roboris sit, Belgas, secum palam, aut voto stare.* Tutor *cunctatione crescere rem Romanam* affirmabat, *coëuntibus undique exercitibus: Transvectam è Britannia legionem: accitas ex Hispania: adventare ex Italia: nec subitum militem, sed veterem expertumque belli. Nam* [3] *Germanos, qui ab ipsis sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniamque ac dona, quis solis corrumpantur, majora apud*

INTERPRETATIO.

pondet, *sed eum* ipsum nuncium *misit ad Domitianum, qui has literas reddiderat. Hostes separatis copiis, undique adfluxere. Multi arguebant Cerialem,* quod permisisset in unum concurrere *ipsos,* quos diductos diremptosque circumvenire potuisset. *Romanæ legiones castra cinxere aggere fossisque, quibus temere antea parum firmatis substiterant. Germani diversa in consilia trahebantur.* Censebat *Civilis,* exspectandas *esse* Transrhenanorum copias, quarum pavore perculsæ Romanæ legiones proculcarentur. Gallos quid aliud quam opes & spolia victoribus? Et tamen quantum virium sit, Belgas secum stare apertè, aut favore. *Adseverabat Tutor,* tempore *moraque* adolescere vires Romanas, confluentibus undique copiis: Transmissam legionem è Britannia, arcessitas ex Hispania: advenire ex Italia: nec tumultuarias copias, sed vetustas bellique usu firmatas. Quippe Germanos, qui ab ipsis expectentur, non dicto audientes esse, non imperia accipere, sed omnia ex nutu & arbitrio suo gerere. Opesque ac munera, quibus unis convellantur,

NOTÆ.

lum. sic eum suspectum reddere cupiebant militibus, vel imperitantibus. hinc statim mittit nuntium ipsum & litteras ad Cæsarem, vel capio: ipsos contentos esse, civitates suas in libertatem vindicarent.

1. *Gallos quid aliud quam prædam.*] Idque quia longa pace & otio segnes, fractique deliciis Galli, & tum opulentissimi erant. *Gallos* intelligit Civilis qui scil. cum ipso militabant. hos spernit præ Transrhenanis, quos expectandos censebat. id dico, quia nonnulli intelligunt de Galliis quæ præda victoris forent. quod falsum est.

2. *Quod roboris sit, Belgas.*] Scil. *Belgæ fortissimi Gallorum,* ut scripsit Cæsar ipse.

3. *Germanos. . . . non juberi, non regi.*] Sic lib. de Mor. Germ. 7. *Nec regibus infinita, aut libera potestas, & duces exemplo potius, quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Cæterum neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum.* Dum Germanicam libertatem ostentant, juberi, aut regi nolunt. Sic & eodem lib. cap. 11. *Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec jussi conveniunt,* &c.

Et ipsi Germani supra, invito Civili, præter fœdus & decus gentis, invaserunt spoliaruntque legiones Romanas fide publica abeuntes, castraque ipsa simul cum ipsis Romanis incenderunt, contra jus gentium: at forte non consilio publico, sed quasi per latrocinium.

Romanos, & neminem adeo in arma promptum, [1] *ut non idem pretium quietis quam periculi malit. quod si statim congrediantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitus legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus, venturosque in manus,* [2] *non imperiti adolescentuli verba & conciones, quam ferrum & arma meditantis, sed Civilis & Classici: quos ubi aspexerint, redituram in animos formidinem, fugam, famemque, ac totiens captis precariam vitam. neque Treveros, aut Lingonas benevolentia contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit.* Diremit consiliorum diversitatem, approbata Tutoris
77 sententia Classicus, statimque exsequuntur. Media acies Ubiis Lingonibusque data: dextro cornu cohortes Batavorum; sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus; alii [3] viam inter Mosellamque flumen tam improvisi assiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Per-

INTERPRETATIO.

affluentiora penes Romanos. nec quemquam adeo in bella ferocem, ut non malit idem præmium otii & pacis quam prælii & discriminis. quod si statim prælium committant, nullas adesse Ceriali, nisi ex clade Germanici exercitus *superstites* legiones, in verba Galliarum adactas. Et illud ipsum, quod proxime præter *spem suam* vicerint incompositum Valentini agmen, fore incitamentum illis legatoque temeritatis. Aggressuros iterum, conserturosque pugnam, non cum rudi juvene, potius exercente facundiam & orationes, quam aciem & tela *parante*. sed cum Civili & Classico, quos post quam animadverterint, incessurum rursus animos pavorem, cladem, penuriamque, ac toties expugnatis concessam & habitam precario salutem. nec Treveros aut Lingonas amore retineri: renovaturos bellum, postquam abierit formido. *Contrarietatem sententiarum abrupit Classicus, comprobato Tutoris consilio, statimque erumpunt. Media acies permissa Ubiis, & Lingonibus: cohortes Batavorum cornu dextro; sinistro stetere Bructeri, & Tencteri; alii collibus, alii inter viam, & Mosellam amnem, adeo præter spem assultavere, ut Cerialis, qui nocte illa à castris abfuerat, in cubiculo lectoque acceperit, certari, simul & profligari suos, incusans metum admonentium, donec universa strages in adspectu fuit. Per-*

NOTÆ.

1. *Ut non idem pretium quietis.*] Id est, ut non malit idem stipendium, seu præmium habere in pace & otio, quod habet in bello.

2. *Non imperiti adolescentuli.*] Tullium Valentinum intelligit, de quo supra; *Is meditata oratione cuncta magnis imperiis objectari solita, contumeliasque & invidiam in populum Rom. effudit.* Et paulo post, *restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis sua aures,* &c. *Pichena,*

3. *Viam inter Mosellamque flumen.*] Tacitus, ut ea defunctus descriptione est (si rem ritè excussam concipio) non modo nobis eam intellectu difficilem reddit, sed & iis quibus ista scripsit; nisi putemus, Romæ tum viventibus viam fuisse notissimam, de qua agit, aliaque minutiora, quæ Treverorum spectant situm, ut ad plenam cognitionem nihil deesset.

Adde quod utcumque mutetur loci si-

rupta legionum castra, fusi equites: [1] medius Mosellæ pons, qui ulteriora coloniæ annectit, ab hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cujusque accursu, reciperatum pontem lecta manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt. Incensus ira, *non Flaccum*, inquit, *non Voculam deseritis. Nulla hic proditio.* [2] *neque aliud excusandum habeo, quam quod vos Gallici fœderis oblitos* [3] *prædixerim, memoriam Romani sacramenti temere credidi. Annumerabor Numisiis & Herenniis, ut omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium ceciderint.* [4] *Ite, nuntiate Vespasiano, vel quod propius est, Civili & Classico, relictum à vobis in acie ducem. venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos impunitos patiantur.* Vera erant, & à tribunis præfectis- 78

INTERPRETATIO.

fracta legionum munimenta, pulsi equites, medius pons Mosellæ, quo ulteriora coloniæ junguntur, occupatus ab hostibus. Cerealis trepidis rebus impavidus, & fugaces manu reducens, nudo corpore, strenuus inter arma, fausta temeritate, & promptissimi cujusque auxilio, receptum pontem firmo præsidio insedit. Dein regressus in castra, palabundos expugnatarum apud Novesium & Bonnam legionum manipulos, & infrequentem apud vexilla militem, ac fere interceptas aquilas animadvertit. Inflammatus ira, non Hordeonium, *inquit*, non Voculam relinquitis. Nulla hic perfidia, neque aliam culpam deprecari debeo, quam quod prædixerim, abolitam esse ex animis vestris societatem Galliarum, *penitusque infixam vobis* memoriam fidei Romanæ perperam existimavi. Accensebor Numisiis & Herenniis, ut cuncti duces vestri, vel militum, vel hostium sævitia conciderint. Ite, referte Vespasiano, vel quod promptius est, Civili & Classico; desertum à vobis in prælio legatum. Adventant legiones, quæ neque me sine ultione, neque vos sine supplicio relinquent. *Certa* hæc *erant, & tribuni præfectique eadem admonebant. Componuntur per*

NOTÆ.

tus, in promptu fit, ex texto sic constituto, controversias movere non ita facile enodandas. *Savilius.*

1. *Medius Mosellæ pons.*] An quia media pars pontis jam insessa ab hostibus? An quia dividebat civitatem in duas partes Mosella? An quia pons jungebat utramque ripam? Medium pontem insederant, quia scilicet ad aliud extremum hostibus proximum & amicum Romanis, nondum succedere audebant.

2. *Neque aliud excusandum.*] Neque aliud purgandum, aut diluendum nunc habeo crimen, quam quia prædixi, id est, intempestive, & priusquam oporteret, ego dixi, vos oblitos esse sacramenti Galliarum, & quia leviter seu temere credidi, vos meminisse fidei erga populum Romanum.

3. *Prædixerim.*] Forte corrupta, aut superflua vox, *prædixerim*. Sine illa stare sensus potest. Fortean *prædixi*. Legit Pichena: *Oblitos, & retinere memoriam Romani sacramenti.* ibi *memoriam*, id est, reverentiam.

4. *Ite, nuntiate Vespasiano.*] Similis invidiæ metum suis militibus jam fugientibus Sulla injicit. *Si quis vos, milites, rogaverit, ubi Sullam imperatorem vestrum reliqueritis, respondete, apud*

que eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, & manipulos. neque enim poterat patescere acies [1] effuso hoste, & impedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor, & Classicus, & Civilis, suis quisque locis pugnam ciebant: Gallos *pro libertate*, [2] Batavos *pro gloria*, Germanos *ad prædam* instigantes. Et cuncta pro hostibus erant. donec legio unaetvicesima, patentiore quam cæteræ spatio [3] conglobata, sustinuit ruentes; mox impulit. Nec sine ope divina, mutatis repente animis, terga victores vertere. Ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, [4] quæ primo impetu disjectæ, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem novi auxilij fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia consectandi. Cerialis, ut incuria prope rem afflixit, ita constantia restituit. secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque. Nec in longum quies

79 militi data. Orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis, & filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Unde metus & justæ preces invocantium, antequam hostes reparatis viribus ad

INTERPRETATIO.

cohortes & manipulos. neque enim poterat extendi acies, late invecto hoste, & obstantibus tabernaculis impedimentisque, cum intra castra certaretur. Tutor, & Classicus, & Civilis, suis quique stationibus prælium accendebant: incitantes Gallos pro libertate, *Batavos* pro decore, *Germanos* ad prædam. *Et omnia favebant hostibus. donec legio unaetvicesima, liberiore quam alia statione composita, excepit irrumpentes; dein & fudit. Nec sine auxilio divino, mutatis subito animis, in fugam conversi qui vincebant. Ipsi perculsos se dicebant spectatis cohortibus, quæ primo incursu proturbata, summis iterum collibus conglobabantur, & se instar novi agminis exhibuerant. At nocuit superantibus improba inter ipsos contentio, relicto hoste prædam persequendi. Cerialis, ut negligentia fere rem Rom. profligavit, ita & firmitudine animi instauravit, & permittens se fortunæ, eadem die expugnat munimenta hostium & evertit. Nec diuturnum otium exercitui concessum est.* Opem *implorabant Agrippinenses; promittebantque* conjugem, & sororem Civilis, & filiam Classici, deposita apud ipsos pignora fœderis. *Atque interea interfecerant Germanos qui per ædes sparsi erant. Hinc formido & legitimæ preces* auxilium *rogantium, priusquam hostes instauratis viribus*

NOTÆ.

Or. homenum pugnantem.

Atque ille hac increpatione rem labentem sustinuit. Plutarchus, & Appianus. *Lipsius.*

1 *Effuso hoste.*] Quia hostis jam omnem locum occuparat, non solum extra castra, sed etiam & intra castra proruperat: ubi jam pugnabatur. Non mirum igitur si non posset porrigi acies Rom.

2. *Batavos pro gloria.*] Pro gloria simulque & *pro imperio*; id enim volebat Civilis.

3. *Conglobata.*] Quamvis illa legio liberiore loco esset, erat tamen adhuc restricta, confersa & conglobata, & nondum satis libere instructa in aciem adsistebat. attamen sic *sustinuit ruentes hostes.*

4. *Quæ primo impetu*] Id est, statim atque hostes ex improviso affluere, & proturbatas quasdam cohortes in fugam vertere. quæ tamen cohortes in montibus rursus congregabantur, & hinc fortunam partium haud dubie speculabantur.

spem, vel ad ultionem accingerentur. Namque & Civilis illuc intendebat, non invalidus, [1] flagrantissima cohortium suarum [2] integra: quæ ex [3] Chaucis Frisiisque composita, [4] Tolbiaci, in finibus Agrippinensium agebat. Sed tristis nuntius avertit, *deletam cohortem dolo Agrippinensium*: qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, [5] clausis foribus, igne injecto cremavere. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem & alius metus, ne quartadecima legio adjuncta Britannica classe, afflictaret Batavos, qua Oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque du-

INTERPRETATIO.

ad spem, vel ad vindictam præpararentur. Quippe & Civilis huc se contulerat, haud parum firmus, ferocissima cohortium suarum illibata, quæ ex Chaucis Frisiisque conscripta, Tolbiaci, in terris Agrippinensium agitabat. Sed mæstus nuntius absterruit, scil. profligatam cohortem fraude Agrippinensium, *qui Germanos lautis conviviis & mero sopitos obseratis januis, igne admoto combussere. Eodemque tempore Cerealis, ducto raptim exercitu, succurrit. Incesserat Civilem & alia formido, ne quartadecima legio, accedente classe Britannica, divexaret Batavos, quâ parte alluit Oceanus. At Fabius Priscus legatus duxit legionem terrestri via in Nervios ac Tungros. eaque nationes*

NOTÆ.

1. *Flagrantissima chortium suarum.*] An quia ferocissima & pugnacissima illa cohors? An quia flagrabat studio in Civilem? forte utrumque. Sic supra septima legio in Antonium Primum maxime prona.

2. *Integra & è Chaucis.*] Romanus codex, & editiones aliæ: *Integra manu & è Chaucis.* Legam, *integra manente, è Chaucis.* Florentinus porro, *integraque ex:* Si plene, facias cum Pichena, *integra quæ.* Lipsius

Integra] Si adfuit prælio, quomodo *integra?* Si legis, *integra manu*, quomodo etiam *integra* illa *manus*, si composita ex viris profligatis, & cur adderet, *ex Chaucis Frisiisque?* Non enim illam manum, aut agmen ex istis solum composuisset, sed ex indomitis Batavis suis, & Belgis qui è prælio evaserant.

Præterea quis sic loquatur, *Flagrantissima cohortium suarum integra manu?* Si *integra* est *manus* cohortium, haud dubie abfuit à prælio; at non verisimile est, plures tum cohortes otiosas, seu vacuas, data pugna, reliquisse Civilem.

Potius dicendum est, unam illam cohortem Tolbiaci relictam, vel quia conduci cum aliis copiis non potuit, vel quia in his locis necessarium illud præsidium, forte & subsidium in alios casus fuit. Quod nec placuit Agrippinensibus, & fuisse unam *cohortem*, clare patet ex sequentibus: *Deletam cohortem dolo Agrippinensium.*

3. *Chaucis.*] Hi populi Germaniæ magnæ ad Oceanum Germanicum, dividuntur in Majores & Minores. Hodie ducatus *Bremen*, in circulo Saxoniæ inferioris atque comitatus *Embden* & *Oldenbourg*, in circulo Westphaliæ. *Tillemonius.*

4. *Tolbiaci.*] Tolbiacum, oppidum Ubiorum populorum in Germania inferiore. Hodie *Zulch*, vel *Zulpich*, oppidulum ducatus Juliacensis versus meridiem, paret tamen Electori Coloniensi. *Tillemonius.*

5. *Clausis foribus.*] An portis Tolbiaci. vel an in suis castris clausi? Nunquid Tolbiaco injecere ignem, & cremavere oppidulum simul cum Germanis? Forte non fuit tanti ille pagus, ut ei parceretur. tunc forte occupavere fores, ne exire Germani possent ad vindicandum.

xit. exque civitates in deditionem acceptæ. classem ultro Caninefates
aggressi sunt: majorque pars navium depressa, aut capta. Et Nerviorum
multitudinem sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret,
iidem Caninefates fudere. Classicus quoque adversus equites Novesium
à Ceriale præmissos, secundum prælium fecit. quæ modica, sed crebra
80 damna, famam victoriæ nuper partæ lacerabant. Iisdem diebus Mucia-
nus Vitellij [1] filium interfici jubet: mansuram discordiam obtendens,
ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri [2] inter
comites à Domitiano passus est; favore militum anxius, & superbia viri,
æqualium quoque, adeo superiorum intolerantis. Profectus ad Vespa-
sianum Antonius, ut non pro spe sua excipitur, ita neque averso impe-
ratoris animo. Trahebatur in diversa. hinc meritis Antonij, cujus ductu
confectum haud dubie bellum erat; inde Muciani epistolis: simul cæteri,

INTERPRETATIO.

se dedidere. Caninefates classem ultro aderti sunt: & maxima ex parte naves demersæ, aut expugnatæ. Et iidem Caninefates, plebem Nerviorum sponte excitam, ut arma pro Romanis sumeret, fugavere. Classicus etiam prospere decertavit adversus equitatum, quem Cerialis praire Novesium jusserat. quæ exigua, sed frequentes clades, gloriam victoriæ nuper comparatæ dilaniabant. Eodem tempore Mucianus occidi jubet Vitellij filium, prætexens, duraturam esse dissensionem, nisi materiam bellorum penitus sustulisset. Neque Antonium Primum adsumi inter socios expeditionis à Domitiano permisit, æger animi sollicitusque studio militum, & adrogantia hominis, impatientis etiam parium, & tanto magis superiorum. Digressus ad Vespasianum Antonius, ut non pro expectatione sua excipitur, ita neque alieno principis affectu. In varia distrahebatur Vespasiani animus. *hinc operâ & ministeriis Antonij. cujus ductu profligatum procul dubio bellum erat; inde Muciani literis: etiam & alij, ut* invisum,.

NOTÆ.

Puto, portas pagi, seu oppidi insedere & stationibus firmavere, dum flammæ grassarentur, non vero fores domorum, ut quidam vertunt. Quis enim omnes fores ædium opidi claudat nemine advertente?

1. *Filium.*] Sic lib. 12. an. 52. *Pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat. Idque ad clementiam trahebat Cæsar* (Claudius) *quod stirpem hostilem iterum conservaret.* Dicit *iterum*, quia debuit occidere Scribonianum in ipsa rebellione patris, & tum illum primo servarat, & illum ipsum rebellem jam iterum conservabat Claudius hoc loco.

Filium interfici.] Jul. Imper. orat. 3. ubi de filio Magnentij, cui, cum obses esset, veniam concessit Constantius.

Hoc vero quod ejus filio pepercit, qui nefariè se se gesserat, ac datam fidem & jusjurandum violaverat, num tandem regium esse ac divinum arbitrabimur? An potius assentiemur Agamemnoni indignanti, & adversus Trojanos acerrimè concitato; non in eos solum, qui cum Paride venerant, & Menelai domum contumelia sua læserant, sed iis insuper irato, qui adhuc in utero gerebantur., & forte iis etiam, quorum ne matres quidem tum fortassis adhuc in lucem editæ fuerant, cum ille de rapienda Helena consilium iniret.

Filium interfici jubet.] Aristot. Rhet. 1. *Fidem facis proverbium... filios occidere, quorum patres occideris. Innocens & insciens qui patrem occidit, & filios relinquit incolumes.*

2. *Inter comites.*] Nempe inter comi-

ut

ut *infestum tumidumque* insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus.
neque ipse deerat arrogantia vocare offensas, nimius commemorandis
quæ meruisset. *Alios* ut *imbelles*, [1] *Cæcinam* ut *captivum ac dediticium*
increpat. Unde [2] paulatim levior viliorque haberi, manente tamen in
speciem amicitia. Per eos menses quibus Vespasianus Alexandriæ [3] statos 81
æstivis flatibus dies, & certa maris opperiebatur, multa miracula eve-
nere, quis cœlestis favor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum
ostenderetur. Ex plebe Alexandrina quidam [4] oculorum tabe notus, ge-

INTERPRETATIO.

importunum & superbum *incusabant accedentibus anteacta vitæ flagitiis. Neque ipse omittebat sesta iritare odia, immoditus jactandis quæ gessisset. Alios ut* ignavos præliorumque expertes, Cæcinam, *ut* vinctum atque dediticium insectatur. *Unde sensim contemptior leviorque æstimari* cœpit, *durante tamen in speciem gratia* principis. *Per ea tempora, quibus Vespasianus apud Alexandriam expectabat eam, qua spirare solent Etesiæ, tempestatem, & tranquilitatem pelagi, plurima prodigia contigere, quibus benignitas divina, &* specialis *quidam in Vespasianum numinis favor demonstraretur. E populo Alexandrino quidam luminis orbitate cognitus, se ad ejus pede*

NOTÆ.

res expeditionis quam suscipiebant in Germaniam, sed Lugdunum usque tantum profecti sunt.

1. *Cæcinam, ut captivum*] Erat etiam Cæcina tumidus & arrogans, nec mirum, si contentio & æmulatio existat inter duos homines pari superbia infestos atque odiosos.

2. *Paulatim levior viliorque haberi.*] Id intellige de mobilitate animi, aut ingenij, de minore virtute aut constantia quam reputabatur; ita ut in eo potius vanitas innotuerit, quam vera magnitudo animi. hinc levior ejus fama & auctoritas. Et certe firmiori judicio opus habuit Antonius, quo victoria uteretur, quam qua victoriam pararet. Non debuit adeo *commemorare quæ meruisset.* Nam supra 4. An. 19. *destrui per hæc fortunam suam Cæsar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eo usque læta sunt, dum videntur exsolui posse: ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.*

3. *Status æstivis flatibus dies & certa maris opperiens.*] *Certa maris* erant à quintodecimo aut septimo & vigesimo Maij (utrumque enim habet Vegetius lib 4 39.) usque ad quartumdecimum Septembris.

A quartodecimo Septembris usque ad undecimum Novembris *navigatio*, sed *incerta*; ab undecimo Novembris usque ad decimum Martij *maria clausa*: & ab illo decimo Martij *maria clausa*; & ab illo tempore usque ad quintum decimum Maij *navigatio periculosa.*

Ut satis appareat Vespasianum non solvisse, nisi Majo extremo. Joseph. 4. Exscid. 42. *Vespasianus Romam profectus est extrema hieme.*

Quod ante Lipsius, pro *status æstivis flatibus dies*, legit, *status Etesiarum flatibus dies*, allucinatur. Etesiarum enim flatus illa navigatio adversos habet 2. hist. & Cæsar 3 capite 20. de bell. civ. *Ipse necessario Etesiis tenebatur, qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti.*

Si expectasset donec deflarent, quod fit extremo Augusto, incidisset in tempus *incerta navigationis*, & ea *incertissima*, domum procul dubio venisset *Savilius.*

4. *Oculorum tabe notus.*] Spartianus in Hadr scribit, ipsum Hadrianum cæcæ mulieri visum restituisse. Et quidam Pannonius, natus cæcus, febricitantem Hadrianum contigit, quo facto & Hadrianum febris reliquit, & cæcus visum recepit.

arma Treveros retrahunt: occiſis Herennio ac Numiſio legatis, quo
71 minore ſpe veniæ [1] creſceret vinculum ſceleris. Hic belli ſtatus erat, cum Petilius Cerialis Maguntiacum venit. ejus adventu erectæ ſpes. Ipſe pugnæ avidus & contemnendis [2] quam cavendis hoſtibus melior, ferocia verborum militem incendebat: ubi primum congredi licuiſſet, nullam prælio moram facturus. Delectus per Galliam habitos, in civitates remittit, ac nuntiare jubet, *ſufficere imperio legiones. ſocii ad munia pacis redirent, ſecuri velut confecto bello, quod Romana manus excepiſſent.* Auxit ea res Gallorum obſequium. nam recepta juventute, facilius tributa toleravere, [3] proniores ad officia quod ſpernebantur. At Civilis & Claſſicus, ubi *pulſum Tutorem, caeſos Treveros, cuncta hoſtibus proſpera* accepere: trepidi ac properantes, dum [4] diſperſas ſuorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum mo-

INTERPRETATIO.

lunt: interfectis Herennio ac Numiſio legatis, quo minore ſpe impunitatis coaleſceret ſocietas ſeu facinoris ſacramentum. Sic ſe res habebant quoad bellum, cum Petilius Cerialis Maguntiacum ingreſſus eſt. *ex adventante erecti animi. Ipſe ad prælia promptus, & aptior ſpernendis hoſtibus, quam vitandis* inſidiis. *vehementia verborum legiones incitabat: ſtatim atque pugnandi facultas daretur, quin decertaret, nihil moraturus. Auxilia recens ſcripta per Galliam, redire in ſuas civitates,* & popularibus *referre jubet*, ſufficere legiones imperio tuendo. ſocii ad curas & officia pacis reverterentur, cura vacui, tamquam patrato bello, quod Romana virtus ſuſcepiſſet. *Intendit ea res fidem obedientiamque Gallorum. quippe recuperata pube, libentius vectigalia exſolvêre, et promptiores ad munia, quod contemnebantur. At Civilis & Claſſicus, poſtquam audivere* fuſum Tutorem, profligatos Treveros, omnia hoſtibus affluentia fauſtaque: *pavidi & feſtinantes, dum diductum ſuum militem contrahunt, frequentibus interea literis*

NOTÆ.

1. *Creſceret vinculum ſceleris.*] Sic legati Tencterorum ad Agrippinenſes ſupra, *Romanos omnes, in finibus veſtris trucidetis &c. Bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut ſegregare cauſam ſuam poſſit*, idque *vinculum ſceleris* eſſet.

2. *Quam cavendis hoſtibus.*] Magis acer ad laceſſendum Cerialis vincendumque, quam intentus, ne vinceretur. Tanto impetu ferebatur in hoſtes, ut magis eos per audaciam ac ferociam ſperneret, quam prudentia caveret, ne deciperetur, aut vinceretur. Sic infra 5 pleri que *culpabant Cerialem paſſum jungi, quos diſcretos intercipere licuiſſet. Romanus exercitus caſtra vallo circumdedit &c.*

3. *Proniores ad officia quod ſpernebantur.*] Sic eſt ingenium hominis. contemptu ſæpe incitatur magis, quam ſi multis precibus ambiretur. Hinc concordiam & vim Romanam magis admirari ſunt Galli, quod feſſi & exhauſti bellis civilibus, ad externa tamen bella ſufficerent ipſi fere ſine ſociis, cum eos è contra per bella civilia, tanta cura ambirent, prenſarent.

4. *Diſperſas ſuorum copias conducunt.*] Id eſt, convocant, & in unum contrahunt. non enim hic intelligam, quaſi pretio aut mercede militem conducerent; ſed conſcriptas, variiſque locis ſparſas copias contrahunt.

auere, [1] *ne summa rei periculum faceret.* Eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Maguntiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris [2] Rigodulum venit. quem locum magna Treverorum manu Valentinus insederat, montibus & [3] Mosella amne septum. & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quo minus peditem perrumpere juberet: [4] equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, [5] quem temere collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. [6] Paulum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur. Ut ventum ad manus: deturbati ruinæ modo præcipitantur. Et pars equitum æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quis ducem Va-

INTERPRETATIO.

mandant Valentino, ne belli summam fortunæ & aleæ committeret. *Eo promptius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui compendiis viarum legiones adversus hostem ducerent, conjuncto quod erat copiarum Maguntiaci & quantum secum transmiserat, tribus diebus Rigodulum advenit. quam sedem Valentinus ingenti agmine Treverorum occuparat, collibus & amne Mosa circumdatam. etiam adjunxerat fossas, & claustra lapidibus structa. Nec obsistere illa propugnacula, quin dux Rom. pedestres copias pervadere juberet, & equitatum prælio instructum in jugum attolleret, contempto hoste, cujus copias subito delectas, haud adeo ingenio locorum defendi putaret, ut non plus in strenuitate suorum reponeret. Paulisper cunctati* Romani, *dum onituntur subeuntque, & tela hostium prætergrediuntur. Ubi conseruere pugnam, dejecti, stragis ad instar præcipitantur. Et pars equitatus cum per clementiores aditus montium circumiisset, splendidissimos Belgarum cepit, in qui-*

NOTÆ.

1. *Ne summa rei periculum faceret.*] Id est, ne summam belli fortunæ exponeret, seu ne generale prælium committeret.

2. *Rigodulum.*] Hodie pagus aliquot milliaribus supra Confluentes, *Rigos* dictus. *Lipsius.*

Rigodulum.] Oppidum Treverorum populorum in Belgica prima. hodie *Reol.* villa & castellum Archiepiscopatus & Electoratus Trevirensis prope Mosellam fluvium, & ad orientem urbis Trevirensis. *Tillemon.*

3. *Mosella.*] Amnis Belgicæ primæ in Gallia, exonerat se in Rhenum fluvium. hodie vocamus *Moselle*, labitur per status Lotharingiæ *Lorraine*, ducatum Luxemburgi *Luxembourg*, Archiepiscopatum & Electoratum Trevirensem *Treves*, atque Palatinatum Rheni. *Tillemonius.*

4. *Equitum aciem in collem erigeret.*] Id est, equitatum acie instructum eniti & subire in collem juberet.

5. *Quem temere collectum.*] Intelligit subito conscriptas seu tumultuarias copias, & in trepidatione seu tumultu delectas ex vulgo & plebe incondita.

6 *Paulum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur.*] Dum ascendunt, nempe intra jactum telorum seu missilium, dum scil. tela ultra provehi nituntur, ut ad hostem accedant, ac conserant manus & cominus pugnent. Intellige, dum subeunt ultra tela, vel per tela & inter tela hostium prætervehuntur. scil. dum ascendunt telis expositi, & missilia prætervehuntur, dum ascendunt ad hostem, & ad *complexum armorum* veniunt. quo facto, jam nullus usus hosti missilium, & *in aperto* pugna.

72 lentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ civitatis: *Hanc esse Claßici, hanc Tutoris patriam. horum scelere clausas cæsasq; legiones. Quid tantum Cremonam meruisse, quam è gremio Italiæ raptam, quia unius noctis moram victoribus attulerit? Stare in confinio Germaniæ* [1] *integram sedem, spoliis exercituum & ducum cadibus ovantem.* [2] *Redigeretur præda in fiscum: ipsis sufficere ignes, & rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur.* Cerialis metu infamiæ, si licentia sævitiaque imbuere militem crederetur, pressit iras. & paruere, posito civili bello ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum è Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. Stabant conscientia flagitii mæstæ, fixis in terram oculis. [3] Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio. neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, & lucem ipsam vitantes. nec perinde periculum aut metus, quam pudor ac dedecus obstupefecerat: attonitis etiam [4] victoribus, qui vocem precesque ad-

INTERPRETATIO.

bus fuit dux Valentinus. Postridie ejus diei Cerialis civitatem Treverorum introiit, avido exercitu exscindendæ coloniæ. Hanc esse Classici, hanc Tutoris natalem sedem. horum flagitio obsessas interfectasque legiones. Quod tantum facinus perpetrasse Cremonam, quæ è sinu Italiæ exterminata fuisset, *scil.* quia unius noctis spatio victores remorata sit? servari in limite Germaniæ incolumem Treverorum civitatem, opibus legionum & nece legatorum exsultantem. Inferrentur spolia in ærarium, sibi sufficere flammas, & perduellis civitatis exscidium, quis castrorum ruinæ exsolverentur. *Cerialis timere ignominia, si audacia & immanitate grassari exercitum permittere videretur, retinuit furentes. & illi morem gessere, relictis civilibus armis, ad extraneum bellum obsequentiores. Dein advertit animos deformis fœdaque facies accersitarum è Mediomatricis legionum. Erant memoria dedecoris tristes, demisso in terram vultu. Nulla inter convenientes legiones* usurpata salutatio. *neque alloquentibus aut excitantibus respondebant, occulti per contubernia, & lumen ipsum fugientes. nec tam eos discrimen aut pavor, quam rubor & ignominia perculerat: stupentibus etiam victo-*

NOTÆ.

1. *Integram sedem.*] Nempe illibatam illæsamque & incolumem esse coloniam Treverorum, dum Cremona longe opulentissima Italiæ civitas suis sepulta cineribus jaceret.

2. *Redigeretur præda in fiscum.*] Opes Treverorum captæ attribuerentur principi. Jam noverant parcimoniam Vespasiani, vel ducis animum sic ipsi explorabant. Fiscus imperatoris seu ducis in ipsis principiis. lib. 1. an. 31. *Cum fisci de Imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur.*

3. *Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio.*] Similem descriptionem habes lib. Ann. ubi sibi occurrunt legiones Pæti & Corbulonis. habes etiam apud Livium, ubi de Romanis sub jugum missis, ad furcas Caudinas. Sic lib. 15. 16 *Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius* (victis scil. cum Pæto legionibus) *non eam speciem insignium & armorum prætulit, ut diversitatem exprobraret: mæsti manipuli* (Corbulonis) *ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperavere, vix præ fletu usurpata consalutatio. decesserat certamen virtutis & ambitio gloriæ. felicium hominum affectus. sola misericordia valebat.*

4. *Victoribus qui vocem precesque.*] Sic supra 46. *Namque & victor exerci-*

hibere non ausi, lacrymis ac silentio veniam poscebant. donec Cerialis mulceret animos, [1] *fato acta dictitans, quæ militum ducumque discordia, vel fraude hostium evenissent. Primum illum stipendiorum & sacramenti diem haberent; priorum facinorum neque imperatorem, neque se meminisse.* Tunc recepti in eadem castra, & edictum per manipulos, 73
[2] ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret. Mox Treveros ac Lingonas ad concionem vocatos ita alloquitur. *Neque ego unquam facundiam exercui; &* [3] *populi Romani virtutem armis affirmavi. Sed quia apud vos verba plurimum valent, bonaque ac mala non sua natura, sed vocibus seditiosorum æstimantur; statui pauca disserere, quæ profligato bello, utilius sit vobis audisse, quam nobis dixisse. Terram vestram, cæterorumque Gallorum, ingressi sunt duces imperatoresque Romani, nulla cupidine, sed* [4] *majoribus vestris invocantibus, quos discordia usque ad exitium fatigabant, & acciti auxilio Germani,*

INTERPRETATIO.

ribus, qui verba & preces cum interponere non auderent, fletu & silentio gratiam postulabant. donec Cerialis leniret animos, fato hæc evenisse *prædicans,* quæ militum ducumque dissensione, vel dolo hostium contigissent. Primum illum militiæ & sacramenti diem esse intelligerent, eorum quæ ante acta essent, neque se, neque principem recordari. *Tunc admissi sunt in eadem castra, & imperatum edicto per centurias & cohortes, ne quis in contentione aut rixa, exprobraret contubernalibus discordiam, aut cladem. Dein Treveros & Lingonas in cœtum vocatos sic adfatur.* Nunquam ego eloquentiæ operam dedi, & populi Rom. fortitudinem armis asserui. Sed quia apud vos maxime pollent conciones, & bona ac mala non se ipsis, sed verbis turbidorum perpenduntur adprobanturque; decrevi nonnulla exponere. quæ confecto bello, magis vobis expediat accepisse, quam nobis protulisse. Duces imperatoresque Rom. venere in regionem vestram, & aliorum Gallorum, nulla ambitione aut cupiditate moti, sed avis vestris opem implorantibus, qui seditionibus usque ad ultimam perniciem divexabantur, & tum

NOTÆ.

tus clamore lacrymas eorum juvabat.

1. *Fato acta dictitans.*] Sic intellige: dictitans fato ea esse acta, quæ militum tamen ducumque discordia, vel fraude hostium revera facta essent. vel sic. dictitans fato acta, vel fraude hostium, quæ militum ducumque discordia evenissent. Sed primus sensus magis ad verba mentemque Taciti esse videtur.

Fato acta dictitans.] Sic lib. 1. Ann. 39. Germanicus *fatalem increpans rabiem, neque militum, sed deûm ira resurgere* &c.

2. *Ne quis in certamine.*] Habes quid simile apud Livium. Per *certamen*, intellige jurgium & rixam, seu contentionem, forte etiam inter ludendum ortam & inter jocos seu facetias militares. hinc enim magni sæpe motus, discordiæ & cædes oriuntur in castris, ut supra sub Vitellio evenit.

3. *Populi Romani virtutem.*] Id ambigue scriptum videtur, quasi diceret, eloquentiam non exercui, nec pacis artes, sed virtutem Romanam in armis posui. vel ego facundiam non didici; at populi Romani virtutem ipse armis exhibui, celebravi.

4. *Majoribus vestris invocantibus.*] Nempe adversus Germanos, quos ejecere Romani è Gallia. Certe illi servitium servitio depulerunt, *magis alii homines, quam alii mores.* in locum Germanorum substituti Romani, qui etiam Gallis sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerunt, ut fit.

sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. Quot preliis adversus [1] *Cimbros* [2] *Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. Nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur: sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur. An vos cariores Civili Batavisque & Transrhenanis gentibus creditis, quam majoribus eorum patres avique vestri fuerunt? Eadem semper caussa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, & mutandæ sedis amor:* [3] *relictis paludibus & solitudinibus suis, fecundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. Ceterum libertas, & speciosa nomina prætexuntur. nec quisquam alienum servitium, & dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet. Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum jus concederetis. Nos, quamquam* [4] *toties lacessiti, jure victoria* [5] *id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium sine armis; neque arma sine stipen-*

INTERPRETATIO.

vocati ad suppetias ferendas Germani, perinde socios ac hostes servitio premebant. Satis compertum, quot certaminibus adversus Cimbros Teutonosque, quantis laboribus nostrarum legionum, & quo successu bella Germanica gesserimus. Nec propterea Rhenum occupavimus, ut Italiam defenderemus: sed ne quis alius Ariovistus imperium Galliarum invaderet. An existimatis majus esse vestri studium Civili Batavisque, & Transrhenanis populis, quam *fuit* majoribus illorum erga patres avosque vestros? Eadem semper ratio Germanis *fuit ortique*, transmittendi in Gallias, luxuria seil. & prædandi cupido, & ardor mutandæ patriæ, ut omissis stagnis & desertis suis, fertilissimam hanc terram, vosque ipsos occuparent. Porro libertas, & honesta vocabula obtenduntur. & nemo affectavit alienam servitutem, imperiumque, quin eadem ista nomina prætexeret. Imperia bellaque per Gallias semper extitere, donec in nostram potestatem veniretis. Nos & si toties oppugnari, id unum vobis imposuimus jure belli, quo pacem servaremus. Quippe nec tranquillitas populorum sine milite, neque miles sine stipendiis, ne-

NOTÆ.

1. *Cimbros.*] Cimbri populi Cimbricæ Chersonesi, in Germania magna, ad Oceanum Germanicum, & ad mare Suevicum. hodie *Iutlandia*, peninsula & major pars regni Daniæ. *Tillem.*

2. *Teutones.*] Populi Scandinaviæ in Germania magna ad septentrionem. hodie insulæ regni Daniæ *Dannemarck*. inter Jutlandiam peninsulam, & Gothlandiam regionem. *Tillemon.*

3. *Relictis paludibus & solitudinibus.*] Sic lib. de mor. Germ. 2. *Quis porro præter periculum horridi & ignoti maris, Asia aut Africa, aut Italia relicta, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit.* Et cap 5. *Terra & si aliquanto specie differt, in universum tamen, aut silvis horrida, aut paludibus fœda.*

4. *Toties lacessiti.*] Nempe crebris rebellionibus Gallorum.

5. *Id solum vobis addidimus.*] Id multæ importat, & eo prætextu, omnia ingenio dominantium inservire debent. Socij invalidiores pecuniam copias & opes conferebant, Galli, arma, viros, equos. Et sic cætera, non ex modo aut æquitate, sed ex libidine imperitantium. De Mor. Germ. 36. *Inter impotentes & validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Boni & æqui* socij tandem *stulti & inertes* vocantur, fortiores, boni & æqui sunt, si velint, & sic appellantur. inferiores invalidique, stulti & ignavi appellantur, nec sibi magna nomina justitiæ vindicare possunt. soli victores id habent, ut *boni* sint & *æqui*, & sic vocentur. Alij miseri, & serviunt. *væ victis.*

diis;

diis; neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cætera in communi sita sunt. [1] *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regitis. Nihil separatum, clausumve.* [2] *Et laudatorum principum usus ex æquo, quamvis procul agentibus: sævi proximis ingruunt,* [3] *quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, & cætera naturæ mala; ita luxum, vel avaritiam dominantium tolerate.* [4] *Vitia erunt, donec homines: sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur. nisi forte Tutore & Classico regnantibus, moderatius imperium speratis: aut minoribus quam nunc tributis parabuntur exercitus, quibus Germani Britannique arceantur. Nam pulsis (quod dii prohibeant) Romanis,* [5] *quid aliud quam bella omnium inter*

INTERPRETATIO.

que stipendia sine vectigalibus haberi possunt. Cætera in promiscuo posita sunt Ipsi sæpe nostras legiones regitis, ipsi his aliisque provinciis præestis. Nihil distinctum, aut secretum. Et egregiorum imperatorum periode vobis utilitas, licet longe distantibus; crudeles propinquis imminent. Sic ferte libidinem, vel avaritiam imperitantium, quemadmodum toleratis infertilitatem, aut immodicas pluvias, & alias naturæ calamitates. Flagitia erunt, dum homines *erunt*: sed neque hæc *mala* perpetua, & *ista* meliorum *principum* successione compensantur. nisi forte Tutore, & Classico dominantibus, mitiorem dominationem exspectatis, aut levioribus quam nunc oneribus contrahentur copiæ, quibus propellantur Germani Britannique. Quippe ejectis Romanis (quod omen deus avertat) quid aliud, quam bella omnium inter se populorum exorientur? Octingentorum anno-

NOTÆ.

1. *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis.*] Id forte, postquam in civitatem & senatum introducti sunt Galli. supra: *Tribuni & centuriones in Gallia orti, in pignus societatis reservantur.*

Primo civitate & equestri fastigio evecti proceres Galli, dein in senatum asciti, ex senatoribus mox prætores & consules facti, & exinde proconsules & legati legionibus & provinciis præsidebant.

2. *Et laudatorum principum*] Id est, bonorum virtutem ex æquo participatis, quamvis urbe procul abstitis? At mali principes sæviunt magis in proximos, nempe in cives & proceres qui Romæ degunt.

Laudatorum principum.] Sallustius, in oratione Sullæ ad Bocchum: *Tibi vero nulla amicitia opportunior nostra: primum quod procul absumus, in quo offensæ minimum, gratia par, ac si prope adessemus.* Lipsius.

3. *Quomodo sterilitatem.*] Sic Seneca, de Constantia sapientis capite 9. *Omnia itaque sic patitur, ut hiemis rigorem, & intemperantiam cæli, ut fervores morbosque & cætera forte accidentia.*

At Dio Cassius Ciceronem, ita loqui facit, ubi Amnestiam suadet, post cædem Cæsaris. *Itaque hæc præterita, grandinis aut nimbi modo, evenisse existimantes, oblivioni tradite.* Lipsius.

4. *Vitia erunt, donec homines.*] Vitia erunt, quandiu erunt homines, *qui vitia odit, homines odit.* aiebat Thrasea Durant vitia, ut homines, sed non continuo durant eadem vitia, ut homines. Quorumdam flagitia interventu meliorum principum pensantur. Aut non durant flagitia, aut non durant eadem. nec certis seculis aut dominationibus pariter vigent. Pensantur quandoque virtutibus aliorum, aut etiam superantur. Prout sunt exempla imperitantium, ita & mores hominum. prout est dominatio, ita fere & seculum, & ut seculum & exemplum, ita & mores.

5. *Quid aliud quam bella.*] Plutarchus vere, *imperium Romanum velut anchoram esse scripsit, fluctuanti mundo.* Et sic Crispus ad Cæsarem: *Quippe si morbo jam aut fato, huic imperio secus accidat: cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, cædes oriantur?* Lipsius.

se gentium exsistent? Octingentorum annorum fortuna disciplinaque compages hæc coaluit: quæ convelli sine exitio convellentium, non potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum & opes, præcipuæ bellorum caussæ. Proinde pacem & urbem, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite. Moneant vos utriusque fortunæ documenta, ne contumaciam cum pernicie, quam obsequium cum securitate malitis. Tali oratione

75 graviora metuenteis composuit, erexitque. Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis & Classicus misere epistolas ad Cerialem, quarum hæc sententia fuit. *Vespasianum*, [1] *quamquam nuntios occultarent, excessisse vita. Vrbem atque Italiam, interno bello consumptam. Muciani ac Domitiani vana & sine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit*, [2] *ipses finibus civitatum suarum contentos: si prælium mallet, ne id qui-*

INTERPRETATIO

rum fortuna & virtute adolevit hæc *Imperij* moles, quæ concuti aut abrumpi sine pernicie abrumpentium nequit. Sed vobis *præcipue* gravissimum periculum *ingruit*, qui possideris aurum & divitias, *quæ sunt* maxima bellorum incitamenta. Itaque amate, observate pacem, & civitatem, quâ victi, victoresque pari jure fruimur. Doceant vos utriusque sortis experimenta, ne anteponatis pervicaciam & perniciem, fidei & incolumitati *vestræ. Ejusmodi verbis atrociora formidantes* Treveros *compescuit; simul & solatus est. Victor exercitus Treveros insidebat, cum Civilis, & Classicus scripsere literas ad Cerialem, quarum is sensus fuit:* Vespasianum, quamvis nuntia supprimerent, mortem obiisse. Urbem & Italiam civilibus armis exhaustam: Muciani ac Domitiani inania & sine robore vocabula. Si Cerialis imperium Galliarum cupiat, ipsos limitibus provinciarum suarum contentos: si pugnam potius vellet, ne id quidem se detrectare. *Ad ea Cerialis Civili & Classico nihil* res-

NOTÆ.

1. *Quamquam nuntios occultarent.*] Castigationibus parendum erat. Nuntius enim aliquando pro re quæ nuntiatur. Catullus in Attium: *Metuebam talia verba, quum subito affertur nuntius horribilis.*

Plinius libro 5. epistola 5. *Nuntiatum mihi T. Fannium decessisse, qui nuntius gravi me dolore confudit.* Noster, *prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere.*

Verum quinam sunt isti, qui famam occisi Vespasiani supprimere dicuntur? Iidem, quos Civilis & Classicus appellant, *vana & sine viribus nomina.*

Nimirum Domitianus ac Mucianus, quibus id affingitur, ut facile ad imponendum: solitum est enim iis, qui in imperium non suum se se intrudunt.

Ex Livio libro 1. Annal. *Lætique interdum nuntij vulgabantur, donec provisis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, & rerum potiri Neronem, eadem fama tulit.* Salinerius

Ego censeo litterarum quas Civilis Classicusque ad Cerialem scripserunt, sensum fuisse; certiores se de Vespasiani obitu factos, quamquam Cerialis & alij Romani duces occultarent nuntios, seu tabellarios, qui id significatum Roma venerunt. *Pichena.*

Possit τὸ, *nuncios* intelligi de utrisque, & de ipsis nunciis seu tabellariis, & de rebus nunciatis. Ut *nuncij* seu res nunciatæ *vulgabantur*, ita & *occultabantur.* Et τὸ, *occultarent*, potius refertur ad Cerialem & ad alios legatos præsentes, quam ad Domitianum & Mucianum, qui procul aberant, & qui vix supprimere *nuncios* in Germania poterant.

2. *Ipses finibus.*] Id est, *ipsa* regione quam possiderent civitates suæ ante bel-

dem abnuere. Ad ea Cerialis Civili & Classico nihil. eum qui attulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes divisis copiis advenere undique. Plerique culpabant Cerialem passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit: quîs temere antea intutis consederat. Apud Germanos diversis sententiis 76 certabatur. Civilis *opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fracta Popul. Rom. vires obtererentur.* [1] *Gallos quid aliud quam prædam victoribus? & tamen* [2] *quod roboris sit, Belgas, secum palam, aut voto stare.* Tutor *cunctatione crescere rem Romanam* affirmabat, *coëuntibus undique exercitibus: Transvectam è Britannia legionem: accitas ex Hispania: adventare ex Italia: nec subitum militem, sed veterem expertumque belli. Nam* [3] *Germanos, qui ab ipsis sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniamque ac dona, quis soli corrumpantur, majora apud*

INTERPRETATIO.

ponder, *sed eum* ipsum nuncium *misit ad Domitianum, qui has literas reddiderat. Hostes separatis copiis, undique adfluxere. Multi arguebant Cerialem*, quod permisisset in unum concurrere *ipsos*, quos diductos diremptosque circumvenire potuisset. *Romana legiones castra cinxere aggere fossisque, quibus temere antea parum firmatis subsistiterant. Germani diversa in consilia trahebantur.* Censebat *Civilis*, exspectandas *esse* Transrhenanorum copias, quarum pavore perculsæ Romanæ legiones proculcarentur. Gallos quid aliud quam opes & spolia victoribus? Et tamen quantum virium sit, Belgas secum stare apertè, aut favore. *Adseverabat Tutor*, tempore moraque adolescere vires Romanas, confluentibus undique copiis: Transmissam legionem è Britannia, arcessitas ex Hispania: advenire ex Italia: nec tumultuarias copias, sed vetustas belloque usu firmatas. Quippe Germanos, qui ab ipsis expectentur, non dicto audientes esse, non imperia accipere, sed omnia ex nutu & arbitrio suo gerere. Opesque ac munera, quibus solis convellantur,

NOTÆ.

lum. sic eum suspectum reddere cupiebant militibus, vel imperitantibus. hinc statim mittit nuncium ipsum & litteras ad Cæsarem, vel capio: ipsos contentos esse, civitates suas in libertatem vindicarent.

1. *Gallos quid aliud quam prædam.*] Idque quia longa pace & otio segnes, fractique deliciis Galli, & tum opulentissimi erant. *Gallos* intelligit Civilis qui scil. eum stylo nil jurabant. hos spernit præ Transrhenanis, quos expectandos censebat. id dico, quia nonnulli intelligunt de Galliis quæ præda victoris forent. quod falsum est.

2. *Quod roboris sit, Belgas.*] Scil. *Belgæ fortissimi Gallorum*, ut scripsit Cæsar ipse.

3. *Germanos. . . . non juberi, non regi.*] Sic lib. de Mor. Germ. 7. *Nec regibus infinita, aut libera potestas, & duces exemplo potius, quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Cæterum neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum.* Dum Germanicam libertatem ostentant, juberi, aut regi nolunt. Sic & eodem lib. cap. 1. *Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec jussi conveniunt.* &c.

Et ipsi Germani supra, invito Civili, præter fœdus & decus gentis, invaserunt spoliaruntque legiones Romanas fide publica abeuntes, castraque ipsa simul cum ipsis Romanis incenderunt, contra jus gentium: at forte non consilio publico, sed quasi per latrocinium.

Romanos, & neminem adeo in arma promptum, [1] *ut non idem pretium quietis quam periculi malit. quod si statim congrediantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitus legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus, venturosque in manus,* [2] *non imperiti adolescentuli verba & conciones, quam ferrum & arma meditantis, sed Civilis & Classici: quos ubi aspexerint, redituram in animos formidinem, fugam, famemque, ac totiens captis precariam vitam. neque Treveros, aut Lingonas benevolentia contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit.* Diremit consiliorum diversitatem, approbata Tutoris
77 sententia Classicus, statimque exsequuntur. Media acies Ubiis Lingonibusque data: dextro cornu cohortes Batavorum; sinistro Bructeri Tencterique, pars montibus; alij [3] viam inter Mosellamque flumen tam improvisi assiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Per-

INTERPRETATIO.

affluentiora penes Romanos. nec quemquam adeo in bella ferocem, ut non malit idem præmium otij & pacis quam prælij & discriminis. quod si statim prælium committant, nullas adesse Ceriali, nisi ex clade Germanici exercitus *superstites* legiones, in verba Galliarum adactas. Et illud ipsum, quod proxime præter *spem suam* vicerint incompositum Valentini agmen, fore incitamentum illis legatoque temeritatis. Aggressuros iterum, conserturosque pugnam, non cum rudi juvene, potius exercente facundiam & orationes, quam aciem & tela *parante*, sed cum Civili & Classico, quos post quam animadverterint, incessurum rursus animos pavorem, eladem, penuriamque, ac toties expugnatis concessam & habitam precario salutem. nec Treveros aut Lingonas amore retineri: renovaturos bellum, postquam abierit formido. *Contrarietatem sententiarum abrupit Classicus, comprobato Tutoris consilio, statimque erumpunt. Media acies permissa Ubiis, & Lingonibus: cohortes Batavorum cornu dextro; sinistro stetere Bructeri, & Tencteri; alij collibus, alij inter viam, & Mosellam amnem, adeo præter spem assultavere, ut Cerialis, qui nocte illa à castris abfuerat, in cubiculo lectoque acceperit, certari, simul & profligari suos, incusans metum admonentium, donec universa strages in adspectu fuit. Per-*

NOTÆ.

1. *Ut non idem pretium quietis.*] Id est, ut non malit idem stipendium, seu præmium habere in pace & otio, quod habet in bello.

2. *Non imperiti adolescentuli.*] Tullium Valentinum intelligit, de quo supra; *Is meditata oratione cuncta magnis imperiis objectari solita, contumeliasque & invidiam in populum Rom. effudit.* Et paulo post, *restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suæ aures, &c. Pichena.*

3. *Viam inter Mosellamque flumen.*] Tacitus, ut ea defunctus descriptione est (si rem ritè excussam concipio) non modo nobis eam intellectu difficilem reddit, sed & iis quibus ista scripsit; nisi putemus, Romæ tum viventibus viam fuisse notissimam, de qua agit, aliaque minutiora, quæ Treverorum spectant situm, ut ad plenam cognitionem nihil deesset.

Adde quod utcumque mutetur loci si-

rupta legionum castra, fusi equites: [1] medius Mosellæ pons, qui ulteriora coloniæ annectit, ab hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cujusque accursu, receptatum pontem lecta manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt. Incensus ira, *non Flaccum, inquit, non Voculam deseritis. Nulla hic proditio.* [2] *neque aliud excusandum habeo, quam quod vos Gallici fœderis oblitos* [3] *prædixerim, memoriam Romani sacramenti temere credidi. Annumerabor Numisiis & Herenniis, ut omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium ceciderint.* [4] *Ite, nuntiate Vespasiano, vel quod propius est, Civili & Classico, relictum à vobis in acie ducem. venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos impunitos patiantur.* Vera erant, & à tribunis præfectis- 78

INTERPRETATIO.

fracta legionum munimenta, pulsi equites, medius pons Mosellæ, quo ulteriora coloniæ junguntur, occupatus ab hostibus. Cerialis trepidis rebus impavidus, & fugaces manu reducens, aperto corpore, strenuus inter arma, fausta temeritate, & promptissimi cujusque auxilio, receptum pontem firmo præsidio insedit. Dein regressus in castra, palabundos expugnatarum apud Novesium & Bonnam legionum manipulos, & infrequentem apud vexilla militem, ac fere interceptas aquilas animadvertit. Inflammatus ira, non Hordeonium, *inquit*, non Voculam relinquitis. Nulla hic perfidia, neque aliam culpam deprecari debeo, quam quod prædixerim, abolitam esse ex animis vestris societatem Galliarum, *penitusque infixam vobis* memoriam fidei Romanæ perperam existimavi. Accensebor Numisiis & Herenniis, ut cuncti duces vestri, vel militum, vel hostium sævitia conciderint. Ite, referte Vespasiano, vel quod promptius est, Civili & Classico; desertum à vobis in prælio legatum. Adventant legiones, quæ neque me sine ultione, neque vos sine supplicio relinquent. *Certa hæc erant, & tribuni præfectique eadem admonebant. Compensatur per*

NOTÆ.

rus, in promptu sit, ex textu sic constituto, controversias movere non ita facile enodandas. *Savilius.*

1. *Medius Mosellæ pons.*] An quia media pars pontis jam insessa ab hostibus? An quia dividebat civitatem in duas partes Mosella? An quia pons jungebat utramqueripam? Medium pontem insederant, quia scilicet ad aliud extremum hostibus proximum & amicum Romanis, nondum succedere audebant.

2. *Neque aliud excusandum.*] Neque aliud purgandum, aut diluendum nunc habeo crimen, quam quia prædixi, id est, intempestive, & priusquam oporteret, ego dixi, vos oblitos esse sacramenti Galliarum, & quia leviter seu temere credidi, vos meminisse fidei erga populum Romanum.

3. *Prædixerim.*] Forte corrupta, aut superflua vox, *prædixerim*. Sine illa stare sensus potest. Fortean *prædixi*. Legit Pichena: *Oblitos, & retinere memoriam Romani sacramenti*. ibi *memoriam*, id est, reverentiam.

4. *Ite, nuntiate Vespasiano.*] Similis invidiæ merum suis militibus jam fugientibus Sulla injicit. *Si quis vos, milites, rogaveris, ubi Sullam imperatorem vestrum reliqueritis, respondete, apud*

que eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, & manipulos. neque enim poterat patescere acies [1] effuso hoste, & impedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor, & Classicus, & Civilis, suis quisque locis pugnam ciebant: Gallos *pro libertate*, [2] Batavos *pro gloria*, Germanos *ad prædam* instigantes. Et cuncta pro hostibus erant. donec legio unaetvicesima, patentiore quam cæteræ spatio [3] conglobata, sustinuit ruentes; mox impulit. Nec sine ope divina, mutatis repente animis, terga victores vertere. Ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, [4] quæ primo impetu disjectæ, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem novi auxilij fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia consectandi. Cerialis, ut incuria prope rem afflixit, ita constantia restituit. secutusque fortu-
79 nam, castra hostium eodem die capit exsciditque. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis, & filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Unde metus & justæ preces invocantium, antequam hostes reparatis viribus ad

INTERPRETATIO.

cohortes & manipulos. neque enim poterat extendi acies, late invecto hoste, & obstantibus tabernaculis impedimentisque, cum intra castra certaretur. Tutor, & Classicus, & Civilis, suis quique stationibus prælium accendebant: incitantes Gallos pro libertate, *Batavos* pro decore, *Germanos* ad prædam. *Et omnia favebant hostibus. donec legio unaetvicesima, liberiore quam alia statione composita, excepit irrumpentes; dein & fudit. Nec sine auxilio divino, mutatis subito animis, in fugam conversi qui vincebant. Ipsi perculsos se dicebant spectatis cohortibus, quæ primo incursu proturbata, summis iterum collibus conglobabantur, & se instar novi agminis exhibuerant. At nocuit superantibus improba inter ipsos contentio, relicto hoste prædam persequendi. Cerialis, ut negligentia fere rem Rom. profligavit, ita & firmitudine animi instauravit, & permittens se fortunæ, eadem die expugnat munimenta hostium & evertit. Nec diuturnum otium exercitui concessum est.* Opem *implorabant Agrippinenses; promittebantque* conjugem, & sororem Civilis, & filiam Classici, deposita apud ipsos pignora fœderis. *Atque interea interfecerant Germanos qui per ædes sparsi erant. Hinc formido & legitimæ preces* auxilium *rogantium, priusquam hostes instauratis viribus*

NOTÆ.

Orchomenum pugnantem.

Atque ille hac increpatione rem labentem sustinuit. Plutarchus, & Appianus. *Lipsius.*

1 *Effuso hoste.*] Quia hostis jam omnem locum occuparat, non solum extra castra, sed etiam & intra castra proruperat: ubi jam pugnabatur. Non mirum igitur si non posset porrigi acies Rom.

2. *Batavos pro gloria.*] Pro gloria simulque & *pro imperio*; id enim volebat Civilis.

3. *Conglobata.*] Quamvis illa legio liberiore loco esset, erat tamen adhuc restricta, conferta & conglobata, & nondum satis libere instructa in aciem adsistebat. attamen sic *sustinuit ruentes hostes.*

4. *Quæ primo impetu.*] Id est, statim atque hostes ex improviso affluere, & proturbatas quasdam cohortes in fugam vertere. quæ tamen cohortes in montibus rursus congregabantur, & hinc fortunam partium haud dubie speculabantur.

ſpem, vel ad ultionem accingerentur. Namque & Civilis illuc intendebat, non invalidus, [1] flagrantiſſima cohortium ſuarum [2] integra: quæ ex [3] Chaucis Friſiiſque compoſita, [4] Tolbiaci, in finibus Agrippinenſium agebat. Sed triſtis nuntius avertit, *deletam cohortem dolo Agrippinenſium:* qui largis epulis vinoque ſopitos Germanos, [5] clauſis foribus, igne injecto cremavere. Simul Cerialis propero agmine ſubvenit. Circumſteterat Civilem & alius metus, ne quartadecima legio adjuncta Britannica claſſe, affligeret Batavos, qua Oceano ambiuntur. Sed legionem terreſtri itinere Fabius Priſcus legatus in Nervios Tungroſque du-

INTERPRETATIO.

ad ſpem, vel ad vindictam præpararentur. Quippe & Civilis huc ſe contulerat, haud parum firmus, ferociſſima cohortium ſuarum illibata, quæ ex Chaucis Friſiiſque conſcripta, Tolbiaci, in terris Agrippinenſium agitabat. Sed mœſtus nuntius abſterruit, ſcil. profligatam cohortem fraude Agrippinenſium, *qui Germanos lautis conviviis & mero ſopitos obſeratis januis, igne admoto combuſſere. Eodemque tempore Cerialis, ducto rapim exercitu, ſuccurrit. Inceſſerat Civilem & alea formido, ne quartadecima legio, accedente claſſe Britannica, divexaret Batavos, quâ parte alluit Oceanus. At Fabius Priſcus legatus duxit legionem terreſtri via in Nervios ac Tungros, eaque nationes*

NOTÆ.

1. *Flagrantiſſima chortium ſuarum.*] An quia ferociſſima & pugnaciſſima illa cohors? An quia flagrabat ſtudio in Civilem? forte utrumque. Sic ſupra ſeptima legio in Antonium Primum maxime prona.

2. *Integra & è Chaucis.*] Romanus codex, & editiones aliæ: *integra manu & è Chaucis.* Legam, *integra manente, è Chaucis.* Florentinus porro, *integraque ex:* Si plene, facias cum Pichena, *integra quæ.* Lipſius.

Integra] Si adfuit prælio, quomodo *integra?* Si legis, *integra manu*, quomodo etiam *integra* illa *manus*, ſi compoſita ex viris profligatis, & cur adderet, *ex Chaucis Friſiiſque?* Non enim illam manum, aut agmen ex iſtis ſolum compoſuiſſet, ſed ex indomitis Batavis ſuis, & Belgis qui è prælio evaſerant.

Præterea quis ſic loquatur, *Flagrantiſſima cohortium ſuarum integra manu?* Si *integra* eſt *manus* cohortium, haud dubie abfuit à prælio; at non veriſimile eſt, plures tum cohortes otioſas, ſeu vacuas, data pugna, reliquiſſe Civilem.

Potius dicendum eſt, unam illam cohortem Tolbiaci relictam, vel quia conduci cum aliis copiis non potuit, vel quia in his locis neceſſarium illud præſidium, forte & ſubſidium in alios caſus fuit. Quod nec placuit Agrippinenſibus, & fuiſſe unam *cohortem*, clare patet ex ſequentibus: *Deletam cohortem dolo Agrippinenſium.*

3. *Chaucis.*] Hi populi Germaniæ magnæ ad Oceanum Germanicum, dividuntur in Majores & Minores. Hodie ducatus *Bremen*, in circulo Saxoniæ inferioris atque comitatus *Embden* & *Oldenbourg*, in circulo Weſtphaliæ. *Tillemonius.*

4. *Tolbiaci.*] Tolbiacum, oppidum Ubiorum populorum in Germania inferiore. Hodie *Zulch*, vel *Zulpich*, oppidulum ducatus Juliacenſis verſus meridiem, paret tamen Electori Colonienſi. *Tillemonius.*

5. *Clauſis foribus.*] An potius Tolbiaci, vel an in ſuis caſtris clauſi? Nunquid Tolbiaco injecere ignem, & cremavere oppidulum ſimul cum Germanis? Forte non fuit tanti ille pagus, ut ei parceretur. tunc forte occupavere fores, ne exire Germani poſſent ad vindicandum.

ut *infestum tumidumque* insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus. neque ipse deerat arrogantia vocare offensas, nimius commemorandis quæ meruisset. *Alios* ut *imbelles*, [1] *Cæcinam* ut *captivum ac deditiicum* increpat. Unde [2] paulatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitia. Per eos menses quibus Vespasianus Alexandriæ [3] statos 81
æstivis flatibus dies, & certa maris opperiebatur, multa miracula evenere, quis cœlestis favor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrina quidam [4] oculorum tabe notus, ge-

INTERPRETATIO.

importunum & superbum *incusabant accedentibus anteactæ vitæ flagitiis. Neque ipse omittebat facta irritare odia, immodicus jactandis quæ gessisset. Alios ut* ignavos prœliorumque expertes, Cæcinam, *ut* vinctum atque dediticium insectatur. *Unde sensim contemptior leviorque æstimari* cœpit, *durante tamen in speciem gratia* principis. *Per ea tempora, quibus Vespasianus apud Alexandriam expectabat eam, qua spirare solent Etesiæ, tempestatem, & tranquilitatem pelagi, plurima prodigia obtigere, quibus benignitas divina, &* specialis *quidam in Vespasianum numinis favor demonstraretur. E populo Alexandrino quidam luminis orbitate cognitus, se ad ejus pede*

NOTÆ.

res expeditionis quam suscipiebant in Germaniam, sed Lugdunum usque tantum profecti sunt.

1. *Cæcinam, ut captivum*] Erat etiam Cæcina tumidus & arrogans, nec mirum, si contentio & æmulatio existat inter duos homines pari superbia infestos atque odiosos.

2. *Paulatim levior viliorque haberi.*] Id intellige de mobilitate animi, aut ingenij, de minore virtute aut constantia quam reputabatur; ita ut in eo potius vanitas innotuerit, quam vera magnitudo animi. hinc levior ejus fama & auctoritas. Et certe firmiori judicio opus habuit Antonius, quo victoria uteretur, quam qua victoriam pararet. Non debuit adeo *commemorare quæ meruisset.* Nam supra 4. An. 19. *destrui per hæc fortunam suam Cæsar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eo usque læta sunt, dum videntur exsolui posse: ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.*

3. *Statos æstivis flatibus dies & certa maris opperiens.*] *Certa maris* erant à quintodecimo aut septimo & vigesime Maij (utrumque enim habet Vegetius lib 4 39.) usque ad quartumdecimum Septembris.

A quartodecimo Septembris usque ad undecimum Novembris *navigatio*, sed *incerta*; ab undecimo Novembris usque ad decimum Martij *maria clausa*: & ab illo decimo Martij *maria clausa*; & ab illo tempore usque ad quintum decimum Maij *navigatio periculosa.*

Ut satis appareat Vespasianum non solvisse, nisi Majo extremo. Joseph. 4. Exscid. 42. *Vespasianus Romam profectus est extrema hieme.*

Quod autē Lipsius, pro *statos æstivis flatibus dies*, legit, *statos Etesiarum flatibus dies*, allucinatur. Etesiarum enim flatus illa navigatio adversos habet 2. hist. & Cæsar 3 capite 20. de bell. civ. *Ipse necessario Etesiis tenebatur, qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti.*

Si expectasset donec deflarent, quod fit extremo Augusto, incidisset in tempus *incerta navigationis*, & ea *incertissima*, domum procul dubio venisset *Savilius.*

4. *Oculorum tabe notus.*] Spartianus in Hadr scribit, ipsum Hadrianum cæcæ mulieri visum restituisse. Et quidam Pannonius, natus cæcus, febricitantem Hadrianum contigit, quo facto & Hadrianum febris reliquit, & cæcus visum recepit.

FFfff

nua ejus advolvitur, *remedium cæcitatis* exposcens gemitu, monitu [1] Serapidis dei; quem dedita superstitionibus gens ante alios colit. precabaturque principem, *ut genas & oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento.* Alius manu æger, eodem deo auctore, *ut pede ac vestigio Cæsaris calcaretur,* orabat Vespasianus primo irridere, aspernari: atque illis instantibus, modo [2] famam vanitatis metuere; modo obsecratione ipsorum, & vocibus adulantium in spem induci. postremo æstimari à medicis jubet, an talis cæcitas ac debilitas, [3] ope humana superabiles forent. Medici varie differere. *Huic non extsam vim luminis, & redituram si pellerentur*

INTERPRETATIO.

abjicit, fletuque medelam cæcitatis *efflagitat, numine seu afflatu dei Serapidis, quem addicta superstitionibus natio* hæc *præ cæteris* diis *veneratur. Rogabat imperatorem,* ut saliva oris linire vellet genas & luminum orbes *Alter manu debilis, eodem adflante numine, precabatur,* ut planta pedis & calceo principis premeretur tangeretur. *Vespasianus* id *primo risu excipere, contemnere: atque illis urgentibus, nunc existimationem vanitatis timere, nunc obtestatione ipsorum, & sermonibus adsentantium in spem erigi. Demum examinare medicos jubet, an hæc cæcitas ac infirmitas, humano remedio vinci possent. Medici diversa censere:* Huic non absumptam omnino

NOTÆ.

Pyrrhus Epirotarum rex, simul atque spleneticos pede presserat, morbus decedebat, erat in ipsius pede pollex divina facultate præpotens, qui post ipsius obitum, neque igni absumi potuit, neque ætate contabuit.

Franci reges, saliva tantum pollice in decussem allita, strumis medentur. *Lupanus.*

1. *Serapidis*] Macrob. lib. 1. Satur. 7. *Nam quia numquam fas fuit Ægyptiis, pecudibus, aut sanguine, sed precibus, & thure solo placare deos, his autem duobus advenis hostia erant ex more mactanda: fana eorum extra pomerium locaverunt ut & illi sacrificij solemni sibi cruore colerentur: nec tamen urbana templa pecudum morte polluerentur. Nullum itaque Ægypti oppidum intra muros suos, aut Saturni, aut Serapis fanum recepit.*

Serapidis.] Diodor. Sicul. hist. lib. 1. *Osiris vero tum Serapis dicitur, tum Dionysius, tum Pluto, tum Ammon, tum Jupiter.* [1] *Alij Pana eundem vocant. Multi existimant Serapin esse, quem Græci Plutonem putant.*

2. *Famam vanitatis metuere.*] Quam inducunt adulantes sæpe, etiam non sponte dominantium, & reluctante ipsorum modestia. Plutarch. de Fort aut virt. Alexandri *Sed nunc non illas expendimus verborum insolentias, quas simulachris ejus Poëtæ statuarijque vel sculptores solent, non ad ipsius modestiam, sed ad omnipotentiam & potentiam attendentes, cujusmodi illud est.*

Æream in cœlum suspectans, fare, quid aiens:

Jupiter, asservi terram mihi, tu assere cœlum.

Et rursus:

Alexander ego Jove natus. Quale & illud Augusto dictum:

Dimidium imperium cum Jove Cæsar habet.

Scite magis quam vere.

3 *Ope humana superabiles.*] Præcepit medicis judicare, an essent quocumque modo superabiles tabès illæ. nam medici indefinitè respondent, posse eos homines sanari, non definiendo præcise qua ope, an humana, an divina? Respondent absolute posse sanari, *si vis salubris adhibeatur.*

Igitur petebat Vespasianus, an absolute sanari possent, cum statuisset id aggredi, ne rem omnino vanam incipere

obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi deis, & [1] *divino ministerio* [2] *principem electum. denique patrati remedii gloriam penes Cæsarem; irriti, ludibrium penes miseros fore.* Igitur Vespasianus [3] cuncta fortunæ suæ patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, læto ipse vultu, erecta quæ astabat multitudine, [4] jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit dies. Utrumque qui interfuere nunc quoque memorant, postquam

INTERPRETATIO.

facultatem visus, & reversuram, si amoverentur prohibentia: illi debilitatos artus; at posse in integram sanitatem restitui, si salubris virtus accesserit. Id forte placere diis, & divino beneficio assumptum imperatorem. tandem collati remedii decus penes principem; temere suscepti, contumeliam penes miseros fore. *Itaque Vespasianus omnia amplitudini suæ aperta & facilia ratus, & nihil esse amplius quod fidem excederet, hilari ipse ore, & excitâ intentâque, quæ aderat, plebe, ea quæ rogabant, exsequitur. Confestim immutata ad officium redit manus, & cæco lux affulsit. Utrumque qui præsentes adstabant, nunc etiam narrant, postquam nullum est mentiendi*

NOTÆ.

videretur. Sed nec illos medicos satis aulæ, aut adulationi factos video. Debuissent potius respondere esse insanabiles eos, omni humana ope, sic favor numinum magis inclaruisset in principe, tot prodigiis monstrato.

Sed hoc modo tamen voluerunt medici ad id inducere principem, cui sic *auctoritas* tamen & *majestas* amplissima accessit, eo quod afflatu dei id suscepit, & quia id nullo remedio humano, sed solo contactu patravit. & hinc clarum & manifestum fuit, eum esse divinitus electum in principem.

Quod describit Sueton. Vespas. 7. *Auctoritas & quasi majestas quædam, ut scilicet inopinato & adhuc novo principi deerat: hæc quoque accessit. E plebe quidam luminibus orbatus, item alius debili crure, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudinis demonstratam à Serapide per quietem: restituturum oculos, si inspuisset: confirmaturum crus, si dignaretur calce contingere. Cum vix fides esset, rem ullo modo successuram, ideoque ne experiri quidem auderet, extremo hortantibus amicis, palam pro concione utrumque tentavit, nec eventus defuit.*

1. *Divino ministerio.*] Drepanus Paneg. *An ut illi majestatis tuæ participi deo feruntur assistere fata cum tabulis: sic tibi aliqua vis divina subservit: quæ quod dixeris, scribat, & suggerat.* Adde &, *feceris.*

2. *Principem electum.*] Divino favore principem electum, eadem ope divina id posse; sic & testari deos, id se velle. ope divina ipsum electum, sicque benevolentiam suam & novum favorem in eum testari velle.

3. *Cuncta fortunæ suæ patere ratus.*] Plutarch. de Tranquill. animi. *Vincti & nexi, solutos, beatos esse autumant: soluti, liberos: liberi rursus eos qui jus civitatis habent: hi item, divites: atque hi, præsides: præsides, itidem reges: postremo reges, deos, quos etiam ipsos regni pœnitet, nisi fulminis prope modum dixerim, fulgurisque potentes sint.* Sic vocibus adulantium reges in spem cœlestis potentiæ facile inducuntur, *nec quicquam ultra incredibile putant.* sic omnia *patere fortunæ* suæ arbitrantur. has tamen adulationes moriens irridebat ipse Vespasianus, *ut puto*, inquit, *ego deus fio.* Sueton.

4. *Jussa exsequitur.*] Nempe Dei Serapidis, seu numinum. Diodor. hist. lib. 2. Filius Sesostris *eodem quo pater casu afflictatus est: oculis enim captus*, &c.

82 [1] nullum mendacio pretium. Altiot inde Vespasiano [2] cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperij consuleret. *Arceri templo cunctos* jubet. atque ingressus, intentusque numini, respexit pone tergum [3] è ptimoribus [4] Ægyptiorum nomine [5] *Basiliden*: quem procul Alexandria plurium dierum itinere, & ægro corpore detineri haud ignotabat. Percunctatut sacerdotes, *num illo die Basilides templum inisset?* percunctatut obvios, *num in urbe visus sit?* denique missis equitibus explorat; ille temporis momento octoginta millibus passuum absuisse. Tunc divinam
83 speciem, & vim responsi [6] ex nomine *Basilidis*, interpretatus est. [7] Ori-

INTERPRETATIO.

pramium. Hinc majus Vespasiano desiderium adeundi templum Serapidis dei, *ut eum de fortuna principatus interrogaret.* Exeludi omnes delubro *jubet. Et cum introiisset, & impense deo addictus* foret, *animadvertit post tergum* unum *è precoribus Ægyptiorum, vocabulo* Basiliden, *quem sciebat longe Alexandria multorum dierum cursu, & adversa valetudine laborare. Interrogat antistites templi*, nunquid illa die Basilides sacram ædem introjisset? *interrogat occursantes*, num in civitate conspectus sit? *tandem, missis equitibus, comperit, illo temporis instanti viginti leucis* hinc *amotum fuisse. Tunc divinum* esse *visum, & mentem sensumque oraculi ex vocabulo* Basilidis *intellexit. Origo numinis nondum nostris*

NOTÆ.

ceactus est ad deorum auxilium confugere: ac plurimo tempore variis peractis sacris ad placanda numina, &c.

1. *Nullum mendacio pretium.*] Quis autem gratuito mendax sit?

——— *Cum sint præmia falsi*
Nulla, ratam debet testis habere fidem.

Ait Ovidius. *Lipsius.*

Nullum mendacio pretium.] Nempe tempore Nervæ aut Trajani, quo exstincta penitus gens Flavia, postquam Domitianus ipse perierat.

2. *Cupido adeundi sacram sedem.*] Ipsius nempe Serapidis templum. *Pichena.*

3. *E primoribus Ægyptiorum Basiliden*] Quomodo *libertus*, ut habet Sueton. si *sacerdos* si, quod hic dicitur, è primoribus Ægyptiorum? Benè igitur ille magnus amicus noster scribit: *Basilides obtulisse*, deleta voce, *libertus*. Lipsius.

4. *Ægyptiorum.*] Vide lib 1. cap. 11.

5. *Basiliden.*] Putant quidam sacerdotem esse qui in monte Carmelo, & cujus mentio 2. hist. sed obstant quæ pene conciliationem fugiunt. *Savilius.*

Basiliden.] Haud dubie, si Basilides ille fuit è *primoribus Ægyptiorum*, & sacerdos Ægyptius, ut hinc colligi posse videtur, non fuit plebejus, aut *libertus*. quod patet ex hoc loco Diodori Siculi hist. lib. 1 *Apud Græcos urbem quæ Asty vocatur, ab Ægyptiorum more olim tripartitam fuisse, asseverant. Nam primus gradus erat nobilium: qui præ cæteris doctrinæ dediti, majore honore digni habebantur, in ea re sacerdotibus Ægyptiis persimiles. Secundus, eorum, quibus agri erant assignati*, &c. Igitur ut vides, sacerdotes Ægyptij inter nobiles & primores, non è ministris, aut ex libertis assumpti.

6. *Ex nomine Basilidis.*] Is enim mos erat veterum, ut quoties aliquid ex sententia proveniret, se omen accipere dicerent, ut hic Vespasianus, ex nomine *Basilidis*, futurum se regem conjectavit.

Roma à Gallis capta, cum Romani Vejos migrare vellent, centurio exclamavit, *signifer, statue signum: hic optimè manebimus*, qua voce audita, senatus se accipere omen dixit.

Paulus, cui bellum à senatu adversus Persen decretum, domum rediens, cum

go dei nondum nostris auctoribus celebrata: Ægyptiorum [1] antistites sic memorant: *Ptolemao regi, qui Macedonum primus Ægypti opes firmavit, cum Alexandria recens condita mœnia, templaque & religiones adderet: oblatum per quietem decore eximio, & majore quam humana specie juvenem, qui moneret*, ut fidissimis amicorum in Pontum missis, effigiem suam acciret: lætum id regno, magnamque & inclytam sedem fore quæ excepisset. *simul visum eumdem juvenem in cœlum igne plurimo attolli*. Ptolemæus omine & miraculo excitus, sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis Ponti & externorum parum gnaris, Timotheum [1] Atheniensem è gente Eumolpidarum, quem ut antistitem cærimoniarum [2] Eleusi exciverat, *quanam illa superstitio, quod numen?* interrogat. Timotheus quæsitis qui in Pontum meassent, cognoscit urbem illic [3] Sinopen, nec procul templum vetere inter accolas fama Jovis Ditis. Namque & [4] muliebrem effigiem assistere, quam

INTERPRETATIO.

scriptoribus memorata est: sacerdotes Ægyptiorum sic tradunt, Ptolemæum regem, qui primus Macedonum Ægypti potentiam constituit, cum Alexandriæ nuper exstructæ muros, delubraque & cærimonias adjungeret, vidisse in somnis adolescentem forma egregia, & ampliore, quam *pro* mortali specie, qui juberet, ut, missis optimis amicorum in Pontum, imaginem suam accerseret; prosperum id Ægypto, ingentemque & celebrem civitatem fore, quæ accepisset. simul conspectum eundem adolescentem in astra multas inter flammas evehi. *Ptolemæus eo auspicio prodigioque permotus, quæ viderat per quietem patefacit antistibus Ægyptiorum, qui talia solent interpretari. Atque illi, cum parum nescerent Pontum, & extranea sacra; consulit Timotheum Atheniensem è familia Eumolpidarum, quem accersiverat, velut antistitem religionum Eleusi*, quænam illa cærimonia esset, quis deus? *Timotheus, investigatis qui transiissent in Pontum, comperit, civitatem illic Sinopen sitam, nec longe* urbe abesse *delubrum Jovis Ditis, antiqua inter indigenas fama. Quippe & fæ-*

NOTÆ.

filiam parvulam tristem videret, eam interrogavit, cur tristis esset. Tum illa respondit, *Persam mortuam*: erat enim catella hæc quam puella habebat in deliciis. Atque pater, sic omen accipere dixit. *Lupanus*.

7. *Origo Dei.*] De Serapidis origine & cultu variis produnrnt varia: quæ omnia ex Varrone, Diodoro, Plutarcho, Macrobio, Eusebio, Augustino, Suida, Eustathio & aliis observata retulit diligentissimus scriptor Lilius. histor. deorum, Syntagmate. 6. *Vertranius*.

1. *Atheniensem*] Athenæ, urbs Atticæ tractus, in Achaia provincia Græciæ. Hodie vocatur *Athina* ab incolis, à Francis *Athenes*. urbs est Achaiæ recentioris in præfectura Romeliæ, sub Turcico imperio Europæo. *Tillemon*.

2. *Eleusi.*] Urbs hæc Atticæ in Achaia provincia Græciæ. Hodie *Lepsina* urbs semisdiruta, in Achaia provincia præfecturæ Romeliæ, in Turcico imperio Europæo, & ad sinum Eginæ. *Tillemonius*.

3. *Sinopen*] Urbs hæc Paphlagoniæ provinciæ, ad Pontum Euxinum, in Asia minore. Hodie *Sinop*, Europæis, *Sinabe* Turcis. urbs est præfecturæ Natoliæ ad mare Nigrum, in Turcico imperio Asiatico. *Tillemonius*.

4. *Muliebrem effigiem assistere.*] Vetere enim fama putabatur esse templum Jovis Ditis, eo præsertim argumento, quia

plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemæus, [1] ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem; ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum appetens, negligere paulatim, aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species terribilior jam & instantior, *exitium ipsi regnoque* denuntiaret, *ni jussa patrarentur*. Tum legatos & dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri jubet; præcipitque navigaturis, *ut Pythium Apollinem adeant*. [2] Illis mare secundum: Sors oraculi haud ambigua: *Irent, simulacrumque patris sui revehrent*, [3] *sororis relinquerent*.
84 Ut Sinopen venere, munera, preces, mandata regis sui Scydothemidi allegant. Qui diversus animi, modo numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri, sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, *ne destinata deo ultra moraretur*. Cunctantem [4] varia pernicies, morbique & manifesta cœlestium ira, graviorque in dies fatigabat. Advocata con-

INTERPRETATIO.

mineam imaginem deo *prope adstare, quam multi Proserpinam appellent. Sed Ptolemaus, ut sunt animi principum, proclivis ad metum, postquam tranquillitas remeavit, deliciarum quam carimoniarum magis cupidus, omittere sensim, & alias ad curas mentem conferre: donec eadem facies formidabilior jam & intensior*, perniciem ipsi, regnoque *cladem minitaretur*, ni mandata perficerentur *Tum jubet accingi oratores, paratique munera regi Scydrothemidi, qui tunc Sinopensibus dominabatur. imperatque navigaturis*, ut Apollinem Pythium consulant. *Illis navigatio prospera: Responsum oraculi sine ambage* fuit: Abirent, imaginemque parentis sui reportarent, sororis omitterent. *Ut Sinopen adventarunt, dona, preces, jussa regis sui exponunt Scydrothemidi. Qui dubius animi, nunc Deum formidare, nunc turbari minis plebis repugnantis, sæpe exorabatur muneribus & promissis legatorum. Atque interea tribus annis elapsis, Ptolemaus non interrumpere curam, & ardorem & obtestationes. Exornabatque dignationem oratorum*, majorem *numerum navium, opulentiamque donorum addebat. Tunc atrox species exhibetur Scydrothemidi*, ne iis quæ constituisset Deus, ultrà moram afferret. *Dubitantem diversa lues, ægritudinesque, & comperta numinum ira, atriorque in dies vexabat. Convocato populo*, mandata dei *aperit*,

NOTÆ.

Proserpina assistebat. *Pichena.*

1 *Ut sunt ingenia regum*] Hæc habent ut proni sint ad formidinem rebus adversis, ubi securitas rediit voluptates appetant, religiones omittant, aliis curis impliciti. Talia sunt ingenia, non modo regum, sed & fere omnium mortalium.

2. *Illis mare secundum.*] Id est, prospera navigatio fuit qua Apollinem adiere, qui sine ambiguitate monuit: *Irent*, &c.

3. *Sororis relinquerent.*] Juber, aveherent simulacrum patris sui, nempe Jovis, at *sororis*, scil. Proserpinæ, relinquerent. non enim, puto, Dianæ fuisse, dequa nihil ibi. Per Plutonem, Jovem intelligas qui Pluto pater Apollinis, nisi forte sit idem Jupiter sub variis nominibus.

4. *Varia pernicies morbique.*] Habes quid simile apud Livium de homine qui spernens speciem sibi oblatam per quie-

cione, *jussa numinis, suas Ptolemaeique visus*, [1] *ingruentia mala* exponit. [2] Vulgus adversari regem, invidere Ægypto, [3] sibi metuere, templumque [4] circumsidere. [5] Major hinc fama tradidit, *deum ipsum appulsas litori naves sponte conscendisse.* Mirum inde dictu, tertio die [6] tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. [7] Templum pro magnitudine urbis exstructum, loco cui nomen Rhacotis: fuerat illic sacellum, [8] Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Hæc de origine & advectu dei, celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam qui [9] *Seleucia urbe*

INTERPRETATIO.

sibique & Ptolemæo oblatas species, & imminentes calamitates *exponit. Plebs abhorrere regem, infesti Ægypto, sibi timere, & delubrum obsidere. Celebrior hinc fama vulgavit,* deum ipsum sponte ingressum *esse* naves ripæ applicitas. *Hinc, mirum effatu, tertio die Alexandriam advehuntur, tantum pelagi spatium emensi. Delubrum ædificatum erectumque pro amplitudine civitatis, loco cui vocabulum* Rhacotis. *Fuerat illic sacra ædicula Serapidi atque Isidi jam olim dicata. Hæc de origine, & transvectione dei maxima fama celebrantur. Nec me fallit, nonnullos esse qui tradunt deum*

NOTÆ

tem membris pedibusque captus est, & variis morbis fatigatus, donec deferri se in senatum juberet, cui postquam jussa exposuit, subito sanus domum revectus est.

1. *Ingruentia mala.*] An sibi ingruentia tantum, vel etiam Sinopensibus, nisi obedirent?

2. *Vulgus adversari regem.*] Muretus mallet, *aversari.* Pichena.

Vulgus adversari regem] Puto scripsisse: *regi.* Sed propter primas litteras sequentis vocis, *invidere:* sic obtrusum nobis. ita aversabantur regem, ut illi adversarentur. Sed non reperias apud Tac. *adversari* aliquem, pro obsistere, ut vult Pichena.

3. *Sibi metuere.*] Metuebant scilicet, ne si patrius deus illinc aveheretur, sibi adversa omnia succederent. *Pichena.*

4. *Circumsidere.*] Insedere Sinopenses templum, quod ab urbe tamen procul distabat, ne simulachrum Dei aveheretur.

5. *Major hinc fama tradidit.*] Id est, majus miraculum fama narratur. *Pichena.*

Major hinc fama.] Id est, in majus composita fama; ex eo quod circumsessum fuit templum, ideo magis celebravit fama, *deum ipsum ultro naves conscendisse.* &c.

6. *Tantum Maris emensi.*] Vide quantum distet Sinope ab Alexandria.

7. *Templum pro magnitudine urbis.*] Dionysius περιηγήσει: *Hinc Sinopitæ Jovis ingens tollitur ædes, magnifico ornatu.* &c. *Savilius.*

8. *Serapidi atque Isidi.*] Potius Osiridi & Isidi, aut alioquin Sarapis eo ipsum antevertet, eritque, cum nondum venisset, quæ absurditas foerit non excusanda. *Savilius.*

At quomodo antiquitus sacrum Alexandriæ sacellum Serapidis, tum cum à Sinope Deus ille avectus fuit? Censeo vere Serapidis sacellum antea fuisse Alexandriæ, sed nullam intus dei formam;

Quem autem Sinopenses Jovem Ditem appellabant, unum eundemque Deum fuisse, licet cognomine diverso.

Ideo Alexandrinos, postquam advectus fuit, non Jovem Ditem, sed antiquo apud eos nomine Serapidem vocare continuasse. *Pichena.*

9. *Seleucia.*] Urbs Cassiotidis tractus, in Syria provincia. Hodie *Seleucho Jilber* vel *Gebele*, oppidum aut Burgus præfecturæ Tripolis, in Soria regione imperij Turcici Asiatici. *Tillemonius.*

Syria accitum, regnante Ptolemæo, [1] *quem tertia ætas tulit*: alij [2] *auctorem eundem Ptolemæum, sedem ex qua transierit*, [3] *Memphim* perhibent, inclytam olim, & veteris Ægypti columen. Deum ipsum multi [4] *Æsculapium, quod medeatur ægris corporibus*; quidam *Osirim, antiquissimum illis gentibus numen*; plerique *Jovem, ut rerum omnium potentem*; plurimi *Ditem patrem*, [5] *insignibus quæ in ipso manifesta*, aut per ambages conjectant.
85 At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. Præcipua victoriæ fides, dux hostium Valentinus, nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantum, ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque inter ipsum supplicium, exprobranti

INTERPRETATIO.

accersitum *esse* Seleucia civitate Syriæ, imperante Ptolemæo, qui tertius regnavit: *alij* id tribuunt eidem Ptolemæo, *sed* locum ex quo *Deus* advectus sit, Memphim esse *dicunt*, urbem *claram olim, & antiquæ Ægypti arcem seu metropolim. Multi deum ipsum* Æsculapium putant, quod sanet ægra corpora; *nonnulli* Osirim, antiquissimum illis populis deum; *plerique* Jovem, ut omnium rerum dominum; *plurimi* Plutonem, *ex ornamentis aut signis quæ in ipso clara & aperta* sunt, vel quæ *per ambigua interpretantur. At Domitianus Mucianusque, priusquam ad Alpes pervenirent, læta accepere nuntia rerum quæ apud Treveros transacta erant. Insigne victoriæ documentum, dux hostium Valentinus, nequaquam fracto animo, quam ferociam animi prætulisset*, hanc *ore gerebat. Ideo solum auditus* est, *ut mens illius agnosceretur, damnatusque inter*

NOTÆ.

1. *Quem tertia ætas tulit.*] Id est, qui tertius Ptolemæorum seu Macedonum regnavit in Ægypto, hunc vocant *Evergetem.*

2. *Auctorem eundem Ptolemæum*] Intelligit tertium Ptolemæum, ita ut alij putent Seleucia accitum, alij vero Memphi, in rege autem conveniant.

3. *Memphis.*] Urbs hæc Memphitites nomine, in Ægypto media. Hodie *Menuf-el elie*, vel *Memphis Superior*, urbs partis Vostani seu Ægypti mediæ recentioris, ad occidentem Nili fluvij. *Tallemonius.*

Memphim] De qua urbe sic Diod Siculus. lib. 2. 1. *Ab hujus regis* (Simandij) *progenie profectus post ea Ogdous, qui Uchoreus cognominatus est, Memphim condidit, ambitu stadiorum centum & quinquaginta, urbem omnium Ægypti præclarissimam, opportuniori totius ejus oræ loco, ubi Nilus in plures scissus partes, efficit formam delta. Quo fit ut tamquam in Nili claustro posita aditum præbeat, prohibeatque ad superiora loca navigantibus. urbs munita est, ac optime sita. Nam fluento juxta eam Nilo, ad cohibendam aquarum inundationem versus Nothum aggeres ingentes opposuit, & incremento fluvij præsidium, & adversus hostes qui à terra irent, munimentum. A partibus cæteris undique offossus est lacus ingens, ac profundus: qui superabundantia fluminis in eum delatæ, ac locis urbi vicinis, excepto aggere, aqua repletis, urbem efficit munitissimam. talem igitur ejus urbis conditor loci opportunitatem elegit, ut posteri reges fere omnes, relictis Thebis, & regiam & habitationes in ea ædificarint.*

4. *Æsculapium.*] Sed quicumque verè fuerit Deus, Ægyptiis Serapis est. *neque id nominis Sinopa attulit.* Plutarchus libro de Iside & Osiride: *Sed postquam Alexandriam deductus est, nomen ei Serapis inditum, Ægyptiaca lingua Pluto.* Savilius

5. *Insignibus.*] Id est notis certis, seu

cuidam

dant patriam ejus captam, [1] *Accipere se solatium mortis*, respondit. Sed Mucianus quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: *Quoniam benignitate deum fracta vires hostium forent: parum decore Domitianum, confecto prope bello, [2] aliena gloria interventurum. Si status imperij, aut salus Galliarum in discrimen verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare: Caninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque principatus è proximo ostentaret, nec parvis periculis immixtus, & majoribus non defuturus.* [3] Intelligebantur artes: sed pars obsequij in eo, ne deprehenderentur. ita Lugdunum ventum. Unde creditur Domitianus, occultis ad Cerialem nuntiis, fidem ejus tentavisse, *an præsenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret.* qua cogitatione bellum [4] adversus patrem agitaverit; an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit. nam Cerialis salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus [5] sperni à senioribus juventam suam cernens, modica 86

INTERPRETATIO.

ipsam mortem, objectanti cuidam, civitatem ejus expugnatam, Accipere se *hoc* levamen exitij, *respondit. Sed Mucianus, quod diu dissimulaverat, ut novum patefecit.* Quandoquidem beneficio numinum contusæ vires hostium forent: parum honeste Domitianum, patrato fere bello, alieno decori interventurum. Si columen imperij, aut incolumitas Galliarum in periculum adduceretur, oportuisse Cæsarem acie decertare: *at* inferioribus ducibus permittendos Caninefates Batavosque. Ipse Lugduni potentiam, amplitudinemque imperij è vicino monstraret, nec exiguis periculis implicitus, & gravioribus non defuturus. *Noscebantur artes, sed pars obsequentiæ in eo* vertebatur, *ne intelligerentur. Ita Lugdunum venere: unde existimatur Domitianus, secretis ad Cerialem literis, constantiam mentemque ejus exploravisse*, an sibi adstanti legiones imperiumque permissurus foret. *Quo consilio, dubium est, an bellum adversus parentem molitus sit; an paraverit copias & potentiam adversus* Titum *fratrem. quippe Cerialis utili moderatione frustratus est* illum, *tanquam inania puerili animo appetentem. Domitianus videns contemni ætatem suam à natu grandioribus.*

NOTÆ.

ornamentis, quæ in ipso simulacro conspiciebantur, aut ei adjuncta erant, ut, verbi gratia, quod muliebris effigies assisteret, quam Proserpinam putabant. Male vertunt, quasi quidam ex illis *insignibus* conjicerent, illum deum, esse Æsculapium, Osirim, aut Jovem, &c. nam puto, *insignia* illa tantum referri debent ad Ditem patrem, seu Plutonem.

1. *Accipere se solatium mortis.*] Non quod optaret casum aut exitium civitatis suæ; sed forte, quia adhuc vivere cupiisset, si staret libertas patriæ, quâ sublata, libentius moritur, ne scil. patriam captam & servientem vivens videat.

2. *Aliena gloria interventurum.*] Non tantum ut testis esset partæ jam gloriæ. Sed ut eam indecore sibi adrogaret gloriam quæ alterius fuit. Fere ut olim C. Marius abstulit Metello belli Jugurthini decus, & Pompeius Lucullo gloriam profligati belli Mithridatici.

3. *Intelligebantur artes.*] Cognoscebantur artes Muciani. sed maxima ars fuit, ne viderentur intelligi. nam ut habet Tac. in vita Agric. *proprium humani ingenij est, odisse quem læseris.*

4. *Adversus fratrem.*] Forte & adversus Mucianum ipsum, quem fratre ipso potentiorem, & velut dominationis magistrum longe graviorem aversari potuit Domitianus.

5. *Sperni à senioribus.*] Cum nondum implevisset tunc septimum decimum

quoque & uſurpata antea munia imperij omittebat. Simul ſimplicitatis ac modeſtiæ imagine, [1] in altitudinem conditus: ſtudiumque litterarum & [2] amorem carminum ſimulans, quo velaret animum, & fratris æmulationi ſubduceretur, cujus diſparem mitioremque naturam [3] contra interpretabatur.

INTERPRETATIO.

exigua etiam, & quæ obierat antea officia imperij relinquebat, facilitatis & moderationis ſpecie in ſolitudinem abditus, amoremque literarum, & ſtudium carminum obtendens, quo tegeret mentem, & fratris invidiæ ſubtraheretur, cujus diſſimilem lenioremque indolem in contrarium accipiebat.

NOTÆ.

ætatis annum. *Savilius.*

1. *In altitudinem conditus.*] Id eſt, in profundam ſolitudinem. forte leg. *ſolitudinem.* nec in eo plane diſſimulabat indolem ſuam Domitianus; ſecretum enim per totam vitam affectavit. Tac. Agric. *Quodque ſævæ cogitationis indicium erat, ſecreto ſuo ſatiatus,* & Suet. 21. *Ad horam ſomni nihil aliud quam ſecreto ſolus deambulabat.*

Quidam vertunt, quaſi in ſe ipſum ſe receperit condideritque; at in Albanum montem, cum Domitia ſua quam marito Ælio Lamiæ abduxerat, ſe recepit, ibique carmina & muſcas eodem ſtylo captabat.

Jam tum intra ſe ſæviebat bellua, jam querebatur intra ſecretum, ſibi eripi imperium à patre & fratre. Sueton. Domit. 13. *Principatum vero adeptus, neque in ſenatu jactare dubitavit, & patri ſe & fratri imperium dediſſe, illos ſibi reddidiſſe.*

Initio puer ſic ſe geſſit, velut ipſum patrem dejecturus imperio. *Poſt victoriam... Cæſar conſalutatus... omnem vim dominationis tam licenter exercuit, ut jam inde qualis futurus eſſet, oſtenderet... atque uno die ſuper viginti urbana officia, atque peregrina diſtribuit: mirari ſe Veſpaſiano dictitante, quod ſucceſſorem non & ſibi mitteret.* Sueton. Domit. 1.

2. *Amorem carminum ſimulans.*] Simulans tantum? ita. Suetonius: *Simulavit* (Domitianus hic iſte) *mire modeſtiam, imprimiſque Poëticæ ſtudium, tam inuſitatum antea ſibi, quam poſtea ſpretum & abjectum.*

At ſcriptores ejus ævi campum hunc adulatorium egregiè exercent, & vatem faciunt ſupra vates.

Omitto Poëtas (more mentiri aliquid & extollere iis fas) ecce noſtrum ſenem Fabium: *Hoc nominavimus, quia Germanicum Auguſtum,* (cave alium à Domitiano intelligas) *ab inſtitutis ſtudiis deflexit cura terrarum; parumque diis viſum eſt, eſſe eum maximum Poëtarum. Quid tamen iis ipſis operibus ejus, in quæ donatus imperio juvenis ſucceſſerat* (ſcribo, *ſeceſſerat*) *ſublimius, doctius, omnibus denique numeris præſtantius!* Ite Homere & Virgili, erepta vobis à Patide hoc palma. Plinius etiam Præfatione ad Titum: *Quantus in Poëtica es! ô magna fecunditas animi! quemadmodum fratrem quoque imitareris, excogitaſti.* Hæc turpia. atque utinam tamen timeam, ne quis hodie apud Principes ſic peccet? *Lipſius.*

3. *Contra interpretabatur.*] Scripti libri ſubtexunt, *neque vos impunitos patiantur.* Perperam. quia verba ſunt ex oratione Cerialis ſuprà repetita. Farneſianus adſcribit, *Deeſt hic aliquantulum.* cui fidem habeo. *Lipſius.*

Cujus diſparem mitioremque naturam contra interpretabatur.] Multa ſimulabat Domitianus avertendæ ſuſpicioni regni à ſe affectati. Idque faciebat metu fratris, cujus mitiſſimam naturam ad tempus aſſumptam putabat, mortuoque patre in ſui perniciem erupturam. Sed quam falſus animi ſit, arguunt ejus facinora. vel Tito rerum habenas moderante. *Fratrem inſidiari ſibi non deſinentem, ſed pæne ex profeſſo ſollicitantem exercitus, meditantem fugas, nec occidere, nec ſeponere, ac ne in minore quidem honore habere ſuſtinuit.* Suet. in Tito.

C. CORNELII TACITI AB EXCESSU NERONIS HISTORIARUM LIBER QUINTUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Titi in Iudaos urbemque sacram expeditio. Ea occasione, de Gentis origine, moribus, religione, urbisque ipsius opere & situ; accuratius & uberius dictum. Germanici belli progressus. prælia aliquot inter Civilem & Cerialem. quæ denique pax (ita apparet ex fine admutilati libri) excepit.

EJUSDEM anni principio, Cæsar Titus perdomandæ Judææ 1
delectus à patre, & [1] privatis utriusque rebus militiá clarus, majore tum vi famaque agebat, certantibus provinciarum & exercituum studiis. atque ipse, [2] ut super fortunam credere-

INTERPRETATIO.

INitio ejusdem anni, Titus Cæsar adscitus à patre profligando bello Iudaico, & bello inclytus, dum privata esset utriusque fortuna, majore tum virtute gloriaque agitabat, certatim studio & favore adnitentibus provinciis legionibusque. atque ipse, ut supra fastigium principatus excellere *videretur, egregium se stre-*

NOTÆ.

1. *Privatis utriusque.*] Cum neque Vespasianus, neque Titus Cæsar esset. *Ferrettus.*

2. *Vt superior sui jam.*] Lego: *Ipse ut super fortunam*, eleganti sententia. Titus, inquit, jam tum privatus

tur, [1] decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate & alloquiis officia provocans: ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, [2] incorrupto ducis honore. Tres eum in Judæa legiones, quinta & decima, & quintadecima, vetus Vespasiani miles excepere. Tradidit & Syria duodecimam, & adductos Alexandria duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociæ cohortes, octo equitum alæ: simul Agrippa, Sohemusque reges, & [3] auxilia regis Antiochi, validaque & solito inter accolas odio [4] infensa Judæis Arabum manus. Multi, quos urbe atque Ialia sua quemque spes acciverat, occupandi [5] Principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, [6] composito agmine, cuncta ex-

INTERPRETATIO.

nunmque in armis ostentabat, urbanitate studia hominum *incitans ac praveniens. & sapias in labore, in itinere, plebeje milits se inserebat, salvo illibatoque imperatoris decore. Tres invenit apud Iudæam legiones, quintam & decimam, & quintamdecimam, qui prior Vespasiani exercitus fuit. dedit etiam Syria duodecimam; & duoetvicesimam tertiamque ex Alexandria* secum *adduxerat. Sequebantur viginti cohortes auxiliarium. octo ala equitum: etiam Agrippa, & Sohemus reges, & copia regis Antiochi, & agmen Arabum firmum, suetaque inter finitimos amulatione, Iudais infestum. Plurimi, quos Roma, atque Italia sua quemque spes exciverat, conciliandi* sibi *Cæsarem nondum occupatum. Hoc cum exercitu terras hostium irrupit, ordinatoque incessu, omnia speculabatur, & paratus*

NOTÆ.

clarus bello: nunc multo promptior, ut parem, vel superiorem, se potius fortuna hac imperatoria ostenderet. Farnes. codex & Rom. habent: *superior omnibus crederetur.* Lipsius.

1. *Decorum se promptumque in armis ostendebat.*] Egesippus lib. 5. cap. 10 *Ipse quoque* (Cæsar) *acriter pugnans, sternit duodecim adversi agminis propugnatores.*

2. *Incorrupto ducis honore.*] Plin. Paneg. *At principi nostro quanta concordia, quantusque concentus omnium laudum omnisque gloria contigit, ut nihil severitati ejus, hilaritate, nihil gravitati, simplicitate, nihil majestati, humanitate detrahatur.*

3. *Auxilia regis Antiochi.*] Quas copias ducebat ipse filius Antiochi. Egesippus. lib. 5. 19. *Erat in exercitu Antiochi Comageni filius, qui venerat ad belli societatem, impiger sane juvenis, & manu promptus.*

4 *Infensa Iudais Arabum manus.*] A quibus Judæi multa atrocia passi sunt, eos enim eviscerabant Arabes, sed postea, ut aurum egererent, Egesippus lib 5.c.24. *A Syris in Arabas diffusa fama est, quibus & non minor avaritia, & feritas barbarica propter immanitati, eo quod farti auro Iudai forent; dirripiunt quoscumque offenderant advenientes, contra fas, contra leges deditionis, contra promissum Cæsaris, quod occidi non licebat: incidunt adhuc viventes, cruentisq; manibus eviscerant ventris secreta. Alvum scrutantur, & inter ejus manantia pargamenta, aurum requirunt, non minus turpiter, quam illi, quos adigebat fames: insuper etiam sava crudelitate.*

5. *Principem adhuc vacuum.*] Ut qui adulatoribus aulicis, amicitiisq; nondum obsessus esset, & qui quasi recens adhuc fortunæ, nec multis adhuc devinctus foret, ut in ipso nempe transitu à rebus privatis, ad supremum fastigium.

6 *Composito agmine cuncta explorans.*] Sic & Egesip. 5. 3. *Movit itaque iter*

plorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit. Sed quia famosæ urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia ejus aperire. [1] *Iudaeos Creta insula profugos, novissima* [2] *Libyæ insedisse* memorant, *qua tempestate Saturnus vi Iovis pulsus cesserit regnis*. Argumentum è nomine petitur: *inclytum in Creta* [3] *Idam montem, accolas Idaeos, aucto* [4] *in barbarum cognomento, Iudaeos vocitari.* quidam *regnante Iside*, [5] *exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Iuda proximas in terras exoneratam.* Plerique [6] *Æthiopum prolem, quos rege Cepheo, metus atque odium* 2

INTERPRETATIO.

dimicare, haud longe Hierosolymis castra locat. Sed quia inclytæ civitatis exscidium memoraturi sumus, opera pretium videtur, originem ejus perscrutari. Tradunt, Iudæos è Creta insula pulsos, extremas Libyæ oras occupasse, eo tempore quo Saturnus, potentia Jovis ejectus, imperium reliquerit. *Documentum è vocabulo sumitur:* celebrem esse in Creta Idam collem, *&* incolas Idæos, ad aucto in barbarum vocabulo, Judæos appellati. *nonnulli* imperante Iside, super affluentem in Ægypto populi turbam, vicinas in regiones se effudisse, principibus Hierosolymo & Juda. *Plerique* Æthiopum sobolem, quos regnante Cepheo, timor, atque invidia

NOTÆ.

magno decore exercitus, sollicitudo ubique & parato agmine suspectans insidias, quia virtute se superiorem videbat.

1. *Iudaeos Creta insula profugos.*] Quando quidem gregis Asinorum hoc loco Tacitus meminit, non omittendum à Tertulliano in Apologet. Judæos & Christianos ab improbis, ea causa *Asinarios* dici. *Lupanus* Jam vero nemo, nescit, postea quam in Syriæ delecta regione, deo optimo maximo duce, Hebræi consedissent, veteri nomine relicto, quoniam princeps ex avis eorum *Iudas* erat, *Iudaeos* appellatos, & Judææ, ab illis nomen regioni fuisse. quæ biblia sacra Josephusque in antiquit. pluribus literis exequuntur. *Vertranius.*

Creta.] Insula maris Mediterranei, ad orientem & meridiem Græciæ regionis. hodie *Candie* in Turcico imperio Europæo. in hac insula etiam nunc aliquid possidet respublica Veneta. *Tillem.*

2. *Libya.*] Regio Africæ ad mare Libycum partem maris Mediterranei. hodie regnum & desertum *Barca* in Barbaria & Biledulgerid regionibus. Aliquando tota *Africa*, & pars ejus septentrionalis dicta est *Libya*. Tillemonius.

3. *Ida.*] Mons Idæorum Dactylorum populorum, in parte media Cretæ insulæ. hodie etiam *Ida*, territorii Retimi ad orientem, in Candia insula nunc imperii Turcici Europæi. *Tillemon.*

4. *In barbarum.*] Id est, una littera adaucto nomine *in barbarum* seu externum loquendi modum, *Iudai* pro *Idais*, dicti sunt. Hoc vult: *Idai*, nomen origine & nativo idiomate Græcum fuit; at auctum est in externum seu barbarum. id est, barbarum ex Græco factum est. sicque nomen *Iudai*, orientale & externum factum est, cum antea Græcum esset. nam Græci erant Cretes, & Ida pars Cretæ.

5. *Exundantem per Ægyptum multitudinem.*] Ibi aliquid veri falsitati immixtum, ut passim in istis opinionibus, quibus Græci admiscuere fabulas.

6. *Æthiopum prolem, quos rege Cepheo.*] Populi finitimi, sed legibus, moribus, lingua literisque diversi Chaldæi Judæique ab exteris opinione confusi sunt.

Quod hic dicitur, de illis accipien-

mutare ſedes perpulerit. Sunt qui tradant, [1] *Aſſyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, ac mox proprias urbes, Hebræaſque terras, & propiora Syriæ coluiſſe. Clara* alii *Iudæorum initia: Solymos.* [2] *carminibus Homeri celebratam gentem, conditæ* [3] *urbi*
3 *Hieroſolymam nomen è ſuo feciſſe.* Plurimi auctores conſentiunt, [4] *orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret;* [5] *regem Bocchorim,*

INTERPRETATIO.

abire è regione coëgerit. *Sunt qui ſcribant*, eos convenas Aſſyrios, egentem terris multitudinem, partem Ægypti occupaſſe, & poſthac habitaſſe proprias civitates, regionemque Hebræam, & viciniora Syriæ *loca. Alii*, inclyta eſſe Judæorum primordia: Solymos verſibus Homeri laudatum populum, conſtructam civitatem è ſuo nomine Hieroſolymam appellaſſe. *Permulti ſcriptores conſenſu tradunt*, nata per Ægyptum lue ſeu ſcabie, quæ homines contaminaret, regi

NOTÆ.

dum eſt, qui à regis nomine Chaldæi dicti, poſtquam mortuo Cepheo, è finibus Æthiopiæ cum exercitu in Perſidem exierunt, ut Hellanicus in hiſtoria Perſica ſcribit.

Iidem antea *Cepheni* dicebantur, ait Stephanus, à Cepheo rege, cui ſuberant: ille pater Andromedæ, quam in Joppe littore, ubi nunc Zappha, orcæ expoſitam Perſeus liberavit, & duxit uxorem. *Vertranius.*

Æthiopum.] Æthiopia propriè dicta, regio Africæ. hodie *Abiſſinia* vel *Habeſſinia*, cum parte *Nubia.* vide notas ad Annales lib 2. c. 60. t. 1 pag 306. *Tillem.*

1. *Aſſyrios convenas.*] Convenæ populi ſunt, qui ex pluribus locis, ſimul in unum conveniunt, ut eaſdem ſedes habitent. vel ſunt externi novique coloni indiſtincte.

2. *Carminibus Homeri.*] Sententia ambigua inter ſcholiaſtas. Sunt qui deſignari Lycios aut finitimos quoſdam velint: quo Strabo & Euſtathius & Pindari interpres inclinant.

Sunt qui Piſidas, quo Plinius & Stephanus. Sunt qui Judæos: quod noſter hic ſuggerit, & Tzetzes. Euſebius etiam Chœrili poëtæ teſtimonio, Hebræos Solymos olim dictos cenſet evinci,

Nec Q Calaber ſane aliter apud Homerum accepit: ideoque κολύμων ἱερὸν στρατὸν dixit: ſacri epitheto, *ſacram* indicans gentem. *Lipſius.*

Solymos carminibus Homeri.] Ab iis diſſentio, qui ſacram gentem ab Homero deſignari putant: quo enim pacto teſtimonium clariſſimi poëtarum Joſephus prætcriiſſet? qui alias anxie minima quæque perſequitur, quibus aſſerat ſuæ gentis antiquitatem, quique non ignoravit eos Homeri verſus, ut patet ex libro 7 capite 3 Antiq

Apud Homerum Iliad. ζ. 204. agit Glaucus de Bellerophonte à Lyciæ rege periculis objecto: quem par eſt credere cum finitimis pugnaſſe, qui *Milyæ*, alias *Solymi* dicebantur. Herod. libro 1. *Hanc nunc habitant Lycii, ipſa olim Milyas appellata, illi vero Milyæ, tunc Solymi appellabantur.* Salin.

3. *Urbi Hieroſolymam nomen &c.*] De qua tamen Egeſippus. ſ. 9. *Urbem Hieroſolymam Chananæorum quidam potens condidit. qui patrio ſermone vocaretur rex juſtus, quam primo Solymam nuncupavit: poſtea templum addidit, unde Hieroſolyma dicta civitas eſt. Ea à principio ſuo incolas habuit de gente Chananæorum. David primus vir Hebræus Chananæos expulit, conſtituit ſuos, qui in ea domum ſibi regiam fecit.*

4. *Orta per Ægyptum tabe.*] *Vitiliginem* appellat Juſtinus. *Lipſ.*

5. *Regem Bocchorim.*] Lego, *Occhorim*, ita libri veteres. etſi vulgatæ huic ſcripturæ adſertor Juſtinus venit Λόγῳ παρακλητικῷ. nam ait, *Quartum vero di-*

adito [1] *Hammonis oraculo, remedium petentem*, purgare regnum, & id genus hominum ut invisum deis, alias in terras avehere *jussum. Sic conquisitum collectumque vulgus*, [2] *postquam vastis locis relictum sit; cæteris per lacrymas torpentibus, Mosen unum exsulum monuisse*, ne quam deorum hominumve opem exspectarent, ab utrisque deserti, sed sibimet ut duci cœlesti crederent, [3] primo cujus auxilio credentes, præsentes miserias pepulissent. Assensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æque, quam inopia aquæ fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant: cum grex asinorum agrestium, è pastu in rupem nemore opacam concessit. Secutus Moses, [4] conjectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit.

INTERPRETATIO.

Bocchori, consulto oraculo *Iovis* Hammonis, remedium postulanti imperatum esse, ut purgaret provinciam, & eam progeniem mortalium, tanquam infestam diis, in alias regiones deportaret. Sic investigata contractaque multitudo, postquam desertis locis destituta sit, cæteris fletu & dolore hebescentibus, Mosen unum profugorum eis consuluisse, *ne quod auxilium deorum aut hominum sperarent, ab utrisque relicti, sed sibi ipsi confiderent, tanquam divino duci, primo cujus adjutorio fidentes, præsentes calamitates devitassent. Ult ò consensere, atque omnium inscii fortuitum iter aggrediuntur. Sed nihil perinde illos vexabat, ac penuria aquæ. Iamque haud longe ab interitu totis agris jacebant, cum agmen asinorum sylvestrium, è pascuis contendit in rupem lucis umbrosam. Insecutus Moses, indicio terræ gramineæ, uberrime scaturientes aquarum fontes deprehen-*

NOTÆ.

cunt legislatorem fuisse Boccherim regem quemdam sapientem, & astu ac vafritie præcellentem.

Etiam Orosius libro 1. Bocchorim appellat, ut & Plutarchus libello περὶ δυσωπίας. Itaque jure vacillo. nam Clemens Strom. 1. *Omosim* hunc, vel *Amasim* appellat.

At quod ad rem ipsam, falsa est, & refellunt libri sacri. tamen sumpsit hæc Tacitus à Lysimacho, uti videre potes apud Josephum contra Apionem, libro 1 extremo, ubi item scriptum, *Boccheris*. Lipsius.

1. *Hammonis.*] Ammon templum Ammoniacæ regionis minoris, in Libya propriè dicta. *Tillemon.*

2. *Postquam vastis locis.*] Mirum, non addere eum, quibus in locis. At sane ex Tertulliano legendum videatur, *vastis Arabiæ locis.* Is enim Apologetico narrat, Cornelium Tacitum scripsisse in 5. historiarum, *Iudæos Ægypto expeditos sive extorres, in vastis Arabiæ locis aquarum egenos* &c. Orosio tamen non aliter lectum, quam nostri libri præferunt. *Lipsius.*

3. *Primo cujus auxilio.*] Citat etiam ita Orosius. ambigo tamen & contor, an non vox, *credentes*, ejicienda sit. Et jam video abesse in Othonis Frisingensis libro 1. capite 18. ubi hæc citat. *Lipsius.*

Id est: destituti à diis hominibusque, nullam aliunde opem sperarent, quam à se uno, cujus unico auxilio pulsuri præsentes essent miserias. *pepulissent* scil. pro pulsuri essent. Sic Agric. cap. 6. *Electus à Galba ad dona templorum recognoscenda ... fecit, ne cujus alterius sacrilegium Respub. quam Neronis sensisset.* scil. pro, sensura esset.

4. *Pepulissent.*] Id est pellerent, seu pulsuri erant.

5. *Conjectura herbidi soli.*] Deus mi-

Id levamen, & continuum sex dierum iter emensi, septimo pulsis cultoribus, obtinuere terras, in quibus urbs & templum dicata sunt.
4 Moses [1] quo sibi in posterum gentem firmaret; novos ritus, contrariosque ceteris mortalibus, indidit. [2] Profana illic omnia, quæ apud nos sacra: rursum concessa apud illos, [3] quæ nobis incesta. [4] Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, pene-

INTERPRETATIO.

dit. Id solatium fuit, & cum continuam sex dierum viam peragrassent, septimo ejectis incolis, occupavere agros, in quibus civitas, & delubrum sacrata sunt. Moses, quo sibi in futurum nationem assereret, novas cærimonias, adversasque cæteris hominibus instituit. Profana apud illos cuncta, quæ apud nos sancta: contra vicissim permissa apud illos, quæ nobis illicita & impia. *Simulacrum animantis quo præeunte, errorem sitimque amoliti erant,* sanctiori *adyto dicavere: mactato*

NOTÆ.

sertus eorum, qui sub Ægyptiis regibus intolerabili servitutis jugo premebantur, post annos 330. duce Moïse eduxit & liberavit, ediditque populo plurima signa virtutis & majestatis suæ.

Inter cætera, cum sitim paterentur, castra metati in Raphidim, ictu virgæ à Mose Horeb rupe percussa, prosiluit fons aquæ, populumque recreavit. Exodi 17. *Vertranius.*

1. *Quo sibi in posterum gentem firmaret.*] Sensus est: eo magis illos sibi conciliare videbatur, & sibi asserere, quo eos longius à moribus cæterorum populorum amoveret, ut sic scil. eo magis ab ipso penderent, quo infensiores aliis essent, sic potior auctor futurus novarum legum institutorumque.

2. *Profana illic omnia.*][Forte, *illis.*

Profana] Id. est, impia, scelesta, abominanda, quæ apud nos sancta, augusta, sacra, & veneranda.

3. *Quæ nobis incesta.*] Illicita, nefanda.

4. *Effigiem animalis.*] Hoc de capite asini magno consensu omnes veteres tradiderunt, ne tantopere noster culpetur, tanquam *mendaciorum plenissimus* scriptor.

Et sane Strabo, Plutarchus, Democritus, apud Suidam multo majora deliria delirarunt. contra gentem & libros sacros. *Lipsius.*]

Effigiem animalis.] At saltem sui, si non veritatis, mendacem memorem esse oportuit. Idem mox de Cnejo Pompejo templum Hierosolymorum ingresso, scribit: *Inde vulgatum, nulla intus deum effigie, vacuam sedem & inania arcana.*

Et utique, ait Tertullianus, *si id colebatur, quod aliqua effigies repræsentabat, nusquam magis quam in sacrario suo exhiberetur, eo magis quia verebatur extraneos vana cultura.* Solis enim sacerdotibus adire licitum, & conspectus cæterorum velo oppanso, interdicebatur. *Vertranius.*

Effigiem animalis.] An in eo posita arcana Judæorum crediderunt Ethnici, cum nil aliud esset in sacra illa sede? Cur in templo *effigies animalis*, ubi neque deûm imagines effingere fas erat, neque ipsum Cæsarem? Infra ubi de Pompejo: *nullas intus deûm effigies.* non forte propterea excludit effigiem seu caput asini, quemadmodum & asseruerant multi alii Tacito antiquiores. excludit tantum deos similitudine humana effictos. Attende verbis Taciti: *Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere.* at non tamquam deum *sacravere*, sed taurum beneficii memoria. *sacravere* certe, at non coluere. neque tam ignarus Cornelius ritus Judaici, ut nesciret nullam pror-

trali

trali ſacravere.: [1] cæſo ariete, velut in contumeliam Hammonis. [2] Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. [3] Sue abſtinent, memoria cladis, quod ipſos ſcabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem, crebris adhuc jejuniis fa-

INTERPRETATIO.

ariete, tanquam in contemptum Hammonis. Bovem etiam ſacrificant, quem Ægyptij Apin venerantur. Porco non veſcuntur, memoria calamitatis, quod ipſos tabes lepræ olim fœdaverat, qua id genus animalium plerumque inficitur. Diuturnam olim penuriam, frequentibus etiamtum jejuniis adgueſcunt, &

NOTÆ.

ſus effigiem colere Judæos, neque deorum neque hominum, neque à fortiori vilium animantium Infra: *Ægyptij pleraque animalia, effigieſque compoſitas venerantur. Iudæi mente ſola, unumque numen intelligunt.* non *effigie* igitur, ſed *mente.* non adumbrant *numen*, non *effingunt*, ſed tantum *intelligunt.* Addit: *profanos qui deum imagines mortalibus materiis, in ſpecies hominum effingant.* Ergo cum dicit Tac. *nulla intus deum effigie, vacuam ſedem* &c. Hoc veriſſimum etiam in ſenſu Taciti, quia nulla ibi expreſſa deûm effigies in oris humani ſimilitudinem, & effigies illa aſini, etiam in mente auctoris, nullatenus colebatur à Judæis, neque in ſpeciem numinis efficta erat. non ergo ſibi contradicit Cornelius hoc loco, ut voluit Interpretes doctiſſimus.

1. *Cæſo ariete. velut in contumeliam Hammonis.*] Legum Moſis multiplici capite cautum eſt, ut pro peccato aries offerrerent, lib. Levitici. quod Ethnici conſcii vel ſuſpicaces propriæ vanitatis, eorum contumeliæ, & Jovis Hammonis contemptus cauſa, à Judæis obſervari interpretati ſunt.

Sane Herodoti libro 2 Jupiter cum ab Hercule videri nollet, ab eo tandem exoratus, id commentus eſt, ut amputato arietis capite, pelleque villoſa quam illi detraxerat, induta, ita ſeſe videndum Herculi præberet. inde factum, ut Ægyptij, Jovis ſimulacrum arietina facie confingerent, & ab Ægyptiis Hammonios ajunt accepiſſe. *Vertranius.*

Cæſo ariete.] Inducit mores contrarios diis & hominibus, & præcipuè Græcis & Ægyptiis, qui quo viciniores Judæis, eo magis infenſi. & deteſtabiles invicem populi, ſolita æmulatione & invidia inter finitimos.

2. *Bos quoque immolatur, quem Ægyptij Apim colunt.*] Bovem immolari præcepit dominus Deus Deuter. 16 & gentes odio tribuebant, quod ex præcepto Iſraëlitæ facerent.

Illic enim in Memphi Ægypti civitate bos, Apis nomine, nutriebatur in templo, quod regis Apis memoriæ dedicarant: cum is fame facta Alexandrinis, ex propriis facultatibus alimenta præbuiſſet, teſte Suida; ejus bovis aureum caput quod eus ſigno præcederet, in deſerto Hebræi figurarunt, ut ait Lactantius: quo peccato ac ſcelere offenſus deus, impium & ingratum populum gravibus meritiſque pœnis affecit Exodi 32. *Vertranius.*

3. *Sue abſtinent.*] Sic & Strabo libro 16. ex ſuperſtitione inſtituta eſt carnium abſtinentia, & circumciſiones & exciſiones At Judæis vetuerat dominus, quæ non ruminaret, licet pedibus bifidis eſſet, *ſuem* comedere, ejuſque cadaver quod immundum, contingere. Levitici 11. *Vertran.*

Sue abſtinent.] Plut. lib. 4. Sympoſ. *Quod autem Sus parcitur à Iudæis, atque in honore habetur, non cares ratione, prima enim ſuis, (ut ajunt) roſtro terram findens veſtigium arationis impreſſit, ac vomeris opus ſubmonſtravit, quem hynnin inde dictam, ſunt qui putent.* Et infra: *Et fortaſſis ra-*

tentur. Et taptatum frugum argumentum, panis Judaicus nullo fermento, retinet. [1] *Septimo die, otium placuisse* ferunt: *quia is finem laborum tulerit, dein blandiente inertia,* [2] *septimum quoque annum ignavia datum.* Alii *honorem eum Saturno haberi: seu principia religionis tradentibus Idais, quos cum Saturno pulsos, & conditores gentis accepimus: seu quod* [3] *è septem sideribus, quîs mortales reguntur, altissimo orbe & pracipua potentia stella Saturni feratur: ac pleraque cælestium, vim suam & cursum* [4] *septimos per numeros conficiant.* Hi ritus quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur. [5] cætera instituta sinistra, fœda,

INTERPRETATIO.

rapti frumenti documentum, exhibet adhuc panis Iudaicus, coctus absque fermento. Tradunt septimo die quietem cordi fuisse, quod is exitum laborum attulerit, dein arridente otio, septimum etiam annum inertiæ tributum. *Alii* decus illud exhiberi Saturno, seu quia docuere initia religionis Idæi, quos cum Saturno ejectos, & auctores populi *Iudaici* comperimus: seu quia è septem stellis, quæ homines regunt, sidus Saturni movetur excelsissimo cœlo, & summa potestate censetur: & pleraque astra vim influxûs, motumque per septenas revolutiones complent. *Hæ cærimoniæ quovis pacto introducta, vetustate fulciuntur; cæteri ritus*

NOTÆ.

tioni hoc consentit: sicut asine suus est apud eos honor, qui fontem aqua eis demonstravit, ita suem eos revereri, ut sationis & arationis magistrum.

1. *Septimo die otium .... quia is finem laborum.*] Ratio falsa est. Eam enim sibi diem ab initio sæculorum elegit deus, religioseque populus etiam in Ægypto, & in deserto observavit. *Vertranius.*

2. *Septimum quoque annum ignavia*] Vitio vertit Ethnicus, quod ex lege dei est, Levitici 25. *Sex annis seres agrum tuum, & sex annis putabis vineam, colligesque fructus ejus: septimo autem anno sabbatum erit terra, requietionis domini, agrum non seres, vineam non putabis, sponte nata non metes* &c. sicque ex odio error.

3. *E septem sideribus.*] Mundum deus & hoc rerum naturæ admirabile opus, sicut arcanis sacræ scripturæ Geneseos 9. continetur, sex dierum spatio consummavit, diemque septimum, quo ab operibus suis requieverat, sanxit.

Hic est dies Sabbati, qui lingua Hebræorum à numero nomen accepit: non, ut putat Cornelius, à septem sideribus. Græcorum siquidem vel Romanorum, non Judæorum id inventum fuit, non ita pridem ante Dionis tempora, dies hebdomadis planetarum appellatione insignite. qua verò ratione repertum, harmonia scil. cœli spectatâ, prodidit idem Cassius libro 37. Et Plutarchus problem. 102. *Vertran.*

4. *Septimos per numeros.*] Septenarius numerus, ait L. Cælius, legitimus & plenus est. nam & dies septem sunt, quibus per orbem revolutis, orbes annorum conficiuntur, & septem stellæ quæ non occidunt, & septem sidera quæ vocantur erratica, quorum dispares cursus & inæquales motus, rerum ac temporum varietates efficere creduntur.

5. *Catera instituta.*] Puto leg. *caterum*, aut saltem sic intelligendum. Forte orta confusio propter *in*, syllabam sequentis vocis, *instituta*. Nisi forte distinguat inter ritus, qui antiquitate se tuentur, & alia instituta post hac addita, scil. pravitate pessimorum hominum huc confluentium.

[1] pravitate valuere. Nam [2] pessimus quisque, [3] spretis religionibus patriis, tributa & [4] stipes illuc congerebant. Unde auctæ Judæorum res: & quia apud ipsos [5] fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium. [6] Separati epulis, discreti cubilibus, projectissima ad libidinem gens, [7] alienarum concubitu abstinent;

INTERPRETATIO.

absurdi, sordidi, pertinacia invaluere. Quippe deterrimus quisque, despectis cæremoniis patriis, vectigalia & dona illuc conferebant. Unde increvere Judæorum opes; & quia inter ipsos fides pervicax, prompta caritas; sed adversus cæteros populos hostilis invidia. Sejuncti conviviis, distincti nuptiis, effusissima in cupidinem natio, extranearum coitu stuprisque abstinent: inter se nihil incestum. Morem circumcidendi præputium

NOTÆ.

1. *Pravitate valuere.*] Id est, improbitate & contumacia seu pervicacia.

2. *Pessimus quisque.*] An pessimi illi, quia stipes congerebant in templum? an quia sic spernerent religiones avitas, patriosque ritus? Potius puto, quia deterrimi mortalium, postquam multa scelera perpetravissent, se exsolutos omni piaculo credebant, cum aliqua dona in templo obtulissent. ut nunc etiam multi spoliatis provinciis, stipem aliquam templis ac sacerdotibus erogans.

Attamen Augustus ipse huc olim dona miserat, ut & ipsa Livia Augusta. Ipse Alexander summum Antistitem veneratus erat, sed alio animo votoque. Hi numen absolute venerati. non item alij qui mali & male offerebant.

Laudavit mox tamen Augustus C. Cæsarem filium, quod non adorasset in templo Hierosolymitano, teste Suetonio. Sed alia caussa. forte quia scil. juvenis Cæsar, & metuebant ne ad extraneos ritus desciscerer. Et certe extranei ritus jam tum in urbe invalescebant. quod exhorrebant imperitantes, metu rerum novarum. Et jam accusabant juvenem voluisse sibi asserere imperium, aut certè partem imperij in Oriente. fraude id forte Liviæ novercæ. Unde forsan exitium Cæsaris.

3. *Spretis religionibus patriis.*] Intelligit de illis qui non nati Judæi, & qui extranei huic religioni, cum se pessimis facinoribus polluissent, quasi pœnitentia ducti, & ut veniam pacemque numinis obtinerent, *spretis religionibus & diis patriis, tributa & stipes* in illud templum *congerebant*. Sic rex Adiabenorum Izates & regina mater huc se pietatis causa contulerunt. Quod in malam partem interpretatur auctor Ethnicus. nec mirum.

4. *Stipes illuc congerebant.*] Cicero pro Flacco: *Cum aurum, Judæorum nomine, quot annis ex Italia & ex omnibus provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret.* Philo de legatione ad Caium: *Singulis annis sacrorum ministri mittuntur, auri argentique vim magnam ferentes, quod collatum est ex primitiis.* Et paulo ante: *Sciebat Tiberius sacram pecuniam ex primitiis collegisse, & eam mittere Hierosolymam per eos qui hostias & sacrificia offerre debuerunt.* Sed & Josephus notat, *immensam vim auri congestam in templum ab omni Asia & Europa*, lib. 15. Antiquit. cap 12. Nos plura in *magnitudine Hebræa.* Lipsius.

5. *Fides obstinata.*] An fides erga deum, templum, religionemque? An vero mutua invicem fides? quemadmodum caritas & miseratio promiscua & effusa in omnes gentes ejusdem ritûs, sicut in alios mortales omnes immortale odium.

6. *Separati epulis.*] An quia cæteros mortales repellunt hospitio & convictu? An quia non eodem genere ciborum vescuntur? Ut verbi gratia sue abstinent Judæi, & pane fermentato utuntur.

7. *Alienarum concubitu abstinent.*] An

[1] inter se nihil illicitum. Circumcidere genitalia instituere, [2] ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum, idem usurpant. nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere deos, exuere patriam: parentes, liberos, fratres, vilia habere. Augendæ tamen multitudini consulitur. Nam & [3] necare quemquam ex agnatis, nefas: [4] animasque prælio aut suppliciis peremptorum, æternas putant. [5] Hinc generandi amor, & moriendi contemptus. [6] Corpora condere, quam cremare,

INTERPRETATIO.

induxere, ut eo discrimine discernantur. Transeuntes in ritum illorum, idem celebrant. nec quidquam prius docentur, quam aspernari deos, ejurare patriam: parentes, liberos, fratres, abjicere ac deserere. Propaganda tamen genti providetur. Nam & interficere quemquam ex natis liberis non licet: animasque immortales credunt eorum, qui certamine aut pœnis occiduntur. Hinc suscipiendi prolem cupido, & fastidium mortis. Corpora sepelire potius, *quam comburere, è ritu Ægy-*

NOTÆ.

alienas mulieres intelligit, aliis nuptas? Potius interpretor, quæ *Judæa* non sint, hoc est alienigenas. Nam sequitur: *inter se nihil illicitum.* Pichena.

1. *Inter se nihil illicitum*] Id dicit forte, quia frater fratris mortui ducebat uxorem, ut ei prolem suscitaret. Forte ob reges Judaïcos, & ob ipsum Agrippam regem tum florentem, qui cum sorore Berenice rem habere dicebatur.

2. *Ut diversitate noscantur.*] Et hæc est ratio sacrorum eorum. est etiam alia ratio, quasi sic augendæ proli legislator consuluerit. Putant præputii pelle abscissa, facilius & frequentius generari sobolem.

3. *Necare quemquam ex agnatis.*] Si de cæde capite tantum, quid in eo novi? Sanè & Romanis, & Barbaris plerisque, necare consanguineos nefas.

Sed alium ego hic sensum odoror, & scribo: *Necare quemquam ex gnatis.* Scimus Græcis Latinisque in promiscuo usu fuisse abjectiones infantum & expositiones, imo neces.

Id aliter in Judæorum moribus, & gentem inprimis soboli studuisse constat; adeo ut nullius modi partum necare fas esse, notet ut novum, noster. Itaque quia de liberis jure addit: *hinc generandi amor*: quoniam mattes scilicet certæ sunt, prolem esse tollendam seu educandam.

Simile prorsus, quod de Germanis in libello de moribus: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare nefas habetur.* Nam & ibi scribo, *gnatis.* Lipsius.

Necare quemquam ex agnatis.] τὸ *agnati*, hic & de mor. German. pro *filiis* sumitur, ut *pregnatus.* Plaut. Epid. *pregnatus Theti.* Nec nimis remota est hæc significatio à verbo, *agnascor*, quod apud Jurisconsultos amplectitur *filios*, vel *nepotes*, qui post conditum testamentum nascuntur. Cicero pro Cæcina. *Salinerius.*

Agnati hic non nomen, sed participium ab *aduascor.*

4. *Animas prælio, aut suppliciis*] Intellige *prælio*, seu bello, quod pro templo & religione præsertim suscipiebatur. Idem statue de *suppliciis*, quæ pro lege & ritu patrio sustinebantur, quæ duo maxime usurpata sunt in illo excidio Hierosolymitano.

Egesip. 5. 18 *Malle se liberos mori, quam servos vivere, devovisse animam suam in templo, immortalem futuram, si cum templo exusti, aris ac focis patriis immorerentur.*

5. *Hinc generandi amor.*] Erat alia ratio validior, nempe quia expectabant Christum. Tamen Egesippus sic eos inducit loquentes: *Consecrari parvulos suos, non interfici, quorum parentes, cœlestium propugnatores fuerint sacramentorum.*

è more Ægyptio: [1] eademque cura, & de infernis [2] persuasio. cœlestium contra. Ægyptij pleraque animalia effigiesque compositas venerantur. [3] Judæi mente sola, unumque numen intelligunt. *Profanos qui deûm imagines, mortalibus materiis, in species hominum effingant.* [4] *Summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum.* Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sunt. Non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. Sed quia sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur, vitisque aurea templo reperta: [5] *Liberum*

INTERPRETATIO.

ptiorum habent; *Eademque anxietas & fides de inferis*. at contra sentiunt *de numinibus. Ægyptij multas animantes, imaginesque effictas colunt. Judæi solo animo, deumque unum cognoscunt.* Impios *illos esse* putant, qui deorum effigies è mortalibus materiis, in similitudinem hominum *conforment.* Supremum illud & sempiternum, neque mutabile, neque periturum. *Itaque nulla imagines in civitatibus suis, nedum in delubris existunt. Non regibus hac adsentatio, non hoc Imperatoribus decus. Sed quia Pontifices eorum fistula ac tympanis canebant, hederaque redimiti erant, & vinea aure solida in delubro inventa est; nonnulli crediderunt* honorari Bacchum,

NOTÆ.

6. *Corpora condere.*] Cum magna copia aromatum, is enim mos Hebræorum. At Ægyptij condiebant. quod Græci ταριχεύειν, dicunt. Hinc in Poppææ sepultura libro 16. ann. *Corpus non igni abolitum (ut Romanus mos,) sed regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Juliorum infertur.*

Cur autem Persæ igni cadavera non traderent, epigramma satis docet. *Euphratem ne crema, Philonyme, neque polluas Ignem meo cadavere, Persa sum, etiam à parentibus Persa indigena, certe, domine, ignem polluere, nobis acerba acerbius est morte.* Salin.

1. *Eademque cura.*] An referas ad curam sepeliendi & condendi corpora? an vero eadem illis cura de inferis, ac Ægyptiis, ut & *persuasio*? Potius puto, agi hic de *cura* sepeliendi mortuos.

2. *Et persuasio cœlestium.*] Curam istam, non ad infernos, sed ad superiora verba referri autumo; ut scilicet in condendis corporibus, eadem sit Judæis cura, quæ Ægyptiis, eademque de infernis persuasio. *Pichena.*

Hic igitur sensus foret: *Corpora condere*, potius *quam cremare*, habent *è more Ægyptio: eademque cura*, eademque *& de inferis persuasio*; at *cœlestium contra.*

3. *Judai mente sola, unumque numen intelligunt.*] Bene & verè hæc Tacitus. Ideoque nec statuæ Judæis, & ipsum sub dio & apertum: dico, majus illud & exterius templum: nam *interius clausum*, ut mox dicet.

Dio libro 37. *Nullam statuam Hierosolymis habebant, & deum ineffabilem quendam, & visui non obnoxium arbitrantes, magna religione & super cateros homines eum colunt. Cui & templum,* MAXIMUM ET PULCHERRIMUM, *nisi quod apertum & sine tecto ullo est construxerunt.*

Sunt hæc verissima, pro Judæorum sano sensu. Sed quem Ethnici depravarunt, & quia sub cœlo, & in illud aspicientes precabantur; rati sunt, cœlum ab iis adorari. Juvenalis.

Nil prater nubes & cali lumen adorant.

Alius Satyricus:

Et cali summas advocat auriculas.

Quasi putarent cœlum aures habere, idque invocarent. *Lipsius.*

4. *Summum illud & aternum.*] Quia deus *summus* est, ipsum, omnem superare speciem & imaginem mortalium crediderunt; & quia *immutabilis* est,

patrem coli, *domitorem Orientis* quidam arbitrati ſunt, nequaquam congruentibus inſtitutis. quippe Liber feſtos lætoſque ritus poſuit: Judæo-
6 rum mos [1] abſurdus ſordidusque. Terra fineſque, qua ad Orientem vergunt, Arabia terminantur: à meridie, Ægyptus objacet: ab occaſu, [2] Phœnices & mare: Septentrionem à latere Syriæ longe proſpectant. Corpora hominum ſalubria, & ferentia laborum. rari imbres, [3] uber ſolum. [4] Exuberant fruges noſtrum ad morem. præterque eas [5] Bal-

INTERPRETATIO.

victorem Orientis, *minime convenientibus ritibus. nam Bacchus instituit caremonias latas hilareſque: ritus Iudaeorum triſtis, infeſtus, fædusque. Regio limiteſque, qua ad Orientem ſpectans, Arabia finiuntur: à meridie Ægyptus obtenditur: ab Occidente, Phœnices & pelagus: late porriguntur in ſeptentrionem ex parte Syria. Corpora genti valida, & tolerantia laborum. infrequentes pluvia, ferax tellus. Affluunt meſſes fructuſque noſtris ſimiles, & prater illas Balſamum, & Palma.*

NOTÆ.

mutabilibus *mortalibuſ*que *materiis* effingi, indignum deo putaverunt.

5. *Liberum patrem coli.*] Bacchum à Judæis cultum, Plutar. in Sympoſ. tradidit, appellatumque eorum lingua σάββον: unde *Sabbati* nomen. vane & ridicule.

Liberum patrem.] Plut. lib. 4. Sympoſ. *Bacchum vere à Judais coli, id quoque argumento non levi eſt, quod inter multas pœnarum formas, una maxime odioſa eſt, qua vino interdicitur damnatis ad certum tempus. quod à Judice praſcribitur.*

1. *Abſurdus.*] Triſtis, auſterus, inviſus, inuſitatuſque & alienus à moribus & indole aliarum gentium, quæ in feſtis deorum ludos celebrabant & convivia, cum Judæi tum jejunia uſurparent.

2. *Phœnices.*] Phœnicia pars vel regio Syriæ regionis ad mare Phœnicium partem maris Syriaci. Hodie pars præfecturarum *Tripoli & Damas*, in Souria regione imperij Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

3. *Vber ſolum.*] Egeſip lib 3. 6. *Circa fertilitatem ſoli nulli ſecunda, maturitate certe fructuum prior omnibus. Nam cum adhuc alibi ſerantur frumenta, illic metuntur.*

4. *Exuberant fruges.*] Mihi vero vox ea ipſa exuberare videtur. Legamque, *uber ſolum: fruges noſtrum ad morem.* Lipſius.

5 *Balſamum.*] Propriam eam arborem Judææ eſſe plerique tradiderunt, nec alibi gigni. Juſtinus libro 36 *Opes genti ex vectigalibus opobalſami crevere, quod in his tantum regionibus gignitur.*

Atque ita ſane tunc fuerit. Poſtea, non dubium, ſtirpem eam in Ægyptum tranſiiſſe; atque illic creviſſe. Claudianus in Epithalamio Palladij:

Gemmatis alij per totum balſama tectum
Effudere cadis. duro qua ſaucius ungue
Niliacus pingui deſudat vulnere cortex.

Perſeverare etiam illic noſtro ævo, qui peregrinati ſunt, affirmant. *Lipſius.*

Balſamum.] Plin. Nat. hiſt. 12. 25. *Oſtendêre arbuſculam hanc urbi imperatores Veſpaſiani, clarumque dictu, à Pompeio Magno in triumpho arbores quoque ductas diximus. Servit nunc hæc, & tributa pendit cum ſua gente, in totum alia natura, quam noſtri externique prodiderant. Quippe viti ſimilior eſt quam myrto. Malleolis ſeri dicitur, nuper vincta, ut vitis; & implet colles vinearum modo, qua ſine adminiculis ſe ipſa ſuſtinent. Tondetur ſimiliter fruticans, ac raſtris niteſcit, properatque naſci intra tertium annum fructifera. Folium proximum ruta, perpetua coma. ſavivere in eandem Judai, ſicut in vitam quoque ſuam.*

mum [1] & Palmæ. palmetis [2] proceritas, & decor. Balſamum modica arbor: [3] ut quiſque ramus intumuit, ſi vim ferri [4] adhibeas, [5] pavent venæ; [6] fragmine lapidis, aut teſta aperiuntur. humor [7] in uſu medentium eſt. [8] Præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos

INTERPRETATIO.

palmetis ſublimitas & pulchritudo. Balſamum exigua arbor, prout quilibet ramus pregnat ac inflatur, ſi ferro ſecueris, exhorrent venæ; fragmento ſilicis, vel teſta exſolvuntur. Eo liquore utuntur medici. Altiſſimum montium Libanum attollit, mirum me-

NOTÆ.

contra defendere Romani, & dimicatum pro frutice eſt. Seritque nunc eum fiſcus. &c.

Balſamum.] Solinus. 38. *In hac terra tantum balſamum naſcitur, quæ ſylva intra terminos viginti jugerum, uſque ad victoriam noſtram claudebatur. At cum Judæa potiti ſumus, ita luci illi propagati ſunt, ut jam nobis latiſſimi colles ſudent balſama. Similes vitibus ſtirpes habent, malleolis digeruntur, raſtris niteſcunt, aquis gaudent, amant amputari, tenacibus foliis ſempiternô inumbrantur. Lignum caudicis attrectatum ferro, ſine mora moritur. Ea propter, aut vitro, aut cultellis oſſeis, ſed in ſolo cortice, artifici plaga vulneratur, ex qua eximiæ ſuavitatis gutta manat. Poſt lacrymam, ſecundum in pretiis locum poma obtineat, cortex tertium, ultimus honos ligno.* Hic Pompeii Magni *victoriam* intelligit.

1 *Et Palmæ.*] Sic Egeſipus lib. 3. 6. *Maximeque olea veſtitus ager, aut vitibus intextus, aut palmis inſignitus, inenarrabile quanto decori ſit, cum vento impulſi palmarum ordines concrepant, & ſuaviores ſolito funduntur dactylorum odores.*

2. *Proceritas & decor.*] Plin. Natur. hiſt 12. 25. *Proceritas intra bina cubita ſubſiſtit.*

3. *Ut quiſque ramus intumuit.*] Plin. 12 25. *Alexandro Magno res ibi gerente, toto die æſtivo, unam concham impleri juſtum erat, omni vero fecunditate & majore horto congios ſenos, minore ſingulos, cum duplo rependebatur argento. Nunc etiam ſingularum arborum largior vena, ter omnibus percutitur æſtatibus, poſtea deputatur.*

Ut quiſque ramus intumuit.] Nempe cum ſucco illo benigno ac pretioſo liquore plenus eſt ramus, ita ut velit ſe effundere, & exonerari egeat, &c.

4. *Adhibeas, pavent venæ*] Sic interpungenda iſta: & in *pavendi* verbo elegans metaphora. Plinius de eadem arbore: *Inciditur vitro, lapide, oſſeiſve cultellis: ferro lædi vitalia odit.*

Joſephus, qui indigena: ὀξεῖ λίθῳ, aut ὀξέσι λίθοις, *acutis lapidibus*, incidi adſerit. Falſus ergo cum Theophraſto Dioſcorides, qui *ferreis unguibus* ſecari arborem credidit: Falſus compilator Iſidorus, qui *percuſſum ferreis ungulis corticem.*

Pauſanias libro 19 neſcio quid de Balſamo Arabiæ nugatur, & circa eum viperis. *Lipſius.*

5. *Pavent venæ*] Plin. *Ferro lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari ſupervacua patiens. Pavent,* Id eſt, metuunt, horrent, averſantur. Quod exprimit Plin. voce, *odit.*

6. *Fragmine lapidis.*] Plin. *Et ramus craſſior, quam myrtho. Inciditur vitro,* &c. *Incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet.*

7. *In uſu medentium.*] Plin. *Corticis etiam ad medicamenta pretium eſt. Præcipua autem gratia lacrymæ; ſecunda, ſemini; tertia cortici, minima ligno.*

8. *Præcipuum montium Libanum erigit.*] Sic narrant qui videre, verſus Damaſcum rupium, quas nos pendentes & inciſas dicimus, præcipitio erigi montem Libanum. *Vertrannius.* Quis eſt qui erigit? an terra ipſa & ſolum? ita videtur. *Pichena.*

inter ardores opacum fidumque nivibus. Idem [1] amnem Jordanem alit, funditque. Nec Jordanes pelago accipitur. Sed [2] unum atque [3] alterum lacum integer perfluit: [4] tertio retinetur. [5] Lacus immenso ambitu, specie maris, [6] sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque

INTERPRETATIO.

moratu, inter tantos æstus umbrosum & amicum nivibus. Mons idem fluvium Iordanem nutrit, emittitque. Nec Iordanes in mare erumpit. Sed unum alterumque stagnum intemeratus pervadit, & tertio remanet. Palus immenso spatio, ad instar pelagi, sapore gravior, vehementia & acerbitate odoris finitimis pestilens, neque aura exagi-

NOTÆ

Terra, scil. hæc erigit *præcipuum* montium *Libanum* supra: *terra finesque*, &c.

Libanum] Libanus mons Syriæ propriè dictæ & Phœniciæ Hodie ab incolis dicitur *Libnon*, Arabes vocant *Leban*. est in præfecturis Tripolis & Damasci, atque in Souria regione Turcici imperij Asiatici.

Ad meridiem *Libani* montis, fuit mons *AntiLibanus*, in Syria propriè dicta. Phœnicia, & Judæa, sive Palestina regionibus vel provinciis. Hodie vocatur *Xeuf*. e t in præfecturis Tripolis & Damasci, *&c*. in Bibliis vocatur *Libanus*, & de isto hic loquitur Tacitus. *Tillemon:us*.

1. *Amnem Jordanem alit*,] Non ex Libano, sed ex Antilibano fluit Jordanes fluvius: in quo & Hieronymus sui videtur oblitus fuisse, ubi ait: *Jordanes ad radices oritur Libani, & habet duos fontes, unum nomine Jor, alterum Dan, qui simul juncti, Jordanis nomen efficiunt*. Veritan.

2. *Unum atque alterum lacum*.] Ita & Egesippus libro 5 *Duos lacus victor egressus, tertio retinetur*. At Pausanias repugnat clarè, & quidem oculatus, ut ait, testis, libro 5. *In Hebræorum terra fluvium quendam Jordanum & ipse novi, qui stagnum Tiberias subit, ac deinde alterum, cui mare mortuum nomen est, in qua ipsa palude consumitur*.

Sed Tacito nos jure fidem habemus, qui in Trachonitide lacum minorem esse scimus, quem primo Jordanis ingreditur, cui *Samochonitis* nomen. *Lipsius*.

Unum..... lacum.] Aquæ Merom, vel Samachonitis, lacus tribus Nephthalim & dimidiæ tribus Manasses, trans Jordanem, in parte septentrionali Judææ regionis. Hodie vocatur *Henlet Panias*, in tractu *Saphet*, & in Terra Sancta. *Tillemonius*.

Jordanem] Jordanis amnis Judææ regionis, labitur in mare Mortuum Hodie Arabes vocant *Nahar-el-Cheria*, vel *Scheriath-Jourdain*. est in Terra Sancta. *Tillemon*.

3. *Alterum lacum*] Mare Galilææ, sive Tiberiadis, lacus tribuum Zabulon, Nephtali, Manasse, Gad, & Isachar, in Judæa regione, versus medium & septentrionem. Hodie *Tabarie* in Terra-Sancta. *Tillemon*.

4. *Tertio retinetur*.] Mare Mortuum, vel Asphaltites lacus tribuum Juda, Benjamin, & Ruben, in parte meridionali Judææ regionis, &c. Hodie ab incolis dicitur *Bahheret Louth*, id est, lacus Lothi, à Francis vocatur *Mer Morte*, est in Terra Sancta *Tillemon*.

5. *Lacus immenso ambitu*.] Sic Egesip. 4. 18 *Longitudo lacus ejus usque ad Zoaras Arabiæ dirigitur stadiis quingentis octoginta: latitudo stadiis centum quinquaginta usque ad vicina Sodomorum*, &c. Plin. 5 16 *Asphaltites nihil præter bitumen gignit: unde & nomen. Nullum corpus animalium recipit, Tauri Camelique fluitant. Longitudine excedit centum millia passuum, latitudine maxima XXX. impletur, minima sex*.

6. *Sapore corruptior*.] Egesip 4. 18. *Aqua ipsa amara & sterilis, nihil recipiens generum vivientium. Denique neque*

vento

vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. [1] Incertæ undæ, superjacta, ut solido, feruntur: [2] periti imperitique nandi, perinde attolluntur. [3] Certo anni, [4] bitumen egerit: cujus legendi

INTERPRETATIO.

tatur, neque pisces, aut solitas nudis alites tolerat. Ambigua aqua superimmissa, veluti firmo solo sustinentur: gnari ignarique natandi perinde eriguntur. Stato anni tempore *bitumen effundit, cujus colligendi industriam, ut reliquas artes,*

NOTÆ.

pisces, neque assuetas aquis & latas mergendi ullas patitur aves. Lucernam accensam ferunt aquis supernatare sine ulla conversione extincto demergi lumine: & quamvis demersum arte quod vivas, difficile in profundo harere.

1. *Incerta unda superiecta.*] Emendatio è libris. vulgo est, *incertum unde.* Quod sententiam etiam recipere potest. Vide de rota re Egesippum libro 4. capite 18 *Lipsius.*

Incerta unda superjacta, ut solido feruntur.] *Incertam undam* accipio, quæ intuentes quasi ambigere cogat, verane sit, an solidum solum: idque propter bituminis colorem.

Constructio videtur: *Superjacta feruntur incerta unda*, (tertio casu, pro, ab incerta unda,) *ut solido:*

Nisi sententiam dividere malimus, ac plurali numero legere: *Incerta unda: superjacta, ut solido, feruntur.* Sed quoniam Cod. Flor. habet: *ut solido fer.* suspicor, an magis congruens lectio sit: *incerta unda, superiacta, ut solido ferens.* Pichena.

Alij legunt, *inerti unda.* Quod certe convenit Asphaltitæ. *Sic iners Cocytus* apud Senecam. Trag. sic *pigrum mare* infra de mor. Germ. sed rectè, *incerta.* Et ideo *incerta* aqua, quia *iners*, quia scil. non movetur, nec *vento impellitur.* Quia non habet id, neque facit, quod aliæ aquæ solent, ideo *incerta* dicitur. Et quia non movetur & impellitur, hinc *gravitate odoris accolis pestifer* est. Itaque hic, *incerta unda superjacta*, idem est ac, *super incertam undam jacta*, nihil aliud.

Incerta unda.] Egesip. 4 18. *Mutare etiam ter in die colorem aqua, & ad radios solis vario refulgere, non placuit pro vero locare, cum sit ipsius. aqua lacûs obscurior cæteris aquis, & quasi adusta praferens similitudinem.*

2. *Periti imperitique nandi.*] Egesip. 4 18. *Denique Vespasianum ferunt pracepisse, nandi ignaros, revinctis manibus in profundum dejici, eosque omnes illico supernatasse, quasi spiritu quodam venti levatos, & ad superiora vi magna repulsos resiliisse.*

3. *Certo anni.*] Ita libri. supple, *tempore.*

Certo anni bitumen egerit.] Idem Plinius tradit, At Strabo libro 16. μεστὴ δ' ἐστὶν ἀσφάλτου αὕτη. ταύτην δ' ἀναφυσῶσα κατὰ καιροὺς ἀτάκτους. *Plenus est ille lacus bitumine. hoc vero ebullit non statis temporibus.* Ibi Casaubonus ait, κατὰ καιροὺς ἀτάκτους, idem esse, quod in eadem re Diodoro Siculo κατ' ἐνιαυτὸν. *singulis annis.* Quod sanè videretur designare, certo tempore bitumen illud ebullire.

At Strabo rationem postea reddit, cur incerto tempore id miraculi fiat. *Incerta*, inquit, *nec stato tempore ebullitio fit, quia motus ignis non habet ordinem qui nobis clarus & compertus sit, ut neque motus aliorum spirituum plurimorum.*

Manifesto, *inquam*, fatetur, incertum esse istiusmodi ebullitionis tempus, ex eadem causa, qua sæpe ignis vi terræ motuum è terra prorumpat. Xiphilinus de Vesuvio. *Et hac in ipso monte fiunt singulis annis, ut plurimum.* Colerus.

4. *Bitumen egerit.*] Solinus cap 4. *Bitumen nascitur in Iudaa, quod Asphaltites gignit lacus, adeo lentum mollitie glutino, h, ut à se nequeat separari. Enim vero si abrumpere partem velis, universitas se-*

usum, ut ceteras artes, experientia docuit. Ater suapte natura liquor, & [1] sparso aceto concretus, innatat. hunc manu captum, quibus ea cura, [2] in summa navis trahunt. Inde nullo juvante influit, oneratque, donec abscindas. nec abscindere ære ferrove possis: [3] fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminæ per menses exsolvuntur. sic veteres auctores Sed gnari locorum tradunt, [4] undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad litus: mox ubi vapore terræ, vi solis inaruerint, securibus cuneisque ut trabes aut saxa discindi. [5] Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos,

INTERPRETATIO.

experientia monstravit. Niger suopte ingenio humor, & superfuso aceto coalitus seu coagulatus, innatat. Hunc manu lectum ij, quibus id munus, in summa navigij ducunt, propellunt. Dein nemine connitente, illabitur, impletque navim, donec abrumpas. nec abrumpere ære aut ferro queas: vitat sanguinem vestemque pollutam cruore, quo mulieres singulis mensibus exonerantur. sic prisci scriptores memoravere. *Sed periti locorum docent, fluitantes liquoris moles trahi, & manu duci ad ripam: dein postquam calore terræ, & ardore solis exsiccata fuerint, secari bipennibus & cuneis, velut signa aut silices. Haud longe inde agri, quos tradunt quondam feraces, magnisque*

NOTÆ.

quatur: scindique non potest, quoniam in quantum ducatur, extenditur. Sed ubi admota fuerint cruore illo (menstruali.) *polluta fila, sponte discerpitur, & applicita tabe, diducitur paulo ante corpus unum, sicque de tenacitate connexa, contagione partitio repentina.*

Bitumen egerit.] Egesippus; 4. 18. *Vagari super aquas bituminis glebas certum est atro liquore, quas scaphis appropinquantes colligunt, quibus id muneris est: hærere sibi fertur bitumen, ut ferro haud quaquam, vel alia præacuta metalli specie, recidatur. Sanguini sane cedit mulierum, quo menstrua solventes levari feruntur. Cujus attactu, vel urina, (ut allegant) quibus experiendi usus fuit, interrumpi proditur: Utilis autem ad compagem navium fertur, & corporibus hominum salubris, admixta medicamentis.*

1. *Sparso aceto concretus.*] Nempe ob frigiditatem aceti. quia bitumini inest spiritus igneus & sulphureus, hinc calor, hinc fluiditas liquoris, qui aceto veluti congelatur.

2. *In summa navis trahunt.*] Per *summa*, intellige, *tabulata.*

3. *Fugit cruorem.*] Gallicus interpres vertit, quasi liquor ille perinde paveret, fugeretque sanguinem menstruum ac ferrum & æs. ita fugit ut abrumpatur.

4 *Undantes bitumine.*] Vertit interpres Gall. quasi impellerentur moles illæ à ventis; nec satis attendit ad ea quæ supra dixit Tacitus de illo lacu, *neque vento impellitur.*

Certe exspirat halitus quidam seu vapor ex illo bitumine sulphureo, qui pestilens & gravis odore; sed ille flatus iners est & gravis, nec agitatur, nec agitat; inde lues & gravitas odoris pestiferi & illæ *undantes* seu fluitantes bituminis moles pelluntur, trahunturque manu ad littus. *undantes* dicit, quia undæ supernatant ac fluitant.

5. *Haud procul inde campi.*] Sic Egesipp 4 18. *Quinque itaque urbes incensæ, quarum umbra quædam & species in favillis videtur. Arsere terra, ardent aqua, in quibus cœlestis ignis reliquiæ recognoscuntur, atque adhuc manent.* Dicit forte ardere aquas, quia lacus ille spiritum igneum emittit qui pestifer accolis, odore sulphuris, & quasi fulminis, quod tamen ex natura & vi bituminis promanare videatur in mente Taciti.

[1] fulminum jactu arsisse : & manere vestigia, terramque ipsam specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu [2] solitam in speciem adolevere, [3] atra & inania [4] velut in cinerem vanescunt. Ego sicut inclitas quondam urbes igne cœlesti flagrasse concesserim, ita [5] halitu lacus infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eoque fœtus segetum & autumni putrescere reor, solo cœloque juxta gravi. Et [6] Belus amnis Judaico

INTERPRETATIO.

oppidis frequentates, fulminum igne conflagravisse, & superesse monumenta seu indicia, solumque ipsum specie videri aridum & ambustum, ac ferendarum frugum facultatem amisisse. Quippe omnia sponte genita, aut terra mandata, sive usque ad gramen vel florem accrevere, sive consuetam formam maturitatemque attigere, nigra & vacua ac evanida, velut in cinerem fatiscunt. Ego quemadmodum claras olim civitates flamma cœlesti arsisse non inficias jerim, ita existimo exhalatione paludis corrumpi solum, infici superambientem aërem, ideoque fructus messium, & autumni putrescere, perinde infesto cœlo soloque. Et Belus fluvius Iudaico pelago excipitur.

NOTÆ.

1. *Fulminum jactu arsisse.*] Orosius, *ictu*, sed recte, *jactu*, Florentino consentiente. Sic & Cicero in Catil. orat. 3 *Visas nocturno tempore ab Occidente faces ardoremque cœli, ut fulminum jactus, ut terræ motus*, &c. De divinatione libro 2. *Nonne perspicuum est ex prima admiratione hominum, quod tonitrua jactusque fulminum extimuissent.* Pichena.

2. *Solitam in speciem.*] Quid est *in solitam speciem adolescere?* An non & herbæ & flores solitæ sunt species? lego: *seu solidam in speciem adolevere.* ita vocat fructum. *Salmasius.*

Recte, *solitam in speciem*, id est, *solitam* aliis locis terrisque *speciem*, seu *solitam* formam aliis fructibus & qui alibi nascuntur. Quod *solidum* est, opponi videtur *species.* Nam si *species* est tantum, jam non *solidus*, neque verus fructus est.

3. *Atra & inania.*] Egesipp. 4. 18. *Spectes illic ad speciem poma viridantia, formatos uvarum racemos, ut edendi generent spectantibus cupiditatem : si carpas, fatiscunt ac resolvuntur in cinerem, fumumque excitant, quasi adhuc ardeant.*

4 *Velut in cinerem vanescunt.*] Solin. 38 *Longe ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus nigra & in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodomum nominatum; alterum Gomorrum. Apud quæ pomum gignitur quod habeat speciem licet maturitatis, mandi tamen non potest. Nam fuliginem intrinsecus favillaceam ambitio tantum eximia cutis cohibet, quæ vel levi tactu pressa, fumum exhalat, & fatiscit in vagum pulverem.*

5. *Halitu lacus infici terram.*] Plin. lib. 35. 15. *Fulmina & fulgura quoque sulphuris odorem habent: ac lux ipsorum sulphurea est. Et bituminis vicina est natura, alibi limus, alibi terra, limus è Iudææ lacu, ut diximus, emergens*, &c.

Nihil mirum igitur, si tali sulphureo halitu aër superfusus inficitur, cum terra illa bitumine conferta, etiam sit suopte ingenio infecta, hincque & infectæ omnes quæ ibi nascuntur fruges.

6 *Belus amnis de quo.*] Plin. Natur. hist 36. 26 *Pars est Syriæ, quæ Phœnice vocatur, finitima Iudææ, intra montis Carmeli radices, paludem habens, quæ vocatur Cendevia. Ex ea creditur nasci Belus amnis, quinque millium passuum spatio in mare perfluens, juxta Ptolemaidem coloniam. Lentus hic currit, insalubri potu, sed cæremoniis sacer, limosus, vado profundus. non nisi refuso mari harenas fatetur. Fluctibus enim volutatæ nitescunt, detritis sordibus*, &c.

mari illabitur: circa cujus os conlectæ arenæ, admixto nitro, [1] in vi-
8 trum excoquuntur. modicum id litus, sed egerentibus inexhaustum. Ma-
gna pars Judææ vicis dispergitur. habent & opida. [2] Hierosolyma genti
caput. Illic immensæ opulentiæ templum, & [3] primis munimentis urbs,

INTERPRETATIO.

circa hujus amnis ostium congesta arena, adjuncto nitro, in vitrum efformantur. exigua ea ripa, sed educentibus haurientibusque quam uberrime sufficit. Maxima pars Judææ pagis habitatur: habent etiam urbes. Hierosolyma nationi sedes præcipua. Illic inexhausta opulentia delubrum, & primis mœnibus opidum, dein

NOTÆ.

Belus amnis.] Pagida, vel Pigida, & Pacida, sive Belus, rivus Phœnices regionis, teste Plinio libro 5 capite 19. *Tillemonius.*

1. *In vitrum.*] Plin. 36. 26. *Quingentorum est passuum non amplius litoris spatium, idque tantum multa per secula gignendo fuit vitro. Fama est, appulsa nave mercatorum nitri, cum sparsi per litus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri è navi subdidisse, quibus accensis, permista harena litoris, translucentes nobilis liquoris fluxisse rivos, & hanc fuisse originem vitri. Mox ut est astuta & ingeniosa solertia, non fuit contenta nitrum miscuisse: cœptus & addi Magnes lapis: quoniam in se liquorem vitri quoque, ut ferrum trahere crederetur*, &c.

2. *Hierosolyma.*] Sic appellata est ex Ioru & *salem*, id est, *videbitis pacem.* quæ & dicitur *pacis visio.* Paulus enim sic habet, *deinde autem & Rex salem. quod est Rex pacis.*

At Josephus libro 7. antiq. 3. à Davide (unde ei muri circundati sunt) *Hierosolyma* dictam putat, quæ prius *Selyma* tantum vocabatur. *Hieron vero Hebræa lingua, munitio est.* Salin.

3. *Primis munimentis urbs.*] Ex Josepho & Zonara legam, *& trinis munimentis.* Nam triplici muro circumdatam eam fuisse, uterque is scriptor te docebit. Josephus libro 6. Excidii capite 6. Zonaras tomo 1. *Lipsius.*

Recte, *primis munimentis.* nam statim addit, *dein regia*. quasi diceret, secundis munimentis *regia*, mox & subjicit, *intimis*, seu tertiis munimentis *templum*.

Primis monumentis urbs dejugis, templum intimis clausum.] Variant libri, sed omnes tamen constanter *gia*, non *gu.* referunt Itaque lego, *primis munimentis urbs, dein regia, templum intimis clausum.*

Nam trinus ambitus murorum, & regia proprios muros habuit præter alios Tacitus ipse paulo post: *Alia intus mœnia regiæ circu[illegible]ta.* Mercerus

Primis munimentis.] Prima ergo munimenta respectu aliorum: *prima* enim castellum Davidis. *secunda* acra dicebantur, *insima* vero quæ templo circundata sunt. Tacitus capite 12. *Extrema & latissima mœnia Simon, mediam urbem Ioannes, quem & Bargioram vocabant: templum Eleazarus firmaverat.* Salinerius

Vulgo, *urbs dejugis*, suo quidem sensu, sed non à libris. *Pich.*

Dejugis explicant, disjuncta & separata. quia *urbs* scil. sua habuit munimenta separata à munimentis templi. Sed melius de regia intelligitur, & legitur. quod explicare videtur Tacitus, quasi diceret, *primis* seu exterioribus *munimentis urbs. dein* interioribus *regia*, & *intimis* templum clausum.

Templum.] Templum Domini, vel domus Domini, & sanctuarium, fuit in secunda parte urbis Jerusalem, & quæ dicebatur *filia Sion*, & *civitas inferior*, primo conditum super montem Moriam. hodie à Turcis vocatur *Gameas & Sakhra*, id est Mosquea aut templum Rupis, à Christianis dicitur *Templum Sa-*

dein regia; templum intimis clausum. [1] ad fores tantum Judæo aditus; [2] limine, præter sacerdotes, arcebantur. Dum [3] Assyrios penes [4] Medosque & [5] Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium.

INTERPRETATIO.

sedes principatus. delubrum interioribus muris *septum. ad valvas* templi *accedere soli Iudaei fas : limine* etiam *prohibebantur omnes* Judæi, *præter sacerdotes. Dum Assyrij, Medique & Persæ Orientem obtinuere, contemptissima pars subditorum*

NOTÆ.

lemonis, est in parte orientali Jerosolimæ novæ. ex Adrichom. *Tillem.*

Regia.] Domus David, vel palatium Davidis & regum Judæ &c. fuit in monte Sion, & in parte meridionali antiquæ urbis Jerusalem. hodie ruinæ tantum extra mœnia urbis. ex Adrichomio p. 150. num. 3. *Tillemanius.*

1. *Ad fores tantum Iudao aditus.*] Illæ *fores* erant argento solido exornatæ, & etiam auro. Sic Egesipp. 5. cap. 42. *Ingenio tamen Cæsar* (Titus) *præveniens, januas argento opertas succendi jussit, quibus igne admoto, argentum defluere cœpit.* Et infra: *Vnus de Romanis semiustam nactus materiem quæ de fastigio deciderat, adulto igne, portæ admovit, quæ aurea nuncupatur, quod auro vestitas habebat fores.* Et cap. 34. Sic Titus ad Judæos: *Quid sibi volunt, Iohannes, impressi illi ante fores templi apices elementorum? nonne significant neminem, nisi sacratum debere templo appropinquare? quid illa septa pro templo? nonne ut conspectus arceant universorum liberos, solisque mysticis pateat secretorum cognitio, atque hic sit liber aspectus, quibus est legitimus ingressus? prospectus excluditis peregrinorum, & accessus cogitis. Scribitis, ut nullus ingrediatur advena, nullus peregrinus intreeat, & peregrinum sanguinem intra templum funditis, advenarumque simul & civium cruore vestra altaria commaculatis.*

2. *Limine.*] Distingue igitur inter *fores* & *limen.* per *limen*, intelligunt aditum penetralis atque adyti interioris seu sanctuarii.

3. *Assyrios.*] Assyriorum monarchia, omnium prima fuit; extensa pro variis temporum rationibus per *Asiam* & *Africam* partes orbis Terrarum.

In Asia, pars *Sarmatiæ Asiaticæ* & *Armeniæ Majoris*, quædam provinciæ Asiæ minoris peninsulæ, veluti *Cappadocia*, *Cilicia*, & *Lydia.* his addendæ regiones *Syria*, *Assyria*, *Media*, *Bactriana*, *Persis*, & *Arabia*, parsque *Indiæ* citerioris. In Africa, *Libya*, *Ægyptus*, & quædam pars *Æthiopia.*

Post mortem Sardanapali ultimi Assyriorum regis, hæc monarchia in duo regna divisa. regnum *Babyloniæ & Assyriæ* fuit in parte occidentali, regnum verò *Medorum & Persarum* in latere orientali.

Hodie hic sunt pars *Moscovia*, major pars imperii *Turcici Asiatici*, regnum *Persiæ* integrum, aliquid *Magnæ Tartariæ* & imperii *Magni Mogolis*, regnum & desertum *Barca*, Ægyptus vel *Egypto* recentior, & pars *Abissinia* &c. *Tillemenius.*

4. *Medos.*] Media regio Asiæ, fuit aliquando pars monarchiæ Assyriorum, postea vero imperii Persarum sive Parthorum hodie provinciæ integræ *Kilan* & *Adirbeitzan*, & pars provinciæ *Erak Atzen*, in regno Persiæ recentiore. *Tillemenius.*

5. *Persas.*] Secunda monarchia fuit Persarum. extendebatur vero pro variis temporibus per Asiam, Africam & Europam.

In Asia, regna *Persarum* & *Medorum*, regiones *Assyria*, *Syria*, *Armenia major*, *Colchis*, aliique populi circa montem *Caucasum*; *Asia minor* peninsula cum insulis adjacentibus, & *Cypro* insula,

postquam [1] Macedones præpotuere, [2] rex Antiochus demere superstitionem, & mores Græcorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est. nam ea tempestate [3] Arsaces desciverat. Tum Judæi Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (& Romani procul aberant) sibi ipsi reges

INTERPRETATIO.

Judæi. *Ubi Macedones imperavere, rex Antiochus auferre religionem, & ritus Græcorum præscribere conatus, Parthorum armis impeditus est, quominus fœdissimam gentem ad meliora flecteret. quippe eo tempore Arsaces defecerat. Tum Judæi contusis Macedonum viribus, Parthorum nondum coalitis aut firmatis (& Romani longe distabant) sibi ipsi reges constituere, qui inconstantia plebis*

NOTÆ.

pars *Indiæ* citerioris, pars Scythiæ magnæ, ubi *Sacæ* & *Caspii* populi, his etiam addendi *Arabes* sub clientela regum Persarum.

In Africa, *Libya*, *Ægyptus*, & pars *Æthiopiæ* his adjacens. In Europa, *Thraces* & *Getæ* populi aliquando victi à Persis, & *Insulæ* maris *Ægæi* usque ad oram Thessaliæ, tributum pendebant regi Persarum.

Hodie hic sunt, regnum *Persia*, *Turcicum imperium Asiaticum* cum *Georgia* forsan integra, pars imperii *Magni Mogolis*, & pars occidentalis *Magnæ Tartariæ*. ad mare Caspium, quibus addi potest *Arabia*, in Asia. In Africa recentiore, regnum & desertum *Barca*, *Ægyptus* sive *Egipte*. pars *Abissinia* & forsan pars *Nubia* his vicina.

In Europa, pars quædam *imperii Turcici* versus septentrionem & in Archipelago.

Postquam *Persæ* victi sunt à *Græcis*, mansit tamen nomen *imperij Persarum*. hoc nomine comprehendebantur variæ regiones Asiæ, veluti Media, Parthia Bactriana, Aria, Persis & Assyria quæ antea partes erant monarchiæ Persarum, postea verò fuerunt monarchiæ Græcorum. de hoc *imperio Persarum* vide notas ad annales lib. 6. cap 31. tomo 2 p. 60. *Tillemontius*.

1. *Macedones præpotuere*.] Tertia monarchia, fuit Græcorum sive Macedonum, complectebatur partem Europæ, Asiæ, & Africæ.

In Europa, *Græcia* omnis, pars Illyrici, ubi *Thraces* & *Triballi* populi. aliquando etiam *Daci* victi ab Alexandro Magno rege Macedonum &c.

In Asia, *Asia minor* peninsula, *Cyprus* insula, *Syria* regio, pars *Arabiæ*. imperium *Persarum*, sub quo nomine censentur *Media*, *Bactriana*, *Persis*, *Assyria* &c. pars *Indiæ* ad occidentem Gangis fluvii.

In Africa, *Libya*, & *Ægyptus* regiones. post mortem Alexandri Magni regis Macedonum &c. hæc monarchia divisa fuit in varia regna & præfecturas, usque ad tempora quartæ monarchiæ quæ est Romanorum.

Hodie in hoc tractu sunt, pars major *imperii Turcici Europæi* & *Asiatici*, *Arabia*, pars occidentalis imperii *Magni Mogolis*, pars quædam *Magnæ Tartariæ* ad occidentem & prope Persiam, omne regnum *Persia*, regnum & desertum *Barca*, atque Ægyptus, ex Matthiæ historia monarchiar. *Tillemon*.

2. *Rex Antiochus*.] De quo Plutar. in Apoph. regum. *Antiocho obsidenti Hierosolyma Judæi, ut maximam suam festivitatem possent celebrare, septem dierum inducias poposcerunt, non id modo concessit, sed & tauros auratis cornibus apparavit, aromatumque copiam, & usque ad portas cum pompa deduxit, traditaque ipsorum sacerdotibus victima, in castra rediit. Quod miratis Judæi, statim post exactos festos dies, deditionem fecerunt.*

3. *Arsaces desciverat*.] Is primus Par-

imposuere. qui mobilitate vulgi expulsi, resumpta per arma domina-
tione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, paren-
tum neces, aliaque solita regibus ausi ; superstitionem fovebant :
[1] quia honor sacerdotii, firmamentum potentiæ assumebatur. [2] Ro 9
manorum primus Cn. Pompejus Judæos domuit : [3] templumque jure
victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, [4] *nullas intus deûm effigies, va-
cuam sedem, & inania arcana.* Muri Hierosclymorum diruti, delu-
brum mansit. Mox bello civili inter nos, postquam in ditionem M.
Antonii provinciæ cesserant ; rex Parthorum Pacorus Judæa potitus,
interfectusque à P. Ventidio, & Parthi trans [5] Euphratem redacti :

INTERPRETATIO.

bis ejecti, reciperato per vim regno, exsilia civium, oppidorum exscidia, cædes fratrum, uxorum, parentum, aliaque sueta regibus facinora perpetrare *ausi, ritum tuebantur, quia dignitas sacerdotii* velut *munimentum imperii accipiebatur. Primus Romanorum Cn. Pompejus Judæos subegit, & jure victoria fanum introiit. Hinc increbuit,* nullas intus deorum imagines, vacuum penetrale, & vana mysteria. *Mœnia Hierosolymorum subversa* sunt, *sacra ædes stetit. Dein bello civili inter nos, postquam in potestatem M. Antonii provinciæ* Orientis *venerant : cum Pacorus rex Parthorum Judæam occupasset, occisusque à P. Ventidio, & Parthi ultra Euphratem repulsi essent, C. Sosius Judæos domuit.*

NOTÆ.

thorum opes auxit, tanti imperii conditor, à quo cæteri reges Parthorum & principes Arsacidæ dici cœperunt.

1. *Quia honor sacerdotii firmamentum potentiæ.*] Regiæ majestati adjungebant dignitatem summi pontificis, ut sic augustiores, sanctiores & venerabiliores essent reges utraque potestate nixi, & sic auctoritate apud populos prævalerent : sic & Ethnici Imperatores Romani, non solum, ut tribuni, fuerunt sacrosancti, sed & ideo summum pontificatum sibi vindicarunt, etiam & ipsi Christiani principes usque ad Gratianum, qui tandem profanum decus sprevit.

2. *Romanorum primus Cnejus Pompejus Judæos domuit.*] Hæc pluribus à Josepho narrantur libro Antiq. 14. 8. primumque Pompejum refert Judæos in Romanorum ditionem redegisse, & postea Crassum ; quod à Tacito est prætermissum, in Parthos euntem è templo pecuniam omnem abstulisse. quam Pompejus ne attingere quidem voluerat. *Lupanus.*

3. *Templumque jure victoriæ ingressus est.*] Egesipp. 1. 17. *Denique Pompejus curarum istiusmodi declinans superflua, dum triumpho potius ambusta ambiret, sequentibus sese suorum plurimis, vidit tabernaculum secundum, quod soli principi sacerdotum solemni accessu patebat, atque intus inspexit lucernam & mensam, & thymiamata, & tabulas testamenti : superque eas Cherubim, & multitudinem aromatum dispersam. & sacra pecunia talenta duo millia, in quibus quamplurimum auri esset, integer tamen ab omni cupiditate, vel ipsa, vel si qua sacrorum vasorum inventa sunt, intacta servari præcepit.*

4. *Nullas intus deûm effigies.*] Nos *nulla intus deûm effigie, vacuam* &c. *Rhenanus.* prævaleat vetus lectio

5. *Euphratem.*] Euphrates, fluvius Armeniæ, Asiæ minoris, Syriæ, Assyriæ, Arabiæ desertæ &c. regionum ; ubi jungitur cum Tigri fluvio, ambo vocantur *Pasitigris,* & in P[illegible]um sinum se exonerant.

Hodie Euphrates vocatur Turcis *Morat-Son,* & à Francis *Euphrate,* labitur

Judæos C. Sosius subegit. Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Cæsare, Simon quidam regium nomen invaserat. Is à Quinctilio Varo obtinente Syriam punitus. & gentem coërcitam, liberi Herodis tripartito rexere. Sub Tiberio quies. dein jussi à C. Cæsare *effigiem ejus in templo locare*, arma potius sumpsere: quem motum Cæsaris mors diremit. Claudius defunctis regibus, aut ad [1] modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit. è quibus [2] Antonius Felix, per omnem sævitiam ac libidinem, jus regium servili ingenio exercuit, [3] Drusilla Cleopatræ & Antonii nepte in ma-

INTERPRETATIO.

Antonius Herodi regnum concesserat, & victor Augustus adauxit. Post obitum Herodis, haud consulto principe, Simon quidam regium vocabulum usurpaverat. Is à Quinctilio Varo regente Syriam interfectus est, & nationem compressam filii Herodis, diviso in tres partes regno, gubernavere. Sub Tiberio pax. dein cum eis imperasset Caligula, imaginem suam in delubro statuere, potius arma capessere: quod bellum Caligulæ interitus discussit. Claudius, mortuis regibus, vel in arctum restrictis, Iudæam provinciam equitibus Rom. aut libertis concessit; inter quos Antonius Felix per omnem immanitatem atque luxuriam, potestatem regiam servili animo gessit, ducta uxore Drusilla nepte Cleopatræ

NOTÆ.

per Armeniam recentiorem, Natoliam, Souriam, Diarbeck, Beriaram seu Arabiam desertam &c. regiones imperii Turcici Asiatici &c.

Ubi vero conjungitur cum fluvio Tigri, ambo vocantur ab Arabibus recentioribus *Schat-el-Arab*, & deinde in sinum Balsoræ se exonerant. *Tillemon.*

1. *Ad modicum redactis.*] Id est, ad tenuem aliquam portionem regni, veluti Tetrarchiam. Sic enim Romani regna partiebantur inter plures, ut potentiam & opes regum infringerent, sicque facilius in obsequio continerent.

2. *Antonius Felix.*] Qui veluti regem se ferebat, non tam quia Drusillam neptem reginæ Cleopatræ duxerat, quam quia Pallas frater ipsius in flagranti gratia, & qui consuetudine stupri cum Agrippina, & socordia Claudij tum præpollebat.

3 *Drusilla Cleopatræ.*] Progener ergo erat Antonij, cum maritus esset neptis Antonij ex Cleopatra. Claudius vero natus ex Druso & Antonia minore, nepos fuit Antonii.

Indignatur itaque Cornelius, ejusdem Antonij fuisse progenerum Felicem, & nepotem Claudium; illum libertum, hunc vero principem Romanum, utrinque ex nobilissimis familiis genitum. *Ferrett.*

Antonius Felix Judææ procurator, Drusillæ maritus fuit, Actis Apostolorum 14. ea vero Cyprus & Agrippæ filia erat: ipsaque Cyprus ex Cleopatra & Marco Antonio nata. Sic Felix Antonii progener, Claudius Cæsar ex Druso Germanico & Antonia minore natus, hæc Marci Antonii ex Octavia filia, ideo dicitur fuisse Antonij nepos. *Vertran.*

Drusilla Cleopatra.] Dicitur *trium reginarum maritus* Felix, & Josepho *Claudius* appellatur, ob Claudium scil. patronum, & *Antonius*, ab Antonia patrona quæ mater Claudij. Ille uxores duxerat tres, non quæ proprie reginæ essent (si Drusillam excipias) sed quæ regio sanguine ortæ essent, & filiæ regum. nam v. c. Berenice regina dicitur, & tamen non video habuisse regnum, sed tantum forte provinciam aliquam, seu partem modicam Judææ. de

trimonium

trimonium accepta: ut ejusdem Antonii, Felix progener, Claudius nepos esset. Duravit tamen patientia Judæis, [1] usque ad Gessium Florum procuratorem. Sub eo bellum ortum. & comprimere cœptantem [2] Cestium Gallum Syriæ legatum, varia prælia ac sæpius adversa excepere. Qui ubi fato, aut tædio occidit; missu Neronis, Vespasianus fortuna famaque & egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnesque præter Hierosolyma urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus civili bello intentus, quantum ad Judæos per otium transiit. Pace per Italiam parta, & externæ curæ rediere. Augebat iras, quod soli Judæi non cessissent. Simul manere

INTERPRETATIO.

& Antonij: ita ut Felix esset progener ejusdem Antonij, & Claudius nepos. Mansit tamen tolerantia Iudæis, usque ad Gessium Florum procuratorem. Sub illo bellum exarsit, & coërcere incipiens Cestius Gallus rector Syriæ, diversa certamina commisit, & sæpius prospera. Qui postquam sua morte, aut ægritudine animi interiit; jussu Neronis Vespasianus fortuna famaque, & acribus ministris, intra duos annos, omnem regionem, cunctaque oppida præter Hierosolymam, victricibus legionibus obtinebat. Sequens annus, civilibus armis occupatus, quod spectat ad Iudæos, per quietem elapsus est. Rebus in Italia compositis, simul externa sollicitudines revertere. gravabat indignationem, quod soli Iudæi non paruissent. Etiam magis expedire credebatur, retineri apud legio-

NOTÆ.

qua re tamen nihil reperio, nec fuit etiam uxor regis. nam de nuptiis Titi sic non cogitasset. & sic video filios præcipue natu majores Regum, passim dici reges, etiam cum imperium nondum adepti essent. Sic Pacorus filius Orodis regis Parthorum, rex appellatur ab auctoribus, forte sic quia ordo nascendi & verecundia ætatis eos certo imperio destinabat. Sic Epiphanes dicitur Tacito hisce libris rex, qui scilicet pugnans pro Othone vulneratur, licet filius tantum fuerit Antiochi Comagenorum regis.

1. *Usque ad Gessium Florum.*] Primus Cæsaris procurator Judææ cum imperio Pontius Pilatus præfuit, à Tiberio missus, cum scil. Judæa pulso in exilium Archelao, in formam provinciæ redacta esset.

Deinde à Cæsaribus investiti Tetrarchæ, per aliquot annos in illa regnarunt. tandemque ad procuratores administratio rediit: hique ex ordine fuere, Felix, Albinus, Festus & Florus. *Vergrannius.*

2. *Cestium Gallum.*] Idem Suetonio narratur Vespas. capite 4. *Iudæi rebellarunt, cæsoque præposito, legatum insuper Syriæ consularem, suppetias ferentem, rapta aquila fugarunt.*

In Josepho hæc ipsa, & plane omnia vide. Sed quis tamen *præpositus* ille *cæsus*? Ita enim Suetonius, nec rem tam notabilem vel Josephus, vel Tacitus dixere. Imo ille plane contra: dicit Florum, qui tunc *præpositus* fuit, evasisse, & bellum iis fecisse.

An *cæsoque præsidio*. Ita enim Eutropius, qui sua solet ex Tranquillo describere: *Extinctis Romanis præsidiis, legatum quoque Syriæ suppetias ferentem, rapta aquila fugarunt,* sunt ipsa, ut vides, Tranquilli.

An verius, *Gessiumque Florum* (id ei nomen) fugatum, ac tum etiam Cestium Gallum? *Lipsius.*

Recte apud Sueton. *Cæsoque præposito.* quia scil. cohortes quæ in præsidiis erant, *cæsæ* sunt, & licet ille evaserit cædem aut cladem, tamen sic pro *cæso*

apud exercitus Titum, ad omnes principatus novi eventus caſuſve
11 utilius videbatur. Igitur caſtris, uti diximus, ante mœnia Hieroſolymorum poſitis, inſtructas legiones oſtentavit. Judæi ſub ipſos muros ſtruxere aciem, rebus ſecundis longius auſuri, & ſi pellerentur, parato perfugio. Miſſus in eos eques [1] cum expeditis cohortibus, ambiguè certavit. Mox ceſſere hoſtes, & ſequentibus diebus crebra pro portis prælia ſerebant: donec aſſiduis damnis, intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum verſi. neque enim dignum videbatur, famem hoſtium opperiri. poſcebantque pericula, pars virtute, multi ferocia, & cupidine præmiorum. Ipſi Tito Roma, & opes, voluptateſque ante oculos; ac ni ſtatim Hieroſolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem arduam ſitu, opera moleſque firmaverant, quis vel plana ſatis munirentur. Nam duos [2] colles immenſum editos claudebant muri per artem obliqui, aut introrſus ſinuati: ut latera oppugnantium, ad ictus pateſcerent. [3] Extrema rupis abrupta: & turres, ubi mons juviſſet, in ſexaginta pedes; inter devexa, in

INTERPRETATIO.

nos Titum, ad omnia imperii recentis eventa & accidentia. Itaque Titus caſtra metatus, uti memoravimus, ante muros Hieroſolymorum, ordinatas in acie legiones monſtravit. Iudæi pro ipſis munimentis direxere aciem, rebus proſperis ulterius progreſſuri, & ſi vincerentur, prompto receptu. Miſſus in illos equitatus cum expeditis cohortibus, ancipiti Marte pugnavit. Dein abſceſſere hoſtes, & proximis diebus frequentes pro portis pugnas conſerebant: donec continuis cladibus, intra muros redigerentur. Romani ad oppugnat flexere. neque enim decorum credebatur, expectare penuriam hoſtium. poſtulabantque diſcrimina, pars fortitudine, plerique audacia & cupiditate opum. Ipſi Tito Vrbs ob oculos, & divitiæ deliciæque; ac niſi confeſtim oppidum corrueret, moram injicere vetus putabatur. Sed civitatem inacceſſam ingenio loci, munimenta aggereſque muniebant, quibus vel in plano ſita oppida ſatis firmarentur. Quippe duo montes admodum ſublimes cingebantur muris de induſtria obliquis, aut interius inflexis, ut latera obſidentium ad vulnera detegerentur. Extrema collium abſciſſa: & turres, ubi juga faverent, ad ſexaginta pedes erectæ; inter declivia uſque ad

NOTÆ.

habitus eſt, & ſic vulgata fama, hiſtoriaque ſcripta ex rumoribus. unde & ſumpſit Suetonius, ut ſolet. Sic vulgatus rumor, olim Pæto duce, ac Nerone imperante, miſſas ſub jugum legiones à Parthis. & rem ut certiſſimam, ſtatim affirmat Suetonius, cui judicium & trutina Taciti ſæpe defuit.

1. *Cum expeditis cohortibus.*] Sic vertunt, quaſi illæ cohortes, levis armaturæ miles eſſet, ut Cretenſes & Arabes qui optimi ſagittarii. Sed forte erant validiſſimæ cohortes ſociorum, aut etiam legionariorum quæ ſeparatæ mererent ab aquila. ſæpe certe pugnaciſſimos & promptiſſimos eligebant, armatura tamen gravi.

2. *Colles immenſum editos.*] Uſurpat *immenſum* adverbialiter. ſic libro Annalium 15. *Nunciavere accolæ Euphratem nulla imbrium vi, ſponte & immenſum attolli.* Rhen.

3. *Extrema rupis.*] Vertunt: *alta rupis.* poſſit intelligi illa ora ſeu pars rupis quæ declivis & pendens in ſumma præcipitia quæ ex illa parte erant, ut

centenos vicenosque attollebantur : mira specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia, regiæ circumjecta. conspicuoque fastigio [1] turris *Antonia* in honorem M. Antonii ab Herode appellata. Templum in modum arcis, propriique muri, labore & opere ante alios. ipsæ porticus, quis templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cavati sub terra montes : & piscinæ cisternæque servandis imbribus. præviderant conditores ex diversitate morum, crebra bella. inde cuncta, quamvis adversùs longum obsidium : & à Pompejo expugnatis, metus atque usus pleraque monstravere. Atque per [2] avaritiam Claudianorum temporum, [3] empto jure muniendi, struxere muros in pace, tamquam ad bellum : magna colluvie, & cæterarum urbium clade aucti : nam pervicacissimus quis-

12

INTERPRETATIO.

centenos vicenosque sublata : admirabili prospectu, & procul aspicientibus aquales. Alii interius muri, palatio circumsepti. insignique fastigio turris [1] Antonia, *in decus M. Antonii ab Herode sic vocitata. Delubrum ad instar propugnaculi, propriaque munimenta habere, & arte aliis precellebant. ipsa porticus, quibus delubrum cingebatur, eximium munimentum. Scaturigo perennium undarum, effossi sub terra colles : & piscina cisternaque retinendis pluviis* comparatæ. *intellexerant conjeceruntque fundatores, ex dissimilitudine ritûs fore frequentia bella : ideoque disposita omnia, licet adversus diuturnam obsidionem; & cum à Pompejo bello capti fuerunt, formido, & experientia* obsidionis *plurima docuere. Et per avaritiam Claudiani principatus, pretio obtenta facultate muros struendi, ædificarunt propugnacula in pace, velut ad bellum: immensa colluvione* hominum. *& aliorum oppidorum excidio adolevere: quippe ferocissimus quisque*

NOTÆ.

ea describit Egesippus, & quâ rupe structæ erant turres & mœnia. *per extrema* potest etiam intelligi infima pars, aut certe summa, quæ muros eorumque fundamenta fulciret.

1. *Turris Antonia.*] Fuit arx firma & munita, à septentrione templo adjacens, in secunda parte urbis Jerusalem, quæ dicebatur *Filia Sion.* vel *Civitas inferior* ex Terra Sancta Adrichomii pag. 152. num. 29. *Tillemon.*

2. *Avaritiam Claudianorum temporum.*] Quia tum regnabat Agrippina mulier impotens & grassabantur liberti opulentissimi, egentissimo principe. Congerebat opes, velut *in subsidium* Agrippina. lib. 13 13. *Suarum opum quæ haud procul imperatoris aberant, copias tradebat filio.*

3. *Empto jure muniendi.*] Observandum ex hoc loco per avaritiam Claudianorum temporum venditum, quod secuti principes soliti sunt petentibus gratuito concedere.

Et sanè quod veteres suo injussu muros extrui nolebant, & M. Aurelius Antoninus, præsides vetuit se inconsulto permittere, ideo institutum arbitror, quod ut libro 7. superiori Tencteri ad Agrippinenses dicebant, muri coloniæ cum munimenta servitii sint, si clausos iis cives teneas, virtutis obliviscuntur. Ad hæc murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat, inquit Seneca de Benef. libro 6.

Quare quod honori commodoque civitatum cederet, id avari principes vendiderunt, liberales concesserunt

Itaque Galba inter civitates Hispaniarum & Galliarum, quæ cunctantius sibi accesserant, quasdam murorum destinctione punivit, ut ait Suetonius. *Vertran,*

que illic perfugerat, eoque seditiosius agebant: [1] Tres duces, totidem exercitus. Extrema & latissima mœnium Simon, mediam urbem Joannes, quem & [2] Bargioram vocabant; templum Eleazarus firmaverat. Multitudine & armis Ioannes, ac Simon; Eleazarus, loco pollebat. Sed prælia, dolus, [3] incendia inter ipsos, & magna vis frumenti ambusta. Mox Ioannes, [4] missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones civitas discessit, donec propinquantibus Rom. bellum externum concordiam pareret.

INTERPRETATIO.

illuc concesserat: ideoque majori discordia agitabant. Tres ductores, totidem agmina. Vltimos & amplissimos murorum Simon insederat, mediam civitatem Joannes, quem & Bargioram appellabant, sacram arcem Eleazarus occupaverat. Numero & armis præpollebant Ioannes ac Simon; Eleazarus ingenio loci prævalebat. Sed pugna, fraudes, ignesque inter ipsos, & magna copia annonæ cremata est. Dein Joannes, missis obtentu sacrificiorum, qui Eleazarum, agmenque illius contrucidarent, delubrum occupat. sic in duas partes urbs distracta est, donec imminentibus Romanis, arma externa ad

NOTÆ.

Forte id quidam prohibuerunt, ut mox venderent, alii omnino vetuerunt exstruere muros, quia fidem suspectarent. Alii vindicarunt rebelliones destructione murorum. nunc dominantes exstruunt validas arces, quibus vindicent, & contineant rebelles opidanos.

1. *Tres duces.*] Egesip. lib. 5. cap. 1. *Anno primo delati imperii Vespasiano, bellis asperis Iudæa & seditionibus domesticis lacerabatur, nec per hiemem inducias malorum egerat, quando solent bellorum sæva requiescere: quin etiam tertius ei tyrannus Eleazarus accesserat, quasi emendaturus vitia superiorum* &c.

2 *Bargioram.*] Recte, *Bargioram*: Hebraico vocabulo significante emphatikōs illum *Gioræ filium.* Cæterum Josippo non *Ioannes*, sed *Simon filius Gioræ* dicitur. ille scilicet qui Hierosolymis principatum tenebat, solusque in triumpho Vespasiani patris & filij supplicio affectus est. *Vertran.*

Sed qui Joannes is dicitur Bargioræ sive Gioræ filius? qui Giscalenus & filius Liviæ; Josephus libro 6. 26. & libro 4. 4. & 5. bell. Jud. hæc verba, *quem Bargioram vocabant*, continuanda sunt cum illis, *Simon.* nam is vere filius Gioræ. Joseph. lib 5 7 & 9. & lib.6. 1. bell. Jud. *Salinerius.*

Non necesse est in omnibus convenire Tacitum cum Josepho, & præsertim in nominibus propriis. Ita apud Xiphil. appellatur iste *Barphoras*, qui hic *Bargioras.* quid mirum? Græci auctores sic maxime turbant, invertuntque vocabula propria gentium, urbium, hominum, &c.

3. *Incendia inter ipsos, & magna vis frumenti ambusta.*] Egesip. lib. 5 cap. 1. *Vbi parcebant telis, ignes jaculabantur, qui comprehensis tectorum fastigiis, depascebantur domos, quæ referta frugibus cæterisque subsidiis alimentorum ad belli tolerantiam prolixioris, pariter exurebantur: majoraque pabula incendio dabantur.*

4 *Missis per speciem sacrificandi.*] Egesip. lib. 5. cap. 5. *Namque Paschalis interventu celebritatis, subornatis plerisque Joannes, qui quasi observationis gratia templum adirent, & tanquam fossis data ingrediendi copia, dolum patravit. Ingressi enim specie civili, sed inter se armati, rejectis exuviis, gladios attollunt loricato pectore, . . . casi illic multi mortales.*

[1] Evenerant prodigia, quæ neque hostiis, neque votis piare fas habet 13
gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cœlum [2] concurrere acies, [3] rutilantia arma, & subito nubium [4] igne collucere templum. [5] Expassæ repente delubri fores, & audita major humana vox, [6] *Excedere deos*: simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum

INTERPRETATIO.

consensionem pacemque incitaret. Exhibita erant ostenta, quæ neque victimis, neque precibus procurare licet genti superstitioni addictæ deorumque *cærimoniis infensæ. Adspecti in cœlo conserentes pugnam exercitus, micantia tela, & repentinis nubium flammis coruscare delubrum. Aperta derepente templi valvæ, & excepta est vox omne mortali validior,* Migrare deos; *simul* auditus *ingens tumultus exeuntium. Quæ pauci in*

NOTÆ.

1. *Evenerant prodigia.*] Puto, intelligit, Judæos non potuisse procurare illa prodigia, quia superstitiosi erant. & religionibus deorum adversi. vel tanta erant illa portenta, ut nullis hostiis, nullis piaculis, aut cæremoniis piari, exorari, aut averti possent, & præsertim à tali gente prava & superstitioni dedita.

2. *Concurrere acies.*] Egesip. 5. 44. *Ante solis occasum subito visi in nubibus currus & acies armata, quibus totius Judaa regionisque ejus urbes incursarentur.*

3. *Rutilantia arma.*] Egesip. 5. 44. *Per annum ferme supra templum ipsum cometes, passim ignis & gladij quamdam preferens similitudinem.*

4. *Igne collucere templum.*] Egesip 5. 44 *Visus est autem* (ignis) *priusquam populus à Romanis sese dissociaret. Ipsis autem Pascha diebus, Xantici mensis octava die, & per singulas noctes, hora circiter nona, templum & ara ejus ita lumine refulgebat, quasi dies esset, per dimidium ferme hora quotidie manens: quod vulgus interpretabatur, cumulanda gentis indicium videri. eoque impulsi sunt, tanquam tempus foret libertatis recipienda.*

5. *Expassa delubri fores.*] Egesip. 5 44. *Orientalem quoque portam interiorem solido are gravem, qua soleret ad vesperam viginti virorum multo claudi labore, obseratam vectibus ferreis, per aliquos noctes sponte reseratam, & vix postea à custodibus clausam. Id quoque arbitrabantur plerique futurorum signum bonorum, quibus ingressuris porta aperiretur.*

6. *Excedere deos.*] Si sacra profanis miscere licet, hoc maxime metuebant Ethnici veteres. Scil. quasi deserentibus diis, hostibus in exscidium permissi videbantur. At hoc de Angelis templum relinquentibus intellexit Josephus. De hoc metu gentium Plutarch. problem. Rom. *Cur deum illum, cujus in tutela urbem esse dicunt, sive masculus is est, seu fœmina, & quærere & nominare nefas esset?*

Hoc enim ita esse religione confirmant, Valerium Soranum male periisse dicentes, quod numinis nomen efferre ausus est. An quod Latinorum quidam monumentis tradiderunt, evocationes quasdam ac deorum veneficia esse putaverunt, quibus quoniam ipsi hostium deos evocare, & ad se traducere consuevissent, ne idem ipsi paterentur, magnopere verebantur? Quemadmodum igitur Tyrij vincula statuis injiciunt, alij vero sponsores petere dicuntur, si quem deorum ad lavacrum, aut purgationem aliquam deducunt: Sic Romani quod arcanum & incognitum esset dei nomen, firmissimam ac tutissimam dei custodiam esse crediderunt. An sicut Homerus finxit: Terra vero communis est hominum, ut homines deos omnes colant ac venerentur, terram communiter habentes: sic veteres Romani deum salutis authorem celaverunt, quod non eum solum, sed omnes deos à suis civitatibus honorari voluerunt?

Excedere deos.] Egesip 5. 44. *In ipsa autem Pentecostes solemnitate ingredientes sacerdotes in templi interiora nocturn*

trahebant: pluribus persuasio inerat, [1] antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens, profectique Iudæa rerum potirentur. quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, [2] more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, [3] ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum omnis ætatis, [4] virile ac muliebre sexus, [5] sexcenta

INTERPRETATIO.

formidinem accipiebant: pluribus indita erat opinio, vetustis antistitum libris haberi prædictque, futurum ea ipsa tempestate, ut prævalleret Oriens, venientesque ex Judæa imperium adipiscerentur, quæ ambiguitates significaverunt Vespasianum ac Titum. Sed populus, pro more ambitionis mortalium animis insita, tantam fortunæ amplitudinem per interpretationem sibi adrogantes, ne improsperis quidem ad certiora flectebantur. Nu-

NOTÆ.

tempore, ut sacrificia assueta celebrarent, primo metum quemdam sensisse se prodiderunt, & sonum auditum, postea etiam audisse repentina voce clamantum: Transeamus hinc.

1. *Antiquis sacerdotum litteris.*] Sic Egesip 5. 44. *Inter quæ illud præcellentissimum, quod in literis atque vetustis, quas sacras vocabant, manebat impressum, quod secundum illud tempus futurus esset vir, qui de regione eorum imperium assumeret in orbem terrarum. Quæ res eos in tanto furore posuit, ut sibi non solum libertatem, sed etiam regnum pollicerentur.*

Sic omnia loca tum temporis plena fere superstitionum & vanitatis. Nam eodem tempore Druidæ Gallorum, & fatidicæ virgines Germanorum, etiam & Hispanorum, sibi pollicebantur invicem imperium. quod certe contigit, sed aliter quam pro spe votisque gentium, & ad breve tempus, quasi ut illuderentur, Hispani in Galba, Galli & Germani in Civili, forte & etiam in Vitellio, cui etiam Druida fœmina prædixerat imperium teste Suetonio. quod gentibus ac ducibus exitio fuit, paulo minus tamen quam Judæis.

2. *More humanæ cupidinis.*] Id est, ex natura seu ingenio hominum, qui id quod cupiunt, certo eventurum volunt, credunt. sic obscura & incerta credimus, insequimur, dum interim certa perdimus.

3. *Ne adversis quidem.*] In tantum occæcati Judæi. ne adversis quidem flectebantur, ut verum agnoscerent, ac resipiscerent. imo pervicaciores fiebant. *Adversa* erant vera, certa, instantia. & tamen ab incertis, vanis, falsisque commentis dimoveri non poterant.

4. *Virile ac muliebre sexus.*] Sic Florentinus quarto casu. Et si vulgari non malè, *virilis ac muliebris sexus*, secundo casu. *Pichena.*

5. *Sexcenta millia fuisse accepimus.*] Josephus, Zonaras & Jornandes *undecies centena millia* periisse obsidione illa elate tradunt. Periisse, inquam, fame, morbo, ferro.

Nam Sulpicio Severo fidem vix habeo, qui *numerum peremptorum, ad undecies centena millia profert, capta vero centum millia ac venundata.* Sed peremptos fortasse largius accepit, & nostro illo sensu. *Lipsius.*

Sexcenta millia fuisse.] Suo fato totidem mortui sunt intra muros. Egesip. 5. 25. *Quæ autem sepultura, nisi ut de muro cadavera dejicerentur? Post ipsum plerique non ignobiles viri confugientes ad Titum, sexcenta millia defunctorum fuisse, quæ per portas elata, numerata sint, commemorabant.* Et cap. 49. *Cæsa per omne tempus obsidionis innumera millia, decies centena millia (centum & decem myriades ut plerique asserunt) Judæorum tamen omnium, sed non omnium ejusdem regionis & loci, quia eo undique convenerant tempore Paschalis festivitatis.*

millia fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent. & [1] plures, quam pro numero, audebant. [2] Obstinatio viris feminisque par: ac si transferre sedes cogerentur, major vitæ metus quam mortis. Hanc adversus urbem gentemque Cæsar Titus, quando impetus & subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, & quies præliorum fuit: donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur. At Civilis post 14
malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit: [3] tutus loco; & ut memoria prosperarum illic rerum, augescerent Barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis, [4] adventu secundæ & XVI. & XIV. legionum.

INTERPRETATIO.

merum obsessorum omnis ætatis, aut sexus, sexcenta millia exstitisse comperimus. Arma omnibus qui apti bello essent, & plures quam pro multitudine irruebant. Pervicacia viris mulieribusque æqualis, ac si mutare solum adigerentur, major vitæ formido, quam interitus. Adversus hanc civitatem nationemque decrevit Titus Cæsar pugnare aggeribus & vineis, quandoquidem natura loci ardorem animi insultumque & repentina præliorum negaret. Distribuuntur legionibus labores, & cessatum à præliis fuit, donec omnia capiendis oppidis adinventa apud antiquos, aut novis artibus, pararentur. At Civilis, post adversum apud Treveros certamen, instauratis per Germaniam copiis, substitit apud Vetera castra: fretus loco; & ut recordatione secundarum illic rerum, adcresceret barbarorum ferocia. Eodem ingruit Cerialis, *auctis copiis,*

NOTÆ.

Captivi abducti ad nonaginta septem millia, &c.

Sexcenta millia.] Parcus hic est in numero obsessorum referendo. Josippo obsessi ad vicies centena & septuaginta millia fuerunt. Cum ad festum azymorum eo ex omini Judæa convenissent. *Vertranius.*

1. *Plures quam pro numero.*] Id valet, fuere obsessi *sexcenta millia*: credas quartam aut circiter partem (pro communi ratiocinatione) arma tulisse: at hic aliter fuit, & plures impetu atque ardore ceperunt. Qui? infra aut supra legitimam ætatem, pueri senesque. *Lipsius.* Adde & feminas ipsas, forte & sacerdotes.

Plures quam pro numero audebant.] *Plures quam*, &c. quod explicat statim cum dicit: *obstinatio viris feminisque par.*

2. *Obstinatio viris.*] In prælio non solum obstinati, sed etiam in suppliciis. Egesip. lib. 5. 18. *Capiebantur innumeri, quingenti ferme ad diem cruciabantur, campesque ante urbem, miserabilis pompa ordine prætexebant, ut de muris aspicerentur.*

3. *Tutus loco.*] Non quia ingenio aut natura munita essent *Vetera*. Nam supra hist. 4. 23. *Pars castrorum in collem leviter assurgens, pars æquo adibatur. Quippe illis hibernis obsideri, premique Germanias Augustus crediderat*, &c. Attamen ea munimenta erant arte & manu firmata; sed longe magis memoria secundarum illic rerum nitebatur Civilis.

4. *Adventu secunda & XVI. & XIV. legionum.*] At sextadecima jamdudum cum Ceriali. Nam ex iis erat, quæ in verba Galliarum adactæ, dein pœnitentia reversæ ad prius sacramentum Lege: *sexta*, quæ ex Hispania missa, ut clarum est ex libro præcedenti, & aperte infra in cohortatione ante pugnam *Mercerus.*

Adventu secunda & XVI.] Forte ibi legendum *decima & sexta*. Nam hæ duæ

[1] Cohortesque & alæ jampridem accitæ, post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctator. Sed [2] arcebat latitudo camporum, [3] suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, [4] cujus objectu revolutus amnis; adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola; & nobis adversa. quippe miles Romanus armis gravis, & nandi pavidus: Germanos fluminibus suetos, [5] levitas armorum, & proceritas corporum attollit. Igitur lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum cœptum certamen. deinde orta trepidatio, cum præaltis paludibus arma equique haurirentur Germani notis vadis persultabant, omissa plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes. [6] neque ut in pedestri acie, cominus certabatur, sed tamquam navali pugna; vagi inter undas, aut si quid stabile occurrebat, [7] totis illic cor-

INTERPRETATIO.

adventu legionum secunda, & sextadecima, & quartadecima. Cohortesque, & ala jam diu accersita, festinaverant post victoriam. Neuter ducum moras nectebat. Sed prohibebat amplitudo terrarum suapte natura humidarum. Adjecerat Civilis obliquum Rheno aggerem, cujus obice repulsus fluvius, vicina inundaret. Ea loci natura, ambiguis æstuariis fallax, & nobis iniqua. etenim miles Rom. gravis armis, & natandi trepidus erat; Germanos amnibus assuetos, levis armatura & magnitudo corporum erigit. Itaque oppugnantibus Batavis, strenuissimi quique nostrorum suscepere prælium. Mox incessit consternatio, cum arma & equi profundis stagnis absorberentur. Germani cognitis æstuariis assultabant, sæpe prima acie relicta, invadentes latera & postremum agmen. neque dimicabatur è proximo, tanquam in terrestri pugna, sed velut prælio navali palati & errabundi inter aquas, vel si quid firmum se offerret, totis illic viribus

NOTÆ.

legiones cum temporis accitæ ex Hispania erant; an vero simul adventarint dubium est.

1 *Cohortesque & alæ.*] Intelligit auxilia sociorum quæ fortunam partium speculantes cunctabantur. At nunciatâ victoriâ, iter maturaverant; quippe cohortes jam pridem accitæ; quia nempe alias victos spreturæ, nunc victoribus certatim adjunguntur & adfluunt.

2. *Arcebat latitudo.*] Non præcise *latitudo* camporum arcebat, sed latitudo madentium humentiumque camporum.

3. *Suopte ingenio humentium.*] Sic Virg. 2 Georgicon, *Nunc locus arvorum ingeniis.* Plinius libro 14. *Ad cæli mores solique ingenia.* Salustius lib. hist. 3. *Castrisque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur.*

4. *Cujus objectu... superfunderetur.*] Non tamen patet, superfusum tunc amnem, quia scil. victores è prælio discessere Germani, aut certe superiores. Et id forte extremæ necessitati reservabat Civilis.

5. *Levitas armorum.*] Quia fere intecti Germani pugnabant. Sic libro de mor. German. 6. *Nudi, aut sagulo leves, nulla cultus jactatio: scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt, paucis loricæ: vix uni alteri ve cassis, aut galea.*

Prælongas tamen & enormes hastas ferebant. Sed quibus industrie utebantur per illas paludes; at Romani gravi ornatu instructi, brevibus gladiis & hastis non perinde pollebant, ut iniquis locis.

6. *Neque ut in pedestri acie.*] Qua scil. miles servaret ordinem stationemque, & qua sibi invicem cohærerent, parique gradu simul moverentur, sed tum diducebantur invicem, vagi per undas & per incerta paludum.

7. *Totis illic corporibus.*] An quia corporibus

poribus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen quam pro tumultu cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Ejus prælij eventus, utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum [1] summæ rei discrimen erexit. Civilis [2] instare fortunæ; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat. nox apud Barbaros cantu aut clamore; nostris per iram & minas acta. Postera luce Cerialis equite & [3] auxiliariis cohortibus frontem explet: 16
in secunda acie, legiones locatæ, dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine, sed [4] cuneis astitit. Batavi Cugerniq; in dextro; læva ac propiora fluminis Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis *veterem Rom. nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: ut perfidum, ignavum, victum hostem, in æternum exscinde-*

INTERPRETATIO.

contendentes, saucij cum validis, gnari nandi cum imperitis, in mutuum exitium involuebantur Minor tamen clades quam pro trepidatione fuit: quia Germani non audentes stagnum prætervehi. in munimenta sua revertêre. Istius certaminis exitus, incitavit utrumque ductorem, dispari animorum affectu, ut propere summam belli prælio deciderent. Civilis sequi fortunam volebat; *Cerialis obliterare dedecus. Germani rebus secundis audaces, Romanos flagitij rubor accenderat. Nox Barbaris transacta tripudiis, aut ululatu, Romanis per iracundiam,* ac minas in hostem. *Posterâ die Cerialis disponit in prima acie equitem & cohortes sociorum: in secunda legiones constituta, dux sibi reservaverat lectissimos ad subita* belli. *Civilis haud extenta acie, sed per cuneos instruxit agmen. Batavi Cugerniq: in dextro latere; Transrhenani occupavere sinistra & vicinιora Rheno. Oratio ducum, non ritu concionis apud omnes, sed ut singulos suorum accedebant. Cerialis* antiquum populi Rom. decus, veteres novasque victorias *prædicabat*, ut in perpetuum exterminarent hostem infidum, inertem, ac pro-

NOTÆ.

to impetu totoque nisu corporis illuc succederent? An quia omnes simul illuc concurrebant? ita ut præ turba in eundem locum confluente, in mutuum exitium se traherent, ita ut nandi imperiti, peritos secum abriperent, saucij integros, an forte utrumque, quia omnes illuc connitebantur totis viribus, seque invicem in gurgites abstraherent?

1. *Summæ rei discrimen.*] Id est, prælium, quo summam belli fortuna aut virtus decideret.

2. *Instare fortunæ.*] Quæ secunda fuerat, & qua aspirante, vicerat Germanos ultimo prælio.

3. *Auxiliariis cohortibus frontem explet.*] Observa Romanos fere semper instruxisse socios in prima acie, ut & patet ex hoc loco. Sic etiam in prælio Antonij Primi adversus Vitellianas legiones, Suevi primi in acie dispositi.

Sic & in prælio Agricolæ adversus Britannos, ut scil. sanguine externo barbaros vincerent, aut saltem primam ferociam retunderent. Tac Agric. 35. *Ita disposuit, ut peditum auxilia quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent... ingens victoria decus citra Romanum sanguinem bellanti, & auxilium, si pellerentur* legiones nempe.

4. *Cuneis astitit.*] Sic fere Germani. Tac. lib. de mor. German. 6. *Acies per cuneos componitur.*

postquam [1] Macedones præpotuere, [2] rex Antiochus demere superstitionem, & mores Græcorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est. nam ea tempestate [3] Arsaces desciverat. Tum Judæi Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (& Romani procul aberant) sibi ipsi reges

INTERPRETATIO.

Judæi. Ubi Macedones imperavere, rex Antiochus auferre religionem, & ritus Græcorum præscribere conatus, Parthorum armis impeditus est, quominus fœdissimam gentem ad meliora flecteret. quippe eo tempore Arsaces defecerat. Tum Judæi contusis Macedonum viribus, Parthorum nondum coalitis aut firmatis (& Romani longe distabant) sibi ipsi reges constituere. qui inconstantia ple-

NOTÆ.

pars *Indiæ* citerioris, pars Scythiæ magnæ, ubi *Sacæ* & *Caspii* populi, his etiam addendi *Arabes* sub clientela tegum Persarum.

In Africa, *Libya*, *Ægyptus*, & pars *Æthiopiæ* his adjacens. In Europa, *Thraces* & *Getæ* populi aliquando victi à Persis, & *Insulæ* maris *Ægæi* usque ad oram Thessaliæ, tributum pendebant regi Persarum.

Hodie hic sunt, regnum *Persiæ*, *Turcicum imperium Asiaticum* cum *Georgia* forsan integra, pars imperii *Magni Mogolis*, & pars occidentalis *Magnæ Tartariæ*, ad mare Caspium, quibus addi potest *Arabia*, in Asia. In Africa recentiore, regnum & desertum *Barca*, *Ægyptus* sive *Egipte*. pars *Abyssinia* & forsan pars *Nubia* his vicina.

In Europa, pars quædam *imperii Turcici* versus septentrionem & in Archipelago.

Postquam *Persæ* victi sunt à *Græcis*, mansit tamen nomen *imperij Persarum*. hoc nomine comprehendebantur variæ regiones Asiæ, veluti Media, Parthia Bactriana, Aria, Persis & Assyria quæ antea partes erant monarchiæ Persarum, postea verò fuerunt monarchiæ Græcorum. de hoc *imperio Persarum*. vide notas ad annales lib. 6. cap 31. tomo 2. p. 60. *Tillemontus.*

1. *Macedones prapotuere.*] Tertia monarchia, fuit Græcorum sive Macedonum, complectebatur partem Europæ, Asiæ, & Africæ.

In Europa, *Græcia* omnis, pars Illyrici, ubi *Thraces* & *Triballi* populi. aliquando etiam *Daci* victi ab Alexandro Magno rege Macedonum &c.

In Asia, *Asia minor* peninsula, *Cyprus* insula, *Syria* regio, pars *Arabiæ*, imperium *Persarum*, sub quo nomine censentur *Media*, *Bactriana*, *Persis*, *Assyria* &c. pars *Indiæ* ad occidentem Gangis fluvii.

In Africa, *Libya*, & *Ægyptus* regiones. post mortem Alexandri Magni regis Macedonum &c. hæc monarchia divisa fuit in varia regna & præfecturas, usque ad tempora quartæ monarchiæ quæ est Romanorum.

Hodie in hoc tractu sunt, pars major *imperii Turcici Europæi* & *Asiatici*. *Arabia*, pars occidentalis imperii *Magni Mogolis*, pars quædam *Magnæ Tartariæ* ad occidentem & prope Persiam, omne regnum *Persiæ*, regnum & desertum *Barca*, atque Ægyptus, ex Matthiæ historia monarchiar. *Tillemon.*

2. *Rex Antiochus.*] De quo Plutar. in Apoph. regum. *Antiocho obsidenti Hierosolyma Judæi, ut maximam suam festivitatem possent celebrare, septem dierum inducias poposcerunt. non id modo concessit, sed & tauros auratis cornibus apparavit, aromatumque copiam, & usque ad portas cum pompa deduxit, traditaque ipsorum sacerdotibus victima, in castra rediit. Quod mirati Judæi, statim post exactos festos dies, deditionem fecerunt.*

3. *Arsaces desciverat.*] Is primus Par-

Imposuere. qui mobilitate vulgi expulsi, resumpta per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque solita regibus ausi; superstitionem fovebant: [1] quia honor sacerdotii, firmamentum potentiæ assumebatur. [2] Ro 9
manorum primus Cn. Pompejus Judæos domuit: [3] templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, [4] *nullas intus deûm effigies, vacuam sedem, & inania arcana.* Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox bello civili inter nos, postquam in ditionem M. Antonii provinciæ cesserant; rex Parthorum Pacorus Judæa potitus, interfectusque à P. Ventidio, & Parthi trans [5] Euphratem redacti:

INTERPRETATIO.

bis ejecti, reciperato per vim regno, exsilia civium, oppidorum exscidia, cædes fratrum, uxorum, parentum, aliaque sueta regibus facinora perpetrare *ausi. ritum tuebantur, quia dignitas sacerdotij* velut *munimentum imperii accipiebatur. Primus Romanorum Cn. Pompejus Iudæos subegit, & jure victoriæ fanum introiit. Hinc increbuit,* nullas intus deorum imagines, vacuum penetrale, & vana mysteria. *Mœnia Hierosolymorum subversa* sunt, *sacra ædes stetit. Dein bello civili inter nos, postquam in potestatem M. Antonij provinciæ* Orientis *venerant: cum Pacorus rex Parthorum Iudæam occupasset, occisusque à P. Ventidio, & Parthi ultra Euphratem repulsi essent, C. Sosius Iudæos domuit.*

NOTÆ.

rhorum opes auxit, tanti imperii conditor, à quo cæteri reges Parthorum & principes Arsacidæ dici cœperunt.

1. *Quia honor sacerdotij firmamentum potentiæ.*] Regiæ majestati adjungebant dignitatem summi pontificis, ut sic augustiores, sanctiores & venerabiliores essent reges utraque potestate nixi, & sic auctoritate apud populos prævalerent: sic & Ethnici Imperatores Romani, non solum, ut tribuni, fuerunt sacrosancti, sed & ideo summum pontificatum sibi vindicarunt, etiam & ipsi Christiani principes usque ad Gratianum, qui tandem profanum decus sprevit.

2. *Romanorum primus Cnejus Pompejus Iudæos domuit.*] Hæc pluribus à Josepho narrantur libro Antiq. 14. 8 primumque Pompejum refert Judæos in Romanorum ditionem redegisse, & postea Crassum; quod à Tacito est prætermissum, in Parthos euntem è templo pecuniam omnem abstulisse, quam Pompejus ne attingere quidem voluerat. *Lupanus.*

3. *Templumque jure victoriæ ingressus est.*] Egesipp. 1. 17. *Denique Pompejus curarum istiusmodi declinans superflua, dum triumpho potius ambusta ambiret, sequentibus sese suorum plurimis, vidit tabernaculum secundum, quod soli principi sacerdotum solemni accessu patebat, atque intus inspexit lucernam & mensam, & thymiamata, & tabulas testamenti: superque eas Cherubim, & multitudinem aromatum dispersam. & sacra pecunia talenta duo millia, in quibus quamplurimum auri esset, integer tamen ab omni cupiditate, vel ipsa, vel si qua sacrorum vasorum inventa sunt, intacta servari præcepit.*

4. *Nullas intus deûm effigies.*] Nos *nulla intus deûm effigie, vacuam* &c. *Rhenanus.* prævaleat vetus lectio.

5. *Euphratem.*] Euphrates, fluvius Armeniæ, Asiæ minoris, Syriæ, Assyriæ, Arabiæ desertæ &c. regionum; ubi jungitur cum Tigri fluvio, ambo vocantur *Pasitigris,* & in P[illegible]m sinum se exonerant.

Hodie Euphrates vocatur Turcis *Morat-Sou*, & à Francis *Euphrate*, labitur

Judæos C. Sofius fubegit. Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Auguftus auxit. Poft mortem Herodis, nihil exfpectato Cæfare, Simon quidam regium nomen invaferat. Is à Quinctilio Varo obtinente Syriam punitus. & gentem coërcitam, liberi Herodis tripartito rexere. Sub Tiberio quies. dein juffi à C. Cæfare *effigiem ejus in templo locare*, arma potius fumpfere: quem motum Cæfaris mors diremit. Claudius defunctis regibus, aut ad [1] modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis aut libertis permifit. è quibus [2] Antonius Felix, per omnem fævitiam ac libidinem, jus regium fervili ingenio exercuit, [3] Drufilla Cleopatræ & Antonii nepte in ma-

INTERPRETATIO.

Antonius Herodi regnum concefferat, & victor Auguftus adauxit. Poft obitum Herodis, haud confulto principe, Simon quidam regium vocabulum ufurpaverat. Is à Quinctilio Varo regente Syriam interfectus eft, & nationem compreffam, filij Herodis, divifo in tres partes regno, gubernavere. Sub Tiberio pax. dein cum eis imperaffet Caligula, imaginem fuam in delubro ftatuere, *potius arma capeffere: quod bellum Caligulæ interitus difcuffit. Claudius, mortuis regibus, vel in arctum reftrictis, Iudæam provinciam equitibus Rom. aut libertis conceffit; inter quos Antonius Felix per omnem immanitatem atque luxuriam, poteftatem regiam fervili animo geffit, ducta uxore Drufilla nepte Cleopatræ*

NOTÆ.

per Armeniam recentiorem, Natoliam, Soutiam, Diarbeck, Betiatam feu Arabiam deferram &c. regiones imperii Turcici Afiatici &c.

Ubi vero conjungitur cum fluvio Tigri, ambo vocantur ab Arabibus recentioribus *Scbat-el-Arab*, & deinde in finum Balforæ fe exonerant. *Tillemon.*

1. *Ad modicum redactis.*] Id eft, ad tenuem aliquam portionem regni, veluti Tetrarchiam. Sic enim Romani regna partiebantur inter plures, ut potentiam & opes regum infringerent, fieque facilius in obfequio continerent.

2. *Antonius Felix.*] Qui veluti regem fe ferebat, non tam quia Drufillam neptem reginæ Cleopatræ duxerat, quam quia Pallas frater ipfius in flagranti gratia, & qui confuetudine flupri cum Agrippina, & focordia Claudij tum præpollebat.

3. *Drufilla Cleopatra.*] Progener ergo erat Antonij, cum maritus effet neptis Antonij ex Cleopatra. Claudius vero natus ex Drufo & Antonia minore, nepos fuit Antonij.

Indignatur itaque Cornelius, ejufdem Antonij fuiffe progenerum Felicem, & nepotem Claudium; illum libertum, hunc vero principem Romanum, utrinq; ex nobiliffimis familiis genitum. *Ferrett.*

Antonius Felix Judææ procurator, Drufillæ maritus fuit, Actis Apoftolorum 14. ea vero Cyprus & Agrippæ filia erat: ipfaque Cyprus ex Cleopatra & Marco Antonio nata. Sic Felix Antonii progener, Claudius Cæfar ex Drufo Germanico & Antonia minore natus, hæc Marci Antonii ex Octavia filia, ideo dicitur fuiffe Antonij nepos. *Vertran.*

Drufilla Cleopatra.] Dicitur *trium reginarum maritus* Felix, & Jofepho *Claudius* appellatur, ob Claudium fcil. patronum, & *Antonius*, ab Antonia patrona quæ mater Claudij. Ille uxores duxerat tres, non quæ proprie reginæ effent (fi Drufillam excipias) fed quæ regio fanguine ortæ effent, & filiæ regum. nam v. e. Berenice regina dicitur, & tamen non video habuiffe regnum, fed tantum forte provinciam aliquam, feu partem modicam Judææ. de trimonium

trimonium accepta: ut ejusdem Antonii, Felix progener, Claudius nepos esset. Duravit tamen patientia Judæis, [1] usque ad Gessium Florum procuratorem. Sub eo bellum ortum. & comprimere cœptantem [2] Cestium Gallum Syriæ legatum, varia prælia ac sæpius adversa excepere. Qui ubi fato, aut tædio occidit; missu Neronis, Vespasianus fortuna famaque & egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnesque præter Hierosolyma urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus civili bello intentus, quantum ad Judæos per otium transiit. Pace per Italiam parta, & externæ curæ rediere. Augebat iras, quod soli Judæi non cessissent. Simul manere

INTERPRETATIO.

& Antonij: ita ut Felix esset progener ejusdem Antonij, & Claudius nepos. Mansit tamen tolerantia Iudæis, usque ad Gessium Florum procuratorem. Sub illo bellum exarsit, & coërcere incipiens Cestius Gallus rector Syriæ, diversa certamina commisit, & sæpius improspera. Qui postquam sua morte, aut ægritudine animi interiit; jussu Neronis Vespasianus fortuna famaque, & acribus ministris, intra duos annos, omnem regionem, cunctaque oppida præter Hierosolymam, victricibus legionibus obtinebat. Sequens annus, civilibus armis occupatus, quod spectat ad Iudæos, per quietem elapsus est. Rebus in Italia compositis, simul externa sollicitudines revertere. gravabat indignationem, quod soli Iudæi non paruissent. Etiam magis expedire credebatur, retineri apud legio-

NOTÆ.

qua re tamen nihil reperio, nec fuit etiam uxor regis. nam de nuptiis Titi sic non cogitasset. & sic video filios præcipue natu majores Regum, passim dici reges, etiam cum imperium nondum adepti essent. Sic Pacorus filius Orodis regis Parthorum, rex appellatur ab auctoribus, forte sic quia ordo nascendi & verecundia ætatis eos certo imperio destinabat. Sic Epiphanes dicitur Tacito hisce libris rex, qui scilicet pugnans pro Othone vulneratur, licet filius tantum fuerit Antiochi Comagenorum regis.

1. *Usque ad Gessium Florum.*] Primus Cæsaris procurator Judææ cum imperio Pontius Pilatus præfuit, à Tiberio missus, cum scil. Judæa pulso in exilium Archelao, in formam provinciæ redacta esset.

Deinde à Cæsaribus investiti Tetrarchæ, per aliquot annos in illa regnarunt. tandemque ad procuratores administratio rediit: hique ex ordine fuere, Felix, Albinus, Festus & Florus. *Vergrannius.*

2. *Cestium Gallum.*] Idem Suetonius narratur Vespas. capite 4. *Iudæi rebellarunt, cæsoque præposito, legatum insuper Syriæ consularem, suppetias ferentem, rapta aquila fugarunt.*

In Josepho hæc ipsa, & plane omnia vide. Sed quis tamen *præpositus* ille *cæsus*? Ita enim Suetonius, nec rem tam notabilem vel Josephus, vel Tacitus dixere. Imo ille plane contra: dicit Florum, qui tunc *præpositus* fuit, evasisse, & bellum iis fecisse.

An *cæsoque præsidio*. Ita enim Eutropius, qui sua solet ex Tranquillo describere; *Extinctis Romanis præsidiis, legatum quoque Syriæ suppetias ferentem, rapta aquila fugarunt.* sunt ipsa, ut vides, Tranquilli.

An verius, *Gessiumque Florum* (id ei nomen) fugatum, ac tum etiam Cestium Gallum? *Lipsius.*

Recte apud Sueton. *Cæsoque præposito.* quia scil. cohortes quæ in præsidiis erant, *cæsæ* sunt, & licet ille evaserit cædem aut cladem, tamen sic pro *cæso*

apud exercitus Titum, ad omnes principatus novi eventus casusve
11 utilius videbatur. Igitur castris, uti diximus, ante mœnia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit. Judæi sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri, & si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques [1] cum expeditis cohortibus, ambiguè certavit. Mox cessere hostes, & sequentibus diebus crebra pro portis prælia serebant: donec assiduis damnis, intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi. neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri. poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia, & cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma, & opes, voluptatesque ante oculos; ac ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem arduam situ, opera molesque firmaverant, quis vel plana satis munirentur. Nam duos [2] colles immensum editos claudebant muri per artem obliqui, aut introrsus sinuati: ut latera oppugnantium, ad ictus patescerent. [3] Extrema rupis abrupta: & turres, ubi mons juvisset, in sexaginta pedes; inter devexa, in

INTERPRETATIO.

nos Titum, ad omnia imperii recentis eventa & accidentia. Itaque Titus castra metatus, uti memoravimus, ante muros Hierosolymorum, ordinatas in acie legiones monstravit. Judæi pro ipsis munimentis direxere aciem, rebus prosperis ulterius progressuri, & si vincerentur, prompto receptu. Missus in illos equitatus cum expeditis cohortibus, ancipiti Marte pugnavit. Dein abscessere hostes, & proximis diebus frequentes pro portis pugnas conserebant: donec continuis cladibus, intra muros redigerentur. Romani ad oppugnat flexere. neque enim decorum credebatur, expectare penuriam hostium. postulabantque discrimina, pars fortitudine, plerique audacia & cupiditate opum. Ipsi Tito Urbs ob oculos, & divitiæ deliciæque: ac nisi confestim oppidum corrueret, moram injicere vota putabatur. Sed civitatem inaccessam ingenio loci, munimenta aggeresque muniebant, quibus vel in plano sita oppida satis firmarentur. Quippe duo montes admodum sublimes cingebantur muris de industria obliquis, aut interius inflexis, ut latera obsidentium ad vulnora detegerentur. Extrema collium abscissa: & turres, ubi juga faverent, ad sexaginta pedes erectæ; inter declivia usque ad

NOTÆ.

habitus est, & sic vulgata fama, historiaque scripta ex rumoribus. unde & sumpsit Suetonius, ut solet. Sic vulgatus rumor, olim Pæto duce, ac Nerone imperante, missas sub jugum legiones à Parthis. & rem ut certissimam, statim affirmat Suetonius, cui judicium & trutina Taciti sæpe defuit.

1. *Cum expeditis cohortibus.*] Sic vertunt, quasi illæ cohortes, levis armaturæ miles esset, ut Cretenses & Arabes qui optimi sagittarii. Sed forte erant validissimæ cohortes sociorum, aut etiam legionariorum quæ separatæ mererent ab aquila. sæpe certe pugnacissimos & promptissimos eligebant, armatura tamen gravi.

2. *Colles immensum editos.*] Usurpat *immensum* adverbialiter. sic libro Annalium 15. *Nunciavere accolæ Euphratem nulla imbrium vi, sponte & immensum attolli.* Rhen.

3. *Extrema rupis.*] Vertunt: *alta rupis.* possit intelligi illa ora seu pars rupis quæ declivis & pendens in summa præcipitia quæ ex illa parte erant, ut

centenos vicenosque attollebantur: mira specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia, regiæ circumjecta. conspicuoque fastigio [1] turris *Antonia* in honorem M. Antonii ab Herode appellata. Templum in modum arcis, propriique muri, labore & opere ante alios. ipsæ porticus, quis templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cavati sub terra montes: & piscinæ cisternæque servandis imbribus. præviderant conditores ex diversitate morum, crebra bella. inde cuncta, quamvis adversus longum obsidium: & à Pompejo expugnatis, metus atque usus pleraque monstravere. Atque per [2] avaritiam Claudianorum temporum, [3] empto jure muniendi, struxere muros in pace, tamquam ad bellum: magna colluvie, & cæterarum urbium clade aucti: nam pervicacissimus quis-

12

INTERPRETATIO.

centenos vicenosque sublata: admirabili prospectu, & procul aspicientibus æquales. Alii interius muri, palatio circumsepti. insignique fastigio turris Antonia, *in decus M. Antonii ab Herode sic vocitata. Delubrum ad instar propugnaculi, propriaque munimenta labore, & arte aliis præcellebant. ipsa porticus, quibus delubrum cingebatur, eximium munimentum. Scaturigo perennium undarum, effossi sub terra colles: & piscina cisternaque retinendis pluviis com*paratæ. *intellexerant conjecerantque fundatores, ex dissimilitudine ritûs fore frequentia bella: ideoque disposita omnia, licet adversus diuturnam obsidionem: & cum à Pompejo bello capti fuerunt, formido, & experientia* obsidionis *plurima docuere. Et per avaritiam Claudiani principatûs, pretio obtenta facultate muros struendi, ædificarunt propugnacula in pace, velut ad bellum: immensa colluvione* hominum, *& aliorum oppidorum excidio adolevere: quippe ferocissimus quisque*

NOTÆ.

ea describit Egesippus, & quâ rupe structæ erant turres & mœnia. *per extrema* potest etiam intelligi infima pars, aut certe summa; quæ muros eorumque fundamenta fulciret.

1. *Turris Antonia.*] Fuit arx firma & munita, à septentrione templo adjacens, in secunda parte urbis Jerusalem, quæ dicebatur *Filia Sion*, vel *Civitas inferior* ex Terra Sancta Adrichomii pag. 152. num. 29. *Tillemon.*

2. *Avaritiam Claudianorum temporum.*] Quia tum regnabat Agrippina mulier impotens, & grassabantur liberti opulentissimi, egentissimo principe. Congerebat opes, velut *in subsidium* Agrippina. lib. 13. 13. *Suarum opum quæ haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat filio.*

3. *Empto jure muniendi.*] Observandum ex hoc loco per avaritiam Claudianorum temporum venditum, quod secuti principes soliti sunt petentibus gratuito concedere.

Et sanè quod veteres suo injussu muros extrui nolebant, & M. Aurelius Antonius, præsides vetuit se inconsulto permittere, ideo institutum arbitror, quod ut libro 7. superiori Tencteri ad Agrippinenses dicebant, muri coloniæ cum munimenta servitii sint, si clausos iis cives teneas, virtutis obliviscuntur. Ad hæc murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat, inquit Seneca de Benef. libro 6.

Quare quod honori commodoque civitatum cederet, id avari principes vendiderunt, liberales concesserunt

Itaque Galba inter civitates Hispaniarum & Galliarum, quæ cunctantius sibi accesserant, quasdam murorum destructione punivit, ut ait Suetonius. *Vertran.*

que illic perfugerat, eoque seditiosius agebant: [1] Tres duces, totidem exercitus. Extrema & latissima mœnium Simon, mediam urbem Joannes, quem & [2] Bargioram vocabant; templum Eleazarus firmaverat. Multitudine & armis Ioannes, ac Simon; Eleazarus, loco pollebat. Sed prælia, dolus, [3] incendia inter ipsos, & magna vis frumenti ambusta. Mox Ioannes, [4] missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones civitas discessit, donec propinquantibus Rom. bellum externum concordiam pareret.

INTERPRETATIO.

illuc concesserat: ideoque majori discordia agitabant. Tres ductores, totidem agmina. Vltimos & amplissimos murorum Simon insederat, mediam civitatem Joannes, quem & Bargioram appellabant, sacram arcem Eleazarus occupaverat. Numero & armis præpollebant Ioannes ac Simon; Eleazarus ingenio loci prævalebat. Sed pugnæ, fraudes, ignesque inter ipsos, & magna copia annonæ cremata est. Dein Joannes, missis obtentu sacrificiorum, qui Eleazarum agmenque illius contrucidarent, delubrum occupat. sic in duas partes urbs distracta est, donec imminentibus Romanis, arma externa ad

NOTÆ.

Forte id quidam prohibuerunt, ut mox venderent, alii omnino vetuerunt extruere muros, quia fidem suspectarent. Alii vindicarunt rebelliones destructione murorum. nunc dominantes exstruunt validas arces, quibus vindicent, & contineant rebelles opidanos.

1. *Tres duces.*] Egesip. lib. 5. cap. 1. *Anno primo delati imperii Vespasiano, bellis asperis Iudæa & seditionibus domesticis lacerabatur, nec per hiemem inducias malorum egerat. quando solent bellorum sæva requiescere: quin etiam tertius ei tyrannus Eleazarus accesserat, quasi emendaturus vitia superiorum &c.*

2 *Bargioram.*] Recte, *Bargioram:* Hebraico vocabulo significante emphatikōs illum *Giora filium.* Cæterum Josippo non *Ioannes*, sed *Simon filius Giora* dicitur. ille scilicet qui Hierosolymis principatum tenebat, solusque in triumpho Vespasiani patris & filij supplicio affectus est. *Vertran.*

Sed qui Joannes is dicitur Bargioræ sive Gioræ filius? qui Giscalenus & filius Liviæ; Josephus libro 6. 26. & libro 4. 4. & 5. bell. Jud. hæc verba, *quem Bargioram vocabant*, continuanda sunt cum illis, *Simon.* nam is vere filius Gioræ. Joseph. lib 5 7. & 9. & lib. 6. 1. bell. Jud. *Salinerius.*

Non necesse est in omnibus convenire Tacitum cum Josepho, & præsertim in nominibus propriis. Ita apud Xiphil. appellatur iste *Barpheras*, qui hic *Bargioras*. quid mirum? Græci auctores sic maxime turbant, invertuntque vocabula propria gentium, urbium, hominum, &c.

3. *Incendia inter ipsos, & magna vis frumenti ambusta.*] Egesip. lib. 5 cap. 1. *Vbi parcebant telis, ignes jaculabantur, qui comprehensis tectorum fastigiis, depascebantur domos, quæ referta frugibus cæterisque subsidiis alimentorum ad belli tolerantiam prolixioris, pariter exurebantur: majoraque pabula incendio dabantur.*

4 *Missis per speciem sacrificandi.*] Egesip. lib. 5. cap. 5. *Namque Paschalis interventu celebritatis, subornatis plerisque Joannes, qui quasi observationis gratia templum adirent, & tanquam sociis data ingrediendi copia, dolum paravit. Ingressi enim specie civili, sed intus armati, rejectis exuviis, gladios attollunt loricato pectore. . . . cæsi illic multi mortales.*

[1] Evenerant prodigia, quæ neque hostiis, neque votis piare fas habet 13
gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cœlum [2] concurrere acies, [3] rulantia arma, & subito nubium [4] igne collucere templum. [5] Expassæ repente delubri fores, & audita major humana vox, [6] *Excedere deos*: simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum

INTERPRETATIO.

consensionem pacemque incitaret. Exhibita erant ostenta, quæ neque victimis, neque precibus procurare licet genti superstitioni addictæ deorumque *cerimoniis infensæ. Adspecti in cælo conserentes pugnam exercitus, micantia tela, & repentinis nubium flammis coruscare delubrum. Aperta derepente templi valua, & excepta est vox ove mortali validior,* Migrare deos; *simul* auditus *ingens tumultus exeuntium. Quæ pauci in*

NOTÆ.

1. *Evenerant prodigia.*] Puto, intelligit, Judæos non potuisse procurare illa prodigia, quia superstitiosi erant. & religionibus deorum adversi. vel tanta erant illa portenta, ut nullis hostiis, nullis piaculis, aut cæremoniis piari, exorari, aut averti possent, & præsertim à tali gente prava & superstitioni dedita.

2. *Concurrere acies.*] Egesip. 5. 44. *Ante solis occasum subito visi in nubibus currus & acies armata, quibus totius Judææ regionisque ejus urbes incursarentur.*

3. *Rutilantia arma.*] Egesip. 5. 44. *Per annum ferme supra templum ipsum cometes. passim ignis & gladij quamdam præferens similitudinem.*

4. *Igne collucere templum.*] Egesip 5. 44 *Visus est autem* (ignis) *priusquam populus à Romanis sese dissociaret. Ipsis autem Pascha diebus, Xantici mensis octava die, & per singulas noctes, hora circiter nona, templum & ara ejus ita lumine refulgebat, quasi dies esset. per dimidium ferme hora quotidie manens: quod vulgus interpretabatur, cumulandæ gentis indicium videri. eoque impulsi sunt, tanquam tempus foret libertatis recipiendæ.*

5. *Expassæ delubri fores.*] Egesip, 5 44. *Orientalem quoque portam interiorem solide ære gravem, quæ soleret ad vesperam viginti virorum multo claudi labore, obseratam vectibus ferreis, per aliquot noctes sponte reseratam, & vix postea à custodibus clausam. Id quoque arbitrabantur plerique futurorum signum bonorum, quibus ingressuris porta aperiretur.*

6. *Excedere deos.*] Si sacra profanis miscere licet, hoc maxime metuebant Ethnici veteres. Scil. quasi deserentibus diis, hostibus in exscidium permissi videbantur. At hoc de Angelis templum relinquentibus intellexit Josephus. De hoc metu gentium Plutarch. problem. Rom. *Cur deum illum, cujus in tutela urbem esse dicunt, sive masculus is est, seu fœmina. & quærere & nominare nefas esset?*

Hoc enim ita esse religione confirmant, Valerium Soranum male periisse dicentes, quod numinis nomen efferre ausus est. An quod Latinorum quidam monumentis tradiderunt, evocationes quasdam ac deorum veneficia esse putaverunt, quibus quoniam ipsi hostium deos evocare, & ad se traducere consuevissent, ne idem ipsi paterentur, magnopere verebantur? Quemadmodum igitur Tyrij vincula statuis injiciunt, alij vero sponsores petere dicuntur, si quem deorum ad lavacrum, aut purgationem aliquam deducunt: Sic Romani quod arcanum & incognitum esset dei nomen, firmissimam ac tutissimam dei custodiam esse crediderunt. An sicut Homerus finxit: Terra vero communis est hominum, ut homines deos omnes colant ac venerentur, terram communiter habentes: sic veteres Romani deum salutis authorem celaverunt, quod non eum solum, sed omnes deos à suis civitatibus honorari voluerunt?

Excedere deos.] Egesip 5. 44. *In ipsa autem Pentecostes solemnitate ingredientes sacerdotes in templi interiora nocturn*

trahebant: pluribus persuasio inerat, [1] antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, ut valescerer Oriens, profectique Iudæa rerum potirentur. quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, [2] more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, [3] ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum omnis ætatis, [4] virile ac muliebre sexus, [5] sexcenta

INTERPRETATIO.

formidinem necipiebant: pluribus indita erat opinio, vetustis antistitum libris haberi prædicique, futurum ea ipsa tempestate, ut præpolleret Oriens, venientesque ex Judæa imperium adipiscerentur; quæ ambiguitates significaverunt Vespasianum ac Titum. Sed populus, pro more ambitionis mortalium animis insitu, tantam fortunæ amplitudinem per interpretationem sibi adrogantes, ne improsperis quidem ad certiora flectebantur. Nun-

NOTÆ.

tempore, ut sacrificia assueta celebrarent, primo motum quemdam sensisse se prædiderunt, & sonum auditum, postea etiam audisse repentina voce clamatum: Transeamus hinc.

1. *Antiquis sacerdotum litteris.*] Sic Egesip 5. 44. *Inter quæ illud præcellentissimum, quod in literis æque vetustis, quas sacras vocabant, manebat impressum, quod secundum illud tempus futurus esset vir, qui de regione eorum imperium assumeret in orbem terrarum. Quæ res eos in tanto furore posuit, ut sibi non solum libertatem, sed etiam regnum pollicerentur.*

Sic omnia loca tum temporis plena fere superstitionum & vanitatis. Nam eodem tempore Druidæ Gallorum, & fatidicæ virgines Germanorum, etiam & Hispanorum sibi pollicebantur invicem imperium. quod certe contigit, sed aliter quam pro spe votisque gentium, & ad breve tempus, quasi ut illuderentur, Hispani in Galba, Galli & Germani in Civili, forte & etiam in Vitellio, cui etiam Druida fœmina prædixerat imperium teste Suetonio. quod gentibus ac ducibus exitio fuit, paulo minus tamen quam Judæis.

2. *More humanæ cupidinis.*] Id est, ex natura seu ingenio hominum, qui id quod cupiunt, certo eventurum volunt, credunt. sic obscura & incerta credimus, insequimur, dum interim certa perdimus.

3. *Ne adversis quidem.*] In tantum occæcati Judæi. ne adversis quidem flectebantur, ut verum agnoscerent, ac resipiscerent. imo pervicaciores fiebant. *Adversa* erant vera, certa, instantia. & tamen ab incertis, vanis, falsisque commentis dimoveri non poterant.

4. *Virile ac muliebre sexus.*] Sic Florentinus quarto casu. Et si vulgati non male, *virilis ac muliebris sexus*, secundo casu. *Pichena.*

5. *Sexcenta millia fuisse accepimus.*] Josephus, Zonaras & Jornandes *undecies centena millia* periisse obsidione illa clare tradunt. Periisse, inquam, fame, morbo, ferro.

Nam Sulpicio Severo fidem vix habeo, qui *numerum peremptorum, ad undecies centena millia profert, capta vero centum millia ac venundata.* Sed peremptos fortasse largius accepit, & nostro illo sensu. *Lipsius.*

Sexcenta millia fuisse.] Suo fato ferè idem mortui sunt intra muros. Egesip. 5. 25. *Quæ autem sepultura, nisi ut de muro cadavera dejicerentur? Post ipsum plerique non ignobiles viri confugientes ad Titum, sexcenta millia defunctorum fuisse, quæ per portas eluta, numerata sint, commemorabant.* Et cap. 49. *Cæsa per omne tempus obsidionis innumera millia, decies centena millia (centum & decem myriades ut plerique asserunt) Judæorum tamen omnium, sed non omnium ejusdem regionis & loci, quia eo undique convenerunt tempore Paschalis festivitatis.*

millia fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent. & [1] plures, quam pro numero, audebant. [2] Obstinatio viris feminisque par: ac si transferre sedes cogerentur, major vitæ metus quam mortis. Hanc adversus urbem gentemque Cæsar Titus, quando impetus & subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, & quies præliorum fuit: donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur. At Civilis post 14
malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit: [3] tutus loco; & ut memoria prosperarum illic rerum, augescerent Barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis, [4] adventu secundæ & XVI. & XIV. legionum.

INTERPRETATIO.

merum obsessorum omnis ætatis, aut sexus, sexcenta millia exstitisse comperimus. Arma omnibus qui apti bello essent, & plures quam pro multitudine irruebant. Pervicacia viris mulieribusque æqualis, ac si mutare solum adigerentur, major vitæ formido, quam interitus. Adversus hanc civitatem nationemque decrevit Titus Cæsar pugnare aggeribus & vineis, quandoquidem natura loci ardorem animi insultumque & repentina præliorum negaret. Distribuuntur legionibus labores, & cessatum à præliis fuit, donec omnia capiendis oppidis adinventa apud antiquos, aut novis artibus, pararentur. At Civilis, post adversum apud Treveros certamen, instauratis per Germaniam copiis, substitit apud Vetera castra: fretus loci; & ut recordatione secundarum illic rerum, adcresceret barbarorum ferocia. Eodem ingruit Cerialis, *auctis copiis,*

NOTÆ.

Captivi abducti ad nonaginta septem millia, &c.

Sexcenta millia.] Parcus hic est in numero obsessorum referendo. Josippo obsessi ad vicies centena & septuaginta millia fuerunt. Cum ad festum azymorum eo ex omini Judæa convenissent. *Vertranius.*

1. *Plures quam pro numero.*] Id valet, fuere obsessi *sexcenta millia*: credas quartam aut circiter partem (pro communi ratiocinatione) arma tulisse: at hic aliter fuit, & plures impetu atque ardore ceperunt. Qui? infra aut supra legitimam ætatem, pueri senesque. *Lipsius.* Adde & feminas ipsas, forte & sacerdotes.

Plures quam pro numero audebant.] *Plures quam,* &c. quod explicat statim cum dicit: *obstinatio viris feminisque par.*

2. *Obstinatio viris.*] In prælio non solum obstinati, sed etiam in suppliciis. Egesip. lib. 5. 18. *Capiebantur innumeri, quingenti ferme ad diem cruciabantur, campisque ante urbem, miserabilis pompa ordine prætexebant, ut de muris aspicerentur.*

3. *Tutus loco.*] Non quia ingenio aut natura munita essent *Vetera*. Nam supra hist. 4. 23. *Pars castrorum in collem leviter assurgens, pars æquo adibatur. Quippe illis hibernis obsideri, premique Germanias Augustus crediderat,* &c. Attamen ea munimenta erant arte & manu firmata; sed longe magis memoria secundarum illic rerum nitebatur Civilis.

4. *Adventu secundæ & XVI. & XIV. legionum.*] At sextadecima jamdudum cum Ceriali. Nam ex iis erat, quæ in verba Galliarum adactæ, dein pœnitentia reversæ ad prius sacramentum Lege: *sexta*, quæ ex Hispania missa, ut clarum est ex libro præcedenti, & aperte infra in cohortatione ante pugnam *Mercerus.*

Adventu secundæ & XVI.] Forte ibi legendum *decimæ & sextæ*. Nam hæ duæ

poribus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen quam pro tumultu cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Ejus prælii eventus, utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum [1] summæ rei discrimen erexit. Civilis [2] instare fortunæ; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat. nox apud Barbaros cantu aut clamore; nostris per iram & minas acta. Postera luce Cerialis equite & [3] auxiliariis cohortibus frontem explet: 16
in secunda acie, legiones locatæ, dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine, sed [4] cuneis astitit. Batavi Cugerniq; in dextro; læva ac propiora fluminis Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis *veterem Rom. nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: ut perfidum, ignavum, victum hostem, in æternum exscinde-*

INTERPRETATIO.

contendentes, saucii cum validis, gnari nandi cum imperitis, in mutuum exitium involvebantur. Minor tamen clades quam pro trepidatione fuit: quia Germani non audentes stagnum prætervehi, in munimenta sua revertêre. Istius certaminis exitus, incitavit utrumque ductorem, dispari animorum affectu, ut propere summam belli prælio deciderent. Civilis sequi fortunam volebat; *Cerialis obliterare dedecus. Germani rebus secundis audaces, Romanos flagitii rubor accenderat. Nox Barbaris transacta tripudiis, aut ululatu, Romanis per iracundiam, ac* minas in hostem. *Posterâ die Cerialis disponit in prima acie equitem & cohortes sociorum: in secunda legiones constituta, dux sibi reservaverat lectissimos ad subita* belli. *Civilis haud extenta acie, sed per cuneos instruxit agmen. Batavi Cugerniq; in dextro latere; Transrhenani occupavere sinistro & viciniora Rheno. Oratio ducum, non ritu concionis apud omnes, sed ut singulos suorum accedebant. Cerialis* antiquum populi Rom. decus, veteres novasque victorias *prædicabat*, ut in perpetuum exterminarent hostem infidum, inertem, ac pro-

NOTÆ.

to impetu totoque nisu corporis illuc succederent? An quia omnes simul illuc concurrebant? ita ut præ turba in eundem locum confluente, in mutuum exitium se traherent, ita ut nandi imperiti, peritos secum abriperent, saucii integros, an forte utrumque, quia omnes illuc connitebantur totis viribus, seque invicem in gurgites abstraherent?

1. *Summa rei discrimen.*] Id est, prælium, quo summam belli fortuna aut virtus decideret.

2. *Instare fortunæ.*] Quæ secunda fuerat, & qua aspirante, vicerat Germanos ultimo prælio.

3. *Auxiliariis cohortibus frontem explet.*] Observa Romanos fere semper instruxisse socios in prima acie, ut & patet ex hoc loco. Sic etiam in prælio Antonii Primi adversus Vitellianas legiones, Suevi primi in acie dispositi.

Sic & in prælio Agricolæ adversus Britannos, ut scil. sanguine externo barbaros vincerent, aut saltem primam ferociam retunderent. Tac. Agric. 35. *Ita disposuit, ut peditum auxilia quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent... ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem bellanti, & auxilium, si pellerentur* legiones nempe.

4. *Cuneis astitit.*] Sic fere Germani, Tac. lib. de mor. German. 6. *Acies per cuneos componitur.*

rent, ultione magis, quam prælio opus esse. Pauciores nuper cum pluribus certasse: [1] *attamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. Superesse qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant.* [2] Proprios inde stimulos legionibus admovebat, *domitores Britanniæ quartadecimanos* appellans: *principem Galbam, sextæ legionis auctoritate factum: illa primum acie,* [3] *Secundanos nova signa, novamque aquilam dicaturos.* Hinc prævectus [4] ad Germanicum exercitum manus tendebat, *ut suam ripam, sua castra sanguine hostium reciperarent.* Alacrior omnium clamor, [5] queis vel è longa pace prælij cupido, vel fessis bello pacis amor, præmiaque & quies in posterum sperabantur.

17 Nec [6] Civilis silentem struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis ciens: *Stare Germanos Batavosque* [7] *super vestigia gloriæ, cineres*

INTERPRETATIO.

stigatum; vindictâ magis, quam pugnâ opus esse. Pauciores novissime cum pluribus dimicasse: attamen pulsos *esse* Germanos, quod validissimum *apud hostes* fuerit. Exstare adhuc qui fugam animo, qui plagas tergo gerant. *Dein propria incitamenta legionibus addebat, vocans* quartadecimanos Britanniæ victores: auctoritate sextæ legionis Galbam creatum Imperatorem: Secundanos illo primum prælio consecraturos nova vexilla novamque Aquilam. *Hinc advolans ad Germanicas legiones palmas tendebat,* ut vindicarent suum litus, sua munimenta fuso cruore hostium *repeterent. Ardentior omnium vociferatio, quibus vel post longum otium pugnæ ardor, vel lassis bello pacis cupido, commodaque, & quies in futurum sperabantur. Nec Civilis silentis direxit agmen, locum* ipsum *prælij testem fortitudinis appellans:* Instrui Germanos Batavosque super monumenta decoris, terentes *pedibus* reliquias, cineresque

NOTÆ.

1 *Attamen fusos Germanos.*] Loquitur de prælio quod commissum fuit à Civili, Tutore, & Classico prope castra ipsius Cerialis, fusosque ibi esse Germanos jactat, *quod roboris fuit* in illo exercitu.

2 *Proprios inde stimulos.*] Id est, proprias cuilibet legioni caussas, propria singulis incitamenta virtutis exhibebat, proponebat.

3. *Secundanos nova signa.*] Quia recens lecta illa legio à Flavianis, & nondum ullo prælio imbuta aut experta erat.

4. *Ad Germanicum exercitum.*] Intelligit Vitellianas legiones quæ in Germania remanserant Vitellio abeunte, & quæ tot cladibus afflictæ fuerant à Civili.

5 *Quis longa pace*] Non video cui legioni fuerit longa pax, nisi forte *Sextæ*, quæ in Hispania manserat, flagrante bello Civili inter Flavianos Vitellianosque. sed certe semper longa pax & importuna prælio: si cupidis, seu potius prædæ & spoliorum ex bello civili avidis.

6 *Civilis silentem struxit aciem.*] Romani dicta ducis clamore prosecuti sunt: Germani tripudiis sonoque armorum. nam apud eos *honoratissimum assensus genus armis laudare.* Salin.

Legunt *silens*, aut *silenter.* melius, *silentes.*

Puto tamen scripsisse Tacitum: *Nec... silentem struxit aciem.* Quasi vero sileat acies tot gentium diversarum cum ad prælium instruitur? Quasi vero non sonore, & ululatibus ac barditu non respondeant feroces isti & præliorum avidi Germani ferocissimo & exsultanti per audaciam Civili? quo scil. concionem ejus laudarent & adprobarent, proprie & præcise hic sensus est: *nec Civilis silens struxit aciem.* Sed ita intelligendum, non legendum.

7 *Super vestigia gloriæ*] Habes quid simile Ann 15 28 de Corbulone. *Tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessæ cum Pæto legiones erant, cum à barbaris*

ossaque legionum calcantes. quocumque oculos Romanus intenderet captivitatem, clademque & [1] dira omina obversari. Ne terrerentur [2] vario Treverici pralij eventu: suam illic victoriam Germanis obstitisse, dum omissis telis, prada manus impediunt. sed cuncta mox prospera, & hosti contraria evenisse. Qua provideri astu ducis oportuerit, [3] providisse: campos madentes, & ipsis gnaros, paludes hostibus noxias: Rhenum & Germania deos in aspectu, quorum numine capesserent pugnam, [4] conjugum, parentum, patria memores. illum diem aut [5] gloriosissimum inter majores, aut ignominiosum apud posteros fore. [6] Ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis, [7] glandibusque & cæteris missilibus prælium incipitur; neque nostro milite paludem ingrediente, & Germanis ut

INTERPRETATIO.

legionum. Quocumq; aspectum Romanus obverteret, offerri oculis captivitatem, cædemque & infausta præsagia. Ne turbarentur ambiguo exitu certaminis Treverici: suam illic victoriam nocuisse Germanis, dum, relictis armis, dextras spoliis implicant: sed omnia postea secunda, & hosti adversa obtigisse. Se providisse, quæ provideri ingenio & arte ducis necesse sit: agros humentes, & ipsis notos; æstuaria Romanis infesta: Rhenum & Germaniæ deos in conspectu, quorum ope fulti somerent prælium, haud obliti uxorum, parentum, & patriæ. illum diem aut inter patres decorum, aut flagitiosum apud posteros futurum. *Postquam strepitu armorum, cantuq; (sic illi solent) approbata est oratio, inchoatur certamen lapidibus, globulis* plumbeis, *& aliis missilibus: neque nostris copiis lacum intrantibus, & Germanis ut*

NOTÆ.

delectus esset, ad memoriam lætioris sibi rei, non est à Corbulone vicatus, ut dissimilitudo fortunæ gloriam augeret.

1. *Dira omina obversari.*] Vulgo, *dira omnia*: At quoniam Florentinus habet, *omina*, facile conjicitur scriptum fuisse, *oĩa*, quod melius videtur. *Pichena.*

Dira omina.] Non scripsisset, ut puto, *dira*, nisi etiam *omina* subjunxisset

2. *Vario Treverici pralij eventu*] Intellige prælium illud, non quo deleti sunt Treveri cum Valentino duce, sed prælium apud Treveros, seu castra Cerialis commissum, cujus certe *varius eventus* fuit quippe initio, & prima impressione vicere Batavi, & perrupere castra Cerialis, sed prædæ aviditas rapuit illis victoriam è manibus. vicerunt illi, & vicissim victi sunt.

3. *Providisse: campos madentes.*] In libro manuscripto, *pravisa*. Fortassis *provisa*. Quæ provideri astu ducis oportuerit, provisa, campos madentes, & ipsis gnaros, paludes hostibus noxias. *Rhenanus.*

4. *Conjugum, parentum.*] Sic de mor. Germ 7. *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiæ & propinquitates.* Non quod forte ibi præsentes feminæ essent, sed tamen ut ipsorum animis quasi præsentes offerrentur; sic admonet Civilis.

5. *Gloriosissimum inter majores.*] Id est, inter acta & facinora majorum egregia, illam diem, seu pugnam clarissimam fore.

6. *Ubi sono armorum.*] Tac. de mor. Germ. 3. *Affectatur præcipue asperitas soni, & fractum murmur, objectis ad os scutis, quo plenior & gravior vox repercussu intumescit.* Et cap. 11. *Si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est armis laudare.*

7. *Glandibusque*] Nempe globulis plumbeis aut æneis, quos fundibulis emittebant.

18 elicerent lacessentibus. Absumptis quæ jaciuntur, & ardescente pugna, procursum ab hoste infestius, immensis corporibus, & prælongis hastis [1] fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: simul è mole, quam eductam in Rhenum retulimus, Bructerorum cuneus transnatavit. turbata ibi res, & pellebatur sociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt, suppressaque hostium ferocia, prælium exæquatur. Inter quæ, perfuga Batavus adiit Cerialem, [2] *terga hostium* promittens, *si extremo paludis eques mitteretur: solidum illa, & Cugernos quibus custodia obvenisset, parum intentos.* Duæ alæ cum perfuga missæ, incauto hosti circumfunduntur. quod ubi clamore cognitum, legiones à fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. [3] Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset. Ne eques quidem institit,
19 repente fusis imbribus, & propinqua nocte. Postera die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venere. non tamen ausus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, cæteris injecto igni in insulam concessit: gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Rom. aliter transmissurum. quin & di-

INTERPRETATIO.

ingredi auderent, provocantibus. Exhaustis quæ immittantur, & accenso prælio, acrius inv[illegible] sunt *hostes, vastis corporibus, & enormibus lanceis, jactatum undis, nutantemque militem eminus transverberabant. eodemque tempore caterva Bructerorum transmeavit ex aggere, quem exstructum adversus amnem memeravimus. trepidavit ibi acies, & fundebatur auxiliarium cohortium agmen, cum legiones prælium capessunt, cohibitaque hostium audaciâ, æque marte certatur. Interea transfuga Batavus convenit Cerialem*, postremam hostium aciem à tergo invasurum *promittens*, si equitatus mitteretur per extrema æstuarij: firmum illic *solum*, & Cugernos, quibus statio *illa* obtigisset, parum *custodiæ* acres *esse. Duæ alæ missæ cum transfuga, inopinantem hostem circumveniunt. Quod ubi vociferatione compertum, legiones à fronte ingruere, fusique Germani, ad amnem fuga tendebant. Patratum eo die bellum foret, si classis Rom. instare victis properasset. Ne equitatus quidem insecutus est, ingruente subita pluvia, & appetente nocte. Postera luce legio quartadecima missa est Gallo Annio in superiorem Germaniam: Legio decima ex Hispania* adventans, *supplevit exercitum Cerialis. Copiæ Chaucorum Civili adducta* sunt; *neque tamen ausus est defendere armis civitatem Batavorum, abreptis, quæ avehi poterant, cæterisque* rebus *crematis in insulam se recepit: sciens non adesse Ceriali naves construendo ponti, neque exer-*

NOTÆ.

1. *Fluitantem.*] Nempe quia molle, nec firmum solum, sed lubricum fuit propter stagna & incerta vadorum.

2. *Terga hostium.*] Promittit ille perfuga se ducturum equites ea via, qua hostem à tergo circumvenire possent.

3. *Debellatum eo die foret, si.*] Inferius etiam ait: *Ne tum quidem Romana classis pugnæ affuit, ut jussum erat.* Puto quidem eam classem esse quæ supra *Britannica* appellatur. Ait enim libro 2. hist. 79. Cujus classis pars major, post quam legionem è Britannia accitam exposuerat, à Caninefatibus depressa, aut capta fuit, ut statim subjicit, *Pichena.*

ruit molem à Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter, Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque & Classicus, & centum tredecim Treverorum senatores: in quis fuit Alpinus Montanus, quem à Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul cæteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum avidas. [1] Tantumque belli superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis quadripartita Civilis invaserit: decimam legionem [2] Arenaci; secundam [3] Batavoduri, & [4] Grinnes [5] Vadamque cohortium alarumque castra: ita divisis copiis, ut [6] ipse & Verax sorore ejus genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiducia, sed

INTERPRETATIO.

citam Rom. aliter trajecturum. Quin & evertit aggerem extructum à Druso Germanico, amnemque emisit, qui proclivi cursu in Galliam prorumpebat, dirutis, quæ obstabant. Sic velut amoto fluvio, tenuis alveus, inter Bataviam & Germanos, instar continentis regionis effecerat. Transmisere Rhenum Tutor etiam & Classicus, & centum tredecim senatores Treverorum, in quibus erat Alpinus Montanus, quem antea missum esse diximus à Primo Antonio in Gallias. Comes ei frater D. Alpinus. Etiam cæteri alij copias excibant misericordia & muneribus, ut inter nationes belli & discriminum cupientes. Tantumque armorum & copiarum superfuit, ut Civilis irruperit munimenta cohortium, alarum, legionumq; per quatuor exiguos pagos disposita: legionem decimam Arenaci; secundam Batavoduri, & Grinnes, Vadamque præsidia cohortium alarumque: Ita partito milite, ut ipse & Verax filius sororis ejus, Classicusque ac Tutor suum quisque agmen ducerent: nec cuncta expugnandi spe, sed plurima aggressis, aliqua

NOTÆ.

1. *Tantumque belli*] Id est, tantum virium, copiarum & armorum, licet victis hostibus supererat.

2. *Arenaci.*] *Arenacum* oppidum Marsacorum populorum ad Rhenum fluvium, & in Germania magna, & prope Germaniam inferiorem. Hodie *Arnhem*, urbs tractus *Weluwe*, ad meridiem & ad Rhenum fluvium, in ducatu Gueldriæ & in Belgio Fœderato *Tillem.*

3. *Batavoduri.*] Batavodurus, oppidum Caninefatum populorum, sub Batavis populis Germaniæ inferioris. hodie *Vvyckte Duerstede*, oppidum dominij *Vtrecht* ad meridiem, & ad Rhenum fluvium & amnem *Leck*, in Belgio Fœderato. *Tillemon.*

4. *Grinnes.*] Oppidum Caninefatum populorum ad Rhenum fluvium, & in Batavis populis Germaniæ inferioris. Hodie *Rhenen* urbs dominij *Vtrech*, ad meridiem, & ad Rhenum fluvium, in Belgio Fœderato. Ex Geographia Sansonis. *Tillemon.*

5 *Vadamque.*] Vada oppidum Marsacorum populorum, ad Rhenum fluvium in Germania magna, & prope Germaniam inferiorem. Hodie *Wageningen* urbs tractus *Weluwe*, prope Rhenum fluvium, in ducatu Gueldriæ, & in Belgio Fœderato. *Tillemon.*

6 *Ipse & Verax.*] Ipse & Verax suum quisque agmen ducebant, quemadmodum Classicus ac Tutor, & quatuor illi duces simul quatuor diversa loca oppugnabant.

multa ausis aliqua in parte fortunam affore. Simul Cerialem, neque satis cautum, & pluribus nuntiis huc illuc cursantem, posse medio intercipi. Quibus obvenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem & cædendis materiis operatum turbavere, occiso præfecto castrorum & quinque [1] primoribus centurionum, paucisque militibus. Cæteri se munimentis defendere. Et interim Germanorum manus, Batavoduri irrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prælium nox diremit.

21 Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis; Grinnes Classicus oppugnabant: nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque; in quis Briganticus præfectus alæ ceciderat, quem fidum Romanis, & Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis, relicto equo transnatavit. idem Germanis effugium. Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexere. [2] Ne tum quidem Romana classis pugnæ affuit, ut jussum erat. [3] Sed obstitit formido & remiges per alia militiæ munia dispersi. Sane Cerialis parum temporis ad

INTERPRETATIO.

In re adspiraturam fortunam. Cerialem etiam, neque satis providum, & variis nuntiis huc & illuc volitantem, posse *inter præsidia circumveniri. Quibus obtigerant munimenta decimæ legionis, obsidionem illam difficilem arbitrati, digressum militem, & secandis lignis occupatum exterruere, interfecto præfecto castrorum, & quinque præcipuis centurionum, & nonnullis militibus. Alij se castris tuebantur. Et interea Germanorum agmen, conabantur invadere pontem inceptum Batavoduri. ancipitem pugnam nox separavit. Majus periculum apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis invadebat, Classicus, Grinnes: nec reprimi poterant, interempto promptissimo quoque, in quibus Briganticus alæ præfectus occubuerat, quem fidelem* fuisse *Romanis memoravimus, & Civili avunculo inimicum. Sed postquam Cerialis succurrit cum validissimo equitum agmine, mutata fortuna, præcipitantur in Rhenum Germani. Civilis, dum fugaces retinet, notus, incessitusque missilibus, omisso equo,* Rhenum *transmeavit. Sic & Germani evasere. Applicita littori naves transmisere Tutorem Classicumque. At ne tum quidem classis Romana certamini adfuit, ut imperatum erat. Sed prohibuit metus, & nautæ per alia belli ministeria distenti. Certe Cerialis haud satis spatij concedebat ad*

NOTÆ.

1. *Primoribus centurionum.*] Puto, intelligit tantum splendidiores & præstantiores, forte solos primipilares.

2. *Ne tum quidem Romana classis pugnæ affuit.*] Habebant Romani classem apud Rhenum, quæ per partes divisa: pars Bonnæ & Geldubæ, pars ad exitum fluvij disposita fuit, ubi *Pharum* olim, quam nunc *arcem Britannicam* vocant.

Ecca classis *Britannica* dicta, quia in Britanniam commeabat, & etiam *Germanica*, quia maxime inserviebat tom temporis adversus Germanos, & advehendis copiis in castra legionum, prætenta Rheno & Germaniæ. Sic apud ambium, sic & apud Euphratem classes, seu naves paratas habuere.

3. *Sed obstitit formido.*] Observandum tironibus particulam *sed*, adversativam hic non esse, imo causam reddere. *Pichena.*

exsequenda imperia dabat; subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent. hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ. Et paucos post dies quamquam periculum captivitatis eva-
sisset, [1]infamiam non vitavit. Profectus Novesium Bonnamq; ad visen- 22
da castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, [2]navibus remeabat, disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis; & insidias composuere. electa nox atra nubibus, & [3]prono amne rapti, nullo prohibente [4]vallum ineunt. Prima cædes astu adjuta: incisis [5]taberna-

INTERPRETATIO.

jussa exsequenda: repentinus consilio, sed illustris exitu. Juvabat fortuna, etiam ubi ratio & prudentia deessent. Hinc ipsi, & copiis minor severitas militia. Et paucis interjectis diebus, licet discrimen captivitatis vitasset, ignominia non caruit. Cum ivisset Novesium, Bonnamque ad inspiciendi munimenta, quæ hibernaturis legionibus exstruebantur, navigiis revehebatur, incondita manu & parum acribus excubiis. Cognitum id Germanis, & insidias struxere. Assumpta nox cœlo nubilo infesta, & secundo flumine invecti, nemine arcente, castra ingrediuntur. Prima cædi ars adjuncta,

NOTÆ.

1. *Infamiam non vitavit.*] Non præcise de flagitio militiæ id intelligendum; sed de flagitio stupri admissi cum Claudia Sacrata Ubia femina, de qua infra Tac.

2. *Navibus remeabat, disjecto agmine, incuriosis vigiliis.*] Ergo naves illas sumpsit, aut Novesij aut Bonnæ: nam terrestri itinere profectus erat, propter flumen adversum. At cum ex sequentibus constet, castra in ripa fluminis fuisse: an de die omnes copiæ navibus vehebantur, & imminente nocte, castra in terra muniebant?

Potius crediderim, Cerialem ipsum cum parte copiarum navibus vectos: reliquum vero exercitum terrestri itinere secus flumen profectum, & hoc est quod Tacitus ait, *disjecto agmine.* propterea hostes eodem tempore castra & classem invaserunt.

Et quoniam Cerialis, licet secundo flumine remearet, cursui moderabatur, ut qui pedibus veniebant, consequi possent; ideo ait, hostes spatium habuisse, opportunum tempus expectandi, noctemque nubibus atram elegisse. *Pichena.*

3. *Prono amne rapti, nullo prohibente, vallum ineunt.*] Cerialis, dum Novesium Bonnamque pergeret, Civilem Germanosque post terga reliquisse videtur, idest, versus mare. nam & supra apparet; prope Batavodurum pugnatum: & infra ait, navalem aciem à Civile ostentatam ad Mosæ Rhenique ostium. quomodo ergo remeantem Cerialem insequuntur prono amne? forte Civilis, cum relicto equo transnatavit, per Germaniam profectus erat ad concitandos populos, & ad exercitum reparandum.

Vel intelligendum est, ipsum quidem Civilem non affuisse, sed alios Germanos, qui prope Novesium Bonnamque essent, invasisse Romanos. Idcirco inferius ait multa luce revectos hostes, adverso scilicet flumine. quod autem ait, *vallum ineunt:* intelligo, exiguum id munimentum fuisse, ut moris erat Romanis, cum una tantum nocte manendum esset, & ideo facilis fuit irruptio. *Pichena.*

4. *Vallum ineunt.*] Erant igitur veluti duo castra, aliud in terra, aliud in flumine. Nam alij tabernacula aggrediuntur, alij naves. Et sic certe dispositæ classes, ut legiones seu copiæ classicæ sua castra haberent in littore juxta classem. at ibi veræ legiones in ripa.

culorum funibus, [1] suismet coriis coöpertos trucidabant. Aliud agmen turbare classem : [2] injicere vincla ; trahere puppes. Utque [3] ad fallendum silentio; ita cœpta cæde, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani vulneribus exciti, quærunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique [4] circum brachia torta veste & strictis mucronibus. dux semisomnis ac prope intectus, [5] errore hostium servatur, Namque prætoriam navem, [6] vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiæ Sacratæ, mulieris Ubiæ. vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam *jussi si-*

INTERPRETATIO.

abscissis cordis tentoriorum, suismet pellibus involutos obtruncabant. Alia manus exterrere rates & innectere catenas; raptare naves. Vtque usi silentio ad fraudem erant; ita inchoata cæde, quo plus pavoris inferrent, omnia vociferationibus turbabant. Romani cæde & plagis excitati, rapiunt arma, per vias erumpunt. pauci cultu aut habitu militari, plurimi circum lacertos inverto sagulo & nudatis ensibus. dux semisopitus ac fere nudus, incolumis evasit errore Germanorum. Quippe abducunt navem prætoriam, signo eximiam, quia illic ducem esse existimabant. Cerialis alibi noctem traduxerat, ut multi putavere, ob cupidinem Claudiæ Sacratæ, fœmina Agrippinensis. custodes dedecus suum ducis ignominia defendebant, quasi imperasset ipsis tacere, ne somnum ejus in-

NOTÆ.

5. *Tabernaculorum funibus.*] Nempe quibus sustinerentur pelles, & ad terram alligarentur palis, ut ventis resisterent.

1. *Suismet coriis.*] Forte *tentoriis*, ut habet codex Vatic. & in Flor. *teriis*. Pichena.

2. *Injicere vincla.*] Vincula igitur attulerant. quæ injiciunt captivis, forte & navibus, ut illas trahant avehantque victas scil. captasque naves alligabant victricibus, quibus antea prono amne invecti erant.

3. *Ad fallendum silentio.*] Silentio enim opus fuit, quo fallerent vigiles, sicque subiti irruerent in vallum, & hostes imparatos occuparent.

4. *Circum brachia.*] Appianus bello Mithridat. Διαδησάμενοι τὰ ἱμάτια τοῖς λαιοῖς ἀντὶ ἀσπίδων. *Alligatis vestibus circa brachium sinistrum, pro scutis.* Petron. *Idem ego ex altera parte feci. & inserto circa brachium pallio, composui ad præliandum gradum.*

5. *Errore hostium.*] Quia putabant, eum noctem egisse in prætoria triremi; sed alibi dux pernoctarat, attamen in castris, & forte illa mulier in comitatu; alioquin hæc Taciti parum congruerent.

Fuit haud dubie tum Cerialis in castris. nam *dux semisomnis ac prope intectus, errore hostium servatur.* Et *vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tanquam jussi silere, ne quietem ejus turbarent.* At qui servatus dux esset *errore hostium*, per castra grassantium, nisi in castris fuisset? & cur juberentur vigiles silere, nisi noctem egisset in castris?

6. *Vexillo insignem.*] Quonam vexillo? an vexillum fuit proprium ducis quod in prætoria nave esset, aut in tabernaculo? nam & è tabernaculo Germanici seditiosi milites vexillum rapiunt in Germania An. lib. 1 Puto, *insignis* & eximia *vexillo* triremis illa, quia *prætoria* fuit. nihil aliud.

lere,

lere, ne quietem ejus turbarent. ita [1] *intermisso signo, & vocibus, se quoque in somnum lapsos.* Multa luce revecti hostes, captivis navibus, prætoriam triremem, [2] flumine Luppia, [3] donum Velledæ traxere. Civilem cupido incessit, [4] navalem aciem ostentandi. Complet quod 23
biremium, [5] quæque simplici ordine agebantur. [6] Adjecta ingens lintrium vis, tricenis quadragenisque armamenta Liburnicis solita:

INTERPRETATIO.

terpellarent. ita interrupto signo tubæ, & clamoribus, ipsos etiam somno sopitos. *Provecta jam die reversi hostes, captis navigiis, simul & abduxere navem prætoriam amne Luppia, munus daturi Velledæ. Civilem libido invasit, navale prælium ostendendi. instruit quotquot biremes erant, uniremesque. Adjuncta multitudo ingens lembunculorum, ac tricenis quadragenisq; armamenta addi Liburni-*

NOTÆ.

1. *Intermisso signo & vocibus.*] Illa duo adhibebantur ad excitandum, *signum & voces. signum* buccina dabatur. *Voces* hæ erant: *vigila, vigila.* quæ voces erant circuitoris potius quam vigilum. & voces illæ non fuerunt vigilum inter se colloquentium, ut vertunt nonnulli; nam sæpe ab invicem distabant vigiles, ita ut non possent miscere voces, aut sociare sermonem.

2. *Flumine Luppia.*] Scil. Bructeræ nationis erat Velleda, ac fines Bructerorum Luppia alluit. Meminit libro 1. annalium. *Quantumque Amisiam & Luppiam inter vastatum.* Rhenan.

Luppia.] Fluvius Chassuariorum, Sicambrorum, Bructerorum majorum, & Marsorum populorum Germaniæ magnæ, in Rhenum fluvium se exonerat. hodie *Lippe*. fluit per Episcopatus Paderbornensem, Monasteriensem &c. in circulo VVestphaliæ. *Tillemon.*

3. *Donum Velleda traxere.*] Sic recte. nam huic virgini subinde dona mittebantur, ut patet supra.

4. *Navalem aciem ostentandi.*] Nempe classem instructam, ut in acie, & paratam ad decertandum, non vero proprie pugnam navalem, quæ non commissa, sed tantum ostentata fuit.

5. *Quæque simplici ordine agebantur*] Has Livius libro 38. 38. *Moneres* appellat Græco vocabulo. *Pichena.*

Quæque simplici ordine agebantur.] Vocari possint illæ naves, vel *Moneres,* Græco vocabulo, vel *Uniremes*, Latino. *Triremes* tribus remorum ordinibus, *biremes* duobus, moneres uno seu simplici ordine remorum impellebantur. Sed nomen *triremis* generale factum. scil. à specie ad genus translatum est, ut fit. & tribuitur omnibus istiusmodi navigiis, etiam si quinquaginta remorum ordines haberent.

6. *Adjecta ingens lintrium vis.*] Locum vitiatum & mutilum correxi ex Vaticano qui sic habet: *Armamenta Liburnicis solito & simul capto lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro telis juvabantur.* Hegesippi verba commodè adtexam, & sic corrigam libro 1. de Rheno: *Itaque jam non copulis, (seu campulis) Germanorum repletur, sed Romanorum Liburnis.* & cape exiguas illas *lintres.* Lipsius.

Adjecta ingens lintrium vis.] Lintres sunt naves fluviales, quas à Germanis inventas legimus, qui Danubij sunt accolæ, & eas ex integris arboribus cavatas. *Lupanus.*

Hæc ubique corrupta. Florentini lectio est: *Adjecta ingens lintrium vis tricenos quadragenosque se & armamenta Liburnicis solita.* Pichena.

Addendo his verbis Flor. codicis vocem, *vehentium*, forte aliquis sensus elici possit. melior tamen sensus erit verborum, ut ea adtexuit Lipsius. Sic videtur.

Adjecta ingens lintrium vis.] Sic

& simul captæ lintres, [1] sagulis versicoloribus, haud indecore pro velis juvabantur. Spatium velut æquoris electum, quo Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit. Caussa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperent. Cerialis [2] miraculo magis, quam metu, direxit classem: numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum: illi vento age-

INTERPRETATIO.

tis solita: & simul expugnatæ lintres, quæ non sine decora specie sagulis multicoloribus utebantur pro velis. Campus velut maris assumptus est, quo Rhenus, Mosa amnis undas Oceano immittit. Caussa ornandæ classis .. præter innatam genti adrogantiam, scil. ut illo pavore annonam seu copias quæ ex Gallia advehebantur, subriperent. Cerialis admiratione magis, quam formidine instruxit classem, numero inferiorem, sed experientia nautarum, gubernatorum industria, & navigiorum amplitudine præstantiorem. Hi amne favente, illi se-

NOTÆ.

vertunt, quasi illæ lintres, quas hic armat Civilis, inservire solerent instruendis ornandisque triginta aut quadraginta Liburnicis Rom.

Alii tria hic distingunt genera navium ex verbis Taciti, ut nunc ea habemus. Ita ut Civilis ornet primo *biremes* & *moneres*, secundo *lintres* plurimas, quibus addit ornatum triginta vel 40. Liburnicarum. dein tertio lintres ex hostibus captas, quæ versicoloribus sagis pro velis juvabantur.

Sed certe patet ex ipsis libris MSS mutilum hunc locum esse. Et quid hoc? *adjecta ingens lintrium vis*, ac postea, *& simul capta lintres?* Num posset legi propius ad Flor. *Adjecta ingens lintrium vis, tricenos quadragenosque ferentium, & armamenta Liburnicis solita?*

Ita ut quælibet navicula ferret ad *tricenos* homines. quas scil. scaphas ornaverat Civilis eodem paratu, seu iisdem armamentis, quibus Liburnicæ Rom. instructæ erant, quæ armamenta Germani, ut & lintres, abripuerant Romanis, & præcipuè nocte illa, qua vallum Cerialis ingressi sunt, per silentium & insidias noctis.

Puto, *capta illæ lintres*, sunt eædem ipsæ cum lintribus his, quarum *adjecta vis ingens*, vel saltem pars illarum Quibus cum non sufficerent armamenta capta, eas ornavere sagis multicoloribus speciem simul & in usum.

Pro his verbis, *capta lintres*, mallem, *simul composita lintres*, vel quid simile. Ita ut ordo ille navium ornatarum versicoloribus velis, speciem seu pompam haud indecoram exhiberet. quod magis voluit Civilis, quam navale prælium. Infra: *Caussa instruenda classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore, commeatus Gallia adventantes interciperent.*

Ubi nota *vanitatem*. scil. ex ingenio gentis, ut & tradit Cæsar, simul & ex pompa & specie classis sic adornatæ, quia novum illud & insolitum hisce gentibus, & quod *interpretatione gloria*, tum majus in famam & ostentationem apud Germanos Batavos & Gallos fuit, quam in usum, belli. Talia scil. in speciem sæpe magnifica, at re inania, si famam excipis.

1. *Sagulis versicoloribus.*] Sic olim Alexander, cum Indum navigaret, versicolori velo totius classis insignia variavit.

2. *Miraculo magis quam metu.*] Magis quia Cerialis mirabatur Civilem hoc audere, quam quod timeret. nam revera Romanis hic peritissimis nihil periculi: & nondum Batavi in mari aut aquis, quales nunc miramur. *Lipsius.*

bantur. [1] Sic provecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit, Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, [2] agros villasque Civilis intactos, nota arte ducum sinebat: [3] cum interim flexu autumni, & crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis, palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit. [4] nec classis, aut commeatus aderant: castraque in plano sita, [5] vi fluminis differebantur. *Potuisse tunc opprimi legiones, &* 24
voluisse Germanos, sed dolo à se flexos, [6] imputavit Civilis. Neque ab-

INTERPRETATIO.

eunde vento impellebantur. Ita invecti, expertique vires non ultra telorum jactum, separantur. Civilis nihil ultra tentavit, & trans Rhenum se recepit. Cerialis insulam Batavorum hostilem in modum depradatus, terras prædiaque Civilis illibata, usitato astu ducum omittebat: cum interim exitu autumni, & frequentibus è cœlo lapsis pluviis supe stagnans fluvius, ad instar paludis inundavit insulam suopte ingenio humentem humilemque. Nec naves, aut copia suppetebant: munimentaque in planicie posita, vi undarum varie distrahebantur. Potuisse tunc legiones profligari, & cupiisse Germanos, sed astu eos se miti-

NOTÆ.

1. *Sic provecti.*] An oppositi invicem pertransierunt Romani Germanique? an isti prætervecti sunt Romanos, ut facilius Civilis trans Rhenum se reciperet? Ita ut pertranseundo, se invicem telorum jactu appetierint, nihil ultra tentaverit, ita ut mutuo in conspectu utraque classis pertransierit. Certe in vett. libris fuit *provecti.* & Rhenanus reposuit, *prævecti*, quia Tac. transisse significat. Sed sufficit vox, *provecti.* Hi quippe *provecti* secundo flumine, alii vento favente, & sic *dirimuntur.* nec satis video pertransiisse, quod forte non sine prælio factum esset, Civilis *trans Rhenum concessit*, Cerialis Bataviam depopulatus est.

2. *Agros . . . intactos.*] Prædia Civilis intacta reliquit, *nota arte ducum.* nempe ut eum Batavis suis suspectum redderet, forte & respectu. principes enim sese invicem salutant, dum milites se occidunt. forte ne illum omni spe pacis, aut veniæ deturbaret; quippe jam Cerialis reconciliare imperio hos populos conabatur, spe, minis, promissis, omni modo patrati tanti belli gloriam quærens, forte & triumphi insignia, aut certe imperia extraordinaria.

3. *Cum interim flexu autumni.*] *Flexus autumni* est, quum autumnus vergere incipit & inclinari: sic *flexum ætatis* vocat Cicero. *Rhenanus.*

4. *Nec classis.*] Haud dubie classis Rom. obviam iverat copiis seu commeatibus, qui ex Gallia adventabant, ne scil. eos Germani classe instructi interciperent. Et erat consiliis subitus Cerialis, nec satis provisum commeatibus, aut pluviis quæ sæpe immodicæ, præproperæ, & sæpe flexu autumni ingruunt, ac præsertim illo cœlo ac solo humili humentique suopte ingenio.

Nec classis aut commeatus aderant.] Si Cerialis classem contra Civilem direxerat, quomodo nunc ait, classem eum non habere? An hic appellatione classis intelligit tantum naves onerarias, quæ commeatum portare solebant; ipsum vero non nisi fluviatiles naves habuisse, prælio aptas?

Verisimilius est, Cerialem, post navalis prælij apparatum, cum exercitum ad terrestres populationes circumducere vellet, classem dimisisse: nihil de imbribus aut inundatione fluminis cogitantem. *Pichena.*

5. *Vi fluminis differebantur.*] Sic regius codex hoc est, in diversas partes ferebantur. utitur hoc verbo Annalium 3. *Nam quæ pertinuit nudare corpus, &*

horret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis, per occultos nuntios, *Batavis pacem, Civili veniam* ostentans, Velledam propinquosque monebat, *fortunam belli tot cladibus adversam, opportuno erga populum Rom. merito mutare. Cæsos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam: neque aliud Civilis amicitia peractum, quam vulnera, fugas, luctus. exsulem eum & extorrem, recipientibus oneri: & satis peccavisse, quod totiens Rhenum transcenderint. si quid ultra moliantur, inde injuriam & culpam, hinc ultionem & deos fore.* Miscebantur minis promissa. Et concussa Transrhenanorum fide, in-
25 ter Batavos quoque sermones orti; *Non prorogandam ultra ruinam: nec posse ab una natione totius orbis servitium depelli. quid perfectum cade & incendiis legionum, nisi ut plures validioresque accirentur?* [1] *Si Vespasiano bellum navaverint, Vespasianum rerum potiri. sin populum Romanum armis provocent;* [2] *quotam partem generis humani Batavos esse? respicerent Rhætos Noricosque, & cæterorum onera sociorum: sibi non tributa,*

INTERPRETATIO.

gasse, *pro merito accipi voluit Civilis. Neque à veritate alienum est, quandoquidem paucis interjectis diebus deditio facta est. Quippe Cerialis missis secretis nuntiis, offerens* pacem Batavis, Civili salutem, *Velleda proximisque suadebat*, ut fortunam belli tot cladibus improsperam, verterent tempestivo in populum Rom. beneficio. Victos Treveros, receperatos Agrippinenses, ademptam Batavis regionem: & nihil aliud societate Civilis profectum, quam plagas, exsilia, & funera. Expulsum eum & ejectum patria, protegentibus tædio esse: & satis deliquisse quod toties flumen transmiserint, si quid præterea aggrediantur, inde offensionem & scelus, hinc vindictam fore & numina. *Minis adjungebantur promissa. Et emota constantia Germanorum, apud Batavos etiam cœpta colloquia;* Non propellendam ultra perniciem: nec posse ab una gente omnium populorum servitutem detrudi. quid peractum internecione Romanorum & crematis castris legionum, nisi ut plures fortioresque accerserentur? Si pro Vespasiano bellum moverint, Vespasianum imperium obtinere. quod si populum Rom. armis lacessant; quotam partem orbis terrarum Batavos esse? Spectarent Rhætos & Noricos, & aliorum sociorum tributa: ipsis non vecti-

NOTÆ.

contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos?

Rursum libro 4. *Differtur per manipulos. Tacfarinatem omnes notum tot præliis consectentur.* Rhenanus id est, vexabantur, exagitabantur, hucq; & illuc varie impellebantur.

6 *Imputavit Civilis.*] Simile quid legas apud Suet. Tib 19. *Tiberius Batonem Pannonium ducem ingentibus donatum premiis Ravennam transtulit, gratiam referens, quod se quondam cum exercitu, iniquitate loci circumclusum, passus esset evadere.*

1 *Si Vespasiano bellum navaverint.*] Si pro partibus Vespasiani sumpserint arma, si eam illi operam, militiamque navarint.

2. *Quotam partem generis humani.*] Quasi vero omne genus mortalium inserviret imperio Rom. & tamen quotula pars orbis immensum illud imperium? quid reliquus Septentrio? quid Parthi? aut Indi? quid Africa universa? quid exterum genus hominum? quod mente & spe præsumpserant illi, nondum cognoscebant?

[1] *sed virtutem & viros indici. proximum id libertati : & si dominorum electio sit ;* [2] *honestius principes Romanorum , quam Germanorum feminas tolerari.* hæc vulgus : Proceres ; *atrociere Civilis rabie semet in arma trusos : illum domesticis malis , excidium gentis opposuisse. tunc infensos Batavis deos , cum obsiderentur legiones , interficerentur legati , bellum uni necessarium , ferale ipsis sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant & noxii capitis pœna pœnitentiam fateantur.* Non fefellit Civilem ea inclinatio, & prævenire statuit : super tædium malorum , etiam spe vitæ , quæ plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio, [3] scinditur Nabaliæ fluminis pons. [4] In cujus abrupta progressi duces, 26

INTERPRETATIO.

galia , sed arma virosque imperari. Simile id libertati : & si principes assumendi arbitrium concedatur, majus decus ferendi Imperatores Romanorum, quam mulieres Germanorum. *Hæc populus : Primores :* truculentiore ira Civilis ipsos in bellum tractos : illum nationis exitium domesticis cladibus objecisse. Tum infesta fuisse Batavis numina , cum legiones oppugnarentur , occiderentur duces , & bellum capesseretur uni utile , exitiale ipsis. Venisse se in novissimum , discrimen , nisi pœnitere incipiant , & noxij hominis supplicio pœnitentiam adprobent. *Non latuit Civilem ea populatium voluntas , & prævertere decrevit: præter anxietatem ærumnarum , etiam spe veniæ , quæ sæpe & audaces animos convellit. Postulato congressu , abrumpitur pons amnis Nabaliæ. in cujus abscissa venere duces , & Civilis ita disseruit.* Si crimen diluerem apud lega-

NOTÆ.

1. *Sed virtutem & viros.*] Sic lib. de mor. Germ. *Exempti oneribus & collationibus, & tantum in usum præliorum sepositi , velut tela atque arma , bellis reservantur.*

Virtutem & viros.] Intelligit homines strenuos, ad arma & virtutem bellicam genitos. nec tale tributum exprimi nobilius potuit. Ab aliis sociis pecuniam & opes exigunt, à Batavis *virtutem & viros.*

2. *Honestius principes Romanorum , quam Germanorum feminas tolerari.*] Velledam denotat , de qua libro 4. historiarum 61. *Pichena.*

Germanorum feminas.] Intelligit virgines illas fatidicas , quæ sanctitate seu superstitione , his in regionibus late pollebant, seque bellis & rebus publicis inserebant, per oracula ac responsa quædam , quæ propinqui earum consulentibus referebant velut ex numinibus.

Tres fuit hujusmodi Virgines in historia notæ, *Aurinia, Velleda, & Ganna* quæ teste Dione & ipsa Romam venit tempore Domitiani. Certe ipsæ Sibyllas Græcorum , & Druidas Gallorum, auctoritate longe superarunt , nec eodem tres istæ tempore floruerunt , licet fere sibi succederent.

Dubito, num duraverint usque ad Diocletianum; sed in iisdem locis Germana mulier seu Druias quædam fatidica ei prædixit imperium , cum aprum confodisset. Sed frustra consectabatur ille apros in sylvis. nam occiso viro qui vocabatur Aper , tandem rerum potitus est Diocletianus.

3. *Scinditur Nabalia fluminis pons.*] Alii de *Vahali* , alii de *Nava* fluvio intelligunt.

Scinditur .... pons.] Sic & apud Euphratem Corbulo inter scidit pontem, cum legatis Parthorum collocuturus , Dione teste.

Nabalia.] Navalia , antea Sala , fluvius Bructerorum majorum , Usipetum, Marsacorum, & Tubantum populorum,

& Civilis ita cœpit: *Si apud Vitellii legatum defenderer; neque facto meo venia, neque dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia,* [1] *ab illo cœpta, à me aucta erant. Erga Vespasianum vetus mihi observantia:* [2] *& cum privatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, cujus epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicæ legiones &* [3] *Gallica juventus Alpes transcenderet. Quæ Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus præsens monebat, arma in Germania movi, quæ Mucianus in Syria, Aponius in Mœsia, Flavianus in Pannonia.*

INTERPRETATIO.

tum Vitellij, neque facinori meo gratia, neque verbis fides adhiberi deberet: Omnia invicem infensa, & inimica, quæ ab illo inchoata, à me longius impulsa erant. At erga Vespasianum prisca mihi reverentia, & cum privatus ageret, amici appellabamur. Id Primo Antonio compertum est, cujus literis ad arma excitus sum, ne legiones Germanicæ, & Gallica auxilia transmitterent Alpes. Quæ Antonius literis, Hordeonius Flaccus præsens persuadebat, bellum in Germania concitavi, quod Mucianus in Syria, Aponius in Mœsia, Flavianus in Pannonia.

NOTÆ.

in Germania magna, exonerat se in Flevonem lacum. hodie *Issel* vel *Yssel*, labitur per ducatum Cliviæ, comitatum Zutphaniæ, ducatum Gueldriæ & dominium Trans Isalæ vel *Over-Issel.* atque in sinum *Zuyder-zee* erumpit. *Tillemonius.*

4. *In cujus abrupta progressi.*] Sicque ad vitandas insidias, quilibet ex sua parte stabat in illis abruptis pontis partibus. Sic sine periculo invicem congressuri, fornicem unam seu cameram destruebant, & quisque aderat stipatus, certo numero comitum, & vox commeabat facile ad modicum hoc spatium scissi pontis.

1. *Ab illo cœpta.*] Intelligit Vitellium, non legatum Vitellij. non video tamen ullam contumeliam ipsi illatam à Vitellio, sed tantum à milite Vitelliano. sed id ad prætextum belli sufficiebat. Inceperat odium Civilis in Romanos jam tempore Neronis. Nec abs re à Vitellij odio transit ad observantiam in Vespasianum.

2. *Et cum privatus esset.*] De hoc loco sensit Sidonius in epistolis: *Cujus Tacitus è majoribus unus tuis, sub verbis cujusdam Germanici ducis in historia sua retulit: cum Vespasiano mihi vetus amicitia, & dum privatus esset, amici vocabamur.* Lipsius.

Cum privatus esset, amici vocabamur.] Quam id tui genii Tacite! quam vere! Ante fortunam socius, amicus, omnia, post fortunam nihil. Magna fortuna statim oblitera mentem, memoriam, amicitiam cæteraque hominis. hinc stultissimus ille Sycoson Samius qui Darium regem adiit, postquam rex ex privato factus esset, dicens: ἀνὴρ εὐεργέτης εἶναι. scil. quod ei olim amiculum suum dedisset.

3. *Gallica juventus.*] Id est, exercitus, seu auxilia Galliarum.

INDEX
ALPHABETICUS NOTARUM GEOGRAPHICARUM
AD TOMUM TERTIUM
CORNELII TACITI.

A

Germania

Emendanda in Notis Tillemonij.

PAg. 21. *nota* 1. *lin.* 3. magna occidentalis, *lege* magna & occidentalis. *Nota* 2. *lin.* 7. hic erant, *lege* hi populi erant.

Pag. 31. *nota* 3. *linea ultima post verbum* Occidentem, *adde* Tillemonius.

Pag. 53. *nota* 5. *linea penultima* Turcico Europæo, *lege* Turcico imperio Europæo.

Pag. 177. *nota* 3. *linea* 6. Buremondensis Buremonde, *lege* Ruremondensis Ruremonde.

Pag. 193. *nota* 2. *linea* 6. vel Suisses, *lege* vulgò *Suisse*.

Pag. 231. *nota* 3. *linea* 4. Bartolomæo, *lege* Bartolomeo.

Nota 5. *linea* 5. delli præsidii, *lege* delli Presidii.

Pag. 232. *nota* 4. *linea* 8. Trasfevere, *lege* Tras-Tevere.

Pag. 247. *nota* 1. *linea* 4. Carinthe, *lege* Corinthe.

Pag. 601. *in notis columna* 1. *lin.* 5. Abyuzzo, *lege* Abruzzo.

Pag. 763. *nota* 2. *lin. ultima* Inferioris, *lege* Navæ.

Pag. 786. *nota* 3. *linea* 2. Nomine, *lege* Nomi sive præfecturæ.

Pag. 785. *nota* 9. *lin.* 2. Syna, *lege* Syria.

Pag. 809. *nota* 5. *lin.* 2. Armeniæ, *adde* majoris. *lin.* 7. vocatur Turcis, *lege* vocatur à Turcis.

